12. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLER

12th INTERNATIONAL CHILDREN AND YOUTH LITERATURE SYMPOSIUM BOOK

Çocuk, Aile ve Çocuk Edebiyatı
Çocuk Edebiyatında Aile

24-25 Ekim 2025 Gaziantep

Editörler
Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN - Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK - Bican Veysel YILDIZ

12. ULUSLARARASI ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

"Çocuk, Aile ve Çocuk Edebiyatı / Çocuk Edebiyatında Aile"

24-25 Ekim2025 Gaziantep/TÜRKİYE

Editörler

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN - Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK - Bican Veysel YILDIZ

İngilizce Tercüme

Merve YILDIZ - Eyyüp ALTINIŞIK

Rusça Tercüme

Prof. Dr. Liailia MİNGAZOVA

Görsel Tasarım

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN - Sultan GÜNER

ISBN: 978-625-92825-0-3

Baskı

Step Ajans Reklamcılık Matbaacılık

İÇİNDEKİLER

Sempozyumu Düzenleyenler

Sempozyum Takvimi

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Sempozyum Bilim Kurulu

Sempozyum Konu Başlıkları

Ön Söz / Bican Veysel YILDIZ

Takdim / Fatma ŞAHİN

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Bayram ÇETİN

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER

Muhammet ERDEVİR

BİLDİRİLER

Dr. Ergün TANLAK
Türk ve İngiliz Çocuk Edebiyatından Aileye Bakış: Matilda ve Gülce Örneği

Prof. Dr. Nazire ERBAY
Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinin Eğitim Aracı Olarak Kullanılması: Çocuk Kıskançlığı

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY
Erken Tanzimat Edebiyatında Çocuksuz Romanlar ve Nüfus Kontrolüne Dair İlk Adımlar

Doç. Dr. Kemine HEVİLKIZI - Doç. Dr. Fehriyye HEVİLOVA - Doktorant Sema VELİYEVA
Ailede Vatanseverlik Eğitimi (Çocukların Gözü ile Vatan Savaşı)

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA - Prof. Dr. Sevinc ALİYEVA - Henife SELİFOVA - Nuray ALİZADE
Ailede Çocuk Yetiştirme ve Çocuk Haklarının Edebiyatta Aksi

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA
Ergenlik Edebiyatı Perspektifinden Cinsel Şiddet ve Aile İçi Şiddet

Doç. Dr. Zakire ALİYEVA
Yapay Zeka ve Teknolojik Devrimler Çağında Çocuk Edebiyatı ve Çocukların Okuma Kültüründe Ailenin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Lilya MEMETOVA
Kırım Tatar Çocuk Şiirinin Eğitim Potansiyeli (Seyran Useinov'un Eserleri Örneğinde)

Doç. Dr. Dilshoda MUBARAKOVA
Aile Ortamının Çocukların Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi ve Zorluklarla Başa Çıkma Yolları

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ
Bir Köprü Olarak Aile: Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında Aile

Prof. Dr. Nesime CEYHAN AKÇA
Yapay Zekâ ve Çocuk Edebiyatına Dair Bazı Dikkatler

Yücel FEYZİOĞLU
Tomris Hatun

Gültekin KNYAZOVA
Çocuk Edebiyatı İle Nezaket ve Görgü Kuralları Eğitimi

Günel İMRAN
Çocuk Edebiyatı Yoluyla İnsanlığın Ortak Mirasına Sahip Çıkma Farkındalığı Oluşturma

Aygün İSMAYİLOVA - İlhama İSMAYİLOVA
Çocuk Folklorunda Aile ve Ailede Çocuk Folkloru Uygulamaları

Doç. Dr. Meleyke MEMMEDOVA
Azerbaycan ve Anadolu Kültüründe Çocuklara Yönelik Ritüelistik Uygulamalar

Gülnar GAMBAROVA
Çocuk Eğitiminde Çocuk Edebiyatının Rolü ve Önemi

Doç. Dr. Menderes AKDAĞ - Simay AKARSU
Çocuk Medya İçeriklerinde Sıklıkla Kullanılan Kavramlaştırılmamış İki Yöntem

Şemsure İSMAYILOVA
Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Çocuk Şiirinde Aile

Şeyda ÇAĞLAR
Dezavantajlı Çocukların ve Gençlerin Okuma Kitaplarına Erişebilirliği

Hajar ATAKİSHİYEVA
Ailede Çocuk Edebiyatı ile Çocuğun Hayal Gücünün Desteklenmesi

Doç. Dr. İlhama AĞAZADE
Bahtiyar Vahabzade'nin Çocuk Şiirlerinde Aydınlanma Geleneği ve Milli Kimliğin İdeolojik İnşası

Murat ELÇİ - Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ
Rehber Öğretmenlerin Görüşleri Çerçevesinde Ortaokul Öğrencilerinin Yaşadığı Psikososyal Sorunlar ve Çocuk Edebiyatı ile Çözüm Önerileri

Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA
Memmedeli Sıdkı'nın Pedagojik Faaliyetleri ve Edebi Yaratıcılığı

Kuvandig BİYSENBAEV
Karakalpak ve Avrupa Halklarının Çocuk Oyun Folklorunun Tipolojik Özellikleri

Prof. Dr. Oleg Yurievich LATYSHEV
Çağdaş Çeçen Yazar Kanta İbragimov'un Edebi Mirasıyla Ailede Evrensel İnsani Değerlerin Aşılanması

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN - Nurşah ÖZER
Dijital Çağda Çocuk Edebiyatı: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yapay Zekâ ile Görsel Aktarımı

Başöğretmen Emine BOZOK - Başöğretmen Fecrihan ÖNEM - Zeynep Azra BOZOK
Dijital Çağın Risklerine Karşı Ailede Çocuk Edebiyatı Merkezli Düşsel Üretkenliği Destekleme

Prof. Dr. Esmira FUAD
Çocukların Terbiyesinde Aile, Muhit ve Edebiyat

Eylem İNAN SONAKALAN
Ailede Değerler Eğitimi Aracı Olarak Çocuk Edebiyatından Yararlanma

Dr. Nurlane MEMMEDOVA
Çocuk Edebiyatına Eleştirel Yaklaşım

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN
Azerbaycan Atasözlerinde Aile Büyüklerinin Temsili

Doç. Dr. Şükufe VALİYEVA
Louisa Mey Alkott'un Çocuk Edebiyatının Oluşumunda Rolü

Doç. Dr. Muhammed Alparslan KARTAL
Osmanlı'da Çocuğa ve Terbiyesine Dair Bir Edebi Eser: Me'debetü'l-Hitân'ın Çocuk Edebiyatı Bağlamında Değeri

Rabia GÜZEL - Doç. Dr. Bilal YORULMAZ
Mustafa Orakçı'nın Levent İsimli Kitaplarının İçerdiği Değerler Açısından İncelenmesi

Müzeyyen İNALÖZ
Kırgız Toplumunda Çocuk Folklorunun Aile ve Kültürel Süreklilik Bağlamında Aktarımı: Köstek Kesme Töreni Ritüeli Üzerine Bir İnceleme

Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ - Afranur SARPSEDEFÇİ
Dil Yapılarının Öğrenilmesinde Oyun Temelli Öğrenmenin 5. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi

Esra ÜNLÜ - Prof. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY
Dünya Masallarında Sunulan Kadın Rolleri Bağlamında Aile Dinamiklerini Sorgulamak

Prof. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY
Ciddiyetin Gölgesinde Kaybolanlar: Küçük Prens ve Yetişkin Eleştirisi

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ
Manas Destanı Üçlemesinde Aile ve Değerler(Manas-Semetey-Seytek) Örneği

Vefa ŞERİFOVA
Ailede Çocuğa Edebiyat Yoluyla Evrensel Değerlerin Kazandırılması

Zehra Nur CANPOLAT
İmge Dağı'nda Şiirsel Estetik: İkinci Yeni Poetikasının Postmodern Çocuk Edebiyatındaki Yansımaları

Doç. Dr. Ayna BABAZADE
Dede Korkut Kitabı'ndaki Aile Değerlerinin Çocukların Eğitimi Üzerindeki Etkisi

Doç. Dr. Abdülkadir ZORLU
Evrensel Değerlerin Aile ve Çocuğa Kazandırılması Açısından Ömer Seyfettin'in Hikâyeleri

Acar KENEŞBEKOVA
Kırgız Aile Geleneklerinde Çocuk İçin Yapılan Ritüeller: Süleyman Rısbayev'in 'Umay Çocuk' Eseri Temelinde

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA - Merve ARSLAN
Aile Çocuk Dergisinde Yer Alan Hikâye Metinlerinde Aile Yapılarının İncelenmesi

Arş. Gör. Merve ERCAN - Doç. Dr. Bahar DOĞAN KAHTALI
Okuma Kültürünün Ailedeki Yansıması: Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Uygulamaları

Aleyna ÖZGÜRDERE - Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ
Çocuk Kitaplarında Çocuğun Hayal Dünyasının Zenginleştirilmesinde Ailenin Rolü

Ayşe Nur ODUNCU
Anne-Baba Tutum ve Davranışlarının Çocukların Hayatlarındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme: "Çizgili Pijamalı Çocuk" Örneği

Asalettin SOYLU - Doç. Dr. Hüsniyye ÇOBANOVA - Dr. Aygül ÇOBANOVA - Könül GENBEROVA
Kelimenin Işığı -Çocuğa Yazmanın Hakikati ve Frekans Temelli Eğitim Perspektifi

İrfan İLBEYİ - Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep'te Ortaöğretim Çağında Bulunan Suriyeli Göçmen Öğrencilerin Uyum Sorunları ve Bu Sorunların Çözümlerinde Ailede Çocuk Folklorunu Yaşatma ve Çocuk Yetiştirmede Çocuk Folklorundan Yaralanmanın Katkısı

Nurcan KILINÇOĞLU - Ebru KAPAN - Ferda ERDOĞAN
Kültürel Kimliğin Korunmasında Çocuk Edebiyatının Rolü: Masal Saatleri ve Aile Katılımlı Atölyeler Üzerine Bir İnceleme

Prof. Dr. M. Abdullah ARSLAN - Nursel ARSLAN - Aisaule TURATOVA
"Sudaki Umut Benoy" Hikâyelerinde Aile

Doç. Dr. Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU - Dr. Melek DEMİRDÖĞEN
Çocuk Kitaplarında İslami Aile Modelinin Sunumu: Esrârnâme Örneği

Kadiriye SELVİ
Çocuk Filmlerinde Aile Olgusu Üzerine Bir İnceleme

Mustafa KARSLI
Çocuk Şarkılarında Aile Olgusu Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. Yusuf GÜNAYDIN
Erken Çocukluk Döneminde Konuşma Becerisi Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Doç. Dr. Seriyye GÜNDOĞDU
Almanya'da Türk Çocuklarının Eğitiminde Masalın Rolü ve Yücel Feyzioğlu

Ayşegül SÖZEN DAĞ
Kültürel Kimliğin Korunması, Yaşatılması ve Çocuğun Kimlik İnşasında Çocuk Edebiyatının Etkisi

Samire SEFEROVA AĞAZEKİ
Modern Türk Çocuk Edebiyatında Yeni Yaklaşımlar

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA - Doktorant Veysi ÇELEBİ
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Önerdiği Aile Konulu Çocuk Kitaplarında Aile Kültürüne İlişkin Değerler

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin COŞGUNER
Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Aile, Yoksul Bir Bedevi İle Karısının Hikâyesi

Sevinc MUHTAROVA
Çocuklarda Ulusal Düşüncenin Oluşturulmasında Çocuk Edebiyatının Önemi

Murat Muzaffer AKBULUT - Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ
Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Aile Kavramının Görünümü

Ergin ŞEN - Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ
Günlük Türünün Ortaokulda Süreç-Tür Temelli Yazma Uygulamalarıyla Kullanımı

Uzm. Öğrt. Telat YURTSEVER
Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin "Erdem-Değer-Eylem" Yaklaşımının Ailede Çocuk Edebiyatı Yoluyla Uygulanması

Serhat KAYA
Masallarda Çocuk-Ebeveyn İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Bahar TOĞUÇ
Aile Temalı Çocuk Şarkılarının Değerler Eğitimi Üzerindeki Rolü

Dr. Ayten ALİYEVA
20. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı Çocuk Şiirleri

Büşra Gül OVALI - Ferhat KILINÇ
Çocuk Sinemasında Aile Temsilleri: Rafadan Tayfa Örneği

Prof. Dr. Raşit KOÇ - Mehtap EROL - Prof. Dr. Süleyman BAKİ
Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' Adlı Kitabının Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi

Başöğretmen Fatma YAYLI DEMİR
Ailenin Oyun Dili: Çocuk Edebiyatı ve Kültürel Bellek Arasında Köprü Kurmak

Öğr. Gör. Dr. Meral DOĞRU
Aile Temalı Çocuk Şiirlerinin Toplumsal Değer Aktarımındaki Rolü

Sabira MÜZEFFERLİ
Cengiz Alioğlu'nun "Diaspora" Şiirindeki Aile Gerçeği

Doç. Dr. Aytac ABBASOVA
Çocukların Mitsel Düşüncesinin Türk Edebiyatındaki Temelleri: Azerbaycan ve Kırgız Edebiyatı Bağlamında

Doç. Dr. Ayşe EROĞLU
Dede Korkut'ta Aile Ontolojisi

Tuğba ZENGİN
Çocuk Edebiyatı Metinlerinin Ailede Değerler Eğitimine Katkısı: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Bağlamı

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE
Eyyub Abbasov Şiirinde Savaş, Vatan Sevgisi ve Bir Savaşçının Ruh Hâli

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE
Çocuk Yetiştirmede Çocuk ve Gençlik Edebiyatının Rolü (Eyyüb Abbasov Yaratıcılığı Üzerine Bir Araştırma)

Doç. Dr. Çinara RZAYEVA
Çocukların Kişilik Oluşumunda Atasözlerinin Potansiyel Etkileri

Doç. Dr. Gülnar OSMANOVA
Çocuklara Aile Değerlerinin Eğitiminde Folklor Örneklerinden Yararlanma

Doç. Dr. Ayten CAFEROVA
Mitsel Zaman Kavramının Semantiği(Nahçıvan Folklor Metinlerine Dayanarak)

Doç. Dr. Nadiia SENCHYLO-TATLILIOĞLU
Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" Adlı Eserinde "Yetimlik Motifi"

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA - Özlem ÜNSAL
Diyanet Çocuk Dergisindeki Hikâyelerde Akrabalık İlişkileri ve Akrabalık Kavramları

Doç. Dr. Gülsümhanım HASILOVA
Batı Azerbaycan Hafızasında Unutulmaya Yüz Tutmuş Çocuk Oyunları

Prof. Dr. Şöhret MEMMEDOVA
Süleyman Sani Ahundov'un "Nureddin" Öyküsünde Halk Değerlerinin Yayılması

Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT
Hayata Kitaplarla Bakmanın Nezaketi - Kütüphane Korsanı

Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA - Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI - Dr. Lale ALEKBEROVA - Dr. Fidan ALİZADE
Çocuk Edebiyatında Nineler: Aleviyye Babayeva'nın "Neneler Efsaneler" Hikayesi Esasında

Doç. Dr. Hoşbaht ALİYEVA TAYYAN
Celil Memmedguluzade'nin Çocuk Eserlerinin İçeriğinin Öğretilmesi

Esra NAR
Çocuk Edebiyatında Mizah

Seide ÖMEROVA
Günümüzün Eşik-Ergenleri ile Yansıtıcı Yazma Deneyimi: Kendi Öykülerinin ve Karşılaşabilecekleri Sorunların Analizi

Nazila JAVADPOUR
İran, Okhara Köyü'nün Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Eğitimsel İşlevi Üzerine Bir İnceleme

Pakize ALİYEVA
Mir Muhsin Nevvab'ın "Nasihatname" Eserinde Ahlak ve Terbiye Meseleleri

Doç. Dr. Saba VERDİYEVA
Ailede Çocuk Edebiyatı Yoluyla Eleştirel Düşünme ve Özgür Düşünce Eğitimi

Dr. Remziye ÇÖLGEÇEN KAYA- Gökçe KAÇMAZ - Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU
Cahit Zarifoğlu'nun Motorlukuş Hikâyesinin Çocuk Edebiyatı ve Öğreticilik Çerçevesinde İncelenmesi

Doç. Dr. Reşad ASGEROV - Doç. Dr. Bağır BABAYEV - Sadik HÜSEYNOV - Zaman ABBASLI
Abbas Şahhat'ın Çocuk Edebiyatında Aile Değerleri ve Çocuk Yetiştirme

Niyaz BADRUTDİNOV SAMATOVİÇ
Robert Minnulin ve Sergey Yesenin'in Eserlerinde Anne İmajı

Tuba ŞİRİN SANCAKDAR
Kitapların Gölgesinde Gençlik Edebiyatı Deneyimi: Kütüphane Korsanı'nı Yazmak

Prof. Dr. Malika DJUMAMURATOVA
Tleubergen Jumamuratov'un Masal ve Efsanelerinin Çocukların Ailede Değer Eğitimindeki Rolü

Şafak ALİYEVA
Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Merkez Bilimsel Kütüphanesinin Okuma Kültürünün Oluşumundaki Rolü

Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN SARI - Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN
"Pervari'den Süzülen Öyküler" Kitabında Çocuk Yazarların Kaleminden Çocuk Karakterler

Öğr. Gör. Nesibe TAŞKIN - Öğr. Gör. Ayşegül GÜLER YILDIZ
Dijitalleşme Çağında Çocuk Edebiyatıyla İlgili Bir İyi Uygulama Örneği: Tümak Masal Masal Türkiye

Öğr. Gör. Dr. Gülşah GENÇER
Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Aileye Bakışı

Sara KILIÇ
Geleneksel Okuma Kültüründen Dijital Dünyanın Okuma Kültürüne: Ahmet Hamdi Tanpınar Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Müjgan BEKDAŞ
Aile Kavramının Çocuklara Aktarımında Somut Olmayan Kültürel Miras Ögelerinden Efsanelerin Türkçe Derslerinde Kullanımı

Prof. Dr. İlhan ERDEM - Öğr. Gör. Nesibe TAŞKIN
Çocuk-Aile-Eğitim Kavramları Bağlamında Maarif Aile Bülteni

Prof. Dr. Nilüfer PEMBECİOĞLU - Doç. Dr. Nebahat AKGÜN ÇOMAK
Çocuk Anlatılarında Eksilti ve Devamlılığın Sağlanması: Rafadan Tayfa 5. Kapadokya - Bilmece Avı Filmindeki Anlatı Düzlemleri

Prof. Dr. Nilüfer PEMBECİOĞLU - Seide ÖMEROVA
Çocuk ve Gençlik Anlatılarında Aile ve Seçilmiş Aileler - Alice In Borderland Dizi Filmindeki Aile Sunumları

Dr. Ülkü KOÇAK
Ailede Dinî Değerlerin Kazandırılmasında Çocuk Edebiyatı Metinlerinin Rolü: Güncel Bir Okuma

Doç. Dr. Semengül GAFAROVA
Bedii Eserlerin Çocukların Terbiyesinde Rolü (A. Bakıxanov'un Yaratıcılığı Esasında)

Öğr. Gör. Hatice Kübra CANPOLAT
Kültürlerarası Dini Sosyalleşme Aracı Olarak Çocuk Edebiyatı: Türk ve Arap Örnekleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Okuma

Lale ŞABANOVA
Azerbaycan Aile Ritüellerinde Aile Değerleri ve Milli Stereotiplerin Yansımaları

Dr. Metin BOZKURT
Zorlayıcı Yaşam Olaylarını Konu Edinen Resimli Çocuk Kitaplarının İrdelenmesi

Dr. Sevinç ERTEK
Azerbaycan Gençlik Edebiyatı Şairlerinden Tofik Bayram'ın "Ana Dilim" Şiirinde Metaforlar ve Metaforik Dilde Kimlik İnşası

Dr. Aynur NOVRUZOVA
Azerbaycan Çocuk Edebiyatında Aile Değerleri Temasının Ahlakî Yönleri

Hilal TAMTÜRK
İyiliğin Yeniden İnşası: Metin Özdamarlar'ın Çocuk Kitaplarında Kültürel Kimlik Unsuru Olarak İyilik

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK
Muzaffer İzgü'nün Çocuk Öykülerinde Anneanne Karakteri

Doç. Dr. Ayşe YILMAZ
Nâbî'nin Hayriyye'sinde Baba-Oğul İlişkisi Odağındaki İdeal İnsan

İmren YILDIZ - Asiye ŞİMŞEK ADEMİ
Savaşın Sessiz Tanıkları: The Breadwinner'da Travmanın ve Umudun Poetikası

Erol TAŞKIN
Sofrada Anlatılan Hikâyeler: Türk Yemek Kitaplarında Aile ve Çocuk Figürünün Edebî Temsili

Doç. Dr. Dilshoda MUBARAKOVA
Aile Ortamının Çocukların Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi ve Zorluklarla Başa Çıkma Yolları

Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS
Ahlak Telkinle mi Kazandırılır, Yaşantıyla mı? Makarenko ve Kur'an Temelli Değer Eğitiminin Yöntemsel Karşılaştırılması
Dr. İlhame GÜLTEKİN
Azize Caferzade'nin Çocuk Masalları: Tematik Analiz (Dört Kısa Öykü Üzerinden)

Prof. Dr. Raşit KOÇ - Ağin BİÇEN - Shenoll Sabit SAHITI
Roald Dahl'ın "Matilda" Adlı Eserinin Çocuk-Aile İlişkisi ve Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi

Prof. Dr. Könül HACIYEVA
Yalvaç Ural'ın Çocuk Şiirlerinde Dolaylı Didaktiklik

Hilmi ALICI - Doç. Dr. Müşfik BORÇALI (ÇOBANOV) - Doç. Dr. Yegane HÜSEYNOVA - Dr. Fatima HOCİN
Yurt Dışında Türkçe Öğreniminin Zorlukları ve Bunun Çocuk Edebiyatına Etkisi

Doç. Dr. Ayten KURBANOVA
Başkurt Çocuk Edebiyatı

Kıymet MAHARREMLİ
Güney Azerbaycan Çocuk Folkloru ve Çocuk Edebiyatının Sanatsal Düşüncedeki Yeri ve Önemi

Yasemin Hatun YALÇINKAYA - Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ - Dr. Rena İSMAYILOVA
Anooshirvan Miandji'nin Samanadam Adlı Eserindeki Arketip(Sel İmge)ler

Doç. Dr. Muhayyo YULDOSHEVA
Çocukların Hayal Gücünün Oluşumunda Masalların Önemi

Başöğretmen Halil POLAT
Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde Değerler Eğitiminin Çocuk Edebiyatı Aracılığıyla Kazandırılması: Bir Model Önerisi

Kübra Nur YALÇINKAYA - Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ - Doç. Dr. Antika KAHRAMANOVA
Sevim Ak'ın Horoz Adam ve Korsan Kitabının Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi

Cem KARA
Çocuk Edebiyatının Ailede Din Eğitimi Sürecindeki İşlevi

Doç. Dr. Fergana ZULFUGAROVA
Modern Azerbaycan Edebiyatında Kadınlara Karşı Tutum Sorunu: Elçin'in Yaratıcılığında

Niloufar BAGHERZADEH AKBARİ - Hossein BOKAİE
Çocuk - Aile - Edebiyat İlişkisine Tarihsel Bakış

Dr. Alibek BAYBOLOV - Dr. Yeldos TOKTARBAY
Çocuk Edebiyatı Aracılığıyla Çocuğun Yaşam Yönelimi (Vizyon) Oluşturma

SEMPOZYUMU DÜZENLEYENLER
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği
Gaziantep Valiliği
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi
Gaziantep Üniversitesi
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü
UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Komisyonu

SEMPOZYUM TAKVİMİ
10 Ekim 2025 Bildiri Özetlerinin Son Teslim Tarihi
20 Ekim 2025 Kabul Edilen Bildirilerin Tam Metinlerinin Teslimi İçin Son Tarih
24-25 Ekim 2025 Sempozyum Tarihi

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU
Bican Veysel Yıldız (ÇOGEYB Yönetim Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Genel Müdürü)
Prof. Dr. Ahmet İhsan Kaya (Gaziantep Üniversitesi)
Hüseyin Ateş (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat ve Bilim Daire Başkanı)
Murat Dağ (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Şube Müdürü)
Fatih TÜRKHAN (Gaziantep İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı)
Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek (ÇOGEYB Akademik Kurul Başkanı / Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Gör. Melike Günyüz (ÇOGEYB Yönetim Kurulu / İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı (ÇOGEYB Yönetim Kurulu / Milli Eğitim Akademisi Başkanı)
Prof. Dr. Liailia Mingazova (Tataristan, Kazan Volga Region Federal Üniversitesi)
Prof. Dr. Merziyye Necefova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Zhanna Yusha (Rusya Novabirsk Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Abdul Fareed Brohi (Pakistan Uluslararası İslam Üni. Çocuk Edebiyatı Bölüm Bşk.)
Doç. Dr. Fatima Hocin (Makedonya Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Said Kıymaz (Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahir Kahhar (Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Günaydın (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Lilya Memetova (Kırım Fevzi Yakubov Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi)
Esat Erbil (Irak Türkmen Yazarlar Birliği)
Nazila JAVADPOUR (İran Yazarlar Birliği)
Yerkegül Arykkara (Kazakistan L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Esma Şimşek Hasanlı (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Flera Saifulina (Tataristan, Kazan Volga Region Federal Üniversitesi)
Prof. Dr. Funda Masdar (Bitlis Eren Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Gülin Öğüt Eker (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Jovanka Denkova (Makedonya İştip Goce Delcev Üniversitesi)
Prof. Dr. Kim Mugallimovich Minnullin (Tataristan Bilimler Akademisi G.İbrahimov Enstitüsü Md.)
Prof. Dr. M. Abdullah Arslan (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Işık (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Müzeyyen Altunbay (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan Karakuş (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuzhan Yılmaz (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Prof. Dr. Raşit Koç (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinc Aliyeva (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nesimî Dilbilimi Enstitüsü)
Prof. Dr. Suat Ungan (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahir Zorkul (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasin Mahmut Yakar (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Atıf Akgün (Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü)
Doç. Dr. Aygün Bağırlı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Bilal Yorulmaz (Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi)
Doç. Dr. Gelusa Kayumova (Tataristan, Kazan Volga Region Federal Üniversitesi)
Doç. Dr. Kevser Tozduman Yaralı (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehman Hasanlı (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Veysi Sevinçli (Iğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin Baki (Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Yolasığmazoğlu (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza Heyet (Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Gör. Rıza Oylum (Üsküdar Üniversitesi-Sinema Yazarı)
Dr. Musa Rahimi (İran, Tahran, Tabatabai Üniversitesi, Türk Dili ve Edb. Böl. Bşk.)
Bestami Yazgan (Şair-Yazar)
Erdoğan Ergin (Eğitimci Yazar)
Elmaz Bahshish (Tataristan, Şair)
Filiz Çelik Doğru (Eğitimci Yazar)
Gülay Sormageç (Şair, Yazar)
Mehmet Akpınar (Eğitimci, Yazar)
Mehmet Solmaz (Eğitimci Yazar)
Nevin Nesrin Soysal (Yazar)
Nuran Turan (Yazar)
Seher Keçe Türker (Eğitimci Yazar)
Vural Eyikan (Yönetmen/Senarist)

SEMPOZYUM KONU BAŞLIKLARI

Ailede çocuk edebiyatı etkinlikleri

Aile-dil-kültür-çocuk ve edebiyat ilişkisi

Çocuk edebiyatının aileler ile etkileşim yönleri

Ailede okuma kültürü ve yazma bilinci oluşturma

Ailede ana dili öğretimi unsuru olarak çocuk edebiyatı türleri

Aile ve edebiyat bağlamında dil, kültür, yurt dışı eğitim

Yurt dışında yaşayan aileler ve çocuklar için çocuk edebiyatı önerileri

Çocuk sinemasında aile

Dijitalleşme çağı çocuk ve gençlik edebiyatı eserlerinde aile

Çocuk müziği ve çocuk şarkılarında aile

Aile kültürü mirasının çocuk edebiyatına yansımaları

Çocuk ve gençlik edebiyatı yoluyla ailenin bilgi, birikim ve kültür aktarımı

Kültürel kimliğin korunması, yaşatılması ve çocuğun kimlik inşasında çocuk edebiyatının etkisi

Çocuk yetiştirmede çocuk ve gençlik edebiyatından yararlanma

Ailede çocuk edebiyatı ile çocuğun hayal gücünün desteklenmesi

Ailede çocuğa vizyon kazandırmada çocuk edebiyatından yararlanma

Ailede çocuk edebiyatı yoluyla eleştirel düşünme ve özgür düşünce eğitimi

Ailede çocuğa edebiyat yoluyla evrensel değerlerin kazandırılması

Çocuk edebiyatı yoluyla insanlığın ortak mirasına sahip çıkma farkındalığı oluşturma

Çocuk edebiyatı ve çocuk kitapları ile sanatsal duyarlılığın ve estetik anlayışın desteklenmesi

Çocuklara yerli ve milli düşünce kazandırmada çocuk edebiyatından yararlanma

Ailede din eğitiminde çocuk edebiyatından yararlanma

Ailede çocuğa ideolojik bakış empoze etmede çocuk edebiyatı eserlerinin kullanılması

Mitolojik anlatılar, destan, masal, efsane ve diğer sözlü çocuk edebiyatı eserlerinde aile

Ailede çocuk oyunları / Çocuk oyunlarında aile

Çocuk folklorunda aile / Ailede çocuk folkloru uygulamaları

Ailede çocuk folklorunu yaşatma ve çocuk yetiştirmede çocuk folklorundan yaralanma

Somut olmayan kültürel miras ögelerinin yeni nesle aktarılma aracı olarak çocuk edebiyatı eserleri

Karşılaştırmalı edebiyat, çeviri ve yeniden yazma açısından çocuk ve gençlik edebiyatı eserlerinde aile

Ailede değerler eğitimi aracı olarak çocuk edebiyatından yararlanma

Çocuk edebiyatı yoluyla cinsiyet farkındalığı eğitimi

Çocuk edebiyatı ile bedenini koruma eğitimi

Çocuk edebiyatı ile nezaket ve görgü kuralları eğitimi

Çocuk edebiyatında geniş aile ve çekirdek ailenin işlenişi

Çocuk edebiyatı yoluyla akrabalık kavramlarının ve akrabalık ilişkilerinin öğretilmesi

Doğu ve batı çocuk edebiyatı eserlerinde üvey anne, üvey baba, üvey kardeş karakterleri

Organizing Institutions:

Union of Children's and Youth Literature Authors
Gaziantep Metropolitan Municipality

Symposium Calendar:

10 October 2025 Deadline for Extended Abstract Submission:

15 October 2025 Announcement of Accepted Abstracts

20 October 2025 Deadline for Full Paper Submission

24–25 October 2025 Symposium Program Date

SYMPOSIUM THEMES

Children's literature activities in the family

Relationship among family, language, culture, child, and literature

Aspects of children's literature in interaction with families

Creating a culture of reading and writing awareness in the family

Genres of children's literature as an element of native language instruction in the family

Language, culture, and education abroad in the context of family and literature

Recommendations for children's literature for families and children living abroad

The family in children's cinema

The family in children's and youth literature works in the digital age

The family in children's music and songs

Reflections of family cultural heritage in children's literature

Transmission of knowledge, experience, and culture of the family through children's and youth literature

The role of children's literature in preserving cultural identity, sustaining it, and contributing to the child's construction of identity

Utilizing children's and youth literature in child rearing

Supporting children's imagination through children's literature in the family

Using children's literature to provide vision for the child in the family

Critical thinking and free thought education through children's literature in the family

Instilling universal values in the child through literature in the family

Raising awareness of preserving humanity's common heritage through children's literature

Supporting artistic sensitivity and aesthetic appreciation through children's literature and children's books

Using children's literature to instill national and indigenous thought in children

Utilizing children's literature in religious education in the family

The use of children's literature works to impose ideological perspectives on the child in the family

The family in mythological narratives, epics, fairy tales, legends, and other oral children's literature works

Children's games in the family / The family in children's games

The family in children's folklore / Applications of children's folklore in the family

Sustaining children's folklore in the family and utilizing it in child rearing

Children's literature works as a means of transmitting intangible cultural heritage elements to new generations

The family in children's and youth literature works in terms of comparative literature, translation, and rewriting

Using children's literature as a tool for values education in the family

Gender awareness education through children's literature

Body protection education through children's literature

Politeness and etiquette education through children's literature

Treatment of extended family and nuclear family in children's literature

Teaching kinship concepts and relationships through children's literature

Step-mother, step-father, and step-sibling characters in Eastern and Western children's literature

SYMPOSIUM ORGANIZING COMMITTEE

Bican Veysel Yıldız (Chairman of the Board, UCYLA)
Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar (General Director, Gaziantep Municipality Culture Inc.)
Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek (Chair, Academic Committee of UCYLA / Atatürk University)
Dr. Öğr. Gör. Melike Günyüz (Board Member, UCYLA / Ibn Haldun University)
Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı (Board Member, UCYLA / Yıldız Technical University)
Prof. Dr. Liailia Mingazova (Kazan Volga Region Federal University, Tatarstan)
Prof. Dr. Merziyye Necefova (Azerbaijan National Academy of Sciences)
Prof. Dr. Zhanna Yusha (Novosibirsk Academy of Sciences, Russia)
Doç. Dr. Abdul Fareed Brohi (Head of Department of Children's Literature, International Islamic University of Pakistan)
Doç. Dr. Fatima Hocin (Ss. Cyril and Methodius University of Macedonia)
Doç. Dr. Mustafa Said Kıymaz (Adıyaman University)
Doç. Dr. Tahir Kahhar (Uzbekistan State University of World Languages)
Doç. Dr. Yusuf Günaydın (Gazi University)
Dr. Öğr. Üyesi Lilya Memetova (Crimean Fevzi Yakubov Engineering and Pedagogical University)
Esat Erbil (Iraqi Turkmen Writers' Union)
Nazila Javadpour (Iran Writers' Union)
Yerkegül Arykkara (L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan)

SYMPOSIUM SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Flera Saifulina (Kazan Volga Region Federal University, Tatarstan)
Prof. Dr. Funda Masdar (Dean, Faculty of Fine Arts, Bitlis Eren University)
Prof. Dr. Gülin Öğüt Eker (Hacettepe University)
Prof. Dr. Jovanka Denkova (Goce Delcev University of Štip, Macedonia)
Prof. Dr. Kim Mugallimovich Minnullin (Director, G. Ibragimov Institute, Academy of Sciences of Tatarstan)
Prof. Dr. M. Abdullah Arslan (Erzincan Binali Yıldırım University)
Prof. Dr. Müzeyyen Altunbay (Giresun University)
Prof. Dr. Neslihan Karakuş (Yıldız Technical University)
Prof. Dr. Oğuzhan Yılmaz (Erzincan Binali Yıldırım University)
Prof. Dr. Raşit Koç (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Sevinc Aliyeva (Nasimi Institute of Linguistics, Azerbaijan National Academy of Sciences)
Prof. Dr. Suat Ungan (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr. Tahir Zorkul (Van Yüzüncü Yıl University)
Prof. Dr. Yasin Mahmut Yakar (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr. Atıf Akgün (Institute of Turkic World Studies, Ege University)
Doç. Dr. Aygün Bağırlı (Azerbaijan National Academy of Sciences)
Doç. Dr. Bilal Yorulmaz (Marmara University, Atatürk Faculty of Education)
Doç. Dr. Gelusa Kayumova (Kazan Volga Region Federal University, Tatarstan)
Doç. Dr. Kevser Tozduman Yaralı (Aydın Adnan Menderes University)
Doç. Dr. Mehman Hasanlı (Azerbaijan National Academy of Sciences)
Doç. Dr. Yasemin Baki (Recep Tayyip Erdoğan University, Rize)
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Yolasığmazoğlu (Giresun University)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Rıza Heyet (Ankara University)
Dr. Musa Rahimi (Head, Department of Turkish Language and Literature, University of Tabatabai, Tehran, Iran)
Bestami Yazgan (Poet–Author)
Erdoğan Ergin
Elmaz Bahshish (Poet, Tatarstan)
Filiz Çelik Doğru
Gülay Sormageç (Poet–Author)
Mehmet Akpınar (Educator–Author)
Mehmet Solmaz
Nevin Nesrin Soysal (Author)
Nuran Turan
Seher Keçe Türker (Educator–Author)
Vural Eyikan (Director/Scriptwriter)

ÖN SÖZ

Bican Veysel YILDIZ
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği
Yönetim Kurulu Başkanı

24-25 Ekim 2025 tarihlerinde Gaziantep'te düzenlen ana teması, "Çocuk, Aile ve Çocuk Edebiyatı / Çocuk Edebiyatında Aile" olan 12. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nda; çocuk edebiyatının aile kurumunun yaşatılmasına etkileri, ailelerin çocuk eğitiminde çocuk edebiyatından yararlanma yolları, edebiyatın çocuğun kişilik inşasına katkıları ile çocuk-aile-edebiyat ilişkisine dair birçok görüş ve önerilerin dile getirilip tartışmaya açıldığı 153 bildiri sunulmuştur.

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği tarafından düzenlenen sempozyuma Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Komisyonu UNESCO, Gaziantep Valiliği, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Gaziantep Kültür Sanat Platformu paydaş olarak destek sağlamıştır.

Sempozyum, aralarında Almanya, İran, Karakalpakistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kırım, Macaristan, Makedonya, Nahçıvan, Özbekistan, Pakistan, Rusya, Tataristan, Ukrayna, Türkiye'nin bulunduğu birçok ülkeden çocuk ve gençlik edebiyatı ve diğer disiplinlerden uzmanların katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Bazı bildirilerin birden fazla kişi tarafından ortak hazırlanmış olduğu sempozyumda 94'ü Türkiye'den, 96'sı Türkiye dışından olmak üzere toplam 190 katılımcı tarafından 153 bildiri sunulmuştur.

Yüz yüze ve online olarak düzenlenen sempozyum oturumları iki gün yapılmış, genel olarak her oturumda 4 konuşmacı + 1 oturum başkanı tercih edilmiştir. 24 Ekim 2025 Cuma günü 5 seansta 3 ayrı salonda eş zamanlı olarak toplam 14 oturumda 50 bildiri sunulmuş, 25 Ekim 2025 Cumartesi günü 7 seansta 4 ayrı salonda eş zamanlı olarak toplam 26 oturumda 102 bildiri sunulmuştur. Katılımcı akademisyen ve ülke sayısı bakımından "uluslararası sempozyum" şartlarını yerine getiren 12. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nun aile ve çocuk edebiyatı konusunda önemli bir birikime vesile olması bizleri son derece onurlandırmıştır.

Çocuklarımız için ortaya koyduğumuz bütün emeklerin insana ve insanlığa hizmet açısından hem bir görev hem bir onur vesilesi olduğu bilinci ile sempozyuma katkı sunan Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Fatma ŞAHİN, Gaziantep Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Sait Mesut DOĞAN, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şehmus DEMİR, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı Sayın Prof. Dr. Öcal OĞUZ, Gaziantep Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Bayram ÇETİN, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Genel Müdürü Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR, Gaziantep Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Sanat ve Bilim Daire Başkanı Hüseyin ATEŞ, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Şube Müdürü Murat DAĞ, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi Üyesi Prof. Dr. Gülin Öğüt Eker, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu üyesi ve dernek üyesi hocalarımız başta olmak üzere sempozyuma katkı sunan herkese teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

TAKDİM

Fatma ŞAHİN
Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı

Çocuk ve gençlik edebiyatı, bir toplumun geleceğini inşa eden en temel kültür alanlarından biridir. Çocuğun dünyayı algılama biçimi, kendisiyle ve çevresiyle kurduğu ilişki, değerler sistemi ve hayal gücü büyük ölçüde edebiyatla şekillenir. Bu nedenle çocuklara hitap eden her metin, aynı zamanda bir medeniyet tasavvurunun da taşıyıcısıdır. Çocuğa söylenen her söz, yazılan her hikâye ve kurulan her cümle, geleceğe bırakılan bir izdir.

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği iş birliğiyle düzenlenen 12. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, bu bilinçle önemli bir sorumluluğu üstlenmektedir. 2014 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde sürdürülen bu sempozyum, çocuk ve gençlik edebiyatını akademik, pedagojik ve estetik boyutlarıyla ele alarak ülkemizde bu alandaki düşünsel birikimin gelişmesine ciddi katkılar sunmaktadır.

2025 yılının "Aile Yılı" ilan edilmesi dolayısıyla sempozyumun temasının "Çocuk, Aile ve Çocuk Edebiyatı / Çocuk Edebiyatında Aile" olarak belirlenmesi son derece anlamlıdır. Aile, çocuğun ilk kelimesini duyduğu, ilk hikâyesini dinlediği, ilk değer yargılarıyla tanıştığı yerdir. Okuma kültürünün temelleri, çoğu zaman aile içinde atılır. Anne babanın kitaba yaklaşımı, çocuğun edebiyatla kuracağı ilişkinin yönünü belirler. Bu yönüyle aile, çocuk edebiyatının görünmeyen ama en güçlü paydaşlarından biridir.

Bu sempozyumda sunulan bildiriler, çocuk edebiyatında ailenin temsili, aile içi ilişkilerin metinlere yansıma biçimleri, edebiyatın çocuğun duygusal ve zihinsel gelişimindeki rolü, okuma alışkanlığının aile temelli olarak nasıl güçlendirilebileceği gibi pek çok başlığı bilimsel bir çerçevede ele almaktadır. Akademisyenler, yazarlar, eğitimciler ve araştırmacılar tarafından hazırlanan bu çalışmalar, çocuk edebiyatının yalnızca estetik bir alan olmadığını; aynı zamanda toplumsal sorumluluk, kültürel aktarım ve değer inşası açısından stratejik bir öneme sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi olarak kültür ve edebiyat alanındaki yayın faaliyetlerini büyük bir hassasiyetle sürdürüyoruz. Gazikültür Yayınları aracılığıyla bu sempozyumda sunulan bildirilerin kitaplaştırılması, geçici bir etkinliğin kalıcı bir hafızaya dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu yayın, hem akademik dünyaya hem eğitimcilere hem de çocuk edebiyatına ilgi duyan tüm okurlara önemli bir başvuru kaynağı olacaktır.

Şehrimizin kadim kültür birikimiyle çocuk edebiyatı gibi evrensel bir alanın buluşması, Gaziantep'in kültürel vizyonunun da somut bir göstergesidir. Çocuğu merkeze alan, aileyi ihmal etmeyen, edebiyatı bir eğitim aracı olmanın ötesinde bir insan inşa alanı olarak gören bu yaklaşımın güçlenerek devam edeceğine inanıyorum.

Bu kıymetli yayının hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyenlere, yazarlara, editörlere, sempozyumun düzenlenmesinde katkı sunan kurumlarımıza ve paydaşlarımıza teşekkür ediyorum. Çocuklarımızın daha nitelikli metinlerle buluştuğu, okuma kültürünün aileden başlayarak topluma yayıldığı bir gelecek dileğiyle bu eserin hayırlı olmasını temenni ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Bayram ÇETİN
Gaziantep Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Değerli akademisyenler, kıymetli yazarlar, saygıdeğer konuklar, sevgili öğrenciler,

Gaziantep Üniversitesi adına hepinizi saygıyla selamlıyor, üniversitemiz ev sahipliğinde gerçekleştirilen 12. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'na hoş geldiniz diyorum. Bugün, çocuk ve gençlik edebiyatı gibi son derece hayati bir alanı, çok yönlü ve disiplinler arası bir bakışla ele almak üzere bir araya gelmiş bulunuyoruz.

Bu anlamlı sempozyumun, üniversitemizin yanı sıra Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği iş birliğiyle düzenlenmiş olması, akademi ile yerel yönetimlerin ve sivil kültür yapılarının ortak bir vizyon etrafında buluşabildiğini göstermesi bakımından son derece kıymetlidir. Bu birliktelik, çocuk ve gençlik edebiyatının yalnızca akademik bir araştırma alanı değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk gerektiren bir kültür meselesi olduğunun da açık bir göstergesidir.

Çocuk ve gençlik edebiyatı, bireyin dünyayı algılama biçimini şekillendiren en temel alanlardan biridir. Çocuk, dil ile dünyayı tanır; kelimeler aracılığıyla düşünmeyi, hissetmeyi ve anlamlandırmayı öğrenir. Bu nedenle çocuklara ve gençlere sunulan edebî metinlerin niteliği, yalnızca estetik bir mesele değil, aynı zamanda pedagojik, kültürel ve ahlaki bir sorumluluktur. Nitelikli metinler, çocuklara hazır cevaplar sunmaz; aksine onlara düşünme, sorgulama ve anlam kurma imkânı tanır.

İçinde bulunduğumuz çağ, hızlı dönüşümlerin yaşandığı, teknolojik ve toplumsal değişimlerin bireyin hayatına doğrudan etki ettiği bir dönemdir. Böyle bir dünyada çocuk ve gençlik edebiyatı, geçici olanla kalıcı olanı ayırt etmeyi öğreten bir rehber işlevi görür. Zamana direnebilen, insanın temel varoluş sorularına temas eden edebî eserler, yalnızca bugünün çocuklarına değil, geleceğin yetişkinlerine de seslenir. Bu yönüyle çocuk ve gençlik edebiyatı, bir toplumun kendisiyle kurduğu uzun soluklu bir konuşma olarak da değerlendirilebilir.

Bu sempozyumda yapılacak sunumların, bildirilerin ve tartışmaların; çocuk ve gençlik edebiyatının edebî değerini, dil estetiğini ve düşünsel derinliğini yeniden ve güçlü bir biçimde gündeme taşıyacağına inanıyorum. Akademisyenlerin bilimsel birikimiyle yazarların yaratıcı tecrübesinin aynı zeminde buluşması, bu alanın gelişimi açısından son derece verimli sonuçlar doğuracaktır.

Gaziantep Üniversitesi olarak bizler, eğitimin ve kültürün yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığını; edebiyat, sanat ve düşünceyle beslenmediği sürece eksik kalacağını savunuyoruz. Bu anlayışla, çocuk ve gençlik edebiyatı gibi insanın en erken dönemlerine temas eden bir alanın akademik düzlemde tartışılmasını son derece önemsiyoruz. Bugün burada kurulan her cümle, yapılan her tartışma, gelecekte yazılacak metinlere ve yetişecek okurlara dolaylı da olsa katkı sunacaktır.

Bu vesileyle, sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen tüm kurumlara, akademik kurul üyelerine, katkı sunan değerli yazarlarımıza ve bildirileriyle sempozyumu zenginleştiren tüm katılımcılara teşekkür ediyorum. Üç gün boyunca yapılacak oturumların, yeni düşüncelere, kalıcı iş birliklerine ve nitelikli üretimlere zemin hazırlamasını temenni ediyorum.

Sözlerime son verirken, 12. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nun verimli, ufuk açıcı ve ilham verici geçmesini diliyor; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
GBB Kültür A.Ş. Genel Müdürü
Gaziantep Üniversitesi Öğretim Üyesi

Çocuk ve gençlik edebiyatı, bir toplumun kendisiyle ve geleceğiyle kurduğu ilişkinin en sahih aynalarından biridir. Çünkü çocukluk, insanın dünyayla ilk kez anlamlı bağlar kurduğu, dilin, hayalin, değerlerin ve ahlaki sezginin şekillendiği temel dönemdir. Bu dönemde karşılaşılan metinler; çocuğun kendini tanımasına, başkasını anlamasına ve dünyayı yorumlamasına imkân veren bir zihinsel ve duygusal zemin oluşturur. Bu nedenle çocuk ve gençlik edebiyatı, estetik bir alan olmanın ötesinde, güçlü bir kültürel ve pedagojik sorumluluk alanıdır.

Edebiyat, çocuğa doğrudan öğüt vermez ama ona sezdirir, hissettirir. İyi yazılmış bir çocuk kitabı çocuğun iç dünyasında bir kapı aralar. O kapıdan giren çocuk empati kurmayı, soru sormayı, farklılıklarla bir arada yaşamayı ve kendi sesini bulmayı öğrenir. Bu yönüyle çocuk edebiyatı bireyin özgürleşme sürecinin ilk basamağıdır. Okuyan çocuk düşünen bireye, düşünen birey ise sorumluluk alan bir insana dönüşür.

2025 yılının "Aile Yılı" ilan edilmesi bu sempozyumun temasını daha da anlamlı kılmaktadır. Aile, çocuğun ilk kelimeyi duyduğu, ilk hikâyeyle tanıştığı, ilk değerleri gözlemlediği temel sosyal yapıdır. Okuma alışkanlığının, anlatma ve dinleme kültürünün kökleri çoğu zaman aile ortamında atılır. Çocuğun kitapla kurduğu bağ, çoğu zaman anne babanın, büyüklerin kitaba yaklaşımıyla şekillenir. Bu nedenle çocuk ve gençlik edebiyatını aileden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çocuk edebiyatında ailenin temsili, aile içi ilişkilerin metinlerdeki yansımaları, kuşaklar arası bağların anlatımı ve değer aktarımı, bugün üzerinde daha fazla durmamız gereken başlıklardır. Modern dünyanın hızla değişen yapısı içinde aile kavramı dönüşürken çocuk edebiyatı bu dönüşümü anlamlandıran, kimi zaman eleştiren kimi zaman onaran bir işlev üstlenmektedir. Bu sempozyumda ele alınacak bildirilerin, tam da bu noktada hem akademik hem toplumsal açıdan önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyorum.

Uluslararası nitelik taşıyan bu sempozyum, farklı ülkelerden ve disiplinlerden gelen akademisyenleri, yazarları ve araştırmacıları bir araya getirerek çocuk ve gençlik edebiyatına çok katmanlı bir bakış sunmaktadır. Bu buluşmalar, yalnızca bilgi paylaşımı değil, aynı zamanda ortak bir dil, ortak bir sorumluluk bilinci oluşturma imkânı da sağlamaktadır. Çocukların dünyasına hitap eden metinlerin niteliğini artırmak, ancak bu tür çok yönlü ve disiplinler arası çalışmalarla mümkündür.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. olarak kültür, sanat ve edebiyat alanında yürüttüğümüz çalışmaların merkezinde insan vardır. Çocuğu merkeze almayan hiçbir kültür politikasının kalıcı olamayacağını biliyoruz. Bu nedenle çocuk ve gençlik edebiyatını desteklemeyi, bu alandaki akademik ve sanatsal üretimleri görünür kılmayı önemsiyoruz. Gaziantep Üniversitesi ile yürüttüğümüz bu güçlü iş birliği, yerel birikimin evrensel bir dil kazanmasının da güzel bir örneğidir.

Bu sempozyumun çocuk ve gençlik edebiyatına dair yeni sorular üreten, yeni tartışma alanları açan, aile, çocuk ve edebiyat ilişkisini daha derinlikli bir şekilde düşünmemize imkân veren verimli bir zemine dönüşmesini temenni ediyorum. Sunulacak her bildirinin, yapılacak her tartışmanın, çocuklarımızın daha nitelikli metinlerle buluşmasına katkı sağlayacağına yürekten inanıyorum. Bu anlamlı organizasyonun hayata geçirilmesinde emeği geçen tüm kurumlara, akademisyenlere, yazarlara, düzenleme kuruluna ve katkı sunan herkese teşekkür ediyorum. Sempozyumun bilimsel açıdan verimli, düşünsel açıdan ufuk açıcı sonuçlar doğurmasını diliyor; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Bican Veysel YILDIZ
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli akademisyenler, kıymetli yazarlar, saygıdeğer konuklar,

2013 yılında kurulan Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, 2014 yılından bu yana, her yıl ekim ayının üçüncü haftasında Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu'nu düzenli olarak gerçekleştirmektedir. Bugün, bu uzun soluklu ve istikrarlı çabanın on ikinci durağında sizlerle birlikte olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz.

Bu sempozyumu düzenlerken temel hareket noktamız şudur: Türkiye'de ve Türkiye'nin gönül coğrafyasında, hatta bütün dünyada çocuk edebiyatı alanında ciddi endişeler birikmektedir. Son yıllarda yaşanan bazı olumsuz olaylar, bize çocuk meselesini yalnızca pedagojik ya da bireysel bir başlık olarak değil; aile, toplum ve insanlık ölçeğinde yeniden düşünmemiz gerektiğini açık biçimde göstermiştir. Bu nedenle, hem ailenin önemini yeniden konuşmak zorundayız hem aile ile çocuk arasındaki ilişkiyi hem de aile ile toplum arasındaki bağı yeniden ve sahici bir biçimde ele almak durumundayız.

2025 yılının "Aile Yılı" ilan edilmesi, bu tartışmalar açısından son derece anlamlıdır. Aile, çocuğun dünyayı tanıdığı ilk mekândır. Dil, değerler, inançlar ve ahlaki tutumlar ilk olarak bu zeminde şekillenir. Ancak son dönemlerde yaşadığımız bazı toplumsal hadiseler, meselenin yalnızca eğitimsizlik ya da bilgi eksikliğiyle açıklanamayacağını da göstermektedir. Dünyada ve ülkemizde, uzun yıllar eğitim almış, yüksek öğrenim görmüş, hatta toplumda saygın kabul edilen meslek gruplarına mensup bazı kişilerin işlediği ağır suçlar, bizleri daha derin bir sorgulamaya sevk etmelidir.

Bu noktada şu soruyu sormak zorundayız: Biz çocuklarımıza ne izletiyoruz, ne izletmiyoruz? Ne söylüyoruz, ne söylemiyoruz? Onlara hangi hikâyeleri anlatıyor, hangi hikâyeleri hayatlarından eksiltiyoruz? Emniyet teşkilatları suçluları bulmak için parmak izi arar, delilleri inceler, otopsi raporları hazırlar. Bizim ise kültür insanları olarak, edebiyatçılar olarak, eğitimciler olarak çocukların dünyasında bırakılan izleri görmemiz gerekir. Hangi kelimeleri verdik, hangi dilleri öğrettik, hangi metinleri önlerine koyduk ya da hangilerini bilinçsizce hayatlarından çıkardık?

Çocuk ve gençlik edebiyatını gerektiği gibi önemsemek, tam da bu noktada bir zorunluluk hâline geliyor. Yapılan hataları azaltmak, doğru örnekleri çoğaltmak ve nitelikli metinleri görünür kılmak için birilerinin kararlı bir mücadele vermesi gerekiyordu. Gururla ifade etmek isterim ki, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği, bu sorumluluğun bilinciyle hareket etmektedir.

İnanç ve ahlak geleneğimizde sıkça hatırlatılan bir söz vardır: "İman yetmiş küsur şubedir; en alt derecesi, yoldaki taşı kaldırmaktır." Bu ifade, çoğu zaman yalnızca fiziksel bir eylem olarak anlaşılır. Oysa burada asıl vurgulanan şey, bir duyarlılıktır. O duyarlılığın gerektirdiği şekilde harekete geçme iradesidir. Bizler çocuk ve gençlik edebiyatı alanında bu duyarlılığı diri tutmak gerektiğine inanıyoruz. Çünkü edebiyat, insanın vicdanına ve merhametine temas eden en güçlü alanlardan biridir.

Bu yıl sempozyumumuza Türkiye'den ve yurt dışından yaklaşık iki yüz bildiri başvurusu yapıldı. Bu yoğun ilgi, çocuk ve gençlik edebiyatının ne kadar geniş, derin ve çok boyutlu bir tartışma alanı sunduğunu bir kez daha göstermiştir. Belirli bir tema etrafında yapılan sempozyumların en önemli katkılarından biri de çoğu zaman aklımıza gelmeyen ayrıntıların, disiplinler arası yaklaşımlar sayesinde görünür hâle gelmesidir. Bir bildiride gastronomi kültürü üzerinden aile ve hikâye ilişkisi ele alınırken, bir başka çalışmada gündelik hayatın hızlanmasıyla birlikte sofraların, sohbetlerin ve anlatıların nasıl

yetimleştiği tartışmaya açılabilmektedir. Bu çeşitlilik, sempozyumun düşünsel zenginliğini artırmaktadır.

Bu vesileyle, sempozyumun düzenlenmesinde büyük emek veren Eğitim Fakültesi hocalarımıza, bilim kurulumuza, teknik işlerimizin mimarı Eyyüp ALTINIŞIK, Seher YILDIZ, Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA hocamız ve organizasyon ekibine ve her bir ayrıntıyla titizlikle ilgilenen çalışma arkadaşlarımıza, Gaziantep insanının ev sahipliğine yakışır bir ev sahipliği ile misafirlerimizi ağırlamamıza destek olan Gaziantep Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu sekreteri Şevket TOPALOĞLU, Turizm Uygulama Oteli Müdürü Alpaslan YALÇIN ve tüm ekibine teşekkür ediyorum. Ayrıca, ilim ve kültür hayatımıza önemli katkılar sunmuş merhum Fuat Sezgin Hocamızı da bu vesileyle rahmetle yâd etmek isterim. Onun ilme ve insanlığa adanmış hayatı, bizler için hâlâ güçlü bir ilham kaynağıdır.

İnanıyorum ki bu sempozyum, çocuk edebiyatına ve bu alandaki düşünsel gelişime önemli katkılar sunacak; aile, çocuk ve insanlık meselelerini yeniden ve derinlikli biçimde düşünmemize vesile olacaktır. Katkı sunan tüm konuşmacılara, bildirileriyle sempozyumu zenginleştiren akademisyen ve yazarlara teşekkür ediyor, sempozyumun verimli geçmesini temenni ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER
UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi Üyesi

Değerli Katılımcılar, Sevgili Gençler,

Bugün burada 'aile-çocuk-çocuk edebiyatı-değerler eğitimi-insanlık-barış-geleneksel bilgi-kültürel değerler-manevi duygular-insan psikolojisi' gibi temel kavram ve konuların önemini tartışırken, modern dünyanın çelişkileriyle yüzleşmeden kültürel miras meselesini sağlıklı biçimde ele almamız mümkün değildir. İnsanlık tarihi boyunca savaşlar yaşandı, insanlar katledildi ve ne yazık ki bu katliamlar çoğu zaman çeşitli çıkarların gerçekleştirilmesi adına meşrulaştırıldı. Daha da düşündürücü olan şudur: Savaşların ardından, bir dönem 'düşman' olarak tanımlanan taraflar, kısa bir süre sonra sanki hiçbir şey yaşanmamış gibi 'dost' hâline gelebilmektedir. Bu durum, insanlığın değerler eğitimiyle, hafızayla, vicdanla ve ahlâki sorumlulukla kurduğu ilişkinin ne kadar kırılgan olduğunu göstermektedir.

Değerli katılımcılar, insanlık tarihi boyunca, savaş, çıkar çatışmaları, acımasızlık, şiddet, özellikle kadına şiddet, besine ulaşma adaletsizliği vb. olumsuz durumlardan bugüne neyin değiştiğini sormak zorundayız. Ne yazık ki tablo iyileşmemiştir; aksine daha da ağırlaşmıştır. Kimlikleri, inançları ve aidiyetleri nedeniyle katledilen Uygur Türkleri, Filistin'de yaşanan ve klasik anlamda 'savaş' olarak dahi adlandırılamayacak ölçekteki yıkım, bu karanlık tablonun yalnızca iki örneğidir; çünkü savaş dediğimiz olguda iki devlet, iki ordu ve belli bir denge vardır. Oysa burada söz konusu olan, on binlerce sivilin, çocukların, kadınların sistematik biçimde yok edilmesidir. Bugün doksan bine yaklaşan can kaybı, insanın çıkar uğruna ne kadar acımasızlaşabildiğini açıkça göstermektedir.

İnsanlık, milyarlarca metrekarelik bir dünyaya sahipken, insan hayatının seksen-doksan yıllık kısa süreli ömrüne rağmen hâlâ doymamaktadır. Dünya ona yetmemekte, paylaşmayı öğrenememektedir. Bu noktada algıların nasıl üretildiği meselesi karşımıza çıkar. Özellikle Batı merkezli oryantalist bakış açısı, Doğu toplumlarını ve onların kültürlerini geri, ilkel ya da değersiz olarak kodlayan bir zihniyet üretmiştir. Bu zihniyet, farkında olmadan bizim gündelik hayatımıza da sızmaktadır. Aile hayatından bireysel yalnızlığa, içecek tercihlerinde çaydan kahveye, el dokuması geleneksel kıyafetten seri üretim giyim materyallerine, kadim bir topluluğun ürünü olan geleneksel bilginin küresel endüstride kullanımına, geleneksel çocuk oyunlarından yapay zekâ bilgisayar oyunlarına kadar hayatın her alanında gelenek ve modernlik ikilemi söz konusudur.

Sevgili gençler, arkadaş ortamında size "Çay mı içersin, kahve mi?" diye sorulduğunda, küresel güçler tarafından belleklerinize kodlanan "Çay gelenekseldir, çay içersem beni köylü sanıp değersizleştirirler." düşüncesiyle kahveyi tercih etmemeniz gerekir; çünkü çay üretimi neredeyse olmayan bir ülke olan İngiltere'de çay bugün, kültür ekonomisinin en önemli alanlarından biri hâline gelmiştir. Hindistan ve Sri Lanka'dan getirilen çaylar üzerinden kurulan bu ekonomi, yüzlerce yıllık firmalarla ve yüksek fiyatlarla pazarlanmaktadır. İngiltere gibi modern bir ülke, çayı paketleyip satarken ve kendi ülkesinde '5 çayı seramonileri'yle gelenekselleştirip kültür ekonomisine dönüştürürken Türkiye'de çayın 'geleneksel'i çağrıştırdığı için tercih edilmeyip 'modernliği sembolize eder görünen kahve'ye yönelinmesi, işte bu, algının gücüdür.

Bir toplumu millet yapan, kimlik ve kişilik göstergesi olarak benimsenen değerlerin o topluma ait olan bireylerin kültürel belleklerinde kodlanmaması ve geleceğe aktarılmaması, toplumun sosyal dokusunu çürüten bir algıdır. Geleneksel olanı küçümseyen, yerli olanı değersizleştiren bu bakış, kültürel çözülmenin en önemli sebeplerinden biridir. Bu nedenle siz gençlerin son derece dikkatli olması gerekir.

Buradan hareketle gelenek ve modernlik meselesine geldiğimizde, küresel güçlerin asıl hedeflerinden birinin aile olduğunu açıkça görmekteyiz. Aile, birim olarak en küçük, güç olarak en büyük kurumdur ve toplumların devamı için elzem bir sosyal gruptur. Dünyada ekonomik ve kültürel alanda belirleyici olan sınırlı sayıdaki küresel güç, 'tüketim odaklı yalnız bir birey tipi' inşa etmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda aile, bu sistem için bir engeldir; çünkü aile olduğunuzda yalnız kendinizi değil, eşinizi, çocuklarınızı ve onların geleceğini düşünmek zorundasınızdır. Kazancınızı yalnızca kendi keyfiniz için harcayamaz, çocuklarınızın eğitimi ve geleceği için sorumluluk almak durumunda kalırsınız. Oysa yalnız birey olduğunuzda, tüketim odaklarının sunduğu her şeye sınırsızca yönlendirilebilirsiniz. Bu yüzden modern dünyada 'bireysellik' yüceltilmekte, 'biz' kavramının yerine 'ben' kavramı konulmaktadır. Aile küçümsendikçe, modern bireyin yalnızlığa mahkûm edildiğini görüyoruz.

Bunun en çarpıcı örneklerini Kuzey Avrupa ülkelerinde görmek mümkündür. Bu ülkeler gelir düzeyi ve refah açısından dünyanın en üst sıralarında yer alırken, aynı zamanda intihar oranlarının en yüksek olduğu ülkeler arasındadır. Yapılan araştırmalar, yaşlı bireylerin yıl boyunca büyük ölçüde yalnız yaşadıklarını, sosyal hayata tutunabilmek için müzelerde, kültür merkezlerinde, kiliselerde gönüllü çalışmalar yaptıklarını göstermektedir. Daha da çarpıcı olan ise şudur: Bu yaşlıların önemli bir kısmı, evlerinde aylar sonra, çoğu zaman temizlik görevlileri tarafından ölü bulunmaktadır. Bir ay boyunca kimsenin arayıp sormadığı, merak etmediği hayatlar söz konusudur.

Sevgili gençler, sizler de her daim bu yaşlarınızda kalmayacaksınız; gelecekte aile kuracak, yeni nesiller yetiştirecek ve geleceğin bilge büyükleri olacaksınız. Bu yüzden bugün konuştuğumuz aile, gelenek, kültürel miras ve toplumsal sorumluluk meselelerinin ne kadar hayati olduğunu şimdiden idrak etmenizi özellikle rica ediyorum.

Somut olmayan kültürel miras dediğimiz şey, yalnızca ritüellerden, yemeklerden, el sanatlarından ibaret değildir. Bu miras; saygıyla, empatiyle, değerler eğitimine ve ana dile önem vermeyle, aileyle, komşulukla, paylaşmayla, hatırlamayla ve birlikte yaşama iradesiyle anlam kazanır. Yarının gençleri olarak sizlerden beklentimiz, bu mirası bir nostalji unsuru olarak değil, yaşayan ve yaşatılması gereken bir değer olarak sahiplenmenizdir. Sizler kadim kültür değerlerinizi yaşayarak geleceğe aktardığınızda, hem Türk kültürü hem insanlık kültürü adına yararlı eylemlerde bulunmuş olacaksınız. Ancak bu bilinçle, daha adil, daha barışçıl, daha merhametli ve daha insani bir dünya inşa edebiliriz. Bu sorumluluğu birlikte taşıyacağımıza inanıyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATI ÜZERİNE

Muhammet ERDEVİR
GBB Kültür A.Ş. Genel Sanat Yönetmeni

Çocuk ve gençlik edebiyatı meselesini, kendi mesleki tecrübemden hareketle ele almak isterim. GBB Kültür A.Ş. genel sanat yönetmenliğine başlamadan önce uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yaptım. Dolayısıyla çocuk ve gençlik edebiyatının ne anlama geldiğini, teorik bir çerçeveden ziyade, bizzat yaşayarak ve deneyimleyerek kavrama imkânı buldum. Bununla birlikte iki çocuk babasıyım ve kendi çocuklarım üzerinden de bu alana dair gözlem yapma şansına sahibim.

Çok zor bir çağda yaşadığımızı düşünüyorum. Bunun temel sebebi, alışık olduğumuz dünyanın hızla geride kalması ve önümüzde bütünüyle yeni bir dünyanın şekillenmesidir. Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızıyla birlikte sosyal ve siyasi şartlardaki dönüşüm, insanlığı bambaşka bir noktaya doğru sürüklüyor. Oysa insanlığın uzun serüveni içinde bizler, oldukça kısa bir ana tanıklık ediyoruz. Ortalama insan ömrü yetmiş-seksen yıl; çok istisnai durumlarda yüz yıla ulaşabiliyor. Ancak tarihe baktığımızda, bugün Göbeklitepe gibi on iki bin yıllık bir abideyle karşı karşıyayız. Sadece Anadolu topraklarını merkeze alsak bile, on iki bin yıllık zaman dilimi içinde yüz yıl neredeyse hiçbir şeydir. Buna rağmen son derece hızlı değişimlere şahitlik ediyoruz.

Yaşadığımız toplumsal değişimlerden en fazla etkilenen kesimlerin başında çocuklar ve gençler geliyor. Tam da bu noktada çocuk ve gençlik edebiyatının önemi ortaya çıkıyor. Ancak burada özellikle altını çizmek istediğim bazı hususlar var. Bunlardan ilki, insanın sanıldığı kadar kırılgan bir varlık olmadığı gerçeğidir. İnsan, oldukça güçlü bir varlıktır. Çocuğun tüm dış etkenlerden bütünüyle korunarak büyütülmesi gerektiği anlayışı, bana göre eksik ve kimi zaman da hatalı bir yaklaşımdır. Bu durumu özellikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın ders kitaplarını hazırlama ve inceleme süreçlerinde görev alan profesyonellerle yapılan toplantılarda yakından gözlemledik.

Geçtiğimiz yıl Erzurum'da düzenlenen bir çalıştaya katılmıştım. Önümüze öyle kriterler konuluyor ki, bu kriterler sebebiyle Dede Korkut Hikâyeleri'nden iki paragraf seçip ders kitabına koymak dahi zorlaşıyor. Gerekçe olarak çoğu zaman "Bu metin şiddet içeriyor", "Bu metni alırsak çocuklar olumsuz etkilenir" gibi kaygılar öne sürülüyor. Oysa çocuklar geçmişimizin abidevi eserlerini okuduklarında bundan olumsuz etkilenmez. Türk edebiyatının köklü ürünleri kahramanlık ve mücadele ruhunu yansıtan örneklerle doludur. Asıl mesele şudur: Çocuklar kötü edebiyattan, kötü dilden, yerinde ve doğru kullanılmamış kelime ve deyimlerden çok daha fazla etkilenirler. Kaygımız ve kriterimiz öncelikle çocuk ve gençlik edebiyatının nitelik sorunu olmalıdır.

Dil, insanın ana yurduna giriş kapısıdır. Türkçede "yurt" kelimesi son derece anlamlı bir kelime. Orta Asya'da, ana yurdumuzda ev anlamında kullanılırken Anadolu'ya ve Türkiye'ye geldiğimizde anlamı genişlemiş, vatan kavramını karşılar hâle gelmiştir. Dil de böyledir; insanın dünyaya, kendine ve topluma açılan ana kapısıdır. Bu yüzden çocuk ve gençlik edebiyatını değerlendirirken temel ölçütümüz, metinlerin edebî değeri olmalıdır.

Çocukların ve gençlerin eğitiminde yaşadığımız en büyük sorun, metinlerin niteliği konusundaki hassasiyetin geri plana itilmesidir. Eğer ortada nitelik yoksa sanatsal yetkinlik yoksa edebî değer yoksa vermek istediğimiz mesajın da çok bir anlamı kalmaz. Esasında iyi edebiyatın mesaj verme gibi bir kaygıya ihtiyacı yoktur. İyi edebiyat, mesajı zaten kendi estetik gücüyle, diliyle ve anlatımıyla sürükleyerek okura ulaştırır. Buna çocuk edebiyatı da dahildir. Mesajdan önce derdimiz dil zevki ve Türkçe hassasiyeti olmalıdır. Bu noktayı özellikle vurgulamak isterim.

GBB Kültür A.Ş. ve Gazikültür Yayınları olarak nitelikli edebiyatı kitlelerle buluşturmak amacıyla, Abdülkadir Evişen'in çabalarıyla Gaziantep ağzına uyarlayarak yayımladığımız Güccüg Pirens kitabını anmak istiyorum. Her ne kadar Küçük Prens doğrudan çocuk edebiyatı kategorisinde değerlendirilmesi tartışmalı bir eser olsa da büyüklerin içindeki çocuğa hitap ettiği için, o derinlikli ifade gücünü yakaladığı için bugün tüm dünyada çocuklar ve gençler tarafından ilgiyle okunan bir klasik hâline gelmiştir. Bu da bize şunu gösteriyor: Nitelik öncelikli olduğunda, diğer bütün işlevler zaten kendiliğinden devreye giriyor. Nitelikli edebiyat metni, dil hassasiyeti taşıyan edebiyat metni insana dokunmayı başararak eğitim işlevini de kendiliğinden üstleniyor.

Bugün yapılacak tartışmaların ve konuşmaların son derece verimli geçeceğine inanıyorum.

Hocalarımızın sunumlarının hepimiz için ufuk açıcı olacağını düşünüyorum. Bu vesileyle hepinizi saygıyla selamlıyor, sempozyumumuza hoş geldiniz diyorum.

B İ L D İ R İ L E R

TÜRK VE İNGİLİZ ÇOCUK EDEBİYATINDAN AİLEYE BAKIŞ: *MATİLDA* VE *GÜLCE* ÖRNEĞİ

Dr. Ergün TANLAK[*]

Özet

Bu bildiride, İngiliz çocuk edebiyatından Roald Dahl'ın *Matilda* adlı eseri ile Türk çocuk edebiyatından F. Furkan Şık'ın *Gülce'nin Kahramanlık Macerası* adlı eseri karşılaştırmalı edebiyat yöntemiyle incelenmektedir. Çalışmanın odak noktası, iki farklı kültürde aile kurumunun nasıl temsil edildiği ve bu temsilde aile kurumundaki eksikliklerin küçük bir kız çocuğunun perspektifiyle ele alınma şeklidir.

Matilda'da aile; duyarsız, bencil ve yozlaşmış bir şekilde tasvir edilir. Okul ise ilgisiz ailenin bir uzantısı olarak betimlenir. Eserde küçük bir kız olan Matilda, bu zorlu durumdan kitap, bilgi ve idealist bir öğretmen aracılığıyla çıkar. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nda da *Matilda*'ya benzer aile eleştirisi söz konusudur. Kız karakter ihmalkâr ve teknoloji bağımlısı bir aileden muzdariptir. Hikâye ailedeki ilgisizlikle başlar, okulda küçük kız karakterin bilinçlenme ve bilinçlendirme süreciyle devam eder. Özellikle iletişimsizlik ve ilgisizlik iki çocuğun ailelerinin tavırlarını betimlerken onların da erginleşme maceralarının başlangıç noktası olur. Her iki kitapta da küçük kız karakterler, aile kurumundaki eksiklikleri fark ederek çözüm yolculuğuna çıkarlar. Farklı kültürel bağlamlarda yazılmış olsalar da iki eserin ilgisiz aile kurumuna yönelik eleştiriler ve çözümler getirdiği görülür.

Mukayeseli bir okuma ile biri Türk, diğeri Norveç asıllı İngiliz iki çocuk edebiyatçısının aile ve eğitime dair bakış açıları, kendilerine özgü motifler çerçevesinde belirginleşmektedir. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nda ailedeki iletişimsizliğin nedeni küreselleşmedir. Sorun kısa yoldan belirlenir ve yine kısa yoldan didaktik şekilde çözülür. Toplumsal meselelere doğrudan girilmez, bunun yerine geçmişin olumlu bir dönem olarak idealize edilmesi ve kahramanın kültürel değerlere yönelerek ani bir bilinçlenme yaşaması ve kültür aktarımı ön plana çıkar. *Matilda*'da ise olağanüstü niteliklere sahip bir kahraman aracılığıyla bireysel sorunlardan toplumsal eleştiriye uzanan kademeli bir çözüm süreci işlenir. Metinde sosyal meseleler argo ifadelerle ve tüm çirkinlikleriyle betimlenir. Ana karakter aileye dair sorunu dışarı taşıyarak adım adım ilerleyen bir yöntemle çözer.

Anahtar Kelimeler: Aile, çocuk edebiyatı, karşılaştırmalı edebiyat, Matilda, Gülce'nin Kahramanlık Macerası.

A LOOK AT THE FAMILY IN TURKISH AND ENGLISH CHILDREN'S LITERATURE: THE EXAMPLE OF MATILDA AND GÜLCE'NİN KAHRAMANLIK MACERASI

Abstract

This paper examines Roald Dahl's Matilda from English children's literature and F. Furkan Şık's Gülce'nin Kahramanlık Macerası from Turkish children's literature using comparative literary methods. The study focuses on how the institution of family is represented in two different cultures and how these representations address its shortcomings through the literary work, from the perspective of a young girl.

In Matilda, family is portrayed as insensitive, selfish, and corrupt. School is also depicted as an extension of the indifferent family. In the work, Matilda, a little girl, emerges from this difficult situation through books, knowledge, and an idealistic teacher. Gülce'nin Kahramanlık Macerası also features a similar critique of family. The girl suffers from a neglectful and technology-addicted family. The story begins with the family's indifference and continues with the little girl's process of becoming aware and conscious at school. In particular, lack of communication and indifference depict the attitudes of the families of two children and become the starting point for

[*] Enstitü İstanbul İSMEK ,Yazarlık ve Metin Çözümleme Öğretmeni, erguntanlak@gmail.com.

their coming-of-age journeys. In both books, the little girl characters recognize the shortcomings of the family and embark on a journey of solutions. Although written in different cultural contexts, the two works offer critiques and solutions to the indifferent family.

Ultimately, a comparative reading reveals the perspectives on family and education of two children's writers, one of Turkish origin and the other of Norwegian origin, within the framework of their unique motifs. In Gülce'nin Kahramanlık Macerası, the cause of the family's lack of communication is globalization. The problem is identified and resolved in a didactic, shorthand way. Social issues are not directly addressed; instead, the past is idealized as a positive period, and the protagonist's sudden awakening to cultural values and cultural transmission are highlighted. In Matilda, a gradual resolution process extends from individual problems to social critique through a hero with extraordinary qualities. Social issues are depicted in the text with slang expressions and all their ugliness. The main character takes the family problem outside and resolves it through a step-by-step solution.

Keywords: Family, children's literature, comparative literature, Matilda, Gülce'nin Kahramanlık Macerası.

Giriş

Türkiye'de çocuk edebiyatı eserlerinin sayısının arttığı, içerik ve biçim bakımından çeşitlenen bu eserlerin çocuk okurlara daha geniş bir okuma yelpazesi sunduğu görülmektedir. Aileler açısından düşünüldüğünde ise seçim yapmak görece kolaylaşmakta ve okuma pratiklerinde genişleme görülmektedir. Söz konusu aile olduğunda, çocuk edebiyatında bazı eserlerin, seçim yapan aileyi bir sorunsal olarak ele aldığı görülmektedir. Bu yazıda biri İngiliz diğeri de Türk edebiyatına ait *Matilda* ve *Gülce'nin Kahramanlık Macerası* karşılaştırarak bu eserlerin aileye dair getirdiği eleştiri ve çözümler üzerinde durulacaktır.

İngiliz çocuk edebiyatçısı Roald Dahl'a ait *Matilda* ve Türk çocuk edebiyatçısı F. Furkan Şık'ın *Gülce'nin Kahramanlık Macerası* adlı kitaplarının seçilmesinin belli sebepleri vardır. İlk sebep ana karakterlerin benzeşmesidir. İki eserde de küçük ve kız karakter merkez konumdadır. İki karakter de bilinçlenme yükünü taşıyarak ailelerine örnek olurlar. İkincisi, iki eserde de küçük kızlar olağanüstü özellikler göstermektedir, bilge ve yol gösterici rolünü ebeveynden türlü yollarla devralırlar. Son olarak iki eser aileye dair bir eleştiri getirmekte ve ailenin pasif durumuna dikkat çekmektedir.

Literatür

Çocuk edebiyatı eserlerinde aile odaklı incelemelerde aile tipleri ve aile içi dinamiklerdeki değişim (ölüm, boşanma vb.), çatışma, ailenin belirli yıllarda temsili, aile büyüklerinin (dede ve nene) konumu gibi araştırma başlıkları dikkat çeker. Bu çalışmalarda, aile kurumunu çocuk edebiyatı ürünleri üzerinden karşılaştırmalı okumalarla değerlendirenlere değinmek gerekir.

Koşkunlu, on dokuz kitaptan oluşan *Anneannemin Akıl Almaz Maceraları*'nı kuşaklar üzerinden inceler. Bu çalışmasında 1970 öncesi, 1970-2000 arası ve 2000 sonrasına ait çocuk kitapları üzerinden Türk aile yapısının, otoriter konumu terk ederek demokratikleştiği sonucuna varır (Koşkunlu, 2008). Bu çalışma, farklı dönemleri karşılaştırması ve çağın ruhunu edebî eserde arayışı bakımından karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları içinde önemli bir konumda yer almaktadır. Yine Baş, B. ve Biros, Y. tarafından yapılan çalışmada dünya edebiyatından çevrilen eserler değer kavramı merkezinde karşılaştırılır. Kitaplarda sıklıkla beliren değerler mukayese edilir ve en sık görülen değerin özdenetim olduğu görülür(Baş &Biros, 2019).Çalışmamıza en yakın iki incelemenin biri Özgider tarafından yapılmıştır. Yazar, Türkiye ve İngiltere'de 2008 yılında çok satılan çocuk kitaplarını inceler. O yılda iç ve dış ögeler, yazım hatası, görseller ve diğer alanlarda İngiliz çocuk edebiyatı eserlerinin daha titiz çalışma ürünü olduğunu belirtir (Özgider, 2010). Alamdar ise İki Türk (Sevim Ak / Zeynep Cemali) ve iki Batılı (Christine Nöstlinger / Astrid Lindgren) olmak üzere dört yazarın romanlarını karakter merkezli mukayese eder. Batılı yazarların romanlarındaki karakterlerin, daha çok eylem özgürlüğü için bağımsız bir alan isteğinde bulunduklarını tespit eder. Türk yazarların karakterlerine yorumlarıyla fazla müdahale ederek onları biçimlendirdiklerini; Batılı yazarların onları olayların akışı içinde

bağımsız geliştirdiklerini belirtir (Alamdar, 2021).

Alan yazın incelendiğinde, çocuk edebiyatı metinleri üzerinden ailenin farklı kültürlerdeki temsiline dair kapsamlı bir karşılaştırmalı çalışmanın bulunmadığı görülmekte olup bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmaktadır. Bu çerçevede, İngiliz ve Türk çocuk edebiyatında aile temsilleri ve sorunları üzerine yapılacak bir araştırma, kültürel farklılıkları ortaya koyarken çocuk edebiyatında karşılaştırmalı araştırmalara da katkı sağlayacaktır.

Yöntem ve Amaç

İngiliz ve Türk yazarların aile konusundaki benzerlikleri ve farklılıkları, eserleri üzerinden betimsel tespitler ve doküman analizi tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca mukayeseli yöntem, aile kurumuna getirilen eleştirileri farklı kültür perspektifiyle görmek açısından verimlidir. Bu, ötekini tanırken kendi üzerine de düşünme imkânı verir. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nın aile ve eğitime bakışını irdeleyerek *Matilda*'ya daha farklı açılardan bakılabilir. Gürsel Aytaç'ın "*Karşılaştırmalı edebiyat, görevi, işlevi aynı dilde veya farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir."*(Aytaç, 2009, s. 9-20)cümleleri çalışmanın fikri temelini yansıtmaktadır. Son tahlilde bu çalışmayla iki farklı kültürden iki farklı çocuk edebiyatı eserinin, çizdikleri aile profilleri, eğitime, dünyaya bakışları incelenip karşılaştırılmıştır.

Bulgular

1. Matilda'da Aile ve Eğitime Bakış

Dünya çocuk edebiyatında en çok okunan yazarlardan biri Roald Dahl'dır. *Charlie'nin Çikolata Fabrikası*, *Charlie'nin Cam Asansörü*, *Matilda* adlı eserleri birçok dile çevrilir. Kitaplarının çizgi filmleri ve filmleri de yapıldığı için Dahl pek çok ülkenin okuru tarafından bilinir. Bu bölümde Dahl'ın kurguladığı *Matilda* metninden hareketle Dahl'ın aile kavramına bakışı, aileyi nasıl tasvir ettiği, onu yansıtırken aile, eğitim ve dünyaya ait temasları görülecektir.

Yazar Roald Dahl 1916'da Llandaff, İngiltere'de doğar ve ailesi aslen Norveçlidir. Küçük yaşta ablasını ve babasını kaybeder. Annesi, iyi eğitim alması için Dahl'ı yatılı okula gönderir. St. Peter ve Weston-super-Mare'ye yatılı olarak giden yazarın bu okullardaki anıları daha sonra kitaplarında anı-öykü olarak işlenir. Yatılı okul konusu, *Matilda*'da alt metin olarak belirir. Dahl'ın seyahat arzusu onu önce Kanada'ya, sonra da Doğu Afrika'ya götürür. Burada İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar bir petrol şirketi için çalışır. 23 yaşında Kraliyet Hava Kuvvetlerine girer ve pilot olur.[1] Askerliği sırasında uçağı çöle düşer, başından ve çeşitli yerlerinden yaralanır. İyileşir ve sonra savaşa tekrar katılır. İstihbarat görevlerinde bulunur. Savaş bitip 1961'e gelindiğinde ABD'de *Dev Şeftali ve Charlie'nin Çikolata Fabrikası*'nı yayımlar. Diğer kitaplarının yanı sıra öykülerinin filmleri çekilmeye başlanır. Bu yazının odaklandığı *Matilda* 1986'da yazılır. Bu metin yayımlandığında Dahl dünyada tanınmış bir yazardır. Adına İngiltere'de müze kurulan Roald Dahl, 1990'da Oxford'ta ölür (Roald Dahl, n.d.).

Aile ve eğitime dair ilk örneklem olan *Matilda* kitabının ana karakteri Matilda'dır. O, yazarın ifadesiyle "kendi aptal dünyalarına" gömülmüş anne ve babanın, İngiltere'nin köyünde oturan üstün zekâlı kızıdır. Bir buçuk yaşında konuşur, üç yaşında kendi kendine gazete ve dergilerden okumayı öğrenir. Dört yaşında halk kütüphanesindeki bütün çocuk kitaplarını okur ve yetişkin kitaplarına başlar. Annesi bingo partileri müptelası bir kadın, babası da araba komisyoncusu ilgisiz, kurnaz, sahtekâr, kaba bir adamdır. Bir ağabeyi vardır ve o da bütün özellikleriyle babasına benzer. Matilda, içinde bulunduğu yapıdan kitaplarla kurtulabileceğini fark eder ve evden kaçıp halk kütüphanesine sığınır. Matilda'nın okul çağı gelir ve Trunchbull adlı iri cüsseli, zalim bir müdürün okuluna kaydı yapılır. Burada hayatını değiştirecek sınıf öğretmeni Miss Honey'le tanışır. Öğretmen, Matilda'nın

[1] *Küçük Prens*'in yazarı Antoine de Exupery'in de pilot olması, uçmayı sevmesi, biyografik bakımdan bir tesadüf olarak karşımıza çıkar.

farklı olduğunu hemen anlar çünkü Matilda çarpım tablosunu bilir, bütün çocuk edebiyatı ürünlerini okumuştur ve olağanüstü özellikler göstermektedir. Bu olağanüstü çocuğun üst sınıfa geçmesi için çabalar; fakat Trunchbull da ilgi bakımından aileden farksızdır. Miss Honey, Matilda'yla daha yakından ilgilenmek için onu şehrin dışında yaşadığı fakir kulübesine götürür. Miss Honey'in annesi o çok küçükken ölmüş ve onun bakımı için teyzesi evlerine gelmiştir. Babası işteyken teyzesi ona türlü kötülükler yapar, kötülük yapmakla kalmaz, babası öldükten sonra evini ve bütün mirasını elinden alır. Miss Honey'i eski bir rençber evine mahkûm eder. Matilda bu kulübede zalim teyzenin, okul müdürü Trunchbull olduğunu öğrenir. Trunchbull'ın en sevdiği öğretmeni Miss Honey'i bu hâle getirmesi Matilda'yı harekete geçirir. Fantastik güçleri yardımıyla ders esnasında Trunchbull ve Miss Honey'in adını gizemli şekilde tahtaya yazar. Cinayetin ifşa olduğunu düşünen Trunchbull korkar ve her şeyi bırakıp okuldan kaçar. Kitabın sonunda ilgisiz ailenin sembolü olan Matilda'nın ailesi ülkeden kaçmak için hazırlık yapmaktadır. Matilda'nın babası çalıntı araba satmıştır ve polis tarafından aranmaktadır. İspanya'ya kaçma hazırlığı yaparlarken Miss Honey, Matilda'nın arzusuyla onu ailesinden ister. Matilda'nın babası çocuğunu seve seve Miss Honey'e verir ve hikâye yeni bir ailenin kurulmasıyla sona erer.

Kendisi de bir kolejde okumuş olan Dahl'ın ilgisiz ebeveynlerin aynası olan şımartılmış çocuklar hakkındaki düşünceleri bir hayli keskindir.[1] Argo yüklü cümleler, yazarın bu tür aileler hakkındaki düşüncelerini açıkça gösterir. Dahl, ailenin çocuğun gerçek hâlini görmek istemeyişini, gerçekleri gizleyişini kitabının ilk cümlelerinde ifade eder. Zaten romanın devamında da bu görmeme durumu yazar tarafından eleştirilir. Roald Dahl'ın ebeveyne dair eleştirileri üç noktada toplanır: İlki bazı ebeveynler, çocuklarına hayrandırlar ve bu hayranlıkları onları kör edip çocuklarının gerçek özelliklerini görmelerini engeller. İkincisi diğer ebeveynler bunun tam tersi şekilde çocuklarıyla hiç ilgilenmezler. Anlatıcı yazar, bu tür şımartılmış ve başarısız çocukları "böceğe" benzetir. Sonuncusu, bir ebeveyn dünyaya getirdiği çocuğun sorumluluğunu üstlenmelidir. Hikâyedeki öğretmen Miss Honey'in, Matilda'nın babasına söylediği şu sözler son iddiayı destekler: *"Eğer bazı kokuşmuş televizyon programlarının kızınızın geleceğinden daha önemli olduğunu düşünüyorsanız, baba olmamanız gerekirdi."*(Dahl, 2007, s. 93).

Aile kurumu toplumların yapı taşlarıdır ve ülkelerinin en özet hâli olarak görülebilir. Aile içi iletişim, toplumun iletişiminde büyük rol sahibidir. Çocuk ilk eğitimini, görgü, etik ve estetik kuralları ailede alır. Çocuğun toplumsallaşmasında aile büyük öneme sahiptir. Hikâye boyunca sözde bir aile içerisinde, varla yok arasındaki ebeveyn yanında büyüyen Matilda gözlemlenir. Aile içi iletişimin belki en önemli göstergelerinden biri olan masa etrafında toplanma Matilda'nın ailesinde görülmez. Bu ailede akşam yemeği bir masa etrafında yenmez. Dahası akşam yemekleri, oturma odasında, televizyon karşısında dizlerinin üzerine koyarak yedikleri hazır yiyeceklerdir. Yazar ebeveyne Amerikan pembe dizisi seyrettirir, hazır yiyeceklerin tüketildiği, bir masa etrafında toplanma ihtiyacı duymayan ilgisiz bir aile resmi çizer. Kitapta aile olamama konusu, sofra göndermesi ile şöyle ele alınır:*"Anneciğim, dedi Matilda. Sizce sakıncası yoksa yemek odasında akşam yemeğimi yiyip kitap da okuyabilir miyim? Baba sert bir şekilde baktı. Pat diye, benim için sakıncası var, dedi. Akşam yemeği bir aileyi toplar ve hiç kimse o bitene kadar masayı terk edemez. Ama masada değiliz, dedi Matilda. Hiçbir zaman olmadık. Hep dizlerimizin üzerinde yiyor ve televizyon seyrediyoruz."* (Dahl, 2007, s. 27-28).Matilda'nın dünyasında aileyi bir araya toplayan sembol bir yemek masası yoktur. Masa bir aile için yemekten başka anlamlar da taşır. Yemek masası, birliğin, beraberliğin, aile oluşun simgesidir.[2] Aile sadece irsî, mecburi bir araya geliş değil aksine duygusal bağlarla da birbirine tutunan bir sosyal yapıdır. *Matilda*'da aile mekanizmasının iyi çalışamadığı, niteliksiz olduğu görülür.

---

[1]*Matilda* kitabı daha ilk bölümünde ebeveynler ve çocuklar hakkında olumsuz görüş bildirir: "*Kendi çocukları hayal edebileceğiniz en iğrenç küçük kabarcık olsa bile hâlâ, onun harika olduğunu zannederler* (Dahl, 2007, s. 6). Roald Dahl, ebeveynleri tarafından şımartılmış çocuklar hakkında görüşlerini, kendisini bir öğretmen olarak hayal edip türlü söylemlerle ifade eder: *Kendi çocukları hayal edebileceğiniz en iğrenç küçük kabarcık olsa bile… Ancak ana-babalar iğrenç yavrularının parlaklığını anlatmaya başlayınca… Oğlunuz Maximilian tam bir fiyasko. Allah'ın belası olarak başka hiçbir yerde iş bulamayacağından eminim. Kızınız Venessa, bu dönem öğrendiklerine bakılırsa, zerre kadar işitme organına sahip değil. Oğlunuz Wilfred bu okulda lavrasında altı yıl geçirdi ve hâlâ kozasından çıkmasını bekliyoruz. Özellikle zehirli küçük bir kız beni sokup söyletebilir… Öyle sanıyorum ki sınıfımdaki iğrençler için sene sonu raporları yazmak hoşuma gidebilirdi* (Dahl, 2007, s. 6-10).

[2]Aynı masada yemek yememe ve aile olma konusu Natalie Babbit'in *Ölümsüz Ailesi*'nde de işlenir.

Bu yoğun ilgisizlik, Matilda'nın evden kaçıp yeni ailesi olan kütüphaneye sığınmasına sebep olacaktır. Yazar, kitabın sonunda Matilda'yı ilgisiz ebeveynlerinden alarak ailesini kaybetmiş öğretmenine verir ve böylece yeni bir aile ilişkisi kurgular.

Kitapta Matilda ve Miss Honey protagonist karakterdir ve yazar onların karşısına etik kurallardan bîhaber kötü, kaba antagonist karakterleri koyarak tezini kuvvetlendirir. Sahtekâr galerici, cahil kumarbaz eşi ve bağlantılarıyla okul yöneten çocuk düşmanı Trunchbull metinde antagonist şekilde yer alırlar. Eserde hapishaneye benzer bir okul ve müdür yerine de gardiyan Trunchbull görülür. Okul müdürü Trunchbull tıpkı *Gizli Bahçe*'de ve *Pollyanna*'daki zalim ve iktidar sahibi kadın tiplerine benzer. Gülmez, serttir ve daima itaat bekler. Anlatıcı yazar, Trunchbull'ı tasvir ederken okul ve onun yönetimi hakkındaki fikirlerini şöyle açıklar:*"Şimdi birçok yönetici birçok üstün niteliği için bu göreve seçilir. Çocukları anlarlar, iyiliklerini isterler. Sempatiktirler. Adildirler. Eğitimle yakından ilgilidirler. Miss Trunchbull bunların hiçbirine sahip değil ve bu göreve nasıl getirildiği ise tam bir sırdı."*(Dahl, 2007, s. 82).

Yazar âdeta zorba bir diktatörü andıran okul müdürü Trunchbull ile eğiticilerin yönetim felsefelerini de eleştirir. Trunchbull çocukları döver, kulaklarını çeker, velilere bile sert ve kaba davranır. Ebeveynin ilgisiz olduğunun, çalıştığı kurumun özel bir okul olmadığının farkındadır. Böylece okul ilgi yoksunu büyük bir aile hâlini alır. Yazar bu noktada özel ve devlet okulu ayrımı eleştirisini örtük olarak yapar. Bu okulda da mecburî bir şekilde çalışan Miss Honey zıtlık yaratarak kötülük içindeki iyiliği temsil eder. Onun üstün zekâlı olduğuna inandığı Matilda için sarf ettiği çaba dikkate değerdir.

Matilda'da, ebeveyn ve aile kurumuna yöneltilen tenkitler sosyal eleştirilerle birlikte vardır. Kapitalist sistem ve onun parçası moda, ailenin içinde bulunduğu durumun temel nedenleridir. Yazar, zenginlik edinimini Matilda'yla sorgulatır. Kitapta haksız kazancı "kirli para" kelimeleri ile ifade eder. Babası Mr. Wormwood'un insanları aldatarak para kazanmasına karşı çıkan Matilda ile babası arasında şöyle bir konuşma geçer: "*Matilda dikkatle dinledi*, "*Fakat baba bu… bile hileli. Sana güvenen insanları aldatıyorsun."* Babasının cevabı dikkat çekicidir: *"Eğer hoşuna gitmiyorsa, bu evdeki yiyecekten yeme. Onlar bu kazançla alınıyor."* Aslında yazar toplumda hileli yöntemlerle zengin olan insanlara, onlarla sırf sahip oldukları maddi kazançlarından dolayı birlikte olmak zorunda olan saf-çıkarcıları eleştirir. Matilda'nın babasının müşterileri, genelde güçlükle para biriktirmiş, araba konusunda bilgisiz ve güvenmek zorunda olan insanlardır. Mr. Wormwood kilometresiyle oynanmış arabaları onlara satarak fakir ve bilgisizlerin birikimlerini kurnazca ellerinden alır.

Eserde Mr. Wormwood'un "akıl, akıllıca hareket" gibi meseleler üzerinde konuştuğu bölümde kapitalist anlayış eleştirel bir perspektifle ele alınır: *"Bu arada, bu benim küçük müşterileri aldatmak için küçük hilelerimden biridir. Asla büyük tutarlar talep etme. Her zaman biraz altına in. Asla bin sterlin deme. Her zaman dokuz yüz doksan dokuz buçuk de. Daha az gibi gelir ama değildir. Akıllıca, değil mi?"*(Dahl, 2007, s. 51).Kuruş hesabı yaparak yirmi bin lira olan malı, on dokuz doksan dokuza satmak, müşterilerin algıları ile oynamak, "indirim yapıyormuş" gibi görünmek, indirimle insanları ihtiyaç fazlasını almaya yönlendirmek kapitalist sistemin araçlarındandır. Neticede Matilda'nın ailesinin bu hâle gelmesinde babanın ahlaksız tutumu ve dolaylı olarak da kapitalist sistemin işleyişi belirleyici olur.

Metinde, ailede önemli bir konumu olan annenin durumu nasıldır? Moda meselesiyle annenin ailedeki durumu ortaya koyulur. Yazar, İngiltere'deki en ünlü kozmetik üreticilerinden Elizabeth Arden'i de Bayan Wormwood'a kullandırır. Eserde, kozmetik ürünlere, modaya göndermede bulunur:"*Şimdi bak yaptığına. O benim en iyi Elizabeth Arden yüz pudram."* Zaten annesi Matilda'nın kitap okumaktan çok fiziğine, dış güzelliğine önem veren bir kadın adayı olarak yetişmesini istemektedir. Böylece Matilda, rahat koca bulabilecektir:"*İlle değil, dedi anne. Benzi solmuş kızlardan hoşlanmam. Bir kız kendisini çekici kılma konusunda kafa yormalı ki ileride iyi bir koca bulabilsin. Görünüş, kitaplardan daha önemlidir. Miss Hunky…*"(Dahl, 2007, s. 97).

Dahl, tanıştığı misafirin adını hatırlamayan oyun ve moda bağımlısı anne, kaçakçılıktan aranan baba ve babasının yolundan yürüyen ağabeyle kapitalizm ve modanın pençesinde bir aile tasviri yapar. Baba kapitalizmin, anne modanın, ağabey de bilinçsiz gençliğin sembolü olur.

2. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nda Aile ve Eğitime Bakış

Roald Dahl, kahramanı Miss Honey'i şehrin dışındaki eski kulübeden daha müreffeh bir eve taşıyıp kaba ve cahil aileyi evden kovarak kitabına son verir. Roald Dahl'ın eleştirisi daha çok topluma, okulları özel ve devlet olarak bölen sisteme, ilgisiz ebeveyne iken *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nın eleştirisi, anlatısı daha çok teknolojinin aileye etkisi, küreselleşme ve yitirilen köksel değerler üzerinedir.

1988 yılında Ankara'da doğan yazar F. Furkan Şık ilkokulu Elazığ'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da okur. Kocaeli Üniversitesi Matematik Öğretmenliğinden mezun olur olmaz farklı özel okullarda matematik ve sınıf öğretmenliği yapmaya başlar. Daha çok çocuk edebiyatı incelemeleri olan Şık'ın yazıları çeşitli dergilerde yayımlanır. Çocuklara yönelik tiyatro oyunları yazan ve sahneleyen yazarın birçok kolektif çalışması da vardır. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde Eğitim Yönetimi ve Denetimi dalında doktorasına devam eden Şık, Fokurtu Akademi'yle beraber çocuk eğitimine dair çalışmalarına devam etmektedir.

Şık'ın kaleme aldığı eserde Gülce, telefonlaşmış bir ağabey, televizyonlaşmış bir baba ve bilgisayarlaşmış bir annenin küçük kız çocuğudur. Ailesinin teknoloji bağımlılığı sebebiyle yalnızlık çekmektedir. İletişim kurması gereken insanlar, teknolojik nesnelere dönüşmüştür. Eşyalarla konuşmaya başlayan Gülce bu soruna bir çözüm bulma düşüncesindedir. Gülce kahraman olmak, bu teknoloji canavarlarının elinden ailesini kurtarmak ister. İlk denemesi eve bir misafir geldiğinde olur. Gülce, televizyon seyretmek yerine kitap okumayı, kitap üzerine konuşmayı teklif eden bir nutuk çeker. İlk deneme başarısız olur, misafirler gol çığlıklarıyla onu dinlemediklerini ifade ederler. Gülce vazgeçmez, öyküde odasına gelen Yağmur Damlası ile birdenbire bir aydınlanma yaşar. Bu öyküde Yağmur Damlası Mrs. Honey'in işlevini görür. Bilge rolündeki Yağmur Damlası, Gülce'ye ilk önce kendini değiştirmelisin mesajını verir. Gülce ailesinin kitap ve sohbet dolu bir gece geçirmesini ister fakat kendisi kitaba henüz gereken önemi vermemektedir. Öykünün ilerleyen bölümünde evden çıkılıp Gülce'nin bir cennet bahçesi olarak tasvir ettiği okuluna gidilir. Burada çocuklar "hayal kurma" üzerine konuşurlar. Gülce'nin nasıl bu kadar hayalperest olduğu merak konusudur. Yazarın bütün yükü taşıması için tasarladığı Gülce üzerinden anlatı ilerler. Ana karakter zorlu düşmanı tespit eder ve problemi hızlıca çözer. Teknoloji canavarları, sadece aile içi iletişimin değil aynı zamanda hayal kurmanın da düşmanıdır. Gülce ve arkadaşları birdenbire başkalarının hayallerinde oyuncu olmayı değil, kendi hayallerinde kurucu figür olmaya karar verirler. Gülce canavar olarak tanımladığı teknolojik âletlere karşı savaşa başlar. Anlatıda, komşusu Emine Teyze, ağabeyi ve arkadaşlarını teknoloji canavarlarından kurtarmaya, onları dönüştürmeye başlar. Birbirleriyle konuşmak yerine teknolojik âletlerle vakit geçiren aileler sohbet etmeye başlar. Her şey değişmiştir fakat bu değişimi sabitlemek gerekir. Teknoloji canavarlarının bir daha aileyi esir almaması için "ev anayasası" düzenlenir. Gülce, sonunda aileleri teknoloji canavarlarından kurtarmıştır. Hikâye biterken üç canavar, televizyon, telefon ve bilgisayar gelip Gülce'den özür dilerler, evde kalmak isterler, Gülce de zamanlarını israf etmemeleri şartıyla onlara izin verir ve hikâye sona erer.

Gülce'nin Kahramanlık Macerası'nın başlıca önermesi teknoloji bağımlılığı ve bunun aile üzerindeki olumsuz etkisidir. Bağımlılık, aile içi iletişimi olumsuz etkileyen sebeplerdendir ve teknoloji kullanımına sınır koyamayan aile Gülce'yi unutur. Gülce bedenen vardır, fakat aile üyeleri onun farkında değildir. Kalitesiz bir hayat içerisinde yaşayan bu ailede, durumdan rahatsız tek birey "bağımlı" aile karşısında "bağımsız" Gülce'dir. Eser ani aydınlanmadan kaynaklanan değişimi anlatmak için yazılır. Bir felsefî tespit olarak Gülce'nin şu sözleri dikkat çekicidir: "*Ama çok önemli bir şey öğrenmiştim: İnsan öncelikle kendini değiştirmeli ve yenilgiyi hemen kabullenmemeli.*"

Günümüzde teknolojinin bilinçsiz kullanılması önemli bir sorundur. Bu problemin en çok zarar verdiği kurumlardan birisi de ailedir. Aile içi iletişimi engelleyen, birbirine gittikçe yabancılaşan aile fertlerinin oluşumunda teknolojik âletler önemli rol oynarlar. Bu âletler eve dünyayı getirirler; fakat evdeki dünyaya yabancı, yalnız bir aile ferdi ortaya çıkmasına zemin hazırlarlar. Peki, çözüm nedir? Yazar, Gülce aracılığıyla aile içi iletişimde teknoloji kaynaklı sıkıntı yaşayanlara çözüm önerileri getirir. Aile eğitimi için Gülce'nin bir "Aile Anayasası" teklif etmesi önemlidir. Bu çocuğun erken yaşta sorumluluk alma ve karar verme yetisini kuvvetlendirirken irade eğitimi için de faydalıdır. Eserden alınan bazı yasa örnekleri ailenin çocuk iradesine katkısı bakımından dikkate değerdir:

"*Televizyon, telefon ve bilgisayar gibi teknolojik âletleri ihtiyacımız kadar kullanacağız. Perşembe akşamları ailecek ortak bir kitap okuyacak, kitaptaki konular hakkında sohbet edeceğiz. Kitaplardan en üst seviyede faydalanabilmek için en iyiyi ve en güzeli anlatan, bize doğru ile yanlışı ayırt ettirecek kitapları okuyacağız. Pazar sabahları bütün aile, kahvaltı sofrasında buluşacağız… Her ay İstanbul gezisi yapacağız… Her zaman birbirimize anneciğim, babacığım, abiciğim, Gülcem gibi sevimli ve sevgi dolu ifadelerle hitap edeceğiz. Vaktinde uyanmayan biri olursa onu, yüzüne su serpiştirerek uyandırabileceğiz."* (Şık, 2016, s. 68-69).

Yazarın eğitimci olması eserin verdiği mesajlara doğrudan etki eder. Anayasadaki "Bize en iyiyi anlatan kitapları" ifadesi, okunmaması gereken kitaplar hususunu gündeme getirir. Demek ki fayda gözetmeksizin okuma yapılmamalıdır. Zaten eserde bir rüya sahnesi "kuruyan ağaçlar" benzetmesiyle de kötü kitapların ağaçları kuruttuğu da ifade edilerek bu madde pekiştirilmiştir. Şık, "faydalı kitap okunmalı" diyerek görüşünü ortaya koyar.

Gülce'nin Kahramanlık Macerası'nda okulun olumlu sunulduğu görülür. Okul tasvirinde en küçük bir olumsuz yan görülmezken ailenin inşası okul üzerinden yapılır. Zaten Gülce de okuluna seve seve gitmekte ve okulda en küçük bir sıkıntı yaşamamaktadır. Gülce'nin sıkıntısı ilgisiz ailesinin bulunduğu evdedir. Okuldaki ilgiyi evde göremeyen Gülce düşmanı bulmuştur: Teknolojik Âletler… Onları bilinçsizce kullanan ailesi Gülce'yi görmezden gelirler. Onun hayalperest dünyasından bîhaber ve bağımlı bir hâlde yaşarlar. İşte burada yazar protagonist özellikler taşıyan teknolojik âletler karşısında önemli bir nesne çıkarır: kitaplar. Okumanın öneminin sayfalarca vurgulandığı eserde yazar sadece bir kitap ismi verir: *Sincap Sosi*. Gülce, ailesinin televizyonu kapatması için reklam aralarında bu kitabı okutur. Dahl ise eser içerisinde edebiyat hakkındaki beğenilerini Matilda'ya okuttuğu kitaplar üzerinden verir. Verdiği liste dikkatli okur için bir okuma planı olarak değerlendirilebilir.[1]

Televizyon, bilgisayar ve telefon, bu üç nesne *Gülce'nin Kahramanlık Macerası'*nda alt edilmesi gereken canavarlar olarak belirir. Teknolojik araçlar olduğu için eve kitap girememektir. Günah keçisi, bu âletleri iradeli kullanamayan ebeveynler değil, bu âletlerdir. Yazar tehlikeli gördüğü ve sınırlama getirdiği bu âletlere bağlanmamak için dışarı çıkmayı önerir. Fakat *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nda Sokak görülmez. Dış mekân tasviri pek azdır. Dahası anlatı zamanını ifade eden cümlelere de rastlanmaz. Metinde mevsim, yıl, ay gibi anlatı zamanını imleyen kelimeler yok denecek kadar azdır.

Gülce'nin Kahramanlık Macerası'nda sosyal meselelere temas edilmez. Gülce'nin teknolojik canavarlara karşı bilinçlenme serüveni adım adım ve neden sonuç ilişkisi içinde tasvir edilmez. Gülce'nin fantastik dünyasından çizilen bir aile tasviri vardır; fakat hem fizikî hem de ruhî özellikleriyle aileyi tanıma imkânı yoktur. Aile sadece bağımlı bireyler olması yönüyle tanıtılır. Baba ve annenin nasıl karakterler olduğu daha çok okuyucunun hayal dünyasına bırakılmıştır. Ağabey de eğer Gülce müsaade etse ebeveynleri gibi olacak, teknoloji bağımlısı olarak çevresinde habersiz yaşayacaktır.

Son noktada bir bütün olarak *Gülce'nin Kahramanlık Macerası* ve *Matilda*'nın metin içi unsurlarını bir arada görmek mukayeseli okuma, dahası yazarların aile konusunu işlerken kullandığı malzemeleri özellikleriyle görmek için faydalıdır.

---

[1]*Gizli Bahçe* (FrancesHodgsonBurnett), *Büyük Umutlar* (Charles Dickens) *NicholasNickleby* (Charles Dickens), *OliverTwist* (C. Dickens), *JaneEyre* (Charlotte Dickens), *Gurur ve Önyargı* (JaneAusten), Ernest Hemingway, Rudyard Kipling, Mr. C. S. Lewis, Tolkien, JustSoStories (Kipling) Dylan Thomas. Dahl Matilda'nın ağzından çocuk edebiyatı eserlerini açıkça eleştirir. Miss Honey'le konuşan Matilda çocuk edebiyatı hakkındaki görüşlerini daha açık ifade eder, çocuk edebiyatı eserleri eğlenceli olmalıdır: *"Bütün çocuk kitaplarını bitirdim…Bazılarının çok yetersiz olduğunu düşünüyorum.""Kendi başına okuduğun bir kitap oldu mu, yani çocuk kitaplarını kastediyorum.""Halk Street'te Halk Kütüphanesi'ndeki bütün kitapları okudum Miss Honey.""Peki hoşuna gitti mi?" "Aslında bazılarından hoşlandım dedi Matilda; ama ötekilerini sıkıcı buldum." "Hoşlandıklarından birinin adını söyle." "Aslan Büyücü Gardırop'tan hoşlandım, dedi Matilda. Bence Mr. C. S. Lewis çok iyi bir yazar; fakat o ihmal ediyor. Kitaplarında eğlenceli bölümler yok. "Orada haklısın, dedi Miss Honey." "MatildaMr. Tolkien'de de eğlenceli bölümler yok, dedi."Çocuk kitaplarının hepsinde eğlenceli bölümler olması gerektiğine inanıyor musun? "Evet, dedi Matilda." "Çocuklar büyükler kadar ciddi değildir ve gülmeyi severler."* (Dahl, 2007, s. 80).

Tablo 1 ***Matilda ve Gülce'nin Kahramanlık Macerası'nın Karşılaştırılması***

ESERLER	MEKÂN	Karakterler
MATİLDA	İngiltere	Matilda (Ana Karakter)
	Matilda'nın Evi (Lüks ve Mutsuz Mekân)	Michael (Yardımcı İyi Karakter)
	Miss Honey'in Kulübesi(Varoş)	Mr. Ve Mrs. Wormwood(İlgisiz Ebeveyn)
	Okul (Orta sınıf öğrencilerin geldiği bir okul, hapishane)	Miss Honey (Bilge Kişi)
		Bruce Bogtrotter (Yardımcı İyi Karakter)
		Amanda Thripp (Yardımcı İyi Karakter)
		Miss Trunchbull (Kötü Karakter)
GÜLCE'NİN KAHRAMANLIK MACERASI	Türkiye	Gülce (Ana Karakter)
	Gülce'nin Evi(Mutsuz/Teknolojiyle Savaşın Ardından Değişen Mekân)	Anne, Baba ve Ağabey (Teknoloji Bağımlısı Ebeveyn-Değişime Uğrayanlar)
	Okul (Mutluluk Yuvası)	Televizyon, Telefon, Bilgisayar (Kötü Karakterler)
		Mehmet (Yardımcı İyi Karakter)
		Ayşe ve Özge (Yardımcı İyi Karakter)
		Harfler, Yağmur Damlası (Bilge Kişi)

Sonuç

Tematik olarak her iki kitapta da ilgisiz ebeveyn televizyon bağımlısıdır. Gülce'nin babası televizyonla konuşacak kadar sıkı dostken, *Matilda*'da yemek televizyon seyredilerek yenmektedir. Her iki kız kahraman "Gülce ve Matilda" da ilgisiz aileden kaçarak kitaplara sığınır. Hem *Matilda* hem de *Gülce'nin Kahramanlık Macerası'*nda ana karakter küçük kızdır ve yardımcı karakterler de benzer özellik gösterirler.

İki eserde de kültürel telmihler ve sembollerle önermelerin desteklenmesi söz konusudur. *Matilda*'da: *"Kızıl Denizi Aşan Musa, Azize Meryem, Napolyon, Hz. İsa*; *Gülce'nin Kahramanlık Macerası'*nda ise M. Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı ve Osmanlı'ya telmihler dikkati çeker. Sembollerden yararlanma her iki metinde de görülür. *Matilda'da* karakter isimleriyle karakter hareketleri tam bir uyum içindedir: *Matilda: Güçlü savaşçı*, *Wormwood: Acı veren şey*, *Miss Honey: Bal*, *Trunchbull: Menfaat*, *Amanda: Sevimli*, *Bogtrotter: Bataklık arazide oturan kimse* anlamlarına gelir ve isim sembolizasyonu yapılarak karakterlere gelişigüzel isim verilmediği ailenin bu sembol isimlerle örüldüğü görülür. Gülce'nin ismi de kültürel değer taşır. Türk kültüründe gül Hz. Muhammed'i simgeler. Ayrıca Gülce, kahraman olmaya karar verdiğinde taktığı rozet de ay yıldızlı bir rozettir. Aile bu rozetin temsil ettiği kodlardan uzaklaştığı için teknolojinin esiri olur, mesajı verilmektedir.

İki kitapta da ana karakterler ailesel problemleri fantastik özellikleriyle çözerler. Matilda'nın gözleriyle nesneleri hareket ettirebilmesi, çok küçük yaşta aritmetiğinin ve okumasının üst seviyelerde olması olağanüstüdür. Gülce'nin eşyalarla konuşması, kitaplardaki harflerin canlanıp insanlarla iletişim kurması, yağmur damlalarının bilge kişi konumuna geçip Gülce'yi yönlendirmesi olağanüstüdür. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası* kültürel aktarımı; *Matilda* ise toplumsal eleştiriyi merkeze alır. Türk ve İngiliz kültüründe teknolojik âletler ailenin iletişimini koparma bakımından benzeşmekte ve ortak mesele hâlini almış olarak görülmektedir. *Gülce'nin Kahramanlık Macerası*'nda aile içi iletişimsizliğin nedeni olarak küreselleşme ve onun çıktısı teknoloji yüzeysel ve doğrudan biçimde saptanır. Çözüm ise geçmişin idealleştirilmesi ve kahramanın ani bir bilinç dönüşümüyle kültürel değerlere yönelmesi şeklindedir. Buna karşılık *Matilda*'da olağanüstü yeteneklere sahip kahraman aracılığıyla bireysel düzeyde başlayan sorunlar, toplumsal eleştiriye evrilen aşamalı bir çözüm süreci içinde ele alınır. Anlatı sorunun dış dünyaya taşınmasıyla kademeli bir ilerleme sergiler.

Bu çalışma, yalnızca geçmiş dönemlere ait iki metin üzerinden yürütülmüş olması nedeniyle sınırlıdır. Analiz iki eseri merkeze aldığından farklı ve birçok metinle araştırmalara girişmek çocuk edebiyatı araştırmalarına dair yeni karşılaştırmalı okumalara imkân sunabilir. Dahası söz konusu temalar güncel eserlerde de farklı kültürel bağlamlarda incelenebilir.

Kaynakça

Alamdar, S. G. (2021). Türk ve Batı Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Karakter Çerçevesi Bağlamında İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Baş, B. ve Biros, Y. (2019). Çeviri Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(4), 1095-1114.

Dahl, R. (2007). Matilda (Illustratedby Q. Blake) [PDF]. Puffin Books. (Original work published 1988).

Dursun, Yasemin. (2022). Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Aile Kurumu (Sevim Ak ve Üzeyir Gündüz Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgider, D. S. (2010). Türkiye ve İngiltere'de Çok Satılan Çocuk Kitaplarının Biçimsel ve İçerik Özellikleri Açısından Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koşkunlu, Y. (2008). Muzaffer İzgü'nün "Anneannemin Akıl Almaz Maceraları" Serisindeki "Aile" Kavramının Çocuk Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Roald Dahl Story Company. (t.y.). About Roald Dahl. Erişim tarihi: 16 Ekim 2019, https://www.roalddahl.com

Namazcı, M. (2020). Türk Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Üç kuşakta Değişen Aile. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şık, F. F. (2016). Gülce'nin Kahramanlık Macerası. Kalem Vakfı Yayınları.

YÛSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİNİN EĞİTİM ARACI OLARAK KULLANILMASI: ÇOCUK KISKANÇLIĞI

Prof. Dr. Nazire ERBAY*

Özet

Sanat, insanın duygu ve düşüncelerini, karakterleri; olayların ve şeylerin görünen ve görünmeyen yüzlerini yansıtmak için en önemli araçtır. Sanat eserlerinde insana dair kalıcı şeylerin silinmeyen, mütemadi güçlü etkilerini bulmak mümkündür. İnsana ait duygu ve düşüncelerin gelişme seviyelerini, ailevi ve toplumsal nedensellik bağlarını klasik edebî metinlere ait türlerde takip etmek mümkündür. Klasik Türk edebiyatındaki birçok şekil ve türde birey, aile ve toplumla ilgili hazır veya geleneksel verileri, değer ve değer ilişkileri arasında kurulan bağları tespit etmek mümkündür.

Klasik Türk şiirini besleyen dini kaynaklar toplumdaki yüksek değerleri oluşturma bakımından önem arz eder. Kur'ân-ı Kerim'deki Yûsuf suresi çocuk, aile ve toplum açısından ibretli mesajlar veren ayrıntılarla dikkat çeker. Yûsuf kıssasından yola çıkılarak kaleme alınan Yûsuf u Züleyha Mesnevileri de ders çıkarılacak çok sayıda konunun yanında, kahramanlar aracılığıyla gelişen değer ilişkilerini, olayların nedensellik zinciriyle sunan metinlerdir.

Klasik Türk şiirinin yaklaşık yedi yüzyıl süren döneminde birçok şair tarafından kaleme alınan Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde sağlıklı aile modellemesinin en önemli unsuru çocukların ahlaki olgunluğa ulaşmalarına dair mesajlardan kıskançlık olgusunun bizzat detaylandırıldığı tespit edilir. Bu çalışmada Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde Yusuf Peygamber'in kardeşlerinin içine düştüğü kıskançlık konusu ele alınmaktadır. Kıskançlık duygusunun kardeşlerin kötülük yaptıklarını görmelerine engel olacak kadar ileri seviyede olmasına farklı şairlerin eserleri üzerinden dikkat çekilmektedir. Olay örgüsünün en önemli çatışma unsuru olan kardeş kıskançlığının sebepleri ve sonuçları çalışmada değerlendirilmektedir. Kıskançlık duygusuyla beraber çocuk eğitiminde karşıt değerler ortaya konarak konuya dair öneriler sunmak çalışmada temel hedeftir.

Anahtar Kelimeler: Yûsuf u Züleyha, çocuk eğitimi, kıskançlık, klasik Türk şiiri, mesnevi.

THE USE OF YÛSUF AND ZÜLEYHA MASNAVIS AS AN EDUCATIONAL TOOL: CHILDREN'S JEALOUSY

Abstract

Art is the most important tool for reflecting human emotions and thoughts, characters, and the visible and invisible aspects of events and things. It is possible to find the indelible and consistently powerful impact of enduring human qualities in works of art. It is possible to trace the developmental stages of human emotions and thoughts, as well as familial and social causal ties, in the genres of classical literary texts. In many forms and genres of classical Turkish literature, it is possible to identify readily available or traditional data about the individual, family, and society, as well as the connections established between values and value relations.

The religious sources that inform classical Turkish poetry are crucial for establishing high values in society. The Yusuf Sura in the Quran is notable for its details that convey cautionary messages for children, families, and society. The Yusuf and Zuleyha Masnavis, inspired by the Yusuf story, are texts that present numerous lessons to be learned, as well as the value relationships that develop through the characters and the causal chain of events.

In the Yusuf and Zuleyha Masnavis, written by numerous poets throughout the nearly seven centuries of classical Turkish poetry, the most important element of healthy family modeling is the message about children reaching moral maturity, and the concept of jealousy is thoroughly explored. This study examines the jealousy experienced by Prophet Joseph's brothers in the Yusuf

*Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, nazire.erbay@atauni.edu.tr

and Zuleyha Masnavis. The fact that jealousy is so intense that it prevents the brothers from seeing their wrongdoing is highlighted through the works of various poets. The causes and consequences of sibling jealousy, a key conflict element in the plot, are examined in this study. The primary objective of this study is to present opposing values in child education, along with the emotion of jealousy, and to offer suggestions on the subject.

Keywords: Yusuf and Zuleyha, child education, jealousy, classical Turkish poetry, masnavi.

Giriş

Çocuk eğitimi konusu insanı bilme, tanıma sanatıyla yakından ilgilidir. İnsanı tanıma sanatına yönelik disiplin sadece tıp biliminin işi değildir. Bu sebeple çocuğa ve çocukluğa dair bilinen tıp bilgileri, gözlemlenenler veya psikolojik her türlü süreç düşünülmeli ve çocuk eğitiminde kullanılmalıdır. Çünkü geleceğin güvencesi çocuğu, aile ve toplum sağlığı açısından çok yönlü tanıma her bireyin sırtına yüklenen bir ödev niteliğindedir. "Çocukluk nedir, bilmiyoruz. Ne kadar yanlış düşüncelerle gidersek o kadar da yanılmış olacağız. En bilge kişiler, öğrenmekte olan çocukların durumlarını dahi düşünmeden yetişkinler için önemli gibi görünen konularla uğraşırlar. Çocukluğun ne demek olduğunu bilmeden insanı çocuklukta ararlar" (Rousseau, 2000).

Çocuk eğitiminde eğitim bilimcilerine büyük görev düşer. Bunun yanında çocuk, terbiye, bilgi ve töre konuları sadece eğitim bilimcilere özgü bir alan değildir. Öyle ki, insan duygu ve düşüncelerini büyük oranda yansıtan ahlaki, dinî, tarihi metinlerdeki bilgileri, toplumsal değerleri yansıtan ameliyelere de önem vermelidir. İnsanı tanımada, çocuk eğitiminde modern yöntemlerin yanında klasik veya geleneksel usulleri uygulayan tecrübeli aile büyüklerinin söz ve davranışlarını bu eğitim sürecine bilhassa dâhil etmek gerekir. Bir sanat eseri olarak edebî metinlerde insana dair kalıcı şeylerin silinmez, mütemadi gücünü ve bu gücün etkilerini de bulmak mümkündür. İnsanın her türlü söz ve hareketinin başlama, gelişme seviyelerini, ailevi, toplumsal nedensellik bağlarını klasik edebî metinlere ait türlerde takip edilebilir. Klasik Türk edebiyatındaki birçok şekil ve türde de birey, aile ve toplumla ilgili hazır veya geleneksel verileri, değer ve değer ilişkileri arasında kurulan bağları dili doğrudan veya sanatlı kullanan eserlerde tespit edip eğitimde uygulamak muhtemeldir. Açıkçası dil mantıksal düşünmeyi sağlarken dilin kültürel taşıyıcılığı ve toplumsal etkisinin dönüştürücü gücünün çocuk eğitiminde kullanılması klasikten moderne bütün eserlerde görülür. "Dil bir kültürün devam etmesini sağlar. Bu sebeple kelimeler direnç ve aşırı yüklenmelerin sonsuz yükünü taşırlar. Çocuklukta deneyimlenen duyguların dönüştürücü değerleri, bilinçli olarak yeniden iyileştirilemez. Dil sosyal grubun kültürüne dair karakteristiklerin yorumlandığı bir yaşamın görülerini ve mizaçlarını ortaya koyar"(Eroğlu, 2012).Dönem itibarıyla klasik Türk şiirinde dilin kalıcı gücünü, mitolojiden halk geleneğine kadar zengin beslenme kaynaklarında görmek mümkündür. Bunlara ilaveten dine dayalı eğitim konularına bilhassa toplumdaki yüksek değerler oluşturma açısından her nazım şekli ve türünde rastlanır. Kur'ân-ı Kerim'deki Yûsuf Suresi çocuk, aile ve toplum açısından ibretli ayrıntılarla dikkat çeker. Yûsuf kıssasından yola çıkılarak kaleme alınan Yûsuf u Züleyha Mesnevileri de kahramanlar aracılığıyla gelişen değer ilişkilerini, olayların nedensellik zinciriyle sunan metinler olmaları dolayısıyla klasik Türk şiirinin kuruluş dönemlerinden başlayarak her devir ve dönemde birçok şair tarafından yazılmıştır. Anadolu sahasında 13. Yüzyılla başladığı kabul edilen mesnevi yazma geleneği içinde Yûsuf u Züleyha Mesnevileri de en güzel kıssa, ahsen'ül-kasas, olarak başlangıçta 'Kıssa-i Yûsuf' ya da 'Kıssa-i Yûsuf u Züleyha' isimleriyle yazılmıştır. Bu Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde sağlıklı aile modellemesinin en önemli unsuru çocukların ahlaki olgunluğa ulaşmalarına dair verilen mesajlardan, kıskançlık olgusunun bizzat detaylandırıldığı tespit edilir. Sanat eserlerinin insana dair her konuyu ele aldığı düşünüldüğünde kıskançlık duygusunun din, ahlak, felsefi psikoloji, psikiyatri, eğitim gibi edebî metinlerde ele alınması ve bu metinlerden yola çıkılarak belli sonuçlara varılması tabiidir.

Bu bilgilerden hareketle Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde kıskançlık konusunu evvela, Yûsuf suresinin 5. ayetinde "Babası, 'Yavrucuğum' dedi, 'Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır" (https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1600/4-6-ayet-tefsiri#). İlahi ifadelerinden

hareketle değerlendirmek gerekir. Olumsuz duyguların insanı negatif her türlü etkiyle çevrelediği bilinir. Bu mesnevilerde de bilhassa kıskançlığın kardeşlerin kötülük yaptıklarını görmelerine engel olacak kadar ileri seviyede taşıması farklı şairlerin eserleri üzerinden ele alınmalıdır. Çünkü kıskançlık kontrol edilmediğinde içinde 'sözde sevgi gösterme' gerekçesiyle kişiyi ele geçirerek yalnızlaştırıp saldırganlığa kadar götüren bir duygu haline geldiği kişilere çokça tanık olunabilmektedir. Kıskançlık, kontrollü bir sınırı aştığında kişiyi yalnızlaştırır; sevgiyle gölgelenen bu duygu ilişkilere zarar veren gölge bir enerjiye dönüşebilir (Vithoulkas, 120-140).

Öyle ki, "Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir" (D4903 Ebû Dâvûd, Edeb, 44; İM4210 İbn Mâce, Zühd, 22)" (https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=569). Ancak geleneksel, bilimsel ve kültürel kaynakların destekleriyle kişinin ruhsal yaşamında kontrol edilemeyen negatif devinimlerle başa çıkmanın yolları fark edilip önlemler alınabilir. Yûsuf suresinden mülhem Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde kıskançlık duygusunun sadece olumsuz tarafları değil alt metinde kişinin ahlaki olgunlaşmasına katkısına da değinilmiştir. Çünkü kıskançlık fark edilip olumlu yöne çevrildiğinde kişiyi erdemli olmaya vesiledir ve olgun davranışlara yöneltebilir."İnsan tabiatında var olan diğer fıtrî eğilim ve duygular gibi kıskançlık da kendiliğinden iyi ya da kötü değildir. Ancak ortaya konuş biçimine, niyete ve kişinin ahlâkî olgunlaşmasına olan katkısına göre bir değer kazanır. Bu açıdan olumlu bir kıskançlık kişiliğin meydana gelmesinde ahlâkî bir fazilet olarak kabul edilir. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde bu anlamdaki kıskanma üstün bir karakter özelliği diye zikredilmiş ve müminlere olduğu kadar Allah'a ve Peygamber'e de izâfe edilmiştir" (Hökelekli, 2022).

Bu çalışmada Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinin olay örgüsünde en önemli çatışma unsuru olan kardeş kıskançlığının sebepleri ve sonuçları değerlendirilmektedir. İnsan ruhunun tepkilerinden kıskançlık duygusuyla beraber çocuk eğitiminde karşıt değerler ortaya konarak konuya dair öneriler sunmak burada temel hedeftir.

YÛSUF U ZÜLEYHA MESNEVİLERİNDE ÇOCUK KISKANÇLIĞI

Kıskançlığın tanımında karmaşık birçok duygu öne çıkar. Bu noktada haset ve kıskançlığı ayırmak gerekir. Haset kişinin başkasında var olan kendinde var olmayan şey/e/lere karşı hissettikleri iken kıskançlık için üçüncü şahıs/ların olması gerekir. "Haset, kişi bir başkasının sahip olduğu şeyi elde edemediği durumlarda, bu şeye sahip olmak istediğinde ya da diğer kişinin bu şeye sahip olmamasını dilediğinde ortaya çıkar. Kıskançlık duygusu ise önemli bir ilişkiyi bir rakibe kaybetmekten korktuğumuzda ya da zaten kaybetmiş olduğumuzda ortaya çıkar. Kıskançlık, kayıp tehdidine karşı sahip olunan şeyi elde tutmayı ve içinde bulunan durumu (ilişkiyi) korumayı hedefler" (Tuna, 2018).

Kıskançlık içinde rekabetin yanında çok sayıda yıkıcı olguyu barındırır. "Kıskançlık için sözlük tanımları şunları içerir: öfke, hiddet, kızgınlık; bağlılık, heves, hizmet etme kaygısı; rekabetin şüphe, endişe veya bilgiden kaynaklanan ruh hâli; kuşku, güvensizliktir. Buna bağlı sıfat olan 'jealous' (kıskanç) ise şu anlama gelir: öfke, arzu veya bağlılıkta şiddetli; koruma konusunda titiz, kuşkucu derecede dikkatli veya ihtiyatlı; arzu edilen veya elde tutulmak istenen şeyin başkasına geçtiği ya da geçebileceği inancı, şüphesi veya korkusu ile rahatsız; bilinen ya da şüphe edilen rekabet nedeniyle bir başkasına karşı kırgın/öfkeli; kuşkucu, endişelidir"(Sanders, 2014).

Bu olumsuz tanım ve sıfatlar çocukluk döneminden başlayarak doğru algıya engel olduğu gibi kişilik gelişimine ve hayata yatırım yapmaya da engel olabilmektedir. Esasında kıskançlık diğerleri gibi insana ait normal, yaşanılabilecek, evrensel bir duygudur. Çocukluktan itibaren her bireyde olabilecek ve zamanla bilincin ötesinde ortaya çıkabilen kıskançlık duygusu ötelendiği zaman, dolaylı olarak kötü sonuçların doğmasına sebep olabileceği de belirtilmektedir. "Kıskançlık, insanlar arasında görülen en doğal duygulardan biri olup, sevilen kişinin başkaları ile paylaşılmasına katlanamamak anlamına gelmektedir. Kimi çocuk ise kıskançlığını doğrudan açığa vuramayarak dolaylı yollarla ifade etmeye çalışabilir"(Mangır; Başar, 1995).Kıskançlığın temel sebeplerinden biri mutsuzluk olmasının yanında özellikle kardeşler arasında sıklıkla görülen ve çocukların bilişsel gelişim sürecini etkileyen bir duygudur. Bu yönüyle kıskançlık duygusunun tanınması hatta patolojik seviyeye gelmeden tedbir alınması gereklidir.

Kişi üzerinde ömrü boyunca, aralıksız etkisi olabilen kıskançlık duygusunun bahsi geçen karanlık yönünün Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde dikkat çektiği görülür. Mesnevilerin olay örgüsünde yer alan kardeşlerin kıskançlık duygularını saklamadan kendi koşullarındaki planlamalarıyla hareketleri çoklu yoruma müsaittir. Esasında bu eserlerin olay örgüsündeki çatışmalarda yer alan çok sayıda motifte estetik ve kültürel değerlerle beraber bireyin eğitilmesine veya psikolojik yönden tamamlanmasına katkı sağlayan didaktik nitelik vardır. Öyle ki Yûsuf u Züleyha Mesnevileri, kardeşlerin içine düştüğü amansız kıskançlık duygusunun verileriyle, doğru yönlendirildiğinde çocuk eğitiminde kullanılabilecek modellemeleri içinde barındırmaktadır."Kardeş kıskançlığı, çocuğun hayatını düşünülenden daha fazla etkileyerek, kişiliğini olumlu ya da olumsuz biçimlerde yönlendirir. Bu bakımdan kardeşlerini aşırı derecede kıskanan çocukların yardıma ihtiyaçları vardır. Kıskançlık tümüyle engellenemez. Bununla beraber kıskançlık ateşinin zararsız yanması ya da tersine tehlikeli biçimde alevlenmesi, yetişkinlerin tutum ve davranışlarına bağlıdır"(Yeşilyaprak, 1991).Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde olduğu gibi kıskançlık duygusu paylaşamama dürtüsünden kaynaklı olarak hemen her insanda bulunabilecek bir duygu olmasına rağmen bazı kişilerdeki kendisine ve çevresine yansıyan hata yapma hatta tahrip oranındaki gücün yüksekliği dikkat çeker. "Bazı ailelerde kardeşler arasındaki ilişkiler ana-baba tarafından işbirliğine, yardımlaşmaya, hoşgörüye dayandırıldığı halde; bazı ailelerde kıskançlık, yarışma, bencillik körüklenir. Doğal olarak her insanda bulunabilecek böyle bir duygunun yetişkinlerin yanlış tutumlarının etkisi altında giderek güçlenmesi, adeta tüm iyi duyguların yerini alması, çocuğun kıskançlık duyduğu kişiye, yakın çevresindekilere, hatta kendi kendisine zarar verebilecek davranışlara yönelmesine yol açabilir"(Oktay, 1988).Burada ilk tespitle söylenmesi gereken Yûsuf suresinde yer alan bölümlere ve Yûsuf u Züleyha Mesnevilerine bakıldığında Hz. Yûsuf'un kardeşleri, kıskançlık duygusunun içine öyle girmişlerdi ki yaptıkları öldürme planını bile normal bir davranış olarak görmüş ve uygulamışlardır. Yûsuf'u kuyuya attıktan sonra da babalarının acısı, ağlamaktan gözlerini kaybetmesi bile onları çok da etkilememiştir.

İnsanda aklı, düşünmeyi öteleyerek saldırı ve savunma duygusunun ölümcülünü ortaya çıkarabilen kıskançlığın klasik Türk edebiyatına ait Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde ele alınış şekilleri ve yorumlanışlarını dikkatlere sunulduğunda şu beyitler dikkat çeker.

Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf ve Zelîhâ adlı eserindeki kardeşler, Yûsuf'un lider olarak onlara emir vermesini istemez, statü olarak kıskanırlar. Düşmanca tutumları, kendi ikbal ve çıkarlarını düşünmelerinden dolayı kardeşler kibre kapıldıkları beyitlerden görülür.

Yûsuf peygamber nece düş gördügin
Yahu Yakûb anı gine yordugın

Yûsuf'un kardaşlarına degürür
Gördi yoruldı nece haber verür

Çün eşitdiler bular uşbu düşi
Tanlaşur acebleşürler bu işi

Eytdiler sultân olursa ol bize
Buyrug ediser durur kamumuza

Âr degül mi turavuz tapusına
Yâ varavuz biz anun kapusına (Şeyyâd Hamza, 30-34)

Kıskançlık ve özgüven ile ilgili bakış açıları klasik ve modern dönemlerde aynı noktada buluşur. Geçmiş ya da bugün fark etmeden insanın kendinde geliştirdiği özgüven kıskançlık duygusuna yakalanmamaya vesile olur. Kıskançlığın panzehiri, kendini başkalarının gölgesinden kurtararak bireysel özgüveni yeniden inşa etmektir; kişi, kendi değerini içsel kaynaklardan beslemeyi öğrendiğinde bu duygudan uzaklaşabilir (Delpierre, 150-165).İnsanda sevgi gibi kıskançlık da davranışları etkiler. Sevgi hisleri aile çevresinde gelişmeyen çocukların davranışlarının olumsuz tezahür edeceği, özgüvensiz oldukları için de kıskançlığın baş göstermesine ve ölümcül niyetleri

ortaya çıkaracağı düşünülebilir. Bu da mesnevide babanın diğer çocuklarına nasihat edici tavır ve üslubuna rağmen Yûsuf'a aşırı sevgisinin hastalıklı tepkilere sebebiyet verdiği bir hakikattir.

Düşi bunun togru gelse nidevüz
Eytdiler gelün bunı öldürevüz (Şeyyâd Hamza, 42)

Mesnevilerde baba Hz. Yakup'un Yûsuf'a sevgisini, güvenini ve inancını gösteren en önemli delillerden biri de peygamber Yakup'a Hz. İshak'tan kalan kemeri Yûsuf'un beline bağlamasıdır. Bu durum Yûsuf'un gördüğü rüyayla beraber peygamberlik müjdesinin ona verildiği inancıdır. Kendisi de bir peygamber olan Hz. Yakup, her ne kadar çocuklarına son derece nazik ve eşit davranma gayretlerini gösterse bile kardeşlerin bir 'sevgi ve ilgi bölünmesi' yaşadıkları ve kişiliklerinin gelişmediği bellidir.

"Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'a babası Hz. İshak'ın kemerini takar. Hz. İshak'ın yadigârı olan böylesine değerli bir kemerin Hz. Yûsuf'a takılması Hz. Yûsuf'a verilen değeri göstermesi açısından önemlidir. Yine bu durum Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlıklarını da beraberinde getirir:

Virdi egnine Yûsuf'un Ya'kûb
Geydi Rıdvân'a döndi ol mahbûb

Kemerin çün kuşatdı İshâk'un
Kalmadı aklı kılca uşşâkun

İlla ihvânı pür-hased oldı
Ne hased her biri esed oldı (Hamdullah Hamdi, 570-572)" (Çakın, 2023)

Hayatı hakkında elde edilen bilgiler kesin olmamakla birlikte 16. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Çâkerî'nin Yûsuf u Züleyhâ adlı eserinde yine Hz. Yakup'un Yûsuf'a çok ilgi gösterince kardeşlerin kıskançlığı arttığına dair beyitler dikkat çeker. Diğer mesnevilerde olduğu gibi burada da kıskanç kardeşlerin kendilerini çevreden soyutlamadıkları hatta kıskançlık duygusuyla özdeşleştikleri görülür. Babanın en küçük kardeşe ve bilhassa Yûsuf'a gösterdiği aşırı sevgi, daha az temas kurulan diğer kardeşlerin karşı plan kurma anlamında davranışlarını pekiştirir.

Ki çün Yûsuf[ı] sevdi oldı mahbûb
Anunla rûşen oldı çeşm-i Yakûb

Severdi cümle ferzendinden artuk
Nice ferzend cânından dahı çok

Eger lutf ide giçe pîr-i Ken'ân
Hasedden incinüpdi kalb-i ihvân

Bir agaç havle[s]inde var idi hûb
Sanem kaddi gibi togrı vü mahbûb (Çâkerî, 1349-1352)

Taşlıcalı Yahya, Yûsuf ile Züleyha Mesnevisi'nde bütün kardeşlerin, Yûsuf'un Hz. Yakup tarafından zihinsel ve ruhsal olarak yüceltilerek konumlandırılmasına ve toplu halde kıskançlık yapmalarını insana özgü bir davranış şekli olarak değerlendirir. "Yahya mesnevisinde kıskançlık duygusu bir genelleme ile Yakup oğullarının şahsında değil insanoğlunun fıtratında var olan duygu olarak irdelenir. Buna göre, insanoğlu sadece evladının kendisinden üstünlüğünü kabulden hoşnut olur; bunun dışında her kim kendisinden üstünse ona düşmanlık besler.

Heman oglına olmaz kişi düşman
Yeg olsa her cihette kendüsinden

Oguldan gayrı ger edna vü âlâ
Hünerde olsa senden cümle evla

Çeker ma-beynüne bugz u hased sed
İdersün her kabulünü anun red

Karındaşın dahi eder adavet
Görse sende ikrama liyakat" (Yahya,22) (Türkdoğan, 2011).

18. yüzyıl ilim adamı ve şairi Diyarbakırlı Ahmedî, Hz. Yûsuf'un babasına gördüğü rüyayı anlatmasını detaylandırır. Şair, bir kadının gizlice baba oğlu dinleyerek kardeşlerine söylediğini ilk kıskançlık nüvelerinin de bu şekilde atıldığını ima eder. Böylece kıskançlık, Yûsuf kadar kardeşlerin hayatlarındaki bütün gidişatı değiştirmiştir.

Yâ ogul sen bu dişini söyleme
Gayrılara anı izhâr eyleme

Söyleme sakın bunı ihvânına
İşidince kasd iderler cânına

Gizlü bir 'avrat bu sözi dinlemiş
Varup ol kardaşlarına söylemiş(Diyarbakırlı Ahmedî, 50-60-61)

Aile içinde bir çocuğa gösterilen aşırı sevginin, insan fıtratı gereği, diğer kardeşlerin yazgısını olumsuz yönde etkileneceği kuşkusuzdur. Babalarının kendilerine daha az sevgi göstermesi kardeşlerde babaya ruhen ulaşmak veya babalarına sahip olma amaçlarına varmak için Yûsuf'a art arda kötülükleri açığa çıkarmıştır. Kıskançlık duygularındaki devinimlerinden tezahür eden gizli amaç, uyuşmaktan ziyade hırsla cinayet işleme maksadına yönelik niyetler doğuracak hareketlere sebep olmuştur. Öyle ki, Diyarbakırlı Ahmedî, eserinde kardeşlerin Yûsuf'a karşı kıskançlığını doğrudan ve şiddet içeren ifadeler olan 'mekr, öldürmek' ile açıkça belirtir.

Biz gerek oldı ana mekr idelüm
Atadan ol Yûsuf'ı ayıralum

Öldürelüm sonra tevbe idelüm
Atamızın hâtırınca gidelüm

Tâ ki bizden râzı idelüm anı
Afv ide cürmümüzi Rabbü'l-ganî (Diyarbakırlı Ahmedî, 66-67-68)

Şair, bunun için kardeşlerin aralarındaki konuşmaları dile getirir. Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'a şefkat göstermesinin kendilerine olan ilgiyi azalttığını doğrudan belirtir. Yûsuf'un ölmesi halinde kendilerini daha çok seveceklerini dile getirdikleri mısralardan anlaşılır.

Fevt olunca ata birbirin sever
Bunlara bâ'is nedür söyle haber

Şefkat-i ataya iderler hased
Ol hased kardaş mahabbetine sed

Fevt olunca ata ref' olur hased
Şefkat-i ihvân olur arada sed

En büyük kardaş ata yirin bulur
Birbirinin yoluna varın virür (Diyarbakırlı Ahmedî, 2195-2198)

Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlık sebepleri haberci rüyasından önce, babanın sevgisi ve aşırı

düşkünlüğü çocuklardaki hissedilmeye başlandığında yıkım zaten başlamıştır. Hz. Yakup'un evladının peygamberlik delillerinin rüya ile netleşmesi ve Hz. Yûsuf'a rüyadaki sırları söylemesiyle Yûsuf'u koruyup kollaması artmıştır.

Olup Yusuf bu ihsan ile meşkûr
Hased hamrıla ihvan oldı meşkûr (Şerîfî,27)

Kıskançlık insan ruhuna yüktür; özsaygı ve özgüveni ortadan kaldırır. Hayatta kendilerini konumlandırmaları hırs, kibir üzerine olanların, paylaşım ve yardımlaşma duyguları yok olur, başkalarıyla uğraşmaları bitmediği için duygusal ve davranışsal bozukluk gösterirler. Şerîfî'nin mesnevisinde kardeşlerde sevgi ve merhamet yoktur. Bu yüzden kıskançlık kardeşleri bütünleşme duygusundan uzaklaştırır; sadakatsizliğe, çıkmaza, kötülük yapma seviyesine çıkarır.

Nübüvvetle bulup ifşada aşub
Dime ihvana seyrün didi Yakup

Bu sırra yokdur ihvanda takat
Hasedle bir yere gelmez sadakat (Şerîfî, 28) (Türkdoğan, 2011)

Şemsî'nin mesnevisinde kardeşlerin içine düştüğü kıskançlığın şeytanî olduğu ifade edilir. Eserde ayet-i kerimeden yola çıkarak kıskançlık ve şeytan beraber düşünülür. Bu sebeple şair kıskançlık hadisesini kardeşlerin, şeytanın yaptığı gibi isyan ederek bozgunculuğa sebep olacak şekilde, günaha girmelerine neden olarak hareket ettiklerini beyan eder.

Nebî rüyâyı çün tabîr kıldı
Ne didi Yûsuf onı kamu bildi

Pes ondan Yûsuf'a pend itdi Yakûb
Ki onung sözine gûş eyledi hûb

Didi kardaşlarından gizle düşi
Olara dime zinhâr sen bu işi

Mebâdâ onlara düşün diyesin
Ki danla sen peşìmânlık yiyesing

Mebâdâ ki bilüben fikr ideler
Sanga çoh hîle birle mekr ideler

Ki şeytân kıla câdû ol zamânı
Sanga keyd ideler rûh-ı revânı

Olar fikr ideler ol demde fâsid
Sanga kardaşlarıng pes ola kâsıd

Bu düşüng tabîrin onglar duyalar
Ki şeytân sözine onglar uyalar (Şemsî, 281-288) (Çolak, 2022)

Kıskançlık ve Çocuk Eğitimine Dair Öneriler

Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinden çıkarılacak birçok detay ve motif, çoklu bilgi kaynaklarının aracılığıyla kıskançlık konusu da çocuk eğitimi açısından kullanılacak niteliktedir. "Kıskançlık duygusu, çocukluk döneminde daha yoğun yaşanmasına rağmen yetişkinlik döneminde de etkinliğini sürdürmektedir. Her birey, kıskançlığı kendine özgü bir şekilde deneyimlemektedir. Kıskançlık değerlendirilirken bu duyguyu anlamak için farklı bakış açıları ile ele almak gerekmektedir. Kıskançlığa sık sık öfke, değersizlik, mutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular eşlik etmektedir. Bu nedenle kıskançlık duygular ve tepkiler karmaşasıdır. Bireyin değer verdiği kişi ile olan ilişkisinin sona ermesi veya tehlikeye girmesi sonucunda bireyde meydana gelen sinir, mutsuzluk ve endişe gibi

olumsuz duygular ile ortaya çıkan bir ruh halidir"(Kayrak; Çaplı; Aksakallı; Karaaziz, 2023).Dolayısıyla insana ait duyguları ele alan bu metinler klasik veya modern usul fark etmeden her dönemde farklı anlatım yöntemleriyle eğitim aracı olabilmeye uygundur. Çocuklar böylece eserdeki kahramanlarla özdeşim kurarak kendilerini tanıyabileceklerdir. Karşılaşacakları rekabet içeren durumlarla ve problemlerle başa çıkma becerilerini geliştirecek, duruma uygun farklı çözümler bile üreteceklerdir.

Öyküleme-Masal

Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde yer alan kardeş kıskançlığının psikolojik gerekçeleri farklılık arz edebilir. Fakat olay örgüsünün başlangıcı, gelişim seyri ve neticesi kahramanlar, mekân, zaman unsurları geliştirilerek, değiştirilerek masal ve öyküleme anlatım teknikleriyle çocuk eğitiminde kullanılabilir.

Dramatize Etme-Rol Alma

Yûsuf u Züleyha Mesnevileri anlatmaya bağlı edebi metinlerin hemen bütün unsurlarını içinde barındırdığı için dramatize edilmesi uygun metinlerdir. Bu metinlerde Hz. Yakup ve Yûsuf dışında olumlu ve olumsuz karaktere sahip kardeşlerin yerine geçilerek eğitim psikolojisine kaynaklık edebilir. Dramatize yapılırken rol alan çocuklar hem Yûsuf hem de kıskanç kardeşler rolü katılımcı ve değişimli verilerek empati için hazırlanabilirler.

Empati-Paylaşma

Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinin kıskançlık konusunda çocuk eğitiminde kullanılabilecek motiflerinden biri de empatidir. Yûsuf'un kardeş kıskançlığı sonucunda kuyuya atılması ardından kahramanın hayatındaki değişimlerle Mısır'a yönetici konumuna yükseldikten sonra ülkelerinde yaşanan kıtlıktan dolayı kardeşlerinin ondan yardım istemeleri karşısında yaşananlar duygudaşlık durumunu açığa çıkarır. Çocukluk dönemlerindeki kıskançlıklarıyla kendisine kötülük yapan kardeşlerinin yüzüne hatalarını söylememiştir. Yûsuf yardım isteyen kardeşlerinin hatalarını, kötü ruhlarının yansımalarını doğrudan yüzüne söyleseydi, onlarda savunma mekanizması devreye girebileceği açıktır. Yûsuf'un empatiden uzak bu tutumu kardeşleri kızgınlıkla hareket ettirebilirdi. Çünkü yapılan büyük hatalara iyilikle karşılık verilmediğinde kardeşlerin kıskançlıklarına öfkelerini ekleyen insanların hatalarını görememeleri perçinlenecekti. İyiye, güzele sahip olmayan kıskanç ruhlar, karşılaştırılmaktan rahatsız olurlar. Zaten iyi duygulara sahip kişiler insanı aşağılayan duygularla başa çıkma yollarını bulur ve üstesinden gelirler. "İyinin eksikliğinden kaynaklanan acı, kıskanılanın iyiye sahip olması gerçeğiyle daha da şiddetlenir. Kıskanan, kıskanılanla olumsuz bir şekilde karşılaştırılmaktan acı duyduğunda hedefe odaklanır. İyi, kendi başına değil, kişinin aşağılık duygusunun üstesinden gelmenin bir yolu olarak değerlendirilir" (Protasi, 2016).Yûsuf suresi ve Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde Hz. Yakup'un, oğlu Hz. Yûsuf'a duyduğu aşırı sevginin diğer kardeşlerde ortaya çıkardığı kıskançlık duygusunun esasında temel sebebi baba sevgisinin paylaşılamamasıdır. Yûsuf'un gördüğü kötülük karşısında huzurundan onları kovmaması empati yanında elinde imkânları onlara vererek paylaşma duygusunu da açığa çıkarmıştır. İnsan olarak Yûsuf'un bu tutum ve davranışları çok yönlü ele alınarak kıskançlığın ortaya çıkardığı kötülüklerle varılacak bir noktanın olmadığı doğru olanın kişinin öz farkındalığının gelişmesinin sağlanması eğitim psikolojisi açısından kullanılabilir.

Değerler Eğitimi

Kıskançlık etrafındakilerin söz ve davranışlarına göre öğrenilebilir bir duygudur. Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde kardeşlerin birbirini etkileyerek kıskanma duygusunun dozunu artırdığı ve babalarından öğrendikleri değerleri bir tarafa bıraktıkları görülür. Kıskançlığın insan psikoloji açısından çalışmaya ve üretmeye sevk edici yönü eğitimciler tarafından kullanılabilecek niteliğe

evrilebilir. Bunun yanında bireyden başlamak üzere kıskançlığın yok edici tarafı insanın eşref-i mahlukatlığını ortadan kaldırabilmektedir. Bunun için insan hak ve özgürlüğüne saygı, adalet, affetme, sabır gibi değerler bu mesnevide kardeşlerin tutum ve davranışlarından çıkarılarak gündeme getirilebilir.

Sabır-Affetme

Kıskançlığı başlatan ve büyüten çok sayıda etken var olmasına rağmen kıskançlık karşısında sabrı öğrenip affetme daha yalın bir davranış tarzıdır. İnsanın çocukluğundan itibaren görülmeye başlayan bu duygunun yöneldiği karşı tarafın mağdur, gördüğü kötü muamele neticesinde olumsuz tutumu katlayarak muhatabına davranışı, insanı hatta toplum hayatını kötü etkiler. Kişinin bireysel ve toplumsal faaliyetlerine engel olabilecek kıskançlık karşısında sabır gösterme ve gerekirse affedici olması insan psikolojisi ve toplum yapısı açısından önem arz eder.

Psikolojik Dayanışma

Yûsuf suresi ve Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinden sonuçların en önemlilerinden biri de baba Hz. Yakup'un tavrıdır. Hz. Yakup, Yûsuf'u diğer evlatlarından farklı bir yere koyup ilgi ve sevgi gösterdiği için diğerlerini amansız kıskançlık hastalığına düşürmesine sebep olmuştur. Yakup'un aile büyüğü olarak farklı kardeşleri alanlara yöneltebileceği ayrı bir hakikattir. Baba böylece çocuklarının sağlıklı bir şekilde kıskançlık karşısında psikolojik dayanışma göstererek bu duyguyla başa çıkmalarını sağlayabileceği düşünülmelidir. Esasında Hz. Yakup'un oğullarıyla konuşurken sözlerini itinayla seçerek onları incitmemeye dikkat ettiğini de hatırlamak gerekir. Buna rağmen kardeşlerin en baştan itibaren Yûsuf'a karşı hissettikleri ve babanın aşırı sevgisi kıskançlık hastalığını tedavi ediciliğe, dayanışmaya engel olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kıskançlık insanın, fıtratından kaynaklanabileceği gibi yaşadığı çevre ve etkilendiği olaylarla yakından ilgili olabilir; aslında kıskançlık kişilerin kendileriyle yaptıkları duygu savaşımlarının derin bağlantılarıyla hatta duyguların tanıyarak arınmaya bile vesile olabilir. Kıskançlığın geliştiği birey ve toplumlarda düzen kurmanın ve geliştirmenin imkânı yoktur, çünkü kıskançlık sağlıklı düşünmeyi ortadan kaldırır. Hastalıklı kıskançlık hayata dair büyük düşünceleri geliştiremediği gibi kibri, hırsı, öfkeyi, şiddeti artırmaya yönelik olabilmektedir. Marazi tarafı çıkabilecek bu duyguyla kişinin başa çıkma seviyesi kendi çabası kadar ailesinin ilgi ve yönlendirmesiyle doğrudan orantılıdır.

Yûsuf suresinden hareketle yazılan Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinde kıskançlık aile içinde bozguncu bir güçtür. Bu mesnevilerde kardeşlerin Yûsuf'u ortadan kaldırdıkları takdirde babalarının ilgisinin kendilerine kalacağını zannetmeleri büyük bir yanılgıdır. Öyle ki kıskanç kardeşlerin an ve gelecekte huzur, güvenlik, mutluluk gibi duyguları yaşamalarına engel olmuştur. Fakat Yûsuf u Züleyha Mesnevilerinin ana kahramanlarından Hz. Yakup'un çatışma unsuru kıskançlık duygusunun ortaya çıkmasında merkezi rolde olduğu açıktır. Hz. Yakup, hem Yûsuf hem kardeşleri nezdinde gücün simgesi olduğu görülür. Çünkü bu mesnevilerde kardeşlerin fıtraten kıskanç olduğu düşünülmesine rağmen babanın Yûsuf'a karşı sevgi dolu ayrıcalıklı tutumunun yakınlığı, ilgiyi ve sevgiyi eşit dağıtamaması kıskançlığın tetiklenmesinde en büyük etken olduğu aşikârdır. Hz. Yakup'un Yûsuf'a karşı sınırsız sevgisi onda, ister istemez, adaleti ihlal eden duyguları da ortaya çıkarmıştır. Bu davranış şekli kardeşlerin Yûsuf'a ilgisinin hatta az da olsa sevgisinin nefrete dönüşmesine sebep olmuştur.

Yûsuf u Züleyha Mesnevileri sadece edebî bir metin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu mesnevilerdeki beyitlerden görüldüğü üzere kıskançlık aile dramına sebep olabilecek boyutta yıkıcıdır. Pedagojik mesajları dolayısıyla bugünün eğitiminde kullanılabilecek bu eserler ailede sevgi, adalet, güven tesisinde şiddetli kıskançlık duygusunun ortaya çıkmaması için dikkate alınabilir. Çocuğun fıtratından da kaynaklanan adeta duygu savaşına dönüşebilen kıskançlık, aile ve çevrenin rehberliğiyle kişinin kendisiyle yüzleşmesine de vesile olarak dönüştürülebilir. Ayrıca farklı yöntem ve materyallerle eğitim psikolojisinde kullanılabilir.

Kaynakça

Çakın, M. B. (2023). Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde baba rolü, din ve bilim. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Haziran, 6/1, 71.

Çolak, A.(2022). 15. yüzyıl şairlerinden Şemsî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi (İnceleme-Metin) Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 147.

Delpierre, Guy. (2024). *Kıskançlık nedenleri, sonuçları ve kurtulma çareleri*, Sierra Kitap: İstanbul, 150-165.

Eroğlu, A. (2012). Sanatta araç olarak dilin önemi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 38, 397.

H. Hökelekli.(2022). Kıskançlık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, c.25, S.495, 496.

Kadıoğlu, İ. (2017). (haz.). *Diyarbakırlı Ahmedî Yûsuf u Züleyhâ,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: Ankara.

Kayrak, M. E., Çaplı, M. Ç., Aksakallı, G., Karaaziz M., (2023). Kıskançlık duygusu ile ilgili bir derleme, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül, c. 25, S.3, 1080.

Mangır, M., Başar, F.(1995). Kardeş kıskaçlığı, *Yaşadıkça Eğitim*, Eylül-Ekim, S.42, 30-31.

Oktay, A., (1988). Kardeşler arasındaki ilişkiler, *Yaşadıkça Eğitim*, Ekim-Kasım-Aralık, S.5, 34.

Protasi, S. (2016). Varieties of envy, *Phil Papers,* 29(4), 9.

Rousseau, J. J. (2000). *Emile ya da çocuk eğitimi üzerine*, Çev. Mehmet Baştürk-Faruk Kızılçim, Babil Yayınları: Erzurum, 14.

Sanders, E. M. (2014) *Envy and jealousy in classical athens*, A Socıo-Psychologıcal Approach, Oxford: Oxford University Press, 29.

Taş, İ. (2017). (haz.). *Şeyyâd Ḥamza-Yûsuf ve Zelìhâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: Ankara.

Tuna, E. (2018). Haset ve kıskançlığın tanımlanması ve klinik görünümü, *DTCF Dergisi,* 58(2), 1752-1754-1755

Türkdoğan, M. G.(2011). *Klasik Türk edebiyatında Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerine mukayeseli bir çalışma,*Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10695,klasik-turk-edebiyatinda-yusuf-u-zuleyha-mesnevileripdf.pdf?0.198-199

Vithoulkas, G. (2022). *Kaygı ve kıskançlık,* (Çev. Selin Erel), Günce Yayınları: İstanbul, 120-140.

Yeşilyaprak, B.(1991). Yeni bir 'kardeş gelirken, anne-babaların korkulu rüyası: kıskançlık, *Yaşadıkça Eğitim*, Eylül-Ekim S.18, 28.

Yıldız, A. (2017). (haz.). *Çâkerî-Yûsuf u Züleyhâ*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: Ankara.

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1600/4-6-ayet-tefsiri#: 01.10.2025 tarihinde ulaşılmıştır.

https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=569, 04.10.2025 tarihinde ulaşılmıştır.

ERKEN TANZİMAT EDEBİYATINDA ÇOCUKSUZ ROMANLAR VE NÜFUS KONTROLÜNE DAİR İLK ADIMLAR

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY*

Özet

Genellikle düzyazının özelde de hikâye-romanın yokluğuna bağlı olarak ileri sürülen iddialardan biri de, klasik Türk edebiyatının hem insanı hem de sosyal hayatı ihmaline dairdir. Edebiyat metinlerinin insana ve topluma eğilmediği ileri sürülürken çocuk ve çocuk etrafında ortaya çıkan meselelerle neredeyse hiç meşgul olmadığı da dillendirilir. Söz konusu iddiaların aksini ispat etmek, insana ve topluma dair hususları ele alıp çözüme kavuşturmak maksadına mebni, Batılının ürettiği metinlere, telkinlere ve uygulamalara yönelen Tanzimat aydını, hikâye-romanlarda ailenin, daha doğrusu bir milletin geleceğinin teminatı olan çocuk meselesini görmezden gelmiştir.

Tanzimat dönemi hikâye-romanlarında çekirdek ailenin dağılışı işlenirken neredeyse çocuktan söz edilmediği gibi çocuksuz aile ve insanlar üzerinden Batılılaşma serüveni yargılanıp kadın karakterler aracılığıyla aile kurumunun bozuluşu ve dağılışı münakaşa edilir.

On dokuzuncu asır, Osmanlı için her şeyin adeta sıfırlanarak yeniden inşa edildiği zaman dilimidir. Yenileşme hareketi aslında imparatorluğun sistematiğinden başlamak üzere siyasi, sosyal, askeri ve sınai alanda kökten değişimlere sebep olmuştur. Bu nedenle değişimlerin, fert ve toplum değerleri üzerindeki olumlu-olumsuz tesirleri hesap edilememiştir.

Yenileşme hareketi, diğer bütün alanlarda olduğu gibi, sanat ve edebiyat hayatında da kökten değişimleri tetiklemiştir. Yeni edebî türlerle birlikte yeni konu ve meseleler gündeme gelmiştir. Tanzimat döneminde telifine başlanan yeni türlerden hikâye-romanda mevzu olarak ele alınan hususlar arasında kadın, aile, çekirdek ailenin dağılışı; aynı zamanda fert ve toplum hayatında meydana gelen değişiklikler, millî kimliğe uymayan gelenekli bir milletin karakterine ve ruhuna aykırı olgulardır.

Dönemin hikâye-romanları incelendiğinde özellikle kadının sosyal hayata çekilmesi fiilinden yola çıkılarak ortaya koyulan mesele, çekirdek ailenin yok edilmesidir. 'Züppe erkekler' merkezde olmak üzere, 'mirasyedi tiplerin' aracılık ettiği söz konusu bozulma, aynı zamanda çocuksuz aile, dolayısıyla çocuksuz hikâye-romanlar hayatımıza girmiş; çocuksuz aileler vasıtasıyla nüfusun kontrol altına alınması veya azaltılması yönünde sessiz ama derinden adımlar atılmıştır.

Bu çalışma, on dokuzuncu asır hikâye-romanlarında ele alınan kadın, aile, çocuksuz evler ve çocuksuz romanlar çerçevesinde yaşanan olumsuz hadiselerin günümüze nasıl yansıdığını münakaşa etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, hikâye-roman, kadın, aile, çocuk.

CHILD-FREE NOVEL IN EARLY TANZIMAT LITERATURE AND THE FIRST STEPS TOWARDS POPULATION CONTROL

Abstract

One of the claims made in connection with the absence of prose, and specifically of short stories and novels, concerns the neglect of both human and social life in classical Turkish literature. While it is claimed that literary texts fail to address individuals and society, it is also argued that they almost never engage with children and the issues that arise around them. To refute these claims and to address and resolve issues concerning individuals and society, the Tanzimat intellectuals, who turned to Western-developed texts, indoctrinations, and practices, overlooked the issue of children, the guarantor of the family's future, or rather, the future of a nation, in short stories and novels.

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, eerbay@atauni.edu.tr

While the disintegration of the nuclear family is discussed in the Tanzimat period story-novels, children are almost not mentioned, and the Westernization adventure is judged through childless families and people, and the deterioration and disintegration of the family institution is discussed through female characters.

The nineteenth century was a period in which everything for the Ottoman Empire was essentially rebuilt from the ground up. The modernization movement essentially led to radical changes in the political, social, military, and industrial spheres, starting with the empire's system. Therefore, the positive and negative impacts of these changes on individual and social values have been incalculable.

The modernization movement, as in all other fields, triggered radical changes in art and literature. Along with new literary genres, new themes and issues emerged. Among the themes explored in the novel, a new genre introduced during the Tanzimat period, were women, the family, and the disintegration of the nuclear family. Furthermore, the changes occurring in individual and social life were phenomena that contradicted the character and spirit of a traditional nation, incompatible with its national identity.

When examining the novels and short stories of the period, the issue that emerges, particularly in the act of withdrawing women from social life, is the destruction of the nuclear family. This deterioration, mediated by "inheritors" and "snobby men" at the center, also brought the concept of the childless family, and therefore, childless novels and short stories, into our lives. Through childless families, quiet but profound steps were taken toward controlling or reducing the population.

This study discusses how the negative events that took place within the framework of women, family, childless homes and childless novels discussed in nineteenth-century story-novels are reflected in the present day.

Keywords: Tanzimat, story-novel, woman, family, child.

GİRİŞ

Bir Tema Olarak Çocuk ve Nüfus

On dokuzuncu asrın ilk yarısında bütün dünyada özellikle de Avrupa'da nüfus artışıyla alâkalı bir takım gelişmeler yaşanır. Tarihi süreçte kralların ve asilzadelerin varlık nedenleri arasında sayılan düellolar, mücadelenin kendi lehlerine ve galibiyetle neticelenmesi uğruna tereddütsüz harcayacakları/kurban edecekleri insanlara ihtiyaçlarının yoğunluğundan, nüfus artışının önüne geçmek bir yana, insan nüfusunun daha da hızla çoğalması arzusu içindeydiler. Savaşlar, düellolar ve insanı merkeze alan mücadeleler ortadan kalkıp nüfus artışının hızı da yükselince, devletler fazla nüfuslarını başka coğrafyalara taşımaya, sürgün edip göndermeye başlarlar. Hatta Ceride-i Havadis'te yer alan *Dünyada Nüfus Artışı ve Neticeleri* başlıklı bir yazıda "Çin devleti dahi çoktan beri ahalisinin kesretinden dolayı meşakkat çektiği için, doğan çocukların telef edilmesine ruhsat vererek"[1] cümlesi, on dokuzuncu asır nüfus planlamasına dair ipuçları vermektedir.

On dokuzuncu asırda bir çocuğun bir esere konu teşkil etmesi, Âkif Paşa'nın attığı adımla gerçekleşmiştir. Paşa'nın mersiyesi, "Hafîdesi vefâtında söylemiştir"[2] başlığı ve hece ölçüsü ile kaleme alınmış dört (4) kıtadan ibarettir.

Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni
Aylar günler değil geçerse yıllar
Telh-kâm eyledi firâkın beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller
&
Kıyılamaz iken öpmeğe tenin
Şimdi ne hâldedir nâzik bedenin

[1] Ceride-i Havadis, nr. 104, 12 Şevval 1258
[2] Eş'âr-ı El-Hâc Âkif Efendi, İstanbul 1259, s. 36-37

Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller
&
Tagayyürler gelip cism-i semîne
Döküldü mü siyah ebrû cebîne
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sünbüller
&
Feleğin kînesi yerin buldu mu
Gül yanağın rengi rûyı soldu mu
Acaba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp okşadığım o pamuk eller

Âkif Paşa'nın kız torununun vefatı üzerine yazdığı dörtlüklerde ortaya koyduğu tavır, daha çok halk edebiyatı sahasında müşahede ettiğimiz ağıtları çağrışmaktadır. Dörtlüklerin kuruluşu, hece sayısı ve yapısı bir yana, insani hislerin samimiyetle mısralara döküldüğünü görürüz. Paşa, gelenekli bir formu hislerine tercüman kılarak bir dedenin torununa duyduğu acı dolu merhameti ortaya koyar. Bunun dışında, çocuklarla ilgili herhangi bir kanaat ileri sürmez.

Tek Tip Aile Modeli ve Tanzimat Çocuğunun Terbiyesi

Tanzimat romanında tek tip ailenin varlığı dikkat çeker. En fazla üç kişiden meydana gelen Tanzimat ailesinde yapılanmayı belirleyen tek erkek çocuktur. Anne ile babanın davranış biçimleri, hareketleri ve bütün gayretleri ailenin merkezine yerleştirilen tek çocuğa göre şekillenir. Zira, İntibah'ın tek erkek kahramanı "Ali Bey ağniyâ evlâdından yirmi bir-yirmi iki yaşında bir delikanlıydı. Anasının, babasının bir tanesi olduğundan ve husûsiyle pederi evlâd kadrini gerçekten bilenlerden bulunduğundan İstanbul'da bulunduğu halde tahsîline, maârifçe terakkinin aksâ-yı merâtibine varmış olan yerler zâdegânı kadar itinâ olundu. Çocuk o yaşında iken birkaç lisân bilir, üdebâ arasında nevrestegân-ı maârifin en müstaidlerinden addolunur. Hele pederinin -bizim taraflarda emsâli pek az görülen- rıfk ve şefkati, fıtratında olan safvet ve nezâkete o kadar kuvvet vermişti ki terbiyesine, muâmelesine bakanlar kendini adeta bir melek zannederlerdi"[1] cümlelerindeki takdim biçimi, fikrimizi destekler niteliktedir. Geniş ve kalabalık Türk aile geleneğinde ortak değerler ve erdemler, sevinçler ve kederler etrafında birleşilirken, ilk Tanzimat romanlarıyla birlikte ferdin öne çıkarılıp merkeze yerleştirildiği görülür. Alıntıladığımız metinde dikkat çeken hususlardan birisi, romantik, idealist ve kusursuz roman kahramanlarının varlığıdır. Gerçeklikten uzak, çevreden soyutlanmış ve sosyal hayata yabancı egosantrik bir karakterle yüz yüze geliriz. Evde, özel öğretmenlerden de istifade edilerek terbiyesi tamamlanan Ali Bey, 'yeni eğitim sisteminin' başarılı kıldığı bir fert olarak tanıtılır.

Çocuk, Dil Eğitimi ve Batılılaşma

Erken Tanzimat romanlarında, roman kahramanlarının küçük yaşlarına rağmen birden fazla dil biliyor olarak sunulması, yeni eğitim sisteminin sağladığı imkânlar arasında gösterilir. Çünkü Batılılaşma serüveninin esasını görmek, tanımak, idrak edip fikir yürütmek için bahse konu medeniyetin ne söylediğini, nasıl söylediğini, ne kast ettiğini, neticede gayesini anlamak Avrupaî yapıyı kuran eserleri mütalaa ile mümkündür. Ancak diller, on dokuzuncu asır Batı edebiyatını, felsefesini, kültürünü ve sanatını temellüke kâfi seviyeye ulaşmamış, Aydınlanma hareketinin arka plânına nüfuz noktasında arzulanan rehberliği de yapamamıştır. İntibah roman karakteri Ali Bey, devrin edebiyat ve sanat erbabı arasında olağanüstü bir şöhrete sahiptir. Zira, hayreti mucip bu kabiliyet, devrin romantik idealizminden kaynaklanan bir hadiseden başka bir şey değildir. Bir taraftan diller öğretilerek ilmi ve terbiyesi üst seviyede konumlandırılan roman kahramanı, diğer taraftan 'aristokrat' gibi yetiştirilerek hem yeni eğitim sisteminin erdemleri övülür hem de roman kahramanının bu özelliğine vurgu yapılarak Batı düşüncesinin icadı üst insan meselesi gündeme getirilir. Üst insan fikrine bağlı olarak toplum sistematiğinde sosyal statü icadına girişilmiş; aydın-halk, okumuş-cahil ayrışması sağlanarak

[1] Namık Kemal, İntibah 1291, s. 10

kendi değerlerine ve kültürüne 'yabancılaşan aydın' tipi karakterize edilmiştir. Karakterizasyonla birlikte temel bir mesele de halledilmiş olur. Babanın ani ölümünün ardından ortadan kalkan otorite boşluğuna annenin cehaleti de ilâve edildiğinde, nesiller arası çatışmanın dolayısıyla kopuşun zemini de hazırlanmış olur. Bu bakış açısı, öncekini inkâra mahkûm ederken sonrakini görünür kılar. Hem olumlu hem doğru kabul edilen hükümler, zaman içerisinde olumsuz tezahürle karşımıza çıkacaktır: "Uzun yıllar millî bir yetimlik duygusunun, yoksunluktan beslenen Doğulu bir gururun simgesi olan, bu toplumun pek sevdiği bu mağdur romantizminin merkezindeki çocuk bu kez bambaşka yönüyle, bir korku nesnesi olarak, bir dehşet figürü olarak çıktı karşımıza."[1] Özellikle 'nevrestegân-ı maârif' yani bilgide yeni yetişmişler vurgusu, on dokuzuncu asır Osmanlı coğrafyasında edebiyat ve sanat açısından taklit edilen Fransız toplum yapısının, ayrıca eğitim-öğretim biçiminin ilk uygulama sahaları olarak karşımıza çıkarlar.

İntibah romanında Ali Bey karakteri üzerinden çizilen aile, çocuk, çocuk eğitimi gibi meseleleri günümüz açısından değerlendirdiğimizde, çok ciddi benzerliklerin hatta tıpa tıp uyan olguların varlığına şahit oluruz. Ailede tek çocuğun varlığı, çocuğun olağanüstü kabiliyetlerle teçhiz edildiğine dair emniyet, milletin ve medeniyetin bir neferi olmaktan ziyade, vehimlerle kurgulanmış fertlerle yüzleşiriz.

Erkek veya kadın, dönem romanlarında var olan kahramanlarla okur aşağı yukarı yirmili yaşlarda karşılaşır. Bu noktadan sonra anlatıcı, geri dönüş tekniği ile karakterlerin önceki hayatına dair bilgiler aktarmaya başlar. Ali Bey üzerinden on dokuzuncu asrın çocuk prototipini çizer. Romancı, sebep-sonuç ilişkisine ihtiyaç duymadan değişen Türk çocuğu imgesini ortaya koyar. Ortaya koyulan çocuk prototipinin yapıp etmeleri ferdi tercih, siyasi baskı, sosyal öğreti ve tarihi mecburiyete dayandırılmaz. Doğrudan doğruya çocuğun 'karakterinin tabii neticesi' hükmüne okurun da inanması istenir.

İntibah romanında, on dokuzuncu asırla birlikte değişen çocuk tipini de görürüz. Bahse konu değişim, babanın evladı için yaşadığı endişeler üzerinden değerlendirilir. Fizik ve ruh hâli açısından Türk milletinin tipine ve karakteristiğine aykırı, duygularına yenik bir çocuğun nasıl kurgulandığına da şahitlik ederiz. Baba hayatta olduğu sürece, evladına dair duyduğu endişe, Avrupaî yeni çocuk tipinin fizik ve ruh açısından taşıdığı farklı özelliklerle alâkalıdır. Akıl ve iradeden mahrum, karar alma becerisinden uzak, duygularına esirlik hususunda benzersiz olan Ali Bey'in, gündelik hayatını da aynı şekilde kurgulaması yani hep birilerinin desteğine muhtaç olması, yeni çocuk tipinin karakteristiğini ortaya koyar: "Çünkü çocuk sarı benizli, ziyâde asabî, bununla beraber kanı da oynak bir şey olarak gördüğü hakîmâne terbiyelerin, müşfikâne muâmelelerin te'sîriyle tabîatın netâyicinden olan hiddetle galebe edebilir gibi görünür ise de o mizâcın bir diğer netîcesi olan inhimâk ve ibtilâya esîr olduğu hemen her hâlinden anlaşılırdı."[2] Çocuk Ali, yeni eğitim sisteminin ölçüleri çerçevesinde terbiye edilmiş olsa da, tamamen mizaç açısından irade ve ihtiyarı elde tutamayan, his terbiyesi gerçekleşmemiş bir hâl içindedir. Zihni hazırlıklar yönünden teçhizine gayret gösterilmiş, ancak psikoloji bağlamında yeterlilikten uzak bir seviyede kalmıştır. Anlatıcının bu bakış açısı, Ali'nin duygu düşkünlüğü nedeniyle zayıf karakterli, her an savrulmaya hazır, karşılaştığı en küçük hadisede bile düşünceye ve davranışa dair bütün dayanakları kaybolan aciz bir varlığı tanıtır. Bu durum, Ali'nin olay örgüsünün akışı içerisinde istenilen şekilde kullanılabilmesine imkân sağlamaktadır: "Hatta ufak bir emelinden me'yûs olunca günlerce hastalanır, geceleri gizli gizli ağlardı. Pederi ise dünyada hem en büyük kemâlât hem de en büyük nekâyısın sâiki olan bu meşreb-i musırrâneyi çocuğun tabîatından çıkarmaya imkân göremediği için o meyelânı daimâ tahsîl ve terbiye cihetlerine sevk ederek oğluna bir yarar silah-ı istifâde etmek isterdi."[3] Gündelik hayatın hadiselerine ve gelişmelerine karşı, şahsi tercihleri ve düşkünlükleri ile tavır alan Ali Bey, harici âlemdeki vukuat ile bağlantı kurarken yaratılışının ve meşrebinin dayattığı bir ısrarın gereğini yerine getirmiş olur.

Babanın varlığı sayesinde eğitimin ve öğretimin tüm imkânlarından istifade eden roman kahramanı, babanın vefatından sonra tamamen farklı bir şahsiyet olarak okurun karşısına çıkar. Okuduğu kitaplarla hayat arasında denge kuramayan, aksine okuduğu metnin romantik belki de fantastik kapılarından girerek hayalindekine ulaşmayı hedefleyen Ali Bey, hayata dokunmayan ve insana yol

[1] Nurdan Gürbilek, Kötü Çocuk Türk, Metis Yayınları, İstanbul 2001, s. 45
[2] Namık Kemal, İntibah 1291, s. 11
[3] Namık Kemal, İntibah, 1291, s. 11

göstermeyen çıkarımlardan dolayı mahkûmiyetler yaşar. Fransız romantizminin ilkelerine sadakatle temayüze eden Ali Bey, babasını kaybetmiş, maksat ve hedefleri yitmiş, ağlamaktan başka bir şey bilmeyen romantik tiple tanışırız: "Fakat bu âlem-i inkılâb kendi gibi sebatı sevenlerden olmadığından çocuk yirmi yaşına girer girmez sebeb-i vücûdu, mürebbî-i efkârı olan -pederi ahirete intikâl etmekle Ali Bey'in hâlinde birbirini müteâkib envâ-ı tagayyür, envâ-ı belâyâ zuhûr etmeye başladı."[1] Babanın kaybı hem otoritenin ortadan kalkması manasına hem de bundan böyle çocuksuz çekirdek ailenin yok oluş serüvenini tetiklemiş olur.

Ezelden Ebede Mahkûm Kadın: Mehpeyker

Çekirdek ailenin bozulup dağılması hem erkeğin hem de kadının, fıtratlarının gereğini yerine getirmekten ısrarla uzak tutulmasından neşet eder. Romanın erkek kahramanı Ali Bey'i anlatırken daima onun acemiliğine, toyluğuna ve tabiatına sığınarak mazlum, masum ve saf bir tipin varlığını kurgulayan yazar; konu kadın karaktere intikal ettiği andan itibaren dili, üslûbu hatta ses tonu bile değişir. Roman boyunca Mehpeyker için kullanılan kavram ve kelimelere bakıldığında, bir kadının mahkûmiyetine ne şekilde zemin hazırlanabileceğini görürüz. Diğer taraftan Mehpeyker için kullanılan 'yosma, âfet, kor dudaklı, sanatının ehli, âşifte, fahişe' gibi kavramlar, bir kadının şahsiyetinin nasıl zedelenebileceği, annelik ve kadınlık hususiyetlerinin nasıl yok edilebileceğini göstermiş olur. Ali Bey ile Mesut Efendi'nin diyaloglarında kadın varlığının ne kadar ayaklar altına alındığına şahit oluruz: "O kadının adı Mehpeyker'dir, değil mi? Hani Boğaziçi'nde, şu ufak körfezin kenarındaki pembe yalıda oturur. İstanbul'un hovardalık âlemlerini bilenlerden kime isterseniz sorun! Meselâ en yakın arkadaşınız Âtıf Bey işte karşınızda duruyor. Sözlerine inanırsanız o kadının ne mal olduğunu size etrafıyla anlatsın… Mehpeyker denilen bu aşifte o derece meşhur bir fahişedir ki, koca İstanbul'un içinde koynuna girmediği, sizden başka bir genç kalmamıştır diyebilirim."[2] Bütün kutsallarından ve değerlerinden soyutlanan kadınla birlikte toplumun en küçük parçası aile, milletin istikbâlinin yegâne teminatı çocuk varlığı da ortadan kalkmış olur.

Her Zaman Züppe: Bihruz Bey

Türk edebiyatı tarihinde roman söz konusu olduğunda, adından en çok söz edilen roman Recaizade Mahmud Ekrem'in Araba Sevdası adlı eseridir. Ekrem'in romanı da, tipik ilk Türk romanlarının karakteristiğini yansıtır. Bu dönem romanlarının sistematiği ortadadır. Olayın merkezinde yer alan yapılar, gönüllü ya da sürgün, uzun süre taşrada çalışmış, az da olsa birikim yapmış, ardından emekli olmuş, emeklilik yıllarını rahat ve huzur içinde geçirmek üzere İstanbul'a dönmüş tek çocuklu memur aile tipleridir. Hadisenin trajik tarafı, İstanbul'da saadete adım atacağını düşünen ailelerin önündeki en büyük engel, sahip oldukları tek çocuklarıdır. Zira, tek çocukların hemen hepsi mirasyedi tiplere dönüşür, ailelerin hayal ve tasavvurlarını alt üst ederler.

Okurun romanda Bihruz Bey'le ilk karşılaştığı cümleye dayanarak, onun da vezirlerden birinin oğlu olduğu ve on beş yıl boyunca il il dolaştıkları anlaşılmaktadır. Bir türlü İstanbul'a gelemediklerinden çocuk gerekli eğitimi alamamıştır. Bihruz, küçük yaştan itibaren babasıyla dolaşmak zorunda kaldığından alması gereken eğitimi alamamış hatta başlangıç dahi yapamamıştır. Çünkü "Vilâyetten vilâyete intikâl ile on beş sene kadar alettevâlî İstanbul'a ayak basmamış olan pederiyle sagîr-i sinninde memleket memleket dolaştığından dolayı Bihruz Bey bir çocuk için derece-i ûlâda vâcibü't-tahsil olan malûmâtı on altı yaşına kadar ele getirememiştir. Nihayet pederinin bir infisâli üzerine İstanbul'a vürûdunda mahdum beyin bir rüşdiyeye konulmasına nasılsa himmet olundu. Aradan altı ay mürûr etmeden (…) Paşa yine bir vilâyet valiliğine memur ve İstanbul'dan tekrar müfârakata mecbur oldu ise de artık bu defa Bihruz Bey tahsilinden geri kalmamak için validesiyle beraber İstanbul'da bırakıldı."[3] Babanın görevden el çektirilmesi neticesinde İstanbul'a gelen aile, çocuklarının eğitimi-öğretimi için imkân bulabilirler. Ancak çok geçmeden, baba yeniden vali tayin edildiğinden İstanbul'dan ayrılma mecburiyeti hâsıl olur. Bu durumda, çocuğun eğitimine devam edebilmesi için

[1] Namık Kemal, İntibah, s. 12
[2] Namık Kemal, İntibah 1291, s. 10
[3] Recaizade Mahmud Ekrem, Araba Sevdası, Haz. [H. Alacatlı], Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 9

annesi ile İstanbul'da ikametine karar verilir.

Babanın yeni görevinden de azledilerek İstanbul'a dönmesiyle çocuk Bihruz'un eğitim hayatı başka bir safhaya evrilir. Zira, baba için, Bihruz'un aldığı terbiye yeterlidir. Bizzat yaptığı imtihanda muvaffakiyetine şahit olduğu oğlunu mektepten alarak Bâbıâlî kalemlerinden birinde çırak sıfatıyla istihdamını sağlar. Babanın attığı söz konusu adım, gelenekliden kopup Türk milleti için geleneksiz bir dünyaya taşınmak noktasında kapı aralamıştır. Fransızcanın öğrenilmesi 'vacip' bilgiler arasına dâhil edilerek Arapça ve Farsçanın arka plana itilmesi, değişen hayatın somut göstergesidir. Değişime ve yenilenmeye direnilemez. Zaman ve zemine uygun, insanın tabiatına aykırılık ihtiva etmeyen adımların iyi hesaplanarak yerine getirilmesi elzemdir. Yenilik, başkalaşma demek değildir: "İki sene sonra Paşa yine ma'zûlen İstanbul'a geldiği zaman, mahdum beyi kara cümleden, imlâdan, kıraatten bizzat bilimtihan malûmâtını derece-i kâfiyede görmekle tahsilini ikmâl edip de bir şahâdetnâme alıncaya kadar mektebe devam ettirmeye lüzum görmeyerek çocuğu kendi arzusu üzerine Bâbıâli aklâmından birisine çırağ ettirmiş ve bey efendi için tahsil artık bittabi vacip görünen Fransızca ile beraber ikinci derecede lüzumu teslim olunan Arabî ve Farisi'yi öğrenmek üzere Bihruz Bey'e başka başka maaşlı hocalar tayin etmişti."[1]

Sonuç ve Çıkarımlar

Siyasi ve hukuki çerçeveye sıkıştırılmış resmi Tanzimat fermanının ortaya koyduğu ilke ve öğretiler bir yana; sosyal, kültürel, ailevi ve ferdi bütün sahalarda başkalaşmayı/ötekileşmeyi teklifle başlayan Avrupa macerası, aidiyet ve mensubiyet adına milletin karakterini yansıtan tüm değerlerin inkârını üs olarak kullanmıştır. Dolayısıyla bugün çözüm bulmak için gayret gösterilen çoğu meselenin kaynağını/kökenini on dokuzuncu asırda aramak gerekir.

İlk meselemiz, başkalaşma/ötekileşme adına gelenekle bağımızın kesilmiş olmasıdır. Zira, devrin hikâye-romanlarında Avrupai tarz insan yetiştirmenin vaz geçilmez unsurlarından birisi, terakkinin önünde engel teşkil eden durağan ve skolastik zihniyetin terki hususudur. Yeni eğitim sisteminin esas hedefi, geleneğinden kopmuş öteki şartlara uygun fertler yetiştirmektir. Dünün talim-terbiyesinde belirleyici normlar çocuklarda yarını aydınlatacak fikir kıvılcımları çaktırmak yerine, alışılmışın sürekli kılınmasını telkinden başka bir fayda sağlamadığı iddia olarak gündemi meşgul etmektedir.

Kaynakça

Eş'âr-ı El-Hâc Âkif Efendi, İstanbul 1259

Ceride-i Havadis, nr. 104, 12 Şevval 1258

Gürbilek, Nurdan, Kötü Çocuk Türk, Metis Yayınları, İstanbul 2001

Namık Kemal, İntibah 1291

Recaizade Mahmud Ekrem, Araba Sevdası, Haz. [H. Alacatlı], Akçağ Yayınları, Ankara 2001

[1] Recaizade Mahmud Ekrem, Araba Sevdası, Haz. [H. Alacatlı], Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 9

VATANSEVERLİK AİLEDE BAŞLAR

(Çocukların Gözü ile Vatan Savaşı)

Doç. Dr. Kemine HEVİLKIZI*

Doç. Dr. Fehriyye HEVİLOVA**

Doktorant Sema VELİYEVA***

Özet

Ne güzel söylemiş Mustafa Kemal Atatürk: "Vatanı korumak, çocukları korumakla başlar". Çocukları sevmek, vatanı sevmek demektir. Vatanseverlik nedir? İçimizde doğan bir güneş, alevdir. Hayatımıza ışık tutan Ziya'dır. Vatan, anne, sevgi sözlerinin birliğidir. Vatanseverlik kutsal bir duygudur. Onu daha sonra bir insanın ruhuna sokamazsınız. Varlığımızda, ruhumuzda, kanımızda, inancımızda doğar Vatan sevgisi.

Vatanseverlik, Tanrı'nın insanlara bahşettiği öyle bir güçtür ki, onu vasfetmekle bitmez. Şüphesiz yeryüzünde yaşayan herkes Vatanını sever. Ancak Türk dünyası insanının sahip oldukları bu duyguya – Vatana olan sevginin daha güçlü olduğunu tam bir güvenle kabul edebiliriz. Sanki uca tanrı, gözlerini bu dünyaya açan Türk insanının ruhlarına vatan sevgisi denen bir tohum ekiyormuş gibi, bu tohum anında filizlenerek bedenimize, kanımıza, ruhumuza, inancımıza yayılır. Yani, "nabzımız Anavatanımızın nabzı ile atıyor".
Vatanseverlik, vatan sevgisi ulusal bilinçle beslenir. Ulusal bilinç, ulusal ahlaktır. Vatansever olmak, tarihsel köklere dayanan varlığımız, dilimiz, maneviyatımız, gayretimiz, ulusal onurumuzdur. Vatanseverlik bizim ulusal-manevi değerimizdir. Bu nedenle Vatanımızı sevmek, onu ruhumuzda beslemek ruhumuzun özeyidir. Her vatandaş vatansever olmalıdır. Eğer vatanınızı, topraklarınızı, halkınızı sevmiyorsanız, halkınızın manevi değerlerine bağlı değilseniz, kesinlikle başka şeylere de değer veremezsiniz...

Vatanseverlik aileden başlar. Çocuğunu vatansever bir ruhla büyüten annelere minnettarız. Bu kahramanca oğulları doğuran annelerimizin önünde diz çöküyoruz, çocuklarımıza en hassas duygularla vatan sevgisini aşılayan, büyük Vatanımızın her santimini gözü gibi korumayı öğreten annelere borçluyuz.

Vatan hakkı her şeyden önce gelir. Büyüyen genç vatansever nesil, devletin geleceğidir. Mustafa Kemal Paşanın söylediği gibi: "**Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir".**

Anahtar kelimeler: Vatanseverlik, aile, Karabağ, vatan savaşı, çocuk.

PATRIOTISM STARTS WITH FAMILY

(Patriotic War With The Eyes Of Children)

Associate Professor KEMINE HEVILKIZI

Associate Professor Fehriyye HEVILOVA

Doktorant Sema VELIYEVA

Summary

How well said Mustafa Kemal Atatürk: "Protecting the homeland starts with protecting the children". Loving children means loving the homeland. What is patriotism? This sun that rises within us is a flame. This is Ziya who sheds light on our lives. Motherland is the unity of the

* Azerbaycan, Haydar Aliyev Akademisi, Academy named after Heydar Aliyev, mamedova.kamina@mail.ru mamedova.kamina@mail.ru

** Bakü Devlet Üniversitesi, fexriyyehavilova@mail.ru

*** Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Dilcilik Enstitüsü, semaveliyeva95@mail.ru

words of love. Patriotism is a sacred feeling. You cannot put it into a person's soul later. Love for the homeland is born in our being, in our soul, in our blood, in our faith.

Patriotism is such a power that God has bestowed upon people that it cannot be exhausted by describing it. Undoubtedly, everyone living on earth loves their Homeland. However, we can accept with full confidence that the feeling that the Turkish all over the world – love for the Homeland is stronger. It is as if God has planted a seed called homeland love in the souls of the Turkish people who have opened their eyes to this world, this seed sprouts instantly and spreads to our body, blood, soul, and faith. That is, ”our pulse beats with the pulse of our Motherland".

Patriotism, love of the homeland is nourished by national consciousness. National consciousness is national morality. Being a patriot is our existence, language, spirituality, effort and national honor based on historical roots. Patriotism is our national-spiritual value. Therefore, loving our Homeland and nurturing it in our souls is the essence of our soul. Every citizen should be a patriot. If you do not love your homeland, your land, your people, and are not attached to the spiritual values of your people, you cannot value anything else...

Patriotism starts from the family. We are grateful to the mothers who raise their children with a patriotic spirit. We kneel before our mothers who gave birth to these heroic sons, we owe to the mothers who instilled love of homeland in our children with the most sensitive feelings and taught them to protect every inch of our great Homeland like their own eyes.

The right to the homeland comes first. The growing young patriotic generation is the future of the state. Mustafa Kemal Pasha said: “Children are the guarantee of our future, our joy of life. It is our human duty to raise today's children as the adults of tomorrow.”

Keywords: Patriotism, family, Karabakh, Patrioticwar, children.

Giriş

Terbiye mücessemesi olan kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim’de eğitim-terbiye sorunları, ebeveyn ilişkileri, ahlaki değerler, yüksek insani meziyetler hakkında yeterince konuşuluyor. Burada insanı imana davet eden tüm özellikler yer buluyor. Çocuk yetiştirilmesi, eğitimi ise en önemli faktör olarak vurgulanıyor.

Ne güzel söylemiş Mustafa Kemal Atatürk: "Vatanı korumak, çocukları korumakla başlar”. Çocukları sevmek, vatanı sevmek demektir. Vatanseverlik nedir? İçimizde doğan bir güneş, alevdir. Hayatımıza ışık tutan Ziya'dır. Vatan, anne, sevgi sözlerinin birliğidir. Vatanseverlik kutsal bir duygudur. Onu daha sonra bir insanın ruhuna sokamazsınız. Varlığımızda, ruhumuzda, kanımızda, inancımızda doğar Vatan sevgisi.

Vatanseverlik, Tanrı'nın insanlara bahşettiği öyle bir güçtür ki, onu vasfetmekle bitmez. Şüphesiz yeryüzünde yaşayan herkes Vatanını sever. Ancak Türk dünyası insanının sahip oldukları bu duyguya – Vatana olan sevginin daha güçlü olduğunu tam bir güvenle kabul edebiliriz. Sanki uca tanrı, gözlerini bu dünyaya açan Türk insanının ruhlarına vatan sevgisi denen bir tohum ekiyormuş gibi, bu tohum anında filizlenerek bedenimize, kanımıza, ruhumuza, inancımıza yayılır. Yani, "nabzımız Anavatanımızın nabzı ile atıyor”.

Ülkede çocukların ve ergenlerin gerçek vatandaşlar olarak yetiştirilmesi, yüksek ahlaki nitelikler, ulusal ve ahlaki değerler ruhuyla yetiştirilmesi her zaman ilgi odağı olmalıdır. Doğal olarak, çocukları ulusal ruhla yetiştirmedeki ana güç ailedir. Bu çalışmada, edebiyatın, özellikle çocuk edebiyatının temel araçlarından biri olarak rolüne de dikkat edilmelidir.

Çocuklarda ulusal düşünceyi şekillendirmek, bayrağımıza saygı duymak ve anavatan için sevgi duygusunun eğitimi, çocuk edebiyatının önde gelen yönlerinden en önemlisi olmalıdır. Ord. Prof. Dr. İsa Habibbeyli şöyle yazıyor: "Vatanseverlik çocuk edebiyatının ruhu ve canıdır. Basit ve anlaşılır anadiliyle yazılmış ve vatanseverliğe kök salmış Azerbaycan çocuk edebiyatı, halkımızı bağımsız devletlik mücadelesine hazırlamaktan onur duymuştur".

Bildiğiniz gibi Azerbaycan'ın hak savaşında, Vatan savaşında Ermeniler tarafından katlettirilen suçsuz insanlar arasında masum çocuklar, bebekler de vardı. Gence kentinin ermeni silahlı kuvvetleri tarafından ağır toplarla bombalanması sonucu 16 kişi hayatını kaybetti ki, onların 5-i çocuk idi. Ve iki çocuğun tamamen kayboldu. Gence'de terör, Hocalı soykırımından sonra Azerbaycan halkına karşı bir başka soykırımdı.

Masum çocukların öldürülmesi, yaralanması, ebeveynlerinin, akrabalarının gözlerinin önünde trajik ölümü çocuklar için büyük bir manevi darbeydi.

Gence teröründe ailesini, her iki ebeveynini kaybeden Hüseyin Anar oğlu Aliyev'in, masum bir çocuğun ağlayarak: "Ermeniler benim kimi birçok çocuğu yetim bıraktı" sözleri insanı gözyaşına bıraktı. Hüseyin ailesini her gece uykusunda gördüğünü söylüyor: "Uyuduğum gece aniden annemin sesini duydum. Uyandım ve annemin geldiğini düşündüm. Baktım, kimse yok. Sabah erkenden televizyon izlerken evimizin çökmekte olduğunu gördüm. Endişelenmemem söylendi, sadece yaralandılar, her şey yolunda. Kız kardeşimle konuştum ama ailemle konuşmak istediğimde yaralandıklarını ve konuşamadıklarını söylediler. Olaydan birkaç gün sonra onların şehit olduklarını öğrendim. İkisini de çok özlüyorum. Bazen uykuya dalıyorlar ve sabah uyandığımda onları düşünerek uyanıyorum. Keşke hayatta olabilselerdi. Şimdi evimizin enkazının altında anneme ait bir bardak bulduğuma göre, bu bardağı diğer nesneler gibi onların anısına saklayacağım. Bana satın aldıkları oyuncaklarla bile oynamıyorum, onları hediyelik eşya olarak saklıyorum. Ermeniler vahşi, onlar benim gibi birçok çocuğu yetim bıraktılar. Şimdi ailemizden ben ve kız kardeşim kaldı. Buraya sık sık gelip ziyaret ediyoruz" dedi Hüseyin Aliyev. Hüseyin ve kız kardeşi Sevil daha sonra anneannesinin vesayeti altına alındı.

44 günlük Vatan Savaşı sırasında Ermenistan Silahlı kuvvetlerinin çatışma bölgesinin dışında bulunan Gence şehrine yönelik füze saldırıları ve insanlığın trajedisinin bir sonucu olarak belgesel bir film hazırlandı. Kanatları kırılmış Melekler adlı film, Gence şehrine yapılan roket saldırılarında ölen ve aile üyelerini kaybeden çocukları konu alıyor.

Filmde hayatın tüm sevinci çocuğun gülümsemesinde yoğunlaşmıştır. Lakin çocuklar suçsuz kahkahalarla gülebilirler. Bu yavruların kusurları ise kusursuz gülümsemeleriydi... Kahramanlardan biri Bahtiyar adlı bir çocuk idi. Yaralı olsa bile, şohresinde bir tebessüm vardı. Her kes Bahtiyar'ı gülümseyen yüzünden tanıdı. O, ailesiyle birlikte Ermenilerin 11 Ekim'de işlediği terörün kurbanı olmuştu. Enkazdan yaralı halde çıkarılmasına rağmen ne yüzündeki nuru, ne ışığı, ne de gülümsemesini kaybetmemişti. Bahtiyar o gecenin kahramanı, umudu oldu. Ne yazık ki, fırtınalı bir gecede orada yaşayan tüm çocuklar şanslı değildir. Kaç masum bebek gözyaşlarına boğuldu, kaç aile evsiz kaldı...

Bu terörün acılarını tadan, henüz anne nefesine doymamış ve babasının kucaklaşmasıyla kendini şımartmaktan doymayan 2 yaşındaki Nilay'ın kaderi daha da mutsuzdu. Babasını, annesini ve büyükannesini enkazın altında kaybetti. Düşman onu birkaç ay sonra doğacak olan erkek veya kız kardeşinden de ayırdı...

11 Ekim gecesi son kes Nilay, öz yakınlarının sevgisi ile uyuya kaldı, son kes yüzlerini gördü. Ateşlenen roketin küçük Nilay'ın hayatında asla silinmeyecek izler bırakacağını söylersek yanılmayız. Babası Adil Aliyev ve büyükannesi Afag Aliyeva o gece dünyalarını değiştiler. Annesi Günay ise enkazdan çıkarıldıktan bir gün sonra hastanede hayata gözlerini yumdu. Çocuk hiçbir şeyden habersiz gülüyor, oynuyor. Aileye en büyük darbe, çocuklarının aynı gece uyurken öldürülmesidir.

Evet, Gence'deki soykırım, insanlığın en acımasız tarihi olaylarından biri haline geldi. Bir gecede 16 yaşındaki Sevil büyüdü. 8 yaşındaki Hüseyin de ailesinin cansız bedenleri bu taşların altında kaldı. Hüseyin şimdi kız kardeşinde annesinin kokusunu bulacak, şimdi kız kardeşine de baba olacak. Ve 2 yaşındaki Meryem ise olanları sessizce karşıladı. Henüz konuşmayı bilmeyen, patlama sedasından dili tutulan yavrunun sesi kurudu. "Hayallerim vardı. Benim kendi dünyam vardı"...

Hayalleri boşluğa dönüşüp şehitliğin zirvesine ulaşanlar arasında 15 yaşındaki Nigar Askerova da vardı. 17 Ekim... Bu daha bir müthiş, korkulu gecenin hikayesidir. Bu, Ermeni

Taşnaklarının işlediği bir başka suçun günüdür. O gece daha korkunçtu. Bu gece reşit olmayanların hayatları daha fazla yandı. Nigar aralarında en büyüğüydü. Bağımsızlık Günü olan 18 Ekim'de dünyaya gözlerini açtı. Ebeveynlerinin yavrularını mutlu bir şekilde kucağına almasının üzerinden 15 yıl geçecekti. Belki de akşamdan itibaren kızlarının doğum gününe bile hazırlanıyorlardı. Annesi Nigar'ın en sevdiği yemeklerini pişirirken, babası kızının en sevdiği hediyeyle şaşırtacaktı. Belki Nigar, pasta mumunu üfleyerek hayattaki en büyük dileğini tutacaktı. Nereden bileydi ki, düşman yavruya en büyük sürprizini hazırlamıştı?! Tarihimizin en önemli gününde doğan yavrunun ölümü de bir tarih yazdı... Acaba Nigar büyürken kim olurdu - doktor, avukat veya öğretmen?

Düşman, bir yaşındaki Medine'nin de canına kıydı. O gece onun son tatlı rüyası oldu. Annesi son kes yavruyu sıcak bir mendille bağladı, son kez onu kucaklayıp yavruya sarıldı ve ninni söyledi. "Laylay dedim, yatasın, tatlı bir uykuya dalasın". Sonsuz tatlı rüyaya.... Medine'nin kız kardeşi Hatice'nin hala önünde bir geleceği var. Ancak bu felakette 1 yaşındaki kız kardeşini ve ailesini son menzile yola saldı. Ailesinden ve evinden ona kalan yalnızca elinde tuttuğu emziğidir. Enkazdan kurtarılan yaralı 3 yaşındaki kız, elinde emziğini sıkıca tutmuştu. Hastanede bazen gözlerini açtığında sanki annesi ile konuşuyor kimi bir şeyler söylüyordu…

17 Ekim gecesi 3 okul çocuğu daha öldü. Okul masalarındaki daha 3 sandalye boş kaldı. 3 öğrencinin geleceği için karanlık çöktü. Ermenilerin elleri diğer 3 Azerbaycanlı sivilin kanıyla kaplandı. Dünyanın sıradan daha 3 masum vatandaşı öldürüldü.

Dünya tarihine daha bir terör olayı yazıldı. Bu tarih Meryemlerin, Nigarların, Medinelerin, Nilayların, Sevillerin, Hüseyinlerin gözyaşları ve kanlarıyla yazılmıştır. Bu çocuklar omuzlarında Vatan sevgisinin yükünü taşıyorlardı. Cesareti, mertliği sembolize ettiler ve topraklarından ayrılmadan ruhlarını siper ettiler. Onların gözyaşları, Karabağ topraklarında şanlı 3 renkli bayrağımızı sallayan oğullarımız-yiğitlerimiz tarafından silindi. Onların kısasını Azerbaycan ordusu savaş alanında aldı. "Karabağ Azerbaycan'dır! – dedi.

Gence teröründe çocukların öldürülmesi ve yaralanması dünyanın bir kaç ülkesinde protesto edilerek keçirildi. Avusturya, Fransa, Polonya, İsviçre, Fransa, İtalya, İrlanda'da ve s. yaşayan Azeriler itiraz seslerini beyan ettiler.

Söz konusu çocuklar uzun zaman psikolojik destek alsalar da kalplerindeki o korku kalıyor. Psikolog Hatıra Safarova, Hüseyin'in en son fotoğraflarını sosyal hesabında paylaşarak şunları kaydetti:: "Hüseyin'in her sözünün başlangıcı ve sonu, annesiyle bir şekilde temas kurmaktır. Ne de olsa, hayal gücünde Mars'ta kendisinden birini de yaratıyor. Hüseyin annesiyle Mars'ta, Hüseyin ise kız kardeşi Sevil ile dünya'da. Hüseyin, annesiyle konuşmak için bir tür cihaz icat etmek istiyor ve bunun için güzel bir kediye ihtiyacı var. Hem hayvanlara olan sevgisine hem de onun hayal gücünün mantığına hayran kaldım. Dolaylı olarak bu, güzel bir kedinin sevgisi ve annesinin kendisine aktardığı sevginin ona aktarılmasıdır. Analizim çok yönlü ama kağıda sığmıyor. Anneler anlayacak!".

Vatanseverlik savaşı sırasında verimliliği ve doğruluğuyla Azerbaycan halkının sempatisini kazanan, Gence terörü kurbanlarını, özellikle de çocuk ölümünü tüm dünyaya ulaştıran Türk muhabiri Fulya Öztürk'e ithaf edilen filmde, gözlerinde yaşlarla bir çocuğun çığlığını hatırlıyor. İkinci Karabağ Savaşı'nı yakından takip eden CNN Türk muhabiri Fulya Öztürk, Gence'deki terörü böyle hatırlıyor. Öztürk, "Cinayetlere defalarca tanık olduk. Gence'de roket fırlattıkları gün editörümü arayıp "roket, roket, roket, roket fırlattılar" diye bağırdığımı hatırlıyorum. Her tarafı siyah toz sisi ile kaplıydı. 1 dakikalık bir mola vermek istediğim anda bebeği enkazdan çıkardılar. Operatörümüz Halil'e, "Bebek, bebek. Eli elime çarptı," diye bağırmaya başladım. Canlı yayına girdiğimde bilinçsizce "eli elime deydi" dedim. 5-6 saat kesintisiz canlı yayınımız oldu. Otele geldik, iki saat boyunca hareket etmeden gözlerim açık oturuyordum."

Gence'deki terör, zulmü ve acımasızlığıyla bir kez daha tüm dünyaya Ermenilerin insanlık için en büyük tehdit olduğunu göstermiştir. Hocalı soykırımında olduğu gibi düşman yine masum insanları hedef aldı. Nilay gibi çocukların intikamını Azerbaycan Ordusu aldı.

Çocuk edebiyatının ana hattı, cani ve ruhu Vatan sevgisidir. Vatan sevgisi - vatanseverlik, erken yaşlardan itibaren çocukların kalplerinde ateşlenmelidir Bu görev her zaman devam etmeli, yaşamalıdır. Çocuklara vatanseverlik, hümanizm, ahlaki değerler fikirlerini aşılamak, içlerinde başta sevgi olmak üzere insani duygular geliştirmek gerekir. Aşk, insanları birbirine ve en önemlisi hayata bağlayan güzel bir duygudur. İnsan-çocuğun kalbinin manevi yemeği olan aşk, kesinlikle kötülüğü yenecektir. Savaşta zaferi getiren de bu aşktı.

Vatanseverlik, vatan sevgisi ulusal bilinçle beslenir. Ulusal bilinç, ulusal ahlaktır. Vatansever olmak, tarihsel köklere dayanan varlığımız, dilimiz, maneviyatımız, gayretimiz, ulusal onurumuzdur. Vatanseverlik bizim ulusal-manevi değerimizdir. Bu nedenle Vatanımızı sevmek, onu ruhumuzda beslemek ruhumuzun özeyidir. Her vatandaş vatansever olmalıdır. Eğer vatanınızı, topraklarınızı, halkınızı sevmiyorsanız, halkınızın manevi değerlerine bağlı değilseniz, kesinlikle başka şeylere de değer veremezsiniz...

Vatanseverlik aileden başlar. Çocuğunu vatansever bir ruhla büyüten annelere minnettarız. Bu kahramanca oğulları doğuran annelerimizin önünde diz çöküyoruz, çocuklarımıza en hassas duygularla vatan sevgisini aşılayan, büyük Vatanımızın her santimini gözü gibi korumayı öğreten annelere borçluyuz.

Vatan hakkı her şeyden önce gelir. Büyüyen genç vatansever nesil, devletin geleceğidir. Mustafa Kemal Paşanın söylediği kimi: **"**Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir".

Yeryüzünde yaşayan tüm çocukları Tanrı korusun!

AİLEDE ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ VE ÇOCUK HAKLARININ EDEBİYATA AKSİ

(MİRZE ELEKBER SABİR VE BİCAN VEYSEL YILDIZ'IN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE)

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA[*]

Prof. Dr. Sevinc ALİYEVA[**]

Henife SELİFOVA[***]

Nuray ALİZADE[****]

Özet

Bir yönü ile sanatı, bir diğer yönü ile eğitimi öncelik olarak gören çocuk edebiyatı eserlerinin ilk örneklerinden başlayarak çocuğu eğitmek önemli bir amaç olmuştur. Çocuğun eğitimi; çocuğun kendisini olduğu gibi çocuğun içinde yaşadığı toplumu ve mensubu olduğu ulusu geleceğe taşımanın temelidir. Çocuk ailede ve içerisinde yaşadığı toplumda saygı, adalet, güven, dürüstlük, çalışkanlık ve diğer güzellikleri gördüğünde güzel bir insan olur. Bununla birlikte sanat ve edebiyat ürünleri de çocuğun gelişiminde ve kişiliğinin oluşumunda önemli yer tutar. Çocuklara insan hak ve hürriyetlerinin öğretilmesinde, çocukların insan hak ve hürriyetlerine saygılı olacak şekilde eğitilmesinde de sanat edebiyat ürünlerinden yararlanmak gerekir.

İnsan hak ve hürriyetlerine saygılı bireyler yetiştirmek için öncelikle çocuk haklarının göz ardı edilmediği bir eğitim anlayışı ile çocuğu yetiştirmek gerekir. Çocukların ve gençlerin aile ve toplum içerisinde bir takım hakları vardır. Özgürlük alanları ve bireysel tercihler yapma hakları vardır. Bu hak ve özgürlükler sınırsız değildir. Başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeden kendi haklarını elde etmeleri ve özgürlük alanlarını kullanmaları için çocukların hak ve özgürlüklerinin sınırlarını doğru belirlemek gerekir. Onların sınırlarını belirleyen yasakları, çocuklara yapmamaları gerekenleri ve yapamayacakları şeyleri ebeveynler doğru bir biçimde söylemelidir. Çocuklara ilk öğretilen "ateşe yaklaşma" yasağından başlayarak ebeveynler, yasakları anlatmakta doğru davranışlar geliştirmelidir. Ebeveynlerin kontrol ve açıklaması ile çocuk, nelerin yapılmayacağını anlar.

Çocuklar, gelişimsel özellikleri gereği en fazla korunmaya ve desteğe ihtiyaç duyan grupların başında gelmektedir. Çocukların korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi bu hukuki düzenlemelerden biridir. Bu bildiride ailede çocuk haklarının öğretilmesinin çocuk edebiyatı ile nasıl desteklenebileceğine dair öneriler sunulacaktır.

Araştırmada çocuk ve insan haklarına dair mesajlar veren, çocuk haklarının ve çocuk haklarına dair hassasiyetlerin sezdirildiği, farkındalık oluşturabilecek eserler incelenmiştir. Araştırma materyalleri belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Örnekler, Mirze Elekber Sabir'in şiirleri ile Bican Veysel Yıldız'ın nesir ve şiirlerinden seçilmiştir.

İçerik analizi yöntemiyle analiz edilen araştırma verilerinde nesirden çok şiir örnekleri tercih edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, incelenen metinlerde çocuk haklarına yönelik içeriklerin şiirin kendi doğasına, Mirze Elekber Sabir ve Bican Veysel Yıldız'ın kendi şiir tarzlarına uygun biçimde yer aldığı görülmüştür. Şiirlerde doğrudan "insan hakları ve çocuk hakları" ibaresi kullanılmadan çocuk haklarına dair mesajların verildiği ve çocuk haklarının sezdirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, çocuk edebiyatı, Mirze Elekber Sabir, Bican Veysel Yıldız, eğitim.

[*]Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, necefova.merziyye@mail.ru

[**] Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Dilçilik Enstitüsü, sevinc.novruzqizi@yandex.com

[***] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0003-4130-5372, henife.selifova87@mail.ru

[****] Bakü Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğrencisi, nurayalizade24@mail.ru

CHILD-REARING IN THE FAMILY AND CHILDREN'S RIGHTS IN LITERATURE

Abstract

From the earliest examples of children's literature, which have foregrounded both artistic expression and educational intent, educating the child has remained a fundamental aim. The education of the child constitutes the foundation not only for preparing the child for the future, but also for sustaining the society in which the child lives and the nation to which the child belongs. When a child encounters respect, justice, trust, honesty, diligence, and similar values within the family and the surrounding social environment, the child develops into a morally sound individual. In this context, artistic and literary works occupy a central position in children's development and in the formation of personality. Therefore, in the teaching of human rights and freedoms to children, and in cultivating respect for these values, literary texts represent an important cultural medium.

Raising individuals who respect human rights and freedoms requires an educational understanding in which children's rights are not overlooked. Children and young people possess certain rights within both the family and society, including spheres of freedom and the right to individual choice; however, these rights and freedoms are not unlimited. In order for children to exercise their rights without violating the rights of others, the boundaries of children's rights and freedoms must be clearly defined. Parents are responsible for explaining the prohibitions that establish these boundaries, beginning with early instructions such as the warning not to approach fire. Through parental supervision and explanation, children come to understand which actions are not permitted.

Children, due to their developmental characteristics, are among the groups most in need of protection and support. Various national and international legal regulations address the protection of children, including the Convention on the Rights of the Child, to which Türkiye is a party. This paper offers suggestions on how the teaching of children's rights within the family can be supported through children's literature.

The study examines literary works that convey messages related to children's and human rights and that implicitly reflect sensitivity to children's rights and awareness-raising potential. Purposeful sampling was employed in selecting the research materials, which consist of poems by Mirze Elekber Sabir and prose and poetry by Bican Veysel Yıldız.

The data were analyzed using content analysis, with poetic texts preferred over prose. The findings reveal that references to children's rights are embedded in the texts in a manner consistent with the intrinsic nature of poetry and with the distinctive poetic styles of the two authors, and that children's rights are implied without the explicit use of the expressions "human rights" or "children's rights."

Keywords: Children's rights, children's literature, poetry, Mirze Elekber Sabir, Bican Veysel Yıldız.

GİRİŞ

Bir yönü ile sanatı, bir diğer yönü ile eğitimi öncelik olarak gören çocuk edebiyatı eserlerinin ilk örneklerinden başlayarak çocuğu eğitmek önemli bir amaç olmuştur. Çocuğun eğitimi; çocuğun kendisini olduğu gibi çocuğun içinde yaşadığı toplumu ve mensubu olduğu ulusu geleceğe taşımanın da temelidir. Çocuk ailede ve içerisinde yaşadığı toplumda saygı, adalet, güven, dürüstlük, çalışkanlık ve diğer güzellikleri gördüğünde güzel bir insan olur. Bununla birlikte sanat ve edebiyat ürünleri de çocuğun gelişiminde ve kişiliğinin oluşumunda önemli yer tutar. Çocuklara insan hak ve hürriyetlerinin öğretilmesinde, çocukların insan hak ve hürriyetlerine saygılı olacak şekilde eğitilmesinde de sanat ve edebiyat ürünlerinden yararlanılmalıdır.

İnsan hak ve hürriyetlerine saygılı bireyler yetiştirmek için öncelikle çocuk haklarının göz ardı edilmediği bir eğitim anlayışı ile çocuğu yetiştirmek gerekir. Çocukların ve gençlerin aile ve toplum içerisinde bir takım özgürlük alanları ve bireysel tercihler yapma hakları vardır. Bu hak ve özgürlükler sınırsız değildir. Başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeden kendi

haklarını elde etmeleri ve özgürlük alanlarını kullanmaları için çocukların hak ve özgürlüklerinin sınırlarını doğru belirlemek gerekir. Onların sınırlarını belirleyen yasakları, çocuklara yapmamaları gerekenleri ve yapamayacakları şeyleri ebeveynler doğru bir biçimde söylemelidir. Çocuklara ilk öğretilen "ateşe yaklaşma" yasağından başlayarak ebeveynler, yasakları anlatmakta doğru davranışlar geliştirmelidir. Ebeveynlerin kontrol ve açıklaması ile çocuk, nelerin yapılmayacağını anlar.

Çocuk haklarını yok saymak kadar, bazı ailelerde kontrol edilemez şekilde özgürlük, serbestlik alanı açılması da yanlıştır. Günümüzde çocukları kontrolsüz bırakmak, önceki devirlere göre daha büyük tehlikelere yol açmaktadır. Çocukların ailelerine ve kendilerine güvenmeleri gerekir. Bazı çocuklarda her şeyi bilmeye güçlü bir ilgi vardır. Özellikle ergenlik döneminde çok şey bilmek isteyen çocukların bu bilgileri ailede ebeveynlerinden öğrenmeleri, hayata dair önemli uyarıları aileden duymaları daha doğru olur. Çocuklarına yanlış tutum ve davranışları bıraktırmak isteyen ebeveynler, çocuklarını zorlamak, korkutmak ve onlara aşırı sert biçimde kızmak yerine yapmak istedikleri şeylerin zararı hakkında konuşabilirler. Doğru ve yanlış davranışları ve onların sonuçlarını karşılaştırarak, olumlu ve olumsuz yanlarını göstererek çocuğa yanlış davranışların zararlarını anlatabilirler. Şunu da unutmamak gerekir ki çocuklar, ailede duyduklarına değil gördüklerine inanır.

1. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, ailede çocuk yetiştirmede çocuk hakları ile ilgili eğitim süreçlerinde çocuk edebiyatı ürünlerinden yararlanmanın yararlılığını hatırlatmakla beraber, çocuk haklarının edebiyata nasıl aksettiğini incelemektir.

İnsanlara bir şey öğretmek için en etkili araç edebiyattır. Çünkü edebiyat insanın zihnine, kalbine ve ruhuna dokunur (Oğuzkan, 2013). Hiç kuşkusuz, genç kuşakların kişiliklerinin oluşmasında çocuk edebiyatı hayati bir öneme sahiptir ve çocukların üzerinde kalıcı bir iz bırakır (İsmail, 2023).

2. YÖNTEM

Araştırmada çocuk ve insan haklarına dair mesajlar veren, çocuk haklarının ve çocuk haklarına dair hassasiyetlerin sezdirildiği, farkındalık oluşturabilecek eserler incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle analiz edilen araştırma verilerinde nesirden çok şiir örnekleri tercih edilmiştir. İncelenen metinlerde çocuk haklarına yönelik içeriklerin şiirin kendi doğasına, Mirze Elekber Sabir ve Bican Veysel Yıldız'ın kendi şiir tarz ve üsluplarına uygun biçimde yer alacağı göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle şiirlerde doğrudan "insan hakları ve çocuk hakları" ibaresi kullanılması ve doğrudan mesaj verilmesi şartı aranmamıştır. Çocuğa görelik ilkesine uygunluğa dikkat edilmiştir.

'Çocuğa görelik' ilkesi; çocuklara öğretilmek istenen şeylerin dikte etmek yerine, çocukların dünyasına girerek öğretilmesidir (Sever, 2019). Bu yüzden, çocuk haklarının öğretilmesinde incelenen örneklerin çocuğa görelik ilkesine uygunluğuna özen gösterilmiştir.

3. ÇALIŞMANIN MATERYALI

Araştırma materyalleri belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Örnekler; öğretmen kimlikleri, çocuğa ve eğitime verdikleri önem, eğitim işini hayatlarının gayesi gibi görerek ömürlerini eğitime ve çocuklara adayan mücadeleci kişilikleri, çocukları milletin geleceği ve umudu olarak gören bakış açılarındaki ortaklıktan dolayı Azerbaycan'ın ilk millî şairi kabul edilen Mirze Elekber Sabir'in şiirleri ile Bican Veysel Yıldız'ın nesir ve şiirlerinden seçilmiştir.

Her iki öğretmen şair de kendi eğitim anlayışları ile eğitim vermek için kendi eğitim kurumlarını kurma yoluna gitmiş olmaları bakımından da benzerlik gösterir. Sabir 1908 yılında Şamahı'da

"Mekteb-i Ümmid" isimli bir okul açmış; Yıldız, 1995 yılında İstanbul'da kendi eğitim anlayışı ile eğitim veren Cemre Dershanesi'ni kurmuştur.

"Mekteb Şagirdlerine Töhfe" şiirinde;

... Okuyun milletin nicatı(umudu) olun!
Ta ebed(daima) baisi-heyat olun!

dizeleri ile çocukların milletin umudu olduğu üzerinde duran ve onları öğrenmeye, yükselmeye, milletini yükseltmeye çağıran Mirze Elekber Sabir ile

Çocuklar ve Umutlar isimli şiirinde;
... Parıldar çocuk kalpleri
Gözleri ışıl ışıl
Tıpkı umutlar gibi.
Umutlar, yarınlarımızdır;
Tıpkı çocuklar gibi.

dizeleriyle çocukları milletin umut ve yarını olarak gören Bican Veysel Yıldız'ın çocuk haklarına vurgu yapan eserleri incelemeye örnek olarak seçilmiştir.

Her iki şairin de hayat hikayelerinde kendi çocukluklarında bazı çocuk haklarından mahrum bırakıldıklarını düşündüren süreçler ve şiirlerinde bunu sezdiren dizelerin varlığı da örneklerin bu iki şairin eserlerinden seçilmesinde etkili oldu.

4. ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ

Çocukluk, modernleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bir toplumsal buluştur ve bu sayede çocukluk, yetişkinlik evresinden ayrı bir dönem olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu da çocuklar için, yetişkinlerinkinden farklı bir hukuk sistemi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Erbay, 2019). Bu hukuk sistemi ihtiyacının doğal sonucu olarak çocuğun kendi ebeveynleri ve içinde yaşadığı toplumun diğer bireyleri ile çocuk arasındaki ilişkileri, çocuğa tanınan hakları; çocuğa yüklenen görev ve sorumlulukları düzenleyen kurallar bütünü, "çocuk hukuku" kavramını doğurmuştur. Çocukların gelişimini olumsuz etkilerden koruyan, sağlıklı bir gelişim ve büyüme süreci yaşaması için çocuk hukuku ve diğer hukuk kuralları ile korunması istenen hakların bütününü "çocuk hakları" olarak ifade ediyoruz.

Anne, baba ve çocuklar arasındaki hakları, ilişkileri ve görevleri düzenleyen kuralların hepsi 'çocuk hukuku' kavramını oluşturur. Çocuk hakları, çocuğun gelişim alanları açısından normal ve sağlıklı bir biçimde gelişmesi için hukuk kuralları tarafından korunan haklarıdır (Akyüz, 2012). Bir diğer tanıma göre çocuk hakları; modern toplumda ve dünyada bir birey ve bir insan olarak karşımıza çıkan çocuğun sahip olduğu hakları korumaya çalışan standart kurallardır (Hareket, 2020). Günümüzde birçok ülkenin taraf olduğu uluslararası hukukta ve ülkelerin ulusal hukuklarında çocuk haklarını güvence altına alan hükümler vardır.

Çocuklar, gelişimsel özellikleri gereği en fazla korunmaya ve desteğe ihtiyaç duyan grupların başında gelmektedir. Çocukların korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Türkiye'nin de taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi bu hukuki düzenlemelerden biridir.[1]

Uluslararası platformda, çocuk haklarına ilk kez I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti'nde yer verilmiş ve 26 Eylül 1924'te Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi kabul edilmiştir. (Bakırcı, 2004). Çocuk haklarını güvence altına alan bir diğer metin ise, 20 Kasım 1959 yılında BM tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Bir önsöz ve on temel ilkeden oluşan metinde, çocukların özel yardıma ihtiyaçları olduğu kabul edilir ve bu bildirge, çocuk haklarının varlığının evrensel anlamda kabulünün ilk adımıdır (Bakırcı, 2004). Çocuk hakları ile ilgili olan üçüncü metin,

[1] Gök Tülkay, B., & Sapsağlam, Ö. (2023). Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi: TRT Çocuk Kitaplık Örneği. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi(15), 142-158.

yine BM tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Uluslararası hukukta en temel yasal metin olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, aynı zamanda çocuk haklarına en geniş kapsamıyla yer veren metindir (Ceylan, 2018). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuk hakları "yaşama, gelişmeı, korunma, katılma" hakları olarak sınıflandırılır.

Avrupa Konseyi, Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı ve Afrika Birliği Örgütü tarafından çocuk haklarını korumak için düzenlenmiş sözleşmeler vardır.

Görüldüğü üzere, çocuk haklarını korumak için düzenlenmiş birçok sözleşme vardır fakat tüm kuralların hepsini toplayan bir hukuk düzenlemesi yoktur. Bu açıdan en kapsamlı metin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir (Bakırcı, 2004). Sözleşmede yer alan haklar dört alt kategoride incelenebilir. Bunlar yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma haklarıdır.

Yaşama hakları; çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı, tıbbi bakım hakkı, beslenme hakkı, isim ve vatandaşlık hakkı, barınma hakkı gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayan haklarıdır.

Gelişme hakları; oyun ve dinlenme hakkı, eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü hakkı gibi çocuğun kendisini en üst düzeyde geliştirmesini sağlayan haklardır.

Korunma hakları; çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunmasını sağlayan haklardır.

Katılma hakları; çocuğun görüşlerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konularda karara katılma hakkı, düşüncelerini ifade etme hakkı, dernek kurma ve toplanma hakkı gibi çocuğun aile içinde ve toplumda etkin rol oynamasını sağlayan hakladır (Akyüz, 2012).

Çocuklar okul öncesi dönemden itibaren sahip olduğu hakları bilmelidir. Eğer bu hakları bilirlerse, hak ve sorumluluğun ne demek olduğunu bilir, demokratik değerleri anlar, yurttaşlık bilinci kazanır ve kendilerini ihmal ve istismardan koruyabilirler (Akyüz, 2012).

Ailede ve toplumda çocuk haklarının önemli bir eğitim alanı olarak düşünülmeli ve çocukların mutlaka çocuk hakları ile ilgili eğitim alması sağlanmalıdır. Çünkü çocuk hakları eğitiminin çocuklara haklarını öğretmek kadar çocukların uğrayacağı zarar ve istismarları önleyen bir yanı da vardır. Bu yönüyle çocuk hakları eğitimi, çocukları birçok tehlikeden ve istismardan koruyucu bir eğitimdir.

5. BULGULAR VE YORUM

Türk toplumlarında birçok deyim ve atasözlerinde ailede, cemiyette, okulda çocuğun terbiyesi ve çocuğun hakları ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Azerbaycan ve Türkiye'de küçük farklarla varlığını sürdüren bir atasözünde *"Azizim (çocuk) azizdir, terbiyesi ondan da azizdir"* denir. Çocuk terbiyesi ister evde aile tarafından verilen yanıyla, ister okulda verilen yanıyla olsun çok mühim ve mesuliyetli, aynı zamanda onurlu bir iştir. Türk toplumlarında çocuğun en temel haklarından olan gelişme haklarının çocuk için hak olması kadar yetişkinler için ödev olduğu düşünülür. Çocukların iyi yetiştirilmesi yalnız anne babalar için değil toplumun geleceği için de önemli bir meseledir. Erken zamanda çocuklara verilen terbiye onların kendilerini de toplumlarını ve çevrelerini de yükseltir. Gelecekte iyi bir insan olarak yetişmelerine yardımcı olur. İnsanların hayatta başarılı olmalarında onların terbiyesinin mükemmel olmasının izleri görülür. Terbiye ilk önce ailede başlar.

Türk toplumlarında çocuğa ve çocuk haklarına verilen değeri anlamak için toplumsal hafızanın nesilden nesile aktarılarak bugüne ulaştırdığı ve sözlü gelenekle yaşatılması nedeniyle toplumun ortak bakışını yansıtması bakımından en eski edebiyat kaynakları olan destanlara da bakmak gerekir. Şermin Metin, Hüseyin Özçakmak, Sakine Hakkoymaz tarafından Türk destanlarında çocuk imajını belirlemeyi amaçlayan *"Türk Destanları Üzerine Bir Çalışma: Çocukluk"*başlıklı çalışmada, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası 16 Türk destanı analiz edilmiş ve Türk toplumlarında çocuğun değerine bakış açısıyla ilgili şu tespitler yapılmıştır:

"Çocuk sahibi olmak, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın toplumda beklenen ve arzu edilen bir durum olarak görülmektedir. Ayrıca, çocuğun anne karnına ilahi bir güçle, ebeveynlerden bağımsız olarak düştüğü gerçeği, onları değerli ve ilahi varlıklar olarak görmenin bir işaretidir. Manas Destanı'nda çocuk sahibi olmak şu şekilde ifade edilir: Çocuksuz dünya, kuşsuz bir kuş yuvası, kuşsuz bir çınar

ağacı, bakımsız küçük bir göl, otsuz bir çöl gibidir… Dünya bizim için hiçbir anlam ifade etmez, çocuk değerlidir… (Manas Destanı).

Toplumun ve ebeveynlerin çocuktan beklentilerine ulaşmak için eğitimin önemli olduğu vurgulanmaktadır; bu da destanlarda önemli bir bulgudur. … Türk toplumunda çocuğun değerinin ve öneminin önemli bir kanıtı, çocuklara gösterilen açık saygıdır. Çocuklardan saygı bekleyen bir yetişkin, çocuğa da saygı gösterir. …[1]

Çocukları iyi yetiştirmek için onların soru ve arzularını dinleyerek, sabırla yaklaşmalı, ne istediklerinin farkında olunmalı. Çocuğun hakları göz ardı edilmemelidir. Kendisine saygı duyulmayan çocuk, sevgisiz büyür ve saygısız davranışlar sergiler, başarılı olamazlar. Kendisine saygı gösterilmemiş çocukların kalbi kırık olur ve onlar hep düşünceli olurlar. Kendi içlerindeki üzüntünün etkisi ile güzel duygular yaratamazlar. Kendilerinin başarısız, zayıf ve gereksiz olduklarını sanırlar. Bu çalışmada çocuk edebiyatı eserlerinde çocuğun kendisine ve haklarına değer veren, çocuğa kendisini önemli hissettiren eserler incelenerek çocuk haklarının edebiyata aksi örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda eserlerini örnek metin olarak incelediğimiz Mirze Elekber Sabir ve Bican Veysel Yıldız'ın eserlerinden ilk olarak Bican Veysel Yıldız'ın çocuk hakları ile ilgili ulaşabildiğimiz tek nesir çalışması olan *"Yakub'un Dramını ve Züleyha'nın Romantizmini Aşarak Yusuf'u Anlamak "* başlıklı yazısını incelemeye esas aldık. Yazarın çocuk ve çocuk haklarına alışılmışın dışında bir açıdan bakışını göstermesi bakımından bu yazının bildiri metni içerisinde alıntı için uzun sayılabilecek nitelikte uzunca bir bölümünü paylaşmak durumunda kaldık.

> İnsanlık tarihi boyunca çocuklar, aileler ve toplumlar açısından önemli olmuştur. Ne var ki yakın zamanlara kadar birçok toplumda çocuklar bağımsız anlamda birey olarak düşünülmemiştir. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere kutsal kitaplarda çocuğu birey olarak gören ayet ve sûreler, pasajlar bulunuyor. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de bir çocuğun başından geçenleri anlatan ve bu çocukla ilgili kıssayı "en güzel kıssa" olarak tanımlayan Yusuf Suresi var olmasına rağmen, dört büyük kutsal kitabın indiği coğrafya da dahil olmak üzere dünyanın neredeyse tamamında çocuğa gerçek anlamda değer verme daha yakın zamanlarda gelişen bir tutum olmuştur. Bu yüzden birçok düşünce adamı çocuğun varlığı ne kadar eski olursa olsun insan hayatı içerisinde "çocukluk" olarak bilinen döneme ayrı bir anlam yüklenmesi ve çocuğu bir birey olarak kabul edip önem vermenin modernleşme süreçlerinde ortaya çıktığını düşünmektedir. Oysa Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette ister peygamberlerden kendisine çocuk verilmiş olanlar için ister diğer ebeveynlere çocukların verilmesi "lütuf" ve "ihsan" olarak ifade edilir. Enbiyâ Sûresi'nin 72. ayetinde geçen "İbrâhim'e İshâk'ı lutfettik, ayrıca torun olarak da İshâk'ın oğlu Yâkub'u ihsân ettik*."*ifadesi ile örneklendirebileceğimiz bu yolla çocuklara önemli bir değer yüklenir. Kur'an-ı Kerim'de çocuğa değer vermenin ötesinde, çocuğa saygınlık ve kendini ifade etme özgürlüğünü veren birçok ayet örneği vardır(Yıldız, B. V., 2025).
>
> Kur'an-ı Kerim'de çocuğa değer vermenin, çocuğa saygınlık kazandırmanın ötesinde çocuğun görüş ve önerilerinin dikkate alınmasını, çocuğun birey olarak kabul edilmesinin gerektiğini ve çocuğa değer vermenin en zirvesi sayılacak bir durumun bizzat Allah tarafından murad edildiğini gösteren Enbiya Sûresi'nin 78-79. ayetlerinde *"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani onlar, bir grup insana ait koyun sürüsünün geceleyin girip ürünlerini telef ettiği bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Biz de onların verdikleri hükme şâhit idik. Biz, söz konusu dâvada en isabetli hükmü Süleyman'a bildirdik. Zâten biz, her birine hüküm ve ilim vermiştik..."* denilmektedir. Burada çocuğun bazen yetişkinlerden daha doğru karar alabileceği, daha isabetli hüküm verebileceği, hikmet ve ilim sahibi olabileceği de vurgulanarak çocuğun yüceltildiğini görüyoruz. Özellikle sıradan bir insan üzerinden değil de peygamber olan bir baba üzerinden, Dâvûd Peygamber üzerinden çocuğun görüş ve önerisinin ebeveynlerden/yetişkinlerden daha isabetli olabileceğinin anlatılması, vahyin çocuğa ve çocuk haklarına verdiği önem açısından çok çarpıcı bir örnektir. Birden fazla tarafı olan, *"bir grup insana ait koyun sürüsünün geceleyin girip ürünlerini telef ettiği bir ekin tarlası hakkında hüküm"* verilirken, toplumsal boyutu olan

[1] Metin, Ş. – Özçakmak, H. –Hakkoymaz, S., (2018). *"Türk Destanları Üzerine Bir Çalışma: Çocukluk"*, Journal of Turkish Studies 12459

> bir olay, bir hukuk sorunu tartışılırken en isabetli hükmün bir çocuğun görüşü doğrultusunda verilmesinin ve bu görüşün de ayetteki *"Biz, söz konusu dâvada en isabetli hükmü Süleyman'a bildirdik. Zâten biz, her birine hüküm ve ilim vermiştik..."* ifadeleri ile bizzat Allah'ın kendi muradı olması, üzerinde çokça düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu ayetlerden doğrudan doğruya Allah'ın biz yetişkinlere "çocukları ciddiye alın, çocuklara kulak verin, çocukların söz hakkına saygı duyun, gerekirse en önemli işlerinizde dahi çocuklar size doğruyu gösteriyorsa onların fikirlerine uyun" mesajını verdiğini düşünebiliriz. Çok önemli konularda dahi çocukların görüş ve düşüncelerinin dikkate alınmasını anlatan bu kıssa, çocuk hakları bakımından çok önemli başat bir bilgidir (Yıldız, B. V., 2025).

Yıldız, çocuk hakları ve çocuğa değer verme konusunda başta Kur'an olmak üzere kutsal metinlerde önemli bilgilerin ve uyarıların olduğundan yola çıkarak şark toplumlarının bu metinlere gerekli hassasiyetle bakmadıkları için çocuk hakları konusunda gerekli ilerlemeyi sağlayamadıklarına inanır. Yıldız'a göre *"Yusuf Kıssası'nı Yakub'un dramı ile Züleyha'nın romantizmi arasına sıkıştırılmış biçimde okuyanlar ve yorumlayanlar, o kıssanın içerisinde 'çocuk Yusuf'u kaybettiler. Yusuf'u kardeşleri kurda vermedi amma bu kıssayı derinlemesine inceleyip irdeleyerek ondaki çocuğu göremeyenler, kıssadaki önemli mesajları, anlam derinliğini ve Yusuf'u kurda verdiler. Tek başına çocuğu, çocuk edebiyatını, çocuk haklarını, çocuk terbiyesini ve çocuğa dair birçok meseleyi doğru anlamamıza yol gösterebilecek bu kıssa, dramatik ve romantik yorumlar arasında asıl bağlamından uzaklaştırılarak yorumlanmıştır. Yakub'un dramını ve Züleyha'nın romantizmini aşarak bu sureyi bir çocuk edebiyatçısı gözüyle ve çocuğu merkeze alarak yeniden okumak ve anlamak zorundayız* (Yıldız, 2025). Yıldız'a göre, eğer kutsal metinlerde çocukla ilgili verilen mesajlar doğru anlaşılmış olsaydı çocuğa değer verme ve çocuk haklarına önem verme konusunda daha erken dönemlerde daha ileri seviyelere ulaşılmış olurdu.

> Kadim kültürümüzü, töremizi, bu törenin köklerinden beslenen sözlü kültür unsurlarımızı, inanç ve düşünce sistemimizi bilmeyen; bize ait değerleri araştırmayan birileri Batı'dan öğrendikleri biçimiyle psikoloji, sosyoloji, hukuk alanındaki birçok konuyu batılının gözüyle okuyup, batılının aklıyla anlayıp, batılının ağzıyla konuşuyorlar. "Çocuk sosyolojisi" de bizde sonradan tanınan bir disiplin olduğu için bu alanda da kendimize ait düşünce, inanç ve kültür köklerini araştırmadan görüş beyan ediliyor. İslam öncesi ve İslam sonrası Türk destanlarının neredeyse tamamında çocuk figürü vardır. Üstelik çocuklar genellikle hem fiziksel hem ruhsal özellikleri bakımından olumlu özelliklerle erdemli, cesur, korkusuz, hayatından memnun kişilikte betimlenmektedir. Bu durum çocuğa ve çocuk haklarına verilen önemin bir neticesidir. Çocuk hakları konusunda da bizim çocuğa bakışımızın törede, sözlü kültürde, kadim inanç sistemimizde ne olduğunu bilmeden; Batı'nın daha yakın zamana kadar çocuğa nasıl bir rol biçtiğini araştırmadan, Batı'nın tarihinden soyutlanmış biçimde Batı'nın söylemini kendisi için rehber belleyenler bizim Batı'dan çok geri olduğumuzu ve çok yakın zamanlarda çocuğa değer verdiğimizi düşünüyorlar. Oysa destanlarımız ve masallarımız, atasözlerimiz, deyimlerimiz, ninnilerimiz çocuğa verdiğimiz değeri ve çocuğun Türk halklarının hayatındaki önemini gösteren ifadelerle doludur. İslamiyet öncesi yaşadığımız inanç sistemi İslamiyet içerisinde çocuğa verilen değeri, çocuk haklarına gösterilen özeni bilmeden bizimle Batı arasında çocuk hakları kıyaslaması yapanlar yanlış tespitte bulunuyorlar. Her şeyi bir kenara bıraksak çocuk ile büyük konusunda Türk ve şark toplumlarının tümünü kapsayacak ortak bir yaklaşımı ifade eden "büyükleri saymak, küçükleri sevmek" sözü bizim çocuğa yaklaşımımızın temelinde sevginin olduğunu gösterir. Bu sevgi anlayışı da çocuğun başta yaşama, gelişme ve korunma hakları olmak üzere birçok haklarının büyükler eliyle korunmasını sağlar (Yıldız, 2025).

Bugün modern aile olsak da geçmişimize yüz tutuyor, tarihimizden ders alıyoruz. Yenileşme, değişme hep lazım olmuş ve lazım da olacak ama biz çocuklarımızı doğru terbiye ederken geçmişimizi silemeyiz. Daha doğrusu yeniyi öğrenirken de geçmişin sayfalarını çevirecek, oradan da güzel olan şeyleri inceleyecek, neticeye bakarak daha mükemmel olanı saklayacak, kabul görmeyenleri sileceğiz. Aslında edebiyatçı ve aydınlar, ailede çocuk terbiyesinden bahsederken mutlaka folklor ve edebiyatımıza, kahramanlık destanlarımıza başvurmalı. Edebiyatın en güzel terbiye aracı olduğunu kabul ederek ve edebiyat örneklerini en güzel terbiye vasıtası olarak kullanabilmeli. Bir yazar, şair ve

öğretmen olan Bican Veysel Yıldız'ın edebiyat örnekleri sanat yönüyle beraber eğitici yönüyle de dikkat çeker.

Azerbaycan'da Karabağ Savaşı'nın devam ettiği dönemlerde bu öğretmenin Türk çocuklarının gelişimi ve Türk Dünyası'ndan haberdar olması için güzel işlere imza atması dikkatimizi çekmişti. Kırım ve Tuva Cumhuriyeti'nden akademisyenlerle İstanbul'da kendisini ziyaret edip birkaç ders saatinde canlı olarak derslerini izleme fırsatı bulduk. Farklı usulle ders vermesi, çocukları yarının aydınları ve yazarları olarak görmek istemesi, bunu sanatı kullanarak anlatması yaşadığımız facialarla dolu zamanda en doğru düşünce idi. Sanat ve edebiyat alanında çalışmaları olan öğretmenin sınıfta çocuklara yönlendirdiği sorular düşündürücü ve idealleri sezdirir nitelikte idi. Yıldız'ın terbiye usulünü değerlendirirken, kendisinin eğitimci yönünü tanımlarken 'Kişilik elde silah tutup mahvetmek değil, elde kalem tutup ölü canlara ruh ve can vermektir.' anlayışı ile eğitim verdiğini ifade edebiliriz (Necefova, 2019).

Çocuk edebiyatını bir sanat alanı olarak görmeyen, onu sadece öğretici bir unsur olarak gören bakış açısı ile çocuk edebiyatının ne kıymet ve önemini ne de etki alanının gerçek anlamda kavramak mümkün olamaz. Edebiyatın mesaj veren yönü çokça konuşulup tartışılır. Oysa edebiyatın ilham veren yanı, mesaj veren yanından çok daha etkilidir. Çocuk edebiyatının ilham veren yanı, çocukları güzel duygu ve düşüncelere yönlendirebileceği gibi onları yanlışa, kötüye, sapkın olana da yönlendirebilir. Çocukların okudukları metinlerden, dinledikleri veya izledikleri edebiyat ürünlerinden olumsuz etki almaması için bu eserlerin doğrudan verdikleri mesajların ötesinde neleri ilham ettiğine de bakmak gerekir (Yıldız, Ankara 2013). Onların aklının ve gönlünün güzelliklere yönlenmesinde güzelliklere ilham olacak eserler büyük yarar sağlar. Yıldız'ın eserleri didaktik yönü çok baskın olmayan, edebi metinlerde olması gereken ilham verme ve sezdirme yönü öne çıkan eserlerdir. Bican Veysel Yıldız'ın yaratıcılığı bir sanatla terbiye örneğidir. Uzun yıllar sınıflarda öğrencilere ders vermek, onu profesyonel terbiye bilicisi yapmıştır.

Değerlendirdiğimiz edebi eserleri onun sanatında önemli yer tutar. Makalede onun birkaç eserinin üzerinde duracağız. Bu eserlerden biri "Yağmur Hatıraları" adlı hikaye seçkisidir. Eserde Yıldız'ın yazarlık eğitimine katılan öğrencilerin yazı atölyesi sürecinde yazdıkları hikayeler ile yazarın Ebemkuşağı adlı hikayesi yer almaktadır. Eserin doğrudan öğrencilerin yazdığı hikayelerden oluşması ve bu hikayelerin bizzat Yıldız'ın kendisi tarafından kitap olarak yayınlanması yazarın çocukların gelişme hakları ve katılma hakları konusunda ortaya koyduğu duruşu göstermesi bakımından önemlidir. Çocuğun eğitim, bilgi edinme ve bilgilendirme, görüşlerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konularda karara katılma, düşüncelerini ifade etme ve düşünce özgürlüğü hakkı gibi haklarını kullanmasını ve kendisini en üst düzeyde ifade etmesini sağlayan bir çalışmadır. Ebemkuşağı hikayesi aslında bir çağrı, gelen tehlikeyi önlemek için öğretmenin aradığı çıkış yoludur. Bu bakımdan eser büyük bir fikir veriyor. Bu mesaj tüm dünyaya olan mesajdır. Çocukları seven, geleceğimiz için rahatsız olan bir yazarın dünyaya haykıran sedasıdır. Müellifin yaşadığı hayat onu çocukluk yıllarından yetiştirmiş, erken olgunlaştırmıştır. Türkülerle, zehmetle büyüyen yazar, "İlk Öğretmenim" dediği annesinin söylediği türkülerle büyümüş, hayatın sınavlarını, çetinliklerini körpece çocuk olunca tatmış ama buna rağmen içinde büyük bir umutla geleceğe inanmış, çünkü okumuş, elinden kalemi bırakmamıştır.

Çocuk ve insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı savaş ve göç dönemlerinde çocuğun yaşama, beslenme, barınma, uygun hayat şartlarına sahip olma, sağlık ve tıbbi bakım, vatandaşlık, hakkı gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan yaşama hakları; oyun, dinlenme, eğitim, bilgi edinme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü hakkı gibi gelişme hakları; çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunma hakları gibi doğrudan insanca yaşamaya yönelik bütün hakları ihlal edilmektedir. Şair, "İlk Öğretmenim" adlı şiirinde annesinin ve nenesinin hayatlarından kesitler aktararak bu hak ihlallerinin bütününü hissettirecek biçimde sanatsal bir mesaj verir. Zaman olarak Türk halklarının ve bütün dünyanın en çok çocuk hakları ihlalleri yaşadığı Türkiye'nin birçok bölgesinde "Kaçakaç" diye ifade edilen "Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan göç ve memleketi terk etme yılları"nı anlatır. Bu yıllarda nenesinin ve annesinin yaşadığı hak ihlallerinin sadece onların hayatları ile sınırlı kalmadığını onların çocuk ve torunlarının hayatını da etkileyecek kalıcı hasarlara sebep olduğunu, insan hakları ihlallerinin dolaylı olarak da çocuk haklarını ihlal etmek olduğunu da vurgulamış olur.

İlk öğretmenim,
Kerkük hoyratları söylerdi.
Ben, yanık türkülerle
Büyütülmüş çocuğum.

Nasır tuttu yüreğim
Ve ellerimin ayası
Türkülerle çalınmış hamurumun mayası
Ben, hayat değirmeninde öğütülmüş çocuğum.

Kaçakaç'ta gelin çağındaymış nenem;
Göç ninnileriyle uyutulmuş,
Büyütülmüş annem.
Kader, adımı muhacir yazdı madem;
Dünü silinmiş,
Yarını yok,
Bugünü çürütülmüş çocuğum. (Yıldız, 2014)

Muhteşem bir poetik tapıntı: "Ben , hayat değirmeninde öğütülmüş çocuğum". Aslında başlı başına bir esere denk ifadedir. Değerli poetik tapıntıdır. Hayatın her yüzünü gören yazar, çocuklarımızı daha yüksek düzeyde görmek istiyor.

Şiirin son mısrasında savaş ve göç felaketine maruz kalıp muhacir hayatı yaşayan çocukların "dün'ü silinmiş, yarını yok edilmiş, bugünü çürütülmüş" çocuklar olduğunu, ailesinin böyle bir hayat tecrübesi yaşadığını ve kendisinin de bu hak ihlallerinin sonucunu yaşadığını söyleyen şair, bu ifadeleri demesine rağmen büyük işler yapıyor. Halkının çocukları ve tüm dünya çocuklarının daha yürek açıcı yaşaması için mücadele apararak yol gösteriyor. Kanaatimizce yaşadığı zorlukları şiirsel ifade ile çocuklarımıza ulaştırmak da güzel bir mesajdı. Özellikle insan hakları ihlallerine maruz kalan ailelerin çocuklarının ve doğrudan çocuk hakları ihlallerine maruz kalan çocukların ***"dünü silinmiş, bugünü çürütülmüş, yarını yok edilmiş çocuklar"*** olarak tanımlanması, çocuk haklarının anlatılmasında edebiyat ve sanatın anlatım gücünün kullanılmasının ne kadar etkili olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Çocuklar ve Umutlar isimli şiirinin son kısmında
Güneşten daha aydınlıktır
Parıldar çocuk kalpleri
Gözleri ışıl ışıl
Tıpkı umutlar gibi.
Umutlar, yarınlarımızdır;
Tıpkı çocuklar gibi.
Olmasa da evim barkım
Gönül kapılarımı açıp sizleri kucaklarım
Gelin! Gelin!
Ülkemin yarınları;
Yarınsız çocuklarım!

dizelerinde çocukların masumluğuna ve özellikle kimsesiz çocukların korunmasına vurgu yapar. Çocukların yaşama, beslenme, barınma, korunma ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı gibi temel haklarının sezdirildiği dizelerde, kendisinin bu hakları edinmeleri için elinden geleni yapmaya çalışacağını, maddi imkanlar bakımından bunu yapamasa da gönlünün bunların olmasından yana olduğunu ve onları sevgiyle kucaklayacağını vurgular.

Şairin söylemek istediği konular, insanı düşünmeye zorluyor. Eseri okuyanlar, yazarın can yangınını hissediyor. Vatan evlatları için rahatsız olduğunu hissetmekle kalmayıp çocukların haklarına kavuşması gerektiği kanaatine ulaşıyorlar. Şiirde çocuklara sevgisini bildirmekle beraber şiiri *"Ülkemin yarınları; / Yarınsız çocuklarım!"* dizeleri ile sonlandırarak çocukların toplumun ve ülkenin

geleceği olduğuna vurgu yaparak adeta yetişkinlerin zihinlerine çocukların ne kadar önemli ve değerli olduğunu kazıyor.

Bican Veysel Yıldız, yaratıcılığında çocukla çocuk olur, onun çocuk dünyasına girerek, duygularını duyar. Çocuk dünyasından uzaklaşmadan ünsiyet kurup onların yaralarına, dertlerine merhem olabilme yeteneği çok güçlüdür. Bu biraz da şairin uşaklık yıllarının acı hatıraları ile de ilgilidir. Onun için çocuğun milleti, dili esas değildir.

Yıldız'ın "Yürekçe" adlı şiirinde çocukların yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı, isim ve vatandaşlık hakkı; din, vicdan ve düşünce özgürlüğü hakkı, korunma hakları; çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunma haklarının din, dil, ırk ayrımı yapmadan dünyanın bütün çocukları için sağlanması gerektiği inancını sevgiyle fısıldayan bir yaklaşımı görürüz. Şair, tasarımını kendisinin yaptığı Yürekçe şiirini tablolaştırdığı bir görselde çocuk haklarını şiirle fotoğrafın ortak dilini kullanarak anlatır. Dünyanın farklı ülkelerinden ve farklı ırklardan çocukların fotoğraflarıyla beden dilini, şiirin dörtlükleriyle edebiyat dilini ve gönül dilini kullanarak çocuk haklarını deyim yerindeyse fotoğraf ve şiir dillerinde, çift dilli olarak anlatır.

Her dörtlüğün başında tekrarlanan *"Sen Türkçe bilmesen de olur çocuk*." dizeleriyle çocuğun sevilmesi ve onun haklarının savunulması için çocuğun kendi milletine mensup olmasının ve kendisi ile aynı dili konuşuyor, aynı dine inanıyor olmasının gerekmediğine çok estetik bir dille vurgu yapıyor. Yıldız'ın kendi diline, dinine ve milletine mensup olmayan çocuklar için de kendi ülkesinin çocukları kadar hassas bir yaklaşım sağlaması, onlara karşı duyarlı olması ve onlar için endişelenmesi, O'nun çocuğa bakarken "masumun ve mazlumun milliyetine, dinine, diline bakılmaz" anlayışının bir tezahürüdür. Türk halk şiiri geleneğindeki "ayak" anlayışı ile her dörtlüğün sonunda "anlaşırız çocuk" sözünün önüne getirilen "YÜREKÇE, ŞİİRCE, SESSİZCE, YETİMCE" ifadeleri, çocuk haklarını sanatın diliyle anlatmanın ne kadar naif, estetik, hassas ve içten olacağını göstermesi; ötekileştirmeden ve öteki olduğunu hissettirmeden ötekinin derdiyle de dertlenileceğini örneklendirmesi bakımından altı çizilerek vurgulanması, farkında olunması gereken bir güzelliktir. Böyle bir şiiri çocuklara okumak, okutmak, ezberletmek onlara hem çocuk haklarına dair bir eğitim vermiş olacak hem insanları sevmeye dair ufuk açacaktır.

Bican Veysel Yıldız'ın çocuklar için duyduğu endişe, kendisinden yıllar önce yaşamış Azerbaycan şiirinde çocuk terbiyesi üzerine onlarca satirik şiirin şairi Mirze Elekber Sabir'i hatırlatır. Sabir'in şiirleri ile Yıldız'ın kişisel yaşantıları, öğretmenlik hayatları, çocuğa ve eğitime bakışları, eğitim için verdikleri mücadele, şiirlerinde öne çıkan konular paralel bir iz oluşturuyor. Uzun yıllar Azerbaycan'da çocuk terbiyesinin hususiyetlerini kendi şiirinde canlandıran Sabir, cehaletten ve bilgisizlikten doğan problemlere münasebet bildirmiştir.

1862 yılında Azerbaycan'ın Şamahı bölgesinde dünyaya gelen ve 1911 yılında aynı şehirde vefat eden Mirze Elekber Sabir ve O'nun döneminin şiirleri, toplumsal bölünmenin ilginç kesitlerini sunuyor. Mirze Elekber Sabir, XIX. yüzyılın son yılları ile XX. yüzyılın ilk on yılındaki zaman periyodunda, özellikle içinde yaşadığı toplumun sosyal ve dinî yaşantısını âdeta bir ayna gibi şiirleriyle yansıtmaktadır (Erten, H., 2006).

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli simalarından biri olan Mirze Elekber Sabir (1862-1911), birçok konunun yanı sıra eğitim alanındaki yenilikçi düşünceleriyle de bilinmektedir. Azerbaycan'ın ilk millî şairi olarak tanımlanan Sabir, eğitimin insanı geliştirdiğine, yeteneklerin ortaya çıkarılmasında ve bireyin topluma yararlı hâle getirilmesinde sağladığı katkılara inanmış; inandığı bu değerlere, eğitim-öğretime verdiği öneme çocuk şiirlerinde de değinmiştir (Savaşkan, V. 2016). Onun şiirlerinde toplumun bütün kesimleri eğitime ve öğrenmeye çağrılmış, çocuklar okula ve okumaya heveslendirilmiş; kitap okumayan çocuklar, çocuklarını okula göndermeyip onların emeklerinden yararlanan anne ve babalar tenkit edilmiştir.

Sabirin eğitim konusu ile ilgili verdiği mücadele, kişisel hayatında da kendisini gösterir. Yaşamının belli bir kısmında geçim sıkıntısı yaşayan şair, bu dönemlerde hem ailesinin hem de vatandaşlarının kurtuluşu için başka çözümler bulmaya çalışır. Geçimini sağlamak iyiden iyiye zorlaşınca ve düşüncelerine ters düşen bir ortamda kendini kabul ettiremeyince Sabir, doğup büyüdüğü Şamahı'yı terk etmeyi bile düşünmeye başlamıştır. Şamahı'dan ayrılmak istediği esnada oğlu dünyaya gelmiştir. Sekiz kız çocuğundan sonra bir oğlunun dünyaya gelmesi Sabir'i çok mutlu ettiğinden ve oğlunun geleceğini düşünerek, onun gibi çocukların geleceğini ehli olmayan kişilerin eline bırakmak istemediğinden Şamahı'dan ayrılmak fikrinden vazgeçmiştir. Bu dönemi, eskiden beri yapmak istediği şeyi yapmak için bir fırsat olarak görüp hocası Seyid Ezim'in Usul-i Cedid okullarını devam ettirmek niyetiyle de Şamahı'da bir okul açmaya karar veren şair, bu şekilde hem ailesine ve halkına daha çok yararlı olabileceğini düşünür. … 1908 yılında Şamahı'da üç odalı bir dükkân olan bir binayı derslik şekline sokmuş ve oraya sıra, masa, yazı tahtası gibi ders araç-gereçleri koyarak ders yapılacak duruma sokmuştur. Ardından öğrenci toplayarak "Mekteb-i Ümmid" isimli bir okul açmıştır. Bu okulda 60'a yakın öğrenci eğitim almıştır. Okulda iki öğretmen çalışmıştır. Bunlardan biri Sabir, diğeri ise Gori Öğretmen Okulunu bitirmiş Hacıbala Zamanov olmuştur. Her öğretmen aynı zamanda iki sınıfla ilgilenmiştir. Okulda yeni yöntemlerle Azerbaycan Türkçesi, Rusça, Farsça, matematik, coğrafya verilmiştir. Din dersleri de ders programında yer almıştır. Mirze Elekber Sabir ise ana dili derslerini öğretmeyi üstlenmiştir.[1]

[1] Savaşkan, V. (2016). Mirze Elekber Sabir'in Çocuk Şiirlerindeki Eğitici Ögelerin Tespiti ve İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(2), 239-267.

Azerbaycan klasik çocuk edebiyatının "kalem tecrübesi" kısa olmuş; ders kitapları yazma alanındaki arayışlarla bu edebiyat şekillenmiştir (Helil, 2008). XX. yüzyılın başlarında Abbas Sehhet, Abdulla Şaig gibi sanatçılar tarafından meyvelerini vermeye başlayan Azerbaycan çocuk edebiyatı, Mirze Elekber Sabir'in

Gel, gel, a yaz günleri,
İlin eziz günleri.
Dağda erit garları,
Bağda erir garları.
Çaylar daşıb sel olsun,
Tahıllar tel tel olsun.
Ağaçlar açsın çiçek,
Yarpağı leçek-leçek (Sabir 2004).

şiiri ile deyim yerindeyse zirveye ulaşmıştır (Savaşkan, V., 2016).

Mirze Elekber Sabir'in öğretmenlik yönü ve yaşadığı dönem Azerbaycan'ında eğitime ve eğitim materyali olarak kullanılabilecek eserlere olan ihtiyaç, onun çocuklar için yazdığı şiirlerin öğretici yanını öne çıkarmıştır. Deyim yerindeyse Sabir, eğitim alanında ihtiyaç duyulan ve yazılması gereken her konuyu yazmaya, birinci elden çocuklara ulaştırmaya çalışmıştır. Bu yüzden onun çocuk şiirleri küçük bir müfredat programının parçaları gibidir. Prof. Dr. Vafa Savaşkan'ın 2016 yılında yayınlanan makalesinde gazete, dergi ve kitaplarda yayınlandığı tarihlere göre sıraladığı şiirler, yayınlandığı tarihe göre sıralanmış biçimiyle dahi, bir müfredat programı sıralamasıyla kaleme alınmış hissi uyandırmaktadır.

"Mekteb Şergisi" (Okul Şarkısı): İlk defa 20 Aralık 1906 tarihinde "Debistan" dergisinin 17. sayısında "E. Tahirzade Şamahı" imzasıyla yayımlanmıştır. … "Yalançı Çoban" (Yalancı Çoban): İlk defa 11 Şubat 1911 tarihinde "Yeni Hegiget" gazetesinin 18. sayısında "E. S." imzasıyla yayınlanmıştır (Savaşkan, V., 2016). Bu iki tarih arasında yayınlanmış çocuk şiirlerinin tümü, eğitici öğeler ve yer yer çocuk haklarına dair öğeler içermektedir. Eğitici mesajların çocuğun kendisine hitap eden yanı olduğu gibi çocuğu eğitenlere, ebeveynlere ve diğer yetişkinlere hitap eden yanı da dikkat çekmektedir. Çocuk haklarına dair mesajlar yanında çocuğun görev ve sorumluluklarını hatırlatan mesajlar da verilmektedir.

Ataya hörmet etmeyen çocuğun
Anaya hidmet etmeyen çocuğun
Ne olur kendi nefsine heyri
Ne de ondan vefa görer geyri!
Şüphesiz, hüsrden(zarardan) kenar olamaz
İki dünyada behtiyar olamaz! (Sabir, 1980).

Sabir, çocuk hakları içerisinde eğitim ile doğrudan alakası olan eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü hakkı gibi çocuğun gelişmesini sağlayan gelişme haklarına ve bu haklarla ilgili mesajlara öncelik vermiştir.

"Mektebe Terğib" şiirinin

Elm öğren, imtahan ver
Öz fazlını nişan ver
Gedrin bil elmi- fazlın
Elmin yolunda can ver (Sabir, 1959).

dizelerinde ifade ettiği gibi O, gelişme haklarını sadece hak olarak görmez, gerekirse yolunda can vermeye değecek bir görev, ölüm pahasına giderilmesi gereken bir ihtiyaç olarak görür. Bundan dolayı gelişme hakkının, eğitim hakkının elde edilmesinde en büyük rolü üstlenen öğretmenlerin değerini vurgular ve öğretmenlere gereken saygının gösterilmesini ister.

Muellimin kelamın
Al, sakla ehtiramın
Hagdan eder temenni
Mektebinin davamın (Sabir, 1959).

Sabir için çocuğun gelişme hakları sadece çocuğun gelişmesine hizmet etmez, çocuğun içinde bulunduğu topluma, milletine ve tüm insanlığa hizmet eder. Onlara izzet, güç, dirayet, onurlu bir duruş, mutlu bir gelecek sağlar. Elme Terğib (İlme Heveslendirme) isimli şiirinde bunu vurgular:

Elmin izzeti payidar olur
Cehlin nikbeti canşikar(eziyet verici) olur
Herkes elm okur, bahtiyar olur
Millet elmle bergerar(sağlam-güçlü) olur
Okuyun ezizler, okumag zamanıdır!
Okumag her adamın edebi nişanıdır! (Sabir, 1959)

Sabir, "Camuşçu ve Sel" şiirinde sahtekârlık yapıp süte su katarak camış sütü satan birinin bir sel sonrası camışını kaybetmesi hikayesini anlatırken sahtekârlığın ve yapılan hiçbir haksızlığın karşılıksız kalmayacağına dikkat çeker.

Manzum hikaye niteliğindeki şiirde sahtekâr camış sahibinin camışını sel götürdükten sonra oğlu, babasına sadece çocuklar için değil, herkes için ibret alınacak nitelikte sözler söyler. Bican Veysel Yıldız'ın Süleyman peygamberle ilgili ayeti yorumlarken vurgu yaptığı en doğru düşüncenin çocuğa söyletilmesi durumu ile benzer bir yaklaşımı Sabir'in bu dizelerinde görüyoruz. Çocuk, babadan daha doğru düşünmekte, daha dürüst yaklaşım sergilemekte ve babanın şahsında yetişkinlere ders vermektedir.

Kişi ağlar göz ile qıldı feğan,
Söyledi oğlu: Ağlama, baba can!
Çünki su südlere tüfeyl oldu(karıştı),
Gatdığın su yığıldı deyl oldu.
İndi camuşunu apardı ise,
Başına mehşeri gopardı ise,
Söyleme kim, felek gezasıdır ol,
Tutduğun işlerin cezasıdır ol (Sabir, 1962).

Çocuğun görüşlerini açıklama, kendisini ilgilendiren konularda karara katılma, düşüncelerini ifade etme, çocuğun aile içinde ve toplumda etkin rol oynama gibi katılma haklarının neredeyse tümü bu dizelerde Camuşcu'nun oğluna kullandırılmıştır.

Sabir, şairliğinin şöhretini çocuk şiirlerinden ziyade satirik şiirleri ile kazanmış bir şairdir. Onun satirik şiirlerinde de çocuğa verdiği önem ve eğitime öncelik, cehalete düşmanlık dikkat çeker. İlk bakışta gülünç makamlar yaratarak, aslında acı gülüşle, yani satirik dil ile anne ve babaları terbiye eder. Çocuğun eğitim hakkını engelleyen cahil babalar tarafından okula gönderilmeyen çocukları gördükçe isyan etmiş, alaycı üslubuyla ebeveynlerin çocukları kendilerine ait görmelerini ve okutmamalarını eleştirmiştir.

Çocuk benimdirse,
Oxutmuram, el çekin
Eylemeyin dengeser,
Oxutmuram el çekin (Sabir, 2004).

Mirze Elekber Sabir, küçük yaşlı kızlarını kocaya vermekle onlardan kurtulan anne ve babalara karşı kalemiyle mübarize aparır ve onların kendi dili ile kendi ayıplarını açar. "Çocuk benimdir", demekle cahil babanın resmini yapar. O, cahil ata-anaların çocukları okuldan saptırmalarına tahammül etmez. Mutlu ve başarılı bir gelecek için çocuğun çocukluğunu yaşaması gerektiğine inanır. Oyun ve dinlenme, eğitim, bilgi edinme, düşünce özgürlüğü gibi gelişme haklarının ebeveynler tarafından gasp edilmesinden endişe duyar. Çocuk haklarını ihlal edenlere karşı sert ve alaycı bir dil kullanarak onları uyarır, yaptıklarını aşağılar.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Örnek metin olarak eserlerini incelediğimiz her iki şairin de çocuk hakları konusundaki duyarlılıkları, yaşadıkları dönemin önceliklerine ve kendi eğitimci kimliklerinin bakışına göre eserlerine yansımıştır. Şairlerin öğretmen kimliklerine rağmen kullanılan dil, didaktik olmaktan çok sanatsal bir söyleyiş özelliği taşımaktadır.

Çocuk haklarının çocuklar tarafından elde edilebilmesi için öncelikle yetişkinlere, çocuk haklarının öğretilmesinin gerekliliğine inanan Sabir ve Yıldız, çocuklarla beraber yetişkinlere, anne ve babalara da çocuk haklarına dair mesaj vermişlerdir. Her iki şair de çocuk haklarının gasp edilmesinin faili olarak gördükleri yetişkinlere mesaj vermeyi önemsemiştir. Sabir'in satirik şiirdeki ustalığının bir sonucu olarak yetişkinlere mesaj verirken alaycı ve sert bir dil kullandığı görülür. Oysa çocuklara hitap eden şiirlerinde sevgi dili öne çıkar. Yıldız da Sabir de çocuklar ve yetişkinler için iki ayrı dil kullanır. Çünkü onlara göre çocuk hakkı ihlalli varsa çocuk, merhamet ve sevgiyle yaklaşılması gereken mağdurdur; yetişkinler ise sertlikle muamele edilmesi gereken hak gaspı failidirler.

Her iki şair de çocuk haklarının erken yaşlardan itibaren çocuklara öğretilmesi gerektiğine inanır. Bütün çocukların sahip oldukları hakları bilmesini ister. Çocuklara haklarının öğretilmesinde çocuk edebiyatı eserleri önemli bir yere sahip olmalıdır. Çocuk edebiyatı şair ve yazarları, çocuk haklarının öğretilmesinde görev üstlenmeli, eserlerinde çocuk haklarına dair farkındalık ve duyarlılık oluşturmayı önemsemelidir. Bu yüzden nitelikli çocuk edebiyatı eserleri ile çocuklara hakları öğretilmelidir. Yetişkinlere de bu hakların hatırlatılması, onlara farkındalık kazandırılması da çok önemlidir.

İncelenen eserlerde her iki şairin de çocuk haklarından en çok gelişme hakkına, yaşama hakkına, korunma hakkına ve katılma hakkına yer verdikleri tespit edilmiştir. Gelişme hakları; çocuğun kendisini geliştirmesini ve gelecekte toplumunu yüceltmesini sağlayan eğitim hakkı, bilgi edinme hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü hakkı gibi haklar olduğundan en çok bu haklara vurgu yapılmıştır. Şairlerin beslendikleri kaynaklar, Türk toplumlarının çocuğu milletin ve ailenin geleceği, neslin devamı olarak görme anlayışı ve şairlerin eğitimci kimlikleri bunda etkili olmuş olabilir.

Vurgulanma ve eserlerde değinilme bakımından ikinci sırada yer alan yaşama hakkı; çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan, beslenme, barınma, uygun yaşam şartlarına sahip olma, sağlıkla ilgili ihtiyaçların karşılanması hakkı gibi haklar olduğundan yoksul, göçmen ve mağdur çocukların haklarının korunmasına yönelik hassasiyet nedeniyle ikinci sırada öncelikli olarak işlenmiştir. Dezavantajlı çocuklara karşı her iki şairin de ayrı bir hassasiyet duyduğu görülmektedir. Yaşama hakkına dair eserlerde dil daha yumuşak, daha şefkatli, incitmemeye yönelik daha titizlikle seçilmiş kelimelerle örülmüştür. Bican Veysel Yıldız'ın yabancı çocukların kendilerini öteki olarak görmemesi için *"Sen Türkçe bilmesen de olur çocuk"* ifadesini kullanması bu hassasiyete güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Çocukların her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunmasını sağlayan korunma hakkı, şairlerin eserlerinde değinilmesi bakımından üçüncü öncelik sırasında vurgulanan çocuk hakları alanı olarak görülüyor. Yukarıda belirtildiği gibi çocuk haklarının çocuklar tarafından elde edilebilmesi için öncelikle yetişkinlere, çocuk haklarının öğretilmesinin gerekliliğine inanan Sabir ve Yıldız, çocuk haklarının gasp edilmesinin faili olarak gördükleri yetişkinlerin çocuk haklarından haberdar olmasını çocuklardan daha önemli görürüler. Bu yüzden korunma hakkı alanında çocuklardan çok yetişkinlere mesaj verildiği dikkat çekiyor.

Katılma hakkı, her ne kadar eserlerde yer verilmesi bakımından dördüncü sıradaymış gibi görünse de her iki şairin de çocukları doğrudan muhatap alması, onların görüş ve düşüncelerini dillendirmeleri, tercihlerini özgürce yapabilmeleri için her türlü zemini oluşturmaya gayretleri bir anlamda katılma hakkının eğitim hakkıyla birlikte birinci sırada yer aldığını gösterir. Çocuğun ailede, toplumda, okulda ve sınıfta etkin rol oynamasını, kendisini ilgilendiren konularda karara katılmasını, ifade özgürlüğünü ve karar verme hakkını kullanmasını destekleyen yaklaşım ve bakış açısı her iki şairin de eserlerinde çok bariz bir şekilde görülür.

Araştırma sonuçlarına göre, her ne kadar "çocuk hakları" kavramı yakın zamanda kullanılmaya başlamış ve buna dair yasal düzenlemeler uluslararası ve ulusal hukuk sistemlerinde çok

yakın zamanlarda yapılmış olsa da çocuğun haklarına ve çocuğun haklarının korunmasına dair bilgiler, bir yönü ile çocuk hakları eğitimi sayılacak uyarılar, öğretiler; kutsal kitapların inişine, ninni, masal ve destanların ortaya çıkışlarına kadar uzanan eski bir tarihe sahiptir.

Çocuk haklarının ve çocuğun değerli olduğunun ister çocuklara ister yetişkinlere öğretilmesinde, hatırlatılmasında çocuk edebiyatı eserlerinin kullanılması da ninni, masal ve destanların ortaya çıkışlarıyla başlayan çok eski bir eğitim uygulamasıdır. Çocuk ve yetişkinlerin zihinleriyle birlikte gönüllerine de hitap eden edebi eserlerle çocuk hakları eğitimi, çocuk haklarına dair farkındalığın ve bilincin kalıcı olmasını sağlamaktadır. Çocuk edebiyatı eserlerinin kullanılması, hem ailenin ve toplumun gündemine çocuk haklarını taşıması bakımından daha geniş bir alanda, daha kalıcı etki bırakmakta, hem mesajı daha sanatsal bir söylemle dillendirmesi bakımından etki gücünü artırmaktadır.

7. ÖNERİLER

Çocuk hakları eğitiminde çocuk edebiyatı eserlerinden yararlanmanın etkili bir yol olduğu tartışmasız bir gerçeklik arz etmektedir. Yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı gibi en eski edebiyat ürünleri olan ninni, masal ve destanlardan başlayarak kullanılmış olması bakımından çok köklü geçmişe sahip bir yöntem. Günümüz çocuk edebiyatçılarının ister telif eserlerinde ister yeniden yazma yöntemi ile oluşacak eserlerle çocuk hakları eğitimine katkı sunması bu alanda farkındalık ve bilinç oluşmasında yararlı olacaktır.

Telif eserlerde şiir, hikaye, masal, fantastik türler, çizgi film ve animasyon tarzı dijital eserler öncelikli olarak kullanılabilir. Yeniden yazma eserlerde ise destan, masal, ninni, hikaye tarzı eserler tercih edilerek bir yandan çocuk hakları eğitimi verilirken bir yandan bu alanda köklü bir geçmişe, çok zengin bir birikime sahip olduğumuza dair farkındalık oluşturulabilir. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere kutsal metinlerden yararlanarak oluşturulacak eserlerde ise kutsal metinlerin incelenmesine ve onlardan çocuk edebiyatı alanında yararlanmanın gerektirdiği hassasiyete dikkat edilmesi gerekir. En az, kutsal metinlerin mesajlarını bağlamlarıyla ve asıl vermek istedikleri mesajı ve o mesajın temel amaçlarıyla anlama, yorumlama bilgisine sahip olarak bu tür bir eseri kaleme alma yoluna gidilmelidir.

Eserlerde ülkelerin ve toplumların kendi çocuk hakları öncelikleri göz önünde bulundurularak yaşama, gelişme korunma, katılma hakları ve bunların alt başlığı olan diğer haklar işlenmelidir. Çocuk hakları anlatılırken çocukların görev ve sorumluluklarının da anlatılması, özgürlük alanları ile ilgili sınırların hatırlatılması da gerekir.

Çocuk haklarının çocuk edebiyatı eserleri ile öğretilmesinde yazar ve şairler kadar yayınevi yöneticileri, editörler ve çocuklara kitap öneren eğitimcilere de görev düşüyor. Yayıncı ve editörler, yayınlanacak eserleri belirlerken, eğitimciler tavsiye edilecek eserleri tercih ederken çocuk hakları duyarlılığı içeren eserlere öncelik vermelidir. Çocuk kitaplarını incelerken çocuk haklarına daha duyarlı bir anlayışla incelemelidir. Aileler ve öğretmenler de çocuklara çocuk haklarının daha etkin bir şekilde öğretilmesinde bu eserlerin okunmasını/okutulmasını, izlenmesini/izletilmesini, dinlenmesini/dinletilmesini desteklemelidir.

Ailede ve cemiyette çocuk ve gençlerimize demek istediklerimizi her zaman demeli ve çocuklarımıza kendimizden, tarihimizden ve dünümüzden bizlere miras kalmış değerli mirasları aktarmalıyız. Yeni edebiyat bu gibi terbiye meselelerinde günümüz imkanlarını kullanmanın da avantajı ile hep önde geldi ve çok eminiz ki, ister Türkiye edebiyat bilicileri ister Azerbaycan yazarlarının, şair ve aydınlarının yaratıcılığı çocuk ve gençlerimizin iyi terbiye edilmesinde değerli işler görecektir. Bu manada Bican Veysel Yıldız ve Mirze Elekber Sabir'in çocuklarımıza armağan ettiği eserlerin ailelerde ve okullarda çocuk hakları eğitiminde kullanılmasını öneririz. Şairlerin öğütleri dilimizin ezberi, gönlümüzün sesi olmalı. Sevgili yavrularımıza ve ebeveyn yetişkinlerimize, onların şiirlerindeki düşünce ve duygularla çocuk haklarını anlatabiliriz.

KAYNAKÇA

1. Oğuzkan, A. F. (2013). Çocuk edebiyatı: Yerli ve yabancı yazarlardan örneklerle. Anı Yayıncılık.
2. İsmail, H. M. (2023). Children's literature: The significance and other impacts. Theory and Practice in Language Studies, 13(3), 593-598. https://doi.org/10.17507/tpls.1303.07
3. Sever, S. (2019). Çocuk ve edebiyat. Tudem Yayıncılık.
4. Necefova, M., 5. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyum Kitabı, 2019.
5. Savaşkan, V. (2016). Mirze Elekber Sabir'in Çocuk Şiirlerindeki Eğitici Ögelerin Tespiti ve İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(2), 239-267.
6. Erbay, E. (2019). Çocuk hakları. Yeni İnsan Yayınevi.
7. Akyüz, E. (2012). Çocuk hukuku. Pegem Akademi Yayınları.
8. Hareket, E. (2020). Disiplinlerarası yaklaşımla çocuk hakları (Çocuk hakları eğitimine yönelik uygulama örnekleriyle). Pegem Akademi Yayıncılık.
9. Gök Tülkay, B., & Sapsağlam, Ö. (2023). Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi: TRT Çocuk Kitaplık Örneği. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi(15), 142-158. https://doi.org/10.21733/ibad.1309110
10. Bakırcı, K. (2004). Çocuk ve genç işçilerin haklarının korunması (Uluslararası, Bölgesel ve Türk Hukuku Açısından). Beta Yayınları.
11. Ceylan, Ş. (2018). Çocuk hakları. Hedef Yayınları.
12. Metin, Ş. – Özçakmak, H. –Hakkoymaz, S., (2018). *"Türk Destanları Üzerine Bir Çalışma: Çocukluk"*, Journal of Turkish Studies 12459
13. Yıldız, B. V.(2025).Yakub'un Dramını ve Züleyha'nın Romantizmini Aşarak Yusuf'u Anlamak.
14. Yıldız, B. V.(2013). Çocuk ve gençlik edebiyatı konferansı, Ankara.
15. Yıldız, B. V.(2014). Yağmur hatıraları. Hayat Mektebi Yayınları.
16. Yıldız, B. V.(2014). Anne şiirleri güldestesi. Hayat Mektebi Yayınları.
17. Bican Veysel Yıldız, İçimdeki Haylaz Çocuk, 2016
18. Erten, H. (2006). *Şair Mirze Elekber Sabir'in Hophopnâme'sindeki Gözlemlerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım.*
19. HELİL, Z., (2008), Seçilmiş Eserleri, VI. Cilt. Bakü: Milli Kütüphane.
20. Sabir, M. E., (2004), Hophopname ,I Cilt. Bakü: Şerg-Gerb Yayınları.
21. Sabir, M. E., (2004), Hophopname, II Cilt. Bakü: Şerg-Gerb Yayınları.
22. Sabir, M. E., (1962), Mekteb Şergisi, Bakü: Azerbaycan Uşag ve Gencler Edebiyyatı Neşriyyatı.
23. Sabir, M. E., (1980), Hophopname, Bakü: Yazıçı Yayınları.
24. Sabir, M. E.,(1959), Mekteblilere Töhfe, Bakü: Uşag ve Gencler Edebiyyatı Neşriyyatı.
25. Sabir, M. E., (1978), "Hopopname" Bakü.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme
2. Çocuk Hakları Bildirgesi, https://cankayakaymakamligi.gov.tr/cocuk-haklari-bildirgesi
3. https://az.wikisource.org/wiki/Oxutmuram,_%C9%99l_%C3%A7%C9%99kin!

ERGENLİK EDEBİYATI PERSPEKTİFİNDEN CİNSEL ŞİDDET VE AİLE İÇİ ŞİDDET

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA[*]

Özet

Bilimsel makalenin ilgi odağı, Makedon yazar Violeta Tancheva-Zlateva'nın 2023 yılında yayımlanan "Bela Sama" adlı romanıdır. Roman, karmaşık bir yapısal düzenlemeye sahiptir. Çünkü anlatı, bir aile içindeki iki nesli ve hem toplumda hem de ailede meydana gelen tüm neşeli ve güzel olayları takip eder. Bu nedenle yazar, geçmişte çekinerek ele alınan bazı karmaşık sorunlar hakkında konuşma görevini üstlenmiştir. Aile içi ve cinsel şiddet sorunu da bunlardan biridir. Tancheva-Zlateva, bu konuyu Bela adlı kız ve yakın ailesi aracılığıyla ele almaktadır. Makalede öncelikle aile içi şiddet, şiddet hakkında kamuoyunda konuşmanın utancıyla ilgili ataerkil anlayışlar ve ardından çoğunlukla gizlice var olan cinsel şiddet ele alınmaktadır. Romanın her bir bölümünün betimsel analizi yoluyla, aile içindeki şiddet olaylarının genç bir birey üzerindeki yıkıcı etkisi vurgulanacak ve toplumdaki bu acı sorunların açıkça tartışılmasının gerekliliği özellikle vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gençler için roman, cinsel şiddet, aile içi şiddet, Violeta Tancheva-Zlateva.

SEXUAL AND DOMESTIC VIOLENCE THROUGH THE PRISM OF ADOLESCENT LITERATURE

Prof. Dr. Jovanka DENKOVA[**]

Abstract

The subject of interest in the scientific article is the novel “Bela Sama” by the Macedonian writer Violeta Tancheva-Zlateva, published in 2023. The novel has a complex structural arrangement, because the narrative follows two generations within one family and all the joyful and beautiful events that occur, both in society and in the family.Hence, the author set herself the task of speaking out about some complex problems, which were otherwise shyly discussed in the past.Such is the problem of domestic and sexual violence.Tancheva-Zlateva speaks about this issue through the character of the girl Bela and her immediate family.The paper first examines domestic violence, patriarchal understandings related to the shame of speaking out publicly about violence, and then we also address sexual violence, which exists, most often hidden. Through a descriptive analysis of individual parts of the novel, the devastating impact of violent episodes within the family on a young person will be highlighted, and the need for open discussion about these bitter problems in society will be particularly emphasized.

Keywords: Novel for young people, sexual violence, domestic violence, Violeta Tancheva-Zlateva.

1. GİRİŞ

Violeta Tancheva-Zlateva’nın Bela Sama adlı düzyazı eseri, alışılmadık başlığıyla okuyucunun dikkatini çekmektedir. Romanın incelenmesi, çok katmanlı bir yapıyı ortaya koyar; zira eser, bir çocuk/ergen açısından anne-kız ilişkisinin anlamını ele almanın yanı sıra, yaşamda sahip olunan tek dayanağın (annenin) kaybının çocuk üzerindeki etkisini de görünür kılmaktadır (Denkova

[*] Makedonya İştip Goce Delcev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Makedon Dili ve Edebiyatı Bölümü İştip /Makedonya, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

[**] Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, R.N. Macedonia, ORCID iD: https://orcid.org/0009-0005-9449-1529, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

2024).

Dört bölümlü kompozisyon yapısı, farklı anlatıcıların varlığını açığa çıkarmaktadır. Romanın ilk iki bölümünde, adı her iki aileyi de memnun etmek amacıyla bir uzlaşma sonucu belirlenmiş olan Maria-Lena'nın (Bela'nın annesi) anlatısı baskındır. Sonraki iki bölümde ise anlatıcı Bela, aileyi sarsan büyük trajedilerin ardından gelişen olayları çözümleyerek aktarmaktadır. Bu bağlamda, ilk iki bölümün Maria-Lena'nın yaşam öyküsüne, son iki bölümün ise Bela'nın yaşam öyküsüne odaklandığı izlenimi oluşmaktadır.

Romanın ilk bölümü, başlangıçta yalnızca Marija Lena ile teyzesi Nevena'dan oluşan; daha sonra Marija Lena'nın eşi Ilija/Ilko'nun ve aileye yeni katılan yaşamın (Bela'nın) eklenmesiyle güçlenen yeni bir ailenin iyimser tablosunu çizer. Buna karşılık romanın ikinci bölümünde anlatıcı Marija Lena, okura bütünüyle farklı bir manzara sunar: Aile mutluluğu ve uyumu artık geçmişte kalmış, anlatının tamamı ölümün gölgesi altına girmiştir. Bu süreçte önce teyzenin, ardından Bela'nın babasının ölümüyle aile yapısı geri dönüşsüz biçimde sarsılır:

> "Sonra üçümüz kaldık: ben, Ilko ve Bela; onun ani gidişinin ardından dairenin boşluğu karşısında sessizliğe gömülmüştük. Şimdi ise yalnızca ikimiz kalmıştık, ben ve Bela… Evin, yaşamın, kalbin dengesini ayakta tutan dayanak noktasını yitirmiştik. Boşlukta süzülen iki toz zerresi gibiydik; bizi yutmasından korktuğumuz uçsuz bucaksız boşluğa karşı, birbirimize çırpınarak tutunuyorduk" (Tancheva-Zlateva 2023, 87).

Kitapta sözü edilen karmaşık toplumsal ve siyasal sarsıntılar (iş kayıpları, pandemi, devlet adının değiştirilmesine yönelik protestolar, medyanın kapatılması vb.), anlatının gerçekçi bir zemine oturtulmasını sağlayan arka planı oluşturmaktadır: "Gazete iflas etti; büyük umutlarla kurduğumuz koskoca yazı işleri ortadan kalktı… Gerçek her zaman herkese uymaz… Bazen umutsuzluğa kapılıyorum. Toplumumuzda hiçbir şeyin değişmeyeceği hissine kapılıyorum. Bu siyasal saçmalığın içinde boğuluyoruz… En azından yakın gelecekte bir çıkış yolu göremiyorum… Ve işte yine işsizim… Teyzemin dairesinden gelen kira geliri olmadan, tek maaşla ne kadar daha ayakta kalabileceğimizi bilmiyorum" (Tancheva-Zlateva 2023, 70-71).

Baba Ilko'nun ölümünden önce dahi, bu tür dramatik toplumsal koşullar ailenin kırsala taşınma ve baba/dededen kalma eski evi onarma kararı almasında belirleyici olur. Baba Ilko'nun ani ölümünün ardından ise, annesinin ayakları yere basan tutumu sayesinde Bela yeni yaşam koşullarına hızla uyum sağlar ve yaşamını kırsalda sürdürür.

2. KORKU VE UTANCIN ARDINDA GİZLENEN ŞİDDETİ KONU ALAN BİR ROMAN

Tancheva-Zlateva, ergenlere yönelik romanında güncel temaları ele alarak anlatının gerçekçi bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Geçmişte tabu kabul edilen ve az sayıda yazarın ele aldığı bu temalardan biri, aile içi şiddet ve cinsel şiddet ile istismardır.

Aile içi şiddet, her biçimiyle ve tüm toplumsal sınıflarda görülmekte olup, bu yönüyle küresel bir olgu ve önemli bir toplumsal sorun niteliği taşımaktadır. Özellikle yakın partnerler tarafından kadınlara yönelik uygulanan şiddet, dünyada en yaygın olmasına karşın en az görünür kılınan insan hakları ihlallerinden biri olmayı sürdürmektedir. Küresel ölçekte, her üç kadından en az biri yaşamı boyunca fiziksel şiddete maruz kalmış, cinsel ilişkiye zorlanmış ya da başka biçimlerde istismara uğramıştır (Rotimi 2007).

Tancheva-Zlateva'nın romanında aile içi şiddet teması, Bela'nın amcası Trajko karakteri aracılığıyla görünür kılınır. Marija-Lena, eşinin doğup büyüdüğü köyde, kocasının kız kardeşi Neda ile yakınlık kurar. Üç çocuk annesi olan Neda, Ilko'nun ailesinin köye yerleşmesi, yazlık evin inşa edilmesi gibi gelişmelere karşı açık ve keskin bir kıskançlık besleyen Trajko ile evlidir. Bu kıskançlık, Trajko'nun sürekli çatışma arayışına girmesine yol açar; öfkesini ise özellikle eşi Neda'dan çıkarmaktadır:

> "Yine ev yüzünden ruhumu kemirecek, evin bir parçasını hak ettiğime beni yeniden inandıracak. Sana ne yaptım, Tanrım, beni böyle cezalandırıyorsun… En yakınım olması gerekirken, en büyük düşmanım olan bu adamla" (Tancheva-Zlateva 2023, 50).

Romanın başında Neda, kocasının eve dönüşü düşüncesinden dahi korkan, boyun eğmiş bir kadın olarak karşımıza çıkar:

> "Boyun eğmiş bir ev kadınına dönüşmüş olmaktan utanıyorum; sürekli hata yapma kaygısı taşıyan, onu kızdırabilecek bir söz söylemekten korkan birine... Bir kadın olarak kendimi savunmayı bilememekten ve çocukların evliliğimizi düzelteceğine safça inanmaktan utanıyorum. Kendi fikrini dile getirmeyi bilmeyen, sessiz bir harfe dönüşmüş olmaktan utanıyorum. Ondan, onun yüzsüzlüğünden utanıyorum" (Tancheva-Zlateva 2023, 44). 44

Neda'nın umutsuzluk duygusu, Trajko'nun kendisine ilk kez el kaldırdığı dönemde çoktan ortaya çıkmıştır; ancak ne yazık ki, kendisi de katı ataerkil kabullerin baskısı altında şekillenen annesinden destek göremez:

> "Onu sen seçtin, Neda… İkiyüzlü olma. Başına tuz basmaya başladığında, bir kulağından girsin, öbüründen çıksın. Hayat budur; gelen geçer. Ama bak… köyün diline düşecek bir şey yapıp kendini küçük düşürme" (Tancheva-Zlateva 2023, 110).

Yukarıdaki alıntıdan da açıkça anlaşılacağı üzere, kadının yaşadığı depresyon ve edilgenlik duygusu, çevresinden yeterli destek görememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gondolf ve Fisher, çalışmalarında, kadınlara yönelik şiddet eylemleri yoğunlaştıkça kadınların yardım arayışının da arttığını vurgular. Buna karşın, aile dışından yardım ve korunma bulmaya yönelik girişimler çoğu zaman karşılıksız kalmakta; bu durum, derin bir çaresizlik ve hayal kırıklığına yol açmaktadır. (Gondolf & Fisher 1988).

Annenin sözleri, bir yandan kendi yaşam deneyimlerinden beslenen bir kabullenişi yansıtırken, öte yandan "rezillik" (utanç) kavramı üzerinden aileyi utandırma ve kocasını terk etme ihtimaline karşı bir uyarı niteliği taşır. Neda ise içinde bulunduğu güç durumun farkındadır: "Ama nereye, nereye gidebilirim bu üç küçük çocukla, bir de Bela varken… Allah korusun, ona bir şey olursa!" (Tancheva-Zlateva 2023, 110).

Neda'nın günlük tacize katlanmak zorunda kalmasının temel nedenleri, çevrenin ne diyeceğine ilişkin duyulan utanç ile ailenin ekonomik koşullarıdır. Araştırmalar, istismara maruz kalan kadınlar arasında düşük eğitim düzeyi, düşük gelir, işsizlik ve kırsal alanda yaşamanın, istismara uğramayan kadınlara kıyasla göz ardı edilemeyecek oranda daha yaygın olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, daha yüksek eğitim düzeyi, orta ya da yüksek sosyoekonomik statüye mensup olma, kentsel alanda yaşama ve ekonomik bağımsızlık, kadınları eş şiddetine karşı koruyan bir rol üstlenmektedir (Faramarzi, Esmailzadeh & Mosavi 2005, 228).

Neda'ya yönelik şiddet neredeyse her gün yaşanmakta; özellikle Trajko'nun bardan dönüşünün ardından yoğunlaşmaktadır. Döngüsel istismar kuramına göre, istismarın yerleştiği ilişkiler, öngörülebilir ve yinelenen bir şiddet örüntüsüyle karakterizedir ve bu tekrar eden döngü içinde yaşamak mağduru giderek çaresizliğe sürükler. Bu istismar döngüsü, "hırpalanmış kadın sendromu" olarak adlandırılmakta ve şiddetin, yaşanmıyorken bile yeniden yaşanıyormuş gibi deneyimlenmesi; şiddetin psikolojik etkilerinden kaçınmak amacıyla etkinliklerden, kişilerden ve duygulardan uzak durma; aşırı uyarılmışlık ya da sürekli tetikte olma hâli; kişilerarası ilişkilerde bozulma; çarpıtılmış beden algısı ya da diğer somatik sorunlar ile cinsellik ve yakınlıkla ilgili güçlükler gibi belirtileri içermektedir (Walker 2009). Neda, bu belirtilerin tümünü gündelik yaşamında deneyimlemektedir:

> "Arkamdaki duvara yumruğunu indiriyor ve bana kana susamış gözlerle bakıyor. Başparmağıyla işaret parmağını yüzüme geçirip öyle bir sıkıyor ki ağzımı patlatıyor. 'Çenen çok çalışıyor ama bir gün kıracağım onu' diye hırlayarak yüzüme sokuluyor. Sonra birden beni bırakıp mutfaktan çıkıyor" (Tancheva-Zlateva 2023, 54).

Trajko, kadına ait her türlü mülkün kendisine ait olması gerektiğine inanan, bencil ve alkol bağımlısı erkek tipinin tipik bir temsilidir. Kendisi çalışmaktan kaçınan, alkolü yaşamının vazgeçilmez bir parçası hâline getirmiş bir figür olarak çizilir.

Destek gördüğü tek kişi olan erkek kardeşinin yengesi Marija-Lena'dan güç alan Neda, istismarcıya karşı önce sessiz direniş sergilemeye cesaret eder; özellikle Trajko'nun onu ağabeyinin

evine gitmemesi yönündeki tehditlerine karşı bu tutum belirginleşir: "Susuyorum. Böylece karşı karşıya duruyoruz, kediyle köpek gibi birbirimize bakıyoruz. Ama gözlerimi ondan ayırmıyorum" (Tancheva-Zlateva 2023, 56). Zamanla, Marija-Lena'nın cesaretlendirmesi sayesinde Neda, Trajko'ya açıkça karşı koyma gücünü bulur; bu durum, istismarcı açısından şaşkınlıkla karşılanır:

> "Dona kalıyor, böyle bir şeyi söylediğime inanamıyor… Masanın yanında hâlâ öylece duruyor. Kupayı tutan eli ağzına varmadan havada kalıyor… Belki sonra pişman olurum ama şimdi kendimi durduramıyorum. Bana ne yapabilir ki? Ruhumu alamaz ya" (Tancheva-Zlateva 2023, 109).

Kadınların erkek partnerleri tarafından maruz bırakıldıkları istismar, fiziksel, psikolojik ya da duygusal biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel şiddet; tecavüz, itme, yumruklama, boğma, tükürme, tekmeleme, dürtme, tokat atma, mağduru kapılara çarpma, yere fırlatma, merdivenlerden itme, kadının üzerine asit ya da kaynar su dökme, kırbaçlama ve hatta mağduru ölümüne dövme gibi eylemlerle kendini gösterebilir (Del 1978).

Neda'nın maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik istismar yıllardır sürmektedir. Kışkırtıcı ve aşağılayıcı sözler karşısında çoğu zaman sessiz kalır; zira karşılık vermesi hâlinde fiziksel şiddete uğrama riskinin farkındadır. Bu gizli korku, istismarcı eve gelmeden önce bile belirginleşir; yanlış bir şey yapma endişesi, hatta yalnızca öğle yemeği konusunda dahi kendini hissettirir:

> "Tekmeliyor ve homurdanıyor. Tıslıyor. Küfrediyor. Sonra geldiğini belli etmek için, sanki karnıma yumruk atıyormuş gibi içeri girip kapıyı arkasından çarpıyor." (Tancheva-Zlateva 2023, 50);
>
> "Duvar saatine bakarak tereddüt içinde nefes veriyorum. Nerede olursa olsun, gelecek… Mutlaka önce yemeği soracak, öğle yemeğinin hazır olup olmadığını... Yemek bir ev sahibinin evindeki gibi vaktinde yenmeli… Her öğle yemeğinde tatsız yapmayayım diye yemeğin üstüne titriyorum... Sonra dış kapı sanki göğsümün tam ortasına çarpıyormuş gibi çarpılıyor. Bir şey onu öfkelendirmiş. İlk kez olmuyor ama buna alışamıyorum. İçimi kaplayan huzursuzluğu yatıştırmak için keskin bıçağın tahtaya fazla vurmasına dikkat ederek lahanayı hırsla doğramaya başlıyorum" (Tancheva-Zlateva 2023, 54-55).

Psikolojik istismar, çoğu zaman fiziksel istismara kıyasla daha az görünür olmakla birlikte; taciz, aşırı sahiplenme, ekonomik kaynaklardan yoksun bırakma (özellikle kadının tam zamanlı ev içi emek verdiği durumlarda) ve aile gelirine erişimin engellenmesi gibi biçimler alabilmektedir. Mağdur ayrıca sürekli küçümsenme, sindirme, aşağılanma ve benzeri tutumlara maruz kalabilir. Psikolojik istismarda, mağdurlar çoğu zaman başkaları tarafından fark edilmeden istismarın yıpratıcı etkilerini yaşamayı sürdürürler. Daha örtük bir başka istismar biçimi ise, mağdurun arkadaş ve akrabalarından yalıtılması, hareketlerinin izlenmesi gibi uygulamalarla kendini gösteren denetleyici davranışlardır (Okemgbo 1999).

Aile içi şiddet, ne denli gizli yaşanırsa yaşansın, çocuklar üzerinde de iz bırakır. Tancheva-Zlateva, annelerinin günlük istismarına tanıklık eden Neda'nın çocuklarının (en büyükleri Maja ile Marko ve Matej'in) psikolojik durumunu da görünür kılar:

> "Çocukların önünde böyle konuşma, diyorum sessizce, başımla Marko ile Matej'i işaret ederek… Bana kan çanağına dönmüş gözlerle bakıyor, dişlerini sıkıyor… 'Çocukların önünde nasıl konuşulacağını bana öğretme!' diye hırlıyor. 'Bırak küfretmeyi sadece kitaplardan değil, gerçek hayattan da öğrensinler! Hayat kolay değil!" (Tancheva-Zlateva 2023, 56).

Aile içi şiddet, bu şiddete maruz kalan herkesi etkiler: failleri, mağdurları ve şiddete tanıklık eden çocukları. Aile içi şiddetin mağdur üzerindeki sonuçlarının yanı sıra, çocuklar üzerindeki etkileri de son derece kapsamlıdır; bu tür istismara tanıklık eden çocuklarda çok sayıda psikolojik sorun ortaya çıkabilmektedir. Çocuklarda bilişsel ve duygusal gelişimde gecikmeler, aşırı içe kapanma ya da saldırganlık, kaygı bozuklukları ile içselleştirici ve dışsallaştırıcı davranış problemleri gözlemlenmektedir. Aile içi şiddetin yaşandığı ailelerde büyüyen çocukların sorunları çoğu zaman gözden kaçabilmektedir. Çocuklar dışarıdan bakıldığında iyi durumda gibi görünebilir ya da ebeveynler, çocuklarını şiddet olaylarından korumak için ellerinden geleni yapabilir; ancak yaşananlara tanıklık etmenin çocuklar üzerindeki etkisi son derece yıkıcıdır (Pingley 2017).

Nitekim araştırmalar, şiddete tanıklık eden çocuklar üzerindeki etkilerin, doğrudan şiddete maruz kalan çocuklara kıyasla daha ağır olabildiğini göstermektedir. Bu çocuklarda daha yüksek düzeyde kaygı, düşük benlik saygısı ve belirgin antisosyal davranışlar saptanmıştır (Meltzer, Doos, Vostanis, Ford & Goodman 2009). Aile içi şiddetin çocuklar üzerindeki psikolojik sonuçlarını çarpıcı biçimde ortaya koyan örneklerden biri, Maya'nın babasının davranışları nedeniyle Bela'dan kendine özgü bir biçimde özür dilemesidir:

> "Dün geceden beri böyle değil. Hiçbir şeyden hoşlanmıyor. Annemin ona bunca yıl nasıl katlandığını bilmiyorum!… Nasıl sinirlenmeyeyim? Bu evde tek bir normal gün yok. Bir arkadaşımı bile eve çağıramıyorum. Beni sürekli utandırıyor… Sadece bardaki arkadaşlarının yanındayken keyfi yerinde. Evde gülmeyi bilmiyor. Para istediğinde yok diyor… Ama bahis dükkânına gelince her zaman var!… Bana sokuldu, omzuma yaslandı." (Tancheva-Zlateva 2023, 131).

Neda'nın çocukları, anneleri gibi doğrudan fiziksel şiddetin mağduru olmasalar da, annenin sürekli istismara maruz kaldığı bir aile ortamında yaşamaları, onlarda da çeşitli psikolojik ve davranışsal sorunların gelişmesine yol açmıştır.

Buna ek olarak, Maja'nın anlatısından, alkol ve kumar bağımlısı olan babanın çocuklarını ihmal ettiği; bu nedenle ailede çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli maddi kaynağın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde pek çok çocuk, günlük yaşamlarında istismar ve kötü muameleye maruz kalmaktadır. "İstismar ve ihmal" kavramı çoğunlukla; fiziksel ve psikolojik istismarı, cinsel istismarı, gelişimsel bozukluklara yol açan yetersiz ve niteliksiz beslenmeyi, gerekli tıbbi bakım ve ilginin sağlanmamasını ve çocukların kötü niyetli biçimde uyuşturucuya alıştırılması ya da ticaretinin yapılmasını kapsamaktadır. İstismar, çocuk üzerinde kısa ve uzun vadeli sonuçlar doğurmakta; bazı durumlarda bu sonuçlar ölümle dahi neticelenebilmektedir. İstismarın büyük bir bölümünün çocuğun en yakın çevresinde, yani ailesi içinde gerçekleşmesi ve çoğu zaman gizli kalması, özellikle çocuklara yönelik cinsel istismar ve kötü muamelenin ortaya çıkarılmasını güçleştirmektedir.

Bu konu, toplumumuzda kimi yönleriyle tabu kabul edilen; çoğu zaman yorumlanmaktan kaçınılan ya da yeterince ilgi görmeyen son derece hassas bir meseledir (Manasova-Jovanović 2018). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), çocukluk çağı cinsel istismarını (ÇÇCİ) "bir çocuğun, tam olarak kavrayamadığı ve bilinçli onay veremeyeceği bir cinsel aktiviteye dâhil edilmesi" olarak tanımlamaktadır (DSÖ 1999, 15) (Lemaigrea, Taylor, Gittoes 2017, 39–52).

Alan yazında bu sorun, yetişkinlerin çocuklara ve ergenlere yönelik cinsel istismarında etkili olabilen risk faktörleri çerçevesinde sıklıkla ele alınmaktadır. Bu faktörlerden biri alkoldür. Ebeveynlerin alkol tüketimi ile çocuklara ve ergenlere yönelik cinsel istismar arasındaki ilişki karmaşık sonuçlar doğurabilmektedir; zira istismarcı, alkol bağımlısı bir baba ya da ebeveyn olabileceği gibi başka bir kişi de olabilir (Widom & Hiller-Sturmhöfel 2001, 52)..

Şiddet failleri ve mağdurlarıyla yürütülen çok sayıda çalışmada, istismarcının alkol bağımlılığı en sık bildirilen bulgulardan biri olarak öne çıkmaktadır. Birçok vakada alkol, istismarı tetikleyici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuklar, bu durumu çoğunlukla "sosyal içicilik" bağlamında dile getirmekte; istismarın failin sarhoş olduğu zamanlarda gerçekleştiğini ya da sosyal içki tüketiminin söz konusu olduğu ortamlarda daha olası hâle geldiğini ifade etmektedirler. (Jackson, Newall and Backett-Milburn 2015,322-332).

Alkol bağımlısı Trajko'nun Bela'ya yönelik ilk cinsel saldırı girişimi, babasının artık hayatta olmadığı, ancak annesinin henüz yaşadığı bir dönemde gerçekleşir. Roman metninden, Bela'nın bu sırada on dört yaşında olduğu anlaşılmaktadır; zira daha önce annesine, bir sonraki eğitim döneminden itibaren kentteki güzel sanatlar lisesinde öğrenimine devam etmek istediğini bildirmiştir. Bu durum, Bela'yı ergenliğin orta evresi içine yerleştirir; bu evrede ergenler, kendilerinde meydana gelen fiziksel, duygusal ve bilişsel değişimlerin giderek daha fazla farkına varmaya başlamaktadır.

Ergenlik, Latince adolescere sözcüğünden türemiş olup "olgunlaşmak" anlamına gelmektedir. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir yaşam evresini ifade eden bir dönemdir. Bu yaş aralığındaki gençlere ergen de denilmektedir ve söz konusu gençlik dönemi ergenlik yıllarıyla yakından ilişkilidir

(Kapur 2015). Genel kabul gören yaklaşıma göre ergenlik, yaklaşık olarak 11 ile 19 yaşları arasındaki dönemi kapsayan, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecidir.

Ergenlik döneminde birey, yalnızca fiziksel büyüme ve değişimler yaşamaz; aynı zamanda duygusal, psikolojik, toplumsal ve zihinsel alanlarda da önemli değişimler ve gelişimler yaşar. Ergenlik süreci genel olarak üç evrede ele alınmaktadır: erken ergenlik (yaklaşık 11–13 yaş), orta ergenlik (yaklaşık 14–17 yaş) ve geç ergenlik (yaklaşık 17–19 yaş) (Salmela-Aro 2011).

Bela'ya yönelik ilk cinsel saldırı, teyzesi ve eniştesinin evinde bulunduğu sırada gerçekleşir:

> "Elini hâlâ kalçamda hissedebiliyorum; sanki beni lavabodan çekip yıkanmaya götürecekmiş gibi. Duvara asılı havluya ellerini silerken genişçe açılmış gözlerindeki o parlak bakışı görüyorum; ardından o tuhaf sözleri mırıldanıyor: Maşallah, Bela, ne güzel büyüyorsun… Ve sonra el… bana uzanan, bana dokunan eli… göğsüme" (Tancheva-Zlateva 2023, 84)

Bela'nın ilk tepkileri, bu tür istismara maruz kalan pek çok kişinin yaşadıklarıyla örtüşmektedir. Araştırmaların da ortaya koyduğu üzere, saldırının ardından mağdur başlangıçta yoğun bir şaşkınlık ve korku yaşar: "Sokaktan delicesine koşarak aşağı iniyorum. Bacaklarım o kadar titriyor ki, birini diğerinin önüne nasıl koyabildiğime şaşıyorum. Bütün bedenim zonkluyor… Ağzımı dolduran havayı içime çekmeye çalışmaktan boğazım kurumuş durumda. Göğsüm öylesine sıkışıyor ki, patlayacakmış gibi hissediyorum" (Tancheva-Zlateva 2023, 84).

Bela için bir sonraki evre, amcasının davranışlarını yanlış anlamış olabileceğine dair duyduğu korku ve tereddüttür; bu evrede, kendini suçlamaya varan bir iç sorgulama da ortaya çıkar: "Göğsümü öne doğru geriyorum, her an arkadan saçlarımdan tutup beni yakalamasını, gömleğimi kavrayıp yırtmasını bekliyorum… Ama saklanmak zorundayım… Belki annem dışarı çıkar…" (Tancheva-Zlateva 2023, 85).

Cinsel şiddet mağdurlarında bir sonraki aşama utanç, suçluluk, kendini suçlama, depresyon, fobiler ile uyku ve yeme bozukluklarının ortaya çıkmasıdır. (Browne, Finklehor, 1986):

> "Utanç beni tamamen sarıyor; altında nefes alamadığım dev bir dalga gibi üzerime çöküyor. Tanrım, ona bunu bana söyletecek ne yaptım? Beni öyle yakalamasına ne sebep oldu? Bu nasıl mümkün olabilir? O benim eniştem, yapmamalıydı, yapmamalıydı… Ya sadece beni okşamak ve büyüdüğümü güzel bulduğunu söylemek istediyse? Ama o yakıcı bakış, o uzanan el…" (Tancheva-Zlateva 2023, 85)

Cinsel istismara maruz kalan çocuklar; öfke, düşmanlık, suçluluk, utanç, depresyon, travma sonrası stres, uyku bozuklukları, korkular, genel davranış sorunları ve yaşa uygun olmayan cinsel davranışlar dâhil olmak üzere geniş bir yelpazede duygusal, davranışsal ve sosyal güçlükler yaşayabilmektedir (Deblinger, Stauffer ve Steer, 2001, 332–343). Bu nedenle, kendisini bu denli "kirli" hissettiği için annesinin karşısına çıkmaktan korkan Bela'nın davranışları şaşırtıcı değildir: "Tanrım, annem beni görmeden önce sakinleşmeme yardım et. Onun gözlerinin önüne bu hâlde çıkmak istemiyorum. Nefes nefese, ter içinde, titrek, korkmuş… Kirli." (Tancheva-Zlateva 2023, 85).

Araştırmalar, çocukların ve gençlerin cinsel istismarı çoğu zaman açıklamayı tercih etmediklerini göstermektedir. Bu durum, hem onların gerekli desteğe erişimini engellemekte hem de faillerin uzun süre fark edilmeden yaşamlarını sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Konuya ilişkin bulgular, gençlerin yaşadıkları istismarı açıklama kararı alma süreçlerinde; yetersiz destek, olası olumsuz sonuçlara dair algılar ile kendini suçlama, utanç ve suçluluk duyguları gibi çok sayıda engelle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bela'nın annesini kanser nedeniyle kaybetmesinin ardından, cenazeden sonra teyzesinin ve eniştesinin yanına taşınmasıyla birlikte, eniştesinin cinsel istismar girişimleri devam eder ve giderek yoğunlaşır.

Artık savunmasız kaldığını bilen enişte, ona boyun eğdirmek ve iradesini kırmak amacıyla önce sözlü istismara başlar. İkinci cinsel saldırı öğle yemeği sırasında gerçekleşir ve bu sahne tekinsiz bir sükûnet ve grotesk bir olağanlık içinde betimlenir:

> "Herkes tabaklarına eğilmiş, sessizce yemek yiyor. Matej ile Marko bile alışılmadık biçimde sakin. Yan gözle bakıyorum, enişte bacaklarını açmış; biraz daha açsa bacağıyla benimkine değecek. Salatadaki lahanayı yine kenara itiyor ve ağzı açık şekilde çiğniyor. Ardından sakin

bir tavırla kaşığını tabağa bırakıyor ve hemen ardından kıllı pençesini uyluğuma indirerek beni bir kıskaç gibi sıkıyor." (Tancheva-Zlateva 2023, 154-155).

Üçüncü saldırı ise teyzesinin evindeyken gerçekleşir:

> "Ellerimi yıkamak için lavaboya yöneliyorum. Şişman bedenini yanı başımda hissediyorum, bakışını… 'Nereye kaçıyorsun… oro..u?' diye alçak bir sesle sözümü kesiyor… 'Yalnızsın, ha? Birini mi bekliyorsun?' Beni duvara bastırıyor, boynuma doğru eğiliyor… Kasıklarını üzerime dayıyor, kirli eliyle göğüslerimi sıkarken, nasırlı öteki eliyle de yüzümü kavrayıp kendine yaklaştırmak istiyor, bu sırada anlaşılmaz sözler mırıldanıyor. Bir anda benden çekilip domuz gibi büzülüyor ve panik içinde pantolonunun düğmelerini açtığını fark ediyorum!" (Tancheva-Zlateva 2023, 159).

Niyetine ulaşamayan istismarcı, bu kez alkol alır; eve döndüğünde ise öfkesini yeniden eşine yöneltirken, aynı anda onları terk edeceğini de söyler:

> "Konuştu ve çekiştirdi, köpürdü ve sıktı, çekti ve vurdu; yumruklarıyla sıktı, ayakkabılığın yanında belimi parçaladı… Sonunda beni yere yığılmış hâlde bıraktı; yüzüm halıya gömülü, gözyaşı, sümük ve kan içinde yüzüyordum. Kamış gibi eğilmiş, bir lavabo gibi bükülmüş, kuru ekmek gibi ezilmiştim" (Tancheva-Zlateva 2023, 164); "Beni yeterince kemirdin, ananın …! Trajko, İtalya'ya gidiyor, kendi için çalışmaya; sana yeter, hep sana yeter! Sen de burada, tarlalarda geber, ananın a..!" (Tancheva-Zlateva 2023, 164).

3. SONUÇ

Violeta Tancheva-Zlateva'nın Bela Sama adlı romanı, geçmişte sıklıkla görmezden gelinen ve konuşulmaktan kaçınılan zor temaları ele almaktadır. Bununla birlikte, günümüzde giderek daha fazla yazarın bu konular hakkında yazıyor olması cesaret vericidir. Bu eğilim, çocuklar ve gençler için yazan çağdaş yazarları da kapsamaktadır.

Tancheva-Zlateva, romanında ataerkil bir çevrede utanç korkusunun ardına gizlenen aile içi şiddet temasını ele almaktadır. Şiddet doğrudan eşe ve anneye yönelmiş olsa da, bunun sonuçlarından tüm ailenin etkilendiği ve zarar gördüğü açıktır. Bela Sama'da aile içi şiddet, en ağır psikolojik sonuçların çocuklar üzerinde ortaya çıktığını; bunun da yetişkinlik yaşamları boyunca sürebilecek etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Köyün katı ve yerleşik anlayışlarıyla karşı karşıya kalan, ilerici düşüncelerin taşıyıcısı Marija-Lena karakteri ise, eşi Trajko tarafından şiddete maruz kalan Neda için bir umut ışığı olarak belirir.

Tancheva-Zlateva'nın Bela Sama romanında ele aldığı bir diğer zor tema ise, enişte Trajko'nun ergenlik çağındaki Bela'ya yönelik cinsel şiddetidir. Anne ve babasını kaybetmiş, kurumsal destekten mahrum ve "yalnız" konumda olan Bela, tüm bu dezavantajlara rağmen istismarcının pençesinden kurtulmayı başarır. Violeta Tancheva-Zlateva'nın Bela Sama adlı eseri, hem bir aile romanı hem de bir gençlik romanı niteliği taşımakta; içeriğiyle okurda güçlü duygular uyandırmakta ve şiddet, anne-kız ilişkisi, ölüm ve kayıp gibi temalar üzerine pek çok soruyu gündeme getirmektedir.

SEXUAL AND DOMESTIC VIOLENCE THROUGH THE PRISM OF ADOLESCENT LITERATURE

1. INTRODUCTION

The prose work by Violeta Tancheva - Zlateva, titled "Bela Sama" attracts the reader's attention with its unusual title. The analysis of the novel itself reveals a multi-layered structure, because in addition to treating the meaning of the mother-daughter relationship for a child/adolescent, it also reveals the

impact that the loss of the only support in life - the mother - has on the child, which we have discussed on another occasion (Denkova 2024).

The four-part compositional structure reveals different narrators.In the first two chapters of the novel, the narration of Maria-Lena (Bela's mother) prevails, whose name also arose as a compromise to please both families.In the next two chapters of the novel, the narrator Bela "untangles" the events after the great tragedies in the family.One gets the impression that the first two parts are the history of Maria Lena's life, and the second two parts - of Bela.

While the first part of the novel is an optimistic picture of the strengthening of a new family, which initially consists of only Marija Lena and her aunt Nevena, and then Marija Lena's husband - Ilija/Ilko, and the newly created life in the family - Bela, complements the final picture of the first part of the book, with the vision of a happy, four-member family, in the second part of the novel, the narrator Marija Lena brings us a different picture, in which family happiness and harmony are a thing of the past, and everything is in the sign of death, first the death of the aunt, and then the death of Bela's father:

> "Then the three of us remained, me, Ilko and Bela, speechless by the emptiness of the apartment after her sudden departure. Now only the two of us remained, me and Bela. ...We were left without the fulcrum that maintains the balance of the home, of life, of the heart. We float like two specks of dust in the void, convulsively holding on to each other, afraid that the gaping space would swallow us up" (Tancheva-Zlateva 2023, 87).

The complex social and political upheavals mentioned in the book (job loss, corona, protests for the change of the name of the state, closing of media, etc.) are just one background for a realistic anchoring of the action:"The newspaper failed, an entire editorial office that we formed with such great hopes.... The truth doesn't always suit someone... Sometimes I feel despair. It seems to me that nothing can change in our society.We are drowning in this political gibberish... I don't see a way out, at least not in the foreseeable future... And here I am, unemployed again... I don't know how much longer we will survive on one salary without having to eat the monthly rent from my aunt's apartment" (Tancheva-Zlateva 2023, 70-71).

Such dramatic social events are the reason why, even before the death of father Ilko, the family decides to move to the countryside and renovate the old father/grandfather's house. After the sudden death of father Ilko, thanks to the down-to-earth nature of her mother, Bela quickly adapts to the new life situation, continuing her life in the countryside.

2. A NOVEL ABOUT VIOLENCE HIDDEN BEHIND FEAR AND SHAME

Tancheva-Zlateva achieves the realism of her novel dedicated to adolescents by treating contemporary themes. These are topics that were considered taboo in the past, and few authors spoke about them.One of these topics is the topic of domestic and sexual violence and abuse.

Domestic violence occurs in all forms and among all social classes. It is therefore a global phenomenon and a social problem.Violence against women, especially that perpetrated by intimate partners, remains the most widespread yet least recognized human abuse in the world.Worldwide, at least one in three women has been beaten, forced into sex, or otherwise abused in her lifetime (Rotimi 2007).

The theme of domestic violence in Tancheva-Zlateva's novel is depicted through the character of Trajko - Bela's uncle. Namely, in her husband's home village, Marija-Lena has Neda, her husband's sister, as a friend.Neda is married, with three children and a husband - Trajko, who is openly and unequivocally jealous of the arrival of Ilko's family in the village, the construction of the summer house, etc. Therefore, he does not miss an opportunity to quarrel with them, and especially likes to vent his anger on his wife Neda:

> "He will eat my soul for the house again, he will convince me again that I deserve a part of it. What have I done so wrong to you, Lord, that you torture me like this... with this man who should be my closest, not my worst enemy" (Tancheva-Zlateva 2023, 50).

At the beginning of the novel, we see Neda as a submissive woman, fearful even of the thought of her husband's arrival home:

> "I am ashamed that I have turned into a submissive housewife, constantly worried about making a mistake, afraid of saying something that might anger him. I am ashamed that I do not know how to defend myself as a woman and that I naively believed that children would fix our marriage. I am ashamed that I have become a voiceless letter, a woman who does not know how to give her own opinion. I am ashamed of him, of his shamelessness" (Tancheva-Zlateva 2023, 44).

Neda's feeling of hopelessness appeared a long time ago, when Trajko first raised his hand against her, but unfortunately, she did not find support from her mother, who was herself pressured by hardened patriarchal perceptions:

> "You chose him, Neda... Don't be a hypocrite. When he starts rubbing salt on your head, let it go in one ear and out the other. That's life, what comes will go. But look... don't make a fool of yourself so that the village will be fed up with you" (Tancheva-Zlateva 2023, 110).

It is evident from the above quote that the woman's feeling of depression and passivity can be the result of a lack of support in the environment.In their study, Gondolf and Fisher emphasize that as the acts of violence against them intensify, women increasingly seek help.However, their attempts to find help and protection outside the family often go unanswered, which can be frustrating (Gondolf & Fisher 1988).

The mother's speech, on the one hand, indicates a reconciliation with the situation, which seems to stem from her own experience, and on the other hand, the lexeme "disgrace" indicates a warning to shame the family and leave her husband.Neda herself is aware of her unenviable situation: "But where, where can I go with these three little children who are dragging me along, and Bela too... if something happens to her, God forbid!" (Tancheva-Zlateva 2023, 110)".

It is the shame of what the environment will say, as well as the family's economic status, that is the reason why Neda is forced to endure daily harassment.Studies have shown that among abused women, low levels of education, low income, unemployment and living in the countryside were significantly more common than among women who were not abused.Many studies support the impression that a higher level of education, belonging to a middle or high economic status, living in an urban area and financial independence have a protective role for women from partner abuse (Faramarzi, Esmailzadeh & Mosavi 2005, 228).

The violence against Neda is almost daily, especially after Trajko returns from the bar.According to the theory of cyclical abuse, abusive relationships, once established, are characterized by a predictable, recurring pattern of abuse, and living in such a recurring cycle can lead the victim to helplessness.This cycle of abuse is known as the 'battered woman syndrome' and consists of these symptoms: re-experiencing the beating as if it were happening again even when it is not;attempts to avoid the psychological impact of the beating by avoiding activities, people, and emotions;hyperarousal or hypervigilance;impaired interpersonal relationships;distorted body image or other somatic problems;problems with sexuality and intimacy (Walker 2009), all of which Neda experiences on a daily basis:

> "He hits the wall behind me with his fist and looks at me bloodthirsty.He pinches my face with his thumb and forefinger and squeezes me so hard that he splits my mouth open.- Your muzzle knows a lot, but I will break it one day - he whispers fiercely, getting into my face.Then he abruptly lets go of me and leaves the kitchen" (Tancheva-Zlateva 2023, 54).

Trajko is a typical type of selfish man and drunkard, who is convinced that all the property of a woman should belong to him.He himself is a lazy man, for whom alcohol is a faithful companion.

Finding support only from her brother's sister-in-law, Marija-Lena gathers the courage to offer (at first) silent resistance to the abuser, especially to Trajko's threats not to go to her brother's house: "I remain silent. We stand like this and look at each other like a dog and a cat. But I don't take my eyes off his" (Tancheva-Zlateva 2023, 56).Over time, thanks to Marija-Lena's encouragement, Neda

gathers the courage to openly confront him, which causes surprise in the abuser:

> "He stands speechless, he can't believe I said something like that.... He still stands speechless by the table. His hand with the cup is halfway to his mouth... Maybe I'll regret it later, but now I can't stop myself. And what can he do to me? He can't take my soul" (Tancheva-Zlateva 2023, 109).

Abuse of women by their male partners can manifest in physical, psychological or emotional forms.Physical violence can manifest in the form of rape, pushing, punching, choking, spitting, kicking, poking, slapping, slamming victims against doors, throwing them to the floor, pushing them down the stairs of a building, throwing acid or boiling water on the woman, whipping or even beating the victim to death (Del 1978)

Neda's physical and psychological abuse has been going on for years.She usually remains silent about the provocative and insulting words, aware that if she retaliates, she risks being physically harmed.Her secret fear manifests itself as fear even before the abuser comes home, as fear of doing something wrong, even if it's just lunch:

> "He kicks and mumbles. He hisses. He swears. Then he comes in and slams the door behind him, to say that he's come. It's like he's punching me in the stomach" (Tancheva-Zlateva 2023, 50);

> "I exhale hesitantly, looking at the wall clock. Wherever he is, he'll come... He'll surely ask about food right away, whether lunch is ready, it should be eaten on time, like in a host's house... I tremble over every lunch - not to leave it bland... Then the outer door slams, as if it were slamming me in the middle of the chest. Something has angered him. It's not the first time, but I can't get used to it. To calm the restlessness that's overwhelming me, I start to chop the cabbage vigorously, but being careful not to knock the sharp knife on the board too much" (Tancheva-Zlateva 2023, 54-55).

Psychological abuse, which is often less visible than physical abuse, can take the form of harassment, excessive possessiveness, deprivation of economic resources (especially in cases where the woman is a full-time homemaker), denial of access to family income.The victim may also be subjected to constant belittling, intimidation, humiliation, and so on.In psychological abuse, victims may continue to suffer the corrosive effects of abuse without being noticed by others.Another subtle form of abuse is controlling behavior, which can manifest itself in the form of isolation from friends and relatives, monitoring of the victim's movements, and so on (Okemgbo 1999).

Domestic violence also leaves its mark on children, no matter how hidden it is.The author Tancheva-Zlateva also captures the psychological state of Neda's children – the eldest Maja, Marko and Matej, who witness their mother's daily abuse:

> "Don't talk like that in front of the children, I say quietly, pointing my head at Marko and Matej... He looks at me bloodily and grits his teeth... - Don't teach me how to speak in front of the children!- he growls.Let them learn to swear, not just in books!Life is not smooth!" (Tancheva-Zlateva 2023, 56).

Domestic violence affects everyone exposed: perpetrators, victims, and children who witness the violence.In addition to the consequences of domestic violence on the victim, the impact on their children is far-reaching;there are numerous psychological effects for children who witness this abuse.Children experience delays in cognitive and emotional development, extreme withdrawal or aggression, anxiety disorders, and internalizing and externalizing behavior problems.It can be easy to overlook the problems of children living in families with domestic violence.Children may seem to be doing well, or parents may do everything they can to protect their children from violent episodes, but the impact on children as witnesses to the events is detrimental (Pingley 2017).

In fact, studies have shown that the consequences are far greater for children who witness the events than for children who experience violence themselves.These children have been observed to have greater anxiety, reduced self-esteem, and pronounced antisocial behavior (Meltzer, Doos, Vostanis, Ford & Goodman 2009).Perhaps the best example of the psychological consequences that domestic

violence has on children is when Maya apologizes to Bela in a certain way for her father's behavior:

> "He's not like that since yesterday. He doesn't like everything. I don't know how mom puts up with him for so many years!... How can I not get annoyed? There's not a single normal day in this house. I can't even call a friend home or anything. He just embarrasses me...He's only in the mood with his friends at the bar.He doesn't know how to smile at home.And when you ask him for money – he doesn't have any... But for the betting shop, he always has!... He snuggled up to me and leaned on my shoulder" (Tancheva-Zlateva 2023, 131).

Although Neda's children are not direct victims of physical violence like their mother, life in the family community with the mother's continuous abuse contributed to the development of certain psychological and behavioral problems in them as well.

Furthermore, from Maja's speech, we learn that the children in their family are exposed to neglect by the father, who is an alcoholic and a lover of gambling, which is why there are not enough funds for the children.

Today, many children are abused and mistreated on a daily basis.The term "abuse and neglect" most often refers to: physical, psychological abuse, sexual abuse, insufficient and poor-quality nutrition that leads to developmental disorders, failure to provide necessary medical care and care, and malicious drugging and trafficking of children.Abuse has short-term and long-term consequences for the child, which can sometimes lead to death.Is it because the majority of abuse occurs in the child's immediate environment, in his or her immediate family, and is a well-kept secret, which is - sexual abuse and mistreatment of children.

This is a very difficult topic that is in some ways taboo in our society, a topic that is avoided for comment or not given much attention (Manasova-Jovanović 2018).The World Health Organization (WHO) defines childhood sexual abuse (CSA) as "the involvement of a child in sexual activity that he or she does not fully understand and cannot give informed consent to" (WHO 1999,15) (Lemaigrea, Taylor, Gittoes 2017, 39-52).

In the professional literature, this issue is often discussed as a risk factor for the occurrence of sexual abuse by an adult towards a child/adolescent.One of them is alcohol.The relationship between parental alcohol consumption and sexual abuse of children/adolescents can have complex consequences, as the abuser can be an alcoholic father/parent or another person (Widom, Hiller-Sturmhöfel 2001, 52).

In numerous studies conducted with perpetrators and victims of violence, alcohol abuse by the perpetrator was most commonly reported.Alcohol appeared in many cases to be a trigger for abuse.However, children tended to discuss this in the context of "social drinking" reporting that the abuse occurred when the perpetrator was drunk or was more likely to occur in the context of social drinking (Jackson, Newall and Backett-Milburn 2015,322-332).

The alcoholic Trajko's first attempt to sexually assault Bela occurs when her father is already dead, but her mother is still alive.From the text in the novel, we learn that at that moment, she is fourteen years old, because she previously informed her mother that she wants to continue her education at the high school of art in the city from the following year.This places Bela within the framework of middle adolescence, when adolescents are already becoming aware of the physical, emotional and cognitive changes that are happening to them.

Adolescence comes from the Latin word "adolescere," which means "to mature."It is a stage of life between childhood and adulthood.Adolescents are also called teenagers, and the period of adolescence is closely associated with the teenage years (Kapur 2015).Adolescence is a stage of transition from childhood to adulthood, roughly considered to be the period between 11 and 19 years of age.

An adolescent experiences not only physical growth and changes, but also emotional, psychological, social, and mental changes and growth.Adolescence can be broadly categorized into three stages - early adolescence (approximately ages 11 to 13 years), middle adolescence (approximately ages 14 to 17 years), and late adolescence (approximately ages 17 to 19 years) (Salmela-Aro 2011).

The first sexual assault occurs while Bela is at her aunt and uncle's house:

> “I can still feel his hand on my ass, as if to pull me away from the sink to wash myself. I see the bright look in his wide eyes as he wipes his hands on the towel hanging on the wall, uttering those strange words: Mashala, Bela, how beautifully you grow... And then the hand... his hand that reaches out to me and touches me... on my chest” (Tancheva-Zlateva 2023, 84).

Bela's first reactions are typical of all those who are subjected to this type of abuse.As research shows, the victim of the attack is initially confused and frightened: “I run frantically down the alley. My legs are shaking so much that I wonder how they have the strength to move one in front of the other. My whole body is throbbing. ... My throat is parched from the air that I try to inhale with my mouth full. My chest is so tight that I think it will burst” (Tancheva-Zlateva 2023, 84).

The next phase for Bela is fear and hesitation that she may have misunderstood her uncle's behavior, and she even has a kind of self-blame: “I'm stretching my chest forward, every moment I expect him to grab me by the hair from behind, grab my shirt and rip it off... But I have to hide... And maybe mom will come out...” (Tancheva-Zlateva 2023, 85).

The next phase in victims of sexual violence is the emergence of shame, guilt, self-blame, depression, phobias, sleep and eating disorders (Browne, Finklehor, 1986):

> “Shame overwhelms me, it covers me like a huge wave under which I can't breathe. God, what did I do to make him say that to me? To catch me like that? How is that possible? Well, he's my uncle, he shouldn't, he shouldn't... And if he just wanted to caress me, to praise me for growing up nicely? But that bright look, the outstretched hand...” (Tancheva-Zlateva 2023, 85)

Children who have experienced sexual abuse may suffer a wide range of emotional, behavioral, and social difficulties, including anger, hostility, guilt, shame, depression, posttraumatic stress, sleep disorders, fears, general behavioral problems, and age-inappropriate sexual behavior (Deblinger, Stauffer, and Steer 2001, 332-343).Hence, we are not at all surprised by the behavior of Bela, who is afraid to appear in front of her mother, so “dirty”: “God, help me calm down before Mom sees me.I don’t want to appear like this in front of her eyes.Out of breath, sweaty, shaking, scared...Dirty” (Tancheva-Zlateva 2023, 85).

Research shows that children and young people often choose not to disclose sexual abuse, which prevents them from accessing help.It also allows perpetrators to continue living undetected.Research findings on this issue show that young people face a number of different barriers, such as limited support, perceived negative consequences, and feelings of self-blame, shame, and guilt, when they choose to disclose.The uncle’s attempts at sexual abuse continue and gain intensity when Bela loses her mother, who dies of cancer, and after the funeral she moves in with her aunt and uncle.

Knowing that she is now helpless, the uncle first begins to verbally abuse her, in order to subdue and break her.The second sexual assault occurs during lunch and this scene is described as morbidly calm and grotesque:

> “Everyone is bent over their plates, silent and eating.Even Matej and Marko are unusually calm.I look sideways – the uncle has spread his legs, a little more and he will touch my leg with his.He again pushes cabbage from the salad and chews with his mouth open.Then he calmly puts the spoon in the plate and the next moment he lowers his hairy fangs onto my thigh, squeezing me like a claw” (Tancheva-Zlateva 2023, 154-155).

And the third attack happens while he is at his aunt's house:

> “I turn to the sink to wash my hands. I feel his fat body next to mine, his gaze... -Where are you running...whore? - he cuts me off in a low voice... Alone, huh? Are you waiting for someone- he presses me against the wall, bends over my neck... He stabs me with his crotch, squeezes my breasts with his dirty hand, while with his other calloused hand he wants to pinch my face and bring it closer to his, all the while muttering incomprehensible words. He instantly pulls away from me, huddling like a pig, and in a panic I realize that he is unbuttoning his pants!”(Tancheva-Zlateva 2023, 159).

After failing in his intention, the abuser gets drunk, and when he returns home, he again pours all his rage on his wife at the same time telling them that he was leaving them:

"He talked and pulled, foamed and squeezed, pulled and hit, squeezed with his fists, smashed my waist in the shoe rack... finally he left me fallen to the ground, submerged in the carpet with my face swimming in tears, snot and blood. Bent over like a rod, hunched over like a sink, crushed like dry bread" (Tancheva-Zlateva 2023, 164); "You've gnawed at me enough, you mother's cunt!... Trajko goes to Italy, to work for himself, enough for you, only for you... die here in the fields, you mother's cunts" (Tancheva-Zlateva 2023, 164).

3. CONCLUSION

The novel "Bela Sama" by Violeta Tancheva Zlateva speaks about difficult topics that were avoided in the past, however, it is encouraging that more and more authors are speaking about this issue.This does not exclude contemporary authors for children and young people.

Tancheva-Zlateva speaks about the topic of domestic violence hidden behind the fear of shame in a patriarchal environment.This violence, although directed at the wife/mother, the entire family suffers and suffers from it.Domestic violence, in Tancheva-Zlateva's novel, shows that the greatest psychological consequences are suffered by children, which has the potential to affect their entire lives as adults.The character of Marija-Lena, who, as a bearer of progressive ideas, comes to the village with its hardened understandings, represents a ray of light for Neda, a victim of domestic violence by her husband Trajko.

The other difficult topic that Tancheva-Zlateva addresses in the novel "Bela Sama" is the topic of sexual violence by uncle Trajko towards the adolescent Bela, who, although "alone", without parents and without institutional support, still manages to escape from his clutches. The novel "Bela Sama" by Violeta Tancheva-Zlateva is both a family and adolescent novel, which with its content stirs emotions and opens up many questions about the themes of violence, the mother-daughter relationship, death and loss.

KAYNAKÇA

1. Browne, A.& Finkelhor, D. (1986). Impact of child sexual abuse: a review of the research. *Psychological bulletin*, *99*(1), 66., https://calio.org/wp-content/uploads/2014/05/Impact_of_child_sexual_abuse-A_review_of_the_research.pdf, 1 March 2024
2. Deblinger, E., Stauffer, B.L. and Steer, R.A. (2001). Comparative Efficacies of Supportive and Cognitive Behavioral Group Therapies for Young Children Who Have Been Sexually Abused and Their Nonoffending Mothers, *Child Maltreatment*, Volume 6 Number 4,332-343, https://www.researchgate.net/profile/Linda-Lewin/publication/11676622, 7 March 2023
3. Denkova, J. (2024). The significance of the mother-daughter relationship and the loss through the prism of the novel "Bela sama" by Violeta Tancheva-Zlateva, *Horizons*, University "St. Kliment Ohridski", Bitola, V.1, No.1, 2024.https://eprints.ugd.edu.mk/id/eprint/35799, 17 March 2025
4. Faramarzi, M., Esmailzadeh, S., & Mosavi, S. (2005). A comparison of abused and non-abused women's definitions of domestic violence and attitudes to acceptance of male dominance. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, *122*(2), 225-231., www.academia.edu, 1 March 2024
5. Gondolf, E.W, Fisher, E.R. (1988). *Battered women as survivors: an alternative to treating learned helplessness. Lexington*: Lexington Books.
6. Jackson, Sh., Newall, E. and Backett-Milburn, K. (2015). Children's narratives of sexual abuse, *Child and Family Social Work*, 20, pp 322–332, 2015 - Wiley Online Library, www.academia.edu, 10 March2023
7. Kapur, Sh. (2015). Adolescence: the stage of transition. *Horizons of holistic education*, *2*, 233-250. https://www.researchgate.net/profile/Shikha-Kapur/publication/285302921, 1 March 2024
8. Lemaigrea, Ch., Taylor, P.E., Gittoes, C. (2017). Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in

childhood and adolescence: A systematic review, *Child Abuse & Neglect*, 70, 39–52, https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2019/01/Barriers-and-facilitators-to-disclosing-sexual-abuse-in-childhood-and-adolescence-A-systemic-review.pdf, 6 March 2023

9. Manasova-Jovanovič, Biljana. 2018. Seksualno zloupotrebuvanje na decata – predatorite najčesto se vo blizina, 17.12.2018,https://deca.mk/koga-ste-istsrpeni-ne-mozhete-da-bidete-najdobriot-roditel-na-vasheto-dete/ **,** 12 March2023
10. Martin, D. (1978). Battered Women, Society Problem, in Chapman, Jane Robertsand Margaret Gates (eds) *The Victimization of Women*, Beverly Hills, SagePublications. psycnet.apa.org.
11. Meltzer, H., Doos, L., Vostanis, P., Ford, T. and Goodman, R. (2009). The mental health ofchildren who witness domestic violence. *Child and family social work*, 14: 491-501. https://www.homeworkempire.com/wp-content/uploads/edd/2017/08/Meltzer.pdf, 1 March 2024
12. Okemgbo, Ch.U. (1999). *The Social Context of Violence Against Women andReproductive Health among Married Women in Imo State*, A PostgraduateSeminar in the Department of Demography and Social Statistics, ObafemiAwolowo University, Ile-Ife, 15 August 15 th.
13. Pingley, T. (2017). *The Impact of Witnessing Domestic Violence on Children: A Systematic Review*, St. Catherine University, SOPHIA, Master of Social Work Clinical Research Papers, https://sophia.stkate.edu/msw_papers, 1 March 2024
14. Rotimi, A. (2007). Violence in the family: A preliminary investigation and overview of wife battering in Africa. *Journal of International Women's studies*, *9*(1), 234-252., https://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1297&context=jiws, 29 February2024
15. **Salmela-Aro, K. (2011). Stages of Adolescence, In *Encyclopedia of adolescence* (pp. 360-368). Academic press.https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/stages-of-adolescence, 1 March 2024**
16. Tancheva – Zlateva, V. (2023). Bela Sama, Tri, Skopje.
17. Walker, L.E.A. (2009). *The Battered Woman Syndrome*, Third Edition, Springer Publishing Company, https://books.google.mk/books?id=SX4fDoqCdhcC&source=gbs_navlinks_s, 1 March 2024

18. Widom, C. S and Hiller-Sturmhöfel, S. (2001). Alcohol abuse as a risk factor for and consequence of child abuse. *Alcohol Research & Health*, 25.1, 52. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6707113/, 12 March 2023.

NAHÇIVAN VE DOĞU ANADOLU NİNNİLERİNDE AİLE KAVRAMI VE ÇOCUK İMGESİNİN CİNSİYETE GÖRE BELİRLENMESİ

Doç. Dr. Elhan YURDOĞLU MEMMEDOV*

Özet

Aile kavramı Doğu ülkelerinde Batıyla kıyaslamada belirgin şekilde öne çıkıyor ve değerler sisteminde kendine özgü yer tutuyur. Bu anlamda Türkiye'de ve Azerbaycan'da da aile kavramı çok özel bir yere sahiptir. Komşuluk ve kardeşlik anlamında Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi sınır olmakla birlikte değerler sisteminde de pek çok benzerliklerin olmasıyla özdeşleşmiştir.

Bu yakınlık halkın yaşam tarzında benzerliklerin olmasıyla ziyade halk edebiyatının hemen hemen ortaklığıyla da seçiliyor. Halk edebiyatının çocukluğumuzdan itibaren en çok duyduğumuz türlerinden biri de ninnilerdir. Ninniler bildiğimiz üzere çocukları uyuturken annelerimiz, ninelerimiz tarafından söylenen halk edebiyatı örnekleridir ki, bu örneklerde aile kavramı da öne çıkıyor. Amacımız Küreselleşen dünyanın modernleşme adıyla yok edilmesinin karşısını almak, genç nesilleri bu halk edebiyatı türünün varlığından haberdar etmek ve yok olmaması için yaşatmaya çalışmaktır. İki yöre ninnilerini kıyaslama yöntemiyle araştırdığımız çalışmamızın esas hedefi ortak değerleri birlikte muhafaza ederek, aynı kültür birliğine sahip olduğumuzu da hatırlatmaktır.

Gerek Azerbaycan'ın Nahçıvan yöresinden, gerekse Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinden derlenmiş ninnilere baktığımızda aile yapısına, aile değerlerine, bir bütün olarak aile kavramına geniş yer verilmektedir. Bununla beraber ninnilerde kullanılan kelimelere, seçilen hitaplara göre çocuğun cinsiyetinin de belirlenmesi mümkündür. Örneklerle fikirlerimizi daha açıklayıcı bir şekilde belirtebiliriz. Mesela Doğu Anadolu'nun Erzurum yöresinden derlenmiş ninni şu şekildedir:

Dandin dandin dağışlaya,

Hak bunu bize bağışlaya.

Gümrü'den usta gele,

Kızımın odasın nakışlaya.

Nahçıvan'dan derlenmiş ninniye bakalım şimdi de:

Laylay dedim ürekten,

Kolum düştü bilekten.

Boy at, igid, cavan ol,

Meni salma dilekten.

Burada direkt hitap kelimesinden çocuğun cinsiyeti açık şekilde belli oluyor. Bir de bazı ninnilerde direk, kız, oğlan, erkek gibi kelimeler kullanılmaz, amma mana açısından söylenen ninninin kime – kıza mı, erkeğe mi söylendiğini anlayabiliyoruz. Örneğin:

Day day dayısı gelsin

Kete çörek payısı gelsin.

Heybeler ile harçlığı gelsin

Torbalar ile başlığı gelsin.

Bu ninnide başlık kelimesinden yola çıkarak beşiktekinin kız olduğunu belirleyebiliyoruz.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölümü Güzel Sanatlar, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Başkan Yardımcısı, elxan.yurdoglu@yahoo.com

Bildirimizde de Nahçıvan ve Doğu Anadolu bölgelerinden derlenmiş çocuklar için yazılmış şiirlerdeki imgeler sistemini detaylı bir şekilde incelemeye niyetlendik ve araştırmamız zamanı birçok merak uyandıran başlıkları ortaya çıkardık ki, bunları da bildirimizde geniş bir şekilde ilmi çevrelere takdim etmek düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan,Doğu Anadolu, halk şiiri, ninni, aile, imge, cinsiyet.

THE CONCEPT OF FAMILY IN NAKHCHIVAN AND EASTERN ANATOLIAN LULLABIES AND THE DETERMINATION OF THE CHILD'S IMAGE BASED ON GENDER

Doç. Dr. Elhan YURDOGLU MEMMEDOV[**]

Summary

The concept of family stands out prominently in Eastern countries compared to Western ones, occupying a unique place in their value systems. In this sense, the concept of family also holds a very special place in Türkiye and Azerbaijan. In terms of neighborliness and brotherhood, the Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan and the Eastern Anatolia region of Türkiye are identified with the fact that, despite being bordered by each other, they share many similar values.

This closeness is not only determined by the similarities in people's lifestyles, but also by the near-shared nature of folk literature. One of the most common forms of folk literature we hear from childhood on is lullabies. As we know, lullabies are examples of folk literature sung by our mothers and grandmothers as they put their children to sleep, and the concept of family is prominent in these examples. Our aim is to counter the destruction of the globalized world under the guise of modernization, to inform younger generations of the existence of this genre of folk literature, and to strive to preserve it so it doesn't disappear. The primary goal of our study, which uses a comparative method to investigate lullabies from two regions, is to preserve common values and remind them of our shared cultural unity.

When we examine lullabies compiled from both the Nakhchivan region of Azerbaijan and the Eastern Anatolia region of Türkiye, we see a strong emphasis on family structure, family values, and the concept of family as a whole. Furthermore, it's possible to determine the child's gender based on the words used and the chosen address. We can further illustrate our point with examples. For example, a lullaby compiled from the Erzurum region of Eastern Anatolia reads as follows:

Let's go on a wild ramble,

May God forgive us this.

Let the master come from Gyumri,

To embroider my daughter's room.

Now let's take a look at the lullaby compiled from Nakhchivan:

I said laily from my heart,

My arm fell from my wrist.

Grow tall, be brave, be young,

Don't let me down from my wish.

Here, the gender of the child is clearly indicated by the word "direct" (direct address). Furthermore, some lullabies do not use words like "direct," "girl," "boy," or "man," but we can understand the meaning of the lullaby—to whom it is addressed—a girl or a boy. For example:

[**] Deputy head of the Art, Language and Literature Institute of Nakhchivan Branch of Azerbaijan National Academy of Sciences, elxan.yurdoglu@yahoo.com

"Day, day, let the uncle come,

"Let the share of the pastry in kete come,

"Let the allowance come with saddlebags,

"Let the headdress come with bags.

In this lullaby, based on the title, we can determine that the child in the cradle is a girl.

In our report, we intend to examine in detail the imagery system in poems written for children collected from the Nakhchivan and Eastern Anatolia regions. During our research, we uncovered many intriguing titles, which we intend to present extensively to scholarly circles.

Keywords: Nakhchivan, Eastern Anatolia, folk poetry, lullaby, family, image, gender.

YAPAY ZEKA VE TEKNOLOJİK DEVRİMLER ÇAĞINDA ÇOCUK EDEBİYATI VE ÇOCUKLARIN OKUMA KÜLTÜRÜNDE AİLENİN ROLÜ

Zakire ALİYEVA*

Özet

Çocukların gelişimi ve kişilik oluşumunda, ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkileri çeşitli aile modellerine yansır. Teknolojinin okuma sürecine dahil olmasıyla birlikte, aile rol modelleri de değişmektedir: Ebeveynler giderek daha fazla dijital deneyimin moderatörü (uygulamaları seçme, etkileşimli görevleri açıklama) rolünü üstlenmektedir ve bu da yeni ebeveynlik becerileri - dijital medya okuryazarlığı ve çocuklarıyla dijital içerikleri tartışabilme becerisi - gerektirmektedir.

Çalışmada, teknoloji ve yapay zekânın çocukların kimlikleri üzerindeki etkisi, birbiriyle bağlantılı birkaç kanal aracılığıyla aktarılır:

Önceden tanımlanmış görevlere sahip etkileşimli hikâyeler, eleştirel düşünmeyi ve problem çözmeyi (özellikle STEM odaklı hikâyelerde) teşvik edebilir. Ancak, aşırı parçalı multimedya tüketimi, derin okuma becerilerini ve sürekli dikkati zayıflatabilir.

Yüksek kaliteli hikâyeler, geleneksel olarak karakter ve olay örgüsündeki sempati aracılığıyla empati geliştirir. Olay örgüsü psikolojik derinliğini korursa, etkileşim ve multimedya duygusal bağı güçlendirebilir; tersine, algoritmik olarak oluşturulan hikâyeler, ahlaki bir pusulanın gelişimi için gerekli olan duygusal karmaşıklığı azaltma riski taşır.

Çocuk edebiyatının kültürel kodları ve gelenekleri koruması önemlidir.

Ailenin birlikte okuması (dijital formatlar dahil), bağlanma, dil ve sosyalleşmenin oluşumunda önemli bir faktör olmaya devam etmektedir. Dijital araçlar, paylaşılan etkinlikler için yeni fırsatlar sunar, ancak ebeveynlerin aracı olarak aktif rol oynamasını gerektirir.

Sonuç olarak ailelere, okuma çevrelerinde çocukların düşünme becerilerini, düşünce dünyalarını ve manevi dünyalarını zenginleştiren insani kitaplar ve metinler okumalarını tavsiye ederiz.

Çocuk edebiyatının ideolojik ve estetik yüzü hakkında konuşan Filoloji Doktoru Milletvekili Elnara Akimova, "Edebiyat her zaman insanlar hakkında yazar, insanlarla yenilenir. Çocuk edebiyatı da küçük bir insanın dünyasını yaratmak için büyük bir yürek ve büyük bir yetenek gerektiren bir alandır! Bunlar olmadan, yarının edebiyatını yaratmamız zor olurdu. Tıpkı çocukların ellerine güvenmek gibi..." dedi.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, yapay zeka, aile, kişilik, teknoloji.

THE ROLE OF THE FAMILY IN CHILDREN'S LITERATURE AND CHILDREN'S READING CULTURE IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TECHNOLOGICAL REVOLUTIONS

Abstract

Children's development and personality development are reflected in the relationships between parents and their children in various family models. With the incorporation of technology into the reading process, family role models are also changing: Parents are increasingly taking on the role of moderators of digital experiences (selecting apps, explaining interactive tasks), which requires new parenting skills digital media literacy and the ability to discuss digital content with their children.

The study demonstrates the impact of technology and artificial intelligence on children's identities through several interconnected channels:

Interactive stories with predefined tasks can foster critical thinking and problem-solving

*Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Genceviad. Edebiyat Enstitusu, zakiraalieva7@gmail.com

(especially in STEM-focused stories). However, excessively fragmented multimedia consumption can undermine deep reading skills and sustained attention.

High-quality stories have traditionally fostered empathy through character and plot sympathy. If the plot maintains psychological depth, interactivity and multimedia can strengthen emotional connection; conversely, algorithmically generated stories risk diminishing the emotional complexity necessary for the development of a moral compass.

It is important for children's literature to preserve cultural codes and traditions.

Family reading together (including in digital formats) continues to be a crucial factor in the development of bonding, language, and socialization. Digital tools offer new opportunities for shared activities, but they require parents to play an active role as facilitators.

Consequently, we recommend that families read humanistic books and texts in their reading circles that enrich children's thinking skills, intellectual worlds, and spiritual worlds.

Speaking about the ideological and aesthetic aspects of children's literature, Elnara Akimova, a Member of Parliament and Doctor of Philology, said, "Literature always writes about people, and is renewed by them. Children's literature is a field that requires great heart and great talent to create a young person's world! Without these, it would be difficult to create the literature of tomorrow. It's like relying on children's hands..."

Keywords: Children's literature, artificial intelligence, family, personality, technology.

GİRİŞ

Modern dünyamızın çocukları, yeni kültürel kodların, iletişim araçlarının ve teknolojilerin taşıyıcılarıdır. Teknolojik çağın kitaplarının TikTok ve sonsuz dijital içerik akışına sahip basılı sayfalarla rekabet ettiği bir dünyada büyürler. Çocukların dinamik bir bilgi ortamında kitap okumayı "unutacakları" yönündeki tüm öngörülere rağmen, çocuk edebiyatı aslında yeni formatlarda ortaya çıkan bir Rönesans yaşıyor. Dijital çağın önemli bileşenleri: Yapay zekâ. Yapay zekâ teknolojileri ve araçları, çocukların metin, düzyazı ve şiire erişim biçimini ve ailelerin edebiyatla etkileşim biçimini değiştiriyor. Hızla gelişen bu teknolojik süreçlerin ve yapay zekânın çocuk edebiyatını nasıl değiştirdiğini ve bu değişimlerin aile ortamında çocuğun erkekliğinin gelişimiyle nasıl bağlantılı olduğunu inkar etmek imkânsızdır.

Yapay zekâ, akıllı makineler ve bilgisayar programları oluşturmayı amaçlayan bir bilgisayar teknolojisi alanıdır. Genellikle insan zekâsı gerektiren öğrenebilen, uyum sağlayabilen ve kararlar alabilen bilgisayar sistemleri geliştirmeyi amaçlar. Sinir ağları, bilgiyi işlemek ve karar vermek için insan beyninin sinir ağına benzer bir yapı kullanan yapay zekâ modelleridir. Yapay zekâ ve çocuk edebiyatı konusu günümüzde giderek daha fazla önem kazanıyor ve bunun birkaç nedeni var. Robotların, akıllı dijital algoritmaların ve bilim kurgu programlarının her geçen yıl gerçeğe daha da yaklaştığı biliniyor. Doğal olarak çocuklar da akıllı cihazların nasıl çalıştığını, nasıl öğrendiklerini ve insanlara nasıl yardımcı olduklarını öğreniyorlar. Makine öğrenimi algoritmalarını kullanan yapay zekâ, genç okuyucuların ilgi alanlarını ve zevklerini belirleyebilir. Ayrıca, etkileşimli özellikler, ilgi çekici animasyonlar, oyun öğeleri ve etkileşimli diyaloglar çocuklarda duygusal bağları güçlendirir, empatiyi geliştirir ve hayal gücünü geliştirir.

Yapay zekâ, çocuklarla bağ kurmak için okul derslerinin yanı sıra çocuk edebiyatı, çizgi filmler, bilgisayar oyunları gibi birçok bilgiyi bir araya getirir ve bu sayede çocuklar yaşlarına uygun espriler, mizahi içerikler, film replikleri ve kitap karakterleri kullanarak öğrenirler. Ancak yapay zekâ tarafından oluşturulan herhangi bir metni düşünmeden kullanmaya hazır olan çocuklar, kendi düşüncelerini bağımsız olarak oluşturma, bilgiyi analiz etme ve sonuç çıkarma becerilerini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Gelecekte, yaratıcı bir yaklaşım ve konuya dair derin bir anlayış gerektiren durumlarla karşılaştıklarında, bu becerilerin etkinliğini sürdürmek son derece zor olabilir. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü'nün yaratıcı potansiyeli ve dünya ülkelerinin deneyimleri örneğinde, çocuk edebiyatı ve yapay zekâ ile ilgili bir dizi konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

"Edebiyat her zaman insanlar hakkında yazar, insanlarla yenilenir. Çocuk edebiyatı da küçük bir insanın dünyasını yaratmak için büyük bir yürek ve büyük bir yetenek gerektiren bir alandır! Bunlar olmadan, yarının edebiyatını yaratmamız zor olurdu. Tıpkı çocukların ellerine güvenmek gibi..." [Akimova, 6]

Çocuğun Kişiliği, Edebiyat ve Aile

Bir çocuğun kişiliğinin gelişimi, edebiyat ve ailenin geleneksel olarak aydınlanma, dünya görüşü, yetiştirme, temel eğitim, ahlak ve kültür kurumları olarak algılandığı karmaşık ve çok aşamalı bir süreçtir. Bir çocuğa iyi bir insan olmayı öğretebilirsek, ileride kendi yolunu seçecektir... - bu fikir, Ocak 2019'da "Edebiyat Gazetesi" tarafından düzenlenen Tartışma Saati'nin ana konusuydu. Toplantıda, Azerbaycan ve Türkiye çocuk edebiyatının karşılıklı gelişimi konuları geniş bir şekilde ele alındı. Etkinliğe katılanlar arasında, kardeş Türkiye'den Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği Başkanı Bican Veysel Yıldız, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Çocuk Edebiyatı Bölümü Başkanı ve şu anda Milletvekili olan Filoloji Doktoru Elnara Akimova, bölümdeki diğer bilim insanları ve "Edebiyat Gazetesi" Genel Yayın Yönetmeni ve Filoloji Doktoru Azer Turan vardı. [Akimova,5]

Bican Veysel Yıldız öncülüğünde ve sponsorluğunda Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Derneği tarafından 12. kez düzenlenen sempozyumun, Türk dünyasında çocuk edebiyatının tanıtımına önemli katkılar sağlamaya devam ettiğini belirtmek isteriz. Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne bağlı Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü'nde Çocuk Edebiyatı Bölümü'nün kurulmasının temel amacı, çocuk edebiyatı konularını kavramsal bir araştırma konusu hâline getirmekti. Azerbaycan Yazarlar Birliği'ne bağlı Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü ve Azerbaycan Yazarlar Birliği tarafından 2015 yılında düzenlenen "Çocuk Edebiyatının Durumu ve Görevleri" konulu yaratıcı konferans, edebiyat eleştirisinin dikkatini çocuk edebiyatı gibi önemli bir alana çekmede yeni bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Edebiyat Enstitüsü'nde her yıl düzenlenen "Edebi Süreç" konferanslarında çocuk edebiyatının farklı türlerine adanmış bilimsel raporların tartışılması da bu alana olan ilgiyi artırmıştır. Bu süreç, 2018 yılında Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü'nde "Çocuk Edebiyatı" araştırma bölümünün kurulmasıyla sonuçlandı ve çocuk edebiyatı araştırmalarının gelişmesi için gerekli koşulları yarattı. Yetenekli edebiyat eleştirmeni, Filoloji Doktoru Elnara Akimova başkanlığındaki "Çocuk Edebiyatı" bölümü, şu anda ülkedeki çocuk edebiyatı araştırmalarının ana bilimsel merkezi olarak kabul edilmektedir. Edebiyat Enstitüsü ve "Çocuk Edebiyatı" Bölümü çevresinde, mecazi anlamda, yeni nesil çocuk edebiyatı araştırmacıları yetişiyor. Elnara Akimova, Aygün Bağırlı, Metanet Vahid, Günay Garayeva, İlhama Ağazade, Saadet Bayramova ve Gülnar Gambarova, neredeyse her hafta ülke basınında çocuk edebiyatına adanmış makaleleriyle yer alıyor. Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde de çocuk edebiyatı araştırma geleneğinin yeniden canlandığı gözlemleniyor. Tüm bunlar, çocuk edebiyatının sorunlarının edebiyat eleştirisi biliminde yeniden hak ettiği yeri alacağına dair büyük bir umut yarattı. [Habibbeyli, 11]

Azerbaycan Çocuk Edebiyatı, sözlü halk edebiyatı örneklerinden ve klasik edebiyat mirasımızdan yararlanan tarihsel bir yol izlemiştir. Sovyet döneminde çocuk edebiyatı araştırma ve inceleme alanında belirli başarılar elde edilmiş olsa da, bağımsızlık döneminde bu yönde yapılan reformlar, Daha ciddi bilimsel yaklaşımlar için. Çocuk Edebiyatı Bölümü etkili bir bilim merkezi haline geldi. Sunumlar, toplantılar, yuvarlak masa toplantıları vb. aracılığıyla, dijital ortamın teknolojik olanaklarından yararlanarak bu edebiyatın yaratıcılarıyla canlı ve görsel temasların kurulmasını sağladı. Filoloji bilimleri doktoru, tanınmış bir edebiyat eleştirmeni ve eleştirmeni ve aynı zamanda Milli Meclis milletvekili olan Elnara Akimova'nın 2024 yılında yayınladığı "Azerbaycan Çocuk Edebiyatı: Tarihsel Deneyim ve Modern Yönler" adlı monografisi, çocuk edebiyatına kavramsal ve bilimsel bir katkıydı. Teorik ve pratik yaklaşımların bir arada ele alındığı kitap, Azerbaycan çocuk edebiyatının tarihsel aşamalarını ve çağdaş gelişim yönlerini analiz ediyordu. "Edebiyat Gazetesi"nde ilk kez "Çocuk Edebiyatı"na adanmış özel bir sayının oluşturulması da Elnara Akimova'nın bilim ve toplumdaki bu yöndeki duruşunun ve tutkusunun gerçek bir meyvesiydi. [Habibbeyli, 10]

Bu makale, bir çocuk edebiyatını şekillendiren üç ana faktörü incelemektedir. Çocuğun kişiliği - aile ortamı, çocuk edebiyatı ve teknoloji, özellikle dijitalleşme ve yapay zekâ. Zekâ araçlarının etkileşimini - çocuklara yönelik okuma biçimlerindeki değişiklikler (geleneksel ve elektronik kitaplar, dijital

kaynaklar, programlar), içerik oluşturma, yapay zekâ araçları ve bu dönüşümlerin çocukların bilişsel, duygusal ve sosyo-manevi gelişimi üzerindeki etkisini, Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü'nün faaliyetleri ve dünyada yaşanan süreçler temelinde analiz etmeye çalışacağız.

Çocuk Okumasına, Yapay Zeka ve Ulusal Kimliğe Bir Bakış

Çocuk okumasında dijital kitaplar ve teknolojiler üzerine akademik yayınlara ve ampirik araştırmalara artan bir ihtiyaç var. Modern yayıncılık uygulamalarını ve dijital platformları analiz edip çocuk psikolojisi ve aile sosyolojisi alanlarındaki kişilik gelişimi teorilerine dikkat edersek, edebiyat çalışmaları, pedagoji ve dijital kültür çalışmalarının çocuk edebiyatı alanında çok disiplinli kaynaklar olduğunu görebiliriz.

Ebeveynler genellikle çocuklarını besleyen, geliştiren ve eğiten, dünyayı (hem bugünü hem de geleceği) açıklayan ve aynı zamanda eğlendiren kitaplar ararlar. Çocuklar ise maceraları, başka dünyalara yolculukları, sıra dışı karakterleri ve olayları anlatan, fantezi ve gerçekliği dengeleyen ve olabildiğince "yalın" kitaplar ararlar. Bu tür kaynaklarda, kendilerini keşfetme arzusuyla aradıkları sorulara cevap ararlar. Genel olarak edebiyatta yenilenme ve kuşak değişimi önemli bir konudur. Bu olmadan edebiyat -çocuk edebiyatı- dinamikler ve gelişim açısından geride kalır. Üslubun özgünlüğü, düşüncenin değişimi, zamana ayak uydurma, düşünce düzeyi... Gerçekliğimiz öyle ki, çok düşünen dönemin küçük kahramanlarını basit ve ilkel bir metinle kandırmak imkânsız. Çünkü çocuklar bu basitliğin ötesindedir. [Akimova, 2]

Genel olarak, modern çağ çocuklarının kitap okumasının temel yönlerine bakalım:

- ✓ Hafıza ve kuşaklar arası iletişim - okuyarak ailelerinin dilini, mensup oldukları insanları, gelenek ve göreneklerini, kültürlerini, edebiyatlarını ve anavatanlarının tarihini öğrenirler.
- ✓ Bilişsel deneyim - değerler ve dünya görüşüyle ilgili soruları entelektüel olarak keşfetme cesaretine sahip olabilirler.
- ✓ Hoşgörü - başkalarının farklılıklarını kabul etme kültürünü, kendileri olarak kalarak dinlemeyi, anlama becerisine sahip olmayı ve etiği öğrenirler.
- ✓ Yetişkinlerle diyalog - yaşadıkları dönemden kalma kitaplarda başlayan gelecekle ilgili sohbetlere ilgi gösterirler.
- ✓ Çocukların okuması sadece eğlence değil, aynı zamanda kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı anlamanın bir yoludur.

Bu özellikleri taşıyan kitaplara -derin içerikli, mantıklı, dürüst, gerçek, nefret veya öfke aşılamayan, aksine insana insanlık aşılayan- günümüzde özellikle talep var. Unutmayalım ki, bir çocuk için kitap sadece bir hayat dersi değil, aynı zamanda kendisiyle ve dünyayla diyalog için bir araçtır. Yetişkinlerin yasaklar ve kısıtlamalar yoluyla çocukları geleneksel okumaya "geri döndürme" girişimleri anlaşılabilir. Sonuçta, Filoloji Doktoru Elnara Akimova'nın dediği gibi, hiçbir şey bir kitabın yerini tutamaz: "Sesli kitaplar, elektronik kitaplar var. Sorun değil, hepsi edebiyata doğru atılmış bir adım. Ama hiçbir şey elinizde okunan bir kitabın beyni etkileme gücünün yerini tutamaz. Bana öyle geliyor ki, bir kitaptan okuduğunuzda, imgeler ve olaylar hafızanızda daha uzun ve daha etkili bir şekilde kalır. Elektronik olarak okunan kitaplarda durum böyle değil, izlenimler emilir. Batı, çocuk edebiyatının kitap olarak yayınlanmasına büyük önem veriyor. Her yıl M. Twain'in "Tom Sawyer'ın Maceraları", A. Lindergen'in "Damdaki Carlson", Exupéry'nin "Küçük Prens", Harry Potter'ın kurgu eserleri veya Charles Perrault'un "Kırmızı Başlıklı Kız"ı milyonlarca kopya halinde yayınlanıyor. Masallara olan ilgileri hala kıskanılacak bir şey. Grimm Kardeşler'in masallarının ve Andersen'in masallarının ne kadar çok yayınlandığını bir düşünün. Neden mi? Çünkü çocuk edebiyatı, peri masalları... Masallar, efsaneler bir halkın en büyük hafıza kaynağıdır, genetik kodun taşıyıcısıdır". [Akimova, 4]

Bildiğimiz gibi iletişim, toplumun kimliğini ve kültürünü yeni nesillere aktarmak için kullandığı temel araçtır. Küreselleşen dünyada, ulusal kimlik krizi tehdidi olarak adlandırılan bir düşünce mevcuttur. Ulusal kimliğe psikolojik, edebi-kültürel, tarihsel, bölgesel vb. açılardan bakıldığında, ulusal kimlik derin kökleri olan sembolik bir alan olarak temsil edilebilir. Bu alanda, kültürlerini, ahlaki-toplumsal

değer sistemlerini, kültürel normlarını ve ideallerini yaratıp koruyabilen bir halkın genetik hafızasının taşıyıcıları olan nesiller yetişir. Çocuk edebiyatına ciddi bir yaklaşımın ulusal bağnazlık duygusuna dayandığı nokta da budur.

Yapay Zeka ve Edebi Yaratıcılık

Yapay zekanın katılımıyla yaratılan edebi yaratıcılık, edebiyat yazma ve algılama süreçlerine yeni bir bakış açısı getirir. Makine öğrenimi algoritmaları, büyük hacimli metinleri analiz eder ve farklı yazarların üslup unsurlarını birleştirerek benzersiz hikâyeler yaratmayı öğrenir. Yapay zekanın edebi yaratıcılık üzerindeki etkisi günümüzde çocuk edebiyatını da es geçemez. Aynı zamanda, insanların ve algoritmaların ortak yaratıcılığı, bireysel yaratıcılığın erişemeyeceği benzersiz sanatsal örneklerin yaratılmasına da yol açabilir. Algoritmalar, farklı stillere hızla uyum sağlayabilir ve daha önce bir insan yazarın erişemediği türlerde metinler yaratabilir. Yapay zeka edebiyatının geleceğine dair vizyon, insan ve makine yaratıcılığının dinamik bir şekilde bir arada var olmasını gerektirir. Yapay zekanın çocuk edebiyatına müdahalesi, yalnızca metinlerin yaratılma biçiminde bir değişiklik değil, aynı zamanda insan hayal gücünün ufkunu genişletmek için de bir fırsattır. Peki yapay zeka, çocukların hayal gücünü, bilişini, ahlaki ve manevi dünyasını, dünya görüşünü, hoşgörüsünü ve ulusal bağnazlığı olumlu yönde nasıl etkileyebilir? Filoloji alanında doktora yapmış ve çocuk edebiyatı araştırmacısı olan İlhama Ağazade'nin sözleriyle: "Kelimelerin gücüne ikna etmek! İnternet çağında, günümüzün teknolojik medeniyet çağında, bunu yapmak iki kat daha zordur. Ancak arzu ve bağnazlığın olduğu yerde, tüm zorlukların zamana ve koşullara tabi olduğu söylenir. Bunu aşan çocuklar, tüm dünyaya karşı durup yüksek sesle 'Büyüyorum, millet!' deme hakkına sahiptirler!"[Ağazade, 21].

Suudi yazar ve filozof Tevfik Seyf, "Yapay Zeka Kimliğe Bir Tehdit Mi?" başlıklı çalışmasında, yapay zekanın kişilik üzerindeki etkisine yol açacak olası süreçleri analiz ediyor. Nesiller arası iletişim kanallarının daraldığı üç konuya özellikle değiniyor:

Birincisi: Yapay zeka, alıştığımız internette gezinme veya ağ iletişimi gerekliliklerinin ötesine geçen teknik gereksinimlere sahip kültürel/tarihsel bir aşamadır.

İkincisi, yeni neslin bilgi kaynaklarına erişim kapasitesi artacak, dolayısıyla kimliğin şekillenmesinde içsel faktörlerin rolü azalacaktır. Üçüncüsü; yapay zekâ, toplumun kültür ve değer sistemleri içinde daha önce tanımlanmamış, dolayısıyla mevcut ahlaki ve geleneksel sistemin kapsamına girmeyen yeni bir ekonominin ortaya çıkışını müjdelemektedir. [Tevfik, 16]

Bu üç meselenin her biri, kalıtsal kişilik bileşenleri ile yapay zekânın kontrol ettiği yoğun iletişim aşamasındaki yeni teknolojik dünyanın etkileri arasındaki bağlantı zincirini işaret etmektedir.

Yapay zekâ dünyayı değiştiriyor ve bugün onu öğrenen çocuklar gelecekteki başarılarının temellerini atıyorlar. Çocuğunuz erken yaşta yapay zekâ (AI) becerilerini geliştirerek, problem çözme becerileri, dijital okuryazarlık ve etik farkındalık kazanacak ve yapay zekâyla dolu bir geleceğe hazırlanacaktır. Çocukları yapay zekâ ile öğrenmeye teşvik etmek, onları yalnızca gelecekteki kariyer fırsatlarına hazırlamakla kalmaz, aynı zamanda yaşadıkları dünyayı daha iyi anlamalarına ve olumlu yönde şekillendirmelerine de yardımcı olur. Teknolojik süreçler ve yapay zekâ araçları, çocuk edebiyatını dönüştürerek kişiselleştirme, etkileşim ve içeriğe geniş erişim için yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu değişimler, çocukların kişiliklerinin bilişsel, duygusal ve sosyo-kültürel deneyimler yoluyla gelişimini etkilemektedir. Olumlu bir etki, ancak teknolojinin aile ve eğitim ortamına bilinçli bir şekilde entegre edilmesiyle mümkündür: sanatsal içeriğin niteliğini korumak, kültürel kodları korumak ve ebeveynler ile öğretmenlerde dijital okuryazarlığı geliştirmek. Bu tür önlemler alınmadığı takdirde, riskler (yüzeysel okuma, kültürel referansların kaybı, etik olmayan içerik) önemli olmaya devam edecektir. Gelecekteki araştırma perspektifleri arasında, yapay zekâ tarafından üretilen hikâyelerin çocukların empati ve ahlaki gelişimi üzerindeki etkisine dair ampirik çalışmalar ve dijital hikâyelerin bağlamları içindeki uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Yapay zekâ ile ilgili olarak, Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü, hafızayı onarma, algılama, kavrama ve yorumlama yöntemlerinde köklü değişiklikler yapma, dünya deneyimini ulusal bağlama dahil etme, çağa ve dünyanın hızına ayak uydurma vb. gibi yeni görevlerden sorumludur. "Genel

olarak edebiyatımızda hangi süreçler yaşanıyorsa, hangi eğilimler izleniyorsa, çocuk edebiyatında da bunun tezahürlerini görüyoruz. Günümüzde çocuk edebiyatında bazı başarılı örnekler ortaya çıkıyor, ancak niceliğin niteliği aşması süreci hâlâ önümüzde. Baskı olanaklarının bolluğu ve bunu mümkün kılan kontrol mekanizmalarının ortadan kalkmasının, baskı olanaklarının bolluğu ve kontrol mekanizmalarının ortadan kalkmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Ancak çocuk edebiyatına ticari çıkarlarla yaklaşılamaz. Mesele şu ki, yetişkinlerin seçme şansı var. Yani seçimlerini belirli kriterlere göre yapıyorlar. Herhangi bir metinden en azından birkaç cümle okuyabilir ve tatmin olmazlarsa bir kenara koyabilirler. Ancak çocuklar bu şekilde seçme yeteneğine sahip değiller. Bu nedenle, bu çalışmadan sorumlu olan herkes - yazardan Metni kimlerin oluşturduğundan, metnin yayınlanmasında çalışan yayınevlerine geri bildirim veren belirli kişilere kadar, herkes, her olayda kendini sorumlu hissetmelidir... [Akimova, 3]

Dijital Teknolojiler ve Okuma Aracı Olarak

Ebeveynlerin çocuklarının kimliklerinin gelişimi ve oluşumuna yönelik tutumları, çeşitli aile modellerine yansır. Teknolojinin okumaya dahil edilmesiyle birlikte, aile rol modelleri de değişiyor: Ebeveynler, dijital deneyimlerin (uygulamaları seçme, etkileşimli görevleri açıklama) giderek daha fazla moderatörü olarak hareket ediyor ve bu da yeni ebeveynlik becerileri - dijital medya okuryazarlığı ve çocuklarıyla dijital içerikleri tartışabilme becerisi - gerektiriyor. Operative Media'ya yaptığı açıklamada, ünlü yazar ve şair Geşem Necefzade, çocuk edebiyatının etkisinin yalnızca yazılı metinle değil, aynı zamanda bu edebiyata yönelik tutum ve ebeveynlerin yaklaşımıyla da ilişkili olduğunu özellikle belirtiyor: "Çocuk edebiyatı, ancak ilgi varsa işlevini yerine getirebilir. Bu ilginin oluşumu öncelikle ebeveynlere bağlıdır... Çocuk edebiyatının temel amacı, çocuğun ahlak anlayışını ve konuşma becerisini şekillendirmektir. Ancak bu etki, ancak çocuk onu çocuk olarak kabul eden bir ortamda büyürse mümkündür. Yani ebeveyn çocuğa özgürlük vermeli, onu olduğu gibi - bir çocuk olarak - kabul etmelidir." [Najafzadeh, 15]

Şu anda, bu teknolojilerin yapay zekânın kontrol ettiği bir toplumda çocuklarda beceriler geliştirme potansiyeline sahip olması heyecan verici. Bu dünya görüşüyle ilgili cevaplarını aradığımız birçok endişe ve soru var. Dahası, ebeveynleri en çok endişelendiren konu, çocukların çevrelerindeki insanlardan ziyade yapay zekâya daha fazla bağlı olma eğiliminde olmaları. Özellikle eğitim ve sosyal ortamlarda yapay zekâ ile etkileşim kuran çocuklar birçok avantaj ve zorlukla karşı karşıya kalıyor. Yapay zekâ teknolojileri artık çocukları çevreleyen ortamda her yerde bulunuyor. Çocukların eğitim biçimlerini, dünya görüşlerini, eğitimlerini ve hatta sosyalleşmelerini değiştiriyorlar.

Geleceğin çocuk kitapları sadece bir bilgi veya eğlence aracı değil, aynı zamanda nesillerin buluşabileceği özel bir alan, diyalog ve karşılıklı anlayış için bir yer. Dijital teknolojiler, metinle etkileşim kurmanın yeni bir yolu. Yetişkinlerin bu doğal süreçte yapabileceği en önemli şey, bu yeni okuma alanında çocuklarla birlikte olmak, benzersiz özelliklerini anlamak ve ustalaşmaktır. Harvard Eğitim Enstitüsü'nde eğitim profesörü olan Ying Xu, çocukların ve ailelerin refahını destekleyen Yapay Zeka (YZ) teknolojileriyle ilgilenmektedir. [Ying Xu,19]

Çocuklara yönelik önyargılı, yanlış veya uygunsuz içerikleri azaltmak ve ortadan kaldırmak için kamuoyu ve uzman kontrolü mekanizmaları oluşturmanın yanı sıra, çocuklarla çalışan paydaşların sürece dahil edilmesi de gereklidir. Örneğin, aynı televizyon programı çocuklar üzerinde farklı etkiler yaratabilir. Ve bazen bu, çocuğun gerçekten bir aile üyesinin yanında oturup oturmadığına veya onu çevreleyen bilgi ortamına bağlıdır.

Çocuklar YZ ile öğrenme etkinliklerine katıldıklarında, uygunsuz, yanlış veya önyargılı içeriklerle karşılaşabilirler. Çocukların gelişen dünya anlayışları, YZ'ye insan benzeri özellikler atfetmelerine ve bu teknolojilere yönelik beklentilerini zayıflatmalarına yol açabilir. Bu bağlamda, YZ okuryazarlığını teşvik etmek ve YZ'nin çocuk gelişimindeki potansiyelinden tam olarak yararlanmak için etik sorunları ele almak üzere araştırmalara ihtiyaç vardır.

Çocuklar ve ergenler, deepfake (gerçek gibi görünen ancak yapay zeka tarafından oluşturulan fotoğraf ve videolar) gibi zararlı içeriklere karşı özellikle savunmasızdır ve bunlarla mücadele etme yetenekleri daha düşüktür. İspanya'nın küçük bir kasabasındaki birkaç öğrenci, sınıf arkadaşlarının "çıplak"

fotoğraflarını oluşturmak için üretken modeller kullandığında, deepfake'ler için sosyal medya algoritmaları bu tür içeriklerin yaygın olarak paylaşılmasını engelledi. [How AI, 12]

Ailede ve Okulda Okuma Sorunları ve Yapay Zeka

Son yıllarda, çocuk edebiyatı için dijital formatlara olan ilgi önemli ölçüde arttı: araştırmalar, okul öncesi ve ilkokul çocukları için tasarlanmış e-kitapların, etkileşimli kitapların ve özel programların sayısının arttığını gösteriyor. Dijital kitap ve program katalogunu incelediğimizde, geleneksel hikâye anlatımı yöntemlerini yeniden şekillendiren multimedyanın (ses, animasyon, etkileşimli etkinlikler) yaygın kullanımını gözlemleyebiliriz.

Aynı zamanda, çocuk edebiyatına ve eğitim materyallerine (örneğin, dijital kütüphaneler ve ses tabanlı programlar) kitlesel erişimi teşvik eden platformlar ve programlar ortaya çıkıyor ve yeni aile okuma deneyimleri yaratıyor: tablet paylaşımı, sesli kitap dinleme, sahne ve karakterlerin etkileşimli tartışmaları. Çocuklar için edebiyat ve eğitim içeriklerini bir araya getiren hedefli hizmetler şimdiden yaygınlaşıyor.

Araştırmalar, yapay zekanın yaratıcı hikâyeler yaratabildiğini gösteriyor. JPT Chat gibi gelişmiş sistemler, yüksek kaliteli, anlatım açısından ilgi çekici hikâyeler üretebiliyor. Bu araç, yazarların yeni fikirler keşfetmesine ve yaratıcı süreci çeşitlendirmesine yardımcı olabilir. Yapay zekâ, makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak genç okuyucuların ilgi alanlarını ve zevklerini belirleyebilir. Bu durumda, kullanıcı verilerini analiz ederek, ilgi alanlarına uygun geleneksel veya sanal kitaplar önerebilir. Bu tür kişiselleştirmeler, çocuk kitlesini çekmeye ve elde tutmaya yardımcı olabilir. Yapay zekâ destekli araçlar, yazarların yenilikçi hikâye anlatımı tekniklerini kullanmalarına yardımcı olabilir.

Ancak, sinir ağları tarafından yazılan çocuk metinlerine dikkat edersek, çeşitli varyasyonlarda karakterlerin hiç gelişmediğini gözlemleyeceğimizi belirtmek gerekir. Eylemlerin kendisi durumu hiçbir şekilde değiştirmez, sadece olay örgüsünü mevcut duruma geri döndürür. Herhangi bir alt metin, derinlik veya ahlaki değer yoktur. Sinir ağı, eylemlerin anlamını ve yönünü anladığı, ancak bu eylemlerin duygusal önemini kavrayamadığı için tamamen düz ve kuru bir olay örgüsü yaratır.

Diğer yandan, normal çocuk masallarının kahramanları, hedeflerine ulaşmak için zorlukların üstesinden gelir ve sonunda farklı insanlar olarak ortaya çıkarlar: daha zeki, daha kurnaz, daha güçlü vb. Adaleti sağlamak, normal masal kahramanları için de yaygın bir motiftir.

Araştırmalar, eğitim içeriklerini kişiselleştirmek, değerlendirmeleri otomatikleştirmek ve çocuklarda STEM becerilerini geliştirmeyi amaçlayan hikâyeler ve etkinlikler de dahil olmak üzere materyaller geliştirmek için yapay zekâ araçlarının kullanımına olan ilginin arttığını göstermektedir. Bu eğilimler, yapay zekânın çocuk metinleri ve eğitici hikâyelerin oluşturulması ve dağıtımı için ekosisteme giderek daha fazla entegre olduğu hipotezini desteklemektedir. (Gelecek, 17]

Harvard Eğitim Enstitüsü'nde profesör olan Ying Xu, "Asıl soru, çocukların yapay zekâ ile etkileşimden, diğer insanlarla etkileşimden sağladıkları faydayı sağlayıp sağlayamayacaklarıdır," diyor. Örneğin, okuma gibi aktiviteler sırasında soru soran yapay zekâ arkadaşları, çocukların kavrama ve kelime dağarcığını geliştirebilir. [Ying Xu, 20] Ancak araştırmacı, yapay zekânın bazı eğitimsel etkileşimleri simüle edebilse de, insan etkileşimlerinden kaynaklanan daha derin bağlantıları ve ilişkileri tam olarak kopyalayamayacağını vurguluyor.

Ying Xu, eğitimcilerin ve ebeveynlerin, çocukların yapay zekâ ile etkileşimlerini eleştirel düşünmeyi ve sağlıklı sınırları teşvik edecek şekilde yönlendirebilecekleri konusunda ısrarcı. "Bu yüzden hem umutların hem de endişelerin haklı olduğunu düşünüyorum. Ancak asıl soru şu: Bu belirsizlik karşısında yapay zekâya nasıl yaklaşmalıyız? Bence, iyi tasarlanmış, çocuk merkezli yapay zekâyı, çocukların gelişimini desteklemek için değerli bir araç olarak benimsemeliyiz. Bunu insan etkileşiminin yerine geçecek bir araç olarak değil, çocukların aileleri, öğretmenleri ve akranları." [Ying Xu, 20]

Bunu yapmak için öncelikle çocukların canlı bir insanla değil, bir programla etkileşimde bulunduklarını anlamalarına yardımcı olmalıyız. Bu netlik, kafa karışıklığını önlemeye ve yapay zekâ ile daha etkili etkileşim kurma becerilerini güçlendirmeye yardımcı olacaktır.

İkinci olarak, karakterlerin çocuklarla ortak okuma için etkileşim kurmasına olanak tanıyan bir yapay zekâ geliştirmek de mantıklıdır. Çoğu yapay zekâ ürününden farklı olan şey, bu yapay zekânın yalnızca çocuklara talimat vermekle kalmayıp, aynı zamanda ebeveynleri çocuklarıyla tartışmalara katılmaya zorlamak için de talimatlar vermesidir. Sonuç olarak, ortak etkinlikler yoluyla aile ilişkilerini güçlendirir.

Çocuk hakları savunucuları, yapay zekâ ile etkileşimin olası olumsuz sonuçları konusunda farkındalık yaratmanın önemini vurguluyor ve ebeveynleri ve öğretmenleri bu konuların tartışılmasına aktif olarak katılmaya çağırıyor. İnternet Önemlidir raporunun sonuçları incelendiğinde, gençlerin büyük dil modelleriyle etkileşiminin çift yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu teknolojiler bir yandan kişisel gelişim ve eğitim için benzersiz fırsatlar sunarken, diğer yandan sosyal izolasyona ve iletişim ve arkadaşlık hakkında gerçekçi olmayan fikirlerin oluşmasına yol açabilir. [Çocuklar, 18]

Bu nedenle, "kalp" ve "düşünce" rolünü yerine getirecek fırsatları, araçları vb. kullanmak gerekir. Ebru Auf, Üretken Yapay Zeka ve Hızlandırılmış Mühendislik alanında ileri teknolojiler konusunda eğitim almış olan GPT Akademisi'nin kurucu ortağıdır. [Ebru, 9] Yapay zekâ teknolojileri konusunda kullanıcılar için yüksek kaliteli, etkileşimli ve ilgi çekici kaynaklar geliştirme konusunda uzmandır. Ebru Auf, yapay zekânın özgünlüğü ve özgünlüğüyle ilgili temel endişeleri şu şekilde özetlemektedir:

Duygusal derinlik: Yapay zekânın insan deneyimlerini ve duygularını tam olarak yansıtması zordur.

Sanatsal buluş: Algoritmaların tamamen yeni ve özgün fikir ve temalar keşfetme kapasitesi sınırlıdır.

Kültürel bağlam: Yapay zekânın bir eserin ardındaki kültürel arka planı ve kodları anlaması zordur.

Etik sorumluluk: Çocuk edebiyatında sunulan değerlerin ve mesajların uygunluğu ve kontrol edilebilirliği tartışma konusudur.

Ebru Auf'un endişelerine dayanarak, ailelere, eğitimcilere ve yayıncılara aşağıdaki önerileri sunmanın uygun olduğunu düşünüyoruz:

Aileler için: Etkin paylaşımlı okuma -formatından bağımsız olarak- önemini korumaktadır: Konuları tartışın, sorular sorun, kitap olaylarını çocuğun gerçek hayatıyla ilişkilendirin; ekran süresini yönetin ve eğitici değeri olan programlar seçin.

Eğitimciler için: Basılı metinlere ek olarak dijital hikâyeleri bilinçli bir şekilde öğretim sürecine entegre edin; çocukların eleştirel medya okuryazarlığı becerilerini ve medya içeriklerini tartışma becerilerini geliştirin. Öğretmen, çocuğa sadece bilgi veren ve onu eğiten bir kişi değil, aynı zamanda ona yön veren, kişiliğini şekillendiren ve değerler aşılayan bir kişidir. Yapay zekâ çağında öğretmen faktörü daha da önemli hale gelecek. Öğretmen, çocuklara sadece teknolojiyi doğru kullanmayı değil, aynı zamanda düşünmeyi, empati kurmayı ve bir ekip kurmayı da öğretmeye devam edecek. Başka bir deyişle, yapay zekâ eğitimde "beyin" rolünü üstlenecekse, öğretmen her zaman "kalp" rolünde kalacaktır. [Karimova, 13]

Çocuklar için elektronik ve etkileşimli kitapların, basılı yayınların statik dijital kopyalarından farklı olduğu unutulmamalıdır: animasyon, ses, etkileşimli öğeler ve anlama görevleri içerirler. Bu formatlar algı kanallarını (işitsel, görsel, motor beceriler) genişletirken, aynı zamanda yüzeysel okuma riskini artırır ve etkileşimin zayıf olduğu durumlarda dikkati azaltır. Önerilen platformlar ve özel algoritmalar, kitapları çocuğun yaşına, konusuna ve önceki tercihlerine göre seçer; bu da aynı anda okuma motivasyonunu artırabilir ve karşılaşılan hikâye yelpazesini daraltabilir. Yapay zekâ araçları, metin, resim ve senaryo üretebilir. Çocuk edebiyatı bağlamında bu, kişiselleştirilmiş hikâyelerin (çocuğun adı ve ilgi alanları da dahil olmak üzere kişiselleştirilmiş olay örgüsü) hızlı bir şekilde oluşturulması için fırsatlar sunar, ancak sanatsal niyetin kalitesi, etik (içeriğin doğruluğu, tarafsızlık) ve yazarlık konusunda tartışmalı soruları gündeme getirir.

19 Mart 2025'te Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, "Azerbaycan Cumhuriyeti 2025-2028 Yapay Zeka Stratejisi"nin onaylanmasına ilişkin bir Kararname imzaladı. Kısa süre sonra Bakü'de Yapay Zeka Akademisi'nin (AI Academy) açılış töreni düzenlendi. Yapay Zeka Akademisi'nin temel amacı, yapay zeka alanında uzmanlar yetiştirmek ve ülkede dijital dönüşümü hızlandırmaktır. Akademi ayrıca, gelecekte Azerbaycan'ı yapay zeka eğitimi ve yenilikçi projelerin uygulanması konusunda bölgede lider bir merkez haline getirmeyi hedeflemektedir. ANAS Başkanı Akademisyen

İsa Habibbeyli liderliğinde, yapay zeka teknolojilerinin beşeri bilimler alanında uygulanması yönünde önemli adımlar atılmaktadır. Yapay zekanın tarih, dil bilimi, edebiyat, felsefe ve diğer bilim alanlarında kullanımı, bu alanların daha hızlı öğrenilmesi için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Tüm bu süreçler, Azerbaycan'da çocuk edebiyatı ve yapay zekanın buluştuğu, yazarların, edebiyat eleştirmenlerinin, yayıncıların, ailelerin, teknolojik ve pedagojik çevrelerin dünya ülkelerinin deneyimlerinden yaratıcı bir şekilde yararlanarak yeni sorumluluklar ve zorluklarla karşı karşıya kaldığı yeni bir bilgi ortamı yaratmaktadır. Çocuk edebiyatının gelişimi, biraz meslektaşlık gerektiren bir alandır. Yani iş sadece iyi bir metin ortaya çıkarmakla bitmiyor; onun yayımlanması, basım düzeyi, okuyuculara ulaştırılabilme olanağı, kütüphanelere sunulması, çocuk basınında dağıtılması ve mümkünse çocuk tiyatrosunda sahne çözümü bulunması da genel çalışmanın ayrılmaz bir parçası haline gelen konulardır. " [Akimova, 4]

Türk çocuk edebiyatı yayıncıları (Tudem, Yapı Kredi ve diğerleri dahil) dijital pazara uyum sağlıyor: kataloglarını elektronik formatlara taşıyor, platformlarla iş birliği yapıyor ve multimedya ürünleri sunuyor. Bu durum, yüksek kaliteli ulusal edebiyatın dijital ortamda korunması için potansiyel yaratıyor, ancak etkileşimli ve yaşa uygun içerik oluşturmak için editoryal ve metodolojik becerilere yatırım yapılmasını gerektiriyor.

Türkiye'de, eğitim ve öğretmen eğitimi düzeyinde dijital ve yapay zekâ okuryazarlığına artan bir ilgi var; müfredat uyarlamaları ve öğretmen eğitimleri, okulların hikâye anlatımı ve çocuklarda dijital becerilerin geliştirilmesi için yapay zekâ araçlarının kullanımına nasıl geçiş yaptığını etkiliyor.

Özellikle 2025'in "Aile Yılı" ilan edilmesiyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, sosyal hizmetlerin dijital dönüşümünü hızlandırıyor. Bakanlık, vatandaşların sosyal yardım ve hizmetlere daha kolay erişimini sağlamak için yapay zekâ destekli yeni bir yönetim modeli başlattı. Yapay zekâ tabanlı çözümler, aileler için destek mekanizmalarını güçlendirecek, yardıma ihtiyaç duyan vatandaşları daha erken tespit edecek ve devlet kaynaklarının daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Yeni yönetim modeli, elde edilen verilerin analiz edilmesiyle sosyal hizmetlerin daha verimli kullanılmasını da hedefliyor. Yapay zekâ destekli karar destek mekanizmaları sayesinde Bakanlık, geleceğe yönelik daha doğru öngörülerde bulunabilecek. Dijitalleşme, aile politikalarının kapsamlılığını artırmanın yanı sıra, Türkiye'nin sosyal hizmetler alanındaki potansiyelini uluslararası düzeyde örnek teşkil edecek bir seviyeye taşıyacak. [Aile, 1]

İtalya, 14 yaşın altındaki çocukların yapay zekâ kullanabilmesi için ebeveyn onayı gerektiren bir yasayı onaylayan Avrupa Birliği'ndeki ilk ülke oldu. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Danimarka ve İsveç'te, düşük, orta ve yüksek sosyoekonomik geçmişe sahip 7-12 yaş arası çocukların gelecekteki akıllı cihazları, oyuncakları ve mevcut yapay zekâ teknolojilerini nasıl algıladıklarını belirlemek için çalışmalar yürütülüyor. Bu tür bir çalışma, çocukların başlangıçta yapay zekâ teknolojilerine şüpheyle yaklaşmalarına rağmen, onlarla etkileşim kurmaktan keyif aldıklarını ve arkadaş canlısı olduklarını ortaya koydu. [Druga, 8]

Sonuç

Genel olarak, kardeş Türkiye de dahil olmak üzere dünyanın önde gelen diğer ülkelerinin deneyimlerine kapsamlı bir şekilde bakıldığında, teknolojik yeniliklerin ve yapay zekanın dinamikleri çocukların geleceği perspektifinden ele alındığında, riskleri en aza indirmemize, büyüyen neslin bilimsel bilginin yanı sıra ahlaki, ulusal, kültürel ve insani değerler edinmesine ve yapay zekanın bireyin potansiyelini daha iyiye doğru genişletmesine yardımcı olabilir.

Yapay zekanın doğru kullanımının, çocuk edebiyatının geleceğini şekillendirme ve yeni nesillerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirme konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğunu kabul etmeliyiz. Gözlerimizin önünde, gelecekte çocuklardan ve gençlerden oluşan okuyucu kitlesi arasında popüler olacak ayrı bir nöro-edebiyat türü ortaya çıkıyor. Geleceğin Bilgi Toplumu, bugünün çocukları ve genç neslidir. Ailelere, okuma çevrelerinde çocukların düşünce, düşünce ve manevi dünyalarını zenginleştiren insani kitaplar ve metinler okumalarını tavsiye ederiz.

"Edebiyat her zaman insanlar hakkında yazar ve onlarla yenilenir. Çocuk edebiyatı da küçük bir insanın dünyasını yaratmak için büyük bir yürek ve büyük bir yetenek gerektiren bir alandır! Bunlar

olmadan, yarının edebiyatını yaratmamız zor olurdu. Tıpkı çocukların ellerine yaslanmak gibi..." [Akimova, 6]

Kaynakça

1. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında Yapay Zeka Destekli Yeni Dönem/ (2025)/ 02 Ekim. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanliginda-yapay-zeka-destekli-yeni-donem
2. Akimova, Elnarə. (2019)Çağdaş uşaq ədəbiyyatının problemləri - zamandan gələn notlar... /Ədəbiyyat qəzeti, 18 dekabr https://literature.az/?page=339&newsId=115685&lang=aze
3. Akimova, Elnarə. (2023). Bizdə uşaqyazıçısınao qədər də ciddi yanaşmırlar /Ədəbiyyatq əzeti, 08 yanvar.https://oxu.az/cemiyyet/elnare-akimova-bizde-usaq-yazicisina-o-qeder-de-ciddi-yanasmirlar-foto
4. Akimova, Elnarə.(2023)Kəmiyyətin keyfiyyəti üstələdiyi uşaq ədəbiyyatı /Ədəbiyyat qəzeti, 09 yavar. https://edebiyyatqazeti.az/news/muzakire/9861-kemiyyetin-keyfiyyeti-usteledigi-usaq-edebiyyati
5. Akimova, Elnarə. (2019). Uşağa yaxşı insan olmağı öyrədə bilsək sonrakı həyatında yolunu özü seçəcək. / Ədəbiyyat qəzeti, 22 yanvar. https://edebiyyatqazeti.az/news/muzakire/3041-usaga-yaxsi-insan-olmagi-oyrede-bilsek-sonraki-heyatinda-yolunu-ozu-ececek?fbclid=IwAR0bqn3gfw850xG8hMlL86CYpD_ptRHNyLcBHjETrIHreIxM6Z3lfUBrBj0
6. Akimova, Elnarə. (2025) Uşaq ədəbiyyatının ideya-estetik siması - Elnarə Akimova yazır... https://manera.az/index.php?newsid=10730
7. Bircan, M. A., Uyanık, G. K., & Yıldız, E. (2025). Exploring the use of artificial intelligence tools in storytelling education: A study with Turkish pre-service teachers. Journal of Education and Learning, 14(2), 45–59. https://doi.org/10.5539/jel.v14n2p45
8. Druga, S., Vu, S.T., Likhith, E. & Qiu, T. (2019). Inclusive AI literacy for kids around the world: In Proceedings of ACM Fablearn conference (Fablearn'19). ACM, New York, NY, USA, Article 4, 8 pages. https://doi.org/10.475/123_4.
9. Ebru Auf.(2024). Yapay Zekâ ile Edebiyatın Yeni Ufukları: Yaratıcılık mı, Yoksa Taklit mi? ...30 nisan, 2024...https://bizimcagedebiyat.com/yapay-zeka-ile-edebiyatin-yeni-ufuklari-yaraticilik-mi-yoksa-taklit-mi-2/
10. Həbibbəyli İsa.(2024). Uşaq ədəbiyyatına yüksək nəzəri-estetik meyarlar səviyyəsindən baxmağın örnəyi. Ədəbiyyat qəzeti, 09 dekabr. https://senet.az/bloq/usaq-edebiyyatina-yuksek-nezeri-estetik-meyarlar-seviyyesinden-baxmagin-orneyi-7240
11. Həbibbəyli, İsa.(2020).Uşaq dünyasında ədəbiyyat və uşaq ədəbiyyatı dünyası - İsa HƏBİBBƏYLİ 12.06.2020... https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/5754-usaq-dunyasinda-edebiyyat-ve-usaq-edebiyyati-dunyasi
12. How AI can have negative impacts on children.(2024) 20. November 2024 .. https://www.unicef.ch/en/current/news/2024-11-20/how-ai-can-have-negative-impacts-children
13. Kərimova, Samirə. (2025). Süni intellekt uşaqların analiz qabiliyyətini zəiflədirmi? – Şərh... Azərbaycan müəllimi, 25 sentyabr.https://muallim.edu.az/news/suni-intellekt-usaqlarin-analiz-qabiliyyetini-zeifledirmi-serh-68d4ec3265f7798e6b886a4c
14. Qocamanlı, Nərmin. (2025). Uşaq ədəbiyyatının mənəvi tərbiyədə rolu...13.06... https://operativmedia.az/post/91957/usaq-edebiyyatinin-menevi-terbiyede-rolu
15. Nəcəfzadə, Qəşəm. (2025). Uşaq ədəbiyyatının mənəvi tərbiyədə rolu...13.06... https://operativmedia.az/post/91957/usaq-edebiyyatinin-menevi-terbiyede-rolu
16. Tevfik Seyf. (2023). Yapay zeka kimlik için bir tehdit mi?.... 4 mayıs…. https://www.indyturk.com/node/629316/d%C3%BCnyadan-sesler/yapay-zeka-kimlik-i%C3%A7in-bir-tehdit-mi
17. Thefuture of education utilizing artifical intellegene in turkey/ The new oriental workgroups, recurrent

neural networks, and classroom clustering./ (2022)/ 11 https://www.nature.com/articles/s41599-022-01284-4?utm_source=chatgpt.com

18. Uşaqlar və yeniyetmələr daha çox süni zəka ilə ünsiyyətə üstünlük verirlər. (2025) 16.07.2025...https://technote.az/suni-zeka-ve-elm/usaqlar-ve-yeniyetmeler-daha-cox-suni-zeka-ile-unsiyyete-ustunluk-verirler
19. Ying Xu. (2024). Growing Up with Artificial Intelligence: Implications for Child Development Ying Xu, Yenda Prado, Rachel L. Severson, Silvia Lovato, and Justine Cassell.D. A. Christakis, L. Hale (eds.), Handbook of Children and Screens, https://doi.org/10.1007/978-3-031-69362-5_83https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-69362-5_83First Online: 06 December 2024
20. Ying Xu. (2024). The Impact of AI on Children's Development. Says Assistant Professor Ying Xu, but AI literacy is essential. Posted October 2, 2024By Jill Anderson. https://www.gse.harvard.edu/ideas/edcast/24/10/impact-ai-childrens-development.
21. Ağazadə, İlhamə. Uşaqların Sevgi Nəğməsi: Mən Böyüyürəm, İnsanlar!//Ədəbiyayt Qəzeti, 2024, 04iyun...URL: https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/11786-usaqlarin-sevgi-negmesi-men-boyuyurem-insanlar.

TATAR HALK MASALLARININ ETNO-KÜLTÜREL YÖNLERİ VE KİŞİSEL GELİŞİM İÇİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Leyla MİNGAZOVA*

Özet

Makale, Tatar halk masallarının etno-kültürel yönlerini ve kişiliğin gelişimi için önemini incelemeye adanmıştır. Ayrıca, entelektüel ve duygusal mirasın anlaşılması ve incelenmesinin, sadece genç bir insanda ulusal soy kodunun eğitimine ve korunmasına katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda ulusal-zihinsel ve evrensel değerler oluşturduğunu kanıtlamaktır.

Çalışmanın amacı, masalların etno-kültürel eğitim ve çocuklarda manevi ve etik niteliklerin oluşumu için bir araç olarak rolünü belirlemektir. Çalışmanın mantığı, K.D. Ushinsky'nin pedagojik kavramına göre halk pedagojisi yaratmaya yönelik ilk girişimler olarak hareket eden halk masallarının halk pedagojisinin orijinal anıtları olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Teorik temel, etik normların ve ulusal fikirlerin özümsenmesini teşvik eden peri masallarının tür ve stil özelliklerinin analizine dayanmaktadır. Metodolojik yaklaşım, Tatar masallarının içeriğinin ve eğitim potansiyelinin analizini içermektedir.

Çalışma, Tatar folklorunun çocuklarda ve gençlerde ahlaki niteliklerin, anavatan sevgisinin ve kültürel geleneklere saygının oluşmasında önemli bir rol oynadığı sonucuna varmaktadır. Yazar, Tatar halk masallarının erişilebilir bir biçimde ulusal tarihin hareketini ve kilit aşamalarını kaydettiği, Tatarlar ve diğer halklar arasındaki ilişkilerin doğasını açıkladığı, dünya görüşünün bireysel ulusal ilkelerini ortaya koyduğu ve eğitici ve didaktik tutumlar içerdiği sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatar folkloru, masallar, etno-kültürel yönler, kişilik, gelişim.

ETHNO-CULTURAL ASPECTS OF TATAR FOLK TALES AND THEIR SIGNIFICANCE FOR PERSONAL DEVELOPMENT

Abstract

The article is devoted to the study of ethno-cultural aspects of Tatar folk tales and their significance for the development of personality. And, to prove that the comprehension and study of intellectual and emotional heritage, not only contributes to the education and preservation of the national genocode in a young person, but also forms national-mental and universal values.

The purpose of the work is to identify the role of fairy tales as a means of ethno-cultural education and formation of spiritual and ethical qualities in children. The rationale of the study is based on the recognition of folk tales as original monuments of folk pedagogy, which, according to the pedagogical concept of K.D. Ushinsky, act as the first attempts to create folk pedagogy. The theoretical basis is based on the analysis of genre and style features of fairy tales that promote the assimilation of ethical norms and national ideas. The methodological approach includes an analysis of the content and educational potential of Tatar fairy tales.

The study concludes that Tatar folklore plays a significant role in the formation of moral qualities, love for the native land and respect for cultural traditions in children and young people. The author came to the conclusion that Tatar folk tales in an accessible form record the movement and key stages of national history, explicate the nature of relations between Tatars and other peoples, reveal individual national principles of worldview, and contain educational and didactic attitudes.

Keywords: Tatar folklore, fairy tales, Ethno-cultural aspects, Personality, Development

* Tataristan, Kazan Federal Üniversitesi Filoloji ve Kültürlerarası İletişim Enstitüsü Tatar Edebiyatı Bölümü Tataristan / Kazan, leila.kfu@inbox.ru, leila69@inbox.ru

Günümüzün küresel ve çok kültürlü toplumunda, kaliteli eğitim ve kişisel gelişim, etnik, kültürel ve dilsel çeşitliliğin önemini kabul eden dünya görüşünün yeniden düşünülmesini gerektirmektedir. Bu durum, eğitim uygulamalarını zenginleştirebilecek ve bireyin çok yönlü gelişimine katkıda bulunabilecek yenilikçi bir olgu olarak unutulmuş halk etiği ve pedagoji geleneklerinin yeniden canlandırılması ihtiyacını vurgulamaktadır.

Etno pedagojinin bir parçası olarak kabul edilen etno kültürel eğitim, yerli kültürün derinlemesine anlaşılmasını çok etnikli algı genişliğiyle birleştiren etno kültürel mirasa hakim olma sürecidir. Modern toplumda iki temel çizgide işlev görür: etnik kimliğin korunması ve ulusal bir dünya görüşünün oluşturulması. Bunda merkezi rolü, sözlü halk sanatı eserleri, özellikle de K. D. Ushinskii'nin ilk olarak adlandırdığı peri masalları oynar. D. Uşinski bunları halk pedagojisinin ilk parlak girişimleri olarak adlandırmıştır[1]. Bu bağlamda Tatar halk masalları, etno kültürel mirasta benzersiz bir fenomen olarak özel bir yere sahiptir. Sadece ulusal gelenekleri korumak ve aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda bir kişide manevi ve etik nitelikler geliştirerek kişiliğin oluşumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Bu masallar dünya görüşünü, çevremizdeki dünyaya karşı tutumumuzu şekillendirir ve eleştirel düşünme ve empati gelişimini teşvik eder. Böylece, Tatar halk masallarının incelenmesi, modern dünya koşullarında uyumlu bir şekilde gelişmiş ve kültürel olarak bilinçli bir kişinin oluşumunda önemli bir unsur haline gelir.

Tatar Masallarının Etno-Kültürel Özellikleri

Tatar masalları, halkın tarihi ve kültürel mirasının eşsiz bir bileşimini temsil eder. Genellikle, gelişmiş şehirlerin varlığına rağmen göçebe geleneklerini koruyan Türk halklarının karakteristik göçebe yaşam tarzının unsurlarını yansıtırlar. Masallarda doğaya saygı ve diğer halklarla dostane ilişkiler temaları öne çıkmaktadır. Örneğin, «Aigali Batır», «Tanbatır», «Turay Batır», «Kamır Batır» ve «Dutan Batır» gibi kahraman-batır kahramanlarının hikayeleri, Tatar kültüründe önemini koruyan cesaret ve onur ideallerini ortaya koymaktadır[2;3;4;5]. Bu hikâyeler, ana karakterlerin kahramanlıkları aracılığıyla ifade edilen halkın özgürlük ve bağımsızlık arzusunu vurgular. Batır sadece bir aile kurmak için çabalamakla kalmaz, aynı zamanda topraklarını düşman işgalcilere karşı savunur. Örneğin «Dutan-batır» masalında, kahraman gençliğinden itibaren güç ve cesaret gösterir[2:430]. Bir bogatyr atı seçtikten sonra, kendisi ve kardeşleri için gelin aramaya gider, müttefiklerle tanışır ve düşmanları yenerek ve şehirleri kurtararak kahramanlık gösterir. Hikaye, Tatarlar da dahil olmak üzere Türk halkları için önemli bir değer olan akrabalık bağlarının önemini vurgulamaktadır. Bu, Kur'an'da yansıtılır ve yüzyıllar boyunca gözlemlenmiştir. Tatar masalları bu nedenle sadece eğlendirmekle kalmaz, aynı zamanda önemli kültürel ve ahlaki dersler de verir.

Aile değerlerine, özellikle de «ana hakkı» olarak bilinen anneye duyulan sevgi ve saygıya vurgu yapan Tatar masalı «Beyaz Kurt», bu fikirleri kayıp annesini arayan bir kahramanın hikayesi üzerinden anlatır. Kahraman altmış yaşındaki bir aygıra tutunur ve tehlikeli engelleri aşar. Aygır, «Bu sular, ateşler ve dağlar, insanların Diyu krallığını terk etmelerini önlemek için yapılmıştır...» diye uyarır [5:170]. Ancak aygır bile daha fazla gidemez ve kahramana «Daha fazla gitmeme izin yok. Şimdi üzerimden in ve bu kum dağının diğer tarafına geçmeye çalış, orada anneni bulacaksın. Ama diğer tarafta kötü tanrılar, vahşi aslanlar ve ejderhalar var»[5:176]. Kahraman korkmadan yoluna devam eder. Samrug kuşu kılığına giren Beyaz Kurt bile «Kaf Dağı'nın tepesine çıkacağım ve ötesine geçmeme izin yok» diye uyarır[5:186]. Ancak kahramanımız cesaretini gösterir, Diyu'nun kalesine sızar ve annesiyle diğer esirleri kurtarır. Annesine olan sevgisi her türlü engelden daha güçlü olduğunu kanıtlar.

Tatar geleneklerine göre en küçük oğul, başkalarının isteklerine bakmaksızın, evlendikten sonra anne babasının evinde kalır, anne babasına bakar ve ancak onlar öldükten sonra gerçek bir efendi olur. Bundan önce, onlara bakmak ve kız kardeşlerini ve ağabeylerini ziyarete davet etmek ve onlara mirastan pay ayırmak gibi eski gelenekleri korumakla yükümlüdür. Masallarda, daha zor bir sosyal ve ev içi durumda olan küçük oğul veya erkek kardeş, genellikle ebeveynlerinin kurallarına sadık kalan ideal bir kahraman olarak tasvir edilir. Tüm zorlukların üstesinden gelen ve sonunda mutluluğu bulan çok yönlü olumlu, girişimci bir gözü pek olarak tasvir edilir. «Altın Elma», «Zarya-

batyr», «İyilik İçin Kötülükle» gibi masallarda, küçük kardeş, ağabeylerinin baskısına rağmen kazanan olur ve finalde onları geçer.

Üvey kızlar ve üvey çocuklarla ilgili masallar da ahlaki ve manevi içerikle doludur. Onlara yönelik saygılı tutum, yerli olmayan bir çocuğun aile içindeki zor konumuyla açıklanmaktadır. Fazladan bir ağız olarak algılanan kızlar için bu durum özellikle zordu. Dönemin yasalarına göre, kız çocuklarına toprak tahsis edilmez, mirastan pay alamazlar ve yetimler sosyal olarak hiç korunmaz ve ebeveynleri olan çocukların sahip olduğu hakların çoğuna sahip olmazlardı. «Annen ölünce ırmağın kurur», «Annesi ölen çocuğa ağlamayı öğretme», «Annen yabancıysa baban da senin olmaz» atasözleri yetimlerin aşağılanmışlığını ve savunmasızlığını ifade eder [6]. Yetimin ve yerli olmayan çocuğun bu sosyal konumu masallara geniş ölçüde yansımıştır. Bu masallarda insanlar yerli olmayan çocukları himayeleri altına alır, zor durumlarında onlara yardım eder, üvey annelerinin zulmünden kurtarır ve masalın sonunda onları mutlulukla ödüllendirirler. Böyle bir hikayeye örnek olarak «Üvey Kız» masalı verilebilir[7]. Aile üvey kızı sevmez ve zavallı kızı bir orman sığınağında bırakmaya karar verir. Ağabeyi onu ormana götürmüş ve ona çilek toplamasını söylemiş:

- Git çilek topla. Baltamın sesi kesilince gelirsin[7].

Üvey kız böğürtlen toplamaya gitmiş ve ağabeyi balta sesi çıkarmak için odunları büyük bir ağaca asmış, atına binmiş ve eve dönmüş. Kız, ağabeyinin onu bıraktığı yere döndüğünde, ağabeyi gitmişti ve orman karanlık ve korkutucuydu. Bundan sonra birçok macera yaşamış ama nazik, çalışkan ve dürüst karakteri sayesinde tüm zorlukların üstesinden gelmiş. Sonunda, kötülüğe karşı zafer kazanmış olarak bir sandık dolusu altınla evine dönmüş. Bu masal herkesin hak ettiğini aldığını öğretir: iyilik ve çalışkanlık ödüllendirilirken, kötülük ve ihanet cezalandırılır. Çalışkanlık Tatarların karakterinde ve zihniyetinde yerleşiktir.

Genç nesil, masal karakterlerinin imgelerinde rol modelleri bulur. Genç okuyucular yavaş yavaş ahlaki ilkeleri özümser ve bunların rehberliğinde sosyal olarak onaylanan eylem ve eylemleri gerçekleştirmeye başlar. Zamanla bu kurallar alışkanlıklara ve ardından da inançlara dönüşür. Sovyet bilim adamı V.Y. Propp, masalın kendi içinde çalışkanlık, bağlılık ve duyarlılık gibi ebedi değerleri barındırdığını ve bunun da ona kalıcı bir değer kazandırdığını belirtmiştir [8: 384].

K.D. Ushinsky sözlü halk sanatının eğitici özelliklerine büyük önem vermiştir. Folklor sayesinde çocukların küçük yaşlardan itibaren manevi kültürün unsurlarını öğrendiklerini, ana dillerinin becerilerinde ustalaştıklarını, halklarının psikolojik özelliklerini ve karakteristiklerini tanıdıklarını savunmuştur. Olay örgüsünün dinamizmi, ifadelerin sadeliği ve imgeselliği çocuğun hafızasına hızla kazınır, entelektüel yeteneklerini geliştirir ve ona düşüncelerini doğru bir şekilde ifade etmeyi öğretir [1]. Masallar aracılığıyla ulusal eğitim sistemi, çocukların uyumlu bir şekilde gelişmesine, görev, sorumluluk, insanlara saygı ve sevgi duygusu geliştirmelerine yardımcı olur. V.A. Sukhomlinsky, bir çocuğun kişiliğinin uyumlu bir şekilde oluşmasında masalların özel rolünü vurgulamıştır. Masalın güzellikten ayrılamayacağına ve onun sayesinde çocuğun dünyayı sadece aklıyla değil kalbiyle de öğrendiğine, etrafındaki dünyanın olaylarına ve olgularına tepki verdiğine ve iyi ile kötüye karşı tutumunu ifade ettiğine inanıyordu. Ona göre, ideolojik eğitimin ilk aşaması da masal sayesinde gerçekleşir, çünkü çocuklar fikri ancak canlı imgelerle somutlaştırıldığında anlar. Gerçekten de olay örgüsünün eğlenceli doğası, iyimserlik ve komiklik genç okuyucuların ilgisini çekmekte, bu da masalı etkili bir eğitim aracı haline getirmektedir [9:320]. Masalların çocuğun hayal gücünü ve yaratıcı yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olduğunu, onu düşünmeye ve bağımsız olarak çözüm aramaya teşvik ettiğini belirtmek de önemlidir. Dijital teknolojiler ve bilgiyle dolu günümüz dünyasında masallar, ahlaki açıdan istikrarlı ve uyumlu bir şekilde gelişmiş bireylerin yetiştirilmesine yardımcı olmada önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Tatar halk masalı «Şurale «ye dönelim. Bu hikâyede bir yiğit yakacak odun almak için ormana gider ve kötü ruh Şurale ile karşılaşır. Şurale, kimin kimi gıdıklayarak öldüreceğini öğrenmek için yiğitle gıdıklama oyunu oynamayı teklif eder. Kahraman durumun tehlikeli olduğunu fark eder ve hileye başvurmaya karar verir. Sorar: «Kütüğü kama ile birlikte al ve arabaya sürükle, o zaman her şeyi kabul edeceğim»[5:82]. Şurale boşluğu yakalar ve yiğit baltasıyla kamayı vurarak kötü adamın parmaklarını ağaç gövdesine sıkıştırır. Shurale yalvarır: «Bu suçu kime hatırlatmam gerektiğini söyle bana». Oduncu, «Benim adım Byltyr («geçen yıl» anlamına gelir),» diye cevap verir ve ormandan

kaçar. Shurale kardeşlerini çağırır. «Seni kim gücendirdi kardeşim?»- Öfkelenirler. «Ben «geçen yıl» kırıldım», diye bağırır Şurale. «Peki şimdi neden ağlıyorsun?» - Akrabaları güler[5:83]. Aptallığının farkına varan Şurale en derin çalılığa saklanır ve bir daha kimse tarafından görülmez. Bu masalın ahlaki mesajı, kötülüğün ancak yok etmeye değil yaratmaya kararlı, nazik ve asil bir kişi tarafından yenilebileceğidir. Bununla birlikte, Shurale'nin hem olumlu hem de olumsuz özellikleri bir araya getiren bir orman ruhu imgesi olduğunu unutmamak önemlidir. Bu masal çocuklara doğaya karşı dikkatli olmayı ve saygı duymayı ve her yaratığın hem aydınlık hem de karanlık bir tarafı olduğunu öğretir. Çocukların empati ve çevrelerindeki dünyayla başa çıkarken denge bulma becerilerini geliştirmeye yardımcı olur.

Masallarda genellikle çeşitli karşıt çiftler, imgeler-antipodlar vardır: kral ve köylü, zengin adam ve fakir adam, molla ve hizmetçi, zeki ve aptal, çalışkan ve tembel. Karşıt güçler ya da nitelikler çarpışır, mücadele eder ya da yarışır. Karmaşık sorular ve ustaca cevaplar üzerine kurulu bilmece masallarında, tarafların antitezi de ortaya çıkar ve antitez nükte ile iç içe geçer. Bu tür masallara örnek olarak «Kayınvalidenin Üç Kızı», «Akıllı Kız», «Akıllı Asker» ve diğerleri verilebilir.

Pedagojik Değer

K.D. Ushinsky'nin pedagojik konseptine göre, halk masalları halk pedagojisi yaratmaya yönelik ilk girişimleri temsil eder. Çocukların etik normları ve ulusal fikirleri içselleştirmelerine yardımcı olurlar[1]. Masalların tür ve üslup özelliklerinin incelenmesi, kültürel değerleri nasıl aktardıklarını anlamamızı sağlar. Masallar, basit ve erişilebilir formlar aracılığıyla ulusal tarihin hareketlerini, halkların ilişkilerini ve bireysel dünya görüşlerini ortaya koyar. Örneğin hayvan masalları, eski insanların doğuştan gelen özelliklerin hayvanların da karakteristik özelliği olduğuna nasıl içtenlikle inandığını göstermektedir. Hayvanların konuşabildiğine ve düşünebildiğine (antropomorfizm) ve hatta kendisinin onlarla akraba olduğuna inanmıştır. Hayvanlarla akrabalık inancı, ilkel komünal sistemde her klanın bir hayvanı atası olarak görmesine yol açmıştır (totemizm). Bu hayvan, yani totem, klanın koruyucusu olarak kabul edildiğinden öldürülemezdi. Bu inancın bir sonucu olarak hayvan kültü ortaya çıkmıştır. Eski insan çeşitli hayvanların özelliklerini, alışkanlıklarını ve ilişkilerini iyi biliyordu ve bu bilgi masallara yansıtılarak çocuklara aktarılıyordu.

Peri masallarının bir başka önemli özelliği daha vardır: insan kusurlarını alegori yoluyla tasvir ederler. Hayvan davranışları, insanlar arasında bulunan ahlaksızlıkları kınamak için kullanılır. Örneğin, «Yüce Horoz» ve «Şah Horoz» masallarında narsist ve böbürlenen horoz imgeleri kibir, küstahlık, böbürlenme, aldatma ve korkaklıkla alay etmek için kullanılır. Bazı masallarda, kıssadan hisse çıkarılır, örneğin «Başkalarının iyiliğinden faydalananı işte böyle rezil bir son bekler»[3:488]. Bu nedenle, halk masalları genç nesillerde ahlaki kuralların ve kültürel değerlerin oluşmasında önemli bir rol oynar, sadece bir eğlence kaynağı olarak değil, aynı zamanda önemli bir eğitim aracı olarak da hizmet eder.

«Kedi, Kaplan ve insan», «Aslan, Kurt ve Tilki», «Ayı, Tilki ve İnsan», «Keçi ve Kurt», «Aptal Kurt», «Çıplak Kurt», «Tavşan ve Cesur Horoz» ve diğerleri gibi masallarda, hayvanlar arasındaki kavgalar ve dostluklar, birlikte hareket etme ve iletişim kurma yetenekleri insan ilişkileriyle uyumludur. Bu masallar, zayıfın güçlü tarafından ezilmesi gibi insanlar arasındaki ilişkilerin yanı sıra sosyal ve ahlaki ve ahlaki temaları da yansıtır. Bu nedenle, bu tür eserler çocukların yetiştirilmesinde ve pedagojik amaçlarla yaygın olarak kullanılmaktadır. Birçok masalda, kompozisyon yapısının her detayı ve unsuru ana hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır - sosyal veya insani ahlaksızlığın kökenini ortaya çıkarmak ve onu kınamak. Bu, grotesk, ironi, hicivsel portre unsurları ve mizahi diyalog gibi çeşitli sanatsal araçlarla gerçekleştirilir.

Peri masalları genellikle zayıf, hatta evcil hayvanların yırtıcı hayvanlara karşı kazandığı zaferi gösterir. Kural olarak, zafer kurnazlık ve zeka yardımıyla elde edilir. Başka bir deyişle, kaba güç her zaman zeka ve akıllılıkla tezat oluşturur. Örneğin, kurnaz Tilki, kendisinden fiziksel olarak daha güçlü olan yırtıcıları genellikle alt eder. «Beşik Yapan Tilki», «Ayı ve Tilki» ve «Tilki ve Kurt» gibi masallarda Ayı ve Kurt kendilerini Tilki karşısında aptal bir konumda bulurlar. Ancak, evcil hayvanlar ya da kuşlarla olan karşılaşmalarda, «Horoz ve Tilki», «Keçi ve Koyun» ve «Zeki Kurnazlık Masalı» gibi masallarda olduğu gibi, Tilki ya da diğer vahşi hayvan her zaman kaybeden tarafta kalır. Bunun

nedeni, hayvancılık ve çiftçilik Tatarların en eski ekonomik faaliyet biçimlerinden biri olduğu için, insanın yakınında yaşayan hayvanlara sempati göstermesidir.

Bir başka geleneksel kanon: «Kedi, Aslan ve Adam», «Ayı ve Üç Kız», «Yaşlı Kadın ve Ayı», «Kurt ve Terzi», «Ayı, Adam ve Tilki», «Salam-Torkhan - Çarın Damadı» vb. masallarda olduğu gibi, en güçlü yırtıcı bir erkekle karşılaştığında, kural olarak erkek üstün gelir.

Böylece, çalışma Tatar halk masallarının ahlaki niteliklerin, vatan sevgisinin ve kültürel geleneklere saygının oluşumunda önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Sözlü halk sanatının bu eserleri, ulusal tarihin ana aşamalarını kaydetmekte, Tatarlar ve diğer halklar arasındaki ilişkilerin doğasını ortaya koymakta ve önemli eğitim tutumları içermektedir. Tatar masallarının entelektüel ve duygusal mirasının anlaşılması ve incelenmesi sadece ulusal soy kodunun eğitimine değil, aynı zamanda ulusal ve evrensel değerlerin oluşumuna da katkıda bulunur.

Sonuç olarak, Tatar halk masallarının kültürel kodların ve ahlaki ilkelerin aktarılmasında güçlü bir araç olduğu vurgulanmalıdır. Sadece bireyin iç dünyasını zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda eleştirel düşünce ve duygusal zekanın gelişimine de katkıda bulunurlar. Küreselleşme ve kültürel entegrasyon bağlamında, bu tür masalların korunması ve tanıtılması, kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi ve ulusal kimliğin güçlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, Tatar halk masallarının incelenmesi hem akademik camia hem de genel kamuoyu için önemli ve anlamlı olmaya devam etmektedir.

Literatür:

1. Ushinsky K. D. Bir eğitim öznesi olarak insan. Pedagojik an- tropoloji deneyimi. URL: https://e.lanbook.com/ reader/book/30546/#1 (referans tarihi: 12.09.2024).

2. Tatar halkının yaratıcılığı. Peri masalları. Üç cilt halinde. Kh. Usmanov. - Kazan: Tatgosuzdat, 1954. - 604 6. kit. baskı, 1977, 1979, 1981.

3. Tatar halkının yaratıcılığı. Kristomati. F. Urmancheev, K. Minnullin tarafından yapılmıştır. - Kazan: Eğitim, 2004. - 488 s.

4. Tatar halkının yaratıcılığı. Bilimsel araştırma ve folklor örnekleri. 1. Kitap. - Kazan: Okul, 2005. - 135 s. Tatar halyk iҗaty. Әkiyatlәr. Өç tomda. H. Usmanov. - Kazan: Tatgosizdat, 1954. - 604 6. Kit. nashr., 1977, 1979, 1981.

5. Tatar halk sanatı. Hayvanlar hakkında masallar. Sihirli peri masalları. 15 cilt halinde. Cilt 1. - Kazan: Məgarif, 2008. - 456 б.

6. https://tt.wikibooks.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80_%D1%85%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BA_%D0%BC%D3%99%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B%D3%99%D1%80%D0%B5

7. https://yalkyn.ru/news/ijat/gi-kyz-kiyate

8. Propp V. Я. Rus peri masalı. Moskova: Labi-Rint, 2008. 384 c.

9. Sukhomlinsky V. Kalbimi çocuklara veriyorum. Kavramsal, 2019. 320 c.

KIRIM TATAR ÇOCUK ŞİİRİNİN EĞİTİM POTANSİYELİ (SEYRAN USEİNOV'UN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE)

Dr. Öğr. Üyesi Lilya MEMETOVA*

Özet

Büyüyen neslin eğitimi, karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Onun çerçevesinde edebî eserler özel bir yere sahiptir, hususen şiirler. Kendi ritmikliği ve uyumu nedeniyle şiirler küçük dinleyici ve okuyucuların eğitimini destekleyebilen çok uygun araçtır. Kırım Tatar çocuk şiirinin eğitim potansiyelini Seyran Useinov'un şiirleri aracıyla incelenmesi Kırım Tatar çocuk edebiyatı tarihinin henüz öğrenilmemiş güncel konulardan biridir.

Seyran Useinov, Kırım Tatar'ların Vatan'a avdet dönemi (XX yy. son yılları) millî eğitim-öğretim sisteminin yeni koşullarda oluşumu üzerine büyük hizmetler veren şahıstır. Pedagojik faaliyetinden dolayı okullar için ilk Kırım Tatar ders kitapları, eğitim kılavuzları hazırlamasıyla sürekli meşgul olan Seyran Useinov çocuk edebiyatı alanına da eserler vermeye başlamıştır. Onun çocuklara yönelik şiirsel eserleri şu dönem millî ulusal eğitim ve öğretim sürecinin temelini oluşturmuşlar. Çalışmamız, şairin çocuklar için yazdığı şiirleri üzerine yapılmış araştırmadır. Eserler, konu açısından ele alınırken onların eğitim yönleri ve çocukların yetiştirilmesinde önemi açıklanmıştır. Araştırma sayesinde Seyran Useinov'un XX yy. sonu – XXI yy. başı Kırım Tatar çocuk edebiyatının gelişimine verdiği katkısı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyran Useinov, Kırım Tatar çocuk edebiyatı, şiirleri, eğitim.

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE CRIMEAN TATAR CHILDREN'S POETRY (USİNG THE WORK OF SEYRAN USEİNOV AS AN EXAMPLE)

Summary

The educating of the younger generation is a complex and multifaceted process. The Literary works, particularly the poetry, occupies a special place within this process. Due to its rhythm and harmony, poetry is particularly relevant for the very young readers and is suitable for the implementing educational goals. The educational potential of Crimean Tatar children's poetry through the lens of Seyran Useinov's works is a relevant and unexplored aspect of the history of national children's literature.

Seyran Useinov is a figure who made a significant contribution to the development of the national education system during the repatriation of the Crimean Tatars to(Crimea) или (their historical homeland. Due to his teaching activities, and involvement in the creation of the first teaching books and textbooks for schools, Seyran Useinov began writing his first works for children. His children's works formed the foundation of the national education process of that time. Our work is dedicated to learning of his poems written for children. By analyzing the works thematically, we identify their important educational aspects and determine Seyran Useinov's contribution to the development of the Crimean Tatar children's literature in the late 20th and the early 21st centuries.

Keywords: Seyran Useinov, Crimean Tatar children's literature, poems, education.

Günümüzdeki millî edebiyat biliminin gelişiminde bazı Kırım Tatar çocuk şair ve yazarların eserleri araştırmacıların dikkati dışında bulunur. XX-XXI kavşağında çocuklara yönelik eserler yaratan şair Seyran Useinov'un edebî mirası da halâ bilimsel araştırmaların söz konusu olmamıştır. Bundan dolayı Seyran Useinov'un çocuk şiirlerinin eğitim niteliği açısından incelenmesi güncel konulardan biridir.

* Fevzi Yakubov adına Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi / Kırım, lliy2019lily@gmail.com

Araştırmamızın amacı Seyran Useinov'un şiirsel mirasının eğitim potansiyelini öğrenmektir.

Seyran Useinov'un çocuklara adanmış şiirsel çalışmalarının ilk incelenme deneyimi çalışmanın bilimsel yeniliğini oluşturur.

Önceden söylediğimiz gibi Seyran Useinov'un şiirleri bilim açısından öğrenilmemiştir, sadece medyada (Каджаметова, 2018), (Чилингирова, 2017), (Чилингирова, 2017), (Чилингирова, 2023) ve R. Fazil, S. Nagayev (Фазылов, Нагаев, 2001), Z. Kurtnezir (Куртнезир, 2017) gibi bazı eleştirmenlerin çalışmalarında dolaylı bahsedilmiştir.

"Kırım Tatar Edebiyatı Tarihi yazarları, S.Useinov'un henüz öğretmenlik yolunda ilerlerken çocuklar için şiirler yazdığını, birçok şiirlerinin de müziğe uyarlandığını söylerler (Фазылов, Нагаев, 2001). Gazeteci Z. Kurtnezi onun 2004 senesine kadar yazdığı eserler listesini derlemiştir(Куртнезир, 2017).

Fergana Devlet Enstitüsü Filoloji Fakültesi mezunu Seyran Useinov'un çocuk edebiyatına gelişi hemen olmamıştır. XX yüzyılın 90.cı seneleri Kırım'daki aktif pedagojik ve metodik faaliyeti bunun nedeni olmuştur. Kırım Tatarlarının vatana avdet döneminin eğitim, öğretim ve metodolojik kitapların kıtlığı koşullarında köy okulu öğretmeni Seyran Useinov kalemi eline almıştır.Yerel gazeteye verdiği bir röportajda çocukların dil öğrenmesini kolaylaştırmak amacıyla o, Kırım Tatarcasında sayılar ve bilmeceler, şiirler yazmaya başladığını söylemiştir (Чилингирова, 2023).

Böylece pedagojik, metodolojik, filolojik ve yazma faaliyetlerini uyumlu bir şekilde birleştiren Seyran Useinov, Kırım Tatar çocuk edebiyatına girmiş ve genç okuyucular için zengin bir edebî miras bırakmıştır.

Şairin çocuklara yönelik farklı konulu eserlerin sayısı iki yüze kadardır. Bazıları renkli resimli baskılardır (Усеинов, 2003), (Усеинов, 2008), (Усеинов, 2016), diğerleri resimli bilgi ansiklopedisi ve şiirsel alfabe niteliğindedir (Чилингирова, 2017). Seyran Useinov'un eserleri ders kitaplarında ve süreli yayın sayfalarında yayınlanmışlar.

Seyran Useinov'un çocuk şiirleri dünya hakkında özel bir vizyona sahip çocuk milletine yöneliktir. Şair, kendi eserleriyle genç okuyucuyu erişilebilir bir biçimde çevre dünyayla tanıştırır, en sık bulunan bitkilerden bahseder ve onlara sevgi aşılar.

Örneğin, "Melevşeler" şiiri:

Melevşelerni sevem,
Künde baqıp sevinem,
Melevşeler mor aça,
Nazik qoqular saça (Усеинов, 2016).

Eserde şair menekşenin renk yönünü, kokulu özünü vurgular. Seyran Useinov'un çocuk şiirlerindeki çiçekçilik çok zengindir, yazar genç okuyucuyu bahçe ve kır çiçekleri dünyasına getirir, süs ve meyve ağaçlarını tanıtır, onlara doğayı sevmeyi, ona saygı göstermeyi öğretir.

Doğa konusu şairin mevsimlerle ilgili eserlerinde devamını bulmuştur. "Baar Kele" eserinde şair, kış soğuğundan sonra çevre dünyanın dönüşümünü anlatır:

Yeşillene dere-tepe,
Aqbardaqlar horan tepe,
Özenlerde suvlar şuvlay,
Keniş çölde işler başlay(Усеинов, 2016).

Yazarın manzara eseri kısalığı ve imgeleri ile, çocukların hayal gücünü motive eder, düşünme yeteneğini geliştirir, doğal fenomenler hakkında bilgi edinmelerini katkılar ve çevrelerindeki dünya güzelliğini görmeyi öğretir.

Seyran Useinov'un eserlerinin tematik paleti, hayvanlar ve kuşlar hakkındaki şiirlerden de oluşuyor. Örneğin, "Papiy nedir?"*:*

Papiy – o öyle bir quş,
Suvnı pek seve bayğuş.
Göllerde papiy yaşay,

Sıvalçan, böcek aşay(Усеинов, 2016).

Tavşan, öküz, keçi, kirpi vb. ile ilgili şiirleri yapı olarak aynıdır, yani kısadan fauna temsilcisinin özellikleri söz konusu olmuştur.

"Quş sesleri" eserinde şair kuşların konuşmasını anlatır:

Qarğa ğar-ğar ğarqılday,..
Qazlar ğaq-ğaq ğaqılday ...(Усеинов, 2017) vb.

Şiirsel dil aracılığıyla doğa ile tanışan genç okuyucu, hayvanlar ve kuşlar hakkındaki bilgilerini zenginleştirir, çevreye karşı sevgi ve nezaket duygusuyla dolup taşır, ana dilinin inceliklerini öğrenir.

Seyran Useinov'un şiirinde ana dil teması özel bir yer tutar. Tüm hayatını Kırım Tatar dilinin zengin geleneklerini incelemeye ve biriktirmeye adamış, kaybolmasından endişelenen ve popülerleştirmeye çalışan Seyran Useinov, okuyucuya eğitici bir şekilde hitap eder, herkesin anadili bilmesini, öğrenmesini teşvik eder. *"Öz Tilini Bilsin Erkes", "Til – Bizim Temelimiz", "Tuvğan Tilim! Güzel Tilim, Kene Yaşa!", "İlk Evelâ Öz Tilim"*vb. şiirleri ana dile saygı, onun öğrenilmesi ve korunması için açık çağrıdır.

Tuvğan tilni candan seve
Er bir insan balası,
Bu sevgini ona aşlay
Anasınen babası.

Tildir bizni birleştirgen,
Bizlerni adam etken,
Dertleşmege imkan bergen,
Yoq bir şey tilge yetken.

Dünya malı fayda bermez
Bir millet ilsiz olsa,
Biñ peşman da hayır etmez
Balalar tilsiz qalsa.

Yeter endi, keldi vaqıt
Evallıqtan çıqayıq,
Halqımızınñ qartı-yaşı,
Kitaplarnı açayıq.

Öz tilini bilsin er kes,
Maqsadına irişsin,
Öz tilinde yengil serbest
Bülbül kibi laf etsin(Усеинов, 2015).

Bu ve buna benzer eserlerle tanışan çocuklar, anadilini sevmeyi ve ona sadık olmayı öğrenirler.

Şairin vatansever yönelimli eserleri ayrı dikkate lâyıktır.*"Qırım", "Vatanımsıñ, güzel Qırım", "Bayraq"*, ve diğer şiirlerinde Seyran Useinov anavatanın öneminden*"Sensiz mağa ömür yoq", "Dertke derman yalılarıñ"* gibi satırlarla bahsediyor.Şair, Vatan'a olan sınırsız sevgisini ve ona hayran kaldığını söz konusu eder:

Sevem seni, güzel Qırım,
Tabiatıñ pek dülber.
Qayda barsam, qayda baqsam,
Cennet kibi er bir yer!(Усеинов, 2015).

Seyran Useinov'un şiirleri ruhun derinliklerine nüfuz ederler ve parlak bir his verirler, okuyucuların kalplerinin Vatan'asevgi ve saygı ile dolmasını sağlarlar.

Şairin yaratıcı birikimi, aynı zamanda günlük temalar üzerine şiirlerden de oluşur. *"Meryem Nağış*

Nağışlay", "Qardan Adam" ve diğer şiirleri buna örnek verilebilir. Bu şiirler nesneler ve fenomenler hakkında bilgi verirler, ahlâk değerleriyle eğitirler. *"Men Anamnen Laf Etem", "Hoş Keldiniz Evime!"*eserleri müzik eşliğinde seslendirilmiş, şair henüzhayattayken yaygın bir ün kazanmışlardır.

Bugün menim işim çoq,
Oturmağa vaqtım yoq.
Yahşı aşlar pışecek,
Tuvğanlarım kelecek.

Buyuruñ tuvğanlarım,
Sevgili adamlarım.
Hoş keldiñiz evime
Canım sizge sevine.

Selâm berip kelgenge,
Baş üstümde yerim bar.
Meni sayıp sevgenge,
Törüm boş, aş-suvum bar.

Buyurıñız, dost-eşlerim,
Sayğılı köydeşlerim.
Hoş keldiñiz evime
Canım sizge sevine(Усеинов, 2015).

Seyran Useinov kendini yetenekli bir çevirmen olarak da sunmuştur. Birçok çocuk edebiyatı klasiklerinin eserlerini Kırım Tatar diline çevirileri onun kalemine aittir. Çevirdiği eserler aracılığıyla şair, küçük okuyucularının eğitim öğretim gelişimini destekler. K. Çukovskiy, S. Marşak'ın vb. eğitici nitelikli eserleri çocukların aksiolojik görüşlerinin oluşumunu sağlarlar.

Seyran Useinov'un çok yönlü kişiliğinin şiirsel bir yolda da başarılar kazandığınıvurgulamamız gerekir.İnce psikolojizmi, küçük okuyucusuna olan samimi sevgisi sayesinde Seyran Useinov, XX-XXI yüzyıllarının kavşağındaki Kırım Tatar çocuk edebiyatının yazarları arasında sağlam bir yer edinmiştir. Şiirlerinin kahramanları çocukların, hayvanların, kuşların kendileridir. Eserleri anlaşılır ve erişilebilir bir biçimde yazılmıştır, özlü, öğrenmesi kolaydır. Onlar çevrelerindeki dünyaya, anavatanlarına, ana dillerine karşı nezaket ve sevgiyle doludurlar. Çocukların yeni bilgilerin oluşumuna, bilişsel ve kişisel niteliklerin gelişimine katkıda bulunurlar.

KAYNAKÇA

Усеинов С.(2008).Бала шиирлери. Акъмесджит: Тезис. 24 с.

Усеинов С. (2016). Бала шиирлери. Симферополь: Тезис.8 с.

УсеиновС. (2003).Йылнынъ дёрт мевсими. Симферополь: Оджакъ. 16 с.

Каджаметова С. (2018). Эльвила, къыйметли устаз! Голос Крыма new.. № 27 (170). С. 4.

Куртнезир З. (2017). Къырымтатар эдиплери: омюр ве яратыджылыкълары акъкъында къыскъа малюматлар. Текмилленген, тюзетильген экинджи нешри. Симферополь: ООО «Элиньо».340 с.

Усеинов С. М. (2015). Мен анамнен лаф этем: Балалар ичюн шиирлер ве йырлар. Симферополь: Форма.180 с.

Усеинов С. М. (2017). Небатат ве айванат алемиСимферополь: издательство ООО «Форма». 24 с.

Усеинов С. (2024). Байракъ [Электронный ресурс]Арманчыкъ: сайт. – URL:https://armanciq.ru/bayragyim/

Фазылов, Р., Нагаев, С. (2001). Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. – Къырым девлетокъув-педагогика нешрияты, Симферополь. 640 с.

Чилингирова Г. (2017). В яркий мир родного языка С книжками Сейрана-оджа!Голос Крыма new. №42 (134). С. 4.

Чилингирова Г. (2018). СейранУсеинов: Национальное государство внутри себя, своей семьи способно решить проблему сохранения родного языка. Голос Крыма new. №12 (155). С.4.

Чилингирова Г. (2023). Сейран Усеинов – собиратель жемчужин родного языка и Учитель учителей. Голос Крыма new. №10. С. 4.

Эй, ана тиль! Эй, тувгъан тиль! … (2008). Тертип этиджилер: Р. Фазыл, Ш. Селим. Симферполь: КъДжИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты.120 с.

AİLE ORTAMININ ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİK SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ZORLUKLARLA BAŞA ÇIKMA YOLLARI

Doç. Dr. Dilshoda MUBARAKOVA*

Özet

Bir çocuğun ilk güvenlik, sevgi ve ilgi deneyimi ailesinden gelir. İster destekleyici ister çatışmalarla dolu olsun, ev ortamı çocukların ruh sağlığı ve duygusal gelişimi üzerinde derin izler bırakır. Bu makale, aile ilişkilerinin, ebeveynlik yaklaşımlarının, ekonomik zorlukların, göçün ve kontrolsüz medya maruziyetinin çocukların psikolojik refahını nasıl etkilediğini incelemektedir. Bunun yanı sıra, ebeveynlerin bilgisini artırmak, danışmanlık hizmetleri sunmak, daha güçlü okul programları oluşturmak ve toplum desteğini teşvik etmek gibi bu riskleri ele almanın pratik yolları da araştırılmaktadır. Bulgular, çocukların sevgi ve sağlıklı iletişimin mevcut olduğu evlerde büyüdüklerinde daha güçlü bir direnç gösterdiklerini, sosyal olarak daha iyi uyum sağladıklarını ve eğitimde başarılı olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile ortamı, çocuklar, ruh sağlığı, ebeveynlik, ihmal, dayanıklılık, duygusal destek.

Abstract

A child's first experience of safety, love, and care comes from their family. Whether supportive or conflict-ridden, the home environment leaves a profound impact on children's mental health and emotional development. This article examines how family relationships, parenting approaches, economic hardship, immigration, and uncontrolled media exposure impact children's psychological well-being. It also explores practical ways to address these risks, such as increasing parental awareness, providing counseling services, creating stronger school programs, and fostering community support. Findings suggest that children are more resilient, socially well-adjusted, and educationally successful when they grow up in homes where love and healthy communication are present.

Keywords: Family environment, children, mental health, parenting, neglect, resilience, emotional support.

Giriş

Her çocuğun hayatı evde başlar ve ilk olarak burada, ilgi görmenin, saygı duyulmanın ve anlaşılmanın ne anlama geldiğini öğrenirler. Aile, çocukların yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal olarak da geliştiği ilk ortamdır. Sıcak ve destekleyici bir ev ortamı genellikle çocukların kendilerini güvende ve özgüvenli hissetmelerine yardımcı olurken, stres veya çatışmalarla boğuşan aileler farkında olmadan çocuğun duygusal dengesine zarar verebilir.

Son yıllarda aileler daha büyük zorluklarla karşı karşıya kalıyor. Maddi sıkıntılar, artan işçi göçü, artan boşanmalar, aile içi anlaşmazlıklar ve dijital medyanın etkisi, çocukların ruh sağlığını şekillendirmede rol oynuyor. Bu baskılar, evin duygusal iklimini bozabiliyor ve gençler büyüdükçe zorluklara yol açabiliyor.

Bu gerçekler nedeniyle, aile yaşamının çocukların psikolojik sağlığı üzerindeki etkisini incelemek hem bilimsel olarak önemli hem de pratik olarak gerekli hale gelmiştir. Bu makalenin amacı, aile koşullarının çocukların ruhsal sağlıklarını nasıl etkilediğini incelemek ve olumsuz sonuçları azaltmaya yardımcı olabilecek etkili stratejileri değerlendirmektir.

* Özbekistan Gazetacilik ve Kitle İletişim Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-6433-3937, dilim_12@yahoo.com

Aile Ortamı ve Psikolojik Sağlık

Aile Ortamı

İnsanlar "aile ortamı"ndan bahsettiklerinde genellikle yalnızca maddi koşulları - gelir, konut veya kaynaklar - düşünürler. Ancak gerçekte bundan çok daha fazlasını ifade eder. Aile ortamı, evdeki duygusal iklimle ilgilidir: ebeveynlerin ve çocukların birbirleriyle nasıl konuştukları, anlaşmazlıkları nasıl çözdükleri ve ne kadar özen ve ilgi gösterdikleri.Bronfenbrenner ve Vygotsky gibi araştırmacılar, bir çocuğun büyüdüğü ortamın yalnızca davranışlarını değil, aynı zamanda düşünme, öğrenme ve toplumla etkileşim kurma becerilerini de şekillendirdiğini vurgulamıştır. Çocuklar güven ve sevgiyle çevriliyse, özgüven ve sosyal beceriler geliştirme olasılıkları daha yüksektir. Öte yandan, evde gerginlik, ilgisizlik veya sürekli tartışmalar varsa, çocuklar kaygılı veya güvensiz hissedebilirler.

Psikolojik Sağlık

Psikolojik sağlık, sadece hastalık yokluğundan ibaret değildir; denge, dayanıklılık ve hayatın zorluklarıyla başa çıkma becerisiyle ilgilidir. Çocuklarda ise bu, günlük yaşamda kendini gösterir: öğrenmeye meraklı olmak, sağlıklı bir öz saygıya sahip olmak, arkadaş edinmek ve aşırı stres yaşamadan duyguları yönetmek.Destekleyici bir ortamda büyüyen bir çocuk genellikle yeni durumlara uyum sağlamayı ve duygularını düzenlemeyi daha kolay bulur. Buna karşılık, istikrarsız veya ihmalkâr evlerde büyüyen çocuklar öfke, üzüntü veya korku gibi duygularla mücadele edebilir ve bu da daha sonra okul performanslarını ve ilişkilerini etkileyebilir.Basitçe söylemek gerekirse, aile ortamı ve çocuğun psikolojik sağlığı arasında derin bir bağlantı vardır. Güvenli ve sevgi dolu bir ev, çocuğun kişiliğinin ve duygusal gücünün gelişebileceği verimli bir toprak görevi görür. Bu olmadan, en yetenekli çocuk bile başarılı olmakta zorlanabilir.

Aile Hayatının Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Olumlu Etkiler

Aileler sıcaklık ve güven üzerine kurulu olduğunda, çocuklar daha başarılı olur. Özellikle önemli olan birkaç faktör şunlardır:

- **Ebeveyn sevgisi ve ilgisi:** Sevildiğini hisseden çocuklar günlük yaşamda daha fazla özgüven ve iyimserlik gösterirler.
- **Açık iletişim:** Ebeveynlerin ve çocukların özgürce konuştuğu evler dürüstlüğü ve güveni teşvik eder.
- **Dengeli ebeveynlik:** Ebeveynlerin rehberlik ettiği ancak aynı zamanda dinlediği demokratik bir tarz, çocuklara sorumluluk ve bağımsızlık öğretir.
- **Emniyet ve onur:** Çocuklar kendilerini güvende ve değerli hissettiklerinde dünyayı keşfetmeye ve yeni zorluklarla mücadele etmeye daha iyi hazırlanırlar.

Bu tür olumlu koşullar çocuklara aidiyet ve istikrar duygusu verir, bu da onların ileride okulda başarılı olmalarına ve güçlü dostluklar kurmalarına yardımcı olur.

Olumsuz Etkiler

Ne yazık ki, tüm aile ortamları besleyici değildir. Bazıları, çocukların ruh sağlığını derinden etkileyebilecek risk faktörleri içerir:

- **Sık sık çatışmalar veya boşanmalar:** Ebeveynler arasındaki sürekli tartışmalar veya ayrılıklar çoğu zaman çocuklarda güvensizlik ve kaygıya yol açar.
- **Şiddet:** Fiziksel veya duygusal istismar, öz saygıyı zedeleyebilir ve uzun vadeli travmalara yol açabilir.
- **İhmal etmek:** Ebeveynler duygusal veya fiziksel olarak yok olduğunda çocuklar kendilerini görünmez veya önemsiz hissedebilirler.
- **Ekonomik sıkıntılar ve göç:** Yoksulluk ve ebeveynlerin yurt dışına çalışmaya gitmesi,

çocuğun istikrar duygusunu bozabilir.

- **Aşırı ebeveynlik stilleri:** Aşırı sıkı kontrol ya da rehberlik eksikliği çocukları şaşırtabilir ve gelişimlerini engelleyebilir.

Araştırmalar, çatışma dolu evlerden gelen çocukların stres yükünü günlük yaşamlarına taşıdıklarını gösteriyor. Bazıları diğerlerinden uzaklaşarak sessiz ve izole olurken, bazıları öfke veya hayal kırıklığıyla hareket edebiliyor. Her iki durumda da psikolojik dengeleri bozuluyor ve öğrenmeye odaklanmaları veya sağlıklı sosyal bağlar kurmaları zorlaşıyor.

Şiddet ve İhmalin Etkileri

Şiddet veya ihmalin olduğu bir ortamda büyüyen çocuklar, genellikle kolay kolay iyileşmeyen duygusal yaralar taşırlar. Bu deneyimler, kendilerine ve başkalarına bakış açılarını şekillendirebilir ve bazen yetişkinliğe kadar uzanan izler bırakabilir.Örneğin, sürekli sert sözlere veya fiziksel cezalara maruz kalan bir çocuk, sevgiye layık olmadığına inanmaya başlayabilir. Zamanla bu durum, düşük öz güvene, başkalarına güvenmede zorluğa ve hatta depresyona dönüşebilir. Bazı durumlarda, bu tür koşullarda büyüyen çocuklar, yetişkin olup kendi ailelerini kurduklarında da aynı davranışları tekrarlayarak bir zarar döngüsünü sürdürürler.İhmal, açık çatışma kadar zararlı olabilir. Görmezden gelinen veya duygusal destekten mahrum bırakılan bir çocuk genellikle kendini görünmez hisseder. İlk başta belirgin belirtiler göstermeyebilirler, ancak içten içe yalnızlık, üzüntü veya terk edilmişlik duygularıyla mücadele ediyor olabilirler. Bu çocuklar bazen okulda zorlanır, akranlarından uzaklaşır veya sağlıksız yollarla ilgi ararlar.Uluslararası araştırmalar bu sorunun ne kadar ciddi olduğunu doğruladı. Örneğin, UNICEF, aile içi şiddete maruz kalan çocukların yaklaşık %40'ının belirgin psikolojik sıkıntı belirtileri gösterdiğini bildiriyor. Bu belirtiler arasında kaygı, uyku bozuklukları veya derste konsantrasyon güçlüğü gibi sorunlar da yer alıyor. Rakamlar acı bir gerçeği vurguluyor: Aile güvenlik ve bakım sağlamadığında, çocuğun tüm gelişimi riske giriyor.

Göç ve Duygusal Refah

Özbekistan da dahil olmak üzere birçok ülkede, işçi göçü aile hayatının normal bir parçası haline geldi. Ebeveynler, çocuklarına daha iyi maddi olanaklar sağlama umuduyla genellikle yurt dışında çalışmak için evden ayrılırlar. Bu niyet olumlu olsa da, geride bırakılan çocuklar için duygusal bedeller önemli olabilir.Büyükanne, büyükbaba veya diğer akrabalar onlara baksa bile, çocuklar ebeveynlerinin yokluğunu derinden hissederler. Ödevlerine yardım eden, endişelerini dinleyen veya küçük başarılarını kutlayan bir ebeveyn gibi basit günlük anları kaçırabilirler. Bu yakınlık olmadan birçok çocuk yalnızlık, üzüntü veya terk edilmişlik hissi yaşar.Özbekistan ve diğer yerlerde yapılan araştırmalar, göçmen ebeveynlerin çocuklarının okuldan kaçma, konsantrasyon güçlüğü çekme veya depresyon belirtileri gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu duyguları her zaman açıkça ifade etmeyebilirler, ancak öğretmenler ve bakıcılar genellikle motivasyon ve enerjilerinde bir düşüş fark ederler.Bu, acı verici bir gerçeği gözler önüne seriyor: Finansal destek, duygusal varlığın yerini tutamaz. Para transferleri yiyecek, giyecek ve eğitim sağlasa da, ebeveyn sevgisi ve rehberliğinin boşluğunu dolduramaz. Çocuklar için, onları dinleyen, rahatlatan ve onlarla vakit geçiren birinin olması, maddi istikrar kadar önemlidir; hatta bazen daha da önemlidir.

Dijital Dünya ve Riskleri

Günümüz çocukları, internet ve dijital teknolojinin her yerde olduğu bir dünyada büyüyor. Bu, bir yandan öğrenmeye, yaratıcılığa ve küresel bağlantıya kapılar açıyor. Çocuklar yeni fikirler keşfedebilir, eğitimlerini ilerletebilir ve arkadaşlarıyla iletişimde kalabilirler. Ancak diğer yandan, dijital kullanım rehbersiz bırakıldığında, onları ciddi risklere de maruz bırakabilir.Denetimsiz internet kullanımı, çocukları yaşlarına uygun olmayan zararlı içeriklere yönlendirebilir. Ayrıca, internetteki olumsuz veya aşağılayıcı yorumların öz saygılarını zedelediği siber zorbalıkla da karşı karşıya kalabilirler. Bazı durumlarda çocuklar video oyunlarına veya sosyal medyaya çok fazla zaman ayırarak, okul çalışmalarına odaklanmayı azaltan, gerçek hayattaki sosyal etkileşimi sınırlayan ve hatta

uykuyu etkileyen alışkanlıklar edinebilirler.Özbekistan'da yakın zamanda yapılan bir anket, 10-16 yaş arası öğrencilerin üçte birinden fazlasının ebeveyn gözetimi olmadan internet kullandığını ortaya koydu. Birçoğu, oyun veya sosyal medya gibi çevrimiçi dikkat dağıtıcı unsurların derslere veya aile hayatına odaklanmayı zorlaştırdığını itiraf etti. Bu, dijital ortamın çocukların günlük rutinlerini ve duygusal dengelerini şekillendirmede ne kadar güçlü olabileceğini gösteriyor.Teknolojinin kendisi düşman değildir; önemli olan nasıl kullanıldığıdır. Doğru yönlendirmeyle internet, bir gelişim aracı haline gelebilir. Ancak sınırlar olmadan, çocuğun ruhsal sağlığını zayıflatan stres, izolasyon ve sağlıksız alışkanlıklar yaratabilir.

Başa Çıkma Stratejileri ve Destek

Çocukların hem duygusal hem de zihinsel olarak sağlıklı büyümelerine yardımcı olmak, yalnızca ebeveynlerin değil, aynı zamanda okulların, toplulukların ve devletin de çabasını gerektirir. Farklı düzeylerdeki destekler, çocuklar için daha güçlü bir güvenlik ağı oluşturmak üzere bir araya gelebilir.

Aile Düzeyinde

İlk ve en önemli adım evde başlar. Ebeveynler, çocuklarının güven ve esenlik duygusunu şekillendirmede merkezi bir rol oynarlar. Çocuk gelişimi hakkında daha fazla bilgi edinmek, açık iletişim kurmak ve istikrarlı bir sevgi göstermek çok önemlidir. Çocukların seslerine saygı duyulan demokratik bir ebeveynlik tarzı, onlara değerli olduklarını hissettirir ve sorumluluk duygusunu öğretir. Çocuğun endişelerini dinlemek, birlikte vakit geçirmek veya cesaretlendirmek gibi küçük eylemler, dayanıklılık oluşturmada büyük bir fark yaratabilir.

Okul Düzeyinde

Okullar akademik öğrenmenin ötesinde, aynı zamanda duygusal destek için güvenli alanlar da olabilir. Okul temelli psikolojik hizmetlerin güçlendirilmesi, çocuklara zorlandıklarında başvurabilecekleri birilerini sağlar. Ebeveynlere yönelik atölye çalışmaları ve eğitim oturumları, öğretmenlerin ve ailelerin çocuğun ihtiyaçlarını daha iyi anlamak için birlikte çalışmalarına yardımcı olur. Öğrencilerin refahının düzenli olarak kontrol edilmesi, sorunların daha ciddi hale gelmeden erken teşhis edilmesine yardımcı olabilir.

Topluluk ve Eyalet Düzeyinde

Topluluklar ve hükümetler de sorumluluk taşır. Güçlü çocuk koruma yasaları, çocukların zarar görmemesini sağlarken, finansal ve sosyal destek programları, zor durumdaki ailelerin üzerindeki baskıyı hafifletebilir. Ebeveynlerin iş için göç ettiği durumlarda, mentorluk programları veya mahalle bakım grupları gibi toplumsal girişimler, geride kalan çocuklara duygusal destek sağlayabilir.

Bir diğer önemli alan ise dijital güvenlik. Güvenli internet kullanımı ve medya okuryazarlığını teşvik eden kamu kampanyaları, hem çocuklara hem de ebeveynlere zararlı alışkanlıklara düşmeden teknolojiden nasıl yararlanacaklarını öğretebilir.

Bu önlemler bir araya geldiğinde, çocukların etrafında bir destek ağı kuruluyor, onlara yalnız olmadıklarını ve refahlarının toplumun tamamı için önemli olduğunu hatırlatıyor.

Çözüm

Bir çocuğun ruh sağlığı ve duygusal gelişimi, evde deneyimlediği ortamla yakından bağlantılıdır. Sevgi, ilgi ve istikrar üzerine kurulu bir aile, çocuklara okulda ve hayattaki zorluklarla başa çıkmak için ihtiyaç duydukları özgüveni ve dayanıklılığı kazandırır. Çocuklar değerli ve desteklenmiş hissettiklerinde, merak, motivasyon ve sağlıklı ilişkiler kurma becerisi geliştirirler.

Buna karşılık, çatışma, ihmal veya ekonomik zorluklarla dolu olumsuz bir ortam, çocuğun dengesini bozabilir. Bu tür çocuklar, ele alınmadığı takdirde yetişkinliğe de taşınabilen düşük öz saygı, kaygı veya sosyal zorluklarla mücadele edebilir. Aileler ve topluluklar destek sağlamadığı sürece, bu zarar döngüsü bir nesilden diğerine devam edebilir.

İyi haber şu ki, çözümler ulaşılabilir durumda. Ebeveynler ebeveynlik becerilerini güçlendirebilir, okullar eğitimin yanı sıra duygusal rehberlik de sağlayabilir ve topluluklar ihtiyaç sahibi çocuklar için güvenlik ağları oluşturabilir. Bir çocuğu dinlemek, sabır göstermek veya cesaretlendirmek gibi küçük jestler bile güçlü bir etki yaratabilir.

Sonuç olarak, her çocuk güvenli ve besleyici bir evde büyümeyi hak eder. Aileler, okullar ve toplum olarak birlikte çalışarak, çocukların yalnızca hayatta kalmayıp aynı zamanda gelişebileceği bir ortam yaratabiliriz. Bugünkü refahları, hepimiz için daha sağlıklı ve daha güçlü bir geleceğin temelidir.

Kaynakça

1. Bronfenbrenner, U. (1979). *TheEcology of Human Development*. Harvard University Press.
2. Winnicott, D.W. (1965). *TheMaturational Processesandthe Facilitating Environment*.
3. UNICEF. (2021). *The State of theWorld's Children*. New York: UNICEF.
4. Karimova, N. (2020). *TheImpact of Family Environment on Children's Psychological Development*. Tashkent.
5. Abdullaeva, M. (2022). *Problems of ChildrenLeftBehind in Migration Conditions*. Journal of Social Life of Uzbekistan.
6. YouthAffairsAgency. (2023). *MonitoringChildren's Internet Use*. Tashkent.

BİR KÖPRÜ OLARAK AİLE: YURT DIŞINDA YAŞAYAN TÜRK ÇOCUKLARI İÇİN TÜRKÇE VE TÜRK KÜLTÜRÜ DERS KİTAPLARINDA AİLE

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ*

Özet

Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının hem dilsel hem de kültürel kimliklerini korumalarında Türkçe ve Türk Kültürü Dersi önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, ders kitaplarında yer verilen aile kavramı, çocukların toplumsal değerleri içselleştirmeleri ve kültürel aidiyet geliştirmeleri açısından merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi kitapları (1–8. düzey) aile temsilleri bağlamında incelenmiştir. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş, doküman analizi tekniği kullanılarak aileye ilişkin metin, görsel ve etkinlikler çözümlenmiştir. Veriler; aile yapısı, aile içi roller, kuşaklar arası ilişkiler, değer aktarımı ve kültürel süreklilik temaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı, Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında aile kavramının nasıl işlendiğini ortaya koyarak, yurt dışında yaşayan çocukların dil ve kültür öğreniminde aile temasının daha etkin kullanılmasına yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışmanın önemi, aile kavramının kültürel kimlik inşasında ve değer aktarımında oynadığı rolü görünür kılması ve gelecek öğretim materyallerine katkı sağlayacak bulgular sunmasıdır.

Analiz sonucunda, ders kitaplarında aile kavramının hem geleneksel hem de modern bağlamda ele alındığı belirlenmiştir. Ayrıca, aile kavramının ders kitaplarındaki sunuluşu hem kimlik inşası hem de kültürel aktarım bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ve Türk Kültürü, aile kavramı, ders kitapları, yurt dışındaki Türk çocukları, kültürel aktarım.

FAMILY AS A BRIDGE: FAMILY IN TURKISH AND TURKISH CULTURE TEXTBOOKS FOR TURKISH CHILDREN LIVING ABROAD

Abstract

Turkish Language and Turkish Culture Lesson stands out as an important tool for Turkish children living abroad to preserve both their linguistic and cultural identities. In this context, the concept of family in textbooks assumes a central role in terms of children's internalisation of social values and development of cultural belonging. In this study, Turkish and Turkish Culture Course textbooks (levels 1-8) prepared by the Ministry of National Education were analysed in terms of family representations. A qualitative method was adopted in the study and texts, visuals and activities related to family were analysed using document analysis technique. The data were analysed under the themes of family structure, family roles, intergenerational relations, value transmission and cultural continuity.

The aim of the study is to reveal how the concept of family is covered in Turkish and Turkish Culture Textbooks and to develop suggestions for more effective use of the family theme in language and culture learning of children living abroad. The importance of the study is that it makes the role of the concept of family in the construction of cultural identity and value transmission visible and presents findings that will contribute to future teaching materials.

As a result of the analysis, the concept of family in textbooks will be analysed in both traditional and modern contexts, and suggestions will be made on how the theme of family can be made more functional in the language and culture learning of children living abroad. In addition, the presentation of the concept of family in textbooks will be analysed in the context of both identity construction and cultural transmission.

*Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bskilic@kilis.edu.tr

Keywords: Turkish and Turkish culture, family concept, textbooks, Turkish children abroad, cultural transmission.

Giriş

İki dillilik, bireyin iki dili farklı düzeylerde kullanabilme ve iletişimde işlevsel hâle getirebilme yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Baker & Wright, 2021). Küreselleşme, göç hareketliliği ve çok kültürlü toplum yapılarının artmasıyla birlikte iki dillilik, özellikle göçmen çocukların eğitimi açısından kritik bir konuma gelmiş ve yaygınlaşmıştır.

Göçmen çocuklar için iki dillilik, bir yandan aile içinde ve kültürel kimliklerinde ana dilin korunmasını, diğer yandan eğitim ortamlarında ve toplumsal katılım süreçlerinde ikinci dilin (örneğin göç edilen ülkenin dili) etkin şekilde kullanılmasını gerektirir (Cummins, 2000). Bu süreçte ana dilin yeterince desteklenmemesi, çocukların hem bilişsel hem de akademik gelişiminde olumsuz etkiler doğurabilmektedir (Thomas &Collier, 2002). Bu nedenle, göçmen çocukların eğitiminde iki dilliliğin bilinçli olarak desteklenmesi kritik önem taşır.

İki dilliliğin eğitimsel faydaları alan yazınında güçlü biçimde vurgulanmaktadır. Bialystok (2011), iki dilli çocukların bilişsel esneklik ve dikkat kontrolü açısından avantajlı olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca iki dillilik çocukların kültürel kimliklerini korumalarına ve kültürlerarası iletişim becerileri geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (García&Wei, 2014). Bu durum gerek ana dil olarak gerekse ikinci dil olarak Türkçe öğretiminde de önemsenmektedir. "Millî Eğitim Bakanlığı yurt dışındayaşayan Türk vatandaşlarının Türkçeden ve Türk kültüründen kopmamaları, Türkiye ile olan bağlarınındevam etmesi için öğretmen görevlendirmesi yapmaktadır" (Şen, 2020, s. 218). Bu bağlamda, Türkçe öğretimi alanında yapılan çalışmalarda yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının hem Türkçeyi hem de bulundukları ülkenin dilini etkin kullanabilmelerinin, onların kimlik gelişiminde ve akademik başarılarında belirleyici bir rol oynadığı ortaya konmaktadır (Yılmaz, 2019).Yurt dışına görevlendirilen Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretmeni içeriği tarih, coğrafya, kültür vs. alanları kapsayan dersler vermektedir (Şen ve Burgul Adıgüzel, 2018). Şen (2016) yurt dışındaki Türk çocuklarının eğitimi için gerçekleştirilen çalışmaları incelediği çalışmada Türkiye'nin o dönemde iki dilli Türk çocuklarının ana dili eğitimlerine önem verdiğini, bu politikaya bağlı olarak ilk kitlesel göçün 4. yılında öğretmen görevlendirildiğini belirlemiştir. Ayrıca ilk öğretmen görevlendirilmesinin 1965'te Almanya'ya yapıldığı, ilk Türkçe dersi öğretim programının 1969'da oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının hem dilsel hem de kültürel kimliklerini korumalarında Türkçe ve Türk Kültürü Dersi önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, ders kitaplarında yer verilen aile kavramı, çocukların toplumsal değerleri içselleştirmeleri ve kültürel aidiyet geliştirmeleri açısından merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi kitapları (1–8. düzey) aile temsilleri bağlamında incelenmiştir. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş, doküman analizi tekniği kullanılarak aileye ilişkin metin, görsel ve etkinlikler çözümlenmiştir. Veriler; aile yapısı, aile içi roller, kuşaklar arası ilişkiler, değer aktarımı ve kültürel süreklilik temaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı, Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında aile kavramının nasıl işlendiğini ortaya koyarak, yurt dışında yaşayan çocukların dil ve kültür öğreniminde aile temasının daha etkin kullanılmasına yönelik öneriler geliştirmektir. Çalışmanın önemi, aile kavramının kültürel kimlik inşasında ve değer aktarımında oynadığı rolü görünür kılmak ve gelecek öğretim materyallerine katkı sağlamaktır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, olguları doğal ortamlarında derinlemesine inceleyerek anlamaya yönelik bir yaklaşımdır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Araştırmada, Türkçe ve Türk Kültürü Dersi kitaplarında yer alan "aile" olgusunun nasıl temsil edildiğini ortaya koymak amaçlandığından, betimsel bir bakış açısı benimsenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilgili yazılı, görsel veya dijital belgelerin sistematik biçimde incelenmesini sağlayan bir veri toplama tekniğidir (Bowen, 2009).

Çalışma Materyali

Araştırmanın inceleme nesnesini, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yurt dışında yaşayan Türk çocukları için hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi kitapları (1–8. düzey) oluşturmaktadır. Bu kitaplar, yurt dışındaki Türk çocuklarının dilsel ve kültürel bağlarını korumayı amaçlayan öğretim materyalleri olarak geliştirilmektedir (MEB, 2025). Her düzey kitabı, öğrencilerin yaş ve dil gelişim düzeylerine uygun olarak düzenlenmiş; metin, görsel ve etkinliklerle desteklenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma sürecinde, 1. düzeyden 8. düzeye kadar olan tüm kitaplar sistematik biçimde taranmıştır. Kitaplarda yer alan metinler, görseller ve etkinlikler "aile" teması bağlamında incelenmiş; aileye ilişkin her türlü anlatım, karakter, görsel unsur ve yönerge veri kapsamına alınmıştır. Bu süreçte, dokümanların örneklem seçimine gidilmeksizin bütüncül olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Veri Analizi

Veriler, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, belirli kavram ve temalar etrafında verilerin sistematik olarak sınıflandırılması ve yorumlanması sürecidir (Miles, Huberman&Saldaña, 2014). Bu doğrultuda, elde edilen veriler aile yapısı,aile içi roller, kuşaklar arası ilişkiler, değer aktarımı ve kültürel süreklilik temaları çerçevesinde ele alınmış ve yorumlanmıştır.Bulgular kısmında Türkçe ve Türk Kültürü Kitabı: TTKK şeklinde kısaltılmıştır.

Bulgular

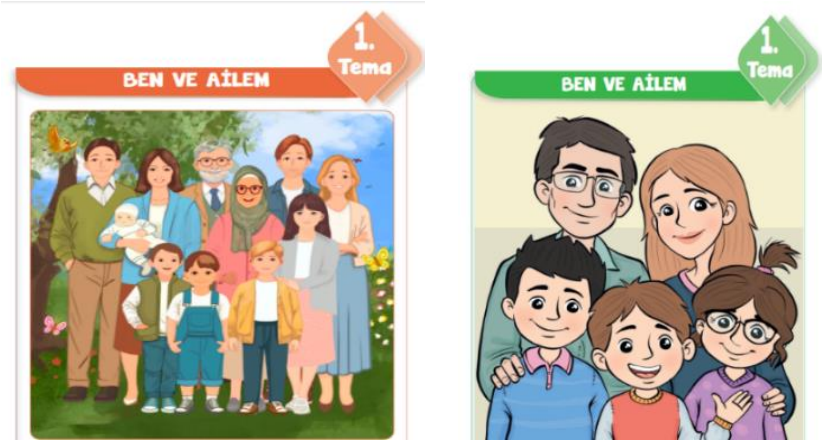
Aile Kavramının ve Temasının İşleniş Biçimi

Türkçe ve Türk Kültürü kitap setinde aile kavramı hem çekirdek aileyi hem de kültürel aktarımda önemli rol oynayan geniş aileyi kapsayacak şekilde geniş bir yelpazede işlenmiştir.İncelenen kitaplarda bulunan 1., 2., 3. ve 4. seviye kitaplarının tamamında ilk tema başlığı *Ben ve Ailem* olarak belirtilmiştir. İlk seviyede ve birinci tema aile kavramı tanışma, kendini ve ailesini karşıdakine tanıtma üzerine temellenmiştir. Dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri temelli ve boyama, oyun, eşleştirme ve işaretleme etkinliklerinde kendini ve ailesini anlatma öne çıkmaktadır.

Söz konusu temalara ilişkin görsellere Şekil 1 ve 2'de yer verilmiştir:

Şekil 1*Ben ve Ailem temasına ilişkin görseller (Sırasıyla: 1., 2., 3. ve 4. Seviye)*

5., 6., 7. ve 8. Seviye kitaplarında ise aile teması genellikle *Birlikte Yaşam* teması veya kültürel konular altında ele alınmış ve geniş aile, komşuluk, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlerle ilişkilendirilmiştir.

Şekil 2*Birlikte Yaşam temasına ilişkin görseller (Sırasıyla: 5., 6., 7. ve 8. Seviye)*

Şekil 1 ve 2'deki görseller, Türkçe ve Türk Kültürü kitaplarında ailenin toplumsal ve kültürel bir değer olarak merkezî konumunukoruduğunu göstermektedir. Farklı yaş düzeylerine hitap eden bu temsillerde aile hem duygusal dayanışmanın hem de kültürel aktarımın temel ortamı olarak sunulmaktadır. Görsellerde sıklıkla bir arada vakit geçiren, paylaşım ve iletişim hâlinde olan aile bireyleri resmedilmiştir. Bu durum, öğrencilerin aile kavramını birlik, sevgi, saygı ve paylaşım gibi değerlerle özdeşleştirmelerine hizmet etmektedir. Ayrıca üç kuşaklı aile yapısının yer yer vurgulanması, Türk kültüründe yaşlı bireylere duyulan saygının ve kuşaklar arası bağların

sürekliliğinin ders kitapları aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir. Ev içi sahnelerin sıcak renklerle ve huzurlu mekân düzenleriyle betimlenmesi, ailenin öğrencilerin gözünde güvenli, sevgi dolu ve koruyucu bir alan olarak görebilmelerini sağlayabileceği düşünülmektedir.Dolayısıyla bu görsellerin, yalnızca birer görsel unsur değil; değer eğitiminin, kültürel kimlik aktarımının ve toplumsallaşmanın görsel araçları olduğunu söylemek mümkündür.Tablo 1'de aile kavramının ve temasının setlerde işleniş biçimi gösterilmiştir:

Tablo 1. *Aile Kavramının ve Temasının İşleniş Biçimi*

Tema/Kavram	Temanın İşlenme Şekli	Kitap Seti/Sayfa
Bireysel kimlik ve aile	Bireyin kendini tanıtması ve kimlerle birlikte yaşadığının tespiti "Ben Gökçe" metninde Gökçe'nin kimlerle yaşadığı sorusu.	TTK 1. Seviye,s. 11-13
Geniş aile ve akrabalık	"Benim Büyük Ailem" başlığı altında anneanne, dede, amca, teyze gibi aile büyüklerinin önemi vurgulanır. Akraba isimlerinin tanımlanması istenir.	TTK 2. Seviye,s. 15
	Gül Ninem sadece öğrenmeye devam etmiyor. Öğretmeye de devam ediyor.	TTK 2. Seviye,s. 15
	Mahallenin en bilgili yaşlısı olan Mahir Dedeyle boş zamanlarında yaptığı konuşmaları çok seviyordu.	TTK 3. Seviye,s. 12
	…	
	Şeker dedem, bal dedem,	
	Her gün bizde kal dedem.	TTK 4. Seviye,s. 12
	Senin tatlı dillerin,	
	En güzel masal dedem.	
Duygusal bağlar ve önemi	Aile, bireyin var olma sebebi olarak nitelendirilir ve hayatın onlarla birlikte anlamlı olduğu vurgulanır. Aile içinde sevinçlerin artıp, üzüntülerin azaldığı belirtilir.	TTK 4. Seviye,s. 16
	Akrabalarımla bir arada olduğumuz zamanları çok seviyorum. Bayramlar ve doğum günleri gibi özel günlerde onlarla bir arada olmak beni mutlu ediyor. Harika sofralar hazırlıyor ve çok keyifli sohbetler ediyoruz.	TTK 5. Seviye,s. 13
Aile değerleri	Sevgi, saygı, sorumluluk, dayanışma, misafirperverlik ve cömertlik gibi değerler aile bağlarını güçlendiren temel unsurlar olarak işlenir.	TTK 2. Seviye,s. 22 TTK 4. Seviye,s. 19-20 TTK 8. Seviye,s. 14-15-16
Kültürel aktarım ve miras	Dede ve ninenin geleneksel oyunları öğretmesi (Yedikiremit oyunu, Aşık oyunu) ve annenin Türk yemek kültürünü (yoğurt) yurt dışında yaşarken devam ettirmesi.	TTK 3. Seviye,s. 60 TTK, 4. Seviye,s. 28-29
Rol modelleri ve desteği	Anne ve babaların çocuklarının yeteneklerini geliştirmedeki rolü ve onlara destek olması ele alınır. "Şirin'in Yeteneği" metninde Şirin'in annesine ev işlerinde yardım etmesi örneği verilir.	TTK 1. Seviye,s. 148
Aile sevgisi	"Bilmece" şiirinde annelerin şeker, melek, güneş ve çiçeğe benzetilmesi yoluyla anne sevgisi yüceltilir. Masallarda sevginin ifade ediliş biçimleri de yer alır (Padişahın Kızları Masalı).	TTK 8. Seviye,s. 108
Gurbetçi aile yaşamı	*Memleket denince coğrafya, vatan gibi kelimeler akla gelir ama kültürel zenginliklerimiz de akla gelir. Memleket, 85 milyonluk büyük bir ailenin ortak mirası ve gönlüdür. Yani ülkemizdeki tüm insanların ortak yuvasıdır.*	TTK 6. Seviye,s. 15
	Ailenin fotoğraf albümüne bakan Ali, babasına fotoğraflar ile ilgili sorular sorar. Baba büyüdüğü yerin coğrafi ve kültürel özelliklerini özlemle dile getirir. Babası çocukken oynadığı oyuncağı oğluna gösterir ve birlikte oynayarak eğlenirler.	TTK 7. Seviye,s. 16

Tablo 1 incelendiğindeaile kavramının hem bireysel kimliğin inşasında hem de toplumsal değerlerin aktarımında merkezi bir rol üstlendiği görülmektedir. “Benim Büyük Ailem” ve “Ben Gökçe” gibi metinlerde bireyin kimliğini aile bağlarıyla birlikte tanımladığı, ailenin bireysel aidiyetin temel referans noktası olarak sunulduğu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle aile, öğrencilerin kimlik bilincinin gelişiminde birincil sosyal çevre olarak konumlandırılmıştır.Aile, büyükanne, dede ve akraba figürleri üzerinden aktarılmış; bu figürler hem kültürel mirasın taşıyıcısı hem de duygusal sürekliliğin simgesi olarak kurgulanmıştır.

Duygusal bağlar ve aile değerleri temalarının, metinlerde sıkşekilde işlendiği görülmektedir. Aile ortamı yalnızca bir duygusal güven alanı olarak değil, aynı zamanda *sevgi, saygı, paylaşma, sorumluluk ve yardımlaşma* gibi değerlerin kazandırıldığı bir eğitim alanı olarak yansıtılmıştır. Bu yönüyle kitaplar, değer eğitimi açısından önemli bir işlev üstlenmektedir.Kültürel aktarım ve miras başlığı altında, geleneksel oyunlar ve masallar gibi kültürel ögelerin aile ortamında kuşaktan kuşağa aktarıldığı görülmektedir. Bu örneklerin, öğrencilerin hem dilsel hem kültürel farkındalıklarının gelişimine katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.Ayrıca kitaplarda rol modelleri olarak sunulan anne, baba, dede ve ninenin; çocuklara rehberlik eden, onları destekleyen ve yönlendiren figürler olarak işlendiği görülmektedir. Bu durum, Türk kültüründe aile içi hiyerarşinin sevgi ve saygı temeline dayandığını vurgulamaktadır.Aile sevgisi ve gurbetçilik temaları, özellikle duygusal derinliği yüksek metinlerle ele alınmış; göç olgusu bağlamında aileden uzak kalmanın yarattığı özlem ve aidiyet duygusu ön plana çıkarılmıştır. Bu metinlerin, öğrencilerin hem empati becerilerini hem de kültürel kimlik bilincini güçlendirmeye yönelik hazırlandığını söylemek mümkündür.

Tartışma ve Sonuç

Bulgulara göre Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında aile kavramı yalnızca toplumsal yapının temel birimi olarak değil, aynı zamanda Türk kültürünün, geleneklerinin ve değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir kültürel miras alanı olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, öğrencilerin hem bireysel hem de kültürel kimliklerini güçlendirmeyi ve dil öğrenimini kültürel aidiyetle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Alan yazını da benzer bulguları desteklemektedir. Türkmen ve Yavuz (2020)ilkokul derskitaplarını aile güç geliştirme modeline göre inceledikleri çalışmada aileyi çocuklara yansıtma miktarının ve şeklinin eksik kaldığını saptamışlardır. Türkçe ve Türk Kültürü dersi kitaplarında aileye sık yer verildiği belirlenmiştir. Bu bulgunun daha önceki çalışma bulgularından farklı olduğu anlaşılmaktadır.Aras ve Hayır Kanat (2020) 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında aile kavramınıaile ve yönetim ilişkileri, politikalar,kültür,kadının konumu vb. açılardan inceledikleri çalışmada söz konusu kitapta aileye bilinen anlamıyla çok yerverildiğini saptamıştır.Okuyan vd. (2012) aile kavramının ilköğretim dönemine yönelik çocuk kitaplarına nasıl yansıdığını inceledikleri çalışmada kitaplarda değişen toplumsal yapıdaki birçok aile tipini yansıtıldığı, çocuklara içinde yaşadıkları toplumun aile yapılarının, anne baba tutumlarının ve aile içi çatışmaların tanıtıldığı belirlenmiştir. Çalışmanın bu sonuçları itibariyle alan yazınındaki önceki çalışmalarla benzer özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Türkçe ve Türk Kültürü setinde aile kavramını sadece temel bir birim olarak değil, aynı zamanda Türk kültürünün, geleneklerinin ve değerlerinin aktarıldığı bir miras alanı olarak derinlemesine vurgulamaktadır. Bu, öğrencilerin hem kişisel hem de kültürel kimliklerini güçlendirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Kitaplarda, aile bağlarının bir parçası olarak yardımseverlik ve dayanışma da sıkça ele alınan konulardandır.Aile, bu yönüyle ders kitaplarında dil ve kültür öğretiminin önemli araçlarından biri olarak işlev görmektedir.

Kaynakça

Aras, N. F. ve Hayır Kanat, M. (2020). Güncel sosyal bilgiler müfredatı ve ders kitabında aileye bakış. Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 49, s. 659–675. doi: 10.7816/ulakbilge-08-49-03

Baker, C., & Wright, W. E. (2021). Foundations of bilingual education and bilingualism (7th ed.). Multilingual Matters.

Bialystok, E. (2011). Reshaping the mind: The benefits of bilingualism. Canadian Journal of Experimental Psychology, 65(4), 229–235. https://doi.org/10.1037/a0025406

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Cummins, J. (2000). Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire. Multilingual Matters.

García, O., & Wei, L. (2014). Translanguaging: Language, bilingualism and education. Palgrave Macmillan.

Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2014). Qualitative data analysis: A methods sourcebook (3rd ed.). SAGE Publications.

MEB. (2025). Türkçe ve Türk Kültürü Dersi kitapları (1–8. düzey). Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Okuyan, H. Y., Gedikoğlu, Y. G., & Karagül, S. (2012). Çocuk edebiyatı yapıtlarında aile kavramı. İlköğretim Online, 11(2), 395-407.

Şen, Ü. (2016). İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi: ilk öğretmenler ve ilk Türkçe dersi öğretim programı. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(3), 1023-1036. https://doi.org/10.17860/mersinefd.282398

Şen, Ü. (2020). Millî Eğitim Bakanlığının yurt dışına Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretmeni görevlendirme politikasının yıllara göre değerlendirilmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8 (1), 217-236.

Şen, Ü., & Burgul Adıgüzel, F. (2018). Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretmenlerinin yurt dışı görevini tercih etme nedenleri ve görevlerine ilişkin beklentileri. Aydın Tömer Dil Dergisi, 3(1), 67-90.

Thomas, W. P., & Collier, V. P. (2002). A national study of school effectiveness for language minority students' long-term academic achievement. Center for Research on Education, Diversity & Excellence.

Türkmen, M. & Yavuz, P. (2020). İlkokul ders kitap metinlerinde aile: bir içerik analizi. Turkish Studies Education, 15(6), 4569-4587. https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46663

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, M. (2019). Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarında iki dillilik ve kimlik gelişimi. Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Dergisi, 7(2), 45–63.

YAPAY ZEKÂ VE ÇOCUK EDEBİYATINA DAİR BAZI DİKKATLER

Prof. Dr. Nesime CEYHAN AKÇA*

Özet

Yapay zekâ, insan beyninden ilham alarak çıktığı yolda teknolojik gelişmelerde şaşırtıcı sonuçlara ulaşmış; üretken yapay zekâ ile de edebiyatın, çeşitli sanatların, tasarımın sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Teknoloji ve dijitalle iç içe büyüyen yeni nesil gerçek/organik metinlerden ve sanat eserlerinden başka makine kaynaklı ürünlerle de içli dışlıdır. Kapitalizmin acımasız pazarında "yapay zekâ ve yazarın ölümü" tartışılırken genel edebiyatın bir şubesi olan "çocuk edebiyatı"nın bu tartışmanın tam ortasında yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü çocuk edebiyatının pazardaki payı her geçen gün büyümekte ve yayınevleri zahmetsiz kurgu ve resimleme arzusuyla üretici yapay zekâ araçlarına her geçen gün biraz daha bağlanmaktalar. Bu çalışma dünyada yapay zekâ ve çocuk edebiyatı arasındaki ilişkinin tarihçesinden başlayarak günümüzde dünyada ve Türkiye'de bu ilişkiye dayanan uygulamalar hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çocuk edebiyatında yapay zekâya yaslanan üretimlerin olumlu ve olumsuz yönleritartışılmıştır. Yapay zekâ günümüzde çocuk edebiyatında ne kadar etkin? Çocuk edebiyatı eseri üretilirken yapay zekâya ne kadar güvenebiliriz? Yapay zekâ, evrensel kalıplarla mı çocuğa yönelir yoksa ürettiği dilin kültürel kodlarına uygun eser üretebilir mi? Örneğin yapay zekâ, Türk aile yapısına yahut Türk masal tipolojisine göre kurgu şekillendirebilir mi? Çocuk edebiyatçısına gerek kalmadı mı? Masal öldü mü? gibi bazı sorularla çalışma detaylandırılacaktır. Bu sorular çerçevesinde konu ile ilgili yabancı ve Türkçe literatür taranıp konu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, çocuk edebiyatı, kültürel bellek, çocuk, aile.

SOME NOTES ABOUT AIRTIFICIAL INTELLIGENCE AND CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

Artificial intelligence (AI) which is inspired by the human brain has achieved surprising results as parallel to technological developments, and has begun to push the boundaries of literature, various arts, and design with generative artificial intelligence (GenAI). New generation, who grew up nested by technology and digital are also familiar with machine-sourced products other than real/organic texts and arts works. While "artificial intelligence and the death of the author" is discussed in the ruthless market of capitalism, we can say that "children's literature" as a branch of general literature is in the center of this debate. This is because the share of children's literature in the market has increased day by day and publishers are getting more and more committing to GenAI tools with the desire to effortless fiction and illustration every passing day. The aim of this study is to give information about the applications based-on this relationship in both Turkey and the world as starting from the history of relationship between AI and children's literature in the world. In addition, the positive and negative sides of children's literature productions based on AI are discussed. In this context, the study was detailed in the light of following questions: How popular is the AI in Children's literature today? How much can we trust AI while producing children's literature works? Does the AI approach the child with universal patterns or can the AI produce work that is compatible with the cultural codes of language it produces? For example, the study will be detailed with following questions: Can AI shape editing/fiction according to the Turkish family structure or the Turkish fable/fairy tale typology? Is there any need for writer regarding children's literature? Is fairy tale dead? In the framework of above questions, the subject was discussed according to the literature.

Keywords: Artificial intelligence, children's literature, cultural memory, child, family.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı ABD, nceyhan@karatekin.edu.tr / nesimeceyhan@hotmail.com

1. GİRİŞ

Yapay zekâ, insan beyninden ilham alarak çıktığı yolda teknolojik gelişmelerde şaşırtıcı sonuçlara ulaşmış; üretken yapay zekâ (generativeartificialintelligence-GenAI) ile de edebiyatın, çeşitli sanatların, tasarımın sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Teknoloji ve dijitalle iç içe büyüyen yeni nesil gerçek/organik metinlerden ve sanat eserlerinden başka makine kaynaklı ürünlerle de içli dışlıdır. Kapitalizmin acımasız pazarında "Yapay zekâ ve yazarın ölümü" tartışılırken genel edebiyatın bir şubesi olan "Çocuk Edebiyatı"nın bu tartışmanın tam ortasında yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü çocuk edebiyatının pazardaki payı her geçen gün büyümekte ve yayınevleri zahmetsiz kurgu ve resimleme arzusuyla üretici yapay zekâ araçlarına her geçen gün biraz daha bağlanmaktadırlar.

Yapay zekânın bugünkü düzeyine ulaşmasındaki en önemli unsurlardan biri insan beynindeki nöron ağlarını keşfedip onu yapay sinir ağına aktararak yapay zekânın temellerini atan nöro bilim uzmanlarıdır. Nöro bilimciler insan beyninin gizemlerini çözmeye başlamalarıyla birlikte insan beyni ile teknoloji arasında bir bağ kurarak yapay zekânın ortaya çıkıp gelişmesine ilham kaynağı olmuşlardır (Çayır, 2023: 279).

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bilimkurgunun yükselişi, yapay zekâ anlatılarını büyülü olmaktan çıkarıp teknolojik hale getirdi. Çocuk edebiyatında tamamen robotik bir yapay zekâ kahramanının en eski örneklerinden biri olan Lester Del Rey tarafından 1965 yılında üretilen *Runaway Robot (Kaçak Robot)* adlı eserde Robot Rex, yapay zekânın insan ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmış araçlar olduğu yönündeki erken dönem toplumsal bakış açısını yansıtan sadık ama basit bir yoldaş olarak sunulur (Hamilton &Piper, 2025).

"*Yapay zekânın edebiyat alanında gelişim seyri ile ilgili çalışmalar çok dağınık durumdadır. Dünyada yapay zekâ ile ilgili ilk çalışmalar şiir yazma/üretme üzerine olmasına rağmen edebiyatta kullanım durumu Türkiye'de çok geç merak uyandırmıştır.*" (Ceyhan Akça ve diğ., 2024: 286) Meselenin çocuk edebiyatına bakan boyutu ise neredeyse hiç tartışılmamıştır.

Teknolojik ilerlemelerin etkisiyle hızla dönüşen bir dünyada kitapların, çocukların ve geleceğin bir araya gelmesi büyük önem taşımaktadır. Yapay zekânın dönüştürücü potansiyelini benimseyerek insan ve bilgisayar zekâsının birbirini tamamlayabileceği bir geleceğin nasıl şekillendirebileceği konusunda gayret göstermek oldukça önemlidir (Steyn, 2023).

Etrafımızda olup-bitenleri dikkatlice izlersek; teknolojik ilerlemelerin çocukların içinde oynadığı, yaşamı öğrendiği ve bireysel gelişimini tamamladığı dünyayı kökten değiştirmeye başladığının farkında olmamak mümkün değildir (Charisi ve diğ., 2022: 12).

Dijital dünyayı günlük yaşamlarının doğal bir parçası olarak deneyimleyen yeni neslin okul derslerinde ve boş zamanlarında dijital kaynakları geleneksel materyallerden daha fazla oranda kullandığını(Houston, 2011) yapılan araştırmalardan, eğitimcilerin yorumlarından ve bireylerin sosyal medya paylaşımlarından öğrenmekteyiz. Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren bilgisayar, internet ve yapay zekâ teknolojileri alanında güç, hız ve kullanılabilirlik açısından ortaya çıkan ilerlemeler eğitim faaliyetinde basılı materyaller yerine daha sofistike araçlar sunmaya başlamıştır (Ertem, 2013: 107). İşte bu yapay zekâ araçlarından biri de ChatGPT'dir.30 Kasım 2022'de Open AI'nin yapay zekâ destekli sohbet robotu ChatGPT'yi kamuoyuna duyurmasının üzerinden henüz bir hafta geçmeden ABD'nin San Francisco şehrinde ürün tanıtım müdürü olarak çalışan *AmmaarReshi* eline hiç kâğıt-kalem almadan sadece yapay zekâ aracı 'Midjourney' kullanarak *Alice andSparkle*' isimli 12 sayfalık bir çocuk kitabı hazırlayarak onu Amazon üzerinden satışa sunmuştur (Popli, 2022). Kitapta yer alan yapay zekânın çizdiği kız çocuğu figürü profesyonel sanatçıların eserleriyle karşılaştırıldığında çocuğun bazı parmaklarının pençe gibi görünmesi, nesnelerin havada uçuşması ve hatalı gölgelendirme gibi bazı kusurlar içeriyordu. Yazarlar ve yayınevleri çocuk kitaplarındaki illüstrasyonları hazırlarken genelde ürün üzerinde birkaç tur düzeltme yaptıktan sonra basım aşamasına geçerler. Hâlbuki yapay zekâ araçları kendine yöneltilen komutlara göre hareket ettiği için bu tür hatalar söz konusu olabilir (INDIAai, 2022). Günümüzde yapay zekâ araçları dünya üzerinde daha fazla bilgi ve materyale ulaşabildiği için gün be gün kendini geliştirmiş ve bugün toplumun birçok kesimi (grafikçiler, film ve müzik yapımcıları, mimarlar, reklam ajansları vb.) tarafından fikir ve ürün üretiminde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Üretken yapay zekâ, ilgi çekici ve kişiselleştirilmiş görüntü, video ve ses içeriğinin oluşturulmasını hızlandırarak sabit maliyetleri ve harcanacak emeği azaltabilmektedir. Örneğin, Midjourney gibi araçlar, kullanıcılara bir dakikadan kısa bir sürede bir metni tanımlamadan çeşitli stillerde yüksek kaliteli görüntüler oluşturmaya olanak tanır (Kanders ve diğ., 2024: 4).

Üretken yapay zekânın yaratıcı uygulamalar için kullanılması, çıktıların kalitesi, telif hakkı ve yaratıcı profesyoneller üzerindeki etkileri konusundaki endişelerden dolayı eleştiriye maruz kalsa da;üretken yapay zekâ, çocuk kitapları hazırlama (Popli, 2022), ana karakteri çocuk olan kişiselleştirilmiş hikâyeler oluşturma (Shrivastava, 2022) ve sesli anlatımlar yaratma (Typecast, 2023) gibi ticari kullanım alanları bulmuştur (Kandersve diğ., 2024: 4).

2. ÇOCUK EDEBİYATI VE YAPAY ZEKÂ ETKİLEŞİMİ

Çocuk edebiyatı genel olarak çocukların kullanımı için yazılmış ve tasarlanmış yaratıcı edebi eser olarak tanımlanabilir (Chambers, 1971). 18. yüzyılda çocukluk kavramının gelişmesine paralel olarak ayrı bir çocuk edebiyatı türü oluşmaya başlamıştır (Lesnik-Oberstein, 1998). Modern çocuk edebiyatı, çoğu çocuk tarafından potansiyel olarak takdir edilebilecek kısa masallar ve fabllar, resimli kitaplar, çizgi romanlar, çizgi filmler, romanlar ve tekerlemelerden oluşmaktadır (Rahman, 2017; Pulimeno ve diğ., 2020).

Çocuk edebiyatının büyük bir bölümünü masallar oluşturur. Masalların nihai amacı temel evrensel değerler ile kendi kültürel değerlerine uygun ahlaki normları genç kuşaklara aktararak onları hayatın zorluklarına karşı dirençli hale getirmektir (Nikolajeva, 1995; Zipes, 2013).

Günümüzde basılı yayınların pahalı olduğu düşünülürse, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte internet tabanlı kaynaklar okuyucuya ucuz alternatifler veya ücretsiz çevrimiçi olanaklar sunabilmektedir. Bazı uzmanlar dijital eserlerin çocukların kitaplara olan ilgisini arttırabileceğini savunmaktadırlar (Pulimeno ve diğ., 2020: 15).

Çocuklar çevresinde olup bitenleri daha fazla merak ettikleri, doğal ortamda bulunan canlı ve cansız nesnelerin hareketlerini ve çıkardıkları sesleri basit şekilde taklit ederek hayatlarının bir dönemine yön vermeye çalıştıkları için 'antropomorfizme (insana benzetme, insan biçimcilik)' daha açıktırlar (Bering&Bjorklund, 2004).Antropomorfizm; "*İnsan olmayan aktörlerin başka bir ifadeyle varlıkların gerçek veya hayali davranışlarına insan benzeri özellikler, motivasyonlar, niyetler veya duygular yüklemedir*" (Epley ve diğ., 2007: 864). Çocuk edebiyatı ürünleri incelendiği zaman yazarların ve kitap tasarımcılarının sık sık insan dışı aktörlere başvurduklarını görülür. Çocukların oynadıkları dijital oyunlarda da insanüstü güce sahip varlıklar (yarı insan görünümlü tanrılar, şeytansı veya ruhani varlıklar) aktif olarak kullanılmaktadır. Aynı metodu yapay zekâ araçlarının da kullandığı söylenebilir.

Edebiyat, çocukların sağlıklı davranışlar benimsemelerini sağlamak ve onları motive etmek için kullanılabileceği gibi öğrencilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesine de katkıda bulunabilir. Hikâyelerin eğitici özellikleri bir taraftan gençlere kendi farklılıklarını anlamalarını sağlarken diğer yandan masal karakterlerinin zorluklarla nasıl başa çıktıklarını göstererek okuyucuların fantastik bir eğlence dünyasına girmelerini ve hikâyenin sonunda huzur içinde gerçekliğe geri dönmelerini sağlar (Piotrow&de Fossard, 2003).

Doğru seçilmiş bir kitap, çocukların gözlem, akıl, hafıza ve hayal gücünü harekete geçirir, deneyim yelpazesini genişletir, okuyucuları davranışları üzerinde düşünmeye zorlar ve eğlendirirken sorunlarına olası çözümler bulmalarını sağlar (Winnicott, 1964; Pulimeno ve diğ., 2020: 18).

21. yüzyılın başından itibaren teknolojik ilerlemeler, dünya genelinde öğrencileri motive etmek ve 'dönüştürücü" öğrenme içerisine dahil etmek için eğitimcileri yenilikçi stratejiler bulmaya zorlamaktadır (Mezirow, 1997; Pulimeno ve diğ., 2020: 18). Kasım 2022'de OpenAI'nin piyasaya sunduğu ChatGPT ve diğer yapay zekâ araçları hem öğrencileri hem de eğitimcileri zorlu bir maratona sokmuş, kitap pazarı da bu maratondan nasibini almıştır.

2.1. Yapay Zekâ,"Masal"ı Öldürür mü?

Elbette bu soru ilk olarak "Yapay zekâ, yazarı öldürür mü?" sorusu ile ilişkilendirilecektir. Barthes, 1967'de *Yazarın Ölümü (TheDeath of The Author)* adlı makalesini yazdığında mesele henüz yapay zekâ ile ilişkili bir sorun değildi ve yazar, metnin yazardan çıkıp okuyucuda yeniden yaratılmasıyla ilişkili olarak bu başlığı tartışmıştı. Oysa bugün yazarın bütünüyle makine olmasının doğuracağı süreçler tartışılmaktadır.

"*Yapay zekânın henüz zayıf olduğu derin yorumlama, his/duygu yoğunluğu taşıma, karşılıklı duygu ve fikir alışverişi yapabilme, durumlar karşısında tarafgir olma yahut tarafsız davranabilme gibi alanlarda kaydedilecek gelişmeler yapay zekânın edebiyata bakan yanını besleyecektir. Yapay zekânın sadece teknolojik bir olgu olarak algılanmasının yanlış olduğunu tam burada söylemek zorundayız. Yapay zekâ insanî his/duygu/inanç alanlarına yaklaşmaya çalıştıkça sosyal bir varlık düzleminde tartışılmaya başlanacaktır. Sosyo-teknik bir yapı olan yapay zekânın 'Yazarın/şairin ölümü'ne yol açıp açmayacağı da bu bağlamda gündemi meşgul etmektedir. Yapay zekâ yazar/şair yerine ikame edilebilir mi, yazar/şair'den daha güçlü eserler ortaya koyabilir mi, insanoğlunun edebî yaratımları yapay zekâ sebebiyle sekteye uğrar ya da körelebilir mi?"* (Ceyhan Akça,2024a: 300).

Yetişkinlere yönelik yazılmış edebi metinlere kıyasla daha sade, açık, kısa, sanatlardan sıyrılmış, mecazlara mesafeli bir dil gerektiren çocuk edebiyatı ürünleri, makine yazımına daha elverişli bir görüntü oluşturur. Bu bakımdan belki şimdilik edebi yazın erbabını büyük oranda tehdit etmese de makine üretimi çocuk edebiyatı metinleri, çocuk edebiyatı yazarlarını, dolayısıyla organik masalları tehdit etme potansiyeli taşır.

2022'de AmmaarReshi'ninMidjourney'e yazdırdığı *Alis ve Sparkıl* adlı 12 sayfalık çocuk kitabından önce 2018'de yapay zekâ ile ilk bilinçli masal üretim çalışması "Calm" adlı mobil uygulamanın bir parçası olarak gerçekleştirilir. "Calm" uygulaması uyku bozukluğu çekenler için uyku öncesi çeşitli etkinlikler tasarlayan bir uygulamadır. Kullanıcıları için yapay zekâya bir masal yazdırmayı tasarlayan "Calm" çalışanları öncelikle yapay zekâyı Grimm Kardeşler'in bütün masallarını yükleyerek eğitmişler, ardından bir grup çalışanla yapay zekâya uygun sorular ve yönlendirmelerle *Prenses ve Tilki* isimli bir masal yazdırmayı başarmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken üç temel meseleden ilki; yapay zekânın birçok masalla önceden eğitilmesi yani hafızasının beslenmesi; ikincisi "Bize bir masal yazar mısın?" deyip bırakılmadan sorular ve masalın çatı kurgusuna dair yönlendirmelerle yapay zekânın yönlendirilmesi; son olarak da ortaya çıkan metnin birkaç yazar eliyle edebî rötuşlarının tamamlanmasıdır. "Yapay zekâ tarafından önerilen cümleler ve ifadeler bir insan yazar ekibi tarafından dinleyicisinde/okuyucusunda estetik zevk uyandırabilmesi adına düzenlenmiş ve sonuçta ortaya Calm'un*Lost Grimm FairyTale (Kayıp Grimm Masalı)* adıyla kullanıcılarına duyurduğu *ThePrincessandThe Fox(Prenses ile Tilki)* masalı çıkmıştır. Bu masal Calm uygulaması tarafından "yapay zekânın ürettiği ilk masal" olarak tanıtılmıştır." (Ilıcak &Çinko, 2021: 706). Bu masal, şu tartışmayı da gündeme getirmiştir. Masallar folklore ürünleridir ve halktan derlenerek yazıya geçirilir. Ağızdan ağıza yayılarak bilinirliği artar. Grimm Masallarının kurgu, kelime, cümle kalıplarıyla beslenen makineden bazı yardımcı yazarlarla ortaya çıkarılan bu metin elbette bir folklore ürünü sayılmaz, peki buna fakelore (yani folklorun sahtesi, masa başında üretileni, taklidi) denilebilir mi? Ilıcak ve Çinko, yaptıkları araştırmada bu metnin fakelore olduğunu da kabul etmez. Ilıcak ve Çinko, bu masalın alandan toplanmadığı ve sentetik bir yaratım olduğunu kabul eder ve zaten masalın yaratıcıları da bunun sözlü gelenek olmadığını, yapay zekâya dayanarak üretildiğini gururla söylemektedirler, amaçları kitleleri zihinsel ve ahlâksal yönde geliştirmek değil ekonomik kazanç elde etmektir. Ilıcak ve Çinko, Dundes'e dayanarak "Fakelore"un görünürde millî ve ruhsal bir ihtiyacı tatmin ettiğinden, özellikle bir kriz anında birinin millî kimliğinin olduğunu göstermek ve bu kimliğe gurur aşılama ihtiyacından doğduğunu söylemektedir. Calm şirketinin bu masalı ürettirmesindeki temel dinamik Amerikan halkına gurur aşılamak değildir(Dundes, 2006: 97-98'den *aktaran* Ilıcak &Çinko, 2021: 712.

Yapay zekâ ile oluşturulan bu ilk masalların ardından şu ana kadar folklor ve fakelore ürünü olmayan masalların binlercesinin yapay zekâya yazdırılıp, hatta çizdirilip piyasaya sürüldüğünü söyleyebiliriz. Bu arada yapay zekâ ile ticari kazanç kaygısıyla üretilen bir masalın kulaktan kulağa yayılarak yeniden folklor ürünü hâline dönüşüp dönüşmediği henüz test edilmemiştir.

Burada "organik masal"ın ölüp ölmediği de tartışılabilir.Masal, söylendiği/yazıldığı dilin kültüründen, köklerinden beslenerek çoğalan, dağılan canlı bir türdür. Ortaya çıktığı an ve türün tamamlandığı andan söz edilemez; ancak günümüzde insan dili ile çoğalan ve dağılan bu türün makine dili ile yapay olarak yeniden yeniden var edilmeye başlaması, organik metinlerin gölgede kalmasına, belki de gözden düşüp ötelenmesine, seyrelmesine sebep olabilecektir. Çok kısa sürede fazla sayıda masalın okuyucu/dinleyici dünyasına yayılması, bireye yönelik özel masalların üretiminin başlaması, tüketimi de hızlandıracak, "dinle-at/oku-at" sürecinde birçok bireye özel masal da tüketilecektir. Organik masalların zihinlerde tuttuğu yerle üstten yayılımı ile yapay zekânın ürettiği masalların teknolojik yayılımı arasındaki mücadelenin sonucunu henüz bilemiyoruz.Ülkeler klasik masal metinlerini yapay zekâya yüklemek suretiyle yapay zekâ için kurgu imkânını genişletseler de tüm dünya masalları henüz sisteme yüklenmediğinden yapay zekâ üzerinde sağlıklı denemeler yapılamamaktadır. Örneğin yapay zekâya Keloğlan'la ilgili masal üretmesi istendiğindeTürk kültüründe Keloğlan'ı bütün özellikleriyle tanımadığından aslına benzer kurgular oluşturmaktan henüz uzaktır. Önümüzdeki yıllarda durum değişebilir. "Yapay zekâ, masalı öldürür mü?" sorusu "Yapay zekâ, organik masalı öldürür mü?" şeklinde sorulmalıdır. Çünkü yapay zekâ masalı öldürmeye niyetli görünmüyor, milyarlarca algoritmik ihtimali harmanlayıp sonsuz sayıda masalla hem masalı hem de yapay zekâ kullanıcılarını pazarın bir parçasına dönüştürüyor. Pazara yayılacak masalların dilden dile, zamandan zamana yayılıp kalıcı olup olmayacağını, yukarıda da söylediğimiz gibi yeniden folklore ürününe dönüşüp dönüşmeyeceğini sınamış değiliz. Açık olan şu ki elli yıl sonra hangi masalın organik, hangi masalın yapay zekâ ürünü olduğunu ayırt edemeyebiliriz.

2.2. Yapay Zekâ ile Masal/Çocuk Hikâyesi Yazma Atölyeleri

İnternet aracılığıyla yapacağımız ufak bir gezinti hâlihazırda dünyada ve ülkemizde yapay zekâ yardımıyla çocuk kitabı yazmak için yol gösteren hesapların her geçen gün arttığını bize haber veriyor. Çocuğunuza özel, çocuğunuzun başkahraman olduğu masal ve hikâyenin onun ilgi duyduğu hayvan veya eşya karakterlerle şekillendirildiği, hatta seslendirme ile dinlemeye yönelik formatta özgün hikâyeler oluşturulabileceğini haber veren siteler mevcut.Bunlardan biri şu örnekte görülebilir:

"Projenin Hikâyesi

*Birkaç hafta önce, kızım için özel ve eğlenceli masallar/hikâyeler yaratma fikri aklıma geldi. Yapay zekâ destekli ChatGPT ile başlayarak, kızımın başrolde olduğu çeşitli maceraları içeren masallar yazdırdım. Ardından, bu hikâyeleri**Listnr**adlı araç ile Türkçe seslendirdim.*

Kızımın bu özelleştirilmiş masalları çok beğendiğini görünce, aklıma bu fikri herkesle paylaşmak geldi. Böylece, Yapay Zekâdan Masallar projesi hayata geçti.

Podcast sayfasında yer alan formu dolduran herkes için masallarını otomatik olarak hazırlayıp, masalın ses dosyasını ve metnini yaklaşık 5 dakika içinde e-posta olarak gönderen bir otomasyon sistemine geçtim.

Ve bunu tamamen ücretsiz yaptım!

Proje Nasıl Çalışıyor?

1) *Ebeveyn veya bakıcı, çocuklarının yaşları, ilgi alanları ve istedikleri temaları seçerek şu adresteki hikâye oluşturma formunu doldurur.*
2) *Yapay zekâ, bu bilgilere göre özelleştirilmiş bir hikâye oluşturur.*
3) *Oluşturulan hikâye,otomatik olarak seslendirilir; ebeveynin/bakıcının e-posta adresine gönderilir.*

Eğer hikâyede kişisel olarak tanımlanabilir herhangi bir bilgi (soy isim, okulun adı vb.) geçmiyorsa, Yapay Zekâdan Masallar Podcast'te yayınlanır."(URL1).

Bu örnekte adres sahibi şahıs, çocuğu için tasarladığını iddia ettiği bir yöntemle arzu edene çocuğa özel sesli masal ya da hikâye oluşturup gönderebileceğini, hizmet sunabileceğini ilan ediyor. Buradan anlayabildiğimiz, hedef kitlenin üç yaştan ilköğretimin ilk iki yılına kadar olabileceği şeklindedir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, çocuğa özel bu türlü üretimlerin "dinle-at/oku-at" türünden metinleri yaygınlaştıracağı açıktır.

Yapay zekâ destekli çocuk kitabı yazma atölyeleri de internet üzerinden ilgilenenleri ücret karşılığında derslere davet etmektedir. Bu durum, yakın zamanda çocuk kitaplarında büyük bir patlamayı beraberinde getirecek gibi görünüyor. Önümüze çıkan örneklerden biri atölyede aşağıdaki başlıkları öğretmeyi vadediyor:

"*ÇOCUK KİTAPLARI ATÖLYESİ*

Üretken yapay zekâ ile yaratıcı çocuk kitapları üretin

16 Eylül 2024 Pazartesi14:00-16:003. DÖNEM

Atölye İçeriğinin Başlıkları:

Hikâye Taslağı Oluşturma: *Hikâye Yapısı/Karakter Gelişimi/Tema ve Mesaj/Plot (Olay Örgüsü)*

Bir Anlatı Tarzı Oluşturmak: *Anlatım Tarzı/Ses ve Ton/Etkileşimli Unsurlar*

Kitap Yazımı: *Üretken Yapay Zekâ Kullanımı/Düzenleme Teknikleri/Yaratıcı Yazarlık*

Görseller ve İllüstrasyonlar Oluşturma:*Midjourney Kullanımı/ İllüstrasyon Teknikleri/ Renk ve Kompozisyon/ Karakter Tasarımı*

Kitap Tasarımı:*Figma Kullanımı/ Kapak Tasarımı/Tipografi*

Yayın Süreci ve Pazarlama Stratejileri: *Dijital Platformlarda Satış/Basılı Kitaplar/ Eğitim Materyalleri/ Freelance Projeler*

Atölyeye hemen katılın!

Üretken YZ ile yaratıcı çocuk kitapları üretin. Bu atölyede, hikâye oluşturma, yazma, görsel tasarım ve kitap düzeni dahil olmak üzere tüm aşamalarda yetkinleşeceksiniz.

₺ 2.500/ tek seferlik" (URL2).

Bu örnek ise meslekî bir eğitim verme vaadi içermektedir. İlan, yüz yüze yahut çevrimiçi olarak oldukça yaygınlaşan yaratıcı yazarlık atölyelerinin, yapay zekâ destekli yaratıcı yazarlık atölyelerine dönüştüğünün önemli bir göstergesidir. Burada kısaca yaratıcı yazar olan(!) üretken yapay zekânınkullanımının öğretilmesi ile çocuklara yönelik kitap pazarına çalışacak eleman yetiştirilmektedir.

Yukarıda yer alan iki örnek de çocukların dil gelişimini, kültürel gelişimini, değerler bakımından donanımlarının artırılması gibi hususları öncelikli amaç olarak hissettirmiyor, ilki çocuğunuz için eğlenceli bir hikâye/ masal vadederken, ikincisi sizi para kazanabileceğiniz bir meslekî kursa davet ediyor. Benzer öğretici ancak ücretsiz platformlar dünyada da mevcuttur(URL3). Görünen o ki "Çocuk Edebiyatı" yapay zekâ aracılığıyla üretilen kitap pazarının önemli bir bölümüne yerleşmektedir. Yetişkinlere hitap eden kitaplara kıyasla daha az sayfa ve daha basit kurgu gerektiren bu alan, ağırlığını yapay zekânın görsel ve işitsel araçlarına vererek insan zekâsı, çizim gücü ve seslendirmesine ihtiyaç duymadan büyüyecek gibi görünüyor. Korkutucu olan ise üretilen metinlerin çocuklara kültürel, toplumsal, psikolojik ya da inanç temelli uygunluğunun tartışmaların dışında kalmasıdır. Bu hususta piyasadaki yapay zekâ destekli olmayan çocuk kitapları üzerinde de maalesef ciddi bir kontrol mekanizması yoktur. Belki yapay zekânın "Hangi yaş grupları hangi tarz metinler, görseller ve değerlerle muhatap olmalılar?" sorusu noktasında eğitilmesi, üretilecek eserlerde kaliteyi artıracak, tehlikeyi azaltabilecektir. Yine belki çocuk kitabı piyasasına fütursuzca yayılan sakıncalı metinler, yerlerini yapay zekânın eğitimli, algoritmik, hatta ilerleyen zamanlar için kusursuzlaşacak metinlerine bırakacaklardır.

Türkiye'de henüz yapay zekâ destekli basılı çocuk kitaplarıyla ilgili detaylı çalışmaların yapılamadığını görüyoruz. Bunda yapay zekâya dayanarak oluşturulan kurgularda henüz yazarın "yapay zekâ" olarak isimlendirilmemesi de etkilidir. Yazarın kimliği noktasında etik bir sorunu da

barındıran bu sorun, genellikle görsellerde yaşanmaz. "*Yapay zekâ ve etik tartışmalarında ilk mesele yapay zekânın yazar kabul edilip edilemeyeceğine dairdir.*" (Ceyhan Akça, 2024b: 40). Özellikle bilimsel metinlerin kim tarafından oluşturulduğu, bu metinlerden dolayı ortaya çıkacak herhangi bir hatanın sorumluluğunu kimin alacağı meselesi tartışılırken edebi metinler için de durumun aslında çok farklı olmadığı görülür. Kitapların resimlendirilmesinde yardımına başvurulan yapay zekâya hakkı teslim edilir ve kitabın başında alınan yardım not edilir. Atölyelerin yapay zekâ ile çocuk kitabı yazmayı öğrettiği bir ortamda yazılan, basılan kitaba kimin yazar olarak kaydedileceğine dair de herhangi bir tartışma yapılmaz.Medine Şan'ın "Türkiye'de Yapay Zekâ Destekli Basılı Çocuk Kitaplarının Biçimsel Analizi" (Şan, 2025), bu konunun bir cephesine dokunan çalışmalardan biridir. Şan, bu çalışmasında çocuk kitaplarının resimlendirilmesinde yapay zekâ desteğine eğilmiştir.

3. SONUÇ

Bugün her ne kadar kapitalist pazar şartlarına teslim olmuş bir çocuk edebiyatı görüntüsü ile karşılaşsak da bu durum bizlerin çocuk edebiyatı üzerinde düşünmemizi, çalışmamızı, incelemeler yapmamızı ve geleceğe yönelik planlar oluşturmamızı engellememelidir. Hatta zamanın teknolojik aygıtlarını eleştirel gözle kıyasıya eleştirip onlardan en fazla fayda temini nasıl gerçekleşebilir bunu tartışmalıyız. Tanzimat senelerinde Şinasi'nin La Fontaine'den yaptığı fabl çevirilerinin, *Mümeyyiz* gazetesinin Cuma günlerine has yayımladığı çocuk dergisinin, Ziya Gökalp ve İkinci Meşrûtiyet devri aydınlarının çocuklarla ilgili gayretlerinin tamamı yeni neslin okumaya, düşünmeye, millî kültürünü tanımaya yatkınlık kazanması içindi. Buna Cumhuriyet seneleri boyunca çocuk edebiyatı için gayret gösteren isimleri de ekleyebiliriz. Bugün çocuk edebiyatı dünyada ve Türkiye'de yapay zekâ kaynaklı yeni bir sürece girmiş bulunmaktadır. Her yeni teknolojinin iyi ve kötü yanları olduğu bir hakikattir. Burada soğukkanlılığımızı yitirmeden yapay zekâyı en yüksek faydamıza nasıl kullanabileceğimizi tartışmalı, çocuklarımızı evrensel insanlık değerleri ile milli kültür ve inanç değerlerinin farkında bireyler hâline getirebilecek, onların ruhsal ve bilişsel gelişimini destekleyecek, eğlenceli vakit geçirmesini sağlayacak ürünler ortaya çıkarma yollarını araştırmalıyız.

Günümüzde yaş aralıkları belirlenmemiş, yaşa göre içerik ve görsel uyumu test edilmemiş binlerce çocuk kitabı ile karşı karşıyayız. Çocuk kitabı piyasasından rastgele alınan örnekler üzerinden yapılacak yeterlilik ve çocuğa görelik çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuklarımızın muhatap oldukları ilk kitaplar, onların okuma alışkanlığı kazanıp kazanmamasında en önemli etkenlerdir. Yaşına ve duygu dünyasına uymayan örneklerle muhatap olan çocuk kitaplardan ilelebet uzaklaşabilecektir. Ayrıca okuma dünyasından eğitici ve öğretici bir beklenti içerisinde olmamızla paralel olarak çocuk kitaplarına yüklediğimiz anlam sadece iyi vakit geçirme ve eğlenmeden daha fazladır. Pazar endeksli hareket eden yapay zekâ üretimlerine usta yazar ve editör dokunuşlarının, hem metinde hem görsellerde ustalıklı yönlendirmelerin gerekli olduğunu söylemeliyiz. Yapay zekâ teknolojisinin saniyeler içerisinde metni ve çizimleri ham olarak da olsa elimize verecek olması olağanüstü bir imkândır. Yapay zekânın onu eğittiğimiz, yani hafızasına bilgi yüklediğimiz, doğru olanı yanlış olanı eksiksiz belirttiğimiz ölçüde bize yardımcı olabileceği açıktır. Bu sebeple yetkin örneklerle beslenen yapay zekâ her gün daha eksiksiz bir yardımcıya dönüşebilecektir. Tabii tedbiri elden bırakmadan.

KAYNAKÇA

Bering, J. M., &Bjorklund, D. F. (2004). The Natural Emergence of Reasoning about the After Life as a Developmental Regularity. *Developmental Psychology*, 40, 217-233.

Ceyhan Akça, N, Aslan Cobutoğlu, S., Özbek, Ö.Y., &Akça, M.F. (2024). YapayZekâ'nın Edebiyatta Kullanım Serüveni. *RumeliDe Dil veEdebiyatAraştırmaları Dergisi*, 39, 283-306.

Ceyhan Akça, N. (2024a). 'YazarınÖlümü' BağlamındaYapayZekâveEdebiyat İlişkisi. *Yeni Türkiye*, 30(138), 299-303.

Ceyhan Akça, N. (2024b). YapayZekâ Etrafındaki EtikTartışmalar. *Lacivert: Öykü &ŞiirDergisi* 20(119), 39-44.

Chambers, D. W. (1971). *Children's Literature in the Curriculum*. Chicago, Illinois: Rand McNally &

Company.

Charisi, V., Chaudron, S., Di Gioia, R., Vuorikari, R., Escobar-Planas, M., Sanchez, I., &Gomez, E. (2022) *Artificial Intelligence and the Rights of the Child: Towards an Integrated Agenda for Research and Policy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, doi:10.2760/012329.

Çayır, U. (2023). A Literature Review on the Effect of Artificial Intelligence on Education. *Journal of Human and Social Sciences*, 6(2), 276-288.

Dundes, A. (2006). FakeloreFabrikasyonu. (*çev.* A. Uçar ve S. Gürçayır). *Milli Folklor*, 18(70), 92-101.

Epley, N., Waytz, A., &Cacioppo, J. T. (2007). On Seeing Human: A Three-Factor Theory of Anthropomorphism. *Psychological Review*, 114(4), 864-886. https://doi.org/10.1037/0033-295X.114.4.864.

Ertem, İ. S. (2013). Exploring the Role of Digital Children's Literature in the Technology-Based Literacy Instruction. *Research in Reading & Writing Instruction*, 1(2), 102-108.

Hamilton, R.,&Piper, C. (2025). The Evolution of AI Characters in Children'sLiterature. *Leaf Journal: On Writing for Young People*, 3(1), https://doi.org/10.58091/229g-f020.

Houston, C. (2011). Digital Books for Digital Natives.*Children & Libraries: The Journal of the Association for Library Service to Children (ALSC)*, 9(3), 39-42.

Ilıcak, N. G., &Çinko, K. (2021). Yapay Zekânın Yarattığı Masal: Prenses ile Tilki.*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 703-719.

INDIAai (2022). *Children's Book Written by AI, Takes Twitter by Storm*. https://indiaai.gov.in/news/children-s-book-written-by-ai-takes-twitter-by-storm. 16 Ekim 2025 tarihinde ulaşılmıştır.

Kanders, K., Stupple-Harris, L., Smith, L., &Gibson, J. L. (2024). Perspectives on the Impact of Generative AI on Early-Childhood Development and Education. *Infant and Child Development*, 33(4), e2514.

Lesnik-Oberstein K. (1998). *Essentials: What is Children's Literature? What is Childhood?* In Understanding children's literature (ed. P. Hunt). London: Routledge, p. 25-39.

Mezirow, J. (1997). Transformative Learning: Theory to Practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 74, 5-12. http://dx.doi.org/10.1002/ace.7401.

Nikolajeva, M. (1995). *AspectsandIssues in theHistory of Children'sLiterature*. Westport: Greenwood Publishing Group.

Piotrow, P. T., &de Fossard, E. (2003). *Entertainment-Education as a PublicHealthIntervention*. In: Entertainment-EducationandSocialChange (eds. A. Singhal, M. J. Cody, E. M. Rogers, &M. Sabido). London: Routledge, p. 61-82.

Popli, N. (2022). He made a Children's book using AI. Artists are not happy. *Time*. https://time.com/6240569/ai-childrens-book-alice-and-sparkle-artists-unhappy/.10 Ekim 2025 tarihinde ulaşılmıştır.

Pulimeno, M., Piscitelli, P., &Colazzo, S. (2020). Children's Literature to Promote Students' Global Development and Wellbeing. *Health Promotion Perspectives*, 10(1), 13-23. DOI: 10.15171/hpp.2020.05.

Rahman, F. (2017). The Revival of Local Fairy Tales for Children Education. *Theory and Practice in Language Studies*,7(5), 336-344. DOI: 10.17507/tpls.0705.02.

Shrivastava, R. (2022). Amazon Alexa Wants to Put Your Child to Bed with Generative AI Storytelling. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/rashishrivastava/2022/12/07/amazon-alexa-wants-to-put-your-child-to-bed-with-generative-ai-storytelling.10 Ekim 2025 tarihinde ulaşılmıştır.

Steyn, J. (2023). *Books, Children and a Future Shaped by AI*. BusinessDay, 31 May 2023.

Şan, M. (2025). Türkiye'de Yapay Zekâ Destekli Basılı Çocuk Kitaplarının Biçimsel Anal*izi*. *BAÇİNİ Sanat Dergisi*,3(3), 170-206.

Typecast (2023). AI Voice Generator with Emotional Text to Speech. *Typecast*. https://typecast.ai/.

URL1.https://evrimagaci.org/blog/yapay-zeka-ve-cocuk-edebiyati-yapay-zekadan-masallar-projesi-14447.

URL2. https://yzegitimi.com/atolyeler/cocuk-kitaplari-atolyesi. 10 Ekim 2025 tarihinde ulaşılmıştır.

URL3. https://childrenbookai.net. 10 Ekim 2025 tarihinde ulaşılmıştır.

Winnicott, D. W. (1964). *The Child, the Family, and the Outside World*. Harmondsworth: Penguin Books.

Zipes, J. (2013). *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre*. Hoboken: Taylor and Francis.

TOMRİS HATUN

Yücel FEYZİOĞLU[*]

Özet

Türkiye'de ciddi bir kültürel yarılma var. Bir kesim tamamen Arap kültürünü benimsemiş, kaynaklarını (referanslarını) oradan veriyor. Bir kesim Batı kültürünü benimsemiş, yaslandığı kaynak orası. Bu durum ülkeyi çatışmalı hale getiriyor. Enerji kaybı sonsuz. Aileler acı çekiyor. Oysa iki kesimi de birbirine yakınlaştıracak, enerji kaybını önleyecek olan ortak kültürümüzdür. 1974 yılından beri araştırdığımız, çalıştığımız, 32 kitapta yayınladığımız bu devasa ortak kültürden sadece bir örneği anlatacağız: Tomris Hatun:

2500 yıldan beri tarih sayfalarında, efsanelerde, resimde, heykelde, bilgisayar oyununda, filmde, uzayda, zoolojide Tomris Hatun var. Homeros'tan başlayarak tarihçiler, Ortaçağ yazarları, Rönesans yazar ve sanatçıları, Rönesans'tan günümüze aydın ve sanatçılar onun oturduğu zirveye ışıldaklarını tutuyorlar. Neden böyle oluyor? Sebeplerini sunumda anlatacağız.

Biz ise bir tül perdesinin arkasından bakıp onu gerçek ile hayal arasında sanarak onunla sadece övünüyoruz. Batı'nın tarih boyunca ortaya koyduğu çalışmasının yüzde biri kadar Tomris Hatun'a çalışmamışız. Uzun araştırmalarla bulduğumuz belgeler ışığında Tomris Hatun'un etkisini anlatıp ortak kültürümüz temelinde yeni, canlı, taptaze bir kimlik inşası için geçmişin aktarılmasında aileye, çocuk ve gençlik edebiyatının üstüne düşen büyük göreve değineceğiz.

Tomyris Hatun

Zusammenfassung

In der Türkei herrscht eine gravierende kulturelle Kluft. Ein Teil der Bevölkerung hat die arabische Kultur voll und ganz angenommen und bezieht daraus seine Ressourcen (Referenzen). Ein anderer Teil hat die westliche Kultur angenommen und bezieht daraus seine Ressourcen. Diese Situation treibt das Land in einen Konflikt. Der Energieverlust ist unermesslich. Familien leiden. Doch es ist unsere gemeinsame Kultur, die beide Seiten

[*] Almanya Yazarlar Birliği, feyzioglu@arcor.de

einander näherbringt und Energieverlust verhindert. Wir möchten nur ein Beispiel dieser umfassenden gemeinsamen Kultur nennen, die wir seit 1974 erforscht, überarbeitet und in 32 Büchern veröffentlicht haben: Tomyris Hatun:

Seit 2.500 Jahren ist Tomyris Hatun in der Geschichte, in Legenden, Gemälden, Skulpturen, Computerspielen, Filmen, im Weltraum und in der Zoologie präsent. Historiker, angefangen bei Homer, über mittelalterliche Schriftsteller, Schriftsteller und Künstler der Renaissance bis hin zu Intellektuellen und Künstlern von der Renaissance bis zur Gegenwart, haben ihre Scheinwerfer auf ihren Gipfel gerichtet. Warum ist das so? Wir werden die Gründe in unserem Vortrag erläutern.

Wir jedoch blicken durch einen Schleier aus, sie mit Realität und Fantasie, prahlen nur. Wir haben Tomris Hatun nicht einmal ansatzweise so gut studiert wie der Westen im Laufe der Geschichte. Anhand der Dokumente, die wir durch umfangreiche Recherchen zutage gefördert haben, werden wir Tomris Hatuns Einfluss untersuchen und die Rolle der Familien-, Kinder- und Jugendliteratur bei der Vermittlung der Vergangenheit erklären, um eine neue, lebendige und frische Identität basierend auf unserer gemeinsamen Kultur aufzubauen.

Dünya Şöhreti Tomris Hatun

Batı Neden Tomris Hatun Hikâyesini Canlı Tutuyor?

"Barış içinde yaşamak varken yaptığın zulme değdi mi?" dedi Tomris Hatun. *"Dedem Alp Er Tunga'ya tuzak kurup öldürdün, babam Sapargap'a tuzak kurup öldürdün. Kocamı ve oğlumu hileyle öldürdün, hayatında kan içmeye doymadın, güneşe ant olsun ki seni kanla doyuracağım!"*

Saka hükümdarı oldu. İlk iş olarak dokuz bin kadın, altı bin savaşkan erkek yetiştirdi. İçinde kabaran öfke o kadar büyüktü ki, kendi ordusundan beş kat büyük olan İran Şahı Büyük Kiros ile savaşa tutuştu. MÖ.529 yılıydı. Öyle bir taktik ve strateji uyguladı ki, Kiros ordularını dağıtıp Kiros'u canlı yakalattı ve hırsından kontrolünü kaybetti. Hıçkırıklar içinde Kiros'un ensesinden tutup kafasını kan dolu fıçıya daldırdı.

"Kızlar tutun şunu kana doysun!" dedi ve yerde yatan yer yer morarıp çürümüş oğlunun cansız bedeninin yanına çöktü, onu kucaklayıp bağrına bastı. İçindeki büyük acı ve öfke dinmiyordu.

İşte bu büyük olayı MÖ. 490 yılında Bodrum'da doğan dünyanın ilk tarih yazarı Herodot Sakaların bu büyük savaşını anlattıktan sonra onlar için şu unutulmaz sözleri yazdı: "Her yerde kahraman kadınların çığlıkları yankılanıyordu ve önde Tomris Hatun, arkada cesur savaşçıları savaşa doğru gidiyorlardı. Yeryüzü daha önce, böylesine zafer arzulu at süren insanlara hiç tanık olmamıştı."

"Herodot'tan 250 yıl sonra yaşadığı sanılan Sicilyalı yazar Diodorus, "Saka kraliçesi öncülüğünde Saka kadınlarının Kiros'a karşı Amazon kadınları kadar iyi savaştıklarını" anlatır. Orta Çağ metinlerinde ise Amazonlar Kraliçesi olarak Tomris Hatun gösterilmektedir. Ayrıca Strabon (MÖ.63 – MS. 23)Coğrafya kitabında Yunanlılar ve Romalılar tarafından bilinen dünyayı anlatır. Tomris ve Kiros coğrafyasını Homeros'tan alıntılayarak belirtir.

MS. 100 yılında İznik doğumlu Polyaenus, MS.485 İtalya doğumlu Cassiodorusve 6.yüzyılda yaşamış olan Jordanes Tomris Hatun hakkında kayıt altına alınanları özetlemişlerdir. Daha başka tarihçi ve yazarlardan Tomris Hatun hakkında yazıları okumaktayız.

8.yüzyılda ise "Alp Er Tunga", Orhun Yazıtları'nda "*Dokuz Oğuzlar*" arasında sayılarak adına yapılan "yuğ" merasiminde anılıyor.

Fars Şairi Firdevsi, MS. 977-1010 yılları arasında yazdığı "Şehname" adlı eserinde Alp Er Tunga'yı "efsanevi Turan hükümdarı Efrasiyab" olarak tanıtıyor ve Türk mitolojisi ile İran efsaneleri arasında bir köprü" kuruyor. Güçlü bir şair, dili akıcı, bilgisi zamanına göre çok ileri düzeyde. Ancak "Efrasiyab'ı bir düşman diye betimleyerek İranlı kahramanların –özellikle Zaloğlu Rüstem'in onu yenilgiye uğrattığını yazıyor. Efrasiyab'ın Zaloğlu Rüstem'den korkup kaçtığını iddia ediyor. Ama Kiros tarafından ona tuzak kurulduğundan söz etmiyor. Üstelik Firdevsi bu eserini Gazneli Mahmud'a takdim edip ondan ödül alıyor. (Ödül kendisi öldükten sonra ona ulaşmış olsa da)

Bizde de Yusuf Has Hacip'in, 1069-1070 yılları arasında yazdığı "*Kutadgu Bilig*" adlı eserinde Tomris adı geçmez ama güçlü kadın karakteri anlatılır. Alp Er Tunga ise "Türk beyleri arasında adı

belirgin ve kutlu bir kişi" olarak tasvir edilir. "O, bilgili, akıllı, cesur ve seçkin halkının seçkinidir," diyerek Firdevsi'ye cevap verir.

Firdevsi'ye benim de 1000 yıl gecikmiş cevabım şu olsun: Senin sözünü etmediğin o hain tuzakla Urmiye gölü kıyısında öldürülen Alp Er Tunga'nın derin acıyla Tomris Ana doğuyor, gelişiyor, zalim Kiros ve askerlerini yenerek asıl kahramanın kim olduğunu aklıyla ve cesaretiyle gösteriyor ve bütün çağları etkiliyor.

Kaşgarlı Mahmut, 1072-1074 yılları arasında yazdığı *Divanu Lügatit Türk* adlı eserinde Alp Er Tunga destanına ait ağıtı yazıya geçirerek bu efsanevi hikâyeyi günümüze taşıyor.

Alp Er Tunga öldü mü?
Dünya sahipsiz kaldı mı?
Hain öcünü aldı mı?
Şimdi yürek yırtılır.

Hainin silahı hazır
Gizli tuzak kurdurur
Beylerbeyini vurdurur
Kaçsa nasıl kurtulur?

Bu acı hikâye, Tomris'in doğuş başlangıcı olmuştur.

İtalyan şairGiovanni Boccaccio, 1361 yılında başladığı *Ünlü Kadınlar Üzerine* adlı kitabını yazmış, 1375, ölüm yılına kadar kitabı birkaç kez gözden geçirmiş ve genişletmiştir. Tarihteki 106 ünlü kadınların hikâyesini kısa biyografilerle anlatır bu kitapta. Tomris Hatun da onlardan biridir.

Dante (1265–1321), İtalyan edebiyatının ve Avrupa Orta Çağı'nın en ünlü şairlerinden biridir. Aynı zamanda filozoftur. Eski İtalyanca ile yazdığı "İlahi Komedya"da şöyle yazıyor:

"Tomris'in, öldürülen Kiros'a alay ve öfkeyle şöyle seslendiğini gördük:

Kana susamış adam, şimdi kanla doyur kendini!"

Fransız Şair Deschamps, 14.yüzyılın sonlarında yazdığı şiirde Tomris'i dünyadaki dokuz önemli kadın arasında sayıyor.

Fransız şaire Christine de Pizan, 1404 yılında "Kadınlar Kenti" adlı kitabını tamamlar. Bu kitabı, din adamı Matthew de Boulogne-sur-Mer'in kadın düşmanı kitabını okuduktan sonra yazdığını belirtir. "Kadınlar Kenti" üç bölüme ayrılmıştır. Her bölümde, birinci tekil şahıs anlatıcı, kadın figürlerinden birinin yardımıyla kenti nasıl inşa ettiğini anlatır. Ancak yapı malzemeleri taş değil, antik ve yakın tarihten kahraman kadınlardır. Bu kadınlar tanıtılır ve yaptıklarını över; böylece çok sayıda ünlü kadın hakkında bir ders kitabı oluşturur. Bu kadınların başında da cesaret ve kararlılıkla işgalci Fars kralı Kiros'u yenen Tomris vardır.

Shakespeare (Doğ.1564 İngiltere) , "Kral Henry" adlı oyununda, Auvergne Kontesi'nin ünlü olma hayalini Saka Kraliçesi Tomris'e özenmesiyle karakterize ediyor.

Resim ve Heykelde Tomris Hatun

"Tarihi ve edebi metinlerden sonra resim ve heykel sanatında da Tomris'in yer almaya başladığını görüyoruz. En erken yapılmış Tomris resimlerinden birisinin altında İtalyan ressam Andrea del Castagno'nun (1419-1457) imzası vardır. "Ünlü İnsanlar" dizisinde Tomris Ana'ya yer vermiştir. Böylece Tomris Ana, 15. yüzyıl Avrupa'sında tarihin kahraman ve ünlü insanları arasında yer almıştır.

Tomris Hatun'u resmedenlerden biri de Rönesans'ın en güçlü ressamlarından ve bugün de ününü manzara, mitoloji, tarih, savaş karşıtlığı ve şişman kadın resimleriyle devam ettiren Peter Paul Rubens'tir (doğ.1577- ölm.1640). 1623 yılında yaptığı "Kiros'un Başının Kraliçe Tomris'e Getirilmesi" tablosuyla o savaş yenilgisini unutulmaz kılmıştır. Burada bir anımı anlatmak isterim.

Rubens'in Diplomatlığı

2002 yılında Ressam Aydın Karahasan ile Rubens'in Belçika-Antverpen'deki atölyesini ziyarete gittik. Atölye bizim Dolmabahçe sarayının büyük salonu kadar geniş ve çok görkemlidir. 400 yıl önce kullandığı fırça bile duruyor. Sanki ressam elini yıkamaya gitti, şimdi dönecek izlenimi veriyor. İkimizin de tüyleri diken diken oluyor, çok heyecanlanıyoruz. Hayranlıkla resimlere bakıp Tomris Hatun'un tablosunu arıyoruz, ama tablonun Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde olduğunu orada öğreniyoruz.

Peter Paul Rubens aynı zamanda etkili bir diplomattır. Garip ve bilgisiz bir gazeteci onunla söyleşi yapmak için atölyeye gelir. "Efendim, diplomatlıktan arta kalan boş zamanınızda mı ressamlık yaparsınız?" diye sorar. Rubens çok sinirlenir ve 'bunlar boş zaman işi midir?' der gibi bakışlarını resimlere çevirir. Öfkeyle gazeteciye döner: "Hayır, boş zaman bulursam diplomatlık yaparım!" diye tek bir cümle söyler.

Yine ressamlara dönelim: François Ragot (1638-1670) da Tomris Hatun'un resmini yapan bir diğer Rönesans sanatçısıdır. 1654 yılında yaptığı gravürle Rubens'in tablosunu tekrar etmiş gibidir.

17. yüzyılda yaşayan İtalyan sanatçı Francesco Allegrini, Tomris Hatun'un gravürünü yapmış bir diğer ressamdır. San Francisco Güzel Sanatlar Müzesi'nde bu eser görülebilir.

17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan diğer bir İtalyan ressam Luca Ferrari de (1605-1654) Tomris tablosu yapan isimlerdendir. "Kiros'un başının Tomris Hanım'a taktim edilmesi"dir tablonun adı.

İtalyan barok sanatçılarından Mattia Preti (1613-1699), yaptığı "Tomris" adlı ilk tablosunda; zırh giysili bir asker altın tepside sunulan Kiros'un başını Tomris'e sunmaktadır. Aynı ressam 1680lerde "Kraliçe Tomris ve Büyük Kiros" isimli bir diğer tablosunda Tomris'i başında miğfer ve göğsünde zırh ile yüksek bir tepede otururken resmetmiştir.

Sembolizm akımının ünlü sanatçılarından Fransız Gustave Moreau'nun (1826-1898) yaptığı "Tomris ve Kiros" isimli yağlıboya tabloda Tomris'in Kiros'a karşı öç alması sembolik olarak betimlenmiştir.

Alman asıllı ressam Alexander Zick (1845-1907), 19.yüzyılda Tomris ile Büyük Kiros'un resmini yapan en son sanatçı olmuştur.

Tomris ile Kiros'u anlatan heykeller de yapılmıştır. Örneğin 1496-1543 yılları arasında yaşamış İtalyan heykeltıraş Calzetto di Ravenna, bir bronz figüründe Tomris'i betimlemiştir. Tomris Hatun'u tasvir eden bir diğer heykeltıraş Ignaz Wiskotschill'dir (1753-1795)dir. Saksonya kontu (beyi) Camillo von Marcolini, 1785 yılında sarayının bahçesi için altı antik kahraman heykelinin siparişini verir. Yapılmasını istediği kahramanlardan birisi de Tomris Hatun'dur.

Tomris Hatun konulu bir diğer heykel, oğlu Spargap'ın (babasının adı da Sapargap'tı) öldürüldüğü haberini öğrendiği anı betimleyen ünlü üzüntülü heykeldir.

Hollandalı sanatçı Jan Moy'un (1535-1550) yaptığı ve Boston The Gardner Müzesi'nde sergilenen halı üzerindeki betim açık alanda bir bahçede geçmektedir. Saray kıyafetleri ile betimlenen Kraliçe Tomris, oğlunun tuzağa düşürüldüğünü öğrenmek üzeredir.

Tomris Ana Operada, Bilgisayar Oyununda, Filmde ve Uzayda

A. Vitali, 1680 yılında Tomris operasını yazdı.

Reinhard Keiser'in yazdığı "Cesur Tomris" operası 1724 yılında Hamburg'da sahneye kondu ve 2024 yılında sahneye konuluşunun 300.yılı kutlandı.

Tomris Ana'nın adı çağımızda ve farklı alanlarda da yayılmaya başladı. Örneğin zoolojide Orta Amerika'da yaşayan bir tür koza ve kelebeğin cinsi "Tamris Ailesi" diye adlandırıldı.

Uzay araştırmalarında *4. März 1906*'da Max Wolf tarafından bulunan 590A numaralı küçük bir gezegene Tomris adı verildi. Washington'da metal müzik grubu A Sound of Thunder'ın, 2018 yılında yayınladığı 6. uzunçalarına "Tomris" adına bestelediği bir şarkıyı aldı.

Civilization VI'da İskit İmparatoru Tomris, bilgisayar oyunu olarak günümüzde yaygınlaştı.

Sultan Nazarbayev'in kızı Aliya Nazarbayeva ile Timur Zhaksylykov'in senaryosunu yazdıklarıTOMRİS filmi 2019'da Yönetmen Akan Satayev tarafından çevrildi, bütün Orta Asya'da ve Türkiye'de gösterildi.

Prof. Dr. Mustafa Şahin: Batı Sanatında Tomris Hatun araştırmasını yaparak önemli bir katkıda bulundu. Bu yazımdaki kaynaklardan biri de o oldu.

Ben de yıllardır Tomris Hatun araştırmamı Eylül 2025'de "Tomris Ana" adıyla bitirdim. En yeni çalışma gençler için hazırlanan bu kitaptır.

Neden Batıda Tomris Hatun Bu Kadar Önem Kazandı?

Herodot, Fars İmparatorluğu'nun ilk şahı Kiros'un MÖ 529 yılında Saka Kraliçesi Tomris tarafından öldürülmesini en ince ayrıntısıyla anlatmıştır. Ve diğer tarihçilerin tanıtımları etkili olmuş, sanat alanında bu tanıtımlar yoğun ilgi görmüştür. NEDEN?

2500 yıldır tarih sayfalarında, efsanelerde, resimde, heykelde, bilgisayar oyununda, filmde, uzayda, zoolojide Tomris Hatun var. Homeros'tan başlayarak tarihçiler, Ortaçağ yazarları, Rönesans yazar ve sanatçıları, Rönesans'tan günümüze aydın ve sanatçılar onun oturduğu zirveye ışıldaklarını tutuyorlar. Neden böyle oluyor?

Tomris'i, Rönesans ve sonrasında, Batılı yazar, tarihçi ve sanatçılar çok önemli bir kadın karakter olarak betimlediler. Çünkü köleleştirilmiş, ezilmiş, cadı diye yakılmış Ortaçağ kadınının önüne "kadının gücünü" temsil eden örnek bir efsaneyi koymak istiyorlardı. Bu efsane tarihi gerçeğe dayanan Tomris Hatun'du. Tomris, muhteşem cesaretiyle Avrupalı kadının kendine güvenini artırdı. Yüz yıllar içinde köle değil, şahsiyet sahibi olmalarını sağladı. Bu konunun Rönesans Avrupası'nda çok sayıda tekrarlanması, Luca Ferrari'nin resminde vurguladığı gibi Tomris Ana'nın kişiliğinde kadını, hakkın ve adaletin yerini bulmasının bir simgesi hâline getirdi ve dalga dalga dünyaya yayıldı.

Biz ise bir tül perdesinin arkasından bakarak gerçek ile hayal arasında sadece onunla övünüyoruz. Oysa son2500 yıl içinde onun kadar yaygınlaşmış, onun kadar örnek alınmış başka bir şahsiyetimiz yoktur. Çünkü o önü alınmaz bir zalimi, o dönemin Hitler'ini büyük bir sabır ve akılla dize getirmesini bilmiştir.

Ülkemizde Tomris Hanım'ın yaşayıp yaşamadığı veya mitolojik bir karakter olup olmadığı tartışılırken, Batı Dünyası, kadının cesareti ve gücünün simgesi olarak Tomris Hatun'u yüz yıllardan beri işlemekte, onu saygı ve hayranlıkla değişik ortamlara taşımaktadır. Onun ölümsüzleşmesinde bu çalışmanın katkısı büyüktür.Uzun araştırmalarla bulduğumuz belgeler ışığında Tomris Hatun'un etkisini anlatıp ortak kültürümüz temelinde yeni, canlı, taptaze bir kimlik inşası için çalışmalarımızı çoğaltmalıyız. Elbette biz Arap ya da Batı kültüründen de yararlanırız, ama asıl olan başkasına öykünmek değil, geçmişi binlerce yıla dayanan kendi kültürümüze dayanmak, çocuklarımıza ve gençlerimize bu temelde eserler sunmaktır. Aile, çocuk ve gençlik edebiyatının üstüne düşen en büyük görev bence budur.

TOMRİS HATUN İÇİN ANTİK DÖNEMDEN SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA:

Herodot Tarih Yazarı

Sicilyalı yazar Diodorus MÖ.2.yy

Strabon (MÖ.63 – MS. 23)

MS. 100 yılında İznik doğumlu Polyaenus,

MS.485 İtalya doğumlu Cassiodorus

Jordanes, 6.yüzyıl

Orhun Yazıtlarında "Dokuz Oğuzlar" arasında "Er Tunga" adına yapılan "yuğ" merasiminden. 8.yüzyılFirdevsi, Şehname 10.yüzyıl

Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig 11.yüzyıl

Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügatit Türk11.yüzyıl

Dante Alighieri "İlahi Komedya" 13.yüzyıl

Giovanni Boccaccio "Ünlü Kadınlar Üzerine" 14.yüzyıl

Fransız Şair Deschamps, 14. Yüzyılı

Fransız şaire Christine de Pizan, 1404 yılında "Kadınlar Kenti" adlı kitabını tamamlar.

Shakespeare 16.yüzyıl

A. Vitali'nin 17.yüzyıl Tomyris operası,

Reinhard Keiser 18.yüzyıl "Cesur Tomyris" operası (1724)

Yücel Feyzioğlu, 21.yüzyıl, "Tomris Ana"

FİLM

TOMRİS: Yönetmen Akan Satayev, Senarist Aliya Nazarbayeva, Timur Zhaksylykov

Küçük Bir Gezegen (590)A Tomris Adı Verildi

MÜZİK / TOMRİS HANIM OPERADA

A. Vitali'nin (1680) Tomyris Operası

Reinhard Keiser'in "Cesur Tomyris" Operası (1724)

BİLGİSAYAR OYUNU:

Civilization VI'da Tomris, İskit İmparatorluğu'nun lideri,

DİĞER ANTİK KAYNAKLARDA TOMRİS HATUN

Anakr. (= Anakreon) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lyra Graeca II. Including Stesichorus, Ibycus, Anacreon and Simonides*. Ed.-Trans.: J. M. Edmonds. Cambridge, Massachusetts, London 1964. (The Loeb Classical Library).

Arr. *an*. (= Arrianos, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrian, *Anabasis Alexandri*. Trans.: E.I.

Robson, Books I-IV. Cambridge, Massachusetts, London 1961. (The Loeb Classical Library).

Diod. (= Diodorus Siculus) Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodoros, *Griechische Weltgeschichte*. Trans.: G.

Wirth-O. Veh, Bücher 1-10. Stuttgart 1992.

Frontin. (= Frontinus) Kullanılan Metin ve Çeviri: Frontin, *Kriegslisten*. Trans.: G. Bendz. Berlin 1963.

Hdt. (= Herodotos) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Herodotus*. Trans.: A. D. Godley. Cambridge,

Massachusetts, London 1966. (The Loeb Classical Library).

Iustinus, *Philippische Geschichte*. Trans.: Chr. Schwarz. Stuttgart 1858.

Ksenophon, *Kyroupaideia*) *Xenophon's Cyropaedia II*. Trans.:

W. Miller. Cambridge, Massachusetts, London 1961. (The Loeb Classical Library).

Lukianos, *Lucian*. Trans.: A. M. Harmon.

Cambridge, Massachusetts, London 1960. (The Loeb Classical Library).

Polyainos, Polyän's Kriegslisten. Trans.: W.H.

Blume - C. Fuchs. Stuttgart 1855.

Polyaenus, *Strategems of War 1-2*. Trans.: P. Krentz-E.L. Wheeler, Books 1-8. Chicago-Illinois 1994.

L. Jones, Vols. VIII. Cambridge, Massachusetts, London 1954. (The Loeb Classical Library).

Thukydides *Thucydides*. Trans.: Ch. Forster Smith. Cambridge,

Massachusetts, London 1956. (The Loeb Classical Library).

Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*. Trans.: D.

R. Shackleton Bailey, Books VI-IX. Cambridge, Massachusetts, London 2000. (The Loeb Classical Library).

SEÇİLMİŞ DİĞER KAYNAKLARDA

Ambühl A. (2013). "Kiros". *DNP Suppl. 8. Historische Gestalten der Antike* (2013) 595-602.

Brodersen K. (2010). "Mannhafte Frauen bei Polyainos und beim Anonymus *de mulieribus*". Ed. K.

Brodersen, *Polyainos. Neue Studien/Polyaenus*. Berlin (2010) 149-159.

Ahmet Haldun Terzioğlu'ndan: Tomris Han romanı

Burchard B. (2001). "Sakai". *DNP* 10 (2001) 1235.

Cluzeau F. (2013). "Platon'un Ruh Kuramında *Pathos*". *Cedrus* I (2013) 65-87.

DNP Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Eds. H. Cancik *et. al.* 1996-.

Duchesne-Guillemin J. (1979a). "Kiros". *KP* 3 (1979) 417-419.

Duchesne-Guillemin J. (1979b). "Tomyris". *KP* 5 (1979) 885.

Duncker M. (1853). *Geschichte des Altertums 2*. Berlin 1853.

Durmuş İ. (1993). *İskitler (Sakalar)*. Ankara 1993.

Durmuş İ. (2008). *İskitler (Sakalar)*. Ankara 2008.

Erim M. (1987). *Latin Edebiyatı*. İstanbul 1987.

Erten E. (2016). "Γυναῖκες ἐν πολεμικοῖς συνεταὶ καὶ ἀνδρεῖαι/Savaş Konularında Zeki ve Cesur Kadınlar". *Libri* II (2016) 96-106.

FGrHist Die Fragmente der griechischen Historiker. Ed. F. Jacoby, Dritter Teil, C, Nr. 608a-708, Leiden 1958.

Fuhrmann M. (1979). "Iordanes (1)". *KP* (1979) 1439.

Antik Yazarlarda Bir İskit Kraliçesi: Tomyris 263

Gera D. (1997). *Warrior Women*. *The Anonymous Tractatus De Mulieribus*. New York & Köln 1997.

Geus K. (2010). "Polyaenus travestitus? Überlegungen zur Biographie des Polyainos und zur

Abfassungszeit seines Werks". Ed. K. Brodersen, *Polyainos. Neue Studien/Polyaenus* (2010) 55-68. Berlin.

Grakov B. N. (2006). *İskitler*. Çev. D. A. Batur. İstanbul 2006.

Hasanov Z. (2009). *Çar İskitler. İskitler ve Eski Oğuzların Etno-Dil Özdeşleştirmesi*. İstanbul 2009.

Hermann A. (1920). "Sakai". *RE* I/2 (1920) 1770-1806.

Hermann A. (1930). "Massagetai". *RE* XIV.2/28 (1930) 2123-2129.

Högemann P. (2002). "Tomyris (TÒmuriw)". *DNP* 12/1 (2002) 673.

Klebs E. (1897). "Boiorix (2)". *RE* III.1/5 (1897) 636.

KP Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in Fünf Bänden. Ed. K. Ziegler, 1964-1975, Ndr. 1979.

Kroh P. (1972). *Lexikon der Antiken Autoren*. Stuttgart 1972.

Kytzler B. (1997). *Frauen der Antike*. *Kleines Lexikon Antiker Frauen von Aspasia bis Zenobia*. Frankfurt am Main & Leipzig 1997.

Lammert F. (1952). "Polyainos (8)". *RE* XXI/42 (1952) 1432-1436.

Llewellyn-Jones L. & Robson J. (2010). *Ctesias' History of Persia. Tales of the Orient.* London & New York 2010.

Mallowan M. (1985). “Cyrus the Great (558-529 B.C.)”. *CHI* 2/1 (198) 392-419.

Meister K. (2001). “Polyainos (PolÊainow)(4)”. *DNP* 10 (2001) 40-41.

Melber J. (1885). *Über die Quellen und den Wert der Strategemensammlung Polyäns*. Leipzig 1885.

Memiş E. (2005). *İskitlerin Tarihi*. Konya 2005.

Moorman E. M. & Uitterhoeve W. (1995). *Lexikon der Antiken Gestalten. Mit ihrem Fortleben in Kunst, Dichtung und Musik*. Stuttgart 1995.

Obst E. (1927). “Spargapises”. *RE* III/5 (1927) 1262.

Osten von der H. H. (1965). *Die Welt der Perser*. Stuttgart 1965.

RE Pauly’s Real-Encyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft. Eds. G. Wissowa *et al.* Neue Bearbeitung, 1893-1980.

Rolle R. (1980). *Die Welt der Skythen. Stutenmelker und Pferdebogner: Ein antikes Reitervolk in neuer Sicht*. Luzern & Frankfurt/M 1980.

Sancisi-Weerdenburg H. (1985). “The Death of Cyrus”. *Acta Iranica* 2 (1985) 459-471.

Sauter H. (2000). *Studien zum Kimmerier Problem.* Bonn 2000.

Schiltz V. (1994). *Die Skythen und Andere Steppenvölker. 8. Jahrhundert v. Chr. bis 1. Jahrhundert n. Chr.* München 1994.

Tezcan M. (2014). “Turkmenia’da Hüküm Süren Önemli Bir Kabile Olarak Sakaların (A)Parni Boyu ve Bunun, İran’ın Kuzey-Doğu Bölgesi Horasan’daki Apar Bölgesi ile Alâkası”. *Cedrus* II (2014) 55-74.

Tomaschek W. (1905). “Derbikes”. *RE* V/10 (1905) 237-238.

Ünsal F. (1997). *Platon’da Aşk Kavramı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.

Weißbach F. H. (1924). “Kiros (6)”. *RE Suppl*. 4 (1924) 1129-1166.

Wiesehöfer J. (1999). “Kiros (II. ?) (2)”. *DNP* 6 (1999) 1014-1017.

Ziegler K. (1937). “Tomyris”. *RE* VI/12 (1937) 1702-1704.

RESİM VE HEYKELDE

Turfan’ın batısında bulunan “Bezeklik” arşivinin duvarında Alp Er Tunga’nın kanlı resmi.

Prof. Dr. Mustafa Şahin: Batı Sanatında Tomris Hatun

Görsel 1: Andrea del Castagno’nun Tomris Han Freskosu

Görsel 2: Rubens’in Kiros’un Başı’nın Kraliçe Tomris’e Getirilmesi konulu tablosu

Görsel 3: François Ragot’un Pers Kralı Kiros’un başının Tomris’in önüne konulan gravürü

Görsel 4: Francesco Allegrini’nin Tomris ve Kiros isimli gravürü

Görsel 5: Luca Ferrari’nin Kiros’un Başı ile Tomris isimli tablosu

Görsel 6: Mattia Preti’nin Tomris’in Kiros’un Başını Kabul Etmesi isimli tablosu

Görsel 7: Mattia Preti’nin Kraliçe Tomris ve Büyük Kiros’un Kafası isimli tablosu

Görsel 8: Sanatçısı belli olmayan Massagetae Kraliçesi Tomris isimli nakış

Görsel 9: Gustave Moreau’nun Tomris ve Kiros isimli tablosu

Görsel 10: Alexander Zick’in Tomyris’in Başını Kana Daldırması konulu çizimi.

Görsel 11: Severo di Domenico Calzetto di Ravenna’nın Kiros’un Başı ile Kraliçe Tomrisisimli bronz figürü

Görsel 12: Thaddäus Ignaz Wiskotschill’in Tomris isimli heykeli.

Görsel 13: Jan Moy’un Tomris’in oğlu Spargap ile bir anı temsil eden ipek duvar halısı.

ÇOCUK EDEBİYATI İLE NEZAKET VE GÖRGÜ KURALLARI EĞİTİMİ

Gültekin KNYAZOVA[*]

Özet

Bu makale, çocuk edebiyatının çocuklara nezaket ve görgü kurallarını öğretmedeki rolünü derinlemesine incelemektedir. Erken yaşta etik ve sosyal davranışların kazandırılması, çocukların hem bireysel hem de sosyal gelişimini destekler ve günlük yaşamlarında olumlu iletişim, empati ve sorumluluk duygusunu güçlendirir. Makalede, çocuk edebiyatının hikâyeler, karakter modelleri, tematik bölümler, interaktif okumalar ve rol oyunları gibi farklı araçlarla çocuklara etik ilkeleri öğretmede ne kadar etkili olduğu gösterilmektedir. Aynı zamanda, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve sosyal çevrenin rolü vurgulanmakta; çocukların davranış modellerini gözlemlemeleri ve bunları günlük yaşamda uygulamaları için sağladıkları olanaklar incelenmektedir. Dijital ve interaktif platformların kullanımı ise çocukların etik karar verme becerilerini ve sosyal empati yeteneklerini daha da geliştirmektedir. Sonuçlar, çocuk edebiyatının yalnızca dil becerilerinin geliştirilmesi için değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal becerilerin kazandırılması ve etik davranışların öğrenilmesi için çok yönlü ve etkili bir eğitim aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, nezaket, görgü kuralları, etik eğitim, sosyal beceriler, empati.

EDUCATION OF COURTESY AND ETIQUITY THROUGH CHILDREN'S LITERATURE

Gultakin KNYAZOVA[**]

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the role of children's literature in teaching manners and etiquette to young children. Early instruction in ethical and social behaviors supports both individual and social development, enhancing children's positive communication, empathy, and sense of responsibility in daily life. The study demonstrates how children's literature-through stories, character models, thematic sections, interactive reading, and role-playing-effectively teaches ethical principles. Additionally, it highlights the crucial role of parents, teachers, and the social environment in observing, guiding, and reinforcing children's behavioral patterns in practical contexts. The use of digital and interactive platforms further strengthens children's ethical decision-making and social empathy skills. The findings indicate that children's literature is not only a tool for language development but also a multi-faceted and effective educational resource for fostering social and emotional skills and instilling ethical behaviors.

Keywords: Children's literature, manners, etiquette, ethical education, social skills, empathy.

Giriş

Çocukların davranış ve sosyal becerilerinin oluşumunda erken yaşta verilen eğitim ve deneyimler temel bir rol oynamaktadır. Nezaket ve görgü kuralları, yalnız bireysel gelişimi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda sosyal ilişkileri doğru bir şekilde kurma yeteneğini de geliştirir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, çocuklara yalnız eğlence ve bilgi sunan bir araç olmanın ötesinde, etik ve sosyal davranışların öğretilmesinde güçlü bir araç olarak işlev görür.

Günümüzde çocukların teknoloji ve dijital dünyayla yoğun etkileşim içinde olmaları, sosyal becerilerinin gelişiminde yeni zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, nezaket ve görgü kurallarını

[*] Azerbaycan, Mingeçevir Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi, yusifligultekin28@gmail.com
[**] Mingachevir State University, yusifligultekin28@gmail.com

oyun, hikâyeve edebiyat yoluyla öğretmek, çocukların empati, paylaşma, saygı ve doğru iletişim gibi davranışlarını güçlendirmeye imkân tanır.

Bu makalenin amacı, çocuk edebiyatının nezaket ve görgü kurallarının öğretimindeki rolünü sistematik bir şekilde incelemek, mevcut araştırmaları değerlendirmek ve ebeveynler, öğretmenler ve sosyal çevrede uygulanabilecek yöntemleri önermektir. Makalede öncelikle kuramsal çerçeve sunulacak, ardından çocuk edebiyatında nezaket ve görgü kurallarının nasıl işlendiği örnekler ve analizlerle gösterilecek, son olarak da pratik uygulamalar ve öneriler paylaşılacaktır.

Kuramsal Çerçeve / Literatür İncelemesi

Çocuk edebiyatı, sadece çocuklar için yazılmış hikâyeler ve masallar bütününden ibaret olmayıp, aynı zamanda onların sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimine katkıda bulunan bir araçtır. Literatür taramaları, çocuk edebiyatının çocukların davranış modellerini şekillendirmede, empati ve sosyal becerilerini geliştirmede kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Nikolajeva, 2014; Stephens, 1992).

Çocuk Edebiyatının Sosyal ve Etik Rolü

Çocukların erken yaşlarda karşılaştıkları edebi metinler, onların düşünce ve davranış biçimlerini önemli ölçüde etkiler. Hikâyeler aracılığıyla çocuklar, başkalarına saygı, paylaşma, sabır ve teşekkür etme gibi davranışları öğrenir. Bu davranışlar yalnız teorik bilgi olarak kalmaz; aksine günlük hayatta pratiğe dönüşür. Araştırmalar, hikâyelerdeki karakterlerin olumlu davranışlarını modellemesinin, çocukların sosyal becerilerinin gelişiminde kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Tatar, 2008).

Nezaket ve Görgü Kurallarının Eğitimdeki Önemi

Nezaket ve görgü kuralları, çocukların hem bireysel hem de sosyal gelişimi açısından temel değerler arasında yer alır. Bu davranışların çocuklara erken yaşta öğretilmesi, onların sosyal ilişkilerde başarılı olmalarına ve çatışmaların minimuma indirilmesine yardımcı olur. Literatürde, nezaket ve görgü kurallarının öğretiminde edebiyatın kullanımının, çocukların davranışları benimsemesini kolaylaştırdığı ve etik düşünme yetilerini güçlendirdiği belirtilmektedir (Kümmerling-Meibauer, 2015).

Çocuk Edebiyatı ve Sosyal Davranışların Gelişimi

Çocuk edebiyatı yalnızca hikâyelerden oluşmaz; masallar, destanlar ve mitolojik eserler, çocukların dünya görüşünü genişletir. Bu eserler, çocuklara problem çözme, başkalarının duygularını anlama ve etik kararlar alma becerisi kazandırır. Özellikle empati, paylaşma ve saygı gibi sosyal becerilerin gelişimi açısından edebi metinler etkili bir araçtır. Örneğin, Andersen'in *Küçük Deniz Kızı* veya Grimm Kardeşler'in hikâyeleri, çocuklara başkalarına karşı dikkat ve empati göstermenin önemini öğretir (Nikolajeva & Scott, 2006).

Kuramsal Çerçevenin Özetlenmesi

Bu bölümde yapılan literatür incelemeleri, çocuk edebiyatının çocukların sosyal davranışlarını ve etik değerlerini şekillendirmede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Nezaket ve görgü kurallarının öğretiminde hikâyeler ve edebiyat eserlerinin kullanımı, çocukların davranışlarının modellenmesi ve günlük hayatta uygulanması için etkili bir araçtır. Bu nedenle, sonraki bölümde çocuk edebiyatında nezaket ve görgü kurallarının uygulanmasına dair örnekler ve analizler sunulacaktır.

Çocuk Edebiyatında Nezaket ve Görgü Kuralları

Çocuk edebiyatı, çocukların yalnızca dil becerilerini geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda onların sosyal ve etik davranışlarını şekillendirmek için önemli bir araçtır. Bu bölümde, çocuk edebiyatı aracılığıyla

nezaket ve görgü kurallarının nasıl öğretildiği, hangi yöntem ve örneklerle uygulandığı incelenecektir.

1. Hikâyeler ve Karakter Modelleri

Çocuk edebiyatının en etkili özelliklerinden biri, karakterler aracılığıyla çocuklara davranış örneklerinin gösterilmesidir. Örneğin, Grimm Kardeşler'in hikâyelerinde karakterler başkalarına saygı gösterir, yardımlaşır ve doğru kararlar alır. Bu karakterlerin davranışları, çocuklara kendi günlük yaşamlarında uygulayabilecekleri somut örnekler sunar.

Çocuklar, hikâyelerdeki karakterlerin kararlarını ve bu kararların sonuçlarını izleyerek etik değerleri benimser. Nezaket ve görgü kuralları gibi davranışların öğretilmesinde bu yöntem özellikle etkilidir, çünkü çocuklar soyut ilkeler yerine somut davranış örneklerini gözlemleyerek öğrenir.

2. Hikâyelerin Tematik Bölümlere Ayrılması

Çocuk edebiyatında nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesi için hikâyeler belirli tematik bölümlere ayrılarak kullanılabilir:

- **Empati ve paylaşma:** Hikâyelerde karakterler başkalarının duygularını anlamaya teşvik edilir. Örneğin, *Küçük Prens* hikâyesinde, başkalarının hislerini kavramanın önemi vurgulanır.
- **Sabır ve teşekkür:** Çocuklar, karakterlerin sabrını ve teşekkür etme becerisini gözlemleyerek bu davranışları kendi yaşamlarına örnek alır.
- **Saygı ve iletişim:** Hikâyelerdeki diyaloglar ve karşılıklı ilişkiler, çocuklara doğru iletişim biçimlerini ve saygı ilkelerini gösterir.

Bu bölümler, çocukların sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik sistemli bir eğitim modelini oluşturur.

3. İnteraktif Okuma ve Rol Oyunları

Çocuk edebiyatı aracılığıyla nezaket ve görgü kurallarını öğretmek yalnızca okumayla sınırlı değildir. Rol oyunları ve interaktif etkinlikler bu süreci daha etkili hâle getirir. Çocuklar, hikâyelerdeki durumları canlandırarak empati ve saygı gibi davranışları pratikte uygularlar.

Örneğin, *En İyi Arkadaş* hikâyesinde çocuklar iki karakteri canlandırarak paylaşma ve karşılıklı saygı konularını günlük yaşamlarına uygulayabilirler. Bu yöntem hem ebeveynler hem de öğretmenler tarafından desteklenmelidir.

4. Multimedya ve Dijital Edebiyatın Rolü

Dijital çağda çocukların edebiyatla etkileşimi yalnızca kitaplarla sınırlı değildir. Elektronik kitaplar, animasyon hikâyeler ve interaktif uygulamalar, nezaket ve görgü kurallarını öğretmek için ek olanaklar sunar. Örneğin, interaktif animasyon hikâyeler, çocukların etik kararlar almasına ve sonuçlarını görmesine olanak tanır. Bu, onların davranış modellerini daha derinlemesine benimsemelerini sağlar.

5. Aile ve Sosyal Ortamda Uygulama

Çocuk edebiyatı yalnızca okulda değil, aile ortamında da önemlidir. Ebeveynler, çocuklara hikâyeleri okurken hikâyedeki davranışları tartışabilir ve günlük hayatta uygulanma yollarını gösterebilir. Aile ortamı, çocukların öğrendikleri etik ve sosyal davranışları uygulayabilecekleri ilk sosyal alanı oluşturur.

Farklı kültürlerden gelen çocuk kitapları, çocuklara hem etik hem de kültürel davranış örnekleri sunar. Bu, yalnızca nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesi için değil, aynı zamanda çocukların kültürel ve sosyal kimliklerinin oluşmasına da katkı sağlar.

Pratik Uygulamalar ve Öneriler

Çocuk edebiyatı aracılığıyla nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesi yalnız teorik bir süreç değil, aynı zamanda pratik ve günlük yaşama uygulanabilen bir yaklaşımdır. Bu bölümde, ebeveynler, öğretmenler ve sosyal çevrede çocukların etik davranışları benimsemesi için öneriler sunulacaktır.

1. Ebeveynlerin Rolü

Aile, çocukların etik ve sosyal davranışları öğrenmesinde ilk ve en etkili ortamdır. Ebeveynler aşağıdaki yöntemleri uygulayabilir:

- **Hikâye okuma zamanı:** Ebeveynler çocuklara hikâye okurken karakterlerin davranışlarını açıklayabilir ve tartışabilir. Örneğin, hikâyede bir karakter paylaşımda bulunduğunda, çocuğa paylaşmanın önemi hakkında sorular sorulabilir.
- **Rol oyunları:** Hikâyedeki durumları evde canlandırarak çocuğun nezaket ve görgü kurallarını pratikte uygulamasına olanak sağlanabilir.
- **Günlük örnekler:** Çocuğa günlük yaşamda doğru davranışları göstererek ve teşvik ederek, etik davranışları modellemek. Örneğin, yemek masasında doğru konuşma ve teşekkür etme davranışlarını göstermek.

2. Okul ve Öğretmenlerin Rolü

Okul ortamı, etik ve sosyal becerilerin daha geniş çapta öğretilmesi için önemlidir. Öğretmenler aşağıdaki yöntemleri uygulayabilir:

- **Edebi tartışmalar:** Hikâye okunduktan sonra çocuklarla tartışmalar yaparak, onların başkalarına saygı ve empati gibi değerleri anlamalarını sağlamak.
- **Grup etkinlikleri:** Çocukları gruplara ayırarak hikâyedeki durumları canlandırmak ve karşılıklı saygı, paylaşma, sabır gibi davranışları uygulamalarına yardımcı olmak.
- **Yazılı refleksiyon:** Çocuklar, hikâye sonunda karakterlerin yaptığı doğru ve yanlış davranışları yazarak analiz edebilir. Bu, etik düşünce ve eleştirel analitik becerilerini güçlendirir.

3. Sosyal Ortamda Uygulama

Çocukların sosyal becerileri yalnızca ev ve okulda değil, geniş sosyal ortamda da geliştirilmelidir. Sosyal ortamda uygulanabilecek yöntemler şunlardır:

- **Kütüphane ve okuma grupları:** Çocuk kütüphanelerinde hikâye saatleri ve grup okuma etkinlikleri düzenleyerek çocukların sosyal becerilerini geliştirmek.
- **Kültürel etkinlikler:** Çocuklar için tiyatro ve sergilerde etik ve sosyal davranışları vurgulayan performansları izletmek.
- **Dijital platformlar:** İnteraktif edebiyat uygulamaları ve animasyon hikâyeler aracılığıyla çocukların etik seçimler yapmalarına olanak sağlamak.

4. Öneriler ve Ek Yöntemler

- Çocukların edebi metinlerden öğrendikleri davranışları günlük yaşamda uygulamalarını teşvik etmek.
- Ebeveynler ve öğretmenler, hikâye okuma ve interaktif etkinlikler sırasında çocukları cesaretlendirmeli ve olumlu davranışları pekiştirmelidir.
- Sosyal ve kültürel farklılıkları dikkate alarak, çeşitli kültürlerin etik ve görgü kurallarını yansıtan hikâyeler seçmek.

Bu pratik yöntemler, çocukların yalnızca nezaket ve görgü kurallarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmelerine de yardımcı olur. Hikâyelerin, rol oyunlarının ve interaktif etkinliklerin bir arada kullanılması, çocukların etik davranışları benimsemesini daha etkili hâle getirir.

Sonuç ve Tartışma

Bu makalede, çocuk edebiyatı aracılığıyla nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesinin önemi sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmalar, erken yaşlarda çocuklara etik ve sosyal davranışların öğretilmesinin hem bireysel hem de sosyal gelişimleri üzerinde ciddi etkiler yarattığını göstermektedir. Bu açıdan çocuk edebiyatı yalnızca eğlence ve dil becerilerinin geliştirilmesi için bir araç değil, aynı zamanda çocukların empati, paylaşma, saygı, sabır ve teşekkür gibi sosyal değerleri benimsemelerinde kritik bir rol oynar (Nikolajeva, 2014; Tatar, 2008).

Hikâyeler ve karakter modelleri, çocuklara davranış örnekleri sunar. Karakterlerin karşılaştığı sorunlar ve aldıkları kararlar, çocukların günlük yaşamda etik kararlar verebilmesi için bir eğitim alanı sağlar. Bu yöntem, çocuklara soyut ilkeler yerine somut ve pratik davranış örnekleri öğreterek, nezaket ve görgü kurallarının kazandırılmasında en etkili yöntemlerden biri olarak öne çıkar.

Pratik açıdan, ebeveynlerin ve öğretmenlerin rolü bu süreçte vazgeçilmezdir. Ebeveynler, hikâye okuma sırasında çocuklara karakterlerin davranışlarını açıklayabilir, onları tartışmaya dahil edebilir ve günlük yaşam örnekleriyle etik davranışları pekiştirebilir. Öğretmenler ise okul ortamında grup çalışmaları, interaktif oyunlar ve yazılı refleksiyon aracılığıyla çocukların etik ve sosyal becerilerini geliştirebilir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, yalnızca bireysel gelişim aracı değil, aynı zamanda sosyal ortamda çocukların etik davranışları benimsemesi için güçlü bir araçtır.

Dijital çağda ise interaktif uygulamalar ve animasyon hikâyeler, çocuklara etik kararları deneme ve sonuçlarını görme imkânı sağlar. Bu, onların etik düşünme yeteneklerini ve problem çözme becerilerini güçlendirir. Modern araştırmalar, interaktif edebiyat araçlarının çocukların empati ve sosyal becerilerinin gelişimine geleneksel okuma yöntemlerinden daha fazla katkı sağlayabileceğini göstermektedir (Kümmerling-Meibauer, 2015).

Ayrıca, farklı kültürlerde yazılmış çocuk kitapları, çocuklara yalnızca etik davranışları değil, aynı zamanda kültürel farklılıklara saygı ve sosyal adaptasyon becerilerini de kazandırır. Bu durum, çocukların küresel ve çokkültürlü bir dünyada daha geniş sosyal bilgi ve empati yeteneğine sahip olmasını sağlar. Örneğin, farklı ülkelerden seçilen hikâyeler aracılığıyla çocuklar, başkalarının kültürel ve sosyal farklılıklarını anlamayı öğrenir; bu da kapsayıcı ve hoşgörülü sosyal davranışların gelişimini destekler.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesinde çok boyutlu ve çok seviyeli bir araçtır. Bu araç, hem teorik bilgiyi, hem pratik uygulamaları, hem de sosyal ve kültürel deneyimleri birleştirerek çocukların etik ve sosyal gelişimine önemli katkı sağlar. Gelecek araştırmalarda, farklı kültürlerdeki çocuk edebiyatının etik ve sosyal eğitimdeki rolü, dijital teknolojilerin uygulanabilirliği ve çocukların davranış gelişimini izlemek için ampirik yöntemler incelenebilir.

Aynı zamanda, ebeveynler, öğretmenler ve sosyal çevrenin çocukların etik davranışlarının gelişimine etkisini sistematik olarak değerlendirmek için uzun vadeli çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca teorik bilginin çocuklara aktarılması ile sınırlı kalmayıp, davranışların günlük yaşamda uygulanmasını sağlayan bir eğitim modelinin geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı aracılığıyla öğretilen nezaket ve görgü kuralları, çocukların duygusal, sosyal ve etik gelişimini destekleyerek, onların gelecekte daha sorumlu, empatik ve sosyal olarak olgun bireyler olmalarını sağlar. Bu nedenle hem akademik hem de pratik alanlarda bu konuya önem vermek ve edebiyat yoluyla etik ve sosyal eğitim yöntemlerini geliştirmek önemlidir.

Özetle, çocuk edebiyatı nezaket ve görgü kurallarının öğretilmesinde güçlü bir araç olup, çocukların sosyal, duygusal ve etik gelişimine önemli katkı sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı kültürlerdeki çocuk edebiyatının etik eğitimdeki rolü ve dijital teknolojilerin kullanımı araştırılabilir. Ayrıca, çocukların davranış gelişimini izlemek için ampirik ve pratik deneyimlerin uygulanması önerilmektedir.

Kaynakça

1. Nikolajeva, M. (2014). *Children's Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. Routledge.
2. Stephens, J. (1992). *Language and Ideology in Children's Fiction*. Longman.
3. Tatar, M. (2008). *The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales*. Princeton University Press.
4. Kümmerling-Meibauer, B. (2015). *The Routledge Companion to Picturebooks.* Routledge.
5. Nikolajeva, M., & Scott, C. (2006). *How Picturebooks Work*. Routledge.
6. Hunt, P. (1994). *An Introduction to Children's Literature*. Oxford University Press.
7. Nodelman, P. (2008). *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Johns Hopkins University Press.
8. Zipes, J. (2002). *Sticks and Stones: The Troublesome Success of Children's Literature from Slovenly Peter to Harry Potter*. Routledge.
9. Smith, M. W., & Wilhelm, J. D. (2002). *Reading Don't Fix No Chevys: Literacy in the Lives of Young Men*. Heinemann.
10. Hunt, P., & McGillis, R. (Eds.). (2000). *Children's Literature: An Illustrated History*. Oxford University Press.

ÇOCUK EDEBİYATI YOLUYLA
İNSANLIĞIN ORTAK MİRASINA SAHİP ÇIKMA FARKINDALIĞI OLUŞTURMA

Günel İMRAN*

Özet

Belki de çocukluğumda oyuncaklardan önce kitaplarla oynamışımdır. O yıllarda kitap, benim için büyümenin bir göstergesiydi. Sanırdım ki, büyüklerin hepsinin mutlaka çok kitabı olur. Bu yüzden, büyük görünmek için nereye gitsem yanımda bir kitap götürürdüm.

Çocuk eğitiminde masalların ve çocuk edebiyatının rolü eşsizdir. Bebekler renkleri, hayvanların isimlerini ve çevreyi ilk olarak resimli kitaplardan öğrenirler.

Çocukluk yıllarında Umberto Eco'ya her Noel Bayramı'nda komşusu bir kitap hediye edermiş.Bir gün komşusu ona şöyle sorar:

- Umberto, kitapları içindekileri öğrenmek için mi okuyorsun, yoksa sadece okumayı mı seviyorsun?

Küçük Eco, sıkıcı kitapları bile okuduğunu itiraf eder. Çünkü o sadece okumayı seviyordur. Bu, Eco'nun çocukluğunda yaptığı en önemli keşif olur.

Çocuğa kitabı tanıtmak ve sevdirmek ise anne-babaların sorumluluğundadır. Çocukların hayal gücü sınırsızdır ve çocukken doğru yönlendirilirse yaratıcı bir yetişkine dönüşür. Yaratıcı insanlar zorluklar karşısında daha dayanıklıdır. Sevilen bir kitap kahramanı çocuğun hayatında bir rol model hâline gelebilir.

Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eserinde geçen bir cümle hafızalara kazınır: "Bütün büyükler bir zamanlar çocuktular, ama çok azı bunu hatırlar."

Çocukların dünyası renkli, temiz ve korunmaya değerdir. Bir çocuğun önüne boya kalemleri koyarsanız, size güneşi ve çiçekleri çizecektir. Bu, onun renkli dünyasıdır. O dünya asla tehlikeli bir yere dönüşmemelidir. Çünkü çocukluk dönemi, insan hayatının temelidir. Tüm korkuların ve psikolojik yaraların kökü çocukluk dönemine dayanır.

Bu nedenle çocuk edebiyatı yalnızca bir eğlence aracı değil; aynı zamanda çocuğun değerler sistemini, duygusal zekâsını ve kişilik temelini şekillendiren güçlü bir eğitim aracıdır. Nitelikli bir çocuk kitabı, çocuğun iç dünyasına ulaşmanın ve ona yaşamı anlamlı biçimde aktarmanın en etkili yollarından biridir.

CREATING AWARENESS OF PRESERVING THE COMMON HERITAGE OF HUMANITY THROUGH CHILDREN'S LITERATURE

Gunel IMRAN

Abstract

Perhaps in my childhood, I played with books even before toys. At that time, books were a symbol of growing up for me. I used to think that all adults must own many books. Therefore, to appear more grown-up, I would carry a book with me wherever I went.

Fairy tales and children's literature play a vital role in child development. Babies first learn about colors, animal names, and their surroundings through picture books.

As a child, Umberto Eco received a book as a Christmas gift from his neighbor every year. One day, she asked him:

-Umberto, do you read books to learn what's inside them, or simply because you love reading?

* Azerbaycan Yazarlar Birliği, gy23@mail.ru

Young Eco admitted that he even read boring books-because he simply loved to read. This became one of the most important discoveries of his childhood.

Introducing children to books and helping them develop a love for reading is primarily the responsibility of parents. A child's imagination is limitless, and when guided properly, it can lead to the development of a creative adult. Creative individuals are more resilient in the face of challenges. A beloved book character can become a role model in a child's life.

A famous quote from Antoine de Saint-Exupéry'sis engraved in our memory; "All grown-ups were once children... but only few of them remember it."

Children's world is colorful, pure, and worth protecting. If you hand a child some crayons, they will draw the sun and flowers. That is their colorful world, which must never become a dangerous place. Childhood is the foundation of human life, and the root of many fears and psychological wounds lies in this period.

Therefore, children's literature is not merely a source of entertainment; it is a powerful educational tool that shapes a child's value system, emotional intelligence, and character. A quality children's book is one of the most effective ways to reach a child's inner world and convey the meaning of life.

ÇOCUK FOLKLORUNDA AİLE VE AİLEDE ÇOCUK FOLKLORU UYGULAMALARI

Aygün İSMAYİLOVA*

İlhama İSMAYİLOVA**

Özet

Folklor, halkın ortak yaşam tarzının, gelenek ve göreneklerinin, inanç ve değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan önemli bir kültürel mirastır. Bu aktarım sürecinde çocuk folkloru, hem çocuklar tarafından üretilen hem de çocuklara yönelik kültürel ögeleri içerir. Aile ise çocuğun ilk sosyalleştiği ve kültürel kodlarla tanıştığı temel kurumdur. Bu çalışmada, çocuk folkloru ve aile arasındaki ilişki, ailede çocuk folkloru uygulamaları, kuşaklar arası aktarım süreçleri ve modern dünyada folklorun dönüşümü çok yönlü olarak ele alınmıştır. Geleneksel örneklerle zenginleştirilen çalışma, hem teorik hem de saha gözlemlerine dayalı analizler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: çocuk folkloru, aile, kültürel aktarım, ninni, masal, halk oyunları, gelenek.

FAMILY IN CHILDREN'S FOLKLORE AND CHILDREN'S FOLKLORE PRACTICES IN FAMILY

Abstract

Folklore is an important cultural heritage that enables the transmission of a people's common lifestyle, traditions, customs, beliefs, and values from generation to generation. In this transmission process, children's folklore includes cultural elements both produced by and geared towards children. The family is the primary institution through which children first socialize and are exposed to cultural codes. This study examines the relationship between children's folklore and family, practices of children's folklore within the family, intergenerational transmission processes, and the transformation of folklore in the modern world from a multifaceted perspective. Enriched with traditional examples, the study includes analyses based on both theoretical and field observations.

Keywords: children's folklore, family, cultural transmission, lullaby, fairy tales, folk dance, tradition.

GİRİŞ

Folklor, bir toplumun kültürel belleğini oluşturan ve onu yaşatan en önemli unsurlardan biridir. Halkın yaşam biçimi, inanışları, eğlence anlayışı, sözlü anlatıları ve davranış kalıpları folklorun kapsamına girer. Bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ise büyük ölçüde aile yoluyla gerçekleşir.

Çocuk folkloru, hem çocuklar tarafından yaratılan hem de yetişkinler tarafından çocuklara aktarılan sözlü ve davranışsal folklorik ürünleri kapsar. Bu kapsamda ninniler, masallar, tekerlemeler, bilmeceler, sayışmalar, oyunlar ve çeşitli ritüeller yer alır. Aile ise bu kültürel ögelerin çocuğa kazandırıldığı ilk ve en etkili ortamdır.

Bu makalede, çocuk folkloru ve aile arasındaki karşılıklı etkileşim kuramsal ve uygulamalı yönleriyle ele alınmış; özellikle aile içindeki folklorik uygulamaların çocuk gelişimi ve kültürel süreklilik açısından rolü detaylandırılmıştır. Ayrıca modernleşmenin, dijitalleşmenin ve kentleşmenin bu sürece etkileri analiz edilmiştir.

* Mingeçevir Devlet Üniversitesi, aygun.smaylova.87@mail.ru

** Mingeçevir Devlet Üniversitesi Pedagoji ve Psikoloji Bölümü, ilhameismayilova32@gmail.com

Folklor ve Çocuk Folkloru: Kavramsal Temeller

Folklor, halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılan, sözlü gelenek, müzik, dans, oyun, yemek, giysi, inanç ve davranış biçimleri gibi unsurları kapsayan kültürel mirastır (Öztelli, 2000). Folklorun işlevlerinden biri, toplumun kimliğini koruması ve kültürel sürekliliği sağlamasıdır.

Çocuk folkloru; çocukların ürettiği, çocuklara ait olan veya çocuklara yönelik kültürel ürünleri ifade eder (Bauman, 1992). Bunlar hem eğlence hem de öğrenme aracıdır. Çocuk folklorunun başlıca unsurları şunlardır:

- Sözlü ürünler: Ninni, masal, tekerleme, bilmece, fıkra
- Hareketli ürünler: Parmak oyunları, sayışmalar, halk oyunları
- Sosyal ritüeller: Doğum, kırklama, diş buğdayı, sünnet törenleri
- Eğitsel ögeler: Nasihat, atasözü, halk hikâyeleri

Aile Kavramı ve Sosyokültürel Rolü

Aile, çocuğun doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu ve ilk etkileşimi kurduğu ortamdır. Bu ortamda çocuk, sadece biyolojik değil, aynı zamanda kültürel bir varlık olarak şekillenir.

Aile üyeleri arasında, özellikle de büyükanneler ve büyükbabalar ile torunlar arasında sözlü kültür aktarımı oldukça güçlüdür. Masal anlatımı, ninni söyleme, geleneksel oyunlar oynama gibi etkinlikler, kültürel hafızanın canlı tutulmasına katkı sağlar.

Aile, folklorik unsurların korunmasında temel bir işlev görür. Çocukların bu değerlerle tanışması ve onları içselleştirmesi için en güvenli ve etkili ortamdır.

Ailede Çocuk Folkloru Uygulamaları

Ninniler, genellikle annenin çocuğuna söylediği, melodik ve ritmik özellik taşıyan kısa halk şarkılarıdır. Sakinleştirici ve bağ kurucu bir etkisi vardır. Kültürel kodları da taşır.

Örnek Ninni:

Uyu yavrum ninni ninni,

Anan tarlaya gitti.

Döner gelir akşam ola,

Elinde bir mendil ile...

Masallar, hayal gücünü geliştiren, ders veren ve kültürel değerleri işleyen sözlü anlatı türlerindendir. Ailede, genellikle uyku öncesi ritüeli olarak masal anlatılır.

Örnek Temalar:

- Cesaret ve dürüstlük (Keloğlan Masalları)
- Toplumsal roller ve aile değerleri
- Adalet ve yardımlaşma

Tekerlemeler, çocukların fonetik becerilerini ve dikkat düzeyini geliştirir. Bilmeceler ise zihinsel gelişime katkıda bulunur.

Tekerleme Örneği:

Bir berber bir berbere gel beraber Berberistan'da bir berber dükkânı açalım demiş...

Bilmece Örneği:

Kışın giyer, yazın çıkar;

Her zaman başta gezer. (Şapka)

Oyunlarda adil seçim için kullanılan sayışmalar hem eğlenceli hem eğiticidir.

Örnek:

Eenie meenie miney mo... / Bir iki üç, yaşasın Türk...

Parmak oyunları ise bebeklerin motor gelişimini destekler. (Yıldırım, R. 2018).

Körebe, mendil kapmaca, ip atlama gibi oyunlar hem fiziksel hem sosyal gelişime katkı sağlar. Bu oyunlar genellikle grup halinde oynanır ve paylaşma, sıra bekleme, iş birliği gibi değerleri öğretir.

Bazı halk inançları ve ritüeller de çocuk folkloru kapsamındadır:

- Kırklama: Bebek doğduktan 40 gün sonra yapılan temizlik ve kutlama
- Diş Buğdayı: Bebeğin ilk dişini çıkarması şerefine düzenlenen gelenek
- Ad Koyma Törenleri

Modern Dünyada Çocuk Folkloru ve Aile

Hızla artan şehirleşme, apartman yaşamı ve çekirdek aile yapısı, çocuk folklorunun geleneksel ortamını zayıflatmıştır. Komşuluk ilişkilerinin azalması, kolektif oyun kültürünü ortadan kaldırmıştır.

Tablet, telefon ve televizyon gibi dijital araçlar, çocukların folklorik etkinliklerden uzak kalmasına neden olmuştur. Ancak dijital ortamda da bazı folklorik unsurlar uyarlanmıştır:

- YouTube'da masal kanalları
- Dijital ninni uygulamaları
- Çevrimiçi geleneksel oyun içerikleri

Bugünün aileleri geleneksel ürünleri dijital ortamlarla harmanlayarak yeni bir aktarım modeli geliştirmektedir. Örneğin:

- Büyükannelerin telefondan torunlarına ninni söylemesi
- Anne babanın çocuklarına video masal oynatması

Kars, Erzurum, Gaziantep gibi illerde yapılan alan araştırmalarında, büyükannelerin hâlâ aktif olarak masal anlattığı, ninni söylediği ve geleneksel ritüellere bağlı kaldığı tespit edilmiştir.(Genç, A. 2022).

Kentsel yaşamda folklorik uygulamaların azaldığı ancak bazı ailelerin bilinçli olarak kültürel değerleri çocuklarına öğretmeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin:

- Anaokullarında halk oyunları eğitimi
- Evde nostaljik masal kitapları okunması
- YouTube'dan Karagöz-Hacivat gösterilerinin izletilmesi

Tartışma ve Sonuç

Çocuk folkloru, hem bireysel gelişimi hem de kültürel sürekliliği destekleyen önemli bir araçtır. Aile ise bu folklorik unsurların ilk ve en etkili aktarıcısıdır. Modernleşme ve dijitalleşme bu süreci zayıflatmakla birlikte, bilinçli aileler bu mirası yaşatmak için çeşitli yollar aramaktadır.

Öneriler

- Aileler çocuklarına her gün sözlü kültür ürünü sunmalı (masal, bilmece, ninni)
- Okullarda çocuk folkloru dersleri eklenmeli

- Dijital platformlarda geleneksel içerikler yaygınlaştırılmalı
- Aile büyükleri ile çocuklar arasında masal ve oyun saatleri yapılmalı
- Kültür bakanlığı destekli projelerle halk kültürü yaşatılmalı

KAYNAKÇA

1. Bauman, R. (1992). Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. Oxford University Press.
2. Öztelli, C. (2000). Türk Halk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul: İnkılap.
3. Yıldırım, R. (2018). "Ailede Masal Anlatımının Çocuğun Gelişimine Etkisi." Türk Halk Kültürü Araştırmaları Dergisi, 10(2), 45-58.
4. Genç, A. (2022). "Modern Ailede Folklorik Unsurların Korunması." Halkbilim Dergisi, 7(1), 88-103.

AZERBAYCAN VE ANADOLU KÜLTÜRÜNDE ÇOCUKLARA YÖNELİK RİTÜELİSTİK UYGULAMALAR

Doç. Dr. Meleyke MEMMEDOVA*

Özet

Çocuk, hem Azerbaycan hem de Anadolu toplumlarında yalnızca bireysel bir varlık değil, aynı zamanda soyun devamı, ailenin onuru ve toplumsal kimliğin sürekliliği açısından önemli bir semboldür. Bu nedenle doğumdan itibaren çocukların sağlıklı, bereketli ve uzun ömürlü bir yaşam sürmesi için farklı ritüelistik uygulamalar geliştirilmiştir. Bu çalışmada Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuk merkezli ritüeller, tarihsel ve kültürel bağlamda karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Araştırmada doğum sonrası kırklama, ad koyma ve göbek bağı inançları gibi uygulamalar; çocuğun gelişim sürecinde ayak açma ve diş hediği törenleri; ayrıca nazardan korunma amacıyla yapılan uygulamalar ele alınmıştır. Söz konusu ritüellerin bir kısmı eski Türk inançlarının devamı niteliğinde iken, bir kısmı İslam kültürüyle bütünleşerek günümüze ulaşmıştır. Çocuk etrafında şekillenen bu uygulamalar hem dini hem de toplumsal bir boyuta sahiptir.

Çalışmanın sonucunda, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuk için gerçekleştirilen ritüellerin büyük ölçüde benzerlik gösterdiği, bu benzerliğin ortak Türk kültür mirasının bir yansıması olduğu belirlenmiştir. Ritüellerin temel işlevleri çocuğu korumak, toplumsal kabulünü sağlamak ve kültürel değerleri aktarmaktır. Modernleşmeye rağmen bu geleneklerin halk kültürü içinde yaşamaya devam etmesi, toplumsal belleğin ve kültürel dayanışmanın gücünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Anadolu, kültür, ritüel, çocuk, halk inançları.

RITUALISTIC PRACTICES FOR CHILDREN IN AZERBAIJANI AND ANATOLIAN CULTURES

Abstract

The child is not merely an individual in Azerbaijani and Anatolian societies but also a significant symbol of lineage continuity, family honor, and the preservation of collective identity. Accordingly, from birth onwards, a variety of ritualistic practices have been developed to ensure children's health, prosperity, and longevity. This study offers a comparative analysis of child-centered rituals in Azerbaijani and Anatolian cultures within their historical and cultural contexts.

The research discusses postnatal practices such as the kirklama (forty-day protection period), naming ceremonies, and beliefs regarding the umbilical cord; developmental rituals such as the ayak achma (first steps) and dish bugdasi (tooth-wheat ceremony); as well as protective measures against the evil eye. While some of these rituals represent the continuation of pre-Islamic Turkic beliefs, others have been integrated with Islamic traditions and preserved through generations. Thus, rituals surrounding the child reflect both religious and social dimensions.

The findings indicate that child-related rituals in Azerbaijani and Anatolian cultures exhibit significant similarities, representing the shared heritage of the Turkic cultural sphere. The primary functions of these practices are to protect the child, affirm their social recognition, and transmit cultural values. Despite the impact of modernization, these traditions continue to survive within folk culture, underscoring the resilience of collective memory and the enduring strength of cultural solidarity.

Keywords: Azerbaijan, Anatolia, culture, ritual, child, folk beliefs.

*Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü Mitoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-7714-4668, meleykememmed1@gmail.com

1. GİRİŞ

Aile yapısı, toplumun en küçük birimi olmakla birlikte, kültürel değerlerin, inançların ve normların kuşaktan kuşağa aktarılmasında kritik rol oynar (Durkheim, 1995). Çocuk, bu aktarım sürecinin merkezinde yer almakta ve hem aile hem de toplum açısından hem biyolojik hem de sembolik bir öneme sahiptir. Bunedenle kültürler, çocuğun doğumundan itibaren sağlıklı bir gelişim göstermesi, toplumsal kabul görmesi ve kültürel değerlerin aktarımında aktif bir rol alması için çeşitli ritüelistik uygulamalar geliştirmiştir.

Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasında çocuk merkezli ritüeller, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bir yandan eski Türk topluluklarının İslam öncesi inanç ve uygulamalarını yansıtır; diğer yandan İslam'ın kültürel ve dini normlarıyla bütünleşerek günümüze ulaşmıştır. Bu ritüeller yalnızca dini veya büyüsel bir işlev taşımakla kalmaz; aynı zamanda çocuğun toplumsal kimlik kazanmasına, ailenin toplumsal statüsünün pekişmesine ve kültürel sürekliliğin sağlanmasına hizmet eder.

Çocuk merkezli ritüellerin çeşitliliği, doğum sonrası uygulamalardan ilk adım törenlerine, diş buğdayı merasimlerinden nazardan korunma ritüellerine kadar uzanır. Bu uygulamalar, hem somut hem de sembolik düzeyde bir sosyal işlev yüklenir ve birey ile toplum arasında sürekli bir etkileşim yaratır (Van Gennep, 1960; Turner, 1969).

Bu çalışma, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde uygulanan çocuk ritüellerini karşılaştırmalı olarak ele almayı, ritüellerin sosyo-kültürel işlevlerini ve tarihsel gelişimini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece hem kültürel süreklilik hem de değişim süreçleri üzerine kapsamlı bir bakış açısı sunulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Toplumların geçiş dönemlerine ilişkin ritüeller, bireyin toplumsal yapıya kabulünü simgeleyen kültürel göstergeler olarak uzun yıllardır halkbilim, antropoloji ve din sosyolojisi alanlarında araştırma konusu olmuştur. Bu bağlamda, ritüellerin yapısı ve işlevine ilişkin ilk sistematik değerlendirmeleri yapanlardan biri Arnold Van Gennep (1960) olmuştur. Van Gennep, The Rites of Passage adlı eserinde doğum, erginlenme, evlilik ve ölüm gibi geçiş dönemlerinin "ayrılma", "geçiş" ve "yeniden katılma" aşamalarından oluştuğunu belirtmiştir. Onun bu yaklaşımı, ritüellerin yalnızca dinsel değil, aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden üretimi açısından da işlevsel olduğunu göstermiştir. Victor Turner (1969) ise ritüellerdeki "liminalite" (eşik durumu) ve "communitas" (toplumsal birlik) kavramlarını geliştirerek, bireyin geçici bir dönüşüm sürecinden geçerek topluma yeniden entegre olduğunu vurgulamıştır. Mircea Eliade (1992), doğum ve yeniden doğuş sembollerini kutsal ile profan arasındaki ilişkinin yansıması olarak yorumlamış, Émile Durkheim (1995) ise ritüellerin toplumsal dayanışmayı güçlendiren kolektif eylemler olduğunu ileri sürmüştür.

Türk halkbilimi çalışmalarının kurucu isimlerinden Pertev Naili Boratav, halk kültürünü toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan dinamik bir sistem olarak değerlendirmiştir. "100 Soruda Türk Folkloru" adlı eserinde geçiş dönemleri, halk inanışları ve ritüellerin toplumsal işlevleri üzerine kapsamlı açıklamalar yaparak, doğum ve ad verme gibi uygulamaların halk inancı sistemindeki yerini kuramsal düzeyde ortaya koymuştur (Boratav, 1984).

Bu kuramsal çerçeveler, Türk halk kültüründeki geçiş dönemi uygulamalarının da anlaşılmasında temel oluşturmuştur. Türk dünyasında doğum, evlenme ve ölüm ritüellerinin ortak temellerini inceleyen Yeşil (2014), bu ritüellerin hem İslam öncesi inançların hem de İslami değerlerin izlerini taşıdığını belirtmiştir. Örnek (2015, 2016) ise Anadolu'da çocukluk dönemine özgü uygulamaları, halk inançlarının toplumsal işlevleri bağlamında değerlendirmiştir. Başçetin (2009) ve Arı (2016), doğum ve çocukluk ritüellerinin bölgesel çeşitliliğine dikkat çekerek, hedik, köstek kırma, kırklama ve nazarlık gibi pratiklerin hem koruyucu hem de toplumsal bağ kurucu yönlerini ortaya koymuşlardır. Doğu Anadolu'ya yönelik saha çalışmaları, doğum-evlenme-ölüm geçiş ritüellerinin hem sembolik hem de işlevsel boyutlarını ayrıntılandırmaktadır; örneğin Kars özelindeki etnografik derlemeler, yerel ad verme, kırk sayısı inançları ve tören sıralarına ilişkin somut örnekler sunmaktadır (Güven, 2021).

Azerbaycan halk kültürüne ilişkin kapsamlı çalışmalarda, özellikle Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü tarafından hazırlanan bölgesel folklor antolojilerinde (Güney

Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Karabağ, Nahçıvan, Şerur, Şeki vb.) yer alan derleme örnekleri, doğum sonrası çocuklara yönelik uygulamaların toplumsal dayanışma, bereket ve nazardan korunma gibi işlevlere sahip olduğunu göstermektedir (Maşallahkızı, 2013; Rüstemzade 2014; İmanov & Gasımova, 2018). Son yıllarda yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda ise Azerbaycan ve Anadolu folklorundaki doğum ve büyüme ritüelleri, benzer semboller ve anlam katmanlarıyla ele alınmıştır. Memmedova (2021a, 2021b, 2023a, 2023b, 2023c, 2023d,2023e, 2023f, 2023g, 2024a, 2024b, 2024c, 2025a, 2025b, 2025c, 2025d, 2025e) tarafından kaleme alınan eserlerde, Azerbaycan ve Anadolu folklorunda yer alan geçiş ritüelleri (doğum, evlenme, ölüm) ile çocuklara yönelik ritüelistik uygulamaların, yalnızca bu iki bölgeyle sınırlı kalmayıp Türk dünyasının geniş coğrafyasından Balkanlara kadar uzanan kültürel alanlarda ortak temalar ve inanç temelleriyle sürdürüldüğü ortaya konmuştur.

Bu çalışmalar genel olarak, çocuğa yönelik ritüellerin yalnızca bireyin biyolojik gelişim süreciyle değil, aynı zamanda onun toplumsal kimliğe kabulüyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde uygulanan ritüelistik pratikler, kültürel süreklilik, inanç sistemi ve toplumsal dayanışma açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmaya değer bir zenginlik sunmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuklara yönelik ritüelistik uygulamaları karşılaştırmalı bir yaklaşımla inceleyen nitel bir çalışmadır. Çalışmanın amacı, her iki toplumda çocukluk dönemine ilişkin ritüellerin kültürel, dini ve toplumsal işlevlerini ortaya koymak ve ortak anlam katmanlarını belirlemektir.

Araştırma Modeli: Çalışmada betimsel (deskriptif) ve karşılaştırmalı folklor analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimsel yaklaşım, mevcut ritüel örneklerinin anlam dünyasını çözümlemeyi; karşılaştırmalı yaklaşım ise iki farklı kültürel coğrafyada (Azerbaycan ve Anadolu) ortak ve farklı yönleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma, Arnold Van Gennep'in "Geçiş Ritüelleri Kuramı" ve Victor Turner'ın "Liminalite ve Communitas" kavramlarından yararlanarak, doğumdan sonraki süreçte çocuğa yönelik uygulamaları yapısal ve işlevsel boyutlarıyla değerlendirmiştir.

Veri Toplama Süreci: Araştırmada kullanılan veriler, ikincil kaynak taraması yöntemiyle toplanmıştır. Azerbaycan ve Anadolu kültürlerine ilişkin halkbilim, sosyoloji, antropoloji ve din bilimleri alanlarında yayımlanmış kitap, makale, tez ve saha araştırmaları incelenmiştir. Ayrıca Boratav (1984)`ın 100 Soruda Türk Folkloru, Maşallahkızı (2013)'ın Güney Azerbaycan Folkloru, Örnek (2015, 2016)`in Geleneksel Kültürde Çocuk, Türk Halk Bilimi, Yeşil (2014)`in Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri, ve Memmedova (2023a, 2023b, 2023f, 2023g, 2024a, 2024c, 2025c, 2025d)`ın Azerbaycan ve Anadolu Kültüründe Geçiş Ritüelleri ile ilgili makaleleri gibi temel kaynaklardan yararlanılmıştır.

Veri Analizi: Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Öncelikle çocuklara yönelik ritüeller tematik olarak sınıflandırılmış (göbek bağı, ad verme, kırklama, diş hediği, ayak açma vb.); ardından her bir ritüel, sembolik anlamı, toplumsal işlevi ve inanç temeli açısından analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde ritüellerin kutsal–profane, bireysel–toplumsal ve yerel–evrensel boyutları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Bu çalışma, Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasıyla sınırlıdır. Veriler, yalnızca yazılı kaynaklara değil, aynı zamanda saha araştırmaları kapsamında derlenen kaynak kişi anlatılarına da dayanmaktadır. Bununla birlikte, saha gözlemlerinin kapsamının belirli bölgelerle sınırlı kalması, araştırmanın önemli kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Ancak, hem literatür çeşitliliği hem de sözlü kaynaklardan elde edilen verilerin birlikte değerlendirilmesi, ulaşılan bulguların geçerlilik ve güvenilirliğini artırmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma bulguları, Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuklara yönelik ritüelistik uygulamaların hem ortak hem de farklı yönlerini ortaya koymaktadır. Bulgular, başlıca doğum sonrası ritüeller, yürüme ve gelişim ritüelleri, nazara karşı uygulamalar, gelecek kehaneti ile ilgili ritüeller ve sosyo-kültürel analiz temaları altında toplanmıştır.

4.1. Doğum Sonrası Çocuklara Yönelik Uygulamalar

Doğum sonrasında gerçekleştirilen ritüeller, çocuğun sadece dünyaya gelişini değil, aynı zamanda toplum tarafından kabul edilme sürecini de simgeler. Bu dönemde yapılan uygulamalar, hem anne veçocuğun sağlığını koruma hem de onları görünmeyen kötülüklerden uzak tutma amacı taşır. Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde doğum sonrası dönem, dini inanışlar, halk hekimliği ve geleneksel pratiklerin birleştiği bir süreç olarak dikkat çeker. Bu bölümde özellikle göbek bağı, ad koyma ve kırklama ritüelleri ele alınacak; söz konusu uygulamaların hem koruyucu hem de toplumsal kimlik kazandırıcı işlevleri kültürel bağlamda incelenecektir. Böylece doğum sonrası çocuk merkezli ritüellerin, toplumun değerler sistemi içindeki yerini ve anlam katmanlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

4.1.1. Göbek Bağına İlişkin Uygulama ve Ritüeller

Doğumun hemen ardından gerçekleştirilen ilk ritüel, bebeğin göbek bağının kesilmesidir. Bu işlem, hem fizyolojik bir gereklilik hem de sembolik bir anlam taşır. Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde göbek bağı, çocuğun dünyayla kurduğu ilk bağ olarak görülür ve bu bağın kesilmesiyle birlikte ritüelistik uygulamalar başlar. Göbek bağıyla ilgili inanışlar, toplumun kadim geleneklerinden, halk hekimliği uygulamalarından ve dini değerlerle iç içe geçmiş folklorik anlayışından beslenir.

Göbek bağının düşmesi hızlansın diye ip veya bezle hafifçe bağlanır, düştükten sonra ise enfeksiyon kapmaması için özenle korunur. Ancak bu eylem yalnızca tıbbi bir işlem değil, aynı zamanda çocuğun geleceğine dair dilek ve niyetlerin sembolik bir yansımasıdır. Halk inanışına göre, göbek bağının gömüldüğü veya bırakıldığı yer, çocuğun ilerideki kişiliğini ve meslek yönelimini belirler.

Azerbaycan'da (Memmedova, 2023a: 58; 2025d: 911-912) çocuğun bilgili, edepli ve hayırlı biri olması için göbek bağı genellikle mekteb (okul) bahçesine veya mescid (cami) avlusuna gömülür. Anadolu'nun birçok bölgesinde (Örnek, 2016: 197-198) de benzer biçimde, çocuğun âlim, dindar ya da devlet hizmetinde bulunan biri olması dileniyorsa göbek bağı cami, okul veya devlet dairesi çevresine bırakılır. Bunun yanında, göbek bağına dair inanışlar hem Anadolu hem de Azerbaycan kültürlerinde benzer anlamlar taşır. Her iki toplumda da göbek bağının gömüldüğü yer, çocuğun gelecekteki mesleği, kaderi ve karakteriyle ilişkilendirilir (Memmedova, 2025d:911; 2025e:138). Bu uygulama, bireyin yaşam yolunun doğumdan itibaren belirlenebileceği yönündeki geleneksel inançların bir yansımasıdır.

Göbek bağıyla ilgili uygulama yalnızca bireysel dileklerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal değerlerin ve gelecek nesillere aktarılan kültürel beklentilerin bir göstergesidir. Göbek bağıyla ilgili ritüeller, hem Azerbaycan hem Anadolu halk kültüründe, doğumun biyolojik yönünü aşarak çocuğun kaderine yön verme ve onu manevi koruma altına alma düşüncesiyle bütünleşmiştir.

4.1.2. Ad Koyma Ritüelleri

Doğum sonrası dönemde gerçekleştirilen en önemli ritüellerden biri, çocuğa ad verilmesidir. Bu uygulama, yalnızca bireysel bir kimlik kazandırma süreci değil, aynı zamanda çocuğun toplumsal bellekte yerini almasını sağlayan kültürel bir eylem olarak değerlendirilir. Geleneksel inanışa göre çocuğun adı, onun karakterine, kaderine ve kişiliğine etki eder; bu nedenle verilecek ismin anlamı, güzelliği ve sembolik değeri büyük önem taşır (KK-1, 5). Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde ad verme, hem dini hem de toplumsal temeller üzerine kurulmuştur.

Azerbaycan'da ve Anadolu'da çocuğun kulağına ezan ve kamet okunarak ismin söylenmesi geleneği (KK-6), İslam inancının bir yansımasıdır. Genellikle bu görevi çocuğun babası veya dedesi üstlenir; sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okunarak isim telaffuz edilir (KK-3). Verilen isimler çoğunlukla aile büyüklerinin, din ulularının, peygamberlerin veya halk arasında saygı gören kişilerin adlarından seçilir (KK-1, 6). Bununla birlikte, zamanın değişmesiyle birlikte çağdaş, dizi kahramanlarından ya da çiçek adlarından türetilmiş isimlerin de yaygınlaştığı gözlemlenmektedir (KK-3).

Nahçıvan bölgesinde yapılan derlemelere göre, çocuğa ad verilmesinin "onuna kadar", yani kırkı çıkmadan yapılması gerektiğine inanılır; aksi takdirde çocuğun "yalancı olacağı" düşünülür (KK-2, 4). Güney Azerbaycan'da ise ad koyma töreni doğumun altıncı gecesinde gerçekleştirilir. Akraba ve komşuların katıldığı törende, mahalle hocası Kur'an'dan bir isim seçerek ezanla birlikte çocuğun kulağına söyler ve "İnşallah bu ad sana kutlu olsun, sağlık olsun, babanın sayesinde büyüyesin" diyerek dua eder (Maşallahkızı, 2013: 441-442).

İsimlerin seçimi, dini şahsiyetlerden (Muhammed, Ali, Fatime, Hüseyn, Bağır, Sadık vb.) olabileceği gibi, doğulan aya göre de belirlenebilir; örneğin Ramazan, Muharrem, Kadir veya Sefer adları bu bağlamda sıkça kullanılmıştır. Bazı ailelerde ise aile bireyleri arasında uyum sağlamak amacıyla benzer sesli isimler tercih edilmiştir (örneğin: Kumral, Tural, Maral; Elcan, Selcan, Nurcan). Ayrıca çocukların cinsiyetine veya ailedeki duruma göre anlam yüklü adlar da verilmiştir: çok sayıda kız çocuğu olan ailelerde son kızın "Yeter", "Tamam", "Besti" gibi adlarla anılması veya ölen çocukların ardından doğan bebeğe "Yaşar" ya da "Dursun" adının verilmesi gibi örnekler, isimlerin işlevsel ve inanç temelli yönünü göstermektedir (Aça vd., 2019: 191; Güven, 2021: 53; Memmedova, 2023f: 321; 2025d: 910-911).

Günümüzde ise geniş aile yapısının çözülmesiyle birlikte ad verme geleneğinde de dönüşüm yaşanmıştır. Eskiden aile büyüklerinin yetkisinde olan bu görev, artık çoğunlukla anne ve babalar tarafından üstlenilmekte; modern isimler, popüler kültürün etkisiyle ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, geleneklerine bağlı ailelerde saygı göstergesi olarak ad verme hakkı hâlâ büyükler tarafından kullanılmaktadır. Böylece ad verme ritüeli, geçmişten günümüze hem dini hem de sosyo-kültürel bir kimlik taşıyıcısı olma niteliğini korumaktadır.

4.1.3. Kırklama Ritüelleri

Azerbaycan ve Anadolu toplumlarında doğum sonrası ritüeller, anne ve çocuğun hem fiziksel korunmasını hem de manevi arınmasını amaçlayan ortak bir kültürel yapıya sahiptir. Bu ritüeller arasında en önemlilerinden biri olan "kırklama", "kırk çıkarma" veya "kırk dökme" adıyla bilinen uygulamadır. Bu gelenek, doğumdan sonraki kırk günlük dönemin kutsallığına ve kırk sayısının halk inanç sistemindeki tamamlanma, arınma ve yeniden doğuş sembolizmine dayanır.

Azerbaycan'da kırklama, anne ve bebeğin kırk gün boyunca kötü ruhlardan, hastalıklardan ve nazardan korunmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilir. Bu dönemin sonunda yapılan törende anne ve bebek, kırk tas, kırk kaşık ya da kırk avuç su ile özel dualar eşliğinde yıkanır (Memmedova & Mirzeyeva, 2023; Memmedova, 2023a: 58–62; 2024b: 240–242). Kırk sayısına atfen suya kırk arpa, taş, pirinç tanesi veya bereketi temsil eden yüzük, altın ve fındık gibi nesneler atılır. Tören genellikle aile içinde deneyimli bir kadın —çoğunlukla nine— tarafından yürütülür. Yıkama sırasında "Kırkını dökürem vaciben gurbeten illeallah" gibi dualar okunur (KK-1); su, bebeğin başına ve omuzlarına dökülerek hem bedensel hem ruhsal temizliği simgeler.

Anadolu'da ise benzer biçimde, kırk taş veya kırk kaşık suyla gerçekleştirilen kırklama (Memmedova, 2023c: 444), annenin ve bebeğin nazardan korunmasını, ruhsal dengesinin sağlanmasını ve toplumla yeniden bütünleşmesini amaçlar. Bu ritüel, yalnızca temizlik değil, aynı zamanda yeniden doğuş ve toplumsal kabulün de bir göstergesidir. Anadolu'da kırklama genellikle 7, 20, 30 veya 40. günlerde yapılabilirken; Azerbaycan'da 10, 20, 30 ve 40. günler de önemli kabul edilir.

Nahçıvan, Karabağ ve Ordubad bölgelerinde suya taş, pirinç ya da tahıl taneleri eklenmesi, törendeki bereket ve sağlık dileklerinin sembolik ifadesidir. Bazı bölgelerde kırklama sonrasında yakın akrabalar bebeği ziyaret ederek hediye ve yiyecekler getirir; bu gelenek, toplumsal dayanışma ve paylaşma

kültürünün bir yansımasıdır.

Geçmişte kırklı çocuk odasına muskası olan birinin girmesi uğursuz sayılırken, günümüzde bu inançlar özellikle şehirlerde sembolik düzeyde varlığını sürdürmektedir. Her iki kültürde de kırklama ritüeli, arınma, korunma ve bereket temaları etrafında şekillenmiş olup modernleşme sürecine rağmen suyun temizleyici gücüne ve kırk sayısının kutsallığına dayalı anlamını korumaktadır (Memmedova, 2021a; 2021b; Güven, 2021; Örnek, 2016).

4.2. Çocuğun Büyüme Sürecinde Uygulamalar

Doğum sonrası dönemi izleyen süreç, çocuğun fiziksel ve toplumsal gelişiminin ritüellerle desteklendiği önemli bir evredir. Bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalar, çocuğun artık yalnızca aile içinde değil, toplumsal çevrede de kabul görmesini sağlayan sembolik anlamlar taşır. Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuğun ilk dişinin çıkması (diş hediyi/diş buğdayı), ilk adımını atması (ayak açma) ve bazı durumlarda yürüyememe veya geç yürüme gibi durumlara yönelik uygulamalar, hem koruyucu hemde teşvik edici niteliktedir. Bu ritüellerde bereket, sağlık, toplumsal dayanışma ve nazardan korunma temaları ön plandadır. Söz konusu uygulamalar, çocuğun büyüme sürecinin yalnızca biyolojik bir olgu değil, aynı zamanda kültürel bir "geçiş aşaması" olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

4.2.1. Diş Hediği (Diş Buğdayı) Ritüeli

Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuğun büyüme süreci, yalnızca fiziksel gelişimin değil, aynı zamanda toplumsal kabulün ve kültürel kimliğin pekiştirildiği bir dönemi temsil eder. Bu süreçte gerçekleştirilen ritüeller, hem bereket ve sağlık dileklerini hem de toplumsal dayanışma ve paylaşma değerlerini yansıtır. Azerbaycan'da "hedik" adıyla bilinen merasim, çocuğun ilk dişini çıkarması vesilesiyle düzenlenir. Bu törende buğday, nohut, fasulye gibi tahıllardan hazırlanan özel bir yemek pişirilir ve komşularla paylaşılır. Anadolu'da ise aynı anlamı taşıyan "diş hediği" geleneği uygulanır (Örnek, 2016: 225; Memmedova, 2023f: 322; Yeşil, 2014: 125). Hedik merasimi, çocuğun ilk dişini çıkarmasıyla birlikte düzenlenen ve toplumsal paylaşım, bereket ve geleceğe dair temennileri içeren önemli bir ritüeldir. Bu gelenekte hazırlanan "hedik" komşulara ve akrabalara dağıtılır. Hedik alan kişiler, çocuğa olan sevgilerini ve iyi dileklerini ifade etmek amacıyla, hedik kasesine küçük armağanlar koyarak geri verirler. Bu armağanlar çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterebilir: erkek çocuklara para, kız çocuklara ise boncuk, veya her ikisine uygun çocuk kıyafeti konulması yaygın bir uygulamadır (Yeşil, 2014: 125).

Merasimin bir diğer aşaması, çocuğun gelecekteki mesleğine dair sembolik bir kehaneti içerir. Yeni dişi çıkan çocuk, genellikle cuma günü bir kalburun içine oturtulur; etrafına kitap, kalem, ayna, tarak, taş ve çift demiri gibi çeşitli nesneler yerleştirilir. Cuma selası sırasında çocuğun başına hedik dökülür; çocuğun başında kalan buğday tanesini sağlam dişli bir yetişkin ağzıyla alır ve bahçedeki kuyuya atar. Bu ritüelli uygulamakla çocuğun dişlerinin sağlam olacağına inanılır. Çocuğun çevresindeki nesnelerden birini seçmesi ise gelecekte hangi mesleğe yöneleceğine dair sembolik bir işaret olarak yorumlanır (Örnek, 2015: 175; Yeşil, 2014: 125). Bu ritüel, hem bereket ve sağlık dileklerini hem de toplumun çocuk üzerindeki koruyucu ve yönlendirici işlevini yansıtan zengin bir kültürel uygulama örneğidir.

Her iki kültürde de bu ritüel, çocuğun dişlerinin kolay ve ağrısız çıkması, sağlıklı büyümesi, yaşamının bereketli olması ve ailesine mutluluk getirmesi dileğiyle gerçekleştirilir. Dolayısıyla "hedik" ya da "diş hediği" törenleri, hem çocuğun bedensel gelişimini kutsayan hem de toplum içindeki dayanışma ve paylaşma duygusunu güçlendiren ortak bir kültürel uygulama niteliği taşır.

4.2.2. Ayak Açma (İlk Adım) ve Çocuğun Yürüyememesi Durumuna İlişkin Ritüeller

Azerbaycan ve Anadolu halk kültürlerinde çocuğun yürüme dönemine ulaşması, yalnızca fizyolojik bir gelişim evresi değil, aynı zamanda çocuğun "tam insan" olma yolundaki toplumsal kabulünü

simgeleyen bir geçiş süreci olarak görülmüştür. Her iki kültürde de yürüyememenin nedeni çoğu zaman bedensel bir yetersizlikten ziyade nazar, çile, kırkbasma veya manevi dengesizlik gibi metafiziksel etkenlerle açıklanır. Bu inanç doğrultusunda hem Azerbaycan'da hem de Anadolu'da dinsel, büyüsel ve sembolik nitelikli ritüeller uygulanmaktadır. Anadolu'da "bukağı çözdürme", "köstek kesme", "duşşak kesme" veya "türbe ziyareti" gibi ritüeller, çocuğun yürümesini engellediğine inanılan görünmez bağın kesilmesine yöneliktir (Başçetin, 2009: 132; Boratav, 1984: 155; Cereboğlu, 1975: 7318). Bu uygulamalar, özellikle Adana, Konya, Mersin ve Antakya yörelerinde "türbe etrafında yürütme", "akarsudan atlatma" veya "muska yazdırma" biçiminde dini unsurlarla birleşir (Arı, 2016: 151; Başçetin, 2009: 138; Taşpınar, 2006: 81). Azerbaycan'da ise ritüellerin daha doğa temelli ve sembolik yönü ön plandadır. Örneğin, yürüyemeyen çocuk böğürtlen dalının altından üç kez geçirilir ve bu işlem yedi hafta boyunca tekrar edilir; bu eylemin çocuğun yürümesini sağlayacağına inanılır (Rüstemzade & Ferhadov, 2012: 176). Benzer şekilde, "çileli" kabul edilen çocuklar için "çile sonlandırma" ritüelleri gerçekleştirilir; çocuk, anne karnında babasını kaybetmiş birinin bacaklarının arasından geçirilir veya hayvan sürüsünün önünden yürütülür (Rüstemzade, 2014: 290). Şeki`de ise yürümesi geciken çocukların arkasından ev süprülür (KK-6). Bu tür uygulamalarda amaç, çocuğun üzerine sinmiş olumsuz manevi enerjiyi simgesel bir geçiş yoluyla uzaklaştırmaktır. Anadolu'daki "duşşak kesme" ve Azerbaycan'daki "böğürtlen dalı altından geçirme" ritüelleri, işlev açısından benzerlik taşır: her iki uygulama da görünmeyen bir engelin fiziksel bir hareketle ortadan kaldırıldığına dair ortak bir halk inancını yansıtır. Ancak farklı olarak, Anadolu'daki uygulamalar daha çok kutsal mekân ve dua merkezli, Azerbaycan'dakiler ise doğa unsurları ve halk hekimliğiyle iç içe biçimdegelişmiştir. Azerbaycan'da ayrıca çocuğun yürüyebilmesi için adak adama, kurban kesme ve besleyici gıdalar (kemik suyu, yumurta kabuğu, tavuk ayağı suyu) kullanma gibi halk tıbbı temelli uygulamalar var. Dolayısıyla, her iki bölgede de yürüme ritüelleri, halkın çocuk gelişimine yalnızca biyolojik değil, dini ve kültürel bir anlam yüklediğini; bedensel iyileşme ile manevi arınmayı aynı düzlemde değerlendiren senkretik bir halk inanç sisteminin varlığını ortaya koymaktadır.

Her iki kültürel ortamda da bu ritüeller, çocuğun bireysel gelişim aşamalarını toplumsal ve manevi bir çerçeveye dâhil eder. Böylece hem toplumsal dayanışma güçlenir hem de geleneksel değerlerin sürekliliği sağlanarak kültürel kimliğin kuşaktan kuşağa aktarımı güvence altına alınır.

4.3. Nazar ve Koruyucu Ritüeller

Azerbaycan ve Anadolu halk kültürlerinde nazar inancı (Memmedova, 2023b; 2023d; 2023g), insanın bedensel ve ruhsal dengesini bozan bir "kem göz" etkisi olarak algılanmış; bu olumsuz enerjiyi ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli ritüel ve uygulamalar geliştirilmiştir. Her iki kültürde de nazara uğramadan önce koruyucu uygulamalar (üzerlik otu asmak, dualı nazarlık takmak vb.) yaygınken, nazara uğradıktan sonra gerçekleştirilen arıtıcı ve iyileştirici ritüeller halk hekimliği ile derin bir ilişki göstermektedir. Anadolu'da kurşun dökme, üzerlik yakma, hocaya okutma, tütsüleme gibi uygulamalarla nazarın etkisinin yok edildiğine inanılır (Örnek, 2015: 217-221; 2016: 232). Özellikle Amasya ve Afyonkarahisar yörelerinde bu uygulamalar sırasında dini dualar, İhlas ve Fatiha surelerinin okunması, İslam inancıyla halk pratiğinin kaynaştığını göstermektedir. Benzer şekilde, Azerbaycan'ın Şerur ve Ordubad bölgelerinde de nazara uğramış kişiyi arındırmak için kurşun dökme, hamurdan "göz şekilli parçalar" yapıp tandıra atma, üzerlik tütsüsü hazırlama gibi ritüeller gerçekleştirilir (İmanov&Gasımova, 2018: 288-289). Anadolu'da "nazarı değenin eşyasından bir parça yakma" uygulaması ile Şerur'da "nazarı değenin eşyasını tandırda yakma" ritüeli arasında simetrik bir benzerlik görülmektedir; her iki durumda da "yakma" eylemi nazarın sembolik olarak yok edilmesini temsil eder. Bununla birlikte, Azerbaycan'da nazar ritüellerine halk hekimliği boyutu da eklenmiştir: örneğin kötü nazardan oluştuğuna inanılan yaraların bahçede yetiştirilen tavuğun petenesi, kına ve tereyağıyla karıştırılarak tedavi edilmesi, bedensel iyileşme ile manevi arınmanın bütünleştiğini gösterir (Nebiyev, 2009: 321). Anadolu'da ise nazarın giderilmesi daha çok duman, dua ve su unsurları aracılığıyla sağlanır. Bu yönüyle, Azerbaycan uygulamaları "maddi-şifalı" nitelik taşırken, Anadolu uygulamaları daha "manevi ve sembolik" karakterdedir. Her iki kültürde de nazar ritüelleri, hem İslamî öğelerle geleneksel halk inançlarının iç içe geçtiği senkretik bir yapıyı yansıtırken hem de toplumun koruyucu, dayanışmacı yönünü kültürel olarak pekiştirmektedir.

4.4. Sosyo-Kültürel Analiz

Çocuk merkezli ritüeller, yalnızca bireysel bir doğum ya da gelişim sürecine eşlik eden uygulamalar olmayıp, aynı zamanda toplumun kültürel ve sosyal yapısının devamlılığını sağlayan mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Bu ritüellerin temelinde üç ana işlev öne çıkmaktadır:

1. Koruma İşlevi: Ritüellerin en belirgin yönlerinden biri, çocuğun doğumdan itibaren hastalıklardan, nazardan ve kötü ruhlardan korunmasıdır. Halk inançlarında yeni doğan bebek, özellikle kırk gün boyunca zayıf ve savunmasız kabul edilir. Bu nedenle kırklama, nazar boncuğu, muska, kırmızı kurdele ya da çeşitli bitkisel uygulamalar gibi pratikler koruyucu bir işlev taşır. Bu yönüyle ritüeller, halk hekimliği, dini inanç ve büyüsel uygulamaların kesişim noktasında yer alır (Eliade, 1992; Memmedova, 2023g).

2. Toplumsal Kabul İşlevi: Çocuk, ritüeller aracılığıyla yalnızca biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp toplumsal bir kimlik kazanır. Ad koyma törenleri, diş buğdayı, ilk adım (ayak açma) merasimleri çocuğun toplum nezdinde görünür olmasını sağlar. Bu süreç, Van Gennep'in (1960) "geçiş ritüelleri" kuramı çerçevesinde bireyin toplum tarafından kabulünü sağlayan bir eşik olarak değerlendirilebilir. Böylece çocuk, aile soyuna resmen dahil edilmekte, aynı zamanda topluluk tarafından da bir birey olarak tanınmaktadır.

3. Kültürel Aktarım İşlevi: Ritüeller aracılığıyla toplumsal değerler, dini inançlar ve kültürel normlar yeni nesillere aktarılır. Çocuğun katıldığı bu törenlerde kullanılan semboller, dualar, yemekler ve sözlü gelenek unsurları kolektif hafızayı canlı tutar. Durkheim'ın (1995) belirttiği üzere, ritüeller yalnızca bireysel deneyimleri kutsallaştırmaz, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve kültürel sürekliliği depekiştirir. Bu bağlamda çocuk merkezli ritüeller, geçmişle gelecek arasında bir köprü işlevi görmekte ve kültürel mirasın canlı tutulmasına katkı sağlamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Azerbaycan ve Anadolu kültürlerinde çocuklara yönelik ritüelistik uygulamalar, büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Bu benzerlik, ortak Türk kültür mirasının sürekliliğini ve tarihsel bağlamda farklı coğrafyalarda dahi korunan kolektif kimliği yansıtmaktadır. Her iki toplumda da çocuk merkezli ritüellerin koruma, toplumsal kabul ve kültürel aktarım işlevleri öne çıkmakta; bu işlevler, bireyin hem biyolojik hem de sosyo-kültürel açıdan güvence altına alınmasını sağlamaktadır.

Modernleşme, şehirleşme ve teknolojik gelişmeler sonucunda söz konusu ritüellerin bir kısmı sembolik bir boyuta indirgenmiş olsa da, toplumsal bellekte ve yerel halk pratiklerinde varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir (Van Gennep, 1960). Özellikle nazardan korunma, ad verme veya kırklama gibi uygulamalar, modern yaşam koşullarına uyarlanarak toplumsal işlevini sürdürmektedir. Bu durum, kültürel pratiklerin esnek yapısını ve değişime rağmen süreklilik gösterebilme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bulguları, ritüelistik uygulamaların yalnızca dini veya geleneksel bir boyutta değil, aynı zamanda sosyo-psikolojik açıdan da önem taşıdığını göstermektedir. Çocuğun topluma kabulü, anne-babanın toplumsal statüsünün pekişmesi ve kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılması, ritüellerin işlevsel boyutunu açıklamaktadır (Turner, 1969).

Karşılaştırmalı Çalışmaların Artırılması: Azerbaycan ve Anadolu kültürlerindeki çocuk ritüelleri, Orta Asya ve Balkan coğrafyaları ile de karşılaştırılmalı; böylece Türk dünyasının kültürel bütünlüğü daha kapsamlı şekilde ortaya konulmalıdır.

Alan Araştırmalarının Derinleştirilmesi: Günümüzde kırsal bölgelerde hâlâ yaşayan ritüeller, saha çalışmaları ile belgelenmeli ve folklor arşivlerine kazandırılmalıdır.

Kültürel Politika ve Eğitim: Çocuklara yönelik ritüelistik uygulamalar, kültürel mirasın korunması bağlamında eğitim programlarına dâhil edilmeli; modern toplumda kültürel süreklilik açısından

desteklenmelidir.

Sonuç olarak, Azerbaycan ve Anadolu'daki ritüelistik uygulamalar, geçmiş ile günümüz arasında köprü kuran, bireysel olduğu kadar kolektif kimliği de pekiştiren önemli kültürel unsurlardır. Ritüellerin güncel toplumdaki sembolik varlığı, kültürel belleğin gücünü ve halk kültürünün dinamizmini bir kez daha ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Açа, M., Yolcu, M.A., Açа, M. (2019). Kadın Folkloru: Statü ve Famaj. İstanbul: Paradigma

Arı, B. (2016). Anadolu ve Makedonya Türklerinde doğumla ilgili uygulamaların benzer yönleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(1), 141–156.

Başçetin Ç. A. (2009). Adana halk kültüründe doğum, evlenme, ölüm. Adana: Altınkoza Yayınları.

Boratav, P. N. (1984). 100 soruda Türk folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Cereboğlu, E. (1975). Konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklara uygulanan pratikler. Türk Folklor Araştırmaları, 16 (Cilt). İstanbul.

Durkheim, É. (1995). The elementary forms of religious life (K. E. Fields, Trans.). Free Press. (Original work published 1912)

Eliade, M. (1992). Rites and symbols of initiation: The mysteries of birth and rebirth. HarperCollins.

Güven, F. (2021). Kars Halk Kültüründe geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm). İstanbul: Kriter.

İmanov, M. ve Gasımova, F. (2018). Şerur folkloru örnekleri. Kitap, Ecemi.

Maşallahkızı (Abbasova), M. (2013). Güney Azerbaycan folkloru. I. kitab, Tebriz, Yekanat ve Hemedan arazilerinden toplanmış folklor örnekleri. Elm ve Tehsil Neşriyatı.

Memmedova, M. (2021a). Karabağ folklorunda doğum ritualları ve inancları. Ziya Işığında Ramazan Gafarlı 70. Beynelxalq İctimai ve Mədəni Elmlər Konfransı (s. 465–471). http://www.izdas.org/ramazan-gafarli-kongresi

Memmedova, M. (2021b). Beliefs about initiation rituals in Karabagh. International Congress of Modern Studies in Social and Human Sciences (Book II, s. 298–307). http://www.karabaghconference.com

Memmedova, M. (2023a). Azerbaycan ve Anadolu'da kırklama ritüelleri. Azerbaijan International Congress of Scientific Research, 102–113.

Memmedova, M. (2023b). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda nazardan korunmak için yapılan uygulama ve ritüeller. 5th International Bahtiyar Bahabzade Turkish World History, Culture and Literature Congress, 207–216.

Memmedova, M. (2023c). Nahçıvan ve Kars folklorunda doğum ritüelleri ve inançları. II. Uluslararası Türkiyat Kongresi. Türk Dil Kurumu Yayınları, 434–450.

Memmedova, M. (2023d). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda nezerden gorunmag üçün icra edilen üsul ve rituallar. Dede Qorqud Elmi-Edebi Toplu, 3(82), 133–144.

Memmedova, M. (2023e). Doğum ritualları və inancları Güney Azerbaycan folklor metnleri kontekstinde. Folklor və mənəvi bütövlük: Güney Azerbaycanın folklor irisi mövzusunda Respublika Elmi Konfransı Materialları (s. 129–149). Bakı: Elm və Təhsil.

Memmedova, M. (2023f). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda doğum sonrası çocuklar için yapılan ritüeller. Elyazma Kitabı Azerbaycan-Türkiye Elmi-Medeni Əlaqələr Kontekstində Beynelxalq Elmi-Nəzəri Konfransı Materialları, 318–324. Bakı.

Memmedova, M. (2023g). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda çocuğu nazar, hal ve çileden korumak için yapılan yöntem ve ritüeller. 10. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Kazan/Tataristan, 259–271.

Memmedova, M. (2024a). Azerbaycan ve Anadolu folklorunda kırkbasma ve albasmadan korunma ritüel ve uygulamaları. Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 1(1), 128–144.

Memmedova, M. (2024b). Naxçıvan folklorunda uşaqlar üçün icra edilən doğum ritualları. Naxçıvan milli-

mənəvi dəyərlər kontekstində (s. 232–246). Bakı: Folklor İnstitutu.

Memmedova, M. (2024c). Balkanlardan Azerbaycan'a Türk halk kültüründe doğum ritüelleri. 2. Uluslararası Balkanlarda Türkçe Öğretimi ve Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s. 645–665). İstanbul: UNYT Press.

Memmedova, M. (2025a). Folklorda kadın ve ritüel: Toplumsal roller ve geleneksel anlamlar. ASES I. Uluslararası Kadın Araştırmaları Kongresi (s. 172–185). Kayseri: ASES Publications.

Memmedova, M. (2025b). Batı Azerbaycan halk kültüründe nazarın etkilerinden korunmaya yönelik geleneksel yöntemler ve ritüeller. ASES II. International Culture, Art and Literature Congress (s. 93–110). İzmir, Türkiye.

Memmedova, M. (2025c). Postpartum protective rituals in the folk cultures of Azerbaijan and Gagauzia: Practices against kirkbasma and albasma. ASES IV. International Gelenekten Geleceğe Scientific Studies Conference Book (s. 122–140). Kırgızistan: Kyrgyzstan–Türkiye Manas University, ASES Publications.

Memmedova, M. (2025d). Azerbaycan ve Bosna-Hersek kültüründe doğum ritüelleri. 3. Uluslararası Türkçe Öğretimi ve Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 899–920). Bosna-Hersek: Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, UNYT Press.

Memmedova, M. (2025e). Azerbaycan ve Makedonya kültüründe doğum ritüelleri: Geleneksel uygulamalar ve toplumsal anlamlar. International Rumelia Social Sciences Congress (s.131–144). Skopje, North Macedonia.

Memmedova, M., & Mirzeyeva, G. (2023). Customs and beliefs regarding the khirktokme ceremony in Azerbaijan and Anatolia. 6th International Dede Korkut Conference of Turkish Culture, History and Literature (s. 124–133). Quba.

Nebiyev, A. (2009). Azerbaycan halg edebiyatı. Bakı: Çırag.

Örnek, S. V. (2015). Geleneksel kültürümüzde çocuk. Ankara: BilgeSu.

Örnek, S. V. (2016). Türk halkbilimi. Ankara: BilgeSu.

Rüstemzade, İ. (2014). Garabağ: Folklor da bir tarixdir (IX. kitab). Bakı: Zərdabi LTD MMC.

Rüstemzade, İ., & Ferhadov, Z. (2012). Garabağ: Folklor da bir tarixdir (I. kitab). Bakı: Elm və Təhsil.

Taşpınar, İ. (2006). Siirt ili çevresi yaygın halk inanışları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Turner, V. (1969). The ritual process: Structure and anti-structure. Chicago: Aldine.

Van Gennep, A. (1960). The rites of passage (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). University of Chicago

Press. (Original work published 1909)

Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri). Ankara: Grafiker Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER

KK-1. Ekberova Sevinç Cavad kızı, 1971, Nahçivan ili, Ordubad ilçesi, Yukarı Eylis köyü, lise eğitimli, ev hanımı.

KK-2. Esedova Könül Hüsameddin kızı,1983, Nahçivan şehri, lisans eğitimli, Şahbuz ilçesi Kayıt bölmesi başkanı.

KK-3. İmanova Vefa Gurban kızı, 1986, Naçivan ili, Ordubat İlçesi, Yukarı Eylis köyü, lise eğitimli, ev hanımı.

KK-4. Mirzeyeva Lale Yunis, 1963, Nahçivan ili, Şerur ilçesi, lise eğitimli, ev hanımı.

KK-5. Necefova Seltenet Yusif kızı, 1961, Nahçivan ili, Ordubad ilçesi, Anabat köyü, lisans eğitimli, hemşire.

KK-6. Şükür Elnure Seyfeddin kızı, 1983, Şeki şehri, lisans eğitimli, BMU-de Kariyer danışmanı.

ÇOCUKEĞİTİMİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Gülnar GAMBAROVA[*]

Özet

Makalede çocuk edebiyatının eğitsel, estetik ve bilişsel önemi farklı açılardan incelenmektedir. Çocuk edebiyatı yalnızca edebi yaratıcılığın bir dalı olarak değil, aynı zamanda çocukların kişiliğinin oluşumuna etki eden önemli bir eğitim aracı olarak değerlendirilmektedir. Edebi eserler çocukların dünya görüşünü zenginleştirir, onların milli-manevi değerleri anlamasına ve bu değerleri yaşam tarzına dönüştürmesine yardımcı olur. Bu bağlamda masal, şiir, hikâye, roman ve diğer türlerde yazılan eserler, çocukların ahlaki niteliklerinin gelişmesinde; iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt etmesinde özel bir rol üstlenir.

Çocuk edebiyatı aynı zamanda çocukların düşünce yapısının ve bilişsel becerilerinin gelişimine de hizmet eder. Eserlerdeki karakterler, olaylar ve kurgusal yapı çocukların hayal gücünü genişletir, onları yaratıcı düşünmeye teşvik eder. Okunan eserlerdeki olayların analizi, çocuklara sebep-sonuç ilişkilerini kavrama, farklı durumlara yönelik değerlendirme yapabilme yetisi kazandırır. Bu durum, onların ileride analitik düşünme becerilerinin şekillenmesine zemin hazırlar. Aynı zamanda edebi metinler, çocukların dil kültürünü zenginleştirir, kelime hazinesini artırır ve sözlü ifade yeteneklerinin gelişimine katkı sağlar. Çocuk edebiyatında kullanılan edebi tasvir araçları, imgeli ifadeler, atasözleri ve deyimler çocuklarda estetik zevkin oluşmasına, sanata olan ilginin artmasına hizmet eder.

Günümüz pedagojik düşüncesinde çocuk edebiyatı, eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Pedagoglar ve psikologlar, çocuğun manevi gelişimi, dünya görüşünün doğru yönlendirilmesi, sosyalleşmesi ve toplumsal değerleri benimsemesi açısından çocuk edebiyatının önemli bir eğitim kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Edebiyat aracılığıyla çocuklara hümanizm, vatanseverlik, dostluk, adalet, merhamet gibi değerler aşılanır. Bu da onların gelecekte toplumun aktif ve sorumluluk sahibi bireyleri olarak yetişmelerine imkân sağlar.

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, hem eğitsel hem estetik hem de bilişsel açıdan çocukların gelişimine kapsamlı bir şekilde etki etmektedir. Bu edebiyat, çocukların zevkini, düşüncesini ve duygusal dünyasını zenginleştirir; onları hem manevi hem de entelektüel gelişim bakımından yeni aşamalara taşır.

Anahtar Kelimeler:Çocuk eğitimi, çocuk edebiyatı, pedagojik düşünce, çocuk düşüncesi, entelektüel gelişim.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF CHILDREN'S LITERATURE IN CHILD EDUCATION

Gulnar GAMBAROVA[1]

Abstract

The article explores the educational, aesthetic, and cognitive significance of children's literature from various perspectives. Children's literature is considered not only as a branch of artistic creativity but also as an essential pedagogical tool that influences the formation of a child's personality. Literary works enrich children's worldview, help them comprehend national and moral values, and transform these values into a way of life. In this respect, works created in genres such as fairy tales, poems, short stories, and novels play a special role in shaping children's moral qualities and in teaching them to distinguish between good and evil, beauty and ugliness.

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Çocuk Edebiyatı Bölümü Bilimsel Çalışanı, ms.gulnar_babayeva@mail.ru

[1] Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Scientific worker of "Children's Literature" departament, PhD in Philology, ms.gulnar_babayeva@mail.ru

Children’s literature also contributes to the development of children’s thinking and cognitive abilities. The characters, events, and plots in these works expand children’s imagination and encourage creative thinking. Analyzing the events in the texts helps children understand cause-and-effect relationships and develop the ability to express opinions about different situations, which in turn fosters their analytical thinking skills in the future. At the same time, literary texts enrich children’s linguistic culture, broaden their vocabulary, and create favorable conditions for the improvement of speaking skills. The artistic devices, figurative expressions, proverbs, and sayings used in children’s literature cultivate aesthetic taste and stimulate interest in art.

In modern pedagogical thought, children’s literature is regarded as an inseparable component of the educational process. Educators and psychologists emphasize that children’s literature is a vital educational resource for moral development, shaping a proper worldview, socialization, and the acquisition of social values. Through literature, children are instilled with values such as humanism, patriotism, friendship, justice, and compassion, which prepare them to become active and responsible members of society in the future.

In conclusion, children’s literature has a complex impact on children’s development from educational, aesthetic, and cognitive perspectives. It enriches their taste, thinking, and emotional world, leading them to new stages of both moral and intellectual growth.

Keywords: Child education, children’s literature, pedagogical thought, child thinking, intellectual development.

UŞAQ TƏRBİYƏSİNDƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATININ ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Məqalədə uşaq ədəbiyyatının tərbiyəvi, estetik və idraki əhəmiyyəti müxtəlif aspektlərdən araşdırılır. Uşaq ədəbiyyatı yalnız bədii yaradıcılığın bir qolu kimi deyil, həm də uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir göstərən mühüm tərbiyəvi vasitə kimi nəzərdən keçirilir. Ədəbiyyat nümunələri uşaqların dünyagörüşünü zənginləşdirir, onların milli-mənəvi dəyərləri dərk etməsinə və həmin dəyərləri həyat tərzinə çevirməsinə kömək edir. Bu baxımdan, nağıl, şeir, hekayə, povest və digər janrlarda yaradılan əsərlər uşaqların əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişafında, yaxşı ilə pisi, gözəl ilə çirkinin fərqləndirilməsində xüsusi rol oynayır.

Uşaq ədəbiyyatı həmçinin uşaqların təfəkkürünün və idraki qabiliyyətlərinin inkişafına xidmət edir. Əsərlərdəki obrazlar, hadisələr və süjet xətti uşaqların təxəyyülünü genişləndirir, onları yaradıcı düşünməyə həvəsləndirir. Oxunan əsərlərdəki hadisələrin təhlili uşaqlara səbəb-nəticə əlaqələrini başa düşmək, müxtəlif situasiyalara münasibət bildirmək bacarığı qazandırır. Bu isə gələcəkdə onların analitik düşünmə qabiliyyətinin formalaşmasına təkan verir. Eyni zamanda, bədii mətnlər uşaqların dil mədəniyyətini zənginləşdirir, söz ehtiyatını artırır, danışıq bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Uşaq ədəbiyyatında işlədilən bədii təsvir vasitələri, obrazlı ifadələr, atalar sözləri və zərbi-məsəllər uşaqlarda estetik zövqün formalaşmasına, incəsənətə marağın artmasına xidmət edir.

Müasir pedaqoji fikirdə uşaq ədəbiyyatı tərbiyə prosesinin ayrılmaz hissəsi sayılır. Pedaqoqlar və psixoloqlar qeyd edirlər ki, uşağın mənəvi inkişafı, dünyaya baxışının düzgün istiqamətləndirilməsi, sosiallaşması və ictimai dəyərləri mənimsəməsi üçün uşaq ədəbiyyatı mühüm tədris resursudur. Ədəbiyyat vasitəsilə uşaqlara humanizm, vətənpərvərlik, dostluq, ədalət,

mərhəmət kimi dəyərlər aşılanır. Bu isə onların gələcəkdə cəmiyyətin fəal və məsuliyyətli üzvləri kimi yetişməsinə zəmin yaradır.

Nəticə olaraq, uşaq ədəbiyyatı həm tərbiyəvi, həm estetik, həm də idraki baxımdan uşaqların formalaşmasına kompleks təsir göstərir. Bu ədəbiyyat uşaqların zövqünü, düşüncəsini, emosional dünyasını zənginləşdirir və onları həm mənəvi, həm də intellektual inkişaf baxımından yeni mərhələlərə aparır.

Açar sözlər: uşaq tərbiyəsi, uşaq ədəbiyyatı, pedaqoji fikir, uşaq təfəkkürü, intellektual inkişaf

Əsas Hissə

Uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında ailə, məktəb və cəmiyyətin mühüm rolu vardır. Bu proses

sadəcə olaraq bilik və bacarıqların əldə olunması ilə məhdudlaşmır, həm də uşağın mənəvi, əxlaqi və emosional dünyasının inkişafını əhatə edir. Ailə uşağın ilk məktəbi, valideynlər isə onun ilk müəllimləridir. Valideynlər uşağın davranışlarını, dəyərlərini, dünyaya baxışını formalaşdırır, sevgi, mərhəmət, əməksevərlik, məsuliyyət kimi keyfiyyətləri aşılamaqda əsas rol oynayırlar. Məktəb isə ailənin bu missiyasını davam etdirərək uşağın bilik, bacarıq və sosial vərdişlərini inkişaf etdirir, onu geniş cəmiyyət həyatına hazırlaşdırır.

Bu prosesdə uşaq ədəbiyyatı xüsusi və əvəzolunmaz yer tutur. Çünki uşaq ilk dəfə sözün estetik gücü, obrazlı təfəkkür, xeyir və şər anlayışları ilə məhz ədəbiyyat vasitəsilə tanış olur. Ədəbiyyat uşağın təxəyyülünü zənginləşdirir, onun duyğu və hisslərini incəldir, nitqini formalaşdırır, eyni zamanda, həyat hadisələrinə fərqli rakursdan baxmağı öyrədir. Ədəbi qəhrəmanların taleyi, onların qarşılaşdığı sınaqlar və verdikləri qərarlar uşaqlar üçün həm maraqlı, həm də ibrətamiz nümunə rolunu oynayır. Məsələn, xalq nağıllarında dürüstlük, igidlik, zəhmətsevərlik kimi dəyərlərin tərənnümü uşaqlara bu keyfiyyətlərin həyatda əhəmiyyətini göstərir.

Uşaq ədəbiyyatı yalnız əyləndirmək və vaxt keçirmək vasitəsi deyil, həm də təlim-tərbiyə funksiyası daşıyır. O, uşağa ana dilini öyrətməklə yanaşı, söz ehtiyatını artırır, nitq mədəniyyətini formalaşdırır, eyni zamanda, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq yaradır. Müasir dövrdə psixoloqlar və pedaqoqlar da təsdiqləyirlər ki, uşaq ədəbiyyatının mütaliəsi uşağın emosional intellektinin, sosial bacarıqlarının və yaradıcı düşüncə qabiliyyətinin inkişafında mühüm rol oynayır.

Cəmiyyətin gələcəyi sağlam düşüncəli, yaradıcı və əxlaqlı gənc nəslin yetişməsindən asılıdır. Bu isə birbaşa olaraq uşaqların hansı kitablarla böyüməsindən, hansı dəyərlərlə formalaşmasından keçir. Buna görə də ailə, məktəb və cəmiyyət birlikdə uşaqlarda mütaliə vərdişləri yaratmalı, onları uşaq ədəbiyyatının zəngin nümunələri ilə tanış etməlidirlər. Uşaq ədəbiyyatı uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında körpü rolunu oynayaraq, onun gələcək həyat yoluna işıq tutur (Qasımzadə Y., 2012).

Uşaq ədəbiyyatı hər bir xalqın milli-mənəvi sərvətlərinin, mədəni dəyərlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsində mühüm vasitələrdən biridir. Uşaqların dünyagörüşü, düşüncə tərzi, əxlaqi keyfiyyətləri və mənəvi aləmi məhz bu ədəbiyyat vasitəsilə formalaşır. Uşaq ədəbiyyatı milli kimliyin qorunması və inkişaf etdirilməsində, humanist prinsiplərin və mənəvi dəyərlərin uşaqlara çatdırılmasında əvəzolunmaz rol oynayır. Bu ədəbiyyatın əsasında xalqın tarixi təcrübəsi, həyat tərzi, adət-ənənələri və milli-mənəvi dəyərləri dayanır.

Nağıl, şeir, hekayə və povestlər uşağın təfəkküründə özünəməxsus iz buraxır. Məsələn, xalq nağıllarında qəhrəmanlıq, mərhəmət, dostluq, əməksevərlik, vətənpərvərlik kimi keyfiyyətlər bədii obrazların dili ilə uşağa çatdırılır. Bu obrazlar uşaqlar üçün yalnız ədəbi qəhrəman deyil, həm də davranış nümunəsinə çevrilir. Qorxmaz və ədalətli qəhrəman obrazları uşaqlarda cəsarət, fədakarlıq və ədalət hissini gücləndirir. Eyni zamanda mehriban, xeyirxah və zəhmətsevər personajlar uşaqları mərhəmətə, əməksevərliyə və insanlara hörmətlə yanaşmağa sövq edir.

Uşaq ədəbiyyatının əsas funksiyalarından biri də tərbiyəvi və maarifləndirici xarakter daşımasıdır. Ədəbi əsərlər vasitəsilə uşaqların nitqi inkişaf edir, söz ehtiyatı zənginləşir, təfəkkürü genişlənir. Həmçinin uşaq ədəbiyyatı onların emosional dünyasına təsir göstərir, xeyirlə şəri,

gözəllə çirkini, doğru ilə yalanı ayırd etməyə kömək edir. Bu isə gələcəkdə onların şəxsiyyət kimi formalaşmasında həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Müasir dövrdə uşaq ədəbiyyatında yalnız milli dəyərlərin deyil, həm də ümumbəşəri ideyaların təbliği vacibdir. Qloballaşma şəraitində uşaqların beynəlxalq humanist ideyalar ruhunda böyüməsi, tolerantlıq və qarşılıqlı hörmət prinsiplərini mənimsəməsi xüsusi önəm kəsb edir. Bu baxımdan uşaq ədəbiyyatında sülh, dostluq, ətraf mühitə qayğı, insan hüquqlarına hörmət kimi mövzular da geniş yer tutur.

Uşaq ədəbiyyatı təkcə bədii söz sənəti deyil, həm də mühüm pedaqoji vəzifə daşıyan tərbiyə vasitəsidir. O, uşaqlara yalnız estetik zövq bəxş etmir, həm də onların mənəvi dünyasını zənginləşdirir, milli-mənəvi kimliyini möhkəmləndirir və gələcəkdə vətənə, xalqa, insanlığa faydalı vətəndaş kimi formalaşmalarına yardımçı olur (Əliyeva N., 2018).

Ədəbi əsərlər uşağın intellektual, emosional və mənəvi inkişafında mühüm rol oynayır. Uşaq hələ

erkən yaşlarından kitablarla tanış olduqda, ətraf aləmi anlamaq, hadisələri dərk etmək və həyatın müxtəlif məqamlarını öyrənmək imkanları genişlənir. Nağıllar, hekayələr, dastanlar və şeirlər uşağın yalnız əylənməsi üçün deyil, həm də onun dünyagörüşünün formalaşması üçün mühüm vasitədir. Məsələn, nağıllar uşağın təxəyyülünü inkişaf etdirir, xeyirlə şəri, yaxşı ilə pisi ayırd etməyi öyrədir. Uşaq nağıl qəhrəmanlarının mübarizəsini izləyərək, həyatın müxtəlif çətinliklərinə qarşı mübarizə aparmağın vacibliyini anlayır və mənəvi dəyərlərə daha çox bağlanır.

Hekayələr isə uşağı real həyati situasiyalarla tanış edir. Burada təsvir olunan qəhrəmanlar, onların sevinci, kədəri və davranışları uşağın gündəlik həyatına yaxın olur. Bu, uşağa həm öz hisslərini başa düşməkdə, həm də başqalarının duyğularını dərk etməkdə kömək edir. Beləliklə, uşaq empatiya hissi qazanır, sosial münasibətlərdə daha həssas və diqqətli olur.

Şeirlər isə uşaq üçün həm estetik zövq, həm də dil inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Qafiyələr, ritmik quruluş və obrazlı ifadələr uşağın dil duyumunu gücləndirir, söz ehtiyatını zənginləşdirir. Uşaq şeirləri yadda saxlamaqla hafizəsini möhkəmləndirir, eyni zamanda bədii təsvir vasitələri ilə tanış olaraq nitqini daha səlis və ifadəli qurmağı öyrənir.

Ədəbi qəhrəmanların macəraları uşağın həyat məktəbi rolunu oynayır. Onların yaşadıqları sınaqlar, qarşılaşdıqları problemlər və əldə etdikləri uğurlar uşağın öz davranışlarını istiqamətləndirməsinə yardım edir. Uşaq qəhrəmanların yerində özünü təsəvvür edir, bəzən onlarla özünü eyniləşdirir və bu prosesdə həyati bacarıqlar qazanır. Məsələn, cəsur qəhrəmanların davranışı uşağa cəsarətli olmağı, zəhmətkeş obrazlar çalışqanlığı, mərhəmətli surətlər isə insanpərvərlik dəyərlərini aşılamağı öyrədir.

Ədəbiyyat uşağın həm dünyanı dərk etməsində, həm də şəxsiyyət kimi formalaşmasında əvəzsiz rol oynayır. O, uşağın mənəvi dünyasını zənginləşdirir, düşüncə tərzini genişləndirir və gələcək həyatda düzgün mövqe tutmasına şərait yaradır.

Qloballaşma və rəqəmsal texnologiyaların sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə uşaq ədəbiyyatının tərbiyəvi imkanları getdikcə daha da aktuallaşır. İnformasiya bolluğu ilə müşayiət olunan bu dövrdə uşaqlar gündəlik həyatlarında müxtəlif mənbələrdən – internet, sosial şəbəkələr, televizor, oyun platformaları və digər rəqəmsal vasitələrdən – böyük həcmdə məlumat əldə edirlər. Lakin bu informasiya axını hər zaman faydalı və məqsədyönlü olmur. Əksinə, bəzən uşaqların psixoloji inkişafına, mənəvi dəyərlərinə və sosial davranışlarına mənfi təsir göstərə biləcək məzmunlarla da qarşılaşmaq mümkündür. Bu şəraitdə uşaq ədəbiyyatı əvəzsiz bir vasitə kimi ön plana çıxır (Əliyev M.2016).

Kitab oxuma vərdişi uşaqları təsadüfi və nəzarətsiz informasiya mənbələrindən qorumaqla yanaşı, onlarda sağlam estetik zövq və düzgün dünyagörüş formalaşdırır. Uşaq ədəbiyyatı yalnız əyləncə vasitəsi deyil, həm də pedaqoji və psixoloji təsir gücünə malikdir. Bu əsərlərdə təqdim olunan obrazlar, hadisələr və süjetlər vasitəsilə uşaqlar xeyirlə şəri ayırmağı, dostluq və həmrəylik kimi dəyərləri qiymətləndirməyi, təbiətə və ətraf mühitə qayğı ilə yanaşmağı öyrənirlər. Oxunan əsərlər onların söz ehtiyatını zənginləşdirir, təxəyyül və yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Xüsusilə müasir dövrdə kitab oxuma vərdişinin aşılanması uşaqların mənəvi və intellektual inkişafında mühüm rol oynayır. Oxu vərdişi formalaşan uşaq yalnız məktəb proqramında daha uğurlu olmur, eyni zamanda özünüifadə, müstəqil düşünmə və tənqidi yanaşma bacarıqlarını da gücləndirir. Uşaq ədəbiyyatı milli-mənəvi dəyərlərin, ənənələrin və mədəni irsin ötürülməsində də mühüm vasitədir. Məsələn, xalq nağılları və klassik yazıçıların əsərləri uşaqların milli kimliyini formalaşdırır, onlarda vətənpərvərlik, ədalət, əməksevərlik kimi keyfiyyətlər yaradır (Bettelheim B., 1997).

Bu baxımdan həm valideynlərin, həm də müəllimlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Valideynlər uşaqların kitablarla tanışlığını erkən yaşlardan təşviq etməli, ev mühitində oxu üçün əlverişli şərait yaratmalıdırlar. Müəllimlər isə dərs prosesində uşaq ədəbiyyatının nümunələrindən geniş şəkildə istifadə etməklə yanaşı, məktəbdənkənar fəaliyyətlərdə də oxunu təşviq etməlidirlər. Uşaqlar üçün kitab müzakirələri, ədəbi müsabiqələr, kitabxana saatları təşkil olunması onların kitaba marağını daha da artırır.

Rəqəmsal əsrin yaratdığı çağırışlara cavab vermək üçün ən təsirli vasitələrdən biri məhz uşaq ədəbiyyatıdır. Bu ədəbiyyat uşaqların tərbiyə prosesində həm maarifləndirici, həm də formalaşdırıcı rol oynayır. Gələcəyin savadlı, yaradıcı və sağlam düşüncəli vətəndaşlarının yetişdirilməsində uşaq

ədəbiyyatının imkanlarından maksimum faydalanmaq mühüm zərurətə çevrilmişdir (Vygotsky, L. S., 2004).

Uşaq ədəbiyyatı uşaqların intellektual, emosional və mənəvi inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Uşaq ədəbiyyatı təkcə bədii söz sənətinin bir qolu deyil, həm də uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm pedaqoji və psixoloji əhəmiyyət daşıyan bir sahədir. Hekayə, nağıl, şeir, poemalar, təmsillər və digər ədəbi janrlar uşaqların təfəkkürünü genişləndirir, onların təsəvvür gücünü zənginləşdirir və ətraf aləmi daha dərindən dərk etməyə şərait yaradır.

Uşaq ədəbiyyatının əsas funksiyalarından biri bilik mənbəyi olmasıdır. Nağıl və hekayələr vasitəsilə uşaq təbiəti, heyvanlar aləmini, insan münasibətlərini öyrənir, müxtəlif həyat situasiyaları ilə tanış olur. Bu, uşağın dünyagörüşünü formalaşdırır və onun intellektual inkişafına təkan verir. Eyni zamanda, uşaq ədəbiyyatında yer alan qəhrəmanların obrazları uşaqlara müəyyən davranış modellərini aşılayır. Məsələn, mərd, doğruçu, zəhmətsevər qəhrəman uşağın şüurunda müsbət ideal yaradır, mənfi qəhrəmanlar isə düzgün olmayan hərəkətlərin nəticələrini göstərməklə xəbərdarlıq rolunu oynayır.

Bundan başqa, uşaq ədəbiyyatı emosional inkişaf üçün də çox əhəmiyyətlidir. Uşaqlar oxuduqları əsərlərdə qəhrəmanların sevinci, kədəri, çətinlikləri ilə həmrəylik hissi keçirir, bu isə onlarda empatiya qabiliyyətini formalaşdırır. Empatiya gələcəkdə sosial münasibətlərdə mühüm rol oynayan xüsusiyyətdir. Ədəbiyyat uşağın qəlbində mərhəmət, dostluq, vətənpərvərlik, böyüklərə hörmət kimi yüksək insani duyğuların yaranmasına xidmət edir (Məmmədova, S., 2020).

Mənəvi-əxlaqi tərbiyə baxımından da uşaq ədəbiyyatı əvəzolunmaz vasitədir. Hər bir xalqın folklorunda və yazılı ədəbiyyatında nəsillərdən-nəsillərə ötürülən əxlaq normaları, dəyərlər, milli-mənəvi prinsiplər öz əksini tapır. Azərbaycan xalq nağıllarında doğruluq, mərdlik, zəhmətkeşlik, böyüyə hörmət, kiçiyə qayğı kimi dəyərlər ön plana çəkilir. Bu əsərlər uşaqların milli kimlik şüurunu formalaşdırır və onları xalqın mədəni irsinə bağlı böyüdür.

Müasir dövrdə texnologiyanın və internetin uşaqların həyatına daha çox daxil olması nəticəsində bədii ədəbiyyatın rolu müəyyən qədər arxa plana keçir. Lakin pedaqoqlar və psixoloqlar hesab edirlər ki, məhz bədii əsərlər uşağın sağlam inkişafı üçün mühüm tərbiyə vasitəsi olaraq qorunub saxlanılmalıdır. Çünki kitab oxumaq uşağın diqqətini artırır, yaddaşını gücləndirir, nitqini zənginləşdirir. Uşaq ədəbiyyatı həm də uşağın təxəyyülünü inkişaf etdirir ki, bu da yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasında mühüm amildir.

Nəticə etibarilə, uşaq ədəbiyyatı həm bilik mənbəyi, həm də mənəvi-əxlaqi tərbiyə vasitəsidir. O, uşaqları cəmiyyətə faydalı, vicdanlı, mərhəmətli və savadlı vətəndaş kimi yetişdirməkdə mühüm rol oynayır. Buna görə də uşaq tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatının sistemli

istifadəsi zəruri hesab olunur. Uşaqlara kitab oxumaq vərdişi aşılamaq, onlara keyfiyyətli bədii əsərlər təqdim etmək valideynlərin, müəllimlərin və bütövlükdə cəmiyyətin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir.

Kaynakça

1. Bettelheim B. The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Vintage Books, 1997.

2. Əliyev M. Uşaq tərbiyəsində bədii sözün gücü. Bakı: Təhsil, 2016.

3. Əliyeva N. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2018.

4. Məmmədova S. "Müasir pedaqogikada uşaq ədəbiyyatının rolu". Azərbaycan məktəbi, №3, 2020, s. 45–52.

5. Qasımzadə Y. Uşaq ədəbiyyatının nəzəriyyəsi. Bakı: Maarif, 2012.

6. Vygotsky L. S. Imagination and Creativity in Childhood. Cambridge, MA: MIT Press.

ÇOCUK MEDYA İÇERİKLERİNDE SIKLIKLA KULLANILAN KAVRAMLAŞTIRILMAMIŞ İKİ YÖNTEM[1]

Doç. Dr. Menderes AKDAĞ[2]

Simay AKARSU[3]

Özet

Çocuğa dönük medya içerikleri şekli olarak birkaç başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki basılı içeriklerdir. İkincisi ise işitsel üçüncüsü ise görsel muhtevadır. Hem görsel hem işitsel muhteva şeklinde bir ayrım ise pek doğru değildir. Çünkü görsel içeriklerin genelde işitsel anlamda teknik olarak desteklendiği, işitsel tekniğin görsel içeriklerin ayrılmaz bir parçasıolduğu söylenebilir. Çocuğa dönük ilk medya içerikleri işitseldir. Tarihin derinliklerinde masal veya hikâye anlatıcıları bulunmaktadır. Elbette aracısız olan bu aktarma yönteminin bir medya içeriği olup olmadığı tartışmalıdır. Basılı veya yazılı çocuk içerikleri özellikle Sanayi Devriminden sonra hızla artmıştır. Kâğıt imalatının hızlanması, kâğıdın veya kâğıt hammaddesinin çok uzaklardan bile rahatlıkla temin edilip taşınması bunda etkili olmuştur. Öbür yandan ulus devletlerin kurulmuş olması, bu devletlerin dil birliğini sağlamak için zorunlu temel eğitimi yaygınlaştırmaya çalışması, çocuklara dönük basılı içeriklerin artmasına neden olmuştur. Daha sonra sinema icat edilmiştir. Başlangıçta sinema içerikleri çocuğa dönük yapılmasa dahi bu yeni, normal üstü buluş çocukların da önemli bir kesiminin dikkatini çekmiştir. İlerleyen süreçte sinemada çocuk içeriklerinin hızla arttığı görülmüştür. Radyo, teyp ve kasetler çocuklar için hatırı sayılır işitsel içerik ürettiler. Televizyon, sosyal ağlar, sinema, yeni nesil izlence platformları ise günümüzde çocuklara yönelik hem görsel hem işitsel içerik üretmeye hızla devam etmektedir.

Çocuk medya içerikleri, iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan ilki içerik analizidir. İçerik analizi, içeriklerin çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimlerini destekleyip desteklemedikleri veya bunlara uyum gösterip göstermedikleriyle alakalıdır. Buna pedagojik uygunluk demek doğru olacaktır. Ancak her pedagojik uygunluğa sahip içeriğin çocuklar tarafından izlenebileceğini garanti etmek neredeyse imkânsız bir şeydir. Bu nedenle çocuk medya içeriklerinin üretiminde kendi özgü bir takım yapım teknikleri kullanılmalıdır.Zaten öteden beri etkili olmuş pek çok çocuk medya içeriğine dikkatlice bakıldığında onların bazı teknik ilkelerle yapıldığı görülmektedir. Yaptığımız alan araştırmasında bu tekniklerin pek kavramsallaştırılmadığını gördük. Öbür yandan çocuğa dönük medya içerikleri hakkında gerçekleştirilen akademik araştırmalarının önemli bir kısmının pedagojik yönelimle yapıldığına şahit olduk. Araştırmamız kapsamında iki düzineden daha fazla tekniğin çocuk medya içeriklerinin hazırlanmasında kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu tekniklerin ise önemli bir kısmı kavramlaştırılmamıştır. Söz konusu tekniklerin iki tanesi üzerine yoğunlaşılmıştır.Bu ilkelerin seçilmesinde çocuk medya içeriklerinde kullanılma sıklığı etkili olmuştur. Bu teknikler, "rol erteleme" ve "yineleme" şeklinde tarafımızdan ayrı ayrı adlandırılmıştır.Böylece kavramsal bir tartışma makalemizde yapılabilmiştir. Söz konusu araştırmamız çocuk medya içeriklerinin teknik olarak incelenmesi anlamında alanına önemli bir katkı sağlayacaktır. Yine bu alanda yapılacak araştırmalara öncülük edecektir.

Anahtar Sözcükler: Medya, çocuk, çizgi film, pedagoji, film yapımı, çocuk medyası

[1] Bu araştırma, değerli büyüğüm Ahmet Özkaya beyefendi ile 12.12.2020'de Covid-19 Salgınında ebediyete uğurladığımız annem Emine Cerit Akdağ'ın aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

[2] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, ORCİD: 0000-0002-9301-684X, menderes.akdag@adu.edu.tr

[3] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü Öğrencisi, ORCİD: 0009-0003-9397-0021, simayakarsu7@gmail.com

TWO UNCONCEPTUALIZED METHODS FREQUENTLY USED IN CHILDREN'S MEDIA CONTENT[1]

Abstract

Media content for children can be examined under several headings. The first of these is printed content. The second is audio, and the third is visual. A distinction between visual and audio content is not entirely accurate. Visual content is generally technically supported by audio, and audio is an integral part of visual content. The first media content for children was audio.Tales and storytellers have existed throughout history. Of course, whether this unmediated method of transmission constitutes media content is debatable. Printed and written children's content increased rapidly, especially after the Industrial Revolution. The acceleration of paper production and the ease of procuring and transporting paper or its raw materials, even from distant locations, contributed to this. Furthermore, the establishment of nation-states and their efforts to expand compulsory primary education to ensure linguistic unity led to an increase in printed content for children. Then came the invention of cinema. Although cinematic content was not initially geared towards children, this new, extraordinary invention also captured the attention of a significant segment of children.Later, a rapid increase in children's content was observed in cinema. Radio, tapes, and cassettes produced significant audio content for children. Television, social networks, cinema, and new-generation entertainment platforms continue to rapidly produce both visual and audio content for children today.Children's media content can be evaluated from two perspectives, from a child perspective. The first is content analysis. This concerns whether the content supports or adapts to children's bio-psychosocial development. It would be accurate to call this pedagogical suitability. However, it is virtually impossible to guarantee that every pedagogically appropriate content will be watched by children. Therefore, children's media content should employ a unique set of production techniques.A careful examination of many influential children's media content produced over time reveals that they are constructed using certain technical principles. Our field research revealed that these techniques are not well conceptualized. On the other hand, we observed that a significant portion of academic research on child-directed media content is conducted with a pedagogical orientation. It can be said that more than two dozen techniques are used in the preparation of children's media content within the scope of our research. A significant portion of these techniques remain unconceptualized. Our research focuses on two of these techniques. The frequency with which these principles are used in children's media content influenced our selection. We label these techniques separately as "role deferral" and "repetition." This allows for a conceptual discussion in our article. This research will make a significant contribution to the field in terms of the technical analysis of children's media content and will also pioneer future research in this area.

Keywords: Media, child, cartoon, pedagogy, film production, children's media.

Giriş

Çocuk medya içerikleri, filmler, animasyon yapımlar, eğitim içerikleri, televizyon programları şeklinde pek çok kısma ayrılabilir. Bu içerikler üretilirken genelde bazı teknik ilkelerin uygulandığı görülmektedir. Bu ilkelerin bazıları, sözlü kültür döneminden günümüze devam etmektedir. Görsel iletişim çağı günümüzde bu ilkeler daha fazla çeşitlenmiştir. Ancak söz konusu teknik ilkelerin çoğunun kavramlaştırılmadığı görülmektedir. Bu ilkeler üzerine yapılmış araştırmalar, yayınlar ve akademik çalışmaların da oldukça sınırlı kaldığı dile getirilebilir. Daha önce yaptığımız araştırmalarda söz konusu çocuk içeriklerinde sıklıkla uygulanan 25 kadar teknik ilkenin varlığını tespit ettik (Akdağ,2021: 107-108).Bir uluslararası sempozyumda bu ilkelerin kimisini ayrıntılı olarak ortaya koyma koyduk (Akdağ, 2022: 107-136). Söz konusu ilkelerin kimisinin bir arada uygulanması durumunda içeriğinin ne olduğuna bakmaksızın çocukların bu içerikleri izlediği veya izleyebileceği iddia edilebilir. Burada içerik analizi daha çok pedagojiyi ilgilendirmektedir. İçeriklerin çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimine zarar verip vermediği ya da bu unsurları destekleyip desteklemediği

[1] This research is dedicated to the cherished memory of my esteemed elder, Mr. Ahmet Özkaya, and my mother, Emine Cerit Akdağ, whom we passed away on December 12, 2020, during the Covid-19 pandemic.

ancak içerik analiziyle anlaşılabilir. Çocukların önemli bir kısmının bu analizi yapacak durumda olmadığı ifade edilebilir. Bu nedenle çocuklara dönük medya içeriklerinin üretim aşamasında gerekli teknik ilkelerin kimisini yerine getiren her türlü içeriğin çocuklar tarafından izlenebileceğini öngörmek gerekmektedir. Dolayısıyla çocuklara dönük medya içerikleri çocukları korunması için mutlaka denetlenmelidir. Öbür yandan çocukların biyo-psiko-sosyal gelişimine katkı vereceği düşünülen çalışmaların da söz konusu teknik ilkelerle üretilmesi gerektiği fikri de burada altı çizilmesi gereken unsurlardandır. Bütün bu sebeplerden söz konusu teknikleri daha bilinir ve görünür kılmak elzemdir. Araştırmamız bunu amaçlamaktadır. Araştırmamız çocuklara dönük film, animasyon film gibi pek çok içeriğin yanında hikâye masal şeklinde basılı kimi yapımların incelemesi sonucunda oluşturulmuştur. Bunun için farklı örneklemlerden yola çıkarak genel bir yargıya ulaşılmaya çalışıldı. Tümevarım, içerik analizi ve karşılaştırma şeklinde yöntemler araştırmamızda kullanılmıştır. Medya içeriklerinde yeterli örneklem toplandıktan sonra söz konusu teknik ilkelerden ikisinin tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Bu ilkeler, çalışmamızın sonucu kavramlaştırılmıştır. Söz konusu iki ilke "Rol Erteleme" ve "Yineleme" şeklinde tarafımızdan tanımlanmıştır.

1. Rol Erteleme

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) güncel elektronik sözlüğüne bakıldığında kelime türü olarak "rol" sözcüğünün günlük yaşamda gerçek, yan anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kelime türü açısından bu kelimenin genelde ad olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Yapı olarak rol kelimesi, kalıp sözlerin, birleşik kelimelerin içinde kullanıldığı da görülmektedir.Rol sözcüğü, terim olarak tiyatro ve sinema gibi sektörlerde kullanılmaktadır. Bu bağlamda rol sözcüğü "bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin tamamı" anlamına gelmektedir. Mecaz anlamda ise rol kelimesi"bir işte bir kimse veya şeyin üstüne düşen görev" ve "gerçek olmayan davranış, gösteriş"ve de "etki" şeklinde anlamlara gelmektedir. Öbür yandan bu sözcük "rol almak, rol çalmak, rol dağıtmak, rol kapmak, rol kesmek rol oynamak, rolü olmak, rol yapmak, rol çatışması, rol dağılımı, rol model, başrol, yan rol, yardımcı rol" şeklinde pek çok kalıplaşmış söz gurubunda ya da bileşik kelimelerde kullanılmaktadır(TDK, 9 Ekim 2025).[1]Yaptığımız araştırma sonucunda "rol erteleme" sözcüğünün bu kullanımlara ilave edilmesi yararlı olacaktır. Söz konusu kavram tarafımızdan bir terim olarak geliştirilmiştir. Sinema ve tiyatro, TV serisi veya dizisi gibi sektörlerle ilgili bir kavram olarak düşünülmüştür. Yaptığımız medya içeriklerinin incelememiz sonucunda "rol erteleme" terimini özellikle bir medya içeriğinin herhangi bir yerinde kısmen gösterilen bir obje, kişi vb. unsurların içeriğin ilerleyen sürecinde tekrar izleyicinin karşısına anlamlı bir şekilde getirilmesidir şeklinde tanımlayabiliriz. Bu yöntem düşük bütçeli işlerde kullanılacağı gibi dev bütçeli yapımlarda da rahatlıkla kullanılabilir (Akdağ, Anne ile Alem, 2018). Tarafımızdan çekilen "Sihir" adlı film üzerinden "Rol Erteleme" tekniğinin nasıl uygulandığını anlatabiliriz. Bir illüzyon sanatçısı bir doğum gününe gösteri yapması için davet edilir. Burada çocuklarla illüzyonist arasında sıcak bir atmosfer oluşur. Çocuklar, illüzyonisti ve onun gösterisini çok sever. O çocuklardan bir tanesi illüzyoniste ayrıca ilgi gösterir. Gösteri sonrasına bu çocuk, içinde kendisinin yaptığı resimler bulanan bir zarf verir. İllüzyonist verilen bu zarfa şaşırır. Onu bir mektup zanneder. Çocuk ile illüzyonist arasında gerçekleşen diyalog sonucunda çocuğun ailesinin bu çocukla pek oyun oynamadığı anlaşılır. Çocuk, illüzyoniste "eğer çocuğunuz varsa o çok şanslı olmalı, çünkü o sizinle bu şekilde oyunlar oynamalı" der. Filmde buradan diğer sahneye geçilir. İllüzyonist evine dönmüştür. Burada onun tekerlekli sandalyeye mahkûm bir kız çocuğunun olduğu anlaşılır. İllüzyonist kızına söz konusu mektubu uzatır. Gösteri sonrası bu mektubu uzatan minik kızla arasında geçen diyaloğu aktarır. Kızına, "sen çok şanslıymışsın, çünkü baban seninle oyun oynuyormuş, haydi şimdi oyuna!" der. Onu tekerlekli sandalyesiyle hareket ettirir. "Şimdi araba yarışı" diye bağırır. Bu arada mektup çocuğun kucağından düşer. Onlar oyun için başka bir odaya giderken kamera yerdeki mektuba odaklanır (zoom in) (Akdağ, Sihir, 2023). Burada bir önceki sahnede mektubun görevinin ikinci sahnede tamamlanması ve bu şekilde derin anlam üretilmesi rol ertelemedir.

Rol Erteleme Tekniğinin Kullanılma Nedenleri:

-Medya içeriği hakkında izleyicide oluşacak mantık hatalarını önlemek

[1] https://sozluk.gov.tr/

-Medya içeriğinde sahneler arası güçlü bağ kurmak ve izleyici üzerinde etkiyi artırmak

-Medya içeriklerinde kullanılan mitleri, ikonları ve sembolleri daha anlamlı hale getirmek

-Filmlerde sadece başlangıç kısmında kullanılan mit ve ikonları filmin sonunda yerli yerinde tekrar kullanarak etkili bir anlam veya mesaj üretmek.

- Filmlerin ilerleyen sahneleri için bir nesne, obje, kişi veya olay için nereden çıktı bu şeklinde izleyicinin zihninde oluşabilecek sorulara engel olmak

-Filmlerin ilerleyen sahnelerinde oluşabilecek durumlara karşı izleyiciyi ruhsal ve zihinsel olarak hazırlamak.

-İzleyici üzerinde şok etkisi var etmek

Bol Oscar ödüllü, 1997 yılı yapımı "Titanic" adlı filmin son sahnelerinde Titanik gemisi batmıştır. Film kahramanı kadın bir tahta parçasının üstünde okyanusun soğuk sularında, karanlıktasoğuktan donmak üzeredir, uyuşmuştur. Bu arada olayın gerçekleştiği yere kurtarma filikaları gelmiştir. Filikadaki görevliler, okyanusun yüzeyindeki cesetler arasında yaşama tutunan birileri var mı diyerek kontrol etmektedir. Bu arada filikadaki görevli elindeki fenerle ölüleri taramaktadır. Bu esnada batan gemide görevli bir güvenlik personelin cesedi kadraja girer. Fenerin ışığı ile onun göğsünde asılı olan metal düdük parıldar. Hayatta kalma mücadelesi veren kadın filikaların geldiğini son anda fark eder. Seslenir seslenir, soğuktan sesi kısılmıştır. Sesini duyuramaz. Filikalar o bölgeden uzaklaşmaya başlamıştır. Kadın son anda sözü geçen hayatını kaybeden güvenlikçinin göğsündeki düdüğü görür. Ona doğru yüzer ve düdüğü çalmayı başarır. Düdük sesini duyan filika geri döner ve kadını kurtarır(Cameron, *Titanic,* 1997). Burada rol erteleme, izleyicide oluşacak muhtemel nereden çıktı bu düdük şeklindeki mantık hatasını izale etmek için kullanılmıştır. Bu anlamda "rol erteleme" tekniğinin roman, hikâye gibi yazılı türlerde de öteden beri kullanıldığı söylenmektedir. Rus hikâye yazarı Anton Çehov'un başka bir amaçla "rol ertelemeyi" ifade ettiği görülmektedir. O hikâyede gereksiz ayrıntıların ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamak için bir yapıtta bir bölümde duvarda asılı olan tüfek sonraki bölümlerde patlamayacaksa onu kaldırın demiştir. Burada "rol erteleme" tanımı yapılmamıştır. Ancak "rol erteleme" bu ifadenin tersten okunuşudur denebilir. Sonraki sahnelerde patlayacak olan silah önceki bölümlerde bir şekilde izleyiciye gösterilmelidir.

1970'lerde manyetik şeritli kasetler çıkar. Bunlar avuca sığabilecek büyüklüktedir. Bunların üzerine 3'er dakikalık 24 kadar ön ve arka yüzüne şarkı kaydetmek mümkündür. Bunları oynatacak aletlere kasetçalar veya teyp denmektedir. Bu gelişme, o günlerde siyasi propagandayı derinden şekillendirdiği gibi kültür sanata ve günlük yaşama toplumu derinden etkilemiştir. Söz konusu dönemde teypler pek çok filmde bir mit olarak kullanılmıştır."Düşman" adlı dönem filminde teybin rol erteleme tekniği ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu filmde Naciye adlı bir kadın, onun kocası, Naciye'nin yaşlı annesi ve evin küçük bir çocuğundan oluşan yoksul bir ailenin hikâyesi anlatılmaktadır. Naciye, yoksulluktan şikayetçidir. Sanatçılara ve zenginlere özenmektedir. Kendisinin bir teybi olsun istemektedir. Filmin başında bu olgu verilir. Kocanın film boyunca yoksullukla mücadelesi ve eşiyle çatışması anlatılır. Film en sonunda koca, eşine borçla bir teyp alır. Onu eve getirir. Ancak Naciye, zengin olma umuduyla oyuncu olmak için annesini ve çocuğunu bırakarak evden kaçmıştır. Koca, elinde teyple kalakalmıştır. Bir sonraki sahnedeeve gelen kocanın ailesi evdeki teybi görünce o teybin öteden beri orada olduğunu düşünerek "Naciye namuslu kadınmış, teybi götürmemiş" der (Ökten, *Düşman*, 1979)."Blood Dimond" adlı filmde Afrika'da bir ailenin çocuğu, çocuk asker yapmak üzere yasadışı örgütler tarafından kaçırılır. Bu çocuk, babası tarafından her türlü tehlike göze alınarak aranır fakat bulunamaz. Çocuğun içinde bulunduğu yasadışı örgüt lideri filmin başlarında çocuğa bir şapka giydirir. Onca sahne geçtikten sonra baba, çocuğunun tutulduğu yerle ilgili bir bilgi edinir. Hayatını riske atarak oraya gider. Karanlığın çöktüğü bir zamanda orada çocuğunu gizlice ararken çocukların arasında şapkalı bir çocuğu uzaktan arkasından görür(Zwick, *Blood Diamond,* 2006). İzleyici, o çocuğun bu kişinin çocuğu olduğunu anlar. Ama babanın ona biraz daha yaklaşıp onun yüzünü görmesi gerekecektir. Burada izleyicinin babadan önce bu çocuğu tanımasını sağlayan o çocuğun başındaki şapkasıdır. Ve filmin başlarında örgüt lideri tarafından bu çocuğun başına bu şapkanın takılmasıdır. Bu tam bir rol ertelemedir. Rol erteleme mekanizmasıyla seyircinin bildiği, kahramanın bilmediği bir durum ortaya çıkmaktadır."

"Kurmanjan Datka" adlı filmde 19. Yüzyılın sonlarında Kırgız halkının milli kahramanı olarak temeyyüz eden bir kadının hayatı anlatılmaktadır. Kırgızlar, o dönemde önemli ölçüde göçebe olarak yaşamaktaydı. Bu nedenle Kırgızlar arasında sözlü kültür hâkimdi ve okuma-yazma pek yaygın değildi. Kadınlar arasında okuma yazma ise neredeyse hiç yoktu. Bütün bunlardan dolayı filmin kahramanı Kurmanjan'ın durumu açıklığa kavuşmalıydı. Filmde kocasını aldattığı iddiası ile bir kadın taşlanarak katledilmek üzereyken oradan geçmekte olan boy beyi duruma müdahale eder. Kadını katledilmekten kurtarır. Sonra da o kadın için su ister. Orada bulunan erkeklerin hiçbirisi ona su getirmez. Yaşananlara şahit olan Kurmanjan elinde küçük bir küple o kadına su getirir. Boy beyi bu duruma hayran olur. Kadın suyunu içtikten sonra Kurmanjan'a boy beyi küpün üstünde ne yazdığını sorar. O da ne yazdığını boy beyine söyler. Boy beyi bu duruma şaşırır. Kurmanjan, okuma-yazmayı dedem öğretmişti der. İleride bir başkasıyla zorla evlendirilen Kurmanjan bu beye mendil üzerine şiir yazarak kendisinden yardım ister. Böylece önceki sahnelerde Kurmanjan'ın okuma-yazma bildiği gösterilerek söz konusu sahne mantıklı ve anlamlı hale getirilir.Aynı filmde Kurmanjan Datka, boy beyinden yardım gelene kadar zorla bir kişiyle evlendirildiği kişiyle gönderilir. Kurmanjan ata bindirilip damat evine gitmeden önce Kurmanjan'ın erkek kardeşi ona bir çakı verir. Kurmanjan oğlanevine varır. Ancak kocası sorunludur. Bu arada kocasının arkadaşı çadırda Kurmanjan'ı kimseyokken tecavüz etmeye kalkışır. Kurmanjan kendisini kardeşinin verdiği çakı ile savunur(Sher-Niyaz, *Kurmanjan Datka*, 2014).Önceki sahneyle izleyici Kurmanjan'ın başına gelecekler konusunda böylece zihnen hazırlanmaktadır. Aynı zamanda sonraki sahnede izleyici nereden çıktı bu çakı diye artık bir soru soramayacaktır. Bütün bunlar topladığında Kurmanjan'ın baba evine geri kaçması için bir gerekçe oluşturulmaktadır. Bu aşamadan sonra da Kurmanjan Kırgızların yavaş yavaş ulusal kahramanı haline gelecektir.

1970'lerin sonunda İran'da bir devrim olur. Şah Rejimi yıkılır, yerine İran İslam Cumhuriyeti kurulur. Böylesine bir ortamda ABD Tahran Elçiliği yeni rejim taraftarları tarafından işgal edilir. Kimi elçilik çalışanları başka yerlere sığınır. ABD, FBI ile birlikte söz konusu elçilik çalışanlarını kurtarmak için devreye girer. "Argo" adlı filmde bu hikâye anlatılmaktadır. Söz konusu kurtarma operasyon ekibine İran'da çekilmeye başlanmış olan bir Hollywood filminin ekibi süsü verilir. Ekip uçakla İran'ın başkenti Tahran'a gitmek üzere yola çıkar. Onlar uçakta iken bir anons duyulur: "*Şu andan itibaren İran İslam Cumhuriyeti'nin hava hattına girmiş bulunmaktayız. Bu nedenle sizlere içki servisimizi durdurmaktayız."* Bu ekip, söz konusu Amerikan vatandaşlarını İran'dan çıkarmak için çok riskli olaylar yaşar. Bunlar dakikalarca filmde anlatıldıktan sonra ilgili ekip o kişilerle beraber uçağa binecekken İran yönetimi olayı anlar. Uçak piste çıkmıştır. Uçağı durdurmaya çalışır. Uçak havalanır. Uçak havadayken de herkes panik içindedir. Belli bir süre sonra tekrar bir anons duyulur: "Sayın yolcularımız içki servisimiz başlayacaktır." Böylece uçaktaki herkes ve söz konusu filmin izleyicisi uçak İran hava sahasından çıkmıştır. Yolcular kurtulmuştur şeklinde kendiliğinden bir anlam çıkarır. Burada rol erteleme ilkesi uygulanmıştır. Rol erteleme sahnelerini oluşturan iki sahne arası da oldukça uzundur. Birisi filmin neredeysebaşlarında diğeri ise sonlarında gerçekleşmektedir (Affleck, *Argo,* 2012).Oscar ödüllü bir yapım olan "Midnight Cowboy" adlı filmde evsiz iki kişininhikâyesi anlatılmaktadır. Birisi hastadır. Kışı New York'ta geçirmek onun için zordur. Bunun için kışın daha güneyde yer alan Florida'ya gitmeyi hayal eder. Bunun için kaldığı metruk binadaki odasının kapısının ardında Florida afişi vardır. Filmin sonunda bu kişi ciddi olarak hasta olur. Arkadaşı onu otobüse bindirir. Beraber Florida'ya doğru yola çıkarlar. Ancak bu kişi yolda hayatını kaybeder. Burada rol erteleme tekniği, ölümle beraber dramatik etkisini böylece daha da artırmıştır (Schlesinger, Midnight Cowboy, 1969).

Midnight Cowboy filminde Florida miti ve rol erteleme… Duvarda Florida afişinin niçin orada

asılı olduğu filmin sonunda anlam kazanmaktadır.

"The Blue Lagoon" adlı filmin başında engin denizin birinde seyir halinde iken bir gemi batar. Bu gemiden bir yaşlı adam ve iki çocuk kurtulur. Bunlar bir ıssız adaya çıkmayı başarır. Adaya çıktıklarında çocuklardan birisi bir bitkinin kırmızı kırmızı leblebi büyüklüğündeki tanelerini yemeye kalkar. Yaşlı adam son anda bu taneleri çocuğun ağzından çıkarır. Bu taneleri yememeleri konusunda onları uyarır. Çünkü bu taneler, onlara zarar verebilir. Film ilerler, yaşlı adam hayatını kaybeder. Biri kız biri erkek olan bu çocuklar adada kendi kendilerine büyürler. Film boyunca onlar farklı maceralar yaşar. İlerleyen süreçte onlar yetişkinliğe adım atar ve onların bir bebekleri olur. Bebekleri biraz büyüdükten sonra denize açıldıklarında sürüklenmeye başlarlar. Bu arada onların küçük çocukları uyur kalır. O genç çift çocuklarının avucundaki o kırmızı taneleri görürler. Onlar da bunun üzerine üzüntülerinden bu tanelerden yerler. Sürüklenen bu sandalı içinde bu genç çift ile yavrularıyla beraber diğer gemiciler bu şekilde bulurlar. Genç anne-baba ve bebekleri sanki uyuyor gibidir. Burada baştaki zehirli meyve ile hikâyeyi tamamla şeklinde bir ilke ile rol erteleme tekniği uygulanmıştır (Kleiser, *The Blue Lagoon,* 1980).

"Oz Büyücüsü" adlı filmin sonlarına doğrukötü bir cadı, iyi kalpli kızı ve üç arkadaşını (teneke adam, aslan ve korkuluk) köşeye sıkıştırır. Bu arada onların ardında bir kova görülür. Kötü cadı, süpürgesini şatonun duvarına asılı meşaleden tutuşturur. Sonra da kızın arkadaşı Korkuluk'u bu ateşle yakmaya çalışır. Kız, Korkuluk'u kurtarmak isterken arkadaki kovayı can havliyle alır ve suyu fırlatır. Suyun bir kısmı cadıya denk gelir. Suya karşı hassasiyeti olan cadı erimeye başlar ve yok olur (Fleming, *Oz Wizard,* 1939).Burada kovanın önceden gösterilmesi ve fonksiyonunun ise sonraya bırakılması durumuna eğer bir tanımlama yapılacaksa buna "rol erteleme" denebilir.

Grimm Kardeşler tarafından yazılan "Arılar Kraliçesi" adlı hikâyede üç kardeş bir şatoya düşerler. Burada cüce onlara üç tane görev verir. Bu görevi belli bir zamanda yerine getiremezlerse bu üç kardeş taşa dönüşecektir. Bu görevlerden ilkinde kardeşler tek tek gidip ormandaki incileri toplayacaktır. Kardeşlerden ikisi inci toplamada başarısız olunca taşa dönüşür. Kardeşlerin sonuncusu saf karakterlidir. Bu kardeş gider. İncileri toplayamaz. Ağlamaya başlar. Karıncalar, ordusuyla gelip ona yardım ederler. Böylece tüm inciler toplanır. İkinci görev ise Şatoda yaşayan prensesin göle düşmüş anahtarını bulamaktır. Bu kardeş, bunda başarısız olacakken göldeki ördekler ona yardım eder ve anahtar bulunur. Üçüncü görev ise odada birbirinin neredeyse aynısı, uyumakta olan üç prenseslerden en küçüğünü ayırt etmektir. Bunlardan birisi şurup içmiş, ikincisi tatlı; üçüncüsü ise bal yemiştir. Küçük olan bal yemiştir. Ancak bunu bakarak anlamanın imkânı yoktur. Bir arı gelir. Bal yiyen kızı dudaklarının üzerine konup kontrol ettikten sonra tanır. Karıncalar, ördekler ve arı neden bu kişiye yardım etmiştir? Bu durum açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır. Hikâye'nin başında ormanda yolculuk yapan üç kardeşten ikisi yolda karınca yuvasını bozmak istemişlerdir ancak söz konusu saf kardeş buna engel olmuştur. Bir sonraki aşamada göldeki ördekleri avlamak istemişlerdir. Saf kardeş, yine onları durdurmuştur. En sonunda ateş yakarak bir arı kolonisinin kovanını yıkıp, onları öldürüp ballarını almak istemişlerdir. Saf kardeş, yine onlara karşı durmuştur. En sonunda bu üç kardeş söz konusu şatoya düşmüşlerdir(Grimm Kardeşler, 2006).Burada rol erteleme söz konusudur.

2. Yineleme

Yineleme sözcüğü isim soyludur. Yine kelime kökünden türetilmiştir. Kök halinde bu kelime genelde zarf olarak kullanılmaktadır ve daha çok fiilleri tanımlamaktadır. Kelimenin kök halindeyken TDK Güncel Elektronik Sözlüğüne göre "bir kez daha; gene, gine; öyle de olsa, öyle olmasına karşılık; buna rağmen, bununla birlikte şekilde anlamlara geldiği görülür. Yine kökü iki kez yapım eki alarak "yineleme" sözcüğünün türetilmiştir. Yinele sözcüğü ise fiil soylu bir kelimedir. Bu sözcük "tekrarla" anlamındadır. "Yineleme" ise tekrarlama anlamına gelmektedir.

Yaz dostum güzel sevmeyene adam denir mi?
Yaz dostum selam almayana yiğit denir mi?
Yaz dostum altı üstü beş metrelik bez için
Yaz dostum boşa geçmiş ömre yaşam denir mi?

Yaz tahtaya bir daha tut defteri kitabı

Sarı Çizmeli Mehmet Ağa bir gün öder hesabı

Yaz dostum yoksul görsen besle kaymak bal ile
Yaz dostum garipleri giydir ipek şal ile
Yaz dostum öksüz görsen sar kanadın kolunu
Yaz dostum kimse göçmez bu dünyadan mal ile

Yaz tahtaya bir daha, tut defteri kitabı
Sarı Çizmeli Mehmet Ağa bir gün öder hesabı

Yaz dostum Barış söyler kendi bir ders alır mı?
Yaz dostum su üstüne yazı yazsan kalır mı?
Yaz dostum bir dünya ki haklı haksız karışmış
Yaz dostum boşa koysan dolmaz dolusu alır mı?

Yaz tahtaya bir daha, tut defteri kitabı
Sarı Çizmeli Mehmet Ağa bir gün öder hesabı[1]

Yukarıda şarkıda "yaz dostum" şeklinde tekrar öden sözcükler ile şarkının "yaz tahtaya" şeklinde başlayan nakarat kısmı yinelemedir denebilir. Yineleme, çocuğa dönük basılı ve görsel içeriklerde önemli bir yöntemdir. Yineleme sözcüğü bir metodu veya tekniği de ifade eder. En basit anlamıyla bu kelime bir öğrenme, öğretme stratejisini de ifade eder. Yazılı, sözlü işitsel anlatılarda bir sözcüğün sürekli tekrarlaması da bu duruma örnek oluşturabilir. İslam'da hafızlık önemli bir kurumdur. Kuran-ı Kerimi ezberlemek için de yineleme yöntemi uygulanır. Önce birinci cüzün ilk sayfası ezberlenir. Sonra ikinci cüzün ilk sayfasına geçilir. Böylece her gün bir sayfa ezberlenir. Bir ayın sonunda otuz cüzün ilk sayfaları ezberlenmiş olur. Sonra tekrar birinci cüze dönülür. Bu cüzün ilk sayfası tekrarlanır. Sonra aynı cüzün ikinci sayfası ezberlenir. Bu şekilde ikinci; üçüncü ve daha sonraki cüzlere geçilir. Böylece otuz cüz tamamlanır. Otuz kez bu şekilde tamamlandıktan sonra Kuran'ın ezberi tamamlanmış olur.

Okul öncesi eğitim çağında olan çocukların eğitimi için bu yöntem daha sık kullanılır. Bol animasyon ve resimlerle durum desteklenmelidir: Aşağıda bu yöntemle hazırlanmış resimle desteklenmiş her sayfada sadece bir tanesi yazılmış yineleme yöntemli İngilizce söz öbeklerini göreceksiniz (İlk iki sayfada klasik anlatı yöntemi temelinde olayın kahramanları tanıtılmaktadır. Çocukların dikkatini çekmek için Pip adıyla bir köpek karakter de kullanılmıştır):

"Mum and Dad
Sal, Tom and Ben, Pip
Mum and Dad get up.
Get up!
Sal is in bed. It's fun.
Sal, get up!
Tom is in bed. It's fun.
Tom, get up!
Ben is bed. It's fun.
Ben, get up!
Pip is in bed.
Get up!
A hot bun for Tom,
A hot bun for Sal.
Ben and Pip on a bus." (Budgell, 2019).

Anonim Halk Edebiyatında yineleme yöntemi kullanılarak bir anlatı kurulduğu görülmektedir: Bir

[1]Barış Manço, söz – müzik, https://www.youtube.com/watch?v=gR0yMl3YxzE&list=RDgR0yMl3YxzE&start_radio=1 Erişim Tarihi: 10 Ekim 2025.

tilki bir yaşlı kadının sütünü gizlice içmeye başlar. Yaşlı kadın onu yakalar. Elindeki satırı fırlatır. Tilkinin kuyruğu kopar. Tilki ormana geri döndüğünde onunla kuyruksuz tilki diye dalga geçerler. Tilki, neneye geri döner. Ondan af diler. Kuyruğumu geri ver der. Nene sütünü geri vermesini ondan ister. Öyle ise kuyruğunu sana geri veririm der. Tilki ineğe gider. İnek tamam ama sütüm yok çayıra git bana ot versin, ben de sana süt vereyim. Sen de sütü neneye ver, nene kuyruğunu sana geri versin diye konuşur. Tilki çayıra gider. Çayır ona otlarım kurudu. Git buluta bana yağmur yağdırsın otlarım yeşersin, ben sana ot vereyim. Sen otu ineğe ver, inek de sana süt versin. Sütü neneye ver, nene kuyruğunu sana geri versin der. Tilki dağın üstündeki buluta gider. Bulut ben çayırlığa nasıl gideyim. Git rüzgâra söyle, essin beni çayıra götürsün. Ben çayıra yağmur vereyim. Çayır sana ot versin. Otu ineğe ver, inek de sana süt versin. Sütü neneye ver, nene kuyruğunu sana geri versin şeklinde konuşur. Tilki rüzgâra gider. Sen es, bulut çayıra su versin, çayır bana ot versin, ben ineğe ot vereyim. İnek bana süt versin. Ben sütü neneye vereyim nene bana kuyruğumu geri versin diye seslenir.Rüzgâr esmiş, bulut çayıra su vermiş, çayır tilkiye ot vermiş. Tilki o otu ineğe vermiş, inek tilkiye süt vermiş, tilki o sütü neneye götürmüş, nene de tilkiye kuyruğunu geri vermiş(Özeren, 2016: 5-16).

Çocuklar için üretilen müzik ve danslarda yineleme metodundan yararlanılır. Yineleme yöntemi üç farklı şekilde yapılır. Bunlardan ilki "daha hızlı", "daha yavaş" yöntemidir.Örneğin10 saniyelik bir dans figürü olsun, ikincisinde bu figür biraz daha hızlı; üçüncüsünde daha daha hızlı, dördüncüsünde ise çocuklara en hızlı yaptırılır. Buna en bariz örnek "Ram Zam Zam" adıyla bilenen çocuk dansıdır.[1] "Daha Yavaş" tekniğinde ise yukarıda anlatılanların tam tersi söz konusudur. Yineleme burada ikinci yöntem olarak "kısayı uzun yap" şeklinde kullanılır. Burada bir dakikayı geçmeyecek şekilde bir müzik üretilir. Bu parça 3 veya dört kez tekrarlanarak 4 dakika civarında bir müzik ve dans koreografisi elde edilir. Müziğe uyumlu üretilen bir dakikayı geçmeyecek koreografi üç veya dört kez aynen tekrar edilir.[2] Söz konusu teknik yetişkinler için de kullanılabilir.Yineleme yöntemi şu şekilde de kullanılabilir. Her seferde önceki figürler sırayla tekrarlanır ve üzerine sadece bir tane figür eklenerek ilerlenir. Önceki figürler böylece tekrar yoluyla pekiştirilirken yeni figürde kolayca öğrenilir. Örnek bir koreografi şu şekilde verilebilir: Önce yürüyerek geniş daire çizilir. Bu geçiş figürüdür. Sonra durulur. Eller tek tek uzatılır ve baş parmaklar tek tek havaya kaldırılır. Sonra geçiş tekrarlanır. Eller tek tek tekrar uzatılır. Baş parmaklar tek tek kaldırılır. Sonra eller çapraz şekilde tek tek omuzlara konulur. Tekrar daire şeklinde yürüyerek dönülür. Eller tek tek uzatılır. Baş parmaklar tek tek kaldırılır. Eller sırayla tek tek çapraz bir biçimde omuzlara konur. Sonra eller tek tek bele konur. Daire şeklinde etrafında dönülür. Eller tek tek uzatılır. Baş parmaklar tek tek uzatılır. Eller çapraz bir şekilde sırayla tek tek omza konur. Eller tek tek bele götürülür. Burada bel ile halka hareketi yapılır. Daire şeklinde etrafında dönülür. Eller tek tek uzatılır. Baş parmaklar kaldırılır. Eller omza götürülür, sonra bele indirilir. Bel bir defa etrafında döndürülür. Eller dizin üzerine konur, dede gibi olunur. Bu şekilde daire şeklinde etrafında dönülür. Her figür sırayla tekrarlanır.Eller sırayla tek tek çapraz bir şekilde kulağa götürülür. Kulak memelerinden tutulur. Sonra tekrar daire şeklinde dönülür. Bütün figürler sırayla tekrarlanır. Eller kulak memesinde iken dil çıkarılır. Daire etrafında dönülür. Bu şekilde dans bitirilir.

Yineleme önemli bir anlatım tekniğidir (Akdağ, 2019: 82-84). Bu teknik farklı yaş guruplarına yönelik medya içeriklerinde kullanılabilir (Akdağ, 2021: 120).1976 yılı yapımı "Hınç" adlı filmde bir mafya gurubu Kemal isminde bir polisi tuzağa düşürür. Yapılan kumpas sonucu Kemal hapse düşer, işinden olur. Hapisten çıktıktan sonra ise mafya gurubu onu ayaklarından tek tek öpme mecburiyetinde bırakır. Filmin ilerleyen sahnelerinde Kemal kendisini toparlar. Onca yaşanandan sonra söz konusu mafya gurubundan intikam alacaktır. Ankesörlü telefondan guruptan o mafya gurubunun bir kısmını arar. Gayet donuk bir sesle "Ben Kemal, geliyorum" der. Sonra onları imha eder. En son rahlede o kısmın liderini ayağını öptürür. Onu da acımasızca imha eder. Bundan sonra gurubun diğer kısmını aynı şekilde arar. "Ben Kemal, geliyorum" der. Onlar tedbir almasına rağmen Kemal tarafından imha

[1] Menderes Akdağ, Çocuklarla Süper Dans- Ram Zam Zam - Mini Disko, Youtube, 12 Nisan 2007.https://www.youtube.com/watch?v=F-tO4LzTdgg Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

[2] Menderes Akdağ, Çocuklardan Muhteşem Dans, Youtube, 17 Ağustos 2017. https://www.youtube.com/watch?v=r7TffQwUG7Q Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

Menderes Akdağ, Pongi - Yepyeni Çocuk Dansı - Dans Video, Youtube, 30 Ağustos 2017, https://www.youtube.com/watch?v=2cbvoXFY2mA Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

edilmekten kendilerini kurtaramazlar. Kemal, sıradaki kişiyi ayağından öptürür. Onu da en acımasız bir biçimde hınçla katleder. Kemal en sonda mafya gurubunun liderinin de bulunduğu gurubun son kısmını aynı şekilde aynı kabinden arar. Aynı soğuk sesle "Ben Kemal, geliyorum" diye seslenir. Onları da imha ettikten sonra mafya liderini ayağına öptürür ve onu ortadan kaldırır (Baytan, *Hınç,* 1976).Buradaki anlatımda yineleme tekniği kullanılmıştır. Bu yineleme sayesinde "Ben Kemal, geliyorum" cümleleri bir replik haline gelmiştir. En sonda Kemal aynı ankesörlü telefondan yaşlı anne ve babasını arar. Bu sefer gayet yumuşak bir sesle "Ben Kemal, geliyorum." Anne baba bu duruma çok sevinir. Kemal, yaralı bir biçimde en son anne-babasının yanına gider. Yukarıdaki replik o kadar etkilidir ki film çekildikten yaklaşık elli yıl sonra Türkiye'de yapılan Cumhuriyetin 100. Yılı için özel önem atfedilen 2023 Genel Seçimlerinde bir siyasi parti tarafından kullanılır.[1]

"Şaka ile Karışık" adlı filmde Sadri Alışık'ın can verdiği Ofsayt Osman karakteri çevresinde yoksul, işe yaramaz bir serseri olarak bilinmektedir. Her defasında işi ters gider. Her başarısız olduğunda "bir defa da gol olsun her zaman insan ofsaytta düşmez ki" der. Film boyunca bu sözleri defalarca tekrarlar. Kendisine emanet edilen bir paranın bir kısmını, onca engele ve dalavereye rağmen kadar muhafaza ettiği halde son anda bir çocuğun acil tedavisi için paranın bir kısmını kullanmak zorunda kalır. Kendisi hapis talebiyle mahkemeye çıkarılır. Burada Ofsayt Osman savunma yapar. En sonunda bir çocuğu kurtarmak istemek suç mudur? Paranın büyük kısmı orada duruyor. Bu da mı ofsayt diye hâkime sorar. Hâkim ofsayt değil der. Böylece yineleme yöntemiyle film etkili bir biçimde bitirilmiş olur (Seden, *Şaka ile Karışık,* 1965)."Fıstık Gibi Maşallah" adlı filmde bir mafya gurubunun içindeki bir karakter yineleme yöntemiyle sterotype haline getirilir. Mafya lideri birisini tehdit etmek için adamına bıçağını çıkarmasını söylediğinde o kişi her defasında "elma soymak için mi adam doğramak için mi, Patron!" der. Bu tekrar, izleyici için akılda kalıcı bir unsur oluşturur (Saner, *Fıstık Gibi Maşallah,* 1964). "Babacan" adlı filmde "aspirinin var mı?" sözü yineleme olarak kullanılmıştır. Film kahramanı kavgaya tutuşacağı her bir kimseye önce bu sözü söylemekte ardından da "başın ağrıyacak da" demekte ve kavgaya girmektedir (Baytan, *Babacan,* 1975).

"Alın Yazısı" adlı filmde film kahramanı kız kardeşini intihara sürükleyen ve erkek kardeşini ise katleden üç kişiden teker teker intikam alacaktır. Onları aramaya başlar. Bu karakter 1970'lerin bıçkın delikanlıları gibi yumurta topuklu ayakkabılarını üstünü basarak giymektedir. Bu kişi husumetlerini tek tek bulur. Onların birisini bulduğunda önce sağ ayağının ayakkabısını tam giyer. Sonra onun bakışı devreye giyer. Daha sonra ise sol ayakkabısını tam olarak giyer. Böylece rakibiyle mücadeleye hazır hale gelir. Bundan sonra rakibiyle kavgaya girişir ve onları etkisiz hale getirir. Ayakkabı giyme sahnesinde de her defasında benzer müzik alt yapıda çalınır (Aksoy, *Alın Yazısı,* 1972).

Birinci Resim **İkinci Resim** **Üçüncü Resim**

«Alın Yazısı» adlı filmde kahraman 1970'lerin bıçkın delikanlısı gibi davranmaktadır. Yumurta topuklu ayakkabı giymektedir. Bu kişi üç kişiden intikam alacaktır. Bunları tek tek bulup etkisiz hale getirecektir. Onların birisini bulduğunda onlara daha görünmeden onlara saldırmak için resim birde olduğu gibi önce sağ ayakkabısını tam giymektedir. Sonra husumetlisine bakmaktadır. En sonunda sol ayakkabısını giyip rakibine saldırmaktadır. Bu durum diğer husumetlilerini tek tek bulduğunda da tekrarlanmaktadır. Söz konusu durum tekrarladığında ise her defasında alt yapıda aynı müzik çalınmaktadır. Bütün eylemlerin genel adına veya filmlerde kullanılan bu şekildeki tekniğin adına yineleme denebilir.

Bütün bunların ötesinde TV çocuk çizgi film serilerinin belli kalıplarla üretilmesi de yineleme kavramıyla açıklanabilir. Her bölümde aynı üretim kalıbı kullanılmaktadır. Öbür yandan çocuk medya

[1]https://www.youtube.com/watch?v=7fI56s0dAFw Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.

içeriklerinin büyük çoğunluğunda "çizgisel anlatının" kullanılması da yinelemedir. Çocuk medya içerikleri temsil propagandası bağlamında da birbirini tekrar eder. Bu nedenle genelde hayvan yavruları baş kahramandır. Bu durum da yinelemedir. Yineleme yönteminin sıkça kullanılması yaratıcı ve özgün olma becerilerini olumsuz etkileyebilir. Öbür yandan yineleme yönteminin medya içeriklerinde sıkça kullanılmasının bazı nedenleri vardır:

-Yineleme yöntemi belli bir üretim kalıbı sunar. Bu durumda içerik üretme hızını artırır. Bu durum özellikle onlarca bölüm üretilen TV çocuk serilerinde büyük kolaylık sağlar.

-Yineleme içeriklerin pazarlanmasını kolaylaştırır. Seriler genelde onlarca bölüm üretildikten sonra yayıncı kuruluşlara pazarlanmaz. Birkaç bölüm demo çekilir. Diğer bölümler için de benzer kalıpların kullanılacağına dair yayınca kuruluşa yazılı söz verilir. Bunun üzerinden sözleşmeler yapılır. Bir yandan içerikler yayımlanırken diğer taraftan serinin yeni bölümleri üretilir.

-Yineleme, belli bir şekil veya kalıpla üretimi imkân sağladığından özellikle çocuklar her bölüm tekrar eden kalıplar nedeniyle içerikleri her defasında fazlaca zihni yormadan izler. Bu da sadık izleyici kitlesinin var edilmesinde işe yarar.

-Yineleme tekniği ile içeriklerde belli karakter ve tiplemeler oluşturmak mümkündür.

Sonuç

Yineleme metodu, bir medya üretim tekniğidir. Bu teknik pek çok kez çocuklara dönük içerik üretimindekullanılmaktadır.[1] Bu nedenle film vb. medya içeriği üretme bağlamında sözlüklere terim anlamıgirmelidir. Öbür yandan "rol erteleme" de bir medya içeriği üretme tekniğidir. Bu teknik sayesinde filmlerde muhtemel mantık hatalarının önüne geçilmektedir. Tekniğin uygun bir şekilde doğru yerde kullanılması sonucu içeriklerin etkisinin arttığı, sahneler arasında anlam bütünlüğünün daha güçlü bir şekilde sağlandığı söylenebilir. Araştırmamızın sonucunda "Yineleme" ve "Rol Erteleme" teknikleri film vb. farklı farklı medya içeriklerinin incelenmesi çalışmamızın sonucunda tümevarım, karşılaştırma gibi yöntemler kullanılarak kavramsallaştırılmıştır.

Kaynakça

Basılı

Gill Budgell(2019), *Pip's Phonics Extension Pack, 2, In Bed*, Richmond, England.

Grimm Kardeşler (2006), *Arılar Kraliçesi,* Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul.

Menderes Akdağ (2019), Kitleleri *Harekete Geçirme Silahı:* İletişim Sosyolojisi, Dorlion Yayınları, Eskişehir.

Menderes Akdağ(2021), *Medyanın Çocukları,* Dorlion Yayınları, Eskişehir.

Menderes Akdağ (2022), Çocuklara Dönük Tasarlanan Medya İçeriklerinde Bulunması Gereken Temel Teknik İlkeler, *9. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri,* Edit: Bican Veysel YILDIZ, Akademi Mat. İstanbul, s.107-136.

Sara Gürbüz Özeren (2016), *Halk Hikâyeleri Tilkinin Kuyruğu* – 6, Damla Yayınları, İstanbul.

Filmler

Ben Affleck (Yönetmen), *Argo,* 2012 (Sinema filmi).

Edward Zwick (Yönetmen), *Blood Diamond"* 2006 (Sinema filmi).

Hulki Saner (Yönetmen), *Fıstık Gibi Maşallah,* 1964 (Sinema filmi).

James Cameron (Yönetmen), *Titanic,* 1997 (Sinema filmi).

[1] Goldilocks ve Üç Ayı, Çocuk Gezegeni Yay. 2012, Ankara.

John Schlesinger (Yönetmen), Midnight Cowboy, 1969 (Sinema filmi).

Menderes Akdağ (Yönetmen), *Anne ile Annem,* 2018 (Kısa film).

Menderes Akdağ (Yönetmen), *Sihir*, 2023 (Kısa film).

Natuk Baytan (Yönetmen), *Babacan,* 1975 (Sinema filmi).

Natuk Baytan (Yönetmen), *Hınç,* 1976 (Sinema filmi).

Osman F. Seden (Yönetmen), *Şaka ile Karışık,* 1965 (Sinema filmi).

Orhan Aksoy (Yönetmen), *Alın Yazısı*, 1972 (Sinema filmi).

Randal Kleiser (Yönetmen), *The Blue Lagoon",* 1980 (Sinema filmi).

Sadyk Sher-Niyaz (Yönetmen), *Kurmanjan Datka*, 2014 (Sinema filmi).

Victor Fleming (Yönetmen), *Oz Wizard*, 1939 (Sinema filmi).

Zeki Ökten (Yönetmen), *Düşman*, 1979 (Sinema filmi).

Elektronik

https://www.youtube.com/watch?v=7fI56s0dAFw Erişim Tarihi: 20 Kasım 2023.

Barış Manço, söz – müzik, https://www.youtube.com/watch?v=gR0yMl3YxzE&list=RDgR0yMl3YxzE&start_radio=1 Erişim Tarihi: 10 Ekim 2025.

Menderes Akdağ, Çocuklarla Süper Dans- Ram Zam Zam - Mini Disko, Youtube, 12 Nisan 2007. https://www.youtube.com/watch?v=F-tO4LzTdgg Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

Menderes Akdağ, Çocuklardan Muhteşem Dans, Youtube, 17 Ağustos 2017. https://www.youtube.com/watch?v=r7TffQwUG7Q Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

Menderes Akdağ, Pongi - Yepyeni Çocuk Dansı - Dans Video, Youtube, 30 Ağustos 2017, https://www.youtube.com/watch?v=2cbvoXFY2mA Erişim Tarihi: 9 Ekim 2025.

TDK, https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 9 Ekim 2025.

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAYCAN ÇOCUK ŞİİRİNDE AİLE

Şemsure İSMAYILOVA*

Özet

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Bu tarihi dönüm noktası, sadece siyasi yapıyı değil, aynı zamanda kültürel ve edebi alanı da derinden etkiledi. Özellikle çocuk edebiyatı, yeni bir kimlik arayışı ve milli değerlerin yeniden inşası sürecinde önemli bir rol üstlendi. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan çocuk şiiri, hem geleneksel öğeleri koruyarak hem de çağdaş temalarla zenginleşerek gelişim gösterdi.

Bağımsızlık Sonrası Temalar: Bağımsızlık sonrası Azerbaycan çocuk şiirinde öne çıkan başlıca temalar şunlardır:

Vatanseverlik ve Karabağ Teması: Bu şiirlerde cepheye giden askerler, şehit mezarları ve zaferle dönen insanlar gibi imgelerle vatan sevgisi aşılanmaktadır.

Milli Kimlik ve Bayrak Sevgisi: Çocuklara yönelik yazılmış şiirlerde Azerbaycan bayrağı ve milli değerler sıkça vurgulanmıştır. Bu şiirler, çocukların milli kimliklerini benimsemeleri ve bu değerlere sahip çıkmaları için bir araç olmuştur.

Doğa ve Çocuk Dünyası: Şiirlerde doğa unsurları, hayvanlar ve çocukların günlük yaşamı gibi konular işlenerek çocukların estetik zevkleri geliştirilmiştir.

Önemli Şairler ve Eserleri: Bağımsızlık dönemi Azerbaycan çocuk şiirine katkı sağlayan başlıca şairler ve eserleri şunlardır:

Hanımana Alibeyli: "Bayramın Kutlu Olsun Oğul", "Asker Kardeşim", "Lâçin" gibi şiirleriyle vatanseverlik ve Karabağ temasını işlemiştir.

Kaşem Necefzade: Azerbaycan çocuk şiirinde yenilikçi yaklaşımlarıyla tanınan Necefzade, şiirlerinde hem geleneksel hem de çağdaş öğeleri bir arada kullanmıştır.

Esmira Mehikızı: "Çocuk" ve "Çocukluğa Özlem" gibi şiirlerinde çocukluk ve özlem temalarını işlemiştir. Şiirlerinde savaşın çocuklar üzerindeki etkisini ve kaybolan çocukluğu tasvir etmiştir.

Zahit Halil: "Vatan, bana oğul deme", "Anaların sulh arzusu" şiirlerinde çocukların yüksek zevk ile büyümesine, vatandaş ve birey duygusu ile ilə terbiye olunmasına, onlarda vatana, kutsal vatan topraklarına sevgi hissi aşılamağa çalışmıştır.

Rafik Yusifoğlu: "Bayrağım", "Vatanım" gibi şiirlerinde çocuklarda toprağa, bayrağa, dile, kahramanlara sevgi aşılamak amacı, "Ana", "Müellim" şiirlerinde ana, öğretmen, dostluk, kardeşlik teması önemli yer kapsar.

Estetik ve Bedîî Özellikler: Bağımsızlık dönemi Azerbaycan çocuk şiirinin estetik ve bedîî özellikleri şunlardır:

Dil ve Üslup: Şiirlerde dil sade, anlaşılır ve akıcıdır. Üslupise hem eğitici hem de estetik açıdan zengindir.

Ritim ve Müzikalite: Şiirlerde kullanılan ritmik yapılar ve müzikal öğeler, çocukların dikkatini çeker ve şiire olan ilgilerini artırır.

İzlenimcilik ve Betimleme: Şairler, doğa ve insane manzaralarını betimleyerek çocukların hayal gücünü geliştirirler.

Sonuç olarak, bağımsızlık dönemi Azerbaycan çocuk şiiri, milli değerlerin korunması ve çocukların estetik zevklerinin geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Şiirlerde işlenen temalar, kullanılan estetik ve bedîî özellikler, çocukların dünya görüşünü şekillendirmede etkili olmuştur. Bu dönemdeki çocuk şiirleri, hem geleneksel öğeleri yaşatarak hem de çağdaş temalarla zenginleşerek Azerbaycan çocuk edebiyatının önemli bir parçası haline gelmiştir.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ORCID ID: 0009-0004-3670-5042, shamsura.ismaylova@mail.ru

Bu çalışma, Azerbaycan çocuk şiirinin bağımsızlık sonrası gelişimini ve bu alandaki önemli şairleri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Eserlerd eişlenen temalar, kullanılan dil ve üslup, şiirlerin estetik ve bedîî özellikleri gibi unsurlar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, bağımsızlık dönemi, çocuk edebiyatı, şiir.

CHILDREN'S LITERATURE IN AZERBAIJANI POETRY DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Shamsura ISMAYILOVA**

Abstract

In 1991, with the dissolution of the Soviet Union, the Republic of Azerbaijan declared its independence. This historical turning point profoundly influenced not only the political structure but also the cultural and literary spheres. Particularly, children's literature played a crucial role in the search for a new national identity and the reconstruction of national values. Azerbaijani children's poetry in the post-independence era evolved by preserving traditional elements while simultaneously enriching itself with contemporary themes.

Themes in the Post-Independence Period:

The main themes that stand out in Azerbaijani children's poetry after independence include:

Patriotism and the Karabakh Theme:

These poems instill love for the homeland through images such as soldiers going to the front, martyrs' graves, and people returning home with victory.

National Identity and Love for the Flag:

Poems written for children frequently emphasize the Azerbaijani flag and national values. Such poems serve as a means for children to embrace their national identity and internalize patriotic ideals.

Nature and the World of Childhood:

Through depictions of nature, animals, and daily life, these poems nurture children's aesthetic sensibilities and imaginative capacity.

Prominent Poets and Their Works:

The major poets who contributed to Azerbaijani children's poetry during the independence period include:

Hanimana Alibeyli: In poems such as "Bayramin Kutlu Olsun Ogul" ("Happy Holiday, My Son"), "Asker Kardeshim" ("My Soldier Brother"), and "Lachin," Alibeyli explored themes of patriotism and the Karabakhstruggle.

Kashem Nechefzade: Known for his innovative approach, Nechefzade successfully combined traditional and modern elements in his children's poetry.

Esmira Mehikizi: In poems like "Chochuk" ("Child") and "Chochukluga Ozlem" ("Longing for Childhood"), she dealt with themes of childhood, nostalgia, and the effects of war on children, portraying the loss of innocence.

Zahit Halil: Through works such as "Vatan, Bana Ogul Deme" ("Homeland, Do Not Call Me Son") and "Analarin Sulh Arzusu" ("Mothers' Wish for Peace"), he aimed to cultivate in children a sense of citizenship, moral upbringing, and deep love for their homeland.

** PhD Student, Institute of Literature, Azerbaijan National Academy of Sciences, ORCID ID: 0009-0004-3670-5042, shamsura.ismaylova@mail.ru

Rafik Yusifoglu: In poems such as “Bayragim” (“My Flag”) and “Vatanim” (“My Homeland”), he instilled love for the land, the flag, the Azerbaijani language, and national heroes. Themes of motherhood, teaching, friendship, and brotherhood also occupy a significant place in his works, including “Ana” (“Mother”) and “Muellim” (“Teacher”).

Aesthetic and Artistic Features:

Azerbaijani children’s poetry of the independence period is characterized by the following aesthetic and artistic qualities:

Language and Style: The language is simple, clear, and fluent, while the style maintains both didactic and aesthetic richness.

Rhythm and Musicality: Rhythmic structures and musical elements attract children’s attention and enhance their engagement with poetry.

Impressionism and Imagery: Poets vividly portray natural and human scenes, fostering the development of children’s imagination.

In conclusion, children’s poetry in Azerbaijan’s independence period has played a vital role in preserving national values and cultivating children’s aesthetic appreciation. The themes addressed, along with the aesthetic and artistic characteristics of the poems, have significantly contributed to shaping children’s worldview. By preserving traditional motifs while incorporating contemporary ideas, these poems have become an integral part of modern Azerbaijani children’s literature.

This study provides a comprehensive examination of the development of Azerbaijani children’s poetry after independence, analyzing key poets, thematic content, language and style, and the artistic and aesthetic dimensions of their works.

Keywords: Azerbaijan, independence period, children’s literature, poetry.

DEZAVANTAJLI ÇOCUKLARIN VE GENÇLERİN OKUMA KİTAPLARINA ERİŞEBİLİRLİĞİ

Şeyda ÇAĞLAR*

Özet

Çocuk ve gençlik edebiyatında; olayların, düşüncelerin, duyguların ve hayallerin uygun içerikler ile biçimlendirilmesi ne kadar önemli ise bu tür yayınlara erişim de göz ardı edilmemesi ve araştırılması gereken en önemli konulardan birisidir.

Bu çalışmanın konusu, dezavantajlı çocuk ve gençlerin okuma kitaplarına erişimindeki engelleri sosyolojik bir bakış açısıyla ele almaktır. Çalışmada; Sosyal yapılar, kültürel farklılıklar,ekonomik sorunlar,coğrafi zorluklar, savaş nedeniyle yerinden edilme durumları ve fiziksel engeller gibi dezavantajlar göz önünde bulundurulmuş ve irdelenmiştir. Farklı branşlarda görev yapan ve dezavantajlı çocuklarla çalışma imkanına sahip uzmanlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde dezavantajlı durumda olan öğrencinin düşüncelerine, sosyologların görüşlerine, kitap erişiminde en önemli rollerden biri olan Halk Kütüphanelerinin istatistiki verilerine de yer verilmiştir. Bu çalışma dezavantajlı çocuk ve gençlerin okuma kitaplarına erişimleri ile ilgili mevcut durumu ortaya koyarken çözüm önerileri de sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve gençlik edebiyatı, dezavantajlı çocuklar ve gençler, savaşta yerinden edilme, okuma kitaplarına erişim, halk kütüphaneleri,

ACCESSIBILITY OF READING BOOKS FOR DISADVANTAGED CHILDREN AND YOUTH

Abstract

Just as shaping events, thoughts, emotions, and dreams with appropriate content is crucial in children's and youth literature, access to such publications is also a crucial issue that should not be overlooked and should be investigated.

This study examines the barriers to accessing reading books for disadvantaged children and youth from a sociological perspective. The study considers and examines disadvantages such as social structures, cultural differences, economic problems, geographical challenges, displacement due to war, and physical disabilities. Interviews were conducted with experts from various fields who have the opportunity to work with disadvantaged children. These interviews also included the opinions of disadvantaged students, sociologists, and statistical data from Public Libraries, which play a crucial role in accessing books. This study aims to present the current situation regarding access to reading books for disadvantaged children and youth and to offer solutions.

Keywords: Children's and youth literature, disadvantaged children and youth, displacement due to war, access to books, public libraries.

Giriş

Kitap okumak; bilişsel, dilsel, kültürel ve sosyal gelişim açısından çok önemli bir yeresahiptir. Bunun yanı sıra kendini iyi ifade edebilen, empati kurabilen, eleştirel düşünebilen,kendine güvenen bir birey olmanın temelini kitap okumak oluşturur. Bu nedenle kişilikgelişiminin en önemli dönemlerini oluşturan çocukluk ve gençlik yılları kitaplara erişebilirlikaçısından çok daha fazla önem taşımaktadır.

Ancak bazı dezavantajlı çocukların ve gençlerin okuma kitaplarına ve okumakültürüne ulaşamadıkları bilinmektedir. Sosyoekonomik yetersizlik, kırsal alanda yaşam,fiziksel engellilik, yerinden edilme

* Sosyolog, ECODEN Çevre ve Sosyal Danışmanlık Ltd. Şti. Ankara, seyda.c@ecoden.com.tr

nedeniyle göç, dil farklılıklarıyla yaşanan güçlükler, ailekurumundan yoksun çocuklar ve gençler, suça sürüklenen çocuklar ve gençlerdezavantajlılar arasında sayılabilir.

Sosyologların bu konudaki bakış açılarına değinecek olursak;

Bourdieu,P.(1986), eğitim sistemini "Kültürel Sermaye ve Yeniden Üretim" biçiminde şöyle açıklar. Kültürel sermayesi yüksek ailelerde yaşayan çocuklar avantajlı durumda bulunurken dezavantajlı çocukların kitaplar ve diğer kaynaklara erişim eksikliği kültürel sermayeden yoksun kılınarak eşitsizlikleri yeniden üretmesine neden olur.

Bauman, Z.(2000), dijitalleşen dünyada yoksul bölgelerde veya kırsalda yaşayan ekonomik ve coğrafi dezavantajlı kişilerin dijital uçuruma maruz kaldığını düşünür. İnternet, teknoloji ve dijital kaynaklara ulaşım sorununun toplumsal tabakalaşmaya yol açtığını savunur.

Bauman, Z.(2000)'ın "akışkan modernlik" kavramı da bu noktada çok önemlidir. Sürekli değişen ve belirsizliklerle dolu bir dünyada savaş çocukları; kimlik bunalımı, aidiyet eksikliği ve yabancılaşma gibi sosyolojik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Eğitim bu sorunların çözümünde temel bir araç olabilirken sistemin bu çocuklara ulaşmakta yetersiz kalması sosyal dışlanmayı daha da derinleştirmektedir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği gönüllü kişilere uygulanmıştır.Açık uçlu sorularla konuya ilişkin görüşleri alınmıştır. Konu ile ilgili olarak;sosyal hizmetler memuru, kütüphane memuru, öğretmen ve öğrenciden oluşan bir örneklem grubu seçilmiştir.Devlet kurumlarından elde edilen istatistik verilerle nicel çalışmalar eklenmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler ile ilgili notlar, ilerleyen bölümlerde herhangi bir yorum katılmadan sunulmuştur.

Bulgular

1) Nitel Çalışmalar (Görüşmeler)

İl halk kütüphanesi memuru; (04/10/2025)

- "Kütüphaneye kitap bağışları konusunda halkımızın çok desteğini görüyoruz.Bize gelen aynı kitaplar fazla sayıda oluştuğunda diğer kütüphanelere veya okullara gönderiyoruz."
- "Gezici kütüphane araçlarıyla kütüphanesi olmayan yerlere düzenli periyotlarda ziyaretler gerçekleştiriyoruz."
- "Okul kütüphaneleri çok önemli bir yere sahip, tüm okullarda bir kütüphanenin olması gerekiyor. Genellikle liselerde okul kütüphanesi mevcut ama henüz kütüphanesi olmayan anaokulu, ilkokul ve ortaokullar çok fazla sayıda, bu konuda çalışmalara yoğunluk verilmelidir."
- "Tüm Türkiye genelinde kütüphaneler öğrenciler tarafından ders çalışma alanları olarak kullanılmaya başladı. Bazı zamanlarda uzun kuyruklar oluşuyor ve bazı ziyaretçiler oturma alanı olmadığı için faydalanamadan dönüş yapmak zorunda kalıyor."
- "Türkiye genelinde kütüphanelerin ders çalışma alanları olarak kullanılması sonucunda özel kütüphaneler adı altında bir sektör ortaya çıktı. Ekonomik olarak yetersiz olanlar özel kütüphanelere gidemiyor ve yoğunluktan dolayı halk kütüphanelerini kullanamıyor."
- "Yazarlarla düzenlediğimiz söyleşi ve imza günleri kitap okumaya yönelik ilgiyi çok artırıyor. Yazarların sadece büyük şehirlerde değil kırsal kesimlerde de çalışmalar yapabileceği projeler hayata geçirilmeli."

İfadeleri ile görüşlerini bildirmiştir.

Mersin İli Mezitli İlçesinde yaşayan 10.sınıf öğrencisi; (04/10/2025)

- "Okuma kitaplarına bütçe ayıramıyoruz. Test kitapları zaten çok pahalı onları bile zor alıyoruz, okuma kitapları için ailemden hiç para isteyemem. İki kardeşim daha var üçümüzün kırtasiye masrafları bile babamı deli etmeye yetiyor. Zaten annemle babam kitap okuyacağına ders çalış ya da test çöz diye kızıyorlar. Ödevler ve okulun kurslarından da kitap okumaya çok vaktim kalmıyor.Bazen okul kitaplığından kitap alıp okuyorum, orada da çok fazla güncel kitap yok."
- "Belediyenin kütüphaneleri çok kalabalık birkaç defa gittim çok sıra vardı giremedim. Bir daha da gitmedim. Halk kütüphanesi zaten çok uzak çok fazla zaman kaybı oluyor. Otobüs bekle git gel 2 saat yolda geçiyor. Arkadaşlar söyledi halk kütüphanesinde de sıra bekleniyormuş onun için hiç gitmedim. Bir de özel kütüphaneler var paralı olduğu için zaten gidemem. Bir arkadaşım özel kütüphaneye gidiyor çok memnun evde ders çalışmak zor geliyor dikkatim çok dağılıyor ama orada daha iyi motive oluyorum diyor. Aslında gerçekten evde ders çalışmak da kitap okumak da çok zor insanın dikkati çok dağılıyor."
- "Annemin de babamın da kitap okuduğunu hiç görmedim. Bizde öyle okuma kültürü yok, sadece ders çalış deme kültürü var. Biraz şikâyet gibi oldu ama at gibi koşmaktan yoruldum artık kendi yapamadıklarını bizden bekliyorlar. Ben de baskı altında ne ders çalışmak ne de kitap okumak istemiyorum. Telefonu elime aldığımda kıyamet kopuyor ders çalışmıyorum diye ama okul haricinde yaptığım tek şey telefonumda oyun oynamak ve sosyal medyaya göz atmak. Telefonlar babamdan anneme, annemden de bana miras kalıyor. Bir sonraki turda ben de kardeşime veririm herhalde. Ona rağmen bana telefon verdiler diye lafını ediyorlar. Telefona bakmasam ne yapacağım hiçbir sosyallik yok. Annemden ve babamdan duyduğum tek şey "ders çalış". Kitap okurken bile kızılan bir evde insanın hiçbir şey yapası gelmiyor."

İfadeleri ile yaşadığı sorunları dile getirdi.

Gaziantep'in Şahinbey ilçesinde devlet ortaokulunda görev yapan Türkçe öğretmeni; (05/10/2025)

- "Öğrenciler ekonomik nedenlerden dolayı okuma kitaplarına bütçe ayırmakta güçlük çekiyorlar. Okul kütüphanemiz bu konuda öğrencilerimizin eksikliğini gideriyor. Büyükşehir belediyesi ve Şahinbey belediyesinin okul kütüphanemize kitap desteğini sürekli alıyoruz."
- "Okulumuz kütüphanesi öğretmenlerimiz koordinatörlüğünde öğrencilerimiz tarafından sistemli olarak yürütülmektedir."
- "Okuma yarışmaları düzenleyerek dereceye giren çocuklarımıza kitap, madalya, sinema ve yemek gibi ödüller veriyoruz. Hem başarıdan duyulan haz hem de verilen ödüller daha fazla kitap okumaya motive ediyor."
- "Bu yıl henüz başlamadık ama geçen 2-3 yıl boyunca her hafta 1 saat tüm okula aynı anda okuma saati yaptırıyorduk. Bu çalışmanın öğrencileri okumaya daha fazla yönlendirdiğini gözlemledik."
- "Veli toplantılarında velilerimize kitap okumanın önemini sürekli hatırlatıyoruz. Genelde geçim kaygısının yüksek olduğu aile yapıları olduğu için çocukların eğitimleri geri planda kalıyor ve daha çok kendi hallerine bırakılıyorlar. Sadece okuldaki yönlendirmeler de çok yeterli olmuyor."
- "Öğrencilerimle çok sohbet ederim ve onları anlamaya çalışırım. Bir dönem WattPad (https://www.wattpad.com/) adında dijital platformdan çok bahsediliyordu hemen araştırdım. Hiçbir donanımı olmayan çoğu çocuk yaştaki kişilerin çok kötü içeriklerle yazdıkları kitaplardan oluşuyordu. Aralarında iyi içerikleri olan güzel kitaplar da yazılıyordu ama kötü olanlar daha çok ilgi çekiyordu. Çocukları kötülüklere çok kolay sürükleyen içeriklerdi ve ne kadar uyarıda bulunsam da evde kontrollerini sağlamak mümkün değildi. Sonra bu platforma erişim devlet tarafından yasaklandı. Çocukları ve gençleri olumsuz etkileyebilecek tüm dijital

platformların süzgeçten geçirilmesi gerekiyor. Dizilerde mafya tarzı veya serseri olarak tabir edebileceğimiz baş rol oyuncularına özendirilirken, bir tane bile kitap okuyan dizi karakterine rastlanmıyor. Bu çok üzücü ve düşündürücü"

İfadeleri ile bir öğretmenin görüş ve düşünceleri alınmıştır.

Şanlıurfa'da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çalışan memur; (05/10/2025)

- "Çocuk evleri sitesi; koruma ihtiyacı olan çocukların bakımlarının sağlandığı aynı yerleşkede bulunan birden fazla ev tipi sosyal hizmet biriminden oluşan kuruluştur. Çocuk evleri sitelerinde kütüphaneler bulunmaktadır. Kitaplara erişim noktasında hiçbir sıkıntı yaşamıyorlar."
- "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan "Aile Çocuk" dergisi dijital platformda tüm çocukların erişimine açık durumdadır. Dergi Türkçe, İngilizce, Arapça ve Almanca dillerinde hem okuma kitabı olarak hem de sesli kitap olarak hizmet vermektedir (https://ailecocuk.aile.gov.tr/). Tüm halkımızın istedikleri bütün kitaplara ulaşabilmeleri için bu tür ücretsiz programların genişletilmesi gerektiğini düşünüyorum. Korumamız altındaki çocuklara devlet her türlü desteği verdiği için kitaplara erişim konusunda sıkıntı yok. Kurumumuzdan maddi destek alan diğer aileleri düşününce bu konuda onların daha dezavantajlı olduklarını düşünüyorum."
- "2025 Aile Yılı kapsamında birçok çalışma yapıldı. Bu çalışmaların ebeveynlerin eğitimi üzerine yoğunlaştırılması gerektiğini düşünüyorum. Eğitim ailede başlıyor bu yüzden aile eğitimi ilk sırada olmalı. Özellikle eğitim düzeyi düşük, okumayan, sorgulamayan, araştırmayan ailelerin çocukları suça daha kolay karışıyor. Günümüzün en büyük sorunlarından biri çocuk suçlular ve bunlarla ilgili cezaların artırılması konusunda çalışmalar yapılıyor. Cezalar yükseldikçe suçlarda azalma olacaktır ama asıl yapılması gereken bu çocukların suça sürüklenme nedenlerine çözüm bulmak. Onun için aile eğitimlerini çok önemsiyorum. Okuyan ve çocuklarını okumaya teşvik eden ebeveynler oluşturmak gerekiyor."

İfadeleri ile bilgi ve önerilerini aktarmıştır.

Mersin ilinde devlet anaokulunda görev yapan bir öğretmen; (05/10/2025)

- Ukrayna Rusya savaşının ilk başladığı dönemde savaştan kaçan çok sayıda Ukraynalı ve Rus vatandaşı Mersin'e yerleşmişlerdi.Devletler arası savaş olsa da o ülkelerden gelen insanlar bir arada yaşıyorlardı ve savaşı hiç istemiyorlardı. Ben o dönemde Erdemli ilçesinde görev yapıyordum. Sınıfımın yarısı Ukraynalı ve Rus çocuklardan oluşuyordu. Ben ve diğer öğretmen arkadaşlar da hiçbirimiz dillerini bilmiyorduk. Ailelerle iletişimi telefonların çeviri programlarıyla veya oraya daha önce yerleşmiş Türkçe bilen Ukraynalılar aracılığıyla iletişim kurabiliyorduk ancak çocuklarla derslerde bu şekilde iletişim kurmak mümkün olmuyordu.
- Savaştan dolayı ülkelerini terketmek zorunda kalmış çocukların psikolojileri yeterince bozuktu ve üstüne bir de tüm çevreleri ile iletişim sorunları yaşıyorlardı. Zaman zaman öfke patlamaları yaşayıp arkadaşlarına şiddet uygulayabiliyorlardı.Ailelerle görüşüp duruma çözüm bulmaya çalışıyorduk.Aileler çocuklarıyla çok ilgililerdi ama hem kendi hem de çocuklarının psikolojileri ile başa çıkmakta zorlandıklarını söylüyorlardı.
- Bu durumda onların dillerinde kitap bulup onların dilinde eğitim vermek bizim için çok büyük bir zorluktu. Anaokulu öğrencilerine uygun olan, resimli ve onların dillerine, kültürlerine hitap eden kitaplar olduğunda kendilerini daha çok eğitimin içinde hissedeceklerdi. Kendi dillerindeki sesli kitaplar da onları dışlanmışlık psikolojisinden uzaklaştıracaktı. Okul idaresine en azından dillerini bilen yardımcılar almayı önerdiğimizde "ona bütçemiz yok idare edin hocam, oyun falan oynatın" deniyordu. Oyunlarımız bile onlara yabancı geliyor ve üstelik oyunları ve kurallarını bile anlatamıyordum.Bir eğitimci olarak çocukların durumuna çok üzülüyordumama elimden bir şey de gelmiyordu. Böyle kriz durumlarında çocukların

sıkıntı yaşamaması için devlet desteğinin şart olduğunu düşünüyorum.

İfadeleri ile yaşadıklarını ve önerilerini paylaşmıştır.

2) NicelÇalışmalar (Literatür Araştırmaları)

Araştırmalar için öncelikle, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü çalışmalar ve yayımladığı istatistiklerden yararlanılmıştır. Konu ile ilgili çeşitli makale okumaları da gerçekleştirilmiş olup elde edilen veriler Bulgular kısmında değerlendirilmiştir.

Halk Kütüphaneleri ve Merkez Teşkilatı2024 Yılı İstatistik Bültenine göre 2002 ile 2024 yılı arasındaki Halk Kütüphaneleri istatistikleri Tablo-1'de sunulmuştur. Tablo-1'deki verilere Halk kütüphanesi hizmetleri kapsamında yer alan tüm yerleşke ve hizmet türleri (Gezici, Edebiyat-Müze, Bebek ve Çocuk, Ceza ve İnfaz Kurumu Geçici Koleksiyonları, Gar, Havalimanı, AVM ve Sanat Kütüphaneleri) dâhildir.

Tablo 1: *Halk Kütüphaneleri İstatistikleri (2002-2024)*[1]

Yıl	Halk Kütüphaneleri Sayısı	Halk Kütüphaneleri Kitap Sayısı	Halk Kütüphaneleri Kullanıcı Sayısı	Halk Kütüphaneleri Üye Sayısı	Halk Kütüphaneleri Ödünç Verilen Materyal Sayısı
2002	1.275	12.441.092	23.229.558	427.683	4.474.438
2003	1.350	12.731.943	22.821.446	429.513	4.338.212
2004	1.367	12.984.801	21.152.538	430.288	4.348.267
2005	1.144	12.948.460	20.995.577	430.198	4.385.926
2006	1.178	12.957.564	21.418.335	489.638	4.493.321
2007	1.162	13.198.852	20.228.517	493.596	4.401.617
2008	1.156	13.672.626	19.046.536	504.467	4.579.870
2009	1.149	14.093.906	19.951.741	593.338	5.393.856
2010	1.136	14.528.550	19.292.820	676.141	5.880.891
2011	1.118	15.621.478	18.840.752	753.514	6.216.581
2012	1.112	15.786.531	19.574.782	885.332	6.798.897
2013	1.118	16.099.993	20.238.765	1.026.174	7.467.953
2014	1.121	17.111.938	20.789.608	1.207.393	7.601.421
2015	1.130	18.097.101	23.529.016	1.367.139	8.840.454
2016	1.137	18.828.188	23.266.599	1.702.263	9.012.110
2017	1.146	19.993.613	25.091.232	2.206.084	10.443.581
2018	1.162	19.966.573	28.242.986	2.872.499	11.474.281
2019	1.182	20.742.540	31.451.920	3.952.236	12.823.652
2020	1.212	21.125.016	12.962.119	4.437.954	6.036.094
2021	1.252	22.359.038	15.683.134	4.898.744	7.478.340
2022	1.257	23.091.168	26.788.378	5.568.283	9.476.748
2023	1.295	24.204.501	33.561.919	6.193.356	9.410.537
2024	1.301	25.082.260	38.737.705	6.726.993	9.291.385

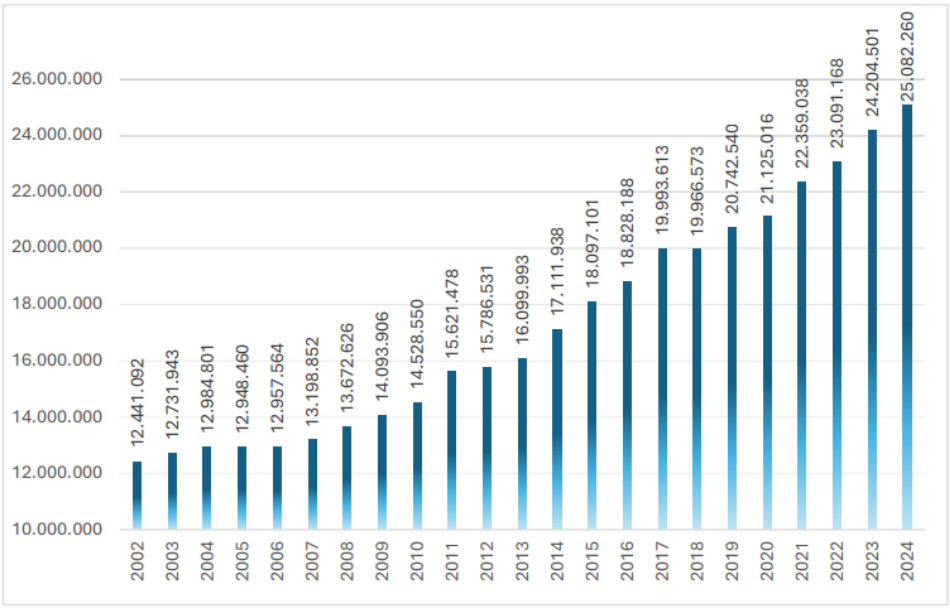
Tablo-1'deki veriler incelenerek aşağıda sıralanan sonuçlar elde edilmiştir.

- 2002 ile 2024 yılı arasındaki kütüphane sayısındaki artış oranıyaklaşık % 2'dir.
- 2002 ile 2024 yılı arasındaki kitap sayısı artış oranıyaklaşık %50,4
- 2002 ile 2024 yılı arasındaki üye sayısı artış yaklaşık %1.473 kadardır.Bir başka ifade ile yaklaşık 15 kat artmıştır.

Bu verilere ilişkin grafikler ilerleyen bölümlerde verilmiştir.

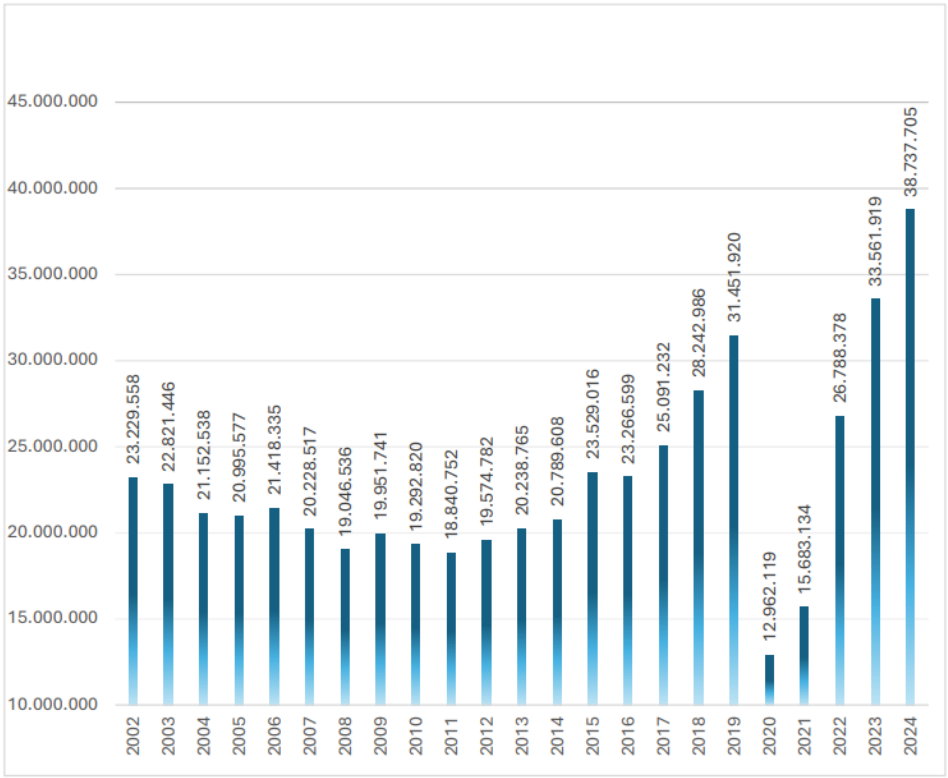
Kültür ve Turizm Bakanlığına ait olan kütüphanelerdeki 2024 yılı kitap sayılarına ilişkin veriler Grafik-1'de, 2002-2024 yılları arasındaki kullanıcı sayıları Grafik-2'de verilmiştir. Bakanlığa bağlı halk kütüphanelerinde bulunan kitap sayısında, 2023 yılına göre % 3,63 oranında artış sağlanmıştır. Son on yılda ise halk kütüphanelerinde bulunan kitap sayısında % 46,58 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

[1] https://kygm.ktb.gov.tr/Eklenti/137079,istatistkygm2025-6pdf.pdf?0

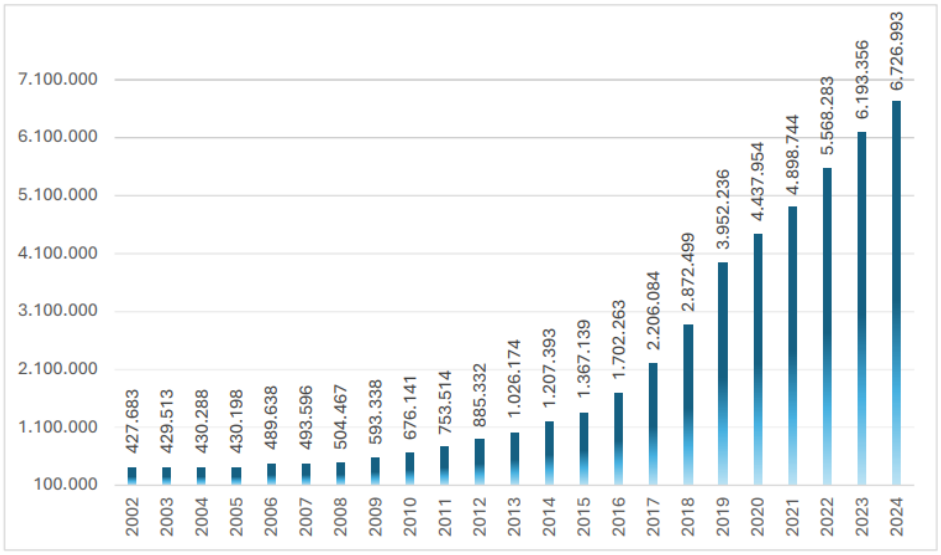
Grafik 1: *Halk Kütüphaneleri Kitap Sayısı (2002-2024)*

2002-2024 yılları arasındaki kullanıcı sayısının yıllar içinde salınımlar göstererek % 40 arttığı söylenebilir.

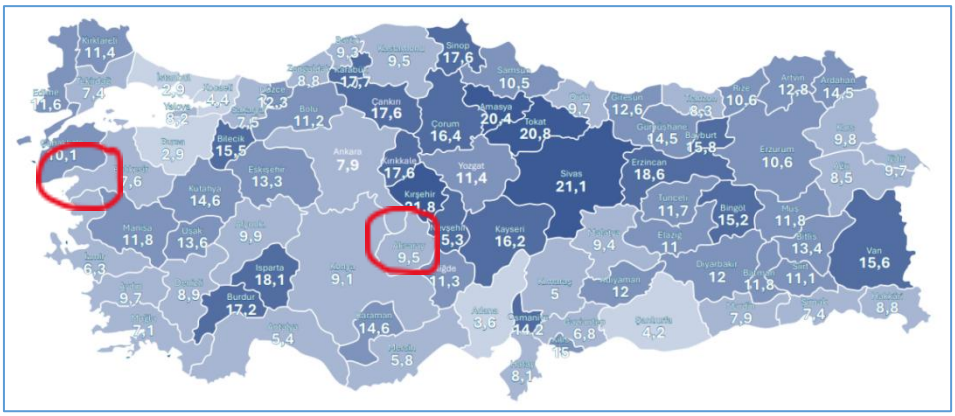
Grafik 2: *Halk Kütüphaneleri Kullanıcı Sayısı (2002-2024)*

Grafik-3 ‘e göre 2002 ile 2024 yılı arasındaki üye sayısı artış yaklaşık % 1.473 kadardır. Bir başka ifade ile yaklaşık 15 kat artmıştır.

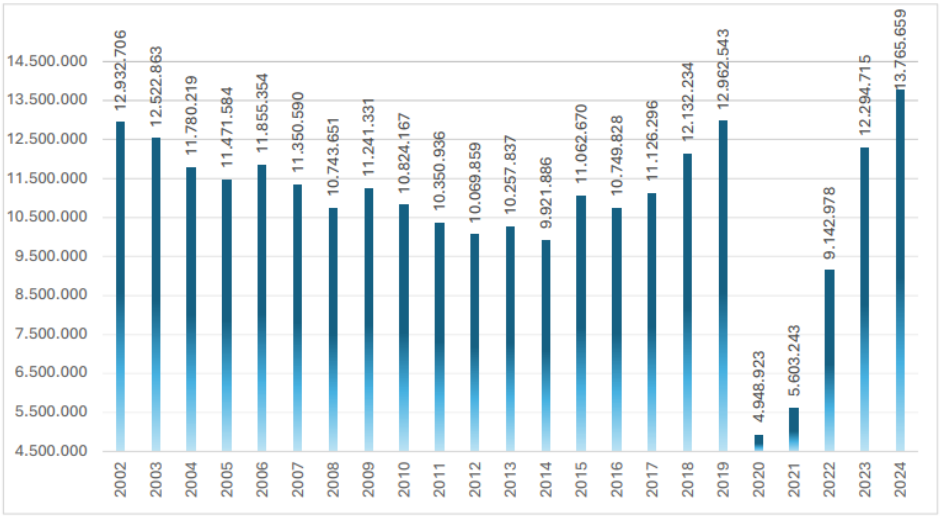

Grafik 3: *Halk Kütüphaneleri Üye Sayısı (2002-2024)*

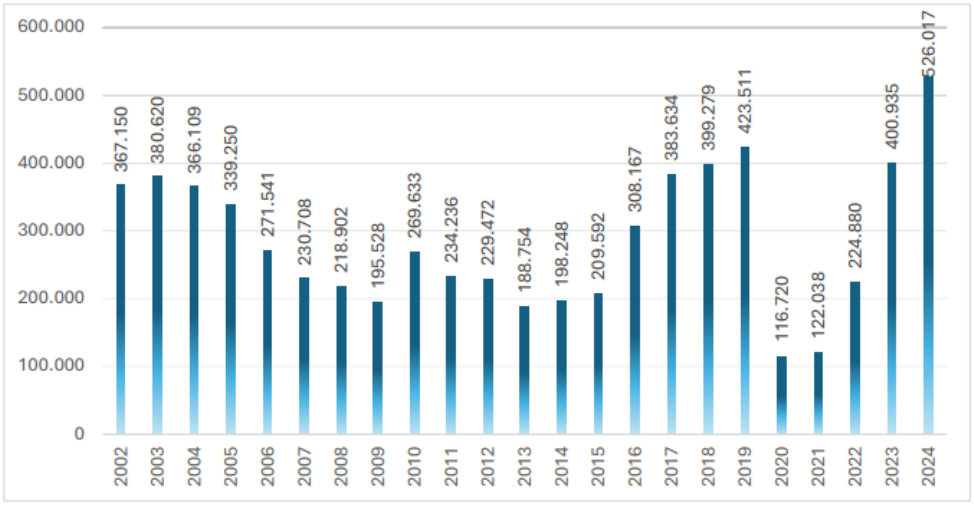
Diğer istatistiki bilgiler Grafik-4, 5 ve 6'da verilmiştir.

Grafik 4: *Üye Sayısının Nüfusa Oranını Gösterir Harita (2024)*

Grafik 5: *Halk Kütüphanelerinin Çocuk Kullanıcı Sayısı*

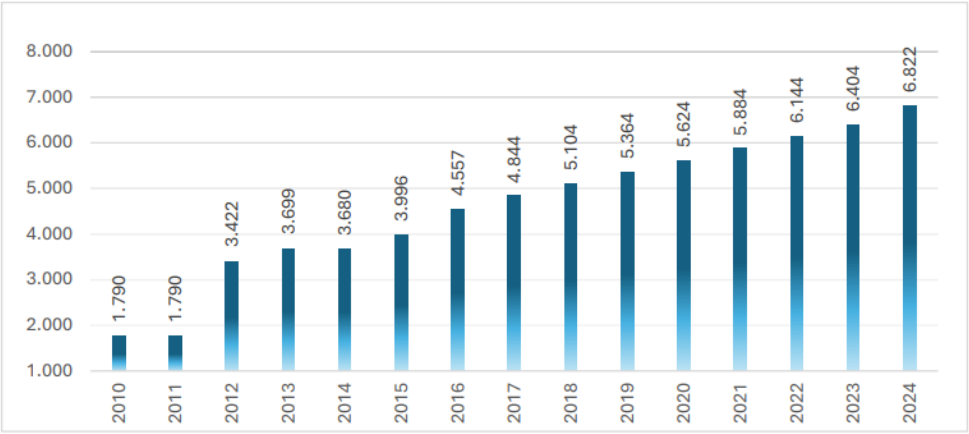
Grafik 6: *Gezici Kütüphane Kullanıcı Sayısı (2002-2024)*

Ayrıca, ülkemizde artış gösteren Alışveriş Merkezlerinin (AVM) bir kısmında son yıllarda halk kütüphaneleri açılmıştır. 2024 yılı itibari ile AVM kütüphanelerindeki kullanıcı sayıları Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo-2: AVM Kütüphaneleri Kullanıcı Sayısı (2020-2024)

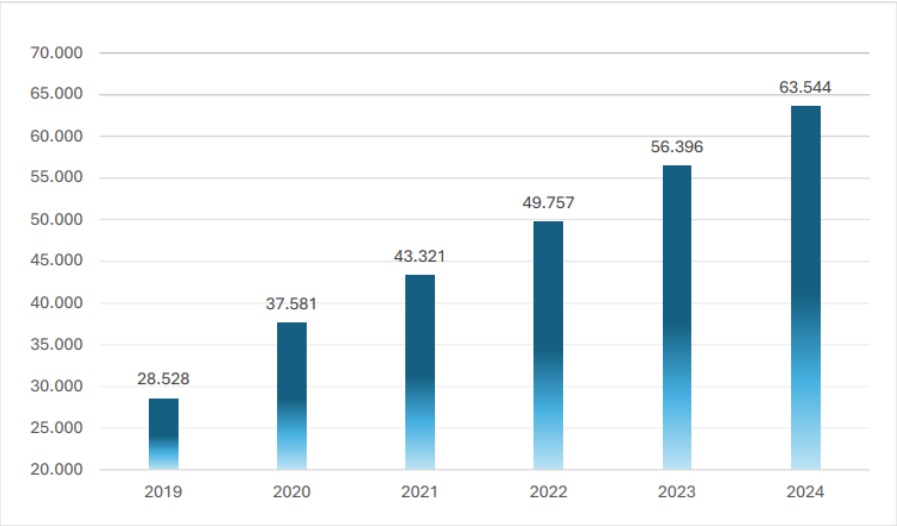
Sıra	Kütüphane Adı	2020	2021	2022	2023	2024
1	Ankara Nata Subayevleri Kütüphanesi	5.735	14.089	15.605	16.037	13.359
2	Artvin Artrium AVM Çocuk Kütüphanesi		965	2.577	2.105	2.372
3	Eskişehir Nata Eskişehir Kütüphanesi	1.581	10.313	7.486	5.629	6.367
4	İstanbul Akyaka Park AVM Kütüphanesi	1.460	10.647	22.845	24.747	20.212
5	İstanbul Axis AVM Kütüphanesi		5.471	16.648	16.146	12.899
6	İstanbul Nata İstanbul Kütüphanesi		7.296	10.936	18.640	13.849
7	İstanbul Nata Silivri Kütüphanesi			2.128	9.310	7.910
8	İstanbul Rings AVM Kütüphanesi		12.915	41.398	46.207	42.765
9	Malatya Park AVM Kütüphanesi	213	8.053	51.212	26.352	32.576
10	Nata Ankara Kütüphanesi	1.190	7.445	12.305	13.614	15.375
11	Ordu Ünye Uniport AVM Halk Kütüphanesi				25.536	29.499

Sesli kitap sayıları 2010 ve 2024 yılları arası için Grafik-7'de verilmiştir.

Grafik-7: *Sesli Kitap Sayısı (2010-2024)*

Dijital kütüphane üye sayılarına ilişkin 2019 ve 2024 yılları arası veriler Grafik-8'de verilmiştir.

Grafik-8: *Milli Dijital Kütüphane Üye Sayısı (2010-2024)*

Cezaevlerinde Halk Kütüphaneleri

Toplumdaki okuma alışkanlığının yaygınlaştırması ve kütüphane hizmetlerinin toplumun her kesimine adil bir şekilde verilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığıile Adalet Bakanlığı arasında 24 Ekim 2019 tarihinde imzalanan iş birliği protokolü kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığıhalk kütüphaneleri cezaevlerine kitap ve eğitim desteği vermektedir.

Yapılan bu iş birliği ile ceza infaz kurumları ile eşleştirilen il/ilçe kütüphaneleri arasında çalışmalar başlatılmış, halk kütüphanelerinde bulunan kitap listeleri infaz kurumları ile paylaşılarak talep edilen kitaplar belirli aralıklar ile ceza infaz kurumlarına teslim edilerek cezaevi içerisinde yaşayan **tutuklu, hükümlü, çalışanlar ve aileleri ile ziyaretçiler** vb. kişilerin hizmetine sunulmuştur. Ayrıca görme engelli hükümlü ve tutukluların yararlanmaları amacıyla ceza infaz kurumlarına sesli kitapların bulunduğu materyaller de gönderilmiştir.

İlk adalet halk kütüphanesi Ankara Sincan'da yer almaktadır. Ankara Sincan Yenikent'teki Sincan Ceza İnfaz Kurumları Kampüsünde bulunan Sincan Adalet Halk Kütüphanesi 15.11.2021 tarihinden bu yana hizmet vermektedir.

Diğer Adalet Halk Kütüphaneleri

Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet veren diğer adalet kütüphanesi Elâzığ Merkezdeki Açık Ceza İnfaz Kurumu bünyesindeki Elâzığ Adalet Halk Kütüphanesidir. İzmir Buca ve Aliağa ile Kayseri Bünyan yanında Adana, İstanbul Silivri, İstanbul Maltepe, Diyarbakır, Mersin Tarsus, Kocaeli, Tekirdağ, Hatay ve Afyonkarahisar'da adalet halk kütüphanesi açma çalışmaları devam etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Çocuk ve gençlik edebiyatında; olayların, düşüncelerin, duyguların ve hayallerin uygun içerikler ile biçimlendirilmesi kadar bu tür yayınlara erişim de bir o kadar önem arz etmektedir.

Bu kapsamda;

- Nicel çalışmalar bölümü Tabo-1'de sunulan verilere göre;2002 ile 2024 yılı arasındaki kütüphane sayısındaki artış oranı yaklaşık %2'dir. Bu artış oranı ilgili resmî kurumların bu konuda çalışmalar yaptığını göstermektedir. Buna karşın gerçekleştirilen görüşmelerde

kütüphane kapasitelerinin yetersiz olduğunun bildirilmesi ve bunun sonucunda özel kütüphane ihtiyacının doğduğunun bildirilmesi ile2002-2024 yılı arasındaki kütüphane üye sayısının yaklaşık 15 kat (%1.473, yüzde bindörtyüzyetmişüç) artış göstermesinin; kütüphane sayısı ve kapasitesinin hala yetersiz olduğunu düşündürtmektedir.

- Kütüphanelerin çoğunlukla ders çalışma alanı olarak kullanılması, çocukların ve gençlerin bu tür bir fiziksel ve sosyal alana ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.
- Hızla yaygınlaşan özel kütüphanelerin ücretli olması, fırsat eşitsizliğine yol açmaktadır.
- Çocuk ve gençlerin okuma alışkanlığı kazanmasında ailenin okuma kültürüne sahip olması rol model açısından önemlidir. Yapılan görüşmelerde okuma kültürüne sahip olmayan ailelerin göz ardı edilemeyecek oranda bulunduğu paylaşılmıştır.
- Ekonomik açıdan zayıf ailelerin eğitim ve kitap okumayı geri planda bıraktıkları vurgulanmıştır.Ekonomik açıdan zayıf aileler ile birlikte kırsal kesimde yaşayan ve coğrafik dezavantajlı guruplar olarak nitelendirebileceğimiz kitleler ile ekonomik zorluk ve coğrafi dezavantaj yaşamayan kitle arasında dijital uçurum bulunmaktadır.
- Cezaevi kütüphaneleri çalışmaları devam etmekte olup bazı yerlerde hizmet vermektedir.
- Koruma altındaki çocuklara kütüphane hizmeti verilmektedir.
- Görme engelli bireyler için çeşitli kamu kurumlarında sesli kitap uygulaması hizmeti verilmekte ve böylece görme engelli bireylerin dijital platformda okumaya erişimi sağlanmaktadır.
- Denetimsiz medya ve dijital platform yayınlarının çocukları ve gençleri olumsuz etkileyerek suça sürüklediklerini belirtilmiş ve kitap içeriklerinin denetlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.
- Savaş nedeniyle yerinden edilmiş ve ülkemizde yaşamına devam eden çocuklar yeterli eğitim kaynakları ve kitaplara ulaşamamaktadır. Dil ve kültürel olarak duyarlı eğitim müfredatları eğitim sistemine entegre edilememiş ve Psikolojik destek verilmemiştir.
- Edinilen bilgilere göre 2020 ve 2021 yıllarında grafiklerde gözlemlenen kullanıcı sayılarındaki düşüşün nedeni dünyada yaşanan pandemidir.

Öneriler

Kırsaldaki ve şehir merkezindeki okulların tamamında kütüphanelerin açılması hem okumaya erişim kolaylığı açısından hem de merkez kütüphanelerin yoğunluğunun azaltılması açısından çözüm olabilecektir.

Okuma kitaplarına erişemeyen çocuk ve gençler için Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğünün öncülüğünde STK'lar ve halkın desteğiyle ses getirecek yeni projeler hazırlanmalıdır. Yeni projelerin medyayı da kullanarak kamu spotlarıyla toplumu daha duyarlı hale getirilebileceği düşünülmektedir.

Televizyon dizi vefilmlerinin senaristleriyle iletişime geçilip; başrol karakterinin okumayı sevdiğive eğitime önem verdiği için toplumda ön plana çıkılabildiğini vurgulayan sahnelerin dizi ve filmlere eklenmesi önerilmelidir. Böylece topluma kitap okumanın önemi vurgulanabilecek ve suça sürükleyen kötü karakterlere özentinin de önüne geçilebilecektir

Ebeveynlere verilecek eğitimlerle kitap okuma kültürü kazandırılmalıdır. Kültürel sermaye avantajıyla yetişen çocuklar kültürümüzü gelecek nesillere daha iyi taşıyacaklardır.

Savaş nedeniyle yerinden edilmiş çocuklara kendi dillerinde okuma kitapları dağıtılarak okuma kültürü kazandırılmalıdır.

Kaynakça

Bourdieu,P.(1986).The Forms of Capital.Greenwood Press.

Bauman,Z.(2000).Liquid Modernity. Polity Press.

Halk Kütüphaneleri İstatistikleri (2002-2024)

https://kygm.ktb.gov.tr/Eklenti/137079,istatistkygm2025-6pdf.pdf?0

https://www.millikutuphane.gov.tr/

https://ailecocuk.aile.gov.tr/

https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/k%C3%B6klerinden-kopar%C4%B1lan-%C3%A7ocuklar-m%C3%BClteci-ve-g%C3%B6%C3%A7men-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-maruz-kald%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-giderek

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3604269

AİLEDE ÇOCUK EDEBİYATI İLE ÇOCUĞUN HAYAL GÜCÜNÜN DESTEKLENMESİ

Hajar ATAKİSHİYEVA[*]

Özet

Çocuk edebiyatı, çocuk dünyasının pusulasıdır. Çocuklar, kendilerini en çok etkileyen şiir ve hikâyelerin kanatlarında büyür ve geleceğe bakarlar. Çocukların yetişkinliğe hazırlanmasını çocuk edebiyatı olmadan hayal etmek imkansızdır. Bu noktada çocuk edebiyatı, çocuklarını ileriye götürme, düşündürme ve çağdan çağa eğitme görevlerini yerine getiren ebeveynlerin de işini görür. Çocuk edebiyatı, çocukluğun tüm aşamalarının rehberi ve dümeni gibidir. Çocuk edebiyatı gerçek bir okuldur ve bir çocuk yazarı en iyi öğretmendir. Çocuk edebiyatı, ideolojiye en az maruz kalan edebiyattır. Bu anlamda çocuk edebiyatı, çocukları yalnızca yetişkinliğe hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal olayların özünü anlamalarını da sağlamıştır. Yetişkinler için ilgi çekici ve düşündürücü konular, çocuklar için yazılan edebiyata da yansımıştır. Vatanseverlik, çocuk edebiyatının ruhu ve özüdür. Açık bir dille ve vatanseverlik temelinde yazılan çocuk edebiyatı, çocukları bağımsız devlet mücadelesine hazırlamada onurlu bir hizmet sunmuştur. Çocuğun dünyası, aile ortamı, çevresindeki dünya ve anaokulu eğitimiyle şekillenir. Aile ortamı, çocuğun dünyasının başlangıcı ve temelidir. Aile ortamında yaşanan her şey, ister manevi rahatlık, ister tam tersi, gerginlik, çalışkanlık, tembellik, şiire, müziğe, masallara, misafirperverliğe vb. karşı tutum olsun, çocuğun manevi dünyasında iz bırakır. Çocukların yaş grupları ve bilgi düzeyleri, psikolojileri, algısal yetenekleri ve ilgi alanları dikkate alınarak yazılan edebiyat ve sanat eserleri, çocuklar tarafından kabul gören, özümsenen, hafızalarında iz bırakan ve onları adım adım ileriye taşıyan sanatsal örnekler haline gelir. Çocuğun dünyasını oluşturan tam da bu tür eserlerdir. Çocuklara hangi kitapların okunması gerektiği sorusunun cevabı tam da bu eserlerdir. Çocuk edebiyatının oluşumu, edebi ve toplumsal etkenlerin yanı sıra bu alanda inisiyatif alan aydın aydınların pratik çalışmalarıyla şekillenmiştir. Çocuk şiir ve düzyazısının oluşum ve gelişim tarihi, yazarların şiir, öykü ve anlatılarının ideolojik-içerik ve sanatsal özellikleri, çocuk edebiyatının gelişiminde büyük önem taşır. Teknolojik medeniyet ve bilgi patlaması gibi konular düşünüldüğünde, kaçınılmaz olarak birkaç yüzyıl geriye gitmek gerekir. Öğretici ve öğüt verici olmaktan çıkıp aydınlanmaya doğru ilerleyen çocuk edebiyatı, artık modern dünyanın gereklerine uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitapları, edebiyat, kültür, çocuk edebiyatı, çocuk dünyası.

SUPPORTING THE CHILD'S IMAGINATION WITH CHILDREN'S LITERATURE IN THE FAMILY

Abstract

Children's literature is the compass of the children's world. Children grow up on the wings of poems and stories that attract them the most, and look ahead. It is impossible to imagine the preparation of children for adult life without children's literature. At this point, children's literature also performs the work of parents who fulfill their duties of leading their children forward, making them think, and educating them from age to age. Children's literature is a guide and rudder of all stages of childhood. Children's literature is a real school, and a children's writer is the best teacher. Children's literature is the literature that is least exposed to ideology. In this sense, children's literature has not only prepared children for adult life, but also to understand the essence of social events. Issues that are attractive and thought-provoking for adults have also been reflected in literature written for children. Patriotism is the soul and spirit of children's literature. Children's literature, written in a clear language and rooted in patriotism, has served with honor in preparing children for the struggle for independent statehood. The child's world is formed by the family environment, the surrounding world and kindergarten upbringing. The family environment is the beginning and foundation of the child's world. Whatever happens in the family environment, whether it is spiritual comfort or, conversely, tension, hard work, laziness, attitude to poetry,

[*] Azerbaycan, Muhammed Fuzuli Elyazmaları Enstitüsü, Kıdemli Laboratuvar Asistanı, heceratakisiyeva1@gmail.com

music, fairy tales, hospitality, etc., leaves its mark on the child's spiritual world. Works of literature and art written taking into account the age groups and knowledge level, psychology, perceptual abilities and interests of children become artistic examples that are accepted by children, assimilated and left a mark in their memories and serve to move them forward step by step. It is precisely these kinds of works that form the child's world. It is precisely these works that are the answer to the question of what books children should read. The formation of children's literature was conditioned by literary and social factors and the practical activities of enlightened intellectuals who took the initiative in this field. The history of the formation and development of children's poetry and prose, the ideological-content and artistic features of the poems, stories and narratives of writers are very important in the development of children's literature. When thinking about issues such as technological civilization and information explosion, one inevitably has to go back several centuries. Children's literature, which has moved from didactics and admonition to enlightenment, is now trying to adapt to the requirements of the modern world.

Keywords: Children's books, literature, culture, children's literature, children's world.

Giriş

Azerbaycancılık ideolojisi, çocukların ve gençlerin ahlaki eğitiminin oluşmasında ve dünya görüşlerinin genişlemesinde önemli bir rol oynar. Bu açıdan bakıldığında, Azerbaycancılık ideolojisi doğrultusunda en son metodolojiye uygun olarak çocuk edebiyatının incelenmesi, çağımızın önemli ihtiyaçlarından biridir. Çocuk edebiyatı, ortaya çıkışı, oluşumu ve gelişimi açısından üç ana aşamaya ayrılır. Her biri kendine özgü siyasi-ideolojik ilkeleri, teorik-estetik, ahlaki-felsefi katmanları, sistemsel-yaratıcı özellikleri, ortaya koyduğu imzaları, ustaca sunduğu yazar figürleri ve çocuk edebiyatının bireysel-pratik faaliyetlerinde bulduğu ve koruduğu statüsü olan bu aşamalar. Ulusal liderimiz Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte, bağımsız bir devletin kurulması ve geliştirilmesi yönünde halkın çıkarlarına hizmet eden politika temel öncelik haline geldi. Ülkenin her alanında, insani düşünce sistemi, Azerbaycan ideolojisinin öne çıkması, milli ideolojik çizginin öne çıkması, çocuklara gösterilen özen ve ilginin artması ve genç, eğitimli bir neslin yetiştirilmesinin temel amaç olması gibi yeni düşünce süreçleri, bağımsızlık kutlamalarının sonuçlarıydı. Çocuk edebiyatının oluşum ve biçimlenme tarihi son iki yüzyılı kapsamakla birlikte, ona gösterilen bu ilgi ve özen her zaman ön planda olmuş ve edebiyatımızın tüm dönemleri bağlamında, sözlü ve yazılı edebiyat örnekleri örnek alınarak yorumlanmıştır. Azerbaycan'ın siyasi ve devlet bağımsızlığının yeniden sağlanmasıyla birlikte, ülkede çocukların ve gençlerin gerçek vatandaşlar olarak yetiştirilmesine, yüksek ahlaki değerler, milli ve manevi değerler ruhuyla yetiştirilip yetiştirilmesine yönelik ilgi ve özen artmış ve bu çalışmada temel araçlardan biri olan edebiyatın rolüne özel bir önem verilmiştir. Çocuk edebiyatının yalnızca çağdaş durumunu değil, aynı zamanda oluşum ve gelişim tarihini, bu alanda çalışmış yazar ve şairlerin sanatsal mirasını ve hizmetlerini de ayrıntılı olarak incelemek ve bunları objektif bilimsel ölçütlerle değerlendirmek temel ilke olarak ortaya konmuştur. Bu, halkın ve ülkenin tüm milli çıkarlarının -aydınlanmadan milli özgürlük fikirlerine, bağımsızlık mücadelesi düşüncesinden devlet bağımsızlığı bilincine kadar- edebiyatın ruhunda ve kanında varlığını kaçınılmaz bir yaşamsal gereklilik düzeyine yükselten milli bir ideolojidir. Tam da ideolojik bir hedefe dayanması ve ulusal öz farkındalık ve vatanseverlik fikirlerinin canlı bir şekilde somutlaştırılmasını temel amaç edinmesi, 20. yüzyılın başlarındaki şiiri belirleyici bir aşama olarak sınıflandırmamızı sağlar. Çocuk edebiyatını inceleme süreci 20. yüzyılın ortalarında başlar. Çocuk edebiyatının oluşumu, edebi ve sosyal etkenler ve bu alanda inisiyatif alan aydın aydınların pratik faaliyetleri tarafından şekillendirilmiştir. Çocuk şiiri ve nesrinin oluşum ve gelişim tarihi, ayrıca ulusal çocuk edebiyatının gelişiminde ve Azerbaycancılık ideolojisinin korunmasında rol oynayan yazarların şiir, öykü ve anlatılarının ideolojik-içerik ve sanatsal özellikleri, bu edebiyat eleştirmenlerinin makale ve kitaplarında araştırma konusu haline gelmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında çocuk edebiyatında Azerbaycancılık fikirlerinin oluşumunu şekillendiren edebi ve sosyal etkenler. Teknolojik medeniyet ve bilgi patlaması gibi konuları düşünürken, kaçınılmaz olarak birkaç yüzyıl geriye gitmek gerekir. Didaktik ve öğütten aydınlanmaya doğru ilerleyen çocuk edebiyatının modern dünyanın gereklerine uyum sağlama çabaları, bizi 19. yüzyılın sonlarındaki aydınlanma dalgasına götürüyor ve henüz ulus olarak oluşmamış bir toplumun bilincinin uyanışı sorununu gündeme getiren

ulusal aydınlarımızın bu yöndeki paha biçilmez hizmetlerini hatırlatıyor. Özgür, büyük fikirler tüm büyük eylemlerin temelidir. Bu fikirleri hayata geçirme kararlılığı, onları hayata geçirme yolunda bir hikâye yaratacak direniş duygusu, temeldir.Çocuk edebiyatı da böyle bir direnişin meyvesidir.

Çocuklar için yazılan kurgu eserler, genç ve ergen okuyucuların yaş düzeyleri

Çocuklar için yazılan kurgu eserler, genç ve ergen okuyucuların yaş düzeyleri, ulusal özellikleri ve anlama yetenekleri dikkate alınarak ana dillerinde yazılmalıdır. Çocuklar için yazılan eserlerin konusu basit, dili açık ve halkçı olmalıdır; böylece anaokulu ve okul çağındaki çocukların konuşma, sanat zevkleri ve dünya görüşleri gelişebilir. Çocukların dünyası, yaş psikolojileri dikkate alınmamıştır. Bu anlamda aydınların kaygısı yersiz değildi. Okulun ve eğitimin yararlarını anlatma, çocukları okumaya alıştırma, batıl inanç zincirini bilimin anahtarıyla kırma kararlılığında bir güven duygusu ön plana çıkmıştı. 19. yüzyılın ortalarıydı. Meydanda henüz ulusal bilinçten, ulusal ilerlemeden, ulusal düşünceden söz edilmiyordu; bunun yerine bu yola giden zorlu yolculuğun başlangıcıydı. Aydınların Azerbaycan'da eğitim ve okul ağını genişletmenin ve halkı eğitmenin önemini açıkça anladıkları bir dönem gelmişti ve herkes, elinde kalemle, bu yolda milli mücadeleye atılmıştı. 20. yüzyılın başlarında, çocuk edebiyatıyla uğraşan aydınlar aynı anda iki şey yaptılar. 20. yüzyılın başlarında, aydın aydınları -öğretmenleri ve yazarları- çocuk metinleri yazmaya iten sebeplerden biri, okullarda öğrenciler için okuma kitaplarının eksikliğiydi. Bu nedenle, aydın yazarlar yalnızca anadilde ders kitapları yazmakla değil, aynı zamanda sınıf dışında okunacak kitaplar da yazmakla ilgilendiler. Bu aydınlar, çocuk edebiyatının tüm kapsam ve boyutlarıyla gelişmesiyle ilgileniyorlardı. Yani, nasıl yazılacağı, ne yazılacağı ve hangi türde metin oluşturulacağı konusundaki endişelerini dile getiriyorlardı. Onları düşündüren sebepler yalnızca çocuk şiirleri, fabllar, masallar değil, aynı zamanda güçlü hikâyeler yazmaktı. İlyas Tapdık, çocukluğundan beri halk edebiyatına düşkün biridir. Halk şiiri ve âşık şiiriyle iç içe büyümüştür. Dolayısıyla kendi şiirlerinde de bu gelenekten çok yararlanmıştır. Örneğin döneminin âşıklarından Zalımhan Yakup'a göre, onun "Gedebeydedir" koşmasını bilmeyen âşık neredeyse yoktur. (Tapdıq, 2005: 493).

Yeni tip okulların ortaya çıkışı, ana dilde ders kitapları ve öğretim materyallerinin oluşturulması, Aydınlanma dalgasının yaygınlaşması, basın ağının genişlemesi, özellikle çocuklara yönelik dergilerin yayınlanmaya başlaması - tüm bunlar çocuk edebiyatının gelişimine ivme kazandıran faktörlerdi. Bir grup aydın insanın ulusal fanatizmi sayesinde ortaya çıkan çocuk edebiyatı, sağlıklı ve sağlam bir başlangıçtan ilham aldığı için bugün hâlâ varlığını sürdürebiliyor. Çağdaş edebiyatımızın ve ulusal ideolojimizin oluşum aşaması olan 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki metinler ciddi bir kaynak olarak kabul edilir ve çocuk edebiyatının oluşumu da aynı döneme denk gelir. Ulusal basının, Aydınlanma'nın ve ulusal ideoloji dalgasının ortaya çıkışı ve yaygınlaşması açısından. Böylesi bir düşünce karmaşasında, bu edebiyatın yararlandığı, ödünç aldığı ve etkilendiği kaynaklar, farklı ülkelerden metinler vardır ve bunları karşılaştırmalı bir şekilde incelemek, analiz etmek ve ortaya koymak önemlidir. Dünya deneyimini ulusal bağlama dahil etme yönündeki tüm girişimler, yorumlanmayı ve değerlendirilmeyi beklemektedir. Hem sanatsal yaratıcılıklarıyla hem de ders kitabı yayıncılığı alanındaki hizmetleriyle çocuk edebiyatının gelişiminde büyük işler başarmış pek çok edebiyatçı vardır. Büyük yazarlar, büyük bilim insanları ve doktorlar kitlelerin arasından çıkabilir veya bireysel ilerleme burjuva ve aristokrat kesimin içinden gelemez. Yazarların, şairlerin, sanatçıların ve büyük ulusal şahsiyetlerin içeriden çıkabilmesi için tüm ulusun en alt tabakaya kadar yükselmesi gerekir. Modern çocuk yazarları, okuyucuların doğa, çevre, nesneler ve konular hakkındaki bilgisini artırmak için öykü türünün olanaklarından daha fazla yararlanmaktadır. Öykü türü, özellikle okul çağındaki küçük çocuklar için okumaya en uygun türdür. Bildiğimiz gibi, yüksek fikirler aşılayan çocuk eserleri, yeni neslin eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır.Kısa öykü türünün yoğun bir olay örgüsüne sahip olması, alt sınıflarda öğretilmesi için elverişli koşullar yaratır. Bu tür, küçük boyutlu olmasının yanı sıra eğitici bir öneme de sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, bu eserlerin yazılmasına öncelik verilmiş ve bugün de yazılmaya devam etmektedir. Geleneksel olanlar dostluk, nezaket, hümanizm, merhamet, emeğe çağrı vb. ahlaki motiflerdir. Çocuk edebiyatı, başlangıcından bu yana sürekli gelişerek birçok aşamadan ve tarihsel dönemden geçerek zenginleşmiştir. Ünlü edebiyat eleştirmenlerinin de belirttiği gibi, çocuklar için eser yazmak, yetişkinler için yazmaktan daha zor ve zahmetlidir. Çünkü çocuklar için yazan kişi artık kendisi bir çocuk değildir, çocukların ne

düşündüğünü, neyin ilgisini en çok çektiğini bilmek için onlar gibi düşünebilmelidir. Bunun için yazarın çocuklarla çok zaman geçirmesi, onlarla iletişim kurması ve onları dışarıdan gözlemlemesi gerekir. Son yıllarda ortaya çıkan çocuk edebiyatı edebi yaratıcılığı göz önüne alındığında, çocuklar için yazan yazarlarımızın, yetenekleri ölçüsünde, genç okuyucuların eğitimini, ahlaki değerlerinin gelişimini ve oluşumunu etkileyen eserler yaratmaya çalıştıkları sonucuna varabiliriz. Hem sözlü hem de yazılı edebiyatın her dalından yararlanan çocuk edebiyatı temsilcileri, seleflerinin yolunu takip ederek, aynı zamanda çağın gereklerine uygun özgün eserler ortaya koymaktadır. Azerbaycan çocuk edebiyatı, şiir ve nesir türünde yazılmış güzel eserler sayesinde zenginleşip gelişmiştir. Çocuk edebiyatının, çocukların yoğun ilgisini yatıştırma ve doğru yöne yönlendirmede paha biçilmez bir hizmeti vardır. İnsanın dünya, evren, doğa, toplum vb. hakkında gerekli bilgilerin çoğunu bebeklikten itibaren ezberlediği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, bir çocuğun gelecekteki dünya görüşünün oluşmasında ve değerli bir vatandaş olarak yetişmesinde çocuk edebiyatının yerini alabilecek başka bir araç yoktur. Çocuk edebiyatı dünyası, kendine özgü temaları ve olay örgüsü, farklı kahramanları, dili ve üslubuyla gelişen bir edebiyat olarak gelişmektedir. Çocuk edebiyatının birçok yaratıcı kuşağı, büyük edebiyat alanında söz sahibidir. Azerbaycan çocuk şiiri ve dramaturjisinin yanı sıra, düzyazı da sürekli gelişmektedir. Çocuk yazarları, hikâyenin bu özelliğini göz önünde bulundurarak, küçük çocukların hayal gücüne uygun ve onları düşündüren konulara değinmişlerdir. Yazarın çocuklar için yazdığı hikâyeler, hacim olarak kompakt, dili ise sade ve anlaşılırdır. Eserler, çocukların dünya görüşlerini geliştirmeyi, konuşmalarını zenginleştirmeyi, bilimsel bilgilerini pekiştirmeyi ve vatanseverlik ruhunu geliştirmeyi amaçlar. Bu bağlamda, çocuklar için yorulmadan güzel eserler yaratan yazarlara yeni yaratıcı başarılar ve geniş bir okuyucu kitlesi dileriz. Hikâye türü hacim olarak kompakt olduğundan, özellikle küçük okul çocukları tarafından okunmaya uygundur ve alt sınıflarda edebiyat öğretiminde, elbette dil, üslup ve ideoloji açısından yüksek kaliteli hikâyelere öncelik verilmesi önerilir. Bu tür, kompakt olmasının yanı sıra eğitici bir öneme de sahiptir; bu açıdan bakıldığında, bu eserlerin yazımı her zaman tercih edilmiş ve bugün de yazılmaya devam etmektedir. Modern toplumumuzda gerçekleşen sosyo-sosyal süreçler, bizi Azerbaycan'ın geleceği, çocuklarının, ergenlerinin ve gençlerinin davranış kültürü hakkında düşünmeye sevk etmektedir. Çocukların ailede kültürel davranışlarının oluşumu sorununu önemli kılan nedenler şunlardır: "Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı"ında geleneksel halk şiiri unsurlarından yararlanmıştır. Yine Aziz Nesin de "Padişah'a Giren Kazık" masalında "Gemisini kurtaran kaptan, sen çuval giy, ben kılaptan", "Her koyun kendi bacağından asılır, her eşek kendi ayağından nallanır", "Bana ne gerek, baklava börek" gibi atasözlerinden ve birçok deyimden yararlanmıştır (Nesin, 2014: 87).

Toplumumuzun, yalnızca bilgiye değil, aynı zamanda güzel bir davranış kültürüne de sahip, eğitimli ve yüksek ahlaklı insanlara ihtiyacı vardır. Azerbaycan'ın dinamik gelişimi için eğitim sisteminin, seçtikleri alanda kültürel düzeyde ve derin mesleki bilgiye sahip uzmanlar yetiştirmesi gerekmektedir.Bu nedenle, davranış kültürlerinin özünü ve içeriğini açıklamak ve kültürel davranışlarını bu temelde oluşturmak önemlidir. Yüksek davranış kültürüne sahip, olayları bağımsız ve doğru bir şekilde değerlendirebilen gençler yetiştirmek, genel eğitim kurumlarının karşı karşıya olduğu temel ilkelerden biridir. Bu ilkelerin uygulanması, gençlerin davranış kültürünün oluşumuyla ilgilidir. Makale, bu tür önemli sosyo-sosyal sorunların incelenmesini içermektedir. Anahtar Kelimeler: kültürel davranış, gelenekler, aile, yetiştirme, davranış, ahlak, öz farkındalık. Çocuklar dünyaya gözlerini açar, şekillenir ve birey olurlar. Psikolojileri, aile üyeleri arasında ortaya çıkan olumlu ve olumsuz ilişkiler, karşılıklı anlayış vb. tarafından etkilenir. Aile, çocuk için temel yaşam ortamıdır. Bu ortamda fiziksel ve ruhsal olarak gelişir ve hayatı anlarlar. Çocukların insanlarla karşılıklı ilişkileri, görgü kuralları, davranış normları ve iyi ve kötü hakkındaki fikirleri tam olarak ailede oluşur. Ebeveynler, tutum ve davranışlarında çocuğun ailenin bir aynası olduğunu ve toplumda kendi ailelerinde aldıkları terbiyeyi yansıttığını göz önünde bulundurmalıdır. Bu nedenle ebeveynler tutum ve davranışlarında her şeyi göz önünde bulundurmalıdır. Çocukların psikolojisi, aile içi koşullar, aile bireyleri arasındaki ilişkiler, yoksulluk ve zenginlik, kabul görmüş ahlaki değerler ve karşılıklı anlayıştan kapsamlı bir şekilde etkilenir. Araştırmalar, ailenin bir çocuğun zihinsel gelişimi üzerindeki etkisinin kesin olmadığını ve bu faktörün her ailenin kendine özgü kalıplaşmış düşünce ve yönelimlerine, ulusal-etnik kökenine, ailelerin dünyaya bakış açısına ve bireysel özelliklerine bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, etnik-ulusal özelliklerin, büyük-küçük ilişkilerinin, karşılıklı saygının, nezaketin, ahlaki kuralların ve davranış normlarının beklendiği aileler de vardır ve bu

ailelerde çocuklar gelenek ve göreneklere, vatana, halka ve kabileye saygılı bir ruhla büyür ve kendilerini gerçek vatandaşlar olarak gösterirler. Öte yandan, bazı ailelerde ahlaki ve psikolojik iklim o kadar zayıftır ki, orada büyüyen çocuklar en basit etik kurallara bile uymaz ve toplum için büyük bir yük haline gelirler. Modern çağın en büyük sorunlarından biri olan ebeveyn-çocuk ilişkileri ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu tür çocuklar genellikle ebeveynlerinin tek çocuklarıdır ve ebeveynleri, büyükanne ve büyükbabaları tarafından şımartılmakta ve gerektiği gibi yetiştirilmemektedir. Bu dönemde, çocuklarını ahlaki açıdan sakatladıklarını ve bağımsız bireyler olarak gelişimlerine büyük bir darbe vurduklarını düşünmezler. Çocuklarını aşırı şımartma ilkesiyle yetiştiren yetişkinler, ilerleyen yaşlarda bu durumdan muzdarip olurlar ve bu çocuklar büyüdükçe, sorumluluk alamayan ve kendilerini ifade etmekte zorlanan, kayıtsız, çocuksu bireyler haline gelirler. Bu tür çocuklar kültürel davranış kurallarını beklemezler ve kabalaşırlar. Bu tür durumların önüne geçmek için, çocuklarda kültürel davranış kurallarının oluşumu erken yaşta, ailede başlamalıdır. Çocuklarda öz farkındalığın oluşumunu etkileyen birçok faktör vardır. Bunların en önemlisi ailedir. Araştırmalar, ailedeki ebeveynler arasındaki ilişkilerin ve yetiştirme yöntemlerinin çocukların öz farkındalığının gelişimini etkilediğini göstermiştir. Çocuk yetiştirme yöntemleri otoriter, hoşgörülü ve demokratik olmak üzere üç gruba ayrılır. Otoriter yöntem, çocuğun yaratıcılığını ve özgüvenini engellerken, ihmalkarlık antisosyal davranışlara, okuldan kaçmaya ve yasadışı çetelere katılmaya yol açar. Demokratik yöntem ise, karşılıklı saygıya dayalı, dengeli ve sıcak bir ilişki yaratan kurallara sahip bir yöntemdir. Bu yöntem, öz güveni, öz saygıyı, amaç ve sorumluluk duygusunu artırır ve çocuğun öz farkındalığının gelişmesinde ve iyileştirilmesinde önemli rol oynar.Bu yetiştirme yöntemiyle ebeveynler çocuklarıyla sıcak ve samimi ilişkiler kurar, onlara davranış, aktivite ve kendini ifade etme konusunda bağımsızlık tanır. Görüşlerine değer verilir, ancak aynı zamanda üzerlerindeki kontrol de unutulmaz. Çocuk yetiştirmek için doğru yetiştirme yöntemlerini öğrenmek ve bu alandaki bilgilerini artırmak, çocukların öz farkındalıklarının gelişmesine ve güçlenmesine yol açar. Çocuk yetiştirmeye dahil olmayan ebeveynler de vardır. Bu nedenle çocuklar ve gençler bazen çetelere katılıp evden kaçabilirler. Bunun nedenleri olarak çevrelerindeki dünyayı, aile ortamını, televizyondaki eğitim programlarının azlığını ve gazete ve dergilerde yayınlanan ilgili materyallerin azlığını gösterebiliriz. Bir ebeveyn, çocuklarının kaygılarının düşünce ve nedenlerini anlayamaz, onları doğru bir şekilde değerlendiremez, duygu ve heyecanlarına, istek ve arzularına, hislerine ve ilgi alanlarına dikkat etmezse, karşılıklı ilişkilerde kaçınılmaz olarak birçok sorun ortaya çıkacaktır.

Çocuk Edebiyatında Ulusal-Ahlaki Değerlerin Korunması ve Sunulması

Ailede çocuklar için sınırsız fırsatlar yaratılması ve onlara yeterince ilgi gösterilmemesi, gençlik dönemlerinde birçok soruna yol açmaktadır. Aile, gelenek ve göreneklerin, aile kalıplarının, ulusal-ahlaki değerlerin ve eğitim psikolojisiyle ilgili fikirlerin korunmasında, sunulmasında, değerlendirilmesinde, açıkça anlaşılmasında ve pratik faaliyetlerde kullanılmasında önemli bir rol oynar ve bunlar halk yaratıcılığına yansır. Aile küçük bir devlettir ve devlet olmanın doğasında var olan sosyo-ekonomik, bilimsel-politik sorunlar aileye de yansır. Ailenin ruhsal ve psikolojik sağlığı, sağladığı yetiştirme ve ailenin sağlıklı bir ahlak üzerine kurulması, milli gurur ve insanlık onurunun yerleşmesine katkıda bulunur. Aile etnik değerler temelinde inşa edilirse, orada da her düzeyde ulusal yetiştirme gerçekleşir ve toplumun sosyo-psikolojik gelişimini etkiler. Azerbaycanlı psikologlar bu yönde araştırmalar yapmış, Azerbaycan ailelerinde sağlıklı bir psikolojik iklimin yaratılmasının nedenlerini ve ailelerde yaşanan çatışmaların sosyo-ekonomik kökenlerini ortaya koymuş ve ebeveynlerin, eğitimcilerin, ergenlerin ve gençlerin dikkatini aile hayatına hazırlık sürecinde ortaya çıkan sorunlara çekmiştir. Her milletin, her halkın etnopsikolojik ahlaki normları ve milli-manevi değerleri vardır ve bu değerler halk edebiyatında, edebi ve sanatsal mirasında, sanat eserlerinde, folklor örneklerinde, gelenek ve göreneklerde yansıtılır. Gençler, folklorumuzda yansıtılan ahlaki değerlerden güç almalı ve şekillenmelidir. Etnik milli değerlerdeki farklılıklar, bireysel halkların ve milletlerin karakteristik özelliği olan edebi ve sanatsal mirasta, folklor materyallerinde, sinemada veya diğer sanat eserlerinde yansıtılan ahlaki değerler karşılaştırıldığında açıkça fark edilir. Çocuklar, ergenler ve gençler, ebeveynlerinin öğüt ve tavsiyelerini dinlemez veya kabul etmezler. Bu dönemde kendileri, ebeveynleri ve toplum için sorunlar ortaya çıkar. Çocuklarını ebeveyn olarak yetiştirmenin en iyi yolu onlara sevgi, şefkat, şefkat ve ilgi göstermektir. Ebeveynlerin emir ve isteklerini nazik,

nasihat edici ve yol gösterici bir şekilde iletmeleri tavsiye edilir. Ancak o zaman çocuk onları dinler ve söylediklerini yapar. Ebeveynler sert ve zalimse, bu hızla tatsız sonuçlara yol açabilir. Doğumdan 7 yaşına kadar çocuğa özellikle dikkat etmek önemlidir. Çocuk bazı hoş olmayan davranışlarda bulunursa, ebeveyn onu durdurmalı ve bu davranışın zararlı olduğunu açıklamalıdır. Nazik davranış ve açıklamalar işe yaramazsa, ahlaki cezalandırma yöntemlerine başvurabilirsiniz, çünkü ahlaki cezalandırma fiziksel cezalandırmadan daha tavsiye edilir. Çocuk yetiştirmenin etkili yollarından biri, ebeveynlerin sosyal içerikli konuşmalar yapmasıdır.Aile ilişkilerinin çocukların davranış ve yetiştirilmelerindeki rolüne özellikle dikkat edilmelidir. Ebeveynlerin büyüyen neslin yetiştirilmesinde kullandıkları yetiştirme yöntemlerinin önemi göz ardı edilemez. Aile ilişkileri, çocukların duygu ve hislerini etkiler ve büyüdükçe bu ilişkileri benimserler. Bir çocuk yaramazlık yaptığında, itaatsizlik ettiğinde, derslerini almadığında ve diğer hoş olmayan davranışlarda bulunduğunda, ebeveyn ona fiziksel ceza verir. Bu, çocuğun yetiştirilmesi üzerinde son derece olumsuz bir etkiye sahiptir ve ebeveyn, çocuğun gözündeki otoritesini kaybeder. Ebeveyn, fiziksel cezaya başvurarak çocuğa sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik bir darbe de indirir. Ergenlik döneminde çocukların öz farkındalıkları gelişir. Bir birey olarak kendilerine çok değer verirler, "haysiyet" ve "namus" kavramlarını anlarlar. Buradan, fiziksel cezanın çocuğa sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda psikolojik olarak da zarar verdiği ortaya çıkar. Ailede, ebeveynler yetiştirmenin amacını net bir şekilde belirlemelidir. Yetiştirme amacı çocuğun çıkarlarını gözetmeli ve haklarına ve kişiliğine saygı duygusuna dayanmalıdır.

Çocukların Manevi İhtiyaçlarını Karşılamak

Çocuğun yanlış davranışları için ceza seçimi konusunda ebeveynler arasında anlaşmazlıklar yaşanmakta ve bir taraf daha sert cezaları tercih ederken, diğer taraf çocuklarda kırgınlığa yol açmayacak daha hafif cezaları tercih etmektedir. Cezanın bir yetiştirme yöntemi olarak kullanılması, pedagojik açıdan hala anlaşmazlıklara neden olan sorunlardan biridir ve dünyada çocuklara hiçbir cezai yaptırım uygulanmayan ülkeler bulunmaktadır. Çocuğun ahlaki ve psikolojik dünyası ve ruhu hassas ve zayıftır. En ufak bir yanlış davranış sonucunda ruh hali bozulur. Bazı ebeveynler, çocukları üzerinde her türlü otorite ve güce sahip olduklarını düşünerek yanılgıya düşerler. Bu nedenle onlara istedikleri gibi davranabilirler, ancak burada ince bir çizgi vardır. Ebeveynlerin önemli görevlerinden biri, çocukta kendilerine karşı olumlu bir tutum oluşturmaktır. Bu durumda, çocuğun potansiyel fırsatları ve yetenekleri artar. Çocuklarda hayata karşı olumlu bir tutum oluşturmak için onları sevdiğimizi söylemeliyiz, çünkü sevgi duygusu çocukların gelişimi için gereklidir. Yetimhanelerde büyüyen çocuklar, ebeveynlerinin ilgi ve sevgisini görmedikleri için hayatta çaresizdirler. Çocukların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için ebeveynler, sevgilerini sadece sözlerle değil, aynı zamanda pratik eylemlerle de ifade etmelidir. Çocuklara yeteneklerini gösterme fırsatı vermek, özgüvenlerini artırır ve yeni deneyimler kazanmalarına yardımcı olur. Bu, çocukların ebeveynlerinden aldıkları en büyük ödüldür.Okula kabul, çocuğun sosyal statüsünü değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda ona yeni bir dünya da açar. Öğrenci, öğretmenin verdiği görevlere karşı yeni bir tutum geliştirmeye başlar. Öğretmenin kişisel örneği, eğitim açısından büyük önem taşır ve öğrenciler, öğretmenin söylediklerini ebeveynlerinin söylediklerinden bile daha çok tercih ederler. Okula gelen bir çocuğun bir diğer karakteristik özelliği de zihinsel işlevlerinin keyfilik düzeyindeki niteliksel değişimdir. Evde gerçekleştirdiği eğitim görevleri de öğrencinin gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu görevler, çocukta bir organizasyon ve sorumluluk duygusu oluşturur. Öğrenme sürecinde öğrencinin dış dünyaya karşı tutumu değişir ve çevresindeki dünya hakkındaki fikirleri yavaş yavaş gerçekleşmeye başlar. Çocuklar okulda birçok zorlukla karşılaşırlar. Çocuk, yeni kavramları, onların özünü ve sorunun şu veya bu belirli yönünü kavrama fırsatına sahip olur. Çocuk, babasının ve annesinin sözleri ve eylemleri arasındaki tutarsızlığı kolayca fark edebilir. Bazen ebeveynler çocuktan samimi ve dürüst olmasını ister, ancak kendileri çocukla ilişkilerinde buna uymazlar. Ebeveynlerin yalan söylediği ve bazen çocuğu buna zorladığı olur. Çocuk tüm bunlara tanık olur ve ebeveynlerin bu tür davranışları onu olumsuz etkiler. Yüzyıllardır düşünürler, aile içinde çocukların, ergenlerin ve gençlerin davranış kurallarına ve ahlaki eğitimine dikkat edilmesini önermişlerdir. Bir çocuğu ancak onunla konuştuğunuzda, ona bir şeyler öğrettiğinizde veya ona emir verdiğinizde eğitirsiniz. Onu hayatınızın her anında, evde olmasanız bile eğitirsiniz. Nasıl giyindiğiniz, başkalarıyla ve başkaları

hakkında nasıl konuştuğunuz, arkadaşlarınıza ve düşmanlarınıza nasıl davrandığınız, nasıl güldüğünüz, gazeteyi nasıl okuduğunuz - tüm bunlar çocuk için büyük önem taşır. Çocuk, hayatınızdaki en ufak bir uyumu görür veya hisseder, düşüncelerinizin tüm dönüşleri ona görünmez yollarla ulaşır. Doğu düşünürleri, aile içinde çocukların, ergenlerin ve gençlerin davranış kurallarına ve ahlaki eğitimine dikkat edilmesini önermişlerdir. Büyük Azerbaycan düşünürü, filozof ve astrolog N. Tusi'nin "Ahlak-ı Nasiri" adlı eseri, günümüze ışık tutan birçok fikir içermektedir. Bu eser, aile yetiştirme, karı-kocanın psikolojik özellikleri ve aile-çocuk ilişkileri hakkında, günümüz gençliğinin geniş bir şekilde faydalanabileceği ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bir eşin en güzel yanı, zeki, iradeli, mütevazı, iffetli, kibar, kocasının sözüne saygılı, fedakâr, dost canlısı, dürüst ve akrabaları arasında saygı duyulan, çocuk büyütmede, para harcamada ve ev işlerini yönetmede becerikli olması ve şefkati, nezaketi ve iyi niyetiyle kocasının kalbini kazanıp, dertlerini anlatmasını sağlayabilmesidir. Çocukların yetiştirilmesinin etkili bir şekilde düzenlenmesinde ve sağlıklı bir şekilde yetişmesinde metodolojik bir niteliğe sahip olan değerli fikirler, binlerce yıllık bir geçmişin süzgecinden geçerek doğrulanmıştır. Çocuğun iffetini asaletinin bir kanıtı olarak gören N. Tusi, çocuğun ruhunun yalın ve çevresindekilerden kolayca etkilenebilecek bir yapıda olması nedeniyle, onu yozlaştırabilecek etkenlerden korumayı, terbiyenin ilk şartı olarak görmüştür. Çocuğu şefkat ve sevgiyle eğitmenin önemli olduğunu düşünen N. Tusi, zihni, bilinci ve bilişi etkileyen anlama yolunu bir araç olarak göstermiştir. Anlamak, kavrama, uygulama, analiz, kompozisyon ve değerlendirme gibi aşamalardan geçmeyi gerektirir. Düşünmeye dayalı analiz programı, N. Tusi'nin yetiştirmeyle ilgili geleneklerinin pedagojik teknolojilerin yardımıyla uygulanması etkili sonuçlar vermektedir. Ailede çocukların kültürel davranışlarının oluşturulması sorununu önemli kılan nedenlerden biri, toplumumuzun geniş bilgi birikimine, okuryazarlığa ve yüksek ahlaka sahip, yalnızca bilgi değil, aynı zamanda örnek bir davranış kültürüne sahip insanlara ihtiyaç duymasıdır.

Tartışma ve Sonuç

Çocukların, ergenlerin ve gençlerin davranış kültürünü her zaman düşünmeliyiz. Bu konuda ülkeleri için nasıl bir vatandaş olacakları, hangi değerlerin onlar için öncelikli olduğuna bağlıdır. Bu nedenle, önümüzdeki temel görevlerden biri, genç nesle kültürel davranış kurallarının ve geleneklerin nasıl oluştuğunu, özünü ve içeriğini açıklamaktır. Ebeveynlerin temel görevlerinden biri, çocuklarında kendilerine karşı olumlu bir tutum oluşturmaktır. Böyle bir tutum oluşturulduktan sonra, çocuğun potansiyel yetenekleri artar ve yeni beceriler ortaya çıkar. Yapılan çalışmalar sonucunda, ailenin çocuğun zihinsel gelişimi üzerindeki etkisinin kesin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu faktör, her ailenin bireysel özelliklerine bağlıdır. Ulusal özelliklere, ahlaki kurallara ve davranış normlarına saygı duyulan ailelerde büyüyen çocuklar, bu kurallara ve normlara saygılı bir ruhla yetiştirilirler ve kendilerini gerçek insanlar, gerçek vatandaşlar olarak gösterirler. Ancak bazı ailelerde ahlaki eğitim o kadar düşük seviyededir ki, bu ailelerde büyüyen çocuklar en basit davranış kurallarına bile uymaz ve topluma faydasız vatandaşlar haline gelirler. Ebeveyn-çocuk ilişkileri modern çağın en büyük sorunlarından biri olarak kabul edilmektedir. Çocuk yetiştirmede aşırı şımartma ilkesiyle hareket eden yetişkinler, bunun ne kadar yanlış olduğunu çok geç fark ederler. Bu çocuklar büyüdükçe, kayıtsız ve çocuksu bireyler haline gelirler ve hayatta kendilerini gösteremezler. Ailede çocukların kültürel davranışlarının oluşumu acil bir sorundur. Toplumun, yalnızca bilgi sahibi değil, aynı zamanda iyi davranış kültürüne de sahip, eğitimli ve yüksek ahlaklı insanlara ihtiyacı vardır. Bir aile, ulusal-etnik değerler temelinde inşa edilirse, o ailede ulusal eğitim de yüksek düzeyde gerçekleştirilir ve bu, toplumun sosyo-psikolojik gelişimini etkiler. Küçük okul çocuklarında kültürel davranış ve geleneklerin oluşumunda ailenin ana etken olarak rolü tartışılmaktadır.

Kaynakça

Arıkan, Metin (2008). Küreselleşme ve Milli Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. VIII, S. 2, ss. 1-8, İzmir: Ege Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü.

Eroğlu, Türker (1989). Bir Bakan, Bir Şair, Bir Sanatçı, Millî Folklor, C.1, S.4, Aralık: Ankara.

İşgören, Taşkın (2016). Samed Vurgun - Hayatı, Sanatı ve Eserleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Nesin, Aziz (2014). Büyüklere Masallar- Seçilmiş Öyküler, İstanbul: Nesin Yayıncılık

Oğuz, Öcal, M., Ekici, M., Açа, D., Düzgün, R., B., Akarpınar, M., Arslan, A., M., Yılmaz, G., Ö., Eker, T. Özkan (2016). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker.

Kamberova, Şehla (Red.) (2004). Azerbaycan Respublikası Medeniyyet ve Turizm Nazirliyi F.Köçerli Adına Respublika Çocuk Kitabxanası Elmi-Metodika Şöbesi, Halk Şairi İlyas Tapdığın 80 illik Yubileyi Münasibetile, Bakü (E.T: http://www.clb.az/files/mv/ilyas_tapdiq.pdf)

Tapdıq İlyas (1960). Xumar, Bakı: Çocukgencneşr

Tapdıq İlyas (1984). Özümle Görüş, Bakı: Yazıçı

Tapdıq, İlyas (1955). Kendimizin Çobanı, Bakı: Azerbaycan Çocuk ve Gençler Edebiyyatı Neşriyyatı. Tapdıq, İlyas (2005). Şeir Seven Balalar, Bakı: Turan Evi.

Taptıq, İlyas (1985). Nağıllı Ağaçlar, Bakı: Gençlik.

BAHTİYAR VAHABZADE'NİN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE AYDINLANMA GELENEĞİ VE MİLLİ KİMLİĞİN İDEOLOJİK İNŞASI

Doç. Dr. İlhama AĞAZADE*

Özet

Bahtiyar Vahabzade'nin edebi üretimi, Azerbaycan edebiyatında halkçılık, millî kimlik ve vatanseverlik düşüncelerinin birleşimini yansıtan özgün bir dönüm noktasıdır. Özellikle eğitim ve okul temalı şiirleri yalnızca estetik değil, aynı zamanda pedagojik ve ideolojik açıdan da dikkate değerdir. Şair, eğitimi millî bilincin inşasında temel bir araç olarak konumlandırırken; öğretmeni toplumsal dayanışmanın simgesi, öğrencileri ise geleceğin taşıyıcıları olarak betimlemektedir. Bu bakış açısı, deneme ve makalelerinde de açık biçimde ortaya konulmuştur.Vahabzade'nin şiirleri, çağdaş eğitim anlayışına uygun olarak birey odaklı, hümanist ve toplumsal sorumluluğu esas alan bir modele karşılık gelmektedir.

Bu makale, şairin şiirlerinde Azerbaycan aydınlanma geleneğinin ideolojik yansımalarını incelemektedir. Vahabzade, klasik düşünürlerin mirasını modern koşullarla birleştirerek özgün bir ideolojik yapı oluşturmuş; eğitim, öğretmen ve okul gibi kavramları hem derinlikli hem de sade bir dille işlemiştir. Şiirleri, özellikle okul çağındaki çocuklar tarafından kolaylıkla benimsenmiştir.Eğitimi yalnızca bireysel gelişimin değil, aynı zamanda ulusal bilinç ve toplumsal sorumluluğun oluşmasında bir araç olarak gören Vahabzade, "ana dili" ve "vatan" kavramları üzerinden halkı millî kimliğini sahiplenmeye çağırmaktadır. Sovyet dönemi bağlamında dil, kültür ve eğitim temaları; millî kimliğin korunması ve sosyal değişimlere karşı bir direnişin simgesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Vahabzade'nin şiirleri, Azerbaycan'ın millî uyanış ve modernleşme sürecinde güçlü bir ideolojik ve sanatsal etki yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, aydınlanma geleneği, millî kimlik, vatanseverlik, ana dili.

THE ENLIGHTENMENT TRADITION AND THE IDEOLOGICAL CONSTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY IN BAHTIYAR VAHABZADE'S CHILDREN'S POETRY

Abstract

Bahtiyar Vahabzade's literary oeuvre represents a significant turning point in Azerbaijani literature, reflecting a unique synthesis of populism, national identity, and patriotism. His poems on education and schooling are not only aesthetically valuable but also pedagogically and ideologically meaningful. Vahabzade positions education as a foundational tool in the construction of national consciousness, depicting the teacher as a symbol of social solidarity and the student as a bearer of the future. This perspective is also evident in his essays and journalistic writings.His poetry aligns with contemporary educational models that emphasize individual-centered, humanistic, and socially responsible approaches. Therefore, his literary works function not only as artistic texts but also as pedagogical resources.

This study examines the ideological reflections of the Azerbaijani enlightenment tradition in Vahabzade's poetry. By synthesizing the intellectual legacy of classical Azerbaijani thinkers with modern realities, Vahabzade constructs a unique ideological framework and addresses concepts such as education, teachers, and schooling with both depth and clarity. His poems have been widely embraced, particularly by school-age readers, due to their accessible language and instructive content.For Vahabzade, education serves not only as a means of individual development but also as a mechanism for the cultivation of national awareness and social responsibility. Through key notions such as "mother tongue" and "homeland," he calls on the

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, 0000-0002-2452-2060, iahmadova@inbox.ru

public to embrace their national identity. In the context of the Soviet era, themes of language, culture, and education emerge as symbols of resistance against assimilation and tools for preserving national identity.

Ultimately, Vahabzade's poetry played a powerful ideological and artistic role in Azerbaijan's process of national awakening and modernization.

Keywords: Bahtiyar Vahabzade, enlightenment tradition, national identity, patriotism, mother tongue.

Giriş

Azerbaycan çocuk edebiyatı, millî kimliğin oluşumu, manevi değerlerin korunması ve vatanseverlik bilincinin geliştirilmesinde önemli rol oynayan temel alanlardan biridir. Bu tür, yalnızca eğlendirici ve öğretici bir işlev taşımakla kalmaz, aynı zamanda genç nesillere ahlaki ve kültürel değerlerin kazandırılmasında da etkili bir araçtır. Çocuk edebiyatının başlıca amacı, gelecek kuşakların düşünce biçimini, yaşam felsefesini ve dünya görüşünü şekillendirmektir.

Bu bağlamda, Azerbaycan çocuk edebiyatına anlamlı katkılar sunan önemli isimlerden biri Bahtiyar Vahabzade'dir (1925–2007). Onun okul ve eğitim temalı şiirleri, yüzeyde yalnızca çocuklara hitap eden ürünler gibi görünse de, içerik bakımından toplumsal ve ideolojik derinlikler taşır. Vahabzade, şiirleri aracılığıyla genç kuşakları eğitimin önemi, entelektüel gelişim ve millî bilinç konularında yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Vahabzade'nin edebî dünyasında eğitim, öğretmen ve okul gibi kavramlar hem düşünsel hem de estetik boyutlarla işlenir. Bu kavramlar yalnızca tematik öğeler değil, aynı zamanda şairin poetik diliyle zenginleşmiş semboller olarak yer alır. Şairin dili yalın ve anlaşılır olmakla birlikte, derin anlam katmanları taşır. Bu özellik, eserlerinin geniş okur kitlesi tarafından kolayca benimsenmesini sağlamış, özellikle de okul çağındaki çocuklara ulaşmasını mümkün kılmıştır. Bu nedenle Vahabzade'nin şiirleri Azerbaycan'da eğitim müfredatlarına dâhil edilmiş ve pedagojik değeriyle öne çıkmıştır.

Şairin çocuklara yönelik şiirlerinde vatanseverlik, ulusal mirasa saygı, çalışkanlık, dürüstlük ve hümanizm gibi temalar belirgin şekilde işlenir. Bu şiirler, yalnızca öğretici değil, aynı zamanda yönlendirici ve bilinç kazandırıcı örnekler olarak değerlendirilir. Vahabzade'nin 1949'da yayımlanan *Benim Dostlarım* adlı ilk kitabında yer alan "İlk Yol", "Altın Madalya", "İlk Ders" ve "Okul Yolları" gibi şiirler, bu tematik yönelimin başlangıç noktalarını oluşturur.

Sonraki yıllarda yayımlanan *Çınar* (1956) kitabında "Öğrenci Kız", "Öğretmen", "Sıra Arkadaşım", "Not", "Kurtarıcı", "Bahar Şarkısı", "Senin Meyvelerin Var"; *Bir Kalpte Dört Mevsim* (1966) kitabında ise "Gelin Dostlar Buluşalım", "İlk Zil", "Sınıf–Hayat", "Aynası Bol Taşı Az", "Her Baharın Kendi Kırlangıcı"; *Seçilmiş Eserler* (1966) derlemesinde de "Yazı Tahtası", "Zil Çalan Nine", "Yüzük Sana Ne Gerek?", "Alfabe Kitabı", "Oğluma", "Dedenin Adı", "Çanta", "Kutkaşen Okulu", "Farka Bak" gibi şiirler bu tematik çizgiyi daha da derinleştirir.1969'da yayımlanan *Deniz–Sahil* kitabında yer alan "Kar Yağıyor", "Çocukken Düşünürdüm", "Acaba Üşüyor mu?", "Saat", "Güneş ve Ben", "Buğdayların İçinde" ve "Çiçek" gibi şiirler ise şairin eğitsel fikirlerini şiirsel formla buluşturduğu örneklerdir.

Azerbaycan edebiyatında aydınlanma geleneğinin temellerini atan Mirza Fethali Ahundzade, Celil Memmedkuluzade ve Mirza Elekber Sabir gibi isimlerin mirası, Vahabzade'nin şiirlerinde çağdaş bağlamda yeniden yorumlanmıştır. Şairin okul ve eğitim temalı şiirleri, bu aydınlanmacı geleneğin modern bir devamı olarak değerlendirilmelidir. Bu şiirler sadece bilgi aktarmayı değil, aynı zamanda gençlerin millî ve ahlaki değerlere yönlendirilmesini de hedefler.

Vahabzade, eğitimi yalnızca pedagojik bir mesele olarak değil; toplumsal bilinçlenme, vatandaşlık sorumluluğu ve entelektüel gelişim için stratejik bir unsur olarak ele alır. Şairin bu doğrultuda kaleme aldığı şiirler, genç bireylerde bilim sevgisi, öğretmene saygı, ahlaki bütünlük ve vatana bağlılık gibi temel değerlerin kazandırılmasına hizmet eder.

Bu çalışmanın amacı, Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde "okul" ve "eğitim" temalarının işleniş biçimlerini analiz ederek, bu kavramların şairin poetik ve düşünsel yapısındaki yerini belirlemektir. Araştırma, Vahabzade'nin özellikle eğitim temalı şiirlerinin, genç kuşakların ahlaki değerler ve toplumsal bilinç geliştirmelerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bahtiyar Vahabzade yalnızca edebî bir şahsiyet değil, aynı zamanda pedagojik ve ideolojik yönleriyle de değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir figürdür. Eğitim odaklı şiirleri, estetik boyutunun ötesinde, millî kimlik ve vatanseverlik bilincinin inşasında önemli bir araç olarak öne çıkar.

Bu bağlamda çalışma, şairin okul ve eğitim temalarını ele alan şiirlerini Azerbaycan maarifçilik (aydınlanmacı) geleneği çerçevesinde konumlandırmakta; aynı zamanda bu geleneğin Vahabzade'nin poetikasında nasıl yeniden üretildiğini ve günümüz koşullarında ne şekilde sürdürüldüğünü analiz etmektedir.

Araştırmanın veri tabanını birincil kaynak olarak Bahtiyar Vahabzade'nin şiirleri, ikincil kaynak olarak ise edebiyat eleştirileri, bilimsel makaleler, monografiler ve dönemsel basın materyalleri oluşturmaktadır. Nitel araştırma metodolojisine dayanan bu yaklaşım, şairin eserlerinde aydınlanmacı fikirlerin çok boyutlu olarak anlamlandırılmasına olanak sağlamaktadır.

1. Bahtiyar Vahabzade'nin Şiirlerinde Pedagojik Değer

Bahtiyar Vahabzade'nin eğitim ve okul temalarına verdiği önem, onun aydınlanmacı dünya görüşünün ve pedagojik değerlere olan bağlılığının açık bir göstergesidir. Şair bu yaklaşımı yalnızca şiirlerinde değil, aynı zamanda çeşitli kamuya açık yazılarında ve konuşmalarında da temel ilke olarak ortaya koymaktadır. Onun "Gençlik ve Zaman Üzerine Düşünceler" başlıklı makalesinde bu görüşler şu ifadelerle dile getirilmiştir:

> *"Okul, aile, edebiyat ve sanat; tüm toplum gençleri yüce ideallerle, insani duygularla ve yurttaşlık bilinciyle yaşamaya hazırlamalıdır. İdealler! Manevi eğitimin temel görevinin burada yattığına inanıyorum"* (Vahabzade, 1989, s. 78).

Şairin eserlerinde okul ve eğitim konularına geniş yer verilmesi, onun çocuklar ve gençler için pedagojik ve ideolojik değer taşıyan edebî örnekler sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada esas odak noktası, Vahabzade'nin okul ve eğitim temalı şiirlerinde yer alan temel fikirler ve değerlerdir. "İlk Yol", "Altın Madalya", "İlk Ders", "Okul Yolları", "Öğrenci–Öğretmen", "Yazı Tahtası", "Kitap", "Sana Yüzük Ne Gerek", "Öğretmenim", "Sıra Arkadaşım", "Not", "Alfabe", "Dedemin Adı", "Sesler", "Okul Yolu", "İlk Öğretmenine", "Çanta", "Sınıf–Hayat" gibi şiirleri, şairin eğitime verdiği değeri ve aydınlanmacı bakış açısını yansıtan önemli edebî metinler olarak değerlendirilmektedir.

Prof. Dr. Nizami Ceferov da bu şiirlerin pedagojik önemini vurgulayarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *"B. Vahabzade'nin şiirsel yaratıcılığının (genel olarak edebî yaratıcılığının!) ilk ürünleri, edebiyat bilimciler tarafından daima yüksek değer görmüş; ortaöğretim ders kitaplarında geniş bir şekilde yer almış olan meşhur "Okul Şiirleri"dir"* (Ceferov, 1996, s. 80).

"Okul Şiirleri"ini tematik açıdan üç ana gruba ayırmak mümkündür:

1. Okulun ve eğitimin kutsallığı
2. Öğretmen imgesi ve onun toplumdakı rolü
3. Çalışkanlığın ve başarının önemi

Okulun ve Eğitimin Kutsallığı

Bahtiyar Vahabzade'nin "İlk Yol", "İlk Ders", "Okul Yolları", "Okul Yolu", "Kitap", "Yazı Tahtası", "Alfabe" ve "Sesler" gibi şiirleri, okulu insan yaşamının başlangıç evresi ve manevi gelişimin temel taşı olarak betimlemektedir. Bu şiirsel örneklerde okul kavramı yalnızca fiziksel bir mekân olarak

değil, bireyin şahsiyet olarak biçimlenmesinde önemli rol oynayan kutsal bir kurum olarak sunulmaktadır. Vahabzade'nin eğitime yaklaşımı, aydınlanmacı edebiyat geleneğine dayanarak, okulu geleceğin temeli olarak idealleştirmektedir.

Bu bağlamda, edebi üretimini yalnızca bireysel duyguların aktarımıyla sınırlamayan Vahabzade, şiiri toplumsal bilinç ve manevi gelişim için bir araç olarak kullanmıştır. Araştırmacı Aida Mirzeyeva da bu yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Bahtiyar Vahabzade şiire yüzeysel bir ilgiyle yaklaşmamış, onu sanatının temel ve öncü ifade biçimlerinden birine dönüştürmeyi başarmış; okurları düşündüren birçok değerli edebi sanat örneği ortaya koymuştur"* (Mirzeyeva, 2017, s. 3).

Vahabzade'nin özellikle eğitim temalı şiirlerinde gözlemlenen bu derinlik, onun şiire sadece estetik değil aynı zamanda didaktik ve ideolojik bir işlev yüklediğini ortaya koymaktadır.

Özellikle "Okul Yolları" adlı şiirinde şair, okula giden yolları çocukluk anılarının taşıyıcısı ve manevi yenilenmenin başlangıç noktası olarak simgeleştirmektedir. Şiirin aşağıdaki kıtası bu yaklaşımı somut bir biçimde yansıtmaktadır:

A okul yolları, okul yolları,
Sizi bir an bile unutmadım ben.
Gönlüm bin hasretle titreyip sarsılır
Her defa, her defa geçerken sizden (Vahabzade, 1983, s. 151).

Bu dizelerde "okul yolları" imgesi yalnızca fiziksel bir güzergâhı değil, aynı zamanda şairin geçmişine, çocukluk dönemine ve bilgiye atılan ilk adımlara götüren manevi bir geçidi temsil etmektedir. "Gönlüm bin hasretle titreyip sarsılır" ifadesi, okulun insan hafızasında bıraktığı derin duygusal etkiyi vurgulamakta ve eğitimin bireysel yaşam tarihçesindeki özel konumuna işaret etmektedir.Şiirin devamında ise şu dizelere yer verilmektedir:

Çocukluk günlerim düşer aklıma
Okula götürür beni bu yollar.
O güzel günlerde her küçük anın
Sevinçlerle dolu bir âlemi var! (Vahabzade, 1983, s. 151).

Bu yaklaşım, Vahabzade'nin eğitime yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda ideolojik ve estetik açıdan da büyük değer atfettiğini göstermektedir. Şairin okul temasına yüklediği simgesel anlam, onun aydınlanmacı dünya görüşünü ve bireyin entelektüel gelişimine verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Şair, *"Sesler"* adlı şiirinde okulda öğrenilen harfleri yalnızca fonetik ögeler olarak değil; halkın tarihini, kimliğini ve kültürel hafızasını taşıyan simgeler olarak sunmaktadır. Ana dilin kutsallığı bu şiirde temel fikir olarak öne çıkmaktadır:

Ana yurdumuzu bu seslerle sen
Ruhuna, kalbine nakşedeceksin!(Vahabzade, 1983, s. 171).

Bu dizeler, okulda öğrenilen her sesin yalnızca dil edinimine hizmet etmediğini, aynı zamanda millî ve manevi kimliğin inşasında temel unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Şairin "Tarih, Dil, Gelenek" başlıklı makalesinde şu ifadeler yer almaktadır:*"32 ses! Bunlar sıradan sesler midir? Hayır, doğanın, yerin, göğün, kâinatın bütün sırrı ve hikmeti bu otuz iki seste toplanmıştır. Bu otuz iki ses, insanın kâinata sığmayan arzularının, ideallerinin, duygularının ve düşüncelerinin ifade araçlarıdır"* (Vahabzade, 1989, s.34).

Bahtiyar Vahabzade için eğitim ve okul, yalnızca bilgi edinme sürecinin gerçekleştiği bir alan değil; aynı zamanda millî benliğin şekillendiği ve ideolojik açıdan stratejik öneme sahip bir kurum olduğu görünmektedir.

Şair "Ana Dili" şiirinde de, ana dilini milli kimliğin ve kültürel hafızanın temel sütunu olarak sunar:

Dil açanda ilk defe 'ana' söyleyirik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dersliyimiz (Vahabzade, 1983, s.19).

Burada, ana dili, çocukluktan itibaren şekillenen milli bilincin temel unsuru olarak değerlendirilmektedir. Kamal Camalov ve Sevda Kerimova bu düşünceyi şu şekilde ifade eder: *"Bu şiir şairin yaşam mottosu olarak değerlendirilmelidir. "Ana Dili" bir halkın manevi simgesidir"* (Camalov & Kerimova, 2022).

Bu yaklaşım, Vahabzade'nin "Menim Anam", "Beşik" ve "Latın Dili" gibi diğer eserlerinde de sürdürülen bir düşünsel çizgidir. Şair, dilin ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında annenin, ailenin ve geleneksel değerlerin oynadığı hayati role dikkat çeker. Ana diline duyulan sevgi ve bu dilin korunması ideali, Vahabzade'nin şiirlerinde yalnızca estetik bir mesele değil, aynı zamanda millî kimliğin inşasıyla doğrudan ilişkili bir vatandaşlık görevi olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda, "Beşik Neğmesi" adlı yazısında yer alan şu ifadesi oldukça anlamlıdır: "Layla eşitmeyen, bayatı dinlemeyen uşaq bizim milletden ola bilmez" (Vahabzade, 1989, s. 24). Bu vurguda şair aydınlanma anlayışını yalnızca eğitsel bir süreç olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir çaba olarak ele aldığını göstermektedir.

Bu bağlamda, Vaqif Yusifli'nin şu değerlendirmesi, Vahabzade'nin eğitim anlayışındaki milli yönelimi ve şiirlerinin ideolojik içeriğini doğrudan desteklemektedir: *"Bahtiyar Vahabzade, millî birliğin ve birleşik Azerbaycancılık anlayışının şiirdeki başlıca savunucularından biridir"* (Yusifli, 2015, s. 7).

Bu değerlendirme, şairin edebi üretiminde eğitimi toplumsal ve ideolojik bir sorumluluk çerçevesinde ele aldığını bilimsel bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

Öğretmen İmgesi ve Toplumdaki Rolü

Bahtiyar Vahabzade'nin edebî yaratısında öğretmen imgesi önemli bir yer tutmaktadır. Şairin yaklaşık kırk yıla yakın süren pedagojik faaliyetleri, öğretmen temasını şiirlerinde derinlikli ve anlam yüklü bir biçimde sunmasına olanak sağlamıştır. Vahabzade'ye göre, *"Öğretmen her şeyden önce manevi saflığın timsali olmalıdır. Okulun temel görevi terbiyedir. Demek ki, öğretmen her şeyden önce bir terbiye edicidir; öğrencilerinin aklını, kalbini, karakterini ve dünya görüşünü şekillendirmeli, onlardan onurlu vatandaşlar yetiştirmelidir"* (Vahabzade, 1989, s. 81). Bu yaklaşım, onun eğitim ve maarif temalı şiirlerinin ana düşünce çizgisini oluşturmaktadır.

Nizami Ceferov da bu yaklaşımı destekleyerek şu fikri kullanır:

> *"Okul Şiirleri"nin kahramanlarından biri öğrencilerse, diğeri de ömrünü onlara adamış ak saçlı öğretmenlerdir..."* (Ceferov, 1996, s. 19–20).

Vahabzade'nin "Öğretmenim", "Öğrenci–Öğretmen", "İlk Öğretmenine", "Alfabe Kitabı" gibi şiirlerinde öğretmen; halkın manevi uyanışında yer alan, geleceğin inşasında belirleyici rol oynayan bir figür olarak sunulmaktadır. Şair, öğretmeni yalnızca bilgi aktaran bir kişi olarak değil, aynı zamanda manevi rehberlik yapan bir şahsiyet olarak tasvir etmektedir.

"Alfabe Kitabı" şiirinde öğretmen imgesi şu dizelerle ifade edilmektedir:

Öğretmen! İlginle büyür insan,
Sen akla, olgunluğa kanat verirsin.
Ana dilimizin gür pınarından
Küçük çocuklara su içirirsin(Vahabzade, 1983, s. 23).

Bu dizelerde öğretmen, hem bir aydınlanmacı hem de kültürel mirasın taşıyıcısı olarak betimlenmektedir. Onun emeği yalnızca öğretim faaliyetiyle sınırlı olmayıp, gelecek nesillerin manevi şekillenmesinde oynadığı rol üzerinden de değerlendirilmektedir.

Öğretmen imgesinin toplum için stratejik önemi, ulu önder Haydar Aliyev'in düşüncelerinde de kendini göstermektedir:

> *"Dünyada öğretmenden daha yüksek bir ad tanımıyorum. Her birimizde öğretmenin sıcak yüreğinin bir zerresi vardır... Her birimizin bir öğretmeni vardır ve biz ömrümüz boyunca onun hatırasını saygıyla, minnettarlıkla kalbimizde yaşatırız"* (Aliyev, 2010, s.4).

Klasik dönem aydınlarının eserlerinde de öğretmen ve eğitim motiflerine rastlanmaktadır. Eğer M.E. Sabir, aydınlanma fikirlerini satirik bir üslupla sunuyorsa, Samed Vurğun öğretmeni halkın aydınlanması için mücadele eden bir kahraman olarak tasvir etmektedir. Nigar Refibeylinin şiirlerinde ise öğretmen imgesi, daha çok analık ve hümanizm tonlarıyla yüklenmiştir. Ancak Bahtiyar Vahabzade'nin ayırt edici özelliği, bu imgeleri çağdaş ideolojik çerçevede ve daha sistemli bir şekilde ele almasıdır. Onun sunduğu öğretmen sadece bilgi veren değil, milli kimlik, vatanseverlik ve manevi bütünlüğün taşıyıcısı olan bir kişiliktir.

Bu konuda Nizami Ceferov, haklı olarak şu ifadeyi kullanmaktadır:

"Bahtiyar Vahabzade, on yıllar boyunca hem doğrudan hem de geniş anlamda öğretmen olmuştur - onun karakteri, düşünce tipolojisi öğretmenliği etkilediği gibi, öğretmenlik de kişiliğine etkisiz geçmemiştir" (Ceferov, 1996, s.46).

Bahtiyar Vahabzade'nin aydınlanmacı görüşleri, 19–20. yüzyılın klasik aydınlanma geleneklerinin devamı olmakla birlikte, yeni dönemin toplumsal-siyasi ve pedagojik gerçeklikleriyle sentezlenmiş bir şekilde sunulmaktadır. O, klasiklerin ideolojik-felsefi çizgisini modern edebi ifade araçlarıyla zenginleştirerek aydınlanmayı hem ideolojik hem de estetik değer düzeyinde yenilemektedir. Bu bağlamda, Vahabzade'nin şiiri Azerbaycan aydınlanma geleneğinin hem taşıyıcısı hem de geliştiricisidir.

Çalışkanlığın ve Başarının Önemi

Bahtiyar Vahabzade'nin okul ve eğitim temalı şiirleri yalnızca bilgi ve öğrenme sürecini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda çalışkanlık ve başarı arasında sağlam, manevi temellere dayalı bir ilişki kurar. Bu durum, özellikle "Not" ve "Altın Madalya" gibi şiirlerde daha belirgin ve şiirsel bir biçimde somutlaşmaktadır.

Not defterine bakıyorum senin,
Ah kızım, ne kadar güzel notların var.
Her beşin, her dördün ardında mutlaka
Ne çok emek, ne çok alın teri saklıdır.
Onların her biri birer ışığa dönüşerek
Hayat yolunda sana rehberlik edecek.
Kalbin sevinçten dağlara sığmasa da,
Unutma ki hayatın da kendi değeri vardır.(Vahabzade, 1983, s. 165)

"Not" şiirinde şair, değer kavramını yalnızca matematiksel bir ölçü olarak değil, insanın hayatta geçirdiği yol, karşılaştığı zorluklar ve gösterdiği azimle ilişkilendirir. Böylece, değerlendirme kriteri yalnızca akademik başarılarla değil, kişisel ve manevi mücadeleyle belirlenir.

"Altın Madalya" şiirinde ise başarının elde edilmesi sadece bir sonuç olarak değil, ona giden zor ve azim simgesi olarak sunulmaktadır.

Bak yavrum, aldığın o altın madalya
Emek bahçesinden kopardığın bir çiçektir.
Onun ışığında parlayan gelecek,
Seni her an mutluluğa doğru taşımaktadır. (Vahabzade, 1983, s. 148)

Burada madalya, aynı zamanda manevi tatminin, içsel huzurun bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu yaklaşım, Vahabzade'nin öğrenci imgesini yalnızca okuyan ya da başarıya ulaşan bir birey olarak değil, sosyal sorumluluk taşıyan, emek ve ahlaki değerlere sahip bir model olarak şekillendirdiğini gösterir.

"Sana yüzük ne gerek?" şiirinde ise okul forması sembolik bir anlam taşır ve okumak ve öğrenmek, bireysel süslemelerden daha üstün ve toplum için gerekli bir değer olarak ifade edilir. Bu poetik yaklaşım, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde akademik sonuçlardan çok manevi ve ideolojik yönlerin önemini vurgular. Bu bağlamda ElizadeEsgerlinin şu görüşü özellikle önemlidir:

"Konunun lirik düşüncelerle tasviri, detaylar ve gözlem birliği "Büyük insan", "Benim

arkadaşlarım", "Yeşil çimen", "Günaydın", "Beyaz saçlar", "Yeni şehir", "Okul şiirleri" için karakteristiktir" (Esgerli,2020).

Bu görüşte vurgulanan "detaylar ve gözlem birliği", Vahabzade'nin aydınlatıcı şiirlerinde de kendini gösterir; o, basit bir okul forması ya da değer kavramını derin etik ve pedagojik bir bağlamda sunar. Böylece, onun şiiri estetik açıdan zengin olmanın yanı sıra, pedagojik açıdan da yüksek bir değer taşır.Bahtiyar Vahabzade'nin "emek ve başarı" bağlamındaki poetik betimlemeleri, onun aydınlatıcı duruşunun bir parçası olmanın yanı sıra, eğitimin sosyal ve manevi doğasını ön plana çıkaran örnek bir edebi yaklaşımdır. Bu, şairin eğitime yalnızca bilgi aktarma aracı olarak değil, aynı zamanda bireyin şekillendiği bir alan olarak baktığını kanıtlamaktadır.

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde okul ve eğitim motifleri yalnızca aydınlatıcı değil, aynı zamanda derin manevi, estetik ve ideolojik anlamlar taşımaktadır. Şair bu temayı çeşitli poetik araçlarla sunarak onu hem felsefi hem de duygusal düzeyde işler. Onun eserleri, eğitimin yalnızca bilgi aktarımı değil, insan ve toplum için şekillendirici bir güç olduğunu vurgular.Vahabzade, okulu manevi gelişimin, aydınlanmanın ve geleceğin sembolü olarak sunar. "Işık", "ocak", "yol", "başlangıç" gibi metaforalar, bu kavramların poetik ifadesidir. Topluma rehberlik eden, kendini adayan öğretmen figürü, sıklıkla "şam" (mum) ve "güneş" metaforları aracılığıyla, aydınlatıcı ve özverili bir manevi lider olarak temsil edilmektedir. Okul ve öğretmen motifleri, şairin şiirlerinde derin nostalji, minnettarlık ve saygı duyguları ile eşlik etmektedir. Bu yaklaşım, okuyucuda manevi bir yankı uyandırır ve öğretmene ve eğitime duyulan içten saygıyı yansıtır.Şairin eğitime yaklaşımı didaktik bir içerik taşır. O, bilginin yanı sıra ahlak ve milli değerlerin aşılanmasına da önem verir. Aforizmalar – özlü, etkili ve derin anlamlı cümleler – yazarın aydınlatıcı duruşunu daha da belirgin bir şekilde ifade eder.Vahabzade, şiirlerinde sıkça okul, öğretmen ve öğrenciye doğrudan hitap biçimini kullanır. Bu üslup, şiir metnini etkileşimli hale getirir ve okuyucu ile iletişime olanak tanır.

2. Bahtiyar Vahabzade'nin Eğitim ve Milli Kimlik Konsepti

Bahtiyar Vahabzade'nin eğitim anlayışı, yalnızca bireysel gelişimi hedefleyen bir süreç olarak değil; aynı zamanda milli bilincin, vatan sevgisinin ve kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olarak ele alınır. Onun şiirlerinde okul, hem bilgi aktarımı hem de kimlik inşasının gerçekleştiği kutsal bir mekân olarak kurgulanmaktadır.

Bu çerçevede araştırmaçı AsifeAliyeva'nın şu tespiti son derece anlamlıdır: *"Azerbaycan şiirinin millî renklerle zenginleşmesinde Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinin istisnai bir önemi olmuştur. O, eserlerinin felsefi derinliği, düşünsel yönelimi, dili ve üslubu ile ele aldığı temalar aracılığıyla edebiyatta millî düşüncenin egemen kılınmasına çaba göstermiştir"*(Aliyeva, 2010, s. 10).

Aliyeva'nın bu değerlendirmesi, Vahabzade'nin eğitim, dil, kültür ve tarih kavramlarına verdiği ideolojik ve estetik önemin altını çizer. Şair, dilin ve edebiyatın yalnızca sanatsal öğeler değil; aynı zamanda milli kimliğin taşıyıcıları olduğunu vurgular. Ona göre, bir halkın millet statüsünü kazanabilmesi için kendi tarihini, kültürünü ve dilini tanıması ve yaşatması gerekir. Bu bağlamda eğitimin, sadece bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal aidiyetin inşasını da kapsadığı görülmektedir.

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde vatanseverlik, en belirgin temalardan biri olarak öne çıkar. Özellikle "Azerbaycan" ve "Biz Vatan için doğulduq" gibi şiirlerinde, vatan kavramı yalnızca fiziki bir coğrafya değil; aynı zamanda tarih, dil, kültür ve maneviyatla iç içe geçmiş çok katmanlı bir değer olarak sunulmaktadır. Şairin bu yaklaşımı, eğitimi vatan sevgisinin inşasında temel bir araç olarak görmesiyle doğrudan ilişkilidir.

O, "Azerbaycan" şiirinde şöyle seslenir:

Vatan aşkı her aşkdan ezeldir,
Benim elim, benim dilim güzeldir (Vahabzade, 1974, s.40).

Bu dizeler, vatan sevgisinin Vahabzade'nin şiir anlayışında en eski ve en yüce aşk olarak konumlandığını ve millî kimliğin temel unsurları olan "el" (yurt) ve "dil" ile bütünleştiğini açık biçimde ortaya koyar.

Esmira Fuadfikrini şu sözlerle açıklar: *"Onun (Bahtiyar Vahabzade kastedilmektedir) için vatan, her şeyden önce, bağrında barındırdığı insanların tarihi, dili, dini, kültürü, edebiyatı, gelenek-görenekleri, müziği ve ruhsal dünyası – yani maneviyatıdır"*(Esmira Fuad, 2019, s. 67).

Bu yaklaşım, sadece şiirlerinde değil; "Beşik Neğmesi" gibi deneme ve gazetecilik yazılarında da geniş bir şekilde işlenmiştir.Bu bağlamda, Vahabzade'nin "Gerçeğin Diliyle" başlıklı makalesinde dile getirdiği şu sözler, onun edebiyatı bir hakikat aracı ve toplumsal sorumluluk alanı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır:

> *"Edebiyat, toplumun aynasıdır. Türü ne olursa olsun, eğer bir eser toplumdaki gerçekleri doğru ve dürüst bir şekilde yansıtmıyorsa, demek ki kendi temel işlevini yitirmiştir"* (Vahabzade, 1989, s. 82).

Bu alıntı, Vahabzade'nin sanatı yalnızca estetik değil, aynı zamanda ahlaki ve ideolojik bir görev olarak değerlendirdiğini; özellikle Sovyet dönemi gerçeklikleriyle yüzleşme ve toplumsal kimliği koruma çabasında edebiyatı etkin bir araç olarak konumlandırdığını göstermektedir.Akademik İsa Habibbeyli, Vahabzade'nin bu yönünü şu sözlerle açıklamaktadır: *"Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan edebiyatının millî poetik istiklalnamesinin kudretli kurucularından biridir"* (Habibbeyli, 2010, s. 114).

Bahtiyar Vahabzade'nin şiirlerinde Türk dünyasına ilişkin temalar, yalnızca duygusal bir aidiyet hissi değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve ideolojik bir birlik arayışının ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Şairin "Azerbaycan–Türkiye", "Haqqı Yox", "Atatürk", "İstanbul" ve "Müsavat" gibi şiirleri, Azerbaycan ile Türkiye arasında ortak bir kimlik ve kültürel mirasa dayalı bağları vurgulamaktadır. Özellikle "Haqqı Yox" şiirindeki şu dizeler:

> *Yad elinde taptanırken şeref, şan,*
> *Türkün Türkleedavete hakkı yok*(Vahabzade, 1983, s.57).

Şiir Türk dünyasının birlik ruhunu ve iç dayanışma idealini güçlü bir biçimde yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, Ziya Gökalp, Hüseyin Nihal Atsız ve Ahmed Cevad gibi önde gelen Türkçü düşünürlerin fikir dünyasıyla örtüşmektedir.Bu bağlamda, Vahabzade yalnızca bir edebiyatçı değil; aynı zamanda Türk dünyasının kültürel ve ideolojik bütünlüğünü savunan bir düşünce önderidir. Onun şiirleri, millî ruhun korunması, tarih bilincinin canlı tutulması ve Türk kimliğinin kolektif hafızada yer etmesi açısından edebî bir manifesto niteliği taşımaktadır.

Sonuç

Bahtiyar Vahabzade'nin eğitime, dile ve milli kimliğe yaklaşımı, klasik aydınlanma geleneklerinin bir devamı olmanın yanı sıra, bu fikirlerin modern dönemin sosyal ve siyasi gerçeklikleriyle birleşerek yeni bir anlam kazandığı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Onun eserleri, Azerbaycan şiirinde hem sanatsal-estetik, hem de ideolojik-pedagojik bir hattın önemli örneklerindendir. Vahabzade, çocuklar için yazdığı şiirleriyle, milli değerlerin oluşmasına, vatandaşlık sorumluluğunun aşılanmasına ve aydınlanma fikirlerinin canlı şekilde yayılmasına hizmet etmektedir.

Bahtiyar Vahabzade'nin okul ve eğitim üzerine yazdığı şiirler, Azerbaycan aydınlanma geleneğinin bir devamı olarak değerlendirilmektedir. Şairin şiirlerinde eğitim, öğretmen ve emek kavramları yüksek değerler olarak sunulmakta, vatandaşlık ve milli kimlik meselelerine derin bir vurgu yapılmaktadır. Onun eserleri, sadece çocuklar için değil, tüm topluma hitap eden önemli ideolojik ve manevi mesajlar taşımaktadır. Vahabzade'nin okul ve eğitimle ilgili şiirleri, kendi içinde, milli bilincin ve kültürel mirasın korunması, gelecek nesillerin eğitimi ve terbiyesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Vahabzade'nin yaratıcılığında Türk birliği, dil ve kültürün korunması fikirleri önemli bir yer tutmaktadır. Onun şiirleri, yalnızca Azerbaycan'ı değil, tüm Türk dünyasının ortak değerlerini yaymakta ve millî ruhun sanatsal ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Almemmedova, S. (2010). *Bahtiyar Vahapzade şiirinin dili*. Bakü: Bilim Yayınları.

Camalov, K., & Kerimova, S. (2022). Bahtiyar Vahapzade'nin eserlerinde ana dili ve dil eğitimi meseleleri. *Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, (2), 60–70.

Ceferov, N. (1996). *Bahtiyar Vahapzade*. Bakü: Azerbaycan Yayınları.

Esmira, F. (2019). *Turan'ın ölümsüz şairi: Bahtiyar Vahapzade*. Bakü: Bilim ve Eğitim Yayınları.

Aliyev, H. (2010, 10 Aralık). *Azerbaycan Öğretmeni*, s. 4.

Aliyeva, A. B. (2010). *Vahapzade'nin edebi mirası*. Bakü: Turan Evi.

Esgerli, Elizade. (2020). Bahtiyar Vahapzade şiirinin sırrı. https://science.gov.az/az/news/open/14068

Habibbeyli, İ. (2010). Millî İstiklal Şairi Bahtiyar Vahapzade. Erdem(57), 101-114.

Mirzeyeva, A. (2017). *Bahtiyar Vahapzade'nin şiirinde bağımsızlık düşüncesi* [Doktora tezi, AAK].

Vahabzade, B. (1974). *Seçilmişeserleri* (Cilt 1). AzerbaycanNeşriyatı.

Vahapzade, B. (1983). *Seçilmiş eserleri* (Cilt I: 1944–1965). Bakü: Yazıçı Yayınları.

Vahapzade, B. (1989). *Gelin açık konuşalım...* (Makaleler derlemesi). Bakü: AzerNeşr.

Yusifli, V. (2015, 17 Şubat). Şiirimizin Bahtiyarı. *Adalet Gazetesi*, s. 7.

Öğretmene dair şiirler. (t.y.). https://tehsil.com.az/mu%C9%99llim%C9%99-aid-seir/

REHBER ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN YAŞADIĞI PSİKOSOSYAL SORUNLAR VE ÇOCUK EDEBİYATI İLE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Murat ELÇİ*

Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ**

Özet

Bu araştırmada, okullarda rehber öğretmenlerin karşılaştıkları en yaygın sorunların belirlenmesi, sorun odaklı çocuk edebiyatı hakkındaki farkındalık düzeylerinin saptanması ve bibliyoterapi yönteminde çocuk edebiyatının ne ölçüde kullandıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı 26 devlet okulunda görev yapan rehber öğretmenlerle yürütülmüştür. Araştırma nitel ağırlıklı betimsel bir çalışma olup veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış bir veri toplama formu kullanılmıştır. Formda rehber öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar, sorun odaklı çocuk edebiyatı hakkında bilgi düzeyleri ve bu tür eserleri bibliyoterapi sürecinde kullanma durumlarına ilişkin sorular yer almıştır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde dağılımlarıyla çözümlenmiştir. Bulgular, rehber öğretmenlerin öğrencilerinde en sık rastladıkları problemin akran zorbalığı olduğunu, bunu sırasıyla ayrılan ebeveynler, şiddet, göç adaptasyonu ve engellilik gibi sorunların izlediğini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu sorun odaklı çocuk edebiyatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu eserleri bibliyoterapi amacıyla tanımadıklarını ya da kullanamadıklarını belirtmiştir. Çalışma sonucunda, akran zorbalığı farkındalığını artırmak ve öğrencilerin duygusal gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla sorun odaklı çocuk edebiyatı ürünlerinin rehberlik süreçlerinde daha sistematik biçimde kullanılmasının yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, rehber öğretmen, sorun odaklı çocuk edebiyatı, bibliyoterapi, empati.

PSYCHOSOCIAL PROBLEMS EXPERIENCED BY MIDDLE SCHOOL STUDENTS AND SOLUTIONS THROUGH CHILDREN'S LITERATURE IN THE CONTEXT OF GUIDANCE COUNSELORS' VIEWS

Abstract

This study aims to identify the most common problems faced by school counselors, determine their levelof awareness regarding problem-centered children's literature, and examine the extent to which they usebibliotherapy as an educational method. The research was conducted with guidance counselors workingin 26 public schools affiliated with the Ministry of National Education in the Küçükçekmece district ofIstanbul. The study employed a qualitative descriptive design, and data were collected using a semi-structured data collection form developed by the researcher. The form included questions about theproblems encountered by counselors, their familiarity with problem-centered children's books, and theiruse of these works within bibliotherapy practices. Data were analyzed through frequency and percentagedistributions. The findings revealed that peer bullying is the most common issue encountered bycounselors, followed by problems such as parental separation, violence, migration-related adaptation,and disability. Most participants reported that they had limited knowledge of problem-centeredchildren's literature and were not able to use these works as bibliotherapeutic materials in their guidancepractices. The study concludes that integrating problem-centered children's literature into schoolcounseling programs could contribute to enhancing peer bullying awareness and supporting students'emotional development.

Keywords: Peer bullying, guidance counselor, problem-centered children's literature, bibliotherapy, empathy.

* Millî Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni, İstanbul, elcimurat.97@gmail.com

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, nkarakus@yildiz.edu.tr

Giriş

Bibliyoterapi, bireyin yaşadığı ya da tanıklık ettiği güçlükleri fark etmesine ve bu güçlüklerle baş etmede yeni yollar geliştirmesine imkân tanıyan bir yaklaşım olarak tanımlanır (Öner, 2007). Bu doğrultuda bibliyoterapi salt bir okuma etkinliği değil; duygusal farkındalığı, empatiyi ve problem çözme kapasitesini geliştiren çok katmanlı bir süreçtir. Okuma edimi, bireyin kişilik oluşumunu, değer dünyasını ve düşünme biçimini derinden etkileyen güçlü bir öğrenme alanı sunar (Sever, 2004). Bu çerçevede okurların metindeki karakterlerle özdeşim kurarak kendi deneyimlerini yeniden gözden geçirmeleri, alternatif bakış açıları geliştirmeleri ve yaşadıkları sorunlara yeni çözüm yolları üretmeleri mümkün hâle gelir (Karagöz, 2015). Ayrıca bibliyoterapi; okur ile metin arasında duygu, karakter, mekân ve zaman düzeylerinde kurulan özdeşimlerin, bunu izleyen katarsis (arınma) deneyimiyle derinleşmesi ve bu yaşantının genellenerek bireyin sorunlarıyla tek başına olmadığını fark etmesine imkân sağlaması yoluyla iyileşme ve iyi oluşu hedefleyen bir yaklaşım olarak da açıklanmaktadır (Deniz, 2020). Okuma eğitimi bağlamında ise bibliyoterapi uygulamaları, dört temel dil becerisinden okuma başlığı altında yer alan eleştirel okuma ve yönlendirilmiş okuma alt kategorileri içinde konumlandırılabilir (Taş, 2019).

Ortaokul yılları, öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal açılardan hızla dönüştükleri; bireysel ve çevresel çok sayıda zorlukla karşılaştıkları bir gelişim dönemidir (Yakar ve Yılmaz, 2018). Ergenliğe geçişle birlikte kimlik arayışının belirginleşmesi, akran ilişkilerinde çatışmaların artması ve duygudurum dalgalanmalarının sıklaşması, nitelikli rehberlik ihtiyacını yükseltmektedir. Bu süreçte rehber öğretmenler, öğrencilerin yaşadıkları sorunların görünür kılınması, tanımlanması ve çözümüne destek sunulması bakımından kilit bir işlev üstlenir. Sınıf içi uygulamalar açısından bakıldığında, bibliyoterapinin öğrenci–öğretmen etkileşimini güçlendirdiği; olası çatışmaları ve problem davranışları azalttığı, iş birliğine dayalı çalışmayı ve hoşgörü iklimini desteklediği; ayrıca eleştirel düşünme/okuma ile yaratıcı düşünme becerilerinin etkinleşmesine katkı sunduğu belirtilmektedir (Lucas &Soares, 2013; akt. Şahin, 2019).

Edebi metinler, öğrencilerin karşılaştıkları güçlükleri dolaylı yoldan deneyimlemelerine olanak sağlayarak empati ve öz-farkındalıklarını artırır; aynı zamanda problem çözme becerilerinin gelişimine katkıda bulunur. Öğrenciler, metinlerde kendi yaşantılarıyla benzeşen durumlara rastladıklarında yalnız olmadıklarını sezer ve farklı çözüm seçeneklerini değerlendirme fırsatı bulurlar. Bu durum, nitelikli edebî ürünlerin yalnızca estetik değer taşımadığını, aynı zamanda terapötik bir araç işlevi de görebileceğini göstermektedir (Bolat, 2010). Öte yandan, ortaokul ve lise çağındaki gençlerin tür tercihlerinin en yüksekten düşüğe doğru macera ve fantastik romanlar, seriler, korku ve polisiye romanlar, ardından hikâyeler, felsefi ve gezi yazıları ile şiir, sonrasında ise bilimsel ve klasik eserler şeklinde sıralandığı bildirilmektedir (Güneş, 2010). Bu tercih profili, bibliyoterapi uygulamalarında tür seçiminin önemine de işaret etmektedir.

Son yıllarda, çocukların karşılaşabilecekleri duygusal, sosyal ve etik temaları işleyen, estetik açıdan nitelikli eserlerin sayısı artmıştır. Ancak bu eserlerin eğitsel ve duygusal işlevlerinin yerinde anlaşılabilmesi için öğretmenlerin ve ebeveynlerin konuya ilişkin bilinçlenmesi ve gerektiğinde uzman rehberliğinden yararlanması önem taşımaktadır (Kapusızoğlu ve Baş, 2023). Bununla bağlantılı olarak, bireyin çevresindeki okuma olanakları ve bu olanakları şekillendiren sosyal-kültürel faktörler, kişinin yaşamını doğrudan etkileyerek eğitim-öğretim süreçlerine yön vermektedir (Arıcı, 2016).

Bu araştırma, İstanbul ili Küçükçekmece ilçesindeki ortaokullarda görev yapan rehber öğretmenlerin görüşlerinden hareketle, öğrencilerin en sık karşılaştıkları sorun alanlarını belirlemeyi ve bu sorunların çözümünde sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerinin potansiyel rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, rehber öğretmenlerin sorun odaklı çocuk edebiyatı ürünlerini ne ölçüde tanıdıklarını ve bibliyoterapi süreçlerinde bu eserlerden nasıl yararlandıklarını inceleyen multidisipliner bir araştırmadır. Araştırma, Rehberlik ve Türkçe Eğitimi disiplinlerini bir araya getirerek öğrencilerin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişim süreçlerine bütüncül bir bakış kazandırmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı temelinde desenlenmiş bir durum çalışmasıdır. Creswell'e

(2021) göre durum çalışması, araştırmacının belirli bir olguya veya sınırlı bir duruma ilişkin çoklu veri kaynaklarından yararlanarak derinlemesine bilgi topladığı, elde ettiği verileri bağlamsal olarak analiz ettiği ve duruma özgü temalar geliştirdiği bir nitel araştırma desenidir. Bu doğrultuda çalışmada, rehber öğretmenlerin sorun odaklı çocuk edebiyatı ve bibliyoterapi kavramlarına ilişkin farkındalıkları ile bu tür eserleri eğitim süreçlerinde ne ölçüde kullandıkları incelenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet ortaokullarında görev yapan 26 rehber öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılar, belirli ölçütler gözetilerek amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış veri toplama formu aracılığıyla toplanmıştır. Formda, rehber öğretmenlerin öğrencilerin okul ortamında en sık karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri alınmıştır. Ayrıca öğretmenlerin sorun odaklı çocuk edebiyatı hakkındaki bilgi düzeyleri, bibliyoterapiye yönelik farkındalıkları ve bu tür eserleri eğitim ortamlarında kullanma durumları belirlenmiştir.

Elde edilen veriler, betimsel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Katılımcı yanıtları temalar altında toplanmış; bulgular frekans dağılımları, tablolarla desteklenmiştir. Analiz sürecinde nitel veriler sayısal eğilimlerle birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırma süreci etik ilkelere uygun biçimde yürütülmüş, katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş ve veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.Bu bildiri, araştırmacı tarafından yürütülen yüksek lisans tezinin veri setinden üretilmiştir. Bulgular bildiri formatına uyarlanarak yeniden yapılandırılmış olup araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak sunulmuştur.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen veriler, rehber öğretmenlerin görüşlerinden hareketle analiz edilmiş ve belirlenen temalar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bulgular, araştırmanın amacıyla paralel biçimde, öğretmenlerin ortaokul öğrencilerinde en sık gözlemledikleri sorunlar, sorun odaklı çocuk edebiyatına yönelik farkındalık düzeyleri, bu tür eserleri rehberlik sürecinde kullanma durumları ve alana ilişkin önerileri başlıkları altında sunulmuştur. Veriler, betimsel içerik analizi sonuçları temel alınarak tablolar, frekanslar ve nitel yorumlarla desteklenmiştir.

1. Ortaokul Öğrencilerinde Görülen Sorunlar

Araştırmada rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu, öğrencilerin en çok zorlandıkları alanın akran zorbalığı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %92,3'ü (n=24) öğrenciler arasında sözel, sosyal veya dijital zorbalık olaylarının sık yaşandığını ifade etmiştir. Bunun dışında yalnızca birer öğretmen ayrılan ebeveynler (%3,8) ve göç/adaptasyon sorunları (%3,8) seçeneklerini işaretlemiştir.

Tablo 1. *Öğrencilerin En Çok Zorlandıkları Sorun Alanlarının Frekans ve Yüzde Dağılımı*

Sorun Türü	f	%
Akran zorbalığı	24	92,3
Ayrılan ebeveynler	1	3,8
Göç / adaptasyon sorunları	1	3,8
Birinci dereceden yakını kaybetme	0	0,0
Engellilik / hastalık	0	0,0
Şiddet	0	0,0
Doğal afetler	0	0,0

Bulgular, ortaokul öğrencilerinin en çok akran ilişkilerinden kaynaklanan güçlüklerle karşılaştıklarını göstermektedir. Rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu, zorbalığın yalnızca fiziksel değil; sözel, sosyal ve dijital biçimlerde de yaşandığını vurgulamıştır. Bu durum, öğrencilerin duygusal güvenlik ve aidiyet ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığını ve okul ortamında bu sorunlardan öğrencinin psikolojisinin olumsuz etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla, rehberlik hizmetlerinin önleyici çalışmalarla bu alana yoğunlaşması gerektiği söylenebilir.

2. Rehber Öğretmenlerin Akran Zorbalığı Dışında Karşılaştıkları Öğrenci Sorunlarına İlişkin Dağılım

Araştırmanın ikinci alt probleminde rehber öğretmenlere, öğrencilerin akran zorbalığı dışında en sık karşılaştıkları sorunların neler olduğu sorulmuştur. Elde edilen veriler, öğrenci sorunlarının sadece okul ortamıyla sınırlı kalmadığını; aile yapısı, sosyal çevre ve psikolojik etmenler gibi dış faktörlerin de öğrencilerin yaşamını etkilediğini ortaya koymuştur. Katılımcılardan elde edilen frekans dağılımları Tablo 2'desunulmuştur.

Tablo 2. *Öğrencilerin Akran Zorbalığı Dışında Karşılaştıkları Sorunların Frekans ve Yüzde Dağılımı*

Sorun Türü	f	%
Ayrılan ebeveynler	17	65,4
Şiddet	14	53,8
Göç adaptasyon sorunu	3	11,5
Birinci dereceden yakın kaybı	3	11,5
Bir işte çalışan öğrenciler	2	7,7
Engellilik veya hastalık	2	7,7
Doğal afetler	1	3,8

(Kaynak: Araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış form verilerinden elde edilmiştir.)

Rehber öğretmenlerin akran zorbalığı dışında en sık karşılaştıkları sorunun ayrılan ebeveynler (%65,4) olduğu görülmektedir. Bu bulgu, aile yapısındaki değişimin öğrencilerin psikososyal uyumunu doğrudan etkileyen temel bir değişken olduğunu göstermektedir. Şiddet olgusunun ikinci sırada yer alması (%53,8), öğrencilerin yalnızca aile içi çatışma veya çevresel risk faktörlerine değil; aynı zamanda güvenlik ve duygusal bütünlüklerini tehdit eden travmatik yaşantılara da maruz kaldıklarına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra göç ve uyum güçlükleri ile yakın kaybı yaşantısı gibi duygusal dayanıklılığı zorlayan faktörlerin de öğrencilerin önemli bir bölümünü etkilediği görülmektedir (%11,5). Bir işte çalışan öğrenciler (%7,7) ve engellilik ya da kronik hastalık durumuna sahip öğrenciler (%7,7) ise eğitime erişim ve sürdürülebilir öğrenme süreçleri açısından risk altındaki grupları oluşturmaktadır. Bu durum, bazı öğrencilerin ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle dezavantajlı konumda olduklarını ve bu nedenle okul temelli rehberlik hizmetlerinin koruyucu–önleyici boyutunun güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatına İlişkin Farkındalıkları

Araştırmada rehber öğretmenlere "Sorun odaklı çocuk edebiyatı kitaplarından haberdar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların %46,2'si bu tür kitaplardan haberdar olmadığını, %38,5'i kısmen haberdar olduğunu, yalnızca %15,4'ü ise bu tür kitaplardan haberdar olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3. *Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatına İlişkin Farkındalık Düzeyleri*

Yanıt	f	%
Sorun odaklı çocuk kitaplarından haberdar olanlar	4	15,4
Sorun odaklı çocuk kitaplarından haberdar olmayanlar	12	46,2
Sorun odaklı çocuk kitaplarından kısmen haberdar olanlar	10	38,5

Elde edilen bulgular, rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sorun odaklı çocuk edebiyatı kavramı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Katılımcıların yalnızca %15,4'ünün bu tür eserleri tanıdığını ifade etmesi, bibliyoterapi sürecinde sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerinin henüz yaygınlaşmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte %38,5'lik bir kesimin "kısmen haberdar" olduğunu belirtmesi, kavrama yönelik farkındalığın gelişmeye açık olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, rehberlik ve Türkçe eğitimi alanlarının iş birliğiyle sorun odaklı çocuk edebiyatına dayalı farkındalık çalışmalarının artırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

4. Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Eserleri Kullanma Durumu

Araştırmanın bu bölümünde, rehber öğretmenlerin sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerinden haberdar olan kısmının, bu kitapları öğrencilerin sorunlarını çözmede kullanıp kullanmadıkları incelenmiştir. Bulgulara göre, katılımcıların yalnızca %3,8'i bu kitaplardan yararlandığını, büyük çoğunluğunun (%96,2) ise bu tür eserleri öğrencilerin sorunlarını çözmede kullanmadığını belirtmiştir.

Tablo 4. *Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatı Eserlerini Sorun Çözmede Kullanma Durumu*

Yanıt	f	%
Sorun odaklı çocuk kitaplarını sorun çözmede kullananlar	1	3,8
Sorun odaklı çocuk kitaplarını sorun çözmede kullanmayanlar	25	96,2

Elde edilen bulgular, rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerini rehberlik sürecinde etkin biçimde kullanmadığını göstermektedir. Katılımcıların %96,2'sinin bu tür kitaplardan yararlanmadığını belirtmesi, bibliyoterapi sürecinde sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerinin henüz yeterince yaygınlaşmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, rehber öğretmenlerin konuya ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılması gerektiğini ve bu eserlerin rehberlik etkinliklerine sistematik biçimde dâhil edilmesinin önemini göstermektedir.

5. Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatı Eserlerini Öğrenci Sorunlarının Çözümünde Kullanma Durumu

Bu bölümde, rehber öğretmenlerin sorun odaklı çocuk edebiyatı eserlerini öğrenci sorunlarının çözümünde kullanma durumlarına ilişkin bulgular sunulmuştur. Veriler, "Eğer haberdarsanız, bu kitapları öğrencilerin sorunlarını çözmede kullanıyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlar üzerinden betimsel analiz ile nicel olarak (f, %) ve nitel içerik analizi çerçevesinde kodlanarak çözümlenmiştir. Elde edilen yanıtlar doğrultusunda kullanım durumları "kullanım yok", "edebî olmayan materyal kullanımı (psiko-eğitim/rehberlik içerikleri)" ve "sorun odaklı edebî eser kullanımı" kodları altında toplanmış; frekans ve yüzde değerleri Tablo 5'tegösterilmiştir.

Tablo 5. *Rehber Öğretmenlerin Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatı ile İlgili Uygulama Türleri (Kodlar)*

Kod / Yanıt Türü	Açıklama	f	%
Kullanım yok	Sorun odaklı edebî eserleri öğrencilerle çalışmalarda hiç kullanmıyor	23	88,5
Edebî olmayan materyal kullanımı (psiko-eğitim / rehberlik içerikleri)	Edebî metin yerine kişisel gelişim veya psiko-eğitsel kaynaklara yönelme	2	7,7
Sorun odaklı edebî eser kullanımı	Öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimine destek olmak amacıyla tematik çocuk kitaplarından yararlanma	1	3,8

Bulgular, rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğunun sorun odaklı edebî eserleri **henüz uygulamalarına dâhil etmediğini**göstermektedir (Hayır %88,5). Edebi olmayan materyal bildiren sınırlı sayıdaki katılımcı arasında ise **edebî metin yerine psiko-eğitsel/rehberlik içeriklerine yönelim** eğilimi dikkat çekmektedir; doğrudan **edebî metni**bibliyoterapik amaçla kullananların oranı **çok düşüktür**. Bu dağılım, okul rehberlik hizmetlerinde **edebiyat temelli müdahalelerin tanınması, seçimi ve uygulanması** konusunda destek ihtiyacına işaret etmektedir. Uygulamaya dönük olarak, sorun alanlarına göre **doğrulanmış eser listelerinin**paylaşılması, kısa**süreli hizmet içi eğitimlerin** (metin seçimi, yönlendirilmiş okuma, görüşme soruları, etik) planlanması ve (**Türkçe eğitimi–Rehberlik** iş birliğiyle örnek **bibliyoterapi oturum şablonlarının** geliştirilmesi, kullanım düzeyini ve niteliğini artırmaya yönelik somut adımlar olarak önerilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları, akran zorbalığı dışındaki öğrenci sorunları arasında ayrılan ebeveynler ve şiddetin öne çıktığını; göç ve uyum güçlükleri, birinci dereceden yakın kaybı, bir işte çalışma ve engellilik/hastalık temalarının ise daha düşük oranlarla da olsa rehberlik başvurularında yer aldığını göstermektedir. Araştırmada ayrılan ebeveynler (%65,4, n=17) ve şiddet (%53,8, n=14) en sık karşılaşılan öğrenci sorunları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra göç ve uyum güçlüğü ile birinci dereceden yakın kaybı %11,5 (n=3), çalışma ve engellilik/hastalık %7,7 (n=2) ve özellikle son yıllarda toplumsal etkileri artan doğal afet deneyimi %3,8 (n=1) oranında raporlanmıştır**.** Bu dağılım, öğrencinin okul içindeki davranış ve uyum örüntülerinin yalnızca sınıf içi süreçlerle açıklanamayacağını; aile yapısındaki değişimler, sosyoekonomik koşullar ve çevresel risklerin belirleyici rol oynadığını düşündürmektedir. Okul temelli psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin bu çok boyutlu yapı içinde koruyucu–önleyici çalışmaları güçlendirmesi, aile ile iş birliğini sistematik hale getirmesi ve risk altındaki grupları erken tanıma mekanizmalarını geliştirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sorun odaklı çocuk edebiyatının kullanımına ilişkin veriler, rehber öğretmenlerin önemli bir kısmının edebiyat temelli müdahaleleri henüz uygulamalarına dâhil etmediğini ortaya koymaktadır. Oysa literatür, okuma temelli bu sürecin okurda duygusal yankı oluştururken aynı zamanda bilişsel süreçlerde de değişim yarattığını göstermektedir (Cornett&Cornett, 1980; Gladding&Gladding, 1991, akt. Taş, 2019, s. 13). Katılımcıların %88,5'i sorun odaklı edebî eserleri hiç kullanmadığını, %7,7'si edebî olmayan psiko-eğitsel/rehberlik içeriklerine yöneldiğini, yalnızca %3,8'i ise doğrudan edebî metni bibliyoterapik amaçla kullandığını bildirmiştir. Kısmi kullanım bildiren az sayıdaki katılımcı arasında edebî metinler yerine psiko-eğitsel/rehberlik içeriklerine yönelim eğilimi dikkat çekmektedir; doğrudan edebî metnin bibliyoterapik amaçla kullanıldığı örneklerin sınırlı oluşu, alan bilgisinin, uygun metin seçiminin ve oturum yapılandırmasının uygulamada daha fazla desteklenmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, tekil de olsa doğrudan edebî metin kullanımının raporlanması, uygun tematik eşleşme, yaş düzeyi uyumu ve etik ilkeler gözetildiğinde yaklaşımın uygulanabilir ve potansiyel olarak etkili olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca gençlerin yaşadığı problemlerin ele alınmasında Türkçe

dersinin işlevsel bir zemin sunabileceğine ilişkin bulgular, edebiyat temelli müdahalelerin öğretim süreciyle bütünleştirilebileceğini düşündürmektedir (Topuzkanamış& Uysal, 2010). Sonuç olarak, sorun odaklı edebî eserlerin bibliyoterapi çerçevesinde etkili biçimde kullanılabilmesi için rehber öğretmenlere uygun eser seçimi, metin temelli görüşme teknikleri ve uygulama ilkeleri konusunda mesleki gelişim desteği sunulması; yaş ve tema eşleşmesine uygun örnek metin havuzlarının paylaşılması ve uygulama örüntülerinin kurumsallaştırılması önerilmektedir. Çalışmanın genel yaklaşımı, okul temelli rehberlik uygulamalarında sorun odaklı çocuk edebiyatının etkili ve sistematik biçimde kullanılabilmesinin, psikolojik danışman ve Türkçe eğitimi uzmanlıklarını bir araya getiren multidisipliner bir bakışla mümkün olabileceğini ortaya koymakta; öğrenci ihtiyaçlarına duyarlı bütüncül bir modelin geliştirilmesi gereğini göstermektedir.

Kaynakça

Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk edebiyatı ve kültürü*. Pegem Akademi.

Baş, B., &Kapusızoğlu, F. (2023). Sorun odaklı çocuk edebiyatına farklı açılardan bakmak: Genetik, metinden metine, biçimsel, dönüşümsel ve sosyokültürel eleştiri. *Türkbilig*, 2023(46), 153–170.

Bolat, A. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin bilişsel ve duyuşsal becerileri açısından Türkçe dersi öğretim araçları* (Yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cornett, C. E., &Cornett, C. F. (1980). *Bibliotherapy: Therightbook at theright time*. Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitativeinquiry&researchdesign: Choosingamongfiveapproaches* (2nd ed.). Sage.

Deniz, K. (2020). Bir İyileştirici Olarak Çocuk Edebiyatı. İçinde E. N. Tiryaki & B. Uysal (Ed.), *Çocuk edebiyatı* (ss. 185–202). Nobel Yayıncılık.

Gladding, S. T., &Gladding, C. (1991). TheABCs of bibliotherapyforschoolcounselors. *School Counselor*, 39(1), 7–13.

Güneş, F. (2010). Okuma kültüründe okuma ilgisi ve kitap seçiminin önemi ile ekran okuma alışkanlığı. *Okuma Kültürü ve Söz Varlığının Geliştirilmesi Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.

Karagöz, B. (2015). Kendilik değerini koruma bağlamında çocuk edebiyatı eserlerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 486–493.

Lucas, C. V., &Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tooltopromotechildren'spsychologicalwell-being. *Journal of PoetryTherapy: TheInterdisciplinaryJournal of Practice, Theory, ResearchandEducation*, 26(3), 137–147.

Öner, U. (2007). Bibliyoterapi. *Çankaya UniversityJournal of ArtsandSciences*, 7, 133–150.

Sever, S. (2004). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.

Şahin, G. (2019). *Bibliyoterapiye dayalı okuma programının benlik algısı ve eleştirel okuma düzeyine etkisi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Taş, H. (2019). *Bibliyoterapi tekniğinin üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin okumaya yönelik tutum ve problem çözme becerisine etkisi* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi.

Topuzkanamış, E., & Uysal, B. (2011). Bibliyoterapi ve Türkçe eğitimi. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 884–890). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Yılmaz, O., & Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29–42.

MEMMEDELİ SIDKI'NIN PEDAGOJİK FAALİYETLERİ VE EDEBİ YARATICILIĞI

Doç. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA[1]

Xülasə

Bu elmi məqalədə Məmmədəli Sidqininyaradıcılığının müəyyən bir sahəsi olan hekayə janrında yazdığı, uşaq ədəbiyyarına aid olan əsərləri araşdırılmış və təhlil edilmişdir. Onu da qeyd edim ki, Eynəli bəy Sultanovun yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatına aid olan əsərlər ilk dəfə olaraq bu istiqamətdə tədqiqata cəlb olunmuş və sistemli şəkildə təhlil olunaraq elmi mühitə təqdim edilir **.** Məmmədəli Sidqininatasının (görkəmli maarifcipedaqoqMəmməd Tağı Sidqinin)ideyalarını davam etdirərək maarif, mətbuat, ədəbiyyat, mədəniyyət sahəsində diqqətəlayiq işlər görmüşdü. Uşaq ədəbiyyatına xidmət edən biri-birindən dəyərli əsərlər yazmışdır. Bunlardan "Məktəbə gec gələn şagird", "Bədnəfs uşaq", "Calışqan məktəb şagirdi", "Dərsə həvəsi olmayan şagird", "Bu da bir pis şagird", "Mütaliə sevən Əhməd", "Cümə günləri" kimi öyüdnamələrin müəllifidir.Onun pedaqoji fəaliyyəti, mətbuat sahəsində calışdığı dövr, teatrımızın inkişafı istiqamətində gördüyü işlər, xeyli rəsmi və publisist xarakterli materialların dilimizə cevirməsi və mətbuatda cap etdirməsi, müxtəlif şəxsiyyətlər haqqındaqiymətli məqalə və xatirələr yazması nəhayət ibrətamiz,nəsihət xarakterli mənzum əsərlərin, pyeslərin, nəsr əsərlərin müəllifidir. Məmmədəli Səfərovun bu cox geniş və əhatəli fəaliyyətihər tərəfli şəkildə öyrənilməlidir. Buaraşdırma həm də ötən yüzilliyin birinci yarısında Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin bir sıra mühüm mətləblərinə, unudulmuş səhifələrini öyrənmək baxımından faydalı olar.

TƏDQİQAT SAHƏSİ

NaxçıvanBədəbi mühitində görkəmli maarifçi pedaqoqMəmməd Tağı Sidqinin öğlu Məmmədəli SidqiSəfərov bir pedaqoq kimi fəaliyyət göstərsədə ədəbi yaradıcılıqla da məşğul olmuşdur.(2,s.21) O, 1888-ci ildə Ordubad şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini1894-cü ildə "Məktəbi-tərbiyədə" almışdır. Elmə, ədəbiyyata məktəb yaşlarından maraq göstərən Məmmədəli atasının dəstəyi və həvəsləndirməyi ilə daha da yaxşı oxumağa ruhlanmışdır. Sonralar atasının ideyalarını davam etdirərək maarif, mətbuat, ədəbiyyat, mədəniyyət sahəsində diqqətəlayiq işlər görmüşdü. Uşaq ədəbiyyatına xidmət edən biri-birindən dəyərli əsərlər yazmışdır. Bunlardan "Məktəbə gec gələn şagird", "Bədnəfs uşaq", "Calışqan məktəb şagirdi", "Dərsə həvəsi olmayan şagird", "Bu da bir pis şagird", "Mütaliə sevən Əhməd", "Cümə günləri" kimi öyüdnamələrin müəllifidir.

Məhəmməd Tağı Sidqi oğlunun nizamlı-intizamlı, oxumağa həvəsinin yüksək olduğunu duymuş onu daha da həvəsləndirərək(4,s.63) S.Ə. Şirvani kimi (oğlu Məhəmmədə nəsihətamiz şeir yazmış) oğlu Məmmədəliyə yazdığı seireyni zamanda yeniyetmə oxucularına tövsiyə edirdi ki, yüksək mədəniyyətli, ləyaqətli əsl ziyalı olmaqdan ötrü, hər şeydən əvvəl elmi biliklərə yiyələnmək lazımdır. Məhəmməd Tağı Sidqioğlu Məmmədəliyəxitabən söylədiyiöyüd və nəsihətləri bu cəhətdən səciyəvidir:"Gözümün nuru, ey Məmmədəli!" misrası ilə başlayan didaktik şeirində belə söyləmişdir.

Ey mənim sərvi-bağubustanım,
Ey mənim bülbüli-gülüstünım
Sən mənim cismim icrə canımsan,
Sən mənim tifil-xoşbəyanımsan.
Nə qədər ki, əlində var fürsət
Dərsinə eylə hər zaman diqqət.(1,s.81)

Məhəmməd Tağı Sidqininfikrincə elm və ədəb bir xəzinəyə bənzəyir ki, onun kilidi məktəbdir. S.Ə.Şirvani də Məhəmməd Tağı Sidqi kimi oğlu Mircəfərə üzünü tutaraq bütövlükdə böyüməkdə olan yeni nəslə xitab təsirini bağışlayan

Cəhd qıl neməti-təmamə yetiş,

[1] Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Nahçıvan Muallimler Enstitüsü, ORCID- 0009-0007-3730-6838, nezaket.ismayilova@yahoo.com

Elmi təhsil qıl, məqamə yetiş
Başqa bir misrada yenə oğluna deməklə bütün gəncliyə üzünü tutaraq belə söyləmişdir.

Sənəti olmayan deyil adəm
Puç olub, getsə də dövlətin badə...
Genə sənətdir əldə sərmayə

S. Ə. Şirvani sənəti insanın sərvəti kimi qiymətləndirir. Onu həyatın sevinc mənbəyi hesab edir. Çünki sənəti olmayan, elmdən xəbərsiz adam xalqa, Vətənə faydalı ola bilməz. Məmmədəli Səfəvov "Tərbiyə Məktəbi"ni 1900-cü ildə oxumuş və sonra Naxçıvan şəhər məktəbində təhsilini bitirmiş, imtahan verərək müəllimlik hüququ qazanmışdır.İlk müəllimlik fəaliyyətinə Naxçıvan şəhərində, Şaxtaxtı, Qıvraq və Qahab kəndlərində davam etdirmiş, yaxşı pedaqoq kimi tanınmışdır. (3,s.31)Bu dövrdə Məmmədəli Səfəvov Bakıda cıxan müxtəlif mətbu orqanlarında xüsusilə "Həyat" və "İrşad" qəzetlərində bir sıra maraqlı məqalələrlə dərc olunurdu. Bu daCarizmin yerli məmərları azadfikirli bir gənc pedaqoq və qələm əhli kimi Məmmədəlidən şübhələnirlər. Beləliklədə gənc müəllim, müəlimlik peşəsindən uzaqlaşmağa. (3,s.31) məcbur olur. 09 iyun 1910-cu il tarixdə Cəlil Məmmədquluzadə Məmmədəli Səvərova məktub yazıb onu Tiflisə "Molla Nəsrədin" jurnalının redaksiyasına işləməyə dəvət etmişdi. Bu dəvəti gənc müəllim qəbul edib Tiflisə işləməyə getmişdir. Az müddətdə redaktor köməkcisi işləməkə C. Məmmədquluzadə ondan razı qalmış, jurnalın işini ona tapşırıb Qarabağa getmişdir. (3,s.31) "Molla Nəsrəddin" jurnalının redaksiyasında işlədiyi dövrdəböyük satrik Mirzə Ələkbər Sabirlə tanış olmuşdur.Bu sahədə böyük təcrübə qazanmaqla yanaşı eyni zamanda qabaqcılmaarifpərvər ziyalılartanımışdır. Məlum vəziyyətlə əlaqədar bir müddət Aşqabada gedib orada müəllim işləmiş, sonra Bakıya qayıdıbpedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bu dövrdə gənc müəllim bir sıra mətbu orqanlarda dövrün zamanın tələbinə uyğun, cəmiyyətin aktual problemlərindən bəhs etməklə ədəbiyyat, mədəniyyətlə bağlı yazıları ilə cıxış etmişdi. Məmmədəli Səfərovbir müddət Bakıda cıxan "Şeypur" qəzetində (1918-ci il tarixdən 1919-cu il 18 yanvarınadək cəmi 14 sayına (3,s.33) rəhbərlik etmişdir. 1918-ci ildə mənfur niyyətli ermənilərin martda törətdikləri qətlyamlar, Azərbaycanı işğal etmək istəyən bolşeviklərinməkrli siyasəti bütün qələm əhli kimi Məmmədəli Sidqinin də diqqətində olmuş, 1920-ci ilədək gizli imzalarlamaraq doğuran cox saylı məqalə və felyetonlarla cıxış etmişdir.Atasının yolunu davam edən Məmmədəlionun yarımcıq qalmış işini də davam etdirərək "Kəblə Nəsir", "Heykəli-İnsana Bir Nəzər", "Puşkin" kimi əsərlərini də Bakıda nəşr etmişdir. (3,s.33)

Məmmədəli Sidqinin həyat hekayəsinə nəzər salsaq görərik ki necə bir həyat yaşamışdır. O, "Kommunist qəzetində mütərcim Azərbaycan dövlət teart truppasında inzibatcı və sonra suflyor işləmişdir. Ədib və şairlər ittifaqının katibi Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığında məlumat şöbəsinin müdiri, 1944-cu ildə "Vətən Uğrunda" qəzetində işləmək ücün İrana göndərilmiş, oradan qayıdandan sonra "Sosialist Sumqayıtı" qəzetinin redaksiyasında daha məsul işdə calışmışdı. (3,s.34)

Məmmədəli Səfərovun irsinin öyrənilməsində filologiya üzrə elmlər doktoru Nailə Səmədova və professor H. Həşimli'nin araşdırmaları dəyərlidir. Ədibin coxşaxəli yaradıcılığı, kecdiyi həyat yolu cox maraqlıdır. Onun pedaqoji fəaliyyəti, mətbuat sahəsində calışdığı dövr, teatrımızın inkişafı istiqamətində gördüyü işlər, xeyli rəsmi və publisist xarakterli materialların dilimizə cevirməsi və mətbuatda cap etdirməsi, müxtəlif şəxsiyyətlər haqqında qiymətli məqalə və xatirələr yazması nəhayət ibrətamiz, nəsihət xarakterli mənzum əsərlərin, pyeslərin, nəsr əsərlərin müəllifidir.

Onun bir sıra mətbu orqanlarla yanaşıilk uşaq mətbu orqanı olan "Məktəb" jurnalında uşaqlar ücün yazdığı hekəyələrini dərc etdirmişdir. Məmmədəli Sidqipedaqoji fəaliyyəti dövründə müşahidə və təhlilər aparmış, müxtəlif uşaq xarakterlərilə tanış olmuş, elmə, biliyə yönləndirərək faydalı fikirlərini əsərlərində kicik yaşlı oxucularına catdırmağacalışır. Məmmədəli Səfərovunuşaqların qəlbində nəcib hisslər oyadanmənzum hekayələri uşaq ədəbiyyatına töhfələridir. Onun "Məktəb" jurnalında cap etdirdiyi əsərləri yeniyetmələrin həyatında gənclərin hərtərəfli inkişaf edib kamala catmasında böyük əhəmiyyəti var. Bunlardan "Calışqan Məktəb Şagirdi Dilindən'", "Mütaliə Sevən Əhməd", "Cümə günləri" "Dərsə həvəsi olmayan şagird", "Bu da bir pis şagird" və s. uşaq hekayələrin müəllifidir. "Calışqan Məktəb Şagirdi Dilindən" adlı hekayə Məmmədəli Sidqi imzasıyla "Məktəb" jurnalının13 saynda 1914-cü il tarixdə 20 sentyabrda dərc olunub. Bu əsərdə müəllif zəif oxuyan, dərsə həvəsi olmayan uşaqlara nümünə olaraq calışqan bir şagird haqqında onun fəallığını nizamlı-intizamlı dərsinə

yuksək ruh yuksəkliyi ilə hazırlaşan yaxşışagird cıxarır. Əsər belə başlayır: “Dərslərimiz başladı.Cox şükürlər olsun ki, üc ayyay tətilindən sonrahamı müəllimlərimiz və yoldaşlarımız səlamətlik ilə məktəbə cəm olub dərsə şüru etdik” Əsərdən görünür ki calışqan şagird sevinclə məktəbin acılmasını qarşılayır. “Məktəb acılıb yavaş-yavaş şagirdlər gəlməyə başlayırlar. Mən də bu gündən başlamış hər gün məktəbə gedib, yoldaşlarımdan təzə gələnlər ilə görüşürəm.” (5,s.38)Belə anlaşılır ki, digər oxumaq istəyən, məktəb yaşı catan uşaqları da məktəbə gətirib adlarını yazdırır. Uşaqlar dərslərində cətinliklə qarşılaşanda onlara kömək etməyə hazır olduğunu bildirir: “ Onları bu tövr qəmgin görüb, yanlarına gedirəm və onlar ilə danışıram. Onları şad eləməkdə ötrü aparıb məktəbimizin otaqlarını, siniflərini və qeyri yerlərini gəzdirib, nişan verirəm”.

NƏTİCƏ

Yekun olaraq deyə bilərik ki, Məmmədəli Səfərovunyaradıcılığını bir necə istiqamətdə araşdırabilərik istər mətbuardakı fəaliyyəti, istərsədə pedaqoji fəaliyəyəti , istərsə də zəngin ədəbi irsi tədqiqata cəlb etmək olar. Onun mətbuatla geniş şəkildə əlaqələri olmuş həm yazılarıiləcap olunmuş həm də calışmışdır. Eyni zamanda pedaqoji fəaliyətidövründə qələmə aldığıhekayələri tədqiq etdiyimiz və diqqətimizi cəkən sahələrdən olduğundan deyə bilərik ki bu gün də aktuallığını itirməmiş bu sahədəuğurlu nəticələr əldə edərək geniş diarozonlu oxucu kütləsi qazanmışdır.Onun hekayələri kicik yaşlı uşaqların bədii- estetik zövqünün formalaşmasındaümumiyyətlə, uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsində böyük xidmətləri var.Məmmədəli Səfərovun bu cox geniş və əhatəli fəaliyyətihər tərəfli şəkildə öyrənilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva N. Məmməd Tağı Sidqini. Naxçıvan-2020 Əcəmi nəş. s.168
2. Həbibbəyli İ. Məmməd Tağı Sidqinin həyatı və ədəbi pedaqiji fəaliyyəti. Bakı: Çaşıoğlunəş. 2004
3. Həşimli H. Naxcıvanlı yazarlarvə “Məktəb” jurnalı Bakı, Elm-təhsil 2019, s.144
4. Qədimov Ə. Məmməd Tağı Sidqinin həyatı və yaradıcılığı. Bakı:Çaşıoğlu, 2004
5. Məmməd Tağı S. (toplayanı tərtib edən və müqəddimənin müəllifi akad. İ.Həbibbəyli) Bakı Çaşıoğlu 2004

KARAKALPAK VE AVRUPA HALKLARININ ÇOCUK OYUN FOLKLORUNUN TİPOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Kuvandig BİYSENBAEV*

Özet

Makalede, Karakalpak çocuk oyun folkloru ile Avrupa çocuk folkloru arasındaki bağlantı ele alınmakta, özellikle bu halkların çocuk oyunlarının ortak kökenleri ve tipolojik özellikleri analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk folkloru, dünya folkloru, folklor türleri, çocuk oyunları, oyun folkloru, tipoloji.

Summary

This article explores the connection between Karakalpak children's play folklore and European children's folklore. Specifically, it analyzes the shared roots and typological characteristics of children's games among these peoples.

Keywords: Children's folklore, world folklore, folklore genres, children's games, game folklore, typology.

Giriş

Karakalpak çocuk oyun folklorunu Avrupa çocuk oyun folkloruyla karşılaştırmak ilginç ve kendine özgü farklılıklar ve benzerlikler ortaya çıkarır. Bu iki kültürün çocuk oyunları çocukların gelişiminde önemli bir rol oynamasına rağmen, kökenleri, içeriği ve icra yöntemleri açısından farklılıkları vardır.

Edebiyat Analizi

Çocuk folklorunda bu tür karışık oyunların kökeni, gelişim aşamaları ve tür özellikleri üzerine birçok folklor bilimci ve edebiyat eleştirmeni bilimsel araştırma çalışmaları yürütmüştür. Örneğin, Rus folklor çalışmalarında G.S.Vinogradov, I.O.Kapica, V.P.Anikin, M.N.Melnikov [1-4], Özbek folklor çalışmalarında G.Jakhongirov, Sh.Galiev, O.Safarov, N.Safarova, J.Temirova [5-9], Karakalpak edebiyat çalışmalarında I.Kurbanbaev, S.Kazakhbaev, A.Kalenderova, S.Amirlan [10-13] gibi bilim insanları çocuk şarkılarının ve oyunlarının genetik kökenini bilimsel açıdan incelediler.

Ana bölüm. Her kültürde, çocukların yetişkinlerin veya diğer karakterlerin rollerini oynadığı olay örgüsü vardır. Hikâyeler çocuklarda çeşitli duyguları (mutluluk, korku, kıskançlık) uyandırır ve onları yönetmeyi öğretir. Birçok olay örgüsü topluluk hareketi ve katılımcılar arasındaki etkileşimi gerektirir.

Karakalpak çocuk oyun folkloru doğa ile yakından bağlantılıdır ve Karakalpak çocuk oyunları göçebe yaşam tarzını ve doğa ile bağlantısını yansıtır. Oyunlarda hayvanlar, bitkiler ve doğal olaylar sıklıkla görülür.Birçok Karakalpak çocuk oyunu, folklorun diğer türleriyle (takmak, bilmece, yanıltıcı vb.) yakından ilişkilidir.

Karakalpak çocuk oyunları genellikle toplu olarak oynanır. Karakalpak çocuk oyunları geleneklerin bir parçasıdır.

Avrupa çocuk oyun folklorunda ise, farklı ülkeler ve bölgelerdeki kültürel ve sosyal özellikler yansıtılır. Birçok oyun, şehir yaşamı, el sanatları ve tarihi olaylarla bağlantılıdır. Birçok Avrupa çocuk

* Nukus İnovasyon Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Bilim ve Toplum Dergisi Sorumlu Editörü, biysenbaevquwandiq22@gmail.com

oyunu, masallardan ve ünlü edebi eserlerden ilham alır. Örneğin, Grimm masalları veya diğer folklor kahramanları oyunlarda kullanılabilir. Çoğunlukla müzik ve ritmik hareketlerle oynanır ("Ring a Ring o' Roses" gibi oyunlar).

Karakalpak oyunları esas olarak göçebe ve tarımsal yaşam tarzından kaynaklanırken, Avrupa oyunları birçok durumda kentsel yaşam, sanayi ve çeşitli sosyal sınıflarla bağlantılıydı.

Karakalpak oyunlarında dil ve sözlü yaratıcılık (şarkılar, şarkılar) özel bir yer tutarken, Avrupa oyunlarında hareket ve entelektüel görevlere daha fazla vurgu yapılabilir. Her kültürün kendi dini inançları ve mitolojik hikâyeleri oyunları etkiler. Karakalpak oyunlarında İslam öncesi şamanlık ve doğa ruhlarıyla ilgili unsurlar korunmuş olsa da, Avrupa oyunlarında Hristiyanlık veya antik Avrupa mitolojisinin izleri olabilir.

Karakalpak çocuk oyunları genellikle olay örgüsü ve diyalog yoluyla gelişir. Bir düşünceden diğerine, bir imgeye başka bir imgeye geçişler vardır. Bu, oyun şarkılarının sayısının artmasına ve genişlemesine yol açar.Oyunlar eylemlerin ve kelimelerin birliğinde oynanır. Kompozisyon, kelime metninin sırasının eylemlerin sırasıyla uyumlu olmasını öngörür.

Birçok Türk halkının oyunları fiziksel aktiviteye dayanmaktadır. Oyunlar genellikle katılımcıları seçmek (Sayılar aracılığıyla), ana eylemler (yönlendirmelerden geçmek, görevleri tamamlamak) ve kazananı belirlemekle sona erer. Oyunlarda hareketlerin veya kelimelerin tekrarı sıklıkla görülür. Birçok oyunun kompozisyonunda kolektif eylemler ve rekabet unsurları vardır. Kompozisyon, oyunu yöneten ve devamlılığını sağlayan oyun kurallarından kaynaklanır.

Genel benzerlikler: Tüm halklarda oyunun kompozisyon yapısında başlangıç (başlangıç, sayma), ana eylemler ve oyunun sonu gibi üç ana bölüm vardır.Tüm kültürlerde oyunlar, kelime (şarkı, takma, sayma) ve hareketlerin birlikte icrası ile karakterize edilir. Oyunun başında, katılımcıları seçmek için sayımlar veya diğer yöntemler kullanılır. Oyunun kuralları kompozisyonunu ve gelişimini belirler.Çocukların ezberlemesini kolaylaştırmak ve ritim oluşturmak için tekrarlar vardır.

Ana farklılıklar: Karakalpak oyun folklorunda, olay örgütleri genellikle yaşam, hayvancılık veya yetişkinlerin meslekleriyle ilgilidir. Avrupa oyunlarında ise dramatik olay örgütleri ve masallardan alınan temalar daha yaygın olarak kullanılır, bu da oyun kompozisyonunun tiyatroya yakın olmasına neden olur.

Türk halklarında kelime oyunları ve diyaloglar yoluyla gelişmeye daha fazla önem verilir. Avrupa halk oyunlarında ise genellikle çember oyunları, dramatik olay örgütleri ve müzikal unsurlar kompozisyonun önemli bir parçasıdır.

Oyun ortamı: Orta Asya halklarının oyunları genellikle açık havada, geniş alanlarda oynanır, bu da serbestçe hareket etmenize olanak tanır. Avrupa halklarının oyunları açık hava koşullarında oynalsa da, daire veya belirli bir alandaki sınırlı hareketler kompozisyonda önemli bir rol oynar.

Avrupa çocuk oyunları bölgeye ve kültüre göre değişkendir, ancak ortak eğilimler vardır. Öyküler genellikle şehir yaşamını, çeşitli meslekleri (doktor, satıcı, itfaiyeci) ve sosyal ilişkileri simüle eder. Avrupa masalları ("Kırmızı Şapka," "Üç Küçük Domuz," Grimm Kardeşler masalları) olay örgüsü oyunlar için ilham kaynağı olarak hizmet eder. Bazı oyunlar, tarihsel olaylardan veya geleneklerden türetilmiş olay örgüsüne sahip olabilir, ancak çocuklara daha yakın olması için basitleştirilmiştir.

Türk halklarının çocuk oyun folklorunda, olay örgüsü genellikle köy yaşamı, hayvancılık ve çiftçilik meslekleriyle ilgilidir. Avrupa çocuk oyun folklorunun olay örgüsü, şehir yaşamını, çeşitli el sanatlarını ve modern meslekleri geniş çapta yansıtır.

Türk halklarının çocuk oyun folklorunda oyunlar daha kısa, sembolik eylemlere dayanmaktadır ve net bir olay örgüsü her zaman eksik olabilir. Avrupa çocuk oyun folklorundaki birçok oyun, masallardan türetilmiş veya kısa dramaları hatırlatan belirli bir olay örgüsüne sahiptir.

Tüm kültürlerde rekabet ve topluluk kurma olgusu vardır. Ancak, Türk halklarında rekabet ve güç kontrolüyle ilgili olay örgütleri çoğunluğu oluştururken, Avrupa'da organize bir gruba bölünerek oynanan oyunlar yaygındır [15].

Avrupa halklarının folklorunda oyunların Doğu halklarıyla karşılaştırıldığında yaygın olmamasının

temel nedenlerinden biri, Avrupa bölgesinin yoğun nüfuslu şehirlerinde oyun süreci için yeterli koşulların ve güvenliğin olmamasıydı. Ayrıca, sanayide çocuk işçiliğinin kullanılması, çocukları oyunlardan bir dereceye kadar kısıtlamıştı. Ancak, ön araştırmalar esas olarak köylerden toplanan örnekler temelinde gerçekleştirildiği için, şehirlerde oyun folkloru örneklerinin çalınmadığı sonucuna varılamaz. Şehirlerde, çocuk oyunları uyum sağlayarak gelişmenin yeni bir aşamasına geçmiş olabilir.

İlk Avrupalı folklor bilimcileri, oyunlarda dini kavramların baskın olduğu yerleri vurguladılar. Avrupa oyunlarında çoğunlukla kurbanlık öyküsü görülür. Sanamalar ise falcılıkla ve falcılıkla da ilişkilendirildi.

18. yüzyılın kendisinde, Avrupa'da oyun şarkılarının kaybolduğu yönünde görüşler dile getirildi. Bunun birkaç nedeni var:

1. Avrupa ve Kuzey Amerika bölgelerinde sokak oyunlarının ortadan kalkmasının nedeni, oyun için güvenli bir alan eksikliğidir.2. Basit oyunların televizyon, video oyunları ve diğer spor oyunlarıyla rekabet edemediği açıklanır;

3. Yaşa bağlı olarak düşünme düzeyinde büyük değişiklikler meydana geldi, gençler oyunları tamamen bıraktılar ve ana oyun katılımcıları 6-10 yaş arası çocuklar oldu.

4. Erkek çocukların zamanı çalışmaya yönlendirildiği için oyun şarkılarının neredeyse yalnızca kızlar tarafından çalındığı.

Karşılaştırıldığında, dünya çocuklarının oyunlarında birçok benzerlik ve bağlantılı ortak nokta bulunabilir. Bunun temel nedeni, insanların doğal ortak özelliklerinin varlığıdır. Ayrıca, çocuk oyun folklorunda her ulusun kendine özgü ulusal özelliklerini yansıtan özellikler çoktur.

Sonuç

Sonuç olarak, bu halkların çocuk oyun folklorunun kompozisyon yapısı, kültürel, sosyal ve coğrafi ortamlarıyla yakından ilişkilidir. Her biri çocukların gelişimi için kendine özgü bir yol sunsa da, oyunun yapısı, hareketi ve kelimelerin işbirliği ilkeleri ortak bir karaktere sahiptir.

Çocuk oyun folklorunun olay örgüsü, her ulusun kültürel kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve onların tarihini, değerlerini ve dünya görüşünü çocuklara anlaşılabilir bir şekilde aktarır. Bu olay örgütleri aracılığıyla çocuklar kendi kültürlerinin sözlü tarihiyle tanışarak gelişiyorlar.

Edebiyatlar

1. Виноградов Г.С. Русский детский фольклор. – Иркутск: Изд. Иркут. Секции науч. работников, 1930. – С. 234;
2. Капица О.И. Детский фольклор: песни, потешки, дразнилки, сказки, игры. – Л., 1928. – 222 с.;
3. Аникин В.П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор: Пособие для учителя. – М., 1957. – 239 с.;
4. Мельников М.Н. Русский детский фолькор Сибири. – Новосибирск, 1970. – 218 с.;
5. Жахонгиров Ғ. Ўзбек болалар фольклори. – Тошкент: Ўқитувчи, 1975. – Б. 20.;
6. Галиев Ш. Ўзбек болалар ўйин фольклори. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 96.;
7. Сафаров А. Жанровый состав и поэтика узбекского детского поэтического фольклора: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Ташкент, 1985.
8. Сафарова Н. Ўзбек болалар ўйин фольклори табиати. – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 47.;
9. Темирова Дж.Х. Рус ва Ўзбек болалар ўйини фольклори типологияси . Автореф. дис. ... Филология фанлари бўйича фалсафа доктори –Бухоро, 2005.
10. Қурбанбаев И. Қарақалпақ балалар әдебияты тарийхының очерки. – Нөкис: Қарақалпақстан,

1974. – 276 б., Қарақалпак балалар әдебияты. Нөкис: «Билим», 1992. 188-б.;

11. Казахбаев С. XX аср охири – XXI аср бошларида Қорақалпоқ болалар адабиёти эволюцияси, жанрлар таркиби ва поэтикаси Автореф. дис. ... Филология фанлари доктори (DSc) –Нукус, 2018.;
12. ӘмирланС.Е.,ЕшмуратовӘ.А.Қарақалпақ халқының дәстүрий ҳәм заманагөй балалар ойынлары [текст].–Нөкис:Avangard-Baspa,2024.–250б.
13. Қалендерова А.М. Ҳозирги давр қорақалпоқ болалар фольклори: жанр эволюцияси: Автореф. дис. ... Филология фанлари бўйича фалсафа доктори –Нукус, 2022.
14. Ягъфаров Р. Шиъгрият чишмэлэре. – Казан, 1985. – Б. 158.
15. wikipedia.org

ÇAĞDAŞ ÇEÇEN YAZAR KANTA İBRAGİMOV'UN EDEBİ MİRASIYLA AİLEDE EVRENSEL İNSANİ DEĞERLERİN AŞILANMASI

Prof. Dr. Oleg Yurievich LATYSHEV*

Aile içinde evrensel insani değerlerin kazandırılması, günümüz Çeçen edebiyatının önemli temsilcilerinden Kanta İbragimov'un bugüne kadar ortaya koyduğu edebî mirasın temel ve ayrılmaz bir yönünü oluşturmaktadır. Kanta Khamzatovich İbragimov yalnızca bir yazar olarak değerlendirilmekten uzaktır; sahip olduğu saygın toplumsal konumunun yanı sıra, akademisyen, profesör, iktisat bilimleri doktoru ve çok sayıda üniversitenin doktora ve yüksek lisans tez jürilerinde görev alan bir bilim insanı olarak da ele alınmalıdır. [12].

Kültürel ve medenî çevrelerde geniş yankı uyandıran edebî çalışmalarının yanı sıra, Kanta Khamzatovich İbragimov toplumsal alanda da aktif biçimde sorumluluk üstlenmektedir. Özellikle gençlerle yürüttüğü manevi ve ahlaki eğitim odaklı sosyal faaliyetlerin planlanması ve sürdürülmesinde yüksek düzeyde bir bilinç, kararlılık ve özveri sergilemektedir.

Aynı zamanda, Kanta Khamzatovich İbragimov'un birçok yakın çalışma arkadaşı tarafından da vurgulandığı üzere, kendisi büyük bir içtenlikle benimsediği çok sayıda kültürel ve edebî değerin tanıtımını aktif biçimde üstlenmektedir. Çok sayıda ve farklı nitelikteki uluslararası kitap fuarı ve sergilerine sürekliye yakın bir katılım göstermesi aracılığıyla, Kanta Khamzatovich İbragimov kültürel değerleri öncelikli bir konumda ele almaktadır.

Çeçenistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve yakın-uzak pek çok ülkeden kamu kuruluşlarının temsilcileriyle gerçekleştirilen çok sayıda görüşme sırasında ise Kanta Khamzatovich İbragimov, iş birliğine ilişkin meselelerin çözümünde etkin ve yapıcı bir rol üstlenmektedir.

Bununla birlikte, sanatsal dünya görüşü, zengin anlatıcılık yeteneği ve yaşamı son derece geniş ve çeşitli renklerle betimleyebilen canlı bir hikâye anlatıcısı oluşu, sayısız dinleyicisi ve izleyicisi için güçlü bir ilham kaynağı teşkil etmektedir.

Aynı zamanda Kanta Khamzatovich İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği'nin faaliyetlerinin pek çok yönüyle doğrudan ilişkili çeşitli meselelerin ele alınmasına aktif biçimde katkı sunmaktadır.

Bunun yanı sıra Kanta Khamzatovich İbragimov, Rusya Federasyonu'nda yaşayan her halkın ulusal kimliğinin bir ifadesi olarak ulusal edebiyatın tam teşekküllü, ilerici ve geniş ölçekli biçimde gelişmesini neredeyse her zaman savunmaktadır. Üretken çalışmaları dolayısıyla Kanta Khamzatovich İbragimov, ülkede oluşturulan ve Rusya Federasyonu'nda 2015 Edebiyat Yılı'nın yürütülmesinden sorumlu olan Organizasyon Komitesi'ne seçilmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov, çok sayıda ödül ve nişana aday gösterilmiş; bu süreçte yaratıcı kariyeri, devlet kurumları ve toplum tarafından farklı ve çok yönlü biçimlerde takdir edilmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un layık görüldüğü en önemli ve prestijli ödüllerin başında, hiç kuşkusuz, çağdaş edebiyatın seçkin temsilcilerinden biri olarak anılan yazarın sıkça atıf yapılan "Past Wars" adlı romanı dolayısıyla 2003 yılında kendisine verilen Rusya Federasyonu Devlet Edebiyat ve Sanat Ödülü (State Prize of the Russian Federation in Literature and Art) gelmektedir. Bunun yanı sıra, "Children's World" adlı romanı ile Kanta Khamzatovich İbragimov, 2013 yılında Rusya Beyaz Turnalar Uluslararası Edebiyat Ödülü(White Cranes of Russia International Literary Prize)'ne layık görülmüştür.

Aleksandr Puşkin'in Tsarskoye Selo İmparatorluk Lisesi'ndeki okul arkadaşı Anton Delvig'in

*M.D. Shapovalenko'nun adını taşıyan Uluslararası Mariinskaya Akademisi Başkanı Moskova, Rusya, ORCID0000-0002-6164-0015, papa888@list.ru
D.Sc., Ph.D., D.Sc.h.c., full member of IAS, IANH, EANH, ISA, BEN-MAAS, IACUTLL, corresponding member of IAPS, professor of RANH, president, International Mariinskaya Academy named after M.D. Shapovalenko, Moscow, Russia; ORCID0000-0002-6164-0015, papa888@list.ru

adını taşıyan "Söze ve Vatana Sadakat" (For Loyalty to the Word and the Fatherland) temalı Tüm Rusya Edebiyat Ödülü(All-Russian Prize), "Academician Pyotr Zakharov" adlı eseri dolayısıyla 2013 yılında Kanta Khamzatovich İbragimov'a verilmiştir [40].

2013 yılında Kanta Khamzatovich İbragimov, The History Teacher adlı eseri dolayısıyla Rasul Gamzatov Edebiyat Ödülü(Rasul Gamzatov Literary Prize)'ne layık görülmüştür. Aynı yıl, daha önce anılan "Academician Pyotr Zakharov" adlı çalışmasıyla, Kafkasya ve Güney Rusya Bölge Araştırmaları alanında düzenlenen VII. Uluslararası Yuri Andreevich Zhdanov Kafkas ve Güney Rusya Bölgesel Çalışmaları Bilimsel Makale Yarışması(Seventh International Yuri Andreevich Zhdanov Competition of Scientific Papers on Caucasian and Southern Russian Regional Studies)'nda Birincilik Diploması ile ödüllendirilmiştir.

Ayrıca, Çeçence'de "gökyüzü" anlamına gelen "Stigal" adlı çarpıcı ve akılda kalıcı romanıyla Kante Khamzatovich İbragimov, 2015 yılında ulusal "Yılın Kitabı" Yarışmasında (Book of the Year Competition) Finalist Diploması'na layık görülmüştür. Aynı eserle, aynı yıl Uluslararası Lermontov Edebiyat, Müzik ve Güzel Sanatlar Ödülü (International Lermontov Prize in Literature, Music, and Fine Arts) kendisine verilmiştir.

Buna yakın bir dönemde Kanta Khamzatovich İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ramzan Akhmatovich Kadyrov'un 2015 tarihli kararnamesiyle, babasının adını taşıyan Akhmat Kadyrov Nişanına layık görülmüştür.

Bir sonraki yıl Kante Khamzatovich İbragimov, söz konusu Edebiyat Yılı'nın düzenlenmesi ve yürütülmesine yönelik etkin ve istikrarlı katkıları dolayısıyla, Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması Başkanı S. E. Naryshkin tarafından bir Teşekkür Mektubu ile onurlandırılmıştır. Kanta Khamzatovich İbragimov'a Teşekkür Mektubu verilmesine ilişkin 12ls sayılı karar, 25 Ocak 2016 tarihinde yayımlanmış ve Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması Başkanı S. E. Naryshkin tarafından imzalanmıştır. Bunun yanı sıra, daha önce anılan "Academician Pyotr Zakharov" başlıklı bilimsel tarih ve sanat eleştirisi çalışmasının hazırlanması ve kapsamlı biçimde tanıtılması dolayısıyla Kante Khamzatovich İbragimov, 2018 yılında V. S. Pikul Uluslararası Ödülü'ne (V. S. Pikul International Prize) layık görülmüştür. Aynı yıl Kante Khamzatovich İbragimov, "Steegall" adlı romanı dolayısıyla, seçkin öncüllerinden biri olan Fazil Iskander'in adını taşıyan Uluslararası Fazil Iskander Ödülü'nü almıştır [2].

Son olarak, Kante Khamzatovich İbragimov'a takdim edilen en dikkat çekici ve güncel ödüllerden biri, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Vladimirovich Putin'in 16 Nisan 2019 tarihli kararnamesine dayanılarak verilen Dostluk Nişanı (Order of Friendship) olmuştur. Bu prestijli ödül, Kante Khamzatovich İbragimov'un yaşamı boyunca Rus edebiyatının gelişimine, büyük ölçekli yayıncılığa sunduğu önemli katkılar ile uzun yıllara yayılan çok yönlü ve verimli çalışmaları dolayısıyla kendisine tevcih edilmiştir [13].

L. N. Tolstoy, 19. yüzyıldaki Kafkas Savaşı bağlamında "savaşın acımasız saçmalıkları" ifadesini kullanmıştır. Ne kadar da isabetli bir tanımlama! Bu tür saçmalıklar, sonraki tüm savaşlarda ve özellikle Çeçen savaşlarında bire bir biçimde tekrar etmiştir. [3].

Roman okunduktan sonra, ilk romanı "An Ordinary Story"'yi neredeyse kırk yaşındayken kaleme alan Ilya Goncharov'u hatırlarız. Ardından gelen diğer iki romanı "Oblomov" ve "The Precipice", on ile on iki yıllık aralıklarla yayımlanmıştır. Eleştirmenler, Goncharov'un düzyazısındaki gerçekçilik unsurunu oybirliğiyle vurgulamışlardır. Aynı özellik, İbragimov'un "Past Wars" adlı eserinin de ayırt edici niteliklerinden biridir.

Bir başka benzetme ise, insanlığın yok oluşunun temel nedeni olarak insan kötülüğünü öne çıkaran "Scaffold" adlı eseriyle Chingiz Aitmatov'dur. Gerek Çeçen yazarlar gerekse Kırgız yazarlar, Rus dilini edebî biçimiyle ustalıkla kullanmaktadır; bu durum, pek çok çağdaş Rus yazar için aynı ölçüde geçerli değildir.

"Past Wars" adlı roman, 1920'li yıllardan neredeyse günümüze kadar Çeçen halkının trajik kaderini, Arachaev ailesinin yaşamı üzerinden örnekleyerek gözler önüne sermektedir. Romanın sonlarına doğru, doksan yaşındaki Tsanka Arachaev kendi kendine düşüncelere dalar: "İşte ben, yaşlı bir günahkâr… Ah, bu hayatta görmediğim, yaşamadığım ne kaldı?!"

"Görünüşe bakılırsa, günahlarım yüzünden toprak bile beni kabul etmiyor…" [1]. Nitekim Tsanka, gençlik yıllarından itibaren ikili bir karakter olarak belirir. Bir yandan ailesinin itibarını ve onurunu koruyan bir figürdür; öte yandan ise alkol eşliğinde eğlenceye kapılmaktan, düşüncesizce davranışlarda bulunmaktan ve güzel Kesirt'in cazibesine pervasızca teslim olmaktan geri durmamaktadır [39].

Romanda ikinci figüre belirgin bir ağırlık verilmekte; doğal zarafeti ve kadınsı çekiciliği ustalıkla vurgulanan bu karakter, yaşça büyük olanlar da dâhil olmak üzere pek çok erkeğin ilgi ve arzusunun odağı hâline getirilmektedir. Ne var ki, yaşamı nihayetinde trajik bir biçimde son bulur.

Roman, Çeçen edebiyatında ve hatta Rus edebiyatının tamamında ilk kez, Bolşevik rejimin insanlık dışı doğasına ürpertici bir açıklıkla ışık tutmaktadır. Yazarın bu noktadaki başarısı özellikle kayda değerdir: son derece elverişsiz iklim koşullarında, en temel yaşam imkânlarından yoksun bir ortamda, Bushman Andrei Moiseevich Tsanka ile kurduğu dostluk ve ondan gördüğü destek sayesinde Kolyma'nın cehennemi döngüsünü aşmayı başarır ve sonunda ana yurduna, aile mezarlığına ve çocukluğunun pınarına geri döner.

E. D. Yadrovkaya, öğrencilerin yazarın bireyselliğini, poetikasını, edebî yargısını ve eserin zaman içindeki "hareketini" kavramalarının önemini ikna edici biçimde ele almaktadır.

Edebiyat öğretmeninin doğrudan sorumluluğu, yazara göre sıradan ve sade insan fikrinin, savaş edebiyatında sıklıkla rastlanan "kahraman" yüceltmelerinden çok daha değerli olduğunu öğrencilere açıklamaktır.

Bunun nedeni, yazarın insanlık anlayışında, yeryüzünde uzun zamandır var olan ve kendisi tarafından bilinen tüm yararlı kaynaklar arasında, her zaman ve her yerde en değerli ve en önemli unsurun insanın kendisi olmasıdır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanında askerler ve subayların yanı sıra köylüler, işçiler ve aydınlar da betimlenmektedir. Yazar, bu kişilerin hiçbirini kahraman olarak sunmaz; onun için hepsi, büyük ve sabırlı bir halkın parçasıdır.

Romanın pek çok bölümünde, Kanta Khamzatovich İbragimov'un anlatım geleneğine uygun olarak askere yönelik insancıl bir yaklaşım ve tam, kapsayıcı bir empati sergilenirken, katiller acımasızca kınanmaktadır. [14].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, yazarın iyi bilinen yaşamını haklı olarak savaş öncesi, savaş dönemi ve savaş sonrası evreleri kapsayan üç boyutlu bir perspektifle sunmaktadır. Bu doğrultuda yazar, metne bilinçli biçimde çok sayıda savaş öncesi sapma ve geri dönüş dâhil etmektedir.

Bu yolla Kanta Khamzatovich İbragimov, kendisine son derece aşina olan tarihsel olaylara ilişkin bakış açısını genişletmektedir. Bununla birlikte yazar, anlatıya dâhil edilen savaş ve savaş öncesi çeşitli kesitlerin, Çeçen Savaşı'nın dehşet verici gerçekliğini bütünüyle ve eksiksiz biçimde yeniden kurmaya hiçbir şekilde yetmediğinin açıkça farkındadır.

Yazar, yabancı dünya tasavvurlarının ve doğru davranış biçimlerine ilişkin anlayışların dayatılmasının tüm halk için yıkıcı sonuçlar doğurduğunu okura açık ve tartışmasız bir biçimde göstermektedir; dolayısıyla sıradan insanların bilincine herhangi bir unsuru zorla yerleştirmeye yönelik her girişimin, çoğunluk tarafından kaçınılmaz olarak sert ve kapsayıcı bir direnişle karşılandığını vurgulamaktadır.

Sözde "kutsal" bir savaşın ardında, çoğu zaman bütünüyle farklı bir savaş türü yatmaktadır; bu savaş, yüzyıllar boyunca kök salmış güçlü bir halk geleneğini ortadan kaldırmaya kararlılıkla yöneldiği için ancak sivil olarak adlandırılabilir."

Aksine, bu sözde "sivil savaş", eski ideolojinin egemenliğinin pekiştirilmesine yol açmaktadır. İç düşmanın, açıkça görülebilen dış düşmandan her zaman daha tehlikeli olduğunu kavramamak mümkün değildir. Bir zamanlar içinden çıktıkları halkı ve onun emeğini sürekli küçümseyen bürokratik yetkililer ise, sıradan insanların yüreklerinde taleplerine itaat etme yönünde en ufak bir istek dahi bırakmamaktadır.

Öğretmen, Kanta Khamzatovich İbragimov'un, dizginlenmeyen ve her yere sirayet eden Sovyet propagandasının, ilk fırsatta adeta her yandan patlak veren karanlık ve ürkütücü unsurları harekete geçirmekten başka bir sonuç doğurmadığı yönündeki kaçınılmaz gerçeğe ulaştığını öğrencilere aktarmalıdır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanında savaş, son derece açık ve yakından bir bakışla betimlenmektedir. Yazarın panoramik anlatımı büyük ölçüde ulusal değerlere odaklanmaktadır. Çağdaş savaş edebiyatı yazarlarının bir kısmına özgü olan, savaş dönemine ait yaşamın adeta fotoğrafik biçimde sunulması ise, yer yer bu eserin üslubunu natüralizmin sınırlarına kadar taşımaktadır [38].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanında savaş, üslup bakımından kozmik ölçekte bir felaket olarak betimlenmektedir. Yazarın anlayışında bu felaket, yalnızca belirli bireylerin ölümünü değil, aynı zamanda romanda tasvir edilen dünyanın anlamlı, insani ve insanca olarak adlandırılabileceğine dair inancın yitirilmesini de beraberinde getirmektedir.

Ünlü Rus ve özellikle Çeçen yazar Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, genel kabul gören görüşlere göre, roman türünün gereklerine uygunluğunu yeterli ve ikna edici biçimde ortaya koymaktadır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının oluşturulmasında benimsenen tür, bu özgün ve hakikate bağlı yazarın eserlerini takdir eden tüm okurlar için aşina olan biçimle bütünüyle örtüşmektedir. Bununla birlikte, İbragimov'un yapıtının tür temeli, klasik roman anlayışına ilişkin genel kabul görmüş geleneksel türe özgü kalıplarla dolaylı bir kesişim alanı oluşturmaktadır.

Eleştirmenler, Kanta Khamzatovich İbragimov'un kaleminden çıkan anlatıyı genellikle güçlü bir gazeteci üslubuna sahip olması, roman türü için alışılmadık derecede geniş karakter kadrosu barındırması ve toplumsal gerçekliğe yönelik keskin eleştirisiyle öne çıkan bir yapı olarak değerlendirmektedir. Kanta Khamzatovich İbragimov'un düzyazısının kabul görmesinde ise, yazarın karakterleri ve çevreyi betimlerken yaygın biçimde başvurduğu çok sayıdaki natüralist tekniği etkin ve bilinçli şekilde kullanması belirleyici olmaktadır.

Öğretmen, Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının, bu tanınmış yazarın savaş temalı yapıtları arasında özellikle içeriği bakımından öne çıktığını vurgulamalıdır. Yazarın kendi gençlik yıllarından, özellikle de büyükbabasının anlatılarından süzülen belgesel nitelikli tarihsel bilgiler, bu esere dâhil edilmekte; söz konusu unsurlar, çok sayıda lirik sapmayla birlikte yazar tarafından aynı ölçüde etkili biçimde betimlenmektedir. [15].

Dikkate değer biçimde, Rus savaş edebiyatında yenilikçi bir yaklaşım sergileyen yazar, bu eserinde savaş dönemi gazete haberlerinden derlenen malzemeyi dinî ve felsefî düşüncelerle iç içe geçirmektedir. Derinliği ve özgünlüğüyle öne çıkan bu düzyazı yazarı, insan ve tarih, savaş ve barışa ilişkin zengin ve çok katmanlı kavrayışını yansıtan ince ve özgün sonuçlara sıklıkla ulaşmaktadır [145].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının içeriği, bu edebî eserin çok sayıda üslupsal özelliğini yansıtmakta; söz konusu özellikler, belirli ölçülerde, Çeçen Savaşı'na farklı yazarlar tarafından adanmış pek çok eserle karşıtlık oluşturmaktadır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, sosyalist gerçekçiliğin organik mirasını temsil eden düzyazı edebiyatı yazım yönteminin aşılması ve yeniden düşünülmesi bakımından özellikle nesnel bir örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca, Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, yazarın niteliksel olarak yeni anlatım biçimlerine yönelik özgün, deneysel ve yenilikçi arayışlarının ürünü olarak da değerlendirilmelidir. Rus savaş düzyazısı açısından son derece önemli konuma sahip olan bu yazarın romanı, derin ve insancıl dünya görüşünü, ruhani gelenekler ve bunlarla örtüşen yüksek kültürel değerler doğrultusunda özel bir biçimde yeniden yönlendirme yönündeki açıkça başarılı girişimiyle de belirgin biçimde ayrışmaktadır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un edebî kariyeri 38 yaşında başlamıştır. Bu zorlu türdeki ilk eseri olan "Past Wars" adlı romanı, kendisine benzeri görülmemiş bir başarı kazandırmıştır. Ayrıca,

Kanta Khamzatovich İbragimov'un çok sayıdaki eseri, Çeçen Cumhuriyeti sınırları içinde olduğu kadar bunun çok ötesinde de örneğin Sırbistan, Sırp Cumhuriyeti, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve eski Yugoslavya'yı oluşturan diğer devletlerde özellikle büyük ilgi görmüştür.

Şunu belirtmek yeterlidir ki Kanta İbragimov'un "Past Wars", "Gray Caucasus", ayrıca "The History Teacher" ve "Children's World" adlı eserleri, haklı olarak Rus ve dünya edebiyatının en seçkin klasiklerinin yer aldığı edebî külliyat içinde kendine yer edinmiştir.

Kanta İbragimov'un "The Tale of the East", "The House of Problems" ve "Aurora" adlı eserleri de Rus ve dünya kurgu ve tarih edebiyatının özel birer hazinesi olarak kabul edilmektedir.

Eserleri, halkına duyduğu sevgiyle ve okura kendi halkının karmaşık ve dramatik kaderini aktarma arzusuyla yoğrulmuştur. Kanta Khamzatovich İbragimov'un sanatı çok yönlü nitelik taşımakta; kitapları akıcı ve sürükleyici bir anlatı sunmaktadır. Kurgu anlatının yanı sıra, akademisyenler ve tarihçiler tarafından hazırlanmış belgelere dayanan araştırmalardan da yararlanmaktadır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerinin gördüğü geniş ilgiye ve çağdaş Çeçen edebiyatındaki konumuna rağmen, hâlen kendi toplumunun geniş bir kesimi tarafından yeterince tanınmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, çağdaş bir yazar olan Kanta Khamzatovich İbragimov'un yaşamı ve edebî üretimindeki temel dönüm noktalarını incelemektir.

Alâka Düzeyi: Kanta Khamzatoviç İbragimov'un eserleri, Çeçen halkının yaşamındaki tarihsel olaylara temas etmektedir. Tarih, her zaman güncelliğini koruyan bir alan olamsı nedeniyle, bu durum yazarın eserlerinin de güncelliğini ve ilgililiğini ortaya koymaktadır.

Uygulama Önemi: Bu çalışma, Çeçen Cumhuriyeti'nin seçkin roman yazarlarından biri olan Kanta Khamzatoviç İbragimov'un yaşamı ve edebî faaliyetlerindeki temel dönüm noktalarını incelememize imkân tanımaktadır. Bu çalışmada ünlü yazar, Rusya Federasyonu Devlet Edebiyat ve Sanat Ödülü(Russian Federation State Prize in Literature and Art, 2003) sahibi bir edebiyatçı olarak ele alınmaktadır.

Buna ek olarak, söz konusu yazar bu çalışmada, "Rusya'nın Beyaz Turnaları"(White Cranes of Russia) adlı Uluslararası Edebiyat Ödülü'nün (2013) sahibi, Nobel Edebiyat Ödülü adayı ve çok sayıda başka ödüle layık görülmüş bir edebiyatçı olarak da sunulmaktadır.

Amaçlar:

Bu çalışmanın amacı, Kanta İbragimov'un yaşamı ve edebî üretimindeki temel dönüm noktalarını incelemek; eserlerinin edebî ve tarihsel önemini ortaya koymak; ayrıca İbragimov'un yapıtlarında savaş temasının ele alınış biçimini analiz etmektir.

Konu: Kanta İbragimov'un yaşamı ve edebî çalışmaları ile eserlerinde yer alan askerî ve savaş temaları.

Amaç: Kanta İbragimov'un "Past Wars" adlı romanı üzerinden tarihsel olayların incelenmesi.

Kanta Khamzatoviç İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti'nde çağdaş Rusya'nın tanınmış bir kamu ve devlet figürü olarak bilinmektedir. Aynı zamanda bir yazardır ve yukarıda da belirtildiği üzere, Rusya Federasyonu Devlet Edebiyat ve Sanat Ödülü'ne layık görülmüştür.

Buna ek olarak, Kanta Khamzatoviç İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti Yazarlar Birliği Başkanı, Çeçen Cumhuriyeti Bilimler Akademisi üyesi, iktisat doktoru, profesör ve Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği üyesidir. Kanta Khamzatoviç İbragimov, 1960 yılında günümüzde Çeçen Cumhuriyeti'nin başkenti olan Grozni'de, o dönemde Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentinde dünyaya gelmiştir.

Kanta Khamzatoviç İbragimov, kimya bilimleri doktoru ve tanınmış bir bilim insanı olan Khamzat İsmailoviç İbragimov'un ailesinde dünyaya gelmiştir. İbragimov, 1977 yılında doğduğu şehir olan Grozni'deki 2 No'lu Ortaokulu başarıyla tamamlamıştır [16].

Aynı yıl Kanta Khamzatoviç İbragimov, Çeçen-İnguş Devlet Üniversitesi İktisat Fakültesi örgün programına kaydolmuş; çalışkanlığı ve entelektüel merakıyla öne çıkan bir öğrenci olarak dikkat çekmiştir. İbragimov, 1982 yılında eğitimini üstün başarıyla tamamlamış ve iktisat ile muhasebe alanında diploma almaya hak kazanmıştır.

1982 yılında Çeçen-İnguş Devlet Üniversitesi'nden mezuniyetinin ardından Kanta Khamzatoviç İbragimov, Shali ilçesindeki Dzhalka Devlet Çiftliği'nde iktisatçı olarak görev yapmış; bu görevini yüksek çalışma disiplini ve güçlü inisiyatif anlayışıyla sürdürmüştür [2].

1982–1983 yılları arasında, ileride yazar kimliğiyle tanınacak olan Kanta Hamzatoviç İbragimov, Sovyet Ordusu'nda er olarak askerlik görevini yerine getirmiş; bu dönemde kendisine verilen sorumlulukları özveri ve disiplinle ifa etmiştir. 1987 yılında Kanta Khamzatovich İbragimov, elde ettiği başarılarla yetinmeyerek; meraklı zihniyeti ve güçlü azmi sayesinde K. A. Timiryazev Moskova Tarım Akademisi'nde lisansüstü eğitimine başladı. 1990 yılında Kanta Khamzatovich İbragimov doktora tezini başarıyla savunmuş, kısa süre sonra ise Çeçen-İnguş Bilimsel ve Üretim Birliği "Sevkavneftegaz"da önemli bir görev olan müdür yardımcılığına atanmıştır.

Bundan yalnızca bir yıl sonra, 1991 yılında Kanta Khamzatovich İbragimov, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nda birinci sınıf uzman olarak görev yapmaya başlamıştır. 1992–1994 yılları arasında ise çok yönlü mesleki birikimini Allam Çevre Araştırma Merkezi'nde müdür yardımcısı olarak değerlendirmiştir.

Çeçen Cumhuriyeti'nde askerî çatışmaların tırmanmasının ardından Kanta Khamzatoviç İbragimov Moskova'ya gitti. Bundan yalnızca bir yıl sonra, 1995'te, kısa süre önce Ekonomi Bilimleri Adayı tezini üstün bir yetkinlik ve titizlikle savunduğu K. A. Timiryazev Moskova Tarım Akademisi'nde doktora programına başladı [36].

Kanta Khamzatovich İbragimov, 1996 yılında, "Pazar Ekonomisinde Meyve Yetiştiriciliğinin Geliştirilmesi ve Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Örgütsel ve Ekonomik Sorunlar" başlıklı son derece güncel konudaki tezini, planlanandan önce, Ekonomi Bilimleri Doktorası (DES) derecesi için savundu. 1999 yılında ise Kanta Khamzatovich İbragimov, Moskova'da Rusya Federasyonu Vergi ve Gümrük Bakanlığı bünyesinde önemli bir görev olan Daire Başkan Yardımcılığı görevine atandı.

2002 yılından itibaren Kanta Khamzatoviç İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti Yazarlar Birliği üyesi olup aynı zamanda, kendi halkının edebiyatının seçkin bir temsilcisi olarak Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği üyeliğini de sürdürmektedir.

2004 yılında Kanta Khamzatoviç İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'ne bu saygın bilimsel topluluğun asil üyesi olarak seçilmiş; o tarihten bu yana bilgi birikimini ve yaratıcı enerjisini bu kuruma adamayı sürdürmektedir.

2004 yılında, bu çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere, Kanta Khamzatovich İbragimov, 2003 Rusya Federasyonu Devlet Edebiyat ve Sanat Ödülü'nün sahibi ilan edilmiştir. İbragimov, bu prestijli ödülü, 1999 yılında ilk kez yayımlanan "Past Wars" adlı çıkış kitabı ile almıştır [50].

Beş yıl sonra, 2009 yılında, Kanta Khamzatovich İbragimov Çeçen Cumhuriyeti Yazarlar Birliği'nin başkanı olmuştur. Günümüzde, Çeçen Cumhuriyeti Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmakta ve aynı zamanda Rusya genelindeki kamu yazarları örgütü "Literary Fund of Russia"nın Çeçen Cumhuriyeti'ndeki bölgesel şubesinin başkanlığını yürütmektedir. [17].

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kanta Khamzatovich İbragimov araştırma kariyeri boyunca üç monografi ve iki ders kitabı da dâhil olmak üzere yirmiden fazla bilimsel ve eğitimsel çalışma yayımlamış, bu eserlerin bazılarını fikir birliği içinde olduğu meslektaşlarıyla birlikte kaleme almıştır.

2010 yılında, bu çalışmanın girişinde daha önce bildirildiği üzere, Kanta Khamzatovich İbragimov, 2005 yılında yayımlanan ve okuyucuların büyük ilgisini çeken "Children's World" adlı romanı dolayısıyla İsveç Bilimler Akademisi Nobel Komitesi tarafından Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov, bu çalışmanın girişinde de belirtildiği gibi, 2012 yılında

İsveç Bilimler Akademisi Nobel Komitesi tarafından Nobel Edebiyat Ödülü'ne yeniden aday gösterilmiştir [3].

Bu kez, Kanta Khamzatovich İbragimov gibi olağanüstü bir çağdaş yazarın, dünya çapında prestije sahip bu ödül için aday gösterilmesinin nedeni, Rusya Federasyonu içinde ve yurt dışında okuyucuların da beğenisini kazanan yeni romanı "Aurora" olmuştur.

1982 yılında, bu çalışmanın Birinci Bölümünün ilk paragrafında belirtildiği üzere, Çeçen-İnguş Devlet Üniversitesi iktisat bölümündeki eğitimini başarıyla tamamlamasının ardından, Shali ilçesindeki Dzhalka devlet çiftliğinde birkaç ay boyunca ekonomist olarak titizlikle ve sorumluluk bilinciyle çalışmıştır. [35].

İşte bu dönemde, Kanta Khamzatovich İbragimov, gelecekteki olağanüstü yazarlık kariyerine ilham verecek yaratıcı fikirleri şekillendirmeye başlamış; bu fikirler, onun memleketi üzerine düşüncelerinden beslenmiştir.

1982–1983 yılları arasında Sovyet Ordusu'nda görev yaparken, Kanta Khamzatovich İbragimov, yoldaş askerlerini gözlemlemiş ve onlarda gelecekteki düzyazı eserlerinin kahramanlarında yer alacak bazı özellikleri fark etmiştir. 1987 yılında K. A. Timiryazev Moskova Tarım Akademisi'nde yüksek lisans eğitimine başladığında, Kanta Khamzatovich İbragimov oldukça belirgin yaratıcı planlar geliştirmişti ve bu planları zaman zaman aynı fikirde olduğu meslektaşlarıyla paylaşmayı gerekli görüyordu. K. A. Timiryazev Moskova Tarım Akademisi'nde lisansüstü çalışmalarına başladıktan sadece üç yıl sonra tezini savunduğu için, çalışmalarını onu iyi anlayan kişilerle paylaşması önemliydi.

Kanta Khamzatovich İbragimov, Çeçen-İnguş Bilimsel ve Üretim Birliği "Sevkavneftegaz"ın müdür yardımcılığına atandığında, dünyaya bakışındaki sanatsal vizyon önemli ölçüde değişim geçirmiştir. [49].

2002 yılından bu yana, o zamana kadar biriktirdiği çok sayıda ilginç ve özgün düzyazı eserini kapsayan edebî mirasıyla, Çeçenistan Cumhuriyeti Yazarlar Birliği üyesi olmuş ve bu çalışmanın birinci bölümünün ilk paragrafında da belirtildiği üzere, aynı zamanda Rusya Yazarlar Birliği üyesi olmuştur. [18].

2009 yılından itibaren Kanta Hamzatoviç İbragimov, Çeçen Cumhuriyeti Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürütmekte olup, önemli sayıda roman ve yirmiyi aşkın bilimsel ve eğitsel eser kaleme almıştır. 2010 yılında, artık olgun bir yazar olarak, 2005'te ilk kez yayımlanan eşsiz romanı "Children's World" ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Kanta Hamzatoviç İbragimov, kurgu yazmaya ancak otuz sekiz yaşında başlamış ve bu nedenle ilk eseri "Past Wars" 1999 yılında yayımlanmıştır. 2012 yılında ise, İsveç Bilimler Akademisi Nobel Komitesi tarafından, yüksek takdir gören ikinci romanı "Aurora" ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Bu çalışmanın yapıldığı dönemde Kanta Khamzatovich İbragimov, kayda değer uzunlukta on kitap yazmış olup, sanatsal çalışmalarını sürdürürken aynı zamanda yirmiden fazla bilimsel yayın da üretmiştir. Günümüzde misafirperver topraklarını seven ve bağlılık duyan Çeçen Cumhuriyeti'nin evlatları tarafından kaleme alınan kurgu eserler arasında en çok okunan yazarlardan biridir.

Ayrıca, Kanta Khamzatovich İbragimov'un Paris, Londra, Moskova, New York ve dünyanın birçok başkentinde düzenlenen uluslararası, ulusal ve bölgesel kitap fuarlarına da aktif olarak katıldığı belirtilmelidir. Özellikle Harbin'de düzenlenen 25. Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Fuarı sırasında, Kanta Khamzatovich İbragimov'un birçok eseri büyük bir başarı kazanmıştır.

Kanta Khamzatovich İbragimov, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Harbin Yazarlar Derneği'nin onur üyesi olarak kabul edilmiştir. Bu arada, Frankfurt am Main'de düzenlenen Uluslararası Kitap Fuarı'nda Kanta Khamzatovich İbragimov, yalnızca kendi eserlerini değil, aynı zamanda birçok Çeçen yazarın eserlerini de tanıtmıştır. [34].

Geçtiğimiz Haziran ayı sonunda, Kızıl Meydan'da düzenlenen Onuncu Moskova Uluslararası Kitap Fuarı Festivali sırasında, Kanta Khamzatovich İbragimov'un kitaplarının bir sunumu organize

edilmiştir.

Buna karşılık, Vietnam Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Hanoi'de, Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanı Vietnamca olarak yayımlanmıştır. Yazarın, Vietnam halkının kahramanlık dolu geçmişine duyduğu derin saygıyı dile getirdiği sözler ile tüm Vietnam vatandaşlarına yönelik içten iyi dileklerini içeren "Past Wars"ın yayımlanması, ülkede geniş bir kamuoyunun ilgisini çekmiş ve sıradan insanlar tarafından derin bir minnettarlıkla karşılanmıştır. [2].

Hanoi'deki kitap tanıtımının yapıldığı gün, etkinliğin başlatıcısı ve aynı zamanda "Past Wars" romanının çevirmeni olan Dao Minh Hiep'in verdiği bilgiye göre, bu romana adanmış birçok makale Vietnam'ın çeşitli gazetelerinde yayımlanmış; makaleler, Kanta Khamzatovich İbragimov'un portresi ve romanın kapak görseli ile birlikte yayınlanmıştır. [3].

Bu unutulmaz etkinliğin hemen ardından, Dao Minh Hiep, Kanta Khamzatovich İbragimov'a yazdığı mektupta, "Past Wars" romanının Vietnam diline yaptığı yüksek kaliteli çeviri nedeniyle Vietnam Yazarlar Birliği'nden en prestijli edebiyat ödülünü aldığını bildirmiştir. [4].

Dao Minh Hiep "Bu ödül büyük bir edebî onurdur ve romanınızın bunu almış olmasından dolayı çok mutluyum. Umarım başka ödüller de kazanır" temennilerini yazmıştır. Ayrıca, "Past Wars" ile birlikte "Children's World" adlı eseri de Vietnam diline çevirmiş ve bu eser de Vietnam'da yayımlanmıştır. [1].

Kanta Hamzatoviç İbragimov'un kitabının çevirisi için hazırlıklar şu anda çeşitli Avrupa Birliği ülkelerinde ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde eş zamanlı olarak devam etmektedir. [19].

"Past Wars" romanı, Çeçen etnolojisi hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır: ritüeller, bayramlar, gelenekler, günlük yaşam, giyim, yemek ve flora ve faunaya karşı tutumlardan bahsetmektedir. Tüm bunlar, Çeçenlerin günlük yaşamları ve işleriyle bağlantılı olarak, ölçülü bir biçimde sunulmaktadır.

Özellikle yazarın son derece isabetli bir biçimde vardığı sonuç dikkat çekicidir: Çeçen toplumu her zaman açık kalmış ve Ruslar, Dağıstanlılar, Yahudiler ve diğer birçok farklı milletten insan bu topluma katılmıştır. Bu bağlamda, Kesirt'in annesi Khaza'nın kökeni oldukça belirsizdir.

Çeçenlerin kitlesel sürgünü meselesi gündeme geldiğinde, Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler) Bölge Komitesi'nin ikinci sekreteri Akhmed Yakubovich Magomedaliev, birinci sekreter Andrei Fyodorovich'e aslında Dağıstan kökenli olduğunu itiraf eder ve bu gerekçeyle sürgünden kaçınmak istediğini itiraf eder.

Roman boyunca kaynak suları, dağlar ve ataların mezarlıkları gibi kavramlar bir nakarat gibi tekrar eder. Ana vatanları Çeçenistan'ı duydukları özlem, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilen Çeçenlerin ruhlarına sürekli olarak işkence etmiştir. [48].

Tüm bunlar romanında başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. Büyük Vatanseverlik Savaşı cephelerinde ve sürgün yerlerinde Çeçenler, dikkat çekici bir toplumsallık ve etik ilişkiler sergilemiş, savaşta büyük bir mücadele azmi göstermiş ve ulusal ekonominin tüm alanlarında başarılı bir şekilde çalışmışlardır. Kanta Khamzatovich İbragimov'un en canlı ve etkileyici romanlarından biri olan, bu çalışmanın Birinci Bölüm'ünün açılış paragraflarında da büyük ilgi gören "Past Wars", 1999 yılında yayımlanmış ve yazarın çalışma arkadaşları tarafından bir devlet ödülüne aday gösterilmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un yukarıda anılan "Past Wars" adlı romanının bir devlet ödülüne aday gösterilmesi, tüm Çeçen halkının kültürel yaşamında bugüne dek gerçekleşmiş en önemli olaylardan biri olarak değerlendirilmelidir. [33].

Yayımlandıktan hemen sonra çok sayıda okur tarafından ilgiyle karşılanan ve kültürel açıdan büyük değer taşıyan pek çok Çeçen romanı bulunmasına karşın, Çeçen yazarlar bugüne kadar Rusya Federasyonu Devlet Edebiyat ve Sanat Ödülü (Russian Federation State Prize in Literature and Art) gibi son derece saygın bir ödüle layık görülmemiştir.

Bu nedenle, Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanının, yalnızca Çeçen Cumhuriyeti kamuoyu nezdinde değil, Rusya Federasyonu'nun tamamında da yüksek düzeyde kültürel ve tarihsel bir değer taşıdığı ileri sürülebilir.

"Past Wars" adlı roman, Çeçen etnolojisine ilişkin son derece kapsamlı bilgiler sunmaktadır: ritüeller, bayramlar, gelenekler, gündelik yaşam pratikleri, giyim, beslenme kültürü ile flora ve faunaya yönelik tutumlar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Tüm bu unsurlar, Çeçenlerin günlük yaşamları ve emek süreçleriyle doğrudan bağlantı kurularak, ölçülü ve dengeli bir anlatım içinde sunulmaktadır.

Özellikle yazarın son derece isabetli bir biçimde vardığı sonuç büyük önem taşımaktadır: Çeçen toplumu her zaman açık bir yapı sergilemiş; Ruslar, Dağıstanlılar, Yahudiler ve diğer pek çok farklı milletten insan bu topluma dâhil olmuştur. [5].

Bu bağlamda, Kesirt'in annesi Khaza'nın kökeni oldukça belirsizdir. Çeçenlerin kitlesel sürgünü meselesi gündeme geldiğinde ise, Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler) Bölge Komitesi'nin ikinci sekreteri olan Akhmed Yakubovich Magomedaliev, birinci sekreter Andrei Fyodorovich'e gerçekte Dağıstan kökenli olduğunu itiraf eder ve bu gerekçeyle sürgünden kaçınmak istediğini dile getirir. [20].

Romanda kaynak suları, dağlar ve atalara ait mezarlıklar gibi kavramlar bir nakarat gibi tekrar eder. Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilen Çeçenlerin ruhları, ana yurtları olan Çeçenistan'a duydukları özlemle sürekli olarak sarsılmıştır.

Tüm bu unsurlar romanda başarıyla yansıtılmaktadır. Büyük Vatanseverlik Savaşı cephelerinde ve sürgün yerlerinde Çeçenler, dikkat çekici bir toplumsallık ve etik ilişki anlayışı sergilemiş; savaşta büyük bir mücadele azmi göstermiş ve ulusal ekonominin tüm alanlarında etkin ve başarılı bir biçimde çalışmışlardır.

Bu çalışmanın Birinci Bölümü'nün açılış paragraflarında da geniş yer verilen, Kanta Khamzatovich İbragimov'un en canlı ve etkileyici romanlarından biri olan "Past Wars", 1999 yılında yayımlanmış ve yazarın çalışma arkadaşları tarafından bir devlet ödülüne aday gösterilmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un söz konusu "Past Wars" adlı romanının bir devlet ödülüne aday gösterilmesi, tüm Çeçen halkının kültürel yaşamında bugüne dek gerçekleşmiş en önemli olaylardan biri olarak özellikle vurgulanmalıdır. [32].

Çeçen romanlarının kültürel açıdan zenginliğine ve yayımlandıkları anda geniş ve ilgili okuyucu kitleleri bulmalarına rağmen, Çeçen yazarlar hâlâ Rusya Federasyonu Devlet Ödülü gibi prestijli bir ödüle layık görülmemiştir.

Bu nedenle, Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanının sadece Çeçen Cumhuriyeti halkının gözünde değil, aynı zamanda tüm Rusya Federasyonu genelinde de büyük kültürel ve tarihsel değere sahip olduğu ileri sürülebilir. [47].

Dolayısıyla, kendi halkının tarihine ilgi duyan tüm vatandaşlar ile Rusya Federasyonu'nun tüm organik halk topluluğu için böylesine dikkat çekici bir romanı okumak, halk geleneklerinin ve ulusal zihniyetin benzersizliğini zamanında kavramalarını sağlar.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanı, aynı zamanda derin bir insanî anlayışla, sıradan askerlerin ve subayların günlük yaşamını ve bu zorlu ortamda aralarındaki ilişkileri de sunar. Astların komutanlarına karşı nasıl davrandıkları ve komutanların buna kendi yetiştirilme tarzlarına uygun olarak nasıl karşılık verdikleri üzerinde de durulmaktadır. [21].

Ayrıca, Kanta Khamzatovich İbragimov'un neredeyse tüm tanınmış romanlarının anlatılarının, birçok açıdan, düşünce ve yaşam tarzı bakımından benzer olan meslektaşlarının kişisel deneyimlerine dayandığı da belirtilmelidir.

Her şeyden önce, Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanı, zaman zaman beklemedikleri bir anda kendilerini savaşın korkunç ve birçok kişi için dayanılmaz koşullarında bulan insanlar arasında ortaya çıkan, son derece hassas psikolojik ilişkileri ele alır.

Romanın yazarı henüz kırk yaşında olmasına rağmen, yazarın kendi vatanı, haklı olarak "Kafkasya'nın incisi" olarak adlandırılabilecek topraklarıyla ilgili biriktirdiği bilgi birikimi, yüzlerce yılı kapsayan bir perspektife sahiptir.

Kanta Khamzatovich İbragimov, halkına karşı gösterdiği yeterli incelik ve derin şefkatle, savaş sırasında ilişkiler ile Hristiyan ahlakı arasındaki çatışmaya değinir; bu ahlak, Sovyet halkının bilincinden henüz tamamen silinmemiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanında yansıttığı bir diğer önemli çatışma ise, vatanseverlik ile totaliter devlet arasındaki anlam alanında ortaya çıkar. Totaliter devletin Sovyet halkının psikolojisi üzerindeki baskısına rağmen, halkın vatanına karşı gerçek vatansever tutumu ve onu savunma gerekliliği kırılmamıştır. [6].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un son derece özgün ve alışılmadık romanı "Past Wars", tamamen sıra dışı koşullar altında gerçekleşen, oldukça geniş bir genç nüfusun ahlaki gelişimi sorununa da değinir. [31].

Yazar, okurun önünde hem dünün çocuklarını hem de bugünün cephe askerlerini gördüğünü, onların erken ve hâlâ oldukça hassas geçen gençlik yıllarının ülkenin en zor yıllarıyla çakışmasına rağmen içten içe kırılmadıklarını açık ve kesin bir şekilde anlamasını sağlar.

Yazarın karakteristik felsefi yansımaları, "Past Wars"un sanatsal dokusuna hem gerçekten derin hem de bir o kadar resmedilebilir bir nitelik kazandırırken, büyük ölçüde Kanta Khamzatovich İbragimov ile çağdaş olan yazarların benzer edebi motiflerini de yankılar.

Çeçen halkının yüzyıllarca süren yaşamı ve bugün de devam eden varlığı, her gün ısrarla sonsuz kayalara çarpan inatçı dalgalarıyla güçlü, saf ve berrak bir dağ nehri olarak algılanabilir. Bu durum, "Past Wars"un sayfalarında, olağanüstü Çeçen ve Rus yazar Kanta Khamzatovich İbragimov tarafından yansıtılmıştır.

Bu durum, aynı zamanda eserin benzersiz bağlantılar kurmasına katkıda bulunur ve bu sanatsal yapıtı, ikinci milenyumun son on yılının yazarları tarafından kaleme alınmış, anlamlı ve eşsiz bir anahtar kitaplar dizisi içinde konumlandırır. Yedek alayın yaşamındaki, birçok acemi askerin katıldığı, tüm acı ve nahoş savaş öncesi olayların aksine, "Past Wars" adlı romandaki doğa tasvirleri ön plana çıkar. [22].

Askerlerin günlük yaşamlarının ve her zaman ona eşlik eden gündelik çilenin son derece natüralist ve bu nedenle oldukça inandırıcı tasvirleriyle bu doğa betimlemelerini uzlaştırmak onlar için son derece zordur. Aynı şekilde, çevredeki doğa sahnelerinin romanın çeşitli karakterlerinin son derece canlı, spontane ve kimi zaman tamamen utanmazca günlük konuşma dilindeki diyaloglarıyla uyum içinde olması da en az bunun kadar güçtür. [46].

Genç ön cephe askerlerinin konuşmaları ağırlıklı olarak ağız özellikleri taşır ve modern edebî dilden inanılmaz derecede uzaktır; etraflarındaki herkesin kendilerini aynı şekilde ifade etmeleri yadsınamaz bir gerçek olduğundan, bunu fark etmeleri de pek mümkün değildir.

Bu genç askerlerin kaderine gelince, önceki barış dönemi yaşamlarının görece kısa olmasına rağmen, çoktan dikkate değer ölçüde çeşitli ve bireysel hale gelmişlerdir. Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanının kahramanı Tsanka'nın hikâyesi aracılığıyla, okuyucu dağlık bölge sakinlerinin gelenekleri ve görenekleriyle tanışmak için harika bir fırsat elde eder.

Bu dikkat çekici romanın büyük bir kısmı, ünlü yazarı Kanta Khamzatovich İbragimov'un büyükbabasının anlattığı kendi hayat hikâyelerinden alınmıştır; büyükbabası, torunuyla sık sık konuşur ve ona kendi yaşadıklarını anlatırmış.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının temel gücü, savaşın trajedisinin neredeyse her Rus evinin kapısında durduğunu söylemek mümkünken, sözde "Çeçen Savaşı"nın aslında Kafkasya'da değil, bilincimizde gerçekleşiyor olmasıdır. İstihbarat subayı Boris Korolev'e göre, "Past Wars" romanı Çeçen yaşamının bir ansiklopedisi, bir Çeçen "Quiet Flows the Don" niteliğindedir.

Bu nedenlerle, Kanta Khamzatovich İbragimov'un "Past Wars" adlı romanının her dikkatli ve özenli okuyucusu, bu korkunç Çeçen savaşı tarafından beklenmedik bir şekilde bir araya getirilmeselerdi, bütün bu insanların başka hangi koşullar altında bir araya gelebileceklerini istemsizce merak eder. [30].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının her sayfasında görülen ısrarlı arzu, her şeyden

önce, bu kelimelerin sanatçısı tarafından, kendi doğruluğunu her koşulda savunma ve sürdürme biçiminde ifade edilir.

Yazar ve akademisyenin aynı kişi olduğu ve yazdıkları ve tanımladıkları her şeyin yazarın zengin sanatsal diliyle, "birinci elden deneyimden" yaratıldığı ve yazarın yazdığı her şeyde olağanüstü derecede haklı olduğu durumlarda bu son derecede önemlidir. Çağdaş Rus askeri düzyazı ve edebiyatına karşı sosyalist realizmin çöküşünü prensip olarak savunan yazar (bu bağlamda biriciktir), kendi yazar kimliğinin doğruluğunu haklı olarak ortaya koymaktadır. [3].

Bu gerçek doğruluk, Kanta Hamzatoviç İbragimov'un eserinde Çeçen Savaşı'nın insanlarını ve olaylarını tasvirinde, olağanüstü nezaket ve insanlıkla dolu lirik sapmaları gibi örnekleri verilebilecek şekilde, kelimenin tam anlamıyla her alanda kendini gösterir. [7].

Bu nedenle, bu çalışmanın yazarları, Kanta Khamzatovich İbragimov'un, romanının sayfalarında sunduğu Çeçen savaşlarına dair kendi görüşlerinin acı gerçeğini apaçık ortaya koyarken tamamen haklı olduğunu düşünmektedir. Yukarıda belirtilenlerin tamamı, yazarın seçtiği türü yeterince karakterize etmektedir: Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı için tamamen benzersiz ve özgün çerçevesi şüphesiz ki diğerlerinden son derece farklıdır [2].

Ünlü Çeçen gazeteci ve felsefe doktorası adayı M. Magomadov'a göre, Kanta Khamzatovich İbragimov eşsiz bir yazardır. Ünlü Rus eleştirmen Leonid Terakopyan, günümüzde Çeçen edebiyatının durumunu şu şekilde tanımlar: "...insancıl boyut bugün Çeçen edebiyatında baskın ve etkileyici bir konumdadır." [23].

Taze, henüz iyileşmemiş taze yaraların acısı, geleceğe dair dersler çıkarma kararlılığını daha da keskinleştirir. Tarihsel, ahlaki, psikolojik ve felsefi dersler. Belki de bu nedenle, tüm ulusal kültür bugün diyalog kurma yönünde bu denli açık bir çaba içindedir. [1].

Kendi halkı ve komşu halklarıyla, çok etnikli bir ülke olan Rusya ile ve çevreleyen dünyayla diyalog kurma arzusunu barındırıyor. Anlaşılmak, duyulmak istiyor ve kendini açıklamaya, anlatmaya hazır. Son yıllarda ise, Çeçenistan'ın kendi görüşü hiçe sayılarak onun yerine konuşulması, biriken önyargıları daha da derinleştirmiştir.

"Past Wars" adlı roman, A.D. Kusayev'in bakış açısından okuyucuya uzun çileler çekmiş Çeçen halkının ruhunu açığa çıkarmaktadır. Kanta Khamzatovich İbragimov'un anlayışına göre, barışsever bir kişi olarak hiçbir savaşa razı olmak mümkün değildir; çünkü savaş, doğası ne olursa olsun, katılan tüm halklara her zaman ve her yerde sadece acı getirir.

Özellikle vurgulanmalıdır ki, Kanta Khamzatovich İbragimov için Çeçen Savaşı, sadece tüm ulus için benzeri görülmemiş bir acıyı temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda son derece büyük ve yaygın bir felaket niteliği taşır. [45].

İşte tam da bu benzersiz felaket, bir şekilde ve kademeli olarak neredeyse tüm ulusu sarıp sarmalamıştır. Kanta Khamzatovich İbragimov, ne Rus askeri nesrinde ne de yabancı yazarların eserlerinde oldukça yerleşik bir gelenek halini almış olan savaşın ya da savaş sırasında ortaya çıkan sözde savaş sanatının yüceltilmesini asla yapmamıştır. [29].

Kanta Khamzatovich İbragimov, aynı zamanda modern edebiyatta özellikle öncülük yaptığı bir alanda, bir halkın trajedisini böyle spekülatif bir yaklaşımla tasvir etmenin kabul edilemez olduğuna inanıyordu. Aynı zamanda Kanta Khamzatovich İbragimov, tüm sanatsal olanaklarını kullanarak, minnettar ve dikkatli okuyucularına, böyle bir geleneğin her zaman insanın ve ruhunun, halkının aleyhine bir küfürle dolu olduğunu açık ve net bir biçimde göstermeye çaba sarf etti.

Savaş, yazarın romanda kurduğu başlıca sanatsal imgedir. Bunun, hem olay örgüsünün "itici gücü" hem de eserin figüratif sisteminin "mimarı" olduğu belirtilmelidir. Savaş, kaçınılmaz olarak bu sanat eserinin tüm yapısı üzerinde ve sayısız çatışmanın içeriklerinde silinmez izler bırakmıştır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının dili ve anlatım üslubu da tamamen savaş temasının egemenliği altındadır; bu tema, tarihi olayın her bir son derece genç katılımcısının yaşamı ve günlük hayatı üzerinde olduğu kadar, bu olağanüstü kitabın neredeyse tüm karakterleri üzerinde de soğuk bir gölge düşürmektedir [24].

Kanta Hamzatoviç İbragimov'un romanı, açlık ve soğukla zar zor başa çıkan çoğu asker tarafından çekilen gerçekten cehennemvari fiziksel ve zihinsel acıları yansıtır. Roman boyunca yazar, okuyucuya ve kendisine sürekli varoluşun temel ve vazgeçilmez sorularını yöneltir; bu soruların yanıtlarını bulmak mümkün olsa bile oldukça zordur.

Tekrar belirtmek gerekir ki, Kanta Khamzatovich İbragimov'un roman türünü kullanma biçimi tamamen alışılmadık ve hem okuyucuların hem de eleştirmenlerin büyük çoğunluğu için yabancıdır. İşte burada da onun olağanüstü özgünlüğü ortaya çıkmaktadır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının derin insançılığı, tüm edebiyat eleştirmenleri ve akademisyenler tarafından kabul görmemiş olsa da, bu çalışmanın yazarlarına göre eserinin benzersiz temel bileşenlerindendir [8].

Ayrıca, Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanında, bu tanınmış Rus savaş kurgu ustasının yaratıcı yoluna özgü ruh ve irade gücünün sergilendiğini de göz ardı etmek mümkün değildir [28].

Romanın tür bağlamı, onun özgünlüğünü ve daha önce yazarla aynı topraklarda yetişmiş olanlar tarafından kaleme alınmış diğer romanlardan ne denli farklı olduğunu ortaya koyar. Kanta Khamzatovich İbragimov'un Çeçen Savaşı'nı tasvirindeki üslup özellikleri öylesine etkileyici biçimde aktarılmıştır ki, eser gerçekten benzersiz bir yapıt olarak öne çıkar.

Bu eser, modern askeri edebiyatın önde gelen ustalarından, devlet ve diğer prestijli ödül sahiplerinden herhangi birinden belirgin şekilde farklıdır; oysa edebiyat otoriteleri, Kanta Khamzatovich İbragimov'un savaşı konu alan bir kitabın nasıl yazılması gerektiğine dair çağdaşlarının kalıplaşmış fikirlerine tamamen uyan geleneksel bir eser üretmesini istemişlerdir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, savaş kurgu edebiyatının üslubunda önemli bir değişimi simgeler. Bu üslup, sonraki yazarlar tarafından hem Çeçen savaşlarını konu alan kitaplarda benimsenmiş, hem de yeni yazarlar için olayların savaştaki gerçekliği ve doğallığı açısından ölçüt haline gelmiştir.

Böylece, Kanta Khamzatovich İbragimov, "kendi" savaşıyla ilgili tüm duygu, his, izlenim, düşünce ve muhakemelerini eksiksiz biçimde ortaya koyabilmiştir. Aynı zamanda, savaş sırasında tanık oldukları ve defalarca katıldıkları olayları eserlerinde tamamen doğru biçimde aktarmak isteyen herkes için de yol açmıştır.

Tür açısından değerlendirildiğinde, Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, tutarlı ve özgün bir yapıttır; tıpkı hiçbir mevcut romanın tamamen başka bir romana benzememesi gerektiği gibi, bu eser de başka hiçbir romana benzemez. Ancak bu şekilde, eserin kendi başına bağımsız bir sanat eseri olarak kabul edilmesi ve ünlü yazarının kaleminin hakkını vermesi mümkün olur. [25].

Bundan, romanın türünden ziyade, üslup özelliklerinin hem yerli hem de uluslararası eleştirmenlerin sert tepkisini tetiklediği anlaşılmaktadır. Böylesine olağanüstü manevi derinliğe sahip bir eser ortaya çıkarırken ve eseri o dönemde Rus edebiyatı için tamamen yeni olan üslup açısından çarpıcı öğelerle donatırken, Kanta Khamzatovich İbragimov bunu son derece bilinçli bir şekilde yaptığı aşikârdır.

Aynı zamanda, yazar, kitabının önemli bir eleştirel tepki uyandıracağını, yanıtlaması gereken sayısız sorunun olacağını ve savuşturmak zorunda kalacağı pek çok asılsız yorum bulunduğunu da pekâlâ biliyordu. [44].

Ancak romanın yazarı, tüm bunları, daha önce kaleme aldığı ve aynı şekilde doğruluk ve cesaretle dolu eserlerde yaptığı gibi, aynı cesaret, fedakârlık ve tam adanmışlıkla gerçekleştirmiştir; tanık olduğu Çeçen Savaşı olaylarının tümünü, aynı dürüstlük ve cesaretle aktarmıştır. Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanları, Abu Ismailov tarafından Çeçenceye tercüme edilmiştir..

Kanta Khamzatovich İbragimov'un ustalığı, A.D. Kusayev'e göre, eserlerini okuyan herkesin bilincini bir şekilde etkilemesinde yatmaktadır. Ulusal özbilinci ve edebi değer yönelimlerini inceleyen K.K. Sultanov ise, çağdaş yazarların sanatsal "yönelimlerini" gerçekleştirebilmek için uygun biçimler aradıklarını ve kendilerinden önce Rus edebiyatında ortaya konan en iyi örnekleri benimsediklerini belirtmenin gerekli olduğunu vurgular [27].

20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarındaki edebiyat, konu çeşitliliği ile sanatsal ve estetik arayışlarla öne çıkar. Önde gelen yazarlar, "kitlesel edebiyat" akımına karşı direnmeye çalışmakta, eserlerinin psikolojisini derinleştirmekte, insan ruhunun en gizli derinliklerine inmeye ve bu temelde toplumsal gelişmenin yasalarını keşfetmeye çabalamaktadır.

1980'lerin ortalarından itibaren, ülke yaşamında perestroyka, glasnost ve demokratikleşme ile belirlenen yeni bir politik dönemin başlamasıyla, uzun süredir var olan sıkı sansür çerçeveleri kademeli olarak gevşetilmiştir. [28].

Yuri Mikhailovich Lotman'ın tanımladığı gibi, modern Rusya Federasyonu'nun edebiyat yaşamında ardından adeta bir kültürel patlama meydana gelmiştir. Bunun başlangıcı, Sovyetler Birliği'nde daha önce yasaklanmış metinlerin yayımlanması olarak kabul edilmelidir; bunlar arasında 1986'da yayımlanan N. Gumilyov'un şiiri "Ogonyok" ve aynı yıl edebiyat dergisi Znamya'da yayımlanan A. Platonov'un "The Juvenile Sea" adlı eseri yer almaktadır.

E. R. Yadrovskaya'ya göre, 1991 Aralık'ında SSCB'nin çöküşü ve egemen devletlerin oluşumu, yazarların yakın geçmişi yeniden değerlendirmesi için bir katalizör olmuş; bu da onlara, o dönemde sona ermekte olan Sovyet dönemini hem ülke hem de dünya tarihindeki yeri açısından daha objektif bir şekilde anlamayı mümkün kılmıştır [9].

Sovyet sonrası dönem, edebiyat ve edebiyat eleştirisi dergilerinin artan rolü ile karakterizedir. Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerine dayalı olarak bölgesel düzeyde edebiyat öğretimi için bir metodoloji uygulanmasının temel amacı, yaratıcı sürecin temel örüntülerini keşfetmektir. Bu örüntülerin, yalnızca bireysel edebiyat eleştirisi kalıplarına veya tekil didaktik ve psikolojik kalıplara indirgenemeyeceği açıkça anlaşılmalıdır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerine dayalı olarak bölgesel düzeyde edebiyat öğretimi metodolojisi, doğrudan didaktik, psikoloji ve edebiyat eleştirisi gibi disiplinlerle etkileşim içindedir. Bu metodoloji, söz konusu disiplinlerden elde edilen verilerden yararlanırken, aynı zamanda kendi özgül sorunlarını da ele alır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerine dayalı olarak bölgesel düzeyde edebiyat öğretimi metodolojisinin uygulanmasında, öğretmen ile öğrenci arasında yeni bir ilişki türünün geliştirilmesi özel bir önem taşır. Aynı zamanda öğretmenlerin, eğitim sürecine katılan neredeyse her öğrenciden beklenen yaratıcı arayışa ve bağımsız yargıda bulunma becerisine kendilerini hazırlamaları gerekmektedir.

Bu durum, edebiyatta yaşanan süreçlerin belirsizliği göz önünde bulundurulduğunda daha da gerekli görünmektedir. Her şeyden önce, edebi gelişimin bütüncül tablosu günümüzde yoğun biçimde yeniden canlandırılmaktadır. Bu koşullar altında, Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerine dayalı bölgesel edebiyat öğretimi metodolojisi de dâhil olmak üzere, herhangi bir disiplinin daha önce sahip olduğu konumsal açıklık ve bütünlüğü giderek yitirdiğinin anlaşılması gerekir.

AE. D. Yadrovskaya'ya göre, edebi eserleri anlamaya yönelik alternatif yaklaşımlar ile her modern öğretmen için bilimsel ve uygulamalı etkinlik programlarının varlığı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu araştırmacı, bölgesel edebiyat da dâhil olmak üzere çağdaş edebiyatın geniş kültürel bağlam içinde incelenmesi ve özellikle özbelirleme yetisine sahip kişiliğin geliştirilmesine açık odakla ele alınması gerektiği görüşündedir. [43].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un eserlerine dayalı edebiyat öğretimi metodolojisinin uygulanışını somutlaştırmak amacıyla iki okul etkinliğine değinilmelidir. Bu etkinlikler, çalışmanın yapısı içinde, makalenin ana metnini tamamlayan ekler olarak organik bir konuma sahiptir.

Bunlardan ilki, "Kanta İbragimov'un 'Past Wars' adlı romanı" konulu bir ders saati senaryosu olup, bu çalışmanın ana metninin Ek 1'ini oluşturmaktadır. İkincisi ise, "Kanta Khamzatovich İbragimov'un 'Past Wars' adlı romanının sayfalarında ailenin önemi" başlıklı bir açık ders senaryosudur.

Elbette, hayatta pek çok şey görmüş, adil ve dürüst herhangi bir insan için, henüz buna gerçekten alışmaya bile fırsat bulamadan askerî gündelik yaşamın sert koşullarına böylesine hızlıca itilmiş tüm bu gençlere bakmak son derece güçtür.

Olağanüstü derecede yetersiz koşullarda hizmet veren acemi askerler arasında görülen sürekli yetersiz beslenme, yazarın tasvir ettiği askerlik yaşamının gündelik bir eşlikçisidir; buna soğuk, nem ve temel yaşam imkânlarının sürekli eksikliği de eklenmektedir.

Yukarıda sıralanan bu olumsuz koşullar, çoğu zaman temelsiz olan ve deneyimli, sağduyulu tek bir kişinin müdahalesiyle kolaylıkla çözülebilecek çatışmaların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Buna karşın, söz konusu gerilimler genç askerler arasında neredeyse her konuda sürekli olarak yeniden üretilmekte ve alevlenmektedir.

Üstelik bu çatışmalar yalnızca erler arasında değil, aksine özellikle erlerle komutanları arasında da ortaya çıkmaktadır; yoğunluk ve süreklilik bakımından en az diğerleri kadar sert olan bu gerilimler, sürekli zor koşullar nedeniyle komutanların kendi aralarındaki ilişkilerde de her şeyin sorunsuz ilerlemesini engellemektedir.

Romanın doğrusal olay örgüsü, yazarın bilinçli kurgusal tercihleri doğrultusunda, çok sayıda renkli karakterin savaş öncesi yaşamlarına ilişkin canlı ve akılda kalıcı betimlemelerle sık sık kesintiye uğrar; bu betimlemeler, eserin sayfalarındaki askerî olaylarla güçlü bir tezat oluşturarak onları daha da belirgin kılmaktadır. Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanındaki dikkat çekici etkileşimsel unsurlardan biri de, yazarın, doğrudan anlatmadığı diğer karakterlerin kaderlerini keşfetmeye okuru incelikle davet etmesidir.

Genel olarak Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, 1990'lı yılların Rus savaş edebiyatına özgü tipolojik özellikler taşımaktadır; bu dönemde, savaşın suçlayıcı imgelerle betimlenmesine yönelik ideolojik kısıtlamalar artık mevcut değildir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un savaş koşullarında insan ilişkilerini ele alışındaki özel öngörüsü ise, Büyük Vatanseverlik Savaşı'na değil, Çeçen Savaşı'na odaklanan eserlerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmelidir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un özgün sanatsal yöntemi, onun hem yazar hem de akademisyen kimliğini kazanmasından çok önce, kademeli olarak şekillenmiştir. Yazar, savaşın acımasız gerçekliğini ve kırsal yaşamı süslemeden betimleme yetisini, Sovyet yaşamında var olan, göze çarpan ve ortadan kaldırılması güç tüm aksaklıklarla doğrudan yüzleştiği gençlik yıllarında edinmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, 1990'lı yılların savaş edebiyatı eserleriyle çok sayıda sözde "yatay" bağa sahip olmasıyla dikkat çeker; bu eserler arasındaki doğrudan ve karşılıklı etkileşim göz ardı edilemez.

Bu durum, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri M.S. Gorbaçov tarafından başlatılan sözde "perestroyka" süreciyle birlikte ortaya çıkan glasnost (açıklık) ikliminin, Sovyet iktidarı boyunca ülke yaşamında birikmiş sorunların açığa çıkarılmasını teşvik etmesiyle daha da önem kazanmaktadır. Söz konusu sorunlar, özellikle Finlandiya'daki çatışmalardan Büyük Vatanseverlik Savaşı'na, Afganistan'dan Çeçenistan'a ve diğer askerî operasyonlara kadar uzanan savaş deneyimlerinde belirginleşmiştir. Bu bağlamda Kanta Khamzatovich İbragimov, 2000'li yılların savaş edebiyatında öne çıkan daha genç kuşak yazarların izinden ilerleyen bir çağdaş olarak değerlendirilebilir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının tipolojik özellikleri, farklı dönemlerde kaleme alınmış ve savaş edebiyatının en yetkin örnekleri arasında haklı olarak gösterilen diğer Rus yazarların eserleriyle sözde "dikey" bağlantılar kurduğunu ortaya koyar; bu bağlam, 1950'lerdeki sözde "Kruşçev Çözülmesi" döneminden başlayarak, "Cursed and Killed" [18] adlı romandan sonra yazılan kitaplara kadar uzanmaktadır.

Bu durum, Çeçen Savaşı'nın yanı sıra diğer pek çok savaşın olaylarının da gelişmiş Rus roman yazınında gerçeğe uygun biçimde tasvir edilmesi için ortak bir anlamsal alanın varlığına işaret edebilir. Yalnızca bu roman değil, Kanta Khamzatovich İbragimov'un farklı yıllarda kaleme aldığı dürüst ve ilkesel savaş düzyazılarının tamamı da, bu içsel ve açıkça ifade edilen nitelik sayesinde A. Rybakov, Yu. Bondarev, V. Bykov ve diğer seçkin Sovyet ve Rus yazarların en iyi eserleriyle akrabalık göstermektedir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının üslubu, gerçekçiliği sağlamak amacıyla günlük konuşma öğeleriyle zenginleştirilmiş, sıkı bir edebi sanatsal üslubun sınırında dengelenmiş ve tamamen özgün bir anlatım yaratmıştır.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanının üslubu, gerçekçiliği sağlamak amacıyla günlük konuşma öğeleriyle zenginleştirilmiş, sıkı bir edebi sanatsal çizgi üzerinde dengelenmiş ve tamamen özgündür.

Bu roman, dili ve dokunduğu anlam yelpazesinin alışılmadık ve beklenmedik oluşu nedeniyle, Çeçen Savaşı'na adanmış edebiyatta yeni ve hatta son söz olarak nitelendirilmiştir.

Bu seçkin yazarın karakteristik derin sezgisi, yazara tarihî değerleri, çalıştığı yeni sosyal ortamın perspektifinden, tamamen farklı bir şekilde ele alma ilhamını vermiştir [42].

Kanta Khamzatovich İbragimov'un yaratıcı üslubunun bireyselliği, bu çalışmanın birinci bölümünde ele alınan kendine özgü sanatsal yönteminden kaynaklanmaktadır. Kanta Khamzatovich İbragimov'un savaş edebiyatına gelince, birçok edebiyat eleştirmenine göre, bunu yapma hakkına sahip nadir yazarlardan biri olmuştur; bu durum, öncelikle yazarın savaş konulu eserlerindeki belirgin üslup yeniliği ile ilgilidir [1].

Yazar, savaş temasının kendisi için ne denli kutsal olduğunu okuyucuya açık biçimde göstermiştir. Bu temayı eksiksiz biçimde ortaya koyabilmek, yazarın tam bir adanmışlık, yüksek düzeyde dürüstlük ve savaşın gerçekliğini tüm yönleriyle aktarabilme yeteneğine sahip olmasını gerektirmiştir. Kanta Khamzatovich İbragimov'un romanı, yirminci yüzyılın sonları ile ikinci milenyumun Rus savaş edebiyatında uzun süredir beklenen uyumlu tınıyı yakalayarak önemli bir yer edinmiştir.

Kanta Khamzatovich İbragimov'un kalemi sayesinde savaş, yalnızca küçük çocukların değil, deneyimli bireylerin de korktuğu inanılmaz derecede dehşet verici ve lanetli bir canavar hâline gelmiş; insanlık dışı ve ahlaksız bir şeytan olarak resmedilmiş ve dünyadaki tüm insanların bu kötülüğün ortadan kaldırılması konusunda birleşmesi gerektiğini göstermiştir.

Savaş, yalnızca sıradan genç Çeçen askerler için değil, Rus kuvvetlerinde görev yapanlar için de son derece korkutucudur; zira onlar, yabancı bir coğrafyaya neden getirildiklerini ve burada nasıl zorunlu olarak savaştırıldıklarını tam olarak kavrayamazlar.

Kanta İbragimov, anlatı ve hikâye kurgulama alanında çok yönlü bir yeteneğe sahip çağdaş bir romancıdır. Hem Çeçen hem de Rus edebiyatında kendi başına çığır açan, gerçekten dönüm niteliğinde eserlerin yazarı olarak öne çıkmaktadır. K. İbragimov'un olağanüstü yaşam öyküsü, yeni binyılın başında Çeçen halkının deneyimlediği tüm acıları ve zorlukları kapsamlı bir şekilde yansıtmaktadır.

Elbette, yazarın edebî ustalığı aniden kazanılmış değildir; bunun öncesinde yoğun bir günlük çalışma ve sürekli öğrenim süreci vardır. Ancak azmi, kararlılığı ve gelişen yeteneği sayesinde K. İbragimov, çağdaş edebiyatın en seçkin yazın ustalarından biri olarak kabul edilecek seviyeye ulaşmıştır [11].

K. İbragimov'un eserleri, özellikle "Past Wars" romanı, Çeçen halkının savaş sırasında yaşadığı zorlu kaderi yansıtmaktadır; bu savaş, Çeçen Cumhuriyeti ve tüm Rusya'da binlerce insanın yaşamını derinden etkilemiştir. Romanın karakterleri, Çeçen halkının zihniyetini ve karakter özelliklerini eksiksiz biçimde yansıtır; yaşadıkları zorluklar, onların yaşam iradesini ve daha iyi bir hayat arzularını ortaya koymaktadır.

K. İbragimov'un eserlerindeki temalar, Çeçen halkının tarihine dair derin alegoriler ve çarpıcı göndermelerle örülüdür; bu temalar, uzun süre acılarla sınanmış bir toplumun özlemlerini, direnç ve umutlarını etkileyici bir biçimde yansıtır. Özellikle "Past Wars" romanında, eserlerin pek çok konusu, yazarın akrabaları ve yakın çevresinden aktarılan gerçek yaşam öykülerine dayanmaktadır.

Bu bağlamda, K. İbragimov'un eserlerinin, tarihi olayları edebî anlatım aracılığıyla aktaran bir kesit niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu durum, eserlerini, tarihlerini bilmesi ve Çeçen halkının çektiği sıkıntıları öğrenmesi gereken genç kuşağın eğitimi açısından daha da değerli kılmaktadır; böylece

geçmişte yapılan hataların gelecekte tekrarlanmasının önüne geçilebilir [51].

Bu bağlamda, kişisel görüşüme göre, K. İbragimov'un eserlerinin okul müfredatına dâhil edilmesi son derece yerinde olacaktır; çünkü yazarın edebi anlatımındaki zenginlik ve eserlerinin tematik derinliği, genç kuşakların kültürel ve ahlaki gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Kanaatimce, modern eğitim, çağdaş gereksinimler doğrultusunda yeni gelişim eğilimlerini benimsemeyi zorunlu kılmaktadır.

Edebiyat, bu süreçte merkezi bir rol oynamaktadır. Tarihsel olarak, okul yıllarından itibaren A. Puşkin ve L. Tolstoy'un eserleri, zorunlu edebiyat müfredatının temel taşlarını oluşturmuş ve öğrencilerin entelektüel gelişimine doğrudan katkı sağlamıştır [41].

Günümüzde, çağdaş yazarların da edebiyat alanında ustalık ve klasik statü kazanmış isimler arasına dahil edilmesi gerekmektedir. K. İbragimov, hem edebi yeteneği hem de kabul görmüş ustalığıyla bu seçkin ligde haklı bir yere sahiptir. Kendisi, modern Çeçen edebiyatının yaşayan bir klasiği olarak değerlendirilmeli ve eserlerinin Çeçen Cumhuriyeti'ndeki zorunlu edebiyat müfredatına dâhil edilmesi, özellikle savaş teması bağlamında okul eğitiminde önemli bir dönüm noktası teşkil edecektir.

INSTILLING UNIVERSAL HUMAN VALUES IN THE FAMILY THROUGH THE LITERARY LEGACY OF CONTEMPORARY CHECHEN WRITER KANTA İBRAGİMOV

Instilling universal human values in the family is a prominent and integral aspect of the literary legacy of contemporary Chechen writer Kanta Ibragimov, known to us to date. Kanta Khamzatovich Ibragimov is far from being just a writer. Along with this highly respected social status, he should also be considered a scholar, professor, doctor of economic sciences, and a member of numerous university dissertation councils [12].

In addition to his well-known writing career throughout the cultural and civilized world, Kanta Khamzatovich Ibragimov also finds the strength to actively engage in diverse social work. Kanta Khamzatovich Ibragimov is particularly responsible and committed to organizing his social activities in the area of spiritual and moral education, which he engages with young people.

At the same time, as many of Kanta Khamzatovich Ibragimov's associates note, he proactively promotes numerous cultural and literary values that are so close to his heart. Through his active and almost constant participation in numerous diverse international book fairs and exhibitions, Kanta Khamzatovich Ibragimov prioritizes cultural values.

During numerous meetings with representatives of public organizations from the Chechen Republic, the Russian Federation, and numerous countries near and far, Kanta Khamzatovich Ibragimov actively engages in resolving cooperation issues.

At the same time, his artistic vision of the world, his rich gift as a storyteller, a vivid narrator capable of narrating life in a wide variety of colors, serve as an inspiration for his numerous listeners and viewers.

At the same time, Kanta Khamzatovich Ibragimov proactively participates in addressing various issues closely related to many aspects of the activities of the Writers' Union of the Chechen Republic and the Russian Federation.

At the same time, Kanta Khamzatovich Ibragimov almost always advocates for the full-fledged, progressive, and large-scale development of national literature as an expression of the national identity of each people in the Russian Federation. For his prolific work, Kanta Khamzatovich Ibragimov was elected to the Organizing Committee established in the country, which was responsible for overseeing the 2015 Year of Literature in the Russian Federation.

Kanta Khamzatovich Ibragimov has been nominated for numerous prizes and awards,

resulting in his creative career being recognized with diverse and multifaceted recognition from governments and society.

One of the most significant and prestigious awards Kanta Khamzatovich Ibragimov has received is, first and foremost, the State Prize of the Russian Federation in Literature and Art (2003), which was awarded to this outstanding contemporary writer for his frequently mentioned novel, "Past Wars." In turn, the White Cranes of Russia International Literary Prize was also awarded to Kanta Khamzatovich Ibragimov in 2013, duly recognizing his novel "Children's World."

Furthermore, the All-Russian Prize "For Loyalty to the Word and the Fatherland," named after Anton Delvig, a fellow student and classmate of Alexander Pushkin at the Tsarskoye Selo Imperial Lyceum, was also awarded to Kanta Khamzatovich Ibragimov in 2013 for his book "Academician Pyotr Zakharov" [40].

Furthermore, in 2013, Kanta Khamzatovich Ibragimov was also awarded the Rasul Gamzatov Literary Prize, which honored his work "The History Teacher." At the same time, Kante Khamzatovich Ibragimov was awarded a First Place Diploma in the Seventh International Yuri Andreevich Zhdanov Competition of Scientific Papers on Caucasian and Southern Russian Regional Studies in 2013 for the aforementioned book, "Academician Pyotr Zakharov."

In turn, he was awarded a Finalist Diploma in the national "Book of the Year" competition in 2015 for his vibrant and memorable novel, "Stigal," which means "Sky" in Chechen.That same year, Kante Khamzatovich Ibragimov was awarded the International Lermontov Prize in Literature, Music, and Fine Arts for his vibrant and memorable novel, "Stigal," which means "Sky" in Chechen.

Almost simultaneously with this, Kanta Khamzatovich Ibragimov was awarded the order named after his father, Akhmat Kadyrov, by decree of the President of the Chechen Republic Ramzan Akhmatovich Kadyrov (2015).

The following year, Kante Khamzatovich Ibragimov received a Letter of Gratitude from the Chairman of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation, S. E. Naryshkin, for his active and consistent participation in organizing and hosting the aforementioned Year of Literature. Order No. 12ls, announcing the Letter of Gratitude to Kanta Khamzatovich Ibragimov, was issued on January 25, 2016, and was signed by S. E. Naryshkin, Chairman of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation. Furthermore, for the creation and comprehensive promotion of the aforementioned scholarly historical and art criticism work, "Academician Pyotr Zakharov," Kante Khamzatovich Ibragimov was awarded the V. S. Pikul International Prize (2018). In 2018, Kante Khamzatovich Ibragimov was also awarded the International Prize, named after his illustrious predecessor, Fazil Iskander, for the aforementioned novel, "Steegall" [2].

Finally, one of the most notable and recent awards presented to Kante Khamzatovich Ibragimov was the Order of Friendship, based on the Decree of the President of the Russian Federation, Vladimir Vladimirovich Putin, dated April 16, 2019. This prestigious award was presented to this renowned writer for the significant contribution he has made throughout his previous life to the development of Russian literature, as well as large-format publishing, and his diverse, fruitful work over many years [13].

L. N. Tolstoy coined the term "the cruel absurdities of war" in relation to the Caucasian War of the 19th century. How aptly put! Such absurdities were precisely repeated in all subsequent wars, and especially in the Chechen ones [3].

After reading the novel, we recall Ilya Goncharov, who wrote his first novel, "An Ordinary Story," when he was almost forty. The remaining two ("Oblomov" and "The Precipice") followed ten to twelve years apart. Critics unanimously emphasized the realism of Goncharov's prose. The same is characteristic of Ibrahimov's "Past Wars."

Now another analogy: Chingiz Aitmatov with his "Scaffold," in which human malice is identified as the main cause of the destruction of the human race. Both the Chechen and the Kyrgyz skillfully use the Russian language in its literary form, which cannot be said of many contemporary Russian writers.

The novel "Past Wars" uses the fate of the Arachaev family as an example to show the tragic fate of the Chechen people from the 1920s to almost the present day. Near the end of the novel, ninety-year-old Tsanka Arachaev muses to himself. "It's me, an old sinner. Ah, what haven't I seen in this world, what haven't I done!

Apparently, the earth refuses me for my sins..." [1]. Indeed, from his youth, Tsanka emerges as a dual man. On the one hand, he is the guardian of his family's good name; on the other, he is not averse to indulging in merriment through alcohol, committing rash acts, and recklessly succumbing to the charms of the lovely Kesirt [39].

The latter is given great preference in the novel, and she is quite masterfully portrayed, emphasizing her natural grace and feminine appeal, which makes her the object of affection and attention for many men, including older ones. Ultimately, her life ends tragically.

The novel, for the first time in Chechen literature, and indeed in all of Russian literature, provides chilling insights into the inhuman nature of the Bolshevik regime. The author deserves credit: in extremely unfavorable climatic conditions, lacking basic amenities, thanks to the friendship and support of Bushman Andrei Moiseevich Tsanka, he navigates the hellish Kolyma circuit and returns to his native land, to his family cemetery and childhood spring.

E. D. Yadrovkaya convincingly discusses the importance of students understanding the individuality of the author, their poetics, their literary judgment, and the "movement" of the work over time.

It is the direct responsibility of the literature teacher to explain to students that the writer values the idea of the ordinary, simple person far more highly than the glorification of "heroes" commonly found in war fiction.

This is because, among all the useful resources known to the writer, which have long existed on Earth, in his understanding of humanity, the most valuable and significant is always and everywhere human beings.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel depicts soldiers and officers, along with peasants, workers, and intellectuals. The writer doesn't present any of them as heroes; for him, they are one large and patient people.

Many episodes of the novel, in keeping with Kanta Khamzatovich Ibragimov's tradition, display a kind attitude and complete, comprehensive empathy for the soldier, while mercilessly condemning murderers [14].

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel creates a three-dimensional perspective of the author's well-known life, which rightfully encompasses the pre-war, wartime, and post-war periods. He deliberately includes many pre-war digressions in the text.

In this way, Kanta Khamzatovich Ibragimov expands his vision of historical events so familiar to him. At the same time, the writer is acutely aware that the various wartime and pre-war episodes included in the narrative in no way exhaustively recreate a most accurate picture of the terrible Chechen War.

The writer clearly and unambiguously makes it clear to his readers that the imposition of alien notions of the world and proper course of action was disastrous for the entire people, and therefore, any attempt to forcibly instill anything into the consciousness of ordinary people inevitably provoked quite fierce and all-encompassing resistance from the majority.

Behind a "holy" war, there usually lies an entirely different kind of war, one that should be called civil solely in the sense that it always zealously strives to eradicate a centuries-old, powerful folk tradition.

Instead, this "civil war" leads to the assertion of the dominance of the old ideology. It's impossible not to understand that an internal enemy is always more dangerous than a clearly visible external enemy. Bureaucratic officials, who always disdain not only the very people from whom they once emerged, but also their labor, leave no desire in the hearts of ordinary people to obey their

demands.

The teacher must convey to students that Kanta Khamzatovich Ibragimov came to understand the inexorable fact that unrestrained, ubiquitous Soviet propaganda only stirred up dark, terrifying elements that erupted from literally everywhere at the first opportunity.

In Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel, war is depicted in a completely clear, close-up view. The writer's panoramic narrative is largely focused on national values. The photographic depiction of wartime life, characteristic of the stylistic style of a number of contemporary war fiction writers, sometimes brings the style of this work to the brink of naturalism [38].

War is stylistically depicted in Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel as a catastrophe of cosmic proportions. In the author's understanding, it brings the death of not only specific individuals, but also the loss of faith in the world depicted in the novel as meaningful, that this world can be called humane and humane.

The novel by the renowned Russian and specifically Chechen writer Kanta Khamzatovich Ibragimov, according to generally accepted beliefs, adequately demonstrates its conformity to the novel's genre.

The genre employed in the creation of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel fully fits the form familiar to all readers who appreciate the work of this original and truthful writer. The genre foundation of Kanta Khamzatovich Ibragimov's work tangentially crosses the traditional genre-specific form characteristic of the generally accepted notion of the classic novel.

Critics typically note the narrative from the pen of Kanta Khamzatovich Ibragimov's pen as being highly journalistic, an unusually large number of characters for the novel genre, and a sharp critique of social reality. The recognition of Kanti Khamzatovich Ibragimov's prose work is enhanced by the author's active use of numerous naturalistic techniques, which he widely employs to depict characters and the surrounding environment.

The teacher should note that Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel stands out among this renowned writer's oeuvre of war fiction, primarily due to its content. Documentary historical information gleaned from the writer's own youth, particularly from his grandfather's stories, is also incorporated into this work, where it is equally depicted by the author, along with numerous lyrical digressions [15].

Remarkably, innovating in Russian war fiction, in this work, the writer intertwines material gleaned from wartime newspaper reports with religious and philosophical reflections. This prose writer, unique in its depth and individuality, often reveals subtle, original conclusions reflecting his rich and multifaceted understanding of man and history, war and peace.

The content of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel reflects numerous stylistic features of this work of art, which, to a certain extent, contrast with many works devoted to the Chechen War by various authors.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel is a particularly objective example of a breakthrough and rethinking of the methodology of prose literary writing, which represents an organic legacy of socialist realism.

Furthermore, Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel should also be considered the fruit of the writer's unique, experimental, innovative search for qualitatively new narrative forms. The novel by Kanta Khamzatovich Ibragimov is also significantly distinguished by the clearly successful attempt of this author, who is so significant for Russian military prose, to reorient his deep, humane worldview in a special way towards spiritual traditions and the high cultural values that correspond to them.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's literary career began at the age of 38. His novel "Past Wars," his first work in this challenging genre, brought him unprecedented success. It's worth noting that Kanta Khamzatovich Ibragimov's numerous works have gained particular popularity both within the Chechen Republic itself and far beyond its borders, for example, in Serbia, the Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina, Croatia, and other states that formed the former Yugoslavia.

Suffice it to say that Kanta Ibragimov's works such as "Past Wars," "Gray Caucasus," as well as "The History Teacher" and "Children's World," have rightfully entered the annals of the best Russian and world classics [37].

At the same time, Kanta Ibragimov's works "The Tale of the East," "The House of Problems," and "Aurora" have been recognized as a special treasure of Russian and world fiction and historical literature.

His works are filled with love for his people and a desire to convey to readers the complex, dramatic fate of their people. Kanta Khamzatovich Ibragimov's work is multifaceted, and his books are engaging and captivating. Along with fiction, he uses research based on the documents of scholars and historians.

Despite the popularity of Kanta Khamzatovich Ibragimov's works and his role in modern Chechen literature, he remains unknown to many of his compatriots. Purpose of this work: to examine the key milestones in the life and work of Kanta Khamzatovich Ibragimov, a contemporary writer.

Relevance: Kanta Khamzatovich Ibragimov's works touch upon historical events in the life of the Chechen people. History is always relevant, demonstrating the relevance of the author's works.

Practical Significance: This work will allow us to examine the key milestones in the life and work of Kanta Khamzatovich Ibragimov, an outstanding novelist of the Chechen Republic. This celebrated writer is presented in this work as a laureate of the Russian Federation State Prize in Literature and Art (2003).

Furthermore, this renowned writer is also presented here as a laureate of the International Literary Prize, bearing the significant name "White Cranes of Russia" (2013), a Nobel Prize nominee, and the recipient of many other awards.

Objectives:

To explore the major milestones in the life and work of Kanta Ibragimov.

To demonstrate the significance of Kanta Ibragimov's work.

To explore the theme of war in Kanta Ibragimov's works.

Subject: The life and work of Kanta Ibragimov and military themes in his works.

Object: A study of historical events in Kanta Ibragimov's novel "Past Wars."

Kanta Khamzatovich Ibragimov is well known as a contemporary Russian public and government figure in the Chechen Republic. He is also a writer and, as mentioned above, a laureate of the State Prize of the Russian Federation in Literature and Art.

Additionally, Kanta Khamzatovich Ibragimov is the Chairman of the Writers' Union of the Chechen Republic, an Academician of the Academy of Sciences of the Chechen Republic, a Doctor of Economics, a professor, and a member of the Writers' Union of the Russian Federation. Kanta Khamzatovich Ibragimov was born in 1960 in Grozny, the capital of what is now the Chechen Republic, then the capital of the Chechen-Ingush Autonomous Soviet Socialist Republic.

Kanta Khamzatovich Ibragimov was born to Khamzat Ismailovich Ibragimov, who had gained considerable renown as a scientist and doctor of chemical sciences. In 1977, Kanta Ibragimov successfully graduated from Secondary School No. 2 in his hometown of Grozny [16].

That same year, Kanta Khamzatovich Ibragimov enrolled in the full-time economics department of the Chechen-Ingush State University, where he distinguished himself as a diligent and inquisitive student. He graduated with honors in 1982, receiving a degree in economics and accounting.

Beginning in 1982, after graduating from the Chechen-Ingush State University, Kanta Khamzatovich Ibragimov worked diligently and with great initiative as an economist at the Dzhalka state farm in the Shali district [2].

From 1982 to 1983, Kanta, the future writer, Khamzatovich Ibragimov valiantly and diligently served in the Soviet Army, where he diligently fulfilled his duties as a private. In 1987, Kanta Khamzatovich Ibragimov, not resting on his laurels, entered graduate school at the K. A. Timiryazev Moscow Agricultural Academy, owing to his inquisitive mind and will to win. In 1990, Kanta Khamzatovich Ibragimov defended his PhD dissertation and was soon appointed to the important position of Deputy Director of the Chechen-Ingush Scientific and Production Association "Sevkavneftegaz."

Just a year later, in 1991, Kanta Khamzatovich Ibragimov began working as a first-category specialist in the Council of Ministers of the Chechen-Ingush Republic. Just a year later, from 1992 to 1994, he put his versatile professional abilities to good use as Deputy Director of the Allam Research Environmental Center.

After the military conflict escalated in the Chechen Republic, Kanta Khamzatovich Ibragimov left for Moscow. Just a year later, in 1995, he entered the doctoral program at the K. A. Timiryazev Moscow Agricultural Academy, where he had recently defended his dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences (PhD) with impeccable skill and enthusiasm [36].

In 1996, Kanta Khamzatovich Ibragimov defended his dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences (DES) ahead of schedule, on the highly relevant topic of "Organizational and Economic Problems of Developing and Improving the Efficiency of Fruit Growing in a Market Economy." In 1999, Kanta Khamzatovich Ibragimov was appointed to the important position of Deputy Head of the Department of the Ministry of Taxes and Duties of the Russian Federation in Moscow.

Since 2002, Kanta Khamzatovich Ibragimov has been a member of the Writers' Union of the Chechen Republic and, concurrently, a member of the Writers' Union of the Russian Federation as an outstanding representative of the literature of his native people.

In 2004, Kanta Khamzatovich Ibragimov was elected to the Academy of Sciences of the Chechen Republic as a full member of this venerable scientific community, to which he continues to devote his energies and creative energy.

Also in 2004, as reported in the introduction to this study, Kanta Khamzatovich Ibragimov was declared a laureate of the 2003 State Prize of the Russian Federation in Literature and Art. Kanta Khamzatovich Ibragimov received this prestigious award for his debut book, "Past Wars," first published in 1999 [50].

Five years later, in 2009, Kanta Khamzatovich Ibragimov became the head of the Writers' Union of the Chechen Republic. Currently, Kanta Khamzatovich Ibragimov serves as the Chairman of the Board of the Writers' Union of the Chechen Republic and also serves as the Chairman of the regional branch of the All-Russian public writers' organization "Literary Fund of Russia" in the Chechen Republic [17].

It should also be noted that Kanta Khamzatovich Ibragimov has published over twenty scientific and educational works throughout his research career, including three monographs and two textbooks, co-authored with like-minded colleagues.

In 2010, Kanta Khamzatovich Ibragimov was nominated, as previously reported in the introduction to this work, by the Nobel Committee of the Swedish Academy of Sciences for the Nobel Prize in Literature for his novel "Children's World," which was first published in 2005 and has attracted genuine reader interest.

In 2012, Kanta Khamzatovich Ibragimov, as reported in the introduction to this study, was renominated by the Nobel Committee of the Swedish Academy of Sciences for the Nobel Prize in Literature [3].

This time, the reason for nominating such an outstanding contemporary writer as Kanta Khamzatovich Ibragimov for this prestigious, world-renowned award was his new novel, "Aurora," which has also become a favorite among readers both within the Russian Federation and abroad.

After successfully completing his studies in the economics department of the Chechen-Ingush State University, beginning in 1982, as reported in the first paragraph of Chapter One of this study, he worked diligently and responsibly as an economist for several months at the Dzhalka state farm in the Shali district [35].

It was during this period that Kanta Khamzatovich Ibragimov began to conceive the creative ideas for his future prose works, inspired by the future outstanding writer's reflections on his native country.

From 1982 to 1983, while serving in the Soviet Army, Kanta Khamzatovich Ibragimov observed his fellow soldiers, recognizing in them certain traits of the future heroes of his prose works. When in 1987 Kanta Khamzatovich Ibragimov entered graduate school at the K. A. Timiryazev Moscow Agricultural Academy, he had already developed quite definite creative plans, which he occasionally felt it necessary to share with his like-minded colleagues. Since Kanta Khamzatovich Ibragimov defended his dissertation just three years after beginning his postgraduate studies at the K. A. Timiryazev Moscow Agricultural Academy, it was important for him to share his work with people who understood him well.

When Kanta Khamzatovich Ibragimov was appointed deputy director of the Chechen-Ingush Scientific and Production Association "Sevkavneftegaz," his artistic vision of the world underwent significant changes [49].

Since 2002, when the literary legacy he had accumulated by then included numerous interesting and original prose works, he has been a member of the Writers' Union of the Chechen Republic and, as reported in the first paragraph of the first chapter of this study, also a member of the Writers' Union of Russia [18].

Since 2009, Kanta Khamzatovich Ibragimov has headed the Writers' Union of the Chechen Republic, authoring a significant number of novels and over two dozen scientific and educational works. In 2010, already a mature writer, Kanta Khamzatovich Ibragimov was nominated for the Nobel Prize in Literature for his unique novel "Children's World," which was first published in 2005.

Kanta Khamzatovich Ibragimov only began writing fiction at the age of thirty-eight, resulting in his first work, "Past Wars," being published in 1999. In 2012, he was nominated for the Nobel Prize in Literature for his second novel, Aurora, by the Nobel Committee of the Swedish Academy of Sciences, which holds him in high esteem.

At the time of this study, Kanta Khamzatovich Ibragimov is the author of ten books of considerable length, and, while continuing his artistic work, has simultaneously produced over twenty scientific publications. Today, Kanta Khamzatovich Ibragimov is one of the most widely read authors of fiction created in the Chechen Republic by its loyal sons who love their hospitable land.

It should also be noted that Kanta Khamzatovich Ibragimov has also actively participated in international, national, and regional book fairs held in Paris, London, Moscow, New York, and numerous other capitals around the world. In particular, during the 25th International Trade and Economic Fair held in Harbin, numerous works by Kant Khamzatovich Ibragimov enjoyed great success.

Kant Khamzatovich Ibragimov was made an honorary member of the Writers' Association of Harbin, People's Republic of China. Meanwhile, during the International Book Fair in Frankfurt am Main, Kant Khamzatovich Ibragimov presented not only his own works but also those of several Chechen writers [34].

Recently, at the end of June of this year, during the Tenth Moscow International Book Fair Festival, which took place on Red Square, a presentation of Kant Khamzatovich Ibragimov's books was organized.

In turn, in Hanoi, the capital of the People's Republic of Vietnam, Kant Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" was published in Vietnamese. The publication of "Past Wars," which contained the author's words of deep respect for the heroic past of the Vietnamese people, as well as Kant Khamzatovich Ibragimov's sincere wishes for goodness and peace to all Vietnamese citizens,

caused a wide public response in this country and deep gratitude from ordinary people [2].

On the day of the book presentation in Hanoi, according to a message from the initiator of this event, who also became the translator of the novel "Past Wars," Dao Minh Hiep, articles dedicated to this novel appeared on the pages of many Vietnamese newspapers, accompanied by the publication of a portrait of Kant Khamzatovich Ibragimov and an image of the novel's cover [3].

Shortly after this memorable event, Dao Minh Hiep wrote to Kanta Khamzatovich Ibragimov, announcing that he had received the highest literary award from the Vietnamese Writers' Union for his high-quality translation of "Past Wars" into Vietnamese [4].

"This award is a great literary honor, and I am glad that your novel has received it. I hope it will receive other awards as well," Dao Minh Hiep said. Along with "Past Wars," he also translated "Children's World" into Vietnamese, which was also published in Vietnam [1].

Preparations are currently underway for the translation of Kanta Khamzatovich Ibragimov's book, simultaneously in various countries of the European Community and in the People's Republic of China [19].

The novel "Past Wars" offers extensive information on Chechen ethnology: rituals, holidays, customs, everyday life, clothing, food, and attitudes toward flora and fauna. All of this is presented in moderation, in connection with the daily life and work of the Chechens.

Particularly important is the author's very accurate conclusion: Chechen society has always remained open, and many people from other nations have joined it: Russians, Dagestanis, Jews, and others. Thus, Khaza, Kesirt's mother, has a rather obscure origin.

When the question of the mass deportation of Chechens arose, Akhmed Yakubovich Magomedaliev, the second secretary of the regional committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), confesses to the first secretary, Andrei Fyodorovich, that he is in fact of Dagestani descent and, under this pretext, would like to avoid deportation.

The concepts of springs, mountains, and ancestral graveyards run through the novel like a refrain. Longing for their native Chechnya constantly tormented the souls of the Chechens exiled to Kazakhstan and Kyrgyzstan [48].

All this is well reflected in the novel. On the fronts of the Great Patriotic War and in places of exile, the Chechens demonstrated remarkable sociability and ethical relationships, demonstrated ferocity in battle, and successfully worked in all spheres of the national economy. One of Kanta Khamzatovich Ibragimov's most vivid and compelling novels, "Past Wars," which received considerable attention in the opening paragraphs of Chapter One of this study, was published in 1999 and nominated by the writer's associates for a state prize.

It should be noted that the nomination of Kanta Khamzatovich Ibragimov's aforementioned novel, "Past Wars," for a state prize was one of the most significant events ever to occur in the cultural life of the entire Chechen people [33].

Despite the abundance of cultural monuments of Chechen novels, which found numerous and appreciative readers almost immediately after their publication, Chechen writers have yet to receive such an honorable award as the Russian Federation State Prize.

For this reason, it can also be argued that Kanty Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" has great cultural and historical value not only in the eyes of the public in the Chechen Republic, but also throughout the Russian Federation.

The novel "Past Wars" offers extensive information on Chechen ethnology: rituals, holidays, customs, everyday life, clothing, food, and attitudes toward flora and fauna. All of this is presented in moderation, in connection with the daily life and work of the Chechens.

Particularly important is the author's very accurate conclusion: Chechen society has always remained open, and many people from other nations have joined it: Russians, Dagestanis, Jews, and others [5].

Thus, Khaza, Kesirt's mother, has a rather obscure origin. When the question of the mass deportation of Chechens arose, Akhmed Yakubovich Magomedaliev, the second secretary of the regional committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), confesses to the first secretary, Andrei Fyodorovich, that he is in fact of Dagestani descent and, under this pretext, would like to avoid deportation [20].

The concepts of springs, mountains, and ancestral graveyards run through the novel like a refrain. Longing for their native Chechnya constantly tormented the souls of the Chechens exiled to Kazakhstan and Kyrgyzstan.

All this is well reflected in the novel. On the fronts of the Great Patriotic War and in places of exile, the Chechens demonstrated remarkable sociability and ethical relationships, demonstrated ferocity in battle, and successfully worked in all spheres of the national economy.

One of Kanta Khamzatovich Ibragimov's most vivid and compelling novels, "Past Wars," which received considerable attention in the opening paragraphs of Chapter One of this study, was published in 1999 and nominated by the writer's associates for a state prize.

It should be noted that the nomination of Kanta Khamzatovich Ibragimov's aforementioned novel, "Past Wars," for a state prize was one of the most significant events ever to occur in the cultural life of the entire Chechen people [32].

Despite the abundance of cultural monuments of Chechen novels, which found numerous and appreciative readers almost immediately after their publication, Chechen writers have yet to receive such an honorable award as the Russian Federation State Prize.

For this reason, it can also be argued that Kanty Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" has great cultural and historical value not only in the eyes of the public in the Chechen Republic, but also throughout the Russian Federation [47].

That's why, for all those fellow citizens interested in the history of their own people, as well as the entire organic community of peoples of the Russian Federation, reading such a remarkable novel allows them to grasp the uniqueness of folk traditions and the national mentality in a timely manner.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" also presents, with profound human tact, the everyday life of ordinary soldiers and officers, as well as the relationships that prevailed between them in such a difficult environment. Attention is paid to how the rank and file behaved toward their commanders, and how the commanders responded to them in accordance with their upbringing [21].

It should also be noted that the narratives of almost all of Kanta Khamzatovich Ibragimov's well-known novels are, in many respects, based on the intimate personal experiences of his like-minded colleagues.

Above all, Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" addresses the rather subtle psychological issues of human relationships that arise, one way or another, between people who, sometimes without even expecting it, suddenly find themselves in the horrific and, for many, unbearable conditions of war.

The author of the novel is only forty years old, while the writer's accumulated knowledge of his native land, which can rightly be called the "pearl of the Caucasus," spans many, many centuries.

With sufficient tact and deep compassion for his people, Kanta Khamzatovich Ibragimov touches on the conflict between relationships during war and Christian morality, which had not yet been completely erased from the consciousness of the Soviet people.

Another important conflict, reflected by Kanta Khamzatovich Ibragimov in his novel "Past Wars," lies in the semantic space between patriotism and the totalitarian state, which, with its pressure on the Soviet people's psyche, failed to break their truly patriotic attitude toward their homeland and the need to rise up in its defense [6].

Kanta Khamzatovich Ibragimov's highly original and unusual novel "Past Wars" also addresses the crucial issue of the moral development of a fairly large group of young people, which

takes place in completely unusual circumstances [31].

The author clearly and unambiguously allows the reader to understand that they are seeing before them both yesterday's boys and today's frontline soldiers, who have not broken internally, even though their early and still rather tender youth coincided with the country's most difficult years.

The writer's characteristic philosophical reflections, which lend the artistic fabric of "Past Wars" a truly profound and at the same time picturesque, largely echo similar literary motifs of writers who worked contemporaneously with Kanta Khamzatovich Ibragimov.

The centuries lived by the Chechen people, as well as today, can be perceived as a mighty, pure, and transparent mountain river, whose stubborn waves, day after day, increasingly assertively crash against eternal rocks. This is reflected in the pages of "Past Wars" by the remarkable Chechen and Russian writer Kanta Khamzatovich Ibragimov.

This also contributes to the formation of unique connections, placing this work of art within a unique, meaningful set of key books by writers of the last decade of the second millennium. In stark contrast to all the bitter and disgusting pre-war events of the reserve regiment's life, involving numerous new recruits, the descriptions of nature in the novel "Past Wars" stand out [22].

They find it incredibly difficult to reconcile with the extremely naturalistic and, therefore, very convincing descriptions of the soldiers' daily life and the daily grind that always accompanies it. It's no less difficult for the scenes of the surrounding nature to harmonize with the extremely lively, spontaneous, and, in some cases, completely unabashedly colloquial dialogues of the novel's various characters [46].

The speech of the young front-line soldiers is predominantly dialectal, incredibly distant from modern literary language, a fact they are completely unable to notice because absolutely everyone around them expresses themselves in the same way.

As for the fates of these young soldiers, despite the relatively short period of their previous peacetime life, they have already become remarkably diverse and individual. Through the story of Tsanka, the protagonist of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars," the reader is given a wonderful opportunity to become acquainted with the traditions and customs of the highlanders.

Much of this remarkable novel was drawn by its celebrated author from the stories of Kanta Khamzatovich Ibragimov's grandfather, who often spoke with his grandson and told him stories of his own fate.

The key strength of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel is that the tragedy of war stopped, one might say, at the doorstep of virtually every home inhabited by Russians, and that the so-called "Chechen War" is actually taking place not so much in the Caucasus as in our consciousness. According to intelligence officer Boris Korolev, the novel "Past Wars" is an encyclopedia of Chechen life, a Chechen "Quiet Flows the Don."

For these reasons, every thoughtful and attentive reader of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel "Past Wars" involuntarily wonders under what other circumstances all these people might have found themselves together, had they not been unexpectedly brought together by this terrible Chechen war [30].

The persistent desire, evident on every page of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel, is expressed, first and foremost, by this artist of words, in asserting and defending his rightness at all costs.

This is incredibly important when the writer and the scholar are one and the same person, and everything they write and describe is clearly created in the author's rich artistic language, "from firsthand experience," and the author is extraordinarily correct in everything he writes. Defending the decline of socialist realism in principle against contemporary Russian military prose and literature, this writer, like no one else in this case, rightly asserts his own rightness as a writer [3].

This genuine rightness manifests itself in literally everything in Kanta Khamzatovich Ibragimov's work—in his depiction of the people and events of the Chechen War, and in his lyrical

digressions, filled with extraordinary tenderness and humanity [7].

Therefore, the authors of this study believe that this writer is absolutely right in asserting that the brutal truth of his own views on the Chechen wars, as he presents them in the pages of his novel, is obvious. All of the above adequately characterizes the writer's chosen genre—a unique, original framework for Kanta Khamzatovich's novel, absolutely unlike any other [2].

According to the renowned Chechen journalist and PhD candidate in philosophy, M. Magomadov, Kanta Ibragimov is a unique writer. The renowned Russian critic Leonid Terakopyan characterizes the current state of Chechen literature as follows: "...the humanistic dimension predominates and captivates in Chechen literature today [23].

And the pain of fresh, far from healed wounds sharpens the determination to learn lessons for the future. Historical, moral, psychological, philosophical. Perhaps that is why the entire national culture is now so clearly striving for dialogue [1]."

With its own and neighboring peoples, with Russia, a multi-ethnic country, with the surrounding world. It wants to be understood, heard, and is ready to explain and explain itself. Too many prejudices have accumulated; too often in recent years, people have spoken for Chechnya instead of Chechnya, disregarding its own opinion.

The novel "Past Wars," from the perspective of A.D. Kusayev, reveals to the reader the soul of the long-suffering Chechen people. Ibragimov. It is impossible to reconcile oneself, in the understanding of Kanta Khamzatovich Ibragimov, a peacemaker, with any war, since, regardless of its inherent nature, it always and everywhere brings only suffering to all peoples participating in it.

It should be noted that for Kanta Khamzatovich Ibragimov, the Chechen War represents not only an unprecedented pain for the entire nation, but also an extraordinarily enormous and widespread disaster [45].

It was precisely this incomparable misfortune that gradually, in one way or another, engulfed almost the entire nation. Kanta Khamzatovich Ibragimov never glorified war or the so-called art of war that manifests itself during it, a fairly well-established tradition in both Russian military prose and the works of foreign authors [29].

Kanta Khamzatovich Ibragimov, in which he also particularly pioneered modern literature, was convinced that such a speculative approach to depicting a people's tragedy was unacceptable. At the same time, Kanta Khamzatovich Ibragimov clearly understood, and with all the artistic means at his disposal, strove to demonstrate to his grateful and attentive readers, that such a tradition is always full of blasphemy against man and his soul, against his people.

War is the main artistic image established by the author in the novel. It should be noted that it is the "driving force" of the plot, as well as the "architect" of the work's figurative system. War inevitably leaves its indelible mark on the entire structure of this work of art, as well as on the content of the numerous conflicts unfolding within its pages.

The language and narrative style of Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel are also entirely dominated by the dominant theme of war, which casts a cold shadow over the lives and daily lives of every extremely young participant in this historical event, as well as virtually every character in this extraordinary book [24].

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel reflects the truly hellish physical and mental suffering endured by most soldiers, who barely overcame hunger and cold. Throughout his novel, the writer continually poses key and essential questions of existence to the reader, as well as to himself, the answers to which, if possible, are quite difficult to find.

It should be reiterated that Kanti Khamzatovich Ibragimov's use of the novel genre is entirely unusual, unfamiliar to the vast majority of both readers and critics. And therein lies his remarkable originality.

The profound humanism of Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel, which not all literary critics and scholars have recognized, is, according to the authors of this study, a unique core

component of his work [8].

It is also impossible not to note that Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel displays the strength of spirit and will characteristic of the creative path of this renowned master of Russian war fiction [28].

The novel's affiliation with the genre of the novel reveals its originality, its absolute unlikeness to any other novel previously written by his compatriots. The stylistic features of Kanti Khamzatovich Ibragimov's depiction of the Chechen War are so eloquently expressed that they mark a truly unique work.

It differed significantly from any other renowned master of modern military prose, winner of state and other prestigious awards, while literary officials wanted Kanta Khamzatovich Ibragimov to produce a traditional work that fully corresponded to the stereotypical ideas of his contemporaries about how a book about war should be written.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel marked a significant shift in the style of war fiction. This style was subsequently adopted by subsequent authors of books about both Chechen wars. It also became a benchmark for new authors of veracity, a complete and natural credibility in describing the events that took place during the war.

Thus, Kanta Khamzatovich Ibragimov was able to fully express all his emotions, feelings, sensations, reflections, and reasoning about "his" war. At the same time, Kanta Khamzatovich Ibragimov paved the way for all those who wished to tell the complete truth in their books about everything they witnessed during the war, as well as the events they repeatedly participated in.

In terms of genre, Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel is a coherent, original work, as unlike any other novel, just as no existing novel is, or should be, completely similar to any other novel. Only then can it be recognized as an independent work of art, worthy of the pen of its celebrated author [25].

From this, it follows that it was not so much the novel's genre, but rather its stylistic features, that provoked the violent reaction of domestic and international critics. In creating a work of such extraordinary spiritual scope, and infusing it with stylistically charged elements entirely new to Russian literature at the time, Kanta Khamzatovich Ibragimov did so quite deliberately.

At the same time, the author was well aware of the significant critical response his book would provoke, the numerous questions he would have to answer, and the many base comments he would have to parry [44].

But the author of the novel did all this with the same courage, selflessness, and complete dedication as he had written all his previous, equally truthful works, with the same honesty and courage about all the events of the Chechen War with which he was familiar. Kanta Khamzatovich Ibragimov's novels were translated into Chechen by Abu Ismailov.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's mastery lies in the fact that, according to A.D. Kusayev, he somehow influences the consciousness of everyone who reads his works. K.K. Sultanov, examining national self-awareness and literary value orientations, considers it necessary to note that, to realize their artistic "directions," contemporary writers are searching for a suitable form, adopting the best of what had preceded them in Russian literature [27].

The literature of the late 20th and early 21st centuries is distinguished by a diversity of subject matter and artistic and aesthetic explorations. Prominent writers are attempting to resist the tide of "mass literature," deepening the psychologism of their works, attempting to penetrate the most hidden depths of the human psyche and, on this basis, discover the patterns of social development.

Since the mid-1980s, with the onset of a new political period marked by perestroika, glasnost, and democratization in the life of the country, the strict censorship frameworks that had existed for a long time have gradually been relaxed [28].

A cultural explosion, as Yuri Mikhailovich Lotman has described it, has followed in the literary life of the modern Russian Federation. Its beginning should be recognized as the publication of

such texts, previously banned in the Soviet Union, as N. Gumilyov's poem "Ogonyok," published in 1986, and A. Platonov's "The Juvenile Sea," also published in the literary journal Znamya in 1986.

The collapse of the USSR in December 1991, according to E. R. Yadrovskaya, and the formation of sovereign states, became a catalyst for writers to reassess the recent past, which could allow them to more objectively understand the Soviet period in the history of the country and the world, which was ending at that moment [9].

The post-Soviet period is characterized by an increasing role for literary and literary-critical periodicals. The primary objective of implementing a methodology for teaching literature at the regional level based on the works of Kanti Khamzatovich Ibragimov is to discover the patterns of the creative process. It should be clearly understood that these patterns are not reducible to individual literary criticism patterns, nor to individual didactic and psychological patterns.

The methodology for teaching literature at the regional level based on the works of Kanti Khamzatovich Ibragimov directly interacts with such disciplines as didactics, psychology, and literary criticism. This methodology draws on the data from the aforementioned disciplines, while simultaneously addressing its own specific challenges.

Of particular importance in implementing the methodology for teaching literature at the regional level based on the works of Kanti Khamzatovich Ibragimov is the development of a new type of relationship between teacher and student. At the same time, teachers must prepare themselves for creative exploration and independent judgment, which is expected of virtually every student participating in the educational process.

This seems all the more necessary given the ambiguity of the processes occurring in literature. First of all, a holistic picture of literary development is currently being intensively revived. Under these conditions, it should be understood that any discipline, including the methodology of teaching literature at the regional level based on the works of Kanta Khamzatovich Ibragimov, is losing any previously inherent clarity and completeness of position.

According to E. D. Yadrovskaya, alternative approaches to understanding literary works and the existence of a program of scientific and practical activity for every modern teacher are becoming increasingly important. This researcher believes that contemporary literature, including regional literature, should be studied within a broad cultural perspective, and especially with a clear focus on developing a personality capable of self-determination [43].

To illustrate the implementation of the literature teaching methodology based on the works of Kanta Khamzatovich Ibragimov, two school activities should be cited. These activities, within the structure of this study, occupy an organic place as appendices to the main text of the paper.

The first of these is a scenario for a class hour on the topic "Kanta Ibragimov's 'Past Wars'" and constitutes Appendix 1 to the main text of this study. The second, in turn, is a scenario for an open lesson on the topic "The Importance of Family in the Pages of Kanta Khamzatovich Ibragimov's Novel 'Past Wars'."

Of course, any fair and honest person who has seen a lot in life would have a hard time looking at all these guys, so quickly thrust into the harsh conditions of everyday military life that they haven't even had time to truly get used to it.

The constant malnutrition noted among the exceptionally poorly provided new recruits is a daily accompaniment to the conscripts described by the author, along with cold, dampness, and a constant lack of basic amenities.

All of the above is also quite regularly accompanied by the emergence of seemingly completely groundless conflicts that could easily be resolved by the efforts of just one wise, experienced person, but which instead constantly flare up over virtually any issue between the young soldiers.

Furthermore, not only between the conscripts themselves, but especially between the conscripts and their commanders, conflicts that are, if not more, then certainly no less intense and

protracted, arise, and due to the constantly difficult conditions, not all is smooth sailing between the commanders [10].

The linear plot of the novel, in accordance with the author's intentional constructions, is quite often interspersed with numerous vivid and quite memorable descriptions of the pre-war life of many of its colorful characters, which so contrastingly set off the military events on the pages of this work of art. A remarkable interactive element of Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel is the author's subtle invitation to the reader to further explore the fates of other characters he doesn't describe.

Overall, Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel is characterized by the typological features of Russian war fiction of the 1990s, for which ideological restrictions on depicting incriminating images of wartime no longer existed.

Kanti Khamzatovich Ibragimov's particular foresight in depicting human relationships during war should be discussed in comparison with works devoted not to the Great Patriotic War, but to the Chechen War.

Kanti Khamzatovich Ibragimov's individual artistic method gradually developed long before he became both a writer and a scholar. The writer acquired the ability to unvarnishedly depict the bitter reality of war, as well as rural life, in his youth, when he came face to face with all the glaring and difficult-to-eradicate shortcomings that existed in Soviet life.

Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel is characterized by an abundance of so-called "horizontal" connections with works of war fiction from the 1990s, the direct mutual influence of which cannot be ignored.

This is all the more important since the climate of glasnost (openness) that emerged during the so-called "perestroika" introduced by General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union M.S. Gorbachev encouraged the exposure of all the shortcomings that had accumulated over the years of Soviet rule in the life of the country, and, in particular, during military operations whether in Finland, the Great Patriotic War, Afghanistan, Chechnya, or any other war. In this case, Kanta Khamzatovich Ibragimov serves as a contemporary, following in the footsteps of younger figures in war fiction of the 2000s.

The typological features of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel reveal so-called "vertical" connections with works written by other Russian writers, rightly considered among the finest examples of war fiction in various periods—from the 1950s, during the so-called "Khrushchev Thaw," to books written after the novel "Cursed and Killed" [18].

This may indicate a unified semantic space for the truthful depiction of the events of the Chechen War, as well as many other wars, in advanced Russian novel writing. Not only this novel, but also all of Kanta Khamzatovich Ibragimov's honest and principled war prose of various years, is akin to the best works of A. Rybakov, Yu. Bondarev, V. Bykov and other remarkable Soviet and Russian writers due to this inherent, clearly expressed quality.

The style of Kanta Khamzatovich Ibragimov's novel balances on the edge of a strictly literary artistic style, which, for the sake of authenticity, is infused with elements of colloquialism, creating a completely unique narrative.

This novel has repeatedly been called a new and even the last word in literature devoted to the Chechen War, so unusual and unexpected is its language and the range of meanings it touches upon.

The insightful wisdom characteristic of this outstanding author inspired the writer to approach historical values in a completely new way, from the perspective of the new social environment in which he worked [42].

This reveals the individuality of Kanta Khamzatovich Ibragimov's creative style, stemming from his unique artistic method, which was already discussed in the first chapter of this study. As for Kanti Khamzatovich Ibragimov's war fiction, he was one of the few, in the opinion of many literary critics, who had the right to do so, primarily because of the author's pronounced stylistic innovation in his war fiction [1].

The writer made it clear to everyone that the theme of war was sacred to him, the full disclosure of which required the author's complete dedication, great honesty, and the ability to convey the entire truth of war to the reader. Kanti Khamzatovich Ibragimov's novel struck a harmonious and long-awaited note in Russian war fiction of the late twentieth century and the second millennium.

Thanks to the pen of Kanti Khamzatovich Ibragimov, war became that incredibly terrifying and cursed monster, feared not only by small children but also by accomplished individuals, an inhuman and immoral demon, whose eradication across the planet must unite all people of the world.

War is terrifying not only for ordinary young Chechen soldiers, but even those who serve in the Russian forces don't fully understand why they were brought to foreign territory, where they are somehow forced to fight.

Kanta Ibragimov is a contemporary novelist with a versatile talent for narrative and storytelling. He is the author of truly epochal works in Chechen and Russian literature, which represent breakthroughs in their own right. K. Ibragimov has an extraordinary life story, encompassing everything the Chechen people endured at the turn of the new millennium.

Of course, his mastery of writing did not come immediately; it was preceded by a long journey of daily work and study. But thanks to his perseverance, determination, and his blossoming talent, K. Ibragimov became a true master of the written word [11].

His works, such as the novel "Past Wars," reflect the difficult fate of the Chechen people during the war, which steamrolled over the lives of thousands of people in the Chechen Republic and throughout Russia. The novel's characters fully reflect the mentality and character of the Chechen people; the trials they endure demonstrate their true will to live and their desire for a better life.

The themes of K. Ibragimov's works are filled with allegories and references to the real history of the Chechen people, reflecting the aspirations and hopes of a long-suffering people. Many of the plots of his works, and in particular the novel "Past Wars," are taken from real stories shared with the author by his relatives and friends.

In this sense, it can be said that K. Ibragimov's works are a cross-section of historical events conveyed through literary expression. This makes his works even more valuable for educating the younger generation, who must know their history and the trials the Chechen people endured in order to avoid the mistakes of the past in the future [51].

Therefore, I believe that introducing K. Ibragimov's works into the school curriculum would be very appropriate, as the richness of his literary expression and the themes of his works will fit perfectly into the education of the new generation. In my opinion, modern education requires new development trends.

And literature plays a crucial role in this development. From our school days, we remember the works of A. Pushkin and L. Tolstoy, which are included in the mandatory literature curriculum in schools [41].

Now the time has come to introduce this rank of literary classics to contemporary authors who have already earned the high title of masters and classics of the literary genre. And K. Ibragimov should be on this list, due to his talent and recognized mastery. He is a living classic of modern Chechen literature, and the inclusion of his works in the mandatory literature curriculum in the Chechen Republic will be a breakthrough in school education. War.

References

1. Bibliothèque nationale de France идентификатор BNF (фр.): платформа открытых данных — 2011.

2. Абдыханов У. К., Латышев О. Ю.. ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ И НАРОДА В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА // Современные проблемы филологии и методики преподавания языков: вопросы теории и практики:

сборник материалов VII Международной научно-практической конференции, Елабуга, 20-21 октября 2023 г. / под ред. Е.М. Шастиной, А.М. Яхиной; Елабужский институт (филиал) федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего образования "Казанский (Приволжский) федеральный университет". – Елабуга, 2023. – С. 17-21.

3. Ахмадов М. Чеченская традиционная культура и этика. - Грозный: Изд-во «Грозненский рабочий», 2006. 208 с.

4. Богатырева С.В. Россия и Кавказ в литературе и публицистике XX -начала XXI вв.: Дис.. канд. филол. наук. Майкоп, 2008.

5. Богданова, О. Ю. Методика преподавания литературы: Учебник для студентов педагогических специальностей /Авторы: Богданова О.Ю., Леонов С.А., Чертов В.Ф. Под ред. Богдановой О.Ю. - 2-е изд., стереотип. - М.: Академия, 2000. - 399 с.

6. Бородина В.А., Бородин С.М. Разработка технологии чтения. Летняя школа чтения / Бородина В.А., Бородин С.М. // Школьная библиотека. - 2010. - № 3-4. - стр. 104-112.

7. Бурлина Е.Я. Культура и жанр: Методологические проблемы жанрообразования и жанрового синтеза. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1987. - 168 с.

8. Гешаев М. Б. Знаменитые чеченцы. - Гр.: Седа, 1999. - Т. 1. - 644 с.

9. Гиршман М.М. К проблеме родо-жанровой доминанты литературного произведения в индивидуально-авторскую эпоху // Филол. зап. Воронеж, 2005. - Вып. 23.-С. 58-69.

10. Ермолин Е. А. Последние классики. — М.: Совпадение, 2016. — ISBN 978-5-903060-36-2

11. Журавлева О. А. Феномен Кавказа в российской литературе и публицистике последних десятилетий: Автореф. дис. . канд. филол. наук. -Майкоп, 2008.

12. Ибрагимов К. Детский мир. М.: МОЦ АРТ, 2005.

13. Ибрагимов К. Прошедшие войны. Роман. М.: Издательский центр «Россия молодая», 1999. - 750 с.

14. Ибрагимов Л.М. «Свой/чужой» в русскоязычной чеченской литературе // Вестник Адыгейского государственного университета. 2010. Вып. 3. С. 18-22.

15. Индербаев Г. Проза журнала «Орга» за 2003 год: приобретения и потери // Вайнах. 2004. №6 - С. 56-60.

16. Исторические личности Чечни (XI-XXI вв.). Т I Кн. II Политические и общественные деятели. Деятели науки и культуры. Под ред. Ш.А. Гапурова, С.С. Магамадова. - Грозненский рабочий: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2020. - 512 с.

17. Кусаев А.Д. «Писатели Чечни» Грозный:ФГУП «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий»», 2011 г.- 663 с.

18. Латышев О. Ю., Латышева П. А., Павлович С., Тадич-Леско К., Рожич Б. КОНТАКТНЫЕ СВЯЗИ ИЗОБРАЖЕНИЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ В РОМАНЕ ВИКТОРА АСТАФЬЕВА «ПРОКЛЯТЫ И УБИТЫ»// Живое слово Казбека Шаззо и актуальные вопросы развития отечественной литературы XX века : материалы II региональной научной конференции / отв. редактор И. Н. Хаткова. – Майкоп : ЭлИТ, 2024. – С. 99-107. – 262 с. Электрон . дан . (1,9 Мб). – Сист. требования: Adobe Reader; экран 10'. ISBN: 978-5-6052250-5-8

19. Латышев О.Ю.ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ / Социальная педагогика. 2012. № 12-1. С. 9.

20. Латышев О.Ю.ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ СВЯЗИ РУССКОЙ "ДЕРЕВЕНСКОЙ" ПРОЗЫ 1960-Х ГОДОВ XX ВЕКА / диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Майкоп, 2000.

21. Латышев О.Ю.ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ СВЯЗИ РУССКОЙ "ДЕРЕВЕНСКОЙ" ПРОЗЫ 1960-Х ГОДОВ / автореферат дис. ... кандидата филологических наук / Майкоп, 2000.

22. Латышев О.Ю.ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ// ИННОВАЦИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. материалы I Всероссийской научно-методической конференции. Ответственные

редакторы: Худобородов А.Л., Ладошина Г.И., 2010. С. 81-84.

23. Латышев О.Ю., Чайкина Л.П.ЛИТЕРАТУРНОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ СРЕДСТВАМИ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ / Вестник детско-юношеского туризма. 2013. № 2. С. 26.

24. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970. -384 с.

25. Луков В.А. Жанры и жанровые генерализации // Знание. Понимание. Умение. -М., 2006. №1. С. 141-148.

26. Лутова Т.Н. Литературоведение в начальной школе. Усиление интереса к чтению у младших студентов [Текст] / Т.Н. Лутова. - Н. Новгород: Просвещение, 2009. - 124 с.

27. Максименко В. Война и мир в Чечне // Российская Федерация сегодня. - № 3. - 2003. – С. 75-77.

28. Минкаилов Э. По следу боли: чеченская литература периода депортации (1944 1956 гг.) // Вайнах. - 2008. №2. - С. 60-64.

29. Нургалеев Р. В университете обсудили современную военную прозу. Архивировано 2 апреля 2015 года. // Официальный сайт Башкирского государственного педагогического университета имени М. Акмуллы. — 18 февраля 2015.

30. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студентов высш. и средн. учеб. заведений / С.А.Смирнов; Под ред. С.А.Смирнова. - М.: Академия, 2014. - 512 с.

31. Проза войны. Том первый. — СПб.: Литера, 1993. Тираж: 100 000 экз. ISBN 5-900490-02-5 (т.1)

32. Русские писатели XX века. Библиографический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. С. 48.

33. Русские писатели. XX век: Библиографический словарь: в 2 ч. Ч. 1. М.: Просвещение, 1998. С. 101.

34. Рымарь Н.Т. Поэтика романа / Под ред. С. А. Голубкова. Куйбышев: Изд-во Саратовского университета, 1990. - 256 с.

35. Саралиев Ш.Ю. «Чеченский архив I выпуск» Сборник материалов по истории чеченского народа.

36. Семинар «Современная военная проза» в Башкирском государственном педагогическом университете им. М. Акмуллы. 18.02.2015

37. Серганова Т. Одиночество героя // Вайнах. 2004. №9 - С. 6-8.

38. Султанов К.К. Национальное самосознание и ценностные ориентации литературы. М.: Наследие, 2001.

39. Теракопян Л. Литература народов России наше общее духовное достояние // Вайнах. - 2008. №9. - С. 54-55.

40. Указ Президента РФ от 12.06.2004 № 766 (в области театрального искусства)

41. Указ Президента РФ от 27.05.1996 № 779

42. Указ Президента РФ от 28 апреля 1999 г. N 531 «О награждении орденом „За заслуги перед Отечеством“ II степени Астафьева В. П.» Архивировано 12 мая 2015 года.

43. Цуруев Ш. Листая страницы «Вайнаха» // Вайнах. 2005. №1. - С. 5962.

44. Чайкина Л.П., Латышев О.Ю. ЛИТЕРАТУРНОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ СРЕДСТВАМИ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ КАК ПУТЬ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ-СИРОТ / Проблемы современного образования. 2014. № 1. С. 129-140.

45. Чжан Цзэ. Русские писатели: вчера и сегодня. Пекин: Литературная ассоциация, 2000. С. 168.

46. Чурилова Е.А. Развитие культуры понимания «иной» этнонациональной ментальности посредством изучения национальных литератур в социокультурном пространстве Северного Кавказа // Из истории культуры народов Северного Кавказа: сб. науч. ст. Ставрополь: Графа, 2011. Вып. 3.

47. Щуплов А. Двое из одного поколения // Независимая газета. 2001. 21 декабря.

48. Эсалнек А.Я. Своеобразие романа как жанра. - М.: Изд-во МГУ, 1978. -79 с.

49. Юй Ичжун. Русская литература: вчера и сегодня. Харбин: Хэйлунцзянское народное изд., 2006. С. 38.

50. Юсупова Х. Тема войны в современной чеченской литературе // Вайнах. -2006. №5.-С. 57-58.

51. Ядровская, Е. Р. Методика преподавания литературы: уроки в основной школе: учебное пособие для вузов / Е. Р. Ядровская. - 2-е изд., исп. и доп. - М.: Юрайт, 2018. - 236 с.

DİJİTAL ÇAĞDA ÇOCUK EDEBİYATI: SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN YAPAY ZEKÂ İLE GÖRSEL AKTARIMI

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN[*]

Nurşah ÖZER[**]

Özet

Somut olmayan kültürel miras, bir toplumun tarihsel sürekliliğini ve kimliğini temsil eden, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, inanç, anlatı ve uygulamaları kapsayan bir alandır. Çocuk folklorunda çokça yararlanılan masallar, destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, ninniler ve atasözleri bu mirasın en temel taşıyıcıları arasında yer almaktadır. Ancak dijital çağın getirdiği görsel yoğunluk ve hızlı tüketim kültürü çocukların geleneksel anlatı biçimlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu durum kültürel aktarım süreçlerinin çağın teknolojik olanaklarıyla yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, teknoloji ile kültürü birleştirerek gelecek nesillere aktarımının sağlanıp sağlanmayacağını belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için araştırmada "Yapay zekâ aracılığıyla somut olmayan kültürel miraslar gelenecek nesillere aktarılabilir mi?" sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada çocuk edebiyatı aracılığıyla somut olmayan kültürel miras ögelerinin yapay zekâ destekli görsel ve hikâyesel üretim teknikleriyle yeniden yorumlanabileceği kuramsal bir perspektiften ele alınmaktadır. Günümüzde ön plana çıkan yapay zekâ tabanlı araçların (DALL·E, Sora, ChatGPT, PikaLabs) metin, görsel ve video üretim kapasitesinin kültürel mirasın çocuklara çağın dijital diliyle aktarımında yeni olanaklar sunabilmesi olağandır. Bu bağlamda araştırma verilerini elde etmek amacıyla kültürel mirasa ait ögeler, yapay zekâ tarafından görselleştirilmiş ve bu görseller çocuk edebiyatının estetik ve dilsel özelliklerine uygun biçimde hikâyeleştirilerek dijital video biçimlerine dönüştürülmüştür. Çalışmanın verilerini elde etmek için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmış, elde edilen veriler betimsel analiz benimsenerek yorumlanmıştır. Çalışmada yapay zekâ destekli kültürel üretim süreçlerinde kültürel otantikliğin korunması ilkesine özellikle vurgu yapılmıştır. Kültürel motiflerin anlam bütünlüğünün bozulmaması için Türk kültürüne yönelik somut olmayan kültürel mirasların seçimine dikkat edilmiştir. Araştırmada Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine göre halk bilimi kadroları ile ilgili ögeler (yaşayan insan hazineleri / geleneğin ustaları; sözlü gelenekler ve anlatımlar; gösteri sanatları; toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; el sanatları geleneği) ele alınmıştır.Bu doğrultuda geliştirilen "Yapay Zekâ Destekli Kültürel Hikâyeleştirme Modeli", dört temel aşamadan oluşmaktadır: kültürel tema seçimi, görsel üretim, hikâye kurgulama ve dijital sunum. Araştırma sonucunda çocuk edebiyatı ile yapay zekânın kesişimiyle kültürel mirasın korunması, yeniden üretimi ve çocuklara aktarımında sürdürülebilir, yenilikçi ve estetik temelli bir yaklaşım elde edilmiştir. Bu yaklaşımın çocuklarda hem kültürel kimlik bilinci hem de dijital okuryazarlık farkındalığı oluşturarak geleneksel ile moderni bütünleştiren bir öğrenme alanı meydana getirebileceği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, yapay zekâ, somut olmayan kültürel miras, görselleştirme, dijital hikâye anlatımı.

CHILDREN'S LİTERATURE IN THE DIGITAL AGE: VISUAL TRANSMISSION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

Intangible cultural heritage represents the knowledge, beliefs, narratives, and practices transmitted from generation to generation that embody a society's historical continuity and identity. Tales,

[*] Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi, vsavaskan@artvin.edu.tr

[**] Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, nrshozer@gmail.com

epics, legends, folk stories, lullabies, and proverbs-widely utilized in children's folklore-are among the most essential carriers of this heritage. However, the visual intensity and fast-consumption culture of the digital age have distanced children from traditional forms of storytelling. This situation necessitates rethinking cultural transmission processes through the technological means of the era. Within this context, the study aims to determine whether the integration of technology and culture can ensure the transmission of intangible cultural heritage to future generations. The main research question guiding the study is: "Can intangible cultural heritage be transferred to future generations through artificial intelligence?" From a theoretical perspective, the study discusses how elements of intangible cultural heritage can be reinterpreted through AI-supported visual and narrative production techniques within the framework of children's literature. The text, image, and video generation capacities of contemporary AI-based tools (such as DALL·E, Sora, ChatGPT, and Pika Labs) offer new opportunities for conveying cultural heritage to children through the digital language of the modern era. In order to obtain research data, selected cultural heritage elements were visualized by artificial intelligence. These visuals were then transformed into digital video forms through storytelling designed to align with the aesthetic and linguistic characteristics of children's literature. The study employed the document analysis method, one of the qualitative research approaches, and interpreted the data using descriptive analysis. Special emphasis was placed on preserving cultural authenticity within AI-supported cultural production processes. To prevent the loss of meaning in cultural motifs, the selection of intangible cultural heritage elements specific to Turkish culture was prioritized. The study addressed the components of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, including living human treasures and masters of tradition, oral traditions and expressions, performing arts, social practices, rituals and festive events, and handicraft traditions. Accordingly, the AI-Supported Cultural Storytelling Model developed in this study consists of four main stages: cultural theme selection, visual generation, story construction, and digital presentation. As a result, the intersection of children's literature and artificial intelligence yielded a sustainable, innovative, and aesthetically grounded approach to preserving, reproducing, and transmitting cultural heritage to children. It is concluded that this approach can foster both cultural identity awareness and digital literacy among children, creating a learning environment that integrates the traditional with the modern.

Keywords: Children's literature, artificial intelligence, intangible cultural heritage, visualization, digital storytelling.

Giriş

Kültür, eğitim süreciyle karşılıklı ve işlevsel bir ilişki içindedir ve tıpkı diğer toplumsal değerler gibi sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılmadığı ve geleceğe taşınmadığı durumlarda ise, aidiyet ve süreklilik duygusunun zayıflaması ya da önemini yitirmesi kaçınılmaz hâle gelir (Savaşkan, 2016).

Kültür; bir toplumun kimliğini, geçmişle bağını ve ortak değerler sistemini koruyan en önemli toplumsal bellektir. Ancakgünümüzde bilginin üretim ve paylaşım hızının kayda değer bir ölçüde arttığı, bilgi birikiminin artık bireyler tarafından takip edilemeyecek boyutlara ulaştığı bir çağ yaşanmaktadır. Bilgi, artık okulların dört duvarı içine hapsedilmiş değildir; dijital teknolojiler sayesinde okulun sınırlarını aşarak her yerde erişilebilir ve paylaşılabilir bir hâle gelmiştir. Bu durum, okulun bilgi aktarımındaki rolünü ortadan kaldırmamış, yalnızca rolünü dönüştürmüştür. Eğitim kurumları, artık bilginin tek kaynağı değil, bireyin bilgiyi seçme, değerlendirme ve anlamlandırma becerisini geliştiren öğrenme ortamları hâline gelmiştir(Bars, 2017).Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte, sözlü kültür ürünleri (Türküler, destanlar, maniler, tekerlemeler, halk hikâyeleri, Karagöz ve meddah anlatıları) bireylerin gündelik yaşam pratiğinden giderek uzaklaşmaktadır (Aydın, 2023). Bu durum somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) gelecek nesillere aktarımını güçleştirmektedir.

Somut olmayan kültürel miras, bir topluluğun kimliğini, sürekliliğini ve toplumsal bütünlüğünü besleyen; kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgileri ve becerileri kapsayan bir olgudur. Ancak bu mirasın aktarım süreci, günümüzde etkisini her alanda hissettiren küreselleşme süreciyle birlikte ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır (Savaşkan, 2022).

UNESCO (2003) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin, ancak "yaşayan uygulamalar, temsil biçimleri ve beceriler aracılığıyla eğitim yoluyla aktarıldığında" mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, eğitim süreçlerinde yerel kültür unsurlarının yeniden üretimi ve dijital ortamlarda görünür kılınması, kültürün yaşayan niteliğini sürdürmek açısından büyük önem taşımaktadır (Kafesoğlu, 2015; Oğuz, 2021).

Geleneksel anlatı biçimlerinin çağın gerekliliklerine uyarlanması, yalnızca kültürel koruma değil, aynı zamanda dil ve kimlik bilincinin gelişimi açısından da pedagojik bir zorunluluk hâline gelmiştir (Karasar, 2016). Günümüz öğrencileri için kültür aktarımı artık sadece dinleme ya da ezberleme temelli değil; etkileşim, deneyim ve üretim süreçleriyle desteklenen çoklu bir öğrenme ortamı gerektirmektedir (Kaya, 2020).

Bu noktada, yapay zekâ destekli eğitim araçları, somut olmayan kültürel mirasın aktarımında güçlü bir yenilik alanı olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ, çocuklara halk kültürünü sadece anlatmakla kalmaz; onların kültürel öğeleri yeniden kurgulamalarına, canlandırmalarına ve kendi dil düzeylerine uygun biçimde yorumlamalarına imkân tanır. Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalar, dijital hikâye anlatımı ve yapay zekâ tabanlı öğrenme ortamlarının öğrencilerde dil becerilerini, kültürel duyarlılığı ve yaratıcı düşünmeyi geliştirdiğini göstermektedir (Çetin & Tüfekçi, 2022; Erdem, 2023).

Bu çalışmada, çocuk edebiyatı aracılığıyla somut olmayan kültürel mirasın yapay zekâ desteğiyle aktarımı incelenmiştir. Türk halk kültürünün sembol isimlerinden Âşık Veysel ve Karacaoğlan temalarından hareketle oluşturulan dijital hikâyeler, bu hikâyelere ait yapay zekâ destekli görseller ve videolar aracılığıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkü, mâni, destan, Karagöz, meddah ve halk hikâyesi gibi türlere yönelik ortaokul düzeyinde uygulanabilecek yapay zekâ temelli etkinlik önerileri geliştirilmiştir.Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında yapay zekâyı bir tehdit değil, bir aktarım ve yeniden üretim fırsatı olarak değerlendirmektir.

Çocuklara yönelik geliştirilen bu yapay zekâ destekli hikâye ve etkinlikler, kültürel kimliğin çağdaş anlatım biçimleriyle yaşatılabileceğini; böylece öğrencilerin hem kültürel aidiyet duygusunu hem de dijital okuryazarlık becerilerini aynı anda geliştirebileceğini ortaya koymaktadır.Sonuç olarak, yapay zekâ destekli çocuk edebiyatı uygulamaları, somut olmayan kültürel mirasın eğitim yoluyla gelecek kuşaklara aktarımında etkili, sürdürülebilir ve çağdaş bir model sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, kültürel mirasın korunması ve dijital dönüşüm arasındaki dengeyi sağlayan özgün bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Amaç ve Yöntem

Teknolojinin ile kültürü birleştirerek gelecek nesillere aktarımının sağlanıp sağlanmayacağını belirlemektir. Bu bağlamda araştırmada "Yapay zekâ aracılığıyla somut olmayan kültürel miraslar gelenecek nesillere aktarılabilir mi?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma verilerini elde etmek amacıyla kültürel mirasa ait temaların yapay zekâ tarafından görselleştirilmiş ve bu görsellerin çocuk edebiyatının estetik ve dilsel özelliklerine uygun biçimde hikâyeleştirilmiş ve dijital video biçimlerine dönüştürülmüştür. Çalışmadan elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Somut olmayan kültürel miras ögelerinin çocuk yapay zekâ kullanılarak gelecek nesile aktarılmasına yönelik örneklersunulmuştur. Araştırmaya yönelik örnekler oluşturulurken ChatGPT, Gemini ve PixVerse uygulamalarından faydalanılmış, uygulamalardan çeşitli veri elde etmek amacıyla hem oturum açılarak hem de oturum açılmadan veriler elde edilmiştir. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras başlığı altında yer alan "Yaşayan insan hazineleri/ geleneğin ustaları" kapsamında yapay zekâya yöneltilen sorular ve elde edilen cevaplar şu şekildedir:

Promt: Karacaoğlan ile ilgili bilgilendirici, tanıtıcı bir hikâye yazalım. Hikâyeyi görsel oluşturup videoya çevireceğim. Uygun sahne önerileri sun.

Yanıt: Harika. Senin planın çok güzel bir örnek olacak: bilgilendirici + tanıtıcı + hikâyeleştirilmiş Karacaoğlan anlatısı. Bu tür, hem çocuklara kültürel bir figürü sevdirir hem de senin yapay zekâ ile oluşturacağın görsel/video için net sahneler sağlar. Aşağıda, 9–12 yaş grubu çocuklara uygun dilde, görsel anlatıya kolayca dönüştürülebilecek şekilde yazılmış özgün bir hikâye metni yer alıyor:

Karacaoğlan'ın Sazından Yükselen Ses

Bir zamanlar Toros Dağları'nın eteklerinde, Türkülerin gökyüzüne karıştığı bir köy vardı. Dağların doruklarına kadar yankılanan o ses, kimsenin unutmamak istediği bir ozanın sesiydi: Karacaoğlan.Köyde Ali adında meraklı bir çocuk yaşardı. Bir gün dedesinin sandığında eski, tozlu bir saz buldu. Tellerine hafifçe dokunduğunda, sazdan ince bir ışık yükseldi. Işık giderek büyüdü ve karşısında güler yüzlü, beyaz giysili bir ozan belirdi."Selam sana çocuk," dedi ozan yumuşak bir sesle. "Ben Karacaoğlan'ım. Eskiden yollarda gezer, sazımla insanlara sevgiyi, dostluğu, doğayı anlatırdım."Ali şaşkınlıkla, "Sen şiir mi söylüyorsun?" diye sordu.

Karacaoğlan gülümsedi:

> "Sazımızı ele alıp çalalım,
> Çaresiz derdlere çare olalım,
> Sabahta seherde yoldaş olalım,
> Bugün de burada kal benim için"

Ali, onun sözleriyle köyün çevresine bakmaya başladı. Rüzgârla sallanan çam ağaçları, çağlayan dere, güneşte parlayan kelebekler… Hepsi sanki Karacaoğlan'ın dizelerini söylüyordu.Karacaoğlan sazını çaldı, melodisi dağların ardına kadar ulaştı.

"Benim Türkülerim doğanın kalbinden gelir, çocuk," dedi.

"Kimseye kırmadan, herkesi severek yaşarsan sen de bir ozan olabilirsin."

Ali başını salladı. "Ben de doğayı seveceğim, insanları dinleyeceğim. Belki bir gün benim de sözlerim şarkıya dönüşür."

Karacaoğlan gülümsedi, sazından son bir nota yükseldi.

"Işığın ve sevgin hiç sönmesin," dedi.

Sonra saz yeniden sessizliğe büründü.

O günden sonra Ali, Karacaoğlan'ın sazını her eline aldığında içinden yeni dizeler döküldü. Köyün çocukları, artık Karacaoğlan'ı sadece kitaplarda değilkalplerinde yaşayan bir ozan olarak tanıdı.

Görsel – Video Tasarımı İçin Sahne Önerileri

1. Sahne 1: Toros Dağları, çiçekli yayla, uzaktan gelen saz sesi.
2. Sahne 2: Ali'nin eski sandığı açtığı sahne, tozlu sazdan ışık yükseliyor.
3. Sahne 3: Karacaoğlan'ın belirmesi (ışığın içinden), elinde saz, güler yüzlü.
4. Sahne 4: Doğa betimlemesi – dağ, kelebek, ırmak, güneş.
5. Sahne 5: Karacaoğlan saz çalarken dizeler gökyüzüne yazı olarak yükseliyor.
6. Sahne 6: Ali'nin gülümseyerek saz çaldığı, Karacaoğlan'ın siluetinin arkasında belirdiği son sahne.

Gemini uygulaması tarafından oluşturulan hikâye ve hikâyeye uygun görsel örnekleri şu şekildedir:

PixVerse uygulaması tarafından hikâyeye uygun şekilde oluşturulan videoya ait kare kod aşağıda verilmiştir.

Yaşayan insan hazineleri/ geleneğin ustaları başlığına yönelik yapay zekâ tarafından oluşturulan bir diğer örnek şu şekildedir:

Promt: Âşık Veysel Şatıroğlu'nu ortaokul düzeyindeki çocuklara tanıtmak için bir metin yazmanı istiyorum. Metnin türünü sen belirle. Yazdığın metni görselleştirip kitap şekline getireceğim.

Yanıt: Harika bir fikir.Ortaokul düzeyindeki çocuklara Âşık Veysel Şatıroğlu'nu tanıtmak için en etkili tür, hikâye-biografi türüdür.Yani hem bilgi verir hem de duygusal bir bağ kurar — çocuklar, bir sanatçıyı sadece "tanıyarak" değil, hissedip özümseyerek öğrenir.Aşağıda bu amaçla yazılmış, kitaplaştırmaya uygun, sade ama duygulu bir hikâye-biografi metni yer alıyor.Dil 6.–8. sınıf düzeyinde; sahnelere ayrılarak görselleştirilebilir.

Soğuk bir kış sabahıydı. Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünü bembeyaz bir sessizliğe bürünmüştü. Dağlardan inen rüzgâr karla dans ediyor, bacalardan çıkan duman gökyüzüne ince bir çizgi gibi yükseliyordu. Her yer sessizdi ama bu sessizlik, sanki karın altına gizlenmiş bir Türkü gibiydi. Küçük Veysel, pencerenin önünde oturuyordu. Elleriyle pencere pervazını yokladı; parmaklarının ucunda soğuğu hissetti. Dışarıda ne olduğunu göremiyordu ama her sesi duyabiliyordu. Rüzgârın uğultusu, karın çıtırtısı, uzaklarda bir köpeğin havlaması, bir de köyün derinlerinden gelen zayıf bir insan sesi… Hepsi onun için renk gibiydi. Kimileri mavi gibiydi -sakin ve huzurlu; kimileri kırmızı gibiydi- sıcak ve canlı. Bir hastalık, daha çocukken gözlerini elinden almıştı. O günden beri Veysel'in dünyası karanlıktı. Ama o karanlık, içinde yavaş yavaş parlayan bir ışıktı. O ışık, başkalarının gözünde değil; Veysel'in yüreğinde doğuyordu. Görmediği şeyleri kalbiyle duymayı öğrenmişti. Rüzgârı kulağıyla değil, yüzünde hissettiği serinlikle tanırdı. Karın üzerine düşen taneleri gözleriyle değil, avuçlarının titremesiyle anlardı.Bir gün babası elinde bir sazla yanına geldi. Küçük Veysel, sesin nereden geldiğini anlamaya çalışarak başını çevirdi. Sazın ahşap kokusu, odadaki soba

sıcaklığıyla karışmıştı. Babası diz çöktü, gülümseyerek çocuğun ellerini tuttu. "Evladım," dedi, "Bu saz senin gözlerin olsun. Tellerine dokun, dünya sana yine görünür olur." Veysel, şaşkınlıkla sazın pürüzsüz gövdesini yokladı. Parmaklarının altından geçen her tel sanki bir hikâye anlatıyordu. Teller titredi, ince bir ses yükseldi. O ses, önce odanın duvarlarına çarptı, sonra sanki pencereden dışarı süzülüp köyün üzerine yayıldı. Bir anda köydeki sessizlik bozuldu. Sobanın çıtırtısı bile o sese eşlik eder gibiydi. Küçük Veysel'in kalbi hızla atıyordu. Sanki uzun zamandır görmediği bir dünyayı, ilk kez kalbiyle görüyordu. O sesle birlikte kar, rüzgâr, dağlar ve köy yolları birer renge dönüştü. Rüzgârın sesi maviye, karın sessizliği beyaza, babasının nefesi sıcak sarıya büründü. Veysel, gözlerini kapalı tutarken içinden bir ışık yükseldi. Artık o ışık, bir çocuğun değil, bir ozanın ışığıydı. Günler geçti, aylar geçti. Köyün üstünden kar kalktı, dereler yeniden akmaya başladı. Ama Veysel'in içindeki sessizlik hiç değişmedi; o sessizliği sazının tellerinde çözmeye çalışıyordu. Her sabah aynı köşeye oturuyor, sazını eline alıyordu. Bazen yanlış bir nota çalıyor, bazen parmak uçları kızarıyordu. Ama pes etmiyordu. Her yanlış sesin içinde doğruyu, her acının içinde bir melodiyi arıyordu. Dışarıda çocuklar karda oynar, dağlara bağırarak yankı yarışları yapardı. Veyseliseodasında, görmediği bir dünyanın seslerini yakalamaya çalışıyordu. Rüzgârın sesi, sobanın çıtırtısı, annesinin çay karıştırırken çıkan sesi… Hepsi birer nota olmuştu onun için. Bir akşam, güneş dağların ardına çekilirken, annesi sessizce odaya girdi. Veysel sazını çalıyor, dudaklarından ince bir Türkü yükseliyordu. Sanki karanlık odanın ortasında bir sabah doğuyordu. Annesi kapı eşiğinde durdu. Gözleri doldu, ama gülümsemekten kendini alamadı. Veysel'in yüzüne baktı — gözleri kapalıydı, ama yüzü ışıkla doluydu. "Oğlum," dedi annesi, sesi titreyerek, "Sen dünyayı bizden güzel görüyorsun. Çünkü senin baktığın yer göz değil gönül." Yıllar geçti… Küçük Veysel artık genç bir delikanlı olmuştu. Elinealdığı saz, artık yalnızca bir müzik aleti değilyüreğinin dili olmuştu. O dili herkesin anlayacağı bir dille konuşuyordu: sevgiyle. Bir sabah, köyün ufkuna doğru yürüdü. Omzunda sazı, elinde bir bastonu vardı. Ayakkabılarının altındaki toprak, onun adımlarını tanır gibiydi. Her taş, her ot, her kuş sesi ona selam verir gibi… Bazen taşlara çarpar, sendeleyip yeniden doğrulurdu. Ama Türküsüne hiç ara vermezdi. Sanki her düşüşünde bir dize daha doğardı dudaklarından.

"Ben giderim yol gider,
Yol görünmez toz gider,
Benim gönlüm hep gider,
Gidiyorum gündüz gece…"

Veysel'in sesi dağların ardından yankılanırdı. Köy köy dolaştı, dereleri, tarlaları, yaylaları aştı. Bir köyde çocuklar etrafına toplanır, merakla onu dinlerdi. Bir başka köyde yaşlılar başlarını önüne eğer, içlerinden dua ederdi. Kiminin kalbinde umut oldu kiminin gözünde yaş. Ama herkesin içinde aynı duygu yankılandı. Bir insan, görmeden de dünyayı güzelleştirebilirdi. Ve o günden sonra Veysel'in Türküleri, yolların dili, rüzgârın melodisi, insanların hatırası oldu. Gözleri görmüyordu ama sözleri her yere ışık gibi yayılıyordu.

Aşık Veysel hakkında oluşturulan hikâye ve görsellerden oluşturulmuş e-kitaba aşağıdaki kare kod aracılığıyla ulaşılabilir.

ChatGPT ve Gemini AI uygulamalarına sözlü gelenekler ve anlatımlar ögelerine yönelik kültür aktarımının gelecek nesillere nasıl yapılabileceği sorulmuştur. Alınan cevaplar aşağıda gösterilmiştir.

Promt: Sözlü gelenekler ve anlatımlar ögelerine yönelik kültür aktarımının gelecek nesillere (ortaokul düzeyi) nasıl yapılır? Bu aşamada yapay zekave teknolojiyi kullanarak ne gibi etkinlikler yapılabilir.

Yanıt: Çok güzel ve önemli bir soru. Bu konu, hem somut olmayan kültürel mirasın (özellikle "sözlü gelenekler ve anlatımlar" ögesi) korunması hem de ortaokul öğrencilerinde kültürel farkındalık

oluşturulması açısından çok değerli.Senin araştırma alanınla da mükemmel örtüşüyor: “Yapay zekâ destekli Türkçe eğitimi + kültürel aktarım”.Aşağıda iki bölümlü bir yanıt hazırladım:

1. Kültür aktarımının pedagojik olarak nasıl yapılabileceği,

2. Bu sürece yapay zekânın entegre edilebileceği somut etkinlik önerileri.

Anlatı Merkezli Öğrenme (Storytelling)

- Halk hikâyeleri, efsaneler, fıkralar, destanlar ve masallar; derslerde “dinleme, konuşma ve yazma” becerilerini bütünleştirir.
- Öğrenciler bu metinleri yalnızca okumaz; canlandırır, yeniden yazar, sahneler.
- Örnek: “Dede Korkut Hikâyeleri’nden bir sahneyi çağdaş dile dönüştürerek yaz.”

1. Türkü Etkinliği – “Duyguların Sesi: Benim Köyümün Türküsü”

Amaç: Türkülerin toplumun duygularını, olaylarını ve değerlerini nasıl yansıttığını kavratmak.

Etkinlik:

- Öğrencilerden yaşadıkları çevreyle ilgili bir olay ya da duygu seçmeleri istenir (örneğin: doğa sevgisi, ayrılık, özlem).
- ChatGPT’ye şu yönerge verilir:

  “6. sınıf düzeyinde, doğa sevgisini anlatan bir Türkü yaz. 4 kıtalık olsun, sade bir dil kullan.”
- Öğrenciler yapay zekâ tarafından oluşturulan Türküyü okur, ardından kendi kıtalarını ekler.
- Son aşamada seslendirme yapılır; AI destekli ses araçları (Suno, Udio veya ElevenLabs) ile Türküler dijital olarak söylenir.
-

Mâni Etkinliği – “Yapay Zekâ ile Dörtlük Atölyesi”

Amaç:Mâni biçimini tanımak, ölçü ve uyak düzenini fark etmek.

Etkinlik:

- Öğretmen, mânilerin temel özelliklerini örneklerle açıklar.
- Öğrencilerden “dostluk”, “doğa”, “bayram”, “sevgi” gibi temalardan birini seçmeleri istenir.
- ChatGPT’ye şu yönerge verilir:

  “6. sınıf düzeyinde, 7’li hece ölçüsüyle ‘dostluk’ konulu bir mâni oluştur.”
- Öğrenciler yapay zekâ çıktısını inceler, hece sayısını ve kafiye düzenini analiz eder.
- Sonra kendi mânilerini yazar; sınıfta “mâni atışması” etkinliği yapılır.

Karagöz ve Hacivat – “Gölgeye Ses Ver”

Amaç: Karagöz oyunlarının mizah, eleştiri ve dil özelliklerini kavratmak

Etkinlik:

- Öğrencilerle kısa bir Karagöz-Hacivat diyalogu hazırlanır.
- ChatGPT’ye şu yönerge verilir:

  “Karagöz ve Hacivat’ın günümüzde internet kullanımı hakkında konuştuğu kısa bir skeç yaz (6. sınıf için uygun dilde).”

- Diyalog sesli biçimde yapay zekâ seslendirme aracı (Sora, ElevenLabs) ile kaydedilir.
- DALL·E veya Runway yardımıyla gölge tiyatrosu görseli veya kısa animasyon oluşturulur.

Yapay zekâ araçları tarafından sözlü gelenekler ve anlatım ögelerine yönelik oluşturulan şarkıya ait kare kod aşağıda verilmiştir:

Sonuç

Yapay zekâ araçlarını kullanarak oluşturulan bulgulardan hareketle somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımında teknoloji ve yapay zekânın yalnızca bir araç değil aynı zamanda bir yeniden üretim ortamı olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.Geleneksel sözlü anlatım biçimlerinin (Türkü, mâni, destan, meddah, halk hikâyesi, Karagöz-Hacivat vb.) çağın gerekliliklerine uyarlanması yapay zekâ destekli öğrenme ortamları sayesinde öğrencilerin kültürel mirasla etkileşim biçimlerini dönüştürmüştür.Bu bağlamda geliştirilen hikâye temelli dijital materyaller (örneğin "Âşık Veysel'in Hikâyesi – Sazın Işığı" ve "Karacaoğlan'la Gönül Yolculuğu"), yapay zekâ ile üretilen görseller, sesli anlatımlar ve video sahneleri aracılığıyla çocuk edebiyatının kültürel aktarım gücünü artırmıştır. Teknoloji aracılığıylabireylere sadece görsel üretim ya da metin yazımı işleviyle değil; duygu, değer ve anlamın çağdaş biçimlerde yeniden inşasını sağlayan bir kültürel anlatı ortağı olarak kullanılmıştır.

Hikâyelerde oluşturulan sahneler, Türk halk kültürüne ait mekânsal (kilim, saz, köy evi, tandır, bakır kaplar), sembolik (ışık, ses, doğa) ve estetik (renk, ritim, ses tonu) unsurlarıyla birlikte görsel folklorun dijital temsiline olanak vermiştir.Ayrıca yapay zekâ destekli etkinlik tasarımları (örneğin "Yapay Zekâ Masalcısı", "Masalı Görselleştir", "Karagöz Dijital Sahnesi", "Dörtlük Atölyesi") öğrencilerin sözlü gelenek türlerini aktif biçimde üretme, dönüştürme ve paylaşma becerilerini geliştirmiştir. Bu etkinliklerde öğrencilerhalk kültürüne ait ögeleri yalnızca dinleyen değil yeniden yorumlayan ve kendi çağlarına uyarlayan birer kültürel özne konumuna gelmişlerdir. Örneğin bir öğrencinin yapay zekâ ile "Nasrettin Hoca günümüzde yaşasaydı ne anlatırdı?" sorusuna verdiği üretim, geçmişle bugünü ilişkilendirme ve kültürel esneklik geliştirme açısından yapılandırmacı öğrenme ilkeleriyle uyumludur.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, yapay zekâ tabanlı araçların (ChatGPT, Gemini, Eleven Labs, PixVerse, Suno) kültürel aktarımda çoklu temsil (metin, ses, görüntü, hareket) olanağı sunduğunu göstermektedir. Bu çoklu temsil biçimleriözellikle ortaokul düzeyindeki öğrenciler için soyut kültürel değerlerin somutlaştırılmasına katkı sağlamaktadır. Türküler, destanlar ve halk hikâyeleri yapay zekâ aracılığıyla daha somut bir hale getirildiğinde, öğrenciler hem dil becerilerini (okuma, yazma, dinleme, konuşma) hem de estetik ve kültürel farkındalıklarını geliştirmiştir. Bu bulgular somut olmayan kültürel mirasın dijital ortamda yaşatılmasının yalnızca korunma değil, yeniden canlandırma süreci olduğunu göstermektedir.Sonuç olarak yapay zekâ destekli öğretim uygulamalarıkültürel mirasın aktarımında görsel, işitsel ve duygusal derinliği bir arada sunan bütüncül bir öğrenme ortamı oluşturmuştur.Bu durum öğrencilerin kültürel ögeleri pasif olarak "öğrenen" değilaktif olarak "yeniden üreten" bireyler hâline gelmesini sağlamıştır.Gelecek kuşakların kendi kültürel kökleriyle bağ kurabilmeleri için yapay zekâ; öğretmenler, sanatçılar ve eğitimciler tarafından bir dijital kültür arşivi, hikâye üretim ortağı ve kültürel aktarım platformu olarak değerlendirilebilir.Bu bağlamda çalışma somut olmayan kültürel mirasın korunmasında eğitim teknolojilerinin ve yapay zekâ tabanlı yaratıcı araçların sürdürülebilir bir model oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. Bu model Türk kültürünün temel ögelerini çağın diliyle birleştirerek öğrencilerin "gelenekten geleceğe" uzanan bir kültür bilinci geliştirmesine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Aydın, İ. (2023). *Dijitalleşme ve kültürel mirasın korunması: eğitimde yeni yaklaşımlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Bars, E.M. (2017). Kültürel değerlerin aktarımında halk edebiyatı ürünlerinden yararlanma. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 217-228.

Çetin, M.,& Tüfekçi, H. (2022). Yapay zekâ destekli öğretim ortamlarının öğrenci motivasyonuna etkisi.*Eğitim Teknolojileri Dergisi,* 18(2), 45–59.

Erdem, S. (2023). Yapay zekâ ve kültürel bellek: dijital hikâye anlatımında yeni ufuklar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 45(1), 112–128.

Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk millî kültürü*. Ankara: Ötüken Yayınları.

Kaya, M. (2020). Somut olmayan kültürel mirasın eğitimdeki rolü ve dijital dönüşüm. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(226), 213–230.

Oğuz, Ö. (2021). *Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarımı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Savaşkan, V. (2016). Ortaöğretim Türk edebiyatı program ve ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelenmesi. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 1302-1323. https://doi.org/10.17556/jef.11705

Savaşkan, V. (2022). Azerbaycan'daki edebiyat ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelenmesi. 1. uluslararası Türkoloji kongresi: "arayışlar ve yönelimler", 16-18 mayıs, Karabük.

UNESCO. (2003). Conventionforthesafeguarding of theıntangibleculturalheritage. Paris: UNESCO Publishing.

DİJİTAL ÇAĞIN RİSKLERİNE KARŞI AİLEDE ÇOCUK EDEBİYATI MERKEZLİ DÜŞSEL ÜRETKENLİĞİ DESTEKLEME

Başöğretmen Emine BOZOK*

Başöğretmen Fecrihan ÖNEM**

Zeynep Azra BOZOK***

Özet

Günümüzde çocukların yaşamlarının dijital medya ve hızlı bilgi akışıyla şekillenmesi, dikkat sürelerinin kısalması ve hayal kurma alışkanlıklarının körelmesi gibi zihinsel ve yaratıcı dünyalarını olumsuz etkileyebilecek riskler taşımaktadır. Bu riskler karşısında çocuk edebiyatı, çocuğun düş kurma, sembolik düşünme ve zihinsel üretkenlik kapasitesini destekleyen önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Edebiyat, yalnızca dilsel yapı kazandırmakla kalmayıp dünyayı yeniden düşünme, karakterlerle özdeşleşme ve alternatif senaryolar üretme süreçlerine imkân tanıyarak hem bilişsel hem de duygusal gelişimi besler. Bu doğrultuda, aile ortamının çocuğun en temel öğrenme ve kültürel kodlarla ilk karşılaştığı yer olarak, çocuk edebiyatı eserlerinin kullanımında kritik bir rol üstlendiği kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında kullanılmasıyla çocukların hayal gücünün, yaratıcı düşünme becerilerinin ve okuma alışkanlığının nasıl gelişebileceğini ortaya koymaktır. Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılarak, çocuk edebiyatının düş gücünü destekleyici işlevi, aile rolü ve model etkisi, evde okuma kültürünün sürdürülmesi gibi tematik kodlar elde edilmiştir. Bu çalışma, çocuk edebiyatı metinlerinin kurgu ve dil özelliklerinin, çocukların zihinsel imgeler oluşturma ve alternatif olay örgüleri kurma kapasitesini tetiklediğini göstermektedir. Ebeveynin model davranışı ve etkileşimli okuma stratejileri, çocuğu pasif okurluktan aktif okuyuculuğa taşıyarak metni yeniden kurgulama becerisini desteklemektedir. Okuma kültürünün evde sürekliliği ve estetik nitelikli metinler aracılığıyla düşsel üretkenliği sağlamaktadır. Çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında düzenli ve bilinçli kullanımının; hayal gücü, yaratıcı düşünce ve okuma alışkanlıklarını birbirini besleyen bir döngü oluşturduğunu göstermektedir. Edebiyatın kurgu ve sembolik dil gibi özellikleri, çocukta metni yeniden yapılandırma kapasitesini geliştirerek "okuma, düşünme, üretme" süreçlerini birleştiren bir köprü vazifesi kurmaktadır. Ebeveynlere çocuk edebiyatı seçimi ve okuma stratejileri öğretmek üzere aile eğitim programlarının düzenlenmesi, okuma etkileşim etkinliklerinin ailelerce uygulanması ve bu analizin karma yöntemli saha çalışmalarıyla desteklenmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: Aile, çocuk edebiyatı, hayal gücü, okuma kültürü, yaratıcı düşünme.

SUPPORTİNG CREATİVE IMAGİNATİON CENTERED ON CHİLDREN'S LİTERATURE İN THE FAMİLY AGAİNST THE RİSKS OF THE DİGİTAL AGE

Abstract

Today, children's lives are shaped by digital media and rapid information flow, posing risks that cannegatively affect their mental and creative worlds, such as shorter attention spans and a decline inimagination. In the face of these risks, children's literature emerges as an important tool that supportschildren's capacity for imagination, symbolic thinking, and mental productivity. Literature not onlyprovides linguistic structure but also nourishes both cognitive and emotional development by enablingprocesses such as rethinking the world, identifying with characters, and generating alternative scenarios.In this regard, it is accepted that the family environment, as the place where children first encounterbasic learning and cultural codes, plays a critical role in the use of

* Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi, bozok4402@gmail.com

** Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi, fecrihan@hotmail.com

*** Yenişehir Belediyesi Bilim ve Sanat Merkezi, zeynepazrabozok@gmail.com

children's literature works. The aimof this study is to reveal how children's imagination, creative thinking skills, and reading habits candevelop through the use of children's literature in the family environment. The study used the documentanalysis method from qualitative research approaches. Using content analysis to analyze the data,thematic codes were obtained, such as the function of children's literature in supporting imagination, therole of the family and the influence of role models, and the continuation of a reading culture at home.This study shows that the fictional and linguistic characteristics of children's literature texts trigger children's capacity to create mental images and construct alternative storylines. Parental modelingbehavior and interactive reading strategies support the child's ability to reimagine the text by movingthem from passive to active reading. The continuity of reading culture at home and aesthetically richtexts ensure imaginative productivity. The regular and conscious use of children's literature in the familyenvironment has been shown to create a cycle in which imagination, creative thinking, and readinghabits feed into each other. Features of literature such as fiction and symbolic language develop thechild's capacity to restructure the text, acting as a bridge that combines the processes of "reading,thinking, and producing." It is recommended that family education programs be organized to teachparents about children's literature selection and reading strategies, that reading interaction activities beimplemented by families, and that this analysis be supported by mixed-method field studies.

Keywords: Family, Children's Literature, Imagination, Reading Culture, Creative Thinking.

1. GİRİŞ

Dijital çağ, bireylerin bilgiye erişim, öğrenme ve iletişim biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, özellikle çocukların okuma alışkanlıkları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dijital okumanın çocukların okuma alışkanlıklarına olumlu etkileri olduğunu belirten araştırmalar, bu etkinin ancak öğrencilerin temel okuma alışkanlıklarının yerleşmiş, dijital okuryazarlık becerilerinin gelişmiş ve bilinçli okuma davranışlarının kazanılmış olması durumunda ortaya çıktığını göstermektedir (Akman, 2022). Dolayısıyla, dijital ortamda gerçekleştirilen okuma etkinliklerinin etkili olabilmesi için öncelikle çocuklarda okuma kültürünün gelişmesi ve dijital okuryazarlık farkındalığının kazandırılması gerekmektedir.

Çocuk edebiyatı, çocuğun düş kurma, sembolik düşünme ve zihinsel üretkenlik kapasitesini destekleyen önemli bir araçtır. Edebiyatın bilişsel ve duygusal gelişimi beslediği, estetik nitelikli metinler aracılığıyla düşsel üretkenliği desteklediği görülmektedir (Can, 2014). Çocuk edebiyatı yalnızca dil gelişimi ve okuma becerileri için değil, aynı zamanda çocuğun dünyayı yeniden düşünme, anlamlandırma ve hayal gücünü geliştirme kapasitesi açısından da kuramsal bir temele sahiptir.

Bu süreçte ailenin rolü kritik bir öneme sahiptir. Çocuğun okuma alışkanlığı kazanmasında aile, çevre ve eğitim ortamı temel belirleyicilerdir. Okuma davranışının bir alışkanlığa dönüşmesinde ebeveynlerin model oluşturması, çocukların okumaya karşı güdülenmesini kolaylaştırmaktadır (Karatay, Külah & Kaya, 2020). Nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin aile içinde düzenli ve bilinçli biçimde kullanılması, çocukların düşsel üretkenliğini ve okuma alışkanlığını erken yaşta kazanmalarında etkili bir yöntemdir.

Çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında kullanımı, sosyal öğrenme kuramı açısından da anlamlıdır. Aile, çocuğun içinde bulunduğu ilk sosyal çevre olarak, ebeveynlerin okuma davranışlarının gözlemlenip öğrenildiği temel bir öğrenme alanıdır (Aslan & Harput, 2017). Bu nedenle, dijital çağın getirdiği dikkat dağınıklığı, yüzeysel okuma ve bilgi kirliliği gibi riskler karşısında, çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında kullanılması ebeveynlerin olumlu model davranışlarıyla birleştiğinde çocuğun aktif okuyucuya dönüşmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir.

Bilgi ve teknoloji çağında çocuklar, çevrimiçi ortamlarda aktif roller üstlenmekte; ancak içerik güvenliği, mahremiyet ve yanlış bilgilendirme gibi çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, ebeveynlerin "dijital ebeveynlik" rollerini daha da önemli hâle getirmektedir. Ailede çocuk edebiyatı merkezli yaklaşımların, dijital farkındalıkla birleşmesi, ebeveynlerin dijital okuryazarlık konusunda çocuklara rehberlik etmesini sağlamaktadır (Konaş, 2021).

Aile ortamı, bireyin toplumsallaşma sürecinde özel bir öneme sahiptir ve çocuk edebiyatı bu

süreçte kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Nitelikli çocuk kitapları, çocukları farklı aile yapıları, iletişim biçimleri ve toplumsal tutumlarla tanıştırarak onların farklı yaşam deneyimlerini dolaylı olarak tanımasına olanak tanır. Bu durum, çocuğun karakterlerle özdeşleşmesini kolaylaştırarak düşsel üretkenliğini besleyen bir zemin oluşturur (Karadağ, t.y.).

Çocuk edebiyatı, çocuğun algı, duygu, düşünce ve hayal dünyasına hitap eden; çocuğu hayata hazırlayan nitelikli eserlerin bütünüdür. Edebiyat, çocuğun estetik duyarlılığını geliştirmenin yanı sıra, hayal gücü ve yaratıcı düşünme becerilerini de destekler (Şimşek & Bulut, 2022). Yörük Başpınar (2013), edebî metinlerin dil, anlatım ve kurgu özelliklerinin çocukların zihinsel imgeler oluşturma, alternatif olay örgüleri kurma ve yaratıcı düşünme becerilerini tetiklediğini vurgulamaktadır.Bu bağlamda, dijital çağın riskleri karşısında çocuk edebiyatı, çocuğun düşsel üretkenliğini destekleyen ve yaratıcı düşünme kapasitesini geliştiren temel bir alandır. Halide Edib'in de belirttiği gibi, edebiyat çocuğun "muhayyilesini" (hayal gücünü) harekete geçirerek estetik zevk kazandırmakta ve ebeveyn rehberliğinde bu becerinin gelişimini desteklemektedir (Sınar, 2006).

Dijital çağın getirdiği çevrimiçi riskler (yanlış bilgilendirme, gizlilik ihlali, bilgi kirliliği) bireylerin dijital okuryazarlık becerilerini zorunlu kılmaktadır. Dijital okuryazarlık; bilgiyi etkin biçimde kullanma, değerlendirme, güvenli paylaşma ve eleştirel düşünme becerilerini kapsar. Bu nedenle, çocuk edebiyatı yoluyla hayal gücünü destekleyen aileler, aynı zamanda çocuklarının dijital okuryazarlığın temelini oluşturan eleştirel düşünme ve bilgi değerlendirme becerilerini de güçlendirmektedir (Akpınar, 2025).

Bu çalışma, dijitalleşme sürecinde çocukların düşsel üretkenliklerinin korunması ve geliştirilmesi açısından önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çocuk edebiyatının aile içinde bilinçli kullanımına yönelik öneriler geliştirerek, ebeveynlerin dijital ebeveynlik becerilerini desteklemesi ve çocukların okuma kültürünü güçlendirmesi beklenmektedir. Böylece, çalışma hem çocuk edebiyatı hem de dijital okuryazarlık alanına katkı sağlayarak, aile temelli bir okuma kültürü modelinin geliştirilmesine bilimsel zemin oluşturacaktır

Dijital çağda çocukların düşsel üretkenliklerinin giderek azaldığı ve okuma alışkanlıklarının dijital ekran temelli yüzeysel okuma biçimlerine kaydığı gözlenmektedir. Bu durum, çocukların derinlemesine düşünme, sembolik anlama ve yaratıcı üretim kapasitelerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın temel problemi, dijital çağıngetirdiği bu değişim karşısında aile ortamında çocuk edebiyatı kullanımının çocuğun düşsel üretkenliğine ve okuma alışkanlığına olan etkisini incelemektir. Araştırma, dijital çağın riskleri ve fırsatları bağlamında, çocuk edebiyatı eserlerinin aile içinde kullanımının çocukların hayal gücü, yaratıcı düşünme becerisi ve dijital okuryazarlık farkındalığı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında kullanımının çocukların hayal gücü, yaratıcı düşünme becerileri ve okuma alışkanlığı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.Çalışmanın verileri, çocuk edebiyatı, hayal gücü, yaratıcı düşünme, okuma kültürü ve dijital çağda ebeveynlik konularında yayımlanmış akademik makaleler, tezler ve kitap bölümleri gibi ilgili dokümanların incelenmesi yoluyla toplanmıştır.

Toplanan verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi ile, incelenen dokümanlardan hareketle çocuk edebiyatının düş gücünü destekleyici işlevi, aile rolü ve model etkisi, evde okuma kültürünün sürdürülmesi gibi tematik kodlar elde edilmiştir.

3. BULGULAR

İçerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, çocuk edebiyatının aile ortamındaki kullanımının çocuk gelişimi üzerindeki etkilerini üç temel tematik kod altında toplamaktadır: Çocuk Edebiyatının Düş Gücünü Destekleyici İşlevi, Aile Rolü ve Model Etkisi, Evde Okuma Kültürünün Sürdürülmesi.

Tablo 1: *İçerik Analizi Sonucunda Elde Edilen Tematik Kodlar*

Tema (Kod)	**Kapsam ve Açıklama**
Çocuk Edebiyatının Düş Gücünü Destekleyici İşlevi	İncelenen dokümanlarda çocuk edebiyatının hayal gücünü ve yaratıcılığı teşvik etme biçimine, bu konudaki örneklere veya ifadelere odaklanan bulgular.
Aile Rolü ve Model Etkisi	Aile bireylerinin okuma alışkanlıkları, çocuklarına rol model olma ve çocuk edebiyatıyla etkileşimdeki rollerine dair dokümanlardan elde edilen veriler.
Evde Okuma Kültürünün Sürdürülmesi	Ev ortamında okuma alışkanlığının ve kültürünün nasıl devam ettirildiğine, bu konudaki spesifik uygulamalara ve stratejilere dair bulgular.

3.1. Çocuk Edebiyatının Düş Gücünü Destekleyici İşlevi:

- Çocuk edebiyatı metinlerinin kurgu ve dil özellikleri, çocukların zihinsel imgeler oluşturma ve alternatif olay örgüleri kurma kapasitesini tetiklemektedir.
- Edebiyatın kurgu ve sembolik dil gibi özellikleri, çocukta metni yeniden yapılandırma kapasitesini geliştirerek "okuma, düşünme, üretme" süreçlerini birleştiren bir köprü vazifesi görmektedir.
- Edebi metinler, çocukların dünyayı yeniden düşünme, karakterlerle özdeşleşme ve alternatif senaryolar üretme süreçlerine imkân tanıyarak hem bilişsel hem de duygusal gelişimi beslemektedir.
- Nitelikli çocuk kitapları, çocukları farklı yaşam deneyimleriyle tanıştırarak karakterlerle özdeşleşmeyi kolaylaştırmakta ve düşsel üretkenliği besleyen bir zemin oluşturmaktadır.
- Çocuk edebiyatı yoluyla hayal gücü desteklenen çocuklar, aynı zamanda dijital okuryazarlığın temelini oluşturan eleştirel düşünme ve bilgi değerlendirme becerilerini de güçlendirmektedir (Akpınar, 2025).

3.2. Aile Rolü ve Model Etkisi:

- Aile ortamı, çocuğun en temel öğrenme ve kültürel kodlarla ilk karşılaştığı yer olması nedeniyle çocuk edebiyatı eserlerinin kullanımında kritik bir rol üstlenmektedir.
- Ebeveynin okuma davranışlarının gözlemlenip öğrenildiği temel alan olan aile ortamı (Aslan & Harput, 2017), ebeveynlerin olumlu model davranışlarıyla birlikte çocuğun aktif okuyucuya dönüşmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.
- Ebeveynin model davranışı ve etkileşimli okuma stratejileri, çocuğu pasif okurluktan aktif okuyuculuğa taşıyarak metni yeniden kurgulama becerisini desteklemektedir.
- Ebeveynlerin model oluşturması, çocukların okumaya karşı güdülenmesini kolaylaştırarak okuma davranışının alışkanlığa dönüşmesinde etkili olmaktadır (Karatay, Külah & Kaya, 2020).
- Çocuk edebiyatı merkezli yaklaşımların dijital farkındalıkla birleşmesi, ebeveynlerin dijital okuryazarlık konusunda çocuklara rehberlik etmesini sağlamaktadır (Konaş, 2021).

3.3. Evde Okuma Kültürünün Sürdürülmesi:

- Nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin aile içinde düzenli ve bilinçli biçimde kullanılması, çocukların düşsel üretkenliğini ve okuma alışkanlığını erken yaşta kazanmalarında etkili bir

yöntemdir.

- Okuma kültürünün evde sürekliliği ve estetik nitelikli metinler aracılığıyla düşsel üretkenlik sağlanmaktadır.
- Çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında düzenli ve bilinçli kullanımının; hayal gücü, yaratıcı düşünce ve okuma alışkanlıklarını birbirini besleyen bir döngü oluşturduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüş olup dijital çağın getirdiği riskler karşısında aile ortamında çocuk edebiyatı kullanımının, çocuğun düşsel üretkenliğini, yaratıcı düşünme becerilerini ve okuma alışkanlığını destekleyen kritik bir mekanizma olduğunu göstermektedir. İçerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, bu etkileşimi üç ana tema altında toplamaktadır: Çocuk Edebiyatının Düş Gücünü Destekleyici İşlevi, Aile Rolü ve Model Etkisi, Evde Okuma Kültürünün Sürdürülmesi.

Çocuk Edebiyatının Düşsel Üretkenlik İşlevi temasında elde edilen bulgular, edebî metinlerin kurgu ve dil özelliklerinin, çocukların zihinsel imgeler oluşturma ve alternatif olay örgüleri kurma kapasitesini tetiklediği yönündeki kuramsal çerçeveyi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Edebiyatın sembolik dili, çocukta metni yeniden yapılandırma kapasitesini geliştirerek "okuma, düşünme, üretme" süreçlerini birleştiren bir köprü vazifesi kurmaktadır. Sınar(2006), Halide Edib'in edebiyatın "muhayyile"yi (hayal gücünü) harekete geçirdiği ve estetik zevk kazandırdığı yönündeki tespitiyle ve edebiyatın bilişsel ve duygusal gelişimi beslediği görüşüyle tutarlıdır(Can, 2014). Dijital okumanın yol açabileceği yüzeysel okuma ve dikkat dağınıklığı gibi riskler karşısında, bu bulgular, çocuk edebiyatının derinlemesine düşünme ve sembolik anlama becerilerini güçlendirerek bir denge sağladığını göstermektedir. Akpınar (2025) ayrıcahayal gücü yoluyla desteklenen bu süreçlerin, dijital okuryazarlığın temeli olan eleştirel düşünme ve bilgi değerlendirme becerilerini de güçlendirmesi, çağın risklerine karşı önemli bir hazırlık sağlamaktadır.

Çalışmanın bulguları, Aile Rolü ve Model Etkisi temasında, ailenin çocuğun okuma alışkanlığı kazanmasında kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin okuma davranışlarının gözlemlenip öğrenildiği temel alan olarak aile ortamı, ebeveynlerin olumlu model davranışlarıyla birlikte çocuğun aktif okuyucuya dönüşmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerin model oluşturması, çocukların okumaya karşı güdülenmesini kolaylaştırarak okuma davranışının alışkanlığa dönüşmesinde etkili olmaktadır (Karatay, Külah & Kaya, 2020). Ayrıca, etkileşimli okuma stratejileri, çocuğu pasif okurluktan metni yeniden kurgulayabilen aktif bir okuyucuya taşımaktadır. Ailede çocuk edebiyatı merkezli yaklaşımların, dijital farkındalıkla birleşmesi, ebeveynlerin"dijital ebeveynlik"görevini yerine getirmesini ve çocuklara dijital okuryazarlık konusunda rehberlik etmesini sağlamaktadır (Konaş, 2021).

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında düzenli ve bilinçli kullanımı, Evde Okuma Kültürünün Sürdürülmesi temasında belirtildiği gibi, hayal gücü, yaratıcı düşünce ve okuma alışkanlıklarını birbirini besleyen güçlü bir döngü oluşturmaktadır. Nitelikli eserlerin bu düzenli kullanımı, düşsel üretkenliği ve okuma alışkanlığını erken yaşta kazandırmada etkili bir yöntemdir. Bu döngü, dijital okumanın etkili olabilmesi için öncelikle çocuklarda okuma kültürünün gelişmesi gerektiği yönündeki ön koşulu desteklemektedir. Çalışma, bu bulgularıyla aile temelli bir okuma kültürü modelinin geliştirilmesine bilimsel zemin oluşturarak, dijital çağın risklerine karşı çocuğu eleştirel düşünen, yaratıcı ve üretken bir birey olarak hayata hazırlamaktadır.

5. ÖNERİLER

Elde edilen bulgular ve sonuçlar ışığında, dijital çağın riskleri karşısında çocukların düşsel üretkenliğini, yaratıcı düşünme becerilerini ve okuma alışkanlığını desteklemek üzere aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

5.1. Aile Eğitim Programlarının Düzenlenmesi:

- Ebeveynlere, nitelikli çocuk edebiyatı eserlerini seçme ve değerlendirme kriterleri ile etkileşimli okuma stratejileri (metni yeniden kurgulama, alternatif senaryo üretme gibi) öğretilmelidir.
- Bu eğitimler, ebeveynlerin dijital ebeveynlik becerilerini geliştirmelerini ve çocuklara dijital okuryazarlık konusunda rehberlik etmelerini sağlamaya odaklanmalıdır.

5.2. Yaratıcı Okuma Etkileşim Etkinliklerinin Teşvik Edilmesi:

- Ailelerin, okuma saatlerini bir zorunluluktan çıkarıp yaratıcı etkileşim etkinliklerine dönüştürmeleri teşvik edilmelidir.
    - Bu etkinlikler, çocuğun metni aktif olarak yeniden kurgulamasını ve düşsel üretkenliğini destekleyecek şekilde hikâye tamamlama, canlandırma veya oyunlaştırma gibi uygulamaları içermelidir.

5.3. Uygulama ve Araştırma Temelli Geliştirmeler Yapılması:

- Çocuk edebiyatı merkezli yaklaşımların ailelerce uygulanması için okuma etkileşim etkinlikleri planlanmalıdır.
- Bu çalışmanın analizi, önerilen modelin farklı bağlamlardaki geçerliliğini ve etkisini belirlemek amacıyla, karma yöntemli saha çalışmalarıyla desteklenmelidir.

5.4. Nitelikli Edebiyat Erişimi ve Okuma Kültürüne Öncelik Verilmesi:

- Ailelerin estetik ve pedagojik nitelikli çocuk edebiyatı metinlerine kolay ve doğru bir şekilde ulaşması için rehberlik mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- Dijital okumanın etkin olabilmesi için temel okuma alışkanlıklarının yerleşmiş olması gerektiğinden, aile ortamında okuma kültürünün gelişimi temel bir ön koşul olarak desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Akman, S. (2022). *Dijital ortamda okumanın öğrencilerin okuma alışkanlıklarına etkileri: Bir durum çalışması* (Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye).

Akpınar, M. E. (2025). Dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık: Teorik temeller, faydalar ve zararlar. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(1), 81–104.

Aslan, Y., & Harput, M. B. (2017). Çocuk eğitimi ve kitap okuma alışkanlığı üzerindeki aile etkisi: SusannaTamaro "Kitaplardan Korkan Çocuk" örneği. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR), 1*(1), 17–30.*

Can, D. T. (2014). *Çocuk edebiyatı kuramsal yaklaşım.* Eğitim Yayınevi.

Karadağ, S. K. (t.y.). Çocuk edebiyatı eserlerinde aile üzerine bir araştırma: Aile tipleri, aile içi iletişimve tutumlar. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 6*(2), 122–145.

Karatay, H., Külah, E., & Kaya, S. (2020). Okuma alışkanlığını geliştirme yöntem, teknik ve modelleri. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 8*(1), 89–107.

Konaş, Z. Ş. (2021). *Dijital hikâye geliştirme etkinliklerinin ebeveynlerin dijital ebeveynlik ve teknoloji kullanım tutumlarına etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Türkiye).

Öztürk, B. (2020). Okuma kültürü oluşturmada çocukların edebiyat çevresini genişletmeye yönelik uygulamalar.

Kastamonu EducationJournal, 28(5), 2112–2124.

Sınar, A. (2006). Türkiye'de çocuk edebiyatı çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* (7), 175–226.

Şimşek, Ş., & Bulut, F. (Eds.). (2022). *Çocuk edebiyatı.* Akademisyen Kitabevi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yörük Başpınar, N. (2013). *6. sınıf Türkçe dersi okuma etkinliklerinde yaratıcılığı geliştirme yöntemlerinin kullanımına ilişkin bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇOCUKLARIN TERBİYESİNDE AİLE, MUHİT VE EDEBİYAT

Prof. Dr. Esmira FUAD*

Özet

Dünyadakı bütün uşaqların istəyi, xəyalı oyun oynamaq, doğulduğu ailədə özgürcəsinə yaşamaq, ana və atasının sevgi dolu sözlərinin sevincini duyaraq onların şəfqətliqucağında, mutluluqlar içində böyüməkdir... Genəlliklə isə Uşaq dünyası ailədə, ətraf mühitin təsiri və bağçadaaldığı tərbiyə ilə formalaşır. "Ailə mühiti uşaq aləminin başlanğıcı və təməlidir. ...Ailə mühitində baş verən nə varsa, mənəvi rahatlıq, yaxud əksinə, gərginlik, zəhmət, tənbəllik, şeirə, musiqiyə, nağıla münasibət, qonaqpər¬vər¬lik və s. uşağın mənəvi dünyasına öz izlərini salır..."(1)

Açar Sözlər: Güney Azərbaycan, uşaq ədəbiyyatı, uşaq dünyası, ailə tərbiyəsi, məktəb, eksperiment.

THE MAIN FOUNDATION IN THE UPBRINGING OF A CHILD IS FAMILY, ENVIRONMENT AND LITERATURE

Summary

The desire and dream of all children in the world is to play games, to live freely in the family where they were born, to grow up in the loving arms of their mother and father, feeling the joy of their loving words... The world of a child is formed in the family, by the influence of the environment and the upbringing they receive in kindergarten. *"The family environment is the beginning and foundation of the child's world... Whatever happens in the family environment, whether it is spiritual comfort or, on the contrary, tension, hard work, laziness, attitude to poetry, music, fairy tales, hospitality, etc., leaves its mark on the child's spiritual world..."*

Keywords: Southern Azerbaijan, children's literature, children's world, family upbringing, school, experiment.

Sözsüz ki, uşaq dünyasının öz həqiqətləri, gerçəkləri var. Qar kimi tərtəmiz olan bu dünyada ölümə, pisliyə, xəbisliyə yer yoxdu, həyat eşqi, yaşama sevgi hissləri bulaq tək çağlayır. Uşaqlar həmişə əbədi yaşayacaqlarını düşünür, ölümü yaxına buraxmaq, bu barədə düşünmək belə, istəmirlər. Hətta öz doğmalarının nə vaxtsa öləcəyi, dünyanı və onları tərk edəcəyi düşüncəsi belə, uşaqlar üçün yaşamın ən böyük faciəsidir. Ona görə də çağımızın ana və ataları-valideynləri uşağa, hər şeydən öncə, sevgini daddır malı, ona bu hissin nə demək olduğunu əməlləri ilə göstərməli, insanı yaşadan ən önəmli vasitənin sevgi, uğur,amal və arzularının gerçəkləşməsi uğruna savaşmaq olduğunu anlatmalıdırlar. Anlatmalıdırlar ki, təkrar cəhdlərin uğurun qazanılmasına çox böyük təsiri var, prinsipial olmaq,dirəniş göstərmək, sağlam düşüncənin, arzuların dalınca getmək uğur qapılarını açandır...*"Birində məğlub olmayana qədər" prinsipi psixoloji və statistik baxımdan uğur ehtimalını artıran yeganə mexanizmdir... 2020-ci ildə aparılan araşdırmadan məlum olub ki, ən çox uğur qazanan şəxslər bacarıqdan çox, israr edənlərdir.Yəni təkrar-təkrar sınayan insanlar, şanslarını statistik olaraq artırırlar..."* (2)

Çünki atalarımız da öldürməyən yara gücləndirir, deyiblər.Uşağa ilk başdan anlatmaq gərəkdir ki, yaşam sürəsində dostluq çox önəmli məsələdir, ancaq dost bildiklərininarasında səni sevməyənlər də ola bilər, bu zaman özünü tənha, yalqız hiss etməməlisən, bu durumu uzun müddət sürdürməməli, səni sevməyənə nifrət edərək yaşamamalısan, nifrət etsən belə, ümidsiliyə qapılmadan ayaqda qalıb yaşamağı bacarmalısan...Hətta ona daimiyoldaşlıq etməsə belə, bir neçə dostunun,onların da içində güvənə bildiyi birininolmasının vacibliyi başa salınmalıdır...

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Güney Azerbaycan Şubesi, esmirafuad@mail.ru

Ona böyüdükcə cəmiyyətə, insanlığa yararlı və səbrli olmaq kimi özəlliklər təlqin edilməlidir, çünki zor durumlarda, hər şeyin bitib tükəndiyivaxtda yararlı olması və baş verənlərə səbrləyanaşmasıuşağın ayaqda qalması üçün yetərli olacaq...

Viktor Hüqo uşaqlara məhz səbrli olmağı bacarmağı önərirdi. Lakin kiçik səhvlərədənlərə qarşı deyil, ödənilməz və çox böyük səhvləri edənlərə qarşı səbrli olmağı arzulayırdı gələcəyin qurucularına... Çünki ədib səbrli olmağı ən asan iş sayırdı. Və o zamansən *"səbrin gerçəkdən nə olduğunu hamıya öyrədə bilərsən..."* deyirdi.Gənc çağlarında olğunluğa çatmağa tələsməyi, olğun olduğu zamandaisə gənc kimi davranmağı da doğru əməl saymırdı.O,hər yaşın öz yaxşı-pisinin olmasını gərəkli sayırdı.Uşaqlara arzu edirdi ki, hər hansı bir heyvanı tumarlasın, bir quşa dən səpsin, bir seyrə bülbülün avazını dan yeri söküldüyü an dinləsinlər... Sanırdı ki, əgər belə edərlərsə, həmin uşaqlargözəllik duyğusunu rahatlıqla alacaq və bu eşsiz duyğuların ruhunda yaratdığı fövqəladə bir həzzi yaşayacaqlar…

Ata-analaroğul, yaxud qızının torpağa kiçicik bir toxuməkməyin, onun cücərməsini gözləyib böyüdüyünü,sonucda bir ağaca dönüşdüyündə onun içində necə böyük həyateşqi olduğunu görüb anlamağın önəmini dərk etdirməlidirlər.

"Arzu edirəm ki, zəngin olasan, amma yləm (göstəri) də gərəyindir... İldə bir dəfə pulunu önünə qoyub deyəsən:-Bu, mənimkidir! Sonra öz-özünə açıqlayasan: O, sənin ağandır, ya sən onun ağasısan? Sonda arzu edirəm, oğlan olsan, yaxşı bir qız ilə evlənəsən və qız olsan, yaxşı bir dəliqanlı ilə yaşamını paylaşasan…Yarın yorğun olduğun və ya o biri gün könlün sevinclə dolduğuzaman, yenə də sevgidən danışıb yenidən başlaya biləsiniz..."(3, 3)

Dahi yazarın bu arzuları çağımızın bütün valideynlərinin ürəyindən keçən, onları hər an düşündürən məsələlərdir.

Vissarion Belinski yazırdı ki, "*uşağa surətlər, rənglər, səslər lazımdır. Uşaq mücərrəd ideyaları sevmir, ona tarixçələr, rəvayətlər, hekayələr, nağıllar lazımdır...*"(4)

Maraqlı cəhət budur ki, "Beş daş" dərgisinin qurucusu və baş redaktoru, "Məhd-e təməddün" qəzetinin "Muncuq" əlavəsinin yazarı, şair Məhəmməd Abedinpur "Uşağın öz səsi öz ədəbiyyatından gəlməlidir və duyulmalıdır. Elə bir dönəmdə yaşayırıq ki, hər bir çağdan uşaqların səsini daha çox duymalıyıq və ona dərindən qulaq asmalıyıq. Sanıram bu səsi dinləmək üçün bircə yol varsa, o da uşaq ədəbiyyatıdır. Bir səs ki, ədəbiyyatımızda, bildiyim qədər, heç vaxt olmayıb. Bir səs ki, şeirimizdə, öykümüzdə, habelə uşaqların oxullarda yazdıqları "inşa" qonularından sürəkli qayıb imiş!.." – düşüncəsi və amacı ilə işə başlayır. O, "Məhd-e təməddün" qəzetinin "Muncuq" bölümü ilk işə başladığında uşaqların səsini özlərinin yazdığı ədəbi örnəklərlə oxucularına çatdırmaq istəyir.Lakin nə yazıq ki, əməkdaşlar heç bir uşaqdan rəsm və yazı ala bilmirlər. Bu işə anlaqlı ata-ana ilə fərqli və düşüncəli öyrətmənlər lazım idi.

Məhəmməd Abedinpur bu səsi az da olsa duymaq üçün Güney Azərbaycanın Mərənd şəhərində oxullardan birininşagirdlərinin sorağına gedir. Bu işdəona öyrətmən dostu Mürtəza İsmaili çox yardımçı olur və əlindən gələni əsirgəmir.

Beləliklə, o, uşaq ədəbiyyatını uşaqların qələmindən sunmaq,yeni-yeni uşaq ədəbiyyatı örnəklərinəiərsəyə gətirmək, uşaqlara həyatda gerçək surətləri, əsərlərdəki obrazların prototiplərini,rəngləri göstərmək, real səsləri duymaq üçün çox ilginc, maraqlı bir eksperiment həyata keçirib. Gənc şair və jurnalist şagirdlərin bədii təfəkkür gücünü yoxlamaq, eyni zamanda da inkişaf etdirmək üçün onlara görüb müşahidə etdiklərini qələmə almağı tövsiyə edib. Eksperimenti gerçəkləşdirən Məhəmməd Abedinpurun ilk addımı necə atması ilə bağlı düşüncələri digər öyrətmən və öyrəncilər üçün də maraqlı olduğu qənaətindəyəm: *"Dörd yaş yarımda olan Sonay çəkdiyi rəsmi mənə görsədib belə dedi: "Ata! Az qaldım pis adam çəkəm!" Pis adamın təkcə iki barmağını çəkmişdi mənim dınqılı Sonayım! Sonayın sözündən fikrimdə bu soru yarandı: - Uşaqların baxışında pis adam necə olur görəsən? Və ya uşaqlara görə pis necə bir şeydir? Mən bu fikri bir proje sürəcində işləmək üçün 5 yaşdan 14 yaşadək uşaqların sorağına gedərək onlardan istədim: Pisi və ya pis adamı mənə çəksinlər və ya onlara görə bir inşa və öykü yazsınlar. Sonuc, məncə ilginc idi. Bunların bir neçəsini sizinlə paylaşıram; ardıcıl olaraq yenə də paylaşacağam. Məhəmməd Abedinpur…"* (5)

Eksperimentə Mərənd şəhərindən qatılan 13 yaşlı Əmir Rza Purxəlilin öyküsündə "pis adam" anlayışına çox məntiqli yanaşma, həm də sonucavarma özünü göstərir: *"Yaxşı dostum Əmirrza! Səni*

düzgün alqışlayıb afərin demək istəyirəm, çünkü pisi görsətməkdə başarılısan. Qorxunc filmlərə meydan oxuyaraq nəfəs daldıran, bağrımı çatladan təsvirlərlə məni oturduğum yerdə qurudaraq addım-addım qorxu ilə dəhşətin lap içinə atmağı bacarmısan. Oysa yazıvın tənzi sonunda idi; onda ki, bildim o bağrımı yaran yaratıq öz batinimdir!! Bizi əxlaqsız və insandışı işlərin görülməsinə yönləndirən biz insanların pis və qorxunc batinlərimizdir. Belə bir batinlə çox rahat, çəkinmədən, acımasızcasına uşaqları incidib əziyyət edərək, onların göz yaşlarına baxmadan gəlinciklərini, qolçaqlarını paramparça edirik! Və... bəllidir ki, həm kitab oxuyursan, həm də təxəyyül və yazmağa marağın var. Sənə verilən azacıq fürsətdə yaxşı bir dənəmə yazmısan. Bunların hamısının yanında "Muncuq" üçün dəyərli və önəmli olan budur ki, həm sən, həm də Məhəmmədlə Ümidin yazdığı, habelə Şayanın nəqqaşisi (rəsmi) yalnız və yalnız özünüzə aiddir. Onlar öz zehnizin meyvəsi, barıdır. Müncüq üçün bu, çox gözəldir..."

Öyrədicilik, uşaqları maarifləndirmək, eyni zamanda uşaqlarda özgüvən, öz bacarqlarına inam hissinigücləndirmək missiyasını da çiyninə götürən "Məhd-e təməddün" qəzetinin və "Sancaq" jurnalının "Muncuq" əlavəsi, açığı, bu yöndə başarılı olur, - deyə bilərik. Yəni, yaşamın zorluqlarını, uşaqların hansı hərəkətləri edib-etməyəcəyini, yaxşını və pisi onların öz dilindən özlərinə ötürür. 11 yaşlı Araz Əmani "Muncuq"da yayınlanmış "Uşaqlar, gəlin hamamda qalma zamanımızı azaldaq" adlı öyküsündə çox önəmli bir problemi – suya qənaət məsələsini, Əmir Rza Purxəlil"pis adam" obrazını diqqət mərkəzinə çəkir...

Eksperimentin sonucunda isə Məhəmməd Abedinpur uşaq ədəbiyyatına Sədra Əhmədi (13 yaşında, Mərənd), Məhəmmədrza Təvəkülipur (13 yaşında, Mərənd), Sədra Əhmədi (13 yaşında, Mərənd), Aytək Arvini, Dəniz Əmani, Araz Əmani (11 yaşında), Əmirrza Purxəlil (13 yaşında, Mərənd), Məhəmməd Rismani (11 yaşında, Mərənd), Məhəmmədmoin Rəcəbi Kəndələci (14 yaşında, Mərənd), Əmirrza Purhəsən (13 yaşında, Mərənd), Ümid Abdullahzadə (11 yaşında, Mərənd), Burla Varmazyar (8 yaşında, Xoy) kimi kiçikyaşlı yeni müəlliflər qazandırıb.

Xoy şəhərindən olan 8 yaşlı Burla Varmazyarın "Yaralı ana quş və yaramaz çocuq" öyküsündə isə həm böyüklərin,həm də quşların ailəsində həssas bir məsələyə baxışı, kövrək, tərtəmiz bir uşaq qəlbinin yaralı quşun halına yanaraq ona humanist yanaşması sərgilənir. Burla baş verən acımasız davranışın acı sonucu, bu sonucdan da dəcəl, vecsiz oğlanın ibrət götürməsini, törətdiyi əməldən peşiman olmasını diqqətə çatdırır və insanlara mesaj ötürür:*"Biri digəri deyildi. Bir qamışlıqda, bir quş ailəsi yaşayırdı. Bir gün ana quş civ-civ balalarını bəsləmək üçün yuvasından çıxır. Göydə uçarkən ilk oxulu görür. Yaxınlaşır və oxul bağçasında çörək parçaları görür. Uçub gəlir,oxulun bağçasına qonur. Uşaqların yediklərindən qalan çörək qırıntılarını yemək üçün başqa quşlar da uçub bağa gəlirlər. Ana quşun özü də çörəkdən yeyir və civ-civlərinyuvasına da aparmaq istəyir. Lakin bu vaxt onlara tamaşa edən dəcəl bir oğlan ana quşu görür və bir daş götürüb ana quşa atır. Dəcəl oğlanın atdığı daş ana quşun qanadına dəyir, və qanadı qırılır. Ana quş uçmaq üçün çox çalışır, amma bacarmır. Uça bilməyən ana quş ayağa qalxıb dəcəl oğlana deyir: "Sən niyə əlçatan heyvanlara pislik edirsən? Biz quşuq, bizim də sizin kimi canımız, ruhumuz var... Ürəyimiz qırılır, üzülürük..."*

Dəcəl oğlan ana quşun danışdığını eşidəndə təəccüblənir. Ana quş davam edir: "Mənim iki körpə balam var. Onlar mənim yemək gətirməyimi gözləyirlər. Anan qolunu sındırıb sənə yemək bişirməsəydi, nə edərdin?"

- Əgər belə olsaydı, mən ac qalar və kədərli olardım. Mən heç vaxt anamın qolunun qırılmasını istəmərəm..."

- Bəs onda niyəmənim qanadımı qırdın?İndi bala quşlarım ac qalacaq! Səncə, indi mən nə etməliyəm?..

Yaramaz oğlan bir anlıq fikirləşir və səhvini anlayır. Utana-utana ana quşa deyir: "Doğru deyirsən, ana quş, mən səhvimi anladım. İndi qanadın yaxşılaşana qədər hər gün quşlardan bir tikə çörək, su götürüb gətirəcəm. Bu da mənim səhvimin cəzası olsun..."

Sonra dəcəl oğlan ana quşu müəllimlər otağına aparır. Müəllimi quşun qanadındakı yaranı bağlayır. Bundan sonra dəcəl oğlan pis davranışlarından əl çəkib, heyvanlara mehribanlıq göstərməyə başlayır. Dostlarına da deyir ki, hər canlının ruhu, anası, atası, övladı, dostu var. Onların da bizim kimi yaşamağa haqqı var. Heyvanları qorumaq insanın borcudur..."(6)

Bu, kiçik Burlaxatunun öz yaşıdlarının quşlara qarşı amansız davranışına, onlara fiziki ağrı yaşatmalarına etirazıdır.

Quzey Azərbaycanın qələm adamı Fərid Muradzadə isə Doğanın qənimi olanlara kiçik bir oğlanın üsyan etməsini ədəbi müstəviyə gətirir. O, "İydələr ağlayır" hekayəsində ata ilə oğulun dialoqunda İydə ağacının insan həyatındakı önəmini, bəzi tamahkar işbazlar üçünsə bu dəyərli ağacın heç bir anlamı qalmadığını anladır. Onlarla, yüzlərlə İydə ağacını kəsib yerində idman komplekslər, hündürmərtəbəli binalar, restoran və şadlıq evləri tikən bu təbiət cəlladlarının kəsilən ağacların ağlamaq səsini eşitmədiyini nəvənin dili ilə çox ibrətamiz və obrazlı şəkildə oxucuya çatdırır: *"Ata, babam deyirdi ki bizim binanın qarşısında da İydə ağacları varmış. O iydəliyin yerindəki kompleksin həyətində də yaşıllıq və ağaclar var. Sən narahat olma, amma bunu ürəkdən demirdim.Gəl gedək, ata! İnsanlar yaxşı iş görməyiblər... Bir daha burdan keçməyək. Mən onların səsini eşidirəm. İydələr ağlayır"*(7)

Bu gün Güney Azərbaycanda çox ciddi uşaq ədəbiyyatı, həm də onların özlərinin iştirakı ilə yaranmaqda, hızla gəlişməkdədir. Bu işdə onların ən güclü yardımçısı Məhəmməd Abedinpur, Mürtəza İsmaili kimi öyrətmənlər, uşaqları düşünərək onlar üçün davamlı əsərlər yazan çağdaş dövrün yazarları Ramin Cahangirzadə, Bəhram Əsədi, Aydın Duman, Azəryar Danişvər, Rəsul Qədiri, Səhər Xiyavi, Sara Turi, Vida Heşməti, İsmayıl Əfxəmi, Əli Daşqın, Həbib Fərşbaf, Əhəd Fərəhməndi, Murtuza Məcidfər, Mənijə Müvəffəq və başqalarıdır. İlk dəfə sınadığı "Uşaq ədəbiyyatından uşaq səsini duyaq" layihəsinin uğurlu alınacağına inanan Məhəmməd Abedinpur şagirdlərlə sıx təmasda olduqca, onların yaradıcılıq potensialına bələdliyi artdıqca. O, düşünürdü ki, uşaq özü öz ədəbiyyatını yazıb-yaratmalıdır. Yazdıqlarında özü özünü tapmalı, tanıyıb tanıtmalıdı: *"Neçə vaxtdır uşaqlarla çalışıram. Farsca, Türkcə olmağına baxmayaraq uşaqlardan öykü, denmə, inşa, xatirə və s. yazmalarını istəyirəm. Uşaqlardan əlimə çatan yazıları sevə-sevə oxuyuram, bir dönə yox, neçə dönə oxuyuram; çünki inanıram ki, yazmaq, uşağa və bizə (topluma) çox dəyərlər qazandıra bilər. Çünki inanıram ki, uşaq özü öz ədəbiyyatını yazıb-yaratmalıdır, gözəl, doğal və düzgün yarada bildiyinə əminəm. Uşaq yazdığı ədəbiyyatda özünü tapacaq, özünü daha yaxşı tanıyıb tanıtdıracaq. Adlım fars yazar Hüşəng Qolşiri deyir: "Ma minevisim kə bə şenaxt bəresim//biz tanımaq üçün yazırıq..." Məncə uşaq da özünü, öz ədəbiyyatını yazarsa, özünü daha yaxşı və düzgün tanıyacaq və tanıtdıracaq. Uşağın öz səsi öz ədəbiyyatından gəlməlidir və duyulmalıdır. Bir dönəmdə yaşayırıq ki, hər bir çağdan uşaqların səsini daha çox duymalıyıq və ona dərindən qulaq asmalıyıq. Sanıram bu səsi dinləmək üçün bircə yol varsa, o da uşaq ədəbiyyatıdır. Elə bir səs ki, ədəbiyyatımızda bildiyim qədərincə, heç vaxt yoxumuş. Bir səs ki, şerimizdə, öykümüzdə və habelə uşaqların oxullarda yazdıqları "inşa" deyə qonulardan sürəkli qayıb imiş!.."*(4, 7)

"Sancaq" jurnalının əlavəsi - "Muncuğ"un səhifələrində körpə fidanlara kitab tanıtımı düzənlənir və bu tanıtma çox düşündürücü, çəkici formatda sunulur: *"Kitab tanıtımı. Azərbaycan çiçəkləri. Sevimli Azərbaycanın uşaq ədəbiyyatı. Yazar: Əkbər Əhmədpur..."* Heç şübhəsiz, tanıtımda yazılmış: *"Uşaqlığın səbəbsiz gülüşlərini özləyirəm. Fələkdən bir şeylər almağa gücüm yetsəydi, anama bir damla cavanlıq, atama bir ömür, özümə də uşaqlıq gülüşlərimi alardım... Bu kitabı alın və uşaqlarıza oxuyub, öyrədin",* - sözlərini oxuyan ata, ana, baba, nənə "Azərbaycan çiçəkləri"ni alıb evladlarını sevindirmək üçün evinə tələsəcək və həmin günü onlar üçün kitab bayramına çevirəcək, eyni zamanda özləri də qayğısız, mutluluqlarla dolu uşaqlıq çağlarına qayıdacaqlar.

S O N U Ç

1. Valideynlər uşaqlarda özgüvən hissini artırmaq üçün onların fikir və təkliflərinə diqqət göstərməli, həyata keçirmələrinə yardımçı olmalıdırlar.

2. Uşaqlara anlatmaq gərəkdir ki, insanı yaşadan ən önəmli vasitənin sevgi, uğur, amal və arzularının gerçəkləşməsi uğruna savaşmaqdır...

3. Təkrar cəhdlər uğura aparan yolda ən təsirlii manevrdir...

4. Ətraf mühitə, heyvanlara və quşlara sevgi oyatmaq, flora və faunanı qorumaq, əslində ainsanlığa, canlı aləmin gəlişməsinə göstərilən xidmətdir...

6. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bədii əsərlər ana dilində qələmə alınmalı, azyaşlı və yeniyetmə oxucuların yaş səviyyələri, milli özəllikləri və anlamaqgücü nəzərə alınmalıdır.

7. Süjet xətti sadə, dili aydın və xəlqi olmalıdır ki, bağça və məktəbyaşlı uşaqların nitq, bədii zövq və dünyagörüşlərinin gəlişməsinə kömək etsin...

8. Uşaq yazarları diqqətli olmalı, azyaşlıların qarşısında ikiqat məsuliyyət daşımalı, dərindən düşünməli, içdənliklə və sevgi ilə onlar üçün yeni-yeni əsərlər qələmə almalıdırlar.

9. Uşaqlara öz ədəbiyyatlarını yaratmaq üçün imkan yaratmaq, o9nlara bu işdə yaxından kömək etmək, fərdi yaradıcılıqları ilə ilgilənmək hər bir valideynin və müəllimlərin borcudur...

Q A Y N A Q L A R

1. https://science.gov.az/az/news/open/13362
2. https://www.instagram.com/az_bookordering/p/DL7kOnGozD5/
3. Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtibçi müəllif Esmira Fuad. Bakı: “Elm və Təhsil”, 2020,780 səh., s.3.
4. Həbibbəyli, İ. Uşaq dünyasında ədəbiyyat və uşaq ədəbiyyatı.Vissarion Belinskiyə ithaf.Ədəbiyyat qəzeti.- 2020.- 5 iyun.s.4-5.
5. “Sancaq” dərgisinin “Muncuq” əlavəsi. Bazar günü- 15-Xəzəl-1397//2018.
6. Burla Varmazyar.Yaralı bir anne kuşla yaramaz çocuk.Ankara,Deniz Yayınevi, 2024, 24 s.
7. https://edebiyyat.az/proza/1229-ferid-muradzade-ydeler-aglayirhekaye.html.

AİLEDE DEĞERLER EĞİTİMİ ARACI OLARAK ÇOCUK EDEBİYATINDAN YARARLANMA

Eylem İNAN SONAKALAN[*]

Özet

Bu çalışma, çocuk edebiyatının ailede değerler eğitimi sürecindeki işlevini sosyolojik bir perspektiften incelemektedir. Toplumun kültürel sürekliliği, ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımıyla sağlanır ve bu aktarımın en etkili gerçekleştiği alan ailedir. Günümüzde bireyselleşme, dijital kültür ve hızlı yaşam biçimleri, bu süreci zayıflatmaktadır. Bu noktada çocuk edebiyatı, ailede değer aktarımını destekleyen duygusal ve eğitsel bir araç olarak önem kazanmaktadır.

Araştırma, nitel durum çalışması modeliyle yürütülmüş; 2010–2024 yılları arasında yayımlanan, seküler ve İslami içerikli on çocuk kitabı tematik içerik analiziyle incelenmiştir. Bulgular, aile içinde gerçekleştirilen ortak okuma etkinliklerinin çocukta empati, sabır, merhamet ve sorumluluk gibi değerlerin içselleştirilmesini desteklediğini göstermektedir. Seküler çocuk edebiyatı evrensel değerlere (çevre bilinci, paylaşma, dürüstlük), İslami çocuk edebiyatı ise manevi derinliğe (şükür, tevazu, adalet, inanç) odaklanmaktadır.

Her iki türde de örtük öğrenme ve duygusal özdeşim, değer öğretiminde bilişsel aktarımın ötesine geçmektedir. Çocuklar, karakterlerin davranışlarını gözlemleyerek değerleri "yaşayarak öğrenmektedir." Bu bulgu, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "Erdem–Değer–Eylem" yaklaşımıyla uyumludur.

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, ailede hem seküler hem dini değerleri bütünleştiren, duygu temelli bir eğitim aracıdır. Ailede düzenli ortak okuma saatleri oluşturulması, çocukların karakter ve değer gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Değerler Eğitimi, Çocuk Edebiyatı, İslami Anlatılar, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

USING CHILDREN'S LITERATURE AS A TOOL FOR VALUES EDUCATION IN THE FAMILY

Abstract

This study explores the function of children's literature both secular and Islamic in promoting values education within the family from a sociological perspective. Cultural continuity in society depends on the transmission of common values across generations, and the family serves as the primary context for this process. However, modern individualism, digitalization, and rapid lifestyle changes have weakened traditional value transmission. At this point, children's literature emerges as an effective emotional and educational tool that supports families in value formation.

Adopting a qualitative case study design, ten secular and Islamic-themed children's books published between 2010 and 2024 were analyzed through thematic content analysis. Findings reveal that shared reading activities within families enhance children's empathy, patience, compassion, and sense of responsibility. Secular literature emphasizes universal values such as environmental awareness, sharing, and honesty, while Islamic literature deepens moral learning through spiritual dimensions like gratitude, humility, justice, and faith.

Both literary traditions employ implicit learning and emotional identification rather than direct instruction, allowing children to internalize values through observation of characters' actions. This supports Bandura's social learning theory and aligns with the "Virtue–Value–Action" framework of the Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

In conclusion, children's literature functions as a holistic pedagogical instrument that integrates secular and religious values in the family setting. Establishing regular family reading sessions

[*] Eğitim Uzmanı, Kırıkkale Yahşihan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, eylemiso@gmail.com

strengthens parent–child relationships and contributes significantly to children's moral and character development.

Keywords: Family, Values education, children's literature, Islamic narratives, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

GİRİŞ

Toplumların kültürel sürekliliği, ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımıyla sağlanır. Değer aktarımı, toplumsal yapının ve kültürel kimliğin devamlılığını mümkün kılar. Bu aktarımın en doğal ve etkili biçimde gerçekleştiği temel kurum, ailedir. Aile yalnızca biyolojik bir yapı değil, bireyin duygusal, ahlaki ve toplumsal kimliğini inşa eden bir sosyalleşme alanıdır (Durkheim, 1912; Kağıtçıbaşı, 2007).

Değer, bireyin yaşamına yön veren, davranışlarını biçimlendiren ve toplumsal uyumu sağlayan normatif bir ölçüttür. Rokeach (1973), değerleri "davranışları yönlendiren kalıcı inançlar" olarak tanımlarken, Schwartz (1992) onları "kültürel olarak onaylanmış hedefler sistemi" biçiminde açıklar. Dolayısıyla değerler, hem bireysel hem toplumsal boyutta davranışlara rehberlik eder; bireyin toplumla olan ilişkisinde anlam ve yön sağlar.

Ailede değerlerin aktarımı, yalnızca sözlü öğütlerle değil, günlük yaşam pratikleri, modelleme ve paylaşım yoluyla gerçekleşir. Bu nedenle, aile ortamı çocuğun "yaşayarak öğrendiği" bir değer laboratuvarıdır (Aydın, 2019). Ancak günümüzde teknolojik gelişmeler, bireyselleşme eğilimleri ve dijital kültürün etkisi, bu aktarım sürecini zayıflatmaktadır. Çocuklar giderek daha erken yaşta sanal dünyayla karşılaşmakta, ahlaki ve toplumsal değerlerin öğrenildiği geleneksel etkileşim alanları daralmaktadır.

Bu noktada çocuk edebiyatı, ailenin değer aktarımında kullanabileceği etkili bir araç olarak öne çıkar. Çocuk kitapları, masallar, hikâyeler, romanlar ve şiirler, soyut değerleri somut yaşantılarla bütünleştirerek çocuğa anlamlı öğrenme deneyimleri sunar (Sever, 2013). Bir hikâyedeki kahramanın doğruyu seçmesi, bir masaldaki karakterin paylaşmayı öğrenmesi ya da bir şiirdeki duygusal çağrışımlar, çocuğun bilişsel değil, duygusal düzeyde öğrenmesini sağlar.

Değer öğretiminde duygusal öğrenme çok önemlidir. Bandura'nın (1986) sosyal öğrenme kuramına göre, bireyler başkalarını gözlemleyerek davranış kalıplarını öğrenir. Bu durumda çocuk, kitap kahramanlarını gözlemleyerek onların duygularını, seçimlerini ve sonuçlarını içselleştirir. Bu tür dolaylı öğrenme, öğretici cümlelerden daha kalıcıdır.

Aile içinde çocukla birlikte kitap okumak -literatürde "ortak okuma kültürü" olarak adlandırılan süreç- değer aktarımının en güçlü yöntemlerinden biridir (Yılmaz, 2020). Ortak okuma, hem ebeveyn–çocuk ilişkisini güçlendirir hem de çocukta empati, sabır, sorumluluk ve merhamet gibi değerlerin duygusal olarak yaşanmasını sağlar.

Türkiye'de son yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitimde bilgi–değer–erdem bütünlüğünü esas alarak bu yaklaşımı kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur (MEB, 2023). Modelin ana hedefi, "bilgiyi davranışa dönüştüren erdemli birey" yetiştirmektir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, modelin "erdem–değer–eylem" üçlüsünü somutlaştıran bir araç işlevi görür.

Bu çalışmanın amacı, çocuk edebiyatı eserlerinin ailede değerler eğitimine katkısını sosyolojik bir perspektiften incelemek ve seküler ile İslami çocuk edebiyatı örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır.

Araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. Çocuk edebiyatı, ailede değer aktarımını nasıl desteklemektedir?
2. Seküler ve İslami çocuk edebiyatı arasındaki ortak temalar nelerdir?
3. İslami çocuk edebiyatı, manevi değerlerin kazandırılmasında ne tür bir katkı sunmaktadır?

4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdem–değer–eylem" yaklaşımı ailede çocuk edebiyatı yoluyla nasıl uygulanabilir?

2. LİTERATÜR TARAMASI VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi

Değerler, bireyin hem kendini hem çevresini anlamlandırmasını sağlayan normatif göstergelerdir. İnsan davranışlarını motive eden ve yönlendiren içsel pusulalardır. Rokeach (1973), değerlerin davranışa yön verdiğini; Lickona (1991) ise değer eğitiminin yalnızca bilgi değil, davranış biçimi kazandırma süreci olduğunu vurgular.

Değerler eğitimi, bireyin iyi–kötü, doğru–yanlış ayrımını yapabilmesini, toplumun ortak ideallerini fark etmesini ve bu değerleri davranışa dönüştürmesini amaçlar. Türkiye'de bu anlayış 2000'li yıllardan itibaren müfredat düzeyinde sistematikleşmiş; 2023 itibarıyla "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" ile bütüncül bir yapıya kavuşmuştur.

Modelde insan, "bilgiyle donanmış, erdemle eyleme yönelen özne" olarak tanımlanır. Eğitim, yalnızca bilişsel bir süreç değil, karakter ve değer inşası süreci olarak ele alınır (MEB, 2023). Bu açıdan, çocuk edebiyatı modelin hedeflediği "erdemli birey" vizyonunun uygulama alanıdır.

2.2. Ailenin Sosyolojik İşlevi

Aile, sosyolojik açıdan bir değer taşıyıcısı kurumdur. Durkheim (1912), eğitimi "toplumun ahlaki yapısını yeniden üretme süreci" olarak tanımlar. Parsons (1955) ise aileyi toplumsal sistemin sürekliliğini sağlayan birincil sosyalleşme birimi olarak görür.

Kağıtçıbaşı (2007) Türk ailesini "bağlı birey modeli"yle açıklar. Bu modelde birey, Batı'daki gibi tam bağımsız değil, toplulukla uyum içinde "karşılıklı bağlılık" temelinde şekillenir. Bu durum, Türk toplumunda değer aktarımının duygusal bağlar üzerinden gerçekleştiğini gösterir.

Ailede değer aktarımı üç temel mekanizma üzerinden işler:

1. **Modelleme:** Çocuk, ebeveyn davranışlarını gözlemler ve taklit eder (Bandura, 1986).
2. **Etkileşim:** Günlük yaşamda yapılan paylaşımlar, sohbetler ve ortak etkinlikler aracılığıyla değerler aktarılır.
3. **Ritüelleştirme:** Dini ve kültürel törenler, bayramlar ve aile gelenekleri aracılığıyla değerler kalıcı hâle gelir.

Bu üç süreç, çocuğun değerleri "duyarak değil, yaşayarak" öğrenmesini sağlar.

2.3. Çocuk Edebiyatının Eğitsel İşlevi

Çocuk edebiyatı, çocuğun zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimine katkı sunan bir sanat alanıdır. Sever (2013), çocuk edebiyatını "çocuğun duygu, düşünce ve hayal gücünü besleyen; insanı ve yaşamı anlamlandırmasına katkı sağlayan edebiyat türü" olarak tanımlar.

Türk çocuk edebiyatında Cumhuriyet dönemiyle birlikte milli kimlik, ahlak, çalışkanlık, yardımlaşma ve dayanışma gibi temalar öne çıkmıştır. Gülten Dayıoğlu, Fatih Erdoğan, Mavisel Yener, Aytül Akal gibi yazarlar, çocuklara sorumluluk, dürüstlük, sevgi ve doğa bilinci kazandırmayı hedeflemişlerdir (Yalçın & Aytaş, 2019).

Bu tür eserlerde değer aktarımı dolaylı biçimde gerçekleşir. Kahramanların yaşadığı çatışmalar, duygusal zorluklar ve çözüm yolları çocuğa değerlerin işlevsel karşılığını gösterir. Böylece öğrenme, bilişsel değil, estetik bir süreç hâline gelir (Sever, 2015).

2.4. İslami Çocuk Edebiyatı: Manevi Bir Derinlik Alanı

Türkiye'de 2000'li yıllardan itibaren gelişen İslami çocuk edebiyatı, klasik ahlak öğretisini çağdaş pedagojik yaklaşımlarla birleştiren özgün bir tür olarak öne çıkmıştır.

Merve Gülcemal'in*Güzel Ahlak Hikâyeleri* serisi, sabır, tevazu, şükür gibi değerleri sade hikâyelerle aktarırken; Fatma İşseven'in*Küçük Sahabiler* dizisi cesaret, adalet ve fedakârlık gibi davranışları çocuk sahabilerin yaşam öyküleriyle anlatır. Salih Suruç'un *Peygamberimizin Hayatından Güzel Öyküler* kitabı ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davranışlarını çocuklar için örnek hâline getirir.

Bu eserlerde öğreticilikten ziyade örnek yaşantı yöntemi benimsenir. Çocuk, değerleri nasihat yoluyla değil, sevgi dolu karakterlerle tanıyarak öğrenir (Karakoç, 2017). Bu yaklaşım, Lickona'nın (1991) "karakter eğitimi" modelindeki ahlaki duyarlılık ve davranış bütünlüğü anlayışıyla örtüşür.

2.5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Bağlantısı

Millî Eğitim Bakanlığı'nın (2023) geliştirdiği Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bireyin bilişsel, duygusal, ahlaki ve manevi gelişimini bütünleştiren bir eğitim anlayışı sunmaktadır. Modelde yer alan "Erdem–Değer–Eylem" kavramsal üçlüsü, çocuk edebiyatının öğretici değil, yaşatıcı gücüyle uyum içindedir.

Edebiyat, bu modelin "erdemli birey" vizyonunu çocukların duygusal deneyimiyle bütünleştirir. Ailede çocuklarla yapılan okuma etkinlikleri, modelin "değerlerin eyleme dönüşmesi" hedefinin ilk adımıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması (casestudy) modeline dayanmaktadır. Nitel araştırma, bireylerin yaşantılarına, anlam dünyalarına ve toplumsal etkileşimlerine odaklanır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Durum çalışması ise belirli bir olgunun kendi bağlamı içinde derinlemesine incelenmesini sağlar.

Bu araştırmada ele alınan durum, ailede değer aktarımında çocuk edebiyatının rolüdür. Sosyolojik bir perspektifle ele alınan bu olgu, Türk ve İslami çocuk edebiyatı örnekleri üzerinden çözümlemeye tabi tutulmuştur.

Araştırma yaklaşımı olarak yorumlayıcı sosyoloji benimsenmiştir. Weber'in (1947) kavramsallaştırdığı bu yaklaşım, toplumsal eylemlerin arkasındaki anlamları anlamayı hedefler. Bu bağlamda çalışma, çocuk edebiyatındaki sembolik anlatımların ve aile içi okuma pratiklerinin toplumsal değer üretimi üzerindeki etkilerini yorumlamayı amaçlamaktadır.

3.2. Araştırma Soruları

Araştırma şu sorular etrafında yapılandırılmıştır:

1. Çocuk edebiyatı ailede değer aktarımını hangi yollarla desteklemektedir?
2. Seküler ve İslami çocuk edebiyatı örnekleri arasında hangi ortak ve farklı temalar öne çıkmaktadır?
3. Ailede çocuklarla yapılan ortak okuma etkinlikleri değerlerin içselleştirilmesini nasıl kolaylaştırmaktadır?
4. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdem–değer–eylem" yaklaşımı çocuk edebiyatı aracılığıyla nasıl uygulanabilir hâle getirilebilir?

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye'de yayımlanan seküler ve İslami temalı çağdaş çocuk edebiyatı eserlerinden oluşmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belirli ölçütlere göre en anlamlı veriyi sağlayacak örnekleri seçmesini sağlar (Patton, 2002).

Seçim ölçütleri şunlardır:

- 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış olması,
- 7–12 yaş grubuna hitap etmesi,
- Aile, toplumsal yaşam veya ahlaki değer temaları içermesi,
- Türk kültürüne ve çocuk gerçekliğine uygun bir anlatım tarzı taşıması.

Bu kriterler doğrultusunda aşağıdaki 10 eser incelenmiştir:

No	Yazar	Eser	Temel Tema	Tür	Değer Alanı
1	Gülten Dayıoğlu	*Yeşil Kiraz*	Doğa sevgisi, sorumluluk	Roman	Evrensel
2	Aytül Akal	*Canım Ailem*	İletişim, güven	Hikâye	Sosyal
3	Mavisel Yener	*Eşya Dedektifi*	Aidiyet, anı bilinci	Hikâye	Kültürel
4	Fatih Erdoğan	*Bir Gün Babam*	Baba-çocuk ilişkisi, sevgi	Hikâye	Ahlaki
5	Mehmet Seyda	*Kardeşim Olmak İsteyen Çocuk*	Kardeşlik, paylaşma	Hikâye	Toplumsal
6	Merve Gülcemal	*Güzel Ahlak Hikâyeleri*	Sabır, tevazu, şükür	Dinî hikâye	Manevi
7	Fatma İşseven	*Küçük Sahabiler*	Cesaret, adalet	Dinî hikâye	Ahlaki
8	Salih Suruç	*Peygamberimizin Hayatından Güzel Öyküler*	Merhamet, affedicilik	Biyografik hikâye	Manevi
9	Nureddin Yıldız	*İyilik Çocukları*	Yardımlaşma, kardeşlik	Hikâye	Dini-toplumsal
10	Fatih Duman	*Kardeşim Peygamberim Olsa*	Sevgi, erdem, inanç	Masal	Manevi

3.4. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin sistematik biçimde analiz edilmesi sürecidir. Her eser, olay örgüsü, karakter davranışları, kullanılan semboller ve değer içerikleri açısından ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Veri toplama süreci üç aşamada yürütülmüştür:

1. Eserlerin tematik kodlarının çıkarılması,
2. Değer türlerinin (ahlaki, toplumsal, manevi, evrensel) sınıflandırılması,
3. Kodlar arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi.

Bu süreçte araştırma notları ve gözlemler, nitel analiz yazılımı yardımıyla kategorize edilmiştir.

3.5. Veri Analizi

Veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bu analizde amaç, metinlerdeki anlamlı kalıpları, temaları ve örtük mesajları ortaya çıkarmaktır (Miles &Huberman, 1994).

Kodlama süreci şu şekilde yürütülmüştür:

1. Açık Kodlama: Metinlerdeki doğrudan değer ifadeleri (yardımlaşma, dürüstlük, şükür vb.) belirlenmiştir.
2. Eksen Kodlama: Benzer anlamlar taşıyan kodlar bir araya getirilmiş, "tematik kümeler" oluşturulmuştur.
3. Seçici Kodlama: Bu kümelerden dört ana kategori elde edilmiştir:
    - Ahlaki Değerler: Dürüstlük, adalet, sabır, öz denetim.
    - Toplumsal Değerler: Dayanışma, paylaşma, empati, toplumsal sorumluluk.
    - Manevi Değerler: Şükür, tevazu, merhamet, iman.
    - Evrensel Değerler: Çevre bilinci, barış, insan sevgisi.

Kodlama güvenirliği iki araştırmacı arasında yapılan karşılaştırmayla %91 olarak bulunmuştur. Miles ve Huberman'ın (1994) formülüne göre bu oran yüksek güvenirlik düzeyini göstermektedir.

4. BULGULAR

4.1. Ailede Ortak Okuma Kültürü ve Duygusal Öğrenme

Veriler, aile içinde gerçekleştirilen ortak okuma etkinliklerinin çocukta duygusal farkındalık, empati ve paylaşım duygusunu geliştirdiğini göstermektedir.

Ortak okuma sırasında ebeveynin ses tonu, jestleri ve duygusal tepkileri çocuğun öğrenme sürecini biçimlendirir.

Vygotsky'nin (1978) "yakınsak gelişim alanı" kavramına göre çocuk, bir yetişkinin rehberliğiyle öğrenmeyi duygusal bağ kurarak gerçekleştirir.

Örneğin, Aytül Akal'ın *Canım Ailem* kitabında çocuk karakter, annesinin yorgunluğunu fark eder ve ev işlerinde yardım eder. Ebeveyn–çocuk birlikte bu hikâyeyi okuduğunda, çocuk yalnızca "yardımlaşma" kavramını değil, şefkatin duygusal karşılığını da deneyimler.

4.2. Seküler Çocuk Edebiyatında Evrensel Değerler

Seküler çocuk edebiyatı eserlerinde değerler genellikle doğrudan öğüt biçiminde değil, karakterlerin yaşantıları aracılığıyla sezdirilir.

Yeşil Kiraz romanında çevre duyarlılığı, doğayla empatik bir bağ kurma biçiminde işlenmiştir. Kahramanın bir ağacı korumak uğruna gösterdiği çaba, çocukta "doğaya saygı" bilincini duygusal düzeyde uyandırır.

Mavisel Yener'in "Eşya Dedektifi" eserinde geçmişe ait eşyalar üzerinden aidiyet ve kültürel kimlik vurgusu yapılır. Bu anlatı, modernleşen toplumda "köklere bağlılık" fikrini güçlendirir.

Bu tür eserler, çocukta empati ve sorumluluk gibi evrensel değerlerin gelişimini destekler. Schwartz'ın (1992) "evrenselcilik" kavramı, bu tür değerlerin kültürler üstü geçerliliğini açıklamaktadır.

4.3. İslami Çocuk Edebiyatında Manevi Derinlik

İslami çocuk edebiyatı eserlerinde ahlaki değerler manevi bir temele dayandırılır.

Küçük Sahabiler serisinde, küçük yaşta İslam'ı tanıyan çocuk sahabilerin cesareti, adalet anlayışı ve sadakati örneklenir.

Güzel Ahlak Hikâyeleri serisinde tevazu, sabır, şükür gibi değerler sade, gündelik yaşam öyküleriyle anlatılır.

Bu eserlerde cezadan çok sevgi temelli maneviyat ön plandadır.

Çocuk, değerleri korku veya otoriteye dayalı değil, sevgi ve özdeşim yoluyla öğrenir. Bu, Deci ve Ryan'ın (2000) "içselleştirilmiş motivasyon" kuramı ile açıklanabilir.

Örneğin *Peygamberimizin Hayatından Güzel Öyküler* adlı kitapta Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yetim bir çocuğa gösterdiği şefkat, çocukta "empati" ve "merhamet" kavramlarını soyut değil, duygusal düzeyde içselleştirir.

4.4. Değer Aktarımında Örtük Öğrenme

Hem seküler hem de dini içerikli eserlerde değer aktarımı genellikle örtük öğrenme biçiminde gerçekleşmektedir.

Çocuk, hikâyenin sonucunu değil, karakterlerin yaşadığı süreçleri gözlemleyerek öğrenir. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, estetik bir ahlak pedagojisi sunar (Sever, 2015).

Örneğin, *Bir Gün Babam* kitabında baba–çocuk ilişkisi üzerinden sorumluluk ve güven duygusu işlenirken, doğrudan "ahlak dersi" verilmez. Çocuk, kahramanla özdeşleşerek kendi duygusal deneyiminden öğrenir.

Bu tür örtük öğrenme, kalıcı davranış değişiklikleri yaratır çünkü bilgi, duyguyla bütünleştiğinde unutulmaz hâle gelir.

4.5. Ortak Temalar ve Değer Alanları

Eserler arasında yapılan karşılaştırmada hem seküler hem de İslami çocuk edebiyatında ortak değer kümeleri saptanmıştır:

- Paylaşma: Toplumsal dayanışmanın temel göstergesi.
- Merhamet: Duygudaşlık ve insan sevgisinin ifadesi.
- Empati: Bireyin başkasının duygusunu anlayabilme yetisi.
- Sorumluluk: Aileye, topluma ve doğaya karşı görev bilinci.

Bu bulgular, çocuk edebiyatının "değer aktarımında dinî veya seküler ayrımı aşan bir evrensel ortak zemin" oluşturduğunu göstermektedir.

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada elde edilen bulgular, çocuk edebiyatının ailede değer aktarımı için etkili bir pedagojik ara**ç** olduğunu göstermiştir. Bulgular, literatürdeki birçok kuramsal yaklaşım ve önceki araştırmayla tutarlıdır.

Bandura'nın (1986) sosyal öğrenme kuramı, bireyin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrendiğini ileri sürer. Çocuk edebiyatı karakterleri bu açıdan "görünmeyen öğretmenler" gibidir. Çocuk, kahramanın seçimleri üzerinden değerleri dolaylı biçimde öğrenir. Ebeveyn–çocuk ortak okuması ise bu süreci "aile içi etkileşim" aracılığıyla derinleştirir.

Bu durum, Fromm'un (1956) "sevgi, insanın en yüksek ahlaki eylemidir" görüşünü destekler. Sevgiye dayalı aile ortamında yapılan okuma etkinlikleri, çocuğun iç dünyasında ahlaki bir rezonans yaratır.

5.1. Değerlerin Sosyolojik Boyutu

Durkheim (1912), eğitimi toplumun ahlaki düzenini koruyan bir mekanizma olarak tanımlar. Bu

açıdan bakıldığında çocuk edebiyatı, ailede toplumsal dayanışmanın kültürel aracıdır. Eserlerdeki karakterler, çocuklara yalnızca bireysel davranış kalıpları değil, toplumsal roller de kazandırır.

Kağıtçıbaşı'nın (2007) "bağlı birey modeli" çerçevesinde Türk aile yapısı, bireyi topluma bağlayan bir ağ işlevi görür. Çocuk edebiyatı bu bağın güçlenmesine katkı sağlar çünkü anlatılardaki aile figürleri, dayanışma, sorumluluk ve sadakat gibi değerleri temsil eder.

İslami çocuk edebiyatı ise bu sürece manevi bir derinlik kazandırır. Dinî anlatılar, değerleri yalnızca toplumsal fayda açısından değil, ilahi sorumluluk bağlamında da temellendirir. Bu durum, çocuğun değerleri dışsal ödül veya ceza beklentisinden ziyade içsel bir motivasyonla benimsemesine yol açar (Deci&Ryan, 2000).

5.2. Seküler ve İslami Yaklaşımların Kesişim Noktaları

Seküler ve İslami çocuk edebiyatı ilk bakışta farklı temellere dayansa da, bulgular her iki yaklaşımın ortak insani değerlerde birleştiğini göstermektedir.

Her iki türde de dürüstlük, empati, sevgi, paylaşma ve adalet gibi evrensel değerler öne çıkar.

Bu durum, değerlerin kültürel bağlamdan bağımsız olarak "insan olmanın ortak paydası" olduğunu ortaya koyar (Schwartz, 1992). Bu bağlamda edebiyat, medeniyetler arası bir değer köprüsü olarak işlev görmektedir.

Örneğin *Yeşil Kiraz* (Dayıoğlu, 1990) doğa sevgisini ekolojik bilinçle işlerken, *Küçük Sahabiler* (İşseven, 2021) aynı değeri "emanet bilinci" üzerinden ele alır. Her iki anlatıda da doğa, korunması gereken kutsal bir alan olarak konumlanır. Bu, seküler ve dini bakışların birbirini tamamlayıcı doğasını ortaya koyar.

5.3. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile Uyum

MEB'in (2023) ortaya koyduğu Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bilgi ve değer arasında bütüncül bir denge kurmayı amaçlamaktadır. Bu modelin "Erdem–Değer–Eylem" ekseninde tanımladığı öğrenme süreçleri, çocuk edebiyatı aracılığıyla aile ortamında somutlaşabilir.

Çünkü çocuk edebiyatı, değerleri yalnızca anlatmaz, **eyleme dönüştürür.** Hikâyedeki karakterin yaptığı seçim, çocuğa "erdemli davranışın somut örneğini" sunar. Böylece öğrenme yalnızca bilişsel düzeyde değil, davranışsal düzeyde gerçekleşir.

Bu yönüyle çocuk edebiyatı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdemli birey" idealine hizmet eden duygusal–kültürel bir zemin sağlar.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuçlar

Araştırma bulgularına dayanarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Çocuk edebiyatı, ailede değerler eğitiminde hem duygusal hem bilişsel öğrenmeyi destekleyen güçlü bir araçtır.
2. Seküler ve İslami çocuk edebiyatı arasında tematik farklılıklar olsa da, her ikisi de ortak insani değerleri vurgular.
3. Ailede ortak okuma etkinlikleri, ebeveyn–çocuk iletişimini güçlendirir ve değerlerin içselleştirilmesini sağlar.
4. İslami çocuk edebiyatı, ahlaki değerleri manevi bağlamda derinleştirerek ruhsal olgunlaşmaya katkıda bulunur.
5. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdem–değer–eylem" anlayışı, çocuk edebiyatı yoluyla

aile ortamında uygulamaya geçirilebilir.

6.2. Öneriler

A. Ailelere Yönelik Öneriler

- Aileler, çocuklarıyla birlikte düzenli "okuma saatleri" oluşturmalı ve kitaplar üzerine sohbet etmelidir.
- Hikâyelerdeki karakter davranışları üzerinden "sen olsan ne yapardın?" gibi sorularla eleştirel düşünme desteklenmelidir.
- Dini ve seküler eserlerin birlikte okunması, çocuğun değerleri farklı perspektiflerden görmesini sağlar.

B. Öğretmen ve Okullara Yönelik Öneriler

- Değerler eğitimi derslerinde çocuk edebiyatı metinlerinden yararlanılmalı, ders dışı okuma programlarıyla desteklenmelidir.
- Okul kütüphanelerinde seküler ve dini içerikli kitaplar dengeli biçimde bulundurulmalıdır.
- Öğretmenler, ailelerle işbirliği içinde değer temelli okuma kulüpleri oluşturabilirler.

C. Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- MEB, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında "Ailede Değer Okuma Programı" başlatabilir.
- Çocuk edebiyatı yazarlarına yönelik "değer temalı eser destek fonları" oluşturulabilir.
- E-kitap ve dijital okuma uygulamalarıyla değer aktarımına yönelik çevrim içi içerikler geliştirilebilir.

D. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu çalışma nitel veriyle sınırlıdır; gelecekte nicel yöntemlerle desteklenmiş karma araştırmalar yapılabilir.
- Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde değer aktarımı süreçleri karşılaştırılabilir.
- Aile içi okuma kültürüyle akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen deneysel araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Arıkan, M. (2017). *Değerler Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı.*İstanbul: Beta Yayınları.

Aydın, M. (2019). *Ailede Değerler Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Bandura, A. (1986). *SocialFoundations of Thoughtand Action.*EnglewoodCliffs: Prentice-Hall.

Deci, E. L.,&Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goalpursuits: Human needsandthe self-determination of behavior. *PsychologicalInquiry, 11*(4), 227–268.

Durkheim, E. (1912). *Moral Education.* New York: FreePress.

Fromm, E. (1956). *The Art of Loving.* New York: Harper&Row.

Gülcemal, M. (2022). *Güzel Ahlak Hikâyeleri Serisi.*İstanbul: Timaş Çocuk.

İşseven, F. (2021). *Küçük Sahabiler Serisi.*İstanbul: Nesil Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, Self, and Human Development AcrossCultures.*Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Karakoç, S. (2017). *İslam ve Estetik: Çocuk Edebiyatında Manevi Duyarlılık.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development.*Harper&Row.

Kuşdil, M. E.,&Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri. *Türk Psikoloji Dergisi, 15*(45), 59–76.

Lickona, T. (1991). *EducatingforCharacter: How Our Schools Can TeachRespectandResponsibility.* New York: BantamBooks.

MEB. (2023). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Tanıtım Raporu.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Miles, M. B.,&Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis.*ThousandOaks, CA: Sage.

Parsons, T. (1955). *TheSocialSystem.*Glencoe, IL: FreePress.

Patton, M. Q. (2002). *QualitativeResearch& Evaluation Methods.*ThousandOaks, CA: Sage.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values.* New York: FreePress.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in thecontentandstructure of values. *Advances in ExperimentalSocialPsychology, 25*, 1–65.

Sever, S. (2013). *Çocuk ve Edebiyat.*Ankara: Tudem.

Şirin, M. R. (2015). *Çocuk, Edebiyat ve Değerler Eğitimi.*İstanbul: Bilgi Yayınları.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of HigherPsychologicalProcesses.* Harvard UniversityPress.

Weber, M. (1947). *TheTheory of SocialandEconomicOrganization.* Oxford UniversityPress.

Yalçın, A.,& Aytaş, G. (2019). *Çocuk Edebiyatı: Kuram ve Uygulama.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.*Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, N.(2020). Ailede ortak okuma kültürü ve değer aktarımı. *Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi,3*(2), 45-62.

ÇOCUK EDEBİYATINA ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Dr. Nurlane MEMMEDOVA[*]

Özet

Çocuk edebiyatının gelişimi iki yönde gerçekleşir. Edebi metinlerini oluşturan yazar ve şairler gibi, bu metinleri inceleyen edebiyat eleştirmenleri de faaliyetlerinde çocuk edebiyatına aynı ölçüde dikkat etme işlevini yerine getirirler. Belinski'nin ifadesine göre, bir çocuk edebiyatı araştırmacısı, araştırmasına başka konuları da dahil eden bir araştırmacıdan daha fazla sorumluluk üstlenir. Bir çocuğun hafızası su kadar saf olduğu için, bir çocuk yazarı da eserlerini oluştururken bunu dikkate alır. Çocukların zevkine hitap eden eserleri, bu eserlerde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz nitelikleri ve çocuk edebiyatı alanında var olan sorunları analize dahil eden bir eleştirmen, tavrını eserlerin özüne dayanarak ortaya koyar. Abdulla Şaig ve Abbas Sahhat bu iki görevi üstlenirler. Her iki yazarın da ders kitabı yazarı olması, çocukların eğitim düzeyinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Makaleleriyle yazar eleştirisinin temsilcileri olarak kendilerini gösterirler. Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucusu olarak kabul edilen Abdulla Şaig, bu konudaki fikirleriyle de dikkat çekmiştir. Çocuklar için iyi eserler yazmayı talep seviyesine çıkaran Abdulla Şaig, sanatsal yaratıcılığında da bunları takip etmiştir. Çocuğun dünya görüşünü etkileyen "Tulku Hacca Gedir" ve "Tik-tik Hanım" gibi manzum hikâyeler, eleştirel düşünceyi de kapsayacak niteliktedir. Ona göre, tiyatro oyunları çocuk psikolojisi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle "Gözel Bahar" adlı oyunuyla çocuk tiyatrosunun gelişimini sağlamıştır. Sonuç olarak, onun yaratıcılığında çocuk edebiyatı, edebiyat eleştirisinin bir dalı haline gelmiştir. Abbas Sahhat, okullarda aşılanan değerler, anadilin öğretimi ve milli eğitim konularına odaklanmış ve dikkat çekmiştir. Tam metinde Abdulla Şaig ve Abbas Sahhat'ın, çocuk ve ergenlerin gelecekteki gelişimini sağlamayı amaçlayan araştırmalarına, içinde yaşadıkları çağın gerekleri düzeyinde, çağdaş teorik düşünceler perspektifinden yer verilecektir. Çünkü bu makalelerde günümüz sorunlarına ışık tutacak fikirler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazar eleştirisi, okul, ana dil, eğitim, makale

A CRİTİCAL APPROACH TO CHİLDREN'S LİTERATURE

Abstract

The development of children's literature takes two directions. Just as writers and poets create literary texts, literary critics who examine these texts also fulfill the function of paying equal attention to children's literature in their work. According to Belinsky, a children's literature researcher assumes a greater responsibility than a researcher who includes other subjects in their research. Since a child's memory is as pure as water, a children's writer takes this into account when composing their works. A critic who analyzes works that appeal to children's tastes, the positive and negative qualities revealed in these works, and the problems existing in the field of children's literature, formulates their position based on the works' essence. Abdulla Shaig and Abbas Sahhat fulfill these two roles. Both authors, being textbook authors, have played a significant role in the development of children's education. Their articles establish themselves as representatives of authorial criticism. Abdulla Shaig, considered the founder of Azerbaijani children's literature, has also attracted attention with his ideas on this subject. Abdulla Şaig, who brought the demand for writing good works for children to a level of demand, followed this trend in his artistic creativity. Poetic stories like "Tulku Hacca Gedir" and "Tik-tik Hanım," which influence a child's worldview, also encompass critical thinking. He believed that theater plays have a profound impact on child psychology. Therefore, he facilitated the development of children's theater with his play "Gözel Bahar." Consequently, children's literature became a branch of literary criticism in his work. Abbas Sahhat focused on and highlighted the values instilled in schools, the teaching of the mother tongue, and national education. In the full text, the researches of Abdulla

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, EdebiyatEleştirisi Bölümü, memmedovanurlane89@gmail.com

Shaig and Abbas Sahhat, aimed at ensuring the future development of children and adolescents, at the level of the needs of the age in which they live, from the perspective of modern theoretical ideas, will be included. These articles contain insights that shed light on contemporary issues.

Keywords: Author criticism, school, native language, education, article.

Giriş

Uşaq ədəbiyyatının inkişafı bu sahədə olan problemlərlə mübarizə şəraitində mümkündür. Azərbaycan ədəbiyyatında yazıçı, şair və dramaturqların istər təxəyyülünün məhsulu olan, istərsə də folklor motivləri əsasında yazılan əsərlərində uşaq poeziyası, nəsri, dramaturgiyası istiqamətində XX əsrin əvvəllərindən inkişaf qeydə alınmışdır. Lakin bunlar bu sahədə olan çətinlikləri əhatə edə bilməmiş və aradan qaldırmamışdır. Bədii yaradıcılığa tənqidi münasibətin peydə olması bu amillə bağlıdır. Çünki yazılan əsərlərin tədqiqi də onların təbliğini təmin edir, daha çox oxucu kütləsinə çatmasına səbəb olur. Yazıçılar, şairlər çatışmayan cəhətləri nəzərə alıb öz fikirlərini ifadə etməyə çalışmışdırlar. Bu zaman yazıçı tənqidi anlayışı ortaya çıxmışdır. Abdulla Şaiqin və Abbas Səhhətin bədii yaradıcılığını ilə publisistik fəaliyyəti eyni müstəvidə apardığını görürük.

Abdulla Şaiq məqalələrində gələcəyi düşünən tənqidçi kimi görünür. XX əsrin ilk yarısında yazılan bu məqalələrdə əsas hədəf keçmiş tədris üsulunun tənqididir. Avropa və Azərbaycanda uşaqların tərbiyə məsələlərinə toxunan şair yeni tədris sisteminə keçməyin tərəfdarı kimi çıxış etmişdir. Qəflət yuxusundan valideynləri oyatmağın vacibliyi və uşaqların savadlı yetişməyinin labüdlüyünü gələcəyin elm və mədəniyyətinin inkişafı üçün əsas saymışdır. Buna görə də uşaqların tərbiyəsində ədəbiyyatın əhəmiyyətinə diqqəti yönəlmişdir. "Hər əsrin mədəniyyəti və onda zühür edən ülum və fünun ədəbiyyata əks edəcəyindən, ədəbiyyat hər kəsin üzünə açıq, çiçəkli, bağçalı möhtəşəm bir məktəbdir ki, hər kəs orada hər fidandan bir qoxu, hər yarpaqdan bir ziya, hər çiçəkdən bir rəng almaqla çox şeylər öyrənə bilir ki, bu dəxi ədəbiyyatın elmi ədəmiyyətini göstərir" (Şaiq, 1977: 161-162).

Abdulla Şaiq milli təfəkkürün inkişafında məktəbin roluna toxunarkən vicdan məfhumunu diqqətə çatdırır. Vicdan bir neçə şəxsiyyətin fəaliyyətinin və həyatının əsas amili olmalıdır. Müəllim vicdanı, valideyn vicdanı və şagird vicadanı tədrisin yüksək keyfiyyətlə qurulmasında və məktəblinin savadının təmin edilməsində vacibdir. Abdulla Şaiqə görəmüəllim vicdanı onun təhsili və tədrisi aparma qabiliyyəti, validey vicdanı isə övladının təhsilinə əhəmiyyət verməsi ilə bağlıdır. Uşaqlarda milli ruh və özünü tanıdan sosial mühit məktəblərdən və ailədən başlayır. Vicdanlı müəllim uşaq düşüncəsinə təsir etmək gücünə malikdir. Bu təsirin keyfiyyəti ailədə davam etməsindən asılıdır. Abdulla Şaiqin məqalələrindən görünür ki, savadlı gələcəyin tərəqqisi üçün millilik keyfiyyətinə malik, özünü və ailəsini düşünən müəllimlərə və yüksək keyfiyyətlə yazılmış kitablara ehtiyac vardır. "Ailə və məktəb bir şeydir. Bu iki tərbiyə ocağı bir-biri ilə hər zaman sağlam və qırılmaz rabitələrlə bağlanmalı və hər ikisi səviyyəcəbir-birinə müsaviolmalıdır. Ancaq belə olduğu zaman bilik, əxlaq və tərbiyəcə sağlam və qüvvətli nəsil yetişdirmək olar" (Şaiq, 1977: 390).

"Uşaqların zövqünü oxşayan əsarlər yazaq" fikrinin üzərində dayanan Abdulla Şaiq nəinki bədii əsərləri ilə uşaq ədəbiyyatının banisi olmuş, eyni zamanda publisistik irsi ilə də ədəbi tənqid mövqeyindən uşaq ədəbiyyatının tərəqqisinin vacibliyinə toxunan ilk ədəbiyyatşünaslardan olmuşdur. "Ədibin uşaq əsərlərində hər şeydən əvvəl onun müəllimliyi özünü büruzə verir. Bu əsərləri yazarkən müəllif öz kiçik oxucularının maraq və psixologiyasını nəzərə almış, onlara yüksək bəşəri keyfiyyətlər aşılamaq məqsədi güdmüşdür" (Zamanov, 1956: 14). Bu ənənə məqalələrində də davam etmişdir. O, uşaq xəyallarını bəzəyən, fantaziyanın inkişafına kömək edən əsərlərin yazılmasını istəmişdir. Ondan sonra İlyas Əfədiyevin, Səməd Vurğunun, Bəxtiyar Vahabzadənin məqalələrində həmin fikirlərin davamı öz əksini tapmışdır.

XX əsrin ədəbi mətnlərində vətənpərvərlik, yaxşı oxumaq, qayda-qanunlara əməl etmək, intizamlı olmaq, əxlaqi dərələri aşılamaq fikirlərini irəli sürülmüşdür. Bunları, uşaq psixologiyasının nəzərə alınıb əsər yazılmasının həmkarlarından tələb edən Abdulla Şaiqdram əsərlərinin yaranmasını labüd edir. Buna səbəb janrın reallaşdığı məkanla - teatrla bağlıdır. "Gözəl bahar", "Eloğlu", Ana",

“Qoşqar”, “Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı”, “Çoban”, “Danışan kukla” dram əsərləri uşaq dramaturgiyasında mühüm mərhələdir. Çünki bu əsərlər uşaq dramaturgiyasının təşəkkülünü təmin etmişdir. Mütaliə ilə müqayisədə uşaqlar gördüyü hadisələri, edilən hərəkətləri daha yaxşı yadda saxlayır. Göstərmə metodu təhkiyə metodundan daha üstündür. Danışılan nağıl hadisələrin uşaq yaddaşında itməsinə, obrazların zəif dərk olunmasına səbəb ola bilər. Canlandırılantamaşada isə bəzən, bəzən valideynlərini, dostlarınıözünü görür. Bu da uşaqlarda insani münasibətlərinin qurulmasını əyani göstərir, birbaşa ünsiyyət prosesi baş verir. Teatr onun üçün pedaqoji məktəb rolunu oynamışdır. Çünki “uşaqda bir xüsusiyyət var ki, nə görürsə, onu tez götürür, gördüyü, eşitdiyi sözləri və hərəkətləridərhal mənimsəyir” (Şaiq, 1977: 406).

Abdulla Şaiqin məqalələrində uşaqlara və gənclərə ünvanlanan məsləhət xarakteri daşıyan cümlələr vardır. “Əziz balalarım” xitabı ilə başlayan bu mətnlərdə Abbas Səhhət və Mirzə Ələkbər Sabir haqqında danışarkən vətənpərvərlik və mənəvi dəyərlərə qayğı ilə yanaşmağı tələqin etmişdir. O, elm və mədəniyyətin inkişafının gələcəyin yaradıcısı olan uşaqların qazandığı biliklərin nəticəsində mümkünlüyünü ifadə etmişdir. Təbiətin gözəlliyini tərənnüm edən Abbas Səhhətin şeirlərinin nikbinliyi, cəhalətə qarşı mübarizə aparan Mirzə Ələkbər Sabirin xalq sevgisi haqqında kiçik oxuculara məlumat verilmişdir. Müasiri olduğu Mirvarid Dilbazi, Mikayıl Rzaquluzadə, Bəxtiyar Vahabzadənin uşaqların dünyasına sirayət edən əsərlər yazmaqlarına görə əməkləri yüksək qiymətləndirilmişdir.

Abbas Səhhət məktəblərdə ana dilinin tədirisi məsələsinə diqqəti yönəltmişdir. Ana dilinə qayğı milli tərbiyənin vacib elementi kimi təqdim olunur. Bundan başqa məktəblərdə musiqi dərslərinn keçirliməsini diqqətdə saxlayan Abbas Səhhət uçaqların təbii ehtiyaclarının ödənməsinin bir çox cəhətdən vacib sayır. Uşağın əyləncəsi, uşaqların zehinlərinin dincəlməsi vasitəsilə onların məktəbə cəlb etmək üçün musiqi yaxşı vasitə kimi görsənir. Abdulla Şaiq dərketmədə dramaturgiyanı, Abbas Səhhət isə nəğmələri ön plana çəkir. Deməli, uşaq təfəkkürün inkişafında hər iki ədib incəsənətin əhəmiyyətini vurğulamışdır. Doğru nəticədir ki, uşağa nəsihət yolu ilə nəyisə başa salmaq deyil, həmin hadisələrinvə prosesin içində olmaq daha çox təsir edir. Belinski qeyd edirdi ki, “əxlaq qaydaları, nəsihətlər, ibrətnamələr uşaqları yalnız darıxdıra bilər, onlarda nifrət doğurar, ya da onları əllamə, cümləpərdaz və riyakar edə bilər. Uşaq nə qədər kiçik olsa, onun tərbiyəsi o qədər bilavasitə olmalıdır, yəni uşağa öyrətməkdən artıq, onu yaxşı duyğulara, meyl və hərəkətlərə alışdırmaq lazımdır” (Belinski, 1948: 113). Tənqidçi tərbiyədə əxlaqı deyil, vərdişi əsas hesab edirdi. Abdulla Şaiqin və Abbas Səhhətin yazıçılardan və məktəblərdən tələbi uşaq təfəkkürünü hərəkətdə, dinamikada inkişafına önəm verməkdir. Dramaturgiya uşağı hadisələrin iştirakçısına çevirir, musiqi isə zehni qabiliyyətin inkişafına və yadda saxlanılmasına səbəb olur. Musiqi ritmi insanı tənbəllikdən uzaqlaşdırıb öz məqsədlərinin arxasınca getməyə sövq edir. “Mədəni millətlərdə gördüyümüz böyük fədakarlıqlar bütün uşaqlıqda öyrədilmiş bu kimi nəğmələrin, şərqilərin nəticəsidir” (Səhhət, 1976: 49).

Zahid Xəlil XX. əsrin əvvəllərində formalaşan estetik fikirlərə münasibətini belə qeyd edirdi: "Uşaq ədəbiyyatının inkişaf tarixini müəyyənləşdirmək baxımından buəsərlərin rolu şübhəsizdir. Lakin uşaq ədəbiyyatının tərbiyəvi rolunun onun sənətkarlıq cəhətlərindən çox zaman ayrıca tədqiqi bu sahədəki estetik fikrin əsas qüsurlarındadır. Çox zaman Azərbaycan estetik fikri bu ədəbiyyatın nailiyyətlərini milli çərçivədə qiymətləndirir, onun obrazlı təfəkkürün məhsulu olması haqqı danılır. Beləliklə, sənət nümunələrinin həqiqi qiyməti əvəzinə tədqiqatlarda daha çox bu ədəbiyyatın pedaqoji cəhətlari araşdırılır" (Xəlil, 2019: 5).Müəllif fikirlərində doğru nəticələrə gəlir. Lakin həmin dövrün ədəbi prosesində söz sahibi olanlar peşəkar tənqidçilər deyildilər. Ona görə də sənətkarlıq cəhətləri geri plana düşmüşdür. Digər tərəfdəndövrün tələbi ilə bağlı idi. İstər Abdulla Şaiqin, istərsə də Abbas Səhhətin fəaliyyəti dövrün çətinlikləri və çatışmayan cəhətləri ilə bağlı idi. Nəzəri düşüncə bədii düşüncəni üstələyə bilməmişdir. Ona görə də biz bu sənətkarlardan danışarkən yazıçı tənqidi anlayışını ifade edirik.

Milliləşmək məsələsi həmin dövrün aktual problemləri idi. Müasir dövrdə Qarabağ mövzusu, vətənpərvərlik mövzusu, milli atributlara, bölgələrə həsr olunan əsərlərin mahiyyətində milli kimlik axtarışları dayanır. Bu əsərləri təhlilə cəlb edən ədəbiyyatşünaslarda sənətkarlıq cəhətlərindən uzaqlaşıb, mövzulara köklənir, tədqiqatlarını da bu çərçivədən maraq dairələri nəzərə alınaraq aparırlar. Çağdaş estetik fikirdən XX. əsrin əvvəllərindəki ədəbi vəziyyətə nəzər yetirsək, millilik

qeyri-Türk təsirini azaltmaq təşəbbüsündən irəli gəlmişdir. Azərbaycan dilinə və ədəbiyyatına vaqif olmayan kadrların varlığı, xarici təfəkkürə malik insanların elm və mədəniyyətə təsiri Abdulla Şaiq və Abbas Səhhət kimi yaradıcılığını uşaqlara həsr etmiş şəxsiyyətləri publisistik çərçivədən qələmi işə salmağa vadar etmişdir. Deməli, pedaqoji səriştənin tələqin etdiyi çərçivədən tərbiyədə millətini tanıtmaq istəyi həmin dövr üçün aktual idi. Bununla belə, Zahid Xəlilin doğru nəticəsidir ki, sənətkarlıq məsələlərinin geri plana çəkilməsi uşaq ədəbiyyatının nəzəri baxımdan inkişafını təmin etmirdi. Yəni XX. əsrin əvvəllərində usaq ədəbiyyatı var olsa da, nəzəriyyəsi mövcud deyildir.

Abdulla Şaiq XX əsrin ədəbi mühitində dərslik müəllifi kimi tanınmışdır. Onun "Uşaq Çeşməyi", "İkinci İl", "Gülşəni Ədəbiyyat", "Gülzar", "Milli Qiraət", "Qiraət Kitabı", "Dördüncü İl" dərslikləri maarif nöqteyi-nəzərindən uşaqlara xidmətini göstərən nümunələrdir. Tofiq Nurəddin onun "Uşaq Gözlüyü" dərsliyinin rus üsulunun təqlidi və Türk yazısı əsasında yazılmasını tənqid etmişdir. Abdulla Şaiq bu tənqidə "Zatən tərəqqinin hər addımı birər təqliddən ibarət deyilmi?" (Şaiq, 1977: 132) sualı ilə cavab vermişdir. Abdulla Şaiq qeyd edirdi ki, uşaqların çətinlik çəkdiyi məqamları nəzərə alaraq dərslik yazılmışdır. Məqalədə onun məqsədi tutarlı dəlillərlə məsələyə aydınlıq gətirməkdir.

Abdulla Şaiq və digər uşaq ədəbiyyatı üçün yaradıcılıqlarını zənginləşdirən ədiblər uşaqların didaktik düşüncəsinə və ədəbiyyatla ilk tanışlığın gələcəyə möhkəm əsasla bağlanmasına səbəb olur, ədəbiyyata maraq yaradır.Abdulla Şaiqin XX. əsrdə qabartdığı çətinliklər onun dərsllik yazması ilə bağlı idi. Həmin dərslərin tədrisi məktəblərdə reallaşır ki, Abdulla Şaiq təhlillərində maarif məsələsi öndədir. Abdulla Şaiqin, Abbas Səhhətin təhlilə cəlb etdiyi məsələlər ədəbiyyat prizmasından uzaqlaşıb cəmiyyət səviyyəsinə qalxır, cəmiyyətin üzvü olan uşaqların gələcək taleyinə pedaqoji yanaşma nümayiş etdirir.

Ədəbiyyat

Belinski, V.Q. (1948). Seçilmiş məqalələr. Bakı: Uşaqgəncnəşr.

Xəlil, Z.. (2019). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı.Bakı.

Şaiq, A. (1977). Əsərləri., 5 cilddə, IV cild, Bakı: Azərnəşr.

Səhhət, A. (1976). Əsərləri. 2 cilddə, II cild, Bakı: Azərnəşr.

Zamanov, A. (1956). Abdulla Şaiq. Bakı:Azərbaycan SSR Siyasi və Elmi Bilikləri Yayan Cəmiyyətin nəşri.

AZERBAYCAN ATASÖZLERİNDE AİLE BÜYÜKLERİNİN TEMSİLİ

Prof. Dr. Vafa SAVAŞKAN[*]

Özet

Bu çalışma, Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerinin toplumsal yapı içerisindeki konumunu ve temsillerini incelemektedir. Azerbaycan Türk kültüründe aile büyükleri hem anne hem de baba soyundan gelen bireyleri kapsayacak şekilde farklı kategorilerde değerlendirilir. "Aile büyükleri" yalnızca yaşça ileri bireyleri değil; aynı zamanda kişinin ait olduğu soyun kültürel ve genetik özelliklerini yansıtan kişileri de ifade eder. Bu bağlamda çalışma, aile büyüklerini üç temel grupta ele almıştır: anne tarafı büyükleri (baba – ananın babası, nene – ananın annesi, dayı – ananın erkek kardeşi, hala – ananın kız kardeşi); baba tarafı büyükleri (nene – atanın annesi, emi – atanın erkek kardeşi, bibi – atanın kız kardeşi) ve hanım tarafı büyükleri (kaynata – hanımın babası, kaynana – hanımın annesi). Araştırma, nitel bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Veriler, doküman analizi yöntemiyle elde edilmiş ve betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerine ilişkin değer yargıları, toplumsal roller ve kültürel anlamlar sistematik biçimde yorumlanmıştır. Bulgular, Azerbaycan halk kültüründe aile hiyerarşisinin, saygı anlayışının ve kuşaklar arası aktarımın atasözleri aracılığıyla nasıl ifade edildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, aile büyükleri, atasözleri, Azerbaycan atasözleri.

REPRESENTATION OF FAMILY ELDERS IN AZERBAIJANI PROVERBS

Abstract

This study examines the position and representation of family elders within the social structure as reflected in Azerbaijani proverbs. In Azerbaijani Turkish culture, family elders are categorized based on lineage, encompassing individuals from both the maternal and paternal sides. The term "family elders" refers not only to elderly individuals but also to those who embody the cultural and hereditary characteristics of their lineage. Within this framework, the study classifies family elders into three main groups: maternal elders (baba – mother's father, nene – mother's mother, dayı – mother's brother, hala – mother's sister); paternal elders (nene – father's mother, emi – father's brother, bibi – father's sister); and in-laws from the wife's side (kaynata – wife's father, kaynana – wife's mother). The research was designed as a qualitative case study. Data were obtained through document analysis and examined using descriptive analysis techniques. The study systematically interprets the value judgments, social roles, and cultural meanings attributed to family elders in Azerbaijani proverbs. The findings reveal how Azerbaijani folk culture conveys notions of family hierarchy, respect for elders, and intergenerational transmission through the medium of proverbs.

Keywords: Family, family elders, proverbs, Azerbaijani proverbs.

1. GİRİŞ

Anonim halk edebiyatı türlerinden biri olarak kabul edilen atasözleri, toplumların ortak hafızasında yer etmiş deneyimlerin, gözlemlerin ve bunlardan çıkarılan derslerin sözlü kültür aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli bir anlatım biçimidir. Atasözleri, atalarımızın yüzyıllar boyunca edindiği hayat tecrübelerinin, ahlaki ve toplumsal değerlerle harmanlanarak kalıplaşmış kısa sözlere dönüştüğü bir bilgelik ürünüdür. Genellikle konuşma dilinde bir düşünceyi desteklemek, karşıt bir fikri eleştirmek ya da bir konuya dair öğüt vermek amacıyla kullanılan atasözleri; toplumun tarihsel gelişim süreçlerini, yaşam biçimlerini, düşünce ve inanç sistemlerini, örf ve adetlerini

[*] Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitimi, vsavaskan@artvin.edu.tr

yansıtması bakımından kültürel kimliğin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilir. Bu yönüyle atasözleri hem bireysel hem de toplumsal belleğin taşıyıcısı konumundadır.

Atasözleri, bir toplumun ortak hafızasında yer etmiş, uzun yıllar boyunca aktarılarak kuşaktan kuşağa taşınmış özlü sözlerdir. Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde(2005) "uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş, halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel" biçiminde tanımlanan atasözleri, halk kültürünün en köklü ve önemli unsurlarından biridir.

Atasözlerinin tanımına ilişkin literatürde farklı yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin, Turan Karataş, atasözlerini "söyleyeni unutulmuş, halkın ortak malı hâline gelmiş; insan yaşamına ilişkin ders ve öğüt veren, dünya hayatına dair hükümler içeren özlü ve hikmetli sözler" olarak nitelendirir (Karataş, 2004: 56). Benzer biçimde atasözlerini Ömer Asım Aksoy "atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt biçiminde kalıplaştıran ve toplumca benimsenmiş özsözler" olarak tanımlar (Aksoy, 2018: 37).

Şöhret Türkmen Aktaş'a göre ise atasözleri; "bir ulusun geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadığı deneyim, gözlem ve bunlardan doğan düşüncelere dayanan; genel kural niteliği taşıyan veya bir doğruyu ifade eden; anonim, kısa, özlü, kalıplaşmış ve yargı içeren sözlerdir" (Aktaş, 2004: 13). Nurettin Albayrak da benzer bir biçimde atasözlerini "ataların deneyim ve gözlemlerine dayanan düşünceleri öğüt veya yargı biçiminde aktaran; doğrulukları zamanla kesinlik kazanmış, kısa ve özlü anonim sözler" olarak tanımlar (Albayrak, 2009: 3).

Özkul Çobanoğlu, atasözlerine kültürel bir perspektiften yaklaşır ve onları "atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını bilgece düşünce, genel kural veya öğüt hâline getirerek toplumsal yaşam ilkelerine dönüştüren; biçimsel olarak kalıplaşmış, kültürel meşruiyeti kabul görmüş özlü sözler" olarak değerlendirir (Çobanoğlu, 2004: 15).

Atasözleri, bir toplumun düşünce yapısını, yaşam biçimini, kültürel değerlerini ve sosyal düzenini yansıttığı için tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümlerle birlikte anlam ve biçim açısından da çeşitlilik göstermektedir. Konularına göre incelendiğinde, atasözlerinde tabiat, evren, iklim, tarım, hayvancılık, insan ve toplumsal yaşam gibi çok sayıda temanın işlendiği görülmektedir. Halk kültürü ve halkbilimi açısından önemli bir yere sahip olan atasözlerinin önemli bir kısmı, doğrudan veya dolaylı biçimde aile kurumuyla ilişkilidir. Bu sözlerde aile yapısına, aile bireylerinin rollerine ve özellikle aile büyüklerinin konumuna dair toplumsal değerler açık biçimde yansıtılmaktadır (Gulusoy, 2024).

Azerbaycan atasözleri, Azerbaycan halkının tarihsel ve kültürel geçmişini yansıtan önemli söz varlıklarındandır. Bu atasözleri hem aile içi ilişkileri hem de aile büyüklerinin görev, sorumluluk ve toplumsal rollerini ortaya koyar. Bu yönüyle, Azerbaycan atasözleri yalnızca birer dil ürünü değil aynı zamanda kültürel kimliği şekillendiren sosyal göstergelerdir. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerinin nasıl temsil edildiğini incelemek ve bu temsil biçimleri aracılığıyla Azerbaycan toplumunun aile anlayışına ışık tutmaktır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde yapılan çalışmanın modeli, incelenen dokümanlar, verilerin toplanması ve analizine dair bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması olaylara, durumlara geniş, derin ve farklı bakış açıları sağlayabilen önemli bir bilgilenme yöntemidir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Araştırmada aile büyükleriyle ilgili Azerbaycan atasözleri incelenmiştir. Bu bağlamda Azerbaycan atasözleriyle ilgili "Atalar Sözü" (2004) kitabından faydalanılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar (Yıldırım & Şimşek, 2008) olduğu için bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. Böylece araştırma kapsamında incelenen aile büyükleriyle ilgili atasözleri doküman analiziyle elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerinin temsili, toplumsal yapının temel dinamiklerini ve kültürel normlarını yansıtmaktadır. Atasözlerinde aile büyükleri hem biyolojik hem de kültürel mirasın taşıyıcıları olarak görülür. Ata, otorite ve bilgelik figürü; ana, sevgi ve fedakârlık sembolü; dede ve nene, geleneklerin koruyucusu; dayı, hala, amca ve bibi gibi akrabalar ise aile içi dayanışmanın temsilcileridir. Kaynana ve kaynata gibi figürler, evlilik sonrası toplumsal ilişkilerin sembolik yansımalarını içerir. Bu bölümde Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerinin nasıl temsil edildiğine birkaç başlık altında yer verilmiştir.

3.1. Ata (Baba)

Aile içinde çocukların eğitimi ve terbiyesinden birincil derecede sorumlu olan kişiler ebeveynlerdir. Bu sorumluluk hem aile hem de toplum düzeyinde ahlaki ve kültürel bir görev niteliği taşımaktadır. Özellikle baba figürü, aile yapısı içinde otoriteyi, düzeni ve sorumluluğu temsil eden temel unsurlardan biridir. Azerbaycan kültüründe bu durum atasözlerine de açık biçimde yansımıştır. Nitekim "Ataya itaat Allah'a itaattir." ve "Atanın üzüne ağ olmak, Allah'ın üzüne ağ olmaktır." gibi atasözleri, babaya duyulan saygı ve itaatin kutsal bir değer olarak görüldüğünü göstermektedir.

Türk kültüründe "ata", ailenin direği olarak kabul edilir ve bu nedenle "ata" kavramı toplumsal hafızada özel bir anlam taşır. Azerbaycan atasözlerinde de babaya ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu atasözlerinde baba; güvenilir, koruyucu ve rehber bir şahsiyet olarak betimlenir. Ancak atasözlerinde yalnızca babanın otoritesi değil bireyin kendi emeğiyle var olmasının önemi de vurgulanmaktadır. Bu bağlamda atasözlerinde verilen temel toplumsal mesaj, bireyin baba malına güvenmek yerine kendi yeteneklerini geliştirerek bağımsız bir yaşam kurması gerektiği yönündedir.

Bütün bu özellikler dikkate alındığında Türk toplumunda baba figürünün otoriter bir karakter taşıdığı, ancak bu otoritenin baskıcı değil, rehberlik edici ve koruyucu bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Böylece baba hem aile içi düzenin teminatı hem de çocukların toplumsal hayata hazırlanmasında belirleyici bir role sahiptir. Bu özelliklere uygun atasözlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

Ata malından mal olmaz.

Ata malı tez tükənər.

Ata biliyi ilə adam adam olmaz.

Atanın sənəti oğula mirasdır.

Ata malından mal olmaz, özün qazanmaq gərək.

Atadan qalan mal yanan şama bənzər - əriyib gedər.

Ata malı uşağı yanşaq edər.

Ata malına göz dikən ac qalar.

Ata malına göz dikən malsız- davarsız qalar.

Ata malından nə fayda, başda dövlət olmasa?

Ata malından nə fayda, başda ağıl olmasa?

Ata oğlundan ötrü mülkündən keçdi, oğul atadan ötrü kürkündən keçmədi.

Atam varlı idi- hanı damı, anam gözəl idi- hanı adı.

Ata-ananın qədrini bilməyən yadın qədrini nə bilər?!

Ata-ana ikinci Allahdır.

Ata –ana adamın kiçik tanrısıdır.

Ata evin Allah'ıdır.

Yeddi oğul bir dədənin yerini verə bilməz.

Ataya ağ olan zatı – pakina da ağ olar.

3.2. Ana (Anne)

Türk toplumunda aile yapısı içerisinde en önemli rollerden biri kadına verilmiştir. Kadın, evi bir yuva hâline getiren, aile bireyleri arasındaki bağı güçlendiren ve aile içi dayanışmayı sürdüren temel unsurdur. Kadının toplumsal konumu içerisinde en yüce statü ise anneliktir. Anne, aile yapısının merkezinde yer alan; çocukların yetiştirilmesinde, onların gelişim süreçlerinin izlenmesinde ve topluma kazandırılmasında başat rol üstlenen kişidir.

Bu yönüyle anne, bireyin karakter oluşumunda, toplumsal uyumunda ve davranış biçimlerinin şekillenmesinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle, sağlıklı ve dengeli bir kişilik gelişiminin temelinde annenin rehberliği ve eğitimi bulunmaktadır.

Türk kültüründe tıpkı birçok toplumda olduğu gibi anne kutsal bir konuma sahiptir. Türk atasözlerinde anne figürü, fedakârlığın, sabrın ve affediciliğin sembolü olarak yüceltilmiştir. Bu atasözleri, annenin yalnızca biyolojik bir ebeveyn değil aynı zamanda ailenin manevi merkezini temsil eden bir değer olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu özellikler Azerbaycan atasözlerine şöyle yansımıştır:

Ağlarsa anam ağlar, qalanı yalan ağlar.

Anamın çörəyinə quru, ayranına quru demərəm.

Ana kimi yar olmaz, Bağdad kimi diyar.

Ana igidin qalxanıdır.

Ananın aşı – təndirin başı.

Anamın aşı – təndirin daşı.

Ananın səbri tükənməz olur.

Ana səbri böyük olar.

Ana haqqı ödənilməz.

Ana haqqı – tanrı haqqı.

Ana evin dirəyidir.

Ata evindireyidir, ana evinbezeyidir.

Ana balasını vursa da ağrıtmaz.

Ana balasının pisliyini istəməz.

Yanan da ana, yaman da ana.

Ana ürəyi həssas olar.

Anadan keçən, arından da keçər, urvatından da.

Ana uşağa körpəlikdə lazımdır, ata – böyüyəndə.

Ana ürəyi – dağ çiçəyi.

Ana qəlbi kövrək olar.

Ana nəsihət verər, ata vəsiyyət.

Ana bala ucundan canını oda yaxar.

Anasından ayrı düşən quzunu qurd yeyər.

3.2. Anne Tarafı Aile Büyükleri

3.2.1. Baba (Dede)

Azerbaycan Türklerinde baba figürü hem aile içinde hem de toplumsal yaşamda önemli bir konuma sahiptir. Azerbaycan Türkçesinde bireyin babasının babasına "baba" denilmektedir. Baba, çocuklar için yalnızca bir ebeveyn değil aynı zamanda davranışlarıyla örnek teşkil eden, soyun ve kavmin temsilcisi olarak eğitici bir rol üstlenen kişidir. Çocuk, dünyayı tanımaya başladığı andan itibaren babasını toplumda sözü dinlenen, itibarlı bir yaşlı olarak görür. Çevresindekilerin babaya gösterdiği saygıya tanık olur ve onun sözünün hatta kendi babasının (atanın) sözünden dahi üstün tutulduğunu gözlemler.

Toplumda babalar, bilge ve deneyimli kimseler olarak kabul edilir. Zor problemlerin çözümünde onlara danışılır; kimi zaman onların tek bir sözüyle uzun süredir süregelen anlaşmazlıklar çözülür. Bu anlayış, Azerbaycan atasözlerinde de yansımasını bulmuştur. Nitekim "Ağsaqqal olan yerde xeyr-bərəkət olar" ve "Allahsız yerde otur, ağsaqqalsız yerde oturma" gibi atasözleri, yaşlı ve bilge kişilere duyulan saygıyı açık biçimde ortaya koymaktadır.

Babanın aile terbiyesindeki en önemli işlevlerinden biri, kendi babasıyla —yani ata ile— kurduğu saygı temelli ilişkinin çocuklar üzerinde ahlaki bir etki yaratmasıdır. Bu ilişki, çocukların küçük yaşlardan itibaren "büyük-küçük" hiyerarşisini anlamalarını ve toplumsal saygı bilincini içselleştirmelerini sağlar. Nitekim büyüklere saygı, Azerbaycan Türklerinin en belirgin ahlaki değerlerinden biri olarak kültürel yaşamın merkezinde yer almaktadır. Bu özellikler atasözlerine de yansımıştır:

Böyük danışanı kiçik götürər.

Böyük olan yerdə kiçik danışmaz.

Böyüyün üzünə ağ olanı torpaq götürməz.

Böyüyünü tanımayanı heç kim tanımaz.

Böyük sözünə baxmayan böyürə böyürə qalar.

Böyüyə hörmət elə, sən də böyüyəcəksən!

Böyüklərdə güc olar, yalan olmaz.

Böyüksüz evdə xeyr, bərəkət olmaz.

Böyüyün böyük yeri var, kiçiyin kiçik.

Böyüyün böyük dərdi var, kiçiyin kiçik.

Bərəkət harda var? Böyük olan yerdə!

Yol böyüyündür, su kiçiyin.

Direkt babayla ilgili olan atasözleri ise şöyle sıralanabilir:

Baba paltarını geyərsən, baba olarsan.

Babadan hümmət – nəvədən xidmət.

Deme babam yoxsuldur, can sağlığı da dövlətdir.

Ata-baba qədrini baba olsan bilərsən, bacı-qadaş qədrini yalqız qalsan çəkərsən.

3.2.2. Nene (Anneanne / Babaanne)

Azerbaycan ve Anadolu Türk kültürlerinde torunu olan kadına "büyükanne", "nene" ya da "nine" denilmektedir. Günümüzde "nene" sözcüğü daha çok Anadolu ağızlarında yaşatılmaktadır. Bu terim hem babanın hem de annenin annesi için kullanılmaktadır. Aile yapısında nenenin, yani büyükanne figürünün, vazgeçilmez bir rolü bulunmaktadır. Nene, aile içinde "ağbirçek" (ak başörtülü) olarak saygı gören bilge bir büyüktür.

Ailenin korunması, diğer ailelerle ilişkilerin düzenlenmesi, onur, şeref ve namusun muhafazası konularında "ağbirçek" nenenin üstlendiği rol, dedenin veya "ağsaqqal"ın (ak sakallı bilge) konumuyla eşdeğer niteliktedir. Nene, soy içerisindeki ilişkilerin hem açık hem de örtük biçimlerde düzenlenmesinde; aile üyeleri arasında birliğin sürdürülmesinde; aile bütçesinin verimli kullanılmasında ve iffet, saygınlık gibi ahlaki değerlerin korunmasında etkin bir rol oynar.

Bazen öfkeli veya otoriter soy başkanının sert kararlarını ya da keskin emirlerini, "ağbirçek" nenenin yumuşak huylu ve sağduyulu yaklaşımıyla değiştirmek, hatta tamamen ortadan kaldırmak mümkün olur. Büyük siyasetçilerin çözemediği anlaşmazlıkları, bir "ağbirçek" nenenin bilgece tutumu ve uzlaştırıcı tavrı ortadan kaldırabilir. Bu durum, toplumda nenenin yalnızca aile içinde değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de uzlaştırıcı ve dengeleyici bir figür olarak konumlandığını göstermektedir.

Çocukların gözünde nene, son derece şefkatli, torunlarının her türlü isteğini karşılayan, onların nazını çeken bir figürdür. Nene, masallar anlatan, ninniler söyleyen, bilmeceler soran ve oyunlar oynayan bir karakter olarak çocukların hayal dünyasında özel bir yere sahiptir. Bu yönüyle neneler, halk kültürünün yaşayan temsilcileri; masal, ninni, atasözü ve diğer folklorik unsurların canlı taşıyıcılarıdır. Aynı zamanda halk terbiyesinin uygulayıcısı ve kültürel aktarımın pratik öğreticileridir. Bu özelliklerin yansıdığı neneyle ilgili saptanan Azerbaycan atasözleri şu şekildedir:

Lalın dilin nenesi (anası) bilər.

Qırağına bax bezini al, nənəsinə bax qızını al.

Nənə evin kötüyüdür.

Nine evin kütüğüdür.

Nənə yarım dənə ilə də keçinər.

3.2.3. Dayı (Dayı)

Annenin erkek kardeşi anlamına gelen dayının Türk toplumunda genellikle amca ile mukayese edildiğinde çoğu zaman daha fazla sevildiği görülmektedir. Bu bakımdan erkek evlat dayıya benzetilmektedir. "Dayı" ile ilgili atasözleri şöyle sıralanabilir:

Dayı ilə dağ dolan, əmi ilə bağ dolanma.

İgid oğul dayısına çəkər.

Dayısı olan dayısına inanar.

Vuran igid dayısına gəyəşməz.

Dayı tikən körpünü su aparmaz.

3.2.4. Xala (Teyze)

Azerbaycan Türkçesinde "xala", annenin kız kardeşini ifade eden bir akrabalık terimidir. Anne ile kız kardeşi arasındaki güçlü duygusal bağ, çocuklara da doğrudan yansımakta ve teyzenin aile içindeki

konumunu belirginleştirmektedir. Bu nedenle teyze, geleneksel kültürel algıda "anne yarısı" olarak kabul edilmekte; anneye en yakın, onun sevgi ve şefkatini tamamlayan bir figür olarak değerlendirilmektedir.Azerbaycan atasözlerine bu özellik şöyle yansımıştır:

Aləm aləm ilədir, keçəl qız xalam ilə.

Aləm aləm ilədir, kor qız xalam ilə.

Bacı oğlunu dayısı tanıdar, bacı qızını – xalası.

Oğlan dayıya çəkər – qız xalaya.

Oğlan dayıya çəkər – qız xalaya.

Xanım qız xalasına oxşar, yaxşı oğlan dayısına.

Anası qalıb xalası özünü yırtır.

Anası durub, xalasının ürəyi gedib.

Min xala toplansa, bir ananın yerini verməz.

Xala evinə dadanan, ər evində dayanmaz.

Xalamdan bir dilək dilərəm, versə də xalamdır, verməsə də.

Xalamın saqqalı olsaydı, mən ona dayı deyerdim.

Xalanın tozu tükənər, dəlinin sözü tükənməz.

Xanım qız xalasına oxşar, yaxşı oğlan dayısına.

3.3. Baba Tarafı Aile Büyükleri

3.3.1. Əmi (Amca)

Babanın büyük ya da küçük erkek kardeşini ifade eden ve Anadolu'nun birçok yöresinde "emmi" biçiminde kullanılan *amca* sözcüğü, Azerbaycan Türkçesinde "əmi" şeklinde geçmektedir. Türk kültüründe yaygın olarak bilinen "Amca baba yarısıdır." atasözünün aksine, Azerbaycan Türkçesinde amcanın dayıya kıyasla daha az sevildiği görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde aile içi otorite yapısıyla ilişkilendirilebilir.

Geleneksel Türk aile yapısında baba, evin disiplin ve otorite figürü olarak konumlandığından, çocuklar çoğu zaman baba tarafı akrabalarına mesafeli bir tutum sergiler. Buna karşılık anne ile çocuk arasındaki duygusal yakınlık, annenin akrabalarına yönelik daha sıcak ve güven temelli bir ilişki kurulmasına zemin hazırlar. Bu nedenle çocuk, içgüdüsel olarak anne tarafı akrabalarına—özellikle dayıya—daha yakın hissetmekte ve bu durum atasözlerine de yansımaktadır. Bu özellikleri barındıran atasözleri şöyle görülebilir:

Dayı ilə dağ dolan, əmi ilə bağ dolanma.
Darğa əmimdir daha nə gəmimdir?

3.3.2. Bibi (Hala)

Türk toplumunda teyze ile hala mukayese edildiğinde teyzenin haladan daha çok sevildiği görülmektedir. Çalışma kapsamında halayla ilgili bir adet Azerbaycan atasözüne rastlanmıştır:

Oğul dayıya, qız bibiye oxşayar.

3.4. Üçüncü Taraf Aile Büyükleri

3.4.1. Qaynata (Kaynata)

Kocaya ya da kadına göre eşin babası anlamına gelen "*kaynata"* terimi, Azerbaycan Türkçesinde k–g ses değişimine uğrayarak "qaynata" biçimini almıştır. Azerbaycan atasözleri incelendiğinde, kaynata

figürüne doğrudan atıfta bulunan herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır. Bu durum, kaynatanın kültürel söylem ve sözlü gelenek içerisinde diğer aile büyüklerine kıyasla daha sınırlı bir temsil alanına sahip olduğunu düşündürmektedir.

3.4.2. Qaynana (Kaynana)

Geline göre kocasının annesini, damada göre ise eşinin annesini ifade eden *kaynana* terimi, Azerbaycan Türkçesinde k–g ses değişimi sonucunda "qaynana" şeklini almıştır. Azerbaycan atasözleri incelendiğinde, gelin–kaynana ilişkisinin çoğunlukla sorunlar ve uyumsuzluklar üzerinden ele alındığı görülmektedir. Atasözlerinde kaynana ve gelin, genellikle bir arada yaşamanın getirdiği gerilimler nedeniyle sık sık çatışan iki karakter olarak betimlenir. Bu durum yalnızca gelin ile kaynana arasındaki ilişkilerde değil, aynı aileye gelin olarak giren kadınlar arasındaki rekabet ve gerginliklerde de kendini göstermektedir. Dolayısıyla atasözleri, geniş aile yapısının dinamikleri içerisinde kaynana–gelin ilişkilerinin kültürel bellekte sorunlu ve çatışmalı bir alan olarak kodlandığını ortaya koymaktadır.

Gəlin çiçək, her dediyi gerçək, qaynana ilan, her dediyi yalan.

Qayınana bir çiçək, hər sözü gerçək.

Ay qaynana, heç gəlin olmamısan?

Ata evində ögey ana, ər evində qayınana.

Qaynana ilə baldız bir doğublar.

Qazana duzu gəlin yox, qaynana tökər.

4. SONUÇ

Bu araştırma, Azerbaycan atasözlerinin aile büyüklerine ilişkin toplumsal algıları, değer yargılarını ve kültürel kodları yansıtan güçlü bir sözlü kültür mirası olduğunu ortaya koymuştur. Atasözleri, Azerbaycan Türk toplumunda aile kurumunun yalnızca biyolojik bağlardan ibaret olmadığını; aksine tarihsel, kültürel ve toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak işlediğini göstermektedir. Aile büyükleri, bu yapının hem koruyucuları hem de kültürel aktarıcıları konumundadır.

Elde edilen bulgular, Azerbaycan atasözlerinde aile büyüklerinin farklı rollerle temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Ata (baba) figürü çoğunlukla disiplin, otorite, düzen ve rehberlik ile özdeşleştirilirken; ana (anne) figürü şefkat, fedakârlık, sabır ve merhametin kaynağı olarak yüceltilmiştir. Bu iki temel figür, aile içi hiyerarşinin ve değer aktarımının merkezinde konumlanmakta; çocukların toplumsal hayata hazırlanmasında belirleyici birer model olarak sunulmaktadır.

Anne tarafından gelen akrabaların (dayı, teyze, dede, nene) atasözlerindeki temsili, sevgi, yakınlık ve duygusal destek üzerine kuruludur. Buna karşın baba tarafı akrabaları (amca, hala, büyükbaba ve büyükanne) daha çok soyun devamı, geleneksel otorite, saygınlık ve toplumsal düzenin korunmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu farklılık, Azerbaycan Türk kültüründe aile içi rollerin tarihsel olarak nasıl anlamlandırıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynana ve kaynata gibi evlilik yoluyla oluşan akrabalık figürlerinin atasözlerinde daha çok çatışma, uyum sorunları veya toplumsal beklentilerin bir yansıması olarak ele alınması ise, aile içi dinamiklerde güç ilişkilerinin ve kültürel normların belirleyici etkisine işaret etmektedir. Bu durum, aile kurumunun yalnızca içsel bir yapı olmadığını; aynı zamanda geniş aile ilişkileri açısından da çeşitli gerilim, beklenti ve rolleri içinde barındırdığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Azerbaycan atasözleri, aile büyüklerinin temsilini yalnızca birer birey olarak değil; soyun hafızası, kültürün taşıyıcıları ve geleneksel düzenin kurucu unsurları olarak ele almaktadır. Atasözleri aracılığıyla aktarılan bu temsil biçimleri hem Azerbaycan halkının değer dünyasını hem de toplumsal hiyerarşi ve aile içi ilişkilerin tarihsel temellerini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Dolayısıyla araştırma bulguları, atasözlerinin kültürel süreklilik sağlayan,

toplumsal normları pekiştiren ve kuşaklar arası değer aktarımını mümkün kılan önemli bir folklor unsuru olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I.,* İnkılâp.

Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme atasözleri ve eleştirmeli açıklamaları*. Akçağ.

Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. Kapı.

Atalar Sözü (2004). Bakü: Önder.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi.

Gulusoy, İ. (2024). Azerbaycan atasözlerinde aile ve toplumsal cinsiyet rolleri. *Folklor/Edebiyat,* 30(118), 487-508. https://doi.org/10.22559/folklor.2638

Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü,* Akçağ.

Türkçe sözlük. (2005). TDK Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin.

LOUISA MEY ALKOTT'UN ÇOCUK EDEBİYATININ OLUŞUMUNDA ROLÜ

Doç. Dr. Şükufe VALİYEVA*

Özet

Bu makalenin konusu, 19. yüzyıl Amerikalı yazar Louisa Mey Alkott'un (Louisa May Alcott) çocuk edebiyatının oluşumundaki rolüdür. Çalışmanın temel amacı, Alkott'un eserlerinin çocuk edebiyatında gerçekçilik, ahlaki ve eğitimsel değerler ile feminist fikirlerin gelişimi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu makalenin yazılmasının gerekliliği, çocuk edebiyatının yalnızca eğlence değil, aynı zamanda çocukların kişiliklerinin oluşumunda da önemli bir araç olması ve Louisa Mey Alkott'un eserlerinin bu süreçte özel bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın temel soruları şu şekilde tanımlanmıştır:

− Louisa Mey Alkott'un eserleri, 19. yüzyıl çocuk edebiyatının tür ve içerik özelliklerine hangi yenilikleri getirmiştir?

− Eserlerine yansıyan ahlaki ve toplumsal değerler, genç okuyucuların oluşumunda nasıl bir rol oynamıştır?

− Louisa Mey Alkott'un kadınların eğitimi ve bağımsızlığı hakkındaki fikirleri çocuk edebiyatına ne gibi katkılarda bulunmuştur?

Çalışma, edebi ve kültürel çalışmalar bağlamında yürütülmüş ve metin analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Ana materyal olarak "Küçük Kadınlar" (1868), "Küçük Adamlar" (1871) ve "Jo'nun Çocukları" (1886) eserleri ele alınmıştır. Analiz sonucunda, Alkott'un eserlerinin çocuk edebiyatında klasik masal geleneğinden gerçekçiliğe geçiş sağladığı ve çocukların sosyo-ahlaki gelişimini merkeze aldığı görülmüştür. Aynı zamanda eserlerinde kadın eğitimi, çalışkanlık, aile değerleri ve sosyal sorumluluk gibi konular ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmanın sonuçları, Louisa May Alkott'un çocuk edebiyatının sadece bir eğlence aracı olmadığını, aynı zamanda eğitici, biçimlendirici ve sosyal mesaj taşıyan bir tür olduğunu kanıtladığını göstermektedir. Bu özellikler, onu 19. yüzyıl çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden biri yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Louisa Mey Alkott, çocuk edebiyatı, gerçekçilik, ahlaki değerler, 19. yüzyıl Amerikan edebiyatı.

LOUISA MAY ALCOTT'S ROLE IN THE FORMATION OF CHILDREN'S LITERATURE

Associate Professor Shukufa VALİYEVA**

Abstract

The subject of this article is the role of the 19th-century American writer Louisa May Alcott in the formation of children's literature. The main purpose of the study is to examine the influence of Alcott's works on the development of realism, moral-educational values, and feminist ideas in children's literature. The necessity of writing the article stems from the fact that children's literature is not only entertainment, but also an important means for the formation of children's personalities, and Alcott's work has a special place in this process.

The main questions of the study are defined as follows:

What innovations did Louisa May Alcott's works bring to the genre and content characteristics of 19th-century children's literature?

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü, Dünya Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Çalışmalar Bölümü, ORCID: 0009-0004-5425-5366, valiyevashukufa@gmail.com

** Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Department of World Literature and Comparative Sciences PhD, ORCID: 0009-0004-5425-5366, valiyevashukufa@gmail.com

How did the moral and social values reflected in her work play a role in the formation of young readers?

What contributions did Alcott's ideas about women's education and independence make to children's literature?

The study was conducted in the context of literary and cultural studies, and the methods of text analysis and comparative analysis were used. The works “Little Women” (1868), “Little Men” (1871) and “Jo’s Boys” (1886) were taken as the main material. As a result of the analysis, it was found that Alcott’s work provided a transition from the classical fairy tale tradition to realism in children’s literature and brought the socio-moral development of children to the center. At the same time, topics such as women’s education, hard work, family values and social responsibility were brought to the fore in her works.

The results of the study show that Louisa May Alcott proved that children’s literature is not just a means of entertainment, but also an educational, formative and socially message-bearing genre. These features made her one of the leading figures of 19th century children’s literature.

Keywords: Louisa May Alcott, children’s literature, realism, moral values, 19th century American literature.

19. Yüzyılda Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Louısa May Alcott'ın Rolü

19. Yüzyıl Çocuk Edebiyatının Bağlamı

19. yüzyıl, hem Avrupa'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk edebiyatının bağımsız bir alan olarak şekillendiği dönem olarak kabul edilir. Bu döneme kadar çocuklar için yazılan metinler çoğunlukla folklor, masal ve efsanelere dayanıyordu; ancak 19. yüzyılda yazarlar, çocukları yalnızca edilgen okuyucular olarak değil, aynı zamanda bireyler olarak da değerlendirerek, onların günlük yaşamlarını, toplumsal sorunlarını ve ahlaki eğitimlerini yansıtan eserler yaratmaya başladılar.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "yetişkinlik" (gençlik romanı) türü yaygınlaşmıştır. Bu eserlerde kahraman, çocukluktan gençliğe geçiş sürecini deneyimler, karşılaştığı zorluklardan sonuçlar çıkarır ve yetişkinliğe adım atar. Örneğin, Amerikan edebiyatında Mark Twain'in Tom Sawyer'ın Maceraları (1876) ve Huckleberry Finn'in Maceraları (1884) adlı eserleri, çocuk maceraları fonunda dostluk, özgürlük ve ahlak gibi değerleri vurgulamıştır (Adrienne Rivera, 2018).

Aynı zamanda, çocuk edebiyatında didaktik işlevin de güçlendiği görülmektedir. Eserlerde sıkı çalışma, özveri ve aile bağları gibi değerler teşvik edilmiştir. Bu, bir yandan çocukların eğitim yönelimi, diğer yandan da topluma hazırlanmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda Louisa May Alcott'un eseri, 19. yüzyıl çocuk edebiyatının en parlak örneklerinden biri olarak kabul edilir. Küçük Kadınlar (1868) adlı romanı, hem genç okuyuculara ahlaki değerler aşılayarak hem de gerçek hayattan olayları ve kadınların toplumsal konumunu çocuk edebiyatına taşıyarak türün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Louisa May Alcott (1832–1888), 19. yüzyıl Amerikan edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Romancı, kısa öykü yazarı ve şair olan Alcott, en çok Küçük Kadınlar (1868) adlı romanı ve devamı niteliğindeki İyi Eşler (1869), Küçük Adamlar (1871) ve Jo'nun Oğlanları (1886) ile tanınır.

Louisa May Alcott, New England'da transandantalist düşüncenin etkisi altında büyüdü. Ebeveynleri Abigail May ve Amos Bronson Alcott'tu. Ailesinin Emerson, Hawthorne ve Thoreau gibi dönemin önde gelen entelektüelleriyle yakın ilişkileri vardı. Böyle bir ortam, genç Louisa'nın yaratıcı ruhunun oluşumunda belirleyici bir rol oynadı.

Ailenin yaşadığı maddi zorluklar, yazarın hayatında önemli bir rol oynadı. Çocukluğundan itibaren ailesini geçindirmek için çeşitli işlerde çalışırken, aynı zamanda yazarak geçimini sağlamaya çalıştı. İlk başarılı eserlerinden biri, Amerikan İç Savaşı sırasında hastanelerdeki deneyimlerini temel alan "Hastane Taslakları"ydı. Yazarlık kariyerinin başlarında Louisa May Alcott, zaman-zaman "A.

M. Barnard" takma adıyla yetişkinler için sansasyonel öyküler ve eserler yazmıştır.

En ünlü eseri "Küçük Kadınlar", yazarın kişisel hayatından, üç kız kardeşiyle geçirdiği çocukluk döneminden esinlenmiştir. Bu eser, hem bir aile romanı hem de bir gençlik gelişimi öyküsü olarak dünya çocuk edebiyatında yeni bir dönem açmıştır. Roman birçok kez filme uyarlanmış ve günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Louisa May Alcott yalnızca bir yazar değil, aynı zamanda aktif bir kamu figürüydü. Kölelik karşıtı hareketin ve kadın hakları mücadelesinin destekçisiydi ve hiç evlenmedi. Kadınların eğitimini, bağımsızlığını ve oy hakkını savundu. Louisa May Alcott ayrıca kız kardeşinin ölümünden sonra kızının bakımını da üstlendi.

Yazarın hayatı 1888'de ani bir şekilde sona erdi. Babası Bronson Alcott'tan iki gün sonra vefat etti ve Massachusetts'teki Sleepy Hollow Mezarlığı'na gömüldü. Louisa May Alcott, sonraki nesiller üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Hayatı ve çalışmaları hakkında sayısız biyografi yazıldı ve belgeseller çekildi. Ursula K. Le Guin gibi yazarlar ve hatta eski ABD Başkanı Theodore Roosevelt gibi politikacılar, Louisa May Alcott'un eserlerinden ilham aldıklarını belirttiler.

Louisa May Alcott'un eserleri, hem gerçekçi tasvirleri hem de ahlaki ve eğitici değerlerin sunumu açısından çocuk edebiyatında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Önceki eserlerde çocuklar çoğunlukla idealize edilmiş karakterler olarak sunulurken, Louisa May Alcott'un karakterleri günlük yaşamda karşılaşılan gerçek hislere ve duygulara sahipti.

En ünlü eseri "Küçük Kadınlar" (1868), genç okuyucular için yazılmış bir "ergenlik" romanıydı. March kardeşlerin yaşamları aracılığıyla çocukların aile ilişkileri, toplumun kadınlara bakış açısı ve kişisel arzuları arasında seçim yapmak gibi sorunlarını anlatır. Bu, çocuk edebiyatına sadece masal ve maceraları değil, aynı zamanda psikolojik gerçekçiliği de kazandırdı (Encyclopaedia Britannica, 2025).

Louisa May Alcott'un diğer eserleri de çocuk edebiyatının oluşumunda önemli bir rol oynar. "Küçük Adamlar" (1871) ve "Jo'nun Çocukları" (1886) adlı eserlerinde yazar, yetiştirme, sıkı çalışma ve eğitim konularına odaklanır. Burada, çocukların büyüme süreci yalnızca kitap bilgisiyle değil, aynı zamanda günlük yaşam deneyimi, çalışma ve karşılıklı saygıyla da ilişkilendirilir.

Louisa May Alcott'un çalışmalarının temel noktalarından biri, kadın hakları ve eğitim konusundaki tutumudur. Eserlerinde kız çocuklarının eğitiminin, kendi ayakları üzerinde durmalarının ve kişisel hayallerine değer vermelerinin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, feminist fikirlerin çocuk edebiyatına taşınmasında da önemli bir figür olmuştur (Norwood A.R. 2017).

SONUÇ

Louisa May Alcott, 19. yüzyılın ikinci yarısında çocuk ve gençlik edebiyatına yeni bir soluk getiren bir yazar olarak özel bir öneme sahiptir. Eserleriyle çocuk edebiyatı, salt eğlence amaçlı metinlerden uzaklaşarak çocukların kişiliklerini şekillendiren bir alan haline gelmiştir. Louisa May Alcott'un kahramanları, özellikle "Küçük Kadınlar" romanındaki March kardeşler, gerçek hayattan alınmış karakterlerdi ve hem psikolojik hem de ahlaki açıdan genç okuyuculara yakındılar. Bu, çocuk edebiyatında gerçekçilik geleneğinin güçlenmesine yol açmıştır.

Öte yandan, eserlerinde kadınların eğitimi, bağımsızlığı ve toplumdaki rolleri gibi konuları vurgulayarak, Louisa May Alcott çocuk ve gençlik edebiyatına eğitici ve feminist fikirler de getirmiştir. Böylece, çocuklar için yazılmış eserleri hem estetik hem de toplumsal değeri olan bir tür seviyesine taşımayı başarmıştır. Louisa May Alcott'un eserleri genel olarak çocuk edebiyatının gelişiminde geçiş dönemi rolü oynamıştır: klasik masal geleneğinden gerçekçiliğe, eğitici metinlerden bağımsız düşünmeyi hedefleyen eserlere geçişi sağlamıştır. Etkisi 19. yüzyılla sınırlı kalmamış, bugün de hem Amerikan hem de dünya çocuk edebiyatında hissedilmektedir.

EDEBİYAT

1. Adrienne Rivera. (2018) Çocuk Edebiyatının Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze blogis librorum. Kitaplar hakkında bir blog. Nadir kitaplar. 20 Mart, https://blog.bookstelyouwhy.com/the-history-of-childrens-literature-part-2?.

2. Norwood A.R.. (2017) Louisa May Alcott. NWHM Üyesi, https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/louisa-may-alcott

3. Encyclopaedia Britannica. (2025) Louisa May Alcott. https://www.britannica.com/biography/Louisa-May-Alcott

4. Louisa May Alcott (1868) "Küçük Kadınlar" Amerika Birleşik Devletleri, Roberts Brothers, 759 sayfa.

OSMANLI SON DÖNEMİNDE ÇOCUK TERBİYESİ ANLAYIŞINI YANSITAN BİR ESER: *ME'DEBETÜ'L-HİTÂN*'IN MUHTEVA DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Muhammed Alparslan KARTAL[*]

Özet

Osmanlı düşünce dünyasında çocuk terbiyesi, yalnızca dinî bir görev değil, aynı zamanda ahlâkî ve kültürel bir vazife olarak görülmüştür. Bu bağlamda Karslı CemalzâdeMehmed Efendi'nin (ö. 1261/1845) kaleme aldığı *Me'debetü'l-Hitân* (Sünnet Sofrası), çocukların terbiyesi, aile içi ilişkiler ve sünnet geleneği etrafında şekillenen ilk müstakil eserlerden biri olarak dikkat çeker. 1836'da II. Mahmud döneminde yazılan bu eser, hem edebî bir dilin inceliklerini hem de Osmanlı toplumunun çocuk merkezli değer dünyasını yansıtır.

Eserde, erkek çocukların sünnet edilme adabına dair fıkhî ve tıbbî bilgiler aktarılırken, aynı zamanda ebeveynin çocuk üzerindeki sorumlulukları; güzel isim koymak, sevgiyle büyütmek, eğitmek ve iyi bir ahlâkla donatmak gibi temalar işlenmiştir. Bu yönüyle eser, yalnızca bir dinî rehber değil, çocuk eğitiminin estetik ve duygusal boyutlarını da içeren erken bir çocuk edebiyatı örneğidir. Müellifin sade, öğretici ve yer yer anlatı unsurları taşıyan üslubu, dönemin pedagojik anlayışını edebî bir biçimle harmanlar.

Me'debetü'l-Hitân, Osmanlı'da çocuğa dair kaleme alınmış en eski sistematik metinlerden biri olması bakımından, hem Türk çocuk edebiyatının öncüllerinden hem de pedagojik literatürün nadide örneklerinden biridir. Çocuğun kimliğini şekillendiren dinî, ahlâkî ve sembolik öğeleri bir arada ele alması, eseri klasik didaktik metinlerden ayırır. Günümüz çocuk edebiyatı araştırmaları açısından *Me'debetü'l-Hitân*, tarihsel bir metinden öte, Osmanlı'da çocuğun "anlatılan bir değer" olarak görülmesinin erken bir örneği olarak önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, çocuk eğitimi, çocuk edebiyatı, Me'debetü'l-Hitân, Cemalzâde Mehmed Efendi.

AN EXAMINATION OF THE CONTENT OF ME'DEBETÜ'L-HITÂN: A WORK REFLECTING THE UNDERSTANDING OF CHILD REARING IN THE LATE OTTOMAN PERIOD

Abstract

In the Ottoman intellectual world, the education and upbringing of children *(terbiye-i evlâd)* wasregarded not merely as a religious duty but also as a moral and cultural responsibility. Within this context, *Me'debetü'l-Hitân,* authored by Cemalzâde Mehmed Efendi of Kars, stands out as one of the earliest independentworks devoted to the moral instruction of children, family relations, and the circumcision tradition. Written in1836 during the reign of Sultan Mahmud II, the work reflects both the refined literary sensibility and the child-centered value system of Ottoman society.

The treatise offers legal (*fiqh*) and medical insights on the etiquette of circumcision ceremonies for boys,while also addressing the responsibilities of parents toward their children—such as giving them virtuous names,raising them with affection, educating them properly, and nurturing good character. In this respect, *Me'debetü'l-Hitân* is not merely a religious guide but also an early example of children's literature that encompasses theaesthetic and emotional dimensions of moral education. The author's simple yet didactic style, occasionallyimbued with narrative elements, harmonizes the pedagogical understanding of the period with a literary elegance.

[*] Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kartalalparslan@hotmail.com

As one of the earliest systematic Ottoman texts centered on childhood, *Me'debetü'l-Hitân* may beregarded both as a precursor to Turkish children's literature and as a rare specimen within the pedagogical corpus.By addressing the religious, moral, and symbolic elements that shape the child's identity, the work distinguishesitself from conventional didactic texts. For contemporary scholarship on children's literature, *Me'debetü'l-Hitân* remains significant not merely as a historical document but as an early testimony to the Ottoman perception of thechild as a "narrated value" within cultural discourse.

Keywords: Ottoman Empire, child education, children's literature, Me'debetü'l-Hitân, Cemalzâde Mehmed Efendi.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda batılı tarzda çocuk edebiyatı eserlerinin telifinin Tanzimat dönemine denk geldiği genel bir kabuldür. Ancak bu görüş, derinlemesine bir inceleme yapıldığında çok da isabetli gözükmemektedir. Çocuklara yönelik edebi eserlerin yazılması geleneği Türk ve İslam kültüründe vardır. Dede Korkut Hikâyeleri, Kutadgu Bilig, Kabusname, Eyyühe'l-Veled Osmanlı öncesi bu alanda yazılan bazı eserlerdir. Osmanlılar döneminde Tanzimat öncesinde çocuk edebiyatı alanında yazılan iki eser dikkat çekmektedir: Nâbî'nin*Hayriyye*'si ve SünbülzâdeVehbî'nin*Lutfiyye*'si.[1] (Karagöz, s. 849-850) Tanzimat öncesi dönemde yazılan eserlerde genel hakim hava, ebeveynin çocuklarını terbiye ile yükümlü olmasıdır. Yazılan eserler de çoğunlukla bu terbiyenin keyfiyetini, usulünü, örfî ve dinî referanslarını göstermeyi hedeflemiştir.

Tanzimat döneminde ise edebiyatın her alanında Batı'nın tesiri müşahede edildiği gibi çocuk edebiyatında da aynı etki kendini göstermiştir. Kayserili Dr. Rüştü'nün 1858 tarihli Nuhbetü'l-Etfâl'ı dönemin ilk eseri olarak temayüz ederken çocuk edebiyatı alanında yapılan tercümeler de dikkat çekmiştir. Şinasi, *Tercüme-i Manzume* (1859) ve *Müntehabât-ı Eş'ar* (1862) eserlerinde La Fontaine'den fablları tercüme etmiştir.İbrahim ÂlâeddinGövsa'nın*Çocuklara Şiirler'i* (1911), Ali Ulvî'nin*Çocuklarımıza Neşîdeler'i* (1912) ve Tevfik Fikret'in *Şermin'i* (1914) çocuklara yönelik yazılan ilk şiir kitaplarıdır. Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çocuk edebiyatına katkıda bulunan edebiyatçılardandır. Çocuklara yönelik süreli yayınlar da, çocuk edebiyatına katkı sağlamıştır. [2]

Osmanlı'da çocuk ve çocuk edebiyatı hususunda günümüzde yapılan birçok akademik çalışma mevcuttur. Özellikle çocukların eğitimi ile ilgili şu çalışmalar dikkat çekmektedir:*Okay (2002)'ın yazdığı Son Dönem Osmanlı Toplumunda Çocuk (1850-1900) ve AhioğluLindberg (2012)'in yazdığı Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiye'de Çocukluğun Tarihi başlıklı makale o dönemdeki çocuk olgusunu inceleyen çalışmalardır. Karagöz & Duman (2014)'a ait 1908-1928 Yılları Arası Süreli Yayınlarda Yer Alan Eğitim Görüşleri ve Öneriler ve Deniz (2010)'in yazdığı İkinci Meşrutiyet Dönemi Süreli Çocuk Yayınlarında Dinî Motifler başlıklı çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında Şimşek (2013a, 2013b)'in Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları ile Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler.*[3]

Çıkla'nın "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler"adlı çalışması, Tanzimat döneminden günümüze çocuk edebiyatı alanında telif edilen eserleri zikretmesi yönüyle önemli olduğu gibi, günümüzde bu alanda yapılması gerekenlere dair önerileri ile de dikkat çekmektedir.[4]Güdek'in "Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü" başlıklı

[1]Beytullah, Karagöz. (2018). "The Historical Development of Children's Literature in Turkey". *Universal Journal of Educational Research 6(5)* 848-856.

[2] Nihat, Bayat, BegümhanYüksel, ve Yasin Özkara. (2025). "Osmanlı Dönemi Çocuk Dergilerinde Kültürleme: Çocuk Bahçesi ve Çocuk Dünyası Örneği". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 26*, 1-25.

[3] İshak, Tekin. (2017). "1876-1923 Yılları Arasında Çocuk Eğitimi Konusunda Yazılmış Kitapların İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6*/3, s. 1591.

[4] Selçuk, Çıkla. (2017). "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler", *Hece 9/104-105,* 89-107.

yayımlanmamış yüksek lisans tezi de benzer konuları ihtiva etmektedir.[1] Sınar da modern anlamda çocuk edebiyatının başlangıcını Tanzimat dönemi olarak görmekte ve Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar yapılan çalışmaları kısaca değerlendirmektedir.[2]

Osmanlı klasik döneminde telif edilen eserlerden birisi de Karslı CemalzâdeMehmed Efendi'nin (ö. 1261/1845) *Me'debetu'l-Hitân*'ıdır. Eser isminden de anlaşılacağı üzere çocukların sünnet edilmesindeki adabı ortaya koymayı amaçlasa da muhteviyatında çocuk eğitimi ve çocukların ebeveynleri üzerindeki hakları gibi konuları da ihtiva etmesi yönüyle dikkat çekmektedir. Eser hakkında yakın zamana kadar akademik bir çalışma bulunmuyordu. Kafkas Üniversitesi tarafından Kars'ta düzenlenen ve tarafımızca organize edilen Uluslararası Kars Âlimleri Sempozyumu'nda (20-21 Ekim 2018) Adem Dölek tarafından sunulan "Karslı Âlimlerden CemalzâdeMehmed Efendi ve *Me'debetu'l-Hıtân* İsimli Eserinin Tahlili"[3] isimli bildiri ile ilk defa eser, bir akademik çalışmaya konu olmuştur. Daha sonra bildiri sahibi, çalışmasını genişletmiş, eseri tercüme edip tahlil etmiştir. Çalışma editörlüğümüzde 2022 yılında "Karslı Âlimlerden CemalzâdeMehmed Efendi'nin Me'debetu'l-Hitân (Çocukları Sünnet Etme Edebi) İsimli Eseri ve Tahlili" adıyla basılmıştır.[4]Tanzimatın ilanından 3 sene önce 1836'da telif edilen eserin muhteviyatı ve çocuk terbiyesi ile ilgili bölümleri çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Karslı Cemâlzâde Mehmed Efendi ve *Me'debetu'l-Hitân* Adlı Eseri

Karslı Muhammed EfendizâdeMehmed (Muhammed) Cemâleddîn Efendi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış, saraya yakın çevrelerde çeşitli ilmî görevler üstlenmiş bir âlimdir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 18. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiği tahmin edilir. Medrese kökenli bir âlim olan Cemâleddîn Efendi, 1832'den 1837'ye kadar Süleymâniye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.[5]

1253 (1837–38) yılında Selânik Mollalığı'na, 1255 (1839) senesinde *Takvîm-i Vekāyi* musahhihliğine, 1261 (1845) yılında ise Bursa Mollalığı'na atanmıştır. Ancak bu son vazifesine fiilen başlayamadan, aynı yılın Cemâziyelâhir ayında (Haziran 1845) vefat etmiştir. Dönem kaynaklarında "Karsîzâde" veya "Karslı-zâde" lakaplarıyla da anıldığı görülmektedir. Babası, müderrislik görevinde bulunmuş olan Karslı Mehmed Efendi'dir.[6]Ailesinin kökeninin Kars'a dayandığı nisbesinden açıkça anlaşılır; ancak doğum yeri ve çocukluk yıllarına dair bilgi mevcut değildir. Bu sebeple, kendisinin Kars'ta yaşayıp yaşamadığı hususu kesinlik kazanmamıştır.

Sultan Abdülmecid devrinde *Takvîm-i Vekāyi*'de musahhih[7]olarak görev yapan Cemâleddîn Efendi, aynı zamanda güçlü bir edebî yönüyle tanınır. Şiirlerinde "Cemâl" mahlasını kullanmıştır. İncelemeye konu olan *Me'debetü'l-Hitân* adlı eserinin yanı sıra, Osmanlı tarihçileri ve tarih yazımı hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eden *Âyine-i Zürefâ* isimli bir eseri daha bulunmaktadır. 1261–1262 (1845) yıllarında İstanbul'da vefat etmiş; naâşı Eyüp Bahariye Kabristanı'na defnedilmiştir.[8]

Me'debetu'l-Hitân'da Çocuk Terbiyesi ile İlgili Mevzular

11 Mayıs 1836 tarihinde tertip olunan Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz'in hitân merasimi

[1] Güdek, M. (2012). "Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[2] Alev, Sınar. (2006). "Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 4/7,* 175-225.

[3]Adem, Dölek. (2018). "Karslı Âlimlerden MehmedCemâleddin Efendi ve Me'debetu'l-Hıtân İsimli Eserinin Tahlili", Uluslararası Kars Alimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Alparslan Kartal-Ahmet Ekinci, Ankara: Sonçağ Yayınları, 421-452.

[4]Dölek. (2022). *Karslı Âlimlerden CemalzâdeMehmed Efendi'nin Me'debetu'l-Hitân (Çocukları Sünnet Etme Edebi) İsimli Eseri ve Tahlili,* ed. Alparslan Kartal, Ankara: Sonçağ Yayınları.

[5] Mehmet Arslan. (2014). "CEMÂL/CEMÂLÎ MehmedCemâleddîn, Karslı-zâde". *Türk Edebiyatı Sözlüğü,* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cemal-mehmed-cemaleddin-karslizade

[6]Dölek. (2022). *Karslı Âlimlerden CemalzâdeMehmed Efendi'nin Me'debetu'l-Hıtân (Çocukları Sünnet Etme Edebi) İsimli Eseri ve Tahlili,* ed. Alparslan Kartal, Ankara: Sonçağ Yayınları, 76.

[7]Mehmed, Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*, hz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, II/391.

[8] Bursalı Mehmed Tahir. (2016). *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: TÜBA, III/977-978

vesilesiyle telif edilmiş olan Me'debetü'l-Hitân, sünnet mevzuunu hem dinî hem de tıbbî cihetleriyle ele alan Türkçe bir eserdir. Söz konusu eser, Sultan II. Mahmud'un yüksek huzuruna takdim olunmuş, hicrî 1252 senesinde Takvîm-i Vekāyi''de tab' edilmiştir.[1] Bu keyfiyet, müellifin saray-ı hümâyûn ile yakın bir münasebet içinde bulunduğuna delâlet etmektedir. Me'debetü'l-Hitân, sahasında telif edilen ilk müstakil eserlerden biri olarak dikkate şâyandır. Eserin bir nüshası bugün Edirne Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 6237 numara ile mukayyed bulunmaktadır.

Her insanın çocukluktan, gençlikten, olgunluk dönemi ve ihtiyarlıktan geçerek ölümle neticelenen ve ebedi hayatla devam eden bir hayat serencâmı vardır. İnsanlığın babası olan Hz. Âdem'den itibaren, çocuklar her zaman değerli olmuştur. Onların yetiştirilmesi görevi de evvela ailenin sorumluluğuna bırakılmıştır. Hak dinler çocuk terbiyesi hususunda daima bazı esaslara işaret etmiş, belli dönemlerde uygulanması tavsiye veya emredilen kaideler vaz' edilmiştir. Bilhassa erkek evlâdın sünnet edilmesi mânâsına gelen *hitân*, Hz. İbrâhîm ile oğulları Hz. İshâk ve Hz. İsmâil tarafından başlatılmış, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından da tasvip edilerek kuvvetli bir sünnet mertebesine yükseltilmiştir. Rivayetlerde Hz. İbrâhîm'in insanlık tarihinde ilk defa seksen yaşında iken hitân olduğu nakledilmektedir. [2] Sünnet konusu, diğer semavî dinlerde de söz konusudur. Mesela Tevrat'a göre Allah ile Hz. İbrahim arasındaki ahdin en önemli sembollerinden biri sünnet olmaktır.[3]

Sünnet konusu daha çok temizlik ve sıhhat açısından ele alına gelmiştir.İslâm dini ise, hitân meselesine yalnızca bir temizlik ameliyesi olarak değil, aynı zamanda dinî kimliğin teşekkülünde mühim bir unsur olarak yaklaşmıştır. Bu sebeple, hitân hem bedensel nezâfet hem de ümmet bilincinin teşekkülünde temel bir alâmet olarak telakki edilmiştir. Elbette ki çocuğun şahsiyetini şekillendiren unsurlar yalnız bundan ibaret değildir; lâkin hitânın sembolik mânâsı fevkalâde ehemmiyet arz eder. Dinî sembol olarak hitân, kişinin belli değerler silsilesine yakın olmasını temin eder.[4]

II. Mahmud döneminin Osmanlı ulemâsından Karslı Cemalzâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı *Me'debetü'l-Hitân* isimli eser, meselenin fıkhî hükümleri, şartları ve âdâbı üzerinde tafsilatla durmakta; ayrıca zaman zaman İslâm'da çocuğun haklarına, ebeveynin terbiyede riayet etmesi icap eden hususlara temas etmektedir. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olan bu eser, esas itibarıyla hitânın –yani sünnet olma ameliyesinin– mâhiyetini, keyfiyetini ve buna dair ahkâmı tafsilatlı bir surette ele almaktadır.[5] Bununla beraber, müellifin zaman zaman aileyi teşkil eden ebeveyn ile evlâd arasındaki hukukî münasebetlere dair bazı mülâhazalara ve tahlillere de yer verdiği görülmektedir. Âyet ve hadîslerden iktibaslarda bulunan müellif, yer yer ulemânın mütalaalarına da atıfta bulunarak metni ilmî bir zemin üzerinde temellendirmiştir.

Otuz iki sahifelik küçük bir risâle mahiyetinde olan eser, her sahifesinde takriben yirmi üç satır ihtiva etmektedir. Eserin mukaddimesinde, Rumeli Askerî Kadısı Arabzâde Hacı Muhammed Hamîdullah, Seyyid Ahmed Nazîf, Keçecizâde Ali Reşâd ve Hacı Abdüssettâr Hâlis el-Buhârî gibi devrinin tanınmış simaları tarafından kaleme alınmış takrizler yer almaktadır.[6]

Tertip itibarıyla eser, bir mukaddime ve iki bâb üzerine inşa edilmiştir. Mukaddimede, sünnetin mâhiyetine, keyfiyetine ve hükmüne ihtisâren temas edilmiştir. Birinci Bâb'da, sünnetin vaktine dair farklı görüşler ve bu hususta ileri sürülen deliller ele alınmış; İkinci Bâb'da ise çocuğun ebeveyni yahut vâsîsi üzerindeki hakları bahis mevzu edilmiştir.

Eserin muhtevasında, sünnetin vakti, ehemmiyeti, hükmü; kadınların ve hünsanın sünneti, sünnetli doğan enbiyâ, Hz. İbrahim'den tevarüs eden sünnetler, el ve ayak tırnaklarının kesilmesi gibi konuların işlenmiş olması tabiîdir.[7] Ancak çocukların ebeveynleri üzerindeki hakları ve anne-babanın evlâda karşı takınması gereken edep ve tavra dair beyanlar, esere nev'i şahsına münhasır bir vasıf kazandırmıştır.

---

[1] Dölek, *Medebet'ul-Hitân*, 76.

[2]İbnAsâkir, Ebu'lKâsımAlî b. el-Hasen. (1419/1998). *Târîhu (Medîneti) Dımaşk ve zikrufadlihâ ve tesmiyetü men hallehâmine'l-emâsil ev ictâzebinevâhîhâminvâridîhâ ve ehlihâ*, nşr. AlîŞîrî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, VI, 201.

[3] Tevrat, Tekvin, 17/9-14.

[4] Hakan Hadi Kadıoğlu, İbrahim Hakkı Aydın, Eyüp Bekiryazıcı, "Dinî ve Tıbbî Açıdan Sünnet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25*, s. 14.

[5]CemalzadeMehmed, *Me'debetu'l-Hitân*, 4.

[6]CemalzadeMehmed, *Me'debe*, takriz.

[7]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 8-18.

İslâm dini, ebeveynin evlât üzerindeki haklarını sıkça vurgulamakla birlikte, evlâdın da ebeveyni üzerinde birtakım haklarının bulunduğu gerçeğine dikkat çekmiştir. Nitekim Fahr-i Kâinat Efendimiz (s.a.v.), bir hadis-i şeriflerinde: *"Evladının da senin üzerinde hakkı vardır."*[1]buyurmuşlardır.

CemâlzâdeMehmed Efendi, eserinin ikinci bâbında bu hakları alt başlıklar hâlinde sıralamış ve her birini veciz bir surette açıklamıştır. Müellife göre, evlâdın ebeveyni üzerinde on iki mendûb hakkı bulunmaktadır. Bunlar, müellif tarafından tertipli bir biçimde beyan edilmiştir:

1. *Çocuk doğduğunda sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okumak*
2. Çocuk doğduğunda çocuğun ağzını hurma, yoksa tatlı bir şeyle *açmak (tahnik)*
3. *Güzel isim koymak*
4. *Çocuğun doğumun yedinci günü başını tıraş edip saçın ağırlığı kadar altın ya da gümüş tasadduk etmek*
5. *Çocuğun doğumunun yedinci günü akîka kurbanı kesmek.*
6. *Annesinin Emzirmesi*
7. *Çocuğun doğumu vaktinde sürûr izhar etmek*
8. *Süt emme zamanında çocuğun ağlamsından öfkelenmemek*
9. *Sünnet ettirip yarası iyileşinceye kadar tedavi ettirmek*
10. *Güzel terbiye*
11. *Güzel İsim Koymak*
12. *Evlendirmek*[2]

Müellif, evlâd dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kâmet okunmasının sünnet olduğunu beyan eder. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torunları olan Hasan ve Hüseyin'in kulağına da bizzat ezan ve kâmet okuduğu rivayet edilmiştir. Müellif bu uygulamanın yalnızca dinî bir sünnet olmayıp, aynı zamanda çocuğun sıhhati bakımından da mühim bir tedbir olduğunu ifade eder.Onun beyanına göre, her doğan çocuğa musallat olan, halk arasında Ümmü's-Sıbyân adıyla meşhur bir rîh (rüzgâr) vardır. İşte ezan ve kâmet okuma sünneti, bu mânevî zararın ve musibetin defi için bir vesîledir. Bu hususta, "Doğan her çocuğa Ümmü's-Sıbyân rüzgârı musallat olur; ezan ve kâmet ile bu musibet giderilir." meâlinde bir rivayet dahi zikredilmiştir.[3]

Dölek, muhtemelen müellifin bahsettiği şeyin havale olduğunu belirtmiştir.[4] Ancak ümmü's-sıbyân hem dini kaynaklarda hem de kültürel kaynaklarda zikrolunan bir mevzudur. Celâleddîn Süyûtî (ö. 911/1505) *Rahmetüfi't-Tıbb ve'l-Hikme* adlı eserinde Ümmü Sıbyan'ın bir cin/şeytan olduğunu ve Hz. Süleyman'ın onunla karşılaştığını söylemiştir. [5]İbn Sîna da ondan bahsetmiştir. [6]İbnu'l-Cevzî, ilgili rivayeti de belirterek ümmü's-sıbyânın, çocuklara zarar veren ve onları bayıltan bir varlık olduğunu savunmuştur.[7] Zamanla bu varlığın çocukları bayıltması şeklindeki zararı, havale hastalığının ismi haline de gelmiş olabilir. İslam toplumlarında ÜmmüSıbyan olarak bilinen bu varlık, Türk kültüründe alkarısı, Yunan mitolojisinde lamia, Yahudi mitolojisinde lilith, Mezopotamya mitolojisinde lamaştu olarak isimlendirilmiştir.[8]

Tahnik adı verilen uygulama, "ağızda yumuşatılmış hurmanın yahut bal gibi tatlı bir maddenin, henüz

[1] Müslim, Sıyâm, 183.
[2]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 19-31.
[3]EbûYâ'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsılî.(2013). *Müsned*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 9/173.
[4] Dölek, *Me'debe*, 92.
[5]Suyûtî, *Rahmetüfi't-Tıbbve'l-Hikme*. The Libraries Columbia University, dijital arşiv
[6]İbn Sina, Hüseyin b. Abdillah. *El-Kânûnfi't-Tıbb*. II/120.
[7]İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali el-Bağdadî.. (1985). *Garîbu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I/42.
[8] Mehdi Rezaei. (2021). "Oğuz Türkçesiyle Yazılmış Bir El Yazmasında ÜmmüSıbyan'ın Tasviri". *Millî Folklor*, 33, 17/132, 121.

süt emmeye başlamamış yeni doğan bir çocuğun damağına sürülmesi" şeklinde tarif olunmuş olup, sünnet-i seniyyeden addedilmektedir. Yeni doğan evlâd için yerine getirilmesi mendup olan sünnetlerden biri olarak tahnik, müellif tarafından Me'debetü'l-Hitân'da çocuğun ebeveyni üzerindeki mendûb haklar arasında zikredilmiştir. CemâlzâdeMehmed Efendi, bu uygulamanın yalnızca bedene değil, rûha da bereket ve sağlık kazandıran bir sünnet olduğunu belirtir. Tahnik esnasında okunması müstehab olan dua da eserde şöyle nakledilmiştir:

"اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ بَرًّا وَانْبِتْهُ نَبَاتًا حَسَنًا"/ "Allah'ım! Allah'ım! Onu hayırlı ve iyilik sahibi kıl, güzel bir şekilde yetiştir (büyüt)." [1]

Çocuğa isim verilmesi meselesi de, sünnet-i seniyyede tafsilatlı biçimde ele alınmış mühim bir mevzudur. Müellif, Me'debetü'l-Hitân'da bu hususa da temas ederek, hadis-i şeriflerle istişhâdda bulunmuş; evlâda güzel, mânâsı temiz ve hayır ifade eden isimlerin verilmesinin lüzumunu izah etmiştir. Eserde dikkat çekici bir nükte olarak, özellikle "Muhammed" ismini taşıyan çocuklara hürmet edilmesi, onlara iyilikte bulunulması ve yüzlerine vurulmaması gerektiği zikredilmiştir. Müellif, bu hususta bir rivayeti de nakleder ki, rivayette şöyle buyrulmuştur: "Kim bir evlâdına Muhammed ismini verirse, onun yüzüne vurmasın, ona kötülük etmeyip daima iyilikle muamele eylesin."[2] Bu beyan, yalnızca isim koymanın bir temennî veya geleneğe bağlı tercih olmadığını, bilakis Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin bir nişânesi ve bu ismin taşıdığı manevî sorumluluğun da farkında olunması gerektiğini hatırlatan zarif bir uyarı mahiyetindedir. Müellif bu rivayeti şu şekilde yorumlamıştır: "Ey ümmet-i merhume, sizden biriniz evladı yahut evlâd-ı evlâdı veya akrabanızdan bir kimseye Muhammed ismiyle tesmiye ettiğinizde hududu şer'iyyeden biri iktizâ etmedikçe sakınıp yüzüne vurmayasınız ve iyilik ve ihsanınızdan da mahrum kılmayasınız, demektir."[3]Kitapta bir de "kesret-i esmâ, sahibinin izzet ve fehâmetine delâlet eder" ifadesiyle birden fazla isim koymanın kişinin izeet ve büyüklüğüne işaret edebileceği belirtilmiştir.[4]Netice olarak isimlerin, kişinin ahlakı, kişiliği ve hayatı üzerinde tesirleri vardır. Çocuk terbiyesinin bir yönü de onu güzel isimle tesmiye etmektir.

Anne sütünün emzirilmesi, çocuk terbiyesinin ve bedenî-rûhî gelişimin en esaslı unsurlarından biri olarak zikredilmiştir. Müellif, bu bahsi işlerken yalnızca gıdanın fizyolojik faydalarına değil, sütle birlikte huy ve ahlâkın da çocuğa sirayet edeceği fikrine dikkat çekmiştir.

Ona göre, süt, yalnız bedenin değil, ruhun da gıdasıdır; bu sebeple, çocuğu emzirecek kadının –ister anne olsun ister sütanne– iffet, dindarlık ve güzel huy sahibi kimselerden seçilmesi elzemdir. [5] Bu mevzudaki rivayetlerden birisi şu şekildedir: "Ahmak (akılsız) kadından sütanne tutulmasını yasakladı. Çünkü süt (çocuğa) sirayet eder (etki eder)."[6] Buradan şu neticeyi çıkarmak mümkündür: Bilhassa bebeklik devresinde çalışan ebeveynlerin çocuklarına baktıkları kimselerin ahlâkî hâl ve seciyeleri, çocuğun ruhî terbiyesi üzerinde müessir olabileceğinden büyük ehemmiyet arz eder. Bu bakımdan, ebeveynlerin bu hususta itinalı ve dikkatli davranmaları icap eder.

Çocuğun cinsiyetine göre ebeveynin sevinç yahut hüzün göstermesi, dinî ve ahlâkî bakımdan münasip görülmemiştir. Müellif, bu mevzuda birtakım rivayetler naklederek, kız evlâda sahip olmanın cahiliyye devrinde bir üzüntü sebebi olarak telakki edildiğini, hâlbuki böyle bir tavrın İslâmî anlayışla bağdaşmadığını ifade etmiştir. Ona göre, bu hâli günümüzde dahi sürdüren kimseler, cahiliyye âdetinin izinden gidenler hükmündedir.[7]Müellif, süt emme çağındaki bir çocuğun ağlamasından anne ve babanın rahatsızlık duymaması gerektiğini ifade eder. Zira bu ağlayış, zahirde bir sıkıntı gibi görünse de, hakikatte ebeveyn için tehlil, tevhid ve istiğfar mâhiyetindedir. Başka bir deyişle, bebeğin ağlaması, mânevî bir tesbih ve mağfiret vesilesi olarak görülmelidir.[8]

Eserde küçük yaşlarda çocuğa Kuran-ı Kerim'in düzgün bir şekilde okuması, yazı yazması ve okuması

[1]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 93.
[2]Taberânî, *el-Muʿcemü'l-Evsat*, h. no: 8997
[3]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 93.
[4]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 95.
[5]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 99.
[6]EbûDâvûd es-Sicistânî. (1408/1987). *el-Merâsîl*, tahkik: Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dârü'l-Arabiyyeli't-Tibâ'a, , s. 140, h. no: 85.
[7]CemalzadeMehmed, *Me'debe*, 101.
[8]Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 102.

ile diğer istifadeli ilimlerin öğretilmesi lüzumu vurgulanmaktadır.[1]Bu çocuğun ebeveyni üzerindeki mendup haklardandır. Ve nihayet, vakti geldiğinde ve imkânlar da elverişli bulunduğu takdirde, evlâdın izdivaç ettirilmesi, çocuğun babası üzerinde bulunan mendûb haklardan biri olarak zikredilmiştir.[2]

SONUÇ

Karslı CemâlzâdeMehmed Efendi'nin *Me'debetü'l-Hitân* adlı eseri, Osmanlı'nın son döneminde çocuk terbiyesine dair yazılmış en erken ve en özgün metinlerden biridir. Sünnet geleneği çerçevesinde kaleme alınmış görünse de eser, yalnızca tıbbî ve fıkhî bir rehber olmanın ötesine geçerek çocuğun doğumundan evliliğine kadar geçen süreci dinî, ahlâkî ve pedagojik bir bütünlük içinde ele almıştır. Müellifin üslubunda dikkat çeken en belirgin husus, nasihat ile anlatı arasında kurduğu denge ve dönemin ilmî dilini sade, öğretici bir tarzla birleştirmesidir.

Eserde, çocuğun doğumundan itibaren ebeveynin sorumlulukları, sünnetin dinî ve sembolik mahiyeti, tahnik, isim koyma, emzirme, eğitim ve nihayet evlendirme gibi konular, hadis ve âyet temelli bir yaklaşımla işlenmiştir. Bu yönüyle *Me'debetü'l-Hitân*, yalnızca bir dinî öğreti metni değil; aynı zamanda çocuğun bedensel, zihinsel ve ruhsal terbiyesini esas alan bir ahlâk kitabıdır. Müellifin çocuk terbiyesini anne-babanın dinî vazifesinin bir uzantısı olarak görmesi, Osmanlı toplumunda çocuğun "emanet" ve "mesuliyet" bilinciyle yetiştirilmesi gerektiği anlayışını yansıtır.

Eser, çocuk eğitimini yalnızca nasihat düzeyinde değil, uygulamalı bir ahlâk ve adab disiplini olarak da ele alır. Bu bakımdan, *Me'debetü'l-Hitân*, klasik İslâmî terbiyeyi Osmanlı kültürel iklimine adapte eden bir metin olarak değerlendirilebilir. Özellikle ebeveynin çocuk üzerindeki hak ve sorumluluklarının on iki mendup madde hâlinde sistematik biçimde sıralanması, eseri pedagojik açıdan da dikkat çekici kılar.

Çocukların terbiyesine dair bu derin bakış, eserin yalnızca bir "hitân risalesi" değil, erken dönem Osmanlı çocuk edebiyatının bir nüvesi olarak görülmesini sağlar. Zira metin, çocuğa ve çocukluk kavramına dair şefkat, merhamet ve ahlâkî olgunluk merkezli bir değer anlayışını dile getirir. CemâlzâdeMehmed Efendi'nin yaklaşımı, modern çocuk edebiyatında aranan pedagojik duyarlılığın tarihsel bir örneğini teşkil eder.

Sonuç olarak *Me'debetü'l-Hitân*, Osmanlı'da çocuk kavramının ilmî ve edebî metinlerde nasıl temellendirildiğini göstermesi bakımından hem tarihî hem de edebî bir vesika hüviyetindedir. Bu eser, Tanzimat öncesi Osmanlı toplumunda çocuğun yalnızca "korunması" değil, aynı zamanda sevgiyle eğitilmesi ve kişilik inşasının bir sanat olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Bu yönüyle *Me'debetü'l-Hitân*, Türk çocuk edebiyatı tarihinde Tanzimat öncesi dönemde yazılan eserler içerisinde zikredilmeyi hak etmektedir.

Kaynakça

Arslan, Mehmet. (2014). "CEMÂL/CEMÂLÎ MehmedCemâleddîn, Karslı-zâde". *Türk Edebiyatı Sözlüğü*, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cemal-mehmed-cemaleddin-karslizade

Bayat,Nihat, BegümhanYüksel, ve Yasin Özkara. (2025). "Osmanlı Dönemi Çocuk Dergilerinde Kültürleme: Çocuk Bahçesi ve Çocuk Dünyası Örneği". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 26*, 1-25.

Bursalı Mehmed Tahir. (2016). *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: TÜBA, III/977-978

Çıkla, Selçuk. (2017). "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler", *Hece 9/104-105*, 89-107.

Dölek, Adem. (2018). "Karslı Âlimlerden MehmedCemâleddin Efendi ve Me'debetu'l-Hıtân İsimli Eserinin Tahlili", Uluslararası Kars Alimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Alparslan Kartal-Ahmet Ekinci, Ankara: Sonçağ Yayınları, 421-452. (2022).

[1] Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 102.
[2] Cemalzade Mehmed, *Me'debe*, 102.

Karslı Âlimlerden Cemalzâde Mehmed Efendi'nin Me'debetu'l-Hitân (Çocukları Sünnet Etme Edebi) İsimli Eseri ve Tahlili, ed. Alparslan Kartal, Ankara: Sonçağ Yayınları.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî. (1408/1987). *el-Merâsîl*, tahkik: Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dârü'l-Arabiyyeli't-Tibâ'a.

Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsılî.(2013). *Müsned*, Kahire: Dâru'l-Hadîs.

Güdek, M. (2012). "Modernleşme Döneminde Osmanlı'da Çocuk Eğitimi ve Literatürü". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güler, Zekeriya. (2010). "Tahnik". *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, *39/416*

İbnAsâkir, Ebu'lKâsımAlî b. el-Hasen. (1419/1998). *Târîhu (Medîneti) Dımaşk ve zikrufadlihâ ve tesmiyetü men hallehâmine'l-emâsil ev ictâzebinevâhîhâminvâridîhâ ve ehlihâ*, nşr. AlîŞîrî, Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İbn Sina, Hüseyin b. Abdillah. *El-Kânûnfî't-Tıbb*

İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali el-Bağdadî.. (1985). *Garîbu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kadıoğlu, Hakan Hadi, İbrahim Hakkı Aydın, Eyüp Bekiryazıcı, "Dinî ve Tıbbî Açıdan Sünnet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25*, 1-16..

Karagöz, Beytullah. (2018). "TheHistorical Development of Children'sLiterature in Turkey". *Universal Journal of EducationalResearch 6(5)* 848-856.

Rezaei, Mehdi. (2021). "Oğuz Türkçesiyle Yazılmış Bir El Yazmasında Ümmü Sıbyan'ın Tasviri". *Millî Folklor*, 33, 17/132

Sınar,Alev. (2006). "Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 4/7,* 175-225.

Suyûtî,Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Rahmetüfi't-Tıbb ve'l-Hikme*. The Libraries Columbia University, dijital arşiv.

Süreyya,Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmanî*, hz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekin, İshak. (2017). "1876-1923 Yılları Arasında Çocuk Eğitimi Konusunda Yazılmış Kitapların İncelenmesi",

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/3, 1589-1623.

MUSTAFA ORAKÇI'NIN LEVENT İSİMLİ KİTAPLARININ İÇERDİĞİ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Rabia GÜZEL[*]

Doç. Dr. Bilal YORULMAZ[**]

Özet

Bu araştırma, Mustafa Orakçı'nın yazdığı Levent kitap serisinin çocukların değer algısı, duygusal gelişimi ve sosyal becerileri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kitaplarda yer alan değerlerin neler olduğu, bu değerlerin ne sıklıkla işlendiği ve çocukların bu değerlere ilişkin algı ve tepkileri değerlendirilmiştir.Durum çalışması desenine dayanan çalışmada, öğrenci görüşleri yarı yapılandırılmış formlar aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, çocukların kitaplarda genellikle mutluluk, eğlence ve heyecan gibi olumlu duyguların yanı sıra korku ve üzüntü gibi olumsuz duyguları da deneyimlediklerini; bu duygularla baş etme yolları geliştirdiklerini göstermektedir. Levent karakterinin mizahi yönü ve problem çözme becerileri, Mete karakterinin ise duygusal ve sıcak yapısı çocukların ilgisini çeken başlıca unsurlar olmuştur.Araştırma, Levent serisinin yalnızca eğlenceli bir okuma materyali olmakla kalmayıp aynı zamanda aile bütünlüğü, yardımseverlik, sorumluluk, merhamet ve saygı gibi temel değerlerin çocuklara aktarımında etkili bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan analizler sonucunda, seride en sık karşılaşılan değerin aile bütünlüğü (D2) olduğu tespit edilmiştir. Bu değer, özellikle aile üyeleri arasındaki dayanışma, sevgi, saygı ve birlikte zaman geçirme temaları üzerinden işlenmiştir. Özellikle "Levent Bayram Ziyaretinde", "Levent ve Sevimli Kuzu" ve "Levent ve Korkuluk" adlı kitaplarda aile içi ilişkilerin ön planda olduğu, karakterlerin aile bağlarını koruma ve güçlendirme yönündeki davranışlarının vurgulandığı görülmüştür. Sayfa bazlı analizlerde, bu değerlerin karakterlerin tutumları, diyalogları ve olay örgüsü içerisinde nasıl örüldüğü ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, çocuk edebiyatının değerler eğitimi süreçlerinde özellikle aile bütünlüğü temasının işlenişine dikkat edilerek hem içerik seçimi hem de sınıf içi uygulamalar açısından nasıl daha etkili kullanılabileceğine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değerler eğitimi, aile, Levent Serisi, Mustafa Orakçı.

AN ANALYSİS OF THE VALUES CONTAİNED İN MUSTAFA ORAKCİ'S LEVENT BOOKS

Abstract

This research aims to examine the effects of Mustafa Orakçı's *Levent* book series on children's perception of values, emotional development, and social skills. The study investigates what values are included in the books, how frequently these values are addressed, and how children perceive and respond to them.Based on a **qualitative case study design**, student opinions were collected through semi-structured forms and evaluated using content analysis. The findings show that children experience not only positive emotions such as happiness, fun, and excitement, but also negative emotions such as fear and sadness, and they develop coping strategies for these feelings. The humorous side and problem-solving skills of the character Levent, and the emotional and warm nature of the character Mete, were the main elements that attracted children's interest.The research revealed that the *Levent* series is not only an entertaining reading material but also an effective tool in transmitting fundamental values such as family unity, helpfulness, responsibility, compassion, and respect to children. As a result of document analysis, the most frequently encountered value in the series was identified as **family unity (D2)**. This value was especially addressed through themes of solidarity, love, respect, and spending time together among family members.In particular, the books *Levent Bayram Ziyaretinde* (Levent at the Holiday Visit),

[*]Kamer Koleji Sınıf Öğretmeni/IB Koordinatörü, rabiag.guzel@gmail.com

[**]Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, bilalyorulmaz@marmara.edu.tr

Levent ve Sevimli Kuzu (Levent and the Cute Lamb), and *Levent ve Korkuluk* (Levent and the Scarecrow) emphasize family relationships and highlight the characters' behaviors aimed at preserving and strengthening family bonds. Page-based analyses showed in detail how these values were woven into the characters' attitudes, dialogues, and the plot.In line with these findings, recommendations were developed on how children's literature, particularly through the theme of family unity, can be used more effectively in value education processes, both in terms of content selection and classroom practices.

Keywords: Values, values education, family, *Levent* Series, Mustafa Orakçı.

1. GİRİŞ

Değerler eğitimi, bireylerin toplumsal yaşamda sağlıklı bir biçimde yer alabilmeleri, ahlaki gelişimlerini sürdürebilmeleri ve doğru-yanlış ayrımını yapabilmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle erken çocukluk döneminde kazandırılan değerler, bireyin yaşam boyu sürdüreceği davranışsal ve düşünsel kalıpların temelini oluşturur. Bu nedenle çocuklara yönelik değerler eğitimi, sadece akademik içerikli derslerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda edebi, kültürel ve sosyal bağlamlar içinde ele alınmalıdır. Bu çerçevede çocuk edebiyatı, değerlerin kazandırılmasında hem örtük hem de doğrudan yollarla etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır (Gönen, 2012: 14).

Değerler eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük bir kısmının nitel araştırma yöntemi çerçevesinde gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, değer aktarımının doğrudan ölçümlenemeyen, kültürel ve bağlamsal bir olgu olmasıyla açıklanabilir. Özellikle çocuk edebiyatı metinleri üzerinden yürütülen çalışmalar, metin içi tematik çözümlemeler ve kök değer sınıflandırmaları üzerinden ilerlemektedir. Bu yöntem, değerlerin doğrudan sözel ifadeler, davranışlar ya da örtük mesajlarla nasıl yansıtıldığını ortaya koymak için kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır (Kaya, 2019: 46).

Değerler eğitiminin çocuk edebiyatı yoluyla kazandırılmasında, özellikle geleneksel ve anonim eserlerin oldukça etkili olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur. Bu tür eserler, sadece eğitici değil, aynı zamanda kültürel mirasın aktarımı açısından da önemlidir. Masallar, halk hikâyeleri, destanlar ve seyahatnameler gibi anonim eserlerde yer alan değerlerin, çocukların karakter gelişiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, araştırmalarda en sık ele alınan eser türlerinin başında geleneksel metinler gelmektedir.

Örneğin, "Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler" başlıklı araştırmada, hikâyelerin çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan değerler arasında aile birliğine önem verme, sevgi, dürüstlük, saygı, estetik duyarlılık, cesaret, onurlu olma, dayanışma, vatanseverlik, cömertlik ve merhamet gibi evrensel nitelikte değerlere yer verildiği belirlenmiştir (Deveci, Belet & Türe, 2013:316).

Ayrıca, Öztürk ve Alkan (2019) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Karacaoğlan ve Dadaloğlu gibi âşık edebiyatının önemli temsilcilerinin şiirlerinde işlenen değerler üzerine odaklanılmış, bu eserlerde özgürlük, sevgi, mertlik, doğa sevgisi ve bağlılık gibi değerlerin çocuklara aktarılabilir nitelikte olduğu belirlenmiştir. Bu tür eserlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki bir rehberlik sunduğu ifade edilmiştir (Öztürk & Alkan, 2019: 93).

Son olarak, "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı bir yüksek lisans çalışmasında Araştırmada tespit edilen değerler arasında bilimsellik, çalışkanlık ve bağımsızlık en yüksek orana sahip olup, sırasıyla %17.9, %10.6 ve %8.4 ile öne çıkmaktadır. Bu durum, Safahat'ın yalnızca milli ve ahlaki değerleri değil, aynı zamanda çağdaş ve evrensel değerleri de yansıttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, adil olma, aile birliğine önem verme, dayanışma, sevgi, saygı ve yardımseverlik gibi klasik toplumsal değerlerin de metinde önemli yer tuttuğu görülmektedir. Bu çeşitlilik, eserin hem bireysel erdemleri hem de toplumsal sorumlulukları içeren zengin bir değerler haritası sunduğunu göstermektedir. Çalışmada, değerlerin oranlarına göre eğitim programlarında özellikle bilimsellik, çalışkanlık ve bağımsızlık gibi alanlara vurgu yapılması gerektiği belirtilerek, Türkçe derslerinde değerler eğitiminin daha bilinçli ve sistematik işlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Safahat, değerler eğitimi materyali

olarak hem klasik hem modern eğitsel yaklaşımlara uyum sağlayabilecek nitelikte önemli bir kaynak olarak görülmektedir (Moğul, 2012:130).

Güncel ve Popüler Çocuk Kitaplarıyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Son yıllarda yapılan akademik çalışmalar, çocuklara yönelik yazılmış güncel ve popüler edebi metinlerin taşıdığı değerleri analiz etmekte, çocukların bu kitaplar aracılığıyla hangi değerlerle karşılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özellikle çok satan, ödül alan ya da eğitim programlarında önerilen kitaplar bu tür analizlerin merkezinde yer alır. Değerler eğitiminin edebiyat yoluyla kazandırılmasında, bu tür kitaplar işlevsel rol üstlenmektedir (Yalçın & Yıldız, 2021: 44).

Popüler kitaplara ilişkin yürütülen çalışmalarda metinlerde geçen kök değerlerin sıklıkla hangi bağlamda yer aldığı, ne tür karakterlerin bu değerleri temsil ettiği ve değer aktarımının örtük ya da açık biçimde mi gerçekleştiği gibi sorular araştırmaların temelini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda yapılan dikkat çekici çalışmalardan biri, "Ahmet Büke'nin "Zeyno Kitapları" Adlı Çocuk Öyküleri Serisi Üzerinde Değerler Eğitimi İncelemesi" adlıçocuk öyküleri serisi üzerine yapılan değerler eğitimi incelemesi, çocuk edebiyatında değerlerin nasıl ve hangi sıklıkla işlendiğine dair önemli veriler sunmaktadır. İki hikâyede toplam 144 farklı değer tespit edilmiş olup, bu değerlerin dağılımı çocuklara aktarılmak istenen öncelikli erdemler hakkında fikir vermektedir. Analiz sonuçları, çocuklara en çok sevgi değerinin vurgulandığını göstermektedir; bu durum, sevginin çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde temel bir unsur olarak görüldüğünü işaret eder. Ardından gelen sorumluluk, saygı, vatanseverlik, sabır ve öz denetim gibi değerler, çocukların hem bireysel olgunluk hem de toplumsal uyum açısından geliştirilmesi gereken önemli yönlerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, eserlerde adalet değerine hiç yer verilmemesi dikkat çekicidir. Adalet, toplum düzeninin ve bireyler arası ilişkilerin sağlıklı işlemesinde kritik bir role sahip olmasına karşın, bu çocuk öykülerinde ihmal edilmiş olabilir. Bu durum, çocuk edebiyatında bazı temel değerlerin yeterince ele alınmadığına işaret etmekte ve değerler eğitimi açısından içerik çeşitliliğinin artırılması gerektiğini göstermektedir. "Zeyno Kitapları" serisinde yer alan değerler, çocukların sevgi, sorumluluk ve saygı gibi temel erdemlerle donatılmasına odaklanmakla birlikte, adalet gibi diğer önemli değerlerin ihmal edilmesi, çocuk edebiyatının içerik yapısının geliştirilmesi için bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, çocuklara dengeli ve kapsamlı bir değerler eğitimi sunabilmek adına yazarlar ve eğitimciler için önemli bir rehber niteliği taşımaktadır (Türk,2022:195)

"6-12 Yaş Grubu TÜBİTAK Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Yönünden İncelenmesi"adlı bir çalışmada, içerikte yer alan değerlerin sıklık dağılımları çıkarılmıştır. İncelenen 11 kitaptan 10'unun çeviri eser olması ve tüm kitapların popüler bilim türünde çocuk kitapları kategorisinde yer alması dikkate alındığında, bu eserlerde değerlere yer verilme oranının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu söylenebilir. Araştırma bulgularına göre, kök değerlerin okuyucuya çoğunlukla doğrudan değil, örtük biçimde aktarıldığı; anlatı yapısının kesintiye uğramadığı ve değerlerin didaktik bir söylemle değil, olay örgüsü içerisinde doğal bir şekilde sunulduğu görülmüştür. Doğrudan değer aktarımı örneklerinin ise sınırlı sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu durum, metinlerin öğretici niteliklerini korurken aynı zamanda edebi ve anlatı bütünlüğünü de sürdürdüklerini göstermektedir (Pilav & Orhan, 2020: 451).

Resimli çocuk kitapları üzerine yapılan bir araştırmada da çocuk kitaplarında en sık karşılaşılan değerler arasında dostluk (86), kararlılık (83), dayanışma (69), nezaket (68) ve yardımseverlik (63) öne çıkmaktadır. Bu bulgular, resimli çocuk kitaplarının çocuklara olumlu sosyal ve bireysel değerleri kazandırmada önemli bir araç olduğunu göstermektedir (Durmaz & Yorulmaz, 2022: 541).

Tanınmış Yazarların Eserlerine Dayalı Değerler Eğitimi Çalışmaları

Türk ve dünya çocuk edebiyatında adından sıkça söz ettiren yazarların eserleri, değerler eğitimi açısından oldukça zengin içeriklere sahiptir. Bu yazarlar, kimi zaman bireysel gelişim değerlerini, kimi zaman toplumsal sorumlulukları, kimi zaman da evrensel etik ilkeleri işleyerek çocuk okuyuculara örnek davranış kalıpları sunmaktadır. Akademik çalışmalarda bu yazarların eserleri sıklıkla incelenmiş; gerek kuramsal gerekse uygulamalı bağlamda değer aktarımı süreçleri analiz

edilmiştir.

Benzer şekilde yapılan dikkat çekici bir başka çalışma da, "Ayla Kutlu'nun 'Merhaba Sevgi' Adlı Çocuk Romanının Değerler Eğitimi ve On Kök Değer Açısından İncelenmesi"adlı çocuk romanının değerler eğitimi ve on kök değer açısından incelenmesine yöneliktir. Bu çalışmada, eserde toplam 42 farklı değerin yer aldığı belirlenmiştir. En sık rastlanan değerler sırasıyla: sevgi (53), dürüstlük (43), yardımseverlik (24), sorumluluk (24), saygı (22), merhamet (20), öğrenme isteği (19), iyilik (16), nezaket (14), fedakârlık (11), kararlılık (11) ve dostluk (10) olarak tespit edilmiştir. Eserde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2018 öğretim programlarında tanımladığı on kök değerin tamamına yer verilmiş olması, romanın değerler eğitimi açısından yüksek potansiyel taşıdığını göstermektedir. Ayrıca, bu temel değerlerle ilişkili alt değerler ve tutumlar arasında yer alan anlayışlı olma, azimli olma, cömertlik, çalışkanlık, diğerkâmlık, eşitlik, güven, özgüven, paylaşma, vefa gibi erdemlere de eserde anlamlı biçimde yer verilmiştir. Bu bulgular, "Merhaba Sevgi" romanının sadece çocuk edebiyatı alanında değil, aynı zamanda değerler eğitimi uygulamalarında da etkili bir kaynak olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Çocuklara hem bireysel ahlaki gelişim hem de toplumsal sorumluluk bilinci kazandırmayı hedefleyen bir içerik sunması bakımından, eserin pedagojik değeri oldukça yüksektir (Bulut, 2020:265).

Behiç Ak'ın çocuk edebiyatı alanındaki üretimleri, değerler eğitimi açısından dikkate değer nitelikler taşımaktadır. "Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" başlıklı çalışmada, yazarın yirmi dokuz kitabında toplam 1799 değer iletisinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, Behiç Ak'ın eserlerinin değer aktarımı bakımından zengin ve sistemli bir içerik sunduğunu göstermektedir. Çalışmanın dikkat çekici yönlerinden biri, en sık karşılaşılan değerin eleştirel ve sorgulayıcı olma (309) olmasıdır. Bu durum, çağdaş eğitim anlayışıyla da örtüşmektedir. Öğrenciyi merkeze alan eğitim modellerinde, bireylerin düşünsel gelişimi için eleştirel düşünme ve sorgulama becerileri önemli bir yer tutmaktadır. Behiç Ak'ın, incelediği kitaplarının büyük çoğunluğunda (29 kitaptan 27'sinde) bu değere yer vererek çocukların sorgulayıcı bireyler olarak yetişmesine katkı sunduğu görülmektedir. Bu yönüyle, yazarın eserlerinin sadece ahlaki değil, bilişsel gelişim hedefleri doğrultusunda da anlamlı bir kaynak sunduğu söylenebilir. Eleştirel düşünmenin ardından en sık rastlanan değer olan sevgi (85), hem bu çalışmada hem de çocuk edebiyatı üzerine yapılan diğer araştırmalarda ön plana çıkan temel değerlerden biridir. Bu durum, sevginin çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde evrensel bir değer olarak benimsendiğini göstermektedir. Behiç Ak'ın bu değere verdiği yer, çocukların olumlu sosyal ilişkiler kurmalarına ve empati becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayabilecek niteliktedir. Teknolojiyi kullanma (82) değeri ise çağın gereklilikleri bağlamında dikkat çekici bir başka bulgudur. Teknolojinin hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline geldiği günümüzde, çocukların bilinçli teknoloji kullanımı konusunda yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Behiç Ak'ın kitaplarında teknolojiye yer verilmesi, eleştirel dijital okuryazarlık gibi güncel değerlerle de ilişkilendirilebilecek bir kazanım sunmaktadır. Son olarak, çalışkanlık-gayret etme (82) ve dostluk (70) gibi değerlere de yüksek oranda yer verilmiş olması, yazarın çocuklara hem bireysel çaba hem de sosyal ilişkiler açısından rehberlik etmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu bulgular, Behiç Ak'ın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bilinç kazandırmaya yönelik çok yönlü bir yapı sunduğunu ortaya koymaktadır. Behiç Ak'ın çocuk kitapları, değerler eğitimi açısından hem içerik zenginliği hem de çağdaş eğitim hedefleriyle uyumlu temaları bakımından öğretmenler, aileler ve eğitim politikaları açısından kıymetli bir kaynak niteliğindedir (Abacı, 2018:132)

Özellikle geleneksel değerleri anlatılarına taşıyan yazarlar arasında Cahit Uçuk'un çalışmaları da dikkat çekicidir. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarında Değerler Eğitimi üzerine yapılan çalışmada, özellikle cesaret, merhamet, aile sevgisi ve çalışkanlık gibi geleneksel değerlere yer verildiği görülmektedir. Yazarın eserlerinde geçen karakterlerin çoğunlukla geleneksel Anadolu insanı profiline sahip olması, değer aktarımının kültürel kodlarla birlikte sunulmasını sağlamaktadır. Araştırmada yer verilen bulgulara göre, yazarın olay örgüsünü oluştururken değerleri kurgunun bir parçası olarak işlemesi, çocuklara değerlerin günlük yaşamda nasıl uygulanabileceğini gösterme açısından önemlidir (Ulun, 2022: 141).

Modern çocuk edebiyatında sosyal adalet ve çevresel farkındalık temalarına ağırlık veren yazarlardan biri de Gülten Dayıoğlu'dur. "Gülten Dayıoğlu'nun Hikâyelerinin Değerler Eğitimi

Açısından İncelenmesi" üzerine yapılan çalışmada, yazarın vicdan, dürüstlük, çevre bilinci ve sosyal adalet gibi değerleri işlediğini göstermektedir (Tavuş,2015:76)

Bireysel ve sosyal değerlerin bir arada işlendiği anlatılar bakımından Ayşe Yamaç'ın eserleri öne çıkmaktadır. "Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" üzerine yapılan içerik analizine dayalı bir çalışmada,yazarın bireysel ve sosyal değerlere dengeli biçimde yer verdiğini ortaya koymaktadır. İncelenen yedi eserde toplam 527 değerin bulunması, yazarın çocuklara değer aktarımı konusundaki bilinçli yaklaşımını göstermektedir. En çok vurgulanan değerlerin başında sevgi (93) ve yardımlaşma (92) gelirken, bu iki değerin toplumsal ilişkileri güçlendirmeye yönelik temel unsurlar olduğu söylenebilir. Sağlık ve temizlik (70), hoşgörü (61) ve arkadaşlık (40) gibi sosyal yaşama katkı sunan diğer değerler de belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Sorumluluk, duyarlılık, adil olma ve dürüstlük gibi bireyin karakter gelişimine doğrudan katkı sağlayan değerlerin yer alması, Yamaç'ın yalnızca toplumsal değil, bireysel farkındalık kazandırmayı da hedeflediğini göstermektedir. Aile birliğine önem verme (17) değerinin diğerlerine göre daha az yer alması, yazarın toplumsal ilişkileri ön plana çıkarma eğilimini yansıtabilir. Genel olarak eserler, değerler eğitimi açısından zengin ve dengeli bir içerik sunarak hem ailelere hem eğitimcilere çocukların değer gelişimini desteklemede önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Keklik ve Kuru 2016: 233).

Bu doğrultuda yapılan incelemeler, tanınmış yazarların çocuk edebiyatına kazandırdığı eserlerin değerler eğitimi açısından zengin bir içerik sunduğunu ve her birinin farklı bağlamlarda çeşitli değerleri işleyerek pedagojik katkılar sağladığını ortaya koymaktadır.

1.1. Problem Durumu

Değerler eğitimi, bireylerin sadece bilgi ve beceri kazanımına değil, aynı zamanda etik ilkelere dayalı toplumsal sorumluluk bilinciyle gelişmelerine katkı sağlayan temel bir eğitim alanıdır. Bu bağlamda eğitim sistemleri, bireylerin akademik başarılarının yanı sıra sosyal ve ahlaki gelişimlerini de desteklemeyi hedeflemektedir (Demirel, 2020). Özellikle çocukluk dönemi, bireyin değerlerle tanıştığı ve bu değerleri içselleştirdiği kritik bir evre olarak ön plana çıkmaktadır.

Çocuk edebiyatı, bu dönemde bireyin değerlerle karşılaşmasında etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitsel içeriği ve karakter gelişimini destekleyici yönüyle, çocuklara değer aktarımında güçlü bir potansiyele sahiptir (Fırat, 2021). Mustafa Orakçı'nın yazdığı Levent kitap serisi, çocuk edebiyatı bağlamında değerler eğitimi açısından anlamlı bir potansiyel taşımaktadır. Seride yer alan kurgular, çocuklara yalnızca eğlenceli ve akıcı bir okuma süreci sunmakla kalmayıp; aynı zamanda karakterlerin tutum ve davranışları üzerinden temel insani değerlerin içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır

Ancak, bu eserlerin değerler eğitimi açısından etkili olup olmadığı, çocuklara hangi değerleri ne ölçüde aktardığı ve bu aktarımın pedagojik boyutu hakkında yeterince sistematik ve kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Özellikle çocukların bu kitaplara yönelik algılarının nasıl şekillendiği ve değerleri ne ölçüde fark ettikleri sorusu, alanyazında yanıtlanmayı bekleyen bir boşluğu işaret etmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın temel problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: "Mustafa Orakçı'nın Levent isimli kitapları, hangi temel değerleri, ne sıklıkla içermektedir ve bu kitapları okuyan çocukların bu değerlere yönelik algısı nasıldır?"

1.2. Amaç

Bu araştırma, Mustafa Orakçı'nın *Levent* serisinin değerler eğitimi açısından ne tür katkılar sunduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, hem kitaplarda yer alan değerlerin belirlenmesi hem de bu kitapları okuyan çocukların eserlere yönelik algılarının anlaşılması hedeflenmiştir. Bu inceleme sayesinde, çocuk edebiyatının değerler eğitimi içindeki yeri ve etkisine dair daha somut bulgulara ulaşılması beklenmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı, Mustafa Orakçı tarafından kaleme alınan Levent isimli çocuk kitaplarının içerdiği değerleri analiz etmek ve bu değerlerin çocuklar üzerindeki algısal etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda, kitapların hangi temel değerleri içerdiği, bu değerlerin ne sıklıkta yer aldığı ve okurların söz konusu değerlere dair farkındalık düzeyleri araştırılmaktadır.

Bu genel amaca bağlı olarak şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Mustafa Orakçı'nın Levent kitaplarında hangi değerler, ne sıklıkta yer almaktadır?

2. Levent kitaplarını okuyan çocukların bu eserlere ve içerdikleri değerlere yönelik algıları nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve kullanılan materyaller açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden **durum çalışması (case study)** deseninde desenlenmiştir. Durum çalışması; belirli bir durumu, olguyu ya da süreci kendi bağlamı içinde derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir araştırma desenidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Özellikle sosyal bilimlerde bireylerin deneyimlerini, algılarını ve yorumlarını doğal ortamlarında anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Creswell, 2017).

Araştırmanın amacı, belirli bir kitap serisi (Levent serisi) üzerinden çocukların değer algısını ortaya koymak olduğundan, hem kitapların içerik analizi hem de çocuk görüşlerinin analizine imkân tanıyan esnek ve bütüncül bir yapı sunması nedeniyle durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle kitaplarda yer alan değerlerin türü, sunum şekli ve bu değerlere yönelik çocukların farkındalık düzeyleri derinlemesine analiz edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023 – 2024 eğitim öğretim yılı İstanbul ili, Beykoz ilçesinde resmi bir ilkokulda 1. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan 12 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma materyalini ise Mustafa Orakçı tarafından kaleme alınan ve 1. sınıf seviyesinde okutulmak üzere hazırlanan *İlk Okuma Kitaplarım: Levent* serisindeki kitaplar oluşturmaktadır. Her biri ortalama 14 sayfadan oluşan bu seride incelenen kitaplar şunlardır:

Levent ve Yeni Bisikleti
Levent ve Akıllı Robot
Levent ve Arkadaşları
Levent Bayram Ziyaretinde
Levent ve Hastalık
Levent ve Kardan Adam
Levent ve Korkuluk
Levent ve Sevimli Kuzu
Levent Sürpriz Yapıyor
Levent Top Oynuyor

Araştırma kapsamında, bu kitaplarda yer alan metinler içerdiği değerler açısından analiz edilmiş ve öğrenci görüşleri doğrultusunda bu değerlerin çocuklar tarafından nasıl algılandığı nitel yöntemle değerlendirilmiştir.

Tablo 1 *Cinsiyete Göre Öğrenci Dağılımları*

Katılımcılar*	Cinsiyet
Ö1	Kız
Ö2	Kız
Ö3	Kız
Ö4	Erkek
Ö5	Erkek
Ö6	Kız
Ö7	Kız
Ö8	Erkek
Ö9	Kız
Ö10	Erkek
Ö11	Erkek
Ö12	Kız

*Katılımcıların gizliliğini sağlamak için kodlar kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan 12 öğrenciden 5'i kız, 7'si erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin isimlerinin gizli tutulması amacıyla kodlar kullanılmıştır. Bu sebeple araştırmada öğrenci adlarının karşılığı kod (Ö1, Ö2, Ö3 …) olarak belirtilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama süreçlerinde kullanılan araçlar, araştırmacının özel olarak geliştirdiği değer inceleme formu ve görüşme formu olmuştur. Bu araçlar, araştırmanın amacına uygun olarak katılımcıların değer algılarını ve anlayışlarını derinlemesine incelemek için tasarlanmıştır. İlgili formlar değerler eğitimi alanında uzman bir araştırmacının onayından geçmiştir. Araştırmacı, katılımcıların değerlerle olan ilişkilerini daha etkin bir şekilde analiz edebilmek adına değer inceleme formunu hazırlamış ve formda yer alacak olan temalar ile ilgili bir dizi değer belirlemiştir. Bu değerler, araştırma konusunun kapsamına uygun olarak, bireylerin toplumda etkileşimde bulunurken ortaya koydukları temel davranış ve düşünce biçimlerini içermektedir. Araştırmada kullanılan değer inceleme formu, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında belirlenen değerler temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda form, adalet, merhamet, saygı, sevgi, sorumluluk, dürüstlük, yardımseverlik, vatanseverlik, çalışkanlık, sabır gibi temel insani ve toplumsal değerleri içerecek şekilde düzenlenmiş; analiz süreci bu çerçevede yürütülmüştür.

Bir diğer veri toplama aracı ise araştırmanın temel amacına hizmet etmek için özel olarak geliştirilmiş olan görüşme formudur. Görüşme formu, araştırmacı tarafından belirlenen sorularla, araştırmanın hedeflediği sorunsalı en verimli şekilde keşfetmek amacıyla tasarlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2021) tarafından ifade edilen görüşme formu, araştırmanın problemini doğrudan ele almak amacıyla tüm ilgili soruları içerecek şekilde oluşturulmuş bir metot olarak belirlenmiştir. Görüşme formunun içeriği, araştırma soruları ile doğrudan ilişkilendirilen açık uçlu sorulardan oluşmuştur. Bu açık uçlu sorular, katılımcıların düşüncelerini daha derinlemesine ifade edebilmelerine olanak tanıyan, esnek bir yapıya sahiptir. Soruların içeriği, araştırmanın amaçları ile uyumlu olarak seçilmiş ve aynı zamanda katılımcıların gelişim düzeyleri de göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmacı, öğrencilerin değerleri fark edip etmediklerini ve bu değerleri nasıl algıladıklarını değerlendirebilmek için, bu soru havuzundan dikkatli bir şekilde sorular seçmiştir.

Görüşme formunun geliştirilmesinde, ilk aşamada araştırma için belirlenen sorular uzman görüşlerine dayalı olarak incelenmiştir. Bu aşamada alınan uzman görüşleri doğrultusunda, soruların içerikleri ve biçimleri yeniden gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Bu titiz düzenleme

sürecinin ardından, son şekli verilen görüşme formunda, toplamda 8 adet yarı yapılandırılmış soru yer almıştır. Yarı yapılandırılmış soru türü, katılımcıların özgürce yanıtlar verebileceği bir ortam sağlar, bu da araştırmacının daha zengin ve detaylı verilere ulaşmasına olanak tanır. Yarı yapılandırılmış sorular, araştırma sürecinde elde edilecek verilerin doğruluğunu ve geçerliliğini artırmak adına önemli bir rol oynamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Araştırma süreci, veri toplama aşamasının ardından katılımcı teyidi alınarak devam etmiştir. Katılımcı teyidi, katılımcıların verdiği bilgilerin doğru şekilde yansıtıldığından emin olunması ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla yapılan bir doğrulama sürecidir. Bu süreç, elde edilen verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak adına önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların ifadelerinin doğru bir şekilde anlamlandırılması ve yanlış bir yorumlama yapılmaması için bu teyitlerin alınması, araştırma sürecinin kalitesini yükseltmiştir.

Veri toplama aşamasında elde edilen nitel veriler, daha sonra sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Veri analizine geçmeden önce, her bir katılımcıya özgü bir kodlama sistemi oluşturulmuştur. Görüşmelerde yer alan her bir katılımcıya Ö1, Ö2, Ö3 şeklinde sıralanan numaralar verilmiştir. Bu numaralar, anonimlik ve gizliliği sağlamak adına katılımcıların kimlikleri yerine kullanılmıştır. Kodlama sistemi, aynı zamanda verilerin düzenli bir şekilde sınıflandırılmasına da yardımcı olmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel araştırmalarda sıkça kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; metinlerde yer alan benzer kavram ve temaları belirleyerek verileri anlamlandırmayı amaçlayan sistematik bir analiz yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu teknik, katılımcılardan elde edilen nitel verilerin betimsel düzeyde değil, daha derinlemesine ve kavramsal temelde ele alınmasına olanak tanır (Karasar, 2022).

Analiz sürecinde, görüşme yöntemiyle elde edilen veriler, katılımcı teyidi ve içerik analizi gibi yöntemlerle kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. İçerik analizi, araştırmanın temel veri analiz aracı olarak seçilmiş ve elde edilen verilerin sistematik bir şekilde kategorize edilmesine olanak tanımıştır. Bu yöntem, araştırmacıya katılımcıların düşüncelerini ve değerlerini daha doğru bir şekilde anlamlandırma fırsatı sunmuş ve çalışmanın güvenilirliğini artırmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik, nicel araştırmalardan farklı şekilde ele alınmakta ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak için "inandırıcılık", "aktarılabilirlik", "tutarlılık" ve "doğrulanabilirlik" kavramları kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

İnandırıcılık (İç Geçerlik)

Araştırmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, literatür ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş ve çocuk kitaplarındaki değerlerin daha net ortaya konulmasını hedeflemiştir. Katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılmış, her öğrenciye yeterli zaman ayrılarak görüşmenin derinlemesine gerçekleşmesi sağlanmıştır. Verilerin geçerliliğini artırmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Görüşmeler sırasında elde edilen veriler araştırmacı tarafından sistemli şekilde kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Bu süreç, çalışmanın inandırıcılığını artıran önemli bir etmendir (Şimşek & Yıldırım, 2016, s. 270).

Aktarılabilirlik (Dış Geçerlik)

Nitel araştırmalarda dış geçerlikten çok benzer bağlamlarda anlamlı sonuçlara ulaşma amacı güdülür (Yıldırım & Şimşek, 2022, s. 270). Bu çalışmada kullanılan örneklem ve veri toplama süreçleri detaylı şekilde tanımlanmıştır. Katılımcı profilleri, görüşme biçimleri ve analiz süreçleri

açıklanarak başka araştırmacıların benzer çalışmaları kendi bağlamlarına uyarlayabilmeleri için zemin oluşturulmuştur.

Tutarlılık (İç Güvenirlik)

Araştırma sürecinde, tüm görüşmeler aynı yapıdaki sorularla gerçekleştirilmiş, veriler sistemli biçimde analiz edilmiştir. Görüşme kayıtları düzenli biçimde transkript haline getirilmiş, doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve belirlenen kodlar tematik analiz ilkelerine göre işlenmiştir. Araştırmacının her katılımcı için aynı süreçleri uygulaması ve elde edilen verileri şeffaf biçimde sunması, iç güvenirliği sağlamaya yönelik önemli bir adımdır (Creswell, 2021, s. 255).

Doğrulanabilirlik (Dış Güvenirlik)

Araştırma süreci boyunca kullanılan araçlar, verilerin elde edilme biçimi ve analiz aşamaları ayrıntılı şekilde belgelenmiş ve çalışmanın şeffaflığı sağlanmıştır. Görüşmeler sırasında toplanan tüm veriler, etik kurallar çerçevesinde saklanmakta ve araştırmacı tarafından korunmaktadır. Doğrudan alıntılara yer verilmesi ve araştırma sürecinin her aşamasının açık şekilde raporlanması, doğrulanabilirliği artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 277).

3. BULGULAR

Araştırmanın Birinci Alt Amacına Yönelik Bulgular

Mustafa Orakçı tarafından kaleme alınan ve özellikle çocuk ve gençlik edebiyatı alanında önemli bir yere sahip olan*Levent* isimli kitap serisinde yer alan ve bireylerin hem kişisel gelişimlerine hem de toplumsal sorumluluk bilincine katkı sağlamayı amaçlayan çeşitli değerler, çalışmanın bu bölümünde derlenerek analiz edilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu kitaplarda öne çıkan değerlerin sistematik bir biçimde incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular, daha açık ve karşılaştırılabilir bir biçimde sunulabilmesi amacıyla aşağıda yer alan Tablo 2 içerisinde kapsamlı bir şekilde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 2: *Levent Kitaplarında Yer Alan Değerler*

Değerler	Alt Değerler	Sıklık Sayısı (F)
D2 Aile Bütünlüğü (27)	D2.1. Aile birliğine önem vermek	2
	D2.2. Aile içi dayanışma göstermek	8
	D2.3. Aile içi iletişimi güçlendirmek	14
	D2.4. Aile içi sorumlulukları yerine getirmek	3
D4 Dostluk (15)	D4.1. Arkadaşlarına destek olmak	5
	D4.2. Arkadaşları ile etkili iletişim	1
	D4.3. Güvene dayalı ilişkiler kurmak	1
	D4.4. Arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmeyi önemsemek	8
D5 Duyarlılık (14)	D5.1. İnsana ve topluma değer vermek	11
	D5.2. Çevreye ve canlılara değer vermek	3
D9 Merhamet (13)	D9.1. Vicdanlı olmak	2
	D9.2. Şefkatli olmak	8
	D9.3. İnsanı ve doğayı sevmek	3

D3 Çalışkanlık (12)	D3.1. Azimli olmak	1
	D3.2. Planlı olmak	8
	D3.3. Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak	3
D10 Mütevazılık (8)	D10.1. Kendini tanımak	3
	D10.2. Gösteriş ve övünmekten kaçınmak	1
	D10.3. İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak	4
D14 Saygı (8)	D14.1. Nezaketli olmak	7
	D14.3. Milli ve manevi değerlere saygı	1
D12 Sabır (6)	D12.1. Olumlu bakış açısına sahip olmak	4
	D12.2. İstikrarlı olmak	2
D20 Yardımseverlik (5)	D20.1. Cömert olmak	1
	D20.2. Dayanışma ve fedakarlık göstermek	3
	D20.3. İyiliksever olmak	1
D13 Sağlıklı Yaşam (5)	D13.2. Sosyal ve sportif etkinliklere katılmak	1
	D13.4. İnsan sağlığını önemsemek	4
D16 Sorumluluk (4)	D16.1. Kendine karşı görevlerini yerine getirmek	3
	D16.3. Görev bilincine sahip olmak	1
D6 Dürüstlük (3)	D6.1. Samimi olmak	3
D1 Adalet (2)	D1.2.Hakkaniyetli davranmak	1
	D1.3. Ölçülü ve dengeli olmak	1
D15 Sevgi (2)	D15.1. Anlayışlı ve barışçıl olmak	1
	D15.4. Özverili olmak	1
D17 Tasarruf (2)	D17.1. Bilinçli tüketici olmak	2
D19 Vatanseverlik (2)	D19.2. Millî kimliğini tanımak	2
D7 Estetik (1)	D7.1. Duygusal derinliği anlamak	1
D11 Özgürlük (1)	D11.2. Kararlı olmak	1

Levent kitap serisinde en çok vurgulanan değer "Aile Bütünlüğü"dür (27). Bu değer, aile içi iletişimi güçlendirmek, dayanışma göstermek, sorumlulukları yerine getirmek ve aile birliğine önem vermek alt başlıklarında ele alınmaktadır. "O oyunu babam bana öğretmişti." ifadesi nesiller arası iletişimi, "Hep beraber kahvaltı ettik." cümlesi ise ailece birlikte zaman geçirmenin önemini göstermektedir. Ailede yardımlaşma "Bisikletin kalan parasını ben tamamlarım." örneğiyle, sorumluluk bilinci ise "Annem hasta oluruz diye dışarı çıkmamıza izin vermiyordu." ifadesiyle çocuklara aktarılmaktadır. Bu yönüyle aile bütünlüğü değeri, hem bireysel hem kültürel bağlamda güçlü bir şekilde işlenmiştir. İkinci sırada yer alan "Dostluk" (15), arkadaşlarla vakit geçirme, dayanışma, etkili iletişim ve hoşgörü alt başlıklarıyla ele alınır. "Kamil ve Mert'le parka gittik." ifadesi arkadaşlık ilişkilerinin önemini gösterirken, "Mert birkaç kez düşürdü ama küçük olduğu için onu oyundan çıkarmadık." örneği hoşgörü ve empatiyi vurgular. "Duyarlılık" (14), insanlara ve çevreye karşı hassasiyet göstermeyi içerir. "Kamil'in haline üzüldüm." ifadesi empatiyi, "Kuzunun tüylerini okşayınca o da sevmeye başladı." örneği çevre ve canlılara duyarlılığı temsil eder. "Merhamet" (13) değeri; şefkatli olmak, sabırlı ve vicdanlı davranmak boyutlarıyla ele alınır. "Annemi mutlu etmek için ben de sürpriz yapabilirim diye düşündüm." cümlesi sevgi ve merhamet duygusunu öne çıkarır. "Çalışkanlık" (12) değeri, planlı, azimli ve araştırmacı olmayı kapsar. "Sabah

erkenden kalktım." ve "Biz de başka oyun oynayalım, diye düşündük." cümleleri, hedefe ulaşmak ve merakla öğrenmek davranışlarını örnekler. "Mütevazılık" (8), kendini tanımak, gösterişten kaçınmak ve yapıcı olmak yönleriyle işlenmiştir. "Bu işe çok canım sıkıldı." cümlesi çocukların içtenlikli öz farkındalığını, "Bu sürprizden iki şey öğrendim." ifadesi ise hatalardan ders çıkarma becerisini yansıtır. "Sabır" (6), olumlu düşünme ve istikrarla hareket etme davranışlarını teşvik eder. "Yağmur kesilecek mi, diye pencere kenarında beklemeye devam ettik." örneğinde olduğu gibi çocuklar sürece karşı umutlu ve sabırlı bir tutum geliştirirler. "Yardımseverlik" (5) değeri, paylaşma ve fedakârlıkla ilişkilidir. "O sırada Mert geldi, en değerli şeyini, ayısını uzattı." cümlesi dayanışmanın güçlü bir örneğidir."Sağlıklı Yaşam" (4), fiziksel sağlık ve koruyucu davranışlarla ilişkilendirilmiştir: "Mert'le yağmurluklarımızı ve botlarımızı giydik." ifadesi sağlıklı yaşam alışkanlığını pekiştirir. "Sorumluluk" (4), bireysel görevleri yerine getirme bilinciyle ilişkilidir. "Odama gidip şapkamı ve eldivenimi aldım." örneğinde çocukların kendi sorumluluklarını üstlenmeleri teşvik edilir. Daha az vurgulanan değerler arasında Dürüstlük ("Her şeyi anneme anlattım."), Adalet ("Mert'e de verdim, çok sevindi."), Sevgi ("Ben de ısrar etmedim."), Tasarruf ("Paraların hepsini kumbaraya attım."), Vatanseverlik ("El öpenleriniz çok olsun, dedi dedem."), Estetik ("Resmi de benimkinden daha güzel oldu.") ve Özgürlük ("Ama ben hâlâ robot istiyordum.") yer almaktadır.

Genel olarak Levent kitap serisi, çocuklara aile bağları, dostluk, empati, sorumluluk ve toplumsal duyarlılık gibi temel değerleri günlük yaşamdan örneklerle kazandırarak, değerler eğitimi açısından güçlü bir rehber niteliği taşımaktadır.

Tablo 3: *Levent Kitaplarında Yer Alan Olumsuz Unsurlar*

Olumsuz Unsurlar	Sıklık Sayısı (F)
Mutsuzluk	10
Kızgınlık	7
İtaatsizlik	6
Korku	6
Cimrilik	2
Pişmanlık	2

Tablo 3'te görüldüğü üzereLevent kitaplarında yer alan olumsuz unsurlar "mutsuzluk" (10), "kızgınlık" (7), "itaatsizlik" (6), "korku" (6), "cimrilik" (2) ve "pişmanlık" (2) olarak belirlenmiştir. Bu duygular, çocukların gerçek yaşamda karşılaşabilecekleri durumları anlamalarına yardımcı olacak şekilde kurgulanmıştır.

Örneğin "Hiç zevkli değildi, mutsuz mutsuz eve girdim." ifadesi içsel sıkıntıyı, "Sözünü dinlemediğim için kızdı." cümlesi aile içi gerilimi, "Sessizce salondan çıktım, Kamil'in odasına girdim." örneği ise itaatsizlik temasını yansıtmaktadır.

Bu duygular, çocuklara empati, özdenetim ve duygusal farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın İkinci Alt Amacına Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı, Levent kitaplarını okuyan öğrencilerin bu eserlerde yer alan değerlere yönelik algılarını ve bu değerleri nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda, öğrencilerin kitaplarda yer alan olumlu ya da olumsuz karakter özelliklerini, olay örgüsünde vurgulanan değerleri ve kendi yaşantılarıyla kurdukları ilişkileri nasıl anlamlandırdıkları analiz edilmiştir. Çocukların hangi karakterleri benimsediği, hangi davranışları olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirdiği ve değer temsilleriyle ne düzeyde özdeşim kurdukları tablolar ve doğrudan görüş ifadeleri ile desteklenmiştir. Bulgular, hem değerler eğitimi açısından kitapların işlevselliğini

değerlendirmeyi hem de çocukların değer algılarına ilişkin derinlemesine bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Aşağıda sunulan tablo ve açıklamalarda, öğrencilerin Levent kitaplarında en çok dikkatlerini çeken değerler ve bu değerlere dair görüşleri yer almaktadır.

Tablo 4:*Levent Serisinde En Beğenilen Karakterler ve En Beğenilen Karakterlerin Beğenilme Nedenleri*

Karakter	**Sıklık Sayısı (F)**
Levent	8
Mete (Levent'in kardeşi)	2

Tema	**Beğenilme Nedeni**	**Sıklık Sayısı (F)**
Fiziksel Özellik (4)	Çok güzel olduğu için	1
	Saçı güzel olduğu için	1
	Çok akıllı olduğu ve parlak her şeyi duyduğu için	1
	Çok güzel olduğu ve saçıyla kendisinden beğenildiği için	1
Duygusal Özellik (4)	Komik ve akıllı olduğu için	1
	Karakteri tatlı olduğu için	1
	Abisi için her şeyini feda ettiği ve çok tatlı olduğu için	1
	Abiyi "appi" diye tatlı bir şekilde söylemesi	1
Popülerlik (4)	Ana kahraman olduğu için	2
	Kitabın ana karakteri olduğu ve çok sevildiği için	2

Yapılan analize göre, öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından en çok beğenilen karakterin Levent olduğu görülmüştür. Öğrencilerin Levent'i tercih etme nedenleri tematik olarak "popülerlik" ve "duygusal özellik" kategorilerinde toplanmakta olup, bu durum doğrudan öğrenci ifadeleriyle de desteklenmektedir. Katılımcılardan bazıları Levent'i; "Komik ve abi olduğu için" (Ö6), "Ana kahraman olduğu için" (Ö5) ve "Kitabın ana karakteri olduğu ve çok sevildiği için" (Ö7, Ö8) şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadeler, Levent'in hem olayların merkezinde yer alan ana karakter olması hem de mizahi ve sevecen kişilik özellikleriyle çocuklar üzerinde olumlu bir izlenim bıraktığını göstermektedir.

Tablo 5: *Öğrencilerin Yerinde Olmak İstedikleri Karakterler*

Karakter Adı	**Sıklık Sayısı (F)**
Levent	3
Levent'in annesi	3
Mete (Levent'in kardeşi)	2
Levent'in babası	1
Kamil	1
Mert	1

Tablo 5'te, öğrencilerin yerinde olmak istedikleri karakterlerin isimleri ve bu karakterlerin kaç kez tercih edildiğine ilişkin sıklık verileri yer almaktadır. Bulgulara göre en fazla tercih edilen karakterler Levent ve Levent'in annesi olmuştur. Levent'in bir çocuk karakter olarak öne çıkması, hem

hikâyelerin merkezinde yer alması hem de öğrencilerin kendilerini onunla özdeşleştirebilme potansiyelinin yüksek olması ile ilişkilendirilebilir. Levent'in annesinin ise bir yetişkin karakter olmasına rağmen öğrenciler tarafından yoğun biçimde tercih edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum, çocukların sadece kahraman ya da yaşıt karakterlere değil, aynı zamanda bakım veren, koruyucu ve yönlendirici rollerdeki karakterlerle de özdeşim kurduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo6: *Öğrencilerin Yerinde Olmak İstedikleri Karakterlere Dair Nedenleri*

Ana Tema	Alt Tema	Sıklık Sayısı(F)
Aile ve Sosyal İlişkiler (5)	Annelerin cesaret verici rolü	1
	Anne-çocuk ilişkisini deneyimleme	1
	Bir annenin rolünde olma	1
	Bir abiye sahip olma isteği	1
	Sevgi dolu bir aileye sahip olma	1
Fiziksel Görünüm ve Dışsal Özellikler (3)	Görünüşün güzel olması	1
	Tatlı ve sevimli olma	2
Ana Karakter Olma ve Kahramanlık (2)	Hikâyede ön planda olmak	1
	Ana kahraman olmak	1
Karakter Özellikleri ve Davranışlar (2)	Güzel ve iyi davranışlar sergileme	1
	Merhamet ve duyarlılık	1

Tablo 6'da, öğrencilerin yerinde olmak istedikleri karakterler ve bu tercihlerinin tematik nedenleri analiz edilmiştir. En sık vurgulanan tema "Aile ve Sosyal İlişkiler" temasıdır. Bu tema kapsamında öğrenciler; annelik rolü, kardeşlik özlemi, sevgi dolu aile ortamı gibi gerekçelerle karakterlerin yerine geçmek istediklerini belirtmişlerdir. Örneğin, Ö9 numaralı öğrenci, "Levent'in annesinin yerinde olmak isterdim çünkü annesiyle kek yapıyor ve büyüyünce ben de yapacağım" diyerek anne-çocuk ilişkisine vurgu yapmıştır. Ö8 numaralı öğrenci, "Levent'in annesinin yerinde olmak isterdim çünkü ben de normalde anne olmak istiyorum" ifadesiyle annelik rolünü üstlenme arzusunu dile getirmiştir. Kardeşlik ihtiyacına işaret eden Ö3 numaralı öğrenci ise, "Levent'in kardeşi Mete'nin yerinde olmak isterdim çünkü abilerim olmasını çok istiyorum" demiştir. Ö2 numaralı öğrenci ise, "Levent'in babasının yerinde olmak isterdim çünkü onun güzel ve saygılı çocukları var" ifadesiyle sevgi dolu aile ortamını vurgulamıştır. Ö10 numaralı öğrenci de, "Levent'in annesinin yerinde olmak isterdim çünkü anneler çocuklara cesaret verir" diyerek annelik rolünün cesaret verici yönüne dikkat çekmiştir.

Tablo 7: *Öğrencilerin En Beğendiği Kitaplar*

En Beğenilen Kitap	Sıklık Sayısı (F)
Levent Bayram Ziyaretinde	3
Levent ve Akıllı Robot	3
Levent ve Yeni Bisikleri	3
Levent ve Kardan Adam	1
Levent Süpriz Yapıyor	1
Levemt ve Sevimli Kuzu	1

Tablo 7'de, elde edilen veriler doğrultusunda, öğrenciler arasında en çok tercih edilen kitaplar sırasıyla *Levent Bayram Ziyaretinde, Levent ve Akıllı Robot* ve *Levent ve Yeni Bisikleti* olmuştur. Her biri üç öğrenci tarafından doğrudan kitap ismi belirtilerek en beğenilen kitap olarak gösterilmiştir. Diğer kitaplar ise yalnızca birer öğrenci tarafından tercih edilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin En Beğendikleri Kitapları Beğenme Nedenleri

Tema	Alt Tema	Sıklık Sayısı (F)
Aile İlişkileri ve Duygusal Bağlar (5)	Aile Büyükleriyle İletişim	1
	Bayram ve Kardeşlik İlişkileri	1
	Bayram ve Aile Ziyaretleri	1
	Kardeşlik ve Mizahi Anlar	2
Kendi Deneyimleri ve Özdeşleşme(3)	Kendi Geçmişiyle Bağlantı	1
	Yeni Deneyim ve Duygusal Bağlantı	1
	İlginç Deneyimler ve Sürprizler	1
Teknoloji ve Deneyim (3)	Eğlenceli Teknolojik Nesneler	2
	Karar Verme Süreci ve Duygusal Tepkiler	1
Doğa ile Etkileşim (1)	Hayvanlarla Oyun ve Sosyal Etkileşim	1

Öğrenciler, kitaplarla yalnızca içerik düzeyinde değil, duygusal, toplumsal ve deneyimsel düzeylerde de bağ kurmaktadır. Aile İlişkileri ve Duygusal Bağlar teması altında, öğrenciler aile büyükleri, kardeşler ve bayramla ilgili olumlu duygular geliştirmiş, paylaşım ve mizah unsurlarını deneyimlemişlerdir.Örneğin bir öğrenci, "Dedesinin elini öpmesi ve güzel şeylerin olması" ifadesiyle kültürel değerlere dayalı bir aile etkileşimini vurgulamıştır. Bir diğeri, "Bayramda şeker, para gibi güzel şeyler olması ve kardeşiyle takas yapılması" diyerek hem paylaşımı hem de kardeş ilişkisini öne çıkarmıştır. Kendi Deneyimleri ve Özdeşleşme temasında, öğrenciler hikâyeleri kendi yaşamlarıyla ilişkilendirerek karakterlerle özdeşleşmiş ve olağanüstü durumlara karşı merak göstermişlerdir. Teknoloji ve Deneyim başlığı altında, öğrenciler teknolojik nesnelerin eğlenceli ve duygusal yönleriyle etkileşim kurmuş, karar verme süreçlerindeki çelişkilerini ifade etmişlerdir. Doğa ile Etkileşim teması ise, öğrencilerin hayvanlarla oyun ve sosyal etkileşim yoluyla doğayla olumlu bağlar geliştirdiğini göstermektedir.

En fazla sıklığa sahip tema olan "Aile İlişkileri ve Duygusal Bağlar", öğrencilerin kitaplarda aile büyükleri, kardeşlik ilişkileri ve bayram atmosferine yönelik olumlu duygular geliştirdiklerini göstermektedir. Örneğin bir öğrenci, "Dedesinin elini öpmesi ve güzel şeylerin olması" ifadesiyle kültürel değerlere dayalı bir aile etkileşimini vurgulamıştır. Bir diğeri, "Bayramda şeker, para gibi güzel şeyler olması ve kardeşiyle takas yapılması" diyerek hem paylaşımı hem de kardeş ilişkisini öne çıkarmıştır.

"Teknoloji ve Deneyim" başlığı altında birleşen ifadeler, öğrencilerin teknolojik ögelerle nasıl bağ kurduklarını yansıtmaktadır. Örneğin, "Robotun değişik sesler çıkarması ve bu seslerin seviliyor olması" ile "Robotun resim çizmesi ve sesler çıkarması" gibi yanıtlar, teknolojik nesnelerin eğlendirici yönlerine dikkat çekerken; "Robotu önce istemesi ama sonra vazgeçmesi" ifadesi ise karar verme sürecinde yaşanan çelişkiyi yansıtarak duygusal değişkenliğe işaret etmektedir.Özetle, öğrenciler kitapları çok katmanlı bir şekilde deneyimleyip anlamlandırmaktadır.

Tablo 9: *Öğrencilerin Kitaplarda En Sevdikleri Olaylar*

Tema	Alt Tema	Sıklık Sayısı (F)
Mizah (4)	Komik durumlar	4
	Yanlış yapma	
	Süprizler	
Özdeşleşme ve Kişisel İlgi (2)	Kendi deneyimleriyle özdeşleştirme	2
Teknoloji (2)	Teknolojik yenilikler	2
	Robotla etkileşim	
Aile ve Sosyal İlişkiler (2)	Bayram, aile içi paylaşım, sosyal sorumluluk	2
Arkadaşlık (1)	Arkadaş ilişkileri ve sürprizler	1
Hayvanlarla Etkileşim (1)	Hayvanlarla ilgili eğlenceli olaylar	1
Yaratıcılık ve Eğlence (1)	Yaratıcı çözümler içeren eğlenceli durumlar	1

Öğrencilerin kitaplarda en sevdikleri olaylar incelendiğinde, mizah (4), özdeşleşme (2), teknoloji (2), aile ilişkileri (2), arkadaşlık (1), hayvanlarla etkileşim (1) ve yaratıcılık (1) temalarının öne çıktığı görülmüştür. Özellikle mizah temasının öğrenciler tarafından çok sevildiği belirlenmiştir. "Her şeyi yanlış yapmasının komik bulunması" (Ö2) ve "Mert'in üstüne eşyaların düşmesi" (Ö9) gibi ifadeler, çocukların eğlenceli ve şaşırtıcı olaylara karşı duydukları ilgiyi yansıtmaktadır. Ayrıca "Levent'e bisiklet alınması" (Ö1) ve "Robotun her şeyi yapabiliyor olması" (Ö7) gibi sahneler, çocukların teknoloji ve yenilik temalarına yönelik ilgilerini göstermektedir. Bu bulgular, mizah ve teknoloji unsurlarının çocukların okuma motivasyonunu artırdığını ortaya koymaktadır.

Tablo 10: *Öğrencilerin Kitabı Okurken Hissettikleri Duygular*

Ana Tema	Alt Tema	Sıklık Sayısı (F)
Olumlu Duygular	Merak	4
	Heyecan	2
	Mutluluk	2
	Sosyal kabul	1
Olumsuz Duygular	Sıkıcılık	2
	Eğlenceli bulamama	1
	Dışlanma/Kötü hissetme	1

Kitabı okurken hissedilen duygulara ilişkin bulgular incelendiğinde, en baskın duygunun "merak" olduğu (4) görülmektedir. "Bir sonraki seriyi merak ediyorum." (Ö2) ve "Olayın ne olduğunu hemen anlamak istedim." (Ö3) ifadeleri, öğrencilerin olay örgüsüne yönelik güçlü ilgisini göstermektedir. Bunun yanında "Kitap çok güzeldi, heyecanlandım." (Ö1) ve "Güzel ve heyecanlıydı." (Ö4) gibi cümleler, heyecan ve mutluluk duygularını yansıtmaktadır. Ancak bazı öğrenciler olumsuz duygular da ifade etmiştir. "Başlarda biraz sıkıcıydı ama sonra merak ettim." (Ö11) ve "Kitabı eğlenceli bulmadım." (Ö8) gibi yorumlar, okuma sürecinde yaşanan farklı duygusal deneyimlere işaret etmektedir. Genel olarak öğrencilerin kitapla kurdukları duygusal bağın güçlü olduğu, merak duygusunun okuma isteğini yönlendiren temel unsur haline geldiği görülmüştür.

Tablo 11: *Kitapta Yer Alan Değerler, Duygular ve Olaylar Üzerine Öğrenci Görüşleri*

Değerler	Sıklık Sayısı (F)
Paylaşma	4
Yardımlaşma	2
Empati	2
İş birliği	2
Kardeşlik	2
Nezaketli olma	2
Fedakârlık	1
İtaat	1
Cevap yok	3

Öğrencilerin kitap üzerinden fark ettikleri değerler, doğrudan ifadelerine dayanarak analiz edilmiş ve en sık paylaşılan değerler sıralanmıştır. Paylaşma en çok vurgulanan değer olurken, yardımlaşma, empati, iş birliği, kardeşlik, nezaket, fedakârlık ve itaat gibi sosyal ve insani değerler de öne çıkmıştır. Bu değerler, öğrencilerin aile, arkadaşlık ve sosyal etkileşimler bağlamında gözlemledikleri davranışlarla somutlaşmaktadır. Bazı öğrenciler değer belirtmezken, bu durum kitapla kurulan bağın zayıf olabileceğine veya değerleri ifade etmede zorluk yaşandığına işaret etmektedir.

Öğrenciler "Kardeşi ayıcığını paylaştı." (Ö10) ifadesiyle paylaşma, "Birlikte kardan adam yaptılar." (Ö12) örneğiyle iş birliği, "Arkadaşlarımı saklambaca aldım." (Ö3) cümlesiyle empati ve "Yanlışlıkla yapınca özür diledi." (Ö4) sözleriyle nezaket değerini vurgulamışlardır. Bu bulgular, Levent kitaplarının çocuklara sosyal, duygusal ve ahlaki değerleri kazandırmada etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. 10: *Kitapta Yer Alan Olumsuz Unsurlar Üzerine Öğrenci Görüşleri*

Olumsuz Unsur	Sıklık Sayısı (F)
İtaatsizlik	4
Kızgınlık	3
Cevap yok / Yok	3
Mutsuzluk	2

Öğrenciler, Levent kitaplarındaki olumsuz unsurları dört ana başlık altında değerlendirmiştir: itaatsizlik, kızgınlık, mutsuzluk ve yanıtsızlık. En çok dikkat çeken olumsuzluk itaatsizlik olup, öğrenciler toplumsal kurallara, haklara ve bireyler arası saygıya duyarlılık göstermiştir. Kızgınlık, aile içi duygusal tepkiler bağlamında; mutsuzluk ise sosyal dışlanma ve kabul görmeme durumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bazı öğrenciler olumsuz unsur fark etmediğini ya da yanıt vermediğini belirterek, değer farkındalığında bireysel farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak, öğrenciler karakter davranışlarını etik, toplumsal ve duygusal boyutlarda sorgulamakta; bu değerlendirmeler, onların ahlaki muhakeme, empati ve toplumsal farkındalık düzeylerini göstermektedir."Kuzuyu gizlice beslemesi yanlış bir davranıştı." (Ö2) ifadesi itaatsizlik temasına, "Top patladığı için kardeşine kızması kötüydü." (Ö7) ifadesi kızgınlık temasına örnektir. Bu görüşler, öğrencilerin sadece olayları gözlemlemekle kalmayıp, karakterlerin davranışlarını etik ve toplumsal açıdan değerlendirebildiklerini göstermektedir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu araştırma, Mustafa Orakçı'nın çocuk edebiyatı alanındaki önemli eserlerinden biri olan Levent kitap serisini değerler eğitimi bağlamında incelemeyi amaçlamış ve bu doğrultuda kitaplarda yer alan değer temsillerini Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) çerçevesinde sistematik bir biçimde analiz etmiştir. Araştırma kapsamında içerik analizi yöntemiyle yürütülen çalışma, kitaplarda yer alan temel insani ve toplumsal değerlerin sıklığını, dağılımını ve temsillerini ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda bu değerlerin çocuklara nasıl sunulduğuna, hangi olay örüntüleri ve karakter davranışları üzerinden aktarıldığına da odaklanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, Levent kitap serisinde yer alan en baskın değer "Aile Bütünlüğü" (27) olarak öne çıkmaktadır. Bu değer, aile içi iletişim, dayanışma, sorumluluk paylaşımı ve birlikte zaman geçirme gibi alt boyutlarıyla hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçlü bir şekilde yapılandırılmıştır. Aile değerini, sırasıyla Dostluk (15), Duyarlılık (14), Merhamet (13) ve Çalışkanlık (12) gibi çocukların sosyal ilişkilerinde doğrudan karşılaşabilecekleri değerler izlemiştir. Bu değerlerin kitaplarda örnek davranışlar ve günlük yaşamdan sahnelerle sunulması, çocukların değerleri soyut birer kavram olarak değil, içselleştirilebilir davranış örüntüleri şeklinde algılamalarına imkân tanımaktadır.

Ayrıca Mütevazılık (8), Saygı (8), Sabır (6), Yardımseverlik (5), Sağlıklı Yaşam (5) ve Sorumluluk (4) gibi değerler orta sıklıkta temsil edilirken; Dürüstlük (3), Adalet (2), Sevgi (2), Tasarruf (2), Vatanseverlik (2), Estetik (1) ve Özgürlük (1) gibi değerlerin daha sınırlı biçimde yer aldığı görülmektedir. Bu dağılım, kitapların temel hedeflerinin aile, arkadaşlık ve kişisel gelişim değerleri etrafında şekillendiğini; dolayısıyla çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini önceleyen bir değerler eğitimi anlayışını benimsediğini göstermektedir.

Çalışmanın önemli bir diğer bulgusu ise, kitaplarda yalnızca olumlu değerlere değil, aynı zamanda gerçek yaşamda karşılaşılması muhtemel olumsuz duygulara ve davranışlara da yer verilmiş olmasıdır. Seride en sık karşılaşılan olumsuz duygular arasında mutsuzluk (10), kızgınlık (7), itaatsizlik (6), korku (6), cimrilik (2) ve pişmanlık (2) yer almakta; bu duygular çocuk karakterlerin yaşadıkları olaylar üzerinden aktarılmakta ve duygusal farkındalık ile öz düzenleme becerilerini desteklemektedir. Olumsuz unsurların bu şekilde yapılandırılması, çocukların yalnızca idealize edilmiş durumlarla değil, aynı zamanda duygusal olarak zorlayıcı durumlarla da baş etme becerileri geliştirmelerine katkı sunmaktadır.

Araştırmada yalnızca kitap içerikleri değil, aynı zamanda kitapları okuyan öğrencilerin değer algılarına ilişkin veriler de toplanmıştır. Öğrencilerin en beğendikleri karakterlerin başında Levent ve kardeşi Mete gelmektedir. Levent'in lider, sevecen ve komik yönleriyle çocukların ilgisini çektiği; Mete'nin ise masumiyeti ve fedakârlığı ile duygusal bağ kurduğu görülmektedir. Öğrencilerin yerinde olmak istedikleri karakterler arasında yalnızca çocuk figürler değil, Levent'in annesi gibi yetişkin karakterler de yer almakta; bu durum, çocukların koruyucu, destekleyici ve yönlendirici rollere de özlem duyduklarını göstermektedir.

Öğrencilerin en sevdikleri kitaplar arasında ise Levent Bayram Ziyaretinde, Levent ve Akıllı Robot ve Levent ve Yeni Bisikleti yer almaktadır. Bu tercihler, aile bağları, teknolojiye duyulan ilgi ve yenilik deneyimlerinin çocuklar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca mizah, arkadaşlık, doğa ile etkileşim, sosyal sorumluluk gibi temaların da öğrenciler üzerinde yüksek düzeyde etki bıraktığı belirlenmiştir.

5.2. Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde, söz konusu bulgular önce benzer literatürle karşılaştırılarak yorumlanacak; ardından öğrencilerin görüşleriyle araştırma bulguları arasındaki örtüşme ve farklılıklar değerlendirilecektir. Böylelikle, kitapların değerler eğitimi açısından ne derece etkili olduğu çok boyutlu biçimde tartışılacaktır.

Bu araştırmada, Mustafa Orakçı tarafından kaleme alınan *Levent* kitap serisi, Türkiye Yüzyılı

Maarif Modeli (TYMM) çerçevesinde içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve seride yer alan değer temsilleri sistematik biçimde incelenmiştir. Araştırma sonucunda, seride en sık yer verilen değerlerin "Aile Bütünlüğü", "Dostluk", "Duyarlılık", "Merhamet" ve "Çalışkanlık" olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, kitapların hem bireyler arası ilişkileri hem de kişisel gelişimi desteklemeyi amaçlayan bir değerler eğitimi yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.

Levent serisinde en sık rastlanan değer olan "Aile Bütünlüğü" (27), diğer çalışmalarda sıklıkla karşılaşılmayan ancak toplumsal yapımız açısından son derece önemli olan bir temadır. Örneğin, Korkmaz Karataş ve Yorulmaz (2021) tarafından Grimm Masalları üzerine yapılan çalışmada en çok rastlanan olumlu değerler arasında "sevgi, yardımseverlik, dostluk, dürüstlük" gibi kavramlara yer verilmiş, ancak aile bütünlüğü vurgusu görece arka planda kalmıştır. Bu durum, *Levent* serisinin yerli kültürel bağlamı daha güçlü biçimde yansıtmasından kaynaklanıyor olabilir.

Benzer şekilde, Gençer ve Kahtalı (2022) tarafından Şermin Yaşar'ın çocuk kitapları üzerine yapılan çalışmada da en sık rastlanan değerler "dostluk, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik" olarak belirlenmiştir. *Levent* serisinde bu değerlerin çoğu yine öne çıkmakla birlikte, "duyarlılık" ve "merhamet" gibi duygusal derinliği yüksek değerlerin vurgusu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle, *Levent* kitaplarının sadece sosyal işlevli değil, aynı zamanda duygusal farkındalık geliştiren bir yönü olduğu söylenebilir.

Aydın ve Öksüz (2021) tarafından farklı yazarların 22 çocuk kitabı üzerinden yapılan çalışmada en sık karşılaşılan değerler "sevgi, duyarlılık, çalışkanlık ve yardımseverlik" olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, *Levent* serisinin genel eğilimiyle örtüşmektedir. Özellikle "çalışkanlık" ve "duyarlılık" değerlerinin hem bu çalışmada hem de kendi analizimizde öne çıkıyor oluşu, bu temaların çocuk edebiyatı içinde genel kabul gören ve geliştirilmeye çalışılan değerler olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, Çelikten (2019) tarafından Nezihe Meriç'in çocuk kitapları üzerine yapılan çalışmada "bilimsellik" ve "sağlıklı yaşam" gibi değerlerin daha çok öne çıktığı görülmektedir. *Levent* kitaplarında da "sağlıklı yaşam" (5) değeri işlenmiş olsa da, bilimsellik ya da eleştirel düşünme gibi kavramlar daha az yer tutmaktadır. Bu farklılık, yazarın pedagojik eğilimleri ve hedef yaş grubuyla doğrudan ilişkili olabilir.

Literatürle yapılan bu karşılaştırmalardan elde edilen genel değerlendirme, *Levent* kitaplarının yerli kültürel kodları gözeten, aile temelli ve duygusal zekâyı besleyen yönünün öne çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte, birçok araştırmada vurgulanan değerlerin (örneğin dostluk, yardımseverlik, çalışkanlık) bu seride de yer alması, kitapların değerler eğitimi açısından temel kabullerle örtüştüğünü göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından biri de, kitaplarda yalnızca olumlu değerlerin değil, aynı zamanda "mutsuzluk, kızgınlık, korku, pişmanlık" gibi olumsuz duygu örüntülerinin de yer almasıdır. Bu yönüyle *Levent* serisi, çocuklara sadece neyin "doğru" olduğunu değil, aynı zamanda zorlayıcı duygularla nasıl başa çıkılacağını da öğretme potansiyeline sahiptir. Grimm Masalları'nda sıkça rastlanan şiddet, hile, zararlı alışkanlık gibi olumsuz davranışların (Korkmaz Karataş & Yorulmaz, 2021) aksine, *Levent* kitaplarında bu duygular daha yumuşatılmış ve öğretici bir anlatımla sunulmaktadır.

Öğrenci görüşlerine dayalı bulgular da bu değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Öğrencilerin en çok Levent ve Mete karakterlerini beğenmeleri, onların duygusal yakınlık kurabildikleri, özdeşleşme geliştirebildikleri karakterlerle etkileşimde olduklarını göstermektedir. Kitaplarda en çok dikkat çeken değerlerin de araştırmacı bulgularıyla büyük ölçüde örtüştüğü, ancak bazı değerlerin (örneğin yardımseverlik) öğrenciler tarafından daha az fark edildiği görülmektedir. Bu durum, çocukların değerleri algılamasında yaşa, deneyime ve anlatım tarzına bağlı farklılıklar olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, *Levent* kitap serisinin çocuklara yönelik değerler eğitimi açısından oldukça zengin ve çok boyutlu bir içerik sunduğunu ortaya koymaktadır. Seride en sık karşılaşılan değer olan "Aile Bütünlüğü" başta olmak üzere, dostluk, duyarlılık, merhamet ve çalışkanlık gibi temel değerler; hem olay örgüsü hem de karakterlerin davranışları üzerinden çocuklara model olacak şekilde yapılandırılmıştır. Ayrıca seride yer alan olumsuz duyguların da pedagojik bir yaklaşımla ele

alınması, çocukların duygusal gelişimini destekleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın öğrenci görüşleriyle desteklenmiş olması, kitaplarda sunulan değer temsillerinin okur tarafından nasıl algılandığını ortaya koymuş ve bu yönüyle çalışma hem nitel hem de bütüncül bir değerlendirme sunmuştur. Öğrencilerin beğeni nedenleri ve karakterlerle özdeşim kurma düzeyleri, değer aktarımının etkili olup olmadığını anlamak açısından önemli veriler sağlamıştır.

5.3. Öneriler

1. Levent kitap serisi, okul öncesi ve ilkokul öğrencileri için değerler eğitimi materyali olarak kullanılabilir. Bu kapsamda öğretmenlerin kitaplardan tematik okuma çalışmaları ve değer odaklı etkinlikler tasarlamaları önerilir. Değerlerin sadece kuramsal düzeyde anlatılmasından ziyade, metinlerdeki olay örüntüleri üzerinden yapılandırılması, öğrencilerin değerleri daha kolay içselleştirmelerine katkı sağlayacaktır.
2. Serinin içerdiği değerlerin öğretiminde drama, yaratıcı yazma ve hikâye tamamlama gibi öğrenci merkezli yöntemlerden yararlanılabilir. Bu tür yöntemler, öğrencilerin sadece okuma yoluyla değil; aynı zamanda yazma, canlandırma ve hayal etme yoluyla da değerlerle etkileşime geçmesini mümkün kılar. Böylelikle değerlerin duyuşsal boyutunu da kapsayan daha etkili bir öğrenme süreci gerçekleşebilir.
3. Kitaplarda yer alan olumlu değerlerin yanında işlenen olumsuz duygular da eğitim sürecine dâhil edilerek öğrencilerin duygusal zekâ gelişimine katkı sağlanabilir. Levent kitaplarında sıkça karşılaşılan kızgınlık, mutsuzluk, pişmanlık gibi olumsuz duygular, çocukların bu duygularla başa çıkma becerilerini geliştirebilmeleri için bir fırsat sunmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin, bu duygulara ilişkin rehberlik etkinlikleri geliştirmesi ve bu içerikleri duygusal eğitim programlarına entegre etmesi önerilmektedir.
4. Bu çalışmanın benzeri, farklı yaş grupları ve farklı kitap serileri üzerinden de yürütülerek, Türkiye'deki çocuk edebiyatı ürünlerinin değerler eğitimi açısından genel bir haritası çıkarılabilir. Bu tür karşılaştırmalı çalışmalar sayesinde, yaşa ve gelişim düzeyine göre öne çıkan değerler ile bunların sunum biçimleri daha sistematik biçimde ortaya konabilir. Ayrıca, farklı yazarların değer tercihlerine yönelik analizler de değerler eğitimi politikaları açısından yol gösterici olabilir.
5. Öğrenci görüşlerinin daha geniş örneklemle toplanması, çocukların değer algılarının yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek açısından faydalı olabilir. Bu doğrultuda ileride yapılacak çalışmaların nicel analiz yöntemleriyle desteklenmesi, değer aktarım süreçlerinin daha genel geçer sonuçlara dayalı olarak yorumlanmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca, bu tür araştırmalarla çocuk edebiyatı eserlerinin hangi değerleri daha etkin biçimde kazandırdığına ilişkin veriye dayalı değerlendirmeler yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

Aydın, İ., & Öksüz, A. (2021). Çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 25*, 579–619.

Abacı, E. (2018). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak.

Alimcan, D., & Altunay Şam, E. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. Millî Eğitim, 215, 239–252. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441139

Baran Yir, B. (2019). Bilgin Adalı'nın eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.

Bulut, K. (2021). Ayla Kutlu'nun 'Merhaba Sevgi' adlı çocuk romanının değerler eğitimi ve on kök değer açısından incelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (57), 248-272.

Creswell, J. W. (2017). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (5th ed.). Pearson Education.

Demirel, M. (2020). Teorik çerçevesiyle değerler ve değerler eğitimi (1. baskı). Kültür Yayıncılık.

Deveci, H., Belet, D., & Türe, H. (2013). Dede Korkut hikâyelerinde yer alan değerler. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(46), 294–321.

Durmaz, M., & Yorulmaz, B. (2022). Ödüllü resimli çocuk kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4(7), 519–548.

Fırat, H. (2021). Zehra Ünüvar'ın çocuk kitaplarının değerler açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi).

Gönen, M. (2012). Erken çocukluk döneminde değerler eğitimi ve çocuk edebiyatı. Erken Çocukluk Eğitimi Dergisi, 6(1), 12–20.

Karasar, N. (2019). Bilimsel araştırma yöntemi (28. bs.). Nobel Yayıncılık.

Gençer, G., & Doğan Kahtalı, B. (2022). Şermin Yaşar'ın çocuk kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. Turkish Studies - Educational Sciences, 17(3), 407–421.

Kaya, A. (2019). En çok satılan resimli çocuk kitaplarında yer alan değerler. Çocuk ve Medya Araştırmaları Dergisi, 2(3), 68–74.

Kaya, M. (2020). Nasreddin Hoca fıkralarında mizah yoluyla değer aktarımı. Milli Eğitim Dergisi, 49(228), 234–249.

Keklik, S., & Kuru, H. (2016). Ayşe Yamaç'ın çocuk romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 217–237.

Kumbasar, E. (2011). Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi).

MEB. (1973). Milli Eğitimin Genel Amaçları, Milli Eğitim Temel Kanunu. md. 2. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf

MEB. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programı (1, 2 ve 3. sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326

MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4–7. sınıflar). http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354

MEB. (2019). Türkçe dersi öğretim programı (1–8. sınıflar). Ankara.

MEB. (t.y.). 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html

Moğul, S. (2012). Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserinin Türkçe Eğitimi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Öztürk, B., & Alkan, S. (2019). Âşık Edebiyatı Şiirlerinde Yer Alan Değerler Üzerine Bir İnceleme. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 92, 87–98.

Pilav, B., & Orhan, R. (2020). TÜBİTAK tarafından yayımlanan çocuk kitaplarında yer alan değerlerin analizi. Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(2), 130–142.

Tavuş, Z. G. (2015). Gülten Dayıoğlu'nun hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Türk, E. (2022). Ahmet Büke'nin "Zeyno Kitapları" Adlı Çocuk Öyküleri Serisi Üzerinde Değerler Eğitimi İncelemesi. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8), 185-199.
Kuru, H. (2018). Hamdullah Köseoğlu'nun "Küçük Balık" adlı çocuk kitabında değerler ve dil zenginliği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(13), 211-221.

Ulun, E. B. (2022). Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarında Değerler Eğitimi. Uluslararası İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 7(2), 133-145.

Yalçın, A., & Yıldız, T. (2021). Popüler Çocuk Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 17(3), 40–53.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. bs.). Seçkin Yayıncılık.

KIRGIZ TOPLUMUNDA ÇOCUK FOLKLORUNUN AİLE VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA AKTARIMI: KÖSTEK KESME TÖRENİ RİTÜELİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Müzeyyen İNALÖZ*

Özet

Toplumların kültürel kimliği, yalnızca yetişkinler arasında değil, erken çocukluk döneminden itibaren aktarılan gelenek ve göreneklerle biçimlenmektedir. Kırgız toplumunda çocuk folkloru, doğum öncesinden başlayarak bireyin yetişme çağına kadar uzanan süreçte hem sosyal kimliğin hem de kültürel aidiyetin inşasında temel bir rol üstlenmektedir. Bu bildiride, Kırgız halkının çocuk yetiştirme sürecinde uyguladığı geleneksel ritüellerden biri olan *"Тушоо кесүү" (Köstek Kesme)*örneği üzerinden çocuk folklorunun aile içindeki işlevi ve kültürel sürekliliğe katkısı ele alınmaktadır.

Kırgız toplumsal belleğinde *"Тушоо кесүү" (Köstek Kesme)*ritüeli, çocuğun ilk adımlarını atarken önündeki engellerin sembolik olarak kaldırılması ve özgür, başarılı bir birey olmasının dile getirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ritüel yalnızca bir geçiş töreni değil; aynı zamanda aile aracılığıyla nesiller boyu aktarılan değerlerin ve inançların görünür bir tezahürüdür. Aile, ritüelin hem uygulayıcısı hem de aktarıcısı olarak çocuk folklorunun kuşaktan kuşağa taşınmasında merkezi bir rol üstlenmektedir.

Araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formda katılımcılara 10 soru yöneltilmiş, ancak soruların ucu açık bırakılarak görüşlerini özgürce ifade etmeleri sağlanmıştır. Kırgız toplumunun farklı kuşaklarını temsil eden yaşlı, orta yaş ve genç bireylerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş; elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenerek sorulara verilen yanıtlar üzerinden ortak temalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda *"Тушоо кесүү"* geleneğinin günümüzdeki algısı, işlevi ve aktarılan değerler kuşaklar arası bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Çalışmada ayrıca ritüelin uygulama biçimleri, sembolik anlamları ve toplumsal değişimle birlikte geçirdiği dönüşüm de belgelenmiştir. Bu sayede çocuk folklorunun yalnızca kültürel bir miras değil, aynı zamanda çocuk yetiştirmede bir eğitim, sosyalleşme ve toplumsal aidiyet oluşturma aracı olduğu bilimsel bir çerçevede ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk folkloru, Kırgız kültürü, köstek kesme, aile, kültürel süreklilik.

TRANSMISSION OF CHILD FOLKLORE IN KYRGYZ SOCIETY IN THE CONTEXT OF FAMILY AND CULTURAL CONTINUITY: A STUDY ON THE "ТУШОО КЕСҮҮ ТОЙ" (KOSTEK KESME/CUTTING THE TETHER) RITUAL

Muzeyyen İNALÖZ**

Abstract

The cultural identity of societies is shaped not only among adults but also through traditions and customs transmitted from early childhood. In Kyrgyz society, child folklore plays a fundamental role in constructing both social identity and cultural belonging throughout the period from the prenatal stage to the child's growth and development. This paper examines the function of child folklore within the family and its contribution to cultural continuity through the example of the traditional "Тушоо кесүү" (Kostek Kesme/Cutting the Tether) ritual practiced in child-rearing.

In the Kyrgyz collective memory, the "Тушоо кесүү" ritual symbolizes the removal of obstacles

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. inaloz.muzeyyen@ogr.hbv.edu.tr

** Ankara Hacı Bayram Veli University, Department of Contemporary Turkic Languages, PhD Student. inaloz.muzeyyen@ogr.hbv.edu.tr

as the child takes their first steps and expresses the wish for the child to become a free and successful individual. This ritual is not only a rite of passage but also a visible manifestation of values and beliefs transmitted across generations by the family. The family, as both practitioner and transmitter of the ritual, plays a central role in passing child folklore from one generation to the next.

A qualitative approach was adopted in this study, and a semi-structured interview form developed by the researcher was used as the data collection tool. Ten questions were asked, but the questions were left open-ended to allow participants to freely express their views. In-depth interviews were conducted with elderly, middle-aged, and young individuals representing different generations of Kyrgyz society. The collected data were analyzed using content analysis, and common themes were identified based on the responses. Based on the findings, the contemporary perception, function, and values transmitted through the "Тушоо кесүү" ritual were evaluated from an intergenerational perspective.

The study also documents the ritual's practices, symbolic meanings, and transformations alongside societal changes. Consequently, it demonstrates that child folklore is not only a cultural heritage but also a scientific framework for understanding its role as a tool for education, socialization, and the formation of social belonging in child-rearing.

Keywords: Child Folklore, Kyrgyz Culture, Kostek Kesme, Family, Cultural Continuity.

GİRİŞ

Kırgızlar, toplum içindeki önemli yaşam olaylarını kutlama ve kültürel değerleri kuşaktan kuşağa aktarma pratiği kapsamında, düğün-tören kavramını ve buna bağlı gelenekleri nesiller boyunca sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda, çocuklara yönelik düzenlenen törenler, kültürel sürekliliğin korunmasında önemli bir işlev görür. Beşik düğünü, kırk çıkarma töreni, ilk adımlarda gerçekleştirilen *"köstek kesme töreni",* sünnet düğünü, nişan ve gelin uğurlama gibi etkinlikler, Kırgız kültüründe geleneksel olarak kutlanan ritüeller arasında yer alır.

Kırgız kültüründe düğün ve benzeri törenler, genellikle yalnızca sevinçli olaylarda düzenlenen etkinliklerdir. Sözlükte *"Toй"* düğün-tören kavramı, bir çocuğun doğumu, kız verilmesi veya gelin alınması gibi durumlarda halkın davet edildiği, bolca yemek ikram edilen ve çeşitli oyunlar ile eğlenceler eşliğinde kutlanan tören olarak tanımlanmaktadır (KTS, 2010, s. 506). Kırgız halkının tarihî oluşum ve gelişim derinliği, halk folkloru ve kültürünün de köklü ve zengin olmasını sağlamıştır. Çocuk folkloru, halk folklorunun ayrılmaz bir parçası olarak uzun dönemler boyunca şekillenmiş ve Kırgız ulusunun kültürünü, etnografyasını ve tarihini bünyesinde yansıtmıştır.

Çocuk folkloru, halk folklorunun gelişim sürecini ve genetik mirasını araştırmada en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Abramzon,1990, s. 227). Her folklorik eser, ortaya çıkış ve gelişim sürecinde o halkın ulusal bakış açısını, gelenek ve göreneklerini, kültürünü yansıtır. Folklordaki imgeler, temalar, motifler ve biçimler; yaşamdan kesitler, yüksek sanatsal değerle benimsenir ve bireysel ile kolektif yaratıcılığın karmaşık diyalektik birliği içinde ortaya çıkar.

Köstek kesme geleneğinin ortaya çıkışının hem mistik hem de dini boyutları olduğunu belirten Kırgız çocuk edebiyatı yazarı S. Rısbaev, çocuk folklorunu "Çocuk edebiyatının ilk gelişim kaynağı olarak folklor, sözle aktarılan, derin anlamlı ve eğitsel değeri yüksek eserlerden oluşur; beşik şarkılarından maniler ve şarkılara kadar uzanan tematik çeşitlilik ve kültürel zenginliği içerir. Bu eserler, Kırgız halkının kültürel mirasının yazılı çocuk edebiyatı biçiminde şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır" (Rısbaev, 2010) şeklinde ifade etmiştir. Bu nedenle, bebekler için hazırlanan ilk dönem eserlerinde folklora özgü biçimler ve betimleme araçları baskındır ve sözlü anlatım özellikleri hâkimdir.

Köstek kesme geleneği günümüzde hâlen kültürel süreklilik bağlamında uygulanmaktadır. Köstek kesme töreninin en önemli kahramanları çocuklardır; çünkü yeni yürümeye başlayan bebeğin kösteğini saf niyetli çocuklar keser ve onlara çeşitli hediyeler verilir (Boronbaev, 2023).Geleneğin temel ritüel boyutu belirli kurallar çerçevesinde yürütülürken, törene katılanların çocuğa verdikleri dua

ve iyi dilekleri içeren retorik ifadeler, törensel sürecin en önemli boyutunu oluşturur. Köstek kesme töreni, Kırgız çocuk folklorunun önemli unsurlarından biri olarak, yalnızca çocuğun ilk adımlarına dair sembolik bir uygulama değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğin ve toplumsal hafızanın kuşaktan kuşağa aktarılmasında işlev gören bir ritüeldir. Törenin icrasında, topluluk üyelerinin katılımı, sözlü kültürün izleri ve çocuk folkloruna özgü eğitsel boyutlar güçlü biçimde görülmektedir. Özellikle, törene katılan herkes, "ayak bağı kesilen" çocuğa kendi iyi dileklerini iletir.

Kırgız kültüründe çocuk bir yaşına gelip ilk adımlarını attığında köstek kesme geleneği uygulanır. Tören kapsamında anne ve baba bir koyun keserek akrabalarını hem yemeğe hem de köstek kesme törenine davet eder; sofranın etrafında dualar edilir.Daha sonra çocuğun ayağı iki renkli ip ile çapraz şekilde bağlanır. Siyah-beyaz ip, yaşamda iyiyi ve kötüyü, sevinci ve kederi, gündüz ile geceyi tanımayı simgeler. Ayrıca ip, Kırgızlar için hayvan bağlamada kullanılan kutsal bir araç olarak sembolik değer taşır.

Görsel 1. *Köstek Kesme Töreni'nde sembolik olarak kullanılan siyah-beyaz ip*

Görsel 2. *Köstek Kesme Töreni'nde çocuğun ayakları iki renkli ip ile çapraz şekilde bağlanır*

Köstek kesme ritüelinde çocukların aktif katılımı, ritüelin sosyo-kültürel işlevini belirginleştirmektedir. Törende, bir yaşına gelmiş çocuk ayakları iple bağlı şekilde belirlenen alanda durur. Ardından, genellikle 7–10 yaş grubundaki çocukların katılımıyla 100–150 metre mesafede bir koşu yarışı gerçekleştirilir.Yarışta birinci olan çocuk, özel olarak hazırlanmış bıçakla 'köstek kesme' ipini keser ve bu bıçak kendisine ödül olarak verilir. Bu uygulama, çocuklar arasında paylaşım kültürünü pekiştirmenin yanı sıra folklorik sembollerin aktarılmasına da aracılık etmektedir.İpin yetişkinler yerine çocuklar tarafından kesilmesi, bu geleneğin özgün bir özelliğini oluşturmaktadır. Bu uygulamanın temelinde, çocukların düşüncelerinin masum ve temiz olduğuna dair inanç yatmaktadır.Yarışmanın ardından çeşitli ödüllerin dağıtılması ve topluca yapılan dualar, ritüelin kolektif ve törensel atmosferini güçlendirmektedir.

Görsel 3. *Köstek Kesme Töreni'nde çocuklar arasında yapılan koşu yarışı*

Görsel 4. *Yarışta birinci gelen çocuk, törenin simgesel anı olan köstek kesme ipini özel bir bıçakla keser*

Ayrıca, yaşlıların çocuğa yönelttikleri *'Ömrün uzun olsun, geleceğin açık olsun, halkına yararlı ve anne-babanın gurur duyacağı bir evlat ol'* temennileri, ritüelin pedagojik boyutunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Törende kullanılan bıçağın 'yeni' olması gerektiği inancı dikkat çekicidir. Bu anlayış, ritüelin saflık, yenilenme ve bereket kavramlarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Geçmişten günümüze köstek kesme törenleri hem toplumsal ritüellerin hem de ödül anlayışının değişimini yansıtmaktadır. Örneğin, geçmişte köstek kesme yarışında birinci olan çocuğa bir tay verilmesi ve hayvanın paylaşılması geleneği, günümüzde ödüllerin çeşitlenerek sürdürülmesiyle ritüelin toplumsal uyum ve değişim boyutunu açıkça ortaya koymaktadır (Toyçuevna, 2020, s. 297). Ayrıca, bu törenler kapsamında küçük çocukların 100–150 metre mesafede koşu yarışına katılmaları söz konusu etkinliğin "tay yarışı" olarak adlandırılmasını sağlamaktadır (Karazakova, 2019, s. 218). Bu bağlamda, köstek kesme törenleri hem tarihsel pratiği hem de günümüzdeki uygulama biçimleri üzerinden toplumsal ve kültürel bir bütün olarak değerlendirilebilmektedir.

Yarışmayı birinci olarak kazanan çocuk, kösteği kesilen çocuğu ellerinden tutarak yürütür; bu uygulama, *'Sen de bizim gibi koş.'* mesajı ile çocuğun adımlarının hızlı ve sağlıklı olmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, köstek kesme ritüelinde dualaların yalnızca ebeveynler tarafından değil, büyükanneler, büyükbabalar veya köyün saygın yaşlıları tarafından da yapılması, kültürel otoritenin ve kolektif kimliğin çocuğun yaşamına aktarılmasına işaret etmektedir. Bu şekilde çocuk, yalnızca bireysel bir gelişim aşamasını yaşamamakta, aynı zamanda topluluğun manevi koruması altına girmiş olmaktadır.

Köstek Kesme töreni, yalnızca eğlence ve ritüel değil, aynı zamanda çocuğa kültürel değerlerin aktarılması ve toplumun kolektif bilinç içinde sürekliliğin sağlanması işlevini görür. Ebeveynler, çocuklarının kaderinin olumlu bir biçimde şekillenmesi için, saygı duydukları ve örnek alınacak kişilerin dua etmesini tercih ederler. Köstek kesme töreninin bir diğer özelliği, çocuk folkloruna özgü geleneksel oyunların da bu bağlamda icra edilmesidir. Çocuğun yaşına uygun olarak aşık oyunu, kör ebe, mendil kapmaca, beş taş, mangala, ip çekme ve çuval yarışı gibi oyunlar oynatılır. Bu oyunlar,

folklorik mirasın çocuklar aracılığıyla yeniden üretildiği sosyal bir alan işlevi görür.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda sekiz ana tema belirlenmiştir:

Kişisel ve Ailevi Deneyim: Katılımcıların bir kısmı ritüeli çocukluk dönemlerinde doğrudan deneyimlemiş (örneğin aksakal ve büyükanne), bazıları ise kendi çocuklarına uygulamıştır (genç anne ve genç baba). Diğer katılımcılar ise ritüeli daha çok dolaylı tanıklık yoluyla öğrenmiştir (üniversite öğrencileri ve şehirde yaşayan bireyler).

Ritüelin Algısı ve Anlamı: "Köstek Kesme" ritüeli, çocuğun bağımsızlığa ilk adımını atmasını ve yaşam yolunun açılmasını simgeleyen bir geçiş töreni olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar, bu geleneği aynı zamanda kutsama, bereket ve kültürel aidiyetin bir ifadesi şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca, cevaplarda sıklıkla katılımcılar, töreni genellikle çocuğun yaşam yolculuğunun devamını simgeleyen bir etkinlik olarak yorumlamış; "yolu açık olsun, engelleri aşsın, mutlu olsun" gibi temennilerle ritüelin manevi işlevini vurgulamışlardır.

Uygulama Biçimi: Ritüelin aile ve akrabalar tarafından organize edildiği; kırsal bölgelerde daha kapsamlı, şehirlerde ise sadeleştirilmiş biçimde uygulandığı ortaya çıkmıştır.

Semboller: Ritüelde kullanılan unsurların sembolik anlamlar taşıdığı tespit edilmiştir. Buna göre ip, engel ve bağları; bıçak, güç ve yol açmayı; koşu yarışı, başarı ve rekabeti; hediye, bereketi; dua ise koruma ve kutsamayı temsil etmektedir.

Çocuk Folklorundaki Yeri: Ritüel sırasında söylenen dua, mâni ve dileklerin sözlü kültürün önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir. Ancak şehirleşme ile birlikte bu uygulamaların giderek azaldığı ifade edilmiştir.

Kuşaklararası Aktarım: Geleneğin anne-baba ile büyükanne-büyükbaba aracılığıyla sözlü kültür içinde aktarıldığı belirlenmiştir.

Toplumsal Değişim ve Modernleşme: Köylerde güçlü bir şekilde yaşatılan ritüelin, şehirleşmeyle birlikte sadeleştiği ve kimi unsurlarının unutulmaya başladığı gözlenmiştir. Bununla birlikte medya ve sosyal medyanın, ritüelin tanıtımı ve yaşatılmasına olumlu katkılar sağladığı ifade edilmiştir.

Gelecek Algısı ve Öneriler: Katılımcıların bir kısmı ritüelin gelecekte de varlığını sürdüreceğini savunurken, diğerleri bunun okul, medya ve folklor eğitimiyle desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Genç kuşak ise ritüelin popüler kültürle birleşerek devam edebileceğini öne sürmüştür.

Sonuç

Araştırma, "Тушоо кесүү" (Köstek Kesme) geleneğinin Kırgız toplumunda yalnızca çocuğun ilk adımlarını simgeleyen bir ritüel olmadığını, aynı zamanda kültürel değerlerin, kuşaklararası aktarımın ve toplumsal kimliğin önemli bir göstergesi olduğunu ortaya koymuştur. Ritüel, çocukların özgüven, cesaret, sorumluluk ve toplumsal aidiyet kazanmalarında hem eğitsel hem de sosyalleştirici bir işlev üstlenmektedir.

Analizler, geleneğin özellikle aile ve topluluk katılımı aracılığıyla, sözlü kültür ve ritüel uygulamalar üzerinden kuşaktan kuşağa aktarıldığını göstermiştir. Kırsal alanlarda ritüel daha kapsamlı uygulanırken, şehirleşme süreci bazı unsurların sadeleşmesine yol açmıştır. Bununla birlikte medya ve sosyal medya kullanımı, geleneğin genç kuşaklara aktarımı ve kültürel bilincin güçlendirilmesi açısından olumlu bir rol oynamaktadır.

Köstek kesme töreninde kullanılan ip, bıçak, hediye ve yarış gibi semboller, yalnızca eğlence amacı taşımamakta, aynı zamanda kültürel mirasın çocuklar üzerinden yeniden üretilmesini sağlayan pedagojik ve ritüel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların duaları ve iyi dilekleri, çocuğun yaşam yolculuğuna toplumsal ve manevi bir boyut kazandırarak aile bağları ve kültürel sürekliliğin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, köstek kesme geleneği, Kırgız kültüründe hem çocukların bireysel gelişiminde hem de aile aracılığıyla kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu ritüel, çocukların toplumsal kimlik kazanımlarını desteklerken, kültürel sürekliliğin korunmasına ve

toplumun değerler sisteminin nesiller boyunca yaşatılmasına aracılık etmektedir.

Kaynakça

Abramzon, S. (1990). *Kırgız Halkı ve Etnogenetik Tarihsel Kültürel Bağlantıları: Evlilik ve Aile*. Frunze.

Akmataliev, A. (Ed.). (2010). *Kırgız Dil Sözlüğü*. Bişkek: Avrasya Press.Boronbaev, A. (2023). Millî Oyunların Kültürel ve Felsefi Açıklamaları. *Oş Devlet Üniversitesi Dergisi*.

Karazakova, Z. J. (2019). *Ulusal değerler: Bölüm 2, Ulusal değerleri benimseme üzerine ders kitabı*. Oş: Yayınevi. 162 s.

Kırgız Tilinin Tüşündürme Sözdügü (1969).Frunze.

Kadırbekov, T. (2017). [Fotoğraflar]. KaynakSite,https://sputnik.kg/20171017/tushoo-kesuu-kaadasynyn-maanisi-1035838762.html

Rısbaev, S. (2010). *Kırgız Çocuk Folklorunun Pedagojisi. Yükseköğretim kurumları öğretim elemanları, öğrenciler ve okul öğretmenleri için*. Bişkek.

Toyçuyevna, U. (2020). *Oş Devlet Üniversitesi Bilimsel Açılım Dergisi*, (4)

DİL YAPILARININ ÖĞRENİLMESİNDE OYUN TEMELLİ ÖĞRENMENİN 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE DERSİNE YÖNELİK AKADEMİK BAŞARILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ[1]

Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ*

Afranur SARPSEDEFÇİ**

Özet

Bu araştırmada, oyun temelli öğrenme yöntemi kullanılmış ve eğitsel dijital oyunların Türkçe dersi 5. sınıf dil yapıları öğretiminde kullanılmasının öğrencilerin derse yönelik akademik başarıları ve konuyu öğrenmelerinin üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ili Esenler ilçesinde bir devlet ortaokulunda 5. Sınıf öğrencisi olarak eğitimlerini sürdüren toplam 50 öğrenci oluşturmaktadır. Genel ortalamaları birbirine yakın olan iki farklı sınıftan biri deney grubu olarak, diğeri de kontrol grubu olarak rastgele seçilmiştir. Oyun temelli öğrenme yöntemiyle öğretim etkinliklerinin gerçekleştirildiği deney ve kontrol grubunda 25 öğrenci yer alırken Türkçe ders planına göre geleneksel öğretim etkinliklerinin yapıldığı kontrol grubunda yine 25 öğrenci yer almaktadır. Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. 6 hafta boyunca kontrol grubunda geleneksel öğrenme yöntemleriyle müfredata yönelik Türkçe dersi öğretimi yapılırken deney grubunda ise eğitsel dijital oyunlarla desteklenmiş oyun temelli öğrenme programına göre Türkçe dersi öğretimi yapılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen ve 25 sorudan oluşan Dil Yapıları Başarı Testi, deney ve kontrol gruplarına uygulama öncesi ve sonrası çözdürülerek veriler toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 30.0 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Detaylı analize geçmeden önce ön test ve son testlerden elde edilen verilerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek testler normallik açısından değerlendirilmiştir. Başarı testi sonuçlarının normal dağılım gösterdiği anlaşıldıktan sonra gruplarda eğitim öncesi sonrası, ayrı ayrı olmak üzere bağımlı örneklem t testi ile karşılaştırılmıştır. Gruplar arası karşılaştırmalarda ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda gruplar arası ön test sonuçları ve son test sonuçları karşılaştırmalarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Fakat grupların kendi içerisinde yapılan ön test sonuçlarıyla son test sonuçları arasında ise anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgulardan yola çıkılarak hem eğitsel dijital oyunlarla hem de geleneksel öğrenme yöntemleriyle yapılan öğretimlerin Türkçe dersi dil yapıları konusunun öğrenilmesinde etkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akademik başarı, dil yapıları, eğitsel dijital oyun, oyun temelli öğrenme, Türkçe dersi.

A STUDY ON THE EFFECT OF GAME-BASED LEARNING IN LEARNING LANGUAGE STRUCTURES ON THE ACADEMIC ACHIEVEMENT OF 5TH GRADE STUDENTS IN TURKISH COURSE

Abstract

This study employed the game-based learning method to investigate the effects of using educational digital games in teaching language structures in the 5th grade Turkish course on students' academic achievement and learning. The study group consisted of a total of 50 students enrolled in the 5th grade of a public middle school located in the Esenler district of Istanbul. Two different classes with similar overall grade averages were randomly assigned as groups, with one

[1] Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı'nda yürütülmekte olan "Dil Yapılarının Öğrenilmesinde Oyun Temelli Öğrenmenin 5. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Tutum ve Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi" başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

*Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi, neslihankarakush@gmail.com

**Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, afranursedefci@gmail.com

serving as the experimental group and the other as the control group. Both groups included 25 students. While the experimental group participated in instructional activities designed with game-based learning supported by educational digital games, the control group received instruction through traditional teaching activities in accordance with the Turkish course curriculum. The research employed a pretest–posttest control group quasi-experimental design. Over a six-week period, the control group was taught using traditional instructional methods, while the experimental group was taught using a game-based learning program supported with educational digital games. The data were collected through the Language Structures Achievement Test, developed by the researcher, consisting of 25 items, and administered to both groups before and after

the intervention. The data were analyzed using the SPSS 30.0 statistical package. Prior to detailed analyses, skewness and kurtosis values of the pretest and posttest scores were examined to evaluate normality, and the results indicated that the test scores were normally distributed. Dependent samples t-tests were used to compare pretest and posttest results within each group, and independent samples t-tests were used for between-group comparisons. The analyses revealed no significant differences between the experimental and control groups in either pretest or posttest scores. However, significant differences were found within each group between their pretest and posttest scores. These findings suggest that both educational digital game-supported game-based learning and traditional instructional methods are effective in teaching language structures in the 5th grade Turkish course.

Keywords: Academic achievement, language structures, educational digital game, game-based learning, Turkish lesson.

1. GİRİŞ

Teknoloji günümüzde hızlı bir şekilde ilerlemekte ve sürekli olarak yenilenip gelişimini sürdürmektedir. Tarih boyunca teknoloji ile eğitim arasındaki bağlantı, pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu alanda çeşitli çalışmalar gerçekleşmiştir (Cviko, McKenney ve Voogt, 2012; Ersoy, 2005; Tall, 1988). Eğitim ortamlarında teknolojik araçların kullanılmaya başlanması, eğitimcilerin yöntem ve uygulamalarında değişiklik yapmalarını zorunlu kılmıştır (Ersoy, 2005; Kiili, 2005; Tall, 1988). Bu doğrultuda, öğretim teknolojileri olarak adlandırılan eğitim süreçlerinde kullanılan teknolojilerin yaygınlığı artmış; bilgisayar oyunları, artırılmış gerçeklik uygulamaları, mobil cihazlar ve web tabanlı araçlar gibi pek çok teknoloji, öğretim süreçlerinde yerini almıştır. Teknolojiyle desteklenen çağdaş eğitim yaklaşımlarının, öğretim ve öğrenme süreçlerinin gerçekleşeceği sınıf ortamlarını, geleneksel sınıflardan teknolojiyle donatılmış modern sınıf ortamlarına dönüştürmeyi gerektirdiği anlaşılmaktadır (Gök, 2019). Teknolojik araç ve gereçlerin öğrenme ortamlarında kullanımı hızla yaygınlaşmış, bu da öğrenme süresini kısaltırken verimliliği artırarak eğitimin kalitesinde dönüşüme yol açmıştır (Aşcı,2019). Eğitsel bilgisayar oyunları, bilgisayar oyunlarının eğlendirici ve motive edici yönlerini bünyesinde barındırarak, öğretimsel ya da eğitim amaçlı kullanılabilmektedir. Bu oyunlar, diğer öğretim yöntemlerine alternatif, destekleyici veya tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilebilir (Çankaya ve Karamete, 2008: 117).

Türkçe dersinde, özellikle dil bilgisi konularında soyut kavramların yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda, eğitsel bilgisayar oyunlarının bu derslerde kullanılması, kavramların daha kolay anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Aşcı,2019). Eğitsel oyunlar kalıcı öğrenmeyi destekleyici bir etkiye sahip olmasına rağmen, Türkçe dersi çalışma kitaplarında yeterince yer bulamamaktadır (Gedik ve Tekin, 2015, 129).Çalışma kitaplarındaki ve öğretim programındaki bu eksikliğin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne göre hazırlanmış yeni Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne göre hazırlanmış yeni Türkçe Öğretim Programı'nda Genel Esaslar başlığı altında "Ölçme ve değerlendirme yöntemleri öğrencilerin eğilimlerine, ihtiyaçlarına ve özel durumlarına göre çeşitlendirilmelidir. Bilgi ve becerilerin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde ilgi çekici, günlük yaşamla ilgili, uzak ya da yakın çevrede karşılaşılabilecek problemlere dair görevler verilmeli; öğrenciye yönelik yargısal nitelik taşımayan ve onu motive edici geri bildirimler sağlanmalı; dijital teknolojilerden ve oyunlardan yararlanılmalıdır." şeklinde eğitsel oyunlara ve teknolojiye vurgu

yapıldığı görülmektedir.

Eğitsel dijital oyunlar, öğrencilerin öğrenme süreçlerini destekleyen güçlü araçlardır. Türkçe öğretiminde eğitsel dijital oyun kullanımıyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. (Pehlivan Coşkun, 2022; Dönmez, 2020; Şahin,2019; Boz, 2018; Kara ve Akın, 2018; Gedik, 2017; Baki, 2016; Gülsoy ve Uçgun 2013; Aydın, 2014, Akçay 2009). Yapılan çalışmalarda Türkçe öğretiminde eğitsel oyun kullanımının dört temel dil becerisi ve söz varlığı geliştirme gibi dil becerilerinin yanı sıra öğrencilerin akademik başarıları, tutumları ve motivasyonlarına etkisi araştırılmıştır. Araştırmalar, bu tür oyunların öğrencilerin akademik başarılarını artırmada ve ders motivasyonlarını yükseltmede etkili olduğunu göstermektedir.

Oyun, çocuğun dünyayı kavramasında, diğer insanlarla iletişim kurmasında ve duygularını ifade etmesinde önemli bir rol oynar. Oyun oynarken dil ve zihinsel yetiler eş zamanlı olarak çalışır ve bu durum, dil becerilerinin gelişimine büyük ölçüde katkıda bulunur(Güneş, 2015). Oyun temelli dil öğretimi ortamlarının öğrenci motivasyonunu artırarak öğrenmenin daha kalıcı hale gelmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Bu kalıcılığı sağlayan faktörlerden biri, oyunların öğrenme sürecini keyifli bir deneyim haline getirmesi, diğeri ise öğrenciler için dil öğretimini daha ilgi çekici kılabilmesidir. Araştırmalar, öğrencilerin ilgilerini çeken bir konuyu daha kolay öğrendiklerini ve bu süreçte kazandıkları becerilerin daha uzun süreli olduğunu ortaya koymaktadır(Aydın, 2014).Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, oyun temelli öğrenme yönteminin bir ortaokulda 5. sınıf öğrencilerine uygulanarak yöntemin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik akademik başarılarına olan etkilerini incelemektir. Eğitsel oyunların etkisi, sadece öğrencilerin öğrenme süreçlerine değil, aynı zamanda öğretmenlerin öğretim tasarımı süreçlerine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma bulgularının literatüre katkı sunması ve oyun temelli öğrenme yönteminin gelecekteki uygulamalarına ışık tutması beklenmektedir.

Araştırma Problemi

"Dil yapılarının öğrenilmesinde oyun temelli öğrenme yönteminin 5. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik akademik başarıları üzerindeki etkisi nedir?"

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın bir sonraki aşaması uygulanan oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin Türkçe dil yapılarına ilişkin tutumlarına ve görüşlerine etkisine yönelik sonuçların paylaşılmasıdır. Uygulama sonuçları "Dil Yapılarının Öğrenilmesinde Oyun Temelli Öğrenme Yönteminin 5. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Tutum ve Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinde sunulacaktır. Sunulan bildirinin kapsamı gereği bu araştırma yalnızca oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin Türkçe dil yapılarına yönelik akademik başarıları üzerindeki etkisiyle sınırlı tutulmuştur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, dijital oyun temelli öğrenmenin 5. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik akademik başarılarına etkisi incelenmiştir. Araştırmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Sınıfların önceden belirlenmiş olması ve denekleri random(seçkisiz) bir şekilde belirleme şansı bulunmadığından bu desen seçilmiştir (Şahin, 2015, 29). Bir devlet okulunda bulunan ve genel ortalamaları birbirine yakın olan hazır sınıflardan iki tanesi rastgele olacak şekilde araştırma için seçilmiştir. Fakat bu grupların denk olduğunu garanti etmez ve bu önemli bir sınırlılık olsa da seçkisiz atamanın yapılamayacağı durumlar için ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen, alternatif bir desendir (Büyük Öztürk vd., 2008, 216). Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desende hedef, deney ve kontrol grupları arasındaki gelişim farkının ne kadar olduğunu belirlemektir (Büyük Öztürk vd., 2008, 217). Bu araştırmada bağımsız değişkeni eğitsel dijital oyunlarla yapılan öğretim oluştururken, öğrencilerin akademik ders başarısı da bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırmada, ön test-son test

kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanımı uygun görülmüştür.

2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacı tarafından geliştirilen Dil Yapıları Başarı Testi, uygulama öncesinde ve sonrasında deney ve kontrol gruplarına ön test-son test olacak biçimde uygulanarak veriler elde edilmiştir. Ulaşılan nicel veriler her grup için ayrı ayrı ele alınmış ve verilerin analizinde SPSS 30.0 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. İlk olarak ön test ve son testlerden elde edilen verilerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek testler normallik açısından değerlendirilmiştir. Başarı testi sonuçlarının normal dağılım gösterdiği anlaşıldıktan sonra gruplarda eğitim öncesi sonrası, ayrı ayrı olmak üzere bağımlı örneklem t testi ile karşılaştırılmıştır. Gruplar arası karşılaştırmalarda ise bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır.Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak sonuç ve öneriler kısmı yazılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma neticesinde ulaşılan veriler metinsel ya da tablo, çizelge, şekil veya grafiklere dönüştürülerek verilmiştir.

Araştırmada yer alan başarı testinin toplam puanları çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanarak normal dağılıma uygunluğu incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmada analiz edilen değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin her biri için çarpıklık ve basıklık katsayısı hesaplanmış ve Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Başarı Puanının Normal Dağılıma Uygunluk Analizi*

Değişkenler	N	X̄	SS	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık) (Basıklık)
Başarı puanı ön test	50	35,280	12,9726	,385	-,386
Başarı puanı son test	50	60,240	20,1449	,506	-1,070

X̄: Aritmetik ortalamaSS Standart sapmaSkewness:ÇarpıklıkKurtosis :Basıklık

Tablo 1. incelendiğinde, deney ve kontrol grubu Türkçe dersi akademik başarı testi ön-son test puanlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olduğundan verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerine uygulanan ön ve son test akademik başarı testlerinin sonuçları normal dağılım gösterdiğinden veriler bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Araştırma öncesinde deney ve kontrol grubu öğrencilerini akademik başarı bakımından karşılaştırmak için her iki gruba da ön test olarak başarı testi uygulanmıştır. Yapılan analizin sonuçları tablo 2 ve 3.'te sunulmuştur.

Tablo 2. *Deney ve Kontrol Grubu Akademik Başarı Testi Ön Test Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları*

Grup	**N**	**X̄**	**SS**	**T**	**P**
Deney	25	36,480	12,61	,650	,519
Kontrol	**25**	**34,080**	**13,47**		

Tablo 2.'ye bakıldığında kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarı testi ön test puanlarının ortalaması (X = 34,080), deney grubu öğrencilerinin ortalamasından (X = 36,480) daha düşüktür. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p>0,05). Yani her iki grubun da çalışmaya benzer bir başlangıç düzeyiyle başladığı görülmüştür. Bu bulgu, araştırmanın temel varsayımlarından biri olan başlangıç homojenliğini desteklemektedir.

Tablo 3. *Deney ve Kontrol Grubu Akademik Başarı Testi Son Test Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları*

Grup	**N**	**X̄**	**SS**	**T**	**P**
Deney	25	64,320	19,5932		
				1,448	,154
Kontrol	**25**	**56,160**	**20,2478**		

Tablo 3.'e bakıldığında, oyun temeli eğitim sonrasında, her iki grubun başarı puanlarında bir artış gözlenmiştir. Deney grubunun ortalaması 36,5'ten 64,3'e yükselirken, geleneksel eğitim grubunun ortalaması 34,1'den 56,2'ye yükselmiştir. Ayrıca deney grubu öğrencilerinin akademik başarı testi son test puanlarının ortalaması (X= 64,320), kontrol grubu öğrencilerinin ortalamasından (X= 56,160) daha yüksektir. Ancak, yapılan istatistiksel analiz (p=0,154) bu artış farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu durum, oyun temelli eğitimin, geleneksel eğitim grubuna göre katılımcıların başarısını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırmadığını da göstermektedir.

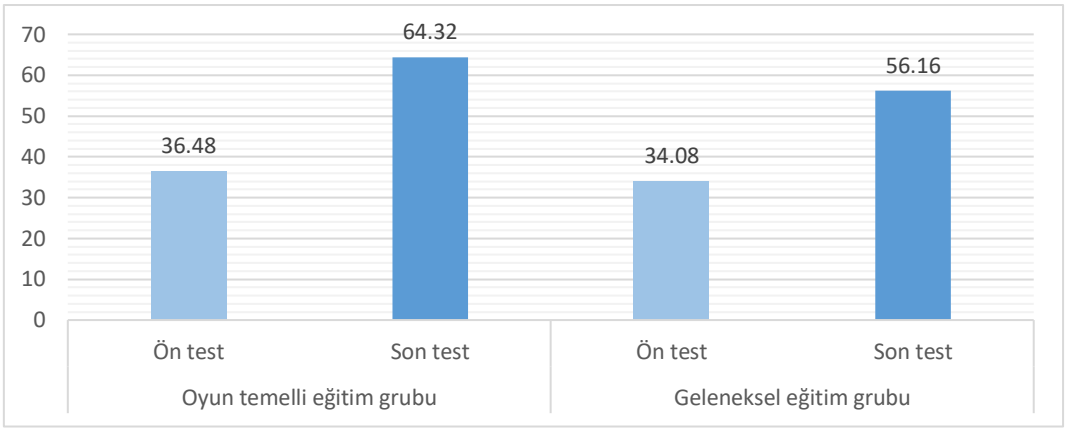
Deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test başarı puanları, ilişkili örneklemler t-testi kullanılarak ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Amaç, her bir grubun zaman içinde anlamlı bir gelişim gösterip göstermediğini belirlemektir. Elde edilen veriler Tablo 4.'te sunulmuştur.

Tablo 4. *Deney ve Kontrol Grubu Akademik Başarı Testi Ön Test ve Son Test Puanlarına İlişkin İlişkili Örneklemler T Testi Sonuçları*

Grup		N	X̄	SS	t	P
Deney	Ön test	25	36,480	12,6132	-9,153	,001**
	Son test	25	64,320	19,5932		
Kontrol	Ön test	25	34,080	13,4719	-6,058	,001**
	Son test	25	56,160	20,2478		

**p<0,01 *p<0,05

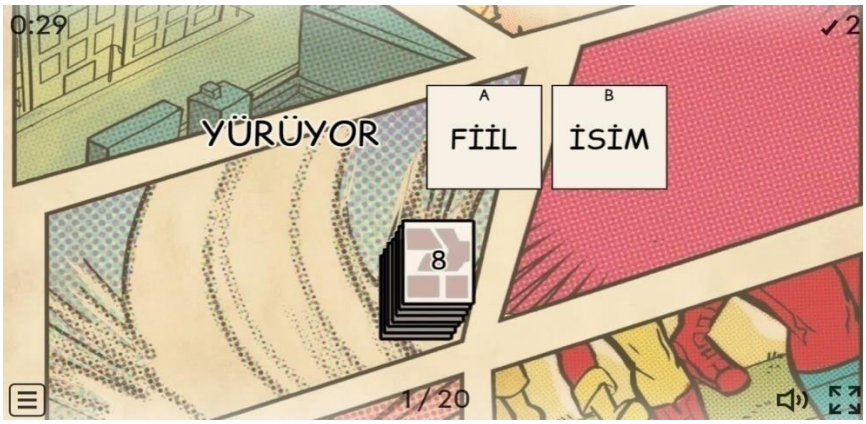
Tablo 4. incelendiğinde deney grubunun ön test başarı puan ortalaması 36,48 (SS=12,61) iken, son test ortalaması 64,32'ye (SS=19,59) yükselmiştir. Yapılan t-testi sonucunda elde edilen p-değeri p=0,001 olarak bulunmuştur (p<0,05). Bu bulgulara bakılarak deney grubunun ön testten son teste geçişte başarı puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış gösterdiği sonucuna varılmıştır. Uygulanan "Oyun Temelli Eğitim"in grup içinde etkili olduğu görülmektedir. Kontrol grubunun ön test başarı puan ortalaması 34,08 (SS=13,47) iken, son test ortalaması 56,16'ya (SS=20,24) yükselmiştir. Bu grup için yapılan t-testi sonucunda elde edilen p-değeri yine p=0,001 olarak saptanmıştır (p>0,05).Kontrol grubunun da ön testten son teste geçişte başarı puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış gösterdiğini anlaşılmaktadır.

Şekil1. *Grup İçinde Ön Test ve Son Test Başarı Puanı Değerlendirmesi*

Şekil 1.'e bakıldığında başarı puanlarının grup içi ön test ve son test değerlendirmesinde oyun temelli eğitimdeki farkın daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, her iki grubun da kendi içinde anlamlı bir gelişim göstermesi, her ne kadar oyun temelli eğitim grubunun son test ortalaması daha yüksek olsa da her iki yöntemin de kendi içlerinde bir etki yarattığını göstermektedir.

Uygulamada Kullanılan Etkinlik Örnekleri

"İsim Mi Fiil Mi?" Oyunundan Bir Görüntü

"İsme Belirsizlik Anlamı Katanı Bul" Oyunundan Bir Görüntü

"Çarkıfelek" Oyunundan Bir Görüntü

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada eğitsel dijital oyunlarla gerçekleştirilen Türkçe öğretiminin öğrencilerin akademik ders başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Geleneksel öğrenme yöntemleriyle yapılan öğretimle eğitsel dijital oyunlarla yapılan öğretim karşılaştırılmıştır. Gruplar arası ön test ve son test puanları t-testi analizinde hem ön testler arasında hem de son testler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Deney ve kontrol gruplarının ön testlerinin analizi t-testi ile yapılmış ve t=0,650 değeri bulunmuştur. Bağımsız örneklem t-testi analizinde t değeri 0.05 değerinden büyükse testler arasında anlamlı bir fark yoktur yorumu yapılır. Bu bulgulardan yola çıkılarak uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının akademik ders başarısı bakımından birbirlerine benzer olduğu sonucu çıkarılabilir. Uygulama sonrası yapılan son testlerin analizinde ise gruplar arası karşılaştırma yapıldığı için yine bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Son testlere yönelik yapılan t-testi analizinde t değeri 1,448 çıkmıştır. T değerinin 0.05'ten büyük olması yine grupların son testleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucunu çıkarmaktadır.

Grup içinde yapılan ön test ve son test karşılaştırmalarında ilişkili örneklem t-testi sonuçlarına bakıldığında ise hem deney grubunda hem de kontrol grubunda ön test ve son testler arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Her iki grubun son testlerinde ön testlerine göre artış olmuş; fakat deney grubunun son test sonuçlarındaki artışın kontrol grubuna göre daha fazla olduğu görülmüştür. Deney grubunun ön test başarı puanı ortalaması ile son test başarı puanı ortalaması arasında 27,84 puanlık bir fark bulunurken kontrol grubunun ön test ve son test başarı puanları ortalamaları arasındaki fark ise 22,08'dir. Bu bağlamda oyun ile öğrenme arasında güçlü bir ilişki vardır. Oyun, en doğal öğrenme ortamını sunar, bireye özgürlük tanır, bireyin hayal gücünü geliştirir ve insanlar arasındaki etkileşimi güçlendirir (Gönen, 1989: 59). Ayrıca oyunlar, kişilerin sistematik düşünme becerilerini geliştirirken, sınırlı olaylar ve gerçekler yerine olayların birbirleriyle olan ilişkilerini analiz etmelerini sağlar (Gee, 2003). Oyunlarda sunulan seçenekler ve karar noktaları, oyunculara sahip oldukları ön bilgileri kullanma ve bu bilgileri karşılaştıkları yeni durumlara uyarlama fırsatı sunar.Araştırma sonuçları, oyun temelli öğrenme süreçlerinin bilinçli ve sistematik biçimde yürütülmesi hâlinde öğrencilerin akademik başarılarına ve dil gelişimlerine anlamlı katkılar sağlayabileceğini ortaya koymaktadır (Güler, 2024; Kotan, 2022; Eyigün Say,2021; Aşcı, 2019; Yüksel, 2019;Tecen, 2018). Bu Uygulama öncesi ve sonrası gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmasa bile eğitsel dijital oyunların öğrencilerin sağladığı karar verme, ön bilgileri yeni durumlara adapte etme, problem çözme, sistematik düşünme ve analiz yapma gibi üst düzey beceriler kazanmalarını sağladığı gözlemlenmiştir (Johnson, 2005).

Öneriler:

- Bu araştırmada 5. sınıf dil yapıları öğrenme çıktıları içerisinden dördü seçilerek uygulama yapılmıştır. Türkçe dersinin farklı konularına ilişkin farklı sınıf seviyelerinde de araştırmalar yapılabilir.
- Oyun temelli öğrenmenin öğrenciler üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar çoğunlukla 5 veya 6. sınıf seviyelerinde gerçekleştirilmiştir. Tüm sınıf seviyelerine yönelik araştırmalar yapılabilir.
- Eğitimde kritik bir role sahip olan öğretmenlerin, eğitsel dijital oyunları daha sık kullanmaları teşvik edilmelidir.
- Oyun temelli öğrenmenin kullanıldığı araştırmalar incelendiğinde çoğunlukla Matematik ve Fen Bilimleri derslerine yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer dersler ve Türkçe dersine yönelik daha çok çalışma yapılabilir.
- Eğitsel dijital oyunların Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders içi etkinlik olarak müfredat ve ders planlarına entegre edilerek daha sık kullanılması sağlanılabilir.
- Öğretmen adayları ve öğretmenlerin eğitsel oyun tasarımlarına yönelik yeni örnekler geliştirebilmesi için çalışmalar düzenlenebilir. Ayrıca çalıştaylar, paneller, sempozyumlar ve hizmet içi eğitim gibi etkinlikler düzenlenerek eğitsel oyunların kullanımının yaygınlaşması sağlanabilir ve bu alanda farkındalık artırılabilir.

Sonuç olarak oyun temelli öğrenme yöntemi, Türkçe öğretiminde dil yapıları konularının öğretiminde etkili bir yöntemdir. Bu etkinin artırılması için teknolojinin de eğitim süreçlerine entegrasyonu önemlidir. Araştırmada sunulan bildirinin kapsamı gereği yalnızca oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarı üzerindeki etkileriyle sınırlı tutulmuştur. Ancak araştırmanın devamında uygulanan oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik görüşleri ve dil yapılarına ilişkin tutumları üzerindeki etkilerine yönelik sonuçların daha geniş bir kapsamda paylaşılması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, A. (2009). *Webquest (Web Macerası) Öğretim Yönteminin Türkçe Dersindeki Akademik Başarı ve Tutuma Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aşcı, A. U. (2019). *Eğitsel Dijital Oyunların 6. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersi Akademik Başarılarına Etkisi.* Journal of International SocialResearch, 12(62).

Aşcı, A. U. (2019). *Oyun temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin Türkçe dersine yönelik başarı ve tutumlarına etkisi.* Yüksek Lisans Tezi.Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, T. (2014). *Dil öğretimi ve oyun çoklu zeka teorisi ışığında*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 14(1), 71-83

Baki, Y. (2016). *Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Dersinde Eğitsel Oyunların Kullanımına ve İşlevlerine İlişkin Görüşleri.* 3. Uluslararası Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Sempozyumu (289-308). İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği.

Boz, İ. (2018). *İlkokul 4. sınıf Türkçe dersinde oyunla öğretim yönteminin akademik başarıya etkisi.* Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1(1), 61-75.

BüyükÖztürk, Şener (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum.* Ankara: Pegem A. Yayıncılık.

BüyükÖztürk, Şener (2007*). Deneysel Desenler: Öntest-Sontest Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi*. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.

Cviko, A., McKenney, S. &Voogt, J. (2012). *Teachersenacting a technology-richcurriculumforemergentliteracy*. Educationaltechnologyresearchanddevelopment, 60(1), 31-54.

Çankaya, Serkan ve Karamete, Ayşen (2008). *Eğitsel Bilgisayar Oyunlarının Öğrencilerin Matematik Dersine ve Eğitsel Bilgisayar Oyunlarına Yönelik Tutumlarına Etkisi.* Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 4(2), s. 115-127.

Dönmez, A. (2020). *Fiil ve fiille bağlantılı konuların öğretiminde bilgisayarla desteklenmiş oyun tabanlı öğrenme uygulamalarının etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Ersoy, Y. (2005). *Matematik eğitimini yenileme yönünde ileri hareketler-I: Teknoloji destekli matematik öğretimi.*TheTurkish Online Journal of EducationalTechnology, 4(2), 51- 63.

Eyigün Say, N. (2021). *Türkçe dersinde oyun ile kavram öğretiminin öğrencinin derse karşı tutumuna ve söz varlığına etkisi*. *Yüksek lisans tezi.*Ağrı: İbrahim Çeçen Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gedik, M., & Tekin, B. (2015). *Ortaokul Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Eğitsel Oyunların Niteliksel ve Niceliksel Olarak İncelenmesi.* Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4), 122-132.

Gedik, M. (2017). *Ortaokul 2. sınıf öğrencilerinin okuma becerilerinin geliştirilmesinde eğitsel oyunların başarı ve kalıcılığa etkisi*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 58, 453 464.

Gee, J.P. (2003). *What video gameshavetoteach us aboutlearningandliteracy.* ACM Computers in Entertainment, 1(1), 1-4.

Gök, M. (2019). *Eğitimde matematik pratiğimiz: matematik eğitiminde didaktik durumlar teorisi ışığında eğitsel bir mobil oyun tasarımı ve bir model önerisi.* İ. Özok ve C. Aladağ (Ed.), Eğitim Pratiğimiz Üzerine Araştırmalar (ss. 256-269). Ankara: Pegem.

GÖNEN, M. (Ekim, 1989). *Oyuncak v Kitabın Çocuğun Gelişimi Açısından Önemi.* Eğitim ve Bilim, Sayı: 74, 59-60.

Güler, M. (2024). *İsim üzerine gelen görevli dil ögelerinin oyunlaştırma yöntemi ile öğretimi*. Doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gülsoy, T. ve Uçgun, D. (2013). *6. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinde Eğitsel Oyunların Etkisinin İncelenmesi.*TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic, 8(13), 943-952. Doi: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6102.

Güneş, F. (2015). *Oyunla öğrenme yaklaşımı*. TurkishStudies, 10(11), 773-786.

Johnson, S., (2005). *Everythingbad is goodforyou: How today's popular culture is actuallymaking us smarter*. London: Allen Lane.

Kara, S., & AKIN, E. (2018). *Satranc-I Urefa'nın Eğitsel Bir Oyun Olarak Uyarlanmasının 6. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Öğretimine Ve Türkçe Dersi Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi* (Siirt İli Örneği). Electronic TurkishStudies, 13(27)

Kiili, K. (2005). *Digitalgame-basedlearning: Towards an experientialgaming model.* Internet andHigherEducation, 8, 13–24.

Kotan, A. (2022). *Ortaokul 8. sınıf Türkçe dil bilgisi öğretiminde dijital eğitsel oyunların kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi*. Yüksek lisans tezi. Ağrı: İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkçe dersi öğretim programı (ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1979

Pehlivan Coşkun, E. (2022*). Konuşma Becerisinin Geliştirilmesinde Web 2.0 Aracılığıyla Oyun Temelli Öğrenme.* Doktora tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Şahin, F. (2019). *Altıncı sınıf Türkçe dersi ses olayları konusunda geliştirilen eğitsel oyunun akademik başarıya etkisi.* Yüksek lisans tezi. Balıkesir: B.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Şahin, Murat (2015). *Oyunlaştırılmış Oyun Temelli Öğrenmenin Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersi Başarılarına ve Derse Yönelik Tutumlarına Etkisi.*İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tall, D. (1988). *Mathematics 15-19 in a changingtechnological age.* SecondaryMathematicsEducation, 2(12), 1-

11.

Tecen, B. (2018). *Okul Öncesi Dönem Ses Eğitiminde Dijital Oyun Temelli Destekleyici Aktivitelerin Çocukların Sesli Harfleri Öğrenmelerine Etkisi.*Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yüksel, H. (2019). *Türkçe dersinde kullanılan eğitsel dijital oyunların ders başarısı ve motivasyona etkisi*. Yüksek lisans tezi. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

DÜNYA MASALLARINDA SUNULAN KADIN ROLLERİ BAĞLAMINDA AİLE DİNAMİKLERİNİ SORGULAMAK

Esra ÜNLÜ[*]

Prof. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY[**]

Özet

Masallar, içinde doğduğu toplum yapısının özelliklerini barındıran, toplumun kültürel izlerini taşıyan, çıkış tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen günümüze kadar ulaşan sözlü halk edebiyatı ürünleridir. İçerisinde olağanüstü olaylar ve kahramanların yer aldığı masallar, toplumun değerler sistemini ve toplumsal cinsiyet rollerini şekillendirme özelliği taşır. Nesilden nesile aktarılan masallar; çocukların hayal dünyasının gelişmesine, gerçek ile kurgu arasındaki farkı anlamalarına ve toplumsal kültür bilinci geliştirmelerine imkân sağlar. Çocuklar masallar aracılığıyla toplumsal, ahlaki, sosyal ve kültürel değerleri öğrenir; masal kahramanlarıyla özdeşleşerek onları örnek alırlar. Masallarda kötülerin cezalandırılacağını, iyilerin kazanacağını ve yaşanılan olumsuzlukların yaratıcı çözümlerle atlatılabileceğini öğrenirler. Masal metinleri üzerine yapılan çalışmalar; özellikle kadın ve erkek karakterlerin özelliklerinin, üstelendikleri rollerin ve olaylar karşısında verdikleri tepkilerin, çocukların karakter gelişiminde ve sosyal rolleri öğrenmelerinde etkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada ise masallarda sunulan anne, üvey anne ve üvey kardeş figürleri bağlamında kadın rollerinin nasıl ele alındığı; masallardaki bu karakterlere hangi kişilik özelliklerinin yüklendiği analiz edilerek aile dinamiklerinin masallarda nasıl işlendiği sorgulanacaktır. Kadın karakterlerin bireysel özellerinin yanı sıra aile içi ilişkilerdeki işlevleri, kadının aile içindeki konumu ve ona atfedilen rollerin toplumsal düzeyde çocuklara nasıl yansıyabileceği incelenecektir. Çalışmanın yöntemi doküman incelemesidir. Bu çalışmada Grimm Masalları örnekleminde ve masallardaki kadın rolleri bağlamında aile dinamikleri tartışılacaktır. Çalışmada toplam 82 Grimm Masalı incelenmiş, elde edilen verilerbulgular kısmında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Masal, kadın rolleri, cinsiyet rolleri, aile dinamikleri, üvey anne.

EXAMINING FAMILY DYNAMICS IN THE CONTEXT OF FEMALE ROLES PRESENTED IN WORLD FAIRY TALES

Abstract

Fairy tales are products of oral folk literature that embody the characteristics of the society in which they originated, bear the traces of culture, and have survived to the present day, although their exact date of origin is unknown. Featuring extraordinary events and heroes, fairy tales also shape the value system and gender roles ofsociety. Fairy tales, passed down from generation to generation, enable children to develop their imagination, understand the difference between reality and fiction, and develop a shared sense of social culture. Children learn social, moral, and cultural values through fairy tales; they identify with fairy tale heroes and take them as role models. They learn that the bad guys will be punished, the good guys will win, and that negative experiences can be overcome with creative solutions. Studies on fairy tale texts have shown that the characteristics of female and male characters, the roles they play, and their reactions to events are particularly influential in children's character development and learning social roles. This study will examine how female roles are portrayed in fairy tales through the figures of mothers, stepmothers, and stepsisters; it will analyze the personality traits attributed to these characters in fairy tales and question how family dynamics are depicted in fairy tales. In addition to the individual characteristics of female characters, their roles in family relationships, the position of women within the family, and how the roles attributed to them may be reflected in children at the societal level will be examined. The method of the study is document analysis. In this study, using Grimm's Fairy Tales as an example, family dynamics in the context of female

[*] Sosyal Çalışmacı, Altınordu Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü, esra180917@gmail.com.

[**] Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, altun.bay@hotmail.com

roles in fairy tales will be discussed. A total of 82 Grimm's Fairy Tales were examined in the study, and the data obtained are presented in the findings section.

Keywords: Fairy tale, female roles, gender roles, family dynamics, stepmother.

GİRİŞ

Masal, genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan tür(TDK, 2025)" olarak tanımlanmaktadır. Sakaoğlu ve Şimşek'e (2023) göre masallar içinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerini, değer yargılarını ve inançlarını aktarmaktadır. Bir toplumun sosyo- kültürel yapısı, geleneksel değerleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın ile erkeğe atfedilen görev ve sorumluluklar, oluşturulan edebî metinlere yansımakta, aktarım yoluyla kişilerin bakış açısını şekillendirmektedir. Çocuk edebiyatı içerisinde yer alan masallar ise çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimine katkı sunarken çocuğun sosyal uyumuna destek olur. Masalları dinleyen veya okuyan çocuk; aile, arkadaşlık, komşuluk gibi sosyal ilişkileri kolayca anlamlandırabilir; iyi insan olmayı, paylaşmayı, yardımlaşmayı ve ahlaki değerleri öğrenir (Demirer Şahin, 2014). Bu yönüyle masallar çocukların hayal gücünü geliştirirken, diğer yandan toplumsal değerleri, gelenekleri ve sosyal ilişkilerdeki doğru yanlış ayrımını öğreterek duyarlı bir birey olarak yetişmelerine olanak sağlar. Masallarda var olan kahramanlar çocuğun zihninde kalıcı bir yer edinmekte ve karakterlerle özdeşim kurmasını sağlamaktadır. Çocuk, masal dünyasıyla kendi yaşamını birleştirerek karşılaştığı sorunlar karşısında nasıl davranması gerektiğine dair yöntemleri de öğrenebilmektedir.

Arıkan ve İncesamur'a (2020) göre çocukların gelişiminde önemli bir yere sahip olan çocuk edebiyatı eserleri, onların hayatı anlamlandırmasına, çevresinde olup bitenleri sorgulamasına ve kendi dünyasında okuduklarını yaşamında kullanmasına yardımcı olur. Masalların taşıdığı sembolik ögeler çıkarıldığında gerçek hayat ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle masallarda anlatılan tema, olay örgüsü ve karakterlerin işlenişi, çocuğun ön yargı, korku, şiddet vb. gibi olumsuz duygular geliştirmesine engel olmalı, çocuğun gelişimine negatif etki yaratacak bir içeriğe sahip olmamasına özen gösterilmelidir. Masallarda özellikle kadın karakterler hem aile içi ilişkilerin hem de toplumsal düzenin ve değer yargılarının görünür olması açısından önem taşımaktadır. Kadın karakterler; anne, üvey anne, üvey kardeş, cadı, prenses vb. rollerde sıklıkla görülür. Kadın karakterlere verilen bu roller toplumun kadına biçtiği geleneksel görevleri ve aile içinde kadının yerini yansıtırken, toplumsal cinsiyet dinamiklerini de belirginleştirir.

Masallar; çocukların toplumsal cinsiyet, aile ilişkileri, aile yapısı, çocuğun aile içerisindeki konumu gibi konuları öğrenebildikleri bir araçtır. Toplumsal yapının değişmesiyle birlikte aile kurumunda meydana gelen değişimler, boşanmaların artmasına ve tek ebeveynli ya da yeniden yapılan evliliklerle oluşan yeni aile yapılarına yol açmıştır. Aile içerisinde birey biyolojik olarak var olurken aynı zamanda psikolojik gelişimini de sürdürmekte; sevgi ve aidiyet duygusunu hissedebilmesiyle de varlığını devam ettirmektedir (Aktaş, 2013). Aile içerisinde meydana gelen en ufak bir değişiklikte kuşkusuz en çok çocukların etkilendiği, yeni oluşan aile yapısına uyum sağlama süresinde çocukların aidiyet duygusu konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir. Bu süreçte çocukların çevrelerinden duydukları, üvey anne, üvey kardeş gibi kavramlara yönelik algılar, değerler ve bakış açıları çoğu zaman olumsuz temsillerle şekillenmektedir. Bu bağlamda, masallarda genellikle üvey anne figürlerinin olumsuz biçimde tasvir edilmesinin çocukların üvey ebeveyn algısı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği düşünülmektedir.

1. Masallarda Kadın Rolleri Üzerinden Aile Yapısı ve Sosyal İlişkiler

Sözlü halk edebiyatının en önemli unsurlarından olan masallar, içinde bulundukları toplumun duygu, düşünce ve inanç yapısını yansıtan önemli kültürel eserlerdir. Masallar bir yandan hayal dünyasını yansıtırken diğer yandan ait olduğu toplumun kültürel ve sosyal yapısı hakkında bilgi sunmaktadır (Demir, 2017). Masallar aracılığıyla çocuklar toplumsal değerleri, rolleri, toplumun

bireylerden beklediği davranış kalıplarını öğrenir. Özellikle aile yapısı masallarda en belirgin biçimde ele alınan sosyal yapılardan biridir. Aile, içinde bulunduğu toplumda oluşan herhangi değişimden etkilenen bir kurum olmasının yanında toplum normlarını, değer yargılarını etkileyen bir yapıya da sahiptir (Simsar ve Kadim, 2023). Kısacası toplumsal yapı ve aile kurumu birbiri ile sürekli etkileşim hâlindedir ve birbirlerinden etkilenmektedir. Masallarda bu tesir, etkili bir şekilde görülmektedir.

Taşçı ve Akın (2021), masallarda olağanüstü kişiler ve olay örgüleri şeklinde oluşturulmuş olsa da işlenilen konularda insanların gerçeğinin bulunduğunu, gerçek yaşamdan izler taşıdığını belirtmiştir. Masallarda yer alan karakterlere yüklenilen rollerin, günlük yaşantımızda karşılarımıza çıkan kadın rolleri ile benzerliklerinin bulunduğu görülmektedir. Kadınlar genellikle toplumun geleneksel ve ahlaki değerlerinin temsil edildiği bir figür olarak yansıtılmaktadır. Bu temsiller; anne, eş, üvey anne, üvey kardeş gibi roller üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla masallarda kadının temsil edilme biçimi, yalnızca toplumsal cinsiyet kalıplarını değil, aynı zamanda çocuğun aileye ve topluma yönelik algı biçimlerini de şekillendirir. Masallardaki kadın karakterler çocuğun aile içindeki roller ve ilişkiler konusunda bilinç geliştirmesinde önemli bir işlev üstlenir.

Masallarda bazı karakterlerin kalıplaşmış özellikleri bulunmakta ve bu özellikler toplum tarafından da nesilden nesile aktarılan değerlerimizi yansıtmaktadır. Geleceği şekillendirecek olan çocuklar, bu değerlerin aktarılması için en iyi aracı olacaklardır. Bu bağlamda kültürel mirasın aktarım aracı olmasının ötesinde, çocukların kültürel bağlarının, aidiyet ve adalet duygularının oluşumunda masallarda anlatılan kadın figürlerinin rolleri oldukça önemlidir. Masallarda yer alan kadın figürleri genellikle "iyi anne", "kötü anne" ya da "üvey kardeş" gibi temsillerle sunulmakta ve bu durum kavramların net biçimde oluşmasını, çocuğun anlamlandırmasını zorlaştırabilmektedir. Çocuğun sevgi ve bakım ihtiyacına yönelik zorlu koşullara sahip olması ise aile içerisinde aidiyet duygusunun zedelenmesine neden olabilmektedir.

Günümüz çocukları, klasik masallarla karşılaştıklarında üvey anne ve üvey kardeş gibi kadın figürlerini gerçek yaşam deneyimleriyle özdeşleştirebilir. Özellikle üvey ebeveyni bulunan çocukları duygusal boyutta olumsuz etkileyebilir. Çocuğun; üvey annenin kötü biri olabileceğini, üvey kardeşlerinin kendisini duygusal olarak istismar edebileceğini, öz babanın bu konuda kendisini savunmayacağını ve aile içinde dışlanabileceğini düşünmesi kaygılanmasına neden olabilir. Yine aile içinde bu tarz kalıplaşmış temsiller, çocuğun aile ilişkilerinde güvensizlik, korku gibi duygular yaşamasına sebep olabilir.

Masalların çocukların psikolojik durumları üzerinde de etkili olduğu bilinmektedir. Erol vd.'ne (2023) göre, Külkedisi masalında ana karakterin üvey kardeşleri ve üvey annesi tarafından sürekli dışlanması, alay edilmesi, zorlu işler yaptırılması için baskı yapılması durumu duygusal istismar olarak belirtilmiştir. Masalda babanın yaptığı ikinci evlilikle aileye üvey anne ve üvey kardeşler girmiş, bunun sonucunda Külkedisi için hayat daha da zorlaşmış, sonraki süreçte karakterin duygusal istismara maruz kaldığı; böylece masallarda toplumsal dinamikler neticesinde aile kurumunda oluşan değişimlerin en çok çocukları etkilediği görülmüştür(Tekin, 2019).

Güzelküçük ve Türkyılmaz'ın (2020) yaptığı çalışmada, masallarda yer alan korku ve şiddet ögeleri incelenmiş, üvey annenin duygusal ve sözel şiddet uyguladığına dair ifadelerin olduğu belirtilmiştir. Masallarda kadının "üvey anne" kimliği üzerinden olumsuz ifadelerin yer alması, çocuğun pasif konumda kalmasına neden olabilir. Özellikle gerçek hayatta üvey anneye sahip aile yapısının olması çocuğun kendi sınırlarını koruma ve duygusal özerklik geliştirme becerisine engel olabilir. Çocuk edebiyatı ürünlerinde üvey anne ve diğer kadın karakterler üzerinden olumsuz yargıların işlenmesi, çocuğun bu olumsuzlukları içselleştirmesine de neden olabilir. Özetlemek gerekirse masallarda yer alan sosyal ilişkilerin aile yapısını ve toplumsal değerleri yansıttığı bilinmektedir. Masallara konu olan kadın temsilleri, aile dinamiklerinin anlaşılması açısından önemli ipuçları sunacaktır. Bu çalışmada Grimm Masalları örnekleminde, masallardaki kadın rolleri üzerinden aile dinamikleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, çocuklara okutulan ya da anlatılan masallardaki kadın rolleri aracılığıyla aile içi ilişkilerin nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır.

2. Yöntem

Bu çalışmada Grimm masalları örneklem olarak seçilmiş ve toplamda 82 Grimm Masalı incelenmiş, elde edilen veriler bulgular kısmında sunulmuştur. Bu nedenle çalışmanın temel yöntemi doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2021) göre doküman incelemesi "Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." Şeklinde belirtmiştir. Örneklem olarak kapsamlı olması bakımından YKY tarafından yayımlanan Grimm Masalları Iadlı eser seçilmiştir. Bu çalışmada 82 Grimm masalı okunmuş, ardından bu masallar arasından doğrudan üvey anne, üvey kardeş konulu olanlar belirlenmiştir. Elde edilen veriler bulgular kısmında gösterilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde önce araştırmaya dâhil edilen masallara yer verilmiş, daha sonra bu masallar arasında içinde üvey anne-üvey kardeş gibi kadın temsillerinin yer aldığı masallar, aile dinamiklerinin çocuğa etkisi temel alarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. *Araştırmaya Dâhil Edilen Grimm Masalları Listesi*

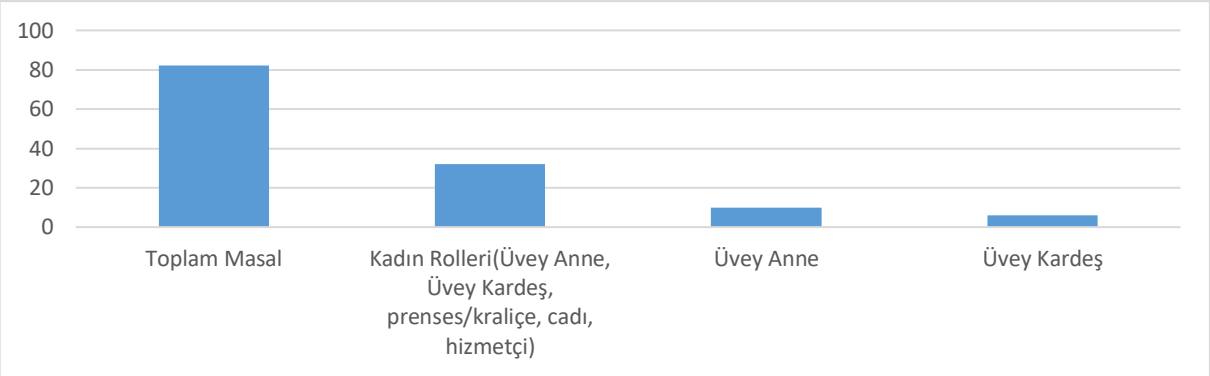
Sıra	Masal Adı	Sıra	Masal Adı
1	Kurbağa Prens	43	Bayan Trude
2	Kedi ve Farenin Dostluğu	44	İsim Babası Azrail
3	Meryem Ana'nın Çocuğu	45	Fitscher'in Kuşu
4	Korkuyu Öğrenmek İsteyen Oğlan	46	Ardıç Ağacı
5	Kurt ile Yedi Keçi Yavrusu	47	Parmak Çocuk'un Yolcuğu
6	Sadık Johannes	48	Kocamış Sultan
7	Karlı İş	49	Altı Kuğu
8	Acayip Çalgıcı	50	Uyayan Güzel
9	On İki Kardeş	51	Kuşbuldu
10	Ayak Takımı	52	Kral Ardıçsakal
11	Erkek Kardeş ile Kız Kardeş	53	Pamuk Prenses
12	Rapunzel	54	Sırt Çantası, Şapka ve Av Borusu
13	Ormandaki Üç Cüce	55	Seksekbacak
14	İplik Eğiren Üç Kadın	56	Sevgili Roland
15	Hensel ve Gretel	57	Altın Kuş
16	Üç Yılan Yaprağı	58	Köpekle Serçe
17	Ak Yılan	59	Frieder ve Katherlieschen
18	Saman, Kömür, Fasulye	60	İki Kardeş
19	Balıkçı ve Karısı	61	Çulsuz
20	Cesur Terzicik	62	Arı Beyi
21	Külkedisi	63	Üç Tüy
22	Bilmece	64	Altın Kaz
23	Minik Fare, Minik Kuş ve Sosis	65	Alacapost
24	Bayan Holle	66	Tavşancığın Nişanlısı
25	Yedi Karga	67	On İki Avcı
26	Kırmızı Başlıklı Kız	68	Sihirbaz ile Ustası
27	Bremen Mızıkacıları	69	Jorinde ve Joringel
28	Şarkı Söyleyen Kemik	70	Üç Şanslı Çocuk
29	Şeytanın Saçından Üç Altın Tel	71	Altı Kişi Dünyaya Meydan Okuyor
30	Bit ile Pire	72	Kurt ile İnsan
31	Elsiz Kız	73	Kurt ile Tilki
32	Akıllı Hans	74	Tilki ile Kuzeni Kurt
33	Üç Dil Bilen Oğlan	75	Tilki ile Kedi
34	Akıllı Else	76	Karanfil
35	Cennetteki Terzi	77	Akıllı Gretel
36	Açıl Sofram Açıl, Altın Kusan Eşek ve Torbadan Çıkan Sopa	78	Yaşlı Dede ve Torunu

37	Parmak Çocuk	79	Su Perisi
38	Tilki Hanım Evleniyor	80	Tavukçuğun Ölümü
39	Cüceler	81	Boşver Kardeş
40	Haydutun Nişanlısı	82	Kumarbaz Hans
41	Bay Korbes		

(Grimm Masalları I (2012), Çev. Kâmuran Şipal, Ankara: YKY yay.)

Çalışma kapsamında ele alınan toplam 82 masal, adlarıyla birlikte Tablo 1'de gösterilmiştir (Bk. Tablo 1). Grafik 1'de ise ele alınan tüm masallarda araştırmaya konu olan kadın rolleri (çocuk, üvey anne ve üvey kardeş) üzerinden aile dinamikleri (çocuk- üvey anne, çocuk-üvey kardeş, üvey anne-üvey annenin öz çocuğu) oranı gösterilmiştir (Bk. Grafik 1).

Grafik 1. *Masalların Sınıflandırılması (Kadın Rolleri)*

Grafik 1'den de anlaşılabileceği gibi çalışmaya toplam 82 masal dahil edilmiş, incelenen 31 masalda prenses/kraliçe, cadı, büyücü, hizmetçi kadın rollerinin yer aldığı, bu masallar içinde de 10 masalda üvey anne, 6 masalda üvey kardeş temsilleri tespit edilmiş olup genel oran içindeki yeri gösterilmiştir.Bazı masallarda kraliçe, prenses, anne, büyücü/cadı gibi aynı statü birden fazla kez kullanılmıştır.

Tablo 2. *Masallarda Prenses, Cadı, Hizmetçi, Üvey Anne, Üvey Kardeş Temsillerinin Yer Aldığı Masallar*

Sıra No	Masal Adı	Sıra No	Masal Adı
1	Erkek Kardeş ile Kız Kardeş	17	Ardıç Ağacı
2	Ormandaki Üç Cüce	18	Altı Kuğu
3	Hensel ve Gretel	19	Pamuk Prenses
4	Külkedisi	20	Sevgili Roland
5	Bilmece	21	Bayan Holle
6	Kurbağa Prens	22	Meryem Ana'nın Çocuğu
7	Sadık Johannes	23	On İki Kardeş
8	Rapunzel	24	İplik Eğiren Üç Kadın
9	Üç Yılan Yaprağı	25	Ak Yılan
10	Cesur Terzicik	26	Bayan Trude
11	Uyuyan Güzel	27	Kuşbuldu
12	Kral Ardıçsakal	28	Sırt Çantası, Şapka ve Av Borusu
13	Seksekbacak	29	İki Kardeş
14	Alacapost	30	On İki Avcı

15 Jorinde ve Jorringel
16 Karanfil
31 Altı Kişi Dünyaya Meydan Okuyor

Toplam: 31 Masal

Tablo 2'de kadın rollerinin yer aldığı masallara verilmiştir. Üvey anne/üvey kardeş temsillerin yer aldığı Erkek Kardeş ile Kız Kardeş (s.71-86), Ormandaki Üç Cüce (s.93-99), Hensel ve Gretel (s.104-116), Külkedisi (s.156-170), Bilmece (s.171-175), Bayan Holle (s.179-83), Ardıç Ağacı (s.301-316), Altı Kuğu (s.329-335), Pamuk Prenses (s.357-371), Sevgili Roland (s.384-388) adlı masallar çalışmada temel alınan masallar olarak belirlenmiştir. Ankaralı (2025), yaşam sürecinde ailelerde meydana gelen anlaşmazlıklar neticesinde evliliklerin sonlandırıldığını veya eşlerden birinin vefat etmesiyle ailenin parçalandığını, süreç içerisinde farklı kişilerle yapılan evliliklerle yeni bir ailenin kurulduğunu belirtmektedir. Aileye yeni katılan kişinin üvey sıfatıyla anılmaya başlaması, çocuğun bu kişiye ön yargı ve olumsuz düşünceler oluşturmasına sebep olabilmektedir. Belirtilen bu durumlar sonucunda aile içi iletişimde problemler oluşabilir ve yeni düzene uyum sağlamasında olumsuzlar meydana gelebilir. Üvey kavramının edebî eserlerde en sık masallarda görüldüğü gerçeğinden hareketle belirtilen masallarda kadın rollerinin anne, prenses, kraliçe, cadı, büyücü, üvey anne, üvey kardeş, hizmetçi, aşçıbaşı gibi temsillerle ele alındığı görülmüş olup bu çalışmada üvey anne ve üvey kardeş temsilleri üzerine durulacaktır.

Tablo 3. *Kadın Rollerinin Masaldaki Yansımaları*

Masal Adı	Kadın Rolü	Kadın Rollerinin Masaldaki Yansımaları
Erkek Kardeş ile Kız Kardeş	Üvey anne, büyücü, üvey kardeş	Üvey çocuklarına şiddet uygulaması, çocukların temel ihtiyaçlarını (yemek) ihmal etmesi, çocukları ormanda ölüme terk etmesi, haset ve düşmanlık duygularını yansıtması, üvey kardeşin kıskançlık duygusu taşıması
Ormanda Üç Cüce	Üvey anne, üvey kardeş	Üvey annenin çocuklara düşman kesilmesi, kızın hayatını zorlaştırmak için elinden gelen her şeyi yapması, üvey kıza karşı kıskançlık beslemesi, üvey annenin çocuğu ormanda ölüme terk etmesi
Hensel ve Gretel	Üvey anne, cadı	Üvey annenin çocukları ormana bırakarak ölüme terk etmesi, cadının çocukları tuzağa düşürmesi
Külkedisi	Üvey anne, üvey kardeşler	Üvey anne ve üvey kardeşlerin aile içerisinde çocuğu dışlaması, yaptırdıkları işlerle eziyet etmesi, çocuğa yapabileceğinin üstünde ev işleri vermeleri, üvey kardeşlerin rekabeti
Bilmece	Üvey anne	Cadı kadının büyü ve sihirle uğraşması, yabancılardan hoşlanmaması
Bayan Holle	Üvey anne, üvey kardeş	Üvey annenin öz kızına karşı sevgi dolu davranmasına karşın, üvey kızına karşı kötü davranması, tüm ağır işleri ona yaptırması
Ardıç Ağacı	Üvey anne, üvey kardeş	Üvey annenin üvey oğluna kötü davranması, çocuğu öldürmesi, kardeşin ağabeyi için üzülmesi
Altı Kuğu	Üvey anne	Üvey annenin çocukları kuğuya çevirmesi, çocuklardan kurtulmak istemesi
Pamuk Prenses	Üvey anne	Üvey annenin güzellik rekabeti, öldürmeye teşebbüs etmesi,
Sevgili Roland	Üvey anne, üvey kardeş	Üvey kızını sevmemesi, üvey kızını öldürmeyi düşünmesi, üvey kardeşin kıskanç olması

Tablo 3'te görüleceği gibi üvey anne figürleri negatif rollere sahiptir. Seçilen Grimm masallarında üvey anne figürlerinin genellikle kıskanç, kötü, cezalandırıcı, çocuklara zarar vermeye

çalışan ve üvey çocuğunu rakip gören kadınlar olarak yer aldığı görülmektedir. İncelenen masallarda, biyolojik anneden farklı olarak üvey annenin çocuklara şefkat, merhamet ve koruma göstermediği, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz ve isteksiz olduğu, bu yönleriyle olumsuz bir biçimde temsil edildiği anlaşılmaktadır. Şahin Toptaş (2024), Grimm masallarında üvey annelerin negatif rollerle ön plana çıktığını, annelerin genellikle merhametli, sevecen, çocuklarını koruyan, daha anaç özelliklere sahip temsillere sahip olduğunu belirtmiştir. Yine bu masallarda kadınların çocuğun üvey annesi olarak temsil edildiği ve kötü biri olarak nitelendirildiğini ifade etmiştir.

Masallar nedeniyle çocuklar zihninde annenin iyi olduğu, üvey annenin kötü olduğu şeklinde bir şema oluşturabilmekte; bu durum üvey ebeveynlerle kuracağı ilişkiyi de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çünkü üvey kardeşlerin yer aldığı masallarda kadın karakterlerin genellikle kardeşlerine karşı rekabet, kıskançlık ve haset duyguları beslediği görülmektedir (Altunbay, 2016). Üvey kardeşlerin olumsuz duygulara sahip şekilde temsil edilmesi, kardeşler arası güven duygusu oluşmasını engelleyebilir ve çocukların aileyi kabullenme aşamasında tedirgin olmasına neden olabilir. Masallarda görülen üvey anne/üvey kardeş gibi kadın rollerinin aile dinamiğine etkisi ise Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4. *Masallarda Üvey Anne/Üvey Kardeş gibi Kadın Rollerinin Aile Dinamiğine Etkisi*

Masal Adı	Kadın Rolü	Aile Dinamiğine Etkisi
Erkek Kardeş ile Kız Kardeş	Üvey anne, büyücü, üvey kardeş	Çocuk -ebeveyn ilişkine zarar verme, duygusal ve temel ihtiyaçları karşılamama
Ormanda Üç Cüce	Üvey anne, üvey kardeş	Üvey annenin verdiği sözü tutmaması sonucunda çocuğun güven duygusunun zedelenmesi,
Hensel ve Gretel	Üvey anne, cadı	Aile bireyleri arasında sevgi ve güven eksikliği, çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarının önemsenmemesi
Külkedisi	Üvey anne, üvey kardeşler	Aile içerisinde duygusal olarak ihmale uğraması, güç dengesizliğinin ortasında bulunması, üvey annenin baskın olması, babanın aile içerisinde pasif kalması.
Bilmece	Üvey anne	Masalda çocuğa karşı herhangi bir olumsuz durum bulunmamaktadır.
Bayan Holle	Üvey anne, üvey kardeş	Çocukta korku duygusunun görülmesi
Ardıç Ağacı	Üvey anne, üvey kardeş	Çocuğun aile içinde fiziksel şiddete uğraması ve ölümüne sebep olunması, üvey annenin merhametsiz davranışları
Altı Kuğu	Üvey anne	Babanın çocuklarını üvey annenin kötü davranışlarından koruyamaması, aile yapısının zarar görmesi, ailenin parçalanması
Pamuk Prenses	Üvey anne	Aile içinde güvensiz ortamın oluşması, çocuğun yalnız hissetmesi,
Sevgili Roland	Üvey anne, üvey kardeş	Aile içinde güvensiz ortamın oluşması, aile bireyleri arasında kıskançlık olması, duygusal yakınlık bulunmaması

Tablo 4'te görüldüğü gibi Grimm masallarında yer alan üvey anne ve üvey kardeş figürleri, aile içi ilişkilerde güvensizlik, aile bireyleri arasında güç dengesizliği ve duygusal ihmalin yansımaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Masallarda biyolojik olmayan ebeveynin çocuğa yönelik olumsuz tutumları ile baskın bir şekilde kıskançlık ve rekabet duyguları yer almaktadır. Çocuğa karşı olumsuz tutumlar kimi zaman aşırıya kaçmakta ve çocuğun hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. Üvey annenin aile içerisinde baskın olması aile içi dinamiklerinde otoriter konumda olması, çocuğun aileye karşı güven duygusunu zedelemesine yol açabilir, babanın pasif rolü de aile yapısında güç dengesizliğine sebep olabilir. Pamuk Prenses, Külkedisi, Erkek Kardeş ile Kız Kardeş masallarındaki üvey kardeş temsillerinde kardeşlik bağlarının bozulması, rekabet, dışlanma gibi duyguların aile

dinamiklerini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bunun yanı sıra incelenen masallarda kadınlara biçilen rollerin çocuk açısından psikososyal etkisine ilişkin bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5. *Masallardaki Kadın Rollerinin Çocuk Açısından Psikososyal Etkisi*

Çocuk Açısından Psikososyal Etkisi	
Üvey anneye karşı güvensizlik	Kendisine zarar verileceği düşüncesi
Üvey anneye karşı ön yargı	Kendisini ifade edememe
Korku	Psikolojik baskı hissetme
Yalnızlık	Sözel veya fiziksel şiddet maruz kalacağı şüphesi
Dışlanmışlık hissi	Sevgi eksikliği
Sorunlarla başa çıkma becerisi	Can güvenliği riski endişesi
İhmal edileceği düşüncesi	Aile içinde güvende hissetmeme,

Tablo 5'te üvey anne ve üvey kardeş figürlerinin çocuk üzerindeki oluşturabileceği psikososyal etkiler verilmeye çalışılmıştır. Grimm masallarında üvey anne figürleri çoğunlukla kıskanç, acımasız, cezalandırıcı ve çocuğun günlük hayatında zorluklar yaşamasına neden olan kişi olarak tasvir edilmiştir. Bu olumsuz temsiller çocuğun aile içi ilişkilerine, aidiyet ve güven duygusuna doğrudan etki edeceği düşünülmektedir. AslanTürk ve Kılıç (2000) yapmış olduğu çalışmada üvey ebeveyn ile yaşanan olumsuz durumun ve üvey kardeşliği kabullenme konusunun gençleri olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Dolayısıyla masallardaki dünyanın gerçeklikte de yaşanabileceği anlaşılmaktadır. Grimm masallarında üvey anne figürü, sıklıkla otoriter ve cezalandırıcı bir profil çizmektedir.Bu profil çocukların korku, yabancılaşma ve ön yargı geliştirebilmelerine neden olabilir.

İncelenen masallar, aile dinamikleri açısından ele alınacak olursa, babanın aile içerisinde çok aktif katılım göstermediği, üvey annenin daha çok söz sahibi olduğu, aile içinde etkili iletişim yollarının olmadığı ve üvey annenin otoriter olmasının diğer kişilerin söz sahibi olmasını engellediği görülmektedir. Üvey annenin karar verme ve kontrol sahibi olduğu, ailenin temelini oluşturan sevgi, güven, şefkat gibi duyguların eksik olduğu, aile içi anlaşmazlıkların genellikle üvey anne tarafından çıkarıldığı, aile içinde korkutucu, cezalandırıcı bir iklimin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Geleneksel masallarda toplumsal cinsiyet rollerinin, kadına biçilen görev ve davranışlar ile aile yapısına ilişkin kalıpların günümüze kadar aktarılarak gelmesi kültürel kazanım olarak sayılmaktadır. Ancak masallarda öne çıkan bazı cinsiyet rolleri kolektif bilinci yansıtması ve sözlü gelenekle günümüze kadar devam etmesi, olumsuz kalıp yargıların aynı şekilde nesiller boyu devam ettirilmesine neden olmuştur. Örneğin halk masallarında özellikle kadın karakterlerin cadı, büyücü, zalim üvey anne gibi olumsuz temsillerle ifade edilmesi okuyan ve dinleyen hedef kitlenin bakış açısını etkilemektedir.

Ele alınan çalışmada çocukların okudukları geleneksel masallarda çocuğun psikolojik olarak etkilenebileceği ifadeler ve kadın karakterlerin olduğu düşülmektedir. Masallarda yer alan olumsuz üvey anne karakterleriyle çocuk, üvey anne ve üvey kardeşinin kendisi için bir tehdit olarak algılayabilir. Üvey anne karakterlerinin kıskanç, otoriter, kötü biri olarak temsil edilmesi çocuğun bu kadın rollerini içleştirmesine sebep olabilir. Üvey anneye sahip olan bir aile dinamiği içinde çocuk ait hissetmeyebilir, kendisini koruması gerektiği düşüncesi geliştirebilir.

Ankaralı (2025) çalışmasında, masallarda üvey temsillerinin olumsuz tutum ve davranışları çocuğun dünyasında travmatik etkilere yol açabileceğini;bu durumun çocuğun "üvey" kavramını olumsuz bir biçimde anlamlandırmasına ve üvey bireylerine karşı kalıplaşmış ön yargılar geliştirmesine neden olabileceğini belirtmiştir. Değirmenci (2020), masallarda karşılaşılan üvey anne temsillerinin kötü ve çirkin olarak yansıtıldığını, üvey annenin eve geldiği ilk andan itibaren öz olmayan çocuktan kurtulmanın yollarını aradığını belirtmiştir. Hansel ve Gratel masalında üvey anne çocuklardan kurtulmak için onları ormanın derinliklerine bırakmıştır. Çocuklardan kurtulmak için üvey annenin bu şekilde bir yol izlediği açıkça görülmektedir. Külkedisi masalında üvey annenin gelmesiyle birlikte ana kahraman dışlanması ve eziyet edilmesi, çocukların üvey bireyleri kötü biri olarak eşlemesine yol açabilir. Masallarda bu tarz ifadelerin olması çocukların üvey bireylerin hayatına girdiği andan itibaren bu kişilere karşı önyargı geliştirmesine, güven, aidiyet gibi aile içinde olması gereken temel duyguları sorgulamasına sebebiyet verebilir. Yine Pamuk Prenses masalında üvey anne figürünün kıskanç ve kötü biri olarak temsil edilmesi, çocukların üvey anneye karşı ön yargı oluşturmasına, güven problemi duymasına neden olabilir. Yine Akyıldız Ercan'ın (2020) yapmış olduğu çalışmada masalda karşılaşılan, kötülük yapmak için masalın olmazsa olmazları olan ve asıl kahramana her türlü kötülüğü yapan karakterlerin cadı, üvey anne, üvey kız kardeş gibi kadın temsillerin olduğu belirtilmiştir. Masallarda kadının bu şekilde konumlandırılması çocuğun günlük hayatına adapte ettiği deneyimlere olumsuz etki edebilir. Üvey karakterlerin çocuğun zihninde olumsuz olarak biçimde kalmasına, bu kadın temsillerin günümüz aile yapısında çok sık görülür olmaya başlamasıyla çocuğa psikolojik olarak etki edebileceği unutulmamalıdır. Koç ve Radmard (2017), masallarda çocuklara zarar veren üvey anneler, üvey anne baskısı ile çocukların evden uzaklaştırılması gibi olayların çocukta güven duygusunun sarsılmasına neden olabileceğini, bu tarz davranışların da yine çocukta korku ve şiddet davranışlarının öğrenilmesine neden olabileceğini belirtmiştir.

Sosyal hizmet uzmanları açısından bakıldığında "üvey" kavramının bireyler üzerinde olumsuz çağrışım yapabileceği ve aile içinde uyumsuzluklara neden olabileceği düşünülmektedir. Çocuk, masallarda gördüğü ve öğrendiği üvey anne ve üvey kardeş temsilleri sonucunda aile içinde dışlanabileceğini ve değer göremeyeceğini düşünebilir. Bu tarz kültürel kalıpların toplum olarak farkında olunmalı, çocukla ve aile ile yürütülen danışmanlık süreçlerinde farkındalık oluşturulmalıdır. Çocukların masal gibi edebî metinlerdeki karakterle duygusal bağ kurabileceği, bu durumunda aile ilişkilerini etkileyebileceği unutulmamalıdır.

Çocuklar için masal seçimi yapılırken çocukların yaşına, gelişim düzeyine ve aile yapısına göre seçimler yapılması önemlidir. Duygusal olarak etkilendiği düşünülen çocukla koruyucu ve güçlendirici yaklaşımla olumsuz duyguların üstesinden gelmesi sağlanabilir. Medya ve çocuk edebiyatı üreticileri, toplumun güncel aile yapısını da göz önünde bulundurduğu içerikler geliştirmeye yönlendirilmelidir. Çocuğun psikolojisinde olumsuz hislere sebep olacak her türlü yayın ve kitap yetişkinler tarafından seçilirken özenli davranılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları da çocuk refahı için farkındalık oluşturan ve rehberlik edici bir rol üstlenerek, çocukların sağlıklı aile ilişkileri geliştirmesine katkı sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. (2013). Ben ve Ailem. Konya: Atlas Akademi.

Akyıldız Ercan, C. (2020). Örnek Masal Çözümlemesi ile Halk ve Sanatsal Masal Arasındaki Farklılıklar. *Doğu Esintileri* (*12*), 175-191.

Altunbay, M. (2016). Masallarda Kesin Bir Duygu Olarak Haset ve Kıskançlık (Grimm Masalları Örneklemi). 3. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri.

Ankaralı, F. (2025). Masallarda Üvey Annelik: Derleme Çalışması. Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi, 8(1), 65-83.

Arıkan, Y., & İnce Samur, A. Ö. (2020). Behiç Ak'ın Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Öğeleri Bakımından İncelenmesi. Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 3(2), 181-202.

AslanTürk, H. ve Kaya Kılıç, A. (2020). Üvey Aileye Sahip Gençlerde Aile Yardımlaşma: Nitel Bir Analiz. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(3), 1171-1189.

Değirmenci, B. (2020). Masallarda toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu üzerine bir analiz: dünya klasikleri (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.

Demir, D. (2017). Hansel ve Gretel adlı masalın Greimas'ın eyleyenler modeline göre incelenmesi. Itobiad: Journal of the Human &SocialScienceResearches, 6(5).

Demirer Şahin, D. (2014). Seçilmiş Grimm Masallarında Kadın Figürü. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Erol, D., Cengiz, Ş., Demir, R., Işık, A. E. (2023). Dünya Klasiği Masallarındaki Çocuk İstismarı ve İhmali Durumunun İncelenmesi. Journal of UludagUniversityFaculty of Education, 36(1), 286-309.

Grimm Masalları (2012). Çev. Kâmuran Şipal, Ankara: YKY.

Güzelküçük, Ş. ve Türkyılmaz, M. (2020). Masal kitaplarında yer alan korku ve şiddet ögeleri. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(3), 859-878.

Koç, Z., &Radmard, S. (2017). Masal Kitaplarının 5-6 yaş Grubu Okul Öncesi Eğitim Çocuklarının Gelişimi Üzerindeki Olumlu ve Olumsuz Etkileri. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* (*45*), 165-182.

Sakaoğlu, S. ve Şimsek, E. (2023). Çuvaş Masalları Üzerine Bir Değerlendirme", Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay'dan Keloğlan'a), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 93-150.

Simsar, A. ve Kadim, M. (2023). Aile durumuna bağlı risk altındaki çocuklar, (Ed. Ahmet Simsar ve Beyza Alpaydın). Erken Çocuklukta Risk Altındaki Çocuklar. Ankara: Nobel Yayınları

Şahin Toptaş, A. (2024). Grimm Masallarındaki Statü ve Kişilik Özelliklerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Milli Folklor Dergisi, 36(144), 40-52

Taşçı, K., & Akın, E. (2021). Masallarımızdaki iletileri vermede kadın kahramanların Rolü. TurkishStudies, 16(1), 377-388.

Tekin, M. (2019). Ebeveyn Kabul Reddi ile Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Masal. Güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim tarihi: 3 Eylül 2025, https://sozluk.gov.tr/

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncı.

CİDDİYETİN GÖLGESİNDE KAYBOLANLAR: KÜÇÜK PRENS VE YETİŞKİN ELEŞTİRİSİ

Prof. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY[*]

Özet

Dünyanın en fazla dile çevrilen eserlerinden biri olan ve Antoine de Saint-Exupéry tarafından kaleme alınan *Küçük Prens*, bir çocuk kitabı olarak değerlendirilse de yaygın kanının aksine aslında derin felsefi ve toplumsal eleştiriler içeren önemli bir başyapıttır. Eserde, çeşitli yetişkin karakterleri aracılığı ile çocuk gözüyle yetişkin dünyasına ağır eleştiriler yapılır. Kitapta Küçük Prens, farklı gezegenlerde karşılaştığı karakterler ile bir bakıma yetişkinlerin unuttukları kimliklerini onlara hatırlatır ve kendileri ile ilgili acı gerçekleri düşünmelerini sağlar. Küçük Prens'in karşılaştığı yetişkinler; kral, kendini beğenmiş adam, sarhoş, iş adamı, fenerci ve coğrafyacı gibi tiplerden oluşur. Her biri, yetişkinlerin dünyasındaki mantıksız alışkanlıkları ve yüzeyselliği temsil eder. Eserde yetişkinler; düşünüldüğünün aksine anlamsız işler peşinde koşup hayatlarını bir hiç uğruna harcayan, sahte bir dünyanın içinde yaşayıp gerçek dostluktan uzak bir şekilde ömürlerini tüketen bireyler olarak sunulur. Bunun yanı sıra yetişkinler; hayal gücünü kaybetmiş, sadece sayı ve statü peşinde koşan, duygusal bağ kurmakta zorlanan bireyler olarak resmedilir. Küçük Prens'in gözünden bu davranışlar, anlamsız ve gülünç görünür ve kitap boyunca bu davranış biçimleri eleştirilir. Küçük Prens'in en çok bilinen sözlerinden biri olan "Büyükler hiçbir şeyi anlamıyorlar. Onlara bir şeyi anlatmak için onların seviyesine inmek gerekir." cümlesi, bu eleştirinin özüdür. Eser, çocukların sahip olduğu merak duygusunun ve sevgi anlayışının, büyüdükçe nasıl kaybedildiğini sorgular. Bu yönüyle *Küçük Prens*, çocuklara özgüymüş gibi düşünülse de aslında yetişkinleri kendi yaşamlarını ve değerlerini sorgulamaya yöneltir. Bu çalışmada dünya edebiyatının önemli yapıtlarından biri olan Küçük Prens'ten hareketle yetişkin davranış modelleri analiz edilecektir. Çalışmanın temel dokümanını Küçük Prens adlı eser oluşturmakta, eserde eleştirilen yetişkin modelleri içerik analizi ile sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küçük Prens, yetişkin, davranış biçimleri, çocuk edebiyatı, çocukluk.

THOSE LOST İN THE SHADOW OF SERİOUSNESS: THE LİTTLE PRİNCE AND ADULT CRİTİCİSM

Abstract

The Little Prince, one of the most translated works in the world and written by Antoine de Saint-Exupéry, is often considered as a children's book, but contrary to popular belief, it is actually an important masterpiece containing profound philosophical and social criticism. Through various adult characters, the work offers heavy criticism of the adult world as seen through the eyes of a child. In the book, the Little Prince, through the characters he encounters on different planets, reminds adults of the identities they have forgotten and makes them think about the painful truths about themselves. The adults encountered by the Little Prince include characters such as the king, the conceited man, the drunkard, the businessman, the lamplighter, and the geographer. Each represents the illogical habits and superficiality of the adult world. Contrary to popular belief, adults in the book are portrayed as individuals who chase meaningless pursuits and waste their lives for nothing, living in a false world and spending their lives far from true friendship. In addition, adults are depicted as individuals who have lost their imagination, chase only numbers and status, and struggle to form emotional bonds. Through the eyes of the Little Prince, these behaviors appear meaningless and ridiculous, and they are criticized throughout the book. One of the most famous quotes from The Little Prince, "Grown-ups understand nothing. To tell them anything, you have to come down to their level," encapsulates this criticism. The work questions how the innocence, curiosity, and understanding of love that children possess is lost as they grow up. In this respect, although The Little Prince is thought to be specific to children, it actually

[*] Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, altun.bay@hotmail.com

encourages adults to question their own lives and values. This study will analyze adult behavior models based on The Little Prince, one of the important works of world literature. The main document of the study is the work titled The Little Prince, and the adult models criticized in the work will be presented through content analysis.

Keywords: The Little Prince, adult, behavioral patterns, children's literature, childhood.

Giriş

En temel işlevi estetik değer kazandırma olan edebiyat; insanın anlatma, duygularını yansıtma ve mesaj verme aracı olarak seçtiği, temel malzemesi dil olan bir sanat dalıdır. Dilin seçkin örneklerinin sunulduğu edebiyatta toplumu ilgilendiren herhangi bir konu ele alınabilir, ele alınan konu çerçevesinde bilgilendirme, eğitme veya mesaj verme işlevleri gerçekleştirilebilir. Bu nedenle toplumdan etkilendiği gibi aynı zamanda toplumu etkileyebilen edebiyatın bir bakıma tarihin ve döneminin hafızası olduğu ifade edilebilir. Sever'e(2010: 7) göre edebiyat adına insan ve yaşam denilen gerçekliğin değişik boyutlarından örnekler sunar. Okuru, sanatçı duyarlılığı ile örülmüş öznel bir gerçeklikle buluşturur. En yalın anlamıyla, sanatçının yaşamı anlamasına yönelik bir çaba; yaşanılanları, yaşanacakları sözcüklerle var etmeye dönük estetik bir eylemdir edebiyat. İnsanın anlatma ihtiyacından doğan edebiyat ister yazılı ister sözlü olsun, bireyin çevresini ve dünyayı kendi sözcükleriyle, duygularıyla ve düşünceleriyle anlatması ile şekillenmiştir. Bu nedenledir ki aynı konu farklı yüzyıllarda farklı edebî türler olarak ve farklı yazarlarca yeniden ele alınabilmiştir.

Baytekin'e (2006:17) göre sanat eserinin neye yaradığı, ne için ve nerede kullanıldığı irdelenirken edebiyatın eğitici, öğretici heyecan ve zevk verici, iyi veya kötü duygular aşılayabildiği, sosyal bir görevi yerine getirdiği gibi özellikleri sergilenir. Ancak sanat eserleri tek amaç için meydana getirilmez. Sanat eserleri sanatçı duygularını dile getirmek için, politik, ulusal, dini duygular uyandırmak için eğlendirmek veya kusursuz bir eser ortaya koymak için yazılmış olabilirler. Bu nedenle sanatın kendine özgü asıl işlevi diğer yan işlevleri ile sergilenmiş olur. Bir sanat dalı olan edebiyatın ise diğer tüm işlevlerinin yanı sıra zaman zaman eleştiri aracı olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Edebî eserlerde, şiirlerde, hikâye veya fabl gibi türlerde bireylerin, kurumların, toplumun ya da iktidarların eleştirildiği bir alan olmuştur. Uslu Üstten'e (2018: 139) göre ise edebiyatın eğitici özelliğinin yanında kurmaca bir dünyada anlatılan olaylarla okuyucuyu etkileme ve onları gerçek dünyadan uzaklaştırıp kurguya dayalı bir anlatımın içine çekme amacı vardır.

Söz gelimi edebiyattaki hiciv, satirik şiir, toplumsal romanlar ve modern distopyalar gibi pek çok tür, eleştirel odaklı ortaya çıkmış ve bu türleri tercih eden yazar ya da şairler yaşadıkları dönemde ses getirmişlerdir. Eleştiri; bir kişiyi, kurumu ya da durumu, doğru ve yanlış yönleriyle ele almak anlamına gelse de genellikle eleştiri denilince akla, bir konuyu ya da kişiyi olumsuz özellikleri üzerinden değerlendirmek anlaşılmaktadır. Edebiyatta bazı türlerde eleştiri; türün odak noktasıdır. Örneğin bu özellik en çok hiciv türünde görülür. Hiciv, bir kişi ya da toplumu doğrudan ya da dolaylı yoldan ironik bir şekilde eleştirme sanatıdır. Mizah katılarak yapılmakla birlikte buradaki mizahın kullanım amacı olayı ya da anlatımı şaka yollu sunarak durumun ciddiyetini azaltmak değil, aksine vahametini gözler önüne sermektir. Türk edebiyatında divan şirinde görülen hiciv tarzı ve Nef'i bu türün en belirgin örneklerindendir. Halk edebiyatındaki Kaygusuz Abdal ve Seyrani gibi halk ozanlarının edebiyatı eleştirel bir araç olarak kullanarak halkın sesini duyurmaya çalıştıkları bilinmektedir.

Eleştiri türünün yalnız belirli bir dönemle sınırlı kalmadığı, Türk edebiyatında özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte, edebiyatın eleştirel işlevine sıklıkla yer verildiği bilinmektedir. Çünkü Tanzimat dönemindeki yazarlar, siyasi ve sosyal bir sorumluluk hissettikleri için edebiyatı sadece bir sanat olarak değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumu dönüştürme aracı olarak görmüşlerdir. Namık Kemal'in *İntibah*'ı ile Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* bu dönemin edebiyat anlayışını yansıtır. Tanzimat'ta yazılan romanlarda görülen eğitici ve uyarıcı ton, eleştirel düşüncenin bir yansımasıdır. Benzer örneklere II. Meşrutiyet sonrası dönemde rastlanmakta, Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi yazarların dönemin ahlaki yozlaşmasını, Batı özentiliğini ve toplumsal çarpıklıkları eleştirel bir gözle ele alıp hicivle karışık anlattıkları bilinmektedir.

Türk edebiyatında olduğu gibi Batı edebiyatında da satirik şiir türündeki şiirler, edebiyatın eleştirel gücünün önemli örneklerindendir. Bununla birlikte günümüzde çocuk edebiyatı içinde kabul edilen klasik eserlerden olan ve 18. yüzyılda yazılan Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* adlı eser, İngiliz toplumuna ve siyasi yapıya yöneltilmiş bir eleştiri örneğidir.Jonathan Swift, bu eserinde eleştiriyi ve edebiyatı ortak bir çizgide buluşturabilmiş ve bugün dahi yaygın bir şekilde okunan eseri kaleme alabilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren edebiyatta, yalnızca toplumun değil, bireyin de eleştirisine doğru bir yönelim olmuştur. Söz gelimi bireyin sistemle olan çatışmasının ele alındığı Franz Kafka'nın *Dönüşüm* adlı eseri ile George Orwell'in*1984* ve Aldous Huxley'in*Cesur Yeni Dünya* gibi distopik romanları düşünce kontrolünü ve teknolojik tahakkümü sert bir dille eleştirir.

Günümüzde gerek Türk edebiyatında gerekse dünya edebiyatında eleştiri, önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Göç ve mültecilik, iklim krizi, adaletsizlik gibi güncel sorunlar da edebiyatın konusu hâline gelmiştir. Böylece edebiyat yalnızca toplum dinamiklerini yansıtmakla kalmayıp bugünü anlamlandıran, bugünün doğru yorumlanmasına aracılık eden ve geleceğe dair fikir veren bir sanat aracı olarak kabul görmektedir. Matbaanın geliştiği yüzyıllardan bugüne kadar basılı eserler bir hayli yol kat etse de özellikle son yıllarda sosyal medya ve dijital platformla aracılığı ile hem edebî eserler hem de bu eserlerin vermek istedikleri mesajlar geniş kitlelere daha kısa sürede ulaşmaktadır.

Yazılı ve sözlü kültür ürünlerinden hareketle, çocukların duygu ve düşünce dünyaları ile birlikte onlardaki estetik ve edebî zevki geliştirmeye yarayan ürünlerin genel adı (Altunbay, 2015: 24) olarak tanımlanan ve çocuk edebiyatı kapsamına giren eserler; her ne kadar çocuğa görelik ilkesi temel alınarak hazırlanmak zorunda ise de bu eserlerde zaman zaman ciddi bireysel veya toplumsal eleştirilerin olduğu görülür. Bu eleştiriler bazen yetişkinler için yazılan eserlerin çocuk edebiyatı kapsamında ele alınmasından kaynaklandığı gibi bazen de yazar tarafından bizzat çocukların erken yaşta eğitilmesinin hedeflenmesi nedeniyle olabilir. Oğuzkan'a (2011: 12) göre çocuklar için yapılan bütün yayınlar, çocuklara faydalı değildir. Bunlar arasında dikkatsizce hazırlanmış ve zararlı olacak mahiyette bulunanlar da vardır. Bu zararlardan korunmak için onlara edebî zevk kazandıracak iyi vasıflarda hazırlanmış kitap örneklerine ihtiyaç vardır. Örneğin İran çocuk edebiyatı yazarlarından olan Samed Behrengi'nin pek çok hikâye ve masalında çocukların bilişsel seviyelerinin üstünde mesajla karşılaşılır. Behrengi, yazdığı eserler ile toplumu bilinçlendirmek, aydın bir halk yetiştirmek ve yaşananlardan halkı da haberdar etmek amacıyla eserler kaleme alır, bunları öğretmenlik yaparken gezip gördüğü yerlerdeki çocuklara sunar. Bu örnekte olduğu gibi çocuk edebiyatındaki bazı eserlerde güçlü eleştirel mesajların olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Esasında duyuşsal, bilişsel ve psikolojik olarak yetişkinlerde açıkça dile getirilen toplumsal ya da bireysel eleştiriler ile çocuk edebiyatında daha dolaylı, sembolik ya da alegorik biçimlerde karşılaşılabilir. Söz gelimi, fabllar bunun en belirgin örneklerindendir. Bireysel ya da toplumsal eleştirilerin yapıldığı fabl türünde genellikle hayvanlar, bazen de nesneler, bitkiler veya diğer cansız varlıklar aracılığı ile mesaj verilmeye çalışılır. Alegorik anlatımla ders verilir, ancak bunların anlaşılmasının yolu çocukların bu fabllları idrak edebilecek bilişsel olgunluğa ulaşmalarıdır. Yine çocuk edebiyatının önemli eserlerinden biri olan ve sinemaya da uyarlanan Roald Dahl'ın *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı eseri, fantastik ögeler barındıran bir çocuk kitabı olarak kabul edilmekle beraber aile içi şiddet, duygusal ihmal ve istismar ile sosyal sınıf ayrımı gibi konulara eleştirel göndermeler içermektedir. Kitapta bu eleştiriler; ironik bir tarzda yansıtılmakta ancak olaylar çocukların anlayabileceği bir dille sunulurken mesaj, ancak metnin derin anlamının analiz edilmesiyle anlaşılabilmektedir. Bu ise çocuk kitaplarının hem eğitici hem de düşündürücü olabildiğine güzel bir örnektir. Kısaca günümüz çocuk edebiyatında sıklıkla işlenen bireysel konuların yanı sıra kültürel farklılıklar, çevre ve iklim değişikliği gibi evrensel meselelerin ele alındığı konularda yaygınlık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çocuk edebiyatında eleştiri denilince akla ilk gelen ve yazıldığı günden bugüne dünyada en çok dile çevrilen eserlerden biri "Küçük Prens"tir.

Özgün adıyla Le Petit Prince olan, Fransız yazar ve pilot Antoine de Saint-Exupéry tarafından yazılan ve 1943'te yayımlanan Küçük Prens, dünyanın en fazla dile çevrilen eserlerinden biridir. Her ne kadar bir çocuk kitabı olarak değerlendirilse de yaygın kanının aksine aslında derin felsefi ve toplumsal eleştiriler içeren önemli bir başyapıttır. "Sadece dilbilim ve edebiyat çevrelerince değil, eğitim, felsefe ve daha birçok farklı alanda incelenmeye değer görülmüş bir kitaptır. Yazı türü olarak bakıldığında bazıları için kısa roman, bazıları için uzun hikâye olarak adlandırılsa bile sonuç olarak bir anlatıdır"

(Sarıca, 2020: 67). Eser; çocuk edebiyatında sıklıkla ele alınmasına karşın incelendiğinde içeriğinde yetişkin dünyasının çelişkilerini, yetişkinlere yönelik eleştirileri, adaletsizlikleri, insan ilişkilerini ve birçok konuyu çocuk karakterlerin gözünden sade ama çarpıcı bir biçimde anlatır.

Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eseri, yazıldığı günden bugüne güncelliğini korumayı başarmış evrensel bir başyapıttır. "Küçük Prens kitapta yetişkinlerin hayatını değerler açısından değerlendirirken zihinlerde pek çok soru oluşturmaktadır. Kitap okurun kendisine 'Ben kimim?', 'Hayat gerçekte nasıl olmalıdır?', 'Ben şu anda ne ile meşgulüm?', 'Benim eksikliklerim nelerdir?', 'İnsanlık nereye gidiyor?', 'Benim gittiğim yol doğru mu?' gibi hem kişisel, hem de sosyal içerikli pek çok soru sormasına vesile olmaktadır" (Demir Çelebi, 2014:10). "Yapıt, okuyucuya kendi gezegeninin tek sakini olan bir çocuğun deneyimleri yoluyla; sevmeye, bağ kurmaya, sorumluluğa, ahlaksal tavra, arkadaş edinmeye, dostluğa; değerli değerler üzerine kurulu bir yaşama bakışını sunar. Küçük Prens farklı gezegenlerdeki yolculuğunda ise karşılaştığı yetişkin benliğin; ısrarcı, tekdüze, saçma çelişkilerine dair izlenimleri hicveder" (Kızılhan, 2023: 1346).

Eser ile yazarın yaşamöyküsü arasında büyük benzerlikler vardır: "Yazar, bu eserde, dostluk ve dayanışma özlemini yapmacıksız sembollerle dile getirir. Havacılığı kahramanca bir eylem olarak gören ve mistik bir coşkuyla yücelten Saint-Exupéry, askerliği sırasında gördüğü uçuş eğitimi sonrasında pilot olur ve yaşamının kalan bölümünü pilot olarak sürdürür. Havacılığın tehlikeli ve serüven dolu yanlarını şiirsel bir biçimle yücelterek anlatan Saint-Exupéry, bu alanda edebî bir tür yaratmıştır" (Özkaya, 2005: 101). Küçük Prens; pilot olarak yaşamını sürdüren yazarın, altı yaşında bir çocukken boa yılanlarının avıyla ilgili okuduğu bir gerçekliği resmetmesi ve çizimi hakkında büyüklerin yorumlarını aktarmasıyla başlar.Ardındanpilotun, Sahra çölünde geçirdiği bir kaza sonucu Küçük Prens ile tanışmasıyla devam eder. Eserde Küçük Prens ile ilgili bölümler; Küçük Prens'in çevresindeki altı gezegene yeni şeyler öğrenmek için çıktığı yolculuk, orada gördüğü tuhaf büyüklerin, anlamsız uğraşılarına tanık olması ve bu kişilerle geçen diyaloglarıyla ilerler. Kahraman son gittiği yedinci gezegen olan Dünya'ya inişinin yıldönümünde, Sahra Çöl'ünde ölüm kalım meselesiyle uğraşan pilotla birlikte geçirdikleri sekiz günlük anıları ve ayrılmalarından sonra pilotun, Küçük Prens'e duyduğu büyük sevgiyi ifade edişi ile son bulur (Kızılhan, 2023: 1346). "Dünyanın hemen hemen bütün dillerine çevrilen ve yetişkin insanların da zevkle okuyabileceği bir kitap olan Küçük Prens'te, yetişkinlerin çocukları yeterince anlayamadıklarından bahsedilir. Yazar, bu anlatıda, bir gün Büyük Sahra üzerinde uçağı arızalanınca, çöle zorunlu iniş yapan pilotun ve başka bir gezegenden gelen Küçük Prens'in tanışmalarını anlatır. Yazarla küçük kahramanımız arasında filizlenen dostluk ilişkisinde, yaşamın önemli gerçekleri görülebilir" (Özkaya, 2005: 102).Eserde ayrıca Küçük Prens'in yaşadığı içsel yolculuk ve dönüşümler görülebilmektedir. "Küçük Prens'in metin boyunca yaşadığı hâl dönüşümleri sadece kendisine bağlı değildir aslında; çünkü kendisiyle birlikte çevresindeki pek çok varlığın dönüşüm yaşamasını da sağlamıştır, onu okuyan her büyükte yarattığı gibi. Metinde tek bir hikâye anlatılıyor gibi görünmesine rağmen, yaşanan dönüşümler açısından incelendiğinde iç içe geçmiş veya birbiriyle ilgili küçük epizotlar görülecektir" (Mumcu, 2018: 116). Bu yapının çözümlenebilmesi için kitabın yazılmasına temel oluşturan, bir başka deyişle eleştirilerin odağı olan yetişkinlerin dünyasının anlaşılması gerekmektedir.

Bu çalışmada dünya edebiyatının önemli yapıtlarından biri olan Antoine de Saint-Exupéry'nin yazdığı Küçük Prens'ten hareketle yetişkin davranış modelleri analiz edilecektir. Çalışma, "Küçük Prens adlı eserde eleştirilen yetişkinler ve bunların sergilediği davranış modelleri nedir?" sorusundan hareketle oluşturulmuştur.

Yöntem

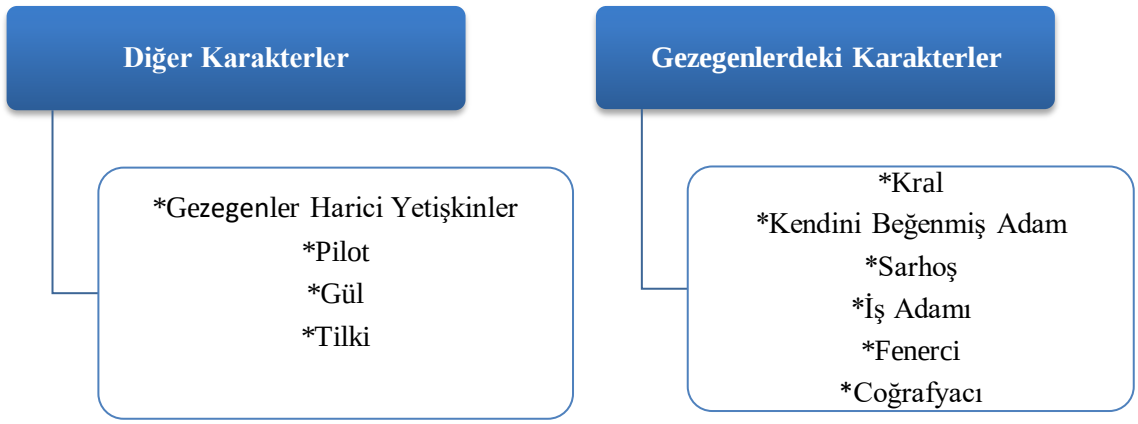
Bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Ayrıca hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218). Çalışmanın temel dokümanını Küçük Prens adlı eser oluşturmaktadır.Bir çocuk edebiyatı klasiği olmasına karşın eleştirel üslupla yetişkin prototiplerinin anlatıldığı Küçük Prens'te tespit edilen yetişkin modelleri sınıflandırılmış ve bu modellerin

sergiledikleri davranış biçimleri genel özellikleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde Küçük Prens adlı yapıtta yer alan karakterler iki ayrı kategoride incelenecektir. İlk kategoride eserin genelinde yer verilen karakterler, ikinci kategoride ise gezegenlerdeki karakterler yer alacaktır. Bu çalışmanın odak noktasını Küçük Prens'in gezdiği gezegenlerdeki karakterlere yönelik yapılan eleştiriler oluşturmaktadır.

Şekil 1. *Küçük Prens Adlı Eserde Yer Alan Karakterler*

Diğer Karakterler

a. Gezegenler Harici Yetişkinler

Eserdeki, gezegenler haricinde yer alan karakterler anlatıcının daha çok kişilik gelişimi ile duygusal gelişiminde etkili olan, düşünce dünyası şekillendiren karakterler olarak tanımlanabilir. Kitap içinde yer yer bahsedilen yetişkinler, anlatıcının kararlarını ve düşüncelerini etkileyen ilk kişiler olarak yer alır. Bunlardan ilki ile çocukluk yıllarında karşılaşır. Önce yaptığı resmi heyecanla büyüklere gösteren ve onlardan olumsuz yanıt alan anlatıcının uğradığı hayal kırıklığı şu cümlelerle ifade edilir:

"*Yapıtımı büyüklere göstererek resimden korktular mı diye sordum. Dediler ki, "Şapkadan da korkulur mu hiç?" Oysa ben şapka değil, bir fili sindirmekte olan bir boa yılanı çizmiştim. Büyükler anlayabilsin diye bu kez ikinci bir resimde boğa yılanının içini de çizdim. Büyüklere bir şeyi açıklamazsanız olmaz.*" (Exupery, 2013: s. 12). Sonraki süreçte de benzer şekilde resimler yaparak ve bunları detaylandırarak yetişkinlere gösteren anlatıcı, aynı yaklaşımla karşılaşır:

"*Büyükler boa yılanlarını içten ve dıştan gösteren resimleri bir yana bırakıp tarih, coğrafya, aritmetik ve dilbilgisiyle ilgilenmemi öğütlediler. Böylelikle daha altı yaşımda, bana parlak bir gelecek sunan resim sanatından vazgeçtim.*" (Exupery, 2013: s. 13) diyerek yetişkinler tarafından yeteneğinin ve heyecanının nasıl yok edildiğini anlatır. Bu noktada Küçük Prens'te kitabın henüz başında yetişkinler ve çocuklar arasındaki algısal ve duygusal farklılıktan bahsedilir, yetişkinlerin çocukların hayal dünyalarından uzak olduğu eleştirisi yapılır. Kitabın diğer bölümlerinde de yer yer yetişkin eleştirisine rastlanır. Eserin bir başka bölümünde uzayla ilgili yapılan bir çalışmada giyim kuşamından ötürü görüşlerine değer verilmeyen bilim insanlarından bahsedilir. Kitapta geçen;

"*Asteroid B-612" olduğu konusunda yabana atılamayacak kanıtlarım var. Bu gezegeni bir zamanlar teleskopla ilk kez gören biri olmuş: 1909'da bir Türk gökbilimcisi. Bu konuda hazırladığı raporu Uluslararası Gökbilimciler Kurultayı'na sunmuş. Ama başında fes, ayağında şalvar var diye sözüne kulak asan olmamış. Büyükler böyledir işte."* (Exupery, 2013: 31-32) ifadeleri, insanların tüm ilmi birikimlerine karşın yine de önyargılarla dolu olabildiklerini, bunun da bilimsel çalışmalara ve insan

ilişkilerine zarar verdiğini göstermektedir.

b. Tilki

Kitapta ele alınan bir diğer karakter tilkidir. Tilki; dostluğu ve bağlılık ile sadakati temsil etmesi gibi özellikleriyle öne çıkar. Küçük Prens'in gezegenlerde yetişkinlerle kurmayı başaramadığı dostane ilişkilere karşın kitapta tilki ile yürekten bir bağ kurabildiği anlaşılmaktadır. Böylece tilki doğasına uygun olmasa da evcilleştirilebilmiştir. Aslında evcilleştirmek; kurulan dostluğun bir kişinin karakterini, mizacını, yaşam tarzını değiştirebileceğini vekopmaz sağlam bağlarla dostluk ilişkilerinin oluşturabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde tilki bu durumu; "*Yalnız evcilleştirdiğin şeyleri tanıyabilirsin, dedi tilki. İnsanların tanımaya ayıracak zamanları yok artık. Aldıklarını hazır alıyorlar dükkânlardan. Ama dost satan dükkânlar olmadığı için dostsuz kalıyorlar. Dost istiyorsan beni evcilleştir işte...*" (Exupery, 2013: 126) sözleriyle anlatmaktadır.

c. Gül

Eserde "gül", Küçük Prens için sorumluluğu, sorumluluğun getirdiği bağlılık ve sevgiyi temsil etmektedir. Aynı zamanda verilen emeğin ne kadar kıymetli olduğunu ve emek verileni, kişi için daha değerli hâle getirdiğini göstermektedir. Küçük Prens'te geçen "*Kimse sizin için canını vermez. Buradan geçen herhangi bir yolcu benim gülümün size benzediğini sansa bile o tek başına topunuzdan önemlidir. Çünkü üstünü fanusla örttüğüm odur, rüzgârdan koruduğum odur, kelebek olsunlar diye bıraktığımız birkaç tanenin dışında bütün tırtılları uğrunda öldürdüğüm odur. Yakınmasına, böbürlenmesine hatta susmasına kulak verdiğim odur. Çünkü benim gülümdür o.*" (Exupery, 2013: 130) sözleri aidiyet duygusuna ve gösterilen çabanın önemine işaret etmektedir. Bunların yanısıra anlatıcı (pilot), koyun gibi kitapta başka karakterler de geçmektedir. Ancak yetişkin eleştirisi bağlamında Küçük Prens'in asıl ele aldığı karakterler, gezdiği gezegenlerde karşılaştığı kişilerdir.

Gezegenlerdeki Karakterler

Küçük Prens'te asıl anlatılan, kahramanı şaşkınlık ve büyük bir hayret içerisinde bırakan, davranışlarına anlam verilemeyen yetişkinler gezegenlerde karşılaşılanlardır. Bunlar görünüşte belli bir yaşa ve olgunluğa gelmiş kişiler olmakla beraber, davranışları farklı olan, çocuk duyarlığından uzak, algısal hassasiyetleri körelmiş ve anlamsız uğraşlar peşinde koşan kişilerdir. Dolayısıyla kitap, sanki bir çocuğun gezegenlerdeki yolculuğu anlatıyor gibi görünse de esasında yetişkinlere yapılan ağır eleştiriler söz konusudur. Bu kişiler şunlardır: kral, kendini beğenmiş adam, sarhoş, iş adamı, fenerci ve coğrafyacı.

a. Kral:

"Küçük Prens, ilk uğradığı gezegende bir kral ile karşılaşır. Küçük Prens'e uyruk diye seslenen bu kral, her şeyi yönettiğini ifade eder. Küçük Prens, kendisine uyruk diye hitap edilmesini tuhaf bulur. Ayrıca her şeyi yönetme düşüncesi, onun için uygun değildir. Yola çıkmak istediğinde kral, ona izin vermek istemez. Ancak Küçük Prens, kendisinin yola çıkılmasını emretmesini talep ederek, kralı kırmadan, onun gönlünü ederek yoluna devam eder. İçten içe büyüklerin tuhaflığını düşünür" (Al, 2017: 225).

b. Kendini Beğenmiş Adam

İkinci gezegende, Küçük Prens sürekli övülmek isteyen, kendini çok önemseyen biri ile karşılaşır. Bu kişi etrafındaki herkesin ona hayranlık duymasını ve ondan övgüyle bahsetmesini bekler. Bu tuhaf durum karşısında şaşıran kahraman, yoluna devam eder.

c. Sarhoş

"Küçük Prens, üçüncü gezegende bir sarhoş ile karşılaşır. Sarhoş kısır bir döngü içerisindedir. Küçük Prens'in "Ne yapıyorsun?" sorusuna, "İçiyorum." der. "Niçin içiyorsun?" sorusuna "Unutmak için." cevabını verir. "Neyi unutmak istiyorsun?" diye sorunca Küçük Prens, "Utancımı!" diyen sarhoşa son olarak, neyden utandığını sorunca, "İçmekten…" cevabını alan Küçük Prens, büyüklerin tuhaflığını bir kere daha düşünür" (Al, 2017: 225).

ç. İş Adamı

Küçük Prens, dördüncü gezegende zengin bir iş adamı ile karşılaşır. Sürekli hesap yapan bu adamın tek derdi sayılar ve zenginliktir. Yıldızların sahibi olduğunu iddia eden bu adama Küçük Prens, yanardağlarına ve çiçeğine faydalı olduğunu anlatırken bu adamın sahibi olduğu yıldızlara hiçbir faydasının olmadığını söyler. İş adamı Küçük Prens'e cevap veremez. Yine büyüklerin tuhaflığı üzerine düşünüp yoluna devam eder (Al, 2017: 225).

–Yıldızları ne yapıyorsun?

–Sayıyorum, düzene koyuyorum. Çok güç bir iş ama bende ciddi bir adamım, üstesinden geliyorum.

–Bir çiçeğim olsaydı koparır yakama takar, istediğim yere götürebilirdim. Ama sen yıldızlarını gökyüzünden koparamazsın ki…

–Koparamam ama bankaya yatırabilirim.

–O da ne demek?

–Şu demek: yıldızlarımı bir kâğıda yazarım, çekmeceye koyar,kilitlerim.

–Hepsi bu kadar mı?

–Daha ne olsun?

*Küçük Prens içinden; "eğleceli ama önemsiz bir iş." diye geçirdi. Onu önemli anlayışı büyüklerinkinden çok farklıydı.(*Exupery, 2013: *89)*.

d. Fenerci

Bir diğer gezegende fenerci ile karşılaşılır. Fenerci, her gün aynı işleri hiç sorgulamadan yerine getirir, ancak dinlenmeye vakit bulamadığı için mutsuzdur, işinden keyif alamamaktadır. Diğer tüm gezegenlerden küçük olan bu yerde devir değişse de gezegenin yönetmeliği değişmeden uygulanmaktadır, bu da fenerci açısından bazı zorluklar doğurmaktadır. Yine de bu karakterin sorgulamadan şartsız bir şekilde görev bilinciyle kendisine verilen işi yapmaya gayret ettiği görülür.

e. Coğrafyacı

Küçük Prens gittiği son gezegende bir coğrafyacı ile karşılaşır, aslında bu coğrafyacı bilim insanlarını temsil etmektedir. Yaptığı işi heyecanla anlatması üzerine Küçük Prens ondan kendi gezegenini tanıtmasını ister, ancak coğrafyacı bunu başaramaz. Uzaklardaki ovaları, dağları bilen bilim insanının yakın çevresinden haberdar olmadığı anlaşılır. Kitapta yer alan ve Küçük Prens'te şaşkınlık uyandıran belli başlı kişiler bu şekildedir. Metinde geçen yetişkinler ve bunlara dönük yapılan eleştiriler aynı zamanda eserin yazıldığı 20. yüzyılda, çocuğa bakışı ve yetişkinlerin düşünce dünyasını yansıtması açısından önem taşır.

Sonuç ve Öneriler

Antoine de Saint-Exupéry'nin çocuk edebiyatı klasiklerine kazandırdığı Küçük Prens, kurgusu, anlatımı, verdiği mesajlar ve eleştirileri ile dünyanın sayılı eserlerinden biri olma özelliği gösterir.

Yaygın kanı, bir çocuk kitabı olduğu eğiliminde olsa da esasında çocuklardan çok yetişkinlerin ders çıkarması gereken bir içeriğe sahiptir. Sembolik anlatımları, çocukların algı dünyasını yansıtması ve yetişkin bakış açısını ortaya koyması eseri özel kılan diğer nedenlerdendir. Yazar; bu eserde bir yanda çocuk saflığını ve masumiyetini ortaya koyarken öte yanda büyüklerin dünyasını gözler önüne serer. Bunu yaparken de yine yetişkin davranış modelleri üzerinden anlatır. Bu yönüyle bakılınca 20. yüzyılda eleştirilen pek çok unsurun günümüzde görülmesi, "yüzyıllara göre büyüklerin davranışlarının mı değişmediği" yoksa "yetişkinlerin standart davranış modelleri mi sergilediği" sorularını akla getirmektedir.

Eserin başında anlatıcının çocukluk yıllarında yaptığı resimlerin büyükler tarafından anlaşılmaması ile başlayan süreç, çocuğun özgüvenin sarsıldığı ilk olay olur. Böylece yazar; çocukların heveslerinin ne denli kolay kırılabileceğini göstermekle kalmamış aynı zamanda olumsuz yönlendirmelerin çocukların gelecekte verecekleri kararları da etkileyebileceğini göstermiştir. Yazarın esere bu şekilde girişi, yetişkinlerin çocukların hayal gücüne ve duygusal dünyalarına ne kadar kayıtsız kaldıklarını anlatan eleştirisini onaylar. Bu durum ise çocukların büyüklere olan güveninin sarsılmasına, onları yadırgamalarına ve onların dünyalarından uzaklaşmalarına yol açar. Kahramanın çok küçük yaşta karşılaştığı bu hayal kırıklığı, kahraman gözünde yetişkinlerin maddiyatçı, bencil, sığ düşünceli bireyler olarak algılanmalarına neden olur ki bu da ileriki yıllarda çocuk-yetişkin ilişkisini olumsuz etkileyen nedenlerden birisidir. Eserde bu durum "Oysa büyükler kendilerinin büyük yer kağladıklarını sanırlar. Kendilerini baobablar kadar önemli sayarlar, söyleyin de hesaplasınlar. Çünkü onlar sayılara, hesap yapmaya bayılırlar" (Exupery, 2013:109) ifadeleriyle eleştirilir.

Kahramana göre yetişkinlerin manevi değerlere ve duygu dünyasına önem vermeyişleri; insanlar için önemli olan sevgi, dostluk gibi değerden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Küçük Prens'in gezdiği gezegenlerde karşılaştığı karakterler, onun dünyasındakilerden çok farklıdır. Bir başka deyişle çocukların kendi dünyalarında yetişkinleri koydukları noktadan bambaşkadır. Her şeye hükmetmeye çalışırken gününü ve gücünü boşa harcayan bir kral; yetişkinlerin kendi gücünü önemseme ve başkalarını kontrol etme ihtiyacına örnek olarak gösterilebilir. Sonunda kendi gezegeninde yapayalnızdır. Sürekli övgü bekleyen ve başkalarının onayına ihtiyaç kendini beğenmiş adam; içindeki boşluğu doldurmak ve duygusal acılarıyla başa çıkmaya çalışan sarhoş adam; tamamen maddiyatla, sayılarla ve zenginlikle ilgilenen iş adamı; hiç durmadan ve sorgulamadan sürekli aynı işi yapmak zorunda kalan fenerci; bilimsel bilgiyi derinlemesine inceleyen ama kendi çevresini tanımayan coğrafyacı eserde eleştirilen yetişkinlerdendir. Bunların her birinin ortak noktası kendi gezegenlerinde bir başına, yapayalnız olmalarıdır. Yazar burada, sözü edilen yetişkinler gibi olanların günün sonunda hem mecazen kendi iç dünyalarında hem de yaşadıkları çevrede tek başına kalacaklarının mesajını verir.

Küçük Prens'te öne çıkan bir diğer husus yetişkinlerin anlamsız uğraşları, yaşadıkları duygusal boşlukları gerçeklikten uzak uğraşılarla doldurma çabalarıdır. Bu nedenle eserde eleştirilen esas hususlardan birisi de yetişkinlerin farkında olmadan dar bir çerçeveden dünyaya bakmaları ve maddiyat gibi dışsal faktörlere odaklanarak insanı anlamlı kılan gerçek değerleri unutmalarıdır. Oysa insan özünde çocuktur ve çocuklar onları farklı kılan hayal gücü, sevgi ve dostluk gibi değerlerle dünyayı daha anlamlı ve yaşanabilecek bir yer olarak görürler. Küçük Prens'in yaptığı yolculuk bu nedenle kendini tanıma çabası doğrultusunda bir tür içsel keşif olarak da yorumlanabilir. Zeytinoğlu (1992: 40), araştırmanın bulgularına paralel olarak Küçük Prens'in yazarının çocuklara ve çocukluğunu yitirmemiş olan büyüklere değer verdiğini ileri sürmüştür.

Sonuç olarak Küçük Prens, Antonie de Saint-Exupéry'nin sadece bir çocuk kitabı değil, aynı zamanda yetişkinlere yönelik eleştirilerini sunduğu önemli bir eserdir. Eserdeki karakterler, yetişkinlerin toplumsal, psikolojik ve duygusal açıdan nasıl dar bir bakış açısına sahip olduklarını ve gerçek anlamda neyi kaybettiklerini simgeler. Maddiyatla çevrildikçe özlerini unuttuklarını, çocuk masumiyetini ve saflığını kaybettiklerini, buna karşın hayatlarını boşa geçirmelerine neden olacak anlamsız uğraşılar edindiklerini savunur. Böylece bir insan için gerçekten neyin değerli olduğunu ortaya koyar. Eser bu nedenle yalnız çocuk kitabı değil, esasında çocuk bakış açısıyla yazılan ancak insanın anlam arayışında ve kendini bulmasında ona rehberlik edecek bir başyapıttır.

Eser; çocukların hayal dünyasını geliştirmek ve onlara felsefi düşünme becerisi kazandırmak için

kullanılabileceği gibi yetişkinlerin de unuttukları "kendilerini" onlara hatırlatmak için kullanılabilecek örnek bir yapıttır.

Kaynaklar

Al, H. İ. (2017). Antoine de Saint-Exupéry'nin Küçük Prens Öyküsünde Yolculuk/Aşama Arketipi. *ZfWT*,9(1), ss. 215-231.

Altunbay, M. (2015). İlköğretim Türkçe dersi (6-7-8. sınıflar) öğretim programında yer alan temel becerilerin kazandırılmasında çocuk edebiyatı ürünlerinin etkisi(21. yüzyıl örneklemi). *Doktora Tezi.* Gazi Üniversitesi.

Aytekin, H. (2007). Antoine de saint exupery'nin küçük prensinde evrensel ve mitsel yaklaşımlar**.** *Öneri***,** 7(7),

Baytekin, B. (2006). *Kuramsal ve uygulamalı karşılaştırmalı edebiyat bilim*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Beyreli, L. ve Ak Başoğul, D. (2017). Küçük Prens'in hedef kitlesi: çocuklar mı, yetişkinler mi?, *Synergies Turquie*, 10, ss.107-121

Demir Çelebi, Z. (2014). Çocuk Felsefesi ve Küçük Prens'in Çocuk Felsefesi Açısından İncelenmesi, https://www.researchgate.net/profile/Cigdem-Demir-Celebi/publication/321796221_Cocuk_felsefesi_ve_Kucuk_Prens'in_cocuk_felsefesi_acisindan_incelenmesi/links/5bab79c4a6fdccd3cb738090/Cocuk-felsefesi-ve-Kuecuek-Prensin-cocuk-felsefesi-acisindan-incelenmesi.pdf.

Exupery, A. (2013). *Küçük Prens.* (Gülhan Olcar, haz.). Ankara: Gönül Yayıncılık.

Kızılhan, P.(2023). Küçük Prens adlı yapıtta çocuk benlik ve sözellik. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 1344- 1360. doi:10.33206/mjss.1320942

Mumcu, Y. (2018). Küçük Prens'te Anlatısallık ve Anlatısallığı Sağlayan Dönüşümler. *Söylem Filoloji Dergisi,* 3(2), ss. 111-121.

Oğuzkan, F. A. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özkaya, E. (2005). Saint-exupery'nin küçük prens anlatısında dostluk arayışı *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 29(1), ss.101-110.

Sarıca, N. (2020). Gerçek ve Hayalin Sınırlarında ki Roman: " Küçük Prens" ve "Genç Prensin Dönüşü", *KARE Özel Sayı BAKEA*, ss.66-79.

Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat.* İzmir: Tudem Yayıncılık.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uslu Üstten, A. (2018). *Gençlik edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayınları.

Zeytinoğlu, S. 1992. "Küçük Prens Üzerine Bir İnceleme". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, s. 39-47.

MANAS DESTANI ÜÇLEMESİNDE AİLEVE DEĞERLER (MANAS-SEMETEY-SEYTEK) ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Mehmet YILMAZ[*]

Özet

Cengiz Aytmatov, Manas destanından söz ederken, *"Manas, Kırgız halkının ansiklopedisidir."* der. Destan kahramanları bir anlamda, mensup oldukları toplumun ortak istek ve arzularının bir tezahürü olduğu gerçeğinden hareketle, bu kahramanlar etrafında şekillenen dünya, toplumsal yapı, hayata dair düşünce ve uygulamalar o halkın kristalize olmuş, değiştirilemez, bir yönleriyle tartışılamaz değerlerini meydana getirirler. Destan kahramanları dağılmış bir halkı yeniden toplayıp tarih sahnesine çıkartabildikleri gibi, onlara milli bir ruh ve kimlik de aşılarlar. Tarihte bunun örnekleri çoktur. Cengiz Han, Moğol kabilelerini birleştirip bir ulus yaratmıştır, aynı şekilde Oğuz Kağan da öyledir. Kahraman Manas da Kırgız halkı için aynı niteliktedir, denilebilir. Kırgız kültüründen Manas destanı çıkartıldığında geriye pek az şey kalır. Destan kahramanları mikro ve makro ölçeklerde toplumu yönlendirir, şekillendirirler. Aile yapısından toplumsal hiyerarşiye kadar pek çok noktada kahramanın ya da kahramanların söz ve eylemleri ur-form ölçeğinde değer görür. Çünkü bu kahramanlar toplumsal rol-modellerdir. Bu sebepledir ki, Manas üçlemesindeki (Manas-Semetey-Seytek) kahramanlara hürmet edilir, hatta kutsal kabul edilirler. Kırgızlar bu kahramanların hem isimlerine hürmeten hem de sıradan insanların bu isimlerin psikolojik ağırlığını taşıyamayacakları düşüncesinden hareketle çocuklarına bu kahramanların isimlerini koymazlar; metinlerin, özellikle Manas, bazı bölümleri ayrı bir öneme sahiptir: doğuramayan kadınların başında, hastalanan atların yanında bu bölümler okunur. Çalışmamızda, Türkiye'de Kırgız Destanları üzerine yapılan araştırmaların daha çok Manas'a yoğunlaştığı, Semetey'le ilgili bir kitabın basılı olduğu, Seytek hakkında ise (Dr. Doğan Kaya'nın çalışmaları hariç) neredeyse hiçbir bilginin olmadığı gerçeğinden hareketle, özellikle örnekler Semetey ve Seytek'ten seçilmiştir. Bunda güdülen amaç, akademik dikkatin biraz da bu iki metne çevrilmesini sağlamaktır. Semetey ve Seytek metinleri incelendiğinde, aile kurumun çok önemli olduğu, hatta dokunulamaz, kutsal kabul edildiği, kadın kahramanların bunda çok önemli roller üstlendikleri görülür. Kadınlar gerektiğinde özverili, akıllı, stratejik düşünen, birer komutan/savaşçı kimliğe bürünebilmektedir. Dolayısıyla günümüzde sanıldığı gibi bu kadınların sadece evde oturan, pasif bir hayatı kaderleri olarak belleyen değil; hayata müdahil olan, erkekleri yönlendiren, onlara akıl veren fertler olduğu görülür. Destan metinlerinde kadınların böyle olmasının önemli bir neticesi olarak aile kurumu sarsılmaz bir yapıda, çocuklarda da çok erken yaşlardan itibaren yurtseverlik, eşit cinsiyet rollerinin dağılımı, kişilik gelişimi, öz güvenli bireylerin yetiştiği bir ortam olarak tasvir edilir. Bu aile yapısı modern yaşam biçiminde bize dayatılan basit/çekirdek aile tipi değil, tam tersine büyük ve herkesin kendi sorumluluğunu bildiği, aynı zamanda paylaşımın, olumlu toplumsal ilişkilerin ön planda tutulduğu bir aile modelidir. Bu çalışmada Semiyotik/Göstegebilim Yöntemi uygulanmış, özellikle Semetey ve Seytek'te tasvir edilen aile kurumu/birey ilişkileri ile günümüzde çocukların eğitiminde önemli bir yer tutan değerler eğitimiyle ilgili çıktılar tartışılmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise elde edilen değerlerin bir listesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manas, Semetey, Seytek, aile kurumu, değerler eğitimi.

FAMILY AND VALUES IN THE MANAS EPIC TRILOGY (EXAMPLE OF MANAS-SEMETEY-SEYTEK)

Abstract

Cengiz Aytmatov, when speaking of the Manas epic, says, "Manas is the encyclopedia of the Kyrgyz people." In a sense, the heroes of the epic are a manifestation of the common desires and aspirations of the society to which they belong. Consequently, the world, social structure, and thoughts and practices about life that take shape around these heroes constitute the crystallized,

[*] Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesi, cevhirzin@gmail.com

unchangeable, and in some ways indisputable values of that people. Epic heroes can reunite a scattered people and bring them back onto the stage of history, while also instilling in them a national spirit and identity. There are many examples of this in history. Genghis Khan united the Mongol tribes and created a nation, as did Oğuz Khan. It can be said that the hero Manas is of the same nature for the Kyrgyz people. When the Manas epic is removed from Kyrgyz culture, very little remains. Epic heroes guide and shape society on both micro and macro levels. From family structure to social hierarchy, the words and actions of the hero or heroes are valued on an ur-form scale in many respects. This is because these heroes are social role models. For this reason, the heroes in the Manas trilogy (Manas-Semetey-Seytek) are revered and even considered sacred. The Kyrgyz do not name their children after these heroes, both out of respect for their names and because they believe ordinary people cannot bear the psychological weight of these names. Certain sections of the texts, especially Manas, have special significance: these sections are read at the bedside of women who cannot give birth and beside sick horses. In our study, based on the fact that research on Kyrgyz epics in Turkey has focused mainly on Manas, that a book on Semetey has been published, and that there is almost no information on Seytek (except for the work of Dr. Doğan Kaya), examples have been selected mainly from Semetey and Seytek. The aim here is to draw academic attention to these two texts. When examining the Semetey and Seytek texts, it is seen that the family institution is very important, even considered untouchable and sacred, and that female heroes play very important roles in this. When necessary, women can be self-sacrificing, intelligent, strategic thinkers, and take on the identity of a commander/warrior. Therefore, contrary to what is believed today, these women are not seen as merely staying at home, passively accepting their fate; they are individuals who intervene in life, guide men, and give them advice. An important consequence of women being portrayed this way in epic texts is that the family institution is depicted as having an unshakable structure, where children, from a very early age, grow up in an environment that fosters patriotism, the distribution of equal gender roles, personality development, and self-confidence. This family structure is not the simple/nuclear family type imposed on us in modern life, but rather a family model that is large, where everyone knows their responsibilities, and where sharing and positive social relationships are prioritized. In this study, the Semiotics Method was applied, and the outputs related to the family institution/individual relationships described in Semetey and Seytek and values education, which plays an important role in children's education today, were discussed. In the conclusion and evaluation section, a list of the values obtained is provided.

Keywords: Manas, Semetey, Seytek, family ınstitution, values education.

Amaç

Destanlar, sosyal hayatı anlamlı kılan, toplumsal dinamikleri koruyan ve sonraki nesillere, çoğu zaman manzum aktaran sözlü edebiyat ürünleridir. Yaratıcısı olan halkın değerler sistemini, kültürel aidiyet unsurlarını barındırırlar. Bu şekilde fertler arasında ortak milli bilincin oluşma ve gelişmesini sağlarlar.Özet kısmında da ifade ettiğimiz üzere, çalışmanın başlıca amacı özellikle,Semetey ve Seytek destanlarında aile bağlarının ne kadar kuvvetli olduğu ve destan kahramanları vasıtasıyla hem ailevî hem de toplumsal değer yargılarının örneklerle izah edilmedisidir.

1. Yöntem

Çalışmada Semiyotik/GöstegebilimYöntemi'nin verilerinden yararlanılmıştır. Semiyotik yöntem, aslında disiplinler arası bir yöntemdir; sosyal bilimlerin (sosyoloji, antropoloji, psikoloji dilbilim, mantık vb.) neredeyse tamamından yararlanır. Kültürel motifler, örf ve adetler, bir anlam dizgesi oluşturan, aşağı yukarı her öğe semiyotik yöntemin inceleme alanına girer (Weeks, 2023:314).

2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Türk dünyası destanları nicelik olarak çok fazla, ayrıca yayıldıkları coğrafi alanlar da çok geniş olduğundan çalışma sadece Manas, Semetey ve Seytek; özellikle Semetey ve Seytek'le sınırlı tutulmuştur. Aksi takdirde bütün destanlardan örneklerin alınması, bir bildirinin hacmini aşacak durumu ortaya koyardı.

3. Literatür Taraması

İnsanlığın sözlü kültürünün bir mirası olarak kabul edilen Manas Destanı hakkında pek çok çalışma bulunmaktadır. İlk olarak 16. yüzyılda yazılmış olan Mecmû'üt-Tevârîh'te Manas Destanı'ndaki bazı olaylardan söz edilir. Uzun bir aradan sonra Kazak asıllı ÇokanVelihanov Kırgızistan'a yaptığı bir araştırma gezisinde Manas'ı derler. 1861 yılında Rus Coğrafya Dergisi'nde derlediği malzemeleri yayımlar. Daha sonra Radlof Manas Destanı ile ilgilenir. 1930'lu yıllardan itibaren Manas Destanı SagımbayOrozbakov, SayakbayKaralaev; Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan CusupMamay'dan çok önemli varyantlar derlenir. Bu varyantların içinde Semetey ve Seytek de vardır. Türkiye'de Manas üzerine yapılan çalışmalar, özellikle 1995 yılının "Manas'ın 1000. Doğum Yılı" münasebetiyle hız kazanmış, daha sonra Türk Dünyası Destanları projesiyle farklı Türk boylarına ait metinler Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Abdülkadir İnan'ın, SagımbayOrozbekov varyantının özeti niteliğindeki "Manas Destanı" çalışması ilk eserler arasında sayılır. Ancak, Türkiye'de Manas üçlemesinin ilk destanı hakkında çok fazla kitap, makale, tez varken, Semetey ve Seytek hakkında-özellikle Seytek- yayınlar çok azdır.

4. Giriş

Kültürel Antropoloji'de aile "Kan, evlilik, ya da evlatlık edinmeyle bir araya gelmiş iki ya da daha fazla insan. Birçok aile türü vardır; bir ya da daha fazla çocuklu tek ebeveyn, evli ve çocuklu bir çift, pek çok çocuğa sahip çok eşli aile aileler, iki üç kuşak bir arada yaşayan büyükanne-babalar ve torunların hepsi birer ailedir." (Murdock, 1949:2/Haviland vd.2008:463). Ancak bu tanıma ilave olarak bir de antropolojik açıdan *"ev halkı"* kavramı vardır. Bu ise, "…içinde ekonomik üretim, tüketim, miras, çocuk yetiştirme ve barınma olgularının düzenlenip gerçekleştirildiği, görev temelli yerleşim birimleridir. İnsan topluluklarının büyük bir çoğunluğunda ev halkı bir aileyi, ailenin bir kısmını ya da çekirdek üyelerini içerir; bazen ev halkının bazı üyeleri ailenin akrabası bile olmayabilir. Bazı toplumlarda, insanların içinde yaşadıkları ev halkı, aile kavramına göre insanların sandığından daha önemli olabilir." (Haviland vd.2008:463).

Toplumsal ilişkiler ağı, bireyler ve ait oldukları gruplar arasındaki etkileşimlerin neticesinde ortaya çıkan maddi, sosyal, duygusal, fikrî temellere dayanır. Grup ve bireyler arasındaki ilişkiler gündelik hayatın farklı yönlerini vurgular ve söz konusu eylem alanına göre akrabalık ilişkileri, siyasal ilişkiler gibi farklı isimler altında tezahür ederler. "…bir kültürün içeriği ve kendince mantığı tarafından, bireyleri çevreleyen varlıklarla, şeylerle, eylemlerle, olaylarla (bireylerin maruz kaldığı ya da kaynağında bulunduğu olaylarla) ilişkilendirilmiş temsiller, davranış kuralları, pozitif veya negatif değerler bütünüdür." (Godelier, 2022:162/63). Eğitim ve kültür düzeyi, şimdiki ve geçmişteki başarıları; içinde yetiştiği toplumun gelenekleri, ana dilinin yapısı, başarı elde etmek için katlandığı çalışma ve zorlukların derecesi, bilimi, teknolojik gelişim, dinin, devletin yapısı, eğitim tarzı, sanat ve sanat çalışmaları gibi çeşitli faktörler insanın "değer duygusuyla" alakalıdır (Mengüşoğlu, 2015:100).

Bu bağlamda "Değer" in tanımı "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü, gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır. (Kaymakcan-Meydan,2014:27,28) Ancak değer veya değerler kavramı hem kullanılış hem de anlam bakımından geniş bir alana yayıldığından tanımlamalar da çeşitli ve farklı olabilmektedir. Genel anlamda değer denildiğinde, "kişinindavranış, duygu ve düşünceleriniyönlendirengüzellik, kıymet ve iyilik standartları" ya da "…bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlar" (Kaymakcan-Meydan,2014:27,28) yönünde ortak bir değerlendirme görülür. İ. Kuçuradi, meseleye daha felsefi bakar ve "insanın değeri" ile "insanın değerleri" arasında derin bir farklılığın olduğunu belirttikten sonra "…doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, adil olma gibi ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkânlarıdır" (Kuçuradi, 1971:57/58) tanımını yapar.

Değer, genel anlamda, iyi ve faydalı olan eylem, düşünce ile ilişkilendirilir. Çoğu zaman ahlak kavramının üstlendiği ya da içerdiği anlamlarla değerin anlamları örtüşür. Bu konuda yapılan çalışmalardaki tanımlamaların nesnellikten uzak olmaları buna bağlanabilir.

5. Semetey ve Seytek Destanlarında Aile ve Sezdirilen Değerler

Kahraman Manas'ın ikinci ve üçüncü kuşak aile fertlerinin hayat hikâyelerini ve mücadelelerini anlatan Semetey(Manas'ın oğlu), Seytek (Manas'ın torunu, Semetey'in oğlu) destanları Sayakbay Karala Uulu, CusupMamay ve BayımbetAbdırahmanUulu'dan derlenmiştir. Büyük manasçıSagımbayOrozbakUulu'ndan ise Semetey ve Seytek destanları maalesef derlenememiştir. Tıpkı Anadolu âşıklık geleneğinde olduğu gibi, Manasçılıkda da her manasçının kendi üslubu vardır; ayrıca her manasçınınvaryantında diğerlerinden farklı bazı motifler, tasvirlerin zenginliği, sosyal hayata ve savaş sahnelerine dair geniş bir yelpazeye yayılmış anlatım çeşitliliği bulunur. Bu durum, manasçının bulunduğu coğrafya, yaşadığı dönem, destanları kimden öğrendiği ve en önemlisi de sanatçı hissiyatı ve yeteneğine bağlıdır.

Türk dünyası destanları, özellikle Manas destanı dairesinde anlatılan destanlarda çok zengin bir toplumsal değerler manzumesi mevcuttur. Bu yönleriyle Türk destanları, sadece sıradan sözlü kültürün basit birer türleri değil; ondan çok daha önemli toplumsal bir işlevi görürler. Destanlar, toplumsal hafızayı koruyan, nesiller arasında organik bir bağ kuran, bireyden toplumsal varlığa doğru bir aidiyet oluşturan ve geliştiren metinlerdir. Toplumsal ahlak, normlar, gelenek ve göreneklerin büyük bir kısmı destanların içeriğini oluşturur; bu özellikleriyle de bireyler arasında kolektif bir hafıza meydana getirirler. Destanlar bu açıdan birer kutsal metindir. Zaten destanları sözlü kültürün diğer türlerinden ayıran en önemli özellik de budur. Çerçevesini çizdiğimiz bu bakış açısıyla Semetey ve Seytek'ideğerlendirdiğimizde -üçlemenin ilk kısmını oluşturan Manas kadar olmasa da- her iki metnin de Kırgız toplumunun değerler sistemi, yurt sevgisi, iyi-kötü arasındaki mücadele, erkek-kadın kahramanların şahsında toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı, toplumsal birlik ve bütünlük için herkesin üstüne düşeni yapması, bireylerin kişilik gelişimlerinde öğretilmesi gereken değerler gibi çok sayıda toplumsal normun metindeki olayların akışı içinde öğretildiğini görmekteyiz. Manas, Semetey ve Seytekdestanlarınada 27 kadar "değer" tespit ettik. Elbette bu sayı, daha derin araştırmalarda çoğaltılabilir. Burada bildirinin sınırlarını aşacağından, bütün değerleri örnekler üzerinden vermek yerine bazılarını seçtik. Ancak sonuç ve değerlendirme kısmında metinlerden elde edilen değerler liste halinde verilmiştir.

5.1. *Destanlar bireye belli bir amaç verir, bu amacı gerçekleştirme uğruna mücadele etmeyi öğrenir.* Ele aldığımız Semetey ve Seytek destanlarının temel kuruluş unsuru bir amaç uğruna yaşama ve ölmedir. Semetey, Köböşhan'ın babasının ölümünden sonra onun maddi ve manevi mirasının talan edilmesinin intikamının alınması için Kanıkey ve Çıyırdı tarafından düşman topraklardan uzaklaştırılır. Semetey yiğit bir delikanlı oluncaya değin dayısı İsmail'in yanında kalır. Sonra ata topraklarına gelir, mücadelesine başlar. Kırgız destanlarında, özellikle de Manas üçlemesinde kadın kahramanların rolleri stratejiktir. Kahramanın nasıl yetiştirilmesi gerektiği, ona amacının ne olduğunun hatırlatılması; bir anlamda soyun devamı rolündeki erkeğin kişilik özelliklerinin nasıl olacağına karar veren onlardır. Toplumsal değer yargılarının gelecek nesilleri aşılanması, aktarılması görevleri onlara verilmiş gibidir (Semetey-1-2, 2013). Benzer şekilde Seytek'te de yine Semetey'in ortadan koybolmasından sonra yönetime zalimler geçer, halka eziyet ederler. Sonra Seytek ortaya çıkar ve Kançoro, Celmoguz oğlu Sarıbay'la savaşır, onları yener, halkı da bekledikleri huzura kavuşturur (Kaya, 2015: 30 vd.).

5.2. *Sorunlarla yüzleşmeyi öğrenir*. Destan kahramanları, toplumların bir anlamda bekledikleri "kurtarıcı/Mesih" gibidirler. Kahraman, doğası gereği sorunlarla yüzleşmek için vardır; bu sebeple toplumların en zor zamanlarında ortaya çıkarlar. Uygarlık tarihinde uyumlu kültür zihniyeti-uyumlu insan tipinde, destanlarda beliren kahraman tipi ve onunla organik bir yapıya kavuşan, dünyayı kaotik bir yapıda görmek yoktur. Uyumlu kültür zihniyetinde dünyayı kendi içinde amacına ermiş, dinamiklikten öte, statik bir yapıda görür. Bu yapıya sahip kültürlerde insan ruhu kurtuluşa ermiştir, dolayısıyla, ayrıca bir mücadeleye gerek yoktur. Ancak, bu düşüncenin tam tersine sahip kahraman kültür zihniyeti için dünya; örgütlenmesi, düzene sokulması gereken kargaşa, kaos ortamı olarak görülür. Kahraman dağınık, düzensiz yapıyı zapt etmek, kontrol altına almak, onu kendi amacına göre şekillendirmek için mücadele eder. Böyle bir yapıda her şey dinamiktir, kahraman her şeye meydan okur, kahramanın hayatı, yaşama amacı bu mücadele alanıdır (Sorokin, 1972: 116/117).

Kırgız destanlarında, genel olarak bütün Türk dünyası destanlarında, kahramanların ortaya

çıkışları daima o toplumların en karmaşık, sıkıntılı dönemlerine denk gelir. Bu bilinçli bir tercihtir. Çünkü toplumdaki kaos ancak o kahramanın ortaya çıkışına zemin hazırlar. Aksi takdirde huzurlu dönemlerinde toplumların kahramanlara ihtiyaçları yoktur. Başta Manas olmak üzere oğlu Semetey ve torunu Seytek daima Kırgız toplumun en karmaşık, zorlu dönemlerinde ortaya çıkar, toplumu huzura kavuştururlar. Yukarıda da üzerinde durduğumuz gibi, kahraman kültür zihniyetinin hâkim olduğu toplumlarda huzurun, mutluluğun, refahın varlığı, kahramanın varlığına bağlıdır.Bu türden toplumlarda kahraman kültü çok yaygındır.

5.3. *Olayların çözümünde insanî değerleri ön planda tutar*. İncelediğimiz destanlarda gerek erkek gerekse kadın kahramanların en belirgin vasıfları, çok zor zamanlarda olsalar dahi bireye, topluma değer vermeleri, sadece kötüleri, halka zulmedenleri, hainlei cezalandırdıkları, yüksek yurtseverlik duygusu besleyenleri ödüllendirdikleri görülür. Aslında bu özellik, dünyanın pek çok destan metninde görülür. Şahnâme, İlyada, Odessiya bu türden örneklerle doludur. Manas, kendisine sığınan Almambet'i süt kardeşi yapar.

5.4. *Başkalarını dinler, açık görüşlü olur. Dışa dönük bir karakter sergiler*. Destan kahramanlarının tamamı "dışa dönük kişilik özelliği"ne sahiptir. İçe kapanık, psikolojik sorunları olan, yalnız yaşamayı tercih eden destan kahramanı yoktur. O, her zaman kalabalıklar içinde tek, ancak "onlarla anlam bulan" biridir. Bu sebeple çevresinde olan biten her şeyden haberdardır, çevresindeki herkesin fikrini dinlemeyi sever, gerektiğinde yapılan önerileri dikkate alır. Manas'ın en büyük akıl hocası eşi Kanıkey'dir. Semetey ve Seytek'te de kadın kahramanlar daima stratejik kararları alan kimselerdir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızın girişinde de belirttiğimiz üzere, destanlar sosyal hafızanın, toplumsal değer yargılarının saklandığı kaynaklardır. Her türlü bireysel ve sosyal hayata dair davranışın ilk örneklerini destan kahramanları vasıtasıyla görmek mümkündür. Bütün dünyada ve ülkemizde de olduğu gibi, değer eğitimi her gün gittikçe önem kazanmaktadır. Bu sebeple sadece destan metinlerinden değil, sözlü kültürün birçok türünden yararlanılmalıdır.İncelediğimiz destan metinlerinde tespit edebildiğimiz değerler:

1. Kahraman savaş seferleri sırasında yanında kendisine akıl verecek yaşlılar bulundurur. Bu aynı zamanda yaşlıları toplum içinde bir yük olarak değil, korunması gereken bilgi kaynağı ve değer olarak görmedir.

2. Kurumsal ve sosyal örgütlenme ilişkilerini öğrenir, onların sağlıklı işlemesi için gereken tedbirleri alır.

3. Sorunlara farklı çözümler getirir.

4. Olaylarda sorumluluk alır, sorumluluğunun sınırlarını bilir.

5. Bulunduğu ortama göre sözlerini ve konuşmalarını ayarlar, buna uygun davranışlar geliştirir.

6. Davranışlarını kontrol etme becerisini geliştirir.

7. Eylemleriyle, yaşadığı dünyayla ilgili belli bir paradigma/bakış açısı kazanır.

8. Sosyal hayata dair kuralları öğrenir. Destanlar bu yönleriyle bireylerin sağlıklı sosyalleşmelerine yardımcı olur.

9. Olay ya da olgular karşısındaki konumunu (maddi, manevi, stratejik) hesaplar, öğrenir.

10. Sorunlarla yüzleşmeyi öğrenir.

11. Toplumsal yapıyı öğrenir, onunla ilgi fikirler geliştirir.

12. Yönetme kabiliyeti gelişir, ön yargısız davranır.

13. Olayların çözümünde insanî değerleri ön planda tutar.

14. Toplumun ortak geçmiş kültüründen yararlanır.

15. Kendini, toplumu sorgular.

16. Eylemlerine olumlu gerekçeler bulur, gelişmiş bir mantıksal yapı ortaya koyar.

17. Grupla çalışmayı öğrenir.

18. Başkalarını dinler, açık görüşlü olur.

19. Birlikte yaşama kültürü geliştirir.

20. Hatalarından ders çıkarmayı öğrenir.

21. Bazı değer ölçülerinin toplumdan topluma değişebileceğini öğrenir. Bununla "öteki" kavramını öğrenir.

22. Ayrımcılığı öğrenir, ancak ayrımcılık yapmaz.

23. İnsanın temel hak hürriyetlerini öğrenir, bu uğurda mücadele eder.

24. Amaç-araç ilişkisini anlamlı bir şekilde öğrenir.

25. Çevre bilinci gelişir. Örneğin Göç Destanı bunun için mükemmel bir örnektir.

26. Doğayı, doğal olayları gözlemler, farklılıkları öğrenir. Dede Korkut Hikâyeleri buna güzel bir örnek teşkil eder.

27. Kamu mallarını korumayı öğrenir.

Bunların dışında yurtseverlik, toplumsal cinsiyet rolleri, ebeveynlik, hayvan hakları gibi pek çok alanda, genelde destan metinlerinden özelde Kırgız destanlarından öğrenmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Caynakova, Tüzgön: Aynek. (2013). *Semetey-BaatırdıkEpos, Manas EposununEkinçiBölügü-*SayakbayKaralevdinVariantıBoyunça, Bişkek: "Turar".

Caynakov, Tüzgön: Aynek. (2012). *Seytek-BaatırdıkEpos, SayakbayKaralaevdinVariantıBoyunça* Bişkek: "Turar".

Godelier, Maurice. (2022). *İnsan Toplumlarının Temelinde-Antropolojinin Bize Öğrettikleri*, Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı, İstanbul: Heretik Yayınları.

Kaya, Doğan. (2015). *Kırgız Destanları*, Ankara:Salkımsöğüt Yayınları.

Kaymakcan, Prof.Dr. Recep, Yrd. Doç. Dr. Hasan Meydan. (2014). *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Kuçuradi, İonna. (1971). *İnsan ve Değerleri-Değer Problemi*, İstanbul: Yankı Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin. (2015). *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Murdock, G.P. (1949). *SocialStracture*, New York: Macmillan.

Sorokin, Pitirim. (1972). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Türkçesi: Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Weeks, Marcus. (2023). "Dilbilim ve Göstergebilim" *Dakikalar İçinde Felsefe*, Çev: M. Özeren, İstanbul: Kronik Kitap.

William A. Hayiland, Herald E.L. Prins, Dana Walrath, BunnyMcBride. (2008). Kültürel Antropoloji, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

ORTAÇAĞ AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA FOLKLOR FORMÜL, İMGE VE MOTİFLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Sevinc ALİYEVA*

Özet

Orta çağ Azerbaycan edebiyatı, yalnız yetişkin okura değil, aynı zamanda çocukların manevi ve estetik terbiyesine yönelik zengin içeriğiyle de dikkat çekmektedir. Bu dönemde şekillenen çocuk edebiyatı, esas olarak halk yaratılarından - masal, maniler, atasözleri, efsaneler ve destanlardan- kaynaklanmıştır. Çocuk edebiyatında folklor unsurlarının- formül, imge ve motiflerin- rolü yalnız sanatsal-estetik değil, aynı zamanda eğitsel bir işleve de sahip olmuştur. Araştırmamızın amacı, orta çağ Azerbaycan çocuk edebiyatında folklor formüllerinin, imgelerin ve motiflerin dönüşüm süreçlerini incelemek ve bunların yazılı edebiyatta nasıl sistemleştiğini belirlemektir. Bu araştırma, hem çocuk edebiyatının gelişim aşamalarını anlamaya hem de folklorun yazılı edebiyat üzerindeki etkisini değerlendirmeye olanak sağlar.

Anahtar Kelimeler: Orta çağ Azerbaycan çocuk edebiyatı, yazılı edebiyat, sözlü halk edebiyatı, masallar, mitler, efsaneler, çocuk şiiri, folklor formüllerinin, imgelerin ve motiflerin dönüşümü.

TRANSFORMATION OF FOLKLORIC FORMULAS, IMAGES, AND MOTIFS IN MEDIEVAL AZERBAIJANI CHILDREN'S LITERATURE

Summary

Medieval Azerbaijani literature attracts attention not only for its works intended for adult readers but also for its rich content aimed at the moral and aesthetic education of children. The children's literature that emerged during this period was primarily rooted in folk creativity - tales, bayatis, proverbs, legends, and epics. In children's literaturethe role of folkloric elements- formulas, images, and motifs- was not only artistic and aesthetic but also educational and moral in nature. The aim of this study is to examine the processes of transformation of folkloric formulas, images, and motifs in medieval Azerbaijani children's literature and to determine how they became systematized within written literary forms. This research makes it possible to understand the stages of development of children's literature and to evaluate the influence of folklore on written literary tradition.

Keywords: Medieval Azerbaijani children's literature, written literature, oral folk literature, fairy tales, myths, legends, children's poetry, transformation of folkloric formulas, images, and motifs.

Giriş

Orta əsrlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi konteksti. Azərbaycanın orta əsrlər dövrü (IX–XVII əsrlər) ədəbi mühiti əsasən xalq ədəbiyyatının təsiri altında formalaşmışdır. Bu dövrdə şifahi yaradıcılıq- nağıllar, dastanlar, bayatılar və atalar sözləri kimi janrlar geniş yayılmış, xalqın mədəni dəyərlərini, düşüncə tərzini və dünya görüşünü əks etdirmişdir. Çünki uşaq folkloru və ədəbiyyatının əsas funksiyası öyrətmək, tərbiyə etmək və əyləndirməkdir. Türk uşaq ədəbiyyatı tədqiqatçısı A.Ərcan da belə bir fikri diqqətə çəkərək yazır: "Uşaq şeiri uşaqların ən böyük müəllimidir" (5, 210).

Uşaq ədəbiyyatının ilkin nüvəsi də məhz bu janrlardan yaranmışdır. "Cırtdan", "Tülkü ilə qurd",

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Folklor ve Yazılı Edebiyat Bölümü ORCİD: 0009-0004-8353-0003, sevinc.k.aliyeva@gmail.com

“Koroğlu”, “Oğuznamə” kimi mətnlərdə uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş sadə süjetlər, təkrarlar, aydın mənalar və əxlaqi nəticələr diqqət çəkir. Şifahi ənənənin əsas məqsədi uşaqlara milli dəyərləri, dürüstlük, mərdlik, zəhmətkeşlik və dostluq kimi anlayışları aşılamaq olmuşdur.

Ə.Əbülhəsənin “Uşaq ədəbiyyatı haqqında” məqaləsində göstərilir ki, uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə aydın olmayan fikirlərə, ideya nöqsanlarına, kompozisiya qarışıqlığına, üslub və dil xətalarına da rast gəlmək mümkündür (3, 4).

Folklor formulalarının uşaq ədəbiyyatında rolu və transformasiyası. Folklor formulaları- yəni hekayə və nağıllarda tez-tez təkrarlanan, sabit strukturda olan ifadələr (“Bir var idi, bir yox idi...”, “Gözüm aydın, işim sevincli oldu” və s.)- uşaq ədəbiyyatında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Orta əsrlərdə bu formulalar həm ritmik-funksional, həm də psixoloji məqsədlərlə istifadə olunmuşdur. Məsələn, “Bir var idi, bir yox idi” formulu uşaqları mifik və sehrli aləmə aparmaqla yanaşı, onları dinləməyə hazırlayan bir başlanğıc siqnalı rolunu oynayırdı. Yazılı ədəbiyyata keçid zamanı bu formulalar qısaldılaraq daha yığcam formaya gətirilmiş, lakin mənaları qorunmuşdur. Məsələn, şifahi variant: “Bir var idi, bir yox idi, qədim zamanlarda bir cırtdan yaşarmış” yazılı mətndə belə dəyişmişdir: “Bir zamanlar cırtdan adlı kiçik bir qəhrəman yaşayırdı.” Bu dəyişiklik uşağın diqqətini birbaşa süjetin əsas xəttinə cəlb etmiş, eyni zamanda xalqın düşüncə və poetik ənənələrini qorumağa xidmət etmişdir.Bu birləşmə sayəsində yazılı uşaq ədəbiyyatı folklorun təbii ruhunu qoruyaraq, eyni zamanda onu müasir estetik tələblərə uyğun şəkildə təqdim edə bilmişdir. Uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı bir çox tədqiqatların müəllifi olan professor Q. Namazovun monoqrafik araşdırmasından çıxan nəticə də deyilənləri təsdiq edir: hər iki janr uşaqlarda əxlaqi-tərbiyəvi cəhətlərin inkişafına xidmət edir, onların obrazlar dünyasını, təxəyyüllərini zənginləşdirir. İnsan kimi danışan, insan kimi yaşayan heyvanların sərgüzəştləri haqqında deyilənlər nağıl və təmsillərin rolunu daha da artırır. Elmi-texniki tərəqqiyə, zamanın kompüterləşməsinə, sənayenin robotlaşmasına baxmayaraq, uşaqlar, ümumilikdə oxuyan və dinləyən tülkünün, ayının, canavarın, itin, pişiyin, aslanın, şirin, pələngin, dovşanın, kirpinin və s. dünyasını sevirlər (7, 179).

Uşaq ədəbiyyatında folklor obrazlarının transformasiyası. Orta əsr folklorunda rast gəlinən obrazlar- heyvanlar, insanlar, təbiət qüvvələri və mifoloji varlıqlar- uşaq ədəbiyyatında yeni mənalar qazanmışdır. Heyvan obrazları (“Tülkü”, “Qurd”, “Dovşan”) uşaqlar üçün həm oyadıcı, həm də tərbiyəvi funksiya daşıyır. Tülkü ağıllılığı, Qurd cəsarəti, Dovşan isə qorxaqlığı simvolizə edir. Bu obrazlar vasitəsilə uşaqlara yaxşı və pis davranışların fərqi öyrədilmişdir.

Mifoloji obrazlar- pəri, div, əjdaha- yazılı uşaq ədəbiyyatında artıq qorxulu məxluqlar kimi təqdim olunmur; onlar daha çox qəhrəmanın sınaqlardan keçməsini və cəsarətini nümayiş etdirməsini simvolizə edir. Uşaq qəhrəmanı bu varlıqlarla qarşılaşaraq öz bacarıqlarını, ağıllılığını və mərdliyini ortaya qoyur. Belə təsvirlər isə uşaqlarda özünəinamın formalaşmasına və sosial dəyərlərin mənimsənməsinə xidmət edir.F.Oğuzkan apardığı tədqiqatlarında göstərir ki, nağılların janr özünəməxsusluqlarından biri də onların daha çox uşaq auditoriyasında uşaqlar üçün icra edilməsidir. Uşaq ədəbiyyatı, əslində uşaqları həyata hazırlamağın ən düzgün yoludur (8, 8).

Folklor motivlərinin dəyişməsi və funksional transformasiyası. Motiv folklorun əsas bədii mexanizmidir. M. Arif yazır: “Biz şeirə qiymət verəndə üzdə dayanan məntiqi mənanı yox, həm də onun əsil məğzini təşkil edən estetik, poetik mənanı da qavramalıyıq, yalnız o zaman şeirin həqiqi, dolğun, hərtərəfli mənasını dərk etmiş olarıq” (1, 594).

Orta əsrlərdə uşaqlar üçün nəzərdə tutulan mətnlərdə sınaqdan keçmə, ədalətin qalib gəlməsi, yaxşılıq–pislik qarşıdurması kimi motivlər üstünlük təşkil edirdi. Yazılı mətnə keçdikdə bu motivlər daha sadə, lakin mənalı və məqsədyönlü şəkildə təqdim olunmuşdur. Məsələn, “Zəhmətkeşin mükafatı” motivi uşaqlara əməksevərlik və doğru davranışın önəmini göstərir. “Sehrli dost” motivi isə dostluq, yardımsevərlik və etibar kimi dəyərləri aşılayır. “Ədalət və cəza” motivi isə uşaqlarda məsuliyyət və düzgün qərarvermə bacarığının inkişafına təkan verir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ziyalıları arasında siyasi-ictimai fikrin istiqamətini, məslək mübarizəsini müəyyən etmək üçün 1906-1920-ci illər arasında çıxan müxtəlif qəzet və jurnalları da gözdən keçirmək kifayət edir. Bu dövrdə “Molla Nəsrəddin”, “Kəlniyyət”, “Şərqi-rus”, “Dəbistan”, “Məktəb”, “Qoç-Dəvət” kimi demokratik fikirli mətbuatla yanaşı, bir sıra tam mürtəce xarakter daşıyan, bəzən də mütərəddid qəzet və jurnallar həyat səhifələrində özünü göstərirdi **(**2**,** 3).

Folklor elementlərinin funksional sistemində uşaq tərbiyəsi. Orta əsrlər uşaq ədəbiyyatı folklorun tərbiyəvi funksiyasını qoruyub saxlamışdır. Bayatılar, atalar sözləri və nağıllar vasitəsilə uşaqlara əməksevərlik, təvazökarlıq, böyüklərə hörmət, ədalətlilik və doğmalığa sadiqlik kimi dəyərlər aşılanmışdır. Bayatılar və atalar sözləri uşaqların yaddaşını ritmik şəkildə inkişaf etdirməyə və mənəvi tərbiyəsini gücləndirməyə xidmət etmişdir. Məsələn, "Yaxşı işin nəticəsi xeyir, pis işin nəticəsi zərərdir" kəlamı yazılı mətndə bədii şəkildə uyğunlaşdırılmış və uşaq kitablarında etik davranış nümunəsi kimi təqdim olunmuşdur. Bu, uşaqlara düzgün davranış və dəyərləri anlamaqda yardım etmişdir.

Akademik M. Kazımoğlu'nun qeyd etdiyi kimi, xalq bu süjetləri indiki zamanın yox, məhz uzaq keçmişlərin əhvalatları kimi qəbul edir (6, 42). Yazılı mətndə folklor elementlərinin inteqrasiyası. Şifahi ənənədən yazılı ədəbiyyata keçid prosesində folklor elementləri yeni poetik forma qazanmışdır.

Formulalar- yazılı mətnlərdə daha qısa və yaddaqalan formaya salınmış, uşağın diqqətini hekayənin əsas ideyasına yönəltmişdir. Obrazlar- qorxulu və çətin simvolik mənalar sadələşdirilərək, uşağın psixoloji qəbuluna uyğunlaşdırılmışdır. Motivlər- əxlaqi və sosial mesajlar baxımından gücləndirilmiş, macəra və sehr elementləri ilə bəzədilmişdir. Araşdırmaçı Sevinc Əliyeva öz tədqiqatlarında maraqlı bir məqamı vurğulayır: "Ümumiyyətlə, heyvanlar haqqında nağılların və təmsillərin köklü şəkildə öyrənilməsinin xüsusi əhəmiyyəti var. Çünki heyvanlar haqqında nağıllar və təmsillər təkcə Azərbaycan Türklərinin deyil, dünya xalqlarının da ədəbiyyatında ən maraqlı janrlardan hesab olunur. Bu janrların əsas mündəricəsini həyat həqiqətləri təşkil edir" (4, 150).

Bu birləşmə sayəsində yazılı uşaq ədəbiyyatı folklorun təbii ruhunu qoruyaraq, eyni zamanda onu müasir estetik tələblərə uyğun şəkildə təqdim edə bilmişdir. Orta əsrlər uşaqlarla bağlı ədəbiyyat nümunələrində əsasən bir neçə mövzu və motiv diqqət mərkəzində olur. Bunlara nümunə olaraq fikrimizi bu cür sistemləşdirməyi məqsədə uyğun hesab edirik: -**Əxlaqi və mənəvi dərslər.**Uşaqlara düzgün davranış, sədaqət, hörmət, əməksevərlik, ədalət və mərhəmət kimi keyfiyyətləri öyrətmək məqsədilə yazılmışdır.Məsələn, nağıllarda qəhrəmanların çətinliklər qarşısında dürüst və mərhəmətli davranması vurğulanır.

-**Təhsil və bilik axtarışı:** Uşaqların dünyagörüşünü inkişaf etdirmək, onlarda təfəkkür və anlayış qabiliyyətini formalaşdırmaq üçün ədəbi nümunələrdə öyrədici motivlər olur.Misal: rəvayətlərdə uşaqların bilik əldə etmək üçün səy göstərməsi, müəllim və bilikli şəxslərin əhəmiyyəti.

-**Fantaziya və əyləncə:** Orta əsr uşaqları üçün nəzərdə tutulmuş ədəbiyyat həm əyləncəli, həm də öyrədici olurdu. Heyvanlar, sehrli hadisələr, macəralar və qeyri-real obrazlar vasitəsilə həm maraq oyadılır, həm də mənəvi dərs verilir.

-**Mədəni və dini tərbiyə:** Uşaqlara xalqın adət-ənənələri, dini qaydalar, milli dəyərlər öyrədilir.Məsələn, əfsanələr və nağıllar vasitəsilə cəmiyyətin sosial və dini normaları uşaqlara çatdırılır.

-**Praktik həyat bilikləri:** Həyatda qarşılaşa biləcəkləri vəziyyətlərlə bağlı xəbərdarlıqlar, məsləhətlər, davranış qaydaları verilirdi. Məsələn, ağıllı olmaq, qəsdən və ya təsadüfən pis işlərdən çəkinmək kimi motivlər.

Ümumiyyətlə, orta əsrlər uşaqlara yönəlmiş ədəbiyyatda əsas diqqət **əxlaqi tərbiyə, təhsil, əyləncə, mədəni və dini dəyərlər** üzərində cəmlənir. Bu nümunələr həm öyrədici, həm də əyləncəli olurdu ki, uşaqlar onları yadda saxlaya bilsin.

Nəticə

Orta əsrlər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında folklor formul, obraz və motivlərinin transformasiyası uşaq ədəbiyyatının formalaşmasında və milli-mənəvi dəyərlərin ötürülməsində mühüm mərhələ təşkil etmişdir.Bu tədqiqat göstərir ki: Folklor elementləri yazılı ədəbiyyata keçid zamanı semantik bütövlüyünü itirməmiş, əksinə, daha məqsədyönlü və aydın məzmun qazanmışdır. Uşaq ədəbiyyatı şifahi ənənənin poetik enerjisini qorumaqla, onu didaktik və psixoloji baxımdan uşaqlar üçün uyğunlaşdırmışdır. Folklorun transformasiyası milli kimliyin və mədəni yaddaşın qorunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat Siyahısı:

1. Arif M. *Seçilmiş əsərləri: 3 cilddə, I cild*. Bakı: Azərb.EA nəşr., 1967, 620 s.

2. Bəktaşi İ. *XX əsr uşaq mətbuatda ədəbiyyat*. Bakı: ADU-nun nəşri, 1965, 42 s.

3. Əbülhəsən Ə. *Uşaq ədəbiyyatı haqqında* / "Ədəbiyyat" qəzeti, 16 may 1950, №14 (591)

4. Əliyeva Sevinc. *Heyvanlar haqqında nağıllar və təmsillər*. Bakı: Ecoprint nəşr., 2019, 167 s.

5. Erçan A. *Ünitelərlə çoxçuk şeirləri antolojiəsi*. İstanbul: Gendaş Kültür, 1997, 241 s.

6. Kazımoğlu M. *Gülüşün arxaik kökləri*. Bakı: Elm, 2005, 186 s.

7. Namazov Q. *Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı / Ali məktəblər üçün dərslik*. Bakı: Bakı Universiteti nəşri, 2007, 444 s.

8. Oğuzkan A. F. *Çocuk edebiyatı*. İstanbul: Eylül Yayın evi, 2000, 287 s.

AZERBAYCAN'IN KUZEYBATI BÖLGESİNDE ÇOCUKLARLA İLGİLİ ARKAİK FOLKLOR ÖRNEKLERİ VE ONLARIN MİTOLOJİK KÖKENLERİ

Terane ABDULLAYEVA[*]

Özet

Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgesinin folkloru, kadim ve zengin geçmişiyle, genel Azerbaycan folklorunun önemli bir bölümünü oluşturur. Bu bölgenin folklorunun en eski örneklerinde, insan yaşamının çeşitli aşamaları hakkında zengin bir fikir sistemi oluşmuştur; bunlar arasında bir çocuğun doğumu, korunması, sağlığı ve büyümesiyle ilgili inançlar özel bir yer tutar. Antik folklor türlerinde-sınaqlar(inanclar), büyüler, fal bakma, alkışlar, beddualar, yeminler, dualar, çocuklarla ilgili motifler, çeşitli mitolojik söylemelerde geniş bir şekilde ifadesini bulur.

Bir çocuğun doğduğu ilk andan itibaren, hatta anne karnında bile, onu korumak, kötü ruhlardan, hastalıklardan, nazardan uzak tutmak ve aynı zamanda çocuğa iyi bir gelecek ve iyi bir kader sağlamak için birçok ritüel, dua ve büyü yapılmıştır. Zamanla folklor haline gelen bu örneklerin bazıları ortak Türk düşüncesinin ürünleri iken, bazıları da bölgeye özgü nüanslar göstermektedir.

Bu tür metinlerde çocuk, neslin devamı ve toplumun varoluşunun, manevi, milli ve kültürel değerlerinin taşıyıcısı olarak ele alınırken, mitolojik bağlamda kozmik düzenin bir parçası, doğa ve insan arasındaki uyum ve dengenin bir tezahürü ve sembolü olarak değerlendirilir.

Bu makalede, tarihsel-karşılaştırmalı, sosyolojik-etnografik, yapısal-semiyotik, söylem-analiz ve işlevsel yaklaşımlar gibi yöntemler kullanılarak, kuzeybatı bölgesinden toplanan çocuklarla ilgili arkaik folklor türleri üzerinde bir çalışma yürütülmüştür. Kökenleri ve mitolojik katmanları incelenmiştir. Ayrıca, bu örneklerin dönüşüm biçimleri de dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: arkaik folklor, çocuk, mitolojik kavramlar, büyü, dua, inançlar.

ABOUT ARCHAIC FOLKLORE EXAMPLES RELATING TO CHILDREN IN THE NORTHWEST REGION OF AZERBAIJAN AND THEIR MYTHOLOGICAL ORIGIN

Terane ABDULLAYEVA

Abstract

An essential component of the overall Azerbaijani folklore is the rich and ancient folklore of the northwest region of the country. The earliest examples of this region's folklore contain a rich system of ideas about different stages of human life, with beliefs about a child's birth, protection, health, and development holding a special place. Archaic folklore genres such as tests, spells, fortune-telling, applause, curses, oaths, and prayers contain a variety of mythological sayings that contain motifs pertaining to children.

From the time a child is born, even in the womb, many rituals, prayers, and spells have been performed to protect the child, keep him away from evil spirits, diseases, and the evil eye, and at the same time ensure a good future and a good fate for the child. Some of these examples, which have become folklore over time, are products of common Turkish thinking, while others show regional nuances.

According to these texts, the child is regarded as the generation's heir and the carrier of society's existence as well as its spiritual, national, and cultural values. In a mythological setting, the child is also regarded as an integral part of the cosmic order, a manifestation and symbol of harmony and balance between man and nature.

Using a variety of techniques, including historical-comparative, sociological-ethnographic, structural-semiotic, discourse-analysis, and functional approaches, the article has collected

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Şeki Regional İlmi Merkezi Edebi-Medeni Muhit ve Folklor Şubesi Rehberi / Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Araştırma Görevlisi, terane873@gmail.com

children's archaic folklore genres from the northwest and examined them. Their mythological underpinnings and origins have been studied. These examples' transformation forms have also been considered.

Keywords: Archaic folklore, child, mythological imaginations, spell, prayer, beliefs.

GİRİŞ

Azerbaycan folkloru, mitolojik içeriğinin genişliği ve çeşitliliği, halkın kadim düşünce ve dünya görüşünün ifadesi ve din ve inanç sistemi açısından oldukça zengindir. Bu açıdan, genel Azerbaycan folklorunun bir parçası olan ve Şeki, Qah, Zaqatala, Balaken ve Qebele bölgelerini kapsayan Kuzey-Batı bölgesi folkloru, mitolojik imgeler sisteminin genişliği, arkaizmi ve özgünlüğüyle de öne çıkar. Bu yön, bölgenin kültürel ortamı, doğal ve coğrafi koşulları, etnik yapısı ve tarihsel gelişim dinamikleriyle doğrudan ilişkili olup, bölgede oluşan folklor örneklerinin kendine özgü mitolojik tonlar kazanmasına neden olmuştur. Arkaik türler, halkın kadim düşünce kaynaklarını canlı tutmaları nedeniyle özel bir bilimsel öneme sahiptir. Bu bağlamda, arkaik türlerin, özellikle de mitolojik yönlerinin incelenmesi, edebiyat eleştirisi ve folklor çalışmaları için temel bir rol oynamaktadır. Mitolojik görüşler, insanlığın doğasında var olan düşüncenin ilk aşamalarını yansıtan bir ahlaki değerler sistemi anlamına gelir. Bunlar, insanların doğal olayları, yaşamın kökenini ve evrenin düzenini açıklama çabalarının bir ürünüdür ve zamanla dini ve felsefi inançlara, ritüellere ve günlük yaşama nüfuz etmiştir.

Arkaik folklor türleri, ilkel çağlardan gelen ve ilkel inançları, mitolojik görüşleri ve gelenekleri koruyan folklordaki kadim türlerdir. Bu türler çoğunlukla denemeler, büyüler, falcılık, yeminler, dualar, alkışlar ve lanetleri içerir.

Konunun önemi, mitolojik bir bakış açısıyla arkaik folklor türlerinin incelenmesinin, Azerbaycan folklorunun ilk kaynaklarını incelemek, bölgede yaşayan halkın kadim inançlarına ilişkin mitolojik görüşleri araştırmak ve incelemek için bir kaynak rolü oynamasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın amacı, Azerbaycan'ın Kuzeybatı bölgesindeki arkaik folklor türlerinde var olan mitolojik fikirlerin tezahürlerini araştırmak ve bireysel folklor metinlerindeki somutlaşma biçimlerini ortaya çıkarmaktır. Azerbaycan'ın Kuzeybatı bölgesi, zengin doğal coğrafyası ve çeşitli etnokültürel yapısıyla öne çıkar ve bu durum, bölgede antik çağlardan beri ortaya çıkan folklorun oluşumu ve yaşaması için elverişli koşullar yaratır. Bu bölge esas olarak Şeki, Gah, Zagatala, Balaken ve Gebele bölgelerini kapsar.

Bu bölgelerde hem kadim Türk boyları hem de bir çok başka etnik grup yaşamaktadır. Söz konusu bölgede var olan çeşitli etnozların binlerce yıllık etkileşimi, eşsiz bir folklor manzarası yaratmaktadır. Bölgeden toplanan folklor materyalleri incelendiğinde, metinlerde korunan arkaik mitolojik yapıların, özellikle doğa kültü, atalara inanç, koruyucu ruhlar ve törenlerle ilgili ritüellerin hâlâ canlı olduğu görülmektedir.

Kuzeybatı bölgesinin dağlık arazisi, yoğun ormanları, akan nehirleri ve verimli toprakları, burada yaşayan ve doğayla iç içe yaşayan toplulukların yaşam tarzını şekillendirmiştir. Bu doğal-coğrafi bölgede ortaya çıkan folklor örneklerinde, doğa olayları ve nesneleri hakkındaki mitolojik fikirler hakimdir. Bölgenin halk hafızasında korunan sanat örneklerinde, doğa olayları ve nesneler hakkındaki düşünceler hakimdir.Dağların, ormanların, tek tek ağaçların kutsallığı ve kaynakların şifa gücü örneklerde açıkça yansıtılmaktadır.

Arkaik folklor türlerinde çocuklarla ilişkin çok sayıda örnek bu gün hâlâ mevcuttur. Onların bazılarını makalemizde ingeleyeceyiz.

Çocuklarla ilgili folklor örnekleri, etno-kültürel çevrenin en korunmuş ve en uzun ömürlü katmanını oluşturur. Arkaik dünya görüşünün temel unsurları, öncelikle doğum ve çocuk törenlerinde, ninnilerde, inançlarda ve oyunlarda yaşamaya devam etmektedir.

Kuzeybatı bölgesi, zengin etnografik ve folklorik materyaliyle öne çıkmaktadır. Buradaki Türk-Müslüman dünya görüşü, arkaik fikirlerle sentezlenmiş ve bunun sonucunda bir çocuğun doğumu, büyümesi ve sosyalleşmesiyle ilgili çok katmanlı bir folklor sistemi oluşmuştur.

1. Çocuğun Kutsallaştırılması ve Koruma Kültü

Kuzeybatı'da, bir çocuğun "gökten gelen bir ışık" olarak değerlendirilmesi, eski Türk inançlarıyla örtüşmektedir. Özellikle çilli çocuklar, "göz görme" ve kırmızı ruhlar hakkındaki inançlar yaygındır (Nabiyev, 2007).

1.1. Nazardan korunma ritüelleri

Qah ve Zaqatala bölgelerinde, yeni doğan bir bebeğin beşiğine siyah keten, pirinç, tuz, kurt dişi ve yumurta kabuğu konulması hâlâ yaygındır. Bu eşyaların her biri, eski çağlardan kalma sembolik bir koruyucu işlev taşır (Hacıyev, 2015).

Örnek:

Bir çocuğun beşiğine konulan dua benzeri tılsımlardan biri şöyledir:

"Kurdun ağzına, kuşun kanadına veya rüzgarın yoluna düşmesin!"(Hacıyev, 2015, s. 242)

1.2. Ateş ve suda "arınma" ritüelleri

Şeki'de, yeni doğan bir bebeği üç gün boyunca ocak külü veya ocak aleviyle "gölgeleme" geleneği vardır. Bu ritüel, ateşin "nazar boncuğunu söndürdüğü" mitolojik inancına dayanır. (Ismayilov, 2013, s. 118)

2. Çocuklarla İlgili Büyüler ve Tespihler

Çocuğun sağlıklı büyümesi için söylenen tespih ve ilahilerin kökleri şamanistik kavramlara dayanır.

2.1. Sağlık Büyüsü

Balakand'da kayıtlı bir örnek:

"Yalnızca bir aslan olsun bir oğul,

Yalnızca bir leopar dağları aşsın,

Gözler ona takılmasın!"(Jafarov, 2010, s. 93)

2.2. Çocuğu Uyutma Büyüsü

Şeki'de kullanılan bir örnek:

"Uykuya dal, gel uyu,

Gümüş çınarın gölgesinden gel,

Kızımın beşiğine gel..." (İsmayilov, 2013, s. 122)

3. Ninnilerdeki Arkaik Katmanlar

Kuzeybatı bölgesinin ninnilerindeki kurt, geyik, kartal gibi hayvan figürleri, ana tanrıça kültünün kalıntılarıyla ilişkilendirilir (Nabiyev, 2007).

3.1. Kurt Motifi

Qah ve Zagatala ninnilerinde "kurt" hem koruyucu hem de güç sembolü olarak gösterilir:

"Kurt yavrusu, tek başına güçlü ol,

Dağlar kadar uzun ol..."(Nabiyev, 2007, s. 156)

Bu, Türk mitolojisindeki "gök kurdu"nun koruyucu işleviyle paralellik gösterir.

4. Çocuğun "Kaçırılması" ile İlgili İnançlar

Çocuğun kötü ruhlar tarafından kaçırılması.Yörede, yeni doğmuş bir bebeğin kötü ruhlar tarafından "kaçırılması" korkusuyla ilgili çeşitli koruma yöntemleri vardır. Zagatala'da, çocuğun beşiğinin yanına demir nesneler koymak bu inançla ilişkilidir (Jafarov, 2010, s. 101).

4.2. Beşikten Atlama Ritüeli

Şeki'de, çocuğun çabuk büyümesi için "beşikten atlama" ritüelleri yapılır. Bu ritüellerin kökleri, kadim Türk doğurganlık büyüsüyle ilişkilendirilir (Hacıyev, 2015).

5. İsim Verme Törenlerindeki Arkaik İzler

Bölgede bir çocuğa isim vermek kutsal bir olay olarak algılanır. Gah ve Oğuz bölgelerinde, bir çocuğa isim verirken bazen rüyalara, kuşların uçuşuna veya nehrin sesine bakmak, kadim doğa kültüyle ilişkilendirilir (İsmayilov, 2013). Metin kaynağı: (Ismayilov, 2013)

Kuzeybatı bölgesinde, çocuklarla ilgili kadim folklor örnekleri, kadim Türk mitolojisi, Arnavut-Türk sentezi ve yerel etnografik geleneklerin uyumunu yansıtır. Bu örnekler, çocuğun kutsal bir varlık olarak algılanmasının bir tezahürüdür ve koruma, iyileştirme ve büyümeyi teşvik etme amaçlı büyülü işlevler taşır. Ninniler, büyüler, zarflar, beşik ritüelleri ve koruyucu uygulamalar, bu bölgenin kültürel hafızasındaki kadim katmanların canlılığını kanıtlar.

Kaynakça

1. Cəfərov, O. (2010). Azərbaycan magik folkloru. Bakı: Elm.
2. Hacıyev, M. (2015). Şimal-Qərb bölgəsinin etnoqrafiyası və inanclar sistemi. Bakı: Şərq-Qərb.
3. İsmayılov, H. (2013). Azərbaycanın arxaik inancları. Bakı: Elm və Təhsil.
4. Nəbiyev, A. (2007). Azərbaycan folklorunun mifoloji qaynaqları. Bakı: Nurlan.
5. Qax ekspedisiya materialları. (2019). AMEA Folklor İnstitutu Arxiv Fondu.

AİLEDE ÇOCUĞA EDEBİYAT YOLUYLA EVRENSEL DEĞERLERİN KAZANDIRILMASI

Vefa ŞERİFOVA*

Özet

Çocukluk, insan hayatının en hassas ve biçimlendirici dönemidir. Bu dönem, insan kişiliğinin temel taşı olarak kabul edilir. Çocuklar bu dönemde gördükleri, duydukları, deneyimledikleri ve okuduklarından büyük ölçüde etkilenirler. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, çocuğun düşünce ve ruhsal dünyasının oluşumunda vaz geçilmez bir rol oynar. Çocuk edebiyatı - masallar, şiirler, hikâyeler, anlatılar ve diğerleri - çocuklara aile, arkadaşlık, dürüstlük, şefkat ve adalet gibi ahlaki değerleri aşılamanın bir yoludur. Bu edebiyat sayesinde çocuk, hangi davranışların doğru, hangilerinin yanlış olduğunu öğrenir. Edebiyatta sunulan olumlu imgeler çocuğa örnek teşkil ederken, olumsuz imgeler uzak durması gereken karakterleri gösterir. Çocuk edebiyatının temel amacı, çocuğun ahlak ve konuşma becerisini şekillendirmektir. Ancak bu etki, ancak çocuğun kendisini çocuk olarak kabul eden bir ortamda büyümesiyle mümkündür. Yani ebeveyn çocuğa özgürlük vermeli, onu olduğu gibi - bir çocuk olarak - kabul etmelidir. Ebeveyn çocuğun çocukluğunu elinden alır, onu bir yetişkin olarak eğitirse - sürekli "buraya gitme, oraya dokunma" gibi yasaklarla kısıtlarsa - çocuk, çocuk edebiyatından gerekli etkiyi alamaz. Çocuk edebiyatının çocuk psikolojisi üzerindeki etkisi düşündüğümüzden daha derin ve güçlüdür. Masallar ve öyküler çocukların bilinçaltını etkileyerek karakterlerinin oluşumuna ve dünya görüşlerinin gelişimine katkıda bulunur. Masal terapisi ile, biçimlendirmek istediğimiz karakteri imgeler yardımıyla çocuğun bilinçaltına yerleştiriyoruz. Bu imgeler, çocuğun hayata bakış açısında, insanlarla ilişkilerinde, toplum ve çevre anlayışında büyük rol oynar. Bu bağlamda psikologlar, çocukların gelişiminde sanatın gücünden yararlanır, belirli davranış bozukluklarını düzeltmek ve çocuğun ruhsal dünyasında denge oluşturmak için masal terapisine başvururlar. Bu terapi yönteminde, masal kahramanları çocuğa çeşitli rollerde sunularak, çocuğun zaman içinde belirli imgeleri tanıması ve değiştirmesi için bir temel oluşturulur. Çocuğa sunulan kitaplar, onun düşünce ve duygu dünyasını zenginleştirmeli, empati yeteneğini geliştirmeli ve hayatta karşılaşabileceği durumlar hakkında birlikte düşünme fırsatı vermelidir. Çocuk edebiyatının çocuk psikolojisi üzerindeki etkisi hem teorik hem de pratik olarak çok önemli bir konudur. Bu etki, çocuğun psikolojik gelişimini, kişisel özelliklerini ve dünya görüşünü şekillendirmede kilit rol oynar. Masal ve hikâyelerin çocukların bilinçaltını etkilediği ve karakterlerini ve yaşam tarzlarını şekillendirmeye yardımcı olduğu bir gerçektir. Çocuklar, kendilerine uygun imgeler aracılığıyla iç dünyalarını keşfeder ve hayatın çeşitli yönlerini anlamaya çalışırlar. Çocuk edebiyatı, çocukların hem ahlaki hem de psikolojik gelişiminde çok önemli bir rol oynar. Çocuğa sunulan masallar ve hikâyeler, hayatın çeşitli yönlerini öğrenmesine, iç dünyasını anlamasına ve sosyal ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olur. Çocuk edebiyatı öğretmek büyük bir dikkat ve sorumluluk gerektirir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, Doğu edebiyatı, Azerbaycan kültürü, kültürel ortam, çocuk edebiyatı, masallar, şiirler, hikâyeler.

INTRODUCING UNIVERSAL VALUES TO CHILDREN IN THE FAMILY THROUGH LITERATURE

Vafa SHERIFOVA**

Summary

Childhood is the most sensitive and formative stage of human life. This period is considered the cornerstone of human personality. It is at this stage that children are greatly influenced by what they see, hear, experience, and read. In this regard, children's literature plays an indispensable role in the formation of a child's thinking and spiritual world. Children's literature - fairy tales, poems, stories, narratives, and others - is a means of instilling in children moral values such as family, friendship, honesty, compassion, and justice. Through this

* Editör, Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü, ORCİD : 00090005-1675-512x, vefa.gazi@gmail.com

** Institute of Manuscripts named after Muhammed Fuzuli, ORKİD : 00090005-1675-512x, vefa.gazi@gmail.com

literature, a child learns which behaviors are right and which are wrong. Positive images presented in literature serve as examples for the child, while negative images show the characters that he should stay away from. The main goal of children's literature is to shape the child's morality and speech ability. But this effect is possible only if the child grows up in an environment that accepts him as a child. That is, the parent must give the child freedom, accept him as he is - as a child. If the parent takes away the child's childhood, educates him as an adult - constantly restricts him with prohibitions such as "don't go here, don't touch there" - then the child cannot receive the necessary influence from children's literature. The influence of children's literature on the psychology of children is deeper and stronger than we think. Fairy tales and stories affect the subconscious of children, leading to the formation of their character and the development of their worldview. With fairy tale therapy, we introduce the character we want to shape into the child's subconscious with the help of images. These images play a great role in his outlook on life, his behavior with people, his understanding of society and the environment. In this regard, psychologists use the power of art in the development of children, resort to fairy tale therapy to correct certain behavioral disorders, and create balance in the child's spiritual world. In this therapy method, fairy tale heroes are presented to the child in various roles, creating a basis for the child to recognize and change certain images over time. The books presented to the child should enrich his world of thought and feeling, develop his ability to empathize, and give him the opportunity to think together about the situations he may encounter in life. The impact of children's literature on the psychology of children is a very important issue both theoretically and practically. This impact plays a key role in shaping the child's psychological development, personal qualities, and worldview. It is a fact that fairy tales and stories affect the subconscious of children and help shape their character and lifestyle. Children discover their inner world through images that are appropriate for them and try to understand various aspects of life. Children's literature plays a very important role in both the moral and psychological development of children. Fairy tales and stories presented to a child help him learn various aspects of life, understand his inner world and develop his social relationships. Teaching children's literature requires a lot of attention and responsibility.

Keywords: Azerbaijani literature, Eastern literature, Azerbaijani culture, cultural environment, children's literature, fairy tales, poems, stories.

Giriş

Genç neslin manevi ve entelektüel eğitimi tüm dünyada önemli bir konu olarak ilgi odağı olmuştur. Çocuk edebiyatı bu misyonu yerine getirmiş ve pedagojik bir konu olarak ele alınmıştır. Çocuk edebiyatı her zaman okul, pedagojik süreç ve eğitimle bağlantılı ve bütünlük içinde oluşmuştur. Çocuk edebiyatının, çocuklarımızın entelektüel ve ahlaki eğitimi ve kapsamlı gelişimindeki rolü yadsınamaz ve bu ciddi bir gereklilik olarak kabul edilir. Bu edebiyatın en iyi örnekleri, öğrencilerin okuma kültürünü geliştirir, kelime dağarcığını zenginleştirir ve onları hayatı ve insanları daha iyi anlamaya hazırlar. Bu nedenle, en önemli sanatsal örnekler okul programlarına ve ders kitaplarına yansır. Çocuk edebiyatı, öğrencilerde sanatsal ve estetik zevkin gelişiminde temel bir rol oynar ve ilk edebi kavramların öğretilmesini sağlar. Bu da, öğrencilerin eğitimlerinin sonraki aşamalarında anadil ve edebiyat derslerinde edindikleri bilgi ve becerilerin derinleşmesine ve tamamlanmasına olumlu bir etki yapar. Bu açıdan bakıldığında, çocuk edebiyatı aynı zamanda eğitimsel öneme sahiptir ve yalnızca genç okurların değil, aynı zamanda eğitimcilerin, psikologların ve metodologların da ilgisini çekmektedir. Çocuk edebiyatının kaderi yalnızca yazar ve şairlerin değil, aynı zamanda pedagoji camiasının da ilgi odağında olmalıdır. Günümüzün genç nesli -okul çocukları- alışılmadık derecede yetenekli, duyarlı insanlardır, içlerinde yeni düşünceler ve fikirler uyanır ve uzaya ilgi duyarlar. Modern çocuklar mevcut bilgilerden yoksun gibi görünürler, gelecekteki yaşam biçimleriyle daha çok ilgilenirler. Evet, onların düşünce tarzlarına ve sanatsal zevklerine uygun eserler yazmak gerekir. Modern çocuk edebiyatının ilgi çekici örneklerini okumak, modern yaşamla ilişkilendirmek, çocukları düşündürmek ve ikna edici imgeler yaratmak gerekir. Çocuk edebiyatı, "büyük edebiyat"ın bir dalıdır ve onu ayırmaya değmez, belirli bir yapaylık alanıdır. Çocuk edebiyatının en iyi örneklerinin bir diğer "sırrı", özgünlüğünü korumak ve sanatsal yaratımda bunu dikkate almaktır. Konunun ve çocukların okuma ve ilgi alanlarının özelliklerine uygun olarak yazılmış eserlerin değeri son derece büyüktür.

Çocuk edebiyatında yetenekli bir şekilde yazılmış eserleri ulusal hazineler olarak görmeliyiz. Bilim kurgu türünde yazılmış eserler, çocukların hayal gücünü zenginleştirir, dünya görüşlerini şekillendirir ve hayal gücü aşılar. Yayınevleri bilim kurgu eserleri yazmakla ilgilenmeli ve sipariş üzerine eserler yazmaya çalışmalıdır. Bazı çocuk yazarları gereksiz konular ve önemsiz meseleler hakkında yazarlar, bu yüzden gereksiz tekrarlar yaparlar. Eserlerini okurken, okulla sıkı bir bağ kurmadıkları, kendi çocukluk izlenimleriyle yazıp yarattıkları ortaya çıkar.Ancak bu izlenim çoğu zaman güncelliğini yitirmiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Çocuk yazarlarının çocuk kolektifleriyle sürekli iletişim halinde olmaları için çaba göstermeliyiz. Gerekirse okullarda ve anaokullarında çalışmalıdırlar. Bunu özellikle çocuk edebiyatıyla yeni tanışan gençler için önemli buluyorum. Çocuklarla temas ve etkileşim sonucunda, çocuk edebiyatının önde gelen temsilcileri yazar-eğitimci, yazar-pedagog seviyesine yükselebilmişlerdir. Çocuk edebiyatı, bilime, okula, öğretmenlere ve ebeveynlere saygıyı geliştirmek için büyük fırsatlar sunar.

Çocuk Edebiyatında Evrensel Değerler

Çocuklarda erken yaşta güçlü bir inanç oluşturma meselesi, çocuk edebiyatının ana temaları olmalıdır. Yazarın kişisel örneği de bu temaların geliştirilmesinde büyük rol oynar; pedagojik ilkeleri, eğitim teorisinin yasalarını sanatsal yaratıcılıkla süzme becerisi hayati bir gerekliliktir. Konunun arkasına saklanmak, kuru öğütlerle yetinmek her zaman gerçek sanata yabancı olmuştur ve bu tür eserler okuyucu, çocuklar ve gençler tarafından bir kenara bırakılmalıdır. Ne yazık ki, bu kusur bazı çocuk eserlerinde hâlâ belirgindir. Konu ilgi çekicidir, eserde şu veya bu faydalı fikir vardır. Ancak küçük okuyucuyu, bir sanat eseriyle ilk tanışan çocuğu cezbedecek ve ona manevi bir besin sağlayacak bir sanatsallık yoktur. Bu tür eserlerde bazen nasihatler, kuru didaktikler sanatsallığın, sanatsal uğraşların önüne geçer. Çocuk edebiyatının kaderi de "yetişkinler" için yazan şair ve yazarların eserlerine bağlıdır. 20. yüzyılın başlarında, ünlü Rus şair Agnia Barto, "Çocuklara her şey, özellikle de hayatın en derin ve en karmaşık sorunları anlatılabilir," demişti. Dolayısıyla, bir çocuk edebiyatı yazarı, yazdığı eserin çocuklar için olduğunu unutmamalı ve bu sorunu en karmaşıktan en basite, açık ve anlaşılır bir üslupla anlatmalıdır. Ayrıca, çocuk edebiyatında eğlence ve ciddiyetin birbiriyle çelişmediğini de belirtir. Ayrıca, çocuklar büyüdükçe düşüncelerinin de geliştiğini ve yaş özellikleri nedeniyle bunun her çocukta aynı şekilde gelişmediğini de unutmamak gerekir. Çocuklara okuma ve akıl yürütme alışkanlığı aşılamalı ve fikirlerini özgürce ifade etmelerine yardımcı olmalıyız (2, s.12).

Hikâyelerinde, romanlarında ve şiirlerinde, çocukların yetiştirilmesinde rol oynayan motifler ve epizotlar geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Bu yaklaşım her zaman edebiyatın kaderi olmuştur. "Çocuk" kelimesinin geniş bir anlamı olduğu açıktır, "çocuklar ve ilkokul öğrencileri..." diyoruz, henüz okul çağına gelmemiş çocuklar. Çocuklar ve çocuk edebiyatı dediğimizde, küçük çocukları, ilkokul öğrencilerini ve onlar için yazılmış eserleri kastediyoruz. Ne yazık ki, bu konuları ele alan şiirlerin, hikâyelerin ve küçük oyunların konuları sınırlı, basit ve yüzeyseldir. Çocuk edebiyatı yalnızca güzelliği anlatmakla kalmaz, küçükler için yazılan eserler aynı zamanda bilgi, birikim sağlamalı, insanlara hayatı anlamalarını sağlamalı, çevreyi tasvir etmeli ve onların dünya görüşlerini doğru bir şekilde yönlendirmelidir. Şairlere göre şiirin görevi yalnızca duygusal dünyayı eğitmektir. Şiire böyle bir yaklaşım tek taraflıdır. Dedikleri gibi, güzellik uğruna yüzük ve kolyelere takılan pırlantalar vardır, çeliği kesmek için gereken pırlantalar vardır.

Azerbaycan'da Çocuk Edebiyatının Oluşumu

Azerbaycan kültürüne yönelik çeşitli baskılara rağmen, halkımızın içsel edebi potansiyeli ortaya çıkmış ve ülkenin sosyo-politik ve ekonomik yaşamında ortaya çıkan yenilikler, dönemin ilerici edebiyatına yön veren bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Azerbaycanlı yazarların asıl sanatsal yeteneği, Doğu'da sanat dili olarak şekillenen Arapça, Farsça ve Azericede ölümsüz eserler yaratma gücüne sahip sanatçılar tarafından ortaya çıkar. Çeşitli bilim alanlarında kendi el yazılarıyla öne çıkan Azerbaycanlı bilim insanlarının faaliyetleri ön planda olmuştur.Deneyimler, modern çocuk edebiyatının bilimkurgu türünde birçok başarıya imza attığını göstermektedir. Modern eğitim sisteminin doğası gereği, bu tür, çocukların bilime ve eğitime olan ilgisini uyandırmak, çeşitli bilim alanlarındaki bilgi ve becerilerini geliştirmek, bilimsel keşif ve icatlar hakkındaki bilgilerini

pekiştirmek, gelecek ile bugün arasında bağlantılar kurmak, çocukları bilgilendirmek, düşündürmek ve eğitmek için geniş olanaklar sunmaktadır. Günümüz çocukları, bilimkurgu türünde yazılmış eserlere daha fazla ilgi duymaktadır.Azerbaycan'da çocuk edebiyatının oluşumu, 20. yüzyılın başlarında aydın görüşlerin yaygınlaştığı toplumsal hareketle paralel olarak gerçekleşmiştir. Okul çocukları için ders kitapları hazırlanırken, uygun edebi eserlerin eksikliği, dönemin söz ustaları olan C. Memmedguluzade, M. A. Sabiri, A. Şehhat ve daha sonra A. Şaik, S. S. Ahundov ve diğerlerini doğrudan çocuklar için eserler yazmaya yöneltmiştir. Bu ilk örneklerin etkisiyle, daha sonra çoğu yazar ve şairin çocuk edebiyatı yazma geleneğini sürdürdüğü söylenebilir. M. Müşfik, S. Vurgun, M. Seyidzade, M. Dilbazi, R. Rza, A. Cemil, G. Kasımzade, A. Kerim, B. Vahabzade ve diğerleri küçük çocuklar için şiirler ve şiirler yazmış ve bunları ayrı ayrı renkli kitapçıklar halinde yayınlamışlardır. Bazı yazarlar, örneğin M. Seyidzade, M. Rzaguluzade, daha sonra H. Alibaylı, T. Elçin, T. Mutallibov, I. Tapdık, T. Mahmud, N. Süleymanov ve diğerleri, bu alandaki tutarlı yazıları ve yaratımları nedeniyle edebiyatımızda çocuk yazarları olarak tanınıp ünlendiler. Çocuk edebiyatı, hem sanatsal bir nesne hem de şiirsel bir ifade olarak tekrar tekrar kullanılan doğa örneklerine değil, çoğunlukla küçük çocukların bilmediği bitkilere, çiçeklere ve ağaçlara odaklanır. Bu taze ot ve çiçeği iyi tanıtmak için, bilinen ayrıntıları kullanarak okuyucunun anlama düzeyine uygun ifadelerle onu hayal gücünde canlandırmaya çalıştılar. Çocukların düşünme ve zihinsel ve düşünsel özelliklerine dair derin bilgileri sayesinde, uydurdukları yalanlar o kadar inandırıcı bir şekilde aktarılır ki, ancak olay örgüsünün sonunda bu fantastik olayların cazibesinden kurtulabilirsiniz.

Tartışma ve Sonuç

Çocuk edebiyatının farklı türlerine ilişkin elde edilen materyallere göre, düzyazı alanında sanatsal-estetik, fikir-tema arayışları, dinamikler ve güncel konulara ilgi şiire göre daha belirgindir. Şiirsel örneklerdeki zayıf sanatsal nitelik, konuların gelenekselliği ve modern çocuğun ihtiyaçlarıyla tutarsızlık sorunları, çocuk edebiyatının ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Düzyazı eserlerde imge, genellikle çocuğun yaşına uygun olmayan sorunlar ve kaygılarla yüklenir ve dil kusurludur, bu da okuyucunun sanatsal malzemeye olan ilgisinin zayıflamasına yol açar. Düzyazı eserlerde ise tam teşekküllü, çekici bir karakterin eksikliği yaratılmaz ve akılda kalıcı bir çocuk imgesi mevcut değildir. Bu sorun, yalnızca ulusal edebiyatımızda değil, aynı zamanda modern dönemde farklı ulusların çocuk edebiyatlarında da yaşanan sorunlardan biridir. Sanatsal değerden uzak ve düşük düzeyde eserlerin dolaşıma girmesi, edebi-teorik araştırma eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Birçok eleştiri alanında olduğu gibi, burada da inceleme sanatsal ölçütlerden ziyade kişisel ilişkilere dayanmaktadır. Vardığımız sonuçların, çocuk edebiyatımızın genel durumunu, mevcut durumunu ve varoluşunun nesnel ve öznel nedenlerini ortaya koyduğuna inanıyoruz. Çocuk şiiri ve tiyatrosu alanındaki krizin önümüzdeki yıllarda çözüleceğini ve çocuk edebiyatının gelişmesinde ve ilerlemesinde belirli bir rol oynayacağını ve bu alanda değerli örneklerin ortaya çıkacağını umuyoruz.

Kaynakça

Hasanli B. “Azerbaycan Çocuk Edebiyatı. (Ders Kitabı) Öğretmen Baskısı. Bakü, 2015, s. 524.

Halil Zahid Alasgarlı F. - Çocuk Edebiyatı (Yüksek ve Ortaöğretim Özel Okullar İçin Ders Kitabı) // Azerbaycan Devlet Beden Eğitimi Üniversitesi Yayınevi, - 2007.

İsmayilova N. Nahçıvan Edebiyat Çevresi: Çocuk Edebiyatının Gelişim Eğilimleri ve Sorunları. (Ders Kitabı) Bakü: “Bilim ve Eğitim Baskısı. 2016, s. 180.

İsmayilova N. R. Çağdaş Çocuk Şiirinde Folklor Örnekleri. //Modern öğretim yöntemleri ve eğitim sürecinde yeni pedagojik teknolojilerin uygulanması konulu bilimsel-pratik konferansın materyalleri (26 Mayıs 2005), NMI, “Mektab”, 2005, s. 25-29.

Ismayilova N.R. Yüksek okullarda çocuk edebiyatı öğretiminin yeni bir açıdan örgütlenme yolları. //Modern öğretim yöntemleri ve eğitim sürecinde yeni pedagojik teknolojilerin uygulanması konulu bilimsel-pratik konferansın materyalleri. NMI, “Mektab” yayınevi, 2004, s. 138-140.

Ismayilova N.R. Azerbaycan çocuk edebiyatının öğretim sürecinde Güney temasının öğretilmesi. //Metodolojik araç. NMI, “Okul” yayını, 2006, s. 56.

Namazov G. Azerbaycan çocuk edebiyatı: Yüksek öğrenim için bir ders kitabı // Bakü, Bakü Üniversitesi Yayınevi, -2007, - s.444.

İMGE DAĞI'NDA ŞİİRSEL ESTETİK: İKİNCİ YENİ POETİKASININ POSTMODERN ÇOCUK EDEBİYATINDAKİ YANSIMALARI

Zehra Nur CANPOLAT[*]

Özet

İkinci Yeni şiiri, görsel sanatlar bakımından oldukça zengin bir şiirdir. Bu şiir hareketinin dilsel kapalılık, yoğun imge kullanımı ve bireysel çağrışımlara dayalı poetikası, çocuk edebiyatındaki postmodern açılımlarla dikkate değer bir biçimde kesişmektedir. Anlamın ertelenmesi, çoklu çağrışım alanlarının açılması ve okurdan etkin bir katılım talep edilmesi, İkinci Yeni şiirinde olduğu gibi Meryem Selva'nın yazdığı ve Uğur Altun'un resimlediği*İmge Dağı*'nın okur deneyiminde belirleyicidir. Bu nedenle eserin "yaşsız kitap" kimliği, yalnızca çocukları değil, yetişkinleri de şiirsel bir estetik deneyime davet etmektedir.

Postmodernedebiyatın temel ögeleri olan çok katmanlılık, metinlerarasılık, göndergelerarasılıkve üstkurmaca, *İmge Dağı*'nda hem metinsel hem de görsel düzlemde görünür hâle gelir. Metin ile resim arasındaki ilişkinin basit bir tamamlayıcılıktan öteye geçerek anlamı çoğaltıcı bir işlev üstlenmesi, kitabı "açık yapıt" (Eco, 1962) niteliğine yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla*İmge Dağı*, İkinci Yeni'nin imgesel yoğunluğunu postmodern çocuk edebiyatının çok katmanlı yapısıyla buluşturan özgün ve avangart bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın temel amacı, *İmge Dağı*'nı İkinci Yeni şiir poetikası, postmodern çocuk edebiyatı ve estetik deneyim bağlamında çözümlemektir. Bu bağlamda üç temel soruya odaklanılacaktır: *İmge Dağı* hangi yönleriyle İkinci Yeni poetikasının izlerini taşır? Eser, postmodern çocuk edebiyatının çok katmanlılık, metinlerarasılık, göndergelerarasılık ve üstkurmaca gibi özellikleriyle nasıl örtüşür? Çocuk ve yetişkin okurun eserden edindikleri estetik deneyimler hangi açılardan farklılık gösterir?

Yöntemsel olarak, çalışma nitel edebiyat çözümlemesine dayanmaktadır. Eser, şiirsel dil kullanımı ve görsel-metinsel ilişkisi bakımından incelenecek; Wolfgang Iser'in "boşluk doldurma" ve Hans Robert Jauss'un "beklenti ufku" kavramları çerçevesinde farklı okur tiplerinin deneyimleri değerlendirilecektir. Bu yönüyle *İmge Dağı*, modern Türk şiir geleneği ile çağdaş çocuk edebiyatı arasında köprü kuran ve estetik sınırları genişleten özgün bir "açık yapıt" örneği olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: II. Yeni şiiri, resim kitap, postmodern estetik, avangart, alımlama.

POETIC AESTHETICS IN IMGE DAGI: REFLECTIONS OF THE SECOND NEW POETICS IN POSTMODERN CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

The Second New (İkinci Yeni) movement in Turkish poetry presents a remarkable richness in terms of visual aesthetics. Its poetics—characterized by linguistic opacity, dense imagery, and individually oriented associations—intersects significantly with the postmodern tendencies of contemporary children's literature. The postponement of meaning, the proliferation of associative fields, and the demand for an active readerly participation are as essential in the Second New as they are in *İmge Dağı (The Mountain of Images),* written by Meryem Selva and illustrated by Uğur Altun. Thus, the book's identity as an "ageless picturebook" invites not only children but also adults into a poetic and aesthetic experience. Fundamental elements of postmodern literature—such as multilayeredness, intertextuality, interreferentiality, and metafiction—manifest both textually and visually throughout *İmge Dağı.* The relationship between text and image transcends mere complementarity and instead assumes a meaning-generating function, aligning the book with Umberto Eco's notion of the *"open work"* (1962).

[*] Doktora Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı, zehranur1654@gmail.com

Therefore, *İmge Dağı* can be regarded as an original and avant-garde example that unites the imagistic intensity of the *Second New* with the multilayered structure of postmodern children's literature.

Methodologically, this study employs a qualitative literary analysis grounded in the framework of reception aesthetics. The work is examined in terms of its poetic language and text–image interaction, while readers' aesthetic experiences are interpreted through Wolfgang Iser's concept of the *"filling in of gaps"* and Hans Robert Jauss's notion of the *"horizon of expectations."* In this respect, *İmge Dağı* is discussed as a distinctive *open work* that bridges modern Turkish poetic tradition with contemporary children's literature, expanding the aesthetic boundaries between poetry, image, and reader participation.

Keywords: Second New poetry, picturebook, postmodern aesthetics, open work, reception theory.

Giriş

Türlerarası etkileşimler ve disiplinlerarası geçişler, çağdaş edebiyat çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle resimli kitaplar, metin ve görselin birlikteliğiyle yalnızca çocuk okur için değil, yetişkin okur için de farklı estetik deneyimler üretme potansiyeli taşır. Bu noktada *İmge Dağı* adlı eser, Türk çocuk edebiyatında "yaşsız kitap" kavramının özgün bir temsilcisi olarak öne çıkar. Eser Meryem Selva'nın poetik metni ile ressam Uğur Altun'un görsellerini bir araya getirirken, hem şiirsel hem de görsel düzeyde katmanlı bir estetik kurar.

İmge Dağı'nın en dikkat çekici yönü İkinci Yeni şiir poetikasıyla kurduğu yoğun ilişkidir. 1950'li yılların ikinci yarısında Modern Türk şiirinde özgün bir hareket olarak beliren İkinci Yeni, anlam kapalılığı, yoğun imge kullanımı, bireysel çağrışımlara yaslanan poetikasıyla hem dönemin okurunu sarsmış hem de Türk şiirinin estetik ufkunu genişletmiştir. Bu şiir geleneği, *İmge Dağı*'nın görsel ve metinsel dünyasında yeniden üretilmektedir. Kitapta yer alan çiçek dürbünü, balıkgözü tekniği, kolaj unsurları ve düşsel atmosfer yalnızca İkinci Yeni şairlerinin poetik evrenlerine değil modern resim sanatına da göndermeler taşır.

Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, *İmge Dağı*'nı İkinci Yeni poetikası, avangart hareket ve çocuksu şiir evreni bağlamında ele almak; postmodern estetik stratejilerle nasıl yeniden yorumlandığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda incelemede üç temel eksen öne çıkar*: İmge Dağı*'nın İkinci Yeni poetikasının izlerini taşıyan yönleri, eserin postmodern çocuk edebiyatına özgü çok katmanlılık, metinlerarasılık, göndergelerarasılık ve üstkurmaca gibi özelliklerle örtüşme biçimi ile çocuk ve yetişkin okurun eserden edindikleri estetik deneyimlerin farklılık gösterdiği boyutlar ele alınacaktır.

Yöntem

Yöntemsel olarak, çalışma nitel edebiyat çözümlemesine dayanmaktadır. Eser, şiirsel dil kullanımı ve görsel-metinsel ilişkisi bakımından incelenecek; Wolfgang Iser'in "boşluk doldurma" ve Hans Robert Jauss'un "beklenti ufku" kavramları çerçevesinde farklı okur tiplerinin deneyimleri değerlendirilecektir. Bu yönüyle *İmge Dağı*, modern Türk şiir geleneği ile çağdaş çocuk edebiyatı arasında köprü kuran ve estetik sınırları genişleten özgün bir "açık yapıt" örneği olarak ele alınacaktır.

1. İkinci Yeni Poetikasının Özellikleri ve Resim Sanatı

1950'li yılların ortalarında ortaya çıkan İkinci Yeni, yalnızca bir şiir hareketi değil, aynı zamanda modernist ve avangart bir estetik dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever, Sezai Karakoç, Ece Ayhan ve İlhan Berk gibi şairlerin öncülüğünü yaptığı bu hareket, Türk şiirinde köklü bir paradigma değişimini temsil eder. Anlam kapalılığı, yoğun imge kullanımı, dilin yabancılaştırılması ve bireysel çağrışımların ön plana çıkarılması, hareketin temel nitelikleri arasında yer alır. İkinci Yeni şairleri, dönemin hâkim şiir anlayışını benimsememiş; yerleşik estetik normlara ve kanıksanmış değer yargılarına mesafeli durmuşlardır. Türkçe dışındaki kaynaklara

yönelerek uluslararası edebî ve sanatsal akımlarla ilişki kurmaları, onların poetikasını biçimlendirmiş ve hareketin geç anlaşılmasına neden olmuştur (Anar, 2019: 217).

Asım Bezirci, bu şiir anlayışını "gelenekten kopma, biçimciliğe yönelme, değiştirim, karıştırım, özgür çağrışım, soyutlama, anlamsızlık, imgeleme, usdışına çıkma, güç anlaşılma, okurdan uzaklaşma, halka sırt çevirme, çevreden ayrılma ve kaçış" başlıkları altında değerlendirmiştir (1987: 12-39). Bu çerçevede, İkinci Yeni şairlerinin özellikle dil meselesiyle yoğun biçimde uğraştıkları görülmektedir. Cemal Süreya'nın "Şiirde kendinden önceki kuşakları etkileyebilmiş tek kuşak bizimkidir" (2015: 76) ifadesi, hareketin Türk şiiri üzerindeki dönüştürücü etkisini çarpıcı biçimde ortaya koyar. İlhan Berk ise "Salt Şiir: İkinci Yeni'nin İlkeleri" başlıklı yazısında, soyut bir dile ulaşmak amacıyla mevcut dilin sınırlarını zorladıklarını belirtir.

İkinci Yeni'nin getirdiği bir diğer önemli yenilik, imgenin şiirde benzeri görülmemiş bir yoğunlukta kullanılmaya başlanmasıdır. Bu durum, hareketin görsel sanatlarla, özellikle de resimle kurduğu yakın ilişkiyle yakından bağlantılıdır. Nitekim şairlerin birçoğu aynı zamanda resimle de uğraşmış, şiirsel imgeyi görsel sanatın estetik anlayışıyla bütünleştirmiştir. Bu isimler arasında öne çıkan İlhan Berk, "Paul Klee'de Uyanmak" başlıklı şiiriyle İkinci Yeni'nin bilinen ilk ekfrastik şiirini kaleme almıştır (Anar, 2019: 128). Cemal Süreya, şair arkadaşlarının resim sanatına olan ilgisini şu sözlerle dile getirir:

> "Birkaçımızda büyük resim tutkusu vardı. Boyuna albümler karıştırırdık. Sözgelimi, Edip Cansever'le ben. Sezai Karakoç, resme başka bir açıdan bakardı, ama bakardı... Ece'nin resme önem verdiğini biliyordum. Metin Eloğlu zaten ressamdı... Yine de figürü tam anlamıyla yitirmemiş sanatçılar (Kandinsky vb.) ilgimizi çekiyordu. Bir de, her şeyin ötesinde, Klee. Çok başkaydı hayatımızda bizim Klee. Klee'yialayabiliyorduk." (2006: 278)

Bu bağlamda *İmge Dağı*, göndergeselarasılık düzleminde Paul Klee'nin*Ad Marginem* (Sınırda) adlı tablosuyla doğrudan bir ilişki kurar. Klee'nin kırmızı bir daire ve sepya tonlarıyla resmettiği eser, Uğur Altun'un resimlemelerinde kırmızıdan sarıya evrilen bir biçimde yeniden yorumlanmıştır.İlk ürünleri 1950'li yılların ikinci yarısında *Pazar Postası*'nda yayımlanan bu hareketin başlangıç yılı olarak 1956 kabul edilirse, 2023'te yayımlanan *İmge Dağı*'nın merkezindeki salyangoz Nemi'nin 77 yıllık yolculuğu, İkinci Yeni'nin doğumundan günümüze uzanan poetik serüvenin simgesel bir izdüşümü olarak okunabilir.

2. Postmodern Çocuk Edebiyatı ve Alımlama Estetiği

1980'li yıllardan itibaren çocuk edebiyatında belirginleşen postmodern yönelim, metinlerarasılık, çok katmanlılık, üstkurmaca ve ironi unsurlarıyla geleneksel anlatı biçimlerini dönüştürmüştür. Maria Nikolajeva, JackZipes ve Peter Hunt gibi kuramcılar, postmodern çocuk edebiyatının yalnızca pedagojik bir işlev taşımadığını, aynı zamanda okura estetik bir deneyim alanı sunduğunu vurgularlar. Bu bağlamda öne çıkan "yaşsız kitap" kavramı, hem çocuk hem de yetişkin okurun aynı metinden farklı düzeylerde anlam üretebilmesini ifade eder. Böylece postmodern çocuk edebiyatı, okur yaşına ve deneyimine bağlı olarak değişen çok katmanlı bir anlam evreni yaratır.

Geleneksel resimli kitap ve anlatı kalıplarını temelden sarsan bu tür yapıtlar, parodiye yaklaşan üslupları, kendilerine yönelttikleri göndermeler, belirsizlikleri ve açık uçlu yapılarıyla çocukların hem sözcükleri hem de görselleri -ve bu iki unsurun karmaşık birlikteliğini- yeniden yorumlama becerilerini geliştirir. Postmodernizm kavramı kolaylıkla tanımlanabilir olmasa da, resimli kitap kuramcılarının çalışmaları doğrultusunda bu tür eserlerin beş temel özelliği belirlenmiştir. Sipe ve McGuire (2008), postmodern resimli kitapların oyunbazlık, çok anlamlılık, metinlerarasılık, yıkıcılık ve sınırların bulanıklaşması gibi niteliklerle öne çıktığını belirtir. Oyunbazlık, metnin okur için bir oyun alanı işlevi görmesini ve kendi kurmaca doğasının farkında olarak bunu açıkça hissettirmesini sağlar. Çok anlamlılık, doğrusal olmayan olay örgüleri, belirsizlik ve muğlaklık aracılığıyla okura birden fazla yorum olanağı sunar. Metinlerarasılık, farklı görsel ve yazılı metinler arasında bağlantılar kurarak okuru etkileşime davet eder. Yıkıcılık, ironi, parodi ve alay tonlarıyla yerleşik anlatı kalıplarını sorgular. Son olarak, sınırların bulanıklaşması, "yüksek" ve popüler kültür arasındaki

ayrımı ortadan kaldırırken yazar–okur ve türler arası sınırları geçirgen hâle getirir.

Lewis (2001), postmodern resimli kitapların en belirgin özelliğini üstkurmaca yapılarında görür. Üstkurmaca, okuru anlatının içine çekmek yerine, "okuduğunuz şey bir kurmacadır" diyerek onu bilinçli bir mesafede tutar (Waugh, 1984). Bu tür kitaplar okura ortak yazarlık olanağı tanır; metin ile görsel arasındaki sınırın silikleştiği, hatta tamamen ortadan kalktığı örneklerde, okur anlamı yeniden kurmaya teşvik edilir. Postmodern resimli kitap çizerlerinin sıklıkla tercih ettiği kolaj tekniği de bu yaklaşımı destekler. Kolaj, sözcük ve görsel parçalarının rastlantısal biçimde bir araya gelmiş izlenimiyle parçalanmış bir dünyanın temsilini mümkün kılar (Sipe, 2023: 125–127).

Bu estetik anlayış, alımlama kuramının temel ilkeleriyle de örtüşür. Wolfgang Iser'e göre her metin, kendi içinde varsayımsal bir okuru barındırır. Okur, yazarın metne yerleştirdiği ipuçlarını birleştirerek ve boşlukları doldurarak metnin anlamına ulaşır. Anlamın bu şekilde okur tarafından inşa edilmesi, estetik bir haz sürecini doğurur (Kanatlı, 2018: 61). Iser, metinde yazarın bilinçli olarak bıraktığı boşlukların ve suskunlukların, okuru anlam arayışına sevk ettiğini ve metinle etkileşimli bir ilişki kurmasını sağladığını ileri sürer (Moran, 2002: 242; Iser, 1975b: 246). Okur bu boşlukları doldurdukça, metni yeniden inşa eder ve anlamı keşfetmenin estetik zevkine ulaşır (Iser, 1975a: 254).

Alımlama estetiğinin bir diğer önemli kavramı Hans-Robert Jauss'un "beklenti ufku" kavramıdır. Jauss'a göre okur, tarihsel, toplumsal ve kültürel bir birikimle metne yaklaşır ve bu birikim doğrultusunda anlamı kendi ufku ölçüsünde kurar (Kavalcı, 2017: 62; Tunç, 2014: 1474; Gadamer, 1975: 117). Böylece her okuma eylemi, yalnızca metinle değil, okurun deneyimi ve bilgi dağarcığıyla da şekillenen dinamik bir anlam üretim süreci haline gelir.

3. *İmge Dağı*'nda Çocuksu Şiir Evreni ve Yaşsız Kitap Kimliği

İmge Dağı- Nemi ve İkinci Yeniler adlı resimli kitap, çocuk edebiyatı ile modern Türk şiiri arasında özgün bir köprü kurar. Eserde Nemi adlı salyangoz, "şiir nedir" ve "nasıl yazılır" sorularının peşine düşerek İkinci Yeni şairlerinin rehberliğinde bir yolculuğa çıkar. Cemal Süreya, Ece Ayhan, Edip Cansever, Gülten Akın, İlhan Berk, Sezai Karakoç ve Turgut Uyar, Nemi'ye kendi şiirlerinden dizelerle yanıt verir; böylece kitap yalnızca bir şiir serüveni değil, aynı zamanda bir poetika dersi hâline gelir. Meryem Selva'nın lirik anlatımı ve Uğur Altun'un katmanlı görselleri, bu yolculuğu metin ile resim arasındaki sürekli bir diyalog hâline getirir. Kitap, çocuklara İkinci Yeni'nin şiir estetiğini sezdirirken yetişkin okurlara da bu şairlerin poetik dünyalarına yeniden bakma olanağı sunar. Bu nedenle *İmge Dağı*, yaşsız bir kitap kimliğiyle farklı yaş gruplarına farklı düzeylerde estetik deneyimler sağlayan bir yapıdadır.

Eserde hâkim olan avangart estetik, İkinci Yeni şiirinin modern sanatla kurduğu ilişkiyi görsel düzlemde yeniden üretir. Balıkgözü tekniği, kolaj, ebru etkileri ve perspektifin bilinçli biçimde bozulduğu kompozisyonlar, kitabı sıradan bir çocuk kitabı olmaktan çıkarır. Çiçek dürbünü, taş ev, salyangoz gibi gündelik nesneler, düşsel bir düzlemde yeniden anlamlandırılır. Paul Klee, MarcChagall ve JoanMiró'nun sanat anlayışını çağrıştıran bu görsel dil, çocukluk estetiğini bir tür modernist deney alanına dönüştürür. Böylece kitap, hem çocuğun hayal gücüne hem de yetişkin okurun sanat duyarlığına hitap eden çok katmanlı bir yapı kazanır.

İmge Dağı'ndaki her şair bölümü, kendi şiir evrenine özgü imge örgüsünü taşır. Sezai Karakoç'un bölümünde güller "Mona Rosa" şiirine, Van Gogh göndermesi ise Karakoç'un resimle kurduğu yakınlığa atıfta bulunur. İlhan Berk'in harf estetiği, Edip Cansever'in "nesnel bağlaşıklık" kavramı ve Cemal Süreya'nın rüya atmosferi, görsellerle metin arasındaki ekfrastik ilişkiyi güçlendirir. Balıkgözü tekniğiyle genişleyen mekân algısı, çocuk okurda oyunsu bir etki yaratırken yetişkin okur için İkinci Yeni'nin biçimsel özgürlüklerini çağrıştırır.

1950'lerden itibaren Türk şiirinde harf, yalnızca bir dil aracı olmaktan çıkmış; görsel bir nesne, ritim unsuru ve anlam kurucu bir imgeye dönüşmüştür. İlhan Berk, Fazlullah Esterâbâdî'nin hurûfîliğinden Rimbaud'ya uzanan geniş bir yelpazede harfin estetik potansiyelini araştırmış; bu yönüyle Türk şiirinde deneysel biçimlerin öncüsü olmuştur (Doğan, 2011: 143). Cansever'in şiiri "nesnel bağlaşıklık" üzerinden kurması, görseldeki her ayrıntının şiirde anlam üreten bir "fon" olarak işlev görmesiyle örtüşür. Bu bağlamda *İmge Dağı*, hem yazı hem de resim düzleminde anlamın çok

katmanlı üretimine dayalı bir sanat nesnesi olarak okunabilir.

Meryem Selva ve Uğur Altun'un ortak üretimi, çocuğun sanatına duyarlılığıyla da dikkat çeker. Seran Demiral'ın "Özgürleşme Aracı Olarak Çocuğun Sanatı" adlı yazısında vurguladığı gibi, çocuğun estetik üretimi, yetişkinin sanatına alternatif bir özgürlük alanı sunar. Paul Klee'nin çocukluk dönemine ait çizimleri, dışavurumcu ve sürreal bir çocuksuluk taşır; bu yönüyle İmge Dağı'ndaki resimlerin biçimsel özgürlüğüyle benzerlik gösterir. Klee'nin*Ad Marginem* (Sınırda) adlı tablosunda görülen, bitkiler ve kristallerin karanlık bir güneşle birleştiği biçimsel gerilim, tıpkı İmge Dağı'ndaki düşsel atmosfer gibi, varlığın sınırlarında dolaşan bir deneyim üretir.

Bu bağlamda Scarry'nin*Kitapla Hayal Etmek* eserindeki "Çiçekli Varsayım" başlıklı analizinde dile getirdiği figür-zemin kayması da kitabın görsel mantığıyla örtüşür. Scarry'ye göre, bir çiçeğin yataydan dikeye çevrilmesiyle kompozisyon istikrarsızlaşır; figür ve zemin arasındaki sınırlar belirsizleşir (2006:236-237). *İmge Dağı*'nda Nemi'nin kaleydoskop aracılığıyla dünyayı algılaması, bu estetik istikrarsızlığı çocuk bakışına taşır. Görsel alanın sürekli yeniden kurulduğu bu dinamik yapı, şiirsel anlamın da devinim hâlinde oluştuğu bir evren yaratır.

Sonuç olarak *İmge Dağı*, çocukluk estetiğini modern sanatın avangart biçimleriyle buluşturan, metin ve görseli eşdeğer düzlemde konumlandıran özgün bir poetik deneydir. Kitap, İkinci Yeni'nin soyut imgelerini çocuk dünyasının sezgisel diliyle yeniden yorumlayarak hem çocuk okur hem yetişkin için ortak bir estetik zemin kurar.

Tartışma ve Sonuç

İmge Dağı-Nemi ve İkinci Yeniler üzerine yapılan bu çözümleme, çocuk edebiyatı ile modern Türk şiirinin ortak estetik potansiyellerini ortaya koymaktadır. Eser, biçim ve içerik düzeyinde şiirsel bir deney alanı kurarak okuru hem metnin hem de görselin üretkenliğine dahil eder. Nemi'nin yolculuğu, çocukluk merakının İkinci Yeni'nin soyut imgeleriyle birleştiği bir öğrenme süreci olarak okunabilir. Böylece kitap, çocuğun sanatının doğasındaki sezgisel algıyı, modern şiirin bilinçli estetik deneyselliğiyle buluşturur. İkinci Yeni'nin kapalı, çok anlamlı ve çağrışımsal dili, çocuk okur için yeniden sadeleştirilmiş ama özünden uzaklaşmamış bir biçimde sunulur. Bu yönüyle eser, şiir öğretisini didaktik olmayan bir biçimde deneyimlemeye açar.

Uğur Altun'un görsel dili, avangart sanatın biçimsel özgürlüklerini çocuk edebiyatının sınırları içine taşır. Balıkgözü tekniği, kolaj, ebru etkileri ve perspektifin bilinçli bozulması, okura alışılmışın dışında bir bakış kazandırır. Bu bakış, yalnızca görsel bir estetik tercih değil, aynı zamanda İkinci Yeni'nin anlamla kurduğu mesafeli ilişkiye paralel bir görsel poetikadır. Nemi'nin kaleydoskopla çevresini algılaması, hem çocukluk oyununu hem de şiirsel imgeyi temsil eden bir merkez motiftir. Dolayısıyla kitap, çocuğun dünyayı algılayış biçimini estetik bir sorgulamaya dönüştürür.

Meryem Selva'nın metni ve Uğur Altun'un çizimleri, birlikte çalışarak çocuğun sanatına yaklaşan bir "yaşsız kitap" kimliği üretir. Seran Demiral'ın belirttiği gibi, çocuğun sanatı özgürleştirici bir imkândır; *İmge Dağı* bu imkânı yazı ve resim aracılığıyla somutlaştırır. Paul Klee'nin çocukluk estetiğiyle kurulan paralellik, kitabı yalnızca bir edebî metin değil, aynı zamanda bir sanat nesnesi hâline getirir. Bu yönüyle eser, Türk çocuk edebiyatında şiir, resim ve felsefeyi buluşturan nadir örneklerden biridir.

Böylece*İmge Dağı*, İkinci Yeni şiirinin avangart estetiğini çocuk okurun sezgi gücüyle buluştururken, yetişkin okura da şiirin doğasına yeniden bakma fırsatı sunar. Metin ve görsel arasındaki ekfrastikdiyalog, kitabı disiplinlerarası bir sanat alanına taşır. Bu bağlamda eser, hem çocuk hem yetişkin okur için estetik bir eşitlik önerir. Şiirin oyunla, oyununsa düşünceyle birleştiği bu çocuksu evren, çağdaş edebiyatta şiirin alımlanış biçimine yeni bir perspektif kazandırır. *İmge Dağı*, şiirin yalnızca okunacak değil, yaşanacak bir deneyim olduğunu hatırlatan özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Anar, T. (2019). *Sonsuzluğun yüzleri- ikinci Yeni şiirinde görsel sanatlar*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Berk, İ. (2009). *Yazarken/okurken/çizerken*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bezirci, A. (1987). *İkinci yeni olayı*, Gözlem Yayınevi.

Can, M. ( ). *Şiir arkeolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Demiral, S. (2025). Özgürleşme aracı olarak "çocuğun sanatı". 28: 112, Doğu Batı Dergisi.

Gadamer, . (1978). Wirkungsgeschichteundapplikation. R. Warning (Ed.) içinde *Rezeptionsästhetiktheorieundpraxis*(ss. 113-125). München: Wilhelm Fink Verlag.

Kanatlı, F. (2018). *Düşünsel yolculuklarım*. Akademisyen Yayınevi: Ankara.

Kavalcı, T. (2017). Üç önemli kuramcı üzerinden alımlama estetiğinin incelenmesi ve bir uygulama. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2 (3), 52-74.

Moran, B. (2002). *Edebiyat kuramı ve eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınevi.

Scarry, E. (2006). *Kitapla hayal etmek.* Bülent O. Doğan (Çev.). İstanbul: Metis.

Sipe, L. R. (2023). Resimli kitap sanatı, *Çocuk edebiyatı incelemeleri*. İstanbul: Erdem Yayınları.

Süreya, C. (2006). *Günler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Süreya, C. (2015). *Papirüs'ten başyazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tunç, E. (2014). Anlamanın tarihsel dönüşümü ışığında halk şiirine okur odaklı bir yaklaşım denemesi. *TurkishStudies*, 9 (3), 1467-1480.

İnternet Kaynakları

https://www.paulklee.net/ad-marginem.jsp

DEDE KORKUT KİTABI'NDAKİ AİLE DEĞERLERİNİN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Ayna BABAZADE[*]

Özet

Azerbaycan sözlü halk edebiyatının en değerli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı yalnızca kahramanlık motiflerini değil, aynı zamanda aile değerlerini, baba-oğul ve anne-çocuk ilişkilerini de vurgular. Destanda aile, yalnızca nesillerin devamlılığını sağlayan bir birlik değil, aynı zamanda ulusal kimlik, ahlak ve vatanseverlik okuludur. Baba imgesi, ailede güç, destek ve düzenin sembolü olarak sunulur; babaların oğullarının hem fiziksel hem de ruhsal olarak yetiştirilmesi, cesaret, adalet ve yiğitlik oluşumu için koşullar yaratır. Çocuğun ilk öğretmeni olan anne, hümanizmi, şefkati ve aileye bağlılığı aşılayarak çocuğun kişiliğinin oluşumunda önemli bir rol oynar. Ebeveyn-çocuk ilişkileri saygı, karşılıklı güven ve sevgi temelinde kurulur; ebeveynlerin özverisi ve çocuğun sadakati, toplumsal davranış normlarının öğrenilmesini sağlar. Ailede kolektif bir yetiştirme, büyük neslin küçüklere örnek olmasıyla sağlanır ve bu da çocukların birlik ve beraberlik içinde büyümelerini sağlar. Destanda aile modeli, ulusal kimlik, dil, din ve geleneklerle yakından bağlantılıdır ve çocuklara hem ahlaki hem de milli-manevi değerleri aktarır. Her hikâye, aile kurumunun farklı yönlerini ele alarak, çocukların yetiştirilmesinde ve kişiliklerinin oluşumunda önemini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, aile modeli, çocuk yetiştirme, genç nesil, milli-manevi değerler.

THE INFLUENCE OF FAMILY VALUES IN THE EPISTLE "THE BOOK OF DEDE KORKUT" ON THE FORMATION OF CHILDREN

Abstract

"The book of Kitabi-Dade Korkut", one of the most valuable monuments of Azerbaijani oral folk literature, highlights not only heroic motifs, but also family values, father-son and mother-child relationships. In the epic, the family is not only a unity that ensures the continuity of generations, but also a school of national identity, morality and patriotism. The image of the father is presented as a symbol of strength, support and order in the family; the upbringing of fathers' sons both physically and spiritually creates conditions for the formation of courage, justice and courage. As the first teacher of the child, the mother instills humanism, compassion and attachment to the family, playing an important role in the formation of the child's personality. Parent-child relationships are built on the basis of respect, mutual trust and love; the selflessness of the parents and the loyalty of the child ensure the learning of social behavioral norms. Collective upbringing in the family is ensured by the older generation being an example for the younger ones, which allows children to grow up in unity and a collective spirit. In the epic, the family model is closely linked to national identity, language, religion, and traditions, and transmits both moral and national-spiritual values to children. Each story shows different aspects of the family institution, demonstrating its importance in the upbringing of children and their formation as personalities.

Keywords: Dede Korkut, family model, child upbringing, young generation, national-moral values.

Giriş

Hər toplumun milli kimliyini, dilini, folklorunu, tarixini, etnoqrafiyasını, sosiologiyasını,

[*] Azerbaycan, Mingeçevir Devlet Üniversitesi, babazade-ayna@mail.ru

coğrafiyasını və s. əks etdirən şedevr əsərləri var.“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Türk mədəniyyət dünyasının bütün xüsusiyyətlərini özündə daşıyan şah əsərdir (Arı, 2021).Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim eposu olan“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı uşaqların, gənc nəslin bir vətənpərvər, yüksək amalları olan şəxsiyyət kimi yetişməsində mühüm mənbə rolunu oynayır. Burada ailə yalnız nəsil davamçılığını təmin edən bir birlik deyil, həm də milli kimliyin, əxlaqın və vətənpərvərliyin məktəbidir. Dastanda uşaqların formalaşmasına təsir göstərən əsas məqamlar aşağıdakılardır:

1. Ata Obrazının Rolu

Atalar ailədə güc, dayaq və nizamın simvolu kimi təqdim olunur. Ata oğlunun tərbiyəsində həm fiziki, həm də mənəvi güclülüyü ön plana çəkir. Oğuz igidləri yalnız döyüş meydanında yox, həm də ailə içində məsuliyyətli ata və ər obrazı ilə öyrədilir. Bu model uşaqlarda mərdlik, ədalət və cəsarət kimi keyfiyyətlərin formalaşmasına səbəb olur.

2. Ana Obrazı və Tərbiyəvi Gücü

Dastandaanalarövladın ilk müəllimikimitəsvirolunur.Onlarınövladlaraaşıladığımərhəmət, humanism və ailəyə bağlılıq xüsusilə önəçıxır. Ana övladın həm mənəvi, həm də əxlaqi dəyərlərlə böyüməsində mühüm rol oynayır. Bu, uşağın şəxsiyyətində humanist və mehriban münasibətlərin formalaşmasını təmin edir.

3. Valideyn - Övlad Münasibətləri

“Kitabi-DədəQorqud”davalideynlərləövladlararasındahörmət, qarşılıqlı etibar və sevgi əsasında münasibətlər qurulur. Ata-ananın övlad uğrunda fədakarlığı, övladın isə valideyn qarşısında vəfalı və itaətli olması uşaqların social davranış normalarını öyrənməsinə şərait yaradır.

4. Ailə İçində Kollektiv Tərbiyə

Oğuz elində ailə dəyərləri təkcə valideynlər deyil, həm də tayfa, qəbilə münasibətləri ilə formalaşdırılır. Böyük nəsilkiçiklərə örnək olur, bu isə uşaqların kollektiv ruhda böyüməsini təmin edir. Ailə modeli təkcə nüvə ailəsini deyil, bütün elin birgə tərbiyə mühitini əhatə edir.

5. Ailə Dəyərlərinin Milli Kimliklə Bağlılığı

Dastanda ailə tərbiyəsi və uşaqların formalaşması milli kimlik, dil, din və adət-ənənələrin qorunması ilə sıx bağlıdır. Beləliklə, ailə modeli uşaqlara yalnız əxlaqi keyfiyyətlər deyil, həm də milli-mənəvi varislik ötürür.

Dastanın hər bir boyu ailə institutunu fərqli aspektlərdən işıqlandıraraq uşaqların tərbiyəsində və şəxsiyyət kimi formalaşmasında ailənin əhəmiyyətini nümayiş etdirir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004).

“Kitabi-Dədə Qorqud” Dastanında Ailə Münasibətləri və Uşaqların Tərbiyəsində Ailə Dəyərlərinin Rolü

“Dirsə xan oğlu Buğac boyu” – Dastanın ilk boyu olan bu boyda övlad həsrəti, valideyn–övlad münasibətləri, ailədaxili konfliktlər və onların həlli, eləcə də ananın fədakarlığı ön plana çəkilir. Əvvəla, boyun başlanğıcında ailədə övladın yeri, onun Tanrıdan nəzir-niyazla istənilməsi təsiredici məqamlardandır. Uşağın dünyaya gəlişi təkcə ailənin yox, həm də elin sevinci kimi təqdim edilir. Bu məqam qədim Türklərdə övladın ailə üçün nə qədər mühüm olduğunu, nəsil davamçılığının isə müqəddəs sayıldığını göstərir.

Hadisələrin inkişafında atanın qırx igidin dolduruşu ilə oğluna qarşı qısqanclıq hissi ailə münasibətlərini zədələyir. Bu hadisə göstərir ki, ailə içində yanlış yönləndirmələr və etimadsızlıq uşaqların taleyinə mənfi təsir edə bilər. Ata ilə oğul arasında yaranan gərginlik uşağın təhlükəli vəziyyətə düşməsi ilə nəticələnir. Bu, ailə münasibətlərində sevgi və etimadın vacibliyini vurğulayan mühüm bir dərsdir.

Boyda ananın obrazı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. O, övladını axtarmağa çıxaraq böyük fədakarlıq göstərir. Ananın davranışı yalnız ana–övlad bağlılığını deyil, həm də ailə sevgisinin insanı qəhrəmanlığa, riskə, hətta ölümün gözünə dik baxmağa sövq etdiyini göstərir. Bu motiv qadının ailə daxilindəki rolunu və uşaqların mənəvi formalaşmasında anaların güclü təsirini ön plana çəkir.

Sonda ata ilə oğul arasında barışığın baş verməsi ailə birliyinin və bağlarının gücünü təsdiqləyir. Bu barışıq göstərir ki, ailə münasibətlərində meydana gələn münaqişələr sevgi, sədaqət və bağışlama ilə həll oluna bilər. Beləliklə, ailə yalnız münaqişə ocağı deyil, həm də insanı saflaşdıran, möhkəmləndirən müqəddəs bir dəyərdir.

Beləliklə, "Dirsə xan oğlu Buğac boyu" ailə münasibətlərini həm sevincli, həm də faciəvi məqamlarla təsvir edərək uşaqların tərbiyəsində sevgi, fədakarlıq və bağışlama kimi dəyərlərin rolunu ön plana çıxarır. Bu boyda ata qəhrəmanlığı, ananın fədakarlığı və övladın sadiqliyi ailə birliyinin gücünü və əbədi dəyərini təsdiqləyən əsas elementlərdir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 176).

"Salur Qazanın evi yağmalandığı boy" – Dastanın mühüm boylarından biri olan bu boy ailə dəyərlərinin, övlad sevgisinin və ailə uğrunda mübarizənin geniş təsvir edildiyi nümunədir. Bu boyda Salur Qazanın yoxluğundan istifadə edən düşmən onun evinə hücum edir, ailəsini əsir götürür. Hadisələrin gedişində həm ailə üzvlərinin mövqeyi, həm də ailənin müqəddəsliyi açıq şəkildə ön plana çıxır. Göründüyü kimi boyda ailə uğrunda mübarizə və övlad sevgisi ön plana çıxır.

Qazanın xanımı və oğlu ailənin müqəddəsliyini simvolizə edir.Əvvəla, bu boy ailənin yalnız şəxsi həyat müstəvisində deyil, həm də ictimai-siyasi müstəvidə nə qədər mühüm rol oynadığını göstərir. Qazanın xanımı düşmən qarşısında mərdlik nümayiş etdirərək sadəcə həyat yoldaşı kimi yox, həm də igid, fədakar ana və ailə qoruyucusu kimi təqdim olunur. Onun əsir düşməsi ailə birliyinin parçalanmasını simvolizə etsə də, daxili gücü və sədaqəti ailənin mənəvi bütövlüyünü qoruyur.

Digər tərəfdən, Qazanın oğlu obrazı ailənin davamçısı, gələcəyin igidi kimi təsvir olunur. Onun əsir götürülməsi ailə namusunun təhqiri kimi dəyərləndirilir. Bu, ata üçün təkcə övlad itkisi deyil, həm də ailə və nəsil şərəfinin sarsılması deməkdir. Qazanın sonrakı mübarizəsi göstərir ki, övlad sevgisi və ailə namusu qəhrəman üçün hər şeydən üstündür.

Boyun kulminasiya anı ailə uğrunda göstərilən mübarizədir. Qazan öz igidliyi ilə ailəsini azad edərək yalnız şəxsi faciənin qarşısını almır, həm də oğuz cəmiyyətinə ailə birliyinin əvəzsiz dəyər olduğunu nümayiş etdirir. Burada ailə, nəsil və toplum bir-birinə bağlı dəyərlər kimi təqdim edilir.

Nəticə etibarilə, "Salur Qazanın evi yağmalandığı boy" ailə münasibətlərini dastanın ideya-məzmun yükünün mərkəzinə gətirir. Xanımın sədaqəti, övladın müqəddəsliyi və atanın fədakarlığı birlikdə ailənin müqəddəs bir dəyər olduğunu təsdiqləyir. Bu boy uşaqların formalaşmasında ailə birliyinin, valideyn qayğısının və övlad sevgisinin hansı qədər önəm daşıdığını göstərən mühüm ədəbi nümunədir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 188).

"Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu"– dastanının ən zəngin və təsirli hissələrindən biri olan bu boyda ailə münasibətləri, övlad sevgisi və ailənin müdafiəsi əsas ideya xəttini təşkil edir. Boyda hadisələr həm qəhrəmanlıq müstəvisində, həm də ailə bağlarının gücü kontekstində inkişaf edir.

Əvvəlcə diqqəti Baybörənin ata obrazı çəkir. Baybörə uzun müddət övlad həsrəti ilə yaşayır və nəhayət, Tanrı ona övlad payı – Beyrəyi qazanır. Bu fakt özü dastanda ailənin davamçılıq funksiyasının nə qədər mühüm olduğunu göstərir. Bamsı Beyrəyin dünyaya gəlişi yalnız bir ailənin sevinci deyil, bütün elin şadlığına çevrilir.

Bamsı Beyrəyin igidlik sınaqları həm ata qarşısında, həm də toplum qarşısında təsdiqlənir. O,

gənc yaşından ailənin şərəfini və namusunu qorumaq üçün mübarizəyə atılır. Bu mübarizələr uşaqlara ailənin yalnız qan bağları ilə deyil, həm də mənəvi dəyərlərlə qorunmasının vacibliyini öyrədir.

Beyrəyin nişanlısı Banuçiçək obrazı da bu boyun ailə motivlərinə xüsusi rəng qatır. Onların münasibəti qarşılıqlı sevgi, hörmət və bərabərlik üzərində qurulur. Banuçiçəyin Beyrəyə sədaqəti, onu gözləməsi və ailə həyatına hazır olması ailə institutunun möhkəmliyini təsdiqləyir. Bu münasibətlər göstərir ki, Oğuz toplumunda ailə yalnız bioloji bağlarla yox, həm də mənəvi dəyərlərin qorunması ilə möhkəmlənir.

Boyun mühüm məqamlarından biri də odur ki, uşaqların tərbiyəsində vətən və ailə sevgisinin ayrılmaz dəyərlər olduğu aydın şəkildə vurğulanır.Nəticə olaraq, "Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu" ailə münasibətlərini yalnız fərdi hisslər müstəvisində deyil, həm də ümummilli dəyərlər səviyyəsində təqdim edir. Ata fədakarlığı, oğul igidliyi və nişanlının sədaqəti birləşərək ailənin müqəddəs bir dəyər olduğunu, onun müdafiəsinin isə həm şəxsi, həm də ictimai borc kimi qəbul edildiyini göstərir. Bu, uşaqlar üçün ailə sevgisi ilə vətən sevgisinin bir-birindən ayrılmaz olduğunu öyrədən möhtəşəm nümunədir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 202).

"Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy" – Bu boyda ailə münasibətləri, xüsusilə ata-övlad bağları dərin mənəvi məna kəsb edir. Hadisələr göstərir ki, Oğuz dünyagörüşündə ailə birliyinin əsasında yalnız qan qohumluğu deyil, həm də mənəvi sədaqət, qarşılıqlı məsuliyyət və fədakarlıq dayanır.

Boyun süjet xətti Uruzun əsir düşməsi ilə başlayır. Bu hadisə Qazan bəyin həm ata kimi hisslərini, həm də ailə başçısı olaraq məsuliyyətini sınağa çəkir. Oğlunun əsir düşməsi təkcə şəxsi dərd deyil, həm də ailə heysiyyətinin, nəsil şərəfinin təhqiri kimi qəbul olunur. Qazan bəyin narahatlığı və dərdi göstərir ki, ailə dəyərləri onun üçün mənəvi həyatın mərkəzində dayanır.

Qazan bəy övladının taleyi ilə bağlı xəbər aldıqda dərhal hərəkətə keçir, bütün qüvvəsini toplayaraq onu xilas etməyə can atır. Bu, Oğuz ailə modelində atanın məsuliyyətini və övlad qarşısında borc hissini ən parlaq şəkildə əks etdirir. Qazan bəy üçün Uruz yalnız varis deyil, həm də ailə şərəfinin və Oğuz igidliyinin davamçısıdır. Onun xilas edilməsi ailə adının, nəsil heysiyyətinin qorunması deməkdir.

Uruzun əsirlikdən azad edilməsi və ata ilə oğulun qovuşması ailə sədaqətinin, vəfalılığın və qarşılıqlı sevgisinin təntənəsi kimi təqdim olunur. Qazan bəy oğluna yalnız fiziki azadlığı deyil, həm də mənəvi dayaq verir, onun bir igid kimi formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Bu boy həm də uşaqlara dərin tərbiyəvi mesaj verir. Uruzun yaşadıqları, atasının onun uğrunda göstərdiyi fədakarlıq övladlara ailə qarşısında məsuliyyət hissini, valideyn sevgisinin müqəddəsliyini və ailə birliyinin qorunmasının vacibliyini aşılayır.

Boy Oğuz ailə modelində ata-övlad münasibətlərinin əxlaqi və mənəvi əsaslarını açıq şəkildə nümayiş etdirir. Boyun sonunda ata ilə oğulun qovuşması yalnız bir ailənin birləşməsi deyil, həm də Oğuz elində ailə dəyərlərinin, sədaqətin və sevginin qələbəsidir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 225).

"Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul boyu" - "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında ailə münasibətlərinin mənəvi dərinliyini və insanın həyat, ölüm, sevgi anlayışlarına baxışını ən təsirli şəkildə əks etdirən boylardan biridir. Bu boyda ailə, sevgi və fədakarlıq motivləri bir-birinə sıx bağlı şəkildə təqdim olunur.

Dəli Domrul əvvəlcə təkəbbürlü, öz qüvvəsinə arxayın bir igid kimi təsvir olunur. O, ölüm və həyatın Tanrı tərəfindən idarə olunduğunu anlamadan, öz gücünə arxalanır. Lakin Əzraillə qarşılaşdıqdan sonra insan ömrünün mənəvi anlamı, sevginin və ailə bağlarının müqəddəsliyi qarşısında sınağa çəkilir. Tanrı Dəli Domrula canının əvəzində bir başqasının canını tapmağı əmr edir.

Bu məqamda ailə münasibətlərinin mənəvi gücü ön plana çıxır. Dəli Domrul valideynlərinə üz tutur, lakin ata-ana öz canlarının şirin olduğunu bildirib onun üçün can verməyə hazır olmadıqlarını bildirirlər. Burada insanın təbii həyat sevgisi ilə övlad bağlılığı arasında dramatik bir qarşıdurma

yaranır. Valideynlərin imtinası ailə içindəki sevginin sınağını göstərsə də, Dəli Domrulun həyat yoldaşının reaksiyası bu sınağın zirvəsini təşkil edir.

Domrulun arvadı tərəddüdsüz şəkildə ərinə canını verməyə razı olur. Onun bu fədakarlığı dastanda ər-arvad münasibətlərinin səmimiliyinin, sevginin və sədaqətin ali nümunəsi kimi təqdim edilir. Arvadın sözləri və hərəkəti göstərir ki, ailə sevgisi yalnız gündəlik qayğı və birgə həyatla məhdudlaşmır, o, həyatı və ölümü də birləşdirən mənəvi bağdır.

Tanrı bu fədakarlığa heyran qalaraq həm Dəli Domrula, həm də onun arvadına uzun ömür bəxş edir, onlara yüz qırx il birgə ömür yaşamağı nəsib edir. Bu, ilahi ədalətin ailə sədaqətini və sevgisini mükafatlandırması kimi yozulur.

Beləliklə, "Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul boyu" ailə münasibətlərinin sınaqdan keçdiyi, ər-arvad sevgisinin ən ali məqamda təcəssüm olunduğu bir boydur. Burada ailə tərbiyəsinin, qarşılıqlı fədakarlığın və sadiqliyin insanın mənəvi kamilliyində rolu açıq şəkildə görünür. Bu boy uşaqlara və gənclərə ailə dəyərlərinin müqəddəsliyini, həyat yoldaşına sədaqətin əsl qəhrəmanlıq olduğunu aşılayır(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 241).

"Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyu" – ailə anlayışının ən dolğun, mənəvi və sosial baxımdan kamil şəkildə təqdim olunduğu boylardan biridir. Bu boyda gəncin ailə qurmaq arzusu təkcə sevgi hissindən doğmur, həm də onun qəhrəmanlıqla, şərəf və namus anlayışı ilə bağlı dəyərlər sisteminin tərkib hissəsinə çevrilir. Qanturalı atasının razılığı ilə evlənmək istədiyi qızın – Selcan xatunun – eşqini qazanmaq üçün ciddi sınaqlardan keçir. Bu sınaqlar onun yalnız fiziki gücünü deyil, mənəvi yetkinliyini, iradə və sədaqətini də yoxlayır.

Qanturalı üçün evlənmək sadəcə ailə qurmaq deyil, həm də igidliklə qazanılmış mənəvi bir haqqdır. O, ailə məsuliyyətini öz üzərinə götürmək üçün cəsarət və fədakarlıq nümayiş etdirir. Bu, Oğuz cəmiyyətində ailənin necə müqəddəs bir institut sayıldığını, ailə qurmanın insanın böyüklüyü və mənəvi kamilliyinin göstəricisi olduğunu göstərir.

Selcan xatun obrazı isə bu boyun ailə modelinə müasir baxımdan da dərin məna qatır. O, yalnız gözəlliyi ilə deyil, ağlı, igidliyi və cəsarəti ilə də seçilir. Oğuz ədəb düşüncəsində qadının ailə daxilində və cəmiyyətdə oynadığı rolu əks etdirən Selcan xatun müstəqil düşüncəli və ailə məsuliyyətini bölüşməyə qadir bir qadın kimi təqdim olunur. Onun Qanturalıya münasibəti qarşılıqlı hörmət, inam və bərabərlik üzərində qurulub.

Bu münasibət modelində ailə təkcə sevgi birliyi deyil, həm də mənəvi həmrəylik və dəyərlərin qorunması məkanı kimi təsvir olunur. Qanturalı və Selcan xatun arasındakı əlaqə göstərir ki, sağlam ailə münasibətləri yalnız hisslərin deyil, qarşılıqlı dəstəyin, anlayışın və mənəvi bərabərliyin üzərində möhkəmlənir.

Beləliklə, boyda ailə modeli Oğuz elinin əxlaq kodeksi kimi təqdim olunur. Qanturalının qəhrəmanlığı və Selcan xatunun cəsarəti göstərir ki, ailə qurmaq həm fiziki, həm də mənəvi güc tələb edən bir məsuliyyətdir. Bu boy uşaqlara və gənclərə ailə dəyərlərinin yalnız duyğularla deyil, həm də fədakarlıq, hörmət və qarşılıqlı məsuliyyət üzərində qurulmalı olduğunu aşılayır(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 248).

"Qazılıq Qoca oğlu Yeynək boyu" – Burada ailə tərbiyəsinin uşağın qəhrəman kimi formalaşmasında rolu görünür. Bayandır xanın məclisində sərxoş olub ova çıxan Qazlıq Qoca əsir alınaraq Düzdmürd qalasının hakimi Arşın oğlu Dirək tərəfindən qalada saxlanılır. On altı il sonra oğlu tərəfindən əsirlikdən azad olunur. Yeynəyin atasını azad etmək üçün qalaya yollanması onun ailəyə, ata adına və mənəvi borca olan sədaqətinin təzahürüdür. O, təkbaşına deyil, ətrafına topladığı igidlərlə hərəkət edir. Qazılıq Qoca ilə Yeynəyin görüş səhnəsi ata-övlad sevgisinin nə qədər güclü olduğunu nümayiş etdirir. Onların bir-birinə qovuşması sadəcə ailə hadisəsi deyil, həm də mənəvi birliyin, nəsil varisliyinin bərpasıdır. Ata oğlunun qəhrəmanlığı ilə fəxr edir. Bu boy uşaqlara ata-ana hörmətini, ailə birliyinin gücünü və mənəvi borcun yerinə yetirilməsinin əhəmiyyətini aşılayır (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 261).

“Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy” – Ailə və toplum münasibətlərinin bir-birinə sıx bağlı şəkildə təqdim olunduğu ən dərin mənalı boylardan biridir. Burada qəhrəmanlıq motivi təkcə fərdi igidliklə məhdudlaşmır, ailə və elin qorunması kimi ali dəyərlərlə tamamlanır. Təpəgözün vəhşiliyi, insanlara və Oğuz elinə qarşı yaratdığı təhdid, əslində, yalnız bir fərdin deyil, bütöv bir xalqın, birliyin və ailə institutunun sınağa çəkilməsidir.

Basatın Təpəgözlə mübarizəsi sırf fiziki döyüş deyil — bu, ailənin, nəsil bağlarının və insanlığın qorunması uğrunda mənəvi mübarizədir. Təpəgöz Oğuz elinə qarşı qorxu və dağınıqlıq gətirərək ailə bağlarını sarsıdır, qardaşlıq və həmrəylik hisslərini məhv etməyə çalışır. Basat isə bu təhlükəyə qarşı çıxaraq ailə və toplumun bütövlüyünü bərpa edən bir xilaskar kimi çıxış edir.

Basatın davranışlarında ailə tərbiyəsinin dərin izləri aydın görünür. O, atasından aldığı mərdlik, sədaqət və vətən sevgisi ilə hərəkət edir. Bu tərbiyə onu təkcə bir igid kimi deyil, həm də mənəvi dəyərlərin qoruyucusu kimi formalaşdırır. Basatın Təpəgözü öldürməsi, simvolik baxımdan, ailəni və cəmiyyəti parçalamağa çalışan mənəvi “böyük təhlükə”nin məğlub edilməsidir.

Boyun ideya yükündə ailə sevgisi, insanlıq duyğusu və vətənpərvərlik bir-biri ilə qovuşur. Basatın məqsədi yalnız Təpəgözü məhv etmək deyil, Oğuz elində birliyi, qardaşlığı və sülhü bərpa etməkdir. Bu, ailə və toplum anlayışlarının bir-birini tamamladığını, birinin zəifləməsinin digərinin dağılmasına gətirib çıxardığını göstərir.

Boy ailənin və cəmiyyətin qorunmasının bir-birindən ayrılmaz olduğunu nümayiş etdirir. Basatın igidliyi fədakarlığın, ailə dəyərlərinin və mənəvi bütövlüyün təcəssümüdür. Bu boy uşaqlara və gənclərə ailəni və vətəni sevməyin, onları qorumağın əsl qəhrəmanlıq olduğunu öyrədir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 266).

“Bəkil oğlu İmran boyu” – Bu boyda əsas ideya ata-oğul münasibətləri üzərində qurulmuşdur və bu münasibətlərdə ailə şərəfi, soyun davamı və mənəvi mirasın qorunması əsas xətt kimi təqdim olunur. Dastanda Bəkil oğlu İmran obrazı vasitəsilə göstərilir ki, igidlik təkcə fiziki gücdə deyil, ailə tərbiyəsində, mənəvi saflıqda və sədaqətdədir.

Ata Bəkil obrazı ailə başçısı, həm də tərbiyəçi kimi təqdim olunur. O, oğluna döyüş sənətini öyrətməklə yanaşı, ailə adını uca tutmağı, şərəfi hər şeydən üstün bilməyi, ədalət və mərdliklə davranmağı aşılayır. Bəkilin övladına verdiyi bu mənəvi miras İmranın xarakterinin formalaşmasında əsas rol oynayır. Bu tərbiyə nəticəsində İmran atasının yolunu yalnız silah gücü ilə deyil, mənəvi dayanıqlığı ilə də davam etdirir.

İmranın qəhrəmanlığı və igidliyi, əslində, bir ailə məktəbinin, bir nəsil tərbiyəsinin nəticəsi kimi təqdim olunur. Onun davranışlarında ata tərbiyəsi, ailə dəyərləri və soy məsuliyyəti aydın şəkildə görünür. İmran atasının adını qorumağı, ailə heysiyyətini ləkələməməyi özünə borc bilir. Bu, dastanda ailə anlayışının mənəvi dəyərlərlə iç-içə olduğunu təsdiqləyir(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004:).

Boyun ideya məğzində ailənin yalnız bioloji nəsil yetişdirən bir sistem deyil, mənəvi nəsil yaradan bir məktəb olduğu vurğulanır. Burada ailə həm fiziki, həm də mənəvi irsin ötürüldüyü ən mühüm mərkəz kimi təsvir olunur.

Beləliklə, “Bəkil oğlu İmran boyu” ailə tərbiyəsinin insanın mənəvi bütövlüyünün, vətənə və soya sədaqətinin əsas mənbəyi olduğunu nümayiş etdirir. Bu boy göstərir ki, ailə dəyərləri insanın həyat yolunu, qəhrəmanlıq ruhunu və mənəvi kamilliyini müəyyənləşdirən ən güclü dayaqdır(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 275).

“Uşun Qoca oğlu Səyrək boyu” – dastanında qardaşlıq və ailə bağlılığının gücünü ən təsirli şəkildə əks etdirən boylardan biridir. Burada qardaşlıq münasibətləri yalnız fərdi sevgi və bağlılıq kimi deyil, ailənin şərəf və namusunun qorunması, həmçinin toplumun və xalqın birliyinin təmin olunması baxımından təqdim olunur.

Səyrəyin qardaşı uğrunda apardığı mübarizə onun cəsarəti və sədaqətini göstərir. Qardaşını əsirlikdən xilas etmək üçün göstərdiyi fədakarlıq təkcə ailə borcu deyil, eyni zamanda mənəvi və

insani məsuliyyətin təcəssümüdür. Bu hadisələr göstərir ki, ailə bağları güclü olduqda övladlar həm bir-birinə, həm də cəmiyyətə qarşı məsuliyyət hissi daşıyırlar.

Səyrək üçün qardaşı Əgrəyin azadlığı ailə namusunun bərpası kimi qiymətləndirilir. Onun igidliyi və sədaqəti sübut edir ki, ailə birliyinin qorunması yalnız fərdi hisslərdən deyil, həm də şərəf və mənəvi borcdan qaynaqlanır. Bu bağların qorunması eyni zamanda xalqın və toplumun birliyini də gücləndirir, beləliklə qardaşlıq və ailə sevgisi həm fərdi, həm də ictimai dəyər kimi təqdim olunur.

Boy uşaqlara və gənclərə qardaş sevgisinin, ailə həmrəyliyinin və bir-birinə arxa durmağın əhəmiyyətini aşılayır. Səyrəyin qəhrəmanlığı göstərir ki, ailə birliyi qorunduqca, həm övladlar, həm də bütün cəmiyyət mənəvi güc və birlik qazanır. Bu boy ailə və qardaşlıq dəyərlərinin nəsildən-nəsilə ötürülməsinin vacibliyini vurğulayan nümunəvi ədəbi materialdır(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 284).

"Salur Qazanın dustaq olduğu və oğlu Uruzun onu xilas etdiyi boy" - ata və oğul münasibətlərində qarşılıqlı sevgi və məsuliyyətin əhəmiyyətini vurğulayan boylardan biridir. Burada adi ailə münasibətləri rolların dəyişməsi ilə yeni məna qazanır: Uruz atasını xilas etməyə qərar verərək ailə üçün fədakarlıq göstərir. Bu, onun yalnız igidlik qabiliyyətini deyil, həm də mənəvi və əxlaqi dəyərlərini ortaya qoyur. Uruzun hərəkəti atasının ona ötürdüyü tərbiyənin əməldə necə nəticə verdiyini göstərir.

Boy göstərir ki, ailədə sevgi və məsuliyyət tək tərəfli deyil, hər iki tərəf – ata və oğul – qarşılıqlı olaraq öhdəlik daşıyır. Ata övladına həyat boyu yol göstərir, igidlik və mənəvi dəyərləri aşılamaqla onu formalaşdırır; övlad isə bu tərbiyəni həyata keçirərək ailəni qoruyur və birliyini bərpa edir. Uruz atasını azad etməklə yalnız fiziki bir xilaskarlıq etmir, həm də ailə birliyini və nəsil davamçılığını təmin edir, ata yoluna layiq bir varis olduğunu sübut edir.

Bu boy uşaqlara və gənclərə göstərir ki, ailə sevgisi və məsuliyyət hissi yalnız sözlə deyil, hərəkət və fədakarlıqla təsdiqlənir. Uruzun qəhrəmanlığı ailə dəyərlərinin qorunmasında övladın rolunun nə qədər vacib olduğunu aydın şəkildə nümayiş etdirir(Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 293).

"İç Oğuza Dış Oğuzun dönük çıxması və Beyrəyin öldüyü boy" -qohumluq və ailə münasibətlərində yaranan çatışmaların faciəvi nəticələrini təsvir edən boylardan biridir. Burada əsas mövzu yalnız siyasi və hərbi qarşıdurma deyil, həm də mənəvi böhran və ailə dəyərlərinin sarsılmasıdır. İç Oğuzla Dış Oğuz arasındakı münaqişə qohumluq bağlarının pozulmasının cəmiyyət üzərində yaratdığı dağıdıcı təsiri göstərir.

Boy göstərir ki, qohumlar arasında nifaq yalnız ailə daxilində deyil, bütöv toplumun mənəvi dayaqlarına da zərbə vurur. Beyrəyin ölümü bu böhranın kulminasiya nöqtəsini təşkil edir; onun itkisi ailə və el arasında yaranan boşluğu simvolizə edir. Bu, birliyin qorunmamasının həm fərdi, həm də ictimai səviyyədə ciddi nəticələrə yol açdığını göstərir.

Boyun mesajı uşaqlara və gənclərə aydın dərs verir: ailə və qohumluq bağlarını qorumaq, qarşılıqlı hörmət və inamı saxlamaq yalnız fərdi xoşbəxtlik üçün deyil, həm də cəmiyyətin sağlam və dayanıqlı olması üçün vacibdir. Bu boy ailə birliyinin və qohumluq münasibətlərinin möhkəmliyinin nə qədər həyati əhəmiyyət daşıdığını ədəbi və mənəvi təcrübə şəklində təqdim edir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 303).

Sonuç

Dastanın on iki boyu ailənin müxtəlif aspektlərini əks etdirərək göstərir ki, ata qəhrəmanlığı, ana mərhəməti, övlad sədaqəti və qohumluq münasibətləri uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında əsas rol oynayır. Boylarda təqdim olunan ailə modeli uşaqların mənəvi-mədəni dünyasının, əxlaqi dəyərlərinin və vətənpərvərlik duyğularının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Ata qəhrəmanlıq, ana mərhəmət, bütün ailə isə birlik və milli dəyərlərin qorunması nümunəsidir. Bu səbəbdən dastandakı ailə modeli yalnız tarixi dövrün deyil, bu günümüzün də mənəvi-tərbiyəvi ehtiyaclarına cavab verir və uşaqların hərtərəfli inkişafında əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

Kaynakça:

1. Arı, B.. (2021). Dede Korkut kitabına eğitim ve çocuk eğitimi açısından bir bakış. Türkiye: Dergi Park, 18 [47], 56-68.

2. Kitabi-Dədə Qorqud. (2004). Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər.Bakı: Öndər nəşriyyatı. 376.

EVRENSEL DEĞERLERİN AİLE VE ÇOCUĞA KAZANDIRILMASI AÇISINDAN ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYELERİ

Doç. Dr. Abdülkadir ZORLU[*]

Özet

Değerler insana aittir. Değerler insanlar arasındaki ilişkileri düzenler. Değerler, insana, insanın davranışlarına ve rollerine, nesnelere, kültüre ve topluma anlam ve önem veren normları içeren standart yargılardır. Değerlerin kaynağı anlam sistemleri; dinler ve mitolojilerdir. Kutsal kitaplar, dil ve edebi eserler değerlerin taşıyıcılarıdır. "Yalan söylemeyeceksin", "öldürmeyeceksin", "çalmayacaksın", "tecavüz etmeyeceksin" gibi ifadeler evrensel değerlerdir. Sadakat, kahramanlık ve şehitlik bütün kültürlerde yüce değer olarak görülür.Cinsel yasaklar ve kurallar bütün toplum ve kültürlerde vardır. Bu evrensel değerler ailenin, toplumun, hukukun ve devletin temelidir. Tüm kültürlerde vedinlerde bu değerler korunmuştur. Bu değerler az ya da çok değişik formlarda kutsal kitaplarda ve klasik metinlerde bu değerler soyut biçimde ifade edilmiştir. Bu açıdan bu değerlerin zaman ve mekân üstü niteliği söz konusudur. Bu evrensel değerler, ahlakın ve etiğin özüdür.

Bu çerçevede Ömer Seyfettin'in çocuk hikâyeleri araştırma konusu olarak tercih edilmiştir. Araştırmada anlama ve yorumlama yöntemi ile nitel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın amacı söz konusu yazarım hikâyelerindeki evrensel değerleri tespit etmektir.Bu amaç doğrultusunda Ömer Seyfettin'in sekiz hikâyesi analiz edilmiştir.

Sonuç olarak yazarın olay örgüsü içerisinde inşa ettiği tiplerle evrensel değerleri hikâyelerde bir ana tema olarak sunduğu görülmüştür. Çalışmada, yazarın inşa ettiği tipler olumlu değerleri ve olumsuz değerleri temsil eden karakterler olarak iki kategoride analiz edilmiştir.Örneğin *Kaşağı* ve *İlk Cinayet*hikâyelerindeki çocuk rolündeki tiplerden birincisi "yalan söylemeyeceksin" değerini ve ikincisi "öldürmeyeceksin" değerini ihlal ettiği için olumsuz tipleri temsil eder. *Pembe İncili Kaftan*hikâyesinde elçi rolündeki Muhsin Çelebi, sadakat, kahramanlık, fedakarlık ve cesareti; *Başını Vermeyen Şehit*hikâyesindeki asker rolündeki Deli Mehmet sadakat, fedakarlık, kahramanlık ve şehitlik gibi yüce değerleri simgeler.

Yazar,adeta her bir hikâyede farklı bir evrensel değeri temsil eden bir tip kurgular. Bu tipi sosyal roller içeriğinde aile ve devlet gibi toplumsal kurumlar etrafındabetimler. Bu hikâyeler çocukların evrensel değerleri kazanması açısından önemli kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hikâyeleri, aile, sosyalizasyon, evrensel değerler, ahlak.

ÖMER SEYFETTIN'S STORIES IN TERMS OF TEACHING UNIVERSAL VALUES TO FAMILIES AND CHILDREN

Abstract

Values belong to humans. They regulate relationships between people. Values are standard judgments containing the norms that give meaning and significance to humans, their behaviors and roles, objects, culture, and society. The source of values are systems of meaning; religions and mythologies. Holy books, language, and literary works are the bearers of values. Expressions such as "Thou shalt not lie," "Thou shalt not kill," "Thou shalt not steal," and "Thou shalt not rape" are universal values. Loyalty, heroism, and martyrdom are considered supreme values in all cultures. Sexual prohibitions and rules exist in all societies and cultures. These universal values are the foundation of family, society, law, and the state. These values have been preserved in all cultures and religions. These values are expressed abstractly, in more or less varying forms, in holy books and classical texts. Therefore, these values transcend time and space. These universal values are the essence of morality and ethics. At the same time, these universal values are the foundation of family, society, law, and the state.

[*] Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID ID: 0000 0002 0074 2296, akadirzorlu@kku.edu.tr, dr.a.zorlu@gmail.com

In this context, Ömer Seyfettin's children's stories were chosen as the research topic. The research employed the understanding and interpretation method and qualitative data analysis techniques. The aim of the research was to identify universal values in the stories of the authors in question.For this purpose, eight stories of ÖmerSeyfettin were analyzed.

As a result, it was observed that the author presents universal values as a central theme in his stories through the characters he constructs within the plot. The study analyzed the author's constructed characters into two categories: characters representing positive and negative values. For example, the child character in the stories Kaşığı (Currycomb) and *İlk Cinayet* (The First Murder) represents negative characters because he violates the value "Thou shalt not lie" and the second "Thou shalt not kill." Muhsin Çelebi, playing the ambassador in the story *Pembe İncili Kaftan (The Pink Pearl Kaftan*), symbolizes loyalty, heroism, self-sacrifice, and courage; Deli Mehmet, playing the soldier in the story *Başını Vermeyen Şehit "Headless Martyr,"* symbolizes such noble values as loyalty, self-sacrifice, heroism, and martyrdom.

In each story, the author constructs a character representing a different universal value. He portrays this character within the context of social roles and social institutions such as family and the state. It can be argued that these stories are important resources for children to acquire universal values.

Keywords: Children's stories, socialization, family, universal values, morality.

I. GİRİŞ

Değerler konusu genellikle sosyal bilimlerde ihmal edilen bir konudur. Değerlerle ilgilenen çalışmalara bakıldığında değerlerin tasnifi bireysel ve toplumsal olarak ele alındığı görülmektedir. Değerlerin bireysel ve toplumsal boyutları aştığı görülememektedir.

Sosyolojide değerlerle ilgili öncü ve ilk çalışma İbn Haldun'un *Mukaddime*(2015) adlı eseridir. Onu takip eden süreçte Emile Durkheim'in(1986, 2006) ve Max Weber'in(1989, 2014) çalışmaları değerler açısından önemli analizler içermektedir. Durkheim'e göre değerlerin kökeni toplumdur. Toplumun yasaları ve kurallarıdır. Oysa, İbn Haldun'a göre değerlerin kökeni insan aklı ve vahidir.Max Weber'e(1989) göre değerlerin kaynağı anlam sistemleri; dinler ve mitolojilerdir. Kutsal kitaplar, dil ve edebi eserler değerlerin taşıyıcılarıdır. Bunlar içerisinden kutsal kitapların önemli bir yeri vardır. Çünkü bunlar değerlerin temelidir. İnsanın, insanlığın nereden geldiğini nereye gideceğini ve burada, dünyada olmanın anlamını ve değerini açıklarlar. Değerler açısından insanın davranışlarını, insanın insanla ve nesnelerle ilişkilerini düzenlerler.

Değerler ve normlar konusunda Durkheim'dan sonra *Social Structureand Anomie* (1938) isimli çalışmasıyla önemli analizlerde bulunan kişi Robert K. Merton'dir.Merton, Durkheim'in yolundan giderek değerlerin kökeninin toplum olduğunu düşünür. Çalışmasında değerleri toplumsal ve kültürel normlar olarak ele alır. Kültürel normların kökenine ilişkin bir tartışmaya girmeden, onları toplumsal yapıyla ilişkilendirir. Ona göre toplumda tanımlanmış kültürel amaçlar vardır. Bir de bu amaçlara ulaşmak için kurumlaşmış ve toplumsal olarak kabul görmüş araçlar vardır. Bu ikisi arasındaki kopukluk ve uyumsuzluk anomi (kuralsızlık)olarak tanımlanır. Her ikisine göre de kuralsızlık kurumsallaşmış normlara ve hukuka aykırılık anlamına gelir.

Türk sosyolojisinde F. Sabri Ülgener(1981) ve Hilmi Ziya Ülken(2022) değerler konusunda etkili eserler ortaya koymuşlardır. F. Sabri Ülgener dinin,İslami değerlerin; kurumları, hayata bakışı ve toplumu şekillendirmedeki etkisini ortaya koymuştur. Hilmi Ziya Ülgen ise,değerleri, ahlak ve normatif ahlak(evrensel değerler) olarak ayırarak, bu konuları araştırarak ve kavramları tanımlayarak bu konuda bağımsız bir eser ortaya koymuştur.

Modern toplumlarda eğitimin zorunlu hale gelmesiyle birlikte değerler eğitimide müfredat programlarına girmiştir. Amaç "iyi vatandaş" yetiştirmektir. Farklı ülkelerde farklı vatandaşlık eğitimi dersi içeriğinde değerlerin verildiği görülmektedir (Bektaş, Zabun, 2019:247-289). Modern toplumlarda değerler eğitiminin içeriği evrensel değerler ve çocuğun kazanması ön görünen bireysel değerler olmak üzere iki boyutu kapsamaktadır (Schwartz, 2019: 6-7, 20-21). Lickona, (1997) evrensel değerleri, erdem (virtue)kavramıyla karşılar. Evrensel değerlerin ve erdemin,bilişsel, duygusal ve

davranışsal üç ahlaki boyutunun var olduğunu belirtir. Ona göre evrensel değerler ve erdem yoruma açık olmayan nesnel insani özelliklerdir. Bireyve toplum için önemlidir.Bunları içselleştiren çocuk daha anlamlı ve değerler açısından daha tatmin edici bir hayata sahip olur. Sonuçta, evrensel değerlere sahip ve erdemli insanlardan oluşanbir toplum ise,kendi içinde daha bütünleşmiş ve iş hayatı bağlamında daha aktif ve üretken olacaktır. Evrensel değerler ve erdemler zaman ve mekân üstüdürler. Bu nedenle değişmezler.Adalet, dürüstlükgibi evrensel değerler ve erdemler nesnel ahlaki normlar ve standartlardır. Zamandan mekândan, kültürden, bireylerin ve toplumların tercihlerinden bağımsızdırlar(Lickona, 1997: 65).

Ömer Seyfettin'in hikâyeleri genel anlamda değerler ve evrensel değerler bağlamında zengin bir içeriye sahiptir. Onun hikâyelerinin bu özelliği gözden kaçmamış araştırmacılar bu konuda önemli araştırmalar yapmışlardır (Aydemir, 1989;İnce, Acemoğlu, 2021). Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Ömer Seyfettin'in hikâyelerini sadece eğitim değerleri açısından değil, aynı zamanda aileyi toplumu kapsayan içerikte evrensel değerler temelinde ele almaya çalışmaktır.

2. EVRENSEL DEĞERLER

Değerler insana ve onunla ilişkili olarak aile, toplum gibi gruplaşmalara aittir. Değerler insan ile var olan şeyler arasında olası ilişkileri düzenler. Değerler,insana, insanın davranışlarına ve rollerine, nesnelere, coğrafyaya, diğer canlılara,kültüre ve topluma anlam ve önem veren ölçütler, kurallar ve normlardır ve bunları içeren standart yargılardır.Değerler arzulanan hedeflere ilişkindir. "Değerler kendimizin ve öteki insanların hayatlarına dair varabileceğimiz yargıların genel ölçütlerini oluştururlar. Değerler davranışlarımıza yön veren kuralları şekillendirirler" (Newman, 2013: 19).Bu nedenle bireylere ideal düşünme ve davranma modelleri sunarlar."Kişiler değerleri, hedef ve nesnelerin yolunu işaret eden normlar ve ölçütler olarak kullanırlar" (Fichter, 2009: 175). Örneğin, yalanı, öldürmeyi, tecavüze ve hırsızlığı yasaklayan hukuk kuralları insana, insanın eylemlerineve mülkiyete affettiğimiz önemden ve değerden kaynağını alırlar. "Normlar ise, bireylerin neyi nasıl yapacaklarını ve değerleri nasıl uygulayacaklarını belirler"(Newman, 2013: 19).

Sosyal olarak değerlerin var oluşu dillerle mümkündür. İnsan sosyalizasyon ile hem dili hem de değerleri içselleştirir ve öğrenir. Sosyalizasyon açısındandeğerlerin kaynağı dillerdir. Bu bağlamda değerler, dillerle birlikte ortaya çıkmıştır. Değerler, dillerle, kutsal kitaplarla ve edebi eserlerle varlığını sürdürür.Bir dil sadece bir iletişim sembolü değil, aynı zamanda bir değerler hiyerarşisidir. İyi-kötü, doğru-yanlış, aşağı-yukarı, güzel-çirkin, büyük-küçük, ince-kalın gibi ölçü ve kriterler dillerde mevcuttur. Dil, değerler dizgesidir (Barthes, 2005: 30). Üstün terimi her zaman aşağı terimi kapsar ve kuşatır. Modern toplumlarda en yüce değer birey ve onun mülkiyetidir (Graeber, 2015: 39; Fichter, 2009:177). Dinlerde en üst terim ve en yüce değer yaratıcıdır. İnsanlar ve toplumlar açısından hiçbir yüce değer olmasaydı, bunların ihlal edilmesine ilişkin de hiçbir ahlaki ve hukuki bir yaptırım da olmayacaktı.

Diğer taraftan gündelik hayat normatif bir hayattır. Sürekli olarak bir şeylerin doğru- yanlış, güzel- çirkin ve iyi-kötü olduğundan bahsederiz. Bu nedenle değerler hayat yolunda insanlara kılavuzluk eder, yol gösterir ve davranışlarınızı düzenler.

"Yalan söylemeyeceksin", "öldürmeyeceksin", "çalmayacaksın" ve "tecavüz etmeyeceksin" ifadeleri evrensel değerlerdir. Bu evrensel değerler ailenin,toplumun, hukukun ve devletin temelidir. Tüm kültürlerde (Japon, Türk, Alman, İngiliz ve Çin vb) vedinlerde bu değerler korunmuştur. Değişik formlarda bu değerler kutsal kitaplarda (İslam da, Hristiyanlıkta, Yahudilikte, Taoizm'de), klasik metinlerde bu değerler soyut biçimde ifade edilmiştir. Bu açıdan bu değerlerin zaman vemekân üstü niteliği söz konusudur. Bu nedenle "öldürmeyeceksin", "çalmayacaksın" ve "tecavüz etmeyeceksin" gibi değerler, evrensel normlar ve değerlerdir.Bu evrensel değerler, ahlakın ve etiğin (dini ve seküler bütün ahlakların) temelidir. Modern toplumlarda birey en yüce değer olarak kabul edilse de, onun yapıp etmeleri, bireyciliği azamileştirmeye çalışılsa da,bu bireysel temalar evrensel değerler ile sınırlamaya uğrar. Bireyin yapıp etmeleri ve bireycilik eninde sonunda evrensel değerlerin duvarına çarpar. Hukuksal yaptırımlara maruz kalır.Çünkü, bireyin eylemlerinin doğruluğu yada yanlışlığı, onun dışındadır. Bunların doğruluğu yada yanlışlığı, önceden kurulmuş ve var olan bir norma/kurala uygunluğundan yada aykırılığından doğar (Karasan, 1986: xxıı).

Bütün toplumlar her zaman ensest, öldürme, yalan ve hırsızlık üzerine yasaklamalar getirmiştir. Yine bütün toplumlarda bu yasaklara uymayanlar hukuk yoluylacezalandırılır. Aynı zamanda sadakat, sevgi, adalet, kahramanlık ve dürüstlük yüksek değerler olarak görülür (Fichter, 2009:171, 179; Durkheim, 1986: 5). Bu nedenle de evrensel değerlerdir. Bu evrensel niteliğe sahip olmaları nedeniyle, "sözlerin hareketlerin yayılabilir, yani herkes için her yerde geçerli olarak ileri sürülmesi demektir"(Ülken,2022:184). Bu evrensel değerler ahlakında temelidir."Ahlak, hareketlerinizi önceden tayin eden, muayyen hallerde nasıl hareket etmek gerektiğini gösteren, bir hareket kaideleri sistemidir" (Karasan, 1986: XXII). Bütün bunlar temel insanî normlardır.

Toplumun oluşumu evrensel değerlerle temellenir. Asabiyet, dayanışma toplumun inşa edilmesinin aracıdır. Asabiyet bir coğrafyada bulunan insanların birbirinin can ve mal güvenliğini korumak için bir araya gelerek dayanışmasıdır. Toplum olma halidir. Bunun karşıtı ise toplum olamamaktır. Toplumun çözülmesive çöküşüdür (İbn Haldun, 2015: 173, 530,224-231). Ahlakın ve evrensel değerlerin ilk temel işlevi sosyal düzen kurmaktır. İnsanlar arasındaki barış ve düzen evrensel değerler temelinde bir ahlak işidir (Durkheim, 1986:19).İkinci işlevi bazı davranışları yasaklamasıdır. Üçüncüişlevi yasaklanmış davranışların neden yasak olduğunu ve gayrı meşru olduğunu açıklamasıdır.

Bireyin hem bir baş eğme, uyum hem de bir başkaldırış, isyan karakterine sahip olduğu söylenebilir (Tolan,1981: 72-77) Bu baş eğmehem de başkaldırış bireyin toplum içindeki paradoksal vasfını gösterir. Ahlakî eylem, bir toplum düzeni açısından sosyalleşmeden başka bir şey değildir (Ülken, 2022: 166). Sosyalizasyon bireyi uyumlu olmaya yönlendiren bir süreçtir. Bir toplumdaki sosyalizasyon süreci o toplumun ahlakı,örfve adeti çerçevesinde gerçekleşir.

İnsan ne kadar sosyalleşirse, o kadar fazla ahlakileşir. Ahlakilik bir gruba, topluluğa ve topluma mensup olmakla başlar. (Ülken, 2022: 155).Ahlakilik evrensel değerler temelinde bireyle birey, birey ile grup, birey ile toplum arasındaki bağdır. İnsanın, insana ve gruba topluma sadakatidir. Kuralsızlık, evrensel değerlerden sapmadır.Gruba olan bağın, sadakatin gevşemesi ve sosyal bağların çözülmesidir. Nihayetinde kuralsızlık ailenin, grubun ve toplumun dağılması ve çözülmesini getirir (İbn Haldun, 2015: 173). Kuralların zayıflığı ise, gruplarda birlik ve uyumun azaldığını gösterir (Durkheim, 1986: 84). Bu durum ilk önce insanın kendisine zarar verir. Çünkü, kendisine olan saygısını kaybeder. İkinci olarak evrensel değerlerden sapma suç sayıldığı için kişi yaptırıma uğrar.

2.1. Çocuğun Sosyalizasyonu, Aile, Sosyal Muhit ve Değerler

Sosyalizasyon ya da toplumsallaşma, evrensel değeri ve normları bireylere aktarma ve öğretme sürecidir.Bu açıdan genel kitaplar, edebi eserler ve hikâyeler iyi bir sosyalizasyon aracıdır. Özellikle değerlerle ilişkin olanlar, toplumun bireyden beklediği rollerin ve değerlerin farkında olmasını sağlar. Çocuğun sosyal rolleri, iyi davranışları, toplumun değerlerini ve evrensel değerleri içselleştirmesi önemli bir konudur. Çocuğun bir değerin ve rolün benimsenmesi için olumlu- olumsuz diğer değerlerin ve rollerin farkında olması beklenir.Bunların olası sonuçlarının nelere yol açabileceğini bilişsel olarak görebilmesi gerekir. Böylece olumlu değerlerin ve rolleri içselleştirmesi beklenir (Akan, 2003: 98). Bilişsel olarak bunu sağlamanın yollarımdan biri çocukların olumlu-olumsuz değerleri ve rolleri, bunların sonuçlarını gösteren hikâyeleri okumalarıdır.

Elbette kişiliğin, karakterin oluşumu sadece bilgi ile inşa edilemez. Her şeyden önce kişiliğin inşası, sosyal muhitte; ailede, mahallede, okuldave kent sosyal muhitlerinde beden inşasıyla başlar. İlk sosyalizasyon sürecinde ailenin, sosyal muhitlerin ve okulun çocuğa kazandırdığı alışkanlıklar önemlidir ve bunlar kalıcıdır. İbn Haldun'a göre sosyalizasyon açısından yaşam deneyimi, yaşayarak öğrenme bilgi aktarımından daha etkileyicidir. Yaşam deneyimi soya bağlı bir ailede, bir sosyal muhitte gerçekleşir, çocuk burada yaşayarak alışkanlıklar edinir. İbn Haldun'a göre alışkanlıklar bağlamında insan babasının oğlu, ailesinin çocuğu değildir, daha geniş çerçevede sosyal muhitin çocuğudur;

"İnsan alışkanlıklarının oğludur. Ona alışıp, kaynaşmıştır ve esasen kendi tabiat ve mizacının oğlu değildir. Hayatta alışmış olduğu şeyler, onun yaradılışı ve tabiatı haline gelir ve onun için bir meleke ve alışkanlığa dönüşür. Bu alışkanlıklar insan için bir tabiat ve yaradılış özelliği olur" (İbn

Haldun, 1991 I; 315).İbn Haldun'un gündeme taşıdığı şey bir çocuğun sosyalizasyonunda sadece anne- baba, aile, soy ilişkileri etkili değildir. Çocuğun sosyalizasyonu aile ve okulla birlikte bir yaşam deneyimi olarak bir kenttin sosyal muhitlerinde gerçekleşir.

Durkheim'in nitelemesiyle sosyalizasyon ailede ve okulda uygulanan çocuk yetiştirme tarzıdır.Her eğitim çocuğa kendiliğinden edinemeyeceği görme, hissetme ve davranma biçimlerini kabul ettirmeye yönelik sürekli bir çabadan ibarettir. Onu düzenli saatlerde yemeye içmeye, uyumaya, temiz, uslu, yumuşak başlı olmaya zorlar. Onda toplumda var olan alışkanlıkları; "yapma biçimlerinin" ya da onların yerine geçebilecek alışkanları; "olma biçimlerinin" bir iç eğilim olarak yavaş yavaş doğması sağlanır.Eğitimin amacı, eğitimi oluşturan şeyler toplumda var olan inançlar, eğilimler ve uygulamalardır. Bunları çocuğa kazandırmaktır(Durkheim, 1985:44-45, 48). Ona göre çocuğun maruz kaldığı şey toplumsal çevrenin baskısıdır, normlarıdır.Anneler, babalarveöğretmenler yalnızca bu toplumsal çevrenin oluşturduğu kuralların temsilcileridir.Bu kuralları çocuğa aktaran araçlardır.

Alışkanlıklar, belirli duyma düşünme görme biçimleri olarak kulaktan kulağa tekrarlanır, eğitim ile nesilden nesileaktarılır. Bunlaryazıyla yerleşen bir kalıp içinde ifade edilir.Hukuksal metinlerin, dilsel ya da siyasal inançları derleyen metinlerin, yazınsal okullarda oluşturulan beğeni yasalarının kaynağı ve yapısı toplumsal çevre kurallarının ürünleridir. Bu kuralların ne olduğunu anlamanın en iyi yolu kamu hukukunu incelemekle mümkündür (Durkheim, 1985:48- 49).

İbn Haldun ve Durkheim birikiminden yola çıkarak şunu ifade edebiliriz. Genelleşmeye doğru eğilim taşıyandeğerleri toplumun içerisinde bulabiliriz. Çocuk yetiştirme tarzları, genel olarak insanlığın kentlere doğru göç etme eğilimi, ulaşım yolları, kentlerin yapısı; mimari yapılar ve konut tipi,kamu hukuku bu toplumsal kurallarla örtüşen sürekli yeniden düzenleme biçimleridir. Her ikisinin de ortak olarak ele aldığı konular çocuk yetiştirme tarzları, değerler ve hukuktur. İbn Haldun, Durkheim'den farklı olarak sosyal muhitlerin çocuğu daha fazla etkilediğini düşünür. Bu nedenle sosyal muhitlerin değerleri ve alışkanlıkları önemlidir. Ona göre yaşam deneyimi sosyal muhitte kazanılır, yaşam deneyimi iledavranışsal kazanım bilgi aktarımından daha etkileyicidir.

Çocuk yetiştirme tarzları bağlamında sosyal yaşam deneyimiyle birlikte ve çocuğa kitap okuma alışkanlığının kazandırılması mühimdir. Çocukta olumlu alışkanlıkların oluşmasında, çocuğun evrensel değerleri içselleştirmesinde, bilişsel bilgi kaynaklarının, bunlardan biri olan hikâyelerin okunmasının önemli işlevi olduğu söylenebilir. Çünkü, her eser bir değerler hiyerarşisidir.Metinde açık olarak ifade edilsin ya da edilmesin her metin bir değerler örüntüsüdür.Bu açıdan kitaplar değer birikimininve değer gelişiminin sonraki kuşaklara aktarmaaraçlarıdır.

3. ANLAMA VE YORUMLAMA YÖNTEMİ

Araştırma konusu olarak Ömer Seyfettin'in çocuk hikâyeleri (2004, 2018) tercih edilmiştir. Araştırmada anlama ve yorumlama yöntemi ile nitel veri analizi tekniği kullanılmıştır. İlk önce hikâyekahramanının hangi değeri temsil ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra olay kurgusu içerisinde değerlerin geçtiği sosyal grup kurum gibi parametrelerle birlikte hikâye kahramanı ele alınmıştır.Bu yöntem çerçevesinde nitel veri analizi tekniği kullanılarak Ömer Seyfettin'in sekiz hikâyesi analiz edilmiştir.Araştırmanın amacı söz konusu yazarım hikâyelerindeki evrensel değerleri tespit etmektir.Araştırmada hikâyelerden elde edilen bulgular olumlu ve olumsuz değerler bağlamında iki kategoride değerlendirilmiştir.

4. ÖMER SEYFETTİN'İN HİKAYELERİNDE EVRENSEL DEĞERLER

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden yola çıkılarak yazarın, değerler temelinde kişilik inşasında, evrensel değerleri kurgulamasında, yarattığı kahramanlar ile nasıl bir sosyal dünya inşa etmeye çalıştığı analiz edilmiştir.Ömer Seyfettin Türk edebiyatındaki yerini, hikâyeciliği ile edinmiştir. O, klasik olay hikâyesinin prensiplerine bağlıdır. Konularını günlük hayatın basit olaylarından seçer, sorumlu bir aydının tavrıyla evrensel değerleri yansıtan bir duyarlılıklahikâyelerini yazar. Evrensel değerler aynı zamanda kolektif kimliğin taşıyıcı öğeleridir.

4.1. Hikâyelerde Evrensel Değerler Açısından Olumlu Tipler

*Forsa, Pembe İncili Kaftan, Başını Vermeyen Şehit ve Teke Tek (2004)*hikâyelerindeki kahramanlar evrensel değerler açısından uyumlu ve olumlu tipleri temsil eder. Hikâyelerdeki kahramanlar aile kurumu, askeri kurum, devlet kurumu gibi toplumsal çevreyle birlikte kurgulanır. Bu çerçevede hikâye kurgusunun geçtiği kurum içeriğindeki hikâye kahramanının rolü diğer rollerle ilişkilendirilerek anlatıma sosyal ve toplumsal boyut kazandırıldığı görülmektedir.

Ömer Seyfettin, *Teke Tek*hikâyesinde "öldürmeyeceksin" değerini bir savaş meydanında kurgular. Hikâye Bosna, Yayçe'de geçiyor. Öykü'nün kahramanı Kasım'ın dedesiyle gelen Türkmenler kaleyi fethetmişler, kalenin içindekilerinin canlarını bağışlamışlardı. "Ne canlarına ne mallarına dokunmuşlardı. Hatta tutsak bile alınmamıştı" (Seyfettin, 2004: 80). Sonra yazarın ifadesiyle Yayçelilerisanki adalet azdırdı.Bölgede Jan Hobordanski önderliğinde isyanlar çıkmış, isyanları bastırmak için Kasım komutanla birlikte askerler bölgeye görevlendirilmiştir. Kasım komutan isyancı önderini savaş meydanında yakaladı. Diğer askerler "Yaşa yaşa!"."Kafasını kes, kafasını kes!.. diye bağırdılar.Fakat Kasım onun kafasını kesmemiş, onu esir alarak, ona er meydanında ölmek onurunu kazandırmamıştı. Hobordanski'nin canının bağışlanmasına rağmen isyanlarına devam etmişti. Nihayetinde "gizlice Buda'ya giderken yakalandı. İsyancıların önderi bir torbaya konup Tuna ırmağına atılır. Bu hikâyede yazarın, Osmanlı'nın düşmanlarına bile can ve mal güvenliğine nasıl ehemmiyet verdiğini bir olay kurgusu içerisinde anlattığını görüyoruz. Düzene ve hukuka uymayanlar, isyancılar nihayetinde hak ettikleri ceza ile "ölüm" ile cezalandırılmışlardır (Seyfettin, 2004: 78-87). Bu bağlamda hikâyenin kurgusunda hem öldürmeyeceksin değeri hem de kahramanlık ve cesaret değerlerinin iç içe geçmiş olay örgüsüyle sunulduğu söylenebilir.

Tablo: 1. *Hikâyelerde Olumlu Evrensel Değerler, Sosyal Grup ve Toplumsal Rollerle Bağlantıları*

Ömer Seyfettin'in Hikâyeleri	**Hikâyenin İlgili Olduğu Evrensel Değerler**	**Hikâye Kahramanı Değerler Açısından Tipleme Türü**	**Hikâyenin Geçtiği Sosyal Grup**	**Hikâyenin Kurgusunda Yer Alan Toplumsal Roller**
Teke Tek	"Öldürmeyeceksin" değerinin kabulü	*Asker Kasım,*değerler açısından olumlu tipleme. Savaş meydanında öldürmesi gerekirken yaşatıyor, değerler açısından ilginç bir tipleme.	Devlet, askeri kurumu ve savaş meydanı (Bosna, Yaçye).	Asker Kasım komutan, askerler, savaş meydanında isyancıların önderiniöldürmemesi yaşatması, esir alması.
Forsa	Cesaret, kahramanlık ve şehitlik gibi değerleri kabul eden davranışlar.	*Kaptan Kara Memiş* olumlu tipleme, değerler açısından yüksek düzeydeuyumludavranış.	Devlet, askeri ve aile,düşmantopraklarında (Malta'da), dost-düşman iki grup vetopluma arasında, baba ve oğul, aile ilişkisi.	Türk kaptan Kara Memiş (ihtiyar esir gemici, baba), Malta Korsanları,Türk komutan Turgut (Kara Memiş'in oğlu).
Pembe İncili Kaftan	Cesaret, sadakat ve kahramanlık gibi değerleri kabul eden davranışlar.	*Elçi Muhsin Çelebi*olumlu tipleme, değerler açısından yüksek düzeyde uyumlu davranış.	Devlet, askeri kurum, devletin prestiji, dost-düşman iki grup, toplumve devletlerarasında.	Elçi Muhsin Çelebi, Sadrazam ve Şah İsmail (İran Hükümdarı).
Başını Vermeyen Şehit	Cesaret, yüce ve kutsal değerolan şehitlik gibi değerleri kabul davranışı.	*Asker Deli Mehmet*olumlu tipleme, değerler açısından olağan üstü ve yüksek düzeyde uyumlu davranış.	Devlet, askeri kurum, savaş meydanı: Zigetvar kalesi.	Asker Deli Mehmet, Komutan, askerler, Hüsrev ve Kuru Kadı.

Kaynak: *Bu tablo Seyfettin (2004), İbn Haldun (2015),Ülken (2022) ve Merton (1938) kaynakları temel alınarak hazırlanmıştır.*

Cesaret, kahramanlık, fedakarlık ve şehitlik evrensel değerleri *Forsa, Pembe İncili Kaftan, Başını Vermeyen Şehit* hikâyelerinin ana temalarıdır.Cesaret, kahramanlık, fedakarlık ve şehitlik değerleri toplum açısından olumlu değerlere işaret eder. Kahramanlar, gaziler her zaman maddi ve manevi olarak ödüllendirilir. Dinlerin ve uygarlıkların ahlaki kahramanı evrensel değerler için kendini feda edenlerdir. İnsanın ezeli hayattaki kurtuluşu için bu dünyada kendini feda edenlerdir. Buradan bir ahlaki tip olarak şehitler doğar.

Toplum isyankar istemez, muti ister. Fedakarlık ve sadakat daister, şehit de ister, fakat şehit, fedai ve asi değil, itaat edendir" (Ülken, 2022:41, 71, 212). Kahraman, şehit kendini toplum ve dava uğruna feda eder. Bu amaçlar uğruna ölmeyi ve öldürmeyi ister. Kendilerini toplum ve idealler için feda edenler; gaziler ve şehitler yüce değer bağlamında değerlendirilir.

"Savaşta ve barışta insan öldürme fiili aynı olduğu halde doğurdu neticeler başka başkadır, birincisinde suçtur, ikincisinde ise vazifedir" (Karasan, 1986: xxıv).Evrensel değerler temelinde hareket edeninsanlık ve toplum için kendini feda edenler; kahramanlarve şehitler ya kurulmuş düzenin koruyucuları ya da yeni bir düzenin kurucularıdır. Bu nedenle geleceğin kurucularıdır (Durkheim, 1985: 94, 95). Bir başka ifadeyle bunlar, evrensel değerler temelinde değerler alanında yeni terkipler ortaya koyanlardır,Ülken'in ifadesiyle "değer kaşifleridir". "Bilimde keşif ve bilim dâhisi olduğu gibi ahlakta da ahlaki mükemmellik ve ahlak dehası vardır" (Ülken, 2022:213).

Pembe İncili Kaftan hikâyesindekiTebriz'eŞah İsmail ile görüşmekle görevlendirilen elçi Muhsin Çelebi tam bir cesaret, fedakarlık vesadakat değerlerinitemsil eder. Kendi mülklerini kuyumcuya rehin vererek karşılığında pembe incili kaftanı yaptırması, orada kendisine oturabileceği minder verilmemesine karşılık, ayakta durmayarak "pembe incili kaftanı" yere sererek Şah'ınkarşısında cesaretle oturması, sonuçta kalkarken kaftanı yerde bırakması, "kaftanınızı" unuttunuz hatırlatmasına karşı verdiği cevap;

"Hayır unutmuyorum. Onu size bırakıyorum sarayınızda büyük bir padişah elçisini oturtacak seccadeniz, şilteniz yok… hem bir Türk, yere serdiği şeyi bir daha arkasına koymaz… bunu biliyor musunuz" demesive diğer davranışlarıyla değerler bağlamında sadakatin, fedakarlığın ve devlet prestijini temsil açısındanönemli bir örnekliğini teşkil eder.Muhsin Çelebi'ninservetini harcayarak kuyumcuya hazırlattığı "pembe incili kaftan"ıŞah İsmail'in önünde yere sererek oturması,kaftanı orada bırakması ve dönüşte devlettenhiçbir ücret almaması cesaret ve fedakarlığın unsurları olarak hikâyede işlenir.Yazar, Muhsin Çelebi'yi vazife ve sorumluk bağlamında üstün ve güçlü bir devlet simgesinin kahramanı olarak ele alır(Seyfettin, 2004:15-33).

Yine yazar, *Forsa*hikâyesinde*T*ürk kaptan Kara Memiş'i (ihtiyar,Malta korsanlarına esir düşmüşgemici, baba),ve Türk komutan Turgut'u (Kara Memiş'in oğlunu) devlete ve vatana sadakat değerleri ile aileye bağlılık değerlerini iç içe geçmiş olgular olarak kurgular (Seyfettin, 2004:89-94).

Seyfettin, *Başını Vermeyen Şehit* isimli hikâyesinde sadakat ve şehitlik gibi yüce değerleri, toplumsal ve İslami değerler ile birlikte kurgular."Harp onların bayramıydı" ifadesinde olduğu gibikahramanları tasviri ve kahramanların dilinden aktardığı "Gaza duadan eftaldir" ifadeler ile cesaretin ne anlama geldiğini açıklar. Deli Memiş'in şehit olmasına rağmen ölmemesi, kendi kellesi elindeyken şövalyeyi yüksek atın üstünden tepesi üzere düşürerek öldürmesi. Şehitlerin ölmemesini "gayp ordusundan imdada gelmiş bir veli" gibisavaş meydanında askerlerin imdadına yetişmesi anlatımıyla "şehitlerin ölmediği inancını" hikâye içinde etkili bir biçimde verir(Seyfettin, 2004: 33-48).

4.2. Hikâyelerde Evrensel Değerler Açısından Olumsuz Tipler

Hikâyelerden İlk Cinayet'te"öldürmeyeceksin", *Kaşağı'da"*yalan söylemeyeceksin" *ve Keramet'te "*çalmayacaksın" evrensel değerleri ihlal eden kahramanlar ele alınmıştır.*Efruz Bey'*de ise,bir çok evrensel değeri ihlal eden bir kahramanın abartılı kurgusal olarak inşa edilmesi söz konusudur. Bu hikâyedeki kahramanların hepsi evrensel değerlere uyum sağlamayan olumsuz tiplemelerdir.

İlk Cinayet hikâyesinde olay kurgusu dört yaşındaki bir çocuğun annesiyle buldukları araba

vapurundaki martı yavrusunun boynunu sıkarak öldürmesi ile sonuçlanıyor. Yolculardan ve anneden gelen tepkilerle çocuk ağlıyor.“Ne yaptın? ve “Ah insafsız” gibi tepkilerle çocuğa davranışının yanlışlığı ifade ediliyor.Çocuk bu tepkilerden o kadar etkileniyor ki otuz beş yıl geçmesine ve yetişkin olmasına rağmen olayı hatırladığında kalbinde bir sızı büyüyor, göğsü acıyor ve annesinin eleştirilerini kulaklarında duyduğunu hissediyor. Ömer Seyfettin, bu hikâyede olumsuz davranış sonucunda çocuğa verilen tepkilerin olumlu sonuçlarını göstermeye çalışıyor(Seyfettin, 2004: 63-67).

Kaşağı hikâyesindeki çocuk kahramanın, yalan “söylemeyeceksin” evrensel değerini ihlal ederek kırdığıkaşağı kabahatini iftira ederek, yalan söyleyerekkardeşi Hasan’ın üzerine atıyor.Baba, oğluHasan’ınkaşağıyı kırdığını ve bunu kabul etmeyerekyalan söylediğini düşünerek, oğluna tokat atıyor.Onu eve kapatma yaptırımıyla cezalandırır.Annenin fırsat buldukça Hasan’a “o, yalancı” demesi,Hasanın hastalanmasıve ölümü ile hikâye trajik bir sonla bitiyor.Sonuçta hikâye kahramanı yalan söyleyerekveHasan’a iftira ederek ailesinin olumsuz olaylar yaşamasına neden olur.

Tablo: 2. *Hikâyelerde Olumsuz Evrensel Değerler, Sosyal Grup ve Toplumsal RollerleBağlantıları*

Ömer Seyfettin’in Hikâyeleri	**Hikâyenin İlgili Olduğu Evrensel Değerler**	**Hikâye Kahramanı Değerler Açısından Tipleme Türü**	**Hikâyenin Geçtiği Sosyal Grup**	**Hikâyenin Kurgusunda Yer AlanToplumsal Roller**
İlk Cinayet	“Öldürmeyeceksin”değerini ret	*Çocuk Kahraman*değerler açısından olumsuz tipleme, anomik tip: martı yavrusunun boğazını sıkarak öldürüyor.	Toplu taşım aracı; vapur. aile ve yolcular.	Çocuk, yolcular, anne ve çocuk arasında. Çocuk kahraman vicdan azabı çekiyor, ona söylenen kınama cümleleri hayat boyu kulaklarında çınlıyor.
Kaşağı	“Yalan söylemeyeceksin” değerini ret	*Çocuk kahraman,*değerler açısından olumsuz/uyumsuztipleme, kaşağıyı kendi kırdığı halde kardeşine iftira ediyor.	Aile kurumu, anne baba rolleri ve çocukluk rolleri	Çocuk, Anne, Baba, kardeş rolleri, Hasan hastalanıp ölüyor. Hikâye kahramanı vicdan azabı çekiyor.
Keramet	“Çalmayacaksın”değerini ret	*Çiroz Ahmet* (Hırsız), değerler açısından olumsuz tipleme, davranışı hem kuralsız (anomik) hem de suç.	Mahalle ve sosyal muhit. Çiroz Ahmet’inhukuk kurumununkovuşturmasına uğramaması	Çiroz Ahmet (Hırsız), mahalleli veitfaiye erleri.
Efruz Bey	Ailenin,toplumun ve hukukun temeliolan evrensel değerleriret	*Efruz Bey d*eğerler açısından aşırı olumsuz ve anomik bir tip,düzen bozucuveasi	Hikâye neredeyse bütün toplumsal grupları ve kurumları, yani toplumu içermektedir.	Ahmet Bey/Efruz Bey (Aforoz Bey):Düşünce adamı, sosyolog, ideolog rolünde Efruz Bey, onu dinleyen diğer insanlar, kitle, toplum ve güvenlik görevlileri.

Kaynak: *Bu tablo Seyfettin (2004, 2018), İbn Haldun (2015),Ülken(2022) ve Merton (1938) kaynakları temel alınarak hazırlanmıştır.*

Baba iftira edilen Hasan’a eve kapatma cezasıveriyor. Baba Hasan’a kaşağıyı kırdığı için değil, doğruyu söylemediği, itiraf etmediği için ceza veriyor.Diğertaraftan hikâye kahramanın kendisi deolaydan büyük bir üzüntü duyar vevicdan azabı çeker. Yazar, aile içinde kurduğu olay öyküsüyle yalan söylemenin sonuçlarını bir ibret örnekliği olarak aktarır (Seyfettin, 2004: 7-14).

*Keramet*hikâyesinde Çiroz Ahmet, hırsızlık yaparak “çalmayacaksın” evrensel değerine uymaz.Çiroz Ahmet olumsuz değer örnekliğini teşkil eder. Mahallede çıkan yangın sırasında vurgunculuk yapar. Çaldığı şeyler pahada ağır ise de yükte öyle hafif değildir. Çiroz Ahmet, çaldığışeyleri kucaklayarak evin içerisinde bulunan sandukanın altına girerek evden ayrılır. Dumanların içerisinden yürüyen sandukayı gören mahalle halkı ve itfaiye erleri onu ermiş olarak

yorumlar.Onun bir hırsız olduğunu düşünmezler. "Minareyi çalan kılıfı da hazırlar" misali sandukanın altında gizlenerek yangının dumanları arasında kayboluyor. Hukuktan ve yaptırımdan kaçıyor.Böylece ÇirozAhmet sandukayla sallana sallana mahalle halkının arasından geçmiş, gecenin karanlığında kaybolmuştu. Burada yazarın, hırsızlık yanında halkın inançlarını, yanlış algılamalarınsonuçlarınıda eleştirdiği görülüyor (Seyfettin, 2004: 49- 52).

Ömer Seyfettin,*Efruz Bey*hikâyesinde kahramanı bir çok açıdanevrenseldeğerleri ihlal eden bir tip olarak kurgular. Ömer Seyfettin,Efruz Bey fantezi romanında değerler bağlamında olay ve anlatım hikâyeciliğin doruğunu inşa eder. Romanın kahramanı Ahmet Bey/Efruz Beydir. Fakat fantastik olay kurgusu da oldukça karmaşıktır. Olaylarda ve anlatımlarda ileri düzeyde abartma söz konusudur. Seyfettin'in(2018:1).Efruz Bey hakkındaki açıklaması şu şekildedir:

"Hayatından şu birkaç levhayı yazarken ihtimal biraz mübalağacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacım ... Bunun için kızma. Beni affet! Hem emin ol ki maksadım ne seni tahkir ne de maskara etmek... Hakikati görüldüğü gibi edebiyat yapmadan yazmak istedim. Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum. Fakat okuyunca samimiyetimin derecesini herkesle beraber sen de anlayacaksın. Herkes seni – bizzat kendi kadar- tanır, Efruzcuğum, bugün hiç kimse sana yabancı değildir; çünkü sen hepimiz" değilsen bile "hepimizden bir parça"sın (Seyfettin, 2018:1).

Hikâye yer yer gerçek, yürürlükteki toplumsal düzen üzerinden yer yerde kişilerin ideolojik bakışları üzerinden ütopik, ideal bir toplum söylemi üzerinden kurgulandığı görünmektedir.Sosyal hicivci için fantastik olarak inşa edilen EfruzBey tipi abartmaylaçizilmiş bir karikatür hükmündedir. Bir devrin, Meşrutiyet döneminin (1876-1908) sosyal ve politik özelliklerini bu tip ile dile getirmiştir.

EfruzBey, kendiçıkarı dışında hiçbir şeyi içselleştirmemiş, asosyal bir tiptir. İçi dışı bir değildir. "Olduğundan başka türlü görünme çabası içerisindedir. Gösteriş ve şan düşkünüdür".Çıkara göre sürekli değişen bir tiptir "yaşayan değişir" ilkesini uygular (Kavcar, 1970: 187).Neredeyse değer açısından bir yandan hiçbir sabitesi yok gibidir. Diğer taraftan sürekli olarak değişen, kendi kendine uydurduğu, fakat bütün kuvvetiyle iman ettiğini gösterdiği bir hayal aleminde yaşar. Oynadığı roller girdiği kılıklar değişiktir. "O bir sentez, bir komple kahramandır". "Şarlatandır" (Kavcar, 1970:193).

EfruzBey, kulağına ezanla okunan Ahmet isminin kendisinin takma ismi olduğunu iddia etmiş, asıl isminin EfruzBey olduğunu ileri sürmüştür. Romanda Ahmet Bey ismi, belirli bir yere kadar kullanılmış daha sonra EfruzBey ismiyle devam edilmiştir. Roman kahramanının iki ismi vardır, bu dönemi yansıtması açısından önemlidir. Efruz isminin anlamışık, aydınlatmadır. Bu bağlamda EfruzBey, kendi algısına göreistibdat vezülüm karanlığını aydınlatmıştır. Halk bu ismi Aforoz olarak okur. Daha doğrusu Seyfettin bu ismin yazılışınınEfruz Bey olduğunu, fakat okunuşunun Aforoz Bey olduğunu belirtir.

Rolden role, kılıktan kılığa giren Efruz Bey bir ara sosyolog olarak ele alınır. Ona göre memleketi sosyoloji kurtaracaktır. Fakat sahaya çıktığında, köylere gittiğinde, toplumsal gerçekliğin duvarına toslamıştır. Ömer Seyfettin EfruzBey tipiyle gerçekçi olmayan aydınları eleştirir. Ona göre ilim kitaplardadır. İrfan ise, hayattadır. Seyfettin alim olmayı değil arif olmayı tercih ettiğini ifade eder.Bu konudaki kendi görüşünü şu şekilde açıklar;"Unutma ki [toplumsal] hakikat kitapta değil hayattadır"(Seyfettin, 2018: 118). Efruz Bey ütopik ve anarşik bir toplum duruşuna sahiptir. Bunu da şöyle ifade eder;

"—... İnsan "hür" olunca müsavi olur. Müsavi olunca kardeş olur. Din farkı, millet farkı kalmaz. Hürriyet karşısında böyle şeylerin hiç ehemmiyetiyoktur. Hele "milliyet" kadar budalalık olamaz. Birdir: İnsanlık... Haydi öpüşünüz". Seyfettin'in kurgusal fantezisinin doğru olarak, EfruzBey'in açıklamalarını uyarak, bütün İstanbul halkı din, ırk ve millet ayrımı gözetmeden birbiriyle sevişmeye başlıyor.Ömer Seyfettin araya girerek Efruz Bey'in ütopik görüşlerini şu şekilde açıklar;"Efruz Bey izdivaç, aile, milliyet, hukuk falan gibi ne kadar içtimai müessese varsa hepsinin birtakım batıl, cahilane münasebetsizlikler olduğunu birçok delillerle anlattı. Halkı ikna etti" (Seyfettin, 2018: 45-46). Efruz Bey'den aktarılan ifadeler, asi ve isyankar içerikteki bir ideolojik propaganda söylevidir. Hürriyeti,kuralsızlık ve anarşi olarak algılamasıdır. Efruz Bey'in söylevi, evlilik, aile, millet, toplum, hukukvedevlet hepsinin temelsiz olduğunu iddia ediyor. Bu içerikte hürriyet ütopyasına dayalı anomikbirtoplum söylemi geliştiriyor.

Bu Efruz Bey'in kuralsız ve ahlaksız söylemi ile İbn Haldun'un çöküşteki kent hayatına ilişkin betimlediği çöküş tablosu benzer içeriktedir.Onun çözümlediği çöküş tablosu çok az sosyolojik analizde bir araya gelebilecek kuralsızlıkları ihtiva eden bir içerikte olduğu görülür (İbnHaldun, 2018, s, 671-673).Zira, hikâye kahramanı Efruz Beyaile, toplum,hukukun ve devletin temeli olan evrensel değeri ihlal eden bir tiptir. Bu çerçevede Ömer Seyfettin'in Osmanlınınçöküş tablosunu Efruz Bey kahramanıyla canlandırdığı söylenebilir. Aynı zamanda hikâyede, fantezi romandaele alınan istibdat,zülüm, hukuk devleti, Kânûn-ı Esâsî'nınuygulanması gibi konularİbn-i Haldun'unkanun devleti ve zülüm devleti analizine denk düşen konulardır (İbn Haldun, 2015, 224-231).

Aslında Efruz Bey'in yaptığı şey kuru propagandadır. Fakat toplum bundan etkilenmektedir. Nihayetinde asayişi bozduğu nedeniyle tutuklanıyor.Fakat asayişi bozmada onun etkisi olmadığı anlaşılıyor. Yine de suçluların davranışları gibi müeyyideye uğruyor ve tutuklanıyor.Bu yanlışlıkla tutuklanmanın EfruzBey üzerinde etkileri oluyor. Efruz Bey'in foyası meydana çıkıyor, "Halk" denen kütle atmasyonlarına aldanıp üç gün taptığı mabudunu, anarşik görüşlerini üç saniye içinde unutuyor"(Seyfettin, 2018: 57).

Hikâyede Efruz Bey'in slogan içeren ifadeleri isyandan itaate, oradan da hürriyetçiliğe doğru bir propagandaya dönüşüyor. Tuttuğu tatlı anarşi rüyasından uyanıyor, Kânûn-ı Esâsînin ilanı(1876) ile coşkun, hürriyetçilerin arasına katılıyor. Daha doğrusu ona göre bu hürriyetçiliği (Kânûn-ı Esâsîyi) ilan edilmesinde en etkili kişi kendisidir. Bir konakta kendisinin yönettiğihükümet merkezi oluşturuyor. EfruzBey ile kurgulanan ikinci büyük ütopya ortaya çıkıyor. EfruzBey'in oluşturduğu yönetim merkezindeilk yaptığı iş, polis teşkilatını kaldırmak ve hapishaneleri boşaltmak oluyor. Ütopik toplum görüşünü bir açıdan uygulamaya koyuyor:

"İlk teşebbüs ettiği icraat zabıta ile polis teşkilatını lağv, hapishaneleri boşaltmak oldu. Fikrince polis hürriyetin en birinci maniasıydı. İlmin tanıdığı ahlakta kanun: hürriyetti. Bir insan ne kadar hür olursa o kadar düşünür, ne kadar düşünürse o kadar ahlaklı olurdu. Hükûmeti de kaldırmayı kurdu. Ama bu birdenbire yapılamazdı. Sabır lazımdı" (Seyfettin, 2018: 41-42). Hikâye kahramanı, İstanbul'daki bütün meslek gruplarını ve halkı toplayarak, hükümeti ele almak için Sulukule'den Yıldız Sarayına tünel kazmaya başlıyor. Bu yolla padişahı zorlayarak tekrar Kânûn-ı Esâsîyi uygulamaya koydurur.

Seyfettin,romanın başında bir tema olarak Kânûn-ı Esâsî ile başlıyor, romanın ana teması bağlamında olay örgüsünü Efruz Bey üzerinden kurguluyor. Değerler açısından Efruz Beyi olumsuz bir tip olarak ele alıyor. İlk önce sosyalizasyon sorunu olan veanarşist, ütopik görüşlere sahip olan Efruz Bey tipi üzerinden doğruluk, dürüstlük, evlilik, aile, hukuk gibi konuları hiciv içeriğinde ele alıyor. Evrensel değerlere karşıt bir tip üzerinden, evrensel değerlerin ve hukukun ne anlama geldiğini açıklamaya çalışıyor.

Sonra bu kurgusal tipi tutuklama yoluyla yaptırım sürecinden geçiriyor. Evrensel değerleri ve hukuku ihlal edenlerin ney ile maruz kalacağını gösteriyor. Efruz Bey'in tutuklanmasını bir yaptırım olarak ele alıyor, tutuklamaya maruz kalan Efruz Bey hızla düşüncelerini değiştiriyor. Söylemi isyandan hürriyete dönüşüyor, fakat uygulamaları toplumun temelini sarsacak biçimde kurgulanıyor.Hürriyet söylemi ve uygulamasıyla polis teşkilatını kapatıyor ve hapishaneleri boşaltıyor. Özetle hikâyedetoplumun,temelve evrensel değerlerin neler olduğunu, bunları çiğneyenlerin nelere maruz kalacağını, abartılı ve aşırı kurgusal bir tip üzerinden sergilemeye çalışıyor.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ömer Seyfettin'in burada ele alınan hikâyeleri eğitimde evrensel değerlerin kazandırılması açısından önemli bir içeriğe sahiptir. Yazar, hikâye kahramanlarını aile, devlet ve toplum gibi unsurlarla birlikte kurgulamış ve bunu da başarıyla gerçekleştirmiştir. Hikâyelerin böyle bir içeriğe sahip olması nedeniyle onların eğitimde kullanılabilirliğini de daha da arttırmaktadır.

Seyfettin'in hikâyelerinde genel eğilim olarak değerlerle ilişkin bir tipleştirme analizinin varlığı görülmektedir. Bunun iki nedeni olduğu ileri sürülebilir. Birincisi etkilendiği klasik edebiyat eserlerinin içeriği ile ilgili bir durum söz konusu olabilir. Yazar, bir hikâyede geniş çerçevede birden fazla değeri analiz etmiştir. Neredeyse sistematik olarak hikâyelerde değerleri ön plana alan bir

içerikte tema kurgulaması gerçekleştirmiştir. Hikâyeciliğindeki bu özellikleronun, klasik edebiyat eserleri dışında başka düşünce kaynaklarından etkilendiği görüşüne sebep olmaktadır. Bu bağlamda İbn-i Haldun ve E. Durkheim gibi sosyologlardan etkilendiği söylenebilir.Efruz Bey hikâyesindegenel anlamda Türkiye'de sosyoloji yapma biçimini eleştirmiş olması, onun sosyologlardan etkilendiği görüşünü destekler niteliktedir.

Özellikle Seyfettin'in, Efruz Bey kahramanı hakkındaki kurguladığı roller ile İbn-i Haldun'un çöküşteki ümranın sosyal muhitanalizi arasında paralellikler vardır. Bir yönüyle işleyen, gerçek toplumsal yapı çerçevesindeEfruz Bey'i çöküşü ve ahlaksızlığı simgeleyenbir tiplemeolarak kurgulamıştır. Diğer taraftan yeni bir toplumsal yapı inşası ve modern değerleri çerçevesinde Efruz Bey yeni ahlakın öncüsü gibi kurguladığı söylene bilir.

Özetle Ömer Seyfettin'in hikâyeleri sadece çocuklar için okunabilecek kaynaklar değildir. Aynı zamanda yetişkinlerde evrensel değerlerin ne olduğunu,bunlarınaileve toplum açısından önemini anlamakiçinde okuya bilir. Bu hikâyeler evrensel değerler temelinde toplum, devlet ve hukukunişleyişini kavramak için kullanılabilecekönemli kaynaklardır.

KAYNAKÇA

Akan, V. (2003). Birey ve Toplum, (Edit. İhsan Sezal) Sosyolojiye Giriş, Ankara: Martı Kitap Yayınevi.

Aydemir, C.(1989). Ömer Seyfettin ve Hikâyelerinde Değerler Eğitimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bektaş, Ö., &Zabun, E. (2019). Vatandaşlık Eğitiminde Değerler Karşılaştırması; Türkiye ve Fransa. Değerler Eğitimi Dergisi. 17 (37), 247-289. https://doi.org/10.34234/ded.512221.

Durkheim, E. (1986).Toplum Bilimsel Yöntemin Kuralları, (Çev. C.B. Akal), İstanbul: BFS Yayınları.

Durkheim, E. (1986). Meslek Ahlakı. (Çev. M. Karasan), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Durkheim, E. (2006). Toplumsal İşbölümü. (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınları.

Fichter, J. (2009).Sosyoloji Nedir. (Çev. Nilgün Çelebi),Ankara: Anı Yayıncılık.

Graeber, D. (2015). Değer Teorisi. (Çev, Başak Kıcır),İstanbul: Sel Yayıncılık.

İbn Haldun (2015). Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun.(I.,II. Cilt), (Müt: Pirizade Mehmet Sâhip), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı.

İnce, Ö., A. Acemoğlu (2021). Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi,Littera Turca. 7(4), 1314-1328.

Karasan, M. (1986). Durkheim'in Ahlak Görüşü, (İçinde) Meslek Ahlakı: (v-xıı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kavcar, C. (1971). "Efruz Bey" Üzerine. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 18, 179-196.

Kayan, M. F. (2022). Yükselen Bir Değer: Karakter Eğitimi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (40), 256-280. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1053334

Lickona, T. (1997). The Teacher's Role in Character Education. Journal of Education, 179(2), 63-80.

Newman, D. M. (2013).Sosyoloji, (Çev. Ali Arslan), Ankara: Nobel Yayıncılık.

ÖmerSeyfettin. (2004). Kaşağı,Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ömer Seyfettin (2018).Efruz Bey, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Robert,K.M. (1938).Social Structure and Anomie, American Sociological Review. 3 (5), 672-682

Sallabaş, M. (2012). Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Bakımından İncelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9 (18), 59-68.

Schwartz, S. H. (1992). Universalsin The Content and StructureofValues: Theoretical Advances and Empirical Testsin 20 Countries. In M. P. Zanna (Ed.), Advances in experimental social psychology, Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6.

Tolan, B. (1981). Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma, Ankara: AİTİA Yayınları.

Ülgener, S. F. (1981). Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme

Devri İktisat Ahlaki, İstanbul: Der Yayınları.

Ülken, H. Z. (2022) Ahlak. Ankara: Doğu Batı Yayınları

Weber, M. (2014). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, (Çev. M. Ökten), Ankara: Tutku Yayınevi.

Weber, M. (1987). Sosyoloji Yazıları (Çev. T. Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınlar

Zorlu, A. (2020). İbn Haldûn'da Beden İnşası Açısından Bedevî Ümran ve Hadarî Ümran. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (43), 177-192.

KIRGIZ AİLE GELENEKLERİNDE ÇOCUK İÇİN YAPILAN RİTÜELLER: SÜLEYMAN RISBAYEV'İN 'UMAY ÇOCUK' ESERİ TEMELİNDE

Acar KENEŞBEKOVA*

Özet

Bu çalışmada, Kırgız aile geleneklerinde çocuk için yapılan ritüellerin çocuk edebiyatındaki yansımaları incelenecektir. *Kırgız Cumhuriyeti Halk Yazarı* unvanına sahip çocuk edebiyatı yazarı Süleyman Rısbayev'in '*Umay Çocuk'* adlı eseri temel alınarak, çocuğun doğumundan evliliğine kadar anne baba tarafından gerçekleştirilen bazı geleneksel ritüeller ele alınacaktır.

Araştırmada betimsel yöntem kullanılacak ve eserde yer alan anlatılar üzerinden geleneksel örf, âdet ve ritüeller sınıflandırılarak çözümlenecektir. Ayrıca bu geleneklerin çocuk edebiyatında nasıl temsil edildiği ve hangi kültürel işlevleri yerine getirdiği değerlendirilecektir.

Çalışma sonucunda, Süleyman Rısbayev'in '*Umay Çocuk'* eserinde geleneksel ritüellerin nasıl yansıtıldığı ve bu yansımalar aracılığıyla Kırgız kültürünün önemli değerlerinin çocuklara öğretilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız gelenekleri, çocuk ritüelleri, çocuk edebiyatı, kültürel aktarım, 'Umay Çocuk' eseri.

RİTUALS PERFORMED FOR CHİLDREN İN KYRGYZ FAMİLY TRADİTİONS: BASED ON SÜLEYMAN RYSBAYEV'S UMAY CHİLD

Abstract

In this study, the reflections of rituals performed for children in Kyrgyz family traditions are examined within children's literature. Based on the work '*Umay Child*' by Süleyman Rysbayev a children's author honored with the title "People's Writer of the Kyrgyz Republic" certain traditional rituals carried out by parents from the child's birth to marriage are discussed. Using a descriptive method, the conventional customs, traditions, and rituals found in the narrative are classified and analyzed. In addition, how these traditions are represented in children's literature and which cultural functions they fulfill are evaluated. As a result, it is assessed how traditional rituals are reflected in Rysbayev's '*Umay Child'* and how, through these reflections, the author teaches core Kyrgyz cultural values to children and transfers them to future generations.

Keywords: Kyrgyz traditions, child rituals, children's literature, cultural transmission, Umay Child.

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, yalnızca çocuklara yönelik eğlenceli hikâyeler sunmakla kalmaz; aynı zamanda bir toplumun değerlerini, inançlarını, geleneklerini ve kültürel belleğini geleceğe taşıyan bir köprüdür. Okuma-yazma bilmeyen toplumlarda bile sözlü kültür aracılığıyla aktarılan öyküler, efsaneler ve ritüeller, çocukların kimliklerini ve dünyayı algılama biçimlerini şekillendirir. Çocuk edebiyatının bu yönü, kültürel semboller ve ritüeller aracılığıyla duyuşsal, ahlaki ve toplumsal değerlerin çocuklara öğretilmesini mümkün kılar (Takıl, 2023; Karakoç & Destegüloğlu, 2022).

Aile içindeki ritüeller, çocuğun erken dönemden itibaren ait olduğu kültürü somut olarak yaşamasını sağlar. Doğum, ad verme, koruma ritüelleri gibi uygulamalar çocuğa "ben kimin

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan/ Bişkek, turkolog2008@hotmail.com

çocuğuyum", "bizim toplum kimdir" sorularının cevabını sunar. Bu ritüeller, çocukta aidiyet ve güven duygusunun oluşmasına katkıda bulunur. Kırgız kültüründe de bu tür geçiş ritüelleri çocuğun toplumsal yaşamla bağını güçlendiren araçlardır. Örneğin, "kırk çıkartma" (doğumdan 40 gün sonra yapılan ritüel), ad verme törenleri, beşik-toy gibi kutlamalar toplumsal aidiyet ve kimlik pekiştirme fonksiyonu taşır (Gokalp & Colaliyeva, 2022)

Bu bağlamda Süleyman RISBAYEV Kırgız çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinde biri olarak, eserlerinde halkın geleneksel kültürünü mitolojik değerlerini ve tarihsel hafızasını çocuklara uygun bir dil ve üslupla sunmaktadır. 'Umay Çocuk' eseri özellikle Kırgız toplumunun geleneksel ritüellerini ve aile yapısını ele alarak, çocuklara ait değerlerin nasıl oluşturulduğu inceler. Eserde, çocuğun doğumundan evliliğine kadar anne-baba tarafından gerçekleştirilen geleneksel ritüeller, hem bireysel hem de toplumsal anlamda derin bir anlatı sunar. Bu ritüellerin çocuk edebiyatında yansımaları, çocukların kültürel kimliklerini inşa etmelerinde önemli bir rol oynar.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1 Aile Geleneği ve Ritüeller

Ritüel, toplumda belirli zamanlarda tekrarlanan sembolik eylemler bütünü olarak tanımlanır; geçiş ritüelleri çocukluk, ergenlik, evlilikgibi önemli aşamalarda bireyin topluma entegrasyonunu sağlar. Ritüeller, bireysel kimliği inşa ederken aynı zamanda toplumsal kimliğin de korunmasına hizmet eder (Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, "Ritüelden Oyuna: Uygur Çocuk Oyunları")

Kırgız toplumunda çocuğun doğumu ile başlayan süreçte aile tarafından yapılan ritüeller, sadece dini ya da folklorik eylemler değil, çocuğun toplumsal bağlarla bağlanması, koruma ve aidiyet duygusunun gelişmesi, değerlerin içselleştirilmesi işlevi görür (Gokalp & Colaliyeva, 2022).

2.2 Çocuk Edebiyatı ve Kültürel Aktarım

Çocuk edebiyatı; çocuğun bilişsel, duyuşsal, toplumsal gelişimini destekleyen metinler bütününü ifade eder. Bu alandaki eserler; geleneksel öykülerden modern anlatılara, halk masallarından mitolojik öğelere kadar geniş bir yelpazede yer alır. Edebiyat, çocuk için bir ayna olmanın yanı sıra bir rehberdir; dil, sembol, değer aktarımı yoluyla çocuğun kimlik inşasında temel rol oynar (Tüfekçi, 2012)

Kültürel aktarım, bir kültürün değerlerinin, geleneklerinin, inançlarının sonraki nesillere bilinçli ya da bilinçsiz yollarla aktarılması sürecidir. Çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı eserleri bu işlevi yerine getirirken bir yandan da "yeni okur" ve çağın ihtiyaçlarına yanıt vermek zorundadır (Karakoç & Destegüloğlu, 2022).

2.3 Çocuk Gelişimi Açısından Ritüellerin Fonksiyonları .

Erken çocukluk döneminde ritüellerin çocuğa güven duygusu, kimlikanlayışı gibi özellikleri kazandırdığını vurgular. Dini ve kültürel semboller ve ritüeller, çocuğun benlik algısını, ahlaki gelişimini ve toplumsal rollerini öğrenmesinde etkili araçlardır (Arslan, 2022).

Yöntem

Bu araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından **betimsel analiz yöntemi** kullanılmıştır. Betimsel analiz, belirli bir olgunun mevcut durumunu olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan ve doğrudan alıntılarla desteklenen bir yöntemdir. Bu doğrultuda, Süleyman Rısbayev'in *Umay Çocuk* adlı eserinde yer alan anlatılar dikkatle incelenmiş, eserde geleneksel ritüel ve uygulamalar tespit edilerek temalar hâlinde sınıflandırılmıştır.

Elde edilen veriler, Kırgız kültürünün aile yapısı ve çocuk yetiştirme pratikleri bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu geleneklerin çocuk edebiyatında nasıl temsil edildiği, hangi kültürel ve

eğitsel işlevleri yerine getirdiği bağlamında yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Böylece eserde yer alan ritüellerin sadece folklorik unsurlar değil, aynı zamanda kültürel aktarım aracı olarak nasıl işlev gördüğü ortaya konulmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1 Ritüel Türlerinin Tanımlanması

Metinde tespit edilen başlıca ritüeller şunlardır:

- **Doğum sonrası törensel ritüeller**: Azan okunması, ismin verilmesi, kırk çıkartma v.s.
- **Koruyucu ritüeller**: Umay Ana, eski Türk inançlarında özellikle annelerin ve çocukların

koruyucusu olarak saygı gören önemli bir tanrıçadır. Bereketi, doğurganlığı ve aileyi simgeler. Umay Ana'nın adı, "koruyan, kollayan" anlamına gelir ve genellikle annelik, doğum ve çocuklarla ilişkilendirilir. Türk halk kültüründe Umay Ana, ailelerin mutluluğu ve çocukların sağlığı için dualarda ve ritüellerde çağrılır. Ona adanmış törenlerle, çocukların kötü ruhlardan korunacağına ve ailenin bolluk içinde olacağına inanılır. Umay Ana figürü, Türk mitolojisinin en eski ve sevilen figürlerinden biridir ve kültürel hafızada derin bir yer tutar. Modern zamanlarda da Umay Ana, kadınların güçlenmesi ve aile bağlarının önemi konusunda sembol olarak anılmaktadır.

Süleyman Risbayev'in *Umay Çocuk* adlı eserinde, Akıltay isimli çocuk, hafta sonu anne-babasıyla şehir dışına kayak yapmaya gittiği fırtınalı bir günde kaybolur ve bu durum esere fantastik motifler katar. Umay Çocuk, dünya çocuk edebiyatında sıkça karşılaşılan bir figür olan Aladdin gibi, sihirli bir halıda uçarak çocukları çeşitli tehlikelerden korur. Eserde Umay Çocuk, yalnızca Akıltay tarafından görülebilen görünmez bir güç olarak tasvir edilir. Akıltay, acil durumlarda Umay Çocuk'u balkona çağırır ve onunla iletişim kurar.

Eserde Umay Çocuk, komşu ailenin hastanede karışan çocuğunun bulunmasına ve kreşte gerçekleşen iç organ hırsızlığı vakasında çocuğun kurtarılmasına yardımcı olur. Akıltay, yaşanan bu olayları Umay Çocuk ile paylaşırken, ailesi onun psikolojik bir rahatsızlık yaşadığı şüphesiyle Akıltay'ı köye, yaşlı anne babasının yanına götürür. Burada uygulanan ritüeller sonucunda dedesi, torununun Umay Ana tarafından korunan özel bir çocuk olduğunu ifade eder.

1. Yaş Dönemine Göre Sınıflandırma

- **Doğum Ritüelleri:** Doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası uygulamalar (örneğin, İsim verme, beşik töreni).Kırgız kültüründe, çocuğun doğumundan evliliğine kadar geçen süreçte, bireyin toplumsal kimliğinin şekillendiği ve aile bağlarının güçlendiği çeşitli ritüeller bulunmaktadır. Bu ritüeller, bireyin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığının korunmasına yönelik inanç ve uygulamaları içerir.

- **Kırk çıkarma ve Yürümeye Başlama Ritüelleri:**Kırgız kültüründe, doğumdan sonra anne ve bebeğin sağlığını korumak amacıyla uygulanan önemli ritüellerden biri **kırk çıkarma**dır. Doğumun ardından 40 gün boyunca anne ve bebek evde kalır, bu süre zarfında dışarı çıkmaları ve misafir kabul etmeleri genellikle sınırlandırılır. Kırkıncı gün ise özel bir törenle "kırk çıkarma" yapılır; bu törenle anne ve bebek, evin ve topluluğun koruyucu ruhlarından temizlenir ve sosyal hayata yeniden kazandırılır.
-

- Kırgız kültüründe çocuğun yürümeye başlaması önemli bir dönüm noktasıdır ve bu aşamada gerçekleştirilen ritüeller derin sembolik anlamlar taşır. Yürümeye başlama töreninde, çocuğun ayağına bağlanan beyaz ve siyah ip kesilir. Bu ip, çocuğun yaşam yolundaki engelleri ve olası aksaklıkları temsil eder. İpin kesilmesi ise, çocuğun bundan sonraki hayatının engellenmeden, akıcı ve sağlıklı bir şekilde devam edeceğinin simgesidir.

- **Sünnet Ritüelleri:** Sünnet törenleri, eğitimle ilgili törenler.

2. Amaçlarına Göre Sınıflandırma

- **Koruyucu Ritüeller:** Çocuğun kötülüklerden korunması, sağlıklı büyümesi için yapılan uygulamalar.
- **Kutsama ve Bereket Ritüelleri:** Çocuğa bereket ve iyi şans getirmesi amaçlanan uygulamalar.

3.2 Ritüellerin Çocuk Edebiyatındaki Temsili

- **Sembolizm ve mit**: Umay Ana ve Umay Bala mitolojik figürleri aracılığıyla yalnızca bir kahramanlık anlatısı değil, koruyucu ruhun varlığı hissedilir. Bu, metin merkezli çocuk edebiyatı kuramının sembolik okumasıyla paralellik gösterir (Tüfekçi, 2012)

- **Değer eğitimî işlev**: Eserde, toplumsal aidiyet, saygı, anne-baba sevgisi, doğaya saygı gibi değerler sıkça vurgulanır. Bu değerler çocukların davranış ve tutumlarını biçimlendirir.
- **Kimlik ve aidiyet**: Ritüeller, çocukta "biz kimiz", "bu toplumun bireyiyiz" sorularına cevap aranmasına olanak tanır. Umay Bala'nın çocukları koruyucu figür olması, hem bireysel güvenlik hem de toplumsal bütünlük hissi yaratır.

3.3 Kültürel Aktarım ve Aile Rolleri

- Eserde anne ve babanın ritüellere katılımı, çocuğun tarihsel ve kültürel bağlamla doğrudan bağlantısının kurulmasını sağlar.
- Aile büyükleri ve toplumun yaşlı bireyleri, ritüel uzmanları, çocukların ritüelleri öğrenmesinde köprü işlevi görür.

3.4 Eserin Sınırlılıkları ve Eleştirel Bakış

- Bazı ritüellerin modern yaşamla çelişkileri: şehirleşme, eğitim ve yaşam koşulları nedeniyle ritüellerin pratikte azalması
- Ele aldığı ritüellerin kapsamının sınırlı oluşu: evlilik öncesi ritüellere eserde çokça yer verilmemiş
- Ritüellerin dinsel, mitolojik ve folklorik yönlerinin karışık biçimde sunulması bazen okurda karışıklık yaratabilir.

5. Sonuç

Bu çalışma, Süleyman Risbayev'in *Umay Çocuk* adlı eserinde yer alan Kırgız kültürüne ait geleneksel aile ritüellerinin çocuk edebiyatı bağlamında nasıl temsil edildiğini ve bu ritüellerin çocukların kültürel kimlik gelişimindeki rolünü ortaya koymuştur. Eserde çocuğun doğumundan büyümesine kadar geçen süreçte gerçekleştirilen ritüeller, yalnızca folkloric unsurlar olmaktan öte, bireyin hem ruhsal hem de toplumsal sağlığını destekleyen aidiyet ve güven duygusunu pekiştiren temel yapı taşları olarak işlev görmektedir.

Kırgız kültüründe doğum sonrası uygulanan 'kırk çıkarma' ritüeli anne ve bebeğin toplumun koruyucu güçleri tarafından temizlenip, sosyal hayata yeniden kazandırılması anlamına gelirken; yürümeye başlama töreninde çocuğun ayağına bağlanan beyaz ve siyah ipin kesilmesi, çocuğun hayat yolunda karşılaşabileceği engellerin aşılması ve hayatın kesintisiz, sağlıklı bir şekilde devam etmesinin simgesi olarak yorumlanmaktadır. Bu ritüeller, bireyin yaşam yolculuğunda sadece fiziksel değil, aynı zamanda manevi ve toplumsal destek mekanizmalarını da içermektedir.

Rısbayev'in*Umay Çocuk* eserinde, bu ritüellerin fantastik motiflerle harmanlanması, çocukların kültürel hafızasını güçlendiren edebi bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. *Umay çocuk* figürü, geleneksel koruma inançlarının modern ve sihirli bir sempolü olarak çocukların güvenlik ve destek ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Sonuç olarak, Umay Çocuk hem Kırgız toplumunun kültürel değerlerini çocuklara aktaran hem de bireysel kimlik gelişiminde aile ritüellerinin önemini vurgulayan başarılı bir eser olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, çocuk edebiyatının kültürel belleğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması sürecinde vazgeçilmez bir araç olduğunu göstermiştir. Gelecek araştırmalar, farklı kültürlerdeki benzer ritüellerin çocuk edebiyatındaki yansımalarını inceleyerek kültürel çeşitliliğin çocuk gelişimi üzerindeki etkisini daha kapsamlı biçimde ortaya koyabilir.

Kaynakça

1. Arslan, H. (2022). *Erken çocuklukta dini simge ve ritüellerin psikososyal gelişim üzerindeki rolü*. Pamukkale Üniversitesi. gcris.pau.edu.tr
2. Gokalp, Y., & Colaliyeva, C. (2022). Aile İçerisinde Çocuklara Yönelik Kutlamaların Kırgız Kültürünün Yaşatılmasındaki Yeri ve Önemi. *Manas Din Bilimleri Dergisi*, 1(01), 61–68. Manas University Library
3. Karakoç Öztürk, B., & Destegüloğlu, B. (2022). Çocuk Kitaplarının Kültürel Aktarım Açısından İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 214–235. avesis.cu.edu.tr
4. Takıl, N. B. (2023). Türk Sözlü Kültürü ve Çocuk Edebiyatı. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 256–268.
5. Rısbayev Süleyman (2011) 'Umay Çocuk'. Biyiktik Yayınevi, Bişkek.

AİLE ÇOCUK DERGİSİNDE YER ALAN HİKÂYE METİNLERİNDE AİLE YAPILARININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA[*]

Merve ARSLAN[**]

Özet

Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, bulunduğu toplumun tarihi sürecinde biyolojik, ekonomik, eğitsel, duygusal ve toplumsal açıdan önemli roller üstlenmiştir. Bunun yanında aile kurumu, toplumu oluşturan yapılardan dil, din, kültür ve değerler gibi unsurların kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli katkılar sunmuştur. Aile kurumu, tarihin akışında özellikle 20. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Değişen aile, dijital çağ olarak adlandırılan 21. yüzyılda teknolojik değişime paralel olarak hızla küçülme ve içe kıvrılma sürecine girmiştir. Bu durum karşısında aile yapısı zamanla geniş aileden çekirdek aileye; çekirdek aileden de parçalanmış aileye doğru evrilmiştir. Bu sorunu derinden hisseden Türkiye Cumhuriyeti Devleti 2025 yılını Aile Yılı ilan etmiş, bu doğrultuda birçok çalışmayı teşvik etmiştir. Toplumsal sorunların çözümünde, geleceğin teminatı olan çocukların bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada çocukların eğitimine katkı sağlayan çocuk edebiyatı ile estetik ve sanat açısından önemli işlevler üstlenen çocuk dergileri öne çıkmaktadır. Bu dergilerden biri de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan *Aile Çocuk* dergisidir. Dergide yer alan hikâyelerde aile kurumuna nasıl yer verildiği merak konusu olmuştur. Bu araştırmada söz konusu dergide yer alan hikâyelerdeki aile yapıları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğine başvurulmuş, elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Yayımlanan dergilerde on beş hikâye tespit edilmiş; hikâyelerde en sık rastlanan aile yapısının çekirdek aile olduğu sonucuna varılmıştır. Geniş aile, parçalanmış aile, çocuksuz aile ve koruyucu aile yapısına rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, aile, aile yapıları, *Aile Çocuk* dergisi.

THE FAMİLY INSTİTUTİON İN STORY TEXTS İN FAMİLY CHİLD MAGAZİNE

Abstract

The family, the smallest unit of society, has historically played significant roles in the biological, economic, educational, emotional, and social aspects of the society it belongs to. In addition, the family institution has made an important contribution to the transmission of elements such as language, religion, culture, and values from one generation to the next. Throughout history, particularly from the 20th century onwards, the family institution has undergone rapid changes due to industrialization and urbanization. In the 21st century, often referred to as the digital age, the family has experienced a process of contraction and inward orientation in parallel with technological change. Consequently, family structures have gradually evolved from extended families to nuclear families, and from nuclear families to fragmented families. In response to this issue, the Republic of Turkey declared 2025 as the Year of the Family and promoted various initiatives in this regard. In addressing social problems, raising awareness among children, who are the guarantee of the future, is of great importance. At this point, children's literature, which contributes to the education of children, and children's magazines, which serve significant functions in terms of aesthetics and art, come to the forefront. One such magazine is Aile Çocuk, published by the Ministry of Family and Social Services. The representation of the family institution in the stories published in this magazine has become a subject of interest. In this study, the family structures in the stories featured in the magazine were examined. The study employed a

[*] Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Gaziantep Türkiye, ORCID NO: 0000-0001-5031-8226, ikaya@gantep.edu.tr

[**] Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Öğrencisi, ORCID NO: 0009-0009-2224-4413, mrvarslan23@gmail.com

qualitative research approach, using document analysis, and the data obtained were analyzed through descriptive analysis. Fifteen stories published in the magazine were identified, and the results indicated that the most frequently observed family structure was the nuclear family. No instances of extended, fragmented, childless, or foster families were found.

Keywords: Children's literature, family, family structures, family child magazine.

Giriş

Aile, evlilik, kan bağı ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelmiş bireylerden oluşan; üyelerinin birbirlerine karşı sorumluluk ve roller üstlendiği toplumsal bir yapıdır (Giddens, 2008, s. 182). Toplumsal yapının en temel kurumu olarak aile, bireylerin gelişimini ve toplumun sürekliliğini sağlayan çeşitli işlevlere sahiptir. Başta biyolojik işleviyle neslin devamını sağlamakta ve bireylerin sağlıklı gelişimini üstlenmektedir. Aile gelişim sürecindeki bireylerin ilk sosyalleştiği çevresi olup kültürel mirasın, toplumsal değerlerin ve dilin aktarılması gibi pek çok unsurun gelişiminde etkili olmuştur. Bowlby (1969)'a göre aile psikolojik ve duygusal işlevleri açısından, bireylere sevgi, güven ve aidiyet duygusunu sağlayarak kişilik gelişiminde belirleyici bir görev üstlenir. Ekonomik işlevi de olan aile, psikolojik, sosyolojik ve eğitim gibi farklı boyutlarıyla toplumun ve bireyin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir.

Birey ve toplum üzerinde bu denli etkili olan aile kurumu, tarihin akışında özellikle 20. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Tarihi süreçte aile kavramının tanımı, yapısı ve işlevleri değişime bağlı olarak dönüşüme uğramıştır (Köse, 2016, s.15-16). Bu durum karşısında aile yapısı zamanla geniş aileden çekirdek aileye; çekirdek aileden de parçalanmış aileye doğru evrilmiştir. Aile yapıları ile ilgili birçok tasnif yapılmıştır. Bunlardan birini de George Peter Murdock'un (1949) sınıflandırmasıdır. Murdock aileyi geniş, çekirdek, otoriter ve işlevini yitirmiş aile başlıkları altında sıralar. Zamanla buna parçalanmış, çocuksuz ve koruyucu aile yapıları da eklenmiştir. Bu aile yapıları hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir:

Geniş aile, anne-baba ve çocukların yanı sıra üst soy (dede nine) , alt soy (torun) veya yan soy (amca, hala, dayı, teyze ve yeğen) aile bireylerinin aynı evi paylaştığı yapıdır. TDK sözlüğüne göre çekirdek aile; anne, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmıştır. Parçalanmış aile; aile bütünlüğünün ölüm, boşanma veya terk gibi nedenlerle bozulması sonucunda çocukların anne ya da babadan yalnızca biriyle yaşadığı ailedir. Çocuksuz aile ise evli bir çiftin, bilinçli olarak ya da zorunlu nedenlerle çocuk sahibi olmadan oluşturduğu aile biçimidir. Koruyucu aile**,** çeşitli nedenlerle biyolojik ailesi yanında bulunmayan çocukların eğitim, bakım ve yetiştirilme sorumluluğunu kısa veya uzun süreli olarak, devlet denetiminde paylaşan, uygun aile ya da kişilerdir.[1]Değişen aile yapıları, araştırmacılara dijital çağ olarak adlandırılan 21. yüzyılda teknolojik değişime paralel olarak hızla küçülme ve içe kıvrılma sürecine girdiğini göstermektedir. Zira TÜİK'in 2024 verilerine göre Türkiye'nin geniş aile oranı %13,3,çekirdek aile oranı ise %38,6olarak tespit edilmiştir.[2]

Bu durum karşısında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, küçülme ve içe kıvrılma sürecinin nesillerin geleceği açısından oluşturduğu riskleri yakından takip etmekte ve aile kurumunun devamlılığını sağlamak amacıyla çeşitli politikalar belirleyip uygulamaya çalışmaktadır. En temel dayanaklardan biri olan Anayasanın 41.maddesine göre aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar (*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,* 1982). 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ailenin güvence altına alınması amacıyla yürürlüğe girmiştir. Günümüzde aile yapısının korunması ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalar, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Bakanlık, aile içi ilişkileri desteklemeye, toplumsal değerleri yaşatmaya

[1]https://www.aile.gov.tr/sss/cocuk-hizmetleri-genel-mudurlugu/koruyucu-aile-hizmeti/

[2]https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898

ve risk altındaki aileleri korumaya yönelik çok boyutlu politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2024'te "Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nı (2024–2028) açıklamıştır. Bu doğrultuda cumhurbaşkanı tarafından 2025 Yılı da Aile Yılı olarak ilan edilmiştir. Bu çalışmalar tüm dünyada olduğu gibi Türk aile yapısında da olumsuz gidişin durdurulması için çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Toplumun temel kurumu olan ailenin korunmasına yönelik çalışmaların yalnızca devlet kurumları tarafından değil, aydınlar ve sanatçılar tarafından da desteklenmesi beklenmektedir. Süreçte gelecek neslin aile konusunda farkındalık sahibi olması önem arz etmektedir. Bu nedenle çocukların eğitsel ve duyuşsal gelişimlerine katkı sağlayan çocuk edebiyatı ürünleriyle ve özellikle çocuk dergileri aile bilincine sahip olmasında önemli işlevler üstlendikleri söylenebilir.

Bu bağlamda, çocuk dergilerinde aile yapılarının nasıl temsil edildiği, çocukların aileye ve toplumsal değerlere ilişkin algılarının şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenip üslenmedikleri merak konusu olmuştur. Zira çocuklar, aile yapısını ve kültürünü yansıtan eserlerle daha fazla tanışmış olursa gelecekte bu değerleri kendi yaşamlarına o ölçüde yansıtması beklenir. Bu doğrultuda, araştırmada Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan *Aile Çocuk* dergisinde yer alan hikâyelerdeki aile yapılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Aile Çocuk Dergisi Hakkında

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2021 yılında yayın hayatına başlayan dergi, "Hikâye", "Çizgi Hikâye", "Gezi Rotası", "Ben Kimim", "Kendin Yap", "Sanat ve Çocuk", "Bilmece-Bulmaca", "Sizden Gelenler" ve "Kendin Çiz" gibi dokuz bölümden oluşmaktadır. Dijital olarak okuyuculara sunulan dergi, sesli betimleme ve işaret dili erişilebilirliği sayesinde görme ve işitme engelli bireylere de kolayca ulaşabilmektedir. Türkçe, Arapça Almanca ve İngilizce olarak yayımlanan dergi, ilk sayısında üç ayda bir yayın yapacağını duyurmuş ancak onuncu sayı itibariyle yayın periyodunu altı aya çıkarmıştır. Bugüne kadar on bir sayısı çıkan dergi, her sayısında farklı temalar ve çocukların yaratıcılıklarını geliştirme, problem çözme ve sosyal-duygusal gelişimlerine yönelik içerikler sunmaktadır. Derginin tüm sayıları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ücretsiz olarak okura sunulmaktadır.

Yöntem

Araştırma verilerinin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanabilir(Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 41).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni çocuk dergileri, örneklemi ise *Aile Çocuk* dergisinin 2021-2025 yılları arasında çıkartılan on bir sayısıdır.

Verilerin Çözümlenmesi

Doküman analizi araştırması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018 s.189).Çalışmada, George Peter Murdock'un (1949) aile sınıflandırması ve sonradan aile yapılarına eklenen başlıklar esas alınarak aile olgusunun edebi metinlerde nasıl yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Aile Çocuk dergisinin on bir sayısında toplam on beş hikâyeye ulaşılmıştır. Bu hikâyelerin yıllara göre dağılımları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. *Yıllara Göre Hikâye Metinleri*

Yıllar	2021	2022	2023	2024	2025
	1	**4**	**8**	**1**	**1**

Yukarıda belirtilen hikâyelerin isimleri şöyle sıralanmıştır: 2021 yılında "Minik Bir Mutluluk" (1 hikâye); 2022 yılında "Sihirli Saçlar", "Duvardaki Eğlence", "Okul Sevinci" ve "Karlar Altında Sıcak Salep" (4 hikâye); 2023 yılında "Mavişim", "Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu", "Sevgi'nin Eğlenceli Okul Günü Tatil Dönüşü", "Ben de Varım", "Yerli Malı Yurdun Malı Herkes Onu Kullanmalı", "Duygularımızı İfade Etmenin Nazik Yolu", "İnsanlığın Yapay Zekâ Macerası" ve "Portakal Kokulu Kitap Akşamları" (8 hikâye); 2024 yılında "Yıldızların Arkasında" (1 hikâye); 2025 yılında "Yaz Partisi" (1 hikâye) olmak üzere toplamda on beş hikâye tespit edilmiştir.

Hikâyedeki Aile Yapıları Hakkında

Bu bölümde, *Aile Çocuk* dergisinin 2021-2025 yılları arasında yayımlanan on bir sayısında yer alan hikâyelerdeki aile yapılarının temsili incelenmiştir. Analiz kapsamında toplam on beş hikâye değerlendirilmiş; her hikâye, konusu, karakterleri, aile tipi ve tematik vurgusu açısından çözümlenmiştir. Bulgular, yıllara göre sıralanarak sunulmuştur.

İlk sayıda yer alan *"*Minik Bir Mutluluk*"* (2021) adlı hikâyede, Neşe, İbrahim ve Çiğdem isimli çocukların sokakta donmak üzere olan bir kediyi sahiplenme çabaları anlatılır. Annelerinden izin alamayan çocuklar kediyi Muhtar Ayşe Teyze'ye teslim eder ve harçlıklarıyla bakımını üstlenirler. Merhamet konusunu işleyen metinde yalnızca çocuklar ve annelerine yer verildiği görülür. Aile yapısı bakımından sadece çekirdek aileye yer verildiği söylenebilir. Ancak olay akışında çekirdek ailenin diğer üyeleri olan baba ve kardeşlere yer verilmemiştir.

"Sihirli Saçlar"(2022) adlı hikâyede, adı verilmemiş kız çocuğu, uzun saçlarını çok sevmektedir. Saçları her gün dolaştığı için annesi saçlarını biraz kestirmeyi önerir. Kız çocuğu saçlarının sihirli olduğunu düşündüğü için saçlarını kestirmek istemez. Bir gün sınıf arkadaşı Doruk derste iken kazara kızın saçına tutkalı dökünce kız saçlarını kestirmek zorunda kalır. Doruk yaptığı yanlışı telafi etmek için annesiyle birlikte çiçek alıp arkadaşının evine gider. Arkadaşlık konusunu işleyen metinde yalnızca çocuklar ve anneleri yer aldığı için çekirdek aile yapısına ulaşıldığı söylenebilir. Bu hikâye de diğer aile üyelerine yer verilmemiştir.

*"*Duvardaki Eğlence" (2022) adlı hikâyede, sınıf arkadaşı olan Mehmet Akif ve Asım, tabletle oynamak için Mehmet Akif'in evine giderler. Oyun oynadıkları sırada elektrik gider. Çocuklar elektriğin gelmesi için çeşitli şeyler yaparlar. Ancak elektrik gelmez sabırsızlanan çocukları gören Mehmet Akif'in annesi mumla çocukların yanına gelir. Çocuklar mum ışığında kuş yaparak duvardaki yansımaları izlerler. Hikâyede yalnızca anne ve çocuk yer almaktadır. Çekirdek aile yapısına yer verilen metinde ailenin diğer fertlerine ulaşılamamıştır.

"Okul Sevinci"(2022) adlı hikâye okula yeni başlayan ismi verilmeyen kız çocuğunun duyduğu sevinci annesi ve abisi Ali'yle paylaşmasını konu eder. Hikâyede anne ve iki çocuktan oluşan çekirdek aile yapısı yer almaktadır.

"Karlar Altında Sıcak Salep"(2022) adlı hikâye de karın yağmasına çok sevinen Zeynep karla oynamak için dışarıya çıkar ve sınıf arkadaşı Elif'i görür. Mahalledeki manav Ahmet amca, lokantacı Sami amca, bakkal Tahsin amca ve pastaneci Ali amca kardan adam yapma yarışması düzenler. Komşuluk ve paylaşmayı konu edinen hikâyede aile üyelerinden bahsedilmemektedir. Ondan ötürü bir aile yapısı tespit edilememiştir.

"Mavişim"(2023) adlı hikâyede görselden anlaşıldığı üzere hastanede yatmakta olan ismi verilmeyen erkek çocuğunun muhabbet kuşu olan Maviş ile sohbet etmesi anlatılmaktadır. Hayvan sevgisini konu edinen metinde aile üyelerine yer verilmemiştir. Bundan ötürü aile yapısı tespit

edilememiştir.

"Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu" (2023) adlı hikâyede, yeni bir eve taşınan Faruk'un çevresine uyum sağlama süreci konu edilmektedir. Hikâyede Faruk, annesi ve babasıyla birlikte yer almaktadır. Komşuluk ve dayanışmayı konu olarak işlemektedir. Anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile yapısının belirgin biçimde temsil edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

"Sevgi'nin Eğlenceli Okul Günü Tatil Dönüşü"(2023)adlı hikâyede, yaz tatili biten Sevgi'nin okula başlaması anlatılır. Tatilden sonra okulda canı sıkılacağını düşünen Sevgi, balığı Fındık'ı da okula götürür. Arkadaşları da hayvanlarını okula götürmüşlerdir. Hayvan sevgisini konu eden metinde anne, baba ve çocuk yer aldığından çekirdek aile yapısının temsili görülmektedir.

"Ben de Varım"(2023) adlı hikâyede, duyma yetisini kaybeden minik bir sincabın annesiyle olan iletişimi anlatılmaktadır. İşitme engeline rağmen sincap karakterinin annesinin her sorusuna yanıt verebilmesi, metnin tutarlılığı açısından zayıf bir yön olarak değerlendirilebilir. Hikâyede anne ve çocuğa yer verildiği için çekirdek aile yapısının temsili görülmektedir. Diğer aile üyelerinden bahsedilmemektedir.

"Yerli Malı Yurdun Malı Herkes Onu Kullanmalı"(2023) adlı hikâyede, Ayşe öğretmen öğrencilerine yerli mallarının önemi ve bu ürünlerin ülke ekonomisine katkısı hakkında bilgi vermektedir. Çocuklar da hem öğretmenlerinden öğrendiklerini hem de kendi deneyimlerini paylaşarak konuya katkıda bulunurlar. Hikâyede anne, baba veya diğer aile bireylerine yer verilmediğinden, aile yapısına ilişkin herhangi bir temsile ulaşılamamıştır.

"Duygularımızı İfade Etmenin Nazik Yolu"(2023) adlı hikâyede, Emel derslerini zamanında yapan bir öğrencidir. Kardeşi Esra, ablası ders çalışırken onunla oynamak istediğinden sık sık odaya girerek Emel'i rahatsız eder. Emel, durumu nazik bir dille ifade ederek Esra'ya "Ders çalışırken dikkatim dağılıyor, sessiz bir ortama ihtiyacım var. Bana yardımcı olur musun?" demiş ve kardeşinin saçlarını okşamıştır (2023, s. 15). Ablasını dinleyen Esra, salonda diğer aile fertlerinin de sessiz olmasını sağlamıştır. Hikâyede abla ve kardeş ilişkisine yer verilmesi, çekirdek aile yapısının varlığını göstermektedir**.** Ancak anne ve babadan bahsedilmemektedir.

"İnsanlığın Yapay Zekâ Macerası"(2023) adlı hikâyede, herkes tarafından sevilen Rahman Dede bir gün yürüyüşe çıktığında Efe ve onun tasarladığı robot Mutirob ile karşılaşmıştır. Rahman Dede, robotun özelliklerini merak edip Efe'ye sormuştur. Efe, yapay zekâyla geliştirdiği robotuyla yarışmayı kazanmayı hedeflediğini belirtmiştir. Rahman Dede, yapay zekânın insanların hayatını kolaylaştıran bir yönü olduğunu ancak hiçbir zaman insan gibi olamayacaklarını ifade ederek Mevlana'nın yedi öğüdünü Efe ve Mutirob ile paylaşmıştır. Hikâyede Rahman Dede, Efe ve Mutirob karakterleri yer almaktadır. Hikâyede aile üyelerinden söz edilmediğinden aile yapısı tespit edilememiştir.

"Portakal Kokulu Kitap Akşamları"(2023) adlı hikâyede, geçmişe özlem duyan babaya sürpriz yapan anne ve çocukları anlatılmaktadır. Baba, her kış mevsimi geldiğinde çocukken sobanın üzerinde yayılan portakal kokusundan bahsetmektedir. Anne ve çocukları eski günlere özlem duyan babayı mutlu etmek için peteğin yanına minder yerleştirerek bir sürpriz hazırlarlar. İşten gelen baba bu durumu gördüğünde çok mutlu olur. Birlikte kitap okuyup geçmiş günlerin sıcaklığını yaşamaya çalışırlar. Hikâyede, geçmişe özlem ve aile içi sevgi teması işlenmiştir. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı tespit edilmiştir.

"Yıldızların Arkasında"(2024) adlı hikâyede, (kumru) Masal'ın gökyüzüne duyduğu merak anlatılmaktadır. Kömür (yarasa) ve Kahve (baykuş), Masal'ı gökyüzü hakkında bilgi sahibi olan ortak arkadaşları Fır Fır (leylek) ile tanıştırırlar. Masal, gökyüzüne dair merak ettiği soruları Fır Fır'a sorarak bilgi edinir. Hikâyede aile üyelerine yer verilmediğinden, aile yapısına rastlanmamıştır**.**

On birinci sayıda yayımlanan *"*Yaz Partisi"(2025) adlı hikâyede, ormanda yaşayan böceklerin katılacağı büyük bir parti hazırlığı anlatılmaktadır. Uğurböceği ve örümcek aileleri arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlık, ormanın huzurunu bozmuştur. Kraliçe Şulu'nun öncülüğünde düzenlenen parti hazırlıkları sırasında, kelebeklerin önerisiyle tüm böcekler paylaşmanın önemini anlatan bir tiyatro oyunu sahnelemiştir. Bu oyun aracılığıyla uğurböceği ve örümcek aileleri barışarak Ulu Çınar'ın her iki aileye de yeteceğini fark etmişlerdir. Hikâyede farklı ailelerden bahsedilmiş ancak

geniş aile üyeleri (nene, dede, amca, dayı, teyze, hala) yer almadığından, çekirdek aile yapısı gözlemlenmektedir.

Çalışmaya konu olan hikâyelerde yer alan aile yapılarının dağılım Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3 *Hikâye Metinlerinde Aile Yapıları*

Hikâyeler	Geniş Aile	Çekirdek Aile	Parçalanmış Aile	*Çocuksuz Aile*	*Koruyucu Aile*
Minik Bir Mutluluk	-	✓	-	-	-
Sihirli Saçlar	-	✓	-	-	-
Duvardaki Eğlence	-	✓	-	-	-
Okul Sevinci	-	✓	-	-	-
Karlar Altında Sıcak Salep	-	-	-	-	-
Mavişim	-	-	-	-	-
Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu	-	✓	-	-	-
Sevgi'nin Eğlenceli Okul Günü Tatil Dönüşü	-	✓	-	-	-
Ben de Varım	-	✓	-	-	-
Yerli Malı Yurdun Malı Herkes Onu Kullanmalı	-	-	-	-	-
Duygularımızı İfade Etmenin Nazik Yolu	-	✓	-	-	-
İnsanlığın Yapay Zekâ Macerası	-	-	-	-	-
Portakal Kokulu Kitap Akşamları	-	✓	-	-	-
Yıldızların Arkasında	-	-	-	-	-
Yaz Partisi	-	✓	-	-	-
Toplam	**0**	**10**	**0**	**0**	**0**

Yukarıdaki tabloya göre dergide yer alan hikâyelerde, en sık karşılaşılan aile yapısı çekirdek

aile olmuştur. Geniş, parçalanmış, çocuksuz ve koruyucu aile yapılarına ulaşılamamıştır.“Karlar Altında Sıcak Salep”, “Mavişim”, “Yerli Malı Yurdun Malı Herkes Onu Kullanmalı”, “Yıldızların Arkasında” ve “İnsanlığın Yapay Zekâ Macerası” isimli hikâyelerde ise her hangi bir aile yapısına ulaşılamamıştır.

Sonuç

Bu araştırmada, *Aile Çocuk* dergisinde 2021-2025 yılları arasında yayımlanan hikâyelerde yer alan aile yapıları incelenmiştir. Dergi sayılarında on beş hikâye tespit edilmiştir. Bu hikâyelerin onunda aile unsuruna rastlanmış ve söz konusu hikâyelerde yalnızca çekirdek aile yapısına yer verilmiştir. Diğer beş hikâyede ise herhangi bir aile yapısına doğrudan yer verilmediği görülmüştür.

Aile yapısına yer verilen hikayelerde aile bireyleri olarak en fazla çocuk ve anneye yer verilmiştir. Aile fertlerinden anne, baba ve çocuk(lar)dan oluşan çekirdek aileye sadece üç hikâyede rastlanılmıştır. İncelenen Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu ve Portakal Kokulu Kitap Akşamları başlıklı hikâyelerde aile içi iletişim ve yardımlaşma konuları anlatılmış, diğer hikâyelerin ise aileyi konu almadığı görülmüştür. Genel olarak dergide yer alan hikâyelerin büyük çoğunluğunda çekirdek aile yapısına yer verildiği; Türk aile yapısında önemli bir yeri bulunan geniş aileye ve diğer aile yapılarına yer verilmediği tespit edilmiştir.

Öneriler

Özellikle aileye hitap eden *Aile Çocuk* gibi dergilerde yer alan hikâyelerde aile içerikli konulara daha çok yer verilmesi beklenir. Çalışmada yalnızca hikâye metinleri incelenmiştir; ilerleyen araştırmalarda dergideki diğer türlerde aile yapılarının incelenmesi önerilmektedir.

Dergide yer alan metinlerin olay akışlarında Türk aile yapısına uygun geniş aile yapılarına daha sık yer verilmesi gerekmektedir. Eğer anlatılarda çekirdek aile yapısına yer verilecekse diğer aile fertlerinin de olay örgüsünde bulunması beklenmektedir.

Bu çalışma kapsamında incelenen *Aile Çocuk* dergisi, aile teması dışında çocuk edebiyatı bağlamında farklı açılardan da değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu dergi, diğer çocuk dergileriyle karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, aile olgusunun temsili bakımından farklı boyutlarıyla ele alınabilir.

Kaynakça

Bowlby, J. (1969). *Attachmentandloss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (H. Çakır, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Köse, B. G. (2016). Geçmişten Günümüze Aile *Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik tartışmalar* (2. baskı, ss. 15-38). Ankara: Siyasal Kitabevi.

T.C. Resmî Gazete. (1982, 9 Kasım). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* (Sayı: 17863).

T.C. Resmî Gazete. (2022, 27 Haziran). *Aile Destek Programı Hakkında Karar* (Karar Sayısı: 5878).

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet Erişimli Kaynaklar

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025.). *Aile yılı hakkında*. https://www.aileyili.gov.tr/kategoriler/aile-yili-hakkinda/

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem planı (2024–2028).* Ankara.https://aile.gov.tr/media/165130/ailenin-korunmasi-ve-gu-c-lendirilmesi-vizyon-belgesi-ve-eylem-plani.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)*. Ankara.https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Aile Çocuk Dergisi 9 Sayı Aile Çocuk Dergisi. Erişim adresi: https://ailecocuk.aile.gov.tr/media/9807/aile-%C3%A7ocuk-9-say%C4%B1-kb.pdf

Türk Dil Kurumu. (2025.). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *İstatistiklerle Aile, 2024*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898

OKUMA KÜLTÜRÜNÜN AİLEDEKİ YANSIMASI: TÜRKÇE ÖĞRETMENİ EBEVEYNLERİN UYGULAMALARI

Arş. Gör. Merve ERCAN [*]

Doç. Dr. Bahar DOĞAN KAHTALI[**]

Özet

Okuma, bireylerin yaşamlarında gereksinim duydukları temel bir beceridir. Bu nedenle, okumanın bireyin hayatında kültürel bir yaşam biçimi hâline dönüşmesi önemli görülmektedir. Bireyin okuma kültürü edinme süreci, erken okuryazarlık dönemiyle başlayıp hayat boyu devam eden dinamik bir gelişim sürecidir. Bu sürecin nitelikli bir biçimde yapılandırılması yalnızca bireyin çabasıyla sınırlandırılamamaktadır. Okuma kültürünün geliştirilmesinde aile, okul, öğretmen, arkadaş ve medya gibi birçok unsurun rolü vardır. Bu unsurlardan aile, bireyin okuma kültürünü geliştirme sürecinde karşılaştığı ilk sosyal çevre olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Aile ortamı sonrasında, okul sıralarında öğretmenler; öğrencilerin okuma becerisini geliştirme, onları nitelikli metinlerle tanıştırma ve okumayı sürdürülebilir bir alışkanlık hâline getirme noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bakış açısıyla araştırmada, Türkçe öğretmeni olan ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma sürecindeki deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, belirlenen amaç doğrultusunda nitel araştırma desenlerinden fenemolojiyle (olgu bilim) kurgulanmıştır. Bu doğrultuda, ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen yedi Türkçe öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular; okuma kültürü sürecinin kapsamı, bu süreçte Türkçe öğretmeni kimliğinin bağlamsal rolü ve ev ortamındaki yansımaları, ebeveynlerin uygulamaları, süreçte yararlanılan kaynaklar, karşılaşılan zorluklar ve diğer ebeveynlere yönelik öneriler şeklinde yedi farklı temayla derinleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; Türkçe öğretmeni ebeveynlerin okuma kültürü kazandırma sürecini erken yaşlardan itibaren desteklenmesi gereken, etkileşim ve süreklilik temelinde yapılandırılmış, farkındalığa dayalı çok boyutlu bir gelişim süreci olarak ele aldıklarına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Okuma kültürü, ebeveyn, Türkçe öğretmeni, deneyim, aile.

THE REFLECTION OF READING CULTURE IN THE FAMILY: PRACTICES OF PARENTS WHO ARE TURKISH LANGUAGE TEACHERS

Abstract

Reading is a fundamental skill that individuals need in their lives. Therefore, it is considered important for reading to become a cultural way of life for individuals. The process of acquiring a reading culture is a dynamic development process that begins in early literacy and continues throughout life. Structuring this process in a meaningful way cannot be limited to the individual's efforts alone. Many factors play a role in the development of a reading culture, such as family, school, teachers, friends, and the media. Among these factors, the family has a special importance because it is the first social environment that individuals encounter in the process of developing their reading culture. After the family environment, teachers in school play an important role in developing students' reading skills, introducing them to quality texts, and making reading a sustainable habit. With this perspective, the study aims to examine the experiences of parents who are Turkish language teachers in the process of instilling a reading culture in their children. The research was designed using phenomenology (phenomenology), one of the qualitative research designs, in line with the defined objective. In this regard, semi-structured interviews were conducted with seven Turkish language teachers selected using criterion sampling, and the data obtained were analyzed using content analysis. The findings obtained were deepened into seven

[*]İnönü Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, merve.ercan@inonu.edu.tr

[**]İnönü Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, bahar.dogan@inonu.edu.tr

different themes: the scope of the reading culture process, the contextual role of the Turkish teacher's identity in this process and its reflections in the home environment, parents' practices, resources used in the process, difficulties encountered, and recommendations for other parents. The research concluded that Turkish language teachers view the process of instilling a reading culture in children as a multidimensional development process based on awareness, structured around interaction and continuity, which should be supported from an early age.

Keywords: Reading culture, parent, Turkish language teacher, experience, family.

Giriş

Temel dil becerilerinden okuma, bireyin zihinsel ve sosyal gelişimini sağlayan başat araçtır. Bilgiye ulaşma, yeni bilgiler üretme, üst düzey düşünme becerilerini etkin hâle getirme ve anlamlandırma sürecini derinleştirme, bireyin okuma becerisini geliştirmesiyle olanaklıdır. Okumanın bireye sunduğu katkılar yalnızca zihinsel becerilerin gelişimiyle sınırlandırılamamaktadır. Bunun ötesinde toplumla ve yaşamla olan bağı güçlendirmeye yönelik kazanımlar da okumayla desteklenebilmektedir. Bütün bu yönleriyle okuma, süreklilik gerektiren ve kültürel bir yaşam biçimine dönüşmesi hedeflenen çok yönlü bir süreç olarak tanımlanabilir.

Okuma eyleminin bir kültürel yaşam biçimine dönüşümü, bireyin okumayı yalnızca bilgi edinme ya da akademik başarıya ulaşma amacıyla değil, yaşamının her döneminde bir düşünme ve gelişim aracı olarak bilinçli biçimde benimsemesiyle olanaklıdır. Bu dönüşüm kısa sürede gerçekleşemez. Sever (2015) okuma kültürünün birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan birçok beceriyi kapsayan süreç olduğunu belirtmektedir. Okul öncesi dönemle başlayan bu süreç, bireyin yaşadığı her gelişim evresinde okuma eylemini farklı düşünsel yaklaşımlar ve uygulamalarla yeniden şekillendirmesiyle kültürel bir farkındalığa dönüşen uzun soluklu bir gelişim çizgisidir. Sever'e (2015) göre, okuma kültürünün toplumsal düzeyde yaygınlaşabilmesi, bireylerin temel okuma-yazma becerilerini okuma alışkanlığına ve eleştirel okuma becerilerine dönüştürebilmeleri ile bu kazanımlar doğrultusunda teknolojiyi amaçlı ve bilinçli bir şekilde kullanabilmelerine bağlıdır. Bu bağlamda, bireyin okuma kültürünü geliştirmesiyle birlikte toplumun kültürel ve entelektüel sermayesinin de dolaylı biçimde artacağı söylenebilir.Nitekim, genel anlamda bireysel bir etkinlik olarak algılanan okuma, gerçekte bireyselliği de kapsayan toplumsal bir olgu olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2009).Dolayısıyla bireye okuma kültürü kazandırma sürecini şekillendiren temel ögelerin her biri, bu kültürün toplumsal düzeyde üstleneceği işlevin niteliğini doğrudan etkilemektedir.

Okuma kültürü edinme sürecinde çevresel etmenlerin yönlendirici rolü yadsınamaz bir öneme sahiptir. Aslam ve diğerleri (2022) okuma kültürünün çok sayıda bileşenden oluştuğunu; kütüphaneler, aile bireyleri, toplum ve kurumların ise bu kültürün gelişimine katkı sunan paydaşlardan olduğunu belirtmektedir. Körkuyu (2014) aile ve okulun bu süreci yapılandırdan temel değişkenler olduğunu vurgulamaktadır.Okuma kültürünün kazandırılmasında bireyin yakın çevresi büyük bir sorumluluk üstlenmektedir, ev ve okul ortamında deneyimlenen sosyal ilişkiler bu süreci yönlendirmektedir (Gök ve Yıldırım, 2023). Bu bağlamda ailelerin ve öğretmenlerin rolü öne çıkmaktadır. Aile, bireyin içinde bulunduğu ilk sosyal çevre olması nedeniyle önemli bir rol üstlenmektedir. Ebeveynlerin çocuklarıyla kitaplar ve okuma üzerinden kurduğu bağlar okuma kültürünün temellerini oluşturmaktadır. Okumaya yönelik amaçlı etkinliklerle zenginleştirilmiş aile ortamı, çocukların okumayı benimsemesi ve bunu sürdürülebilir bir davranış hâline getirmesi için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.Ayyıldız ve diğerlerine (2006) göre eleştirel ve etkin bir okur olabilmek için çocukluk döneminden getirilen yaşantı ve davranış özellikleri oldukça önemlidir. Özetle okur kimliğinin ve okuma kültürünün oluşumunda, ailelerin çocuklarını erken dönemde kitapla tanıştırması, destekleyici bir rol üstlenmesi ve gelişim dönemlerinin gerekliliklerine uygun biçimde okuma sevgisini besleyen ortamlar ile etkinlikler sunması gibi girişimler, belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda ebeveynlere okuma kültürü oluşturabilmeleri için bilgi ve beceri desteği sağlanması gerekliliğiyle karşılaşılmaktadır (Sönmez vd., 2024).

Aile değişkeninin yanı sıra, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrelerden biri olan okul ortamında öğretmenler, rehber ve yönlendirici rolüyle okuma kültürünün kazandırılmasında önemli bir sorumluluk üstlenmektedirler. Nitekim Türkçe öğretmenleri, Türkçe derslerinin amacı ve kapsamıyla

tutarlı biçimde okur kimliğinin ve okuma kültürünün oluşturulmasında ana aktörlerdir. Bu doğrultuda çocukların okumayla kurduğu ilişkiyi derinleştirmek ve bu süreci daha anlamlı bir öğrenme deneyimine dönüştürmek amacıyla çaba sarf etmektedirler. Nitekim Türkçe öğretmenlerinin pedagojik yetkinlikleri, okuma kültürü kazandırma sürecinde birçok rolü üstlenmelerinin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Okuma kültürünün kazandırılmasında belirleyici iki öge olan aile ve okul değişkenleri kapsamında ebeveyn ve öğretmenler; çocukların kitaplarla kurduğu bağı güçlendiren, derinleştiren ve bu bağı sürdürülebilir bir okuma davranışına dönüştürmek için çaba gösteren destekleyici güçlerdir. Alan yazınında okuma kültürü edindirme sürecinde ailenin (Çiğdemir ve Akyol, 2020; Gök ve Yıldırım, 2023; Koparan, 2025; Sönmez vd., 2024; Tok ve Canatar, 2025) ve Türkçe öğretmeninin (Sofuoğlu, 2023; Soyuçok, 2021; Ünlü ve Eğilmez, 2021) rolünü ele alan araştırmalar yer almaktadır. Ancak hem ebeveyn hem de Türkçe öğretmeni rolünü aynı anda üstlenen bireylerin, çocuklara okuma kültürü kazandırma sürecindeki deneyimleriniinceleyen özgün bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çift yönlü rolün, okuma kültürünü ev ve okulda eş zamanlı olarak destekleme deneyimlerinin incelenmesiyle sürecin bütüncül olarak nasıl yürütüldüğüne yönelik özgün bulgular sunularak alan yazınına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmada, Türkçe öğretmeni olan ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıda yer alan alt problemlere yanıt aranmıştır.

1. Türkçe öğretmeni ebeveynler okuma kültürü kazandırma sürecini nasıl ele almaktadır?
2. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliğinin bağlamsal rolü nasıldır?
3. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliği, ebeveyn uygulamalarına nasıl yansımaktadır?
4. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin ev ortamında üstlendiği roller nelerdir?
5. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin yararlandıkları kaynaklar nelerdir?
6. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin yaşadıkları zorluklar nelerdir?
7. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin, diğer ebeveynlere önerileri nelerdir?

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden fenomolojiden (olgubilim) yararlanılmıştır. Fenemolojik araştırmaların odak noktası; bir fenomen/olay/kavramla ilgili araştırmanın bütün katılımcılarının ortak deneyimlerinin ne anlam ifade ettiğidir (Güler vd., 2015). Bu araştırma, Türkçe öğretmeni olan ebeveynlerin okuma kültürü kazandırma sürecine yönelik deneyimlerini ele alındığı için fenemoloji deseniyle kurgulanmıştır. Araştırma kapsamında, ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen yedi katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde; Türkçe öğretmeni olma, ortaokul düzeyinde eğitimine devam eden çocuğa sahip olma ve araştırmaya gönüllü katılım sağlamayı kabul etme gibi ölçütlerbelirleyici olmuştur. Verilerin toplanması sürecinde, yedi sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir biçimde sunulabilmesi için uzman görüşüne başvurulmuş, bulgular başlığında sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

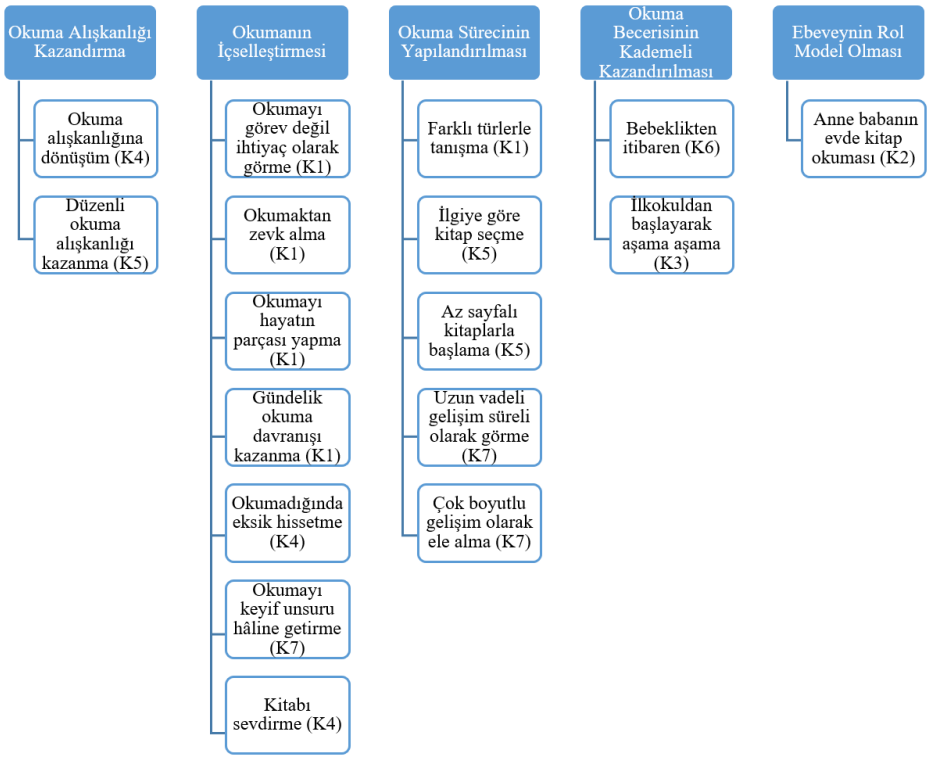
Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1. Okuma Kültürü Kazandırma Sürecine Yönelik Görüşler

Türkçe öğretmeni olan ebeveynlerin, okuma kültürü kazandırma sürecini nasıl tanımladıklarına ilişkin

çeşitli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular, katılımcıların süreci nasıl anlamlandırdıklarına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Katılımcıların okuma kültürü kazandırma sürecini çok boyutlu bir bakış açısıylaele aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda elde edilen veriler, tema ve kodlar doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. *Okuma Kültürünü Kazandırma Süreci*

Katılımcıların görüşlerinden hareketle, okuma kültürü kazandırma süreci; "Okuma Alışkanlığı Kazandırma", "Okumanın İçselleştirilmesi", "Okuma Sürecinin Yapılandırılması", "Okuma Becerisinin Kademeli Kazandırılması" ve "Ebeveynin Rol Model Olması" olmak üzere beş farklı temayla sunulmuştur. Bu temalar, katılımcıların okuma kültürü kazandırma sürecini çok boyutlu bir şekilde anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların genel eğilimi; okuma kültürü kazandırma sürecinin özellikle okumanın içselleştirilmesine (K1, K4, K7) ve okuma sürecinin yapılandırılmasına (K1, K5, K7) yönelik yaklaşımlar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir**.** Nitekim katılımcılar, okuma kültürü kazandırma sürecini yalnızca kitap okumakla sınırlı görmemekte bu süreci alışkanlık kazandırma, duygusal bağ kurma, planlı yönlendirme, aşamalı gelişim ve model alma unsurlarıyla yapılandırılması gereken çok boyutlu bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

"Bugün ne okuyacağım?" demeye başlamak bence gerçek okuma kültürüdür. Okuma kültürü kazandırmak çocuğun okumayı sadece bir görev değil, bir alışkanlık ve ihtiyaç olarak görmesini sağlamaktır. Bu süreçte çocuk farklı türlerle tanışır, okuduklarından zevk almaya başlar ve zamanla okumayı hayatının doğal bir parçası yapar(K1).

Özellikle rol model olarak anne babanın evde kitap okuması ve bu yolla okuma kültürünün kazandırılması süreci olarak görüyorum (K2).

İlkokuldan başlayarak aşama aşama… (K3).

Çocuğa kitabı sevdirmekle başlayan, ileride süreçte ise okumadığında eksikliğini hissedeceği bir alışkanlık olarak tanımlarım(K4).

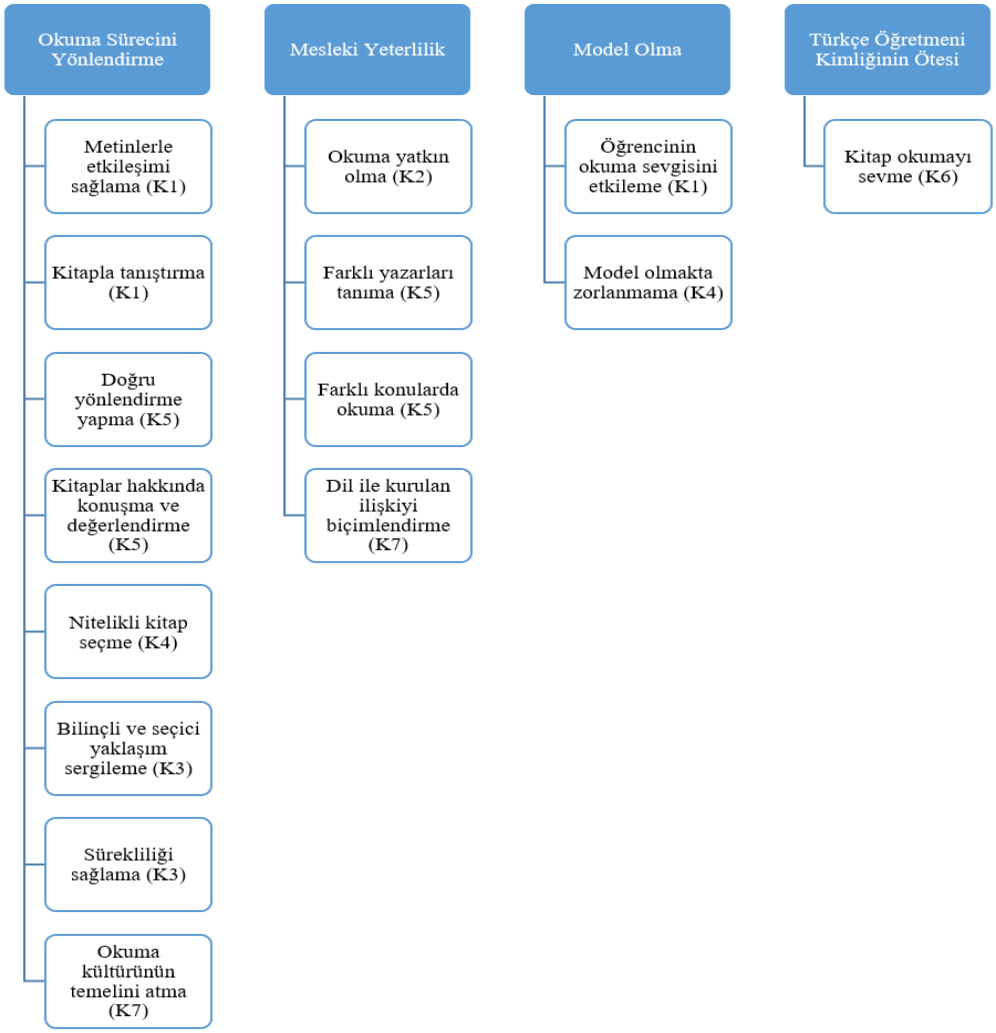
Başlangıçta sayfa sayısı az tutulup kişinin ilgi alanına göre kitaplar seçilerek düzenle bir okuma süreci sağlamaktır (K5).

Bebeklikten itibaren… (K6)

Okuma kültürü kazandırma süreci aslında sadece çocuklara kitap okutmak değil; onların okumayı bir alışkanlık, ihtiyaç ve keyif unsuru haline getirmelerini sağlayan uzun vadeli, çok boyutlu bir gelişim sürecidir(K7).

2. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Kimliğinin Bağlamsal Rolü

Katılımcılar, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliğinin farklı bağlamlarda etkili bir rol üstlendiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2. *Türkçe Öğretmeni Kimliğinin Bağlamsal Rolü*

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliğinin etkisi; "Okuma Sürecini Yönlendirme", "Mesleki Yeterlik", "Model Olma" ve "Türkçe Öğretmeni Kimliğinin Ötesi" olmak üzere dört farklı tema çerçevesinde ele alınmıştır. Katılımcıların büyük bir bölümü, Türkçe öğretmeni kimliğinin özellikle okuma sürecini yönlendirme konusunda sunduğu olanakları (K1, K3, K4, K5, K7) vurgulamıştır. Öte yandan bazı katılımcılar (K2, K5, K7), sahip oldukları mesleki yeterliklerin okuma kültürünü kazandırma sürecine katkı sağladığını; bazıları ise (K1, K4), öğretmen olarak çocuklarına model olmanın bu süreçte belirleyici bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu genel görüşlerin aksine, bir katılımcı (K6) okuma kültürü kazandırmanın Türkçe öğretmeni kimliğinden ziyade, bireysel olarak kitap okumayı sevmekle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda katılımcıların görüşlerinden örnekler şu şekilde sıralabilir:

Bence Türkçe öğretmeni olmak, okuma kültürü kazandırmada en büyük etkiye sahip mesleklerden biridir. Çünkü öğrencilerle en çok metin okuyan, metin üzerine konuşan, yorumlayan ve onları farklı kitaplarla tanıştıran kişi Türkçe öğretmenidir. Öğretmenin okuma sevgisi ve kendi okuma alışkanlığı

öğrenciyi çok etkiler. Öğrenci bazen bir kitabı sadece "Öğretmenim seviyor, bunu okuyor." diye bile okuyabilir(K1).

Türkçe öğretmeni olarak alanın içinde olmak, okumaya daha yatkın olmak, kendini ifade etme becerisinin daha çok gelişmiş olması gibi hususlar hedef kitleye okumak kültürünü kazandırma konusunda etkili olduğunu düşünüyorum(K2).

Daha bilinçli yaklaşıyorsunuz, daha seçici oluyorsunuzçocuğun okuma alışkanlığı kazanmasına düzenli bir okuyucu olmasına daha çok özen gösteriyorsunuz(K3).

Çocuk doğduğu andan itibaren evde kitapları görerek büyüyor. Öğretmen ebeveyn kitap seçiminde daha özenli oluyor, nitelikli kitapları tercih ediyor. En mühimi de model olmak zor olmuyor(K4).

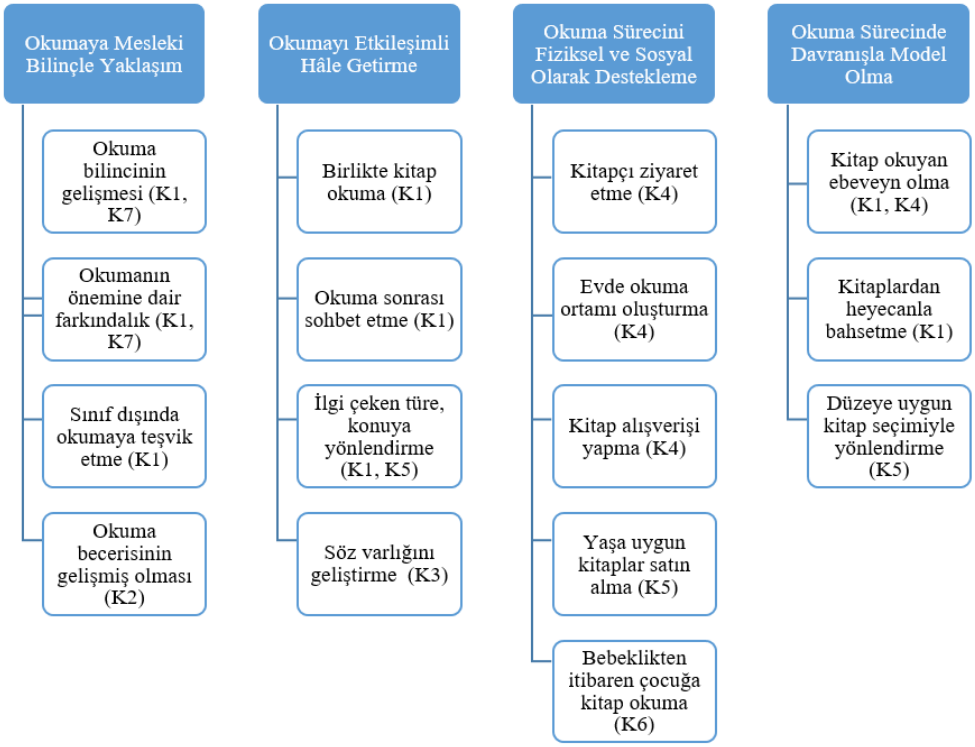
Farklı yazarları tanimak, farklı konulardan bahseden kitaplar okumak, yönlendirmeyi daha doğru yapmamı sağlamakta, kitaplarin içeriği ile ilgili konuşmak, birlikte değerlendirmek, her gün birlikte kitap okumak bu kültürün oluşmasına katkı sağlamaktadır (K5).

Bunun benim tek mesleğimle ilgili olmadığını benim içsel olarak kitap okumayı çok sevmekle alakalı (K6).

Türkçe öğretmeni, öğrencinin dil ile kurduğu ilişkiyi biçimlendiren, dolayısıyla okuma kültürünün temellerini atan en önemli rehberdir(K7).

3. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Kimliğinin Ebeveyn Uygulamalarına Yansıması

Katılımcılar, kendi çocuklarına okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliklerinin, ebeveyn olarak planladıkları ve yürüttükleri uygulamaları bilinçli olarak yürütmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3. *Türkçe Öğretmeni Kimliğinin Ebeveyn Uygulamalarına Yansıması*

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliğinin ebeveynlik uygulamalarına yansıması; "Okumaya Mesleki Bilinçle Yaklaşım", "Okumayı Etkileşimli Hâle Getirme", "Okuma Sürecini Fiziksel ve Sosyal Olarak Destekleme" ve "Okuma Sürecinde Davranışla Model Olma" olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır. Türkçe öğretmeni ebeveynler, mesleki bilinç ve farkındalıklarının çocuklarına okuma kültürü kazandırma süreçlerini çok yönlü biçimde etkilediğini ifade etmektedirler (K1, K2, K7). Bu kapsamda, okuma süreci ebeveynler tarafından doğal bir akış içinde etkileşimli hâle getirilmekte; çocukların sürece aktif katılımını

sağlamak amacıyla birlikte kitap okuma, okuma sonrası sohbet etme ve ilgi alanlarına göre yönlendirme gibi uygulamalara önem verilmektedir (K1, K3, K5). Bunun yanı sıra, katılımcılar okuma sürecini yalnızca bireysel bir etkinlik olarak görmemekte; kitap temini, yaşa uygun kitap seçimi ve ev ortamında okuma kültürü oluşturma gibi fiziksel ve sosyal desteklerle süreci bütüncül biçimde yapılandırdıklarını belirtmektedirler (K4, K5, K6). Ayrıca, çocuklara yalnızca "Kitap oku" demekle yetinmeyip, kendi okuma davranışlarıyla örnek olarak kitaplara karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine katkı sağladıklarını vurgulamaktadırlar (K1, K4, K5). Bu bulguları ortaya koyan görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Bence Türkçe öğretmeni olmam, ebeveynlik sürecimde çocuğuma okuma kültürü kazandırma konusunda büyük bir avantaj sağlıyor. Çünkü mesleğim gereği kitapların önemini çok iyi biliyorum ve evde de bu bilinçle hareket ediyorum. Çocuğuma sadece "Kitap oku." demek yerine, birlikte okuyoruz, okuduklarımız üzerine konuşuyoruz ve onun ilgisini çekecek türleri keşfetmesine yardımcı oluyorum. Çocuklar söylediklerimizden çok, yaptıklarımızı örnek alıyor. Ben evde kitap okuduğumda, kitaplardan heyecanla bahsettiğimde o da doğal olarak kitaplara karşı daha olumlu bir tutum geliştiriyor. Bu yüzden Türkçe öğretmeni olmam sadece sınıfta değil, ebeveynlikte de okuma kültürü kazandırma sürecimi güçlendiriyor(K1).

Diğer branşlarla kıyaslandığında Türkçe öğretmenlerinin okuma becerisi noktasında kendilerini daha çok geliştirdikleri için doğal olarak Türkçe öğretmeni olan bir ebeveynin çocuklarına okuma kültürü kazandırma hususunda daha etkili olduğu kanaatindeyim (K2).

Okumaya daha fazla zaman ayırmasın sağlamaya çalışıyorsunuz. Kitapları okurken söz varlığını geliştirmesi de çok istediğim için bilmediği sözcükleri araştırmasını ve ona bir şeyler katacak kitaplar tercih etmesine yön veriyorum (K3).

Alışverişlerimin bir kısmı muhakkak kitaplara ayrılıyor. Çocuğumla kitapçı gezmeyi seviyorum. Evde de kitaplarım olduğundan ve çocuğum okuma sürecine şahit olduğundan olumlu yansıdığını düşünüyorum(K4).

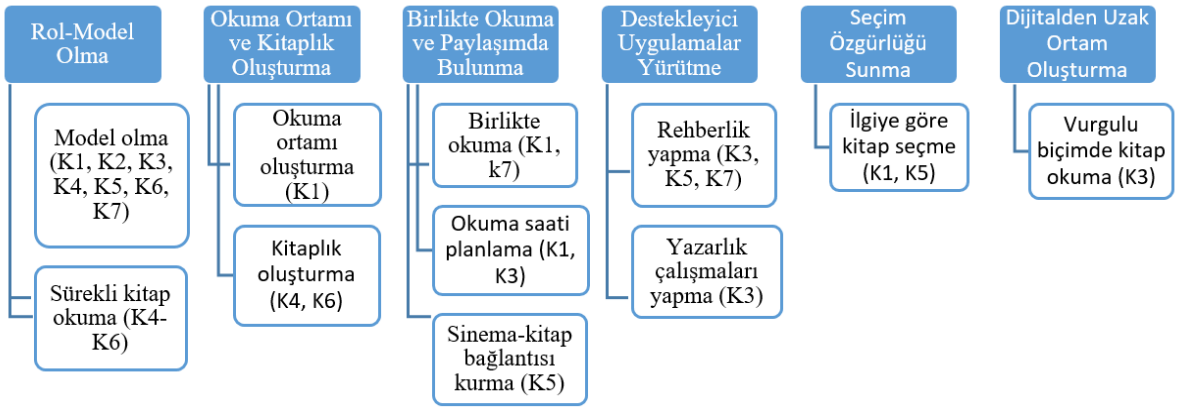
Kitapların çocukların seviyesine uyup uymadığını bilmek içeriğini degerlendirerek yönlendirme yapmak, yaşlarına göre düzenli bir şekilde kitap almak ve okumak bu süreci olumlu etkilemiştir (K5).

Bebekliten bu yana çocuğuma kitap okuyorum ben de kitap okumayı çok severim (K6).

Türkçe öğretmeni olmam, ebeveynlik sürecimde okuma kültürü kazandırma konusunda çok belirleyici bir rol oynadı. Mesleğim gereği, okumanın sadece bilgi edinme değil, düşünme, empati kurma ve kendini ifade etme biçimi olduğunu çok iyi biliyorum. Bu bilinç, çocuğuma yaklaşımımı da doğrudan etkiledi (K7).

4. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Ev Ortamında Üstlendiği Roller

Katılımcılar, okuma kültürü kazandırmada ev ortamında çeşitli roller üstlenmektedirler. Bu roller, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin görüşleri doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4. *Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Ev Ortamında Üstlendiği Roller*

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni ebeveynlerin ev ortamında okuma kültürünü geliştirmeye yönelik üstlendikleri roller, katılımcı görüşleri doğrultusunda analiz edildiğinde; "Rol Model Olma", "Okuma Ortamı ve Kitaplık Oluşturma", "Birlikte Okuma ve Paylaşımda Bulunma", "Destekleyici Uygulamalar Yürütme", "Seçim Özgürlüğü Sunma" ve "Dijitalden Uzak Ortam Oluşturma" olmak üzere altı temada bütünleştiği görülmüştür.Bu temalar ve kodlar arasında "Model Olma" öne çıkmaktadır. Katılımcıların her biri okuma kültürü kazandırma sürecinde kitap okuma davranışıyla çocuklarına model olduklarını belirtmiştir. Diğer temalar, bu temayla doğal bir ilişki hâlindedir. "Okuma Ortamı ve Kitaplık Oluşturma" temasında katılımcıların evde okuma ve kitaplarla bağ kurmayı kolaylaştıracak ortam ve kitaplık oluşturduklarına ilişkin görüşleri yer almaktadır (K1, K4, K5). "Birlikte Okuma ve Paylaşımda Bulunma" temasıyla okumanın sadece bireysel bir etkinlik olmadığı, aile içinde birlikte okuma ve paylaşımda bulunma yoluyla sosyal bir boyuta taşındığına vurgu yapılmaktadır (K1, K3, K5). "Destekleyici Uygulamalar Yürütme" temasıyla çocuğun bilinçli katılımını sağlamak için rehberlik yapma ve yazma çalışmalarıyla süreci destekleme üzerinde durulmaktadır (K3, K5, K7). "Bireysel Seçim Özgürlüğü Sunma" temasıyla çocukların kendi ilgili alanlarına yönelik kitaplar belirlemeleri ve okumaları noktasında seçim yapma özgürlüklerine vurgu yapılmaktadır (K1, K5). Son olarak "Dijitalden Uzak Ortam Oluşturma" temasında K3 dijitalden uzak bir ortamdan oluşturarak ev ortamında vurgu ve tonlamaya dikkat ederek okumalar yaptığını belirtmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin ev ortamında okuma kültürü kazandırmaya yönelik çok boyutlu ve bilinçli yaklaşımlar benimsedikleri görülmektedir. Ebeveynlerin hem davranışsal olarak model olmaları hem de çocuklarını destekleyici uygulamalarla sürece dâhil etmeleri, okumanın kültürü hâle gelmesinde önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu tema kapsamında sunulan bulgulara ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

Evde öncelikle kitapların görünür olduğu bir ortam oluşturdum; kitaplık sadece süs değil, aktif kullanılan bir alan. Okuma saatlerimiz var ama bunu zorunluluk gibi değil, birlikte keyifli zaman gibi planlıyorum. Bazen aynı kitabı okuyup üzerine konuşuyoruz, bazen o bana okuduklarını anlatıyor. Ayrıca örnek olmanın etkisine inanıyorum. Ben evde kitap okuduğumda o da doğal olarak okumaya yöneliyor. Okuduğu şeylerle ilgileniyor. Kısacası evde model oluyorum, uygun ortam sağlıyorum, seçme özgürlüğü veriyorum ve okumayı keyifli bir paylaşıma dönüştürmeye çalışıyorum (K1).

Çocuğumla aramda bir fark olmadığını Benim de kendisi gibi toplumdaki bir birey olduğumu gösterip kitap okuma noktasında da iyi bir rol model olmayı sağlayarak okuma kültürünü kazandırmaya çalışıyorum (K2).

Ailece okuma saati düzenleyerek dijital ortamdan uzak durarak sosyal medya oyunlar TV gibi önce kendim canlandırarak vurgu ve tonlamaya dikkat ederek okuyarak sözlük kullanarak ve böylece okuduğunu daha iyi anlayacak ve bazen de yazarlık çalışmaları yaparak kendisinin de yazmasını sağlamak (K3).

En önemlisi model oluyorum. Rutin olarak günlük okuma yapamasam da elimin altında sürekli bir kitap oluyor. Çocuğun odasına kitaplar için ayrı bir bölüm oluşturdum. Benimki de ayrı …(K4).

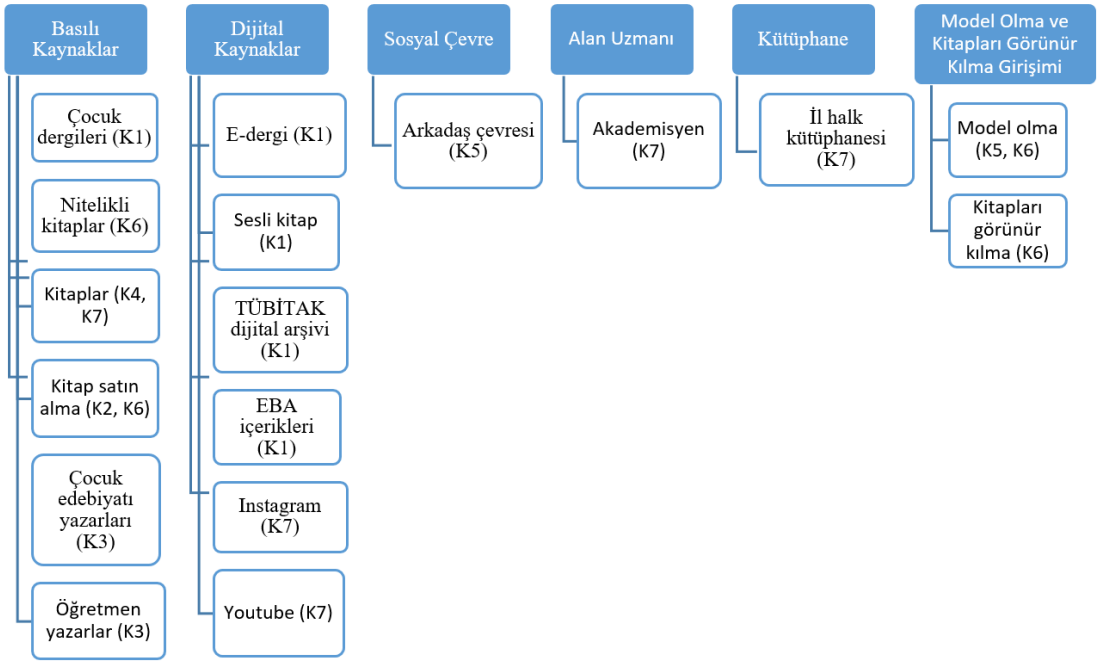
Düzenli kitap okumaya çalışıyorum, ogluma da yaşına uygun nitelikli kitaplar almaya çalışıyorum, içeriklerinden bahsediyorum, sinemaya uyarlanan kitaplari okursa beraber filmini izleyebileceğimizi söylüyorum (K5).

Evimde devamlı kitap okuyorum evime devamlı kitap alıyorum evde 3 oda da kitaplıkvar (K6).

Bir ebeveyn olarak ortaokul çağındaki çocuğuma okuma kültürü kazandırma sürecinde evde hem model, hem rehber, hem de eşlik eden bir rol üstleniyorum(K7).

5. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Yararlandığı Kaynaklar

Katılımcılar, okuma kültürü kazandırma sürecinde yalnızca kendi bilgi birikimlerine başvurmadıklarını, aynı zamanda çeşitli kaynaklardan da beslendiklerini belirtmektedirler. Bu kapsamda elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 5. *Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Yararlandığı Kaynaklar*

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin yararlandıkları kaynaklar; **"**Basılı Kaynaklar", "Dijital Kaynaklar", "Sosyal Çevre", "Alan Uzmanı", "Kütüphane" ve "Model Olma" ve "Kitapları Görünür Kılma Girişimi" olmak üzere altı tema altında sınıflandırılmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmının özellikle basılı kaynaklardan (K1, K2, K3, K4, K6, K7) faydalandığı, bu kaynakların sürece yön vermede önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.Bunun yanı sıra, katılımcılar dijital kaynaklardan (K1, K7), sosyal çevrelerinden (K5), alan uzmanlarından (K7) ve kütüphane (K7) gibi kurumlardan da destek aldıklarını belirtmektedirler. Son olarak model olma (K5, K6) ve kitapların fiziki olarak görünür hâle getirilmesi (K6) gibi yaklaşımlar da bu süreçte başvurulan etkili kaynaklar olarak sunulmaktadır.Bu bağlamda katılımcıların görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Okuma kültürü kazandırırken özellikle çocuk dergilerinden çok faydalanıyorum. Meraklı Minik, Bilim Çocuk, TRT Çocuk ve Öncü Çocuk gibi dergiler hem eğlendiriyor hem de bilgi veriyor. Bu tür dergiler çocuğumun düzenli olarak okumaya alışmasını sağlıyor. Dijital tarafta ise e-dergi ve sesli kitap uygulamalarını kullanıyoruz. TÜBİTAK'ın dijital arşivinden bazı dergileri çevrim içi okuyabiliyoruz. EBA'nın okuma içerikleri, yazar söyleşileri veya kitap tanıtım videoları gibi dijital içerikler ilgisini çekiyor (K1).

Dijitalden ziyade özellikle kitabın kendisini satın alarak ona dokunarak sayfa sayılarını değiştirerek daha çok tat almalarını sağlamaya çalışıyorum (K2).

Çocuk edebiyatı yazarları, öğretmen yazarlar (K3).

Bu konuda pek çok kitap okudum (K4).

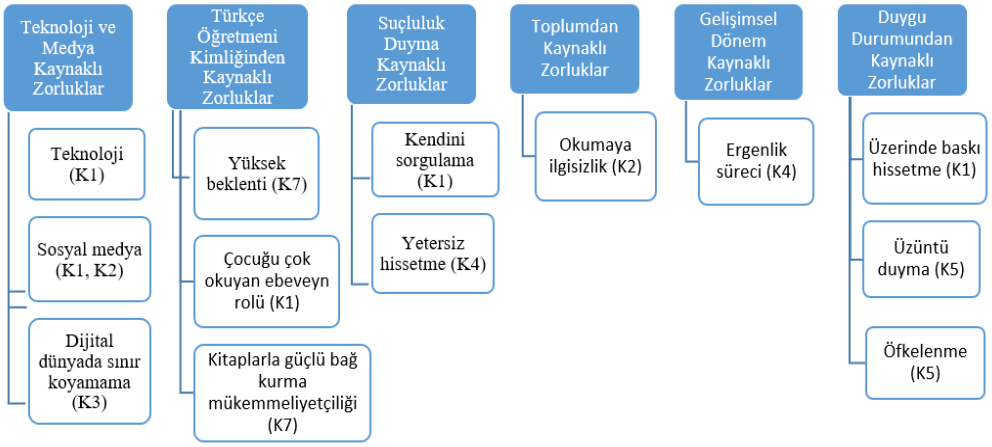
Rol model olmanın en etkili kaynak olduğunu düşünüyorum. Bunun dışında çocuğu olan ve okuma konusunda bilinçli arkadaşlarımla fikir alışverişinde bulunuyoruz (K5).

Öncelikle kucuk yaslarda timaş yayinlarini tercih ettim, sonrasında nitelikli kitaplar aldım. Rol model olmak Gözünün önünde her yerde kitapların olması (K6).

Kitaplar, instagram ve youtube hesapları, il kütüphaneleri, alanında uzman akademisyenler (K7).

6. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar

Katılımcılar, okuma kültürü kazandırma sürecinde birtakım zorluklarla karşılaştıklarını belirtmektedir. Bu kapsamda katılımcıların görüşlerinden hareketle elde edilen veriler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 6. *Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar*

Katılımcıların görüşlerinden hareketle okuma kültürü kazandırma sürecinde yaşanan zorluklar "Teknoloji ve Medya Kaynaklı Zorluklar", "Türkçe Öğretmeni Kimliğinden Kaynaklı Zorluklar", "Suçluluk Duyma Kaynaklı Zorluklar", "Toplumdan Kaynaklı Zorluklar", "Gelişimsel Dönem Kaynaklı Zorluklar"ve "Duygu Durumundan Kaynaklı Zorluklar" olmak üzere altı farklı temayla sunulmuştur. Katılımcılar teknoloji ve sosyal medyanın olumsuz etkisi nedeniyle çocuklarının kitaplarla bağ kurmasının güçleştiğini belirtmektedir(K1, K2, K3). Bunun yanı sıra, bazı katılımcılar Türkçe öğretmeni kimliğinin üzerlerinde yüksek bir beklenti oluşturduğunu; çocuğu çok okuyan, kitaplarla güçlü bağ kuran ve mükemmeliyetçi bir ebeveyn profili sergilemelerine yönelik çevresel baskılarla karşılaştıklarını ifade etmiştir(K1, K7). Bu temayla ilişkili olarak katılımcılar zaman zaman kendilerini yetersiz hissettiklerini ve süreci doğru yönetip yönetemediklerine dair içsel sorgulamalar yaşadıklarını dile getirmiştir(K1, K4). Ayrıca, süreci planladıkları şekilde yürütemediklerinde üstlerinde baskı hissettiklerini, bunun da zaman zaman üzüntü ve öfke gibi olumsuz duygulara yol açtığını dile getiren katılımcılar da olmuştur(K1, K5).Son olarak toplumun okumaya karşı ilgisizliği (K2) ve ortaokul düzeyindeki çocuğun içinde bulunduğu gelişimsel dönem (K4), okuma kültürünün kazandırılması sürecinde karşılaşılan diğer zorluklar olarak dile getirilmiştir. Bu tema kapsamda katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

Bir ebeveyn olarak çocuğuma okuma kültürü kazandırmak isterken zaman zaman zorlandığımı söylemeliyim. Özellikle teknoloji ve sosyal medyanın bu kadar dikkat dağıttığı bir çağda kitabı cazip hâle getirmek her zaman kolay olmuyor. Bazen "Acaba yeterince destek oluyor muyum?" diye kendimi sorguluyorum. Ben Türkçe öğretmeni olduğum için çevremdeki insanların benden "çocuğu çok okuyan ebeveyn" rolünü beklediğini hissediyorum. Bu da bazen üzerimde bir baskı yaratıyor. Ama önemli olan çocuğu zorlamak değil ve süreci keyifli hâle getirmek. Mükemmel olmak zorunda değilim; tutarlı, sabırlı olmam yeterli(1).

Sosyal medya ve toplumda okumaya karşı ilgisizlik yaşadığım en büyük zorluklar (K2).

Dijital dünyanın baskın olduğu bir süreçte çocuk yetiştirmek en büyük zorluk zaten sınır çizebilme sürecini aşmak alışkanlığı dönüştürmek zorlu bir süreç zaten (K3).

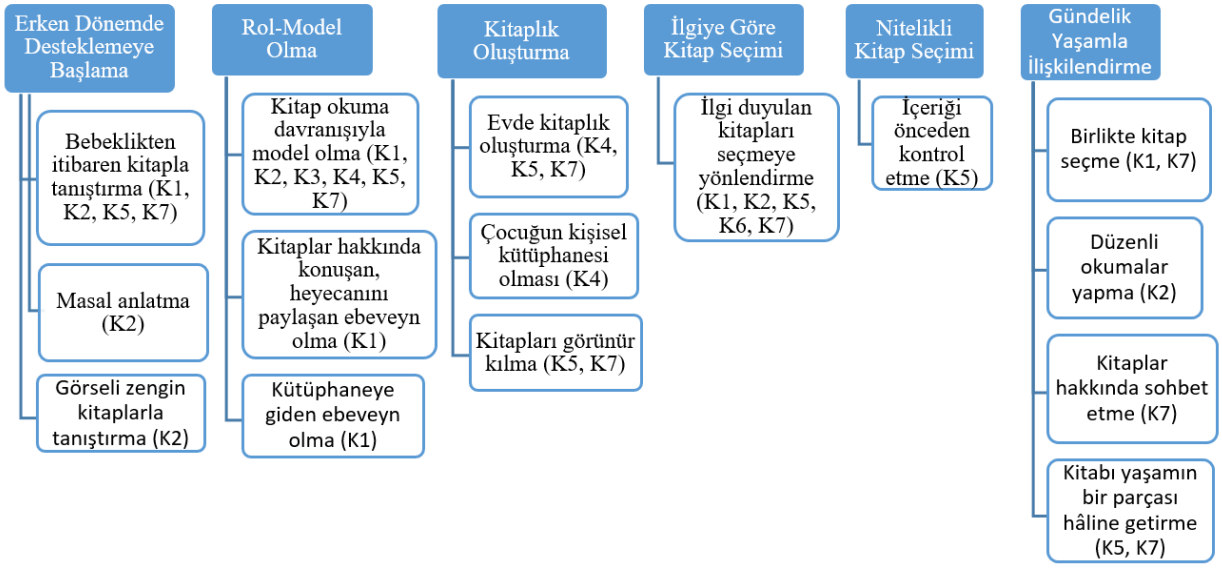
Çok zorluk yaşadığımı söyleyemeyeceğim. Sadece ergenlik dönemi beni zorluyor, diyebilirim. Çocuğum da okumayı en az benim kadar sevmek zorundaymış gibi düşünüyorum bazen. Hatta o da kesin sevecek diye düşünürdüm okul sürecinden önce. Maalesef öyle olmadı, çoğunlukla benim yönlendirmelerimle kitap başına geçiyor. Bu durumda yetersizlik hissine kapılıyorum (K4).

Kitap okumanın yararını bildiğim halde çocuğuma okutamamak beni çok üzmekte, kitap okumanin sadece başarıyı artırması ile ilgili söylemlerden çok öte faydalarının olduğunu sürekli anlatıp sonrasında sıkıcı oldugunu söylemesi beni ofkelendirmekte(K5).

Türkçe öğretmeni olmam, bu konuda doğal olarak benden yüksek bir beklenti oluşturuyor; hem çevremden hem de kendi içimde. Bu da bazen "çocuğum mutlaka düzenli okumalı, kitaplarla güçlü bir bağ kurmalı" gibi bir mükemmeliyetçi anlayışa bürünebiliyor(K7).

7. Okuma Kültürü Kazandırmada Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerden Diğer Ebeveynlere Öneriler

Türkçe öğretmeni ebeveynler kendi çocuklarına okuma kültürü kazandırma süreçlerindeki deneyimlerinden hareketle diğer ebeveynlere çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcıların görüşlerinden hareketle bu öneriler aşağıda sunulmuştur.

Şekil 7. *Türkçe Öğretmeni Ebeveynlerden Diğer Ebeveynlere Öneriler*

Türkçe öğretmeni ebeveynlerin, kendi deneyimlerinden hareketle diğer ebeveynlere okuma kültürü kazandırma sürecine ilişkin sunduğu öneriler; "Erken Dönemde Desteklemeye Başlama", "Rol-Model Olma", "Kitaplık Oluşturma", "İlgiye Göre Kitap Seçimi", "Nitelikli Kitap Seçimi"ve "Gündelik Yaşamla İlişkilendirme" olmak üzere altı farklı temayla sunulmuştur. Katılımcıların çoğu, bebeklikten itibaren okuma kültürünü desteklemeye başlamanın (K1, K2, K5, K7) ve okuma sürecinde ebeveynin rol-model olmasının (K1, K2, K3, K4, K5, K7) önemini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra ev ortamında kitaplarla ve okumayla bağ kurabilmek için kitaplık oluşturma (K4, K5, K7), çocukların ilgisine (K1, K2, K5, K6) ve kitapların niteliğine (K5) yönelik seçimler yapmak da önemli görülmektedir. Son olarak katılımcılar çocuklarıyla birlikte kitap seçme (K1, K7), süreklilik sağlayan okuma etkinlikleri düzenleme (K2), kitaplar hakkında sohbet etme (K7) ve kitabı yaşamın bir parçası hâline getirme (K5, K7) gibi girişimlerle okuma kültürü kazandırma ile gündelik yaşam arasında kurulan bağa dikkat çekmektedir. Bu kapsamda katılımcıların görüşlerinden örnekler şu şekilde sunulabilir:

Ebeveynlere vereceğim ilk öneri, okuma kültürünü olabildiğince erken yaşta başlatmaları olur. Bebeklik döneminde bile kitaplara dokunmak, resimlere bakmak ve sesli okumalar yapmak çocuğun kitapla doğal bir bağ kurmasını sağlıyor. Ben kendi çocuğumda bunu fark ettim. İkinci önerim, çocuğun ilgisine uygun kitaplar seçmek. Kendi deneyimimde, çocuğumun sevdiği karakterlerden yola çıkarak kitap seçtiğimde okuma isteğinin arttığını gördüm. Bir diğeri model olmak. Çocuklar

söylediklerimizden çok yaptıklarımızı taklit ediyor. Evde kitap okuyan, kitap hakkında konuşan, kütüphaneye giden bir ebeveyn olmak çocuğu doğal olarak etkiliyor. Ben okuduğum şeylerden heyecanla bahsettiğimde çocuğum "Ben de merak ettim." demeye başlıyor (K1).

Öncelikle bu konuda deneyimli olduğum için önerilerimin dikkatini alınmasını tavsiye ederim. Okuma kültürünü kazandırabilmek için mutlaka ama mutlaka aile içerisinde kitap okunması gerektiğini ve çocuğun küçük yaştan itibaren bu duruma şahit olmasını kesinlikle tavsiye ediyorum. Görseli zengin kitaplarla tanıştırmak erken yaşta masal anlatımı çünkü bu hayal dünyalarını zenginleştiriyor. Ve bunları hep aynı saatlerde düzenli bir şekilde yapmak alışkanlığa dönüşmesi için ayrıca çocuğun ilgi alanına hitap eden kitap seçmek de çok önemlidir. Yaşına göre hangi ilgi alanlarına yöneliyorsa tabii ki (K2).

Ebeveynler mutlaka çocuklarına model olmalı. İnsanın kendi yapmadığı bir eylemi, çocuğuna yapması için diretmesi çok manidar. Bu anlamda çocuk evde kitap okunduğunu görmeli ve "Ben de okumalıyım." diyebilmeli (K3).

Model olsunlar, evde mutlaka bir kitaplık bulunsun. Hatta çocuğun kendi kitaplığının olması çok daha etkili olur diye düşünüyorum (K4).

Çocuklar küçük yaşta kitaplarla tanistirilmali, ilgilerini çekecek, nitelikli kitaplar seçilmeli, mutlaka içeriğini önceden ebeveyn okumalı, her kitabin okunmaya değer olmadığı bilinmeli, evde birlikte kitap okunmasa da rol model olmak adına bireysel olarak kitaplar okunmali, evde bir kitaplık bulunmalı, az da olsa devamlı bir okuma sağlanarak kitabin yaşamın bir parçası olduğu hissi uyandirilmali(K5).

Çocuklara ilk kitap okuturken çocuğun isteklerine de hitap etmeli. Çocuğun ilgisini çekmeli kitap okurken bu kötü okuma denmemeli (K6).

1.Erken yaşta kitapla tanıştırmaları 2. Kitap okuma konusunda rol model olmaları 3. Çocukları zorlamadan kitap okuma konusunda yönlendirmeleri 4. Birlikte kitap seçmeleri ve kitaplar hakkında sohbet etmeleri 5. Evde kitapları görünür yerlerde bulunmaları, kitap hediye etmeleri yani kitabı hayatın bir parçası haline getirmeleri (K7).

Sonuç

Türkçe öğretmeni ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma deneyimlerinin incelendiği bu araştırmada elde edilen bulgular, yedi ana tema çerçevesinde sunulmuştur. Söz konusu temalar; okuma kültürü sürecinin genel kapsamı, bu süreçte Türkçe öğretmeni kimliğinin bağlamsal rolü ve ev ortamındaki yansımaları, ebeveynlerin uygulamaları, süreçte yararlanılan kaynaklar, karşılaşılan zorluklar ve diğer ebeveynlere yönelik öneriler şeklinde yapılandırılmıştır.

Araştırmanın birinci teması, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin okuma kültürü kazandırma sürecinin nasıl tanımladıkları ve anlamladıklarına yöneliktir. Bu bağlamda katılımcılar okuma kültürü sürecini; okuma alışkanlığı kazandırma, okumanın içselleştirilmesi, okuma sürecinin yapılandırılması, okuma becerisinin kademeli kazandırılması ve ebeveynin rol model olması şeklinde farklı boyutlarla açıklamışlardır. Katılımcılar; söz konusu süreci kitap okumanın ötesinde alışkanlık kazandırma, bağ kurma, planlı yönlendirme, aşamalı ilerleme ve model alma nitelikleriyle çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirmektedir.

Araştırmanın ikinci teması, okuma kültürü kazandırmada Türkçe öğretmeni kimliğinin bağlamsal rolüne ilişkindir. Bu kapsamda Türkçe öğretmeni kimliğinin okuma kültürü kazandırma sürecinde okuma sürecini yönlendirme, mesleki yeterlilik ve model olma rolleriyle ebeveynlik deneyimini destekleyici ve süreci bilinçli olarak yapılandırıcı bir işlev üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu sürecin yalnızca mesleki kimlikten değil, bireysel tutum ve alışkanlıklardan beslendiğine yönelik görüşler de yer almaktadır.

Araştırmanın üçüncü teması, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni kimliğinin ev ortamında ebeveyn uygulamalarına nasıl yansıdığına yöneliktir. Bu bağlamda katılımcılar; okumaya mesleki bilinçle yaklaşıma, okumayı etkileşimli hâle getirmeye, okuma sürecini fiziksel ve sosyal olarak desteklemeye ve okuma sürecinde davranışla model olmaya yönelik görüşlerini belirtmişlerdir.

Bu bulgulardan hareketle, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin mesleki bilgi ve farkındalıklarını ev ortamındaki uygulamalarla bütünleştirerek okuma kültürünü bireysel yönlendirme odaklı değil, etkileşim temelli, fiziksel ve sosyal açıdan desteklenen ve rol-model yaklaşımına dayalı bütüncül bir yapıda oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü teması, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin ev ortamında üstlendiği rolleri kapsamaktadır. Katılımcılar bu rolleri; model alma, okuma ortamı ve kitaplık oluşturma, birlikte okuma ve paylaşımda bulunma, destekleyici uygulamalar yürütme, seçim özgürlüğü sunma ve dijitalden uzak ortam oluşturma şeklinde sunmaktadır. Bu bulgudan hareketle Türkçe öğretmeni ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma sürecinde ev ortamında aktif roller üstlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Böylelikle ev ortamında okuma kültürü süreci bilinçli ve planlı bir şekilde yapılandırılabilmektedir.

Araştırmanın beşinci teması, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma sürecinde yararlandıkları kaynakları ortaya koymaktadır. Katılımcılar bu süreçte basılı kaynaklardan, dijital kaynaklardan, sosyal çevrelerinden, alan uzmanından, kütüphaneden, model olma ve kitapları görünür kılma girişimlerindenyararlandıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda Türkçe öğretmeni ebeveynlerin, okuma kültürü kazandırma sürecinde çok yönlü ve bilinçli biçimde çeşitli kaynaklara başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın altıncı teması, okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynlerin yaşadıkları zorluklara yöneliktir. Katılımcıların görüşlerine göre bu zorluklar; teknoloji ve medya kaynaklı, Türkçe öğretmeni kimliğinden kaynaklı, suçluluk duymadan kaynaklı, toplumdan kaynaklı, çocuğun gelişimsel döneminden kaynaklı ve Türkçe öğretmeni ebeveynin duygu durumundan kaynaklı oluşabilmektedir. Nitekim Türkçe öğretmeni ebeveynler bu süreçte yalnızca pedagojik kaynaklı değil toplumsal, sosyal ve psikolojik düzlemde çok boyutlu zorluklarla da karşı karşıya gelebilmektedir.

Araştırmanın yedinci teması, okuma kültürü kazandırmada Türkçe öğretmeni ebeveynlerin diğer ebeveynlere kendi deneyimlerinden hareketle sundukları önerilerden oluşmaktadır. Katılımcılar bu bağlamda okuma kültürünü erken dönemden itibaren destekleme, süreçte rol model olma, ev ortamında kitaplık oluşturma, çocukların ilgisini çeken nitelikli kitaplar seçme ve okumayı gündelik yaşamla ilişkilendiren etkileşimli ve sürekli etkinlikler planlama, yürütme şeklinde öneriler sunmaktadır. Bu bulgudan hareketle, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin okuma kültürü kazandırma sürecini erken yaşlardan itibaren planlanması gereken, etkileşim ve süreklilik temelinde ilerleyen dinamik bir süreç olarak gördükleri ve bu doğrultuda diğer ebeveynlerde farkındalık oluşturmayı önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın genel bulguları, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin çocuklarına okuma kültürü kazandırma sürecini erken yaşlardan itibaren desteklenmesi gereken, etkileşim ve süreklilik temelinde yapılandırılmış, farkındalığa dayalı çok boyutlu bir gelişim süreci olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Araştırmanın temaları bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Türkçe öğretmeni ebeveynlerin okuma kültürü kazandırma sürecine okuma alışkanlığının ötesinde, okumayı yaşam biçimi hâline getirme amacını içeren bütüncül bir anlayışla yaklaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Türkçe öğretmeni kimliği, okuma kültürü kazandırma sürecinde katılımcıların ebeveynlik rollerine rehberlik etmekte; böylece ev ortamında planlı, etkileşim temelli ve rol model odaklı uygulamalar geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Söz konusu uygulamalarına planlanması ve yürütülmesinde Türkçe öğretmeni ebeveynler, çeşitli kaynaklardan yararlanarak okuma kültürünü desteklemektedir. Okuma kültürü kazandırma sürecinde Türkçe öğretmeni ebeveynler çeşitli zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bu zorluklar; dijital dünyanın dikkat dağıtıcı etkilerinden toplumsal ilgisizliğe, öğretmen kimliğinin getirdiği yüksek beklentilerden duygusal baskılara kadar farklı boyutlarda kendini göstermektedir. Ancak Türkçe öğretmeni ebeveynler bu zorluklara rağmen güçlü bir sorumluluk bilinciyle kendi deneyimlerinden hareketle diğer ebeveynlere öneriler sunarak okuma kültürünün aileden topluma uzanan yaşam biçimi hâline gelmesi için çaba vermektedir.

Kaynakça

Aslam, S., Qutab, S., & Ali, N. (2022). Components of reading culture: Insights from bibliometric analysis of 1991–2020 research. *Journal of Information Science*, *50*(5), 1277-1290. https://doi.org/10.1177/01655515221118667

Ayyıldız, M., Bozkurt, Ü., & Canlı, S. (2006). Okuma kültürü üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, *34*(169), 1-14.

Çiğdemir, S.,& Akyol, H. (2020). Okuma kültürü oluşturmada aile yeterliliği ölçeği geliştirme ve uygulama çalışması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 1874- 1912.

Gök, S.,& Yıldırım, K. (2023). Okuma kültürünün geliştirilmesine yönelik aile farkındalık programının etkililiği: Bir karma yöntem araştırması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 11*(1), 135-158. https://doi.org/10.16916/aded.1206995

Güler, A., Halıcıoğlu, M.B., & Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma.* Seçkin.

Koparan, B. (2025). Ailenin okuma kültürü oluşturma yeterliliği ve çocukların okuma tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *14*(3), 965-979. https://doi.org/10.7884/teke.1649092

Körkuyu, S.A. (2014). *Okuma kültürü edinme sürecini etkileyen temel değişkenlerin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi.

Sever, S. (2015). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü.* Tudem.

Sofuoğlu, N. (2023). *Türkçe öğretmenlerinin okuma kültürü edindirmeye yönelik öz yeterlik algıları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.

Soyuçok, M. (2021). *Okuma kültürü edindirilmesinde okulun rolü.* [Yayımlanmamış doktora tezi], Uludağ Üniversitesi.

Sönmez, M., Özden, B., & Çetinkaya, F. Ç. (2024). Aile okuryazarlığı programı ile ebeveynlerin okuma kültürü oluşturma yeterliliklerinin geliştirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *9*(2), 306-316. https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1567162

Tok, Ö., & Canatar, M. (2025). Ebeveynlerin çocuklara evde erken okuryazarlık ve kütüphane kullanma alışkanlıkları kazandırmaları: güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Bilgi Ve Belge Araştırmaları*, (23), 35-57.https://doi.org/10.26650/bba.2025.23.1662818

Ünlü, S., & Eğilmez, N. İ. (2021). Okuma Kültürünün Oluşması Sürecinde Türkçe Öğretmenlerinin Yeri ve Önemi. *Electronic Turkish Studies*, *16*(4), 1365-1404. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.49998

Yılmaz, B. (2009). Çocuklarda okuma kültürünü geliştirmede ebeveyn ve öğretmenin rolü. A. Afacan (Ed.), *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu* içinde (ss. 133- 140). Eğitim Sen Yayınları.

ÇOCUK KİTAPLARINDA ÇOCUĞUN HAYAL DÜNYASININ ZENGİNLEŞTİRİLMESİNDE AİLENİN ROLÜ

Aleyna ÖZGÜRDERE[*]

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ[**]

Özet

Bu çalışma, çocuk edebiyatı ürünlerinden Bilgin Adalı'nın *Zaman Bisikleti 1* ve Sinan Yaşar'ın *Çetin Ceviz* kitaplarında yer alan ebeveyn figürlerinin, çocuğun hayal gücü ve yaratıcılık gelişimine sağladığı desteği karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Söz konusu eserler önce betimsel analize daha sonra derinlemesine incelemek amacıyla içerik analizine tabi tutulmuştur. Bulgular, her iki eserin de yaratıcılığı destekleyen aktif ve katılımcı bir ebeveynlik modelini benimsediğini göstermiştir. *Zaman Bisikleti 1*'de katılım, fantastik kurguiçinde gerçekleşirken, *Çetin Ceviz*'de ise bilimsel icat bağlamında teknik bir ortaklık olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak incelenen eserlerde de, ebeveyn sadece bir destekçi değil, çocuğun yaratıcı macerasının bizzat aktif ve deneyimleyici ortağı olarak konumlandırıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hayal Gücü, yaratıcılık, ebeveyn rolü, çocuk edebiyatı, 2025 aile yılı.

THE ROLE OF FAMILY IN ENRICHING THE CHILD'S IMAGINATION IN CHILDREN'S BOOKS

Abstract

This study comparatively analyses the support provided by the parent figures in two important works of Turkish children's literature, Bilgin Adalı's Zaman Bisikleti and Sinan Yaşar's Çetin Ceviz, to the child's imagination and creativity development. The role of the parent is analysed through the categories of Active Participation, Environmental Freedom and Modelling by using a document analysis design. The findings showed that both artefacts adopt an active and participatory parenting model that supports creativity. In Zaman Bisikleti, the participation takes place within the context of fantasy fiction, whereas in Çetin Ceviz it stands out as a technical partnership in the context of scientific invention. The discussion section reveals that the active partnership in Çetin Ceviz has a strong social and emotional function that ensures family unity by resolving the intergenerational conflict between his father and grandfather. As a result, it has been determined that in the analysed work, the parent is positioned not only as a supporter but also as an active and experiential partner of the child's creative adventure

Keywords: Imagination, creativity, parent role, children's literature, 2025 family year.

Giriş

İnsan gelişiminin temel taşlarından biri olan hayal gücü, bireyin zihninde var olan bilgilerden yola çıkarak yeni fikirler üretme, durumları yeniden kurgulama ve gerçeklikten bağımsız zihinsel imgeler oluşturma yetisidir. Bu zihinsel süreç, bireyin yaratıcı düşünmesini, problemlere farklı çözümler geliştirmesini ve soyut kavramları anlamlandırmasını mümkün kılar (Akbulut & Özdemir, 2025).

Hayal gücü; bireyin yaratıcı düşünme, yenilik geliştirme ve olayları farklı yorumlama becerileriyle ilişkilendirilen kritik bir bilişsel yeterliliktir (Aydın, 2022; Bolen&Torrance, 1978; Kaya,1997). Bu yönüyle hayal gücü gelişen bireyler, problemlere daha yenilikçi çözüm önerileri sunarlar ve yaşama

[*] Yüksek Lisans Öğrencisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, basaleyna520@gmail.com

[**] Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bskilic@kilis.edu.tr

uyumları kolaylaşır (Aydın, 2022). Bu nedenle hayal gücü, yalnızca "hayal kurma" olarak değil; öğrenme, keşfetme ve anlamlandırma süreçlerinin de merkezinde yer alan bilişsel esnekliğin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir (Akbulut & Özdemir, 2025; Piaget, 2013).

Özellikle çocukluk döneminde hayal gücü, sadece bireysel yaratıcılığı desteklemekle kalmaz, aynı zamanda sembolik oyunlar aracılığıyla çocukların sosyal durumları canlandırmasını ve empati kurma becerilerini geliştirmesini sağlayarak sosyal ve duygusal gelişimin bütünsel bir bileşeni olarak değerlendirilir (Akbulut & Özdemir, 2025). Vygotsky'nin sosyal etkileşim odağı da bu süreçte çevresel uyaranların ve etkileşimlerin önemini vurgular (Vygotsky,1978).

Çocuk edebiyatı, bu zihinsel ve sosyal-duygusal senaryoların zenginleştiği önemli bir kültürel araçtır. Çocuk edebiyatı eserleri, kurgusal dünyalarıyla çocuğa yeni düşünce alanları açarken, bu keşif yolculuğunda ve hayal gücünün pratik becerilere dönüşmesinde aile desteğinin rolü kritik bir öneme sahiptir. Ailenin çocuğu teşvik etme ve destekleme biçimleri, kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırları zorlayarak çocuğun yaratıcılığını doğrudan etkilemektedir.

Ancak, çocuk edebiyatı alanındaki çalışmalar genellikle eserlerin bireysel yaratıcılığa etkisine odaklanırken, aile figürlerinin kurgu içindeki somut etkileşim biçimlerinin karşılaştırmalı analizi ve bu etkileşimin ailenin sosyal bütünlüğüne olan potansiyel katkısı sınırlı kalmıştır.

Yaratıcılık; kalıtım ile doğuştan gelen bir potansiyel olmakla birlikte, kişinin yaratıcılığı çocukluk dönemlerinde, yaşadığı olaylar, durumlar ve kişiler ile ilgili soru sorması, çevresi ile kendi duygu ve düşünceleri arasında ilişki kurması ile ortaya çıkar ve çevresel etmenler ile gelişmektedir (Artut, 2010; Yıldız Bıçakçı, 2014; Totcu, 2022). Çocukların yaratıcı davranışlar sergileyebilmeleri için ilham alacakları bir çevre veya esinlenecekleri yaşantılara gereksinimleri vardır; çevre ile etkileşimde bulunmanın sıklığı arttıkça yaratıcı etkinlikler ve düşünceler de çoğalmaktadır (Yıldız Bıçakçı, 2014).

Tüm gelişim alanlarında olduğu gibi yaratıcılık gelişiminde de ebeveynler önemli rol oynamaktadır (Artut, 2010; Turla, 2004). Ebeveynler, çocuklarının büyüme serüveninde, onların yanlarında yer alan en etkili role sahip aktörlerdir (Niran& Tuğrul, 2025).

Çocukların hayal gücü ve yaratıcılık gelişimini destekleyen en önemli çevresel ve kültürel araçlardan biri çocuk edebiyatıdır. Literatüre göre, okuma alışkanlığının kazanılmasında ebeveynin rolü son derece önemlidir (Tanju, 2010).

Ebeveynin okul öncesi okuma davranışı ile ilgili yapılan meta analiz çalışmasında ise çocukların dil gelişimi, kendiliğinden okuma-yazma ve okuma başarısında etkili olduğu belirtilmektedir (Bus ve vanI Jendoorn, 1995)

Sonuç olarak ebeveynler; çocukları yaratıcı düşüncelerine değer vererek, özgün düşünmelerine fırsatlar sunarak yetiştirdikleri sürece, çocukların ihtiyaç duyulan becerilere sahip olacakları belirtilmektedir (Aral ve Yıldız Bıçakçı, 2014). Bu çalışma, kurgusal metinlerde yer alan aile figürlerinin, bu teorik zemin doğrultusunda, çocuğun hayal gücü gelişimine nasıl somut ve işlevsel katkılar sağladığını analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı; Bilgin Adalı'nın *Zaman Bisikleti* ve Sinan Yaşar'ın *Çetin Ceviz* isimli Türk çocuk edebiyatı eserlerini doküman analizi yöntemiyle inceleyerek, kurgu içerisindeki aile figürlerinin çocuğun hayal gücü gelişimine sağladığı farklı katkı biçimlerini analiz etmektir. Çalışma, farklı anlatı türlerine ait bu iki eser (fantastik/bilimkurgu ve mizahi/karakter odaklı) üzerinden ailenin destekleyici alan sağlama ile aktif katılımcı rol üstlenme stratejileri arasındaki ayrışmaları ve örtüşmeleri karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bildirinin özgün katkısı, literatürde genellikle bilişsel gelişim odağında incelenen hayal gücü desteği konusunu, çocuğun yaratıcı girişimciliğinin nesiller arası çatışmayı çözerek ailenin sosyal ve duygusal bütünleşmesine hizmet edebileceği yönüyle ilişkilendiren edebi temsilleri analiz etmesidir.

Yöntem

1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, çocuk edebiyatı eserlerinde yaratıcılığı destekleyen ebeveynlik pratiklerini

derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi içinde yer alan doküman analizi deseni ile gerçekleştirilmiştir. Bu desen, incelenen materyalin (çocuk kitapları) içeriğini sistematik ve tarafsız bir biçimde analiz ederek, metinlerdeki ana tema ve kodları keşfetmeyi amaçlamıştır.

2. Veri Kaynağı ve Kitapların Seçilme Nedenleri

Çalışmanın veri kaynağını, popüler çocuk edebiyatı alanında öne çıkan iki eser oluşturmaktadır:

1. *Çetin Ceviz* (Sinan Yaşar)
2. *Zaman Bisikleti 1* (Bilgin Adalı)

Bu iki kitabın seçilmesinde iki temel ölçüt dikkate alınmıştır:

- İçerik Odaklılık: Kitapların ana kurgusu, bilimsel icat, risk alma ve ebeveynlerin/aile üyelerinin bu icat süreçlerine doğrudan katılımı üzerine kuruludur. Bu, araştırılan konuya dair en zengin ve en belirgin verileri sunan eserleri seçme amacı taşımaktadır.
- Yaygın Kabul ve Etki Alanı: Seçilen her iki kitap da çeşitli eğitim çevreleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından önerilen/tavsiye edilen listelerde düzenli olarak yer almakta olup, ticari olarak da çok satanlar kategorisindedir. Bu durum, incelenen ebeveynlik modellerinin geniş bir okuyucu ve eğitimci kitlesi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

3. Veri Analizi

Veri analizi, içerik analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kitaplar, araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş ve ebeveyn figürlerinin yaratıcılıkla ilişkili eylemleri, söylemleri ve tutumları odaklanmıştır.

Analiz süreci şu adımları izlemiştir:

1. Kodlama: Metinlerden yaratıcılık desteğini açıkça yansıtan alıntılar çıkarılmış ve tümevarımcı bir yaklaşımla anlamlarına göre isimlendirilmiştir.
2. Temalandırma: Benzer anlama sahip kodlar bir araya getirilerek üç ana temada toplanmıştır: Aktif Katılım, Çevresel Özgürlük Sağlama ve Model Olma.
3. Bulguların Sunumu: Bulgular bölümünde, sadece liste sunmak yerine, her bir alıntının bağlamı, söylenme gerekçesi ve analitik çıkarımı detaylı ve açıklayıcı bir metin akışı içinde sunulmuştur.
4. Bulgular kısmında *Çetin Ceviz ÇC, Zaman Bisikleti 1 ZB şeklinde kısaltılmıştır.*

Bulgular

Bu bölümde, incelenen eserlerdeki aile figürlerinin yaratıcılığı destekleme biçimleri, doküman analizinden elde edilen üç ana tema altında, her bir kodun bağlamı ve gerekçesi detaylandırılarak sunulmuştur.

1.Aktif Katılım

Bu tema, ebeveynin rolünün pasif bir gözlemci konumundan, çocuğun yaratıcılığına duygusal, sosyal ve teknik olarak doğrudan dâhil olan aktif bir ortak konumuna geçtiğini gösterir.

Aile Bağları: Yaratıcılığı destekleyen bağlar, icat ve projelerin sadece teknik başarı değil, aynı zamanda aile içindeki duygusal çatışmaları çözme ve sosyal yapıyı güçlendirme hedefi taşımasına rehberlik eder. Çetin'in icadının birincil amacı, nesiller arasındaki küskünlüğü gidermektir: *Babam ve dedem arasındaki buzları eritmeli ve ailemizi genişletmeliydim* (ÇC, s. 48)

Güven: Bir babanın çocuğunun kurgusal fikirlerini bile yargılamadan, ciddiye alıp onaylamasını gerektirir. *Zaman Bisikleti*'nde baba, çocuklarının yazdığı uydurma mektubu dahi okurken *Yağmur'un yazısını hemen tanıdım. Ama öyle hoşuma gitmişti ki bu parlak fikir hiç bozuntuya vermedim* (ZB, s. 34) diyerek, hayal gücünün yaratıcı bir süreç başlatabilmesi için gerekli olan duygusal güven zeminini oluşturur.

Yüksek risk içeren yaratıcı süreçlerde dahi, dede kontrolü ele almak yerine teknik bilgi ve anlık yardım sunarak çocuğa güven verir. Çetin'in dedesi, mikro görevde sürekli takip sağlayarak *Attığın her adımı elimdeki ekrandan göreceğim* (ÇC, s. 21) ifadesiyle, çocuğu yalnız bırakmadığını ve desteklediğini gösterir.

Topluma Fayda: Yaratıcılığın başlangıcı, kişisel meraktan değil, çevresel bir sorunun gözlemlenmesi ve empatik bir ihtiyaç tespitinden başlamasını modellemiştir.Çetin, icadı olan uyku gözlüğünü, *Neredeyse herkesin ortak bir derdi var. Bu dert, düşünmekten uyuyamamak derdi* (ÇC, s. 52) ifadesiyle, toplumsal fayda odaklı bir çözüm üretmek amacıyla tasarlar.

Önlem Alma: Anne(ZB), fantastik maceralar ve icatlar için gerekli olan fiziksel ve lojistik altyapıyı (giysi, malzeme, tüp vb.) sağlayarak fikrin uygulanabilirliğini artırır. Annenin, zamanda yolculuk için çocuklara *Annem bize kışlık giysiler çıkardı. Çok üşürsek ısınalım diye bir piknik tüpü bile hazırladık* (ZB, s. 91) demesi, ebeveynin herhangi bir tehlikenin getireceği sonuçları öngörerek somut önlemler aldığını gösterir.

Pratik Zekâ: Dede, aile içi çatışma (dede ile baba iletişim halinde değiller) gibi olumsuz durumlardan çocuğu korumak için senaryo geliştirir. Dede, babaya yakalanmamak için *seni doğrudan odana yollayacağım. Orada uyuyor numarası yaparsın* (ÇC, s. 30) diyerek, engelleri aşmak için kurgusal zekâyı kullanmayı öğretir.

Tahmin: Baba, çocukları pasif bilgi alıcısı olmaktan çıkarıp, bir icadın veya olayın olası sonuçları hakkında tahmin yürütmeye ve bilişsel olarak sürece katılmaya teşvik eder. Baba, *Hadi bakalım. dedim kızlara "Çuka'nın bundan sonra ne yapacağını tahmin edin* (ZB, s. 26-27) ifadesiyle, yaratıcılığın, gözlem ve mantıkla birleşen aktif bir düşünme süreci olduğunu modellemiştir.

Gözlem ve Hayal: Yaratıcılığın temellerinden biri olan hayal gücünü, somut gözlemle ilişkilendirerek ve direkt bir talimatla aktif kullanmaya davet ederek yaratıcılığı başlatır. Bu durum, *Hayal gücünüzü çalıştırın biraz* (ZB, s. 26) ifadesinde açıkça görülür.

2. Çevresel ÖzgürlükAlanı

Bu tema, ebeveylerin yaratıcılık ve çocuğu desteklemek için kontrollü risk içeren mekânlar yarattığı durumların analizini içerir.

Uygun Ortam Oluşturma: Yaratıcılığı destekleyen ebeveyn, icadın gerektirdiği koşullar için yaşam alanını laboratuvara dönüştürür. Dede, uzaylı yumurtası için evin bir bölümünde *Seninle Horultoryum'da bulduğum yumurtanın içindeki canlının çıkması için, evin içinde -100 derecelik bir soğuk hava yaratmam gerekliydi* (ÇC, s. 60) diyerek, bilimin en önemli önceliği olduğunu fiziksel olarak kanıtlar.

Çözüm Üretme: Ebeveynlik, çocuğun riskli ve zorlayıcı koşullarla karşılaşmasına izin vererek, yaratıcılığın itici gücünün bazen zorluklardan geçtiğini öğretir. Dede, uyku kayaçlarını toplamak için, *bu kayaçlardan sızan gazı koklayan birisi, anında uykuya dalar* (ÇC, s. 38-39) diyerek, bu zorluk karşısında yaratıcı çözümler üretme becerisini geliştirmeye alan açar.

Önlem Alma: Ebeveyn, yaratıcı çalışmaların dışarıdan gelebilecek engellere karşı korunması gerektiğini bilir ve fiziksel önlemler alır. Çetin'in dedesinin evi dışarıdan gelecek yabancı misafirlere karşı oldukça korunaklıdır.*Sanırım bu ihtiyar, evinin etrafında gizlice dolaşan misafirler için güzel bir tuzak hazırlamıştı* (ÇC, s. 13-14)

Aile Geleneği: Yaratıcı özgürlük alanı sağlanırken bile, temel aile değerleri ve sosyal sorumlulukların icatlardan daha önemli olduğu net bir şekilde modellenir. Çetin'in *Beraber yapılmış pazar kahvaltısı, ailemizin olmazsa olmaz geleneğidir* (ÇC, s. 34) vurgusu, yaratıcı meşguliyetin sosyal bağları

koparmaması gerektiğini öğreten dengeleyici bir pratiktir.

Güven: Ebeveyn, çocuğun macera alanını (Karain Mağarası) gerçek dünyanın kaygılarından ve tehlikelerinden uzak, cazip bir yer olarak tanımlayarak, çocuğun cesaretini ve özgürlüğünü teşvik eder: *Orası, şu koca kentte gidebileceğiniz her yerden daha eğlenceli, daha güvenli* (ZB, s. 61).

Fedakârlık: Ebeveynlik, kendi duygusal tepkilerinden (öfke) feragat etmeyi gerektirse bile, çocukların yaratıcı inisiyatifine saygı duyar ve yetkiyi onlara bırakır. Zaman Bisikleti kitabında Karain seyahatinden dönmek isteyen babanın çocuklarının isteği üzerine sinirlense dahi onların isteğine uyarak orada kalması bu koda örnektir. Baba, *Biraz öfkelenmiştim doğrusu. "Pekiiiiii" diye bağırdım ben de* (ZB, s. 29-30).

3. Model Olma

Bu tema, ebeveynlerin çocuklarına icat sürecinin sadece bilimsel değil, aynı zamanda ahlaki, duygusal ve metodolojik aşamalarını da öğreterek rol model olduğu durumların analizini içermektedir.

Sorumluluk:Yaratıcılığı destekleyen ebeveyn, deneyin olumsuz sonuçları karşısında tüm etik sorumluluğu üstlenerek dürüstlüğü ve hesap verebilirliği modellemiştir. Dede, *Senin yüzünden geçmişim kül oldu. Ama bu kararı alan bendim* (ÇC, s. 63) diyerek, yaratıcı risk almanın, ebeveynin etik koruması altında güvenli olduğunu öğretir.

Meşguliyet: Ebeveynlik, yaratıcı meşguliyetin bireyi duygusal sıkıntılardan uzaklaştıran bir aracı olduğunu modellemiştir. Bu, *Babam hep bir şeylerle meşgul olmanın insanları sıkıntılarından uzaklaştıracağını söylerdi* (ÇC, s. 64) ifadesiyle, üretkenliğin psikolojik dengeyi korumanın bir yolu olduğunu gösterir.

Detaylandırma: Ebeveyn, icat sürecinin sistematik ve bilimsel aşamalarla ilerleyen bir süreç olduğunu, *şu an bulunduğumuz noktadan 20.000 km uzaklıkta bir dağ var. Ben bu dağın adını…* (ÇC, s. 38-39) gibi detaylı anlatımla modellemiştir.

Keşif: Dedenin, uzaylı yumurtası *meteorla dünyamıza gelen, bir uzay canlısı yumurtası. Aşağıda kayaların arasında kalarak fosilleşmiş…* (s. 47) gibi bilimsel referanslarla anlatması, merakın bilgiyle beslenmesi gerektiğini modellemiştir.

Duygu Yönetimi: Dede, riskli durumlarda kendi sakin tavrını koruyarak, *tamam tamam öfkelenme. Öfkeyle yapılan işlerde başarıya ulaşma oranı düşüktür* (s. 25) diyerek, yaratıcı süreçte hata yapma olasılığını azaltan rasyonel ve sakin bir yaklaşım sunar.

Çözüm Üretme: Çetin, yaratıcılığın amacının, yaygın ve gündelik bir soruna teknolojik bir çözüm sunmak olduğu modelini sunar: *Başını yastığa koyar koymaz uyumayı kim istemez ki, diye düşündüm ve bu gözlüğü tasarladım. Taktığınız an uyuyorsunuz* (ÇC, s. 52). Bu icadı da dedesi ile birlikte şekillendirir.

Yaratıcılığı destekleyen ebeveynlik, başarısızlığı mizahla ve olumlu yeniden çerçeveleme yoluyla yönetme modelini sunar: *Gördüğünüz gibi balık tutamadım ama çevre temizliğine önemli bir katkıda bulundum…* (ZB, s. 68-69).

Gereksinim: Ebeveyn, icadın cinsiyetten bağımsız olduğunu ve temel motivasyonun ihtiyaç odaklı bir fayda yaratmak olduğunu vurgular: *Bakın bu oyuncak da yeni bir icat işte. Ama bunu bulan anne, çocuğu için bir oyuncak yapmayı tasarlamış yalnızca* (ZB, s. 84).

Okuma Alışkanlığı: Ebeveyn, maceralar bittiğinde kendi kişisel gelişimine (kitap okuma) geri dönerek, yaratıcılığın *sağlıklı bir denge içinde* yürütülmesi gerektiğini modellemiştir: *…bende bahçedeki şezlonga uzanıp kitabımı bıraktığım yerden okumaya başladım* (ZB, s. 32).

Mağaranın Oluşumu: Dede'nin maceralarındaki dağın fantastik oluşumunu bile *Bu büyük ihtimalle dünyaya yıllar önce çarpıp, bu mağara ve yanardağın oluşumunu sağlayan meteorla beraber Dünyamıza gelen…* (s. 47) gibi bilimsel referanslarla anlatması, bilimsel düşünce modelinin fantastik kurgu içinde dahi terk edilmediğini gösterir.

Tartışma

İncelenen eserlerden *Çetin Ceviz* üzerine yaratıcılık ekseninde bilimsel bir çalışmaya ulaşılamamıştır. *Zaman Bisikleti* serisi hakkındaki mevcut akademik çalışmalar (örneğin Kavan ve Akın, 2020), romanları kültürel unsurların ve değerlerin aktarımı işlevi üzerinden incelemiştir. Ancak bu çalışmalar, serinin tüm ciltlerini (*Zaman Bisikleti 1, Zaman Bisikleti 2: Geçmişten Gelen Konuklar* ve *Zaman Bisikleti 3: Zamanda Kaza*) ele alırken, bu çalışma sadece serinin ilk kitabı olan *Zaman Bisikleti 1*'e odaklanmıştır. Mevcut çalışmalar, ebeveynleri çocukları kitaplara yönlendiren genel bir figür olarak ele almakta, ancak somut ebeveyn davranışlarının yaratıcı süreç üzerindeki etkisini analitik olarak incelememektedir. Bu çalışma, edebi metinlerin sunduğu ebeveyn-çocuk etkileşimlerini inceleyerek, yaratıcılığı destekleyen uygulamaya dönük davranışsal modeller açısından literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemiştir.

Bulgular, çocukların yaratıcı eylemlerinin temel motivasyonunun teknik başarıdan önce duygusal ve sosyal onarım olduğunu göstermektedir. Ebeveynler, bir yandan kurgusal oyuna inanarak duygusal onay sağlarken, diğer yandan icadın birincil hedefinin aile bağlarını güçlendirmek olduğunu modellemektedirler.Bu durum, yaratıcılığı sosyal ve duygusal gelişimin merkezine (Akbulut & Özdemir, 2025) yerleştiren yaklaşımları desteklemektedir. Ancak mevcut literatürdeki sosyal desteğin pasif teşvikle sınırlı kaldığı(Tanju, 2010) tespitinin aksine, bu eserlerde ebeveynler teknik ve anlık rehberlikle sürece doğrudan uygulayıcı ortak olarak katılmaktadır.

Çocuğun yaratıcılığı için sunulan özgürlük ortamının, geleneksel güvenli alanın dışına çıktığı ve yönetilen risk mimarisine sahip olduğu saptanmıştır. Bulgular, icat için gereken materyallerin gerektiğinde tehlikeli ve zorlayıcı koşullar içeren bir alandan da edinilebileceğini ve yaşam alanının (evin) bilimsel amaç için feda edilebileceğini göstermektedir. Bu, çocukların çevre ile etkileşimini artırma gerekliliğini (Yıldız Bıçakçı, 2014) desteklemektedir. Ayrıca, ebeveyn figürünün kendi otoritesinden feragat ederek karar verme yetkisini çocuğa devretmesi, yaratıcı inisiyatife verilen saygıyı net bir şekilde vurgulamaktadır.

İncelenen eserlerde ebeveyn, sadece fikir kaynağı değil, aynı zamanda ahlaki ve sistematik bir figür olarak konumlanmaktadır.Ebeveynin deneyin olumsuz sonucu karşısında tüm sorumluluğu üstlenmesi, çocuğa bilimsel özgürlüğün getirdiği etik yükümlülüğü öğretmektedir. Bu, ebeveynlerin en etkili aktör rolünü (Niran& Tuğrul, 2025) etik düzlemde kullandığını gösterir. Öte yandan, icat süreçlerinin adım adım, metodolojik olarak açıklanması ve başarısızlıkların mizahla yönetilmesi, yaratıcılığın sistematik ve duygusal olarak dengeli yürütülmesi gerektiğini modellemiştir. Bu sonuç, yaratıcı düşünceye fırsat sunan bir yetiştirme ortamının (Totcu, 2022) aynı zamanda rasyonel sonuçları yönetme becerisini de kapsadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, incelenen edebi eserler bağlamında, yaratıcılığı destekleyen ebeveynlik pratiklerini, alana dair önemli çıkarımlarla sonuçlandırmaktadır.

Yaratıcılık, bazen sosyal ve duygusal bir amaçla başlar.Yaratıcı çabalar, teknik başarıdan önce (uyku gözlüğü yapmak yerine aile buzlarını eritmek gibi), sosyal ve duygusal bir amaca yönlendirilmelidir. Ebeveynin duygusal ortaklığı, yaratıcılığın başlangıcı için bilimsel geçerlilikten daha önemlidir.Risk, kontrol edilerek özgürlük sağlanmalıdır.Ebeveynler, çocuğun yaratıcılığını kısıtlayan konfor alanından çıkmalı; lojistik destek ve anlık rehberlik sunarak riskin yönetilmesine olanak tanımalıdır. Ebeveynin kendi otoritesinden feragat ederek insiyatifi çocuğa bırakması, özgürlüğün temelini oluşturur.Ebeveyn, süreçte etik bir modeldir. Destekleyici ebeveyn, icat sürecinin aşamalarını bilimsel olarak modellemeli ve deneyimin olası etik sonuçlarının sorumluluğunu üstlenerek çocuğa dürüstlüğü ve hesap verebilirliği öğretmelidir.

Özetle, bulgularımız yaratıcı desteği, duygusal ortaklık, kontrollü özgürlük ve ahlaki rehberlik üzerine inşa edilmiş bütüncül bir ebeveynlik modeli olarak tanımlamaktadır.

Kaynakça

Adalı, B. (2023). *Zaman Bisikleti* (68. Basım). Can Çocuk Yayınları.

Akbulut, C. & Özdemir, E. D. (2025). Okul Öncesi Çocuklarda Hayal Gücü Gelişimi: Masallar ve Resimli Kitaplar Üzerine Nitel Bir Analiz. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-14.

Aral, N., & Yıldız Bıçakçı, M. (2014). Erken çocukluk döneminde yaratıcılığın desteklenmesi ve yaratıcı birey yetiştirme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 269-278.

Artut, K. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık*. Anı Yayıncılık.

Aydın, Y. (2022). Hayat Bilgisi Öğretiminde Hayal Gücü Geliştirici Etkinliklerin Öğrencilerin Yaratıcı Hayal Gücü Gelişimine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (54), 1030-1065.

Bolen, L. M., &Torrance, E. P. (1978). TheInfluence on Creative Thinking of Locus of Control, Cooperation, andSex. *Journal of ClinicalPsychology*, 34(4), 903–907.

Bus, A. G., &vanIJzendoorn, M. H. (1995). Mother-childreading: A meta-analysis of theeffects on readingandlanguagedevelopment. *Review of EducationalResearch*, 65(1), 1-21.

Kavan, N. ve Akın, E. (2020). Zaman Bisikleti Fantastik Çocuk Roman Serisinin Kültürel Çözümlemesi. *Asya Studies-AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4(11), 49-57.

Mayesky, M. (2011). *Creative ActivitiesandCurriculumforEarlyChildhood* (10th ed.). Cengage Learning.

Niran, Ş., & Tuğrul, B. (2025). Oyun Dostu Yaratıcı Ebeveyn Programının Çocuk ve Ebeveyn Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim (Journal of Educationfor Life)*, 39(2), 446-472. doi: 10.33308/26674874.202539291.

Piaget, J. (2013). *Çocuğun Zihinsel Gelişimi*. (Çeviri: A. Ekmekçi). Cem Yayınevi.

Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda Kitap Okuma Alışkanlığı'na Genel Bir Bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 30-39. https://doi.org/10.21560/spcd.43960.

Totcu, S. N. (2022). *Ebeveyn-çocuk ilişkilerinde yaratıcılık iklimi ile ebeveynlerin yaratıcılık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Turla, A. (2004). *Eğitim ve Yaratıcılık*. Epsilon Yayıncılık.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard UniversityPress.

Yaşar, S. (2023). *Çetin Ceviz* (21. Basım). Fom Kitap.

Yıldız Bıçakçı, M. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Yaratıcılık ve Gelişimi*. Kök Yayıncılık.

ANNE-BABA TUTUM VE DAVRANIŞLARININÇOCUKLARIN HAYATLARINDAKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: "ÇİZGİLİ PİJAMALI ÇOCUK" ÖRNEĞİ

Ayşe Nur ODUNCU[*]

Özet

Toplumun en temel yapı taşı ailedir ve hayatın ana merkezinde yer alan aile, bireylerinin topluma hazırlandığı ilk evredir. Bu evrenin başarılı atlatılması bireyin hayal dünyasına, sosyalleşmesine katkı sağlayacak ve bireyin çevresiyle iletişimini güçlendirecektir. Aile kavramı aslında bir toplumu anlamak ve anlamlandırmak için de başvurulacak esas noktadır. Bu nokta gerek bireyin tek başına gerekse toplumdaki rollerini üstlenerek karşımıza çıkar. Bireyin kendini kabullenişi, var oluşu, hayattaki hedefleri anne-baba rollerini üstlendikten sonra daha çok önem arz eder. Özellikle çocukların eğitiminin üstlenilmesi, aileyi toplumsal mesele haline getirir. Bu çalışma çocuk edebiyatında çok okunanlar listesinde yer alan John Boyne'nin *"Çizgili Pijamalı Çocuk"* eseri örnek alınarak ailelerin tutum ve davranışların çocukların hayatları üzerindeki etkilerini incelemek ve değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada anne-babanın hem birey olarak hem de ebeveyn olarak çocuklar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çocukların hayata bakış açıları ve tutumlarında ebeveynlerin etkileri, değişimleri, çatışmaları aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, toplum, çocuk, çocuk edebiyatı, Çizgili Pijamalı Çocuk.

AN EXAMINATION OF THE EFFECTS OF PARENTAL ATTITUDES AND BEHAVIORS ON CHILDREN'S LIVES: THE CASE OF "THE BOY IN THE STRIPED PAJAMAS"

Abstract

The family is the most fundamental building block of society, and as the main centerof life, it is the first stage where individuals prepare for society. Successfully navigating thisuniverse will contribute to the individual's imagination and socialization and strengthen theircommunication with their environment. The concept of family is actually the fundamental pointof reference for understanding and making sense of a society. This point emerges both in theindividual's solitary existence and in the roles they assume within society. An individual's self-acceptance, existence, and goals in life become more important after taking on the roles ofmother and father. In particular, taking on the responsibility of children's education makes thefamily a social issue. This study was conducted to examine and evaluate the effects of parents'attitudes and behaviors on children's lives, using John Boyne's "The Boy in the StripedPajamas," a bestseller in children's literature, as an example. The study examined the effects ofparents on their children both as individuals and as parents. It sought to convey the effects,changes, and conflicts of parents on their children's perspectives and attitudes toward life.

Keywords: Family, society, children, children's literature, The Boy in the Striped Pajamas.

Giriş

Aile yetişkin anne-baba ve çocukların etkileşimde bulunduğu, birbirlerini etkiledikleri bir birimdir.*"Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; ev"* (https://sozluk.gov.tr/) olarak sözlükte geçen aile;

[*] Öğretmen - Yazar, yaylacaysenur@gmail.com

hem toplumun hem de bireyin temelidir. Birey, büyürken ve kendini keşfederken anne ve babasını gözlemleyerek yolculuğuna başlar. Aile, sosyal bir kurum olduğundan (Kaya, 193) toplumu şekillendiren birimdir. Aile kavramının pek çok farklı tanımı yapılmaya çalışılmıştır: Aile, birbirine kan bağı ile bağlı bireylerin oluşturdukları bir grup (Özkalp, 2017:173); anne-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik (Gökçe,2017:51) ve içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde gerçekleştiği, cinsel ilişkilerinin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve anne-babalarla çocuklar ve diğer yakınlar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı bir toplumsal bir kurum (Ozankaya,1979: 357) olarak tanımlanmaktadır.

Toplum, insanların bir arada yaşadığı veya yaşamaya çalıştığı, diğer insanlarla etkileşim içinde olunan yerdir. *"Toplumsallaşma, rol öğrenme, rol kazanma ve cinsiyet rollerinin öğrenilmesi olarak da tanımlanmaktadır."* (Mora,2005:1).Birey, en önce ailesiyle toplumsallaşırken zamanla başka yönelimlere eğilebilir.Birey daha sonra başka gruplar içinde öğrendiklerini, bu temele göre biçimlendirir. Ailenin herhangi bir nedenle bütünlüğünün bozulması ya da aile içindeki etkileşimin yetersiz olması, toplumsallaşma sürecini önemli ölçüde etkilemekte ve çocuğun hatalı ya da yetersiz toplumsallaşmasına neden olmaktadır (İşçi, 2000: 46). Bu nedenle ailenin her anlamda yeterliliği, yetişen bireyin de sağlamlığına işarettir.

Aile, gelişimini sağlıklı bir şekilde atlatırsa aile içinde yetişen bireyler de bu evreyi sağlıklı geçirdiklerinden dolayı aile içi iletişim topluma da yansır. Her ailenin farklı iletişim biçimi ve farklı yapısının olabileceği göz önüne alındığında çocuğun toplumdaki farklı aile tipleri ve anne baba tutumlarıyla tanıştırılması gerekmektedir. Bu sayede çocuk yeni karşılaştığı bir durum ya da davranışa yadırgamadan ve yargılamadan, hoşgörüyle yaklaşmasını öğrenecektir (Okuyan ve Diğerleri, 2012: 397). Bu da bireyin toplumu tanıması ve kabullenişi demektir.

Çocuk edebiyatı içinde varlığını hissettiren, çok okunan (Yazıcıoğlu, 2022) ve tercih edilen bir kitap olan *Çizgili Pijamalı Çocuk* eseri, çocuk algısı üzerine inşa edilen bir kurguya sahiptir. Eseri önemli kılan özelliği de anlatıcısının dokuz yaşındaki karakteridir.Şirin'in *"Çocuk edebiyatını yetişkinlere seslenen edebiyattan ayıran nokta çocuğun yetişkinden farklı algılama biçimine sahip olmasıdır."* (Şirin, 2007: 14) ifadesi de kurgunun ve anlatıcının önemini sergiler.Burada en büyük pay yazara aittir. Yazarın sorumluluğu çocukları kendi deneyimleriyle bilgilendirme ve yetiştirme anlayışından çok, dilin anlatım olanaklarıyla kurgulanmış; çocuğun kendini, insanı ve yaşamı tanımasına olanak sağlayacak yaşam durumları yaratmak olmalıdır (Sever, 2008: 30). Örnek olarak ele alınan *Çizgili Pijamalı Çocuk* eseri savaşın çocukların yok edici etkisi ekseninde yazılan (Yiğitler, 2014: 688) ve çocuk karakterlerin ailelerinin tutumları doğrultusunda kendilerini arayışı ele alınır.

Eser, Bruno karakterinin anlatımıyla kaleme alınır. Bruno karakteri dokuz yaşında, araştırmayı seven, çevresini tanımaya çalışan, çalışanlara duyarlı olan ancak erkek içgüdüsü ile ablasını korumaya çalışan ve arkadaşlığa, dostluğa çok önem veren çocuktur. *"Bruno'nun tersine o, Maria'nın tıpkı kendisi gibi duygulara sahip biri olduğunu düşünmekle asla zaman kaybetmezdi."* (s.60). *"Ne de olsa bu onun göreviydi. Kız, ablasıydı. Onu Teğmen Kotler gibi bir adamla yalnız bırakma fikrinden nefret ediyordu."* (s.71). *"Bugün için bu kadar araştırmanın yeteceğini ve eve dönmenin daha iyi olacağını düşündü."* (s.93)*"Tersine, kendisininse maceraları ve araştırmaları vardı, yeni bir arkadaş bulmuştu."* (s.138).

Eserde yer alan diğer karakter Gretel. On iki- on üç yaşlarında, genelde bebekleri ile oynarken zamanla siyasi meselelere yönelen, evde yalnızlıktan askerlerle konuşan, önemli bir dönem içinde olan –ergenlik dönemi-, kardeşiyle genelde çatışma halinde olmasından kaynaklı "umutsuz vaka" diye nitelendirilen bir isimdir. *"Ben on iki yaşındayım, ama o sadece dokuz," demişti* (s.109).*"O benim ablam," diye ekledi, "umutsuz vaka".* (s.114).*"Tam o sırada umutsuz vaka onu görmeye geldi.""Boş zamanlarında bebek koleksiyonunu tekrar tekrar düzenlemeyi tercih ediyordu."*(s.137). *"Ve Gretel - annenin sözcükleriyle- bir dönem atlatıyordu, en iyisi onun yoluna çıkmamaktı."* (s.158). *"Gretel artık bebeklerden hoşlanmadığına karar vermişti ve onları dört büyük torbaya doldurup atmıştı. Onların yerine babanın ona verdiği Avrupa haritalarını asmış, üstlerine küçük raptiyeler koymuştu. Sürekli günlük gazeteleri okuyup raptiyeleri ilerletiyordu."* (s.160).

Eserde yer alan bir diğer önemli karakter ise çizgili pijamaları ile tel örgülerden karşımıza çıkan Shmuel'dur.Bruno ile aynı tarihte doğan çocuk, oldukça çelimsizdir. Annesinden ayrı olduğunu, babası ve kardeşi ile tel örgülerin diğer tarafında olduğunu öğreniriz. Ancak neden tel örgüler ardından çizgili pijama giydiğini bilmez. Askerleri sevmez ve babasını bulmak için elinden gelenin çok fazlasını yapar. *"Tek ortak noktaları, hepsinin korkunç derecede zayıf, gözlerinin içeri çökmüş ve kafalarının kazınmış olmasıydı..."*(s.185). *"Askerler genelde insanların iyileşmelerinden hoşlanmazlar," dedi Shmuel son lokmayı yutarken. "Genelde tam tersi olur."* (s.125). *"Ve annemi bizden ayırıp götürdüler. Babam, Josef ve ben şuradaki barakalara konduk, o zamandan beri burada yaşıyoruz."* (s.116). "*Ve babamı aramama yardım edebilirsin," dedi Shmuel.* (s.177).

Eserde aile tipi "çekirdek aile" ve "geniş aile"; "aile içi iletişim (çatışmalar)" ve "anne-baba tutumları" üzerinde durularak bunların çocuklara etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.**Aile tipi:** Çekirdek aile, Geniş aile başlıkları altında ele alınır. **Aile içi iletişim (çatışmalar):** Anne-baba ve çocuk arasındaki iletişim/çatışmalar; anne-baba arasındaki iletişim/çatışmalar; kardeşler arasındaki iletişim/çatışmalar olarak incelenmiştir. **Anne-baba tutumları:** Otoriter (baskıcı) tutum; Koruyucu-kollayıcı tutum; ilgisiz tutum ve tutarsız tutum (Okuyan ve Diğerleri, 2012: 398; Kaya, 197-200) olarak belirlenmiştir. Bu başlıklar eserin içeriğine göre şekillenmiş ve bu bağlamda eser irdelenmiştir.

Aile Tipi

Anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile (Erol, 1992: 8); geleneksel toplumlarda birkaç kuşağın, evlilik ve kan bağıyla akraba olan çok sayıda kişinin aynı çatı altında veya birbirine yakın evlerde yaşadığı geniş aile (Budak, 2000:29) olarak geçer. *Çizgili Pijamalı Çocuk* eserinde ele alınan aile iki çocuk ve anne ve babadan oluşur. Ancak Berlin'de yaşarken büyükanne ve büyükbabaları ile yakın oturdukları ve çocukların onlarla çok güzel vakit geçirdikleri de yer alır. Özellikle Bruno, büyükanne ve büyükbabasını da aileden görür. *"Ayrıca büyükbaba ve büyükannenin çok yakında oturuyor olmaları çok güzel bir şeydi."* (s.14). Kahramanımız bunu memnun olarak aktarır. Berlin'den ayrıldıktan sonra da bu durum onu çok rahatsız eder ve kendini eksik hissederek: *"Ama büyükanne ve büyükbaba Berlin'de," dedi. "Onlar da ailemizden, bu yüzden burası evimiz olamaz."* (s.47) der. Büyükanne ve büyükbabasını da aileden görmesi onlara ne kadar değer verdiğini gözler önüne serer. Özellikle kostüm partileri, şarkı söylemeleri de güzel anılar olarak aktarılır.

Bruno'nun babası ile arasında geçen şu konuşmada çekirdek aileye gönderme yapılır. *"Bir ev; bir sokak, bir şehir ya da tuğla ve harç gibi yapay şeyler değildir. Ev, insanın ailesinin olduğu yerdir, öyle değil mi?" "Evet, ama..." "Ve ailemiz burada Bruno; Out-With'de. Binaenaleyh, evimizin burası olması gerekiyor."* (s.46). Baba, burada oğlunu içinde bulunduğu duruma ikna etmeye ve kabullendirmeye çalışır.

Aile İçi İletişimler (Çatışmalar)

Genel tanımıyla çatışma, bireylerin karşılıklı olarak birbirlerinin gereksinimlerine karışmak ya da karşı çıkmak durumunda veya değerleri uyuşmadığı zaman kişiler arasında baş gösteren uyuşmazlık, zıtlaşma, kavga ve sürtüşmeleri ifade eder (Yavuzer, 1997). Bireylerin kendi varlığını koruması, kendi özünü ortaya koyma çalışması ailenin diğer bireyleri arasında kavga derecesinde çatışmalara neden olur. Bu çatışmalar çocuğun her yaşında görülebildiği gibi aileyi oluşturan anne ve baba arasında da kendini gösterir.

Aile içindeki çatışmalar genellikle; Emretme, yönetme (çocukta korku veya direnç yaratabilir. Çocuğun isyankâr davranışta bulunmasına neden olabilir); Uyarma, tehdit etme (Çocukta korku, gücenme, kızgınlığa neden olabilir); Vaaz verme (suçluluk duygusu yaratabilir. Çocuğun durumunu daha şiddetle savunmasına yol açabilir); Öğüt verme (çocuğun kendi sorunlarını çözmekten aciz olduğunu ima eder. Bağımlılık ve direnme yaratabilir); Yargılama, eleştirme, suçlama (yetersizlik, aptallık, yanlış değerlendirme anlamını taşır. Çocuk yargı ve eleştirileri gerçek olarak algılar)… gibi iletişimi engelleyici tutum ve davranışlardan kaynaklanmaktadır (Navaro, 2001:115-116).

Anne-Baba Arasındaki İletişim/Çatışmalar: Eserde, anne ve baba fikirlerini ifade ederken pek

çok zaman sesleri yükselir ve çoğuna kapılar kapalı iken bile şahit olunur: *"Annenin, yüksek sesle babaya bir şeyler söylediğini duydu. Bunun üzerine baba, sesini, annenin yapamayacağı kadar yükseltti ve tartışmaya son verdi."* (s.15) *"... öyle bir yerde yetişmelerini düşünebiliyor musun..." dedi anne. "... tartışma bitmiştir, bu konuda tek bir sözcük daha duymak istemiyorum..." dedi baba.* (s.111) *"Gidişi ani olmuştu ve bu konuda anne ile baba geç saatlerde çok kavga etmişlerdi, ama gitmişti."* (s.158). *"Dinlemek istemedi önce; ama oldukça yüksek sesle konuşuyorlardı, duymamak elinde değildi. "Korkunç!.." diyordu anne. "Kesinlikle korkunç! Artık dayanamıyorum." "Başka seçeneğimiz yok," diyordu baba. "Bu bizim görevimiz ve..." "Hayır, bu senin görevin," dedi anne, ''senin görevin, bizim değil! Sen kalmak istersen kal." "İnsanlar ne düşünecek," diye sordu baba, "senin ve çocukların Berlin'e bensiz dönmenize izin verirsem? Buradaki işe bağlılığım hakkında sorular sorarlar." "İş mi!.." diye bağırdı anne. "Buna iş mi diyorsun?.."* (s.166-167).

Annenin, babaları hakkında *"bazı insanlar"* ifadesi de eserde dikkat çeken bir unsur. Özellikle *"Ama bazı insanlar ve onların yükselme hırsları..."* (s.41) ifadesi aslında babanın içinde bulunduğu durumun özeti gibidir. Anne bu durumu istemez ancak eşinin baskısından veya ona herhangi bir söz dinletememesinden kaynaklı duruma razı olur. Her tartışmada mutlaka baba son sözü söyler ve anne duruma ayak uydurur. Evden taşınma, Berlin'den ayrılma, Out-With'de yaşama, çocukları yetiştirme vb. her alanda karşımıza çıkan durum budur. Babanın kararları ise kesindir ve genelde tartışmaya kapalıdır. *"Sessizleşir, mesafeli davranır; ama sonunda her şey onun istediği gibi sonuçlanırdı."* (s.51).

Anne ve babanın aynı fikirde olduğu noktalar oldukça azdır.*"Baba, çocukların eğitimlerine dönme zamanının geldiğine karar verdi. Bruno sadece iki öğrencili okul fikrini saçma bulsa da anne ve baba, bir öğretmenin gelip onların sabah ve öğleüstlerini derslerle doldurması konusunda fikir birliğine varmışlardı."* (s.87).

Büyükanne ve büyükbabanın çatışma içinde olduğu durum oğullarının terfi meselesi olur. Çünkü baba bu durumdan son derece memnunken; anne bu olaydan dolayı oğluna küs ölür. *"Şimdi ulaştığın yere bak," diye devam etmişti büyükbaba, onu duymazdan gelerek. "Bu kadar sorumluluk isteyen bir mevkiye yükselmen beni gururlandırıyor. Ülkene yapılan onca haksızlıktan sonra, onurunu geri kazanmasına yardım ediyorsun. Bütün cezalandırmaların ötesinde..."*(s.83). Ancak büyükanne için durum farklıdır: *"Söylediklerini bir düşünür müsün?" diye bağırmıştı büyükanne. "Hanginiz daha budalasınız, merak ediyorum!"* (s.83). *"Güzel üniformalarınızla yakışıklı görünmek. Giyinip kuşanıp o çok kötü, korkunç şeyleri yapıyorsunuz. Bundan utanç duyuyorum. Ama kendimi suçluyorum Ralf, seni değil."* (s.84). Aslında büyükanne burada oğlunun eğitiminde ailenin etkisine vurgu yapar. Büyükanne oğlunun geldiği noktadan o kadar rahatsızdır ki olay çocukların yanında kavgaya bile neden olur: *"Utanıyorum!" diye bağırmıştı büyükanne gitmeden önce. "Benim oğlumun böyle bir..." "Bir vatansever!" diye bağırmıştı baba, annenin sözünün asla kesilmeyeceği kuralını belki de öğrenmemişti. "Vatansever, öyle mi?" diye bağırmıştı büyükanne. "Bu eve yemeğe davet ettiğin insanlar... Bu beni hasta ediyor. Ve seni bu üniforma içinde görmek, gözlerimi söküp atma isteği uyandırıyor." diye eklemişti, hızla evden fırlayıp arkasından kapıyı çarpmadan önce. Bruno, ondan sonra büyükannesini pek görmemişti ve OutWith'e taşınmadan önce veda etme fırsatı olmamıştı.*" (s.85).

Anne-Baba ve Çocuklar Arasındaki İletişim/Çatışmalar: Eserde anne-oğul ve baba-kız bağının olduğu görülür. Anne ve Bruno'nun arasındaki konuşma aslında bize anne ve oğul arasındaki gizli bağı ve sevgiyi gösterir:*"Hepimizin gitmesi şart mı?" diye sordu Bruno. "Elbette şart," dedi anne. "Babanın yeni görevine tek başına gitmesini ve orada yalnızlık çekmesini istemezsin, değil mi?" "Sanırım hayır," dedi Bruno. "Onunla olmazsak baban hepimizi çok özler," diye ekledi anne. "En çok kimi özlerdi?" diye sordu Bruno. "Beni mi', Gretel'i mi?" "İkinizi de eşit derecede özlerdi," dedi anne. Ayrımcılık yapmamak gerektiğine inanırdı. Bruno annesinin bu inancına saygı duyardı, özellikle de en çok kendini sevdiğini bildiği için.*" (s.9) Anne ve Gretel arasında bu tarz bir konuşmaya yer verilmemiştir. Anne karakterini bu anlamda içinde bulunduğu durumlardan dolayı içine kapanık, ruhsal sıkıntıları olan biri olarak görürüz. *"Bruno daha fazla duyamadı; çünkü sesler kapıya yaklaşıyordu ve anne ilaçlı içkisinden içmek için lıer an dışarı fırlayabilirdi."* (s.167). Gretelise babasını takdir eden ve onun izinden giden bir karakter olarak karşımıza çıkar. *"Elbette," dedi Gretel. Babası hiç yanlış yapamazmış, hiç kızmazmış ve uyumadan onu mutlaka öpmeye gelirmiş gibi*

konuşurdu." (s.27).*"Gretel'in odası oraya son girdiğinden beri oldukça değişmişti; ilk olarak görünürde tek bir bebek bile yoktu.Onların yerine babanın ona verdiği Avrupa haritalarını asmış, üstlerine küçük raptiyeler koymuştu. Sürekli günlük gazeteleri okuyup raptiyeleri ilerletiyordu."* (s.160) Genel anlamda anne-baba ile çocuklar arasında ciddi bir tartışma, kavga olmaz.

Kardeşler Arasındaki İletişim/Çatışmalar: Eserin genelinde görülen bir çatışmadır. Bruno her zaman ablasından bahsederken "umutsuz vaka" ifadesini kullanır. Ablasının odasına girmesi yasaktır ve genelde çatışma halindedirler. *"Bu ülkeyi yönetiyor, salak! Hiç gazete okumuyor musun?" demişti Gretel, ablaların genelde yaptığı gibi hava atarak."* (s.105) *"...Gretel, kardeşinin gördüğü ilgiyi kıskanarak."* (s.110) *"Ablamı bağışlamalısınız Teğmen Kotler," diye ekledi nazikçe, "ama o umutsuz vaka. Onun için yapabileceğimiz fazla bir şey yok. Doktorlar yardım sınırını aştığını söylüyor." "Kapa çeneni!" dedi kıpkırmızı olan Gretel. "Sen çeneni kapa," dedi Bruno sırıtarak".* (s.129). Out-With'de yalnızlıktan sıkılmaları nedeniyle az da olsa birbirleriyle vakit geçirirler. *"Evet, ben hazırım," dedi Bruno, son zamanlarda Gretel'le fazla zaman geçiriyordu ve alaycılıktan hoşlanmaya başlamıştı."* (s.147).

Göze çarpan diğer unsur ise Shmuel'in annesinden övgü ile bahsetmesidir. *"Annem, benim okulumda öğretmen ve bana dilinizi öğretti," diye açıkladı Shmuel. "O Fransızca da konuşuyor. Ayrıca İtalyanca ve İngilizce de konuşuyor. Çok akıllıdır. Ben Fransızca veya İtalyanca konuşmuyorum, ama bana İngilizce öğreteceğini söyledi, çünkü bir gün ihtiyacım olabilirmiş."* (s.100). Görüldüğü üzere her karakter kendinde iz bırakan ebeveynle daha yakın bağ kurmuştur.

Anne-Baba Tutumları

Otoriter (baskıcı) tutum: Çocuğu sürekli kontrol altında tutan, kurallara sıkı sıkıya uymasını bekleyen anne-baba tutumudur. Çocuk, sıkı bir kontrol ve baskı altındadır. Çocuğunkurallarasıkı sıkıyauyması gerekir. (Kaya, 199). Bu tutum içinde cezayı da barındırır. *Dövme, azarlama, bağırma, korkutma, kınama ve ayıplama en sık rastlanan ceza çeşitleridir* (Tuncer: 1980: 22). Eserde herhangi bir cezadan bahsedilmez.

Eserde otorite deyince akla ilk gelen baba karakteridir. "*Bruno başını salladı, üzgün bir şekilde uzaklaştı. 'Bazı insanlar' sözünün kendisinin kullanmaması gereken, büyüklere ait ve 'baba' anlamına gelen bir söyleyiş olduğunu biliyordu*."(s.14). *"Ben hata yaptığımda cezalandırılıyorum." diye ısrar etti Bruno. Çocuklar için geçerli olan kuralların, kuralları koyan onlar olduğu halde, büyüklere uygulanmadığı gerçeği onu fena sinirlendirmişti."* (s.56). *"Bruno, dediğimi yap lütfen!" diye tersledi annesi. Açıkça görülüyordu ki annenin onun sözünü kesmesi sorun değildi; ama o yapınca kabul edilemezdi.* (s.19). *"babanın Maria'yla konuştuğu tarzda konuşmaması gerektiğini öğretmişti"* (s.7)*"Bunun üzerine baba, sesini, annenin yapamayacağı kadar yükseltti ve tartışmaya son verdi."* (s.15),*"Maria'yı severdi ve onu aileden biri olarak görürdü, babası sadece bir hizmetçi olduğunu ve hak ettiğinden fazla para aldığını söylese bile"* (s.20) *"Baba bir elini havaya kaldırdı ve bu diğer adamların hemen susmalarını sağladı."* (s.43), *"Baba taş gibi soğuk bir yüzle ona bakıyordu."* (s.49), *"Baba, bıçağını masaya vurdu ve herkes sessizleşti."* (s.130),*"...baba ve güçlü sesi herkesi susturdu."* (s.131).*"Yemek masası için uygun bir konuşma değil," diye tekrarladı baba keskin bir şekilde, onu hemen susturarak."* (132).

Annenin de bazı yerlerde otoriter bir tavır takındığı ve çocuklar üzerinde söz sahibi olduğunu yer yer görürüz: *"Annesi kırıcı bir sesle bağırdı ve yeter sözünde ciddi olduğunu göstermek için ayağa kalktı.* (s.13), *"Annesi bunu yapmamasını ona birçok kez söylemişti*." (s.29), *"Babanın çalışma odası için geçerli olan kural, Bruno'nun Berlin'de öğrendiği en önemli kurallardan biriydi"* (s.44).

Ebeveynlerin kural koyması çocuklar tarafından normal kabul edilir. *"Anne ve baba ona ne yapması gerektiğini söyleyebilirlerdi -bu tamamen mantıklı ve beklenecek bir şeydi- ama bir başkasının ne yapacağını söylemesi bambaşka, diye düşündü. Teğmen gibi havalı bir unvanı olan birinin bile söylemesi kabul edilemezdi."* (s.148). *"Aptal olma!" dedi Gretel, kardeşine aptal dememesi için defalarca uyarıldığı halde."* (s.38)

Çocuklar üzerindeki baskı, anne babanın dışında öğretmenleri tarafından da görülmektedir. Bay Liszt adındaki öğretmen OutWith'te çocukların eğitimini üstlenir. Çocukların derslere karşı

tutumlarını kabul etmeyen öğretmen onları sert bir dille uyarır: *"Bay Liszt özellikle tarih ve coğrafyaya meraklıydı, oysa Bruno okumayı ve sanatı tercih ediyordu. "O şeylerin sana faydası yok," diye ısrar etti öğretmen. "Bu çağda, bu zamanda sosyal bilimleri iyi anlamak çok daha önemli." "Büyükanne, Berlin'de bizi hep oyunlarda oynatırdı," diye belirtti Bruno. "Büyükanneniz öğretmeniniz değildi, öyle değil mi?" diye sordu Bay Liszt, "O sizin büyükannenizdi. Bense burada öğretmeninizim, bu yüzden benim önemli dediğim şeyleri çalışacaksın, kendi sevdiklerini değil." "Kitaplar önemli değil mi?" diye sordu Bruno. "Dünya için önemli olan şeylerle ilgili kitaplar, elbette önemli," diye açıkladı Bay Liszt. "Hikâye kitapları değil. Hiç olmamış şeyleri anlatan kitaplar değil. Sen geçmişini ne kadar iyi tanıyorsun genç adam?"* (s.87). *"Kendi geçmişin değil," diye sözünü kesti Bay Liszt. "Senin kişisel tarihin değil, ben kim olduğun, nereden geldiğinden söz ediyorum. Ailenin mirasından. Baba topraklarından..."* (s.88). Çocukların hikâye kitapları okumalarına bile izin vermez.

Kurallar bazen gelişen durumlara göre tekrar düzenlenmekte ve bu kurallar her zaman baba tarafından konulmaktadır. *"Şimdi çocuklar," demişti baba, masasının arkasında oturmuş, gözlerini karşısında duran oğlundan kızına ve tekrar diğerine çevirerek, "önümüzde çok önemli bir akşam var, biliyorsunuz, değil mi?" Başlarıyla onaylamışlardı. "Ve bu akşamın iyi geçmesi, kariyerim için çok önemli." Tekrar başlarıyla onaylamışlardı. "Başlamadan önce konulması gereken temel kurallar var." Babası temel kurallara inanırdı. Evde ne zaman özel veya önemli bir olay olsa, daha çok kural yaratılırdı. "Birinci kural," demişti baba, "Fury geldiğinde koridorda sessizce durup onu selamlamayı bekleyeceksiniz. O sizinle konuşana kadar konuşmayacaksınız ve net bir sesle cevap vereceksiniz, her sözcüğü doğru kullanarak. Anlaşıldı mı?" "Evet baba," diye mırıldanmıştı Bruno. "İşle bu kesinlikle istemediğimiz tarzda bir şey," demişti baba, mırıldanmayı kastederek. "Ağzını açıp bir yetişkin gibi konuş. Son isteyeceğimiz şey ikinizin de çocuk gibi davranması. Eğer Fury sizi görmezden gelirse o zaman siz de bir şey söylemeyeceksiniz, ama böylesine büyük bir liderin hak ettiği saygıyı ve nezaketi göstererek ileriye bakacaksınız." "Elbette baba," demişti Gretel, çok net bir sesle. "Anneniz ve ben, Fury ile yemekteyken odalarınızda kalacak ve sessiz olacaksınız. Etrafta koşturmak, tırabzanlardan kaymak yok," bunu söylerken açık bir şekilde Bruno'yabaktı, "ve bizi rahatsız etmek yok. Bu anlaşıldı mı? Kargaşa yaratmanızı istemiyorum." Bruno ve Gretel başlarını sallamışlar ve baba bu toplantının bitliğini göstermek için ayağa kalkıp, "Öyleyse temel kurallar oluşturuldu," demişti*. (s.106-107).

İlgisiz Tutum: Çocuğun davranışları karşısında her zaman ilgisiz ve umursamaz davranan anne-baba tutumuna denir. Bu tutum, çocuğa karşı ilgisiz, çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız, sevgi ve şefkati yetersiz, kontrolü gevşek anne baba tutumudur. Bu tür ailelerde disiplin yok denecek kadar gevşektir. Çocukları yönlendirme ve kontrol söz konusu değildir. Çocukların davranışları sınırlandırılmaz. Çocuklar kendi hallerine bırakılmıştır. Anne baba umursamaz bir tutum içindedir ve çocuk ilgiden, sevgiden yoksundur. İlgisiz ve kayıtsız anne-baba, çocuğu kendi başınayalnızbırakır (Kaya: 201). Bazı yerlerde bu tutuma yer verilmiştir. *"Anne, sabah erkenden çıkıp yakın bir şehre giden trene binmiş, bir günlük hava değişimi yapmıştı. Baba ise en son Bruno'nun yatak odasının penceresinden görünen barakaların ve insanların olduğu yere doğru giderken görülmüştü."* (s.65), *" Bay Liszt evden ayrıldıktan sonra, anne akşamüstü uykusunu uyurken evden ayrılıp Shmuel ile buluşmak üzere tel örgü boyunca uzun yürüyüşünü yapmaya devam etti."* (s.135), *"Bu çığlık akşamüstü uykusundan uyandırdı. Çocuklarından hangisinin diğerini öldürdüğünü görmek için koşarak yatak odasından fırlamasına neden oldu."* (s.164), *"Anne, gündüzleri çok sessizdi ve çok daha fazla akşamüstü uykusuna yatıyordu. Bazen akşamüstü bile değil, tam öğle yemeği öncesinde... Bruno onun sağlığından endişeliydi; çünkü ilaçlı içkiye bu kadar çok ihtiyacı olan kimseyi tanımamıştı."* (s.168). Annenin bulundukları yerden ayrılma bahanesi çocuklar öne koşulmuştu. "*Anne Out-With' den hoşlanmıyor. İki çocuk yetiştirmek için uygun bir yer olmadığını söylüyor. Baba burada kalıp çalışacak; çünkü Fury onun için büyük şeyler düşünüyor. Biz eve dönüyoruz.*" (s.175). Ancak eserin başka hiçbir bölümünde annenin çocuklarını yetiştirme çabası veya gayreti görülmez. Babanın ise ailesinden ve çocuklarından önce işini düşünmesi de içinde bulunduğu durumu yansıtır: *"İnsanlar ne düşünecek," diye sordu baba, "senin ve çocukların Berlin'e bensiz dönmenize izin verirsem? Buradaki işe bağlılığım hakkında sorular sorarlar."* (s.167).

Sonuç ve Değerlendirme

Bireyin toplumsallaşma sürecinde ailenin önemi yadsınamaz. Bu araştırmada, toplumun temel taşı olarak tanımlanan aile kavramının, çok okunan bir çocuk kitabında aile tipi, aile içi iletişim (çatışmalar) ve anne-baba tutumları bağlamında nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılmıştır. Çocuğungelişenkişiliğivebenliğiüzerindeanne-baba tutumları güçlübiretkiyesahiptir.Buetkininsağlıklıyadasağlıksızoluşu, anne babanın tutumunun çeşidine bağlı olmaktadır. Eserde çekirdek aile ve geniş aile iç içedir. Ana eksen çekirdek aile üzerine kurgulansa da büyükanne ve büyükbabanın hayatlarına kattıkları çok içten, özlem dolu sözlerle aktarılır.

Aile içi iletişim ve çatışmalarda kopukluklar görülür. Anne-baba bağlamında genel anlamda son söz babadadır ve anne bu eksende yaşar. Aralarındaki çatışmalarda fikir ayrılığı olsa bile babanın son sözü söylemesi ile konu kapanır. Aile babanın terfi etmesi ile bir maceraya sürüklenir. Bu macerada çocuklar neredeyse hiç düşünülmemiştir. Önemli olan dış dünyaya iyi bir bağ kurduklarını yansıtmaktır. Belki de hiç bilinmeyen, askerlerin olduğu ve her bireyin yalnızlığa mecbur bırakıldığı taşınma meselesi de bunun içindir.

Anne-baba tutumlarında otoriter bir tutum ağırlıktadır. Anne de baba da kural koyan, bu kurallara ne olursa olsun uyulması istenen bir atmosfer vardır. Özellikle eserin sonu düşünüldüğünde tutarsız anne-baba tutumunun sonuçları acı bir şekilde karşımıza çıkar. Annenin yalnızlığı, kendini odalara kapatması; babanın işiyle ilgilenmesi; ergenliğe yeni giren bir ablanın kendini haberlere vermesi ile evin en küçük karakterinin kendine bir arkadaş arayışı normal kabul edilse de anne-babanın daha temkinli olması gerektiği vurgulanır. Dokuz yaşında bir çocuğun saatler süren bir yürüyüşü, evden bazen yiyecek götürmesi, arkadaşı ile görüşmesi, öğleden sonra yok olması hiç dikkat çekmez. Oysa evin etrafında pek çok sayıda asker, öğleden sonra eve gelen aşçı, Berlin'den gelen yardımcı, yalnızlık çeken abla, odadan çıkmayan anne çocuğu fark edemez. Eserdeki bir diğer unsur ise çizgili pijama giydiği söylenen tel örgülerin arkasındaki çocuk karakterin oraya her gün gelişi, bunun fark edilmeyişi, bir odadan pijama alıp Bruno'ya vermesi de dikkat çeken bir unsurdur. Çünkü askerlerin acımasızlığı eserde sık sık dile getirilir. Ancak askerler tel örgülerin arkasında ve önünde kalan karakterler için herhangi bir sorun teşkil etmez.

Burada en önemli görev annenindir. Hem çocuklarla ilgilenme hem de eşinin yanında olma gibi. Eserde anne son derece ilgisizdir. Nefes almak için bir günlüğüne kaçtığı yerlere çocuklarını da götürebilir veya onların yalnızlığını paylaşabilir. İlgisiz tutum çocukları arayışa iter ve evin büyük çocuğu kendini babasının yoluna iterken, küçük çocuk kendine macera ararıp arkadaş bulur. Baba aslında Bruno'nun çizgili pijamalı insanları gördüğünü ve onları izlediğini bilir. Abla da kardeşinin ifadesiyle hayali bir arkadaş bulduğunun farkındadır. Ancak bu durum evde hiç konuşulmaz. Her birey kendi hayatını yaşar. Bu yaşayış acıyla sonlanır.

Sonuç olarak, bir babanın mevkisi için ailesini bir bilinmezliğe sürüklemesi, baskıcı ve otoriter bir tutum içinde aile bireylerini hiçe sayması ve yer yer ilgisiz bir baba olması; annenin çareyi ilaçlı içki şişelerinde bulup odalardan çıkmaması; ergenliğe giren bir ablanın kendini gösterme çabası arasında kalan bir çocuğun hayatını ele alan eserdir. Kitap bir anne-babanın tutum ve davranışlarının hazin sonuçlarıyla okuyucuda derin bir etki bırakır. Çocuk kitabı olarak ele alınan eserin aslında yetişkinlere yönelik olması ve dönemin eleştirisini taşıdığı da bir gerçektir.

Kaynakça

Boyne, J. (2025), *Çizgili Pijamalı Çocuk*, Ankara: Tudem Yayınları.

Dilidüzgün, S. (2004), *Çağdaş Çocuk Yazını*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Erol, M. (1992). *Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Aile İçi İlişkilerde Meydana Gelen Değişmelerin Aile Üyeleri Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Gökçe, B. (2017), "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme" *Aile Yazıları-I*. Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.

İşçi, M. (2000), *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme*, İstanbul: Der Yayınları.

Mora, N. (2005), "Kitle İletişim Araçlarında Yeniden Üretilen Cinsiyetçilik Ve Toplumda Yansıması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 1-7.

Navaro, L. (2001), *Ana Baba Okulu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Okuyan, Hülya YAZICI ve Diğerleri (2012), ElementaryEducation Online, 11(2),395-407, 2012. İlköğretim Online, 11(2), 395-407. [Online]: http://ilkogretim-online.org.tr.

Ozankaya, Ö. (1979), *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 431.

Özkalp, E. (2017), *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi ESBAV Yayınları No: 87.

Sever, S. (2008), Çocuk ve Edebiyat, İzmir: Tudem Yayınları.

Şirin, M.R. (20011), *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Kök Yayınları.

TDK, https://sozluk.gov.tr/ , 15.10.2025, 17.00.

Tuncer, O. (1980), "Çocuk, Aile ve Çevresi", *Çocuk ve Eğitim*, Ankara.

Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, Aralık 2014: 756.

Yavuzer, H. (1997), *Anne Baba ve Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazıcıoğlu, S. (2022), *Çok Okunan Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi.

KELİMENİN IŞIĞI - ÇOCUĞA YAZMANIN HAKİKATİ VE FREKANS TEMELLİ EĞİTİM PERSPEKTİFİ

Asalettin SOYLU*

Doç. Dr. Hüsniyye ÇOBANOVA**

Dr. Aygül ÇOBANOVA***

Könül GENBEROVA****

Özet

Bu çalışma, çocuk edebiyatını yalnızca dilsel veya pedagojik bir alan olarak değil, kelime, frekans ve hikmet ekseninde yeniden düşünmeyi amaçlayan kuramsal bir incelemedir. Makalede, kelimenin insan yaratılışındaki yeri "Âdeme isimlerin öğretilmesi" anlayışından hareketle ele alınmakta. Doğu'nun hikmet geleneği ile Batı pedagojisinin bilimsel mirası arasında köprü kurularak çocuğa yazmanın anlamı tartışılmaktadır. İbnü'l Arabî, Gazâlî, Mevlânâ, Farabî ve Yunus Emre gibi isimlerin metinleri, Vygotsky, Piaget, Gardner, Bruner, Chomsky, Bettelheim ve güncel nörobilim bulguları ile birlikte okunmakta, kelimenin yalnızca anlam değil aynı zamanda titreşim (frekans) taşıdığı fikri temellendirilmektedir. Çocuğa yazmanın bilgi aktarmaktan ziyade hikmet, merhamet ve vicdan inşa eden bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede "frekans temelli eğitim" kavramsallaştırması önerilmekte, bilişsel, duygusal ve ruhsal frekansların bütüncül bir eğitim modelinde nasıl birleşebileceği tartışılmaktadır. Çocuğun iç dili, sezgi, hayal, masal ve estetik deneyim üzerinden okunmakta; sanat, masal ve sembolik anlatının hem nöropsikolojik hem tasavvufî temelleri ortaya konulmaktadır. Dijital çağda çocuğun zihni, dikkat ekonomisi, ekran bağımlılığı, kimlik inşası ve yapay zekâ ile ilişkiler bağlamında ele alınmakta, tehditler ve fırsatlar birlikte değerlendirilerek "dijital itidal" ve "frekans okuryazarlığı" kavramları önerilmektedir. Sonuç olarak çalışma, çocuğa yazmanın ahlâkî, ontolojik ve enerjetik boyutlarını bir arada düşünmeyi önermekte, çocuk edebiyatını bilimle hikmeti, akılla kalbi buluşturan bir alan olarak yeniden konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, frekans temelli eğitim, hikmet geleneği, kelimenin ahlâkı, dijital çağ ve çocuk.

THE LIGHT OF THE WORD - THE TRUTH OF WRITING FOR THE CHILD AND A FREQUENCY-BASED EDUCATIONAL PERSPECTIVE

Abstract

This theoretical study aims to reconsider children's literature not merely as a linguistic or pedagogical domain, but as a field shaped by word, frequency, and wisdom. Building on the Qur'anic notion of "teaching the names to Adam", the article examines the place of the word in human creation and establishes a bridge between the wisdom tradition of the East and the scientific heritage of Western pedagogy in order to discuss the meaning of writing for children. Texts by Ibn al-'Arabī, al-Ghazālī, Rūmī, al-Fārābī and Yūnus Emre are read together with the works of Vygotsky, Piaget, Gardner, Bruner, Chomsky, Bettelheim and current findings in neuroscience, thereby grounding the idea that the word carries not only semantic content but also vibrational frequency. Writing for children is conceptualized not primarily as the transmission of information but as a process of cultivating wisdom, compassion and conscience. In this context, the notion of a frequency-based education is proposed, and the integration of cognitive, emotional and spiritual frequencies within a holistic educational model is discussed. The child's inner language is

* Bağımsız Araştırmacı, Sosyalpedagog, Hamburg / Almanya, asalettin.soylu2023@hotmail.com

** Haydar Aliyev adına Harbi Enstitü, cobanovahusniyye@gmail.com

*** 24 Saylı Orta Mekteb, ORCID: 0009-0007-0647-0168, acobanova1974@gmail.com

**** Bakü Devlet Üniversitesi Doktora Öğrencisi , kxanlarova@yahoo.com

analyzed through intuition, imagination, fairy tales and aesthetic experience, while the neuropsychological and Sufi foundations of art, narrative and symbolic expression are explored. In the digital age, the child's mind is examined in relation to the attention economy, screen dependency, identity construction and artificial intelligence. By evaluating both risks and opportunities, the concepts of "digital balance" and "frequency literacy" are put forward. Consequently, the study argues for a comprehensive view of writing for children that includes ethical, ontological and energetic dimensions, and repositions children's literature as a field where science and wisdom, reason and heart, can meet.

Keywords: Children's literature, frequency-based education, wisdom tradition, ethics of the word, digital age and child.

1. GİRİŞ

İnsan, tarih boyunca kendisini kelime ile var etmiş bir varlıktır. Klasik metinlerde insan, "konuşan canlı" olarak tanımlanmış, modern kuramlar ise düşünce ile dil arasındaki iç içe geçmiş ilişkiye dikkat çekmiştir. Çocuğun dünyası, önce ses ve ritimle, ardından kelime ve anlamla şekillenir. Bu nedenle çocuk edebiyatı, yalnızca metin üretimi değil, gelecek kuşakların bilinç, duygu ve vicdan mimarisidir.

Bu çalışmanın başlangıç noktası, kelimenin yalnızca bir taşıyıcı değil, başlı başına bir enerji ve frekans taşıyıcısı olduğu varsayımıdır. Tasavvuf geleneğinde kelime, kalbin sesi ve nurun tezahürü olarak görülürken, modern nörobilim kelimenin beyin dalgaları, duygu durumları ve beden kimyası üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çocuk, bu iki dünyanın kesişim noktasında yer alır. Hem ruhsal bir derinliğin taşıyıcısı, hem nörobiyolojik bir varlık olarak.

Bu bağlamda çalışmanın temel problem cümlesi şu şekilde formüle edilebilir. Kelime, frekans ve hikmet perspektiflerinden bakıldığında çocuğa yazmak nasıl yeniden anlamlandırılabilir ve bu perspektif, yeni bir eğitim paradigmasına nasıl katkı sağlayabilir?

Bu sorudan hareketle çalışmanın amaçları, çocuğa yazmayı Doğu hikmet geleneği ve Batı pedagojisi ışığında yeniden düşünmek, kelimenin frekans boyutunu nörobilim ve tasavvuf perspektifleriyle birlikte ele almak, çocuğun iç dili, hayal gücü ve estetik deneyimini tartışmak, dijital çağ bağlamında çocuğun zihnindeki dönüşümleri ortaya koymak ve frekans temelli eğitim yaklaşımını kavramsal olarak çerçevelemektir. Çalışma, deneysel bir araştırma değil, kuramsal, kavramsal ve bütünleştirici bir nitelik taşımaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Çocuk Edebiyatında Dil, Düşünce ve Hikmet

Çocuk edebiyatı, hem dil edinimi hem de benlik inşası açısından kritik bir alandır. Vygotsky, düşüncenin dil içinde şekillendiğini belirterek dilsel deneyimin bilişsel yapılanmadaki rolünü vurgular (Vygotsky, 1978). Piaget ise çocuk gelişimini duyusal-motor, sembolik, somut ve soyut işlemler evreleriyle açıklayarak soyut kavramların ancak somut yaşantılar üzerinden içselleştirilebileceğini savunur (Piaget, 1926). Bu çerçevede çocuk edebiyatı, soyut değerleri somut imgeler ve hikâyeler aracılığıyla taşıyan bir anlam mimarisi olarak okunabilir.

Doğu geleneğinde ise çocuk, henüz kirlenmemiş kalp ve "yazılmamış levha" metaforlarıyla tanımlanır. Mevlânâ'nın "çocuk, Hakk'ın yazılmamış levhasıdır" ifadesi, eğitimi ve dili bu levha üzerinde gerçekleşen yazı eylemi olarak konumlandırır. Gazâlî'nin ilim–amel–ahlâk ilişkisini merkeze alan yaklaşımı, bilginin kalbe inmeden nur olamayacağını vurgular (Gazâlî, İhyâ). Bu bakış açısı çocuk edebiyatını salt öğretici metinler değil, kalp terbiyesinin ince araçları olarak görmeyi gerektirir.

2.2. Frekans, Nörobilim ve Dil

Modern nörobilim, beynin farklı frekans aralıklarında (beta, alfa, theta, delta) çalıştığını ve bu frekansların dikkat, hayal gücü, rahatlama ve yenilenme gibi durumlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Gazzaniga, 2018). Özellikle çocukların hikâye dinlerken theta dalgalarının arttığı, bu dalgaların yaratıcılık ve imgesel düşünmeyle bağlantılı olduğu ortaya konmuştur.

Masaru Emoto'nun su kristalleri üzerine yaptığı popüler çalışmalar, sevgi ve nefret gibi kelimelerin suyun moleküler yapısında farklı kristal biçimleri oluşturduğunu ileri sürer (Emoto, 2004). İnsan bedeninin büyük oranda sudan oluştuğu düşünüldüğünde, çocukların maruz kaldığı kelimelerin hem ruhsal hem bedensel rezonans doğurduğu yönündeki tartışmalar önem kazanmaktadır.

2.3. Doğu'nun Hikmet Geleneğinde Çocuğa Yazmak

İbnü'l Arabî, kelâmı yaratılışla irtibatlandırır, ona göre her varlık bir harf, every insan bir kelimedir (İbnü'l Arabî, Fusûs). Gazâlî, eğitimi emanet bilinciyle açıklar, çocuk, Allah'ın emanetidir ve ona verilen her bilgi, ahlâkî bir yükümlülük doğurur (Gazâlî, Mîzânü'l-Amel). Mevlânâ ve Yunus Emre, dilin sadeliği ve sevgi eksenli oluşuyla çocuk edebiyatına güçlü ilham kaynaklarıdır.

Farabî'nin erdemli toplum anlayışı, dili toplumsal ahlâkın aynası olarak konumlandırır (Farabî, El-Medînetü'l-Fâzıla). El-Cezerî'nin mekanik düzeneklerindeki estetik hassasiyet ise bilim–sanat–hikmet üçgeninde çocuklara sunulabilecek modellerin tarihsel köklerini gösterir.

2.4. Batı Pedagoji Geleneğinde Dil, Biliş ve Hayal

Batı geleneğinde Aristoteles'in "logos" kavramı, dili akıl, oran ve düzenle ilişkilendirir (Aristoteles, Politika). Rousseau, çocuğu doğal olarak iyi kabul ederek eğitimi çocuğun doğallığını koruma sanatı olarak yorumlar (Rousseau, 1762). Montessori, duyuların disiplinini merkeze alır, Piaget bilişsel aşamaları, Vygotsky sosyal etkileşim ve dilin rolünü, Bruner ise anlatının gerçekliği inşa edici işlevini vurgular (Piaget, 1926; Vygotsky, 1978; Bruner, 1990).

Gardner'ın çoklu zekâ kuramı, dilsel ve müzikal zekâ arasındaki ilişkiyi açığa çıkararak frekans temelli öğrenme için güçlü bir psikolojik temel sunar (Gardner, 1983). Chomsky'nin evrensel dil yetisi teorisi ise dilin fıtrî doğasına işaret eder (Chomsky, 1965), bu durum Kur'an'daki "isimlerin öğretilmesi" anlatısıyla anlamlı bir paralellik taşır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel, kuramsal ve bütünleştirici bir araştırma özelliği taşımaktadır. Ampirik veri toplama teknikleri kullanılmamış, bunun yerine literatür temelli, yorumlayıcı ve kavramsal bir yaklaşım benimsenmiştir. Doğu'nun klasik kaynakları ile Batı'nın modern kuramsal metinleri, çocuk edebiyatı ve eğitim bağlamında yeniden okunmuştur.

Araştırmada tasavvuf, İslam felsefesi, modern gelişim psikolojisi, nörobilim, çocuk edebiyatı kuramı ve dijital çağ çalışmaları bir arada değerlendirilmiştir. Temel analiz birimi, kavram ve temalardır. Kelime, frekans, hikmet, çocuk, hayal, masal, dijital zihin ve yazarlık gibi kavramlar etrafında temalar oluşturulmuş, bu temalar Doğu ve Batı kaynaklarında nasıl karşılık buldukları açısından karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

İnceleme, kelimenin hem Doğu'nun hikmet geleneğinde hem de modern nörobilimde titreşimsel bir olgu olarak ele alınabileceğini göstermektedir. İbnü'l Arabî'nin kelâmı evrensel varoluşla ilişkilendiren yaklaşımı, kelimenin ontolojik temellerini ortaya koyarken, çağdaş nörobilim ve frekans çalışmaları, kelimenin beyin dalgaları, duygu durumları ve bedensel süreçler üzerindeki etkilerini açıklamaktadır.

Çocuğun "iç dili"nin kelimeden önce duygu, sezgi ve hayal üzerinden işlediği, masal ve sembolik anlatının iç dil ile dış dil arasında bir köprü işlevi gördüğü bulgulanmıştır. Masalın, hem bireysel travmaların dönüştürülmesinde hem de kolektif değerlerin aktarımında önemli rol oynadığı görülmüştür.

Doğu'nun hikmet geleneği ile Batı pedagojisinin birbirini tamamlayan iki damar olduğu, bu iki damar birleştiğinde çocuk edebiyatı için hikmet temelli bütüncül bir çerçevenin ortaya çıktığı saptanmıştır. Bu çerçevede çocuk edebiyatı bilginin değil hikmetin, öğretmenin değil fark ettirmenin, yalnızca aklın değil kalp ve ruhun da alanı olarak tanımlanmaktadır.

Bilim, sanat ve tasavvufî düşüncenin kesişiminde frekans temelli eğitim modeli önerilmiştir. Bu modele göre eğitim, bilişsel, duygusal ve ruhsal frekansların birlikte işletildiği bütüncül bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Çocuk edebiyatı, bu üç katmanı aynı anda aktive edebilen nadir alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Dijital çağda çocuk zihninin maruz kaldığı hızlı uyarım, dikkat dağınıklığı ve kimlik kırılmalarının frekans dengesizliği ürettiği, buna karşılık dijital itidal, frekans okuryazarlığı ve teknolojinin etik kullanımı gibi kavramların önem kazandığı görülmüştür. Yazarın niyeti ve kelimenin ahlâkı, çocuğa yazmanın merkez kavramları olarak öne çıkmaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, kelime, frekans, hikmet ve çocuk ekseninde Doğu–Batı bileşimli bir kuramsal çerçeve önermiştir. Elde edilen bulgular, çocuk edebiyatını ve eğitimi yeniden düşünmek için bazı temel tartışma başlıkları sunmaktadır. Kelimenin yalnızca semantik değil, aynı zamanda enerjetik ve frekans temelli bir boyuta sahip olduğu fikri, eğitim ve edebiyat kuramları için yeni açılımlar içermektedir.

Çocuğun maruz kaldığı her kelimenin, onun nörobiyolojik ritmi, duygusal dengesi ve ruhsal yönelimi üzerinde iz bıraktığı kabul edildiğinde, çocuk edebiyatı ve dil eğitimi saf teknik alanlar olmaktan çıkmakta, etik ve ontolojik boyut kazanmaktadır. Doğu'nun hikmet geleneği ile Batı'nın pedagojik ve psikolojik literatürü arasında kurulan köprü, çocuk edebiyatına bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Frekans temelli eğitim modeli, bilişsel, duygusal ve ruhsal katmanların birlikte işletildiği yeni bir pedagojik dil önermektedir. Bu model, özellikle masal, sanat, müzik ve sembolik anlatının merkezi rolünü vurgulamakta, çocuk edebiyatını bir tür enerji pedagojisinin odağına yerleştirmektedir.

Dijital çağda çocuk zihninin maruz kaldığı hızlı uyarım ve dikkat dağınıklığı, frekans perspektifinden okunduğunda dengesiz rezonans sorununa işaret etmektedir. Bu nedenle dijital itidal, frekans okuryazarlığı ve teknolojinin etik kullanımı, aileler, öğretmenler ve yazarlar için temel gündem başlıkları hâline gelmelidir.

Son olarak, yazarın niyeti, kelimenin ahlâkı ve yazarlığın manevi disiplini, çocuğa yazan herkes için temel sorumluluk alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğa yazmak, yalnızca sanatsal bir tercih değil, vicdanî bir taahhüt olarak görülmelidir. Çocuk edebiyatı, bilimle hikmeti, akılla kalbi, kelimeyle frekansı buluşturan bir alan olarak yeniden konumlandırılmalıdır.

Kaynakça

Adhikari, P. (2012). The plight of the forgotten ones: Civil war and forced migration. International Studies Quarterly, 56, 590–606.

Alter, A. (2017). Irresistible: The rise of addictive technology. New York: Penguin Press.

American Art Therapy Association. (2020). Neuroaesthetic studies on art and emotion.

Aristoteles. (t.y.). Politika.

Aydın, İ. H. (2018). Frekans ve eğitim üzerine makaleler.

Bandura, A., & Walters, R. H. (1963). Social learning and personality development. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). Key concepts in migration. Ankara: Hece Yayınları.

Bettelheim, B. (1976). The uses of enchantment: The meaning and importance of fairy tales. New York: Knopf.

Bowen, G. A. (2009).Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27–40.

Bruner, J. (1990). Acts of meaning. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Campbell, J. (1949). The hero with a thousand faces. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Chomsky, N. (1965). Aspects of the theory of syntax. Cambridge, MA: MIT Press.

Emoto, M. (2004). The hidden messages in water. New York: Atria.

Erikson, E. (1968). Identity: Youth and crisis. New York: Norton.

Faist, T. (2016). Cross-border migration and social inequalities. Annual Review of Sociology, 42, 323–346.

Farabî. (t.y.). El-Medînetü'l-Fâzıla.

Farabî. (t.y.). Kitab el-Musika el-Kebir.

Fowler, J. (1981). Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning. San Francisco, CA: Harper & Row.

Gardner, H. (1983). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books.

Gazâlî. (t.y.). İhyâu Ulûmiddîn.

Gazâlî. (t.y.). Mîzánü'l-Amel.

Gazzaniga, M. (2018). The consciousness instinct. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Goethe, J. W. (1810). Zur Farbenlehre. Tübingen: Cotta.

Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam Books.

Gönen, M. (2014). Alanın bileşenleri bağlamında çocuk edebiyatı öğretiminin amacı ve işlevi. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, CVII(756), 260–261.

Harvard Medical School. (2022). Digital media and the developing brain.

Harvard Neuroscience Department. (2019). Narrative processing and neural resonance in children.

HeartMath Institute. (2021). Heart–brain coherence research.

HeartMath Institute. (2020). Intentional coherence research.

İbnü'l Arabî. (t.y.). Fusûs al-Hikam.

İbnü'l Arabî. (t.y.). Fütûhât el-Mekkiyye.

Jan, A., & Husain, S. (2015). Bullying in elementary schools: Its causes and effects on students. Journal of Education and Practice, 6(19), 43–57.

Jung, C. G. (1912). Symbols of transformation.

Jung, C. G. (1933). Modern man in search of a soul.

Kant, I. (1790). Critique of judgment.

Kant, I. (1788). Critique of practical reason.

Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, kadın, çocuk ve göç üzerine: Suriye örneği. Muhakeme Dergisi, 2(1), 99–124.

Levinas, E. (1961). Totality and infinity.

McCraty, R. (2020). Heart–brain communication research. HeartMath Institute.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (t.y.). Mesnevî-i Şerîf.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (t.y.). Fîhi Mâ Fîh.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî. (t.y.). Dîvân-ı Kebîr.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). Türkçe dersi öğretim programı. Ankara: MEB.

Montessori, M. (1949). The absorbent mind. New York: Holt.

Montague, P. (2021). Dopamine and reward systems.

National Academies of Sciences, Engineering, & Medicine. (2016). Preventing bullying through science, policy, and practice. Washington, DC: The National Academies Press.

Necefova, M. (2019). Azerbaycan çocuk edebiyatında Karabağ. Folklor Akademi Dergisi, 2(15), 7–16.

Piaget, J. (1926). The language and thought of the child. London: Routledge.

Planck, M. (1931). The nature of matter and energy.

Rauscher, F. H., et al. (1993). Music and spatial task performance. Nature.

Rousseau, J.-J. (1762). Émile ou de l'éducation.

Sühreverdî. (t.y.). Avârifü'l-Meârif.

Şirin, M. R. (2010). Çocuk edebiyatı: Kavramlar, kuramlar, yaklaşımlar. İstanbul.

Turkle, S. (2011). Alone together: Why we expect more from technology and less from each other. New York: Basic Books.

UNESCO. (2023). World literacy report: Reading in the digital age.

van der Kolk, B. (2014). The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. New York: Viking.

Varol, S. F. (2014). Medyada yer alan temsillerin kimlik edinme sürecindeki rolü. The Journal of Academic Social Science Studies, (26), 301–313.

Villazor, R., & Johnson, K. R. (2019). The Trump administration and the war on immigration diversity. Wake Forest Law Review, 54(2), 575–616.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (1930). Imagination and creativity in childhood.

WHO. (2023). Sleep health report.

Yıldız, Ö. F. (2020). Sanat ve irfan.

Yunus Emre. (t.y.). Yunus Emre Divanı.

GAZİANTEP'TE ORTAÖĞRETİM ÇAĞINDA BULUNAN SURİYELİ GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN UYUM SORUNLARI VE BU SORUNLARIN ÇÖZÜMLERİNDE AİLEDE ÇOCUK FOLKLORUNU YAŞATMA VE ÇOCUK YETİŞTİRMEDE ÇOCUK FOLKLORUNDAN YARALANMANIN KATKISI

İrfan İLBEYİ [*]

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ[**]

Özet

Gaziantep, büyük göç akınlarıyla karşılaşmış ve nüfus yapısı hızla değişmeye devam eden bir sınır şehridir. 2011 yılında Suriye iç savaşının ardından Türkiye'ye gelen pek çok mülteci bu şehirde yaşamaktadır. Göç ile birlikte eğitim sistemine katılan Suriyeli öğrenciler, dil, kültür, ekonomik koşullar ve zorlayıcı deneyimler nedeniyle farklı uyum sorunları ile karşılaşılmaktadır.

Sonuç olarak, göç eğitimlerinde sadece akademik yardım değil, aynı zamanda psikososyal ve kültürel destek de önemlidir. Araştırmanın ana hedefi, Gaziantep'te yaşayan Suriyeli ortaöğretim öğrencilerinin sosyal entegrasyonunda folklorun önemli bir rolü olduğu görülmüştür. Aile içinde çocuk folkloru standartlarının sürdürülmesi, uyum aşamasında etkili bir kültürel destek sağlama rolü üstlenir. Ninniler, hikâyeler, bilmeceler, oyunlar ve halk anlatıları sayesinde çocuklar duygusal dayanıklılığı geliştirme ve kimliklerini oluşturmada olumlu katkı sağlayabilir.

Araştırmanın asıl gayesi Gaziantep'te yaşayan Suriyeli ortaöğretim öğrencilerinin sosyal entegrasyonunda folklorun rolüne benzer şekilde yer almasıdır. Bunun yanı sıra, folklorun hem Türk hem de Suriyeli aileler arasında kültürel iletişim sağlayarak iki toplum arasında bir köprü oluşturmada etkili olup, olunmadığı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, uyum, folklor, çocuk folkloru, Gaziantep, Suriyeli öğrenciler.

ADAPTATİON PROBLEMS OF SYRİAN REFUGEE STUDENTS OF SECONDARY SCHOOL AGE İN GAZİANTEP AND THE CONTRİBUTİON OF PRESERVİNG CHİLD FOLKLORE İN THE FAMİLY AND UTİLİZİNG CHİLD FOLKLORE İN CHİLD REARİNG TO SOLVE THESE PROBLEMS

Abstract

Gaziantep is a major border city where migration movements are rapidly changing, as is its demographic, social, and global structure. a significant portion of the refugees seeking refuge in Türkiye settled in Gaziantep in 2011. Syrian youth, entering schools as part of the migration process, face multifaceted challenges such as language barriers, cultural differences, economic hardships, and psychological trauma caused by war. These are issues that directly affect families and local education policies.

In this context, psychosocial support, cultural awareness, and strengthening a sense of belonging are as crucial as academic success in the education of immigrant children. Maintaining traditional cultural values within the family helps children both preserve their identities and establish healthy relationships with their new society. In this context, children's folklore products such as lullabies, fairy tales, nursery rhymes, riddles, games, and folk narratives stand out as tools that enhance children's emotional resilience, facilitate self-expression, and foster intercultural interaction.

The primary objective of this research is to analyze the role of folklore in the social integration framework of Syrian secondary school students living in Gaziantep. Furthermore, it

[*] Gaziantep Cemile Bedri Çelikaslan Anadolu Lisesi Müdür Yardımcısı, 2727okul@gmail.com

[**] Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tansu@gantep.edu.tr

assesses whether folklore has the potential to foster communication between Turkish and Syrian families, promoting mutual understanding and empathy between the two communities. In this regard, the study highlights the unifying power of culture, contributes to the preservation of universal values in educational settings, and strengthens the culture of coexistence.

Keywords: Migration, adaptation, folklore, children's folklore, Gaziantep, Syrian students.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın hedefi, Gaziantep'te yaşayan Suriye vatandaşlığına sahip lise öğrencilerinin sosyal entegrasyon süreçlerinde folklorun, özellikle çocuk folklorunun etkilerini ortaya koymaktır. Üzerinde durulan konu, göçmen öğrencilerin eğitim deneyimlerinde karşılaştıkları sosyal ve kültürel engelleri aşmada geleneksel halk kültürünün nasıl bir katkı sağladığını incelemektir. Ayrıca, folklorun Türk ve Suriyeli aileler arasında etkileşim ve kültürel paylaşım imkanı sağlaması da önemli bir hedef olarak belirlenmiştir.

Günümüzde göçmen çocukların sadece akademik başarı değil, aynı zamanda psikososyal ve kültürel desteğe de gereksinim duyduğu anlaşılmaktadır. Folklorun, çocukların kimlik gelişimine yardımcı olurken kültürler arası anlayışı ve sosyal etkileşimi artırabileceği öngörülmektedir. Bu araştırma, eğitim alanındaki uygulayıcılar ve politika belirleyiciler için kültürel duyarlılıkla oluşturulmuş entegrasyon stratejileri geliştirme konusunda bir rehber olma potansiyeline sahiptir.

Bu araştırma aynı zamanda, kültürel mirasın eğitim alanındaki rolüne vurgu yaparak, göçmen çocukların çevreleriyle anlamlı ilişkiler kurmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Folklorun bir iletişim aracı olarak ele alınması, öğrencilerin kendilerini ifade etme yollarını çeşitlendirirken, farklı kökenlere sahip kişilerin ortak insani değerler etrafında bir araya gelmelerini sağlamaktadır.

Ayrıca, göçmen çocukların eğitimine odaklanan birçok çalışma bulunmasına rağmen, folklorun çocuk folkloru açısından bir uyum aracı olarak incelenmesi oldukça kısıtlıdır. Bu araştırma, bu eksikliği gidermeyi amaçlayarak, halk kültürünün eğitsel ve sosyal rollerine dair yeni bir perspektif sunmaktadır. Çalışmadan elde edilecek verilerin, eğitim kurumlarında kültürel içerikli etkinliklerin organize edilmesi, öğrenciler arasındaki etkileşimin artırılması ve toplumsal uyum politikalarının kültürel temeller üzerinde inşa edilmesi konularında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Son olarak, bu çalışma, göç konusunun sadece ekonomik ve sosyal değil, aynı zamanda kültürel bir mesele olduğunu vurgulamakta ve folklorun bu süreçte nasıl birleştirici bir işlev görebileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Folklor vasıtasıyla oluşturulan ortak değerlerin, öğrenciler ve topluluklar arasında karşılıklı anlayış, hoşgörü ve bir arada yaşama kültürünü teşvik edeceği düşünülmektedir.

Problem Durumu

Sürekli artan yoğun göç hareketleri, Türkiye'deki eğitim sistemini doğrudan etkileyen en önemli toplumsal değişimlerden biri olmuştur. Özellikle Gaziantep gibi sınır bölgelerinde, Suriye uyruklu öğrencilerin sayısındaki hızlı artış, eğitim kurumlarında dil, iletişim, kültür ve uyum ile ilgili çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu öğrenciler, savaş ve göçün yarattığı travmaların yanı sıra, yeni bir eğitim sistemine adaptasyonda da sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Eğitim sürecinde yaşanan bu problemler, yalnızca öğrencilerin kişisel başarılarını değil, aynı zamanda sınıf içindeki iletişimi, öğretmen-öğrenci ilişkilerini ve genel okul atmosferini de etkilemektedir. Uyum sorunları; dışlanma, iletişim eksikliği, akademik başarısızlık, motivasyon eksikliği ve kültürel kimlik çatışmaları şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, hem Suriye'den gelen hem de Türk öğrenciler arasında sosyal mesafeyi artırmakta ve karşılıklı önyargıların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bu nedenle, göçmen öğrencilerin eğitim ortamlarında yalnızca dil yardımıyla değil, aynı zamanda kültürel farkındalık ile uyumlu programlarla desteklenmeleri gerekmektedir. Zira kültür,

kişilerin kimliklerini, değer yargılarını ve toplumsal davranış şekillerini belirleyen önemli bir ögedir. Farklı kültürel geçmişlere sahip öğrencilerin buluştukları ortamlarda, kültürlerarası iletişimi geliştirmek, sağlıklı bir uyum sürecinin temelidir. Folklorun, bir köprü işlevi görebileceği öngörülmektedir. Masallar, oyunlar, bilmeceler, ninniler ve halk hikâyeleri sayesinde çocuklar, kendi kültürel kimliklerini korumakla birlikte, ev sahibi toplumun değerlerini daha iyi anlama fırsatı elde edebilirler.

Gaziantep gibi çok kültürlü bir yapıya sahip olan şehirlerde, folklorun ortak bir iletişim dili oluşturma kapasitesi oldukça fazladır. Folklor, kültür ile bireyler arasında anlayış ve empati oluşturulmasına katkıda bulunur. Eğitim ortamlarında bu tür ögelerin doğru şekilde kullanılması, öğrenciler arasında birlikteliği artırmakta ve toplumsal uyumun güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak şu anki eğitim programlarında folklorun bu önemine sıklıkla dikkat edilmemekte ve kültürel içerikli etkinlikler yeterli bir sistematikle hayata geçirilememektedir.

Bu bağlamda, araştırmanın problem durumu, **"Gaziantep'te eğitim alan Suriye kökenli ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyum süreçlerinde folklorun, özellikle çocuk folklorunun, hangi derecede birleştirici ve destekleyici bir işlev üstlendiği"** sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu ana soruya ilave olarak, aşağıdaki destekleyici problemlere de cevap bulunacaktır:

1. Suriye vatandaşı öğrencilerin kültürel kimliklerini koruma ve yeni kültüre adapte olma süreçlerinde çocuk folklorunun hangi işlevleri bulunmaktadır?
2. Türk ve Suriye uyruklu öğrenciler arasındaki folklor odaklı kültürel etkileşimler, sosyal birlikteliği hangi ölçüde teşvik etmektedir?
3. Aileler ve öğretmenler, folklorun eğitim sürecine dâhil edilmesi konusunda hangi tür yollar izlemektedir?
4. Eğitim ortamlarında çocuk folkloru etkinliklerinin uygulanması, öğrencilerin iletişim, aidiyet ve empati seviyelerini nasıl etkilemektedir?
5. Folklorun kültürel aktarım ve değer eğitimi bağlamında kullanılması, göçmen öğrencilerin sosyal kabulünü artırmada ne derecede etkilidir?

Sonuç olarak, bu problem durumu, göçmen çocukların eğitim ve topluma uyum süreçlerinde kültürün dönüştürücü etkisini ön plana çıkarmaktadır. Folklorun birleştirici, eğitici ve iyileştirici özelliklerinin doğru bir şekilde analiz edilmesi, bireyler ve toplumlar için daha dengeleyici ve kapsamlı bir uyum sağlamaya yönelik bir destek sağlayacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Folklor, toplumun ortak hafızasını yansıtan, sözlü kültür unsurlarının nesilden nesile aktarılması ile sürekli olarak değişen bir bilgi alanıdır. Alan Dundes (1965), folkloru "bir grubun paylaştığı geleneksel kültürel öğelerin tamamı" olarak tanımlar ve folklorun yalnızca geçmişin mirası değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin günümüzdeki yeniden üretim biçimi olduğunu vurgular. Folklor, bireylerin toplumla daha güçlü bir bağ kurmasına yardımcı olur. Ortak semboller ve anlatılar aracılığıyla bireyler kendi kimliklerini şekillendirirler. Bu nedenle folklor, hem kültürel hem de eğitici bir rol üstlenmektedir. Bireylerin yaşam değerlerini, geleneksel davranış şekillerini ve toplumda kabul gören kuralları öğrenme süreçlerinde önemli bir rol oynar.

Çocuk folkloru, folklorun belirli bir alanını temsil etmektedir. Çocuk folkloru, oyunlar, tekerlemeler, ninniler, masallar, bilmeceler ve geleneksel ritüeller aracılığıyla, çocukların dünyasında kültürel değerlerin paylaşıldığı ve canlandırıldığı bir toplumsal etkileşim alanıdır.

Bu yönüyle çocuk folkloru, eğitsel ve gelişimsel bir araç olarak işlev görür. Özdemir (2015), Türk çocuk folklorunun tarih boyunca hem eğitsel hem de toplumsal bir işlev üstlendiğini; çocukların paylaşma, işbirliği, dayanışma ve saygı gibi değerleri bu kültürel ürünler aracılığıyla öğrendiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Vygotsky'nin (1978) "sosyal etkileşim kuramı" çerçevesinde değerlendirildiğinde, çocuk folklorunun, çocukların sosyal yeteneklerini geliştirmede ve toplumsal rolleri benimsemelerinde önemli bir araç olduğu ifade edilebilir.

Göçmen çocuklar için folklor, kültürel devamlılığın sağlanmasında ve kimlik duygusunun korunmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Ersoy (2018), göçmen çocukların folklorik anlatılar yoluyla travmatik deneyimlerini dönüştürdüklerini ve aidiyet duygularını güçlendirdiklerini belirtmektedir. Göç süreci, bireylerin kimliklerinde kırılmalara ve kültürel yabancılaşmalara neden olabilmektedir; ancak folklorik unsurlar, bireyin geçmişiyle bağ kurmasına ve yeni toplumsal ortama uyum sağlamasına yardımcı olur. Bandura'nın (1986) "sosyal öğrenme kuramı" açısından bakıldığında ise folklor, çocukların model alma yoluyla kültürel davranışları öğrenmesini ve yeniden üretmesini kolaylaştıran bir öğrenme ortamı sunar.

Güvenç (2019), çocuk oyunları, tekerlemeler ve halk hikâyeleri aracılığıyla ikinci dil öğreniminin kolaylaştığını, çocukların sosyal ortamlarda kendilerini daha rahat ifade edebildiklerini belirtmektedir. Bu durum, folklorun sadece kültürel bir aktarım aracı değil, aynı zamanda eğitimsel bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Göçmen çocukların eğitiminde halk kültürünün kullanılması, sınıf içindeki etkileşimi artırmakta, öğrenciler arası iletişimi güçlendirmekte ve çok kültürlü öğrenme ortamlarının oluşumuna yardımcı olmaktadır.

Gaziantep bağlamında folklor, hem yerel Türk halk kültürü hem de Suriyeli göçmenlerin getirdiği Arap folklorik unsurlarıyla zengin bir etkileşim ortamı yaratmıştır. Kaya ve Öztürk (2021), Gaziantep'teki okullarda çocukların oyun, masal ve ninni aracılığıyla kültürel etkileşim kurduklarını, bu etkileşimin toplumsal uyuma olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. Bu çerçevede, folklorun iki kültür arasında karşılıklı bilgi edinme, paylaşım yapma ve empati geliştirme aracı olarak rol oynadığı ifade edilebilir.

Bu çalışma, **"kültürel transfer teorisi"**, **"sosyal entegrasyon teorisi"** ve **"kimlik teorisi"** çerçevesinde şekillenmektedir. Kültürel aktarım teorisine göre, folklor, toplumsal değerlerin devamını sağlayan bir iletim aracıdır. Sosyal bütünleşme teorisi, kültürel etkileşimin sosyal uyumu sağlamak için gerekli olduğunu öne sürmektedir. Kimlik kuramı, bireyin kimliğinin sosyal etkileşim süreçleri aracılığıyla şekillendiğini öne sürmektedir. Bu üç teorik çerçeve bir arada dikkate alındığında, çocuk folklorunun hem kişisel kimlik gelişimine hem de toplumsal uyuma katkıda bulunan bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, folklor, Gaziantep gibi çok kültürlü şehirlerde sadece kültürel mirasın korunması bakımından değil, aynı zamanda çeşitli toplulukların birbirlerini anlaması, ortak değerlerde birleşmesi ve birlikte yaşama kültürünün teşvik edilmesi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple, çocuk folkloru göçmen öğrencilerin topluma adapte olma sürecinde hem eğitimsel hem de kültürel bir araç olarak ele alınmalıdır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemleri kapsamında anket yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Gaziantep ilinde ortaöğretim öğrenimi gören Suriyeli öğrencilerin sosyal uyum süreçlerini, bu süreçlerde çocuk folklorunun rolünü ve folklorun kültürel entegrasyona olan katkı seviyesini tespit etmektir. Bu araştırma, Suriyeli öğrencilerin yanı sıra öğretmenler ve velilerin görüşlerini değerlendirerek çocuk folklorunun eğitim sürecindeki işlevini nicel verilerle belirlemeyi amaçlamaktadır.

Evren ve Örneklem:

Araştırmanın kapsamı, 2025-2026 eğitim-öğretim yılı boyunca Gaziantep ilinin Şahinbey, Şehitkamil ilçelerinde eğitim alan ortaöğretim çağındaki Suriyeli öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu, rastgele örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen beş farklı liseden oluşan 150 öğrenci, 30 öğretmen ve 25 veliden oluşmaktadır. Bu bağlamda, örneklemlerin çeşitliliği artırılarak, cinsiyet ve sosyoekonomik durum açısından dengeli bir dağılım sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracı:

Veri toplama aracı olarak anket formu tercih edilmiştir. Anket formu, literatür incelemesi ve

uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş olup üç ana kısımdan oluşmaktadır:

1. **Kişisel Bilgiler Bölümü:** Katılımcıların yaş, cinsiyet, okul düzeyi, Türkiye'de kalma süresi, aile yapısı ve Türkçe dil becerisi gibi demografik bilgileri kapsamaktadır.
2. **Uyum Süreci ve Okul Hayatı Bölümü:** Öğrencilerin sosyal ilişkileri, öğretmenlerle olan etkileşimleri, okul aidiyeti hissi, kültürel çeşitlilik anlayışı ve akademik motivasyon düzeylerini değerlendiren **20 adet beş dereceli Likert ölçeği** maddesi bulunmaktadır.
3. **Folklorun Önemi ve Kültürel Etkileşim Bölümü:** Öğrenciler arasında sosyal ilişkiler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla oyunlar, şarkılar, ninniler, atasözleri, tekerlemeler, masallar ve bayram kutlamaları gibi folklorik unsurlar hakkında **15 madde** bulunmaktadır.

Anketteki bilgiler, istatistiksel analiz yazılımları aracılığıyla incelenmiştir. Verilerin incelenmesinde, tanımlayıcı istatistiksel analizler (frekans, yüzde, ortalama) kullanılarak, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla **korelasyon analizleri** gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, Suriyeli öğrencilerin sosyal bütünleşme seviyeleri ile folklorik etkinliklere katılma oranları arasında önemli bir bağ bulunduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen verilere göre, folklorun eğitim alanına katılması, öğrenciler arasında karşılıklı anlayışı, sosyal kabulü ve iletişim becerilerini geliştirmektedir. Aynı zamanda, folklorik etkinliklerin öğrencilerin okula bağlılıklarını artırdığı ve kültürel önyargıların azalmasına yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, folklorun sadece kültürel bir aktarım aracı olmadığı, aynı zamanda toplumsal uyum ve bütünleşme sürecinde eğitimsel bir köprü görevi üstlendiği sonucuna varılmıştır.

Sonuçlar ve Analizler

Bu bölümde, Gaziantep ilinde bulunan beş ayrı ortaöğretim kurumunda eğitim gören Suriyeli öğrenciler, öğretmenler ve velilerle gerçekleştirilen anket çalışmasından elde edilen verilerin analizi sunulmaktadır.

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Araştırmaya toplamda 205 birey katılmıştır (150 öğrenci, 30 öğretmen, 25 veli). Öğrencilerin %52'si kadın, %48'i erkektir. Katılımcıların %60'ı Türkiye'de beş yıldan fazla ikamet etmektedir. Öğrencilerin %70'i Türkçe'yi orta düzeyde, %20'si iyi düzeyde, %10'u ise başlangıç seviyesinde konuşabildiğini beyan etmiştir.

Bu durum, öğrencilerin önemli bir kısmının Türkçe iletişimde belirli bir seviyeye ulaştığını, ancak yine de dilin bazı uyum sorunları yaratabildiğini göstermektedir.

Sosyal Uyum Düzeyine İlişkin Bulgular

İletişim Zorlukları: "Türk arkadaşlarımla iletişim kurmakta zorluk çekiyorum" ifadesine öğrencilerin %45'i olumlu yanıt vermiştir. Bu sonuç, öğrenciler arasında sosyal ilişkilerde gözlemlenebilir bir utangaçlık veya mesafe olduğunu ortaya koymaktadır.

Ortak Etkinliklerin Rolü: "Türk arkadaşlarımla etkinliklere katıldığımda kendimi daha rahat hissediyorum" ifadesine öğrenci grubunun %68'i olumlu bir yanıt vermiştir. Bu, ortak etkinliklerin iletişim kurmayı kolaylaştırdığını göstermektedir. Öğretmenlerin %80'i de folklorik unsurlara dayanan sınıf içi etkinliklerin sosyalleşmeye olumlu katkılar sunduğunu belirtmiştir.

Folklorun Kimlik ve Aidiyet Üzerindeki Etkisi

Araştırmada folklorun öğrencilerin kimlik duygusu ve aidiyet hissi üzerindeki etkisi incelendiğinde, önemli derecede olumlu bir algı belirlenmiştir. "Kendi kültürüme ait gelenekleri

okulda paylaşma fırsatı bulduğumda mutlu oluyorum" ifadesine öğrencilerin %82'si olumlu yanıt vermiştir. Bu bulgu, öğrencilerin kültürel kimliklerinin tanınmasının psikolojik uyumu yükselttiğini göstermektedir.

"Folklorik etkinlikler Türk arkadaşlarımla olan iletişimimi güçlendiriyor" ifadesine verilen olumlu yanıt oranı %76 olarak belirlenmiştir. Bu bulgu, folklorun iki kültür arasında etkileşim sağlayan bir köprü görevi üstlendiğini ve sosyal uyumu teşvik ettiğini göstermektedir.

Velilerin %70'i "Çocuğumun kendi kültürünü okul ortamında paylaşmasının, onu daha özgüvenli bir birey haline getirdiğini" ifade etmiştir.

Öğretmen Görüşlerine Dair Elde Edilen Bulgular

Öğretmenlerin %73'ü, sınıf içinde yapılan halk kültürüne ilişkin etkinliklerin iletişimi güçlendirdiğini belirtmiştir. Ancak öğretmenlerin %60'ı, müfredatın aşırı yükü ve dil engelleri nedeniyle folklorun ders içeriğine sürekli olarak dahil edilemediğini ifade etmiştir. Bu durum, kültürel içerikli pedagojik faaliyetlerin düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Kültürel Etkileşim ve Kimlik Değişimi

Folklorun öğrenciler arasında sadece sosyalleşmeyi sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda iki yönlü kültürel aktarım gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Suriyeli öğrenciler Türk kültürüne özgü halk oyunlarını, deyimleri ve tekerlemeleri öğrenirken; Türk öğrenciler de Suriyeli arkadaşlarından Arapça çocuk şarkılarını, geleneksel oyunları ve masal anlatma yöntemlerini tanımaktadır. Bu bulgu, kültürel etkileşimi "tek yönlü uyum" yerine "karşılıklı öğrenme süreci" olarak ele alan çağdaş göç teorileriyle de örtüşmektedir (Berry, 2017; Güvenç, 2019).

Bulguların Genel Değerlendirmesi

Toplanan veriler kapsamlı bir şekilde incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır: Folklorik etkinlikler, öğrencilerin sosyal uyumunu artırmakta ve topluma bağlılık duygusunu pekiştirmektedir. Dil engeli, folklorik paylaşımlar aracılığıyla kısmen giderilmektedir. Eğitmenlerin büyük bir kısmı, folklorun sınıf içindeki etkileşimleri artırdığını ancak kurumsal yardıma ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Veliler, folklorun çocuklar üzerindeki özgüven ve kimlik bilinci bakımından olumlu etkilerini ön plana çıkarmıştır.

Sonuç olarak, araştırma sonuçları, folklorun yalnızca geçmişten gelen bir kültürel miras olmadığını, aynı zamanda çağdaş eğitim ortamlarında sosyal uyum, psikolojik destek ve kültürel etkileşim açısından önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Gaziantep'teki Suriyeli ortaokul öğrencilerinin sosyal uyum süreçlerinde çocuk folklorunun etkisi araştırılmıştır. Ankete dayalı bulunan veriler, folklorun öğrencilerin psikososyal uyumunu ve kültürel entegrasyonunu desteklediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çocuk folkloru, yalnızca kültürel bir aktarım aracı değil, aynı zamanda toplumsal uyumu sağlama bakımından da önem taşımaktadır. Folklorik öğeler dil engelini hafifletir, toplumsal bağlantıları kuvvetlendirir ve çocuklara güvenli bir öğrenme ortamı sağlar.

Bulguların Özeti

Folklor ve Sosyal Uyum Üzerindeki Etkisi: Folklor etkinlikleri, öğrencilerin dostluk bağlarını güçlendirmiş, iletişim yeteneklerini geliştirmiş ve okul aidiyet duygularını artırmıştır.

Kültürel Kimlik ve Aidiyet: Folklor, göçmen öğrencilerin kültürel kimliklerini sürdürmeleri ve yeni topluma uyum sağlama aşamalarında önemli bir psikososyal destek aracı olarak dikkat çekmektedir.

Karşılıklı Kültürel Etkileşim: Folklor, iki toplum arasında birbirinden öğrenme ve kültürel bilinçlenmeyi geliştirme rolü üstlenmektedir; bu durum kültürel hoşgörüyü ve empatiyi artırmaktadır.

Eğitim ile Psikososyal Destek Arasındaki Bağlantı: Folklor, öğrencilerin psikososyal destek ihtiyaçlarını karşılayan bir eğitim aracı işlevi görmektedir.

Tavsiyeler

Araştırma sonuçlarına dayanan eğitim politikaları ve uygulamalarıyla ilgili öneriler aşağıdadır:

1. **Folklorun Eğitim Programına Dahil Edilmesi:** Okullarda, müfredat dışındaki dönemlerde veya ders içindeki etkinliklerde çocuk folkloru esasına dayanan uygulamalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir (oyunlar, hikâye anlatımı, masallar).
2. **Öğretmenlerin Eğitimi ve Bilinçlenmesi:** Öğretmenler, eğitim sürecinde kültürel çeşitlilik ve folklorun önemine ilişkin pratik eğitim almalıdır.
3. **Aile Katılımının Desteklenmesi:** Aileler, çocuk folklorunun gerçekleştirilmesinde etkin bir şekilde yer almalıdır (ninniler, masallar, geleneksel kutlamalar).
4. **Okul İçinde Gerçekleştirilen Ortak Kültürel Faaliyetler:** Türk ve Suriyeli öğrencilerin bir arada katılabilecekleri folklor temalı etkinlikler düzenlenmelidir.
5. **Psikososyal Destek Programlarının Entegrasyonu:** Folklorik aktiviteler, psikolojik danışmanlık programlarıyla eş zamanlı olarak düzenlenmelidir.
6. **Araştırmaların ve Gözlemlerin Devam Ettirilmesi:** Folklorun toplumsal uyum üzerindeki tesiri uzun vadede ve çeşitli yaş grupları ile eğitim seviyeleri arasında tekrar eden araştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Nihai Değerlendirme

Bu araştırma, çocuk folklorunun göçmen öğrencilerin sosyal uyum, kimlik gelişimi ve kültürel bütünleşme süreçlerinde önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Folklor, bireylere psikolojik destek sağlarken, toplumsal ölçekte kültürel bağlantılar oluşturarak, çokkültürlü eğitim ortamlarında daha sağlıklı ve kapsayıcı sosyal yapılar oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, eğitim politikaları ve uygulamaları, göçmen öğrencilerin topluma katılımını teşvik edecek şekilde folklor odaklı programlar ve kültürel etkileşime dayalı öğretim yaklaşımları oluşturmalıdır. Bu yöntem, eğitimde eşitlik ve fırsat adaletini temin edecek ve çokkültürlü toplumun uyumunu artıracaktır.

KAYNAKÇA

Berry, J. W. (2017). Multiculturalsocietiesandculturalidentity: Implicationsforsocialadaptation. Cambridge UniversityPress.

Dundes, A. (1965). Thestudy of folklore. EnglewoodCliffs, NJ: Prentice-Hall.

Ersoy, M. (2018). Göçmen çocukların folklorik anlatılar aracılığıyla kimlik ve aidiyet gelişimi. Türk Kültürü ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 10(2), 45-60.

Güvenç, H. (2019).Resmi İlkokullara Devam Eden Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları. *OPUS, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi11* (18).

KÜLTÜREL KİMLİĞİN KORUNMASINDA ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ: MASAL SAATLERİ VE AİLE KATILIMLI ATÖLYELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nurcan KILINÇOĞLU*

Ebru KAPAN**

Ferda ERDOĞAN***

Özet

Kültürel kimlik, insanların "Ben kimim?" sorusuna; dil, din, gelenek, görenek, tarih, sanat ve yaşam tarzı gibi kültürel ögelerle verdikleri cevaptır. Kültürel kimlik, bireyin kim olduğunu anlamasını, kendine güven duymasını ve toplum içinde bir yere ait hissetmesini sağlayan önemli bir unsurdur. Dil, gelenekler, inançlar ve ortak değerler gibi öğelerle şekillenen kültürel kimlik, bireyin kişilik gelişimine katkıda bulunur ve toplumsal uyumu güçlendirir. Kendi kültürünü tanıyan birey, farklı kültürlere de daha açık ve saygılı olur. Bu yönleriyle kültürel kimlik, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hayatı anlamlandıran ve yönlendiren temel bir yapıdır.

Çocuk kütüphanelerinde düzenlenen "Masal Saati" ve "Aile Hikâye Zamanı ile Aile Atölyesi" etkinlikleri, kültürel kimliğin korunması ve yaşatılmasında önemli bir rol oynar. Bu etkinlikler aracılığıyla çocuklar ve aileleri, kendi kültürlerine ait masalları, hikâyeleri ve değerleri birlikte deneyimleyip paylaşır. Böylece çocuklar, kendi kültürel köklerini erken yaşta tanır ve benimserken, aileler de kültürel aktarımı aktif olarak desteklemiş olur. Çocuk edebiyatı, bu süreçte hem dil gelişimini sağlar hem de çocuğun kimlik inşasında aidiyet duygusunu güçlendirir. Ayrıca, ailelerin katılımıyla yapılan atölyeler, kuşaklar arası bağları güçlendirerek kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasına katkı sunar. Kısacası, bu etkinlikler hem bireysel hem toplumsal düzeyde kültürel kimliğin korunması, yaşatılması ve çocukların sağlıklı bir kimlik gelişimi için köprü görevi görür.

Masallar, çocuklara ait oldukları toplumun dilini, geleneklerini, ahlaki değerlerini ve dünya görüşünü anlatan güçlü bir araçtır. Bu sayede çocuklar, kendi kültürel köklerini tanır ve benimser, aidiyet duyguları gelişir. Ayrıca masallar, çocukların hayal gücünü ve duygusal zekâsını besler, empati kurma yeteneklerini artırır. Masal yoluyla çocuklar, kendi kimliklerini oluştururken hem bireysel hem de toplumsal normları öğrenir, kendilerini ve çevrelerini anlamlandırırlar. Böylece masal, çocuğun sağlıklı bir kimlik gelişimi için hem eğitici hem de duygusal destek sağlayan temel bir araçtır. Bu çalışma, kütüphane temelli etkinliklerin kültürel kimlik gelişimine etkisini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel kimlik, masal, çocuk, aile, çocuk kütüphanesi.

THE ROLE OF CHILDREN'S LITERATURE IN PRESERVING CULTURAL IDENTITY: A STUDY ON STORYTIME SESSIONS AND FAMILY-INCLUSIVE WORKSHOPS

Abstract

Cultural identity is the answer people give to the question "Who am I?" through cultural elements such as language, religion, customs, traditions, history, art and lifestyle. Cultural identity is an important factor that enables individuals to understand who they are, feel confident and feel that they belong within society. Shaped by elements such as language, traditions, beliefs and shared values, cultural identity contributes to an individual's personal development and strengthens social cohesion. Individuals who understand their own culture become more open and respectful towards

* İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü/ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Şube Müdürlüğü Hasan Celal Güzel Çocuk Kütüphanesi Birim Sorumlusu, nurcannuregenn@gmail.com

** Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, ebru.bstnc27@gmail.com

*** Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, ferdaerdogan70@gmail.com

different cultures. In these respects, cultural identity is a fundamental structure that gives meaning and direction to life at both the individual and societal levels.

The "Story Time" and "Family Story Time and Family Workshop" events organised in children's libraries play an important role in preserving and sustaining cultural identity. Through these events, children and their families experience and share stories, tales and values belonging to their own culture together. Thus, children recognise and embrace their cultural roots at an early age, while families actively support cultural transmission. Children's literature facilitates language development and strengthens the child's sense of belonging in the process of identity formation. Furthermore, workshops involving families contribute to the transmission of cultural heritage from generation to generation by strengthening intergenerational bonds. In short, these activities serve as a bridge for the preservation and perpetuation of cultural identity at both the individual and societal levels, as well as for the healthy development of children's identities.

Fairy tales are a powerful tool for teaching children the language, traditions, moral values and worldview of the society to which they belong. In this way, children recognise and embrace their cultural roots, and their sense of belonging develops. Fairy tales also nurture children's imagination and emotional intelligence, increasing their ability to empathise. Through fairy tales, children learn both individual and social norms while forming their own identities, making sense of themselves and their surroundings. Thus, fairy tales are a fundamental tool that provides both educational and emotional support for the healthy development of a child's identity. This study examines the impact of library-based activities on the development of cultural identity.

Keywords: Cultural identity, fairy tale, child, family, children's library.

1. Giriş

Kültürel kimlik, bireyin ait olduğu toplumun kültürel öğeleriyle özdeşleşmesi sonucu ortaya çıkan benlik ve aitlik duygusunun bir sembolüdür. Enteriyeva'ya (2025) göre, kültürel kimliği oluşturan semboller bütünü; belirli bir coğrafyada, ülkede ve ailede edinilen toplumsal inanışlar, kültler, gelenek-görenekler, örf-adetler ve değerleri kapsar. Bu kimlik, bireyin kendini tanımasının ötesinde, toplumun sürekliliğini, çeşitliliğini ve kültürel mirasının korunmasını mümkün kılar.

Günümüzde küreselleşme, yerel kültürlerin benzeşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına yol açmış; özellikle çocukların kendi kültürel kimliklerini tanımaları ve sahiplenmeleri konusunda yeni sorumluluklar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı; masallar, halk anlatıları ve kültürel unsurlarla zenginleştirilmiş içeriğiyle, çocukların kültürel köklerini tanımalarında ve kimlik gelişimlerinde önemli bir araçtır.

Stavrou (2015), çocukların yaşadığı kültürel gruplar içindeki sosyalleşme sürecinin, onların kimlik gelişimini doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Aile, bu süreçte kültürel mirasın ilk ve en güçlü aktörü olurken; okul, sosyal çevre ve medya gibi dışsal faktörler de kimlik oluşumunda önemli rol oynar Kağıtçıbaşı (2000); Erikson (1968). Bu noktada, çocuk kütüphaneleri sadece kitap okuma alanları değil; aynı zamanda kültürel aktarımın, sosyal etkileşimin ve değer eğitiminin desteklendiği aktif öğrenme ortamları olarak öne çıkar Yılmaz & Arıkan(2018). Çocuk kütüphanelerinde düzenlenen masal saatleri ve aile katılımlı atölyeler, bu süreçte kültürel kimliğin desteklenmesine katkı sağlayan önemli uygulamalar olmuştur.

2. Çocukta Kültürel Kimlik Gelişimi ve Masalların Rolü

Çocukluk dönemi, bireyin kimliğini oluşturmaya başladığı en temel evrelerden biridir. Bu dönemde gelişen kültürel kimlik, çocuğun hem kendini tanıma sürecinde hem de toplumsal yapıya uyum sağlamasında önemli bir rol oynar. Kültürel kimlik, yalnızca bireysel benlik algısının oluşmasını değil, aynı zamanda kişinin yaşadığı toplumla olan ilişkisini anlamlandırmasını da sağlar. Stavrou'nun (2015) belirttiği gibi, çocuğun içinde bulunduğu kültürel çevredeki sosyalleşme biçimleri, kimlik gelişimi üzerinde doğrudan etkilidir. Bu noktada aile birincil etken olarak öne çıkarken; okul, sosyal çevre, medya ve diğer toplumsal kurumlar da çocuğun kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynar.

Çocukların kültürel değerlerle kurdukları bağda edebiyat önemli bir araçtır. Özellikle masallar, çocuklara ait oldukları kültürün değerlerini, geleneklerini ve toplumsal normlarını aktaran güçlü anlatılar olarak öne çıkar. Stavrou (2015), kültürel kimliğin oluşum sürecinin büyük ölçüde dil ve eğitim yoluyla gerçekleştiğini vurgular. Bu bağlamda masallar, çocukların hem dil gelişimlerine hem de kültürel aidiyet duygularına katkı sağlar.

Masalların içerdiği karakterler, semboller ve olay örgüleri, çocukların yaşadıkları toplumun değerleriyle duygusal ve zihinsel bir bağ kurmalarına yardımcı olur. Bu bağ, hem bireysel kimlik gelişimini destekler hem de çocuğun toplum içinde kendini tanımlamasını kolaylaştırır Genç (2016). Ayrıca masallar, çocukların hayal gücünü geliştirir, empati kurma yetilerini artırır ve etik değerlerle tanışmalarını sağlar Vygotsky (1978).

Bu süreç, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal etkileşimle de desteklenmelidir. Özellikle çocuk kütüphanelerinde düzenlenen "masal saatleri" gibi etkinlikler, çocukların anlatılan hikâyeler aracılığıyla kültürel öğeleri deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanır. Bu tür etkinlikler, çocukların farklı yaş gruplarıyla etkileşim kurmalarını sağlar, kültürel aktarımı canlı tutar ve aidiyet duygusunu pekiştirir Yılmaz & Arıkan(2018).

Sonuç olarak masallar, çocukların kültürel kimliğini inşa etmelerinde ve bu kimliği korumalarında hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli işlevler üstlenir. Masallar sayesinde çocuklar, içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olduklarını hisseder, kültürel mirasla bağ kurar ve kimliklerini bu temeller üzerine inşa ederler.

3. Uygulama Örneği: Masal Saatleri ve Aile Katılımlı Atölyeler

Masal saatleri, çocukların kültürel mirasla tanışmasını sağlayan yapılandırılmış etkinliklerdir. Bu etkinliklerde çocuklar, kendi kültürlerinden masallar dinlerken, sözlü anlatımın zengin dünyasına adım atar ve bu yolculuk sırasında kimliklerini pekiştirirler. Aile katılımlı atölyeler ise, kuşaklar arası kültürel bağların güçlendirilmesini hedefler. Anne-babalar, büyükanneler veya diğer aile üyeleriyle yapılan bu ortak etkinliklerde, kültürel değerler nesilden nesile aktarılırken çocukların aidiyet duygusu ve kimlik bilinci derinleşir Gürkan(2014).

Gaziantep Büyükşehir Belediyesine bağlı çocuk kütüphanelerinde düzenlenen masal saatleri ve aile katılımlı atölyeler ile bu süreci somut olarak destekledik. Masal saatlerinde çocuklara çeşitli yöresel masallar anlatıldı; sonrasında yapılan etkinliklerde çocukların masallar üzerine düşünmelerini sağlayacak sorular soruldu, yaratıcı drama ve resim çalışmaları yapıldı. Aile atölyelerinde ise çocuklar ve aileleri birlikte kültürel ögeler içeren el sanatları, oyunlar ve hikâye anlatımları gerçekleştirdi.

Bu uygulamalardan elde edilen geri bildirimler oldukça olumlu oldu. Çocuklar etkinliklerde kendilerini ifade etmekte daha özgüvenli hale gelirken, ailelerin de çocuklarının kültürel mirasla bağ kurduklarını gözlemledikleri belirtildi. Özellikle aile katılımının, çocukların kimlik gelişimi üzerinde güçlendirici bir etkisi olduğu vurgulandı. Katılımcılar, bu etkinliklerin kuşaklar arası iletişimi artırdığı, kültürel değerlerin nesiller arasında canlı tutulmasına katkı sağladığı konusunda hemfikirdir.

4. Gözlem ve Değerlendirme

Bu çalışma, Gaziantep Büyükşehir Belediyesine bağlı çocuk kütüphanelerinde gerçekleştirilen masal saati etkinlikleri ve aile katılımlı atölyelerin, çocukların kültürel kimlik gelişiminde oynadığı rolü incelemeye yönelik nitel bir değerlendirmeyi kapsamaktadır. Uygulama sürecinde yapılandırılmış gözlemler, katılımcı geri bildirimleri ve etkinlik çıktıları temel alınarak çok yönlü bir analiz gerçekleştirilmiştir. Özellikle masal saatleri ve aile hikâye zamanı gibi anlatı temelli etkinliklerde çocukların sözlü kültür unsurlarıyla kurdukları ilişki, anlatıları anlamlandırma biçimleri ve bu anlatılardan yola çıkarak ürettikleri yaratıcı çalışmalara odaklanılmıştır.

Etkinliklerde yapılan gözlemler sonucunda, çocukların masalları yalnızca dinlemekle kalmadıkları; aynı zamanda bu anlatılara ilişkin düşüncelerini ifade ettikleri, dramatizasyon yoluyla hikâyeleri yeniden yorumladıkları ve görsel sanat etkinlikleriyle anlatılara dair imgeleri somutlaştırdıkları tespit

edilmiştir. Bu süreç, çocukların kültürel öğeleri içselleştirme biçimlerini daha görünür kılmıştır.

Aile katılımlı atölyelerde ise hem çocukların hem de yetişkinlerin deneyimleri kayıt altına alınmış; ailelerin, çocuklarıyla birlikte kültürel ögelere dayalı etkinliklere katıldıklarında daha güçlü bir bağ kurdukları ve çocukların kültürel değerlerle kurduğu ilişkiyi doğrudan gözlemleyebildikleri belirlenmiştir. Katılımcı aileler ile yapılan görüşmelerde, bu tür etkinliklerin çocuklarının kendi köklerine dair farkındalığını artırdığı ve günlük yaşamda kültürel ögelerin daha çok konuşulur hale geldiği ifade edilmiştir.

Tüm bu bulgular, kültürel kimliğin oluşum sürecinde edebiyatın ve sözlü anlatıların etkisini ortaya koyarken, çocuk kütüphanelerinin bu sürece sunduğu katkının altını çizmektedir. Bu bağlamda, masal saati ve aile katılımlı atölyeler gibi uygulamaların yalnızca eğitici değil, aynı zamanda kültürel sürekliliği destekleyici bir işlev üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, çocuk edebiyatı ve özellikle masal saatleri ile aile katılımlı atölyelerin, çocukların kültürel kimlik gelişiminde önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Küreselleşme çağında yerel kültürlerin korunması, çocukların kendi kültürel köklerini tanımaları ve sahiplenmeleriyle mümkündür. Bu nedenle, okullar, eğitimciler, kütüphane çalışanları ve aileler, bu tür etkinlikleri yaygınlaştırmalı ve çocukların kültürel mirasla erken yaşta tanışmalarını desteklemelidir.

Masal ve hikâye temelli uygulamalar, kültürel aktarımın somut araçları olarak, çocukların hem bireysel kimlik hem de toplum bilinci geliştirmelerinde kilit bir öneme sahiptir. Çocuk kütüphaneleri, yalnızca bilgiye erişim mekânları olmanın ötesinde; kültürel sürekliliğin sağlandığı, aidiyet duygusunun pekiştirildiği ve kuşaklar arası bağların güçlendirildiği öğrenme topluluklarına dönüşmelidir. Bu bağlamda, sözlü anlatı temelli uygulamaların sistematik olarak geliştirilmesi ve farklı bölgelere yaygınlaştırılması, kültürel kimliğin korunması adına stratejik bir adım olacaktır.

Kaynakça

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.

Enteriyeva, N. (2025). Kırgız Edebiyatı Örneğinde Kültürel Kimlik Arayışı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 18(50), 875-887.Genç, S. Z. (2016). Kültürel kimlik ve eğitim: Kuramsal bir inceleme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 529–544.

Gürkan, T. (2014). Çocukta kimlik gelişimi ve eğitimin rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 123–140.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. Evrim Yayınları.

Stavrou, E. P. (2015). Determining the cultural identity of a child through folk literature. *American Journal of Educational Research*, 3(4), 527–534.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Yılmaz, D., & Arıkan, A. (2018). Çocuk kütüphanelerinin sosyal ve kültürel işlevi üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Dünyası*, 19(2), 275–290.

“SUDAKİ UMUT BENOY” HİKÂYELERİNDE AİLE

Prof. Dr. M. Abdullah ARSLAN[*]

Nursel ARSLAN[**]

Aisaule TURATOVA[***]

Özet

Bu çalışmada, Merve Kahraman Öztürk'ün Sudaki Umut Benoy adlı nehir hikâyelerinin nitel analizi yapılacaktır. Kitap, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarından çıkmış (2024, Ankara). Eser, “sandık”, “terzi”, “emanet”, “umut”, “yolculuk”, “zaman akarken” ve “kavuşma” adlı nehir hikâyelerden oluşmaktadır. Olaylar, dünyanın en büyük kara parçasında ve en büyük körfezinin kıyısında bölgenin en büyük ülkesinde geçmektedir. Bu ülkenin ılıman iklimi, verimli toprakları, zengin madenleri, büyük ormanları ve kumsalları bulunmaktadır. Bu kumsalların doğu sahilinde yer alan bir eyalet ve bu eyalette yaşamaya çalışan onca geniş sınırlara rağmen kendilerine yaşanacak yeri bırakılmayan insanlar Rokinyalar yaşam mücadelesi vermektedir.

İşte onların hikâyesini anlatan bu eserde bir ailenin dramını baba ve annesini tanımadan kaybeden oğulun gerçek hikâyesi işlenmektedir. Diğer taraftan ona sahip çıkan başka bir ailenin evladı kadın terzi vardır. Sonra değerleriyle yetişen çocuk ve sonuçta mutlu denebilecek demokratik insan hakkı olan durum gözler önüne serilmektedir. Eserde, ailenin karşı güçler tarafından parçalanması ve yine karşı güçlerden insanlığı henüz kaybolmamış bir terzi bayanın çocuğa sahip çıkması, onu asli değerlerine uygun yetiştirmesi ve yetişen çocuğun toplumuna katkısı anlatılmaktadır. Burada yetişince üst bir görev aldığında toplumuna katkı sunan gencin babasıyla ve arkasından esas o bayan terzi ile ilk eğitimini alması sonra da değerlerinin tamamlanması verilmektedir. Babası onun hem biyolojik bağı hem de ilk öğretmeni olması yanında kısa bir süre yaşamışlardır. Ancak onu raslantı sonucu bulan terzi bayan daha önce çocuğun babasından daha önceleri gördüğü iyiliği unutamayarak çocukta fark ettiği bir emareden hareketle bir vefa-minnet örneği olarak çocuğu her yönüyle yetiştirmesi ve iki toplum arasında bir bağ oluşturacak yere taşıması yani biyolojik ailenin ötesinde onu yetiştiren kültürel bir aile söz konusudur. Ama bu iki ailede de bir taraf eksiktir biyolojik ailede anne yoktur, kültürel ailede ise baba yoktur ama çocuk bu parçalanmış ailenin içinde bütün bir değer silsilesine sahip olabilmiş ve onu davranışa dönüştürebilmiştir.

Anahtar kelimeler: Benoy, baba, kültürel anne, parçalanmış aile, yönetim, değerler.

FAMILY IN THE STORIES OF “SUDAKİ UMUT BENOY”

Abstract

This study will provide a qualitative analysis of Merve Kahraman Öztürk's river stories, "Sudaki Umut Benoy." The book was published by the Turkish Religious Foundation Publications (2024, Ankara).The work consists of river stories titled "The Chest," "The Tailor," "The Trust," "The Hope," "TheJourney," "As Time Flows," and "The Reunion." The events take place in the region's largest country,on the world's largest landmass and the shores of its largest gulf. This country boasts a temperateclimate, fertile soil, rich minerals, extensive forests, and sandy beaches. Located on the eastern shores of these beaches is a state, and despite its vast borders, the Rokinya people, who are left withno place to live, struggle to survive.This work, which tells their story, explores the true story of a family's tragedy: a son who lost his father and mother before ever knowing them. On the other hand, there's a tailor from anotherfamily who takes care of him. Then, the child is raised with values, and the resulting situation, whichcan be called happy and democratic, is revealed. The work depicts the family being torn apart byopposing forces, and the tailor, whose humanity hasn't yet been lost, taking care of the child, raisinghim according to his fundamental

[*] Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, maarslan@erzincan.edu.tr

[**] Şehit Ahmet Aytekin Ortaokulu Türkçe Öğretmeni nurselmarslan@gmail.com

[***] Hacettepe Üniversitesi Türkçe Eğitimi Doktora Öğrencisi, 121209127@ogr.erzincan.edu.tr

values, and the child's contribution to society. Here, we see theyoung man who contributes to society when he reaches a higher position, receiving his initialeducation with his father and then with the tailor himself, and finally, developing his values. Hisfather was both his biological link and his first teacher, and they lived together only briefly. However,the tailor, who found him by chance, could not forget the kindness she had previously received fromthe boy's father. Based on a sign she noticed in the boy, she raised him in every way, acting as anexample of loyalty and gratitude, and fostered a bond between the two communities. In otherwords, a cultural family existed beyond the biological family, raising him. However, in both of thesefamilies, one element was missing: the biological family lacked a mother, and the cultural familylacked a father. Yet, within this fragmented family, the child was able to acquire a complete set ofvalues and transform them into behavior.

Keywords: Benoy, father, cultural mother, broken family, management, values.

GİRİŞ

Sosyoloji Lise 3 ders kitabında aile, (E. Durkheim) çeşitli şekillerini içine alacak biçimde şöyle tanımlanmıştır: Aile, kendilerini gerçek veya varsayımlı olarak kandaş sayan ve aralarında toplumca tanınmış karşılıklı hak ve ödevler bulunan kişilerden kurumlu bir topluluktur. Bu tanıma göre bir topluluğun aile sayılabilmesi için iki şartın yerine getirilmiş olması gerekir: Bunlardan birisi aile içerisine giren insanlar arasında gerçek veya varsayımlı bir **kan bağı**nın bulunması. İkincisi de bu insanlar arasındaki hak ve ödevlerin toplumca düzenlenmiş olmasıdır. Aileyi şu şekillerde de tanımlamak mümkün: Aile birbirine akrabalık bağı ile bağlı olan ve içinde en az bir karı koca ilişkisinin bulunduğu veya bulunmuş olduğu en küçük sosyal birimdir (Erdem, 1985, s.98).

Aile, dünyaya gözlerimizi açtığımız ilk andan itibaren bizi kucaklayan barındıran koruyup kollayan güvenli bir limandır, aile inancımızın karakterimizin ve hayat tarzımızın şekillendiği en değerli okuldur, aile insana güven ve mutluluk bahşeden eşsiz bir nimettir (Levent Abul, Ocak 2025, sayfa 2).

Aile olmak birbirine can olmak,canan olmak hayatın zorluğu yokuşlarında da yoldaş olmak, bir taraftan güzellikleri paylaşırken diğer taraftan yarım kalmışlıkları tamamlamaktır; sevgi, saygı merhamet ve sekinetin kaynağı olan aile zorlukların birlikte aşıldığı dert ve kederlerin paylaşılarak üstesinden gelindiği bir yuvadır aynı zamanda (Yıldız, Mayıs 2023, sayfa 5).

Aile, sanıldığı üzere sadece biyolojik bağlardan ibaret değildir; aynı zamanda ruhsal, ahlaki ve kültürel bir birlikteliktir; sevgi, sadakat, emanet bilinci ve karşılıklı sorumluluk duygusu burada yeşerir. Çocuk dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren ilk terbiyesini burada alır; dilini, inancını, kimliğini ve değerlerini ailede öğrenir; fıtratın korunması da işte bu temel yapı içerisinde mümkün olur. Aile ne kadar sağlam olursa toplum da o denli sağlam olur (Levent Abul, Ocak 2025, sayfa 2).

"İnsan" kelimesinin alışmak, uyum sağlamak manasına gelen "üns" mastarından türediği ifade edilir (Kutluer, cilt 22, sayfa 320) Dolayısıyla İnsan bir toplum içinde yaşamaya muhtaçtır; insanın ihtiyaç duyduğu yakın ve samimi ilişkileri kurduğu ilk toplumsal yap ıda ailedir. Her insan bir aileye doğar ve insanın ilk temas ettiği insanlar da aile bireyleridir. Aile, tarih boyunca insanın duygusal ve sosyal olarak desteklendiği ve güvenlik içinde sosyalleşme ihtiyacını giderdiği en önemli kurum işlerini görmüştür (Levent Abul, Ocak 2025, sayfa 5).

Mesuliyetimizin başladığı yer tam olarak o sahih kaynaktır, her zaman ve daima iyi olma şuuru, fikri yani bir sorumluluğu içselleştirmek öncelikle bizim kim olduğumuzla ilgilidir; hangi köke, kimliğe, aidiyete mensup olduğunu bilmeyen yaşadığı hayatın içinde bir sorumluluk duygusu devşiremez. Yasa ve kanunlar yolunu kaybedenler içindir. Biz bir yolun yolcusuyuz, o yolda önümüzde anne babamız vardır ve bize kılavuzluk ederler; evlat olma sorumluluğu ilk elde bu hakikati kavramaktan geçer; bu kavrayış bizi bir mesuliyet sahibi kılar; aksi durumda mesuliyeti olanın bir mensubiyeti var olduğunu bilemeyiz. Ötesi tanelere havaya savrulmuş bir ömür hasadı olur (Başaran, Haziran 2023, sayfa 15).

Tarih boyunca medeniyetlerin gerek yükselişleri ve gerekse çöküşleri sadece siyasi güç ya da ekonomik unsurlarla değil aynı zamanda bu medeniyetleri geleceğe taşıyacak olan genç kuşakların zihinsel donanımları ve ahlaki değerleri üzerinde biçimlenmiştir; medeniyetlerin inşası ve devamlılığı

temelde bireylerin değer dünyaları, inanç sistemleri ve sosyal sorumluluk bilinçleriyle doğrudan ilişkilidir; bu yüzden bir medeniyetin devamlılığı onu gelecek nesillere aktaracak genç kuşakların ahlaki yapıları, bilinç düzeyleri ve yüksek seviyede içselleştirilmiş inanç, değer ve ideallere sahip olmalarıyla yakından alakalıdır (Söylev, Mayıs 2025, sayfa 14).

İnsanlığın kadim, köklü ve saygın kurumu ailedir; sevgi, saygı,şefkat,sadakat,fedakarlık üzerine kurulan aile, kadın ve erkeğin asil bir duyguyla birbirlerini tamamlayıp yek vücut oldukları nöbette rahmet ve sekinet yuvasıdır. Yaratılışı itibariyle sosyal bir varlık olan insan için toplumsal hayat ne kadar önemli ise toplum için de onun özünü oluşturan aile o denli hayati öneme sahip bir kurumdur. Aile, söz konusu niteliğiyle tezekkür ve tedebbür bağlamında toplum ve milletlerin hafızasını istikbale taşıyan kimlik, tasavvur ve ideallerini olgunlaştırıp geleceğe aktaran insani, kültürel değerlerin, tarihi süreklilik ve bütünlüğün koruyucusu olan mühim bir müessesesidir. Dolayısıyla aile varlık, inanç, gaye, ideal, anlam ve değer gibi kültür ve medeniyetin belirleyici temel kodlarının yeniden üretilip sonraki kuşaklara aktarıldığı muhkem bir yapıdır. Bu yönüyle aile, fikir ve aksiyon planında ortak bir bilinç, irade ve duruş boyutuyla medeniyet dinamitlerinin etkin gücü olarak tebarüs etmektedir. Her türlü değerin itibarsızlaştırıldığı, bireyselliğin şekillendirdiği, bencilliğin ve çıkar ilişkilerinin girdabı içinde huzur ve sekinetin kaybedildiği, sevginin maddi kaygı, özenti ve gösterişe sahip hapsedilip buharlaştığı, popüler kültürün lüks tüketim ve güç tutkusunun tetiklediği dünyevileşme hastalığının hayatı çepeçevre kuşattığı modern zamanda bu durumdan en çok etkilenen yapı hiç şüphesiz aile olmuştur (Şahin-Aydoğdu Demir, 2019).

Ev, bizi hayatın fırtınalarından korur, güvenlik sağlar, bize sıcaklık verir, aşinalığıyla sarıp sarmalar, ayaklarımızı sağlam basabileceğimiz bir zemin, yalpalayan ruhlarımıza bir çapa, akışkan hayatın hızından dinleneceğimiz bir yastık sunar; yorgunluğumuzu ve düş kırıklıklarımızı orada onarır, geçmişle bugün arasında orada bir bağ kurarız; evin ruhu biraz da bu güven ve aidiyet hissindedir (Sayar,14-16 Ağustos 2020, sayfa 7-9).Sosyolog Ulris Dek günümüz modern toplumunda ölü ve hala yaşıyor diye tanımladığı zombi kurumlara aile ve komşuluğu örnek verir (sayfa 38).

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen sözleşme metinleri aile için şiddet konusunda yüksek ve ayrıntılı standartlar içermektedir; amaç uluslararası sözleşmelerin öngördüğü hususların ifasının gözetilmesi ve şartlarını yerine getirmesidir (Korkusuz, 29-30 Nisan 2019, sayfa 39-41).

Gelenek kültür ve değerlerin yeni nesile aktarımı,"değerler" kişilerin düşünce, duygu ve davranış biçimine rehberlik eden, insanları ve olayları değerlendirmemizi sağlayan kavramlardır (4-5 Kasım 2022: sayfa 154). Kültürel değerler önem derecelerine göre bir kişinin veya bir grubun hayatına rehberlik eden ilkeler olarak tanımlanmaktadır (roka 2006). Bu ilkeler nesilden nesile aktarılmak suretiyle genç kuşaklara ulaştırılmaktadır. Geçmişten geleceğe kurulan köprülerin sağlam olmasının sonucunda nesilden nesile taşınan değerler bütünü toplum kültürünü oluşturur; geleneksel değerlerin en önemli aktarım merkezi olan ailedeki bağların ve dolayısıyla aile içi iletişimin zayıflaması sonucunda değer aktarımı sekteye uğramaktadır; aile bağlarının zayıflamasını ve ailenin çözülmesini önlemeye yönelik genel tedbirler haricinde çocuk ve gençlerin toplumsal değerlerin farkına varmasını sağlayacak projeler hazırlanmasının çocuk ve gençlerin de projeye dahil edilmesinin önemli katkıları olacağı öngörülmektedir (sayfa 55-58) değerler eğitimi ile genç nesle değer aktarım süreci, temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek aile, toplum ve okulun başlıca amaçları arasındadır; değerler eğitimi alanında yaşanılan sıkıntıların aşılması, bu kurumların işlevlerinin artırılması ve görevlerini tam olarak yerine getirmeleri ile mümkün olacaktır (sayfa 59-60) ahlak ve karakter eğitiminde bireyin ahlaki muhakeme yapması veya değerleri üzerine düşünmesi yerine toplumsal hayatın devamı için elzem olan saygı, sorumluluk, güvenilirlik, adil olma gibi temel ahlaki davranışların doğrudan ya da dolaylı olarak öğretilmesi ve alışkanlıklar kazandırılması zorunlu görülmektedir; ahlaki muhakeme, değer açıklama ve değer analizi yaklaşımlarında ise bireyin değerleri üzerine düşünmesi, değerlerin toplumsal yaşamdaki işlevlerini fark etmesi, kısaca bilişsel süreçlerini kullanması gerekir (Akbaş, 2008, sayfa 60).

Göçmen-Mülteci

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) yayımladığı Göç Terimleri Sözlüğü'nde"Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer

değiştirdiği nüfus hareketleridir; buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dahildir." diye açıklar **göç** kavramını. **Mülteci** ise ülkesinde ırk, din, sosyal konum, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle kendisini baskı altında hissederek kendi devletine olan güvenini kaybeden, kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesiyle ülkesini terk edip başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından kabul edilen kişidir, diye tanımlanıyor yasalarda (Korkmaz, Haziran 2017, sayfa 1-2).

Son yıllarda göç, göçmenlik, mültecilik meselelerine dair çocuk kitaplarının sayısında bir artış olduğu gözlemlenebilir. Türkçe kaleme alınmış veya çeviri yoluyla dilimize kazandırılmış eserlerin sayısı çok da değildir. Belli ki mültecilerin yaşadığı ağır travmalar, çocuklar için üretirken tutuk kaldığımız konulardan biridir yani "ötekiler" bu olumsuz koşullardan kaçıp gelen insanların tek dilekleri barış içinde insanca yaşam haklarını elde edebilmektir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Sudaki Umut BENOY adlı eser, "sandık", "terzi", "emanet", "umut", "yolculuk", "zaman akarken" ve "kavuşma" adlı nehir hikâyelerden oluşmaktadır.

Olaylar, dünyanın en büyük kara parçasında ve en büyük körfezinin kıyısında bölgenin en büyük ülkesinde geçmektedir. Bu ülkenin ılıman iklimi, verimli toprakları, zengin madenleri, büyük ormanları ve kumsalları bulunmaktadır. Bu kumsalların doğu sahilinde yer alan bir eyalet ve bu eyalette yaşamaya çalışan onca geniş sınırlara rağmen kendilerine yaşanacak yeri bırakılmayan insanlar Roghinyalar iktidar olan acımasız Rakhineliler'e karşı**yaşam mücadelesi** vermektedir.

İşte onların hikâyesini anlatan bu eserde bir **aile**nin **dram**ını, **baba ve anne**sini tanımadan kaybeden **çocuk**/oğulun gerçek hikâyesi işlenmektedir.

Kaybeden Baba

Baba Arnab oğlu/insan, Asya kıtası Bengal Körfezi Myanmar ülkesinin Arakan eyaletinde yetişen ik ağacının uzun, güçlü ve dayanıklı olmaları, kökleriyle toprağa sımsıkı bağlı olmaları ve uzun yaşamaları ile kendi toplumu Roghinyalar arasında bir bağ kurar. Devlette kaydı yoktur, bu nedenle sağlık, seyahat, mülk edinme vb hakları olmadığı gibi resmi bir işte de çalışamazlar, o da marangozlukla/sandık yaparak geçimini sağlamaktadır. Deniz kenarında oldukları için elverdiğince balıkçılık da yapmaktadırlar. Baba Arnab, henüz yeni vefat eden eşinin mezarını da bırakıp bu topraklardan gitmek istememektedir. Ancak Rakhineliler, aynı soydan ve aynı dinden olmadıkları için çeşitli zulümlerle onları bu topraklardan sürmeye çalışmaktadır. HalbukiArnab ve toplumu "insan" olmanın birlikte yaşamak için en büyük sebep olduğunu Kutsal Kitaplarından ve Peygamberlerinden hareketle savunurlar.

Üç benli Oğlu Benoy/Musa daha 1 yaşında değildir annesini kaybettiğinde; bütün yük babanın omuzlarındadır. Oğlunu kendi yaptığı bir sandık içinde saklayarak Rakhine askerlerinden korumaya çalışmaktadır.

Roghinyalar, kendi toprakları Arakan'da bir mülteci, sığınmacı gibi yaşamaktadırlar. Bu zulümden sınır komşuları Bengladeş ya da Hindistan'a çok tehlikeli yollardan gitmeye çalışmaktadırlar. Ancak oralardan da sınır dışı edilmektedirler.

Bulan Terzi Kadın

Diğer taraftan ona sahip çıkan başka bir ailenin evladı hem de Rakhineli terzi kadın Mayra vardır. Bu zulme razı olmayan iyi-merhametli nadirRakhinelilerden biridir. Vali ve ailesinin özel terzisidir. Kendi toplumu Rakhinelilerden biraz uzakta yaşamayı tercih etmiştir.Bütün ailesini yıllar önce fırtınada alabora olan kayıkta kaybetmiştir.Kendisini o yıllarda çocukluktan gençliğe adım atmakta olan alnında da üç beni bulunan ve dilinden "Allahü ekber" sözünü düşürmeyen Arnab kurtarmıştır.

Şimdi de deniz kenarında sazlıkların arasında bir bebek sesi duymuş ve sandık içindeki alnında üç

benli çocuğu hemen sahiplenmiştir.

Arnab, mahalleye baskın yapan Rakhineliaskerlerden sonra çocuğunu sandıkla bıraktığı yerde bulamamıştır bütün aramalarına rağmen. Arnab'ın kaygısı oğlu sağsa ve bir Rakhineli olarak yetiştirilirse kardeşlerine/Roghinyalara düşman olacaktı..

Ama zalimin ailesinde de adil ve merhametli Musa yetişmişti diyerek teselli oluyordu. Artık o da bu topraklardan ayrılacaktır oğlunun mendiline sardığı eşinin toprağını kalbinin üstünde taşıyarak Bengladeş'e doğru (s.42)..

Aziz Dede'den yardım ister, halleşirler, ona isimsiz oğluna bu olay sonrası "Hak verdi onun ismini: MUSA."der (s.25).

Terzi Kadın Mayra, Aziz Dede'nin tabiriyle **Asiye** annemiz, şimdi bir hayat kurtararak borcunu ödemesi sevinciyle çocuğu evine götürmüştür. Çocuğu askerlerden saklarken "atalarından miras kalan merhameti hiç yitirmeden büyümelisin" diye düşünmektedir mızmızlanan çocuğun kulağına yıllar önce kendini kurtaran Arnab'dan duyduğu "Allahüekber" sözünü fısıldar böylece çocuğun yatıştığını görür.. Bu çocuk ona göre kesin Roghinyadır artık (s.38). Çocuğu öğrenen Vali'ye çocuğun hasta olan kızkardeşinin olduğunu, teyzesi olarak kendisinin bakacağı hikâyesini söyler.

Benoy ismini verdiği bu çocuğun belki de Arakan'ın talihini değiştirecek şekilde kötü kalplilerin karşısında bir mucize olarak yetişmesini, eğitim almasını istemektedir (s.46).

Aradan yıllar geçip çocuk delikanlı olunca ona da teyzesi olduğunu söyler.Benoy artık Uluslararası İlişkiler okumuş ve bir büyükelçi olmuştur.

Sonra değerleriyle yetişen, yetiştirilen çocuk ve sonuçta mutlu denebilecek demokratik insan hakkı olan durum gözler önüne serilmektedir.

Eserde, ailenin karşı güçler tarafından parçalanması ve yine karşı güçlerden insanlığı henüz kaybolmamış bir terzi bayanın çocuğa sahip çıkması, onu asli değerlerine uygun yetiştirmesi ve yetişen çocuğun toplumuna katkısı anlatılmaktadır.

Devletin yürüttüğü politikaya aykırı ama insanlığa yakışan bir kararı alıp uygulamak ister konsoloslara rağmen.

Burada yetişince üst bir görev aldığında toplumuna katkı sunan gencin babasıyla ve arkasından esas o bayan terzi ile ilk eğitimini alması sonra da değerlerinin tamamlanması verilmektedir. İlkokuldan itibaren yabancı dil öğrenmiştir, sporla, müzikle ilgilenmiştir, farklı kültürleri tanımıştır.

Üniversiteyi bitirirken Terzi Kadın Mayra bütün gerçeği kendisine anlatmıştır. Artık o da ailesini merak etmektedir.. Büyükelçi olunca eski evlerini görmeye gider ve hala hayatta olan iyice yaşlanmış Aziz Dede'yle karşılaşır.

Baba-Oğul Kavuşması

Büyükelçi Benoy, "İnsanları kaçmaya mecbur bırakıp kaçarken de türlü zahmetlerle yollarından çevirip sığındıkları yerlerden zorla geri getiren tavrı" bitirmek istemektedir, Bengladeş ile de görüşerek (s.55-57).

"Keder bizim kaderimiz galiba" diyen baba Arnab kaçarak göç ettiği yerden zaman zaman dönmeyi düşünse de bu düşüncesinden vazgeçmektedir. Oğlunu düşünmektedir.

Myanmar'ın Bengladeş Büyükelçisi Benoy, ekranlardan iki toplum için aldığı kararı açıklamaktadır. Bugüne kadar Bengladeş'e göç etmiş tüm Arakan halkına burada kalma izni verilecek, isteyenlere de geri dönüş için destek verilecektir; bu kararı açıklarken babası heyecanla alnındaki üç beni görür. Minnet ve merhamet sahibi Mayra'nın da hayalleri gerçek olmuştur. Benoy'u böyle yetiştirdiği için kendisiyle, böyle adaletli bir karara imza atan manevi oğlu Benoy'la gurur duymaktadır (s.65-66).

Başvuruları Benoy bizzat kendi almak istemektedir, çünkü Aziz Dede'nin anlattıklarına göre babası da gelecektir o sandığın olduğu bu makam odasına. Manevi teyzesi Mayra'dan dinlediği hikâyeyi babasına anlatır yaşadıklarıyla birlikte (s.68-70).

Babası onun hem biyolojik bağı hem de ilk öğretmeni olması yanında kısa bir süre yaşamışlardır. Ancak onu raslantı sonucu bulan terzi bayan daha önce çocuğun babasından daha önceleri gördüğü iyiliği unutamayarak çocukta fark ettiği bir emareden hareketle bir vefa-minnet örneği olarak çocuğu her yönüyle yetiştirmesi ve düşmaniki toplum arasında bir bağ oluşturacak yere taşıması yani biyolojik ailenin ötesinde onu yetiştiren kültürel bir aile söz konusudur.

Ancak bu iki ailede de bir taraf eksiktir, biyolojik ailede anne yoktur, kültürel ailede ise baba yoktur ama çocuk bu parçalanmış ailenin içinde bütün bir değer silsilesine sahip olabilmiş ve onu davranışa dönüştürebilmiştir.

SONUÇ YERİNE

Son zamanlarda, evin içinde çocuğun eğitimi babanın otoritesinden alınarak annenin sevgisine devredildi; çocukluğun ayrı bir dönem olarak tanımlanmasıyla birlikte kırılgan bir çocuk imgesi öne çıktı; çocuğun uzun vadeli duygusal ihtiyaçları olan incinebilir ihtimama gereksinen bir varlık olduğu kabul edildi; bir kaşını kaldırarak çocuğunu terbiye edebilen babanın yerine onu sevgisiyle sarıp sarmalayan, her türlü beladan koruyan aşırı dikkatli anne aldı; orta sınıf ailelerde çocuklara istedikleri her şeyi elde etmeye hakları olan prens veya prenses gibi davranılması yaygın bir tutum oldu; toplum gibi aile de küçüldü ve atomlaştı, en küçük parçalarına ayrıldı; evlerimizde aile büyüklerinin yerini alan yatılı bakıcılarla yaşıyoruz; çocuklarımızla o kadar yoğun zaman geçiriyorlar ki en kuvvetli bağlananlar deneyimlerini onlarla kuruyorlar; bu bireyselleşme maalesef özgürleşme değildir; aileyi bir arada tutan şey yakınlıktır; menfaatsiz, teklifsiz, hesapsız, maskesiz..sadece kendi olmanın tatlı huzuru. Ev yuva olmaktan çıkarılıp gelir, eğlence merkezine veya bir pansiyona dönüştüğünde herkesin başının çaresine bakması gerekecektir; soğuyan insan ilişkileri aileyi de vah hasarı altına almış bulunuyor ama yapmamız gereken geçmişin yasını tutmak yerine insan olmanın özüne Sadık kalmaktır. Bu da evi yeniden sıcak bir yuva olarak tesis edebilmekle olur yani elektronik aletleri bizi dış dünyanın keşmekeşini açan ve ruhlarımızı bir türlü istilaya hazır hale getiren ekranları kapatarak birbirimizin gözlerinin içine bakabilmekle olur; dış dünyanın kaosunu kendi içimizde evin sıcaklığı ve samimiyetiyle bir nebze söndürebiliriz.

Aile, hem bireylerin hem de toplumların sağlam temeller üzerinde durabilmesi için vazgeçilmez bir kurumdur; günümüzün hızla değişen ve çeşitli tehditlerle dolu dünyasında aileyi korumak ve güçlendirmek her zamankinden daha önemli hale gelmiştir (Ceylan, Mayıs 2025, sayfa 77).

Her yaştan çocuğa, yaşanan insanlık krizini en doğru şekilde anlatabilmek, önyargılar oluşturmasını engelleyip empati yapabilmesini sağlamak, didaktizme düşmeden, parmak sallamadan ancak çocuk kitapları yoluyla sağlanabilir. Dahası mülteci veya göçmen çocukların da bu kitaplarla buluşabilmesi anlamlı olacaktır. Etraflarında sadece onları hor görenlerin değil onlarla dayanışma içinde olan başkalarının da olduğunu hissetmeleri bir yana yaşadıkları dramı edebiyat yoluyla anlamlandırmaları da daha kolay olacaktır.

Korkunç bir savaşın yıkımına tanıklık etmiş, üstüne mülteciliğin ağır koşullarına mahkum olmuş milyonların derdine ortak olmak acısını dile getirmek elbette edebiyatın, edebiyatçının görevidir; sadece yaşanan acılara sessiz kalmamak ve tarihe not düşmek de olmamalı burada amaç. Ötekileştirmeye karşı çıkmak, ayrımcı, şoven dalgayı kırmak iyi kitapların görevleri arasında sayılmalıdır. Çocuk kitaplarında konunun ele alınmasını bu yüzden öncelikli görmeliyiz. Farklılıkların zenginliğini, çok kültürlülüğü, eşitliği ve paylaşımı savunan; zor durumda olanla dayanışmayı özendiren; ayrımcı değil kucaklayıcı, sınırlara değil insanlığa güvenen bir çocuk edebiyatı çözümün bir parçası da budur.

Kaynakça

(4-5 Kasım 2022) gelenek kültür ve değerlerin yeni nesile aktarımı, Aile ve gençlik çalıştayı sonuç raporu, Kayseri Cihannüma dayanışma ve işbirliği Derneği, sayfa 154.

Akbaş, (2008) aile gençlik ve maneviyat, 3 bölüm, sayfa 60, Cihannüma).

Başaran, Ahmet Edip (Haziran 2023) Bir mesuliyet şuuru. Diyanet Aile Dergisi, sayfa 15.

Ceylan, Dr Esra (Mayıs 2025) Yeni Dünyada Aile Kalabilmek. Diyanet Aylık Dergi, sayfa 77.

Erdem, Selman (1985), İstanbul: Fil Yay., s.98.

Korkmaz, Safter (Haziran 2017) Çocuk Kitaplarında Göç Ve Mültecilik, İyi Kitap drg. sayı 95, sayfa 1-2.

Korkusuz, Prof. Dr. M. Refik (29-30 Nisan 2019) ailenin korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmelerin değerlendirilmesi ve getirdiği pratik problemler, 2. uluslararası insan hakları Sempozyumu, ailenin korunması hakkında bildiriler kitabı, Ankara. sayfa 39 41.

Kutluer, İlhan. "insan", TDV İslam ansiklopedisi, cilt 22, sayfa 320.

Levent Abul, Dr Lamia (Ocak 2025) Aile olmak zorlukları birlikte aşmak. Diyanet Aile Dergisi, sayfa 2.

Levent Abul, Dr Lamia (Ocak 2025) Bireyselleşen dünyada aile. Diyanet Aile Dergisi, sayfa 5.

Levent Abul, Dr Lamia (Ocak 2025) Fıtratı yaşamak aileyi yaşatmak. Diyanet Aile Dergisi, sayfa 2.

Öztürk, Merve Kahraman (2024) Sudaki Umut Benoy. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sayar, Prof. Dr. Kemal (14-16 Ağustos 2020) aile kalpsiz bir dünyada son sığınaktır. Editör Mustafa Çevik, disiplinler arası yaklaşımla aile Kongresi bildiriler kitabı, Ankara, sayfa 7-9.

Söylev, Doç. Dr. Ömer Faruk (Mayıs 2025) Medeniyetin imarı gençliğin inşası. Diyanet aylık dergi, sayfa 14.

Şahin, Hale- Aydoğdu Demir, Rukiye (editör) (2019) Peygamberimiz ve aile. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldız, Fatih (Mayıs 2023) Zor zamanlarda aile olmak. Diyanet Aile Dergisi, sayfa 5.

ÇOCUK KİTAPLARINDA İSLAMİ AİLE MODELİNİN SUNUMU: *ESRÂRNÂME* ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU*

Dr. Melek DEMİRDÖĞEN**

Özet

Aile; çocuğun büyümesinde, gelişmesinde ve yetişmesinde en önemli kurumlardan biridir. Sağlıklı ve güvenli iletişimin olduğu ailede yetişen bireyler, huzurlu bir toplumsal yapı inşa ederler. Çocuk ve aile arasında kurulacak sağlıklı ve güvenli bir iletişimin temelleri ise küçük yaşlarda atılır. Bu yaşlarda çocuğa sunulan metinler ailevi değerlerin çocuğun düşünce ve değer dünyasında yüceltilmesine aracılık edebilir.

Modern bir Keloğlan anlatısı olan Hasan Aycın'ınEsrârnâme masalı, din ve geleneksel değerlerle korunan aile yapısının modellenerek çocuk gerçekliği içerisinde okura sunulduğu bir eserdir. Eserde İslam dini inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla temellenen bu aile modeli çocuk okuru metafizik bir hakikat evrenine çeker. Masalda Keloğlan'ın, masalın bilge ve hikmet sahibi karakteri Derviş Baba kılavuzluğunda çıktığı masalsı yolculuk konu edilir. Bu yolculuk, masalın ana karakteri olan Keloğlan aracılığıyla, okurun kendini tanıma ve anlamayolculuğuna dönüşür. Aile bireyleri arasındaki güvenli iletişim modelleri, aile büyüklerinin bireye ve topluma yön verecek şekilde idealize edilmesi, helal ve haramlarla belirlenmiş İslami aile modelinin yüceltilmesi gibi iletiler, eserin kurgusal bütünlüğü içerisinde, çocuk okura sezdirilen ailevi unsurlardır.

Esrârnâme'de İslami ailenin modellenmesinde sloganik bir dil ve üslup özelliğine rastlanmaz. Aksine eser, çocuğun aileyi, aile büyüklerini ve aile büyükleri aracılığıyla çocuğa aktarılan geleneksel değerleri yüceltmesine; bu değerleri içselleştirerek benimsemesine imkân tanıyan bir üsluptadır. Aycın'ın karakteristik dinî-poetik dil tercihinin bir örneği olan bu yazın pratiği, çocuk kitaplarında İslami izleklerin yer alma biçimine dair de özgün bir örnektir.

Esrârnâme masalında sunulan, geleneksel İslami aile modelinin, çocuk gerçekliği ve çocuk bakışından değerlendirilmesi çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmada, söz konusu eserde yer alan İslami aile modelinin sunumuna dair detayların içerik analizi yapılacaktır. Böylece çocuk kitaplarında işlenen dini temaların poetik bir üslup, kurgusal bir bütünlükle okura sunulmasının imkânlarının sorgulaması ve edebî/estetik unsurların yön verdiği bir İslami çocuk edebiyatının kavramsal bir düzlemde ele alınmasının tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslami aile modeli, çocuk edebiyatı, Esrârnâme.

THE PRESENTATION OF THE ISLAMIC FAMILY MODEL IN CHILDREN'S BOOKS: THE CASE OF *ESRÂRNÂME*

Abstract

The family is one of the most important institutions in a child's upbringing, development and maturation.Individuals raised in families with healthy and secure communication build a peaceful social structure. The foundations of healthy and secure communication between children and their families are laid at an early age.Texts presented to children at this age can serve to elevate family values in the child's world of thought and values.Hasan Aycın's Esrârnâme fairy tale, a modern retelling of Keloğlan, is a work that presents the readerwith a model of the family structure, protected by religion and traditional values, within the context of childhoodreality. In the work, this family model, based on the beliefs, worship and moral principles of Islam, draws the

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, afarsakoglu1@gmail.com

**Hacı Bayram Veli İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, demirdogenmelek@gmail.com

childreader into a metaphysical universe of truth. The tale recounts Keloğlan's journey under the guidance of DervişBaba, the wise and knowledgeable character of the tale. This journey, through the main character Keloğlan,becomes the reader's journey of self-discovery and understanding. Messages such as secure communication modelsbetween family members, the idealisation of family elders in a way that guides the individual and society, and theglorification of the Islamic family model defined by what is halal and haram are familial elements conveyed to thechild reader within the fictional integrity of the work.Esrârnâme does not employ a sloganistic language or style in modelling the Islamic family. On thecontrary, it uses a style that allows the child to glorify the family, the elders, and the traditional values conveyedto the child through the elders; to internalise and embrace these values. This writing practice, which is an exampleof Aycın's characteristic religious-poetic language preference, is also a unique example of how Islamic themes areincorporated into children's books.The study's general framework consists of evaluating the Islamic family model presented in theEsrârnâme fairy tale within the context of Islamic beliefs, worship, and moral principles from the perspective ofchildren's reality and children's viewpoints. The study will conduct a content analysis of the details regarding thepresentation of the Islamic family model in the aforementioned work. Thus, it aims to question the possibilities ofpresenting religious themes in children's books to the reader with a poetic style and fictional integrity and to discussthe conceptual framework of Islamic children's literature guided by literary/aesthetic elements.

Keywords: Religion, Islamic family model, children's literature, Esrârnâme.

1. GİRİŞ

Çocukluk, insan yaşamını, biyolojik ve ruhsal açıdan şekillendiren en önemli evrelerden biridir. Bu dönem, çocuğun içinde bulunduğu aile içerisinde teşekkül eder. Ailenin dinî, ahlaki, siyasi vekültürel özellikleriçocuğun kimlik, kişilik ve şahsiyetinin oluşmasında etkili olan etmenlerdendir. Bireyin büyüyüp yetiştiği aile içerisindeki bu ortam, ilerleyen yıllarda, onun karakterine veya gündelik yaşam pratiklerine de sirayet eder. Bu yönüyle aile içinde çocuk, bir ulusun gelecek tasavvurudur; toplumu inşa eden ailenin, dinî ve kültürel değerlerini geleceğe taşıyan en önemli unsurlardandır.

İslam düşüncesinde çocuk, anne ve babaya verilen ilahî bir emanettir. Ebeveynlerin de çocuğun büyümesi ve yetişmesi noktasında, emaneti üstlenmek konusunda gerekli bilinç ve sorumluluklara sahip olması gerekir. Bu, aynı zamanda Müslüman birer ebeveyn için ilahi vazifedir. Çünkü çocuk, en saf hâliyle,beşerin ilahî yaratılışa en yakın hâlidir. Her çocuk İslam fıtratının taşıyıcısı bir bireydir. Bu fıtratı korumak, aile içerisinde çocuğa sunulan yaşam pratikleri, dinî ve ideolojik düşünce ve teamüllerle belirlenir. Çocuğun güçlü bir inanç, sağlam bir irade ve kendi bütünlüğünü kurabilmiş bir şahsiyet olarak yetişmesinde aile, başat bir rol oynar. Nitekim Hz. Peygamber, bir babanın çocuğuna iyi bir terbiyeden daha kıymetli bir hediye veremeyeceğini söylemiştir.[1]

Çocukluk evresinde, çocuk ruhunun derinliklerine bırakılan bir tohum, ilerleyen yıllarda ilahî idrak ve düşünce ile hayata bakmasına neden olabilir. Mualla Selçuk'a göre aile ve aile çevresindeki yetişkinlerin dinî tutum ve davranışları çocuğun dinî gelişim özelliklerini belirleyen etmenlerden biridir.[2] Bu nedenle, İslami temellerle şekillenen bir aile modelinin çocuğa sunulması önem arz eder. Küçük yaşlardan itibaren, din ve gelenekle korunan bir aile içerisinde, sevgi ve merhamet ikliminde yetiştirilen bireyler, budinî ve ahlaki değerleri taşımaya, gelenekle kendisine aktarılan milli ve manevi bilinci benimsemeye istekli olur.

Hasan Aycın'ın *Esrârnâme* adlı eseriçocuğa sezdirdiği İslami aile modeliyle çocukta bu yönde olumlu bir bilinç geliştirebilecek içeriktedir. Eseri, dinî içerikli pek çok çocuk kitabından ayıran başat özelliği ise çocuğa, bu dinî içeriklerineserinkurgusal derinliklerindeki metaforik ve alegorik anlatımlarla aktarılmasıdır. Bu, aynı zamanda, eserin edebî-estetik yönünü de işaret eden bir özelliktir. Yazardin ve değer odaklı iletileri okura doğrudan aktaran bir anlatımı tercih etmez. Eserdeki dinî içerikler, masal formunun imkânlarından da yararlanılarak çocuk bakışına yaklaştırılır. Bu durum

[1]Tirmizi, Birr, 33.
[2] Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler,* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009) 70.

eserdeki dinî içeriklerinçocuğa ulaşmasını kolaylaştırmanın yanında, çocuğun bu iletileri içselleştirmesine de imkân tanımaktadır. Eserdeki, okurun dinî duygu ve düşüncelerini de harekete geçirebilecek bu tür detaylar, yazarın dinî-poetik üslubunun metne yansımalarının bir sonucudur. Yazar, eserdeki mezkûr dinî içerikleri, kavram ve değerleri telkin ve tavsiyelerle, doğrudan çocuğa aktarmaz. Eserin bu anlamda dinî-didaktik ya da dinî-otoriter bir üsluptan uzak olduğu söylenebilir. Aksine çocuk okur, eserdeki olumlanan karakterler ile empati kurmak suretiyle, onların benimsedikleri dinî değerleri yüceltme ciheti içerisinde bulur kendini.

Esrârnâme'de yazar, çocuk ruhuna dokunmak suretiyle, çocuğun duygularını harekete geçirebilecek bir din dilini önceler. Böylece eserde, ilahi hakikatin bilgisi, metaforik ve alegorik anlatımlarla çocuğa verilmeye çalışılır. Vahyin ilahi ışığıyla şekillenen bir aile modelinin yüceltildiği eserde, çocuğun da böyle bir aileyle temsil edilen değerleri içselleştirmesi sağlanır. Kur'an'ın lafzi ve manevi yanı kâinata yön verirken, çocuk okur da eserin güçlü dil ve anlatım özellikleriyle,kainattaki bu ilahi soluğu hisseder.Eserde çocuk okur, ilahi iradenin cebri yanlarıyla değil; sevgi, şefkat ve merhametle çocuğu kucaklayan yanlarıyla karşılaşır. Bu da çocuk eğitiminde İslam dininin önceledi̇ği bir üslup/tavırdır.

Modern bir Keloğlan masalı olan *Esrârnâme,* alegorik bir yol anlatısıdır. Eser, hayatın anlamının peşinde olan Keloğlan ile çeldiği çomağın peşinde olan Safoğlan'ın, öleceği yeri arayan, hikmet sahibi Derviş Baba rehberliğinde çıktıkları masalsı yolculuğu konu edinir. Bu yolculuğa Keloğlan'ı teşvik eden annesidir. İğdenin dibine çulu serip miskin miskin uyuyan Keloğlan'ı annesi,*"A benim kel oğlum! İğde dibinde miskin miskin uyuşacağına torbayı alsan, kıra varsan, eşeği gütsen olmaz mı?"*[1] diyerek kıra salar. Eşekler yayılırken çelikçik oynamaya başlayan Safoğlan, Hinoğlan, Bönoğlan ve Keloğlan, çeldikleri çomağın peşine yollara düşerler. Eserde Keloğlan'ın çıktığı bu yolculuk, esasen kendini tanıma ve bilme yolculuğudur. Kendini bilmek ise ilahi hakikati idrak edebilmekle mümkündür.

Esrârnâme, İslami vasıflara sahip aile modelinin yüceltildiği bir eserdir. Eserde İslami temsiller ve geleneksel dini teamüllerle yüceltilen bu aile modeli, çocuğun içerisinde sevgi ve şefkatle büyütüldüğü ve muamele gördüğü bir yapıda kurgulanmaktadır. İslami ölçütlerin helal ve haram dairesinde belirlendiği bu aile modelinde anne, dede gibi aile büyükleri hikemî bir üslupla çocuğa yaklaşmakta ve çocuktan da değer görmektedir. Bu aile modelinde çocuklar, aile için mutluluk kaynağı ve ilahi birer emanet olarak görülmektedir. Eserde, hayatın salt bir oyun ve eğlence olarak yaşanmaması, ölümün nihai bir son olmadığıgibi iletiler yer yer çocuğu gülümseten fakat çokça düşündüren kurgusal detaylarla ustaca işlenir. Ali Emre'nin ifadesiyle *Esrârnâme,* saf ve yalın bir Müslüman bakışla, insanın iç çatışmalarına, aldanışlarına, tutkularına, arayışlarına, ışıklar düşürür. Eserde dünya ve hayat simgesel bir anlatımla yeniden yorumlanır.[2]

2. *ESRÂRNÂME'*DE İSLAMİ AİLE MODELİNİN SUNUMU

*Esrârnâme*kitabının alt metninde,gündelik yaşamın hemen her alanında İslami emirlere uygun yaşamanın gerekliliği okura sezdirilir. Helal-haram dengesinin gözetildiği; beslenme, giyim-kuşam gibi pek çok detayda, İslami ölçütlere göre yaşamanın, bireyin dünya hayatına anlam ve değer katacağı eserin ana temalarındandır. Çalışarak helal rızık kazanmanın önemi, Keloğlan anlatılarının çatı iletilerindendir. Namaz ve oruç gibi ibadetlerin çocuğa sevdirilmesi ve çocuğun ebeveynler tarafından sevecen ve nahif bir üslupla bu ibadetlere yönlendirilmesi eserin kurgusal detaylarında çocuk okuru karşılar.Mushaf-ı şerif gibi dinî temsili olan nesne ve varlıklara saygı gösterme, Allah'a şirk koşmama, olan ve olacak olanı Allah'tan bilmenin gerektiği gibi dini detaylar eserde okura duyurulan dini iletilerdir. Din ve gelenek arasındaki bağın kurulmasında din dışı uygulama ve inançlara tevessül edilmemesi gerektiği eserde zaman zaman işlenir. Fal, büyü, üfürükçülük gibi halk arasında yaygın olan batıl düşünce ve inançların akıl dışı uygulamalar olduğu mesajı verilir. Eserde tüm bu İslami izlekler, korku ve tehdit unsurları içeren bir atmosferde değil sevgi ve şefkat atmosferi içerisinde, zaman zaman ironik bir üslupla çocuğa aktarılır. Böyleceaile içerisinde İslami bir hayatın imkânları

[1] Hasan Aycın, *Esrârnâme,* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013) 9.
[2] Ali Emre, "Hasan Aycın: Çizginin ve Yazının Bahçesinde, Kökleri Yerde Dalları Gökte Bir Çınar" *Hasan Aycın'ın Çizgisi,* haz. Cemal Şakar, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016) 20.

çocuğa duyumsatılır.

2.1. Çocuk Eğitimi Ailede Başlar

Aycın'ın eserinde çocuk terbiyesinin aile içerisinde olduğu ve aradan yıllar geçse bile çocuklukta duyulan, öğrenilen konuların hatırlandığına ve kişiye yön verdiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Safoğlan'la Keloğlan gece karanlığında yürürken karşılarına bir in çıkmış, içeri girip ilerlemişler, ilerlerken Keloğlan içinden Allah, Allah dermiş.Safoğlan da yanık yanık ezan okurmuş. Onlar ilerledikçe in daralmış, en son nefes alamaz hale gelmişler.Bu noktada Safoğlan ümitsizliğe kapılmaya başlamış ancak Keloğlan umudunu yitirmemiş: "Ana rahminin karanlığında kulunu bırakmayan Allah inde mi bırakacak" diye düşünüp Allah demekte ısrar etmiş. Sıkışıp kaldığı bir an, anasının sesi kulaklarında yankılanmış. Annesi:

-A benim kel oğlum, iğde dibinde uyuşacağına torbayı alsan, kıra varsan, eşeği gütsen olmaz mı?[1] diyormuş. Sonra bütün yaşadıkları bir bir gözünün önüne gelmiş. Hayatının zor bir zamanında hayatına dahil olup ona bir ebeveyn gibi davranan Derviş'in hayali Keloğlan'ın hayaline gelmiş ve içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu ona açıklayıp kurtulmasına vesile olmuş. *Nur yüzlüymüş, gül güleçmiş, melek gibiymiş Derviş.*

-Bak a oğul, demiş, yol ararken gördüğünüz karınca yuvası mezara nispettir; karınca da insana. Dâne ise fani dünyadır. Karınca dâneyi sürükler, sürükler, deliğe getirir. Dâne büyük, delik küçüktür. Karınca geçer de dâne geçmez. Akıbetkaranlık ve rutubetli deliğin, yorgun bir muhteviyatı olur karınca.

Eserde Keloğlan'a dünya hayatının geçiciliğine dairverilen bu ilahi ikaz Derviş Baba'nın "*sözün özü/ karınca sensin / yuva in"* cümlesiyle karşılık bulur.[2]

Eserde dikkat çeken bir diğer konu gelin- kayınvalide dayanışmasıdır. Asırlar boyu Türkülerden masallara, çiçek isimlerinden hamur işlerine kayınvalide- gelin çatışması anlatılıp bu çatışmaya işaret eden isimler verilirken Hasan Aycın eserinde toplumun bu yarasına dikkat çekmekte ve olumlu örnekler üzerinden çatışma olmadan da ilişkilerin yürüyebileceğini anlatmaktadır. Zira bu durum toplumda bazen çok zorlayıcı olabilmekte ve derin travmalara yol açabilmektedir. Kayınvalide tarafından istenmeyen gelinin çeşitli aşağılamalara ve kötü muameleye maruz kalması, kayınvalidenin ismi verilen ya da ona benzeyen çocuğun dışlanması vb. durumlar buna örnek olarak verilebilir. Kayınvalide-gelin iş birliğinde ise huzurlu bir geniş aile, bu huzurdan beslenen çekirdek aile ve burada yetişen psikolojik sağlamlığı yüksek çocuklar öngörülebilir. Eserde, hayvancılıkla geçimini sürdüren ailede kadın, sütten çeşitli yiyecekler yapar, eşi çoban ise bunları yayla pazarında satıp kazandığı parayı da pazardan gelirken eğlence yerlerinde harcar eve eli boş gelir bu da yetmez kadın kendisinin anlattığı yalanlara inanmadı diye kadıncağızı dövermiş. Babasına bakan oğul da geline aynı muameleyi reva görürmüş. Aycın, bu noktada çocuk terbiyesinde ailenin önemine de şu cümlelerle vurgu yapmaktadır:

(...)

Kadıncağız kocasından her pazar dönüşü bu mavalı dinlermiş. Çoban,

-İnanmadın mı? diye sorarmış.

O da,

-İnanmadım ya, dermiş.

Çoban,

-Vay sen bana yalancı mı dersin? deyip onu dövermiş.

Oğlan bir gün babasının yaptıklarını kendisinin de yapacağının hayâlini kurarmış da karısına,

-Kız bir gün ben de yayla pazarına gitsem, böyle böyle oldu desem sen de inanmaz mısın? diye

[1]Aycın, *Esrârnâme*, 68
[2]Aycın, *Esrârnâme*, 69

sorarmış. Gelin,

-İnanmam ya, dermiş.

Oğlan da,

-Vay, sen bana yalancı mı diyeceksin? deyip onu dövermiş.

Metnin devamında sürekli bu muameleye maruz kalan kayınvalide ve gelinin iş birliği ve eşlerine verdikleri ders anlatılır. Bu kısımda toplumumuzda yanlış bir şekilde yaygınlaşan, eşlerin arasını bulmak için yalan söylenebileceğine dair inanç ve uygulamaya da değinilmiş ve hadis kaynaklarına dayanan bu rivayet[1] mizahi bir üslupla işlenmiştir.

Derviş Çoban'a sormuş:

-Söyle bakalım, sence çare nedir?

-Ne çaresi?

-Ne edelim ki Kadın'ın sana gene güveni gelsin?

Çoban boynunu bükmüş:

-Bilmem, demiş.

Oğlan'a sormuş:

-Sen söyle bakalım çare nedir?

O da boynunu bükmüş:

-Bilmem, demiş.

Safoğlan atılmış:

-Bunların içine ifrit girmiş diyelim, demiş.

-Yalan söylenir mi be! demiş Keloğlan.

-Karı koca arasını bulmak için söylenebilir[2], demiş Derviş.[3]

İnsanın birlikte yaşadığı ya da birlikte çok vakit geçirdiği kişilere benzeyeceği gerçeği de eserde vurgulanmaktadır. Bu gerçeğin anlatıldığı hikâyede sürekli yere bakarak gezinen ve sonra hamam böceğine dönüşen bir topluluk vardır. Ahali yekdiğerine bakarak hamam böceği olmuştur. Tam bu sırada bir oğlan çıkagelir:

-Ah anam!... Vah babam!.. deyip ağlamaya başlamış; ne ettiniz be! demiş.

-Bir şey etmedik demiş Safoğlan.

-Anamla babam hamamböceği olmuş!..

(...)

Oğlan eğilmiş hamamböceklerinin üstüne. Bakarken bakarken o da bir hamamböceği oluvermiş.

Safoğlan'ın Düğünü başlıklı hikâyede ise Safoğlan rüyasında denize düşmek üzereyken, o sırada deryanın üstünde ayın yenilendiğini görür. Yıllar evvelinden, ay yenilenirken anasının söylediği sözler yâdına düşer. Sesi kulaklarında çınlar, söyledikleri dudaklarından dökülür.

ay gördüm Allah

amentü billâh

[1] Ahmed Ürkmez (2012) "Kaynak Değeri ve İçerik Tenkidi Açısından 'Üç Yerde Yalan' Rivayeti", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 33, 9-34.
[2] Müslim, Birr, 101.
[3] Aycın, *Esrârnâme,51.*

amentü billâhi

vemelâiketihî

vekütübihî

verusülihî

ve'l-yevmi'l-âhiri

vebi'l-kaderi

hayrihî ve şerrihîminallahiteâlâ

ve'l-ba'süba'de'l-mevt

hakkun

eşhedü en lâilâhe illallah

Ve eşhedüenne

Muhammedenabdühû ve resûlüh

Dudaklarından dökülenler harf olup bir kayığa dönüşmüş. Kayığın vavdan kürekleri varmış. İçinde de Keloğlan otururmuş. Safoğlan hemen Keloğlan'ın yanına oturmuş. (...)

O sırada Safoğlan deryanın üstünde nur topu gibi ayın şavkıdığını fark etmiş.

-Amanin, daha demin yenileniyordu göz yumup açıncaya kadar ondördüne girivermiş, demiş.

Yıllar evvelinden, ay on dördüne girdiğinde anasının söylediği sözler yâdına düşmüş. Sesi kulaklarında çınlamış, söyledikleri dudaklarından dökülmüş.

ay gördüm nur gördüm

imanımı pür gördüm

şavkı gözümü aldı

nuru yüzüme vurdu

amentü billâhi

vemelâiketihî

vekütübihî

verusülihî

(...)[1]

Yukarıdaki alıntılarda yazar, Safoğlan üzerinden çocuklukta öğrenilenlerin insanı bir ömür izlediğini, özellikle de zor zamanlar geçirirken, çaresizlik hissedildiğinde hatırlandığını anlatmaktadır. Bu da ebeveynlerin söylerken ya da yaparken çoğu zaman farkına bile varmadıkları sözlerin ve davranışların ona şahit olan çocuk üzerinde ne kadar derin izler bıraktığını göstermektedir.

Hikâyenin devamında ise atalardan öğrenilen davranışların yanlış bile olsa geleneğe dönüştürülüp devam ettirilmesi Derya Devi'ne kurban edilen genç kızlar örnek verilerek anlatılmıştır. Safoğlan ve Keloğlan'ın yolu seyahatleri sırasında geçimini denizden sağlayan bir ahalinin yaşadığı Zîbe-i Mehel isminde bir yere düşer. Ahali her ay genç kızların arasından en güzelini seçip balık tutmalarına müsaade etmesi için Derya Devi'ne sunmaktadırlar. Aycın bu kısmı anlatırken aklı doğruya kullanmanın önemine de işaret eder*: Bu hep böyle olurmuş. Dedelerinden böyle görmüşler; gördükleri gibi yaparlarmış. Dedeleri de dedelerinden böyle görmüşler; bu geleneğin dünya kurulalı böyle geldiğine inanırlarmış.*[2]

[1]Aycın, *Esrârnâme,*.98-99.
[2]Aycın, *Esrârnâme,* 103

Konuyla ilgili bir diğer örnek ise Zîbe-i Mehel ahalisinin gerçeği anladıktan sonra Müslüman olma ve Kur'an'ı öğrenme isteğine, Safoğlan, Keloğlan'a güvenerek okuturuz demiş ama ne okutacağını da pek bilmezmiş. *Safoğlan, Keloğlan'a bakmış. Keloğlan eli boğazında boşluğa bakarmış da onu görmezmiş. Bir an, yıllar önce anasının kendisini okuttuğu günler yâdına düşmüş. Zavallı anacığı okutmak için çırpınırmış; ama Safoğlan okumazmış. Bir gün:*

-Ana yav, kafam taş gibi; boşuna uğraşma, demiş. Anası Safoğlan'a ilim için yola çıkan fakir bir oğlanın hikâyesini anlatmış.

Fakiroğlan, az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay bir güz gitmiş; bir medreseye varmış. Medresede bir alim oturmuş da talebe okuturmuş. Hemen alimin elini öpmüş, dizinin dibine çökmüş.

Öteki talebeler Fakiroğlan'ın yarı yaşındaymış, boyları da boyunun yarısı kadarmış; ama, alimin her dediğini hemencecik kaparlarmış. Fakiroğlan, günler geçermiş de ilimden bir zerre kapamazmış.

-Vay, şuncacık çocuklar kaparlar da ben kapamam, ben bu işi yapamam, diye kendi kendine kahretmiş. Bir sabah gizlice medreseyi terk etmiş. Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, yolu bir çöle varmış. Çölde bir kuyu görmüş. Kuyunun bileziği taştanmış. İçine bir ip sarkarmış. İpin ucunda bir kova sallanırmış. Su çekmek için eğilmiş ki, ipin taşı dilim dilim dilmiş olduğunu fark etmiş,

-Ey benim taş kafam, sen şu taştan daha mı sertsin, ilim şu ipten daha mı zayıf? Demiş. Demiş de tekrar medreseye dönmüş. Okuyup büyük alim olmuş. Anası bu hikâyeyi anlattıktan sonra,

tek tek tekerleme

pek pek şekerleme

deyip, Safoğlan'ın pek hoşuna giden bir yolla, tekerleme-şekerleme okutmuş. O da Zîbe-i Mehel ahalisine

-Anamın beni okuttuğu gibi ben de sizi okuturum, demiş. Ne bilirsem onu okuturum ha! Demeyi de unutmamış.[1]Buradaki örnekte de çocuklukta aileden öğrenilenlerin özellikle de yapılıp gösterilerek ve hikâye yoluyla anlatılarak öğretilenlerin çocukta son derece kalıcı olduğuna dikkat çekilmektedir.

2.2. Ailede Helal-Haram Dairesinde Bir Yaşam Sürdürülmelidir

*Esrârnâme*kitaabında helal ve haram dairesinde tespit edilmiş bir dünya yaşamı kurgulanır. İlahi emirlerle belirlenmiş olan bu yaşam modelinin dışında kalan durumlarsa en çok aile yaşamına verdiği tahribat üzerinden okura gösterilir. *Esrârnâme'*ninkurgusunda İslam dininde haram olan alkollü içeceklerin tüketilmesinin sonuçları son derece ironik bir dille resmedilir. Kitapta içki vb. alkollü içecekler "zıkkım" olarak adlandırılır. İçkinin (zıkkım) bireye ve topluma verdiği zararlar -bilhassa ailede yarattığı yıkım- alegorik bir dille anlatılır. Şırşır Dere hikâyesinde, Çoban ve oğlu, her gün sürünün peşine dereye giderler; oradaki zakkum ağacına sakladıkları zıkkımı içerler. Sürüden seçtikleri bir kuzuyu da nar gibi kızartır; gün boyu yer içerler. Çoban, her akşam kuzulardan birinin eksik olduğunu fark eden Kadın'ı (Çoban'ın karısı), "Hadi ordan! sen saymayı ne bilirsin," diyerek tersler. Üsteleyecek olsalar oğlan Gelin'i, Çoban ise Kadın'ı evire çevire döver. Çoban ve oğlu, Gelin ve Kadın'ın yaptığı peyniri, sütü pazara götürür satar sabaha kadar içer, cümbüş çaldırır. Kadın ve Gelin, bu sıkıntıdan kurtulmak için Allah'tan yardım isterler. Bir gün ikisi de aynı rüyayı görürler. Bunu bir hikmet bilirler. Akşam olunca baba oğul yine zıkkımlanıp dönerler. Kadın bismillah, deyip okunu salar; çobanı bıyığından vurur. Gelin de bismillah, deyip okunu salar; oğlanı kaşının kuyruğundan vurur. Baba oğul korkudan kulübeye dönemez olurlar. Zıkkımı içtiklerine de içeceklerine de pişman olurlar. Baba oğulla ormanda karşılaşan Keloğlan ve Derviş, bir plan yapıp Çoban ve oğlunu kulübeye dönmeye ikna ederler. Kadın da bu yaptıkları karşısında onlara kına verip dualarla

[1]Aycın, *Esrârnâme*, 113-114.

uğurlar.[1]

Zaman zaman ironik bir üslubun kullanıldığı bu kurguda alkolle temsil edilen esasen İslam'ın haram saydığı bir yaşam biçimidir. İnsan iradesini zapt eden bu tür içeceklerin zararlarının, aile kurumunda yarattığı tahribat üzerinden işlenmesi de kurgunun okur üzerindeki etkisini artıran unsurlardandır. Bu bölümlerde eserin kurgusu aileyi ayakta tutan değerlerin yüceltildiği bir söylem alanına dönüşür. Bu kurguyla ailede huzuru sağlayan bir yaşamın helal-haramlarla tespit edilmiş bir hayat yordamı olduğu okura sezdirilir.

Esrârnâme'dekiKandilli Diyar hikâyesinde de benzer bir temaya rastlanır. Kandilli Diyar, ahiret hayatının unutularak dünya hayatının oyun ve eğlence olarak görüldüğü bir belde olarak tasvir edilir. Burada "zıkkımhane" olarak adlandırılan meyhane kabilinden mekânlar bulunur. Kitapta zıkkımcının getirdiği kadehi içen Safoğlan'ın durumu, içkinin insan bedenindeki biyolojik etkisini tasvir eder niteliktedir:

"Gözleri birden çakmak çakmak olmuş, içinde yangın kopmuş, başı değirmen taşı misali dönmeye başlamış. Gözlerinin önünde kâh cikcik serçeler uçarmış, kâh pır pır yarasalar ötermiş…"[2]*Esrârnâme'*ninçift dilli poetik üslubu eserde bu tür çocuk bakışından uzak temalara yer verilmesinin önünü açar. Bu tür izlekler eserin alt metnini oluşturur. Böylelikle eser, kurgu bütünlüğü ve tema zenginliği ile her yaştan okura seslenebilen bir çocuk kitabı olma özelliği de gösterir.

Eserin kurgusal detaylarında İslami sembolik ifadelerin sıklığı da çocuk okurda dini bir bilinç oluşturacak yoğunluktadır. Eserde selâmün aleyküm, bismillah, elhamdülillah, estağfirullah, kelime-i şehadet gibi dini kavram ve ıstılahlar sıklıkla geçer. Bu kavramların dini terminolojik anlamları metin içerisinde detaylı bir biçimde açıklanmaz. Kavramların günlük hayattaki kullanımlarına yer veren kurgusal detaylar yer alır. Bu da eserin, dini-didaktizm kıskacına düşmeden kurgusal bütünlüğünün korunması yönünde incelikli bir çaba olarak okunmalıdır. Ayrıca İslam ibadet esaslarına dair ayrıntılar da eserde kimi zaman aile büyüklerinin dilinden çocuğa duyurulur. Ezan sesiyle birlikte karakterlerin abdest alarak namaza yönlendirilmesi veya zaman zaman "niyetli misin?" sorusunun çağrışımları çocuk okurda bu yönde bir farkındalık oluşturacak içeriklerdir.

2.2. Aileyi Meşrulaştıran Nikah Muazzezdir

İslami bir aile modelinin temeli nikahtır. Evliliğin meşru bir zemine taşınması için nikah şarttır. Hasan Aycın,*Esrârnâme* isimli eserinde evlilik kurumundan bahsettiği ilk yerde aile kurumunun tesisi esnasında denklik ve nikah akdinin hayati önem taşıdığına dikkat çeker.Eserdeki karakterlerden biri olan Cinoğlan, dedelerinden birinin, Hz. Peygamber'den Kur'an dinleyip Müslüman olduğunu anlatır. Kendisinin ise bir gün büyük bir cin kabilesine uğradığını, peşine bir peri kızın düştüğünü, Perikız'a: "Ben Müslümanım, sen de olursan gel, olmazsan kal," dediğini, Perikız'ın Müslüman olup geldiğini, kabilesinin onları ayırmak için peşlerine düştüklerini, diyar diyar izlerini sürdüklerini anlatır. Cinoğlan, "Allah'ın emri Peygamber'in kavliyle evlenmedikçe peşimizi bırakmayacaklar Derviş Baba," der vebaşlarına gelenleri bir bir anlatır:

-biz kaçtık onlar kovaladı / biz kaçtık onlar kovaladı / derken bir kulübeye vardık / belki bizi nikahlayacak birileri vardır / deyip içeri sızdık / bir öbek altının başında / dalaşan haramîler gördük / köpek olsa öbeğin üstüne siyerdi / haramîlerse birbirini yiyeceklerdi / o sırada siz geldiniz / Perikız'a dedim ki / İnşallah nikahımızı bunlar kıyarlar / Ama önce müşküllerini halletsinler / Derviş Baba haramîlere nasihat etti / Haramîlerse kesmeye azmettiler / Keloğlan donup kaldı / Safoğlan yere yıkıldı / Derviş Baba da Safoğlan'la beraber yıkıldı / Değneği kaptığım gibi giriştim / Ona vurdum pat / Buna vurdum küt / Yandım Allah deyip yıkıldı haramîler / Ofulpoful doğrulup hizaya girdiler / Gece boyu / Size kötülük etmesinler diye / Başlarında beklerken / Perikız'ın kabilesi izimizi buldu / Yıkık hana kaçtık da kurtulduk / Biraz önce / Sırılsıklam geldiğinizi görünce / Ocağı harlattım / Hepsi bu işte…

Keloğlan'la Safoğlan duyduklarına inanamazlar. Üstelik ortalarda Perikız da yoktur.Derviş,

[1]Aycın, *Esrârnâme*, 39-55.
[2]Aycın, *Esrârnâme*, 82.

"Bizim müşkülümüzün halline sizi, sizin müşkülünüzün halline bizi vesile kılan Allah'a hamdolsun; seslen Perikız'a da kıyalım nikahınızı," der.[1]

Bu içerikte aile kurumunun temelleri atılırken tarafların kendileri için önemli olan hususları karşı tarafla dürüstçe paylaşmaları gerektiği eserde Cinoğlan'ın ağzından *'Ben Müslümanım, sen de olursan gel, olmazsan kal'* cümlesiyle aktarılmıştır. Ayrıca, nikahı kıyacak kişinin bu konuda maddimanevi liyakatli olmasının gerekliliği ise haramîleri gördüklerinde bunu onlardan istememeleri, oysa Derviş Baba ve yanındakileri gördüklerinde Cinoğlan'ın: '*İnşallah nikahımızı bunlar kıyarlar'* dileğiyle gösterilmiştir.

Gelenek içerisinde evlilik ve nikahla ilgili çeşitli ritüeller bulunmaktadır. Bunlardan ikisi ölürken elin kınalı, başın nikahlı olmasının gerekliliğidir. Eserde bu inanç, metnin ana karakterlerinden olan Derviş ve gençliğinde karşılaşıp sevdalandığı Nur Nine üzerinden anlatılır. Derviş, yıllar önce yolculuk yaparken ekmek pişirmek için fırını kızdırmış olan Nur Kız'la karşılaşmış, biri kalayım diyememiş, diğeri kal diyememiş ve yolculuğuna devam eden Derviş'e Nur Kız elindeki gürgen sopasını vermiş, "Allah seni yolunda yolcu yapsın" duasıyla onu uğurlamıştır. Zaman geçmiş; her ikisi deyaşlanmış; Nur Kız, Nur Nine olmuştur. Bir kulübede tek başına yaşayıp giderken bir gün kulübesi fırtınada yıkılır.Kulübenin yerine yaptığı çardakta zamanın nasıl geçtiğini, yaşlandığını, oğuldan kızdan nasibinin olmadığını, evi de uçtuğuna göre ölüm vaktinin geldiğini düşünürken bir düş görür. Nur Nine düşündegelinlik çağdadır. Rahmetli anası saçını örmüş, başına gelincik oyalı ak yaşmak bağlamış da:

-A kızım, elin boş, başın boş, ahirete böyle nasıl varırsın? der.

Bir de uyanır ki, vakit neredeyse ak ipliğin kara iplikten seçildiği vakittir.

-Ne olursa bugün olacak inşallah, diyerekabdest alır, üç yudum su içip niyetlenir.

-*Ya Rabbi cennet taamıyla iftar etmeyi nasip et,* diye de dua eder.

Kulübeden artakalan bir iki öteberiyi birilerinin işine yarar umuduyla yıkıntının altından çıkarıp kenara koyarken içinden bir ses,

-Elinde kına yok başında nikah yok, sen nelerle uğraşırsın! Ahirete oruçsuz varmaya utanırsın da nikahsız varmaya utanmazsın, der.[2]Eserde nikah akdinin önemine dair, ahirete nikahsız varmaya utanan Nur Nine'nin yaşadıkları, esasen Hz. Peygamber'in, "Nikah benim sünnetimdir."[3] hadis-i şerifinin toplumsal yansımalarını sezdiren kurgusal bir detaydır. Bu kurgusal içerik, aile kurumunun meşruiyetini sağlayan nikah akdinin önemine işaret eder. Bu içerikte,çocuğun içerisinde büyüdüğü ailede, eşlerin birbirine duyduğu sevginin nikahla temsil edilmesi İslami bir aile modelinin çocuğa sezdirilmesi bakımından önemli bir detaydır.

Eserde, aile müessesesi kurulurken eşler arasında hemen her açıdan denklik ve uyumun önemine dikkat çeken bir örnek de Zîbe-i Mehel sultanının Cimcimekız'ıSafoğlan'a vermek istemesi sırasındaki konuşmalardır. Aycın, bu kısımda eşlerin aile olma bilinciyle bir arada olması, birbirlerine sahip çıkmaları gibi hususları ele almıştır. Sultan,Safoğlan'ı, Cimcimekız'ı ve Cimcimekız'ın babasını huzuruna çağırmış.

-Gerçi, kendisi bizden çomaktan gayri bir şey istemedi, ama bizim irademiz Cimcimekız'ıSafoğlan'a vermek yönündedir; siz ne dersiniz? demiş.

Biricik kızının kurtulduğuna hâlâ inanamayan Cimcimekız'ın babası,

-İradeniz irademizdir Sultanım, demiş.

Cimcimekız'ın gözlerinin içi gülüyormuş, başı ile babasını tasdik etmiş.

Sultan, Safoğlan'a,

-Sen ne dersin? demiş.

---

[1]Aycın, *Esrârnâme*, 36-37
[2]Aycın, *Esrârnâme*, 58.
[3] İbn-i Mâce, Nikâh, 1.

Safoğlan,

-He derim, he derim; ama ne ederim bilmem! demiş. Benim buradan çok uzaklarda zavallı bir anam var, başka kimsem yok. Bir gün bana, a benim saf oğlum, şu fani dünyada şöyle dini bütün Müslüman bir kıza düşsen de sana mukayyet olsa, demişti. Ben de ona, olur olur demiştim. Cimcimekız Müslüman olur mu?

Safoğlan daha sözünü bitirmeden Cimcimekız,

-Olurum, olurum, demiş.

Safoğlan havalara uçmuş:

-Allah be, anam bu işe pek sevinecek! demiş.

Sultan,

-Burada kalmayacak mısın yoksa?! demiş.

- Yok Sultanım, ben Cimcimekız'ı alıp anama giderim.

-Cimcimekız seninle gider mi bakalım?

-Giderim, giderim, demiş Cimcimekız.

-Öyleyse biz de size sultanlara layık bir düğün yaparız.[1]

Eserde ailenin temelinin anlatıldığı yerlerden birinde Hz. Âdem ve Havva'dan da bahsedilmiştir. Burada insanın dünyadaki serencamının başlangıcına değinilip sonra ahir zaman anlatılmıştır. Keloğlan'ın evliliğinin evvelinde Hz. Âdem ve Hz. Havva ile karşılaşması son derece manidardır.

Keloğlan bir adım atmış, öte varmış. Meğer ötesi evvel zamanmış. Evvel zamanda Hz. Âdem'i görmüş.

Âdem babamız, henüz çıkmış cennetten; buram buram cennet kokarmış. Bir eli boynundaymış.

Aslında boynunda Havva anamızın gizli eli varmış. Âdem babamız onu sımsıkı tutarmış. Gözünde yaş, dilinde tövbe, kalbinde umut varmış. Cümle beniâdemin elleri de Havva anamızın elindeymiş. Keloğlan, Âdem babamızın izine ayağını koymuş, beri geçivermiş. Meğer berisi ahir zamanmış[2]*.*

Anlatının devamında ise sağlam bir aile temeli için Kur'an'ın bu konudaki hükümlerine uyulması gerektiği annenin, gelin adayı Cimcimekız'a abdestli namazlı mısın? diye sorup getirdiği Mushaf'tan gösterdiği yeri okumasını istemesiyle ifade edilmektedir. Zira Müslümanlıkta evlilik oyun ve eğlence değildir. Aile, eşlerin yekdiğerine Allah'ın emaneti olduğu, gelecek nesillerin yetişeceği, saygı ve sevginin bunun neticesinde de huzurun hâkim olduğu temel müessesedir. Ailede huzurun temini, toplumda huzurun teminiyle doğru orantılıdır. Ailede huzurun sağlanmasında ise aile çatısı altındaki bireylerin birbirine Allah'ın emaneti nazarıyla bakması son derece ehemmiyetlidir. Ayrıca, aile olmanın oyun olmadığı, kişiye ciddi sorumluluklar getirdiği, metnin başında nefs ve isteklerini temsil eden bir metafor olarakiçeriğe dahil edilen ve Safoğlan'ın hayat amacı olarak sunulan çomağın ateşe atılıp yakılmasıyla da pekiştirilmiştir. Bu kısımda Aycın, ailenin temellerini ve bireylere yüklediği sorumluluklarıSafoğlan, Keloğlan, Keloğlan'ın annesi ve Cimcimekız üzerinden şöyle anlatmıştır:

-Amanin!.. Bana gelin mi getirdin demiş anası.

-He ya!

-Hanimiş?!.

-Evin kuytusuna sakladım.

[1]Aycın, *Esrârnâme,* 106-107.
[2]Aycın, *Esrârnâme,* 118.

-Nedenmiş?!.

-Başıma gelmiş hâl değil; kızarsın diye korktum.

-Bak hele! işmar et gelsin.

Safoğlan, Cimcimekız'a işmar etmiş.

Cimcimekız süzülüp gelmiş.

Öyle güzelmiş ki, kadıncağızın aklı gitmiş, lafı uçmuş. Nice sonra aklı başına gelmiş de elini öptürmüş, lafı diline gelmiş de sormuş;

-Söyle bakayım kızım, abdestli namazlı mısın?

Safoğlan atılmış;

-Abdestli namazlı ya, demiş.

-Okumak bilir misin?

Safoğlan gene;

-Sular seller gibi, demiş.

Kadın, gidip içerden Mushaf-ı Şerîf'i getirmiş, Cimcimekız'a bir yer göstermiş;

-Oku bakayım, demiş.

(...)

-Sadakallâhülazîm, yaratana kurban olayım, Kur'an diline ne güzel yakışıyor, demiş kadıncağız; Cimcimekız'akırkbir kere maşallah çekmiş.

Safoğlan'a dönmüş,

-Ee, çomak ne oldu? Diye sormuş.

-Koynumda, demiş Safoğlan.

Kadın,

-At onu ateşe, demiş.

Safoğlan çomağı ateşe atmış; çomak yanıp kül olmuş.

-Gayri çelik çomak yok demiş, anası.

oyun bitti

sizsiz olun

hayatı oyun

evliliği oynaş saymayın

oyunların akşamı tez olur

oyun bitince

evli evine

evi olmayan sıçan deliğine[1]

Keloğlan'la Safoğlan'ın serencamları sırasında uğradıkları yerlerden biri de Kandilli Diyar'dır. Kandilli Diyar'ın bir özelliği oraya girerken kişinin kendi kıyafetlerinin tümünü girişteki ihtiyarın verdiği kıyafetlerle değiştirmesinin gerekliliğidir. Aycın burada kültürel yozlaşmaya, benlik algısı ve toplumsal aidiyet duygusunun kaybedilmesine dikkat çekmekte ve bölümün sonunda, Keloğlan ve Safoğlan tekrar kendi kıyafetlerini giydiklerinde yazar onlara "çok şükür, gene kendimize

[1]Aycın, *Esrârnâme*, 121-122.

benzedik" dedirterek durumu daha anlaşılır hâle getirmektedir.

Dünya hayatındaki huzur, aile hayatındaki uyumla doğru orantılıdır. Eşler arasındaki uyum, evi yuva yapmakta ve huzurla yaşanacak bir yere dönüştürmektedir. Aynı bölümün içerisinde evlilik ve aile kurumu ile ilgili eşler arası uyum vb hususlar da yine Kandilli Diyar'ın girişinde bekleyen ihtiyarın ağzından aktarılmaktadır:

bu diyarda / eşin eşse aşın aştır / aşın aşsa işin iştir / işin işse / gir gir oyna / çık çık oyna / eşin eş değilse / aşın aş değilse /işin iş değilse / gir gir ağla / çık çık ağla / bu böyledir / haydi yallah[1]

SONUÇ

Hasan Aycın, çoğu masal türündeki çocuk kitapları ile Cahit Zarifoğlu ile temsil edilen İslami çocuk edebiyatı kanonunun en güçlü temsilcilerinden biridir. Aycın'ın*Esrârnâme* adlı eseri Doğu'nun hikâye geleneğinin masal formunda yazılmış modern bir örneğidir. *Esrârnâme*'nin şiirsel dili; imge, telmih ve metaforlarla zenginleştirilen metafizik anlam derinliği ilk bakışta öne çıkan özellikleridir. Çocuk ruhunun derinliklerine nüfuz edebilen bu şiirsel dil, ilerleyen sayfalarda, epik bir üslupla okuru sarıp sarmalayacak kıvamdadır. Bu ince dil işçiliği ile yazar, salt dini kavram ve değerleri çocuk okura aktarmakla kalmaz. Aynı zamanda okurun duygularını harekete geçirerek bu değerleri içselleştirmesine de olanak sağlar.

Esrârnâme'yi Doğu'nun hikâye geleneğine yaklaştıran biçemi, Hasan Aycın'ın yazın pratiğinin bir karakteristiği olarak okunmaya elverişlidir. *Esrârnâme*'nin kurgusal detaylarında İslami aile modelinin detaylarına rastlamak mümkündür. İslam dini inanç, ibadet ve ahlak esaslarının çocuğa gösterildiği, aile büyüklerinin ve aile büyükleriyle çocuğa aktarılan geleneksel dini değerlerin yüceltildiği, helal ve haramlarla belirlenmiş bu aile modelinde çocuk, ilahi bir emanet olarak görülür. Aileyi meşrulaştırarak aile bireylerinin hak ve sorumluluklarını güvence altına alan nikah akdi, eşler arasındaki sevgi ve muhabbetin sembolik bir ifadesi olarak kurgulanır.

KAYNAKÇA

Aycın,H. (2013)*Esrârnâme,* İstanbul: İz Yayıncılık.

Emre, A. (2016) "Hasan Aycın: Çizginin ve Yazının Bahçesinde, Kökleri Yerde Dalları Gökte Bir Çınar" *Hasan Aycın'ın Çizgisi*, haz. Cemal Şakar, İstanbul: İz Yayıncılık, 11-23.

Komisyon, (2014) *Hadislerle İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Selçuk, M. (2009) *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ürkmez, A. (2012) "Kaynak Değeri ve İçerik Tenkidi Açısından 'Üç Yerde Yalan' Rivayeti", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (*33), 9-34.

[1]Aycın, *Esrârnâme,* 83.

ÇOCUK FİLMLERİNDE AİLE OLGUSU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kadiriye SELVİ[*]

Özet

Çocuk sineması, eğlence aracı işlevi dışında aynı zamanda çocukların toplumsal değerler, aile arası ilişkiler ve kültürel ögelerle karşılaştığı önemli bir eğitim ve sosyalleşme alanıdır. Bu bağlamda çocuk filmlerinde aile yapılarının ve rollerinin incelenmesi, çocukluk dönemi toplumsallaşması açısından oldukça önemlidir. Türkiye'de ve dünyada çocuk sineması üzerine yapılan çalışmaların büyük kısmı pedagojik ve psikolojik etkiler üzerine olup aile olgusunun temsil biçimleri oldukça sınırlıdır. Oysa çocukların aile algısını etkileyebilecek en önemli kültürel araç sinemadır.

Bu çalışmada; çocuk filmlerinde aile olgusunun nasıl temsil edildiği ve hangi değerlerin ön plana çıkarıldığı incelenerek seçilen filmlerde aile ilişkilerinin, anne-baba rollerinin, kardeşlik bağlarının ve kuşak çatışmalarının hangi temalar çerçevesinde işlendiğine değinilmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. 2000–2025 yılları arasında seçilen 5 çocuk filmi incelenmiştir. Filmler, aile temsilleri açısından içerik kategorilerine (otoriter ebeveyn, destekleyici ebeveyn, parçalanmış aile, idealize aile vb.) ayrılarak çözümlenmiştir. Veriler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Çocuk filmlerinde aile genellikle koruyucu, destekleyici ve sorun çözücü bir yapı olarak sunulmuştur. Bazı filmlerde parçalanmış aile temsilleri görülse de çözüm aile bütünlüğüne dönüş üzerinden kurgulanmıştır. Anne rolü sıklıkla şefkat, bakım ve fedakârlık üzerinden, baba rolü ise koruyuculuk ve rehberlik üzerinden temsil edilmiştir. Kardeşlik ilişkilerinde dayanışma ve işbirliği öne çıkarken, kuşak çatışmalarına daha az yer verilmiştir. Aile değerleri; sevgi, güven, fedakârlık ve birlikte olma duygusu çerçevesinde vurgulanmıştır. Çocuk filmlerinin aileyi genellikle idealize edilmiş bir model üzerinden sunduğunu göstermektedir. Parçalanmış aile ya da farklı aile tiplerine nadiren yer verilmesi, çocukların toplumsal gerçeklikle yüzleşmesini sınırlamaktadır. Çocuk sineması üretiminde farklı aile modellerine (tek ebeveynli, geniş aile, evlatlık vb.) daha fazla yer verilmelidir. Eğitim kurumlarında çocuk filmleri yalnızca eğlence aracı olarak değil, aile değerleri ve toplumsal çeşitlilik üzerine tartışma ortamı sağlayan bir materyal olarak da kullanılmalıdır. Gelecek çalışmalar, çocukların bu filmleri izledikten sonraki aile algılarını ölçen karma yöntem araştırmaları ile desteklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk sineması, aile, aile olgusu, aile ilişkileri, çocuk filmleri.

AN EXAMINATION OF THE FAMILY CONCEPT IN CHILDREN'S FILMS

Abstract

Children's cinema, beyond serving as a means of entertainment, constitutes an important field of education and socialization in which children encounter social values, family relations, and cultural elements. In this context, examining the representations of family structures and roles in children's films is highly significant for understanding childhood socialization. Most studies on children's cinema in Turkey and worldwide have focused on pedagogical and psychological impacts, while the representation of the family as a social institution remains relatively underexplored. Yet cinema stands as one of the most influential cultural tools in shaping children's perceptions of the family.

This study investigates how the family is represented in children's films and which values are foregrounded. It specifically examines how family relations, parental roles, sibling bonds, and generational conflicts are framed thematically in selected films. A qualitative research design was employed, utilizing document analysis. Five children's films produced between 2000 and 2025 were analyzed. The films were categorized based on family representations (e.g., authoritarian parents, supportive parents, fragmented families, idealized families) and evaluated through

[*] Uzman Öğretmen, Karatay Bilim ve Sanat Merkezi, Karatay / Konya/Türkiye, kadriyeselvii@gmail.com

descriptive analysis. Findings indicate that families in children's films are predominantly portrayed as protective, supportive, and problem-solving entities. Although some films depict fragmented families, the resolution often centers on restoring family unity. Mother figures are primarily represented through affection, caregiving, and sacrifice, while father figures are associated with protection and guidance. Sibling relationships emphasize solidarity and cooperation, whereas generational conflicts receive comparatively little attention. Core family values highlighted include love, trust, sacrifice, and togetherness. The results suggest that children's films typically present an idealized model of the family, with limited representation of alternative family structures. The lack of portrayals of single-parent families, extended families, adoptive families, and other diverse models may constrain children's confrontation with social realities. Therefore, children's film production should incorporate a broader range of family forms. Furthermore, educational institutions should employ children's films not only as entertainment but also as pedagogical materials for fostering discussions on family values and social diversity. Future research could extend this work by employing mixed-method approaches to examine children's perceptions of family after viewing such films.

Keywords: Children's cinema, Family, Family concept, Family relations, Children's films.

GİRİŞ

Çocuklar, iletişim araçlarının kolaylıkla etkilediği önemli gruplardan biridir. Özellikle çocuklara verdiği mesajlar, değer kalıpları ve kültürel ifadelerle çocuk filmlerinin önemine dikkat çekmektedir.

Medyada bulunan karakterler ve olaylar, medyanın sunum şekliyle izleyiciler tarafından anlamlandırılmaktadır (Hall, 2017). İzleyiciler, medyanın içerikleriyle nelerin normal, popüler veya ideolojik olarak görüldüğünü öğrenmekte ve buna göre hareket etmektedir (Jackson & Nesterova, 2017, s. 95). Çocuklara özgü hazırlanan filmler, her geçen gün artmakta ve çocukların tercih ettiği içerikler olarak sunulmaktadır. Televizyon vb. iletişim araçları, ailenin dadısı olarak nitelendirilmekte, çocukların yanında tüm ailenin sosyalleşmesinde rol oynamaktadır (Şirin, 2015).

Çocuk filmleri, aileye ilişkin norm ve değerlerin dolaşıma girdiği güçlü kültürel metinlerdir. Bu metinler, hem çatışma-çözüm örgüsünü taşıyan dramatik araçlar sunar hem de çocuk izleyicinin aileyi, aidiyeti ve otoriteyi anlamlandırmasına aracılık eder. Son dönemde, ailelerin çocuklarına tutumları farklı sınıflandırma içermektedir: baskıcı, demokratik, korumacı, ilgisiz/ihmalkâr ve fazla hoşgörülü tutumlar olarak sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırılan bu tutumlar, çocuk gelişimine farklı etkiler oluşturmakta ve çocukların kişiliklerine ait özelliklerine etki etmektedir. Özellikle gelişmiş toplumlarda, ailelerin çocuklarıyla doğru ilişki kurmaları, sağlıklı bireyler yetiştirme yolunda oldukça önemlidir (Apak ve Yazıcı, 2024).

Otoriter ailelerde büyüyen çocuklar, aile içinde ve tolumda itaatkâr ve çekingen bireyler olarak görülmektedir. Otoriteye itiraz etme eğiliminde olmadıkları için kendine ait fikirleri ifade edemez ve tek başına kararlar almakta zorlanırlar. Bu çocuklar, zaman geçtikçe isyankâr ve saldırgan olabilir, çünkü otoritenin baskısı varken kendine ait olan kimlikleri bulmakta oldukça zorlanmaktadırlar (Yıldız, 2004).

Demokratik aile yapısı, çocuklarına sevgisini koşulsuz gösteren, çocuklarının karar alma anlarında izin verilen bir yaklaşımdır. Bu tür ailede yetişen çocuklar, belirli sınırlarla serbest bırakılarak sorumluluk duyguları geliştirilmektedir (Sezer, 2010). Demokratik aileler, çocuklarına rehberlik yaparken, onlara hata yapma ve hatalarını anlama imkânı verir. Bu durum demokratik ailede yetişen çocuklarda hem bireysel gelişimlerine hem de sosyal gelişimlerine katkı sağlamaktadır.

Koruyucu aile yapısı, çocukların başına gelebilecek tehlikeden korumaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu tür ailelerin çocuklarının özgürlüğü kısıtlanarak ve aşırı koruma altında büyütülerek bağımsız kararlar alabilmeleri zorlaşmaktadır (Alisinanoğlu, 2003). Koruyucu ailelerde yetişen çocukların olaylar karşısında problem çözme becerilerini gelişmemektedir. Ayrıca aşırı koruma,

çocukların güvensiz yetişmesine neden olmaktadır. Ailelerin çocuklarını aşırı korumaktan vazgeçip, çocuklarının özgürce deneyim kazanmalarına imkân tanımaları gereklidir. İlgisiz aile yapısı, ailelerin çocuklarına kural ve sınır koymadığı bir tutumdur.Aileler çocuklarının her türlü ihtiyaçlarına ilgisiz kalmakta ve çocukların kendilerini değersiz hissetmelerine neden olmaktadır (Kaya vd., 2012).

İlgisiz aileler, çocuklarının sağlıklı duygusal gelişimini engellemektedir. Bu ortamda yetişen çocuklar, sosyal becerilerde zorlanmış olup, kendilerini değersiz, önemsiz kişiler olarak görmelerine neden olmaktadır. Aşırı hoşgörülü aile de ise, çocuklara karşı hiçbir kontrol olmayan bir yaklaşım sergilenmektedir. Çocuklar, sınırların bulunmamasından dolayı kendilerini güvensiz hissederek benmerkezci bir kişilik sergilemektedir (Demiriz ve Öğretir, 2007, s. 108). Bu ailelerdeki çocuklar, empati kurmakta zorlanmaktadır. Ailelerinfazla arkadaş tutumu, çocukların güven verici aileyaklaşımından mahrum kalmalarına sebep olmaktadır (Sayar & Benli, 2020).

Çalışmada, çocuk filmi olarak yayınlanan ve aile teması işlenen Kayıp Balık Nemo, Buz Devri, Karlar Ülkesi, Ters Yüz ve Coco adlı filmler, aile yapısı ve ilişkileri açısından incelenmiştir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmış olup, veri toplanmış ve çocuk filmlerinde aile olgusu üzerine yoğunlaşılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırılması istenen hakkında bilgi içeren metinlerin analizini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). 2000–2025 yılları arasında seçilen 5 çocuk filmi incelenmiştir. Genel ağ ortamından izlenen filmlerde, veri çeşitliliği sağlamak amacıyla filmlerin farklı bölümlerinden çok sayıda sahne incelenmiştir. Filmler, aile temsilleri açısından içerik kategorilerine (otoriter ebeveyn, destekleyici ebeveyn, parçalanmış aile, idealize aile vb.) ayrılarak çözümlenmiştir. Veriler betimsel analiz tekniğiyle değerlendirilmiştir. Seçilen beş film (Kayıp Balık Nemo, Buz Devri, Karlar Ülkesi, Ters Yüz, Coco) geniş izleyici kitlesine ulaşmış ve aile temsili bakımından literatürde atıf alan yapımlardır.

Seçilen filmlerinyapım yıllarına ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Seçilen Filmler ve Yapım Yılları*

Seçilen Film Adı	Yapım Yılı
Kayıp Balık Nemo	2003
Buz Devri	2012
Karlar Ülkesi	2013
Ters Yüz	2015
Coco	2017

BULGULAR

Beş filmde aile olgusunun tekil bir 'ideal tip' etrafında değil, değişen bağlamlara uyarlandığı temsil edildiğini göstermektedir. Aşağıdaki tablo, ebeveynlik stili, aile dinamiği ve çocuğun gelişimsel konumuna ilişkin bulguları sunmaktadır.

Tablo 2. *Filmlerdeki Aile Özellikleri*

Seçilen Film	Ebeveyn Figürleri	Aile Dinamiği	Ebeveynlik Stili	Çocuğun Konumu	Tematik Odak
Kayıp Balık Nemo	Marlin (baba)	Tek ebeveyn; kaygı temelli bağ	Aşırı korumacı-dengeli bakım	Nemo'nun bağımsızlaşması	Güven, keşif, ayrılma-bireyleşme
Buz Devri	Manny (baba), Ellie (anne)	Koruyucu ama dönüşen çekirdek aile	Otoriter-Demokratik/empatik dönüşüm	Şeftali'nin bireyleşmesi	Kuşak çatışması, sevgiyle dönüşüm
Karlar Ülkesi	Ebeveyn kaybı; Elsa–Anna kardeşliği	Kardeşlik merkezli bakım	Ebeveyn yerine eş bakım	Karşılıklı güçlenme	Sevginin iyileştirici gücü, özerklik
Ters Yüz / Inside Out	Anne–Baba (arka planda); duygular aile metaforu	Çekirdek aile + içsel sistem	Otorite/destekleyici	Riley'nin duygusal olgunlaşması	Duygu düzenleme, uyumlanma
Coco	Geniş aile; büyükanne-büyükbaba etkisi	Kuşaklararası geniş aile	Kuralcı - uzlaşmacı dönüşüm	Miguel'in kimlik/aidiyet arayışı	Kültürel bellek, aile mirası, uzlaşı

Tablo 2'de, Kayıp Balık Nemo filminde baba karakteri Marlin, tek ebeveyn olarak çocuğunu büyüTürken kaygılı bir ebeveynlik sergilemektedir. Bu durum, aşırı koruyucu ebeveynlik tarzı ile açıklanabilir. Marlin'in davranışlarında belirgin bir kuralcılık ve denetim eğilimi gözlenir. Nemo'nun kendi başına karar verme, çevreyi keşfetme veya risk alma davranışlarına sık sık müdahale eder. Coco filminde ise başkahraman Miguel, ailesinin müzik yasağı koyduğu bir ortamda büyür. Aile yapısı kuralcı, geleneksel ve otorite temelli bir sistem olarak tanımlanabilir. Miguel'in büyükannesi Abuelita, ailede otoritenin simgesidir. Abuelita'nın tutumları baskıcı ve kuralcı nitelikler taşır; bireysel farklılıklara izin vermez, müziği aile onuruna bir tehdit olarak görür.Karlar Ülkesi filminde Elsa ve Anna adlı iki kız kardeşin arasındaki duygusal mesafe ve bu mesafenin aile içi iletişimde etkisi görülmektedir. Elsa, doğuştan gelen özel güçleri nedeniyle kız kardeşinden uzak tutulur. "Duygularını gizle", "kimseye gösterme" gibi mesajlar verilmesi, aşırı korumacı rolünü göstermektedir. Ters Yüz filminde Riley adlı küçük bir kız çocuğunun taşınma sonrası yaşadığı içsel çatışmaları, zihnindeki duyguların (Neşe, Üzüntü, Korku, Öfke, Tiksinti) etkileşimi anlatılır. Ailesi yeni çevreye uyumda oldukça baskıcı bir tutum sergilediği görülmüştür. Babasının iş odaklı tavırları ve annesinin "güçlü ol" yönlendirmesi Riley'i baskı altında hissettirmektedir. Ebeveynlik stillerinin film boyunca sabit kalmadığını; özellikle Kayıp Balık Nemo ve Coco'da korumacı/kuralcı yaklaşımların anlatı çözümünde daha dengeli ve uzlaşmacı bir çizgiye dönüştüğünü göstermektedir. Karlar Ülkesi ebeveynliğin yokluğunda kardeşlik bağının bakım işlevini üstlenebileceğini ortaya koyar. Ters Yüz, aileyi yalnızca kişilerarası bir yapı değil, çocuğun içsel duygulanım sistemleriyle etkileşim içinde işleyen bir ekosistem olarak sunar. Manny'nin başlangıçta otoriter/korumacı bir baba figürü olarak konumlandığını; Ellie'nin ise empatik, uzlaştırıcı ve ilişkisel iletişimi gözeten bir anne figürüyle aile içi dengeyi sağladığını göstermektedir. Şeftali'nin ergenliğe geçişi, ebeveyn denetimi ile bireyselleşme gerilimini görünür kılmakta; anlatı ilerledikçe Manny'nin tutumu otoriterlikten daha esnek ve demokratik bir çerçeveye dönüştüğü görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Beş film temelinde aile olgusu, tek tip ''ideal aile'' anlayışından ziyade, bağlama duyarlı ve müzakere edilen ilişkiler bütünü olarak temsil edilmektedir. Ebeveynlik, koruma-özerklik dengesinde sürekli yeniden ayarlanan bir pratik olarak betimlenmekte; çocuğun bireyleşmesi aile bağlarının zayıflaması değil, daha esnek bağlanma biçimlerinin kurulmasıyla sonuçlanmaktadır. Bulgular, çocuk filmlerinin aile değerlerini normatif olarak dikte etmekten çok, duygusal emek ve iletişim yollu bir

öğrenme alanı oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca filmler, sorunsuz bir yaşam sunarken, bu temsillerin gerçekle alakalı olmadığı görülmektedir. Çocuklar, aile ilişkilerini film içerikleriyle özdeşleştirmiş olabilmektedir. Bu sebeple yaşamdaki olumlu ve olumsuz yansıtıldığı içeriklerin, çocukların gerçek yaşamı anlamalarına yardımcı olacak şekilde filmlerde işlenmesini gerekli kılmaktadır (Apak ve Yazıcı, 2024).

Buna dayanarak şu öneriler verilmiştir:

1) Film temelli sınıf etkinliklerinde (ör. tartışma, drama) ebeveynlik stilleri ve duygu düzenleme temaları eşleştirilerek medya okuryazarlığı güçlendirilmelidir.

2) Çeşitli aile tiplerinin (tek ebeveyn, evlat edinme, yeniden kurulan aile, bakım veren büyükanne/büyükbaba) dengeli ve klişelerden arınmış temsilleri artırılmalıdır.

3) Gelecek çalışmalar, çocukların film temsillerinden etkilenme süreçlerini (özdeşim, model alma, duygu düzenleme) izlemeli ve kültürlerarası karşılaştırmalar yapmalıdır.

4) Ebeveynlik ve aile temsillerine ilişkin tanılayıcı etiketler eklenebilir (ör.‘‘kardeşlik-merkezli bakım’’, ‘‘kuşaklararası aile’’).

KAYNAKÇA

Alisinanoğlu, F. (2003). Çocukların denetim odağı ile algıladıkları anne tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1), 97-107.

Apak, M., & Yazıcı, F. (2024). Trt Çocuk Kanalında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Aile Yapılarının İncelenmesi. Erciyes Akademi, 38(4), 790-811. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1548312

Demiriz, S., & Öğretir, A. D. (2007). Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. Kastamonu Education Journal, 15(1), 105-122.

Hall, S. (2017). Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları. (İ. Dündar, Çev.) Pinhan Yayıncılık.

Jackson, L., & Nesterova, Y. (2017). Multicultural Hong Kong: Alternative New Media Representations Of Ethnic Minorities. Multicultural Education Review, 9(2), 93-104.

Kaya, A., Bozaslan, H., & Genç, G. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Anne-Baba Tutumlarının Problem Çözme Becerilerine, Sosyal Kaygı Düzeylerine Ve Akademik Başarılarına Etkisi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi (18), 208-225.

Sayar, K. & Benli, S. (2020). Dijital Çocuk. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sezer, Y. Ö. (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları Ve Bazı Faktörlerle İlişkisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1), 1-19.

Şirin, M. R. (2015). Televizyon Çocuk Ve Aile. İstanbul: İz Yayıncılık

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yıldız, S. A. (2004). Ebeveyn Tutumları Ve Saldırganlık. Polis Bilimleri Dergisi, 6(3-4), 131- 150.

Seçilen Filmler

Kayıp Balık Nemo (Finding Nemo)
Stanton, A. (Director). (2003). *Finding Nemo* [Film]. Pixar Animation Studios; Walt Disney Pictures.

Buz Devri (Ice Age)
Wedge, C. (Director). (2012). *Ice Age* [Film]. Blue Sky Studios; 20th Century Fox.

Karlar Ülkesi (Frozen)
Buck, C., & Lee, J. (Directors). (2013). *Frozen* [Film]. Walt Disney Animation Studios; Walt Disney Pictures.

Ters Yüz (Inside Out)
Docter, P., & Del Carmen, R. (Directors). (2015). *Inside Out* [Film]. Pixar Animation Studios; Walt Disney Pictures.

Coco
Unkrich, L., & Molina, A. (Directors). (2017). *Coco* [Film]. Pixar Animation Studios; Walt Disney Pictures.

ÇOCUK ŞARKILARINDA AİLE OLGUSU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mustafa KARSLI[*]

Özet

Müzik, hisler üzerine kurulmuş duygusal bir oyun niteliğindedir. Müziğin kıymeti, karşı tarafa duyguları aktarabilmesi ölçüsünde büyüktür ve bu da ancak duygusallığın etkin bir duruma dönüşmesiyle gerçekleşir. Çocukların yaşadığı çevrede yaşlarına uygun müziğin yer alması, dinledikleri şarkıları ailesi ve arkadaşlarıyla paylaşmak, dikkat çekmek ve onlara davranış kazandırmak için araç olarak kullanabilir. Çocuk müziği ve çocuk şarkıları, erken yaşta bireyin duygusal, sosyal ve kültürel gelişimine yön veren en önemli sanat ürünlerinden biri arasındadır. Ancak mevcut çocuk şarkılarında aile olgusunun ne ölçüde ele alındığı, hangi değerler üzerinden aktarıldığı ve bu şarkıların çocukların aile algısına nasıl etki ettiği yeterince incelenmemiştir. Buna dayanarak hazırlanan çalışmanın amacı, çocuk şarkılarında aile temasının nasıl işlendiğini ortaya koymak, aile değerlerinin çocuklara aktarımında müziğin işlevini değerlendirmek ve bu bağlamda çocuk gelişimine katkısını incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. İlkokul çağındaki çocuklara yönelik 7 çocuk şarkısının sözleri incelenmiş; bu şarkılarda aile kavramının işleniş biçimi, duygusal temalar ve değer aktarımına yönelik içerikler analiz edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda ilkokul düzeyindeki çocuk şarkılarında aile olgusunun genellikle sevgi, güven, dayanışma temaları üzerinden işlendiği görülmüştür. Çocuk şarkılarının, çocuklarla ebeveynleri arasındaki aile bağlarını güçlendirdiği, duygusal güven ortamı oluşturduğu ve kültürel değerlerin aktarımında önemli bir rol üstlendiği belirlenmiştir. Çocuk müziği bestecileri aile temasına daha fazla önem vermelidir. Eğitim programlarında aile temalı şarkıların aktif biçimde kullanılması gereklidir. Aile, öğretmen ve çocuk etkileşimini güçlendirecek yeni çocuk şarkılarının üretilmesi, bu amaçla müzik öğretmenlerine hizmet içi eğitimler verilmelidir.Çocukların sosyal-duygusal gelişiminde müziğin bilinçli ve sistematik biçimde araç olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Ailelere müzik eğitiminin çocuğun aile bağlarına etkileri konusunda seminerler düzenlenmelidir.

Anahtar kelimeler: Aile, çocuk şarkıları, aile olgusu, aile ilişkileri, şarkılarda aile.

A STUDY ON THE CONCEPT OF FAMILY IN CHILDREN'S SONGS

Abstract

Music is an emotional game built on feelings. The value of music lies in its ability to conveyemotions to others, and this is only possible when emotionality becomes effective. Music appropriatefor children's age can be used as a tool to share the songs they listen to with their family and friends, toattract attention, and to teach behaviors. Children's music and songs are among the most important artproducts that guide the emotional, social, and cultural development of individuals at an early age.However, the extent to which the concept of family is addressed in existing children's songs, thevalues conveyed, and how these songs affect children's perception of family have not been sufficientlystudied. Based on this, the aim of this study is to reveal how the theme of family is addressed inchildren's songs, to evaluate the role of music in transmitting family values to children, and to examineits contribution to child development in this context. Document analysis, one of the qualitativeresearch methods, was preferred in the study. The lyrics of seven children's songs aimed at primaryschool children were examined; the way the concept of family was addressed in these songs,emotional themes, and content related to value transmission were analyzed. The evaluations revealedthat the concept of family in primary school-level children's songs was generally addressed throughthemes of love, trust, and solidarity. It was determined that children's songs strengthen family bondsbetween children and their parents, create an environment of emotional security, and play an importantrole in the transmission of cultural values. Children's music composers should place greater emphasis on the theme of family. Family-themed songs should be actively used in educational programs. Newchildren's songs that

[*] Uzman Öğretmen, Karatay Bilim ve Sanat Merkezi, Karatay / Konya/Türkiye, bilgi@mustafakarsli.com

strengthen the interaction between family, teacher, and child should be produced,and in-service training should be provided to music teachers for this purpose. It is recommended thatmusic be consciously and systematically evaluated as a tool in children's social-emotionaldevelopment. Seminars should be organized for families on the effects of music education onchildren's family bonds.

Keywords: Family, children's songs, concept of family, family relationships, family in songs.

GİRİŞ

Müzik, içinde oyun barındıran, çocuğa ulaşabilme ve çocuğun dilini anlama konusunda kolaylık sağlayan en iyi sanatsal faaliyetlerden biridir (Deleş&Kaytez, 2020). Çocuk şarkıları, sadece şarkı söyleyip müzik ile eşlik ederek hoş bir dinleti olarak tanımlanamaz. Çocuk şarkılarının çocuklar üzerinde olumlu birçok etkisi bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar çocuk şarkılarının, çocukların gelişimine etki ettiği, dil gelişimine, bilişsel ve duygusal gelişimine hatta sosyal gelişimine de etki ettiğini göstermektedir. Çocukların gelişim dönemlerinde müzik ile temas etmesi ve müzik çalışmaları aktivasyonlarına katılması gelişim alanlarını etkilemektedir (Tutkun, 2023).

Çocuk şarkıları, çocukların yeni kelimeler öğrenmesini, kelimeleri doğru telaffuz etmelerini, yeni kelime kalıplarını öğrenmesini ve şarkıya eşlik ederek dil gelişimini de desteklemektedir. 2018 öncesi şarkıların genellikle mizahi, doğa temelli, eğitici ve eğlence odaklı temalara yoğunlaştığını; bu şarkıların çocukların hayal gücünü geliştirme ve yaratıcı düşünceye katkıda bulunma potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. 2018 sonrası şarkıların ise çağdaş eğitim anlayışı ile benimsendiği güncel sosyal dinamikler, çevre bilinci, hijyen, sağlık gibi daha kapsamlı temalara yer verdiği tespit edilmiştir (Denizkurdu& Eker, 2025). Bir başka çalışmaya göre çocuklar şarkılar aracılığıyla uyumlu ilişkiler geliştirip iletişim kurabilir ve sosyal ve toplumsal yaşamda sorgulayarak düşünme becerisi kazanabilir (Bıyık & Sever, 2024). Çocuklar için şarkılar; aileleri ve arkadaşlarıyla bağ kurma, duygularını ifade etme ve yeni davranışlar kazanma aracı olarak işlev görür. Bu bağlamda şarkılar, çocuğun dünyayı ve toplumsal ilişkileri anlama biçimini etkileyen önemli birer kültürel taşıyıcıdır.

Aile, çocuk için sevgi, güven ve destek sağlayan temel bir sığınak ve öğrenme ortamıdır. Aile kavramının çocuklara nasıl sunulduğu büyük önem taşımaktadır. Çocuk şarkılarında geçen aile kavramlarının olumlu verilmesi çocuk gelişiminde aile bağlarının kuvvetlenmesine imkân sunarken olumsuz bir aile portresi çizilmesi ise çocuklar için istenilmeyecek izler bırakabilecektir. Bu bağlamda aile temasına sahip çocuk şarkılarının sözleri incelenerek aile temasının nasıl işlendiği araştırılmalıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki rastgele seçilmiş aile teması içeren veya dolaylı olarak çağrıştıran popüler çocuk şarkılarında aile temasının nasıl işlendiğini ortaya koymak, aile değerlerinin çocuklara aktarımında müziğin işlevini değerlendirmektir. Bu çalışma ile çocuk şarkılarının, çocukların zihninde nasıl bir "aile" imgesi oluşturduğunu anlamayı ve eğitimciler ile bestecilere bu konuda öneriler sunmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, çocuk şarkılarındaki aile olgusuna ilişkin mevcut durumu ve iletilen mesajları derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, "araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189). Araştırma kapsamında ilkokul çocuklarına yönelik rastgele seçilmiş 7 adet aile temasına sahip popüler çocuk şarkının sözleri aşağıda verilmiştir.

1) BİR DÜNYA BIRAKIN (İnternet Kaynağı 1, 2025)

Oynaya oynaya gelin çocuklar
El ele el ele verin çocuklar

Bir vatan bırakın biz çocuklara
Islanmış olmasın gözyaşlarıyla
Bir bahçe bırakın biz çocuklara
Göklerde yer açın uçurtmalara
Oynaya oynaya gelin çocuklar
El ele el ele verin çocuklar
Oynaya oynaya gelin çocuklar
El ele el ele verin çocuklar
Bir barış bırakın biz çocuklara
Ulaşsın şarkımız güneşe ve aya
Bir dünya bırakın biz çocuklara
Yazalım üstüne sevgili dünya
Oynaya oynaya gelin çocuklar
El ele el ele verin çocuklar

2) BENİM ANNEM (İnternet Kaynağı 2, 2025)
Küçücükken başucumda bana ninni söylerdin,
Sabahları uyanınca beni okşar severdin.
Benim annem güzel annem, beni al dizlerine
Kucağında okşa beni, ninniler söyle bana.
Bir masalla avunurdum, yatardım dizlerine,
Bugün hala kulağımda, çınlıyor tatlı sesin,
Sen gülünce doyamazdım, o sevimli yüzüne.
Benim annem güzel annem kalbimin neşesisin.

3) AY DEDE ŞARKISI (İnternet Kaynağı 3, 2025)
Gündüzleri gökyüzüne bakarım Ay dede nerdesin
Gece olunca yıldız çıkınca
Ay dede bize el sallayacak
Bulutların arasında görünür bir top gibi süzülür
Gece olunca yıldız çıkınca
Ay dede bize el sallayacak

4) MİNİK KARDEŞ (İnternet Kaynağı 4, 2025)
Minicik minicik bir can. Gözleri mercan.
Minicik minicik bir can. Ben sana hayran.
Küçük kardeş, küçük kardeş. Can, can, can.
Minik kardeş, minik kardeş. Can, can, can.
Konuşmayı bilmezsin. Yürümeyi bilmezsin.
Minik bana gel desem. Gelmeyi bilmezsin.
Küçük kardeş, küçük kardeş. Can, can, can.
Ufacık tefecik başlı. Gözleri yaşlı.
Karacık kuracıktenli. Yay gibi kaşlı.
Yoruldun mu? Acıktın mı? Neden sustun?
Darıldın mı? Gücendin mi? Neden küstün?
Küçük kardeş, küçük kardeş. Can, can, can.
Minik kardeş, minik kardeş. Can, can, can

5) ORMAN (İnternet Kaynağı 5, 2025)
Tohumlar fidana
Fidanlar ağaca
Ağaçlar ormana
Dönmeli yurdumda
Yuvadır kuşlara
Örtüdür toprağa

Can verir doğaya
Ormanlar yurdumda
Bir tek dal kırmadan
Ormansız kalmadan
Her insan bir fidan
Dikmeli yurdumda
Yuvadır kuşlara
Örtüdür toprağa
Can verir doğaya
Ormanlar yurdumda

6) ÖĞRETMENİM (İnternet Kaynağı 6, 2025)
Öğretmenim canım benim canım benim.
Seni ben pek çok pek çok severim.
Sen bir ana, Sen bir baba.
Her şey oldun artık bana.
Okut öğret ve nihayet.
Yurda yarar bir insan et.

7) ILGAZ TÜRKÜSÜ (İnternet Kaynağı 7, 2025)
Ilgaz Anadolu'nun
Sen yüce bir dağısın
Baharda yeryüzünde
O cennetin bağısın
Yalçın kayalıklar
Göklere yükseliyor
Senin dumanlı başın
Bulutları deliyor
Yükseklerden akıyor
Ne güzel berrak sular
Eteklerinde otlar
Sürülerle kuzular

Rastgele seçilmiş yedi şarkı sözü aile temasında incelenmiştir. Yapılan analiz, aile temasının hangi değerler etrafında şekillendiği, ebeveyn-çocuk ilişkisinin nasıl temsil edildiği ve kültürel değer aktarımının nasıl gerçekleştiği gibi temel sorular etrafında yapılandırılmıştır.

BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda, incelenen çocuk şarkılarında aile temasının genellikle sevgi, güven ve dayanışma gibi pozitif değerler etrafında işlendiği gözlemlenmiştir.

"Bir Dünya Bırakın" şarkısını aile olgusu üzerinden incelediğimizde, doğrudan aile kavramını barındırmasa da dolaylı olarak aile ve ailevi değerler etrafında şekillenmektedir. Şarkıdaki "gözyaşıyla ıslanmamış bir vatan" talebi, en temelde, içerisinde şiddetin, kavganın ve mutsuzluğun olmadığı bir aile ortamı arzusudur. Ebeveynlerin çocuğa bırakacağı en değerli miras, travmalardan uzak, sevgi dolu bir aile yuvasıdır. "Oynaya oynaya gelin çocuklar / El ele el ele verin çocuklar" dizeleri, şarkının en umut dolu mesajını içerir. Bu, ailede başlayan sevgi ve güven bağının, toplumsal birliğe dönüşmesi arzusudur.

Şarkıda, dayanışma ve birlik, sevgi, barış, güvenli ve mutlu bir ortam ve kültürel değer aktarımı temaları işlenmektedir. Şarkı, çocukların aileden öğrendiği bu değerleri daha geniş bir toplumsal bağlama taşıyarak, aile kavramını güçlendiren bir araç olarak işlev görür. Çocuklara, sevgi dolu ve güvenli bir dünyada yaşama umudu aşılayan şarkı, aile bağlarının temelini oluşturan değerleri pekiştirir ve çocukların sosyal-duygusal gelişimine katkı sağlar.

"Benim Annem" şarkısını aile olgusu üzerine incelediğimizde, anne-çocuk arasındaki bağı

vurgulayan güçlü bir aile teması etrafında şekillenmektedir. Şarkı boyunca anne, sevgi ve şefkat dolu bir birey olarak bahsedilmektedir. Analiz sonucunda, sevgi, güven, kültürel değer aktarımı, aidiyet duygusu ve duygusallık temalarını barındırdığı söylenebilir. "Beni okşar severdin", "Beni al dizlerine" ve "kucağında okşa beni" gibi ifadeler, annenin çocuğa sunduğu fiziksel ve duygusal yakınlığı vurgular. Bu, çocuğun aile içinde sevgiyle büyütülmesinin önemini yansıtır ve anne-çocuk arasındaki bağı güçlendirir. Şarkı, aile bağlarının çocuğun gelişimindeki önemini vurgulayarak, çocukların aileye dair pozitif bir algı geliştirmesine katkı sağlar.

Basit, kısa türler gibi görünmekle birlikte aslında ninniler, anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren, bebeği sakinleştiren, annenin günlük yaşamda ifade edemediği duygu ve düşüncelerini yansıtan, ayrıca çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren musiki ve dil zevki eksenli ürünlerdir (Kaya &Özkut, 2017). "Küçücükken baş ucumda bana ninni söylerdin" dizesi, annenin çocuk için bir güven ve huzur kaynağı olduğunu gösterir. Ninniler, çocuğun erken yaşlarda duygusal güvenlik hissetmesini sağlar.

"Ninni söylerdin" ve "Bir masalla avunurdum" dizeleri, aile içindeki kültür aktarımının vurgular. Ninniler ve masallar, sadece çocuğu uyutmak için değil, aynı zamanda dil sevgisini, hayal gücünü ve ahlaki değerleri aktarmak için de kullanılan en güçlü araçlardır.

"Ay Dede" şarkısını aile olgusu üzerine incelediğimizde, aya dede figürü yüklenerek çocukların ay ile ailevi bir bağ kurması sağlanmaktadır. Bu şarkı ile, güven, duygusal bağ kurma ve değer kavramlarını barındırmaktadır. "Ay Dede" şarkısı, aile olgusunu doğrudan değil, "Ay Dede" figürü üzerinden dolaylı olarak işleyerek sevgi, güven ve aidiyet temalarını vurgular. Ay Dede, ailedeki dede veya büyükbaba figürünü çağrıştıran sevecen ve koruyucu bir karakter olarak, çocukların duygusal güvenlik ve hayal gücü gelişimine katkı sağlar. Şarkı, aile bağlarının doğayla ilişkilendirilerek evrensel bir boyuta taşındığını gösterir ve çocukların aile algısını olumlu bir şekilde pekiştirir.

"Minik Kardeş" şarkısını aile olgusu üzerine incelediğimizde, aile olgusunu kardeşlik bağı üzerinden işleyerek sevgi, şefkat ve koruyuculuk temalarını öne çıkarır. Analiz sonucunda, sevgi, şefkat, koruyuculuk, aidiyet duygusu, duygusal bağ temaları işlenmektedir.

Şarkı, kardeşlik bağının aile değerlerinin aktarılmasında önemli bir rol oynadığını gösterir ve çocukların duygusal ve sosyal gelişimini destekleyen bir araç olarak işlev görür.

"Orman" şarkısını aile olgusu üzerine incelediğimizde, doğrudan aile bireylerinden bahsetmese de, aile olgusunu topluluk, dayanışma ve koruma temaları üzerinden dolaylı olarak yansıtır. Analiz sonucunda, dayanışma, koruma, güven, aidiyet ve kültürel aktarım temalarına değinmektedir.

"Tohumlar fidana / Fidanlar ağaca / Ağaçlar ormana / Dönmeli yurdumda" dizeleri dayanışmayı vurgularken, "Yuvadır kuşlara / Örtüdür toprağa" dizeleri, ormanın doğadaki canlılar için bir sığınak ve koruyucu bir alan olduğunu ifade eder. "Her insan bir fidan / Dikmeli yurdumda" dizesi, bireylerin doğaya katkıda bulunarak gelecek nesillere bir miras bırakma sorumluluğunu vurgular.

"Öğretmenim" şarkısını aile olgusu üzerine incelediğimizde, öğretmeni ailedeki ebeveyn karakterleriyle özdeşleştirerek, onun rehber ve koruyucu rolünü vurgular. "Öğretmenim canım benim canım benim / Seni ben pek çok pek çok severim" dizeleri, öğrencinin öğretmene duyduğu derin sevgi ve bağlılığı ifade eder. "Sen bir ana, sen bir baba / Her şey oldun artık bana" dizeleri, öğretmenin anne ve baba gibi rehber, koruyucu ve destekleyici bir rol üstlendiğini açıkça belirtir. "Okut öğret ve nihayet / Yurda yarar bir insan et" dizeleri, öğretmenin çocuğun eğitiminde ve ahlaki gelişiminde oynadığı rehber rolünü öne çıkarır. "Canım benim" ifadesi, aile içindeki yakınlık ve aidiyet duygusunu çağrıştırır.

"Öğretmenim" şarkısı, aile olgusunu öğretmen-öğrenci ilişkisi üzerinden işleyerek sevgi, rehberlik, güven ve aidiyet temalarını öne çıkarır. Öğretmen, anne ve baba gibi aile figürleriyle özdeşleştirilerek, çocuğun duygusal ve ahlaki gelişiminde aile benzeri bir rol üstlenir.

"Ilgaz Türküsü" aile olgusu üzerine incelediğimizde, doğayı bir sığınak ve yaşam kaynağı olarak tasvir ederken, dolaylı olarak topluluk, koruma ve aidiyet gibi kavramları vurgular.

"Ilgaz Türküsü", aile olgusunu doğrudan değil, doğa ve vatan sevgisi üzerinden dolaylı olarak işleyerek koruma, aidiyet, sevgi ve topluluk temalarını öne çıkarır. Ilgaz Dağı, aile gibi bir sığınak ve yaşam kaynağı olarak tasvir edilerek, çocukların aileye dair pozitif bir algı geliştirmesine katkı sağlar. Şarkı, aile değerlerinin doğa ve vatan sevgisiyle ilişkilendirilerek evrensel bir boyuta taşındığını gösterir ve çocukların sosyal-duygusal gelişimini destekler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Rastgele seçilmiş yedi Türkçe çocuk şarkısının ("Bir Dünya Bırakın", "Benim Annem", "Ay Dede", "Minik Kardeş", "Orman", "Öğretmenim" ve "Ilgaz Türküsü") aile olgusu üzerinden yapılan tematik analizi, çocuk şarkılarının aile kavramını hem doğrudan hem de dolaylı yollarla işlediğini ortaya koymaktadır. Şarkılar, sevgi, güven, dayanışma, aidiyet ve koruma gibi temel aile değerlerini vurgulayarak, çocukların duygusal, sosyal ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynar. Benzer yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Benzer çalışmalarda, şarkılarda MEB tarafından belirlenen değerlerden en fazla "duyarlılık" değerine atıf yapılmış, ikinci ve üçüncü en çok geçen değer "sevgi" ve "saygı" olarak belirlenmiştir (Toprak & Kurtulmuş, 2023).

Doğrudan aile teması işleyen şarkılar, anne, kardeş ve dede gibi aile bireylerini merkeze alarak sevgi dolu ve koruyucu bir aile imajı çizer. Bu şarkılar, çocukların aileye aidiyet hissetmesini ve duygusal güvenlik algısını güçlendirir. Dolaylı olarak aile olgusunu ele alan şarkılar ise aile değerlerini topluluk, doğa, vatan sevgisi ve rehberlik gibi daha geniş bağlamlara taşıyarak, çocukların aile algısını evrensel bir boyutta zenginleştirir. Öğretmen ve doğa gibi unsurlar, ailedeki rehber ve sığınak rollerini sembolize eder.

Şarkılar, aile kavramını pozitif bir çerçevede sunarak çocukların aileye dair olumlu bir algı geliştirmesine katkı sağlar. Genel olarak, bu şarkılar aile bağlarını güçlendiren, duygusal bir güven ortamı yaratan ve kültürel değerlerin aktarılmasında etkili bir araç olarak işlev görür.

Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Çocuk müziği bestecileri, aile temasını daha çeşitli ve derinlikli bir şekilde ele alan eserler üretmeye teşvik edilmelidir.

Eğitim programlarında, özellikle okul öncesi ve ilkokul düzeyinde, aile temalı şarkıların kullanımına daha aktif bir şekilde yer verilmelidir.

Aile, öğretmen ve çocuk etkileşimini güçlendirecek yeni çocuk şarkılarının üretilmesi, bu amaçla müzik öğretmenlerine hizmet içi eğitimler verilmelidir.

Çocukların sosyal-duygusal gelişiminde müziğin bilinçli ve sistematik biçimde araç olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Ailelere müzik eğitiminin çocuğun aile bağlarına etkileri konusunda seminerler düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

Bıyık, G. E., & Sever, G., (2024). Evaluation of Popular Children's Songs in Terms of 21st Century 4C Skills. TheJournal of Academic Social Sciences, 154, 231-249.

Deleş, B., &Kaytez, N. (2020). Çocuk Gelişiminde Müziğin Yeri ve Önemi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(10), 133-142.

Denizkurdu, G., & Eker, C. (2025). Müzik Eğitiminde Kullanılan Çocuk Şarkılarının İçerik, Kavramsal Boyut ve Prozodi Açısından İncelenmesi. Socıal Mentalıty And Researcher Thınkers Journal (Smart Journal), 11(2), 334-345.

İnternet Kaynağı 1, (2025, Ekim 15). https://www.anneninokulu.com/bir-dunya-birakin-cocuklara-sarkisi/

İnternet Kaynağı 2, (2025, Ekim 15). https://www.cocukludunya.com/blog/en-guzel-cocuk-sarkilari-benim-annem/?srsltid=AfmBOor_Asdh-RTef4XcVeBH3deUtWwVBtihzh3JVZm2-PMXxja0cylb

İnternet Kaynağı 3, (2025, Ekim 15). https://www.anneninokulu.com/ay-dede-sarkisi-gece-olunca-yildiz-cikinca/

İnternet Kaynağı 4, (2025, Ekim 15). https://aktiviteparki.com/cocuk-sarkilari/

İnternet Kaynağı 5, (2025, Ekim 15). https://www.anneninokulu.com/tohumlar-fidana-fidanlar-agaca-sarkisi/

İnternet Kaynağı 6, (2025, Ekim 15). https://www.siirparki.com/gunler14.html

İnternet Kaynağı 7, (2025, Ekim 15). https://www.eba.gov.tr/video/izle/13653f6119acb974b4e98a71652cd068ae19824dbc003

Kaya, S.Ö., Özkut, B. (2017). Anne-Çocuk Arasındaki Bağ Ve Çocuğun İlk Müzik Deneyimi; Ninniler. The Journal of Academic Social Science, 40, 357-367.

Toprak, G. & Kurtulmuş, H. (2023). "Bazı Okul Öncesi Dönemi Çocuk Şarkılarının MEB'in Belirlediği Değerler Çerçevesinde İncelenmesi", International Social Mentalityand Researcher Thinkers, 9(73): 3970-3976.

Tutkun, U. (2023). Gelişim Dönemlerinde Müziğin Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Okul Yönetimi, 3(1), 23-31.

Yıldırım A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KONUŞMA BECERİSİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Doç. Dr. Yusuf GÜNAYDIN*

Özet

Konuşma, sözlü iletişimin temelini oluşturur. Bilişsel işlevlerin ve sosyal iletişim becerilerinin temelini oluşturan erken dil gelişimi, çocuğun doğumdan itibaren maruz kaldığı dilsel çevreyle kurduğu etkileşimleri kapsamaktadır. Sözlü iletişimin temelini oluşturan konuşma becerisi bu dönemde edinilmeye başlanır ve oldukça kritik ve karmaşık bir süreçtir. Bu sürecin en önemli bileşenleri biyolojik, çevresel, sosyal ve kültürel faktörlerdir. Bu faktörlerin bilinçli ve uyumlu bir biçimde işe koşulması karmaşık olan bu sürecin karmaşıklığının giderilmesine, işlem sürecinin kısalmasına ve konuşma becerisinin sağlam bir zeminde edindirilmesinde görevini başarıyla yerine getirmiş olacaktır. Bu çalışmanın amacı, erken çocukluk döneminde çocukların konuşma becerisini etkileyen faktörleri detaylı bir şekilde ele almaktır. Bu kapsamda dil gelişiminin biyolojik, çevresel, sosyal ve kültürel faktörlerle nasıl şekillendiği alan yazınından hareketle ortaya konulmuştur. Çalışma sonunda çocukların gelecekteki dilsel, sosyal ve bilişsel başarıları üzerinde kalıcı etkiler bırakacağı düşünülen ebeveyn, sosyal çevre ve erken çocukluk eğitimi programlarının önemli roller üstlendiğine; ayrıca teknolojinin ve modern eğitim araçlarının bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konuşma, dil edinimi, erken çocukluk, kültürel normlar, iletişim.

FACTORS AFFECTİNG SPEECH DEVELOPMENT İN EARLY CHİLDHOOD

Abstract

Speech forms the basis of verbal communication. Early language development, which forms the basis of cognitive functions and social communication skills, encompasses the interactions that children establish with the linguistic environment they are exposed to from birth. The speech skill that forms the basis of verbal communication begins to be acquired during this period and is a highly critical and complex process. The most important components of this process are biological, environmental, social, and cultural factors. The conscious and harmonious application of these factors will successfully fulfill its role in reducing the complexity of this complex process, shortening the processing time, and ensuring that speech skills are acquired on a solid foundation. The aim of this study is to examine in detail the factors that affect children's speech skills in early childhood. In this context, how language development is shaped by biological, environmental, social, and cultural factors has been presented based on the literature. The study concludes that parents, the social environment, and early childhood education programs play important roles in shaping children's future linguistic, social, and cognitive achievements, and that technology and modern educational tools should be used consciously.

Keywords: Speech, language acquisition, early childhood, cultural norms, communication.

Giriş

Erken çocukluk döneminde dil gelişimi ve konuşma becerisi hem çevreden (aile, çevre, yöresel dil, iki dillilik…) hem de bilişsel yani nörolojik (sinir sistemi, duyu organlarındaki problemler, zekâ, motor bozukluk, ağızla ilgili fonksiyonel bozukluk…) etmenlerden etkilenen bir süreçtir. Çocukların konuşma becerilerinin gelişiminde ailenin ve sosyal çevrenin sağladığı dil girdisi bu süreçte oldukça önemli bir rol üstlenir. Özellikle ailelerin çocuklarıyla iletişim kurarken kullandıkları dildeki sözcük çeşitliliği ve cümle kurulumundaki karmaşıklık düzeyi çocukların kelime hazinesi gelişimi ile doğru orantılı bir ilişki içindedir (Hoff, 2003). Etkileşimli ebeveyn ile çocuk iletişiminin (Altan ve Ertem,

* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, yusufgunaydin@gazi.edu.tr

2019), oyun temelli konuşma ve hikâye okuma gibi dilsel etkinliklerin (Erbay ve Ersoy, 2017) çocukların erken dönem dil gelişimi için oldukça önemlidir.

Çocuğun dil gelişimi üzerindeki çevresel faktörler; evde kullanılan dilin zenginliği, anaokulu gibi erken eğitim kurumlarının ve çocuğun parçası olduğu sosyoekonomik çevrenin niteliği ile yakından ilişkilidir (Fernald, Marchman & Weisleder, 2013). Bu sebeple konuşma becerisinin gelişiminde aileyi esas alan müdahaleler, okul öncesi eğitim programları ve öğretmenlerin iletişim becerileri oldukça büyük bir öneme sahiptir (Acar, Hong & Wu, 2017). Nitekim sosyoekonomik düzeyi düşük olan çocuklar yüksek olanlara oranla sınırlı dil girdisine maruz kalmaktadır. Bu durum da çocukların gerek kelime bilgisinde gerekse kelime işlemleme hızlarında düşüklüğe neden olmaktadır (Gür & Eryiğit, 2020).

Çocuğun dil gelişimi üzerinde etkili olan bir diğer önemli faktör bilişsel yani nörolojik gelişimdir. Erken dil gelişimi; bellek, dikkat ve yürütücü işlevleri kapsayan zihinsel süreçlerle karşılıklı bir etkileşim içinde olup bilişsel gelişimle paralellik göstermektedir (Akhtar & Gernsbacher, 2007). Dilsel becerilerin gelişimi çocuğun sadece sosyal iletişim yeteneğini değil, aynı zamanda düşünme, akıl yürütme ve problem çözme gibi üst düzey bilişsel işlevlerini de doğrudan etkilemektedir (Bloom, 2000; Vygotsky, 1978). Bundan dolayı çocuğun konuşma becerisinin erken yaşta geliştirilmesi yalnızca iletişim becerisini geliştirmeyecek aynı zamanda bilişsel gelişimi ve de akademik başarısı üzerinde de etkili olacaktır (Whitehurst & Lonigan, 1998).

Erken Dil Gelişimi ve Konuşma Becerisi

Bilişsel işlevlerin ve sosyal iletişim becerilerinin temelini oluşturan erken dil gelişimi, çocuğun doğumdan itibaren maruz kaldığı dilsel çevreyle kurduğu etkileşimleri kapsar. Konuşma becerisi, erken çocukluk döneminde gelişen dilsel bileşenlerin göstergesidir ve çocukların ifade gücünü, anlatım çeşitliliğini ve etkileşimsel yeteneklerini biçimlendirir (Bloom, 1991). Bundan dolayı konuşma becerisinin gelişimi, çocuğun hem alıcı hem de üretici dil yeterlilikleriyle yakından ilişkilidir ve bu iki yönlü gelişim çocukların iletişimdeki başarılarını artırmaktadır. Erken dönemde yeterli dilsel uyarana maruz kalan çocukların daha zengin kelime hazinesine, daha karmaşık cümle yapılarına ve daha etkili iletişim stratejilerine sahip olduğu bilinmektedir (Hoff, 2003). Çocuklarda hikâye anlatma, neden-sonuç ilişkisi kurma gibi beceriler de erken konuşma gelişimiyle bağlantılı olup bu tür beceriler hem bilişsel hem de sosyal becerilerin gelişimine hizmet etmektedir. Dolayısıyla konuşma becerisinin erken çocukluk döneminde edinilmesi ilerideki dönemlerde onların bilişsel performansını ve akademik başarını olumlu bir biçimde etkileyecektir.

Erken Yaşta Konuşma Becerisinin Gelişiminde Etkili Olan Faktörler

Erken yaşta konuşma becerisinin gelişimi biyolojik, çevresel ve sosyal faktörlerin etkileşimi ile şekillenir. Bu faktörlerin takibi ve anlaşılması çocukların konuşma becerilerini desteklemek için yapılacak müdahalelerin planlanmasında önemli bir rol üstlenir.

1. Biyolojik Faktörler

Konuşma becerisinin gelişiminde biyolojik faktörler, dil ediniminin temelini oluşturan nörolojik ve genetik altyapı ile duyusal özellikler olarak sınıflandırılabilir. Beyin yapısı ve nörolojik gelişim, çocukların dil öğrenme sürecinin temel biyolojik belirleyicilerindendir. Beyin gelişimi ve yapısal bütünlük, özellikle Broca ve Wernicke alanlarının işlevselliği, çocukların dil üretme ve anlama kapasiteleri üzerinde doğrudan etkilidir. Dil üretimi ve anlama becerileri, özellikle sol yarım kürede yer alan Broca ve Wernicke alanlarının olgunlaşmasıyla yakından ilişkilidir (Friederici, 2011). Broca alanı, konuşma planlama ve üretiminde; Wernicke alanı ise dilin anlamlandırılmasında ve sözel girdilerin işlenmesinde kritik rol oynar. Fonolojik işlemleme, sözcük tanıma ve gramer üretimi gibi becerilerin gelişimi, serebral korteksin dil ile ilişkili bölgelerinin olgunlaşmasıyla paralel ilerlemektedir (Dehaene-Lambertz et al., 2006). Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) ve elektroensefalografi (EEG) gibi nöro görüntüleme teknikleriyle yapılan çalışmalar, beyin bölgeleri

arasındaki bağlantısallığın, özellikle sözel bellek ve işlemleme hızında kritik rol oynadığını ortaya koymuştur (Skeide & Friederici, 2016). Bu bağlamda, nörobiyolojik altyapının erken dönemde sağlıklı gelişimi, konuşma becerilerinin yapılandırılmasında temel bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir.

Konuşma ve dil gelişimi üzerinde etkili olan önemli bir faktör genetiktir. Genetik yatkınlık, yalnızca dil öğrenme hızı ve kapasitesi üzerinde değil, aynı zamanda bilişsel alt süreçlerle ilişkili olarak dil performansını da şekillendirmektedir. Örneğin, işitsel kısa süreli hafıza, fonolojik işlemleme ve dilsel akıcılık gibi bilişsel süreçlerin genetik olarak belirlenen nörolojik yapılarla bağlantılı olduğu ve bu yapıların bireyler arasında farklılık gösterdiği öne sürülmektedir (Bishop, 2006). Bu çerçevede, bazı çocuklar doğuştan gelen genetik avantajları sayesinde daha hızlı bir fonolojik farkındalık geliştirerek dili daha etkin bir biçimde kodlayabilirken diğerleri daha yavaş bir gelişim seyri izleyebilmektedir (Harlaar et al., 2005). Genetik yatkınlık çevresel faktörlerle etkileşim hâlinde olduğu için de genetik olarak yüksek risk taşıyan bir çocuğun zengin bir dil çevresinde bulunması, gelişimsel gecikmelerin telafisini yapabilir. Bu etkileşimsel çerçeve, dil gelişiminin yalnızca genetikle ilgili olmadığını aynı zamanda dinamik ve bağlamsal bir süreç olduğunu göstermektedir.

Biyolojik faktörler arsında sayılabilecek bir diğer etmen işitsel ve görsel gelişimdir. Bu bağlamda duyusal sistem içinde bulunan işitsel ve görsel algının gelişimi, konuşma becerisinin kazanımı açısından son derece önemlidir. Çünkü işitme sayesinde, çocuklar sesleri ayırt edebilir ve bu farklılıkları konuşma seslerine dönüştürebilme becerilerini edinir (Kuhl, 2004). İşitme, konuşmanın en temel yapıtaşını oluşturur ve bebeklik döneminde seslerin ayrıştırılması ve anlamlandırılması, işitsel korteksin erken gelişimiyle doğrudan bağlantılıdır (Eggermont & Moore, 2012). İşitsel işlemlemedeki gecikmeler veya duyusal bozukluklar, özellikle fonolojik farkındalık ve konuşma üretiminde önemli gecikmelere yol açabilmektedir (Bishop & McArthur, 2004). Benzer şekilde, görsel ipuçları da dil öğrenme sürecinde tamamlayıcı bir rol oynar. Yüz ifadeleri, dudak hareketleri ve jestler, özellikle karmaşık sözel girdilerin anlaşılmasında çocuklara destek sağlar ve çoklu duyusal entegrasyon yoluyla dil öğrenme sürecini hızlandırır (Bahrick & Lickliter, 2000). Bu nedenle duyusal gelişim, yalnızca algısal bir süreç değil, aynı zamanda dil edininin temel bir aracı olarak değerlendirilmelidir.

Ağız bölgesinde bulunan ve seslerin çıkarılmasında ve şekillenmesinde etkili olan damak, dil, gırtlak gibi organlardaki bozukluklar, sinir sistemindeki problemler, çocuğun zekâ seviyesiyle ilgili sıkıntılar, duyu organlarıyla ilgili rahatsızlıklar konuşma becerisinin edinimini doğrudan etkiler. Biyolojik faktörlerin bütünsel bir yaklaşımla anlaşılması ve değerlendirilmesi, konuşma becerisinin erken gelişimini anlamayı ve dolayısıyla konuşma becerisinin edinilmesiyle ilgili yaşanan problemlerin çözümüne katkı sağlar.

2. Çevresel Faktörler

Konuşma becerisinin edinimde etkili olan çevresel faktörleri; ailenin sağladığı dilsel girdi, sosyal etkileşim ve okuma olmak üzere sıralayabiliriz.

Dilsel girdi, çocukların dil edinim sürecinde maruz kaldıkları sözel çevrenin temelini oluşturur ve bu girdinin niceliği kadar niteliği de gelişim üzerinde belirleyici bir rol oynar. Özellikle anne-baba konuşmalarının sözdizimsel karmaşıklığı, kelime çeşitliliği ve etkileşim biçimi çocuğun dilsel temsil yapılarının oluşumuna katkı sağlar. Dilsel girdi yalnızca daha fazla kelimeyle muhatap olmak ve sözcük dağarcığını geliştirmekle sınırlı olmayıp karşılıklı konuşmalar ve anlamlı etkileşimler yoluyla kavramsal derinlik de kazandırmaktadır (Weisleder & Fernald, 2013).

Aile içi sosyal etkileşimler, çocukların erken dönemde dilsel yeteneklerinin şekillenmesinde önemli bir görevi yerine getirmektedir. Ebeveynlerin yanı diğer aile üyeleriyle sürdürülen etkileşimler, çocuğun dilsel deneyimlerini çeşitlendirir ve farklı söylem yapılarıyla onlara tanışma fırsatı sunar. Özellikle anne ile çocuk arasındaki sağlıklı ilişkiler dil gelişimi için oldukça önemlidir.

Dil gelişimi ailede başlayıp çevreye yayılan geniş bir süreci kapsar. Sosyal Etkileşim Teorisi'ne göre dil öğrenimi, yalnızca içsel bir bilişsel süreç değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda gerçekleşen bir etkileşim ürünüdür (Vygotsky, 1978). Çocukların iletişim kurma ihtiyacıyla dil kullanmaya yönelmesi, sosyal bağlamın sağladığı uyaranlarla tetiklenir. Sosyal çevre ile iletişim kurmak çocuklarda dil gelişimini destekler. Sosyal çevre içerisinde en önemli paydaşlardan biri çocukların oyun

arkadaşlarıdır, çocuk kendi yaşıtlarıyla girdiği iletişim bağlamında dilsel üretimini arttırır ve dili bağlamına uygun olarak kullanmaya başlar. Bu tür sosyal ortamlarda çocuklar, sıra alma, karşılıklı konuşma, anlama ve kendini ifade etme gibi beceriler üzerinde pratik yapma imkânı bulur. Ayrıca, farklı sosyal rollere girme ve farklı kişilerle etkileşim kurma deneyimi, dilin bağlamsal kullanımını öğrenmelerine ve iletişimsel esneklik kazanmalarına imkân tanır (Tomasello, 2003).

Erken çocukluk döneminde konuşma becerisini etkileyen çevresel faktörlerden biri de okuma ve hikâye anlatımı çocukların dilsel gelişimini zenginleştirici bir etkiye sahiptir. Kitap okuma sırasında çocuklar, gündelik dilin ötesinde, daha karmaşık cümlelere, soyut kavramlara ve geniş bir sözcük dağarcığına maruz kalırlar. Bu durum hem alıcı (okuma, dinleme) hem de üretici (konuşma, yazma) dil becerilerinin gelişimini hızlandırır. Özellikle etkileşimli okumalar çocukların yeni sözcükler öğrenmelerine, sözcük anlamlarını pekiştirmelerine, sözcüklerin nerede nasıl kullanılmasına yardımcı olmaktadır (Günaydın ve Arıcı 2020). Bu tür bir etkinlik sadece bilişsel değil, aynı zamanda ebeveyn-çocuk arasında bağ kurucu bir deneyim olarak dil gelişimini güçlendirmektedir.

Hikâye anlatımı çocukların, olayları bir düzen içerisinde anlatabilmelerine, neden-sonuç ilişkileri kurabilmelerine, anlam yapısını kavrayabilmelerine, kelime dağarcıklarını geliştirmelerine, zaman kavramının farkına varabilmelerine katkı sağlar. Hikâye anlatımına aktif katılım, çocukların dilin sosyal işlevlerini öğrenmelerini ve iletişimsel yeterlilik kazanmalarını da hızlandırır. Bu nedenle, kitap okuma ve hikâye anlatımı gibi yapılandırılmış dilsel etkinlikler, çocuğun doğal dil edinim ortamını zenginleştirerek, dil gelişimini çok boyutlu olarak destekleyen vazgeçilmez çevresel faktörlerdir.

3. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Dil, sosyal ve kültürel bağlamlarda öğrenilir ve kullanılır. Çünkü dil edinim süreci sadece bilişsel ve biyolojik bir süreç değil, sosyal ve kültürel bir süreç olarak da değerlendirilmelidir. Dilin hangi bağlamda, ne zaman, nasıl, kime ve ne söylediği sosyal ve kültürel faktörler sayesinde şekillenir. Bunun için dil edinimi ve öğrenimi, çocukların içinde bulundukları kültüre bağlı olup o kültürün konuşma kurallarına ve iletişimde kullandıkları stratejilerle şekillenir.

Kültürel farklılıklar çocukların dil öğrenme biçimlerini doğrudan etkiler. Çocuklarını erken yaşlarda daha çok sözel girdiyle muhatap eden toplumlardaki çocukların dil gelişiminin daha hızlı bir biçimde gelişeceği düşünülebilir. Özellikle dil edinimi aşamasında olan çocukları kültürel ögeleri barındıran (masal, hikâye, destan …) gibi yazılı veya sözlü kaynaklarla sürekli muhatap kılmak onları hem aktif bir dinleyici hem söz dağarcığı, ifade yeteneği ve dili kullanma durumu yönüyle başarılı kılabilir. Kültürel içerikler yalnızca hangi kelimelerin öğrenileceğini değil, bu kelimelerin hangi bağlamlarda nasıl kullanılacağını da göstermesi bakımından önemli bir rol üstlenebilir. Hikâye anlatımı ve mecazlı dil kullanımına erken yaşta önem verilirse metaforik anlamlar ve anlatma biçimi erkenden öğrenilebilir.

Erken Çocukluk Döneminde Konuşma Becerisini Geliştirmek İçin Birkaç Öneri

1. Oyunlar, çocukların dilsel ve sosyal becerilerini geliştirerek onlara doğal öğrenme ortamları sağlayan, çocukların dil gelişiminde önemli rol oynayan bir aktivitedir. Özellikle sözcük oyunları, rol yapma oyunları çocukların dil becerilerini geliştirirken eğlenmelerini sağlar. Çocukların dil kullanımını teşvik eder ve dil gelişimini destekler. Bu nedenle erken çocukluk döneminde konuşma becerisinin gelişimi için oyun temelli öğrenmeden yararlanılabilir
2. Erken çocukluk döneminde konuşma becerisinin gelişimi eğitim ve planlanmış programlarla desteklenebilir. Bu programlar, çocukların dil becerilerini geliştirmek için çeşitli yöntemler geliştirir ve sunar. Çünkü erken çocukluk eğitimi, çocukların dil becerilerini desteklemek için önemli bir süreçtir. Bu programlar, çocukların dilsel ve sosyal becerilerini geliştirmek için tasarlanmalıdır. Özellikle etkileşimli okuma modeliyle konuşma becerisinin geliştirilmesi düşünülebilir. Aile içerisinde veya okul öncesi dönemde birlikte kitap okuma yöntemiyle çocuklara kitapta var olan resimlerin üzerinde konuşmak, resimlerin veya esere konu olan nesne veya olayın çocuğa çağrıştırdıklarını anlatmalarını istemek onların konuşma

becerilerinin gelişimini destekleyecektir.

3. Dil gelişiminde gecikme yaşayan çocuklar için dil terapisi ve müdahale programları etkili olabilir. Bu programlar, çocukların dil becerilerini geliştirmek için bireyselleştirilmiş stratejiler sunar. Dil terapistleri, çocukların dil becerilerini değerlendirebilir ve onların konuşma becerilerini geliştirmek için hedeflenmiş müdahalelerde bulunabilir (Paul, 2007).

4. Okul öncesi dönemde grup etkinlikleri ve sosyal etkileşimler, çocukların dil gelişiminde önemli bir rol oynar. Grup etkinlikleri, çocukların birlikte çalışma becerilerini geliştirir ve onların dilsel etkileşimlerde bulunmalarını sağlar. Ayrıca, sosyal etkileşimler, çocukların dilin sosyal kullanımını öğrenmelerine yardımcı olur (Vygotsky, 1978).

5. Okul öncesi dönemi içeren dil eğitimi, çocukların dil öğrenme sürecine erken yaşta başlamalarını ve dil becerilerini istenilen düzeyde edinmelerini sağlar. Şarkılar, tekerlemeler, şiirler ve dil oyunları gibi etkinlikler çocukların dil edinim sürecini destekler. Bu etkinlikler çocukların dil becerilerini geliştirmek için dil zenginleştirme etkinlikleri olarak işe koşulabilir. Çocukların kelime öğrenmelerine, öğrendikleri kelimeleri bağlamına uygun kullanabilmelerine imkân sağlar.

6. Teknolojik cihazların bilinçli bir şekilde ve aile gözetiminde kullanılması dil gelişimi için faydalı olabilir. Şiir dinletileri, drama ve tiyatro gösterileri, yaşlarına uygun belgeseller çocukların dil öğrenme süreçlerini destekleyen etkileşimli ve eğlenceli içerikler sunabilir. Özellikle eğitim teknolojileri, çocukların dil becerilerini geliştirmek için etkili araçlar sunabilir. Ancak ekran süresinin dengeli bir şekilde yönetilmesi önem arz etmektedir.

Sonuç

Erken yaşta çocukların dilsel, sosyal ve bilişsel gelişimleri konuşma becerilerinin gelişimi üzerinde etkilidir. Biyolojik, çevresel, sosyal ve kültürel faktörlerin etkileşimi ile şekillenen bu süreç, çocukların gelecekteki akademik ve sosyal başarıları üzerinde de kalıcı etkiler bırakır. Erken yaşta konuşma becerilerini geliştirmek için yapılan tüm müdahaleler, çocukların dil gelişimini desteklemek amacıyla bilinçli, sistematik ve çocuk odaklı bir yaklaşım gerektirir. Bu süreçte ebeveynlerin, eğitimcilerin ve toplumun diğer üyelerinin iş birliği ve katkısı, çocukların dil gelişimi için gerekli olan zengin ve teşvik edici bir ortam oluşturulmasında hayati önem taşır. Çocuğa görelik ilkesine bağlı kalarak onlarla beraber kitap okumak, onları dinlemek dil gelişimleri için önemlidir. Ayrıca fizyolojik ve nörolojik problemlerin tespiti, teşhisi ve tedavisi de konuşma becerisinin erken yaşta edinilmesinde önemli bir aşamadır.

Kaynakça

Acar, I. H., Hong, S. Y., & Wu, C. (2017). Examining the associations between teacher-child interactions and children's social competence and behavior problems: A meta-analytic review. *Early Education and Development, 28*(6), 756–773.

Akhtar, N., & Gernsbacher, M. A. (2007). Joint attention and vocabulary development: A critical look. Language and Linguistics Compass, 1(3), 195–207.

Altan, L., & Ertem, İ. (2019). Okul öncesi dönemde çocukların sözlü anlatım becerileri ile ebeveyn çocuk konuşmaları arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 17*(3), 504–521.

Bahrick, L. E., & Lickliter, R. (2000). Intersensory redundancy guides attentional selectivity and perceptual learning in infancy. *Developmental Psychology*, 36(2), 190–201.

Bishop, D. V. M. (2006). What causes specific language impairment in children? *Current Directions in Psychological Science*, 15(5), 217–221.

Bishop, D. V. M., & Snowling, M. J. (2004). Developmental dyslexia and specific language impairment: Same or different? *Psychological Bulletin, 130*(6), 858–886.

Bloom, L. (1991). *Language development from two to three*. Cambridge University Press.

Bloom, P. (2000). How children learn the meanings of words. MIT Press.

Dehaene-Lambertz, G., Hertz-Pannier, L., & Dubois, J. (2006). Nature and nurture in language acquisition: Anatomical and functional brain-imaging studies in infants. *Trends in Neurosciences*, 29(7), 367–373.

Eggermont, J. J., & Moore, J. K. (2012). Morphological and functional development of the auditory nervous system. In L. A. Werner, R. R. Fay, & A. N. Popper (Eds.), *Human Auditory Development* (pp. 61–105). Springer.

Erbay, F., & Ersoy, A. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının dil gelişimi ve ebeveynlerin konuşma tarzları. *Eğitim ve Bilim, 42*(189), 211–230.

Ertem, İ. O. (2011). Developmental screening for children under 5 years of age: Validity and reliability of the Turkish version of the Guide for Monitoring Child Development. *Turkish Journal of Pediatrics, 53*, 259–265.

Fernald, A., Marchman, V. A., & Weisleder, A. (2013). SES differences in language processing skill and vocabulary are evident at 18 months. Developmental Science, 16(2), 234–248.

Friederici, A. D. (2011). The brain basis of language processing: From structure to function. *Physiological Reviews*, 91(4), 1357–1392.

Günaydın, Y., & Arıcı, A. F. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde etkileşimli okumanın konuşma becerisine etkisi. EKEV Akademi Dergisi(83), 673-696.

Gür, B., & Eryiğit, S. (2020). Sosyoekonomik faktörlerin okul öncesi çocuklarda dil gelişimi üzerindeki etkisi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 16*(1), 301–320.

Harlaar, N., Hayiou-Thomas, M. E., Dale, P. S., & Plomin, R. (2005). Why do preschool language abilities correlate with later reading? A twin study. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 48(5), 1113–1126.

Hoff, E. (2003). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review, 26*(1), 55–88.

Kuhl, P. K. (2004). Early language acquisition: Cracking the speech code. *Nature Reviews Neuroscience*, 5(11), 831–843.

Paul, R. (2007). *Language disorders from infancy through adolescence: Assessment and intervention* (3rd ed.). Mosby.

Skeide, M. A., & Friederici, A. D. (2016). The ontogeny of the cortical language network. *Nature Reviews Neuroscience*, 17(5), 323–332.

Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. Child Development, 69(3), 848–872.

ALMANYA'DA TÜRK ÇOCUKLARININ EĞİTİMİNDE MASALIN ROLÜ VE YÜCEL FEYZİOĞLU

Doç. Dr. Seriyye GÜNDOĞDU*

ÖZET

Masallarda çocuklar için önemli olan kavramlar mecazi anlamda verildiği için daha iyi özümsenir ve bilinçaltında kalır. Masal, çocuğu karşılaşabileceği zor durumlara önceden hazırlar, gündelik sorunları çözebilmenin yollarını sunar. Çocuk masallar aracılığıyla dünyadaki yerini öğrenir, iyi ve kötü, cesaret ve korkaklık, dostluk ve ihanet hakkındaki ilk fikirlerini edinir. Çocuğa neyin iyi neyin kötü olduğunu anlatan, ahlaki ve toplumsal değerleri aşılayan masalların etkisi daha güçlü olur. Masallar bir karakter oluşturur ve ruhu eğitir. Masallar çocuğun hayal gücünü ve fantezisini geliştirir. Bir milletin milli-manevi değerlerinin ilkin kodları masallarda saklıdır. Masallarla yetişen çocukların bilinç altında mensup oldukları milletin değerleri oluşur ve bu da onların birey olarak yetişmesinde mühim rol oynar.

1974 yılından itibaren Anadolu ve Mezopotamya'dan, Kafkasya, Orta Asya ve Uzakdoğu'dan Avrupa içlerine kadar Türklerin yaşadığı bütün ülkelerden masallar derledi, çağdaş psikolojinin ihtiyaçlarını dikkate alarak onları yeniden yazarak "Kardeş Masallar" başlığı altında 32 kitaplık bir dizi oluşturdu. Bu bağlamda Yücel Feyzioğlu'nun bir araya getirip yayınlattırdığı masal kitapları çok önemlidir. Almanya'da Türk neslin oluşumunda ve onların milli-manevi değerlerine sarılarak, modern ruhta yetişmesinde bu eserlerin büyük önemi vardır. Bu masal kitapları okul çağındaki gençlerin ve gençlerin sanatsal beğenilerinin oluşmasına, Türkçe okuma ve yazma alışkanlıklarının oluşturulmasına, zihinsel yeteneklerin güçlenmesine hizmet etmektedir. Yücel Feyzioğlu farklı ülkelerin ve Türk topluluklarının masallarını bir araya getirerek Almanya'daki Türk gençlerinin milli-manevi bağlarını kaybetmemesine verdiyi tarihi armağandır.

Bu çalışmanın amacı, masalların eğitimsel işlevselliği ve Yücel Feyzioğlu'nun topladığı masalların çocukların eğitimindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Yücel Feyzioğlu, Çocuk Edebiyatı, karşılaştırmalı tahlil, Almanya'da Türk edebiyatı, milli-manevi değeler, çocuk eğitimi.

THE ROLE OF YÜCEL FEYZIOĞLU IN THE UPBRINGING OF TURKISH IMMIGRANT CHILDREN IN GERMANY IN LINE WITH NATIONAL-SPIRITUAL VALUES

Summary

Since concepts that are important to children in fairy tales are given in a figurative sense, they are better assimilated and remain in the subconscious. Fairy tales prepare the child for difficult situations he may encounter and offer ways to solve everyday problems. Through fairy tales, the child learns his place in the world, acquires his first ideas about good and evil, courage and cowardice, friendship and betrayal. The effect of fairy tales that tell the child what is good and what is bad and inculcate moral and social values is stronger. Fairy tales build character and educate the soul. Fairy tales develop the child's imagination and fantasy. The primary codes of a nation's national-spiritual values are hidden in fairy tales. Children who grow up with fairy tales subconsciously develop the values of the nation they belong to, and this plays an important role in their growth as individuals.

Since 1974, he compiled fairy tales from all countries where Turks lived, from Anatolia and Mesopotamia, the Caucasus, Central Asia and the Far East to the interior of Europe, and rewrote them taking into account the needs of contemporary psychology, creating a series of 32 books under the title "Sister Tales". In this context, the fairy tale books that Yücel Feyzioğlu brought together and published are very important. These works are of great importance in the formation of

*Azrbaycan Milli İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Türk Filolojisi Bölüm Başkanı, ORCID:0000-0003-2550-0311, seriyye@yahoo.com

the Turkish generation in Germany and their upbringing in the modern spirit by embracing their national-spiritual values. These fairy tale books serve to form the artistic tastes of school-aged youth and teenagers, to form Turkish reading and writing habits, and to strengthen mental abilities. By bringing together the tales of different countries and Turkish communities, Yücel Feyzioğlu is a historical gift to the Turkish youth in Germany in preserving their national and spiritual ties.

The purpose of this study is to evaluate the educational functionality of fairy tales and the effects of fairy tales collected by Yücel Feyzioğlu on children's education.

Keywords: Yücel Feyzioğlu, Children's Literature, comparative analysis, Turkish literature in Germany, national-spiritual values, child education, fairy tales.

GİRİŞ

Masallar toplumların, kültür aktarımının ve bireylerin geçmiş ile bağ kurmasının en temel öğelerindendir. Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte, insanlar ve toplumlar birçok kere benzer olaylara tanık olmuş ve bu olaylardan çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bu anlamda çocukların eğitiminde ve olaylar karşısında bilinçli davranmasında masalların önemi daha fazla ön plana çıkmaktadır. Masalların çocukların sosyalleşmesine, dinleme becerilerini geliştirmesine, kullandıkları dili geliştirmelerine ve yaşadıkları toplumun dil özellikleri ile tanışmalarına ve hayal gücünün gelişmesine katkı sağlar. Bunların yanında masallar, çocukların duygularını tanımalarını, farklı durumlara göre bakış açısı geliştirmelerini, olayların sonuçlarından ders çıkarmayı öğrenmelerini sağlar

Türk Dünyası masalları farklı lehçelerde, farklı yönlerde gelişmiş olsa bile dil, duygu ve kültür birliğini bir çatı altında tutuyor. Bu anlamda masallar toplumun tarihi kodlarını barındıran bellek görevindedir. Yetişen genç neslin milli ve manevi değerlerini öğrenip bunu davranış haline getirmesinde ilk okutulan ve ya dinletilen edebi metin olarak masalların rolü inkar edilemez. Bebekler gözlerini dünyaya açtıkları andan itibaren yaşamı anlamlandırmaya çalışır. Bu süreçte yaşamın anlamına dair zihninde beliren soruları kendi gelişimini sağlamak ve tamamlamak için yanıtlamak zorundadır. Çocuğun, zihinde beliren soru 2 ve sorunların çözümlerini doğrudan, hazır ve paketlenmiş olarak bir kaynaktan veya yetişkinlerden öğrenmesi neredeyse imkânsızdır. Değerlerin edinilmesi olarak da düşünebileceğimiz bu süreçte masallar vazgeçilmez araçlardır (Dilidüzgün, 1994: 169-173). Masallardaki alegorik kahramanlar çocuklarda insani değerlerin öğrenilmesinde ve hayal gücünün oluşmasında çok önemli rol oynar. Bu anlamda Yücel Feyzioğlu'nun masal kitapları çok değerlidir. Yücel Feyzioğlu hayatı boyu bir çok eser yazmış ve bu eserlere göre farklı ödüller almıştır. Yazdığı eserler içinde Türk dünyasını karış karış gezerek topladığı ve yeniden düzenleyerek yazdığı masal kitapları çok değerlidir. Nitekim Almanya'da Türk gençlerinin milli ve manevi değerler yönünden yetişmesinde önemli katkı sağlıyor. Bu masallar aynı zamanda Almanya'daki Türk çocuklarına Türkçenin saflığını, temizliğini aktarması bakımından da kıymetlidir. Yücel Feyzioğlu'nun 1979 yılından bu yana yurtdışında yaşayan Türk çocukları için ders kitapları yazan ilk yazarlardandır. Onun bu konudaki çalışmaları ortak Türk kültür mirasına önemli hizmettir. Bu çalışmalar bir de ona göre değerlidir ki, değişen, yenileşen dünyada genç neslin psikolojisini göz önünde bulundurarak yeniden düzenlemiş. Özellikle Almanya'daki Türk çocuklarının entegrasyon sürecinde asimle olmasına engel olur, onların milli ve manevi değerlerinin, soy kökünün tanımalarına ve unutmamalarına yardımcı oluyor. Nitekim daha ilk okul döneminde Batı kültürü ile tanışan, Batı masal kahramanlarıyla arkadaş olan Türk çocuklara milli masal kahramanlarını tanıştırarak sevdirmeğe çalışmıştır. Yücel Feyzioğlu'nun yazdığı 35 masal kitabının tamamının değerlendirilmesi büyük bir araştırma konusudur.

Almanya'da Çocuk Edebiyatı

Modern çocuk edebiyatının temeli XVI. Yüzyıldan itibaren Batıda çocuk fikri ve çocuk üzerine eğilme sayesinde ortaya çıkmıştır. Fakat Dünya edebiyatında çocuk edebiyatı numunelerini göz önünde bulundurdukta bir geçmiş dönem edebiyatı olduğu görülür. Bu tarih sözlü edebiyat dönemine dayanır.

Almanya'da çocuk ve gençlik edebiyatı, ağırlıklı olarak 12-15-21 yaş arası gençlere yönelik yazılmış eserler olarak kabul ediliyor. Almanya'daki Türk yazarlar başlangıçta bu yaş gruplarının yaşamının belirli bölümlerini konu alan eserler yazmış olsalar da bunlar tam olarak gençlik edebiyatı sayılmaz. Gençlik edebiyatı sadece gençlerin eserleri değil, onların iç dünyalarını ve duygularını yakalayan, onları ilgilendiren konulara değinen, bu sorunları çözmenin yollarını öneren eserler olarak kabul edilir. 19. yüzyılın sonlarında Almanya'da Heinrich Wohlgast şöyle yazmıştı: "Was sollen unsere Jugendliche lesen?" (Gençler Ne Okumalı?) başlıklı makalesiyle, hangi kitapların gençlere ait olduğu araştırmasıyla Avrupa'da yeni bir tartışma konusu yarattı. (Wohlgast, 1899: 210 Ewers, 1993: 217) Bu ayırımın yapılması çocuk ve gençlik edebiyatının gelişmesinde mühüm rol oynayacaktır.

Çocuk ve gençlik edebiyatı, genel edebiyat alanında olduğu gibi, tarihsel ve eleştirel konulara, çocuk ve gençlik edebiyatının kuramına ve kavramına dayalı, biraz spesifik bir yaklaşımla çocuk ve genç okur kitlesini hedef alan özel bir alandır. Türk edebiyatında bu konu günümüze kadar bazı tartışmalara neden olmuştur. Çoğu durumda çocuk ve gençlik eserleri çocuk ve gençlik edebiyatı başlığı altında toplanmaktadır. Ancak çocuk ve gençlik edebiyatı, "çocuk ve gençlere yönelik, kendileri tarafından veya bir kısmı tarafından kabul edilen bütün edebiyatlar" olarak bilinmektedir. (Dahrendorf,1979 :159)Hatta pek çok Avrupalı yazar çocuk ve gençlik edebiyatını gruplara ayırıp her biri hakkında bir sınıflandırma yapmaktadır.

Almanya'da yaratılan Türk çocuk ve gençlik edebiyatı bu anlamda Avrupa edebiyatının etkisinden uzak kalmamıştır. Özellikle Almanya'ya gelen Türk çalışan ailelerin çocuklarının karşılaştıkları sorunlar Türk yazarların dikkatinden kaçmamıştır. Türk yazarların ilk dönemlerinde çocuk ve gençlik edebiyatını formüle etmekten ziyade, Almanya'ya gelen ailelerin, okul çağındaki çocuklarının içinde bulundukları yeni sosyal ve kültürel çevreye uyum sürecinin zorluklarını yansıtmayı amaçladılar. Bu nedenle Almanya'da yaşayan birinci ve ikinci dönem Türk yazarları çocuk ve gençleri merkeze almak yerine onların sorunlarını ele alan eserleri çocuk ve gençlik edebiyatı grubuna ayırmışlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'de çocuk ve gençlik edebiyatının son yıllarda gelişmesi ve Türk yazar ve şairlerinin Avrupa edebiyatından etkilenmesi sonucu bu edebiyat alanına uygun eserler yazılmıştır. Çocuk ve gençlik edebiyatının Almanya'da erken şekillenmesi ve yaş gruplarına göre bölünmesi Türk yazarları da etkilemiştir. Dolayısıyla son dönemde Almanya'da gelişen Türk edebiyatında çocuk ve gençlik edebiyatının sistemli bir şekilde geliştiğine tanık oluyoruz.

Almanya'da çocuk ve gençlik edebiyatının gelişim sürecine baktığımızda, 60'lı yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yabancı ülkelerden gelen işçi ailelerin ve başta onların çocukları olmak üzere yaşam tarzları, Alman çocuk ve gençlik edebiyatı kapsamına alınmıştır. Sayıları az da olsa Türk çocukları bu eserlerde baş kahramanlardan biri olarak seçilmiş, amaç Türk ve Alman çocuklarını birbirileriyle kaynaştırmak olmuştur. Bu tür hikayeler farklı kültürlerin buluştuğu diğer toplumlar üzerinde de etkili olmuştur.

Edebiyatın işlevlerinden biri kuşkusuz insanın içindeki iyiyi ortaya çıkarmaktır. Ama her edebî eserin bireyi iyiye yönlendirmediğini de göz ardı etmemek gerekir. Nitelikli olmayan bir eserle "iyi insan yetiştirme" amacına ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu yüzden edebî eserler bireylere değerleri aşılamada kullanılabilecek önemli araçlar olmalarına rağmen, bütün edebî eserlerin bu görevi yerine getirdiği söylenemez. Eserlerin yazarı, konusu, okurun gelişim düzeyine uygun olması, şiddet ögeleri içermemesi, yanlı yönlendirmelerde bulunmaması gibi birçok unsur edebî eserin niteliğini belirler. Bu yüzden özellikle çocuklara ve gençlere hitap eden kitaplar yazan yazarlara büyük sorumluluklar düşmektedir.

Almanya'da Türk yazarlar ilk yıllarında çocuk ve gençlik edebiyatı adı altında bir çok eserler yazmışlar, ama çocukların iç dünyalarını, felsefelerini, dünya görüşlerini, tutkularını ve özlemlerini bir kenara bırakarak ağırlıklı olarak Türk işçi ailelerin sorunlarını kaleme almışlardır. Nitekim eserlerinde çocukların yaşadıkları sosyal çevreyi anlatırken bunu çocuk ve gençlik edebiyatı olaraq nitelemişler. Ancak aynı dönemde Alman edebiyatında yazılan çocuk ve gençlere yönelik kitaplar birbirinden ayrılmış, çocukları eğlendiren, gençlerin sorunlarına odaklanan, onları her yönüyle yansıtan, sanatı, kültürü ve bilimi aşılayan eserler yazılmıştır. Elbette zaman içinde bu durum tamamen değişmiş ve Almanya'daki Türk yazarlar çocuk ve gençler için bir-birindən farklı ve yaş grubuna ve çocukların ilgi alanına uygun, gençlerin sosyal yaşamını ve gelecek planlarını belirlemeye, onlara bu konularda yol

gösterici nitelikte bir edebiyat türü geliştirmeye başlamıştır. Çocukların ve gençlerin kendi kültürünü öğrenmekle birlikte diğer medeniyetleri de tanımasına ve kaynayıp karışması için çocuk ve gençlik edebiyatının müstesna rolü vardır. Aynı zamanda bu çocukların daha küçük yaştan okuma becerisini ve alışkanlığını oluşturur. "Okuma pek çok kapının anahtarıdır. Bunun için ilköğretimde çocuklara okumayı sevdirmek ve onları okumaya yönlendirmek son derece önemlidir. Zira ilköğretimde pek çok öğrenci hiç kitap okumaz ya da çok az okur. Bu nedenle edebiyatın derslerde etkin bir biçimde kullanılması yönteminin amacı, çocukları kitapla buluşturmak ve onlara edebi metinlerle nasıl çalışacaklarını kendi deneyimleriyle öğretmektir" (Arkılıç-Songören, 2011: 85)

Almanya'da 70-li yıllardan itibaren göçmen ailelerin çocuklarını eserlerine konu eden yazarlar daha sonra 80-90-lı yıllarda Alman araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Başta problemleri anlatmak ve ya Alman dilini öğrenme kolaylığı sağlamak maksadıyla yazılan çocuk eserleri sonraki dönemlerde daha da olgunlaşarak onlara kendi kültürünü öğretmekle birlikte bulundukları topluma kaynayıp karışmayı öğretir. Yüksel Pazarkaya, Alev Tekinay, Neşet Erol, Özdemir Başargan, Nazif Telek ve Aygen Sibel Çelik arasında "Çağımızın masalcı dedesi" olarak anılan Yücel Feyzioğlu'nun müstesna bir rolü var. Yücel Feyzioğlu'nun yazdığı masallar Almanya'da Türk ve Alman çocukları arasında bir köprü oluşturdu. Yücel Feyzioğlu 2020 yılından yayınlanan "Masallar Bize Ne Anlatır?" adlı eserinde masalların kırktan fazla işlevini anlatırken, kitabın sonunda masalları yaş gruplarına göre tasniflendirmiştir. Bu tasniflendirmenin dışında yazar çocukların kendi iç dünyasına ve zihinsel olgunluğuna göre masallar seçebileceğini belirtir. Bu anlamda Almanya'da Türk yazarlar tarafından oluşturulan çocuk edebiyatı yeni bir biçim kazanmaya başlamıştır.

Yücel Feyzioğlu ve Masallar Alemine Yolculuk

Evliya Çelebi gibi diyar diyar dolaşıp Türklerin yaşadıkları coğrafyalarda bulunan masalları toplayarak yurtdışında Türk çocuklarına masal kültürünü anlattığı gibi , diğer kültürlerin çocuklarına da Türk insanını ve masallarını tanıtan Yücel Feyzioğlu 1946 yılında Kars'ta doğdu. Ailenin ilk çocuğu olan Yücel eğitimini Öğretmen okulunda aldı. Kendi söylediklerine göre Yücel Feyzioğlu edebi ortamda yetişti. Babasını soğuk kış akşamlarında onların evinde arkadaşları ile kitap okumaları, dede ve ninesinin daha çok küçük yaşlarından ona masallar anlatması gelecek hayatının yolunu çizmiştir. Daha küçük yaşlarından edebiyata olan hevesi ona küçük şeyler yazdırırdı. 1957 yılında sakladığı yazılarından birini yakalayan Faya öğretmeni Yücelin yazdığı küçük hikayeyi okur. "Bunu sen mi yazdın?" diye sorar. Çekingen bir sesle "evet" cevabını alan öğretmeni "sen çok güzel bir yazar olacaksın" sözleri Yücel'in gelecek hayatını şekillendirir. Yazar, 1965 yılında Kars Kazım Karabekir İlköğretmen Okulundan mezun olup Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Külhöyük İlkokuluna öğretmen olarak atanır.

İki yıl bu okulda görev yaptıktan sonra askerlik görevini yerine getirmek üzere askere alınır. Acemi eğitimini Sivas'ta alan Feyzioğlu Ankara Etimesgut 28. Mekanize Tümeninde okuma yazma bilmeyenlere okuma öğretir, askerlik görevini Ardahan'da tamamlar.

İlk olarak yerel 23 Şubat Gazetesi'nde makaleleri yayınlanan yazarın ulusal düzeyde Ulus, Akşam, Cumhuriyet gazetelerinde makaleleri ve sanat eklerinde öyküleri yayınlanır. 1971 yılına kadar Türkiye'de öğretmenlik yapabilen yazar, 1968 yılında yayımladığı "Sahipsizler" adlı hikâye kitabından dolayı Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanır, ceza alacağı anlaşılınca 1972 yılında çok sevdiği vatanını terk ederek Almanya'ya yerleşir. Kendi ülkesinde kitaplar yazan, toplantılar yöneten yazar, Almanca bilmediği için kendi ifadesiyle birden sıfır yaşında bir bebeğe dönüşür.

"1965 yılında Kars-Susuz-Kazım Karabekir İlköğretmen Okulunu bitirdim. Ancak 1971 yılına kadar öğretmenlik yapabildim. 1972 yılında Almanya'ya gitmek zorunda kaldım. Diller öğrendim, masallara yönelme zorunluluğunu orada kavradım" (Feyzioğlu, 2013: 14)

1973 yılında Adler firmasına ait bir fabrikada işçi olarak çalışan yazar, bu sırada Almanca Goethe Enstitüsünde dil eğitimi tamamlar ve 1974 yılında Almanya'da öğretmenliğe başlar. Yazar aynı zamanda Andersson Yazarlık Akademisi'ni de bitirir. Bu akademinin onun yazarlaık hayatında önemli etkisi olur. 1979 yılında Türk öğrencilere yönelik Türkçe ders kitapları hazırlamada görev alır. 1985 yılına kadar Almanya Eğitim Bakanlığına bağlı olarak öğretmenlik mesleğini icra eden Yücel

Feyzioğlu yayınladığı kitaplar ve yazarlık mesleği ile ilgili verdiği konferanslar ve görüşlerin sıklığı nedeniyle kendi isteğiyle öğretmenlikten ayrılır. Halan faal olarak çocuk edebiyatı alanında güzel eserler yazan yazar faaliyetini Almanya'nın Köln şeherinde devam ettiriyor.

1974 yılından başlayarak tam kırk yıl boyunca masallar alemini, dünyanın neredeyse dört bir yanını seyahat ederek binlerce masal toplayan, onları tekrar değerlendirerek yeniden yazan Yücel Feyzioğlu masalların çocuk eğitimine ve güzel bir gençliğin yetişmesine önemli katkı sağladığını ve çokyönlü işlevini kısaca şöyle ifade eder:

"İstiyorum ki, masalların neden gerekli olduğu anlaşılır olsun. Öğretmen ve anne babaların çalışmasını kolaylaştırsın, onların motivasyonunu artırsın, onların başarısına ufacık da olsa bir katkı sağlasın…" (Feyzioğlu, 2020: 15)

Masalların her birinin farklı işlevinin olduğunu ileri süren Y. Feyzioğlu, bunun çocuğa sağlam bir kişilik ve kültürel kimlik kazandıracağını düşünür.

Yazar yazdığı masallara göre Türkiye ve Avrupa'da bir çok ödüle layik görülmüştür. Yücel Feyzioğlu, eserleriyle birçok ödüle layık görülür. Bunlardan bazıları: 1979 yılında "Uğultu" ile Sanat Emeği roman ödülü, 1986-87 Gençlik çalışmasıyla "Yunus Nadi Röportaj Ödülü" ikinciliği, 1992 yılında "Kırmızı fare" öykü ödülü, 1997 yılında "Ömer Seyfettin" öykü özel ödülü, 2001 yılında "Göçün 40. Yılı" nedeniyle açılan yarışmada "Anadili Gerekli mi?" denemesiyle "Cumhuriyet Gazetesi" birincilik ödülü, 2003 yılında TRT İNT'in açtığı "AB/Türkiye ilişkileri" konulu yarışmada "Danışman" adlı öyküsü ile birincilik, TÜRKSAV tarafından "2011 yılı Türk Dünyasına Hizmet Ödülü", Elginkan Vakfı tarafından "2011 yılı Türk Kültürünü Araştırma Ödülü" ve 2012 yılında da "Halk Kültürü Araştırma Vakfı Ödülü"dür.

Eserleri 1987 Gladbeck Gülmece Ödülü seçkisine girer, 2002 yılında "Sihirli Limon" adlı kitabı NRW Eğitim ve Bilim Bakanlığının 20 kitaplık seçkisine alınarak bütün çocuklara, okullara ve ailelere tavsiye edilir. Son olarak Türkiye'de "Anarbay" adlı romanı ile "Tarih Boyunca Dünyayı Sarsan Doğal Felaketler" adlı iki kitabı; Bonn'da ise Free Pen Verlag tarafından "Sihirli Limon" adlı masalı iki dile çevrilerek yayımlanır (Karaman, 2018: 35).

Kültürel Değerler Bağlamında Masalların Önemi

Yücel Feyzioğlu Almanya'daki çocukların Türkçe ve Almanca okuması, farklı kültürlerle bağ kurması amacıyla yazdığı kitaplar kısa sürede dikkat çekerek çeşitli dillere tercüme edilerek dünyanın bir çok yerinde yayınlandı. "Keloğlan" masal dizisi yine dünyanın bir çok yerinde büyük ilgiyle karşılandı. Radyo ve televizyon yayınlarında yer aldı.

Farklı işlevlere sahip olan masallar çocuğun eğitiminde ve gelişiminde önemli yere sahiptir. Hayal ürünü olan masallar çocukları gerçek hayata hazırlar, yüksek ahlak değerleri, kültürel kimlik açısından olduğu gibi, çocuğun interkültürel bağlamda yetişmesinde de mühim rol oynar. Yücel Feyzioğlu'nun masalları bu bağlamda da önemlidir. Evliya Çelebi gibi diyar diyar gezip Türk kültürünün farklı boylarından aldığı renkli ilmeklerle sihirli bir masal halısı dokuyarak farklı kültürleri kaynaştırmaya çalışır. Bu farklılıkları bir araya getirirken çocukları bir birine tanıtarak yaşadıkları coğrafyayı, bulundukları toplumun tarihini ve kültürünü de aktarıyor. Masallarla çocukların hayal gücünü geliştiriyor, onları bir birine tanıtır, masallarla Türk dünyası çocuklarını buluştururken, farklı kültürleri tanımasına ve saygı duymasına olanak sağlıyor.

"Uygurların yaşadığı topraklar nere, Kars nere, Almanya nere? Ama bu iki masal birbirine o kadar benzer ki, iki halk arasında köprü oluşturur. Dört kafadan mı gitti Bremen Mızıkacıları'nı etkiledi, yoksa tersi mi oldu? Veya iki masal da birbirinden bağımsız mı yaratıldı, bilmiyoruz. Ama bu benzerlik iki ülke arasında bir köprü kuruyor. Bu köprü aracılığı ile iki halk birbirine yakınlık duyabiliyor, birbirine dost olması daha da kolaylaşıyor. Yeter ki bu kültürleri bilelim, kültürsüz köprü kurmak kolay değil." (Y. Feyzioğlu, 2020: 115)

Yücel Feyzioğlu'nun masalları Almanya'daki Türk çocuklarının kültürel kimliklerini tanıması ve bulundukları ülkelerde kültürel uyum sağlamaları açısından çok önemli. Nitekim masallar toplum bireylerin kültürel kimlik hakkında önemli bilgiler içerdiği için özellikle kimlik arayışı

dönemlerinde çok önemlidir. Bunun yanında çocuklarda özgüven oluşmasına olanak sağlıyor. Çükü bir toplumda var olan değerler anlatılır ve tebliğ edilirse, diğer toplum bireyleri kültürel köklerini derinden tanımıyorsa büyük bir eksiklik yaşarlar. Fakat çocuklar masallarla kültürel bağlarını öğrenirse, yazarın deyimiyle "Onda varsa, bende de var" psikolojisiyle karşı tarafı da çok rahat anlar ve saygı duyar. Masallar derinden araştırılmasının bir toplumun estetik düşünce tarzını, dünya görüşünü, kültürel kimliyini sahiplenmesi ve bir çok değerler bakımından ne kadar önemli ve etkili olduğunu görüyoruz. Masallar kültürel bağlamda değişir ve evrilir, bu da onların canlı ve esnek anlatılar olduğunu gösterir. Bu esneklik yazar tarafından mükemmel bir şekilde değerlendirilerek dönemin sosyal-kültürel ihtiyaçlarına ve topluma göre uygun bir hale getirilerek zaman içinde yeniden yazmıştır. Y. Feyzioğlu Almanya'da yaşayan çocukların anadilini öğrenmesine, zenginleştirmesinde masalların bir eğitim aracı olarak kullanılmasını bizzat kendisi pedogoji faaliyetinde tecrübe ederek faydalarını gözlemlemiştir. Çocukların masal kişileriyle kendilerini özdeşleştirerek; güzel davranışlar öğrenerek toplumsallaşma, sosyalleşme, kültürel bağlamda ulusal ve evrensel değerleri tanıma olanağı bulabilirler. Masalların çocukların çok yönlü eğitiminde en kolay, en hızlı ve en etkili yoldur.

Teknolojinin hızla geliştiği bir dönemde çocukların ve gençlerin zihni ve ruh gelişimi, dünyayı ve gerçekleri doğru yorumlaması yeniden yazılan masallarla mümkün olduğu pedagoglar ve araştırmacılar tarafından belirlenmiştir. Bu anlamda Yücel Feyzioğlu'nun yazdığı masal kitapları çok değerlidir.

Yücel Feyzioğlu'nun Yeni Yaklaşımla Yazdığı Masalların Eğitimsel İşlevselliği

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Masalların çocuk eğitiminde müstesna yere sahiptir. Yücel Feyzioğlu'nun masal kitaplarında yer alan etik, psikolojik etkiler belirgin şekilde dile getirilmiştir. Örneğin yalan söylemenin insanı nasıl kötü duruma düşürdüğünü, güvensizliğe sebep olduğunu "Kırk Koyun" adlı masalında mükemmel bir şekilde vurgulamıştır. Masalda düştüğü durumdan kurtulmak isteyen kahramanın yalana el atmasıyla daha kötü duruma düşmesine sebep olmuştur. Kurnazlık yapıp yalan söyleyerek, insanları aldatmak güveni sarsar ve ilişkiler arasında samimiyetsizliğe yol açar. "Aldar Köse-Kazak Masalları"nda Aldar Köse'nin kurnazlıkla nasıl aldatıldığını, güveninin sarsılmasını açık bir dille anlatmıştır. Aynı konu "Yartı Kulak-Türkmen Masalları"nda da söz edilir.

Dürüst olmak, yalan söylememek, güven vermek ve güvenmek gibi konular Y. Feyzioğlu'nun "Cırttan ile Çilbik-Azerbaycan ve Dağıstan Masalları" kitabında da vurgulandığı saptanır. Bu masallarda aynı zamanda haksızlık, özgüven ve cesaretli olma, zorluklar karşısında sabırla, yılmadan mücadele etmek çocuklarımıza örnek olabilecek niteliktedir.

"Murkumomo ile Çomotay-Özbek Masalları"nda doğruyu söyleyen kardeşlerin Hakan tarafından mükafatlandırıldığı anlatılır. Bu masallarla da Y.Feyzioğlu çocuklara "dürüst olan her zaman kazanır" mesajını verir. Dürüstük, yalan söylememe, cesur olma durumu toplumda adaletin de sağlanmasına yardım eder. Haksızlık karşısında durarak adaletin sağlanması bu masallarda ortaya konulur. "Dimirtaş ile Pıtıraş-Gagavuz Masalları"nda emanete sahıp çıkan çoban adaletli davranan keşiş tarafından ödüllendirilir. Bununla birlikte bu masallarda yardımseverliğe de vurgu yapılmıştır. Bu masallarda çocuklar insan psikolojisi ile tanıştırılır. Nitekim yardımseverlikten bahseden bu kitaplarda her kese kendi değerini vermenin, gereksiz yere iyilik yapmanın da doğru olmadığını iletir.

Y. Feyzioğlu yeniden yazdığı masallarda çalışkanlığı, alçakgönüllülüğü, cesareti, fedakarlığı, sabırlı ve azimli olmayı, insanlara karşı iyi niyetli olmanı, merhametli ve sorumluluk sahibi olmayı ve bu gibi bir çok insani değerleri çocuklara öğretiyor. Bu masallarda çocukların yaş grubuna göri daha iyi anlayabilmeleri için dil ve üslupla birlikte masal mitoloji terminlerini de başarıyla kullanmıştır.

Y. Feyzioğlun'nun yeniden yazdığı masallarında kültürel bağlamda her kesi olduğu gibi kabul etmek, insanların mensubiyetine saygı duymak, merhametli ve tatlı dilli olmakla, çalışkan, mesuliyetli bir birey olarak dünya ile ilgili bilgi almak ve olaylardan ders çıkarmak gerektiğini ileti olarak vermiştir. Y. Feyzioğlu'nun masalları esas olarak sosyal ve kültürel değerler bakımından zengindir ve çocukların eğitiminde çok faydalıdır.

Yücel Feyzioğlu'nun masalları değerler eğitimi açısından incelenirken başlıca değer olarak bilinen (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) sıklıkla ifade edildiği belirlenmiştir. Çocukların eğitiminde onlar yüksek değerlerin kazandırılmasında Yücel Feyzioğlu'nun masallarından faydalanılabilir.

KAYNAKLAR

1. Akay, R. (1998) *Türk ve Alman Masallarında Çocuk Figürleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana
2. Dahrendorf, M (1979*) "Kinder und Jugenliteratur"* Taschenlexikon der Deutschen Literatur der Sprachdidaktik, Frankfurt
3. Dilidüzgün, S. (1994), *Masalın eğitimdeki yer –yaratıcılığı geliştirici öneriler: Çağdaş eğitimde sanat.* İstanbul: Çağdaş Yasamı Destekleme Derneği Yayınları.
4. Ewers, Hans-Heino (1993) *Die Aktualität Heinrich Wolgasts.* Vortrag zum 100-jährigen Jubiläum der Arbeitsgemeinschaft Jugendliteratur und Medien In: Beiträge Jugendliteratur und Medien (Gənclik ədəbiyyatına və medyaya töhfə) s. 210-217
5. Harris, R. P. (2019). *Ahlaki Değerler ve Masallar.* Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, 20(3), 145-160.
6. Feyzioğlu, Y. (2020) *Masallar Bize Ne Anlatır,* Doğu Batı Yayınları, Ankara
7. Feyzioğlu, Y. (2013) *Altaylardan Alplere, Urallardan Uygurlara Bizim Masallarımız: Kardeş Masallar,* Bilim ve Kültür- Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, I, 73-93
8. Feyzioğlu, Y.(2009). *Murkumomo ile Çomotay.* Ankara: Kardeş Yayınlar.
9. Feyzioğlu, Y.(2012). *Dimitraş ile Pıtıraş.* Ankara: Kardeş Yayınlar.
10. Karaman, M . (2018). *Yücel Feyzioğlu ile Masal ve Değerler Üzerine Bir Söyleşi*. Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (1), 33-39. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/kusob/issue/36472/428569
11. Songören-Arkılıç, S. (2011). *Yabancı Dil Öğretiminde Çocuk Edebiyatı* Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 8:1. http://www.insanbilimleri.com
12. Wohlgast, Heinrich (1899) *"Was sollen unsere Jugendliche lesen?": Das Elend unserer Jugendliteratur.* (Gənclərimiz nə oxusun?": Gənclik ədəbiyyatımızın səfaləti) Selbstverlag nəşriyyatı, Hamburg.

KÜLTÜREL KİMLİĞİN KORUNMASI, YAŞATILMASI VE ÇOCUĞUN KİMLİK İNŞASINDA ÇOCUK EDEBİYATININ ETKİSİ

Ayşegül SÖZEN DAĞ*

Özet

Bu çalışma çocuk edebiyatının kültürel kimliğin aktarımı ve çocuğun kimlik inşasındaki belirleyici rolünü ve etkisini incelemektedir. Dijital dünyanın ve küreselleşmenin etkisiyle çocuk, kendi dilinden, kültürel köklerinden ve özünden uzaklaştıkça kimliksel aidiyetini yitirme riskiyle karşı karşıyadır. Oysa çocuk edebiyatı, yalnızca bir sanat alanı değil, kültürel belleğin devamını sağlayan güçlü bir taşıyıcıdır. Çocuğun dil evreni masalın, şiirin ve resimli kitapların imgeleriyle var olmaktadır. Çocuklar için yazılan nitelikli yapılarla kurulan etkileşim, çocuğun bireysel kimliğinin şekillenmesinde başat unsurdur.

Çalışmanın amacı, çocuk edebiyatının kültürel kimliğin korunması ve yaşatılmasındaki etkisini belirlemek ve dil ve imge düzleminde çocuğun kimlik gelişimindeki rolünü ortaya koymaktır. Araştırma, "Çocuk edebiyatı bir kültürel aktarım alanı ve mirası olarak kimlik inşasına nasıl aracılık eder?" sorusu etrafında şekillenmiştir. Kuramsal çerçevede kültür aktarımı, kimlik oluşumu, estetik ve sanat bakışı ve değer/erdem kavramları temel alınmıştır.

Yöntem olarak nitel araştırma ile doküman incelemesi yapılarak çocuk edebiyatı metinlerinden seçilmiş bazı yapıtlar incelenmiştir. İncelemede erdemler, değerler ve kültürel zenginliklerin çağdaş anlatılarda nasıl karşılık bulduğu, yerel unsurların evrensel değerlerle nasıl dengelendiği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, nitelikli çocuk edebiyatının kültürel değerlerle birlikte çocuğun kimlik bilinci, dilsel duyarlılığı ve estetik algısını güçlendirecek içeriklere yer verildiğini göstermiştir.

Sonuç olarak, kültürel kimliğin korunması ve devamlılığı, erdemlerin, değerlerin ve aile unsurlarının önemi yalnız eğitim politikalarıyla değil, nitelikli edebî eserlerle de mümkündür. Çocuk edebiyatı, bir ulusun dilini, değerlerini, hafızasını ve duygusunu geleceğe taşımaktadır. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, kültürün sürekliliği kadar kimliğin inşasında da başat bir estetik ve değer alanıdır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk edebiyatı, kültürel kimlik, kimlik inşası, kültür aktarımı, aidiyet, erdem

THE IMPACT OF CHILDREN'S LITERATURE ON THE PRESERVATION, CONTINUITY, AND CONSTRUCTION OF CULTURAL IDENTITY IN CHILDREN

Abstract

This study examines the decisive role and influence of children's literature in the transmission of cultural identity and in the construction of the child's own sense of identity. Under the influence of the digital world and globalization, the child faces the risk of losing their sense of belonging as they drift away from their native language, cultural roots, and essence. Yet, children's literature is not merely an artistic field—it is a powerful medium that sustains cultural memory. The child's linguistic world comes alive through the imagery of fairy tales, poems, and picture books. The interaction established through well-crafted works written for children plays a central role in shaping their individual identity.

The aim of this study is to determine the impact of children's literature on the preservation and continuity of cultural identity, and to reveal its role in the child's identity development on linguistic and imagistic levels. The research revolves around the question: "How does children's literature, as a field and heritage of cultural transmission, mediate the construction of identity?" Theoretical foundations include concepts of cultural transmission, identity formation,

* Çocuk Edebiyatı Yazarı, aysegulsozendag@gmail.com

aesthetics, art perception, and values/virtues.

As for the method, a qualitative research approach was adopted, and a document analysis was conducted on selected works of children's literature. The study examines how virtues, values, and cultural richness are represented in contemporary narratives, and how local elements are balanced with universal values. The findings reveal that high-quality children's literature incorporates content that strengthens the child's sense of identity, linguistic sensitivity, and aesthetic perception, alongside cultural values.

In conclusion, the preservation and continuity of cultural identity, as well as the importance of virtues, values, and family elements, are possible not only through educational policies but also through well-crafted literary works. Children's literature carries a nation's language, values, memory, and emotions into the future. In this sense, children's literature is not only a medium ensuring cultural continuity but also a primary aesthetic and ethical field in the construction of identity.

Keywords: Children's literature, cultural identity, identity formation, cultural transmission, belonging, virtue.

1. GİRİŞ

Çocukluk yalnızca biyolojik bir gelişim evresi değil, aynı zamanda kültürel belleğin aktarıldığı, dilin canlı bir organizma gibi nefes aldığı ve kimlik oluşumunun ilk tohumlarının atıldığı nadide bir zaman dilimidir. Bu evrede çocuk, dünyayı keşfederken aslında bir yandan da kendini de inşa etmekte, her sözcükle, her kitapla adeta kendi varlık yolunu çizmektedir. Çocuk edebiyatı bu büyüme serüvenin belki de en güvenilir pusulası olarak karşımıza çıkar çünkü o yalnızca eğlendiren ya da öğreten bir araç değil, kültürel kodların edebî bir dille yeniden yaratıldığı, nesilden nesile aktarılan değerlerin estetik bir forma büründüğü ve çocuğun imgelem dünyası ile gerçeklik arasında köprü kuran diri bir bellektir. Modern dünyanın önümüze getirdiği ve hatta dayattığı küreselleşme dinamikleri, dijital dönüşümün baş döndürücü hızı ve kültürel homojenleşmenin tehdit edici durumu altında, çocuk edebiyatının bu işlevi daha da kritik bir önem kazanmıştır. Türkiye bağlamında düşündüğümüzde, Anadolu'nun binlerce yıllık kültürel birikimi, Türkçenin zengin söz varlığı, yerel değerlerin evrensel insanlık değerleri ile buluştuğu noktalar ve toplumsal belleğin derinliklerindeki anlatılar ancak nitelikli bir çocuk edebiyatı geleneğiyle geleceğe taşınabilir. Bu çalışma, çocuk edebiyatının kültürel kimliğin korunması ve yaşatılmasındaki belirleyici rolünü, çocuğun kimlik inşasındaki etkisini Cahit Zarifoğlu, Abdullah Harmancı, Tacettin Şimşek, Vural Kaya gibi yazarların bazı eserlerinin taşıdığı kültürel miras aktarımını, söz varlığının estetik zenginliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki kitaplar betimsel tarama yöntemi incelenmiştir.

Cahit Zarifoğlu: Kuşların Dili, Motorlukuş, Katıraslan, Yürekdede ile Padişah

Abdullah Harmancı: Aynalı Baba ile Raci

Vural Kaya: Bir Şiir Sana Bir Şiir Bana

Tacettin Şimşek: İlkyaz Tatili

2. KİMLİK, KÜLTÜR, AİDİYET VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Kültürel kimlik, bireyin içinde doğduğu toplumun değerlerini, inançlarını, dilini, tarihini ve yaşam biçimini özümsemesi ve bu unsurları kendi benlik algısının bir parçası hâline getirme sürecidir. Bu süreç, çocukluğun ilk evresinde başlar ve yaşam boyu devam eder. Temelleri atıldığı erken dönemdeki sağlamlık, ilerleyen yıllardaki kimlik inşasını ve benlik tutarlılığını derinden etkiler. Nitelikli çocuk eserleri kimliğin bu dinamik inşa sürecinde aktif bir rol oynar.

Türkiye'de kültürel kimlik problemi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan modernleşme hareketleri, çok kültürlü bir imparatorluk mirasının taşıdığı zenginlik ve çeşitlilik, medeniyetin derin etkileri ve Batılılaşma çabalarının yarattığı gerilimler gibi çok katmanlı bir tarihsel arka plana sahiptir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, hem bu çok katmanlı kültürel mirası yeni nesillere

aktaran hem de çağdaş dünyada bir Türk çocuğunun kimliğinin hangi unsurlardan oluşabileceğine dair görüş sunan önemli bir alandır.

Kimlik inşası teorileri açısından bakıldığında, Erik Erikson'ın psikososyal gelişim kuramı (Erikson, Erik H. 1984), kimlik oluşumunun çocukluk ve ergenlik dönemlerinde kritik aşamalardan geçtiğini ve bu süreçte çevrenin belirleyici rol oynadığını vurgular. Çocuk edebiyatı, bu toplumsal etkileşimin özel bir biçimi olarak, çocuğa örnek kişiler sunar, değerler sistemi aktarır, ahlaki ikilemler karşısında düşünme fırsatı verir, duygusal ve estetik zekâ gelişimine katkıda bulunur. Lev Vygotsky'nin sosyokültürel kuramı ise (Vygotsky, 2020), öğrenmenin ve gelişimin toplumsal ve kültürel bağlamda gerçekleştiğini, dilin bu süreçte başat bir rol oynadığını ileri sürer. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, dilin zengin, yaratıcı ve estetik kullanımlarını çocuğa sunan bir alan olarak bu kuramla doğrudan örtüşür. Ayrıca, Jerome Bruner'ın (Bruner, 1991) anlatı psikolojisi yaklaşımı, insanların deneyimlerini anlamlandırmak ve kimliklerini inşa etmek için hikâyeler kullandığını savunur. Çocuklar da edebiyat aracılığıyla karşılaştıkları hikâyeler sayesinde hem dünyayı hem kimliklerini anlamlandırır. Ayrıca kendi yaşam anlatılarını oluştururken de bu hikâyelerden ilham alırlar.

3. TÜRKİYE'DE ÇOCUK EDEBİYATI GELENEĞİ VE KÜLTÜREL KİMLİK İLİŞKİSİ

Türkiye'de çocuk edebiyatının kökleri, hem Osmanlı dönemindeki klasik edebiyat geleneğine hem de halk edebiyatının zengin sözlü kültürü olan masallar, destanlar ve ninniler dünyasına uzanır. Tanzimat döneminden itibaren Batı'daki çocuk kitapları tercüme edilmiş ve Batı tarzında modern çocuk edebiyatı metinleri üretilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çocuk edebiyatı, yeni bir ulus inşa etme projesinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu dönemde yazılan eserlerde, çağdaşlaşma, bilim, akıl, laiklik gibi Cumhuriyet değerlerinin yanı sıra, millî kimlik, tarih bilinci ve Türkçenin arındırılması gibi temalar da ön plana çıkartılmıştır. 1950'lerden sonra, çocuk edebiyatında daha çoğulcu bir yaklaşım gelişmeye başlamış, geleneksel değerlerle modern değerlerin sentezi arayışları güç kazanmıştır. 1980'ler ve sonrasında ise hem küreselleşmenin etkileri hem de lokal kültürel kimliklere dönüş eğilimleri çocuk edebiyatında kendini göstermiş, bu dönemde dinî değerleri, Anadolu kültürünü ve irfanını merkeze alan yazarlar öne çıkmaya başlamıştır. Örneğin Cahit Zarifoğlu, çocuklar için kaleme aldığı eserlerinde geleneğin özünü modern anlatım biçimleriyle buluşturan bir sanatçıdır. Onun için çocuk edebiyatı sadece estetik bir ifade alanı değil, hakikatin çocuk diline en sahici biçimde taşınabileceği bir köprü olmuştur. Anlatının sınırlarını aşan bir içtenlikle yaşadığı çağın insanına ve çocuğuna tanıklık etmiştir. Geçmişin hikmetini bugünün diliyle yeniden yoğuran Zarifoğlu, edebiyatı çocuğun iç dünyasını kavrama yolu olarak görür. Çocuğa yazdığı eserlerde parmak sallayan bir öğretme ve dayatma kaygısı taşımaz Zarifoğlu, onun amacı çocuğun içsel duyarlılığını kelimeler aracılığıyla uyandırmak ve onu yeniden insana ulaştırmaktır. Geleneği çocuklara ustaca sunan yazarın kitapları, kültürel aktarımda büyük bir rol oynar. Örneğin Kuşların Dili adlı eseri, klasik bir metin olan Ferîdüddîn Attâr'ınMantıku't-Tayrı'nın çocuk edebiyatı alanında âdeta yeniden yazımıdır. Zarifoğlu, bu derinlikli sufî metni çocuklara, sadeleştirilmiş ama derinliğini koruyan bir dil aracılığıyla ulaştırır. Böylece eser, kültürel belleğin aktarımı açısından bir köprü işlevi görür. Geçmişin hikmetini korumakla beraber bugünün çocuk dünyasına tercüme eder. Zarifoğlu, kitapta çocuklara yalnızca bir anlatı değil erdemler çerçevesinde yolculuk da sunar. Bu yolculuk, kuşların Simurg'a ulaşmak için çıktığı manevi seferdir. Âdeta çocuğun kendi iç yolculuğunun ve arayışının simgesidir. Kitap boyunca her bir vadide bilgi, marifet, sabır, tevazu, sadakat ve gerçeğe ulaşma amacı sezdirilir çocuğa. Her vadide bir insanlık değeri temsil edilir ve her kuş bir nefs hâlini, bir eksikliği ya da bir bilinci temsil eder. Bu yeniden yazım geleneğin birebir aktarımından ziyade çocuk zihnine uygun bir yeniden yorumdur. Zarifoğlu, dilde yalınlığı seçerken manada derinliği muhafaza eder. Söz varlığında eskiyle yeniyi buluşturur. Böylece marifet, mihrap, kader gibi kelimelerle kültürel devamlılığı sürdürür; aynı zamanda bu kavramları çocuk sezgisine uygun imgelerle açar.

Eserdeki erdemler, klasik hikmetle günümüz çocuğunun vicdanına dokunacak biçimde yeniden anlamlandırılır. İnsanın kendine yabancılaşmasına karşı bir uyarı vardır kitabın alt metninde. Bu anlatı modern dünyanın hızına ve yüzeyselliğine karşı içsel bir direniştir, çocuğu düşünen bir

özneye dönüştürür. Zarifoğlu'nun geleneğe yaklaşımı onu üstü tozlanmış bir miras gibi korumak değil yeniden canlandırmaktır. Kuşların Dili, bu anlamda yeniden yazımın çocuk edebiyatındaki en rafine örneklerinden biridir. Şair, geçmişin bilgeliğini bugünün diliyle harmanlayarak çocuklara aktarır böylece kültürel kimliği diri tutar. Attâr'ın metafizik derinliği Zarifoğlu'nun kaleminde çocuk yüreğinin diliyle buluşur. Eserin her sayfasında bir ahlaki bir ilke, bir erdem görünür hâle gelir. Bilgi ve Marifet Vadisi'nde bilgi yalnızca zihinsel bir birikim değil, kalp terbiyesinin sonucu olarak sunulur. Bu yönüyle Kuşların Dili hem çocuğun kimlik inşasındaki sürecini hem de estetik bir terbiyeyi hedefler. Zarifoğlu çocukları kültürel mirasın bilinçli taşıyıcısı yapar.

Cahit Zarifoğlu, klasik bir metni çağdaş çocuğun anlayışına göre sadeleştirirken özündeki manevi derinliği korumuş ve böylece çocuğun kimlik inşasında kalıcı bir iz bırakmıştır.

4. ÇOCUK EDEBİYATINDA DİL, İMGE VE KÜLTÜREL AKTARIM

Dilin kültürel kimliğin taşıyıcısı olduğu ve bir toplumun dünya görüşünü, değerlerini, tarihini ve kolektif bilincini yansıttığı dilbilimciler tarafından sıkça vurgulanan bir gerçektir. Çocuğun ana dilini zengin bir söz varlığı ve estetik bir kullanımla öğrenmesi onun kültürel kimliğinin temellerini sağlam bir şekilde atması anlamına gelir.

Çocuk edebiyatı dilin bu işlevini yerine getiren en etkili alanlardan biridir. Nitelikli bir çocuk kitabı, dilin olanaklarını sonuna kadar kullanır, cümlelerin ritminden, imgesel yönünden ve akıcılığından yararlanır, böylece çocuğa hem dilsel bir zenginlik sunar hem de estetik bir deneyim yaşatır. Türkçe'nin tarihî derinliği, sözcük hazinesinin zenginliği, ses uyumlarının güzelliği ve cümle yapısının esnekliği göz önüne alındığında, çocuk edebiyatının Türkçeyi en güzel şekliyle çocuğa sunma sorumluluğu daha da belirginleşir; ne yazık ki günümüzde hem dijital ortamların yozlaştırıcı etkisi hem de popüler kültürün dayattığı basit ve yüzeysel dil kullanımı, çocukların Türkçe ile sağlıklı bir ilişki kurmasını engelleyebilmektedir.

Çocuk edebiyatında imge kullanımı anlatının gücünü ve kalıcılığını artıran temel unsurlardan biridir. İmgeler, soyut kavramları somut hâle getirir, duyguları görünür kılar ve çocuğun düş kurma gücünü harekete geçirir; ayrıca imgeler, kültürel sembollerin ve arketiplerin aktarıldığı araçlardır.

Kültürel aktarımda anlatı yapıları kritik bir role sahiptir. Masal, destan, efsane gibi geleneksel anlatı formları, yüzyıllar boyunca toplumların değerlerini, inançlarını ve bilgeliklerini nesilden nesile aktaran araçlar olmuştur; çocuk edebiyatı bu geleneksel formları modern anlatı teknikleriyle birleştirerek bugünün çocuğuna ulaşabilir. Halk masallarında iyilik-kötülük mücadelesi, akıl ve bilgelik, misafirperverlik, aile bağları, doğayla uyum gibi değerler merkezde önemli bir yer tutar ve bu değerler çocuğun ahlaki gelişimine katkıda bulunur.

Çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarları, çocuğa görelik ilkesiyle geleneksel anlatı eserlerinden ilham alarak çocuğa kültürel süreklilik duygusu veren eserler üretebilirler. Örneğin Abdullah Harmancı'nın Aynalı Baba ile Râcî adlı kitabı, geleneksel bilgelik anlatılarını çocuk edebiyatının diliyle buluşturan özgün bir eserdir. Hikâyede Râcî adlı bir çocuğun Aynalı Baba rehberliğinde çıktığı içsel yolculuk anlatılır. Bu yolculuk bir öğrenme, fark etme ve dönüşüm sürecidir. Hiçlik Dağı, Nefs ve Gazap gibi semboller insanın kendini tanıma ve olgunlaşma çabasını simgeler. Aynalı Baba, bir bilge figürü olarak Râcî'nin iç sesini temsil eder. Onun "Dönüşmek ister misin?" sorusu çocuğa yöneltilmiş bir hayat çağrısıdır. Râcî'nin serüveni boyunca karşılaştığı sınavlar, klasik tasavvufi anlatılardaki nefs terbiyesinin sadeleştirilmiş bir yansımasıdır. Yolculuk monomiti ekseninde kurgulanan kitap çocuğun kalbini ve zihnini sağaltıcı bir etkiye sahiptir.

Bu yönüyle kitap Filibeli Ahmed Hilmi'nin Amak-ı Hayal geleneğini çağrıştırır. Harmancı, aynı hakikat arayışını çocuk okura uygun biçimde yeniden kurar. Filibeli'nin felsefi derinliği burada çocuk dünyasının diliyle birleşir; bilgelik, öğüt veren bir didaktizmden çok sezgisel bir farkındalığa dönüşür. Eserdeki dil yakındır ama katmanlı bir okuma keyfi sunar okura. Harmancı, semboller aracılığıyla çocuğu sezgiyle anlamaya davet eder.

Aynalı Baba ile Râcî, kültürel ve manevi aktarımın çocuk dünyasındaki karşılığını estetik bir sadelikle kurar. İçsel derinliği ve kadim mirasla kurduğu bağ sayesinde, modern çocuk edebiyatında kimlik arayışına yeni bir soluk getirir.

5. KİMLİK İNŞASININ TEMEL TAŞLARI

Değerler ve erdemler, bir toplumun neyin doğru, güzel ve iyi olduğuna dair ortak anlayışını oluşturur ve bireyin hem kişisel hem de toplumsal kimliğinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynar. Lawrence Kohlberg'in (Er, 2020) ahlaki gelişim kuramı, çocukların ahlaki muhakeme yeteneklerinin aşamalar hâlinde geliştiğini ve bu gelişimde toplumsal etkileşimlerin ve rol modellerinin önemli olduğunu vurgular; çocuk edebiyatı, çocuğa bu rol modelleri sunan, ahlaki ikilemler karşısında düşünme fırsatı veren ve değerleri soyut kavramlar olarak değil, somut hikâyeler ve karakterler aracılığıyla aktaran bir alandır. Türk kültüründe saygı, sevgi, merhamet, adalet, dürüstlük, sabır, yardımlaşma, misafirperverlik, büyüklere hürmet, aile bağlarına bağlılık gibi değerler geleneksel olarak önemli bir yer tutar ve çocuk edebiyatı bu değerlerin yeni nesillere aktarılmasında kritik bir işlev görür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu değerlerin didaktik bir baskıyla değil, hikâyenin doğal akışı içinde, karakterlerin deneyimleri ve seçimleri aracılığıyla verilmesidir; çocuk okur bir değerin ona öğretildiğini değil, o değeri hikâyenin bir parçası olarak deneyimlediğini hissetmelidir.

Aile, çocuğun kimlik inşasında en temel kurumdur. Çocuk ailede hem sevgiyi, güveni ve aidiyeti öğrenir hem de toplumsal rolleri, değerleri ve iletişim biçimlerini keşfeder. Çocuk edebiyatında aile temalarının işlenmesi, çocuğun kendi aile deneyimlerini anlamlandırmasına, farklı aile yapılarını tanımasına ve aile içi ilişkilerin dinamiklerini kavramasına yardımcı olur. Geleneksel Türk ailesinde, genellikle geniş aile yapısı, büyüklere saygı, aile onurunun korunması ve kolektif kararların ön planda olduğu bir sistem vardır; modern dönemde ise çekirdek aile yapısına geçiş, bireyselleşme, demokratik aile ilişkileri ve çocuğa verilen özerklik artmıştır.

Çocuk edebiyatı, bu değişimi yansıtırken, geleneksel değerlerin hangi yönlerinin korunması gerektiği ve modern değerlere nasıl entegre edilebileceği konusunda bir sentez sunabilir. Örneğin Yürekdede ile Padişah Cahit Zarifoğlu'nun masalları arasında geleneğe, inanca ve ahlakî değerlere en yoğun göndermelerde bulunan eserdir. Yazar, günümüz çocuklarının artık tanıklık edemediği bir dünyanın kapılarını aralayarak, sade ama anlam dolu bir yaşam biçimini çocukların gözleri önüne serer. Bu anlatı, modern dünyanın hızına, hırsına ve tüketime dayalı değer anlayışına karşı, sahici bir duruşu temsil eder.

Zarifoğlu, eserde değerler bütününü bir masal örgüsü içinde ustalıkla işler. Kanaat, sabır, şükür, cömertlik, vefa, merhamet, dürüstlük, adalet, tevekkül, şefkat, misafirperverlik, emeğe saygı ve gönül zenginliği gibi erdemler, metnin her katmanında görünür hâle gelir. Bu değerler, karakterlerin eylemleri ve yaşam biçimleri aracılığıyla sezdirilir. Böylece masal, ahlakî öğretiyi poetik bir dille anlatan estetik bir değerler atlasına dönüşür.

Eserin merkezinde yer alan Yürekdede (Hasan Dede), tevazuunun, kanaatin, bilgelik ve içsel huzurun timsalidir. Hayatı, dünyevi zenginlik yerine kalp zenginliğini merkeze alan bir mutluluğun mümkün olduğunu gösterir. O, yaşadığı her anda çevresine güven, sükûnet ve bereket hissi yayan bir karakterdir. Ayşe Nine de onun bu dünyasına nezaket, sabır, sadakat ve sevgi boyutuyla eşlik eder.

Zarifoğlu, bu masal aracılığıyla çocuk okura, iyiliğin en sade hâlinin bile dünyayı güzelleştirebileceğini sezdirir. Yürekdede salt bir dönemin değil, insanın değişmeyen özünün, kalbin diriliğinin sembolüdür.

6. KÜLTÜREL KİMLİK TEHDİTLERİ

Yirmi birinci yüzyıl, dijital teknolojilerin hayatın her alanına nüfuz ettiği, bilgiye erişimin demokratikleştiği ama aynı zamanda kültürel homojenleşme tehlikelerinin arttığı bir çağdır. Çocuklar, dijital yerliler olarak ekranlarla büyümekte, sanal dünyalarda kimlikler inşa etmekte ve küresel popüler kültürün etkisi altında sosyalleşmektedir; bu durum, yerel kültürel kimliklerin, dillerin ve geleneklerin aşınması riskini beraberinde getirmektedir. Çocuk edebiyatı, yerel kültürel değerlerin, dilin ve kimliğin korunması ve yaşatılması için bir direnç alanı oluşturabilir. Küreselleşme, bir yandan farklı kültürlerin karşılıklı etkileşimini ve zenginleşmesini sağlarken, diğer yandan dominant kültürlerin (özellikle Batı, daha spesifik olarak Amerikan kültürünün) diğer kültürleri homojenleştirme riski taşır; çocuk edebiyatı, bu küresel-yerel geriliminde, evrensel insanlık değerlerini benimserken aynı zamanda

yerel özgünlükleri de koruyabilen bir denge noktası bulmalıdır.

Dijital ortamların çocuk edebiyatı üzerindeki etkileri çok yönlüdür: bir yandan e-kitaplar, sesli kitaplar, interaktif hikâyeler ve dijital kütüphaneler, çocukların edebiyata erişimini kolaylaştırmakta ve okuma deneyimini zenginleştirmektedir; diğer yandan ise ekran bağımlılığı, dikkat süresinin kısalması, derin okuma yerine yüzeysel tarama alışkanlığının gelişmesi ve kitapla kurulan fiziksel ve duygusal bağın zayıflaması gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmaktadır.

Nicholas Carr'ın da (2012) vurguladığı gibi, dijital ortamların parçalı ve hızlı yapısı, derin düşünme ve uzun metinlerle yoğun etkileşim kurma yeteneğini olumsuz etkileyebilir; bu durum özellikle çocuklar için kritiktir çünkü onların beyinleri hâlâ gelişmekte ve okuduklarıyla kurdukları etkileşim biçimi, bilişsel yapılarını şekillendirmektedir. Bununla birlikte, dijital araçların çocuk edebiyatına katkıları da göz ardı edilmemelidir. Görsel-işitsel unsurların zenginliği, interaktif öğelerin motivasyonu artırması, dijital illüstrasyonların sanatsal olanaklarının genişlemesi ve özellikle okuma güçlüğü çeken çocuklar için sesli kitapların erişilebilirlik sağlaması önemli avantajlardır. Önemli olan, dijital ve fiziksel okuma deneyimlerinin birbirini tamamlayacak şekilde dengelenmesi, teknolojinin bir araç olarak kullanılması ama asla amaca dönüştürülmemesi ve çocuğun kitapla kurduğu derin, kişisel ve içselleştirici ilişkinin korunmasıdır. Türkiye bağlamında, dijital ortamlarda üretilen çocuk içeriklerinin büyük bir kısmının yabancı kaynaklı olması, Türkçe'nin ve Türk kültürünün bu ortamlarda yeterince temsil edilememesi, çocukların küresel popüler kültürün etkisinde kalarak kendi kültürel köklerinden uzaklaşması riski taşır; bu nedenle, nitelikli Türk çocuk edebiyatının hem basılı hem dijital formatlarda üretilmesi, yaygınlaştırılması ve çocuklara ulaştırılması büyük bir önem teşkil eder. Örneğin Cahit Zarifoğlu'nun Motorlu Kuş adlı kitabı toplumsal eleştiri ekseninde şekillenen çağdaş bir masal olarak okunabilir. Masal, insanın kendi özünden uzaklaşmasının, kendini değersiz görmesinin ve farklı olma arzusuyla hakikatten sapmasının içsel bir çöküşe nasıl yol açtığını anlatır. Modernleşmenin bireyi kendi doğasından koparak başka bir mecraya sürükleme gücü, hikâyede belirgin biçimde hissedilir. Zarifoğlu, bu eserde modern çağın parıltılı yüzünün ardındaki yabancılaşmayı, insana ve tabiata karşı duyarsızlaşmayı incelikle işler.

Motorlu Kuş'ta modernleşmenin yalnızca bir ilerleme değil, aynı zamanda insanın kendine yabancılaşma serüveni olduğunu vurgulanır. Zarifoğlu, bu masalda makineleşmiş dünyaya karşı insan kalmanın, özü korumanın ve yaratılışın hikmetine dönmenin ne kadar zor ama bir o kadar da gerekli olduğunu çocuk diliyle anlatır.

7. ESTETİK DENEYİM VE SANATSAL DUYARLILIĞIN GELİŞİMİ

Çocuk edebiyatı, yalnızca didaktik bir araç veya bilgi aktarım mekanizması değil, aynı zamanda çocuğa estetik deneyim yaşatan, sanatsal duyarlılık kazandıran ve güzellik algısını geliştiren bir sanat dalıdır. Estetik eğitim kavramı John Dewey'in *Deneyim Olarak Sanat* adlı çalışmasında vurguladığı gibi (2021), sanatla kurulan deneyimin bireyin algısını, düşüncesini ve duyarlılığını dönüştürdüğü fikrine dayanır; çocuk edebiyatı, çocuğun hayatındaki ilk ve en etkili estetik deneyimlerden birini sunar. Bir çocuk kitabının dili, anlatım tarzı, ritmi, resimleri, sayfa düzeni ve genel atmosferi çocuğun estetik algısını şekillendirir, güzellik anlayışını oluşturur ve sanatsal değerlere karşı bir duyarlılık geliştirir.

Nitelikli bir çocuk kitabı, çocuğa "güzel olan nedir, sanat nedir, bir metnin estetik değeri nasıl oluşur?" gibi soruları deneyimleyerek öğretir; bu deneyim, çocuğun ilerleyen yaşamında sanatsal ürünleri değerlendirme, estetik tercihler yapma ve kültürel tüketim alışkanlıklarını belirleme konusunda belirleyici olur. Bu bağlamda şiir, çocuk edebiyatının en yoğun estetik deneyim sunan türlerinden biridir çünkü şiir, dilin bütün imkânlarını en üst düzeyde kullanır, imgelerle birlikte sese, ritme ve biçime odaklanır, okuru aktif bir yorumlayıcı konumuna getirir. Şiir okuyan çocuk aynı zamanda dilin müziğini dinler, sözcüklerin katmanlarını keşfeder ve kendi duygularını şiirin diliyle ifade etmeyi öğrenir. Türk çocuk şiiri Fazıl Hüsnü Dağlarca, Mustafa Ruhi şirin, Bestami Yazgan, Cahit Zarifoğlu, Mevlâna İdris, Tacettin Şimşek, Vural Kaya, Betül Tarıman, Zeynel Beksaç, Refik Durbaş, Yalvaç Ural, Salih Mercanoğlu, Abdulkadir Budak, İsmail Uyaroğlu, Aytül Akal, Mavisel Yener ve Gökhan Akçiçek gibi birçok şairin katkılarıyla zengin birikime sahiptir. Örneğin Vural Kaya'nın Bir Şiir Sana Bir Şiir Bana adlı şiir kitabı, çocuk şiirinde kültürel belleğin, doğa

duyarlılığının ve kimlik inşasının şiirsel bir dille buluştuğu önemli eserlerden biridir. Kaya, çocuk bakışını merkeze alarak hem bireysel hem toplumsal bir hafıza kurar; bu hafızada doğa, aile, şehir ve öğretmen gibi kavramlar çocuğun iç dünyasında yeniden şekillenir. Onun şiirlerinde çocuk, edilgen bir dinleyici değil; gözlemleyen, sorgulayan, bazen direnen, bazen de koruyan bir öznedir. Şiir, çocukta hem bir estetik alan hem de kimlik bilincinin filizlendiği bir toprak hâline gelir.

Kitaptaki şiirler, kuşaklar arasındaki değer aktarımını derin bir duyarlılıkla işler. Yasak adlı şiirinde çocuk, annesiyle arasındaki küçük çatışmada insanın doğasında var olan merakın, sınır tanımayan öğrenme isteğinin bir yansımasını yaşar. Ancak sonunda annesinin yaptığını aynen yaptığını fark eder; bu farkındalık, kültürel aktarımın şiirsel bir döngüsüdür. Geleneğin, alışkanlıkların, davranış kalıplarının farkında olmadan yeni kuşağa geçişini temsil eder. "Sevselerdi Bizi" şiirinde ise şehirleşme süreciyle kopan köklerin çocuk dünyasındaki karşılığı dile gelir. Dedelerin şehirlerde kayboluşu, oyunsuz ve doğasız büyüyen çocukların yoksunluğunu anlatır. Bu, bir nevi modern hayatın içinde unutulan çocukluk değerlerine bir ağıttır aslında.

Doğayla kimlik arasındaki ilişkiyi en berrak biçimde kuran şiirlerden biri "Bir Şiir Sana Bir Şiir Bana"dır. Bu şiir, doğayı çocuğun benliğiyle eşdeğer kılar. Gökyüzü, kuşlar, ağaçlar, kar, deniz ve çocuk bir bütünün parçalarıdır artık. Her şey sana ve bana şeklinde bölünse de bu bölünme bir ayrılık değil, paylaşmanın sıcak ifadesidir. Doğa, kültürel belleğin bir temsilcisi olarak çocukla konuşur ve böylece şiir, kültürel aktarımı duygusal bir ortaklığa dönüştürür.

Kaya'nın "Değmeyin Gitsin" şiiri, eğitimle özgürlük arasındaki dengeyi zarif bir dille anlatır. "Kuşların keyfine değmeyin gitsin öğretmenim" dizesi, çocuğun özgürlüğünü, imgelem dünyasını koruma çabasıdır. Bu şiirde öğretmen figürü otorite değil, anlayan, dinleyen ve doğaya karışan bir bilgelik sembolüdür. Çocuk, kendi sınırlarını çizen bir birey olarak konuşur; böylece kültürel aktarım, otoriteyle değil, sevgiyle gerçekleşir.

"Serçecik Parmağım Uzak Dur Kapılardan" şiirinde şair, çocuğun koruma içgüdüsünü kullanarak bir masal duyarlılığı kurar. Kapılar hem tehlikeyi hem merakı temsil eder. Çocuk sesinin "ben sensiz çok üzülürüm sonra" demesi, insanla eşyanın, canlıyla cansızın kurduğu o eski dostluğa bir göndermedir. Bu şiir, çocuk şiirinde empati kavramının kültürel bir kod hâline geldiğinin göstergesidir.

Şiirlerin bir diğer dikkat çekici yönü, edebî belleğe yaptığı göndermelerdir. Şair, çocuklara yalnızca doğayı değil, şiirin kendi geleneğini de tanıtır. Böylece kültürel aktarım, yalnızca toplumsal değerlerle değil, edebî mirasla da tamamlanır.

Vural Kaya'nın şiirlerinde çocuk, kaybolmuş değerlere ağıt yakan değil, onları yeniden kuran bir figürdür. Doğayla, oyunla, anneyle, öğretmenle, kuşlarla bağ kurarken aslında kendi kimliğini de inşa eder. Kaya'nın dili öğretici olmaktan uzaktır; yalın ama derindir, sade ama taşıdığı anlamlar çok katmanlıdır. Her dize, çocukların dünyayı kavrayış biçimine duyulan saygıyı yansıtır.

Çocuğun şiirle kimliğini inşa etme serüveninde Tacettin Şimşek'in İlkyaz Tatili adlı kitabı, kültürel miras aktarımında ve dil bilincinin gelişiminde oynadığı önemli rolü örnekleyen nitelikli bir eserdir. Şair, çocuklara kendi kültürel köklerinden gelen söz varlığını, duygu dünyasını ve yaşam ritmini estetik bir biçimde sunar. Onun şiirlerinde hem halk şiirinin sesi hem de çağdaş çocuk duyarlılığı iç içedir.

Şimşek'in şiirleri çocuğun dünyasına içerden seslenir. "Ya tutarsa!", "Penceremdeki Serçe", "Uçuş Böceği" ve "Yirmi Beş Saat" gibi şiirlerde oyun, doğa, aile ve değer temaları çocuğun büyüme sürecine eşlik eder. "Unutmadık seni Nasrettin Hoca'mız" dizesi, geleneği bir nostalji unsuru olarak değil, bugünün çocuk bilincinde yeniden yaşatılan bir kimlik değeri olarak taşır. Şair, kültürel belleği doğrudan öğretici üsluptan kaçınarak samimi bir söyleyişle yeniden kurar.

Onun dili, çocuklara ait söz varlığının köklerle bağını diri tutar. Anadolu Türkçesinin sıcaklığı, deyimsel ifade biçimleri, ritmik tekrarlar ve ses uyumlarıyla birleşir. Bu yönüyle şiir, çocuğun hem dil estetiğiyle tanıştığı hem de kendi kültürel kimliğini sezgisel olarak içselleştirdiği bir alan hâline gelir. Şimşek'in dili, çocukta hem "kendi kelimelerine sahip olma" bilinci yaratır hem de kelimelerin ardındaki dünyayı fark ettirir.

Şiirlerdeki doğa ve oyun imgeleri serçeler, uçuş böcekleri, hilal, gökyüzü ve ilkyaz gibi kelimeler çocuğun çevresiyle kurduğu bağı kültürel bir duyuşla örer.

Tacettin Şimşek, şiirlerinde modern hayatın yapaylığına karşı çocukluğun anlamını, geleneksel değerlerin sıcaklığını ve Türkçenin estetik gücünü bir araya getirir. Onun dizelerinde çocuk hem kendini hem dünyayı yeniden kurar. Bu yönüyle İlkyaz Tatili, çocuğun kimlik inşasında dilin ve şiirin dönüştürücü gücünü gösteren bir örnek olarak öne çıkar.

Şimşek'in şiirleri, kültürel belleği canlı tutarken çocuğa estetik bir duyarlık kazandırır. Her şiir bir değer aktarımıdır, bir ses ve anlam deneyimidir. Böylece çocuk, okuduğu her dizede kendi kültürüne ait bir sesi tanır, kendi kimliğini dilin müziğinde bulur.

Çocuk edebiyatında şiire verilen önem, aslında dile, estetiğe ve sanata verilen önemin bir göstergesidir; şiiri ihmal eden bir çocuk edebiyatı geleneği, çocuğun dilsel ve estetik gelişiminde büyük bir eksiklik yaratır.

8. KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİFLER

Çocuk edebiyatının dünya genelinde farklı kültürlerde nasıl geliştiğini incelemek, Türk çocuk edebiyatının konumunu ve özgünlüğünü anlamak açısından aydınlatıcıdır. Batı çocuk edebiyatı geleneği, Aydınlanma dönemiyle birlikte çocukluğun ayrı bir evre olarak tanınması ve John Locke'un "tabularasa" (boş levha) kavramıyla çocuğun eğitilebilir bir varlık olarak görülmesiyle şekillenmiş, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda hem didaktik hem eğlendirici eserlerin üretildiği güçlü bir gelenek oluşturmuştur. İngiliz çocuk edebiyatı, Lewis Carroll'un "Alice Harikalar Diyarında" eseriyle fantazinin, hayal gücünün ve çocuğun özgün dünyasının edebiyata taşınmasında öncü olmuş; bu eser, çocuk edebiyatının yalnızca ahlak dersi vermekle yükümlü olmadığını, çocuğun kendi mantığının, merakının ve oyunculuğunun saygı gördüğü bir alan olabileceğini göstermiştir. Alman çocuk edebiyatı, Grimm Kardeşler'in masal derlemesiyle halk kültürünün ve sözlü geleneğin yazıya aktarılmasında önemli bir rol oynamış, bu masallar hem Alman kültürel kimliğinin inşasında hem de dünya çocuk edebiyatının gelişiminde etkili olmuştur. Fransız çocuk edebiyatı, Antoine de Saint-Exupéry'nin "Küçük Prens" eseriyle felsefi derinliğin, varoluşsal soruların ve evrensel insanlık değerlerinin çocuk edebiyatında nasıl işlenebileceğinin önemli bir örneğini sunmuştur. İskandinav çocuk edebiyatı, AstridLindgren'in "PippiUzunçorap" serisiyle güçlü, bağımsız ve kurallara meydan okuyan bir çocuk karakteri yaratarak, çocuğun özerkliğinin vurgulanmasına katkıda bulunmuştur.

Doğu kültürlerinde çocuk edebiyatı geleneği, Batı'dan farklı bir seyir izlemiş, daha çok ahlaki eğitim, aile değerleri, toplumsal uyum ve geleneğin aktarımı üzerine odaklanmıştır. Çin çocuk edebiyatı, Konfüçyüs öğretilerinin etkisiyle saygı, itaat, çalışkanlık ve toplumsal hiyerarşiye uyum gibi değerleri merkeze almış; Japon çocuk edebiyatı ise doğayla uyum, estetik duyarlılık, detaylara dikkat ve şeylerin geçiciliğinin güzelliği kavramları işlemiştir. Hint çocuk edebiyatı, zengin masal ve destan geleneğinden beslenerek Panchatantra gibi hayvan masalları üzerinden ahlaki dersler vermiş ve bu eserler dünya edebiyatını da etkilemiştir. Ortadoğu'da ise, Binbir Gece Masalları gibi zengin sözlü gelenek, insanların hayal gücünü beslemiş ve İslam kültürünün değerleri bu masallar aracılığıyla nesillere aktarılmıştır. Türk çocuk edebiyatı, bu bağlamda hem Doğu hem Batı geleneklerinin kesiştiği, Anadolu'nun çok kültürlü mirasından beslenen ve Cumhuriyet'le birlikte modernleşme ve Batılılaşma hareketlerinin şekillendirdiği özgün bir konumdadır. Türk çocuk edebiyatının gücü, bu çok katmanlı mirasın zenginliğinden gelir. Dede Korkut hikâyelerinin gücünü, Mevlâna'nın evrensel değerlerini, Yunus'un ve Karacoğan'ın şiirlerini barındıran Türk çocuk edebiyatı hem Tanzimat'ın modernleşme ideallerini hem hem Cumhuriyet'in aydınlanmacı değerlerini hem de çağdaş dünyanın küresel-yerel gerilimlerini içinde barındıran bir gelenek olarak çocuğa çok boyutlu bir kimlik inşa etme imkânı sunar.

Karşılaştırmalı bir bakışla, Batı çocuk edebiyatında bireyselleşme, özgürleşme, eleştirel düşünme ve çocuğun özerkliğine vurgu daha belirginken; Doğu geleneklerinde toplumsal uyum, aile bağları, büyüklere saygı ve kolektif değerlerin önemi daha fazladır. Türk çocuk edebiyatı, idealde bu iki kutup arasında bir denge bulabilir. Çocuğun bireyselliğine, yaratıcılığına ve eleştirel düşünme yeteneğine değer vererek toplumsal bağları, aile ilişkilerini ve kültürel sürekliliği önemseyen bir yaklaşım benimsenebilir. Örneğin Zarifoğlu Katıraslan adlı eserinde bir aslan ile bir tilkinin birlikte

çıktıkları yolculuğu anlatır. Bu iki karakter, doğaları gereği uyumsuz olmalarına rağmen bilgi, kültür ve deneyim kazanma amacıyla seyahate çıkar. Aslan, özgüveni yüksek, bilge ve sade bir yaşamı benimseyen bir karakterdir. Tilki ise insanlara özenen, gösterişe ve eşyaya düşkün, kimliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir tiplemedir. Aslan, tilkiye sürekli olarak "olduğun gibi ol" çağrısında bulunur; bu öğüt, metnin temel felsefi izleğini oluşturur.

Anlatının ilk bölümü durağan bir seyirde ilerler; karakterlerin birbirlerini tanımaları ve aralarındaki diyaloglar ön plandadır. İkinci bölümde masal kahramanları gerçek dünyaya dâhil edilir; üçüncü bölümde ise anlatı hiciv, ironi ve toplumsal eleştiri tonuyla derinleşir. Katıraslan'ın bulunması amacıyla şehirlerin kurulması, ihalelerin yapılması ve bir Katıraslan endüstrisinin oluşması, modernleşmenin yarattığı yapaylık ve tüketim kültürü eleştirisi olarak okunur.

Zarifoğlu, bu anlatı aracılığıyla bireyin özünden uzaklaşmasını, başkalarına benzemeye çalışarak kendi kimliğini yitirişini sembolik düzlemde işler. Aslan ve tilki arasındaki zıtlık, özüne sadık kalma ile taklit etme arasındaki gerilimi temsil eder. Metin, toplumsal dönüşümün bireyde yarattığı yabancılaşmayı, mizah ve fantastik unsurlar aracılığıyla görünür kılar.

9. ÇOCUK EDEBİYATI VE EĞİTİM SİSTEMİ

Çocuk edebiyatının kültürel kimlik aktarımındaki etkisinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için, eğitim sisteminin bu konuda bilinçli ve destekleyici bir rol üstlenmesi gerekir. Okul, çocuğun edebiyatla sistematik olarak karşılaştığı, okuma alışkanlığının kazandırıldığı ve edebî eserlerin tartışıldığı, yorumlandığı temel kurumdur. Ancak ne yazık ki, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de eğitim sisteminin edebiyat öğretimi konusunda sorunları bulunmaktadır: ders programlarının aşırı yoğunluğu, sınav odaklı eğitim anlayışı, edebiyatın bir zevk ve keşif alanı olarak değil, öğretilecek bilgiler bütünü olarak sunulması, çocuğun edebiyatla kişisel bir bağ kurmasını engelleyebilmektedir.

Edebiyat metinleri, salt öğrenme amaçlı değil, estetik deneyim yaşamak, duygusal tepkiler vermek ve kişisel anlamlar oluşturmak için okunmalıdır; çocuğa "bu metin sende nasıl bir his uyandırdı, hangi karakter seninle konuştu, bu hikâyeyi kendi hayatınla nasıl ilişkilendirirsin?" gibi sorular sorulmalı, çocuğun metinle öznel bir ilişki kurması teşvik edilmelidir.

Öğretmenlerin çocuk edebiyatı konusunda yeterli donanıma sahip olması da kritik bir faktördür. Öğretmen yetiştirme programlarında, çocuk edebiyatının tarihine, kuramsal çerçevesine, metinlerin nasıl seçileceğine, değerlendirileceğine ve sınıfta nasıl kullanılacağına dair kapsamlı eğitimler verilmelidir. Bir öğretmen, çocukların gelişim düzeylerine uygun kitapları seçebilmeli, farklı türlerdeki metinlerin (şiir, hikâye, roman, masal, biyografi vb.) özelliklerini bilmeli ve her çocuğun ilgi alanlarına, okuma seviyesine ve kişisel ihtiyaçlarına göre bireyselleştirilmiş öneriler sunabilmelidir. Ayrıca öğretmenler, sınıfta kitap tartışmaları yürütme, hikâye anlatma teknikleri, yaratıcı yazma atölyeleri gibi çocukların edebiyatla aktif olarak etkileşime gireceği etkinlikler düzenleyebilme becerisine sahip olmalıdır. Türkiye'de öğretmenlerin çoğunlukla geleneksel metin analizi yöntemlerine bağlı kaldığı, çocukların edebiyatı deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanıyan interaktif yöntemleri yeterince kullanmadığı gözlemlenmektedir; bu durum hem öğretmen eğitiminin hem de eğitim felsefesinin yeniden düşünülmesini gerektirir. Ayrıca, öğretmenlerin kendilerinin de okuyan, edebiyatı seven ve edebî metinlerle kişisel bir bağ kurmuş bireyler olması, çocuklara rol model olmaları açısından son derece önemlidir; bir öğretmenin okuma tutkusu, öğrencilerini doğrudan etkiler ve çocukların okumayı değerli bir etkinlik olarak görmeleri için en etkili motivasyon kaynağıdır.

Eğitim politikalarında, çocuk edebiyatının yalnızca Türkçe dersiyle sınırlı kalmaması, disiplinlerarası bir yaklaşımla diğer derslerle entegre edilmesi de önemlidir. Örneğin, tarih derslerinde tarihî romanlar okunabilir, coğrafya derslerinde farklı bölgeleri konu alan hikâyeler tartışılabilir, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlaki temalar içeren masallar, şiirler ve hikâyeler kullanılabilir. Bu tür bir entegrasyon, hem çocuğun farklı disiplinler arasında bağlantılar kurmasını sağlar hem de edebiyatın hayatın her alanıyla ilişkili olduğunu gösterir. Ayrıca, okul dışı aktiviteler kitap kulüpleri, yazar söyleşileri, kitap fuarları, okuma şenlikleri de okuma kültürünün gelişmesine katkı sağlar. Türkiye'de son yıllarda bu tür etkinliklerin sayısının arttığı, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve kütüphanelerin okuma projelerine önem verdiği görülmekte ancak bu çabaların daha sistematik hâle

gelmesi, tüm çocuklara ulaşması ve sürdürülebilir bir okuma kültürü oluşturması için daha fazla kaynak, planlama ve koordinasyon gerekmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, üniversiteler, yayınevleri, yazarlar, kütüphaneler ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir iş birliği ağı kurulmalı ve çocuk edebiyatının toplumsal düzeyde desteklenmesi için ulusal bir strateji geliştirilmelidir.

10. NİTELİK, STANDARTLAR VE ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ

Çocuk edebiyatının kültürel kimlik aktarımındaki etkili olabilmesi, yalnızca nicelikle değil, öncelikle nitelikle ilgilidir. Piyasada çok sayıda çocuk kitabı bulunması, otomatik olarak kaliteli bir çocuk edebiyatı ortamının varlığını göstermez; aksine, kötü yazılmış, çeviri hataları içeren, görsel açıdan zayıf, didaktik baskıyla dolu veya ticari kaygılarla üretilmiş düşük kaliteli eserlerin çocuklara ulaşması, onların edebiyatla sağlıklı bir ilişki kurmasını engelleyebilir. Nitelikli bir çocuk kitabının özellikleri şunlardır: Çocuk duyarlılığı ekseninde dil kullanımının zengin, akıcı ve çocuğun gelişim düzeyine uygun olması; olay örgüsünün tutarlı, ilgi çekici ve çocuğun mantığına saygılı olması; karakterlerin çok boyutlu, inandırıcı ve özdeşleşilebilir olması; temaların evrensel insanlık değerlerini yansıtırken çocuğun deneyim dünyasına da uygun olması; resimlerinin sanatsal değer taşıması, metinle uyumlu olması ve çocuğun görsel algısını geliştirmesi; kitabın fiziksel özelliklerinin estetik bir nitelik taşıması. Bunlara ek olarak, çocuk kitaplarının ideolojik dayatmalardan uzak, çocuğu düşünmeye teşvik eden, kültürel zenginlikleri, aile değerlerini ve erdemleri sevdiren, çocuğa dünyayı çok perspektifli görme imkânı veren bir içeriğe sahip olması da önemlidir.

Türkiye'de çocuk edebiyatı alanında ciddi bir eleştiri eksikliği göze çarpmaktadır. Yetişkin edebiyatında eleştiri geleneği, edebiyat dergileri, akademik çalışmalar ve medyada yer alan incelemelerle nispeten gelişmişken; çocuk edebiyatı genellikle ciddi eleştirel değerlendirmelere tabi tutulmamakta, çocuk kitapları hakkında derinlikli analizler yapılmamakta ve eserler değerler, erdemler, estetik, pedagojik ve kültürel açılardan yeterince tartışılmamaktadır. Bu durum, piyasada kalitesiz eserlerin de kolayca dolaşıma girmesine, ödüllerin bazen tartışmalı eserlere verilmesine ve ebeveynler ile öğretmenlerin hangi kitapları seçecekleri konusunda yeterli rehberlikten yoksun kalmalarına yol açmaktadır. Çocuk edebiyatı eleştirisi, hem akademik düzeyde (üniversitelerde çocuk edebiyatı alanında yapılan araştırmalar, tezler, makaleler) hem de popüler düzeyde (gazetelerde, dergilerde, bloglarda, sosyal medyada yapılan incelemeler ve öneriler) geliştirilmelidir. Eleştirmenler, yazarlar, akademisyenler, eğitimciler ve kütüphanecilerden oluşan bir çocuk edebiyatı topluluğu oluşturulmalı, düzenli olarak kitap değerlendirme toplantıları yapılmalı, standartlar belirlemeli ve kaliteli eserleri öne çıkarma konusunda ortak çaba göstermelidir. Ayrıca, çocuk edebiyatı ödüllerinin şeffaf, nesnel ve yetkin jüriler tarafından verilmesi, bu ödüllerin prestij kazanması ve ödül alan eserlerin gerçekten nitelikli olması sağlanmalıdır.

Yayıncılık sektörünün de çocuk edebiyatının niteliğinde belirleyici bir rolü vardır. Yayınevleri, ticari kaygıların yanı sıra edebî ve kültürel sorumluluk bilincine sahip olmalı, düşük kaliteli eserleri basmaktan kaçınmalı ve yazarları, editörleri ve ressamları destekleyerek uzun vadeli yatırımlar yapmalıdır. Çocuk kitapları editörlüğü, özel bir uzmanlık gerektiren bir alandır; editörler hem dilin kullanımını hem pedagojik uygunluğu hem de estetik değerleri değerlendirebilecek donanıma sahip olmalıdır. Türkiye'de bazı yayınevlerinin çocuk edebiyatına özel önem verdiği ve kaliteli eserler yayınladığı görülmektedir; ancak piyasada hâlâ çok sayıda kalitesiz, aceleye getirilmiş ve yalnızca ticari kaygılarla üretilmiş kitap bulunmaktadır. Yayınevleri, aynı zamanda yerli yazarları ve illüstratörleri teşvik etmeli, onlara maddi ve manevi destek sağlamalı ve Türk çocuk edebiyatının özgün bir ses geliştirmesine katkıda bulunmalıdır. Çeviri kitaplar, çocukların dünya edebiyatına açılması açısından önemlidir ama çeviri politikasının dengeli olması, Batı merkezli bir seçkicilikten kaçınılması ve farklı kültürlerden eserlere yer verilmesi gerekir.

11. SONUÇ

Çocuk edebiyatı, bir toplumun en değerli hazinelerinden biridir çünkü o, geleceği şekillendirir, kültürel belleği yaşatır ve kimliğin sürekliliğini sağlar. Çocuklara sunulan hikâyeler, şiirler, masallar ve romanlar, onların yalnızca bugününü değil, gelecekteki değerlerini, dünya görüşlerini, estetik tercihlerini ve kimlik algılarını derinden etkiler. Bu nedenle çocuk edebiyatı, toplumsal bir sorumluluk

alanıdır ve bu alanda üretilen her eser, gelecek nesillere bırakılan bir miras niteliği taşır. Türkiye gibi zengin bir kültürel mirasa, çok katmanlı bir tarihe ve dinamik bir toplumsal yapıya sahip bir ülkede, çocuk edebiyatının bu sorumluluğu taşıması daha da kritiktir. Küreselleşmenin ve dijitalleşmenin yarattığı homojenleşme tehditleri karşısında, çocuk edebiyatı yerel kültürel değerlerin, dilin, geleneklerin ve kolektif hafızanın korunması ve yaşatılması için güçlü bir araçtır. Ancak bu koruma, statik ve geçmişe dönük değil, dinamik ve geleceğe yönelik olmalıdır; yani geleneksel değerler, çağdaş dünyanın gerçekleriyle, evrensel insanlık değerleriyle ve çocuğun bireysel gelişim ihtiyaçlarıyla dengelenmelidir.

Kültürel kimliğin korunması, yalnızca müzelerde, arşivlerde veya akademik çalışmalarda değil, canlı, gündelik, deneyimlenen bir süreç olarak gerçekleşir ve çocuk edebiyatı bu süreci en etkili şekilde yerine getirebilecek alanlardan biridir. Çocuk edebiyatının gücü, tam da burada yatar: o, öğretmeden öğretir, vaaz vermeden değer kazandırır, dayatmadan kimlik oluşturur ve çocuğun kendi öznelliğini, merakını, hayal gücünü merkeze alarak onu dönüştürür. Nitelikli bir çocuk edebiyatı geleneği oluşturmak, uzun vadeli, sabırlı ve çok aktörlü bir çabayı gerektirir: yazarlar özgün, sanatsal ve sorumlu eserler üretmeli; yayıncılar kaliteyi ön planda tutmalı; eğitim sistemi edebiyatı merkeze almalı; akademisyenler araştırma ve eleştiri yapmalı; kütüphaneler ve sivil toplum kuruluşları okuma kültürünü desteklemeli; aileler çocuklarıyla birlikte okuma alışkanlığı geliştirmeli ve devlet politikaları çocuk edebiyatını ulusal bir öncelik olarak ele almalıdır.

Çocuk edebiyatının geleceği, dijital ve geleneksel formatların birlikte var olduğu, yerel ve evrensel değerlerin dengeli şekilde sunulduğu, çeşitliliğin ve temsilin güçlendiği, estetik standartların yükseldiği ve çocuğun özne olarak merkeze alındığı bir yönde gelişmelidir. Türk çocuk edebiyatı gelenekten beslenen önemli yazarların mirası üzerine inşa edilerek Genç yazarlar, illüstratörler ve editörler desteklenmeli, özgün eserler ödüllendirilmeli ve çocuk edebiyatı toplumsal saygınlık kazanmalıdır. Çocuk edebiyatı, küçüklere yazılan basit şeyler olarak değil, geleceği şekillendiren sanatsal ve kültürel bir alan olarak görülmelidir. Sonuç olarak, çocuk edebiyatı yalnızca çocuklar için değil, bir toplumun kendisini, değerlerini, dilini, hafızasını ve geleceğini tanımlaması için de kritik bir alandır. Kültürel kimliğin korunması ve yaşatılması, çocuğun sağlıklı, dengeli ve çok boyutlu bir kimlik inşa etmesi, ancak nitelikli, özgün, estetik değeri yüksek ve kültürel zenginliği yansıtan bir çocuk edebiyatı geleneğiyle mümkündür. Bu gelenek, geçmişin bilgeliğini bugüne taşırken, geleceğin çocuklarına da umut, güç ve bir aidiyet duygusu sunacaktır.

KAYNAKÇA

Bruner, Jerome S (1991). Bir Öğretim Kuramına Doğru, Çev. Fatma Varış, Tanju Gürkan, İstanbul: yy.

Carr, Nicholas (2012). Yüzeysellik: İnternet Bizi Aptal Mı Yapıyor? Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Ufuk.

Dewey, John (2021). Deneyim Olarak Sanat, Çev. Türkçesi: Nur Küçük, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021

Erikson, Erik H. (1984). İnsanın Sekiz Çağı, Çev.: T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar, Ankara: Birey ve Toplum.

Vygotsky, Lev S. (2020). Zihinsel Gelişim Süreçleri, Çev. Fırat Ergiz, İstanbul: Roza.

MODERN TÜRK ÇOCUK EDEBİYATINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

Samire SEFEROVA AĞAZEKİ[*]

Özet

Modern Türk çocuk edebiyatı, toplumsal, kültürel ve düşünsel dönüşümlerin etkisiyle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir değişim sürecine girmiştir. Cumhuriyet döneminde eğitici ve ahlaki değerlerin aktarımına odaklanan geleneksel çocuk yazını anlayışı, 1980 sonrası dönemde çocuk merkezli, psikolojik, estetik ve sosyokültürel yönelimlerle yeniden biçimlenmiştir. Bu yeni dönem, çocuğu yalnızca eğitilmesi gereken bir birey değil, kendi duygu, düşünce ve yaratıcılık dünyasına sahip bir özne olarak ele alan bir yaklaşımı benimsemiştir.

Günümüz Türk çocuk edebiyatı, çocuğun bilişsel gelişimi kadar duygusal ve etik farkındalığını da ön planda tutan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Eserlerde empati, çevre bilinci, toplumsal cinsiyet eşitliği, kültürel kimlik, göç, teknoloji ve dijitalleşme gibi çağdaş temalar yoğun biçimde işlenmektedir. Bu durum, edebiyatın yalnızca eğitsel bir araç olmaktan çıkarak kültürel bir bilinç ve değer aktarım alanı haline gelmesine katkı sağlamaktadır. Modern çocuk edebiyatı, çocuk okuru edilgen bir bilgi alıcısı olmaktan çıkarıp, sorgulayan, yorumlayan ve eleştirel düşünen bir birey konumuna yükseltmektedir.Estetik açıdan modern çocuk edebiyatı, biçim ve anlatım tekniklerinde de yenilikler getirmiştir. Geleneksel masal kalıplarının yerini çok sesli, metinlerarası ve sembolik yapılar almıştır. Anlatı dili daha şiirsel, metaforik ve çoğulcu bir niteliğe bürünmüş, gerçek ile düş, bireysel ile toplumsal, yerel ile evrensel arasında yeni bağlar kurulmuştur. Yazarlar, çocuğun hayal gücünü ve estetik duyarlılığını geliştirmek amacıyla postmodern anlatım biçimlerinden, ironik söylemlerden ve açık uçlu kurgulardan yararlanmaktadır.

2000'li yıllardan itibaren modern Türk çocuk edebiyatı, yalnızca pedagojik işleviyle değil, aynı zamanda sanatsal bir estetik alan olarak da değerlendirilmektedir. Eserlerde bireyin kendilik bilincinin oluşumu, doğa-insan ilişkisi, çokkültürlülük ve etik sorumluluk gibi temalar aracılığıyla çocuğun toplumsal kimlik kazanımı desteklenmektedir. Bu yönüyle modern Türk çocuk edebiyatı, çağdaş edebiyat kuramlarının etkisi altında şekillenmiş, çocukluk kavramını dinamik, katılımcı ve yaratıcı bir perspektiften yeniden tanımlamıştır. Sonuç olarak, modern Türk çocuk edebiyatı, hem edebi hem de pedagojik düzlemde özgün bir kimlik kazanarak, sanat ile eğitimin kesişiminde yeni bir paradigmayı temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat dönemi, modern dönem, edebiyat, çocuk edebiyatı, Türk çocuk edebiyatı.

NEW APPROACHES IN MODERN TURKISH CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

Modern Turkish children's literature has undergone a significant process of transformation since the second half of the 20th century under the influence of social, cultural, and intellectual changes. During the Republican era, the traditional understanding of children's literature, which focused on transmitting educational and moral values, was restructured after the 1980s through child-centered, psychological, aesthetic, and sociocultural orientations. This new period adopted an approach that views the child not merely as an individual to be educated, but as a subject possessing their own world of emotions, thoughts, and creativity.

Contemporary Turkish children's literature exhibits a multilayered structure that emphasizes not only the child's cognitive development but also emotional and ethical awareness. Themes such as empathy, environmental consciousness, gender equality, cultural identity, migration, technology, and digitalization are frequently explored in literary works. This transformation has enabled literature to evolve from a purely educational tool into a field of cultural awareness and value transmission. Modern children's literature elevates the child reader

[*] Azerbaycan Millî İlimlər Akademisi, Z.M. Bünyadov Adına Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Türk Filolojisi Bölümü, Araştırma Görevlisi, ORCID 0009-0008-8127-3022, samire_1980@mail.ru

from being a passive recipient of information to an active, questioning, interpretive, and critically thinking individual.

From an aesthetic perspective, modern children's literature has introduced innovations in form and narrative techniques. Traditional fairy-tale patterns have been replaced by polyphonic, intertextual, and symbolic structures. The narrative language has become more poetic, metaphorical, and pluralistic, establishing new connections between reality and imagination, individuality and society, the local and the universal. Authors employ postmodern narrative forms, ironic discourses, and open-ended plots to nurture the child's imagination and aesthetic sensibility.

Since the 2000s, modern Turkish children's literature has been recognized not only for its pedagogical function but also as a domain of artistic and aesthetic expression. Through themes such as the formation of self-awareness, the human–nature relationship, multiculturalism, and ethical responsibility, it supports the child's acquisition of social identity. In this respect, modern Turkish children's literature has been shaped under the influence of contemporary literary theories, redefining the concept of childhood from a dynamic, participatory, and creative perspective. In conclusion, modern Turkish children's literature, by attaining a distinctive identity on both literary and pedagogical levels, represents a new paradigm at the intersection of art and education.

Keywords: Tanzimat Period, Modern Period, Literature, Children's Literature, Turkish Children's Literature.

AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞININ ÖNERDİĞİ AİLE KONULU ÇOCUK KİTAPLARINDA AİLE KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN DEĞERLER

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA [*]

Doktorant Veysi ÇELEBİ [**]

Özet

Toplumun ana çekirdeği ve temel unsuru olan aile, evlilik ve kan bağı birlikteliğine dayalı bireylerden oluşan bir toplumsal yapıdır. Ulus ve kültürlerin sağlam ve güçlü bir biçimde varlığı, sağlıklı aileler ile mümkündür. Bu nedenle ülkeler aile kurumunun nitelikli bir şekilde ayakta kalmasını desteklemiştir. Fakat son yıllarda toplumları etkileyen olumsuz değişimlerden en çok etkilenen kurumlardan biri de aile kurumu olmuştur. Zira aile yapısı zamanla geniş ailelerden parçalanmış ailelereevrilmiş ve evlilik oranı hızla düşmüştür. Varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürmek isteyen ülkeler bu sorunla başa çıkabilmek ve bu soruna ilişkin bir farkındalık oluşturmak için birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Türkiye 2025 yılını "aile" yılı ilan etmiş, ulusal ve uluslararası bir dizi çalışmaları teşvik etmiştir. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çalışmaları merak konusu olmuştur. Söz konusu Bakanlık, 2018'de önerdiği ve yer yer güncellediği bir dizi kitabı çocuklara sunmuştur. Betimsel araştırma yönteminden doküman inceleme tekniğine başvurulan bu çalışmada önerilen kitaplardan aile başlıklı kitaplar - *Benim Canım Ailem, Biz Bir Aileyiz, Ege ile Ece 1 - Ailem, Havuç Kurdu Bi Di Ki - Bak Ailesine Nasıl Bağlı, Kırmızı Balon Ailesi - Bir Evlat Edinilme Hikâyesi* - belirlenmiştir. Söz konusu kitaplar aile kültürüne ilişkin değerler açısından incelenmiştir. Bu eserlerde aile kültürünü destekleyen sevgi, sorumluluk, sadakat, saygı, fedakârlık, hoşgörü ve sabır değerine yer verildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitapları, aile, aile kültürü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

FAMILY-RELATED CULTURAL VALUES IN CHILDREN'S BOOKS RECOMMENDED BYTHE MINISTRY OF FAMILY AND SOCIAL SERVICES

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA [***]

Doktorant Veysi ÇELEBİ [****]

Abstract

The family, which constitutes the core and fundamental unit of society, is a social structure composed of individuals connected through marriage and kinship ties. The strong and enduring existence of nations and cultures is possible through healthy family structures. For this reason, countries have sought to support the continuity and quality of the family institution. However, in recent years, the family has been among the institutions most affected by the negative social changes occurring worldwide. Family structures have gradually shifted from extended to fragmented forms, and marriage rates have significantly declined. Countries aiming to maintain societal well-being have attempted to take various measures and raise awareness regarding this issue. In this context, Türkiye declared the year 2025 as the "Family Year" and encouraged a series of national and international initiatives. Within this framework, the efforts of the Ministry of Family and Social Services have gained attention. The Ministry has been recommending a selection of children's books since 2018 and updating this list periodically. In this descriptive

[*] Gaziantep Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCİD 0000-0001-5031-8226, ikayagantep@gmail.com

[**] Millî Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, ORCİD 0000-0001-5236-5456, celebiuveys@gmail.com

[***] Gaziantep University, Department of Turkish Language andSocialSciencesEducation, ORCİD 0000-0001-5031-8226, ikayagantep@ gmail.com

[****] Ministry of NationalEducation, Teacher, ORCİD 0000-0001-5236-5456, celebiuveys@gmail.com

research study, the document analysis technique was employed, and among the recommended books, the following family-themed titles were selected: *Benim Canım Ailem, Biz Bir Aileyiz, Ege ile Ece 1 -Ailem, Havuç Kurdu Bi Di Ki –Bak Ailesine Nasıl Bağlı and Kırmızı Balon Ailesi – Bir Evlat Edinilme Hikâyesi.* These books were examined in terms of family-related cultural values. The analysis revealed that the selected works emphasize values that support family culture, including love, responsibility, loyalty, respect, sacrifice, tolerance, and patience.

Keywords: Children's literature, family, family culture, Ministry of Family and Social Services.

Giriş

Dünyaya gelen her birey hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu bakımı ve desteği ailesinden alır. Aile çocuğun fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşıladığı, çocuğun ilk sosyal deneyimlerini yaşadığı ve ilk eğitimini aldığı kurumdur. Nitekim Sayın (1990) aileyi biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün varlığını sürdürdüğü, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, toplumun maddi ve manevi zenginliklerinin nesilden nesle aktarıldığı yapı olarak tanımlar. Eker (2001) ise kültürün bir kuşaktan diğerine iletilmesinde en önemli kurumlardan biri olan aileyi; dini, milli ve hukuki değerleriyle toplumun temelini oluşturan ana yapı olarak açıklar.

Değerler toplumsal yaşama yön veren, kültür ve medeniyeti etkileyen önemli normlardandır. Bu normlar bireye daha çok aile ortamında aktarılır. Aile toplumun benimsediği değerleri çocuğa aktararak çocuğun sosyalleşmesini sağlar. Aile içinde paylaşılan ortak değerler ise aile kültürünü şekillendirir (Kağıtçıbaşı, 1996; Aripova, 2022).Dolayısıyla aile, üyelerine değerleri aktarırken değerler de aile kültürünü biçimlendirir, ona yön verir. Bu durum aile kültürü ile değerler arasındaki dinamik ve karşılıklı ilişkiyi ortaya koyar. Aile üyelerinin aile kültürüne ve değerlerine uygun hareket etmesi, aile içi dayanışmayı pekiştirerek ailenin sosyal ve psikolojik yönden güçlenmesini sağlar.

Güçlü ve düzenli ailelerin varlığı, sağlam ve güçlü bir toplumun önemli göstergelerinden biridir (Ağdemir, 1991). Bu durumdan hareketle varlığını sağlıklı ve güçlü bir biçimde sürdürmek isteyen ülkeler, aile kurumunu önemser ve destekler. Nitekim Anayasamızın ailenin korunması ve çocuk hakları başlıklı 41. maddesinde"Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar."[1]hükmü yer alır.Benzer şekilde 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[2]'nde sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik faaliyetlere önem verilmesi gerektiği belirtilir. Görüldüğü gibi bu hükümler aile kurumunun korunması ve desteklenmesi gerektiğini ortaya koyar. Ancak toplum için hayati bir öneme sahip olan aile, değişen sosyal ve ekonomik koşullardan en çok olumsuz etkilenen kurumlardan biri olmuştur. Nitekim On İkinci Kalkınma Planı[3]'nda (2023) Türkiye'de aile yapısının giderek değiştiği, geleneksel aile tipolojilerinden çekirdek aileye, hatta tek kişi yaşama ve tek ebeveynli ailelere doğru bir geçiş yaşandığı, ailelerin daha küçük formlara dönüşmesine karşın aile içinde yaşanan sorunların daha görünür hale geldiği, boşanmaların arttığı belirtilmiştir.

Aile kurumunu ciddi biçimde etkileyen sorunlarla başa çıkmak ve bu sorunlara ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla Türkiye 2025 yılını "Aile Yılı" ilan etmiştir. Aile ve topluma ilişkin gerekli hizmetleri yürütmek, koordine etmekle görevli olan kurum, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır. Bu bağlamda Bakanlığın aileye ilişkin çalışmaları merak konusu olmuştur. Bakanlık, 0-18 yaş grubundaki çocuklara yönelik 2071 kitaptan oluşan bir listeyi –Çocuk Dostu Kitap Listesi- aile ve çocuklara sunmuştur. Bu çalışmada söz konusu listede yer alan aile başlıklı kitaplar, aile kültürüne ilişkindeğerler açısından incelenmiştir.

[1] https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/kanunlar/2709-sayili-t-c-anayasasi.pdf
[2] https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/cumhurbaskanligi-kararnameleri/cumhurbaskanligi-teskilati-hakkinda-cumhurbaskanligi-kararnamesi/
[3] https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_17112023.pdf

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Dolayısı ile bu teknikte veri kaynakları, çalışma konusu ile ilgili yazılı ve görsel materyallerdir. Bu doğrultuda çalışmada Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca önerilen "Çocuk Dostu Kitap Listesi"nde yer alan aile başlıklı, 0-6 yaş grubuna hitap eden beş kitap incelenmiştir.

Bu çalışma Sağlam ve Özdemir'in (2017)"*Öğretmenlerin Görüşleri Işığında Aile Birliğini Korumada Değerlerin Rolüne Fenomenolojik Bir Bakış"* adlı araştırmasında ortaya konan aile değerleri-saygı, sevgi, sabır, sadakat, sorumluluk, hoşgörü ve fedakârlık- temel alınarak oluşturulmuştur.

Seçilen kitaplara ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: *Çocuk kitaplarına ilişkin bilgiler*

Kitap adı	Yazar adı	Yayınevi	Kısaltması
Benim Canım Ailem	Caroline Pedler	İndigo Çocuk	BCA
Biz Bir Aileyiz	Claire Freedman&JudiAbbot	Altın Kitaplar	BBA
Ege ile Ece 1 - Ailem	Özge Mardi Bayar	Dört Göz	EEA
Havuç Kurdu BiDi Ki - Bak Ailesine Nasıl Bağlı	Gülşen Ünüvar	Diyanet İşleri Başkanlığı	HK
Kırmızı Balon Ailesi - Bir Evlat Edinilme Hikâyesi	Gamze Bilir Seyhan	Bam	KBA

Bulgular ve Yorumlar

Kitaplardaki Aile Kültürüne İlişkin Değerler

Tablo 2: *Çalışmaya konu olan kitaplarda yer alan aile kültürüne ilişkin değerlerin kullanım sıklığı*

Değerler	Sıklık	Yüzde
Saygı	7	8,64
Sevgi	43	53,08
Sabır	1	1,23
Sadakat	8	9,87
Sorumluluk	14	17,28
Hoşgörü	3	3,70
Fedakârlık	5	6,17
Toplam	**81**	**100**

Tablo 2 incelendiğinde sırasıyla en çok 43 (%53,08) sevgi, 14 (%17,28) sorumluluk, 8 (%9,87) sadakat, 7 (%8,64) saygı, 5 (%6,17) fedakârlık, 3 (%3,70) hoşgörü ve 1 defa (%1,23) oranında sabır

değerine yer verildiği görülmektedir.

İncelemeye esas alınan kitaplarda aile kültürüne ilişkindeğerler,olay akışlarından hareketle alıntılarla desteklenmiştir.Söz konusu kitaplarda en çok sevgi değerineyer verildiği saptanmıştır. Bu değer eserlerde özellikle anne, baba, çocuk, kardeşler ve diğer aile yakınlarına karşı gösterilen sevgi biçiminde ele alınmıştır. İncelenen tüm eserlerde –*Biz Bir Aileyiz* (*f*10), *Benim Canım Ailem* (*f*10), *Ege ile Ece - Ailem* (*f*5), *Kırmızı Balon Ailesi* (*f*12), *Havuç Kurdu BiDi Ki- Bak Ailesine Nasıl Bağlı*(*f*6)-aile sevgisinin işlendiği görülmüştür. Bu değere yönelik bazı alıntılar şöyledir:

> *Her zaman kalbimdesiniz, canım ailem benim. Ayrılmayız biz asla, sizi hep seveceğim* (BCA, s. 20).
>
> *Kardeşler kavga eder. Ama hemen barışırlar. Çünkü kardeşler, en yakın arkadaşlardan bile daha yakındır* (BBA, s. 13-14).
>
> *İşte arkadaşlar, benim canım ailem. Babam, dedem, anneannem, annem ve kardeşim Ece* (EEA, s. 6).
>
> *İşte o gün benim aileme; anne ve babama kavuşma günüm olmuş. Onlar beni kalplerinde kocaman bir sevgiyle büyütmüş. Kocaman ve sımsıcak* (KBA, s. 22).
>
> *Evet, macerayı severim. ... Yapayalnız bir tarladayım. Ne ailem var ne sevdiklerim. Hiçbir önemi kalmadı eğlenmemin. Keşke ailem yanımda olsa. Bu macera bir son bulsa* (HK, s. 24).

Sevgiden sonra eserlerde en çok yer verilen değer, sorumluluktur. Bu değer eserlerde aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesi şeklinde ele alınmıştır. Bu değere*Benim Canım Ailem* (*f*1), *Biz Bir Aileyiz* (*f*1), *Kırmızı Balon Ailesi* (*f*2) *Ege ile Ece - Ailem* (*f*7) ve *Havuç Kurdu BiDi Ki–Bak Ailesine Nasıl Bağlı*(*f*3) eserlerinde yer verildiğisaptanmıştır. Bu değere ilişkin bazı alıntılar şöyledir:

> *Gece küçük kardeşim vardı yanımda. Uykuya birlikte dalmıştık hatta. Babam tıkır tıkır su taşıyacaktı yuvaya* (HK, s. 6).
>
> *Ailem hep benimle, bana göz kulak olur*(BCA, s. 17).
>
> *İşte kız kardeşim Ece. Henüz uyanmamış. Şimdi ses çıkarmadan üstümü değiştirip yatağımı toplamalıyım* (EEA, s. 2).
>
> *Veeeeeeeee günlerden bir gün, sevgi dolu bir yuvaya ihtiyacı olan bir yavru panda olduğu haberini almışlar. Kırmızı Balon Ailesi, bu yavru pandanın aradığı yuva olmak için hiç vakit kaybetmeden onun yanına koşmuş*(KBA, s. 16).
>
> *Kardeşler birbirlerine yeni şeyler öğretirler. Mesela ben erkek kardeşime yemek pişirmeyi ve karşık kelimeleri nasıl okuyacağını öğretmeyi çok severim* (BBA, s. 19-20).

Ele alınan bir diğer değer olan sadakat,daha çok aile üyelerinin birbirlerine bağlı olması biçiminde eserlerde ele alınmıştır. Bu değere*Biz Bir Aileyiz* (*f*2), *Ege ile Ece –Ailem* (*f*1) ve *Havuç Kurdu BiDi Ki–Bak Ailesine Nasıl Bağlı*(*f*5)'da yer verildiği; *Benim Canım Ailem* ile *Kırmızı Balon Ailesi -Bir Evlat Edinilme Hikâyesi*'nde ise değinilmediği görülür. Bu değere yönelik bazı alıntılar şöyledir:

> *Uyandıktan sonra ilk işim; elimi ve yüzümü güzelce yıkamak. Sadık dostum Benekli de beni hiç yalnız bırakmaz. Dişlerimi fırçalamayı unutursam bana hatırlatır*(EEA – s. 4).
>
> *Ailemden izinsiz, asla yuvamdan ayrılmam* (HK, s. 8).
>
> *Kardeşler birbirini korur. Babam, "Kim benim pastamdan yedi?" diye sorduğunda cevabı çok iyi bilsek de bilmiyormuş gibi yapıp birbirimize göz kırparız. Pastayı tabii ki küçük kardeşimiz tırtıklamıştır*(BBA, s. 15-16).

Saygı değeri aile üyelerine, büyüklere, kurallara saygı göstermek, onlara uymak biçiminde işlenir. *Ege ile Ece – Ailem* (*f*4) ve *Havuç Kurdu BiDi Ki- Bak Ailesine Nasıl Bağlı* (*f*3) eserlerinde bu değere yer verildiği, diğer eserlerde ise yer verilmediği görülür. Bu değere ilişkin bazı alıntılar şöyledir:

> *Evet macerayı severim. Ama mutlaka izin alır giderim. Tehlikeden uzak dururum*(HK, s.

24).

Annem her sabah yumurta yememi ve süt içmemi söyler. Ben annemi dinlerim. Böylece çok sağlıklı büyüyorum(EEA, s. 6).

Fedakârlık değeri, aile bireylerinin birbirlerine karşı gösterdikleri özverili davranışlar üzerinden somutlaştırılmıştır. Bu değere*Ege ile Ece – Ailem* (*f*1), *Benim Canım Ailem* (*f*1), *Biz Bir Aileyiz* (*f*1) ve *Kırmızı Balon Ailesi- Bir Evlat Edinilme Hikâyesi*(*f*2)'nde yer verildiği; *Havuç Kurdu BiDi Ki - Bak Ailesine Nasıl Bağlı*'da değinilmediği saptanmıştır. Bu değere yönelik bazı alıntılar şöyledir:

Anne panda olmanın tek yolu bebeğini karnında taşımak değilmiş. Bazı yavrular annelerinin karnında doğup büyürken bazı yavrular da annelerinin kalbindeki sevgiyle büyürlermiş. Buna evlat edinmek denirmiş(KBA, s. 18).

Ece ve ben, oyun oynamak için babamı odamıza çağırmıştık. Babam işten yeni geldiği için yorgundu. Yine de bizimle oynamak için odamıza geldi. Birlikte çok güzel ve yüksek kuleler yaptık. Üçümüz de oyun oynarken çok eğlendik(EEA, s. 18).

Kardeşler harikadır. İyi günümüzde, kötü günümüzde, yağmur yağsa da güneş açsa da, evde hiç kurabiye kalmasa da daima yanı başımızdadırlar (BBA, s. 24).

Dedem bize gelince oyundan hiç vazgeçmez daha yaşlı olsa bile! (BCA, s. 5).

Hoşgörü değeriaile içi ilişkilerde anlayış, sabır ve empati yoluyla ortaya çıkan bir tutum olarak ele alınmıştır.Bu değere yalnızca*Benim Canım Ailem* (*f*1) ve *Biz Bir Aileyiz* (*f*2)'de yer verilir. Bu değere ilişkin bazı alıntılar şöyledir:

Annem nazik ve kibardır. Bana çok iyi bakar. Çok hata yapsam bile görmemiş gibi yapar (BCA, s. 4).

Kardeşler bazen bizi taklit eder. Minik kardeşler biz ne yaparsak aynısını yapar. Ama bu yüzden onlara hiç kızmayız (BBA, s. 8).

Sabır değerine sadece *Kırmızı Balon Ailesi - Bir Evlat Edinilme Hikâyesi* (*f*1)'ndeyer verildiği tespit edilmiştir. Bu değerbekleyiş sürecindeki özdenetim ve umutlu tutum aracılığıyla yansıtılmıştır.Anne ve babanın yavru pandalarının gelmesini uzun süre beklemelerine rağmen sevgilerini ve özlemlerini korumaları, sabrın aile bağlarını güçlendiren ve sevgiyle beslenen bir değer olduğunu göstermektedir. Bu değere ilişkin alıntı şöyledir:

Heyecanla beklemeye başlamışlar. Ama yavru panda bir türlü gelmiyormuş. Annem ve babam yavru pandalarının gelmesini o kadar çok istemiş ki görmeden bile özlemişler onu. Sıcacık kalpleriyle yumuşacık yavrularının hayalini kurmuşlar(KBA, s. 8).

İncelenen kitaplara genel olarak bakıldığında aile bağlarını güçlendiren temel insani değerlere daha çok yer verildiği görülmektedir. Sevgi, sorumluluk, sadakat, fedakârlık, hoşgörü ve sabır gibi değerler aracılığıyla çocuklara aile içi dayanışma, karşılıklı anlayış ve paylaşma bilinci kazandırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Sonuç

Bu araştırmada, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailelere ve çocuklara önerilen "Çocuk Dostu Kitap Listesi"nde yer alan aile temalı beş çocuk kitabı, aile kültürüne ilişkin değerler açısından ele alınmıştır. Toplam 2071 eserden oluşan söz konusu listede yalnızca yedi kitabın başlığında "aile" kavramına yer verildiği belirlenmiştir. Bu bulgu, Bakanlık tarafından önerilen kitaplar arasında aile temasının sınırlı düzeyde ele alındığını ve aile değerlerini doğrudan merkeze alan eserlerin yeterli sayıda olmadığını göstermektedir.

Çalışmaya konu olan kitaplarda sırasıyla en çok sevgi, sorumluluk**,** sadakat, saygı, fedakârlık, hoşgörü ve sabır değerine yer verildiği saptanmıştır.

Bulgular sonucunda incelenen kitaplarda aileye ilişkin değerlerin hem içerik hem de sayısal dağılımı yönünden dengeli bir yapı arz etmediği göstermektedir. Konu edilen değerler arasında sevgi ve

sorumluluk değerlerine daha fazla yer verildiği, diğer değerlerin ise sınırlı kaldığı sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının "Çocuk Dostu Kitap Listesi"nigüncellerken aile temalı eserlere daha fazla yer vermesi beklenmektedir. Tavsiye edilen kitaplar kurul tarafından incelenirken aileye ilişkin değerler önemli bir ölçü veya bir mihenk taşı olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum çocuk edebiyatı yazarları içinde de dikkate alınması gereken bir husustur. Çocuk edebiyatı yazarlarının edebiyatta sıkça işlenen sevgi teması yanında fedakârlık, hoşgörü, sabır, sadakat ve sorumluluk gibi aile kültürünü destekleyen diğer değerlere de yer vermesi beklenir.

2071 kitaptan oluşan Çocuk Dostu Kitap Listesindeyer alan eserler gerek çocuk edebiyatının farklı yönleriyle gerekse sosyal bilimlerin diğer alanları veya disiplinler arası boyutlarıyla yeni çalışmalara uygun olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Ağdemir, S. (1991). Aile ve Eğitim. *Sosyal ve Politikalar Çalışmaları Dergisi*, 1(1).

Aripova, D. V. (2022). LexicoSemanticField "Family" in Russian and Uzbek Linguistic Cultures. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 15.

Bilir Seyhan, G. (2024). *Kırmızı Balon Ailesi: Bir Evlat Edinilme Hikâyesi*. İstanbul: Bam Kitap.

Eker, G. Ö. (2001). Yazılı kaynaklarda Türk ailesi. *Erdem*, 37, 131-158.

Freedman, C.,& A, Judi. (2024). *Biz Bir Aileyiz*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Aile ve insan gelişimi*. İstanbul: Evrim Yayınları.

Mardi Bayar, Ö. (2012). *Ege ile Ece 1 (Ailem)*. İstanbul: Dört Göz Yayınları.

Pedler, C. (2015). *Benim Canım Ailem*. İstanbul: İndigo Çocuk Yayınları.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) Aile, Nüfus ve Demografik Dönüşüm Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2018). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Resmî Gazete* (Sayı: 30474 Mükerrer, 10 Temmuz 2018).

Türkiye Cumhuriyeti. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Madde 41). *Resmî Gazete* (Sayı: 17863, 9 Kasım 1982).

Ünüvar, G. (2024). *Havuç Kurdu BiDi Ki - Bak Nasıl Ailesine Bağlı*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE AİLE, YOKSUL BİR BEDEVİ İLE KARISININ HİKÂYESİ

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin COŞGUNER*

Özet

Tasavvuf tarihimizin büyük temel taşlarından Hz. Mevlânâ'nın "aile" konusundaki görüş ve düşünceleri son derece önemlidir. Elbette ki; onun tüm eserlerini ve hayatını ele alarak bu konuda tam bir değerlendirme yapmak en doğru olanıdır. Ancak bu oldukça geniş bir çalışma konusu olacaktır. Bu yüzden biz burada sadece Hz. Mevlânâ'nın büyük şaheseri Mesnevî'de aile kavramını 'Yoksul Bir Bedevi ile Karısının Hikâyesi' bağlamında ele alıp değerlendireceğiz.

İslam geleneğinde aileye verilen önemin bir göstergesi olarak Peygamberimize salat u selam getirilirken ailesi de dahil edilmektedir. Mevlânâ da bu geleneğe aynen uymaktadır. Mevnevî'de karı koca ilişkilerinden, ailede erkeğin ve kadının rollerinden, çocuk terbiyesinden geniş bahisler vardır. Erkek ve kadın birbirlerini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Eşler devamlı birbirlerine destek olmalıdırlar. Aralarında ufak tefek tartışmalar olsa da sonunda doğruda birleşirler. Kadının da, erkeğin de üstün olduğu noktalar vardır. Evlilik özenle korunması gereken bir kurumdur. Mevlânâ'ya göre kadınlar akıllı erkeklere galip, cahillere ise mağlup olurlar. Onlar sertlik ve kabalıkla kadınlara üstün gelmeye çalışırlar. Sevgi ve merhamet insanlık özelliğidir, hiddet ve şehvet ise hayvanlık. Kadın anadır, eştir, her şeyden önce Hakk'ın nurudur. Ananın çocukları üzerindeki hakkı Allah'ın hakkıdır. Çocuk bunu yerine getirmekle mükelleftir.

Mevlânâ'nın bu konuları Mesnevî'sinde ele alış şekli Türk-İslam aile yapısını anlamamız noktasında bize büyük açılım sağlayacaktır. Mevlânâ kendi aile yaşantısıyla da örnek bir şahsiyet oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevi, aile, karı-koca ve çocuk ilişkisi.

FAMILY IN RUMI'S MASNAVI: THE STORY OF A POOR BADAWI AND HIS WIFE

Abstract

Rumi, one of the great cornerstones of our Sufi history, has profoundly important views and thoughts on the subject of family. It would certainly be best to examine all of his works and life for a complete assessment. However, this would be a rather extensive study. Therefore, here we will examine and evaluate the concept of family in Rumi's great masterpiece, the Masnavi, solely within the context of "The Story of a Poor Badawi and His Wife."

As a demonstration of the importance placed on family in Islamic tradition, the Prophet's family is included when offering salutations and greetings. Rumi adheres to this tradition. Rumi discusses extensively the relationship between husband and wife, the roles of men and women in the family, and the upbringing of children. Men and women are integral parts of a whole. Spouses should constantly support each other. Although they have minor disagreements, they ultimately agree on the truth. Both men and women have their own strengths. Marriage is an institution that must be carefully protected. According to Rumi, women prevail over intelligent men and lose to the ignorant. They attempt to dominate women through harshness and rudeness. Love and compassion are human qualities, while anger and lust are animal qualities. Women are mothers, wives, and, above all, the light of God. A mother's right over her children is God's right, and the child is obligated to fulfill it.

Rumi's treatment of these issues in his Masnavi will provide us with a significant insight into understanding the Turkish-Islamic family structure. Rumi also sets an example through his own family life.

Keywords: Rumi, Masnavi, family, husband-wife and children relationship.

*Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, fahrettincosguner@yahoo.com.tr.

Giriş

Fikir ve düşünceleriyle asırlardır dünyaya malolmuş büyük mütefekkir Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde aile yapısını da zaman zaman dile getirmiş bu yapının devamı için önemli noktaları vurgulamıştır. Mesnevî'nin en uzun hikâyelerinden birisi olan "Yoksul Bir Bedevi İle Karısı" hikâyesi bu bağlamda ele alınıp incelenmesi gereken özelliklere sahiptir. Burada geçen adam ve kadının, kişinin bünyesinde bulunan ruh ve nefis temsilcileri olduğu da vurgulanmaktadır. (Tahirü'l-Mevlevî, III, 1975, s. 350) Böyle düşündüğümüzde hikâyedeki karı-koca atışmasının kişinin kendi benliği içerisinde de yaşandığı görülmektedir. Şimdi hikâyeyi bu açılardan değerlendirmeye çalışalım:

Yoksul bir bedevînin hikâyesi ve darlık ve yoksulluğu nedeniyle karısının onunla macerası

Bir gece bir bedevî kadın kocasına söylendi ve konuşmanın ölçüsünü kaçırdı:

"Bütün bu yoksulluğu ve cefayı biz çekiyoruz; cümle âlem hoşluk içinde biz ise nahoşuz.

Ekmeğimiz yok, katığımız dert ve haset. Testimiz yok; suyumuz, gözümüzde yaş.

Gündüz elbisemiz, güneş ışığı; gece yatak ve yorganımız ay ışığı.

Ay küresini, ekmek somunu zannederek gökyüzüne doğru el kaldırmışız.

Yoksulların utancı, bizim yoksulluğumuzdan; gündüz gece bizim rızk düşünmemizden.

Halktan kaçan Sâmirî[1] gibi akraba ve yabancı bizden kaçar oldu.

Birisinden bir avuç mercimek istesem bana, "Sus, geberesice" diyor.

Arabın övüncü savaş ve bağıştır. Sen Arap içinde, yazıdaki hata gibisin.

Ne savaşı? Biz savaşsız kendimizi öldürdük. Biz fakirlik kılıcıyla başsız kaldık.

Ne bağışı? Biz dilencilikle yaşıyoruz. Havadaki sineğin kanını alıyoruz.

Birisi misafir gelse, ben bensem, gece uyuyunca hırkasını bedeninden soyarım." (Mevlânâ, 2007, b. 2252- 2263, s.109-110)

Bu beyitlerde karısı kocasını ağır şekilde suçlayarak, fakirliklerinin sebebi olarak onu görüyor. Biraz da abartarak mubalağa sanatını kullanıyor ve kocasını iyice darlandırıyor. Şimdi kocasının karısına verdiği cevaplara bakalım:

Bedevînin hanımına sabır buyurması; sabır ve yoksulluğun faziletini hanımına anlatması

Kocası ona dedi: "Ne zamana kadar gelir ve mahsül arayacaksın? Bizzat ne kaldı ömürden? Çoğu geçti.

Akıllı çoğa, aza bakmaz; çünkü her ikisi de sel gibi geçer.

İster berrak, ister bulanık sel olsun, madem bir an durmuyor, ondan söz etme.

Bu dünyada binlerce canlı, darmadağın olmadan hoşça yaşıyor.

Guguk kuşu, gece azığını hazırlamadan ağaç üstünde Allah'a şükreder.

Bülbül Allah'a hamd eder: "Ey duaları kabul eden! Rızk güvencesi sendedir."

Doğan, padişahın elini benimsemiş, bütün leşlerden ümidini kesmiştir.

Aynı şekilde sivrisinekten tut file kadar, -bütün canlılar- Allah'ın ailesidir ve Hak ne güzel aile sahibidir!

[1] Sâmirî; Hz. Musa zamanında yaşayan, Hz. Musa yokken yaptığı buzağı heykeline insanların tapmasını isteyen birisidir. Hz. Mûsâ döndüğünde Sâmirî'ye, "Defol git!, artık hayatın boyunca 'Bana dokunmayın!' diyeceksin; ayrıca seni kaçıp kurtulamayacağın bir ceza günü beklemektedir" diyerek bedduada bulunmuştur. (Bkz. Kur'an, Tâhâ 20/83-97)

Gönüllerde bulunan bütün bu gamlar, bizim varlığımızın buharından ve tozundandır.
Bu kök söken gamlar, bizim orağımız gibidir. "Böyle oldu, şöyle oldu" bizim vesvesemizdir.
Bil ki her hastalık, ölümden bir parçadır. Bir çare varsa, ölüm parçasını kendinden kov.
Ölümün parçasından kaçamazsan, bil ki bütünü başına dökülecek.
Ölüm parçası sana tatlılaşıyorsa, bil ki Allah bütünü tatlılaştırır sana.
Dertler, ölümden elçi olarak geliyor. Ey boşboğaz! Elçisinden yüz çevirme.
Tatlı yaşayan, acı ölür. Bedenine tapan, canını kurtaramaz.
Koyunları ovadan alırlar, daha semiz olanı öldürürler.[1] (Mevlânâ, 2007, b. 2288- 2303, s. 110)

Burada adam kadına hayatın gerçeklerini anlatarak sonunda ölümle irtibat kuruyor. Böyle olunca maddi varlığın çok da bir değeri kalmıyor. Devamında ölümle ilgili sözler söyler. Ardından eşlerin uyumundan bahseder:

Bizim eşimizsin, eş aynı özellikli olmalı ki işler güzelce sonuçlansın
Eş birbirinin örneği üzere olmalı, ayakkabı ve çizmenin iki eşine bak.
İki ayakkabı eşinden biri ayağa dar gelince, iki eş de senin işine yaramaz.
Kapının eş kanatları; biri küçük, diğeri büyük olur mu? Hiç ormanda aslanın kurdu eş yaptığını gördün mü?
Deve üzerinde biri boş, diğeri malla dolu çift çuval/heybe dengeli olmaz.
Ben kanaat yolunda gönlüm güçlü bir şekilde gidiyorum, sen niçin serzenişe doğru gidiyorsun?"
Kanaatkâr adam içtenlik ve yakarışla hanımına sabaha kadar bu türden konuştu. (Mevlânâ, 2007, b. 2308- 2314, s.111)

Bundan sonra kadın sözü alır ve suçlamalarına devam eder:

Kadının kocasına "Kendi kadem ve makamından fazla söz söyleme. "Yapmadıklarını niçin söylüyorlar." (Kur'ân-ı Kerim, Saff, 61/2.) ***Zira bu sözler doğruysa da bu tevekkül makamı senin değildir. Kendi makamın ve davranışın üzerinde bu sözü söylemenin zararı vardır. "Allah katında büyük nefret edilen oldu" (*** Kur'ân-ı Kerim, Saff, 61/3.) ***olur diye nasihat etmesi***

Kadın ona bağırdı: "Ey namus bekçisi! Ben senin hileni daha yutmayacağım.
İddia ve davet saçmalıklarını söyleme. Git, kibir ve gururdan söz etme.
Ne zamana kadar adamakıllı iş-güç sözü? Kendi iş ve durumuna bak da utan.
Kibir çirkindir, ama dilencilerin kibri daha da çirkin. Durumumuz soğuk ve karlı günde elbise de ıslak!
Ne zamana kadar iddia, söz, hava ve caka? Ey evi örümcek evi gibi olan sen!
Kanaatle sen ne zaman canını aydınlattın? Sen, kanaatlerden ne öğrendin.
Peygamber, "Kanaat nedir? Hazine" dedi. Sense hazineyi eziyetten ayırt etmiyorsun.
Bu kanaat, can hazinesinden başka bir şey değildir. Sen laf etme, ey canın üzüntüsü ve eziyeti!
Sen bana eş deme, hasımlık etme. İnsafın eşiyim, aldatma eşi değilim.

[1] Aynı şekilde bu semiz koyunun kesilmesinini, yani maddeye olan iştahın kişinin sonu olacağı gerçeğini İmam Gazzâlî *Nasihâtü'l-Mülük* adlı eserinde dile getirmektedir. Hz. Ömer valilikle görevlendirdiği Ebu Musa el-Eş'ari'ye bu örmeği verir. (*Hükümdarlık Ahlakı*, 2023, s. 34)

Havada sineğin damarından kan alıyorsun, emîrle, beyle nasıl adım atarsın?

Köpeklerle şu kemik yüzünden boğuşmaktasın; içi boş ney gibi inlemektesin.

Bana aşağılayıcı biçimde gevşek gevşek bakma da senin damarlarındakini söylemeyeyim.

Aklını benden fazla mı gördün? Beni, az akıllı mı gördün?

Gafil kurt gibi bize saldırma. Hey, senin aklının utancındansa akılsız olmak daha iyi!

Aklın madem, halkın bağıdır; o akıl değildir, yılan ve akreptir o.

Senin zulmünün ve hilenin hasmı, Allah olsun. Senin üstünlüğün ve aklın bizden eksik olsun.

Sen hem yılansın, hem büyücü. Bu ne şaşırtıcı! Yılan avcısı ve yılansın. Ey Arabın utancı!

Karga kendi çirkinliğini bilseydi, dert ve üzüntüden kar gibi erirdi.

Büyücü adam, düşman gibi, yılana büyü okur/yapar, yılan da ona büyü okur.

Onun tuzağı yılana büyü olmasaydı, yılanın büyüsüne nasıl av olurdu?

Büyücü adam, kazanç ve iş hırsıyla o sırada yılanın büyüsünü anlamaz,

Yılan der: "Ey büyücü! Dikkat, dikkat! Kendininkini gördün. Benim büyümü de gör.

Sen beni kalabalıklara rüsva etmek için, Hakk'ın adıyla aldattın.

Beni Hakk'ın adı bağladı; senin görüşün değil. Hakk'ın adını tuzak yaptın, yazık sana!

Hakk'ın adı benim adaletimi senden alır. Ben Hakk'ın adına canımı ve bedenimi teslim ettim.

Ya benim sokmamla canının damarını keser ya da benim gibi seni zindana atar." Mevlânâ, 2007, b. 2315- 2340, s.111-112)

Kadın bu şekilde kocasını bir güzel azarlar ve birçok dersler verir. Ardından adam savunmaya geçer:

Adamın, hanımına "Fakirlere aşağılamayla bakma, Hakk'ın işine olgunluk düşüncesiyle bak, kendiyoksulluğunun hayal ve düşüncesiyle yoksulluğu ve fakirleri yerme" diye nasihat etmesi

-Adam- dedi: "Ey kadın! Sen kadın mısın, yoksa hüzünler babası mı? Fakirlik, benim övüncüm oldu, başıma kakma.

Mal ve altın, başın şapkası gibidir. Şapkaya sığınan kişi keldir.

Kıvırcık ve güzel saçı bulunan, şapkası düşünce daha hoşuna gider.

Hak adamı göz gibidir. Gözün çıplak olması kapalı olmasından daha iyidir.

O köle satıcısı, gösterme sırasında kölenin ayıp örten elbisesini çıkarır.

Kusuru olsa, onu nasıl soyar? Aksine onunla, elbiseyle bir hile yapar.

"Bu, iyi ve kötüden utanır; soymakla o senden kaçar" der.

Efendi kulağına kadar kusura batmıştır. Efendinin malı vardır ve mal da ayıp örter.

Tamahkâr, tamahından onun ayıbını görmez. Tamahlar, gönüllerin toplanma yeri oldu.

Dilenci kıymetli altın gibi söz söylese, onun malı dükkâna giremez.

Yoksulluk işi, senin kavrayışının ötesindedir. Fakirliğe gevşek gevşek bakma.

Çünkü dervişler, mal ve mülkün ötesindedir. Yücelik sahibi Allah'tan derin rızkları vardır.

Yüce Allah adaletlidir, âdil olanlar âşıklara nasıl zulmederler.

O birine nimet ve mal verilir; bu diğeri ateşin başına konur,

Bu düşünceyi Allah'a, iki cihanın yaratıcısına yakıştıranı ateş yakar.

"Fakirlik övüncümdür" boş ve mecaz sözlerden midir? Hayır, binlerce gizli izzet ve naz vardır -onda-.

Öfkeyle bana lakaplar taktın; bana dost tutan ve yılan yakalayan dedin.

Tutarsam, başı ezilmekten zarar görmesin diye yılanın dişini çekerim.

Çünkü o diş, onun canının düşmanıdır. Ben bu ilimle düşmanı dost yaparım.

Ben asla tamahtan dolayı büyü okumam. Ben bu tamahı devirdim.

Allah korusun, benim tamahım halktan değildir. Benim gönlümde kanaatten bir âlem vardır.

Armut ağacının üzerinden, dibi öyle görüyorsun. Aşağıya in, o düşünce kalmaz.

Dönersen başın döner. Evi döner görürsün, ama dönen sensin." (Mevlânâ, 2007, b. 2342- 2364, s.112)

Dünyayı kıymetli inciyle doldursam, senin rızkın olmazsa, nasıl ederim?

Ey kadın! Savaşı ve yol kesmeyi terk et; etmezsen, beni terk et.

İyi ve kötüyle savaşmanın, benim için ne yeri var? Çünkü gönlüm barışlardan da ürküp kaçıyor.

Susacaksın, yoksa hemen şu anda evi barkı terk ederim." (Mevlânâ, 2007, b. 2390- 2393, s. 113)

Bundan sonra kadın kocasının bu sert tavrını görünce yumuşar, ayrılmasını istemez ve kocasını haklı bularak ondan özür diler:

Kadının kocasına uyması ve sözünden dolayı af dilemesi

Kadın kocasını sert ve öfkeli görünce ağladı. Ağlama, bizzat kadın tuzağıdır.

-Kadın- dedi: "Senden nasıl böylesini düşünürüm? Benim senden bambaşka ümidim vardı.

Kadın yokluk yolundan girip dedi: Ben, sizin toprağınızım, hanım değilim.

Bedenim, canım ve neyim varsa senindir. Hüküm ve buyruk bütünüyle senindir.

Yoksulluk nedeniyle gönlüm sabırdan sıyrıldıysa, kendim için değildir, bu senin içindir.

Sen dertlerimde benim için deva idin. Ben senin yoksul olmanı istemiyorum.

Senin canın uğruna, kendim için değildir, bu. Bu ağlamam ve inlemem senin içindir.

Şahsım, vallahi senin şahsın için her nefes önünde ölmeyi ister.

Ruhumun feda olduğu canın, canımın içindekini keşke bilseydi.

Sen benimle ilgili böyle düşüncede olduğundan, hem canımdan hem bedenimden usandım.

Madem sen benimle böylesin, altın ve gümüşe toprak saçtım. Ey cana sükûnet olan!

Canımda ve gönlümde yer eden sen, benden bu kadar bıkıyor musun?

Sen bıkabilirsin, güç senin. Canım senin bıkkınlığın için özür diliyor.

Benim put gibi olduğum ve senin de şaman gibi bulunduğun zamanı hatırla.

Kulun, gönlünü sana uygun aydınlatmıştır. "Pişti" dediğine, "Yandı" diyecek.

Ben senin ıspanağınım. Neyle pişirsen, ekşili veya tatlı sana yaraşır.

İnkâr ettim, şimdi imana geldim. Hükmüne canla geldim.

Senin şahane huyunu tanımadım, senin önünde küstahça eşek koşturdum.

Senin affından bir kandil yakınca, tövbe ettim, itirazı attım.

Önüne kılıç ve kefen koyuyorum. Önüne boynumu uzatıyorum, boynumu vur.

Acı ayrılıktan söz mü ediyorsun? Her ne istersen yap, fakat bunu yapma.[1]

Sende benim için gizli bir af dileyici vardır. Bensiz, o senin yanında sürekli -benim için- bir şefaatçi.

İçinde özrümü dileyen, senin huyundur. Ona güvenerek gönlüm suç işlemek istedi.

Kendinden gizlice merhamet et. Ey öfkeli! Ey ahlakı yüz batman baldan daha iyi olan!"

-Kadın- bu türden güzellik ve tatlılıkla söz söyledi. Arada ağlaması tuttu.

O, ağlamadan da bizzat gönül alıcıydı. Ağlaması ve hayhuyu haddi aşınca,

O yağmurdan bir şimşek çaktı, o biricik adamın gönlüne bir kıvılcım düştü.

Onun güzel yüzüne kul olan adam, o kulluğa başlayınca nasıl olur?

Kibrinden gönlünün titrediği kişi, senin önünde ağlayınca nasıl olursun?

Nazıyla gönlün ve canın kanlandığı, niyaza başlarsa nasıl olur?

Eziyet ve cefası, bizim tuzağımız olan kişi, özür dilerse, özrümüz ne olur?

"İnsanlara süslü kılındı" (Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân, 3/14.) *Hak süsledi. Hakk'ın süslediğinden nasıl kaçılabilir?*

Madem onu "Onunla sakinlik bulur" (Kur'ân-ı Kerim, A'râf, 7/189) *için yarattı, Âdem Havva'dan nasıl ayrılabilir.*

Zâl oğlu Rüstem olsa, Hamza'dan daha güçlü olsa, buyrukta kendi kadınının esiridir.

Sözüyle âlemin mest olduğu kişi, Hz. Ayşe'ye; "Ey Hümeyrâ! Benimle konuş" derdi.

Su üstünlükte ateşe galip gelir. Kapta olduğunda ise ateşle kaynar.

Kazan ikisi arasına ayırıcı olarak girdiğinde, ateş suyu yok eder, hava yapar.

Görünüşte, su gibi, kadına galipsen de içerde mağlupsun ve kadını istemektesin

Böyle bir özellik insanda vardır. Hayvanın sevgisi azdır, bu da eksikliktendir. (Mevlânâ, 2007, b. 2394- 2432, s.113-114)

"Gerçekte kadınlar, akıllı olanlara üstün olurlar ve cahiller onlara üstün olur" hadisinin açıklaması

Peygamber dedi: "Kadın akıllılara ve gönül sahiplerine tam galip gelir.

Yine de cahiller kadına üstün olur, çünkü onlar sert ve serkeş davranır."

İncelik, letafet ve insaf onlarda az bulunur, çünkü tabiatlarında hayvanlık galiptir.

Sevgi ve incelik, insanlık vasfıdır. Öfke ve şehvet, hayvanlık vasfıdır.

Kadın, Hakk'ın ışığıdır; sevgili değil. O, sanki yaratıcıdır; yaratılmış değildir. (Mevlânâ, 2007, b. 2433- 2437, s.114-115)

Şimdi de kadının bu kabulleniş ve alçak gönüllülüğü karşısında adam da kendisinin suçlu olabileceğini ve bunların Allah'ın bir uyasısı olduğunu düşünerek şöyle söyler:

Adamın, kendisini geçim talebinde hanımının istediğine teslim etmesi ve kadının itirazını Hakk'ın işareti bilmesi

Her bilen akıllıya göre, dönenle birlikte bir döndüren vardır.

[1] Aynı manadaki bir beyit ikinci mısrasının aynı ifadeleriyle Divan-ı Kebir'deki ayrıktan bahseden gazelinde de geçmektedir:
در عالم ز هجران تلختر هر چه خواهی کن ولیکن آن مکنیست
"*Dünyada ayrılıktan daha acı bir şey yok,Ne istersen yap ama onu yapma*. (*Divan-ı Kebir*, G.nr. 2020); (Gölpınarlı, IV, 247)

Adam o söylediğinden, vergi memurunun ölüm anında tahsildarlığından pişman olduğu gibi pişman oldu.

Dedi: "Canımın canına hasım nasıl oldum? Benim canımın başına nasıl tekmeler vurdum?"

Kaza gelince göz kapanır da bizim aklımız, ayağı baştan ayıramaz.

Kaza geçince, kendini yer. Perdesi yırtılmış, yakasını yırtar.

Adam dedi: Ey hanım! Pişman oluyorum. Kâfir idiysem, Müslüman oluyorum.

Senin günahkârınım, merhamet et. Beni bütün olarak kökten, dipten koparma.

Yaşlı kâfir pişman olsa, özür dilediği için, Müslüman olur.

İlahî huzur, rahmet ve keremle doludur. Hem varlık ve hem yokluk, onun âşığıdır.

Küfür ve iman, o ululuğun âşığıdır. Bakır ve gümüş, o kimyanın/iksirin kuludur. (Mevlânâ, 2007, b. 2438- 2446, s.115)

Ve Hz. Mevlana hikâyeyi şöyle bağlar; her ne kadar burada maceranın sonu dese de hikâye adamın halifeye bir testi su hediye götürmesi şeklinde devam eder, aslında sona eren şey tartışmalarıdır:

Arap ve eşinin macerasının sonu

Adam ve kadın hikâyesi macerasının sonunu, bir ihlâslı kişinin gönlü istiyor.

Adam ve kadın macerası anlatıldı. Onu, kendi nefsine ve aklına örnek bil.

Bu kadın ve adam, nefis ve akıldır. İyi ve kötü için iyice gereklidir.

Bu dünya evinde bu ikisi gereklidir; gece gündüz savaşta ve macera içindedirler.

Kadın evin ihtiyaçlarını, yani şeref, ekmek, sofra ve makam istiyor.

Nefis gibi kadın çare peşinde bazen tevazu, bazen ululuk arar.

Akıl, bizzat bu düşüncelerden haberdar değildir; dimağında sadece Allah gamı vardır.

Hikâyenin sırrı bu yem ve tuzak olsa da, hikâyenin suretini şimdi tam olarak dinle.

Manayı anlatış kâfi olsaydı, dünya halkı işsiz ve manasız olurdu.

Sevgi -sadece- düşünce ve mana olsaydı, senin orucunun ve namazının sureti olmazdı.

Dostların birbirine hediyeleri, dostlukta sadece suretlerdir;

Böylece hediyeler, gizlilikte saklı sevgilere tanıklık etmiş olur.

Çünkü görünen ihsanlar, gizli sevgilere şahittir. Ey değerli!

Şahidin bazen doğrudur, bazen yalan; bazen şaraptan sarhoş ve bazen ayrandan.

Ayran içip sarhoşluk gösterir; hayhuylar eder, sersemlik gösterir.

O riyakâr, muhabbet sarhoşu olduğu sanılsın diye oruçta ve namazdadır.

Sonuç olarak saklı bulunana işaret olması için dıştaki fiiller başkadır.

Ey Rabbim! Bu ayırt etme kabiliyetini, dileğinle, bize ver de böylece eğri işareti, doğrudan tanıyalım.

Duygunun ayırt etmesi nasıl olur, bilir misin? Duygu, "Allah'ın nuruyla bakar" olur.

Eser/belirti olmazsa, sevgiden haber veren akrabalık gibi sebep de açığa çıkarır.

Hak nuru kendisine önder olan kişi esere veya sebeplere köle olmaz.

Veya muhabbet gönülde alevlenir, güçlenir ve eserden kurtulur.

Sevgi ışığını gökyüzüne vurunca, sevgiyi bildirmeye ihtiyacı olmaz.

Bu sözün tamam olması için ayrıntılar vardır, fakat sen iste, vesselâm.

Mana bu surette belirse de, suret manaya yakındır ve uzaktır.

İşaret etmede su ve ağaç gibidirler. Niteliğe yönelirsen, çok uzaktırlar.

Nitelik ve özelliği terk et, o iki ay yüzlünün hâllerini açıkla.

Arabın, kendi dilberinin yalvarmasına ve "Bu teslim oluşta benim bir hilem ve sınamam yoktur" diyeyemin etmesine gönül vermesi

Adam dedi: "Şimdi karşı koyuştan vazgeçtim. Yetki senin, kılıcını kınından çek.

Ne dersen ben sana uyacağım. Onun iyi veya kötü olmasına bakmayacağım

Senin varlığında yok olacağım, madem sevenim, "Sevgi kör ve sağır eder."

Kadın, "Bana iyilik etmek mi istiyorsun, yoksa hileyle sırrımı mı keşfedeceksin?" dedi.

-Adam- dedi: "Gizli sırrı bilen, seçkin Âdem'i topraktan yaratan Allah'a yemin ederim.

Ona verdiği üç arşın boyda, levhalarda ve ruhlarda bulunanları gösterdi.

Ebede kadar ne olacaksa, önceden "İsimleri öğretti" (Kur'ân-ı Kerim, Bakara, 2/31) *ile kendi ders verdi.*

Böylece melekler onun öğretimiyle kendilerinden geçtiler. Onun takdis edilmesiyle başka kutsallık buldular.

Âdemden onlara görünen o genişlik, semaların genişliğinde yoktu.

O temiz ruhun arsasındaki ferahlıkta, yedi sema arsası dar oldu.

Peygamber dedi: "Hak buyurdu: Ben yukarı ve aşağıya hiç sığmam.

Ben yeryüzüne, gökyüzüne ve arşa da sığmam. Bunu kesin olarak bil, ey aziz!

Hayret! Müminin gönlüne sığarım. Beni ararsan, o gönüllerde ara."

-Hak- dedi: "Ey takvalı kişi! Kullarımın arasına gir, (Kur'ân-ı Kerim, Fecr, 89/29) *beni görme cennetine."*

Arş, kendi genişliğiyle o ışığına rağmen onu/müminin gönlünü görünce kendini kaybetti.

Arşın büyüklüğü, bizzat, çok uzundur. Fakat mana gelince, suret kimdir?

Her melek diyordu: "Bizim bundan önce yeryüzüne yakınlığımız vardı.

Yeryüzüne hizmet tohumu ekiyorduk. O alakayla biz hayret içindeydik:

Tabiatımız gökyüzünden olmasına rağmen bizim bu toprakla bu alakamız nedir?

Biz ışıkların karanlıklarla ülfeti nedir? Işık, karanlıklarla nasıl yaşayabilir?

Ey Âdem! O yakınlık, senin kokundan. Çünkü bedeninin dokuması, yeryüzüydü.

Toprak bedenini buradan dokudular, pak nurunu burada buldular.

Canımızın, senin ruhundan bulduğu ise, çok önceleri topraktan parlamaktaydı.

Yeryüzündeydik ve yerden gafildik; içinde define bulunan hazineden gafildik.

O yerden bize yolculuk emredince, bu değişiklikten damağımız acılaştı.

Biz deliller söyledik: "Ey Rabbimiz! Bizim yerimize kim gelir?

Bu tenzih etme ve tevhit söyleme ışığını, dedikoduya mı satıyorsun?"

Hakk'ın hükmü bizim için genişlik oluşturdu, rahatça söyleyiniz diye:

"Dilinize ne gelirse sakınmadan; biricik çocukların babalarına yaptığı gibi -söyleyin-.

Çünkü bu sözler uygunsuz olsa da, rahmetim gazabımı da geçmiştir.[1]

Ey Melek! Bu üstünlüğü ortaya koymak için, sana güçlük ve şüphe nedenleri yerleştiririm,

Söylemen için. Ve de ben seni -sorumlu- tutmam. Hilmimi/sabrımı inkâr eden de konuşamaz.

Bizim hilmimizde her nefeste yüz baba, yüz anne doğar, yok olur.

Onların hilmi, bizim hilm denizimizin köpüğüdür. Köpük gider, gelir. Fakat deniz yerindedir."

Bizzat ne diyeyim? O incinin önünde bu, sedef de değildir, ancak köpüğün köpüğünün köpüğünün köpüğüdür.

-Adam dedi:- "0 köpük hakkı için; o berrak denizin hakkı için, bu söz ne imtihandır ve ne de laftır.

Kendisine döneceğimin hakkı için sevgi, içtenlik ve teslimiyettendir.

Bu heves, huzurunda imtihansa bir an imtihanı, imtihan et.

Sırrını saklama, sırrım ortaya çıksın. Gücümün yettiğini sen emret.

Gönlünü örtme, gönlüm ortaya çıksın. Böylece neye kabiliyetim varsa kabul edeyim.

Nasıl edeyim? Benim elimde ne çare var? Bak, benim canım ne işe yarar?"

Kadının rızk arama yolunu kocası için belirlemesi ve onun da kabul etmesi

Kadın dedi: "Bir güneş parladı, bir âlem ondan aydınlık buldu.

Rahman'ın vekili, Yaratıcının halifesidir. Bağdat şehri onunla bahar gibidir.

O padişaha bağlanırsan, padişah olursun. Ne zamana kadar uğursuzlara gideceksin?

Padişahlarla birlikte oturmak, kimya gibidir. Onların bakışı gibi bir iksir, bizzat nerdedir?

Ahmed'in gözü Ebû Bekir'e vurdu, o bir tasdikle Sıddîk oldu."

-Adam- dedi: "Padişah, beni nasıl kabul eder? Bahanesiz, ona nasıl giderim?

Bana bir ilgi veya bir hile gerekir. Hiç bir meslek aletsiz düzgün olur mu?

Tıpkı birinden Leyla'nın biraz hastalandığını işiten Mecnun gibi,

Demişti: "Eyvah, bahanesiz nasıl giderim? Ziyaretten geri kalırsam, nasıl olurum?

Keşke hünerli bir tabip olsaydım da Leyla'ya herkesten önce gitseydim."

Bizim utancımızı kırmak üzere, Hak bizim için "Geliniz, de" (Kur'ân-ı Kerim, En'âm, 6/151) *buyurdu.*

Yarasaların gözü ve aleti olsaydı, gündüz dolaşır ve neşeli olurlardı.

-Kadın- dedi: "Kerem padişahı meydanda yürüyünce, her aletsizliğin kendisi alet olur.

Çünkü alet, iddiadır ve varlıktır. İş ise, aletsizlik ve aciz oluştur."

-Adam- dedi: "Aletsizliği elde etmeden nasıl aletsizliği arzularım.

Zengin padişahın bana acıması için müflisliğime tanık gerek.

Sen dedikodu ve düzenden başka şahit göster de, güzel padişah acısın.

Zira sözden ve düzenden olan şahit, o kadılar kadısının yanında reddedilir.

Kendisi konuşmadan ışığının parlaması için, durumuna şahit olarak samimiyet ister." (Mevlânâ, 2007, b. 2615- 2701, s. 120-123)

[1] Buna benzer şekilde uygunsuz ifadelerle dua eden bir çobanın ve onu azarlayan Hz. Musa'nın hikâyesi için bkz. (Mevlânâ, II, b. 1710-1805)

SONUÇ

Görüldüğü gibi Mevlânâ bu hikâyesinde hayatın tam ortasına, karı-koca ilişkilerine, müsamaha, anlayış, sabır, tahammül, hoşgörü kavramlarının ne kadar önemli olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Bu güzel duyguların öncelikle kendi şahsımızda, sonra da en yakınımız olan eşimizde uygulamamız gerektiğini görüyoruz. Bu dizeler yeri geldiğinde kendi öz eleştirimizi yapabilmeyi, bizlere öğütlüyor. Kendimizin de hatalı olabileceğini, karşımızdakinin düşünce ve sözlerine kulak verip ciddiye almak gerektiği vurgulanıyor. Yaklaşık sekizyüz yıl önce yazılan bu ifadeler, her dönemde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu gerçeklere şimdi, Hz. Mevlânâ'nın döneminden daha fazla gereksinim duymaktayız. Toplumun en temel taşı olan aile birliğini korumak ve eşler arasındaki sağlıklı ilişkiyi sürdürebilmek, sağlıklı nesiller yetiştirebilmenin en önemli unsurudur.

KAYNAKÇA

İmâm Gazzâlî; *Nasîhatü'l-Mülük (Hükümdarlık Ahlakı)*, trc. Mehmet Ali Özkan, İnsan yay., 2. Baskı, İstanbul, 2023.

Mevlânâ Celâaleddîn-i Rumî; *Divân-ı Kebîr*, hzl. Bedi'üzzamân Furuzanfer, Emir Kebir, Tahran, hş. 1378.

Mevlânâ Celâaleddîn-i Rumî; *Divân-ı Kebîr*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1955.

Mevlânâ Celâaleddîn-i Rumî; *Mesnevî*, trc. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., 4. Baskı, Ankara 2007.

Mevlânâ Celâaleddîn-i Rumî; *Mesnevî-yi Ma'nevî* I-VI, hzl. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., 2. Baskı, Konya 2022.

Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), *Şerh-i Mesnevî (I-VII)*, Şamil Yay., İstanbul, 1975.

ÇOCUKLARDA ULUSAL DÜŞÜNCENİN OLUŞTURULMASINDA ÇOCUK EDEBİYATININ ÖNEMİ

Sevinc MUHTAROVA*

Özet

Çocukluk, insan yaşamının en hassas ve biçimlendirici dönemidir. Bu dönem, insan kişiliğinin temel taşı olarak kabul edilir. Çocuklar bu dönemde gördükleri, duydukları, deneyimledikleri ve okuduklarından büyük ölçüde etkilenirler. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, çocuğun zihinsel ve ruhsal dünyasının oluşumunda vazgeçilmez bir rol oynar. Çocuk edebiyatı - masallar, şiirler, hikâyeler, anlatılar ve diğerleri- çocuklara aile, dostluk, dürüstlük, merhamet ve adalet gibi ahlaki değerleri aşılamanın bir yoludur. Bu edebiyat sayesinde çocuk, hangi davranışların doğru, hangilerinin yanlış olduğunu öğrenir. Edebiyatta sunulan olumlu imgeler çocuğa örnek teşkil ederken, olumsuz imgeler ona uzak durması gereken karakterleri gösterir. Sanatsal miras, çocukların ve ergenlerin toplumdaki yerlerini bulmalarına ve onlarda devlet zihniyeti oluşturmalarına yardımcı olmada olağanüstü hizmetler sunar. Çocuk edebiyatının temel amacı, çocuğun ahlak anlayışını ve konuşma yeteneğini oluşturmaktır. Çocuk edebiyatı yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda çocukla doğrudan psikolojik bir diyaloğa girer. Bu nedenle çocuğa sunulan edebiyatın niteliği, dili, mesajları ve imgeleri çok önemlidir. Burada hem yazarın sorumluluğu, hem velinin tercihi hem de öğretmenlerin rehberliği kilit rol oynar. Çocuğa sadece "eğlendirici" değil, aynı zamanda "eğitici" etkili edebiyat sunulmalıdır. Çocuğa sunulan kitaplar, düşünce ve duygu dünyasını zenginleştirmeli, empati yeteneğini geliştirmeli ve hayatta karşılaşabileceği durumlar hakkında birlikte düşünme fırsatı sunmalıdır. Ulusal edebiyatın bağımsız bir alanı olan çocuk edebiyatı, küçük okul çocuklarının ve ergenlerin sanatsal zevkini oluşturmaya, okuma ve yazma alışkanlıkları edindirmeye ve zihinsel yeteneklerini güçlendirmeye hizmet eder. Azerbaycan çocuk edebiyatı, hem edebi tarihi gelenekleri hem de çağdaş sanatsal deneyimi açısından zengindir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da çocuklar için sanat eserleri yaratma alanında çalışmalar yapılmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren, hem eğitim sürecinde kullanılmak üzere hem de ders dışı okuma amacıyla çocuk edebiyatı örneklerinin sayısı artmış ve bu durum nihayetinde çocuk edebiyatının oluşumuna yol açmıştır. Bu dönemde yazılan eserlerde, sanatsal-estetik etkiden ziyade salt ahlaki-manevi, eğitici etki daha fazla dikkat çekmektedir. 20. yüzyılın başlarında yayımlanan çocuk şiirlerinde ise bilime ve ilme yönelmiş, tembellikten uzak durulması öğütlenmiştir. Her toplum, yeni neslin manevi, ahlaki ve insani değerlerle yetişmesini ister.Bu amaçla bu değerler önce ailede, sonra çevrede ve eğitim kurumlarında çocuklara aşılanır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuklar, şiirler, öyküler, kitaplar.

THE IMPORTANCE OF CHILDREN'S LITERATURE IN FORMING NATIONAL THOUGHT IN CHILDREN

Abstract

Childhood is the most sensitive and formative stage of human life. This period is considered the cornerstone of human personality. It is at this stage that children are greatly influenced by what they see, hear, experience, and read. In this regard, children's literature plays an indispensable role in the formation of the child's mental and spiritual world. Children's literature - fairy tales, poems, stories, narratives, and others - is a means of instilling in children moral values such as family, friendship, honesty, mercy, and justice. Through this literature, the child learns which behaviors are right and which are wrong. Positive images presented in literature serve as an example for the child, while negative images show him the characters he should stay away from. Artistic heritage has exceptional services in helping children and adolescents find their place in society and in the formation of statehood thinking in them. The main goal of children's literature is to form the child's morality and speech ability. Children's literature does not only transmit information, but

* Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü, Araştırmacı, seva_mukhtarova@mail.ru

also enters into a direct psychological dialogue with the child. Therefore, the quality, language, messages, and images of the literature presented to the child are very important. Here, both the author's responsibility, the choice of the parent, and the guidance of the teachers play a key role. The child should be presented with literature that is not only "entertaining", but also "educative". The books presented to the child should enrich his world of thought and feeling, develop his ability to empathize, and provide an opportunity to think together about the situations he may encounter in life. Children's literature, which is an independent field of national literature, serves to form the artistic taste of young schoolchildren and adolescents, to create reading and writing habits, and to strengthen their mental abilities. Azerbaijani children's literature is rich in both its literary historical traditions and its contemporary artistic experience. Starting from the second half of the 19th century, efforts have been made in the field of creating works of art for children in both Turkey and Azerbaijan. Since the beginning of the 20th century, the number of examples of children's literature, both for use in the educational process and for the purpose of reading outside the classroom, has increased, which ultimately led to the formation of children's literature. In the works written during this period, the purely moral-spiritual, educational effect attracts attention more than the artistic-aesthetic effect. In children's poems published at the beginning of the 20th century, they are directed towards science and knowledge, and are advised to stay away from laziness. Every society wants the new generation to grow up with spiritual, moral and human values. For this purpose, these values are first given to children in the family, then in the environment, and in educational institutions.

Keywords: Children's literature, child, poems, stories, books.

Giriş

Çocuk edebiyatı, edebiyatın en gösterişsiz, en saf ve en özverili alanıdır. Sadece çocukların masum ve saf ahlakına hizmet etmekle meşgul olduğu için değil, aynı zamanda bu yönde yazanların, eleştiri gözünden hiçbir değerlendirme, ödül, mükafat veya analiz beklemeden, yürüdükleri yolda yorulmadan ilerledikleri için de. Çocuk edebiyatının yolu ve gelişimi oldukça kapsamlıdır.Çocuk edebiyatının ideolojinin gereklerine uymama ve daha saf bir başlangıçtan ilerleme kararlılığı daha güçlüdür.Halkın ve milletin kaderindeki böylesi kader anlarının ifade edildiği, övüldüğü ve yüceltildiği bir an gelir ki, tüm edebiyatın ruhu ve havası aynı amaca ve aynı hedefe hizmet eder. Teknolojik medeniyet ve bilgi patlaması gibi konuları düşündüğümde, kaçınılmaz olarak birkaç yüzyıl öncesine dönüyorum. Didaktik ve öğütten aydınlanmaya doğru ilerleyen çocuk edebiyatının, modern dünyanın gereklerine uyum sağlama çabaları beni şimdi 19. yüzyılın sonlarındaki aydınlanma dalgasına götürüyor ve henüz ulus olarak oluşmamış bir toplumun bilincinin uyanışı sorununu gündeme getiren milli aydınlarımızın bu yöndeki paha biçilmez hizmetlerini hatırlatıyor. Çocuk edebiyatı da böyle bir direnişin meyvesidir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında aydınlanma dalgasının oluşumuna katkıda bulunan kişilerin - M.F. Ahundzade, S.A. Şirvani, S. Valibeyov, H. Garadagski, F. Koçarlı, R. Efendiyev, S.M. Ganizade, M.T. Sidqi, A. Şaig, A. Sahhat, S.S. Ahundov, M.A. Sabir ve diğerleri - gücü sayesinde çocuklarımıza "Anavatan Dili" ile hitap edildi. Bu, çocuk edebiyatımızın değerli isimlerinin kendi dönemlerinde sergiledikleri milli ruh ve entelektüel coşkuyla bağlantılıdır. O yıllarda, milli aydınlar aydınlanma ihtiyacını, okumanın faydalarını ve bilginin yükselişini ısrarla dile getiren metinler ortaya koymuş ve bunu kavramsal olarak kendi yaratıcılıklarının eserine dönüştürmüşlerdir. Azerbaycancılık ideolojisinin Azerbaycan devletçiliği temeline dayandığı bilinmektedir. Azerbaycancılık unsurunun çocuk edebiyatında yükseliş dönemi de son iki yüzyıla kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında ortaya çıkan örnekler, bunun ilk denemesi ve örneği olarak ilgi çekicidir. O dönemde Said Unsizadeh, S.A. Şirvani ve F. Koçarlı, çocukların yaşına, bilgi düzeyine ve ilgi alanlarına uygun eserler yaratmanın önemini vurgulamışlardır. Çocuklar için yazılan sanat eserleri, onların anadillerinde yazılmalı ve genç ve ergen okuyucuların yaş düzeyleri, ulusal özellikleri ve anlama yetenekleri dikkate alınmalıdır. Çocuklar için yazılan eserlerin konusu basit, dili açık ve halk dilinde olmalı, böylece anaokulu ve okul çağındaki çocukların konuşma, sanat zevkleri ve dünya görüşleri gelişmelidir. Çocuklar için yazılan eserlerde, çocukların dünyası ve yaş psikolojisi dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda aydınların kaygısı yersiz değildir. Okulun eğitimin yararlarını anlatma, çocukları okumaya alıştırma, batıl inanç zincirini

bilimin anahtarıyla kırma kararlılığına duyulan güven ön plana çıkmıştır. Çocuk edebiyatı, genel konuşma sanatımızın ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte, kendine özgü bir takım özelliklere sahiptir.Bu özellikler onu yetişkinler için yazılan edebiyattan ciddi şekilde ayırır. Çocuk dediğimizde, esas olarak yeni doğmuş bir bebekten 16-17 yaşına kadar olan bir insanı kastediyoruz. 3 yaşındaki bir çocukla 12 yaşındaki bir çocuk arasında yaş farkı varsa, bu fark onlar için yaratılan edebiyata da yansıtılmalıdır. Düşünmek, hissetmek, sevmek, kırılmak, ağlamak, gülmek, kızmak... İnsana ait bütün nitelikler çocukluk dünyasında mevcuttur. Bir çocukla konuştuğumuzda bir insanla konuştuğumuzu, çocuklar için yazdığımızda bir insanla yazdığımızı unutmamalıyız. Bir çocuk için yazılmış her eserin merkezinde anlamın güzelliği olmalıdır. Tıp bilimi, bir çocuğun anne karnında 5-6 aylıkken annesinin hissettiği duyguları onun da yaşadığı sonucuna varmıştır: dinlediği müziğin estetik duygusu, okuduğu sanatsal örnekler çocuğu da etkileyebilir. Bu nedenle, karnında çocuğu taşıyan anne güzel sanat eserleri okumalı, lirik, melodik ve duygulu müzikler dinlemeli, sanatsal olarak seçilmiş ve dokunaklı resimlere hayran kalmalı ve böylece bebeğinin sanatsal ve estetik eğitiminin temelini atmalıdır. Çocuk edebiyatı basit bir olay örgüsüne dayanır. Yetişkinler için yazılmış eserlerde olay örgüsü dallanıp budaklanır, bir öykünün içinde başka öyküler çağrıştırılır ve bu bütünsel bir imge oluşturmaya yararken, çocuk edebiyatında durum böyle değildir. Yazar hangi yaşa yazarsa yazsın, o çocuğun anlayış seviyesini, psikolojisini ve olayları kavrama yeteneğini göz önünde bulundurur. Eğer eser 2-3 yaşındaki bir çocuk için yazılmışsa, o çocuk kitap okuyamayacağı için, birisinin bu eseri ona okuması gerekir. Dolayısıyla, son derece basit kelimelerden oluşan bir hikâyeyi anlatırken özlü ve veciz olmalıdır.Bu dönemde sanatçılar ritmik şiirleri tercih ederler.Çünkü şiirsel ritim, çocukların oyuncu yapısına daha uygundur.Eğer eser daha büyük çocuklar için yazılmışsa, burada anlatılan olaylar dinamik bir şekilde birbirini takip etmelidir. Veya çocuk şiirlerinde mesnevi üslubu daha başarılıdır. Çünkü burada mısralar ikişer ikişer kafiyeli olup, mısrada bütünlüklü bir düşünce dile getirilir. Mesela, önde gelen şairlerimiz M.A.Sabir ve A.Şehhat'ın şiirleri buna örnek olabilir. Çocuk eserlerinde ise sanatsal dil özel bir rol oynar. Çocuk eseri yaratmak, sanatçıdan büyük bir beceri ister. Çocuk edebiyatı örnekleri, yetişkinler için yazılan edebiyattan biçimsel özlülük, içerik netliği, dil sadeliği, akıcılık, oyunculuk ve uyum açısından farklılık gösterir. Ayrıca, bu edebiyatta mecazi ifadelerin bolca kullanılması kabul edilebilir görülmez. Çünkü burada çocuk psikolojisi dikkate alınmalıdır. Çocuk edebiyatının temel özelliklerinden biri eğitici olmasıdır. Yazar, bir eser yazarken çocuğa hayatın bazı sırlarını öğretmeyi kendine hedef koyar. Bu aynı zamanda eserin eğitici yönüyle de ilgilidir. Eğitimciler, çocukların eğitildiklerini fark ettikleri anda eğitimciden uzak durmaya çalıştıkları fikrini öne sürerler. Bu nedenle yazar, eğitici fikirlerini eserin gözle görülmeyen gizli katmanlarında aktarır. Çocuk edebiyatı, bir bakıma, yetişkinler için yaratılmış konuşma sanatının başlangıcı olan folklorun bir devamıdır. Birçokfolklortürünün çocuk edebiyatına da geçmiş olması tesadüf değildir. Bilmece, bulmaca, masal ve diğertürler halk edebiyatında olduğu gibi çocuk edebiyatında da özelliklerini korumaktadır.

Çocuk Edebiyatının Özellikleri ve Yaş Özellikleri

Çocuk edebiyatı, genel edebiyatın bir dalı olarak, genel edebiyattan doğmuş, onun etkisi altında şekillenmiş ve biçimlenmiştir. Genel edebiyat, geniş halk kitleleri için yaratılmış, onların kişilik gelişimine ve oluşumuna hizmet etmişse, çocuk edebiyatının da kendine özgü bir okuyucusu ve bu okuyucuyu etkileme gücü vardır. Her iki edebiyatın da insan eğitimine hizmet ettiği doğrudur, ancak çocuk edebiyatı insanlığın temel eğitimine hizmet eder. Genel olarak, genel edebiyatın kendine özgü özellikleri, çocuk edebiyatının özgünlüğünü oluşturur. Dolayısıyla, çocuk edebiyatı aynı zamanda mecazi bilinçte bir dünya algısı, gerçeklik, mecazi bilişin bir ürünüdür. Genel edebiyata verilen fikir yaratma ilkeleri, çocuk edebiyatının gelişim yönünü de belirler.Ancak bununla birlikte, çocuk edebiyatının kendine özgü bir özelliği vardır.Çocuk edebiyatı kavramı, doğrudan çocuklar için yazılmış sanatsal, bilimsel-sanatsal ve bilimsel-popüler eserleri içeren yaratıcı biralan olmakla birlikte, bunlarla sınırlı değildir. Yetişkinler için yazılmış, ancak çocukların da okuyabileceği eserleri de içerebilir.Bu eserler, çocukların ahlaki, etik ve estetik eğitiminde, dünya görüşlerinin genişlemesinde ve oluşmasında önemli bir rol oynar.Bazen çocuk edebiyatı, edebi yaratıcılığın kolay bir alanı olarak anlaşılır.Sıradan yaşam olaylarından basit ve anlaşılır bir dille konuşarak bir çocuk eseri yaratılabileceği yanılgısı vardır.Çocuk sevgisi, çocuk çağının gereksinimleri, özellikleri ve ayrıntıları

hakkında derin bilgi de en önemli koşullar arasındadır.Çocuk edebiyatının özgüllüğü yalnızca konu ve içerikle belirlenmez.Yani, ne hakkında yazılacağı sorunu henüz bu edebiyatın ana unsuru değildir.Yaşamın tüm alanları çocuk edebiyatına yansıtılmalıdır.Bu nedenle, çocuk edebiyatında nasıl yazılacağı çok önemli bir konudur.Çocuk edebiyatının özgüllüğü, nasıl yazıldığında da kendini gösterir. Ninni, türkü, mani, bilmece, tekerleme ve halk şarkıları, çocukları anadilin söz varlığıyla tanıştırır. Bu edebîürünler, duyu-motor döneminde başlayarak, işlem öncesi dönemlerinde çocuğun ana dili Türkçeyi yetkin bir şekilde kullanmasına katkı sağlamaktadır.Dil eğitimi ayrıca bir kültür aktarımı olarak da çocuklarda dil bilinci ve ulus bilincini güçlendirir (Kabadayı, 2009).

Çocuk edebiyatında eğlence ve ciddiyetin çelişmediğini belirterek, "Çocuk edebiyatının anlam ve içerik bakımından ciddi, biçim bakımından ise eğlendirici ve çekici olması gerektiği" sonucuna varır ve ancak bu durumda en karmaşık felsefi düşüncenin bile genç okuyucuya ulaşabileceği sonucuna varır. Psikologlar ayrıca sekiz yaşın çocuklar için bağımsız ve üretken bir öğrenme dönemi olarak kabul edildiğini belirtiyor. Bu yaşa kadarçocuklarda düşünme gelişimini ele aldığımızda, niceliğin niteliğe geçişine, zıtlıkların mücadelesine ve hatta bazen bir "sıçrama"ya tanık olabiliriz. Düşünme, doğuştan gelen bir zihinsel süreç değildir.Bir çocuk dünyaya gözlerini açtığında düşünme yeteneğiyle doğmaz.Bir yaşındaki bir çocuk, çevresindeki nesneleri ve olguları hisseder ve algılar, yavaş yavaş nesnelerle yakından tanışmaya başlar.İkinci yılın sonunda, konuşmanın kazanılmasıyla bağlantılı olarak, çocuğun nesneleri ve özelliklerini genelleme yeteneği artar.Çocuk büyüdükçe düşünmesi farklı bir karakter kazanır.4-5 yaş arası çocuklar, birçok benzer olgudan yola çıkarak belirli sonuçlar çıkarır ve hatta bazı çelişkileri anlayabilirler.Çocuk şarkıları, müzik sevgisini aşılayan ve müzik becerisini geliştiren, aynı zamanda toplumsal kuralları, millîdeğerleri öğreten, kişisel gelişime katkıda bulunan, oyunlara eşlik eden, çocuklara mutluluk veren, bireyler arası iletişimi sağlayan, özellikle ilk çocukluk yıllarında bilişsel gelişime, dil gelişimine katkıda bulunan bir unsurdur (Göher ve Feyzan, 2003).

Çocuklar, yaşları nedeniyle aynı düşünme biçimine sahip değildir.Örneğin, bir çocuk 8 yaşına kadar çocuk kitaplarıyla tanışıksa, 15 yaşından sonra yavaş yavaş genel edebiyata yönelir. Yani, bu iki yaş dönemi arasında çocuğun okuma yoğunluğu oluşur. Bazen hatalar yapılır, çocukların yaş özellikleri dikkate alınır ve okuma düzeylerine ciddi kısıtlamalar getirilir. Bazıları "Çocuk edebiyatı ergenler için gerekli değildir, entelektüel gelişimlerini engeller" diye ısrar eder. Ancak, çocuk edebiyatı ile çocuk okumasının tamamen farklı kavramlar olduğu unutulmamalıdır. Çocuk ve genç yetişkin edebiyatı, özel olarak yazılmış edebiyattır. Çocuk okuması ise, yaş grubuna bağlı olarak çocuk edebiyatı veya genel edebiyattan seçilmiş edebi eserler olabilir. Çocuk edebiyatını bu sınıflandırmaya göre sınıflandırırken, çocukların da cinsiyetlere ayrıldığını unutmamak gerekir: yani, erkekler ve kızlardan oluşurlar ve kurguya yaklaşımları açısından aralarında bir fark vardır. Kızlar çok kitap okumayı sever ve şiir ve masallara daha çok ilgi duyarken, erkekler sinemayı tercih eder. Savaş temalı filmlere, macera ve polisiye romanlara eğilimlidirler. Ayrıca, kızlar biyolojik olgunluğa erkeklerden daha erken eriştikleri için yetişkinlerin farklı yaşamlarına daha fazla ilgi duyarlar. Örneğin, bu yaştaki kızlar her adımda annelerinin hareketlerini taklit etmeye çalışırlar. Erkekler ise şu veya bu eserin kahramanlarına benzemeyi tercih ederler.Bilim kurgu türüne daha yatkınlarsa, kızlar eserdeki karakterleri ve psikolojilerini, ruhsal dünyalarını, yaşadıkları acıları, sevinçleri ve üzüntüleri hissetmeye heveslidirler.Görüldüğü gibi, bu iki cinsiyet arasındaki edebi eğilim farkı yaş aralığı arttıkça daha da açılmaktadır.

Çocuk Edebiyatının Yaşam ve Toplum Üzerindeki Etkisi

Çocuk edebiyatının yaşam ve toplum üzerindeki etkisi muazzamdır.Çocuk edebiyatının olumlu kahramanları ne kadar umutsuzluğa kapılırlarsa kapsınlar, her zaman zaferle çıkarlar. Bu, çocukların zihninde yaşamın sonsuzluğuna dair ilk izlenimi yaratır ve kalplerinde nezaket, cesaret ve gerçeğin ebedi ve gerekli olduğuna dair bir umut kıvılcımı çakar.Bu nedenle yetişkinler de çocuk eserlerini coşkuyla okurlar. Dünya çocuk edebiyatının önde gelen isimleri, bir ila yetmiş yaş arasındaki yazarlar olarak kabul edilir. Toplumsal gelişimin her aşamasında, herhangi bir siyasi ideolojiye bağlı olmayan gerçek çocuk edebiyatı, her zaman aynı estetik ilkelere dayanmaktadır.Çocuk edebiyatının amacı, çocukların kalplerinde yaşam sevgisi yaratmak, onları doğa ve toplum yasalarıyla tanıştırmak, iyiyi kötüden, çirkini güzelden ayırt etmelerine yardımcı olmaktır.Bu edebiyatın görevi, çocukların

kalplerinde aydınlık bir yarın ve büyük bir istikbale olan inanç ışığını yakmaktır.Çocuk edebiyatı, vatan sevgisi, insan emeğine, yeteneğe ve onura saygı, doğanın güzelliklerine hayranlık, anne babaya, öğretmenlere ve genel olarak büyüklere saygı, kendinden küçüklere karşı şefkat, şefkat ve dostluğa sadakat gibi nitelikleri yansıtmalıdır. Gerçek çocuk edebiyatının ezeli yasalarına dayanan ve ideolojiyi edebiyatın sloganı haline getiren Sovyet döneminde bile yazılan çocuk edebiyatı eserleri, zamansız sanat eserleri haline gelmiştir.Çocuk edebiyatı, ana-babaya, köklere, vatana ve büyük ataların geleneklerine duyulan sevgiyi beslemelidir.Halkın sözlü edebiyatı, onun sürekli tema kaynağı olmalıdır.Bilgelik, kahramanlık, adalet, korkusuzluk, beceriklilik ve diğer yüce, asil niteliklere sahip insanlar, çocuk edebiyatının baş kahramanlarıdır.Müzik, çocuğun günlük yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır.Evde, okulda, sokakta, parkta dolayısıyla her yerde ve günün her saatinde müzik, onun için hem bir amaçhem de bir araçtır. Müzikle oynar, müzik yoluyla kendini ifade eder, duygularını anlatır; böylece beden, zihin, dil, duygu gelişimini sürdürür (Yıldız, 2002).

Çocuk edebiyatının amacı, çocukları zengin bir manevi ve estetik zevke sahip, zamanlarının dünya bilgisine sahip, olgun insanlar olarak yetiştirmek, onlara tarihi ve geçmişi derinlemesine öğretmek ve onları geleceğin büyük yapıcı çalışmalarına aktif olarak katılma arzusuyla eğitmektir.Çocuk edebiyatı bir dizi görevi yerine getirmelidir: Çocuklar için yazılan eserler basit ve anlaşılır bir dile sahip olmalıdır. Basit bir olay örgüsüne dayanmalıdır.Çok yönlü hikâyeler, ayrıntılı ifadeler ve acıklı sloganlar ona yabancıdır.Kısacası, çocuk edebiyatının özgüllüğü bir yaratıcılık ölçütüne dönüştürülmelidir.Çocuk edebiyatının tüm kapsam ve tonlarıyla gelişimi her dönem güncel bir konudur.Yani nasıl yazacaklarının yanı sıra, ne yazacakları ve hangi türde bir metin oluşturacakları konusundaki endişelerini dile getirdiler. Sadece çocuk şiirleri, fabllar, masallar değil, aynı zamanda güçlü hikâyelerin yazımı da onları düşündüren sebeplerdi. Güzel ve renkli çocuk edebiyatı örnekleri her milletin ulusal servetidir. Ailenin ve okulun genç neslin yetiştirilmesindeki rolü ne kadar büyükse, edebiyat da o kadar önemlidir. Birçok yazar ve eğitimcinin çocuk edebiyatı yaratmanın önemi hakkındaki fikirleri ve çabaları o zamandan beri mevcuttur.Uygun kurgu okumak, bir çocuğun güzel ve gerçek nitelikleri bilmesi, geliştirmesi ve fikirlerini ifade etmesi için temel koşullardan biridir.Çocuk edebiyatının çocukların gelişimindeki önemi her zaman geçerli olmuştur.Önceleri yetişkinler için yazılmış eserlerin içeriğine tabi olan çocuk eserleri, daha sonra ayrı bir yön oluşturmaya başladı.

Tartışma ve Sonuç

Çocuk edebiyatını, çocuğun dünyasının inceliklerini ve derinliklerini derinlemesine inceleyen eserlerle yüceltmek gerekir. Çocuk edebiyatı, çocukların hayata ve dünyaya açtığı ilk penceredir. Anne ve babalarından sonra, çocukları hayata, çevrelerine ve dünyaya tanıtma konusunda çocuk edebiyatıyla karşılaştırılabilecek başka bir araç göstermek zordur. En iyi çocuk şiirleri, çocukların en sevdiği oyuncaklardır. Çocuk edebiyatı, çocukların yetişkin olmak için aldıkları edebi eğitimdir. Bu eğitim sürecinden geçmeden, yani çocuklukta edebiyatla manevi zenginleşme derslerini gerektiği gibi almadan, çocukluktan gençliğe giden yolda karşılaşılabilecek engeller, onları hayatları boyunca rahatsız edebilir. Çocukların yetişkinliğe hazırlanmasını çocuk edebiyatı olmadan hayal etmek imkansızdır. Bu noktada çocuk edebiyatı, çocuklarını ileriye götürme, düşündürme ve çağdan çağa eğitme görevlerini yerine getiren ebeveynlerin de görevini yerine getirir. Çocuk edebiyatı, çocukluğun tüm aşamalarının rehberi ve dümeni konumundadır. Kısacası, çocuk edebiyatı gerçek bir okuldur ve bir çocuk yazarı en iyi öğretmendir. En mükemmel çocuk eserleri en unutulmaz derslerdir. Çocuk edebiyatı, ideolojiye en az maruz kalan edebiyattır. Bu anlamda, çocuk edebiyatı çocukları yalnızca yetişkin hayatına hazırlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal olayların özünü anlamaya da hazırlar. Yetişkinler için çekici ve düşündürücü olan konular, çocuklar için yazılan edebiyata yansır. Vatanseverlik, çocuk edebiyatının ruhu ve özüdür. Bir çocuğun dünyası, aile ortamı, onu çevreleyen dünya ve anaokulu yetiştirilmesiyle oluşur. Aile ortamı, çocuğun dünyasının başlangıcı ve temelidir. Aile ortamında yaşanan her şey, ister manevi rahatlık olsun, isterse tam tersi, gerginlik, çalışkanlık, tembellik, şiire, müziğe, masallara, misafirperverliğe vb. karşı tutum olsun, çocuğun manevi dünyasında iz bırakır. Yetişkinlerin babalarından duydukları sert sözler, annelerinden dinledikleri ninniler ve özellikle de büyükannelerinin masal dünyasına dair unutulmaz izlenimleri, aile ortamının çocuğun dünyasının gelişimindeki rolünü çok gerçekçi bir şekilde ifade eder. Aile ortamıyla ilişkili

olan çevreyle kurulan bağ, aslında çocukların yetişkin dünyasına adım atmasının ilk adımlarıdır. Çocukların çevrelerindeki dünya hakkındaki ilk izlenimleri, aile ortamında oluşan besleyici nitelikleri pekiştirir ve güçlendirir.

Kaynakça

Erkman-Akerson, F. (2010). Edebiyat ve Kuramlar, İstanbul: İthaki Yayınları

Göher, F. M. (2003). Toplumsal Değerler Ve Çocuk Şarkılarının Konuları, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1

Günay, D. (2013). Metin Bilgisi, İstanbul: Papatya Yayıncılık

Dilidüzgün Ş. (2008). Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüDoktora Tezi

Satır, Ö. C. (2008). İlköğretim Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Çocuk Şarkılarının Öğrencilerin Gelişim Düzeylerine Uygunluğu Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi, YayımlanmamışYüksek lisans Tezi

Kabadayı, A. (2009). Ninnilerin çocuğun gelişim alanlarına katkılarının içerik açıdan incelenmesi: Konya örneği: Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:1

TDK. (2005). Türkçe Sözlük, TDK Yayınları: Ankara

Toklu, O. (2009). Dilbilimine Giriş, Ankara: AkçağYayınları

Torusdağ, G ve Aydın, İ. (2017). Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri, Ankara: Pegem Akademi

Uzun M. Ve Coşar, A. M. (2016). Muhacirlik Bağlamında "Yol'a Dair Çağrışım Alanlarının İnşası: Nar Ağacı, Trabzon: İşgal, GöçVe Muhacirlik

Yıldız, N. (2005). Çocuk Şarkıları Üzerine Bir İnceleme, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı 20.

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA AİLE KAVRAMININ GÖRÜNÜMÜ

Murat Muzaffer AKBULUT[*]

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sıddık KILIÇ[**]

Özet

Aile, bireyin toplumsallaşma sürecinde temel değerlerin, dilin ve kültürel kimliğin kazanıldığı ilk toplumsal kurumdur. Bu nedenle eğitim sisteminin önemli bir bileşeni olan ders kitaplarında ailenin nasıl temsil edildiği, öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Eğitim materyallerinde yer alan aile temsilleri, çocukların sosyal dünyayı algılama biçimlerini, kimlik gelişimlerini ve değer yönelimlerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Türkçe ders kitapları, yalnızca bir öğretim materyali değil, öğrencilerin dil, düşünce ve değer dünyasını biçimlendiren bütüncül bir öğrenme ortamı olarak büyük bir pedagojik öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, ortaokul düzeyinde okutulan Türkçe ders kitaplarında aile kavramının nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemi içerik analizi ile desenlenmiştir. Çalışma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul Türkçe ders kitapları, aile kavramı, içerik analizi, değer aktarımı, çocuk eğitimi.

THE APPEARANCE OF THE CONCEPT OF FAMILY IN SECONDARY SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS

Abstract

The family is the first social institution where individuals acquire fundamental values, language, andcultural identity during the process of socialization. Therefore, the way the family is represented intextbooks, an important component of the education system, is crucial for understanding the valuesintended to be imparted to students. Representations of the family in educational materials directlyinfluence children's perception of the social world, identity development, and value orientations.Turkish language textbooks, beyond being mere instructional tools, serve as comprehensive learningenvironments that shape students' linguistic, cognitive, and moral development. This study aims toexamine how the concept of family is addressed in Turkish language textbooks used at the middle schoollevel. The research was designed using a qualitative research method, specifically content analysis, andit covers Turkish textbooks for grades 5, 6, 7, and 8 published by the Ministry of National Education.

Keywords: Middle school Turkish textbooks, concept of family, content analysis, value transmission,child education.

GİRİŞ

Aile, bireyin toplumsal hayata katılımında, değer kazanımında ve kimlik gelişiminde temel bir kurumdur. Çocuğun duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimi büyük ölçüde aile ortamında başlamakta; bireyin topluma uyum süreci burada şekillenmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010). Aile, hem kültürel kimliğin taşıyıcısı hem de değerlerin ilk öğretildiği ortam olarak eğitim süreçlerinin de doğal bir parçasıdır. Bu

[*]Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, mrt.akblt2772@gmail.com

[**]Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, bskilic@kilis.edu.tr

bağlamda örgün eğitim kurumu olan okullarımızda aileyle ilgili yapılacak şeyler büyük önem taşımaktadır. Nitekim her birey eğitim için okullara gidebiliyor. Ve ortaokullarda anadil dersimiz olan Türkçe dersi öğrencilerin temel dil becerilerini geliştiren bir ders olarak öne çıkıyor. Bunun öneminden dolayı ortaokul kademesine gelmiş öğrencilerin aile kavramını Türkçe dersinde bizzat görüp bu konuda etkinlikler ile buluşması büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında programlara baktığımızda 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP), öğrencilerin dil becerilerini geliştirmenin yanı sıra, "millî, manevi, ahlaki ve kültürel değerleri benimseme''yi temel hedefler arasında saymaktadır (MEB, 2019).

Yeni açıklanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (2024) ise eğitimin merkezine "insanı bütün yönleriyle geliştirme" ilkesini yerleştirmiştir. Modelde "aile, vatan, insan ve ahlak" temel değer alanları olarak belirlenmiştir (MEB, 2024). Bu yönüyle yeni model, aileyi hem bireyin karakter inşasının hem de toplumsal dayanışmanın temel zemini olarak görmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın kuramsal temeli değerler eğitimi, kültürel aktarım ve toplumsallaşma kavramlarına dayanmaktadır. Aile kavramının Türkçe ders kitaplarındaki görünümü, öğrencilerin hem dilsel hem de kültürel gelişimini destekleyen, değer aktarımını sağlayan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, bir olguyu veya durumu doğal bağlamı içinde derinlemesine incelemeyi amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışmada, ortaokul Türkçe ders kitaplarında aile kavramının nasıl ele alındığı ve hangi değerlerle ilişkilendirildiği ortaya konulmak istendiği için nitel bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Araştırma Deseni

Araştırmada doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin sistemli bir biçimde analiz edilerek belirli temaların veya kavramların ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir yöntemdir (Merriam, 2013). Bu yöntem aracılığıyla Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki "aile" teması, içerik bakımından incelenmiştir.

Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2025–2026 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere hazırlanan ortaokul Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde yer alan ders kitapları incelenmiştir. Her sınıf düzeyinde aile temasını içeren metinler seçilmiş ve bu metinler analiz edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci, aile teması içeren metinlerin belirlenmesiyle başlamıştır. Belirlenen metinlerde "aile", "ebeveyn", "çocuk", "kardeşlik", "dayanışma" ve "sevgi" gibi kavramların geçtiği bölümler tespit edilmiştir. Bu bölümler, aile kavramının temsili açısından nitel veriye dönüştürülmüş ve çözümlenmek üzere kaydedilmiştir.

Veri Analizi

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde amaç, benzer verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Analiz sürecinde metinlerde geçen aileye ilişkin

kavramlar, değerler ve ilişkiler kodlanmış; bu kodlardan temalar oluşturulmuştur. Bulgular kısmında Ortaokul Türkçe Ders Kitabı: OOTDK şeklinde kısaltılmıştır.

Bulgular

Tablo 1.*5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Ailenin Görünümü*

Tema	Temanın İşlenme Şekli	Kitap seti-sayfa
Rehberlik	*Oyun Durdu* dinleme metninde bir çekirdek aile vardır. Ailenin en küçük üyesi Sude teknoloji bağımlısıdır. Bir gün Sude'ye ailesi tarafından hazırlanmış bir mektup gelir. Bu mektup sayesinde Sude dışarıda vakit geçirir ve teknolojinin esiri olmaktan kurtulur.	*OOTDK 5. Sınıf, s.12*
Aile Rolü	*ÖğretmeninSevinci* okuma metninde emekli olan Ali öğretmen hiç evlenmemiştir ama çocukları sever. Çocuklarla uçurtma yaparak onlarla etkinlik yapar. Bu etkinliği sağlayan esas olay ise kendisi de küçükken babası ile böyle etkinlikler yapmasıdır.	*OOTDK, s. 52*
Aile ile İletişim	*Mehmet ve Dedesi* metninde dedesi Mehmet'i sahafçıya götürür, piknik yaparlar, sağlıklı yemekler yerler.	*OOTDK, s.70*
Aile Bağları	*Ya İstiklal Ya Ölüm* dinleme-izleme metninde Mehmet Akif oğlu ile Mustafa Kemal'in yanına gider ve Mustafa Kemal orada Emin için der ki "en genç mücahidimiz" ve burada Mehmet Akif önemli ve kritik bir durumda oğlunu geri plânda tutmayıp yanında götürür. *"Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar"* okuma metni, Millî Mücadele döneminde cephedeki bir askerin (Hüseyin) annesine (Emine Ana) yazdığı mektuplar aracılığıyla anne, baba, ağabey (Salih) ve kız kardeş (Nevreste) arasındaki yoğun duygusal bağları ve fedakârlığı gösterir. Hüseyin, cepheye giderken ailesinin (annesi ve kız kardeşi) ağabeyi Salih'in emin ellerde olmasından rahatlık duyduğunu belirtir, zira Salih artık babalarının yerindedir.	*OOTDK, s.82,90*
Tecrübe Aktarımı	*"Her Yüreğe Nakış Gerek"* metninde, Ayşenur'un dedesiyle olan derin ve eğitici ilişkisi merkezdedir. Dede, Ayşenur'a insani duyguları (sevgi, saygı, vefa, merhamet, yardımseverlik) yüreğine işlemesi gerektiğini öğütler. Metinde Ayşenur'un babası ve ablası da anılmaktadır.	*OOTDK, s.150*
	Altı Üstü Bir Yarış dinleme-izleme metninde yarışı kaybeden Yiğit öfkelenir ve bisikletine zarar verir. Ancak sonradan yaptığına pişman olur. Anneannesi durumu öğrendiğinde Yiğit'e öfkenin yanlış bir şey olduğunu söyler. Yiğit de zaten pişmandır yaptığına. Babasına olayı anlatıp pişmanlığını dile getirdiğinde babası ona şefkatle yaklaşır.	*OOTDK, s.170*
Fedakârlık	"Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa" metninde, Mustafa'nın fakir ailesine bütçesine katkıda bulunmak için çalıştığı belirtilir. Atatürk, Mustafa'nın eğitimi için ailesinin onayını almıştır.	*OOTDK, s.100*
	Kastamonulu Şerife Bacı dinleme metninde ise anne zor ve çetin bir zamanda bile kundaktaki çocuğunu görmezden gelmeyip kağnıda malzeme taşırken bile onu düşünüp onunla ilgilenir.	*OOTDK, s.96*
İşbirliği	*Maysa ve Bulut* dinleme-izleme metninde bir orman yangınına şahit olur Maysa'nın ailesi. Ve dedesi bu duruma müdahale edilmesi için oraya gidilmesini ister. Ardından yangın yerine vardıklarında görevliye yardım ederek yangını söndürürler. Yangından sonra dedesi aile bireylerine yangının	*OOTDK, s.168*

	kötü sonuçlarından bahseder. Videonun en sonundaysa çocuklar yanan yere fidan dikerler.	
Manevi değer	*Üç Kardeş* okuma metninde aile içinde değer vermenin ve aile bireylerini sevmenin yolu maddi şeyler ile olmayıp aile bireylerine özen göstermekten geçtiği ifade ediliyor.	*OOTDK, s. 178*
Bayram ziyareti	Bir etkinlik için ayrılmış sayfada bir paragrafta Bilgehan ailesiyle köydeki dedesinin yanına bayram ziyaretine gider. Onlar dedelerine hediyelerini verir, dedesi de onlara kurabiye ikramında bulunur.	*OOTDK 2, s.35*
Farkındalık	*Sevgili GÜNLÜK* dinleme metninde bir çocuk günlük tutar. Bu günlüğüne çocuk aile bireyleri ile namaz kılıp namazdan sonra da sohbet ettiğini yazar. Sohbet esnasında babası çocuklarına mahallelerindeki yaşlı çift ile görüşmelerini sorar. Evcek yaşlı çiftin yanına giderler ve bu yaşlı çifte yardım ederler.	*OOTDK 2, s.36*
Evin anlamı	*Ev* okuma metninde, ev sadece bir mekân (dört duvar) olarak değil, içi doldurulması gereken bir kelime ve bir yuva olarak tanımlanır. Yazara göre, ideal bir ev ortamı; kahkahaların yükseldiği, masada kurabiyelerin veya canlı çiçeklerin durduğu, mum ışığında sevgi dolu yemeklerin yendiği bir yerdir. Yazar, evi, emlak ilanlarındaki "ultra lüks, işçiliği sağlam, modern ev" olduğu için değil, "benim yuvam" olduğu için sevdiğini vurgulamıştır. Metin, eşyanın insandan daha değerli hâle gelmesini eleştirerek, "Acilen eşyanın hâkimiyetinden kurtulup insana dokunmak lazım" mesajını iletmektedir.	*OOTDK 2, s.68*

Tablo 1'e göre incelenen metinlerde İlk tabloda yer alan "fedakârlık, iş birliği, manevi değer, bayram ziyareti, farkındalık, evin anlamı" başlıkları, Türkçe ders kitaplarında ailenin temel değerler ekseninde ele alındığını göstermektedir.

Öğrencilere aile kavramı yalnızca biyolojik bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma, özveri ve sorumluluk bilinciyle ilişkili bir yaşam alanı olarak sunulmuştur.

Örneğin "Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa" metninde vurgulanan fedakârlık, öğrencilerin tarihî şahsiyetler üzerinden toplumsal duyarlılıkla özdeşleşmelerine katkı sağlamaktadır. "Kastamonulu Şerife Bacı" metninde bu değer, kadının toplum için özverili rolü üzerinden yansıtılmıştır. Bu durum, Türkçe ders kitaplarının millî ve tarihî duyarlılıkları ahlaki değerlerle bütünleştirme amacında olduğunu göstermektedir.

"Manevi değer" ve "bayram ziyareti" başlıkları altında toplanan örnekler, aile içi sevgi, saygı, bağlılık ve dini-manevi paylaşım vurgusunu öne çıkarır. Bayram sahneleriyle birlikte aile bireyleri arasındaki birlik, geleneksel Türk aile yapısının öğrencilerin yaşantısına aktarılması yönünden önemli bir kültürel aktarım işlevi üstlenmektedir.

"Farkındalık" ve "evin anlamı" temaları ise bireyin kendini, çevresini ve ailesini tanıma sürecine yöneliktir. Bu bölümlerde aile yalnızca koruyucu bir unsur değil, aynı zamanda bireyin değer dünyasını biçimlendiren bir eğitim ortamı olarak kurgulanmıştır. Böylece kitaplarda aile, hem duygusal hem eğitsel bir işlev üstlenmektedir.

"Rehberlik, aile rolü, iletişim, bağlanma, tecrübe aktarımı" gibi temalara göre kitaplarda aile, rehberlik eden, değer kazandıran ve kültürel sürekliliği sağlayan bir yapı olarak temsil edilmiştir.

"Oyun Dünyası" gibi metinlerde ebeveynin rehberlik rolü, dijital çağın getirdiği değişimlere rağmen çocuğa yol gösteren bir figür olarak sunulmuştur. Bu, modern yaşamın zorlukları içinde ailenin yönlendirici ve koruyucu işlevinin sürdüğünü göstermektedir.

"Tecrübe aktarımı" temasında ise yaşlı kuşakların genç kuşaklara bilgi, ahlak ve kültürel değerleri aktarması vurgulanmaktadır. Bu yönüyle ders kitaplarında aile, kültürel belleğin ve toplumsal sürekliliğin merkezi olarak kurgulanmıştır.

Tablo 2.*6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Ailenin Görünümü*

Tema	Temanın İşlenme Şekli	Kitap Seti Sayfa
Ailedeki Roller	Anne ve Baba: "Annem Yeryüzüydü Babam Gökyüzü" adlı metinde yazar, annesini toprak gibi eliyle, diliyle büyüten yeryüzü olarak, babasını ise gökyüzü gibi hayatına ufuklar açan kişi olarak hissettiğini belirtir. Mahmut'un annesi Rabia Hanım'ın bilgili ve anlayışlı bir kadın olduğu, babası Hüseyin Çağrı Bey'in ise soylu ailelerden birine mensup olduğu belirtilir. Dede ve Nine: Kaşgarlı Mahmut'un hikâyesinde, Mahmut'un dedesi Muhammet Buğra Han, Karahanlıların hükümdarı olması beklenen kişi olarak tanıtılır ve torunu Mahmut'a herkesten ayrı bir sevgi beslediği ve gelecekte ülkesine büyük hizmetlerde bulunacağına inandığı anlatılır. Mahmut'un, dedesinin ve babasının himayesinde mükemmel bir şekilde yetiştiği de vurgulanır.	OOTDK, s.12,24,68
Aile ve Vatan Sevgisi veToplumsal Dayanışma	"Cepheye Koşan At" metninde ise nine, vatan için iki şehit verdiğini ve eldeki tek varlıkları olan kısrağı (Gülcemâl) askere verdiklerini söyler. Vatan Uğruna Fedakârlık: "Cepheye Koşan At" metninde, Millî Mücadele sırasında Ahmet'in ninesinin vatan için iki şehit verdiği ve askerlere derman olmak için ellerinde avuçlarında kalan tek varlıkları olan atı (Gülcemâl) cepheye gönderdikleri anlatılır. Köylülerden bazılarının (kadın ve erkek) askerlere yardım için kağnılarını çekeceklerini ve bir canları olduğunu söylemeleri, ailelerin topyekün fedakârlığını gösterir.	
Kültür ve Gelenek Aktarıcısı	"Dedemin Kırmızı Mızıkası" metninde, dede karakteri torununa defterleri kâğıtla kaplamayı, ıslık çalmayı, dondurmanın külahını delip tersinden yemeyi ve artan ekmekleri kuşlara vermeyi öğretmiştir.	OOTDK 2, s.122
Aile İçi İlişkiler ve Fedakarlık	"Dedemin Kırmızı Mızıkası" hikâyesinde dede, torunlarını mutlu etmek için (Barış Manço peruğu almak amacıyla) çok değer verdiği mızıkasını sattığını gizlemiştir. Dede, mızıkası için "çocuğu gibiydi. Onsuz eksik hissederdi kendini" ifadelerini kullanmıştır. "Bu Festival Bir Başka" metninde Ali, bu harika günü mümkün kıldıkları için ailesine minnettar olduğunu belirtmiş, onlara kocaman sarılmış ve tekrar tekrar teşekkür etmiştir.	OOTDK 2, s.94,122

Tablo 2'ye göre incelenen metinlerde aile bireylerinin rolleri geleneksel yapıyı yansıtmaktadır. Anne, şefkat ve emekle özdeşleştirilirken; baba, bilgi ve rehberlik nitelikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Dede ve nine figürleri ise kültürel sürekliliğin ve ahlaki eğitimin taşıyıcıları olarak kurgulanmıştır. Bu durum, aile bireylerinin çocuk karakterin kimlik oluşumunda işlevsel bir rol üstlendiğini göstermektedir.

"Aile ve vatan sevgisi" temasında, bireysel fedakârlığın ulusal aidiyet duygusu ile bütünleştiği görülmektedir. Özellikle "Cepheye Koşan At" adlı metinde, aile bireylerinin cepheye destek amacıyla sahip oldukları son varlıklarını dahi feda etmeleri, vatan sevgisinin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. "Toplumsal dayanışma" başlığı altında, kadın ve erkeklerin ortak amaç etrafında kenetlenmesi dikkat çekicidir. Bu bulgu, toplumsal yardımlaşmanın yalnızca aileyle sınırlı kalmadığını, köy ve toplum düzeyinde de sürdüğünü ortaya koymaktadır. "Kültür ve gelenek aktarımı" teması incelendiğinde, yaşlı kuşakların gençlere bilgi, beceri ve değer aktarma süreçleri ön plandadır. Dede figürü aracılığıyla dürüstlük, paylaşma ve doğa sevgisi gibi değerlerin kuşaklar arasında aktarımı vurgulanmıştır.

Özetle "aile içi ilişkiler ve fedakârlık" temasında, aile bireylerinin birbirlerinin mutluluğu için özveride bulunmaları ve minnettarlık duygusunun ön plana çıkarılması, Türk aile yapısının duygusal yönünü temsil etmektedir. Bu bağlamda, incelenen metinlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde değer eğitimi açısından işlevsel olduğu söylenebilir.

Tablo 4*7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Ailenin Görünümü*

Yetenek Keşfi	*Albert Einstein* serbest okuma metninde Albert'in ailesi evlerine okuldaki gençleri çağırırlar. Buraya çağrılan bir genç Albert'in yeteneğini keşfeder. Ona kitaplar getirir.	OOTDK, s.38
Çocuk Sevgisi	*Gazi Mustafa Kemal Atatürk* okuma metninde Atatürk'ün çocuk sevgisi ve ilgisi gözler önüne serilmiştir. Kimsesiz çocukları sahiplenmiş, bunun yanında kimsesiz çocuklar için çocuk esirgeme kurumunu kurmuştur.	OOTDK, s.61
İmtihan	*Adalet Heybesi* okuma metninde padişah üç oğlundan hangisinin daha iyi olduğunu öğrenmek için onları sınava tabi tutar.	OOTDK, s.104
Doğanın Etkileyiciliği	*Hasan Latif Sarı Yüce* adlı okuma metninde yazarın çocukluk çağındaki bulunduğu doğa ona ilham olmuştur.	OOTDK, s.140
Öğrenme Yolu	*Tel ile Örülen Dantel: Telkâri* adlı okuma metninde bir çocuğun telkari sanatını merak etmesi konu ediliyor. Bu merakını babasına deyince o da oğlunu bir telkari ustasının yanına götürüyor. Böylelikle oğlunun öğrenme sürecine kolaylık sağlıyor	OOTDK, s.168
Rehberlik	*Koca Yusuf* dinleme metninde Yusuf'u dedesi doğru bir şekilde yönlendirerek onun iyi bir güreş eğitimi almasını sağlar.	OOTDK, s.213

Tablo 4'e göre "yetenek keşfi, çocuk sevgisi, imtihan, doğanın etkileyiciliği, öz eleştiri, öğrenme yolu, rehberlik" temaları, Türkçe ders kitaplarında bireyin kendini tanıması, gelişimini yönlendirmesi ve çevresinden öğrenmesi sürecine odaklanıldığını göstermektedir.

"Albert Einstein" metniyle başlayan örneklerde öğrencinin yaratıcılık ve potansiyelinin farkına varması teşvik edilmektedir. Bu yaklaşım, Türkçe ders kitaplarının yalnızca dil becerilerini değil, bilişsel farkındalık ve özgüveni de geliştirmeyi amaçladığını gösterir.

"Gazi Mustafa Kemal Atatürk" ve "Koca Yusuf" metinlerinde öne çıkan çocuk sevgisi ve rehberlik temaları, öğrenme sürecinde yetişkin-çocuk etkileşiminin önemine vurgu yapmaktadır. Bu durum, ailenin ve büyüklerin rehberlik rolünün değerler eğitimiyle bütünleştiğini ortaya koyar.

"Adalet Heybesi" ve "Dinleyen İnsan Olabilmek" metinleri, öğrencinin ahlaki muhakeme, öz eleştiri ve empati becerilerini destekleyen içeriklerdir. Böylece kitaplar, öğrenme sürecini sadece bilişsel değil, duyuşsal ve etik yönüyle de bütüncül bir zemine taşımaktadır.

Son olarak "Tel ile Örülen Dantel: Telkâri" ve "Hasan Latif Sarı Yüce" örnekleri, merak, doğa gözlemi ve üretken öğrenme süreçlerinin önemine işaret eder. Bu da Türkçe ders kitaplarında öğrenmenin pasif bir süreç değil, deneyim ve gözleme dayalı aktif bir süreç olarak kurgulandığını gösterir.

Tablo 5.*8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Ailenin Görünümü*

Aile içi görevler ve sorumluluklar	"Birlikte Başarıyoruz" başlıklı ölçme ve değerlendirme metninde "Aile dayanışması için" başlığı altında, aile üyelerinin yerine getirmesi gereken sorumluluklar ve dayanışma örnekleri cümleler halinde verilmiştir: • Anne-babamıza ev işlerinde yardım edelim. • Kardeşlerimize derslerinde yardımcı olalım. • Kullanmadığımız zamanlarda ışıkları, televizyonu kapatarak ev ekonomisine katkıda bulunalım.	OOTDK, s.190

Tablo 5'e göre aile içi görevler ve sorumluluklar başlığı altında bazı örneklere yer verilmiştir. Bu örneklerde çocuğun hayata hazır olması için bazı sorumluluklar vardır. Misal ev işleri yapılması, kardeşlere yardım edilmesi, tasarruf bilincinde olunması bunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, ortaokullarda ders materyali olarak kullanılan Türkçe ders kitapları aile görünümü açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türkçe ders kitaplarının yalnızca dil becerilerini geliştirmeyi hedeflemediğini; aynı zamanda değerler eğitimi, sosyal duyarlılık ve bireysel gelişim alanlarında da önemli işlevler üstlendiğini göstermektedir.

Tabloları kısaca ifade edilmesi gerekirse şunlar söylenebilir: Fedakârlık, iş birliği, manevi değer, bayram ziyareti, farkındalık ve evin anlamı gibi temalar, aileyi toplumsal bir kurum olarak ele almakta ve öğrencinin ahlaki, kültürel ve duygusal gelişimini desteklemektedir. "Gazi Mustafa Kemal ve Sığırtmaç Mustafa" ile "Kastamonulu Şerife Bacı" gibi metinlerde, tarihî olaylar aracılığıyla fedakârlık, sorumluluk ve toplumsal dayanışma değerleri ön plana çıkarılmıştır. Bu yönüyle kitaplar, millî kimlik bilinci ile evrensel insani değerleri bütünleştirmektedir.

Aile içi ilişkilerin işlendiği bir başka tabloda ise rehberlik, aile rolü, iletişim, bağlanma ve tecrübe aktarımı temaları dikkat çekmektedir. "Oyun Dünyası" ve "Bir Yüreğe Nakış Gerek" gibi metinlerde aile bireyleri, çocukların sosyal uyumunu ve duygusal zekâsını destekleyen rehber figürler olarak kurgulanmıştır. Bu durum, aile kavramının yalnızca koruyucu bir çerçevede değil, öğrenmeyi yönlendiren ve değer kazandıran bir yapı olarak sunulduğunu göstermektedir. Aile üyeleri arasında kurulan iletişim biçimleri, öğrencilerin empati, sorumluluk ve yardımlaşma becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bir diğer tabloda yer alan yetenek keşfi, çocuk sevgisi, imtihan, doğanın etkileyiciliği, öz eleştiri, öğrenme yolu ve rehberlik temaları ise bireysel gelişim boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu örneklerde birey, öğrenme sürecinde aktif bir özne olarak konumlandırılmış; merak, gözlem, öz değerlendirme ve rehberlik süreçleriyle öğrenmenin çok boyutlu bir olgu olduğu vurgulanmıştır. "Albert Einstein" ve "Tel ile Örülen Dantel: Telkâri" metinleri, öğrencinin yaratıcılığını ve keşfetme isteğini destekleyen içerikler sunarken, "Dinleyen İnsan Olabilmek" metni, öz eleştiri ve empati kavramlarını merkeze alarak duyuşsal farkındalık kazandırmayı hedeflemiştir.

Tüm tablolar bir arada değerlendirildiğinde, Türkçe ders kitaplarının aile temasını hem değer aktarımı hem de bireysel gelişim açısından çok boyutlu bir şekilde işlediği sonucuna ulaşılmıştır. Aile, bu kitaplarda yalnızca bir sosyal çevre değil; sevgi, rehberlik, dayanışma, sorumluluk ve öğrenme değerlerinin yaşandığı bir eğitim ortamı olarak kurgulanmaktadır. Bu yönüyle kitaplar, öğrencinin toplumsallaşma sürecinde aileyi merkeze alan bir öğrenme modeli sunmaktadır.

Alan yazınında ortaokul Türkçe ders kitapları bir çalışmada anne, baba ve çocuk metaforları açısından incelenmiştir. Bu çalışmada ders kitabındaki metinlerde anne, baba ve çocuğun metaforik karşılığı olarak doğa, araç-gereç, metafizik gibi unsurlar verilmiştir(Tarakçıoğlu ve Erkal, 2022). Ancak bu çalışmada daha çok tespit edilen ise aile içinde çocuğun görevleri, ailenin çocukla yaptığı etkinliklerdir.

Alan yazınındaki bir başka çalışmada ise Türkçe ders kitapları hegemonik erkeklik başlığı altında incelenmiştir. Bu çalışmada ders kitapları hegemonik erkeklik üretmekte midir, sorusuna cevap aranmıştır. Ulaşılan sonuçlardan biri metinlerdeki erkek karakterlerin fiziksel güç olarak baskın olduğudur. Bir başkası ise erkek karakterlerin militarizm ve egemenlikle ilgili yönüdür. Bu kısımda bazı metinlerde erkek karakterler vatan için ölmeyi göze almaktadır (Yürek ve Karaboğa, 2018). Bu çalışmada da erkek karakterlerin vatan için ölmeyi göze aldığı bazı metinlerde tespit edilmiştir. Hatta bir başka metinde kadın bir karakterin vatan savunması için çaba sarf ettiği de tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi Yayınları.

MEB (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (1–8. Sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tarakçıoğlu, T. ve Erkal, M. (2022). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında anne-baba-çocuk metaforlarının incelenmesi*. EDUCATIONE, 1(2), 192-211.

Yıldırım, A.,& Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yürek, N. , ve Karaboğa, F. (2018) Türkçe ders kitaplarında hegemonik erkeklik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 956-987

GÜNLÜK TÜRÜNÜN
ORTAOKULDA SÜREÇ-TÜR TEMELLİ YAZMA UYGULAMALARIYLA KULLANIMI[1]

Ergin ŞEN[2*]

Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ[**]

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, ortaokul seviyesinde günlük türünde yazma etkinliklerinin süreç-tür temelli eğitimle yapılandırılması ve tartışılmasıdır. Günlüğün tanımı üzerinde durulmuş ve kullanımının önemi alanyazın çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkçe dersi öğretim programı ve Türkçe ders kitapları da günlük türü bağlamında incelenmiştir. Günlük yazdırılırken hem tür bilgisinin nasıl verileceği hem de buna bağlı süreç-tür temelli yazma aşamalarının ne şekilde olacağı üzerinde durulmuştur. Böylece özgün bir ders modeli ortaya konmak istenmiş, sahadaki uygulamalara ve alanyazına katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Bu kapsamda alanyazında önce günlük türüne dair literatür taranmış, yapılan çalışmalar, program ve ders kitaplarında günlük türünün kullanım durumu belirlenmiştir. Sonra da literatüre dayalı süreç-tür temelli eklektik bir modelde günlük yazmaya yönelik dersler tasarlanmıştır. Sonuçta ise günlük türünün daha yaygın kullanılmasının önemi vurgulanmış ve süreç-tür temelli yazma çalışmalarının artırılması üzerinde durulmuştur. Programlarda ve ders kitaplarında günlük türüne daha çok yer verilmesi ve yazma eğitiminde, ortaokul seviyesinde bu türün süreç-tür temelli uygulamalarla kullanılması önerilmiştir. Ayrıca yazma eğitiminde süreç-tür temelli çalışmaların önemi vurgulanmış, günlüğün yanı sıra başka türlerin de süreç-tür temelli ders tasarımlarıyla yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik kullanılabileceğine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: günlük, süreç-tür temelli yazma, yazma becerisi, tür öğretimi, Türkçe eğitimi.

THE USE OF THE DIARY GENRE IN MIDDLE SCHOOL THROUGH PROCESS-GENRE-BASED WRITING PRACTICES

Ergin ŞEN
Prof. Dr. Neslihan KARAKUŞ

Abstract

The main purpose of this study is to explore and discuss how diary writing activities at the middle-school level can be structured through a process-genre-based approach to writing instruction. The study focuses on defining the diary genre and evaluating its pedagogical significance within the framework of the relevant literature. In addition, the Turkish language curriculum and textbooks were examined in relation to their treatment of the diary genre. The study also discusses how genre knowledge can be taught and how the stages of process-genre-based writing can be integrated into diary writing instruction. In this way, the study aims to propose an original lesson model and to contribute both to classroom practice and to the existing body of literature.The study employs a literature review method. Accordingly, previous research on the diary genre, along with its representation in the curriculum and textbooks, was analyzed. Based on these findings, diary-writing lessons were designed within an eclectic model grounded in the principles of process-

[1]Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığındaki doktora tezinden üretilmiştir. TÜBİTAK'a Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında bu çalışmaya verdiği destekten dolayı teşekkür ederiz.

[*] Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Doktora öğrencisi, ORCİD: 0009-0006-5939-0826, erginsen50@gmail.com

[**] Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, ORCİD: 0000-0001-7808-1099, neslihanoksuz61@gmail.com

genre-based writing. The results highlight the importance of promoting the use of the diary genre more widely in writing instruction and expanding process-genre-based writing practices. It is recommended that the diary genre receive greater emphasis in curricula and textbooks, and that process-genre-based practices be implemented more systematically in middle-school writing education. Furthermore, it is suggested that this approach can be effectively applied to other text genres to foster students' writing competence.

Keywords: Diary, process-genre-based writing, writing skill, genre instruction, Turkish language education.

Giriş

Yazma becerisinin kazanılması bir dizi eğitim ve öğretim sürecinden sonra mümkündür. Yazma eğitiminin ortaokul seviyesinde basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, kolaydan zora gibi temel öğretim ilkelerine uygun sürdürülmesi önem arz etmektedir. Öğrencilerin böylece daha rahat ve kolay yazabilmeleri sağlanacaktır. Yazma süreçlerinin günlük türü aracılığıyla sıralanan ilkeler doğrultusunda yapılandırılması bu süreçlerin somutlaştırılması ve daha anlamalı hâle gelmesini mümkün kılacaktır. Çünkü öğrenciler bu türü, gerekleri ve özellikleri doğrultusunda daha rahat öğrenecek vetürün özellikleri sayesinde kendi hayatını merkeze alarak yazma becerilerini geliştirebilecektir. Günü gününe tutulan bir yazı türü olan günlükler aracılığıyla öğrenciler ve öğretmenler, oluşturacakları ürün dosyaları gibi üretimlerle kendi değişim ve gelişimlerini takip ederek değerlendirebileceklerdir. Günlükler bu özellikleriyle ortaokul seviyesinde yazma becerisinin geliştirilmesinde etkili ve işlevsel bir tür olarak görülmektedir. Mutlu ve Uygur (2023), günlüğün yazma becerisini geliştirmede pratik bir alan sunarak yazılı ifadeyi güçlendirdiği ve dil becerilerini geliştirmede etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

"Günlük türü, yazma eğitiminde metin oluşturmak için öncelikle ihtiyaç duyulan fikirlere ulaşmayı eğitim yoluyla öğretmede oldukça etkili bir yöntemdir." (Tezel, 2023, s.134). Günlük tutma, yazma becerisinin gelişimine oldukça destek vermektedir.Düzenli günlük tutmanın yazma becerisi, öz değerlendirme ve farkındalık gelişimine olumlu katkılar sağladığı vurgulanmaktadır (Dinçel ve Savur, 2019) Bunun yanında günlük türü ile ilgili yapılan çalışma ve araştırmalar oldukça sınırlıdır. Günlüğün eğitim öğretim ortamlarında özellikle ortaokulda kullanımı önem arz ederken, bu tür,Türkçe dersi öğretim programlarında (2019, 2024) kısmen yer bulmuş, ders kitapları ve içeriklerinde çok az işlenmiştir. Bu türün yaygınlaşıp daha etkin kullanılarak yazma becerisinin geliştirilmesine katkı sağlaması için tür özelliklerinin bilinmesi ve uygulama sürecinin düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu da çeşitli yaklaşım, yöntem ve tekniklerle mümkündür. Yazma eğitiminde "yeni" (Göçer ve Kurt, 2022), "karma" (Özdemir, 2019) ve "seçmeci bir sentez" (İpek ve Karatay, 2023) olan süreç-tür temelli yazma, bu açıdan önem kazanmakta ve yazma becerisinin tür temelli öğretiminde kullanımı konusunda öne çıkmaktadır. Eğitim- öğretim ortamlarında yazma becerisinin geliştirilmesi için günlüklerin nasıl kullanılacağı sürecinin tasarlanması önem taşımaktadır. Bu türün nasıl yazılacağı üzerine düşünülmesi ve çeşitli uygulamalar yapılması önemlidir. Belli aşamaları ve öğretimi de içeren bu uygulama sürecinin önce planlanması sonra etkin ve verimli kullanımı sonucunda, öğrencilerin yazma becerileri gelişecek, yazma bir alışkanlığa dahası bir rutine dönüşecektir. Bu çalışmada da bu çerçevede günlüğün süreç-tür temelli yazma uygulamalarıyla yazma becerisinin geliştirilmesine dönük öğretimi üzerinde durulacaktır.

Günlük türüne dair tanım ve açıklamalara yer verilen bu çalışmada, günlük türünün önemi ve kullanımı günlükle ilgili yapılan araştırmalar çerçevesinde tartışılacak,Türkçe dersi öğretim programıve ders kitaplarının günlük türüne yer verme durumu belirlenecektir. Günlüğün süreç-tür temelli bir modele dayalı ortaokul 5. sınıfta öğretimi ile ilgili aşamalarıortaya konacaktır.Son olarak da ilgili literatür çerçevesinde tartışma, sonuç ve öneri bölümlerine yer verilecektir.

Günlük ve Eğitimdeki Yeri

Günlük TDK, Güncel Türkçe Sözlükte (2025) bir edebiyat türü olarak "Günü gününe tutulan anı

yazısı veya bu yazıları içine alan eser; günce, güncelik." şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak günlüğün ön plana çıkan özelliklerinden biri süreklilik arzetmesidir. Bu da yazma becerisinin geliştirilerek bir alışkanlığa dönüştürülmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca ürün dosyaları tutularak gelişim ve ilerlemenin takip edilebilmesi bakımından günlük türünün bu özelliği yine önem taşımaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Türkçe Dersi Öğretim Programında (2024) da buna yönelik öğrenme çıktıları v esüreç bileşenleri yer almaktadır.

Günlüğün adlandırılması ve tanımlanmasına dair farklı görüşler sözkonusudur. Demiralp (2015), "günlük" veya "günce" adlarının yerine göre kullanılabileceğini söylemekte ve bu türün "yaşamın bir seyir defterine" dönüştüğünü ifade etmektedir. Çeşitli adlandırmalar bir yana, günlükler eğitim öğretim ortamlarında "yaşamın bir seyir defterinin" yanı sıra "yazma becerisinin gelişiminin bir seyir defterine" de öğretmen ve öğrencilerin uygulamalarıyla dönüştürülebilir. Bu da yazma becerisinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Fuat (1962), günlüğün az tutulduğundan, tutulsa bile ancak birkaç kişinin günlük yayımladığından yakınır, oysa günlüğün önemli ve güçlü bir yazı türü olduğunu ifade eder. (s.434). Günlüğün küçük yaşlardan itibaren önerilmesi ve öğretilmesi de bu bakımdan ön plana çıkmaktadır. Yazma becerisi günlükler sayesinde böylece bir rutine, alışkanlığa dönüşecek ve gelişecektir. Böylece bireylerin ileriki yaşlarında da bu alışkanlık sürdürülecektir.

Bazı edebiyat dergileri günlüklerle ilgili özel sayılar yayımlamışlardır. (Türk Dili-1962 yılı [sayı:127], Hece-2015yılı [sayı: 222-223-224]). Bu sayılarla günlük türüne dair çeşitli yazıların yanı sıra yazarların günlüklerinden kesitler de mevcuttur. Ayrıca müstakil olarak günlüklerini kitap olarak yayımlayan yazarlar da vardır. Oğuz Atay, Oktay Akbal, Nurullah Ataç bunlar arasında sayılabilir. Bunlar günlük türünün tanınması ve tanıtılması bakımından değerli görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmaların ve yazıların artırılması önem taşımaktadır. Böylecetoplumda günlüğe dönük bir farkındalık oluşacak, eğitim öğretim süreçlerinde de günlük türü kendine daha fazla yer bulacaktır.

Eğitim-öğretim ortamlarında günlük yazmanın önemine ve gerekliliğine çeşitli yazar ve akademisyenlerdikkat çekmiştir. Arıcı (2018) okullarda günlük yazdırmanın amacını öğrencilerin günlük yaşamlarını yazıyla değerlendirmelerini sağlamak, onlara yazma alışkanlığı kazandırmak olarak belirtmiş, günlük yazmaya alışkın bir öğrenciden gelecekte büyük bir şair, yazar doğabileceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle günlüklerin yarının usta kalemlerini yetiştiren en yararlı türlerden kabul edildiğini ifade etmiştir (s.165).

Baş (2015), günlüğün yazma becerisinin gelişmesinde ve yazma alışkanlığının kazandırılması bakımından çok önemli olduğuna dikkat çekmiş, öğretmenlerin öğrencilerini günlük tutmaları konusunda mutlaka teşvik etmeleri gerektiğini, önemli insanların günlük tuttuğunu öğrencilere anlatmalarının önemli olduğunu ifade etmiştir (s. 139). Bununla birlikte derslerden sonra, öğrencilerin paylaşmasalar bile günlük tutmaları önem arz etmekte, örneğin yansıtıcı günlükler tutularak öğrenme durumlarını ve süreçlerini kontrol etmeleri ve anlamaları sağlanabilmektedir.Can veAltuntaş, (2016), yansıtıcıgünlüklerle öğrenmelerin kalıcılığı ve miktarı artacağını söylemektedir.

Çocukların günlük yazma konusunda teşvik edilmeleri dil becerileri açısından yararlı olacak, günlükler aracılığıyla düzenli yazan çocuklar; duygu ve fikirlerini etkili bir şekilde yazıya dökebilme becerisi kazanabilecektir. Ayrıca günlükler, duyguların dışavurumu olmaları bakımından çocukların duygusal rahatlamalarını sağlayabileceği düşünülmektedir (Altunkaya, 2019, s.161).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM)Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim ProgramıveGünlük

Her ne kadar sınırları kesin olarak çizilmese de günlük, MEB(2024) Türkçe dersi öğretim programında bilgilendirici bir metin türü tasnifine girmektedir. Güleç ve Topçuoğlu Ünal (2023), yaptıkları araştırmada öğrencilerin bilgilendirici metin türlerini ayırt etme becerilerinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bakımdan hem tür bilgisi hem de yazma becerisi sürecinde günlük türü önem kazanmaktadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM, 2024) kapsamında hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim programında (2024) günlük türünün geçtiği yerler ve bölümler mevcuttur. Fakat bununla birlikte ayrıntılı ve tür odaklı öğretimsel bir öneri olarak günlüğe rastlanmamıştır.

Günlüğün bir tür olarak bu Türkçe dersi öğretim programında geçtiği yerler sırayla şöyledir:

1. "1.2.2.4. Yazma Becerisi Uygulama Esasları" başlıklı bölümde;"8. Öğrenci, yazılı ürünlerini ve seçkilerini (**günlük**, anı, gezi, şiir, alıntı, özdeyiş, atasözü ve deyim vb.) içeren bir dosya hazırlamaya teşvik edilerek yazar kimliği oluşturma konusunda desteklenir."(s.9)denmektedir.

2. Üretim atölyesinde kullanılacak metinler arasında **günlük** türü de sayılmaktadır. (s. 19)

3. Basılı kaynaklara alınacak metin türleri arasında 5. ve 6. sınıf seviyelerinde **"günlük"** türüyer almaktadır. (s.25)

4. Türkçe dersi yazma becerisi içerindeki öğrenme çıktısı ve süreç bileşenler arasında **"günlük"** dosya olarak tutulması istenen türler arasında sayılmaktadır:**"Yazmasürecineyöneliközyansıtmayapabilme/kendiniuyarlayabilme (T.Y.5-6-7-8. 22.)" yazmabecerisiöğrenmeçıktısının "**(…)c)Yazılarındanoluşanürünveseçkidosyası (sözlük, ***günlük***, anı, gezi, şiir, alıntılar seçkisi, atasözü ve deyim vb.) oluşturur." Süreç bileşeninde ortaokul her sınıf düzeyinde ürün ve seçki dosyası olarak **günlük** türü de yer almaktadır. (s. 59)

5. "Ölçme ve Değerlendirme Araçları Örnekleri" başlığı altında, "Tamamlayıcı Değerlendirme Görev Biçimleri" arasında geçen "Öz Bildirim" başlığında öz bildirim görevi olarak öğretmen "Öğrencilerin **günlük tutması** veya **günlük okuması**"nı verebilir, denmektedir. (s. 257)

Genel bir yorum ve değerlendirme yapılacak olursa; öğrencilerden istenen yazılı ürün ve seçkiler arasında günlük sayılmakta, üretim atölyelerinde günlükler öğretilecek türler arasında geçmekte, 5. ve 6. sınıflarda günlük türünde metinlerin basılı kaynaklarda yer alabileceği söylenmekte, ortaokul her sınıf düzeyinde (T.Y. 5-6-7-8. 22) numaralı öğrenme çıktısı altındaki "c" maddesindeki süreç bileşeninde ürün ve seçki dosyası oluştururken"günlük" sayılan türler arasında yer almakta, ölçme ve değerlendirme araçları arasında yer alan " Öz Bildirim" başlığında öğrencilere "günlük tutma" ve "günlük okuma"görevi verilmesi önerilmektedir. Türkçe dersi öğretim programında günlük türü kendine yukarıda sayılan şekilde yer bulmuştur.

Günlük ve Türkçe Ders Kitabı

Bu bölümde MEB 5. sınıf ders kitaplarında(Cin ve diğ. 2024) günlük türünün kullanım durumu incelenecektir. Hâlihazırda ortaokul 5. sınıf düzeyinde, Türkçe dersi öğretim programı çerçevesinde yazılmış iki ciltten oluşan bir kitap vardır. Kitap 2024-2025 eğitim öğretim yılında TYMM kapsamında ilk defa eğitim öğretim materyali olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2025-2026 eğitim öğretim yılında kitapta birtakım küçük değişiklikler olsa da köklü veya büyük bir değişiklik söz konusu değildir.Bu kitapta günlük türüne dair bulgular ise şöyledir:

1.5. sınıf Türkçe ders kitaplarında "günlük" türünde 1. ciltte herhangi bir metin, etkinlik veya uygulama yoktur. Bu cildin "Kontrol Noktası" adlı bölümde Nesrin Özarslan tarafından kaleme alınmış "Kendime Güveniyorum" adlı metinde "Nelere ilgi duyuyorsun sor kendine. Yaparken zevk aldığın etkinlikler nelerdir? İstersen eline kâğıt kalem alarak bunları yazabilirsin. Günlük tutmak iyi fikir olabilir." (s.174) şeklinde "günlük" tutmayla ilgili bir öneri yer almaktadır.

2.5. sınıf Türkçe ders kitabı ikinci cildinde ise sadece "Sevgili Günlük" adlı bir dinleme metnine rastlanmıştır. (s.36) Dinleme metnine Eğitimde Bilişim Ağı (EBA) üzerinden karekodla yönlendirilmektedir. Öğrencilerin bu metni dinledikten sonra metnin konusunu yazmaları, metne göre kişilerin bakış açılarını belirlemeleri istenmekte, metni "serim, düğüm ve çözüm" şeklinde üçe ayırarak bu bölümlerde hangi konuların ele alındığının yazılması istenmektedir. Daha sonra bu metinle ilgili yer alan sorular çerçevesinde tahminlerde bulunularak bir metin yazmaları istenir öğrencilerden ama bu metin türünün "günlük" olmadığı anlaşılmaktadır.

3.Ders kitabının sayfa 96. sayfasında "Sevgili Günlük" metninin tekrar dinlenmesi istenmekte ve bu metni bir başka dinleme metniyle "olaylar, kahramanlar, kahramanların davranış ve karakter özellikleri" yönlerinden karşılaştırılması istenmektedir.

Ders kitabında "günlük" türünün öğretimi ve buna bağlı olarak yazma becerisini geliştirmeye yönelik uygulamalarına rastlanmamıştır. "Sevgili Günlük" adlı metinde " serim, düğüm ve çözüm" gibi

bölümler bulunması istenmiştir. Bunun yerine türe özgü uygulamalar yaptırılması daha yerinde olacaktır.

Süreç-Tür Temelli Yazma

Çağdaş ilerlemeler doğrultusunda yazma da yeniden yorumlanmakta ve öğretimine dair yeni yaklaşımlar ortaya konmaktadır.Sadece ürüne dayalı olarak yapılan yazma çalışmaları ve çıktıları sonra yerini sürecin yönetileceği bir aşamaya terk etmiştir. Daha sonra her yazma türünde sürecin birbirinin aynı olamadığı durumundan hareketle tür temelli yaklaşımlar alan yazında ön plana çıkmaya başlamıştır. Fakat bunun da yazmanın iletişimsel boyutunu ihmal ettiği eleştirilerinden dolayı günümüzde eklektik ve birbirini tamamlayan yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Süreç ve tür yaklaşımlarının avantajları kullanılarak süreç.-tür temelli modeller gündeme gelmiştir. (Badger ve White, 2000)Süreç-tür temelli yazma modeli; ürün, süreç ve tür temelli yazma yaklaşımlarının güçlü yönlerini ön plana çıkararak bunların bir bileşkesi olarak ortaya konmuştur.(Özdemir, 2019; İpek, 2021) Bu yaklaşımların her birinin başarılı olduğu tarafı yazma uygulamalarında kullanmış eksikliklerini dışarda bırakarak eklektik bir model olarak öne çıkmıştır.Yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik uygulamalarda son zamanlarda süreç-tür temelli yazma modelleri ön plana çıkmaktadır. Bu modelin çeşitli yazı türlerin öğretimi ve yazma becerisinin geliştirilmesinde başarı sağladığı görülmektedir. (Akbulut, 2022; Huang ve Zhang, 2020; Göçer ve Kurt, 2022; Göçer, 2023; İpek ve Karatay, 2023)

Türkçe eğitiminde, metin yazılırken süreç temelli yaklaşımların yanı sıra tür odaklı yaklaşımların da dikkate alınabileceği belirtilmektedir (Bayraktar ve Karakuş, 2023). Özdemir (2019)'e göre "Süreç ve tür temelli yazma modellerinin sağladığı avantaj ve sınırlılıklar göz önüne alındığında, iki yaklaşımın da avantajlarının kullanıldığı karma bir modelin daha uygun olabileceği düşünülmektedir." (s. 562).Bu iki yaklaşımdan konulara göre hangisi uygunsa birinin seçilebileceği gibi tür temelli yaklaşımın uygulanmasından sonra süreç temelli yaklaşımın uygulanması şeklinde birbirinin tamamlayıcısı şeklinde kullanımı mümkündür. (Özdemir, 2019).

Göçer ve Kurt (2022), süreç-tür temelli yaklaşımlarla tasarlanmış ders içeriklerinin öğrencilerin dilekçe, fabl ve bilgilendirici metin türlerinde yazdıkları yazıların niteliğini artırdığını belirtmektedirler.Süreç-tür temelli yazma eğitimiyle"üzerinde durulan temanın bağlamı içerisinde gerçekleştirilecek her bir etkinlikte farklı metin türünün tercih edilmesiyle öğrencilerin belirlenen türe yönelik teknik bilgi kazanmalarının ve öğrendikleri bilgileri yazma çalışmalarıyla metin üretme becerilerini geliştirmelerinin ortamları sunulmaktadır." (Göçer, 2023, s.4)

Eklektik ve bileşke bir model olan süreç-tür temelli yazma; "ürün yaklaşımlarında olduğu gibi giriş yaparak dil hakkında bilgi vermeyi; tür yaklaşımlarındaki bağlam bilgisini ve süreç yaklaşımlarındaki gibi öğrencilerin potansiyellerine göre dili kullanma becerilerini içeren bir yazma eğitimi sunar." (Dilidüzgün, 2020, s.68)Süreç-tür temelli yazma tasarımını B1 seviyesinde YTÖ alanında hibrit (basamakların bir kısmı okulda, bir kısmı yapay zekâ ile) bir ders tasarımı hazırlamıştır (Ellialtı ve Batur, 2025). İpek ve Karatay (2023), süreç-tür temelli yazma uygulamaları ve eğitiminin öğretmen adaylarının yazma becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuş, farklı eğitim kademelerinde süreç-tür modelinin kullanılabileceğini öneri olarak dile getirmişlerdir. Bir başka araştırmada, Süreç-tür temelli yazma yaklaşımının (STTYY) öğretmen adayları tarafından olumlu bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aslan, 2024). Bu sıralanan çalışmalar çerçevesinde süreç-tür temelli yazma yaklaşımının ortaokulda yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik günlük türüyle öğretimi önemsenmektedir.

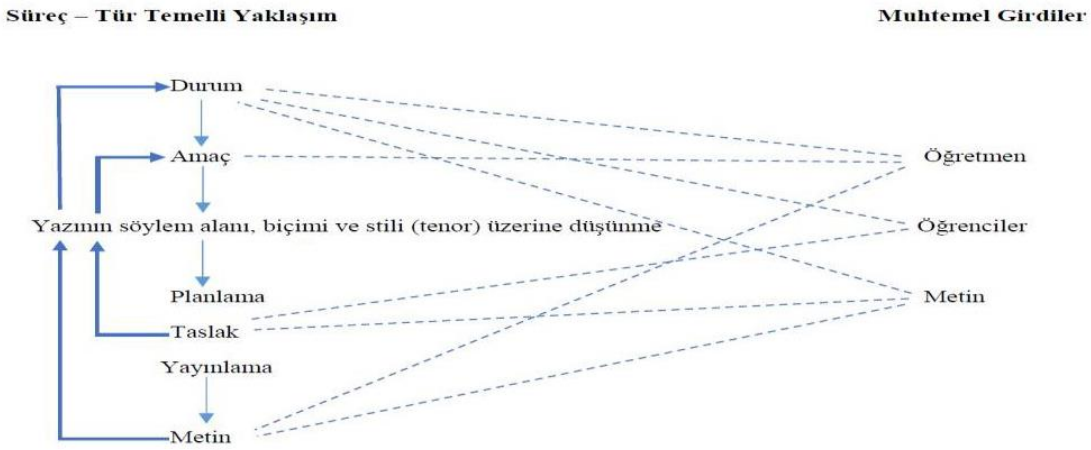
Yöntem

Literatür taraması, araştırma konusunda var olan bilgi, bulgu, düşünce, araştırma ve tartışmaların bir amaç doğrultusunda okunması ve seçilerek etkili bir eleştirel değerlendirilmesiyle yürütülür (Ekiz, 2020) Bu çalışmada da bu doğrultuda literatür taranmış "günlük" türü ve "süreç-tür temelli" yazma konusundaki kaynaklara ulaşılmıştır. Ayrıca Türkçe dersi öğretim programı ve Türkçe dersi kitaplarının "günlük" türüne yer verme durumu tespit edilmiştir. Daha sonra da ilgili bu literatüredayalı olarak günlük türünün süreç-tür temelli yazmaya uygun bir şekilde tasarımıyla öğretimi kapsamında bir ders uygulaması ortaya konmuştur.

Süreç Tür Temelli Bir Tasarımla Günlük Yazma

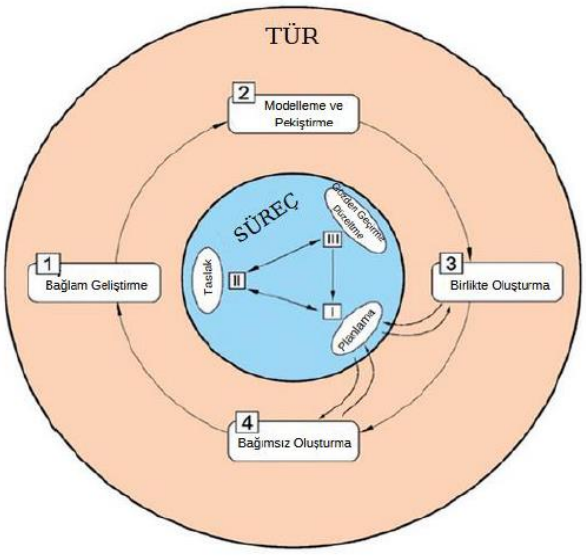
Çalışmanın bu bölümündetemel yaklaşım olarak süreç-tür temelli yazma ile derslerde günlük türünün öğretimine dayalı yazma becerisinin geliştirilmesi uygulamaları tasarlanacaktır. Seviye olarak 5. sınıf seçilmiştir. Ortaokul seviyesi olması ve yeni hazırlanan Türkçe dersi öğretim programının bu seviyedeuygulanmaya başlamasından dolayı bu tercihte bulunulmuştur. Ortaokulun başında bu türün öğretimi ve kazandırılması, sıralı/kronolojik metin yapısına uygunluğu ve daha sonraki aşamalarda öğrencilerin yazma alışkanlıklarını da olumlu etkileyeceği düşüncesi de çalışmayı bu düzeyde tasarlamanın nedenlerindendir. Bunun yanı sıra Türkçe dersinin 5. sınıfta haftalık altı ders saati olmasından kaynaklı ve dört temel beceriye (dinleme, okuma, yazma, konuşma) de yer verilmesi gerektiğinden dolayı bu ders kapsamında yazma uygulamaları haftalıkaşamalara bölünerek süreç-tür temelli modelde tasarlanmıştır.

Bu ders tasarımında sentez bir yaklaşıma dayalı olarak süreç-tür temelli yazma modelinin (Badger ve White 2000), Özdemir (2019) uyarlaması temel alınmıştır. Aşağıda söz konusu modelin aşamaları yer almaktadır:

Şekil 1: Badger ve White 2000 s.159'dan uyarlayan Özdemir 2019, s. 567

Ayrıca yine Badger ve White'ın (2000) modeli esas alınarak geliştirilen (Huang ve Zhang, 2020)Rothery'nin Öğretme ve Öğrenme Döngüsü'ne de yer verilen ve genellikle tür temelli yazma modellerinde kullanılan, Vygotsky'nin sosyokültürel teorisine dayanan aşağıdaki model (İpek ve Karatay, 2023)bu çalışmanın tasarımında kullanılmıştır.

Şekil 2: Huang ve Zhang, 2020, s.6'dan uyarlayan İpek ve Karatay, 2023, s.4

Bu kuramsal çerçeveye dayalı olarak aşağıda süreç tür temelli bir yazma dersi tasarımı yer almaktadır:

Süreç-Tür Temelli Yazma Ders Tasarımı

1. Hafta (Durum- Amaç- Bağlam Geliştirme)

(1 veya 2 ders saati, 40+40 dk.)

Öğrenme Çıktıları

T.Y.5.1. Yazma sürecini yönetebilme

T.Y.5.3. Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme

T.Y.5.9. Yazısında karşılaştırma yapabilme

UygulamaveEtkinlikler

-Zihin Haritası / -Beyin Fırtınası /-Türlerin karşılaştırılması /-Hedef Kitlenin Belirlenmesi

Tür Öğretimi ve Yazma Süreci

5. sınıf düzeyinde günlük türünün süreç-tür temelli yazma modellerine göre öğretiminin ilk aşamasında önce "günlük" türünün tanınması ve tanıtılmasına yönelik zihin haritaları oluşturulur. Bunun için teknolojik olanaklar da işe koşulabilir. Günlük deyince akla gelenler yazılır ve günlüğün kullanımına dair "beyin fırtınası" yapılır. Günlük türünde yazılan yazıları okuyanların kimler olacağı, hangi amaçla okuyacakları ve onlara bunun neler kazandırılacağı üzerinde durulur. Günlük yazmanın kişi için önemi ve gerekleri tartışılabilir. Birkaç kısa yazı türü (anı, mektup, haber yazısı, günlük vb.) gösterilir ve günlüğün bu türlerle kıyaslaması yapılır. Günlüğün şekilsel-türsel unsurları üzerine konuşulur (günlüklerde tarih olur gibi).

2. Hafta (Yazının Söylem Alanı, Biçimi ve Stili (Tenor) Üzerine Düşünme- Modelleme Ve Pekiştirme)

(1 veya 2 ders saati, 40+40 dk.)

Öğrenme Çıktıları

T.Y.5.3. Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme

T.Y.5.4. Yazılı üretim ve yazılı etkileşiminde ön bilgilerinden yararlanabilme

T.Y.5.9. Yazısında karşılaştırma yapabilme

UygulamaveEtkinlikler

-Üslûbun keşfi / - Model günlükler / -Türün sınırları / -Modellerin artırılması ve cümle paragraf düzeyi yazma

Tür Öğretimi ve Yazma Süreci

Bu aşamada günlüklerde kullanılan üslûp, dil, yazma biçimi, zaman ifadeleri, kipleri vb. üzerine konuşulur. Mümkün olduğu kadar en iyi örnek ve modeller öğrencileresunulur. Benzerlik ve

farklılıklar üzerinden türe dair özellikler tartışılır. Modeller, örnek metinler üzerinde çeşitli etkinlikler (kronolojik anlatımı yakalama, öznellik-nesnellik belirleme gibi) yapılır. Bazı metin tamamlama çalışmaları yaptırılabilir (eksik bir günlüğü tamamlama gibi). Günlüğe dair cümle düzeyinde bazı çalışmalar yaptırılabilir. (Öznel bir yargı yazma, beğeni cümlesi yazma, zamansal ifadelerin kullanımı gibi)

3. Hafta(Planlama-Taslak- Birlikte Oluşturma)

(1 veya 2 ders saati, 40+40 dk.)

Öğrenme Çıktıları

T.Y.5.3. Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme

T.Y.5.9. Yazısında karşılaştırma yapabilme

T.Y.5.14. Yazılı üretiminde ve yazılı etkileşiminde tartışabilme
T.Y.5.22. Yazma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme

UygulamaveEtkinlikler

-Türe özgü planlama / -Türe özgü yazma taslağının oluşturulması

Türe Dayalı Yazma Süreci

Yazma çalışmaları için gruplar oluşturulur. Birlikte planlama ve taslak çalışmaları yapılacağı için sınıf düzeni buna göre ayarlanır. Yazılacak metinlere dair planlama ve taslak çalışmaları için bölümler çıkarılır, tartışılır. Öğretmen gruplara rehberlik eder. İş bölümü ile iş birliği yapılmasına yardımcı olur. Temel soru "Bir sonraki aşamada oluşturulacak günlükte nerede neler yazılacak?" sorusuna cevap aramaktır. Böylece planlama aşaması tamamlanır, yazı taslakları oluşturulur. Bu planlama ve taslaklar için bazı formlar daha önce öğretmen tarafından yapılandırılarak derslerde kullanılabilir.

4. Hafta (Gözden Geçirme- Düzeltme-Birlikte Oluşturma)

(1 veya 2 ders saati, 40+40 dk.)

Öğrenme Çıktıları

T.Y.5.3. Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme

T.Y.5.14. Yazılı üretiminde ve yazılı etkileşiminde tartışabilme
T.Y.5.22. Yazma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme

UygulamaveEtkinlikler

-Taslaklardan yola çıkılarak birlikte yazılan günlükler / -Yazılanların gözden geçirilmesi / -Kontrol çizelgeleri / -Akran değerlendirme / -Grup değerlendirmesi

Türe Dayalı Yazma Süreci

Bu aşamada grup çalışması devam eder. Her aşamadan önce günlüklere dair okuma görevleri verilebilir. Modeller yine her aşamadan önce kısaca uygulama öncesinde okunabilir. Sonra bir önceki aşamada oluşturulan taslaklar incelenir ve yazıya dökülür. Bunun için grupta iş bölümü yapılır. Daha

önceden oluşturulan kontrol çizelgesiyle yazılar, günlükler kontrol edilir. Akran değerlendirme formuyla grup performansı üzerinde durulur.

5. Hafta (Planlama-Taslak-Gözden Geçirme- Düzeltme-Bağımsız Oluşturma)

(1 veya 2 ders saati, 40+40 dk.)

Öğrenme Çıktıları

T.Y.5.3. Yazısında içerik ve yapıya yönelik seçimlerini yönetebilme

T.Y.5.14. Yazılı üretiminde ve yazılı etkileşiminde tartışabilme

T.Y.5.21. Yazım kuralları ve noktalama işaretlerini uygulayabilme

T.Y.5.22. Yazma sürecine yönelik öz yansıtma yapabilme/kendini uyarlayabilme

UygulamaveEtkinlikler

-Bağımsız yazma / -Türe özgü olarak planlama / -Taslak-Gözden Geçirme / - Düzenleme / -Düzeltme / -Kontrol çizelgesi / -Özdeğerlendirme

Türe Dayalı Yazma Süreci

Bu aşamada bir önceki derste uygulanan grup çalışmasının bağımsız yapılması hedeflenmektedir. Her öğrenci bireysel olarak süreç-tür temelli yazma aşamalarına uygun olarak yazılar üretir. Plan, taslak, gözden geçirme, düzenleme, düzeltme aşamalarını öğrencilerden uygulaması beklenir. Ayrıca türe, sürece ve kendisine ait ölçütlerin yer aldığı kontrol çizelgeleri kullanılabilir. Bu aşamanın sonunda özdeğerlendirme yapılır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günlüklerden Türkçe öğretiminde yeterince yararlanılmamaktadır (İskender, 2017; Mutlu ve Uygur, 2023). Günendi Çağlar, 4-6 yaş arası çocukların sesli günlükler tutma etkinliğiyle dil gelişim düzeyinde olumlu etki sağlandığına ulaşmıştır (2019). Eker ve Coşkun (2012)'a göre derste tutulan tekrar niteliğindeki günlükler, öğrencilerin akademik başarılarını ve öğrenmenin kalıcılığını olumlu etkilemektedir. "Günlük yazmanın ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerini ve yazdıkları metinleri biçimsel olarak iyileştirmelerine katkı sağladığı görülmüştür." (Köse, 2023, s.33). Günlük tutmanın öğretmen adaylarının yazma becerilerini geliştirdiğine ulaşılmıştır (Dinçel ve Savur 2018). Kalyoncu ve Dağlı (2007), günlük yazma çalışmalarının diğer yazı çalışmlarından daha hızlı öğrenme sağladığını gözlemlemişlerdir. Türkçe derslerinde kullanılan yansıtıcı günlüklerin, yazma becerisini geliştirdiği tespit edilmiştir (Can ve Altuntaş, 2016). Günlük tutma alışkanlığı, ortaokuldaki öğrencilerin yazma becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Türkben, 2021).Günlük tutan öğrencilerin yazma tutukluğunu tutmayanlara göre daha az yaşadıkları tespit edilmiştir. Günlükler, duygu ve düşünceleri rahatça yazıya dökebilme alışkanlığı kazandırmakta, bu da yazma tutukluğunun önüne geçmektedir (Özbay ve Zorbaz, 2012).Günlük tutmanın zihinsel sağlığı iyileştirmede oldukça etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur(Koziol, 2021).Ortaokul öğrencilerinin günlük tutma alışkanlıklarının onların yazmaya karşı tutumlarını olumlu etkilediği ortaya konmuştur (Akpınar, Ercan Güven ve Yiğit, 2024, s. 1018; Türkben, 2021). Bu çalışmalara dayanarak günlük türünün süreç-tür temelli bir tasarımla ortaokulda öğretimi yazma becerisinin geliştirilmesinde önemli görülmektedir. Buna dayanarak Türkçe dersi öğretim programında ve ders kitaplarında günlük türüne yer verilmesi, Türkçe derslerinde süreç-tür temelli modellerde günlüğün yazmayı geliştirmeye yönelik öğretimi önerilmektedir.

Süreç-tür temelli yazma eğitimiyle günlük türününortaokulda öğretilmesi yazma becerisine katkı

sağlayacaktır.Ayrıca hem tür öğretimi hem de sürecin türe özgü tasarlanması, şekillenmesi açısından süreç-tür temelli yazma uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Günlüklerin yanı sıra başka metin türleri de -özellikle öğrencilerin kendi yaşantılarını, yakın çevrelerini anlatacakları türler (anı gibi)- süreç-tür temelli tasarımla yapılandırılarak eğitim öğretim ortamlarında yazma becerisinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Ayrıca başka sınıf seviyelerinde de süreç-tür temelli uygulamalarla günlük türünün kullanılmasının yazma becerisinin geliştirilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Akbulut, S. (2022). Türkçe öğretmeni adaylarının süreç-tür odaklı yazma yaklaşımı ile yapılandırılmış çok katmanlı metin yazma süreçlerinin incelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Akpınar, Ş., Ercan Güven, A. N., & Yiğit, Z. (2024). Ortaokul öğrencilerinin günlük tutma alışkanlıkları ile yazmaya karşı tutum ve yazma kaygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 53(242), 997-1022. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1236608

Altunkaya H. (2019) Yazınsal Çocuk edebiyatı türleri Akın, E. (Ed.). *Çocuklar İçin Edebiyat Eğitimi* içinde (s. 129-177) Ankara: Anı Yayıncılık.

Arıcı, A. F. (2018). Çocuk edebiyatı ve kültürü. (2. baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Aslan, S. (2024). Sınıf öğretmeni adaylarının süreç tür temelli yazma yaklaşımı ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 10(2), 295-324. https://doi.org/10.31464/jlere.1489504

Badger, R., & White, G. (2000). A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal*, 54(2), 153–60. http://dx.doi.org/10.1093/elt/54.2.153

Baş, B. (2015). Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Bayraktar, D., & Karakuş, N. (2023). katmanlı program'la desteklenen ve süreç-tür yazma modeli'ne dayanan dijital yazma öğretimi etkinlik uygulamalarına ilişkin bir araştırma (Kırklareli BİLSEM Örneği). RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(35), 207-231.https://doi.org/10.29000/rumelide.1342110

Can, R., & Altuntaş, B. (2016). Yansıtıcı günlük yazma uygulamasına ilişkin öğrenci görüşleri / StudentsViews Regarding of Reflective Journal Writing. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 4(1), 53-63. https://doi.org/10.16916/aded.04525

Cin, A., Dalioğlu, S., Kavas, M., Dönmez, A., Han, C., Şener, F., Akyurt, G., Angın, L., Hülür Taşın, N.,Sayılır, S. ve Sayılır, T. (2024). Türkçe 5. sınıf ders kitabı (1. ve 2. kitap). Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

Demiralp O. (2015). Günce içi gece. *Hece Günlük Özel Sayısı, 222-223-224*, s.43-47.

Dilidüzgün, Ş. (2020). *Süreç ve tür odaklı okuma ve yazma eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Dinçel, BK., & Savur, H. (2019). *Diary keeping in writing education. Journal of Education and TrainingStudies*, 7(1), 48-59. https://doi.org/10.11114/jets.v7i1.3758

Eker, C., & Coşkun, İ. (2012). Ders günlüğü yazmanın ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin akademikbaşarılarına etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(29), 111-122.

Ekiz, D. (2020) Bilimsel araştırma yöntemleri (Gözden geçirilmiş 6. baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Ellialtı, N. ve Batur, Z. (2025). Yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik yapay zekâ destekli süreç-türodaklı etkinlik önerileri. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 10(2), 219-251Doi:10.17932/IAU.TOMER.2016.019/tomer_v010i2002

Fuat, M. (1962). Günlük konusunda. *Türk Dili-Günlük Özel Sayısı*, 127, 434-435.

Güleç, Ş. S., ve Topçuoğlu Ünal, F. (2023). Ortaokul öğrencilerinin metin türlerini ayırt etme becerileri.Millî Eğitim, 52 (Özel Sayı), 627-646. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1278045

Göçer, A. (2023). Türkçe öğretmeni adaylarının süreç-tür odakli yazma becerilerinin değerlendirilmesi:vignette örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(12), 1-16. https://doi.org/10.56677/mkuefder.1401842

Göçer, A. ve Kurt, A. (2022). Yazma eğitiminde süreç-tür odaklı yazma yaklaşımının kullanımı. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 8(2), 335-360. https://doi.org/10.31463/aicusbed.1117059

Günendi Çağlar, S. (2019). Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş çocuklarin günlük tutma etkinliklerinin dil gelişimlerine etkisinin incelenmesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya. YL tezi.

Hece Günlük Özel Sayısı, (2015), 222-223-224. Ankara

Huang, Y. & Zhang, L. J. (2020). Does a process-genre approach help improve students' argumentativewriting in English as a foreign language? findings from an intervention study. *Reading & WritingQuarterly*, 36(4), 339-364, https://doi.org/10.1080/10573569.2019.1649223

İpek, O., & Karatay, H. (2023). Süreç-tür modeli'nin öğretmen adaylarının ikna edici metin yazmabecerilerini geliştirmeye etkisi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 11(1), 1-29.https://doi.org/10.16916/aded.1151040

İpek, O. (2021). Süreç-tür yazma modelinin öğretmen adaylarının ikna edici yazma becerilerinigeliştirmeye etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Bolu.

İskender, H. (2017). Günlük türünün Türkçe öğretiminde kullanım olanakları üzerine bir değerlendirme: Zlata'nın günlüğü örneği. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9(16), 413-423.

Kalyoncu, N., ve Dağlı, S. B. (2007). Çocuklar icin yaratıcı yazar atolyesi çalışmaları: ilk konumuzgünlükler. S. Sever (Ed.), *Ankara Üniversitesi II. ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu(gelişmeler, sorunlar ve çözüm önerileri) içinde. Sempozyumda Sunulmuş Bildiri* (ss. 671-676). AnkaraÜniversitesi Basımevi. http://cgsempoz.education.ankara.edu.tr/SBK.pdf

Koziol, C. (2021). Journaling's impact on mental health. UWL Journal of Undergraduate Research,XXIV, 1–9. Retrieved from https://www.uwlax.edu/globalassets/offices-services/urc/jur-online/pdf/2021/koziol.callie.eng.pdf

Köse, Ç. (2023) Düzenli günlük yazmanın ilkokul 4. sinif öğrencilerinin yazma becerilerine etkisi, Yüksek lisans tezi, Eskişehir 2023, Anadolu Üni, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Millî Eğitim Bakanlığı. [MEB] (2024). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. sınıflar).*Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/ortaokul-turkce-dersi

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2019). Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı. Milli Eğitim Bakanlığı. https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2025). Eğitim bilişim ağı (EBA). Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. https://eba.gov.tr/

Mutlu, H. H., & Uygur, M. E. (2023). Türkçe eğitiminde metin türü ve özellikleri açısından günlük/güncetürü. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(3), 1127-1144. https://doi.org/10.38151/akef.2023.102

Özbay, M. ve Zorbaz, K. Z. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazma tutukluğu düzeyleriüzerine bir değerlendirme. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 16(1), 47-72. Erişim adresi:https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/21485/230292

Özdemir, O. (2019). Yazma eğitiminde süreç, tür ve süreç-tür temelli yaklaşımların kullanımları. GaziÜniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39(1), 545-573. https://doi.org/10.17152/gefad.442223

Tezel, K.V. (2023), Betimleyici anlatım türü: günlük yazma, H. Karatay (Ed.) Süreç ve Tür TemelliYazma Eğitimi içinde, Pegem Yay: Ankara

Türkben, T. (2021). Ortaokul öğrencilerinin yazma becerileri, yazmaya yönelik tutumları ve yazmamotivasyonları arasındaki ilişki. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(3),900-922. https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.64908-788146

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2025). *Günlük.* Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/?kelime=gunluk

Türk Dili-Günlük Özel Sayısı. (1962) 127, Ankara.(2020 Tıpkı basım).

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİNİN "ERDEM-DEĞER-EYLEM" YAKLAŞIMININ AİLEDE ÇOCUK EDEBİYATI YOLUYLA UYGULANMASI

Uzm. Öğrt. Telat YURTSEVER[*]

Özet

Bu çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin (TYMM) "erdem–değer–eylem" yaklaşımının aile ortamında çocuk edebiyatı aracılığıyla nasıl uygulanabileceğini incelemektedir. TYMM, bilgi aktarımını aşarak bireyi bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bütünlük içinde ele alan bir modeldir. Modelin merkezinde yer alan "erdem–değer–eylem" döngüsü, öğrencinin yalnızca bilgi edinmesini değil, öğrendiği değerleri içselleştirerek davranışa dönüştürmesini amaçlar. Bu araştırma, söz konusu döngünün aile içinde çocuk edebiyatı yoluyla nasıl somutlaştırılabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çocuk edebiyatı, soyut erdemleri karakterler, olaylar ve duygusal deneyimler aracılığıyla somutlaştırarak çocuğun ahlaki gelişimine rehberlik eder. Aile içinde gerçekleştirilen ortak okuma etkinlikleri, çocuğun değerleri yalnızca anlamasını değil, bunları gündelik yaşantısına aktarmasını sağlar. Nitel araştırma deseniyle yürütülen bu çalışmada, ilgili literatür, TYMM dokümanları ve değer eğitimi alanındaki güncel araştırmalar analiz edilmiştir. Bulgular, çocuk edebiyatının aile ortamında "erdem–değer–eylem" döngüsünü etkinleştiren pedagojik bir araç olduğunu göstermektedir. Hikâyelerdeki karakterlerin ahlaki ikilemlerle karşılaşması, çocuğun davranış ve tutum geliştirmesine katkı sağlar. Ayrıca ebeveyn rehberliğinde gerçekleştirilen okuma etkinlikleri, aileyi bir "değer laboratuvarı" hâline getirmektedir. Sonuç olarak, çocuk edebiyatı aracılığıyla TYMM'nin hedeflediği "erdemli birey" vizyonunaulaşmak mümkündür. Bu yaklaşım, hem okul hem aile temelli değer eğitimi politikaları açısından yeni bir model önerisi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, aile, değer eğitimi, erdem, TYMM.

Abstract

This paper explores how the "virtue–value–action" framework of the Türkiye Yüzyılı Maarif Model (TYMM) can be implemented within the family through children's literature. The TYMM emphasizes an educational philosophy that goes beyond knowledge transfer and seeks to cultivate individuals who embody cognitive, emotional, and behavioral integrity. At its core, the "virtue–value–action" cycle aims to transform learned moral concepts into lived behaviors. This study investigates how this transformation can be facilitated through family-based reading practices and literary engagement. Children's literature serves as a pedagogical tool that concretizes abstract virtues through characters, conflicts, and emotional narratives, enabling children to understand and internalize moral principles. Shared reading activities within families not only promote comprehension of values but also foster their application in daily routines. Utilizing a qualitative, literature-based approach, the study analyzes TYMM policy documents, moral education theories, and research on literature-based value transmission. Findings reveal that children's literature acts as an effective medium for activating the "virtue–value–action" cycle in family settings. By presenting moral dilemmas and character-based reflections, stories guide children toward empathy and ethical reasoning. Parental guidance during reading transforms the family into a dynamic environment for moral learning. Ultimately, children's literature contributes to achieving the TYMM's vision of forming morally grounded individuals and offers a conceptual model for integrating value education between schools and families.

Keywords: Children'sliterature, family, valueeducation, virtue, TYMM.

1. GİRİŞ

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), Millî Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen, bilgi temelli

[*] Eğitim Sosyoloğu, Kırıkkale Yahşihan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Eğitim Uzmanı, talatyurtsever74@gmail.com

eğitimin ötesine geçerek değer ve davranış merkezli bir öğrenme anlayışı benimseyen yenilikçi bir yaklaşımdır. Bu model, sadece bilişsel gelişimi değil, aynı zamanda bireyin ahlaki ve toplumsal sorumluluk bilincini geliştirmeyi de amaçlar. "Erdem–değer–eylem" üçlemesi, bu anlayışın özünü oluşturur ve bireyin yalnızca "doğruyu bilmesi" değil, "doğruyu yaşaması" gerektiği fikrine dayanır.

Eğitimin ilk halkası olan aile, bireyin değerler dünyasının inşa edildiği en temel kurumdur. Çocuğun dünyayı anlamlandırma biçimi, anne-babasının tutumları ve evdeki dilin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, TYMM'nin aile içinde uygulanabilirliği, modelin toplumsal hayata yansıyabilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Çocuk edebiyatı, bu süreçte ailenin başvurabileceği en güçlü araçlardan biridir. Çünkü hikâyeler ve masallar, soyut değerleri somut olay örgüleri aracılığıyla çocuğun duygusal dünyasına taşır. Hikâyede bir karakterin sabrı, dürüstlüğü ya da merhameti temsil etmesi, çocukta bu değerlerin duygusal karşılığını uyandırır. Böylece çocuk, değerleri ezberlemek yerine onları deneyimler.

Bu çalışmanın amacı, TYMM'nin "erdem–değer–eylem" yaklaşımının aile ortamında çocuk edebiyatı aracılığıyla nasıl uygulanabileceğini incelemektir. Çalışma, hem seküler hem de İslami çocuk edebiyatı örneklerini karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek, ailelerin bu eserlerden nasıl yararlanabileceğine dair öneriler sunar.

2. TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NİN FELSEFİ TEMELLERİ

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), bilgi aktarımına dayalı geleneksel eğitim anlayışını aşarak, bireyin zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki bütünlüğünü esas alan **erdem temelli bir yaklaşım** önerir. Modelin dayandığı temel düşünce, insanı yalnızca bilişsel bir varlık olarak değil, vicdan, duygu, inanç ve ahlak boyutlarıyla bir bütün olarak ele almaktır.

Bu anlayış, Türk–İslam düşünce geleneğinin derin kökleriyle uyum içindedir. Farabi'nin "erdemli şehir" kavramı, Gazali'nin "bilginin ahlakla birleşmesi" vurgusu, Mevlana'nın "insanın kalbini arındırma" öğretisi TYMM'nin değer eksenli yaklaşımında yankı bulur. Bu çerçevede model, hem kadim irfan mirasını hem de çağdaş pedagojinin bilimsel ilkelerini harmanlayan özgün bir eğitim paradigması ortaya koyar.

Modelin merkezinde yer alan **erdem–değer–eylem** ilkesi, Aristoteles'in "arete" kavramından, İslam ahlak felsefesindeki "fazilet" anlayışından ve çağdaş etik eğitim yaklaşımlarından beslenir. TYMM'ye göre bilgi, bireyi eyleme dönüştürmüyorsa eksiktir; erdem, davranışa yansımayan bir değer olarak kalırsa anlamını yitirir. Bu nedenle eğitim, yalnızca bilgi verme değil, karakter inşa etme süreci olarak görülür.

TYMM'nin ahlak felsefesi, **bilgi–inanç–eylem döngüsü** üzerine kuruludur. Birey, bilgiyi içselleştirdiğinde inançla bütünleştirir ve eylemle taçlandırır. Bu döngü, hem İslami hem hümanist eğitim anlayışlarının kesişim noktasını oluşturur. Model, eğitimi bir "erdem pratiği" olarak konumlandırır ve bireyin yaşamını anlamlandırmasına rehberlik eder.

Ayrıca TYMM, **bütüncül (holistik) öğrenme** ilkesini savunur. Öğrenme, yalnızca zihinsel bir faaliyet değil; duygusal, bedensel, sosyal ve manevi boyutların bir arada işlediği çok katmanlı bir süreçtir. Bu nedenle aile, modelin hayata geçtiği ilk ve en doğal öğrenme alanı olarak kabul edilir. Ailede başlayan bu süreç, okulda ve toplumda olgunlaşarak bireyin yaşam tarzına dönüşür.

3. AİLEDE DEĞER EĞİTİMİNİN ÖNEMİ VE ÇOCUK EDEBİYATININ ROLÜ

Aile, bireyin ahlaki, duygusal ve toplumsal gelişiminin ilk ve en güçlü kurumu olarak insan yaşamında merkezi bir rol oynar. Çocuğun iyi–kötü, doğru–yanlış, güzel–çirkin kavramlarını öğrenmesi ve içselleştirmesi büyük oranda aile ortamında gerçekleşir. Bu nedenle aile, **değer eğitiminin temel mekânı** olarak değerlendirilmelidir.

Değer eğitimi, bireyin yalnızca bilgi düzeyinde değil, duygu ve davranış düzeyinde de gelişimini hedefler. Bu bağlamda, anne ve babanın davranışları, çocuğun en önemli öğrenme kaynağıdır. Çocuk,

ebeveynlerinden yalnızca sözel öğütleri değil, onların günlük yaşamdaki tutumlarını da gözlemler. Sabır, merhamet, yardımseverlik ve adalet gibi erdemlerin aile ortamında yaşanıyor olması, çocuk için kalıcı öğrenme fırsatları yaratır.

Günümüz eğitim yaklaşımlarında **gizil müfredat (hiddencurriculum)** kavramı, bu sürecin önemini açıklar. Çocuklar, duyduklarından çok gördüklerini öğrenirler. Bu nedenle değer eğitimi, planlı öğretim etkinliklerinin ötesinde, **yaşantı temelli bir süreç** olarak yürütülmelidir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin öngördüğü "erdem–değer–eylem" yaklaşımı da bu yaşantısal öğrenmeyi merkeze alır.

Bu süreçte **çocuk edebiyatı**, değerlerin çocuğun dünyasına doğal bir biçimde taşınmasını sağlar. Masallar, hikâyeler ve şiirler; soyut ahlaki kavramları somut olay örgüleriyle çocuklara sunar. Bir karakterin dürüstlüğü, sabrı veya iyiliği, çocuğun duygusal dünyasında karşılık bulur. Masallarda "iyinin kazanması" ya da "adaletin tecelli etmesi" teması, çocuğun iç dünyasında adalet duygusunu besler. Böylece çocuk, değerleri yalnızca duyarak değil, **hikâyeler aracılığıyla hissederek** öğrenir.

Çocuk edebiyatı aynı zamanda dil, duygu ve hayal gücü gelişimini destekleyerek öğrenmeyi kalıcı kılar. Duygusal etkileşim yoluyla empati, vicdan ve sorumluluk bilinci gelişir. Bu özellik, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "değerin davranışa dönüşmesi" ilkesini doğrudan destekler.

Sonuç olarak, aile ortamında çocuk edebiyatı yoluyla gerçekleştirilen değer eğitimi, TYMM'nin hedeflediği **bütüncül insan** anlayışına hizmet eder. Böylece aile, eğitim sürecinde yalnızca destekleyici değil, aktif bir öğrenme ve değer üretim alanı hâline gelir.

4. ÇOCUK EDEBİYATINDA DEĞER AKTARIMI: SEKÜLER VE İSLAMİ ÖRNEKLER

Çocuk edebiyatı, kültürel mirasın, toplumsal normların ve ahlaki değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında etkili bir araçtır.

Edebî metinler aracılığıyla çocuk, hem duygusal hem bilişsel düzeyde değerleri tanır, sorgular ve içselleştirir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdem–değer–eylem" üçlüsü, çocuk edebiyatının bu işleviyle doğal bir uyum içindedir.

Bu bölümde, seküler ve İslami çocuk edebiyatına ait sekiz eser örnek olarak incelenmiştir.

4.1. Seküler Çocuk Edebiyatı Örnekleri

1) Mevlâna İdris – *Korkma Ben Varım*

Bu eser, doğrudan dini referanslar içermemekle birlikte manevî bir derinlik taşır. Korku, güven, yalnızlık ve varoluş gibi temalar üzerinden çocuğa içsel bir denge kazandırır.

Yazar, insanın iç dünyasını sade bir dil ve metaforik anlatımla işler. Bu yönüyle eser, TYMM'nin "erdem" boyutunda yer alan **öz farkındalık ve duygusal olgunluk** kazanımına hizmet eder.

Dini değil, ama **manevî sezgiyi** merkeze almasıyla seküler çocuk edebiyatı içinde değer aktarımı açısından özel bir yere sahiptir.

2) Gülten Dayıoğlu – *Fadiş*

Dayıoğlu'nun klasiği *Fadiş*, aile sevgisi, umut, sabır ve dayanışma temalarıyla çocuğa içsel güç ve toplumsal duyarlılık kazandırır.

Küçük bir kızın zor şartlara rağmen yaşama direnci, çocuğa umut ve azim aşılar. TYMM açısından eser, **direnç, sevgi ve empati** değerlerini destekleyen bir yapıya sahiptir.

3) Aziz Nesin – *Şimdiki Çocuklar Harika*

Nesin'in eseri, çocukların dünyasını yetişkinlerin bakış açısıyla mizahi bir dille yansıtır. Toplumsal eleştiriyi mizah aracılığıyla yapan bu kitap, çocukta eleştirel düşünme becerisi geliştirir.

Doğrudan ahlaki öğreti vermez; ancak bireyin **özgür düşünme** ve **toplumsal farkındalık** becerisini destekler. TYMM'nin "derinleşme" ilkesine uygun biçimde, çocuklara sorgulama alışkanlığı kazandırır.

4) SamedBehrengi – *Küçük Kara Balık*

Küçük Kara Balık, özgürlük, merak ve cesaret temalarını işler. Kahramanın sınırların dışına çıkma isteği, çocuğa farklı düşünme ve kendi yolunu çizme cesareti kazandırır.

Bu yönüyle eser, TYMM'nin "değerin eyleme dönüşmesi" ilkesinin güzel bir örneğidir: Balığın arayışı, bilginin ve erdemin peşinde bir yolculuktur.

4.2. İslami Çocuk Edebiyatı Örnekleri (Revize – 4 Eser)

İslami çocuk edebiyatı, iman, sabır, tevazu, adalet, merhamet ve kanaat gibi değerleri doğrudan ya da sembolik biçimlerle çocukların iç dünyasına taşır.

Bu eserlerde amaç, ahlaki bilinci uyandırmak ve davranışa dönüştürmektir.

1) Cahit Zarifoğlu – *Yürekdede ile Padişah*

Zarifoğlu, öğretici bir dil kullanmadan **İslam ahlakının özünü** sade bir hikâyeyle aktarır.

Yürekdede'nin içsel yolculuğu, tevazu ve sabrın gücünü; padişahın görkemi ise dünyevî sınavları temsil eder.
Eserde "güç–erdem" karşıtlığı çocuğa sezdirilir. Bu yapı, TYMM'nin "erdem–değer–eylem" anlayışıyla doğrudan örtüşür.

2) Süleyman Çobanoğlu – *Küçük Sahabiler Serisi*

Sahabe hayatlarından ilhamla yazılmış kısa hikâyeler, çocuklara **iman, cesaret, dürüstlük ve yardımlaşma** gibi temel erdemleri kazandırır.

Basit olay örgüleri ve duygusal yoğunluk, çocukların soyut değerleri günlük yaşama taşımalarını kolaylaştırır.

3) Mustafa Ruhi Şirin – *Gülücük*

Şirin'in *Gülücük* adlı eseri doğrudan dinî öğretiler taşımaz; ancak İslam ahlakının merkezinde yer alan **iyilik, sevgi ve paylaşma** kavramlarını işler.

Küçük bir tebessümün bile toplumsal barışa katkı sağlayabileceği düşüncesi, çocuğa merhamet ve empatiyi öğretir.

4) Samiha Ayverdi – *İbrahim Efendi Konağı*

Ayverdi'nin bu eseri klasik anlamda çocuk kitabı değildir, ancak çocuklara ve gençlere **İslamî gelenek, edep ve ahlaki olgunluk** açısından önemli bir referans sunar.

Konağın atmosferi, Osmanlı toplumundaki nezaket, sabır ve kanaat kültürünü yansıtır.

Eser, TYMM'nin "hikmet temelli eğitim" anlayışına uygun olarak çocuklara **ahlakın hayata**

yansımasını gösterir.

Bu yönüyle *İbrahim Efendi Konağı*, manevî terbiyenin aile ve toplum ekseninde nasıl yaşandığını edebî bir derinlikle sunar.

Bu bölümdeki sekiz eser, hem seküler hem de İslami çocuk edebiyatında değer aktarımının farklı biçimlerini örneklemektedir.

Hepsinin ortak amacı, çocuğun **değer farkındalığı kazanmasını, içselleştirmesini ve davranışa dönüştürmesini** sağlamaktır.

5. TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NİN AİLEDE UYGULANABİLİRLİĞİ

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin (TYMM) temel amacı, eğitimi okul duvarlarıyla sınırlı kalmayan bir yaşam pratiğine dönüştürmektir. Bu modelin aile ortamında uygulanabilirliği, aile bireylerinin değerleri yalnızca sözle değil, davranışla da göstermelerine bağlıdır. Aile, çocuğun ilk gözlem alanıdır ve anne-baba, TYMM'nin "erdem–değer–eylem" döngüsünün **yaşayan örnekleri** olmalıdır.

TYMM'ye göre, erdemin bilgiyle desteklenmesi, değerin davranışla bütünleşmesi, eylemin ise bilinçle sürdürülmesi gerekir. Bu süreç, aile yaşamında doğal olarak işler. Birlikte sofra kurmak, teşekkür etmek, bir yaşlıya yardım etmek, çocuk için birer "değer dersi"dir. Eğitim, böylece teoriden pratiğe dönüşür.

Aile içinde hikâye okumaları, çocuk edebiyatının güçlü bir araç olarak kullanılmasını sağlar. Ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte okudukları eserlerdeki karakterler üzerine konuşmaları, "erdem–değer–eylem" döngüsünü içselleştirmelerine katkıda bulunur.

Örneğin, *Yürekdede ile Padişah*'ı okuduktan sonra "Yürekdede neden sabırlıydı?" ya da "Padişah neden pişman oldu?" gibi sorular, değerleri soyuttan somuta taşır.

5.1. Günlük Yaşamda Değerlerin Hayata Yansıması

TYMM'nin ailede uygulanabilirliği, değerlerin **günlük hayata yansımasıyla** mümkündür.

Değer eğitimi yalnızca planlı etkinliklerle değil, günlük yaşamın doğal akışı içinde gerçekleşmelidir.

Paylaşma değeri, birlikte yemek pişirmek ya da ihtiyaç sahibi birine yardım etmekle; sabır değeri, sırada beklerken ya da bir sorunla karşılaşıldığında gösterilen tutumla öğretilir.

Ebeveynlerin davranışları, çocuk için soyut kavramları somut eylemlere dönüştürür. Bu nedenle anne-baba, TYMM'de öngörülen "örnek şahsiyet" rolünü üstlenmelidir.

Değerlerin aile ortamında yaşanması, çocuğun bunları doğal bir öğrenme süreci olarak deneyimlemesini sağlar. Böylece öğrenme, **gözlemden içselleştirmeye, farkındalıktan davranışa** doğru ilerler.

TYMM'nin "bütüncül insan" yaklaşımı, çocuğun sadece bilişsel değil, duygusal, ahlaki ve sosyal yönlerini de geliştirmeyi amaçlar.

Bu açıdan aile ortamı, erdemin davranışa dönüştüğü **en güçlü öğrenme alanı** olarak görülmelidir.

Çocuğun bir büyüğüne selam vermesi, küçük kardeşine yardım etmesi ya da oyun arkadaşına adil davranması, modelin ailedeki canlı örnekleridir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Türkiye'nin eğitim vizyonunda sadece yapısal bir dönüşüm değil, aynı zamanda **ahlaki ve kültürel bir yenilenme** hedeflemektedir. Bu model, bilgiyle donanmış, vicdan sahibi, sorumluluk bilinci gelişmiş ve erdemli bireyler yetiştirmeyi amaçlar.

Bu bağlamda aile, modelin hayata yansıyabileceği en önemli eğitim ortamıdır. Çünkü çocuğun

karakterinin şekillenmesi, okul öncesi dönemde büyük ölçüde aile içinde gerçekleşir. Ailede değer eğitimi, çocukların toplumsal yaşamda karşılaşacakları durumlar için **etik rehberlik** sağlar.

Çalışmada incelenen seküler ve İslami çocuk edebiyatı örnekleri, TYMM'nin "erdem–değer–eylem" yaklaşımını somutlaştırma potansiyeline sahiptir.

Zarifoğlu'nun *Yürekdede ile Padişah* eserinde tevazu, sabır ve kanaat;

Dayıoğlu'nun *Fadiş*'ında sevgi, umut ve dayanışma;

Ayverdi'nin *İbrahim Efendi Konağı*'nda edep, ahlak ve maneviyat;

Behrengi'nin*Küçük Kara Balık*'ında cesaret ve özgürlük gibi değerler işlenmiştir.

Bu farklı örnekler, çocuk edebiyatının kültürel zenginlikler üzerinden ahlaki eğitime nasıl katkı sunduğunu göstermektedir.

Aileler, bu eserleri yalnızca okuma etkinliği olarak değil, **değer aktarımı ve duygusal paylaşım aracı** olarak kullanmalıdır.

Birlikte okuma, tartışma, hikâyeyi günlük yaşama bağlama gibi yöntemlerle TYMM'nin "erdem–değer–eylem" döngüsü ev ortamında yaşatılabilir.

Sonuç olarak, TYMM'nin ailede uygulanması, çocuk edebiyatının pedagojik gücüyle birleştiğinde hem bireysel hem toplumsal düzeyde **erdemli bir insan ve bilinçli bir toplum idealine** ulaşılmasını sağlayabilir.
Eğitim, yalnızca okulda değil, **evin sıcaklığında, masalın anlamında ve ailenin davranışında** hayat bulduğunda sürdürülebilir bir değer kültürü oluşacaktır.

Kaynakça

Ayverdi, S. (2017). *İbrahim Efendi Konağı*. Kubbealtı Neşriyatı.

Behrengi, S. (2021). *Küçük Kara Balık*(Çev. C. Uçar). Can Çocuk Yayınları.

Dayıoğlu, G. (2018). *Fadiş*. Altın Kitaplar.

Nesin, A. (2016). *Şimdiki Çocuklar Harika*. Nesin Yayınevi.

Şirin, M. R. (2015). *Gülücük*. Timaş Çocuk Yayınları.

Zarifoğlu, C. (2017). *Yürekdede ile Padişah*. Beyan Yayınları.

Çobanoğlu, S. (2019). *Küçük Sahabiler Serisi*. Ketebe Yayınları.

İdris, M. (2020). *Korkma Ben Varım*. Erdem Yayınları.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Uygulama Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.

Farabi. (2018). *Erdemli Şehir*(Çev. A. Arslan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gazali. (2016). *İhya-u Ulumiddin* (Seçmeler). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mevlâna. (2019). *Mesnevi'den Seçmeler*. MEB Yayınları.

MASALLARDA ÇOCUK-EBEVEYN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Serhat KAYA[1]

Özet

Masallar, kuşaklar boyunca sözlü ve yazılı kültür aracılığıyla aktarılan toplumsal değerleri ve normları yansıtan önemli anlatı türlerindendir. Bu anlatılarda yer alan karakterler, yalnızca kurmaca figürler değil aynı zamanda ait oldukları toplumun zihniyetini ve aile yapısını yansıtan temsillerdir. Özellikle çocuk-ebeveyn ilişkisi, masallarda sıkça işlenen ve pedagojik açıdan anlam yüklü bir temadır. Bu ilişkiler ebeveynin otoritesi, sevgisi, koruyuculuğu ya da ihmalkârlığı gibi yönler üzerinden şekillenir ve çocuk karakterin gelişiminde önemli bir rol oynar. Masallar, yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yaşatılmış toplumun değer yargılarını, ahlaki öğretilerini ve aile yapısını kuşaktan kuşağa aktardığı için bu metinlerdeki çocuk-ebeveyn ilişkisihem bireyin toplumsal konumunun hem de aile içindeki rollerin anlaşılmasına katkı sağlar. Ebeveyn figürü, çocuğun yaşamında hem yön verici hem de sınayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar. Çalışmada halk masallarından örnekler verilerek bu masallardaki çocuk-ebeveyn ilişkisi üzerinde durulmuştur. İncelenen masallarda bireysel ve toplumsal değerlerin çocuk-ebeveyn ilişkisine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Masalların çocukların aile içindeki yerini, toplumun ebeveynlik anlayışını ve ideal çocuk davranışlarını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Masallar, anne, baba, çocuk, çocuk-ebeveyn ilişkisi.

AN EVALUATION ON CHILD-PARENT RELATIONSHIPS IN TALES

Abstract

Tales are important narrative genres that reflect social values and norms transmitted through oral and written culture across generations. The characters in these narratives are not merely fictional figures but also representations that reflect the mentality and family structure of the society they belong to. The child-parent relationship, in particular, is a frequently discussed theme in fairy tales and is loaded with pedagogical significance. These relationships are shaped by aspects such as the parent's authority, love, protectiveness or neglect, and play an important role in the development of the child's character. Since tales transmit the values, moral teachings and family structure of a society that have been kept alive in oral tradition for centuries from generation to generation, the child-parent relationship in these texts contributes to the understanding of both the social position of the individual and the roles within the family. The parental figure appears as both a guiding and testing element in the child's life. In this study, examples from folk tales were given and the child-parent relationship in these tales was emphasized. The analyzed fairy tales examined how individual and societal values are reflected in the child-parent relationship. Fairy tales are seen as an important resource for understanding children's place within the family, society's understanding of parenting, and ideal child behavior.

Keywords: Tales, mother, father, child, child-parent relationship.

Giriş

Masallar, sözlü kültürün en eski anlatı biçimlerinden biri olarak toplumların değerlerini, korkularını, ideallerini ve toplumsal rolleri kuşaktan kuşağa aktaran önemli araçlardır. Bu anlatılar, yalnızca hayal gücünü besleyen eğlenceli hikâyeler olmanın ötesinde, bireyin toplumsal kimliğini ve aile içindeki

[1] MEB Öğretmen, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, serhatk38@gmail.com

konumunu şekillendiren sembolik yapı taşlarıdır. Özellikle çocuk-ebeveyn ilişkileri bağlamında masallar, dönemin normatif aile yapısını, ebeveynlik anlayışını ve çocuk terbiyesine ilişkin bakış açılarını yansıtır. Bu yönüyle masallar hem pedagojik hem de sosyo-kültürel açıdan incelenmeye değer metinlerdir. Zira masallar derlendiği bölge ile ilgili örf ve adetleri, inanışları, insanların yaşayış şekillerini, coğrafi ve ekonomik durumlarını yansıtır (Şimşek, 1991: 21). Dolayısıyla masallar sadece edebi değil, aynı zamanda çocuk gelişimi ve aile yapısı üzerine düşündüren sosyolojik belgelerdir.

Masallar, anlatıldıkları dönemin kültürel kodlarını taşıyan, toplumsal cinsiyet rollerinden aile yapısına, otorite anlayışından ahlaki normlara kadar pek çok öğeyi dolaylı ya da doğrudan şekilde barındıran metinlerdir. Bu bağlamda, masallarda temsil edilen çocuk-ebeveyn ilişkileri de yalnızca bireysel bağlamda değil, toplumun aileye yüklediği anlamlar doğrultusunda şekillenir. Örneğin, otoriter bir baba figürü, ataerkil toplum yapısının bir yansıması olarak görülebileceği gibi çocuk karakterin bağımsızlaşma sürecindeki bir engel ya da sınav olarak da işlev görebilir. Benzer biçimde, merhametli ya da kötü niyetli anne/üvey anne figürleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve annelik idealleri üzerinden çözümlenebilir.

Masallarda ebeveyn figürleri genellikle idealize edilmiş ya da tamamen olumsuz niteliklerle betimlenmiş kutupsal karakterler olarak sunulur. Özellikle üvey anne, üvey baba, koruyucu anne veya bilge yaşlı gibi arketipler, çocuğun bireyleşme sürecinde karşılaştığı çatışmaları ve gelişimsel dönemeçleri temsil eder. Öte yandan, çocuk karakterler masallarda çoğunlukla edilgen değil, sınavlardan geçen, değişen ve büyüyen bireyler olarak konumlanır. Bu durum, çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkinin yalnızca hiyerarşik değil, aynı zamanda dönüşümsel ve öğretici bir süreç olduğunu gösterir.

Bu bildiri, masallarda yer alan çocuk-ebeveyn ilişkilerini tematik incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, derleme halk masalları içinde yer alan masal örnekleri üzerinden, çocuk ebeveyn ilişkisi değerlendirilecektir.

1. Çocuk Anne İlişkisi

Masallarda çocuk ve anne ilişkisi genellikle sevgi, şefkat ve güven temaları etrafında şekillenir. Anne figürü çocuğa rehberlik eden, onu kötülüklerden koruyan ve zor zamanlarında destek olan bir karakter olarak yer alır.

"Keloğlan'ın Ali Cengiz Oyunu" (Tezel, 1997: 142) masalında merhametin, iyiliğin sembolü olan anne, padişahın kızıyla evlenmek arzusunda olan oğlunu kıramaz. Padişahın bu evliliğe izin vermeyeceğini bilse gidip kızını oğluna ister. Anne, oğlunun mutlu olmasını sağlamak için imkânsız görüneni denemekten kaçınmaz.

Anne, daima koruyucu, kollayıcı çocuklarının iyiliğini isteyen ve başına kötü bir şey gelmesine engel olmaya çalışandır. "Hoca" masalında ise bir hocadan kaçan kız, padişahın oğlu ile evlenip hamile kalır. Hocadan kaçmak için kocasıyla denizin ortasında bir evde saklanırlar. Kuş kılığına girerek evlerine gelen hoca kızı yakacakken iki güvercin kıza yardıma koşar. Ancak kıza karnındaki bebeği onlara vermesi şartıyla onu kurtaracaklarını söylerler. Kız, çocuğunu güvercinlere vermeyi kabul eder (Şimşek, 2001: 87). Bu masalda kahraman henüz çocuğu dünyaya gelmemiş olmamasına rağmen kendisi yanarsa bebek de yanacağı için güvercinlerin şartını kabul eder. Bu şekilde çocuğunu korumak ister. "Pamuk Ana ve Çocukları" masalında Pamuk Ana, üç çocuğunu kaçırmak için eve gelen çocuk hırsızına engel olmak ister. Çocukların ellerine sihirli sabun, tarak ve bıçak vererek onları evden gönderir. Çocukları bulamayan hırsız ise kadını döver (Özçelik, 2004: 311-312).

Masallarda, kimi zaman ahirete göçmüş artık hayatta olmayan bir annenin de çocuğuna yardımının dokunduğu görülmektedir. "Karayılan" (Güney, 1990: 178), "Yılan Adam" (Özçelik, 2004: 335-337), "İki Yılanla Evlenen Kız" (Şimşek, 2001: 107-110) masallarında üvey anne evlendiği adamın kızını padişahın yılan şeklindeki oğlu için saraya gönderir. Kız, şehzadenin doğumu, eğitimi ve onunla evlenmek için saraya gitmek zorunda kalır. Öz anne ise mezarından kızına yardımcı olur. Kızın girişeceği işlerden sağ salim çıkabilmesi için yapması gerekenleri ona söyler. Mezarının başına gelen çocuğuna yardım eder. Anne, aile birliğinin devamını sağlayan ve koruyandır. Hayatta iken bunu en iyi şekilde yapan bir annenin hayata gözlerini yumduktan sonra da bazı masallarda evladını koruma

kollama gayreti içerisinde olduğu görülür.

Annelik içgüdüsü çok kuvvetli bir duygudur. Bir anne evladının ölmüş olduğunu bilse dahi her zaman içinde bir umut taşır. "Vezirin Kızı ile Hoca" masalında vezirin kızı, bir kalp rahatsızlığı sonucu vefat eder. Kıza âşık olan hoca mezarı açınca kız temiz hava alıp dirilir. Ancak ailesinin durumdan haberi yoktur. Hoca ile kız evlenir ve bir kız çocukları olur. Çocuk sokakta oynarken vezirin eşi yani çocuğun anneannesi onu görür. Kendi kızına benzetip bir yakınlık hisseder. Durumda bir gariplik olduğunu sezer (Şimşek, 2001: 260). Kızını ölü olarak bilen bir anne, üzerinden yıllar geçmiş olsa bile annelik içgüdüsü ile torununu gördüğünde değişik hislere kapılır. Durumun üzerine gider ve gerçeği öğrenip kızıyla kavuşur.

Zaman zaman kendi canından dahi vazgeçen kahraman anasından vazgeçmez. Bazı durumlarda da yiğit annesine kızıp onun hata yaptığını düşünse dahi süt hakkı için ona ilişmez, fenalık etmez, ana hakkını tanrı hakkı sayar. Çocuk için anneden değerli kimse yoktur. Türk milletinde anne ve anne sütü kutsal sayılmaktadır (Kabaklı Çimen, 2008: 154).

Masallarda kadınlar, anneler sadece kendisini düşünen bencil karakterli kahramanlar değildir. Aksine ailesini, çocuklarını, çevrelerini düşünen fedakâr ve yol göstericidirler. Haksızlığın karşısında duran, etrafındakilere yardım eden, düşünceli ve akıllı kişilerdir. "İnsan Yiyen Kız" masalında çevreye zararı olan bir kız vardır. Anne durumun farkındadır hatta yakında kendi canına da kast edebileceğini bilir. Baba kızı evden göndermek ister ancak annesi kabul etmez. Kızının evde yanında kalmasını için ısrar eder. Kız bir süre sonra annesi ve iki ağabeyini yer. (Özçelik, 2004: 358). Ancak anne burada kızını korumak istediği için ondan ayrılıp gitmek istemez.

Bazı masallarda ise anne, babanın gerisinde kalmıştır. Anne masalın hemen başında hastalanıp ölen bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Ancak bu tür masalların sayısı çok fazla değildir. Bu şekildeki masalların bir kısmında aileye üvey anne dâhil olmaktadır. Üvey anne, çocuğun öz annesinin aksine sevgiden ve merhametten yoksundur.

Masalın konusuna göre evladın annesine karşı kötü duygular besleyip canına kastetmek zorunda kaldığı durumlar da görülür. "Melikşah" masalında öz anne ve evlat ilişkisi bakımından diğer masallardan farklı bir durum söz konusudur. Anne, eşinin ölümünden sonra sarayda bulunan köle sevgilisini, padişah yapmak ister. Bunun için evladını öldürmek ortadan kaldırmak amacıyla sevgilisi ile birlikte tuzak kurar. Kadın kendi oğlunun gözlerini oyar. Defalarca onu öldürmeye çalışır. Melikşah, bir peri kızının yardımıyla annesinin gerçek yüzünü öğrenir. Masalın sonunda öz annesini ve sevgilisini öldürür (Seyidoğlu, 1975: 273-276). "Ahmet Turan Mehmet Turan" masalında benzer olayların yer alır. Anne kocasıyla birlikte, oğlu Ahmet Turan'ı öldürmeye çalışır. Ancak, Ahmet Turan, annesi ve onun kocası olan devi öldürür. (Seyidoğlu, 1975: 321-322) "Topal Dev" masalında da annesi ve âşık olduğu dev kahramanı öldürmek ister. Kahraman ellerinden kurtulur ve onları öldürür (Öcal, 1999: 271-274). Bu masallarda öz anne kötülüğü temsil etmektedir.

Toplum tarafından kabul görmeyecek bir davranışta bulunan eşini destekleyen kadın, bu şekilde davranarak kendi öz çocuğunun da karşısında yer alır. "Padişah ile Çocukları" masalında padişah, oğlunun evleneceği kızla evlenmek ister. Karısı da oğluna karşı eşini destekler. Hatta oğlunu öldürmesi için kocasına yardımcı olmaya çalışır (Yavuz, 1994: 58). "Topal Dev" masalında ise oğlunun ölmesini göze alan bir anne vardır. Öldüremeyince tılsımını öğrenip oğlunun gözlerini oydurur ve onu kuyuya attırır. Oğlu ise annesi ile annesinin evleneceği devin tuzaklarından kurtulup onları öldürür (Öcal, 1999: 271-274). "Tılsımlı Padişah" masalında anne, kocasının vefatının ardından tahta oturan oğlunu evlendirmek ister. Bir kulübede bir adama rastlar ve onunla kendisi evlenmek ister. Ancak adam, kadının oğlundan korktuğu için evlenmeyi kabul etmez. Anne de oğlunu öldürmek ister ancak öldürmeyi başaramaz. Oğlunun bir tılsımı olduğunu anlayan kadın bunu öğrenebilmek için de oğlunu sütünü helal etmemekle tehdit eder. Oğlunun gözlerini oydurup kuyuya atar. Daha sonra tılsımını geri alan ve kuyudan kurtulan oğlan annesini ve annesini kocasını aslanlara parçalattırır (Öcal, 1999: 335- 341). "Aslan Mehmet" masalında ise anne onu ölümden kurtaran oğluna hainlik yapar. Bir devle birlikte türlü oyunlar kurarak oğlunu öldürmeye çalışır. Sonunda oğlan annesini öldürür (Alptekin, 2002: 234-237). "Konuşan Bebek" masalında ise oğlunun getirdiği güzel kızı kendi eşine layık gören bir öz anne vardır (Sakaoğlu: 2002: 303) "Kral-Padişahının Kızı" masalında padişah, oğlunun evleneceği kızla evlenmek isteyince karısı da öz oğlunu öldürmek için kocasına yardım eder.

Sonunda oğlan anne ve babasını öldürür (Boratav, 2006: 89). Öz anne evlat ilişkisi bakımından farklı bir örnekte annesinin bedduasına uğrayan bir bey oğlunun bulunduğu "Üç Turunçlar" masalıdır. Kadın yaramazlık yapan oğluna "Sararıp solasın üç turunçlara âşık olasın." şeklinde beddua eder (Özçelik, 2004: 316). Annenin oğluna ettiği beddua tutar ve oğlu üç turunçlara âşık olur.

"Küllü Fatma" masalında işleri olmayan sadece çıkrık eğirerek geçinen bir kadın ve üç kızı vardır. Kendi aralarında kimin urganı koparsa onu kesip yemeye karar verirler. Kızlardan biri hariç diğerleri annelerinden habersiz urgan yeniledikleri için annelerinin urganı hemen kopar. Kadın söz verdiği gibi kızlarının kendisini kesip yemesine razı olur. Ancak kadın, diğer kızı Küllü Fatma'ya kendisinin etinden yemeyip kemiklerini kör kuyuya atmasını bundan çok fayda göreceğini vasiyet eder (Alptekin, 2002: 248). Bu masalda anne kendisine oyun oynayan kızlarının yaptığına karşılık masum olan kızına yardımcı olur.

Dev ya da dev anasının, kahramanı kendi çocuğu gibi görüp kabul ettiği ve ona yardımcı olduğu masallarda bulunur. "Gülmez Padişah" masalında padişahın oğlu, çocuğu olmayan bir devin memesini emer. Dev de onu onu evladı gibi görür (Alptekin, 2002: 267). "Gülmez İnsanlar Ülkesi" masalında padişahın oğlu, devin memesini emer ve artık dev onu kendi oğlu gibi gördüğü için ona zarar vermez (Sarıyüce, 2010: 312). Dev, memesini emen oğlanın öz annesi olmamasına rağmen sütünü emdiği için onu evladı gibi kabul eder koruyup kollar. Bu masallarda anne motifi insan dışı bir varlığa yüklenmiştir. Dev, anne içgüdüsü ile çocuğa yaklaşarak onun iyiliğini ister.

Anne sevgisi, insan yaşamındaki en yüce, en derin ve en kutsal duyguların başında gelir. İnsan, yaşamının her evresinde annesinin şefkatine ve sevgisine muhtaç olmuştur. Kadın ise anne kimliğiyle merhamet ve sevginin sembolü hâline gelmiştir. Bu sevginin izleri hayvanlar âleminde bile görülebilir. Masallarda anne figürü, en çok karşılaşılan sembolik karakterlerden biridir. Halk masallarında da anne sevgisi, şefkati ve bunların insan yaşamındaki önemi sıkça işlenmiştir. Masallarda hem iyi hem de kötü anne tiplerine rastlanır. Olumsuz örnekler bulunsa da genellikle anneler sabırlı, merhametli, güvenilir, vefalı ve fedakâr olarak betimlenir. Evlat yetiştiren bir anne, aynı zamanda toplumun geleceğine yön veren iyi bireyler kazandırarak insanlığa katkıda bulunur.

Aile içinde sağlıklı bir anne-çocuk ilişkisi çocuğun mevcut davranışlarına etki eder hem de çocuğun gelecekteki kişilik özelliklerinin de belirlenmesinde önemli rol oynar. Aile tutumları kültürler ve toplumlar arası değişiklik gösterse bile bu tutumların çocuklar üzerindeki etkileri aynıdır (Tezel ve Cevher, 2007: 775).

Anne sevgisi ve yol göstericiliği ile yoğrulan toplumsal hayata bu şekilde giren bireyler de hayatta emin ve sağlam adımlarla ilerler. Toplumsal yaşam içinde kendi üzerine düşen görevleri de doğru bir şekilde yerine getirebilir.

2. Çocuk Üvey Anne İlişkisi

Masallarda çocuk ve üvey anne ilişkisi genellikle çatışma, kıskançlık ve adaletsizlik temalarıyla işlenir. Üvey anne karakteri, çoğu zaman çocuğa kötü davranan, onu kıskanan veya dışlayan biri olarak betimlenir. Masallarda üvey annenin zalimliği, çocuğun yaşadığı zorlukları ve bu zorluklar karşısında gösterdiği direnci ön plana çıkarır. Bu anlatımlar, çocuğun masal boyunca büyümesini, güçlenmesini ve sonunda hak ettiği mutluluğa ulaşmasını simgeler. Üvey anne figürü, çoğunlukla çocuğun içsel gücünü keşfetmesini sağlayan bir sınav niteliğindedir ve masalın sonunda iyilik kötüye karşı zafer kazanır.

Üvey anne kimi zaman kahramanın sadece evden gitmesiyle yetinirken bazen de kahramanı öldürmek ister. "Bacı Bacı Can Bacı" (Günay, 1975: 335) masalında üvey anne çocuklardan kurtulmak için onları ormana bıraktırırken; "Bacı Bacı Can Bacı" (Boratav, 2009: 103) masalında üvey anne çocukları fırında yakmaya çalışır.

Üvey annenin evden gitmesini istediği üvey çocuğun cinsiyeti çoğunlukla kızdır. Üvey anne, çocuğa her türlü eziyeti eder ve eline geçen her fırsatı kendi lehine değerlendirir. "Yılan Bey" (Seyidoğlu: 1975: 153), "Karayılan" (Güney, 1990: 178), "Yılan Adam" (Özçelik, 2004: 335), "Karayılan" (Alangu, 2011: 267) masallarında padişahın karısının, bir yılan doğuracağı ve dünyaya gelen bu

yılanın kendisini doğurtan ebeyi öldüreceği bilinmektedir. Bu sebeple hiçbir doktor ya da ebe doğumu yaptırmayı kabul etmez. Üvey anne de üvey kızından kurtulmak istediği için durumu fırsata çevirerek kızı doğuma ebe olarak gönderir. Söz konusu masallarda kahraman doğuma yardımcı olup sağ salim evine geri döner. Yıllar sonra padişahın oğlu olan yılan, büyüyüp evlenmek istediğini söyler. Üvey anne bu kez de kızı öleceğinden emin olarak yılan oğlanla evlenmesi için saraya gönderir. Emeline ulaşamayan üvey anne tekrar tekrar kıza kötülük etmeyi ve kızı öldürmeyi dener. "Yılan Bey" masalında üvey anne padişahın oğlu ile evlenen kızı kıskanır. Kızın saraydan kovulmasını ister. Bu amaçla kızın kocasının ağzından bir mektup yazar (Seyidoğlu, 1975: 156). "Yılan Adam" masalında üvey anne evden gönderdiği kızın hayatta olduğunu öğrenince kıza zehirli bir yüzük hediye ederek kızı öldürmek ister (Özçelik, 2004: 337). "İki Yılanla Evlenen Kız" masalında karısı ölen zengin bir adam ve kızı vardır. Kızın hocası, babasına göz koyar. Kızı kandırıp babası ile evlenir. Üvey anne kızdan kurtulmak için her yıl, bir yılan doğuran padişahın karısına kızı ebe olarak gönderir. Yılan, onu doğurtan kişiyi sokup öldüreceği için üvey anne kızı doğuma gönderip kızın ölmesini planlar (Şimşek, 2001: 106-107). Bu masallarda üvey anne, kahramanı evden gönderme isteğini gerçekleştirir fakat kızı öldürmeyi başaramaz.

"Gülenber Hanım" masalında üvey anne, tarlaya buğday eker. Ancak ekinlerin çıkabilmesi için o tarlaya çocuklarının kanını dökmesi gerektiği konusunda kocasını ikna eder. Çocuklar babalarından kaçtığı için adam karısının dediğini yapamaz. Üvey anne bu seferde bir kocakarı ile anlaşıp çocukların peşinden onu gönderir. Çocukların kanlı gömleğini getirmesini ister (Seyidoğlu, 1975: 221). Burada gerçekleşen olaylar gerçek hayatta olması mümkün olamayacak kadar sıradışı görünse de bu masalı dinleyen bir çocuk için tedirginlik verici olabilir. "Nar Tanesi" masalında annesi ölen Nar Tanesi babasını evlendirir. Ancak üvey ana (cadı kadın) onu evde istemez. Kahramanın babasından kızını ormana atmasını ister. Bacadan gelen seslerden Nar Tanesi'nin ölmediğini hayatta olduğunu öğrenen üvey anne, onu öldürmek için tekrar gider. Sihirli bir yüzükle uyutur. Ancak üvey anne yine bacadan gelen seslerle hayatta olduğunu öğrenir. Nar Tanesi'nin evlendiği padişahın sarayına gider kahramanı bir kuşa çevirip yerine geçer (Seyidoğlu, 1975: 252-257). "Nar Danesi" masalında anne, hastalanıp öleceğini anladığı zaman kocasına kızına iyi davranacak bir kadınla evlenmesini vasiyet eder (Seyidoğlu, 1975: 258). İki masalda da kahramanlar arasında bazı farklar mevcut olmakla beraber konu aynıdır.

"Sedef Bacı" masalında padişah ve karısının üç oğlu, bir kızı vardır. Mutlu bir hayatları varken annenin ani ölümüyle her şey tersine döner. Kara vezir, padişahı kendi kızıyla evlenmesi için ikna eder. Masalda üvey anne aynı zamanda bir büyücüdür. Üvey anne, padişahın çocuklarına da büyü yapar (Güney, 1990: 67, Güney, 2005: 17-18). "Dev Anası ve Cake" masalında hem öksüz hem yetim olan Cake'in üvey annesi onu hiç sevmez. Cake'in tüm sırlarını köye anlatır. Üvey anne, arkadaşlarıyla pancar toplamaya giden Cake'in dev anasının evinde gördüğü değerli eşyaları köyün ağasına anlatır. Ardından da devin çok güzel yemek yaptığından söz ederek ağanın Cake'i dev anasının evine göndereceğini Cake'in de öleceğini düşünür. Cake, ağanın istediği eşyaları ve devi alıp gelerek üvey annenin hain planından kurtulur (Yavuz, 1994: 110-115). "Oduncu ve Kızları" masalında karısının ölümünden sonra evlenen adamın üç kızı vardır. Üvey anne bu kızlara evin bütün işlerini yaptırır fakat kızlara hiç yemek vermez (Yavuz, 1994: 252). "Kıskançlık" masalında üvey anne ve kızı kötü kalpli ve kıskançtırlar. Evin bütün işlerini üvey kızı olan Berivan'a yaptıran üvey anne ve kızı masalın sonunda kıskançlıklarının kurbanı olur. Berivan ise mutlu bir evlilik yapar (Yavuz, 1994: 323-324). "AkgavakGızı ile Babörek" masalında Babörek'in analığı, eşini aldatır. Üvey anne, Babörek'in bir şey yapmasından korktuğu için sevgilisi ile plan yapar Babörek'i birkaç defa öldürmek istese de başaramaz (Öcal, 1999: 320). "ArzıyınanGamber" masalında analık, evlat edindiği çocukların kardeş olmadıklarını öğrenir. Çocukların evlenmek istemeleri üzerine oğlu Kamber'i zehirleyip öldürmek ister (Öcal, 1999: 398). "Kuşdili Bilen Şehzade" masalında üvey anne kıskançlık ederek padişaha oğlunu evden göndermesini söyler (Sakaoğlu, 2002: 459).

"Habibe" masalında adam, karısı ölünce tekrar evlenir. Üvey anne ise üvey kızını kıskandığı için onu evde istemez. Evdeki tüm zor işleri ona yaptırır. Hatta kızı döver ama kız korkusundan babasına bir şey diyemez. En sonunda babası kızı ormana bırakır. Yıllar sonra kızın yaşadığını öğrenen üvey anne, kıza kötülük yapmak ister. Kızı öldürmek için arayıp bulur (Özçelik, 2004: 370). "Oduncunun Çocukları" masalında da annelerinin ölümünden sonra eve gelen üvey anne, ahlaksız ve çocuklara

eziyet eden bir kadındır. Bir beyoğlu ile evlenen kızın hamile kaldığını öğrenen üvey anne bir bahane ile kızın yanına gider. Kız, üvey annesini en son gördüğünde yaşı küçük olduğu için tanıyamaz. Üvey anne, hamile olan kızı denize yuvarlar. Kızı bir yunus yutar (Özçelik, 2004: 372). "Altın Saçlı Oğlanla Altın Saçlı Kız" masalında bir adam, çocuğu olmadığı için üç kez evlenir. Üçüncü hanımı doğum yapınca adamın diğer iki eşi çocuklardan kurtulmak isterler. Kıskançlık yapıp çocukları evden uzaklaştırırlar. Yıllar sonra çocukların yaşadığını öğrenirler ve çocukları öldürmek amacıyla tekrar bulurlar (Özçelik, 2004: 420-421). "Fatmacık ile Üvey Annesi" masalında da üvey anne, üvey kızına eziyet eder. Kızın evde olmasını istemez ve kendi kızını kayırır (Özçelik, 2004: 442). "İki Kardeş ile Tın Tın Kabak" masalında annelerinin ölümünün ardından eve gelen üvey anne kendi çocuğuna iyi davranırken kocasının çocuklarına işkence yapar. Üvey çocuklarını evden gönderir (Alay, 2005: 191). "Tın Tın Eden Kabacığım" masalında da üvey anne evlendiği adamın iki çocuğuna kötü davranır ve onları döver (Sarıyüce, 2010: 134). "Garip ile Nasip" masalında üvey anne, kendi oğlu Nasip'i daha çok sever ve kocasının oğlu olan Garip'in daha sağlıklı, daha iri bir çocuk olmasına kıskanır. Kendince bir plan yapar ve çocukları ayrı ayrı mahzenlere kapatıp orada beslemek için kocasını ikna eder (Alay, 2005: 202). "Çoban ile Üç Kız Kardeş" masalında anneleri ölen üç kız kardeşi, hocaları babalarıyla evlenmek için kandırır. Üvey anne evlendikten sonra ise çocuklara zulüm eder. Onları bir kuyuya atar (Alay, 2005: 227). "Üvey Anne" masalında eve gelen üvey anne, bütün ağır işleri üvey kızına yaptırır ve kızı sopa ile döver (Doğan, 2007: 185). "Nardaniye Hanım" masalında da karısı ölen adamın on iki on üç yaşlarında bir kızı vardır. Kızın hocası, adamla evlenebilmek için adamın kızını ikna eder. Üvey anne, birkaç defa üvey kızından kurtulmak için kıza tuzaklar kurar (Boratav, 2009: 114-117). "Gülhanım ile Zülhanım" masalında hükümdar Gülsinan Bey, eşini kaybettikten sonra iki çocuğu ile yalnız kalır. Uzun süre kimse ile evlenmez. Daha sonra çocukları büyüyünce Zülhanım adında bir bey kızı ile evlenir. Bir büyücü olan Zülhanım elindeki sihirli sopayla üvey oğlunu bir yaban atına, kızı da yeşil bir yılana çevirir. Babaları bir şehzadenin yardımıyla durumu öğrenir. Çocuklarını içinde bulundukları zor durumdan kurtarır (Sarıyüce, 2010: 97-102). "Ayşecik ile Fatmacık" masalında üvey anne, Ayşecik'e eziyet ederken kendi kızı olan Fatmacık'a çok iyi davranır (Sarıyüce, 2010: 198).

Üvey annenin kötü tutumu, aile içindeki huzuru ve birlik duygusunu olumsuz yönde etkiler. Baba, eşinin tehditleri ve baskıları karşısında çaresiz kalır ve durumu kabullenmek zorunda olur. Fakat çocuğuna zarar vermeye gönlü elvermez; bu nedenle onu evden uzaklaştırır. Üvey anne ise kurduğu planların amacına ulaştığını, çocuktan tamamen kurtulduğunu zanneder. Ancak masalın sonunda çocuk kahraman huzurlu ve mutlu bir yaşama kavuşurken, üvey anne işlediği kötülüklerin bedelini mutlaka öder ve hak ettiği cezayı bulur.

Üvey anne, çocuğa gücünün üzerinde işler buyurup onları yapmasını ister. Böyle durumlarda kahramanın yardımına koşan ihtiyar bir dede/ nine, bir kuş ya da yanından ayırmadığı bakımını üstlendiği bir hayvan, bir çiçek, ağaç vb. olabilir. Kahramanı zor durumdan kurtarıp feraha çıkmasına yardım eder. "Öksüz Kız" (Günay, 1975: 418), "Öksüz Kız" masalında kıza sonradan tanıştığı ihtiyar bir kadın yardım eder (Şimşek, 2001: 36).

Kıskanç üvey anne, eziyet ettiği üvey kızının kendisinden ya da kendi kızından daha güzel olmasına katlanamaz. Masallarda bulunan üvey anneler genellikle fiziken çirkin kadınlardır. Bir de masalda üvey annenin aynı yaşlarda kendi kızı varsa o da günden güne çirkinleşir. Kimi zamanda üvey kızıyla evlenmek isteyen beyoğlu, şehzade, padişah vb. kandırarak üvey kızının yerine kendi öz kızını geçirmeye çalışır. "Muradına Ermeyen Dilber" masalında üvey anne, üvey kızını padişaha gelin götürürken onu ıssız bir yere bırakıp kendi kızını padişaha götürür (Seyidoğlu, 1975: 282). "Sırmalı Pabuç" masalında eve gelen üvey anne taş yürekli biridir. Evde tüm zor işleri üvey kızına yaptırır. Padişahın oğlu bu kızla evlenmek istediğinde de üvey anne kendi öz kızı ile gelini yer değiştirmek ister ancak başarılı olamaz (Güney, 1990: 2-19). "Bir Göze Bir Gül" masalında da kızın üvey annesi, kendi kızının gelinin yerine geçirmek ister (Tezel, 1992: 136-39). "Hani Ya Bacımın Ayağı" masalında iki kardeşin annelerinin ölümü ile babaları evlenir. Eve üvey anne ile üvey kardeş gelir. Üvey anne, bu iki kardeşe yemek vermez. Buna rağmen çocukların kilo almasından şüphe duyar ve bu durumu kıskanır. Çocukların annelerinden kalan ineği emdiklerini fark eder. Kocasına yalan söyleyip ineği kestirir (Sakaoğlu, 2002: 378).

"Gül ile Sinaver" adlı masalda padişah, karısının ölümünün ardından evlenir. Padişahın iki tane de

oğlu vardır. Eve gelen üvey anne büyük oğlan Sinaver'in güzelliğini görünce oğlanla yakınlık kurmak ister. Aslında o eve babası için değil de Sinaver için geldiğini söyler (Sakaoğlu, 2002: 451). Bu masalda üvey annenin ahlaksız davranışı görülmektedir.

"Kör Dev" masalında ise bir padişahın iki eşi olduğu iki eşinden de ayrı ayrı çocukları olduğu ifadesi yer almaktadır. Ancak masalda üvey anne ya da kardeşler arası kıskançlık bulunmamaktadır (Şimşek, 2001: 68). "Dev Garısı" masalında karısı ölen adam, tekrar evlenmek ister. Evlenmek istediği kadının kim olduğunu oğluna söyler. Ancak adamın oğlu, kadının bir canavar, dev karısı olması sebebiyle babasına karşı çıkar. Baba, oğlunu dinlemez ve evlenir. Bu masalda üvey anne sadece çocuğa değil tüm köy halkına zarar vermektedir. Üvey anne, kocası dâhil köydeki herkesi yer. En sonunda çocuğu yemek istediğinde ise uçurumdan düşer (Şimşek, 2001: 130). Ayrıca bu masalda üvey anne, insan dışında bir varlıkla ilişkilendirilir.

"Bütün toplumlarda üvey ananın adı kötüye çıkmıştır." (Yörükoğlu, 1997: 273). Kötü üvey anne teması, neredeyse bütün edebî türlerde karşımıza çıkar. Masallarda ise genellikle annesini bir şekilde (çoğunlukla ölümle) kaybeden çocuk kahraman, üvey annesiyle birlikte yaşamaya mecbur kalır. Üvey anneler çoğu zaman acımasız, güçlü ve kötü yürekli olarak tasvir edilirken, çocuk kahraman masum ve savunmasızdır. Hatta bazı masallarda üvey anneler büyücü ya da cadı özellikleriyle de betimlenir. Kahraman, hikâye boyunca üvey annesinin uyguladığı şiddet, eziyet ve cezalarla mücadele etmek zorunda kalır.

Üvey annenin davranışları, çocuğun yaşamının seyrini belirleyen ve olayların yönünü etkileyen temel unsurlardan biridir. Kahramanın kaderi üzerinde önemli bir rol oynar. İncelenen halk masallarında da üvey anne ve üveylik temalarının sıkça işlendiği görülmektedir. Üvey anne figürü, hiçbir zaman öz annenin sevgisini ve şefkatini göstermez. Genellikle zalim, acımasız, kötülük yapan, üvey çocuğuna eziyet eden ve onu babasından ayırarak evinden uzaklaştıran biri olarak karşımıza çıkar. Bu masallarda sürekli olarak öz anne sevgisinin değeri vurgulanır. Ancak bazı anlatılarda, öz annesinin şiddetine veya kötü davranışlarına maruz kalan çocuk karakterlere de rastlanmaktadır.

Yıllardır insan zihninde yer etmiş olan "üvey annenin kötü olduğu" düşüncesi, kimi zaman gerçeklik payı taşısa da aslında iyi kalpli üvey annelerin varlığı da mümkündür. Ancak anlatı geleneğinde çoğunlukla kötü üvey anne karakterleriyle karşılaşılır. Bu durum, çocukların zihninde üvey annenin daima kötü bir figür olduğu algısını pekiştirir. Özellikle üvey anneye sahip çocuklar açısından, masallarda sürekli kötülük yapan üvey anneleri dinleyerek büyümek zorlayıcıdır. Bu çocuklarda zamanla önyargı gelişebilir; çünkü dinledikleri hikâyeler aracılığıyla, üvey annenin kötü olduğu düşüncesi bilinçaltlarına yerleşir. Böyle bir durum, çocuğun ruhsal sağlığına, kişilik gelişimine ve sosyal ilişkilerine olumsuz yönde etki edebilir. Bu nedenle, çocuklara iyi kalpli ve olumlu üvey anne örneklerinin yer aldığı masalların da anlatılması son derece önemlidir.

3. Çocuk Baba İlişkisi

Masallarda çocuk ve baba ilişkisi genellikle otorite, koruma ve bazen de mesafe temalarıyla anlatılır. Baba figürü, bazı masallarda güçlü ve yön gösterici bir karakter olarak yer alırken, bazen de pasif, etkisiz ya da çocuğun yaşadığı zorluklara kayıtsız kalan bir rol üstlenir. Bazı masallarda baba, üvey annenin etkisiyle çocuklarına karşı duyarsız davranabilir, bu da çocuğun terk edilme ve yalnızlık duygusunu derinleştirir. Ancak bazı masallarda da baba, çocuğunu kötülüklerden koruyan ve ona yol gösteren bir kahraman olarak da karşımıza çıkar. Bu ilişki, masallarda çocuğun hem bağımsızlaşma sürecini hem de aile içi bağların önemini vurgular.

Çocuk ve baba ilişkisi bağlamında halk masalları içinde değişik örnekler görmek mümkündür. Babanın evlatlarına duyduğu sevgi, evladının mutlu bir hayat sürmesi için gösterdiği çaba sıkça işlenen konular arasındadır. "Üç Turunçlar" masalında baba, oğlunun daha iyi şekilde vakit geçirebilmesi için ona bir çeşme yaptırır. Yaşamsal olarak önem taşımayan bir durum olsa da bu babanın evladına verdiği değerin, önemin ve sevginin göstergesidir. Aynı masal içinde oğlunun Üç Turunçlar'ı bulmaya gitmek istemesine başına bir iş gelir düşüncesi ile engel olmaya çalışır. Babanın evladının canı için endişe ediyor olmasından ileri gelir. Bu, babayla evlat arasındaki sevgiye örnek gösterilebilecek bir durumdur (Seyidoğlu, 1975: 291).

Halk masallarında, babanın ölmeden önce çocuklarına öğüt vermesi veya vasiyetini açıklaması oldukça yaygın bir temadır. Baba, ölümünden sonra evlatlarının iyi bir yaşam sürmesini, başarılı olmalarını ve maddi zorluk çekmemelerini arzu eder. Genellikle tahtını kime, hangi koşullarda bırakacağını ya da malını evlatları arasında nasıl paylaştıracağını açıklar. Ayrıca çocuklarının kimlerle iş birliği yapmaları veya kimlerden uzak durmaları gerektiğine dair deneyimlerinden yola çıkarak çeşitli öğütler verir. Bazı masallarda baba bu vasiyetini yaptıktan kısa süre sonra vefat ederken, bazı anlatılarda ise hayatta kalarak çocuklarının hayatına yön vermeye devam eder.

Anne gibi baba da çocuğunun iyiliği için çabalar. Sıkıntı çekmesini istemez ve çocuğuna yardımcı olmak yol göstermek ister. "İhtiyar Adamın Oğlu" masalında baba hayattadır. Babasının verdiği nasihatleri dinleyen kahramanın işleri hep rast gider (Günay, 1975: 312-315). Baba oğul arasındaki iyi ilişkiyi örneklendiren bir masaldır. "Kara üzüm" masalında ise üç kardeşten ikisi babalarının vasiyetini dinlemez. Bir derviş iki kardeşi öldürür. Küçük kardeşleri ise vasiyeti dinler ve böylece dervişten kurtulur (Günay, 1975: 468). "Çini Maçın Padişahı" (Günay, 1975: 517) ve "Gül Sinan'a Ne Yaptı: Sinan Gül'ü İncitti" (Günay, 1975: 521) masallarında baba ölümünden sonra da çocuklarına yardımcı olmak onlara yol göstermek ister. Bu sebeple çocuklarına öğütler verir. "Beyböyrek" masalında baba hayatta iken kırk oğluna, sağdaki yoldan gitmelerini vasiyet eder. Küçük kardeş, babalarının ölümünün ardından vasiyeti uygulamak adına çaba gösterse de büyük kardeş dinlemez. Vasiyeti dinlemedikleri için başlarına kötü işler gelir (Seyidoğlu, 1975: 197). "Kısmetimi Arıyorum" masalında padişah, ölmeden önce üç oğluna vasiyetini bırakır. Kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini ve mallarının nasıl paylaştırılacağını söyler (Tezel, 1992: 33). "Çömüdük" masalında padişah ölmeden önce çocuklarına dağa ava gitmemelerini ve hiçbir kösenin yanında çalışmamalarını vasiyet eder. Ancak çocukları bu vasiyete uymaz. Büyük ve ortanca oğlan bu sebeple canlarından olurlar (Yavuz, 1994: 53-54). "Ahmet Şah ile Kardeşi İbrahim" masalında padişah, hasta olduğu için yakın bir zamanda öleceğini düşünür. Vefatının ardından halkın taht için oğullarını öldürebileceğini düşünerek çocuklarını uyarır. Ülkeyi terk etmelerini söyler (Yavuz, 1994: 165). "Paşanın Oğlu ile Dünya Güzeli" masalında paşa, başka bir ülkeye gidecektir. Hamile karısına, doğacak olan oğlunu büyüdüğü zaman yanına göndermesini söyler. Ancak oğlunun yolda körlerle ve köselerle arkadaşlık etmemesi gerektiğini öğütler. Babasının öğüdünü dinlemeyen kahramanı bir köse kandırır (Yavuz, 1994: 217). "Sihirli Yüzük" masalında babası ölmeden önce Hasan'a sihirli bir yüzük vererek o yüzüğü iyi saklamasını vasiyet eder (Yavuz, 1994: 315). "Keloğlan'ın Köse'ye Masalı" adlı masalda Keloğlan'ın babası, son günlerinde oğluna köselerle alışveriş etmemesini öğütler (Tezel, 1997: 150). "Üç Gardaş" masalında bir adam, ölüm döşeğinde üç oğluna handa, inde, deniz kenarında yatmayın diye vasiyet eder. Babalarının vasiyetini dinlemeyen üç kardeş türlü zorluklarla mücadele etmek zorunda kalır (Öcal, 1999: 378). "Avcı Ahmet" masalında Avcı Ahmet'e, babası ölmeden önce avlanırken gitmesi ve gitmemesi gereken yerler hakkında nasihat eder. Avcı Ahmet önce babasının vasiyetini yerine getirir sonra merakına yenik düşer. Babasının gitme dediği yere de gider (Alptekin, 2002: 224). "Horasan Padişahı" masalında Eski Horasan padişahlarından biri ölmeden önce üç oğluna vasiyet eder. Dere ağzında yatmamalarını, zaptiyelerle arkadaşlık yapmamalarını ve köselerle alışveriş yapmamalarını söyler (Alptekin, 2002: 251). "Yedi Kardeş Yedi Dev" masalında padişah, yedi oğluna çadırda, değirmende ve çadırda yatmamalarını öğütler. Babalarının öğüdünü dinlemeyen kardeşlere ise dev musallat olur (Alptekin, 2002: 354). "Avcı Mehmet" masalında babası Avcı Mehmet'e avlanmak için gitmemesi gereken bir dağı söyler. Mehmet, en başta babasının vasiyetini dinlemez. Ancak daha sonra hatasını anlar (Sakaoğlu, 2002: 292), "Yazılan Yazı Bozulmaz" masalında padişah, oğluna ölümünden sonra kabristanın üç ekmek hakkı olduğunu söyler. Her gün mezarına üç ekmek getirmesini söyler. Padişahın oğlu, babasının vasiyetini yerine getirir. Birkaç gün sonra ise götürmemeye başlayınca bununla ilgili bir rüya görür. Tekrar gittiğinde ise kabristandaki delik oğlanı içine alır (Sakaoğlu, 2002: 332). "Keloğlan ile Köse" masalında babalarının vasiyetini dinlemeyen üç kardeşten ikisi kösenin oyununa gelip ölür (Sakaoğlu, 2002: 528). "Padişahın Üç Oğlu" masalında padişah, ölmeden önce üç oğluna ölümünden sonra her gece sırayla çocuklarının mezarında nöbet tutmalarını ister. Büyük ve ortanca kardeş nöbet esnasında mezarı eşmek için gelen devden korkup kaçar. Küçük kardeş ise devi kılıcıyla yaralar (Alay, 2005: 184). "Babanın Oğullarına Vasiyeti" masalında bir baba, üç oğluna kendisi öldükten sonra gidip tarlanın kenarında bulunan pınardan abdest alarak namaz kılmalarını söyler. Namazın bitiminde ise sola dönüp her ne görürlerse onun peşinden gitmelerini vasiyet eder (Alay, 2005: 188). "Köse Adam" masalında bir baba ölmeden önce üç oğluna

köse adamlarla ticaret yapamamayı nasihat eder. Büyük ve ortanca oğlu bu nasihate uymazken küçük oğlan nasihate uyar. Ancak sonunda köse ile baş edemez. (Alay, 2005: 259-260). "Bostancı Dede" masalında bir memlekette kırk dev, ölülerin ciğerini çıkarıp yemektedir. Padişah da ölürken üç oğlunu yanına çağırır ve evlatlarına kırk gün mezarını beklemelerini vasiyet eder (Boratav, 2009: 223). "Üç Köseye Bir Keloğlan" masalında Keloğlan'ın babası ölmeden önce, oğluna köselerle yakın olmamasını öğütler. Keloğlan babasının öğüdünü farkında olmadan çiğner (Sarıyüce, 2010: 25).

Babasının vasiyetine uymayan, gitmemesi söylenen yerlere giden veya babasının sakıncalı bulduğu kişilerle iş yapan kahramanlar, masallarda genellikle çeşitli zorluklarla karşılaşırlar. Birden fazla kardeşin yer aldığı anlatılarda, babalarının bıraktığı vasiyete çoğunlukla büyük kardeşler karşı çıkar. Buna karşın, vasiyete sadık kalan ve babasının sözünü dinleyen genellikle en küçük kardeştir.

Baba, ölmeden önce çocuklarına evlilik ile ilgili nasihatler, tavsiyeler verir. "Padişahın Üç Kızı" masalında padişahın üç oğlu, üç kızı vardır. Oğullarına, kız kardeşlerini kapıya gelen ilk kısmetlerine vermeleri için vasiyet eder. Ağabeyler karşı çıksa da küçük erkek kardeş babalarının vasiyetini yerine getirir. Üç kız kardeşi istemek için gelen sırasıyla kuş, tilki ve kurt olmuştur (Seyidoğlu, 1975: 264). "Ateşkâr Oğlan" masalında ise babanın aynı şekildeki vasiyetini küçük erkek kardeş yerine getirir. Kız kardeşleri istemeye gelen tilki, atmaca kuşu ve şahin kuşudur (Günay, 1975: 300). "Sırma Saç" masalında padişah evlendiği kızın yanından ayrılırken onu maaşa bağlar. Oğlu olursa bıraktığı kılıç ve atı alıp yanına gelmesini eğer kızı olursa çeyizinin yapılıp evlendirilmesini söyler. Bu masalda padişah hayattadır. Çocuğu olduktan sonra yerine getirilmesini istediği arzusunu eşine bildirmektedir (Seyidoğlu, 1975: 305). "Cansız" masalında üç oğlu ve üç kızı bulunan padişah, ölmeden önce oğullarına, kızları için kim önce dünür gelirse ona vermelerini vasiyet eder. Kardeşler vasiyeti yerine getirip kız kardeşlerini evlendirirler (Özçelik, 2004: 410). "Altın Toplu Sultan" masalında padişah ölmeden önce üç oğluna, üç kızını Allah'ın emri ile gelip ilk isteyene vermelerini vasiyet eder. Büyük kızı doksan yaşında bir pirifâniye, ortanca kızı ihtiyar bir adama, küçük kızı daha da ihtiyar bir adama vasiyete uygun olarak verirler (Boratav, 2009: 215). "Kırk Dev, Kütük Ev" masalında da bir adam, gördüğü rüyalardan da etkilenerek üç oğluna üç kız kardeşlerine gelecek dünürler ile ilgili vasiyette bulunur. Küçük erkek kardeş babasının vasiyetine uyar (Sarıyüce, 2010: 374-384).

Babanın çocuklarına bıraktığı evlilikle ilgili vasiyetler, genellikle kiminle evleneceklerine dair olur. Vasiyet kız çocukla ilgiliyse ve birden fazla ağabey varsa, kardeşler çoğu zaman bu vasiyete karşı çıkar; ancak genellikle en küçük ağabey babasının sözünü tutar ve vasiyeti yerine getirir. Bu durumun sonucunda, kahraman zor bir duruma düştüğünde kız kardeşlerinin eşleri ona yardım eder. Erkek çocukla ilgili vasiyetlerde ise, babasının dileğini yerine getirme ve vasiyeti uygulama sorumluluğu doğrudan kahramanın kendisine aittir.

"Hasan Tay" masalında padişahın, oğluna son nasihati "falan odanın tavanındaki tokaya" kendisini asmasıdır (Özçelik, 2004: 403). Bu iki masalda babanın gayesi kendisi öldükten sonra oğlunun parasız pulsuz kalmamasıdır. Aynı durum "Ġaz ve Kotan" masalında da yer almaktadır. Padişah, oğlunun çok hayırsız olduğunu bildiği için karısına bir anahtar verir. Padişah kendisi vefat ettikten sonra oğlunun parasız kalıp gelmesi durumunda bu anahtarı oğluna vermesini söyler. Oğluna da odada bulunan ipten kendini asmasını vasiyet eder. Bu masalda baba, oğlunun menfaatini düşünerek vasiyeti eşine söylemiştir. (Kasımoğlu, 2010: 444). Kahraman, düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulabilmek ve babasının vasiyetini yerine getirmek için intihar etmeyi göz alır. Ancak baba söylemiş olduğu odanın tavanına para saklamıştır. Asıl amacı oğlunun dara düştüğü zaman ona bıraktığı parayı bulması ve refah içinde yaşamına devam etmesidir.

"İki Kardeş ile Tın Tın Kabak" masalında baba, eşinin ölümünün ardından evlenir. Çocuklarını da üvey anne yüzünden terk eder. Baba, her gün iki kuşun sesini duyar ve çocuklarını hatırlar. Çocuklarını bulmak için onları bıraktığı yere gider. Ancak oraya gittiğinde çocuklarını bulamaz. Aslında adamın her gün duyduğu kuş sesi çocuklarına aittir. Bir peri, adama kuşlarla ilgilenmesini söyler. Kuşları eve alan adam bir sabah kuşların yerinde çocuklarını bulunca çok sevinir (Alay, 2005: 191). İncelemiş olduğumuz bu masal örneği üvey anne baskısı ile çocuklarını terk eden baba yönünden diğer masallardan farklıdır. Masalda baba pişman olur ve çocuklarını aramaya gider.

"Kaderini Arayan Üç Arkadaş" masalında kaderlerini aramak isteyen üç arkadaş yola çıkarlar. Aksakallı bir ihtiyar, üç arkadaşın dileklerini yerine getirir. İçlerinden biri helal süt emmiş bir kızla

evlenmek ister. İsteği yerine gelen kahramanın bir de çocuğu olur. Bir süre sonra da onları denemek isteyen aksakallı, farklı biri gibi karşılarına çıkar. İhtiyar, çok hasta olduğunu ve şifasının da bir çocuğun kesilip kanının yaralarına sürülmesi olduğunu söyler. Adam, karısının da rızasını alarak kendi çocuğunu kesip ihtiyarı iyileştirir. Adamla karısı sınavı geçmiştir bu sebeple ihtiyar da evden ayrılmadan çocuğu eski haline getirir (Alay, 2005: 200-201). İncelemiş olduğumuz bu masalda dikkat çeken nokta bir anne babanın kendi evlatlarını, tanımadıkları bir adamın şifası için kesmeleridir. "Dev-Baba" masalında bir padişahın kızı haksız yere verilen ölüm cezası sonrası celladın yardımı ile evinden ayrılır. Kız bir devle karşılaşır ve devin boynuna sarılıp elini öper. Deve babacığım dediği için dev onun artık kendi evladı olduğunu ve ona bir şey yapmayacağını söyler (Boratav, 2006: 59). Genellikle kahraman ve devanası arasında yaşanan bu örnekte dev babadır.

Çocuk ve baba ilişkisinde zaman zaman kötü örnekler de yaşanmaktadır. "Şehzade Hüdadad ile Kırkdokuz Kardeşi" masalında çeşmenin başını tutan bir ejderha, her hafta bir kız yemek şartıyla suyu serbest bırakır. Sıra padişahın kızına gelir. Bir delikanlı, ejderhayı öldürüp kızı kurtarır. Buna inanmayan padişah, su içebilmek için kızın ölmesini göz alarak, kızına ejderhanın yanına gitmesini söyler (Yavuz, 1994: 134-135). "Tuz" (Tezel, 1997: 101) ve "Tuz Kadar Sevgi" (Özçelik, 2004: 441) masallarında baba, küçük oğlunun kendisini tuz kadar sevdiğini söylemesi üzerine oğluna çok hiddetlenir. Baba, oğlunu bu sebeple ölümle cezalandırır. Cellatlar sayesinde oğlan kaçar ve baba oğul yıllar sonra kavuşurlar. Padişah yaptıkları için çok mahcup olur. "Yatalak Mehmet" masalında padişah aynı sebeple ve aynı şekilde küçük kızını cezalandırmıştır (Boratav, 2009: 137). Masalda oğlunu kıskandığı için onun ölümünü göze alan kötü bir baba örneği görülmektedir. "Lale" masalında padişah, oğlunun evleneceği kızı kıskanır ve oğluna tuzak kurar. Padişahın kurduğu tuzaklardan kahramanı lalası kurtarır. Padişahın hilelerini anlatan lala taş olup kalır. Bir dede, şehzadeye lalanın kurtulabilmesi için şehzadenin iki çocuğunu acımadan kesip kanı ile taş olan lalaya sürmesi gerektiğini söyler. Şehzade, dedenin söylediklerini aynen yaparak lalasını kurtarır (Öcal, 1999: 264-265). Öz babasından kötü muamele gören şehzade o durumda kendisini koruyan lalasına karşı sadakatini gösterirken öz çocuklarının zarar görmesini göze alır. "Çiftçinin Gızı" masalında dev, çiftçi bir babayı onu yemekle tehdit eder. Baba, devin elinden kurtulmak için devin üç kızıyla da evlenmesini kabul eder. Baba, kendisi ölümden kurtulmak için kızlarını deve verir. Dev, büyük ve ortanca kızı öldürür (Öcal, 1999: 385-386). "Aslan Ali" masalında padişah evlenmeden önce bir rüya görür. Rüyada, padişaha dünyaya gelecek olan oğlunun başına yetmiş iki felaket getireceğini bu nedenle doğum esnasında çocuktan kurtulması gerektiği söylenir. Padişah da çocuk dünyaya gelirken çocuğu cellatlara verip kanlı gömleğini getirmelerini ister. Çocuğu kendileri öldürmeye kıyamayan cellatlar ise çocuğu aslanlar yesin, parçalasın diye bir aslan yatağına bırakılar. Çocuk orada aslan yavruları ile birlikte büyür. Padişah bir gün kör olur ve dermanı için bir aslanın kanını gözüne sürmesi gerekir. Padişah, ölüme terk ettiği oğlu tekrar ile karşılaşır. Ayrıca padişah, oğullarının evleneceği kızlarla kendisi evlenmek ister ve oğullarına tuzak kurar. Ancak Aslan Ali babasının kurduğu tuzağı bozar (Alptekin, 2002: 316-321). "Hırızmalı Güzel" masalında padişah, oğlunu kendisinin sevdiği kıza âşık olduğu için cezalandırır. Oğlunun gözlerini oydurup onu ölüme terk eder (Alptekin, 2002: 387). "Ahu Melek" masalında padişahın ölen karısının vasiyetindeki evlilik şartına sadece öz kızı uymaktadır. Babası ile evlenmek istemeyen kız, babasından söz ederken "herif" demektedir (Boratav, 2009: 162). Kahramanın babasına karşı oluşan bu olumsuz tavrı babasının kendisi ile evlenmekte ısrar etmesi üzerine gelişir.

Baba ile çocuk arasındaki ilişkiyi olumsuz ve sıra dışı biçimde ele alan bazı masallarda, baba kimi zaman çocuğundan vazgeçebilmektedir. Kendi hayatını koruma isteğiyle evladını feda etmesi, oğlunu veya onun evleneceği kızı kıskanması, maddi sıkıntılar yaşaması, ileride oğlunun kendisine sorun çıkaracağını düşünmesi ya da çocuğun istenmeyen bir davranışta bulunması bu duruma neden olabilmektedir. Bazı masallarda annenin de babayı bu kararında desteklediği görülür. Bu tür örnekler, masalları dinleyen ya da okuyan çocuklar açısından sakıncalı bir etki yaratabilir ve onların zihninde yanlış bir baba imajının oluşmasına yol açabilir. Bu nedenle, masallarda bu tür olumsuz davranışların yanlış olduğu açıkça belirtilmeli ve doğru baba-çocuk ilişkisine dair olumlu örnekler de özellikle vurgulanmalıdır.

Geçmişten bu yana baba, aile içinde otoritenin ve gücün simgesi olarak görülmüştür. Ancak değişen zaman ve toplumsal koşullar, babanın aile içindeki rolünü de dönüştürmüştür. Eskiden duygularını

belli etmeyen, sert ve mesafeli bir baba figürü varken, günümüzde çocuklarıyla daha yakın ilişkiler kuran, onların gelişim sürecine anneyle birlikte aktif olarak katılan bir baba modeli ortaya çıkmıştır. Bu değişim, dar anlamda aile yapısında, geniş anlamda ise toplum genelinde olumlu gelişmelere zemin hazırlamıştır. Eskiden ailenin geçimini sağlamak yalnızca babanın sorumluluğuyken, artık annenin de çalışma hayatına katılmasıyla bu görev paylaşılmış ve farklı bir boyut kazanmıştır. Çocuğun gelişiminde temel rol oynayan baba, çocuk psikolojisi ve gelişimi konusunda bilinçli olmalıdır. Çünkü olumlu ebeveyn tutumu ve sağlıklı iletişim ortamı, çocuğun kişilik gelişimini destekleyecek, ileriki yaşamı için sağlam temellerin atılmasına katkı sağlayacaktır.

4. Çocuk Üvey Baba İlişkisi

Üvey baba, "Öz olmayan baba, babalık." (Türkçe Sözlük, 2023: 2457) şeklinde tanımlanır. Ebeveynlerin, kayıp ya da ayrılık sonrası başka biri ile yeniden evlenmesi üveylik olan yeni bir aile düzenine geçiş demektir. Çocuğun doğumundan itibaren aile içinde oluşan duygusal bağ üveylik bulunan bir ailede sonradan oluşturulmaya çalışılır.

Masallarda çocuk ve üvey baba ilişkisi, üvey anne figürü kadar sık işlenmese de yer aldığı anlatılarda genellikle olumsuz bir çerçevede sunulur. Üvey baba karakteri de tıpkı üvey anne karakterinde olduğu gibi masallarda çocuğa karşı sevgisiz, ilgisiz ya da adaletsiz davranan biri olarak betimlenir.

"Karlı Dağları Aşan Kız" masalında Kelkız'ın babası ölünce annesi henüz kocasının toprağı kurumadan başka biriyle evlenir. Üvey baba, Kelkız'a çok kötü davranıp tüm zor işleri ona yaptırır. Üvey baba kendi kızını ise el üstünde taşır (Sarıyüce, 2010: 318). Üvey baba örneği incelemiş olduğumuz masallar içinde üvey anne kadar yaygın değildir, tek bir masalda bulunmaktadır.

Üvey anneye yönelik olumsuz algıda olduğu gibi, toplumda üvey baba imajı da genellikle olumsuzdur. Öz anne ve babanın aile içindeki rolleri ve sorumlulukları net bir biçimde belirlenmişken, üvey anne ya da babadan beklenen tutum ve davranışlar zamanla şekillenmektedir. Çocuğun yaşının büyük olması, sonradan kurulan bu yeni aile düzeninde uyum sağlamayı zorlaştırabilir. Bu nedenle, çocuğun üvey babasıyla kurduğu ilişkiyi olumsuz etkilememek adına, masallarda ya da anlatılarda kötü örneklerin yanı sıra mutlaka iyi ve olumlu üvey baba figürlerine de yer verilmelidir. Böylece çocukta sağlıklı ve dengeli bir üvey baba algısı oluşabilir.

Sonuç

Masallar, toplumsal belleğin en kalıcı taşıyıcılarından biri olarak, insanın bireysel ve kültürel kimliğini şekillendiren temel anlatı türlerindendir. Bu bildiride masallarda yer alan çocuk-ebeveyn ilişkileri incelenmiş; anne, baba, üvey anne ve üvey baba figürleri üzerinden, aile yapısının ve toplumsal değerlerin anlatılara nasıl yansıdığı değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler göstermektedir ki, masallar yalnızca eğitici ve ahlaki yönleriyle değil, aynı zamanda dönemin sosyal yapısını, aile kurumuna yüklenen rolleri ve cinsiyet temelli değer yargılarını da yansıtan zengin kültürel belgeler niteliğindedir.

Masallarda anne figürü, genellikle merhamet, fedakârlık ve koruyuculuk gibi erdemlerle öne çıkmakta; çocuğun yaşamında rehberlik eden, onu kötülüklerden sakınan, gerektiğinde kendi canını tehlikeye atan bir varlık olarak betimlenmektedir. Ancak bazı örneklerde, öz annenin kötülükle özdeşleştiği anlatılar da dikkat çekicidir. Bu örnekler, toplumsal zihniyetin annelik algısını yalnızca biyolojik bağ üzerinden değil, ahlaki sorumluluk ve vicdani davranış temelleri üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. Annelik rolü, toplumun vicdanını temsil eden bir sembol hâline gelirken, bu rolün ihlali kötülüğün en ağır biçimi olarak kurgulanmıştır.

Üvey anne figürü ise halk anlatılarında neredeyse kalıplaşmış biçimde kötülüğün temsili olarak yer alır. Kıskançlık, bencillik ve zulüm gibi olumsuz özellikler, masallar aracılığıyla toplumsal bilinçaltında "üvey annenin kötü olduğu" yargısını pekiştirmiştir. Bu durum, yalnızca bir anlatı kalıbı değil, aynı zamanda ataerkil toplumlarda kadına biçilen rollerin de bir yansımasıdır. Üvey anne, öz anneden farklı olarak "yabancı" kabul edilmekte, aile düzeninin huzurunu tehdit eden bir figür olarak konumlandırılmaktadır. Buna karşın, bazı anlatılarda üvey annenin kötü niyetine rağmen çocuğun yardımına koşan doğaüstü varlıklar, masalların evrensel adalet anlayışını ve iyiliğin er geç kazanacağı

inancını temsil eder. Bu yönüyle masallar, hem çocuklara ahlaki bir yönelim kazandırır hem de toplumun adalet idealini sembolleştirir.

Baba figürü ise çoğunlukla otorite, güç ve yön göstericilikle özdeşleştirilmiştir. Masallarda baba, kimi zaman bilge bir rehber olarak çocuklarına yaşam dersleri verirken, kimi zaman da pasif, etkisiz veya baskıcı bir figür olarak karşımıza çıkar. Özellikle vasiyet motifleriyle desteklenen baba tipleri, soyun ve toplumsal düzenin devamlılığını temsil eder. Ancak bazı anlatılarda baba, duygusal mesafesiyle veya hatalı kararlarıyla çocuklarının acı çekmesine neden olur. Bu durum, ataerkil yapının sorgulanmasına imkân tanıyan önemli bir anlatı stratejisidir. Masallar, bu yönüyle ebeveyn otoritesinin sınırlarını ve sorumluluk boyutlarını yeniden düşünmeye çağırır.

Üvey baba figürü, Türk masal geleneğinde diğer ebeveyn tiplerine göre daha az görülmekle birlikte, yer aldığı örneklerde genellikle olumsuz bir karakter olarak karşımıza çıkar. Üvey babanın sevgisiz, adaletsiz ya da çıkarcı tutumları, masallarda çocuk için bir sınav niteliği taşır. Bu figür, tıpkı üvey anne gibi, "yabancı olanın" aile düzenine tehdit oluşturabileceği fikrini sembolize eder. Bu durum, halk anlatılarında ev içi uyumun kan bağı üzerinden tanımlandığını göstermektedir. Dolayısıyla, üveylik kavramı toplumun değer sisteminde genellikle güven eksikliği, çıkar ilişkisi ve duygusal yabancılaşma temalarıyla ilişkilendirilmiştir.

Çalışmada incelenen tüm masallar, aile kurumunun toplum için ne denli merkezi bir öneme sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çocuğun dünyasında ebeveyn yalnızca bir yetişkin figürü değil, aynı zamanda ahlaki düzenin, güvenin ve sevginin sembolüdür. Bu nedenle, çocuk-ebeveyn ilişkileri masallarda çoğu zaman toplumsal normları içselleştirme, doğruyu yanlıştan ayırt etme ve bireysel olgunlaşmayı tamamlama süreçleriyle ilişkilendirilmiştir.

Masalların toplumsal değerleri şekillendirme gücü göz önüne alındığında, çocuklara anlatılacak metinlerin seçimi ve yorumlanma biçimi büyük önem taşır. Özellikle üvey ebeveyn figürlerinin tek yönlü kötü temsillerinin yerine, empati, sevgi ve adalet duygusunu öne çıkaran anlatı örneklerinin çoğaltılmasıhem çocukların ruhsal gelişimi hem de toplumsal önyargıların dönüşümü açısından faydalı olacaktır. Böylelikle masallar, geçmişten devralınan bir kültürel miras olmanın ötesine geçerek, çağdaş eğitim anlayışına katkı sunan evrensel değer metinleri hâline gelecektir.

Sonuç olarak, masallar hem bireyin hem de toplumun bilinçaltını şekillendiren güçlü metinlerdir. Bu anlatılarda ebeveyn figürleri, çocuğun kimlik inşasında temel bir rol üstlenirken, aynı zamanda toplumsal ahlâkın korunmasını da sağlar. Ebeveyn tiplerinin olumlu ve olumsuz örnekler üzerinden çeşitlenmesi, masalların hem eğitici hem de sorgulayıcı niteliğini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, çocuk-ebeveyn ilişkilerinin masallardaki temsilleri yalnızca edebî bir inceleme konusu değil; aynı zamanda kültürel antropoloji, pedagojik psikoloji ve sosyoloji açısından da önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Alangu, T. (2011). *Billur Köşk Masalları.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alay, O. (2005). *Bingöl Masalları (İnceleme-Metin).* Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ.

Alptekin, A. B. (2002). Taşeli Masalları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Boratav, P. N. (2006). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde.* Ankara: İmge Kitabevi.

Doğan, A. (2007). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme.* Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Günay, U. (1975). Elâzığ Masalları (İnceleme). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Güney, E. C. (1990). *Masallar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Güney, E. C. (2005). *Evvel Zaman İçinde.* İstanbul: Nehir Yayınları.

Kabaklı Çimen, L. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öcal, A. (1999). *Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları II (Metinler ve İncelemeler).* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum.

Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar Masalları.* Isparta: Fakülte Kitabevi.

Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Sarıyüce, H. L. (2010). *Anadolu Masalları.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar.* Ankara: Baylan Matbaası.

Şimşek, E. (1991) Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi. *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi.* 14(166). 20-22.

Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması II. Cilt.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tezel, F. Ş., Cevher, F. N. (2007). *Türk Toplumunda Aile-Çocuk İlişkilerine Genel Bir Bakış.* 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. 775-790.

Tezel, N. (1992). *Türk Masalları 1.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tezel, N. (1997). *Türk Masalları 2.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türkçe Sözlük. (2023). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Yavuz, M. H. (1994). *Masallar (Cigaramın Üstünde Bir Topal Karınca).* Ankara: Doruk Yayınları.

Yörükoğlu, A. (1997). *Çocuk Ruh Sağlığı, Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları.* İstanbul: Özgür Yayınları.

AİLEDE DİN EĞİTİMİNDE ÇOCUK EDEBİYATININ KULLANILMASI: PAKİSTAN PERSPEKTİFİ

Dr. Abdul Fareed BROHİ*

Özet

Çocuk edebiyatı, özellikle inanç ve geleneğin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu Pakistan'ın sosyo-kültürel bağlamında, aile içinde dinî ve ahlaki eğitimin aktarılmasında önemli bir potansiyele sahiptir. hikâyeler, fabllar ve resimli kitaplar aracılığıyla çocuklar empati, dürüstlük, adalet ve nezaket gibi değerleri doğal ve ilgi çekici bir biçimde içselleştirebilirler. Aile içindeki dinî eğitim çoğu zaman sözlü anlatım ve ahlaki telkinlere dayanmakla birlikte, çocuk edebiyatının sürece dahil edilmesi öğrenme deneyimine yaratıcılık, hayal gücü ve duygusal derinlik kazandırmaktadır.

Bu makale, Pakistan'daki ailelerin erken dönem dinî ve etik gelişimi desteklemek amacıyla çocuk edebiyatından etkili biçimde yararlanma şekillerini incelemektedir. Çalışmada, klasik İslami öyküler ile çocukların gündelik yaşamlarına uygun bağlamlar içinde manevi dersler sunan çağdaş hikâye kitapları birlikte ele alınmaktadır. Makalede ayrıca ev ortamında birlikte okuma pratiğinin ebeveynler ile çocuklar arasında diyaloğu ne şekilde güçlendirdiği; ezbere dayalı öğrenme yerine düşünmeyi, sorgulamayı ve anlamayı nasıl teşvik ettiği tartışılmaktadır. Ahlaki derslerin tanıdık kültürel ortamlarla ilişkilendirilmesi, çocuk edebiyatının inanç temelli değerleri pekiştirirken aynı zamanda duygusal zekâ, empati ve farklılıklara saygı gibi kazanımları da desteklemesini sağlamaktadır.

Buna ek olarak çalışma, İslami öğretilerle uyumlu olmakla birlikte kapsayıcı ve yaş düzeyine uygun, Urduca ve bölgesel dillerde kaleme alınmış nitelikli yerel çocuk kitaplarının geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Makale, çocuk edebiyatının aile içi uygulamalara bilinçli ve planlı biçimde entegre edilmesi hâlinde, dinî öğretim ile bütüncül ahlaki eğitim arasında bir köprü işlevi görebileceği ve Pakistan'da manevi açıdan temellendirilmiş, merhametli ve kültürel olarak bilinçli gelecek kuşakların yetişmesine katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı; dinî eğitim; aile temelli öğrenme; ahlaki gelişim; Pakistan; hikâye anlatıcılığı; İslami değerler; kültürel kimlik.

UTİLİZİNG CHİLDREN'S LİTERATURE İN RELİGİOUS EDUCATİON WİTHİN THE FAMİLY: A PAKİSTANİ PERSPECTİVE

Abstract

Children's literature holds significant potential as a medium for imparting religious and moral education within the family, particularly in the socio-cultural context of Pakistan, where faith and tradition are deeply embedded in daily life. Through stories, fables, and picture books, children can internalize values such as empathy, honesty, justice, and kindness in a natural and engaging way. Religious education in the family often relies on oral storytelling and moral instruction; however, the inclusion of children's literature introduces creativity, imagination, and emotional resonance into the learning process.

This paper explores how families in Pakistan can effectively utilize children's literature to support early religious and ethical development. It examines both classical Islamic tales and modern storybooks that integrate spiritual lessons within relatable contexts for children. The paper also discusses how reading together at home fosters dialogue between parents and children, encouraging reflection and understanding rather than rote memorization. By connecting moral lessons with familiar cultural settings, children's literature reinforces faith-based values while promoting emotional intelligence, empathy, and respect for diversity.

* Pakistan Uluslararası İslam Üniversitesi Çocuk edebiyatı Bölüm Başkanı /Assistant Professor at International Islamic University Islamabad Pakistan, fareedbrohi@gmail.com

Furthermore, the study emphasizes the need for developing high-quality, locally authored children's books in Urdu and regional languages that align with Islamic teachings yet remain inclusive and age-appropriate. The paper concludes that children's literature, when integrated thoughtfully into family practices, can serve as a bridge between religious instruction and holistic moral education, nurturing spiritually grounded, compassionate, and culturally aware future generations in Pakistan.

Keywords: Children's literature; Religious education; Family learning; Moral development; Pakistan; Storytelling; Islamic values; Cultural identity.

GİRİŞ

Pakistan'da aile, çocuğun ahlaki ve dinî bakış açısının şekillenmesinden sorumlu olan ilk ve en etkili kurumdur. Herhangi bir resmî eğitim süreci başlamadan önce çocuklar; gözlem, taklit, hikâyeler ve ebeveynler ile yaşlı aile üyeleriyle kurulan günlük etkileşimler yoluyla öğrenirler. Kültürel gelenekler ile dinî kimliğin gündelik yaşamla iç içe geçtiği bir toplum olan Pakistan'da ev, erken dönem etik ve manevi öğrenmenin doğal olarak gerçekleştiği temel bir alan hâline gelmektedir. Çoğu hanede çocuklar, yazılı dinî metinleri bağımsız olarak okuyup anlayabilecek yeterliliğe ulaşmadan çok önce; nezaket, şükür, büyüklere saygı, dua, adalet ve sorumluluk gibi kavramlarla tanıştırılmaktadır. Bu erken dönem kazanımlar, ilerleyen süreçte gelişecek dinî anlayışın üzerine inşa edildiği ahlaki temeli oluşturmaktadır.

Ancak ailelerin bu değerleri öğretme biçimi zamanla değişmektedir. Geleneksel sözlü hikâye anlatıcılığı, ebeveynler ile büyükanne-büyükbabaların inanç ve ahlaka ilişkin dersleri kuşaktan kuşağa aktarmada kullandıkları en yaygın yöntemlerden biri olmuştur. Günümüzde ise basılı ve resimli çocuk kitapları, kısa İslami hikâye kitapları, animasyonlu videolar ve sesli olarak anlatılan öyküler, bu geleneksel yöntemleri tamamlayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu seçenekler arasında çocuk edebiyatı, görsel hayal gücünü, duygusal bağı, kültürel uygunluğu ve ahlaki öğretimi çocukların doğal olarak keyif aldıkları biçimde birleştirmesi nedeniyle özellikle dikkat çekmektedir.

Çocuklar, bir değerin doğrudan verilen bir ders ya da buyruğa kıyasla karakterler, anlatılar veya kendileriyle ilişkilendirebildikleri durumlar aracılığıyla sunulması hâlinde onu içselleştirmeye daha yatkındırlar. hikâyeler, çocukların doğru ile yanlışı, kurgusal karakterler aracılığıyla eylemlerin sonuçlarını deneyimleyerek anlamlandırmalarına yardımcı olur. edebiyat, hayal gücü ve duygu üzerinden işlediği için çocukların bir dersi yalnızca duymalarını değil, onu hissetmelerini de sağlar. Bu durum, öğrenme deneyimini daha derin ve daha kalıcı hâle getirir.

Pakistan bağlamında çocuk edebiyatı, kültürel sürekliliğin sağlanmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Pek çok ebeveyn, çocuklarının Pakistan kimliğine sağlam biçimde bağlı olarak yetişmelerini isterken aynı zamanda empati, özgüven ve toplumsal farkındalık gibi nitelikler geliştirmelerini de arzu etmektedir. Bu noktada edebiyat, aile temelli dinî öğretim ile daha geniş kapsamlı ahlaki eğitimi birbirine bağlayan nazik bir köprü işlevi görmektedir. Örneğin dürüstlük ya da cömertlik üzerine kurulu bir hikâyenin, İslami erdemleri güçlendirebilmesi için açıkça dinî içerik taşıması gerekmez; çocukların hayranlık duydukları karakterlerde bu özelliklerin sergilendiğini görmeleri, söz konusu değerlerin doğal biçimde pekişmesini sağlar.

Çocuk edebiyatının günümüzde özellikle önem kazanmasının bir diğer nedeni, teknolojinin ve ekran temelli eğlencenin artan etkisidir. Günümüzde pek çok küçük çocuk, çizgi film izleyerek ya da mobil cihazlar kullanarak zaman geçirmek-te; bu durum ev ortamında yüz yüze hikâye anlatıcılığının azalmasına yol açabilmektedir. Buna karşılık ister günlük ister haftalık kısa zaman dilimleriyle olsun, ailelerin birlikte okumayı tercih etmesi, ebeveynler ile çocuklar arasındaki etkileşimi ve sohbeti yeniden canlandırmaktadır. Birlikte okuma eylemi aynı zamanda çocukları soru sormaya, duygularını paylaşmaya ve düşüncelerini ifade etmeye teşvik eder; tüm bu unsurlar duygusal gelişimi doğrudan desteklemektedir.

Ebeveynlerin küresel etkiler ile yerel kültürel kimlik arasında denge kurma ihtiyacını daha yoğun hissetmeleriyle birlikte, çocukların ahlaki ve dinî eğitimine yönelik ilgi de giderek artmaktadır.

Çocukların farklı kültürlere ait bilgiye, fikirlere ya da eğlence içeriklerine kolaylıkla erişebildiği bir ortamda, ebeveynler çocuklarının kendi etik ve kültürel çerçevelerine sağlam biçimde tutunmalarını destekleyecek araçlar aramaktadır. Bu noktada çocuk edebiyatı, koruyucu olduğu kadar olumlu bir araç olarak öne çıkmaktadır; çocukları dış dünyadan izole etmeden, maruziyet bunaltıcı hâle gelmeden önce onları değerler temelinde köklendirmektedir.

Bu makale, Pakistan'daki ailelerin erken çocukluk döneminde dinî ve ahlaki eğitim için çocuk edebiyatını ılımlı fakat etkili bir araç olarak nasıl kullanabileceklerini incelemektedir. Çalışma, okulu değil aileyi temel eğitim ortamı olarak merkeze almaktadır. Aynı zamanda edebiyatın duygusal zekâ, ahlaki duyarlılık, toplumsal empati ve kimlik oluşumu gibi alanları kapsayan bütüncül gelişimi nasıl desteklediğini ortaya koymaktadır. resmî metinlere ya da doktriner öğretime vurgu yapmak yerine, basit hikâyelerin, resimli kitapların, halk masallarının ve inançtan ilham alan anlatıların, çocukların doğru ile yanlışı yaş düzeylerine uygun biçimde kavramalarına nasıl katkı sunduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede makale, doğal, düşük maliyetli, kültürel olarak köklenmiş ve duygusal açıdan anlamlı bir öğrenme biçimine dikkat çekmektedir. Çocuk edebiyatının yalnızca bir eğlence aracı olmadığı; bilinçli biçimde kullanıldığında, çocuğun erken dönem dünya görüşünü şekillendirmede güçlü bir araç hâline geldiği savunulmaktadır. Çocukların kendileriyle özdeşleştirebildikleri kahramanlar, yumuşak ahlaki çatışmalar ve tanıdık kültürel bağlamlar aracılığıyla hikâyeler, hem manevi temellere dayanan hem de toplumsal sorumluluk bilinci gelişmiş bir vicdanın oluşmasına katkı sağlayabilmektedir.

Aile içinde çocuk edebiyatına odaklanmanın bir diğer önemli nedeni, öğrenmenin güvenli ve besleyici ortamda gerçekleşmesine imkân tanımasıdır. Çocuklar, ebeveyn ya da yaşlı bir aile üyesi gibi duygusal olarak güvendikleri kişilerle yapılan paylaşımlar sırasında kavramları çoğu zaman daha derinlikli biçimde anlamlandırmaktadır. Bağlanma ilişkilerinin ve kuşaklar arası etkileşimin halâ güçlü olduğu Pakistan ailelerinde, birlikte okuma etkinliği ortak bir duygusal deneyime dönüşmektedir. Büyükanne ya da büyükbaba tarafından okunan hikâye, yalnızca ders aktarmakla kalmaz; aynı zamanda çocuğu aile hafızasına, kültürel anlatılara ve aidiyet duygusuna bağlar.

Çocuk edebiyatı, ebeveynlere değerleri dolaylı yollarla aktarma imkânı da sunmaktadır. Bir çocuğa "paylaşmalısın" şeklinde doğrudan telkinde bulunmak yerine, ebeveynler paylaşmayı seçen ve bu davranışı takdir edilen bir karakterin yer aldığı hikâyeyi birlikte okuyabilirler. Bu durumda değer, herhangi bir direnç oluşmadan içselleştirilir. Bu ılımlı yaklaşım, özellikle kurallardan ziyade modele dayalı öğrenmeye daha güçlü tepki veren küçük yaştaki çocuklar için etkilidir. Çocuklar, karakterlerin sorunları çözüşünü, nezaket göstermesini, korkularını aşmasını ya da hatalarından ders çıkarmasını gözlemledikçe, kendilerinin de benzer davranışları sergileyebileceklerini hayal etmeye başlarlar.

Buna ek olarak çocuk edebiyatı, dinî eğitimin otorite merkezli değil, çocuk merkezli biçimde sunulmasına da katkı sağlayabilir. Din, görevler ya da yasaklar bütünü olarak aktarılmak yerine, hikâyeler aracılığıyla merhamet, şükür ve olumlu eylemle ilişkilendirilen değerler alanı olarak görünür hâle gelir. dinî öğretiler sıcaklık, hayal gücü ve merak yoluyla içselleştirildiğinde, çocuklar için yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olmaktan çıkar; duygusal olarak bağ kurdukları anlam alanına dönüşür. Bu erken dönemde kurulan duygusal bağ, ahlaki değerlerin uzun vadede içselleştirilmesi açısından temel öneme sahiptir.

Pakistan bağlamı, ailelerin tarihsel olarak hikâye anlatıcılığına temel bir öğretim yöntemi olarak dayanmış olmaları nedeniyle de özgün nitelik taşımaktadır. Tota Kahani gibi halk masalları, Molla Nasreddin hikâyeleri ya da yatmadan önce paylaşılan kısa İslami ahlak öyküleri, bu geleneğin yaygın örnekleri arasında yer almaktadır. Çocuk edebiyatı, bu geleneğin çağdaş bir devamı niteliğindedir; ancak modern öğrenenlerin ilgisini çekecek daha bilinçli kurgu ve görsel destekle zenginleştirilmiştir. Günümüzde pek çok ebeveyn, hızlı ve yoğun dijital içerik akışına karşı denge unsuru olarak basılı hikâyelerin eğitsel gücünü yeniden keşfetmektedir.

Dahası, Pakistan'ın çok sayıda dilsel ve kültürel kimliği barındırması, çocuk edebiyatının bölgesel mirasın korunmasına da katkı sunmasını mümkün kılmaktadır. Urduca, Pencapça, Sindce, Peştuca ve Beluççа kaleme alınan kitaplar, değerleri kültürel imgeler ve tanıdık kültürel metaforlarla birlikte aktarabilmektedir. Örneğin cesaret ya da güven temasını yerel köy ortamı ya da yerel karakter arketipi üzerinden anlatan hikâye, Batılı karakter ya da çocuğa yabancı kültürel çevrede geçen anlatıya kıyasla, Pakistanlı bir çocuk için daha kişisel ve inandırıcı etki yaratmaktadır. Bu kültürel yakınlık, çocukların

“kendilerine benzeyen” ya da “evden gelen” unsurlarla daha güçlü bağ kurmalarını sağladığı için ahlaki öğrenmeyi de derinleştirmektedir.

Bu nedenle okuduğunuz makale makale, çocuk edebiyatının geleneksel ahlaki öğretim biçimleri ile modern çocuğun duygusal gelişim gereksinimleri arasında köprü işlevi görebileceğini savunmaktadır. Günlük yaşama hikâye anlatıcılığını ve birlikte okumayı dahil eden aileler, yalnızca değerleri aktarmakla kalmamakta; aynı zamanda merak duygusunu, yaratıcılığı ve duygusal güvenliği de beslemektedir. Tüm bu unsurlar, sağlıklı bir kimlik gelişimini destekleyen temel bileşenlerdir.

Makalenin devamında, Pakistan’daki ebeveynlerin ve bakım verenlerin çocuk edebiyatından nasıl daha bilinçli biçimde yararlanabilecekleri, ahlaki gelişimi en iyi destekleyen hikâye türlerinin hangileri olduğu ve hikâye anlatıcılığının empati, öz denetim ve inanç temelli kimliğin oluşumu için nasıl zemin hazırladığı ele alınmaktadır. Kültürel ve gelişimsel bakış açılarını birlikte öne çıkaran çalışma, çocuk edebiyatının yalnızca tamamlayıcı unsur değil, ev ortamında erken dönem dinî ve ahlaki öğrenmenin merkezî bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır.

Pakistan’da Ahlaki ve Dinî Sosyalleşmede Ailenin Rolü

Pakistan’da aile, çocuğun ahlaki rehberliğinin ilk ve en kalıcı kaynağı olarak kabul edilmektedir. Çocuk, öğretmenler, akranlar ya da toplumsal kurumlarla etkileşime geçmeden önce, doğru ile yanlışa ilişkin en erken algısını ev ortamında edinîr. Aile içindeki davranışlar, tutumlar ve gündelik rutinler, açık bir öğretim olmasa dahi, örtük dersler hâline gelir. Bu nedenle ahlaki ve dinî sosyalleşme, resmî bir din eğitimiyle başlamaz; ses tonu, bakım eylemleri, büyüklerin gözlemlenmesi ve çocukluk döneminde anlatılan hikâyeler aracılığıyla başlar. Pakistan’daki pek çok hanede ebeveynler ile büyükanneler ve büyükbabalar, yalnızca çocuğu büyütmekten değil, onu “iyi bir insan” olarak hayata hazırlamaktan da sorumlu olduklarını hissederler; bu rol, kültürel beklentilere derinlemesine kök salmıştır.

Ahlaki eğitimin çoğu zaman okul müfredatının ya da toplumsal kurumların bir parçası olarak görüldüğü birçok Batı toplumunun aksine, Pakistanlı aileler ahlak ve inancı ebeveynlikten ayrılmaz unsurlar olarak algılamayı sürdürmektedir. Aile sevgisi, büyüklere saygı, misafire gösterilen misafirperverlik, davranışlarda tevazu ve konuşmada nezaket, gündelik etkileşimler içinde sürekli olarak pekiştirilerek öğretilir. Çocuklar yetişkinlerin nasıl ibadet ettiğini, komşularına nasıl davrandığını, küçük anlaşmazlıkları nasıl çözdüğünü ve başkalarına nasıl yardım ettiğini gözlemler. Bu rutin davranışlar, çocuk soyut dinî kavramları anlayabilecek düzeye gelmeden çok önce, sessiz ama etkili bir ahlaki öğretim işlevi görür.

Pakistanlı ailelerde ahlaki öğrenmenin güçlü yönlerinden biri, bu sürecin kural temelli olmaktan ziyade ilişkisel nitelik taşımasıdır. Çocuk, cömertliğin önemli olduğunu yalnızca kendisine söylendiği için öğrenmez; annenin ihtiyaç sahibi biriyle yemeğini paylaşmasına ya da babanın komşusuna yardım etmesine tanıklık ederek cömertliği deneyimler. Bu tür tekrar eden örnekler, yaşanmış öğretiler haline gelir. Çocukların duygusal olarak deneyimledikleri şeyler, sözel olarak kendilerine aktarılanlardan daha güçlü etki bırakır. Bu nedenle ebeveynler ile çocuklar arasındaki sıcaklık, bağlılık ve duygusal yakınlık, ahlaki gelişimi doğrudan destekleyen unsurlar olarak öne çıkar.

Aynı zamanda aile, dinî değerleri küçük çocuklar için yaş düzeyine uygun biçimlerde yorumlayan filtre işlevi de görmektedir. Karmaşık ya da soyut teolojik kavramlar çocuklara bütünüyle sunulmaz; bunun yerine ebeveynler bu kavramları metaforlar, örnekler ya da hikâyeler aracılığıyla küçük, çocuk ölçeğinde derslere dönüştürür. Örneğin bir ebeveyn, minnettarlığı doktriner açıklamayla öğretmek yerine, sahip olduğu az şeyi paylaşan ve bunun karşılığında mutluluk ve huzur bulan birinin anlatıldığı basit bir hikâye yoluyla aktarabilir. Büyük fikirlerin küçük ölçekli anlatılara dönüştürülmesi, çocuk edebiyatının doğal olarak yer bulduğu alanı oluşturmaktadır.

Pakistan’da bu tür ahlaki öykü anlatımının başlıca taşıyıcıları, geleneksel olarak büyükler; özellikle de büyükanne ve büyükbabalar olmuştur. Yatmadan önce anlatılan öyküler, kış akşamlarında yapılan hikâye anlatımları ya da aile buluşmaları çoğu zaman ahlaki fablları, halk efsanelerini veya kısa didaktik öyküleri içermiştir. Günümüzde de, özellikle geniş aile sistemlerinde, büyükanne ve büyükbabalar kültürel ve ahlaki aktarımda değerli bir rol üstlenmeyi sürdürmektedir. Bununla birlikte,

çekirdek aile yapısının yaygınlaşması ve ebeveynlerin daha yoğun yaşam temposuna sahip olmasıyla birlikte, basılı çocuk kitapları öykü anlatımında oluşan boşluğu doldurmaya yardımcı olmakta; aynı zamanda ev temelli öğrenmenin duygusal tonunu korumaktadır.

Doğrudan hikâye anlatıcılığının yanı sıra, Pakistan aile yapısı da ahlaki sosyalleşmeyi destekleyen önemli bir işlev görmektedir. Karşılıklı bağımlılık, kolektif sorumluluk anlayışı ve birlikte yaşama düzeni, bireyselci modellere kıyasla çocuklara daha fazla toplumsal öğrenme fırsatı sunmaktadır. Örneğin birkaç kuşağın aynı çatı altında yaşadığı durumlarda çocuklar; büyüklere saygı, bakım verme rolleri, anlaşmazlıkların çözümü ve sorumlulukların paylaşımı gibi daha geniş bir davranış ve duygusal ifade yelpazesine tanıklık ederler. Bu etkileşimler, çocukların sosyal empati ve ahlaki muhakeme becerilerini, izole ortamda yetişmelerine kıyasla çok daha erken geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Aile, aidiyet ve kimliğe ilişkin ilk deneyimi de sunar. "Ben kimim?" duygusu, çocuğun ev ortamında aldığı duygusal mesajlar aracılığıyla şekillenir; ailenin neyi değerli gördüğü, neyi onayladığı ya da neyi kutladığı bu sürecin temel belirleyicileridir. dinî ya da ahlaki değerler sıcak ve sevgi dolu bir ev ortamında aktarıldığında, korku ya da baskı yerine olumlu duygusal çağrışımlarla ilişkilendirilir. Bu duygusal temel, çocuğun söz konusu değerleri ergenlik ve yetişkinlik dönemlerine isteyerek taşıyıp taşımayacağını belirleyen önemli bir unsur hâline gelir.

Son olarak, aile yalnızca neyin doğru olduğunu öğretmekle kalmaz, bunun neden önemli olduğunu da aktarır. Açıklama basit düzeyde kalsa dahi, ahlaki davranışları empatiyle ("başkalarına yardım ederiz çünkü bu onların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar"), adaletle ("paylaşırız çünkü herkes mutluluğu hak eder") ya da şükürle ("biri bizimle ilgilendiği için teşekkür ederiz") ilişkilendirmek, çocukların değerleri anlamlı biçimde içselleştirmelerine yardımcı olur. Çocuk edebiyatı, iyiliğin ne olduğunu basitçe tanımlamak yerine, iyiliğin neden önemli olduğunu gösteren hikâye örnekleri sunarak bu süreci güçlendirmektedir.

Bu doğrultuda Pakistanlı aile, erken dönem dinî ve ahlaki gelişimde güçlü bir etken olmayı sürdürmektedir. Ancak bu çabalar, özenle seçilmiş öykülerle desteklendiğinde daha etkili ve daha yapılandırılmış nitelik kazanmaktadır. Makalenin sonraki bölümünde, çocuk edebiyatının ailenin ahlaki öğretim rolünü neden özellikle iyi desteklediği ve yumuşak fakat dönüştürücü bir eğitim aracı olarak nasıl işlev gördüğü açıklanmaktadır.

Pedagojik Bir Araç Olarak Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatı, öğrenmeyi hayal gücü ve duyguyla buluşturduğu için erken dönem ahlaki ve dinî eğitimde en etkili araçlardan biridir. Kurallara ya da ezbere dayanan doğrudan öğretimin aksine, hikâye anlatıcılığı çocukların değerleri örnekler ve deneyimler üzerinden kavramalarına imkân tanır. Bir çocuğa "yalan söyleme" denmesi gerekmez; bir karakterin dürüst olmamanın sonuçlarıyla yüzleştiğini gördüğünde bunu anlayabilir ya da "iyi ol" buyruğu verilmeden, hikâye dünyasında nezaketin ilişkileri nasıl dönüştürdüğüne tanık olarak bu değeri içselleştirebilir. edebiyatın dolaylı öğretim gücü, öğrenmeyi yumuşak, doğal ve kalıcı kılar.

Gelişimsel açıdan bakıldığında, küçük çocuklar fikirler somut ve tanıdık biçimlerde sunulduğunda en iyi şekilde öğrenirler. Empati, şükür, adalet ya da sorumluluk gibi soyut ahlaki kavramlar, tek başına ele alındığında çocuklar için kavranması güç olabilir. Ancak bu kavramlar; karakterler, mekanlar ve duygusal olaylar içeren bir anlatının içine yerleştirildiğinde, çocuklar onları zihinlerinde canlandırabilir ve gerçek yaşam durumlarıyla ilişkilendirebilirler. hikâyeler, değerleri eyleme dönüştürerek aktarır; bu da erken yaşlardaki öğrenenler için ahlaki muhakemeyi daha anlaşılır ve erişilebilir hâle getirir.

Çocuk edebiyatının bir diğer önemli avantajı, çocukların duygularını güvenli biçimde işlemelerine olanak tanımasıdır. Bir karakter korku, üzüntü, cömertlik ya da cesaret gibi duygular yaşadığında, çocuklar bu duyguları kendilerinde tanımayı öğrenirler. Bu duygusal yansıtma süreci, ahlaki olgunluğun temel bileşenlerinden olan öz farkındalığın gelişmesini destekler. Duygularını anlayabilen bir çocuk, başkalarının ne hissettiğini hayal edebîldiği için empatiyle hareket etmeye daha yatkındır.

Bu anlamda çocuk edebiyatı yalnızca değerleri öğretmekle sınırlı kalmaz; etik davranışla yakından ilişkili olan duygusal okuryazarlığı da teşvik eder.

Çocuk edebiyatı aynı zamanda çocuğun anlama hızına saygı gösterir. Bir çocuğun her zaman bütünüyle kavrayamayabileceği ders anlatımı ya da doğrudan talimatların aksine, hikâyeler tekrar tekrar ele alınabilir. Çocuk hikâyeyi her yeniden anlattığında ya da yeniden okuduğunda, yeni anlam katmanlarını farkeder. Bu tekrar, zorlayıcı bir his yaratmadan kavrayışı derinleştirir. Ebeveynler hikâye anlatıcılığı sırasında durup "Bu durumda sen ne yapardın?" ya da "Sence bu karakter ne hissediyor?" gibi yönlendirici sorular sorarak süreci destekleyebilirler. Bu küçük anlar, düşünme ve tartışmayı teşvik ederek ahlaki öğrenmeyi buyruk olmaktan çıkarıp karşılıklı diyaloga dönüştürür.

Dahası, edebiyat çocukların olumlu kimlik modellerini hayal etmelerine imkân tanır. Çocuklar dürüst, şefkatli ya da cesur karakterlerle karşılaştıklarında (özellikle bu karakterler kendi kültürlerini ya da yaşadıkları çevreyi yansıttığında) bu özellikleri, kendilerinin de sahip olabileceği nitelikler olarak içselleştirmeye başlarlar. hikâyelerdeki rol modeller, ahlaki yol arkadaşları gibi işlev görerek çocukların gelişmekte olan benlik algılarını şekillendirmelerine yardımcı olur. Medya ve teknolojiden gelen çok sayıda etkiye maruz kalınan Pakistan bağlamında bu durum özellikle önemlidir. Yerel değerlere köklenen hikâye karakterleri, çocuklara sağlam zemin ve duygusal istikrar sunar.

Çocuk edebiyatı, aile içindeki farklı dinî öğretim tarzlarına uyum sağlayabilme özelliğine de sahiptir. Bazı aileler açık biçimde inanç temelli öyküleri tercih ederken, bazıları İslami öğretilerle uyumlu evrensel ahlaki öykülere yönelmektedir. Öykülerin esnek ve otoriter olmayan yapısı, ailelerin kendi ebeveynlik yaklaşımlarına uygun tonu seçmelerine imkân tanır; bu ton zarif, sohbet havasında, yönlendirici ya da düşünmeye sevk eden nitelik taşıyabilir. Bu esneklik, edebiyatın ev temelli öğrenmeye neden bu kadar uygun olduğunun başlıca nedenlerinden biridir; çünkü resmî öğretim becerileri ya da yapılandırılmış bir müfredat gerektirmez, yalnızca basit etkileşim ve ilgi yeterlidir.

Son olarak hikâye anlatıcılığı, ilerleyen yaşam dönemlerinde daha derin dinî kavrayış için vazgeçilmez bir özellik olan merak duygusuna alan açar. Çocuklar karakterin neden belirli bir şekilde davrandığını sorguladıklarında ya da olayın ardındaki dersi merak ettiklerinde, aslında düşünme ve tefekkür pratiğine başlamış olurlar. Merak, sorgulamaya; sorgulama ise ahlaki inançların kişisel olarak sahiplenilmesini sağlar. Anlaşılan ve hissedilen bir değerin isteyerek hayata geçirilme olasılığı daha yüksektir; bu da erken çocukluk dönemindeki dinî ve ahlaki eğitimin uzun vadeli hedeflerindendir.

Bu nedenlerle çocuk edebiyatı, aile içinde sessiz ama güçlü bir pedagojik araç olarak işlev görmektedir. Duygusal gelişimi destekler, etik düşünmeye teşvik eder ve hikâye anlatıcılığı yoluyla değerlere yönelik sıcak bağ kurulmasına katkı sağlar. Yakınlık ve paylaşılan deneyimlerin kültürel açıdan büyük önem taşıdığı Pakistan aile yapısında ise edebiyat, öğretim aracı olmanın ötesine geçerek, ahlaki anlamı aktarırken aile bağlarını da derinleştiren ilişkisel bir zemine dönüşmektedir.

Pakistan Evlerinde Kullanılan Hikâye Anlatımı Biçimleri

Pakistan'da hikâye anlatıcılığı, basılı çocuk kitaplarından çok daha önceye uzanan köklü ve yerleşik bir kültürel geçmişe sahiptir. Nesiller boyunca aileler, değerleri, inancı ve kültürel kimliği aktarmada sözlü anlatılara dayanmıştır. Günümüzde resimli kitaplar ve animasyonlu hikâyeler gibi modern biçimler yaygınlaşmış olsa da, geleneksel hikâye anlatıcılığı ailelerin ev içinde ahlak öğretme biçimlerini etkilemeyi sürdürmektedir. Pakistan'da kullanılan hikâye anlatımı biçimleri; dil, bölge ve aile yapısına göre çeşitlilik göstermekle birlikte ortak bir amaca sahiptir: doğrudan talimat vermek yerine anlatı yoluyla öğretmek.

En yaygın biçimlerden biri, çoğunlukla anneler ya da büyükanne ve büyükbabalar tarafından anlatılan uyku öncesi masallardır. Bu masallar genellikle kısa, sade ve yumuşak ahlaki dersler içeren bir yapıdadır. Yatma zamanının sessiz, güvenli ve duygusal açıdan yakın ortamı, çocukların değerleri doğal biçimde içselleştirmelerini kolaylaştırır. Yatmadan önce anlatılan masallar, çocuklarda düşünerek dinleme alışkanlığının gelişmesine katkı sağlar; aynı zamanda duygusal açıdan sakin bir bağlamda olumlu davranışları pekiştirirken güne anlamlı kapanış hissi kazandırır.

Yaygın olarak kullanılan bir diğer biçim ise mevsimsel ya da durumsal hikâye anlatıcılığıdır. Bu anlatım türünde ahlaki öykü, gerçek hayatta yaşanan duruma karşılık olarak paylaşılır. Örneğin çocuk oyuncaklarını paylaşmayı reddettiğinde, ebeveyn cömertlik temasını içeren bir öyküyü hatırlatabilir; çocuk cesur davranış sergilediğinde ise cesaret temasına odaklanan bir öykü teşvik amacıyla anlatılabilir. Bu öyküler çoğu zaman kendiliğinden ortaya çıkar ve gündelik aile yaşamının içinden beslenir; böylece anlatıya dayalı öğretim, gerçek davranışlarla doğrudan ilişkilendirilmiş olur. Bu tür "ana bağlı hikâye anlatıcılığı", çocukların ahlaki ilkelerin yalnızca kitaplarda değil, yaşamın içinde de geçerli olma biçimlerini görmelerine yardımcı olur.

Büyükanne ve büyükbabaların hikâye anlatıcılığı, özellikle geniş aile sistemlerinde tarihsel olarak önemli rol oynamıştır. Yaşlılar, nesiller boyunca sözlü olarak aktarılan halk bilgeliğini, kültürel hafızayı ve dinî değerlerin yerel yorumlarını taşırlar. Evliya menkıbeleri, köy kahramanlarına ilişkin anlatılar, gündelik ahlaki mücadeleler ile iyilik ya da fedakârlık üzerine kurulu sade öyküler, çoğu zaman kitaplardan ziyade büyükanne ve büyükbabalardan aktarılmaktadır. Bu anlatılar, yerel dünya görüşüne derinlemesine kök salmıştır ve özellikle sesi, tonu ve insani teması temel alan öğrenmeye daha yatkın olan çok küçük yaştaki çocuklar için kimliğin korunmasına katkı sağlar.

Halk anlatılarına dayalı sözlü öykülerin yanı sıra, modern Pakistan evlerinde çocuklara dinî erdemleri sadeleştirerek aktaran inanç temelli hikâye kitapları da yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu kitaplar çoğunlukla dürüstlük, şükür, başkalarına özen gösterme ve sabır gibi temalara odaklanır. Teolojik metinler değildir; aksine Müslüman bir kültürel dünya görüşü içinde çerçevelenmiş ahlaki öyküler sunar. Sade anlatımları ve görsel destekleri sayesinde erken okurlar için uygundur ve ailelerin geleneği çağdaş okuryazarlık pratikleriyle birleştirmelerine yardımcı olur.

Buna ek olarak, ebeveynlerin ya da bakım verenlerin sözlü anlatımı görsel kitaplar, animasyonlar ya da çeşitli materyallerle bir araya getirdiği hibrit hikâye anlatıcılığının giderek yaygınlaştığı da görülmektedir. Örneğin ebeveynler, bir hikâyeyi kendi sözleriyle anlatırken çocukların karakterleri zihinlerinde canlandırmalarına yardımcı olmak için kitaptaki görsellerden yararlanabilirler. Bu hibrit yaklaşım, geleneksel sıcaklığı modern etkileşimle buluşturur; çocukların ilgisini canlı tutarken ebeveyn ve çocuk arasındaki hikâye anlatıcılığının kişisel bağını da korur.

Bölgesel hikâye anlatıcılığı gelenekleri, erken dönem ahlaki öğrenmenin incelikli fakat etkili parçası olmayı sürdürmektedir. Pencapça, Sindce, Peştuca ve Beluççа halk öyküleri; köy kahramanları, bilge büyükler, kurnaz hayvanlar ya da simgesel doğa figürleri gibi çocukların kolaylıkla anlayabildiği yerel kültürel metaforlar taşır. Bu bölgesel anlatılar, çocuğun yalnızca inanç temelli değerlere değil, aynı zamanda dilsel ve kültürel mirasına olan bağını da güçlendirmektedir.

Ebeveynlerin yoğun olduğu ya da okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu evlerde dahi, öykü anlatıcılığı kitap okuma yerine bilinen öykülerin sözlü olarak yeniden aktarılması yoluyla varlığını sürdürmektedir. Bu durum, öykü anlatımının akademik bir etkinlikten ziyade aile içi etkileşimin ve duygusal bakımın doğal bir parçası olarak görüldüğünü göstermektedir.

Genel olarak Pakistan'da hikâye anlatıcılığı; geleneksel, sözlü, inançtan ilham alan, bölgesel köklere dayanan ve giderek daha fazla basılı ya da resimli biçimler kazanan katmanlı bir yapı içinde varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda kitap formundaki çocuk edebiyatı, geleneksel öykü anlatımının yerini almak yerine onun uzantısına dönüşmektedir; ailelerin geçmişte yalnızca belleğe dayanan anlatıları daha sistemli hâle getirmelerine ve korumalarına yardımcı olmaktadır. Öykü anlatıcılığının farklı biçimlerde yaşamaya devam etmesi, anlatının Pakistanlı evlerde ahlaki eğitimin ne denli merkezî bir konumda yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Çocuk edebiyatı, Pakistanlı çocukların farklılıkla karşılaştıkları en erken ve en etkili pencerelerden biri olarak işlev görmektedir. Sınıf ya da aile ortamında bir hikâye, çoğu zaman ders anlatımından daha etkilidir; çünkü çocuklar değerleri, karakterler ve anlatı deneyimi aracılığıyla duygusal düzeyde içselleştirirler. Çocuk, farklı etnik gruplara, dillere ya da inanç geleneklerine mensup karakterlerin saygı içinde işbirliği yaptıklarını ya da aynı alanı paylaştıklarını gördüğünde, çoğulculuğu tehdit edici değil, doğal bir durum olarak algılamaya başlar. Bu nedenle hikâye anlatıcılığı, çeşitliliği açıkça "ders" olarak adlandırmadan aktaran sessiz bir pedagojik işleve dönüşür.

Pakistan'da edebî çeşitliliğe maruz kalma düzeyi eşit değildir. Uluslararası resimli kitaplara erişimi olan kent merkezlerindeki özel okullar, öğrencileri sıklıkla çokkültürlü bağlamlarla tanıştırırken; birçok devlet okulu, yalnızca tek bir bölgenin ya da mezhebin kültürel normlarını yansıtan sınırlı materyallere dayanmaktadır. Bu durum sonucunda edebiyat, mevcut imkânlara bağlı olarak bir çocuğun dünya görüşünü ya genişletebilmekte ya da daraltabilmektedir.

Kültürel temsiliyeti güçlü metinlerin erişilebilir olduğu durumlarda, örneğin tasavvufi kıssaların yeniden anlatımları, Pencap ve Sindh kökenli halk öyküleri ya da Müslüman ve gayrimüslim karakterlerin etkileşimini konu alan hikâyeler aracılığıyla, çocuklar çeşitliliği ayrışma ile değil, birlikte var olma ve ahlaki güzellik ile ilişkilendirmeye başlarlar. Bu yaklaşım, "öteki"ne yönelik merhameti vurgulayan ihsan, adl ve uhuvvet gibi İslami öğretilerle de örtüşmektedir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, ulusal kimlik ile İslami etik gelenek arasında köprü işlevi görerek, çocukların çeşitliliğin kabulünün yabancı ya da Batılı bir kavram değil, yerel ahlaki mirasa derinlemesine kök salmış bir değer olduğunu fark etmelerine yardımcı olmaktadır.

Hikâye Temelli Ahlaki Öğrenmenin Psikolojik ve Duygusal Faydaları

Hikâye anlatıcılığının psikolojik albenisi, çocuk edebiyatını dinî ve ahlaki gelişim açısından güçlü bir araç hâline getirmektedir. Küçük çocuklar henüz soyut formüller üzerinden düşünmez; öğrenmeyi özdeşim kurma, taklit ve duygusal çağrışım yoluyla gerçekleştirirler. Zorluk yaşayan, pişmanlık hisseden, cesaret sergileyen ya da iyilik gösteren karakterlerle karşılaştıklarında, bu duyguları içsel olarak yeniden yaşarlar; bu süreç, basit kural ezberine kıyasla çok daha sağlam bir temel oluşturan ahlaki sezginin gelişmesine katkı sağlar.

Hikâye temelli ahlaki öğrenmenin en önemli psikolojik kazanımlarından biri empatinin gelişmesidir. hikâyelerdeki karakterler, çocuğun "başka bir zihnin içine girmesine", başkasının ne hissettiğini hayal etmesine ve duygusal sonuçları etik tercihlerle ilişkilendirmesine imkân tanır. Örneğin, komşusuyla yemeğini paylaşan bir çocuğu konu alan bir öykü, yalnızca sadaka kavramını öğretmekle kalmaz; genç okurun cömertliğin mutluluğunu doğrudan hissetmesini de sağlar. Nörobilim ve çocuk gelişimi alanındaki çalışmalar, anlatı içinde kodlanan duyguların, buyruğa dayalı uyarımların tetiklediği duygulara kıyasla daha kalıcı olduğunu tutarlı biçimde ortaya koymaktadır.

Hikâye temelli öğrenme, aynı zamanda duygusal düzenleme becerisini de destekler. Birçok Pakistanlı çocuk, duyguların ifade edilmesinden ziyade itaate öncelik verilen ortamlarda yetişmektedir. Bir hikâyede korku, kıskançlık ya da affetme gibi duyguların adlandırılması, çocuğa sessizce bir duygusal söz dağarcığı kazandırır; bu da duygusal zekânın gelişimine atılan ilk adımı oluşturur. İslami hikâye anlatma geleneklerinde, özellikle tasavvufi kıssalarda, keder, merhamet ya da sabır gibi temalar kısa anlatı kurguları içinde işlenerek çocuğa içsel durumlarını utanma duygusu yaşamadan ele alabilme imkânı sunulur. Bu yaklaşım, derslerin zorlayıcı yöntemlerle değil, tefekkür yoluyla öğrenildiği kıssa temelli Kur'ânî öğretim modeli ile de örtüşmektedir.

Bir diğer psikolojik kazanım, benlik tanıma sürecinde ortaya çıkar. Çocuklar kendi kültürlerinin, inanç pratiklerinin ve aile yapılarını öykülerde temsil edilmiş olarak gördüklerinde, onur ve aidiyet duygusu geliştirirler. Bu durum, küreselleşmiş medyanın zaman zaman dindarlığı geri kalmış ya da katı bir olgu olarak sunduğu Pakistan bağlamında özellikle önemlidir. edebiyat, Müslüman çocukların İslam'ı sevgi dolu, estetik ve merhamet temelli bir değerler bütünü olarak algılamalarına imkân tanır; böylece din, kısıtlayıcı olmaktan ziyade duygusal açıdan güçlendirici anlam kazanır. Bu yönüyle öykü temelli dinî eğitim, çocuğun olumlu kimlik gelişimini korur; özgüvenini ve içsel güven duygusunu pekiştirir.

Son olarak, öyküler çocukların ahlaki hayal gücünü geliştirmelerine katkı sağlar; yani henüz söze dökemedikleri hâlde daha iyi bir yaşam biçimini zihinlerinde canlandırabilme kapasitelerini besler. Kurallar davranışı yönlendirebilir; ancak ahlaki hayal gücü davranışı ilhamla harekete geçirir. dinî değerler nezaket, misafirperverlik, cesaret ve adalet temalı öyküler aracılığıyla aktarıldığında, çocuklar iyiyi ceza korkusuyla değil, iyilik yapmanın verdiği sevinçle öğrenirler. Uyumdan inanca geçiş olarak tanımlanabilecek bu dönüşüm, edebiyat temelli dinî eğitimin ulaştığı en derin psikolojik kazanımı temsil eder.

Kültürel Uygunluk: Pakistan Çocuk Edebiyatında Yerelleştirme ve Dil Meseleleri

Çocuk edebiyatının Pakistan'da dinî ve ahlaki gelişimi anlamlı biçimde destekleyebilmesi için, çocuğun duygusal olarak tanıyabildiği kültürel bir dille konuşması gerekir. Pakistan bağlamındaki temel sorunlardan biri, erken eğitimde kullanılan materyallerin önemli bir bölümünün (özellikle özel okullarda) ithal edilmiş, tercüme edilmiş ya da çocuğun toplumsal gerçekliğinden kültürel olarak kopuk içeriklerden oluşmasıdır. Batılı aile yapılarının, yabancı bayramların ya da seküler ahlaki çerçevelerin yer aldığı hikâyeler, çoğu zaman çocuğun yaşantısıyla örtüşmez. Bunun sonucunda çocuklar, ahlak ile kültürel aidiyet arasında kopukluk geliştirebilir; farkında olmadan "erdem"in yabancı, "ev"in ise ahlaki açıdan nötr ya da durağan olduğu düşüncesini içselleştirebilirler.

Bu nedenle yerelleştirme vazgeçilmez bir gereklilik hâline gelmektedir. Pakistanlı çocuklar; İslami ahlakın ve Güney Asya kültürel geleneğinin dokusuna zaten işlemiş olan nezaket, misafirperverlik ve komşuluk gibi değerlerin yerel ifadeleriyle örülmüş anlatılara daha derin bir karşılık verirler. Örneğin aç bir çocukla roti paylaşmayı ya da geniş aile düzeninde yaşlı bir büyüğe bakmayı konu alan bir öykü, ahlaki açıdan hemen sağlam bir zemine oturur ve duygusal olarak inandırıcı hâle gelir. Küresel çocuk edebiyatı çoğu zaman bireysel tercihi öne çıkarırken, yerelleştirilmiş Pakistan çocuk edebiyatı kolektif sorumluluğu görünür kılabilir; bu vurgu hem kültürel hem de dinî açıdan güçlü bir anlam taşır.

Dil, bir diğer kritik engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok çocuk değerleri ilk olarak Urduca ya da ana dili olan Pencapça, Sindce, Peştuca, Beluççа, Brohice, Saraikice veya Keşmirce aracılığıyla öğrenirken, hikâye kitapları çoğu zaman yalnızca İngilizce ve Urduca olarak sunulmaktadır. Bu durum, duygusal kavrayış ile ahlaki iletiler arasında kopukluk yaratır. Ahlaki öğretim, ev ortamıyla duygusal bağı zayıf bir dilde aktarıldığında, içselleştirilmekten ziyade dışsal söylem olarak algılanır. Buna karşılık, aile içi dua ya da yatmadan önce yapılan sohbetlerde kullanılan dille anlatılan bir hikâye, ev, kimlik ve dinî inanç arasında süreklilik hissi oluşturur.

Kültürel köklere dayanan hikâye anlatıcılığı, çocukların aşağılık duygusunu içselleştirmelerini de engeller. Kendi kültürlerinin anlatılmaya değer olduğunu gören çocuklar, kimliklerinin yalnızca geçerli değil, aynı zamanda anlamlı olduğunu öğrenirler. Bu ince fakat güçlü psikolojik saygınlık duygusu, özellikle küresel medyaya yoğun biçimde maruz kalan kentli orta sınıf ailelerde görülebilen kimlik parçalanmasının önüne geçer. Aynı zamanda yerelleştirilmiş edebiyat, Pakistan içindeki çeşitliliği de görünür kılabilir; Pencap'taki Müslüman kimliğinin Sindh ya da Gilgit-Baltistan'daki Müslüman kimliğiyle birebir örtüşmediğini göstererek, ortak bir dinî çerçeve içinde çoğulculuğu somutlaştırır.

Son olarak, kültürel zemine oturan edebiyat, dinî öğretilerin geçmişten kalma, donuk kurallar olarak algılanmasını engeller; onları gündelik yaşamın içine yerleşmiş yaşayan bilgelik olarak sunar. Bu bakımdan yerelleştirme, yalnızca dilsel bir tercih değil; manevî açıdan güvenli, duygusal olarak köklü ve kültürel özgüveni yüksek Pakistanlı çocuklar yetiştirmek için pedagojik gerekliliktir.

Pakistan Çocuk Edebiyatındaki Mevcut Zorluklar ve Eksiklikler

Çocuk edebiyatı Pakistan'da inanç temelli ve ahlaki yetişim açısından büyük bir potansiyele sahip olmakla birlikte, mevcut etkisi birtakım yapısal ve düşünsel eksiklikler nedeniyle sınırlı kalmaktadır. İlk ve en belirgin sorun, kültürel uygunluğu etkileyici anlatımla birleştiren, yerel yazarlar tarafından kaleme alınmış nitelikli öykü kitaplarının yetersizliğidir. Mevcut yayınların önemli bir bölümü ya öyküden çok ahlaki ders anlatımını andıracak ölçüde didaktiktir ya da Pakistan'ın toplumsal işaretlerini, aile normlarını ve İslami etik çerçeveyi yeterince yansıtmayan yabancı metin çevirilerinden oluşmaktadır. Bu nedenle çocuklar çoğu zaman kuru ahlakçılıkla veya kültürel yabancılaşmayla karşılaşmakta; gerçek edebiyatın gerektirdiği duygusal derinliğe ise nadiren ulaşabilmektedir.

İkinci önemli sorun, Pakistan'daki çocuk yayıncılığı sektörünün ticari açıdan yeterince gelişmemiş olmasıdır. Yayıncılar, ticari getirisi görece garanti olan sınav odaklı ders kitaplarına yatırım yapma eğilimindeyken, öykü kitapları çoğunlukla ikincil ve isteğe bağlı materyaller olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, kitap üretim sürecine daha az sayıda illüstratörün, çocuk psikoloğunun ya da erken

çocukluk uzmanının dahil edilmesine yol açmaktadır. Buna karşılık, çocuk edebiyatı geleneği güçlü olan ülkelerde görsel anlatım, ritim, tekrar ve karakterle özdeşim gibi unsurlar bilinçli biçimde metinlere entegre edilmekte; Pakistan'daki yayıncılık pratiğinde ise bu öğeler sıklıkla göz ardı edilmektedir.

Buna ek olarak pedagojik boşluk da söz konusudur. Nitelikli öykü kitapları mevcut olduğunda dahi, ebeveynler ve öğretmenler bu metinleri ahlaki diyalog kurmak için nasıl kullanacaklarını çoğu zaman bilmemektedir. Pek çok yetişkin, iyiliğin hayal edilerek değil doğrudan öğretilerek kazandırılacağı varsayımıyla yönlendirici öğretime başvurmaya devam etmektedir. Oysa edebiyat, duygusal kolaylaştırmayı gerektirir; çocuklara düşünmeye sevk eden sorular sormayı, anlatıyı kendi deneyimleriyle ilişkilendirmeyi ve karakterlerin içsel motivasyonlarını fark etmelerine yardımcı olmayı içerir. Bu tür bir aracılık olmaksızın edebiyat, etik oluşumu destekleyen araç olmaktan çıkıp yalnızca eğlenceye indirgenme riski taşır.

Son olarak dilsel bir engel söz konusudur. Pakistan'ın çokdilli yapısı, ahlaki öğrenmenin çoğu zaman Urduca ya da bölgesel ana diller aracılığıyla gerçekleşmesine yol açarken, birçok okulda İngilizce merkezli okuryazarlık anlayışı teşvik edilmektedir. Duygusal bağlanma ana dilde köklendiği için, İngilizce sunulan ahlaki iletiler çocuklar açısından mesafeli ya da kişisel olmayan bir nitelik taşıyabilir. Bu nedenle dinî ve etik gelişim, dil, kimlik ve anlatının birbiriyle uyum içinde olduğu durumlarda en güçlü hâline ulaşır.

Bu yapısal, kültürel ve pedagojik boşluklar, çocuk edebiyatına ilişkin daha tutarlı ve bütüncül ulusal vizyon gereksinimine işaret etmektedir; hikâye anlatıcılığını bir lüks olarak değil, etik ve eğitsel zorunluluk olarak ele alan yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Ebeveynlerin ve Eğitimcilerin Rolü

Ebeveynler ve eğitimciler, çocukların ahlaki ve dinî eğitiminde başlıca kolaylaştırıcılar konumundadır; çocuk edebiyatının erken öğrenme süreçlerine entegre edilmesiyle birlikte bu roller daha da belirleyici hâle gelmektedir. Pakistan'da örgün eğitim sıklıkla ezbere dayalı yaklaşımları öne çıkarırken, etik anlayışın geliştirilmesinde aile ortamı en etkili alan olmayı sürdürmektedir. Basılı kitaplar ya da sözlü anlatılar aracılığıyla gerçekleşen hikâye anlatımı, ebeveynlerin rehberliklerini otoriter olmayan ve duygusal karşılık bulan bir biçimde sunmalarına imkân tanır.

Ebeveynler açısından çocuk edebiyatının kullanımı aktif katılımla başlar. Çocuklarla birlikte okuma, diyalog için zengin olanaklar sunar: düşünmeye sevk eden sorular sormak, karakterlerin kararlarını irdelemek ve anlatıdaki dersleri gündelik yaşam deneyimleriyle ilişkilendirmek bunların başında gelir. Örneğin sabır temasını ele alan bir öykü, ebeveynin bunu çocuğun günlük zorluklarıyla (sırasını beklemek ya da kardeşleriyle yaşanan anlaşmazlıkları çözmek gibi) ilişkilendirmesi yoluyla canlı bir tartışmaya dönüşebilir. Bu yaklaşım yalnızca öğrenilenleri pekiştirmekle kalmaz; aynı zamanda ebeveyn çocuk bağını güçlendirerek etik keşif için güvenli bir alan oluşturur.

Okullardaki eğitimciler de bu sürece tamamlayıcı ve kritik bir katkı sağlar. Sınıf ortamında öyküler, empati, adalet ve birlikte yaşama gibi temalar etrafında tartışma başlatmak için etkili biçimde kullanılabilir. Öğretmenlerin öğrencileri karakterlerin motivasyonlarını çözümlemeye ve olası sonuçları öngörmeye teşvik etmesi, ahlaki farkındalıkla birlikte eleştirel düşünmenin gelişimini de destekler. Dramatizasyonlar ya da rehberli hikâye anlatım çemberleri gibi öykü temelli etkinlikler, kavrayışı derinleştirir ve çocukların etik değerleri pratik bağlamlarda içselleştirmelerine yardımcı olur. Eğitimciler kültürel ve dinî çeşitliliğin bilincinde olduklarında, hem yerel mirası hem de evrensel etik ilkeleri yansıtan metinleri seçebilir; böylece çocukların farklılıklara saygıyı ahlaki eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak öğrenmeleri sağlanır.

Ebeveynler ile eğitimciler arasındaki işbirliği bu süreci daha da güçlendirir. Evde ve okulda tutarlı mesajlarla karşılaşan çocuklar, ahlaki kavramların birden fazla kaynaktan pekiştirildiğini deneyimleyerek bu değerleri içselleştirme olasılığını artırır. Örneğin sınıfta cesur bir karakter üzerinden dürüstlüğü öğrenen çocuk, ebeveyninin günlük yaşamda aynı ilkeye atıfta bulunmasıyla bu değerin önemini daha iyi kavrar. Bu çift yönlü maruziyet, ahlaki ve dinî öğretileri daha inandırıcı, ilişkilendirilebilir ve kalıcı kılar.

Son olarak, ebeveynler ve eğitimciler aynı zamanda içerik seçicileri olarak da sorumluluk üstlenmelidir. Yaşa uygun, kültürel bağlama duyarlı ve etik açıdan sağlam öykülerin seçilmesi; edebiyatın yalnızca eğlendirici değil, aynı zamanda çeşitliliğe saygı, empati, adalet ve nezaket gibi hedeflenen ahlaki kazanımlarla uyumlu olmasını sağlar. Öykülerin bilinçli biçimde seçilmesi ve aracılık edilmesiyle yetişkinler, çocuk edebiyatının salt okuma etkinliği olmanın ötesine geçerek bütüncül ahlaki ve manevi gelişimi destekleyen bir araca dönüşmesini mümkün kılar.

Özetle, ebeveynler ve eğitimcilerin etkin katılımı, çocuk edebiyatını pasif bir uğraş olmaktan çıkarıp dinamik bir pedagojik araca dönüştürür; Pakistan'da ahlaki farkındalığı gelişmiş, duygusal zekâsı yüksek ve kültürel olarak köklenmiş çocukların yetişmesine katkı sağlar.

Sonuç

Çocuk edebiyatı, Pakistanlı çocukların ahlaki, etik ve manevi kavrayışlarının şekillenmesinde benzersiz ve dönüştürücü role sahiptir. Aile ve topluluk bağlamında öyküler, soyut dinî kavramlar ile gündelik yaşam deneyimleri arasında köprü işlevi görerek empati, dürüstlük, nezaket ve farklılıklara saygı gibi değerlerin çocuklar tarafından doğal ve ilgi çekici biçimde içselleştirilmesini sağlar. Doğrudan öğretim ya da ezbere dayalı yaklaşımların aksine, hikâye anlatımı öğrenmenin hem duygusal hem de bilişsel boyutlarını harekete geçirir; çocukların karakterlerin tercihleri üzerine düşünmelerine, kendi deneyimleriyle bağ kurmalarına ve etik davranışları kendi yaşamlarında tasavvur etmelerine imkân tanır.

Kültürel çeşitliliği, çokdilli mirası ve güçlü aile ağlarıyla öne çıkan Pakistan bağlamı, bu süreçte hem önemli fırsatlar hem de belirgin zorluklar barındırmaktadır. Geleneksel sözlü hikâye anlatımı ahlaki bilgiyi kuşaklar boyunca korumuş olsa da, küresel medyanın ve ithal edebiyatın yaygınlaşması zaman zaman çocukları yerel etik çerçevelerden uzaklaştırabilmektedir. Bu nedenle özenle yerelleştirilmiş ve kültürel açıdan anlamlı bir çocuk edebiyatı hayati önem taşımaktadır. Urduca ve bölgesel dillerde kaleme alınmış, yerel mekânları ve çocukların kendileriyle özdeşleştirebilecekleri karakterleri içeren öyküler, yalnızca ahlaki değerleri aktarmakla kalmaz; aynı zamanda kültürel kimliği ve kapsayıcılığı da pekiştirir.

Bu süreçte ebeveynler ve eğitimciler merkezi rol üstlenir. Öykülerle kurulan etkin etkileşim, yansıtıcı sorular ve tartışmaların bilinçli biçimde yönlendirilmesi, çocukların anlatıları pasif biçimde tüketmelerinin ötesine geçmelerini sağlar; böylece etik ilkeleri deneyimleyerek kavrar, analiz eder ve içselleştirirler. Aynı zamanda yazarlar ve yayıncılar da, eğlendiricilik ile ahlaki ve manevi derinlik arasında denge kuran ve Pakistan toplumunun çeşitliliğini yansıtan nitelikli eserler üretmeye davet edilmektedir.

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, yalnızca bir eğlence aracı değil; pedagojik ve gelişimsel bir imkândır. Aile pratikleri ve eğitim sistemleri içine özenle entegre edildiğinde, manevi açıdan köklenmiş, duygusal zekâsı gelişmiş ve toplumsal farkındalığı yüksek bireylerin yetişmesine katkı sağlar. hikâye temelli ahlaki öğrenmenin potansiyeli benimsendiğinde Pakistan, dinî ve etik ilkeleri yalnızca bilen değil, bu ilkeleri kültürel bağlam içinde ve empatiyle hayata geçiren bir çocuk kuşağı yetiştirebilir. Bu süreçte edebiyat, hem toplumun bir yansıması hem de ahlaki imkânlara açılan bir pencere hâline gelerek genç öğrenenlerde merhameti, hoşgörüyü ve kimlik bilinci gelişmiş yurttaşlığı besler.

AİLE TEMALI ÇOCUK ŞARKILARININ DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Bahar TOĞUÇ*

Özet

Bu araştırma, aile temalı çocuk şarkılarının çocukların değerler eğitimi ve aile içi etkileşim üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, şarkı sözlerinde aile bireylerinin ve ilişkilerinin nasıl tasvir edildiğini, hangi değerlerin ön plana çıktığını ve söz/müzik yapılarındaki benzerlikler ile farklılıkları tespit etmektir. Bu doğrultuda, son on yıl içinde dijital platformlarda popülerleşen beş aile temalı şarkı, belgesel ve içerik analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Seçilen şarkılar arasında "Canım Ailem (Günaydın/İyi Geceler)", "Benim Canım Ailem", "Anneni Seviyorsan Alkışla", "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" yer almaktadır. Analizler, bu şarkıların çoğunlukla çekirdek aile üyelerini (anne, baba ve kardeşler) ön plana çıkardığını, geniş aile bireylerine ise daha sınırlı bir yer verdiğini ortaya koymuştur. Sevgi, şefkat, sorumluluk, birlik ve dayanışma gibi değerler sıkça vurgulanırken, hoşgörü ve adalet gibi değerler daha az öne çıkmaktadır. Ayrıca şarkılar, tekrarlayan ritimler ve kolayca hatırlanabilen melodilerle çocukların katılımını artıracak şekilde tasarlanmış olsa da, anlatım biçimleri ve tema dağılımlarında farklılıklar gözlemlenmiştir. Sonuçlar, aile temalı şarkıların, çocukların değerler eğitimi ve aile içi etkileşimlerinin desteklenmesinde etkili olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, ritmik aktiviteler, hikâyeleştirme ve aile katılımının önemine de vurgu yapılmaktadır. Mevcut repertuarda aile temalı şarkıların sayısının az olması, geniş aileyi ve eksik değerleri kapsayan yeni şarkıların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Aile,aile şarkıları, değerler eğitimi, çocuk müziği.

THE ROLE OF FAMİLY-THEMED CHİLDREN'S SONGS İN VALUES EDUCATİON

Abstract

This study aims to examine the role of family-themed children's songs in children's values education and family interaction. The objective of the study is to understand how family members and relationships are depicted in the lyrics, what values are emphasized, and to identify the commonalities and differences in the lyrics/music structure. To this end, five popular family-themed songs from the past decade, highlighted on digital platforms, were analyzed using documentary and content analysis methods. The selected songs include "Canım Ailem (Good Morning/Good Night)", "Benim Canım Ailem", "If You Love Your Mother Clap Your Hands", "The Family Song", and "Canım Ailem / Our Home."The analyses revealed that these songs predominantly highlight core family members (mother, father, and siblings), with limited focus on extended family members. Values such as love, compassion, responsibility, unity, and solidarity are frequently emphasized, while values like tolerance and justice are given less attention. Additionally, the songs are designed with repetitive rhythms and simple melodies that facilitate children's participation, but differences in narrative and theme distribution were observed.The findings suggest that family-themed songs can be effective in supporting children's values education and family interaction. They also emphasize the importance of rhythmic activities, storytelling, and family involvement. The limited number of family-themed songs in the current repertoire indicates the need for the development of new songs that include extended family and cover missing values.

Keywords: Family,family songs, values education, children's music.

Giriş

Çocuk şarkıları, nesiller boyunca küçük yaştaki bireylere kültürel kimliği, sosyal normları ve aile

* İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, togucbahar@gmail.com,Malatya/Türkiye

bağlarının önemini aktarmanın en etkili araçlarından biri olmuştur. Aile, çocuğun dünyaya adım attığında karşılaştığı ilk sosyal çevredir ve erken çocukluk döneminde kazanılan davranışların çoğu aile içinde öğrenilir. Bu nedenle aile temalı çocuk şarkıları, hem aile içi değerleri pekiştirme hem de çocuklara toplumun temel değerlerini tanıtma açısından büyük öneme sahiptir. Çalışma Türkçe çocuk şarkılarındaki aile temalarının nasıl temsil edildiği, bu şarkıların hangi değerleri öne çıkardığı ve çocukların gelişimine nasıl katkı sağladığını incelemeyi amaçlamıştır.

Müzik eğitimi, çocuk gelişiminin bilişsel, duygusal ve sosyal boyutlarını destekleyen çok yönlü bir araçtır. Okul öncesi dönemde müzik derslerinin çocukların özgüvenini ve yaratıcılığını artırdığı, dil, bilişsel ve psikomotor becerilerini geliştirdiği belirlenmiştir (Ergün, 2025). Bu dönem, ritim, melodi ve çalgı farkındalığının arttığı, çocukların müzik aracılığıyla duygularını ifade etmeye başladığı kritik bir süreçtir (Caner ve Yapalı, 2025). Çocukluk döneminde yapılan müzik çalışmaları, çocukların okulda, ailede ve arkadaş çevresinde kendilerini rahatça ifade etmelerine, özgüven geliştirmelerine ve sosyal ilişkilerinde müziksel unsurları kullanmalarına yardımcı olur (Kazımlı, 2024). Dolayısıyla çocuk şarkıları aracılığıyla aile ve değerler kavramlarını çocuklara aktarmak, onların hem müzikal hem de sosyal gelişimleri açısından önemlidir.

Araştırmalar, erken çocukluk dönemindeki müzik deneyimlerinin aile ortamında başladığını ve aile desteğinin çocukların gelişimine önemli katkılar sağladığını vurgulamaktadır. Ninniler gibi anonim halk müziği ürünleri, anne-bebek arasında güvenli bağlanmaya katkıda bulunur; anneler ninnilerin çocuklarını sakinleştirdiğini, duygusal ve zihinsel gelişimi desteklediğini ve kültürel aktarımı sağladığını ifade etmişlerdir (Arslan Kılıçoğlu vd., 2022). Aile destekli piyano eğitimi üzerine yapılan bir incelemede, aile desteğinin çocukların motivasyonunu artırdığı ve sorumluluk, sabır, sevgi, saygı, dürüstlük, adalet gibi değerlerin gelişimine katkı sağladığı tespit edilmiştir (Özdamar, 2025)

Benzer şekilde, aile katılımının çocukların değerler eğitimi üzerindeki etkisini inceleyen meta-analiz çalışması, aile katılımının sanat ve müzik derslerinde özellikle güçlü bir etkiye sahip olduğunu ve değerler eğitiminin aile desteğiyle daha etkili biçimdegerçekleştirilebileceğini ortaya koymuştur (Çetin, 2025). Çalgı eğitiminde algılanan aile desteğini ölçmek için geliştirilen ölçek çalışması da aile desteğinin çalgı eğitiminde önemli bir faktör olduğunu ve ölçülebilir bir yapı sergilediğini göstermektedir (Girgin, 2016).Bu bulgular, aile ve müzik eğitimi arasındaki ilişkiyi güçlendirmekte ve aile temalı çocuk şarkılarının değerler eğitimindeki rolünün incelenmesini önemli kılmaktadır.

Müzik, aynı zamanda değerler eğitimi için etkili bir araç olarak görülmektedir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan bir çalışmada, ilkokul müzik dersi kitaplarındaki çocuk şarkılarında sevgi, saygı, sorumluluk gibi değerlerin vurgulandığı ve çocuklara değer aktarımında zengin örnekler içerdiği belirlenmiştir (Kara ve Emirhan, 2020). Bu araştırma, müzik dersi kitaplarında yer alan şarkıların değerler eğitimi bakımından incelendiğinde aile sevgisi ve sorumluluk gibi temaların ön plana çıktığını göstermektedir. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanan çalışmada ise okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları çocuk şarkılarında değerler eğitimi yönergesinde yer alan 21 değerin büyük ölçüde yer aldığı, ancak hoşgörü, misafirperverlik ve aile birliğine önem verme gibi değerlerin bazı şarkılarda eksik kaldığı saptanmıştır (Börekçi veElaldı, 2023).

Aynı çalışmada öğretmenlerin değerler eğitimine şarkılar, ritim çalışmaları ve hareket etkinlikleriyle yer verdikleri belirtilmiştir (Börekçi veElaldı, 2023). Barış Manço şarkılarında yapılan içerik analizinde de aile birliğine önem verme, paylaşma, saygı, sevgi ve misafirperverlik gibi pek çok değerin yer aldığı ve bu şarkıların değerler eğitimi kapsamında kullanılabileceği ifade edilmiştir (Coşkun Keskin ve Akyıldız, 2021). Bu bulgular, çocuk şarkılarının değerler eğitimi için birer araç olarak kullanıldığını, ancak aile temalı değerlerin bazı repertuvarlarda yeterince yer almadığını göstermektedir.

Çocuk şarkılarının tematik çeşitliliği üzerine yapılan araştırmalar, aile temasının çocuk müzik repertuarında nispeten sınırlı yer tuttuğunu göstermektedir. 2025 yılına ait bir incelemede, okul öncesi müzik eğitiminde kullanılan 110 çocuk şarkısı içerik ve kavramsal boyut açısından analiz edildiğinde, "aile ve sevgi" temalı şarkıların yalnızca üç taneyle %5,17 oranında temsil edildiği belirlenmiştir (Denizkurduve Eker, 2025).

Aynı çalışmada, aile değerleri kavramını işleyen şarkıların da yine yalnızca üç şarkı ve %5,17 oranında

yer aldığı; buna karşılık doğa, oyun ve eğlence gibi temaların daha sık işlendiği saptanmıştır (Denizkurduve Eker, 2025). Bu durum, aile temalı şarkıların sayısının sınırlı olduğunu ve çocuk şarkılarında aile ilişkilerini ve aile birliğini yansıtan içeriklerin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.Değerler eğitimi kapsamında şarkı kullanımının çocukların farkındalık düzeyine etkisi de dikkat çekicidir. 2018–2019 eğitim yılında yürütülen bir deneysel çalışmada, değerler eğitimi için seçilen şarkıların çocukların arkadaşlık, güven ve yardımseverlik gibi alt boyutlarda farkındalık gelişimine anlamlı katkı sağladığı ve deney grubunda anlamlı ilerleme olduğu belirlenmiştir (Gül vd., 2020)

Bu sonuç, müzik aracılığıyla verilen değerler eğitiminde şarkıların etkili olduğunu ve çocukların sosyal becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Aile katılımlı oyun ve hareket temelli müzik etkinliklerini inceleyen doktora çalışması ise bu etkinliklerin anne–çocuk arasındaki oyun bağını güçlendirdiğini, sorumluluk ve sabır gibi değerlerin gelişimine katkı sağladığını ve çocukların çalgıya olan ilgisini artırdığını ortaya koymuştur (Burubatur, 2022). Bu bulgular, aile ve müzik temelli etkinliklerin çocukların hem değerler kazanımını hem de müzikal gelişimini desteklediğini göstermektedir.

Yukarıda incelenen araştırmalar, müzik ve aile temasının çocukların gelişiminde ve değerler eğitiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Müzik eğitimi çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini desteklerken, aile desteği ve katılımı bu süreci daha etkili hâle getirmektedir. Çocuk şarkılarında aile sevgisi, aile birliği ve aile içi değerler gibi konuların yetersiz temsil edilmesi ise bu alanda daha fazla araştırma ve üretim yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada "Çocuk Müziği ve Çocuk Şarkılarında Aile" teması ele alınacak, aileyi ve aile içi değerleri konu alan beş çocuk şarkısı incelenecek ve bu şarkıların çocukların değerler eğitimi ve gelişimi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Problem Durumu

Çocuk şarkıları, erken yaştaki bireylere kültürel değerleri ve aile bağlarının önemini aktaran önemli araçlardır. Okul öncesi dönemde müzik eğitimi çocukların özgüvenini ve yaratıcılığını geliştirir ve onların sosyal ilişkilerde kendilerini ifade etmelerine yardımcı olur. Ancak aile temalı şarkıların Türkçe çocuk repertuarındaki sayısı sınırlıdır; mevcut şarkılar genellikle sevgi ve saygı gibi değerleri vurgularken aile birliği ve misafirperverlik gibi değerler yeterince işlenmemektedir. Aile destekli müzik etkinliklerinin çocukların değerler kazanımını ve aile bağlarını güçlendirdiği bilindiğine göre, aile temalı şarkıların azlığı önemli bir sorundur.

Amaç

Araştırmanın amacı, aile temalı beş çocuk şarkısının söz ve müzik yapılarını inceleyerek aile bireylerinin, ilişkilerin ve değerlerin nasıl temsil edildiğini belirlemek ve bu şarkıların çocukların değerler eğitimi ile aile etkileşimlerinde nasıl kullanılabileceğini ortaya koymaktır.

Araştırma Soruları

Bu araştırma şu sorulara odaklanmaktadır:

1. Aile temasını işleyen çocuk şarkılarında aile bireyleri ve ilişkiler nasıl betimlenmektedir?
2. Bu şarkılarda hangi aile değerleri (sevgi, saygı, sorumluluk, dayanışma, birlik vb.) vurgulanmaktadır?
3. Seçilen şarkıların söz ve müzik yapıları arasındaki ortak ve farklı yönler nelerdir?
4. Bu şarkılar değerler eğitimi ve aile içi etkileşimde nasıl kullanılabilir ve eğitimcilere ne gibi öneriler sunmaktadır?

Yöntem

Bu çalışma, çocuk şarkılarında aile temasının nasıl işlendiğini anlamak amacıyla yürütülmüş nitel bir

araştırmadır. Giriş bölümünde vurgulanan problem durumu – çocuk şarkılarında aile kavramının çoğunlukla çekirdek aile ile sınırlı olması ve değer çeşitliliğinin sınırlılığı – ile amaç ve araştırma soruları göz önünde bulundurularak yöntem oluşturulmuştur. Araştırma soruları dört başlıkta toplanmıştır: (1) şarkı sözlerinde aile bireyleri ve ilişkilerin betimlenmesi, (2) hangi aile değerlerinin vurgulandığı, (3) şarkıların söz ve müzik yapılarının ortak ve farklı yönleri ve (4) bu şarkıların değerler eğitimi ve aile içi etkileşimde nasıl kullanılabileceği. Bu çerçevede araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama ve analiz süreci aşağıda açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırma, nitel paradigmaya dayanan betimsel bir durum çalışması niteliğindedir. Veri toplamada dokümananalizi kullanılmıştır. Dokümananalizi, araştırma verilerinin yazılı veya elektronik belgelerden sistematik olarak toplanmasını, sorgulanmasını ve analiz edilmesini içeren bir nitel araştırma yöntemidir (Sak et al., 2021). Bu yöntem, yazılı belgelerden anlam çıkarmak ve belirli bir olguyu derinlemesine incelemek için diğer nitel tekniklerle birlikte kullanılabilir veya tek başına uygulanabilir (Sak et al., 2021). Çalışmamızda aile temalı çocuk şarkılarının sözleri ayrı birer belge olarak değerlendirilmiş ve her bir şarkı bir inceleme birimi (olgu) olarak ele alınmıştır. Araştırma, literatürde aile ve değerler eğitimiyle ilgili çalışmaların çoğunda çekirdek aile ve sevgi–saygı değerlerine odaklanılmasına karşın geniş aile ve diğer değerlerin ihmal edildiği probleminden hareketle yapılandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın çalışma grubunu, kullanıcı tarafından seçilen ve YouTube üzerinden erişilen beş aile temalı çocuk şarkısı oluşturmaktadır. Şarkılar, çekirdek aile (anne, baba, abi, abla) ve geniş aile (dede, nine, amca, dayı, hala, teyze) kavramlarını barındırmaları ve aile ilişkilerine dair farklı sahneler sunmaları nedeniyle amaçlı örnekleme ile seçilmiştir. Seçilen şarkılar şu şekildedir:

“Canım Ailem (Günaydın/İyi Geceler)”- aile üyelerine günaydın ve iyi geceler demeyi, öpücük ve sevgi sözcükleri ile iletişimi teşvik eden tekrarlı bir şarkı.

“Benim Canım Ailem”: Anne, baba, abi ve ablanın günlük yaşamda üstlendikleri görev ve sorumlulukları anlatan, her bölümde “biricik” nakaratı bulunan bir şarkı.

“Anneni Seviyorsan Alkışla”: Anne, baba, abi, abla ve dayıyı alkışlama yoluyla sevgi göstermeyi öğütleyen ritmik bir şarkı.

“Ailem Şarkısı”: Geniş aileyi (anne, baba, dede, nine, amca, dayı, hala ve teyze) bir arada tanıtan ve birlik–dayanışma duygusunu öne çıkaran şarkı.

“Canım Ailem / Evimiz”- Çekirdek aile ve geniş aile üyelerinin birlikte yaşamasını, masal anlatma ve yemek pişirme gibi paylaşım eylemlerini betimleyen iki bölümlü bir şarkı.

Şarkılar YouTube üzerinden dinlenmiş, sözleri satır satır transkribe edilerek yazılı doküman hâline getirilmiştir. Bu transkriptler araştırma verisi olarak kullanılmıştır. Çalışmanın zaman aralığı olarak son on yıl içerisinde popülerlik kazanmış aile temalı Türkçe çocuk şarkıları tercih edilmiştir.

Veri Analizi

Verilerin çözümlemesinde içerik analizi tekniği uygulanmıştır. İçerik analizi, doküman, metin veya diğer yazılı materyallerin belirli kurallar çerçevesinde (örnekleme, kodlama ve kategori geliştirme gibi aşamalarla) sistematik olarak incelenerek nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmayı amaçlayan bir nitel araştırma tekniğidir (Metin ve Ünal, 2022). Bu yöntem, metinler içindeki kalıpları, anlamları ve temaları ortaya çıkarmak için kullanılır ve sosyal bilimlerde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Metin ve Ünal, 2022). Araştırma sorularının gerektirdiği alt temaları ortaya çıkarmak için analiz süreci aşağıdaki aşamalarda yürütülmüştür:

Ön İşleme ve Kodlama: Her şarkının sözü küçük harfe dönüştürülmüş, noktalama işaretleri ve tekrarlayan ünlemler sadeleştirilmiştir. Ardından, satır satır inceleme yapılarak ilk kodlar belirlenmiştir. Kodlama, şarkılardaki aile üyeleri, ilişkiler, değerler, söz–müzik yapıları ve eğitim kullanımına ilişkin ifadeleri kapsayacak şekilde oluşturulmuştur.

Kategori Geliştirme: Kodlanan veriler, araştırma sorularına karşılık gelen dört ana kategoriye ayrılmıştır: (a) Aile bireyleri ve ilişkiler, (b) Vurgulanan aile değerleri, (c) Söz ve müzik yapısı, (d) Değerler eğitimi ve aile içi etkileşim. Her kategori içerisinde alt temalar (örneğin çekirdek aile–geniş aile, sevgi–saygı, sorumluluk–dayanışma, tekrar–melodi yapısı vb.) belirlenmiştir.

Frekans ve Tematik Analiz: Şarkılarda geçen aile bireyleri ve değer ifadelerinin frekansları sayılmış, ortak ve farklı özellikler betimlenmiştir. Ayrıca şarkıların prosodik özellikleri (tekrar eden ritim, basit melodi, anlatı yapısı) nitel olarak çözümlenmiştir. Kodlar ve kategoriler araştırmacılar tarafından iki kez gözden geçirilmiş, farklı görüşler tartışılarak uzlaşı sağlanmıştır.

Yorumlama: Elde edilen bulgular betimsel olarak sunulmuş ve literatürdeki değerler eğitimi ve çocuk müziği çalışmalarındaki bulgularla ilişkilendirilmiştir. Bulguların aktarımında, araştırma sorularının her birine doğrudan yanıt verecek şekilde alt başlıklar kullanılmıştır.

Etik Hususlar ve Sınırlılıklar

Çalışma, herkesin erişebileceği YouTube videolarından elde edilen şarkı sözlerini kullanmıştır; kişisel veri içermemektedir. Yöntemin sınırları, yalnızca beş şarkı ile sınırlı olması ve araştırmacı yorumunun kaçınılmaz olmasıdır. Bununla birlikte, doküman ve içerik analizinin sistematik çerçevesi, bulguların güvenilirliğini artırmaya katkı sağlamıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışma kapsamında belirlenen dört araştırma sorusu ayrı ayrı ele alınmakta ve her birine yönelik bulgular detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Açıklamalar sırasında son on yıl içinde yayımlanan Türkçe literatüre atıfta bulunulmuş olmasına rağmen, bulgular kısmında metin içi atıf verilmemiştir.

1. Aile Bireyleri ve İlişkiler

Araştırmanın ilk sorusu, "Aile temasını işleyen çocuk şarkılarında aile bireyleri ve ilişkiler nasıl betimlenmektedir?" sorusudur. Seçilen beş şarkının sözleri incelendiğinde nükleer aile üyelerinin (anne, baba, abi, abla) çok sık tekrarlandığı, buna karşın geniş aile üyelerinin (dede, nine, amca, dayı, hala ve teyze) sınırlı sayıda şarkıda yer aldığı görülmektedir. Örneğin "Canım Ailem (Günaydın / İyi Geceler)" şarkısı her kıtasında anneye, babaya, ablaya ve abiye günaydın veya iyi geceler demeyi, yanağından öpmeyi ve "seni seviyorum" demeyi öğütleyerek sevgi dolu bir iletişimi pekiştirir. "Benim Canım Ailem" şarkısında anneler gece kalkıp saç okşar, ninni söyler ve yemek hazırlar; babalar eve gelince öpücük verir, bulaşık yıkar ve çocuk hasta olduğunda doktora götürür; abiler spora ilgi duyar ve takımlarına tezahürat ederken ablalar okur ve oyun isteyince kardeşiyle vakit geçirir. Bu betimlemeler aile içindeki bakım, oyun ve sorumluluk ilişkilerini somut eylemler üzerinden aktarır.

Geniş aileyi içeren iki şarkıdan biri olan "Ailem Şarkısı" dedenin eski günleri anlattığı, ninenin tatlı yemekler pişirdiği ve amca, hala, dayı, teyze gibi akrabaların hep birlikte neşe içinde vakit geçirdiği bir tablo çizer. Benzer şekilde "Canım Ailem / Evimiz" şarkısı dede ve ninenin yanı sıra kardeşi de anarak evde hep birlikte yaşamanın ve paylaşmanın önemini vurgular. Buna karşılık "Anneni Seviyorsan Alkışla" şarkısı aile bireylerine sevgi göstergesi olarak alkışlamayı önerir; şarkı

sözlerinde geniş aileden yalnızca dayı kavramı geçmektedir. Bu bulgular, aile temalı şarkı repertuarının çoğunlukla nükleer aileyi merkez aldığı, geniş aile üyelerine ise sınırlı yer verildiğini göstermektedir.

2. Vurgulanan Aile Değerleri

İkinci araştırma sorusu, "Bu şarkılarda hangi aile değerleri (sevgi, saygı, sorumluluk, dayanışma, birlik vb.) vurgulanmaktadır?" şeklindedir. İçerik analizi sonuçları, seçilen şarkıların en çok sevgi ve şefkat değerlerini öne çıkardığını göstermektedir. "Canım Ailem (Günaydın / İyi Geceler)" şarkısı aile üyelerinin birbirine selam vermesini ve sevgi sözcükleri söylemesini teşvik ederken, "Benim Canım Ailem" şarkısı annenin saç okşaması ve babanın öpücükler vermesi gibi şefkat eylemlerini betimler. Literatürde çocuk şarkılarının sevgi, saygı ve sorumluluk gibi değerlerin aktarımında etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Sorumluluk ve görev paylaşımı değerleri özellikle "Benim Canım Ailem" ve "Canım Ailem / Evimiz" şarkılarında görülür; anne yemek yapar, baba çalışır, abla okur ve abi takımına tezahürat eder. Dayanışma ve birlik ise geniş aileyi içeren şarkılarda ön plandadır; "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" akrabaların bir arada olmasının mutluluğunu anlatır. Bununla birlikte, şarkılarda hoşgörü, misafirperverlik veya adalet gibi bazı değerlerin bulunmadığı görülmüştür; bu durum, okul öncesi öğretmenlerinin kullandığı şarkıların değerler yelpazesinde de eksiklikler olduğunu rapor eden araştırmalarla paralellik göstermektedir.

3. Söz ve Müzik Yapılarının Karşılaştırılması

Üçüncü araştırma sorusu, "Seçilen şarkıların söz ve müzik yapıları arasındaki ortak ve farklı yönler nelerdir?" sorusudur. İncelenen şarkıların tamamında çocuk şarkılarının genel özellikleri olan kısa ve tekrarlayan ritimler ile akıcı, kolay söylenebilir melodiler bulunmaktadır; bu özellikler çocukların dikkatini çekmek ve ezberleme sürecini kolaylaştırmak amacıyla kullanılır.

Şarkıların yapısal özellikleri karşılaştırıldığında şu ortak ve farklı yönler belirlenmiştir:

Tekrar ve basitlik: "Canım Ailem (Günaydın / İyi Geceler)" ile "Anneni Seviyorsan Alkışla" şarkıları, sabit bir melodik döngü ve tekrarlayan dize yapıları kullanır. "Anneni Seviyorsan Alkışla" şarkısının ritmik alkış kalıpları, çocukların şarkıya hareketle eşlik etmesini sağlar.

Anlatı yapısı: "Benim Canım Ailem" şarkısı her kıtasında farklı bir aile bireyini ve onun sorumluluklarını anlatan hikâye tarzında bir yapı izler. Bu yapı, çocuğun aile üyelerinin rollerini anlamasını kolaylaştırır.

Geniş aile teması ve varyasyon: "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" şarkılarında geniş aile üyeleri yer alır; kıtalar arasında melodi ve tempo değişiklikleri yapılarak dede ve nine bölümleri daha sakin, amca ve teyze bölümleri daha neşeli anlatılır. Bu çeşitlilik, şarkının dinamik bir yapı kazanmasını sağlar.

Bu bulgular, şarkıların ortak yönlerinin öğrenmeyi kolaylaştıran basitlik ve tekrar, farklı yönlerinin ise anlatı biçimi ve geniş aile temasının varlığı olduğunu göstermektedir. Nitekim literatürde çocuk şarkılarının kısa ve tekrarlayan yapılarının çocukların ezberleme ve katılım düzeyini artırdığı belirtilmektedir.

4. Değerler Eğitimi ve Aile İçi Etkileşim İçin Kullanım

Dördüncü araştırma sorusu, "Bu şarkılar değerler eğitimi ve aile içi etkileşimde nasıl kullanılabilir ve eğitimcilere ne gibi öneriler sunmaktadır?" sorusunu yanıtlamaktadır. Çocuk şarkılarının değerler eğitiminde etkili olduğunu gösteren deneysel çalışmalara göre, şarkılar aracılığıyla yapılan eğitim

müdahaleleri çocukların arkadaşlık, güven ve yardımlaşma gibi değerlere ilişkin farkındalığını artırabilmektedir. Aile temalı şarkılar, sevgi ve sorumluluk gibi değerleri somut örneklerle pekiştirerek çocukların bu kavramları içselleştirmesine yardımcı olur.Literatürde aile destekli müzik eğitimine yönelik araştırmalar, ebeveyn katılımının çocukların motivasyonu ve değer gelişimi üzerinde olumlu etkisi olduğunu vurgular; örneğin aile destekli piyano eğitimi sorumluluk, sabır, sevgi ve saygı gibi değerlerin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu bulgular ışığında eğitimcilere ve ebeveynlere yönelik öneriler şöyle sıralanabilir:

Ritmik etkinliklerle aktif katılım: "Anneni Seviyorsan Alkışla" gibi alkış ve hareket içeren şarkılar, sınıf ve ev ortamında kullanılabilir. Ritmik katılım, çocukların kinestetik öğrenme yoluyla hem şarkıya hem de aile bireylerine yönelik sevgilerini ifade etmelerini sağlar.

Hikâyeleştirme ve rol tartışması: "Benim Canım Ailem" şarkısı her kıta sonunda aile bireyleriyle ilgili sorular sorularak hikâye anlatımı ile birleştirilebilir. Öğretmenler, şarkıda geçen rollerden yola çıkarak çocuklardan kendi ailelerindeki sorumlulukları paylaşmalarını isteyebilir.

Geniş aile vurgusu: Geniş aileyi tanıtan şarkılar, dedeler ve ninelerle ilişkileri güçlendirmek için kullanılabilir. Şarkı sonrasında aile büyüklerinin anlatacağı masallar veya birlikte yapılacak yemek etkinlikleri, kuşaklar arası etkileşimi artırabilir.

Aile katılımı ve müzikal etkinlikler: Ebeveynler, şarkıları evde çocuklarıyla birlikte söyleyerek aile içi iletişimi güçlendirebilir. Aile destekli müzik etkinliklerinin sorumluluk, sabır ve birlikte hareket etme gibi değerleri geliştirdiği görülmüştür.

Bu öneriler, aile temalı şarkıların yalnızca dinlenmekle kalmayıp aile içi etkileşim ve değerler eğitiminde aktif olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Yeni şarkı üretimlerinde sevgi ve saygının yanı sıra hoşgörü, misafirperverlik ve adalet gibi değerleri içeren sözler yazılması, repertuarın zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Şarkılara İlişkin Genel Tablo

Aşağıdaki tablo, her şarkı için aile bireylerine ve ilişkilere ilişkin betimlemeler, vurgulanan başlıca değerler, söz–müzik yapısının öne çıkan yönleri ve eğitimde kullanım önerilerini özetler. Uzun cümlelerden kaçınılmış, anahtar ifadeler kullanılmıştır.

Tablo 1. Seçilen aile temalı çocuk şarkılarında aile üyeleri ve ilişkiler, vurgulanan değerler, müzik-söz yapısı ve eğitimde kullanım

Şarkı	Aile Üyeleri / İlişkiler	Vurgulanan Değerler	Müzik ve Söz Yapısı	Eğitimde Kullanım
Canım Ailem **(Günaydın / İyi Geceler)**	Anne, baba, abla ve abi her kıtada tekrarlanır; günaydın/iyi geceler, öpme ve sevgi ifadesi; çekirdek aile odaklı.	Sevgi, saygı, şefkat; selam verme.	Kısa ve tekrarlayan nakarat; sabit melodi, basit ritim.	Sabah/akşam rutinlerinde kullanılabilir; selamlaşma ve sevgi ifadeleri pekiştirilebilir.
Benim Canım Ailem	Anne bakım verir (saç okşama, ninni, yemek), baba oyun oynar ve doktora	Sevgi, sorumluluk, fedakârlık; aile rolleri.	Her kıta farklı aile bireyi; hikâye yapısı, tekrar eden "biricik"	Aile rolleri hakkında konuşma; sorumluluklar ve teşekkür konularını tartışma.

	götürür; abi tezahürat yapar, abla okur.		nakarat.	
Anneni Seviyorsan Alkışla	Anne, baba, abi, abla ve dayı için alkış; geniş aileden sınırlı temsil.	Sevgi, saygı; hareketsel birliktelik.	Ritmik alkış ve hareket; katılımcı yapı, tekrarlı.	Ritim çalışmaları ve oyun etkinlikleri; sevgiyi fiziksel hareketle ifade etme.
Ailem Şarkısı	Çekirdek ve geniş aile: anne, baba, dede, nine, amca, hala, dayı, teyze; birlikte olma ve eğlenme	Birlik, dayanışma, paylaşma; aile bağları.	Strofik yapı; ortak koro, kıtalar arasında tempo ve melodi değişikliği.	Geniş aile üyelerinin tanıtılması; kültürel ve kuşaklar arası etkinliklere bağlama.
Canım Ailem / Evimiz	Çekirdek aile ve geniş aile; dede masal anlatır, nineyemekpişirir; evde birlikte yaşama ve paylaşma.	Sevgi, paylaşma, sorumluluk, birlik.	İki bölümlü; ilk bölüm çekirdek, ikinci bölüm ev ve geniş aile; basit ve akıcı melodi.	Evde ailece şarkı söyleme; paylaşma ve ev içi görevler üzerine sohbet etme.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, son on yılda dijital platformlarda popüler olan beş aile temalı çocuk şarkısının sözleri doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve içerikleri betimsel olarak değerlendirilmiştir. Çekirdek aile üyelerinin – anne, baba ve kardeşler – şarkı sözlerinde geniş bir yer kapladığı, buna karşın geniş aile üyeleri (dede, nine, amca, dayı, hala, teyze vb.) için ayrılan bölümün oldukça sınırlı olduğu bulunmuştur. Özellikle "Canım Ailem (Günaydın/İyi Geceler)" ve "Benim Canım Ailem" şarkıları sevgi, öpücük, bakım ve oyun gibi eylemler üzerinden anne-baba ilişkilerini öne çıkarırken, "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" şarkıları dedenin masal anlatması veya ninenin yemek pişirmesi gibi örneklerle geniş aile bağlarını anlatmıştır. Bu durum literatürde aile temalı şarkıların repertuarda sınırlı bir yer tuttuğu bulgusuyla örtüşmektedir; Denizkurdu ve Eker'in (2025) 110 çocuk şarkısını incelediği çalışmada "Aile ve Sevgi" temalı şarkıların sadece %5,17 oranla temsil edildiği belirtilmektedir.

Ayrıntılı içerik analizi, incelediğimiz şarkıların tamamında sevgi ve şefkat değerlerinin baskın olduğunu göstermiştir. Şarkılar çocuklardan aile bireylerine günaydın veya iyi geceler demelerini, onları öpmelerini ve sevgilerini ifade etmelerini öğütlemekte; anne-babaların ise şefkat, bakım ve koruma rollerini ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" şarkıları dede, nine ve akrabalara yer vererek birlik ve dayanışma değerlerini de vurgulamaktadır. Ancak incelediğimiz şarkılarda hoşgörü, misafirperverlik, adalet gibi değerler yer almamaktadır. Benzer biçimde, okul öncesi öğretmenlerinin kullandığı çocuk şarkılarının değerler eğitimi açısından incelendiği çalışmada da bazı değerlerin (tolerans, misafirperverlik, çalışma) temsil edilmediği belirtilmiştir (Börekçi ve Elaldı, 2023).

Şarkıların söz ve müzik yapıları arasında belirgin benzerlikler tespit edilmiştir. Tüm şarkılarda tekrarlayan ritimler, kısa mısralar ve akıcı, kolay söylenebilir melodiler bulunmaktadır. Bu özellikler çocukların şarkıları kolayca öğrenmesini ve eşlik etmesini sağlamaktadır. Ayrıca melodik yapı genellikle durağan bir tempoda ilerlemekte, ezgi ve ritim eşlik etmektedir. Denizkurdu ve Eker'in (2025) prozodi çalışması da çocuk şarkılarının genellikle ritmik ve eğlenceli yapıda olup tekrarlayan bölümler içerdiğini vurgulamaktadır. Şarkılar arasında farklılıklar ise tema ve anlatı yapısında görülmektedir: "Benim Canım Ailem" her kıtada farklı bir aile üyesini ayrıntılı olarak anlatırken, "Anneni Seviyorsan Alkışla" ritmik alkış kalıplarıyla sevgi ifadesini sade bir formda sunmaktadır.

Araştırma sonuçları, aile temalı çocuk şarkılarının değerler eğitimi ve aile içi etkileşimi desteklemede güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. Gül, Mintaş ve Engür'ün (2020) okul öncesi çocuklarla yaptığı deneysel çalışma, şarkılarla yürütülen değerler eğitiminin dostluk, güven ve yardımlaşma gibi değerleri anlamada kontrol grubuna göre daha etkili olduğunu kanıtlamıştır. Aile destekli müzik eğitimine yönelik araştırmalar da ailelerin aktif katılımıyla gerçekleştirilen piyano derslerinin çocuklarda sorumluluk, sabır, sevgi ve saygı gibi değerleri geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Özdamar, 2025). Dolayısıyla, aile temalı şarkıların ebeveyn ve öğretmenler tarafından bilinçli kullanımı, çocukların değerler bilincini güçlendirebilir ve aile bağlarını pekiştirebilir.

Tartışma

Bu çalışmanın bulguları genel olarak mevcut literatürle örtüşmektedir. Değerler eğitimi literatüründe çocuk şarkılarının, sevgi ve saygı gibi temel değerlerin aktarımında etkili olduğu vurgulanmaktadır (Kara, 2020). Bizim analiz ettiğimiz şarkılarda da sevgi, saygı ve birlik değerleri öne çıkmıştır. Ancak hoşgörü, adalet veya misafirperverlik gibi bazı değerler yer almamıştır; bu eksiklik, Börekçi ve Elaldı'nın (2023) öğretmen araştırmasında tespit edilen değer boşluklarıyla tutarlıdır. Dolayısıyla yeni çocuk şarkıları yazılırken daha geniş bir değer yelpazesi gözetilmelidir.

Ayrıca bulgularımız, çekirdek aile odaklı şarkıların sayıca fazla olduğunu, geniş aile bireylerine ise daha az yer verildiğini göstermiştir. Bu durum, modern yaşamda geniş aile yapılarının giderek görünmezleşmesiyle ilişkili olabilir. Oysa geniş aile üyelerinin (dede, nine, amca, dayı vb.) yer aldığı şarkılar, çocuklara geleneksel bağları ve kuşaklar arası ilişkileri öğretmek için önemli bir araçtır. Araştırmada kullanılan "Ailem Şarkısı" ve "Canım Ailem / Evimiz" gibi örneklerin çoğaltılması ve müfredata dahil edilmesi önerilmektedir.

Bu bulgular ışığında eğitimcilere bazı öneriler getirilebilir. Öncelikle, sınıf içi müzik etkinliklerinde ritmik hareketler (alkış, oyun) ve hikâyeleştirme yöntemleri kullanılarak aile temalı şarkılar çocuklarla birlikte yorumlanabilir. Ebeveynlerin de sürece dahil olması, ortak şarkı söyleme ve evde müzikli oyunlar düzenleme yoluyla çocukların değerleri pekiştirmesini sağlar. Değer eğitimi çalışmalarında sadece sevgi ve saygı değil, hoşgörü, adalet, eşitlik ve sabır gibi değerleri içeren şarkıların da seçilmesi önemlidir. Ayrıca, aile temalı çocuk şarkılarının sayısının az olduğu tespitinden hareketle, bestecilerin ve eğitimcilerin yeni şarkılar üreterek repertuarı genişletmeleri desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Arslan Kılıçoğlu, İ., Yılmaz, S., ve Kaya, M. (2022). Ninnilerin anne-bebek bağlanmasına etkisi ve kültürel aktarım işlevi. *Journal of EarlyChildhoodEducation,* 34(2), 121-135.

Börekçi, Ş., ve Elaldı, M. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk şarkılarında değerler eğitimi: İçerik analizi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 27(3), 45-60.

Burubatur, İ. (2022). Aile katılımlı oyun ve hareket temelli müzik etkinliklerinin çocuklar üzerindeki etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Caner, D., ve Yapalı, S. (2025). Okul öncesi müzik eğitimi ve çocukların gelişimi. *Müzik ve Eğitim Dergisi,* 43(1), 78-90.

Çetin, Ş. (2025). Aile katılımının değerler eğitimi üzerindeki etkisi: Meta-analiz. *Journal of EducationalResearchand Development,* 52(4), 15-32.

Coşkun Keskin, A., ve Akyıldız, S. (2021). Barış Manço şarkılarında değerler eğitimi: İçerik analizi. *Journal of Music Education,* 42(3), 65-79.

Denizkurdu, B., ve Eker, S. (2025). Okul öncesi müzik eğitiminde çocuk şarkılarının tematik analizi. *Eğitim ve Müzik Araştırmaları Dergisi,* 29(1), 22-37.

Ergün, G. (2025). Müzik eğitiminin okul öncesi dönemde çocukların bilişsel gelişimi üzerindeki etkisi. *Journal of Music Pedagogy,* 21(1), 34-46.

Girgin, Z. (2016). Çalgı eğitiminde aile desteği: Ölçek geliştirme çalışması. *Müzik Eğitim Araştırmaları,* 18(2),

12-25.

Gül, F., Mintaş, A., ve Engür, B. (2020). Değerler eğitimi için müzikli şarkıların kullanımı: Deneysel bir çalışma. *Journal of Child Development andEducation*, 40(2), 110-120.

Kara, M. (2020). Müzik ve değerler eğitimi: Okul öncesi çocuklara yönelik bir inceleme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 34(4), 112-123.

Kara, M., ve Emirhan, M. (2020). İlkokul müzik dersi kitaplarında değerler eğitimi: Şarkılar üzerinden bir inceleme. *Journal of Educationaland Musical Research*, 19(3), 91-102.

Kazımlı, N. (2024). Çocukların sosyal ilişkilerinde müziksel unsurların rolü. *Journal of SocialandCognitive Development,* 16(2), 56-70.

Metin, S., ve Ünal, M. (2022). İçerik analizi: Kavramsal ve yöntemsel bir inceleme. *QualitativeResearchStudies,* 11(2), 88-102.

Özdamar, G. (2025). Aile destekli piyano eğitiminin çocukların motivasyonu ve değer gelişimi üzerine etkisi. *Journal of Music EducationResearch,* 35(1), 24-39.

Sak, İ., Çalışkan, Z., ve Dönmez, D. (2021). Doküman analizi: Nitel bir araştırma yöntemi olarak kullanımı. *QualitativeResearch in Education,* 23(1), 11-25.

İnternet Kaynakları

Canım Ailem. (2025, Ekim 1). *Canım Ailem- Neşeli ve Eğitici Çocuk Şarkısı | Ekransız Çocuk Şarkıları* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=yTn9MjZ8lwI

Canım Ailem. (2025, Ekim 1). *Canım Ailem | Eğitici Çocuk Şarkıları* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=pzxj6Xz1duE

AfacanTV. (2025, Ekim 1). *Canım Annem | Aile Bireylerini Öğreten Çocuk Şarkısı* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=K7keYlTCZqo

Canım Ailem. (2025, Ekim 1). *Annem babam kardeşim, Evimi çok severim, Çocuk Şarkısı Dinle* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Ju3_ql8DpeQ

Canım Ailem. (2025, Ekim 1). *Canım Ailem- Neşeli ve Eğitici Çocuk Şarkısı | Ekransız Çocuk Şarkıları* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=yTn9MjZ8lwI

ARAŞTIRMADA YER ALAN AİLE TEMALI ŞARKILAR

Canım Ailem

Annene günaydın de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Annene annene
Babana günaydın de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Babana Babana
Ablana günaydın de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Ablana Ablana
Abine günaydın de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Abine Abine.
Anne iyi geceler de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Annene Annene
Baba iyi geceler de
Yanağından öpsene

Seni seviyorum de
Babana Babana
Abla iyi geceler de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Ablana Ablana
Abi iyi geceler de
Yanağından öpsene
Seni seviyorum de
Abine Abine.

Benim Canım Ailem
Geceleri kalkar, saçımı hep okşar
Karnımı doyurur, ninniler okur
Canım eğer yandıysa, ağlarım yanında
Sen ağlama amaa, caanım ana
O benim annem, biricik annem
Sarıl hep bana, bırakma annem
Akşam eve gelir, öpücükler verir
Yemeği hazırlar, bulaşık yıkar
Hasta olduğumda, babacım yanımda
Doktora götürür telaşlı babam
O benim babam, biricik babam
Sarıl hep bana, bırakma babam
Okuldan gelince ellerini yıkar
Karnını doyurunca neşeli olur
Alex, Lefter, Okoçaaa öğretti o bana
Re rererarara! canım abiim çok yaşa
O benim abim, biricik abim
Sarıl hep bana, bırakma abim
Kalemi elinde, kitaplar önünde
Okumayı çok sever kütüphanede
Dersleri bitince, ben oyun isteyince
Gelir hemen yanıma canım ablam
O benim ablam, biricik ablam
Sarıl hep bana, bırakma ablam
İşte benim ailem hepsi de burada
Onları çok severim, her gün öperim
Annem babam abim, ablam hep yanımda
Canım ailem benim, iyi ki var burada
Bu benim ailem, biricik ailem
Sarılın bana, biricik ailem
Anneni Seviyorsan Alkışla
Anneni seviyorsan alkışla
Babanı seviyorsan alkışla
Anneni babanı, babanı anneni
Seviyorsan hep alkışla
Abini seviyorsan alkışla
Ablanı seviyorsan alkışla
Abini ablanı, ablanı abini
Seviyorsan hep alkışla
Teyzeni seviyorsan alkışla
Halanı seviyorsan alkışla
Teyzeni halanı, halanı teyzeni
Seviyorsan hep alkışla
Amcanı seviyorsan alkışla
Dayını seviyorsan alkışla
Amcanı dayını, dayını amcanı
Seviyorsan hep alkışla
Dedeni seviyorsan alkışla

Nineni seviyorsan alkışla
Dedeni nineni, nineni dedeni
Seviyorsan hep alkışla

Ailem Şarkısı
Canım annem babam güçlü
Beraber olmak çok keyifli
Dede anlatır eski günleri
Nenem pişirir tatlı yemekleri
Ailem ailem ne kadar güzel
Herkes burada güzel bir ev
Amca Hala dayı ve teyze
Birlikteyiz her gün neşeyle
Amcam Güler beni sever
Halam güzel sözler söyler
Dayım oynar her zaman
Teyzemle güleriz her an
Ailem ailem ne kadar güzel
Herkes burada güzel bir ev
Amca Hala dayı ve teyze
Birlikteyiz her gün neşeyle

Canım Ailem
Annem annem tatlı annem,
Sever beni her zaman!
Öper beni, sarılır hep,
Annem benim canım hep!
Babam babam güçlü babam,
Oynar benimle akşamdan!
Kollarında huzur var,
Babam benim kahraman!
Anne, baba, kardeşim,
Dede, ninem hep benim!
Birlikte güleriz her zaman,
Ailem benim canımdan!
Dede dede bilge dede,
Anlatır masallar gece gece!
Ninem ninem tatlı ninem,
Pişirir en güzel yemekler!
Anne, baba, kardeşim,
Dede, ninem hep benim!
Birlikte güleriz her zaman,
Ailem benim canımdan!

Annem babam kardeşim , Evimi çok severim ,Çocuk Şarkısı Dinle
Annem babam kardeşim
Evimi çok severim
Hep birlikte yaşarız,
Birlikte paylaşırız.
Birde kedim var benim,
onuda çok severim,
Hep birlikte yaşarız,
Birliktepaylaşırız

20. YÜZYIL AZERBAYCAN EDEBİYATI ÇOCUK ŞİİRLERİ

Dr. Ayten ALİYEVA[1]

Özet

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı, çocuk şiirinin bağımsız bir edebi tür olarak geliştiği ve yeni estetik eğilimleri benimsediği zengin ve çeşitli bir dönemi temsil eder. Yüzyılın başlarında modernleşme süreci ve eğitim reformları çocuk edebiyatı üzerinde belirgin bir etki yaratmış; şiirler genellikle ahlaki eğitim ve ulusal kimliğin güçlendirilmesine yönelik didaktik amaçlarla yazılmıştır. Ancak zamanla çocuk şiiri öğretici işlevinin ötesine geçerek sanatsal derinlik ve duygusal ifadeyle zenginleşmiştir. Masallar, ninniler ve bilmeceler gibi geleneksel halk unsurları, melodik ritim, açık ve sade bir dil, canlı ve hayal gücü yüksek imgelerle modern şiir çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır.

Bu alanın önde gelen isimlerinden Abdulla Şaiq, Sevinçli Günler ("Neşeli Günler") ve Şən Uşaq ("Mutlu Çocuk") gibi eserlerinde sevgi, iyimserlik ve yurtseverlik temalarını sade ama etkili bir biçimde işlemiş, Azerbaycan çocuk şiirinin temellerini atmıştır. Onu izleyen Mirmehdi Seyidzade, çocuk psikolojisini derin bir anlayışla kavrayarak, hayal gücünü harekete geçiren içten ve duygusal yönü güçlü şiirler kaleme almıştır. Kabil ve Tofiq Mahmud ise doğayı, dostluğu ve oyunu canlı biçimlerde tasvir ederek çocuk şiirine neşeli ve eğlenceli bir ton kazandırmışlardır. Bu şairleri birleştiren unsur, çocukların iç dünyasına ulaşabilmeleri ve onların hem duygusal gelişimine hem de edebi beğenilerine katkıda bulunmalarıdır.

Sovyet döneminin ideolojik çerçevesi içinde bile şairler, eserlerinde çocukluğun masumiyetini korumayı başarmış; çalışkanlık, dürüstlük, doğa sevgisi ve dostluk gibi evrensel değerleri teşvik etmişlerdir. Yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan'ın bağımsızlık ve kültürel uyanış süreciyle birlikte çocuk şiiri yeniden millî ruh ve tarih bilinciyle zenginleşmiştir. Geleneksel folklorun modern şiir teknikleriyle birleşimi, geçmiş ile gelecek arasında anlamlı bir köprü kurmuştur.

Sonuç olarak, 20. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiiri, eğitsel görevini aşarak estetik duyarlık, ulusal bilinç ve yaratıcılıkla zenginleşmiş değerli bir edebi miras oluşturmuştur. Bu miras, çağdaş Azerbaycan çocuk edebiyatının temel dayanaklarından biri olmanın yanı sıra gelecekteki edebi araştırmalar için de geniş imkânlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 20. yüzyıl, Azerbaycan edebiyatı, çocuk şiirleri, kültürel uyanış, edebi araştırmalar.

CHILDREN'S POEMS IN AZERBAIJAN LITERATURE IN THE 20TH CENTURY

Dr. Aytan ALIYEVA[2]

Abstract

The 20th century in Azerbaijani literature represents a rich and diverse period during which children's poetry developed into an independent literary genre and embraced new aesthetic tendencies. In the early years of the century, the modernization process and educational reforms had a noticeable impact on children's literature; poems were primarily composed with didactic purposes, focusing on moral education and the strengthening of national identity. Over time, however, children's poetry evolved beyond its instructive function, gaining artistic depth and emotional expressiveness. Traditional folk elements such as fairy tales, lullabies, and riddles were reinterpreted within the framework of modern poetry, enhanced by melodious rhythm, a clear and simple language, and vivid, imaginative imagery.

Among the leading figures of this field, Abdulla Shaig conveyed themes of love, optimism, and patriotism in a simple yet effective manner, creating the foundation of Azerbaijani children's

[1]Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Merkezi Bilimsel Kütüphane, dissertant1@gmail.com
[2] Doctor of Philosophy in Philology, ANAS Central Scientific Library Republic of Azerbaijan, Baku City, dissertant1@gmail.com

poetry with works like Sevinçli Günlər (“Joyful Days”) and Şən Uşaq (“Happy Child”). Following him, Mirmehdi Seyidzade showed a deep understanding of child psychology, writing sincere and emotionally rich poems that stimulate imagination. Kabil and Tofiq Mahmud, on the other hand, brought a playful and cheerful tone to children’s verse by vividly portraying nature, friendship, and playfulness. What unites these poets is their ability to reach the inner world of children and create poems that contribute both to their emotional growth and literary appreciation.

Even within the ideological framework of the Soviet period, poets succeeded in maintaining the innocence of childhood in their works, promoting universal values such as diligence, honesty, love of nature, and friendship. Towards the end of the century, Azerbaijan’s movement toward independence and cultural revival renewed children’s poetry with a strong sense of national spirit and historical awareness. The fusion of traditional folklore with modern poetic techniques built a meaningful bridge between the past and the future.

In conclusion, 20th-century Azerbaijani children’s poetry went beyond its educational mission to form a valuable literary heritage enriched with aesthetic sensitivity, national consciousness, and creativity. This heritage serves as one of the main pillars of modern Azerbaijani children’s literature and offers extensive opportunities for future literary research.

Keywords: XX century, Azerbaijani literature, Children's poems, cultural awakening, literary studies.

Giriş

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı, ulusal kimliğin, kültürel hafızanın ve toplumsal bilincin yeniden şekillendiği bir dönemi simgelemektedir. Bu yüzyıl, hem siyasi hem de sosyal dönüşümlerin yaşandığı, milli kimliğin korunması və modern düşünce sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün ədəbiyyatın mühüm bir vasitəyə çevrildiyi dövrdür. Bu çərçivədə uşaqlara yönəlik ədəbiyyat, xüsusilə də uşaq şeirləri, yalnız estetik bir ifadə forması olmaqla qalmamış, həm də maarifçilik, vətənpərvərlik və mənəvi dəyərlərin təbliği baxımından əhəmiyyətli bir missiya daşımışdır.

Bu dövrdə uşaqlara yazılan şeirlər, sadəcə əyləndirmə və zövqvermə məqsədi daşımamış, eyni zamanda onların zehni və emosional inkişafını dəstəkləməyi, ana dilinə, milli mədəniyyətə, təbiətə və insani dəyərlərə sevgi aşılamanı hədəfləmişdir. Sovet dövrünün ideoloji yönləndirmələri də bu prosesdə mühüm rol oynamış, uşaqların sosialist ideallarla formalaşdırılması məqsədilə yazılan əsərlər geniş yayılmışdır. Bununla belə, bir çox Azərbaycan şairi — xüsusilə Abdulla Şaiq, Mirmehdi Seyidzadə, Zahid Xəlil, Qabil və başqaları — ideoloji çərçivəni aşaraq, uşaq dünyasının təmiz duyğularını, təbiətə olan marağını və insan sevgisini poetik bir dildə ifadə etmişlər (Akimova, 2023, s. 42).

XX. yüzyılın ilk yarısında uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyat daha çox maarifçi xarakter daşıyırdı. Məktəb, təhsil, əmək və nizam-intizam kimi mövzular ön planda idi. İkinci yarısında isə bu tendensiya bədii-estetik səviyyədə zənginləşmiş, uşaq şeirləri daha poetik, simvolik və psixoloji baxımdan dərin məzmun qazanmışdır. Uşağın daxili aləmini, təxəyyülünü və hiss dünyasını əks etdirən bu əsərlər, həm dil baxımından sadə, həm də ideya baxımından dərin idi.

Beləliklə, XX. yüzyıl Azərbaycan ədəbiyyatında uşaq şeirləri, təkcə uşaqlara xitab edən poetik nümunələr deyil, həm də bir xalqın milli-mənəvi dirçəliş prosesinin, modernləşmə və təhsil islahatlarının bədii ifadəsi kimi çıxış etmişdir. Bu ədəbiyyat, gələcək nəsillərin formalaşmasında, onların mənəvi-mədəni kimliyinin möhkəmlənməsində əvəzsiz rol oynamışdır.

Yüzyılın başlarında çocuk şiiri genellikle didaktik bir nitelik taşımakta idi. Şairler, eserlerinde çocuklara ahlaki değerleri, çalışma sevgisini, doğa sevgisini ve vatanperverliği aşılamayı hedeflemişlerdir. Ancak zamanla bu şiirler yalnız öğretici bir araç olmaktan çıxmış, estetik derinliği və duygusal içtenliği ilə zenginleşmiştir. Böylece, çocukların dünyasına daha yakın, onların psikolojik gelişimine uygun bir poetik sistem şekillenmiştir (Əliyev, 2025, s. 196).

XX. yüzyılın ilk yarısında, Abdulla Şaiq, Mirmehdi Seyidzade ve Tofiq Mahmud kimi yazarlar, çocuk şiirine yeni bir yön vermişlerdir. Bu dönemde şiir, yalnız bilgi ve ahlak öğretme aracı

değil, aynı zamanda çocuğun duygu dünyasına hitap eden, onun estetik zevkini geliştiren bir sanat alanı haline gelmiştir. Şairler, halk edebiyatından gelen ninni, bilmece ve masal gibi öğeleri modern şiir biçimleriyle birleştirerek milli bir poetika yaratmışlardır (Hüseynova, 2021, s. 74).

Sovyet dönemiyle birlikte çocuk edebiyatı ideolojik bir çerçevede yeniden biçimlənmiş olsa da, şairler bu çərçivə içərisində belə uşaqlığın təmizliyini və səmimiliyini qorumağa çalışmışlar. Şeirlərdə əmək sevərlik, dürüstlük, dostluq və təbiət sevgisi kimi ümum bəşəri dəyərlər ön plana çıxmışdır (Rzayeva, 2019, s. 58).

Yüzyılın sonlarına doğru, Azerbaycan'ın bağımsızlığa doğru ilerlemesiyle birlikte, çocuk edebiyatında millî ruh, tarihî hafıza ve özgürlük düşünceleri yeniden canlanmıştır. Bu dönemde yazılan şiirler, hem geleneksel folklor unsurlarını hem de modern poetik yöntemleri bir araya getirerek geçmiş ile gelecek arasında anlamlı bir köprü oluşturmuştur (Mammadli, 2020, s. 102).

Sonuç olarak, XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiiri yalnızca öğretici bir amaç taşımamış, aynı zamanda millî kimlik, estetik duyarlılık ve yaratıcı düşünce açısından zengin bir edebî miras meydana getirmiştir. Bu miras, günümüz modern Azerbaycan çocuk edebiyatının temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Literatür taraması

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da ortaya çıkan maarifçilik (eğitimsel aydınlanma) hareketi, ulusal uyanış ve modernleşme sürecinin önemli bir parçası olmakla birlikte, edebiyatın özellikle de çocuk edebiyatının gelişim yönünü belirlemiştir. Bu dönemde toplumun temel hedefi, cehaletin ortadan kaldırılması, halkın eğitilmesi ve milli bilincin güçlendirilmesi olmuştur. Aydınlar Hasan Bey Zerdabi, Celil Memmedkuluzade, Mirza Alekber Sabir, Üzeyir Hacıbeyli ve diğerleri edebiyatı bu hedeflere ulaşmak için en etkili araçlardan biri olarak görmüşlerdir. Onlara göre, çocukların doğru biçimde eğitilmesi, gelecekte vicdanlı, çalışkan ve vatansever bir toplumun oluşmasının temel koşuludur.

Bu bağlamda, çocuklara yönelik edebiyat, özellikle çocuk şiiri, yalnızca estetik bir zevkin kazandırılmasına hizmet eden bir alan değil, aynı zamanda ahlaki değerlerin, milli kimliğin ve insan sevgisinin aktarılması için bir araç haline gelmiştir. Bu dönemde yazılan eserlerde bilime ve eğitime ilgi, çalışkanlık, dürüstlük, adalet, doğa sevgisi ve insanlık idealleri sıkça işlenmiştir. Okul ve öğretmen figürleri idealleştirilmiş, çocukların toplumun geleceği olarak yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Bu gelişmelerin öncülerinden biri olan Mirza Alekber Sabir, Azerbaycan çocuk şiirinin temellerini atan isimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Onun "Məktəb Şagirdlərinə" ("Okul Öğrencilerine") ve "Uşaq" ("Çocuk") adlı şiirleri, yalnızca çocuk edebiyatının değil, genel anlamda Azerbaycan'daki maarifçi şiir geleneğinin de başlangıcını temsil eder. Sabir, bu şiirlerinde çocukları tembellikten ve cehaletten uzak durmaya, bilgiye, düşünmeye ve öğrenmeye çağırır. O, çocuklara yalnızca okumayı değil, aynı zamanda eleştirel düşünmeyi, sorgulamayı ve toplumsal adaletsizliklere karşı durmayı öğretir. Sabir'in şiir dili sade olsa da, taşıdığı sosyal ve felsefi derinlik dikkat çekicidir; eserlerinde aydınlanma ruhu güçlü biçimde hissedilir.

Sabir'in şiirleri aynı zamanda Azerbaycan çocuk edebiyatında sosyal eleştirinin başlangıcını oluşturmuştur. O, çocuklara yazarken dahi, toplumdaki adaletsizlikleri, zengin ve yoksul kesim arasındaki farkları, eğitimdeki fırsat eşitsizliklerini ustalıkla şiirlerine yansıtmıştır. Şair, çocukların bakış açısından büyüklerin dünyasındaki hataları ve haksızlıkları göstererek, hem küçük okurlara hem de genel olarak topluma eğitici ve düşündürücü mesajlar vermeyi amaçlamıştır.

Sabir'in bu öncü yaklaşımı, kendisinden sonra gelen Abdulla Şaiq, Süleyman Sani Ahundov ve diğer maarifçi yazarlar tarafından sürdürülmüştür. Bu sanatçılar, çocuk şiirini yalnızca öğretici bir tür olmaktan çıkararak, hem sanatsal hem de pedagojik açıdan zengin bir edebiyat alanına dönüştürmüşlerdir. Böylece XX. yüzyılın başlarında temelleri atılan bu edebi gelenek, sonraki dönemlerde Azerbaycan çocuk şiirinin ana yönelimini belirlemiş; milli değerlerle evrensel insani idealleri birleştiren güçlü bir edebi kimliğin oluşmasına katkı sağlamıştır.Bu dönemin en önemli

temsilcilerinden biri olan Abdulla Şaiq, çocuk edebiyatını sadece eğitici değil, aynı zamanda estetik bir alan olarak geliştirmiştir. Şaiq'in "Sevinçli Günlər" (Neşeli Günler) ve "Şən Uşaq" (Mutlu Çocuk) adlı eserleri, sade dil, melodik ritim ve çocuk psikolojisine uygun anlatım özellikleriyle dikkat çekmektedir (Əliyev, 2025, s. 197). Şair, halk edebiyatından aldığı ninni, bilmece ve masal motiflerini modern şiir yapısıyla birleştirerek çocuklara hem milli bilinç hem de sanatsal duyarlılık kazandırmıştır (Folklore Style in Modern Azerbaijani Poetry, n.d., s. 83).

Sovyet dönemi, Azerbaycan çocuk şiirinde hem ideolojik hem de sanatsal bir dönüşüm yaratmıştır. Bu süreçte çocuk edebiyatı, sosyalist idealleri tanıtma aracına dönüşmüş olsa da, şairler çocukluğun masumiyetini korumayı başarmışlardır. Zahid Halil, Mirmehdi Seyidzade ve Tofiq Mahmud gibi şairler, çocuk şiirine doğa, arkadaşlık ve oyun temalarını kazandırarak çocuk dünyasının canlılığını ve içtenliğini yansıtmışlardır (Quliyeva, 2022, s. 58). Özellikle Zahid Halil'in şiirlerinde görülen mizah, iyimserlik ve yalın üslup, çocuklara yaşam sevgisini ve pozitif düşünmeyi aşılamaktadır (Quliyeva, 2022, s. 61).

Bununla birlikte, Abdulla Şaiq'in pedagojik çalışmaları onun şiirsel üretimiyle doğrudan ilişkilidir. Şaiq, öğretmen olarak eğitim kitaplarının hazırlanmasında etkin rol oynamış ve Azerbaycan dilinin korunmasıyla milli değerlerin eğitim yoluyla güçlendirilmesini savunmuştur. Nazilə Abdullazadə (2022, s. 45), Şaiq'in bu yöndeki faaliyetlerinin Azerbaycan okul sisteminde çocuk şiirinin pedagojik önemini artırdığını belirtmektedir.

Tüm bu gelişmeler XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiirinin evrimini üç temel aşamada özetlemektedir:

1. Eğitimsel ve ahlaki dönem – Sabir ve Şaiq'in öncülük ettiği, öğretici yönü ağır basan dönemdir.

2. Sovyet dönemi ideolojik ve estetik sentezi – Çocuk duyarlılığının korunması ve toplumsal değerlerin öne çıkarılmasıyla şekillenmiştir.

3. Milli ruhun yeniden doğuşu – 1980'lerin sonlarından itibaren bağımsızlık ve kültürel kimlik bilinciyle zenginleşmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiirinin gelişimini, tematik yönlerini ve estetik özelliklerini kapsamlı biçimde incelemek amacıyla çeşitli bilimsel yöntemlerden yararlanılmıştır. Kullanılan yöntemler aşağıda APA sistemine uygun istinadlarla açıklanmıştır:

1. Tarihsel-karşılaştırmalı yöntem. Bu yöntem, çocuk şiirlerinin farklı dönemlerde – millî uyanış, Sovyet dönemi ve bağımsızlık süreci – konu ve biçim açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesini sağlamıştır. Her dönemin sosyal, kültürel ve ideolojik koşulları dikkate alınarak şiirlerdeki değişim dinamikleri analiz edilmiştir (Əliyev, 2015, s. 89). Bu sayede çocuk şiirinin sadece estetik bir ürün değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir ifade aracı olduğu belirlenmiştir.

2. İçerik analizi. Çocuk şiirlerinde öne çıkan değer temaları – özellikle ahlaki-terbiyesel değerler, millî kimlik ve doğa sevgisi – sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Şiirlerde kullanılan kavramlar, semboller ve imgeler üzerinden çocuklara aşılanan düşünsel ve duygusal değerler ortaya konulmuş, dönemin eğitimsel hedefleriyle olan ilişkisi yorumlanmıştır (Həsənzadə, 2019, s. 54).

3. Poetik analiz. Bu yöntemde şiirlerin biçimsel ve estetik özellikleri incelenmiştir. Dilin sadeliği, ritim düzeni, uyak (kafiye) yapısı, metafor kullanımı, benzetme teknikleri ve imgesel anlatım biçimleri detaylı olarak analiz edilmiştir. Poetik analiz sayesinde çocuk şiirinin öğretici fonksiyonunun yanı sıra estetik ve yaratıcı bir sanat formu olarak nasıl geliştiği ortaya çıkarılmıştır (Rzayeva, 2021, s. 67).

4. Bağlamsal yaklaşım. Bu yöntemle dönemin toplumsal, kültürel ve siyasi gerçekliklerinin çocuk şiirine etkisi değerlendirilmiştir. Özellikle Sovyet dönemi ideolojisinin şiirlere yansıması, bağımsızlık sürecinde millî kimlik arayışının şiirlere nasıl işlendiği, şiirlerin toplumsal ve kültürel bağlamda analiz edilmesiyle incelenmiştir (Məmmədli, 2020, s. 104). Bu yaklaşım, çocuk şiirlerinin

yalnız bireysel estetik ürünler değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal hafızanın bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu metodolojik çerçeve, XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiirinin tarihsel sürekliliğini, tematik zenginliğini ve poetik yeniliklerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Analiz

XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiirinin analizi, şairlerin hem estetik hem de pedagojik açıdan çocuk dünyasına nasıl yön verdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Abdulla Şaiq'in eserleri, çocuk edebiyatında folklor unsurlarının ustaca kullanıldığı önemli örneklerdir. Şaiq'in "Kəpənək" (Kelebek) ve "Göyərçin" (Güvercin) adlı şiirlerinde, doğa imgeleri çocukların dünyagörüşünü zenginleştirir ve estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar (Əliyev, 2025, s. 197). Şairin dili sade, akıcı ve melodiktir; ritim, tekrar ve ses oyunları ile şiirlerine müziksel bir yapı kazandırılmıştır. Folklor motiflerinin çocuk psikolojisine uygun biçimde uygulanması, Şaiq'in şiirlerine samimiyet ve sıcaklık katmaktadır (Folklore Style in Modern Azerbaijani Poetry, n.d., s. 84). Bu şiirlerdeki ninniler, bilmece ve masal motifleri, çocukların hem hayal güçlerini geliştirmekte hem de kültürel mirasla tanışmalarına olanak sağlamaktadır.

Mirmehdi Seyidzade ise çocuk duygularının derinlemesine işlendiği şiirleriyle dikkat çeker. Onun "Payız" (Sonbahar) adlı şiirinde doğa imgeleri, çocuğun iç dünyasıyla uyum içinde işlenmiş ve duygularla zenginleştirilmiş bir poetik tasvir sistemi oluşturulmuştur (Portal.azertag.az, 2024, s. 3). Seyidzade'in eserlerinde kullanılan sade dil ve içten anlatım, çocuklara yönelik edebi deneyimi güçlendirmekte ve onların empati yeteneklerini geliştirmektedir. Şair, çocukların günlük yaşam deneyimlerini ve duygusal dünyalarını şiire aktararak, onların hem estetik zevklerini hem de duygu dünyalarını beslemektedir.

Zahid Xelil'in şiirlerinde ise çocuk dünyasının neşeli, oyun dolu ve keşiflerle zenginleşmiş bir gerçekliği öne çıkar. "Dostluq" (Arkadaşlık) ve "Quşlar və Uşaqlar" (Kuşlar ve Çocuklar) gibi eserlerinde, çocuklarda doğa sevgisi, arkadaşlığa değer verme ve çalışkanlık gibi evrensel değerler teşvik edilmektedir (Quliyeva, 2022, s. 60). Xəlil'in şiirlerindeki mizah ve iyimser ton, çocukların yaşam sevinci ve sosyal farkındalık geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Sovyet dönemi boyunca ideolojik çerçeveler şiirlerin içeriğini şekillendirmiş olsa da, şairler evrensel değerleri – doğruluk, arkadaşlık, doğaya sevgi ve emek kültürü – korumaya ve yaymaya devam etmişlerdir (Abasova, 2024, s. 781). Bu durum, çocuk şiirinin sadece ideolojik bir araç olmadığını, aynı zamanda ahlaki ve kültürel bir eğitim aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

XX. yüzyılın sonlarında, Azerbaycan'ın bağımsızlık ve kültürel canlanma süreci ile birlikte, çocuklar için yazılan şiirlerde millî kimlik, tarih ve dilin korunması temaları yeniden ön plana çıkmıştır (Əliyev, 2025, s. 198). Bu dönemde yazılan şiirler, hem geleneksel folklor unsurlarını hem de modern poetik teknikleri birleştirerek geçmiş ile gelecek arasında anlamlı bir köprü oluşturmuş, çocukların estetik, kültürel ve duygusal gelişimine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiiri, Abdulla Şaiq'in folklorik ve melodik yaklaşımı, Mirmehdi Seyidzade'in duygusal derinliği ve Zahid Xelil'in neşeli, oyun temelli anlatımı sayesinde hem bireysel duygu gelişimini hem de ulusal ve kültürel bilinci destekleyen zengin bir edebî miras bırakmıştır. Bu miras, günümüz Azerbaycan çocuk edebiyatının temel yapı taşlarından biri olarak değerini korumaktadır.

Sonuç

XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiiri, yalnız eğitimsel, ahlaki ve toplumsal işlevleriyle değil, aynı zamanda sanatsal ve estetik özellikleriyle de ön plana çıkan bir edebî dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde yetişen şairler – özellikle Abdulla Şaiq, Mirmehdi Seyidzade,

Zahid Xelil, Medine Gülgün ve Mezahir Süleymanov – çocuk ruhunun derinliklerine inmiş, onların hayal gücünü, duygusal dünyasını ve millî kimlik bilincini poetik bir incelikle yansıtmışlardır.

Bu dönemde yazılan çocuk şiirlerinde didaktik üslup, estetik duyarlılık ve millî kimliğin vurgusu bir arada verilmiş, böylece hem öğretici hem de zevk kazandırıcı bir şiir ortamı oluşturulmuştur. Çocuk şiirleri, sadece bilgi vermeyi değil, aynı zamanda çocuğun düşünsel, duygusal ve ahlaki gelişimini yönlendirmeyi amaçlamıştır. Bu bakımdan, XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk edebiyatı, hem bireyin formasyonunda hem de toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir araç olarak işlev görmüştür.

Bu dönemin şairleri folklor unsurlarından – ninniler, bilmeceler, atasözleri, halk masallarının motifleri ve kahramanlık destanları gibi – ustaca yararlanarak milli ruhu çocukların anlayışına uygun bir biçimde poetik forma dönüştürmüşlerdir. Folklorun bu şekilde çocuklara sunulması, onların dil duygusunu, estetik zevkini ve millî kimlik bilincini geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Basit, akıcı ve melodik dilin tercih edilmesi ise çocuğun poetik düşüncesini uyandırmakla kalmayıp, onu dilin ritmik güzelliğiyle de tanıştırmıştır.

Azerbaycan çocuk şiirinin diğer halkların çocuk edebiyatından ayrılan yönü, millî-manevi değerlerin korunması, halk edebiyatı ile modern poetik formların sentezi ve eğitici işlevin sanatsal değerden ayrılmadan sunulmasıdır. Bu özellikler, Azerbaycan çocuk edebiyatının hem bölgesel hem de evrensel edebî süreçte kendine özgü yerini belirlemiştir.

XX. yüzyıl çocuk şiiri, sadece bir edebî tür olarak değil, aynı zamanda millî kültürün sürekliliğini sağlayan bir manevi köprü olarak değerlendirilmelidir. Bu eserler aracılığıyla çocuklar yalnızca okumaya değil, düşünmeye, değerleri içselleştirmeye ve kendi millî kimliklerini fark etmeye teşvik edilmiştir.

Sonuç olarak, XX. yüzyıl Azerbaycan çocuk şiiri, hem tarihsel, hem sanatsal, hem de ideolojik açıdan zengin bir miras oluşturmuştur. Bu miras, modern çocuk edebiyatının şekillenmesinde temel bir yapı taşı olarak önemli bir rol oynamakta ve gelecek araştırmalar için geniş fırsatlar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abasova, L. (2024). Sovyet dönemi Azerbaycan çocuk şiirinde evrensel değerlerin yansımaları. Bakı: Elm və Təhsil Yayınları. s. 781.

Abdullazadə, N. (2022). Abdulla Şaiqin tədris və uşaqlar üçün yaradıcılığı. Bakı: Elm və Təhsil Yayınları. s. 45.

Akimova, L. (2023). Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişim evreleri. Bakü: Elm ve Təhsil Yayınları. s. 42–44.

Əliyev, R. (2015). Uşaq poeziyasında tarixsel və bədii analiz metodları. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı. s. 89.

Əliyev, R. (2025). Uşaq poeziyasında bədii-estetik prinsiplər. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı. s. 196–198.

Folklore Style in Modern Azerbaijani Poetry. (n.d.). Journal of Turkic Literature Studies, 12(3), 83–84.

Həsənzadə, F. (2019). Çocuk edebiyatında içerik analizi ve tematik yaklaşımlar. Bakı: Elm və Təhsil. s. 54.

Məmmədli, A. (2020). Bağımsızlık döneminde Azerbaycan çocuk şiiri: millî ruh ve sanatsal arayışlar. Bakı: Elm və Təhsil Yayınları. s. 102–104.

Portal.azertag.az. (2024). Mirmehdi Seyidzadənin uşaqlara yönəlmiş poeziyası. s. 3. Erişim: https://portal.azertag.az

Quliyeva, F. (2022). Sovyet dövründə Azərbaycan uşaq poeziyası və ideoloji təsirlər. Bakı: Şərq-Qərb Yayınları. s. 58–61.

Rzayeva, S. (2021). Poetik analiz və uşaqlar üçün yazılmış şeirlər. Bakı: Şərq-Qərb Yayınları. s. 67.

ÇOCUK SİNEMASINDA AİLE TEMSİLLERİ: RAFADAN TAYFA ÖRNEĞİ

Büşra Gül OVALI[1]

Arş. Gör. Ferhat KILINÇ[2]

Özet

Sinemanın toplumsal işlevlerinden biri, farklı yaş gruplarına kültürel değerleri ve normları aktarma kapasitesidir. Çocuk sineması da bu bağlamda yalnızca bir eğlence aracı değil, çocukların sosyal hayatı anlamlandırmalarına aracılık eden kültürel pratik olarak öne çıkar. Çocuk filmlerinde aile, toplumun en küçük yapı birimi olarak merkeze yerleştirilir; ebeveynler, kuşaklararası ilişkiler ve sosyal bağlar üzerinden toplumsal değerler görünür kılınır. Bu çalışma, Türk sinemasında güncel çocuk filmlerinin aile temsillerini ve toplumsal ilişkileri nasıl yansıttığını inceleyecektir.

Çalışmanın amacı, güncel Türk çocuk sineması örneklerinden *Rafadan Tayfa* filmlerinde aile ve mahalle ilişkilerinin temsilini analiz etmektir. Bu bağlamda, 2018-2024 yılları arasında vizyona giren ve çocuk izleyiciler arasında popüler olan beş filmden oluşan *Rafadan Tayfa* serisi, aile ve mahalle temsilleri açısından zengin içeriği nedeniyle amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Bu kapsamda *Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası* (2018), *Rafadan Tayfa: Göbeklitepe* (2019), *Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa* (2023), *Rafadan Tayfa 4: Hayrimatör* (2023), *Rafadan Tayfa: Kapadokya* (2024) filmleri örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmada, "*Rafadan Tayfa* filmlerinde aile kavramı nasıl temsil edilmektedir? Mahalle ve topluluk ilişkileri çocukların sosyal dünyasında nasıl bir rol üstlenmektedir?" sorularına tematik analiz yöntemi ile yanıt aranmaktadır. Analiz bulguları, filmlerde mahallenin geniş aile işlevi gördüğünü, dayanışma ve birlikte çözüm üretmenin vurgulandığını ve çocukların bireysel gelişiminin topluluk desteğiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, *Rafadan Tayfa* serisi günümüz Türk çocuk sinemasında aileyi kolektif bir değer olarak sunan önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk sineması, çocuk filmleri, *Rafadan Tayfa*, aile temsili, animasyon

FAMILY REPRESENTATIONS IN CHILDREN'S CINEMA: EXAMPLE OF *RAFADAN TAYFA*

Abstract

One of the social functions of cinema is its capacity to transmit cultural values and norms to different age groups. In this context, children's cinema emerges not only as a form of entertainment but also as a cultural practice that mediates children's understanding of social life. In children's films, the family, as the smallest unit of society, is placed at the center; through parents, intergenerational relations, and social bonds, cultural values are made visible. This study examines how contemporary Turkish children's films represent family and social relations.

The aim of the study is to analyze the representation of family and neighborhood relations in the *RafadanTayfa* films, which are significant examples of contemporary Turkish children's cinema. In this regard, the *RafadanTayfa* series, consisting of five films released between 2018 and 2024 and popular among child audiences, has been selected through purposive sampling due to its rich representations of family and neighborhood. Accordingly, *RafadanTayfa: DehlizMacerası* (2018), *RafadanTayfa: Göbeklitepe*(2019), *RafadanTayfa: GalaktikTayfa* (2023), *RafadanTayfa 4: Hayrimatör* (2023), and *RafadanTayfa: Kapadokya* (2024) were included in the sample. The study seeks to answer the following questions through thematic analysis: "How is the concept of family represented in the *RafadanTayfa* films? What role do neighborhood and community relations play in children's social worlds?".

The findings reveal that the films portray the neighborhood as an extended family, emphasize solidarity and collective problem-solving, and illustrate that children's individual development is

[1] İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema Anabilim Dalı, busragulovali@ogr.iu.edu.tr

[2] Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, ferhatkilinc@artuklu.edu.tr

shaped through community support. In conclusion, the *RafadanTayfa* series constitutes a significant example of how contemporary Turkish children's cinema presents family as a collective value.

Keywords: Turkish cinema, children's films, *RafadanTayfa*, family representation, animation.

GİRİŞ

Sinemanın temel işlevlerinden biri, toplumsal değerleri, normları ve kültürel kodları farklı yaş gruplarına aktarma kapasitesidir. Bu bağlamda çocuk sineması, yalnızca eğlence odaklı bir tür değil;çocuk öznenin toplumsal dünyayı tanıma, anlamlandırma ve içselleştirme süreçlerine aracılık eden kültürel metinler olarak ele alınmalıdır (Kabil, 2023). Türkiye'de tarihsel çizgiye bakıldığında, gerçek anlamda çocuk filminden ziyade, çocuk oyuncuyu öne çıkaran fakat anlatıyı çoğunlukla **aile ekseninde** kurarak dönemin toplumsal panoramasını sunan yapımların ağırlıkta olduğu görülür (Çiçek, 2017). 1960'lardan itibaren ailemerkezli melodram ve macera örüntüleri belirginken, 2000'ler sonrasında animasyon altyapısının güçlenmesi ve yerli üretim ölçeklerinin büyümesi, daha doğrudan bir "çocuk izleyici" hedeflemesine zemin hazırlamıştır. Güncel dönemde televizyon/streaming ile sinema salonu arasındaki geçişkenlik, pedagojik tonun ve değer aktarımının anlatı stratejilerinde daha görünür bir hâle gelmesine katkı sunmaktadır.

Çocuk filmlerinde aile, toplumun en küçük ama **kurucu** birimi olarak anlatının merkezinde yer alır; bu nedenle aile hem olay örgüsünü taşıyan eksen hem de değer aktarımının temel birimi işlevini üstlenir (Çiçek, 2017). Ebeveyn–çocuk ilişkileri, kuşaklar arası etkileşim ve mahalle ve topluluk bağları üzerinden normların dolaşıma girmesi, farklı anlatı stratejileriyle görünür kılınır. Türkiye'de son yıllarda geniş bir izleyici kitlesine ulaşan ***Rafadan Tayfa*** serisi, tam da bu stratejilerin güncel ve popüler bir örneklemi olarak öne çıkar; aileyi ve mahalleyi birbirini tamamlayan iki toplumsal çerçeve olarak kurarak, çocuk izleyiciye yönelik değer aktarımını kolektif bir zeminde yeniden üretir.

Bu çalışma, güncel Türk çocuk animasyon sinemasının popüler ve sürekli üretim yapan örneklerinden *Rafadan Tayfa* serisi üzerinden aile ve mahalle ilişkilerinin temsilini incelemektedir. İnceleme kapsamı, 2018-2024 yılları arasında vizyona giren beş uzun metraj yapımdan oluşmaktadır: *Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası* (2018), *Rafadan Tayfa: Göbeklitepe* (2019), *Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa* (2023), *Rafadan Tayfa: Hayrimatör*(2023) ve *Rafadan Tayfa: Kapadokya* (2024). Serinin Türkiye'deki yüksek görünürlüğü, çok kuşaklı izleme pratiği üretmesi ve mahalleyi güvenlik, dayanışma ve ortak akıl ile özdeşleştiren söylemsel konumlanışı, onu aile temsillerini tartışmak için elverişli bir örneklem hâline getirmektedir. Çalışmanın amacı, bu filmlerde ailenin nasıl anlamlandırıldığını; mahallenin genişaile işlevi görerek bakım, gözetim ve değer aktarımını hangi anlatı kalıplarıyla örgütlediğini ortaya koymaktır. Amaçlı örneklemle seçilen beş film, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Kapsam, aile/mahalle etkileşimlerinin yoğunlaştığı sahnelerin sistematik çözümlemesini içerir; çalışmanın önemi ise çocuk sinemasında kolektif bakım ve topluluk temelli sosyalleşme ideallerinin güncel bir popüler sinema evreninde nasıl yeniden üretildiğini göstermesinde yatmaktadır. Çalışma, Rafadan Tayfa'nın aileyi mahalle temelli bir kolektif bakım ağı olarak kurduğunu; yetişkinlerin rehber, çocukların ajans sahibi olduğunu ve çatışmaların telafi-özür-onarma döngüsüyle kapandığını savunur. İzleyenbölümde kuramsal çerçeve kısaca konumlandırılacak; ardından yöntemsel çerçeve ve bulgular bu eksende sunulacaktır.

1. ANİMASYON SİNEMASINDA ÇOCUK

Animasyon sözcüğü Latince'de "anima" sözcüğünden türetilerek oluşturulur; ruh veya nefes vermek anlamıyla, animatörün çizime can kazandıran işlevine işaret eder (Rauf &Vescia, 2008: aktaran Kozan, 2021) Norman McLaren animasyonu hareket eden çizimlerden çok "çizilmiş olanın hareketi" olarak tarif eder; belirleyici olan tek tek kareler değil, kareler arası ilişkidir (Solomon, 1987: Furniss, 2009, aktaran Kozan, 2021). Çizgi film, canlandırma, anime gibi terimler kesişse de bu çalışmanın odağı, çocuk izleyiciye yönelen animasyon anlatılarıdır.

Animasyon sineması, gerçekçi temsilin sınırlarını gevşeterek çocuğun merak, keşif ve oyun döngüsünü görünür kılan bir anlatı alanı açmaktadır. Çocuk odaklı animasyon, yalnızca belirli bir yaş grubunu hedefleyen bir tür değil; çocuğun toplumsal dünyayı tanıma, anlamlandırma ve içselleştirme süreçlerine aracılık eden kültürel bir pratiktir (Çiçek, 2017; Kabil, 2023). Güçlü görsellik ve stilizasyon, çocuk izleyicide çekim yaratır ve değerlerin somut eylem üzerinden gösterilmesine imkân tanır (Ünal Kaya, 2022).

Animasyonun çocuğa yakın duran anlatı dili, merak ve oyun ritmiyle ilerleyen sahnelerde çocuğu edilgen bir izleyici olmaktan çıkararak, karar verme sürecine katılan, hatası karşısında özür dileyen ve onarımla telafi edebilen bir figür olarak göstermektedir. Çocuğun göz hizasında ilerleyen anlatıda tekrar eden paylaşma ve uzlaşma anları, çocuk izleyici için doğal bir model olarak üretilir. Böyle bir zeminde aile sadece arka planda bir dekor değil, öğrenme ve katılımın somutlaştığı bir ilişkiye dönüşmektedir.

1.2. Animasyonda Aile

Yerli çocuk animasyonlarına bakan çalışmalar, ailenin anlatıda merkezi bir ilişki alanı olarak kurulduğunu; yönlendirmenin çoğu kez cezadan ziyade açıklama, rehberlik ve birlikte çözüm ekseninde temsil edildiğini göstermektedir. TRT Çocuk evrenine dönük karşılaştırılmalı incelemelerde aile teması sistematik ve görünürdür; ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimler çoğunlukla gerekçelendirme ve uzlaşma üzerinden ilerlemektedir (Apak & Yazıcı, 2024).

Sinemada değer aktarımı sözle değil, eylemle gösterilir: imece, paylaşma ve sorumluluk alma gibi davranışlar sahne içinde tekrarlanır. Rafadan Tayfa üzerine yapılan içerik incelemeleri, dizinin ve filmlerin yardımseverlik, sevgi, saygı ve dostluk gibi evrensel değerlerle gelenek, mekân ve kültürel miras gibi yerel kodları birlikte dolaşıma soktuğunu ve bunları sahne-içi pratiklerle modellediğini saptamaktadır (ŞenTürk & Keskin, 2019).

Türk sinemasında animasyonun ayırt edici yönlerinden biri kuşaklararası arabuluculuk ve mahalle büyüğü figürü olarak ortaya çıkmaktadır.Yaşlı karakterler çoğu zaman anlaşmazlıkların yumuşatılmasında rehberlik eder; bu da ailenin çekirdek sınırlarını mahalle ölçeğine genişleten bir temsil olarak görülmektedir. TRT Çocuk çizgi filmlerinde yaşlılık temsiline dair derlemeler, Rafadan Tayfa da dâhil olmak üzere, bu arabuluculuğun düzenli bir anlatı işlevi taşıdığını gösterir(Dabak Özdemir & Yıldıran Önk, 2020).

Rafadan Tayfa'nın popüler kültür çözümlemelerinde ise aile ve mahalle, gündelik pratikler içerisinde olan komşu-esnaf dayanışması, ortak karar ve yerel kültür öğeleriüzerinden okunarak, aile yalnızca hane içi değil, çocuk karakterin katılım ve sorumluluk öğrendiği geniş bir topluluk sahasına dönüştürülmektedir(Tozduman Yaralı & Avcı, 2017).

1.3. Türkiye Bağlamı: Mahalle & Kolektif Ebeveynlik

Türkiye'de mahalle, yalnızca bir mekân değil; karşılıklı gözetim, aidiyet ve gündelik dayanışmanın örüldüğü bir toplumsal çerçevedir(Çetin, 2010). Bu çerçevede çocukların gündelik hareket alanı, komşu, esnaf ve mahalle büyüğü gibi figürlerle yedek bakım ve arabuluculuk rolleriyle genişler; böylece aile, bu ağ içinde geniş aile işlevi kazanır (Dabak Özdemir & Yıldıran Önk, 2020). Yerli çocuk animasyonlarına ilişkin incelemeler, aile temasının sistematik biçimde merkezde tutulduğunu göstermektedir. Yaşanan çatışmalar çoğunlukla gerekçelendirme ve uzlaşma ile kapanır ve kuşaklararası arabuluculuk anlatıda düzenli bir işlev üstlenmektedir. Bu durum, ailenin temsilinin hane sınırlarını aşarak mahalleyle buluştuğunu; bakım ve sorumluluk döngüsünün toplulukça paylaşıldığını düşündürmektedir (Apak & Yazıcı, 2024).

Rafadan Tayfa üzerine yapılan içerik incelemeleri de bu çıktıları desteklemektedir. Seride yardımseverlik, saygı ve dostluk gibi evrensel değerler ile gelenek, mekân ve kültürel miras gibi yerel kodlar birlikte dolaşıma sokularak, değerlerin sözle değil, eylemle sahne içinde modellenmesi görülmektedir(ŞenTürk & Keskin, 2019).Mahalle anlatısını besleyen bir diğer unsur, ortak izleme ve çok kuşaklı tüketimdir. Ekran deneyimi ev, komşu evi ve esnaf dükkânı arasında paylaşıldıkça değerlerin dolaşımı kolaylaşarak, aile temsili toplulukla iç içe görülmektedir(Aksoy &Abanuz,

2025)Popüler kültür çalışmalarında, çizgi filmlerin bir yumuşak güç aracı olarak mahallenin günlük ritmini normalize ettiğini ve böylece çocuk karakterlerin sorumluluk deneyimlerini topluluk desteğiyle ilişkilendirdiğini belirtmektedir (Akgün, 2024).

2. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında, konu hakkında bilgi edinmek amacıyla alana dair literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, iletişim alanında sıklıkla kullanılan nitel bir araştırma yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Tematik analiz, temaları tanımlamak, araştırmaya hitap etmek veya bir konu hakkında bir şeyler söylemek için bu temaları kullanmaktır. Bu, verileri özetlemekten çok daha fazlasıdır. İyi bir tematik analiz, verileri yorumlar ve anlamlandırır (Clarke &Braun, 2013: aktaranÇarıkcı et al., 2024) Bu amaçla, verideki anlam örüntülerini görünür kılma hedefi nedeniyle tematik analiz bu araştırma için en uygun yöntem olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın örneklemini 2018-2024 yılları arasında vizyona giren beş filmden oluşmaktadır.Türkiye'de kamusal çocuk yayıncılığı faaliyeti sürdüren TRT Çocuk'taçizgi dizi olarak başlayan yapımın çocuk izleyicilerden gördüğü yüksek ilgi üzerine seri sinemaya uyarlanmıştır. Amaçlı örneklem yöntemiyle *Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası, Rafadan Tayfa: Göbekli Tepe, Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa, Rafadan Tayfa: Hayrimatör, Rafadan Tayfa: Kapadokya*filmleri seçilmiş ve tematik analiz yöntemiyle analiz edilmektedir. Filmler analiz edilirken sahne/sekans birimi kullanılmıştır, aile/mahalle ilişki örüntüsü içermeyen sahneler kapsam dışı bırakılmıştır.

3. BULGULAR

Örneklemi oluşturan beş Rafadan Tayfa filmlerinin incelenmesi sonucunda, dört ana temanın öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu temalar, rol-otorite, çatışma-uzlaşma, değer aktarımı, mahalle-kolektif bakım olarak belirlenmiştir. Belirlenen her bir tema, örnek sahneler üzerinden sunulacaktır. Dolayısıyla bulgular bölümü ilgili başlıklar altında şekillendirilmiştir.

3.1. Rol-Otorite – *Rafadan Tayfa: Hayrimatör* (2023)

Şekil 1. *Rafadan Tayfa: Hayrimatör (2023) – (01:05:04)*

Serinin dördüncü filmi olan *Rafadan Tayfa: Hayrimatör*'de, Hayri'nin bilim fuarı için yaptığı icadı Hayrimatör'ü çalıştırmak için başvurduğu yol sonucunda gelişen olaylarla icat kötü niyetli kişilerin eline geçer. Hayri için beklenmedik zorlukları beraberinde gelir ve bu zorlu görevin üstesinden gelebilmesi için arkadaşlarına ve mahalle-komşu desteğine ihtiyacı vardır.

Filmdeki yetişkin figürler, Hayri'nin icadının etrafa verdiği zarar yüzünden onu cezalandırmak yerine önce dinler ve sorumluluğu karşısında onun yanında olarak sürecin netleşmesine yardım ederler. Çocuklar, robotu tamir ederken filmdeki bütün yetişkinler rehberlik ederek, yardımcı olurlar. Bu bağlamda, güvenlik, sorumluluk ve komşuyu gözetme ilkeleri kurala bağlanır; cezalandırma yoktur, rehberlik vardır. Çocuklar karar sürecine katılır, sorunu nasıl telafi edeceklerini kendileri öğrenir; usta/abi eşlik ederek tamir ve düzenleme adımlarını birlikte planlarlar.

Temsilin kanıt işaretleri sahne içinde nettir: "Önce bir dinleyelim, neler olmuş." tonunda bir diyalog, çocukların çözüm taslağını belirledikleri an ve kapanışta toplu kadrajla onaylanan birlikte karar vurgusu. Filmin görsel dili de bu temsili destekler, kameranın çoğunlukla çocukların göz hizasında konumlanması, panik anlarında yavaşlayan kurgu ve sakin müzik kullanımı rehberlik anını öne çıkarmaktadır. Çocuklar üzerinde otorite buyurma ile değil, yönlendirme olarak kurulur. Böylece yetişkin yasak koyan değil, sorumluluğu paylaşan bir rehberdir; çocuklar edilgen değil, karar sürecinin öznesi görevindedir. Benzer bir durum, serinin üçüncü filmi olan *Galaktik Tayfa*'da ekibin görev paylaşımı sahnelerinde de görülmektedir; kurallar cezayla değil, gerekçe ve uzlaşıyla benimsenmektedir. Bu temsil, çatışmaların kapanış biçimini de belirlerler.

3.2. Çatışma-Uzlaşma – *Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası* (2018)

Şekil 2. *Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası (2018) – (13:03)*

Rafadan Tayfa serisinin ilk filmi olan *Dehliz Macerası*'nda, mahalleye gelen inşaat şirketinin sağlamlık raporu çalışmasının evler yıkılacak söylentisine dönüşmesiyle mahallede panik ve güvensizlik ortamı oluşur. Rafadan Tayfa mahalleyi kurtarma kararı alıp, Kuşçu Baba ile araştırmalara başlar. Mahallenin altındaki dehlizleri bulmalarıyla devam eden anlatı, dehliz haritasını kötü niyetli tarihi eser kaçakçılarına kaptırmasıyla devam eder. Yaptıkları hatayı telafi etmek için plan yapan çocuklar hem mahalleyi kurtarmak hem de tarihi eserleri korumak için görev edinir. Kuşçu Baba'nın hafıza dalgalanmalarından dolayı mahalleli ona inanmayacağı için kanıtlar toplamaya başlarlar. Kuşçu Baba, çocuklara yardım ederek olayı çözmelerine yardım eder. Çözüme kavuşturdukları sonucu yetişkinlere kanıtlarla sunarlar.

Yetişkin otoritesi üstten bakış yerine, dinleyici bir çerçevede kurulmuştur. Çocukların sunduğu bulguların önce dinlenmesi, ardından nedensel tutarlılık çerçevesinde sınanmasıyla gerilim kanıta dayalı ikna yolu ile çözüme kavuşur. Çatışmanın kapanış mantığı söylenti, araştırma, kanıtın sunumu, ikna ve birlikte hareket şeklinde sırayla somutlaşır. Biçimsel düzeyde kurgunun hızı, yakın plan yüz

ifadeleri ve sakinleşen müzik filmin onarıcı tonunu destekler; göz hizası kadraj yetişkinler ve çocuklar arasındaki hiyerarşiyi yumuşatır.

Çocuk karakterler sadece hata yapan ya da itaat eden özneler olarak değil, bilgi üreten, kanıt sunan ve ortak eylemin örgütlenmesi süreçlerinde etkin rol oynayan özneler olarak çerçevelenir. Bu, tematik olarak çatışma-uzlaşma başlığı altındaki özür-onarım mantığıyla uyumludur; ama burada özür, kanıta dayalı uzlaşının ve birlikte hareket etmenin öncelenmesiyle tamamlanmaktadır. Dolayısıyla film, topluluk bağlamında onarıcı adalete yakın bir kapanış önerir ve mahalle ölçeğinde paylaşılan sorumluluk ilkesini pekiştirir.

3.3. Değer Aktarımı – *Radafan Tayfa: Göbeklitepe* (2019)

Şekil 3. *Rafadan Tayfa: Göbeklitepe (2019) – (01:18:43)*

Rafadan Tayfa serisinin Göbeklitepe filmi, Akın'ın Şanlıurfalı olan arkadaşı Veysi'den bir paket almasıyla başlar. Veysi'nin gizemli bir şekilde ortadan kaybolmasını çözmek için bir araya gelen tayfa, Göbeklitepe için yola çıkar. Bu yolculuk Kuşçu Baba'nın yardımıyla gerçekleşmektedir. Bu bölümde öne çıkan değer aktarımı sözle değil, eylemlerle kurulmaktadır. Çocukların geçmişe gidince yetişkinlerin yönlendirmesiyle iş bölümüne katılması, verilen görevleri sırayla ve iş birliğiyle yerine getirmesi sahnelerinde, dayanışma ve paylaşma pratikleri görülmektedir. Filmdeki temsil, mirasın adaleti fikrini kişisel çıkar yerine ortak iyiyi gözetme davranışıyla somutlaşır. Kararlar aceleyle ve yetişkinlere göre değil, dayanışma ve izin alma üzerinden ilerler; emek vurgusu sabır, dikkat ve özen gerektiren küçük işleri birlikte üstlenme anlarında pekiştirilir.

Temsilin kanıt işaretleri sahne içinde net olarak verilmektedir. Çocukların görev paylaşımı yapması, kurala uyulmadığında birbirini nazikçe uyarma ve bir yetişkine danışarak ilerleme; kapanışta toplu kadrajla onaylanan "ortak emek–ortak sonuç" duygusu. Sinema dili de bu değer dizisini destekler: göz hizası kadraj hiyerarşiyi yumuşatır; dingin tempo ve sakin müzik, "yarış değil sorumluluk" tonunu öne çıkarır. Böylece film, dayanışma, paylaşma, adalet ve emek değerlerini didaktik söylemle değil, birlikte iş yapma ve ortak mülkiyete saygı davranışları üzerinden modeller.

3.4. Mahalle ve Kolektif Bakım – *Rafadan Tayfa: Kapadokya* (2024)

Rafadan Tayfa serisinin, son çıkan sinema filmi olan Kapadokya filmi, tayfanın bağ bozumu festivalinde gerçekleşecek olan bilmece avı etkinliği için Nevşehir'e gitmesini konu almaktadır. Bilmece avı başladığında, çocukların yolu kötü niyetli ajanlarla kesişir. Gizemli bir çömleği arayan ajanlar, çömleğin Hayri'nin eline geçmesiyle çocukları hedef olarak alır. Bilmece avı devam ederken keşfedilen yerlerin çömlekle de bağlantılı olduğu ortaya çıkar. Sıradan bir çömlekten çok daha fazlası olan bu çömlek, aslında Zümrüdü Anka kuşunun küllerini saklamaktadır.

Şekil 4. *Rafadan Tayfa: Kapadokya (2024) – (18:43)*

Bu tema için en görünür örnek Kapadokya filmidir. Mahalle ve kolektif bakım teması her filmde baskın olsa da, bu filmde daha net görülmektedir. Yaşlı bir büyüğün çocukların bakımını üstlenmesi, esnafın bilmece avı için yol gösterilmesi gibi sahneler mahalle ve kolektif bakımın sahne içi karşılığını vermektedir. Filmin akışında, çocukların izin alma-dayanışma çizgisini ve yerel esnafın ara bulucu görevini sıklıkla görürüz.Yetişkin karakterler, iletişim sürecini ceza ya da yasak diliyle değil, rehberlik ve iş bölümü süreciyle yürütür.

Sahne içerisinde temsilin kanıtları net bir şekilde görülmektedir. Bilmece avı etkinliği sürecinde yetişkinlerin yönlendirmeleri, esnafın bilgilendirmeleri, çocuklar arasındaki görev dağılımı ve kapanışta birlikte başardık mesajıyla ortak emeğin onaylanması verilmektedir.

Biçimsel olarak ele alındığında, ailenin büyükleriyle olan birlikteliğin daha çok verilmesi, göz hizası kadraj kullanımı ve dingin bir tempo kullanılması tek haneden çok, toplulukça bakım duygusunu güçlendirmektedir. Böylece temsil, ailenin sınırlarını mahalle ağıyla genişletir. Modellediği aile temsiliyle bakım, sorumluluk ve çözüm üretiminin paylaşılarak yürütüldüğünü gösterir.

Beş filmin sahneler üzerinden tematik çözümlemesi, aile temsilinin dört eksende tutarlı bir örüntüde ilerlediğini göstermektedir. Rol–otorite temasında yetişkinler cezalandırıcı bir yaklaşım yerine, rehber konumunda yaklaşım izler; kurallar gerekçeleriyle belirtilir ve uzlaşıyla benimsenir. Çatışma–uzlaşma başlığında gerilimler özür–onarma–telafi ya da kanıta dayalı ikna yoluyla onarıcı biçimde son bulur; yaptırım yerine birlikte çözüm vurgulanır. Dayanışma, paylaşma, adalet ve emek gibi değerler sözle değil eylemle, iş bölümü, kurala uyum ve ortak mülkiyete saygı pratikleriyle aktarılır. Mahalle–kolektif bakım temasında ise komşu, esnaf ve "büyük" figürü yedek bakım ve arabuluculuk işlevleriyle çekirdek ailenin sınırlarını fiilen genişletir. Bu temalar, filmlerin görsel-işitsel diliyle desteklenerek çocukların karara katılan özne olarak konumlandığı, ailenin ise mahalle ölçeğinde paylaşılan sorumluluk ve kolektif bakım rejimi içinde temsil edildiği bir çerçeveye bağlanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, 2018-2024 yılları arasında vizyona *Rafadan Tayfa* filmlerinde ailenin çekirdek aile tanımının sınırlarını aşarak, mahalle temelli bir bakım rejimine dönüştüğünü; çocuk karakterin sadece korunması gereken bir özne değil, çözüm sürecine katılan bir birey olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Filmler, çatışmayı cezayla sonuçlandırmak yerine onarıcı bir kapanışa bağlayan ve değer aktarımını eylemler üzerinden gösteren bir anlatı mantığını sürdürmüş; komşu, esnaf ve aile büyüğü gibi yerel topluluk ağlarını ailenin tamamlayıcısı halinde sunmuştur. Bu çalışma, güncel Türk çocuk sinemasında mahalle ağını bir arka plan tamamlayıcısı olarak değil, toplumsal öğrenmenin sahnesi konumunda kullanan bir temsil olarak görünür kılmıştır.

KAYNAKÇA

Akgün, A. C. (2024). Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Çizgi Film: Rafadan Tayfa Örneği. *Kültür Araştırmaları Dergisi, 22,* 209–234. https://doi.org/10.46250/kulturder.1497727

Aksoy, S., &Abanuz, A. (2025). Televizyon ve Aile: Kolektif İzleme Pratiğinin Dönüşümü Üzerine Bir Saha Araştırması. *TRT Akademi, 10*(24), 594–623. https://doi.org/10.37679/trta.1670788

Apak, M., & Yazıcı, F. (2024). TRT ÇOCUK KANALINDA YAYINLANAN ÇİZGİ FİLMLERDE AİLE YAPILARININ İNCELENMESİ. *Erciyes Akademi*, *38*(4), 790–811. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1548312

Çarıkcı, K., Meral, H., Berkil, S., Çalışır, A., Önala, L., & Arslan, Ö. (2024). NİTEL ARAŞTIRMALARDA TEMATİK ANALİZ. *Socrates Journal of InterdisciplinarySocialStudies, 10*(37), 127–140. https://doi.org/10.5281/zenodo.10509707

Çiçek, H. Ö. (2017). *TÜRK SİNEMASI'NDA ÇOCUK FİLMLERİ* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DABAK ÖZDEMİR, B., & YILDIRAN ÖNK, Ü. (2020). Yerli Çocuk Çizgi Filmlerinde İdeolojik Bir Söylem Olarak Yaşlılık: TRT Çocuk Örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, *36*, 161–185. https://doi.org/10.17829/turcom.804333

Kabil, İ. (2023). Sinemada Çocuk ve Yetim Temsili ve Sinemaya Düşen Sorumluluklar. In A. ErTürk (Ed.), *Yetim ve Kimsesiz Çocuklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (pp. 213–250). IstanbulUniversityPress. https://doi.org/10.26650/pb/ss48.2023.003.009

Kozan, E. (2021). Dijital Animasyon ve Görsel Efekt Teknolojilerin Türk Sinemasında Kullanımı. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 7*(1), 78–88. https://doi.org/10.46442/intjcss.882908

ŞenTürk, Ş., & Keskin, A. (2019). Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Millî ve Evrensel Değerler Açısından Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*, 1–15. https://doi.org/10.17494/ogusbd

Tozduman Yaralı, K., & Avcı, N. (2017). BİR ÇİZGİ FİLMİN POPÜLER KÜLTÜR AÇISINDAN İNCELENMESİ: RAFADAN TAYFA. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *5*(1), 449–470.

Ünal Kaya, B. (2022). *ÇİZGİ FİLMLERDE AİLE KURUMUNUN SUNUMU: NİLOYA ÖRNEĞİ* [Master'sThesis]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağıl, F., (2025). Taşra Filmlerinde Çocuk Temsili: *Karpuz Kabuğundan Gemiler Yapmak Örneği. Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:8, Sayı:3, 671 – 681.

SEVİM AK'IN ''GÖKTE BİRİ VAR'' ADLI KİTABININ ÇOCUK EDEBİYATI VE ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Raşit KOÇ[*]

Mehtap EROL[*]

Prof. Dr. Süleyman BAKİ[*]

Özet

Bu çalışmanın amacı, Sevim Ak'ın '' Gökte Biri Var'' adlı kitabının çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi açısından incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma yönteminin doküman incelemesi modeliyle yapılmıştır. Doküman incelemesi yoluyla toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. İncelenen çocuk kitabı "dış yapı özellikleri"; kitap boyutu, kâğıt cinsi, sayfa düzeni, harf karakteri ve büyüklüğü, resim, kapak ve "içyapı özellikleri"; konu, tema, kahramanlar, dil ve anlatım bakımından çocuğa göreliği incelenmiştir. Çalışmanın materyalini ''Gökte Biri Var'' adlı çocuk kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında incelenen eser, iç yapı ve dış yapı özellikleri bakımından incelendiğinde eser çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi açısından verimli bir eserdir. Söz varlığı kapsamında çocukların kavram dünyasını zenginleştirecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk edebiyatı, çocuğa görelik, Sevim AK.

AN ANALYSIS OF SEVİM AK'S BOOK "THERE IS SOMEONE IN THE SKY" INTERMS OF CHILDREN'S LITERATURE AND THE PRINCIPLE OF RELATIVITYTO CHILDREN

Abstract

The purpose of this study is to examine Sevim Ak's book '' Gökte Biri Var'' in terms of children's literature andthe principle of child-centeredness. The study was conducted using the document analysis model of qualitativeresearch methods. The data collected through document analysis was analyzed using the descriptive analysismethod. The examined children's book's "external structural features"; book size, paper type, page layout, fontcharacter and size, illustration, cover and "internal structural features"; suitability for the child in terms of subject,theme, characters, language and narration were examined. The material of the study is the children's book titled"There Is Someone in the Sky." When the results obtained in the research are examined, it is seen that the examinedwork is a productive work in terms of its internal and external structures from the perspectives of children'sliterature and the principle of child-centeredness. It is of a nature that enriches children's conceptual world withinthe scope of vocabulary.

Key Words: Child, children's literature, child-appropriateness, Sevim AK.

GİRİŞ

Çocukların dil gelişiminin, söz varlığının, okuma kültürünün ve hayal gücünün gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri toplum içerisindeki etkileşimidir. ''Çocuğun zihni en ufak ayrıntıyı bile fark eden ve kaydeden bir yapıya sahiptir. Çocuk, meraklı tabiatı sayesinde her şeyi sorar ve öğrenmeye

[*]Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kampüs/Van.

[*] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi.

[*] Tetovo Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Doğu Dilleri Bölümü (Türk Dili ve Edebiyatı), Kuzey Makedonya. suleyman_baki@yahoo.com

çalışır. Çocukların dil gelişimi ailede ve yaşadığı yakın çevresinde başlar'' (Karatay,2011,110). Birey okula başlamadan önce ailesinden ve çevresinden duyduğu ninniler, tekerlemeler, Türküler, masallar ve hikâyeler sayesinde söz varlığını geliştirip aynı zamanda okuma kültürünün temelini oluşturur.Daha sonra aldığı eğitim vasıtasıyla nitelikli eserlerle tanışır ve bunların kapsamını genişletir.

Çocuğun eğitim hayatı içinde ve dışında tanıştığı her yeni eser ona yeni bir kapı aralar. Öğrendiği her yeni bir sözcük dünyaya bakışını geliştirir ve öğrenilen her bir sözcük anlama ve anlatma dil becerilerinin gelişmesine de katkıda bulunur. Bu yüzden muhatap olduğu eserler nitelikli yazarların kaleminden çıkmalıdır.

''Okul öncesinde çocuklar çevrelerinde duydukları dili öğrenirler, okul döneminde bunu geliştirme olanağı bulurlar. Çocuklar için dili geliştirme olanaklarından biri, belki de en önemlisi çocuk edebiyatı ürünleri ve kitaplarıdır'' (Karatay,2011, 110).

Çocuk edebiyatı, çocuğu temele alan yaklaşımla edebi eserler vermektedir. Verilen eserler çocuğun yaş ve gelişim özelliklerine dikkat edilerek hazırlanmaktadır. Eserler dil ve anlatım olarak yalın, açık ve anlaşılır olmalıdır. Eserin içeriği çocuğun hayal dünyasını zenginleştirmeli ve oluşturulan kurgu gerçek hayat ile bağlantı kurularak verilmelidir. Bu da çocuklar için oluşturulmuş bir dil anlayışı ile mümkündür.

''Çocukların yetişkinler için yazılmış eserleri de okuyabileceğini ancak çocuklar için kaleme alınan eserlerin daha özel bir üslupla kaleme alınması gerektiğini savunurlar ve bunu ifade ederken de "ilaç" benzetmesini yaparlar. Nasıl ki yetişkinler için kullanılan bir ilacın dozuyla çocuklar için kullanılan bir ilacın dozu aynı olamazsa çocukların ilgilerine, beğenilerine ve hayal dünyalarına hitap eden eserlerin çocuklar için özel hazırlanması gerektiği fikrini savunurlar. İşte burada karşımıza çocuğa görelik kavramı çıkar. O halde çocuğa görelik nedir, çocuk edebiyatında çocuğa görelik nasıl olmalıdır?'' (Koç,2023)

Çocuğa Görelik

Çocuğa görelik, çocuğun yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda eserler vermektir.

Dilidüzgün(2004. Akt. Koç,2023,) de çocuğa göreliği, "çocuk eserlerinin biçimsel, içerik ve eğitsel özelliklerinin çocuğun doğası, ilgi ve gereksinmesi, dil ve anlam evreni, bakış açısıyla örtüşmesi hem de yazın olma ilkelerini yerine getirmesidir" olarak tanımlar.

''Çocuğa görelik ilkesi ile çocuk edebiyatındaki ürünler; çocuğun gelişim evresine uygun, içerik ve dil olarak çocuğun yaş grubuna uygun olmalı, ürünün içeriği çocuk gerçekliğine uygun olmalı ve resimleme, renk, ahenk ile estetik bilinci geliştirebilmelidir''(Güleryüz, 2003, Akt. Karaağaç ve Alikılıç,2023).

Sever (2003, Akt. Koç,2023) çocuğa görelik ilkesinden yola çıkarak nitelikli bir çocuk edebiyatı eserinin çocuklara kazandıracaklarını şöyle ifade eder:

"Çocukta güzellik duygusunu geliştirir.

Onu oyalama, eğlendirme ve eğitme işlevi görür

Duygu ve düşünce dünyasını dilsel ve görsel iletilerle zenginleştirir

Çocuğun hayatı, insanları ve çevresini tanımasına ortam hazırlar.

Çocuk, kendisi için yazılmış edebi metinde, yaşadığı dünyanın bir benzerini bulur.

Yazılanlarla yaşananlar arasında ilişkiler kurar, karşılaştırmalar yapar, çıkarımlarda bulunur."

Bu bağlamda çalışmaya konu alınan Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var '' eseri Karaağaç ve Alikılıç'ın (2023) '' Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Görelik Kavramı'' adlı çalışmasında yer alan iç yapı ve dış yapı bölümündeki unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın alt amaç soruları şunlardır:

1) Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' kitabındaki dış yapı unsurları nelerdir?

2) Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' kitabındaki iç yapı unsurları nelerdir?

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' kitabını çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi açısından incelemektir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.39).

Nitel araştırma yönteminin doküman taraması modeli kullanılmıştır. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman taramasında, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir (Sak, 2021, s.3). Çalışmada Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' çocuk kitabı çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi kapsamında değerlendirilecektir.

Evren-Örneklem

Çalışmanın evrenini Sevim Ak'ın çocuk edebiyatı kitapları oluştururken çalışmanın örneklemini yazarın ''Gökte Biri Var '' adlı eseri oluşturmaktadır.

Çalışmanın Materyali

Çalışmada materyal olarak, Sevim Ak'ın ''Gökte Biri Var'' adlı çocuk kitabı kullanılmıştır. Eser bir mahalleye gelen tel cambazının mahallede yarattığı değişimleri konu almıştır. Eser Can Çocuk Yayınları tarafından basılmış olup, Kasım 2022 18. basımdır ve 92 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın hitap ettiği yaş aralığı 9-11+ dir.Eserin ön kapağında tellerin üzerinde duran bir adam ve çevresine toplanmış meraklı bakışlarla adama bakan bir kalabalık insan topluluğunun betimlenmesi bulunmaktadır. Kitap üzerinde animasyon karakterleri anımsatan ve kitap içeriği hakkında merak uyandıran çizim okuru kitap içine çekmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada doküman incelemesi ile toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. "Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır." (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 239-240). Çalışmada elde edilen veriler Karaağaç ve Alikılıç'ın (2023) '' Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Görelik Kavramı'' adlı çalışmasında yer alan iç yapı ve dış yapı bölümündeki unsurlar dikkate alınarak veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan deyimler ve atasözleri için de Aksoy'un (1993) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada ''Gökte Biri Var'' adlı kitap Karaağaç ve Alikılınç'ın (2023) çalışmasında belirtilen iç yapı ve dış yapı unsurlarına göre analiz edilmiş olup elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

1. Dış Yapı Özellikleri

Bu bölümde ‘’Gökte Biri Var’’ kitabının dış yapı özellikleri incelenmiştir.

1.1.Boyut

Kitap 13,5 x 19,5 cm boyutundadır. Kitabın boyutu okuyucu kitle için rahatlıkla taşınabilecek boyutta olduğu düşünülmektedir. İncelenen kitap hacim ve ağırlık konusunda da rahatlıkla taşınabilecek özelliktedir.

1.2. Kâğıt Cinsi

İncelenen kitapta ikinci hamur kâğıt kullanılmıştır.Kullanılan kâğıtta ön ve arka yazıların, resimlerin karışmaması için kâğıdın kalınlığına dikkat edilmiştir. Kâğıdın rengi sarımtırak olmasına rağmen göz yormamaktadır.

6.1.3.Kapak

Çocuklar için hazırlanan eserlerde kapak tasarımı, çocukların ilgisini çekebilecek nitelikte olmalıdır. Kitabın kapağı içerik hakkında öğrenciye ipucu verip, heyecan uyandırmalıdır. İncelenen eserin ön kapağında kitabın başlığı ve kitabın içeriğine dair merak uyandıracak animasyona benzer bir resim mevcuttur. Kitabın arka kapağında kitap içerisine ait bir resim ve öğrenciyi kitaba çekecek bir paragraf mevcuttur. Ön kapakta beyaz renk hâkimken arka kapağa yeşil renk hâkimdir.

1.4. Cilt

Çocuk edebiyatı eserlerinin dayanıklı olması için dış kapakların kalın karton ciltli ve dikişli olması gerekmektedir. Bu da daha uzun ömürlü olmasını sağlar. İncelenen kitap ciltsiz olup pres yapıştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu tür uygulamalar kitabın zaman içinde deforme olmasına sebep olur. Bu da kitaba dair olumsuz bir eleştiri olabilir.

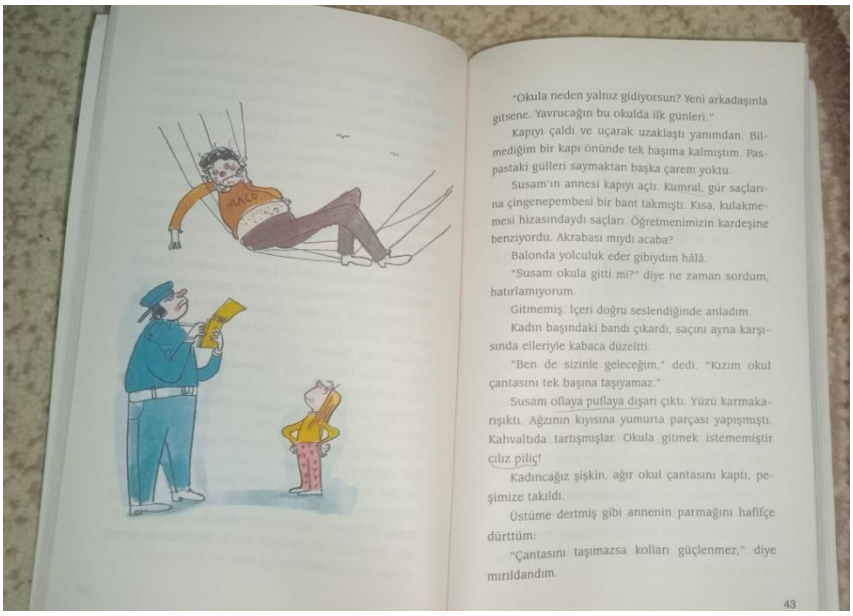
1.5. Harfler

Kitapta kullanılan yazı puntosu okuyucuyu yormamalı ve okuyucunun yaş seviyesine hitap etmelidir. Çalışılan eserde hikâye 12 punto ile yazılmıştır. Çocuk kitaplarında kullanılan harflerin büyüklükleri çocukların gelişim düzeyine göre farklıdır. Harf büyüklükleri 12\36 punto arasında değişebilir(Karatay,2011,s.92) .

1.6. Resimler

Kitapta kullanılan resimler metni tamamlayan unsurlardır. Çizilen resimlerde kullanılan renkler,

çizilen karakterler ve yansıtılan olaylar metni daha çekici hale getirir. Anlatılan metni somutlaştırmaya yardımcı olur. Çalışmaya konu olan kitapta kullanılan resimler metnin içeriğini açıklayıcı niteliktedir. Animasyona benzer çizimler yapılmıştır. Kitabın hitap ettiği yaş grubu (9-11+) göz önüne alındığında resimler renkli ve canlıdır. Metin ve resimler orantılı bir şekilde verilmiştir.

"Okula neden yalnız gidiyorsun? Yeni arkadaşınla gitsene. Yavrucağın bu okulda ilk günleri."

Kapıyı çaldı ve uçarak uzaklaştı yanımdan. Bilmediğim bir kapı önünde tek başıma kalmıştım. Paspastaki gülleri saymaktan başka çarem yoktu.

Susam'ın annesi kapıyı açtı. Kumral, gür saçlarına çingenepembesi bir bant takmıştı. Kısa, kulakmemesi hizasındaydı saçları. Öğretmenimizin kardeşine benziyordu. Akrabası mıydı acaba?

Balonda yolculuk eder gibiydim hâlâ.

"Susam okula gitti mi?" diye ne zaman sordum, hatırlamıyorum.

Gitmemiş. İçeri doğru seslendiğinde anladım.

Kadın başındaki bandı çıkardı, saçını ayna karşısında elleriyle kabaca düzeltti.

"Ben de sizinle geleceğim," dedi. "Kızım okul çantasını tek başına taşıyamaz."

Susam oflaya puflaya dışarı çıktı. Yüzü karmakarışıktı. Ağzının kıyısına yumurta parçası yapışmıştı. Kahvaltıda tartışmışlar. Okula gitmek istememiştir cılız piliç!

Kadıncağız şişkin, ağır okul çantasını kaptı, peşimize takıldı.

Üstüme dertmiş gibi annenin parmağını hafifçe dürttüm:

"Çantasını taşımazsa kolları güçlenmez," diye mırıldandım.

43

1.7. Sayfa Düzeni

Kitapta verilen yazı ve resimler okuyucuyu yormamalı ve kafa karışıklığına sebep olmamalıdır. Bu yüzden belli bir düzen içerisinde verilmelidir. Okuyucu hikâyeye odaklanmışken aynı zamanda resimle ilgilenmemelidir. İncelenen kitaba bakıldığı zaman yazı ve resimler sayfalara uygun bir şekilde yerleştirilmiş olup kenar boşluklarına da dikkat edilmiştir.

2. İç Yapı Özellikleri

2.1. Konu

Türkçe Sözlük' te konu, ''Konuşmada, yazıda eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu, süje'' olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr). Bu bağlamda incelediğimiz zaman eserde ele alınan konu, küçük bir kız çocuğunun gözünden mahallede meydana gelen olaylar ve değişimler anlatılmaktadır. Bir gün mahalleye bir tel cambazı gelir ve hikâye başlar.

2.2. İzlek(Tema)

Bir kitabın teması, yazarın hikâyeyi yazma amacını ortaya koyar. Ama yazarın dikkat etmesi gereken bir husus vardır; o da temanın konunun önüne geçmesini engellemektir. Anlatıda okuyucuya bir ders, tecrübe edindirirken, bir öğretiyi aktarırken, kitapta işlenen konu ve karakterler ihmal edilmemelidir(Karatay, 2011, 97). Kitap içerisinde verilen temalara bakıldığında; eleştirel düşünme, hayal gücü, değerler, arkadaşlık, yalnızlık, içsel yolculuk, kendini tanıma, sevgi ve anlayış hissi olarak belirlenebilir.

2.3. Karakter

Kitaplardaki en önemli unsurlardan biri de kahramanlardır. Karakterlerin yaşama bağlılığı, karşılaştığı sorunları çözmedeki yeterliliği, amacına ulaşmada izlediği yöntemlerin niteliği ve bu eylemlerin söz ve davranışlarla somutlanması, çocukların kahraman gibi duymaya, düşünmeye ve hareket etmeye

istekli kılmaktadır (Sever, 2007.Akt. Karağaç ve Alikılıç, 2011).İncelenen eserde kurgusal bir olay anlatıldığı için kişi, mekân, zaman öğelerine rastlanmaktadır. Kitap içerisinde birden fazla karakter mevcuttur. Kitabın anlatıcı ve ana karakterlerinden olan Güneş, bir gün telde yaşamaya başlayan adam, Güneş'in titiz annesi, kültürel öğelerle bağdaşım kurularak anlatılan anneannesi, babası, komşuluk ilişkilerinin anlatıldığı komşular, Güneş'in arkadaşları, hikâyenin başlarında anlatılan kamyon şoförü ve tatilci adam, doğum günü olan Murat, Murat'ın doğum gününe habersiz üçüz gibi giyinip gelen Burcu, Ayşe ve Didem, karakter çatışması yaşayan Susam ve mahalle esnafı karakter kadrosu olarak sayılabilir.

2.4. Dil ve Anlatım

Çocuğa göre yazılmış eserlerde çocuğun yaş seviyesine hitap edecek bir dil kullanılmalıdır. Okuyucun anlamasını zorlaştıracak kelimelerden arınmış bir dil kullanılmalı, anlam dünyasını zenginleştirecek kavram ve kalıp ifadelere yer verilmelidir. Çocuğun dil gelişimini destekleyen ikileme, deyim, kalıp ifadeler, pekiştirme ve atasözlerine yer verilmelidir. Çocuğun günlük diline yaklaştırıldığı dil ifadeleri kullanılmalıdır. İncelenen kitapta oldukça zengin bir söz varlığına rastlanılmaktadır. Söz varlığına dair örnek vermek gerekirse;

Deyim:

Teldeki adam **nirengi noktası olmuştu**. (s.65)

Başımdan aşağı kaynar sular boşalmıştı.(s.35)

Ben de Susam'ı şişmanlatmak için yaptıklarımı **bire bin katıp** anlattı.(s.39)

Şimdi de hasır şapkalı bir beyle **sohbeti koyulaştırmışlar**.(s.47)

Korkudan **buz kesmişti**.(s.51)

Mahallede **ne dolaplar döndüğünü** bilmezse içi rahat etmeyenlerdendir.(s.52)

Önünden geçen **hal hatır sormadan** edemiyor, **eksiğini gediğini gidermek**, **işlerini görmek için çırpınıyordu.**(s.52)

Söylemekten **dilinde tüy bitse** bile sepeti boş kalmıyordu.(s.60)

İkileme:

Vergi mergi, para pul beni hiç ilgilendirmiyor.(s. 41)

Bizim sokağın çocukları **kaba sabadır**.(s.36)

Çıtı pıtı, şirin bir kız. (s.33)

Kanattaki **kargacık burgacık** yazıyı, su içer gibi bir solukta okudum.(s.30)

Aletinizi **güle güle** kullanın.(s.31)

Apar topar terk etti toplantıyı.(s. 29)

Pekiştirme:

Sırtına **hıncahınç** dolu bir sırt çantası takmıştı.(s. 16)

Elini **çarçabuk** çekti ağzından.(s.15)

Üstünden tren geçmiş, **yamyassı** bir şeydir.(s.33)

Bu, eski bir yorganı söküp **yepyeni** bir yorgan dikmeye benziyor.(s.37)

Benzetme:

‘’Sesi sinek vızıltısına benziyordu.’’ (s.37)

‘’ Sözcükler, sis makinesinden fırlayan buhar gibi içeri süzüldü.’’(s.23)

‘’ Kadın yüzüne kene yapışmış gibi yanağına fiskeler vurmaya başlamıştı.’’ (s.31)

‘’ Emre flütünü sepetine bırakmadan, bir dosta veda edermiş gibi hüzünle baktı.’’(s.55)

Yukarıda verilen örnekler incelendiğinde kitabın söz varlığı unsurları bakımından oldukça zengin olduğu görülmektedir. Kitap içerisinde atasözlerine yer verilmemiştir bu bir eksiklik olarak görülebilir. Eser incelendiğinde günlük hayatta kullanılan deyimlere fazla yer verildiği görülmektedir. Bu da dilimizin zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Konuşma diline yakın diyaloglara yer verilmiş olması okuyucunun hikâyeyi gerçek hayatla ilişkilendirmesine olanak sağlamaktadır.

2.5.İleti(Mesaj)

Eser içinde okuyucuya konu ve tema haricinde ders niteliğinde mesajlar verilir. İncelenen kitap içerisinde şu mesajları bulmak mümkündür:

- Zamanınkıymetini bilmek:

Eserde ana karakterlerden olan Susam’ın zamanının çoğunu televizyon önünde geçirmesinden bahseder hikâye. Teldeki adamın Susam’a satranç öğretmesi ile Susam’ın da mahallede istekli gördüğü çocuklara satranç öğretmesiyle zamanının verimli kullanmayı öğrenir.

- Önyargılı olmamak:

Eserde Güneş adlı karakter Susam ile arkadaş olduğunda kendisinden çok hoşlanmamaktadır. Farklı karakterlere bürünen Susam’ı yadırgamaktadır. Ama daha sonra aslında onun ne kadar zeki ve iyi bir arkadaş olduğunu anlar.

- Komşuluk İlişkileri:

Kitap incelendiğinde hikâyenin geneline komşuluk ilişkileri yansıtılmıştır. Gün yapmak, yemek tarifi vermek gibi komşuluk ilişkilerini diri tutan ve bunların mahalle içinde ne kadar kıymetli olduğundan bahsedilir.

- Paylaşma:

Güneş’in anneannesinin yaptığı kurabiyeleri mahalledeki arkadaşlarına dağıtması ve hatta arkadaşı istediği için onun doğum gününe kurabiye hazırlamasından bahsetmektedir.

- Monotonluktan uzak durup hayatın akışını yakalamak:

Teldeki adam hayatın vermiş olduğu monotonluktan sıkıldığı için bunlardan kaçıp mahalledeki tele çıkmıştır. Hayatın akışını kaçırmamak gerektiğini, sevdiğimiz uğraşlardan uzaklaşmamız gerektiği mesajını vermektedir.

- Eskiye duyulan özlem:

Teldeki adam eskiden yaşadığı her şeye çok büyük özlem duymaktadır. Bu yüzden çağın bize dayattığı şeylere maruz kalmaktan kaçıp özlem duyduğumuz anlara sığınmak gerektiğinden bahsetmektedir.

- Kültürel ögeler ve emeğe saygı:

Kitap içerisinde anneannenin yaptığı güzel örgü ve yemeklerden bahsedilmektedir. Komşuluk ilişkileri bizim önemli kültürel öğelerimiz arasındadır. Bunları korumamız gerektiğinden bahseder. Yazar anneannenin yaptığı dantel örgülere verilen emeğin ne kadar kıymetli olduğuna da dem vurur.

- Sabit bakış açısıyla olayları değerlendirmemek:

Teldeki adam mahallede yaşayan herkesin olaylara bakış açısını değiştirmiştir. Aslında görünenin arkasında olan görünmeyene de odaklanmalarını sağlamıştır.

SONUÇ

Çocuk edebiyatı, çocuğa göre eserler veren bir alandır. Bu alanda verilen eserler çocuğu yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda yazılmaktadır. Sevim Ak'ın '' Gökte Biri Var'' adlı eseri çocuğa görelik açısından değerlendirilmiştir. İncelenen eserde dış yapı unsurlarının çocuğa görelik açısından değerlendirildiğinde; boyut, kapak, cilt, yazı puntosu, kağıt cinsi, resimler ve sayfa düzeni çocuğa göre düzenlenmiştir. İç yapı unsurları bakımından değerlendirildiğinde; konu, tema (izlek), karakter(ler), dil ve anlatım ve ileti açısından değerlendirilmiş ve çocuğa göre olduğu belirlenmiştir. Öyküler dil ve anlatım açısından çocuğa görelik ilkesine uygundur. Anlatımda açıklık, akıcılık ve duruluk görülmektedir. Hikâyede çocukların günlük hayatında kullandığı kelimelere yer verilmiştir. Çocuğun yaş düzeyine göre olumsuz kullanım oluşturabilecek ifadeler yok denecek kadar azdır.

Hikâye hitap ettiği yaş düzeyine uygun yazı puntosu kullanılmıştır. İncelenen kitabın sayfa kenarlarında, çocukların okuma-izleme rahatlığı sağlaması için yeteri kadar boşluk bırakılmıştır. Kitap içerisinde verilen resimler anlatılan hikâyeyi somutlaştırma konusunda başarılı olmuştur. Sevim Ak hikâyesinde, yaşamda var olan olayları çocuğun kendi hayatıyla ilişkilendirecek bir şekilde işlemektedir.Yazar olayı ele alırken, çocuğu kimi zaman düşsel bir yolculuğa çıkarmaktadır. Bu, çocuğun hayal gücünü geliştirmesi, duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö.S. (1993).*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karatay, H. (2011).Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler. T. Şimşek. *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı(s.77-122).* Grafiker Yayınları.

Karaağaç, H. G. Ve Alikılıç, D. (2023). Çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik kavramı. *EducationandTechnology in Information Science, 1*(1), 58-66.

Koç, R. (2023). Nusret Dişo Ülkü'nün "Çocuklar ve Büyük Çocuklar" adlı kitabının çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik açısından değerlendirilmesi. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 6*(1), 1-15.

Sak, R.,Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-250

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu, www.sozluk.gov.tr erişim tarihi: 18.05.2025

AİLENİN OYUN DİLİ:
ÇOCUK EDEBİYATI VE KÜLTÜREL BELLEK ARASINDA KÖPRÜ KURMAK

Başöğretmen Fatma YAYLI DEMİR*

Özet

Bu çalışma, aile ortamında geleneksel çocuk oyunlarının çocuk edebiyatı ile bütünleştiğinde çocuğun dil, duygu ve değer dünyasının gelişimine nasıl katkı sağladığını incelemektedir. Türk kültürünün zengin oyun repertuvarı; "Yağ Satarım Bal Satarım", "Bezirgânbaşı", "Körebe", "Saklambaç", "Yerden Yüksek", "Mendil Kapmaca", "Seksek", "Beştaş", "Misket", "Çelik-Çomak", "DokuzTaş", "HalatÇekme" gibioyunlarlaçocuğatoplumsal kuralları, paylaşmayı, sabrı ve işbirliğini öğretirken; aynı zamanda sözlü anlatım, ritim ve doğaçlama becerilerini geliştirir. Bu yönüyle oyun, çocuk edebiyatının doğal bir uzantısıdır. Çalışmada, halk edebiyatı ürünlerinden masallar, tekerlemeler, sayışmacalar ve destan motifleriyle oyunların kesişim alanları irdelenmiştir. Eflatun Cem Güney'in derlemeleri, Oğuz Tansel'in halk anlatılarına dayalı metinleri, Aytül Akal ve Gülten Dayıoğlu'nun çağdaş eserleri üzerinden oyun ve edebiyatın çocuk dünyasında nasıl anlam kazandığı analiz edilmiştir. Nitel araştırma desenine dayanan çalışmada doküman incelemesi ve gözlem teknikleri kullanılmış, oyun-edebiyat etkileşimi "dilsel yaratıcılık", "hayal gücü", "değer aktarımı" ve "aidiyet" temalarıyla değerlendirilmiştir. Bulgular, oyunların edebi metinlerdeki karakter kurgusu ve olay örgüsünü desteklediğini, metinlerin ise oyunlara yeni sembolik anlamlar kattığını göstermektedir. Sonuç olarak geleneksel çocuk oyunları, çocuk edebiyatı aracılığıyla kültürel belleği yaşatan, aileyi aktif bir eğitim ortamına dönüştüren, kişilik ve toplumsal duyarlılık gelişimini güçlendiren bütüncül bir öğrenme alanı sunmaktadır.

THE LANGUAGE OF PLAY İN THE FAMİLY: BUİLDİNG A BRİDGE BETWEEN CHİLDREN'S LİTERATURE AND CULTURAL MEMORY

Abstract

This study examines how traditional children's games, when integrated with children's literature in the family context, contribute to the development of language, emotions, and values in children. The rich repertoire of Turkish play culture—including "Yağ Satarım Bal Satarım," "Bezirgânbaşı," "Blind Man's Buff," "Hide and Seek," "Ground Is Lava," "Handkerchief Grab," "Hopscotch," "Five Stones," "Marbles," "Çelik-Çomak," "Nine Stones," "Tug of War," and "Pretend Play"—teaches social rules, sharing, patience, and cooperation, while enhancing oral expression, rhythm, and improvisation skills. In this respect, play functions as a natural extension of children's literature. The study explores intersections between traditional play and literary forms such as fairy tales, rhymes, counting-out verses, and epic motifs. Drawing upon the works of Eflatun Cem Güney, Oğuz Tansel, Aytül Akal, and Gülten Dayıoğlu, it analyzes how play and literature interact in the child's imaginative world. Using a qualitative design with document analysis and observation, the interaction between play and literature was examined under the themes of "linguistic creativity," "imagination," "value transmission," and "belonging." Findings show that games reinforce character and plot development in literary texts, while literature enriches games with symbolic meanings. In conclusion, traditional children's games, when considered alongside children's literature, sustain cultural memory, transform the family into an active educational environment, and provide a holistic learning space that fosters personality, empathy, and social awareness.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel çocuk oyunları, aile, çocuk edebiyatı, kültürel bellek, değer aktarımı, hayal gücü, sözlü kültür.

* Kırıkkale Yahşihan İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Eğitim Uzmanı, Sosyolog, fydemir6171@hotmail.com

GİRİŞ

Aile, bireyin ilk sosyal çevresi, ilkokuludur. Çocuğun dili, değerleri, toplumsal rolleri ve kültürel kimliği önce ailede biçimlenir. Bu nedenle aile ortamı, yalnızca duygusal bir bağlanma alanı değil; aynı zamanda kültürel belleğin yeniden üretildiği ve toplumsal hafızanın korunduğu bir eğitim alanıdır. Türk kültüründe aile, geçmişle gelecek arasında bir köprü işlevi görür. Bu köprünün en canlı unsurlarından biri ise oyundur. Oyun, insanlık tarihinin en eski iletişim biçimlerinden biridir; hem eğlendirir hem öğretir hem de kimliği şekillendirir. Çocuk için oyun, dünyayı tanımanın, dili öğrenmenin, kuralları kavramanın ve hayal gücünü kullanmanın en etkili yollarından biridir.

Öte yandan çocuk edebiyatı, aynı işlevi dilin estetik gücüyle gerçekleştirir. Masallar, tekerlemeler, şiirler, hikâyeler ve romanlar çocuğa hem eğlenceli hem öğretici bir deneyim sunar. Çocuk edebiyatı, oyun kültürünün yazılı bir biçime dönüşmüş hâlidir. Her iki alan da çocuğun hayal gücü, dil becerileri, empati ve değer algısının gelişiminde merkezi bir rol oynar. Bu bağlamda oyun ve edebiyat, birbirini tamamlayan iki kültürel aktarım aracıdır. Türk çocuk kültürü açısından bu iki unsurun bir araya gelmesi, hem geçmişin mirasını korumak hem de geleceğe anlamlı bir yön vermek açısından önem taşır.

Bu çalışmanın çıkış noktası, geleneksel çocuk oyunları ile çocuk edebiyatı arasındaki ilişkiyi aile ortamı ekseninde ele almakve bu ilişkinin çocuğun kültürel kimliğini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Araştırmanın temel amacı; çocuk oyunlarının, çocuk edebiyatı ürünleriyle birleştiğinde aile içinde nasıl bir kültürel ve eğitsel etkileşim alanı oluşturduğunu incelemektir. Bununla birlikte çalışmada, edebiyatın yalnızca bir okuma etkinliği değil, aynı zamanda bir "oyun alanı" olarak nasıl işlev görebileceği vurgulanmaktadır. Böylece hem geleneksel oyunların edebi bir perspektifle yeniden anlamlandırılması hem de edebiyatın kültürel belleğin sürdürücüsü olarak konumlanması hedeflenmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Oyun, insanın varoluşsal bir etkinliği olarak yalnızca çocukluk dönemine ait bir eylem değildir; yaşamın her döneminde öğrenme, paylaşma ve anlam üretme sürecine katkıda bulunan bir kültürel pratiktir. Johan Huizinga (1950), *Homo Ludens* adlı eserinde oyunu "kültürün doğum yeri" olarak tanımlar ve insanın dünyayı anlamlandırma biçimlerinden biri olduğunu savunur. Huizinga'ya göre kültür, oyun ruhu olmadan var olamaz; çünkü oyun, özgürlük, kural, ritüel ve sembol arasında bir denge kurar. Bu bakış açısı, oyunu sadece eğlence değil, anlam ve kimlik üretme alanı olarak konumlandırır.

Jean Piaget (1962) ise oyunu bilişsel gelişimin doğal bir aracı olarak görür. Ona göre çocuk, oyun yoluyla çevresini "özümser" (assimilation) ve dünyayı kendi deneyimleriyle yeniden inşa eder. Oyun, çocuğun somuttan soyuta geçişinde bir köprü işlevi görür. Vygotsky (1978) bu süreci daha ileri taşıyarak, oyunu "yakınsak gelişim alanı"nın (zone of proximal development) en verimli sahnesi olarak tanımlar. Çocuk, oyunda hem kendi potansiyelini hem de toplumsal rollerini keşfeder. Oyun, sosyal etkileşimle bilişsel gelişim arasında bir bağ kurar.

Bettelheim (1976) çocuk edebiyatını oyunla benzer bir zihinsel alan olarak tanımlar. Ona göre masallar, çocuğun iç dünyasındaki çatışmaları sembolik biçimde çözmesine olanak tanır. Bu bağlamda, oyun ve masal, çocuğun psikolojik denge kurma sürecinde birbirini tamamlar. Bruner (1986) da dilin ve anlatının oyunsu bir yapıya sahip olduğunu belirterek, hikâye anlatımının bir tür "zihinsel oyun" olduğunu ifade eder.

Türk kültürü açısından bakıldığında, oyun ve edebiyat arasındaki ilişki tarihsel olarak halk anlatılarıyla şekillenmiştir. Geleneksel oyunlar; tekerlemeler, sayışmalar, mani ve Türkülerle iç içedir. Örneğin "Yağ Satarım Bal Satarım" oyunu ritim, tekrar ve dramatizasyon unsurlarıyla bir sahne anlatısı oluşturur. Bu yönüyle oyun, sözlü edebiyatın canlı bir uzantısıdır. Eflatun Cem Güney, halk kültürünü çocuk edebiyatına taşıyarak oyun ve masalın ortak estetik dünyasını yeniden üretmiştir. Oğuz Tansel'in *Al Karısı ile Yedi Oğlan* ve *Altın Uçurtma* gibi eserlerinde oyun ve hayal gücü birleştirilmiş; Gülten Dayıoğlu ve Aytül Akal'ın öykülerinde ise çocuk, oyun aracılığıyla özgürleşen bir özne olarak betimlenmiştir.

UNESCO (2010) kültürel belleği "toplumların kendilerini geleceğe taşıma yeteneği" olarak tanımlar. Bu bakımdan, ailede sürdürülen geleneksel oyunlar, kültürel belleğin en güçlü taşıyıcılarıdır. Edebiyat, bu belleği yazılı biçimde korur; oyun ise onu yaşatır. Dolayısıyla aile içinde çocuk oyunlarıyla desteklenen edebi etkinlikler, hem bireysel hem toplumsal düzeyde kültürel sürekliliğin en doğal biçimini oluşturur.

YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Çalışmanın temel amacı, aile ortamında oynanan geleneksel çocuk oyunlarının çocuk edebiyatı ile etkileşimini kültürel bellek bağlamında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, oyunlar ve edebi metinler birer kültürel dokümanolarak ele alınmış, içerikleri anlam odaklı bir analizle değerlendirilmiştir. Araştırma, keşfedici-deskriptif bir nitel desene sahiptir; amaç, olguları doğal bağlamında anlamlandırmak ve yorumlamaktır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın inceleme birimi, Türkiye'nin farklı bölgelerinde kültürel olarak yaygın biçimde oynanan geleneksel çocuk oyunları ve bu oyunlarla benzer temaları içeren çocuk edebiyatı ürünleridir. Seçilen örnek oyunlar arasında "Bezirgânbaşı", "Körebe", "Yağ Satarım Bal Satarım", "Mendil Kapmaca", "Seksek" ve "Çelik-Çomak" yer almaktadır. Bu oyunların seçilme nedeni, sözlü kültür unsurları içermeleri, ritmik yapıya sahip olmaları ve aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılmalarıdır. Edebî metinler olarak ise Eflatun Cem Güney, Oğuz Tansel, Aytül Akal, Gülten Dayıoğlu ve Mevlana İdris'in eserleri seçilmiştir. Bu yazarların ortak noktası, çocukların dünyasını yerel kültürle harmanlayarak evrensel değerlere ulaştırmalarıdır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veriler, doküman incelemesi **ve** gözlem notları yoluyla toplanmıştır. Doküman analizi kapsamında, seçilen edebi eserlerdeki oyun temsilleri, karakterlerin oyun aracılığıyla kazandıkları değerler ve kültürel semboller incelenmiştir. Gözlem verileri ise aile içinde yapılan oyun ve okuma etkinliklerinden elde edilen doğal gözlemlerden oluşmaktadır. Ayrıca araştırmacı, mevcut literatürü tarayarak oyun–edebiyat etkileşimini betimleyen akademik kaynakları içerik analizine dahil etmiştir.

2.4. Veri Analizi

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, metinler dört tema altında çözümlenmiştir:

1. Dilsel Yaratıcılık – oyundaki ritim, tekrar ve anlatı biçimlerinin edebiyatla ilişkisi,
2. Hayal Gücü – oyunların çocukta alternatif düşünme ve simgesel anlam kurma becerisi,
3. Değer Aktarımı – paylaşma, sabır, adalet, saygı, yardımlaşma gibi temalar,
4. Aidiyet ve Kültürel Bellek – oyunların geçmişle kurduğu bağ ve ailedeki kuşaklar arası aktarım.

Bu temalar ışığında her oyun ve edebi metin ayrı ayrı incelenmiş, ortak temalar tablo hâline getirilerek bulgular bölümüne taşınmıştır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda güvenilirlik, yorumun doğruluğuna ve bulguların bağlamla tutarlılığına bağlıdır. Bu nedenle analiz süreci boyunca **üçgenleme (triangulation)** yöntemi kullanılmış; dokümanlar,

gözlemler ve literatür taraması karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca temalar, alan uzmanı iki akademisyenin görüşüne sunularak kavramsal tutarlılığı sağlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde elde edilen bulgular, geleneksel çocuk oyunları ile çocuk edebiyatı arasındaki etkileşim üzerinden tematik olarak sunulmuştur. İncelemeler, oyunların yalnızca fiziksel etkinlikler değil; dil, kültür ve değer aktarımı bakımından zengin birer anlatı formu olduğunu ortaya koymuştur.

3.1. Dilsel Yaratıcılık

Türk oyun kültüründe sözlü ifade biçimleri, oyunun ayrılmaz bir parçasıdır. "Kutu Kutu Pense", "Yağ Satarım Bal Satarım", "Bezirgânbaşı" gibi oyunlarda yer alan ritmik tekerlemeler, çocukların dilsel farkındalık ve sözcük dağarcığını geliştirmektedir. Bu oyunlar, çocukta hem fonolojik duyarlılık hem de dilsel estetik bilinci oluşturur. Benzer biçimde, çocuk edebiyatında yer alan masal, tekerleme ve şiirlerde ritmik tekrarlar, oyunsu bir dil inşası sağlar.

Eflatun Cem Güney'in *Açıl Sofram Açıl* masalında "tekerleme dili" bir oyun biçimi olarak kullanılırken, Aytül Akal'ın *Geceyi Sevmeyen Çocuk* adlı eserinde çocuk, hayal kurmayı bir tür "dil oyunu" olarak deneyimler. Dolayısıyla oyun dili ve edebi dil, birbirini besleyen iki yaratıcılık alanı hâline gelir.

3.2. Hayal Gücü

Oyun, çocuğun soyut düşünme becerisini destekleyen bir "yaratıcı sahne"dir. Vygotsky'nin (1978) belirttiği gibi, çocuk oyun yoluyla kendi zihinsel gerçekliğini kurar. Bu durum edebiyatta da benzer bir biçimde ortaya çıkar. Oğuz Tansel'in *Altın Uçurtma* adlı öyküsünde çocuk, oyun aracılığıyla özgürleşir ve düş gücüyle sınırlarını aşar. "Evcilik", "Körebe" ve "Saklambaç" gibi oyunlar, çocukların empati kurma ve rol alma yetilerini geliştirirken, masallarda yer alan kahramanlar da benzer bir şekilde çocukların hayal gücüne rehberlik eder. Çocuk, hikâyelerdeki karakterlerin içsel yolculuklarıyla kendi oyun dünyasını kurar.

3.3. Değer Aktarımı

Oyun, çocuğa toplumsal yaşamın temel değerlerini sezdiren en eski eğitim aracıdır. "Bezirgânbaşı" oyununda alışveriş, rekabet ve işbirliği kavramları; "Mendil Kapmaca"da dikkat, dürüstlük ve sabır; "Seksek" oyununda ise hedefe ulaşmak için çaba gösterme değeri öne çıkar. Çocuk edebiyatında ise değer aktarımı sembolik düzlemde gerçekleşir. Gülten Dayıoğlu'nun *Fadiş* romanında aile, oyun ve doğa unsurları aracılığıyla dayanışma ve sorumluluk bilinci işlenmiştir. Bettelheim'in (1976) vurguladığı gibi, masallar çocuklara ahlaki ikilemleri çözme fırsatı sunar. Dolayısıyla oyun ve edebiyat, değer eğitiminin iki tamamlayıcı boyutudur.

3.4. Aidiyet ve Kültürel Bellek

Kültürel bellek, bireyin geçmişle bağ kurmasını sağlayan sembolik bir alandır. Geleneksel oyunlar, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü mirasın canlı hâlidir. UNESCO'nun (2010) tanımına göre, bu tür oyunlar "somut olmayan kültürel miras"ın en önemli bileşenlerindendir. Masallar, tekerlemeler ve çocuk hikâyeleri bu belleği yazılı biçimde korur. Oyunlar ise onu yaşatır. "Yağ Satarım Bal Satarım" gibi ritmik oyunlarda kullanılan anonim sözler, halk anlatılarının canlı bir devamıdır. Bu açıdan, çocuk edebiyatı ve oyun birlikte, kültürel sürekliliğin en doğal biçimini oluşturur. Aile içinde gerçekleştirilen oyun ve okuma etkinlikleri, hem geçmişin mirasını yaşatır hem de çocuğa kimlik bilinci kazandırır.

3.5. Tartışma

Elde edilen bulgular, literatürdeki birçok kuramsal görüşle örtüşmektedir. Huizinga'nın (1950) "oyun kültürün özüdür" ifadesi, Türk oyunlarının edebî karakterini açıklamakta güçlü bir temeldir. Piaget ve Vygotsky'nin bilişsel ve sosyal gelişim kuramları, oyunun öğrenme sürecindeki merkezi rolünü desteklerken; Bettelheim ve Bruner'in anlatı temelli yaklaşımları, edebiyatın oyunla birleştiğinde çocuğun benlik gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Türk çocuk edebiyatında da oyun, salt eğlence değil, kimlik inşasının bir aracıdır. Bu yönüyle, edebiyat ve oyun arasında kurulan köprü, sadece estetik değil, aynı zamanda pedagojik bir nitelik taşır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Bu araştırma, aile ortamında çocuk edebiyatı ve geleneksel oyunların birbirini tamamlayan iki kültürel aktarım alanı olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, oyunların yalnızca fiziksel etkinlikler değil, aynı zamanda dil, değer ve kültür taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Çocuk edebiyatı ise bu oyunların içerdiği kültürel ve ahlaki unsurları metinsel düzlemde yeniden üretmekte, yazılı kültür aracılığıyla kalıcılığını sağlamaktadır.

Oyun–edebiyat etkileşimi, çocuğun gelişiminde çok boyutlu bir rol oynamaktadır.

- **Bilişsel açıdan**, oyun ve edebiyat çocuğun sembolik düşünme, dilsel farkındalık ve problem çözme becerilerini güçlendirmektedir.
- **Duygusal açıdan**, her iki alan da çocukta empati, özgüven ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.
- **Sosyal açıdan**, aile içinde gerçekleştirilen oyun ve okuma etkinlikleri, kuşaklar arası etkileşimi artırmakta, kültürel belleğin sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır.

Huizinga'nın kültür kuramı, Piaget ve Vygotsky'nin gelişimsel yaklaşımları ve Bettelheim'in psikolojik çözümlemeleri birlikte değerlendirildiğinde; oyun ve edebiyatın bir arada ele alınmasının hem pedagojik hem kültürel olarak derinleştirici bir öğrenme alanı yarattığı söylenebilir. Türk çocuk edebiyatı örneklerinde (Eflatun Cem Güney, Oğuz Tansel, Gülten Dayıoğlu, Aytül Akal) oyunun biçimsel ve tematik izleri, bu bütünlüğü destekleyen güçlü bir miras oluşturur.

Öneriler

1. Aile temelli edebiyat–oyun etkinlikleri yaygınlaştırılmalıdır. Aile içinde düzenli okuma saatleri, masal anlatımı ve geleneksel oyunların birlikte uygulanması, çocuğun dilsel ve duygusal gelişimini destekleyecektir.
2. Okul öncesi ve ilkokul müfredatlarında yerel oyun ve edebi metinler iç içe kullanılmalıdır. Böylece hem kültürel aidiyet duygusu güçlenir hem de öğrenme süreci daha anlamlı hâle gelir.
3. Öğretmen eğitim programlarında, oyun ve edebiyat temelli öğretim yaklaşımlarına yer verilmelidir. Özellikle Türkçe, hayat bilgisi ve değer eğitimi derslerinde oyunlaştırılmış edebi etkinlikler etkili sonuçlar doğurabilir.
4. Yerel kültürel miras çalışmaları, oyunların derlenmesi ve dijital ortama aktarılmasıyla desteklenmelidir. UNESCO'nun "somut olmayan kültürel miras" yaklaşımına paralel olarak Türkiye'de çocuk oyunları ve anlatılarının belgelendirilmesi kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacaktır.
5. Edebiyat–oyun ilişkisini temel alan akademik **çalışmalar** artırılmalıdır. Bu alanda yapılacak disiplinler arası araştırmalar, hem çocuk edebiyatı pedagojisinin gelişimine hem de kültürel miras bilincinin güçlenmesine katkıda bulunacaktır.

Genel Değerlendirme

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı ve oyun, Türk kültürünün sözlü ve yazılı iki yüzünü temsil etmektedir. Aile bu iki yüzü birleştiren doğal bir köprü görevi görür. Ailede birlikte oynanan ve okunan her hikâye, yalnızca bir öğrenme etkinliği değil, aynı zamanda kültürel bir yeniden üretim sürecidir. Bu bütünlük, geleceğin yaratıcı, empatik ve kültürel kimliğini koruyan bireylerinin yetişmesinde temel bir eğitim modeli sunmaktadır.

Kaynakça

Akal, A. (2010). *Geceyi Sevmeyen Çocuk.*Uçanbalık Yayıncılık.

Aydoğan, İ. (2015). *Eğitim ve Kültür İlişkisi.*Pegem Akademi.

Bettelheim, B. (1976). *TheUses of Enchantment: TheMeaningandImportance of FairyTales.*Alfred A. Knopf.

Bruner, J. (1986). *ActualMinds, PossibleWorlds.* Harvard UniversityPress.

Dayıoğlu, G. (2003). *Fadiş.* Altın Kitaplar.

Demir, A. (2019). Çocuk edebiyatında kültürel aktarım ve oyun unsurları. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 41*(2), 115–138.

Erdoğan, İ. (2020). Aile, çocuk ve değerler: Kültürel belleğin taşıyıcısı olarak ebeveyn. *Eğitim ve Toplum Dergisi, 28*(3), 57–75.

Güney, E. C. (1959). *Açıl Sofram Açıl: Türk Masalları.*Millî Eğitim Basımevi.

Huizinga, J. (1950). *Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture.*BeaconPress.

İdris, M. (2017). *Korkma Ben Varım.*Timaş Yayınları.

Karatay, H. (2017). Değer aktarımında çocuk edebiyatı ürünlerinin işlevi. *Millî Eğitim Dergisi, 213*(1), 145–168.

Oğuz, M. (2013). Türk halk kültüründe oyun geleneği. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 34–48.

Piaget, J. (1962). *Play, DreamsandImitation in Childhood.* Norton.

Sargut, A. S. (2011). *Kültürlerarası Farklılıkların Yönetimi.*İmge Kitabevi.

Sever, S. (2013). *Çocuk ve Edebiyat.*Tudem Yayınları.

Tansel, O. (1981). *Al Karısı ile Yedi Oğlan.* Adam Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük (11. Baskı).* TDK Yayınları.

UNESCO. (2010). *ConventionfortheSafeguarding of theIntangibleCulturalHeritage.* UNESCO Publishing.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of HigherPsychologicalProcesses.* Harvard UniversityPress.

Yavuzer, H. (2005). *Çocuk Psikolojisi.* Remzi Kitabevi.

Yıldız, M. (2021). Oyun ve kültürel bellek ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Eğitim ve Kültür Dergisi, 16*(1), 25–44.

AİLE TEMALI ÇOCUK ŞİİRLERİNİN TOPLUMSAL DEĞER AKTARIMINDAKİ ROLÜ

Öğr. Gör. Dr. Meral DOĞRU[*]

Özet

Günümüzde çocukların toplumsal değerlere ilişkin farkındalık düzeyi, medya etkisi ve bireyselleşme eğilimleri nedeniyle giderek azalmaktadır. Bu durum, çocuk edebiyatının özellikle şiir türünün, değer aktarımı sürecindeki önemini yeniden gündeme getirmiştir. Aile temalı çocuk şiirleri; sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma ve sorumluluk gibi temel toplumsal değerleri estetik bir biçimde çocuklara kazandırmada önemli bir araçtır.

Bu araştırma, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değer aktarımındaki rolünü belirleme ihtiyacından doğmuştur. Araştırmanın temel amacı, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değerlerin çocuklara kazandırılmasındaki işlevini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, bu tür şiirlerin hangi toplumsal değerleri içerdiği incelenmiştir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle yürütülmüştür. Çalışma kapsamında Türkiye'de 12 aile temalı çocuk şiiri incelenmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş; şiirlerde geçen temalar, semboller ve değer odaklı kavramlar sistematik biçimde kodlanmıştır. Analiz sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Programı'nda yer alan 'sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, adalet ve hoşgörü' gibi temel değerler ölçüt olarak alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, aile temalı çocuk şiirleri toplumsal değerlerin çocuklara dolaylı fakat etkili biçimde kazandırılmasında güçlü bir rol üstlenmektedir. Şiirlerde en sık vurgulanan değerlerin sevgi, saygı, yardımlaşma ve sorumluluk olduğu belirlenmiştir. Ayrıca şiirlerin çocukların empati kurma, aidiyet duygusu geliştirme ve toplumsal bağlarını güçlendirme açısından da önemli bir işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Şiir diliyle aktarılan değerlerin, çocuklarda kalıcı davranış değişiklikleri oluşturma potansiyeli taşıdığı gözlemlenmiştir. Aile temalı çocuk şiirleri, değerler eğitimi kapsamında ders materyali olarak daha sistematik biçimde kullanılmalıdır. Öğretmenler, şiir çözümlemeleri sırasında çocukların kendi aile deneyimleriyle bağlantı kurabilecekleri etkinlikler tasarlamalıdır. Çocuk edebiyatı yazarlarının yeni şiirlerinde toplumsal değerleri doğrudan değil, estetik ve duygusal bağlamda işlemeleri teşvik edilmelidir.

Anahtar kelimeler: Çocuk şiirleri, aile, aile teması, değer, toplumsal değerler.

THE ROLE OF FAMILY THEMED CHILDREN'S POEMS IN THETRANSMISSION OF SOCIAL VALUES

Abstract

In contemporary times, children's awareness of social values has been steadily declining due to the influence of the media and the trend toward individualization. This situation has brought the importance of children's literature, particularly poetry, back to the forefront in the process of transmitting values. Family-themed children's poems serve as an important vehicle for instilling core social values, such as love, respect, solidarity, sharing, and responsibility, in children through an aesthetic medium. This study arose from the need to determine the role of family-themed children's poetry in the transmission of social values. The primary aim of the research is to reveal the function of such poems in helping children acquire social values. Within this scope, the study examines which social values are embedded in these poems. The research was conducted using one of the qualitative research methods, the document analysis technique. Within the scope of the study, 12 family-themed children's poems in Türkiye were analyzed. The data were processed through content analysis; themes, symbols, and value-oriented concepts present in the poems were systematically coded. During the analysis, the core values included in the Ministry of National Education's Values Education Program such as "love, respect, responsibility, cooperation, justice, and tolerance" were taken as criteria. According to the findings, family-themed children's poems play a strong role in imparting social values to children in an indirect yet effective manner. The values most frequently emphasized in the poems were identified as love, respect, cooperation, and responsibility. In addition, the poems were found to perform an important function in enabling children to develop empathy, foster a sense of belonging, and strengthen their social bonds. It was observed that values conveyed through poetic language have the potential to bring about lasting

[*] Dokuz Eylül Üniversitesi, doğru.meral@deu.edu.tr

behavioral change in children. Family-themed children's poetry should therefore be used more systematically as course material within values education. During poetic analysis, teachers should design activities that allow children to connect with their own family experiences. Children's literature authors should be encouraged to treat social values not through direct didacticism but within an aesthetic and emotional context in their new poems.

Keywords: Children's poems, family, family theme ,value , social value.

GİRİŞ

Günümüzde çocukların toplumsal değerlere ilişkin farkındalık düzeyi, medya etkisi ve bireyselleşme eğilimleri nedeniyle giderek azalmaktadır. Bu durum, çocuk edebiyatının özellikle şiir türünün, değer aktarımı sürecindeki önemini yeniden gündeme getirmiştir.

Günümüz toplumunda, teknolojik gelişmelerin hızlanması ve medya araçlarının yaygınlaşması ile birlikte çocukların toplumsal değerlere ilişkin farkındalık düzeyinde önemli değişimler gözlemlenmektedir. Bu durum, özellikle bireyselleşme eğilimlerinin artması ve geleneksel aile yapılarının dönüşümüyle birlikte, çocukların sosyalleşme süreçlerini etkilemektedir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatının toplumsal değerlerin aktarımındaki rolü daha da önem kazanmaktadır.

Çocuk edebiyatı, çocukların dil gelişimini desteklemenin yanı sıra, onların duygusal ve sosyal gelişimlerine de katkıda bulunur (Arıcı, 2016). Özellikle şiir türü, ritmik yapısı ve estetik diliyle çocukların ilgisini çekerek, değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırır. Aile temalı çocuk şiirleri, sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma ve sorumluluk gibi temel toplumsal değerleri çocuklara kazandırmada etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Aile, bireyin ilk sosyalizasyon sürecini yaşadığı ve temel değerleri öğrendiği bir kurumdur (Can Yaşar, 2011). Bu nedenle, aile temalı şiirler, çocukların aile içi ilişkileri ve toplumsal değerleri anlamalarına yardımcı olur. Edebiyatın bu türü, çocukların empati kurma, duygusal zekâlarını geliştirme ve toplumsal normları öğrenme süreçlerinde destekleyici bir rol üstlenir.

Çocuk edebiyatının değerler eğitimi üzerindeki etkisi, çeşitli araştırmalarda vurgulanmaktadır. Demir (2006), Türkçe eğitimi ve kişisel kelime serveti üzerine yaptığı çalışmada, edebiyatın dil gelişimi ve değerler eğitimi üzerindeki etkisini ele almıştır. Benzer şekilde, Güre (2001), aile içi uyum ve değer aktarımı konularında yaptığı araştırmada, edebiyatın aile değerlerinin aktarılmasındaki rolünü incelemiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Programı'nda yer alan 'sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, adalet ve hoşgörü' gibi temel değerler, çocukların karakter gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır (MEB, 2010). Bu değerlerin çocuklara kazandırılmasında, çocuk edebiyatı özellikle şiir türü etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Edebiyatın estetik ve duygusal boyutu, çocukların değerleri içselleştirmesinde önemli bir rol oynar. Arıcı (2016), masalların estetik değer oluşturmadaki rolünü vurgulayarak, edebi eserlerin çocukların değer algılarını şekillendirmedeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, çocuk edebiyatı yazarlarının, toplumsal değerleri doğrudan öğretmek yerine, estetik ve duygusal bağlamda işlemeleri teşvik edilmelidir

.Bu araştırma, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değer aktarımındaki rolünü belirleme ihtiyacından doğmuştur. Araştırmanın temel amacı, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değerlerin çocuklara kazandırılmasındaki işlevini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, bu tür şiirlerin hangi toplumsal değerleri içerdiği incelenmiştir.Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle yürütülmüştür. Çalışma kapsamında Türkiye'de 12 aile temalı çocuk şiiri incelenmiştir.

Aile temalı çocuk şiirleri; sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma ve sorumluluk gibi temel toplumsal değerleri estetik bir biçimde çocuklara kazandırmada önemli bir araçtır. Ancak, bu şiirlerin çocuklar üzerindeki değer aktarım etkisi yeterince bilimsel olarak incelenmemiştir. Bu araştırma, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değer aktarımındaki rolünü belirleme ihtiyacından doğmuştur.Araştırmanın temel amacı, aile temalı çocuk şiirlerinin toplumsal değerlerin çocuklara

kazandırılmasındaki işlevini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, bu tür şiirlerin hangi toplumsal değerleri içerdiği incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğiyle yürütülmüştür. Çalışma kapsamında Türkiye'de okutulan veya çocuk edebiyatı yazarları tarafından kaleme alınmış 12 aile temalı çocuk şiiri incelenmiştir.

Veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Programı'nda yer alan 'sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, adalet ve hoşgörü' gibi temel değerler ölçüt olarak alınmıştır.

BULGULAR

Şiirlerin çoğu 7-12 yaş arası çocuklara hitap edecek şekilde yazılmış olup, bu yaş grubunun bilişsel gelişim düzeyine uygun basit ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

İncelenen 12 Aile Temalı Çocuk Şiiri:

1. Annem– Cahit Külebi
2. Babam – Orhan Veli Kanık
3. Kardeşim – Fazıl Hüsnü Dağlarca
4. Dedem – Behçet Necatigil
5. Ninemin Yemekleri Dedemin Oyuncakları – Ayşegül Göksel ve Ali Fuat Arıcı
6. Aile – Aziz Nesin
7. Evimiz – Melih Cevdet Anday
8. Küçük Kardeşim – Gülten Akın
9. Ailemiz – Ceyhun Atuf Kansu
10. Annemin Şarkısı – Bedri Rahmi Eyüboğlu
11. Babamın Ellerinde – Attilâ İlhan
12. Aile Bağları – Oktay Rifat

Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Programı'nda yer alan temel değerler çerçevesinde yapılan analiz sonucunda, şiirlerde en sık vurgulanan değerler şunlardır:

a) Sevgi (%85): İncelenen şiirlerin 10'unda sevgi teması ön plana çıkmaktadır. Özellikle anne-baba, kardeş ve büyükanne-büyükbaba sevgisi yoğun şekilde işlenmiştir. Annem, Babam, Kardeşim, Annemin Şarkısı ve Aile Bağları şiirinde yoğun işlenmiştir.

b) Saygı (%75): 9 şiirde aile büyüklerine duyulan saygı ve minnettarlık duyguları vurgulanmıştır. Dedem, Ninemin Yemekleri, Dedemin Oyuncakları ve Babamın Ellerinde şiirlerinde aile büyüklerine saygı işlenmiştir.

c) Sorumluluk (%67): 8 şiirde aile içi roller ve sorumluluklar, özellikle baba figürü üzerinden ele alınmıştır.

d) Yardımlaşma (%58): 7 şiirde kardeşler arası dayanışma ve aile içi yardımlaşma temaları işlenmiştir. Kardeşim, Küçük Kardeşim, Aile ve Ailemiz şiirlerinde kardeş dayanışması işlenmiştir.

e) Adalet (%33): 4 şiirde eşitlik ve adil davranma değerleri vurgulanmıştır. Aile Sofrası, Evimiz, Aile ve Ailemiz şiirlerinde eşitlik adil davranma şeklinde işlenmiştir.

f) Hoşgörü (%25): 3 şiirde hoşgörü ve anlayış gösterme değerleri işlenmiştir.Evimiz, Aile Sofrası ve Aile Bağları şiirlerinde anlayış gösterme işlenmiştir.

Şiirlerde Kullanılan Sembol ve Metaforlar:

1. Ev: Güven, sıcaklık ve aidiyet duygusu
2. Eller: Emek, çalışkanlık ve sevgi
3. Ses: Güven ve rehberlik
4. Sofra: Birlik, paylaşım ve dayanışma
5. Ağaç: Köklülük ve süreklilik

TARTIŞMA VE SONUÇ

Aile temalı çocuk şiirleri, Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Programı'nda yer alan temel değerlerin çoğunu içermektedir.Şiirlerde en sık vurgulanan değerler sırasıyla sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, adalet ve hoşgörüdür.Şiir dili, çocukların duygusal ve estetik gelişimlerini destekleyerek değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.Tüm bunlara dayanarak eğitimciler için şu öneriler verilebilir:

1. Türkçe derslerinde aile temalı şiirlere daha fazla yer verilmelidir.
2. Şiir çözümleme etkinliklerinde çocukların kendi aile deneyimleriyle bağlantı kurmaları sağlanmalıdır.
3. Değerler eğitimi kapsamında bu şiirler ders materyali olarak sistematik şekilde kullanılmalıdır.

Çocuk edebiyatı yazarları için de şu öneriler verilebilir:

1. Yeni şiirlerde toplumsal değerler doğrudan öğretmek yerine, estetik ve duygusal bağlamda işlenmelidir.
2. Çocukların günlük yaşamlarıyla ilişkilendirilebilecek aile temalı şiirler yazılmalıdır..

KAYNAKÇA

Arıcı, A. F. (2016). Çocuk Edebiyatı ve Kültürü. Pegem Akademi.

Can Yaşar, M. (2011). Okul Öncesi Eğitim Ve Okul Öncesi Eğitim Programı. Ya-Pa Yayınları.

Demir, C. (2006). Türkçe/Edebiyat Eğitimi Ve Kişisel Kelime Serveti. Millî Eğitim Dergisi, 34(169), 207-225.

Güre, A. (2001). Eşler Arasındaki Uyum: Kuramsal Yaklaşımlar Ve Görgül Çalışmalar. Aile ve Toplum Eğitim – Kültür ve Araştırma Dergisi, 1(4), 49-59.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). Değerler Eğitimi Programı. Ankara: MEB Yayınları.

ÇENGİZ ALİOĞLU'NUN "DİASPORA" ŞİİRİNDEKİ AİLE GERÇEĞİ

Sabira MÜZEFFERLİ[*]

Özet

Cengiz Alioğlu1960'larda ortaya çıkan Resul Rıza ekolünün takipçilerinden ve dönemin önde gelen şairlerinden biri olduğunu göstermektedir. Cengiz Alioğlu, kendine özgü üslubu, lirik-metafizik üslubu ve öncü yaklaşımıyla gri edebiyattan sıyrılmaktadır.

Şiir evrensel bir tür olduğu için şairin eserlerinde önemli bir yer tutar. Cengiz Alioğlu'nun "Düşler Şehrinde" (1968), "Eski Şehirde Yağmur" (1970), "Kobustan'ın Ritimleri" (1971), "Uçan Işık ve Gölge" (1972), "Eski Çınar Efsanesi" (1975), "Abşeron'a Veda" (1993), "Diaspora" (2003), "Of" (2003), "Haçmaz Parkında" (2004), "Boyahmedli postmodernist dost-anneden erkek anneye dört+1 şiir dizisinden" (2005), "İlyas Amca" (2010), "Adını unuttuğum yazı" (2010), "Bakü devam ediyor, şehir yaşıyor" (2014) vb. şiirleri de her zaman kayda değer bulunmuştur. Bu şiirler, içerik ve içerik farkı, biçimsel-ölçütsel nitelikleri, modernliği, tür-biçim arayışlarındaki yenilikleri ve geniş bir metafor ağıyla sunulmaktadır. Yaşamın katmanlarını, tarihin derslerini, insan yaşamının ahlaki ve etik kurallarının uyum ve karşıtlıklarını, insan ve toplum sorunlarını epik düşünce ve lirik bir kapsamla ortaya koyan şiirlerin her biri, okuyucuya yeni bir söz söylemektedir.

"Diaspora" şiiri, toplumsal sorunlara adanmış şiirlerden biridir. Şiir, aile gerçeklerini avangard bir düzeyde sunar. Kitlelere yakınlık ve toplumsal sorunların yansımasının yanı sıra, "Diaspora" aynı zamanda sosyo-politik meseleleri de vurgular. Bu, Cengiz Alioğlu'nun dönemin sosyo-politik meselelerine kayıtsız kalmadığını gösterir.

Makalede, Cengiz Alioğlu'nun "Diaspora" şiiri bir bütün olarak yorumlanmakta ve avangard bir düzeyde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: avangart, şiir, Cengiz Alioğlu, aile, bakış açısı.

FAMILY TRUTH IN CHINGIZ ALIOGLU'S POEM "DIASPORA"

Sabira MUZAFFARLI[**]

Abstract

Cengiz Alioğlu was a follower of the Resul Rıza school that emerged in the 1960s and one of the leading poets of the period. Cengiz Alioğlu stands out from the gray literature with his distinctive style, lyrical-metaphysical tone, and pioneering approach.

Because poetry is a universal genre, it holds a significant place in the poet's oeuvre. Cengiz Alioğlu's poems such as "In the City of Dreams" (1968), "Rain in the Old City" (1970), "Rhythms of Kobustan" (1971), "Flying Light and Shadow" (1972), "The Legend of the Old Plane Tree" (1975), "Farewell to Absheron" (1993), "Diaspora" (2003), "Of" (2003), "In Hachmaz Park" (2004), "From the Boyahmedli postmodernist friend-mother to boy-mother four+1 poem series" (2005), "Uncle İlyas" (2010), "The article whose name I forgot" (2010), and "Baku continues, the city lives" (2014) have always been considered noteworthy. These poems are presented with a wide range of metaphors, encompassing their distinct content and context, their formal and metrical qualities, their modernity, their innovations in genre and form, and their extensive network of metaphors. Each poem, which reveals the layers of life, the lessons of history, the harmony and contradictions of human moral and ethical rules, and the problems of humanity and society with an epic thought and lyrical scope, offers the reader a new voice.

The poem "Diaspora" is one of the poems dedicated to social problems. Poetry presents family realities at an avant-garde level. In addition to being close to the masses and reflecting social problems, "Diaspora" also emphasizes socio-political issues. This shows that Cengiz Alioğlu was not indifferent to the socio-political issues of the period.

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Doktora Öğrencisi, sabira.muzaffarli@lit.science.az

[**] Institute of Literature named after Nizami Ganjavi Phd student, +994 553066900, sabira.muzaffarli@lit.science.az

In the article, Cengiz Alioglu's poem "Diaspora" is interpreted as a whole and analyzed at an avant-garde level.

Keywords: avant-garde, poetry, Cengiz Alioğlu, family, point of view.

Əsas Hissə

“Diaspora”poeması 2003-cü ildə qələmə alınmış formal-metrik keyfiyyət baxımından ağ şeir nümunəsi, mövzu və mündəricə nəzərindən isə qürbət azərbaycanlısının poetik tablosudur. Poemada yaşanan hər bir yaşam nüansları, həyat həqiqətləri canlı lövhələrlə əks olunub. “Diaspora” bütünlükdə Azərbaycan tarixini, xalqın sosial və ictimai problemlərini, siyasi maraqlarını bir monoloq altında əks etdirən unikal sənəd, poetik şedevrdir.

Poemada cəmiyyətin sosial-iqtisadi, siyasi, dini, mənəvi problemlərinə toxunulmuş, ictimai və fərdi mürəkkəbliklər təsvir edilmişdir. Həcmcə kiçik olmasına rəğmən məna və mahiyyət baxımından olduqca uğurlu əsərdir.

Poema bir qadının monoloji nitqindən ibarət olsa da burda təkcə bir qadının həyatı, xarakteri, dünyagörüşü, üzləşdiyi çətinliklər deyil, digər diaspor üzvlərinin də yaşam tarixi və yaşam tərzi sərgilənir.

Çingiz Əlioğlu geniş dünyagörüşə və dərin intellektə malik bir şairdir. Şair ömrünün yarısını Yerlə-göy arasındakı səyahətlərdə keçirib. Onun həyat tərzi, şairanə təfəkkürü də məhz bu dünyagörüşdən qaynaqlanır.

“Diaspora”da hadisələr poemanın girişində də qeyd edildiyi kimi “Moskva-Bakı hava xətti”ndə təqdim olunur. “Diaspora” poemasında hadisələrin təyyarədə cərəyan etməsi Avropada futuralist ədəbi cərəyanının banilərindən biri Filippo Tommazo Marinettinin 1909-cu il fevralın 20-də "Fiqaro" qəzetində dərc etdirdiyi "Futurizmin birinci manifesti nin yarandığı situasiya ilə (“Mən təyyarəni hərəkətə gətirən benzinin çəlləyi üstündə əyləşmişdim. Bu dəm aviatorun başı mənim qarnıma söykəndi və vücudum istilənməyə başladı. Necə oldusa, ağlıma belə bir fikir gəldi: hələ Homer dövründən üzü bəri bizim imtina etdiyimiz yazıq, köməksiz, köhnə sintaksislə nə etməli... Məndə dəli bir istək yarandı ki, içərisinə o dövrün ifadələri yığılan qəfəsin ağzını açım və köhnə latın sözlərini hara gəldi tullayım. Hər gicbəsər sözlər kimi bu ifadələrin də nə zamansa möhkəm başı, qarnı, ayaqları və iki pəncəsi olub. Vaxtı ilə o da gəzə bilib, hətta qaçıb da, amma neçə əsrdir dalana dirənərək lal kimi donub dayanıb. Özü də bilir ki, heç vaxt onun qanadları olmayacaq. Bütün bunları mənə iki yüz metr yüksəklikdə uçanda təyyarənin pərləri vızıldayırdı. Aşağıda Milanın boruları tüstüləyir, qulağımın dibində təyyarənin pəri isə hələ də vızıldayırdı”) yaxından səsləşir. Digər yandan isə Azərbaycan diasporunun ən geniş və intensiv fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdən biri bir zamanlar Rusiya Federasiyası idi. Rusiyaya mühacir axını 1828-1991-ci illərdə başlamış, mərhələ-mərhələ davam etmişdir. Həmən illərin diaspor tarixi ilə bu poema vasitəsilə yaxından tanış olmaq mümkündür.

“Diaspora” qürbət azərbaycanlısının gün-güzəranının vizual poetik rəsmidir. Poema qadın “mən”ninin lokal kimliyinin, regional mənsubiyyətinin vurğulanmasıyla başlayır.

bərdəli qızıyam
Bərdədə atam
İzvestni doxturdu inanın buna
babam da rayonun zdravotdeli
işləyib vaxtında
Tak çto dədəm
Həmişə bizi çox yaxşı saxlayıb
Demək çirkinlikdi
Bilənlər bilir
İmkanlı olmuşuq
Sözümüz keçib…

Ərim gəncəlidir
O da sizintək
yaman savadlıdır
Texnikum qurtarıb
Qiyabi orda. (Əlioğlu, Ç., 2010)

Şairin "Ata", "ər", bir az sonra təqdim edəcəyi "qardaş", "oğul" sıralaması ilə qarşı tərəfi (oxucunu) milli mentalitetlə, patriarxal normaların dominantlıq təşkil etdiyi ailə modelinin həqiqi xarakteri ilə tanış edir və bununla da oxucuda kişi başlanğıclı milli təfəkkür haqqında dolğun təsəvvür yaradır. Buna baxmayaraq əsərin məzmununda qadın "mən"i daha qabarıq təsvir olunur.

Qadın milli təfəkkürdə həm ana, həm tərbiyəçi, həm evinin xanımı, həm mübariz döyüşçü, həm ailənin dayağı kimi ətrafa işıq saçan nurdur. Şairin lirik qadını da bu qədər yükün mərkəzində durur. O həm öz ailəsinin, eyni zamanda valideynlərinin yükünü daşıyır. "Dədəmin-nənəmin bircə qızıyam"- özünü təqdim edən bərdəli qızı təhsilini yarımçıq qoyaraq 17 yaşında ailə qurmuş, əvvəllər Bakıda yaşamış, ölkənin tarixi şəraiti ilə əlaqədar olaraq Bakıdan Moskvaya köçmüş, 3 uşaqlı anadır. Bir dönəmə kimi həyatında hər şey yolundaykən çərxi-fələk tərsinə dönür.

Qabaqlar işimiz lap xod gedirdi
Başımızdan tökürdü
Qurban olduğum
Bir az bu son vaxtlar çətinləşibdir
Gül kimi evimiz-eşiyimiz vardı
Kefin istəyəndi kvartiramız (Əlioğlu, Ç., 2010)

Qadın heyfsilənərək əvvəlki yaşam tərzini xatırlayır, ancaq son vəziyyətə gətirən səbəbi hələ qeyd etmir. Qadının mozaik nitqi ilə səbəb-nəticə əlaqəsinin ardıcıllığı pozulur. "Avanqard poeziyada səbəb və nəticə əlaqəsi tamamilə fərqli yerlərdə və fərqli proseslərdə axtarılaraq aşkar edilir". (Cabbarlı N., 2017) Həyat bu qadını çətinliklərlə sınağa çəkir. Ancaq bu çətinliklərə rəğmən o əzmini itirməmiş, ümidini qoruyub saxlamışdır. Şair poemada feminin qüvvəni qabardaraq qadın gücünü xüsusilə də Azərbaycan qadınının əzminə, mübarizliyinə vurğu atır.

Neyniyək namuslu kişi qızıyıq
Əlimdən nə gəlir ta indən belə
Yarımçıq qoyası döyüləm ki mən. (Əlioğlu Ç., 2010)

Poemada ictimai kəsər daha qabarıq görünür. Əsərin ictimai kəsəri tənqidin hədəf aldığı həyat materialından yaranır. Bu isə şair-sənətkardan həyatı düzgün realizə etmək bacarığı ilə bərabər bir tənqidi təfəkkür tələb edir. Bu iki tandemin vəhdəti Çingiz Əlioğlunun "Diaspora"sında aydın görünür.

pul-para qabaqlar seltək gəlirdi
bilmirəm bizi kim gözə gətirdi
gəncədə bakıda evimiz vardı
gənclikdə qırx minə aldığım evi
elə etdi ki
remontdan – özü də necə -
sonra mən tələsik iyirmi beşə
verəsi oldum (Əlioğlu, Ç., 2010)

Ailənin maddi durumunun yüksəliş və çöküşü təkcə sosial tənəzzülün deyil, həm də şəxsin yəni kişi "mən"in mənəvi tənəzzülü kimi səs salır. Bu ona görədir ki, xalqın mentalitetində kök salmış mənəvi dəyərlər zamanla öz təməlindən qopur, insanlar nəfsin və ehtirasların əsiri olur. Bu cür sosial ziddiyyətlərin kökündə mənəvi kasadlığın durduğunu vurğulayan şair dövrün təzadlarla dolu mənzərəsini yaradır.

Çingiz Əlioğlunun toxunduğu məqamlar əsərin alt qatında gizlənən mətləbdən xəbər verir. Şair həqiqətlərin cəmiyyətdəki mənəvi çatışmazlıqların fonunda bəşəriyyəti uçuruma aparan bir sıra aktual problemlərə toxunur. Şairin toplumun köklü problemlərini bədii həqiqətə çevirmək və həmin əngəllərə qarşı ictimai mübarizə əzmini gücləndirmək cəhdi ciddi nəzərlərlə seçilir.

Allah Əliyev'ə rəhmət eləsin
qadasın aldığım qadağa qoydu
o şeytan yuvası kazinolara (Əlioğlu, Ç., 2010)

Şairin kütləyə, cəmiyyət problemlərinə yaxınlığı onun ictimai mühitdə baş verən dəyişiklərə qarşı biganə olmadığını göstərir.

Qloballaşma nəticəsində milli mentalitetlə kosmopolit düşüncənin qarşı-qarşıya gəlməsi çağdaş poeziyasının xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Azərbaycan milli mentalitetinin özünəməxsusluğunun, tarixi ənənələrə bağlılığını qorunub saxlanılması diaspor quruculuğunun müasir mərhələsinin ən aktual məsələlərindən biri kimi qeyd edilir.

Ruslar ağıllıdır
onunçun arvadlar
orda samostoyatelni
sərbəstdir o cür
gəlib tökülmüşük ömürdü keçir
burada doğulan balalar artır
elə Ruslar da çox doğurlar indi
məhləmiz qaraca uşaqla dolub
biri var şuradır qonşuluqdadır (Əlioğlu, Ç., 2010)

"Diaspora" poemasında şair təkcə məzmun və ideya üzərində deyil, həm də forma üzərində də mərkəzləşmişdir. "Lazımı material olmadan alınmayan elastik bir şeydir forma. Onun heç nəyi kənarda qoymayan forması olmalıdır, əks halda şeir yerinə oturmur". (Ezra P., 2016) Çingiz Əlioğlu poemanın forma-struktrunu qurmaq üçün müxtəlif texnikalardan istifadə etmişdir. Poetik texnikalardan yerində istifadə əsəri uğurlu qılan məziyyətlərindən biridir. Amerikalı şair-tənqidçi, modernist hərəkatın aparıcı simalarından biri - Ezra Paunda görə "Bədii texnika ədəbi dürüstlüyün sınağıdır". (Ezra P., 2016)

Çingiz Əlioğlunun hər poeması oxucu dünyasına yeni qapı açır. Yaradıcılığının müxtəlif illərində fərqli mövzu və problematika nöqteyi nəzərindən yaranan şeir və poemaları Çingiz Əlioğlunun yaradıcı erudusiyasının rəngarəngliyindən xəbər verir.

Çingiz Əlioğlu üçün şeirin mövzusu yoxdur. O müxtəlif anlarda, məqamlarda keçirdiyi duyğuları hansısa ecazkar qüvvənin təsirilə sözə çevirir. Şairin "Diaspora" poeması da da bu cür yaranmışdır. "Diaspora" adlı poemamı heç özüm də gözləmədiyim halda, səhər qəlyənaltısından öncə oturub birbaşa yazmışam. Poemanı başlayana qədər ömrümdə düşünməmişəm ki, belə bir poema yazacam." (Əlioğlu Ç., 2006) Şair bədii yaradıcılığın məhz təhtəlşüur səviyyəsində birdən-birə baş verdiyini düşünür. Çingiz Əlioğlunun fikrinə görə şeir təhtəlşüurda necə yaranıb formalaşırsa, onu o cür də təqdim etməlisən.

Ədəbiyyat o zaman ciddi sənət səviyyəsinə yüksəlir ki, orada əksini tapmış bir sıra problemlər milliliklə yanaşı , ümumbəşəriliyi ilə də seçilsin. Yaradıcılıqda bəşəriliyə nail olmaq üçün sənətkarın üz tutduğu mövzu bəşəri məzmuna, ictimai-əxlaqi mündəricəyə, həyati əhəmiyyətə malik olmalı, ümumbəşəri və planetar problemlərə cavab verməlidir. ***"Diaspora"*** poeması da mövzu baxımından həmən tələblərə cavab verən lirik poemadır.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Əlioğlu Ç. Fraqmentlər. Bakı: Çinar-çap, 2006.
2. Əlioğlu Ç. Çərçivə. Bakı:Təhsil, 2010.
3. Cabbarlı N. Qurtuluşdan sonra.Yeni nəsil ədəbiyyatı. Bakı; Xan, 2017.
4. Ezra Paund. Bədii texnika ədəbi dürüstlüyün sınağıdır. Kaspi.az, 2016.

ROALD DAHL'IN "MATİLDA" ADLI ESERİNİN ÇOCUK-AİLE İLİŞKİSİ VE ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Raşit KOÇ[*]

Ağin BİÇEN[*]

Shenoll Sabit SAHITI[*]

Özet

Çocuk, sürekli gelişen bir varlık olarak dünyayı anlama, kendini ifade etme ve çevresiyle ilişki kurma sürecinde edebi metinlerle de etkileşim hâlindedir. Bu etkileşimde çocuk edebiyatı önemli bir rol üstlenir; çünkü bu alandaki ürünler yalnızca eğlence ya da bilgi sunmakla kalmaz, aynı zamanda çocuğun duygu, düşünce ve hayal dünyasına dokunma amacı taşır. Bu nedenle çocuk edebiyatı ürünlerinin, çocuğun gelişim düzeyine, ilgi alanlarına ve gerçekliğine uygun şekilde kurgulanması; yani çocuğa göre olması büyük önem taşır. Roald Dahl'ın Matilda adlı eseri, olağanüstü zekâsı ve kitap sevgisiyle öne çıkan küçük bir kız çocuğunun, baskıcı yetişkinlere karşı verdiği mücadeleyi merkeze alır. Bu yönüyle eser, bireysel güçlenme, adalet ve özgürlük temalarını çocuk bakış açısından aktarırken; karakterler arası çatışmaları da çocuğun anlayabileceği bir anlatım düzeyiyle işler. Bu çalışmanın amacı "Roaldh Dahl'ın Matilda"adlı çocuk edebiyatı eserinin çocuğa görelik açısından uygun olup olmadığını araştırmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile elde edilen veriler dış ve iç tasarım çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın öne çıkan sonuçları şunlardır: Matilda eseri, genel itibarıyla çocuğa görelik ilkeleri bakımından uygun bir yapı sergilemektedir. Ancak, biçimsel özellikler açısından bazı eleştiriler mevcuttur. Eserin kâğıt hamurunun çocuğa yönelik tasarımlarına uzak olduğu ve bazı karakter çizimlerinin karmaşık olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Matilda'nın kötülüğe karşı kötülükle karşılık vermesi ve bunu sıklıkla özel güçlerini kullanarak gerçekleştirmesi, çocuğa görelik ilkelerine uzak bir tutumdur. Ailesi ve Trunchbull karakterlerinin aşırı olumsuz bir biçimde tasvir edilmesi, özellikle Trunchbull'un bir öğretmen olarak şiddet dolu bir figür olarak sunulmaktadır. Eserin Bu unsurların, çocuğun dünyasında şiddet ve olumsuzlukları fazla abartılı bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk edebiyatı, çocuk ve aile ilişkisi, çocuğa görelik, Roaldh Dahl.

AN ANALYSIS OF ROALD DAHL'S "MATILDA" IN TERMS OF CHILD-FAMILY RELATIONSHIPS AND THE PRINCIPLE OF RELATIVITY TO THE CHILD

Abstract

Children, as constantly developing beings, interact with literary texts as theyunderstand the world, express themselves, and establish relationships with their surroundings.Children's literature plays an important role in this interaction because products in this fieldnot only provide entertainment or information but also aim to touch the child's emotional,intellectual, and imaginative world. Therefore, it is crucial that children's literature productsare designed in a way that is appropriate for the child's level of development, interests, andreality; in other words, they must be child-oriented. Roald Dahl's work Matilda centers on thestruggle of a little girl, who stands out with her extraordinary intelligence and love of books,against oppressive adults. In this respect, the work conveys themes of individualempowerment, justice, and freedom from a child's perspective, while also addressing conflictsbetween characters at a level of narration that children can understand. The aim of this studyis to investigate whether Roald Dahl's children's literature work Matilda is appropriate forchildren. Data obtained through document analysis, one of the qualitative research

[*]Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Van/Türkiye, rasitkoc@yyu.edu.tr.

[*] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yükseklisans Öğrencisi, Van/Türkiye, axinbicen12@icloud.com

[*]Universiteti Tetovës Fakulteti Filozofik, Severna Macedonia (Kuzey Makedonya), shenoll.sahiti75@gmail.com

methods,was examined in terms of external and internal design. The prominent results of the researchare as follows: Overall, the work Matilda exhibits a structure that is appropriate in terms ofchild-centered principles. However, there are some criticisms in terms of formalcharacteristics. It was observed that the paper pulp of the work is far from child-orienteddesigns and that some character drawings are complex. Furthermore, Matilda's response toevil with evil, often using her special powers, is an attitude far from child-centered principles.The overly negative portrayal of her family and the character Trunchbull, especiallyTrunchbull as a violent teacher, can be said to exaggerate violence and negativity in a child'sworld.

Keywords: Children, children's literature, child-family relationship, child-centeredness, Roald Dahl.

GİRİŞ

Günümüzde çocuklara yönelik neredeyse her şey, yetişkinlerden ayrı olarak tasarlanmakta ve sunulmaktadır: çocuk kıyafetlerinden çocuk mobilyalarına, çocuk filmlerinden eğitim materyallerine, hatta yemek takımlarından teknolojik cihazlara kadar pek çok unsur, onların gelişim düzeyleri, ilgi alanları ve güvenlik ihtiyaçları dikkate alınarak özel biçimde üretilmektedir. Bu durum, çocuğun sadece biyolojik olarak değil, toplumsal ve kültürel açıdan da farklı bir birey olarak ele alındığını göstermektedir. Çocukluk, artık yalnızca yaşamın ilk evresi olarak değil, kendine özgü bir dünyası, dili ve deneyimi olan ayrı bir varoluş biçimi olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısı, zamanla sanat ve edebiyat alanında da karşılık bulmuş; çocukların zihinsel, duygusal ve estetik gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan özel bir anlatı dünyasının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece edebiyat da, yetişkinlere hitap eden klasik yapısından farklı olarak, çocukların algı düzeylerine, ilgilerine ve hayal güçlerine uygun içeriklerle şekillenen "çocuk edebiyatı" adı altında ayrı bir disiplin olarak gelişmiştir.Gelişme çağındaki çocukların duygu ve düşünce dünyasına, anlama ve kavrama becerilerine seslenen edebiyata çocuk edebiyatı denir (Şimşek, 2014). Çocuğun; hayal dünyasına hitap eden, üstün nitelikleri olan, estetik bir boyut taşıyan, kelime hazinesine uygun, ana dilini geliştirebilecek özellikte, ulusal ve evrensel değerleri içeren, psiko-sosyolojik gelişimine katkı sağlayan, severek dinlediği / okuduğu, zevk aldığı yazılı ve sözlü edebiyat mahsullerini "çocuk edebiyatı" içerisinde değerlendiriyoruz (Temizyürek, 2003). Bu ayrım, yalnızca biçimsel farklılıkları değil, aynı zamanda çocukların dünyayı anlama ve anlatma biçimlerine özgü bir duyarlılığı da beraberinde getirir. Dolayısıyla çocuk edebiyatı, yalnızca küçüklere uygun metinlerden ibaret değil; çocukluğun kendine özgü gerçekliğini edebi biçimde yansıtan, özel bir yazınsal evrendir.

Bir başka deyişle, çocuk edebiyatı, tek tip bir anlatı formu sunmak yerine, çocukların algı düzeylerine ve dünyayı anlamlandırma biçimlerine uygun olarak çeşitlenen metin türleri ve anlatım teknikleri içerir. İşte bu noktada, çocuk edebiyatı ürünlerinin temelini oluşturan en önemli ilkelerden biri olarak çocuğa görelik kavramı karşımıza çıkar. "Çocuğa göre deyince, çocuklar için yapılacak edebiyatın çocuğun büyüme ve gelişme çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram ilgisine, algılama dünyasına uygun bir duyarlılık anlaşılmalıdır."(Çakır, 2013 akt. Şirin 1998). Çocuğa görelik, çocuğun ilgilerini, gereksinimlerini, dil evrenini göz önünde tutmayı, hazırlanacak okuma metnini bunlarla örtüştürmeyi zorlar (Çer, 2016 akt Sever, 2008). Bu ilke, çocuklara yönelik edebi ürünlerin, onların anlam dünyasına hitap edebilmesi, ilgi uyandırabilmesi ve gelişimlerine katkı sunabilmesi açısından belirleyici bir role sahiptir. Dolayısıyla çocuğa görelik, çocuk edebiyatı ürünlerinin yalnızca estetik yönünü değil, aynı zamanda pedagojik işlevini de temellendiren bir ilke olarak önem kazanır.

Bu doğrultuda, bu çalışmada Roald Dahl'ın Matilda adlı eseri, çocuğa görelik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiş; eser, çocuk okurun gelişimsel özellikleri ve edebi beklentileri göz önünde bulundurularak, biçimsel yapı (boyut, kâğıt, kapak ve iç kapak, cilt, sayfa düzeni, resimler) ve içerik unsurları (konu, tema, ileti, karakter, dil ve anlatım) açısından incelenecektir.

Amaç

Çalışmanın amacı Roaldh Dahl'ın Matilda adlı kitabı çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi açısından incelemektir.

1. Roald Dahl'ınMatildaadlı çocuk edebiyatı eseri tasarım açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

2. RoaldDahl'ınMatildaadlı çocuk edebiyatı eseri konu açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

3. Roald Dahl'ın Matilda adlı çocuk edebiyatı eseri ileti açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

4. Roald Dahl'ın Matilda adlı çocuk edebiyatı eseri karakter çerçevesi açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

5. Roald Dahl'ın Matilda adlı çocuk edebiyatı eseri dil ve anlatım açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

6. RoaldDahl'ınMatilda adlı çocuk edebiyatı eseri eğitsel ilkeler açısından çocuğa görelik ilkesine uygun mudur?

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi uygulanacaktır. Doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009).Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008). Bu nedenle çalışma konusu olan "Matilda" kitabı okunup incelenerek çalışmanın amacı doğrultusunda çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik ilkesi açısından değerlendirilecektir.

Çalışma Materyali

Çalışmanın materyalini yazarın "Matilda" adlı eseri oluşturmaktadır.

BULGULAR

Yapılan çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular çocuğa görelik açısından yorumlanacaktır. "Roaldh Dahl'ın Matilda" adlı eseri21 bölüm ve 252 sayfadan oluşmaktadır.

1. Tasarım Özellikleri

1.1 Boyut

Roald Dahl'ın Matilda kitabı, 9 yaş ve üzeri çocuklar için uygun bir baskıya sahiptir. Kitap, 12.5 x 19.5 cm boyutlarında ve 252-256 sayfa arasında değişen sayfa sayısıyla, çocukların rahatça okuyabileceği bir formata sahiptir. Ayrıca, kitabın yaş grubu önerisi de 9+ olarak belirtilmiştir. Çalışma konusu olan kitaptaki yazılar 12 punto büyüklüğünde yazılmış olup bölüm başlıkları 16 punto ile yazılmıştır. 9 yaş ve üzeri çocuklara yönelik eserlerde metin puntosunun 12, başlık puntosunun ise 16 olarak belirlenmesi, çocukluğa görelik ilkesine uygun bir tercih olarak değerlendirilmektedir. Bu düzenleme, çocukların metni daha rahat okuyabilmelerine ve içerikle daha kolay etkileşim kurmalarına olanak sağlamaktadır.

1.2. Kâğıt

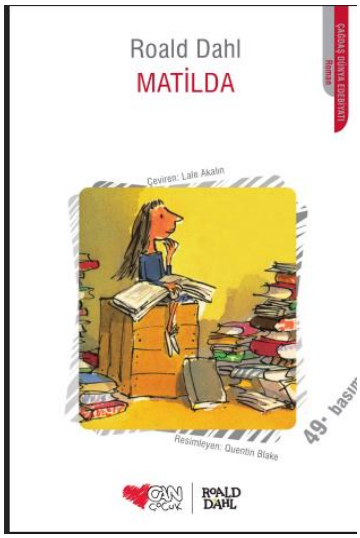
"Çocuk kitaplarında, görsel ve okuma konforunu sağlamak adına birinci hamur, mat ve ışığı yansıtmayan kâğıt türleri tercih edilmelidir (Demircan, 2006). Bu tür kâğıtlar, çocukların göz sağlığını

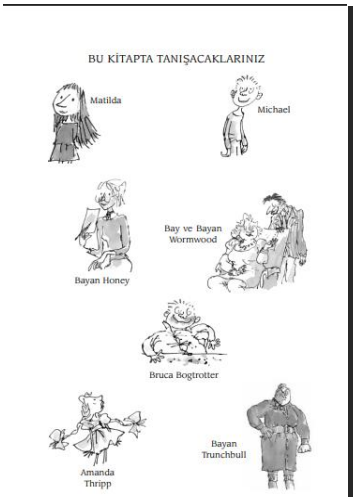
korur ve dikkatlerini metne daha kolay odaklamalarına olanak tanır. Ancak incelenen kitapta sarı renkli, ikinci hamur bir kâğıt kullanılmıştır. Bu kâğıdın ışığı geçiren ve parlak yapısı, çocuğun okuma sürecini olumsuz yönde etkileyebilir. Mat ve yansımayı önleyen kâğıt yerine böyle bir tercih yapılması, çocuk edebiyatı eserlerinde temel alınması gereken çocuğa görelik ilkesine uygun düşmemektedir.

1.3. Kapak ve İç Kapak

Matilda kitabının dış kapağında, yazarın isminin en üst ortada ve kitabın başlığının hemen altında büyük harflerle yer almaktadır.Çocukların dikkatini çekmeye yönelik doğru bir görsel düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Kitabın görsel unsurları, ortalanmış şekilde konumlandırılarak çocukların estetik algısına hitap etmekte ve metnin içeriğiyle uyumlu bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca, kapağın alt kısmında yer alan yayın bilgisi ve basım yılı gibi detaylar, estetik dengeyi bozmadan daha küçük puntolarla verilmiş ve bu unsurların yerleştirilmesi, çocukluğa görelik ilkesine uygun bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu tasarım, metnin hedef kitlesine hitap etmekte ve çocuk edebiyatının görsel ve yazılı düzenleme ilkeleriyle uyumlu bir yapı sunmaktadır.

Matilda kitabının iç kısmında ise dış kapakta olduğu gibi başlık düzeni benzer şekilde yerleştirilmiştir. Sayfanın en üst kısmında, yazar ismi ve hemen altında büyük harflerle kitap adı yer almaktadır. Başlığın hemen altında, çevirenin ismi ve resimleyenin adı yer almaktadır. Sayfanın en alt kısmında ise yayın evi ve yazar ismi bilgilerine yer vermektedir. Basım yeri ve baskı bilgileri ise arka kapakta verilmiş olup, cilt ve baskı özelliklerine dair ayrıntılar da kitap tasarımına entegre edilmiştir. Ayrıca kitabın iç sayfalarında, okuyuculara karakterler hakkında önceden bilgi verilmekte ve bu karakterlerin görselleri ile birlikte isimleri sunulmaktadır. Her bir karakterin görseli, kitabın genel çizim tarzı ile uyumlu olarak tasarlanmış ve karakterlere ait isimler, görsellerin yanında yer almaktadır. Bu düzenleme, karakterlerin tanıtılmasını sağlayarak, okuyucunun metni daha kolay takip etmesine ve karakterlerle ilgili görsel bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır.

1.4. Cilt

Çocuk edebiyatı eserlerinde yalnızca içerik değil, fiziksel yapı da büyük önem taşır. Kitapların uzun süreli kullanımına olanak sağlaması açısından, dış kapağın karton ciltli olması ve sayfaların cilde dikiş yöntemiyle tutturulması önerilmektedir. Bu tür sağlam bir ciltleme, kitabın hem okunabilirliğini artırır hem de zamanla yıpranmasını önleyerek saklanma süresini uzatır (Gönen vd. , 2012). Ancak incelenen eserde bu ilkelere uygun bir ciltleme yöntemi tercih edilmemiştir. Kitap, pres yapıştırma tekniğiyle birleştirilmiştir. Bu yöntem, özellikle çocuklar tarafından sık kullanılan kitaplarda, sayfaların zamanla ayrılmasına ve kopmasına neden olabilmektedir. Bu durum, ciltleme kalitesinin

yeterli olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, eserin fasikül biçiminde dikişli değil, yalnızca yapıştırma yöntemiyle ciltlenmiş olması, çocuğa görelik ilkesi açısından eleştiriye açık bir yön olarak değerlendirilebilir.

1.5. Sayfa Düzeni

Sayfa düzeni, yazı ve görsellerin uygun şekilde yerleştirilmesini ve metinlerin sayfa ile orantılı bir biçimde düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, metinler sayfa oranına göre düzgün bir şekilde yerleştirilmiş olup, sayfa kenarlarında alt, üst, sağ ve sol boşluklar özenle bırakılmıştır. Ayrıca, metinler okunabilirliği artırmak amacıyla Timeless New Roman yazı stiliyle yazılmıştır. Çocuklar tarafından en çok tercih edilen kitaplarda Times New Roman tercih edilmektedir (Erkmen, 2017).

1.6. Resimler

İncelenen kitapta yer alan resimler, karikatürize edilmiş tarzda olup, metnin üstünde, altında, sağında veya solunda farklı noktalarda konumlandırılmıştır. Resimlerin boyutları büyükten küçüğe değişmekte, bu da görsel çeşitlilik sunmaktadır. Resimler siyah-beyaz renkte olup, neredeyse her sayfada görsel öğelere yer verilmiştir. Bazı sayfalarda ise görseller, sayfanın tamamını kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir. Çocuk edebiyatı açısından, bu tür görsellerin kullanımı, çocukların dikkatini çekmek ve metni daha çekici hâle getirmek için faydalı olabilir. Ancak, aşırı görsel unsur, dikkat dağılmasına yol açabileceği için dikkatli bir şekilde yerleştirilmiş olmalıdır. Resimlerin çeşitliliği ve yerleşimi, çocuğun görsel algısını destekleyebilir, ancak metinle olan ilişkisinin dengeli tutulması önemlidir. Sarı, 2006 göre de; kitap seçiminde "…dikkat edilecek en önemli nokta, seçilecek kitapların çocukların içinde bulundukları gelişim özelliklerine ve ilgilerine uygun olarak hazırlanmış olmasıdır." 6-7 yaşından itibaren çocukların ilgileri değişmekte, artık hayali kahramanlara, gerçek üstü olaylara bilhassa masallara ilgi duymaya başladıkları görülmekte ve hareketli, ilgi çekici, hayvanları konu edinen günlük hayattan gülünç olayları işleyen resim ve metinleri tercih ettikleri gözlenmektedir. Buna bağlı olarak resimlerin büyük, ayrıntısının az ve yalın çizgilerle çizilmiş olması gerekir.

Kitapta yer alan resimler, kitabın içeriği ile uyuşmaktadır. Ayrıca, kitapta bulunan çizimler, karakterlerin fiziksel ve kişisel özellikleriyle uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Bu uyum, okuyucunun karakterlerle bağ kurmasını kolaylaştırarak, metin ve görseller arasındaki bütünlüğü pekiştirmektedir. Karakterlerin fiziksel betimlemeleri ile görsel temsilleri arasındaki tutarlılık, çocukların karakterleri daha iyi tanımasına ve metni daha derinlemesine anlamasına yardımcı olmaktadır. Ancak kitapta yer alan bazı görsellerin çizimlerinde anlatılmak istenen durumlar net olarak anlaşılamamaktadır. Bu durum, çocuğun gelişim düzeyine ve algı kapasitesine uygunluk anlamına gelen çocuğa görelik ilkesine ters düşmektedir; çünkü çocukların görsel ifadeleri anlamlandırabilmesi için açık, sade ve yaşlarına uygun görsellere ihtiyaçları vardır.

2. İçerik Özellikleri

2.1. Konu

Çocuk edebiyatı eserlerinde, çocukların duygusal ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla ele alınan konuların, onların günlük yaşamlarıyla ilişkilendirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Çocuk kitaplarında geçen konuların, çocukların güncel yaşamlarıyla ilişkili olması ve onların ilgisini çekecek, beğenisini kazanacak nitelikler taşıması gerekir (Yalçın & Aytaş, 2005: 110). Matilda adlı çocuk edebiyatı eserinde, olağanüstü bir zekâya sahip olan ancak ailesi ve okulundaki otoriter figürler tarafından dışlanan ve hor görülen küçük bir kız çocuğunun, kendini gerçekleştirme süreci ve adaletsizliğe karşı verdiği mücadele anlatılmaktadır. Eserde, Matilda'nın yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirdiği çözüm yolları, çocukların duygusal dünyasında karşılık bulabilecek ve onların yaşamlarına dokunabilecek niteliktedir. Kitap, özgüven, cesaret, adalet arayışı ve bireysel direniş gibi temalar aracılığıyla, çocukların hem empati becerilerini geliştirmelerine hem de toplumsal yapıları sorgulamalarına imkân tanımaktadır. Bu yönüyle Matilda, çocuğa görelik ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, hem konu seçimi hem de karakter gelişimi açısından başarılı bir örnek olarak öne

çıkmaktadır.

2.2. İzlek (Tema)

Tema, bir edebi eserin temel yapı taşlarından biri olup, eserin bütünlüğünü sağlayan ve yazarın metin aracılığıyla iletmeyi amaçladığı ana düşünceleri, değerleri ve mesajları ifade eden önemli bir öğedir. Kitapların içyapı özelliklerinden olan tema (izlek), yazarın, çizerin kitapta ele aldığı konuyla çocukta uyandırmak istediği etki, onlarla paylaşmak istediği duygu ve düşünce birikimidir (Karaağaç ve Alikılıç, 2023). Çocuk edebiyatında tema, yalnızca bir hikâyenin içeriğini belirlemekle kalmaz, aynı zamanda metnin okurla kurduğu anlam bağını güçlendirir ve eserin derinlikli bir şekilde anlaşılmasına olanak tanır. Eserde işlenen temaların, metnin genel yapısını nasıl şekillendirdiği ve mesajların okura nasıl aktarıldığı, çocuk edebiyatındaki tema anlayışını belirleyen temel unsurlar arasında yer alır. Çalışmaya konu olan kitapta; adalet, sevgi ve dayanışma, kötüye karşı iyinin zaferi, kitap sevgisi ve zekânın gücü temaları işlenmektedir.

2.3. İleti (Mesaj)

İleti, yazarın metin aracılığıyla okuyucuya iletmek istediği temel anlam, düşünce ya da yönlendirmeyi içeren kavramsal bir çerçeve olarak tanımlanabilir. İncelenen kitapta toplam 21 bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde verilen iletileri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

2.3.1 Zekâ ve Bilgiyle Güçlenme

Matilda, bireylerin bilgi ve zekâ aracılığıyla zorluklara karşı direnç geliştirebileceğini vurgular. Matilda'nın olağanüstü zekâsı ve okuma sevgisi, kitabın temel mesajını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, zekâ ve bilgi birikimi, bireyi çevresindeki adaletsiz ve otoriter güçlere karşı güçlendirdiği düşüncesine ulaşılabilir. Eser, bilgi edinmenin ve öğrenmenin, insanın özgürlüğünü kazanmasındaki önemine dikkat çekmektedir.

"Matilda'nın yerinde başka bir çocuk olsaydı ağlamaktan perişan olurdu. Ama o öyle yapmadı. Yüzü bembeyaz düşünceli halde sakin sakin oturmaya devam etti. Ağlamanın da, surat asmanın da hiç kimseye bir yarar sağlamayacağını anlamış görünüyordu. Saldırıya uğradığınızda, yapılacak en akıllıca iş Napolyon'un vaktiyle söylemiş olduğu gibi, karşı saldırıya geçmektir."…

2.3.2 Adalet ve Adaletsizlik

Eserde, adaletin savunulması gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Matilda, ailesi ve okulundaki zalim figürlere karşı hakkını arayarak, bireysel mücadeleyle adaletin sağlanabileceğini göstermektedir. Bu tema, toplumsal adaletsizliklere karşı durmanın bireysel bir sorumluluk olduğuna ve bireylerin doğruyu savunarak, haksızlıklarla mücadele etme yükümlülüğü taşıdığına dair güçlü bir mesaj vermektedir.

…"Bir elinde şapkayı, bir elinde de ince süper yapışkan tüpünü tutan Matilda, yapışkanı özenle şapkanın iç kenarına sürdü. Sonra da şapkayı, bastonun yardımıyla askıya dikkatle astı. Bu operasyonu zamanlamasını çok dikkat ayarlamış ve yapışkanı tam da babası kahvaltı masasından kalkarken sürmüştü."…

2.3.3 Kendini Keşfetme ve Güçlenme

Matilda'nın kendi içsel gücünü keşfetmesi, çocukların gelişiminde kendilerini tanımanın ve potansiyellerini ortaya çıkarmanın önemini vurgulamaktadır. Eser, bireylerin kişisel gelişimlerinde özgüven kazanmalarının ve içsel güçlerini keşfetmelerinin, dışsal zorluklarla mücadelede belirleyici faktörler olduğunu anlatmaktadır. Kendini keşfetme süreci, bireylerin dirençli ve güçlü olmalarını sağlamada yardımcı olmaktadır.

…"Gözlerini ısrarla bardağı dikti, şimdi güç her bir gözün küçük bir bölümünde yoğunlaşıyor, giderek artıyor, artıyordu. Gözle görünmez, milyonlarca minik kol, uçlarında ellerle, gözlerinden, dikkatle baktığı bardağa doğru yöneliyor gibiydi." ...

"Devir onu!" diye fısıldadı Matilda "Devir onu!"

Bardağın sallandığını gördü. Bardak geriye doğru bir santim kadar eğildi, sonra yeniden düzeldi."…

"Yatağın ucuna oturdu ve yeniden başladı.Gücünü gözlerine toplaması artık kolay oluyordu.Sanki beyinde bir tetiği çekmek gibi bir şeydi.

"Kaldır!" diye fısıldadı. "Kaldır!" "Kaldır!"

"Puro önce yuvarlanmaya başladı. Fakat sonra, Matilda dikkatini şiddetle bir noktada yoğunlaştırınca, bir ucu yavaşça masadan üç santim kadar yukarı kalktı. Puro muazzam bir çaba harcayarak, o halde on saniye kadar tutabilmeyi becerdi. Sonra puro yeniden masaya düştü. "Hımm!" diye yutkundu Matilda. Beceriyorum işte! Yapmaya başlıyorum!"…

"Matilda üç yaşına geldiğinde, evde sağdan solda duran gazeteleri ve dergileri inceleyerek, okumayı kendi kendine öğrendi. Dört yaşına gelme hızlı ve iyi okuyabiliyordu; doğal olarak kitapların peşine düştü. Bu aydın aile çevresinde bulabilir tek kitap annesine ait Kolay Yemek Pişirme adlı bir şeydi. Bu kitabı baştan sona kadar okuduğu vakit, bütün yemek tariflerini ezber öğrendi ama daha ilginç bir şey istediğine karar verdi."…

2.3.4 Aile İçi İletişim Sorunları

Matilda'nın ailesiyle olan ilişkisi, sağlıklı aile içi iletişimin çocukların gelişiminde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Aile içindeki sevgi ve ilgi eksiklikleri, çocukların psikolojik gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu tema, aile içindeki ilişkilerin gücünü ve bireyler arası anlayışın çocukların gelişimine olan katkısını vurgulamaktadır.

..."Matilda sakın bir biçimde " Baba, tamı tamına 4303,5 sterlin kazandın," dedi."Lafın arasına girme," dedi baba. " Kardeşin ve ben üst düzeyde mali işlerle uğraşıyoruz."…

"Ama baba..." " "Sesini kes!" dedi baba. " Tahmin yürütmekten ve akıllı görünmeye çalışmaktan vazgeç."...

" Hayır, " dedi anne. " Okumaktan benzi solmuş kızlardan hoşlanmam. Bir kız çocuğu kendisini çekici kılma konusunda kafa yormalı ki ileride iyi bir koca bulabilsin. Görünüm, kitaplardan daha önemlidir, Bayan... Hunky."...

2.3.5 İyi-Kötü Karakter Karşıtlığı

Eser, doğru ve yanlış arasındaki farkı anlamanın önemini işlemektedir. Matilda'nın Bayan Honey ile olan ilişkisi ve Bayan Trunchbull ile olan karşıtlığı, doğru ve yanlış arasında seçim yapabilme bilincini kazandırmaktadır. Bu tema, bireylerin vicdanlarına uygun hareket etmelerinin, dışsal baskılara karşı bir direnç oluşturduğunu gösterir. Ayrıca, doğruyu savunmanın ve vicdanlı olmanın toplumda nasıl bir ahlaki değer yarattığına dair önemli bir mesaj içermektedir.

..." Hay Allah, teşekkürler Matilda, " dedi hâlâ gülümserken. " Doğru olmamakla birlikte gerçekten de çok güzel bir şiir. Hımm, onu hatırlamaya çalışmalıyım."…

…" Trunchbull' un hayatta tahammül edemediği bir tek şey, o da örgülü saçlardır, " dedi Hortensia…"

... "Şimdi yazma'nın nasıl yazıldığını söyle bakalım." " Hangisini?" diye sordu. " Kalemle yapılan şeyi mi, yoksa başörtüsü gibi olanı mı? Çok zeki bir çocuktu, annesi evde onu okuma yazmaya çok çalıştırmıştı…

..."Vaktinden önce gelişmiş bir çocuk, " dedi Bayan Honey erken yaşta şaşırtıcı zekâ gösteren

biridir. Sen vaktinden önce inanılmayacak kadar gelişmiş bir çocuksun."…

2.3.6 Dayanışma ve Sevgi

Matilda ve Bayan Honey arasındaki sevgi dolu ilişki, toplumsal dayanışmanın gücünü ortaya koymaktadır. Kitap, insanların zorluklar karşısında birbirlerine duydukları sevgi ve destekle güçlendiklerini anlatmaktadır. Sevgi ve dayanışma, bireylerin karşılaştıkları zorluklarla daha güçlü başa çıkabilmelerini sağlamaktadır ve toplumsal bağların hayati önemini vurgulamaktadır.

"Çocuklar sınıftan çıkmaya başladılar. Matilda da onlarla birlikte çıkıyordu ama Bayan Honey' in önünden geçerken durdu, pırıl pırıl parlayan gözleri öğretmeninin gözleri ile buluştu. Bayan Honey koştu, minik çocuğa sıkıca sarılıp ona koca bir öpücük verdi."…

…"Onlarla gitmek istemiyorum!" diye birdenbire feryat etti Matilda. "Gitmeyeceğim işte." "Korkarım gitmeye mecbursun," dedi Bayan Honey. "Ben burada sizinle birlikte yaşamak istiyorum. "diye bağırdı Matilda. "Lütfen bu arada sizinle birlikte yaşamama izin verin! " 'Bunu yapabilmeni ne kadar isterdim." dedi Bayan Honey..."…

2.3.7 Kitap Sevgisi

Matilda'nın kitaplara olan sevgisi, entelektüel gelişimin temel taşıdır. Kitaplar, Matilda'nın dünyayı daha derinlemesine keşfetmesini ve kendisini geliştirmesini sağlamaktadır. Bu tema, okumanın ve bilgi edinmenin bireylerin yaşamlarını nasıl dönüştürebileceğini, bilgiye değer vermenin kişisel gelişimi nasıl desteklediğini anlatmaktadır.

…"O günden sonra Matilda yeni kitaplar almak ve eskileri iade etmek için kitaplığı haftada yalnızca bir kez ziyaret etti. Kendi küçük yatak odası bir okuma odasına dönüşmüştü."…

"Matilda üç yaşına geldiğinde, evde sağdan solda duran gazeteleri ve dergileri inceleyerek, okumayı kendi kendine öğrendi. Dört yaşına gelme hızlı ve iyi okuyabiliyordu; doğal olarak kitapların peşine düştü. Bu aydın aile çevresinde bulabilir tek kitap annesine ait Kolay Yemek Pişirme adlı bir şeydi. Bu kitabı baştan sona kadar okuduğu vakit, bütün yemek tariflerini ezber öğrendi ama daha ilginç bir şey istediğine karar verdi."…

2.3.8 Aile Bireylerine ve Bayan Truncbull 'a Oyun Oynayarak İntikam Alma:

"Babasının son delilik gösterisinin ciddi bir cezayı gerektirdiği konusunda Matilda'nın kafasında en ufak bir kuşku yoktu; iğrenç balık ve patatesi yiyip televizyonla ilgilenmezken, beyni çeşitli olasılıklar üzerinde çalışmaya başlamıştı. Yatağına yattığında kararını vermişti."…

"İkinci sıradaki Matilda hareketsiz oturuyordu hiçbir şey söylemedi üzerine garip bir dinginlik ve güven duygusu çöküyordu, birden bu dünyadaki hiç kimsenin onu korkutmadığını fark etti yalnızca gözlerinin gücüyle bir su bardağını devirmeye ve içindekileri korkunç başöğretmenin üstüne dökmeye zorlamıştı. Bunu yapan biri her şeyi yapabilirdi."…

2.3.9 Şiddetin Normalleştirilmesi ve Mizah Unsuru Hâline Getirilmesi:

Bayan Trunchbull'un öğrencilere uyguladığı fiziksel ve psikolojik şiddet, zaman zaman mizahi bir dille sunulmakta ve bu da çocuklar için şiddetin sınırlarını bulanıklaştırabilir.

"Trunchbull kızların örgülü saçlarından olduğu gibi oğullarının uzun saçlarından da hoşlanmıyordu, bunu da göstermek üzereydi. Dev gibi pençesi ile bu Rupert'in altın renkli uzun buklelerini kavradı ve sonra kaslı sağ kolunu kaldırarak çaresiz olanı sırasından kaldırıp havada asılı tuttu."

2.4. Karakter

Kitaplardan televizyon dizilerine, hikâyelerden animasyonlara kadar pek çok çocuk ürününde karakterler, anlatının vazgeçilmez parçalarından biri olarak hem olayları şekillendirir hem de çocukla metin arasında duygusal bir köprü kurar. Karataş (2014) göre Kurgunun ana öğelerini harekete geçiren ve bu öğeler arasında organik bir bağ kurulmasını sağlayan dinamik güç ise kişidir. Kişiler duygu ve düşünce dünyalarının şekillendirdiği hareket alanlarıyla, çatışmalarıyla olayın ortaya çıkmasını, gelişmesini, şekillenmesini ve sonuçlanmasını sağlayan yönlendirici unsurlardır.

Eserde bulunan karakterler

Matilda Wormwood:

Ana karakter Matilda, olağanüstü zekâsı, okuma sevgisi ve adalet duygusu ile çocuk edebiyatında öne çıkan özgün bir figürdür. Henüz küçük yaşlarda kendi kendine okuma yazma öğrenen ve klasik edebiyat eserlerine ilgi duyan Matilda, yalnızca akademik anlamda değil, ahlaki ve sosyal bakımdan da güçlü bir duruş sergiler. Ailesi tarafından ihmal edilen ve okul müdürü Bayan Trunchbull'un zulmüne maruz kalan Matilda, sahip olduğu telekinetik güçleri kullanarak bu adaletsizliklere karşı direnç gösterir. Ancak onun en dikkat çekici yönü, bu direnci yalnızca fiziksel güçle değil, zekâsı ve stratejik düşünme becerisiyle ortaya koymasıdır. Matilda'nın haksızlığa karşı sesini yükseltmesi, özellikle öğretmeni Bayan Honey'e yapılan adaletsizliği zekâsıyla çözmesi, çocuklara cesaret, dayanışma ve adalet duygusu kazandıran önemli örneklerdendir. Bu bağlamda Matilda, çocuk edebiyatında eleştirel düşünmeyi teşvik eden, bireyin hak arayışını olumlayan ve kitap okuma alışkanlığını özendiren nitelikli bir karakter olarak değerlendirilebilir.

Bay Wormwood ve Bayan Wormwood:

Roald Dahl'ın Matilda adlı eserinde Matilda'nın ebeveynleri, çocuk edebiyatında olumsuz ebeveyn temsillerinin dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır. Bay ve Bayan Wormwood karakterleri, çocuğun bireysel gelişimini desteklemek yerine engelleyen, eğitimi küçümseyen ve materyalist değerlere aşırı bağlı bireyler olarak tasvir edilir. Bayan Wormwood, gününün büyük bölümünü televizyon karşısında geçiren, dış görünüşe takıntılı ve kitap okumaya karşı kayıtsız bir figürdür. Bay Wormwood ise sahtekârlıkla araba satan, kızı Matilda'nın entelektüel ilgilerini küçümseyen, otoriter ve kaba bir baba rolündedir. Bu karakterler, çocuğun yeteneklerinin fark edilmemesi ve ihmal edilmesi durumunda nasıl bir iç direnç geliştirebileceğini göstermesi açısından anlatıda işlevseldir. Matilda'nın ailesinden beklediği desteği görememesi, onun kendi potansiyelini keşfetme sürecini daha da anlamlı kılar. Ebeveyn figürlerinin bu şekilde karikatürize edilmesi, çocuk edebiyatında mizah yoluyla eleştiriyi mümkün kılarak, genç okurların adalet, dürüstlük ve düşünsel gelişim gibi değerlere yönelmelerine aracılık eder. Bu bağlamda Matilda'nın ebeveynleri, çocuk edebiyatında olumsuz örnekler üzerinden olumlu davranış modellerinin teşvik edilmesini sağlayan önemli anlatı araçlarıdır.

Bayan Jennifer Honey:

Jennifer Honey, ideal öğretmen figürünün somut bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Matilda'nın öğretmeni olan Bayan Honey, öğrencilerinin bireysel özelliklerini dikkatle gözlemler ve her bir öğrencisinin potansiyelini en iyi şekilde ortaya koyabilmesi için çaba sarf eder. Matilda'nın olağanüstü zekâsını fark eden ve bunu geliştirmesi için elinden geleni yapan Honey, yalnızca akademik anlamda değil, duygusal ve psikolojik açıdan da öğrencisinin yanındadır. Matilda'nın sahip

olduğu telekinetik güçleri ilk kez fark ettiğinde, bu özel yeteneği bir tehdit ya da anormal bir durum olarak görmek yerine, onu Matilda'nın içsel gücünün bir yansıması olarak kabul eder ve onunla işbirliği yapar. Bayan Honey'nin bu tutumu, ideal biröğretmenin özelliklerini taşır: öğrencilere güvenme, onları cesaretlendirme ve öğretmenin bir rehber olarak rolünü kabul etme. Özellikle Matilda ile kurduğu güven ilişkisi, çocuğun kendi potansiyelini keşfetmesi ve geliştirmesi adına kritik bir rol oynar. Honey, sadece bir öğretmen değil, aynı zamanda Matilda için bir destek kaynağı ve moral kaynağıdır. Bayan Honey'nin Matilda'nın ailesinin aksine ona duyduğu ilgi ve sevgi, çocuk edebiyatında öğretmen-öğrenci ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair önemli bir örnek sunar. Bu bağlamda, Honey'nin karakteri, eğitimde empati, anlayış ve öğrencinin yeteneklerini en iyi şekilde ortaya koyma çabası ile çocuk edebiyatının ideal öğretmen modeli için bir sembol olarak değerlendirilebilir.

Bayan Honey

***Bayan Agatha Trunchbull*:**

Bayan Trunchbull, eğitimdeki otoriter yaklaşımın ve sert disiplinin olumsuz bir temsilidir. Trunchbull, ideal bir öğretmen figüründen uzak, aşağılayıcı, korku salan ve baskıcı bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Okulun müdürü olarak, Trunchbull, öğrencilerini sadece fiziksel cezalarla değil, aynı zamanda psikolojik baskılarla da kontrol etmeye çalışır. Onun eğitimi, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına ve potansiyellerine duyarsızdır; amaç yalnızca baskı ve korku ile disiplini sağlamaktır. Bu yaklaşım, eğitimde öğrencilerin özgüvenlerini ve özgür düşünme becerilerini baltalar. Trunchbull'un, Matilda ve diğer öğrencilerle olan ilişkisi, onu bir lider figüründen ziyade korkutucu bir otorite olarak sunar. Özellikle Matilda'ya karşı takındığı tavır, onun zekâsına karşı duyduğu korkuyu ve bu korkuyu baskı ile yönetme çabasını yansıtır. Trunchbull'un yönetim tarzı, çocukların doğal merakını öldüren, onları aşağılayan ve sadece korku yoluyla yöneten bir anlayışa dayanır. Bu, çocuk edebiyatında eğitimdeki yanlış yaklaşımların ve çocuk haklarının ihlali noktasında önemli bir eleştiri sunar. Trunchbull, öğretmenlik mesleğinin sadece otorite ve cezadan ibaret olmadığını, öğrencilerin duygusal ve entelektüel gelişimlerini desteklemenin ne denli önemli olduğunu vurgulayan bir karakter olarak işlev görür. Dolayısıyla, Bayan Trunchbull, ideal öğretmen tipinden uzak bir karakter olarak, eğitimde baskı, korku ve kontrol anlayışının olumsuz etkilerini gösteren güçlü bir sembol haline gelir.

Bayan Trunchbull

Lavender:

Lavender, cesur, meraklı ve sadık bir arkadaş olarak Matilda'nın hayatında önemli bir yer tutar. Çocuk edebiyatında, arkadaşlık ilişkilerinin nasıl şekillendiğini ve bireylerin birbirlerine destek olma biçimlerini incelemek açısından Lavender, olumlu bir örnek teşkil eder. Lavender, Matilda'nın olağanüstü zekâsına hayranlık duyar ve onu anlamaya, desteklemeye çalışır. Kendine güveni ve cesareti, sınıf arkadaşlarının çoğunun aksine, otoriteye karşı meydan okuma ve eğlenceli bir şekilde sınırları zorlamaya yatkındır. Özellikle, Matilda'ya karşı yapılan haksızlıkları görmezden gelmeyip, onun yanında durarak cesaretini pekiştiren Lavender, arkadaşlık ve dayanışmanın önemli bir modelini sunar. Lavender'ın karakteri, çocukların sosyal gelişiminde güvenli, destekleyici ve cesaret verici arkadaşlıkların nasıl bir rol oynadığını gösterir. Bu bağlamda, Lavender, bireysel özgürlüğü, adaleti ve arkadaşlık değerlerini savunan bir figür olarak çocuk edebiyatındaki sosyal ilişkiler konusunda öğretici bir örnek sunar. Onun cesareti, Matilda'nın mücadelelerinde önemli bir destek olurken, aynı zamanda bireysel olarak da sınırları zorlayan ve toplumsal normlara karşı

çıkabilen bir karakter olarak öne çıkar. Lavender'ın, Matilda ile kurduğu güçlü arkadaşlık bağı, birbirlerini tamamlayan ve güçlendiren ilişkilerin çocukların psikolojik ve sosyal gelişimi üzerindeki olumlu etkilerini yansıtır.

Bruce Bogtrotter:

Bruce Bogtrotter, Matilda'daTrunchbull'un zulmüne karşı direnen ve kendini savunma gücünü bulan bir figürdür. O, Matilda'nın etrafındaki öğrencilerden biridir ve Trunchbull'un onu cezalandırmaya çalıştığı ünlü kek sahnesiyle tanınır. Bruce'un cesareti, fiziksel baskılara karşı direnişi ve sonunda kazanması, çocuk edebiyatında adalet ve özgüvenin önemini vurgular. Bruce, Trunchbull gibi otoriter figürlere karşı durarak, öğrencilerin kendi haklarını savunabilecek güce sahip olduklarını gösterir. Bu, özellikle genç okurlar için güç ve direncin sembolüdür.

Bruca Bogtrotter

Amanda:

Amanda, hikâyede ideal öğrenci tipinin bir temsilcisi olarak öne çıkar. Duruşu, öz disiplini ve davranışlarıyla sınıf arkadaşları arasında dikkat çeker. Özellikle örgülü saçları, onun düzenli ve disiplinli kişiliğini simgeler. Amanda, öğretmenine ve okul kurallarına karşı saygılıdır, bu da onu örnek bir öğrenci haline getirir. O, öğrenmeye istekli, dikkatli ve başarılı bir öğrenci olarak, öğrenmeye istekli, dikkatli ve başarılı bir öğrenci olarak, Matilda gibi zekâsını keşfeden ancak aynı zamanda sosyal uyum içinde olan bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Amanda
Thripp

Bu özellikleri, öğrencilerin eğitimde yalnızca bireysel başarıya değil, aynı zamanda toplumsal uyum ve özdenetim gibi değerlerin önemine dikkat çekmektedir. Amanda'nın karakteri, çocuk edebiyatında olumlu öğrenci davranışlarının model alınabilir örnekler sunduğu bir figürdür.

Michael:

Matilda'nın kardeşi Michael, hikâyede ailesi tarafından sevilen ancak oldukça saf bir karakter olarak betimlenir. Bay ve Bayan Wormwood, oğullarını daha çok sevip ona ilgi gösterirken, Matilda'yı çoğunlukla görmezden gelirler. Kardeşi, sadece erkek olduğu için ailenin gözünde daha değerli bir figürdür; bu durum, ailenin çocuklara yönelik tüketim odaklı ve yüzeysel bakış açısını yansıtır. Kardeşi, düşünsel açıdan daha basit ve anlamlı bir farkındalıktan yoksundur. Ailesinin ilgisini kazanmak için çaba sarf etmeyen ve duygusal olarak yeterince olgunlaşmamış bir karakterdir. Ancak, bu saf tavırları, Matilda'nın ailesinin ona yönelik sevgi ve ilgisini daha da belirgin hale getirir. Matilda'nın kardeşi, çocuk edebiyatındaki, sadece biyolojik cinsiyetin ailedeki sevgi ve ilgiyi belirlediği olumsuz bir örnektir. Matilda'nın zekâsı ve kişisel gelişimi karşısında, kardeşinin dikkatsiz tutumu, hikâyede ebeveynlerin tutarsız ve adaletsiz yaklaşımlarını simgeler.

Michael

2.5. Dil ve Anlatım

Çocuk edebiyatında dil, yalnızca metnin anlaşılabilirliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çocuğun dilsel ve bilişsel gelişimine katkı sunar. Bu doğrultuda, dilin yalınlığı ve açık anlaşılır olması,

çocuk edebiyatı ürünlerinin temel gerekliliklerinden biridir. Bununla birlikte, anlatımda dilin estetik yönü de göz ardı edilmemeli; ancak estetik öğeler, çocuğun anlam dünyasını zorlamayacak ve metni daha erişilebilir kılacak şekilde ölçülü bir biçimde kullanılmalıdır. Dilin sadeliği ile sanatsal ifade arasındaki dengeyi kurmak, nitelikli bir çocuk edebiyatı metninin en önemli özelliklerinden biridir. Temizyürek ve Çevik (2014) göre Dilin inceliklerini barındıran sade, açık, anlaşılır olmalıdır. Kelime öğretimine imkân tanımalıdır. Yabacı dilden girmiş ve yerleşmemiş kelimeler ve güncelliğini yitirmiş kelimelerden kaçınılmalıdır. Uzun ve karmaşık cümlelerden kaçınılarak tek özne ve yüklemi olan basit cümleler tercih edilmelidir.

Görsel ve Canlı Betimlemeler:

"Onu gören biri, demir çubukları eğebilecek ya da telefon dileklerini yerinden sökebilecek kadar güçlü bir kişi olduğunu duygusuna kapılabilirdi. Yüzünde bir güzellik ya da bir neşey belirtisine eser yoktu. Dik bir çenesi, acımasız bir ağzı, küçük küstah gözleri vardı giysilerine gelince en hafif deyişle gariptiler." …

Söz Sanatları:

"Vücudu o kadar narin o kadar kırılgandı ki, düşerse tıpkı bir porselen gibi binlerce parçaya ayrılabileceğini duygusunu uyandırıyordu."…(Benzetme)

"Kitaplar onun yeni dünyalara götürüyor ve heyecan dolu hayatlar yaşamış şaşırtıcı insanlarla tanıştırıyordu."… (Kişileştirme)

"Matilda'nın erkek kardeşi Michael gayet normal bir çocuktu ama daha önce belirttiğim gibi, kız kardeş insanın gözlerini yuvasından fırlatabilirdi."… (Abartma)

Basit ve Açık Dil Kullanımı:

"Kimi zaman ise sıcak oralet ya da Ihlamur yapardı öğleden. Sonraları boş evdeki sessiz odasına oturup kitap okurken, yanına sıcak içecek bir şey alması hoş oluyordu." …

3. Eğitsel Özellikler

Roald Dahl'ın Matilda adlı eseri, çocuk edebiyatı bağlamında değerlendirildiğinde, yalnızca estetik ve kurmaca nitelikleriyle değil, aynı zamanda eğitsel işleviyle de öne çıkan nitelikli bir yapıttır. Eserde, özellikle kitap sevgisi ve okuma kültürünün erken yaşta kazandırılmasının önemi vurgulanmakta; Matilda karakteri aracılığıyla bilgiye duyulan ilgi ve öğrenme arzusu idealize edilmektedir. Aynı zamanda karakterin karşılaştığı haksızlıklara karşı sergilediği eleştirel tutum, çocuklara adalet, hak arama ve sorgulama becerileri kazandırmayı hedefleyen gizli bir anlam barındırmaktadır. Matilda'nın bireysel farklılıklarını olumlu biçimde kullanarak kendini gerçekleştirmesi, çocuklara öz güven ve bireysel güçlenme konusunda model oluşturmaktadır. Bunun yanında eserde, baskıcı ve otoriter figürler aracılığıyla otoriteye karşı eleştirel bir duruş geliştirme, demokratik değerlerin benimsenmesi ve empati kurma gibi sosyal-duygusal gelişimi destekleyici eğitsel ilkeler de yer almaktadır.

SONUÇ

Roald Dahl'ın Matilda adlı eseri, hem biçimsel hem de içeriksel açıdan dikkatli bir inceleme gerektiren önemli bir çocuk edebiyatı örneğidir. Biçimsel açıdan, kitabın kullanılan sarı renkli ikinci hamur kâğıdı ve tutkal ile yapılan cilttleme, dayanıksızlık açısından bazı olumsuzluklar barındırsa da, genel olarak çocuğa yönelik uygun bir yapıya sahiptir. Sayfa düzeni, boyutlar ve kapak tasarımı, küçük yaştaki okuyucuların dikkatini çekmeye yönelik bir tasarım anlayışıyla şekillendirilmiştir. Ancak, içeriğe dair bazı resimlerin karmaşık olması, küçük okurların metinle olan ilişkisini

zorlaştırabilir.

Kitabın içeriksel yönü, sevgi, adalet, dayanışma, kötüye karşı iyinin zaferi, kitap sevgisi ve zekânın gücü gibi evrensel temalar etrafında şekillenir. Bu temalar, Matilda'nın yaşadığı zorluklar ve kazanımlar üzerinden işlenerek, okuyuculara güçlü bir mesaj iletmektedir. Özellikle adalet ve adaletsizlik temaları, karakterlerin içsel çatışmalarını ve çevreleriyle olan ilişkilerini anlamada önemli bir araç sunar. Aynı zamanda, karakterlerin zekâlarını kullanarak zorluklarla mücadele etmeleri, eğitim ve bilgiye verilen önemin altını çizmektedir. Kitap, okuyuculara kendilerini keşfetme, güçlenme ve kötüye karşı durma konusunda ilham vermektedir.

Eserin dil ve anlatım özellikleri, çocukların yaş seviyesine uygun bir sadelikle işlenmiş olup, derin mesajlar basit bir dille sunulmaktadır. Bu durum, çocukların kitabı anlamalarını kolaylaştırırken, aynı zamanda dil becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Anlatım tarzı, sürekli bir iyilik-kötülük karşıtlığı üzerine kurularak, karakterlerin tutumları ve kişilikleri üzerinden büyük bir eğitimsel değer taşır.

Matilda'nın ailesi ve özellikle Trunchbull gibi kötü karakterlerin oldukça aşırı şekilde olumsuz bir biçimde gösterilmesi, çocuk edebiyatı içinde eleştirel bir bakış açısına da zemin hazırlamaktadır. Trunchbull'un zalimliği ve Matilda'nın ailesinin ihmali, çocukların doğru ile yanlış arasındaki ayrımı daha net kavrayabilmesi için bir fırsat sunmakla birlikte, bu karakterlerin "tamamen kötü" olarak sunulması, aslında insan doğasında var olan karmaşıklığı göz ardı etmektedir. Ayrıca ana karakterin ailesi tarafından ihmal edilmesi ve hor görülmesi ve Başöğretmen Trunchbull'un şiddetvari davranışları olması sonucu onlara karşı çeşitli oyunlar oynayarak misilleme yapması, çocuklara yönelik edebi eserlerde yer alması beklenen ahlaki tutarlılık ilkesine ters düşmektedir. Özellikle aile bireylerinin olumsuz davranışlarına karşılık olarak benzer biçimde aldatıcı ya da cezalandırıcı davranışların sergilenmesi, çocuk okuyucular açısından etik değerlerin bulanıklaşmasına yol açabilir.

Eserin eğitsel yönü, çocuklara kitap sevgisi aşılamak, zekâlarını kullanarak sorunlarla başa çıkma ve zorluklarla karşılaştıklarında yılmama gibi değerleri öğretmek açısından önemlidir. Ayrıca, aile içi iletişim sorunları, güçlü bir dayanışma ve sevgi mesajı vererek, okurları aile bağlarını daha derinden düşünmeye teşvik etmektedir. Bu açıdan Matilda, hem duygusal hem de entelektüel gelişim açısından genç okuyucular için büyük bir öğretici güce sahiptir.

Sonuç olarak, Matilda bir çocuk kitabı olmanın ötesinde, insanlık hâllerini, adaletin ve sevgiyi kutlayarak eğitsel değerler sunan, öğretici ve derinlikli bir eserdir. Kitap, okuyucularına yalnızca eğlenceli bir okuma deneyimi sunmakla kalmaz, aynı zamanda yaşamda karşılaşılan zorluklarla mücadele etme konusunda da güçlü mesajlar verir.

KAYNAKÇA

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, *9*(2), 27-40.

Corbin, J., & Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage publications.,

ÇAKIR, P. (2013). Türkçe Ders Kitaplarındaki Öykülerin Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, *8*(1).

Çer, E. (2016). Türkçe öğretiminde çocuğa görelik ilkesine uygun edebiyat yapıtlarının önemi. *İlköğretim Online*, *15*(4).

Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(1).

Erkmen, N. (2017). Çocuk kütüphanelerinde en çok okunan çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel ilkeleri bağlamında incelenmesi (Ankara ili örneği).

Gönen, M., Uygun, M., Erdoğan, Ö., & Katrancı, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarinin fiziksel, içerik ve resimleme özellikleri açisindan incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *42*(196), 258-272.

Karaağaç, H. G., & Alikılıç, D. (2023). Çocuk edebiyatı ve çocuğa görelik kavramı. *Education and Technology in Information Science*, *1*(1), 58-66.

Karataş, E. (2014). Çocuk Edebiyatında "Karakter" Kavramı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 60-79.

Sari, N. (2006). *Çocuk kitapları illüstrasyonları üzerine bir araştırma ve bir örnekleme* (Master's thesis, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Sever, S. (1995). Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. *Abece Eğitim ve Ekin ve Sanat Dergisi*, *107*, 14-15.

Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatı tarihine ön söz. *Türk Dili Dergisi*, *7*(756), 15-58.

Temizyürek, F. (2003). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 161.

Temizyürek, F., & Çevik, A. (2014). Mustafa Ruhi Şirin'in çocuk edebiyatı sahasındaki eserlerinin dil ve kavram bağlamında incelenmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, *3*(1), 155-175.

Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis.

ÇOCUKLARIN MİTSEL DÜŞÜNCESİNİN TÜRK EDEBİYATINDAKİ TEMELLERİ: AZERBAYCAN VE KIRGIZ EDEBİYATI BAĞLAMINDA

Doç. Dr. Aytac ABBASOVA*

Özet

Mitoloji, insanın dünyayı anlamaya çalıştığı en eski düşünce biçimlerinden biridir. Bu düşünce çocuklarda doğal olarak kendini gösterir. Çocukların mitsel düşüncesi, çocuğun nesneleri, doğayı ve olayları canlı, duyarlı varlıklar olarak algılamasıdır.

Bu makalede, Azerbaycan ve Kırgız edebiyatında çocukların mitsel düşüncesinin oluşumu, folklor ve modern çocuk edebiyatındaki sanatsal yansıması incelenmektedir. Karşılaştırmalı bir analize dayanarak, çocuklara yönelik mitsel imge ve motiflerin her iki halkın kültürel ve manevi değerlerindeki rolü belirlenmektedir. Çocuk miti kavramı hem bir hayal gücü ifadesi hem de bir ulusal eğitim aracı olarak değerlendirilir.

Azerbaycan ve Kırgız edebiyatında çocukların mitsel dünyası, halkın ahlaki değerlerini korumaya ve genç nesilde ulusal değerleri oluşturmaya hizmet eder. Çocuk mitleri hem ahlakidir hem de çocuğun dünya görüşü hayal ile gerçeklik arasında bir sınırda şekillenir. Bu açıdan bakıldığında, çocukların mitsel düşüncesi, gerçek olaylara sihir, duygu ve hayal gücü katmanlarıyla yaklaşan bir yaklaşımdır.

Çocuk düşüncesinde, "yağmur ağlıyor", "oyuncağım yaralandı" dedikleri zaman, çevrelerindeki dünyayla canlı bir ilişki kurarlar. Yazılı çocuk edebiyatı, bu doğal psikolojik durumu sanatsal bir mite dönüştürür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk miti, Azerbaycan edebiyatı, Kırgız edebiyatı, mitolojik düşünce, folklor, çocuk edebiyatı.

THE MANIFESTATION OF CHILDREN'S MYTHICAL THOUGHT IN TURKISH LITERATURE: IN THE AZERBAIJAN AND KYRGYZ CONTEXT

Abstract

Mythology is one of the oldest forms of thought in which man tries to understand the world. This thought manifests itself naturally in children. Children's mythical thinking is the child's perception of objects, nature and events as living, sentient beings.

The article examines the formation of children's mythical thinking in Azerbaijani and Kyrgyz literature, its artistic reflection in folklore and modern children's literature. Based on a comparative analysis, the role of mythical images and motifs aimed at children in the cultural and spiritual values of both peoples is determined. The concept of children's myth is evaluated both as an expression of imagination and as a means of national education.

In Azerbaijani and Kyrgyz literature, the children's mythical world serves to preserve the moral codes of the people and to form national values in the younger generation. Children's myths are both moral, and the child's worldview is formed on the border of fantasy and reality. From this point of view, children's mythical thinking is an approach to real events with a layer of magic, feeling and imagination.

In children's thinking, when they say "the rain is crying", "my toy is hurt", they establish a lively relationship with the surrounding world. Written children's literature turns this natural psychological state into an artistic myth.

Keywords: Children's myth, Azerbaijani literature, Kyrgyz literature, mythical thinking, folklore, children's literature.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, aytacabbasova2020@gmail.com

GİRİŞ

Çocuk düşüncesi, insan düşüncesinin en saf ve en yaratıcı aşamasını yansıtır. Çocuklar dünyayı duygular, renkler ve fanteziler aracılığıyla algılarlar. Bu bakımdan çocuk düşüncesi mitolojik düşünceye benzer. Mitolojik düşünce de dünyayı rasyonel değil, sembolik ve duygusal bir düzeyde anlamaya dayanır.

Azerbaycan edebiyatında, özellikle çocuk edebiyatında mitolojik unsurlar bu iki düşünce biçiminin doğal bir birliğini oluşturur. Hem halk edebiyatında, hem de modern yazarların eserlerinde mit, çocuk dünyasının şiirsel bir ifadesi haline gelir.

Mit, çocukların yetiştirilmesinde ve estetik dünya görüşünde büyük önem taşır.

Mitolojik olaylar, çocuklarda hayal gücünü geliştirir, ahlaki ölçütler oluşturur ve doğaya, insanlara ve canlılara saygı aşılar.

Bu anlamda mitolojik motifler hem estetik hem de pedagojik bir işleve sahiptir. Çocuğa yalnızca masal dünyasını değil, aynı zamanda manevi değerleri de öğretir.

Mitolojik düşünce, insanın dünyayı anlama sürecinin ilk aşamasıdır ve çocuk düşüncesi bu mifik düşünce biçiminin doğal bir devamıdır. Bu nedenle mitolojik olay örgüsü ve imgeler çocuk edebiyatında doğal olarak kabul görür.

Sözlü Halk Edebiyatında Çocuk Mitleri

Azerbaycan halk edebiyatında çocukların mitsel düşüncesi, masallarda, bilmecelerde, ninnilerde ve benzetmelerde kendini gösterir.Masallar, efsaneler, anlatılar - çocuklar için mitolojik değerlerin en canlı taşıyıcısıdır.Masallardaki konuşan hayvanlar, büyülü nesneler, periler ve devler, çocuk için gerçek dünyanın ahlaki bir modelini oluşturur ve aynı zamanda estetik bir eğitim işlevi görür.

"Göyçek Fatma" masalında büyülü güçlerin zaferi, "Çırtdan" masalında (Azerbaycan Masalları, 2005). ise kahraman çocuğun aklının ve cesaretinin zaferi, çocuk düşüncesine yakın mitolojik modellerdir.Bu eserlerde devler, cadılar, periler gibi imgeler mitlerden gelir, doğa olayları insanlaştırılır, iyilik ve kötülüğün mücadelesi, kozmik uyumun sanatsal bir ifadesi haline gelir.Böylece halk sanatı, çocuğun dünyayı doğal, hayret ve güvenle algılaması için koşullar yaratır.

Çocuklar için dünya her nesnesi ile canlı ve gizemlidir. Onlara göre ağaçlar konuşur, su güler ve rüzgar estirir. Mitolojik düşüncenin temel özelliği de budur: cansız varlıklara ruh ve niyet vermek.

Kırgız halk edebiyatı, eski Türklerin şamanist inançlarından beslenir. Çocuklar için yazılan masal ve hikâyelerde dağlar, su, atlar, rüzgâr ve ateş gibi doğa olayları kutsal ve canlı varlıklar olarak tasvir edilir. "Manas" destanında ise kahramanlığın yanı sıra ruhlar, cinler, atların kutsallığı ve doğa güçleri mitolojik imgeler olarak sunulur. Kırgız masalları, çocuklara doğaya saygı ve nezaket gibi değerleri öğretir.

Yazılı Edebiyatta Çocuk Miti

20. ve 21. yüzyıl Azerbaycan çocuk edebiyatında mitolojik motifler yeni anlamlar kazanmıştır.Yazarlar, çocuğun iç dünyasını, korkularını ve arzularını sembolik mitolojik imgelerle ifade ederler. Rafiq Yusifoglu'nun eserlerinde kuş ve yıldız imgeleri, özgürlük ve umudun sembolleri haline gelir, Ali Kerim ve Mirmehdi Seyidzade'nin şiirlerinde ışık ve rüzgar imgeleri, çocuğun içsel durumunu ifade eder, Afag Masud'un çocuklar için yazdığı öykülerde mitolojik öğeler psikolojik ve felsefi anlamlar taşır.Bu tür eserlerde mit, yalnızca bir olay örgüsü öğesi değil, aynı zamanda çocuğun dünyayı anlamlandırması için bir araçtır.

Rafiq Yusifoglu'nun eserlerinde kuş ve yıldız imgeleri, özgürlüğün ve umudun sembolleri haline gelir;

Aydınlık gecelerde

Kuş olmak istiyorum.

Uçmak ve yıldızlara katılmak istiyorum.

Onlara ulaşabilir miyim?

- Yıldızların birçok kalbi vardır.

Her biri, ışık saçan bir âşığın kalbidir... (Yusifoglu R. 2022, 317.)

Mirmehdi Seyidzade'nin "Yedi Kardeş", "Menekşe", "Büyükanne ve Torun", "Guşçugaz", "Deli ve Deniz", "Gündoğumu", "Ağaçların Şikayeti" (Seyidzade M.M. 2006) ve diğer şiirlerinde, doğanın bir parçası olan canlıların, bitkilerin, hayvanların, ışık ve rüzgârın imgeleri, çocuğun içsel durumunu ifade eder.

Afag Masud'un çocuklar için yazdığı öykülerde mitolojik öğeler psikolojik ve felsefi anlamlar taşır. Bu tür eserlerde mit, yalnızca bir olay örgüsü öğesi değil, aynı zamanda çocuğun dünyayı anlamlandırması için bir araçtır. Sırtı kapıya, yüzü pencereye dönük, daktilosunda yazan çocuk, gergin annesini anlayamıyordu...

"...Annesinin odasının kapısı çarparak kapandı ve kısa süre sonra daktilonun gergin tıkırtısı evi doldurdu.

İç çekti, kanepeye oturdu ve annesinin neden bu kadar çok yazdığını merak etti?!

Bir keresinde, bunu öğrenmek için annesinin odasına gizlice girmiş, kağıt yığınlarını karıştırmış ve yazılanları okumuştu. Ama hiçbir şey anlamamıştı.

Annesi serçeler hakkında yazıyordu...

Belki de annesi serçeleri seviyordu?! Ya da belki de annesi bir serçeydi, bu yüzden onu sevmiyordu?! Ya da tam tersine, serçe olmadığı için onu sevmiyordu?! Ya da belki de annesi onu seviyordu?!.(Mesud A. 2023, 54-63)"

Annesini gözlemleyen çocuk, bir şekilde başka bir dünyada olduğunu hissediyor. Ve bu dünyanın nasıl bir yer olduğunu bir türlü anlayamıyor... Ama annesinin yabancılaşmasının, ya da garipleşmesinin serçelerle, ya ölümle... ya da her ikisiyle birden bağlantılı olduğunu düşünüyor.

Kırgız yazlı edebiyatında Şukurbek Beyşenaliyev (Beşimov) "Boynuzlu Kuzu" adlı eserinde doğaya ve hayvanlara duyulan şefkat duygusunu bir çocuğun düşünce tarzıyla birleştirir. Tölögön Kasimov, köy çocuklarının saf dünyasını ve ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki samimiyeti sanatsal bir dille anlatır. Sabırbek Orozbayeva, çocuklara yönelik eserlerinde nezaket, nezaket ve dürüstlük gibi değerleri mitolojik bir bağlamda sunar.

Cengiz Aytmatovun "Beyaz Gemi"(Aytmatov, 2004, 356) eserinin kahramanı çocuk yedi yaşındadır. İçinde yaşadığı yerde o kadar önemsizdir ki yazar bunu hissettirmek için, adını kullanmamıştır. Eserdeki çocuğu incelerken biz de diğer incelemelerde olduğu gibi "adsız çocuk" ifadesini kullanacağız. Adsız çocuğun anne ve babası ayrıdır. Anne şehirde, baba da bir denizde gemi işçisi olarak çalışmaktadır. Adsız çocuk sadece üç ailenin oturduğu San-Taş'ta annesi tarafından dedesi olan Mümin Dedesinin yanında kalmaktadır. Mümin dedenin karısı, çocuğun öz ninesi değildir. Üç aileden biri olan teyzesi, ham ruhlu Orozkul ile evlidir. Bu çiftin çocuklarının olmaması, yaşanan bu üç evli küçük yerleşimi sürekli stresin hâkim olduğu bir mekâna çevirmiştir. Adsız çocuk; doğayı seven, sürekli sevgiyi ve güveni arayan bir çocuktur. Çekingen, korkak bir yapısı vardır. Hayalinde eşyalarıyla konuşmakta, yaşadığı çevreden balık olup gitme hayalleri kurmaktadır.

Kırgız halk edebiyatı ürünü olan kalplar ve masalların da fantastik dünyası oldukça zengindir. "Hangi türü olursa olsun gerçekten de masallarda yoğun bir düş gücü ve olağanüstülükler hâkimdir. Zaman zaman mantıklı olaylara tanık olduğumuz masallarda bile asıl belirleyici olan, nesnel olayların yanındaki fantastik olaylardır" (Asutay, 2012, 271). Halk edebiyatı kültürü içinde yetişen yazarı gerçekten de masallarda yoğun bir düş gücü ve olağanüstülükler hâkimdir.

Kırgız edebiyatında çocuk için mitler, hem hayal güçlerini besleyerek kendi köklerini anlamalarına yardım eden hem de yaşadıkları sorunlara farklı çözüm önerileri getirerek gelişmelerini

destekleyen bir disiplindir. Dünyayı doğrusal olmayan terimlerle algılayan çocuğun bakış açısından ele alındığında mitik unsurlarla örülü bir edebiyat, çocuğun kültürel değerlerini tanıyarak kendi köklerini kavramasına katkıda bulunur.

Sonuç

Azerbaycan ve Kırgız edebiyatında çocuk düşüncesindeki mit, halk hafızasının, ulusal kültürün ve yaratıcı hayal gücünün bir sentezidir.Çocuk düşüncesi mitin canlılığını korur ve mit, çocuğun hayal gücüne derinlik ve anlam katar. Bu bütünlük, çocuk edebiyatının hem sanatsal hem de eğitici değerini artırır.Bu nedenle, çocuk düşüncesindeki mitolojik düşünce, Azerbaycan ve Kırgız edebiyatının ulusal sanatsal ve estetik kodunun önemli bir parçasıdır.Bu örnekler, her iki Türk halkının edebiyatındaki çocuk düşüncesinin mitolojik değerlerden beslendiğini göstermektedir.Hem halk masalları hem de modern yazarların eserleri, çocuk psikolojisini mitin sembolik diliyle açıklar.Mitolojik imgeler, çocuğun dünyayı anlamasına, iyiyi ve kötüyü fark etmesine ve doğa ile insan arasındaki uyumu hissetmesine yardımcı olur.

KAYNAKLAR

Asutay, H. (2013). Çocuk Edebiyatının Fantastik Dünyası: Masallar. Türkçe Araştırmaları Dergisi, 8 (13), 265-278.

Aytmatov C. (2004). Seçme eserler. 2 cilt, Cilt I, Bakü, Önder, 504.

Azerbaycan Masalları, (2005). 5 cilt, Cilt I, Bakü, Doğu-Batı, 360.

Mesud A. (2012). Seçme eserler. 2 cilt, Cilt I, Bakü, İrfan, 584.

Mesud A. (2023). Tavşanın Ölümü. Bakü, 444.

Seyidzade M.M. (2006). Seçme eserler. Bakü, Avrasiya yayınevi, 320.

Tufaner C. (2015). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çocuk Psikolojisi, Ardahan, 160.

Yusifoglu R. (2022). Seçme eserler. Bakü, ADPU yayınevi, 512.

DEDE KORKUT'TA AİLE ONTOLOJİSİ

Doç. Dr. Ayşe EROĞLU[*]

Özet

Dede Korkut hikayeleri Türk dil ve kültürünü yansıtan önemli bir eserdir. Bilindiği üzere bu hikayeler efsanevi şahsiyet Dede Korkut adıyla bilinen bilge kişi tarafından aktarılır. Bu hikayelerde Dede Korkut, toplum içerisindeki birlik ve beraberliği sağlanmasına ön ayak olan bir üst akıl olarak karşımıza çıkar. Dede Korkut bir bilge olarak, bazen bir aile danışmanı ve koçu bazen de aileler arasındaki sorunları çözüme kavuşturan bir arabulucu misyonu üstlenmektedir. Bu da Türk ailesinin ontolojisinde ataya yani büyüğe ne kadar büyük önem verildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türk ailesinin ontolojik köklerini Dede Korkut bilgesinin anlattıklarında görmek mümkündür. Aile, ferdin ve toplumun varlığını sürdürebilmesi için en temel kurumlardan biridir. Günümüzde ailenin ontolojisi, birtakım değerlerin yoksunluğu, sevgi, saygı, sadakat,f edakarlığın eksikliği, aile içi şiddet ve cinsel kimlikle ilgili problemler derinden sarsarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.Bu nedenle bu çalışma, ailenin ontolojisinin nasıl korunup devam ettirilebileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, tarihi bir kaynak olan Dede Korkut'ta ailenin ontolojik temelleri incelenerek, günümüzde ailenin ontolojisini korumak için yapılabilecekleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca, Dede Korkut hikayelerinde ailenin ontolojisini oluşturan temel unsurlar belirlenerek, bu hikayelerdeki varoluş nedenlerinin günümüz aile yapısının gelişimine ne gibi katkılar sunabileceği tartışılacaktır. Aile ontolojisini de ele alırken Carl Gustav Jung arketip ele alınarak ailenin ontolojisini oluşturan arketiplere yer verilecektir.

Anahtar Kavramlar: Ontoloji, aile, aile ontolojisi, Dede Korkut.

FAMİLY ONTOLOGY İN DEDE KORKUT

Abstract

The Dede Korkut tales are an important work reflecting Turkish language and culture. As is well known, these tales are narrated by the wise man known as the legendary figure Dede Korkut. In these tales, Dede Korkut appears as a higher intellect who facilitates unity and solidarity within society. As a sage, Dede Korkut sometimes acts as a family counselor and coach, and sometimes takes on the role of a mediator who resolves problems between families. This shows how much importance is given to the elder, or the ancestor, in the ontology of the Turkish family. Therefore, it is possible to see the ontological roots of the Turkish family in the stories told by the sage Dede Korkut. The family is one of the most fundamental institutions for the survival of the individual and society. Today, the ontology of the family is facing the threat of extinction, deeply shaken by the absence of certain values, the lack of love, respect, loyalty, and sacrifice, as well as problems related to domestic violence and sexual identity. Therefore, this study aims to investigate how the ontology of the family can be preserved and continued. In line with this goal, it examines the ontological foundations of the family in Dede Korkut, a historical source, and attempts to reveal what can be done to preserve the ontology of the family today. Furthermore, the fundamental elements that constitute the ontology of the family in the stories of Dede Korkut will be identified, and the contributions that the reasons for existence in these stories can make to the development of today's family structure will be discussed. While addressing family ontology, Carl Gustav Jung's archetypes will be considered, and the archetypes that constitute the ontology of the family will be included.

Keywords: Ontology, family, familyontology, Dede Korkut.

[*] Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi, ayseeroglu@gantep.edu.tr

GİRİŞ

Türk kültüründe ailede ataya ve büyüğe çok büyük değer verilir. Halk dilinde dilden dile dolaşan hikâyeler bilge şahsiyet Dede Korkut/ Korkut Ata dilinden dökülür. Bu edebi metinde Türk toplumunun temelini oluşturan ailenin ontolojisini bulmak mümkündür. Çalışmanın konusu,Dede Korkut hikâyelerinde aile ontolojisidir.Çünkü Dede Korkut hikâyeleri Türk ailesinin ontolojisini yansıtan önemli bir kaynak olduğu iddia edilebilir. Dede Korkut hikâyelerinde, ailekendilik bilincinin oluşumunda önemli bir misyon üstlendiği görülmektedir. Burada aileyi oluşturan fertler, kendi varoluşlarını, potansiyel halden gerçekliğe taşımış oldukları ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla aile fertleri varoluşlarını aile içerisinde gerçekleştirdikleri iddia edilebilir. Bugün ailenin ontolojisini koruyabilmek için tarihi metinlerimizde aile fertlerinin kendi varoluşlarını inşa edip etmeme meselesi araştırılması gereken bir konudur. Bu hususta yapılan araştırmalar hem ailenin ontolojisini ortaya koymada hem de onun ontolojisini devam ettirmekte büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, "Dede Korkut'ta ailenin ontolojisini sağlayan temel unsurlar nelerdir? Dede Korkut'ta ailenin ontolojisini kadın mı sağlar yoksa erkek mi sağlar? Dede Korkut'ta ailenin fertleri aile sayesinde kendi varoluşunu gerçekleştirebilir mi? Yoksa Dede Korkut'ta aile, fertlerin kimlik bunalımı yaşamasına neden olarak onları varoluştan uzaklaştırır mı? Ailede çocuk olmazsa ailenin ontolojisi sağlanabilir mi? Dede Korkut'ta aile ontolojisinin korunmasında çocuğun varlığının bir cinsel duygunun tabii gayesinden ayrılırsa anormal neticelerin oluşumuna neden olarak neslin yok oluşuna neden olur mu? gibi soruların cevabını bulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma Dede Korkut'ta aile ontolojisinin korunması ve devamlılığının sağlanmasının imkanını araştırmaktadır. Çalışmanın temel kavramlarını ontoloji ve aile kavramı oluşturmaktadır. Ontoloji bilindiği üzere felsefenin temel meselelerinden birini oluşturmaktadır. Ontoloji kavramı, Antik Yunanca "on" (var-olan), İngilizcede "being", Osmanlıcada ise vücûd ve mevcûd kelimelerinden türetilerek varlık bilimi anlamına gelmektedir. "On"un anlamı ise, şu an, gerçeklik ve sahipolunan şeyler gibi kavramları içerir(Peters, 2004).Ontoloji varlığı ele alan felsefe disiplinin adıdır. Varlık kelimesinin karşılığı olarak vücud kelimesinin mastarı olan ve-ce-de bulmak manasını taşır. Var olmak ise hem bulmak hem de bulunmak eylemidir. "Ben buradayım." demek, "varlığımı fark edin" demektir. Her var olma eylemi, idrak etme ve farkında olma eylemidir(Kalın, 2021). Egzistans kavramı da var olmak anlamında kullanılan kavramlardan biridir. Descartes "Cogitoergosum/ Düşünüyorum o halde varım" argümanıyla, var olmayan bir varlığın düşünmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Şüphe edebilmek ve düşünebilmek için önce var olmak gerekir. Dolayısıyla ontolojik olarak varlık düşünceden önce gelir (Kalın, 2021). Sartre'ın ifadesiyle varlık, tanımlanmadan önce ve belirlenmeden önce vardır. Ona göre bu varlık insandır. Heidegger'in ifadesiyle deyişiyle insan gerçeğidir. Varoluş özden önce gelir. İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir var olur, ondan sonra tanımlanır ve belirlenir, özünü ortaya çıkarır (Sartre, 2022, s. 39). Öte yandan insan tek başına yaşayabilen bir varlık değildir. O bir toplum içerisinde yaşamak zorundadır (Mengüşoğlu, 2021). Bu zorunluluk bir imkânı da beraberinde getirir. İnsan ötekiler sayesinde kendini ifade etme ve kendini bulma durumuyla karşılaşır. Yani öteki insanın varlığını yeniden inşa etmesine olanak sağlar. İnsanın ilk olarak bir topluma karıştığı imkân aile ile olmaktadır. Yani insan ilk olarak öteki ile aile sayesinde tanışır. Aile Arapça, "a'ile"den türemiştir ve evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik ("Aile", t.y.) olarak tanımlanabilir. "Oikos" sözcüğü ise, Antik Yunan'da "ev" anlamına gelen "oikia"dan türemiştir ve aileyi ifade eder. Aristoteles'e göre ilk oikos; erkek, kadın ve köleden oluşur, üyelerine ise "Ekmek Ortakları" denir. Oikos sadece aileyi değil, evi, arazisi, insanları, hayvanları ve ait olan her şeyi kapsar. Genellikle üç nesil aynı evde yaşar ve geniş bir toplumsal yapıyı oluşturur (Yılmazcan, 2020). Dede Korkut'ta geçen "ban". Sözcüğü ev, büyük çadır ve otağ anlamında kullanılmaktadır (Özçelik, 2018). Dolayısıyla Dede Korkut'ta kullanılan ban sözcüğü denilince yuva, ev ve aile anlaşılmalıdır. Yani anne, baba ve çocuktan oluşan aile üyeleri kendilerini aile içinde evde/ yuvada hissedebiliyorlar mı? Aile/Okios onun varoluşuna katkı sağlayabilir mi? Aile kendi varoluşumuzu inşa edebildiğimiz bir mekân mıdır? Aile olmadan var oluş gerçekleşemez mi? Ailenin ontolojisi bireyin varoluşuna mı bağlıdır? Bireyin var oluşu gerçekleşemezse aile ontolojisinin yokluğundan mı bahsedeceğiz? Ailenin ontolojisi bireyin egzistansına ailenin dekadansı bireyin dekadansına mı neden olmaktadır?

Bu çalışmamızda Carl Gustav Jung'un arketip kavramı temel alarak Dede Korkut'ta ailenin ontolojisini oluşturan arketiplere yer verilecektir. Arketip, "ilk örnek" veya "şablon" anlamına gelir ve insan kültürünün temel yapı taşlarını oluşturur. Kolektif bilinçdışı içindeki tüm insanlığın ortak deneyimlerinden kaynaklanır. Biz bu çalışmada Dede Korkut'ta yer alan kadın ve erkek arketiplere yer vererek aile ontolojisini değerlendirmeye çalışacağız. Bu Arketipleri ele almamızın nedeni, aile ontolojisinin korunabilmesi için aile fertlerinin var oluşunu inşa etmeleri ve kendilik bilincini geliştirmeleri gerektiği iddia edilebilir. Böylelikle Dede Korkut'ta aile, anne, baba ve çocuğun varoluşunu teşvik ettiğini ve onların varoluşuna katkı sağladığı iddia edilebilir. Böylece Dede Korkut hikâyelerine göre, aile, aile fertlerinin kimliğinin oluşumuna katkı sağlayıp sağlamadığı görülecektir.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden metin analizi ve hermeneutik felsefi yaklaşım kullanılacaktır.

Dede Korkut'un hikâyelerinde aile, varoluşun temeli olarak kabul edilir. Süleyman Dönmez'in belirttiğine göre, Dede Korkut'ta aile, toplum ve devlet ilişkileri bireyi göz ardı etmeden kurgulanmakta; ayrıca, toplumun temel unsuru olarak görülen aile yapısının sağlıklı bir biçimde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır(Dönmez, 2018, s. 21). Bu durumda fert, aile içinde kimlik kazanır; değerler, gelenekler ve inançlar aile yoluyla nesilden nesile aktarılır. Aile, ferdin toplumsal kimliğini ve aidiyet duygusunu pekiştirdiği mekân olduğu ileri sürülebilir.

Kadın Arketipi Anne ve Kız Varoluşu

Dede Korkut'ta kadına müthiş önem verildiğini görmek mümkündür. Dede Korkut, mukaddimesinde kadından şöyle söz etmektedir. Dede Korkut kadınların dört türlü olduğunu ifade eder. Şöyle ki, "Birisi solduran soydur/Birisi dolduran toptur/Birisi evin dayağıdır/ Birisi nice söylesen bayağıdır."

Ailenin ontolojini oluşturanın evin dayanağı olan kadın olduğunu ifade eder. Onun için ideal kadın figürü, kanaatkâr, şükreden ve misafirperverdir. Dede Korkut, kadınınmüsrif, nankör dedikoducu ve cimri olanından hayır gelemeyeceği o ailenin birliğini bozacağını dile getirmektedir. Has olan kadının evin dayanağı olan kadın olduğunu iddia eder. Kadın, ailenin ve evin koruyucusudur; aynı zamanda o mitolojilerde evrenin varoluşuna ilham kaynağı olarak öne çıkar. Kadın, yaratıcıdan aldığı izinle yaşamı başlatan ve sürdüren bir figür(Alsaç, 2018, s. 93) olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk mitolojisindeki Umay Ana'da bu düşünceyi destekleyen bir arketip olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Dede Korkut'ta kadının bu şekilde sınıflandırılması ekofeminizm tarafından eleştirilmektedir. Ekofeminizm bu fikirlerin ataerkil toplumun dayatmaları olarak değerlendirmektedir(Kara, 2023, s. 525). Dede Korkut'ta bir yuvayı yuva yapanın kadın olduğunu yani ailenin devamlılığı kadın arketipinin varlığına borçludur denilebilir. Burada kadının dayanak olarak sadece evin işleriyle ve eve gelen misafirlerle ilgilenmesi sanki kadının yerinin sadece evi olduğunu bize ifade etmeye çalışıldığı iddia edilebilir. Bu meseleyi değerlendirirken bu toplumun göçebe bir toplum olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Bugün kadın sadece evin içerisinde kendi varoluşunu gerçekleştirdiğini iddia etmek ne kadar doğrudur tartışılması gereken konudur. Dede Korkut'a göre, kadının egzistansını gerçekleştirdiği yer evi/ otağıdır. Çağımızda ise kadının egzistansını gerçekleştirdiği her mekân onun evi/ yurdu olabilmektedir. Bunun tam tersi de doğrudur. Dönmez'e göre kadının aile ve toplumdaki rolü, sorunları çözmeye yöneliktir. Kadın, aile üyelerinin psikolojik ve doğal özelliklerini gözeten bir iletişim diliyle kurucu, dengeleyici ve yönlendirici olur(Dönmez, 2018, s. 21).Ona göre aynı zamanda Dede Korkut'ta kadın, ailenin, toplumun ve devletin belkemiğidirler. Hanımların bu olumlu müdahalesi olmadan ne devlet, ne millet ne de ailenin(Dönmez, 2018, s. 29) ontolojisi gerçekleşebilir.

Anne

Dede Korkut'ta görekadının en önemli arketipi anne olmaktadır. Dede Korkut'ta bir kadının anne olması onun egzistansının temelini oluşturmaktadır. Anne olmak bir kadının kendilik bilinci oluşturmasını sağlar. Yani insan toplumun ne dediğine aldırmadan kendinin kendi olarak ifade edebilmelidir. Söz gelimi, bir kadın veya erkek ailede var olduğunu gösterebilmesi için sadece anne ya da baba kimliğinin ortaya çıkmasının gerekmesi o fertlerin kendi özlerine yabancılaşmasına neden olabilir mi? Yoksa ebeveynlik Dede Korkut'ta olduğu gibi bir varoluşu mu gerçekleştirir?

Örneğin Dede Korkut hikâyelerinde geçen Dirse Han bir oğlu olmadığı için toplum tarafından dışlanır. Bu durum Dirse Han'ı üzer o da hanımını bu durumdan sorumlu tutarak aynı yabancılaşmayı eşi Burla Hatun'a yapar. Burla Hatun da yuvası yıkılmasın diye eşinin aşağılamalarına maruz kalır ama küllerinden yeniden doğarak yuvasının ontolojisini yineden o sağlar. Hikâyede Burla Hatun bir erkek evlat dünyaya getirmesiyle yuvası huzura kavuşur. Böyle bir durumda Burla Hatun varoluşunu meydana getirmiş midir tartışılması gereken bir husustur. Anne olmayan kadın toplum tarafından hoş karşılanmaz ve kabul görmediği bilenen bir gerçektir. Söz gelimi, "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" adlı hikâyesinde Dirse Han bir erkek çocukları olmamasından hanımı Burla Hatun'u sorumlu tutar. Hanımına, "*Han kızı yerimden kalkayım mı/Yakanla boğazından tutayım mı/ Kaba ökçemin altına atayım mı/ Kara polat öz kılıcımı elime alayım mı/ Öz gövdenden başını keseyim mi/ Can tatlılığını sana bildireyim mi/Alaca kanını yeryüzüne dökeyim mi/Han kızı, sebebi nedir, söyle bana.*"(Anonim, 2019, s. 11). Bu ifadeler kadına yönelik şiddetin köklerinin geçmişe dayandığıiddia edilebilir. Burla Hatun erkek çocuğu olmadığı için zorbalık ve şiddetle ile tehdit edildiği görülmektedir. Ancak Burla Hatun her zaman ki gibi idare eden fedakârlıkgösteren kişi olarak karşımıza çıkarak ailenin ontolojisini gerçekleştirir. Burla Hatungüçlü bir kadın imgesi ortaya koyarak sevgi dili kullanarak bu durumun sorumlusu kendisi olmadığını bir çocuk istiyorlarsa Allah'tan istemeleri gerektiğini bunun için çok dua edip kurbankesersek çocuklarının olabileceğini söylemektedir.Bu haliyle bir kadın olarak güçlü olsa da bir erkek evlat eşine vermediği için hem bulunduğu konum hem de canıyla tehdit edilmekte ve çocuğu olmadığı içinde ötekileştirilmektedir.Böyle bir psikolojide bir kadının varoluşunu ailede gerçekleştirir demek pek de mümkün gözükmediği söylemek mümkündür. Ancak Dede Korkut'ta ailenin ontoloji o kadar önemli ki kadın yuvasının birliğini korumak için elinden geleni yapmaktadır. Yani kadın ne olursa olsun ailenin ontolojisini korumayı seçmektedir.Bu durumu Mehmet Kaplan'a göre Dede Korkut'a göre kadında aranılan değerlerden biri çocuk doğurma kabiliyetiydi. Kaplan bu durumudüşmanı ne kadar kalabalık gidilirse iyi olur. Bu nedenle çocuk sahibi olmak önemliydi(Kaplan, 2010, s. 102).

Hikâyelerde "ana hakkı Tanrı hakkı" olarak görülür. Anne, yuvanın kurucusu, koruyucusu ve çocukların terbiyecisidir. Bu rol, kadının ailedeki kutsal ve temel konumunu vurgular."Dirse Han'ın eşi (Burla Hatun), oğlu yaralandığında oğlunun yaralarını anne sütü ile iyileştirilmesi şu şekilde anlatılır: Burla Hatun oğluna "*Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütüsana merhemdir dedi ve devam etti "Böyle deyince kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği devşirdiler/Oğlanın anası memesini bir sıktı sütü gelmedi, iki sıktısütü gelmedi, üçüncüde kendini iyice zorladı, kanı doldu,sıktı, sütle kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına /Sürdüler, oğlanı ata bindirdiler, obasına, ordusuna getirdiler."(Anonim, 2019)*Oğlanı hekimlere ısmarlayıp Burla Hatun'un Boğaç Han'ın yaralarını anne sütünün iyileştirmesi gibi unsurlar bu arketipin besleyici, koruyucu ve iyileştirici yönünü gösterir.

Kadın arketipi eşine sadık, ailesine bağlıdır. Deli Dumrul hikâyesindeki eş, kocasının canı için canını vermeyi göze alarak bu fedakarlığın ve ideal eş-anne tipinin zirvesini temsil eder. "*Arş tanık olsun, kürsü tanık olsun/ Yer tanık olsun, gök tanık olsun/Kadir Tanrı tanık olsun/Benim canım senin canına kurban olsun."*(Anonim, 2019)Bu ifadeler de kadının ailenin ontolojisi korumak için canını bile feda edebilmektedir. Yine bu hikâyede de kadın ailesinin devamlılığı için fedakârlık yapmıştır. Böylece ailesinin ontolojisi korunmuştur. Hikâyelerde kadınlar yönetici, koruyucu bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anne, sadece pasif bir figür değil, aynı zamanda bilge ve kimi zaman alp (savaşçı) özellikler taşıyan güçlü bir figürdür. Kocasının ve oğlunun düştüğü zor durumlarda akıl ve cesaretle çözüm bulabilir. Söz gelimi Burla Hatun oğlu Boğaç Han babasını kafirlerin elinden kurtarması için teşvik ettiği görülür: "*İlde düşman yok iken, senin babanın üstüne düşman geldi/O kırk namert, babanın yoldaşları, babanı tuttular/Ak ellerini ardına bağladılar/Kıl sicimi ak boynuna taktılar/ Kendileri atlı, babanı yayan yürüttüler/ Alıp kanlı kafir illerine yöneldiler/ Hanım oğul, kalkıp yerinden doğrul/Kırk yiğidini yanına al/Babanı o kırk namertten kurtar.*"(Anonim, 2019). Burla Hatun ailenin birliğini korumak için evladını desteklemektedir. Kaplan'a göre, Dede Korkut kitabında annenin oğula, oğulun anneye karşı sevgi ve bağlılıkduyguları en büyük kahramanlıklar yaratır. Dede Korkut'ta kadın kimliği kendisinde güç, cesaret olan arketiplerdir.

Dede Korkut'ta kadın fikirlerine değer verilenve rüya tabir etmesi istenilen bilge kişi olarak görülür.

Söz gelimi Salur Kazan gördüğü bir rüyayı kadının yorumlamasını ister. Kadın da rüyayı iyi bir şekilde değerlendirir ancak rüyadaki kötü motifleri kadın yormak istemez. Ona bundan sonrasını Allah bilir der(Anonim, 2019, s. 29). Bu durum Dede Korkut'ta kadın arketipini kaos oluşturan değil evin ve hayatın içerisinde harmoniyi sağlayan bir güç, kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kız Çocuğu (Genç Kadın/ Eş)

Hikâyelerde kız çocuğu varoluşunu kahramanlık ve anne olmakla gerçekleşir. Salur Kazan hikâyesinde Bican Bey Beylere bir kızı olması için dua etmelerini istedi. Onlar da dua ettiler. Allah Tealasana da bir kız vere dediler. Onun da bir kızı oldu. Kızının ismini 'hanım, hatun, prenses anlamlarının yöneticilik üst, yükseklik(Özçelik, 2018) anlamına gelen Banu Çiçek koydu. Banu, kılıç kuşanır, ata biner Alp kız arketipini temsil eder. Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek birlikte at yarışması ok atmak, ava gitmek ve güreşmek gibi faaliyetleri yarışmak için yaptıkları görülür. Banu Çiçek Bamsı Beyrek'i yenecekken Beyrek'in yaptığı yanlış hareketler nedeniyle Banu yenilir.(Anonim, 2019, s. 49).Yani Banu Çiçek'in cesaret ve kahramanlıkta Beyrek kadar gücünün ve yeteneğinin var olduğu görülür. Banu Çiçek için kahramanlık varoluşunu imkân tanır.

Kaplan'a göre, Dede Korkut'ta erkeğin kadında kahramanlık vasıflarını aradığı gibi kadın da erkek de kahramanlık vasfı aramaktadır(Kaplan, 2010, s. 100). Selcan Hatun yiğitlikte, ok atmada, kılıç kullanmada ve at binmede erkeklerden geri kalmayan"Alp Kızı"arketipini temsil etmektedir. Eşi Kanlı Turalı Selcan Hatun'la evlenebilmek için üç canavarı yenmesi gerekir. Selcan Hatun eşini seçebilmek için onu türlü kahramanlık sınavlarından geçirir. Bu, kadının evlilikte pasif değil,aktif ve seçicirole sahip olduğu görülür. Hatta Selcan Hatun kahramanlıkta eşi Kanlı Turalı ile yarışacak düzeyde olduğu görülür. Kaç kere eşi Kanlı Turalı'yı düşmana karşı canını kurtarır.Bu durumu Kaplan kadının göçebe toplumunda sevgi ve aşkı duygusu insanları maceralara sürükleyen bir unsur değil de aile bağlarını güçlendirerek kahramanlık yapmalarına sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar(Kaplan, 2010, s. 103). Böylelikle ailede kadının yapacağı kahramanlık sevginin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de kadınların ailelerine aynı bağlılıkları göstererek ailenin ontolojisinin korunması beklenir. Sevgi ailenin devamlılığını sağlayan en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kız çocuğunun yetiştirilmesinde anne arketipi önem arz etmektedir. Dede Korkut'un "Kız anadan görmeyince öğüt almaz"(Anonim, 2019, s. 4) sözü, kız çocuğunun annesini rol model almakta olduğunu iddia etmektedir. Annenin ailedeki bağları güçlendirmek için gösterdiği fedakârlık ve kahramanlık kızı için örnek teşkil etmektedir.

Dede Korkut'ta varoluşsal yolculuğun en son noktasını yaşayan bir kadın figürü vardır. O da Deli Dumrul için canını feda etmek çekinmeyen kadın arketipdir. Bu kadın arketipi de Alperen kadını temsil etmektedir. Kaval'a göre, Dumrul'un eşi canını feda ederek tasavvuftaki fenâ halini yaşar; bu durumda kişi nefsinden vazgeçip başkalarının iyiliği için çalışır (Kaval, 2025, s. 263). Aynı zamanda bu durum Deli Dumrul'un eşinin varlığı elinin tersiyle itmesi aşık sevgi ve sevgilinin manasını fenada bulması(Kaval, 2025, s. 265) olarak değerlendirilebilir. Ancak bir kadının eşine kurban olmasını varoluşçu feministler bir varoluş olarak değerlendirmemektedirler. Simone De Beauvoir bu durumu, kadın aşık ise, bir efendi uğruna bütün haklarından vazgeçtiğini ileri sürer. Zira toplumda efendisiz kadın sağa sola savrulmuş çiçeğe benzetilmektedir(Beauvoir, 1993, s. 66). Yani Beauvoir için Dumrul'un karısının durumu varoluş şöyle dursun kendini köle haline getirmenin ve benliğini silikleştirmekten başka bir şey değildir. Ona göre, böylesi bir durumda kadın kendini bir kendinde varlık olarak değil de öteki olarak göreceğini ifade etmektedir.

Erkek Arketipi Üzerinden Baba ve Erkek Çocuğu Varoluşu

Baba Arketipi (Ata / Han Arketipi)

Baba arketipi Dede Korkut'ta büyük öneme haizdir. Baba sadece ailenin ontolojisinin gerçekleşmesini sağlayan yegâne figür olarak karşımıza çıktığı iddia edilebilir. Çetin'in tespitine göre, Türk toplumunda baba arketipi aile yapısının merkezinde yer almaktadır. Toplum anaerkilden ataerkile geçerken, bu yapı destanlara da var olduğu görülmektedir. Baba hem ailenin hem de devletin lideri

olarak kabul edilmektedir. Baba arketipi adaleti, sevgiyi ve hoşgörüyü temsil eder(Çetin, 2015, s. 55). Dede Korkut'ta,"Baba, beg baba, koca baba, ağ sakallı" (Anonim, 2019)gibi unvanlarla anılması bu otoriteyi ve saygınlığı ifade eder. Baba obayı yönetir, savaşır, şölenler düzenler (aç doyurur, çıplak giydirir). Baba, ailenin güçlü ve koruyucu yönünü simgeler; başlıca görevleri ailesini tehlikelerden korumak, oğullarını eğitmek ve evliliklerini sağlamaktır(Yalçinkaya, 2015, s. 62).

Dede Korkut'ta erkek için babalık önemli bir arketip olmasının nedenlerinden biri de bir erkek ne kadar kahramanlık yaparsa yapsın yine varoluşunu tam olarak gerçekleştiremez. Çünkü babaolmayanlar toplum tarafından dışlanmaktadır. Dede Korkut'ta çocuğu olmayanlar"Tanrı kargayıptır" inancıyla anılır. Dede Korkut'ta Dirse Han'a arkadaşları, oğlu ve kızı olmayanı, Tanrı Teala onu kınanmıştır, bizdahi kınarız demişlerdir."(Anonim, 2019, s. 11)Baba arketipi, soyun devamını sağlayarak varoluşuna imkan sağladığı için önemsenmiştir. Çünkü soyunu devam ettiren erkekte "kut"u (devlet kurma yetkisini) verilmektedir.

Bir baba arketipin en temel erdemlerinden biri decömertliktir. Dede Korkut "Er malına kıymayınca adı çıkmaz ."(Anonim, 2019) Erkeğin kendi rüştünü kendi varoluşunu ortaya koyabilmesi için cömert olması gerektiği ifade etmektedir."Yata yata yanımız ağrıdı. Duradura belimiz kurudu. Yürüyelim a beyler! Av avlayalım, Kuşkuşlayalım, yaban geyiği yıkalım. Dönelim otağımıza düşelim.Yiyelim, içelim, hoş geçelim."(Anonim, 2019, s. 25). Erkeğin baba olarak görevinin evinin geçimini sağlamak olduğunu erkeğin boş işlerle uğraşmasını doğru bulmamaktadır. Bu nedenle Dede Korkut'ta erkek varoluşunu eylem ile gerçekleştirmektedir.

Erkek Çocuğu Arketipi (Kahraman / Alp Adayı):

Erginlenme ve Yiğitlik

Erginlenme, bir kişiyi gerekli bilgi ve becerilerle donatarak onun yetişkin ve bilinçli hale gelmesi sürecidir. Mitolojik anlatılarda kahraman, sıradan dünyadan ayrılıp zorluklarla mücadele ettiği yolculuğun sonunda güçlenerek geri döner (M. Özçelik ve Başkök, 2020, s. 196). Dede Korkut'ta da erkekçocuğunun varoluşu gerçekleştireceği erginleşme yolculuğuna bağlıdır. Erkek çocuğu, bu kutsal sonsuzluk yolculuğunda kendini ispatlamadığı sürece kendisine bir isim verilmez. Yani Dede Korkut'ta erkek bir kahramanlık gösterip ad kazandıktan sonra tam bir fert sayılmaktadır. Bu durum, erkek çocuğunun sürekli bir alp arketipi içinde olduğunu gösterir.

Öte yandan çocuğa ad verme geleneği çocuğun varoluşunun inşası için önemlidir. Önce varoluş var sonra insan varoluş özden önce gelmektedir. Adı gibi yaşasın denilerek ad kimliğin, kendilik bilincinin ifadesi olarak sunulmaktadır. Çocuk ad alabilmesi için yiğitlik kahramanlık ve cesaret göstereceği bir eylem yapmalıdır ki ona bir ad verilebilsin. Erkek çocukları 15/16 yaşına geldiklerinde kahramanlık beklenir. Bu yaş, oğulun adeta yeniden doğuşunun, benlik kazanmasının, erginleşmesinin simgesidir.(Karakaş, 2012, s. 83). Demek ki Türk toplumunda adlandırma bir vokal bir ses değildir. Aksine bu adlandırma ferdin ontolojik varoluşunun göstergesi olarak derin anlamlar taşımaktadır. Yani bir "Boğaç Han" ismi büyük çabalar sonucunda elde edilen uğruna ölümü göze alınan bir çabanın ürünü olarak değerlidir. Ve "Boğaç Han" varoluşun göstergesidir. Toplumda bir fert olarak var olmaya başlayan oğul, hikâye kurgusu gereği bir engelle karşılaşır; bu noktada oğulun kendini toplumdaki değerler adına feda etme süreci başlar. Kendi kişisel duygularını, ihtiraslarını, eşini, anne veya babasını bir kenara bırakarak "kahraman" kimliğini kazanmak adına yolculuğa çıkmaktadır(Karakaş, 2012, s. 160).Bu bir öze dönüş yolculuğudur. Erkek çocuk alpliğini ispatladığında kendilik bilincini, aidiyet duygusunu ve varoluşunu da gerçekleştirmiş olur. Bu durum Dede Korkut hikâyelerinde geçen Boğaç Han hikâyesinin özeti gibidir. Söz konusu hikâyede Bohaç Han ismini alabilmesi için boğa savaşarak kendini ispatlaması gerekir. Dolayısıyla insan dünyaya atılmışlık halinden kurtulabilmesi için ilk olarak kendi varoluşunu inşa etmesi gerekir. İnsan varoluşunu nasıl gerçekleştirir? İnsan istediğini yapabildiği, zorlanmadığı zaman, yaşadığı hayat kendi hayatı olur. İnsan yapıp etmelerinde özgür olabilmelidir(Mengüşoğlu, 2021).İnsan eylemleri ile var olan bir varlıktır.

Alp arketipi Ataerkil yapıda baba sözünü iki etmeyen, babanın mirasını ve obayı geleceğe taşıyacak olan figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Dede Korkut, "Yad Oğlu saklamakla oğul

olmaz."(Anonim 2019)diyerekaileninontolojisiniel oğlunun gerçekleştiremeyeceğini, gerçekleştirmek şöyle dursun tehlikeye bile atabileceğini ifade etmektedir.

Dede Korkut'ta erkek çocuğunu değerini şu beyitler çok güzel betimlemektedir: "Oğul atanın yetürüdür, iki gözinin nurudur. "**"**Oğul atadan görmeyince sofra çekmez/ Oğul atanın yerine yetişendir, iki gözünün biridir/ Devletli oğul baba ocağının közüdür/ Oğul dahi neylesin baba ölüp mal kalmasa"(Anonim, 2019).Bu ifadeler, Erkek çocuğunu kimliğini babanın şekillendirdiğini iddia etmektedir. İyi bir erkek evlat yetiştirmek o ailenin ontolojisinin her daim var olacağı anlamına gelmektedir. Yani ailenin ontolojisi iyi yetişmiş erkek evlada düştüğünü iddia etmektedir. Burada da ataerkil bir toplum yapısının varlığı vuzuha kavuşmaktadır.

Dede Korkut'ta erkek çocuğuna çok büyük görevler düşmektedir. Erkek evladın her daim ailesinin ontolojisini devam ettirebilmesi için kendisinden kahramanlık beklendiği şu şekilde dile getirilmektedir: "Ata adını yürütmeyen hoyrat oğul/ Ata belinden inince inmese yeğ/Ana rahmine düşünce doğmasa yeğ/ Ata adını yürüten devletli oğul yeğ."(Anonim, 2019). Deke Korkut'a göre, erkek evlat kahramanlığı ile hem ailenin hem de devletin ontolojisini gerçekleştirmektedir.

Dede Korkut'ta bir de Alperen arketipine yer verilmektedir. Bunu en güzel örneklerini Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul de varolduğu iddia edilebilir. Musa Kaval'ın değerlendirmesine göre, Boğaç Han ve Bamsı Beyrek örneklerinde, bu iki güçlü alp ancak nefis terbiyesiyle gerçek anlamda kahramanlık vasfı kazanmaktadır (Kaval, 2025, s. 240). Bu arketipin en ilginç temsilini Deli Dumrul hikâyesinde tespit etmek mümkündür. Kaval'a göre "deli" sıfatı, Dede Korkut'ta sıkça geçen kahraman lider için güçlü ve cesur anlamında kullanılmaktadır. Dede Korkut'ta, alp ve deli kahramanların yalnızca güç ve cesaret değil, aynı zamanda ahlâkî ve manevi değerlere de sahip olmaları gerektiği vurgulanır (Kaval, 2025, s. 243). Ancak Deli Dumrul, hikâyesinde Dumrul'a Deli isminin verilmesinin bir yetişkinde olması gereken olgunluğun olması nedeniyledir. Söz edilen hikâyedeDeli Dumrul, ergin olmayanlarda olacak davranışlar sergilemektedir. Söz gelimi, "*Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçenden otuz üç akçe alırdı. Geçmeyenden döve döve kırk akçe alırdı. Bunu niçin böyle ederdi? Onun içindirki, benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimlesavaşa derdi. Benim ediğim, bahadırlığım, cilasunluğum, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, duyulsun derdi*."(Anonim, 2019, s. 95). Kaval'a göre Dumrul'un "Deli" olarak anılması; cesur, güçlü, tehlikeye aldırmaz ve kurallara uymayan ancak saf bir karaktere sahip olmasındandır(Kaval, 2025, s. 244). Ama Deli Dumrul'u bu delilik halinden varoluşa götüren süreç Azrail'e meydan okuması ve bunun sonucunda Azrail'in onun canını alacağını söylemesi üzerine bir umutsuzluk, korku ve kaygı içerisinde kendisini bulmuştur. Bu süreci Kierkegaard, öznenin kendi biricikliğinin bilincine varması için umutsuzluk, kaygı ve suçluluk gibi varoluşsal deneyimlerin gerçekleşmesi gerekmektedir ki (Kaan, 2022, s. 132) varoluş oluşsun. Yani Deli Dumrul bu süreçlerden geçmemiş olsaydı varoluşunu inşa edemeyecekti. Deli Dumrul ikinci kez doğuşunu eşine borçludur. Çünkü Deli Dumrul'un annesi babası onun için canını feda etmezken, eşi gözü pek bir şekilde onun için canını vereceğini söyler. Bu durum Deli Dumrul'un hayatında dönüm noktasını oluşturur. Bu durumonun bu varoluş yolculuğundaki sıçrama tahtası olarak değerlendirilebilir. Böylece Deli Dumrul bir özne olarak varoluşunu inşa etmiş olmaktadır.Deli Dumrul'un bu halini ateş dövülen demire benzetebiliriz. Nasıl ki demir ateşte şekillendirilebiliyorsa Dumrul'a da can ateşi düşmeseydi varoluşunu gerçekleştiremezdi.

Tepegöz Arketipi

Dede Korkut'ta ailenin ontolojisini ele alırken onun yokoluşunu sembolleştiren bir arketipten bahsetmeden geçmemek gerekmektedir. Bu arketip, günümüzde ailenin ortadan kalkmasının nedenlerini ve tarih boyunca Türk ailesinin yok olmasına yol açan etkenlere karşı hangi önlemlerin alındığını da ortaya koymaktadır. Tepegöz hikâyesinde Konur Koca Sarı Çoban adlı bir çobanın peri ile birleşmesinden(Anonim, 2019, s. 132) Tepegöz adında hilkat garibesi bir dev dünyaya gelir. Bu dev hikâyede de anlatıldığı üzere o boyun üzerindeki bir bela olarak karşılarına çıkmaktadır. Çünkü bu dev cinsel sapma sonundameydana geldiği için insan gibi değildir. Şöyle ki, "*Beslediler büyüdü, gezer oldu. Oğlancıklarla oynar oldu. Oğlancıkların kiminin burnunu, kiminin kulağını yemeye başladı. Velhasılı insanlar bunun yüzünden çok incindiler, aciz kaldılar. Dört oğlu olan birini verdi, üçü kaldı.*

Üç olan birini verip ikisi kaldı. İki olan birini verdi biri kaldı. Kapak Kanderler bir kişi var idi. İki oğlu var idi. Birini verip biri kalmış idi."(Anonim, 2019, ss. 133-134). Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Tepegöz tamamen hazları peşinde koşan bir ferdi temsil ettiği ifade edilebilir. Bu haliyle nesli yok ederek ailenin yok oluşuna neden olduğu görülmektedir. Tepegöz hikâyesinin sonunda nesli ve aileyi yok oluştan korumak Basat'a düşer. Basat Tepegöz'ü öldürerek ailesini ve bunu sonucunda devletini korumuş olur. Çünkü Tepegöz bugün ailenin ontolojisini tehdit eden LGBT gibi cinsel sapmaların temsili olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle ailenin varlığını tehdit eden bu gibi amiller üzerinde düşünülüp ailenin ontolojisinin korunması sağlanmalıdır.

Sonuç

Aile ontolojisinin kökenleri Dede Korkut hikâyelerinde izlenebilir. Bu metinlerde ailenin yapısı; sevgi, saygı, fedakârlık, kahramanlık gibi değerler ile annelik ve babalık rollerine dayanmaktadır. Hem erkek hem de kadın bireylerin varoluşu, ailenin ontolojik bütünlüğüne katkı sağlar. Aile fertlerinin bireysel varlığı, aynı zamanda ailenin devamlılığını mümkün kılar. Dede Korkut hikâyelerinde göçebe toplumun önemi vurgulanır ve bu toplumsal yapı içerisinde nüfus artışı, dolayısıyla çocuk sahibi olmak, ailenin sürekliliğinin temelini oluşturur. Kadının varoluşu büyük ölçüde annelik rolüyle anlam kazanırken, erkek için kahramanlık öne çıkmaktadır. Özellikle anne ile çocuk arasındaki güçlü bağ, ailenin ontolojik temellerinin en belirgin unsurlarındandır. Kadının evine bağlılığı ve kurduğu sevgi bağı, aile yapısının sağlamlaşmasına katkı sağlar. Dede Korkut'ta kadın, anne olmaktan ve eşinin, çocuğunun kahramanlıklarından mutluluk duyar; erkek ise varlığını gerçekleştirmek için kahramanlık eylemleriyle öne çıkar. Sonuç olarak, Dede Korkut hikâyelerinde ailenin ontolojik bütünlüğü, aile bireylerinin varoluşuyla doğrudan ilişkilidir.

Kaynakça

Aile. (t.y.).*Türk Dil Kurumu*. 22 Ekim 2025 tarihinde https://sozluk.gov.tr/?kelime=aile adresinden erişildi.

Alsaç, F. (2018). Dede Korkut Hikâyeleri'ndeArketipselBir Sembol Olarak Kadin. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, *6*(14), 91-122. doi:10.31126/akrajournal.359937

Anonim. (2019). *Dede Korkut Hikâyeleri (Karton Kapak) Kitab-ı Dedem Korkut*. (A. Çakan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Beauvoir, S. de. (1993). *Kadın III -İkinci Cins Bağımsızlığa Doğru* (8. bs.). İstanbul: Payel Yayınevi. l adresinden erişildi.

Çetin, A. Y. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul Ve Baba-Oğul İlişkisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *15*(2), 55-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/34463/380811 adresinden erişildi.

Dönmez, S. (2018). Dede Korkut KitabiBağlaminda Eski Türklerdeki Hanim Anlayişi. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 11-30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat/issue/38511/446828 adresinden erişildi.

Kaan, H. Ö. (2022). *Varoluşun Halleri & Heidegger, Kant ve Kadim Meseleler* (1. bs.). İstanbul: Alfa Yayınları. https://www.kitapyurdu.com/kitap/varolusun-halleri-heidegger-kant-ve-kadim-meseleler/607537.html adresinden erişildi.

Kalın, İ. (2021). *Açık Ufuk* (1. bs.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Kaplan, M. (2010). Dede Korkut Kitabında Kadın. *Journal of Turkology*, *9*, 99-112. doi:10.18345/tm.44186

Kara, N. N. (2023). Ekofeminizm Bağlamında Dede Korkut Hikâyelerinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (13), 520-539. doi:10.47994/usbad.1332348

Karakaş, Y. D. D. R. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Bey Oğullarının Nitelikleri ve İşlevleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(1), 155-168. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4389/60336 adresinden erişildi.

Kaval, M. (2025). Dede Korkut Kitabı'ndaki Dumrul'un Delilikten Velîliğe Tekâmül Yolculuğu. *Diyanet İlmi Dergi*, *61*(1), 235-274. doi:10.61304/did.1576790

Mengüşoğlu, T. (2021). *İnsan Felsefesi*. Doğu Batı Yayınları.

Özçelik, S. (2018). Dede Korkut Oğuznamelerinde Geçen Ban, Banu, Bambam, BamsiÜzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı—Belleten*, *66*(2), 265-280. https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/43111/521938 adresinden erişildi.

Peters, F. E. (2004, 31 Aralık). Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü. (H. Hünler, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Sartre, J. P. (2022). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.). Say Yayınları.

Yalçinkaya, F. (2015). Geleneği Geleceğe Taşiyan Oğullar: Dede Korkut Kitabi'nda Baba—Oğul İlişkisi. *Millî Folklor*, *27*(107).

Yılmazcan, D. (2020). Antik Yunan'da Oikos ve Kadın. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *8*(2), 272-285. https://dergipark.org.tr/tr/pub/karefad/issue/57785/817604 adresinden erişildi.

ÇOCUK EDEBİYATI METİNLERİNİN AİLEDE DEĞERLER EĞİTİMİNE KATKISI: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ BAĞLAMI

Tuğba ZENGİN*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, MEB tarafından hazırlanan ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı metinlerinin Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında "Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi" doğrultusunda incelenmesidir. Ayrıca bu metinlerin ailede değerler eğitimine olan olası katkılarının da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Birinci aşamada, ilkokul 1–4. sınıf seviyesinde yer alan toplam 17 edebî metin doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Metin incelemelerinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi" temel alınmış ve veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. İkinci aşamada ise, ebeveynlerle yapılan anketler aracılığıyla metinlerin ailede değerler eğitimine katkısına ilişkin görüşler toplanmıştır. Araştırmanın ikincil amacı kapsamında ise ebeveynlerin çocuk edebiyatı metinlerinin ailede değer aktarımına katkısına yönelik algılarını belirlemek üzere tesadüfi biçimde seçilmiş ailelere yarı yapılandırılmış anket uygulanmıştır.

Araştırmanın sonucu; çocuk edebiyatı metinlerinde en fazla ön plana çıkan değerlerin sevgi, saygı, sorumluluk, çalışkanlık ve yardımseverlik olduğunu göstermektedir. Mahremiyet, özgürlük ve tasarruf gibi bazı değerlerin ise metinlerde sınırlı düzeyde temsil edildiği tespit edilmiştir. Ebeveyn görüşleri de bu bulguları desteklemekte, ders kitabında kullanılan çocuk edebiyatı metinlerinin aile içi iletişimi güçlendirdiğini ve değerlerin günlük yaşamda öğrencilerin olumlu davranış sergileme sıklığını artırdığını ortaya koymuştur.

Bulgular, ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinin büyük ölçüde aile içinde değer aktarımını destekleyici nitelikte olduğunu göstermesine karşın bazı değerlerin temsili açısından içerikte dengeleyici bir düzenlemenin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bulgular ışığında, çocuk edebiyatı metinlerinin ailede değerler eğitiminin desteklenmesi açısından önemli bir araç olduğu ancak Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin tüm değer alanlarının eşit biçimde yansıtılmasıyla bu katkının güçlendirilebileceği önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, değer aktarımı, erdem-değer-eylem çerçevesi, ailede değerler eğitimi, değer odaklı metin analizi.

THE CONTRIBUTION OF CHILDREN'S LITERATURE TEXTS TO VALUES EDUCATION IN THE FAMILY: IN THE CONTEXT OF THE CENTURY OF TÜRKİYE EDUCATION MODEL

Tuğba ZENGİN

Abstract

The main purpose of this study is to examine the children's literature texts included in the primary school Turkish textbooks and workbooks prepared by the Ministry of National Education (MoNE) within the framework of the *Century of Türkiye Education Model*, in line with the *Virtue–Value–Action Framework*. In addition, the study aims to evaluate the possible contributions of these texts to values education within the family.

The qualitative research method was employed in this study. In the first phase, a total of 17 literary texts from primary school grades 1 to 4 were examined through document analysis. The analysis of the texts was based on the *Virtue–Value–Action Framework* of the *Century of Türkiye Education Model*, and the data were analyzed using the descriptive analysis technique. In the second phase, opinions regarding the contribution of these texts to values education within the

*MEB,Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğü, ORCID: 0009-0000-4551-2833, tugbazengin01@gmail.com

family were collected through surveys conducted with parents. As part of the secondary aim of the research, a semi-structured questionnaire was administered to randomly selected families to determine parents' perceptions of the contribution of children's literature texts to the transmission of values within the family.

The results of the study indicate that the most prominent values in children's literature texts are love, respect, responsibility, diligence, and helpfulness. It was also found that some values, such as privacy, freedom, and frugality, are represented only to a limited extent in the texts. Parents' opinions support these findings, revealing that the children's literature texts used in the textbooks strengthen family communication and increase the frequency with which students exhibit positive behaviors reflecting these values in their daily lives.

The findings show that although the children's literature texts in the textbooks largely support the transmission of values within the family, there is a need for a more balanced representation of certain values in the content. In light of these findings, it is suggested that children's literature texts serve as an important tool for supporting values education in the family; however, this contribution can be strengthened by ensuring that all value domains of the *Century of Türkiye Education Model* are equally reflected.

Keywords: Children's literature, value transmission, virtue–value–action framework, family values education, value-oriented text analysis.

GİRİŞ

Değerler eğitimi, bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlamasında, kişisel bütünlüğünü korumasında ve sağlıklı bir kimlik geliştirmesinde temel bir role sahiptir. Günümüz eğitim sistemleri, yalnızca akademik bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bireylerin duyuşsal, sosyal ve ahlakî gelişimlerini desteklemeyi de amaçlamaktadır (Kurnaz & Çakır, 2020). Bu bağlamda, eğitimin temel hedeflerinden biri, bireylerin yaşadığı toplumun kültürel, ahlakî ve insani değerleriyle yetişmesini sağlamaktır. 2024 yılında geliştirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) de bu anlayıştan hareketle oluşturulmuş ve öğrencilerin yalnızca bilişsel gelişimine değil, değer temelli bir bakış açısı kazanmalarına da öncelik vererek erdemli bireyler yetişmesini hedeflemektedir (MEB, 2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitimde bütüncül bir yaklaşımı benimseyerek "Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi"ni merkeze almıştır. Bu çerçeve, bireyin erdemli bir insan olma sürecinde değerleri içselleştirip davranışa dönüştürmesini hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle, değer eğitimi yalnızca bilgi düzeyinde kalmamakta, öğrencinin günlük yaşamına yön veren bir davranış biçimi hâline getirilmeye çalışılmaktadır (Kaya, 2017). Bu yaklaşım hem okullarda verilen akademik eğitimi hem de aile ortamında desteklenen informal öğrenme süreçlerini kapsayan bir eğitim anlayışını temsil etmektedir.

Değer eğitiminin etkili bir şekilde yürütülmesinde kullanılan en önemli araçlardan biri ise çocuk edebiyatıdır. Çocuk edebiyatı metinleri, çocukların yaşantılarına uygun, onların duygusal ve bilişsel gelişim düzeyleriyle örtüşen örnek olaylar ve karakterler üzerinden değerleri sezdirici biçimde aktarır (Sever, 2013). Bu yönüyle çocuk edebiyatı, soyut değerlerin somutlaştırılmasını sağlayarak çocuğun değerleri içselleştirmesine yardımcı olur. Aynı zamanda çocukların empati kurma, doğruyu yanlıştan ayırma ve toplumsal rollerini anlamlandırma süreçlerine katkı sunar (Şirin, 2020). Bandura ve Walters'ın (1963) çalışmaları, çocukların kurgusal metinlerde yer alan karakterlerle güçlü bir özdeşim kurduklarını ve bu karakterlerin davranışlarını gerçek kişilerden daha inandırıcı bulduklarını ortaya koymuştur (Varol, 2014). Bu durum, çocuk edebiyatı ürünlerinin değer eğitimi açısından ne denli etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Çünkü çocuk, metinlerde karşılaştığı karakterler aracılığıyla iyi–kötü, doğru–yanlış gibi ahlakî ikilemleri güvenli bir şekilde deneyimleyebilmekte; karakterlerin seçimlerinden yola çıkarak kendi değer yargılarını şekillendirme fırsatı bulmaktadır. Gönen'e (2014) göre edebî metinler, çocukların farklı duygularla baş etme, empati kurma, problem çözme ve toplumsal rolleri anlama becerilerini geliştirerek onların duyuşsal ve ahlakî gelişimlerini destekler. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, değerlerin aktarımında yalnızca öğretici bir araç değil, aynı zamanda çocuğun iç dünyasında anlam üretmesini sağlayan güçlü bir değer eğitimi ortamı olarak değerlendirilebilir. Eğitim ortamında çocuk edebiyatı ürünlerinin doğru

seçilmesi, değerlerin etkili bir biçimde kazandırılmasında belirleyici bir faktördür. Özellikle Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilerin hem dil becerilerini hem de değer algılarını geliştirmede önemli bir araç işlevi görmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda hazırlanan Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı metinlerinin, öğrencilerin erdem ve değer kazanımlarına katkı düzeyinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, değer eğitiminin yalnızca okul ortamıyla sınırlı olmadığı, aile ortamında da sürdürüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Aile, çocuğun ilk değer öğrenme alanı olarak, okulda verilen değer eğitiminin tamamlayıcısı niteliğindedir (Ulusoy & Dilmaç, 2016). Bu nedenle, çocuk edebiyatı metinlerinin aile ortamında çocukla birlikte okunması, değerlerin pekiştirilmesi açısından büyük önem taşır. Ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte Türkçe ders kitabındaki metinleri okuma sıklığı, metinlerin değer aktarımına katkısı ve ailelerin bu süreçteki farkındalık düzeyi, değer eğitiminin etkililiğini doğrudan etkileyen unsurlardır.

Bu araştırmanın temel amacı, MEB tarafından hazırlanmış ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı metinlerini, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi doğrultusunda incelemektir. Çalışmada ayrıca, bu metinlerin ailede değer eğitimine katkısına ilişkin ebeveyn görüşleri de değerlendirilmiştir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış; veriler doküman analizi ve ebeveyn anketi yoluyla toplanmıştır. Doküman analizi, ders kitaplarındaki metinlerin değer boyutlarını ortaya koymayı sağlarken; anket aracılığıyla ebeveynlerin metinlerin değer aktarımına ilişkin algı ve değerlendirmeleri belirlenmiştir. Bu çalışmadan elde edilecek bulguların, hem Türkçe öğretiminde değer eğitiminin nasıl daha etkili hale getirilebileceğine ilişkin öneriler sunması hem de ebeveynlerin çocuklarının değer kazanım sürecine nasıl katkı sağlayabileceklerine dair farkındalık oluşturması beklenmektedir. Ayrıca sonuçların, ders kitabı hazırlama süreçlerinde çocuk edebiyatı metinlerinin seçiminde değer temelli bir bakış açısının güçlendirilmesine katkı sağlaması öngörülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; veriler doküman analizi ve anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın odağında, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında yer alan Erdem-Değer-Eylem çerçevesindeki değerlerin, ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarındaki metinlerde nasıl yer aldığı ve bu metinlerin ailede değer eğitimine katkısına ilişkin ebeveyn görüşleri bulunmaktadır. Bu nedenle, hem metinlerin sistematik biçimde incelenmesine olanak sağlayan doküman analizi hem de ebeveynlerin algı ve değerlendirmelerini ortaya koyan anket uygulaması, araştırma amacına uygun yöntemler olarak tercih edilmiştir.

Nitel araştırmalar, olay, olgu ve algıların kendi doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesine olanak tanır. Doküman analizi, araştırma konusuyla ilgili bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin sistemli biçimde çözümlenmesini ifade ederken; anket tekniği, belirli bir konuda katılımcıların görüş ve tutumlarını ortaya koymak amacıyla kullanılan bir veri toplama aracıdır (Şimşek, 2009). Bu bağlamda, çalışmada her iki yöntemin bir arada kullanılması, elde edilen bulguların derinlik ve güvenilirliğini artırmış hem ders kitabı metinlerinin içeriği hem de ebeveyn değerlendirmeleri açısından bütüncül bir analiz yapılmasına olanak sağlamıştır.

İncelenenler Dokümanlar

Bu çalışmada doküman olarak MEB yayınları tarafından hazırlanan ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarından (1, 2, 3 ve 4. Sınıf düzeylerinde) yer alan çocuk edebiyatı metinleri Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi kapsamında kitapta kullanılan incelenmiştir. İncelenen ders kitapları birinci sınıf (Alkaya, Yılmaz vd., 2022), ikinci sınıf (Muştu & Karahisar, 2022), üçüncü sınıf (Şahin, Tulumtaş & Döğmeci, 2025) ve dördüncü sınıf (Sayar, Değer, Polat vd., 2023) Türkçe kitaplarıdır. Bu dokümanlar incelenirken Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinden oluşturulan değer çatısı dikkate alınmıştır.

Analiz Süreci

Araştırmada kullanılan dokümanlardan Erdem-Değer-Eylem Çerçevesine Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli sitesinden, ders kitaplarına eğitim bilişim ağı (EBA) internet sitesinden elde edilmiştir. Ebeveynlerden alınan görüşlerde hazırlanan anket google form aracılığıyla ebeveynlere ulaştırılmıştır. Dokümanlara ulaşıldıktan sonra betimsel analiz sürecine geçilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinin Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi temelinde incelenmesinden ve ebeveynlerden elde edilen verilerin betimsel analizinden ortaya çıkan bulgular bütüncül biçimde sunulmaktadır.

Tablo 1. *1. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Metinlerden Elde Edilen Bulgular*

Metin Adı	***Yazar Adı***	***Metinde Yer Alan Değerler***
Bayramlaşma	Koray Avcı ÇAKMAN	D2.Aile Bütünlüğü D14.Saygı D15.Sevgi
Çevreciler	Behçet Ersan	D1.Adalet D2.Aile Bütünlüğü D5.Duyarlılık D16.Sorumluluk D18.Temizlik
Düş Gezgini	Gamze Özdemir	

Tablo 1'de görüldüğü üzere, 1. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda işlenen üç çocuk edebiyatı metni Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen metinlerde toplam sekiz değer bulunmuştur. "*Babası ve annesi erkenden kalkmıştı. Kahvaltı masası hazırdı. Ailece kahvaltı ettiler. Babası "Sırayla büyüklerimizi ziyaret edelim." (s.46)* cümlesi TYMM programlar arası bileşenler kapsamında yayınlanan Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi tablosunda D2. Aile Bütünlüğü değerine, *"Bayram ziyaretine ailenin en büyüklerinden başladılar. Ailenin en büyükleri Mine'nin anneannesi ve dedesiydi. Onların ellerini öptüler. "Bayramınız kutlu olsun!" dediler."* (s.47) cümlesi D14. Saygı değerine, "Babası o gün Mine'ye biraz bayramdan söz etti: *"Mineciğim, bayramlar bizleri bir araya getirir. Küçükler büyükleri ziyaret eder. Komşular birbirine gider. Uzaktakilerle de telefonlaşırız."* (s.48) D15. sevgi değerine, *"Ulaşcan'ın öğretmeni bir gezi düzenleyecekti. Nereye gideceklerine sınıfça karar verdiler. Herkes açıkça fikrini söyledi."* (s.126) cümlesiD1. Adalet, *"Çocuklar oyuna daldı. Etler pişti. Anneler kocaman bir sofra hazırladılar. Yemek neşe içinde yendi."* (s.128) cümlesi D2. Aile bütünlüğü değerine, *"Hepsi eline birer çöp poşeti aldı. (...) Piknik alanını temizlediler. Çevrede çöp kutusu yoktu. Çöpleri paketlediler. Otobüsün bagajına koydular."* (s.127) cümlesi D16. Sorumluluk ve D5. Duyarlılık değerine örnektir. İncelenen "*Düş Gezgini*" metninde ise herhangi bir değer tespit edilememiştir.

Tablo 2. *1. Sınıf Türkçe Çalışma Kitabı'ndaki Metinlerden Elde Edilen Bulgular*

Metin Adı	***Yazar Adı***	***Metinde Yer Alan Değerler***
Bir Kuş Olsaydım	Fatima Sharafeddine	D4.Dostluk D20.Yardımseverlik
Mucizevi Örtü Toprak	Hüseyin Toy	D5.Duyarlılık

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 1. Sınıf Türkçe Çalışma Kitabı'nda işlenen iki çocuk edebiyatı metni Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen metinlerde toplam üç değer bulunmuştur.*"Dönüş yolunda eski dostlarımla yarış yapardık. Sonra üstümüze karanlık çökerdi. Biz de nazik bir baykuşa bizi misafir etmesini rica ederdik. O da bu fikre bayılır ve yuvasını bizimle paylaşmayı kabul ederdi. Eski dostlarım uykumuzdan yararlanarak gecenin içinde ortadan kaybolurdu."* (s.25) cümlesi D4. Dostluk ve D20. Yardımseverlik değerine, *"Ama gelin görün ki tükenen piller çöplere, sokağa, bahçeye yani rastgele etrafa atılıyor. En çok zararı dönüp dolaşıp bana piller veriyor. Bir pil, bir ton çöpten daha çok zarar verir bizlere!"* (s.101) cümlesi D5. Duyarlılık değerine örnektir.

Tablo 3. *3. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Metinlerden Elde Edilen Bulgular*

Metin Adı	***Yazar Adı***	***Metinde Yer Alan Değerler***
Dünyanın En Yüksek Kitap Dağı	Rocio Bonilla	D3.Çalışkanlık
Kim Kurtarsın Bu Ayıyı	Esra Uygun Sezai Ozan Zeybek	D4.Dostluk
Atatürk ve Merhamet	Ayşen Oy	D5.Duyarlılık D9.Merhamet D14.Saygı D19.Vatanseverlik D20.Yardımseverlik
Tek Kanatlı Baykuş Tayga	Pınar Kilimci	D4.Dostluk D5.Duyarlılık D15.Sevgi
Kendine Güven ve Mimar Sinan	Emel Sancak Emine Düver	D3.Çalışkanlık D7.Estetik D12.Sabır D16.Sorumluluk
Mirket Nineler Parti Veriyor	Nihan Temiz	D7.Estetik D16.Sorumluluk

Tablo 3'de görüldüğü üzere, 3. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda işlenen altı çocuk edebiyatı metni Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen metinlerde toplam on altı değer bulunmuştur. *"Kitapları yalayıp yutuyor, okudukça hızlanıyordu. Kendini durduramıyordu. Çok geçmeden evin salonundaki kitaplıkta ve hatta kız kardeşinin odasındaki kitaplıkta bulduğu her şeyi okuyup bitirdi."* (s.33) cümlesi D3. Çalışkanlık değerine, *"Fare ise taşınmış ayının yanına, Başını beklemiş uzun kış uykuları boyunca. Her üçü de birbirinden bir sıcak yuva bulmuş, Yedikleri içtikleri ayrı gitmez olmuş."* (s.85) cümlesi D4. Dostluk değerine, *"Merhamet, bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü ve acıma duygusuna denir. İçinde sevgi olmayan bir insanın merhamet duyması mümkün değildir."* (s.98) cümlesi D9. Merhamet değerine, *"Atatürk, kendisi gibi merhametli ve başkalarına yardım eden tüm insanları çok severmiş."* (s.99) cümlesi D.20 Yardımseverlik değerine örnektir.

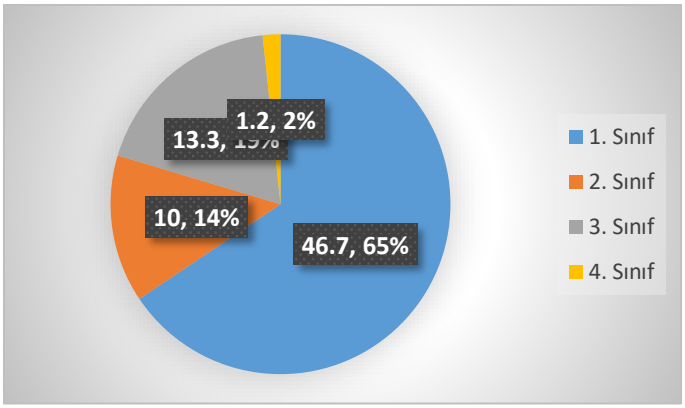
Tablo 4. *4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'ndaki Metinlerden Elde Edilen Bulgular*

Metin Adı	*Yazar Adı*	*Metinde Yer Alan Değerler*
Efe'nin Beklenmedik Maceraları	Filiz ÖZDEM	D3.Çalışkanlık
Hikayesi Olmayan Kitap	Gizem Şakar	D4.Dostluk, D5.Duyarlılık
Mehmet Âkif Ersoy	Eda Bayrak	D3.Çalışkanlık D5.Duyarlılık D10.Mütevazılık D14.Saygı D15.Sevgi D16.Sorumluluk D19.Vatanseverlik
Bilgisayar Sevgisayar	Bestami Yazgan	D5.Duyarlılık, D9.Merhamet D15.Sevgi
Ezop Masalları-Çiftçi ve Oğulları	Kolektif	D2.Aile Bütünlüğü D5.Duyarlılık D20.Yardımseverlik
Zamane Kedisi Fıldır	Tuba ÖZBALAK	D2.Aile Bütünlüğü D5.Duyarlılık D9.Merhamet D14.Saygı D15.Sevgi D20.Yardımseverlik

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda işlenen altı çocuk edebiyatı metni Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen metinlerde toplam yirmi iki değer bulunmuştur.*"Dün okuldan geldikten sonra, hemen odama çekildim. (...) Annem işten geldiğinde beni odamda, elimde kitapla bulduğunda suratını görmenizi isterdim. Şok geçirdi. Rahatsız edilmek istemediğimi, okuduğumu, düşündüğümü, hayal kurduğumu söyledim."* (s.28) cümlesi D3. Çalışkanlık değerine, *"Mehmet Âkif ise yarışmanın sonunda para ödülü olduğu için yarışmaya katılmak istememektedir."* (s.50) cümlesi D10. Mütevazılık, *"Mehmet Âkif o günden sonra bütün ilgisini ve zamanını millî marş yazmak için harcıyordu. (...)"* cümlesi D16. Sorumluluk değerine, *"O zaman kendin için istediğini başkaları için de isteyeceksin iki gözüm."* (s.91) D5. Duyarlılık değerine, *"Benim çocukluğum kalabalık ailemle geniş bir konakta geçti. Ramazan yaklaşınca tatlı bir koşturmaca başlar, kilerimiz erzaklar, iftariyeliklerle doldurulur; şerbetler, kompostolar ve reçeller kaynatılırdı. Dip bucak temizlikler yapılarak mis gibi parlatılırdı. Mahallemizde ihtiyaç sahibi ailelere, kimsesizlere, erzak sepeti hazırlanır, bu sepetler süslenerek güler yüzle, tatlı dille ihtiyaç sahiplerinin kapılarına götürülürdü. (...)"* (s.183) cümlesi D2. Aile Bütünlüğü, D5. Duyarlılık ve D20. Yardımseverlik değerlerine örnektir.

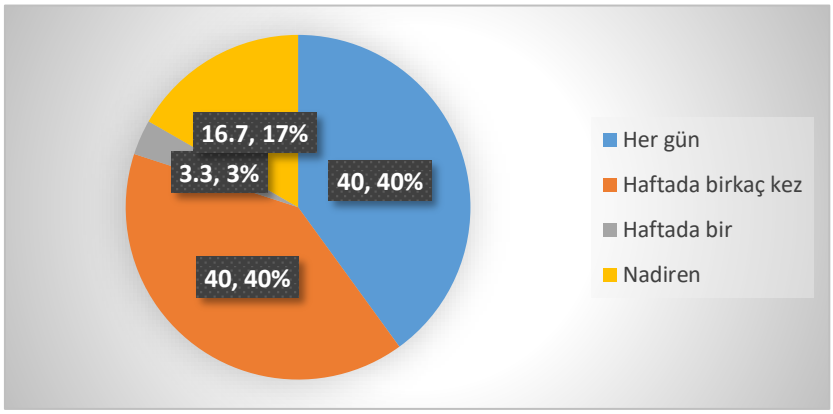
Ebeveyn Görüşlerinden Elde Edilen Bulgular

Grafik 1. Çocukların sınıf düzeyine ilişkin bulgular

Araştırmada toplamda 30 ebeveyne ulaşılmış ve veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların çocuklarının sınıf seviyelerine yönelik yapılan değerlendirmede; en fazla temsil edilen grup, %46,7 oranıyla 1. sınıf öğrencilerinin velileri olmuştur. Bunu %30 ile 4. sınıf, %13,3 ile 3. sınıf ve son olarak %10 ile 2. sınıf öğrenci velileri takip etmektedir. Bu dağılım göz önüne alındığında, araştırmaya katılan ebeveynlerin çoğunluğunun 1. sınıf öğrencilerinin velilerinden oluştuğu söylenebilir. Böylece, çalışmanın bulguları ve değerlendirmeleri ağırlıklı olarak ilkokulun ilk okuma-yazma aşamasındaki sürece odaklanmıştır. Üst sınıflara ait velilerin katılım oranının görece düşük kalması ise elde edilen sonuçların, özellikle erken sınıf düzeylerindeki öğrenci ve ebeveyn deneyimlerine ışık tuttuğu şeklinde değerlendirilebilir.

Grafik 2. *Ebeveynlerin çocuklarıyla Türkçe ders kitabındaki metinleri okuma sıklığına ilişkin bulgular*

Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, toplam 30 ebeveynin çocuklarıyla birlikte Türkçe ders kitabındaki metinleri okuma sıklıklarının farklı düzeylerde dağıldığı görülmektedir. Katılımcıların %40'ı her gün, %40'ı ise haftada birkaç kez okuma etkinliğine katıldıklarını belirtmiştir. Buna karşılık, nadiren okuyan ebeveynlerin oranı %16,7 olarak belirlenmiş, haftada yalnızca bir kez okuma yapanların oranı ise %3,3 ile en düşük grubu oluşturmuştur.Elde edilen bulgular, ebeveynlerin önemli bir bölümünün (%80) çocuklarıyla düzenli biçimde Türkçe metin okuma alışkanlığı geliştirdiğini göstermektedir. Özellikle "her gün" ve "haftada birkaç kez" okuyan ebeveynlerin yüksek oranda temsil edilmesi, ailelerin çocukların Türkçe derslerine yönelik ilgisini sürekli desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, okuma alışkanlıklarının gelişiminde ebeveyn katkısının önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Öte yandan "nadiren" ve "haftada bir" okuma

yapan ebeveynlerin az sayıdaki bir grubu temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, bazı ailelerin okuma etkinliklerine yeterince vakit ayıramadığını ya da farkındalık düzeylerinin düşük olabileceğini gösterebilir. Dolayısıyla araştırma sonuçları, ebeveynlerin çocuklarıyla düzenli okuma alışkanlığı kazanmalarını sağlamaya yönelik farkındalık çalışmaları yapılmasının önemine işaret etmektedir.

Tablo 5. *Türkçe ders kitabındaki hikâye, masal ve şiirler çocuklara sevgi ve saygı değerlerinin kazandırılmasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	3,3
Kararsızım	1	3,3
Katılıyorum	8	26,7
Kesinlikle Katılıyorum	20	66,7

Araştırmada ebeveynlerin "*Türkçe ders kitabındaki hikâye, masal ve şiirler çocuklara sevgi ve saygı değerlerini kazandırır*" ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%66,7) bu görüşe "tam katılıyorum", %26,7'sinin ise "katılıyorum" yanıtını verdiği görülmüştür. Bu bulgu, ders kitaplarında yer alan edebî metinlerin çocuklarda sevgi ve saygı değerlerinin gelişimini desteklediği yönünde güçlü bir ebeveyn algısının bulunduğunu göstermektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Erdem–Değer–Eylem çerçevesinde yer alan "sevgi" ve "saygı" değerleri, aile içi iletişimin ve toplumsal uyumun temel bileşenleri olarak değerlendirildiğinden, bu yüksek ortalama, metinlerin ailede değerler eğitimi süreciyle örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuç, çocuk edebiyatı ürünlerinin aile içinde olumlu tutum ve davranış kazandırma açısından etkili bir araç olduğunu desteklemektedir.

Tablo 6. *Metinlerdeki kahramanlar, sorumluluk ve çalışkanlık gibi olumlu davranışları modellemesine ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	6,7
Kararsızım	0	0
Katılıyorum	6	20
Kesinlikle Katılıyorum	22	73,3

Araştırmada ebeveynlerin "*Metinlerdeki kahramanlar, sorumluluk ve çalışkanlık gibi olumlu davranışları modellemektedir*" ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre,%73,3'ü "tam katılıyorum", %20'si "katılıyorum" yanıtını vermiştir. Bu sonuç, ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinde yer alan kahramanların çocuklara örnek oluşturacak nitelikte davranışlar sergilediği yönünde güçlü bir ebeveyn algısına işaret etmektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin"Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi"nde yer alan "çalışkanlık" ve "sorumluluk" değerlerinin, öğrencilerde toplumsal görev bilinci ve öz disiplin geliştirmede önemli bir rolü bulunmaktadır. Elde edilen bulgu, çocuk edebiyatı metinlerinin karakter temsilleri aracılığıyla değer aktarımını dolaylı yoldan desteklediğini göstermekte; bu durum ailede model alma yoluyla gerçekleşen öğrenmeleri de pekiştirmektedir.

Tablo 7. *Çocuk edebiyatı metinleri aile içinde değerler hakkında konuşma fırsatı oluşturmasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	2	6,7
Katılmıyorum	3	10
Kararsızım	3	10
Katılıyorum	5	19,7
Kesinlikle Katılıyorum	17	56,7

Araştırmada ebeveynlerin "*Çocuk edebiyatı metinleri aile içinde değerler hakkında konuşma fırsatı oluşturur*" ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların yarısından fazlası (%56,7) bu ifadeye "tamamen katılıyorum", %16,7'si "katılıyorum" yanıtını vermiştir. Katılımcıların %10'u orta düzeyde, %10'u ise düşük düzeyde (1–2 puan) katılım göstermiştir. Bu sonuç, ilkokul Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinin aile içinde değer temelli konuşmaları başlatma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Hikâye, masal ve şiir gibi türlerin çocuklarla ebeveynler arasında değerler (örneğin dürüstlük, paylaşma, sorumluluk, empati) üzerine doğal sohbet ortamları oluşturduğu düşünülmektedir. Ancak yaklaşık dörtte biri (%26,7) bu duruma tam olarak katılmamaktadır. Bu durum, bazı ailelerin çocuklarıyla kitaplar üzerine yeterince etkileşimli okuma yapmadığını veya metinlerdeki değer temalarının açık biçimde tartışılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu bulgu aile katılımının artırılması gerektiğine işaret etmektedir. Ebeveynlere yönelik okuma rehberleri, aile etkinlikleri veya "değer temalı okuma atölyeleri" gibi uygulamalar, çocukların kitaplar aracılığıyla değerler hakkında konuşmalarını daha sistemli ve kalıcı hâle getirebilir.

Tablo 8. *Metinlerde yer alan olaylar, çocukların empati ve yardımlaşma duygularını geliştirmesine ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	10
Kararsızım	3	10
Katılıyorum	2	6,7
Kesinlikle Katılıyorum	22	73,3

Araştırmada ebeveynlerin "*Metinlerde yer alan olaylar, çocukların empati ve yardımlaşma duygularını geliştirir*" ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %73,3'ü "tam katılıyorum", %6,7'si "katılıyorum", %10'u "kısmen katılıyorum", %10'u ise "katılmıyorum" yanıtını vermiştir. Bu bulgu, çocuk edebiyatı metinlerinde yer alan olayların, çocukların duygusal farkındalık, empati kurma ve yardımlaşma davranışlarını desteklediğini göstermektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin"Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi"nde yer alan "yardımseverlik" ve "duyarlılık" değerleri, çocukların toplumsal ilişkilerinde başkalarının duygularını anlamalarına ve iş birliği kültürü geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Elde edilen sonuç, metinlerin yalnızca bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal öğrenme alanını da beslediğini ortaya koymakta; aile içinde çocukların empatik ve paylaşımcı davranışlar geliştirmesine destek olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 9. *Hikâyeler, çocukların adalet, dürüstlük ve merhamet gibi temel insani değerleri anlamalarına katkı sağlamasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	2	6,7
Katılıyorum	3	10
Kesinlikle Katılıyorum	25	83,3

Araştırmada ebeveynlerin "*Hikâyeler, çocukların adalet, dürüstlük ve merhamet gibi temel insani değerleri anlamalarına katkı sağlar*" ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %83,3'ü "tam katılıyorum", %10'u "katılıyorum", %6,7'si ise "kısmen katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. "Katılmıyorum" veya "hiç katılmıyorum" yanıtı veren katılımcı bulunmamaktadır. Bu bulgu, incelenen hikâyelerin adalet, dürüstlük ve merhamet gibi temel insani değerlerin çocuklar tarafından içselleştirilmesine yüksek düzeyde katkı sağladığını göstermektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin"Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi"nde bu değerler, öğrencilerin etik farkındalık geliştirmesi, doğru davranışları seçebilmesi ve toplumsal yaşamda sorumluluk bilinciyle hareket etmesi açısından önemli görülmektedir. Sonuç olarak, çocuk edebiyatı metinlerinin yalnızca estetik bir anlatım aracı değil; aynı zamanda değer eğitimi sürecini destekleyen güçlü bir pedagojik araç olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Tablo 10. *Metinlerin çocukların aile bütünlüğü ve paylaşma bilincini güçlendirmesine ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	3,4
Kararsızım	2	6,9
Katılıyorum	5	17,2
Kesinlikle Katılıyorum	21	72,4

Araştırmada ebeveynlerin "*Metinler, çocukların aile bütünlüğü ve paylaşma bilincini güçlendirir"* ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %72,4'ü "tam katılıyorum", %17,2'si "katılıyorum", %6,9'u "kısmen katılıyorum", %3,4'ü ise "katılmıyorum" yanıtını vermiştir. "Hiç katılmıyorum" seçeneğini işaretleyen katılımcı bulunmamaktadır. Bu sonuç, incelenen metinlerin aile birliği, dayanışma ve paylaşma gibi toplumsal değerlere önemli ölçüde katkı sağladığını göstermektedir. Metinlerde yer alan olay örgülerinin, çocukların aile üyeleri arasındaki sevgi, saygı ve sorumluluk ilişkilerini fark etmelerini desteklediği söylenebilir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde aile; bireyin değer gelişiminin başladığı, erdemli davranışların temellendiği ilk ortam olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, aile bütünlüğü ve paylaşma bilincini destekleyen metinlerin programın "Erdem-Değer-Eylem" yaklaşımına uygun biçimde yapılandırıldığı görülmektedir. Sonuç olarak, çocuk edebiyatı metinlerinin, öğrencilerin hem duygusal gelişimini hem de sosyal sorumluluk bilincini destekleyen önemli bir araç olduğu söylenebilir.

Tablo 11. *Türkçe ders kitabındaki metinlerin aile içinde olumlu davranış değişikliklerine yol açmasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	3	10
Katılıyorum	8	26,7
Kesinlikle Katılıyorum	19	63,3

Araştırmada ebeveynlerin "*Türkçe ders kitabındaki metinler, aile içinde olumlu davranış değişikliklerine yol açar"* ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %63,3'ü "tam katılıyorum", %26,7'si "katılıyorum", %10'u ise "kısmen katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. "Katılmıyorum" ve "hiç katılmıyorum" seçeneklerini işaretleyen katılımcı bulunmamaktadır. Bu bulgu, Türkçe ders kitaplarında yer alan edebî metinlerin aile içi ilişkilerde olumlu tutum ve davranışların gelişimine katkı sunduğunu göstermektedir. Metinlerdeki kahramanların sevgi, saygı, sorumluluk ve paylaşım gibi değerleri davranışlarıyla yansıtmaları, öğrencilerin rol model alma eğilimlerini desteklemekte ve aile ortamına bu değerleri taşımalarını kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal ve sosyal öğrenme açısından da işlevsel olduğu söylenebilir. Bu durum, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "Erdem-Değer-Eylem" yaklaşımıyla uyumluluk göstermekte; ailede değer odaklı davranış değişikliklerinin desteklenmesine zemin hazırlamaktadır.

Tablo 12. *Kitaplardaki hikâyelerin, çocukların millî kültür ve vatanseverlik değerlerini tanımasına yardımcı olmasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	1	3,3
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	3	10
Katılıyorum	5	16,7
Kesinlikle Katılıyorum	21	70

Araştırmada ebeveynlerin "*Kitaplardaki hikâyeler, çocukların millî kültür ve vatanseverlik değerlerini tanımasına yardımcı olur"* ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (21 kişi, %70) bu ifadeye "tamamen katılıyorum", 5 katılımcının (%16,7) ise "katılıyorum" yanıtını verdiği görülmektedir. Orta düzeyde katılım gösterenlerin oranı (%10) oldukça düşükken, yalnızca bir katılımcı (%3,3) ifadenin geçerliliğine düşük düzeyde katıldığını belirtmiştir. Bu sonuç, Türkçe ders kitabındaki hikâyelerin öğrencilerin millî kültür ve vatanseverlik değerlerini tanıma sürecinde etkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük bölümü, metinlerde yer alan karakterler, olay örgüleri ve temalar aracılığıyla millî kimliğin, geleneksel unsurların ve vatan sevgisinin çocuklara aktarılabildiğini düşünmektedir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Türkçe ders kitaplarının millî değerlerin kazandırılmasında işlevsel bir araç olarak görüldüğü söylenebilir. Ancak az sayıda da olsa düşük puan veren katılımcıların varlığı, bazı metinlerde bu değerlerin yeterince derinlikli veya doğrudan yansıtılamadığı yönünde bir farkındalık olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 13. *Türkçe ders kitabındaki metinlerin aile ortamında değer eğitimi sürecini desteklemesine ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	2	6,7
Katılıyorum	10	33,3
Kesinlikle Katılıyorum	18	60

Araştırmada ebeveynlerin "*Türkçe ders kitabındaki metinler, aile ortamında değer eğitimi sürecini desteklemektedir"* ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %60'ı"tamamen katılıyorum", %33,3'ü "katılıyorum" yanıtını verirken, yalnızca %6,7'si orta düzeyde katılım göstermiştir. Olumsuz yönde görüş bildiren katılımcı bulunmamaktadır. Bu bulgular, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin aile içi değer eğitimi sürecine önemli ölçüde katkı sağladığını göstermektedir. Metinlerin içeriklerinde yer alan temalar, karakter davranışları ve olay örgüleri; çocukların aile ortamında paylaşma, sorumluluk, empati, sevgi ve saygı gibi değerleri konuşma ve pekiştirme fırsatı sunduğunu düşündürmektedir. Katılımcıların yüksek oranda olumlu değerlendirmeleri, ders kitabı metinlerinin yalnızca bilişsel değil, duyuşsal ve toplumsal gelişimi de destekleyen bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, orta düzeyde yanıt veren az sayıdaki katılımcının varlığı, bazı metinlerin aile içi etkileşim bağlamında doğrudan kullanılabilirlik düzeyinin farklılık gösterebileceğini düşündürmektedir. Bu sonuç, aile-okul iş birliği içinde yürütülen değerler eğitiminin etkili olabilmesi için ders kitabı metinlerinin rehberlik etkinlikleri veya ev temelli öğrenme çalışmalarıyla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 14. Ders *kitabındaki metinlerde tüm değerler (örneğin sevgi, saygı, dürüstlük, tasarruf, mahremiyet) dengeli biçimde temsil edilmesine ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	3	10
Katılıyorum	7	23,3
Kesinlikle Katılıyorum	20	66,7

Araştırmada ebeveynlerin "*Ders kitabındaki metinlerde tüm değerler (örneğin sevgi, saygı, dürüstlük, tasarruf, mahremiyet) dengeli biçimde temsil edilmektedir"* ifadesine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%66,7) bu ifadeye "tamamen katılıyorum", %23,3'ü "katılıyorum" yanıtını verirken, %10'u orta düzeyde katılım göstermiştir. Hiçbir katılımcı olumsuz görüş belirtmemiştir. Bu sonuçlar, ilkokul Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinde yer alan değerlerin genel olarak dengeli bir biçimde temsil edildiği yönünde güçlü bir algının bulunduğunu göstermektedir. Özellikle sevgi, saygı, dürüstlük gibi temel insani değerlerin yanı sıra, tasarruf ve mahremiyet gibi günlük yaşamla ilişkili değerlerin de metinlerde yer bulması, değer çeşitliliğinin gözetildiğini düşündürmektedir. Ancak %10 oranında orta düzeyde yanıt veren katılımcıların varlığı, bazı değerlerin (örneğin mahremiyet,

özgürlük veya tasarruf gibi) diğerlerine kıyasla daha az görünür olabileceğini göstermektedir. Bu durum, ders kitabı içeriklerinde değerlerin dağılımının bazı temalarda yoğunlaştığı, bazılarında ise sınırlı kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu bulgu Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Erdem–Değer–Eylem Çerçevesi ile uyumlu bir biçimde, metinlerdeki değer temsillerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Bununla birlikte, daha az temsil edilen değerlerin görünürlüğünün artırılması, öğrencilerin çok yönlü değer gelişimini destekleyecek bir adım olacaktır.

Tablo 15. *Türkçe ders kitabındaki çocuk edebiyatı metinlerinin ailede değer eğitimine katkısı yeterli olmasına ilişkin bulgular*

Değerler	***Frekans***	***Oran (%)***
Kesinlikle Katılmıyorum	1	3,3
Katılmıyorum	4	13,3
Kararsızım	5	16,7
Katılıyorum	3	10
Kesinlikle Katılıyorum	17	56,7

Araştırmada ebeveynlerin "*Türkçe ders kitabındaki çocuk edebiyatı metinlerinin ailede değer eğitimine katkısının yeterliliği*"ne ilişkin görüşleri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%56,7) bu metinlerin aile içi değer eğitimine yüksek düzeyde katkı sağladığını belirtmiştir. Katılımcıların %10'u katkıyı "yeterli" düzeyde, %16,7'si "orta" düzeyde, %13,3'ü "yetersiz" ve yalnızca %3,3'ü "hiç yeterli değil" olarak değerlendirmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, Türkçe ders kitabında yer alan çocuk edebiyatı metinlerinin genel olarak değer aktarımı açısından işlevsel ve destekleyici bir rol üstlendiği söylenebilir. Veriler yorumlandığında ebeveynlerin büyük çoğunluğunun metinleri değer eğitimi bağlamında olumlu değerlendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, düşük puan veren küçük bir katılımcı grubunun varlığı, bazı metinlerin değer eğitimine katkısının sınırlı kaldığı ya da ailelerin beklentileriyle tam olarak örtüşmediği yönünde bir gösterge olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla, Türkçe ders kitabı metinlerinin büyük oranda değer eğitimine katkı sağladığı ancak bu katkının tüm metinlerde eşit düzeyde gerçekleşmediği ifade edilebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sonucunda, ilkokul Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı metinlerinin, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin Erdem–Değer–Eylem Çerçevesinde belirlenen değerler çatısı doğrultusunda ailede değer eğitimi sürecini destekleyici, aile içi iletişimi güçlendiren ve işlevsel bir yapıda olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgu, literatürde yer alan benzer çalışmalarla da paralellik göstermektedir (Coşkun, H., & Derse, G. E., 2021).Bulgular, metinlerin büyük çoğunluğunda çalışkanlık, sevgi, saygı, sorumluluk ve yardımlaşma gibi temel insani değerlerin doğrudan veya dolaylı biçimde işlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle çocuk edebiyatı metinleri, öğrencilerin hem bilişsel hem duyuşsal gelişimlerine katkı sağlamakta; aile içinde gözlemlenebilir olumlu davranış değişikliklerini desteklemektedir. Metinlerde yer alan kahramanların örnek davranışları çocuklara güçlü birer model sunmakta, aile içi ilişkilerde empati, hoşgörü ve paylaşma bilinci gibi değerlerin içselleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum, Türkçe ders kitaplarının yalnızca dil öğretimi aracı olmanın ötesine geçerek, değer odaklı bir öğrenme ortamı oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca metinlerdeki olay kurguları ve karakter etkileşimleri, çocukların toplumsal yaşamda karşılaşabilecekleri durumlara yönelik değer temelli çözüm yolları geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, içerik analizinde mahremiyet, özgürlük, tasarruf, vatanseverlik ve çevre duyarlılığı gibi bazı değerlerin sınırlı biçimde temsil edildiği görülmüştür. Bu nedenle, gelecekte hazırlanacak ders kitabı ve metin seçkilerinde bu değerlere daha dengeli ve bütüncül bir biçimde yer verilmesi önerilmektedir. Bu bulgu Tarakcı, R., & Kalenderoğlu, İ. (2022) tarafından yapılan çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. 2019 MEB öğretim programında yer alan kök değerler açısından Türkçe ders kitabı incelendiğinde de değerlerin işlenmesinde dengeli bir dağılım olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle Türkçe ders kitaplarının, çocukların günlük yaşamlarında karşılık bulabilecek çağdaş, kültürel ve ahlaki değerleri içeren temalarla zenginleştirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca araştırmada elde edilen bulgular, aile-okul iş birliğinin değerler eğitimi sürecinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu doğrultuda, ebeveynlerin sürece aktif katılımını sağlayacak değer temalı aile atölyeleri, rehberlik programları ve ev etkinlikleri tasarlanabilir. Böylece hem okulda hem evde sürdürülebilir bir değer eğitimi süreci oluşturulabilir.

Sonuç olarak, Türkçe ders ve çalışma kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinlerinin ailede değer aktarımına katkı sunduğu, ancak belirli değerlerin temsilinde çeşitlilik ve denge gereksinimi bulunduğu söylenebilir. Türkçe ders ve çalışma kitaplarında işlenmek için metinler seçimi sırasında mahremiyet, özgürlük ve tasarruf gibi değerlerin işlendiği metinler tercih edilerek değerlerin daha dengeli şekilde temsil edilmesi önerilmektedir. Program geliştiriciler, yazarlar ve öğretmenler için bu bulgular, değerler eğitimi sürecinde metin seçimi, öğretim stratejisi ve aile katılımı açısından önemli bir yol haritası oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Bandura, A., & Walters, R. H. (1963). *Social Learning and Personality Development*. NewYork: Holt, Rinehart and Winston.

Coşkun, H., & Derse, G. E. (2021). *Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Değerler Eğitimi Dergisi, 19(41), 9-35. https://doi.org/10.34234/ded.738543

Gönen, M. (2014). *Alanın Bileşenleri Bağlamında Çocuk Edebiyatı Öğretiminin Amacı ve İşlevi*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi(Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı), CVII (756), 260-261.

Kaya, A. (2017). *Değerler Eğitimi ve Karakter Gelişimi.* Pegem Akademi.

Kurnaz, A., & Çakır, A. (2020). *Eğitimde Değerler Eğitimi Yaklaşımları ve Uygulamaları*. Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(2), 85–104.

Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. Tudem Yayınları.

Şirin, M. R. (2020). *Çocuk Edebiyatı: Kuram ve Uygulama*. Bilgi Yayınevi.

Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42(1), 33-51.

Tarakcı, R., & Kalenderoğlu, İ. (2022). *Kök Değerler Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinler*. Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 5(1), 139-157. https://doi.org/10.52974/jena.1133254

Ulusoy, K., & Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Pegem Akademi.

Varol, S. F. (2014). *Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü*. The Journal of Academic Social Science Studies, (26), 301-313.

EYYUB ABBASOV ŞİİRİNDE SAVAŞ, VATAN SEVGİSİ VE BİR SAVAŞÇININ RUH HALİ

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE*

Özet

Yaşadığı ve yarattığı dönemin şairler topluluğunun bir üyesi olan Eyyub Abasov, içinde yaşadığı düzeni yüceltirken, eserlerinde ideolojinin gereklerini gözetmiş, vatan ve millet sevgisini şiirlerine yansıtmış ve gerektiğinde silaha sarılmıştır. 22 Haziran 1941'de, Almanların SSCB'ye saldırmasıyla Azerbaycan, SSCB'nin bir parçası olarak dünya savaşına katılmak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı Azerbaycan topraklarından uzakta başlamış olsa da, Almanların SSCB'ye saldırmasıyla savaşa doğrudan katılmıştır. "Küçük Yüzyıl"ın büyük felaketi olarak kabul edilen savaşa gönderilenler arasında Azerbaycan'ın eğitimli aydınlarının yanı sıra şair ve yazarlar da vardı. Bunlardan biri de şair, yazar ve oyun yazarı Eyyub Abasov'du. Yeni evlenen Eyyub Abbasov, vatanını savunmak için cepheye gitmiş, Sivastopol cephesinde düşmanlarla savaşmış ve ağır yaralandığı için cepheden terhis edilmiştir.

Savaşın dehşetini kendi gözleriyle gören A.Abasov, cephede yaşadığı duyguları, vatan sevgisini, vatan sevgisini, özlem ve hasretini şiirlerine yansıtmıştır. Şair, bu şiirlerinde "bir savaşçının ruh halini" de betimlemiş ve halkı zafere çağırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Eyyub Abasov, savaş, vatan sevgisi ve bir savaşçının ruh hali.

WAR, LOVE OF THE PATRIOT, AND THE MIND OF A WARRIOR IN EYYUB ABBASOV'S POETRY

Summary A member of the poetic community of the era in which he lived and created, Ayyub Abasov glorified the order he lived in, while observing the demands of ideology in his works, reflecting his love for his homeland and nation in his poetry and taking up arms when necessary. On June 22, 1941, with the German attack on the USSR, Azerbaijan was forced to join the World War as part of the USSR. Although World War II began far from Azerbaijani territory, it became directly involved in the war when the Germans attacked the USSR. Among those sent to the war, considered the great disaster of the "Little Century," were Azerbaijan's educated intellectuals, as well as poets and writers. One of these was the poet, writer, and playwright Ayyub Abasov. A newlywed, Ayyub Abasov went to the front to defend his homeland, fought enemies on the Sevastopol front, and was discharged from the front after being seriously wounded.

A.Abbasov, who witnessed the horrors of war with his own eyes, reflected the emotions he experienced on the front, his love for his homeland, his longing, and his yearning in his poems. In these poems, the poet also described "the state of mind of a warrior" and called on the people to victory.

Keywords: Children's literature, Ayyub Abasov, war, love of his homeland, and the state of mind of a warrior.

Giriş

Bəşər tarixi yarandığı gündən müharibələrlə sınanmışdı. Tarixin elə bir mərhələsi yoxdur ki, orada münaqişə və müharibələr olmasın. Alman hərb tarixçisi Karl fon Klauzeviçin “bəşər tarixi müharibələr tarixindən ibarətdir“, Çin ədəbiyyatının önəmli simalarından Lu-Sinin “mən tarix kitabı açdım, hər səhifəsi insanpərvərlik, əxlaq, fəzilət sözləri ilə doludur. Birdən sətrlər arasından oxudum ki, bütün dünya insan əti yemək sözündən ibarətdir”, - sözləri həqiqəti əks etdirir.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan, ORCID: 0000-0002-8078-348, asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr

XX əsrdə bəşəriyyət iki; Birinci (1914-1918) və İkinci Dünya müharibələri (1939-1945) ilə üz-üzə qaldı. 1918-1939-cu illər arasında 21 illik fasilə ilə baş verən hər iki müharibə dağıdıcı və dəhşətli idi. Əsrin əvvələrində olduğu kimi, sonlarında baş verən müharibələr də tarix kitabının səhifələrini qana boyadı.

19-cu əsri 1789-1914, 20-ci əsri 1914-1991-ci illər arasında təhlil edən məşhur ingilis tarixçisi Eric Hobsbawma görə, 19-cu əsr "uzun"[1], 20-ci əsr isə "qısa" olmuş, 19-cu əsr 1789-cu ildə Böyük Fransız İnqilabı ilə başlayıb, 1913-cü ildə başa çatmışdır. "Qısa 20-ci əsr" - təqvimə görə deyil, tarix olaraq 1914-cü ildən, yəni Birinci Dünya Müharibəsindən sonra və 1991-ci ildən - dünyada qlobal dəyişikliklərin başlandığı, 1990-cı ildə Almaniyanın birləşməsi və 1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması ilə sona çatmışdır.

"Təqvimə görə deyil, tarix olaraq 1914-cü ildən, yəni Birinci Dünya Müharibəsindən başlayan və qısa sürən 20-ci əsr" Azərbaycan üçün milli dövlətçilik tarixinimizdə həlledici və siyasi hadisələr baxımından əhəmiyyətli bir zaman kəsiyidir. Ən əhəmiyyət kəsb edən hadisənin 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın müstəqilliyinin elan edilməsi, AXC yaradılmasıdırsa, sonrakı tarixi hadisələr - 1920-ci il 28 apreldə Azərbaycanın bolşevik Rusiyası tərəfindən işğalı, AXC-nin süqutu və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının yaranması Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoyulması, 70 ildən sonra 1991-ci ildə xalqın bir daha öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi, Azərbaycan Respublikasnın yaradılmasıdır" (Əsgərzadə, 2025).

"Qısa 20-ci əsr" Azərbaycan üçün Birinci Dünya Müharibəsi və ya AXC-nin qurulması ilə deyil, 1905-1906-cı illərdə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı ilk irimiqyaslı silahlı çıxışları ilə başlamışdır.Az sonra erməni-azərbaycanlı qırğınlarına çevrilən münaqişə bütün Cənubi Qafqaz regionunu əhatə etmişdir. Bakı, Tiflis, İrəvan, Gəncə quberniyalarında, xüsusilə Qarabağ, Zəngəzur və s. yerlərdə baş vermiş bu qanlı toqquşma iki ilə qədər davam etmiş, minlərlə yaşayış məntəqəsi dağıdılmış, 17 minə qədər insan həlak olmuş, insanlar doğma yurd yerlərindən qoparılmışdır. Məqalədə, bəhs edəcəyimiz Əyyub Abasov bu qorxunc zamanda, 1905-ci ildə dünyaya gəlmiş,13 yaşlarında ikən təkrar qızışan qanlı savaşlara şahidlik etmiş (1918-1920), atasını, anasını və qardaşlarını bu savaşda itirmiş, yurdundan didərgin düşmüş, Naxçıvanda dayısının himayəsində yaşamış, oxumuşdur. Dünyaya gəldiyi gündən savaşlara, tarixi hadisələrə şahidlik edən şair, ona verilən Əyyub adının mistikasını yaşamışdır.

22 iyun 1941-ci ildə Almaniyanın SSRİ-yə hücumu ilə gerçəkləşən İkinci Dünya müharibəsi Azərbaycandan uzaqda başlasa da, Azərbaycan məcburi şəkildə SSRİ-nin tərkibində müharibədə iştirak etmişdir. Yeni ailə qurmuş Əyyub Abasov vətənini müdafiə etmək "Kiçik əsrin" böyük fəlakəti sayılan müharibədə iştirak etmiş, Sevastopol cəbhəsində düşmənlərə qarşı vuruşmuş, ağır yaralanaraq cəbhədən tərxis olunmuşdur. Müharibə dəhşətlərini gözləri ilə görən Ə.Abasov cəbhədə yaşadığı hissləri, vətən məhəbbətini, yurd sevgisini, intizar, həsrət duyğularını, həmçinin "döyüşən insanın əhval-ruhuyyəsi"ni şeirlərində əks etdirmiş, xalqı qələbəyə səsləmişdir.

Əyyub Abasov şeirində savaş və savaşçının ruh halı Uşaqlığını yaşamayan əsasən, uşaq yazıçısı kimi tanınmış Əyyub Abasov, yaradıcılığında vətəninə, xalqına olan sevgisini əks etdirmiş, uşaqlarda vətən sevgisi, yurd məhəbbəti aşılamağa çalışmışdır. Oddan-alovdan keçən şairin, müharibə mövzulu şeirləri o zaman nəşr olunan "Vətən uğrunda" jirnalında və cəbhə qəzetlərində çap olunmuşdur. Əyyub Abasovun müharibə mövzulu şeirləri qələbəyə çağırış ruhundadır. Onun ən uğurlu şeirlərindən biri "Tüfəngim" şeiridir.

İgidin sirdaşı at, döyüşüçünün silahı, sirdaşı tüfəngdir. Vətən döyüşürsə, bu döyüşdə "müzəffər əsgər"lər "igid yoldaşa", "zağlı tüfənginə" sarılıb vətəni müdafiə edirlər: "Azğınların ürəyini sən elə şan-şan,/Arxayınam sənin kimi igid yoldaşa./Vəfalı ol sən də mənə yağlı tüfəngim, /Gözlərimdən çox sevdiyim zağlı tüfəngim" (Abasov, 1947, s.21). Şair bu şeirində tüfəng obrazını yalnız silah və döyüşçünün yaxın sirdaşı, yoldaşı kimi deyil, həm də qeyrət, namus, mərdlik simvolu

[1]Uzun 19. yüzil, 1789-cu ildə Fransız inqilabının başlamasıyla başlayan və 1914-cü ildə I. Dünya Müharibəsinin başlamasıyala sona çatan eren 125 illik bir dövrü əhatə edən bir termindir. Rus yazazıçı İlya Ehrenburg tərəfindən istifadə olunan söz daha sonra İngilis tarihçi Eric Hobsbawm tərəfindən daha da məşhurlaşdırılmışdı.

kimi ümumiləşdirir. Bütövlükdə, bu duyğular şairin müharibə mövzusunda yazdığı şeirlərdə qabarıq hiss olunur, döyüşən şəhərlərin vəziyyəti, yaşadığı dəhşətlər şairin qələmindən misralara süzülür. Onun "Sevastopol" şeiri buna gözəl örnəkdir. Şeirdə döyüşçü şairin duyğuları şəhərin obrazı ilə vəhdət təşkil edir: "Geçə yarı, sular coşqun, qəmər sakit axırdı,/Könlüm səndən ayrılmırdı, gözüm sənə baxırdı./Gördüklərim bir dənizdi, bir də tupun alovlar, /Düşünürdüm: həp qaranlıq, gecənin bir sübhü var (Abasov, 1962, ş.23).

"Müharibə dövrünün lirik şeirləri bir çox hallarda ya əsgərin arxada olan sevgilisinə, qadınına, yaxud da qadının öz əsgər ərinə məktubu-müraciəti formasında yazılırdı. Belə forma şeirdə ən hərarətli hissləri, insanın tənhalıq mühitində keçirdiyi həyacanlarını, fikirlərini, tərəddüd və xatirələrini əhatə etmək üçün çox yararlı və uyğun bir forma idi" (Nəbiyev,1977, s.67). Əyyub Abasov da cəbhəyə yollananda evli idi, ilk övladı Zemfira dünyaya gəlmişdi. Onun "Gözləyəcəyəm" şeiri, sankı həyat yoldaşı Kamilə xanımın dilindən yazılmışdı: "Sevgilim, boynuna mən qol salanda, /Dedim: - Get, yolunu gözləyəcəyəm!/Baxıb gözlərinə fikrə dalanda,/Dedim: - Get, yolunu gözləyəcəyəm!

Əslində, bu misralar sevgilisini, həyat yoldaşını cəbhəyə yola salan bütün qızların dilindən söylənir. Cəbhəyə gedənlərin sevdiyinə pıçıldadığı söz "Gözlə məni" olduğu kimi, sevgili və ya həyat yoldaşının "gözləyəcəyəm", - vədi də onlara ümid olurdu. "Duydum qəlbindən keçənləri mən, /Yadındamı, dedim: - Çox düşünmə sən,/Bizim sevgimizdən əzizdir vətən!/Dedim: - Get, yolunu gözləyəcəyəm! (Abasov, 1947, s.32).

Şairin lirik qəhrəmanı cəbhədə vuruşan döyüşçülər olan "Gözləyəcəm", "Gözləyirəm səni eyvanımızda", "Ümidini üzmə məndən" şeirləri nikbin notlar üzərində qurulub. Sevgilisini cəbhəyə yola salanlar adətən, sevdiyi insana "səni gözləyəcəm" sözü verdiyi kimi, döyüşçülər də cəbhədən sevgilisinə göndərdiyi məktublarda "gözlə gələcəyəm", "ümidini üzmə, gələcəyəm" və s. kimi sözlər yazır, müharibənin sona çatacağını, intizara son qoyulacağını bildirirdilər. Şairin "Ümidini üzmə məndən" şeiri bü cür yüksək duyğularla və nikbin notlarla yazılıb: "Mənim ala gözlü yarım,/Ay camalım, gülüzarım,/Şirin dilli vəfadarım,/Ayrılmayıb könül səndən,/Ümidini üzmə məndən" (Abasov, 1947, s.34).

"Ümidini üzmə məndən" şeiri şairin yaddaqalan şeirlərindəndir və mahiyyət etibarı ilə K.Simirnovun məşhur "Gözlə məni" şeirinə bənzəyir. Hər iki şeirdə "Gözlə məni" və ya "ümidini üzmə məndən", - sözləri eyni mahiyyətdə işlədilib.

Ə.Abasovun "Aslan" şeiri də müharibə mövzusunda yazılıb. Aslan şeirin qəhrəmanının adıdır. O, Xasan gölü ətrafında gedən vuruşların (1938) iştirakçısıdır. Şeirdə Aslanın döyüşdən qayıtmasından bəhs olunsa da, şair nə onun keçdiyi döyüş yolundan, nə də onun xarakterindən bəhs etmir.Aslanın qəhrəmanlığı oxucuya ümumi sözlərlə çatdırılır. Oxucu Aslanın haqqındakı bütün məlumatları, döyüşlərdə fərqlənməsini, orada partiya sıralarına qəbul olunmasını, ordenlə təltif olunmasını elə onun öz dilindən öyrənir. Halbuki müəllif Aslanın keçdiyi döyüş yolunu, onun göstərdiyi qəhrəmanlıqları, yaşadığı "psixoloji həyacanları" daha dolğun, geniş şəkildə verə bilərdi. Aslanın müharibədə hər an dəyişən psixoloji hallarının, həyəcanlarının ətraflı şəkildə diqqətə çəkilməsi daha "təsirli və uğurlu" olardı. "Şeir süjetli olduğu üçün, müəllifin imkanları da genişdir"(Nəbi qızı,s.13) vəədəbiyyatımızda bunun çox gözəl örnəkləri:Süleyman Rüstəmin "Ana və poçtalyon", R.Rzanın "Bəxtiyar", S.Vurğunun "Mənə belə söylədilər" və s. Fikrimizcə, "Ana və poçtalyon" müharibə mövzusunda yazılmış ən təsirli şeirlərdəndir. "Dörd ay vardı anamın gözləri yol çəkirdi,/Başqa bir dərdi yoxdu, oğul dərdiydi dərdi"(Rüstəm, 2005, s.23).

Ə.Abasovun "Ana həsrəti" şeiri də eyni duyğularla yazılmışdır. Ancaq "Ana və poçtalyon" şeirində intizarda olan anadırsa, Ə.Abasovun "Ana həsrəti" şeirində ukraynalı döyüşçü isə Pavlo ana həsrətindədir: "Bir xəbər yox anamdan, od düşüb can evimə." Hər iki şeirdə nigarançılıq duyğuları eynidir, ana oğlundan, oğul anasından nigarandır. Müharibə ölümlə addımlamaqdır. Ananın oğlundan, ("Ana və poçtalyon") oğlunun anasından nigarançılığı ("Ana həsrəti") hər iki əsərdə olduqca təsirli və canlı verilmişdir. Müharibədə yaralanan Pavlonun dilindən çıxan: "Qaldım anama həsrət", - sözləri təsirli və həyəcanlıdır. Yaralanan və həkimlərin səyi ilə sağalıb evinə dönən Pavlonun burada rastlaşdığı mənzərə, cəbhədən qayıdan Pavlonun anasını deyil, onun şəklini qucaqlayaraq can verən anasının ölüsünü görməsi dəhşətlidir: "Pavlosunun şəklini qucaqlayıb yatmışdır,/Onu faşist əlləri qanına boyatmışdır,/Bu matəmə əyildi bayrağımın dik başı,/Pavlonun mərd qəlbinə axmış idi göz

yaşı./Səni xilas etməyə gəlmiş idim ah, ana!.../Deyə basdı meyidi həsrətlə o, bağrına!"(Abasov, 1947, s.37).

Gözlənilən gün gəlib çatmış, şeirlərində döyüşçüləri qələbəyə səsləyən şairin arzuları çin olmuş, bəşəriyyət faşizm əsarətindən xilas olmuşdu. Qələbə sevincini yaşayan şair, bir neçə şeirini: "Dnepr", "Ey zəfər ordusu", "Gəray", "Polşa qan ağlayırdı", "Şairin sevinci" və s. bu hisslərlə yazmış, şeirlərindəqələbə sevincini əks etdirmişdir. Onun "Oğlum", "Sevastapol", "Günəş" kimi uzun zaman yaddan çıxmayan şeirləri vardır" (Xəlil,1949). Bildiyimiz kimi, sovet xalqı üçün müharibə qələbə bayrağının Reyxstaq üzərinə sancılması ilə elan olunmuşdur. Ordu yalnız Rusiya torpaqlarını deyil, Polşa, keçmiş Çexoslavakiya, Rumınyada da xilaskarlıq missiyasını yerinə yetirmişdir. Yaşanan hər şey o dövrün ədəbiyyatında əks olunmuş, əsgərlərimizin xilaskarlıq yürüşlərinə yüzlərlə ədəbi əsərhəsr olunmuşdur. Əyyub Abasovun "Polşa qan ağlayırdı" şeiri də bunlardan biridir.

Polşanın azad olunması, sovet ordusunun xilaskarlıq missiyası, polyak xalqının azadlıq sevinci, döyüşçüləri gül-çiçəklə qarşılaması kimi hadisələrinətraflı təsvir olunduğu şeirin qəhrəmanı Rita adlıvarşavalı polyak qızdır.Şeirdə,müharibənin dəhşətlərini yaşayan insanların ümumiləşdirilmiş surəti kimi təqdim olunanRita ata-anasını itirib, evləri dağıdılıb, tək-tənha qalıb. Sovet əsgərlərini qarşılayanda Rita sevincdən özündən gedir.Sovet əsgərləri ona həlak olan polyakların qisasını alacaqlarına söz verir. Onlara uğurlar arzu edən Rita ürək sözlərini belə ifadə edir: "Addımladı döyüşçü, arxasınca baxdı qız,/Dedi: - Get uğur olsun, sən ey sovet əsgəri!/Polşa qan ağlayardı sizlər olmasaydınız!" (Abasov, 1947, s.43).

Şairin müharibə illərində yazdığı bu şeirlərdə, əsasən müharibənin bitməsi, insanların dinc şəraitdə yaşaması, bəşəriyyətin faşizmdən xilası vurğulanmışdır. Bəşəriyyət üçün böyük sevinc bəxş edən bu xəbər şairin şeirlərinin misralarında inikas etmişdir: "Eşitsin obalar, eşitsin ellər,/Eşitsin çəmənlər, çiçəklər, güllər:/Bu gün qanlı hərbin sonusur, sonu!/Dünya min həsrətlə gözlərdi onu./Bu gün zəfər günü, bayram günüdür,/Yenə də şairin ilham günüdür" (Abasov, 1947, s.34).

Şair bu qələbəni bəxş edənləri , "Qızıl ordu"nu (bu ordunun tərkibində bütün xalqların nümayəndələri var idi) alqışlayır. "Qızıl ordunu günəşə", faşizmi zülmətə bənzədən şair, dünyanın bir də belə bir bəla ilə üzləşməməsini arzu edir: "Bu gün zülmətlərdə qalib gəlir nur, /Məhbuslar yıxılır, insan qurtulur., /Soruşsan min bəla görmüş ellərdən,/Deyər: - Ədalətli intiqam budur!/Deyər: -Alqış olsun böylə qisasa!/Deyər: - O yerlər ki, zülmət yarasa –/Hökm edir, dağılsın qoy təməlindən,/Bir də bütün dünya batmasın yasa!(Abasov, 1947, s.53).

Müharibənin bitməsindən sonra ölkədə quruculuq işlərinin aparılması, dağıdılmış şəhərlərin, kəndlərin, yolların, körpülərin bərpa olunması zəruri idi. İnsanlar əmək cəbhəsində daha əzmlə çalışır, bərpa işlərində yaxından iştirak edirdilər. Sovet ədəbiyyatı bu işdə də partiyanın təkərciyi və vintciyi" vəzifəsinə sadiq qalaraq bu dəfə də təbliğat və təşviqat məsələlərini öz üzərinə götürmüşdü. Əgər müharibə dövründə ədəbiyyatın əsas mövzusu döyüşən əsgərə ruh vermək, qələbəyə inam yaratmaq idisə, artıq müharibədən sonra ədəbiyyatın aparıcı mövzusu dinc quruculuq illərinin, "sosialist əməyinin təbliği", əməkçi insanların obrazını yaratmaq olmuşdu. Şairlər əməkçi insanlarla görüşür, əmək prosesində yaxından iştirak edir, günün qəhrəmanları ilə yaxından tanış olur, əsərlərində onların obrazlarını yaradırdı. S.Vurğunun "Muğan" poeması həm əsər olaraq, həm də əməkçi insan obrazları olaraq (Sərdar, Manya) yazılan ən uğurlu əsərlərdən biri idi. S. Vurğunun "Muğan" poemasında əmək qəhrəmanlar Sərdar və Manyanın yarış və qələbə əzmi, onların daxili aləmi, yarış böyü keçirdiyi hiss və həyəcanları, psixologiyası, onların qəhrəmanlıq zirvəsinə ucalana qədər keçdiyi çətin və şərəfli yol böyük bir sənətkarlıqla incələnmiş və təsvir olunmuşdur. Bu dövrdə əmək mövzusunda saysız-hesabsız əsərlər: şeirlər, poemalar, hətta nəsr əsərləri yazılmışdı. Məsələn, Əli Kərimin "Dəmirçi", S.Rüstəmin "Qaraqumun ağ günü", M.Rahimin "Abşeron torpağında", Bəxtiyar Vahabzadənin "Dəmiryolçu", Qabilin "Odunçular" və s. Bu proseslərin mərkəzində olan Əyyub Abbasovun müharibədən sonrakı yaradıcılığında namuslu əməyə, sovet gönclərinə, sosialist əməyi qəhrəmanlarına həsr olunmuş şeirləri də vardır. Bu dövrdə ənənəvi olaraq, onun da poeziyasının əsas qəhrəmanları neftçilər, kolxozçular, müəllimlər, həkimlər, inşaatçılar, bir sözlə sadə əmək adamları idilər. Yazdığı şeirlərdə əmək insanlarının şərəfli əməyindən, peşəsinə olan sevgisindən bəhs edən şair, onları alqışlayır, yazılan şeirlərə mahnılar bəstələnir, müğənnilər tərfindən ifa olunurdu. Son illərə qədər dillər əzbərinə çevrilən mahnıların biri də məşhur əmək qəhrəmanı, dəfələrlə Sosialist əməyi

qəhrəmanı adına layiq görülən Şamama Həsənova idi. Sovet dövrünün ən yüksək adlarından biri olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adını iki dəfə qazanan nadir şəxsiyyətlərdən biri olan Şamama Həsənovaya şeir həsr edənlərdən biri də Əyyub Abasov olmuşdu. Onun əməyini tərənnüm edən şair yazır: "Xalqımın qızına alqış, min alqış!/Əməklə sönməyən şöhrət qazanmış,/Ellərin içində hörmət qazanmış,/Özü qəhrəman qız, adı Şamama,/Gətirdin könlümü cuşa, ilhama" (Ə.Abasov, 1947, s.61). "Dostum" şeiri isə konkret olaraq əmək adamı Surxay Bəylərova həsr olunmuşdur.

Maraqlıdır ki, şairin əmək qəhrəmanına yazdığı şeir ənənəvi olsa da, gözlənilən qəliblərə sığmamış, şair-dramaturq Xəlil Zeynal tərəfindən "bu günün insanlarını (şeir yazıldığı zaman nəzərdə tutulur) onun mənəvi üstünlüyünü yeni, yüksək fikirlərlə, duyğularla ifadə edə bilməmək, adi bir aşıq səviyyəsində ancaq onlara tərif demək, ibtidai şeir ifadələri çərçivəsində qalması, gözə çarpan nöqsan olaraq görülmüşdür(Xəlil, 1949). Halbuki bu hal o dövrün poeziya nümunələri üçün ənənəvi idi.

Onun "Kənd həkimi", "Traktorçu nəğməsi" şeirləri də əmək mövzusundadır: "Günəş göylərdə alışdı,/Köçüb gedən qarlı qışdı,/Bahar gəldi, yer qızışdı,/Çap tarlada, dəmir atım,/Başlandı zəhmət büsatım!/Doğra yerin sinəsini,/Dərələrə sal səsini,/Vəfalı dost seçdim səni,/Çap tarlada dəmir atım,/Başlandı dəmir büsatım!"Şeiri oxuduqca, o dövrün ənənəvi mövzuları və ənənəvi obrazları, kolxozçü, traktor və s. şeirnə kolxozçu obrazı, traktor girməyən H.Cavidin məzəmmət olunması, qardaşı Şeyx Məhəmmədin "Traktorçu" şeiri və s. bir-bir yaddaşımızda təzələnir. Əyyub Abasov da Şeyx Məhəmməd kimi, "şeirlərində bütöv bir quruluşun, sistemin, A.İ.Soljenitsinin "20-ci əsrin qorxunc yumoru" adlandırdığı sosializmin parlaq mənzərəsini yaratmışdı" (Əsgərzadə, 2024). Təhlilə cəlb etdiyimiz şeirlərin mövzusu, qeyd etdiyimiz kimi, ənənəvi mövzular idi. Fikrimizcə, kolxoza, kolxozçuya, traktora, traktorçuya, pambığa yazılan, "Mazutlu şalban, mən sənə qurban", - misralı şeirlərdə məqsəd tərənnüm olduğu üçün, şair də fikrini tərənnümə kodlaşdırmışdır. "Palaza bürün, el ilə sürün" misali.

Şairin poeziyasında Azərbaycanın və kəndinin çiçəklənən siması, təbii sərvətimiz olan neftimiz, sinəsindəki neft buruqları, Kür çayı üzərində salınan Mingəçevir şəhəri, elektrik stansiyası və bu sahədə çalışan əməkçi insanların obrazları canlandırılır. Şeirdə gözəlliklər şəlalə ilə sel, İstisu ilə Göy göl, Xəzər dənizi mübahisə edir, haqlı olaraq hər biri öz gözəllikləri ilə öyünür. Bu hal: şəlalə ilə selin, İstisu ilə Göy gölün, Xəzər dənizinin mübahisəsi, istər-istəməz oxucuya M.Füzulinin "Söhbətül-əsmarı"nı xatırladır. Məqsəd Azərbaycanın gözəlliklərini təbliğ etmək olsa da, şair birdən "Dumanlı dağların arxasında görünən" Araza boylanır, "dağların arxasından görünən dərdli Təbrizə", "Azərbaycanın sinəsində Araz boyda şırım açan" Araz məsələsinə toxunur: "O dağların arxasıdan dərdli Təbriz görünür,/Orda mənim qan yaddaşım al qanlara bürünür" (Abasov,1949, s.5).

Şairin "qan yaddaşının al qana büründüyü" Təbrizi, "qan qardaşını" xatırlaması təsadüfi deyil. Müharibə dövrü Cənubi Azərbaycanda olan ordunun tərkibində olan şair, Təbrizdə "qan qardaşları" ilə görüşmüş, onların azadlıq mübarizəsinə şahidlik etmişdir. Ordu yalnız müharibədən sonra Stalinin əmri ilə çıxarılmış, bundan sonra fədailərə divan tutulmuşdur. "Qan qardaşları"ilə görüşün az sürməsinə üzülsə də, şair ümidini itirmir. O günlərin gələcəyinə inanır: "Zaman gələr, zülmkarı əllərimlə boğaram,/Bir sönməyən günəş kimi mən yenidən doğaram" (Abasov, 1949, s.5).

Tədqiqatçı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Həqiqət Nəbi qızına görə, "Ə.Abbasov şeirdə elə bir ciddi nailiyyət qazanmayıb. Şeir onun yaradıcılığında bəlkə də ən aşağı pillədə durur. Ən başlıca dəlil odur ki, Ə.Abasov şeirlə məzmunu, ideyanı əsas götürmüş, bir şair kimi şeirlərinin forma-sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə lazımınca diqqət yetirməmişdir. O, dəbdə olan və dövrün ruhu ilə səsləşən mövzulara müraciət etmiş, lakin bu mövzuların rəngarəng ifadə formalarına, bədiiliyinə etinasız yanaşmışdır" (Nəbi qızı, s.23). Halbuki müəllif "məzmunu və ideyanı əsas götürdüyü" şeirdə Cənub məsələsinə toxunmuş, o taylı qardaşlarının azadlıq uğrunda verdikləri mücadiləyə münasibət bildirmiş, zülmkarların cəzalarını alacaqları günün də zamanının gələcəyinə olan ümidini ifadə etmişdir.

Nəticə

Beləliklə, əsasən uşaq şairi olaraq tanınan Əyyub Abasov cəmiyyətdə baş verən hadisələrə: müharibəyə, müharibədən sonra əmək cəbhəsində başlanan quruculuq işlərinə, Cənub probleminə biganə qalmamış, yazdığı poeziya nümunələrində münasibət bildirmişdir. Şairin "bütün əsərlərinin

qəhrəmanı elə yazıçının özüdür; özü olmasa belə yoldaşlarıdır.” Yazıçı bütün qəhrəmanlarının keçirdiyi duyğuları eynilə yaşamış, çəkdiyi əziyyətləri çəkmiş, yaşadığı hissləri yaşamışdır. Fikrimizcə, bu mənada Əyyub Abasovu Sent-Ekzüperi ilə müqaisə etməyimiz daha doğru olar. Sent Ekzüperi kimi, Əyyub Abasovun da “əsərlərində heç bir insan idealı uydurulmayıbdır, çünki həmin idealı uydurmağa gərək olmayıb. O idealı yazıçı öz daxili aləmində, silahdaşlarında tapıb və bədii obrazlarla əyaniləşdirməyi bacarıb.Sent-Ekzüperi dönə-dönə etiraf edirdi: "Məni yazılarımda axtarın". Məqalədə, bütün qəhrəmanlarının keçirdiyi duyğuları eynilə yaşamış, çəkdiyi əziyyətləri çəkmiş, yaşadığı hissləri yaşamış, bir çox tarixi hadisələrin iştirakçısı olmuş Əyyub Abasovu poeziya nümünələrində izləməyə çalışdıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Abasov, Əyyub (1947). Könül şikəstəsi. Bakı: Azərnəşr.

2. Abasov, Əyyub (1962). Seçilmiş əsərləri. Bakı: Uşaqgəncnəşr.

3. Abasov, Əyyub (1949). Vətən suları. Bakı: Uşaqgəncnəşr.

4. Nəbiyev, B (1977). Böyük vətən müharibəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Elm.

5. Nəbiqızı, H (1997). Əyyub Abasovun yaradıcılığı. Bakı: BDU nəşriyyatı.

6. Xəlil, Zeynal (1949). Bir kitabça haqqında/Kommunist qəzeti, 23 mart 1949.

7. Rüstəm, Süleyman (2005). Seçilmiş əsərləri. Üç cilddə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb.

8. Əsgərzadə, L. Qısa sürən XX əsr və ya adının taleyini yaşayan Əyyub Abasov./ 525-ci qəzet, 10.06.2025, ardı 20.06.2025.

9. Əsgərzadə, L. Şeyx Məhəmməd Rasizadə "20-ci əsrin qorxunc yumoru"nun hədəfində/525-ci qəzet,09.02.2023.

ÇOCUK YETİŞTİRMEDE ÇOCUK VE GENÇLİK EDEBİYATININ ROLÜ (EYYÜB ABBASOV YARATICILIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)

Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE[*]

Özet

Çocuk edebiyatı, genç neslin eğitiminde ve yetiştirilmesinde olağanüstü bir öneme sahiptir. A.Şehhat, A.Şaig, M.A.Sabir, S.S.Akhundov, M.T.Sidqi, R.B. Afendiyev, S.Vurgun, R.Rza, H.Ziya, M.Rzagülzade ve sonraki kuşak edebiyatçıların, özellikle İ.Taptig, M.A.Güner, Zahid Halil, H.Alibeyli, Rafik Yusufoğlu gibi şairlerin eserleri ülkemizde birçok neslin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Şair, yazar ve oyun yazarı Eyyub Abbasov'un bu manevi zenginliğin yaratılmasındaki rolü de yadsınamaz.

Şiirleri, düzyazıları ve dramları geniş bir konu yelpazesini kapsasa da, Ayyub Abasov en çok çocuk edebiyatı yazarlığıyla tanınır. Fransız yazar Antoine de Saint-Exupéry'nin sözleriyle dersek, Ayyub Abasov'un "kalemi çocukluğunun krallığından gelir."

Eyyub Abasov'un şiirleri, çocukların doğru bir şekilde yetiştirilmesi ve dünya görüşlerinin oluşturulması için bir ışık olmuştur. Okuyucuya ışığı gösteren, okuyucunun yaşamını ve ruhunu aydınlatan ve ışığa yönlendiren bir eser, en iyi eserdir. Ünlü "Cırtdan" masalı, ormanda kaybolan çocukların ebeveynlerinin acılarını anlatmaz. Amaç kesinlikle bu değildir. Amaç, ormanda kaybolan çocukların doğru yolu, kurtuluş yolunu bulmaları ve ışığa giden yolu seçmeleridir. Eyyub Abasov'un amacı, çocuklara ışığı göstermek, gençlerin ahlaki eğitimine, askeri vatanseverlikle büyümelerine ve cesur, korkusuz, kahraman ve aynı zamanda felsefi ve estetik duygularla doğru bir şekilde yetişmelerine hizmet etmekti.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Eyyub Abasov, çocuk şiirleri, dönemin atmosferi.

THE ROLE OF CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE IN RAISING CHILDREN (A STUDY ON EYYUB ABBASOV'S CREATİVİTY)

Summary

Children's literature is of extraordinary importance in the education and upbringing of the young generation. The works of A.Şehhat, A.Şaig, M.A.Sabir, S.S.Akhundov, M.T.Sidqi, R.B. Afendiyev, S.Vurgun, R.Rza, H.Ziya, M.Rzagülzade, and later generations of writers, especially poets such as I.Taptig, M.A.Güner, Zahid Halil, H.Alibeyli, and Rafik Yusufoğlu, have played a significant role in the formation of many generations in our country. The role of poet, writer, and playwright Eyyub Abbasov in creating this spiritual richness is undeniable. While his poetry, prose, and dramas cover a wide range of subjects, Ayyub Abasov is best known for his work as a writer of children's literature. To paraphrase French author Antoine de Saint-Exupéry, Ayyub Abasov's "pen comes from the realm of childhood."

Ayyub Abasov's poems have been a beacon for the proper upbringing of children and the formation of their worldviews. A work that shows the reader the light, illuminates their life and soul, and guides them toward it, is the best work. The famous fable "Cırtdan" does not depict the suffering of the parents of children lost in the forest. This is certainly not its purpose. The purpose is for the children lost in the forest to find the right path, the path of salvation, and choose the path leading to the light. Ayyub Abasov's aim was to show children the light, to serve the moral education of young people, to help them grow up with military patriotism, and to cultivate courageous, fearless, and heroic, yet also with philosophical and aesthetic sentiments.

Keywords: Children's literature, Ayyub Abasov, children's poems, atmosphere of the period.

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevî Edebiyat Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan, ORCID: 0000-0002-8078-348, asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr

Giriş

Böyüməkdə olan nəslin yetişdirilməsində, təhsil və tərbiyəsində uşaq ədəbiyyatı müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada A.Səhhət, A.Şaiq, M. A.Sabir, S.S.Axundov, M. T.Sidqi, R.B.Əfəndiyev, S.Vurğun, R.Rza, H.Ziya, M. Rzaqulzadə və sonrakı ədəbi nəslin nümayəndələrinin, xüsusən İ.Tapdığın, M.Günərin, Zahid Xəlilin, X.Əlibəylinin uşaq ədəbiyyatı ölkəmizdə bir neçə nəslin formalaşmasında önəmli rolu olmuşdur. Bu mənəvi sərvətin yaranmasında şair, yazıçı və dramaturq Əyyub Abasovun da önəmli rolu olmuşdur. Onun yaradıcılığını təşkil edən şeirlər, nəsr və dramaturji əsərlər müxtəlif mövzuları əhatə etsə də, Əyyub Abasov yaradıcılıq etibarı ilə daha çox uşaq ədəbiyyatı yazıçısı kimi tanınmışdır.

Fransız yazıçısı Antuan de Sent-Ekzüperi yazır: "Hər qələm öz uşaqlıq krallığından gəlir". Sent-Ekzüperinin təbirincə desək, Əyyub Abasovun "qələmi də öz uşaqlıq krallığından gəlir".

Əyyub Abasovun Uşaq Şeirləri

Yaradıcılığa şeirlə başlasa da, Əyyub Abasov qələmini poema və dram janrında da sınayıb, bu janrda maraqlı əsərlər yazıb. Bu təsadüfi deyil. Dünya ədəbiyyatında da "təcrübə belədir. Şairlər şeirdən başlayırlar, nasirlər hekayədən, dramaturqlar ya şeirdən, ya da hekayədən... Yəni "kiçikjanr"lardansonra "böyükjanr"larakeçirlər: poema, povest, roman, dram-pyes, faciə, komediya... (Epos...). ƏyyubAbasov "kiçikjanr"lardanbaşlasa da, şeirlərindəböyükmətləblərətoxunmuş, uşaqlarüçünbir-birindəndəyərliəsərləryaratmışdır. Uşaqlar üçün yazdığı əsərlər "Ağ çadırlar" kitabında toplanmışdır. Kitab çap olunduğu illər uşaq ədəbiyyatı əsərləri içərisində özünəməxsus yer tutmuşdur.

Mahiyyət etibarı ilə uşaqlara vətəni sevmək, vətənpərvərlik hissi formalaşdırmaq və vətənin gözəllikləri ilə tanış etmək üçün yazılan əsərlərdə "əyanilik və konkretlik" əsas şərtlərdəndir. Ə.Abasov uşaqlar üçün yazdığı poemalarda: "Çal, Ülkərim, çal", "Bayram paltarı" "Çiçəklər arasında" və s. daha çox folklordan bəhrələnmiş, canlı və sadə xalq dilindən istifadə etmişdir. Yazıçının "Çiçəklər arasında" poeması bu xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Poemanın süjeti sadə, sadə olduğu qədər də maraqlıdır.

Məktəbdə tətil başa çatanda Bakı məktəbliləri Camal müəllimin rəhbərliyi ilə Azərbaycan təbiətini seyrə çıxırlar. Gəzinti zamanı müəllim təbiətin gözəlliklərindən danışmaqdansa, bu gözəllikləri uşaqlara əyani surətdə göstərməyə üstünlük verir. Təbiətin özünəməxsus gözəllikləri uşaqları heyrətləndirir. Uşaqlar indiyə qədər görmədikləri, adlarını eşitmədikləri fərqli çiçəklər və otlarla tanış olur, böyük bir maraqla hər gördükləri gülün, çiçəyin adını soruşur, onların şəfa verici xüsusiyyətlərini öyrənirlər. Bunu "Bu nədir"? - deyə soruşan uşağa müəllimin verdiyi cavabda izləyək: "Söylədi: - Qantəpərdir,/Bilin, bu gülün adı,/Bu sınanmış dərmandır/Soyuq dəyənlər üçün,/Sizə də soyuq dəysə, /Dəmləyib çay tək için./Öləni də gətirər/Bu yenidən həyata" (Abasov, 1955, s.30-31).

Bir başqa nümunəyə nəzər salaq: "Göy otların içindən/İlyas bir çiçək dərdi, /Bu nə çiçəkdir?-deyə, /Müəllimə göstərdi./-Bu qaymaq çiçəyidir,/Çiçəklərin incisi, /Gözəli, göyçəyidir./Rəngi kəhrəba kimi /Görürsən, sapsarıdır" (Abasov, 1955, s.30-31). Şəhərdə doğulub-böyüyən uşaqların təbiətlə, onun ecazkar gözəllikləri ilə əyani şəkildə tanış olması, onların: fındıq, yemişan, ulas, palıd və s.ağacların adlarını, bəzilərinin müalicəvi xüsusiyyətlərini öyrənmək onlar üçün maraqlıdır.

Gəzintidə uşaqlar yalnız Azərbaycanın füsnkar gözəlliyi ilə tanış olmur, həm də yeni biliklər əldə edirlər. Öyrənirlər ki, su elektrik srtansiyaları gücünü çayların suyundan alır. Gəzintiyə davam edən məktəblilər bu dəfə çiçəkli, laləli dağ döşündəotlayan kolxoz sürülərinin otlağınagəlirlər. Məktəblilərin gəldiyini duyan Alabaş hürüb, onlara hucum edir. Bu zaman balaca çoban İmran çomağını qaldırıb Alabaşı sakitləşdirir. Camal müəllim İmrana məktəblilərə, bu şəhərli uşaqlara çobanlardan, yaylaqlardan, dağlardan danışmsını istəyir. Çoban İmran uşaqlara həvəslə öz peşəsindən danışır, onları sürünün yanına gətiri deyir: "Baxın, tamaşa edin/Necə otlamalarına./Özüm sizə göstərim/Əbrəş, qara qoyunu/Burma buynuzlu qoçu,/Hər ildə iki quzu/Verən qoyunlar da var" (Abasov, 1955, s.42).

Çobanı maraqla dinləyən məktəblilər balaca çobanla ünsiyyətə girir, başa düşmədiyi, mənasını anlamadığı "əbrəş", "kərə" və s. kimi sözlərin mənasını soruşurlar. Balaca çoban da öz növbəsində gülümsəyərək bildiklərini uşaqlara anladır: "Bir-birinin dalına /Düzülmüşdür buludlar./Sanki dağlar döşündə/Ağ gümüşdü buludlar.../Sıldırım yamacların /Ətəyiylə qıvrılan,/Qıjiltıyla hər yana,/Ahəngli bir səs salan/Çaya nəzər saldılar" (Abasov, 1955, s.44).

Şair bir rəssam kimi, təsvir etdiyi mənzərənin, "bir-birinin ardınca düzülmüş ağ gümüşü buludların", "sıldırım yamacların ətəyi ilə qıjiltıyla qıvrılan çayın" sözlə şəkilini çəkir. Bu rəsmdəki lövhələr çox canlıdır. Buludlar kimi sözlər də, "bir "ahənglə" yan-yana düzülüb. Şairin uşaq şeirləri toplanan kitabı böyük rəğbət görüb. Kitabın rəğbətlə qarşılanıb onun haqqında yazılar yazılmış, fikir bildirilmişdir: "Ə.Abasovun ritorik bir yolla, quru didaktizm və nəsihətçilik yolu ilə getməməsində, canlı-canlı və təsirli lövhələr yaratmasında, öz fikirlərini uşaqlara əyani surətdə çatdıra bilməsində görmüşdür. Şairin təbliğ etdiyi fikirlər, gənc oxucularına aşılamaq istədiyi ideyalar, çıxardığı nəticələr göydəndüşmə, təsadüfi xarakter daşımır, şeirin ümumi ruhundan, hadisələrin təbii axınından doğduğunu" qeyd etmişdir" (Qasımov, 1956).

Poemada canlı-canlı və təsirli təbiət lövhələri ilə yanaşı, əxlaqi-didaktik ruhlu misralar da yer alır. Məsələn, uşaqlar Palıd ağacını nə qədər silkələsə də yerindən tərpədə bilmirlər. Uşaqlar bunun səbəbini soruşarkən müəllim, palıd ağacının rişələrinin çox dərinlərə kök atdığını, bu səbəbdən heç bir təbiət hadisəsinin: yağışın, küləyin, qarın və boranın ona təsir edə bilmədiyini söyləyir. Eyni zamanda, müəllim məktəblilərə qazanılan savad, bilik və elmin də insanın qol-budağı, rişəsi olduğunu başa salır. Bu zaman bunları quru sözlərlə deyil, əyani şəkildə göstərərək aydınlıq gətirir. Əyyub Abasov, məktəblilərin həyatından bəhs edən "Qəşəng və Çiçək" poemasında da eyni yolla gedir. Poemada, ciddi mətləblərə, uşaq tərbiyəsi məsələsinə toxunur.

Məlumdur ki, uşaq tərbiyəsi ilk öncə ailədən başlayır. Uşaq ailəsində nə görürsə, onu götürür. Ə.Abasov bunu iki ailəni nümunəsində əyani şəkildə təsvir edir. Ailələrdən biri poemanın qəhrəmanlarından olan Qəşəngin, o biri isə digər qəhrəmanın, Çiçəyin böyüdüyü ailədir. Qəşəng müharibə illərində hələ bir yaşında ikən atasını itirmişdir. Mədəndə fəhlə işləyən anası onu minbir çətinliklə böyütmüş, ona heç nədən korluq çəkdirməmişdir.

Çiçəyin anası musiqi müəllimidir. Atası isə zavodda direktor vəzifəsində çalışır. Çiçəklə Qəşəng eyni məktəbdə, eyni sinifdə oxuyur, hətta eyni partada əyləşirlər. Birlikdə məktəbə gedib-gəlir, dərslərini birlikdə hazırlayırlar. Bir gün hər şey dəyişir. Çiçək daha Qəşənglə məktəbə getmək istəmir. Onun zavod direktoru olan atasına "Zim" maşını verildiyi üçün atası qızını daha məktəbə piyadda göndərmək istəmir, maşınla aparıb-gətirmək istəyir. Həmin gündən Çiçək tez-tez dərsə gecişir. Çünki bəzən saatlarla maşının gəlməsini gözləyir. Sözsüz ki, bütün bunlar onun dərslərinə də mənfi təsir göstərir. Qızların arasında dərin uçurum yaranır. Az sonra Çiçəyin atası vəzifədən azad edilir, təbii ki daha onun arxasınca "Zim" maşını gəlmir. Bu Çiçəyə ağır təsir edir. Dərslərindən geridə qalan Çiçək valideynlərinin səhvi ucbatından sinifdən-sinfə keçə bilmir, eyni sinifdə ikinci il oxumaq məcburiyyətində qalır.

Poemanın mövzusu günümüzdə də aktualdır. Süjet xətti yaxşıdır, sadəcə hadisələrin təsviri bir az səthi verilib. Məsələn, Çiçəyin valideynlərinin mənəvi dünyası, onların xarakterləri tam açılmayıb. Həmçinin məktəb kollektivinin Qəşəngə və Çiçəyə olan münasibəti, Çiçəyin valideyinlərinin şöhrət azarı və s. geniş əks olunmayıb,

Hər bir "uşaq doğulduğu ailənin aynasıdır", - deyirlər. Uşaq tərbiyə etməyi sənət adlandıran Makarenko yazır: "...Tərbiyələndirməyi bacarmaq, necə olsa, sənətdir, kamanda, yaxud royalda yaxşı çalmaq, yaxşı şəkil çəkmək, yaxşı frezerçi, yaxud tornaçı olmaq kimi bir sənətdir. İnsanın əlinə yalnız kitabça versən, insan rəngləri görməsə, aləti əlinə almasa, dəzgah önündə durmasa, onu yaxşı rəssam, musiqiçi, frezerçi olmağa öyrətmək olmaz. Tərbiyələndirmək sənətinin bəlası bundadır ki, tərbiyə etməyi insana yalnız təcrübədə, nümunələrlə öyrətmək mümkündür".

Uşaqların ilk tərbiyəsi doğulduğu gündən böyüdüyü ailədə formalaşır və ilk öncə onlara valideyinləri nümunə olmalıdır. Məsələn, poemadakı vəzifə düşükünü olan Ciçəyin atası qızına düzgün nümunə deyil. Bu fikir, uşaq tərbiyəsinə böyük önəm verən şairin digər əsərlərində də davam və inkişaf etdirilir. Bunu "Nailə"də poemasında da izləmək olur.

Əsərin kiçik qəhrəmanının adı Nailədir. Onun atası Qüdrət neft mühəndisi, anası Cəvahir xanım isə həkimdir. Oğlanları Əkrəm enerjetik, qızı Ədilə isə inşaat mühəndisidir. Nailə belə bir ziyalı ailənin övladıdır. Ailədə hamı işləyir, yalnız yaşlı Humay nənədən başqa. Humay nənə işləməsə də, o da boş dayanmağı sevmir, evdə əlindən gələn işlərini görür. Gərgin iş saatlarından sonra evə dönən ailə üzvləri süfrə başında oturub həm birlikdə yemək yeyir, həm də gündəlik işlərindən danışırlar. Məktəbli Nailə isə dərslərindən danışır, gündəliyini gətirib valideynlərinə göstərir. Nailənin gündəliyinə baxan və nəvəsinin iki aldığını görən Humay nənə çox pərt olur. Çünki Humay nənə nəvəsinə böyük ümidlər bəsləyirdi. O, hər zaman deyirdi: "Mənim yerimi bax, bu nəvəm - Nailə tutacaq."

Humay nənə kimi, Nailənin anası Cavahir xanım da qızının iki almasından çox narahat olur və sabahkı gün məktəbə, Dilşad müəllimənin yanına gəlir. Valdeynlə müəllimin arasında keçən söhbətindən məlum olur ki, qızı Nailə son zamanlar çox diqqətsiz olub, imla yazılarında qələmi ilə oynayır, dərsdə mürgüləyir. Söhbət əsnasında o da məlum olur ki, axır vaxtlar Nailə rəfiqəsi Gülzarla "beşdaş" oynamaqla vaxt keçirir. Məsələdən hali olan ailə Nailəni tənbeh edir. Bundan sonra Nailə Gülzarın "beşdaş" oynamaq" təklifini rədd edir. Dərslərinə daha çox diqqət edən Nailə dərslərdəki geriləməni aradan qaldırır. Beləliklə, ailə və məktəb birliyi sayəsində problem həll olunur. Yazıçının poemanı yazmaqda məqsədi də budur, ailə və məktəb, valideyn və müəllim birliyini dəstəkləmək.

Mövzu hər zaman aktualdır, bu gün də aktuallıq kəsb edir. Mövzu aktual olsa da, bəzi tədqiatçıların fikrincə, poemada "müəllif qayəsi sənətkarlıq cəhətdən özünü doğrultmamış, əsərdə məzmunçuluq, şüarçılıq, obrazların daxili dünyasına biganəlik, dil-ifadə və üslub səhvləri nəzərə çarpır. Surətlərin danışıq tərzi demək olar ki, fərdiləşdirilməyib, bu səbəbdən nənə ilə atanın, ya da nəvə ilə ananın danışığında heç bir fərq yoxdur. Sözçülük, şüarçılıq, mətləbi uzatmaq poemanın hər bir formasında özünü göstərir" (Nəbi qızı, 1997, s.49-50).

Məsələn, "Toplanış verdi qərar:/Nailəyə biz gərək/Dərsdə yardım eyləyək(Abasov, 1934, s.55).

"Üç misrada dil necə də quru, kasıb nəzərə çarpır. Dərsdə geri qalana, qeyri müvəffəq alana, "yardım eləmək" nə mənda doğrudur. Bəlkə "kömək eləmək" daha düzgün idi" (Nəbi qızı, 1997, s.50). Ancaq Nəbi qızının özü də dediyinə o qədər əmin deyil. Konkret fikir bildirmir, hansı daha doğrudur, "yardım eləmək" və ya "kömək eləmək"?

Yardım, birinə bir şeylə kömək etməkdir. Bu maddi cəhətdən də ola bilər, birinin işinin öhdəsindən yaxşı gəlmək üçün mənəvi cəhətdən də. İndi isə "kömək etmək" sözünün mənasına baxaq. Açıq vikipediyada yazılır: Kömək etmək (eləmək) – yardım etmək, yardım göstərmək. Yoldaşına kömək etmək. Geridə qalanlara kömək etmək." Deməli, söz yerində işlədilib, çünki məna eynidir. O ki qaldı sözlərin "quru və kasıb" olmasına. Bu bir toplantıda alınan qərardır. Bu qərarı müəllim dərs prosesində də ala bilər və oxuduğumuz illərdə dəfələrlə bu kimi hadisələrin, dərsdə geridə qalan şağıridin elə dərs prosesində müəllimin ayağa qaldırıb ön sıraya gətirdiyinin və ya daha yaxşı oxuyan şagirdin yanında oturdub, yaxşı oxuyan şagirdə "sinif yoldşına yardımçı ol", - deməsinə şahid olmuşuq: "Şübhəsiz köməkdədir,/Birlikdə, əməkdədir/İnsana faydalı iş,/Gözəl həyat, yüksəliş (Abasov, 1954, s.55).

Poemadan verdiyimiz bu nümunədə isə müəllif, yardım sözündən deyil, "kömək" sözündən istifadə edib. Tədqiqatçı yardım sözünü qəbul etmədiyi kimi, kömək sözünü də qəbul etmir. "Bu misralar 50-ci illərdə divarlarda danısılan plakatlardakı ritorik şeirləri xatırladır" (Nəbiqızı, 1997, s. 50). Tədqiqatçıya da haqq qazandırmamaq olmur. O illərdə şüarçılıq o qədər yüksək səviyyədə idi ki, insanların nitqinə, şairlərin şeirinə təsirsiz ötüşməmişdi.

Bütövlükdə, Ə.Abasovun uşaqlar üçün yazdığı əsərlərinin əksəriyyəti ailə, məktəb, dostluq və təbiət mövzusundadır. Şairin seçdiyi mövzular aktual, yazılan şeirlər sənətkarlıq cəhətdən bir az zəif olsa da, uşaqların biliklərinin artmasına, formalaşmasına xidmət edir və səmimi duyğularının məhsuludur. "Çal, Ülkərim, çal" və "Bayram paltarı" və s. poemaları bunun gözəl örnəyidir.

"Çal, Ülkərim, çal" şeirinə nəzər salaq: "Adamlar: qocaman müəllimlər, valideynlər, dostlar məktəbin salonuna toplaşıb. Şagirdlər musiqidən imtahan verirlər. Uşaqlar bir-bir gəlib ona verilən musiqi parçasını ifa edib gedir. Birdən balaca bir qız pianinonun arxasına keçib, ona verilən musiqi

nömrəsini çalmağa başlayır. Uşağın bir kənarda əyləşən anası hədsiz həyacan içindədir. O düşünür: "Qızım necə çalacaq"?

Bu zaman Ülkərin əlləri çəld pianinonun dilləri üstə gəzir, ağ şirmayı dillər cana gəlir: "O çaldı "Koroğlu"dan/Alqış sardı salonu,/Durub gedərkən, yenə/Alqışladılar onu/Arası kəsilmədən./Qız geri döndü dərhal, /Gülə-gülə baş əydi" (Abasov, 1954, s.44).

Ülkərin bayaqdan həyəcan içində qızını izləyən anasının könlündən indi fərəhlə bir arzu keçirdi: "Çal, Ülkərim, bir də çal!" Ancaq Ülkər artıq səhnədən çəkilmişdi. Müəllimləri və şagirdlər isə hələ də Ülkəri alqışlayırdı. Ülkər yenidən səhnəyə qayıtdı. Bu dəfə məharətlə "Qoşa yarpaq" havasını çaldı: "Ülkər qayıdıb gəldi./Məharətlə çaldı o, / "Qoşa yarpaq" havası:/Könüllərə elə bil/Axdı sevinc dəryası" (Abasov, 1954, s.44).Salonu ikinci dəfə gur alqış səsləri bürüdü. Müəllimlərinin və şağirdlərin bu alqışları Ülkərin ifasının bəyənildiyinin, istedadı gənc qızın gələcəkdə gözəl sənətkar olacağına inamın ifadəsi idi.

Qeyd edək ki, şairin yaradıcılığı sovet ideologiyanın ən sərt dönəminə düşmüşdür. Hər dövr öz şairini, öz yazıçısını, öz tənqidçisini yaradır. Dövrün şairinin şeirlərində dövrün nəbzi vurur, nəfəsi duyulur. Şairin 1938-ci ildə yazdığı "Qızıl bayrağa" şeiri kimi. "Hər cəllad qəlbimə iti ox vurdu,/Hər qəsbkar gəlib qanımı sordu,/Hər vəhşi taladı bu ana yurdu,/Tamam qan ağladı daşım, torpağım,/Çəkicli-oraqlı qızıl bayrağım! (Abasov, 1954, s.11).

Şeirin yazıldığı dövr çox ziddiyyətli və mürəkkəb bir dövr idi. amansız repressiyalar davam edirdi. Azərbaycan ədəbiyyatında sərt ideologiyanın hökm sürdüyü qorxunç dövrdə bu məzmunda yazılan minlərcə nümunə var. "Çəkicli-oraqlı qızıl bayraq", pioner, komsomol və s. dövrün ən populyar mövzularından idi. Tədqiqatçıların vurğuladığı kimi, Xalq şairi Səməd Vurğunun yaradıcılığında xüsusi yer tutan və 1930-cu illər Azərbaycan poeziyasında əlamətdar ədəbi hadisə hesab olunan "Komsomol poeması" bu mövzuda yazılmış ən gözəl nümunələrdəndir. Əyyub Abasovdaqələmə aldığı "Komsomol marşı" (1933) şeiri ilə Xalq şairi Səməd Vurğunun səsinə səs vermişdir: "Kim deyir ki, alovlardan doğmamışıq biz?/Kim deyir ki, zülmətləri boğmamışıq biz?/Kim deyir ki, böyümüşük mübarizəsiz?/Marş irəli, marş irəli, komsomolçular! (Abasov, 1954, s.9)

Şəninə bu qədər əsərlər yazılan komsomolçular kim idi, hansı təşkilatın üzvləri idi?

Komsomol, tam adı - Ümumittifaq Lenin Kommunist Gənclər İttifaqı keçmiş SSRİ-də yeganə siyasi gənclər təşkilatı idi. İlk təşkilat "Rusiya Kommunist Gənclər Təşkilatı" 29 oktyabr 1918-ci ildə yaranmış, sonra ona V.İ.Leninin adı verilmişdir (1924). 1922-ci ildə SSRİ-nin yaranması ilə komsomol 1926-cı ildə Ümumittifaq Lenin Kommunist Gənclər İttifaqı (ÜİKGİ) adını almışdır. Sovet dövründə böyük şəxsiyyətlərin, qəhrəmanların əksəriyyəti "Komsomol" və "Pioner" təşkilatlarında yetişmişdi. "Pioner" təşkilatından az sonra bəhs edəcəyik. Uşaqlığım və gəncliyim Sovet İttifaqının tərkibində olduğumuz dövrə təsadüf etdiyindən bu sözlər bizə o qədər də yad deyil. Hətta o dövr üçün ən sevdiyimiz sözlər idi. Məktəbə getdiyimiz andan mərhələli şəkildə bu təşkilatlarda təmsil olunurduq. Birinci mərhələdə "oktyabryat", ikinci mərhələddə "pioner", sonra "komsomol" sıralarına daxil olurduq. Qeyd edək ki, bu təşkilatlar SSRİ-nin dağılmasından sonra ləğv edildi.

Şeir yazılanda komsomolun ləğv olunmasına hələ çox vardı. Komsomolçular hər yerdə: mübarizədə, müharibədə, döyüşdə, əmək cəbhəsində və ən öndə idilər. Şair haqlı olaraq yazırdı:"Gənclik bizim, həyat bizim, döyüş bizimdir!/Əmək bizim, nəşə bizim, yeriş bizimdir!/Hərb olarsa, qalibiyyət, gülüş bizimdir!/Kim deyir ki, böyümüşük mübarizəsiz?/Marş irəli, marş irəli, komsomolçular!" (Abasov, 1954, s.9)

Şeirdə vurğuladığı kimi, komsomol təşkilatı çox güçlü təşkilat idi.Hər sahədə mübarizə aparırdılar. Komsomolçular bütün sahələrdə söz sahibi idilər. Bu mübarizə ədəbiyyat cəbhəsində daha kəskin idi. Bunu Xalq şairi Süleyman Rüstəmin uzun illərdən sonra veridyi müsahibəsində o illərdən bəhs edərək söylədiklərindən bir daha öyrənirik: "Bizim o illərdəki mübarizələrimizə, qarşılaşdığımız mürəkkəbliklərə göz yummaq olmaz. Bəlkə də indi sizə sadə görünür, ancaq bizim keçib gəldiyimiz yol o qədər də rahat olmayıb. O illəri xatırlayanda gərək hər şeyi necə var, eləcə də danışasan. Biz o vaxt yeri düşəndə müqavimətə də rast gəlirdik, təhqirlə dolu imzasız məktublar da alırdıq. Ancaq mübarizəmizdən qalmırdıq. Bizim əsas mübarizə silahlarımızdan biri də komsomol mətbuatı idi. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində komsomolun orqanı olan "Gənc bolşevik" qəzeti, "Komsomol" jurnalı (bu

jurnal 1931-ci ildə "Gənc bolşevik" adlandırıldı) ədəbiyyata təzəcə gələn gənclərin xalqa tanınmasında, yeni zəmanəmizin, yeni yaranan proletar ədəbiyyatı ənənələrinin təbliğ olunmasında necə böyük rol oynadı. Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Mehdi Hüseyn, Rəsul Rza, Məmməd Rahim, Osman Sarıvəlli ədəbiyyata məhz gənclik mətbuatının sıralarından gəldilər. Hələ 20-ci illərin əvvəllərində komsomol sıralarında olan şairlər "Kommunist" qəzeti yanında toplaşıb, qəzetin redaktoru, köhnə bolşevik Həbib Cəbiyevin köməyi ilə "Gənc qızıl qələmlər" cəmiyyətini təşkil eləmişdik. Həmin cəmiyyətin rəhbərlərindən biri də mən idim".

Xalq şairinin söylədiyi kimi, 20-ci illərdə və 30-cu illərin əvvəllərində komsomolçuların apardığı mübarizələr "bütün ifrat meylləri ilə bərabər, siyasi üfüqləri tünd olan ədəbiyyat meydanının davası, M.Hüseynin təbirincə desək, "ədəbi döyüşlər" idi. Bu "döyüşlər" hər sahədə gedirdi. II Dünya müharibəsində, ədəbiyyat və əmək cəbhəsində Ə.Abasovun "mənim komsomolum" deyə, - şəninə şeir yazdığı komsomolçular ən ön cəbhədə idilər: "O kimdir topların dalında yatan?/Gülləni cəlladın gözünə atan?/O kimdir əlində qılınc, qumbara,/Düşmənin səfini hey yara-yara./Yeriyir qabağa axır sel kimi ,/İntiqam hissiylə coşan el kimi:/-Mənim şir ürəkli komsomolumdur,/Mənim nər biləkli komsomolumdur!"

Şair yazdığı şeirlərində komsomolçuların II Dünya müharibəsində göstərdikləri qəhrəmanlıqların və şücaətin tərənnümünə yönəlib. Həqiqətən də, komsomolçuların müharibə illərindəki şücaəti danılmazdır.

Onun 1943-cü ildə, müharibənin ən qızğın dövrlərində yazdığı şeir Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Gəray Əsədovun qəhrəmanlığına həsr olunub: "Alov yandıranda torpağı-daşı,/Vüqarla ucaldı o məğrur başı,/Bir ildırım oldu, bir tufan oldu/Qızğın döyüşlərdə düşmənə qarşı./Gərayımmeydanda tüğyan eylədi,/Faşistin halını yaman eylədi" (Abasov,1954).

1941-ci ilin payızında könüllü müharibəyə yollanan Gəray Əsədov Mozdok şəhərinin yaxınlığındakı dağların ətəklərindən uzaq Rumıniyayadək şanlı döyüş yolu keçmiş,qorxmazlığı və cəsurluğu ilə fərqlənmişdir. Poltava və Xarkov şəhərlərinin azad edilməsində xüsusi qəhrəmanlıqlar göstərmiş, Moldovanın, Rumıniya torpaqlarının faşistlərdən təmizlənməsi əməliyyatlarında fəal iştirak etmiş, xüsusilə Xuedin şəhəri uğrunda döyüşlərdə düşmən minomyotunun heyətini məhv edərək şəxsən özü minomyotun arxasına keçib və onun üzünü əks istiqamətə çevirərək düşmənin xeyli canlı qüvvəsini məhv etmişdir. qumbarası, gülləsi tükənəndə isə sinəsini düşmən pulemyotunun qarşısına verərək əməliyyatın uğurla başa çatmasına zəmin yaratmış, adını əbədi olaraq tarixə qızıl hərflərlə yazmışdır.

Özü də müharibə iştirakçısı olan Ə.Abasov şeirində 21 yaşlı qəhərman komsomolçunun qəhrəmanlığına olan heyranlıq və etiram duyğuları ilə yazmışdır.

Komsomolçular kimi şairin şeirlərindəki pioner obrazı da yaddaqalandır (bu gün vaxtı keçsə də). Kim idi pioner?

Vladimir İliç Lenin adına Ümumittifaq pioner təşkilatı komsomol təşkilatından əvvəl yaradılmışdır (19 may 1922). Kütləvi uşaq hərəkatının yaradılmasında məqsəd gənc mübarizlərin Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının işi uğrunda tərbiyə olunması idi.Təşkilatın himni və marşı da yaradılımışdır. "Gənc pionerlərin marşı" bu sözlərlə başlayır:"Tonqallarda alovlanın, /mavi gecələr, /Fəhlələrin övladları-/ biz, pionerlər!/ İşıqlı illərin dövranı gələr,/ Həmişə hazır ol, /ey pionerlər!"[1]

Qeyd edək ki, keçmiş SSRİ-də, sovet dovründə bütün orta məktəblərdə pioner təşkilatları və pioner təşkiltlarının Baş Dəstə rəhbərləri vardı.Dəstə rəhbərləri mütamadi pionerlərlə iş aparırdı. Ötən əsrin 90-cı illərinədək mövcud olan Pioner təşkilatıSSRİ ilə birgə tarixə gömüldü.

Şairin şeiri yazdığı illər, bu təşkilatların və onun üzvlərinin, komsomolçuların, pionerlərin güclü təbliğatının aparlıdığı illər idi. Sovet uşaqları xoşbəxt, bəxtəvər sayıldığı kimi, pioner də ağıllı, dürüst, ədəbli olmalı idi. Əslində, bunlar alqışlanacaq cəhətlərdir. Ə.Abasovun "Pioner və qoca" şeirində "küçələrin, səkilərin buz bağladığı" soyuqlu - şaxtalı bir qış günündə, pionerin təqdirolunacaq bir hərəkətindən bəhs olunur. Şair şeirdə qışı o qədər canlı və təbii təsvir edir ki, şeiri oxuyanda oxucunun gözü önündə qış fəsli bütün mənzərəsi ilə:"Buz bağlamış küçələr, səkilər", "Ağ çətirlərə

[1]Bu mahnı 1922- ci ildə komsomolçulardan pianoçu Sergey Kaydan-Deşkin və şair Aleksandr Jarov tərəfindən yazılıb.

bənzəyən ağaclar", "üfüqdən, ürkək-ürkək baxan Günəş", "Yerdə gümüş kimi parıldayan qar", "Uca binaların novdanından billur kimi asılmış lülə buzlar", "şən-şən oynayan uşaqlar" və s. gözəllikləri ilə canlanır.

Qışın gəlişinə, qarın yağmasına uşaqlar çox sevinsə də, qarın yağması, yolların buz bağlaması yaşlı insanlara çətinlik yaratmışdır. "Pioner və qoca" şeirindəki "soyuqdan, qardan büzüşən", "əlində əsa, addımlarını yerə bərk-bərk basaraq" yeriyən və sürüşərək yıxılan qoca kimi...

Qocanın yıxıldığını görən pionerlər tez onu yerdən qaldırır, yerə düşən əsasını ona verir. Sonra isə onu evlərinə qədər ötürürlər: "Birdən yıxılarsız, yaman donub yer, / Deyərək qoluna girdi pioner. /Danışa-danışa çıxıb getdilər/Qocanın evinə onlar getdilər./Pioner ayrılıb geri dönərkən,/Qoca gülümsəyib dedi: - Bu vətən,/Ağıllı, ədəbli böyüdüb səni,/Unutmaram, oğul, bu hörmətini! (Abasov, 1954, s.33-34).Şeirdə təsvir olunan qocanın yıxılması nə qədər təsirlidirsə, pionerlərin onun köməyinə çatması, yerdən qaldırmaları, ona yardım etmələri, onu evinə qədər aparmaları təqdirolunan və qürürvericidir.

Şair şeirlərində komsomol və pioner obrazlarını o qədər incəliklə yaradır ki, sanki oxucusuna əsl komsomol, əsl pioner necə olmalıdır, - sualına cavab verir. Ağıllı, ədəbli, çalışqan, böyüyə hörmət, özündən kiçiyə qayğı göstərən pioner obrazları yaradır. "Pioner və qoca" şeirindəki "ağıllı, ədəbli pionerlər" şairin "Həyətimizin uşaqları" şeirində yenidən qarşımıza çıxır. Bu dəfə "yaz fəslində, axşam çağı həyətdə oynayan pionerlər təsvir olunur: "Yay fəslidir, axşam çağı/Oynayırlar həyətda bax,/Pionerlər-qəşəng qızlar/(Bəllidir ki, sevir uşaq/Əyləncəni oynamağı)/Elə bil ki, səpələnmiş/Yerə göydən şux ulduzlar.

"Yaz fəslində, axşam çağı həyətdə oynayan pionerlər"in təsviri o qədər təsirli, inandırıcı və canlıdır ki, şeir oxucunu o illərə, uşaqların həyətdə toplu halında oynadığı, məhəllələrin uşaq səsi, gülüşü ilə coşduğu illərin şirin xatirələrinə götürür: "Bəzisinin lenti göydür,/Bəzisinin al qırmızı./Bəzisinin çəhrayıdır,/Bəzisinin açıq sarı./Oxşadıram əlvan gülə/Oradakı bir dəstə qızı./Harda görmək olar belə/Azad, xoşbəxt uşaqları".

Bu gül dəstəsində hər millətdən var: "mavi saçlı Nataşa", "qara saçlı, qara gözlü Gülzar, "gözəl Sirac, Sara" və s. Bu sevimli, xoşbəxt, bəxtəvər pionerlərin vətəni "Sovetlər ölkəsi", "bu azad dünyanı onlara bəxş edən böyük rəhbər, dahi Lenindir." Şeiri oxuyarkən istər-istəməz belə bir sual keçir beynimdən. Sovet uşaqları həqiqətən də xoşbəxt idimi, yoxsa "oraqlı-çəkicli bayrağı", "dahi Lenin kimi böyük rəhbəri" olan sovet uşağı bütün çətinliklərə rəğmən xoşbəxt görünməliydi? Şair yazır: "Oraqlı-çəkiçli al bayrağımız/Dalğalanan hər yer Vətənimizdir./Öz sovet ölkəmiz, öz torpağımız/Bizə bir anadır, candan əzizdir" (Abasov, 1954, s.38).

Bir şair kimi, Ə.Abasovun seirləri, onun yaşadığı və şeirlərin yazıldığı dövrü xarakterizə edir. Onun Naxçıvanda yaranan gənc qələmlər cəmiyyətinin sədri vəzifəsində çalışan və axına qoşulan bir şair kimi yazdığı şeirlərdə dövrün ideologiyası əks olunur. Və bu dövrün tələbi idi.

Dövrün ideologiyasını əks etdirmək, inqilabı, onun rəhbərlərini, bütövlükdə yeni quruluşu vəsf etmək gənc şairlərdən tələb olunurdu. Gənc Ə.Abasov da sovet ədəbiyyatının qayəsinə əməl etmiş, "ədəbiyyat partiyalı olmalıdır", - şüarına sadiq qalmışdır. Çünki "Azərbaycan şeirinin yeni, Sovet mərhələsi – sosialist inqilabı ideyalarının, poeziyanın tərkib hissəsinə çevrilməyə başlaması prosesi ilə əlaqədar idi. Zamanın mübariz ruhunu, istisimarsız dünya qurucusuna xas mənəviyyatı, o cümlədən şeirlə varlığı bədii dərk etmənin yeni əlamətlərini doğurmuş, müasir yaradıcılıq ideallarının inkişafını sürətləndirmişdir "(1967, s.60- 61). Dövrün tələbinə uyğun olaraq gənc şair də sosialist inqilabının ideyalarını tərənnüm etmişdir. Qeyd edək ki, "dövrün tələbinə demək olar ki, bütün yaradıcı insanlar, çox az qisim istisna olmaqla, sonralar Xalq şairi adına layiq görülən S.Vurğun, Rəsul Rza, S.Rüstəm və s. əməl etmişdir. Bu mövzular o dövrün şairlərinin şeirlərinin aparıcı mövzusu idi. Çünki yeni dövrə "yeni insan"lar lazım idi (Əsgərzadə, 2025, s.619-629).

Poeziyada Allahın da, peyğəmbərin də yerini partiya, Lenin və Stalin tutmuşdu. Leninə, Stlinə, partiyaya şeir yazıb mədh etməyən şairlər barmaqla sayılacaq qədərdi. Səməd Vurğun "Azad ilham", "Partiyamızdır", Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza "Lenin" poeması, Məmməd Rahimin partiyaya, Leninə, Stalinə, komsomola həsr etdiyi şeirlər, S.M.Kirova ithaf etdiyi "Ölməz qəhrəman" poeması və s. şairlərin şeirlərində Lenin, partiya, Stalin, hətta Kirov mədh edilir, təbliğ olunurdu. Səməd Vurğun,

Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq, Rəsul Rza, Məmməd Rahim kimi şairlərlə bir dövrdə ədəbiyyata gəlmiş Əyyub Abasov da bu cəbhəyə, bu pleyadaya aid idi. Və yaradıcılığında da sovet ədəbiyyatı üçün ənənəvi olan mövzular, Qızıl ordunun xilaskarlıq missiyası (işğalçılıq missiyası) Azərbaycanın inqilabdan (işğaldan) sonrakı "çiçəklənməsi", fəhlə və kəndlilərin "ağ günlərə çıxması" (kəndlilərə verilən torpaq yenidən sovxoz və kolxozların yaradılmasıyla kəndlilərdən alınmışdır), "ilan mələyən torpaqlara can verilməsi", sovet insanının səadət və xoşbəxtliyi, bütövlükdə sovet həyat tərzi və onun üstünlüklərindən söhbət açılır, vətənpərvərlik və beynəlmiləlçilik ruhu aşılanır. Əyyub Abasovun bu məzmunda olan bir şeirinə nəzər salaq: "Yetər artıq düşdü insan öz yurdunda məşəqqətə,/Günəş! - deyə-deyə xalqım ucaldaraq bayrağını,/Yıxdı zülmün binasını, bu gün yetdi səadətə./Bir günəş ki, yaranmışdır qardaşlığın mənasından,/Bir günəş ki, insanları qovuşdurdu həqiqətə./Bir günəş ki, qapımızdan Aprelimlə girən zaman,/Məzar qazdı Azərbaycan əbədilik əsarətə(Abasov, 1947, s.6-7).

Təbii ki, bu o dövrün poeziyasına xas olan bir xüsusiyyət idi və uzun illər hamımız tərəfindən qəbul olunmuş "həqiqət" idi. Ə.Abasovun "Apreli ilə qapımızdan girən günəş"i Azərbaycanı əsarətdən xilas etməmişdi. Vətənimiz işğal olunmuşdu. Amma o günün prizmasından yanaşanda bu belə idi. "Qardaş respublikalar" adı altında insanlar bir mərkəzdən idarə olunur, sərt ideologiyanın tələbi ilə yazıb-yaradırdılar.

Əsrin sonlarında "Qardaşlıq mənasında yaranmış" səadət, "Böyük qardaş"ın xəyanəti ilə nəticələndi. 20 yanvar 1990-cı ildə keçmiş SSRİ vətəndaşı olan insanların üzərinə tankları sürdü. Lakin hər dövrün öz həqiqəti var, Ə.Abasovun və digərlərinin vəsf etdiyi sovetlər, bolşevik hökuməti, torpağı cənnətə döndərən sosializm quruluşu və s. o dövrün dırnaqarası həqiqəti idi (halbuki torpağı cənnətə çevirən bütün quruluşlarda insandır).

İdeologiya dövrün ədəbiyyatını da öz ağuşuna almışdı. Ədəbiyyat partiyaya, ideologiyaya xidmət edirdi. O dövrün ədəbiyyatı keçmiş SSRİ-nin gerbində əks olunduğu kimi oraq və çəkic, Azad qadın, Qızıl ordu, Qızıl bayraq, Lenin, Stalin, Oktyabr, Aprel kimi obrazlarla doludur. Oktyabra, Aprel inqlablarına saysız-hesabsız şeirlər yazılmış, bu sözdə "azadlığı" bizə bəxş edənlər: Lenin, Stalin vəsf olunmuşdur. Bu "motivlər" keçən əsrin 60-ci illərinə qədər daha güclü olmuşdu. "Lirikada fərdi hiss və duyğuları tərənnüm etmək o zaman bir növ əsas siyasi xəttdən kənara çıxmaq hesab olunurdu. Cızılmış dairədən kənara çıxmaq istəyənlərin isə taleyi məlumdur. Şairin təbiətə, qadına, gözəlliyə qarşı münasibətinə qeyri-zəruri, bəzən də zərərli bir meyl kimi baxılırdı" (Arif, 1958, s.3). Ə.Abasov da minlərlə şairlər ordusunun bir fərdi idi. Absurd olan 70 il cümhuriyyətimizin süqutunu, üçrəngli bayrağımızın yerini alan Qızıl bayrağı azadlıq rəmzinə çevirməyimiz, işğalı - Aprel bayram kimi qeyd etməyimizdir.

Göründüyü kimi, şairin şeirləri dövrün əhval-ruhiyyəsini əks etdirdiyi kimi, dövrün tənqidçiləri də şarlərin yaradıcılığına eyni aspektdən yanaşır, yazılan əsərlərdə dövrün səsinin, nəfəsinin duyulmasını istəyir, ədəbiyyatı partiyaya, ideologiyaya xidmətə istiqamətləndirirdilər.

Nəticə

Bütün bunlara baxmayaraq Əyyub Abasovun uşaq şeirləri uşaqların düzgün tərbiyələnməsində və dünyagörüşünün formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.İllər öncə tanınmış şair Vaqif Bəhmənlinin belə bir fikrini oxumuşdum: "Cırtdan" nağılını kamil saymaq olmaz. Çünki bu nağılda meşədə azan uşaqların valideynlərinin iztirabları yoxdur..." Eyni fikri "Milad kolleci" adlı filmin qəhrəmanının öz könül dostuna sonda etdiyi təşəkkürdə də izləmişdim: "Sən mənə işığı göstərdin; indi o mənim həyatımı işıqlandırmaqdadır..."

Yaxşı əsər də belədir. Oxucu üçün işığı göstərən, oxucunun həyatını, ruhunu işıqlandıran, işığa aparan əsər, ən yaxşı əsərdir. "Cırtdan" nağılında meşədə azan uşaqların valideynlərinin iztirabları olmasa da, ki, məqsəd də bu deyil, meşədə azan uşaqların doğru yolu, xilas yolunu tapması, işığa doğru yol almasıdır. Oxucu üçün əsas bu sayılmalı deyilmi? Əyyub Abasovun da yazdığı əsərlərdə məqsədi uşaqlara işığı göstərmək, gənc əxlaqi tərbiyəsində, hərbi vətənpərvərlik hissləri ilə böyüməsində, onların mərd, qorxmaz, qəhrəman kimi, eyni zamanda fəlsəfi-estetik hisslərlə düzgün formalaşmasına xidmət etmək idi.

ƏDƏBİYYAT

1.Abasov, Əyyub (1947). Könül şikəstəsi. Bakı:Azərnəşr

2.Abasov, Əyyub Ağ çadırlar. Bakı, 1955, Uşaqgəncnəşr

3. Abasov, Əyyub (1955). “Ağ çiçəklər”. Bakı Uşaqgəncnəşr

4. Abbasov, Əyyub (1962). Secilmiş əsərləri.Bakı: Azərnəşr

5.Arif, Məmməd (1958). Ədəbi-tənqidi məqalələr. Bakı: Azərnəşr

6. (1967)Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Elm

7. Qasımov, Ə.İki uşaq kitabı haqqında./ Azərbaycan müəllimi qəzeti, 7 mart, 1956

8.Nəbiqızı, Həqiqət (1997). Əyyub Abasovun yaradıcılığı. Bakı: BDU nəşriyyatı

9.Əsgərzadə, Lütviyyə (2025). Ədəbi-ictimai fikrimizdə ideya-yaradıcılıq qütbləşməsi (1920-30) / Qadın yazarların söz dünyasından (Antologiya). Bakı. s.619-629

ÇOCUKLARIN KİŞİLİK OLUŞUMUNDA ATASÖZLERİNİN POTANSİYEL ETKİLERİ

Doç. Dr. Çinara RZAYEVA[*]

Özet

Çocukların kişiliklerinin oluşumu toplumun geleceği açısından büyük önem taşır.Kişiliklerinin oluşumu uzun vadeli ve çok yönlü bir süreçtir.Bu uzun süreçte başta aile, okul, sosyal çevre ve kültürel değerler olmak üzere halk edebiyatına ait atasözleri de önemli rol oynar.Bu makalede, atasözlerinin çocukların kişiliklerinin oluşumundaki rolü incelenmektedir.Atasözlerinin ahlaki ve eğitici işlevleri vurgulanmakta ve çocuklara ulusal kimlik, toplumsal davranış kuralları ve yaşam değerleri kazandırma açısından önemi açıklanmaktadır.

Makale, çocuklara dürüstlük, adalet, çalışkanlık, şefkat, sabır ve tevazu gibi ahlaki değerleri aşılamada atasözlerinin önemini incelemektedir. Çalışma, atasözlerinin eğitici potansiyelinin yalnızca içerik açısından değil, aynı zamanda kısa, öz ve akılda kalıcı olmaları nedeniyle çocukların hafızasında daha hızlı ve kolay yer edinmeleri açısından da çok önemli olduğunu göstermektedir. Büyükdedelerden aktarılan bu değerli ifadeler, çocuklarda düşünce gelişiminin, analitik bir zihniyetin oluşmasının ve doğru sosyal ilişkilerin kurulmasının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Örneğin, "Emek insana baş ucalığı getirer", "Yalan ki var, doğrunun kuludur", "Doğru sözden hata gelmez", "Ekinini biçmeyen, ac kalar", "Böyüksüz evde hayır-bereket olmaz", "Kocanın biliyi, cavanın bileyi", "Söz var iş bitirer, söz var baş itirer" bu tür atasözleri, çocukların emek sorumluluk duygusunu, yalan yerine doğruyu söyleme eğilimlerini, sözlerin değerini, yetişkinlere saygıyı ve mantıksal bağlantıları güçlendirir. Bu, atasözlerinin yalnızca folklor örnekleri olmadığını, aynı zamanda çocukların yetiştirilmesinde etkili bir araç olduğunu da gösterir.Bu nedenle, çocuklarda millî kimlik ve dil bilincinin oluşmasında da önemli bir rol oynarlar.Her atasözü, halkın yaşam tarzını, düşünce tarzını, ahlaki ilkelerini ve sosyal ilişkilerini yansıtır. Çocuklar bu sözler sayesinde toplum tarafından kabul gören davranış kurallarını öğrenir, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlışı ayırt edebilir hale gelirler.

Makalede, atasözlerinin eğitim sürecinde kullanılmasının çocukların hem entelektüel hem de ahlaki gelişimini teşvik ettiği belirtilmektedir.Öğretmenler ve ebeveynler, bu sözleri öğrencilere aktararak dünya görüşlerinin oluşumunu olumlu yönde etkileyebilirler.

Sonuç olarak, atasözleri çocukların kişiliklerinin oluşumunda önemli bir eğitim aracı görevi görür ve ahlaki değerlere dayalı sağlıklı bireyler olarak yetişmelerine hizmet eder.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, folklor, atasözleri, eğitim, potensiyel.

THE POTENTIAL EFFECTS OF PROVERBS ON CHILDREN'S PERSONALITY FORMATION

Abstract

The development of children's personalities is crucial for the future of society. Personality formation is a long-term and multifaceted process. Proverbs from folk literature, along with family, school, social environment, and cultural values, play a significant role in this long process. This article examines the role of proverbs in the formation of children's personalities. The moral and educational functions of proverbs are emphasized and their importance in instilling in children national identity, social norms of behavior, and life values is explained.

The article examines the importance of proverbs in instilling moral values such as honesty, justice, diligence, compassion, patience, and humility in children. The study demonstrates that the educational potential of proverbs is significant not only in terms of their content but also in that they are short, concise, and memorable, allowing them to be quickly and easily etched in children's memory. These valuable sayings, passed down from great-grandfathers, play a significant role in fostering children's intellectual development, developing an analytical mindset, and establishing

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Nahçıvan Şubesi, ORCİD: 0000-0003-0655-9342, cinarerzayeva@yahoo.com.tr

sound social relationships. For example, proverbs such as "Labor brings prosperity," "A lie is a servant of the truth," "Truthful words cannot be blamed," "He who does not reap his crops will go hungry," "There is no good or abundance in a house without a master," "A husband knows, a young woman knows," "Some words finish a job, some words cause trouble," etc. strengthen children's sense of responsibility for labor, their tendency to tell the truth instead of lying, the value of words, respect for adults, and logical connections. This demonstrates that proverbs are not only examples of folklore but also an effective tool in raising children. Therefore, they play an important role in the formation of national identity and language awareness in children. Each proverb reflects the lifestyle, way of thinking, moral principles, and social relations of the people. Through these sayings, children learn socially accepted rules of behavior and become able to distinguish between good and bad, right and wrong.

The article states that using proverbs in education fosters both intellectual and moral development in children. By imparting these sayings to students, teachers and parents can positively influence the formation of their worldviews.

Consequently, proverbs serve as an important educational tool in shaping children's personalities and help them grow into healthy individuals based on moral values.

Keywords: child, folklore, proverbs, education, potential.

Giriş

Çocukların kişiliklerinin oluşumu uzun vadeli ve çok yönlü bir süreçtir.Bu uzun süreçte aile, okul, sosyal çevre ve kültürel değerler ve bu değerlerle birlikte halk edebiyatına ait atasözleri de önemli bir rol oynar.Kadim bir geçmişe sahip atasözleri, yüzyıllar boyunca insanların oluşturduğu manevi mirasın taşıyıcıları olmanın yanı sıra, çocuklara doğru yaşam yolunu gösteren ve ahlaki ilkeleri aşılayan bilge ve değerli ifadelerdir.Bu sözler, çocuklarda millî ve manevi değerlere saygı, dürüstlük, çalışkanlık, sabır ve adalet gibi önemli niteliklerin oluşmasına yardımcı olur. Dolayısıyla atasözleri, sadece folklorun bir örneği değil, aynı zamanda çocukların yetiştirilmesinde de etkili bir araçtır.

Yöntem

Halk edebiyatımızın küçük türlerinden biri olan atasözlerinin çok eski bir tarihi vardır. Bu türün kendine has özellikleri vardır. Egemenlik atasözlerinde kendini gösterir. Ünlü akademisyen A. Mirahmedov'un sözleriyle: "Atasözleri, sözlü halk edebiyatının en yaygın biçimlerinden biridir; yaşamın her alanında gözlem ve deney yoluyla oluşturulan, bir veya birkaç cümleden oluşan, sözlü ve yazılı edebiyatta yaygın olarak kullanılan bilgece sözlerdir" (M, 19).

Bu küçük tür birçok alanı ve çeşitli konuları kapsar.Ayrıca, "atasözleri, atalarımızın kat ettiği yolları, yaşadıkları hayatları, sevinçlerini ve acılarını, anlamlı öğütlerini ve geçmişte yaşamış atalarımızın gelenek ve göreneklerini yansıtır" (İ, 5).

Örneğin: Kaşgarlı Mahmud'un "Divani lüğat-it Türk" adlı eserinden aldığımız örneğe bakalım:

“Tağ tağka kavuşmas, kişi kişiye kavuşur”

(Dağ dağa kovuşmaz, adam adama kovuşar).

Bu atasözü günümüzde sıklıkla kullanılır. Esas olarak, insanlar ne kadar uzakta olursa olsun veya ne kadar zaman geçerse geçsin, yine de buluşabilecekleri fikrini ifade etmek için kullanılır.Bu atasözü, çocuklarda, iyilik ve ya kötülük ettiğiniz emeğin sahibinin bir gün karşınıza çıkabileceği fikrini oluşturur. Bu atasözü, çocukların herhangi bir adım atarken dikkatli olmalarını ve derinlemesine düşünmelerini tavsiye eder. Yapılan iyilik de, kötülük de, kişilerin karşısına çıkıyor.

Ayrıca, "Kitabi-Dede Korkut" gibi değerli eserlerde de eğitici öneme sahip atasözlerine rastlarız.

Örneğin: Baba malından ne faide, başda dövlet olmasa? (KDQ,20).

Çıkan can gerü gelmez (KDQ, 19).

Ana hakkı, Tanrı hakkı (KDQ, 45).

"Kitabi-Dede Korkut"ta bu tür atasözlerinin sayısı çoktur. Örnekte verdiğimiz atasözlerinin değeri çok büyüktür.İlk atasözünde çocuğa, ne kadar zengin olursa olsun, akıl yoksa hiçbir işe yaramayacağı anlatılır. "Anne hakkı, Allah hakkıdır" atasözünde ise anne hakkının Allah hakkıyla eşit sayılması, annenin değerini, sevgisini ve çocuğu üzerindeki hakkının büyüklüğünü ve kutsallığını anlatır. Burada Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (sav) "Cennet annelerin ayakları altındadır" kelamını da hatırlamış olduk. Bu söz tek başına annelerin ne kadar değerli, kıymetli ve yüce olduğunu ifade etmeye yeter.

Kadim eserlerimizden verdiğimiz örneklerle, atasözlerinin hem kadimliğini hem de değerini hatırlatmak istedik. Bu türün öğretimine de büyük önem vermek gerekir. Çünkü atasözleri insan hayatında gerçekten önemli bir rol oynar. Küçük boyutlu ama büyük ve derin anlamlar taşıyan bu tür aracılığıyla çocuklara bir hayat dersi veriyorsunuz. Dolayısıyla sözlü halk edebiyatı öğretilirken bu değerli türlere daha fazla yer verilmeli ve öğrencilere öğretilmelidir. Atasözleri esas olarak öğüt niteliğindedir. Çünkü her atasözünde bin bir hikmet vardır.Örneğin: "Kalp camdır, kırarsan kim onarır?!"

Bu atasözü, çocuklara ve hatta yetişkinlere başkalarının duygularına karşı dikkatli olmayı, ilişkilerinde nazik olmayı ve eylemlerinden ve sözlerinden sorumlu olmayı öğretir. Bu da hem bireysel gelişim hem de sağlıklı sosyal ilişkiler için önemli bir ilkedir. Çocuklar da bunun öğüt niteliğinde bir atasözü olduğunu açıkça görür ve anlarlar. Birkaç başka örneğe bakalım: “Pis gün görmeyince yaxşı (iyi) günün kadri bilinmez”. “Pis olmasa, yaxşı (iyi) xatırlanmaz”. “Elindekinin kadrini (kiymetini) itirenden sonra bilersen”. “Gündüzün deyeri gece olanda biliner”.

Gerçekten de bu tür atasözleri, çocukların yetiştirilmesinde önemli bir rol oynar. Bu atasözleri aracılığıyla çocuğa, sahip olduğu şeyin, iyinin değerini, zamanla, kaybetmeden bilmesi, kıymetini bilmesi ve değerini kavraması gerektiği anlatılmalıdır.

Çocuk dünyaya gözlerini açtığı andan, eğitime başladığı andan itibaren, her zaman doğruyu söylemesi ve yalandan uzak durması gerektiğini öğrenir. "Doğru, eğriyi her zaman keser." Ayrıca, söylenen söze de önem verilmelidir. Kutsal Kitap'ta - "Matta"da söylendiği gibi, "Evet'iniz evet, hayır'ınız hayır olsun. Bundan fazlası kötülüktür" (https://wol.jw.org/az/wol/b/r81/lp-ajr/nwt/40/5#study=discover&v=40:5:37). Bu söz, sözümüzü tutmamız gerektiğini söyler. Bu düşünceleri yansıtan birçok atasözü vardır. Birkaçına bakalım:

Yalan tez ayak tutar, amma yerimez (CB, 235).

Yalan ki var, doğrunun kuludur (CB, 236).

Yalanla dünyanı gezmek olar, amma gayıtmak olmaz (CB, 236).

Yalançının ipiynen kuyuya düşen kuyuda kalar (CB, 236).

Eğitici bir yük taşıyan bu atasözlerinin genel anlamını şöyle açıklayalım: Çocuğa, önce herkesin yalancıya inandığı, ancak daha sonra yalan söylediği ortaya çıktığı ve böylece güven ve saygınlığının kaybolduğu anlatılır. Sonuç olarak herkes sizi yalancı olarak tanır. Bundan sonra, ne kadar doğru söylerseniz söyleyin, kimse size inanmaz. Burada şu hikmetli sözü hatırlayalım:"Yalancının evi yandı ve kimse ona inanmadı."

Yalan söylemenin doğru bir davranış olmadığını, kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in birçok suresinde de görüyoruz. Bu surelerden birkaçını zikrederek, yalan söylemenin yalnızca insanlar arasında değil, özellikle Allah katında büyük bir günah ve kötülük olduğunu belirtebiliriz. Bu surelerdeki bazı ayetlere bakalım:

Bakara Suresi, 10. ayet: "Kalplerinde bir hastalık vardır ve Allah da hastalıklarını artırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acı bir azap vardır."

Saff Suresi, 2. ayet: "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" 3. "Yapmadığınız şeylerin Allah katında büyük bir gazaba sebep olduğunu söyleyin."

Nisa Suresi, 112. ayet: "Kim bir günah veya kötülük işler de sonra onu bir suçsuza yüklerse, şüphesiz

ki bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."

Mürselat Suresi, 37. ayet: "O gün inkâr edenlerin vay haline."

Ahzab Suresi, 33/70-71: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söyleyin ki, Allah amellerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, gerçekten büyük bir başarıya ulaşmış olur."

Bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi, Allah katında doğru söylemenin mükafatı ne kadar büyükse, yalan söylemenin cezası da o kadar büyüktür.

Yalanla ilgili bir başka örnek:"Doğru sözden hata gelmez"

Büyükbabalarımız ve babalarımız, kendi deneyimlerine ve dünya görüşlerine dayanarak bunu çok güzel söylemişlerdir. Bu atasözü çok büyük bir anlam ifade eder. Sadece çocuklar değil, herkes doğru sözün her zaman iyilik getirdiğini anlar, çünkü doğruluk ve dürüstlük uzun vadeli ve kalıcı başarının anahtarıdır.

Dostluğun büyük nimetini, sadakat ve bağlılığın ne kadar önemli olduğunu ifade eden ve onlarda bu konuda belirli bir fikir oluşturan bilge sözlerimizin sayısı son derece fazladır. Dostluk, kelimelerle anlatılamayan bir ilişkidir. Bu ilişki esas olarak çocuklukta başlar. Bu nedenle çocuklara bu ilişkinin yüceliği, kutsallığı ve nasıl korunacağı konusunda bilgi verilmeli ve onlara bolca açıklama yapılmalıdır. Bunu yapmanın en iyi yollarından biri, kısa ama çok derin anlamlar taşıyan atasözleridir. Bu tür atasözlerimizden birkaçına göz atmaya değer:

Dost, taşı çok incitir (CB, 93); Dost, dostunu zor zamanlarda sınar; Dost, dostunun sağlığını diler (CB,93); Dostun gelişi bayramdır (ASM, 139); Dostun yolunda fırtına olur, kar olur (CB,94); Dostu olmayan kanatsız kuştur (ASM, 139); Çok dostu olanın gücü büyüktür (CB,94); Dostun attığı taş baş kırmaz (CB,94); Dostunu ağlatan gülmez (CB,94); Bana dostunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim (CB,94).

Gösterdiğimiz örneklerin her biri kendi içinde farklı ve derin bir anlam taşır. Tüm bu değerli fikirlerin bin bir süzgeçten geçirilerek sınanması tesadüf değildir. Çocuklar, herkesi dost olarak seçmemeleri gerektiğini bilmelidirler. Bir dost seçerken ona güvenmeleri, onun için kendilerini feda edebilecekleri gibi noktaları göz önünde bulundurmalıdırlar. Kısacası, çocuklarda bir şekilde "dost, zaman ve mekandan bağımsız olarak maddi ve manevi niteliklere fazla önem vermeyen, dünyayı siyah beyaz değil renkli gören, duygu ve düşüncelerini biriktirmiş kişidir" (https://www.bildirchin.az/dostluq-haqqinda-qisa/) fikrini oluşturmalıyız.

Araştırma yaparken ilginç bir atasözüyle de karşılaştık:

Dostluk üç elmadır: bazen ikisi sende, biri bende, bazen ikisi bende, biri sende (AS, 280).

Bir bilmeceyi andıran bu atasözü aynı zamanda derin bir anlam taşır ve insanı çok düşündürür. Bu değerli atasözleri, folklor türlerinin büyük bir eğitimsel öneme sahip olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Atasözleri, çocuklara ailenin ve büyüklere saygının değerini anlatırken kullanılabilir. Çünkü atasözlerinin bu yöndeki rolü ve önemi de büyüktür. Bazen uzun uzadıya öğüt ve görüş vermek yerine, konuyla ilgili bir atasözü söylemek yeterlidir. O atasözlerinden okuyalım: "Ana, bala ucundan canını oda yakar" (ASM, 40); "Ata-ana kiymeti bilmeyen, yadın kiymetini ne biler"; "Ata-anasına hayrı olmayanın, ele nehayrı"; "Ata-ana sözüne baxmayan külxanda yatar" (ASM, 53); "Ata malına göz diken malsız kalar" (ASM, 54); "Böyük danışanda kiçik danışmaz; Böyük danışanı kiçik götürer" (CB, 65); "Böyüksüz evde hayır-bereket olmaz" (CB, 65); "Koca evin sütunudur" (ASM, 291); "Kocaya (yaşlı adama) hörmet ele, sen de kocalacaksan (yaşlanacaksın)" (ASM, 291); "Kocanın(yaşlı adamın) biliyi, cavanın bileyi" (CB, 167).

Son atasözü bize "Akıllı yaşlı adam" masalını hatırlatıyor. Orada, yaşlı adamın bilgisi tüm şehri bir şeytandan kurtarır. Bu, atasözlerinin deneme yoluyla yaratıldığını bir kez daha doğruluyor.

Çocuklar ve herkes için çok önemli ve anlamlı olan fikirlerden biri de kelimelerle ilgili olanıdır. Bununla ilgili birçok atasözü vardır ve bunların çoğu herkes tarafından ezbere bilinir. Bu tür

atasözlerinin çocuklar ve yetişkinler için önemi çok büyüktür. Kelimeler insan hayatında önemli bir rol oynar. Çünkü ağızdan çıkan bir söz binlerce bela, felaket ve talihsizlik, ya da tam tersine binlerce sevinç, mutluluk ve huzur getirebilir. Burada, her şeyden önce, "Söz var dağa kaldırar, söz var dağdan indirer" sözünü hatırlayarak, kelimelerin önemini ve rolünü bir kez daha anlıyoruz. Bu konuda olan birkaç atasözünü ele alalım:

Söz kılıncdan keskindir (ASM, 365); Evvel düşün, sonra danış (ASM, 181); Dilini saklayan başını saklar (CB, 91); Söz var hastanı sağaldar, söz var adamı yaralar (AS, 580); Söz var geler keçer, söz var deler keçer (CB, 212); Sözü ağzında bişir de (CB, 212); Söz var iş bitirer, söz var baş itirer (ASM, 366).

Bu örneklerin derin bir anlamı var. Bu yüzden herkes az ve öz konuşmalı. Boş, anlamsız kelimelerle konuşarak öz benliğini ve saygısını kaybetmemeli. Çocuklar bunu bebeklikten itibaren öğrenmeli ki uzun uzun konuşmasınlar. Yani herhangi bir fikri kısa ve öz ifade etmeyi öğrensinler. Bugün bunlarla her ortamda karşılaşıyoruz. Yani bazen bir konferans, rapor veya konuşma yapan kişi o kadar çok boş, gereksiz kelime kullanır ki dinleyicinin ilgisini öldürür, etkinliği sıkıcı hale getirir ve böylece amacına ulaşamaz. Tam tersine, kişi kısa ve anlamlı konuşursa dinleyicinin dikkatini konuşmasına ve sözlerine çekerek amacına ulaşır. Bu noktada büyük şair Nizami Gencevî'nin kelmelerini hatırlamak yerinde olacaktır.

Sözün de su kimi letafeti var,
Her sözü az demek daha hoş olar.

Bir inci saflığı varsa da suda
Artık içilende derd verir su da.

İncitek sözler seç, az danış, az din,
Goy az sözlerinle dünya bezensin.

Az sözün incitek menası solmaz,
Çok sözün kerpictek kiymeti olmaz (N, 52).

Büyük şair Nizami'nin kelimeler hakkındaki düşünceleri de paha biçilmez bir hazinedir. Şair, "Sırlar Hazinesi" adlı eserinde kelimelere "Kelimelerin Gücü" adlı ayrı bir bölüm ayırmış ve kelimelerin değerini şu şekilde değerlendirmiştir:

Sözü kızıl yatağı altunla tutdu koşa,

Dedi söz serrafına: “De hansı gelir hoşuna?

İnce, köhnekızılmı, teze sözmü yaxşıdır?”

Söz serrafı söyledi: “Söz dünyanınnakşıdır...!”

Söz kasidi beledsiz başa vurar yolları,

Söz hüner meydanında yener merd oğulları...

Söz her yerde hakimdir.Hamıdan başda olur.

Dünyanın servetidir, inci kaş-daş da odur.

Buradan da anlaşılacağı üzere, büyük şair Nizami Gencevî'ye göre dünyadaki tüm zor işler kelimelerle başarılabilir.Nizami'nin büyüklüğü ve dehası bu şiirde bir kez daha dile getirilmiştir.

Sadi Şirazi'nin kelimeler hakkındaki düşünceleri de dikkat çekicidir:

Nedir dil ağızda, ey ağlı olan?

Hüner hazinesine açardır – inan!

Telesik söyleme sözünü bir dem,

Fikrini kamil de, gec olsa nekem...

Evvel bir düşün, sonra dile gel,

Divar tez yıkılar, olmasa temel!

Altı satırlık şiir, büyük bir anlam ve derin düşünce içeriyor.Bu şiirin çok önemli ve değerli olduğunu görüyoruz. O dönemde bile böyle bir şiir yazmak, derin bir dünya görüşü ve derin bir zekâ gerektiriyordu.

Çocukları doğru bir şekilde eğitmek ve onlarda belirli düşünceler oluşturmak, sözlü halk edebiyatı ve yazılı edebiyat örnekleriyle mümkündür.Bu değerli düşüncelere dayanarak, düşünmeden konuşulamayacağına bir kez daha ikna olurlar.Kelimeler değerlidir ve onları doğru yerde kullanarak değerlerini daha da artırabiliriz. Söz ağızdan çıkarsa, söz sizi kontrol eder. Bunun için "düşünüb taşınmadan konuşulamaz" fikrini hatırlayarak hareket edeceklerdir.

Bu bilgece sözlerin eğitici önemi son derece büyüktür. Analize dahil ettiğimiz atasözleri, bahsedilen fikirleri bir kez daha doğrulamaktadır.

Hem yetişkinleri hem de çocukları çok düşündüren ve düşüncelerini biraz karıştıran atasözleri folklorumuzda da bulunmaktadır. Bu atasözlerine bir göz atalım:

Korkulu baş salamat olar.

Korkan göze çöp düşer.

İlk bakışta birbiriyle çelişiyor gibi görünen bu atasözleri, çocuk yetiştirmede önemli bir rol oynar. Burada, çocuğa “Korkulu baş salamat olar” diyerek başını güvende tutmak için korkması gerektiğini söylemeyelim. Kanaatimizce, "Dikkatli olmak ve temkinli davranmak gerekir" demek daha doğru olur. Atalarımız ne güzel söylemiş: “Ehtiyat igidin yaraşığıdır”. Öte yandan, “Korkan göze çöp düşer”diyerek "Korkak olma" derler. Burada ilginç ve düşündürücü bir soru ortaya çıkar.İki atasözü birbiriyle çelişiyor mu?

Elbette hayır. Burada cesaret, yiğitlik, cesaret ve korkusuzluğun her zaman gerekli olduğu, ancak doğru yere geldiğinde uygunsuz cesaret ve yiğitliğin baş ağrısına ve kişiye zarar verebileceği açıklanıyor. İnsan yüz kere ölçmeli, bir kere biçmeli. Korkak da olmamalısınız, çünkü korkaklık cesaretten gelmez. Cesaretiniz o yerde iyi sonuçlar getirecekse, cesaret göstermelisiniz. Ya da tam tersiyse, yani cesaretiniz başınıza bela açacaksa, cesaretden kaçınmalısın.

Bu türden olan diğer atasözlerine bakalım:

Asta kaçan namerddi (CB, 38); Telesen tendire düşer (ASM, 383).

Bu tür atasözleri oldukça ilgi çekicidir ve insanı biraz düşündürür. Birbirini hem doğrulayan hem de yalanlayan bu tür sözler, çocukların gelişiminde de büyük rol oynar. Bu tür atasözleri sadece çocukları değil, yetişkinleri de çok düşündürür. Hikmetli sözler öğretirken bu tür örnekler vermek, açıklamak ve izah etmek gerekir. Şu soru akla gelir:Bir fikir neden diğerini reddeder?

Ne de olsa atalarımız her ikisinin de yaratıcısıydı. Bunu şöyle açıklamak mümkündür.Telesen tendire düşer diyerek herkesi sabırlı olmaya çağırır ve bir karar vermeden veya bir şey yapmadan önce çok düşünmeniz gerektiğini söyler. Acele edersen tendire düşersin, önündeki engeli ve tehlikeyi göremezsin ve zorluklarla karşılaşırsın. Elbette fırın burada mecazi anlamda kullanılmıştır. Yani zarar görür ve yok olursun. Sonuçta fırına düşen yanar ve yok olur. İşte tam bu noktada aklıma bir atasözü geliyor: "Yüz ölç, bir biç."

“Asta kaçan namerddir” her konuda çok geride kalmak iyi değildir. Geride kalmamak, arzularına, başarılarına ulaşmada geç kalmamak ve zaman kaybetmemek anlamına geldiğini söylerler. Aynı zamanda bir yolculuğa çıkıyorsanız, yol arkadaşlarınızdan geri kalmamalısınız derler.

İki ayrı düşünceyi ifade eden atasözleri, çocukları çok fazla düşünmeye sevk edebilir. Bu sayede hem yukarıda bahsettiğimiz olumlu nitelikleri aşılarlar hem de düşünme yeteneklerini geliştirirler.

Bu türden iki ilginç atasözüne daha göz atalım:

“Dama dama göl olar”; “Kuyuya su tökmekle, kuyu dolmaz”

Bu atasözleri, çocukların gelişiminde ve doğru bir şekilde yetişmesinde de büyük rol oynar. Bu sözle çocuklara tutumlu olmayı öğretiyoruz. "Su dama-dama göl olursa, para da birikir ve bollaşır" benzetmesi yapılır. Bu atasözünü öğretirken, öğretmenin aynı anda verilen ikinci atasözünü de örneklendirmesi iyi olurdu. Böylece çocukları düşündüren bir soruya cevap vermiş olurdu. Çünkü bu atasözü, suyun göle dönüştüğünü düşündürür ve aynı zamanda kuyuya su dökmenin su getirmediği, bunun nasıl olabileceği söylenir.

Öğretmen ikinci atasözünü söyler ve anlatmaya başlar. "Kuyuya su dökmekle su dolmaz" diyerek babalarımızın gençlerimize her şeyin bir insanın içinde olması gerektiğini ilettiğini belirtmek gerekir. Kültür, yetiştirilme tarzı, ahlak, zekâ, okuryazarlık, beceri ve diğer olumlu nitelikler olsun. Bir insanda bunlar yoksa, onlara söylemekle kazanamazlar. Yani kuyuda su yoksa, oraya su döküp kuyuda su var diyemeyiz.

Her iki atasözünün önemini ayrıntılı olarak anlattıktan sonra çocuklarda hiçbir belirsizlik kalmıyor. Birbirinin olumsuzu gibi görünen bu atasözlerinin aslında tamamen farklı anlamlarda kullanıldığı ortaya çıkıyor. Bu atasözleriyle çocuklara birçok olumlu özellik aşılamış, mantıklarını geliştirmiş ve geniş bir düşünce yapısına sahip olmalarını teşvik etmiş olduk.

Aşağıda verdiğimiz atasözleri de bir nebze düşündürücü.

Kişinin sözü bir olar.
Atalar üçten deyib..

Bu atasözlerinin aynı zamanda eğitici bir önemi de var. Çocuklar belli bir yaşa geldiklerinde sözlerinden dönmemeleri gerektiğini, söyledikleri bir söz varsa arkasında durmaları ve söylediklerini yerine getirmeleri gerektiğini anlamalılar. Bu atasözlerini o yaşta kullanmak çocuklar için büyük önem taşıyacaktır. Eski çağlardan beri dedelerimiz, büyükbabalarımız ve babalarımız “kişinin sözü bir olar” demişlerdir. Öğretmenin, çocuğun öğretmene soru sormadan diğer atasözlerini kendisi açıklaması daha iyi olurdu. Çocuklar, o zaman neden "Babalar üç kez dedi" deye sorabilirsiniz.

Babalar, sözünüzden üç kez dönebileceğinizi söylemediler. Bir şey yapıp işe yaramazsa, tekrar deneyin, iki kez deneyin, üç kez deneyin ve işe yaramazsa, üzerine gitmemenin daha iyi olduğunu söylediler. Bu iki atasözü farklı fikirleri ifade eder.

Sonuç

Bu değerli ve öğretici sözlerin kapsadığı geniş konu yelpazesi, bir öğretmenin herhangi bir konuyu öğretirken, o konuya uygun atasözleri seçip söyleyerek iyi sonuçlar alabileceğini söylemek için sebep verir.

Sözlü halk edebiyatı öğretiminde, diğer türlerde olduğu gibi, atasözlerinin öğretimi için özel bir ders ayrılır. Öğretmen bu kısa saatten en iyi şekilde yararlanmaya çalışmalıdır. Bunun için öğretmen, büyük eğitimsel öneme sahip atasözlerini önceden belirlemeli ve öğrencilere kapsamlı bir açıklama yapmalıdır. Çocukların yaşları dikkate alınarak seçilen, eğitici öneme sahip atasözleri, öğretmenin öğretim sırasında belirlediği sonuca ulaşmasını sağlayacaktır.

Bu bilge sözlerin birçok alanda rolü büyüktür. Burada bunlardan bazılarına değindik ve çalışmamıza dahil ettik. Çalışma sırasında, "atasözlerinin öğrencilerin sözlü konuşmasını halk dilinin özellikleri, canlı doğal telaffuz ve ifadeyle donattığına, konuşmayı daha etkili ve tutarlı hale getirdiğine" (C, 331) bir kez daha ikna olduk. Bu nedenle atasözlerinin çocukların gelişiminde ve ruhsal gelişiminde rolü büyük ve yadsınamaz.

Kaynakça

Atasözleri, Derleyen ve önsöz yazan: Metanet Yagub kızı. (2013), Nurlan, Bakü

Atasözleri, (1985) Yazıcı, Bakü

Cafarova N.B., (2016) İlkokullarda Azerbaycan Dili Öğretim Metodolojisi. Bölüm I. (Ders Kitabı). ADPU yayınevi. Bakü

Celal Baydili, Atasözleri. (2004) Önder, Bakü

İbrahim Yoldaşev, Muhittin Gümüş. (1995) Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri, Ankara

Kitabi – Dede Korkut. (2004) Özgün ve sadeleştirilmiş metinler. Önder. Bakü

Mirahmedov A. (1998) Edebiyat Çalışmaları. Ansiklopedik sözlük. Azerbaycan Ansiklopedisi. Bakü

Nizami Gencevî. (2004) Leyli ve Mecnun Lider. Bakü

https://wol.jw.org/az/wol/b/r81/lp-ajr/nwt/40/5#study=discover&v=40:5:3703.03.2021 erişim tarihi.

https://www.bildirchin.az/dostluq-haqqinda-qisa/15.05.2021 erişim tarihi.

ÇOCUKLARA AİLE DEĞERLERİNİN EĞİTİMİNDE FOLKLOR ÖRNEKLERİNDEN YARARLANMA

Doç. Dr. Gülnar OSMANOVA*

Özet

Çocukların ve genç neslin eğitimi, ahlakı, aklı, zekâsı, manevi ve psikolojik dünyasıyla ilgili fikirleri içermeyen hiçbir millî-manevi değer örneği yoktur. Halkın manevi ve psikolojik dünyasını, yaşam biçimini, dünya görüşünü vb. yansıtan sözlü halk sanatı, genç neslin kişiliğinin oluşumunda tükenmez bir kaynaktır.

Gençlerin vatanseverlik ruhu ve millî-manevi öz farkındalıkla gelişimi, halkın sanatsal düşüncesini içeren folklor örneklerinin derinlemesine incelenmesine ve özümsenmesine de bağlıdır. Bu örnekler, genç nesli dürüst ve onurlu bir yaşam sürmek, sadık, cesur ve vatansever olmak gibi manevi nitelikler konusunda eğitir. Hak ve adalete inanç, adalet davasını savunma, kendi sözünü dinleme, babaya, anneye, kardeşlere, çocuklara sevgi, sevgiye sadakat gibi değerleri aşılar ve insani duygular yaratır.

Örneğin, halk yaratıcılığının bir kolu olan atasözleri, aynı zamanda halkın yaşamı, gelenek ve görenekleri, davranış kuralları ve psikolojisi hakkında da kapsamlı bilgiler içerir. Atasözleri ve meseller, halkın bilgeliğini, zekâsını ve yüzyıllar boyunca edinilen deneyim ve tecrübelerin sonuçlarını özetler.

Toplumdaki ahlaki normlar, toplum üyelerinin davranış kuralları terbiye sürecinde oluşur. Çocuklara doğruçuluq, iyilik yapmak, zahmeti sevmek, zor anda birbirine arka durmak, mertlik gibi nitelikler aşılanır. Terbiyeli olmak, abir-hayalı geçinmek, toplumda kendini götürmek kuralları, çocuklarda iyi alışkanlıklar terbiye edilmesi atasözlerinde yer almıştır. Halk en iyi manevi nitelikleri – vefalı, dürüst, cesur olmayı, emekseverliyi, dostluğu ve arkadaşlığı, alçakgönüllülüğü takdir ettiği halde, insanın kabahat ve eyiblerine, tembelliğe, yalançılığa, hırsızlığa ve yılgınlığa kendi nefretini bildirir.

Çalışmada, bu tür folklor örneklerini incelemek ve çocuk ve gençlerin yetiştirilmesinde oynadıkları rolü belirlemek için karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Folklor, atasözleri, gelenek ve görenekler, aile değerleri, eğitim.

USING FOLKLORE EXAMPLES IN EDUCATION OF FAMILY VALUES TO CHILDREN

Abstract

There is no example of national and spiritual values that does not include ideas related to the education, morality, reason, intelligence, spiritual, and psychological world of children and the young generation. Oral folk art, which reflects the spiritual and psychological world of the people, their lifestyle, and worldview, is an inexhaustible resource in the formation of the young generation's personality.

The development of a patriotic spirit and national and spiritual self-awareness in young people also depends on the in-depth study and assimilation of folklore examples that embody the artistic thought of the people. These examples educate the young generation in spiritual qualities such as living an honest and honorable life, being loyal, courageous, and patriots. They instill values such as belief in justice and righteousness, advocating for justice, obeying one's own words, loving one's father, mother, siblings, and children, and fostering human emotions.

For example, proverbs, which are a branch of folk creativity, also contain comprehensive information about the lives of the people, their traditions and customs, codes of conduct, and

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Folklor ve Yazılı Edebiyat Bölümü, ORCID 0009-0000-1010-2949, gulnar.osmanova05@gmail.com

psychology. Proverbs and parables summarize the wisdom and intelligence of the people, as well as the results of centuries of experience and knowledge.

Moral norms in society, the rules of behavior of members of society, are formed through the nurturing process. Children are instilled with qualities such as honesty, kindness, a love of hardship, standing by one another in difficult times, and bravery. Proverbs emphasize good manners, getting along well, socializing, and fostering good habits in children. While people appreciate the best moral qualities-loyalty, honesty, courage, hard work, friendship, and humility - they express their hatred for human transgressions and faults, laziness, lying, theft, and indolence.

This study employed a comparative analysis method to examine such examples of folklore and determine the role they play in the upbringing of children and young people.

Keywords: Folklore, proverbs, traditions and customs, family values, education.

Giriş

Halkın yaşamı, geçim kaynağı ve emeği, sanatsal yaratıcılığından ayrı düşünülemez. Bir insan doğduğu andan ölümüne kadar, ninnilerden ağıtlara kadar, halk şiiriyle manevi bir bağ kurar ve bu tükenmez hazineden beslenir. Halk bilimi, yüzyıllardır bizden önce yaşamış olanların yaşam ve emek deneyimlerini ve iç, manevi dünyalarını yansıtan gerçek bir bilgelik hazinesidir. Gençlerin vatanseverlik ruhu ve millî-manevi öz farkındalıkla gelişmesi, halkın sanatsal düşüncesini içeren folklor örneklerinin derinlemesine incelenmesine de bağlıdır. Dolayısıyla bu örnekler, genç nesle dürüst ve onurlu bir yaşam sürme, sadık, cesur, savaşçı ve vatansever olma gibi manevi nitelikler kazandırır. Hakikate ve adalete inanç, adalet davasını savunma, kendi sözünü dinleme, babaya, anneye, kardeşlere, çocuklara sevgi, sevgiye sadakat gibi değerleri aşılar ve insani duygular yaratır.

Millî-manevi değerlerin öyle bir örneği yoktur ki, orada genç neslin telim-terbiyesine, ahlakına, aklına, zekasına, onların manevi-psikolojik alemine ait fikirler yer bulmasın. Her bir halk kendini doğru kavrayıp değerlendirmek ve ilerlemeyi sağlamak için sadece kendisinin manevi geçmişine derinden beled olmalıdır.

Yüzyıllar boyunca halkın düşünce süzgecinden geçerek zemanemize kadar gelip çıkan örf geleneklerimiz, ana-babaya, büyük ve küçüklere saygı, kadın kimliğine aşırı sevgi işte ailede kendi dayanak noktasını bulmuştur. Bu bakımdan Türk halklarının yaratıcılığında yansıyan adetlerin, yıllar boyu sağlamlaştırılmış aile stereotiplərinin, genellikle millî-manevi değerlerin, orada yansıyan eğitim, terbiye düşüncelerinin sürmesinde, tebliğ ve tanıtımında, aydın derk edilmesinde aile bugün de vazgeçilmez bir rol oynamaktadır.

Bildiğimiz gibi, Uluslararası Aile Günü, BM Genel Kurulu kararıyla 1994 yılından beri kutlanmaktadır. Azerbaycan da bu geleneğe 2008 yılından beri katılmıştır. Cumhuriyetimizde Aile Günü'nün kutlanması, devlet kadın politikasının açık bir örneğidir.

Aile değerlerini korumak ve gelecek nesillere aktarmak, gençleri yaşlılara saygı ruhuyla eğitmek, ailede barış ve hoşgörü kültürünü ve sağlıklı bir yaşam tarzını teşvik etmek amacıyla Aile Günü, her yıl Aile, Kadın ve Çocuk İşleri Devlet Komitesi tarafından ülkemizin çeşitli bölgelerinde düzenlenmektedir.

Çok eski bir geçmişi olan Türk halklarının zengin bir dili ve yüzyıllar boyunca çok geniş coğrafi yörelere yayılmış bir kültürü vardır. Bu kültürün en önemli alanlarından biri de sözlü halk yaratıcılığıdır. Sözlü halk yaratıcılığı herhangi bir halkın geçmişinden bugününe iletilen bilim, kültür hazinesidir. Dünyanın herhangi bir halkı atalarının yarattığı örneklere atıfta bulunarak gelecek kültürünü oluşturur ve geliştirir. Halk yaratıcılığının her örneğinde halkın manevi-psikolojik alemi, meişeti, bakış açısı vb. yansıtılıyor. Çoğunluk tarafından yaratılan ve yaşatılan sözlü halk sanatı olan folklorda halkımızın maneviyatı, tefekkürü ve psikolojisi toplanmıştır. Sözlü halk yaratıcılığı canlı konuşma dilinin tüm inceliklerini yansıtan değerli bir hazinedir. Bu millî-manevi, ahlaki servetler genç kuşağın kimliğinin oluşmasında tükenmez bir kaynaktır.

Küçük aileler arasında mevcut karşılıklı yardım biçimleri başlıca olarak komşuluk değerlendirmesine

dayanıyordu. Bu fikir atasözlerinde de kendine yer bulmuştur: "Yakın komşu uzak akrabadan iyidir". Karşılıklı yardım biçimlerinin saklanmasında yerleşim meskenlerinin sosyal yapısı ve yönetim sistemi de önemli rol oynamıştır. Şehir ve köy yerlerinde mevcut karşılıklı yardım biçimlerini kıyasla belli oluyor ki, bu adet kırsal alanlarda daha geniş boyutlara ulaşmıştır. Belirtildiği gibi, karşılıklı yardım enstitüsünün varoluş nedenlerinden biri de ekonominin zayıf gelişme hızı. Doğru, kentlerde ekonomik gelişme göstergeleri köylere nazaran yüksek emsallarla belirtiliyor. Fakat önemli bir noktaya da dikkat edilmelidir ki, köylerde akrabalık beyanlarda daha güçlüdür, şehirlerde ise nüfusun kompozisyonu sivil akrabalardan, hatta farklı kültürlerin taşıyıcısı olan ayrı etnik gruplardan oluşuyordu.

Sözlü halk sanatı sosyal meişetle bağlı malzemelerle çok zengindir. Çünkü halk yaratıcılığı mensup olduğu halkın zengin yaşam tecrübesini, onun ta eskiden son dönemlere kadar meşgul olduğu faaliyet alanlarını, mesleğini, bakış açısını, arzu ve isteğini ifade eder. Folklor genetik, işlevsel ve imge-içerik açısından halk yaşamının sosyal ve ev donanımları, tören, ev gelenekleri ve sabit tekrar edilen durumlarla ilgilidir.

Halk yaratıcılığının türlerinden olan atasözlerinde halkın hayatı, gelenek ve görenekleri, davranış kuralları, psikolojisi hakkında geniş bilgiye rastlıyoruz. Atasözlerinde halk hikmeti, halk zekası, halkın yüzyıllardan beri elde ettiği test ve deneylerin sonuçları özetlenir.

Formaca küçük ama zengin içerik çalarına sahip olan atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Atasözlerinde aile değerleri, toplumsal ilişkiler, yemin etme, toplumsal yardımlaşma, komşuluk ilişkileri, ahlak ve s. sözlü hukuk kurallarına uygun bir şekilde anlamlandırılmıştır. Bunlardan bazıları hayattan alınacak dersleri ifade ederken bazıları da töreleri, gelenek ve görenekleri bir sonraki kuşağa bildirir. Prof. Dr. C.Beydilinin sözleri ile diyelim, "En büyük hikmetleri en basit ve derin şekilde anlatan atasözleri uçsuz bucaksız bir alemdir" (Atalar Sözü, 2004: 4).

Toplumdaki ahlaki normlar, toplum üyelerinin davranış kuralları terbiye sürecinde oluşur. Çocuklara doğruçuluq, iyilik yapmak, zahmeti sevmek, zor anda birbirine arka durmak, mertlik gibi nitelikler aşılanır. Terbiyeli olmak, abir-hayalı geçinmek, toplumda kendini götürmek kuralları, çocuklarda iyi alışkanlıklar terbiye edilmesi atasözlerinde yer almıştır. Halk en iyi manevi nitelikleri – vefalı, dürüst, cesur olmayı, emekseverliyi, dostluğu ve arkadaşlığı, alçakgönüllülüğü takdir ettiği halde, insanın kabahat ve eyiblerine, tembelliğe, yalançılığa, gevezeliğe, hırsızlığa ve yılgınlığa kendi nefretini bildirir. Atasözlerinde bu konuda şöyle diyor: "Düzlük kişiye saygı artırır", "Merd ile taş taşı, namerd ile bal yeme" "Yersiz konuşanın saygısı olmaz"; "Her sözün kısası metleb verir"; "Doğruya zeval yoktur"; "Terbiye baş tacıdır"; "Vicdanlı vicdanını satmaz"; "Düzlük mutluluk getirir"; "Dost kötü günde tanınır"; "Dost birse azdır, düşman birse fazladır"; "Bir buğday ekmezsen, bin buğday biçmezsin"; "İş insanın cevheridir"; "Açık söze ant gerekmez"; "Söz verme, verdinse dönme", "Her evin bir töresi vardır"; "Kardeş kavgası, parmak kınası"; "Karı koca arasına girilmez"; "Oğlan babadan görmeye sofra sermez, kız anadan görmeye öğüt almaz"; "Sanat ömrün süsüdür"; "İnamsızlıq başladığında dostluk biter"; "Er gözünden, yiğit sözünden belli olur"; "Attığın okun varacağı yeri bilmen gerek"; "Büyük lokma ye, büyük söz söyleme"; "Tek elden ses çıkmaz"; "Aç doyuran aç kalmaz"; "Tuz-ekmek hakkını bilmeyen kör olur"; "Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır"; "İyilikte adı çıkanı el üstünde tutarlar"; "Süleyman isen dahi karıncanın ahından sakın" veb.

Her halkın sözlü yaratıcılığı bu halkın sosyal yaşam tarihidir, çünkü herhangi bir halkın sözlü halk edebiyatını inceleyerek onun tarihinin önemli yönlerini öğrenmek mümkündür. Prof. Dr. Kamran Aliyev halk yaratıcılığının önemi hakkında yazıyor: "Folklora istinaden herhangi bir halkın sadece tarihi geçmişi değil, onun psikolojisini, geleneğine, hayata ve dünyaya yaklaşımını öğrenmek de o kadar sıkıntı getirmeyecektir" (Aliyev, 2017: 257).

Azerbaycan ailelerinde erken yaşta çocuklarda büyüğe saygı hissi terbiye olunur. Yüksek asıllı genç bile aksakal ihtiyarın karşısında ayakta durmalı, onun adını sormadan en saygın yeri ona vermelidir. Gençler aksakalların görüşlerini takdir, onların saygısını kazanmak istiyorlar. Azerbaycan'da aile kurarken, ev inşa ederken ihtiyarların hayır duasını alırlar. Ev inşa edilirken temele konulan ilk taş kutsal bilinip elde yurt taşı, "temel taşı" denir. Ebedilik bina, yurt düşürmek sembolü sayılan, eve hayır, uğur getiren gibi anlaşılan bu taşı temele el aksakalı koyuyor. Taşın konulması dolayısıyla el-oba ev yapdıranı tebrike gelir. Büyük sözünü duymayan, büyüğün tavsiyesi ile oturup durmayan,

sonunda tuttuğu işten, amelden pişman olan adamlara ise halkımız, "Ulu sözüne bakmayan uluya-uluya kalır" diyor. Büyüğe saygı hakkında Azerbaycan folklorunda bilge sözler vardır: "Allahsız yerde otur, büyüksüz yerde oturma", "Büyük sözüne bakmayan ekmek bulmaz", "Anne-baba sözüne bakmayan hoş gün görmez" vb.

Çocuk folkloru araştırmacılarından Prof. Dr. Ramazan Gafarlı'nın dediği gibi, "Folklor, çocukların kapsamlı gelişimini ve yaratıcı yeteneklerinin oluşumunu etkiler. Yalnızca ideal sanat ve halk edebiyatı, saf bir vicdana, güçlü bir maneviyata ve zamanın yükünü taşıma yeteneğine sahip insanları eğitir" (Gafarlı, 2013: 5).

Türk halklarının karakteristik özelliklerinden biri de misafirperverlikdir. Bu gelenek en çok toplumsal bilincin ahlak, din ve hukuk gibi formları ile ilgili olup, esasen ev ilişkileri alanında tezahür ediyor.

Eski geleneklerden biri olarak misafirperverlik kendisinin bütün güzel özelliklerini bugün de barındırıyor. Bu adeti bozanlar sosyal mezemmete, el kınamasına maruz kalar ve halk arasında küçük düşürdüler. Azerbaycanlılar misafire göre sofra açarlar ve tüm masaarkası etiketlere amel ederler. Hatta maddi imkanı az olan Azerbaycanlı böyle konuğu onurlu karşılıyor, misafirin yanında mahcup olmasın diye olan-olmazını sofraya diziyor. Yeri gelmişken belirtelim ki, bununla bağlı "konuk umduğunu değil, olduğunu yer" atasözü de mevcuttur.

Misafiri saygıyla karşılayıp onurla uğurlamak ev sahibinin görevidir. Azerbaycanlılar konuk heyete veya eve girer girmez "hoş geldin" deyip, onu misafir için hazırlanmış en iyi odalarına (konuk odasına) götürür ve onun dinlenmesi için ortam oluştururlar. Ev sahipleri en iyi yemeklerini konuk için pişiriyor, en iyi yatacaklarını konuk için düşürüyorlar. Misafir ailenin genel yerleşim yerlerine giremez. Misafir oturan odanın kapısı açık kalmalı. Çünkü böyle bir fikir yarana biler ki, ev sahibi misafirden koşuyor. Misafirden ziyaretinin amacı, misafir kalacağı süreni sormak olmaz. Misafirin arzusunu fırsata bağlı olarak ev sahibi yerine getirmelidir. Konuk giderken onu saygıyla yola salır, hep ona pay koyuyorlar.

Halk arasında atasözünün şu örneği de vardır: "Payı pay kabına koyarlar". Eğer misafir uzaktan gelmişse ve sık sık gelen akrabalardan değilse, yakın akraba ve komşular onu misafir çağırıyorlar. Herkes uzaktan gelen misafire yeni haberler müjdecisi gibi bakıyor. Misafirperverliyin manevi-etik özellikleri günümüze kadar yaşamaktadır. Misafire saygı, misafirperverlik geleneği hakkında onlarla atasözleri vardır: "Misafir evin gülüdür", "Misafir evin hayır bereketidir", "Misafirsiz ev suyu sovulmuş (kurumuş) deyirmana benziyor", "Evin yaraşığı çocuktur, sofranın yaraşığı misafir" vb.

Misafire o yüzden yüksek saygı vardı ki, misafir geldiği ev, aile ve el hakkında haberler yapıyor, kendilerine izlenim yaratıyor.

Sosyal meişete dahil olan sorunlardan biri de akrabalık ilişkisidir. Bu ilişkiler folklorda yansıtılır. Örneğin, "Kardeş kişinin kötüsünü istemez", "Kardeş yaman günde arkadır". Akrabalık ilişkileri esasen yoğun olur, bazen yakın akrabalar arasında geliş-gidiş olmayanda yabancılaşma artıyor. Bu konuda bir atasözünde denir: "Gide gide yad olur, gele-gele evlat".

Tüm Türk halkları tarafından ortak yaşam biçiminin canlı ifadeleri olarak kullanılan kültür ürünlerinin başında ortak özellikler taşıyan atasözleri gelmektedir. Bu ortak ve benzer atasözlerini oluşturan en önemli faktör bir zamanlar aynı coğrafi şartlarda yaşamış olmalarıdır. Çünkü aynı coğrafyada yaşamış veya hala yaşamaya devam eden insanların kültürel özellikleri de ortak ve benzerdir. Günümüzde değişik coğrafi yörelerde yaşamalarına rağmen, binlerce yıllık ortak geçmişleri olan, ortak değerleri paylaşan, belirli kültürel gelenekleri olan, Türk halkı geleneksel halk kültürünün ürünlerinden olan atasözlerini sözlü gelenekte yaşatarak yüzyıllar boyu varlıklarını korumuşlardır. Bu nedenle aynı coğrafyayı paylaşmış olan Türk toplumlarında kullanılan atasözlerinin büyük çoğunluğu benzer ve ortaktır. Bunu aşağıdaki örneklerde de görebiliriz:"El için kuyu kazan evvela kendi düşer", "Bıçak yarası keçer, dil yarası keçmez", "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur", "Demir tavında dövülür", "Evdeki hesap çarşıya uymaz", "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit", "Kurunun yanında yaş da yanar", "Sakla samanı, gelir zamanı", "Acı sirkenin zararı küpünedir", "Taş düşdüyü yerde ağırdır", "Ucuz etin yahnisi tatsız olur","Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış", "Sütten ağzı yanan ayranı üfleyerek içer" vb.

Nesillerin yetiştiği kurum olan aileye bu noktada çok büyük görevler düşmektedir. Türk milletinin

toplumsal yapısını oluşturan Türk aile yapısı tarihi köken itibariyle çok sağlam temellere sahip olup, bugün bu temellerin üzerinde durmaktadır. Bu başlık altında soy ve nesil, aile ve aile çevresini oluşturan bireyler ve akrabalık ilişkileri ile ilgili olarak ortaya konulmuş atasözlerimizden örnekleri değerlendirmeye çalışacağız. Soy – nesil, soyun devamı, ailenin kalıtsal devamı olduğu gibi, milletin de devamı demektir. Aynı zamanda soy, bir aileyi diğerinden farklı kılmakta ve toplumsal yapıya çeşitlilik katmaktadır. Bir kişinin doğduğu ailenin huy ve mizacı, o kişide de hayat bulduğu için bu irsi özelliklerin değiştirilmesi güç, hatta imkansızdır. Aşağıya bu konuyla ilgili örneklerimizi alıyoruz: "Ot kökü üstündə bitər", "Bədəsil əsil olmaz boyunca qızıl qala", "Bədəsili başa çəkərsən, sürüşüb ayağa düşər". Akraba insanlar, aile çevreleri itibariyle akrabalara sahip olup, bu akrabalar arasındaki birlik ve beraberlik diğer insanlara göre her konuda çok daha ileridir. Ama bazen çeşitli sebeplerle bu ilişkiler bozulabilmektedir.

Ailenin en temel üyeleri anne ve babadır. Onların değerleri iyi bilinmeli ve ona göre davranılmalıdır. Çocuklar bu sorumlulukla yükümlüdürler. Zira çocukları en fazla düşünen anne ve babalarıdır. Türk aile yapısının temelini oluşturan anne ve babaatasözlerimize de konu olmuştur. Aşağıya örnek metinlerimizi alıyoruz. Bir evladı doğumundan başlayarak büyüten ve onu kollayan annedir. Annenin bu görevi kendisi ölünceye kadar devam eder. Aşağıdaki atasözlerinde de görüleceği üzere insanın başına bir iş geldiğinde en fazla üzülen kendi annesidir: "Ana bala ucundan canını oda yaxar". Aşağıdaki atasözü de anne ve baba üzerine kurulmuş, annenin çocuğunu yetiştirirken çektiği zahmet ile babanın aldığı mükafat konu edilmiştir: "Ana çeker zahmeti, baba alır rahmeti". Annenin şefkatli yüreği aşağıdaki atasözünde dağ çiçeğine benzetilmiştir: "Ana üreyi, dağ çiçeyi". Anne her zaman çocuğunu düşünür. Belki çocuğu onu hiç düşünmezken annenin aklı hep ondadır. Evladı ise onu, onun düşündüğü kadar düşünmez. Bu sosyal vakayı işleyen örnek metinlerimiz aşağıdadır: "Ananın ağlı balada, balanın ağlı havada"; Bir aileyi aile yapan kişilerin başında evin hanımı gelir. Zira evdeki işleyiş onun isteği doğrultusunda gerçekleşir. Atasözlerinde kadının kız, eş, ana, hala, teyze, elti, kaynana, gelin, evlat, kardeş olarak roller aldığı görülmüştür. Dolayısıyla kadının bulunduğu duruma göre, kendisinden bazı beklentiler de olmuştur. Buradan hareketle aşağıda bu konuyla ilgili örneklerimiz yer alacaktır. Evi, mutlu bir aile yuvası yapan, evin hanımıdır. Aşağıdaki örnek de bu konu ile ilgilidir: "Arvat var, ev bezeği, arvat var, ev tezeği". Aşağıdaki atasözünde, dişi kuş olarak tanımlanan evin hanımının üzerinde taşıdığı yük bir kez daha gözler önüne serilmektedir: "Yuvanı dişi quş qurar".

Ailenin varolması için gerekli olan, başta ekonomik durumun yeterli ölçüde sağlanması olmak üzere, pek çok görevleri olan aile reisi – koca atasözlerine de konu olmuştur. Aşağıdaki örneğimizde de bir hanım açısından babası ile eşinin kendisine göre yakınlığı karşılaştırılmıştır: "Baba (evlat, oğul) ekmeği zindan ekmeği, koca (er) ekmeği meydan ekmeği". Yine, aşağıdaki atasözünde de babanın kızına bakışı ile kocanın eşine bakışı değerlendirilmiş ve adeta aile yapısı özendircesine eşin tarafı tutulmuştur: "Baba vergisi görümlük, Koca vergisi doyumluk". Neslin devamını ve dolayısıyla kültürünün devamını günün çocukları, yarının büyükleri sağlarlar. Onların en güzel ve en doğru bir şekilde yetişmesi için birçok atasözü söylenmiştir. Bu da, Türk kültüründe çocuğun yerini bir kere daha gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda, bir ailenin mutluluğunun semeresi olan çocuklar atasözlerine de konu olmuştur. Aşağıdaki atasözünde aklını iyi kullanan oğul ile iyi kullanmayan oğul karşılaştırılmış ve onların ekonomik durumlarındaki farklılıklar dile getirilmiştir: "Akıllı oğlun varmış malı neylersin, akılsız oğlun varmış malı neylersin". Aşağıdaki metinde ise, yine bir çocuğun en büyük koruyucusu olarak annesinin olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zira annesi olmayan bir çocuğa her türlü kötü muamelenin kolayca yapılabileceği hicivli bir dille anlatılmıştır: "Anasızın gördüyü iş danlaqsız bitməz", "Analı qızın özü böyüyər, anasız qızın sözü böyüyər".

Halk yaratıcılığının ürünü olan masal, efsane ve destanların kullanımı da, çocuğun hem düşüncesinin hem de karakterinin oluşumunda önemli bir rol oynar.Çocukların düşünceleri masallara daha fazla ilgi duyar. Özellikle olumlu masal kahramanlarına ilgi duyarlar, çünkü onlar korkusuzca ateş ve sudan geçip kötü güçleri alt ederler. Farklı içerikteki eserlerle, karakterlerle ve eylemleriyle her karşılaşma, genç okuyucuyu düşündürür ve düşüncesini geliştirir. Öğretmen, öğrencilerin kahramanın eylemlerini doğru bir şekilde anlamalarına, iyi ve kötünün ne olduğunu kavramalarına yardımcı olacak çeşitli yöntemlerin kullanımına öncelik vermelidir.

Sonuç

Böylece, ortak söz ürünleri olan folklor örneklerinin incelenmesi de gösterdi ki, Türk halk yaratıcılığı gerçek anlamda bütün bir toplumun millî ve manevi ortak kültürünü, ortak dilini, ortak inancını ve düşüncelerini aksettiren milletin öz varlığıdır. Modern çağımızda, okulun ve öğretmenin karşı karşıya olduğu en önemli görev, düşünce ve fikirlerini özgürce ifade edebilen, bağımsız kararlar verebilen bir kişilik yetiştirmektir. Günümüzde dersler, öğrencilerin kapsamlı düşünce gelişimini sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu amaçla, her öğrenciye genel bir dünya görüşü, geniş düşünme ve net konuşma alışkanlıkları kazandırma çalışmalarına alt sınıflardan başlamak gerekir. Dersin bir aşamasında folklor örneklerinin kullanılması, öğrencilerin dünya görüşlerini daha da genişletir, doğru konuşma becerilerini geliştirir ve konuşmanın doğruluğu, zenginliği ve ifade gücü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.Bu konuda aileye de büyük bir sorumluluk düşmektedir.Dolayısıyla, Türk kültüründe ve Azerbaycan kültüründe ailenin çeşitli rolleri vardır. Folklor örnekleri, aile üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkileri, günlük ve iş hayatındaki davranışlarını sözlü hukuk kurallarıyla şekillendirir.Millî ve manevi değerlerimizi, aile değerlerimizi korumak ve gelecek nesillere aktarmak her birimizin görevidir.

Kaynakça

Acaroğlu, T. (1992). Türk Atasözleri. İstanbul: İletişim Yay.

Atalar Sözü (Tertib eden: C.Beydili) (2004). Bakı: Önder Neşriyyat.

Aliyev, K. (2017). Çağdaş Folklorşünaslığın Problemleri. Bakı: Elm ve Tehsil.

Gafarlı, R. (2013). Çocuk Folklorunun Tür Sistemi ve Şiirselliği. Bakı: Elm ve Tehsil.

Nebiyev, A. (2002). Azerbaycan Halq Edebiyyatı. I hisse. Bakı: Turan.

MİTSEL ZAMAN KAVRAMININ SEMANTİĞİ
(Nahçıvan Folklor Metinlerine Dayanarak)

Doç. Dr. Ayten CAFEROVA*

Özet

Mitsel zaman, kutsal bir zamandır, dünyanın yaratılışıyla ilişkilendirilen, öncelikle tarihsel olan ve gerçek zamandan özellikle ritüelleriyle ayrılan bir zamandır. Genel olarak zamanın anlamı, felsefe etrafında toplanan bilimlerde mevcuttur ve ana unsuru olarak felsefi bir işlev taşır. Zamanın en önemli arketipleri mitolojinin de karakteristik özellikleridir. Mitsel düşüncenin analizi, zamanın en derinlerine ulaşmaya yardımcı olan en uygun yöntem ve araçtır. İnsanlık için zamanın temel özelliği, eğer zaman yaşamın sonu, yani ölümle bağlantılı olarak düşünülüyorsa, o zaman gerçek zamandır. İnsan kaçınılmaz olarak ölüme doğru ilerlediğinden, onu ölüme götüren de zamandır. İnsan, kendisini ölüme götüren zamanı engellemek, bir ölçüde ertelemek için hayatı boyunca mücadele eder. Ve bu mücadele içinde, zamanın arketipi olan zaman kültü ortaya çıkar. İnsan varoluşu için büyük önem taşıyan zaman, insanlığın temel direği haline gelir: zaman bağımsızdır, her şeyi belirler. Bu açıdan bakıldığında, zaman kültü olmayan bir folklor türü bulmak imkansızdır.

Anahtar Kelimeler: Mitik zaman, mitik mekan, folklor metni, arketip, modern, arkaik, kaos, kozmos.

THE SEMANTIC OF THE MYTHICAL CONCEPT OF TIME
(Based On Nakhchivan Folklore Texts)

Abstrac

Mythical time is a sacred time, a time associated with the creation of the world, a time that is primarily historical and separated from real time, especially by its rituals. In general, the meaning of time is present in the knowledge gathered around philosophy and has a philosophical function as its main element. The most important archetypes of time are characteristic features of mythology. The analysis of mythic thought is the most suitable method and tool that helps to reach the depths of time. The essential characteristic of time for humanity, if time is thought of in connection with the end of life, that is, death, then it is real time. Since man inevitably moves towards death, it is time that takes him to death. A person struggles throughout his life to prevent the time that takes him to death, to delay it to some extent. And in this struggle, the cult of time, the archetype of time, emerges. Time, which is of great importance for human existence, becomes the main pillar of humanity: time is independent, it determines everything. From this point of view, it is impossible to find a type of folklore that does not have a cult of time.

Keywords: mythical time, mythical space, folklore text, archetype, modern, archaic, chaos, cosmos.

Giriş

Antik düşüncede mitik zaman her zaman iki başlıdır. Başlangıçta kutsaldır, kozmogoniktir ve dünyanın ilk yaratılışının bilinciyle doğrudan bağlantılıdır. Zaman, dünyanın yaratılışından önce de vardı. Ancak kaotik bir zamandı. Ancak ilk zaman da bu kaostan doğmuş, dünyanın ve onun temeli olan insanın kader yolunu belirlemiştir. Antik insanın bilincine göre zaman yalnızca bir zaman dilimi değildir. Aynı zamanda sonraki nesiller arasında bir köprüdür. Aynı zamanda zamanı dolduran, anlamlı kılan ve tarihselleştiren şeyin niteliğiyle de karakterize edilmiştir. Tüm bunların sonucunda, zamanla ilişki kurmanın iki yolu, kutsal zaman ve gerçek zaman, arkaik köklere sahiptir ve bu düşünce modern zamanlarda hâlâ varlığını sürdürmektedir.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Şubesi Sanat, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Halk Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı, ORCID: 0000-0002-9547-3155, ceferli_ayten@mail.ru

Profesör Ramazan Gafarli, modern ve arkaik zaman kavramlarını tartışırken şöyle yazar: "Modern ve arkaik zaman kavramları da birbirinden temelde farklıdır. Genel olarak, zamanı hatırlarken bilimsel, gerçek, somut etkenlerden ziyade ilahi, dışsal güçlerin yardımına güvenirlerdi. Zamanın bir niteliği, bir işareti olduğuna inanılırdı - iyi ya da kötü, ya da iyiliği veya kötülüğü algılanamazdı. Herhangi bir önemli işe başlamadan önce rahiplere, büyücülere, falcılara, şamanlara başvurur ve uğurlu günü sorarlardı..." [7, 346].

Zamanın geri döndürülemezliği mitolojik yapıyı da atlamamıştır. Ve daha önce de belirtildiği gibi, zamanın bu gücü, kült düşünceyle bağlantısını koşullandırmıştır. Antik Yunan mitolojisinde zaman tanrısı Kronos ve Roma mitolojisinde Satürn gibi imgelerin varlığı, zamanın insan ve dünya üzerindeki gücünü somutlaştıran gerçeklerdir.

Zaman ve gelecek kader arasındaki ilişki meselesi esas olarak mitolojinin konusudur. Zaman ve gelecek kader arasındaki ilişkiyi simgeleyen ritüeller mitolojik düşüncede yer alır.

Masallarda Zaman Sembolleri

Masalın tüm gelişim dinamikleri, kahramanın mucizevi nesneler ve insanların yardımıyla zorlukların üstesinden gelme ve amacına ulaşma arzusuna dayanır. Ve olay örgüsünün gerçeklikle bağlantılı olmadığı ortaya çıkar: Masal zamanı, tıpkı masal uzamı gibi, masalın sınırlarının ötesine geçemez. Masal, sanki hiçlikten, zamanın ve olayların yokluğundan başlar. “Zehra Hanımın Hikâyesi” [4,132] metninde, kaos dünyasından – denizden – gelen Kara Köle, Zahra’yı da beraberinde götürür. Kızı götürdüğü yerde kaotik unsurlar bulunduğundan, yer de kaotik bir yerdir. Hikâyede, kaotik bir durumda olan kız, kaos dünyasına bağlı olan Kara Köle’den anne ve babasını görmek için izin alır. Kıza ancak belirli bir süre içinde izin verir. Ayrıca, o süre içinde kendisine söylenecek sözleri görmezden gelmesini ve bunlara göre hareket etmemesini kesin bir şekilde emreder. Bu emrin temel amacı, kızın kaotik durumdan uzaklaşmasını önlemektir. Kız, kaotik durumdan ancak üç gün içinde uzaklaşabilir: “– Şimdi karar verdim, ellerini ve ayaklarını hazırla, sana üç gün süre vereceğim. Üç gün sonra geleceksin. Eğer iç çekersen, çıkıp seni getireceğim” [4, s.133]. Buradaki "üç gün" zaman dilimindeki üç figür, kutsal, mukaddes konumdan biraz uzak olsa da, bu konumunu tamamen yitirmemiştir. Bilindiği gibi, mitolojik düşüncede üç figürü, kaos ve mekânı birbirine bağlayan bağdır. Söz konusu masal metninde, üç günlük zaman dilimi aynı zamanda kızın kaotik durumundan çıkıp tekrar o duruma düşmesine neden olur. Yani, yoksulluk - kaos - kurbanı olarak aynı kaotik alana düşer. Aynı zamanda, anne babasını göreceği zaman ve mekân onun için kozmik bir karakter kazanır. Ve ona bu zaman ve mekânı kazandıran da tam olarak bu "üç gün"dür.

Nahçıvan'dan derlenen masal metinlerinde zamanla ilgili sembolik hitap, özellikle krallarla ilgili dizelerde, sabit bir formülle sunulur. Bu formüller, geleneksel masal formüllerinden farklıdır. Masal metninin tarihselliğini ifade etme açısından, bu formüller aynı zamanda özel bir göstergesel öneme de sahiptir. Bölgeden derlenen "Şehzade Seyfeddin", "Senam Cadu" [4, s.186] vb. masallarda, ana zaman formülü "Geçmişte", "Allah'tan başka kimse yokken" kavramlarıyla sunulur.

Bazen masal metninde zamanın kısaltılması ve sınırlandırılması sembolik düzeyde de gösterilir. "Şah Abbas ve Köylünün Kızı Masalı" [1, s.197] adlı masal metninde, Şah Abbas ve veziri Allahverdi Han'ın derviş kılığında eyalette dolaştıkları anlatılır. Yolda yaşlı bir köylüyle arkadaş olurlar. Biraz yürüdükten sonra Şah Abbas, yaşlı adama, "Aman be adam, çok yol gidiyoruz. Gelirsen yola bir merdiven koy." der. Bu anlamı anlayamayan yaşlı adama, zeki kız, yola merdiven koymanın konuşmak ve vakit geçirmek anlamına geldiğini açıklar. Bu esnada yolun uzunluğu hissedilmez. Burada zamanın ritüelleşme süreci kendini gösterir. Nitekim kadim insan düşüncesinde uzun zamanı kısaltmanın yolları ve yöntemleri vardı. Bunlar aslında günümüze ulaşmamış ritüellerdir. Yürürken konuşmak ve buna ayrılan zamanı kısaltmak, yakın tarihlere kadar uygulanan uzun kış gecelerini hikâyeler anlatarak ilginç ve anlamlı kılma ritüelinin temelini oluşturur. Burada zamanla ilgili ritüel-eylem, tam da ilginç bir sohbettir. Bu sohbetin sembolizmi, yolun uzunluğunu "örtmesi" ve kahraman için gerekli olan mitolojik zaman katmanını -kısa zamanı- yaratmasıyla belirginleşir. Nahçıvan topraklarından derlenen masallardaki zaman kavramlarına bakıldığında, bu metinlerdeki zamanın çoğunlukla birincil zaman formüllerinden oluştuğu görülür. Dolayısıyla bu metinlerde geleneksel “Bir vardı, hiç kimse yoktu, Allah’tan başka hiç kimse yoktu” formülü yaygındır. “Açgözlü Adam” [9,

188] masalındaki zaman-mekan ilişkisine dikkat ettiğimizde, metinde olayların geçtiği yeri Horasan olarak sunan muhbir, ana olayın geçtiği yer olarak deniz kenarını gösterir. Deniz kenarı burada da mitolojik bir yer olarak sunulur. Deniz, yoksul köylü-balıkçının ağına düşen deniz kızının yeri olduğu için masalda mitolojik bir yer olarak sunulur. Deniz kızının yaşadığı deniz-deniz, yoksul balıkçının arzusunun kaynağı olur. Buradaki yerin mitolojik yönleri deniz kızı tarafından doğrulanır. Mekânın -denizin- mitolojikliği, mitolojik imgenin -konuşan balık, deniz kızı- varlığıyla belirlenir. Ancak metnin zamanının belirsizliği ortaya çıkar. Ancak, masal metninin başında ve sonunda bilgi verenin dinî temalı duaları ve alkışları, metnin oluşum ve evrim zamanının yakın dönemlere ait olduğunu inkâr etmez.

Zamanın kutsallığı genellikle mekânın kutsallığıyla bağlantılı olarak sunulur. Ve çoğu durumda zaman, mekânın doğal koşullarına göre belirlenebilir. Ancak bu metinde, zamanı belirlemek için herhangi bir mekân koşulundan söz edilmez. Ve genel olarak, metnin başka halkların masal metinlerinden ödünç alındığını kabul edersek, yani Rus halk şairi tarafından kaleme alınan "Balıkçı ve Japon Balığı Masalı" adlı manzum masal metniyle aynı olay örgüsünü taşıyor gibi görünür ve bu açıdan bakıldığında masaldaki zamanın belirsizliği ortaya çıkar. Buradaki zaman ölçütü, kısmi de olsa, bilgi verenin "annesinin yaşadığı zaman"dır; yani bilgi veren, masalın hem başında hem de sonunda "annemin derdi ki" formülünü kullanır.

Bir sonraki masal metni olan "Deniz Kızı"nda [5, 92], uzay-zaman ilişkisinin açık ve tutarlı bir ifadesi vardır. Metindeki tarihsel uzay, tarihsel zamanı koşullandırır. Birçok folklor metninde, zaman veya uzay belirsiz bir şekilde sunulur, yani hangisinin olduğunu belirlemek çok zordur. Ancak, ele alacağımız metinde çok net bir uzay-zaman birliği vardır. Metnin ana imgesi ve motifi mitolojik olsa da, bu mite mekân ve zaman birliği hâkimdir: "Araz Nehri, İran ile aramızda akar. Çok eskiden beri o vadiye gider gelirdik. Bir zamanlar cahiller o vadiye yürüyüşe çıkmışlardı. Araz'ı geçtiklerinde, nehrin ortasındaki bir kayanın üzerinde üç kızın oturduğunu gördüler. Kızlar çıplaktı, ancak uzun saçları vardı ve dökülen saçları vücutlarını örtüyordu. Genç erkekler yaklaşınca kendilerini Araz'a attılar. Cahiller onlara baktı ve belden aşağısının balık olduğunu düşündü. Bu kızların deniz kızı olduğunu söyleyebilirdiniz." [5, 92].

Yer belli: İran, Araz Nehri ve en önemlisi "İran ve biz", yani Nahçıvan toprakları. Zaman, Araz Nehri'nin ayırdığı Güney ve Kuzey Azerbaycan arasındaki ilişkileri ifade eden "Çok eskiden beri o vadiye gider gelirdik" cümlesiyle açıklığa kavuşturulmuştur. Buradaki ana dönem, Güney ve Kuzey Azerbaycan arasındaki sınırların açık olduğu Sovyet öncesi dönemdir. Yani, Araz Nehri'ni geçerek kuzeyden güneye bağlantıların olduğu dönem, metnin ana dönemidir. Bu döneme belirli bir mitolojik karakter katan mitolojik imge ise Deniz Kızı imgesidir. Ancak aslında bu dönem gerçek ve tarihsel bir dönemdir. Genel olarak metin, tarihsel zaman ve mekân açısından bilinen döneme, yani Sovyet öncesi döneme karşılık gelir.

Aynı zamanda, Güney ve Kuzey toprakları arasında hareketin yaşandığı zamanı yansıtan an, Nahçıvan'dan derlenen "İplikçiyi Tuttuğunda Getir" [1.143] masalında da yansıtılır. 40 ton pamuk eğirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kadın, kocasının bu ağır yükünden kurtulmanın bir yolunu ararken, akla Araz'ın diğer yakasında yaşayan anne babası gelir. Kadın, Araz Nehri'ni geçerken sözde "eğirme makinesini tuttuğunu" söyleyerek, ailesini gördükten sonra kocasına 40 ton pamuk eğirme gücüne erişeceğini söyler ve metnin gerçek mekanı olan Araz Nehri sayesinde bu azaptan kurtulur. Araz Nehri, bu metinde gerçek bir tarihsel mekândır. Metindeki zaman da mekânla bütünleşmiş, yani şu ve bu ilişkilerin var olduğu tarihsel bir zamandır. Ancak ekonomik gelişmenin çok zayıf olduğu tarihsel bir zamandır. Bu, metindeki "Öyleyse Araz'ı geçerken soyunup suyun içinden geçmeliydin" cümlesiyle doğrulanır. Yani, nehri geçerken kayık kullanmanın ekonomik olarak imkânsız olduğu bir zamandan söz edilmektedir. Anlatıcı, ekonomik gelişmenin asgari durumunu, yani Araz Nehri'ni bir yakadan diğerine ancak kayıksız geçebilme olasılığını belirterek, mekân ve zamanın birliğini oluşturur ve zamanın durumu hakkında bilgi aktarır. Eski Türk düşüncesinde zaman kavramı seri bir karaktere sahiptir ve doğal aşamalara karşılık gelir; insan yaşamının aşamaları ve tüm kader doğal süreçleri tekrarlar. Zaten Orhun-Yenisey anıtlarında tarihsel ve metafizik, gerçek ve ideal zaman arasında bir fark hissedilir. Genel olarak, şimdiki zaman koşulludur, iki ideal dönem, geçmiş ve gelecek arasında ağırlıksız bir an olarak hatırlanır. Zaman algısında geçmiş ve gelecek gerçekçi bir şekilde belirlenir. Geçmiş, geleceğe örnek olur, gelecek ise görkemli bir geçmiş olarak hayal edilir. Geçmiş, geleceğin,

dirilişin ve gücün ebedi kaynağı olarak kabul edildiğinden, gelecekle bağlantısının kopması tarihsel bir trajediye dönüşür ve hafıza sorunu ön plana çıkar. Hafıza, geçmişi ve geleceği birbirine bağlar, ataların anısını canlı tutar, ebedi gücü ve üstünlüğü korur ve şimdiyi gelecekle birleştirir. Türk tarih düşüncesinde zaman öncelikle kutsallaştırılır, geçmiş idealleştirilir ve bunun sonucunda hafıza, insan ve etnosun temel manevi ölçütlerinden biri haline gelir, tarihsel hareket açıkça anlaşılır. Hafızanın üstün bir değere dönüşmesi, her şeyden önce insanın manevi özgürlüğüne dayanır - birey, tarihsel hafızanın, zamanın akışının korunmasından ahlaki olarak sorumludur. Eski çağlarda tarih, manevi olarak deneyimlenir, insan ruhunun ayrılmaz bir parçası haline gelir, ortak kader kişisel kaderden geçer, kader kavramı estetize edilir ve mutlak bir imge olarak güncelleşir [6, 204].

Masallarda zaman kavramının sembolizmi, esas olarak metnin kahramanlarının ve olaylarının sembolizm düzeyinden kaynaklanır. Buradaki sembolizm, kaotik ve kozmik unsurların varlığından da kaynaklanır. Her halükarda, folklor metinlerinde, özellikle masallarda, zaman kavramı, etnos ve zaman ilişkileri hakkındaki mitolojik bilincin algısından kaynaklanır ve bir kod veya sembol biçiminde geleceğe aktarılır.

Folklor örneklerinde zamanın genellikle belirsiz bir zaman olduğu düşünüldüğünde, her örneğe özel olarak yaklaşarak o metindeki zaman kavramı hakkında bir fikir vermek mümkündür. Ayrıca, o zamanı belirlemenin her zaman kolay olmadığını da ekleyelim. Çünkü geçmiş dönemin - zamanın - kendine özgü özellikleri, günümüze ulaşan örneği de güçlü bir şekilde etkileyebilir ve bu bağlamda, kutsal bir konum açısından zamanın belirlenmesi genellikle zorluklara yol açar. Ancak bazı sembolik unsurlar da yaratıldığı zamanı netleştirmeye yardımcı olabilir. Bazı durumlarda, örneğin içinden geçtiği tarihsel dönem - zaman, onu o zamanın etkinliğinin kaybolmasına, etkinliğini kaybetmesine ve hatta belirsizleşmesine neden olacak şekilde etkileyebilir. Bu, örneğe bağlı olarak değişebilir.

Metinlerde Etkin ve Edilgen Zaman-Mekân

Folklor metinlerinde zaman, etkin ve edilgen zaman olarak kendini gösterir. "Bir varmış bir yokmuş", "bir varmış bir yokmuş", "geçmişte", "eski zamanlarda" vb. gibi zaman kalıpları, kullanım yerleri gereği etkin olsalar da özünde edilgendir. Dolayısıyla, aslında bu zaman kalıpları bir noktada açıkça var olmuştur. Örneğin, masallarda bunlara sık sık rastlarız: "Şah Abbas zamanında", "Teymur Şah zamanında" vb. gibi kalıplar, metindeki olayların belirli zamanını zaten ifade eder. Bazen, kademeli olarak, bu veya diğer zaman ifade eden anlar "eski zamanlarda", "geçmişte", "eski zamanlarda" vb. gibi kalıplarla yer değiştirir ve edilgen bir karakter kazanır.

Etkin zaman, daha çok küçük tür örneklerinde görülür. Bu zaman kavramının çoğu birçok folklor türünde görülebildiği için etkin zaman olarak adlandırılabilir. Ve bu zaman kavramları, metnin temel amacını geniş bir açıdan ifade edebilir. "Alacakaranlıktan sonra", "alacakaranlıkta", "kötülük zamanında", "gündüzün peşinde" zaman kavramları, büyük geçmişteki insanların yasaklarından kaynaklanan "imkansızın tanımı"dır. Yani, bu zaman formülleri nihai sonucu kendi içlerinde güçlendirmiştir. "Akşamları ateşten ateş veya çakmak getirmediler. Odun azalıyor. Evin odunu azalıyor" [8, 66]; "Akşamleyin, akşamdan önce evden ekmek verilmez. "Ruzun yə takler" (Gün göğe çekilir); "Gecə dırnakh tutmazdar" (Gece çivi tutmaz) vb. örneklerin zaman formülleri, halk düşüncesinin köklü yasaklarının başlıca zamanlarıdır. Aslında bu zaman mitolojik bir zamandır. Çünkü bu zamanlar halk düşüncesinde mitolojik-şeytani imgelerin vereceği zararın tam zamanı olarak algılanır. Yukarıdaki bu ve benzeri örneklerde mitolojik zamanların "kahramanı" - mitolojik-şeytani imge - hakkında hiçbir bilgi verilmez. Ancak "ateşi ne azaltır?", "rızkı ne yok eder?", "gece çivi tutan kişi nereye ve ne zarar verebilir?" vb. sorulara gerek yoktur. Çünkü eski Türkler, gece ve akşam saatlerinde faaliyet gösteren kötü ruhların yol açtığı zararı önlemek için farklı zamanlarda çeşitli ayin ve ritüeller gerçekleştirirlerdi. Bugün bile, mevsimlik ve ev içi törenlerin arifesinde, bunların çoğu aktif bir uygulama ortamındadır. Ancak, zamanın "mitolojik-şeytani sahiplerinin" açıkça sunulduğu ve dahası, verecekleri zararın da açıklandığı bazı örnekler vardır: "Kötü zaman kulağa açık değildir. Cinler başa battaniye atar" [8, 67].

Genellikle efsane ve masal metinlerinde zaman ve mekân mitolojik bir karaktere sahiptir. Nahçıvan'dan derlenen efsane ve masal metinlerinde, örneğin "Belka Dağı", "Ağoğlan Türbesi", "Oğlan-giz Dağı" gibi örneklerde, yer, orada kendini gösteren olay nedeniyle mitolojik bir karakter

kazanır. Ancak bu yalnızca söz konusu olay değil, aynı zamanda yerle ilişkilendirilen zamanın yarattığı mitolojik karakterdir. Örneğin, “Ağ Oğlan” türbesi hakkında yaratılan efsanede olaylar “çok eski zamanlarda”, “kışın şiddetlendiği”, “çiçeklerle baharın geldiği” zamanlarda geçmektedir; "Geyik etinin saf köye gelişi, sağılması," "bu sütün boğmacaya şifa verdiği haberi köyün dört bir yanına yayıldığında", "gecenin karanlığında", "şafak söktüğünde" vb. gibi. "Antik çağlarda" gibi zaman-anlamlı ifadelerin her birinin, metni anlatan kişinin düşüncesinde ve dinleyicinin hayal gücünde kendine özgü işlevleri vardır. Benim "antik çağlarda" insanlar çok iyi yaşarlardı. Hile, yalan bilmezlerdi, konuşur ve dinlerlerdi - ifadeleri de zaman unsurlarının göstergeleridir. Ve bu unsurlar "antik çağlarda" zaman olgusunun doğasını ifade eder. Birçok folklor metninin aksine, "antik çağlarda", "geçmişte", "geçmişte" zaman kavramlarının genellikle olumsuz bir karaktere sahip olduğu da bilinmektedir.

Sonuç

Mitsel düşüncede zamanlar, içlerindeki olayların doğasına göre birbirinden ayrılır. Zamanın doğasını belirleyen boyutlardan biri de doğa ve onun olaylarıdır. Doğa, birleşerek Zamanla, insanlığın unutamayacağı bir zaman oluşur: Bu zaman kaotik veya kozmik bir karaktere sahip olabilir. Genel olarak folklor metinleri, mitolojik ve sanatsal düşüncede zamanın doğasını açıklamak için en iyi kaynaktır. Ve bu metinler aracılığıyla, dünya görüşünü canlı kılan ana kategorilerden biri olarak kabul edilen zamanın önemini keşfetmek mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Azerbaycan folklorunun antolojisi. Kitap I, Nahçıvan folkloru (1994). Derleyen: Farzaliyev T., Gasimli M., Bakü: Sabah.

2. Azerbaycan folkloru antolojisi (Nahçıvan örnekleri), 2. cilt, XXIII. Kitap. Bakü: Bilim ve eğitim, 2012, 332 s.

3. Azerbaycan folklorunun antolojisi. Nahçıvan folkloru. Bakü. Sabah, 1994, 388 s.

4. Azerbaycan folklorunun antolojisi. Nahçıvan folklor antolojisi. Cilt II. Nahçıvan: Ajami, 2011, 496 s.

5. Azerbaycan mitolojik metinleri. Bakü: Bilim, 1988, 196 s.

6. Hacıli A. Bayati poetikası: yapı, anlam bilimi, pragmatik. Bakü: Bilim, 2019, 242 sayfa.

7. Gafarlı R. Mitoloji. 6 ciltte. Cilt I. Mitogenez: Yeniden Yapılanma, Yapı, Şiir. Bakü: Bilim ve Eğitim, 2015, 454 sayfa.

8. Şerur folkloru örnekleri. Kitap I. Bakü: Bilim ve Eğitim, 2016, 348 sayfa.

9. Şerur folkloru örnekleri, Kitap II (Havuş köyü sakininden derlenen örnekler). Bakü, Bilim ve Eğitim, 2023, 304 sayfa.

ZİRKA MENZATYUK'UN "ALTIN SAÇLI MELEK" ADLI ESERİNDE "YETİMLİK MOTİFİ" (ESER İNCELEMESİ)

Doç. Dr. Nadiia SENCHYLO-TATLILIOĞLU*

Özet

Bu çalışmada, çağdaş Ukrayna Edebiyanın öncülerinden birisi olanZirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinde "Yetimlik Motifi" ele alınmıştır. Yetimlik olgusu, dünya çocuk edebiyatının önde gelen motiflerinden biridir. Ancak, çağdaş Ukrayna edebiyatında bu konu önemli olup Ukrayna edebiyatına psikolojik, duygusal, manevi ve sosyal boyutlar kazandırmıştır. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı işgalden sonra bu konu Ukrayna edebiyatında özel bir önem kazanmıştır. Rus işgali ile beraber, binlerce çocuk ebeveynlerini kaybederek yetim kalmış ya da ailelerinden zorla koparılmıştır. Bu tür sosyo-kültürel koşullar altında, yetimlik konusunu ele alan edebî metinler yalnızca estetik değil, aynı zamanda terapötik, travmatik ve eğitsel bir işlev de üstlenmektedir. Bu konuda yazılmış eserler, çocuğun kaybı anlamasına, acıyı kabul etmesine ve iyiliğe olan inancını korumasına yardımcı olur. Menzatyuk, Ukrayna halk masalları ve klasik Ukrayna edebiyatında sıkça rastlanan geleneksel yetim imgesini yeniden yorumlayarak ona yeni ve özgün bir insani anlam kazandırmıştır. Onun yorumunda yetimlik, sadece toplumsal bir drama değil, aynı zamanda bireyi geliştiren, olgunlaştıran, dünyaya güvenmeyi ve iyiliği öğreten bir kavramdır. Yazarın konuya yaklaşımı, eseri çocuk edebiyatında "terapötik söylem" düzeyine yaklaştırmaktadır. Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eseri, çocuğa kriz anlarında psikolojik destek olmayı amaçlamaktadır. Analiz, yetimliğin yalnızca olay örgüsünü biçimlendiren bir unsur değil, aynı zamanda kahramanın iç dünyasını da araştırmak için güçlü bir araç olduğunu da göstermektedir. "Altın Saçlı Melek" adlı eser, Ukrayna edebiyatının hümanist geleneklerini de sürdürür ve sevgiyi, merhameti ve maneviyatı günümüz bağlamında yeniden anlamlandırır. Yetimlik teması, çocuğun hem bireysel trajedisini hem de kötülüğe karşı direnen, insanlığını korumaya çalışan bir ulusun ortak acısını yansıtır. Sonuç olarak bu eser, sadece trajediyi değil, iyileşmeyi, ruhsal büyümeyi ve iyiliğin zaferini içeren bir hikâyeye dönüşür.

Anahtar Kelimeler: Zirka Menzatyuk, Altın Saçlı Melek, yetimlik motifi, çocuk edebiyatı, aile.

THE ORPHANHOOD MOTİF İN ZİRKA MENZATYUK'S "THE GOLDEN-HAİRED ANGEL" (WORK ANALYSİS)

Abstract

This study examines the "orphanhood motif" in "The Golden-Haired Angel", a work by ZirkaMenzatyuk, one of the leading figures of contemporary Ukrainian literature. The phenomenon of orphanhood is among the prominent motifs in world children's literature. However, in modern Ukrainian literature, this theme has gained particular importance, enriching it with psychological, emotional, spiritual, and social dimensions. After Russia's invasion of Ukraine in 2022, the issue of orphanhood acquired special significance in Ukrainian literature. As a result of the war, thousands of children lost their parents and became orphans, or were forcibly separated from their families. Under such socio-cultural conditions, literary works that address the theme of orphanhood perform not only aesthetic but also therapeutic, traumatic, and educational functions. Works written on this subject help children to comprehend loss, accept pain, and preserve their faith in goodness. Menzatyuk reinterprets the traditional image of the orphan, often found in Ukrainian folk tales and classical Ukrainian literature, giving it a new and unique human dimension. In her interpretation, orphanhood is not merely a social drama but also a concept that fosters personal growth, maturity, trust in the world, and belief in goodness. The author's approach brings the work closer to the level of a "therapeutic discourse" in children's literature. ZirkaMenzatyuk's "The Golden-Haired Angel" aims to provide psychological support to children

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. ifyc22@ukr.net

in times of crisis. The analysis demonstrates that orphanhood serves not only as a structural element shaping the plot but also as a powerful tool for exploring the protagonist's inner world. "The Golden-Haired Angel" continues the humanistic traditions of Ukrainian literature, reinterpreting love, compassion, and spirituality within the context of contemporary reality. The theme of orphanhood reflects both the child's individual tragedy and the shared suffering of a nation striving to preserve its humanity while resisting evil. Ultimately, this work transforms from a story of tragedy into one of healing, spiritual growth, and the triumph of goodness.

Keywords: ZirkaMenzatyuk, The Golden-Haired Angel, orphanhood motif, children's literature, family.

Giriş

Zirka Menzatyuk – günümüzün Ukraynalı yazarlarından, gazeteci ve çocuk edebiyatı eserlerinin yazarıdır. Eserlerinde halk motifleri, manevi değerler ve çağdaş sorunlar biraraya gelir. Onun düzyazısı şiirsellik, derin ahlaki anlam ve insancıl bir tonla ayırt edilir. En bilinen eserleri arasında "Kazak Kılıcının Sırrı" (*«Таємниця козацької шаблі» (*2006), "Kyiv Masalları" (*«Київські казки» (*2006), "GülünKızı" (*«Дочка троянди» (*2012), "İmparatorluğu Nasıl Yıkıyordum" (*«Як я руйнувала імперію» (*2014), "Altın Saçlı Melek" (*«Ангел Золоте Волосся» (*2019), "UmutsuzSüvariler" (*«Відчайдушні вершники» (*2023) ve diğerleri yer alır. Menzatyuk'un yaratıcılığı derin psikolojik gözlemler, şiirsel bir dil ve çocuk dünyası için önemli olan ahlaki-etik sorunlara yönelimiyle dikkat çeker. Yazar, Ukrayna çocuk edebiyatının gelişimine katkılarından dolayı LesyaUkrainka Ödülü'nün (2008) sahibidir.

Yetimlik teması, günümüz koşullarında özel bir öneme sahiptir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırganlığı sonucu patlak veren savaş, birçok çocuğu anne-babasız veya vasissiz bırakmış, binlerce çocuk ise ailelerinden zorla ayrılmış, evsiz ve istikrarlı bir çocukluktan mahrum kalmıştır. Yetimlik artık yalnızca edebi bir kavram değil, acı verici bir toplumsal gerçeklik hâline gelmiştir. Bu bağlamda edebiyat, çocukla acı, kayıp ve bu duyguların aşılması üzerine duyarlı ve bilgece bir şekilde konuşabilen bir araç olarak özel bir toplumsal ve eğitsel önem kazanır.

Yetimlik olgusunun sanatsal olarak ele alınması da özel bir anlam taşır: bu, çocukların duygusal iyileşmesine katkıda bulunur, iyiliğe, insanlığa ve travmayı aşma yetisine olan inancı güçlendirir. Böylece çocuk edebiyatı yalnızca eğitici değil, aynı zamanda terapötik bir işlev de üstlenir: çocukların kaybı anlamalarına, acıyı kabul etmelerine ve manevi bir dayanak bulmalarına yardımcı olur. Bu bağlamda ZirkaMenzatyuk'un eserleri, çağdaş edebî süreçte önemli bir yere sahiptir. Onun eserleri, masalsı ve gerçekçi, ahlaki ve estetik, bireysel deneyim ile ulusal kültürel kodun uyumlu bir birleşimini sunar.

"Altın Saçlı Melek" adlı hikâye, ebeveynlerini kaybetmiş bir çocuğun kaderi hakkında olmanın ötesinde, kayıp yaşamış bir insan ruhunun içsel gücünü, sevgiyi ve manevi ışığı yeniden bulma süreci üzerine bir alegoridir. Bu eser, söz sanatının acıyı ruhu iyileştiren bir deneyime dönüştürebileceğini gösterir. Modern çocuk edebiyatının bu travmayı sanatsal olarak nasıl işlediğini araştırmak, zor yaşam koşullarıyla karşılaşan çocuklara yönelik psikolojik desteğin daha etkili yollarını geliştirmeye yardımcı olur.

Teorik Yaklaşım

Ukrayna Çocuk Edebiyatında Yetimlik Motifi

Ukrayna edebiyatında yetimlik sorunu, psikolojik, sosyokültürel ve felsefi boyutları kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu çok boyutluluk, edebî söz aracılığıyla çocuğun travmatik olaylardan sonra içsel dengesini yeniden kurma yetisinin nasıl şekillendiğini anlamayı mümkün kılar.

Bu makalenin amacı, ZirkaMenzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinde yetimlik motifinin nasıl işlendiğini, yazarın çocuğun manevi deneyimini hangi sanatsal araçlarla ifade ettiğini ve bu motifin çağdaş Ukrayna toplumunun hümanist değerleriyle nasıl ilişkilendirildiğini analiz etmektir.

Yetimlik motifi Ukrayna kültüründe derin köklere sahiptir. Halk edebiyatında yetim, çoğu zaman Tanrı'nın gücüyle sınavları aşan masumiyetin ve ruhsal saflığın simgesidir. Ukrayna halk masallarında "Yetim Kız ve Üvey Anne" (*Сиротка і мачуха)*, "Dert Öğretir" (*Біда навчить)*, "At Kafası" (*Кобиляча голова)*, "Nine'nin Kızı ile Dede'nin Kızı" (*Бабина дочка і дідова дочка*) başkahraman – ebeveyn korumasından yoksun ya da yarı yetim bir çocuk – iyilik, çalışkanlık ve mucizeye olan inanç sayesinde zorlukların üstesinden gelir. Kahraman-yetim, acıdan ödüle giden bir yoldan geçer. Böylece geleneksel kültürde yetimlik, ahlaki hakikatin doğrulandığı bir sınav olarak yorumlanır.

Klasik yazarların (İvan Franko, Lesya Ukrayinka) eserlerinde bu motif toplumsal bir anlam kazanır ve toplumdaki adaletsizliği gösterir. XX. yüzyıl klasik çocuk edebiyatında (Oksana İvanenko, Vsevolod Nestayko, Mariya Pryhara) yetimlik, sosyal bir sorun olarak betimlenmiş, başkahraman ise sevgi ve adalet arayışındaki bir çocuk olmuştur.

Modern Ukrayna düzyazısında (özellikle 1991 yılından sonra) bu motif, varoluşsal bir anlam kazanmaktadır. Nataliya Marçenko'ya göre(2024), yeni çocuk edebiyatında "kahramanların içsel deneyimlerine olan dikkat artmakta, kayıp, korku ve yeniden doğuş motifleri psikolojik olgunluğun gelişim aracı hâline gelmektedir" (*Дитяча література: інтердисциплінарний дискурс*, 2024: s. 27).

Günümüz Ukrayna çocuk edebiyatında masalsılıktan uzaklaşılarak, konunun daha gerçekçi ve psikolojik bir biçimde işlenmesi dikkat çekmektedir. Yetim, artık acınacak pasif bir figür olmaktan çıkıp, zorlukları aşan ve yaşamını inşa eden aktif bir özneye dönüşmüştür. Marçenko N. (2024), modern Ukrayna çocuk düzyazısının "yumuşak psikolojizasyon"a yöneldiğini, yani odak noktasının dışsal olaydan içsel deneyime kaydığını vurgular. Böylece yetimlik, yalnızca toplumsal bir sorun olmaktan çıkar ve varoluşsal bir kategoriye –ruhun sınavına, kendini keşfetme yoluna– dönüşür.

V. Kızılova'ya göre(2015), modern Ukrayna çocuk edebiyatı "destek edebiyatı" olarak şekillenmektedir; bu edebiyatın amacı, çocuğun karmaşık yaşam durumlarını anlamasına yardımcı olmak, duygusal yeterliliğini ve empati yeteneğini geliştirmektir (Кизилова, 2015). Toplumsal krizler ve zorluklar döneminde bu tür edebiyat, iyiliğe, affetmeye ve merhamete olan inancı destekleyen hümanist ve psikoterapötik bir işlev üstlenir. Bu nedenle yetimliği konu alan eserler, önemli bir psikolojik-terapötik işleve sahiptir: çocuklara, yalnızlıkta bile sevgi ve anlam bulunabileceğini hissettirir.

Ukrayna'daki savaş bağlamında yetimlik motifi, özel bir toplumsal anlam kazanmıştır. S. Mikoluk (2022), ebeveynlerini kaybetmiş çocukların sayısındaki artışın, sadece acıyı tasvir etmekle kalmayıp, iyileşme yollarını da gösteren yeni çocuk edebiyatı modellerinin oluşturulmasını gerektirdiğini belirtir. Bu tür metinler, çocuklara acılarında yalnız olmadıklarını, dünyanın hâlâ iyilikle dolu olduğunu hissettirir.

Genel olarak, Ukrayna çocuk edebiyatı folklorik duygusallıktan derin psikolojik ve manevi bir yansıma düzeyine evrilmiştir. Bu dönüşümün merkezinde ise, kayıplara ve yaşam zorluklarına rağmen ruhsal olarak büyüyebilen bir birey olarak çocuk yer almaktadır.

Metodolojik Temeller

Bu araştırma, Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinin sanatsal dünyasını kapsamlı biçimde incelemeyi ve yetimlik motifinin içerik, yapı ve sembolizm düzeylerinde nasıl gerçekleştirildiğini anlamayı amaçlayan hermeneutik, yapısal-semiotik ve psikanalitik yaklaşımların birleşimine dayanmaktadır.

Hermeneutik yöntem, eserdeki sembollerin (melek, ikon, ışık) derin anlamlarını açığa çıkarmaya yardımcı olur. Bu yöntem aracılığıyla çocuk kahramanın kendi yetimliğini bir ceza olarak değil, dünyayı ve kendisini tanıma yolu olarak nasıl kavradığı anlaşılır.

Yapısal-semiotik analiz (Lotman, 1998), eserde gerçeğin ve hayalin nasıl etkileşime girdiğini, kahramanın ruhsal yeniden doğuşuna imkân veren bir alanın nasıl kurulduğunu gösterir. Eserdeki semboller – melek, ışık, ikon – karanlık üzerindeki iyiliğin zaferi fikrini kodlayan bir işaretler sistemi oluşturur. Menzatyuk, "anlamsal daire" (semantic circle) mekanizmasını etkin bir biçimde kullanır: yetimlik motifi başta kaybedilen sevgi olarak ortaya çıkar, sonunda ise bulunan manevi varlık olarak

tamamlanır.

Psikanalitik yaklaşım, çocuğun kayıp yaşantısını geçirdiği aşamaları izlemeye imkân tanır. Bu yaklaşım, Donald Winnicott'un (1971) çocuğun travmayı, bir "geçiş nesnesi" oluşturarak aşabileceği yönündeki fikirlerine dayanır. Bu çalışmada bu geçiş nesnesi, Melek imgesidir. Metindeki melek, çocuğun içsel savunucusu olarak işlev görür; korkuyu yenmesine, gerçek ebeveynlerinden alamadığı desteği ve anlayışı telafi etmesine yardımcı olur.

Bu yöntemlerin birleşimi, Zirka Menzatyuk'un eserinde yetimlik motifinin yalnızca toplumsal bir olgu olarak değil, aynı zamanda insanın özünü yansıtan felsefi ve antropolojik bir kategoriye dönüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda insan, kayıptan sonra bile inanma, sevme ve iyilik yapma kapasitesine sahip bir varlık olarak ortaya çıkar.

Edebî Bir Kahraman Olarak Yetim: Kurbandan Ruhsal Savaşçıya

Halk anlatılarında ve geleneksel metinlerde yetim, çoğu zaman savunmasız bir kurban, acınacak bir nesne olarak tasvir edilirdi. Modern edebiyatta ise bu paradigma değişmiştir. Yetim artık içsel olgunlaşma sürecinden geçen aktif bir kahraman hâline gelmiştir.

Bu tür karakterler yalnızca acı çekmekle kalmaz, aynı zamanda cevaplar arar, iyiliği keşfeder ve umutsuzlukla mücadele ederler. Bu durum, T. Marçenyuk (2020)'un formüle ettiği "ruhsal özne olarak çocuk" kavramıyla örtüşmektedir. Marçenyuk'a göre XXI. yüzyıl çocuk düzyazısı, duygusal yeterlilik ve empati yeteneğini geliştirmeyi amaçlar(Марценюк, 2020).

Edebiyat araştırmacısı Tetyana Belimova (2019), modern çocuk düzyazısının didaktik yaklaşımdan uzaklaştığını, kahramanı bir kurban olarak değil, "karar verebilen, direnebilen ve kendi değerler sistemini oluşturabilen ahlaki açıdan olgun bir varlık" olarak betimlediğini vurgular (Белімова, 2019, s. 114). Bu, yetimliğin artık yalnızca toplumsal bir işaret değil, aynı zamanda manevî bir gelişim noktası hâline geldiğini gösterir.

Paradigma değişiminin açık bir örneği Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinde görülür. Onun kahramanları acınmayı değil, anlamı ararlar; affetmeyi, empati kurmayı ve inanmayı öğrenirler. Tetyana Kaçak'ın (2018)belirttiği gibi, modern Ukrayna çocuk düzyazısındaki çocuk figürü, "değişen toplumsal bağlamlar içinde kendi değerlerini ve manevi yönelimlerini oluşturan çok boyutlu bir genç birey modelini" temsil eder (Качак, 2018, s. 45).

Dolayısıyla, çağdaş Ukrayna çocuk edebiyatında yetim figürü, dışsal yalnızlığı içsel inançla aşan bir ruhsal savaşçı sembolü olarak ortaya çıkar. Bu durum, merkezinde kendini iyileştirme, empati ve ahlaki gelişim yetisine sahip bireyin bulunduğu modern edebiyatın hümanist paradigmasıyla uyumludur (Марченко, 2024).

"Altın Saçlı Melek" Adlı Eserde Yetimliğin İfadesi

Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinde yetimlik teması merkezî bir konu olarak değil, ancak yan karakterler ve yalnızlık metaforu aracılığıyla işlenir. Ukrayna kültürel geleneğinde manastır ile yetimlik arasında tarihî bir bağlantı bulunmaktadır. Eserin kurgusu, başkahraman Halya'nın geçmişe yaptığı olağanüstü yolculuk aracılığıyla keşfettiği Kiev-Peçersk Manastırı'nın kuruluş hikâyesiyle yakından ilişkilidir.

Manastır, yalnızca bir dini merkez değil, aynı zamanda aileden yoksun kalanlar için bir sosyal kurum olarak da sunulur. Yetimliğin en belirgin örneği, Halya'nın Kyiv Rusyası dönemine ait bir mabette karşılaştığı Ostap karakterinde somutlaşır. Ostap açıkça şöyle der: *"Ben yetimim, bu yüzden manastıra sığındım" («Бо я сирота, то й попросився в монастир»)* (Мензатюк, 2024, s. 17). Manastır, onun için yalnızlık ve evsizlikten bir kurtuluş olmuştur. Orada bir çatı, bir topluluğa ait olma duygusu ve tapınakta hizmet ederek yaşamına anlam kazandırma imkânı bulur.

Bununla birlikte manastır yalnızca barınma ve beslenme imkânı sunmaz; aynı zamanda eğitim ve zanaat öğretir. Bu durum, Alympiy karakteri üzerinden açıkça görülür. Babası onu "öğrenim görsün"

diye manastıra getirir. Orada onun yeteneği fark edilir, sınanır ve ikon ressamı ustalarla çalışarak kendini geliştirme fırsatı verilir. Yetenekli fakat muhtemelen yoksul bir köylü çocuğu için manastır, kendini gerçekleştirebileceği tek yerdir. Fiilen onun manevî ve meslekî alma mater'i hâline gelir.

Manastırla bağlantılı karakterler birbirlerine "kardeş" diye hitap ederler. Bu, yalnızca bir biçimsel hitap değildir; aralarındaki bağ güçlü bir dayanışma topluluğu oluşturur. Örneğin Kardeş Evstafiy (önceden Ostap), hasta Alympiy'le ilgilenir, ona yemek getirir. Hep birlikte ortak bir amaç uğruna – katedralin inşası ve süslenmesi – çalışırlar. Bu "kardeşlik modeli", kan bağına dayalı aile ilişkilerinin yerini alır; yardımlaşma, inanç ve ortak emek üzerine kurulu alternatif bir aile modelini temsil eder.

Fiziksel ve Ruhsal Yetimliğin Karşıtlığı

Eserde fiziksel yetimlik, öncelikle anne-babanın ve evin kaybı olarak görünür. Ancak modern bağlamda bundan daha trajik olan, ruhsal yetimliktir – yani çocuğun maddi destekten değil, sevgi, ilgi ve duygusal varlıktan yoksun kalması durumudur. Bu durum her zaman dışsal olayların sonucu değildir; çoğu zaman, dışarıdan "tam" görünen ailelerde, ruhsal iletişimin, samimi diyaloğun ve içten desteğin eksikliğinden doğar.

Zirka Menzatyuk bu sorunu, iki tür yetimliği karşıt biçimde betimleyerek incelikle ortaya koyar. Eserin tarihsel katmanında, manastır tarafından kurtarılan yetimler görülür – bir zamanlar toplumsal "sigorta kurumu" işlevi gören dini topluluk. Eski çağlarda anne-babasını kaybeden bir çocuk, merhamet, dua ve manevi rehberliğin hüküm sürdüğü bir cemaat içinde sığınak bulabiliyordu.

Ancak modern dünyada, tapınakta bile, çocuk kendi duygularıyla baş başa kalır:

"...sanki bir tel, bir damla gözyaşı gibi; tek bir düşünce beyninde yankılanıyordu: 'Neden bana bu kadar kötü hissediyorum? Neden her şey bu kadar kötü?'" (...якась струна чи то сльоза, і одна-єдина думка товклася в голові: «Чомц мені так погано? Ну чому все так погано») (Мензатк, 2024, s. 6).

Eserin başkahramanı Halya, biçimsel olarak "tam" bir aileye sahip olsa da, kendini terk edilmiş hisseder. Anne ve babası meşguldür, aralarındaki ilişki soğuktur ve çocuk duygusal destek görmez. Menzatyuk, kızın içsel çatışmasını ustalıkla yansıtır:

"Rüyasında gördüğü meleği annesine anlatmak istiyordu, ama annesi aceleyle çıkıp gitti, gözlerine bile bakmadı."

Bu tür ayrıntılar aracılığıyla yazar, duygusal yetimlik olgusunu – kuşaklararası bağın kopuşunu – modern toplumun en derin yaralarından biri olarak gösterir.

Geçmişte yetimlere cemiyetin sahip çıktığı bir dünyadan farklı olarak, günümüzde Halya gibi çocuklar manevî ya da simgesel figürlerde teselli ararlar. Halya için bu figür, melektir – iyiliğe olan inancını yeniden kazandıran varlık. Melek, ruhsal bir rehber, vicdanın sesi, kaybolmayan annelik sevgisinin sembolüdür. O, yetişkin desteğinden yoksun kalan çocuk için bile iyiliğin varlığını temsil eder. Bu, Donald Winnicott'un(1971) "kaybın psikolojik telafisi" kavramıyla da örtüşür; çocuk, sevgiye dayalı hayalî bir imgeye tutunarak kendine ait bir güven alanı yaratır.

Sonuç olarak, Menzatyuk'un eserinde yetimlik yalnızca toplumsal bir travma değil, aynı zamanda ruhsal olgunlaşma aşaması olarak sunulur. Bu süreç, çocuğa öz-bilince ve şu farkındalığa giden yolu açar: Gerçek aile yalnızca kanbağıyla değil, ortak değerler ve karşılıklı destekle tanımlanır. Yazar, yetimlik temasını içsel uyum arayışının bir metaforu hâline getirir; böylece çağdaş Ukrayna çocuk edebiyatının hümanist boyutunu derinleştirir.

Sonuçlar

Zirka Menzatyuk'un "Altın Saçlı Melek" adlı eserinde yetimlik motifinin incelenmesi, bu temanın çağdaş Ukrayna çocuk edebiyatı bağlamında çok boyutluluğunu ve güncelliğini ortaya koymuştur. Yazar, geleneksel folklorik imgeleri derin psikolojik yansımalarla ustaca birleştirerek, yetimlik temasını toplumsal bir sorun olmaktan çıkarıp varoluşsal bir öz-bilgi ve ruhsal olgunlaşma

yolculuğuna dönüştürür.

Eserde yetimlik, yalnızca anne-babanın kaybı olarak değil, aynı zamanda ruhsal yalnızlık hâli olarak da ele alınır. Bu, çocuğun tam bir ailede yaşasa bile deneyimleyebileceği bir durumdur. Ostap, Alympiy ve başkahraman Halya gibi karakterler aracılığıyla yazar, manastırı –manevi bir topluluk sembolü olarak– yalnızca bir sığınak değil, aynı zamanda yaşam alanı, eğitim ve destek sağlayan alternatif bir aile modeli olarak sunar.

Eserde fiziksel ve ruhsal yetimlik arasındaki karşıtlık, çağdaş dünyanın gerçekliklerini yansıtır: çocuklar, ebeveynlerinin duygusal yokluğundan kaynaklanan derin bir eksiklik yaşarlar. Melek figürü, bu bağlamda terapötik bir işleve sahiptir. Çocuğun içsel dengesini ve iyiliğe olan inancını yeniden kazanmasına yardımcı olur.

Zirka Menzatyuk, yetimlik temasını sanatsal biçimde yeniden yorumlayarak, geleneksel "kurban olarak yetim" anlayışından uzaklaşır. Onun kahramanları, anlamı, sevgiyi ve desteği yalnızca dış dünyada değil, öncelikle kendi iç dünyalarında arayan çocuklardır. Yazar, ruhsal yetimliğin, fiziksel kayıp kadar acı verici olabileceğini; ancak aynı zamanda kendini tanıma, inanç ve affetme sürecine de yol açabileceğini gösterir.

Menzatyuk'un eseri, çocuğun iyiliğe olan inanç aracılığıyla yalnızlığı ve acıyı aşma gücünü ortaya koyar. Melek figürü, ışığın, manevi korumanın ve koşulsuz sevginin simgesidir.

Savaşın ve ebeveynlerini kaybetmiş çocukların sayısının arttığı günümüz toplumsal bağlamında Menzatyuk'un eseri özel bir önem taşır. Bu eser, yalnızca yetimlik acısını sanatsal olarak anlamlandırmakla kalmaz, aynı zamanda empati, iyilik ve ahlaki değerlerin yeniden inşasına katkıda bulunan terapötik bir işlev de üstlenir.

Sonuç olarak, Zirka Menzatyuk'un eserlerinde yetimlik motifi, toplumsal bir olgunun ötesine geçerek insanın ruhsal yenilenmesinin bir metaforu hâline gelir. "Altın Saçlı Melek" adlı eser, kayıplar ve sınavlarla dolu bir dünyada bile çocuğun sevme, inanma ve iyilik yapma yetisini koruyabileceğini gösterir. Bu yönüyle eser, XXI. Yüzyıl Ukrayna çocuk edebiyatının yalnızca estetik değil, aynı zamanda hümanist, eğitsel ve psikoterapötik misyonuna değerli bir katkı sağlar.

KAYNAKLAR

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications. https://web.mit.edu/allanmc/www/winnicott1.pdf

Балухтіна, О. (2021). *Наставництво для дітей-сиріттадітей, позбавленихбат ьківського піклування в Україні: шляхи оптимізації процесу.*
Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 48, 19–23.

Белімова, Т. (2019). *Психологічна проза для дітей у контексті гуманістичних тенденцій сучасної української літератури.* Київ: ВЦ «Академія».

Качак Т. «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.» Київ : Академвидав, 2018. 320 с.

Кизилова, В. В. (2015). *Українська література для дітей та юнацтва: новітній дискурс* [Навчально-методичний посібник]. Старобільськ: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/207

Лотман, Ю. (1998). *Структура художнього тексту.* Таллінн: Александра.

Марценюк, Т. В. (2020). *Психологія інакшості в сучасній українській дитячій літературі.* Острог.
https://theses.oa.edu.ua/DATA/171/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%A2.%20%D0%92..pdf

Марченко, Н. (2024). *ЛітературадлядітейіюнацтванезалежноїУкраїни (1991–2023 рр.): соціокультурнийаспект.Дитячалітература: інтердисциплінарнийдискурс, 1*(1), 13–36.https://doi.org/10.15330/clid.1.1.13-36

Мензатюк, З. (2024). *Ангел Золоте Волосся.* Київ: Знання.

Миколюк, С. (2022). *Сирітство в Україні в умовахвійни: соціальна робота та соціальна допомога. Humanitas, 3*(3), 61-68. https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9

Шиделко, А. В. (2018). *Сирітство в Україні: психологічні особливості біологічних і соціальних дітей-сиріт.* Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)№ 2, 165-173.

DİYANET ÇOCUK DERGİSİNDEKİ HİKÂYELERDE AKRABALIK İLİŞKİLERİ VE AKRABALIK KAVRAMLARI

Prof. Dr. Ahmet İhsan KAYA[*]

Özlem ÜNSAL[**]

Özet

Aile; evlilik ve kan bağı birlikteliği sonucunda aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, birbirleriyle ilişki veetkileşim altında olan karı-koca,kız kardeş-erkek kardeş gibi sosyal ilişkilerden oluşan toplumun temel yapı taşıdır. Bu nedenle toplumların sağlıklı bir şekilde var olabilmesi nitelikli ailelerin inşası ile mümkündür. Yani toplumların varlığı ve niteliği ailenin varlığı ve niteliğiyle doğru orantılıdır.Tarih boyunca yaşanan değişim ve gelişim süreçlerinde aile kurumunun niteliğiher zaman göz önünde bulundurulmuştur. Ancak hızla değişen ve gelişen dünyada insanların bireyselleşmesi her kurum gibi aile kurumunu da derinden etkilemiştir. Başta Batı ülkeleri olmak üzere Türkiye'de de aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye oradan da parçalanmış aileye doğru hızla kaymaya başlamıştır. Bu durum dünya ülkelerinin önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir.Zira Türkiye'de 2025 yılıaile yılı olarak ilan edilmişve bu konuda bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Yöneticiler ve aydınların yanı sıra sanatçılar da aile konusuna duyarsız kalmamıştır. Sanat dallarından edebiyatınalt dalı olan çocuk edebiyatında da aile yapısı ve akrabalık kavramlarının nasıl ele alındığı merak konusu olmuştur. Özellikle ikinci ve üzeri dereceden akrabalık kavramlarına ne kadar yer verildiği incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda söz konusu çalışmadaDiyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Diyanet Çocuk dergisi ele alınmıştır. Derginin son iki yılda (2024-2025) okuyucusuyla buluşan sayılarındaki 58 hikâye metni tespit edilmiştir. Bu hikâyelerdeki ikinci ve üzeri dereceden akrabalık kavramları incelenmiştir. Nitel araştırmanın içerik analiz yöntemine başvurulan araştırmada 58 hikâyeden 19'unda ikinci dereceden akrabalık kavramlarına yer verildiği görülmüştür. Bu kavramlardan sırasıyla en çok dede, anneanne ve babaanne kavramlarına yer verildiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarından hareketle hikâyelerdeki ikinci ve üzeri dereceden akrabalık geniş aile kavramlarına daha fazla yer verilmesi ve akrabalık ilişkilerinin aile kültürü bağlamında zenginleştirilmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diyanet Çocuk dergisi, aile ilişkileri, akrabalık kavramları.

RELATIONSHIP RELATIONS AND RELATIONSHIP CONCEPTS IN STORIES IN THE RELIGIOUS EDUCATION CHILDREN'S MAGAZINE

Abstract

Family is the fundamental building block of society, consisting of social relationships such as husband and wife, sister and brother, and other members of the same household, sharing the same income, and interacting with each other through marriage and blood ties. Therefore, the healthy existence of societies depends on the construction of quality families. In other words, the existence and quality of societies are directly proportional to the existence and quality of families. Throughout history, the quality of the family has always been a consideration in the processes of change and development. However, in a rapidly changing and evolving world, the individualization of people has profoundly impacted the family, as it has every institution. In Turkey, as well as in Western countries, family structure has begun to rapidly shift from extended families to nuclear families and then to fragmented families. This situation is considered a significant problem worldwide. In Turkey, 2025 has been declared the Year of the Family, and a series of studies have been conducted on this topic. Administrators and intellectuals, as well as

[*] Gaziantep Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ORCID NO: 0000-0001-5031-8226, ikayagantep@ gmail.com

[**] Bilim Uzmanı-Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, ORCID NO: 0009-0001-9276-9647, ozlem_unsal_111@hotmail.com.

artists, have not been indifferent to the issue of family. Children's literature, a sub-branch of literature, has also raised questions about how family structure and kinship are addressed. In particular, the extent to which concepts of second-degree and higher-degree kinship are included has been examined. In this context, the study examined the DiyanetÇocuk magazine, published by the Presidency of Religious Affairs. Fifty-eight story texts from the magazine's last two-year (2024-2025) issues were identified. These stories were examined for second-degree kinship and higher-degree kinship concepts. Using the content analysis method of qualitative research, the study found that 19 of the 58 stories included second-degree kinship concepts. Of these, the concepts of grandfather, grandmother, and paternal grandmother were the most frequently mentioned. Based on the research results, recommendations were made to include more extended family concepts of second-degree kinship and higher-degree kinship in the stories and to enrich kinship relationships within the context of family culture.

Keywords: Diyanet Children's magazine, family relations, kinship concepts.

Giriş

Evlilik ve kan bağıyla kurulan aile kavramı "karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], t.y.).)Başka bir ifadeyle aile: evlilik ve kan bağı yanında evlat edinme aracılığıyla bir araya gelmiş bireylerden oluşan; üyelerin birbirine karşı sorumluluk ve roller üstlendiği toplumsal bir yapıdır (Giddens, 2008, s.182). Beck ve Beck-Gernsheim günümüzde bilinen aile -geniş aile, çekirdek aile ve parçalanmış aile- çeşitlerinin yanı sıra dünya aileleri olarak kavramsallaştırdıkları yeni bir aile modeli sunar. Bu modelde temelinde farklı ülkelerden gelen veya farklı ülkelerde yaşayanbireyler arasındakurulan aile bağları kastedilmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2014, s. 9). Her ne sebeple olursa olsun aile mefhumu, sadece bireyler arasındaki biyolojik bağdeğilduygusal, kültürel ve dilsel bağları da kapsadığı için dilde aileye ve akrabalığa ilişkin kavramların kullanımı toplumu anlamak açısından önemlidir (Aksan, 2006).

Toplumların en temel kurumu olan aile, zaman içinde çeşitli değişime ve dönüşüme uğramıştır. Tarihi sürece bakıldığında sanayi İnkılabı'ndan önce geleneksel toplumlarda akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu, dayanışmacı ve tutucu geniş aile yapısı yaygındır (Mayowa ve Ekiti, 2019). Bu aile yapısı, özellikle kırsalda yaygın olarak görülen anne, baba, çocuk, dede, nine gibi kapsamlı aile ilişkilerinden oluşmaktadır. Bu aile yapısında birliktelik duygusu ön planda olduğu için ekonomik olarak da birbirlerinden ayrışmamışlardır. Böylece mülke sahip olan birey değil, akraba topluluğu olmuştur (Dündar, 2022,s. 42). Geniş aile yapısı sanayileşmeyle birlikte yerini yavaş yavaş çekirdek aile yapısına bırakmıştır.Sanayileşme ve modernleşme süreçlerininsonucu olarak ortaya çıkan çekirdek aile, kentlerdeki sosyal ilişki,yerleşme düzeni ve bunların kendine özgü yaşam tarzları sebebiyle bir anlamda "kent ailesi" olarak da kabul edilmiştir (Çapçıoğlu, 2018, s. 25). Günümüzde halen geniş aile yapıları olsa da daha çok çekirdek aileye evrilmiş bir aile yapısı ortaya çıkmaktadır.

Çağlar boyu toplumların en önemli organı olarak görülen aile, akrabalık ilişkilerinin köklü yapısıyla güç kazanmıştır. Birlik, dayanışma, saygı ve sevgi değerleriyle iç içe geçen aile yapısı içinde akrabalık ilişkileri aracılığıyla toplumsal bir dayanışma ağı oluşturur. Kadim Türk kültüründe zengin akrabalık ilişkilerine sahip olunduğu görülür. Zira Türkçede bazı akrabalık adları (teyze, amca, ağabey vs.) günlük dilde akraba olmayan kişiler için bile hitap sözcüğü olarak kullanılmaktadır. Böylece Türkçede akrabalık adlarının pek çok dile göre daha sık ve yaygın bir biçimde olduğu açıkça görülmektedir (Emiroğlu,2012).

Akrabalık kavramlarının kullanımı, bireyin toplumla kurduğu ilişkilerin göstergesi olarak toplumsal hiyerarşiyi, yaş farkına dayalı saygı durumunu ve duygusal yakınlık derecelerini yansıtır.Bundan dolayı akrabalık terimlerinin dil içindeki kullanımı ve yeri sadece bir kelime hazinesi değil, kültürel kimlik ve değer aktarımısürecinin bir parçası olarak da söylenebilir (Özdemir, 2021). Türkçedeki akrabalık adları zenginliği tarihsel bir sürece dayalı olarak devam etmektedir. Bu akrabalık adları Yavuz (2013) tarafından şöyle sınıflandırılmıştır: Kan yoluyla oluşan akrabalık adları, *dede, nine, anne, baba, amca, dayı, hala, teyze, ağabey, abla, kuzen, çocuk,oğul, kız, torun*; evlilik yoluyla oluşan

akrabalık adları, *koca, karı, kaynana, kaynata, enişte, yenge,kayınbirader, bacanak, baldız, elti, görüm/görümce, damat, gelin.* (Yavuz,2013).Akrabalık dereceleri ise; birinci derece akrabalar: eş, anne, baba, çocuk; ikinci derece akrabalar: kardeş, dede, nine, torun; üçüncü derece akrabalar: amca, hala, dayı, teyze, yeğen; dördüncü derece akrabalar: üçüncü derecedeki akrabaların çocukları ile iki yıl ve üzerinde resmi evliliği bulunan kişilerin eşleriolarak belirlenmiştir.

Bu sınıflandırma ve derecelendirmelerden de anlaşılacağı üzere aile ve akrabalık kavramları kültürümüzde yer etmiş, önemli unsurlardan biri olmuştur.Bu nedenle aile kurumunun korunması için Türkiye'de 2025 yılı "Aile Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu çerçevede "aile" temasını ön plana çıkaran birçok çalışma, etkinlik, söyleşi vb. yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların bir kolunu da edebiyat- çocuk edebiyatı oluşturmaktadır. Çocuk edebiyatının materyallerinden olan çocuk dergileri yapılan çalışmalarda argüman olarak kullanılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çıkarılan millî, manevi ve kültürel değerlerimize yer veren Diyanet Çocuk dergisi de bu çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Araştırmaya konu olan hikâyelerde genellikle çekirdek aile kapsamında değerlendirilecek olan birinci dereceden akrabalık kavramlarından anne ve çocuklara bazen de babaya yer verilmiştir. Söz konusu çalışmada bilinen bu tespitten hareketle geniş aile kapsamında yer alan ikinci ve üzeri dereceden akrabalık kavramlarına ve akrabalık ilişkilerine ne kadar ve nasıl yer verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmada verilerin toplanması, analizi ve yorumlanmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı bir araştırma türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 41). Aynı zamanda araştırma materyalini derinlemesine ve sistematik bir şekilde inceleyebilmek için "araştırılacak olguların yazılı materyallerinin analizi" olan doküman inceleme metodu kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.187). Verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşılarak özetlenen ve yorumlanan veriler, derin bir işleme tabi tutulur.Temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır(Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 242).

Çalışmada öncelikle Diyanet Çocuk dergisinde yer alan hikâyeler tespit edilmiş daha sonra hikâyelerde yer alan akrabalık kavramları içerik analizi yöntemiyle saptanmıştır.Ortaya konan bulgular; açıklama, karşılaştırma ve yorumlama yapılarak verilmiştir.

Bulgular

Çalışmaya konu olan Diyanet Çocuk dergisindeki hikâyelerin olay akışında yer verilen geniş aile kapsamındaki ikinci ve üzeri dereceden akrabalık kavramlarına ve akrabalık ilişkilerine ne kadar ve nasıl yer verildiğiyle ilgili bir inceleme yapılmıştır.

1.Diyanet Çocuk Dergisindeki Hikâyelerin Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 1. *Hikâyelerin Yıllara Göre Dağılımı*

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2024	3	3	4	4	4	3	4	3	4	3	4	4
2025	2	1	2	1	2	1	2	2	2			

Diyanet Çocuk dergisinin incelenen 21 sayısında toplam 58 hikâye tespit edilmiştir. Devamlılık gösteren ve okurlar tarafından gönderilen hikâyeler bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu hikâyeler Ocak 2024'te *İhsan Hoca'nın Deneyi, Annem Uyuyor, Leziz mi Leziz Bir Kahvaltı*; Şubat 2024'te

Annemin Başka Matematiği, Limon Çiçekleri, Kedi 7 ; Mart 2024'te *Antalya Yolcusu Kalmasın, Mavimtrak Dertler Kasabası, Suyu Nasıl İçersiniz?, On İki Ayın Bir İncisi;* Nisan 2024'te *Gizli Bir Formül, Kırmızı Suluk, Öğretmenimizin Verdiği Ödev, Mutfaktaki Sürpriz;* Mayıs 2024'te *Sevap Kapma Yarışı, Bilgiç ve İlginç'in Deney Macerası, Misafirimiz Var, Köpük Balığı;* Haziran 2024'te *Dirliğimiz Dirilsin, Temizlik Zamanı, Kim Hızlı;* Temmuz 2024'te *Sıra Sıra Sınavlar Sarı Sarı Üzümler, Kendini Arayan Minik Su Damlası, Nermin Teyze Nerede?, Kimsesiz Deniz;* Ağustos 2024'te *Ne? Nerede? Ne Zaman? Neden? Nasıl? Kim?, Küpe Çiçeği, Ümeyme;* Eylül 2024'te *Büyük İki, Apar Topar, Öğle Namazı Hatırası, Panda Manda;* Ekim 2024'te *Deniz Tatili,Yeni Bir Komşu, Mutluluk Nerede;* Kasım 2024'te *Her Hikâye Fevkalâde, Dedemin Kitabı, Hamza Amcaya Ne Oldu? Bu Da Ne Babaanne?* Aralık 2024'te *Bakır Yapraklı İkindi Ağacı, Kuşlu Mağara, Hapşuuuu!,DurbariÇikolatası'dır.*

2025 sayılarında ise *Kazan Kazan mı Kaybet Kaybet mi?, Çadır Kentin İlk Resim Sergisi, Söz Ola Kese Savaşı, Ben Oruçluyum, Yağmurun Şarkısı, Fırtına Tezcan ve H NT Bülbüller, Dedikodusuz Sohbet Yükleniyor, Pencereden Bakan Kadın, Yeni Masallar İçin Yeni Bir Hikâye, İki Muzaffer Bir Zafer, Sarı Siyah Çizgili, Dedem Ne İş Yapıyor?,Sarmaşıklar ve Papatyalar, Hepimizin Meleği, En Başarılısı Kim?* hikâyeleridir.

2. Hikâyelerdeki Akrabalık Kavramları Frekans Analizi

Çalışmada incelenen 58 hikâyeden 32'sinde birinci dereceden akrabalık kavramları geçtiği tespit edilmiştir.

Bunlar: *Annem Uyuyor,* (anne,çocuk), *Leziz mi Leziz Kahvaltı* (anne,baba,kardeş), *Annemin Başka Matematiği* (anne,kardeş), *Limon Çiçekleri* (anne,çocuk), *Antalya Yolcusu Kalmasın* (anne,baba,çocuk), *Mavimtrak Dertler Kasabası* (anne,baba,çocuk), *Suyu Nasıl İçersiniz?* (anne,çocuk) *On İki Ayın Bir İncisi* (anne,baba,çocuklar), *Mutfaktaki Sürpriz* (anne,çocuk), *Dirliğimiz Dirilsin* (rahmetli anne,baba,kız), *Temizlik Zamanı* (anne ve çocuklar), *Sıra Sıra Sınavlar Sarı Sarı Üzümler* (abla,kardeş), *Ümeyme*(anne-kız oyuncak bebeğiyle), Öğle Namazı Hatırası (baba,dede,çocuk), Panda Manda (abla,kardeş), Deniz Tatili (anne,baba,çocuklar), *Yeni Bir Komşu* (anne,çocuklar) *Her Hikâye Fevkalâde* (abla kardeş), *Hamza Amcaya Ne Oldu?* (anne,baba,çocuk), *Bu da Ne Babaanne? (*anne,baba,çocuk), *Bakır Yapraklı İkindi Ağacı:* (anne, çocuk), *Hapşuuuu!* (anne,çocuk), *Kazan Kazan mı Kaybet Kaybet mi?* (ikizler,baba), *Söz Ola Kese Savaşı* (anne, baba, çocuk), *Dedikodusuz Sohbet Yükleniyor* (abi,kardeş), *Pencereden Bakan Kadın* (anne, baba, çocuk),*Yeni Masallar İçin Yeni Bir Hikâye* (baba), *İki Muzaffer Bir Zafer* (anne,baba çocuk),*Sarı Siyah Çizgili* (anne,baba), *Dedem Ne İş Yapıyor?* (anne,baba,çocuk), *Hepimizin Meleği* (anne,çocuk).

Çalışmada bazı hikâyelerde hem birinci dereceden hem de ikinci ve üçüncü dereceden akrabalık kavramlarına yer verildiği saptanmıştır. 58 hikâyenin sadece 19'unda ikinci ve üzeri dereceden akrabalık kavramlarının yer aldığı görülmüştür. Bu durum frekans analiziyle şeklinde Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2

Hikâye Adı	Ay/Yıl	Akrabalık Kavramları	Frekans Analizi
Antalya Yolcusu Kalmasın	Mart 2024	Dede	4
Kırmızı Suluk	Nisan 2024	Anneanne, dede	2
Sevap Kapma Yarışı	Mayıs 2024	Torun, büyükanne	8
Misafirimiz Var	Mayıs 2024	Teyze oğlu, teyze	4
Nermin Teyze Nerede?	Temmuz 2024	Teyze (komşu)	9
Küpe Çiçeği	Ağustos 2024	Nine (komşu)	3
Büyük İki	Eylül 2024	Dede, torun	12

Öğle Namazı Hatırası	Eylül 2024	Dede, torun	6
Dedemin Kitabı	Kasım 2024	Dede	14
Hamza Amcaya Ne Oldu?	Kasım 2024	Amca (mahallenin bakkalı)	9
Bu Da Ne Babaanne?	Kasım 2024	Babaanne, dede	26
Bakır Yapraklı İkindi Ağacı	Aralık 2024	Amca, teyze (komşular), dayı	6
Fırtına, Tezcan ve H NT Bülbüller	Nisan 2025	Teyze(komşu), torun, anneanne	11
Dedikodusuz Sohbet Yükleniyor	Mayıs 2025	Teyze	5
Pencereden Bakan Kadın	Mayıs 2025	Dede, torun	6
İki Muzaffer Bir Zafer	Temmuz 2025	Amca, dayı, yeğen	13
Sarı Siyah Çizgili	Temmuz 2025	Anneanne, dede,	11
Dedem Ne İş Yapıyor?	Ağustos 2025	Dede, büyükanne	11
Hepimizin Meleği	Eylül 2025	Hala, enişte, yenge	8

Tabloda da görüldüğü gibi incelenen metinlerde en fazla frekansa sahip akrabalık kavramının dede olduğu görülür. Dede kavramını babaanne, anneanne ve torun takip eder.

3. Hikâyelerdeki Akrabalık Kavramları Örüntü Analizi

3.1. Akrabalıkta Sosyal Bağlar

Antalya Yolcusu Kalmasın'da **"**Tarık Dede" figürü, kan bağı olmayan ancak duygusal bağla akraba kabul edilen bir kişidir."Babam baba dostunu her bayramda, kandilde, bazı cuma günlerinde arar, ona Tarık baba der, böylelikle bizim de Tarık dedemiz olmuş olur."Bu cümle akrabalığın sadece biyolojik değil, sosyal ve kültürel bir ilişki biçimi olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle metindetoplumsal dayanışma ve saygı kültürünün aktarımı da görülmektedir.*Kırmızı Suluk'ta* anneanne ve dede kan bağıyla oluşan gerçek akraba olarak verilmiştir.Anneanne ve dedenin torununda bıraktığı anılardan söz edilmiştir. *Sevap Kapma Yarışı'nda*dabüyükanne, kan bağıyla oluşan gerçek akrabadır. Torunlarının her yaz tatili olduğu gibi bu yazı da büyükannelerinin yanında geçridikleri ve beraber pek çok şey yaptıkları anlatılmıştır. Bu açıdan büyükanne ve torunlarının bağlarının kuvvetli olduğu görülmektedir. *Misafirimiz Var'da* "Kerem benim teyzemin oğlu" ve "Karşımda teyzem ve Kerem" cümleleriyle hem biyolojik akrabalığa hem de akrabalağın sosyal ilişkilerine vurgu yapılmıştır.

Nermin Teyze Nerede? hikâyesinde Nermin teyze kan bağıyla değil duygusal bağla kabul edilen bir komşudur. "Çok tatlı bir teyzedir kendisi.Bahçe katında oturuyor ve ne zaman susasak bizesu veriyor." cümlelerinden mahallede sevip saydıkları bir büyük olduğu anlaşılmaktadır. *Küpe Çiçeği'nde*de Havva nine mahalleli tarafından sevilip sayılan komşudur. "Öncek akşam çocuklar maç yaparken topu Havva ninenin küpe çiçeğine atmış, saksı sokağın ortasına düşüp yerle bir olmuştu." ve " Çocukların yazdığı özür notuyla birlikte Havva ninenin kapısını çaldıklarında…" cümleleribunun örneğidir. *Büyük İki, Öğle Namazı Hatırası* ve *Dedemin Kitabı* hikâyelerinde kan bağıyla oluşan dede ve torun akrabalığı vardır. Dede torun ilişkisi, sohbeti ve aralarındaki yakınlık vurgulanmıştır. *Hamza Amcaya Ne Oldu?* hikâyesinde Hamza amca, kan bağıyla değil duygusal bağla kabul edilen bir kişidir. Mahallenin sevilen bakkalıdır. "İçlerindenbiri Hamza amcayı ziyarete gidelim,dedi." cümlesiyle hasta olan Hamza amcanın mahallenin çocukları tarafından sevildiği ve sahiplenildiği böylece yalnız biyolojik değil kültürel bir akrabalık biçimi olduğu saptanmıştır.

Bu Da Ne Babaanne? hikâyesinde babaanne,dede çocuğun kan bağı olduğu kişilerdir. "Kahvaltımı yapar yapmaz hemen yola koyulup babaannemlere gittim. Kapıyı dedem açtı ve beni görünceçok sevindi. İçeri girip hemen babaannemi sordum." ifadeleriyle sosyal bir ilişki içinde oldukları anlaşılmaktadır. *Bakır Yapraklı İkindi Ağacı'nda* teyze ve amca ifadeleri kan bağıyla oluşan akrabalık

ifadeleri değildir. Apartman komşularıdır. "Kendimi bildim bileli bütün apartman, onların ev işlerini yahut alışverişlerini yapmakiçin âdeta sıraya gireriz." cümlesiyle de kan bağı olmayan bu ilişkinin sadece biyolojik değil sosyal ve kültürel bir ilişki biçimi olduğu tespit edilmiştir. *Fırtına, Tezcan ve H NT Bülbüller'de* torun ve anneannenin kan bağıyla oluşan akrabalık biçimi olduğu, teyzenin ise komşu olarak kan bağının bulunmadığı saptanmıştır. Teyzeyle sosyal bir bağ ve ilişkinin olduğu görülmüştür.*Dedikodusuz Sohbet Yükleniyor'da* teyze kan bağıyla oluşmuş akrabadır. Metinde çocukların teyzeleriyle ilişkisi ve aralarındaki bağ verilmiştir. *Pencereden Bakan Kadın* hikâyesinde kan bağıyla oluşan dede ve torun ilişkisinin aynı zamanda sosyal bağı da saptanmıştır.

İki Muzaffer Bir Zafer adlı hikâyede de kan bağıyla oluşan dayı, amca ve yeğen ilişkisi tespit edilmiştir. Kan bağıyla oluşan bu ilişkinin sosyal bağla da pekiştiği saptanmıştır. *Sarı Siyah Çizgili* ve *Dedem Ne İş Yapıyor* hikâyelerinde dede, anneanne kan bağıyla oluşan akrabalardır ve çocuğun bunlarla sosyal, kültürel ilişkisi vurgulanmıştır. *Hepimizin Meleği'*nde yine kan bağıyla oluşan hala,enişte ve yenge akrabalık kavramları ortaya konmuştur. Bu akrabalık ilişkilerinin aynı zamanda bağlarının kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Bu hikâyelerde hem kan bağıyla akrabalık hem de duygusal ve toplumsal dayanışma çerçevesinde şekillenen sosyal akrabalık kavramları saptanmıştır.

3.2. Kuşaklar Arası Bağ Kurma

Antalya Yolcusu Kalmasın 'da "Tarık dede, rahmetli dedemin en yakın arkadaşıymış." cümlesi nesiller arası devamlılığı vurgular. Rahmetli dedem geçmiş kuşağı; Tarık dede ise geçmiş kuşaktan kalarak bu kuşakta yaşayan kültürel temsilciyi simgeler.Böylece hikâye, aile belleği ve kolektif geçmiş kavramlarıyla verilmiştir. *Kırmızı Suluk'ta* kahramanın yaşadığı zor durumda anneanne ve dedesiyle ilgili anıların canlanması hikâyede geçmiş kuşakla bağ kurulduğunu göstermektedir. *Sevap Kapma Yarışı'nda*büyükanne ve torunları arasında oluşan ilişki ve bağ, büyükannenin torunlarına bişeyler öğretmesi kuşaklar arası aktarımı vurgulamaktadır. *Misafirimiz Var* hikâyesinde eve misafir geleceği için yapılan hazırlıkların çocuğa aktarıldığı tespit edilmiştir. Burada misafirperverlik gibi bir olgunun kuşaklar arası aktarımı, teyze ve teyze oğlu akrabalık kavramlarıyla vurgulanmıştır.*Nermin Teyze Nerede?*hikâyesinde de izinsiz başka birinin evine ve odasına girilmemesi gerektiği Nermin teyze üzerinden hikâyeleştirilmiştir.*Küpe Çiçeği'nde* Havva ninenin annesinden kalan bir saksı küpe çiçeğinin mahallenin çocukları tarafından ne kadar önemli olduğunun bilindiği vurgulanmıştır. Havva nine, onun annesi ve mahallenin çocukları arasında kuşaklar arası bir bağ kurma saptanmıştır.

Büyük İki,Öğle Namazı Hatırası, Dedemin Kitabı, Pencereden Bakan Kadın ve *Dedem Ne İş Yapıyor?*hikâyelerinde geçmiş kuşak olan dedenin öğretilerinin, alışkanlıklarının günümüz kuşağında torununa aktarılması vurgulanmıştır. *Dedemin Kitabı'nda*"Vakit nasiptir, artık bu kitap senin nasibin." cümlesiyle dedenin kendisine ait olan kitabını torununa verdiği anlaşılmaktadır. Bu da kitap üzerinden geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında ilişki kurulduğunu göstermektedir. *Hamza Amca'ya Ne Oldu?* hikâyesinde mahallenin sevilen bakkal amcası Hamza amcanın, hastalandığında çocuklar tarafından ziyaret edilmesi, onunla ilgilenilmesi yine kuşaklar arasında kurulan bir bağı göstermektedir. Bu bağ aynı zamanda toplumsal birlikteliği de vurgulamıştır. *Bu Da Ne Babaanne'de* okuma yazma bilmeyen babaannesinin, kitapların içeriklerini dedesinin sesli kitap teknolojisini kullanarak ona ulaştırdığı ve torunuyla arasında kitaplar üzerinden yakın bir ilişki kurulduğu saptanmıştır. Burada teknoloji aracılığıyla kuşaklar arası köprü kurulduğu tespit edilmiştir.*Bakır Yapraklı İkindi Ağacı*'ndateyze ve amcanın gençliğinde ihtiyarlarla ilgilenmeleri ve şimdi onlar ihtiyarladığında çevresinde onlarla ilgilenen bir sürü gencin olması, bu hikâyede gençlik ihtiyarlık üzerinden kuşaklar arası kurulan bağı göstermektedir.

Fırtına, Tezcan ve HNT Bülbüller'detorununun anneannesinden zamanla öğrenecek davranışlarına vurgu yapılmıştır. Bu ilişki kuşaklar arası bağ kurma, geçmiş ve gelecek kuşak aktarımını göstermiştir. *Dedikodusuz Sohbet Yükleniyor'da*teyzeleri tarafından çocuklara yapılan bir uyarı sonucunda çocukların davranışlarında meydana gelen değişim vurgulanmıştır. Bu durum teyze-çocuk arasında kurulan bağla birlikte kuşaklar arası davranış aktarımı olarak saptanmıştır. *İki Muzaffer Bir Zafer* adlı hikâyede amca ve dayının yeğenleriyle bir ilişki kurduğu, bilgilerini ona aktardığı görülmektedir. Kuşaklar arası bilgi aktarımının da kurulan bağ ile yapıldığı vurgulanmıştır. *Sarı Siyah Çizgili*'dededesi ve annenesinin torununa verdiği cesaret aktarılmıştır. *Hepimizin Meleği* hikâyesinde

hala ve eniştenin koruyucu aile olduğu ve geniş aileye gelen yeni bebeğin ailedeki herkesi etkilediği vurgulanmıştır. Birlik beraberlik ve duygusal aktarım aile içinde görülmüştür. Hikâyelerde aile belleği, kolektif geçmiş, bilgi, teknoloji ve davranış üzerinden kuşaklar arası aktarım yapıldığı ve bağ kurulduğu tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Toplumların en önemli yapı taşı olan ailenin önemi son yıllarda üzerinde en çok durulan konulardan biri olarak görülür. Bu çalışmada aile ve akrabalık kavramlarına dikkat çekmek için çocuklara hitap eden Diyanet Çocuk dergisi incelenmiştir. Diyanet Çocuk dergisinin yayımlanan son iki yılında (2024-2025) yer alan hikâyeler saptanmış, bu hikâyelerdeki akrabalık kavramları ve akrabalık ilişkilerinin yeri tespit edilmiştir. Derginin edebi türleri üzerinde çalışan Ünsal'ın (2023) tespit ettiği sayılara göre hikâye sayılarında bir azalma olduğu görülmüştür.

Dergide tespit edilen 58 hikâyeden 32'sinde birinci dereceden akrabalık kavramlarına; 19'unda ise ikinci derece ve üzeri akrabalık kavramlarına yer verildiği saptanmıştır. Bu durumda çalışmaya konu hikâyelerde daha çok birinci dereceden aile kavramının ön plana çıkartıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci derece akrabalık kavramlarından en fazla ailenin dede ferdine yer verildiği tespit edilmiş, onu torun, babaanne, anneanne takip etmiştir. Bu kavramlar bilgelik, rehberlik ve geçmişle bağ kurma anlamları yanında kuşaklar arası kültür aktarımını da olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Söz konusu metinlerde bir diğer akrabalık kavramları olan teyze, amca, dayı, hala, yeğene de yer verildiği görülmüştür. Kavan,Özdaşve Kavan(2021)'ın "Türkçe Ders Kitaplarının Soy Bağı İlişkileri Açısından İncelenmesi" adlı çalışmasında yenge, teyze gibi kavramların çok az geçtiği hala, yeğen gibi soy bağını ifade edenbazı kavramların ise metinlerde hiç yer almadığı saptanmıştır. Demirgüneş, Çelik ve İşeri (2015)'nin "Türkçe Ders Kitaplarında Akrabalık Kavramları" adlı çalışmasında ise akrabalık kavramlarına ders kitaplarında oldukça az yer verildiği ve hala kavramına hiç rastlanılmadığı tespit edilmiştir. Diğer çalışmalara göre bu çalışmada akrabalık kavramlarına daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Geniş aile bağlamında akrabalık ilişkileriyle kültürel sürekliliğinin desteklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir sonuç olarak *Misafirimiz Var* adlı hikâyede teyze oğlu ifadesi saptanmıştır. *Sevap Kapma Yarışı* hikâyesinde ise teyze oğlu yerine kuzen ifadesine yer verilmiştir. Yine Ünsal (2023)'ın çalışmasında amcaoğlu, amca kızı, dayıoğlu, dayı kızı gibi akrabalık kavramları tespit edilmiştir. Ancak bazı metinlerde bu isimlendirmeler yerine kuzen kelimesinin kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum derginin son yıllarda benzer bir kullanım biçiminde olduğunu ve kavram tutarsızlığına düştüğünü göstermiştir. Kuzen ifadesi kültürümüze ait olmayan bir kavramdır ve bu şekilde kullanımı olumsuz bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Sağlıklı toplumların inşasında geniş aile bilinci ve akrabalık ilişkilerinin güçlendirilmesi için edebi metinlerde geniş aile yapısını ve geniş aile çerçevesinde oluşan akrabalık kavramlarına daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Hikâye ve roman gibi anlatıma dayalı türlerin kurgusunda özellikle geniş aile yapısına ve geniş aile kavramlarına yer verilmelidir. Konu seçimi ve olay akışında ise kültürel bağlam göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Aksan, D. (2006). *Anlambilim: Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.

Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2014) DistantLove: Personal Life in the Global Age. Cambridge: PolityPress.

Çapçıoğlu, İ. (2018). Sekürleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. TurkishStudies, 13(2), 19-34.

Demirgüneş, S., Çelik, T., İşeri, K. (2015). *Türkçe Ders Kitaplarında Akrabalık Kavramları,* Researcher: Socıal

Science Studies.

Dündar, Ö. Z. (2022). Değişen ve Değiş (e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri. N. Adak, (Ed.), Değişen Toplumda Değişen Aile içinde (s. 39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Emiroğlu, S. (2012). Türkçe sözlükteki akrabalık adlarının tasnifi. TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literatureand History of TurkishorTurkic, 7 (4), 691-1710.

Filizok, R. (2001). *Anlam analizine giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (H. Özel & C. Güzel, Çev.). Kırmızı Yayınları.

Kavan, N., Özdaş, F. ve Kavan, S. (2021). Türkçe ders kitaplarının soy bağı ilişkileri açısından incelenmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 9(4), 1360-1375.

Mayowa, I. O. andEkiti, A. (2019). Family Institution and Modernization: A Sociological Perspective. International Journal of Humanities and Sciences, 9(8), 99-105.

Özdemir, E. (2021). Türkçe ders kitaplarında çok anlamlı sözcüklerin sunumu ve bilişsel gelişimle ilişkisi. *Dil Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 85–104.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr

Ünsal, Ö. (2023). *Diyanet Çocuk dergisindeki edebi metinlerin somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi.

Yavuz, S. (2013). DîvânüLügâti't-Türk'teki akrabalık adları ve bu adların Türkiye Türkçesi ağızlarındaki karşılıkları. Ekev Akademi Dergisi, 17 (56), 345-359.

BATI AZERBAYCAN HAFIZASINDA UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ ÇOCUK OYUNLARI

Doç. Dr. Gülsümhanım HASILOVA*

Özet

Batı Azerbaycan, tarihi, kültürü, etnografyası ve folkloruyla daima öne çıkan bölgelerden biri olmuştur. Bu bölgenin edebî ve kültürel ortamının özgünlüğünü belirleyen başlıca unsurlardan biri, folklorun son derece ustaca kullanılmasıdır. Batı Azerbaycan, kendine özgü nüansları, zengin olay örgüsü, anlatı ve hikâyeleriyle esasen halkın yaşamından beslenen bir kültürel yapıya sahiptir.

Halk oyunları da kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle günümüze kadar ulaşmıştır. Batı Azerbaycan bölgesinden derlenen folklor örnekleri, bu bölgenin coğrafi yapısını, yaşam biçimini, geçim kaynaklarını ve geleneklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Batı Azerbaycan'dan derlenen **"Diredöyme"**, **"Maral"**, **"Dodududu"**, **"Godu-Godu"**, **"Kosa-Kosa"**, **"Çilingağaç"**, **"Deve-Deve"** ve **"Küpyelli"** gibi halk oyunları ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batı Azerbaycan, halk oyunları, folklor, bölge, edebiyat.

FORGOTTEN CHILDREN'S GAMES IN THE MEMORY OFWESTERN AZERBAIJAN

Gulsumxanim HASILOVA**

Abstract

Western Azerbaijan has always been one of the regions distinguished by its history, culture, ethnography, and folklore. In the distinctive panorama of Western Azerbaijan's literary and cultural environment, one of the leading functions is the masterful use of folklore. Western Azerbaijan is primarily connected to the folk through its unique characteristics, as well as the diversity of plots, events, and narratives.

Folk games have also been passed down from generation to generation and have reached our present day. In the folklore samples collected from the Western Azerbaijan region, including folk games, the region's geographical landscape, daily life, and customs and traditions are reflected. The article examines folk games collected from the Western Azerbaijan region, such as "Diredöyme", "Maral", "Dodududu", "Qodu-qodu", "Kosa-kosa,", "Ciling-aqac", "Deve-deve" and "Küpelli" and studies them in detail.

Keywords: Western Azerbaijan, folk games, folklore, region, literature.

Batı Azerbaycan, manevi kültürü ve sözlü edebiyatının zenginliğiyle daima öne çıkan bölgelerden biri olmuştur. Batı Azerbaycan'ın edebî ve kültürel ortamının kendine özgü özelliklerinden biri, folklorun son derece ustalıkla kullanılmasıdır. Bu bölgenin kültürel ortamı, özgün nüansları, zengin olay örgüsü, anlatı ve hikâyeleriyle esasen halkın yaşamından beslenen bir yapıya sahiptir.

Azerbaycan folkloru, muhafazakâr bir çevre olarak kabul edilen Batı bölgesinde daha saf biçimde korunmuştur. Batı bölgesi, tarihsel olarak Azerbaycan topraklarının bir parçası olup, geçen yüzyılın sonlarına kadar Azerbaycan Türklerinin yaşadığı alanlardan biridir. Bu bölgenin coğrafi yapısı, yaşam

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Folklor ve Yazılı Edebiyat Şubesi Aparıcı İlmi İşçisi, gulsumxanim@rambler.ru

** PhD in Philology, Leading Researcher at the Institute of Folklore of the Azerbaijan National Academy of Sciences, gulsumxanim@rambler.ru

biçimi, geçim kaynakları ile gelenek ve görenekleri – çocuk oyunları da dâhil olmak üzere – Batı Azerbaycan'dan derlenen folklor örneklerine yansımıştır. Çocuk oyunları Azerbaycan'da çok eski dönemlerden beri yaygındır ve kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmıştır.

Oyun türleri arasında en dikkat çekici olanı çocuk oyunlarıdır. Esasen çocukların yaşadıkları dünyayı anlama biçimlerini yansıtan bu oyunlar, oldukça çeşitli ve renklidir. Ulusal kültürün ayrılmaz bir parçası olan çocuk oyunları, folklorun en kadim örnekleri arasında yer alır. İnsanlığın çocukluk anıları folklorda nasıl yaşamaya devam ediyorsa, çocuklar da o döneme ait hatıraları hafızalarında ve oyunlarında canlı tutarlar (Gasimov E. 2006: 158).

Halkımızın asırlardır süregelen zengin folklorunda, çocuk oyunları tarihselliği, kapsamı ve konu çeşitliliğiyle öne çıkar. Azerbaycan sözlü sanatının diğer türleri gibi, çocuk oyunlarının da belirli bir sınırlı yeri yoktur. Bu oyunlar, ülkenin hem kuzeyinde hem de güneyinde, doğudan batıya doğru ortaya çıkmış ve yayılmış, zamanla halk yaşamının çeşitli alanlarını etkilemiştir. Oyun kültürü, tarihi çok eski zamanlara dayanan Azerbaycan halkının sahip olduğu eşsiz ve zengin bir mirastır. Bu mirasa, kadim gelenek ve göreneklerin yanı sıra, bilgelerimizin bilgeliği ve unutulmuş inanç ve öğretiler de yansımaktadır.

Batı Azerbaycan bölgesinden derlenen **"Diredoyme"**, **"Maral"**, **"Dodudodu"**, **"Godu-Godu"**, **"Kosa-Kosa"**, **"Deve-Deve"**, **"Çilingağaç"** ve **"Küpyelli"** gibi halk oyunları araştırma kapsamına alınmış ve ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Tematik çeşitlilik ve içerik özgünlüğü açısından Azerbaycan'ın özel bir konuma sahip olan Batı Azerbaycan, çocuk folkloru, oyunları, halk dansları ve meydan gösterileri gibi folklor ortamlarında da öncü bir yere sahiptir. "**Kosa-Kosa"** oyunundan "**Godu-Godu"** oyununa kadar, Batı Azerbaycan'ın birçok bölgesinde törensel oyunlar ve kukla gösterileri düzenlenmekte ve sahnelenmektedir.

Zengin folklor kaynaklarımızdan biri olan Batı Azerbaycan'dan derlenen çocuk oyunları folkloruna ilişkin çeşitli örneklere dayanarak, çocuk oyunlarının araştırmalara dahil edilmesinin gerekliliği vurgulanabilir. Yüzyıllar boyunca süren tarihimizde çocuklar, oyunlar aracılığıyla sosyal deneyimler, çalışma alışkanlıkları ve ahlaki değerler edinmişlerdir.

Batı Azerbaycan'ın birçok bölgesinde çocuk oyunları, törensel oyunlar ve kukla gösterileri düzenlenmiş ve sahnelenmiştir.

Batı Azerbaycan bölgesinde oynanan eski bir çocuk oyununa bakalım. Bu oyunlar çoğunlukla erkek çocuklar tarafından oynanırdı. Büyükler, aşağıda anlatılan oyuna *"Eşek sırtını kırdı"* adını verirdi. Bazı bölgelerde genç nesil bu oyuna *"Enzeli"* derdi. Bu oyunların birçok benzerliği vardır: Eşek sırtındaki çocuklar ellerini dizlerine koyarak yüzüstü dururlardı. Diğer çocuklar teker teker arkadan gelir, iki elleriyle sırtlarına vurur ve o tarafa atlarlardı. Koşarak gelen çocuklar, ayakta duran çocuğun sırtına iki elleriyle vurur ve üzerinden atlarlardı. Bazı çocuklar başarılı bir şekilde atlayabilirken, bazıları atlayamaz ve geri dönerek tekrar denerdi. Bu oyuna halk arasında *"Eşek sırtı"* denirdi ((AFA, Zengezur Folklor örnekleleri, 2022: 67). Oyun çoğunlukla erkek çocuklar tarafından oynanırdı.

Görüldüğü üzere, Batı Azerbaycan'daki çocuk oyunları genel olarak herkes tarafından bilinse de, bazı oyunların diğer bölgelere özgü oyunlardan farklı özellikler taşıdığı gözlemlenmektedir.

Batı Azerbaycan bölgesinde eski çağlardan beri varlığını sürdüren bir diğer çocuk oyunu da "**Diledöyme"**dir. Genellikle erkek çocuklar tarafından oynanan bu oyun, ilkbahar ve sonbahar aylarında çocuklar ve gençler tarafından sıkça uygulanır. Yere bir daire çizilir ve çocuklar kemerlerini ellerine alırlar. Bir kişi ortaya girer, kemerini eline alır ve diğer çocuklar onun etrafında dönerler. Yedi veya sekiz erkek çocuk da onların etrafında döner ve dizlerine vururlardı. Bu nedenle oyunun adı "**Dizedöyme"** olabilir (AFA, Zengezur Folklor örnekleri, 2022: 67). Bu oyun, özellikle erkek çocukları arasında oldukça popülerdi ve hatta düğünlerin sonunda bile oynanırdı. Her iki oyunun konusu dikkate alındığında, bu oyunlara katılanlardan hız ve beceri beklenirdi. Batı Azerbaycan'ın Dereleyez ilçesinde **"Diredöyme"** oyununun adı **"Diledöyme"** olarak bilinir. Oyunun adı ve çeşitli versiyonları bölgeye göre değişiklik gösterir. Tovuz ilçesinde ise bu oyuna yine **"Diredöyme"** denir. Batı Azerbaycan'ın Erivan Çukuru ilçesinden derlenen folklor metinlerinden, "**Ortayagirme"** oyununun "**Diredöyme"** oyununa benzediği

anlaşılmaktadır.

Batı Azerbaycan bölgesinden derlenen ve kadim zamanlardan günümüze kadar oynanan bir diğer çocuk oyunu da **"Küpyelli"**dir.Bu oyunda gelinler ve damatlar bir araya gelirdi. Bahçedeki bir ağaca bir küp (testi) asılırdı; bu küpe salıncaq denirdi. Bu nedenle oyunun adı **"Küpyelli"** olarak kalmıştır. Oyun, Çarşamba akşamları ve ayın son Çarşamba günü oynanırdı. Küp büyük bir ağaca asılır ve kadınlar, gelinler ve kızlar teker teker üzerine çıkarak otururlardı. İki kişi sırayla küpleri geri çekip hızla ileri iterdi. Bu sırada kübteki kadın neşeli maniler söylerdi. Onu sallarlar, diğerleri hep bir ağızdan **"Ha yelli-yelli-yelli"** derlerdi. Örneğin:

Köyneyi sarı oğlan,
Ha yelli-yelli-yelli!
Gönlümün yarı oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!
Yamanca darıhmışam,
Ha yelli-yelli-yelli!
Gek bize barı, oğlan.
Ha yelli-yelli-yelli!.

Çıkdım dağın başına,
Ha yelli-yelli-yelli!
Şal bağladım başıma.
Ha yelli-yelli-yelli!
O kız yaman yaraşır,
Ha yelli-yelli-yelli!
Benim bu qardaşıma.
Ha yelli-yelli-yelli! (AFA, Zengezur Folklor örnekleri, 2022: 61)

Bu oyuna küçük kızların yanı sıra genç kızların ve genç gelinlerin de katıldığını belirtmek gerekir.

Batı Azerbaycan bölgesinden derlenen **yallı dansı** oyunu oldukça ilginç ve eğlencelidir. Yallı havası çalınır çalınmaz, başçı meydana çıkar, elindeki mendili havada sallar ve genç erkekler ile kızlar etrafında toplanıp birer birer ardışık olarak dizilerek oynarlardı. Yallıya kadınlı-erkekli olarak çıkılırdı ve o dönemde yallı havası yalnızca **kara zurna** ile çalınırdı. Kara zurnanın sesi duyulunca herkes ayağa kalkar, ellerinde mendil tutarak bir tur atarlardı.

Başçının bir elinde **şiv çubuğu**, diğer elinde ise cebinden aniden çıkardığı bir **tesbih**, **boncuk** veya başka bir nesne bulunurdu. Nesneyi çıkardığında, oyuna katılan herkes – kadın ve erkek – bunu almak zorundaydı. Bu, oyunun geleneksel bir kuralıydı; nesneyi kimde varsa o çıkarırdı. Başçı ne çıkaracağını önceden söylemezdi; neyi aniden çıkartırsa, oynayanlar onu almak zorundaydı. Eğer bir veya iki kişi, yani oyunda olmayanlar, nesneyi alamazsa, başçı çubukla onların ayaklarına vururdu. Bu sırada yerde oturan seyirciler, eğer ellerinde sancak, cebinde bıçak veya boynunda boncuk varsa, bunları alıp boş ellerdeki oyunculara vererek başçının vurmamasını sağlardı. Oyun bu şekilde devam ederdi. En sonunda, başçı bir çocuğu kucağına alırdı; o sırada oradaki kadınların kucağındaki çocukları da alarak oyun sırasında değiştirirdi. Diğer oyuncular ise hangi çocuğu kimin kucağında olduğunu gözlemler ve bulmaya çalışırlardı. Kadınlar, çocukları kimin kucağında varsa ona verirdi. Bu, temelde bir tür gösteri niteliğinde olan oyunun kendisiydi (AFA, Zengezur Folklor örnekleri, 2022: 66).

Erivan bölgesinden derlenen folklor metinlerinde, çok eski zamanlardan beri oynanan bir diğer çocuk oyunu **"Benövşe"** olarak adlandırılmaktadır.

İki sıra oluşturulur ve her sıraya bir **başçı** seçilir. Her sıradaki çocuklar birbirlerinin ellerini sıkıca tutarlar, böylece karşı sıradan gelen oyuncu ellerini ayıramaz. Eğer gelen oyuncu elleri ayırabilirse, çocuklardan birini kendi sırasına alır. Ayıramazsa, geçemediği noktada ilgili sıraya katılır ve oyuna devam eder.

Oyunda, sıraya ayrılmış çocuklar arasında ilginç bir deyişme bulunmaktadır:

Benövşe, bende düşe,
Bizden size kim düşe.

Bir oyuncu bu sıradan diğer sıraya geçerdi. Oyunda kaybedenler olurdu; hangi sıra kaybederse, karşı sıra ona üstünlük sağlardı.

Bizden size kim düşe,

Bir isim söylerdi. Bu sıradan biri de şunları söylüyordu:

Benövşe, bende düşe,
Sizden bize kim düşe

O yandan da biri gelirdi. Oyun bu şekilde devam eder (AFA, İrevan Çukuru Folkloru, 2004: 433)

Bölgede derlenen folklor metinlerinde, Batı Azerbaycan'ın Üçkilse ilçesi, Qarğabazar köyünün eski sakini **Necefov Ebdul**, "**Çilingağaç"** oyunu hakkında şu bilgileri aktarmıştır. "**Çilingağaç"** oyunu çok sayıda oyuncu ile oynanır ve oyuncular iki gruba ayrılır. Gruplardan biri çalışan, diğeri ise oyuna başlayan taraf olur. Hangi grubun oyuna başlayacağını belirlemek için yere bir yuva kazılır ve üzerine bir **tokmak** yerleştirilir. Belirli bir mesafeden **çiling**, tokmağa doğru atılır. Hangi grup tokmağı vurabilirse, o grup oyuna ilk başlar. "**Çilingağaç"** oyunu, **çiling** ve **tokmak** ile oynanır. Çiling, 15-20 santimetre uzunluğunda ince bir ağaç parçası iken, tokmak 50-60 santimetre uzunluğunda sağlam bir ağaçtan yapılır. Oyun genellikle Kasım ayında oynanırdı. Çiling, **tut ağacı**ndan yapılırdı. Tut ağacı ağır ve sağlam olduğu için çiling kırılmaz, dayanıklı olurdu. Oyuna başlamak için yere bir yuva açılır ve buna **tokmak yeri** denirdi.

"Çilingağaç" oyununda üç vuruş yapılır. Birinci vuruşa **tokmak vuruşu** denir. Çiling, tokmağın üzerine konularak karşı tarafa vurulur. Vuruştan sonra tokmak yeniden **yuva** (**mete**) üzerine yerleştirilir. Rakip grup, çilingi öyle atmalıdır ki, çiling yuva üzerindeki tokmağa değsin. Çiling tokmağa değerse, oyuncular yer değiştirir. Tokmağa vuran taraf bu kez çalışır, çalışan taraf ise tokmak vurur. Tokmak vuruşu üç kez tekrarlanır; üçüncü vuruştan sonra sıra bir sonraki **çiling vuruşuna** geçer. Çiling vuruşunda tokmak yuva üzerine konmaz; tokmak elde dik pozisyonda tutulur. Çiling yuvaya atıldığında, tokmakla vurularak geri geri alınır (Qərbi Azərbaycan folkloru, 2023: 381). Yukarıda adı geçen oyunlar, yalnızca Batı Azerbaycan bölgelerinde değil, tüm Azerbaycan topraklarında farklı varyantlarla geniş şekilde oynanan oyunlardandır.

"Çilingağaç" oyununa, Batı Azerbaycan'ın Erivan Çukuru bölgesinde "**Melek-Denbelek"** de denirdi.

Halk oyunlarının çoğu, esasen mevsimsel törenler ve ritüellerle bağlantılı olmuştur. Şüphesiz, bu tür oyunların ilk örneklerinin büyük bir kısmı, ilkel insanların ekonomik hayatı, emeği ve günlük ihtiyaçlarını karşılama isteğiyle sıkı bir şekilde ilişkiliydi. Doğal olarak, bolluk isteyen halk, ürüne zarar veren her şeyi kötü güçlerin simgesi olarak görmüştür. Bu temelde halk oyunları ve gösterileri ortaya çıkmıştır.

Mevsimsel törenlerle bağlantılı olarak ortaya çıkan **"Godu-Godu"** oyununu örnek olarak gösterebiliriz. Bu oyun, özellikle bahar mevsiminde ve yağışlı günlerde oynanır.

Godu-Godu neğmesi
Godu-Godunu
Gördüyünüzmü?
Godu gedennen beri
Gün üzü gördünüzmü? (AFA, Dereleyez Folkloru, 2006: 39)

Batı Azerbaycan'ın Dereleyez bölgesinden derlenen oyunun diğer mükemmel varyantları da bulunmaktadır.

Bilindiği gibi, halk oyunları ve gösterilerinden biri olan ve **"Godu-Godu"** adıyla bilinen bu oyun, ülkemizin tüm bölgelerinde olduğu gibi Batı Azerbaycan'da da yaygın olarak oynanmıştır. Oyunun icrası sırasında, çoğu bölgede **"godu"**, bazı bölgelerde **"godi"**, **"dodu"**, **"hodu"**, **"dedi"**, **"dodu-dodu"** gibi isimlerle anılmaktadır.

Karabağ'da Nevruz Bayramı'nda oynanan bu oyuna halk arasında *"Dodu-Dodu"*, bazen de *"Dodugezdirme"* denilirdi.

Yağışlı günlerde güneşi çağırmak amacıyla oynanan bu oyunun konu örgüsü oldukça basittir. Katılımcılar, üzerine kırmızı bir bez örtülmüş daireyi, **"Dodu"**'yu, kapı kapı dolaştırarak, **"Dodunu gördünüz mü?"** sözleriyle başlayan bir tören tekerlemesini söyler ve daire etrafında çeşitli ritüel oyunlar gerçekleştirirler.

Bazı araştırmacıların **"Godu-Godu"** oyununu büyüsel karakterli bir oyun olarak nitelendirmesi tesadüfi değildir. Oyundan görüldüğü üzere, birlikte yapılan dualar kabul edilir; Allah işitir ve yağmur kesilir (AFA, Dereleyez folkloru, 2000: 39)

Batı Azerbaycan'da eski zamanlardan beri icra edilen tören oyunlarından biri de **"Maral"** oyunudur ve bu oyun diğer bölgelerde de oynanmaktadır. "**Maral"** oyunu oldukça ilginç bir oyundur. İki genç gelin ve kız arka arkaya durur; elleri dizlerinde, birbirlerine yapışık bir şekilde pozisyon alırlardı. Bir kişi, maralın kuyruk tarafını, diğeri ise baş tarafını temsil ederdi. Baş tarafındaki oyuncu, parmaklarıyla maralın başını oluşturur; görünümü gerçekten bir maralı andırırdı. Başlarına ve yüzlerine büyük bir örtü (kelayağı) serilir, dışarıdan bakan hiç kimse oynayanların kim olduğunu anlayamazdı. Oyuncular birlikte hareket eder, tek bir kişi gibi görünür, sanki maral dans ediyormuş gibi etkileyici bir görüntü oluştururlardı. Çeşitli hareketlerle izleyicileri hem güldürür hem de korkutur, mizahi ve ilginç performanslarıyla herkesi etkilerlerdi. Oyunun sonunda, oynayanların kim olduğu anlaşılırdı; genellikle iki kişi oynardı. Bu dansıerkes yapamazdı; yalnızca birkaç kadın bunu başarıyla icra edebilirdi. Oyunun geleneksel olarak **Novruz Bayramı** sırasında oynandığı bilinmektedir, bazen de düğünlerde eğlence amacıyla icra edilirdi (AFA, Zengezur folklor folkloru, 2022: 65).Zengezur Folklor örnekleri Oyunda kadınlar da aktif bir şekilde yer alırdı. "**Maral"** oyunu, Batı Azerbaycan'da ve Kelbecer'e yakın ilçelerde de oynanmaktaydı.

Batı Azerbaycan'dan derlenen sözlü folklor metinlerinde, **Novruz Bayramı** sırasında icra edilen diğer tören oyunlarından biri de **"Deve-Deve"** oyunudur.

Novruz Bayramı'nda oynanan **"Deve-Deve"** oyununda birkaç kişi kırmızı bir kumaşa bürünerek **"deve"** olur; zurna ve balaban sesleri eşliğinde deve gibi hareket eder, oynar ve dans ederlerdi. Çok eski zamanlardan beri **"Deve-Deve"** oyunu her zaman dikkat çekerdi. Gençler, yarım daire şeklinde birbirlerinin gövdesine tutunarak halk oyuncularına özgü zevk ve eğlenceyle oyunu yavaş yavaş icra ederlerdi.

Birkaç kişi ise kırmızı kumaşa bürünerek **"maral"** olur, kara zurna sesleri eşliğinde maral gibi hareket eder ve izleyicileri eğlendirirdi. Ağbaba anlatıcılarına göre, 20. yüzyılın 30'lu yıllarına kadar Novruz Bayramı'nda genç erkekler yeşil çuha, kızlar ve gelinler ise yakası mavi, kırmızı ve yeşil renklerle işlenmiş, arka kısmı kırmızı olan bir elbise (bedenlik) ve açık veya koyu kırmızı elbiseler giyer, ayaklarında ise başmaklarla oynarlardı (AFA, Ağbaba Folkloru, 2003: 31).

Göyçeye getmişdim
İt baldırım daladı.
Yağ verin yağlamağa,
İp verin bağlamağa.
Verenin oğlu olsun,
Vermeyenin kızı olsun (AFA, Göyçe Folkloru, 2000: 107)

Bölgenin çocuk oyunları arasında, her ne kadar geniş çapta bilinse de ve herkes tarafından oynansa da, bazı oyunlar diğer bölgelere ait oyunlardan farklılık göstermektedir.

Batı Azerbaycan'da, özellikle Dereleyez bölgesinde, çok eski zamanlardan günümüze kadar **Novruz Bayramı** sırasında oynanan en meşhur oyunlardan biri de **"Kosa-Kosa"** oyunudur. **Kosa-Kosa**, tören niteliği açısından en eski dönemlere dayanmaktadır ve Novruz şenliklerinde çocuklar ve gençler tarafından icra edilirdi. Novruz denildiğinde ilk akla gelen, **Kosa** ile **Keçel**'in mizahi oyunlarıdır. Tüm bölgelerde olduğu gibi, Batı Azerbaycan'da da bu oyun geniş ölçüde kutlanmaktaydı.

Kosa -Kosa Nağmesi

Ay kosa-kosa gelsene,
Gelib salam versene,
Çömçeni doldursana,
Bizleri güldürsene.

Benim kosam oynayır.
Dur kosama pay ayır.
Gör nece dingildeyir,
Kulak asanların da
Kulağı cingildeyir.
Şiş papağı başında,
Kalem oynar kaşında,
*Yüz elli beş yaşında (*AFA, Dereleyez folkloru, 2006: 39).

"Kosa-Kosa" oyunu, yılın son çarşambası günü icra edilirdi. Tüm tarım toplumlarının mevsim şarkıları ve bu şarkılarla bağlantılı törenlerin incelenmesi, eski insanların bir mevsimin sona erip diğerinin başlamasını, ilk mevsimin ölümü ve önceden ölmüş olan ikincisinin dirilmesi biçiminde tasavvur ettiklerini göstermektedir.

Folklor araştırmacısı **M.H. Tahmasib**, **"Kosa-Kosa"** üzerinden, mevsim şarkılarında birinci mevsimi uğurlama ve ikinci yeni başlayanı karşılama unsurlarının bulunduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, Novruz Bayramı ve yılın son çarşambası ile bağlantılı adetlerin, çeşitli türlerdeki koruyucu büyüsel uygulamalar aracılığıyla icra edildiğini öne sürmektedir (Aliyeva, 2009: 101).

Böylelikle, Prof. **R. Gafarlı** şöyle yazar: Halk edebiyatının önemli dallarından biri olan **çocuk folkloru**, binlerce dinleyicisini ve okuyucusunu çocuk dünyasına bir yolculuğa çıkarır; usta bir rehber olarak onlara çocukların isteklerini, arzularını, oyunlarını, eğlencelerini, meşguliyetlerini ve psikolojilerini gösterir. En önemlisi ise, Azerbaycan Türklerinin ulusal özelliklerini, manevi dünyalarını, gelenek ve göreneklerini canlandırarak geçmişin karanlık sayfalarına ışık tutar (Gafarlı, 2013: 509).

Ulusal manevi değerlerimizi kaybetmemek için, unutulmakta olan oyunları halk arasından derleyerek, mümkün olduğunca yaşatmalı ve gelecek kuşaklara aktarmalıyız.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Folkloru Antalojisi. XV cilt (Dereleyez Folkloru), (2006). Bakü:Seda, 484s.

Azerbaycan Folkloru Antalojisi, X cilt (İrevan Çukuru Folkloru), (2004). Bakü: Seda Neşriyyatı, 471s.

Azerbaycan Folkloru Antalojisi, VIII cilt(Ağbaba Folkloru), (2003).Bakü: Seda Neşriyyatı, 476s.

Azerbaycan Folkloru Antalojisi. III cilt (Göyçe Folkloru). (2000).Bakü: Seda Neşriyyatı, 415s.

Aliyeva H. Memmedhüseyn Tahmasib'in Folklorşünaslık Faaliyyeti. (2009).Bakü:Nurlan, 156s.

Gasımov E. Azerbaycan Halk Oyunları. (2006). Bakü: Bakı İniversiteti neşriyyatı, 187s.

Gerbi Azerbaycan Folkloru. I cilt.(2023). Bakü: Elm ve Tahsil, 400s.

Gerbi Azerbaycan Folkloru. II cilt. (2023). Bakü: Elm ve Tahsil, 414s.

Gerbi Azerbaycan Folkloru. VI cilt.(2025). Bakü: Elm ve Tahsil, 416s.

Gafarlı, R. (2013). Uşag Folklorunun Janr Sistemi ve Poetikası. Bakü: Elm ve Tahsil, 540s.

Zengezur Folklor Örnekleri. II cilt.(2022). Bakü: Elm ve Tahsil, 432s.

SÜLEYMAN SANİ AHUNDOV'UN "NUREDDİN" ÖYKÜSÜNDE HALK DEĞERLERİNİN YAYILMASI

Prof. Dr. Şöhret MEMMEDOVA*

Özet

Süleyman Sani Ahundov, "Nuraddin" öyküsünü ilk olarak 1912 sayılarında "Mektep" dergisinde yayımlamış, ardından 1936'da bazı değişikliklerle yeniden yayınlamıştır.

"Korkunç Öyküler"de iyilik ve insan sevgisi ana fikri oluşturur. "Nuraddin" öyküsünde yazar, yalnızca iyiliğe karşı iyilik değil, aynı zamanda kötülüğe karşı da iyilik fikrini paylaşır. İnsanları edilgenliğe iten ve mücadeleyi caydıran "kötülüğe karşı koyma" fikrinin belirli bir ruhu burada hissedilse de, bu fikir halk edebiyatındaki bu motivasyon çağrılarıyla da yankılanır. Nureddin hikâyesinde de, folklorda olduğu gibi, kötülük ve adaletsizlik yenilir, iyilik galip gelir. "Nureddin" hikâyesi, Nureddin'in başına gelen trajik olayları anlatır. Eser, doğru aile terbiyesinin kişinin hayat yolunu belirlemedeki etkisinden bahseder.

Çocuklara halk edebiyatını sevdiren hoş olay örgüsü, tatlı dil, akıcı anlatım, dolu imgeler, akılda kalıcı karakterler, olaylardaki renklilik, iç dinamikler, beklenmedik durumlar, bol miktarda sanatsal tasvir, zengin hayal gücü ve iyimser ruh, "Korkunç Hikâyeler"in ve özellikle "Nureddin" hikâyesinin oldukça karakteristik özellikleridir.

Aydınlatıcı pedagog yazarın folklor malzemelerinden, özellikle de halk masallarından gelen belirli ayrıntılar, unsurlar ve bölümler mevcuttur. Yazar, öyküden pedagojik amacı ve aydınlatıcı niyeti aktarmaya yardımcı olacak unsurları almıştır. "Nuruddin" öyküsünde, cömert ve nazik insanların tipik bir imgesi yaratılmıştır. Tüm bu imgeler, anne ve babasından mahrum kalan Nuruddin'e şefkat ve empati gibi manevi bir niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: masal, çocuk, üvey anne, öykü, özgün, benzersiz, aile, yetiştirme, aydınlatıcı, gerçekçi.

Summary

Suleyman Sani Akhundov first published the story "Nuraddin" in 1912 volumes in the "School" magazine, and then republished it in 1936 with certain changes.

In "Scary Tales", the idea of goodness and love for humanity forms the leading line. In the story "Nuraddin", the writer shares the idea of not only goodness for good, but also goodness for evil. Although a certain spirit of the idea of "resisting evil" that pushes people to passivity and discourages struggle is felt here, this idea also resonates with these motivational calls in folk literature. Also, in the story of Nureddin, as in folklore, evil and injustice are defeated, while goodness is victorious. The story of "Nureddin" tells about the tragic events that happened to Nureddin. The work talks about the influence of proper family upbringing on determining a person's life path.

Favorable plots that make children love folk literature, sweet language, smooth narration, full images, memorable characters, colorfulness in events, internal dynamics, unexpected situations, abundance of artistic means of depiction, rich fantasy, optimistic spirit are quite characteristic of "Terrible Tales" and especially the story of "Nnureddin".

There are certain details, elements and episodes that come across from the folklore materials of the enlightening pedagogue writer, especially from folk tales. The writer took from the tale those things that will help him convey the pedagogical purpose and enlightening intention.

In the story "Nuruddin", a typical image of generous and kind people is created. All of these images have a spiritual quality such as caring for and empathizing with Nuruddin, who was deprived of his parents.

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölüm Başkanı, sohret.nesirova@mail.ru

Keywords: fairy tale, child, stepmother, story, original, unique, family, upbringing, enlightener, realist.

Azerbaycan çocuk edebiyatının ender örneklerinden biri olarak kabul edilen, kendine özgü özgün üslubuyla öne çıkan ve sanatsal değerini bugün bile koruyan "Korku Masalları" öykü dizisi, Süleyman Sani Ahundov'un yaratıcılığının bir başyapıtıdır. Süleyman Sani Ahundov, gördüğü ve tanık olduğu olayları, bir masalın tatlı üslubuyla, zengin sanatsal renklerle bir öykü halinde kaleme almış ve bunları genç okurlarına aktarmıştır.

"Her çağda, çirkin âdetler ve düşmanlıklar nedeniyle işlenen suçların şiddeti, çocukların ve gençlerin hayatlarını her zaman tehlikeye atmıştır. Bilindiği gibi, genç neslin trajedisi toplumun trajedisidir. S.S. Ahundov, "Korku Masalları" öykü dizisinde çocukların başına gelen korkunç, dehşet verici olayları anlatmış ve ergenlerin trajedisini kaleme almıştır." (13. sayfa, 136)

"Korku Hikâyeleri" adıyla yayınlanan hikâye dizisinin ortaya çıkışı, Azerbaycan çocuk nesri için son derece başarılı bir edebi gelişmeydi. 1912'de "Okul" dergisinin 6. sayısında yayımlanmaya başlayan "Korku Hikâyeleri", S. S. Ahundov'un sanatsal ününü daha da artırdı.

"Korkunç Masallar" adıyla yayımlanan bir dizi öykünün yazılması, Azerbaycan çocuk düzyazısında yenilik etkisi yarattı. Oldukça karmaşık bir olay örgüsüne ve özgün bir kurguya sahip olan bu öyküler, edebiyat camiasında ilgiyle karşılandı. Yazar, bu öyküleri yazarken Avrupalı yazarlar Jules Verne'in macera yönteminden ve Fransız yazar Henri Villerd'in eserlerinden yararlanmış olsa da, ilgi çekici bir olay örgüsüne dayanarak seçtiği konuların sanatsal yorumu, masal üslubunun seçimi ve bu eserlerin masal adı altında sunulması, okuyucuların ilgisini artırdı. Öyküler "Korkunç Masallar" olarak adlandırılsa da, gerçek yaşam olaylarındaki gerçekliğin tasviri burada daha belirgindir." (4. sayfa, 255)

Bu, Nureddin S.S. Ahundov'un edebiyatımıza getirdiği özgün okul çocuğu imgesidir. Aynı zamanda sıradan bir okul çocuğunun değil, hayatı ve insanları hisseden, doğanın güzelliğini kavrayan esnek, iradeli bir çocuğun canlı ve sanatsal bir portresidir. Yazar, Nureddin'in ailesini, okul yıllarını, kendisine verilen yetiştirme tarzını, karşılaştığı talihsizlikleri ve zorlukları canlı bir şekilde tasvir eder.

"Yazar, insan hayatında iyilik ve nezaketin önemini ve gerekliliğini Nureddin'in kaderi örneğiyle ifade eder." (7. s., 287)

"Nureddin" öyküsünde yazar, tüm olumlu ve güzel nitelikleri eğitim ve terbiyeyle ilişkilendirir. Nureddin canlı, ciddi ve zeki bir çocuksa, bu, ailesinin yetiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Nureddin merhametli, nazik ve şefkatliyse, bunun sebebi bilge büyüklerinin öğüt verici düşünceleridir. Nureddin engelleri ve zorlukları güvenle atlatabiliyorsa, bunu okula, ilme ve öğretmenlere borçludur. Kısacası, S.S. Ahundov'a göre, bir insanın psikolojik ve manevi zenginliğine, saflığına, parlak niteliklerine ve güzel yüz hatlarına katkıda bulunan en önemli etkenler eğitim ve ilimdir. "Yazar, masaldan pedagojik amaç ve niyeti aktarmaya yardımcı olacak şeyleri alır." (10.s,84) Eserde yetiştirme sorunu ön plana çıkar. Yazar bu konuyu Nureddin'in aile terbiyesinde ele alır.

Diğer eserlerinde olduğu gibi burada da çocuğun ilk gerçek eğitimcisi annedir. S.S. Ahundov'un kadın karakterler dizisinden olan anne, olumlu bir ışıkta tasvir edilmiştir. Eserde anne hem dış görünüş hem de karakter olarak güzel bir şekilde sunulmuştur. Nureddin'in manevi terbiyesini her şeyin üstünde tutar. Hikâyede anne, çocuğunu emziren, doyuran, giydiren bir birey değil, aynı zamanda iyi bir arkadaş, gerçek bir dost ve eğitimcidir. Anne, tıpkı bir insan gibi, oğlunun asil, cesur ve çalışkan olması için gece gündüz çalışmıştır. Anne, tıpkı bir dost gibi, oğlunun sadık, hakikati seven, şefkatli bir arkadaş olmasını istemiştir. Annesi, tıpkı bir öğretmen gibi, oğlunu eğitimli ve açık fikirli kılmaya çalıştı. Annesinin yanından çocuğa geçen bu güzel nitelikler meyvesini verdi ve bunun sonucunda Nureddin onurlu, hoşgörülü ve temiz kalpli bir insan oldu. Annesi öldüğünde Nureddin hayat yoluna yeni adım atmıştı. Şimdi, manevi desteğini kaybetmiş olan Nureddin, çelişkili ve karmaşık bir hayatla karşı karşıyadır. Hayat ve insanlar hakkında belirli bir fikri vardır. Ancak bu fikir tek taraflıdır. Annesi oğluna hayatın ve insanların sadece iyi ve aydınlık taraflarını sevmeyi öğretti. Korkunç ve karanlık taraflarına, acı ve işkence yerlerine dikkat çekmediler, onu sevgi ve şefkatle büyüttüler ve hayatın

acısını tatmasına izin vermediler. Şiirsel varoluş hayalleri, romantik düşünceler ve sınıflı bir toplumdaki hayatın sert ve acımasız gerçekleri arasındaki çatışma, Gonçarov'un "Sıradan Bir Hikâye" adlı romanının açık ve kapsamlı bir şekilde gösterdiği gibi, büyük trajedilere yol açtı. Nureddin'in başına gelen felaket de bu "sıradan hikâyelerden" biridir.

Nureddin'in çocukluğundan beri beslediği iyi ve güzel işler yapma hayallerinin kanatları, hayatın ilk darbesiyle kırılıp yere düştü. Tek taraflı yetiştirilmenin acı sonuçları kısa sürede ortaya çıktı. Yazar, Nureddin'in hayatın çukurlarına ve uçurumlarına atılmadan önceki kaygısız, neşeli günlerini anlatıyor. Annesinin şefkatli, sıcak kucağından yeni çıkan Nureddin, hayatının en anlamlı ve tatlı günlerini yaşıyordu. Nereye baksa neşe, ışık ve sevgi görüyordu. Evdeki düzen, yumuşak tavır ve sağlıklı yetiştirme Nureddin'in yaşama sevgisini güçlendiriyor, hayallerine kanat takıyor ve onu manevi olarak yükseltiyordu. Ancak bu kaygısız günler çok kısa sürdü. Nureddin'in sıkıntılı günleri başladı. Annesinin ölümüyle evdeki sıcaklık, ışık ve kahkaha kayboldu, karanlık ve soğukluk evi kalın bir sis gibi sardı. Nureddin bu sisin içinde yolunu kaybetti. Eserdeki gerçekçilik, kahramanının yaşadığı yoksunluk ve acıları tasvir ederken de kendini gösterir. Yazar, hayatın aydınlık yönlerini, insanların olumlu özelliklerini tasvir ederken romantik renkler kullanır. Gerçek hayatın çelişkilerini gösterirken ise üslubunu değiştirir. Her iki durumda da yazar gerçeğe sadık kalır.

Yazar, diğer birçok eserinde olduğu gibi, "Nuraddin" öyküsünde de insanları karakterlerine, bilinçlerine ve ahlak anlayışlarına göre ayırır: olumsuz ve olumlu insanlar. Bu iki karşıt güç arasında sürekli bir mücadele vardır. Bazen olumsuz, kötü güçlerin galip geldiği doğrudur, ancak Akhundov'un eserlerinde genellikle olumlu, ideal kahramanlar kazanır. "Nuraddin" öyküsünde de durum böyledir. Burada Nuraddin, İmamverdi Baba ve Bahar iyiliği temsil eder. Gülpari ve Amiraslan ise alçak, fesat ve kötü adamlardır. Eserin en ilgi çekici ve sanatsal açıdan etkili kısmı, Nuraddin'in kötü güçlerle mücadelesini tasvir eden sahnelerdir. Güzel Halime (Nuruddin'in annesi) öldükten sonra Nuruddin, çirkin Gulpari'nin himayesinde yaşamak zorunda kalır. Güzel kokulu havaya, sıcak tavırlara ve özgürlüğe alışmış olan Nuruddin, kendini aniden tozlu, karanlık ve nemli bir bodrumda bulur. Üvey anne Gulpari, Nuruddin'e zarar vermek için öyle kurnazca yöntemler kullanır ki, babası Hacı Nasır bile kimse zavallı çocuğun durumundan haberdar değildir. Gulpari, zalim, canavar gibi bir iblistir. Nuruddin'e kalacak mirası ele geçirmek için bir katil olur. Binlerce alçak ve kurnazca yöntemle bu masum çocuğu yok etmeye çalışır. Gulpari'nin gözünde hiçbir şey kutsal değildir. Zenginlik, egoizmini parçalamıştır. Gulpari, suç dolu emellerini kötü ve entrikacı bir adam olan Amiraslan aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışır. Amiraslan ve ruh eşi Gulpari'nin maneviyatı, arzuları ve eylemleri birbirine çok yakın görünmektedir. Amiraslan'da vicdan, adalet ve merhametten eser yok; Gülpari de bu güzel niteliklerden yoksun. Onları birleştiren ve birbirine bağlayan şey, bir katilin aşağılık nitelikleri. Nureddin ise herkese ve her şeye inanıyor ve Amiraslan ona ne kadar tuzak kurarsa kursun, Nureddin bunu hissetmiyor. Tüm bunlar yüzünden Nureddin acı çekiyor, tehlikede kalıyor ve başına türlü felaketler geliyor.

Yazar, Nureddin'i zor durumlara sokarak, hayatı derinlemesine bilmeyen ve kötü insanları tanımayan birinin çok acı çekeceğini ve ciddi tehlikelerle karşılaşacağını kanıtlamak istiyor. Nureddin'in açık fikirli, bilgili bir çocuk olduğu ve derin ilim bilgisi sayesinde hiçbir şeyden ve kimseden korkmadığı doğrudur. Ancak yaşam mücadelesinde kitaplardan edindiği bilgi çok azdır. Hayatın fırtınalı dalgaları Nureddin'i kucaklarına alıp, onu zorlu, karmaşık ve çelişkili olayların akışına sürüklerken, Nureddin uyanır, öğrenir ve güçlenir; sonunda çok yönlü bir insan olur. Gülpari ve Amiraslan'ın zulmünden kurtulan Nureddin, büyük yoksunluklar ve acıların ardından gerçek mutluluğu bulur. Dolayısıyla, mücadele ve zorluklar olmadan mutluluğa ulaşmak imkânsızdır. Eser ayrıca dostluk, yoldaşlık ve zor zamanlarda bir insanın yardımına koşmak gibi asil fikirleri de teşvik eder. Bu bağlamda yazar, İmamverdi Baba ile Nureddin arasındaki karşılıklı sevgi ve muhabbeti, onları birleştiren duyguyu, yakınlığı canlı bir şekilde tasvir eder. İyi kalpli yaşlı adamlar ve masum çocuklar arasındaki karşılıklı sevgi, S.S. Ahundov'un genel yaratıcılığında önemli bir yer tutar. Bu, yazarın pedagojik ve aydınlatıcı görüşleriyle doğrudan ilişkili bir özelliktir. "Yaşlıları ve çocukları olumlu bir ışık altında sunmak ve onları birleştiren yönleri ortaya çıkarmak, S.S. Ahundov'un bir öğretmen ve psikolog, çocukların hayatlarını iyi inceleyen ve hisseden bir yazar olarak keşfettiği özgün bir özellikti." (10. sayfa, 74)

S.S. Ahundov, insan hayatında çocukluktan yaşlılığa kadar uzanan iki dönemi özel bir sevgiyle

betimlemiştir. Bu iki farklı yaşam dönemini hissedebilmek, anlayabilmek, sevebilmek ve takdir edebilmek için yazarın kendi kişiliğinin böylesine asil niteliklere sahip olması gerekirdi ki S.S. Ahundov tüm bu niteliklere sahipti. S.S. Ahundov'un büyük bir hayranlıkla betimlediği ve övdüğü bu iki dönem hem birbirine yakın hem de birbirinden uzaktı. Bu dönemlerden biri (yaşlılık) sona eriyor ve hayatını sonlandırıyordu. Diğeri (çocukluk) ise yeni yeni ortaya çıkıyor, uçuyor ve yaşlanıyordu. Eserde, yaşlılığın temsilcisi İmamverdi Baba, onu anlayan, takdir eden ve sıkıntılardan kurtarmaya çalışan temiz kalpli bir insan olarak sunulur. Nureddin, bu nazik yaşlı adamın şahsında gerçek koruyucusunu, dostunu ve sırdaşını görmüştür. İmamverdi Baba için Nureddin, su ve hava kadar değerlidir.

Bu iki insanı birbirine bağlayan şey, birbirlerini anlamalarıdır. Nureddin yetim olduğu gibi, İmamverdi Baba da yetimdir. Nureddin doğanın güzelliğini ve insanın maneviyatını sevdiği gibi, İmamverdi Baba da en yüce insani duyguların tadını çıkarabilir. Nureddin adaletsizliğin ve ikiyüzlülüğün düşmanı olduğu gibi, İmamverdi Baba da kötü insanlardan derin bir nefret duyar. Kısacası, hayata ve insanlara karşı aynı tutum, bu masum bebekle iyi kalpli ihtiyarı içten içe birbirine bağlamıştır. Çevikliği ve açık sözlülüğü sayesinde ve olumlu insanların yardımıyla Nureddin, yoluna çıkan tüm engelleri ve zorlukları aşar ve mutlu olur. Eserin böyle bir finalle bitmesi, dürüstlüğün ve doğruluğun zaferini teyit ederken, aynı zamanda S.S. Ahundov'un eserindeki bir zayıf noktayı da ortaya koymaktadır. Negatif insanların zararlı doğasını ve kötülüğünü gerçekçi ve doğal bir şekilde gösteren yazar, bu insanları cezalandırmaktan kaçınır. Yazara göre, negatif dünyaların kaderi ve eylemleri kendilerini cezalandıracak ve onları doğru yola yönlendirecektir. Bu yanlış bir çıkarımdı. Çünkü olumsuz nitelikler, çirkin tutkular kalıtsal, fizyolojik nitelikler değil, toplumsal yapı ve çevrenin geliştirdiği bir hastalıktır. Yazar, olumsuz insanların ahlaki evrim ve manevi reform yoluyla değişeceğine inanıyordu. "Bir aydınlanmacı olarak S.S. Ahundov, ahlaki eğitimin kişiyi kötü ve çirkin davranışlardan alıkoyacağına, içindeki kirli ve iğrenç özellikleri yok edeceğine inanıyordu. Ciddi ve acımasız bir mücadeleye gerek yoktur. Bu nedenle "kötülüğe karşı iyilik", kadere ve yazgıya inanmak ve sabırlı olmak, ahlaki ve manevi çirkinlikle mücadele etmenin en iyi yoludur." (6. sayfa, 223) Tüm bu zayıf ve kusurlu yönlerine rağmen "Nuraddin" adlı eser, Azerbaycan çocuk edebiyatının güzel örneklerinden biri olarak geniş bir okuyucu kitlesinin saygısını kazanmayı başarmıştır.

Bu eserde yazarın tipleme becerisi, insanın manevi dünyasını tüm incelikleriyle, az da olsa, hissetme yeteneği açıkça görülmektedir. Özellikle yazarın olumsuz bir planda yarattığı Gulpari ve Amiraslan imgeleri, çirkin iç dünyalarını açığa çıkarmaya yarayan sanatsal araçlar ve canlı yaşam sahneleri, eserdeki gerçekçiliğin iyi örnekleri olarak değerlendirilebilir. Yazar, küçük duygularla yaşayan insanların olumsuz özelliklerini kendi dili, eylemleri ve davranışlarıyla ortaya koyar. Yazar, teninden tenine, kırağıdan kırağa nüfuz eden Gulpari karakterini ustalıkla yaratmıştır. Gulpari kendini farklı kılıklara soksa da, hiçbir işe yaramaz. Okuyucu, ilk karşılaşmadan itibaren onun çürümüşlüğünü hisseder. Aynı şekilde Amiraslan da zengin olma arzusuyla atan sahte kalbini ve niyetini kimsenin gözünden saklayamaz. Kısacası yazar, yüce, asil duygularla, olabildiğince sevgiyle yaşayan olumlu, asil insanları tasvir ederken, zor insanları da onlara yakışır sıfatlarla damgalamayı başarır. “S.S. Ahundov, “Nuraddin” öyküsünde hümanist görüşlerini dile getirmiş ve en küçüklerde bile insanlara en asil ve yüce duyguları aşılamaya çalışmıştır” (13.s., 138.) “Nuraddin” öyküsü, üslup bakımından bir peri masalını andırsa da, dönemin mevcut yaşamından, gerçek varoluştan alınmış sanatsal bir levhadır. “Masalın dili, bir peri masalından çok, 20. yüzyıl gerçekçi nesrimizde yer alan bazı düzyazı eserlerinin diline benzemektedir” (10.s., 77) Olaylardaki dramayı güçlendirmek, karakterlerin iç-manevi dünyalarını ortaya çıkarmak, çeşitli edebi araçlara başvurmak ve çocukların zevkini ve yaş özelliklerini dikkate alarak ilginç teknikler kullanmak, eserin hem sanatsal hem de eğitici etkisini artırmaya yardımcı olur. “Nuraddin” öyküsünde yalnızca iyilik - iyilik - değil, aynı zamanda kötülük - iyilik - de paylaşılmaktadır. Bu hikâyede, folklorda olduğu gibi, kötülük, adaletsizlik - yenilgi, iyilik, iyilik - zafer bekliyor." (10. sayfa, 187)

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nadir numunələrindən sayılan, özünəməxsus orjinal üslubu ilə seçilən , bu gün də öz bədii dəyərini qoruyub saxlayan “Qorxulu nağıllar” hekayələr silsiləsi Süleyman Sani Axundov yaradıcılığının şah əsəridir. Süleyman Sani Axundov gördüyü, şahidi olduğu hadisələri hekayə formasında nağılın şirin üslubunda, dolğun bədii boyalarla qələmə almış və balaca oxucularına çatdırmışdır.

"Hər bir dövrdə çirkin adətlərin ədavətlərin törətdiyi cinayətlərin ağırlığı həmişə uşaqların və yeniyetmələrin həyatına xətər gətirmişdir. Məlum olduğu kimi, gənc nəslin faciəsi cəmiyyətin faciəsidir. S.S.Axundov "Qorxulu nağıllar" hekayələr silsiləsində uşaqların başəna gələn qorxulu, dəhşətli hadisələri nağıl etmiş, yeniyetmələrin faciəsini qələmə almışdır". (13.s, 136)

«Qorxulu nağıllar» adı ilə nəşr olunan silsilə hekayələrinin meydana çıxması Azərbaycan uşaq nəsri üçün son dərəcə uğurlu ədəbi hadisə idi. "Məktəb" jurnalının 1912 ci il 6 cı nömrəsindən etibarən nəşr olunmağa başlayan "Qorxulu nağıllar" S. S. Axundovun sənətkar şöhrətini artırdı.

"Qorxulu nağıllar" adı ilə nəşr olunan silsilə hekayələrinin qələmə alınması Azərbaycan uşaq nəsrində bir yenilik təsiri bağışladı. Olduqca bitkin süjetə və özünəxas kompozi- siyaya malik olan bu hekayələr ədəbi ictimaiyyətdə maraqla qarşılandı. Yazıçı bu hekayələri yazarkən Avropa yazıçıları Jül Vernin sərgüzəşt üsulundan və Frenç Henri Villordun əsərin- dən bəhrələnsə də, seçdiyi mövzuların maraqlı süjet əsasında bədii şərhi, nağıl üslubunun seçilməsi və bu əsərlərin nağıl adı ilə təqdim olunması, oxucuların maraq dairəsini artırmışdır. Hekayələr "Qorxulu nağıllar" adlandırılsa da, burada real həyat hadisələrində gerçəkliyin təsviri daha çox özünü göstərir", (4.s,255)

Nurəddin S.S.Axundovun ədəbiyyatımıza gətirdiyi orijinal məktəbli surətidir. Həm də yalnız adi bir məktəblinin deyil, həyatı və insanları duyan, təbiətin gözəlliyini başa düşən, çevik, iradəli bir uşağın canlı-bədii portretidir. Müəllif Nurəddinin ailəsini, məktəb illərini, ona verilən tərbiyənin xarakterini, başına gələn müsibət və çətinlikləri canlı bir şəkildə qələmə almışdır.

"Yazıçı yaxşılığın, xeyirxahlığın insan həyatında əhəmiyyətini, zəruriliyini Nurəddinin taleyi timsalında ifadə edir." (7. s,287)

"Nurəddin" hekayəsində ədib bütün müsbət, gözəl keyfiyyətləri maariflə, tərbiyə ilə bağlayır. Əgər, Nurəddin diribaş, ağır və ağıllı bir uşaqdırsa bu onun ailə tərbiyəsi ilə əlaqədardır. Əgər, Nurəddin rəhmədil, mehriban, qayğıkeşdirsə, buna səbəb müdrik qocaların nəsihətamiz fikirləridir. Əgər, Nurəddin maniə vəçətinliklərdən sağ-salamat qurtarırsa bunun üçün o məktəbə, elmə, müəllimə borcludur.Bir sözlə, S.S.Axundovun fikrincə insanın psixoloji, mənəvi zənginliyinə, təmizliyinə, işıqlı keyfiyyətlərinə, gözəl sifətlərinə səbəb olan amillərdən ən başlıcası maarif və elmdir. "Yazıçı nağıldan o şeyləri götürür ki pedaqoji məramı və niyyəti çatdırmaqda ona kömək edəcəkdir." (10.s,84)Tərbiyə problemi əsərdə qabarıq şəkildədədir. Müəllif bu məsələni Nurəddinin ailə tərbiyəsində göstərmişdir.

Başqa əsərlərində olduğu kimi burada da uşağın ilk həqiqi tərbiyəçisi anadır. S.S.Axundovun qadın obrazları silsiləsindən olan ana müsbət planda təsvir olunmuşdur. Əsərdə ana həm zahirən, həm də xasiyyətcə gözəl verilmişdir. O, Nurəddinin mənəvi tərbiyəsini hər şeydən yüksək tutur. Hekayədə ana yalnız uşağına süd verib böyüdən, onu yedirdib-içirdən, geyindirən sadəcə fərd deyil, yaxşı yoldaş, həqiqi dost və tərbiyəçidir. Ana bir insan kimi gecə-gündüz çalışmışdır ki, oğlu alicənab, mərd və işgüzar olsun. Ana bir dost kimi istəmişdir ki, oğlu sədaqətli, həqiqəti sevən, qayğıkeş bir yoldaş olsun. Ana bir müəllim kimi cəhd etmişdir ki, oğlu savadlı və gözüaçıq olsun. Ananın varlığından balaya sirayət edən bu gözəl cəhətlər yaxşı səmərə verir və nəticədə Nurəddin vüqarlı, çətinliyə dözən, saf qəlbli bir insan olur. Nurəddin həyat yollarına yenicə qədəm basdığı bir vaxt anası ölür. İndi isə budur, Nurəddin mənəvi dayağını itirmiş bir halda, ziddiyyətli və mürəkkəb bir həyata qarşısındadır. O, həyat və insanlar haqqında müəyyən təsəvvürə malikdir. Lakin bu təsəvvür birtərəflidir. Ana öz oğluna həyatın və insanların yalnız yaxşı tərəflərini, işıqlı cəhətlərini sevməyi öyrətmişdir. Onun qorxunc və qaranlıq tərəflərini, əzab və işgəncələr məskəni olan yerlərini nişan verməmiş, onu əzizləyə-əzizləyə böyütmüş, həyatın acılarını dadmağa qoymamışdılar. Poetik varlıq haqqındakı xəyallarla, romantik düşüncələrlə, sərt, amansız həyat həqiqətləri arasındakı toqquşma sinifli cəmiyyətdə Qonçarovun "Adi əhvalat" romanında aydın və ətraflı göstərildiyi kimi, böyük faciələrə gətirib çıxarırdı. Nurəddinin başına gələn faciə də beləcə"adi əhvalat"lardan biridir.

Nurəddinin uşaqlıqdan başlayaraq xeyirxah və gözəl əməllər üçün bəslədiyi xəyallarının qanadı həyatın ilk zərbəsindən qırılıb yerə düşür. Birtərəfli tərbiyənin acı nəticələri özünü tez bir zamanda göstərir. Müəllif Nurəddini həyatın çala-çuxuruna salmamışdan əvvəl onun qayğısız, şən keçən günlərini təsvir edir. Ananın mehriban, isti qucağından yenicə çıxmış Nurəddin ömrünün ən mənalı, şirin günlərini yaşayırdı. O, hara baxırsa sevinc, işıq, məhəbbət görürdü. Evdəki nizam-intizam, mülayim rəftar, sağlam tərbiyə Nurəddinin həyata olan sevgisini gücləndirmiş, arzularına qanad verib onu ruhən yüksəltmişdir. Lakin bu qayğısız günlərin ömrü çox az olur. Nurəddinin bəla dolu günləri

başlayır. Anasının vəfatı ilə evdəki istilik, işıq, gülüş yoxa çıxır, zülmət, soyuqluq evi kəskin bir duman kimi bürüyür. Nurəddin bu duman içərisində gedəcəyi yolu itirir. Əsərdəki realizm də qəhrəmanının başına gələn məhrumiyyət və iztirabları təsvir edən meydana çıxır. Həyatın işıqlı cəhətlərini, insanlarını müsbət keyfiyyətlərini təsvir edərkən müəllif romantik boyalar işlədir. Real həyat ziddiyyətlərini göstərən zaman isə yazı manerasını dəyişdirir. Hər iki halda müəllif həqiqətə sadiqdir.

Bir sıra başqa əsərləri ilə yanaşı olaraq "Nurəddin" hekayəsində də yazıçı, insanları xasiyyətinə, şüuruna, əxlaqına görə bölür: mənfi və müsbət adamlar. Bu iki zidd qüvvə arasında isə daim mübarizə gedir. Doğrudur, bəzən mənfi, şər qüvvələr üstün gəlir, lakin Axundovun əsərlərində əksər hallarda müsbət, ideallı qəhrəmanlar qələbə çalır. "Nurəddin" hekayəsində də belədir. Burada Nurəddin, İmamverdi baba və Bahar xeyirxahlığı təmsil edirlər. Gülpəri və Əmiraslan isə mərdiməzar, ziyançı və yaramaz adamlardır. Əsərin də ən maraqlı, bədii cəhətdən ən təsirli hissəsi məhz Nurəddinin şər qüvvələrlə apardığı mübarizəni təsvir edən səhnələrdir. Gözəl Həlimə (Nurəddinin anası) vəfat etdikdən sonra Nurəddin çirkin Gülpərinin himayəsində yaşamalı olur. Ətirli havaya, isti münasibətə və sərbəstliyə alışmış Nurəddin birdən-birə tozlu, qaranlıq və rütubətli bir zirzəmiyə düşür. Ögey ana Gülpəri, Nurəddini incidmək üçün elə hiyləgər vasitələrə əl atar ki, heç kim, hətta atası Hacı Nəsir də zavallı uşağın halından xəbər tutmur. Gülpəri daşürəkli, canavar təbiətli bir iblisdir. Nurəddinə çatacaq vərəsəlik haqqını əldə etmək üçün o, qatilə çevrilir. Min cür alçaq və hiyləgər vasitələrlə bu məsum uşağı tələf etməyə can atır. Gülpərinin nəzərində heç bir müqəddəs şey yoxdur. Var-dövlət onun eqoizmini vəhşiləşdirmişdir. Gülpəri öz cinayətkarniyyətini yaramaz bir tüfeyli olan Əmiraslanın vasitəsilə həyata keçirməyə çalışır. Gördür Əmiraslanla canı Gülpərinin mənəviyyatı, arzuları və əməlləri bir-birinə çox yaxındır. Əmiraslanda heç bir vicdan, insaf, mərhəmət əlaməti belə yoxdur; Gülpəri də bu gözəl sifətlərdən məhrumdur. Onları birləşdirən, bir-birinə bağlayan qatilə məxsus alçaq sifətləridir. Nurəddin isə hamıya və hər şeyə inanır, gördür Əmiraslan ona nə qədər tor qurursa da, Nurəddin bunu hiss etmir. Bütün bunlara görə də Nurəddin iztirab çəkir, təhlükə içərisində qalır, başına çürbəcür fəlakətlər gəlir.

Yazıçı Nurəddini çətin vəziyyətlərə salmaqla sübut etmək istəyir ki, həyatı dərindən bilmədikdə, pis insanları tanımadıqda, adamın başı çox bəlalar çəkər, ciddi təhlükələrə rast gələr. Doğrudur, Nurəddin gözüaçıq, bilikli bir uşaqdır və elmə dərindən yiyələnməsi sayəsində o, heç nədən və heç kimdən qorxmur. Lakin həyat mübarizəsində kitabdangazanılan bilik çox azdır.

Həyatın fırtınalı dalğaları Nurəddini öz ağuşuna alıb apardıqca, onu çətin, mürəkkəb, ziddiyyətli hadisələrin axını içərisinə saldıqca, Nurəddin ayılır, öyrənir, möhkəmlənir – nəhayət, hərtərəfli insan olur. Gülpəri ilə Əmiraslanın zülmündən qaçıb qurtaran Nurəddin çox böyük məhrumiyyət və iztirablardan sonra həqiqi xoşbəxtliyi tapır. Deməli, səadəti mübarizəsiz, əziyyətsiz əldə etmək mümkün deyildir. Əsərdə dostluq, yoldaşlıq, çətin vaxtda insanın köməyinə çatmaq kimi nəcib fikirlər də təbliğ edilir. Bu məsələ ilə əlaqədar olaraq yazıçı İmamverdi baba ilə Nurəddinin qarşılıqlıvə məhəbbətini, onları birləşdirən hissi növü yaxınlığı qabarıq bir şəkildə təsvir edir. Xeyirxah qocalarla məsum uşaqların qarşılıqlı məhəbbəti S.S.Axundovun ümumi yaradıcılığında əsas yerlərdən birini tutur. Bu da ədibin pedaqoji-maarifçi görüşləri ilə bilavasitə bağlı olan bir xüsusiyyətdir. "Qocalarla uşaqları həm müsbət planda vermək, həm də onları birləşdirən cəhətləri açıb göstərmək S.S.Axundovun bir müəllim və psixoloq kimi, uşaqların həyatını yaxşı öyrənən və duyan bir yazıçı kimi kəşf etdiyi orijinal bir cəhət idi".(10.s,74)

S.S.Axundov uşaqlıqdan başlayaraq ta qocalana qədər insan həyatındakı iki dövrü xüsusi bir məhəbbətlə təsvir etmişdir. Həyatın bu iki müxtəlif dövrünü duymaq, başa düşmək, sevməyi bacarmaq və qiymətləndirmək üçün yazıçının öz şəxsiyyətinin də belə bir nəcib keyfiyyətlərə malik olması tələb olunurdu ki, S.S.Axundovda bu keyfiyyətlərin hamısı vardı. S.S.Axundovun böyük məftunluqla təsvir və tərənnüm etdiyi bu iki dövr həm bir-birinə yaxın, həm də bir-birindən uzaq idi. Bu dövrlərdən biri (qocalıq) sona çatıb qurtarır və öz ömrünü başa vururdı. Digəri isə (uşaqlıq) yenicə yaranır, pərvazlanır və yaşa dolurdu. Əsərdə qocalığın nümayəndəsi İmamverdi baba Nurəddini başa düşən, qiymətləndirən və onu çətinlikdən qurtarmaq üçün çalışan saf ürəkli bir insan kimi verilmişdir. Nurəddin bu xeyirxah qocanın simasında özünün həqiqi müdafiəçisini, dostunu və sirdaşını görürdü. İmamverdi baba üçün də Nurəddin su və hava kimi qiymətlidir.

Bu iki insanı bağlayan cəhət onların bir-birini başa düşmələridir. Nurəddin yetim olduğu kimi, İmamverdi baba da kimsəsizdir. Nurəddin təbiətin gözəlliyini, insanın mənəviyyatını sevdiyi kimi, İmamverdi baba da ən yüksək insani duyğulardan zövq almağı bacarır. Nurəddin haqsızlığın və riyakarlığın düşməni olduğu kimi, İmamverdi baba da xəbis insanlara dərindən nifrət edir. Bir sözlə, həyata və insanlara olan eyni münasibət bu məsum körpə ilə xeyirxah qocanı daxilən bir-birinə bağlamışdır.Öz çevikliyinin və gözüaçıqlığının nəticəsində, həmçinin müsbət insanların köməyi sayəsində Nurəddin qarşısına çıxan bütün maneə və çətinliklərə üstün gələr və xoşbəxt olur. Əsərin belə bir finalla başa çatması düzlüyün, həqiqətin qələbəsini təsdiq edir, eyni zamanda burada S.S.Axundov yaradıcılığındakı zəif bir cəhət də üzə çıxmış olur. Mənfi adamların ziyançı təbiətini və xəbisliyini real və təbii göstərən ədib, bu adamları cəzalandırmaqdan çəkinir. Ədibin fikrincə, mənfi aləmlərin öz taleləri və əməlləri özlərini cəzalandıracaq və düz yola gətirəcəkdir. Bu isə yanlış bir qənaət idi. Çünki mənfi sifətlər, çirkin ehtiraslar irsi, fizioloji keyfiyyət deyildi, əksinə ictimai quruluşun, mühitin yetişdirdiyi bir xəstəlik idi.Yazıçı isə mənfi adamların mənəvi təkamül, ruhi islahat yolu ilə dəyişəcəyinə inanırdı. “S.S.Axundov bir maarifçi olaraq belə hesab edirdi ki, mənəvi tərbiyə insanı pis və çirkin əməllərdən çəkindirər, daxildəki murdar və iyrənc xüsusiyyətləri yox edər. Heç bir ciddi və amansız mübarizə lazım deyildir. Ona görə də, "yamanlığa yaxşılıq", taleyə və qəzavi-qədərə inanmaq, səbir etmək mənəvi eybəcərlik və ruhi çirkinliyə qarşı aparılan ən yaxşı mübarizə vasitəsidir.”(6.s,223) Bütün bu zəif, nöqsanlı cəhətlərinə baxmayaraq, "Nurəddin" əsəri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının gözəl nümunələrindən biri olaraq, geniş oxucu kütləsinin hörmətini qazana bilmişdir.

Bu əsərdə müəllifin tip yaratmaq məharəti, insanın ruhi aləmini bütün incəliklərinə qədər duymaq istedadı az da olsa, özünü göstərməkdədir. Xüsusilə, yazıçının mənfi planda yaratdığı Gülpəri və Əmirəslan obrazlarını, onların çirkin daxili aləmini aşkara çıxarmağa xidmət edən bədii vasitələri və canlı həyat səhnələrini əsərdə realizmin yaxşı nümunələri kimi qiymətləndirmək olar. Yazıçı kiçik hisslərlə yaşayan adamların hansı mənfi xüsusiyyətlərə malik olduğunu onların öz dili, hərəkəti və davranışı vasitəsilə açıb göstərir. Gülpərinin cilddən-cildə, dondan-dona girən xarakterini müəllif məharətlə yaratmışdır. Gülpəri özünü müxtəlif cildlərə salsa da, xeyri yoxdur. Onun çürüklüyünü oxucu ilk görüşdən hiss etmişdir. Eləcə də Əmirəslan varlanmaq ehtirası ilə döyünən saxta ürəyini və niyyətini heç kəsin nəzərindən gizlədə bilməz. Bir sözlə, ədib yüksək, nəcib duyğularla yaşayan müsbət, alicənab adamları nə qədər dərin məhəbbətlə təsvir edirsə, qəliz adamları da özlərinə layiq sifətlərlə damğalamağı bacarır.

“S.S. Axundov “Nurəddin” hekayəsində humanist baxışlarını ifadə etmiş, insanlarda olan ən nəcub, və ülvi duyğuları kiçiklərə də aşılamağa çalışmışdır”(13.s,138.)"Nurəddin" hekayəsi üslub baxımından nağılı xatırlatsa da, dövrün mövcud həyatından, real varlıqdan alınmış bir bədii lövhədir. “Nağıl-hekayənin dili nağıldan çox XX əsr realist nəsrimizdəki bəzi mənsur əsərlərin dilini xatırladır”(10.s,77)Hadisələrdəki dramatizmi gücləndirmək, obrazların daxili-mənəvi aləmini açmaq üçün müxtəlif ədəbi vasitələrə müraciət etmək və uşaqların zövqünü və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq maraqlı priyomlar işlətmək əsərin həm bədii, həm də tərbiyəvi təsirini artırmağa kömək edir.“Nurəddin” hekayəsində təkcə yaxşılığa -yaxşılıq yox həm də yamanlığa yaxşılıq fikrinə şərik çıxır. Bu nağılda da folklorda olduğu kimi, pisliyi, haqsızlığı məğlubiyyət, xeyri, yaxşılığı qalibiyyət gözləyir”. (10. s,187)

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antoligiyası lV cilddə .3 cild (Nəsr) Bakı, ADPU, 2019, 562 s. (Tərtib edəni Şöhrət Nüsrət qızı Məmmədova)

2. Axundov S.S.Seçilmiş əsərləri.Axundov S.S. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Çaşıoğlu, 2006.

3. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1981, 401 s.

4.Əsgrli F. Uşaq ədəbiyyatından mühazirələr Bakı.ADPU, 2021, 441.

5. Fərhadov F., Hacıyev A. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1986.

6. Hacıyev A. Azərbaycan sovet uşaq nəsri. Bakı, 1977. 468 s.

7. Həsənli B.Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı.Bakı: Müəllim, 2015, 524 s.

8. Məmmədov K. Müqəddimə. « S.Ə.Şirvani. F.Köçərli. S.S.Axundov. A.Şaiq.» kitabında. Bakı, 1985.

9. Mir Cəlal, Hüseynov F.C. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1982.398 s.

10. Məmmədov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 288s.

11. Məmmədov M., Salamoğlu T., Babayev Y. İki əsrin maarif işığında. Azərbaycan klassik uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Bakı: Elm, 1998, s. 5-10.

12. Məmmədova Ş,Uşaq əsərlərində sənətkarlıq məsələləri. Bakı: ADPU, 2014, 212 s

13. Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Bakı Universiteti, 2007, 444 s.

Kaynakça

1. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Antolojisi, Cilt IV. 3 cilt (Düzyazı) Bakü, ADPU, 2019, 562 s.(Derleyen: Şöhret Nusret kızı Memmedova)

2. Akhundov S.S. Seçilmiş Eserler. Akhundov S.S. Seçilmiş Eserler. Bakü: Chasıoğlu, 2006.

3. Efendiyev P. Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı. Bakü: Maarif, 1981, 401 s.

4. Asgrli F. Çocuk Edebiyatı Dersleri, Bakü. ADPU, 2021, 441.

5. Farhadov F., Hajiyev A. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı Tarihi. Bakü, 1986.

6. Hajiyev A. Azerbaycan Sovyet Çocuk Düzyazısı. Bakü, 1977, 468 s.

7. Hasanlı B. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı. Bakü: Muallim, 2015, 524 s.

8. Mammadov K. Giriş. “S.A. Şirvani. F. Koçarlı. S.S. Ahundov. A. Şaig.” kitabında. Bakü, 1985.

9. Mir Celal, Hüseynov F.C. 20. yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı. Bakü, 1982. 398 s.

10. Mammadov M., Babayev Y., Javadov T. Pedagojik çevre ve çocuk edebiyatı. Bakü: Maarif, 1992, 288 s.

11. Mammadov M., Salamoğlu T., Babayev Y. İki yüzyılın aydınlanması ışığında. Azerbaycan klasik çocuk edebiyatı antolojisi. Bakü: Elm, 1998, s. 5-10.

12. Mammadova Sh. Çocuk Eserlerinde Zanaatkârlık Sorunları. Bakü: ADPU, 2014, 212 s.

13. Namazov G. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı. Bakü: Bakü Üniversitesi, 2007, 444 s.

HAYATA KİTAPLARLA BAKMANIN NEZAKETİ - KÜTÜPHANE KORSANI

Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT*

Özet

Çocuk kitaplarında aranan en önemli özelliklerden biri hayata estetik bir pencereden bakarken gerçekleri doğru göstermek, sanat ve güzellik ile değer ve fayda dengesini sağlam kurmaktır. Bu ilkeler çerçevesinde Tûbâ Şirin Sancakdar'ın *Kütüphane Korsanı* isimli kitabı dili, üslûbu, konusu ve kurgusu ile gençlik ve çocuk edebiyatı içinde değerlendirilmeye değerbir eserdir.

Kütüphane yetkilisi ile bir okurun birbirlerine attıkları mesajlardan oluşan bu eserde memleketin sosyo-kültürel meselelerinden sanat ve edebiyat camialarındaki popülist dayatmalara, aile ve boşanma hadiselerinden özellikle İstanbul'daki kültür ve edebiyat çevrelerinin tanıtımlarına kadar farklı konulara çocukların ve gençlerin dikkatini çekecek bir kurgu ve üslûpla değinilmektedir. Metinler arası teknikler kullanılarak Türk ve Dünya edebiyatının iz bırakmış eserlerinden çarpıcı alıntılarla zenginleştirilmiş eser, yazarların yaşantıları ve sözleri iledaha da merak uyandırıcı hâle gelmiştir. Bu denli çeşitli konuları, zengin okumalara müsait bir yaklaşımla okuyucuya ve araştırmacılara sunabilmek çok önemlidir.

Eğitimde özgürlük ve gönüllülük insanları tek tipleştirmekten korur bakış açısıyla eserini kaleme alan yazar her yaştan okuyucu kitlesine seslenmeyi hedeflemiştir. Eleştirel bakmayı ve okumayı bir zenginlik, nezaketle doğruyu söylemeyi amaç, saygı ile ironiyi dengelemeyi hedef yapmış yazar, güncele vâkıf duruşuyla popülizme düşmediğini, yerli ve millî kalmayı usandırmadan ve nefret ettirmeden, merak ettirerek ve sevdirerek gerçekleşebileceğini eserinde göstermeye çalışır.

Kuru bir nasihatçi tavra asla düşmemeye çalışan Tûbâ Şirin Sancakdar özellikle neyi nasıl okumalıyım kaygısı taşıyan gençlerin ufkunu açar, sempati ve samimiyet dili ile gönüllere dokunur, güldürürken düşündürür, meraklandırırken hikmeti aratır.

Bu sebeple *Kütüphane Korsanı* isimli öncelikle çocuk ve gençlik edebiyatı içinde incelenebilecek bu eseri çocuk edebiyatı ölçütleri içinde ve özellikle çocuk edebiyatında ironinin kullanımı, çocuk ve gençlik kitabının edebi ve kültürel değerlere katkısı, çocuk ve gençlik kitaplarında üslûp ve dil başlıkları altında bir bildiri konusu yapmak dikkate değer olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, metinler arası, estetik.

Abstract

One of the most important features sought in children's books is to present the truth accurately while looking atlife through an aesthetic lens, establishing a strong balance between art and beauty, value and benefit. Within theframework of these principles, Tûbâ Şirin Sancakdar's book titled *Kütüphane Korsanı* is a work worth evaluatingwithin children's and young adult literature in terms of its language, style, subject, and plot.In this work, which consists of messages exchanged between a library official and a reader, various topics aretouched upon with a narrative and style that will attract the attention of children and young people-from thesocio-cultural issues of the country to the populist impositions in the art and literary communities, from family anddivorce matters to the introduction of cultural and literary circles in Istanbul in particular. Enriched with strikingquotations from influential works of Turkish and world literature through intertextual techniques, the work becomes even more intriguing with the life stories and words of authors. It is very important to present such diversetopics to readers and researchers with an approach that allows for rich readings.The author, who wrote her work with the perspective that freedom and voluntariness in education protect peoplefrom becoming uniform, aimed to appeal to readers of all ages. Aiming to see critical thinking and reading asrichness, telling the truth with courtesy as a goal, and balancing irony with respect, the author demonstrates in herwork-through a stance attuned to current issues-that one can avoid populism and remain local and nationalwithout tiring or offending the reader, but rather by arousing curiosity and affection.Avoiding a dry, preachy

* Uşak Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı ABD, ali.pulat@usak.edu.tr

tone, Tûbâ Şirin Sancakdar opens the horizons of especially young people who areconcerned with the question “how should I read and what should I read?”, touches hearts with a language ofsympathy and sincerity, makes readers think while making them laugh, and leads them to seek wisdom whilearousing curiosity.For this reason, *Kütüphane Korsanı,* which can primarily be examined within children's and young adult literature,should be considered as a potential subject of academic study under the titles of the use of irony in children'sliterature, the contribution of children's and young adult books to literary and cultural values, and style andlanguage in children's and young adult books within the criteria of children's literature.

Keywords: Children's literature, intertextuality, aesthetics.

Giriş

İnsanda merak hissiyatı, bilmediğini öğrenmeye ve araştırmaya sevk eden önemli bir güçtür. Fıtrî olan bu hissiyat sayesinde insan; bilmek, öğrenmek ve araştırmak ister. Gelişmenin, ilerlemenin ve yenilenmenin temel unsurlarından biri meraktır.

Merakın iyi, güzel, hayırlı ve faydalı olana yönlendirilmesi ise çok daha önemlidir. Kötü, çirkin ve fenaya merakın sonu şüphesiz felâkettir.

Edebî değeri yüksek eserler insanı ruhen, aklen ve kalben geliştiren merak unsurlarına sahiptir. Özellikle gençlik eserleri de merak hissiyatını olumlu yönde şekillendiren ve geliştiren özellikte olmalıdır. Merak, estetik bir yapı ve temel değerlerle bütünleşen bir edebî eserde hayalleri büyüten, inançları pekiştiren bir hüviyete bürünür.

Gençlik edebiyatı içinde ele alınabilecek özelliklere sahip Tûbâ Şirin Sancakdar’ın*Kütüphane Korsanı*[1] isimli eserinin en belirgin vasıflarından biri, merak hissiyatının doğru bir şekilde beslenmesi halinde okuyucuyu daha güzel sonuçlara götürebileceğidir.

Eserde merak unsurunu pekiştiren pek çok kurgusal ve teknik yöntemle karşılaşırız ve bunlar gayet doğal, olağan ve hayatın içinden hissini veren yapıda gelişir.Bu da merakın güzele evirilmesi, iyiye dönüşümüdür.

Merakın Doğuşu

Kitap, her düşündüğünü özgürce ifade eden kütüphane üyesi ile en büyük derdi insanlara okumayı sevdirmek olan kütüphane yetkilisi arasında geçen mailleşmelerden oluşur. Dolayısıyla iki zıt karakterin çatışması didaktik bir havaya bürünmeden kimi zaman güldüren, kimi zaman düşündüren bir zemin yaratır. Yaklaşık yirmi bir yıl süren bu yazışmaların bir bilgisayar uzmanı (korsanı) tarafından gizlice alınmasıyla kitaplaşması eseri daha gizemli hâle getirmiştir. Bu süre zarfında dünyada ve ülkede yaşananlara kitaplardan atıflar yapılarak bakılması okuyucunun merak hissiyatını da tatmin eder niteliktedir.

Yazar bu eserinde, sayısız yerli ve yabancı kitap okuyan ve okuduklarını irdeleyerek hayatı ve kendini okuduğunu fark eden kütüphane üyesi ve yetkilisi sayesinde okuyucuda merak hissiyatı uyandırarak kitapların dünyası vasıtasıyla sorgulamayı, düşünmeyi ve ibret alıp harekete geçmeyi telkin eder.

En çarpıcı mailleşmelerden biri Bu Ülke eseri hakkındadır. Cemil Meriç’in Bu Ülke eserini okumaya başlayan kütüphane üyesi mailinde, “her cümlede yumruk yemişe döndüğünü ve sözlüğe ihtiyaç duyduğunu” ifade eder: “Her sayfada daha önce ismini işitmediğim adamların kim olduğunu araştırıyor, bahsedilen kitapları merak edip daha sonra okumak üzere not alıyorum. Bu şekilde nasıl bitirebilirim bu kitabı? Yirmi beş yaşındayım kendimi hiç bu kadar cahil hissetmemiştim… Her defasında kitaplar hakkında yaptığınız yorumlar, düşünmediğim taraftan bakmamı sağlıyor.” (s.37)

Kütüphane yetkilisinin mailden cevabı şu şekildedir: “Bu Ülke’yi okumanın kolay olduğunu kimse söyleyemez. Aslında her okuyan tokat yemiş gibi hisseder. Her kesimden, her düşünceden insanın

[1] Şule Yayınları, 2024, İstanbul

yaşamında mutlaka derinde bir yerde hissettiklerini çat çat söyleyip önümüze koyan yazar bir darbe indirmiştir muhakkak. Bırakalım indirsin. Böyle bir sarsıntı yaşamayan dimağlar, aynı uyuşuklukla yollarına devam edecekler." (s.38)

Kütüphane üyesi kadın, evlenmiştir, kocası da kitap okumaya meraklanmıştır ancak "Kurtlar Vadisi" dizisi seyretmek o kadar yaygındır ki evlerde haftalık aileler dizi izleme gecesi yapmaya başlamışlardır. Bu durumu mailde kütüphane yetkilisine şikâyet eden kadına akıllıca, daha etkili ve faydalı bir 'merak' tavsiye edilir:

"Değerli üyemiz,

Benim düşüncem çayı demleyin. Belki yanında cips yerine sağlıklı bir şeyler ikram edebilirsiniz. Eşinizin dizi izlemek için arkadaşlarıyla buluşmasından sığ olduğu sonucuna varmak biraz insafsızlık olmaz mı? Bir tane dizi izlemekten bir şey olmaz, endişelenmeyin. Maalesef insanların birçoğu her akşam başka bir dizi başına oturuyorlar. Ayrıca yetişkin biri mafyaya özenmez diye tahmin ediyorum. Eminim iyi vakit geçiriyorlardır. Onun dizi izlediği akşamlar siz de başka bir program yapsanız böyle hissetmeyebilirsiniz.

Eşinize bir sonraki kitap olarak Bahaeddin Özkişi'nin Köse Kadı'sını hatta üstüne bir de devamı olan Uçtaki Adam'ı gönderelim de teşkilatlanmak nasıl olur, devletin en uç noktalarında istihbarat nasıl yapılır görsün bakalım. Üstelik tarihî bir roman. Eminim elinden bırakamayacak.

Saygılarımızla." (s.39-40)

Kütüphane üyesi kadın kocasının bu kitapları çok sevdiğini hatta "Kurtlar Vadisi'nin senaryosuna bu kitaplardan ihamla eklemeler yapmak istediğini söyleyerek kadın-erkek farkı karşısında bu konuda adeta teslim olduğunu ifade etmesi, kitabın bir başka yönü olan tabiilikten kopmamayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kütüphane yetkilisinin cevabı okuyucular için iyi eserlerin değerinin anlaşılması için fırsattır: "Tanpınar'ın sen on tane Sait Faik edersin dediği Bahaeddin Özkişi muazzam bir kalem. Her iki eserin kurgusunda yer alan girift ilişkiler hem zihin açıcı hem de istihbaratın fevkaladeliğini okura tam anlamıyla hissettiriyor. Eminiz okuma sırası size geldiğinde siz de elinizden bırakamayacaksınız."(s.41)

Bir büyük yazarın bir romancı için tespitleri şüphesiz az merak uyandıran bir husus değildir.

Merakın Tenkide Dönüşü

Okuyucuda merak hissini celbeden önemli yerlerden biri kütüphane üyesinin babası ile kütüphaneler hakkında dertleştiği bölümdür. GOG hakkında konuşurlarken tımarhanedeki Gog'un kafayı yemesinden, Gandi, Hitler ve Lenin'le konuşmalarından bahsedilince baba, komünizmden sömürgeciliğe, gençlik yıllarındaki çatışmalara kadar yaşadıklarından bahsettikten sonra kütüphanelere kendini kaptıran ve hatta bu sebeple hacca gitmeyi unutan adamdan bahseder. "Bağdat yakınlarında Hizânü'l Hikme denilen muazzam kütüphanede âlimler istedikleri gibi çalışırlar, yediklerine içtiklerine hiçbir ücret ödemezlermiş. Bu kütüphanenin ününü duyan Ebû Ma'şer de Hac yolculuğuna çıktığında buraya uğramak istemiş. Bir süre çalışıp ilim meclislerine katılmayı murat etmiş. Kırk yedi yaşından sonra merak sardığı matematik öyle büyülemiş ki Ebû Ma'şer'i bir soruyu çözmek başka bir soruya kapı aralamak oluyor ve asla çalışmalara bir nokta koyamıyormuş." (s.48) İlim sevdası onu bir aşk gibi sarmış ve yıllarca hacca gidememiş. Şu konuyu halledeyim kervana yetişirim diye hac kervanlarını yıllarca tüketmiş. Baba, bu hikâyeyi çok güzel anlatırmış.

Bu konu hakkında müstakil bir kitabın kütüphanede olmadığını öğrenen okuyucu bu hadiseyi merak edebilir ve küçük bir araştırma ile Ebû Ma'şer'in İslâm dünyasında ne kadar büyük eserlere imza attığını ve yüzlerce yıl batı düşüncesini etkilediğini öğrenebilir. Yazar daokuyucuda bu merakı uyandırıp onu araştırmaya sevk etmiştir.

Okuyucudaki merak hissinin araştırırken düşündürtmeye hatta sorgulatmaya sevk eden ve böylece işin aslını gösteren üslûp ve anlatım tarzına örnek de Küçük Prens ile ilgili görüşlerin tartışıldığı bölümdür.

“Sahibi olmayan bir elmas bulursan, o elmas senindir. Sahibi olmayan bir ada bulursan o da senindir.” İfadelerinin romantik duygulardan öte Avrupalının bilinçaltını açık ettiğini düşünür kütüphane üyesi. Fransa, kara kıtayı sahipsiz diye mi sömürmektedir?

Üyenin serzenişine yetkili de şu şekilde destek verir: Robinson adadaki yerliye sanki insan değilmiş gibi bir adı da yokmuş gibi Cuma adını koymuştur. Zaten Avrupalı sadece kendini insan görmektedir, insanat bahçelerinde renkleri farklı insanları teşhir etmeleri de bunun delilidir.

Konunun daha pekişmesini merakın tefekküre dönüşmesini sağlayacak diğer kitap Bülbülü Öldürmek ve Siyah Deri Beyaz Maskeler kitaplarıdır. İlkinde bir çocuk kitabı olmasına rağmen ırkçılığı diğerinde de ırkçılık ve sömürüyü enteresan bir kurgu ile işlemişlerdir.

Siyah Deri Beyaz maskede sömürülenin “kendisine yabancılaşıp zalimin yokluğunda onu aratmaz hâle gelmesi” kendi aralarında lehçelerini kullanmayı hor gören bir ezilmişliğe dönüşmesini hayretle görmek, merakın bir başka boyutu olsa gerektir.

Yazar merak unsurunu dikkatli bir şekilde kurgularken kimi zaman şaşırtmayı kimi zaman düşündürtmeyi kimi zaman da ibret ve ders aldırmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Sartre’ın Yeryüzünün Lanetleri’ndeki şu ifadesi Avrupalıların itirafla rahatlama isteğini mi yoksa ifşa merakı mı göstermektedir?

“Kısa bir süre öncesine kadar yeryüzünün nüfusu iki milyardı; beş yüz milyon insan ve bir buçuk milyon ‘yerli’. Birinciler söze sahipti, ötekiler sözü ödünç almıştı.”

Yazar, Frantz Fanon’dan alıntı ile bir sonuca gitmek ister. “Avrupa’nın ayak izlerini takip etmekten başka yapacağımız daha iyi şeyler olduğunu nasıl anlayamayız?”

Yapılacak iki şey vardır: Onların yaşadıkları refahın yaptıkları soykırıma bağlı olduğunu anlatmak ve yüksek bir merak hissiyatı ile buna Cemil Meriç’in ifadesi ile tecessüs denebilir, özellikle batılı yazarları eleştirel bir gözle takip edip ırkçı ve sömürgeci yönlerinin izini sürmek.

Yazar bu süreci kütüphane üyesinin mailinden şu şekilde somutlaştırır: “Her şey George Orwel’ın Bir Fil Vurmak öyküsü ile başladı. Amerika’da bakıcısını ezen fil asılır. Sirkte çalıştırmak için daha yavru iken annesinden ayır sonra işkence ile şovlara hazırla ve bakıcının eziyetine can havliyle karşılık verirken ölüme sebep olan fili işkence ederek as, canını al. Tam sömürgeci zihniyete yakışır zihniyet.”

Yazara göre Orwel’ınher eserinde az ya da çok bu sömürge itirafları devam eder. Hele Exupery’nin İnsanların Dünyası kitabı bu konuda insanı şaşırtır, hayrete düşürür. Çünkü Müslümanları insan saymaz.

Meraktan Çözüme

O zaman çare nedir? Bu durumda ne yapılmalıdır? Okumaktan vaz mı geçeceğiz?

Yazar üyenin dilinden çözümü net ve rumuzlu bir dille ifade eder ve bu da merakın bir başka boyutudur:

“Bir gün ben de yazacağım. Orwel’ı, Zweig’ı romanımın kahramanı yapacağım. Benim kitabımda sömürgeciler kırklı yaşlarda bırakmayacaklar sömürdükleri ülkeyi. Orada yaşlanacaklar ki halk onları ölümsüz zannetmeyecek. Siyahiler evrimsel olarak geçiş dönemi varlıklar olmayacak. Belki sarışın uzun bacaklılar evrimini tamamlamamış olabilirler.

Bumerang tüfeği yenecek, göreceksiniz.” (s.108)

Gerçekleri edebî bir üslûpla, şaşırtıcı kurgularla ve ibret alınacak tarzla yazmaya çalışmak, bu konuda gayret etmek çare olabilir.

Sonuç

Bu eserin en belirgin özelliklerinden biri kitaplar sayesinde okuyucuda önce merak hissinin doğabileceğini göstermektir. Kütüphaneye üye olan gencinmerakı kitapların zengin ve renkli

dünyasına daldıkça artar. Bu his biraz da kütüphane yetkilisinin gayreti ile sağlıklı bir şekilde gelişir. Böylece okuyucukitapların dünyasını keşfettikçearaştırma ve sorgulama yapmanın hayatı ve geleceği doğru okumak olduğunu fark eder. Nihayetinde deufku açılan okuyucuda şuurlanma gelişir, inanç aksiyona dönüşür.

Yazar bu eserinde merakın evreleriniyüzeysel olmayan bir telkin ile geçmenin yollarını göstermiştir. Bu evrelerin ilki okuyucuyu karamsarlığa itmeden edebî eserin doğru okunmasının yollarını örneklerle anlatmaktır. İkincisi, didaktik bir dile yönelmeden, eserleri samimiyetle tahlil ederek okuyuculara yeni bakış açıları kazandırmaktır. Üçüncüsü de herkesin kendi hâline ve şartlarına göre kitap, okumak ve kütüphane ile ilgili adımlar atabileceğini hissettirmektir.

ÇOCUK EDEBİYATINDA NİNELER:
ALEVİYYE BABAYEVA'NIN "NENELER EFSANELER " HİKAYESİ ESASINDA

Doç. Dr. Ruhengiz ALİYEVA*

Doç. Dr. Aygün BAĞIRLI**

Dr. Lale ALEKBEROVA***

Dr. Fidan ALİZADE****

Özet

20. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan çocuk edebiyatı, tür tipolojisi və konu çeşitliliği açısından oldukça zengin ve kapsamlıdır. En önemli mesele isə çocuk edebiyatının folklor kaynaklarıyla beslenmesiyle ilgilidir. Folklor düşüncə və estetik anlayışın kaynağı olarak etnosu , ginetik hafızayı və çağdaş çevreyi bütün yönleriyle kapsar. Bu nedenle, geçen yüzyılın ikinci yarısında çocuk edebiyatı sistemli ve amaçlı bir şekilde bu kaynaklara baş vurmuştur.

S. Rahimov, Mir Celal, A. Valiyev, M. Dilbazi, A. Abbasov, G. İlkin, S. Valiyev, M. Rzaguluzade, Anar, Elçin, M. İbrahimbeyov, R. İbrahimbeyov, I. Malikzade, H. Hasilova, N. Süleymanov, A. Babayeva, A. Samadli ve diğerlerinin çalışmaları buna bir örnektir. Tüm bunlar, çocuk nesrinde folklorun bir amaç olarak kullanılmasının öncü konumda olduğunu söylemek için sebep vermektedir.

Summary

At the second part of 20th century the Azerbaijan children's literature is very rich with the genre typology and theme colours. The most important problem is about the determination of folklore resources in the children's literature. The folklore as a resource of idea-aesthetic thought embraced whole sides of ethnos, genetic memory and contemporary environment. So, that at the second period of the last century with purposely and continuously also systematically appealed to the children's literature.

The creativity of S.Rahimov, Mir Jalal, A.Valiyev, M.Dilbazi, A.Abbasov, G.Ilkin, S.Valiyev, M.Rzaguluzadeh, Anar, Elchin, M.Ibrahimbayov, R.Ibrahimbayov, I.Malikzadeh, X.Hasilova, N.Suleymanov, A.Babayeva, A.Samadli and others could be sample to our sayings. All these gives us bases to say that the use of folklore in children's publications in the target order stands on the leading positions.

Keywords: Azerbaijan literature of the 20th century, tales, fairy tales- poems, traditions and modernity.

Eh, nənələr... nənələr! Yaxşı ki, siz varsınız.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı bütün dövrlərdə zənginliklə, klassik ədəbiyyat nümunələrinin yaranması, orijinal düşüncə sahiblərinin bədii sferaya gəlişi, axtarışlar və tapıntılarla səciyyələnir. Uşaq ədəbiyyatı da məhz bu müstəvidə həmişə zənginləşmə keçirmişdir. Bu zənginləşmənin isə qaynağı xalqın zəngin folklor mədəniyyəti, klassiklərin yaratdığı möhtəşəm abidələrdir. Yanıltmaclar, uşaq oyunları, uşaq tamaşaları, tapmacalar, laylalar, oxşamalar, uşaq nəğmələri, sanamalar, düzgülər, öcəşmələr, nağıllar və s. olduqca zəngin, həm də rəngarəng mədəniyyət hadisəsidir. Böyük ədəbiyyat nümayəndələrinin tutduğu yol son olaraq zəngin uşaq

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, aliyevaruhangiz48@gmail.com

** Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Başkan Yardımcısı, aygunbagir77@gmail.com

*** Büyük Elmi İşçi, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, lalalkbrova1990@gmail.com

**** Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Orta Asırlar Azerbaycan Edebiyatı Şubesi, piriyeva.fidan@inbox.ru

ədəbiyyatının formalaşması ilə nəticələnmişdir. Bu zənginliyin mühüm bir hissəsi sovetlər dönəmi ilə bağlıdır. İttifaq miqyasında keçirilən dekadalar, qurultaylar, uşaq ədəbiyyatının problemlərinə həsr olunmuş müşavirələr, müzakirələr məhz gənc nəslin formalaşmasına hesablanmışdı.. Əsas məsələ isə sovet adamı düşüncəsinə hesablanmış uşaq ədəbiyyatı yaratmaq idi. M.Müşfiqin "Şəngül, məngül, Şüngül" (1934), "Kəndli və ilan" (1935), "Küləklər", "Məktəb şərqisi", "Zəhra üçün", S.Vurğunun "Sünbülüm", "Deyin, gülün, övladlarım", "A köhlən atım", "M.Seyidzadənin "Nərgiz", "Ceyran", A.Şaiqin "Oyunçu bağalar", T.Ş.Sümürğün "Qeyrət", "Zərifə", Ə.Vəliyevin "Nənəmin cəhrəsi", "Madarın dastanı", S.Vəliyevin "Bığlı ağa", "Şor cüllütü" və s. uşaqların təsəvvürlərinə, düşüncəsinin formalaşmasına, daha doğrusu, uşaq marağına görə yazılmış nümunələrdir ilə folklora, xalq məişətinə üstünlük verməni əsas tutur və çağırış kimi görünür.

XX əsrin ikinci yarısı məlum olduğu kimi, keçən əsrin altmışıncı illəri ədəbiyyat mündəricə, düşüncə, milli ruhun aparıcılığı tendensiyası ilə əhəmiyyət kəsb edir. Artıq mövcud düşüncə tipi, sovet adamı formulası milli ənənəyə, etnos təsəvvürlərinə üstünlük vermə ilə səciyyələnir. Burada ən mühüm istiqamətlərdən birisi və bəlkə də başlıcası əvvəlki onilliklərdə müəyyənləşdirilmiş düşüncə tipinin sərhədlərinin pozulması və bütün olanların milli ənənəyə bağlanmasıdır. Məlum olduğu kimi, sovetlər dönəmi ədəbiyyat zənginliklərlə, müxtəlifliklərlə, inkişaf rəngarəngliklərı ilə səciyyələnir. Uşaq ədəbiyyatı da bu böyük ədəbiyyatın bir hissəsi olub, məhz öz spesifikası, ümumi ruhu etibarilə bədii düşüncənin mühüm tərkib hissəsi olaraq həmişə ənənyə hesablanmışdır. X.Əlibəyli, T.Elçin, Ə.Kərim, T.Mütəllibov, İ.Tapdıq, H.Ziya, M.Günər, F.Sadıq, M.Aslan, Z.Xəlil, T.Mahmud (poeziya), X.Hasilova, Ə.Babayeva, N.Süleymanov, Ə.Əhmədova (nəsr), Y.Əzimzadə, Ə.Səmədli (dramaturgiya) və s. sənətkarların yaradıcılığı bütün mahiyyəti, ruhu etibarilə öz qaynağını folklordan almışdır. ". Əslində "50-ci illər Azərbaycan uşaq nəsri sahəsində folklor motivli və müasir mövzulu əsərlərə kifayət qədər rast gəlmək mümkündür. S.Rəhimov, Ə.Vəliyev, M.Rzaquluzadə, M.İbrahimov, M.Cəlal, Ə.Məmmədxanlı, H.Abbaszadə, Q.İlkin və digər nasirlər maraqlı əsərlər yaratmışlar. S.Rəhimovun "Pəri çınqılı", Ə.Vəliyevin "Hekayələr", M.Rzaquluzadənin "Ovçu Elişlə qoçaq Aytəkin nağılları", M.İbrahimovun "Çandranın üsyanı", M.Cəlalın "Yaşıdlarım", "Yuxu və külək", Q.İlkinin "Üçtəpə uşaqları", Ə.Məmmədxanlının "Balaca nərgiz", H.Abbaszadənin "Bacı və qardaş", "Şəlalə", H.İbrahimovun "Kamalın ad günü", "Gülzar" və sair çap olunmuş əsərlər bu illərin ədəbi mənzərəsindən xəbər verir" . Ona görə də bir istiqamətdəXX əsrin ikinci yarısından sonrakı mərhələni bütünlükdə əvvəlki ənənədən kənarda götürmək və tamamilə fərqli müstəvidə təhlilə gətirmək düzgün deyildir. Əlbəttə, XIX əsrin sonlarından, XX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan ədəbiyyatında gedən proses, mülli mənəvi yaddaşın qorunuşuna və oyanışına hesablanmış nümunələrin yaradılması, xalqın maariflənməsində folklor mədəniyyətinə üstünlük verilməsi məsələsi mühitin yaddaşında idi.

Q.Namazov yazır: "Ələviyyə Babayeva dolğun məzmunlu və maraqlı bədii əsərlərində uşaq təxəyyülünə uyğun şəkildə qələmə aldığı həyat hadisələri kiçik yaşlı oxuçunun dünyagörüşünə faydalı təsir göstərir, onlarda gözəl hisslər, səmimi duyğular, vətənpərvərlik hissləri aşılayır. Bu baxımdan yazıçının "Süsən, sünbül" kitabında toplanan hekayələri diqqətəlayiqdir. Bu əsərlərdə sırf nəsihətçiliyə, quru didaktizmə rast gəlmirik. Əxlaqi nəticə təsvir olunan hadisələrlə üzvü surətdə bağlı olur. Təsvir boyu yazıçı ibrətli nəticələr üçün zəmin hazırlayır" Məhz bu səbəbdən də ədəbiyyata gəldiyi vaxtdan həmişə ədəbi-nəzəri fikrin marağında olmuş, folklordan və klassikadan gələn yüksək sənət keyfiyyətlərini uğurla davam etdirmişdir. "Lalələr açanda" ,"Yarpaqlar darıxır", "Vaxtdır və ya küçə saatı", "İnsana insan gərəkdir", "Ağca və Qaraca", "Külək və Qırmızı papaq", "Sapsarı Nərgiz inək", "Nənələr, əfsanələr", "Nənəcan, Balaca gəzir", "Küpə bala", "Bir müəllimə vardı", "Arzu daşı", "Fit", "Tut ağacı" və s. kimi hekayələr onun yaradıcı istedadını, uşaq dünyasını aydınlaşdırmaq üçün zəngin material verir. Eyni zamanda keçən əsrin ikinci yarısı uşaq nəsrinin hansı ab-hava ilə yaşadığını aydınlaşdırmağa şərait yaradır.

Keçən əsrin 60-80-ci illər uşaq nəsrini yaşlı nəslin nümayəndələri (S.Rəhimov, Mir Cəlal, Ə.Vəliyev, Ə.Abbasov, Q.İlkin, S.Vəliyev, M.Rzaquluzadə) və həmin dövrdə ədəbiyyata yeni gələn gəncliyin (Anarın, Elçinin, M.İbrahimbəyov, R.İbrahimbəyov, İ.Məlikzadə, X.Hasilova, N.Süleymanov, Ə.Babayeva, Ə.Səmədli) yaradıcılığı təmsil edirdi. Onlar öz əsərlərində məhz folklor janrlarına, əfsanə, rəvayət, dastan, nağıl təhkiyyəsinə və obrazlarına müraciət etməklə (sistemli və ardıcıl), həm də milli dəyərlərə üstünlük verməklə mövcud ideologiyanın müəyyənləşdirdiyi prinsipləri pozmaq yolunu tutdular. Anarın "Yağış kəsdi", Elçinin "Min gecədən biri", "Gümüşü, narıncı", "Günay,

Yalçın, Nigar, bir də bir Səlim", M.Rüstəmbəyovun "Uşaqlığın son geçəsi", R.İbrahimbəyovun "Səhranın bəyaz gecəsi", İ.Məlikzadənin "Özgə anası", M.Aslanın "İlkinin anası", "Usta qıy-qıy", "Uşaqların söhbətləri", "Sarıdaş kəndinin uşaqları", Z.Xəlilin "Ballıca", "Çıraq nənənin nağılları", "Cırtdanla Azmanın yeni sərgüzəştləri", "Dünyanın ən balaca nağılları" "Salam, Cırtdan", X.Hasilovanın "Nailənin kubikləri", "İlk məktub", "Qarının hədiyyəsi", "Baba və nəvə", "Nənəm məktəbdədir", "Krançı və sərçə yuvası", Ə.Babayevanın "Nənəcan, nağıl de", "Böyürtkən mürəbbəsi", "Gülaçarın kuklası", "Qız Kamil", "Qızılı buzov", N.Süleymanovun "Sədəfli saz", "Qoruqçu", "Yetər nənə" və s. kimi uşaq hekayələri öz orijinallığı, folklor üslubu, məzmunu ilə XX əsrin ikinci yarısında və ondan sonra olan mənzərəni özündə əks etdirir. Məlum olduğu kimi, "əlverişli süjetlər, şirin dil, rəvan təhkiyə dolğun obrazlar, yaddaqalan xarakterlər, hadisələrdəki əlvanlıq, daxili dinamika, gözlənilməz situasiyalar, bədii təsvir vasitələrinin bolluğu, zəngin fantaziya, nikbin ruh, zərif yumor və s. xalq ədəbiyyatını uşaqlara sevdirir. Göründüyü kimi, folklor özünün geniş və əlverişli imkanları ilə uşaq ədəbiyyatına çox şey vəd edir. Həqiqətən də onlar arasında əlaqə çoxxasəli, çoxəlamətli xarakter daşıyır" Ona görə də keçən əsrin ikinci yarısında folklor ənənələrinə istinad çoxalır, milli mənəvi dəyərlərin ifadəsi məqsədli olaraq müxtəlif formalarda uşaq nəsrində özünə yer tapır. Q.Namazov yazır: "Ələviyyə Babayeva dolğun məzmunlu və maraqlı bədii əsərlərində uşaq təxəyyülünə uyğun şəkildə qələmə aldığı həyat hadisələri kiçik yaşlı oxuçunun dünyagörüşünə faydalı təsir göstərir, onlarda gözəl hisslər, səmimi duyğular, vətənpərvərlik hissləri aşılayır. Bu baxımdan yazıçının "Süsən, sünbül" kitabında toplanan hekayələri diqqətəlayiqdir. Bu əsərlərdə sırf nəsihətçiliyə, quru didaktizmə rast gəlmirik. Əxlaqi nəticə təsvir olunan hadisələrlə üzvü surətdə bağlı olur. Təsvir boyu yazıçı ibrətli nəticələr üçün zəmin hazırlayır" Məhz bu səbəbdən də ədəbiyyata gəldiyi vaxtdan həmişə ədəbi-nəzəri fikrin marağında olmuş, folklordan və klassikadan gələn yüksək sənət keyfiyyətlərini uğurla davam etdirmişdir. "Lalələr açanda" ,"Yarpaqlar darıxır", "Vaxtdır və ya küçə saatı", "İnsana insan gərəkdir", "Ağca və Qaraca", "Külək və Qırmızı papaq", "Sapsarı Nərgiz inək", "Nənələr, əfsanələr", "Nənəcan, Balaca gəzir", "Küpə bala", "Bir müəllimə vardı", "Arzu daşı", "Fit", "Tut ağacı" və s. kimi hekayələr onun yaradıcı istedadını, uşaq dünyasını aydınlaşdırmaq üçün zəngin material verir. Eyni zamanda keçən əsrin ikinci yarısı uşaq nəsrinin hansı ab-hava ilə yaşadığını aydınlaşdırmağa şərait yaradır.

Məsələn, Ə.Babayevanın "Nənələr...əfsanələr" hekayəsi öz orijinal təhkiyəsi, nağıl formullarının daşınışı və ifadəliliyi baxımından diqqəti cəlb edir. Hekayə Azərbaycanın böyük şairi S.Vurğun haqqındadır. Şairin heykəli qarşısında duran nənə ilə nəvə arasındakı söhbəti, nağıl-xatirəni əks etdirir. Hekayənin sonluğunda tipik olacaq bir epizod var. Orada deyilir: "Mələk nənənin nağılını dinlədikcə mən əlli il yox, yüz il bundan sonra dillərə düşəcək əfsanələr barədə düşünürdüm. Nənələrin yumşaq, qırış kəsmiş dodaqlarından birbaşa ürəyimizə, yaddaşımıza axıb tökülən əfsanələr, nağıllar barədə düşünürdüm. Eh, nənələr... nənələr! Yaxşı ki, siz varsınız. Uşaqlığımızın şəffaf, mavi xatirələrini göy muncuq kimi sapa düzüb boynumuzdan asan nənələr, siz olmasaydınız biz nə edərdik? Mənə elə gəlir ki, nəinki uşaqlığımıza, bütün həyatımıza bəzək verən nağıllar, əfsanələr, bayatılar, laylalar, oxşamalar – hamısı nənələrimizin dişsiz ağzından, qırışlı dodaqlarından axıb tökülür. Sağ olun, sağ olun bizim ağıllı, nağıllı nənələr... Bizə ilk nəcabət, məhəbbət dərsi verən, ürəyimizi səxavətlə genişləndirən, xeyirxah hisslər oyadan nənələr, ağıllı, nağıllı nənələr..." Göründüyü kimi, XX əsrin ikinci yarısı Azərbaycan uşaq bədii nəsri xalq düşüncəsindən, milli-mənəvi dəyərlər sistemindən, folklor mədəniyyətindən qaynaqlanmaqla orijinal bədii nümunələrin yaranmasını aktlaşdırmışdır. Burada ən mühüm istiqamət etnosun genetik yaddaşının yaşamına, əxlaqi dəyərlərin qorunuşuna hesablanmış keyfiyyətlərin qabardılması və gələcək nəslə aşılanması tendensiyasıdır. Bütün bunlar milli düşüncənin oyanışı ilə bağlı başlayan bir prosesdir və uşaq nəsrində də aparıcılıqla, həm də daha çox özünü göstərən məsələdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulla B., Rüstəmbəyli S., Hüseynli S. Ədəbiyyat. Bakı: Çaşıoğlu, 2000, s. 286
2. Azərbaycan klassik uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Bakı: Elm, 1998, 200 s.
3. Babayeva Ə. Küləyin tərkində. Bakı: Gənclik, 1983, s. 356

4. Bakıxanov A. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1984, 475 s.
5. Cəlal M., Hüseynov F. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1982, 426 s.
6. Dilbazi M. Ana qanadı. Bakı: Gənclik, 1972, 488 s.
7. Hasilova X. Ləpəli sahilin xatirələri. Bakı: Gənclik, 1978, 300 s.
8. Xəlil Z., Əsgərli F. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı: ADPU, 2011, 498 s.
9. Mahmud T. Pəncərəyə toxunan budaq. Bakı: Gənclik, 1978, 134 s.
10. Məmmədov M., Babayev Y., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 288 s.
11. Şaiq A. Əsərləri. 5 cilddə, V c, Bakı: Yazıçı, 1978, s. 476

CELİL MEMMEDGULUZADE'NİN ÇOCUK ESERLERİNİN İÇERİĞİNİN ÖĞRETİLMESİ

Doç. Dr. Hoşbaht ALİYEVA TAYYAN[*]

Özet

Celil Memmedguluzade, büyük bir yazar, oyun yazarı, yayıncı ve halk figürü olmasının yanı sıra, Azerbaycan edebiyatının yeni bir aşamaya yükselmesinde eşsiz bir rol oynamıştır. On yıl boyunca edebiyat öğretmeni olarak görev yaptığı süre boyunca bilgi ve becerilerini genç neslin eğitimine, köylü çocuklarının bilim, eğitim ve kültür edinmesine adamıştır. Celil Memmedguluzade, bu yıllarda önde gelen bir eğitimci olarak da olgunlaşmış, sadece ders verdiği köylerde değil, aynı zamanda Nahçıvan genelinde gerçekleşen eğitim süreçlerine yakından katılmış ve otoriter aydınlardan biri haline gelmiştir. Çalışmanın Amacı. Bu çalışmanın amacı, Celil Memmedguluzade'nin çocuk eserlerinin içeriğinin eğitim sürecinde nasıl öğretildiğini incelemek ve bu eserlerin eğitimsel, pedagojik ve sanatsal değerlerinin öğrencilerin dünya görüşü ve ahlaki gelişimi üzerindeki etkisini bilimsel ve metodolojik bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Ayrıca, yazarın çocuk edebiyatına getirdiği yenilikleri ve eserlerindeki toplumsal, ahlaki ve ulusal sorunların okul eğitiminde nasıl özümsendiğini belirlemek temel amaçtır. Azerbaycan edebiyatında realizm ve aydınlanma akımının başlıca temsilcilerinden biri olan Celil Memmedguluzade, ulusal düşüncenin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Çocuk eserleri, hem estetik eğitim hem de toplumsal düşüncenin gelişimi açısından günümüzde de önemini korumaktadır.

Modern eğitim sürecinde, klasik çocuk edebiyatı öğretimi yalnızca içeriğin kavranmasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda öğrencinin eleştirel düşünme, ahlaki tercih ve insani değerler anlayışını da geliştirir. Araştırma Soruları

1. Celil Memmedguluzade'nin çocuk eserlerinin ana fikir-içerik yönleri nelerdir?

2. Yazarın çocuk imgeleri aracılığıyla hangi ahlaki ve toplumsal sorunlar ortaya konmaktadır?

3. Çocukların dili, psikolojisi ve düşünce biçimi yazarın eserine nasıl yansıtılmaktadır?

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, çocuk eserleri, öğretim yöntemleri, öğretim.

TEACHİNG THE CONTENT OF JALİL MAMMADGULUZADEH'S CHİLDREN'S WORKS

Abstract

Jalil Mammadguluzadeh, in addition to being a great writer, playwright, publicist and public figure, played an unparalleled role in the rise of Azerbaijani literature to a new stage. He is an educator and public figure who has formed an entire literary school. During his ten years as a literary teacher, he devoted his knowledge and skills to the education of the younger generation, to the acquisition of science, education, and culture by peasant children. Jalil Mammadguluzadeh also matured as a leading educator during these years, closely participating in the educational processes taking place not only in the villages where he taught, but also in Nakhchivan as a whole, and becoming one of the authoritative intellectuals.

Purpose of the study. The purpose of this study is to investigate the ways in which the content of Jalil Mammadguluzadeh's children's works is taught in the educational process, to substantiate the impact of the educational, educational, and artistic values of those works on the worldview and moral formation of students from a scientific and methodological perspective. The main goal is also to determine the innovations brought by the writer to children's literature, and how the social, moral, and national problems in his works are assimilated in school teaching. Jalil Mammadguluzadeh, as one of the main representatives of the realism and enlightenment direction in Azerbaijani literature, played an important role in the formation of national thought. His

[*] Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Başöğretmeni, Filoloji Doktoru, gunelpeniyeva@mail.ru

children's works remain relevant today in terms of both aesthetic education and the development of civic thinking.

In the modern educational process, teaching classical children's literature does not end only with the mastery of the content, but also develops the student's critical thinking, moral choice, and understanding of human values.

Research questions

1. What are the main idea-content directions of Jalil Mammadguluzadeh's children's works?

2. What moral and social problems are presented through the writer's children's images?

3. How are the language, psychology, and way of thinking of children reflected in the writer's work?

Research methods. The article was conducted using the analysis and synthesis method. At the same time, the text was analyzed by image and idea and the comparative method was also used. The analysis consists of a synthesis of artistic-textual analysis and methodological-interpretive approaches. This includes both the analysis of the work at the ideological and artistic level, as well as its application in the educational process.

Keywords: Literature, children's works, teaching methods, teaching.

Celil Memmedguluzade, 1921 yılında "Danabaş Köyü Mektebi" adlı hikâyeyi yazmış ve bu hikâye "Danabaş Köyü Hikâyeleri" serisine dahil edilmiştir. Eser, yalnızca "Danabaş Köyü Hikâyeleri" serisindeki hikâyeler, anlatılar ve tefrikalarla değil, aynı zamanda yazarın tüm edebi faaliyetleri ve ilk oyunlarıyla da organik bir şekilde iç içe geçmiş bir eserdir.

Eser, Danabaş köyünde kimsenin görmediği ve duymadığı çok tuhaf ve anlaşılmaz bir hikâyenin yaşandığı gerçeğiyle başlar. Beklenmedik bir şekilde köye bir saray memuru, bir hâkim, bir mahkeme kâtibi ve bir okul müdürü gelir. Bu haber hızla yayılır ve herkesi aynı ölçüde endişelendirir. Köylüler, saray memurunun ve kayyımın köye gelişinin gerçekte ne anlama geldiğini bilirler. Bu beyefendilerden kötülük, soygun, hakaret ve kırbaç dışında hiçbir şey görmemişlerdir. Hükümetin köyde bir okul açması, hikâyenin hiciv hedeflerinden biri olan, Çarlık'ın ücra kırsaldaki sömürgecilik politikasına hizmet ediyor. Çocuklardan yetişkinlere kadar halk, hükümet yetkililerinden ve onlarla birlikte gelen din adamlarından korkuyor. Bu korku duygusu yaşlı erkeklerde bile hissedildiğinden, kadınlar ve çocuklar köpek kulübesinde veya samanlıkta saklanmaktan daha çok korkarlar: "Hayatım boyunca gerçekten iki kez korktuysam, o gün atlının harman yerinden gelip Hacı Namazlı'yı çiftçiye götürdüğü gündü. Evet, o gün korkum doruktaydı. Köpeğimizin ahırımızın yan tarafına in büyüklüğünde bir çukur kazdığını bile hatırladım. Gün boyunca sıcaktan dolayı çukurda saklanırdı. Atlı Hacı Namazlı'yı getirdiğinde o kadar korktum ki koşup kendimi köpeğin inine attım. Kulübeye giriyordum ve harman yerindeki adamlar ahırın peşinden gidiyorlardı. İlk başta beni aradıklarını sandım. Ama hepsi beni gördüler ve neden bu kulübeye girdiğimi bile sormadılar. O zamanlar bu şeyleri anlamamıştım, anlamıyordum ama şimdi eminim ki onlar da korkmuşlardır. Kerbela'yı iyi hatırlıyorum." *Mirzali, sık sık, hırsız bir kedi gibi, başını samanların arasından çıkarıp yola doğru bakar, atlının ve Hacı Namazlı'nın köye girip girmediğini kontrol ederdi".* [3, s. 215-216].

Çarlık hükümetinin muazzam zulmünü ve adaletsizliğini gören köylüler, Hacı Namazlı'nın harman yerinden geri çağrıldığını öğrendiklerinde hep bir ağızdan, "*Evet, adamın evi yıkıldı, Allah bey'in evini yıksın"* dediler. Danabash köyünün ezilen, cahil, sıradan halkı, çarlığın işkencelerinden ve adaletsiz yasa ve yönetmeliklerinden o kadar çok acı çekmiştir ki, devlet görevlilerini görmek bile istemezler. Yazarın aynı zamanda onların cehaletini ve geri kalmışlığını da ortaya koyduğu ve okul ve eğitimin faydalarını anlamayan sıradan insanlara ve fanatiklere güldüğü doğrudur. Ancak, hükümetten sürekli eziyet ve baskı gören köylülerin, okul açma bahanesiyle bir tür kötülük bekleyip savaşa götürüldüklerini düşünmeleri de sanatsal olarak bunu haklı çıkarır: "*Vay ana, bizi savaşa götürecekler"*.

Yazar, "Danabaş Köyü Okulu" adlı öyküsünde köy yaşamını, gündelik hayatı, halk gelenek ve

göreneklerini, kadın ve çocukların durumunu da gerçekçi renklerle anlatır. Bir çocuğun canlı öyküsünde yazar, feodal köyün birçok karanlık köşesine değinir, tüm sıkıntıları ve eksiklikleri hiciv ve kahkaha ışığında açıkça ortaya koyar.

Celil Memmedguluzade'nin 1903 yılında yazdığı "Posta Kutusu" öyküsü, ilk düzyazı eserlerinden biridir. Yazarına dünya çapında ün kazandırmasının yanı sıra, bu küçük ölçekli eser, Azerbaycan edebi düzyazısının klasik bir örneği olarak edebiyatımızda yerini alır. Yazarın ilk basılı eseri olan "Posta Kutusu" öyküsü, 1904 yılında "Şargi-rus" gazetesinde yayımlandı. Bu eser aynı zamanda Celil Memmedguluzade'nin hayatında, edebi ve sosyal faaliyetlerinde bir dönüm noktası oldu.

Posta Kutusu, C. Memmedguluzade'nin sömürü ve cehalet kurbanlarının sefil hayatlarını anlatan öykü serisinin bir parçasıdır. Eserin ana karakteri, efendiler dünyasının esareti altında ezilen, haklarını ve onurunu koruyamayan talihsiz bir Azerbaycan köylüsü olan Novruzali'dir. Yazar, okuyucuya sunduğu bu karakterin hayatı, kişiliği, dünya görüşü ve manevi dünyası hakkında doğrudan veya açıkça hiçbir şey söylemez. Novruzali'nin itaatkâr, köle ruhlu doğasını ortaya koymak için onu bu duruma düşüren başlıca suçlulardan biri olan efendisi Veli Han ve yüzyılın teknik ilerlemesinin bir örneği olan posta kutusuyla yüzleştirir.

Hikâyenin fikri, ana amacı ve içeriği, ayrıca Novruzali'nin tipik bir karakter olarak zavallı doğası, tam da bu karşılaşmanın arka planında ortaya çıkıyor:

- *Ah be Novruzali! Ne dertler çektin?*

Novruzali, çuvalların iplerini çözerek cevap verdi:

- *Bu söz nedir han? Ölene kadar kölen olacağım...*

Bu sözleri söyledikten sonra Novruzali, üzerindeki tozu silkelemeye başladı... çünkü öğleden bir saat geçmişti ve postane vakti geçmiş olabilirdi. Han, yazdığı mektubu ona verip Novruzali'yi postaneye götürmeyi düşündü.

Han, misafire döndü:

- *Novruzali, postaneyi biliyor musun?*
- *Novruzali cevap verdi:*

• Ah Han, ben basit bir adamım, postaneden ne anlarım? Çok garip, Naçernik divanhanesini biliyor musun?

• Evet Han, sana geri dönelim, seni tanıyorum, neden tanımıyorum? Geçen hafta Naçernik'e şikayet etmeye geldim. Han, yemin ederim, katda bize çok zarar veriyor. Aslında bizim katda başka bir kabileden; bizi görmek bile istemiyordu. Geçen hafta iki buzağımı kaybettim. Gittim...

• Bunları sonra söyleyebilirsin. Dinle, ne dediğimi anla: Naçernik divanhanesinin önünde büyük bir taş ev var, kapının önünde duvara yapışık bir kutu var, o kutu bir posta kutusu. O kutunun küçük ve uzun bir kapağı var. Hemen şu kağıdı al, kutunun kapağını vidala, kağıdı kutuya koy, kapağı kapat ve hemen geri dön! ...

- Han, bırak da başa döneyim, şu eşeğin başına bir torba geçireyim; bu bir hayvan, açkalmasın, yolculuktan yorulmuş.

- Hayır, hayır... Zararı yok. Kâğıdın süresi doldu. Torbayı eşeğin başına sonra geçirebilirsin.

- O zaman eşeğin bacağını bağlayayım, yoksa bahçedeki ağaçları kemirir.

- Hayır, hayır... sorun değil, çabuk koş, kâğıdı koy!

Novruzali kâğıdı dikkatlice kucağına koydu ve gence dedi ki:

- Han, gadayı ben alayım, bu horozlar burada kaldı, hayvan, bacaklarını açıp üzerlerine biraz tahıl serpiştirirsen. Biraz tahıl getirdim.

Novruzali, tahılı çıkarmak için elini cebine attı... Han yüksek sesle bağırdı:

• Hayır, hayır!... Şimdilik kalsın. Koş ve kâğıdı postaneye bırak!

Novruzali bastonunu alıp çocuk gibi koşmaya başladı. Sonra bir adam bir an düşündü ve hana döndü:

• Han, senden biraz almak istiyorum, mendilde yumurta var, dikkatli ol, yoksa eşek yumurtaları kırar.

Han daha da yüksek sesle bağırdı:

• Daha fazla konuşma. Kağıdı kaldır; zaman daralıyor.

Novruzali onun gitmesini istedi, ama han arkasından bağırdı:

• Novruzali, bilmiyorsan kağıdı başkasına vereceksin!... Kimseye verme, kimseye gösterme! Hemen kutuya koy, geri gel! [4, s.98-99].

Novruzali, hanın mektubunu alıp posta kutusuna attıktan sonra ne yapacağını bilemedi. Sonunda han, Novruzali'nin bir devlet görevlisini dövdüğü haberini aldı. Gerçek hikâyeyi bizzat Nevruzali'den dinliyoruz:

• Evet, sana bakarım Han, yetimim sana kurban olsun! Sensiz bir gün bile yaşayamam! Evet, adamın utanmadan kutudan kağıtları çıkarıp özenle katlayıp koltuk altına vurduğunu gördüm! Kutunun kapısını kapatıp gitmesini söyledi. Hemen koşup adamın koluna yapıştım, bırakmadım. Dedim ki, ahbap, kağıtları nereye götürüyorsun? Senin yüzünden halk kağıtları buraya koymadı! Sen dinlemiyor, susmuyorsun, halkın kağıtlarını koy! Dedim ki, Nevruzali daha ölmedi, sen de efendisinin kağıtlarını alıyorsun. Böyle şeyler iyi değil, insan başkasının malına göz dikmez. Senin şeriatında hırsızlık günah değil mi? Han, bırak oğullarının başına gideyim, beni serbest bırak, bırak gideyim. Çok geçti, hava kararıyordu. Daha sonra, bir devlet görevlisini dövdüğü için Novruzali damdan atıldı. Daha sonra, hanın onu dışarı çıkardığını söylediklerinden anlaşılıyor: "*Ayaklarının önünde kendimi bile feda ederim, sen olmasaydın beni çoktan Sibirya'ya gönderirlerdi."* Bu konuşmanın ardından Novruzali eşeğini alıp köyüne döndü. Üç gün sonra han Erivan'a gitti ve bir buçuk ay sonra Novruzali divana getirilerek üç ay hapsedildi. Üç ay sonra, haber Veli Han'a ulaştı ve bu haberden sonra biraz düşündü.

Novruzali'nin karakterini tamamlayan temel özellikler olarak, çalışkan, şefkatli, hanına saygılı ve ona eli dolu gelmesi gösterilebilir. Hayvanlara gösterdiği özen, *"Bu eşeğin başına bir torba geçireyim, hayvandır, aç kalmasın"* veya "*Bu horozlar burada kaldı, hayvandır, bacaklarını açıp biraz tahıl dağıtayım"* sözlerinden şefkatini görüyoruz. Eserden, Novruzali'nin sıradan bir insan olmadığı, sarayı tanıdığı ve daha önce saray erkanına şikâyette bulunmak için oraya geldiği anlaşılıyor. Bu da Novruzali'nin haklarını savunabileceğini, çaresiz olmadığını gösteriyor. Efendisi de dahil olmak üzere halkına da sadık. Kağıtları götürmek isteyen Rus, *"Halk sizin için kağıtları buraya koymadı!... Siz tek kelime etmeden, halkın kağıtlarını koyun!... Novruzali henüz ölmedi, öyleyse efendisinin kağıtlarını alın... Şeriatınızda hırsızlık günah değil miydi?"* dediğinde, bu eserde açıkça görülüyor. Eserden, Novruzali'nin çalışkan bir din adamı, iyi bir Azerbaycan köylüsü olduğu da anlaşılıyor.

Eserin sonunda Veli Han'ın bu olayı düşünmesinin sebebi, Novruzali'yi çatıdan indirmesine rağmen, Erivan'a gidip bu haberi 3 ay sonra aldıktan sonra tekrar tutuklanmasıdır.Celil Memmedguluzade, bu öyküde, bir Azerbaycan köylüsünün bir Rus postacısını dövmesinin polisi endişelendirdiğini ve Veli Han Novruzali'yi serbest bıraksa da, ayrıldıktan sonra tekrar yakalandığını anlatmak ister. Yazar bu şekilde, Rus İmparatorluğu içindeki Azerbaycan hanlarının sözlerinin artık sert olmadığını ve saygınlığını yitirdiğini okuyucularına iletmek ister.

Yazılan çocuk öykülerinde, Celil Memmedguluzade'nin eserin sonunda vardığı ahlaki sonuç oldukça düşündürücü, anlamlı, yerinde ve yüksek insani ve insani kaygılara işaret eder.

Kullanılan Edebiyat

1. Bilal Hasanlı. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı. Öğretmen Yayınevi. Bakü, 2015, s. 522

2. Bilal Hasanlı. Edebiyat Öğretim Metodolojisi. Öğretmen Yayınevi. Bakü, 2016, s. 452

3. Celil Memmedguluzade. Eserler. Cilt I. Ondar Yayınevi. Bakü, 2004, s. 663

4. Celil Memmedguluzade. Hikâyeler. Kanun Yayınevi. Bakü, 2019, s. 232

5. Celil Memmedguluzade 150 yaşında. Azerbaycan Azerbaycan Ulusal Edebiyat Enstitüsü (ANAS). Ecoprint Yayınevi. Bakü, 2019, s. 720

6. Fahreddin Yusifov. Edebiyat Öğretim Metodolojisi. Azerbaycan Devlet Edebiyat Üniversitesi Yayınevi. Bakü, 2023, s. 414

7. Firidun Hüseynov. Sıradan Hikâyelerde Büyük Gerçekler. Han Yayınevi. Bakü, 2015, s. 232

8. Halid Alimirzayev. Büyük Sanatçı, Büyük Vatandaş. Bilim ve Eğitim Yayınevi. Bakü, 2010, s. 684

9. Sultan Hüseynoğlu. Okulda Edebiyat Öğretimi (Metodolojik Kılavuz). Bakü, 2019, s. 264

10. Zahid Halil, Fuzuli Askerli. Çocuk Edebiyatı. Pedagoji Üniversitesi Yayınevi. Bakü, 2011, s. 498

ÇOCUK EDEBİYATINDA MİZAH

Esra NAR[*]

Özet

Çocuk edebiyatı, çocuklara yalnızca eğlenceli hikâyeler sunmakla kalmayıp, onların değerler sistemini, toplumsal ilişkilerini ve saygı anlayışını da şekillendiren güçlü bir araçtır. Ancak bazı eserlerde mizah, aile büyüklerini küçümseyen bir anlatı biçimine dönüşerek, çocukların otorite figürlerine yönelik algılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, çocuk kitaplarında mizahın, aile büyüklerini değersizleştiren biçimlerde kullanımı incelenmiştir.

Araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenmiş, **literatür taraması** ve **içerik analizi** yöntemleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda "Domates Saçlı Kız" (Sevim Ak, 2005) ve "Dedemin Bakkalı" (Şermin Yaşar, 2016) gibi çocuk kitapları örneklem olarak ele alınmış; eserlerde büyükanne, büyükbaba ve ebeveyn figürlerinin mizahi temsilleri çözümlenmiştir. Bulgular, söz konusu figürlerin çoğunlukla beceriksiz, sinirli veya tembel karakterler olarak sunulduğunu, bu durumun da çocukların büyüklere duyduğu saygıyı zayıflatabileceğini göstermektedir. Ayrıca mizah yoluyla olumsuz davranışların (yalan söyleme, kavgacılık, cinsiyetçilik) normalleştirildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, mizahın çocuk edebiyatında dikkatli kullanılmadığında, çocukların etik ve toplumsal değerler açısından çelişkili mesajlar almasına neden olabileceği saptanmıştır. Çalışma, yazarların mizahı pedagojik bir denge içinde kullanmaları; büyükleri yalnızca alay konusu değil, aynı zamanda bilgelik ve rehberlik kaynağı olarak yansıtmaları gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitapları, mizah, aile büyüklerine saygı, çocuk ve yetişkin ilişkisi, çocuk ve aile.

Abstract

Children's literature not only provides entertaining stories but also shapes children's value systems, social relationships, and sense of respect. However, in some works, humor turns into a narrative tool that unintentionally undermines elder family members, negatively influencing children's perceptions of authority figures. This study examines how humor is used in children's books in ways that devalue or ridicule elders.

A qualitative research design was employed, using literature review and content analysis methods. Within this framework, children's books such as Domates Saçlı Kız (The Girl with Tomato Hair, Sevim Ak, 2005) and Dedemin Bakkalı (My Grandpa's Grocery, Şermin Yaşar, 2016) were analyzed as examples. The findings reveal that grandparents, parents, and other elder figures are frequently portrayed as clumsy, angry, or lazy characters, which may weaken children's sense of respect toward them. Moreover, humor is often used to normalize negative behaviors such as lying, quarrelsomeness.

In conclusion, the study suggests that when humor in children's literature is not used carefully, it may lead to conflicting moral and social messages for young readers. It emphasizes that authors should employ humor with pedagogical awareness and portray elders not merely as objects of ridicule but as sources of wisdom and guidance.

Keywords: Humor in children's literature, respect for elders, child–adult relationship.

GİRİŞ

"Bazı çocuk kitaplarında, mizah amacıyla aile büyükleri küçümsenerek onların bilgeliği ve rehberliği göz ardı edilmektedir."

[*] Kahramanmaraş 5 Nisan Ortaokulu Türkçe Öğretmeni, esranar3546@gmail.com

Çocuk Edebiyatının Temel Amaçları ve Önemi:

Çocuk edebiyatının temel amacı, çocukları eğlendirmek, eğitmek ve dünyayı anlamalarına yardımcı olmaktır.

Mizahın Rolü ve Çocuk Edebiyatındaki Kullanımı:

Mizah, çocuk kitaplarında hem eğlenceli hem de öğretici bir araç olarak sıkça kullanılmaktadır.

Ancak, mizah bazen yanlış anlaşılabilmekte veya istenmeyen sosyal mesajlar verebilmektedir.

Bu bildiride, mizahın aile büyükleri üzerinden, nasıl yanlış bir şekilde kullanıldığına odaklanılmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI-ÖNEMİ

Bu bildiri, çocuk kitaplarındaki mizahın, aile büyüklerini küçümseyerek onların bilgeliğini ve rehberliğini göz ardı etmesine dikkat çekmektedir.

Çocuk edebiyatı, yalnızca eğlenceli hikâyeler sunmanın ötesinde, çocukların duygusal ve toplumsal gelişimini destekleyen önemli bir araçtır. Bu alandaki eserler değerler aktarımı ve kişisel sorumluluk gibi birçok önemli tema etrafında şekillenmektedir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

1. Literatür Taraması:

Amaç: Çocuk edebiyatında mizahın, aile büyüklerinin temsiline dair var olan literatürü incelemek.

Yöntem: Mevcut çocuk kitapları üzerine yapılmış akademik çalışmalar ve çocuk kitapları taranacaktır.

2. İçerik Analizi:

Amaç: Çeşitli çocuk kitaplarında aile büyükleri temsiline dair mizahi kullanımı incelemek.

Yöntem: Farklı türlerdeki çocuk kitaplarından örnekler seçilerek ve bu kitaplardan yolaçıkılarak aile büyüklerinin nasıl temsil edildiği, hangi mizahi unsurların kullanıldığı analizedilmektedir.

Veri Kaynağı: Kitaplar ve makaleler.

Analiz Yöntemi: Kitaplarda yer alan aile büyükleri karakterlerinin, mizah amacıyla nasılküçümsendiği veya değersizleştirildiği ve bunun çocuklara olan olası etkileri incelemek.

3. Sonuç ve Öneriler:

Amaç: Elde edilen bulgulara dayanarak, çocuk edebiyatındaki mizahın toplumsal etkilerini değerlendirmek ve büyüklerin temsili konusunda önerilerde bulunmak.

Yöntem: Literatür taraması ve içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular ışığında, çocuk kitaplarında mizahın nasıl daha sağlıklı bir şekilde kullanılabileceğine dair öneriler sunulacaktır.

BULGULAR

Bulgular, çocuk kitaplarında mizahın büyükleri küçümseme, olumsuz davranışlarınormalleştirme ve çocukların algısını etkileme gibi çeşitli yönlerde kullanıldığını göstermektedir.

1. Aile Büyüklerinin Mizah Unsuru Olarak Kullanılması

Araştırma kapsamında incelenen bazı çocuk kitaplarında, büyükanne, büyükbaba, baba figürlerinin

mizah yoluyla küçümsendiği ve değersizleştirildiği tespit edilmiştir. Bu figürler çoğu zaman ya beceriksiz, sinirli ya da tembel karakterler olarak resmedilmektedir.

Örnek Olay: "Domates Saçlı Kız"

Bu eserde, baba karakteri sürekli argo kullanan, her şeye sinirlenen ve kontrolsüz bir birey olarak sunulmaktadır. Kitapta geçen "Babam önüne gelene sövüyor. Sıcak suya, tıraş köpüklerine, havluya, anneme, herşeye." (Ak, Sevim, 2005, Domates Saçlı Kız, Can Çocuk Yayınları, s. 86)ifadesi, otorite figürü olan bir ebeveynin olumsuz bir model olarak aktarıldığını göstermektedir.

Örnek Olay: "Dedemin Bakkalı"

Anlatıcı olan çocuk dedesi hakkında şöyle söyler: "Bak ne kadar sinirli ne kadar öfkeli ne kadar gıcık biri olduğundan hiç bahsetmedim." (Yaşar, Şermin, (2016). Dedemin Bakkalı, Taze Kitap

Yayınları, s. 21)

2. Mizah Yoluyla Olumsuz Davranışların Normalleştirilmesi

‘’Araştırma verilerine göre, incelenen eserlerin beşinde büyük ebeveynlerin yalan söyleme, kavgacılık ve cinsiyetçilik gibi olumsuz tutumları mizah unsuru olarak işlendiği tespit edilmiştir.’’ (GÖKSEL, Ayşegül & ARICI, Ali, Fuat, Çağdaş Çocuk Kitaplarında Yer Alan Aile Büyüklerinin

Sunuluş Biçimleri Üzerine Bir Araştırma, Dergipark, Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA), Bahar, 2021; 23.

Olumsuz mizah örneklerinden bazıları şunlardır: Büyükanne ve büyükbabanın çocuk gibikavga ettiği sahneler. Ebeveynlerin sürekli yalan söylemesi veya aldatıcı davranışlar sergilemesi. Büyüklerin eğitici ve bilge rollerini kaybederek yalnızca mizah unsuru haline getirilmesi.

3. Çocukların Algısına Etkisi

Bulgular, çocuk kitaplarında mizahın büyüklere karşı algıyı nasıl şekillendirdiğine dair önemliipuçları sunmaktadır. Özellikle; saygının zayıflaması, büyüklere karşı alaycı tutum, gerçekhayattaki otorite ilişkilerinin sarsılması gibi etkiler tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar -Mizah ve Otorite İlişkisi: Mizahın, büyüklere olan saygıyı zayıflatarak, çocukların otoriteyekarşı geliştirdikleri bakış açısını olumsuz yönde etkileyebileceği tespit edilmiştir. Büyüklerin komik ve beceriksiz birer figür olarak sunulması, onların rehberlik rollerini etkisizleştirmektedir. -Olumsuz Davranışların Normalleşmesi: Çocuk kitaplarında büyüklerin yalan söyleme, kavgacılık, cinsiyetçilik gibi olumsuz davranışlarla mizah unsuru yaratılması, çocukların bu türdavranışları içselleştirme riskini artırabilmektedir.

Öneriler: -Edebiyatın Pedagojik Etkisi: Yazarlar, mizahı kullanırken büyüklerin bilgeliği ve rehberliklerini küçümsememeye dikkat edebilir.

-Olumsuz Temsillerin Azaltılması: Ebeveynler ve aile büyükleri gibi figürlerin yalnızcaolumsuz mizah unsurları ile tasvir edilmesi yerine, onların toplumsal rollerini ve değerlikatkılarını ön plana çıkaran karakterler geliştirilebilir. -Saygı ve Değerlerin Vurgulanması: Çocuk kitaplarında büyüklere saygıyı teşvik eden veonları bilge figürler olarak sunan eserlerin sayısının artırılması gerekmektedir. -Farkındalık Yaratma: Yazarlar ve öğretmenler mizahın çocuklar üzerindeki etkilerini dahaiyi anlayarak, olumsuz davranışları içselleştiren kitapların yayılmasını engellemek adınabilinçli seçimler yapılabilir.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı hem eğlenceli hem öğretici bir araç olarak büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, büyüklerin küçümsendiği veya olumsuz temsillerle anlatıldığı mizahi yaklaşımlar, çocukların toplumsal ve etik gelişiminde istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bunedenle, çocuk

edebiyatında mizahın doğru bir şekilde kullanılması, çocukların büyüklere olansaygısını ve değer algısını güçlendirecek önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA:

GÖKSEL, Ayşegül & ARICI, Ali Fuat, Çağdaş Çocuk Kitaplarında Yer Alan AileBüyüklerinin Sunuluş Biçimleri Üzerine Bir Araştırma, Dergipark, Dil ve EdebiyatAraştırmaları (DEA), Bahar, 2021; 23.

Ak, Sevim, (2005). Domates Saçlı Kız, Can Çocuk Yayınları.

Yaşar, Şermin, (2016). Dedemin Bakkalı, Taze Kitap Yayınları.

GÜNÜMÜZÜN EŞİK-ERGENLERİ İLE YANSITICI YAZMA DENEYİMİ: KENDİ ÖYKÜLERİNİN VE KARŞILAŞABİLECEKLERİ SORUNLARIN ANALİZİ[1]

Seide ÖMEROVA*

Özet

Yazılı öyküler, yazanın yaşam deneyimlerini ifade etme gücüne sahip olup bireylerin içsel dünyalarının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Çocukların ürettikleri edebiyat ürünlerinden hareketle, çocuk ve ergenlerin karşılaşmış olabilecekleri ya da karşılaşabilecekleri sorunları çözmek bu bağlamda önemlidir. Ayrıca yazılı anlatılar bireylerin beklentilerini, kaygılarını ve korkularını ortaya koyma işlevi görmektedir. Seçici algıyı destekleyebilmek, yazmayı da nedenli bir hale getirebilmek, örneğin bir sanat eserine bakıp, bir manzaraya bakıp yazabilmek, bir olayı hatırlayıp bununla ilgili bir günlük tutabilmek gibi etkinlikler aracılığıyla bir tutarlı bir yazma deneyimi gerçekleştirip neden sonuç ilişkisi kurabilmek son derece önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın evreninde, anadili Azerbaycan Türkçesi olan ve Türkiye'de yaşamakta olan 9-15 yaş arası çocuklar yer almaktadır. Bu çalışmanın nicel nitelikleri nedeniyle çalışma örneklemi 60 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Çocuklardan Hollandalı ressam Johannes Vermeer'in "İnci Küpeli Kız" tablosuna bakıp, sanat eseriyle ilgili estetik duygularıyla yaratıcı düşüncelerini birleştirebilmeleri, gördükleri sanat eseri konusunda bir öykü yazmaları istenmiştir. Çalışmaya 49 öğrencinin öykü yazımı ile katıldığı görülmekte olup, bu öykülerin çözümlenmesi çerçevesinde hem nicel hem de nitel değerlendirmeler yapılması öngörülmüştür. Bir yandan, nitel bir bakış açısı ile yazılı metinlerin içeriklerinin çözümlenmesi çerçevesinde, öykülerin yansımalarından ergenlik çağındaki bu katılımcıların düş dünyası ve duygu durumları irdelenmektedir. Öykülerdeki anlatılar yolu ile yaşamda karşılaşılabilecek sorunların neler olduğunu düşündükleri, bu sorunlar ile başa çıkıp çıkamadıkları değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısı ile gerçekleştirilen içerik çözümlemeleri, ergen düş dünyasında özellikle hangi sorunların, hangi alanlarda yoğunlaştıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bir diğer yandan, aynı öyküler betimsel özellikleri ile nicel bir bakış açısı ile değerlendirilerek, katılımcıların yaş kategorilerine göre ele aldıkları konular karşılaştırmalı olarak incelenmiştir ve yapısal analiz sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır.Tüm değerlendirmeler ve çözümleme sonuçları çerçevesinde, incelenen öykülerde kahramanların varoluşsal bir bunalım içinde oldukları, karşılaştıkları sorunları net bir biçimde tanımlayabildikleri ve bunlarla başa çıkmaya çalıştıkları, ancak bazı durumlarda sorunlar karşısında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Sonuçlar öğrencilerin cinsiyet ve yaş kategorilerine göre tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk-ergen sorunları, yazılı kültür, öyküler, İnci Küpeli Kız, anlatı araştırması, yansıtıcı yazma.

TODAY'S TWEENS AND A REFLEXIVE WRITING EXPERIENCE: AN ANALYSIS OF THEIR OWN STORIES AND PROBLEMS THEY MAY FACE

Abstract

Written stories possess the power to express the writer's life experiences and can also be considered a reflection of individuals' inner worlds. In this context, it is important to address problems that children and adolescents may have encountered or may encounter through the

[1]Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema programında Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu'nun danışmanlığında yürütülmekte olan Doktora Adayı Seide Ömerova'nın tezi ile ilgili bir makale çalışmasıdır. / This article is a component of Ph.D. Candidate Seide Ömerova's thesis, which is being carried out in the Radio, Television, and Cinema program at Istanbul University's Institute of Social Sciences under the supervision of Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Fakültesi, Radio Televizyonve Sinema bölümü, Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8842-4147, seideomer86@gmail.com

literary works children produce. Furthermore, written narratives serve to reveal individuals' expectations, anxieties, and fears. Supporting selective perception, making writing reasoned, for example, by examining a work of art, a landscape, and then writing, or by remembering an event and keeping a journal, through activities such as achieving a coherent writing experience and establishing cause-and-effect relationships, is considered crucial.

The research population of this study consisted of children aged 9-15, native speakers of Azerbaijani Turkish, living in Turkey. Due to the quantitative nature of this study, the sample was limited to 60. The children were asked to examine Dutch artist Johannes Vermeer's painting "Girl with a Pearl Earring," combine their aesthetic feelings with their creative thinking, and write a story about the artwork they viewed. Forty-nine students participated in the study with their own stories, and both quantitative and qualitative assessments were planned to be conducted within the framework of the analysis of these stories. On the one hand, within the context of analyzing the content of written texts from a qualitative perspective, the dream worlds and emotional states of these adolescent participants are examined through the reflections of the stories. Through the narratives in the stories, we attempt to assess what problems they envision in life and whether they are able to cope with these problems. Content analyses conducted from this perspective aim to identify which problems and areas are particularly prevalent in adolescent dreams. On the other hand, the same stories, with their linguistic and descriptive characteristics, are evaluated from a quantitative perspective, and the topics addressed by the participants according to their age categories are comparatively examined, aiming to present the results of the structural analysis. Within the framework of all the evaluations and analysis results, it is observed that the protagonists in the analyzed stories experience existential crisis, are able to clearly define the problems they face and attempt to cope with them, but in some cases, they fall short in the face of these problems. The results are discussed according to the students' gender and age categories.

Keywords: Child-adolescent problems, written culture, stories, girl with a pearl earring, narrative research, reflexive writing.

1. GİRİŞ

Yazı, bireyin bilinçsel süreçlerini genişleten bir eylemdir. Sıkı sıkı düzenlenmiş, klasik olay örgüsüne sahip öykü, hem yüksek bilinç ürünüdür, hem de bilincin artmasını sağlamaktadır. Bu olguyu dedektif öyküsüyle gelişen, kusursuz piramit şeklindeki öykü çizgisinde bütün eylemin başkişisinin (dedektifin) bilincinde odaklanması temsil eder. Yazının amacı, titiz ve ayrıntılı bir iç gözlemle karakterin ruhunun derinliklerini ve ruh hâllerinin birbirine bağlı karmaşık ilişkilerini çözümlemektir (Ong, 2024: 177, 179).

Okullarda eğitim sürecinde, öğretmenler çocuklardan bazen öykü yazmalarını istemektedir; bu sayede çocukların hayal dünyaları ve düşünsel gelişimleri, yazdıkları öyküler aracılığıyla daha iyi anlaşılabilmektedir. Yazılı anlatım ile onların bilgi düzeyleri ve karşılaşa bilecekleri sorunlar karışında nasıl bir tepki göstereceği de ortaya çıkmaktadır.

İnsan yaşamının önemli bir dönemi olan çocukluk ve ergenlik çağı çeşitli sorunlarla karşılaşmakta, bu durum bireylerin gelecekteki yaşamlarında belirli bir travmaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bireylerin karşılaştıkları sorunlar onları endişelendirmektedir. Sessiz kalan ergenler, umutsuzla kapılarak yalnızlığa sürüklenebilmekte; bu da kimi zaman intihar girişimine bile yol açabilmektedir.

Teknolojinin hızlı gelişimi ve sosyal ağların sürekli artışı, bireylerin sanal ortamlarda çok zaman geçirmesi onların içsel düşüncelere, sessizleşmesine ve çevreden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Dijitalleşme insanın adete kendi kurduğu kapana düştüğü ayartıcı bir dünyayı doğurmuştur. Bedenin insan olduğu (biyo-varlık) fakat ruhun bedene yabancılaştığı bir süreçte – Hegel'in de ifade ettiği- aklın, kendi eserini tanıyamaması, insanın gerçek özüne ve öz bilincine yabancılaşması gibi sorunlar doğurmuştur (Dağ, 2020: 43). Bu durum, özellikle eşik-ergenlerde daha yaygın olarak gözlenmekte ve endişe verici bir etki yaratmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1920'li yıllarda bir pazarlama stratejisi olarak doğan tween kategorisi, ergenliğin öne çekildiği bir yaş grubunu tanımlamaktadır. Üzerinde tam bir anlaşma olmasa da, genelde 8-13 yaşları arasındaki çocuklar tween olarak adlandırılmaktadırlar. Bu yaş grubu "ne çocuk ne ergen", "tünelde" olmasından dolayı eşiksel evre ile

de örtüşmektedir (Güzel, 2020: 219).

2. Eşik-ergenin Gerçeklikten Kopuşu ve Bağlanma Üzerine

Bu nedenle böyle dönemde, eşik-ergenlerin iç dünyalarını keşfetmek amacıyla, onların yazdığı öyküler ve bu öykülerde özellikle gerçeklikten kopuş, teknoloji iletişim araçları (internet, sosyal medya hesapları, telefon, tablet vs.) yalnızlık, aile gibi temaların incelenmesi planlanmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların öyküleri arasında daha çok yer alan aile kavramı, özellikle anne baba kaybı, çok fazla kullanılan anne kavramı dikkat çekicidir. Bowlby'e göre ergenlik boyunca bir çocuğun ebeveynine bağlanması (biçimi ve dozu) değişmektedir. Diğer erişkinler, ebeveynlere eşit ya da daha büyük bir önem atfedebilirler ve akranlara karşı olan cinsel çekim resmi büyütmeye başlar. Bireysel değişimin sonucu olarak önceden büyük olan daha da büyük hale gelir. Bir uçta, kendilerini ebeveynlerinden ayıran yeni erişkinler, diğerinde yoğun bir şekilde bağlı kalanlar ve başkalarına bağlanma davranışı yöneltmede isteksiz ya da başarısız olanlar yer almaktadır. Duygusal uçlarda yer alan ebeveynlere bağlanmayı sürdüren aynı zamanda başkalarına bağlanmayı da çok önemli gören büyük bir erişkin kesim bulunmaktadır. Birçok birey için ebeveyne bağlanma erişkin yaşamda devam ederek, düşünce ve davranışları etkiler. Pek çok toplumda kız çocuğun anneye bağlanması, erkek çocuğa kıyasla daha belirgin şekilde gözlemlenmektedir (Bowlby, 2013:265). Yakın birinin ölümünü yaşayan çocuklar, yetişkinlerle aynı duyguları deneyimler: üzüntü, keder, korku, öfke, umutsuzluk, yas. Yaşına bağlı olarak henüz çok az deneyime sahip oldukları için, küçük çocuklar genellikle duygularını bedensel belirtiler, duygusal tepkiler veya davranışlar aracılığıyla ifade etmektedirler (www.unicef.org E. T:04.10.2025). Saplantılı-kaygılı bağlanma, ergenlerin bağlanma yaşantılarına büyük uyum sağladıkları güvensiz bir kategori olarak sınıflandırılmaktadır. Ebeveynlerin, ergenlere tutarlı bir biçimde ulaşılabilir olmaması nedeniyle bu bağlanmanın oluştuğu düşünülmektedir. Bu durum, öfkeli duygularla karışmış, yüksek düzeyde bağlanma davranışına neden olabilir. Bu tip bağlanma sınıflandırmasında, ebeveynler ve ergenler arasındaki çatışma, sağlıklı gelişim için olması gerekenden çok yüksek düzeyde olabileceğini göstermektedir (Santrock, 2020:268).

Ergenlik süresince dört temel ana-babalık türü belirlenmektedir: Açıklayıcı yetkili yetkeci, izin verici ve ilgisiz, kayıtsız. Genelde yetkili evlerden gelen ergenler psikolojik uyum açısından en iyi durumdayken ilgisiz, kayıtsız evlerden gelen ergenler risk altındadır. Farklı etnik özgeçmişlere sahip ergenlerin yararlandıkları gösterilmiş olan yetkili ana babalık üç ana etkenden oluşmuştur: sıcaklık, yapı (structure) ve özerklik desteği. Ana baba ergen etkileşimi çalışmaları en sağlıklı ailelerin ergenlerin aile ile duygusal bağını kesmeden özerklik duygusu geliştirmesine izin veren aileler olduğunu göstermiştir (Steinberg, 2017: 162). Gumileva'a göre doğumda bebek, kendisi ile çevresindeki dünya arasında ayrım yapmamaktadır. Zamanla gelişimi ilerledikçe, çevresindeki nesneleri bağımsız varlıklar olarak algılamayı, onları işlevleri doğrultusunda kullanmayı ve ayırt etmeyi edinir. Bu süreçle birlikte nesnelere anlam yükler ve onlara isim vermeye başlar. Nesnelerle etkileşim kurmayı öğrenmenin yanı sıra, çocuk insanlarla etkileşim kurma yeteneğini de geliştirmektedir. Çocuğun yaşadığı deneyimler ve duygular çoğunlukla kendisiyle bir olan annesiyle ilişkilendirilir. Çocuğun sosyal durumu şu şekilde değerlendirilebilir: Annemin çocuğu olduğum için seviliyorum. Başka bir ifadeyle, çocuk, annesinin kendisini olduğu gibi kabul edip sevdiğine dair bir inanca sahiptir. Bu bağlamda, anne sevgisi edilgendir; çocuk, annesinin sevgisini kazanmak için herhangi bir davranışta bulunmamaktadır (Гумилева, 2021: 46).

Ergenlik dönemindeki kayıplar kimlik gelişimi açısından oldukça önemlidir. Ergen bu dönemde kendini kabul, benlik saygısı düzeyini belirlerken varoluşunu da sorgulamaktadır (Yıldız, 2004: 136). Ölüm haberiyle birlikte ergen içe kapanabilir ya da tam tersi öfke nöbetleri geçirebilmekte, ölüm ve ölüm sonrasını sorgulayabilmekteler. Ergenler ölüm karşısında duygularını paylaşmaya ve birilerinin onları dinlemesine gereksinim göstermektedirler (Kaytez, 2020:175).

Psikolog Ayluçtarhan'a göre kendi başına oldukça soyut olan; zaman, mekan ve herhangi bir biçimden azade olan ölümlülüğü ve ona dair endişeleri belli bir nesneye aktararak somutlaştırmak bu korku ile baş etmek için başvurulan yollarından bir diğeridir. Böylece belli belirsiz herhangi bir şeyden, başı sonu belli, katı ve orada olan bir şeye aktarılan ya da yansıtılan ölüm kaygısı kendine sözgelimi bir hedef belirlemiş olur. Bu dönüştürme, onu görülebilir ve dolayısıyla rasyonel düzeyde

engellenebilir ya da sağlam temellere dayandıracak bir duruma getirir. Ancak bu durumda kişi ölümlülüğün yakıcı ıstırabıyla olmasa bile onu aktardığı görüngüler aracılığı ile mücadelesini, kesintisiz bir biçimde devam ettirir (www.butunpsikoloji.com E. T:06.10.2025).

Eşik ergenlerin yaşam süreçleri dönemin zorlu bir süreç olduğunu ortaya koymakta ve karşılaşılan sorunlar bireylerin gelecek yaşamlarında izler bırakmaktadır. Dünyanın başlıca sorunları arasında yer alan yalnızlık duygusuna çocuk ve ergenlerde de çok sık rastlanmaktadır. Çocukların aile bireyleri veya çevredeki insanlarla ile olumsuz ilişkileri onları yalnızlığa sürüklemektedir. Öykülerin satır aralarında cinsel istismar, yalnızlık duygusu ve intihar girişiminde bulunulması konularına da rastlanmaktadır.

Öykülerde ölüm algısı özellikle kahramanın karşılaştıkları zorluklara baş etme yolunu bulmayarak genç yaşlarda hayatını kaybetmesi öne çıkmaktadır. Ölüm algısı yaşlara göre farklılaşmaktadır. Çocukluğun ilk yıllarında ölüm korkutucu olmayıp çok belirsiz bir kavram olarak nitelendirilmektedir. 3 yaş sonrası çocuklar ölümü daha korkutucu bulurlar. Çocuklar dil ile ifadeleri gelişmeye başladığı andan itibaren ölümle ilgilenmeye ve soru sormaya başlarlar. 5 ile 7 yaş arasındaki çocuklar ölüm ile yaşlılık ve hastalık arasında ilişkilendirme yapmaya başlamaktalar (Tahta ve diğerleri, 2015: 6).

Bu çalışmanın örnekleminde 9-15 yaş grubu çocuklar yer almaktadır. Araştırma grubunun çoğunluğunu eşik ergenler oluşturmaktadır. Anlatıların yazarların birer yansımasını içerdiğinden hareketle, veri olarak değerlendirilen öykülerin içerik analizi ile değerlendirilmesi önemlidir.

Arsu ve Tekindal anlatı araştırmasının, insanların yaşamlarının derinlemesine anlaşılmasını sağlayan ve insan eylemini tanımlamak için hikâyelerin kullanıldığı bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Anlatı araştırmaları da hikâyelerle oluşturulan bu yaşam deneyimlerinin anlatılar aracılığı ile görünür kılınan bir araştırma sürecidir (Arsu ve Tekindağ, 2021: 91).

Literatürde eşik-ergenlerin öykü anlatımı ve sorunları ile ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Budak & Yıldız'ın "Günümüz Gençliğini ve Sorunlarını Gençlerin Kaleminden Süzülen Hikâyelerden Anlamak" (2022), Doğan, Öztürk, Esen, Demirçi, Öztürk'ün "İntihar Girişiminde Bulunan Çocuk ve Ergenlerin Değerlendirilmesi" (2018), Yiğit'in Çocuk ve Gençlerin (Ergenler) Karşılaştıkları Ruhsal Sorunlar ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet Uygulamaları (2018), Duran ve Bitir'in "İlkokul öğrencilerinin Serbest Hikâye Yazma Uygulamalarında Hikâye Unsurlarını Kullanma Durumlarının Belirlenmesi" eserleri örnek olarak verilebilir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde bireyler birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, eşik ergenlerin yansıtıcı yazma ürünlerinden onların duygu durumları, yaşam deneyimleri ve beklentileri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Eşik-ergenlerin öykülerinde söz ettikleri yansımalar çerçevesinde yaşamlarında karşılaşabilecekleri ya da karşılaşmış olabilecekleri sorunların neler olabileceğinin bulgulanması amaçlanmaktadır. Bu konu ile ilgili verilerin değerlendirilmesi bizlere eşik ergenlerin bu tür sorunlarla etkin bir şekilde baş edebilmesini sağlamak, onları olası tehlikelerden korumak ve bu durumların olumsuz etkilerini en aza indirebilmek konusunda yardımcı olabilecektir. Ayrıca, günümüz toplumunda bireylerin karşılaştığı sorunları saptamak ve bu sorunların hangi alanlarda yoğunlaştığını yazmış oldukları öyküler aracılığı ile belirlemek de çalışmanın hedefleri arasındadır. Buçalışma nitel ve nicel yaklaşımlarla öykülerin içerik çözümlemeseni incelemeyi amaçlamaktadır.

Yazmak, dil becerileri arasında en son öğrenilen ve en az deneyimlenen bir noktada durmaktadır. Yaratıcı yazma eğilimi ise genelde somut bir amaç olmaksızın ortaya çıkmaz. Bu nedenle, eşik-ergenlerin yaratıcı yazma eylemlerine eşlik edebilecek bir görsel olması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmıştır. Sonuçta eşik-ergenlerden tarihte en ilgi çekici eserlerden biri olan Hollandalı ressam JohannesVermeer'in ressam "İnci Küpeli kız" tablosuna bakıp, bu sanat eseriyle ilgili estetik duygularıyla yaratıcı düşüncelerini birleştirebilmeleri istenmiş ve ardından alınan veriler karşılaştırılıp çözümlenmiştir.

Çalışma bir yandan günümüzün eşik-ergenleri ile "Yansıtıcı" bir yazma deneyimi içermesi diğer

yandan da öykülerin içeriklerinden yansıyan eşik-ergen duydurumlarının ve sorunlarının ele alınması bağlamında alana katkı yapabilmeyi öngörmektedir.

Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni Türkiye'nin İstanbul ilinde bulunan Azerbaycan vakıf okulunda öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. Çalışma öncelikle 9-15 yaş grubundaki çocuklarla sınırlandırılmış olup, araştırma 2025 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma örneklemini belirlemek için amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Çalışma grubunda yer alacak öğrencilerin ortaöğretimin 3-9. sınıfında olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Çalışma bu ölçütleri taşıyan 35'si kız ve 14'i erkek olmak üzere toplam 49 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar İstanbul ili içerisinde yer alan Azerbaycanlı ailelerinin çocuklarının eğitim gördüğü bir okuldanseçilmiştir. Tüm katılımcılara aynı yönergeler verilmiş olup, katılımcıların yazdıkları öyküler veri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla, araştırma bulguları araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından elde edilen verilerle sınırlıdır.

AraştırmanınYöntemi

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin "İnci Küpeli Kız" sanat eserine bakarak yazmış oldukları öyküler, çalışmanın veri tabanı olarak değerlendirilmiş olup, bunların birer yansıtıcı yazma öğesi oldukları savından yola çıkılmıştır. Yazma eşleminin kolaylaştırıcısı olarak seçilen sanat eseri, öyküye konu edilen olayların gizemli, romantik, sade ya da düşsel kavramlarla özdeşleştirilmesine yardımcı olmuştur. Andrew Graham-Dixon'un açıklamasına göre, Vermeer'in Hollanda'nın Delf kentinde Pieter van Ruijven ve Maria de Knuijt çiftine çalıştığını, İnci Küpeli Kız'ın bu çiftin kızı Magdelene olduğunu öne sürmektedir (https://www.sabah.com. tr E.T: 15.10.2025). Eşik-ergen katılımcıların yazdıkları öyküler, içerik çözümlemesi ile ele alınmış olup, eylem odaklı bir bakış açısı ile çözümlenmiştir.

Veri ToplamaAraçlarının Geliştirilmesi ve Veri Toplama Süreci

Bu çalışmanın alan araştırması bölümünün verileri, örneklemi oluşturan eşik-ergenlerin yazmış oldukları öykülerden toplanmıştır. Çocuklara dil tercihi belirtilmemiş olup, ana dillerinde (Azerbaycan Türkçesi) yazabilecekleri öngörülmüştür. Sonuç olarak, araştırmada veri olarak sunulan 60 kadar öykü içinden 49'unun uygun biçimde olduğu değerlendirilmiştir. Ele alınan öykülerin 48'i Azerbaycan Türkçesinde, sadece biri Türkiye Türkçesinde yazılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde kaleme alınan öyküler Türkiye Türkçesine çevrilerek çözümlenmiştir. Ayrıca öykülerde kullanılan sözcük sayısı da değerlendirilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinin ilk aşamasında, 10.05.20251 tarihinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde faaliyet gösteren Azerbaycanlı ailelerin çocuklarının okuduğu okulun müdürlüğüne ve öğretmenlere çalşmanın amacı ve süreci ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Alınan onay sonrasında bir vakıf lisesinde çalışma başlatılmış ve katılımcılara gönüllü katıldıklarına ilişkin bilgi de sunulmuştur. Sonrasında, katılımcılara araştırmacı tarafından "İnci Küpeli Kız" tablosunun bir görseli dağıtılmış. Katılımcılardan bu görsele bakarak kendi hayal ürünlerine dayalı serbest bir konuda öykü yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin öykü yazma süreci, yaklaşık iki ders saati olarak tanımlanmıştır. Toplamda 60 öykü yazılmıştır; ancak bunların11'i anlaşılır bir biçimde değildir, bazıları yarım kalmış ve çocukların düşüncelerini yeterince ifade edemedikleri görülmüştür. 49 öykü ise tamamlanmış ve anlaşılabilir niteliktedir. Çalışmaya katılan öğrencilere katılımcı ifadesini sembolize etmek amacı ile ortaokul öğrencilerinin ismi yerine A-1, lise öğrencilerinin isimleri yerine A-2 olarak verilmiş kod kullanılmıştır.

Bu çalışmanın alan araştırması bölümünün verileri, örneklemi oluşturan eşik-ergenlerin yazmış oldukları öykülerden toplanmıştır. Çocuklara dil tercihi belirtilmemiş olup, ana dillerinde (Azerbaycan Türkçesi) yazabilecekleri öngörülmüştür. Sonuç olarak, araştırmada veri olarak sunulan 60 kadar öykü içinden 49'unun uygun biçimde olduğu değerlendirilmiştir. Ele alınan öykülerin 48'i Azerbaycan Türkçesinde, sadece biri Türkiye Türkçesinde yazılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde kaleme alınan

öyküler Türkiye Türkçesine çevrilerek çözümlenmiştir.

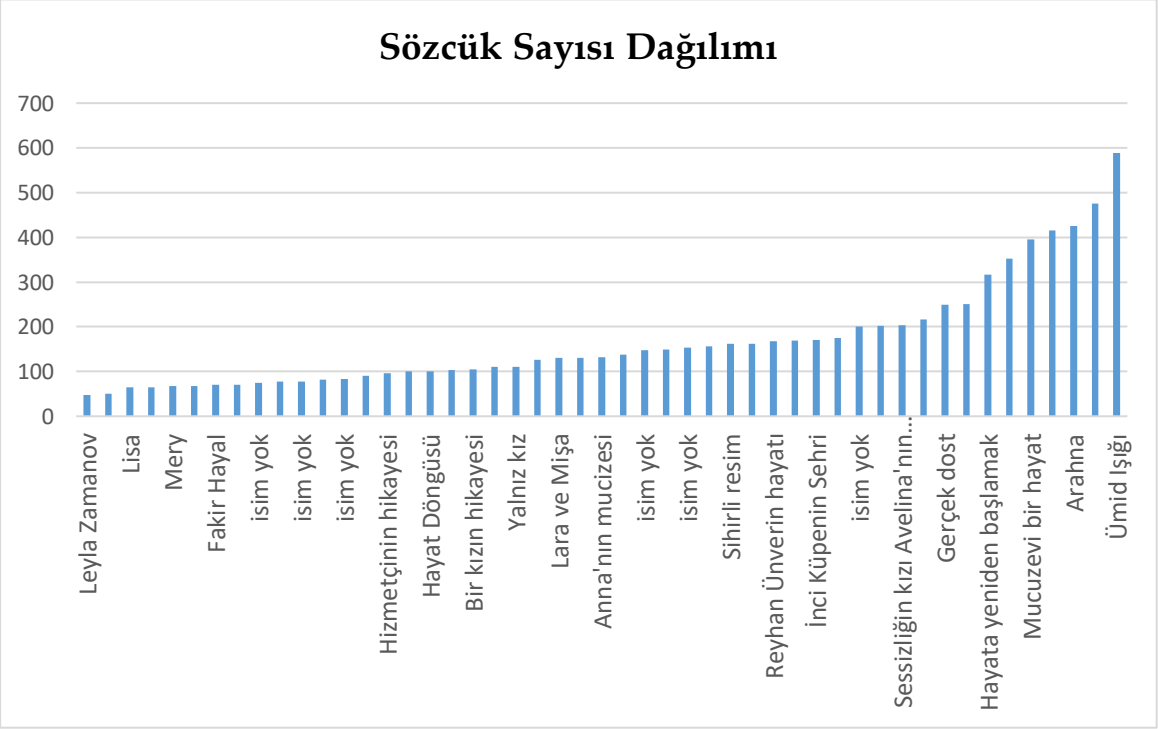
Ayrıca öykülerde kullanılan sözcük sayısı da değerlendirilmiştir. Araştırmanın veri toplama sürecinin ilk aşamasında, 10.05.20251 tarihinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde faaliyet gösteren Azerbaycanlı ailelerin okuduğu okulun müdürlüğüne ve öğretmenlere çalşmanın amacı ve süreci ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Alınan onay sonrasında bir vakıf lisesinde çalışma başlatılmış ve katılımcılara gönüllü katıldıklarına ilişkin bilgi de sunulmuştur. Sonrasında, katılımcılara araştırmacı tarafından "İnci Küpeli Kız" tablosunun bir görseli dağıtılmış. Katılımcılardan bu görsele bakarak kendi hayal ürünlerine dayalı serbest bir konuda öykü yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin öykü yazma süreci, yaklaşık iki ders saati olarak tanımlanmıştır. Toplamda 60 öykü yazılmıştır; ancak bunların 11'u anlaşılır bir biçimde değildir, bazıları yarım kalmış ve çocukların düşüncelerini yeterince ifade edemedikleri görülmüştür. 49 öykü ise tamamlanmış ve anlaşılabilir niteliktedir. Çalışmaya katılan öğrencilere katılımcı ifadesini sembolize etmek amacı ile ortaokul öğrencilerinin ismi yerine A-1, lise öğrencileri isimleri yerine A-2 olarak verilmiş kod kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Sözcük Sayısı

Öykülerde kullanılan sözcük sayısı, önemlidir. Kavramların, kavram alanlarının nasıl ele alınıp hangi sözcüklerle anlatıldığı özellikle yansıtıcı yazma etkinliklerinde büyük önem taşımaktadır. Çünkü, bu bağlamda yazarın duydurumu ya da duygulara, olgu ve eylemlere atfettikleri anlamların seçtikleri sözcüklerle aktarımı söz konusudur. Katılımcıların yazmış oldukları öykülerin isimleri ve bunlara ilişkin sözcük sayısı Ek-1'deki listede sunulmuştur.

Tablo 1. *Öykülerdeki Sözcük Sayısı*

Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda, gerek, öğrencilerin yaşlarından gerekse duygu durumlarından kaynaklanan nedenlerle çok farklı sözcük dağarcıklarını kullandıkları görülmektedir. Öykülerin en az sözcükle yazılanı yalnızca 48 sözcük içermektedir. En çok sözcük kullanılan öyküde ise 588 sözcük kullanıldığı saptanmıştır. Öykülerin tamamında 8274 sözcük kullanıldığından hareketle, öğrenci başına ortalama 166 sözcük düştüğü hesaplanmaktadır. Öğrencilerden yalnızca

17'sinin (kız yazar-10 öykü, erkek yazar-5 öykü) bu ortalamanın üzerinde sözcük kullandıklarını vurgulamak gereklidir. Cinslere göre öykülerde bulunan sözcük sayıları incelendiğinde kızların öykülerinde toplam 5692, erkeklerin öykülerinde 2582 sözcük kullandığı görülmektedir.

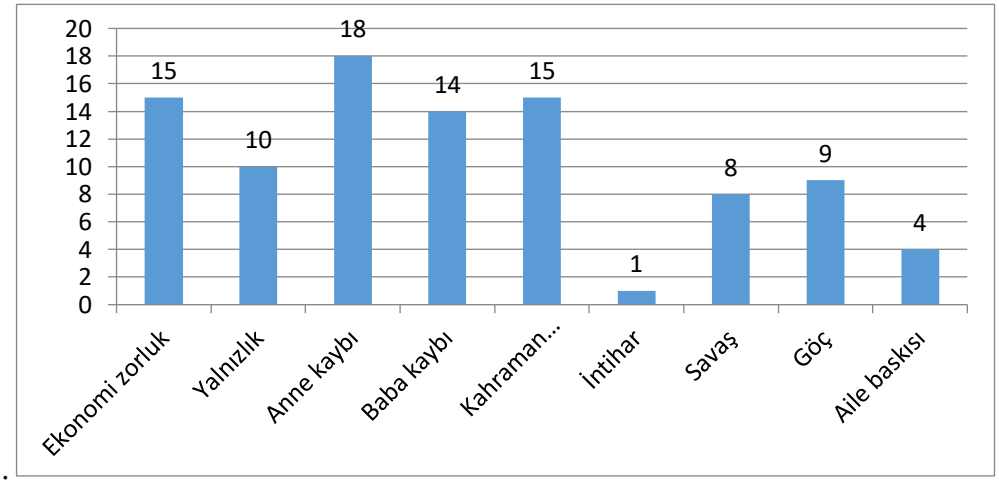
Yerli / Yabancı Kahramanya da Mekan

Öykülerin kahramanları, eşik-ergenlerin kendilerini topluma nasıl konumlandırdıkları ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Sonuçta, çocukları, düş dünyalarında kendi kahramanlarını yaratmakta ve en azından yansıtıcı yazma eylemleri süresince de olsa, onunla özdeşleşmektedirler. Bu nedenle, kahramanın kız ya da erkek oluşu, yerli ya da yabancı oluşu son derece önem kazanmaktadır. Eldeki verilerden edinilen bulgulara göre, ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır.

İncelenen toplam 49 öykünün 9'u yabancı kahraman / karakter isimleri içermekte olup, 11 öykünün herhangi bir başlığa sahip olmadığı görülmektedir. Üç öykü isminde sunulan kolaylaştırıcı eserin ismi olan "İnci Küpeli Kız" ismi geçmektedir. İncelenen öykülerden yalnızca birinde, anlatıcı birinci tekil kişi ('ben') üzerinden kendisi, yani kahraman olarak sunulmaktadır. Çalışma kapsamındaki 49 öykünün tamamı incelendiğinde, 11 öyküde cümle kopuklukları olduğu tespit edilmiştir. Metinlerde geçen yerler arasında Gürcistan, Afganistan, İngiltere, Hindistan, Fransa, Amerika (ABD), Azerbaycan, İtalya, Almanya, Ukrayna ve Yunanistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Ayrıca Londra, Roma, Bakü ve İstanbul gibi şehirler ile Avrupa bölgesinin de öykülerde yer isimleri olarak geçtiği görülmektedir.

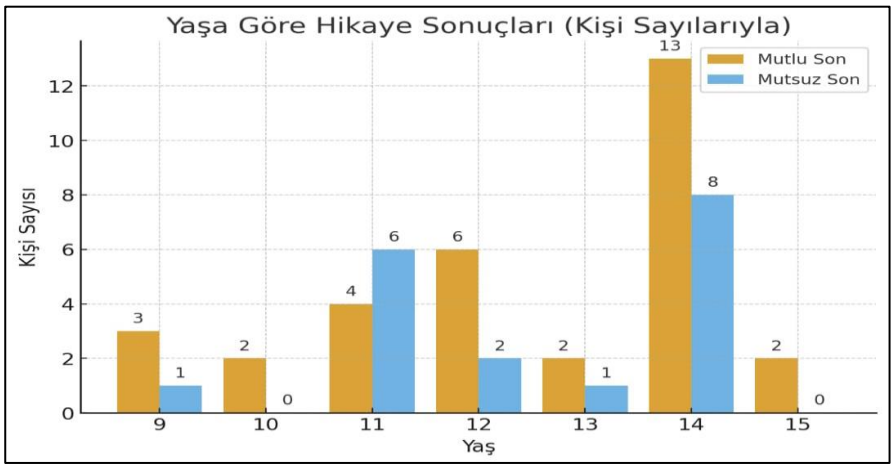
Bu öykülerde özellikle göç eden bir kızın öyküsü öne çıkmaktadır; tıpkı masallarda olduğu gibi sıkça bir göç ve yolculuk teması işlenmektedir. Ayrıca öykü içeriklerinde sihir kullanımı, padişah, krallık dönemlerine de rastlanmaktadır.

Katılımcıların öykülerinde ölüm temaları, hayatdan uzaklaşmak eğilimini güçlendiren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Nedensel temalar ise genel olarak yaşlılık, hastalık, intihar, şiddet, cinayet ve kaza ile ilişkilendirilmiştir.

Tablo 2. *Öykülerde yer alan temaların dağılımı*

Öykülerdeki temaların dağılımı değerlendirildiğinde sırasıyla, ; anne kaybı (18), ekonomik zorluklar (15), kahraman ölümü (15), baba kaybı (14), yalnızlık (10), göç (9), savaş (8) ve aile baskısı (4) ile intihar (1) temaları sıklıkla görülmektedir.

Tablo 3. *Yaş gruplarına göre öykülerin mutlu ve mutsuz sonuç dağılımı*

Öykülerin katılımcıların yaşlarına göre değerlendirilmesine bakıldığında daha çok 13 yaş gruplarında öykülerinmutlu sonla bitmekte oldukları görülmektedir.

Gerçekle Sihir Arasında Bir Düş Dünyası

Öykülerin içeriklerinde yer alan kavramların gerçekçi mi yoksa sihir / büyü ile mi ilgili olduğu ayrıca değerlendirilmiştir. Çalışmada yer alan sihir bulguları incelendiğinde aşağıdaki örneklerin aydınlatıcı olabileceği değerlendirilmektedir.

A-1. 11 Yaş. "Sessiz Sır Aykızı"'nın kahramanlığındaki öyküde sihrin karşımıza çıkışı inci küpe yoluyla olmaktadır.

"*O gece ilk kez Leyla, küpenin içinden gelen gizemli bir fısıltı duydu. Sanki biri bin yıllık bir uykudan uyanı pkonuşmaya başlamıştı.*"

"Aykızının kanı sana geçti."

Sır, Leyla'nın içinde oynadı. Leyla donup kaldı. Küpe bir anda titreşmeye başladı ve ardından bedeninden bir ışık yayıldı.

A-2. 14 Yaş. "Sihirli Resim" isimli öyküde de sihrin kullanım şekli dikkat çekmektedir:

Müzedeki "İnci Küpeli Kız" resmi sihirliydi. Söylendiğine göre, ona kim bakarsa, o kişi resimle konuşabiliyordu.

Bir gün Yasemin resme baktı. Kız göz kırptı ve dedi ki:

— Beni özgür bırak.

Yasemin tereddüt etmeden resme dokundu ve ortadan kayboldu. O günden sonra resimde iki kız vardı. Artık her 100 yılda bir, bir başkası resmin içine giriyordu. Yasemin resim içindeyken uyandığında her şey sessizdi. Zamanın durduğu bir dünyadaydı.

Yalnızlık Bulguları

Çalışmada yer alan yalnızlık bulguları incelendiğinde aşağıdaki örneklerin aydınlatıcı olabileceği değerlendirilmektedir.

*A-13. "*Şanslı Bir Kız" isimli öyküde yalnızlığın anlatım şekli*:*

Şanslı bir kız vardı. Bu kızın adı Zehra'ydı. 14 yaşındayken babası ve annesi vefatetti. Zehra

yalnız kaldı. Yalnız kalmamak için amcasına gitti. Amcası kabul etti ama teyzesi bakmak istemedi ve Zehra'yı yetimhanelere gönderdiler. Zehra yetimhane'de otururken düşündü: "Teyzem neden beni istemedi?" Ağladı ve yıllar geçti.

Çalışmada anne baba kaybının yer aldığı bulgular incelendiğinde;

A-1. 11 Yaş. İsmi belirlenmeyen öyküde anne baba kaybının anlatım şekli:

Bella cesaretini toplayıp tekrar içeri girdi ve kediyi kurtardı, fakat babası hayatını kaybetti. Bu olay Bella'yı derinden yaraladı, günlerce ağladı.

Artık Bella'nın gidecek hiçbir yeri yoktu. 28 Mayıs'ta tekrar İngiltere'ye gidecekti ama orada nasıl yaşayacağını bilmiyordu. Çünkü ne annesi vardı, ne de babası. İngiltere'den Paris'e, oradan da Almanya'ya dönmeyi planlıyordu.

A-2. 14 Yaş. "Gerçek dost" isimli öyküde anne baba kaybının anlatım şekli:

Lale sabah erkenden uyanmıştı. O, hemen annesi ile babasını uyandırdı. Çünkü açtı. Her zamanki gibi, pazar günleri erkenden kahvaltı yapıp eğlence merkezine gitmek istiyordu. Anne ile baba uyandılar ve ona yemek hazırladılar. Onlar yemeklerini yediler. 5 yaşındaki Lale koşup giysilerini giydi ve dedi, "Anne, baba, kalkın, giyinin, gidelim." Onlar nihayet yola çıktılar. Çok neşeliydiler. Ta ki o yola kadar babasına fenalık gelene kadar. Tam telefonu açacakken, araba bir ağaca çarptı. Lale gözlerini açtığında kendi köyünü bir yetimhanede gördü. Demek ki kazadan sadece o kurtulabilmişti.

Çalışmada kahramanın ölümünün yeraldığı bulgular incelendiğinde;

A-1. 9 Yaş. "Leyla Zamanov" isimli öyküde Amerika'ya göç etmesi ve orada resminin çekilmesi ile ünlü olan bir kızın araba kazası ile ölmesi şu şekilde anlatılmıştır:

Artık Leyla çok ünlü olmuştu. Ama birgün Leyla yolda yürürken, ünlü bir aracın çarpmasıyla hayatını kaybetti.

A-2. 13 Yaş. "Benzer Kaderler" isimli öyküde anne ve baba kaybı anlatım şekli:

Ailin, kendi ayakları üzerinde durmayı başaran güçlü bir kızdı. Daha 10 yaşındayken ailesini kaybetmişti. Onu seven ve değer veren sadece annesi ve babasıydı; hayat boyunca yalnız olduğunun farkındaydı. Öğretmenlik mesleğini seviyordu çünkü çocukları da seviyordu. Onun Fidan adında bir öğrencisi vardı. O da ailesinin hayatını yaşıyordu; tıpkı Ailin gibi 10 yaşında ebeveynlerini kaybetmişti.

Çalışmada yer alan cinsel taciz ve intihar ile ilgili bulgular incelendiğinde

A-2. 14 Yaş. "Yarım Kalan Hayat" isimli öykünün ana kahramanı Arzu savaşta anne babasını kaybetmiş esir düşmüştür. Düşman tarafından cinsel tacize maruz kalan kahraman hamile olduğunu anladığında intihar sonucu yaşamını yitirmiştir. Öyküde anlatım şekli:

Ermenilerin ona tecavüz ettiğini ve hamile kaldığını söylüyordu. Bir müddet geçti. Bir sabah uyandım, bütün komşular çadırın etrafına toplanmıştı. Arzu intihar etmişti.

Çalışmada yer alan aile baskısı bulguları incelendiğinde;

A-2. 13 yaş. "Ümit Işığı" isimli hikâyede aile tarafından eğitim almasına, ressam olmasına izin verilmeyen ana kahraman İnci'nin öyküsü anlatılmaktadır. İnci'nin babası ile diyaloğu aşağıdaki gibidir:

O, konuşmaya başlayıp dedi: "Ben okumak ve ressam olmak istiyorum. Evde boş boş oturmak istemiyorum. Tek isteğim okula gitmek."

Babası bu sözleri duyunca sinirlendi ve dedi: "Buna bir bak, gelip de nasıl okula gitmek istiyor diyor. Bir kız çocuğu okula giderse iyi olamaz. Git odana, sus, yerinde otur. Böyle bir şey asla olmayacak."

A-2. 14 Yaş. "Reyhan Ünverin Hayatı" isimli öyküde dijital çağ şu şekilde belirtilmektedir;

Reyhan yakalandı ve karakola götürüldü.

Orada müdürün karşısında gözlerinin içine bakarak cesaretle şunu söyledi:

"Buradan istersem kaçabilirim… Ama size zarar vermek istemem."

Onun sözleri bir yandan çocukça bir cesareti, bir yandan da içinde büyüyen umutsuzluğu yansıtıyordu. Reyhan, annesine ulaşmadan pes etmeyeceğini söylüyordu.

Sen İstanbul trafiğini durdurmuşsun bir yerden yardım istedin mi?
- *Evet*
- *Nereden?*
- *Internetten*
- *Selim dosyayı hazırla sonra da onu esirgeme yurduna götür.*

Reyhan'ın aklında tabiî ki bir fikir vardı. O müdürün odasına geçti ve bilgisayardan alarmı çalıştırdı ve annesini buldu.

A-2. 14 Yaş. Alissa isimli öyküsünde iletişim aracı olan telefon şu şekilde açıklanmıştır:

Fransa'da Alisa adında bir kız vardı. Alisa'nın ailesi başka bir ülkeye taşınmıştı. Alisa ülkesini çok özlüyordu. Her gün ailesiyle telefonda konuşuyordu.

Öykülerde yaşamın gerçeklerinin de sıklıkla vurgulandığı, genel dünya bilgisinin öykü dünyasında yeniden gündeme taşındığı görülmektedir. Eşik-ergenlerin yazmış olduğu öykülerde karşımıza çıkan ülkelerden Afganistan, çoğunlukla kadınların karşılaştığı haksızlıklar ve zorluklarla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, Azerbaycan bağlamında ise öykülerde Karabağ Savaşı ve onun etkileri de sıkça işlenen temalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

A-2. 13 Yaş. İsmi belirlenmemiş öyküde göç ve kadınların karşılaştığı zorlukları ele alan anlatım şekli:

Ülkesi Afganistan'da kadınlara yönelik bazı eşitsizliklerden bunaldığı ve bunu sevmediği için buradan kaçmayı planlamış, ülkesinden yola çıkmıştır.

A-2. 14 Yaş. "Hayat Döngüsü" isimli öyküde 1. ve 2. Karabağ Savaşı'na değinilmektedir. Savaşın anlatım şekli aşağıdaki gibidir:

Küçük yaşta ailesini Birinci Karabağ Savaşı'nda kaybetmişti. Bir gün televizyon izlerken yeni haberlerle karşılaştı. Sesi açtı ve duydukları karşısında şoke oldu: İkinci Karabağ Savaşı başlamıştı ve birkaç şehidimiz olmuştu. Günel'in gözleri doldu. Ailesini kaybettiği yer aklından çıkmıyordu. Ellerinden hiçbir şey gelmese de, kendi yurduna geri dönmek için can atıyordu. Askerler için dua etmekten başka bir şey bilmiyordu. Günlerce toprakların özgürleşmesi haberini bekledi.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çocukluk çağı ana dilin öğrenildiği, aynı zamanda dil becerilerinin bireysel yetkinliklere dönüştürüldüğü bir dönemdir. Dil öğretiminde temel alınan dört beceri; dinleme, konuşma, okuma ve yazma belirli bir gelişim sırasına göre edinilmektedir. Bu beceriler arasında en son öğrenileni olan yazma eylemi ve beraberinde getirdiği yazılı kültür çocuğun soyut düşünce mekanizmalarını harekete geçirdiği için yazmanın dil becerileri arasında en zor olanı sayıldığı düşünülmektedir. İlkokulda başlayan el göz koordinasyonu ve motor becerilerin uyumlandırılması çalışmaları yazma eyleminin öncelikle verilen örnek bir metnin yeniden üretilmesi, kalem ve kağıt kullanılarak yeniden üretilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak, Yaratıcı yazma becerisi, yalnızca tahtada ya da bir başka yerde yazılanları deftere kopyalamaktan ibaret değildir. Çocuğun bir öykü yazabilmesi, bireyin bilincinin son derece işlevsel bir şekilde ortaya konabildiğini belgeleyen bir aşamada konumlanmaktadır.

Çocuk ve çocukluk algısının değişimi, ancak toplumların içinde yaşadıkları kuralları yıkmaları, değiştirmeleri, yeni ölçütler ve yeni yaklaşımları benimsemeleri ile mümkün olabilmektedir. Bunun da gerçek anlamda bilinçli ve bilimsel bir yaklaşım olduğu kesin biçimde ifade edilemez. Bu tür

farklılıkların, toplumların değişimlerine neden olan olaylar genellikle savaş, sanayi, din gibi ivmelerle gerçekleştiği görülmektedir (Pembecioğlu,2021: 50). Günümüz insanının günlük zaman kullanım oranlarına baktığımızda bunun %53 gibi büyük bir bölümünün edilgen bir 'dinleme' ortamında geçtiğini görülmektedir. Günlük hayatta, gitgide azalan bir süreyi (%17) okumaya, daha azı konuşmaya (%16) ayırılmakta ve artık neredeyse hiç sözlü aktarım tercihedilmemektedir. (%14). Hatta, denilebilir ki, geçmişin dinleyici kitlesi günümüzün 'izler kitlesi'ne dönüşmüş durumdadır (Pembecioğlu, 2013:401).

Öykü yazımı bireyin düşünme ve düş kurma becerilerini geliştirmektedir.Bu nedenle bu çalışma çerçevesinde katılımcılardan tarihte en ilgi çekici eserlerden biri olan Hollandalı ressam Johannes Vermeer'in ressam "İnci Küpeli Kız" tablosuna bakıp, sanat eseriyle ilgili estetik duygularıyla yaratıcı düşüncelerini birleştirebilmeleri istenmiş, alınan veriler karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir.

Her çocuğun aynı esere bakıp farklı bir öykü yazma edimi, araştırmayı önemli kılmaktadır. Çünküyaratıcı yazma sürecinde, herkes hayalinden bir karakter uydurabilir ve herhangi bir öykü yazabilirdi ama o zaman çocukların ürettiklerinin birbiriyle karşılaştırabilecek bir ölçü olmazdı. Bu nedenle tüm çocukların aynı sanat eserine bakıp kendi öykülerini üretmeleri istenmiştir. Dolayısıyla onlara böyle bir rol model, bir öykü kahramanı olabilecek, baş kahraman, ya da ikinci kahraman olabilecek bir figür gösterilmesi planlanmıştır.

İncelenen metinlerin söz varlığına bakıldığında, en düşük sözcük sayısı 9 yaşındaki bir katılımcının "Leyla Zamanov" isimli yazısında, en yüsek sözcük sayısı "Ümit Işığı" isimli 14 yaşlı katılımcının öyküsünde görülmektedir. Az sözcük bulunan öyküler daha kısa kapsamlıysa, çok kelime kullanılan öykülerde diyaloglar söz konusu, ayrıca olaylar daha geniş ayrıntılı şekilde yansıtılmaktadır.

Toplam 60 kişiden 49'unun bir konuyu ele alabiliyor olması ve 11 kişinin hikâye anlatımında bulunmaması hayal gücünün ve düşünce gücünün zayıf olması, ortamın onların psikoloji durumuna pek uygun olmaması, ya da ruhsal durumlarının buna elverişli olmaması gibi çeşitli nedenlerle açıklanabilir.

Araştırma kapsamında bireylerin yazmış oldukları hikâyelerde özellikledijital araçlar (internet, sosyal medya, bilgisayar, telefon, tablet), aile ilişkileri, yalnızlık gibi temaların incelenmesi planlanılmıştır. Çalışma kapsamında çocukların öykülerinde "yalnızlık ve umutsuzluk sorgulama", "ebeveyn kaybı", "aile baskısı", "göç", "savaş" gibi temaları daha kapsamlı olarak ele alınmıştır.Günümüzde ilgi gören dijital oyunların ve bunların içinde hikâyeli bilgisayar oyunlarının her kuşaktan kişilerin ilgisini çektiği görülmektedir. Gençler, zamanının büyük bir kısmını işgal eden bu oyunlarda, ölüm, katliam, cinsellik, inanç gibi pek çok içerikle de karşılaşmaktadır. Oyunların bir kısmında yeni bir dünya oluşturma, karakter oluşturma yaklaşımları söz konusudur. Bu tür içerikler gençlerin inancı üzerinde de etki oluşturabilme özelliğine sahip olmaktadır (Hancığaz, 2022:145). Öykülerde yer alan bu tür temaların bilgisayar oyunları ile de yorumlanabilir.

Çalışmada yer alan bireylerin "İnci Küpeli Kız" sanat eserini izleyerek yazmış oldukları öyküler değerlendirildiğinde dijital araçları konusuna çok az az yer verdikleri aile konularına daha çok yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, araştırmanın çalışma grubundaki çocukların dijitaleşme çağında yaşasalarda hayal dünyalarında yer edinmedikleri görülmektedir. Daha çok aile bağları önem taşımaktadır. Bu da onların aile bağları konusunda fazla kaygı içinde bulundukları anlamına gelmektedir.

Araştırmada kahramanın yaşamında ekonomi zorlukların getirdiği sorunlar, ebeveyn kaybı durumları genelde yalnızlık duygularını oluşturmakta ya da pekiştirmektedir. Bu tema bireylerin aile durumlarının pek iyi olmadığı, ailesinde kayıp yaşaması veya yaşama durumunun olması şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca araştırmada, öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe yazılarında "Karabağ Savaşı" konularına yer verdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç, müfredatta "Karabağ Savaşı" temasına ait konuların 7-8 sınıflarda yoğunlaştığı ve bu sebeple öğrencilerin bu tema ile ilgili farkındalıklarının artarak yazılarında bu temalara ait konulara yer verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde araştırmada, öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe erkek öğrencinin yazısında "kadın hakları"

konusuna yer verilmesi sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç, öğrencilerin sınıf düzeylerinin yükselmesi ile birlikte toplumda yaşanan sorunlara karşı duyarlı olması kadın erkek beraberliğinin düşüncesinde olduğu ve algılarının arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Öykülerde kahramanın öykünün sonunda vefat etmesi zorluklara dayanamama mücadele etmeye hazır olmadığı teması insan hayatının doğal bir sonu olarak ölüm temasını işlemeleri durumunda, herhangi bir öyküyü de bu şekilde sonlandırmanın mümkün olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öykülerde, padişah ve krallık dönemine rastlanan zaman dilimine de rastlanmaktadır. Bu da çocukların geçmiş bir dönemi, tarihi merak etmesi ve güçlü bir lider görme istemeleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada özellikle eşik-ergenlerin yazılarında sihrin olması gerçeklikten kopuşun ve hayal gücünün geniş olması anlamına gelebilir.

Araştırmada karşılaşılan bulgulardan biri de iki öyküde "İnci Küpeli Kız" sanat eserini çizen ressamının ismi Vermer'in isminin kullanımı yer almasıdır. Buda yaşları ilerledikçe çocukların bilgi düzeylerinin artmakta olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yazılarda kayıp, ölüm temaları yer alsa da öyküler çoğunlukla mutlu sonlukla bitmekte. Çocukların ölümü hayatın bir biçimi olarak kabul ettikleri olarak yorumlanabilir. Bazı mutsuzya da olumsuz olayla biten öykülerde kahramanın zayıf olması ya da yaşam ile mücadele etmemesi, zorluklara dayanaması gibi temalaştırılan öykü anlatımını ise yazarların zorluklar karşısında nasıl bir tutum sağlayacakları ile ilgili yeterli bir bilgiye sahip olmamaları şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak yaş gruplarına göre öğrencilerin, öyküyü oluşturan unsura ilişkin tercihlerinin değiştiği görülmektedir. Bu nedenle, eşik ergen bireylerin içsel dünyalarını ve karşılaştıkları sorunları daha iyi anlayabilmek amacıyla, eğitim sürecinde çeşitli konularda öykü yazmaları için yeterli zaman ve olanak sağlanması önerilmektedir. Ayrıca, yazılan öykülerin öğretmenler tarafından velilere sunulması ve ardından tartışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Arsu, Ş. U., &Tekindal, M. (2021). Nitel Araştırmalarda Anlatı Araştırmasının Tanımı, Kapsamı ve Süreci. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 21(1), 85-124.

Ayluçtarhan, Z. (12 Haziran, 2025). Ölüm ve Ölüm Kaygısı Üzerine, Bütün Psikoloji, https://www.butunpsikoloji.com/olum-ve-olum-kaygisi-uzerine/ Erişim Tarihi:06.10.2025.

Bowlby, J. (2013). Bağlanma, Çev: Soylu, T.V. Pinhan yayıncılık.

Budak, H.& Yıldız, Y. (2022). Günümüz Gençliğini ve Sorunlarını Gençlerin Kaleminden Süzülen Hikâyelerden Anlamak.

Dağ, A. (2020). *İnsanın dönüşümü: Dijital çağda insan kalmak*. In *IV. Uluslar arası Kadın ve Adalet Zirvesi* (Kitapbölümü). Kadem Yayınları.

Duran, Erol, Bitir, T. (2020). İlkokul öğrencilerinin Serbest Hikâye Yazma Uygulamalarında Hikâye Unsurlarını Kullanma Durumlarının Belirlenmesi, MİLLÎ EĞİTİM ● Cilt: 49 ● Sayı: 227, (195-216)

Güzel, E. (2020). Yetişkinleştirilen çocuk: "Tween" ve "Eşikergen" kavramı. *Global Media Journal TR Edition, 10*(20), Bahar 2020. Fenerbahçe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü.

Hancığaz, E. (2022). *Yabancılaşma unsuru olarak hikâyeli bilgisayar oyunları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kaytez, N. (2020). Death and Effects on The Child, Eurasıan Journal of Health of Health Scıences, ISSN 2651-3501 Eurasian JHS 2020; 3(3):171-176

Ong, J. Walter, (2024). Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözün Teknolojileşmesi, Çev: Banon, S. P. Metis yayınları.

Pembecioğlu, N. (2013). Gelecek Kurguları ve Medya Algıları. In H. Yavuzer& M. R. Şirin (Yay. haz.), *1. Cild, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 397-433). ÇocukVakfıYayınları.

Pembecioğlu, N. (2021). *Dijital dünyada çocukluk ve çocuk algısı üzerine düşünceler*. In *İletişim Araştırmaları ve Film Çözümlemeleri II, Dijital Çağda Medya* (ss. 42-63). Eğitim Yayınevi.

Sabah, (15 Ekim, 2025).'İnci Küpeli Kız' gizemi çözüldü! 360 yıllık sır ortaya çıktı,https://www.sabah.com.tr/galeri/yeciasam/inci-kupeli-kiz-gizemi-cozuldu-360-yillik-sir-ortaya-cikti, Erişim Tarihi:15.10.2025.

Santrock, J. W. (2020). Ergenlik, Çeviri editörü, Siyez D. M. Nobel yayıncılık.

Steinberg, L. (2017). Ergenlik, Yayına hazırlayan: Ćok, F. İmge kitabevi.3. Baskı

Tahta, F. Tahta, K. Dernek, S. (2015). Çocukların yakınlarının ölüm kavramlarını algılama üzerine kurdukları sistemler ve oyunlar, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt 1, Ek No 1 (2015).

Uğuz Arsu, Ş., &Tekindal, M. (2021).Nitel araştırmalarda anlatı araştırmasının tanımı, kapsamı ve süreci. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 21*(1), 85–124.

Yıldız, A. (2004). Çocuk, Ölüm veKayıp. BalıkesirÜniversitesiSosyalBilimlerEnstitüsüDergisi, 7(12), 125-144.Yıldız, A. Çocuk, ÖlümveKayıp https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/863937

Yiğit, T. (2024). Çocuk ve Gençlerin (Ergenler) Karşılaştıkları Ruhsal Sorunlar ve Psikiyatrik Sosyal Hizmet Uygulamaları. The Journal of Academic Social Science, 66(66), 70-83.

Гумилева, Л.Н. (2021). Международныйнаучныйжурнал «ВЕСТНИКНАУКИ» № 6 (39) Т.4

Республиканский Центр Психологической Помощи, Беларусьюнисеф для каждого ребенка, Как Помочь Ребенку Пережить Смерть Близкого Человека?https://www.unicef.org/belarus/media/pdf.pdf?utm_source=chatgpt.com (ErişimTarihi: 04.10.2025).

EK – 1. *Öykü İsimleri, Yazarın Cinsiyeti ve Sözcük Sayıları*

Sıra	**Başlık**	**Yazarın Cinsiyeti**	**Kelime Sayısı**
22	Leyla Zamanov	Kız	48
38	isim yok	Kız	50
45	Lisa	Kız	64
33	Alissa	Kız	65
36	Mery	Kız	67
18	isim yok	Kız	69
20	Fakir Hayal	Kız	70
17	Küçük Kız	Kız	71
29	isim yok	Erkek	75
42	İyilik Unutulmaz	Erkek	77
47	isim yok	Kız	77
35	Olga'nın Efsanesi	Kız	82
7	isim yok	Kız	84
25	isim yok	Erkek	90
1	Hizmetçinin Hikâyesi	Kız	96
11	Hikâye	Erkek	100
21	Hayat Döngüsü	Kız	100
40	isim yok	Kız	103
27	Bir Kızın Hikâyesi	Erkek	105

23	Hayat	Kız	110
48	Yalnız Kız	Kız	111
9	İnci Küpeli Kız	Kız	126
15	Lara ve Mişa	Kız	130
39	isim yok	Kız	130
5	Anna'nın Mucizesi	Erkek	132
44	İnci Küpeli kız	Kız	137
28	isim yok	Kız	147
3	Zeynep'in Hayatı	Erkek	149
6	isim yok	Kız	154
24	Padişahın İnci Küpeli kızı	Kız	157
2	Sihirli Resim	Erkek	162
14	Park Lia	Kız	162
46	Reyhan Ünverin Hayatı	Erkek	168
12	Sessiz Kız Aykızı'nın Oynadığı Gece	Kız	169
43	İnci Küpenin Sehri	Erkek	171
49	Sessiz Sır. Aykız'ın Oynadığı Gece	Kız	175
26	isim yok	Erkek	201
8	Benzer Kaderler	Kız	202
41	Sessizliğin Kızı Avelina'nın Hikâyesi	Kız	203
19	Fakir Ailenin Çocuğu	Kız	216
34	Gerçek Dost	Kız	250
4	Şanslı Bir Kız	Erkek	251
10	Hayata Yeniden Başlamak	Kız	316
32	İnce Senat Aşığı	Kız	352
31	Mucuzevi Bir Hayat	Kız	397
13	Kutunun İçindeki İnci Küpe	Kız	414
37	Arahna	Erkek	426
30	Flora ve Tom	Erkek	475
16	Ümid Işığı	Kız	588

İRAN, OKHARA KÖYÜ'NÜN ÇOCUK OYUNLARI VE BU OYUNLARIN EĞİTİMSEL İŞLEVİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nazila JAVADPOUR*

Özet

Folklor, bir toplumun kuşaklar boyunca aktardığı sözlü ve geleneksel kültürünün bir yansımasıdır. Bu kapsamda, çocukların kültürel yaşamında önemli bir yer tutan çocuk folkloru, masallardan ninnilere, oyunlardan tekerlemelere kadar geniş bir alanı kapsar. Bu çalışma, İran'ın Okhara köyünde unutulmaya yüz tutmuş geleneksel çocuk oyunlarını belgelemeyi ve bu oyunların kültürel, eğitimsel ve sosyal işlevlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma, antropolojik bir yaklaşım benimseyerek, kültürel bağlamın derinlemesine anlaşılmasını sağlamak amacıyla nitel veri toplama yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada, katılımcı gözlem tekniği sayesinde araştırmacı, çocuk oyunlarının doğal ortamlarında gerçekleşme biçimlerini bizzat deneyimlemiştir. Ayrıca, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla ebeveynler, eğitimciler ve çocuklarla etkileşime geçilerek, geleneksel oyunların günümüzdeki işlevleri gibi temalar derinlemesine incelenmiştir.

Çalışmada, Okhara köyünde derlenen 18 geleneksel oyun (örneğin "Ağaç Oyunu", "Qurd-Qurd", "Yumurta Oyunu") tanıtılmış ve bu oyunların yaş gruplarına, cinsiyete ve mevsime göre sınıflandırılması yapılmıştır. Araştırma, yerel oyunların çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimine katkılarını vurgularken, modern yaşam tarzlarının bu oyunların kaybolmasına yol açtığını da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Oyunların, çocuklara işbirliği, stratejik düşünme, fiziksel beceri ve kültürel değerleri aktarma gibi işlevleri olduğu belirtilmiştir. bu oyunların yeniden canlandırılmasının kültürel mirasın korunması ve çocuk gelişimine katkı sağlaması açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel oyunlar, kültürel miras, çocuk gelişimi, Okhara köyü, antropolojik.

A STUDY ON CHILDREN'S GAMES OF OKHARA VILLAGE AND THE EDUCATIONAL FUNCTION OF THESE GAMES

Nazila JAVADPOUR

Abstract

Folklore is a reflection of a society's oral and traditional culture, passed down through generations. Children's folklore, which holds a significant place in children's cultural lives, encompasses a wide range of subjects, from fairy tales and lullabies to games and nurseryrhymes. This study aims to document traditional children's games, which have been forgotten in the village of Okhara, Iran, and to analyze their cultural, educational, and social functions.

This research adopted an anthropological approach and employed qualitative data collection methods to provide an in-depth understanding of the cultural context. Through participant observation, the researcher experienced firsthand the ways children's play unfolds in their natural environments. Furthermore, semi-structured interviews were conducted with parents, educators, and children, exploring themes such as the contemporary functions of traditional play.

The study introduces 18 traditional games compiled in Okhara village (e.g., "Tree Game," "Qurd-Qurd," "Egg Game") and classifies them by age group, gender, and season. While highlighting the contributions of these local games to children's physical, cognitive, and emotional development, the research also reveals how modern lifestyles are leading to their disappearance.

* Araştırmacı Yazar, İran, nazila.javadpour@gmail.com

The results indicate that these games serve functions such as fostering cooperation, strategic thinking, physical skills, and transmitting cultural values. Revitalizing these games is emphasized as crucial for preserving cultural heritage and supporting child development.

Keywords: Traditional games, cultural heritage, child development, Okhara village, anthropological.

MİR MUHSİN NEVVAB'IN "NASİHATNAME" ESERİNDE AHLAK VE TERBİYE MESELELERİ

Pakize ALİYEVA*

Özet

En eski dönemlerden günümüze kadar dünya edebiyatının konuları arasında nasihat ve öğüt geleneği önemli bir yere sahip olmuştur. Bu türden edebî örneklerde farklı yaş gruplarına hitap edilmiş, çeşitli hayat durumlarında doğru ve ahlaki davranış aşılanmıştır. Azerbaycan edebiyatında da en eski zamanlardan günümüze kadar nasihat edebiyatı örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ilk on yıllarında Azerbaycan'da okul reformları yapılırken yazılan ders kitapları ve öğretim materyalleri hazırlanırken nasihat edebiyatına olan ihtiyaç artmıştır. Bu tür nasihat yazarlarından biri de Mir Muhsin Nevvab'dır (1833–1918).

Sunulan bu araştırmada Karabağ edebî çevresinin temsilcisi, şair, ressam, müzisyen, hattat, astronom, kimyacı, matematikçi ve pedagog olan Mir Muhsin Nevvab'ın *"Nasihatname"* (*Pendname*) adlı eseri incelemeye alınmıştır. Araştırma sürecinde eserin farklı dönemlerdeki baskılarının yanı sıra Nevvab'ın hayatı ve yaratıcı kişiliğine dair monografiler ve bilimsel çalışmalardan da yararlanılmıştır. Eserin yazılma tarihi, içerik ve biçim özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda eserde yer alan öğütler içeriklerine göre tarafımızdan gruplandırılarak açıklanmıştır. Bu gruplar arasında İslami değerler, aile ve aile değerlerine saygı, yakınlara karşı merhamet ve sevgi, dürüstlük ve doğruluk, dostluk, toplumsal alanlardaki davranış kuralları, hijyen gibi konulara dair öğütler ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Araştırmanın sonunda vardığımız sonuç şudur ki, Mir Muhsin Nevvab'ın *"Nasihatname"* adlı eseri, 20. yüzyılın başlarında mevcut olan eğitim sisteminin gereklerine uygun olarak milli, dini ve ahlaki değerleri yansıtmaktadır. Eserde yer alan öğütlerin çok az bir kısmı güncelliğini ve pratikliğini yitirmiş olsa da, çoğunluğu bugün de çocuk ve gençlerin milli-manevi ve aynı zamanda evrensel değerlere sayğı ruhuyla terbiye edilmesi için uygundur. Bu bakımdan eserin okul ders kitaplarına dahil edilmesi ve tanıtılması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mir Muhsin Nevvab, edebiyat, nasihat, ahlak, eğitim, aile.

MORAL AND EDUCATIONAL ISSUES IN MIR MOHSUN NAVVAB'S «NASIHATNAMA»

Abstract

Since ancient times, advice and didacticism have held an important place among the themes of world literature. In literary works of this kind, appeals have been made to people of various age groups, promoting correct and moral behavior in different life situations. In Azerbaijani literature as well, examples of didactic literature can be found from the earliest times to the present day. Especially in the late 19th and early 20th centuries, during the period of school reforms in Azerbaijan, the need for didactic literary examples increased when textbooks and teaching materials were being prepared. One of the authors of such advice literature was Mir MohsunNavvab (1833–1918).

The present research focuses on *Nasihatnama* (*Pandnama*), a work by Mir MohsunNavvab — a representative of the Karabakh literary environment, poet, artist, musicologist, calligrapher, astronomer, chemist, mathematician, and educator. During the research process, in addition to various editions of the work published at different times, monographs and studies on Navvab's life and creative activity were also consulted. Information is provided about the date of writing, as well as the content and structural features of the work. At the same time, the advice found in the work has been grouped and interpreted by us according to their content. Among these groups, advice

* Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Şeki Şubesi, Dekan Yardımcısı, ORCID 0000-0003-3769-6198, aliyeva.pakize.filolog@mail.ru

related to Islamic values, family and respect for family values, compassion and love for relatives, honesty and truthfulness, friendship, behavior in public spaces, hygiene, and similar topics has been analyzed individually.

The conclusion of the research is that *Nasihatnama* by Mir MohsunNavvab reflects national, religious, and moral values in accordance with the requirements of the educational system existing in the early 20th century. Although a small portion of the advice has lost its relevance and practicality, the majority of it is still suitable today for educating children and youth in the spirit of respect for national-moral as well as universal values. From this perspective, it would be beneficial to include and promote this work in school textbooks.

Keywords: Mir MohsunNavvab, litearature, advice, moral, education, family.

Mir Möhsün Nəvvab'ın Qısa Bioqrafiyası

Qarabağ ədəbi mühitinin təmsilçisi, şair, rəssam, müsiqişünas, xəttat, münəccim, kimyaçı, riyaziyyatçı və pedaqoq Nəvvab Mir Möhsün Ağamirzəzadə Qarabağı (1833-1918) Şuşada anadan olmuşdur. İlk təhsilini Şuşanın ruhani məktəbində almış, ərəb, fars dillərini, sonralar rus dilini öyrənmişdir. O, Molla Abbas Sarıcalının mədrəsəsində oxumuş, dövrünə görə həm dini, həm də dünyəvi elmlərə mükəmməkl şəkildə vaqif olmuş, məktəbdarlıqla məşğul olmuş, bədii yaradıcılıqla bərabər, müxtəlif elm sahələri və həyat hadisələrini dərindən araşdırdığı 30-dan artıq əsər yazmış, dövrünün tanınmış ziyalılarından olmuşdur. Nəvvab 1903-cü ildə Şuşada kitabxana və qiraətxana açmışdır. Buraya müxtəlif şəhərlərdən qəzet və jurnallar gəlirdi. Qiraətxana müxtəlif illərdə "Molla Nəsrəddin", "İqbal", "Səda", "İrşad", "Şərqi-rus" və digər jurnal və qəzetləri, Bakıdan "Əkinçi", Tiflisdən "Ziya", "Kəşkül", Hindistandan "Həbl-ül-mətin" məcmuəsini və s. alırdı.

Çoxşaxəli yaradıcılığa malik Mir Möhsün Nəvvab bir çox sahələrdə - ədəbiyyat, musiqi, rəssamlıq, nəqqaşlıq və başqa sahələrin bilicisi olmuşdur. O, həm də yağlı boya ilə çəkilmiş bir sıra rəsmlərin, miniatürlərin müəllifidir ki, həmin əsərlər bu gün də Qarabağ rəssamlıq məktəbinin araşdırılması baxımından əhəmiyyət daşıyır.

Bədii əsərlər yazmaqla bərabər, Mir Möhsün Nəvvab özünü ədəbiyyatşünas kimi də sınamış,yüzdən artıq Qarabağ şairinin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlarıvə onların əsərlərini toplayaraq təzkirə halına salmış, kitabı "Təzkireyi-Nəvvab" adı ilə 1913-cü ildə Bakıda nəşr etdirmişdir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra ədibin bir çox əsərləri kimi "Təzkireyi-Nəvvab" da yenidən həm çap olunmuş (1998, 2018), həm də tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Musiqişünas kimi Nəvvab "Vüzuh-ül-ərqam" risaləsində ayrı-ayrı muğamların, bəzi dəstgahların mənşəyi və onların adlarının kökü haqqında məsələləri araşdırıb, muğamların şer mətnləri ilə əlaqəliliyi, ifaçı ilə dinləyicinin qarşılıqlı münasibətləri və s. məsələlərə toxunub. İlk dəfə olaraq, musiqiyə dəstgah terminini gətirib və o dövrdə Qarabağda məlum olan altı dəstgahın - Rast, Mahur, Şahnaz, Rahavi (Rahab), Çahargah və Nəva dəstgahlarının, ümumilikdəQarabağ musiqiçiləri tərəfindən ifa olunan 82 mahnı və muğamın da adlarını çəkmiş, izahlarını vermişdir.

M.M.Nəvvab'ın 1905-ci ildə yazdığı "Təvarixi-rəzm və şurişi tayafeyi-ərməniyeyi-Qafqaz ba firqeyi müsəlmanan", yəni "Qafqaz erməni tayfası ilə müsəlmanların vuruş və iğtişaş tarixləri" adlı əsəri sovet dönəmində "xalqlar dostluğu" ideologiyasına uymayan tarixi həqiqətləri əks etdirdiyinə görə unutdurulmuş, 1980-ci illərdə mənfur qonşularımızın ərazi iddiaları yenidən baş qaldırdıqda tədqiqatçılar bu nifaqın tarixim köklərini araşdırmaq üçün həmin mənbəyə təkrarən müraciət etmiş, tarixi ədavətin əks olunduğu bu əsər yalnız 1993-cü ildə, yəni yazıldığından 88 il sonra nəşr edilmişdir. (Nəvvab, 1993)

Mir Möhsün Nəvvab Azərbaycanda kitab çapı sahəsində də müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Mənbələrdə qeyd edilir ki, onun mətbəəsində Mir Mehdi Xəzani'nin "Şəriətül-İslam", Nəcəf bəy Vəzirovun "Sonrakı Peşmançılıq Fayda Verməz" əsərləri 1893-cü ildə, özünün "Kitabi-divani-farsi", "Kitabi-kəşfül-həqayiq", "Şeirlər", "Mərsiyə və qəzəllər", "Dibaçeyi-Divani-Farsi", "Kitabi-Türki, əşari-Nəvvab" və s. əsərləri 1896-1899-cu illərdə daşbasması üsulu ilə çap olunub.

Rəssam, nəqqaş, şair, musiqişünas, kimyagər, təbib, atronom Nəvvab'ın Azərbaycan elmi və mədəniyyəti qarşısındakı xidmətləri və irsi hələ də tam olaraq öyrənilməmişdir. "Kənzül-mühən", "Bəhrül-hüzən", "Cəfər Camei Mürtəvəzi", "Muxtarnamə", "Məzamir","Müseyibnamə", "Batili-sehr" və başqa əsərlərində elmin müxtəlif sahələrinə dair zəmanəsində olan ən mütərəqqi elmi bilikləri və fikirləri qələmə almışdır.

Müəllim Mir Möhsün Nəvvab və Onun Dərslikləri

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Nəvvab zəmanəsinin maarifpərvər ziyalılarının ən tipik nümayəndəsi kimi Şuşada kitabxana və qiraətxana açmış, mətbəə təşkil etmişdir. Onun maarifçilik yönümündə fəaliyyətindən bəhs edərkən öz şəxsi təşəbbüsü ilə 1890-cı illərdə Şuşada açdığı və dərs dediyi yeni tipli – "üsuli-cədid" məktəbi haqqında mütləq şəkildə xatırlatma edilməlidir. "Qovhəriyyə" adlanan bu yeni tipli məktəbdə əvvəlki dini məktəblərdən fərqli olaraq, ədəbiyyat, tarix, coğrafiya və digər fənlərdən dərs keçilirdi. Məktəb qurucusu olmaqla bərabər, pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan Nəvvab həmin məktəbdə tədrisdə istifadə edilmək məqsədi ilə bir neçə dərslik yazmışdı. Ədibin birbaşa tədris məqsədi ilə dərslik olaraq yazdığı əsərlrə aiddir: "Kəşf-ül-həqiqə", Kifayət-ül-ətfal", "Vüzuh-ül-ərqam", "Nəsihətnamə". (Əhmədov, 2006)

"Kəşf-ül-həqiqə" 1896-1905-ci illərdə yazılmış 3 cildlik farscaməsnəvidir. Ənənəvi nəsihətnamələrlə səsləşən doğruluq, gözəl əxlaq, həqiqət və yalan, cəmiyyət içində davranış normaları, şəxsi gigiyena və s. mövzuları əhatə edən məsnəvi formalı nəsihət, hekayət və təmsillərdən ibarətdir. Əlyazma müəllifə aid olan rəsm nümunələri ilə bəzədilmişdir, başlıqlar isə qızıl suyu ilə yazılmışdır. Xəttatlıq baxımından qiymətli nümunədir.

"Kifayət-ül-ətfal" həm ər\əb, həm də Azərbaycan dillərində yazılmışdır. 18 səhifəlik bu əlyazmada müqəddəslərin həyatları ilə bağlı olan dini rəvayətlər yer alsa da, dini əsər hesab etmək yalnış olardı. 12 məqalət şəklində qələmə alınmış əsərdə ayrı-ayrı xalqların istifadə etdikləri təqvimlər, aylara və səma cisimlərinə verilmiş adların izahı, nücum elminin incəliklərindən bəhs olunur. Tədrisdə istifadə məqsədi ilə yazılmışdır və Nəvvab kitabda ay və günəş tutulmaları kimi coğrafi hadisələrə aid illüstrasiyalar çəkmişdir.

Nəvvab'ın 31 səhifəlik əlyazma şəklində bizə çatan "Vüzuh-ül-ərqam" risaləsinin müqəddiməsində kitaba aid izahat verilmişdir. Bu müqəddimədən Nəvvab'ın elmi-pedaqoji təsəvvürləri aydın olur. Onun fikrincə, millətin geri qalmasının səbəbləri savadsızlıqdır. Maariflənmək, həm də həm dini, həm əxlaq, həm də dünyəvilik baxımından yüksək savadlılığa sahib olmaq xalqı ağ günə çıxara bilər. Daha sonra musiqinin insan ruhunun qidası olması, həmçinin musiqinin insanların ruhunu oxşamaqla bərabər, eyni zamanda fiziki sağlamlığında da rol oynaması misallarla tibbi nöqteyi-nəzərdən əsaslandırılır.

Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"si

Xalqın maariflənməsi yolunda xüsusi xidməti olan Mir Möhsün Nəvvab'ın pedaqoji görüşləri əsasən "Nəsihətnamə" ("Pəndnamə") əsərində öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Əlyazmalar Fondunda əsərin müəllifin əli ilə yazılmış üç avtoqraf nüsxəsi qorunmaqdadır ki, onlarda ikisinin 1906, birinin isə 1907-ci ildə yazılması müəyyən olunmuşdur. "Nəsihətnamə"nin Azərbaycan dilində olan variantı 1912-ci ildə Bakıda nəşr olunmuşdur, həmin nəşrin dili müasir dilimizlə müqayisədə çox qəlizdir və çoxsaylı ərəb-fars kəlmələri ilə zəngindir.Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"si1987-ci ildə "Yazıçı" nəşriyyatında tədqiqatçı-alim Mehri Məmmədovanın üç nüsxə əsasında tərcümə və ətrtib etdiyi Azərbaycan (hər iki əlifbada) və fars dillərində - ümumilikdə üç mətn şəklində bir kitab halında işıq üzü görmüşdür. Kitaba ön söz də Mehri Məmmədova tərəfindən yazılmışdır. Ateizmin hakim ideologiyanın tələbi olduğu bir vaxtda təbii olaraq din və inancla bağlı olan parçalar kitabda ixtisar olunmaqla çap olunmuşdur. (Nəvvab, 1987). 1997-ci ildə XIX əsr maarifçilərinin əsərlərindən ibarət "Hikmət çələngi" adlı topluda da Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"si yenə də ixtisarla verilmişdir. (Hikmət çələngi, 1997)2005-ci ildə Mehri Məmmədovanın tərtibatı və ön sözü ilə"Nəsihətnamə" təkrar nəşr olunarkən din, inanc, şəriət məsələləri ilə bağlı nəsihətlər əsərin orijinalında olduğu kimi mətnə daxil edilmişdir.

Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"si klassik ədəbiyyat ənənələrinə uyğun tərtib olunmuşdur. Əsərin əvvəlində kitabın yazılma səbəbikimi gənc nəslin təlim-tərbiyəsi, mənəvi cəhətdan kamilliyi, elmə-təhsilə maraq önə çəkilir. M.M.Nəvvab elmlərə, elmlərin öyrənilməsinə böyük əhəmiyyət verərək deyirdi ki, mal və əmlakdansa, elm və hünərdən yadigar qoymaq lazımdır: *"Cəmi millətlər qəribə olan elmlər və əcaba olan sənətlər ixtira etməklə tərəqqi tapıb özlərini məgəm-rüfətə yetiriblər. Amma bizim millətimiz o elmlər ki, onların əlindədir, bitamam tərk etməklə mədəniyyət aləmindən uzaqlaşıb və millətlərdən geri qalıblar"*. Ancaq ən gözəl elm gözəl əxlaqdır müəllifə görə. Və o düşünür ki, insanların gözəl əxlaqla tərbiyə olunmasında valideynlər kimi alim və müəllimlərin də iştirakı mütləqdir.

"Pəndnamə"nin 3 fərqli əlyazması əsasında aparılan araşdırmalar əsasında orada fars dilində 500, Azərbaycan dilində 499 nəsihətin yer aldığı müəyyən olunmuşdur. Nəvvab'ın nəsihətləri kimə ünvanlanmışdır? Və ya Nəvvab sözünü kimə deyir? "Nəsihətnamə"nin mətni ilə tanışlıq belə bir fikri söyləməyə əsas verir ki, oradakı nəsihətlər müxtəlif yaş təbəqələrindən olan insanlara – yeniyetmə və gənclərə, eyni zamanda yetkin insanlara xitabən deyilir, yəni konkret yaş diapozonu ilə nəsihətlərin ünvanını məhdudlaşdırmaq doğru olmaz. Bununla belə, nəsihətlərin bir hissəsi bütün oxuculara münasibətdə aktual olduğu və cəmiyyətin bütün fərdlərinin maraqlarını əhatə etdiyi halda, bir qisim nəsihətlər bəlli yaş qrupundan olan, bəlli mövqeyə sahib insanlara (övlad, valideyn və b.) şamil edilə bilər.

Xarakteri etibarilə nəsihətlər insanların mənəvi dünyası və gözəl əxlaqına yönəlik olduğu kimi, bir qisim nəsihətlər şəxsi gigiyena və sağlamlıq məsələlərinə aid olan praktik nəsihətlərdən ibarətdir. Nəsihətlərlə tanış olduqda gəldiyimiz qənaət bundan ibarətdir ki, müəllif nəsihətləri xarakteri və tematikası baxımından sistemləşdirməmişdir. Bəzi hallarda eyni fikirlərin sadəcə fərqli şəkildə təqdimatına rast gəlinir ki, bu da faktiki olaraq təkrarçılığa gətirib çıxarır. Tərəfimizdən aparılan tədqiqat zamanı Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"sində yer alan nəsihətləri aşağıdakı şəkildə şərti qruplaşdırmaqla təhlil etməyi məqbul bildik:

Dini dəyərlər, inanc və şəri məsələlərlə bağlı olan nəsihətlər:

Mir Möhsün Nəvvab'ın qatı müsəlman mühitində doğulub, boya-başa çatmış, islam dininin dəyərlərinə sadiq olan dindar bir müsəlman kimi "Nəsihətnamə"nin ilk nəsihətinə insanın Yaradan qarşısında borcundan söz açmaqla başlayır: "*Əvvəl öz bəndəliyini yaxşı yerinə yetir, ibadət və itaətində səhv etmə ki, onlar Xudavəndi Taalaya məxsusdur"*. Daha sonra müəllif ibadət və zikrin faydası, insanın Yaradan qarşısında bəndəlik borcu, həqiqi müsəlmanın sahib olmalı olduğu gözəl simalar haqqında da nəsihətlər verir, bu dünya həyatındakı davranışların axirəti qazanmaq üçün sınaq olduğundan söz açır:

- *O zaman ki, ibadət etmək fikrinə düşdün, fikirləş ki, kimin hüzurunda əyilirsən və kimə ərzi-hal edirsən;*
- *ƏgərsərrəfsənAllah-taalanınnizama düzdüyü hikmət dolu kəlamının cövhərini yaxşı anlayıb ona əməl edəsən;*
- *Zikr etməyə, ibadətə və xoş danışığa fikir ver ki, hər iki cahanda ləzzətdən məhrum olmayasan və s.*

Ailə dəyərləri iləbağlı nəsihətlər:

Nəvvaba görə, gözəl əxlaq ilk növbədə insanın sağlam mühitdə təhsil və tərbiyə almasından asılıdır. Bunun üçün ailə dəyərləri önəmlidir. Ailədə fərdlər arasında inam, sevgi və güvən olduqda

sağlam mühit formalaşır, böyük böyük kimi, kiçiklər də kiçik kimi dəyər qazanır. Ailə başçısı ədalətli, dürüst, təmiz əxlaqlı olarsa, onun himayəsində olan kiçik ailə üzvləri də sağlam əxlaqlı yetişər. Nəvvab nəsihətlərin bəzilərində böyüklərə xitab edir və övlad tərbiyəsində diqqət ediləcək məqamlardan danışır, bəzi hallarda isə övladlara müraciət edərək ata-ananın qarşısında mənəvi borcunu heç zaman unutmamağı tövsiyə edir:

- *Sənə tərbiyə verən valideyninin qədrini bilvəonuunutma;*
- *Ata və ananla elə rəftar et ki, onu sən öz övladlarından gözləyəsən;*

- *Öz övladına dost və tanış yanında nəsihət etmə və ona acıqlanma;*
- *Özünü və arvad-uşağını camaatın yanında tərifləmə;*
- *Övladların və qardaşların arasında razılıq və həmfikirlilik olmasa heç bir işdən xeyir götürmək olmaz;*
- *Öz oğulların və övladların ilə məhəbbətlə dolan və lazım olan vaxt lütfünü və iltifatını müzaigə etmə vs.*

Elm və sənət öyrənməklə bağlı nəsihətlər:

Ömrünün böyük bir hissəsini maarif və təhsilə həsr etmiş Nəvvab "Nəsihətnamə"də təbii olaraq elmin faydasından söz açır, elm öyrənmək üçün müxtəlif vasitələrə əl atmağın vacibliyindən, valideynlərin övladların təhsilinə həm mənəvi, həm də maddi dəstək olmasından bəhs edir, elmə və təhsilə qoyulan sərmayənin, çəkilən zəhmətin zamanla fayda verəcəyini dilə gətirir. Eyni zamanda, müəllif elm öyrənməklə yanaşı sənət öyrənməyin də vacibliyini vurğulayır:

- *Özün yüksək vəzifədə olsan da uşaqlarına elm və sənət öyrət, bu nəinki eyibdeyil, həttahünərdir;*
- *Övladına elm və ədəbi uşaqlıqdan öyrət, qayda-qanunları ona təlim et;*
- *Bilikli ol, qoy xalq sənin biliyindən faydalansın, xeyir görsün, biliksiz olsan, özgələrinin biliyinə möhtac olarsan vs.*

Yaxşılıq və xeyirxahlıqla bağlı nəsihətlər:

Nəvvab'ın "Pəndnamə"sində yaxşılıq konsepsiyası xüsusi olaraq işlənmişdir. Müəllifə görə, yaxşılıq mənəvi borc halına çevrilməklə bərabər, cəmiyyətdə zəncirvari olaraq xeyrin və xetyirxahlığın ötürülməsi, məzlum və köməyə ehtiyacı olanların təminatı, xalq arasında yoxsulluq və ehtiyacların azaldılması ilə bərabər hər bir fərdin yad, kənar birinə etdiyi yaxşılığın bumeranq kimi zamanla onun övladlarına, nəslinə geri dönəcəyinə inamla bağlı şəkildə şərh olunur:

- *Nə qədər bacarırsan, yaxşılığı heç kəsdən əsirgəmə, bu bir gün karınagəlibfaydaverər;*
- *Hər yerdə yaxşılıq toxumu ək, bu həm sənə, həm də övladlarına xeyir verər;*
- *Böyüklük özünü rahat edib, baş girləmək deyil, biçarələrin fəryadına yetişməkdir;*
- *Ürəyini eyş-işrətə bağlama, ömrünü vətənin abadlığına sərf et və s.*

Doğruluq, düzlük və halallıqla bağlı nəsihətlər:

"Doğruluq dost qapısıdır" deyimini dilində əzbər edən xalqın nümayəndəsi, ziyalısı olan Nəvvaba görə, yalan bütün müsibətlərin, günahların başında durur. Ona görə də ədib hər fürsətdə oxucusunu düzlüyə, doğruluğa dəvət edir, yalanın törədə biləcəyi fəlakətlər barədə xəbərdarlıq edir:

- *Yalan söz deməyə adət etmə, günahlaryalandanbaşlayır;*
- *Güman zənni ilə heç kəsi günahkar bilib, onun təqsirinə şəhadət etmə;*
- *Danışarkən və alver vaxtı bacardıqca and içmə və s.*

Dostluq və yoldaşlıqla bağlı nəsihətlər:

Nəvvaba görə, insan cəmiyyətin bir parçası olan varlıqdır və sosial varlıq olduğundan ünsiyyətə, paylaşmağa, dostluğa həmişə ehtiyacı var. Bəs onun nəsihətlərində dostlar kimlərin arasından seçilir? Ümumi mənzərə olaraq Nəvvab hamı ilə xoşrəftar olmağı, insanlar arasında fərq qoymamağı, kimsə ilə düşmənçilik etməməyi tövsiyə etsə də, oxucusuna dost seçimində ehtiyatlı olmağı, müəyyən qrup insanlardan uzaq gəzməyi, sınanmış, təmiz əxlaqlı insanlarla yoldaşlıq etməyi, dostluqda sədaqətli olmağın vacibliyini də vurğulayır:

- *Həmişə yaxşı adamlarla oturub dur ki, özündə yaxşı adam olasan;*
- *Hamılədostluqet, heç kəslə düşmənlik etmə;*
- *Bir neçə cür adamlardan uzaqlaş. Ara vuruşduran, yalançı, qumarbaz, sərxoş və ümumiyyətlə pis əməllərdən qorxmayıb onu özünə peşə edənlərdən;*

- *Özünə təmiz dost seç, heç bir sərvət həqiqi dostdan qiymətli ola bilməz. Bir sədaqətli dost min vəfasız tanışdan yaxşıdır. Təmiz dost odur ki, dostunun rahatlığına çalışıb onun sağlığına şad, kədərinə şərik ola və s.*

Gözəl nitq və danışmaq barədə nəsihətlər:

Şair, söz sərrafı və müəllim Mir Möhsün Nəvvab sözün gücü, doğru söz və yalan, gözəl nitqin insanlarla ünsiyyətdə rolu ilə bağlı məsələlərə də diqqət ayırır. Ona görə, sözün gücü onu söyləyənin şəxsiyyətindən, sözü söylədiyi məqamdan və kimə söylədiyindən çox asılıdır:

- *Çoxbil, az danış. Heçbirşeybilməyib, uzundanışmaq, ağılsızlığınnişanəsidir;*
- *Söz yalnız o vaxt təsirli olur ki, yerində işlənsin. Cəvahir kimi gözəl kəlimatları bimövqe yerdə və biviquf kəslərə demə ki, biqədrvəbiqiymətolur və s.*

Camaat içində, məclisdə özünü aparmaqla bağlı nəsihətlər:

Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"sində özünə yer alan nəsihətlərin əhəmiyyətli bir qismi etik normalar, cəmiyyət içində özünü aparma qaydaları ilə bağlıdır. Bu qəbildən olan nəsihətlərdə klassik Şərq ədəbiyyatında bu janrda yazılmış "Qabusnamə", Sədinin "Gülüstan" kimi əsərlərinin, eyni zamanda Azərbaycan folkorunun, atalar sözlərinin təsiri aydınca hiss olunur:

- *Heç kimlə şit və yüngül sözlərlə zarafat etmə, zarafat etsən, hörmətin azalar, nəzərlərdə qiymətsiz olarsan;*
- *Əgər bir kəs sənlə dalaşsa, sən susmiağınla onu sakitləşdir;*
- *Bir halda ki, məclisdə səni başa düşən yoxdur, danışma;*
- *Yemək-içmək vaxtında ədəbli ol, ağzını yediyin xörək qabının üstünə tutma, yeməyinin artığının kənara sıçramaması üçün hər bir dəm əlini silkələmə, ağzını marçıldatma, nəfəsini heyvan kimi çəkmə;*
- *Camaat yanında ağzını ədəbsizcəsinə açıb əsnəmə, əlacsız qalsan əlini ağzının qabağına tut, burnunu, qulağını qurdalama;*
- *Salamlaşarkən qabaqca sən salam ver və danışan vaxt səlist danış;*
- *Hər işdə öz səviyyəni tanı və dairədən kənara ayağını qoyma və s.*

Mal-mülk, borc, əmanətə sədaqətlə bağlı nəsihətlər:

Ömrünü xalqın maariflənmsəi yolunda sərf edən bu yolda həm də müəyyən mənada mal-varlığından imtina etməyi bacaran pedaqoq Nəvvab gənc nəslə müraciətlə dünya malına aludə olmamağı, maddiyyatın faniliyi ilə bağlı məsləhətlərə də kitabında geniş yer vermişdir. Ədib eyni zamanda, israfçılıq, izafi xərclər, bihudə əməllərdən də gənc oxucularını çəkindirməyə çalışır. Onun önəm verdiyi məsələlərdən biri də əmanətə xəyanət, başqasının mal-mülkünə hərislik, tamahkarlıqla da bağlıdır:

- *Dörd kiçik şeyi böyük sanmaq lazımdır: borc almaq, od, xəstəlik və pis əməl;*
- *Həmişə malı özünə və abrına hasar et, abrını mala hasar etmə;*
- *Borclu olsan vədədən bir neçə gün qabaq onu ödə, ödəyə bilmirsənsə üzrxahlıq eylə;*
- *Əmanəti heç bir üzrə qəbul etmə, çünki əgər tələf olsa, pis ad və xainlikdə məşhur olarsan;*
- *Əziz ömrünü var-dövlət yığmağa sərf etmə, zəhməti sənə qalar, ləzzətini özgə aparar və s.*

Gigiyena və sağlamlıqla bağlı nəsihətlər:

Çox şaxəli yaradıcılığı və fəaliyyət istiqamətləri olan Mir Möhsün Nəvvab'ın əsərləri içərisində xəstəliklər, xalq təbabəti, dərman bitkiləri ilə onların müalicə üsulları barədə materiallara da rast gəlmək mümkündür. "Nəsihətnamə"də də müəllif yeri gəldikcə şəxsi gigiyena, xəstəliklərdən qorunma

üsulları ilə bağlı praktik məsləhətlər verir:

- *Yeməkdən qabaq əlini, yeməkdən sonra əlini vəağzınıyumaqlazımdır;*
- *Bədənini təmiz saxla, köhnə də olsa, libasını geyməzdən əvvəl səliqəyə sal;*
- *Bədənin sağlamlığını istəyirsənsə bir neçə şeydən pəhriz et. Birincisi çox yeməkdən və ağır xörəkdən, ikinci nahardan sonra yatmadan, üçüncüsü gecə durub su içməkdən, dördüncüsü çox şəhvətdən, beşincisi çox tox olan vaxt hamama getməkdən, altıncısı zökəm olanda şirin, duzlu, acı və yağlı xörəklər yeməkdən;*
- *Heç vaxt tiryəkə, bəngə və şəraba yaxın durma, insanı insaniyyətdən xaric edər, bədəni hərəkətdən saxlar. Qüvveyi-nəfsi bilməz və kəsər, üzünün rəngi təgvir tapar, yavaş danışar, binamus olar, iyindən yanından keçmək olmaz və s.*

Yuxarıda qeyd olunanlardan başqa Nəvvab həm Azərbaycan, həm də fars dilində qələmə alınmış mətnlərdə abır-həya, qonşuluqda ünsiyyət, zəhmət, at minmək, evin və məişətin idarə olunması və s. ilə bağlı nəsihətlərə də yer vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, nəsihətlərin əksəriyyəti müasir dövrdə də aktuallığını qoruyub saxladığı halda, az-az hallarda nəsihətlərdə zamanla dəyişilmiş əxlaqi dəyərlərlə məişətlə bağlı olan konservativlik də görünür: *"Saqqalına təraş eləmə. Allah-taala kişilərlə zənənləri ayırmaq nöqteyi-nəzərindən kişilərə saqqal bəxş edibdir"; "Ata minmək istəsən, cüssəsi balaca ata minmə, kişi özü görkəmli olsa da, nəzərdə kiçik görünər"; "Bir para xeyirli işlərdə utanmaq lazım deyil, utanmaq ruzuya mane olar"; "Əgər imkanın varsa, düyü ye, düyü faydalıdır və tez həzmə gedəndir" və s.*

Nəticə

"Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə" əsərində tərbiyə və əxlaq məsələləri" adlı tədqiqatımızın nəticəsini qısaca olaraq aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirə bilərik:

- Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə"si geniş oxucu kütləsi və müxtəlif yaş qrupundan olan insanlar üçün yazılmışdır;
- Nəshətlərdə müəllifin geniş dünyagörüşü və ensiklopedik biliklərinin izləri ilə yanaşı birbaşa pedaqoq kimi təcrübəsi də əks olunmaqdadır;
- "Nəsihətnamə"də nəsihətlər müəyyən mövzular ətrafında ayrıca başlıqlar şəklində sistemləşdirilmədiyindən bir sıra hallarda təkrarçılıq müşahidə olunur;
- Küll halında nəsihətlərdə ibadət və mənəvi təmizlik, yüksək əxlaqlı və xoşrəftar olmaq, elm öyrənməyin faydaları, ailə münasibətləri, doğruluq və dürüstlük və s. haqqında öyüdlərə yer verilmişdir;
- Nəsihətlərin bir qismi gigiyena və sağlamlıqla bağlı olub, daha çox praktik əhəmiyyəti ilə diqqət çəkir;
- Yüksək savad və dərin müşahidənin məhsulu olan nəsihətlər yüksək ibrətamiz mahiyyəti ilə pedaqoji dəyərə malik olsa da, onların arasında bəzi hallarda zamanla aktuallığını itirən nümunələr də yer almaqdadır və s.

Mir Möhsün Nəvvab'ın "Nəsihətnamə" əsəri istər quruluşu, istər məzmunu, istərsə də pedaqoji yükü baxımından bir məqalə daxilində araşdırılmayacaq qədər dərindir və bu mövzuya təkrar qayıtmağı düşünürük. Eyni zamanda, milli mənəvi dəyərlərimizin deqredasiyaya uğradığı, mənəvi ekologiyanın pozulmaqda olduğu cəmiyyətimizdə gənc nəslin təlim-tərbiyəsi məqsədi ilə Nəvvab'ın bu dəyərli əsərinin öyrənilməsində və tədris prosesində proqrama salınmasında fayda olacağını düşünürük.

İstifadə Edilmiş Ədəbiyyat

1. Əhmədov H. Mir Möhsün Nəvvab'ın ana dili məktəbi // XIX əsr Azərbaycan məktəbi. Bakı, ABU, 2006, səh. 497-501
2. Məmmədova M. Ön söz. // Nəvvab M.M. Nəsihətnamə. Bakı, "Araz"nəşriyyatı, 2005, 56 səh., səh. 3-7
3. Nəvvab M.M. 1905—1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası. Bakı, «Azərbaycan». nəşriyyatı, 1993, 128 səh.
4. Nəvvab M.M. Nəsihətnamə (seçilmiş parçalar). Azərbaycan (hər iki əlifbada) və fars dillərində. Bakı,

Yazıçı, 1987, 136 səh.

5. Nəvvab M.M. Nəsihətnamə. Bakı, “Araz”nəşriyyatı, 2005, 56 səh.
6. Nəvvab M.M. Nəsihətnamə. Hikmət çələngi. Bakı, Gənclik, 1997, 296 səh., səh. 250-258
7. Nəvvab M.M. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006, 216 səh.

AİLEDE ÇOCUK EDEBİYYATI YOLUYLA ELEŞTİREL DÜŞÜNME VE ÖZGÜR DÜŞÜNCE EĞİTİMİ

Doç. Dr. Saba VERDİYEVA*

Özet

Bu araştırma, aile ortamında çocuk edebiyatı ürünlerinin çocukların eleştirel ve özgür düşünme becerilerinin gelişimindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Modern eğitim anlayışı, yalnızca bilgiyi aktaran değil; aynı zamanda düşünmeyi, sorgulamayı, analiz etmeyi ve yaratıcı çözümler üretmeyi öğreten bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu bağlamda, çocuğun düşünsel gelişim süreci, okul öncesinden itibaren başlayan ve öncelikle aile ortamında şekillenen bir süreçtir. Ailenin okuma kültürünü desteklemesi, çocuğa soru sorma, tartışma ve fikir üretme fırsatları sunması, eleştirel düşünme becerisinin temellerini atmaktadır. Çocuk edebiyatı; masallar, hikâyeler, şiirler ve çocuk romanları aracılığıyla çocuğa hem estetik bir dil zevki kazandırmakta hem de dünyayı farklı bakış açılarından görme imkanı sunmaktadır. Bu eserler, çocuğun olayları analiz etmesini, karakterlerin davranışlarını sorgulamasını ve sonuçlara dair kendi fikirlerini oluşturmasını teşvik eder. Böylece çocuk, otoriteye körü körüne itaat eden bir birey yerine, düşüncelerini temellendirebilen, farklı görüşlere saygı duyan ve kendi fikirlerini özgürce ifade edebilen bir birey haline gelir. Bu çalışma, çocuk edebiyyatının eleştirel düşünme ve özgür düşünce eğitimindeki işlevini hem kurumsal hem de uygulamalı düzeyde ele almaktadır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış, literatür taraması ve örnek olay incelemeleri aracılığıyla çocuk edebiyatının aile içi eğitimdeki yeri değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, ebeveynlerin çocukla birlikte kitap okuma süreçlerinde kullandıkları iletişim biçimleri, yönettikleri sorular, tartışma ortamları ve çocukların metinle kurdukları anlam ilişkileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, çocuk edebiyyatının aile içinde yalnızca dil ve hayal gücü gelişimine değil, aynı zamanda çocuğun bilişsel, ahlaki ve duygusal farkındalığına da katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ailelerin bilinçli bir okuma kültürü oluşturması, çocukların düşüncelerini özgürce ifade etmesine, alaylara çok yönlü yaklaşmasına ve eleştirel akıl yürütme becerilerini geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, hem bireyin hem de toplumun demokratik değerler temelinde gelişmesine hizmet eden güçlü bir araç olarak değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, eleştirel düşünme, özgür düşünce, aile eğitimi, okuma kültürü.

CRITICAL THINKING AND FREE THOUGHT EDUCATION IN THE FAMILY THROUGH CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

This research aims to examine the role of children's literature within the family environment in the development of children's critical and free-thinking skills. The modern understanding of education requires an approach that not only conveys knowledge but also teaches thinking, questioning, analyzing, and generating creative solutions. In this context, a child's intellectual development begins in preschool and is primarily shaped within the family environment. Family support for a reading culture and providing children with opportunities to ask questions, discuss, and generate ideas lays the foundation for critical thinking skills. Children's literature, through fairy tales, stories, poems, and children's novels, not only provides children with an aesthetic appreciation for language but also offers them the opportunity to see the world from different perspectives. These works encourage children to analyze events, question characters' behaviors, and form their own opinions about the consequences. This way, instead of blindly obeying authority, children become individuals who can ground their thoughts, respect diverse perspectives, and freely express their own ideas. This study examines the role of children's literature in the education of critical thinking and free thought at both institutional and practical levels. Qualitative methods were employed in the study, and the place of children's literature in family education was evaluated through literature reviews and case studies. The study analyzed the communication styles parents use during the

* Muhammed Fuzuli El Yazmaları Enstitüsü, Bakü/AZERBAYCAN, aze_seba@yahoo.com

shared reading process, the questions they lead, the discussion platforms, and the semantic relationships children establish with texts. The findings reveal that children's literature contributes not only to the development of language and imagination within the family, but also to the child's cognitive, moral, and emotional awareness. Fostering a conscious reading culture within families helps children express their thoughts freely, approach teasing from multiple perspectives, and develop critical reasoning skills. In this respect, children's literature is considered a powerful tool that serves the development of both individuals and society based on democratic values.

Keywords: Children's literature, critical thinking, free thought, family education, reading culture.

Giriş

Ailede çocuk edebiyatının bilinçli biçimde kulanımı, çocukların sadece akademik başarılarına değil, aynı zamanda kişilik oluşumlarına, toplumsal duyarlılıklarına ve özgür birey kimliğinin inşasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocuk edebiyatını bir eğitsel strateji olarak benimsemeleri, çağdaş eğitim anlayışının temel hedefleriyle doğrudan örtüşmüktedir. Okulun başarısı her zaman öğrencilerin aile statüsüyle ilişkili olmuştur ve aileler tamamlansa bile, çocuğun sosyal gelişimi için gerekli koşulları sağlayan bu küçük grupta sorunlar yaşanabilir. Çeşitli nitelikteki bu sorunlar, sonuçlarını çocuğun eğitiminde gösterir. Bu etkinin engelleyici özelliklerinin ortadan kaldırılması, öğretmenlerin velilerle yürüttüğü pedagojik çalışmalar açısından olağanüstü bir öneme sahiptir. Bu nedenle, iyi ve kaliteli öğretmen-aile ilişkileri, çocuğun eğitim başarısı için temel koşullardan biri olarak kabul edilir. Çocuğun uyumlu gelişimi için temel koşul olan aileden bahsederken, fikirler geniş bir şekilde yorumlanmalıdır. Aile, sosyo-tarihsel bir olgudur. Toplum değiştikçe, gelişir ve yeni özellikler kazanır. Bu bağlamda, modern zamanlarda ailede meydana gelen demografik değişiklikleri açıklamak gerekir. Çocuğun psikolojik ve sosyal açıdan sağlıklı gelişimindeki ilk etken anne ve babadır. Çocuk yetiştirmek büyük, ciddi ve sorumluluk gerektiren bir iştir. Bu işin onurlu bir şekilde üstesinden gelebilmek için hem anne hem de babanın bu alandan bir an bile düşüncelerini, dikkatini ve iradesini esirgememesi gerekir. Aile reislerinin ebeveynlik görevlerini tüm sorumluluklarıyla hissetmeleri ve aktif olarak yerine getirmeleri, aile eğitiminde başarının özünü oluşturur. Ailedeki disiplin, çocuğun aile içindeki yetişme ortamını kökten değiştirir. Yetiştirme ortamındaki uyum bozulur, eksiklikler ortaya çıkar, yani çocuk ebeveynlerinden birini kaybeder. Bu olay, çocuğun yetiştirilme tarzına, eğitimine, kısacası çevrenin etkilerine karşı tutumunu kökten değiştirir ve hatta bir dizi psikolojik ve fizyolojik soruna yol açar. Çünkü ruhsal bozukluklar, hem sosyal hem de biyolojik bileşenlerle etkileşime girerek ihtiyaçlarını, eğilimlerini, ilgi alanlarını ve davranışlarını bir bütün olarak değiştirebilir. Sonuç olarak çocuk yalnızca okulda değil, aile içinde de kendini yalnız hisseder. Kendi içine kapanır ve sıkıntılarını kimseyle paylaşmak istemez. Ebeveyn, ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılamakla daha fazla ilgilendiğinden, çocuğun istek, arzu ve ilgi alanlarının farkında değildir.

Çocuk Edebiyatında Çocukların Yaş Düzeyi

Okulda kontrolden çıkmak, çocuğun eğitimden soğumasına ve bazen de okula gitmeyi reddetmesine neden olur. Gözlemler, bu durumun yıllarca devam etmesi durumunda bazı çocukların, ergenlerin ve gençlerin beklenmedik bir şekilde aileden uzaklaştığını, arkadaşlarına daha fazla önem verdiğini, kısmen bağımsız bireyler gibi davranmaya çalıştığını ve tamamen farklı bir yaşam tarzına yöneldiğini göstermektedir. Her geçen gün artan bağımsızlık eğilimi, ebeveynler ve öğretmenler için zorluklar yaratmaktadır. Özellikle ergenler bazı durumlarda aile dışındaki ortamlara, okul dışına, sokağa yönelerek kendilerini "anlayan" insanlar aramaktadır. Burada davranış bozukluğu gösteren kişilerle karşılaştıklarında ise tıpkı onlar gibi keyfi, amaçsız, aşırı ve bağımsız hareket ederler. Ebeveynlerini kaybetmiş ve yetim kalmış öğrencilerin, eksik ailelerin ve öğrencilerin gelişim ve yetiştirilme konularını açıklamak, bu alanda ebeveynlere, öğretmenlere veöğrencilere düşen görevler oldukça önemlidir. Aile, bir çocuğun gelişiminde birincil faktördür, ancak her şey demek değildir. Bir çocuğun gelişimi için ailenin kendisi de bir dizi koşula sahip olmalıdır. Kişi, dünyaya gözlerini açtığı ilk günden hayatının son gününe kadar bu sürecin etkisi altındadır. Bu süreçte iki grup güç rol oynar: dış

ve iç. Dış ve iç güçlerin etkileşimi, kişinin düşüncesini, ruhunu, iç ve dış konuşmasını, düşünce tarzını, dünya görüşünü, maneviyatını ve davranışlarını şekillendirir. Ebeveynler, akrabalar, okul personeli, eğitimin içeriği ve biçimleri, eğitim araçları ve yöntemleri, bir kişinin oluşumunu ve gelişimini etkileyen dış güçlerdir. Dış güçlerin veya faktörlerin bir kişiüzerindeki etkisi, iç dünyasını zenginleştirebilir veya zayıflatabilir. Aile her zaman bütün ve mükemmel değildir. Bu ve diğer demografik nedenlerden dolayı temeli çöker, aile dağılır. Çocuk edebiyatı, güçlü bir ideolojik-estetik ve ahlaki yük taşır. Ulusal kültürümüzün sınırlarını aşan en iyi çocuk edebiyatı örnekleri, evrensel çıkarları ve yüksek hümanist fikirleri ifade eder ve insanları birleştiren fikirlerin yayılmasını destekler. Dünya çocuk edebiyatı, kural olarak, yalnızca ilgi çekici olay örgüsüyle değil, aynı zamanda yüksek ahlaki nitelikleriyle de karakterize edilir. Çocuk edebiyatı, türe veya okuyucunun hedeflediği yaş kategorisine göre iki farklı şekilde sınıflandırılan bir edebiyat türüdür ve çocuklar için yaratılmış hikâyeler, kitaplar, dergiler ve şiirleri içerir. Ahlaki kültürün ayrılmaz bir parçası olan çocuklar için yazılan eserler, öncelikle söz sanatıdır ve kurgu ve sözlü halk edebiyatının doğasında bulunan nitelikleri birleştirir. Diğer yandan, genç nesle hitap ettiği için okuyucunun yaş özelliklerini ve belirli pedagojik ilkeleri dikkate almalıdır. Çocuk edebiyatı, okuyucuyu bilim ve yaşamın çeşitli yönleri hakkında bilgiyle zenginleştirir: atalarının tarihi ve yaşamı, ülkenin coğrafyası vb. hakkında bilgi sağlar. Böylece çocuklar kendilerini geçmiş nesillerin mirasçıları ve eserlerinin halefleri olarak görmeye başlarlar. Dünya çocuk edebiyatı, çocukların kalplerinde asil duyguları uyandıran, onları şiirsel ve düzyazı "eserleriyle" aydınlatan ve geleceğe dair güzel ve umutlu hayallerine kanat veren bir edebiyat alanıdır. Çocuk edebiyatı, çocuklar için zengin bir edebiyat alanıdır. Çocuk edebiyatı, çocukları zengin bir manevi zevke sahip insanlar olarak eğitir, mücadelelerle dolu halklarının tarihi geçmişine derinlemesine aşina olmalarını sağlar. Çocuk edebiyatı, yeni nesillere dünyanın yarattığı tüm maddi ve manevi zenginlikleri öğretmeli ve onları bu zenginliğin gerçek mirasçıları olarak yetiştirmelidir. “Atasözleri günlük hayatta en çok başvurduğumuz söz varlıklarımızdandır. Öğüt vermek, örnek göstermek, sözümüze güçkatmak düşüncelerimize delil bulmak, duygu ve düşüncelerimizi en kısa yoldan belirtmek istediğimiz zaman atasözlerinden yaralanırız.” Türkçe öğretiminin temel amaçları arasında dilin inceliklerini sezdirme, anlama ve anlatma becerilerini geliştirme vardır. Bu doğrultuda Türkçe öğretiminde atasözlerinden yararlanmak; dilin ifade gücünü ve dil mantığını sezdirerek öğrettiği, kavram birliğini sağladığı ve kelime serveti yetersizliği gibi sorunların çözümüne katkı sunduğu gibi birçok fayda sağlamaktadır (Esin, 2015:614).

Çocuk edebiyatı, edebiyatın bir dalıdır ve amaç ve hedefleri doğrultusunda 7-14 yaş aralığındaki çeşitli okuyucu gruplarının eğitimini ve yetiştirilmesini hedefler. Çocuk edebiyatı, çocukların yaşına uygun bir üslupla yazılır. Yaş aralığı 7-14'tür. Çocuklar için yazan her yazar bu yaş grubunu göz ardı etmemelidir. Çocuğun sosyal çevresi, gelişimi, zevki, konuşması ve bilgisi de burada dikkate alınmalıdır. Ancak çocukların yaş açısından sürekli değiştiğini, çağdan çağa, nesilden nesile değiştiğini asla unutmamalıyız. Küçük okul çocuklarının (7-14 yaş) okuduğu edebi eserlerin dili açık ve akıcı olmalıdır. Sıkıştırılmış olay örgüsüne sahip düzyazı eserlerin dilinde de lirizm tercih edilmelidir. Çünkü sıkıcı eserler çocuğu konudan uzaklaştırır ve içerik unutulur. Çocuk edebiyatıyla tanışma, milliyetleri ne olursa olsun tüm dünyadaki çocukların ruhsal yakınlaşmasına hizmet eder. Çocuklara, manevi zevki zengin, halkının zengin tarihi geçmişini derinlemesine kavrama fırsatı veren, çocuk yetiştirmede özel bir yeri olan kitaplar okutulmalıdır. Çocukların yaş düzeyine uygun bir üslupla yazılmış çocuk edebiyatı örnekleri yaratan her yazar, eserinde bu yaş düzeyinin yanı sıra çocuğun sosyal çevresini, gelişimini, zevkini, konuşmasını ve bilgisini de dikkate alır. Ancak çocukların çağdan çağa, nesilden nesile sürekli değiştiğini asla unutmamalıyız. Her dönemde yazılmış, küçük okul çocuklarının okuduğu edebi eserlerin dili açık ve akıcı olmalı, konu anlatımı özlü olmalı ve dillerinde lirizm tercih edilmelidir. Çünkü sıkıcı eserler çocuğun dikkatini dağıtır ve içeriği unutturur. Çocuk edebiyatı, güçlü bir ideolojik-estetik ve ahlaki yük taşıyan, ulusal kültürü, evrensel çıkarları ve yüksek hümanist düşünceleri ifadeeden ve insanları birleştiren fikirlerin yayılmasını destekleyen bir alandır. Çocuk edebiyatı, yalnızca ilgi çekici olay örgüsüyle değil, aynı zamanda yüksek ahlaki değerleriyle de öne çıkar. Ahlaki kültürün ayrılmaz bir parçası olan çocuklar için yazılan eserler, öncelikle söz sanatıdır ve kurmaca ve sözlü halk edebiyatının doğasında bulunan nitelikleri bir araya getirir. Öte yandan, genç nesillere hitap ettiği için okuyucuların yaş özelliklerini de dikkate almalıdır. Bu edebiyat, okuyucuyu bilim ve yaşamın çeşitli yönleri hakkında bilgiyle zenginleştirir. Onlara atalarının tarihi ve yaşamı, ülkenin coğrafyası vb. hakkında bilgi verir. Bizim

Sinemamız Var (1979), Cumartesiye Çok Var mı? (1981) adlı çocuk kitaplarının yazarı roman ve öyküyazarı Mustafa Balel konuyla ilgili olarak şunları kaydeder: "Oysa uçnoktalarda olmamak kaydıyla yaşamın içinde yer alan birçok karakter çocuğun algılama düzeyine göre törpülenerek de olsa çocuk kitaplarında da yer alabilmelidir. Ancak işleniştarzına özen gösterilmeli, özendirici olmaktan kaçınılmalı; tersine caydırıcı bir biçimde olumsuzlanarak çocuğun söz konusu karakterle arasına bir mesafe koyması sağlanmalıdır." (Balel, 2014: 519).

Çocuk Edebiyatı Örneklerinde Evrensel Çıkarlar

Çocuk edebiyatında, her milletin, ulusun ve nihayetinde dünyanın geleceği olan çocuğu, kendi oyunlarıyla, kendi sözleriyle, kendi düşünceleriyle, kendi eylemleriyle, kendi düşünceleriyle incelemek ve yetiştirmek önemli bir konu olarak kabul edilir. Gelecek neslin daha anlayışlı, vatansever, çalışkan, çalışkan, düşünceli ve çalışkan olarak yetişmesi için çocuk edebiyatı okumak çok önemlidir. Ayrıca, dünya görüşlerini geliştirmek, dünyada gerçekleşen edebi süreçleri izlemek, tür ve düşünce çeşitliliğini görmek ve yabancı kültürleri öğrenmek için çocuk edebiyatından yararlanmak gerekir. Çocuk edebiyatının temel yaratıcı kaynağı folklor ve klasik edebiyattır. Halk masallarının destansı anlatımı, anlatım biçimi ve folklor-anlatı tarzı da çocuk edebiyatı için çok önemlidir. Genel olarak, masal üslubu, motifleri ve bu türlerin ortak özellikleri kullanılarak oluşturulan eserler, her yazarın bireysel yaratıcılık düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Halk yaratıcılığında iyiyi ve kötüyü, adaleti ve adaletsizliği yeni içerik ve yeni fikirlerle birleştiren, halk masallarının olay örgüsünü kullanarak özgün ve modern eserler yaratan yazarlar, çocuk düzyazısını yeni ve yenilikçi niteliklerle zenginleştirdiler. Bu nitelikler, çocuk düzyazısının oluşumu sırasında ortaya çıkan hem küçük hem de büyük ölçekli ilk düzyazı eserlerinin gelişim eğilimlerini oluşturur. Hümanizm, insan sevgisi ve manevi geçmişe -köklere ve folklora- duyulan ilgi, çocuk edebiyatında çok önemlidir. Çocukların yaşamını konu alan ilk çocuk eserleri, gerçekçi içeriklerine göre iki bölüme ayrılmıştır: küçük çocuklar ve orta yaşlı çocuklar için yazılmış öyküler. Yazarların çocukların bilgi ve zevk düzeyine uygun olarak yazdıkları bu eserlerde, "...insanların iç dünyasına en çok nüfuz etmeye çalışmış, yetişkinlerin ve çocukların manevi dünyasını betimleme konusu haline getirmiş ve onların duygu ve düşüncelerini, hislerini ve deneyimlerini sanatsal sözcüklerle yansıtmışlardır. Çocuk edebiyatı, bilim ve eğitimin önemi gibi önemli konuları da ele almıştır. Çocuklara yönelik olarak yayımlanan gazete ve dergiler oldukça önemlidir. Halk yaratıcılığı kullanılarak yaratılan bu eserlerin konusu geçmişten alınmış olsa da, daha güçlü bir modernlik duygusuna sahiptirler. Çocuk düzyazısının başkahramanı devrimci bir figürdür ve bu alanın karşılaştığı temel sorunlardan biri de devrimci mücadelenin sanatsal yansımasıdır. Elbette bu olumlu kahraman bazı kusurlar ve hatalar yapabilirdi, ancak canlı bir şekilde tasvir edilmesi gerekiyordu. Çocuk edebiyatında kahramanlar bir nevi birbirinin tekrarıdır. Bu tür eserler daha çok politik-ideolojik propagandaya hizmet etmiştir. Yurtseverlik temaları çocuk düzyazısında geniş bir yer tutar. Çocuk düzyazısının karakteristik özelliği olan keskin çizgiler, betimleyici bölümler ve imge bütünlüğü gibi nitelikler, bu eserleri tamamlayan özelliklerdir. İster salt ulusal ister Batı odaklı olsun, çocuk öyküleri yalnızca küçük okuyucular için değil, yetişkinler için de büyük önem kazanmıştır. Bu öykülerde sıralanan konuların yanı sıra, çocukların büyük ilgisini çekecek konular da geniş bir yer tutmaktadır.

Bulgular

Çocuk edebiyatı, çocukların anlayabileceği bir düzeye sadeleştirilmiş ve modernitenin ruhuna uyarlanmıştır. Bu eserlerde, olay örgüsünün sadeliğine, içeriğin berraklığına, dil ve betimlemenin güzelliğine ve eğitsel sonuçların olaylarla bağlantısına özel önem verilmiştir. Çocuk edebiyatında, yetişkinlere saygı, vatanseverlik, kötü alışkanlıklardan uzak durma, bilgi edinme, çalışkanlık, maddi ve manevi zenginlik yaratıcısı olarak insanı doğru değerlendirme gibi her zaman güncelliğini koruyan konular her zaman ön planda olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Çocuk düzyazısı, konu, sorunsal ve işçilik bağlamında bir inceleme nesnesi haline gelir. Genel olarak,

sosyo-politik süreçler de çocuk edebiyatımızın gelişiminde ciddi bir etkiye sahip olmuştur. Çocuk edebiyatının gelişiminde, ulusal folklor motiflerinden ve dünya halklarının edebi kaynaklarından yararlanan eserler özellikle ilgi çekmiştir. Gerçeklikle ilişkili olarak, belirli varlıkların tanıtımında, imgenin çocuğun düşüncesine uygun olarak açılımı ve karakterizasyonu esastır. Çocuğun tanık olduğu herhangi bir olay veya gördüğü bir nesne veya konu hakkında nesnel bir fikir oluşturabilmesi için figüratif algı gereklidir. İmgeler bazen ilgisiz taraflar arasında çağrışımsal bağlantılar kurarak çocuğun çeşitli sorunlar arasında benzerlikler ve benzerlikler bulmasına, düşüncesini şekillendirmesine ve onda belirli bir estetik duygu uyandırmasına yardımcı olur. Çocuk nesrinde folklorun sıklıkla kullanılmasının nedenlerinden biri, yukarıda belirttiğimiz faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Çocuklara iyiyi kötüden ayırma alışkanlığını aşılamak, onlara iyilik yapma alışkanlığı kazandırmak, onları eğitmek ve düşündürmek açısından edebiyatın rolü vazgeçilmezdir.

Kaynakça

Abasıyanık, Sait Faik (2001). Semaver-Sarnıç. 21. Bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ak, Behiç(2009). Kedilerin Kaybolma Mevsimi. 1. Bs. İstanbul: GünışığıKitaplığı.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(20), 292-303.

Balel, Mustafa (2014). "Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatında Aşırı Korumacılık Üstüne". Türk Dili-Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı. S. 756. 545-549.

Bartram, D. Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). *Key concepts in migration*, (1. Basım), Çev. Itır Ağabeyoğlu Tuncay, Hece yayınları: Ankara.

Bandura, A., & Walters, R. H. (1963). *Social learning and personality development*. NewYork: Holt, Rinehart and Winston.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-90.

Cemali, Zeynep (2019). Ankaralı. 13. Bs. İstanbul: GünışığıKitaplığı.

Cemali, Zeynep (2019). Patenli Kız. 38. Bs. İstanbul: GünışığıKitaplığı.

Cemali, Zeynep (2020). Ballı Çörek Kafeteryası. 51. Bs. İstanbul: GünışığıKitaplığı.

Collodi, Carlo (2019). Pinokyo. Çev. Egemen Berköz. 8. Bs. İstanbul: Türkiye İşBankası Kültür Yayınları.

Defoe, Daniel (2019). Robinson Crusoe. Çev. Fadime Kâhya. 14. Bs. İstanbul: Türkiye İşBankası Kültür Yayınları.

Dursun K., Tarık (1998). Hoşça Kal Küçük. 4. Bs. Ankara: Bilgi Yayınevi Çocuk Kitapları.

Esin B. (2015). Dil Eğitiminde Bir AraçOlarak Atasözü. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Dergisi, 605-628

Ewers, Hans-Heino (2018). "Çocuklara mı Yetişkinlere mi? Geçmişte ve Günümüze Çocuk Edebiyatının Birden

Çok Kitleye Hitap Etmesi". Çocuk ve Medeniyet Dergisi. Çev. Şener ŞükrüYiğitler. C. 3. S. 6. 9-21. Güngör, Necati (2004). Kahramanlar Hep Çocuk. 1. Bs. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi (2015). İki Hödüğün Seyahati. 1. Bs. İstanbul: Özgür Yayınları.

Ilgaz, Rıfat (2016). Bacaksız Kamyon Sürücüsü. 6. Bs. İstanbul: Türkiye İşBankası Kültür Yayınları. Karakiya, Yıldıray (2014). Şuşu, Can ve Dörtteker. 1. Bs. İstanbul: Redhouse Kidz Yayınları.

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN MOTORLUKUŞ HİKÂYESİNİN ÇOCUK EDEBİYATI VE ÖĞRETİCİLİK ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Dr. Remziye ÇÖLGEÇEN KAYA[*]

Gökçe KAÇMAZ[**]

Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU[***]

Özet

Çocuğun duyuş ve düşünüş biçimine uygun eserler ortaya koyarak okuduklarından zevk almasını amaçlayan çocuk edebiyatına yönelik çalışmalar, son yıllarda artış göstermektedir. Çocukluk kavramının bağımsız bir dönem olarak kabul edilmesiyle birlikte çocuk edebiyatı, edebiyatın özgün bir alt alanı hâline gelmiştir. Bu edebiyatta temel amaç öğreticilik değil, çocuğun metinden estetik haz duyması ve gerçek yaşama hazırlanmasıdır. Dolayısıyla çocuk edebiyatı eserlerinde öğreticilik, doğrudan ders verir nitelikte olmamalı; iletiler, metin içinde sezdirme yöntemiyle verilmelidir. Bu düşünceden hareketle, çalışmada Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* adlı eseri, çocuk edebiyatı ve öğreticilik bağlamında incelenmiştir. Araştırmada model olarak durum çalışması, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde çocuk edebiyatı kavramı ve bu edebiyatta öğreticilik olgusu ele alınmış; ikinci bölümde ise *Motorlukuş* eseri bu çerçevede değerlendirilmiştir. Eserin analizi, yazarın dünya görüşü ve yaşamından yansıyan düşünceler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. İnceleme sonucunda, Zarifoğlu'nun eserde toplumsal yaşama yönelik eleştirilerini hayvanlar dünyası üzerinden alegorik bir biçimde dile getirdiği belirlenmiştir. Ayrıca eserde, teknolojik gelişmelerin insan yaşamını hızla tüketme eğilimine dönüştüğü düşüncesinin vurgulandığı saptanmıştır. Yazarın, toplumsal eleştirileri doğrudan öğretici bir üslup yerine sezdirme yöntemiyle okura aktardığı görülmüştür. Sonuç olarak, *Motorlukuş* çocuk edebiyatı açısından değerlendirildiğinde, Zarifoğlu'nun öğretici bir amaç taşıdığı; ancak bu öğreticiliği dolaylı ve sanatsal bir biçimde gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, çocuk, çocuk edebiyatı, Motorlukuş, öğreticilik.

THE EXAMINATION OF CAHİT ZARİFOĞLU'S STORY *MOTORLUKUŞ* WITHIN THE FRAMEWORK OF CHILDREN'S LITERATURE AND DIDACTICISM

Abstract

Studies on children's literature, which aim to create works suitable for the child's way of feeling and thinking and to ensure that children take pleasure in what they read, have increased in recent years. With the recognition of childhood as an independent period, children's literature has become a distinct subfield of literature. In this type of literature, the main goal is not didacticism but enabling the child to derive aesthetic pleasure from the text and to prepare for real life. Therefore, didactic elements in children's literature should not be directly instructive; messages should be conveyed implicitly within the text through the method of suggestion. From this perspective, Cahit Zarifoğlu's *Motorlukuş* was examined in the context of children's literature and didacticism. In the research, the case study model was adopted, and the document analysis technique was used as the data collection method. In the first part of the study, the concept of children's literature and the phenomenon of didacticism within it were discussed; in the second part, the work *Motorlukuş* was evaluated within this framework. The analysis of the work was

[*] MEB Siverek Halk Eğitim Merkezi Müdür Yardımcısı, Şanlıurfa, Türkiye. ORCID: 0000-0003-0956-7647, remziyecolgecen@gmail.com

[**] İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Doktora Öğrencisi, Malatya, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9944-5787, gokcekacmaz33@gmail.com

[***] İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Malatya Türkiye, ORCID 0000-0002-2429-7609,sdurukoglu@gmail.com

carried out by taking into account the author's worldview and the reflections of his life experiences. As a result of the analysis, it was determined that Zarifoğlu expressed his social criticisms allegorically through the world of animals. In addition, it was found that the story emphasizes the idea that technological developments have turned human life into a rapidly consuming tendency. It was also observed that the author conveyed his social criticisms to the reader not through a directly instructive style but through implication. In conclusion, when *Motorlukuş* is evaluated in terms of children's literature, it can be said that Zarifoğlu pursued an instructive purpose; however, he realized this didacticism in an indirect and artistic manner.

Keywords: Cahit Zarifoğlu, children, children's literature, didacticism,Motorlukuş.

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, çocuğun dünyasına hitap eden, çocuğun dünyasıyla yetişkinin dünyasının aynı olmadığını gösteren ve çocuk gelişiminin bütüncül olmasını destekleyen edebi ürünlerdir. Çocuk edebiyatı eserleri, çocuğun dünyasıyla yetişkinin dünyasının aynı olmadığına, bu farklılığın temelinde de çocuk ile yetişkinin duygu ve düşünce tarzının farklılığının yattığına işaret eder. Çocuk edebiyatı; çocuğun dil gelişimi ile anlama düzeyine uygun, gereksinmelerini de önceleyen bir yaklaşımla çocuklara yaşam ve insan gerçekliğini sanatsal nitelikli dilsel ve görsel araçlarla anımsatan, onların duygu ve düşünce dünyalarında etkilenmeler yaratan yapıtların genel adıdır (Sever, 2013: 111). Çocuğun hayal ve duygu dünyasına seslenen, sözcük dağarcığına uygun, dil becerilerini geliştirecek nitelikte, kişisel gelişimini olumlu yönde destekleyen, estetik unsurları, ulusal ve evrensel değerleri içinde barındıran yazılı ve sözlü edebî eserler çocuk edebiyatını oluşturur (Temizyürek, 2003: 161).

Çocuk edebiyatının amacı çocuğu en iyi şekilde yetişkinliğe hazırlamaktır. Bu hazırlık sürecinde, çocuğa bir şeyler öğretilirken didaktik bir çaba içinde bulunulmaz. Çocuk, kendi deneyimlerinden hareketle hayata olduğu gibi hazırlanır. Bu edebiyatın temel kaynağı çocuk ve çocukluktur. Şirin (2007b) çocuk edebiyatı yoluyla çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun olan, çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan, ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren eserlerle çocuğa okuma alışkanlığı kazandırılması gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatının çocuğun sanat ve estetik yönden gelişimini önceleyen, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı olarak tanımlamıştır.

Çocuk edebiyatında öğreticilik, doğrudan ders niteliğinde olmamalıdır. Çocuk hayatın gerçeklerine doğrudan ulaşmamalı, bu kendisine sezdirilmelidir. İyi çocuk edebiyatı kitabında doğrudan ders verilmez, iyi, kötü çocuğa doğrudan gösterilmez, hayatın gerçekleri sezdirilerek verilir. Çocuk edebiyatı eserleri ders kitapları gibi değil, çocuğun ilgi dünyasına hitap eden, çocuk gerçekliğini çocuğun bakış açısına göre duyumsatacak şekilde olmalıdır. Çocuk kitapları içinde çocuğun masum dünyasını barındırabilmelidir.

Öğreticilik, çocuğun duygu ve düşünce dünyasına uygun bir şekilde kurgulanmalıdır. Öğretici olmak, herhangi bir konu hakkında kesin ve tartışılmaz bilgiler aktarmak değildir, bunu yapmak ders kitaplarının görevidir. Çocuklara seslenen edebiyat yapıtlarının öncelikli sorumluluğu, çocukların duygu, düşünce evrenini genişletmek, onlara dilin ve çizginin olanaklarıyla yaşam ve insan gerçeğini tanıtmaktır (Sever, 2013: 90). Çocuk edebiyatı eserlerinde öğreticilik, çocuğa çeşitli düşünceleri aşılayacak biçimde olmamalı; çocuk, gerçekliğe düşünerek ve sorgulayarak ulaşmalıdır.Kitaplarda çocuklara neler yapılması ya da yapılmamasının söylenmesinden çok, neler yapılması ya da yapılmaması gerektiği düşündürülmelidir (Sever, 2013: 86).Çocuk hayatı bir kitaptan öğrenir gibi değil;içinde bulunduğu koşulların gerçekliği içinde öğrenmelidir.

Hem dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında çocuk edebiyatının gelişimi yakın tarihe dayanmaktadır.Osmanlı Devleti döneminde modern çocukluk anlayışının gelişmesi 19. yüzyılda başlamıştır. Batıda 16. yüzyılda başlayan modern çocukluk fikrinin Osmanlı Devleti'nde Batı'ya göre geç oluşmasının sebebi, Batılılaşma hareketinin 1838'de Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini takip eden süreçte hızlanmasıyla alakalıdır. Bu gecikmenin önemli nedenlerinden biri de çocuk üzerinde

düşünen, düşünce sistemi geliştiren, eğitim sistemi oluşturan düşünürlerin Osmanlı toplumunda yetişmemesiyle doğrudan ilgilidir (Karaca, 2013: 29-30). Ülkemizde çocuk edebiyatının gelişimi Tanzimat Dönemi'ne denk gelmektedir. Bu dönemden sonra yazarlarımız, çocuk edebiyatı alanında eserler vermeye başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, özellikle çocuk gerçekliğine daha uygun eserlerin kaleme alındığı görülmektedir.1980'li yıllarda ise Cahit Zarifoğlu, çocuk edebiyatına özgün bir bakış kazandıran eserleriyle öne çıkmıştır. Zarifoğlu, edebiyat hayatına şiirleriyle başlangıç yapmış, 1980'li yıllarda Mustafa Ruhi Şirin'in tavsiyesi üzerine çocuk edebiyatına yönelmiştir. Çocuk edebiyatı alanı Türkiye'de geç doğmuş bir alan olarak gelişimine yeni yeni başlarken bu alandaki eksikliği gidermek için Zarifoğlu da eserleri ile alana katkıda bulunmuştur (İşnas, 2011: 12). Zarifoğlu çocuk edebiyatına yönelme sebebini şu sözleriyle dile getirir: "Çocukluğumdan beri çocuklarla iyi anlaşırım. Selam verir, onlara büyük adamlarla olduğu gibi hâl hatır sorarım. Ve her fırsatta masal anlatırım onlara. Fakat bir şey daha itiraf edeyim, büyük insanlara da çok masal anlattım. 'Hadi bir masal kuralım' diye başladığım çok oldu. Genellikle de Almanca cümleler kurmak için. Karşılıklı sorularla geliştirilmiş, müşterek kurulmuş masallar. Ama elbet bir yönetmen var. O da elbet ben (Zarifoğlu, 2015: 57-58)."

Türk edebiyatında 1960 kuşağı içerisinde kendine has bir yer edinmiş olan Cahit Zarifoğlu birçok türde eser vermiştir. Türk edebiyatında masal türünde dili, düşüncesi ve özgün üslubuyla başarılı eserler veren Zarifoğlu, eserlerini sadece çocuklar için değil aynı zamanda yetişkinlerin de okuyup kendilerince yorumlama yapabilecekleri şekilde ortaya koymuştur. Toplumsal sorunlara çözüm bulması, İslami edebiyatın özelliklerini yansıtması, geleneklerin ve toplumsal değerlerin aktarılmasında edebiyatı bir amaç değil araç olarak kullanması, onun edebiyatta olduğu kadar çocuk edebiyatında da birikimli bir edebiyatçı olduğunu göstermektedir (İşnas, 2011: 13-14). Zarifoğlu, masallarında yaşadığı dönemin sorunlarına yönelik yaptığı eleştirileri çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır. Eserlerinde gelenekten kopmayan, gelenekselle moderni birleştiren biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun eserleri incelendiğinde, çocuğa bir şeyleri doğrudan öğretme çabasının olmadığı görülür. Yazar, eserlerinde oluşturduğu problem durumlarını çeşitli çatışma unsurlarıyla derinleştirerek kurgusunu inşa eder. Bu kurgu içinde amaç, çocuğun yaşamın gerçekleriyle yüzleşerek deneyim yoluyla öğrenmesidir. Yazar, bu gerçekliği işaret parmağı ile göstermemekte aksine çocuğun bunu yaşamasına izin vermektedir. Çocuk, masal içerisinde gerçeği tüm çıplaklığıyla sezdiği için öğrenme kalıcı hale gelmektedir. Zarifoğlu, pedagojik ürünlerin öğretici ve eğitici metotlarına özgü, yalın; edebiyat ve dil zevkinden yoksun, salt anlatıcı şeklini benimsememiş; aksine, bütün çocuk eserlerinde bir sanatçı edasıyla poetik açılımları öncelemiştir. Bu yönüyle, çocukta anlık duyuşları bir sanatçı dehasıyla hissettirebilmektedir (Kaya, 2007: 16).

Katıraslan, Yürekdede ile Padişah, Motorlukuş, Serçekuş, Ağaçkakanlar masal türünde kaleme aldığı eserlerdir. Zarifoğlu, *Yürekdede ile Padişah* dışında, diğer bütün eserlerinin kahramanlarını hayvanlar âleminden seçmiştir.Yazar, masal kahramanlarını hayvanlar âleminden seçerek, simgesel ifadeler aracılığıyla yaşadığı döneme yönelik toplumsal eleştirilerde bulunmuştur. *Motorlukuş* eserine bakıldığında yazarın, teknolojik gelişmelere, yaşamın hızına kapılmış insanlara ve batı sömürüsüne hayvanlar dünyası üzerinden eleştiride bulunduğu görülmektedir. *Motorlukuş* sadece çocuklar için yazılmış bir eser değildir. Bu eser yetişkinlerin dünyasına da hitap ederek hem çocukların hem de yetişkinlerin kitabı olmuştur. Sorun odaklı bir modern aktüel masal türüdür. Bu modern masalda toplumsal problemler ve değerler yazarın kendi bakış açısıyla yorumlanarak ele alınmıştır (Kaya, 2007: 18). Eser, toplumsal yaşam içinde insanların kendi doğalarına yabancılaşmalarına yönelik bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu amaçla araştırmada, Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* masalı çocuk edebiyatı ve öğreticilik çerçevesinde incelenmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki problem sorularına yanıt aranmıştır:

1. Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* eseri çocuk edebiyatı (konu, tema, kurgu, karakterler ve dil ve anlatım) yönünden nasıl ele alınmıştır?
2. Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* eseri çocuk edebiyatında öğreticilik yönünden nasıl ele alınmıştır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* eserinin çocuk edebiyatı ve öğreticilik çerçevesinde incelendiği bu araştırmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Creswell (2007) durum çalışmasını sınırlandırılmış bir veya birkaç durumun çoklu kaynaklar içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelendiği, durumların ve duruma bağlı içeriklerin açıklandığı nitel bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlamıştır. Gerring (2007) ise durum çalışmasını birden çok durumu açıklamak için sadece bir durumun derinlemesine araştırılması olarak ifade etmiştir.

Araştırmanın Materyali

Araştırmanın materyalini Beyan yayınları tarafından çıkarılan "Gülücük Çocuk Kitapları" serisi içerisinde yer alan *Motorlukuş* eseri oluşturmaktadır. Bu kitabın seçilmesinde eserin çocuk edebiyatı ve öğreticilik konusunda daha çok veriye sahip olduğu düşüncesi etkili olmuştur.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada elde edilen veriler doküman incelemesi tekniği ile incelenmiştir. Karasar (2015) doküman analizini belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamak şeklinde açıklamıştır. Bu yöntemle elde edilen bulgular, önceden belirlenmiş ölçütlere göre yorumlanır ve düzenlenir. Yıldırım ve Şimşek (2013) ise doküman incelemesini olaylar ve olguların araştırılması ve hedeflenen bilgilerin yazılı materyaller elde edilerek yorumlanması süreci olarak ifade etmişlerdir.

Araştırmanın ilk etabında Beyan Yayınevi tarafından çıkarılan yazarın *Motorlukuş* eseri temin edilip incelenmiştir. Eser, çocuk edebiyatı ve öğreticilik çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın verileri elde edilirken çocuk edebiyatı ve öğreticilik ile ilgili alan yazındaki çalışmalarından (Çer, 2016; Oğuzkan, 2013; Sever, 2013; Şirin, 2007a; Temizyürek, 2003) yola çıkılarak bir çerçeve oluşturulmuş ve eser bu doğrultuda incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen veriler "betimsel analiz" tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz tekniğinde veriler araştırma soruları doğrultusunda tasnif edilir ve sistematik bir şekilde yorumlanır (BüyükÖztürk vd., 2019). Bu teknikle eser, çocuk edebiyatı ve öğreticilik yönünden yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik, araştırmanın veri elde etme sürecinde araştırmacı tarafından kontrol edilmesi iken güvenirlik araştırmanın tutarlılığının birden fazla kişi tarafından teyit ettirilmesidir (Gibbs, 2002). Bu çalışmada geçerlik ve güvenirlik sağlanması amacıyla elde edilen bulgular araştırmacılar tarafından kontrol edilmiştir. Bulgular bölümünde alıntılar yapılarak veriler desteklenmiştir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada Cahit Zarifoğlu'nun Beyan yayınları tarafından çıkarılan "Gülücük Çocuk Kitapları" serisi içerisindeki *Motorlukuş* eseri çocuk edebiyatı ve öğreticilik çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmaya bu seri içerisinde sadece *Motorlukuş* eserinin dâhil edilmesi, yazarın diğer eserlerinin kapsam dışı bırakılması araştırmanın sınırlılığıdır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde problem sorularına ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

1. Cahit Zarifoğlu'nun Motorlukuş eserinin çocuk edebiyatı (konu, tema, kurgu, çatışma, karakterler ve dil ve anlatım) yönünden incelenmesiyle elde edilen bulgular:

Çalışmanın bu bölümünde *Motorlukuş* eseri konu, tema, kurgu, çatışma, karakterler, dil ve anlatım yönünden incelenmiş, bu doğrultuda bulgular sunulmuştur:

1.1. Konu ve Tema

Eser konu ve tema yönünden incelendiğinde, annesinin sözünü dinlemeyen bir kırlangıcın başına buyruk davranması sonucu yaşadıklarının anlatıldığı görülmektedir. Masalda küçük kırlangıç bazı kötü kuşlarla karşılaşır ve kendisine motor takmaya karar verir. Annesinin tüm nasihatlerine rağmen kendisini daha hızlı bir hale getireceğini düşündüğü için kendisine motor taktırır ve bu durumdan sonra "kırlanmotor" olur. Motor taktırınca her şeyin daha güzel olacağını düşünür. Bu yüzden diğer kuşlara da motor takılması gerektiğini söyler. Diğer kuşlara da takılması için altı ay beklenir ama altı ay sonra her şey daha da kötüleşir. Kırlanmotor, kuş özelliklerini kaybetmeye başlar, kanatlarını kullanmayınca kanatları ile uçamaz hale gelir. Motoru gagalamaktan dolayı başı sersemler, beyni sulanır, başını sağa sola çeviremez hale gelir. Kuşlar meclisi aldığı kararla bu olayın tüm kırlangıçlara duyurulmasını ve kimsenin bu duruma düşmemesini ister. Kırlanmotor da yaşadığı bu kötü deneyimden dolayı tüm hayatını kuş özelliklerini yitirme bedeliyle öder.

Çocukların hem kavramsal hem de kişisel gelişimini destekleyen *Motorlukuş*, yalnızca çocukların dünyasına seslenecek şekilde değil; yetişkinlerin de okuduklarında kendilerinden bir şeyler bulabilecekleri biçimde kurgulanmıştır.Eserde, toplumsal bozulmaların temelinde bilinçsizce davranmanın yer aldığı vurgulanmaktadır. Zarifoğlu *Motorlukuş* ile yaşadığı dönemde insanların millî ve kültürel değerlerine sırt çevirmelerine ve hazırcılıkla elde edilen birtakım durumların yarattığı olumsuzluklara yönelik toplumsal eleştirilerde bulunmaktadır. Eserde işlenen temalar; toplumsal yozlaşma, değerlerin göz ardı edilmesi ve insanların modernizm hevesine kayıtsızca bağlanmasıdır.

1.2. Kurgu ve Çatışma

Her eserde mutlaka bir problem durumu vardır. Bu problem durumunun eser içinde oluşturduğu olaylar zinciri eserin kurgusunu meydana getirir. *Motorlukuş* adlı eserde, küçük kırlangıcın düşünmeden hareket ederek kendisine motor taktırması ve bunun sonucunda yaşadığı olumsuz deneyimin yarattığı etki, eserin kurgusunu oluşturmaktadır. Sorunun yaşandığı her yerde mutlaka bir çatışma vardır. Bu çatışma unsuru eserin kurgusunu şekillendirir. *Motorlukuş*'da sorun küçük kırlangıcın daha hızlı uçması için kendisine motor taktırmasıdır. Kuşa motor takılması, onun doğasına aykırı olduğu için türüne özgü yetilerini yitirmesine ve eserde çatışma unsurunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.3. Karakterler

Eserin ana kahramanı meraklı küçük kırlangıçtır. Ana kahraman dışında çocuğuna sürekli nasihat eden anne kırlangıç, kırlangıca motor taktıran oto kuşlar, Kırlangıçlar Meclisi Başkanı ve diğer kuşlar, mahalleden geçen köylü çocukları Ahmet ile Mehmet, eserde adı geçen yardımcı kahramanlardır.

Yazar, karakterleri gerçek yaşamda olduğu gibi tüm yönleriyle vermektedir: güçlü yönleri ve zaaflarıyla. Eserde küçük kırlangıç ve annesi dışında diğer kahramanlar aktif değildir. Yazarın küçük kırlangıca yüklediği özellikler başına buyruk olması, düşüncesizce davranması ve tüm çocuklar gibi meraklı olmasıdır. Metinde anneye ait uyarı mahiyetindeki alıntıya aşağıda yer verilmiştir:

"-Bana bak bir daha o taraflara gidersen bacaklarını kırarım senin, kanatlarını ikiye böler dereye atarım, kaplumbağa beyinli kafanı gagalar gagalar delerim anladın mı ha!" (Zarifoğlu, 2015:

16).

Anne tüm anneler gibi çocuğunu koruma çabası içinde olan, çocuğuna nasihat eden bir karakterdir. Anneliğin ve yaşanmışlığın kazandırdığı tecrübeyle çocuğuna doğru yolu göstermeye çalışsa da onu aldığı karardan döndüremez. Yazar, eserinde böyle bir kurgu oluşturarak çocuğun yaparak ve yaşayarak öğrenmesini sağlamış; okura da bu doğrultuda iletiler aktarmıştır.Günümüzün en büyük sorunları arasında, ardı arkası kesilmeyen istekler ve bunun sonucu yaşanan doyumsuzluklar bulunmaktadır. Zarifoğlu da bu sorunu birçok masalında ele almıştır. Metinde annenin öğüt vermesine ilişkin bir başka alıntıya aşağıda yer verilmiştir:

"-Dinle yavrum dedi anne kırlangıç, bu anlattıkların, yani sürat, insanlar için önemli olabilir, ama bizim için değil." (Zarifoğlu, 2015: 13).

1.4. Dil ve Anlatım

Zarifoğlu, şairliğinden yararlanarak akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmış, birçok yerde tamamlanmamış ve devrik cümlelerden yararlanmıştır. Kullandığı sözcükler ile okuyucuyu masalın içine çekmeyi başarmıştır. Fantastik kurgu ve alegorik anlatım ile çocukların dikkatini çekmiştir. Bütün bunları ise çocuksu bir dil ile masallarının anlatıcısı olarak kaleme almıştır (Kaçmaz, 2018: 138).

Yazar, eserinde dilin temel sözvarlığından yararlanmıştır. Dilimizin sözvarlığı içerisinde yer alan gaga, ağız, beyin gibi baş ve vücut bölümlerine ait organ isimlerine yer vermiştir. Bir çocuğun öğrendiği ilk sözcükler sözvarlığına ait sözcükler olduğu için çocuğun dil gelişiminde temel söz varlığının önemi büyüktür. Eserde kullanılan bazı sözcükler çocukların çevrelerinde karşılaştığı eşya ve nesneler değildir. Eserde mecazlı anlatımlara ve çocukların dil gelişiminde önemli olan dilin önemli yapılarından ikilemelere sıklıkla yer verilmiştir: cıvıl cıvıl, gizlene gizlene, göstere göstere, sık sık, siyah siyah gibi ikilemeler bunlardan bazılarıdır. Yazar, eseri sondan anlatmaya başlamıştır. Böylelikle okurun merakını diri tutmaya çalışmıştır. *Motorlukuş* hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap eden bir eserdir.

Yazar, toplumsal yaşama eleştiride bulunmuştur. Aslında eleştiride bulunduğu yaşam da yetişkinlerin yaşamıdır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak insanların kendini bu yaşama kaptırmalarını yazar, özgün üslubuyla eleştirmiştir. İnsanların yaşamın hızına ayak uydurmak için kendi özlerine ayrı düşmeleri masalda eleştirilmektedir. *Motorlukuş* incelendiğinde yazarın bazı yeni sözcükler kullandığı da görülmüştür. Örneğin "kırlanmotor", "oto kuş" bunlardan bazılarıdır. Bu tür sözcüklerin kullanılması çocukların dil gelişimini olumlu yönden etkileyeceği ve çocukların yaratıcı düşünmesini sağlayacağı düşünülmektedir; çünkü söz varlığımızda bu sözcükler bulunmamaktadır. Metinde kullanılan sözcüklere ait alıntılara aşağıda yer verilmiştir:

"Bize "oto kuş" derler." (Zarifoğlu, 2015: 10).

"Kırlanmotoru beklerken aralarında şakalaşmış (Zarifoğlu, 2015: 14).

2. Cahit Zarifoğlu'nun Motorlukuş eserinin çocuk edebiyatında öğreticilik yönünden ele alınmasına yönelik elde edilen bulgular

Cahit Zarifoğlu, Motorlukuş eserinde öğreticiliği doğrudan aktarım yoluyla yapmamış, çocuğu düşündüren, eleştirel bir bakış açısı kazanmasını sağlayan en önemlisi kendi iç dünyasını keşfetmeye yönelten bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Bu sayede eser, çocuğun hem eğitici hem de estetik yönünün gelişimine katkı sunmuştur.Zarifoğlu masalları, eğitirken eğlendiren, farklı kahramanları ve farklı konuları ile çocukları içine çekerek hoşça vakit geçirten, düş gücüne sahip çocuklar yetişmesini sağlayacak masallardır (Kacmaz, 2018: 136). Yazar, çocuk dünyasını, düş gücünden yararlanarak modernleşmenin insan ve doğa ilişkisine etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlar. Kitap, masalsı bir anlatım taşıdığı için okurun hem hayal gücünü besler hem de etik ve çevresel değerler konusunda sezdirme yoluyla yeni kazanımlar edinmesini sağlar.

Motorlukuş'da küçük kırlangıcın yaşadığı olaylar silsilesi kendisi ve diğer kuşlar için ibretlik bir

durum haline gelmiştir. Yaşanılan son hem kahramanlar için hem de okuyucu için unutulmaz bir deneyim olmuştur. Yazar, bu eserle insanların toplum içerisindeki teknolojik gelişmelere bağımlı hale gelmesini eleştirmiştir. Bazı şeylerin doğamıza aykırı olmasına rağmen onları elde etmemiz karşısında yaşanılan trajıkomik durum hayvanlar dünyası üzerinden anlatılmıştır.Zarifoğlu, bu eserinde Kırlanmotor karakteri aracılığıyla, insanın kendisini tüm yönleriyle olduğu gibi kabul etmesi gerektiği iletisini okura aktarmıştır. Yazar, insanın güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmasını, zayıf yönlerini değiştirmek yerine onları farklı alanlarda daha verimli hale getirmesi gerektiğini karakter üzerinden yaşam deneyimleri elde ederek aktarmaya çalışmıştır. Eserde kullanılan sembolik dil, çocukları eleştirel ve yaratıcı düşünmeye teşvik ederek soyut düşünme becerilerini geliştirir.

Motorlukuş değerler eğitimi açısından zengin iletilere sahip öğretici bir eserdir. Fakat bu öğreticilik, çocuğa doğrudan öğüt vermek yerine, sembolik anlatım ve çağrışımlı dil kullanılarak sezdirme yöntemine dayanır. Bu yöntem ile çocuk pasif alıcı olmaktan çıkar; düşünen, sorgulayan, anlam üreten bir birey hâline gelir. Yani öğreticilik, doğal anlatımın içinde yer alır, didaktik değil yaşantı ürünüdür. Aşağıdaki metinde tartışarak öğrenmenin önemine vurgu yapan alıntıya yer verilmiştir:

"Kırlanmotoru beklerken aralarında şakalaşmış, tartışmış, türlü düşünceler ortaya atmışlar." (Zarifoğlu, 2015: 14).

Eserde paylaşma, dostluk, çalışkanlık, saygı gibi evrensel değerler açık veya örtük şekilde öğretilmiştir. Kırlanmotor'un diğer karakterlerle kurduğu ilişkiler paylaşma ve dayanışmanın örneğidir. Aşağıda metinde paylaşma ve dayanışmanın önemine vurgu yapan alıntıya yer verilmiştir:

"*Hemen bir cankurtaran çağırın… ve bu olayı bir bültenle bütün kırlangıçlara duyurun… Düşmesinler yabancıların tuzağına…*" (Zarifoğlu, 2015: 17).

Motorlukuş'ta teknolojiyle doğa ilişkisi işlenir, doğaya saygı sembolik bir şekilde anlatılır. Zarifoğlu, teknolojiyi amaç olarak değil "araç" olarak ele alır. Vicdan ve doğa sevgisinin olmadığı bir ortamda yaşanılan doğal ortamın tehlikeli bir hal alabileceğine vurgu yapar. Bu yönüyle eser okura sorgulama becerisi kazandırır. Bu bakış açısı da "Her yenilik her zaman iyi midir?" sorusunu akıllara getirir. Aşağıdaki metinde doğanın dengesinin bozulması sonucu yaşanabilecek durumu gösteren alıntıya yer verilmiştir:

"Uzmanlar hemen almış etrafını. İki dakikada derken beş saatte zor hazırlamışlar raporlarını. İşte bu raporun çok kısa bir özeti: Vücut, motoru, yabancı madde diye dışarı atmak istemiş, ancak başaramayınca etrafını sarmış. Artık motoru vücuttan ayırmak imkânsız. Kullanılmadığı için kanatlar gittikçe körelmişler. Motoru çıkarılsa bu kanatlarla uçması imkânsız. Gagalamaktan kırlanmotorun başı sersemlemiş. Beyni sulanmış. Gagasının ucu fena halde körelmiş. Ne solucan tutabilir ne bir şey. Hele yuva yapmak için sap taşıması imkânsız. Hem kuvvet kapağını gagala hem de şunu bunu taşı olacak şey mi… Ayrıca boynunda bazı kaslar gelişmiş, kalınlaşmış, bu sebeple de başını sağa sola çevirmesi imkânı kalmamış. Yiyeceğini bulmakta, yuvasını görmekte çok zorluk çekmektedir. Kendisi motordan dolayı son derece rahatsızdır. Altı ayda 15 ay kadar yaşlanmıştır. Onu kuşlar hastanesinde tedavi altına alır, motorunu çıkarır, onu tekrar kırlangıçlaştırabilirsek belki hayatı kurtulur…" (Zarifoğlu, 2015: 16).

Motorlukuş adlı eserde, çalışkanlık ve zamanı verimli kullanmanın önemi vurgulanmaktadır. Yazar, çalışkan karakterleri yücelterek emeğin değerine dikkat çeker. Ona göre çalışmak; işini bitirene kadar pes etmemek, kararlılık ve sebat göstermek, her işi planlı ve zamanında yerine getirmektir. Zarifoğlu'na göre emek veren bireyler, bu çabalarının karşılığını alır ve hedeflerine ulaşırlar. Aşağıdaki metinde sabırlı olmanın önemi ile ilgili alıntıya yer verilmiştir:

"Dinle yavrum dedi anne kırlangıç, bu anlattıkların, yani sürat, insanlar için önemli olabilir, ama bizim için değil. Biz zaten hiçbir zaman öldürmeyiz. Her şey binlerce binlerce yıldır hepimiz için aynı hızla, aynı zamanda yapılır çatılır. Geriye bir şey kalmaz ki fazla zamana ihtiyacımız olsun. (Zarifoğlu, 2015: 13)"

Motorlukuş, ilk örnekleri Yunan edebiyatında Ezop tarafından verilen, Doğu edebiyatında Beydaba'nın Kelile ve Dimne'si ile temsil edilen, Fransız edebiyatında La Fontaine ile değişik örneklerine kavuşan fabl türünün modern bir örneği olarak da okunmaya elverişlidir. Hayvanların

teşhis ve intak sanatlarının yardımıyla konuşturulması şeklinde kurgulanan fabl türünde, kısa hayvanları, hisse insanları ilgilendirmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Cahit Zarifoğlu edebiyat dünyasında kendine has bir yer edinmiştir. Yazarın fabl türünün modern bir örneği olarak da okunmaya elverişli olan *Motorlukuş* masalı, toplumsal yaşama eleştiride bulunduğu fantastik bir masaldır. Eserde teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaşamın hızlı bir şekilde tüketilmesi eleştirilmektedir. Yazar, bu eserinde toplumsal yaşama yönelik eleştirilerini okura aktarırken sezdirme yöntemini kullanmıştır. Eser, çocuk edebiyatı açısından incelendiğinde yazarın okura bir şeyler öğretme çabası içinde olduğu görülmektedir; fakat bu öğreticilik çocuğa doğrudan verilmemekte okur durumu sezerek öğrenmektedir. Kaya (2007) araştırmasında Zarifoğlu'nun masallarında toplumsal problemleri ve değerleri farklı bir bakış açısıyla yorumlayarak sezdirme yöntemiyle okura aktardığına dikkat çekmiştir. Bu sonuç araştırmanın sonucuyla benzerlik taşımaktadır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* adlı masalının çocuk edebiyatı bağlamında değerlendirilebilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Eser, yalnızca çocuklara yönelik bir masal değil, aynı zamanda modernleşme sürecinin birey üzerindeki etkilerini eleştiren sembolik bir yapıya sahiptir. Zarifoğlu'nun öğreticiliği doğrudan değil, sezdirme yöntemiyle vermesi, çağdaş çocuk edebiyatı anlayışıyla uyum göstermektedir. Sever (2003) ve Şirin (2007a), çocuk edebiyatında doğrudan öğreticiliğin çocuğun düşünme özgürlüğünü sınırladığını, buna karşılık sezdirme temelli anlatımın çocukta eleştirel düşünme ve yorumlama becerisini geliştirdiğini belirtmektedir.

Zarifoğlu, gelenekçi yapıya sahip bir yazardır. İnsanların özüne yabancılaşmalarını eleştirmektedir. Toplumsal yaşam içerisinde olan her yenileşmenin veya değişimin doğru olmadığına dikkat çekmektedir. Esen (2023) Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerini incelemiş ve çalışmada yazarın eserlerinde modern çağın ürettiği yabancılaşma kavramının bireyin zihnini yorarak onu yalnızlaştırdığı ve duyarsızlaştırdığı eleştirisinde bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir. Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerinde modern bireyin çektiği bu sancı karmaşık bir yapıda okura sunulur.*Motorlukuş* doğaya aykırı davranılması sonucunda karşılaşılabilecek olumsuz durumlara vurgu yapmaktadır. Yazar, eserdeki toplumsal eleştiriyi hayvanlar âlemi üzerinden alegorik bir şekilde yapmaktadır.

Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* adlı eseri, çocuk edebiyatının temel niteliklerini taşıyan, aynı zamanda derin sembolik anlamlar ve çağrışımlar barındıran özgün bir anlatıdır. Eser; konu, tema, kurgu, karakterler ve dil-anlatım yönünden değerlendirildiğinde, eserde çocuklara doğrudan öğüt vermek yerine yaparak yaşayarak öğretme ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Küçük kırlangıcın yaşadığı değişim ve dönüşüm, çocukların yaşantı ürünü deneyimlerle öğrenmesini sağlayan bir öğretici kurgu oluşturur. Zarifoğlu'nun masallarının eğitici yönünün ağır bastığı, eğlenerek öğrenmeler edinilmesini sağladığı ve düş gücünü geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Motorlukuş masalı Zarifoğlu'nun diğer masalları gibi eğitirken eğlendiren, farklı kahramanları ve farklı konusu ile çocukları içine çekerek hoşça vakit geçirten, geniş hayal gücüne sahip çocuklar yetişmesini sağlayacak bir masaldır. Tunagür ve Kozak (2025) çalışmalarında Zarifoğlu'nun çocuk kitaplarının çocuğa uygun, bilişsel, duyuşsal gelişimi destekleyen, empati becerisini geliştiren, çocukların hayal dünyalarını zenginleştiren, merak ve ilgilerini artıran içerikler taşıdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmanın sonuçlarıyla benzer niteliktedir.

Zarifoğlu, modernleşme sürecinde bireyin doğadan uzaklaşmasını, teknolojinin insan ve doğa üzerindeki olumsuz etkilerini sembolik bir biçimde eleştirir. Bu yönüyle eser, çocuklara yalnızca estetik bir haz sunmakla kalmaz; aynı zamanda değerler eğitimi ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlar. Eserde paylaşma, sabır, özüne sadık kalma, doğaya saygı, bilinçli hareket etme gibi temalar doğrudan değil, sezdirme yoluyla aktarılmıştır.

Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* adlı eseri, çocuk edebiyatının bireysel olduğu kadar toplumsal ve kültürel işlevinin de bulunduğunu göstermektedir. Eserde aile figürü, özellikle *"anne kırlangıç"*

karakteriyle temsil edilmekte; sevgi, koruma ve rehberlik rolleriyle çocuğun gelişiminde ailenin belirleyici konumuna dikkat çekilmektedir. Masalda küçük kırlangıcın özgürlük arayışı, hatalarıyla olgunlaşma süreci ve sonrasında yaşadığı farkındalık, çocukların yaşam deneyimleri aracılığıyla öğrenmelerini yansıtır niteliktedir. Bu yönüyle *Motorlukuş*, aile-çocuk-edebiyat etkileşiminin güçlü bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Eser, çocuk edebiyatının aile kurumunun yaşatılmasına, kültürel değerlerin korunmasına ve çocukların kişilik inşasına katkı sağlayabileceğini kanıtlar niteliktedir. Zarifoğlu'nun masalı, aile bireylerinin birlikte okuyup üzerinde konuşabilecekleri, değer aktarımını doğal biçimde sağlayan bir masal örneğidir. Çocuk, edebiyat aracılığıyla yalnızca bir masal dinlemez; aynı zamanda sorgulama, empati kurma, doğaya saygı duyma ve özünü tanıma becerilerini geliştirir. Bu bağlamda *Motorlukuş* hem estetik hem eğitsel bir değere sahip çağdaş bir çocuk edebiyatı örneğidir.

Zarifoğlu'nun masallarını diğerlerinden ayıran en önemli özellik, bu metinlerin bir şairin kaleminden çıkmış olmasıdır. Onun masallarında kendine özgü bir anlatım tarzı, ritmik bir şiir dili ve ardı ardına sıralanan canlı imge dünyası dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Zarifoğlu, masal türüne şiirsel bir derinlik kazandırarak çocuk edebiyatında özgün bir anlatım biçimi oluşturmuştur. Dil ve anlatım bakımından yazarın sade fakat sembolik bir dil kullanması çocukların kelime dağarcığını zenginleştirir. Ancak "kırlanmotor" ve "oto kuş" gibi yeni kelimeler, çocukların anlam dünyasında karşılık bulmakta zorlanabileceği için bu tür sözcüklerin açıklayıcı biçimde sunulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu masal incelenirken yöresel sözcükler ile argo sözcüklere rastlanmamakla birlikte anlatım bozukluğu da bulunmamaktadır. Bu yönüyle Türkçe öğretimi ve dilin doğru kullanımı açısından kullanılabilecek nitelikte bir eserdir.

Genel olarak *Motorlukuş*, çocukların hem bilişsel hem de duyuşsal gelişimlerine katkı sağlayan, onların sorgulama, eleştirme ve öz değerlendirme becerilerini destekleyen bir yapıya sahiptir. Cahit Zarifoğlu, çocuk kalbine hitap eden eseri ile değer yargılarımızı öğretmeyi, gelenek ve göreneklerine bağlı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. *Motorlukuş* ile yeninin her zaman iyi olmayabileceği, insan doğasını ters yönde etkileyecek işlere kalkışılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Zarifoğlu'nun çocuk edebiyatına kazandırdığı bu eser, aynı zamanda insan-doğa-teknoloji dengesi konusunda evrensel bir mesaj taşımaktadır. Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* masalı Türk çocuk edebiyatında değer öğretimi, dil gelişimi ve estetik duyarlılığı bir arada sunan özgün bir örnektir. Yazar, modernleşmenin insan ve doğa üzerindeki etkilerini sembolik bir anlatımla sorgulamış; aynı zamanda çocuğun zihinsel ve duygusal gelişimini destekleyecek öğretici ögeleri sezdirme yöntemiyle aktarmıştır. Bu yönüyle *Motorlukuş* hem pedagojik hem sanatsal işlevi bir araya getiren çağdaş bir çocuk edebiyatı ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

1.*Motorlukuş,* farklı sınıf seviyelerinde değerler eğitimi, çevre bilinci ve eleştirel düşünme etkinliklerinde yardımcı metin olarak kullanılabilir.

2. *Motorlukuş* masalı, çocuk–aile–edebiyat üçgeninin güçlendirilmesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çocuk edebiyatı ürünlerinin aile ortamında, paylaşım ve sorgulama içerisinde okunması hem çocukların estetik zevkini hem de değer dünyasını besler. Zarifoğlu'nun masalı, çocuklara doğrudan öğüt vermek yerine yaşantı yoluyla öğretme ilkesini benimser; böylece aile içinde doğal bir öğrenme süreci oluşturur. Bu bağlamda, ailelerin çocuk edebiyatını yalnızca eğlencelik metinler olarak değil, kişilik gelişimini, değer aktarımını ve kültürel sürekliliği destekleyen birer eğitim aracı olarak değerlendirmeleri önerilmektedir.

3. Eserdeki mecazlı ve sembolik dil, çocukların kelime hazinesini ve soyut düşünme becerilerini geliştirebilir. Ancak öğretmenlerin bu metni işlerken anlamı güç sözcükleri açıklayıcı biçimde ele alması önerilir.

4. Çocuklara okutulacak metinler, ilgi çekecek nitelikte olmalı; aynı zamanda değerler eğitimi ve söz varlığı açısından öğrenciye katkı sağlayarak yeni öğrenmeler kazandırmalıdır. Bu bağlamda, Cahit Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* masalı etkili bir materyal olarak kullanılabilir.

5. Çocuklara okutulan eserler, dilin doğru ve kurallı kullanımına uygun olmalıdır. İncelenen masalda yazım yanlışı ve anlatım bozukluklarına rastlanmamıştır. Bu yönüyle masal, dilin doğru kullanımı açısından çocuklara güvenle okutulabilecek niteliktedir.

6. Çocukların anlamakta zorlanacağı veya ilgisini çekmeyecek konulardan kaçınılmalı; kullanılan dilin sade ve anlaşılır olmasına özen gösterilmelidir. İncelenen masal, konu ve karakter kurgusu bakımından ilgi çekici özellikler taşıdığından çocuklara rahatlıkla okutulabilir niteliktedir.

7.Zarifoğlu'nun *Motorlukuş* masalı, doğa sevgisi, ölçülülük, sorumluluk ve sabır gibi bireysel ve toplumsal değerleri sezdirme yoluyla kazandıran yapısıyla çocuk eğitimi ve karakter gelişiminde etkili bir kaynak olarak kullanılabilir; bu değerlerin okul–aile iş birliğiyle çocukların günlük yaşamına taşınması, değer eğitiminin kalıcılığını artıracaktır.

8. Eserin içinde yer alan sabır, aslından uzaklaşmama, doğa sevgisi, saygı, paylaşma ve dayanışma temaları, değerler eğitimi müfredatına entegre edilerek kullanılabilir.

9.*Motorlukuş'un* sembolik yapısı, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek için uygun bir zemindir. Metin, yaratıcı yazma çalışmaları, karakter analizi ve drama etkinliklerinde kullanılabilir.

10. *Motorlukuş* masalı, kişilik gelişimini destekleyici etkinliklerle bütünleştirilebilir. Masaldaki karakterler üzerinden empati çalışmaları ya da resim etkinlikleriyle çocukların iç dünyalarını ifade etmeleri teşvik edilmelidir.

11. Zarifoğlu'nun *Motorlukuş'da* yaptığı gibi çocuklara doğrudan öğüt vermek yerine, sezdirme temelli öğreticilik yaklaşımının benimsenmesi önerilmektedir.

12.*Motorlukuş* gibi eserler hem millî hem evrensel değerleri aynı potada eriterek aile kurumunun yaşatılmasına ve kültürel kimliğin güçlendirilmesine katkı sağlar. Kültürel sürekliliğin sağlanması için bu tür masallardan yararlanılması gerektiği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

BüyükÖztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches.* (2. baskı). New York: SAGE Publications.

Çer, E. (2016). *Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Eğiten Kitap.

Esen, B. (2023). Cahit Zarifoğlu'nun hikâyelerine yabancılaşma kavramı etrafında bir bakış. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi.1*, 37-48.

Gerring, J. (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge University Press.

Gibbs, G. R. (2002). *Qualitative Data Analysis.* Open University Press.

İşnas, S. (2011). Masal Türünün Çocuktaki Kavram Gelişimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaçmaz, G. (2018).Cahit Zarifoğlu'nun Masallarının Değerler Eğitimi ve Söz Varlığı Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karaca, Ş. (2013). *Türk Edebiyatında Çocuk.*İstanbul:Kesit Yayınları.

Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, V. (2007). Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Kitaplarında Temel Değerler**.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oğuzkan, A. F. (2013). *Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Sever, S. (2013). *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü.*İzmir:Tudem Yayınları.

Şirin, M. R. (2007a). Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Şirin, M. R. (2007b).*Çocuk Edebiyatı Kültürü "Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı.*Ankara:Kök Yayıncılık.

Temizyürek, F. (2003). Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 13, 161-167.

Tunagür, M., ve Kozak, Y. (2025). Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel Ögeleri Açısından İncelenmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi 10*(1), 80-100. https://doi.org/10.47479/ihead.1659340

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zarifoğlu, Z. (2015). *Motorlukuş.*İstanbul: Beyan Yayınları.

ABBAS ŞAHHAT'IN ÇOCUK EDEBİYATINDA AİLE DEĞERLERİ VE ÇOCUK YETİŞTİRME

Doç. Dr. Reşad ASGEROV*

Doç. Dr. Bağır BABAYEV**

Sadik HÜSEYNOV***

Zaman ABBASLI****

Özet

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Rus İmparatorluğu'nun sömürge yönetimi altında olmamıza rağmen, Azerbaycan'ımızın toplumsal yaşamında ortaya çıkan elverişli tarihi ve kültürel ortam, milli edebiyatımızın ve toplumsal-sanatsal düşüncemizin gelişimine güçlü bir ivme kazandırdı. Ceditçilik akımı da dahil olmak üzere güçlü aydınlanma, halkımızın uyanma ve varoluşunu ifade etme kararlılığını nihayet ortaya koydu. Azerbaycan çocuk edebiyatı, tüm engelleri aşarak, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren giderek daha fazla canlanmaya başladı.

Bu durumda olağanüstü hizmetlerde bulunan ve bunu hayati bir amaç olarak gören yazar, eğitimci ve kültür figürlerinden biri olan Abbas Sahhat, bu alandaki önemli yeteneğinin gücüyle çocuk dünyasına yakından aşina olduğunu kanıtladı. Abdulla Şaig, Mirza Elekber Sabir, Süleyman Sani Ahundov ve ulusal çocuk edebiyatımızı yakından tanıyan diğer kişilerle birlikte, klasik ulusal çocuk edebiyatımızın oluşumuna ve gelişimine paha biçilmez katkılarda bulunmuştur.

Abbas Sahhat, 20. yüzyılın başlarında çocuk edebiyatımızın güzel örnekleri olarak kabul edilen "İlk Bahar", "İki Çocuk", "Göç", "Bir Anne ve Çocuk", "Okulda Sınav", "Vatan" şiirlerini ve "Cehaletin Meyvesi mi, Yetimin Mutluluğu mu?", "Ameliyat" adlı çocuk oyunlarını yayınlamıştır. Abbas Sahhat, çocuğun geleceğini, gelişimini ve gelecekteki kaderini düşünür ve ebeveynleri bu doğrultuda hareket etmeye çağırır. Yaratıcı çalışmaları boyunca, bireysel şiirlerinde ailenin ahlaki değerleriyle çocuklarına iyi örnek olması gerektiğini ve eylemlerinin çocuk için görsel bir eğitime dönüşmesi gerektiğini gösterir. Çünkü çocuk sadece ebeveynin değil, aynı zamanda yaşadığı tüm toplumun ve vatanın çocuğudur. Bu nedenle, ebeveyn çocuğunun yetiştirilmesiyle elinden gelenin en iyisini yaparak ilgilenmelidir. Abbas Sahhat'ın çocuk şiirlerinin en dikkat çekici yanı, doğallıkları, zarafetleri, dil ve düşünce netlikleri, okunabilirlikleri ve kolay anlaşılabilmeleri sayesinde ezberlenmelerinin kolay olması nedeniyle paha biçilmez olmalarıdır. Abbas Sahhat'ın "Mutsuz Aile", "Garagunlu Halime" öyküleri, "Ahmed'in Cesareti" şiiri ve "Tavuklar", "Kuşlar", "Yaz Sabahı", "Memleketim", "Yaz", "Baba ve Oğul", "İki Çocuk", "Vatan", "Çiftçinin Şarkısı" vb. şiirleri, ailenin görevlerini kapsamlı bir şekilde ele alır ve ebeveynleri çocuklarını dürüstçe yetiştirmeye çağırır.

Anahtar Kelimeler: Abbas Sahhat, Azerbaycan çocuk edebiyatı, aile, çocuk şiirleri, çocuk yetiştirme.

FAMILY VALUES AND CHILD REARING IN ABBAS SAHHAT'S CHILDREN'S LITERATURE

Summary

Despite the colonial oppression of the Russian Empire in the late 19th and early 20th centuries, the favorable historical and cultural environment that developed in Azerbaijan's public life gave a

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, asgarov_rashad@mail.ru

** Nahçıvan Devlet Üniversitesi, bagirbabayev@ndu.edu.az

*** Nahçıvan Devlet Üniversitesi, huseynovsadiq289@ndu.edu.az

**** Milli Savunma Üniversitesi / Nahçıvan Askeri Koleji, abbaslizaman7@gmail.com

powerful impetus to the development of our national literature, social thought, and artistic expression. A powerful educational movement, including the Jadidist movement, finally revealed our people's determination to awaken and express themselves. Azerbaijani children's literature, overcoming all obstacles, began to revive in the late 19th and early 20th centuries.

Abbas Sahhat, one of the writers, educators, and cultural figures who made exceptional contributions to this work and considered it their most important calling, demonstrated his profound understanding of the world of children through his considerable talent in this field. He, along with Abdulla Shaig, Mirza Alekper Sabir, Suleiman Sani Akhundov, and others deeply familiar with our national children's literature, made an invaluable contribution to the formation and development of our classic national children's literature.

Abbas Sahhat published the poems "First Spring," "Two Children," "Relocation," "Mother and Child," "Exam at School," and "Homeland," as well as the children's plays "The Fruit of Ignorance, or the Orphan's Happiness" and "Surgery," which are considered excellent examples of our children's literature of the early 20th century. Abbas Sahhat reflects on the child's future, their development, and future destiny, and encourages parents to act in this direction. Throughout his work, in individual poems, he demonstrates that families should set an example for their children through their moral qualities, so that their actions become a clear example for them. After all, a child is not only the child of their parent, but also of the entire society and homeland in which they live. Therefore, a parent should be interested in raising their child to the best of their ability. The most remarkable thing about Abbas Sahhat's children's poems is that they are all priceless for their naturalness, elegance, clarity of language and thought, readability, and ease of memorization due to their ease of perception. Abbas Sahhat's stories "The Unhappy Family," "Garagunlu Halima," the poem "Ahmed's Courage," as well as his poems "Chickens," "Birds," "Summer Morning," "My Homeland," "Spring," "Father and Son," "Two Children," "Homeland," "Song of a Peasant," and others examine in detail the responsibilities of family and call on parents to raise their children honestly.

Keywords: Abbas Sahhat, Azerbaijani children's literature, family, children's poems, child upbringing

GİRİŞ

Sosyo-politik olaylarla dolu 20. yüzyılın başları, Azerbaycan edebiyatında güçlü bir canlanma ve gelişmeye yol açtı. Kültürün diğer alanlarında olduğu gibi, sanatsal düşünce de karmaşık ve çelişkili, ancak tarihsel olarak gerekli ve mantıklı bir ilerleme süreci başlattı. Sahhat'ın vatanseverliği, tüm halklara ve insanlığa sevgi uyandıran, insanları vatanlarını sevmeye çağıran hümanist bir içeriğe sahipti. Şaire göre, herkes vatanını ruhundan daha çok sevmelidir ve eğer bunu yapmazsa, vicdan diye bir şey yoktur. (Osmanov, 2024:121).

Abbas Sahhat, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın edebi, kültürel, bilimsel ve pedagojik ortamına paha biçilmez katkılarda bulunan isimlerden biriydi. Genel olarak bu dönem, Azerbaycan'ın sosyo-politik ve kültürel yaşamında özel bir aşamayı işaret eder. A. Bakihanov, I. Gutgaşinli ve M. Ş. Vazekh tarafından başlatılan kültür hareketi, M. F. Ahundov ile özünde yeni bir boyuta ulaştı. Yeni okul türlerinin oluşturulması ihtiyacı, alfabe sorunu, ders kitapları sorunu, kız çocuklarının eğitimi, kamu aydınlatması vb. günümüzün bir gerçeği haline geldi. (İsmayilova, 2024:301).

Sahhat'ın Azerbaycan eğitim ve çocuk edebiyatının gelişimine katkısı muazzamdır. Gençliğinden ölümüne kadar öğretmen ve ders kitabı yazarı olan şair, çocuklar ve genç yetişkinler için çeşitli türlerde eserler yazmış, klasikler seviyesine ulaşmış ve ulusal çocuk edebiyatının en güzel örneklerinden bazılarını ortaya koymuştur. (Rzayeva, 2024:80).

Yazar, arkadaşları Mirza Celil, Sabir, Şaig ve Süleyman Sani ile birlikte, Azerbaycan çocuk edebiyatının yüzyıllardır süren gelişiminde bu edebiyatı yeni ve daha yüksek bir seviyeye taşımıştır. A. Sehhat'ın eserleri, genç neslin ilgi alanlarına, yaş özelliklerine ve bilişsel yeteneklerine göre şekillenmiştir. Çocuk psikolojisi ve tercihleri konusunda derin bir anlayışa sahipti. Çocuklar için

yazdığı şiirler zengin ve anlamlıdır. Bu şiirlerin temaları arasında çocukların yaşamı, eğitimi ve yetiştirilmesi, vatan sevgisi, doğa ve yaban hayatına karşı tutumlar yer alır. (Razimi, 2024:101).

Sahhat, eserleriyle çocuk edebiyatında önemli bir sayfa açmış, Sabir, Mirza Celil, Şaig, Süleyman Sani gibi yazarlarla birlikte bu alanı daha üst seviyelere taşımıştır. (Babaşova, 2024:105).

Abbas Sahhat, halkının Avrupa ülkelerine kıyasla geri kalmışlığını görüp hisseder ve ilerlemeye, bilim ve eğitimde uzmanlaşmaya ihtiyaç duydukları sonucuna varır. Genel olarak, Abbas Sahhat'ın sosyo-politik görüşleri eğitimin ötesine geçmez. Bilim ve eğitimin toplumsal yenilenme, canlanma ve ilerlemede belirleyici bir rol oynadığı görüşüne bağlıdır. (Abdullayev, 2024:84).

A. Sahhat'ın şiirlerinin önemi, eğitime katkılarının ötesine uzanır. Şiirlerinin çoğu, çocuk psikolojisi ve çocukların ilgi alanları göz önünde bulundurularak yazılmış başarılı çocuk eserlerinin örnekleridir. (İsayev, 2001:157).

A. Sahhat'ın çocuk şiirleri, okul öncesi çocukların dünya görüşlerini genişletmelerine ve doğa olaylarını anlamalarına yardımcı olanların yanı sıra, çocuk yetiştirme amacına hizmet eden şiirler de içerir. Bu şiirler sayesinde çocuklar doğru ve yanlış duygusu geliştirirler. Tembelliğin, yalan söylemenin, korkaklığın ve cimriliğin kötü olduğunu; çalışkan, dürüst ve temiz olmanın, yetişkinlere ve arkadaşlara saygı göstermenin ve övünmemenin iyi olduğunu öğrenirler. Bir çocuğun iyi ve kötü anlayışı somutluğuyla ayırt edilir. Yaşam deneyimlerine, gözlemlere ve deneyimlere dayanan şeyler ve canlı, canlı izlenimler genellikle bir çocuk için anlaşılırdır. Çocuğun düşüncelerindeki içsel somutluk, ahlaki fikir ve kavramların edinilmesinde de kendini gösterir. (Maharramova, 2024:117).

ARAŞTIRMA

Abbas Sahhat, içinde yaşadığı sosyal çevrenin çocukları eğitimden mahrum bıraktığını ve genç neslin yetiştirilmesini ihmal ettiğini belirterek, mevcut sosyal çevreyle aynı fikirde olmadığını ifade etti. A. Sahhat, ebeveynlere çocuklarının eğitimi konusundaki sorumluluklarını asla unutmamaları tavsiyesinde bulundu. Ebeveynler, çocuklarının yetiştirilmesini her açıdan değerlendirmelidir. Aile içindeki dünyaya ve sonraki gelişimine ilk gözlerini açan bir çocuğun, ailesinin tüm davranışlarını taklit ettiği ve kendi davranışlarını da taklit etmeye çalıştığı aşikardır. (Malikov, Allahverdiyeva, 2024:323).

Abbas Sahhat, öğretmenlik kariyerinde çocuklarla çalışmaya özel bir önem vermiş, onların yetiştirilmesine şefkat ve anlayışla yaklaşmıştır. Sahhat'ın çocuklara adadığı eserler, düşündürücü ve estetik bir haz uyandırır. (Babashova, 2024:105)

Abbas Sahhat'ın çocuk eserlerinde vatan sevgisi ve bilime çağrı merkezi bir yer tutar. Şair ne hakkında yazarsa yazsın, kendine hangi eğitim hedefini koyarsa koysun, bunları bilim ve vatan sevgisiyle ilişkilendirir. Şairin tüm fedakarlığı vatanı uğrunadır: vatanı onun canı, kanıdır.

Mən vətəni canım kimi sevərəm,

Ruhum, ətim, qanım kimi sevərəm.

Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?

Bunca firavan neyməti kim sevməz? (Sahhat, 2005:80).

Vətəni sevməyən insan olmaz.

Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz. (Sahhat, 2005:35).

Yüreği vatan sevgisiyle atan şair, genç okurlarını vatanlarını sevmeye ve sahiplenmeye çağırır. Yazar düşüncelerini o kadar açık ve canlı bir dille ifade eder ki, şiirin mesajı okuyucuya hızla ulaşır ve onu heyecanlandırır. Bu tür şiirler çocuklara yüksek bir zevk, bilime, okula ve vatana karşı bir sevgi aşılar. (Haydarova, 2024: 174).

Sağlık, çocuğun geleceği, gelişimi ve gelecekteki kaderi için olmazsa olmazdır ve ebeveynleri bu doğrultuda hareket etmeye teşvik eder. Eserleri boyunca, bireysel şiirlerinde, bir ailenin ahlaki

nitelikleriyle çocuğuna iyi bir örnek olması gerektiğini, böylece eylemlerinin çocuk için gözle görülür bir eğitim haline gelmesini gerektiğini gösterir. Ebeveyn ve çocuk arasında samimi bir ilişki, birbirlerine güven, çocuğun ihtiyaçlarını ve iç dünyasını iyi anlama ve bunları karşılamak ve onu zarardan korumak için makul önlemlerin alınmasını talep eder. Aksi takdirde, çocuğun yaşam yolu tehlikeli hale gelir. Sonuçta, bir çocuk yalnızca ebeveynin değil, aynı zamanda yaşadığı tüm toplumun, Anavatan'ın çocuğudur. Bu nedenle, bir ebeveyn çocuğunun yetiştirilmesiyle son derece ilgilenmelidir. (Caferova, 2024:343).

Bir ebeveyn, çocuğunun ahlaki davranışlarını, vicdanlı davranışlarını ve arkadaşlarına ve yoldaşlarına karşı tutumunu derhal sorgulamazsa, gelecekte Anavatan'a veya aileye hiçbir faydası olmayacaktır. Sonuç olarak, çocuğun ahlakı zedelenir ve ebeveyn de hayatta ve toplumda büyük acılar çeker. Ebeveynlerin çocuk üzerindeki kontrolünün eksikliğinin, onları bilim ve eğitimin dışında bırakması, tatsız faaliyetlerde bulunması ve hem yetişkinleri hem de çocukları görmezden gelmesi, böylece hem kendilerini hem de ebeveynlerinin çocukları, duyguları ve endişeleri hakkındaki güzel düşüncelerini mahvetmesi tesadüf değildir. A. Sakhkhat, "Sokak Çocuğu" şiirinde bu bakış açısını endişeyle dile getirir.

Şair, çocuğun talihsiz kaderinin bir sebebini ailedeki uygunsuz ve sorumsuz yetiştirmede görürken, bir diğeri de bu temelin oluştuğu sosyal çevrede yatmaktadır. A. Sakhat, sömürü ve soygunun hüküm sürdüğü bir toplumda, hegemonik ilişkilerin gençlerin ahlakı üzerinde ciddi olumsuz etkilere sahip olduğuna, dilencilik, zalimlik, tevazu, alaycılık ve korkaklık gibi nitelikleri şekillendirdiğine dikkat çekmiştir. Böylesine anlamsız bir hayat yaşayan bir çocuğun, yaşam tarzını hırsızlık, dolandırıcılık ve istediği gibi çarşı pazarda dolaşmak olarak algılayacağı şüphesizdir. (Malikov, Allahverdiyeva, 2024:324)

Abbas Sahhat'ın telkin ettiği vatan sevgisi ve vatanseverlik, o dönemdeki çocukların ve gençlerin hayatında manevi ve ahlaki bir rol oynamıştır.

Bir ebeveynin görevi yalnızca çocuğunun eğitimini sağlamak değil, aynı zamanda günlük sorumluluklarını da sıkı bir şekilde takip etmektir. Baba sevgisi, ana sevgisi ve ebeveyn sevgisi o kadar güçlü olmalıdır ki, ebeveynler çocuklarının bakımı ve sağlığı söz konusu olduğunda mallarını ve canlarını tereddüt etmeden feda etmeye hazır olmalıdırlar.

A.Sahhat, "Ana ve Oğul", "Okul Çocuğu", "Baba ve Oğul" ve "İki Çocuk" adlı şiirlerinde çocukları okula gitmeye ve okumaya çağırmış, kurtuluşa giden tek yolun bilgi olduğunu belirtmiştir. (Haydarova,2024:173-174).

Ay dədə, dur get mənə çox şeylər al!

Bir dənə çanta, bir-iki dəftər al!

De səni göndərsin atan məktəbə

Elm oxuyub ta yetəsən mətləbə. (Sahhat, 2005:182).

Ayıl, oğlum, bu qədər eyləmə xab

Dur götür qoltuğuna indi kitab

Məktəbin vaxtı keçir, eylə şitab. (Sahhat, 2005:178).

Öğretmenler bu amaçla A. Sexkhat'ın sayısız şiirine başvurabilirler. "Anne ve Çocuk" şiiri, çocuklarda anne sevgisini besler. 4-5 yaşlarındaki çocuklar, oyun oynarken bu şiirin dizelerini tek tek okumaktan, annelerinin hareketlerini taklit etmekten (örneğin çocuğunu yatağa yatırmaktan) keyif alırlar. (Maharramova, 2024:116).

Yetiştirilme tarzını ebeveyninin kişisel örneğine dayandıran A. Sehhat, şiirlerinde yüz otuzdan fazla atasözü kullanmıştır. "Anne ağaçta yürür, çocuğu daldan dala yürür," "Küle döktüğün kaşıktan dökülür," "Köklerde ot biter," vb. Daha da ilginci, A. Sehhat'ın folklordan esinlenen "Baba Ağaçta Yürür, Oğlu Daldan Dala Yürür" adlı öyküsüdür. Bu öykü, bir ebeveynin yetiştirme örneğine adanmıştır. Öykünün içeriğinden, babasının kötü örneğine dayanarak oğlunun ona "Bira istemiyorum,

şarap istiyorum," diye bağırdığı açıktır. Böyle bir babanın çocuğunun gözünde ne saygı ne de otoritesi olacaktır. A. Sehhat, gerçek yaşam gerçeklerine ve canlı gözlemlere dayanarak kaleme aldığı bu eserde, anne babaları çocuklarını kötü davranışlardan alıkoymaya, onlara iyi örnek olmaya ve çocuklarının gözünde etkili olmaya çağırıyor. (Caferova, 2024:344).

A. Sehhat, yazılarında aile ve çocuk yetiştirmeye büyük önem vermiştir; zira yaşamı boyunca çocuklarının sağlıklı yetişmesini ihmal eden birçok cahil ebeveyn ve kendi kötü davranışlarıyla çocuklarına kötü örnek olan cahil babalar vardı. Çocuklarını eğitim için okula göndermek yerine, onları bin bir türlü hile, kumar, soygun ve zorbalığa maruz bırakmakla övünen babalar, sonunda çocuklarını hapse göndermektedir. Bir ebeveynin ektiği tohumlar -yani uygunsuz aile terbiyesi- acı ve zehirli meyveler verir.

Bir ebeveyn, çocuğunun ahlaki davranışlarına, vicdanlı davranışlarına ve arkadaşlarına ve yoldaşlarına karşı tutumuna derhal ilgi göstermezse, gelecekte ne vatanına ne de ailesine hiçbir faydası olmaz. Sonuç olarak, çocuğun ahlakı bozulur ve ebeveyn de hayatta ve toplumda büyük acılar çeker. Ebeveynin çocuğu üzerindeki kontrolünün eksikliği nedeniyle çocuğun bilim ve eğitimin dışında kalması, hoş olmayan faaliyetlerde bulunması, ne yetişkinleri ne de çocukları dikkate almaması ve böylece hem kendinin hem de ebeveynlerinin çocuğa yönelik güzel düşüncelerini, duygularını ve hayranlığını yok etmesi tesadüf değildir. (Malikov, Allahverdiyeva, 2024:324).

Şair, çocuğun uygunsuz ve sorumsuz bir aile terbiyesinin yol açtığı trajik kaderinin bir sebebini hatalı ebeveynlikte, diğer sebebini ise onu besleyen sosyal çevrede görüyordu. A. Sehhat, sömürünün ve soygunun hüküm sürdüğü bir toplumda, egemenlik ve itaat ilişkilerinin gençlerin ahlakı üzerinde ciddi olumsuz etkiler bıraktığını, dilencilik, zulüm, aşağılanma, kötülük ve korkaklık gibi nitelikleri şekillendirdiğini belirtti. Böylesine anlamsız bir hayat yaşayan bir çocuğun, hırsızlık, sefahat ve istediği gibi çarşı pazar dolaşmak gibi yollardan geçeceği kuşkusuzdu. Sehhat, içinde yaşadığı sosyal çevrenin çocukları eğitimden mahrum bırakmasından ve genç neslin yetiştirilmesini ihmal etmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirerek, mevcut toplumsal düzene itirazını dile getirdi.(Caferova, 2024:343).

Şairin "Anne ve Çocuk" şiiri, ilkokul çağındaki çocukların yaşına, bilgisine ve anlayışına uygundur. Bu şiirin sözlü folklor ve lirik folklorun sevimli türü kullanılarak yazıldığı söylenebilir. Antik çağlardan beri annelerin, çocuklarını uyutmak ve tatlı bir uyku çekmelerine yardımcı olmak için lirik, hüzünlü şarkılar olarak söylenen ninnileri kullandıkları, bu sayede bebeklerinin duygularını ve kalbini etkiledikleri bilinmektedir. Ağlayan bir çocuğu sakinleştirmek, onunla oynamak ve eğlendirmek gerektiğinde, şefkatli, şakacı okşamalar ve sevgiler kullanılmıştır. Şair, bu okşamaların biçimini, içeriğini ve şiirsel niteliklerini kullanarak, olay örgüsü olan örnek bir lirik şiir yaratmıştır.

Dağın maralı,

Gözü qaralı,

Dünyanın malı,

Bu balama qurban.(Sahhat, 2005:175).

Çocuklara yönelik eserleri, öğretmenlik faaliyetleriyle birleşince onu çocuk edebiyatının en etkili isimlerinden biri haline getirmiştir. 15 yıl kadar öğretmenlik yapan Sahhat, sadece bir öğretmen ve eğitimci değil, aynı zamanda bir yazardı. Sahhat'ın çocuklara yönelik eserleri, çocuk edebiyatına özel bir değer katar. Şair, masallarında eğitim meselelerini de ele almış ve öğretici fikirlere vurgu yapmıştır. "Karınca ve Sinek", "Ayı ve Arılar", "Tilki ve Maymun", "Tilki ve Kurt", "Arı ve Aslan", "Serçe ve Atmaca", "Güneş ve Rüzgar" ve "Eşek ve Aslan" masalları, ilgi çekici ve eğitici içerikleriyle öne çıkar ve çocuklar tarafından büyük bir keyifle okunur. İlkokul ders kitaplarında yer alan "Ayı ve Aslan" masalını çocuklar büyük bir sevgi ve ilgiyle okuyup ezberlerler. (Babaşova, 2024:105).

Çocuk yetiştirme, Abbas Sahhat'ın eserlerinde önemli bir yer tutar. Masalları ve oyunları bu konuya özellikle dikkat çeker. Evde eğitimin eksikliklerini gören öğretmen Abbas Sahhat, "Çocuğunu doğru düzgün yetiştirmeyen bir anne, ebeveynlik unvanına layık değildir." der. Ailelerin, okulların ve öğretmenlerin bu alandaki muazzam sorumluluğuna dikkat çeken A. Sahhat, çocukların ebeveynler için en değerli ve kıymetli varlık olduğunu vurgular. İnsanların gerçek birer insan olabilmeleri için doğru bir eğitim almaları gerekir. Sonuçta eğitim, kişiyi mükemmelleştirir ve geliştirir, iç dünyasını ortaya

çıkarır, düşünce berraklığını ve ortak bir hedef uğruna çabalama kararlılığını besler. Her insan bir aile hayatı yaşar, çocuklarını özler ve gelecek hayallerini kendi gelişimine göre belirler. (Malikov, Allahverdiyeva, 2024:324).

A. Sehhat, yazılarında aile ve çocuk yetiştirmeye büyük önem vermiştir; çünkü yaşamı boyunca çocuklarının sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini ihmal eden birçok cahil ebeveyn ve kendi yanlışlarıyla çocuklarına kötü örnek olan cahil babalar vardı. Çocuklarını okula gönderip eğitim almaları gerekirken, onlara bin bir türlü hile, kumar, hırsızlık ve zorbalık göstermekle övünen babalar, sonunda çocuklarını hapse atıyorlar. Ebeveynlerinin ektiği tohumların, yani kötü aile terbiyesinin acı ve zehirli meyvelerini biçiyorlar. (Caferova, 2024:344).

SONUÇ

Sehhat'ın dünya görüşü, milli kültürümüzün ve kimliğimizin gelişiminde hayati bir rol oynamıştır. Felsefi görüşleri, Azerbaycan'ın tarihi, dini, kültürel ve sosyal dokusuna derinlemesine yerleşmiştir. Milli kültürümüzün zenginliklerini ve değerlerini savunmuş ve bunları baltalayan güçlerle mücadele etmiştir.

Çocuk şiirlerinde, öykülerinde ve oyunlarında bu temaya büyük önem veren A. Sehhat, aile, okul ve öğretmenin muazzam sorumluluğunu vurgulayarak, çocuğun ebeveynler için en değerli ve en değerli varlık olduğunu göstermiştir. Bir çocuğun gerçek bir birey olabilmesi için doğru şekilde yetiştirilmesi gerekir. Sonuçta, yetiştirme kişiyi mükemmelleştirir ve geliştirir, iç dünyasını ortaya çıkarır ve ortak bir hedefin peşinde düşünce berraklığı ve kararlılık kazandırır. Her birey aile hayatını kurar, çocuğuna bakar ve gelişimiyle birlikte gelecek hayallerini de belirler.

Sehhat, çocuğun geleceğini, gelişimini ve kaderini düşünmenin ve ebeveynlerden bu yönde harekete geçmelerini talep etmenin önemli olduğuna inanır. Eserleri boyunca, ailelerin ahlaki değerler açısından çocuklarına rol model olmaları gerektiğini, böylece davranışlarının onlar için açık bir örnek teşkil etmesi gerektiğini bireysel şiirleriyle ortaya koyar. Ebeveynler çocuklarına karşı samimi olmalı, çocuklar da ebeveynlerine karşı samimi olmalı, birbirlerine güvenmeli, çocuğun ihtiyaçlarını ve iç dünyasını anlamalı, makul önlemler almalı ve kendilerini tehlikelerden korumalıdır. Aksi takdirde, çocuğun yaşam yolu tehlikeli hale gelir. Sonuçta, çocuk yalnızca ebeveynlerinin değil, aynı zamanda yaşadığı tüm toplumun ve ülkenin çocuğudur. Bu nedenle, ebeveynler çocuklarının yetiştirilmesine azami özen göstermelidir.

A. Sahhhat'ın çocuk şiirleri, eğitici etkisini bugün de korumaktadır. Bu şiirler, okul öncesi çocukların dünya görüşlerini genişletmek ve olumlu ahlaki nitelikler geliştirmek için büyük önem taşımaktadır. Şairin şiirleri, çocukları doğayla tanıştırma konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. "Anaokulu Eğitim Programı"nın "Çevremizi Tanıma ve Konuşma Gelişimi" bölümünde çocuklara, başta anne-babalar ve anaokulu personeli olmak üzere çalışan insanlarla, ayrıca yaşadıkları yerler ve doğayla tanışmaları için çeşitli iş türleriyle (iletişim, taşımacılık, inşaat, dikiş vb.) bolca fırsat veriliyor**.**

KAYNAKÇA

1. Abdullayev Babek. Vatansever şair, doktor - Abbas Sahhat. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024, Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 83-85).

2. Babaşova Rukiyye. Abbas Sahhat'ın eserlerindeki çocuk şiirleri. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 sayfa (s. 104-107).

3. Caferova Sevil. Abbas Sahhat'ın pedagojik mirasında çocuk yetiştirme. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 342-345).

4. Haydarova Zümrüd. Abbas Sahhat'ın çocuk şiirlerinin dil ve üslup özellikleri. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 173-174).

5. İsmayilova Mansura. Abbas Sahhat'ın edebi ve kültürel dünya görüşünde okul ve eğitim sorunları. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 301-304).

6. İsayev İramin. Abbas Sahhat ve halk eğitimi. Bakü, ADPU, 2001, 157 s.

7. Maharramova Nigar. Abbas Sahhat ve çocuk edebiyatı. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 114-117).

8. Malikov Malik, Allahverdiyeva Leyla. Abbas Sahhat'ın pedagojik mirasında çocuk eğitimi. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 322-325).

9. Mammadova Şohret. Abbas Sahhat'ın çocuk yaratıcılığı. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" temalı Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 8-11).

10. Osmanov Şahin. Abbas Sahhat'ın yaratıcılığında toplumsal keder ve vatan teması. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 118-121).

11. Razimi Vasila. Abbas Sahhat'ın şiirlerinin genç neslin eğitimindeki rolü. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 101-104).

12. Rzayeva Garenfil. Abbas Sahhat'ın eserlerinde vatan ve özgürlüğü teması. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s. 80-83).

13. Sahhat Abbas. Seçilmiş eserler. Derleyen, önsöz ve notlar: Kamal Talibzade. Bakü: "Lider Yayınevi" 2005, 456 s.

14. Sahhat Abbas: kaynakça / editörler: N. Tahirova, L. Gafarova, T. Azizova; editör ve düzenleme: Ş. Gambarova; editör: G. Safaraliyeva; Firidun Bey Koçarlı Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi. Bakü: 2017, 224 s.

15. Samadov Yagub. Abbas Sahhat'ın eserlerinde eğitim sorunları. "Vatanını sevmeyen insan yoktur" konulu Cumhuriyet bilimsel konferansının materyalleri. 31 Mayıs 2024 Şamahı. Bakü: 2024, 432 s. (s.293-295).

16. Halkın sevgilisi ve hekimi - Abbas Sahhat. Derleyen: Ruhiyya Mammadli, Sevil Ahmadova. Bakü: 2019, s. 2-5.

ROBERT MİNNULİN VE SERGEY YESENİN'İN ESERLERİNDE ANNE İMAJI

Niyaz BADRUTDİNOV SAMATOVİÇ

Özet

Bu makale, Tatar edebiyatı derslerinde disiplinlerarası bağlantılar ilkesinin uygulanmasını incelemektedir. Tatar şair Robert Minnullin ve Rus şair Sergey Yesenin'in eserlerini örnek olarak kullanarak, okula özgü bir analiz sunmaktadır. Bu eserler annelere ithaf edilmiştir. Bu nedenle ders iki kategoriye ayrılabilir Derse iki öğretmen katılmaktadır: Tatar ve Rus edebiyatı öğretmeni. Disiplinlerarası bağlantılara özellikle dikkat edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Disiplinlerarası iletişim, Tatar edebiyatı, Rus edebiyatı.

THE IMAGE OF THE MOTHER IN THE WORKS OF ROBERT MINNULIN AND SERGEY YESENİN

Abstract

This article is devoted to the implementation of the principle of interdisciplinary connections in the lessons of Tatar literature. On the example of the works of the Tatar poet Robert Minnullin and the Russian poet Sergey Yesenin is given a school analysis. These works are dedicated to mothers, so during the lesson you can work in two directions. Two teachers participate in the lesson – a teacher of Tatar and Russian literature. Special attention is paid to intersubject communications.

Key words: Interdisciplinary communication, Tatar literature, Russian literature.

ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Р. МИННУЛИНА И С. ЕСЕНИНА

Магистр Бадрутдинов Нияз Саматович

Аннотация:

Данная статья посвящается реализации принципа межпредметных связей на уроках татарской литературы. На примере произведений татарского поэта Р. Миннуллина и русского поэта С. Есенина дается школьный анализ. Эти произведения посвящены матерям, поэтому во время урока можно работать в двух направлениях. На уроке участвуют два учителя – учитель татарской и русской литературы. Особое внимание уделяется на межпредметные связи.

Ключевые слова: межпредметная связь, татарская литература, русская литература.

Derslerde bütünleşmeye verilen önemin artması elbette tesadüf değil. Günümüzde, eğitim alanında öğretimin özelliklerini değiştirme çalışmaları sürerken, öğretmen, çocukların bilgi ve becerilerini derinleştirme, bunları hayatta bilinçli bir şekilde kullanmayı öğretme göreviyle karşı karşıyadır. Bu da onu, konular arasında bağlantı kurma ve benzer konuları karşılaştırma gibi bahsedilen soruna yönelmeye zorlamaktadır. Konu bağlantıları, müfredat ve programa dahil edilen materyalin rasyonel bir şekilde düzenlenmesi ve her konuda aynı olgu ve kavramların tekrarlanmasının önlenmesi için de gereklidir.

Entegrasyonun sağlanması, öğrencilerde derse karşı ilgi uyandırmak, bilgilerini pekiştirmek, edinilen bilgiyi çeşitli alanlarda uygulama fırsatı yaratmak, yaratıcı yeteneklerini ortaya çıkarmak ve öğretme-öğrenme sürecini sistemleştirmek için bir ön koşuldur. Yeni gereksinimlere göre, öğrencinin her alanda gelişmesi, edinilen bilgiyi yaşamın çeşitli alanlarında özgürce kullanabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, derslerde entegrasyon sağlanması son yılların en acil konularından biri olarak kabul edilmektedir. Öğrencilerde hayata karşı doğru tutumun oluşturulması ve bilişsel yeterliliklerin geliştirilmesi, eğitim sürecinde temel bir koşuldur.

Tatar ve Rus edebiyatını bir arada öğreterek, okul çocuklarında bilime daha fazla ilgi uyandırmak mümkündür. Bu iki edebiyat birbirinden oldukça farklı olsa da, aralarında birçok benzerlik vardır. 20. yüzyılın başlarında Tatar yazarlar Rusları taklit etmiş ve bunun sonucunda kardeş olmayan bu iki halkın edebiyatında benzer eserler ortaya çıkmıştır.

Çok dilli ortamlarda Tatar ve Rus edebiyatı derslerinde kültürlerarası iletişim teknolojilerinin kullanımı da özel bir ilgiyi hak ediyor. Herhangi bir milletin kaderi, diğer milletlere karşı tutum ve bakış açısında açıkça yansıtılır. Öğrencilerde hoşgörü niteliklerinin geliştirilmesinin en güzel örneği, Rus ve Tatar edebiyatının entegre öğretiminde görülmektedir. Öğrenciler, yazarların yaşamlarını ve yaratıcılık yollarını, eserlerini ve bunlarda ortaya çıkan sorunları analiz etmekle ve iki milletin edebiyatını karşılaştırmakla ilgilenirler.

Ayrıca, tek bir ulusal edebiyat çerçevesinde, iki dünyanın, iki kültürün yaşamını, özlerini ortaya çıkarmak mümkündür. Rus ve Tatar halklarının folkloru örneğinde olduğu gibi, dünyaya bakış açısı, insanlığı tanıma, kültürel ve insani değerlerin keşfi, iki dilli, hoşgörülü bir kişiliğin oluşumuna ivme kazandırır. Edebiyat, her şeyden önce insanı eğitir. Bu teknolojiyi kullanmanın temel amacı, insanlık ve kültür değerlerine hakim, ulusun kaderinde yerini bulmuş, kültürlü ve faydalı bir insan yetiştirmektir.

Rusça eğitim veren genel eğitim kurumlarında, 9. sınıfta Tatar dilini ana dili olarak öğrenen öğrenciler, Robert Minnullin'in "Hatalar Üzerinde Çalışmak", "Tatar Çocuklarına" ve "Kaç Şiir Yazdım" adlı eserlerini incelerler. Yazarın son şiiri annelere ithaf edilmiştir. Robert Minnullin, eserlerinin çoğunda büyük annelere övgüler düzer. Rus edebiyatında da bu tür birçok eser vardır. Örneğin, Sergey Yesenin'in şiirleri arasında annelerle ilgili eserler bulunabilir. Bu, edebiyat derslerinde disiplinlerarası bağlantılar ilkesinin uygulanmasına ivme kazandırır, yani Robert Minnullin'in eserini öğretirken, onu Sergey Yesenin'in eseriyle karşılaştırma fırsatı yaratır. Bu da, Tatar edebiyatının Rus edebiyatıyla birlikte incelenmesinin başarılı bir örneğidir.

Dersin konusu “Robert Minnullin ve Sergey Yesenin’in eserlerinde anne imgesi” olarak düşünülebilir. Bu derste Robert Minnullin’in “Kaç şiir yazdım” ve Sergey Yesenin’in “Annemin duası” aynı düzlemde incelenip karşılaştırılmaktadır. Görüldüğü gibi derse hem Rus edebiyatı öğretmeni hem de Tatar edebiyatı öğretmeni sırayla katılmaktadır. Tatar edebiyatı öğretmeni öğrencilere şu soruyla hitap eder: “Öğrenciler, Robert Minnullin’in şiirinde “enkey” sözcüğü büyük harflerle yazılmıştır. Sizce neden?” Öğrencilerden beklenen cevap şudur: “Anne yeryüzündeki en değerli kişidir, herkes için annesi çok yakındır. Yazar şiirde “enkey” sözcüğünü büyük harfle yazarak enkeylerin ne kadar büyük bir insan olduğunu göstermek istemiştir. Bu teknikle annesinin ne kadar yüksek bir statüye sahip olduğunu ve kendisine ne kadar yakın olduğunu göstermek istemiştir.”

Rus edebiyatında önemli bir yere sahip olan Sergey Yesenin'in "Annemin Duası" şiirine geçelim. Bir Rus edebiyatı öğretmeni, şiirin yaratılışının tarihini inceleyip sınıfa şu soruyu sorabilir: "Öğrenciler, sizce şiir hangi koşullar altında yazılmıştır?" Cevapları dinledikten sonra öğrencilere şöyle der: "Şiir, yazarın kişisel deneyimlerinin etkisi altında yazılmıştır. Yazar, duygularını okuyucuya aktarmak ister. Yesenin'in yaşam yolculuğuna bakarsak, 17 yaşında memleketini terk eder ve annesine ve memleketine duyduğu özlemi şiirine yansıtır. Bir asker imgesi, lirik bir kahraman olarak öne çıkar."

Bu iki şiirde Tatar ve Rus halklarının karakteristik motifleri de bulunabilir ve okuyuculara bununla ilgili sorular sorulabilir. Robert Minnullin'in şiiri üzerinde durursak, şu dizeler vardır:

"Biliyorum, biliyorum: şöyle olmalı:

Tatar'ın tutkusu, inancı...

Böyle bir şarkı henüz yazılmadı,

Şimdi yazmayacağım" (Fardieva, 2015: 225)

Soru: "Bu dizelerde lirik kahraman milletine karşı hangi duyguları hissediyor?" Cevap şu olabilir: "Lirik kahraman milletini sever, onu annesiyle aynı kefeye koyar. Milletine sevgiyle "Tatar" der."

Yesenin'in şiirine dönersek, bir Rus edebiyatı öğretmeni öğrencilere şu soruyu sorabilir: "Şiirde Rus milletine özgü hangi motifler, imgeler ve motifler bulunmaktadır?" Öğrenciler şiiri incelerken bu anları bulup soruyu şu şekilde cevaplarlarsa, şu cevap kabul edilir: "İkon kelimesi eserin ilk kıtasında geçmektedir. Bunun Rus halkının diniyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Rus halkı savaşlarda her zaman güçlü olduğunu göstermiştir - bu da şiirde belirtilmiştir."

Şiirsel eserlerde betimleyici anlatımlar büyük önem taşır. Bu nedenle, incelediğimiz şiirlerde betimleyici anlatım arayışı, eserlerin analizinde büyük bir adımdır. Sergey Yesenin'in "Annemin Duası" şiirinde birçok betimleyici anlatım vardır.

Epiketler: eski kulübe, düşmüş kahraman, seyrek gri saçlar.

Karşılaştırma: inci gibi.

Metaforlar: gözyaşları dökülüyor, rüyalar yeşeriyor vb.

Robert Minnullin'in şiirinde de birçok betimleyici anlatım vardır.

Deyişbilim: ruhu sulamak

Sinedok: Tatar halkı dinledi, dinledi ve Tatarlar şarkı söyledi ve

Perifraz: içtenlikle şarkı söylemek vb.

Bu nedenle, Tatar edebiyatı dersinde Robert Minnullin'in eserlerini işlerken, Rus edebiyatı ve Tatar edebiyatı derslerini birleştirerek disiplinlerarası bağlantılar ilkesini uygulamanın mümkün olduğuna ikna olduk. Bu durumda, aynı konuya -anneler- ayrılmış olan Robert Minnullin ve Sergey Yesenin'in eserleri dikkate alındı. Bu tür derslerin öğrenci için etkili ve ilgi çekici olduğu vurgulanmalıdır.

ОБРАЗ МАТЕРИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Р. МИННУЛИНА И С. ЕСЕНИНА

Магистр Бадрутдинов Нияз Саматович

Дәресләрдә интеграция булдыруга игътибарның артуы очраклы хәл түгел, әлбәттә. Бүгенге көндә, мәгариф өлкәсендә укыту үзенчәлекләрен үзгәртү буенча эш барганда, укытучыга балаларның белем һәм күнекмәләренең тирәнрәк итү, тормышта аңлы рәвештә кулланырга өйрәтү бурычы куелганда, укыту предметлары арасында бәйләнеш булдыру, алар арасындагы охшаш мәсьәләләрне чагыштырып карау кирәклеге әйтелгән проблемага мөрәҗәгать итәргә мәҗбүр итә дә инде. Предметарабәйләнешләр, шул ук вакытта, укыту планы һәм программасында салынган материалны рациональ урнаштыру, һәр предметта бер үк фактларның, төшенчәләрнең кабатлану очракларын булдырмау өчен дә кирәк.

Интеграция булдыру – ул укучыларда дәрескә кызыксыну уятуның, аларның белемнәрен ныгыту, алган белемнәрен төрле өлкәдә куллана алу мөмкинлеген булдыру, иҗади сәләтләрен ачу, уку-укыту процессын системалаштыруның бер шарты. Яңа таләпләр буенча, укучы төрле яклап үсәргә, алган белемнәрен тормышта, төрле өлкәләрдә иркен куллана алырга тиеш. Шуңа күрә, дәресләрдә интеграция булдыру соңгы елларда актуаль мәсьәләләрнең берсе буларак карала. Укучыларда тормышка карата дөрес караш булдыру, танып-белү компетенцияләре формалаштыру – белем бирү процессында төп шарт булып тора.

Татар әдәбияты һәм рус әдәбиятын бер яссылыкта бәйләп укыту аша мәктәп укучысында фәнгә карата зур кызыксыну уятырга була. Бу ике әдәбият шактый аерылып торуына да карамастан, алар арасында охшаш яклар аз түгел. Татар язучылары XX гасыр башында руслардан үрнәк алып иҗат иткән, шуның нәтиҗәсендә әлеге ике тугандаш булмаган халыклар әдәбиятында охшаш әсәрләр барлыкка килгән.

Күптеллелек шартларында татар һәм рус әдәбияты дәресләрендә мәдәниятлар аралашуы технологиясен куллану да аерым игътибарга лаек. Теләсә кайсы милләт язмышы аның башка халыкларга булган мөнәсәбәтендә, карашында ачык чагыла. Укучыларда толерантлык сыйфатларын тәрбияләүнең иң матур үрнәге рус һәм татар әдәбиятын интеграцияләп укытканда күренә. Әдипләрнең тормышы һәм иҗат юлларын, әсәрләрен һәм анда күтәрелгән проблемаларны ике милләт әдәбиятын янәшә куеп анализлауны укучылар кызыксынып кабул итә.

Моннан кала, бер милли әдәбият кысаларында гына да ике дөнья, ике мәдәният тормышын, аның асылын ачып бирергә мөмкин. Рус һәм татар халкы фольклоры мисалында да кешелекнең дөньяны күзаллавы, танып белүе, мәдәни һәм кешелеклелек кыйммәтләрен таптыру билингваль, толерант шәхес формалаштыруга этәргеч бирә. Әдәбият иң элек Кеше тәрбияли. Әлеге технологияне куллануның төп миссиясе – мәдәниятле, гомумкешелек һәм гомуммәдәният кыйммәтләрен үзләштергән, милләт язмышында үз урынын тапкан, файдалы шәхес тәрбияләү.

Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларында татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар 9 нчы сыйныфта Роберт Миңнуллинның “Хаталар өстендә эшләү”, “Татар балаларына” һәм “Күпме шигырь яздым” әсәрләрен өйрәнә. Авторның соңгы шигыре әниләргә багышланган. Гомумән алганда, Р. Миңнуллин күпчелек әсәрләрендә газиз әниләргә дан җырлый. Рус әдәбиятында да мондыйлар аз түгел. Мисал өчен Сергей Есенин шигырьләре арасында да әниләр турындагы әсәрләрне табарга була. Бу исә әдәбият дәресләрендә предметара багланышлар принцибын тормышка ашыруга этәргеч бирә, ягъни Роберт Миңнуллин иҗатын өйрәткәндә, аны Сергей Есенин иҗатын белән чагыштыру мөмкинлеген тудыра. Бу исә, үз чиратында, татар әдәбияты белән рус әдәбиятын бәйләп өйрәнүгә уңышлы үрнәк булып тора.

Дәреснең темасын “Роберт Миңнуллин һәм Сергей Есенин әсәрләрендә ана образы” дип алырга була. Әлеге дәрестә Р. Миңнуллинның “Күпме шигырь яздым” һәм С. Есенинның “Молитва матери” әсәрләре бер яссылыкта өйрәнелә һәм чагыштырыла. Дәрестә, аңлашылганча, рус әдәбияты укытучысы да, татар әдәбияты укытучысы да катнаша, алар чиратлашып эшли. Татар әдәбияты укытучысы түбәндәге сорау белән укучыларга мөрәҗәгать итә: “Укучылар, Р. Миңнуллин шигырендә “әнкәй” сүзе зур хәрефләр белән бирелә. Ни өчен дип уйлыйсыз?” Укучылардан көтелгән җавап шундыйрак: “Әни – җирдә иң газиз кеше, һәркем өчен үз әнисе бик якын. Шигырьдә “Әнкәй” сүзен баш хәрефтән язып, автор әнкәйләрнең нинди олы зат булуларын күрсәтергә тели. Әлеге алым ярдәмендә ул үз әнисенең нинди югары дәрәҗәгә ия булуын, үзе өчен нинди якын булуын күрсәтергә тели”.

Рус әдәбиятында зур урын алып торучы Сергей Есенинның иҗатына караган “Молитва матери” шигыренә күчик. Рус әдәбияты укытучысы аның барлыкка килү тарихына туктала ала һәм сыйныфка мондый сорау бирә: “Укучылар, шигырь нинди шартларда барлыкка килде икән, ничек уйлыйсыз?” Җаваплар тыңлангач, ул укучыларга болай дип сөйли: “Шигырь авторның шәхси кичерешләре йогынтысы астында язылган. Әдип укучыга үзенең хис-кичерешләрен җиткерергә тели. Есенинның тормыш юлына күз салсак, ул 17 яшендә туган йортын калдырып китә һәм шигырендә әнисенә һәм туган йортына карата сагыну хисләрен чагылдыра. Лирик герой сыйфатында солдат образы алгы планга чыга”.

Әлеге ике шигырьдә татар һәм рус халыкларына хас булган мотивларны да табарга була һәм укучыларга моңа бәйләп сорау бирергә мөмкин. Р. Миңнуллин шигыренә тукталсак, анда түбәндәге юллар бар:

“Беләм, беләм: ул булырга тиеш

Татарымның гаме, иманы...

Тик андый җыр язылмаган әле,

Язалмам да инде мин аны” (Фәрдиева, 2015: 225)

Сорау: “Әлеге юллар аша лирик герой үз милләтенә карата нинди хисләр кичерә?” Җавап шундыйрак була ала: “Лирик герой әнисе белән янәшә милләтен дә бер яссылыкка куеп ярата. Ул үз милләтен якын итеп, “татарым” дип атый”.

Есенин шигыренә килсәк, рус әдәбияты укытучысы укучыларга түбәндәге сорау белән мөрәҗәгать итә ала: “Шигырьдә рус милләтенә хас нинди мотив-күренешләр, образлар очрый?” Укучылар шигырьне анализлау барышында, шушы моментларны таба һәм сорауга түбәндәгечә җавап бирсә, җавап кабул ителә: “Әсәрнең беренче строфасында ук икона сүзе очрый. Бу исә рус халкының дине белән бәйләп карала. Шулай ук рус халкы сугышларда үзен һәрвакыт көчле яктан күрсәткән – бу да шигырьдә телгә алына”.

Шигъри әсәрләрдәге сурәтләү чаралары зур әһәмияткә ия. Шуңа күрә, без тикшерә торган шигырьләрдәге сурәтләү чараларына укучылардан эзләтү әсәрләрне анализлауда зур адым булып тора. С. Есенинның “Молитва матери” шигырендә сурәтләү чаралары шактый.

Эпитетлар: старая избушка, павшего героя, редкие сединки.

Чагыштыру: как бисер.

Метафоралар: сыплются слезинки, расцветают грёзы һ.б.

Роберт Миңнуллин шигырендә дә сурәтләү чаралары аз түгел.

Фразеологизм: җанны сугару

Синедоха: татар халкы тыңлады, тыңлады да татар, җырлады да

Перифраз: җылый-җылый җырлау һ.б

Шулай итеп, татар әдәбияты дәресендә Р. Миңнуллин иҗатын өйрәткәндә, рус әдәбияты һәм татар әдәбияты дәресләрен берләштереп, предметара багланышлар принцибын тормышка ашырырга мөмкин булуына инандык. Бу очракта, Р. Миңнуллин һәм С. Есениннарның бер үк темага караган – әниләргә багышланган әсәрләре үзәккә алынды. Мондый дәресләрен уңышлы һәм укучы өчен кызыклы булуын ассызыкларга кирәк.

Kaynakça:

1. Fardieva H.G., Habibullina Z. N., Hismetova L.K. Tatar edebiyatı. 9. sınıf: Genel eğitim kurumları için Rusça ders kitabı. Kazan: Tat. kit. yayınevi, 2015, 247 s.

2. https://portalonline.ru/literatura/13217-analiz-stihotvoreniya-molitva-materi-esenina.html

Әдәбият:

1. Фәрдиева Х.Г., Хәбибуллина З.Н., Хисмәтова Л.К. Татар әдәбияты. 9 сыйныф : рус телендә гомуми белем бирү оешмалары өчен дәреслек. Казан : Тат. кит. нәшр., 2015, 247 б.

2. https://portalonline.ru/literatura/13217-analiz-stihotvoreniya-molitva-materi-esenina.html

KİTAPLARIN GÖLGESİNDE GENÇLİK EDEBİYATI DENEYİMİ: KÜTÜPHANE KORSANI'NI YAZMAK

Tuba ŞİRİN SANCAKDAR*

Özet

Teknoloji çağında zaman algısının yitirilmesiyle birlikte, özellikle gençlerin kitaplarla aralarındaki mesafenin giderek açıldığını gözlemliyorum. Kitaplara erişimin hiç olmadığı kadar kolaylaştığı, fakat buna rağmen cazibesinin azaldığı bir çağda yaşıyoruz. Oysa hemen herkes kitap okumanın gerekliliğinin farkında. Asıl mesele şu soruda düğümleniyor: *Ne okuyacağız?* Ve ardından gelen bir diğer soru: *Nereden başlayacağız?*İşte **Kütüphane Korsanı**, bu sorulara bir cevap arayışı olarak doğdu; edebiyat yolculuğunda her okurun soluklanacağı durakları hatırlatma çabasıyla.

Benim için edebiyat, özellikle genç okurlar açısından yalnızca bir anlatı değil; insanın kendini, dünyayı ve bilgiyi yeniden keşfetme alanıdır. **Kütüphane Korsanı**'nı yazarken amacım, okurla kitap arasındaki bağı yeniden tanımlamak, bilgiye ulaşmanın etik ve estetik sınırlarını sorgulamaktı. Bu metin, hem kendi yazarlık serüvenimin bir yansıması hem de gençlik edebiyatına dair düşüncelerimin bir ürünü olarak ortaya çıktı.

Kütüphane benim kurgumda yalnızca raflarla dolu bir mekân değil, aynı zamanda insanın kendini tanıdığı bir iç dünya oldu. Genç okurun içsel yolculuğunu bilgiye, meraka ve sorgulamaya yönlendirmek istedim. Metinlerarası göndermelerle, gencin edebî bir mirasın parçası olduğunu hissetmesini amaçladım.E-postalar aracılığıyla kurulan diyalog biçimi, yazı ile okuma arasındaki bağı diri tutarken, mizah ve eleştiriyle de okuru metnin aktif bir parçası hâline getirmeyi hedefledim. **Kütüphane Korsanı**, çocuklukta başlayan kitap ve kütüphane sevgisinin aile içinde nasıl filizlenebileceğini de satır aralarında anlatıyor.

Sonuç olarak bu bildiride, **Kütüphane Korsanı**'nın yazım sürecini merkeze alarak, gençlik edebiyatında bilginin, hayalin ve eleştirinin nasıl bir arada var olabileceğini; yazar ile genç okur arasında kurulabilecek duyusal ve düşünsel köprüleri paylaşmak istiyorum.

Anahtar kelimeler: Okuma kültürü, metinlerarasılık, kütüphane, kitap sevgisi, yazma süreci.

EXPERIENCING YOUNG ADULT LITERATURE IN THE SHADOW OF BOOKS: WRITINGKÜTÜPHANE KORSANI (THE LIBRARY PIRATE)

Abstract

In the age of technology, I observe that the sense of time has been lost and that the distance betweenyoung people and books has widened more than ever. We live in an era where access to books has neverbeen easier, yet their allure has significantly diminished. Almost everyone acknowledges the importanceof reading, but the real question remains: What should we read? And following that, Where should webegin? Kütüphane Korsanı (The Library Pirate) was born as a search for answers to these questions andan attempt to remind readers of the essential resting places along the journey of literature.For me, literature -especially for young readers- is not merely a form of narration; it is a space forrediscovering the self, the world, and knowledge. While writing Kütüphane Korsanı (The LibraryPirate), my aim was to redefine the bond between the reader and the book, and to question the ethicaland aesthetic boundaries of accessing knowledge. This work emerged both as a reflection of my ownjourney as a writer and as an outcome of my understanding of young adult literature. In my narrative, the library is not just a place filled with shelves, but also an inner world where theindividual comes to know themselves. I wanted to guide the young reader's inner journey towardcuriosity, inquiry, and the pursuit of knowledge. Through intertextual references, I sought to evoke asense of belonging to a broader literary heritage. The

* Yazılım Mühendisi, Yazar, tubasirin@gmail.com

dialogue established through e-mails keeps theconnection between writing and reading alive, while humor and critique invite the reader to become anactive participant in the text. Kütüphane Korsanı (The Library Pirate) also subtly explores how the loveof books and libraries, often rooted in childhood, can flourish within the family environment.In conclusion, this paper centers on the writing process of Kütüphane Korsanı (The Library Pirate) toexplore how knowledge, imagination, and critique can coexist in young adult literature, and to reflecton the sensory and intellectual bridges that can be built between the author and the young reader.

Keywords: Reading culture, intertextuality, library, love of books, writingprocess.

GİRİŞ

Gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatı kadar belirgin sınırlarla tanımlanabilen bir alan değil. Aslında konu edebiyat olduğunda, kesin çizgilerden söz etmek ne kadar mümkün? Bu düşünceden hareketle *Kütüphane Korsanı*'nı hem genç hem de yetişkin okura seslenen bir metin olarak kaleme aldım. A.Ali Ural'ın dediği gibi gençlik yaşta değil zihindedir. Dolayısıyla bu eseri genç zihinlere hitap eder ümidiyle kaleme aldım. Amacım, gençlerin dünyasında sadeliği, mizahi dili ve sorgulayıcı tavrıyla yer edinebilecek bir hikâye kurmaktı.

Eserin doğuşunda, genç okurun kitaplarla yeniden bağ kurmasını; okuma eylemini yalnızca bir bilgi edinme biçimi değil, aynı zamanda bir keşif ve özgürleşme alanı olarak görmesini sağlama isteğiyle birlikte, gençlerin millî kültürlerine aidiyet duygusu kazanmalarına katkı sunma arzusu temel motivasyonumdu. Bu görüşümden yola çıkarak söyleyebilirim ki, gençlik edebiyatı hem çocukluk hem yetişkinlik dönemine ait duyguları içinde barındırır; bu yönüyle geçirgen ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Mustafa Ruhi Şirin'in de çocuk edebiyatıyla genel edebiyat arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu, gençlik edebiyatının bu iki dünya arasında bir köprü kurduğunu düşündürür. Gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatının yönlendirici ve koruyucu niteliğiyle yetişkin edebiyatının estetik ve felsefî derinliği arasında yer alır. Bu nedenle sınırları keskin değildir; daha akışkan, daha keşfe açık bir alandır. Genç okur hem çocuğun merakını hem de yetişkinin sorgulayıcı bilincini taşır. *Kütüphane Korsanı*'nı yazarken de bu geçiş alanının sunduğu özgürlükten yararlanmak; hem içsel keşfe hem de entelektüel sorgulamaya kapı aralamak istedim.

Dijital çağın en belirgin özelliği, zamanın hızla akıp gitmesi ve bireyin dikkatinin sürekli dağılmasıdır. Genç okur, artık kitapla uzun süreli bir bağ kurmakta zorlanıyor. Kitaplara ulaşmak hiç bu kadar kolay olmamıştı; ancak aynı ölçüde, kitapların cazibesi de hiç bu kadar azalmamıştı. Bu durum, çağımızın paradokslarından biridir. Bu tablo, bir yazar olarak temel bir sorgulamayı beraberinde getirdi: "Gençler artık neden kitap okumuyor?" değil; "Onlarla yeniden nasıl bağ kurabiliriz?" sorusu. *Kütüphane Korsanı* tam da bu sorgunun içinden doğdu.

Bu kitap, genç bir okurun hem bilgiye hem kendine yolculuğunu merkeze alırken, okuma eylemini bir keşif biçimi olarak yeniden anlamlandırma çabasıdır. Aynı zamanda edebiyatın, özellikle genç okur için, bir kendini tanıma ve dünyayı kavrama alanı olduğunu hatırlatma isteğidir.

KÜTÜPHANE KORSANI

1. Kütüphane Korsanı'nı Yazmaya Giden Yol

Her şey bir cümleyle başladı, desem bu yolculuğun ilk adımını doğru tarif etmiş olurum. Yıllardır yazarlık atölyelerine katıldığım değerli hocam A.Ali Ural'ın derste verdiği bir cümleden doğdu Kütüphane Korsanı. Elbette sonraki dört yıl boyunca heybemdekileri kelime kelime dökmem

gerekecekti. Talebelik ve yazarlık sürecim boyunca en çok ilgimi çeken konu, okurun metinle kurduğu bağın nasıl oluştuğu ve nasıl kopabildiği oldu. Günümüz insanının hızlı tüketim kültürü içinde okumayı da bir tüketim davranışına dönüştürdüğünü görmek, beni böyle bir metne yönlendirdi. Kütüphane fikri ilk olarak, çocukluk dönemimdeki kütüphane deneyimlerimi anımsamamla belirdi. O raflar arasında zamanın yavaşladığı, kitap kokusunun insanı içine çeken bir dünya kurduğu o anlar, belleğimde derin bir iz bırakmıştı. Bu nedenle romanın merkezine kütüphaneyi bir mekân olarak değil, bir iç dünya olarak yerleştirdim.Bu kitapta kütüphane, hem bilginin sembolik deposu hem de bireyin kendini sorguladığı bir aynaya dönüştü. Okur, bir korsan gibi yasak bölgelere girer; raflar arasında yalnızca kitap değil, aynı zamanda geçmiş, merak ve kimlik arayışını da keşfeder.

2. Gençlik Edebiyatına Dair Bir Yaklaşım

Gençlik edebiyatı, yalnızca genç yaş grubuna hitap eden metinler yazmak anlamına gelmiyor olsa gerek. Bence bu tür, geçiş dönemi insanının ruh hâlini anlatabilmenin bir biçimi. Çocuklukla yetişkinlik arasındaki o kırılgan eşikte, kişi hem dünyayı anlamlandırmaya hem de kendi sesini bulmaya çalışır. *Kütüphane Korsanı*'nda da genç okuru edilgen bir dinleyici değil, metnin aktif bir öznesi olarak konumlandırmaya çalıştım.

Cemil Meriç'e göre "okur olma durumu yaşla sınırlandırılamaz"; yani gençlik yalnızca biyolojik bir kategori değil, zihinsel ve duygusal bir hâldir. Bu düşünce doğrultusunda, *Kütüphane Korsanı*'nda genç okur, yalnızca belirli bir yaş grubuna ait bir okuyucu değil; merak eden, sorgulayan, metinle ilişki kuran bir konumda ele alındı.

Metinde e-postalar aracılığıyla kurulan yazışma biçimi, yazı ile okuma arasındaki sınırı geçirgen hale getiriyor. Okur, yalnızca bir hikâyeyi izlemiyor; aynı zamanda o hikâyenin parçası hâline geliyor. Bu yönüyle kitap, klasik anlatı biçimlerinden uzaklaşarak diyalojik bir yapı kuruyor.

3. Metinlerarasılık ve Edebî Mirasla Bağ Kurmak

Kütüphane Korsanı'nı yazarken, genç okurun hayal gücünü ve düşünsel yolculuğunu beslemek amacıyla metinlerarasılık yönteminden yararlandım. Klasiklerden çağdaş eserlere kadar uzanan göndermeler, okurun yalnızca bir hikâyeyi okumakla kalmayıp edebiyat tarihinin sürekliliğini hissetmesini sağlıyor.Haşim'den Aytmatov'a, Gazzali'denExupéry'yegöndermeler aracılığıyla genç okur, edebiyatın bir zincirin halkaları gibi her yazarın öncekilerin bıraktığı izlerden beslendiğini fark ediyor.

Bu bağlamda eser, okura "edebî bir mirasın parçası olma" duygusu kazandırmayı amaçlıyor. Aynı zamanda metinlerarası yapı, okuma sürecini bir "oyun"a dönüştürerek merak duygusunu diri tutuyor.

4. Mizah, Eleştiri ve Etik Boyut

Kütüphane Korsanı'nın dili, ciddi temaları mizahın yumuşatıcı etkisiyle taşımaya çalışıyor. Genç bir okura doğrudan öğüt veren ya da didaktik bir sesle konuşan bir anlatım yerine, ironikve eleştirel bir tonda ilerlemeyi seçtim. Mizah, yalnızca güldürmek için değil; düşünmeyi kolaylaştırmak için var. Genç okurla yaşlı kütüphaneci arasında oluşan çatışmadan doğan gelirim kitabın lokomotifi niteliğinde. Hemen her konuda zıt görüşleri olan iki karakterin konu vatanseverlik, savaşlar, katliamlar ya da sömürgecilik olduğunda uyuştuklarını görmek gencin bir ayağı çemberin merkezine, millî ve insani değerlere sağlam basıyorken diğer ayağını alabildiğine açıp her kanaldan beslenebileceğini göstermek amacı güdüyor.

Son bölümde sahneye giren korsanla bilgiye ulaşmanın etik sınırlarınısorguluyoruz. Bununla birlikte eserin muhtelif yerlerinde en sevilen yazarların bile bilgiye sahip oldukları halde her zaman bilgece davranamadıklarını fark ediyoruz.Bunlarla bazen bilginin bile yozlaşabileceğini göstermek istedim.

5. Yazma Süreci: Kütüphane Korsanı'nı Yazarken

Yazma süreci, benim için bir yandan içsel bir yolculuk, bir yandan da dış dünyaya yeniden bağlanma çabasıydı. *Kütüphane Korsanı*'nı yazarken hem geçmişteki okuma serüvenlerimi hem de bugünün gençlerinin dünyayla kurduğu ilişkiyi düşündüm. Bu kitap, kendi içimdeki okurla yeniden temas kurmamı sağladı. Belki de her yazar, yazarken yeniden okur olur.

Kitabın biçimsel olarak e-postalarla ilerlemesi, yazı eylemini çağın dijital alışkanlıklarıyla buluşturmanın bir yoluydu. Ama bu biçim, aynı zamanda samimi bir iletişim aracı oldu. Bir yandan edebî bir mektup geleneğine gönderme yaparken, öte yandan bugünün insanının iletişim biçimlerini yansıttı.

Kurguyu yaparken bin dokuz yüz doksan sekiz ile iki bin on dokuz yılları arasındaki teknolojik gelişmelere dikkat etmek gerekiyordu. O günlerde iki insan aralarında neler konuşmuşsa onlardan sohbet ederken konu muhakkak kitaplara, okumaya ve yazmaya gelmeliydi. Voltaire'in söylediği gibi; "Bir yazarın her şeye hakkı vardır, sıkıcı olmak dışında." Yer yer yazarların özel hayatlarıyla metni daha hareketli hâle getirmeyi hedefledim. Bu şekilde okurun sıkılmaya hâli kalmamalıydı. Atmıştan fazla eser ve doksanı aşkın yazarla renkli bir kadroyu esere dâhil edince okuyan herkesin kendisine yeni bir okuma listesi oluşturduğunu keyifle görüyorum.

SONUÇ

Kütüphane Korsanı, yalnızca gençler için yazılmış bir hikâye değil; kitaplarla, bilgiyle ve kendimizle yeniden bağ kurma çağrısıdır. Bu bildiriyle paylaşmak istediğim şey, edebiyatın hâlâ dönüştürücü bir gücü olduğuna dair inancımdır. Gençlik edebiyatı, bilgi, hayal ve eleştirinin bir arada var olabileceği bir alandır. Bir yazar olarak görevim, bu üç unsuru aynı metin içinde yaşatmaya çalışmaktı.

Kütüphane Korsanı'nda amaç, okuru edilgen bir alıcı olmaktan çıkarıp metnin aktif bir parçası hâline getirmekti. Çünkü ben inanıyorum ki, her iyi kitap, aslında bir tür ortak yazma eylemidir; yazarın cümleleriyle başlayan ama okurun zihninde tamamlanan bir yolculuk.

Kütüphane Korsanı, okuma eylemini bir keşif ve deneyim alanı hâline getirirken, genç zihinlere hem bireysel hem de entelektüel sorumluluk kazandırmayı hedefler.

Kaynakça

Baez, F. (2019). Kitap Kıyımının Evrensel Tarihi.*Can Yayınları.*

Bali, R.N. (2013). Türkiye'de Kitap Koleksiyonerleri Ve Sahaflar. *Libra Kitap.*

Erünsal, İ.E. (2015). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik. *Timaş Yayınları.*

Erünsal, İ.E. (2018). Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane. *Timaş Yayınları.*

Erünsal, İ.E. (2021). Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahaflar ve Kitapçılar. *Timaş Yayınları.*

TLEUBERGEN JUMAMURATOV'UN MASAL VE EFSANELERİNİN ÇOCUKLARIN AİLEDE DEĞER EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Malika DJUMAMURATOVA*

Özet

Dinamik sosyal ve kültürel değişimler yaşayan modern toplumda, nesilden nesile aktarılan ahlaki ve kültürel değerlerin korunması ve güçlendirilmesine yönelik artan bir ihtiyaç vardır. Aile, geleneksel olarak, çocuğun ahlaki bilincinin ve değer sisteminin temellerinin atıldığı temel eğitim birimi olarak kabul edilir. Bu bağlamda ahlaki ilkeleri etkili bir şekilde aktarabilen sözlü folklor ve edebi eserlerin kullanımı özellikle önemlidir.

Tleubergen Jumamuratov'un masal ve efsaneleri, derin felsefi anlam ve manevi değerlerle dolu, ulusal kültürün benzersiz bir olgusunu temsil eder. Hikâyeleri ve kahramanlık imgeleri, çocukların iyilik ve kötülük, adalet, sorumluluk, karşılıklı saygı ve vatan sevgisi anlayışlarının erken yaşlardan itibaren gelişmesine katkıda bulunur. Bu eserlerin aile eğitimindeki rolünü incelemek, yalnızca değer toplumsallaşmasının mekanizmalarına dair teorik anlayışımızı genişletmekle kalmaz, aynı zamanda küreselleşme ve kültürel dönüşüm bağlamında folklor ve edebi mirasın pratik önemini de vurgular. Dolayısıyla, bu makalenin konusu, aile eğitimi için bir araç olarak masal ve efsanelerin kullanılması yoluyla kültürel kimliğin korunması ve aile içinde istikrarlı bir ahlaki kurallar sisteminin oluşturulması konusundaki acil ihtiyacı ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar, aile, değer, kimlik, masallar, efsaneler, fabl.

THE ROLE OF TLEUBERGEN JUMAMURATOV'S FAIRY TALES AND LEGENDS IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S VALUE EDUCATION IN THE FAMILY

Prof. Dr. Malika DJUMAMURATOVA**

Abstract

In modern society, experiencing dynamic social and cultural changes, there is a growing need to defend and strengthen moral and cultural values passed down from generation to generation. The family is traditionally viewed as the primary unit of education, where the foundations of a child's moral consciousness and value system are laid. In this context, the use of oral folklore and literary works, which can effectively convey moral guidelines, is particularly important.

Tleubergen Jumamuratov's fairy tales and legends represent a unique phenomenon of national culture, imbued with profound philosophical meaning and spiritual values. Their storylines and heroic images help develop in children, from an early age, ideas about good and evil, justice, responsibility, mutual respect, and love for their native land. Exploring the role of these works in family education not only expands our theoretical understanding of the mechanisms of value socialization but also highlights the practical significance of folklore and literary heritage in the context of globalization and cultural transformation. Thus, the topic of this article addresses the pressing need to preserve cultural identity and foster a stable system of moral guidelines within the family through the use of fairy tales and legends as a tool for family education.

Keywords: Children, family, value, identity, fairy tales, legends, fable.

* Berdakh adındaki Nukus Karakalpak Devlet Üniversitesi Gazetecilik Bölümü, Nukus Şehri, Karakalpakistan Cumhuriyeti, Özbekistan, ORCID: 0000-0003-3399-1544, djuma2008@mail.ru

** Journalism Departmentof Karakalpak State University Uzbekistan, Republic of Karakalpakstan, Nukuscity, ORCID: 0000-0003-3399-1544, djuma2008@mail.ru

GİRİŞ

Aile, geleneksel olarak çocuğun ahlaki bilincinin ve değerler sisteminin temellerinin atıldığı ilk eğitim yeridir. Ahlaki öğretileri etkili bir şekilde aktarabilen masal ve efsanelerin kullanımı, kültürel kimliğin korunması için bir ahlaki sistem oluşturmayı amaçlamaktadır.

Karakalpak halk masalları, halkın tarihi ve hayalleriyle birlikte, genç neslin eğitiminde büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle masal ve efsanelerin eğitici değeri her yönüyle incelenmektedir.

Bu makalenin amacı, halk ozanı Tileubergen Jumamuratov'un masal ve efsanelerinin ailede çocukların değer temelli eğitiminin geliştirilmesindeki rolünü belirlemektir.

Tilewbergen Jumamuratov Qupbatullaoğlu (1915-1990); "Karakalpakistan Halk Şairi", Özbekistan Halk Şairi, Berdak Devlet Ödülü sahibi (1971), "Saygı Nişanı" (1975) ve "Halkların Dostluğu Nişanı" (1984) sahibi.

Tileubergen Jumamuratov'un zengin ve çok yönlü mirasında, çocuklara adanmış eserleri de önemli bir yer tutar. Şair, halk masallarını, efsaneleri ve anlatıları çocuklara ve gençlere yönelik şiirsel, sanatsal ve manevi bir zenginliğe dönüştürmüştür.

Literatür Taraması

Masalların tarih, edebiyat, kültür ve geleneklerin gelişimini etkileyen bir olgu olarak incelenmesine dair birçok bilimsel görüş bulunmaktadır.

Dünyada, Karakalpak edebiyatı da dahil olmak üzere Türk halklarının biliminde, çocuk edebiyatının tarihini, gelişim eğilimlerini, genç neslin zihin ve manevi dünyasında en öncelikli değerleri şekillendiren masalların önemini inceleyen birçok bilimsel kaynak bulunmaktadır.

Karakalpak folklorunun incelenmesinde N. Davkarayev, Q. Ayimbetov, Q. Maksetov, Q. Mambetnazarov, J. Khoshniyazov, P. O'teniyazov gibi bilim insanları ve araştırmacıların önemli bir yeri vardır.

N. Davkarayev şöyle yazmıştır: "Geçmişten günümüze ulaşan masallar ve şarkılar, yakın zamanların çeşitli tarihsel ve politik durumlarıyla ilişkilidir ve bu durumların etkisi altında yaratılmış, değiştirilmiş ve yeniden işlenmiştir"[1,78]. Q. Mambetnazarov ise şunları kaydetmiştir: "Masallar, tematik ve içerik açısından zengindir. Masallar, sanatsal tasvir biçimleriyle herhangi bir halkın hayal gücünde güçlü bir [2,6].

M. Juraev ve Z. Rasulova, "Halk masallarının olay örgüsünü oluşturan ana motiflerin, sabit imgelerin ve sanatsal ayrıntıların tarihsel temelleri, atalarımızın mitolojik düşüncelerine, büyülü görüşlerine, dini inançlarına, kadim törenlerine, geleneklerine ve arkaik ritüellerine dayanmaktadır. Bu nedenle, birçok destansı imge ve motifin evrimsel gelişim süreci, mit-ritüel-folklor aşamalarını içerir"[3,2].

Günümüzde Karakalpakistan biliminde yeni bir kaynak olarak, genç bilim insanı Polat Oteniyazov'un "Karakalpak Halk Masallarının Oluşum Kaynakları" başlıklı monografisini vurgulamak yerinde olacaktır. Bu monografide masal olgusunun önemi yüceltilmektedir.

Monografi, tarihsel-karşılaştırmalı, karşılaştırmalı-tipolojik, tarihsel-genetik ve sanatsal-estetik analiz yöntemlerini kullanmaktadır. Karakalpak halk masallarının doğuşu, sınıflandırılması ve tipolojisi konuları, Özbekistan Bilimler Akademisi Karakalpakistan Şubesi'nin el yazması fonundan, temel kütüphaneden, sözlü gelenekten yeni derlenen materyallerden ve yayınlanmış koleksiyonlardan yararlanılarak teorik ve pratik olarak incelenmiştir.

P. Oteniyazov şöyle düşünmektedir: "Sözlü halk sanatının antik çağlardan günümüze doğuşunu, oluşumunu ve evrim aşamalarını ele almak, bunları tür ve tematik açıdan sınıflandırmak ve masalların tipolojisini ve şiirselliğini derinlemesine incelemek, folklor biliminin çağdaş bir gereğidir."[4,6].

Ana Bölüm

Ailede değerlerin oluşumunun temel kavramlarının nasıl oluştuğunu, büyüyen neslin ahlaki, kültürel ve sosyal yönelimlerinin nasıl şekillendiğini açıklayan çeşitli teorik yaklaşımlar mevcuttur. Ulusal, kültürel kaynaklara - halk sözlü sanatına ve halk bilgeliğinin ruhuyla dolu eserlere - başvurmadan ruhsal olarak olgun, manevi olarak olgun bir birey yetiştirmek imkansızdır.

Masallar ve efsaneler olarak şekillenen sözlü halk bilgeliği ve son zamanlarda yazılı edebi türler, büyüyen genç neslin eğitiminde büyük önem taşımaktadır. Duygusal zekâyı geliştirmeyi, kahramanlarla iletişim kurmayı, gerçek ve sahte değerleri ayırt etmeyi, cesaret, özveri, çalışkanlık ve sadakat örnekleri göstermeyi öğretirler.

Tileubergen Jumamuratov'un yazdığı masallar ve efsaneler lirizm açısından zengindir ve kahramanlarının çeşitli durumların üstesinden gelme becerileri, çocuklar için anlaşılır ve ilgi çekici olay örgülerine yansır.

Onun "Kutsal Değerli Taş" adlı masalı, folklor örneklerine dayanan şiirsel bir dille yazılmıştır. Masalın ana fikri, aile uyumunu yüceltmeyi amaçlar. İyilik, emek, adalet ve aile uyumu gibi kavramları ele alan bu masal, olağanüstü bir ustalık ve bilgelikle yazılmış felsefi bir anlatı olarak adlandırılabilir.

Masalın felsefi ve ahlaki içeriği, olay örgüsünün, sihirli bir inciyle karşılaştıktan sonra hayatı değişen yoksul bir çobanın öyküsüne dayanmasıdır. Ancak buradaki mucize maddi değil, manevidir: değerli taş, içsel ışığın ve bilgeliğin sembolü haline gelir. Halk bilgeliğini felsefi derinlikle birleştiren Tileubergen Jumamuratov, gerçek mucizelerin insanın ahlaki gelişiminden doğduğunu gösterir. Değerli taş unsuru, eserin aktarmaya çalıştığı ana fikri yansıtır. Örneğin: Yaşlı bir avcı üç çocuğunu çağırdı ve on yedi hayvanı hakkında onlara şu talimatları verdi:

"Bir durumumuz var,

Belki ölürüm,

Hayvanları böleceğim,

Hayvanları ikiye bölelim,

En büyüğünü alalım,

On sekiz yaşında,

Yardım etti ve çalıştı,

Hayvanları üçe bölelim,

Ortanca olanı alalım,

On altı yaşında,

Biraz hizmet etti,

Hayvanları dokuza bölelim,

"Bir tanesini en küçüğüne ver" [6].

Yani bu hikâye, mantıksal matematiğin tezahürlerini de içeriyor. Şairin eserindeki bu olgu, bilim insanları tarafından da büyük beğeni topladı. Ünlü bilim insanı G. Begmuratova, şairin hikâyelerindeki matematiksel akıl yürütmeyi inceleyerek şöyle yazmıştır: "Şair, hikâyeyi oluştururken matematiksel hesaplamalar biçiminde verilen bilmeceye çok önemli bir sanatsal ve psikolojik görev yüklemiştir. Bilmece aracılığıyla, çocukları arasında sosyal ve manevi eşitliği sağlamayı, yani mal varlığını yaşlarına ve faaliyetlerine göre adil ve eşit bir şekilde dağıtmayı ve zekâlarını ve dayanışmalarını sınamayı amaçlamaktadır"[5, 274],- diye yazmıştır.

Genç araştırmacılar Tlegenova G. ve D. Begdullaeva makalelerinde:.." Tilevbergen Jumamuratov'un "Kutlug Taşı ve Akıllı Çoban Hikâyesi" adlı eseri didaktik öneme sahip bir eserdir.

Şu düşünceleri dile getirir: "İnsanlar arasındaki ilişkileri, adalet, dürüstlük, cömertlik ve dostluk gibi nitelikleri, ayrıca insan bilgeliğini ve zekâsını ifade eder"[5,276].

Tilewbergen Jumamuratov'un eserleri, ailenin eğitici etkisini derinden yansıtır. Ebeveyn sevgisi, ilgisi ve desteğinin önemi eserlerinde açıkça görülür. Kahramanlar sık sık zorluklarla karşılaşır ve bunların üstesinden gelirken, aile bağları ve dayanışmasının önemiyle birlikte, iyilik temelinde yakınlaşan insanlar arasındaki karşılıklı nezaket ve dostluğun önemi yüceltilir.

Tileubergen Jumamuratov'un hikâyeleri bilgelik ve öğütlerle doludur. Bu hikâyelerde, doğruluk, adalet, sıkı çalışma, nezaket ve cesaret gibi değerler, kahramanların eylemleri ve çevrelerindeki dünyayla etkileşimleri aracılığıyla ortaya çıkar. Bu hikâyelerde, nesiller arasındaki ayrılmazlık, büyüklere saygı ve geleneklerin sürekliliği vurgulanır. Çocuklar, karakterlerin niteliklerini anlayarak iyiyle kötüyü ayırt etmeyi ve doğru ile yanlışı anlama becerisi geliştirirler.

Masallar, manevi olgunluk ve kişisel gelişim temasına özel bir önem verir. Kahramanlar genellikle zorlu sınavlardan geçer. Bu, karakterlerini keskinleştirir ve potansiyellerini geliştirmelerine ve gerçekleştirmelerine yardımcı olur. Çocukları zorlukların üstesinden gelmeye, ahlaklarını geliştirmeye, kendilerini ve çevrelerindeki insanları sevmeye ve değerlerini takdir etmeye teşvik eder.

Masallar ve efsaneler yalnızca ilginç bir tarih değil, aynı zamanda kültürel değerleri nesilden nesile aktarmanın güçlü bir yoludur. Halkın ahlakını, geleneklerini ve dünya görüşünü yansıtan bir tür aynadırlar.

Masallarda ve efsanelerde, iyilik ve kötülük, adalet ve dürüstlük, vicdan ve onur hakkındaki görüşler, canlı imgeler ve ilgi çekici olay örgüleriyle zihinde canlandırılır. Ayrıca masallar ve efsaneler, ulusal kimliğimizin oluşumunda önemlidir. Çocuklara halklarının tarihini, kültürünü ve geleneklerini tanıtır, onlarda vatanlarıyla gurur duyma ve diğer halkların kültürlerine saygı duyma duygusu oluştururlar. Çocuklar, masal imgeleri ve mitolojik olaylar aracılığıyla atalarının manevi mirasıyla tanışır, belirli bir kültürel topluluğa ait olduklarını fark ederler. Bu nedenle masallar ve efsaneler, halkın kültürel kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve sürekliliğini korur.

Örneğin, şairin bir halk masalına dayanan "Ebu Efsanesi" adlı eseri, bir peri masalı gibi başlar:

"Bir varmış bir yokmuş,

Belli bir yerde,

Vaisilkara dağında,

Bir varmış bir yokmuş adlı bir köyde" [6].

Masalların başında ve sonunda belirli bir tutarlılık vardır ve bu tutarlılık, alıntıladığımız dizelerde de korunmuştur.

Bu masalda eğitici nitelikte birçok dize vardır, örneğin:

"Nasihat bir hayat dersidir,

Onu dinleyenler mükemmel olur.

Konseyden öğreniriz,

Ben ikiyüzlü değilim,

Söylenen söz atılan bir oktur,

Senden büyük kral yoktur,

Geri dönmeden söyleyeyim.

Bana bir emir ver, ayağa kalkayım.." [6].

Bu dizeler, halk nasihatinin yüceliğini ve temelini vurgular - bir kişinin kapsamlı bir eğitimle büyümesine ve gelişmesine yardımcı olmak. Özellikle bu dizeler, gençlerin kelimelerin değerini anlamalarının ve onları doğru kullanmalarının, yanlış düşüncelere dikkat etmelerinin ve kelimelerin

anlamını kapsamlı bir şekilde anlamalarının, böylece gelecekteki kaderlerini yönlendirmelerine yardımcı olmalarının önemini vurgular.

Bu masaldaki şu dizeler, insan karakterinin değeriyle ilgili konuları ele alır:

"Dinleyin dostlar,

Derinlemesine düşünün,

İnsanda dört özellik vardır,

Başka hiçbir canlıda olmayan.

Nezaket bunlardan biridir,

Yardım etmek bunlardan biridir.

Bu özelliklerden biri utanmaktır,

Çok ileri gitmemelisiniz" [6].

Şairin bu dizeleri, insanlarda nezaketin oluşumuyla ilgili konuları gündeme getirir. Yani, gerçek insanlar olarak büyüme sürecinde nezaket, başkalarına yardım etme ve yanlış ilişkiler ustaca açıklanır.

Yazarın masal-benzetmesi "Turna ve Yılan", ilişkilerde alçakgönüllülük, düşüncelilik ve dikkatliliğin önemi konusunda harika bir derstir. Yazar, gerçek dostluk ve ihanet konusunu bir yılan ve turna imgesi aracılığıyla ele alır. İyi ve sadık bir dost kılığına giren yılan aslında kurnazlık ve açgözlülüğün bir işaretini gösterirken, turna bilgeliğin, büyüklüğün ve güvenin sembolüdür. Daha da önemlisi, sembol, kişinin dış güzelliğe ve sözlere güvenerek gerçek niyeti fark etmeden nasıl tuzağa düşebileceğini gösterir. Yılan, turnanın zayıflığından yararlanan, onu kendine çeken ve yok eden kurnaz bir oyuncu rolünü oynar. Buradan çıkarılacak ders, dolandırıcılığın kurbanı olmamak için muhatabın gerçek yüzünü görebilmek gerektiğidir.

Bu sembol sadece güven ve ihanetle ilgili değil, aynı zamanda aile ve kişilerarası ilişkilerde içsel bilgelik ve uyanıklık ihtiyacıyla da ilgilidir.

İlk bakışta, dünyamızda, genellikle dışsal çekicilik ve sözlerin yeterli olduğu düşünülür. Ancak gerçek onur; samimiyet, dürüstlük ve başka bir kişinin gerçek niyetlerini anlayabilmektir. Bir diğer önemli husus da bilgece öğütleri dinleyebilme ve yanılsamalara kapılmama becerisidir.

Dolayısıyla bu sembol, her toplumda olduğu gibi ailelerimizde de en önemli şeyle ilgilidir: güveni korumak, dış görüşlere kapılmamak ve aceleci sonuçlara varmamak. Çünkü güzel bir ambalajın ardında tehlike de gizlenebilir. Ancak bilgelikten kastımız, aklın iç sesini dinlemektir.

"Kırlangıç, Tüfekli Adam ve Yılan" sembolü, doğal durumları, iyiyle kötü arasındaki mücadeleyi, güven ve ihaneti tasvir eder.

Karakterlerin özellikleri - kırlangıç, silahlı adam, yılan - insan doğasının çeşitli yönlerini yansıtır: anne şefkati, kurnazlık ve hilekârlık, sertlik ve yaşam mücadelesi. Kırlangıç, saflığın ve anne sevgisinin sembolüdür ve çocuklarını tehlikeden korumaya çalışır.

Örneğin, kırlangıcın yuvası şöyle tasvir edilir:

"Tekerleği över,

Çalışanı arar,

Bütün yavruları berrak gözlerle,

Okşayan kırlangıç.

Ağzıyla su taşır,

Yiyecek için savaşır.

Ağzını bir şahin gibi açar,

Annesinden yiyecek alır.

Herkes toktur,

Akılda hiçbir tehlike yoktur" [6].

Yılan kurnaz ve kurnazdır ve safdilliği kendi amaçları için kullanmak ister. Bu tasvirler, hikâyeyi dinleyen çocuğu kaygılandırır, çocuklara acır, yılana (yani buradaki kötülüğün imgesine) nefret duyar.

"Yılan yeri yaladı,

Başını salladı, hırladı,

Yukarı baktı,

Zehirli dilini yaladı.

"Yumuşak etli bir civciv!

Hızla tırmanacağım,

Yersem kemireceğim,

Şişmanlayacağım,"

Gülümsediğini görünce,

Hızla süründü! [6].

Doğada kuşlar, özellikle yuvalayan kuşlar, ebeveyn şefkatini gösterirler. Görevi, çocukların zihninde ebeveynlere saygı değerini oluşturmaktır.

Bu metaforda, ebeveyn sevgisi kırlangıcın nezaketinde görülür:

"Kırlangıç uçarsa,

Düşmanın kanı intikam almaya gelir!" [6].

Burada, yavrularına pervane gibi uçan anne kuşa, küçük bir yaratık - bir tüfekçi yardım eder.

Bu eserin içeriği: küçük bir yaratığın bile cesaretini - yılan zehri de dahil olmak üzere her türlü tehlikenin üstesinden gelme yeteneğini - sembolik olarak ifade eder.

SONUÇ

Sanat eserlerinin analizi, küreselleşme ve kültürel dönüşüm bağlamında folklor mirasının değerli toplumsallaşma mekanizmalarının teorik olarak anlaşılmasını derinleştirir.

Tleubergen Jumamuratov'un çalışmalarında önemli bir rol oynar. Bu eserlerin eğitim modeli ve içeriği, şairin çocukların psikolojisini ve karakterini iyi bildiğini göstermektedir.

Şairin masalları ve efsaneleri, çocukların topluma faydalı, çok yönlü ve iyi huylu bireyler olarak yetiştirilmesinde büyük önem taşır. Bu masallar ve efsaneler aracılığıyla çocuklar, halklarının zengin kültürü, tarihi ve gelenekleriyle tanışırlar. Bu, çocukların zihninde ulusal bir kimlik duygusu, vatanlarına karşı sevgi ve gurur ve diğer halkların asil duygularına saygı oluşmasına yardımcı olur.

Sonuç olarak, Özbekistan ve Karakalpakistan Halk Şairi Tileubergen Jumamuratov'un masal, efsane ve mesel gibi türlerdeki şiirsel bir dille yazılmış eserleri, çocukların ve gençlerin zihinlerine manevi bir besin sağlayan ulusal bir miras olarak değerlidir.

Kaynaklar

1. Davqaraev N. Eserlerin tamamı. - Nukus: Karakalpakstan, 1977. - T. 2.

2. Mambetnazarov K. Karakalpak masalları hakkında. - Nukus: Karakalpakstan, 1981.

3. Jo'rayev M., Rasulova 3. Mit, ritüel ve masal. - Taşkent: Mumtoz so'z, 2014.

4. O'teniyazov P. Karakalpak halk masallarının oluşum kaynakları. Monografi. - Nukus - Kişinev: Globe Editörlüğü, 2025.

5. Begmuratova G. Edebiyat ve matematik: hayalden gerçeğe; Tlegenova G., Begdullayeva D. Tileubergen Jumamuratov'un "Kutlug Taşı ve Akıllı Çoban Masalı" adlı eserinde mantıksal matematik. Karakalpakistan'ın kültürel mirası. "Bilim" Yayınevi, Nukus, 2021.

6. Tleubergen Jumamuratov. Peri masalları.Efsane.Sembol. Site: http://djumatleu.uz/

AZERBAYCAN MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ MERKEZ BİLİMSEL KÜTÜPHÜNESİNİN OKUMA KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ

Şafak ALİYEVA*

Özet

Okuma, kişinin kişiliğini şekillendirerek, duygusal refahını geliştirerek, ahlaki değerleri ve kültürel anlayışı aşılayarak kişinin hayatı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle çocukların öz güven ve empati geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda ahlaki birliği de güçlendirir. Okuyan çocuklar genellikle daha özgüvenli olur ve stres ve kaygıyla daha iyi başa çıkabilirler. Karmaşık duygular ve çeşitli deneyimler içeren kitaplar okudukları için diğer insanların düşünce ve duygularını daha iyi anlayabilirler. Hayattaki engellerin üstesinden gelme, başa çıkma becerileri, hoşgörünün önemi, nezaket, dürüstlük ve cesaret gibi olumlu değerler okuma yoluyla aşılanır, doğru ve yanlış hakkındaki mesajlar net bir şekilde iletilir ve problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcılık gibi beceriler geliştirilir.

İnternet'in tüm dünya süreçlerine nüfuz ettiği globallaşma döneminde toplumun ahlaki ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olan sosyal ağların aşırı kullanımı, çocukları eğitimden uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda aşırı bilgiyle aşırı yüklenmelerine neden olur ve bu da doğrudan beyni etkileyerek ebeveynlerine ve topluma karşı saldırganlık yaratır. Böyle bir çağda, çocukları okumaya teşvik etmek kolay bir iş değildir. Bu amaçla çeşitli etkinlikler düzenlenmeli ve çocukların kitap ve okuma tutkusu yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı ve ilgili kurumlarının değil, aynı zamanda ülke genelindeki bilimsel kurum ve kuruluşların da ilgi odağı olmalıdır. Çalışmada, özellikle çocuklarda okuma sevgisi yaratmak ve onları bilime ve bilgiye teşvik etmek amacıyla Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Merkez Bilimsel Kütüphanesi tarafından yürütülen etkinliklerin rolü ve önemi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merkez Bilim Kütüphanesi, okuma alışkanlıkları, globallaşma dönemi, toplum.

THE ROLE OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES IN THE FORMATION OF READING CULTURE

Abstract

Reading has a significant impact on a person's life by shaping their personality, developing emotional well-being, and instilling moral values and cultural understanding. It helps children, in particular, develop self-confidence and empathy, while also strengthening moral unity. Children who read are generally more confident and better able to cope with stress and anxiety. They are better able to understand other people's thoughts and feelings as they read books that involve complex emotions and diverse experiences. It is through reading that positive values such as overcoming obstacles in life, coping skills, the importance of tolerance, kindness, honesty and courage are instilled, messages about right and wrong are clearly conveyed, and skills such as problem-solving, critical thinking and creativity are improved.

In the era of globalization, when the Internet penetrates all world processes, excessive use of social networks, as one of the factors that negatively affects the moral and psychological development of society, not only distracts children from education, but also causes them to be overloaded with excessive information, which directly affects the brain and creates aggression in them towards their parents and society. In such an era, it is not an easy task to attract children to reading. For this purpose, various events should be organized, and children's enthusiasm for books and reading should be the focus of attention not only of the Ministry of Education and its related structures, but also of scientific institutions and organizations throughout the country. The study discusses the role and importance of the events carried out by the Central Scientific Library of the Azerbaijan

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Merkezi İlmi Kütüphane, ORCID ID 0000-0003-3633-0143, redshafag@gmail.com

National Academy of Sciences, especially in order to create a passion for reading in children and encourage them to science and knowledge.

Keywords: Central Scientific Library, reading habits, globalization era, society.

GİRİŞ

Okuma, kişinin kişiliğini şekillendirerek, duygusal refahını geliştirerek, ahlaki değerleri ve kültürel anlayışı aşılayarak kişinin hayatı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle çocukların özgüven ve empati geliştirmelerine yardımcı olurken, ahlaki birliği de güçlendirir. Kitap okuyan çocuklar genellikle daha özgüvenli olur ve stres ve kaygıyla daha iyi başa çıkabilirler. Karmaşık duygular ve çeşitli deneyimler içeren kitaplar okudukça, insanların düşüncelerini ve duygularını daha iyi anlayabilirler. Hayattaki engellerin üstesinden gelme, başa çıkma becerileri, hoşgörünün önemi, nezaket, dürüstlük ve cesaret gibi olumlu değerler okuma yoluyla aşılanır, doğru ve yanlış hakkındaki mesajlar net bir şekilde iletilir ve problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcılık gibi beceriler geliştirilir. Bu nedenle, okumayı bir çocuğun sağlıklı gelişiminin temeli olarak düşünmek daha doğru olacaktır, çünkü çocukların ihtiyaç duydukları duygusal desteği hissetmelerini, bilişsel becerilerini geliştirmelerini ve daha spesifik olarak onları şekillendirmelerini sağlar. Bu bağlamda, okumanın faydalarını şu şekilde ifade etmek daha doğru olacaktır:

1. Zihinsel Uyarım:

Araştırmalar, okumanın beynimizi aktif ve meşgul tuttuğunu, hatta Alzheimer ve bunama gibi hastalıkları önlediğini göstermektedir. Çünkü vücuttaki diğer tüm kaslar gibi beynin de güçlü kalabilmesi için egzersize ihtiyacı vardır. Bu anlamda okuma, beyin için yeri doldurulamaz bir öneme sahiptir.

2. Stresi Azaltma:

Okulda, öğrenciler arasındaki kişisel ilişkilerde veya bir dersi, harika bir hikâyeyi veya yazılı bir romanı öğrenme sürecinde ne kadar stresli olursa olsun, ilgi çekici bir makale çocuğun sorunlardan uzaklaşmasını ve gerginliğini atmasını sağlar.

3. Bilgi:

Okuma sırasında beyin yeni bilgiler edinir. Bu bilgiler her zaman faydalı olabilir, çünkü bilgi kalıcıdır.

4. Kelime Dağarcığını Genişletme:

Öğrenciler ne kadar çok kitap okursa, o kadar çok kelime öğrenir ve okuma, gelecekteki faaliyetlerinde hayatlarında kendini gösterir. Hitabet ve iyi konuşma becerileri, bir anlamda her şeyi yapabilmek anlamına gelen her meslekte çok faydalıdır. Çünkü kendinden emin bir şekilde konuşmak, öz güveni büyük ölçüde artırabilir. Okuma, bağlam içinde kullanılan kelimeler aracılığıyla konuşma ve yazma akıcılığını geliştirmeye yardımcı olduğu için yeni diller öğrenmek için de çok önemlidir.

5. Hafızayı Geliştirme:

Okuyan bir öğrenci kaçınılmaz olarak birçok karakteri, bunlarla ilgili temel nüansları, ana olay örgüsünü hatırlar. Bunu hatırlamak yeterlidir, çünkü beyin bunları nispeten kolay hatırlayabilir. Şaşırtıcı bir şekilde, bu aşamada hatırlanan her nüans, yeni bir hafıza gibi yeni sinapslar (beyin yolları) oluşturur ve mevcut olanları güçlendirir, bu da kısa süreli hafızayı hatırlamaya ve sabitlemeye yardımcı olur ve bir ruh hali yaratır.

6. Analitik Düşünme Becerileri Geliştirme:

Okuma, daha güçlü analitik düşünme becerileri geliştirmeye yardımcı olur, eleştirel ve analitik düşünmeyi teşvik eder.

7. Daha Iyi Yazma Becerileri:

Sürekli okuma, dilin kelime dağarcığının zenginleşmesiyle el ele gider: bu, kişinin kendi yazımı üzerinde gözle görülür bir etkiye sahiptir, yazım kurallarına ve üslubuna uyumu etkiler.

8. Odaklanma ve Konsantrasyonda İyileşme:

İnternet'in tüm dünya süreçlerine nüfuz ettiği küreselleşme çağında, toplumun ahlaki ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olan sosyal ağların aşırı kullanımı, çocukları eğitimden uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda aşırı bilgiyle aşırı yüklenmelerine de neden olur, bu da doğrudan beyni etkiler ve onlarda ebeveynlerine ve topluma karşı saldırganlık yaratır. Böyle bir çağda, çocukları okumaya çekmek kolay değildir. Bu amaçla çeşitli etkinlikler düzenlenmeli ve çocukların kitaplara ve okumaya olan ilgisi yalnızca Millî Eğitim Bakanlığı ve ilgili kurumlarının değil, aynı zamanda ülke genelindeki bilimsel kurum ve kuruluşların da ilgi odağı olmalıdır. İnternet'in tüm dünya süreçlerine nüfuz ettiği küreselleşme çağında, aynı anda milyonlarca farklı yöne dikkat çekilmektedir. Bu tür davranışlar strese, gerginliğe ve üretkenliğimizin azalmasına neden olur. Kitap okurken, tüm dikkat kitaba odaklandığı için konsantre olmak daha kolaydır. Modern çağımızda, okumanın en dikkat çekici ve faydalı özelliği her şeyden önce bu olmalıdır.

Çocuklarda okuma tutkusu yaratmak, onları bilime ve bilgiye teşvik etmek amacıyla Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi (ANAS) Merkez Bilimsel Kütüphanesi'nde bir dizi etkinlik düzenlenmektedir. 2012 yılından bu yana, her yıl 14 Şubat'ta, Uluslararası Kitap Bağış Günü vesilesiyle, ANAS Merkez Bilimsel Kütüphanesi'nde bir etkinlik düzenlenmektedir. Etkinliğe ortaokul öğrencileri, öğretmenler ve kütüphane çalışanları katılmaktadır. Öğrencilere Kitap Bağış Günü'nün tarihi ve özü hakkında kapsamlı bilgiler verilmekte, internet ve sanal gerçeklik çağında kitapların vazgeçilmez rolü ve toplum yaşamındaki olağanüstü önemi tartışılmaktadır. Kitap sevgisinin tüm insanları birleştirdiği bu günde, genç nesilde okuma isteğini artırmak amacıyla kütüphane yönetimi, MEK fonundan değerli yayınları ("Dahilerin Hayat Yolu", "Helal Ekmek", "Yedi", "İmparatorluğun Çöküşü", "Azerbaycan'da Milli ve Manevi Değerler", "Avcı" vb.) okul çocuklarına sunmaktadır. Öğrenciler kitaplar ve okuma hakkında özlü sözler söyler, şiirler okur ve en önemlisi kütüphaneyi yakından tanırlar. Aynı zamanda, Uluslararası Kitap Bağış Günü vesilesiyle, Merkez Bilimsel Kütüphane çalışanlarından oluşan bir grup, çeşitli kuruluşlarda düzenlenen kitap bağış kampanyalarına katılarak katılımcılara kitap bağışlamaktadır. Amaç, çocukları okumaya, bilime ve kitaplara teşvik etmektir.

Her yıl 1 Haziran Dünya Çocuk Günü'nde Merkez Bilimsel Kütüphane'de bu tür bir dizi etkinlik düzenlenmektedir. BM Genel Kurulu tarafından 1 Haziran 1950'de kutlanmasına karar verilen bu bayram, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Azerbaycan'da da her yıl kutlanmaktadır. Çocukların sağlıklı ve müreffeh bir şekilde büyümesi, refah düzeylerinin yükseltilmesi devletin temel görevlerinden biridir. Azerbaycan toplumu, vatanın ve milletin geleceği olan çocuklara her zaman sevgiyle yaklaşmış ve onların sağlıklı, dinç, eğitimli ve vatansever bir şekilde yetişmeleri için her türlü koşulu yaratmaya çalışmıştır. Ülkede bu alandaki faaliyetleri düzenleyen ulusal mevzuatı iyileştirmek amacıyla, çocuk haklarının korunması alanında sürekli reformlar gerçekleştirilmekte ve Haydar Aliyev Vakfı da bu yönde önemli çalışmalar yürütmektedir. Amaç, çocukların tarihi gelenek ve köklere bağlı, milli ruhla yetişmiş vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamak ve gelişimlerinde toplumun ve eğitimin rolünü vurgulamaktır. Merkez Bilimsel Kütüphane tarafından doğrudan düzenlenen bu etkinlikte, küçük bir bilgi yarışması düzenlenmekte, kazananlar belirlenmekte ve ödüllendirilmektedir. Öğrenciler tarafından dans gösterileri yapılır, şiirler okunur. Her öğrenciye Merkez Bilim Kütüphanesi'nin değişim fonundan değerli yayınlar hediye edilir. Ardından, öğrenciler Merkez Bilim Kütüphanesi'ni gezer, kütüphanenin faaliyetleri ve fonları hakkında detaylı bilgi alır ve kütüphaneyi tanırlar.

Öğrencilere okuma kültürü aşılamak çok yönlü bir yaklaşım gerektirir: Rahat alanlar ve çeşitli kitaplarla sıcak bir okuma ortamı yaratmak, öğretmenleri rol model olarak dahil etmek, teknoloji ve dijital kaynakları entegre etmek, kitap kulüpleri ve tartışmalar aracılığıyla sosyal etkileşimi güçlendirmek, aileleri ve daha geniş topluluğu dahil etmek vb. Okuma yarışmaları, yazar ziyaretleri ve etkileyici sesli okumalar, okuma etkileşimini daha da artırabilir ve okumayı okul hayatının eğlenceli, değerli ve bütünleşik bir parçası haline getirebilir. Bu bağlamda, farklı zevk ve ilgi alanlarına hitap eden çağdaş edebiyat, ilgili kurgu dışı eserler ve çizgi romanlar da dahil olmak üzere geniş bir kitap yelpazesi sunan zengin edebi gelenekler, modern teknolojiyle birleştirilmelidir.

Merkez Bilimsel Kütüphane'ye aşinalık, okuma alışkanlıklarının oluşturulmasında özellikle önemlidir. Okuma deneyimini kişiselleştirmek ve farklı öğrenme stillerine uyum sağlamak için kütüphane kaynakları hakkında kapsamlı bilgi verilmekte ve okuma sürekli olarak teşvik edilmektedir; bu teşvikin itici güçlerinden biri de okuma kültürünün geliştirilmesidir.

Asıl amaç, gerçek bir okuma sevgisi aşılamak olduğundan, bu süreç öğrenciler için eğlenceli ve ilgi çekici olmalıdır. Öğrencilere okumayı teşvik etmek, bir kişinin dünya görüşünü, düşünme ve konuşma becerilerini geliştirmenin en önemli yollarından biridir. Okuma alışkanlığının oluşturulması, eğitim başarısı ve kişisel gelişim üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Okulda okumayı teşvik etmek, öğretmenler, veliler ve kütüphanelerin ortak çalışması olmalıdır. Öğrencilere ilgi çekici kitaplar önerilmeli, okudukları eserler hakkında sohbetler, kitap tartışmaları ve yarışmalar düzenlenmelidir.

Okumayı seven öğrenciler daha yaratıcı düşünür, fikirlerini açıkça ifade eder ve hayatta daha özgüvenli ilerler. Bu nedenle, okuma alışkanlığı oluşturmak her zaman öncelikli konulardan biri olarak ön plandadır.

E-kitaplar, sesli kitaplar ve eğitim uygulamaları gibi dijital araçlar, okumayı daha erişilebilir hale getirir. Teknolojiden hoşlanan çocuklar ve gençler, geleneksel okuma deneyimlerini tamamlarken yeni kitaplar keşfetmek için çeşitli uygulamaları kullanabilirler. Aynı zamanda, öğrencileri kitapları keşfetme ve seçme yolculuğuna çıkararak yeni türler ve yazarlar keşfetmelerine yardımcı olur. Kütüphaneler bir bilgi hazinesi olduğundan, düzenli olarak ziyaret edilmelidir.

Öğrencilere okuma sevgisi aşılamak en faydalı alışkanlıklardan biridir. Okumayı ders dışı etkinliklere dahil ederek, okumaya elverişli bir ortam yaratma, rol model olma ve okumayı eğlenceli hale getirme gibi stratejilere odaklanarak, öğrencilerde anlamlı bir şekilde okuma alışkanlıkları geliştirmek mümkündür. Özellikle, öğrencilerin morallerini olumsuz etkileyecek alanlara odaklanmamaları için zaman zaman okul kütüphaneleriyle ilgili etkinlikler düzenlemek zorunludur. Bu amaçla, her yıl Ekim ayında ANAS Merkez Bilimsel Kütüphanesi'nde okul kütüphanelerine özel bir etkinlik düzenlenmektedir. Uluslararası Okul Kütüphaneleri Ayı kapsamında, kütüphane müdürleri ve ortaokul öğrencilerinin katılımıyla düzenlenen etkinliklerde, Firidun Bey Koçarlı Cumhuriyet Çocuk Kütüphanesi kütüphane çalışanları ve ANAS'a bağlı bilimsel araştırma enstitüleri, öğrencileri okumaya yönlendirmede kütüphanelerin sorumluluklarını ele alıyor, aynı zamanda okul çocuklarını eğitime ve bilime çekmek ve kötü alışkanlıklar edinmelerini önlemek için önerilerde bulunuyor,

UNESCO'nun halk kütüphaneleri hakkındaki bildirgesinin ilkeleri, okul kütüphanesi fonlarının etkili kullanılması ve okuma yönlerinin belirlenmesinde metodolojik destek gerekliliği, kütüphane faaliyetlerinin öğretim süreçlerine entegre edilmesi, ayrıca "okuyucu-öğretmen" etkinliğinin artırılması, kütüphaneler ile gençler arasında ilişkinin kurulması için alınan önlemler ve okuma kulüplerinin önemi gibi konular ele alınıyor. Öğrencilere, kütüphanelerin dünyada ve ülke tarihindeki önemi, Merkez Bilimsel Kütüphane'nin faaliyetleri - okuyuculara hizmet, çeşitli etkinlikler, burada düzenlenen seminerler, ülkedeki birçok eğitim kurumunun kütüphaneye yaptığı geziler hakkında gerekli bilgiler verilmekte, Azerbaycan ve dünya edebiyatı ve kültürü hakkında kitaplar verilmektedir (Celil Memmedguluzade, Mir Celal, Abdulla Şaig'in seçme eserleri, "Azerbaycan Dilinin Yazım Sözlüğü", Knyaz Aslan'ın "Geçmişten Günümüze Okuma Kültürü", Şota Rustaveli'nin "Kaplan Postlu Savaşçı", Charles Dickens'ın "Oliver Twist" vb.). Okumak hem eğitim hem de kişisel gelişim içindir. Örneğin, 2002 yılında Dünya Kitap Günü'nde İngiltere'de 15-16 yaşındaki okul çocukları arasında yapılan bir anket, erkek çocuklarının haftada 9 saat boş zamanları varken, keyif için okumaya yalnızca 2,3 saat ayırdıklarını göstermiştir. Kızlar ise okumaya daha fazla zaman ayırmaktadır, yaklaşık 4,5 saat.

Bazı araştırmalar, İngiltere'nin okuma becerileri açısından İsveç ve Hollanda'dan sonra okuma başarısında üçüncü sırada yer aldığını göstermektedir. Genel olarak, okumaya karşı olumlu bir tutuma sahip öğrenciler daha yüksek puanlar alma ve okuma hakkında olumlu düşünme eğilimindedir. Çoğu, okumanın eğlenceli ve önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak, okumanın sıkıcı olduğunu ve ilgilerini çeken kitaplar bulamadığını düşünen öğrenciler de vardı. Ortaokul öğrencileri arasında, ilgi çekici kitaplar bulmanın zorluğunu gerekçe göstererek, erkek öğrencilerin okumanın sıkıcı olduğuna inanma olasılığı daha yüksekti ve yalnızca okulda okunur. Toplamda, Reading Connects anketi 8.000'den fazla ilkokul ve ortaokul öğrencisi arasında gerçekleştirildi (Clark ve Foster, 2005). Anket, kızların daha fazla okuduğunu doğruladı. Bu, yaşa göre de değişiyordu. Okuma ilgisi ergenlik döneminde azalır, ancak yaşamın ilerleyen dönemlerinde tekrar artar. En önemlisi, araştırmalar motivasyonun okumada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Hatta birçok öğretmen, motivasyon eksikliğinin okuma sorunlarına yol açtığını kabul etmektedir (O'Flahavan, Gambrell, Guthrie, Stahl ve Alvermann, 1992).

Okuma motivasyonunun ayrıca sözde "Matthew etkisi"ne aracılık ettiği düşünülmektedir (Stanovich, 1986). Wigfield'e göre, okuma motivasyonu "bireyin kişisel hedeflerini, değerlerini ve konular, süreçler ve sonuçlar hakkındaki inançlarının yanı sıra okuma hedeflerini de içeren çok yönlü bir yapıdır" (Guthrie ve Wigfield, 2000, s. 3). Okuma motivasyonunun iki ilişkili yönü vardır: okuma tutumu ve okuma ilgisi. Okuma tutumu, bir bireyin türler, konular, görevler veya tercihler hakkındaki duygu ve inançlarını ifade eder. Yukarıda belirtildiği gibi, okuma motivasyonu, onu yaratan içsel durumları ifade eder.

Daha spesifik olarak, okuma alışkanlıkları ve okuma kültürü, bir kişinin bilgi, düşünme esnekliği ve dil becerilerinin gelişiminde temel faktörlerden biridir. Okuma yalnızca bilgi edinmenin bir yolu değil, aynı zamanda kişisel gelişim ve sosyalleşme için önemli bir kültürel deneyimdir. Bu konuda birçok ilginç fikir var. Bunlardan bazılarına bakalım:

Guthrie ve Wigfield (2000), okuma motivasyonunun birçok durumda bir çocuğun ve gencin genel akademik başarısını doğrudan etkilediğini belirtmektedir. İlgi, eğitimde sürdürülebilir başarı için temel psikolojik faktördür.

Krashen (2004), yoğun okumanın hem ana dilin hem de ikinci dilin gelişiminde belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Okuma sürecinin dil öğrenimini hızlandırdığını ve öğrencilerde doğal bir kelime dağarcığı oluşturduğunu belirtmektedir. Nell (1988), okumanın psikolojik yönünü incelemiş ve okuma sırasında kişinin "başka bir dünyaya geçiş yaptığını" ve bunun zihinsel rahatlık yarattığını göstermiştir. Bu, okuma kültürünün yalnızca bilgiyi değil, aynı zamanda duygusal dengeyi de etkilediğini kanıtlamaktadır.

Wolf (2007), modern bir nörobilimsel bakış açısıyla okumanın beyin yapısında değişiklikler yarattığını, yani insan beynini okuma yeteneğinin doğuştan gelmediğini, öğrenilmiş bir beceri olduğunu göstermektedir. Bu, eğitim yoluyla okuma alışkanlıkları oluşturmanın önemini göstermektedir. Clark ve Rumbold (2006), okuma kültürünün gelişiminde ailenin ve okulun rolüne dikkat çekerek, çocukların aile ortamında kitaplarla temas kurmaları halinde okumaya olan ilgilerinin önemli ölçüde arttığını belirtmektedir. Bu nedenle, okuma Okuma alışkanlıkları ve kültürü, bireyin entelektüel, duygusal ve sosyal gelişimi üzerinde çok yönlü bir etkiye sahiptir. Çeşitli araştırmacılar, bu alışkanlıkların çocukluktan itibaren oluşturulmasının ve toplum tarafından desteklenmesinin önemini vurgulamaktadır. Toplum tarafından desteklenmeleri derken, öncelikle çocukları okumaya teşvik etmek için alınan bir dizi önlemi kastediyoruz. Son zamanlarda bazı uzmanların yapay zeka çağında kitapların ve okumanın değerinin azaldığına inandığı doğru, ancak bizce durum tam tersi. Çünkü yapay zeka bize bilgi verir, ancak bu bilgiyi anlamaz; yalnızca insan beyni ve insan bilinci bunu algılayabilir ve anlayabilir.

Okuma, beynin "neden-sonuç ilişkileri kurma", "fikirleri karşılaştırma" ve "eleştirel düşünme" duyularını aktif tutar. Bu, kitap okumayan veya okumayan bir kişinin yapay zekanın ne dediğini asla anlayamayacağı anlamına gelir. Öte yandan, kurgu okumak insanları birbirine yakınlaştırır, birbirlerini anlamalarına, empati kurmalarına yardımcı olur ve yapay zeka çağında bu özellikle mümkün değildir.

Yapay zeka çağında bilgiye her yerden ulaşılabilir, ancak herkes doğru ve değerli bilgiyi ayırt edemez. Okuma alışkanlığı edinmiş bir kişi, kaynak, fikir ve argümanı nasıl seçeceğini bilir. Okuma, kişinin konuşmasını, yazma stilini ve düşüncesini şekillendirir. Yapay zeka da güzel cümleler

kurabilir, ancak insan düşüncesi gibi özgün cümleler kuramaz. İnsan düşüncesinin özgünlüğü ancak okuma yoluyla yaratılabilir ve oluşturulabilir.

Araştırmalar, sadece 6 dakika okumanın stres seviyelerini %60'a kadar azaltabileceğini gösteriyor. Çünkü beyin bir metni okuduğunda dikkat odaklanır ve stres azalır. Bu bağlamda, kitap bir tür terapi görevi görür.

Okuyan kişi sağlıklı bir düşünme yeteneğine sahiptir ve bu kişileri kandırmak zordur, çünkü inanmadan önce düşünür, araştırır ve okurlar. Dolayısıyla okumak sadece bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda düşünce özgürlüğü de sağlar.

Stanford Üniversitesi nöropsikologlarına göre, kitap okurken beynin empati ve duygusal hafızayla ilgili bazı bölgeleri aktive olur. Kurgu roman okuyan kişi, romandaki karakterin acısını, üzüntüsünü ve sevincini sanki kendisi yaşıyormuş gibi hisseder. Bu da kişiyi daha duygusal hale getirir. Psikolojide "bibliyoterapi" adı verilen bir kavram bile vardır; yani kişi belirli kitapları okuyarak duygusal durumunu düzenleme yeteneğine sahiptir. Örneğin, stres yaşayan kişilere sakinleştirici, etkili ve doğa temalı kitaplar okumaları önerilir. Bu yöntem, psikologlar tarafından hastanelerde ve rehabilitasyon merkezlerinde terapi olarak bile kullanılmaktadır. Dolayısıyla, okuma alışkanlıklarının ve okuma kültürünün insan yaşamındaki rolü göz önüne alındığında, insan düşüncesinin, duygusunun ve kültürünün oluşumunda en önemli araçlardan biri olan okumanın, sadece bilgi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda kişinin manevi dünyasını da zenginleştirdiği sonucuna varılabilir. Yapay zekâ ve teknolojinin hızla geliştiği bu çağda bile kitap okuma alışkanlıkları önemini koruyor. Çünkü okuma, kişiyi bilgi tüketicisinden düşünen bir varlığa dönüştürüyor.

Okumanın bilimsel ve psikolojik temellerini inceleyen bilim insanlarına göre, nörobilim, okuma sürecinin beynin birçok bölgesini aynı anda harekete geçirdiğini gösteriyor: dil, hafıza, dikkat ve duygu merkezleri birlikte çalışıyor. Cambridge Üniversitesi'nin araştırmalarına göre, çocuklukta oluşturulan okuma, ilerleyen dönemde duygusal istikrar ve zihinsel esneklik sağlıyor. Psikolojide bibliyoterapi, yani kitaplarla tedavi yöntemi yaygın olarak kullanılıyor. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, okuma kişinin stresini azaltır, zihinsel dengesini yeniden sağlar ve travmaların üstesinden gelmeye yardımcı olur. En önemlisi, kişilik oluşumunda büyük önem taşıyan okuma, kişiyi hem düşünce hem de davranış düzeyinde değiştirir. Bu aynı zamanda toplumdaki nezaket ve karşılıklı anlayış kültürünü güçlendirir ve insanların maneviyat düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir. Okuma alışkanlığı, kişiyi hem birey hem de vatandaş olarak eğitir ve onu pasif bir gözlemciden aktif düşünen bir insana dönüştürür. Teknolojinin egemen olduğu bir çağda bile, kitap ruhun enerjisi ve zihnin aynasıdır. Okuyan kişi dünyayı değiştirmek için çok konuşmaz, sadece daha derin düşünür ve doğru adımları atar. Bu durumda, toplumu gelecekteki tehlikelerden ve daha da önemlisi ahlaki tehlikelerden kurtarmanın bir yolu olduğu sonucuna bir kez daha varabiliriz: okumak. Toplumumuzun karşı karşıya olduğu en önemli görevlerden biri, özellikle öğrencilerde okuma kültürü geliştirerek, kapsamlı bir kişilik, kelimenin tam anlamıyla bir insan yetiştirmektir. Bu yolda herkes seferber edilmeli ve tüm kurum ve bilimsel kuruluşlar, profilleri ne olursa olsun, toplumu eğitmek için çalışmalıdır. ANAS Merkez Bilimsel Kütüphanesi'nin bu alanda gerçekleştirdiği etkinliklerin, cumhuriyetteki diğer kütüphane ve kuruluşlar için açık bir örnek olduğuna inanıyoruz.

Yapay zeka çağında, öğrencileri okumaya çekmek ve onlarda okuma tutkusu yaratmak öncelikli konulardan biridir. Bu bağlamda, "Azerbaycan'da okuma ile ilgili etkinlikler" konusu hem aydınlanma, hem kültür hem de eğitim faaliyetleri açısından oldukça önemlidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde her Mart ayında okullarda, kütüphanelerde ve yükseköğretim kurumlarında düzenlenen "Okuma Günü"nün (Milli Okuma Günü) amacı, gençler arasında okuma alışkanlıklarını güçlendirmek ve kütüphaneler ve yazarlarla iletişimi artırmaktır. Etkinliklerde "En Çok Okuyan Öğrenci", "En Sevdiğim Kitap", "Bir Sayfa Oku" gibi yarışmalar düzenlenmektedir.

Millî Kütüphane ve Kültür Bakanlığı tarafından başlatılan "Kitap Festivali" ve "Okuma Haftası" etkinliklerinde yazarlarla buluşmalar, kitap sergileri ve çocuklar ve gençler arasında okuma yarışmaları düzenlenmektedir. Burada da amaç, kütüphaneye olan ilgiyi artırmak ve "okuma kültürü" kavramını gündemde tutmaktır.

"Bir Kitap - Bir Millet" projesi, ülke genelinde bir yıl boyunca aynı kitabın okunması ve

tartışılması fikrine dayanmaktadır. Bu projede her yıl bir kitap seçilmektedir. Örneğin, bir yıl "Ali ve Nino", ertesi yıl "Yüzyılın Sözleşmesi" seçilebilmektedir. Amaç, hem ulusal kimliği güçlendirmek hem de okuma konusunda toplumsal bir köprü kurmaktır. Millî Eğitim Bakanlığı ve okullar tarafından yılda birkaç kez okullarda "Okuma Maratonları" düzenlenmektedir. Öğrenciler bir ay içinde belirli sayıda kitap okur, ardından okudukları kitaplar hakkında sunumlar yaparlar. Bu etkinlikler, okuma alışkanlıkları oluşturmayı ve konuşma becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKLAR:

Acquisition of Literacy. Reading Research Quarterly, 21, 360-407.

Askerud, P. (1997). Books and learning. In A guide to sustainable book provision (pp. 12-23). Paris: UNESCO.

(O'Flahavan, Gambrell, Guthrie, Stahl & Alvermann, 1992).

Clark, C., & Rumbold, K., (2006). Reading for Pleasure: A research overview. London, UK: National Literacy Trust

Gambrell L.B. (2011). Seven rules of engagement: Whats most important to know about motivation to read. The Reading Teacher, 65 (3), 172-178.

Guthrie, J. T., & Wigfield, A. (2000). Engagement and Motivation in Reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), Handbook of Reading Research (3rd Ed.). New York, NY: Longman.

Stanovich, K. E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the the Acquisition of Literacy.

"PERVARİ'DEN SÜZÜLEN ÖYKÜLER" KİTABINDA ÇOCUK YAZARLARIN KALEMİNDEN ÇOCUK KARAKTERLER

Öğr. Gör. Şule Tuğçe ÇİMEN SARI*

Prof. Dr. Mahmut Abdullah ARSLAN**

Özet

Çocuk yazarların kendi eserlerinde oluşturdukları "çocuk" karakterler ve bu karakterlere yükledikleri özellikler, onların özdeşim kurdukları ve hayal ettikleri çocuk imajını yansıtmaları açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, çocuk karakterlerin çocuk yazarların bakış açısından nasıl ortaya konduğu incelenmiştir. Böyle bir çalışmanın yapılma nedeni, "Pervari'den Süzülen Öyküler" kitabındaki çocuk karakterleri çocuk yazarların kaleminden ele alan bir araştırmanın literatürde bulunmamasıdır. Araştırmada döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, söz konusu kitapta yer alan çocuk karakterlerin özellikleri incelenmiştir. Çalışma grubunu Pervari ilçesindeki 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda öğrenim gören, yaş ortalaması 13 olan 30 öğrenci oluşturmuştur. Toplam 37 metin değerlendirilmiş; bunların 2'si şiir, 3'ü deneme, 32'si hikâye türündedir. Metinlerin 18'inde çocuk karakter bulunmazken, 29 hikâyede çocuk karakterlere yer verilmiştir. Çocuk karakterler incelenerek kodlanmış, bu kodlar olumlu ve olumsuz özellikler olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Veriler önce betimsel, ardından içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Sonuçta çocuk karakterlerde 20 olumlu ve 15 olumsuz özellik tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, çocuk yazarların karakterleri idealize etmeden, gerçekçi bir biçimde kurguladıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, çocuk karakterler, çocuk kazarlar, olumlu karakterler, olumsuz karakterler.

CHARACTERS THROUGH THE PEN OF CHILD AUTHORS IN THE BOOK 'STORIES FLOWING FROM PERVARI'

Abstract

The "child" characters created by child authors in their own works and the traits attributed to these characters are significant because they reflect the image of the child with whom the authors identify and whom they imagine. Therefore, this study examines how child characters are portrayed from the perspective of child authors. The motivation for conducting this research stems from the absence of any studies in the literature that analyse child characters written by child authors in the book "Stories Flowing from Pervari." The study employed a document analysis method. Within this scope, the characteristics of the child characters in the book were examined. The study group consisted of 30 students from the 5th, 6th, 7th, and 8th grades in the district of Pervari, with an average age of 13. A total of 37 texts were analysed: 2 poems, 3 essays, and 32 short stories. While 18 of these texts did not include any child characters, 29 stories featured them. The child characters were analysed and coded, and these codes were categorized as either positive or negative traits. The data were first subjected to descriptive analysis and then to content analysis. The results revealed 20 positive and 15 negative traits associated with the child characters. The findings indicate that child authors did not idealize their characters but portrayed them in a more realistic manner.

Keywords: Children's literature, child characters, child authors, positive characters, negative characters**.**

* Amasya Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, sule.cimen@amasya.edu.tr

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, maarslan@erzincan.edu.tr

1. Giriş

Çocukların yazdığı metinlerdeki çocuk karakterlerin ortaya koyulma biçimi çocukların özdeşim kurması bakımından ve hayal ettikleri karakter özelliklerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu sebepten çalışmada çocuk yazarların kaleminden çocuk karakterin özelliklerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Böyle bir çalışmanın kurgulanmasındaki sebep, incelenen "Pervari'den Süzülen Öyküler" kitabı hakkında çocuk yazarların kaleminden çocuk karakterleri ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmaması ve çocuk yazarların hayal ettikleri çocuk karakterleri nasıl ortaya koyduğunun da ele alınmamış olmasıdır.

Kurmaca eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen olayın zuhuru için gerekli insan ve insan vasfı verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar "şahıs kadrosu" söz grubuyla adlandırılır. Çünkü olaya iştirak eden insan dışındaki varlık ve kavramlar metinde yüklendikleri fonksiyon bakımından, şahıs karakterleriyle karşımıza çıkarlar (Aktaş, 2017). Karakter kavramını kişilikten ayıran en önemli husus, karakter kavramının çoğunluk tarafından ahlaksal özellikleri anlatmak üzere kullanılmış olmasıdır. Karakter, bireylerin ilk yaşlarından itibaren sosyal yaşantılar sonunda birtakım değer yargılarını benimsemesi ile oluşur. Öyleyse "karakter" yahut "huy" deyince bundan önce, bir kişiyi diğer bütün kişilerden ayıran ruhsal ve manevi farklılık ve vasıflar anlaşılmalıdır (Başgil, 2015).

Bu bakımdan çocuk edebiyatında karakterler açısından pek çok çalışma mevcuttur. Karakterler bağlamında idealin ne olduğu tartışılmıştır. İncelen kitapların bazılarında yazarlar, hayallerindeki çocuğu kitap kahramanlarında temsil etmişlerdir. Çocuk edebiyatında yazarların bir kısmı çocuğa vermek istedikleri iletileri hâlâ kendilerine sözcü olarak seçtikleri karakterleri aracılığıyla sunmaktadırlar (Tekşan ve diğ., 2019).

Eserlerde karakterler açık, kapalı, devingen, durağan, etkin ve edilgin olarak (Kutlu ve Çevik, 2025: 3) ve karşıtlıklar üzerinden geliştirilmiştir. Bu karşıtlıklar iyi-kötü, olumlu-olumsuz kavramlarıyla açıklanabilir (Destegüloğlu, 2024; Özbaşı, 2020; Yılmaz & Yakar, 2018; Bradford&Wyse,2012). Bu karşıtlıklar, toplumsal düzeyi yansıttığı gibi karakterlerin kişilik özelliklerinin bir parçası olarak da değerlendirilmiştir (Akyüz, 2018).

Geçmişin aşırı didaktik, davranışlar açısından kusursuz, slogancı çocuk karakterleri, çocuk eğitimi açısından ne kadar verimsiz ise günümüzün fiziksel ve sosyal yönden aşırı idealize edilmiş, yorulmak bilmez çocuk karakterleri de bir o kadar sakıncalı bulunmuştur. Çocuklar için karakterler oluştururken ölçü yine çocuk olmalı, onun dünyasından yola çıkılarak gerçekçi, idealize edilmemiş, aşırılığa gidilmemiş ancak çocuğa evrensel, millî ve ahlaki normların aktarılmasında örnek teşkil edecek karakterler oluşturulmaya gayret edilmelidir (Karataş, 2014).

Günümüzde resim analiz çalışmaları çocuğu kendinden yola çıkarak anlatması açısından pek çok araştırmaya konu olmuştur. Çocuk edebiyatı, yetişkin edebiyatının aksine çocukların iç dünyalarını anlama konusunda derin bir yeteneğe muhtaçtır (Şimşek & Kartal, 2022). Bu yetenek kendisini anlayarak anlatma yolundaki çocuklarda varsa çocuklar tarafından yazılan eserler de çocuk edebiyatı bağlamında değerlendirilebilir. Araştırmada çocuk yazarların kaleme aldığı Pervari'den Süzülen Öyküler kitabı incelenerek çocuk yazarların ortaya koyduğu öykülerde yer alan kahramanların olumlu ve olumsuz özellik bağlamında değerlendirilmesi söz konusudur. Çalışmada çocuk yazarların oluşturduğu çocuk karakterlerin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Çalışmada çocuk karakterlerin incelenmesinin sebebi çocuk yazarların çocuk karakterleri nasıl ele aldığını ortaya koymaktır, çocuk yazarların "Pervari'den Süzülen Öyküler" kitabında yer verdiği çocuk karakterler incelendiği için dokuman analizi deseni kullanılmıştır. Döküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar nitel araştırmada etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 201: 189-190). Yazılı araçların analizini kapsayan bu desen Bowen'in (2009: 27) ifadesiyle ayrıntılı incelemeyi esas aldığından tercih edilmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Çalışma kapsamında "Pervari'den Süzülen Öyküler" kitabına erilmiştir. Kitapta yer alan 37 farklı metnin tamamı incelenmiştir. Bu metinlerin 2'si şiir metnidir, 3'ü deneme, 32'si hikâye şeklinde kaleme alınmıştır. Metinlerin 16'sında çocuk karakterlere rastlanmamıştır. 29 hikâyede çocuk karakterlere yer verildiği görülmüştür. İncelenen dokümanların yazarlarını 5, 6, 7, 8. sınıfta Pervari ilçesinde öğrenim gören 30 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin yaş ortalaması 13'tür. Metinlere kısaltma verilmemiş bunun yerine sayfa olarak ifade edilmiştir. Çalışma için ulaşılan hikâyelere ve yazarlara ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Çalışma için ulaşılan hikâyelere ve yazarlara ait bilgiler*

METİN ADI	YAZAR ADI	METİN TÜRÜ	SINIF
Musluk Kız	Lamia Yılmaz	Hikâye	8
Dertli Defter	Hatun Toprak	Hikâye	6
Kaval	Lamia Yılmaz	Hikâye	8
Sevgili Peygamberim	Lamia Yılmaz	Deneme	8
Küçük Kalem Koleksiyonu	Muhammed Hakkı Güç	Hikâye	7
Küçük Kara Parçaları	Fatma Beytekin	Hikâye	5
Ceren'in Rüyası	Nesin Akbalık	Hikâye	7
Kıskançlık	Nesin Akbalık	Hikâye	7
Azmin Zaferi	Saime Gündüz	Hikâye	8
Pervari	Nimet Sayın	Deneme	8
Hayvanlar Firarda	Kader Kırboğa	Hikâye	8
Selim'in Sığınağı	Emin Özcan	Hikâye	6
Yusuf Dede ve Çocuklar	Nergiz Temel	Hikâye	6
Sena ve Güzide	Saime Gündüz	Hikâye	8
At Terbiyecisi	Şükran Tülin	Hikâye	6
Çınar Ağacı	Ayşe Tülin	Hikâye	8
Emre'nin Yaz Tatili	Ayşe Tülin	Hikâye	8
Sebze ve Yemek	Şükran Tülin	Hikâye	6
Yardımseverlik	Esma Tan	Hikâye	6
Kâbusum Gerçekleşiyor	Elif Özen	Hikâye	8
Küçük Mutluluklar	Esmanur Beyhan	Hikâye	6
Zaman Düğmesi	Naile Korkusuz	Hikâye	7
Nazar Boncuğu	Şükran Korkmaz	Hikâye	7
Açgözlülük	Sebiha Karaaslan	Hikâye	7
Cahit Amcanın Yalnızlığı	Zehra Okur	Hikâye	5
Hüzün Günü	Büşra Batur	Hikâye	6
Bilgili Orman	Gülten Batur	Hikâye	7
Gerçek Arkadaşlık	Elif Engin	Hikâye	6
Yardımseverlik	Zehra Sayın	Hikâye	6
Canım Öğretmenim	Nursima Tunç	Şiir	5
Gülmek ve Ağlamak	Mercan İnan	Deneme	8
Senem	Eda Bilen	Hikâye	8

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler, çocuk yazarların kaleminden yazılmış "Pervari'den Süzülen Öyküler" kitabındaki 37 farklı metin incelenerek elde edilmiştir. İncelenen eserin orijinal olup olmadığı kontrol edilmiştir. Mevcut veriler iki kez okunduktan sonra bulgular kısmında yer alan tablolarda doğrudan aktarımlara yer verilmiş ve 2 defa uzman incelemesine başvurulmuştur. Çalışmada bulgular bölümünde alıntı yapılan kitap cümlelerinden sonraki "S." ifadesi sayfa numarasını gösteren kısaltma olarak düşünülmelidir.

2.4. Verilerin Analizi

Okunan metinlerde çocuk karakterler saptanmış ardından bu karakterlerin özellikleri kodlanmıştır. Herhangi bir veri kaybı yaşanmaması adına ise veri dökümleri ikinci bir defa kontrol edilmiştir. Bundan sonra nitel araştırmaya uygun olacak şekilde veri seti okunmuş, sırasıyla kodlama ve kategorilendirme işlemi yapılmıştır. Kodlanan veriler önce betimsel analize ardından içerik analize tabi tutulmuştur. İçerik analizi neticesinde çocuk karakterlerin özellikleri olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Tüm bu işlemlerde çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini arttırmak için veriler kategoriye ayrılırken, alanında uzman iki araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Veriler analiz edilirken dolaylı ve doğrudan aktarımlara yer verilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Çocukların yarattığı çocuk karakterlere bakıldığında olumlu özellikler ve olumsuz özellikler gösterdikleri görülmüştür. Araştırma bu bakımdan olumlu ve olumsuz özellikler olarak tasnif edilerek incelenmiştir.

3.1. Olumlu Karakter Özellikleri

3.1.1. Kitapsever Çocuk Karakterler

En çok tekrar eden olumlu özellik, kitap dinlemeyi ve okumayı seven çocuk karakterlerin var olmasıdır.

Tablo 2. *Kitapsever karakterler*

O akşam uyumak için odama çıktım. Annem bana bir masal anlatacaktı. Nihayet geldi ve bana bir masal anlattı (S.30).

Annem kahvaltıda: "Kitabının bir sürü sayfası kaldı okuyayım mı sana?" dedi. "Evet anne zaten o kadar heyecanlıyım ki acaba kara parçasına ne yapmışlar?" diye merak ediyorum. Akşam vaktini dört gözle bekliyordum (S.31).

Ceren bir gün mutsuz bir şekilde uykuya daldı. Ceren hemen uyur uyumaz kendini kitaplarla dolu hikâye kahramanlarının arasında buldu. Ceren'in zaten en büyük hayali hikâye kahramanlarını görmekti (S.36).

Tamam, sen benim en sevdiğim kahramansın, kitaplarını hep okuyacağım (S.37).

Masallar anlattığı lösemili çocukları bırakacağı için üzgündü ama sağlığı için gitmek zorundaydı (S.47).

Kütüphaneleri çok seviyorum. Yarın çok güzel olacaktı (S.101).

Tablo 2'de kitapsever karakterlere yönelik bilgiler yer almaktadır. Çocuk karakter, yaz ayını kütüphanede geçirmesini ve haftada iki gün kütüphane görevlisine yardım etmesini isteyen dayısının

önerisine karşılık sevinç göstermektedir (S.101). Benzer şekilde Yusuf Dede'nin lösemi hastası çocuklara masallar anlattığı, lösemili çocukların bu masalları dikkatle dinlediği belirtilmektedir (S.47). Bu bağlamda 6 ileti bulunmuştur.

3.1.2. Hatasını Anlayan Çocuk Karakterler

Sık tekrar eden diğer özellik hatasını anlayan karakterlerdir.

Tablo 3. *Hatasını anlayan karakterler*

O çok pişman olmuştu, bu yaptığı yaramazlığı telafi etmek için portakal ağaçlarına iyi bakmalıydı (S.61).

Okulda dinlediği sağlıklı beslenme hakkındaki konuşmalar kulağında çınlıyordu. Bundan sonra karnını abur cuburla doldurmayacaktı, sağlıklı beslenecekti (S.63).

Zeynep'in 200 TL'si vardı. Bundan 20 TL'sini Sıla'ya vermişti. Sıla o an nasıl bir hata yaptığını anladı (S.74).

Melike annesi ile uzun uzun konuştuktan sonra yaptığı hatanın farkına vardı ve pişman oldu (S.78).

Tablo 3'te hatasını anlayan karakterlere yönelik bilgiler yer almaktadır. Verilere göre çocuk karakterler devingen olarak resmedilmiştir. Bahsedilen karakterler yaptığı hatayı anlayarak düzeltme çabasındadır. Abur cubur yemekten hoşlanan çocuk kahraman okulda aldığı bilgilerden sonra bu davranışından vazgeçmektedir (S.63). Her zaman mutsuz olan Melike adlı kız annesinin isteği sayesinde Afrika'ya gider ve gördükleri neticesinde değişime uğrar (S.78). Sıla, Yağmur ve Zeynep'ten 15 TL ihtiyacı olduğunu söyler. Az para verebildiği için Yağmur'a haksızlık yaptığını fark eder. Durumu arkadaşından özür dileyerek tatlıya bağlar (S.74). 4 ileti geçmektedir.

3.1.3. Organizatör/Yönetici Çocuk Karakterler

Bir diğer özellik ise organizatör karakterlerdir. Bu karakterlerin yönetici ve yönlendirici yönü ağır basmaktadır.

Tablo 4. *Organizatör/Yönetici karakterler*

"*Ama arkadaşlar hiç kimse satmaz çünkü o özel bir bitki." Dedi. "Şimdi ne yapacağız?" dedim. Demek ki bu kış aç kalacağız. "Arkadaşlar bu bitkiyi kendimiz üretebiliriz dedim. Şu uzakta görülen bahçeden iki, üç tohum getirip dikip kulemizde kendimiz yetiştirebiliriz."* (S.32)

Ben, sen, Fidan, Ali annelerimizden rica edelim de kurabiye, tatlı gibi yiyecekler hazırlasınlar. Sonra yaptığımız yemekleri satar, çanta alacak parayı buluruz (S.65).

Yiğit'e bir parti yapmaya karar verdiler. Aralarında bir iş bölümü yaptılar ve evi süslemeye başladılar (S.80).

Bahsedilen karakterlere yönelik bilgiler Tablo 4'te görülmektedir. Kitap okunurken uykuya dalan

karakter kendini uzayda yiyecek sorunun içinde bularak bu duruma çözüm üretir (S.32). Arkadaşlarına çanta alacak kadar para bulamayan çocuk karakterlere, yiyecek satarak para toplama çözüm önerisini getiren yine bir çocuk karakterdir (S.65). 3 ileti söz konusudur.

3.1.4. Yardımsever Çocuk Karakterler

Çocuk karakterlerin başka bir karakter özelliği yardımseverliktir.

Tablo 5. *Yardımsever karakterler*

Daha önce hemşire ve doktorlar dışında bir tek lösemili çocuklar Yusuf dedelerinden anı dinlemek için gelirlerdi (S.47).

Tam da Güzide'ye yardım edeceği zamandı. Ondan başka bu dertten onu kurtaracak biri olamazdı. Eski günlerdeki olduğu gibi onu bu zaman da teselli edecektir (S.49).

Yiğit'e bir parti yapmaya karar verdiler. Aralarında bir iş bölümü yaptılar ve evi süslemeye başladılar (S.80).

Yardımsever çocuk karakterlere yönelik bilgiler Tablo 5'te sunulmuştur. Arayanı soranı olmayan Yusuf Dede'ye uğrayan lösemili çocuklar Yusuf Dede'ye bir nevi yardım etmektedir (S.47). Annesi vefat eden Güzide adlı karakteri güldürmeye çalışan Sema yine arkadaşına yardım etmektedir (S.49). Ayrıca annesi vefat eden Yiğit'e moral olması için parti düzenleyen 3 arkadaş Yiğit'e yardım etmektedir (S.80). 3 ileti söz konusudur.

3.1.5. Paylaşımcı Çocuk Karakterler

Diğer bir karakter özelliği paylaşımcı çocuklarda görülmektedir.

Tablo 6. *Paylaşımcı karakterler*

Ömer: İstersen benimkine bisikletin gelinceye kadar binebilirsin, dedi (S.43).

Kumru aklını kemiren düşünceleri en yakın arkadaşıyla paylaşması gerektiğini düşündü (S.44).

Bir fırsatını bulup çok sevdikleri sınıf öğretmenlerinin evine gittiler. Olanları birbir anlattılar öğretmenlerine (S.45).

Paylaşımcı çocuklara yönelik veriler Tablo 6'da gösterilmektedir. Ömer bisikletini arkadaşlarıyla paylaşmaktadır (S.43). Hikâyede Kumru okutulmayan küçük yaşta evlendirilmeye çalışılan bir karakterdir. Aklındaki düşünceleri arkadaşı ile paylaşma eğilimindedir başlarına gelen bu elim olayı öğretmenleri ile paylaşarak evlendirilmekten kurtulup okula devam etmeye başlarlar (S.44-45).3 ileti söz konusudur.

3.1.6. Meraklı Çocuk Karakterler

Karakterlerde görülen başka bir özellik ise meraklı olmalarıdır.

Tablo 7. *Meraklı karakterler*

İnsanlar niye havuza para atar ki? diye düşündü. Havuzun yanındaki açıklayıcı tabelayı fark edip tabelanın yanına gitti (S.16).

Annem kahvaltıda: "Hala kitabının bir sürü sayfası kaldı okuyayım mı sana?" dedi. "Evet anne zaten o kadar heyecanlıyım ki acaba kara parçasına ne yapmışlar?" diye merak ediyorum. Akşam vaktini dört gözle bekliyordum (S.31).

Meraklı çocuk karakterlere yönelik bilgiler Tablo 7'de görülmektedir. Çocuk karakterin annesi ile olan diyalogunda kitabın devamının merak edildiği görülmektedir. 2 ileti karşımıza çıkmaktadır.

3.1.7. Kişiselliğe Önem Veren Çocuk Karakterler

Karakterlerde görülen bir başka özellik kişiselliğe önem vermeleridir.

Tablo 8. *Kişiselliğe önem veren karakterler*

Babam odanın kapısını yine çalmadan girdi. Hep böyle yapıyordu zaten. Özel alanıma her zaman müdahale ederdi (S.100).

Bir gün annesi dolaplığı temizlerken beni çöpe attı. Çöp kutusu delikti. Hakan'ın mutlulukla kapıdan çıktığını gördüm (S.22).

Tablo 8'de kişiselliğe önem veren çocuk karakterlere yönelik detaylar yer almaktadır. Çocuk karakterin babasının odanın kapısı çalmadan girmesine tepki gösterdiği ve kişiselliğe önem verdiği görülmektedir (S.100). 2 ileti saptanmıştır.

3.1.8. Tepkilerini Belli Eden Çocuk Karakterler

Hikâyede bakır renginde bir musluğa dönüşen Selin adlı karakter bu durumu fark edince "Ve bu sefer gerçekten de çığlığı bastı (S.17)" ifadesinde görüldüğü üzere çığlık atarak tepkisini belli etmektedir. Bu kapsamda tepkilerini belli eden karakterlerden bahsetmek mümkündür.

3.1.9. Maceraperest Çocuk Karakterler

Hikâyede geçen. "Selin on yaşında, sarı saçlı, mavi gözlü, gamzeli adrenalini seven fakat buna rağmen macera ile karşılaşmayan biriydi (S.15)." ifadesi maceraperest çocuk karakterin olduğunu göstermektedir.

3.1.10. Hayalperest Çocuk Karakterler

Benzer şekilde hayalperest karaktere de rastlanmaktadır. Hikâyede Ceren adlı karakterin en büyük hayalinin hikâye kahramanlarını görmek olduğundan bahsedilmiştir (S.36).

3.1.11. Cana Yakın Çocuk Karakterler

Bir diğer karakter özelliği ise cana yakın olmaktır. Hikâyede çörek adamdan çeşmenin yerini öğrenen Selin, adam tarafından çok sevilmektedir (S.19).

3.1.12. Sorumluluk Sahibi Çocuk Karakterler

Başka bir hikâyede kahramanın görevine sadık ve sorumluluk sahibi olduğu görülmektedir. Kahraman, nöbet tutarken yaklaşan tehlikeyi fark ederek arkadaşlarını uyarmıştır (S.32).

3.1.13. Mucit Çocuk Karakterler

Hikâyelerde mucit karakterlere rastlamak da mümkündür. Kahraman elmasları küçük bir icatla uzaya yollamaktadır (S.33).

3.1.14. Gülmeyi ve Güldürmeyi Seven Çocuk Karakterler

Karakterlerin bir diğer özelliği gülmeyi ve güldürmeyi sevmesidir. Bu kapsamda annesi vefat edince gülmeyi unutan Güzide'yi türlü denemeler sonucunda güldürmeyi başaran Sema adlı karakter bunun göstergesidir (S.49).

3.1.15. Doğasever Çocuk karakterler

Başka bir görülen özellik doğasever karakterlerdir. Çınar ağacı ile özel bir bağ oluşturan ana karakter, ağacın kesilerek betondan bir parka dönüştürülmesine çok üzülmektedir (S.55).

3.1.16. Düşünceli Çocuk Karakterler

Bunlara ek olarak düşünceli karakterlere rastlanmaktadır, babası iş için yurtdışında, annesi zar zor evin geçimini sağlayan karakter onlara bir yük de ben olmak istemiyorum, diyerek çok istediği çantayı alma fikrini ailesine söylememektedir (S.65).

3.1.17. Büyüklere Danışan Çocuk Karakterler

Hikâyede çocuk karakter yanlış düşüncelere kapıldığında Dedesine danışmadan karar vermeyeceğini ifade ederek büyüklere danışan karakterler özelliğini ortaya koymaktadır (S.74).

3.1.18. Gururlu Çocuk Karakterler

Bir diğer olumlu karakter özelliğini ise gururlu karakterler göstermektedir. Öğretmeni tarafından bir yazıyı kendisi yazdığına inanılmayan okulun en tembel öğrencisi Senem, gururunun incindiği belirtilen hikâyede sonraki süreçte başarılı olarak kendini kanıtlamaktadır (S.86).

3.1.19. Havvansever Çocuk Karakterler

Hikâyelerde hayvansever karaktere de rastlanılmaktadır. Çocuk kahraman ailesinden kendisine sadık bir köpek almasını istemektedir. Alınan köpekle vakit geçirmektedir (S.15).

3.2. Olumsuz Karakter Özellikleri

3.2.1. Haşarı/Yaramaz Çocuk Karakterler

Karakterlerde görülen olumsuz özelliklerin başında haşarılık/yaramazlık gelmektedir.

Tablo 9. *Haşarı karakterler*

O ve arkadaşları serviste bugün ne yapacaklarını konuşuyorlardı. Birden duyduklarımla kalbim yerinden çıkacakmış gibi oldu. Çünkü bugün kalem kırmaca oyunu oynayacaklarmış (S.28).

Okulu çok severdi ama hiç çalışkan bir kız değildi. Çalışkan olmadığı kadar yaramaz biriydi. Her zaman haylazlık peşindeydi (S.85).

Bu köyün ileri gelenlerinden bir ailenin 10-11 yaşlarında, Celil adında bir çocuğu vardı. Çevresindekiler ona Bay Suratsız diye seslenirlerdi çünkü Celil bencil, kurnaz, yaramaz, inatçı, kibirli ama zeki bir çocuktu (S.40).

Eline aldığı bir sopa ile ağaca vurmaya başladı (S.60).

Tablo 9'da haşarı/yaramaz özelliklere sahip karakterlere ait veriler sıralanmaktadır. Tabloda çocuk karakterin kalem kırma oyunu oynayarak kalemlere zarar verdiği görülmektedir (S.28). Sayfa 85 ve 40' da ise çocuk karakter yaramaz olarak tanıtılmaktadır. Ağaçlara sopa ile vurarak zarar veren çocuk karaktere de yer verilmiştir (S. 60). Bahsedilen karakter sonraları hatasını anlayarak telafi etmek için ağaç bakımını üstlenmiştir. Bu karakter özellikleri 4 kere tekrar edilmiştir.

3.2.2. Bencil Çocuk Karakterler

Olumsuz karakter özelliklerinin bir diğeri bencil karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 10. *Bencil karakterler*

Bu köyün ileri gelenlerinden bir ailenin 10-11 yaşlarında, Celil adında bir çocuğu vardı. Çevresindekiler ona Bay Suratsız diye seslenirlerdi çünkü Celil bencil, kurnaz, yaramaz, inatçı, kibirli ama zeki bir çocuktu (S.40).

Arkadaşlarından hiçbirinin bisikletine dokunmasına izin bile vermedi (S.41).

Hayır sen aklını kaçırmış olmalısın bu bisiklete binmek nerede kaldı ki elleyemezsin bile (S.42).

Tablo 10'da sık tekrar eden olumsuz özelliklerin arasındaki bencil karakterler yer almaktadır. Tabloda köyün ileri gelen ailelerinden Celil adlı çocuğa ait bencil davranış örnekleri sıralanmıştır. Babası tarafından bisiklet alınan Celil köydeki çocuklarla bisikletini paylaşmamaktadır. Hikâyenin sonunda Celil'e bir ders verilmiştir böylece paylaşmayı öğrenmiştir. Buna ek olarak karakterin kurnaz, inatçı, kibirli olduğu tanımlanarak olumsuz karakter özellikleri sıralanmıştır.

3.2.3. Yemek seçen, Abur Cubur Düşkünü Çocuk Karakterler

"Doruk sebzeleri sevmezdi (S.62)." ifadesinde karakterin yemek seçtiği kanısına ulaşılmaktadır. Aynı karakter "Emre'nin tabağına takıldı, çok güzel görünüyordu. Çikolata, cips, reçelli ekler, kola ve daha neler neler ama isteyemiyordu (S.63)." ifadesinden anlaşılacağı üzere abur cubur yemeğe düşkündür. 2 ileti sunulmuştur.

3.2.4. Tembel Çocuk Karakterler

Hikâyelerde tembel karakterlere de yer verilmiştir (S.85, S.86). 2 kere tekrar edilmiştir.

3.2.5.Teknoloji Bağımlısı Çocuk Karakterler

Bilgisayar düşkünü karakterler de resmedilmiştir. *"Yine her zamanki gibi beni silgi ile birlikte çantaya atıp dersten çıktı. Eve gelir gelmez bilgisayarın başına oturdu. Oysa ben bu duruma çok üzülüyordum çünkü diğer arkadaşlarım o kadar güzel yazılar yazıyor, resimler çiziyorlardı ki onları çok kıskanıyordum.* (S.27)" ifadesi bu karakterin rutininde bilgisayara düşkün olduğunu göstermektedir.

3.2.6.Asosyal Çocuk Karakterler

Bir diğer olumsuz karakter özelliği "*Arkadaş edinmekte ve arkadaş ilişkilerimi yürütmekte çok zorlanıyordum. Bu hiç kimsenin istemeyeceği türden kötü bir kusurumdu (S.100)."* ifadesiyle asosyalliktir.

3.2.7.Yalan Söyleyen Çocuk Karakterler

Bir diğer özellik ise yalan söyleyen karakterlerdir. *"Fakat annesinin sormasına rağmen Selim'in ona yalan söylemesi onu biraz üzmüştü (S.114)."* ifadesinde annesine yalan söyleyen çocuk karakterden bahsedilmektedir. Anneleri davranışın tekrarının olmaması yönünde uyarıda bulunmuştur.

3.2.8.Kibirli Çocuk Karakterler

"*İstanbul'da Melike adında kötü bir kız vardı. Her zaman yüzü asık ve mutsuzdu. Üstelik hiçbir şeyi beğenmez hep küçümserdi. Çünkü istediği her şeyi kolaylıkla elde edebiliyordu. Annesi ve babası bu duruma çok üzülüyordu (S.77).*" ifadesiyle hikâyedeki baş kahraman kibirli, asık yüzlü, mutsuz, kötü bir karakter olarak tanımlanmıştır. Kahraman Afrika'ya giderek annesi ile yaptığı uzun konuşmalardan sonra hatasını anlamaktadır.

4. Sonuç

Araştırmada çocuk karakterler olumlu ve olumsuz özellik bağlamında iki kategori halinde incelenmiştir. Çocuk karakterlerin yazmış olduğu hikâyelerde olumlu ve olumsuz karakter özellikleri birlikte yer almaktadır. Olumu karakter özellikleri kitapsever, hatasını anlayan, organizatör (yönetici), yardımsever, paylaşımcı, meraklı, kişiselliğe önem veren, tepkilerini belli eden, maceraperest, hayalperest, cana yakın, görevine sadık ve sorumluluk sahibi, mucit, gülmeyi ve güldürmeyi seven, doğasever, düşünceli, büyüklere danışan, gururlu, hayvansever olarak kodlanmıştır. Bu özelliklerden kitapseverler 6 defa tekrar etmiştir. Hatasını anlayan karakterler 4 defa tekrar etmiştir. Organizatör, yardımsever, paylaşımcı özellikler 3 defa tekrar etmiştir. Meraklı karakterler ve kişiselliğe önem veren karakterler 2 defa tekrar etmiştir. Diğer karakter özellikleri 1'er defa geçmektedir. Bu bağlamda 35 olumlu karakter özelliği geçmektedir. Ders kitaplarında çocuk karakterlerin incelendiği çalışmada da olumlu ve olumsuz özellik bağlamında bakılmış ve çocuklara ait olumlu özelliklerin ders kitaplarında daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. (Yılmaz & Yakar, 2018).

Olumsuz karakter özellikleri ise haşarı/yaramaz, bencil, yemek seçen/ abur cubur düşkünü, tembel, teknoloji bağımlısı, asosyal, yalan söyleyen, kibirli olarak kodlanmıştır. Haşarı karakterler 4 defa geçmektedir. Bencil karakterler 3 defa geçmektedir. Kibirli karakterler ise 2 defa geçmektedir. Diğer olumsuz karakter özellikleri 1 defa geçmektedir. Toplamda 14 olumsuz karakter özelliği saptanmıştır.

Olumsuz özellik gösteren karakterlerin kimisinin hatasını anlayarak değişime uğradığı görülmüştür. Bu aynı zamanda karakterin devingen yapıda olduğunu göstermektedir. Davranışın sonuçlandırılması adına çocuk yazarların yazılarında bu değişime müsaade etmesi bu noktada önem taşımaktadır.

Sonuçta çocuk yazarların sunmuş olduğu çocuk karakterleri idealize etmeden, gerçekçi bir biçimde kurguladığı kanısına ulaşılmıştır. Çocukların yaptığı resimlerin analiz çalışmaları yanı sıra çıkarılan yazılı metinlerinin de analizi oldukça önem taşımaktadır. Öğrencilerin oluşturmuş olduğu bu gibi

yazarlık çalışmalarının artması çocukların hayal gücünü ve çocuğa göreliği anlayabilmek adına önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. (2013). Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili (Teori ve Uygulama), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.

Akyüz, M. (2018). Çocuk edebiyatının temel ilkeleri açısından Muzaffer İzgü'nün çocuk romanlarındaki karakterler. *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 305-318.

Arıcı, A. F. (2016). Çocuk Edebiyatı ve Kültürü, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Başgil, A. F. (2014). Gençlerle Başbaşa, Yağmur Yayınları, İstanbul.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*.9(2), 27- 40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

Bradford, H. ve Wyse, D. (2012). Yazma ve yazarlar: küçük çocukların ve ebeveynlerinin algıları. Erken Yıllar, 33 (3), 252–265. https://doi.org/10.1080/09575146.2012.744957

Destegüloğlu, B. (2024). Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında ve öğrenci algılarında kötü karakterler. *Çocuk Edebiyatı ve Dil Eğitimi Dergisi*, 7(1), 46-75. https://doi.org/10.47935/ceded.1498037.

Erdem, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin bakış açısıyla çocuk kitaplarındaki kahramanlar. III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı. 613-620. 05-07 Ekim 2011 ÇOGEM. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Karataş, E. (2014). Çocuk edebiyatında "karakter" kavramı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (33), 60-79.

Kutlu, İ., & Çevik, A. (2025). Çocuk okurların özdeşim kurduğu karakterler üzerine bir inceleme. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR),* 8(1), 1-13.

Özbaşı, S. (2020). Karakter eğitimi açısından Vladimir Tumanov'un romanlarındaki çocuk karakterlerin değerlendirilmesi. *Asya Çalışmaları,* 4(12), 11-20. https://doi.org/10.31455/asya.731097.

Şimşek, K., & Kartal, A. (2022). Çocuk edebiyatının başlangıcına dair bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*,(29), 344-356. https://doi.org/10.29000/rumelide.1164173

Tekşan, K., Set, G., & Çinpolat, E. (2019). Çocuk kitapları ve idealist kahramanlar. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty,* (51), 241-261.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, O. & Kılıç, B. S. (2015). İdealize karakter bağlamında Elif Şafak'ın Sakız Sardunya'sı.II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler, 145-152. İstanbul: KBN Dijital Baskı.

Yılmaz, O. & Yakar, Y. (2022). Çocuk kitaplarında öğretmen ve idareci karakterler. *Çocuk Edebiyatı ve Dil Eğitimi Dergisi*, 5(2), 201-215. https://doi.org/10.47935/ceded.1216084.

Yılmaz, O. & Yakar, Y. M. (2018). Türkçe ders kitapları ve çocuk karakterler, Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 69(Summer II), 49-64, http://dx.doi.org/10.9761/jasss7708.

Yılmaz, O. (2016a). Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında ayı karakteri, *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C/S. 5 (2), 801-817.

Yılmaz, O. (2016b) Kurgusal nitelikli çocuk kitapları ve karakter eğitimi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, C/S. 4 (3), 311-325.

DİJİTALLEŞME ÇAĞINDA ÇOCUK EDEBİYATIYLA İLGİLİ BİR İYİ UYGULAMA ÖRNEĞİ: TÜMAK MASAL MASAL TÜRKİYE

Öğr. Gör. Nesibe TAŞKIN*

Öğr. Gör. Ayşegül GÜLER YILDIZ**

Özet

Günümüz dünyasında çocuk edebiyatı ürünleri sadece basılı metinlerle sınırlandırılamayacak kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu konuyu dijitalleşme çağında ele aldığımızda, söz konusu çocuk edebiyatı ürünlerini yalnızca çevrimiçi ortamdaki düz metinler olarak değil, etkileşimli içerikler olarak da görmekteyiz. Bu etkileşimli içerikler çocukların birden fazla duyusuna hitap ederek öğrenme faaliyetlerini de kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda bu içerikler çocukların kültürel kavramları anlamasına ve kültürel bilinç oluşturmasına da ortam hazırlamaktadır.

Masallar, Türk kültürüne ait kültürel değerlerin kavratılmasında ve kültüre ait ögelerin çocuklara aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Masalın kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı olma niteliğinin günümüzde farklı görünümlerde varlığını sürdürebilmesi büyük bir ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyacı fark eden ve masalları dijital dünyada da kayıt altına almak isteyen Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı önderliğinde yürütülen TÜMAK (Türk Masal Külliyatı) projeleri, kapsamlı bir kültür belleği çalışmasıdır. Bu yönüyle yapılan projelerden birincisi 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. TÜMAK II projesi ise halen devam etmektedir. Bu projenin çıktılarından biri olan *TÜMAK Masal Masal Türkiye* mobil cihazlarda çevrimiçi kullanılabilen bir uygulamadır. Aynı zamanda bu uygulamadaki masallarla ilişkili olarak *AKMB Çocuk* YouTube kanalı da açılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu uygulamanın ortaya çıkışı, tanıtımının yapılması ve içeriklerin genel görünümü hakkında tespitlerin yapılması amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen *TÜMAK Masal Masal Türkiye* uygulaması ve bu uygulamayla bağlantılı geliştirilen *AKMB Çocuk* YouTube kanalına bakıldığında bu araçların çok yönlü ve modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilen iyi bir uygulama örneği olduğu görülmektedir. Türkiye'nin dijital kültürel mirası ve çocuk edebiyatının toplumsal rolleri açısından bu araçlar başka uygulamalar için de model olabilecek niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: TÜMAK Masal Masal Türkiye, kültür aktarımı, dijital masallar.

A GOOD PRACTİCE EXAMPLE İN CHİLDREN'S LİTERATURE İN THE DİGİTAL AGE: TÜMAK – "MASAL MASAL TÜRKİYE

Abstract

In today's world, children's literature extends far beyond printed texts, encompassing a wide range of forms and media. When we consider this subject within the context of the digital age, children's literary works can no longer be viewed merely as static online texts; rather, they appear as interactive contents designed to engage multiple senses. Such interactive contents not only stimulate children's cognitive and emotional development but also facilitate learning processes by appealing to more than one sense simultaneously. At the same time, they provide opportunities for children to understand cultural concepts and develop a deeper sense of cultural awareness.

Fairy tales have long played a vital role in helping children grasp the cultural values and traditional elements of Turkish culture. The ability of fairy tales to act as both carriers and transmitters of culture has made it increasingly necessary to preserve them in new and modern forms. Recognizing this need, the Atatürk Supreme Council for Culture (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı) initiated the TÜMAK (Turkish Fairy Tale Corpus) projects, which constitute a

* Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, ntaskin@gantep.edu.tr

** Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, ayyildizguler@gantep.edu.tr

comprehensive effort to build a digital cultural memory. The first phase of the project (TÜMAK I) covered the years 2019–2023, while TÜMAK II is currently ongoing.

One of the most remarkable outcomes of this initiative is the TÜMAK Masal Masal Türkiye mobile application, which allows users to access Turkish fairy tales online via smart devices. Complementing this digital platform, the AKMB Çocuk YouTube channel was also launched to present audio-visual versions of the tales and related cultural materials. This study aims to describe the emergence, promotion, and content structure of the Masal Masal Türkiye application as an innovative model in digital children's literature.

In conclusion, the TÜMAK Masal Masal Türkiye application and the accompanying AKMB Çocuk YouTube channel can be regarded as multidimensional and effective good practice examples that successfully respond to the needs of the modern digital world. From the perspective of Turkey's digital cultural heritage and the social functions of children's literature, these platforms serve as exemplary models for future projects that seek to merge tradition with technology.

Keywords: TÜMAK Masal Masal Türkiye, cultural transmission, digital fairy tales.

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda dijitalleşme, insan yaşamını her yönüyle etkileyen ve dönüştüren bir olgu olmuştur. Bu etki kendisini eğitim, kültür, edebiyat gibi alanlarda da göstererek yeniden biçimlendirmeyi gerektirmiştir. Özellikle çocukluk çağında dijitalleşmenin etkisiyle ortaya farklı öğrenme ortamları ve kültürel deneyim sahaları çıkmıştır. Çocuklar artık sadece basılı kitaplarla değil çoklu etkileşime dayalı dijital ortamlarla bazı pratikleri kazanmaktadır (Akyüz, 2023) Bu bağlamda çocuk edebiyatı sadece çocuklara yönelik yalnızca metne dayalı kısıtlı bir alan olmanın dışında etkileşime, görsel-işitsel ögelere yer veren çok yönlü bir yapıya dönüşmüştür. Bu çok yönlü yapı içerisinde söz konusu dijital içerikler, duygusal deneyimleri de etkin hale getirmeye yarar (Serafini, 2014). Çocuklara hem anlatımcı hem katılımcı olma fırsatını sunan *dijital hikâye anlatımı* dil gelişimini artırırken kültürel farkındalığı da güçlendirir (Robin, 2016). Bu dijital edebiyat ürünleri sayesinde aynı zamanda çocukların okuma motivasyonu da artmaktadır (Kucirkova, 2017). Türkiye'de de dijital çocuk edebiyatının gelişmesi için önemli adımlar atılmaktadır.

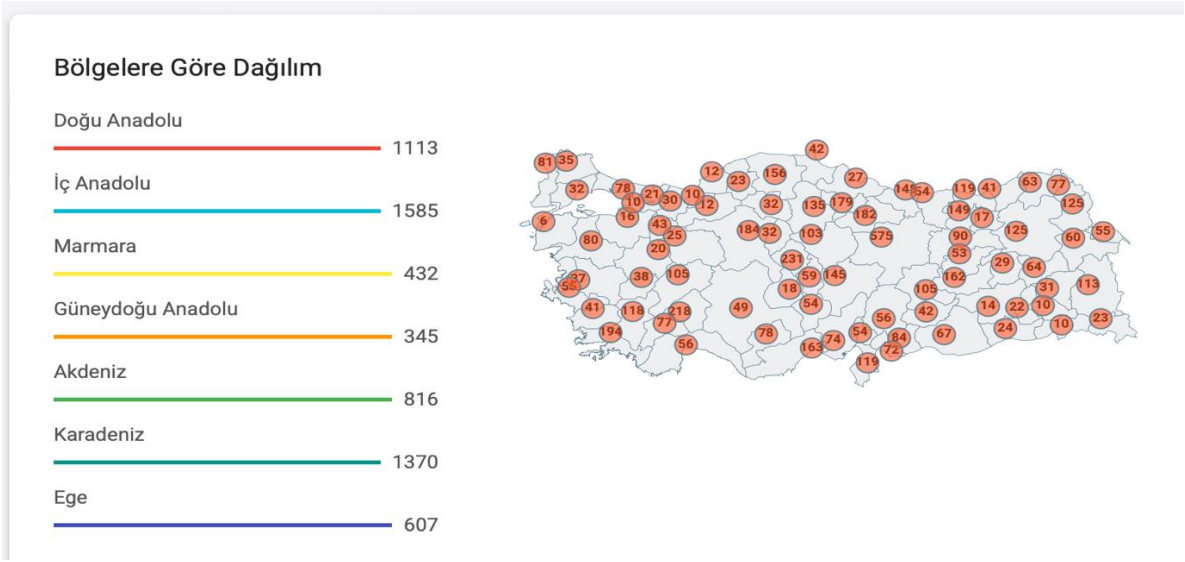
Çocuklara hitap eden geleneksel çocuk edebiyatı eserlerinin özelikle de masalların farklı dijital ortamlarda yeniden yapılandırılması öğrenme ortamları ve kültürel aktarım açısından çocuklara farklı fırsatlar yaratmaktadır. Masallar, halk edebiyatının en eskiden gelen ve küresel anlatı çeşitlerinden biridir. Kökeni tam olarak bilinmeyen ancak sözlü kültürden geldiği tahmin edilen masallar, çoğunlukla bilinmeyen bir zamanda ve bilinmeyen bir mekânda yaşanan olayları konu edinen genellikle iyilik, yardımseverlik, doğruluk gibi değerleri anlatan kısa hikâyelerdir (Boratav, 1982). Bu yönüyle masallar, ait olduğu toplumun değerlerini, yaşam şeklini, ahlaki kodlarını ve o toplumun hayal gücünü yansıtan en kuvvetli sözlü anlatım şekillerinden birisidir. Bu sebeple masalların yaşadığımız çağın gerektirdiği gibi dijital bir dönüşümle sunulması kültürel hafızanın ve kültürel aktarımın devamlılığı açısından son derece önemlidir. Çünkü Türk kültürünü gelecek nesillere taşıma konusunda taşıyıcı rolünü üstlenen halk masalları dijitale aktarılarak sadece geçmiş anlatıları korumakla kalmayıp aynı zamanda geleceğin kültürel belleğini de yapılandırır (Miçooğulları ve Kılıç, 2021)

UNESCO, "Somut Olmayan Kültürel mirasın Korunması Sözleşmesi"nde (2003) kültürel çeşitliliğin devamlılığı için masalların korunması gerektiğini vurgulamıştır. Buna örnek olarak *Masal Masal Türkiye* uygulaması yerel masalları kanıtlı bir biçimde belgeleyen bir dijital kültür hafızası oluşturmaktadır.

Çağa ayak uydurmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı önderliğinde yürütülen Türk Masal Külliyatı I (TÜMAK) önemli bir kültürel projedir. "Kuşaklar arası kültür aktarımının gerçekleştirilmesi, Türk toplumunun kültürel kodlarının ve insanlığın ortak değerlerinin yaşatılması, bireylere eğlenme imkânı tanıması, insanları sıkıntılarından uzaklaştırarak

psikolojik rahatlama sağlaması, toplumun binlerce yıllık geçmişine uygun ideal davranışlara sahip bir birey ortaya koyması ve teknolojik gelişmelere ilham kaynağı olması bunlardan birkaçıdır" (*Masal Masal Türkiye* [Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı], t.y.). TÜMAK-I projesiyle geleneksel Türk masallarının derlenip bu masalların kamuya erişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Projenin 2019'dan 2023'e kadar olan birinci aşamasında TÜMAK-I ile Türkiye genelinde derlenen yaklaşık 6 bini aşkın masal kayıt altına alınmış,2500 masal incelemeye tâbi tutulmuş bu masalların Aralık 2022 itibarıyla 1252 tanesi halkın erişimine açık hale getirilmiştir (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı [AKMB], 2023).Ancak masal veri tabanında (www.masal.gov.tr) zaman zaman bakım ve iyileştirme çalışmaları yapıldığından bazı masalların içeriğine erişim kimi zaman mümkün olmamaktadır. Kullanıcılar herhangi bir üyelik gerekmeden www.masal.gov.tr açık kaynağından masalları aratarak tarama yapabilmektedir. Şu anda erişime açık masal sayısı 240'tır (*Masal Masal Türkiye* [Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı], 2025).

Kullanıcılar www.masal.gov.tr açık kaynağından kullanıcı adı ve parola oluşturarak üyelik kaydı yapabilmektedir. Bu kullanıcı kaydıyla üyeler sisteme masal yükleyebilmekte, masalların kabulü durumunda da telifleri hesaplanarak ödeme alabilmektedirler (Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı [AKMB], 2023).

Resim 1. *Masalların Bölgelere Göre Dağılımı*

Not: *Görsel Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı (21 Ekim 2025) web sitesinden alınmıştır: https://masal.gov.tr/*

Resim 1'de görüldüğü üzere üyelik yapılarak erişilen masal ekleme sistemine dahil olan 6268 masal bulunmaktadır. Ancak bu masalların çoğu erişim yapılan tarih itibarıyla okuyucuya açık değildir.

TÜMAK-II projesi ise söz konusu veri tabanının oluşturulan mobil uygulama ile masalların daha erişilebilir olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu projenin ürünü olan *Masal Masal Türkiye* mobil uygulaması kültürümüzün dijital kaynağa somut bir biçimde yansımasıdır. Bir dijital çıktı olan uygulamada, illere göre filtreleme, yöresel seslendirme gibi özellikler bulunmaktadır (ASHB, 2024).Ayrıca Atatürk Kültür Merkezi himayesinde açılan *AKMB Çocuk* YouTube kanalı ile bu uygulamayı tamamlayan bir dijital içerik daha oluşturulmuştur. Bu kanalda masallar görsellerle hikâyeleştirilmiş bazı masalların farklı dillerde seslendirmeleri yapılmıştır. Aynı zamanda bazı masallar işitme engelli bireylerin de kullanımına uygun hale getirilmiştir.

Bu araştırmada, söz konusu uygulamanın ortaya çıkışı, tanıtımının yapılması ve içeriklerin genel görünümü hakkında tespitlerin yapılması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmada dijital çocuk edebiyatının kuramsal çerçevesi içinde *Masal Masal Türkiye* uygulaması bir iyi uygulama örneği olarak ele alınmıştır. Araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Dijital hikâye ve kültür aktarımı bağlamında TÜMAK Masal Masal Türkiye uygulamasının genel görünümü nasıldır?
2. Dijital hikâye ve kültür aktarımı bağlamında *AKMB Çocuk* YouTube kanalının genel görünümü nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplama sürecinde toplama sürecinde doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.Doküman incelemesinde araştırmada hedeflenen olgular hakkında materyallerin incelenmesi esas alınır (Yıldırım & Şimşek, 2021). *Masal Masal Türkiye Uygulaması*, AKMB genel ağ sayfası, www.masal.gov.tr, mobil uygulama mağazaları ve *AKMB Çocuk* YouTube kanalı üzerinden bu incelemeler yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya yönelik bulgulara yer verilecektir.

3.1. TÜMAK Masal Masal Türkiye Uygulamasına İlişkin Bulgular

Resim 2. *Masal Masal Türkiye uygulamasının genel görünümü*

Not: *Masal Masal Türkiye uygulamasından alınmıştır (20 Ekim 2025).*

Masal Masal Türkiye mobil uygulamasında masallar temelde *Bölge Bölge Masallar* ve *Türlü Türlü Masallar* biçimde iki şekilde kategorize edilmiştir. İl il tarama yapıp bu masalları dinlemek ve aynı zamanda okumak mümkündür. Burada yer alan masallar yalnızca Türkçe değil, Türkçeye ek 8 dilde hizmete sunulmuştur (ASHB, 2024). TÜMAK-II projesi kapsamında oluşturulan *Masal Masal Türkiye* uygulamasında yer alan dil seçenekleri şu şekildedir: Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Farsça, Japonca ve Rusça. Ayrıca uygulama üzerinde *Bölge Bölge Masallar* kategorisinden il bazında masallara erişim sağladığında bazı masalların "yöre ağzıyla dinle" seçeneği de mevcuttur. Yani ilgili masal, ait olduğu yörenin ağzından da dinlenebilmektedir. Kısacası

uygulamada hem çoklu dil seçeneği hem de yöresel ağız özellikleri bulunmaktadır. Bu da kültürün taşıyıcısı olan masalların aktarımını daha hızlı ve etkili hale getirebilmektedir. Masal Masal Türkiye uygulamasında yer alan masallara ait sayısal veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1 *Ek masal bulunan iller*

Sıra	İl Adı	Ek Masal Sayısı
1.	Rize	22
2.	Ankara	15
3.	Van	10
4.	Erzurum	9
5.	Kayseri	8
6.	Kırşehir	8
7.	Elazığ	7
8.	Şanlıurfa	7
9.	Kırklareli	6
10.	Trabzon	6
11.	Bayburt	6
12.	Bartın	6
13.	Adana	6
14.	Bolu	3
	Toplam	119

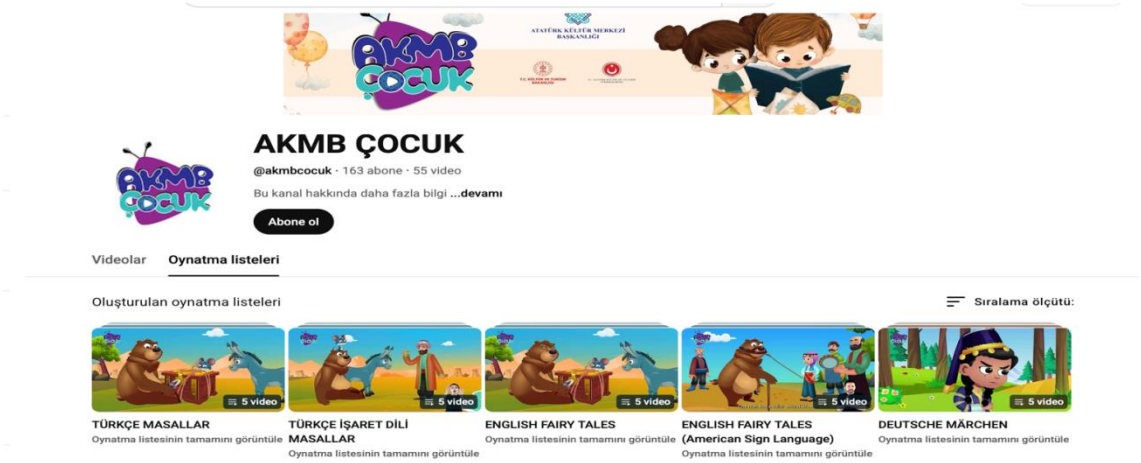
Mobil uygulamada 81 il için ayrı ayrı masallar mevcuttur. Bu masallardan 25 tanesi il fark etmeksizin her ile ait masal listesinde aynı şekilde yer almaktadır. Bu sabit 25 masalın üzerine Tablo 1'de yer alan illerde ilave masallar da eklenmiştir. Örneğin; Rize ilinde 25 sabit masal 22 de ilave masal olmak üzere 47 masal listelenmiştir. Yani dileyen kişi bu 47 masaldan istediğini dinleyebilir ya da okuyabilir.

Tablo 2 *Masalları yöre ağzıyla dinlenebilen iller*

Adana	**Bolu**	**Isparta**	**Muğla**
Afyonkarahisar	Çanakkale	Kars	Rize
Amasya	Diyarbakır	Kayseri	Şanlıurfa
Ankara	Elazığ	Kırklareli	Trabzon
Bartın	Erzurum	Kırşehir	Van
Bayburt	Gaziantep	Konya	
Toplam: 23 il			

Tablo 2'de yer alan illere ait masallar İstanbul Türkçesiyle dinlenebildiği gibi bulunduğu ile ait ağız özelliklerine uygun olarak da dinlenebilmektedir. Ancak yazılı metinde herhangi bir ağız özelliğine rastlanmamaktadır.

3.2. AKMB Çocuk YouTube Kanalına İlişkin Bulgular

Resim 3. *AKMB Çocuk YouTube kanalı genel görünümü*

Not: *AKMB Çocuk YouTube kanalından alınmıştır (20 Ekim 2025).*

Resim 3'te verilen YouTube kanalı,T. C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi paydaşlarla beraber Atatürk Kültür Merkezi önderliğinde yürütülen TÜMAK-II projesinin bir ürünüdür.

Şekil 1. *AKMB Çocuk YouTube kanalında yer alan videoların dil seçenekleri*

Bu kanalda *Masal Masal Türkiye* mobil uygulamasında tüm illere ait masallar arasında sabit bir biçimde yer alan 5 masal görsellerle video haline dönüştürülmüştür. Söz konusu kanalda bulunan masallar: "Dilek Taşı, Ak Kız ile Kara Kız, İhtiyar Balıkçı, Kaplumbağa Yavrusu, Gökten Gelen Kirazlar"dır. Bu masallar tıpkı Masal*Masal Türkiye* mobil uygulamasında olduğu gibi 9 dilde (Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Farsça, Japonca ve Rusça) sunulmuştur. Ayrıca bu dillere ek olarak Türkçe İşaret Dili ve Amerikan İşaret Dili ile de anlatımları mevcuttur. Yani kanalda her masalın 11 dilde anlatımı vardır. Bu da kanalda yer alan 55 videoya denk gelmektedir. Söz konusu kanal 4 Şubat 2025 tarihinde hizmete açılmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

TÜMAK I ve TÜMAK II projeleri birbirini tamamlayan, Türk kültürünün ve Türkçe'nin güzelliklerini dijital bir belleğe döken önemli bir kaynak oluşturma çalışmasıdır. Masal Masal Türkiye uygulamasında birbirinden farklı 144 masal ve AKMB Çocuk YouTube kanalında 5 masalın farklı versiyonları bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan TÜMAK Masal Masal Türkiye mobil uygulaması ve bu uygulamanın bağlantılı olduğu AKMB Çocuk YouTube kanalı dijital çağda bir kültürel devamlılık oluşturma adına bir iyi uygulama örneğidir.

Rahiem (2021), yaptığı araştırmada erken çocukluk döneminde dijital hikâye anlatımı ile empati kurmanın ve kültürel hassasiyetin arttırıldığını belirtmektedir. Masal Masal Türkiye uygulaması ile AKMB Çocuk YouTube kanalı da bu yönüyle çocukların görsel, işitsel ve bilişsel olarak farklı duyularına hitap eden dijital etkinliklerdendir. Çocuk; masallardaki seslendirmeleri dinleyecek, görselleri takip edecek ve metinleri okuyup bilişsel olarak işleyecektir.

Benzer bir şekilde Kasemsarn ve Nickpour (2025) da kültürel bellek konusunda dijital hikâyelerin genç nesillerle iletişim kurmada etkili olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle Masal Masal Türkiye uygulaması ve AKMB Çocuk YouTube kanalı gençlere hitap eden platformlarda varlığını sürdürdüğünden kültür aktarımı için günümüz şartlarına uygun araçlardır.

Kültüre ait ögelerin yansıması olan masalların millî bir arşivde depolanması ve her yerden erişilebilir bir kaynak niteliğini taşıması masalların tanınırlığı ile çok kişiye ulaşma durumunu da artırmaktadır. Masal Masal Türkiye uygulaması ve AKMB Çocuk YouTube kanalı bu açıdan çocuk kavramını, dijital kavramını ve kültür aktarımını harmanlayan bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

Masal Masal Türkiye uygulaması ve AKMB Çocuk YouTube kanalı elbette çoğu yönden bir iyi uygulama örneğidir. Ancak bazı noktalarda çeşitli önerilere de dikkat etmek gerekmektedir. Söz konusu öneriler şu şekildedir:

- Masal Masal Türkiye uygulaması devamlı internet bağlantısına ihtiyaç duyan çevrimiçi bir uygulamadır. Bu sebeple erişilen kişi sayısı ve erişim kolaylığını daha da artırmak adına uygulama çevrimdışı da çalışılabilir hale getirilebilir.
- Uygulamanın ve Youtube kanalının istatistiklerinin daha detaylı bir biçimde okuyucuyla paylaşılması etki oranını artırması açısından önemlidir.
- Uygulama içerisinde kullanıcıların geri bildirim konusunda daha pratik davranabileceği etkileşimli ortamlar genişletilebilir.
- Özellikle YouTube kanalında yer alan masallar, mobil uygulamada yer alan masalların sayısına göre artırılabilir. Uygulamadaki her masalın görsel, işitsel ve hatta işitme engelliler için işaret dili kullanılan şekline okuyucu istediği zaman erişebilmelidir.
- Masal Masal Türkiye uygulaması ve AKMB Çocuk YouTube kanalında dil seçenekleri daha da çeşitlendirilerek çok dilli bir yapı için ortam hazırlanabilir. Bu yapı aynı zamanda çokkültürlü olmayı ve etkileşimi de beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Çocuklara özel masal uygulaması*

*geliştirildi.*https://www.aile.gov.tr/btgmd/haberler/cocuklara-ozel-masal-uygulamasi-gelistirildi/

Akyüz, E. (2023). Bir Okuma Deneyimi Olarak Elektronik Çocuk Kitapları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (*Özel Sayı 1 (Cumhuriyetin 100. Yılına)*, 785-801. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1342303

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. (20 Ekim 2025). *AKMB Çocuk* [YouTube kanalı]. YouTube. https://www.youtube.com/@akmbcocuk

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. (2023). *Türk Masal Külliyatı (TÜMAK) Projesi*.https://akmb.gov.tr/manset/turk-masal-kulliyati-halkimizin-erisimine-acildi/

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. (2025). *Türk Masal Külliyatı (TÜMAK) – "Masal Masal Türkiye"*. Masal.gov.tr. https://masal.gov.tr/

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. (t.y.). *Türk Masal Külliyatı (TÜMAK) – "Masal Masal Türkiye"*. Masal.gov.tr. https://masal.gov.tr/

Boratav, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Kasemsarn, P., &Nickpour, F. (2025). *Digitalstorytelling in culturalandheritagetourism: A review of socialmediaintegrationandyouthengagementframeworks. Heritage, 8*(6), 200. https://www.mdpi.com/2571-9408/8/6/200

Kucirkova, N. (2017). *Digitalpersonalization in earlychildhood: Impact on educationanddevelopment.*London: Bloomsbury Academic. https://www.bloomsbury.com/us/digital-personalization-in-early-childhood-9781474290807/

Miçooğulları, M., & Kılıç, M. (2021). Dijital kültür belleğine katkılar: "Türk Masal Külliyatı (TÜMAK – I)" projesi örneği. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, 7*(15), 367-386. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/62183/860116

Rahiem, M. D. H. (2021). *Storytelling in earlychildhoodeducation: Time togodigital. International Journal of Child CareandEducationPolicy*, *15*(1), 1–15. https://ijccep.springeropen.com/articles/10.1186/s40723-021-00081-x

Robin, B. (2016). Thepower of digitalstorytellingtosupportteachingandlearning. *DigitalEducationReview, 30*, 17–29. https://revistes.ub.edu/index.php/der/article/view/16104

Serafini, F. (2014). *Reading thevisual: An introductiontoteaching multimodal literacy.* New York: TeachersCollegePress.

UNESCO. (2003). *ConventionfortheSafeguarding of theIntangibleCulturalHeritage.* https://ich.unesco.org/en/convention

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇAĞDAŞ TÜRK ÇOCUK EDEBİYATI YAZARLARININ AİLEYE BAKIŞI

Öğr. Gör. Dr. Gülşah GENÇER*

Özet

Bu araştırmada, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına ilişkin görüşleri, aile temasını eserlerinde nasıl kurguladıkları ve toplumsal değişimlerin bu temayı nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseniyle yürütülen çalışmanın katılımcılarını, çocuk edebiyatı alanında eserler veren sekiz çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarı oluşturmuştur. Veriler, Google Forms aracılığıyla çevrim içi olarak toplanmış ve içerik analiziyle çözümlenmiştir. Bulgular, yazarların aileyi sevgi, güven, aidiyet ve sorumluluk değerleri etrafında tanımladıklarını, aileyi hem kültürel hem de duygusal bir kimlik alanı olarak gördüklerini göstermektedir. Eserlerde en sık çekirdek aile modelinin işlendiği, ancak kültürel aktarımı güçlendirmek için dede-nine gibi kuşaklar arası karakterlere de yer verildiği belirlenmiştir. Yazarlar aileyi otoriter değil, iletişime açık ve demokratik bir yapı olarak kurgulamaktadır. Ayrıca dijitalleşme, şehirleşme ve aile içi rollerin değişimi gibi toplumsal dönüşümlerin çocuk kitaplarına yansıdığı görülmüştür. Sonuç olarak, çağdaş Türk çocuk edebiyatında aile temasının hem geleneksel değerleri hem de modern yaşamın gerçeklerini birleştiren gerçekçi bir yapı olarak yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, yazar, aile.

CONTEMPORARY TURKISH CHILDREN'S LITERATURE AUTHORS' PERSPECTIVE ON THE FAMILY

Abstract

This study examines contemporary Turkish children's literature authors' views on the concept of family, how they construct the theme of family in their works, and how social changes have transformed this theme. Conducted using the phenomenological design from qualitative research methods, the study's participants consisted of eight contemporary Turkish children's literature authors who have produced works in the field of children's literature. Data were collected online via Google Forms and analysed using content analysis. The findings show that the authors define the family around the values of love, trust, belonging, and responsibility, viewing the family as both a cultural and emotional identity space. It was determined that the nuclear family model is most frequently depicted in the works, but that intergenerational characters such as grandparents are also included to strengthen cultural transmission. The authors construct the family as an open and democratic structure rather than an authoritarian one. Furthermore, it was observed that social transformations such as digitalisation, urbanisation, and changing roles within the family are reflected in children's books. In conclusion, it is evident that the theme of family in contemporary Turkish children's literature occupies a realistic structure that combines both traditional values and the realities of modern life.

Keywords: Children's literature, author, family.

1. GİRİŞ

Aile, insanın dünyaya gelişi ile içinde bulunduğu, kimliğini, değerlerini ve dünyaya bakışını şekillendiren ilk toplumsal kurumdur. Çocuğun kişilik özelliklerinin şekillenmesi, duygusal olarak belli bir olgunluk düzeyine erişmesi, topluma uyum sağlama ve toplumda var olma gibi toplumsallaşma süreçlerinin aile ortamında şekillendiği bilinmektedir. Bu bağlamda aile kavramı

*İnönü Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, gulsah.gencer@inonu.edu.tr

sadece biyolojik olarak tanımlanamamakta, ailenin bireyin hayata bakışını etkileyen, kültürel ve duygusal var oluşunu destekleyen bütüncül bir temsil özelliği olduğu vurgulanmaktadır (Kuzu Karadağ, 2023). Türk kültüründe aile, yalnızca bireylerin bir araya geldiği toplumsal bir yapı değil, toplumun temelini oluşturan kutsal bir kurum olarak kabul edilmektedir. Yüzyıllar boyunca Türk kültüründe aile hem biyolojik olarak hem de kültürel olarak soyun devam etmesi noktasında oldukça önemli görülmüştür. Dolayısıyla Türk toplumunun aileyi korumayı, aile düzenini ve aile içi ilişkilerin saygı çerçevesinde geliştirilmesini önemseyen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Gedikoğlu & Karagül (2012) geleneksel Türk ailesinde sevgi, saygı, dayanışma ve misafirperverlik gibi değerlerin temel ilkeler olarak kabul edildiğini ve bu değerlerin, kuşaktan kuşağa aktarılarak hem kültürel mirasın devamlılığını sağladığını hem de bireylerin toplum içinde örnek aldığı davranış biçimlerini şekillendirdiğini ifade etmektedirler. Modern dönemde aile yapısının biçiminde çeşitli değişiklikler olsa da Türk kültüründe ailenin manevi ve toplumsal işlevi önemini korumaktadır. Aile, bireyin ilk eğitiminin başladığı, değerlerini ve toplumsal davranış kalıplarını öğrendiği bir okul niteliği de taşımaktadır. Çocuğun toplumsal rolleri öğrenmesi, aidiyet duygusu kazanması ve kültürel kimliğini inşa etmesi aile aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle Türk kültüründe aile, bireyi yetiştiren, koruyan ve topluma hazırlayan bir değerler yuvası olarak görülmektedir. Bu bağlamda aile kavramının önemini çocuklara erken yaşta çeşitli yazınsal eserlerle anlatmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Çocuk edebiyatı; çocuğun yaşam, toplum, insan ilişkileri gibi alanlarda bilgi sahibi olmasını sağlayan, onu hayata hazırlayan; onun duygu, düşünce ve değer gelişimine katkı sunan önemli bir alandır (Temizyürek, 2023). Bu alanda verilen eserlerde aile kavramı sadece bir çevre olmanın ötesinde, karakterin davranış biçimlerini ve var olma sürecini etkileyen önemli bir öge olarak yer almaktadır. Erkmen & Kaya (2024) aile temasının çocuk kitaplarında çocuğun güven duygusunu, aidiyet hissini ve toplumsal değerlerle kurduğu bağı temsil ettiğini belirtmektedirler. Ancak bu temsil biçimi, dönemlerin toplumsal yapısına, kültürel dönüşümlere ve yazarların dünyayı algılayış biçimlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Namazcı & Arıcı (2020) çocuklar için yazılmış eserlerde ailenin ele alınış biçimlerini üç kuşakta (1970 öncesi, 1970 -2000 arası, 2000 sonrası) incelemiş ve bu üç dönemin karşılaştırılmasında daha çok parçalanmış ailelere yer verildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca 1970'ten önce daha çok koruyucu aile yapısı görülürken, 2000 ve sonrasında demokratik aile tipinin hâkim olduğu tespit edilmiştir. 1970-2000 arası yazılan eserlerde ise ebeveynlerin otoriter tutum sergiledikleri ifade edilmiştir. Engin (2022) ise günümüz eserlerinde ailenin daha demokratik, anlayışlı ve iletişime açık bir kurum olarak yansıtıldığını belirtmektedir. Göksel & Arıcı (2021), 2000'li yıllardan sonra çocuk edebiyatında tematik ve biçimsel bir dönüşümün görüldüğünü ifade etmektedirler. Bu dönemde ortaya çıkan çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarları, çocuk merkezli bir yaklaşımı benimseyerek, aileyi yalnızca bir otorite veya koruma alanı olarak değil; bazen çatışmaların, sorgulamaların ve kimlik arayışlarının yaşandığı değişken bir alan olarak ele almaktadırlar. Artık çocuk karakterler, aile içinde söz hakkına sahip bireyler olarak konumlandırılmakta; ebeveyn-çocuk ilişkisi tek yönlü bir otorite ilişkisi olmaktan çıkıp karşılıklı anlayışa dayalı bir etkileşim biçimine dönüşmektedir. Bu değişim, yalnızca toplumsal yapının değil, çocukluk anlayışının da dönüşümünü yansıtmaktadır. Alan yazınında çocuk edebiyatında aile temasına ilişkin çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte (Kuzu Karadağ, 2023; Göksel & Arıcı, 2021; Erkmen & Kaya, 2024; Namazcı & Arıcı, 2000), bu çalışmaların çoğu ailenin eserlerde işlenme şekilleriyle sınırlı kalmaktadır. Çağdaş Türk çocuk edebiyatında, yazarların aileyi nasıl konumlandırdıkları, hangi değerleri ön plana çıkardıkları ve aileyi nasıl bir anlatı unsuru olarak kurguladıkları konusuna odaklanan herhangi bir çalışma görülmemiştir. Bu durum çocuk edebiyatı alanında bir boşluk oluşturmaktadır. Ailenin neyi temsil ettiğini, yazarların kendi yaşam deneyimleri ve yazma anlayışlarıyla aile kavramını nasıl şekillendirdiklerini anlamak, çocuk edebiyatının birey ve toplum üzerindeki işlevini görmeyi de mümkün kılmaktadır. Bu durum araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramını nasıl tanımladıkları, eserlerinde aile temasını nasıl kurguladıklarını, bu temayı hangi değerler, toplumsal değişimler ve kültürel kaynaklar üzerinden anlamlandırdıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada, yazarların aile kavramına bakışları, bu kavramı eserlerinde nasıl temsil ettikleri ve çağdaş toplumsal dönüşümler ışığında aile temasına ilişkin görüşleri ve çocuk edebiyatında aile kavramının geleceğine yönelik öngörüleri incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmada aşağıdaki alt problemler ele alınmıştır:

- Çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarları, aile kavramını nasıl tanımlamakta ve bu kavrama ilişkin düşüncelerini hangi kişisel ve kültürel unsurlar üzerinden inşa etmektedir?
- Yazarlar, eserlerinde aile temasını hangi değerler, aile türleri ve ilişkileri üzerinden sunmakta; çocuk okura nasıl bir aile modeli aktarmaktadır?
- Toplumsal değişimlerin etkisiyle çağdaş çocuk edebiyatında aile teması nasıl dönüşmekte ve yazarlar geleceğin çocuk edebiyatında aileyi nasıl konumlandırmaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına ilişkin görüşlerini belirlemeye çalışan bu araştırma nitel araştırmalardan fenomenoloji (olgubilim) deseniyle tasarlanmıştır. Bu desen, insan deneyimlerini anlama ve açıklama amacıyla kullanılan bir araştırma yaklaşımıdır (Giorgi, 2009). Olgubilim, farkında olunan ancak tam olarak açıklanamayan olguları derinlemesine inceleme ve açıklamaya odaklanmaktadır (Yıldırım veŞimşek, 2018). Bu desende bireylerin olaylara yüklediği anlamlar incelenmektedir. Bu bağlamda genelleme yapmak değil; olguları tanımlamak önemlidir (Akturan ve Esen, 2008). Bu nedenle çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına bakışını, aile temasını hangi değerler, aile türleri ve ilişkiler üzerinden sunduğunu, değişen ve dönüşen dünyada aileyi nasıl konumlandırdığını ayrıntılı bir şekilde açıklamak amaçlandığından bu çalışmada olgubilim deseni tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Nitel araştırmalarda, genellikle kendi bağlamları içinde ayrıntılı incelenen küçük örneklem gruplarıyla çalışılmaktadır (Miles, 1994). Bu doğrultuda, araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmacıların ana olgu hakkında bilgi toplamak veya bu olguyu anlamak amacıyla bireyleri ve araştırma ortamlarını bilinçli bir şekilde seçmelerini içermektedir (Creswell, 2017). Araştırmanın katılımcılarını belirlemek için, önceden belirlenen belirli ölçütleri karşılayan durumların seçildiği ölçüt örnekleme stratejisi tercih edilmiştir (Patton, 2014). Bu doğrultuda, araştırma kapsamında iki temel ölçüt belirlenmiştir. İlk ölçüt, katılımcıların çocuk edebiyatına ilişkin eserlerinin olması ve bu alanda yazmaya devam ediyor olmalarıdır. İkinci ölçüt çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının araştırmaya gönüllülük esasına dayanarak katılım sağlamalarıdır. Bu doğrultuda araştırmanın katılımcılarını Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan ve çocuk edebiyatı alanında eserler veren ve bu alanda yazmaya devam eden 8 çağdaş çocuk edebiyatı yazarı oluşturmaktadır. Araştırmanın inceleme nesneleri ise yazarlar tarafından elektronik ortamda doldurulan formlardır. Araştırmaya katılan çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1. *Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Yazarlarına İlişkin Bilgiler*

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Yazarlık Süresi	Yazarlık Türü	Yayımlanan Çocuk Kitabı Sayısı
K1	Erkek	35-44	Yüksek Lisans	3 yıl	Yetişkin ve çocuk edebiyatı	6
K2	Kadın	25-34	Yüksek Lisans	2 yıl	Yetişkin ve çocuk edebiyatı	2
K3	Kadın	45-54	Lisans	20 yıl	Yetişkin ve çocuk edebiyatı	20
K4	Erkek	35-44	Lisans	20 yıl	Yalnızca çocuk edebiyatı	160
K5	Erkek	35-44	Lisans	15 yıl	Yalnızca çocuk edebiyatı	23
K6	Erkek	45-54	Lisans	10 yıl	Yalnızca çocuk edebiyatı	21
K7	Erkek	45-54	Lisans	3 yıl	Yalnızca çocuk edebiyatı	3
K8	Kadın	35-44	Yüksek Lisans	6 yıl	Yalnızca çocuk edebiyatı	3

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla çevrim içi ortamda Google Forms üzerinde geliştirilen ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda yapılandırılan 28 maddelik bir görüşme formu kullanılmıştır. Bu görüşmelerde sorular önceden belirlenmiştir. Bu formun hazırlanmasında ilgili alan yazını taramasının ardından 20 açık uçlu sorudan oluşan görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formunun ilk sekiz maddesinde katılımcıları tanımaya yönelik sorular bulunmaktadır. Diğer sorular ise katılımcıların aile kavramına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorulardır. Hazırlanan form üç alan uzmanına, bir de ölçme değerlendirme uzmanına sunulmuş, dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Formun son şekli Google Forms üzerinden çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarına gönderilmiş ve katılımcıların görüşleri yazılı olarak alınmıştır.

2.4. Verilerin Toplanma Süreci

Görüşmeler, Google Forms platformu üzerinden çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara form bağlantısı e-posta yoluyla iletilmiş, formun başında katılımcılara araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını belirten bir onam formu sunulmuştur. Araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan eden araştırmacılar asıl forma erişerek soruları yanıtlamışlardır. Katılımcıların anonimliği korunmuş, yanıtlar yalnızca araştırma amacıyla kullanılmıştır. Veri toplama süreci yaklaşık iki hafta sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu süreçte öncelikle toplanan veriler bir araya getirilmiş, katılımcıların görüşleri analiz edilmiş ve araştırmacı dışında başka bir araştırmacı tarafından da bağımsız temalar oluşturulmuştur. Daha sonrasında araştırmacı belirlenen temalar üzerinden ortak bir havuz oluşturarak alt temalardan hareketle kodlar oluşturmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda ortaya çıkan temalar, alt temalar, kodlar sunulmakta ve bunlar doğrudan alıntılar ile desteklenmektedir.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problemde çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının, aile kavramını nasıl tanımladıklarına, bu kavrama ilişkin algılarını hangi kişisel ve kültürel unsurlar üzerinden inşa ettiklerine ilişkin görüşleri tema, alt tema ve kodlar ile sunularak doğrudan alıntılar ile desteklenmektedir:

Tablo 2. *Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Aile Kavramına İlişkin Görüşleri*

Tema	**Alt Tema**	**Kodlar**	**Katılımcı Görüşleri**
Aile Kavramının Tanımı	Ailenin tanımı ve önemi	Sevgi ve güven ortamı	"Evvela güven, ruhların huzura vakıf olduğu yer ve şefkat" (K3)
		Çocuğun ilk toplumsallaşma alanı	"Sağlıklı toplumun temeli mutlu ailelerden geçiyor. Çocuk burada toplumu tanıyor." (K8)
		Vazgeçilmezlik	"Çocuk edebiyatının anavatanıdır. Olmazsa olmazdır." (K2)
		Çocuğa uzaklık	"Çocuk edebiyatında aileyi bir miktar çocuktan uzak tutmaya çalışıyorum. Gündelik hayatta çocuğun tüm sorunlarını aile çözer ama macera olması açısından çocuğun biraz yalnız kalması gerekebiliyor." (K5).
	Yazarın kişisel deneyimleri	Çocukluk anılarından beslenme	"Çok güzel bir çocukluk geçirdim. Çokça gözlem imkânı oldu ve büyük ailede yetiştim. Bunlar kitaplarıma

			yansıdı.” (K3)
		Kendi ailesinden ilham alma	“Kendi aile yaşamımdan ve çocukluğumdan eserlerimde sıklıkla faydalanıyorum.” (K1)
	Kültürel bağlam	Türk aile değerleri	“Çocuk edebiyatının evrenselliğini savunuyoruz. Ancak bu kültürümüze sırt çevireceğimiz anlamına gelmez. Elbette kendi kültürümüzdeki zenginlikleri de çocuk edebiyatı eserlerinde kullanıyoruz.” (K1)
		Kurgusal farklılık	“Kurguya göre değişiyor. Bazen çocuktan çok kopuk bir aile resmetmek gerekiyor bazen daha anaç çocuğun üzerine titreyen aile yapısı.” (K4)

Tablo 2’de çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına ilişkin görüşleri bulunmaktadır. Katılımcılara aile kavramını nasıl tanımladıkları ve ailenin önemi hakkında ne düşündükleri sorulduğunda; aile kavramının çocuk edebiyatının ana vatanı olduğunu, ailenin çocuğun dünyayı anlamasında ilk ve en güçlü bağ olduğunu, sağlıklı toplumun temelinde ailenin yattığını belirttikleri görülmüştür. Yalnızca bir yazar eserlerinde aileyi çocuktan uzak tuttuğunu, çocuğun maceraya atılabilmesi için aileden bağımsız olması gerektiğini ifade etmiştir. Yazarlara kendi aile yaşamlarının veya çocukluk deneyimlerinin eserlerinde aile temasını şekillendirme noktasında nasıl bir rol oynadığı sorulmuştur. Yazarların tamamı çocukluk deneyimlerinden sıklıkla beslendiklerini, o dönemdeki gözlemlerinin eserlerine yansıdığını belirtmişlerdir. Ayrıca kendi aile yaşamlarının da eserlerindeki kurgulara kaynaklık ettiğini ifade ederek bu durumun oldukça önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Yazarlara Türk kültüründeki aile yapısının, karakterlerinin davranış ve değerlerini şekillendirip şekillendirmediği ve bu yapının evrensel aile anlayışıyla hangi noktalarda birleşip hangi noktalarda ayrıldığı sorulmuştur. Yazarlar çoğunlukla Türk aile yapısını eserlerinde koruduklarını, her ne kadar çocuk edebiyatında evrenselliği savunsalar da kültürel değerlere bağlı kalmaktan kaçınmadıklarını ifade etmişlerdir. Yazarların büyük çoğunluğu Türk aile yapısının karakterlerinin davranışlarını ve değerlerini köklü bir şekilde şekillendirdiğini dile getirmişlerdir. Ancak bir yazar bu durumun kurguya göre değişiklik gösterdiğini, bazen çocuktan kopuk bir aile yapısı oluştururken bazen daha şefkatli bir aile yapısı çizdiğini söylemiştir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problemde çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerinde aile temasını hangi değerler, aile türleri ve aile ilişkileri üzerinden sunduğu, çocuk okura nasıl bir aile modeli aktardığı ve bu modeli hangi yaş grupları için işledikleri tema, alt tema ve kodlar ile sunularak doğrudan alıntılar ile desteklenmektedir:

Tablo 3. *Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Değerler ve Aile Modellerine İlişkin Görüşleri*

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcı Görüşleri
Eserlerde Ailenin Sunumu ve Değerler	Aktarılan değerler	Sevgi, dayanışma, sorumluluk, empati, hoşgörü	“Sevgi, şefkat, paylaşıldıkça çoğalan şeyler, güzel konuşma, nezaket” (K3)
	Aile türleri	Çekirdek aile, geniş aile, tek ebeveynli aile, koruyucu aile	“Genellikle çekirdek aile.” (K1) “Ağırlıklı geniş aile.” (K2)
	Aile bireylerinin sunumu	Olumlu, gerçekçi, fiziksel farklılığı olan	“Olumsuz hiçbir örneği evin içine dahil etmem. Sanki doğal olarak hiçbir ailede kötü şeyler olmuyor gibi.” (K4) “Karakterlerimi oluştururken, öncelikle fiziksel olarak farklı olabilecek karakterler oluşturuyorum. Örneğin, diş teli kullanan, doğum lekesi taşıyan çocuklar gibi.” (K8)
	Aile içi iletişim ve	Toplumsal kalıplardan etkilenme durumu, Anlayışla	“Elbette bu kalıplardan etkileniyorum.” (K2)

	çatışma çözümü	çözüm, konuşma ve empati	"Tamamen empatik bir dille çatışmaları çözüyorum." (K4)
	Ailenin temsil biçimi	Gerçek aile, ideal aileden kaçınma	"Gerçek aile anlatılırken ideal ailenin üstün yanları mutlaka vurgulanmalı." (K7)
	Hedef kitle	Yaş grubu	"Aile temasını işlerken genellikle 8-13 yaş arasını baz alarak yazıyorum." (K6).

Tablo 3'te çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının eserlerinde aktardıkları aile modelleri, aile türleri, değerler ve aile içi iletişim biçimlerine ilişkin görüşleri sunulmaktadır. Yazarlara eserlerinde aile temasını daha çok hangi değerler ya da duygular etrafında şekillendirdikleri sorulduğunda yazarların tamamı aile kavramını karşılıksız sevgi, saygı, güven, sorumluluk, vefa, özveri gibi değerler etrafında şekillendirdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca kardeş sevgisi özelinde eserlerini yapılandırdıklarını belirten iki yazar olmuştur. Yazarlara aile ilişkilerini kurgularken hangi tür aile modellerinden yararlandıkları sorulduğunda iki yazar geniş aile modelinden faydalandıklarını söylerken diğer yazarlar çekirdek aile modelinin eserlerinde daha çok yer aldığını ve günümüz Türk toplumunun aile yapısını daha çok yansıtması bakımından bu aile modelini tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. Yazarlar çekirdek aile modelini eserlerinde yansıtırken bazen bir nine ya da dede karakterinin kurguya eklenmesinin özellikle değer aktarımı noktasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlara aile bireylerini kurgularken karakterleri eserlerinde nasıl sundukları sorulduğunda tamamı olumlu özelliklere sahip bireyler seçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca gerçekçi olmasına özen gösterdiklerini ve çocuk okurun günlük yaşamda karşılaşabilecekleri karakter özelliklerini eserlerine taşıdıklarını dile getirmişlerdir. Bir yazar aile bireylerini oluştururken mutlaka fiziksel olarak farklılığı olan bireylere sıklıkla yer verdiğini ifade etmiştir. Yazarlara aile içi iletişim biçimlerini kurgularken toplumsal kalıplardan etkilenip etkilenmeme durumları ve aile içi çatışmaları çözmede nasıl bir yol izledikleri sorulmuştur. İki yazar toplumsal kalıpların dışında yazdıklarını, bu kalıplardan etkilenmemek için geleneksel yapının dışında yenilikçi fikirleri ele almaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer yazarlar toplumsal kalıpların dışına çıkmadıklarını ve bu normlardan fazlasıyla etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yazarlara aile içi iletişimde çatışmalara yer verip vermedikleri, veriyorlarsa bu çatışmaları nasıl çözdükleri sorulmuştur. Yazarların tamamı çatışmanın kurgusal eserlerin temeli olduğunu ve mutlaka her eserde çatışmanın olması gerektiğini ifade ettikleri görülmüştür. Aile içi iletişimdeki çatışmaları ise empatik bir dille, sevgi temelli ve anlayışla çözdüklerini belirtmişlerdir. Bir yazar aile içi iletişimde çatışmalara yer vermediğini, genellikle mutlu bir aile tablosu çizmeyi sevdiğini ifade etmiştir. Yazarlara çocuk edebiyatında sunulan aile modelleri ile gerçek aile mi yoksa ideal aile mi sunulmalı sorusu yöneltildiğinde yazarların, gerçek aile sunulurken ideal ailenin üstün yönlerinin vurgulanması gerektiğini belirttikleri görülmüştür. Yazarların aile temalı eserlerini kurgularken hangi yaş grubuna daha çok hitap ettikleri sorulduğunda ise tamamı 8-13 yaş grubunu düşünerek aile temasını kurguladıklarını ifade etmişlerdir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu alt problemde çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının toplumsal değişimlerin etkisiyle çağdaş çocuk edebiyatında aile temasını nasıl dönüştürdükleri ve aile kavramını çocuk edebiyatının geleceğinde nasıl konumlandırdıkları tema, alt tema ve kodlar ile sunularak doğrudan alıntılar ile desteklenmektedir:

Tablo 4.*Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Yazarlarının Aile Kavramının Geleceğine İlişkin Görüşleri*

Tema	Alt Tema	Kodlar	Katılımcı Görüşleri
Toplumsal Değişim ve Çocuk Edebiyatının Geleceğinde Aile	Değişen aile yapısı	Dijitalleşme, çalışan ebeveyn, boşanma, göç ve şehirleşme etkisi	"Zaman yönetimini anlatan bir hikâyem var mesela. Bir arada ortak zaman geçiren aile bireylerinin kuvvetli bağlara sahip olacağını vurgulama yapıyorum." (K3)
	Toplumsal dönüşüm ve	Yeni değerler, modern aile	"Hikâyelerimizi doğrudan etkilediğini düşünüyorum. Eski eserler daha çok köylerde ve kasabalarda

	edebi yansımalar	dinamikleri	geçerken yeni hikâyeler daha çok şehirlerde geçmekte. Hemen hemen her kitapta dijitalleşmeye değinilmekte. Çocuk edebiyatı günümüz gerçeklerini göz ardı edemez." (K1)
	Geleceğe bakış	Aile kavramının dönüşümü, evrensel aile değerlerine yönelim	"Hikâyelerimizi doğrudan etkilediğini düşünüyorum. Eski eserler daha çok köylerde ve kasabalarda geçerken yeni hikâyeler daha çok şehirlerde geçmekte. Hemen hemen her kitapta dijitalleşmeye değinilmekte. Çocuk edebiyatı günümüz gerçeklerini göz ardı edemez." (K1) "Aile kavramının ifsad edilmesi ve parçalanmış aile sayısındaki artış çekirdek aile kavramını çocukların zihninde flulaştırıyor. Bu kavramın netleşmesi için çocuk edebiyatı bir harç görevi görecektir." (K5)

Tabo 4'te çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile temasının eserlerdeki dönüşümüne ve ailenin çocuk edebiyatının geleceğindeki yerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Yazarlara günümüzde dönüşen aile yapısının eserlerine nasıl yansıdığı sorulduğunda yazarların çoğunlukla teknoloji bağımlılığının aile yapısında bir dönüşüm yarattığını ve bunu eserlerinde işlemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bir yazar zaman yönetimi noktasında yetersiz kalan günümüz insanın koşturmacasını ve bunun aileye yansımasını ele aldığını ve birlikte zaman geçirme noktasında eksik kalan ailelerin durumunu ele aldığını belirtmiştir. Günümüzde boşanmaların artması ile çekirdek aileden parçalanmış aileye ya da tek ebeveynli aileye geçişlerin de artması ile bu aile tiplerine yavaş yavaş yönelim olacağını da ifade ettikleri görülmüştür. Yazarlara toplumsal dönüşümün ailenin işlenişini etkileyip etkilemediği sorulduğunda doğrudan etkilediğini belirttikleri görülmüştür. Özellikle köyden kente göç ile aile temasının şehirleştiğini, salgın sürecinde aile bağlarının kuvvetlendiğini, dijitalleşmenin aile bireylerini ayrıştırdığını ve bu durumun eserlerine de yansıdığını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Yazarlara aile temasının gelecekte çocuk edebiyatı eserlerinde nasıl bir yönelim göstereceğine ilişkin görüşleri sorulduğunda tamamı aile temasının daha önemli bir konuma geleceği ve daha ağırlıklı olarak eserlerde işleneceğini düşündükleri görülmüştür. Bireysel yaşamı önceleyen bir algının oluşmasıyla, aile kavramının üstünde durulması gereken önemli bir noktaya taşınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının aile kavramına bakışlarını, bu kavramı eserlerinde nasıl işlediklerini ve toplumsal değişimlerle birlikte aile temasının nasıl dönüştüğünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, çocuk edebiyatında ailenin yalnızca bir kurgu unsuru değil, aynı zamanda kültürel değerlerin aktarılması noktasında önemli bir rol üstlendiği ve bireyin toplumsallaşması noktasında onu biçimlendiren kıymetli bir noktada olduğu görülmüştür. Yazarların büyük çoğunluğu aileyi sevgi, güven, aidiyet ve korunma duygularının merkezinde konumlandırmıştır. Onlara göre aile çocuğun dünyayı tanımaya başladığı ilk sosyal alandır. Bu durum, Gedikoğlu ve Karagül'ün (2012) belirttiği gibi, Türk kültüründe ailenin sevgi, saygı, dayanışma gibi değerler üzerine kurulu olmasıyla örtüşmektedir. Yazarların bir kısmı ise aile temasını maceraya imkân vermek amacıyla çocuktan kısmen uzaklaştırdıklarını ifade etmiş, böylece çocuk karakterin bireysel gelişimini öne çıkarmışlardır. Bu bulgu, Göksel ve Arıcı'nın (2021) çağdaş çocuk kitaplarında çocuğun kurgunun merkezi konumuna geçtiği yönündeki tespitleriyle paralellik göstermektedir.Ayrıca yazarların çoğu, çocukluk anılarından ve kendi aile yaşamlarından beslendiklerini, bireysel deneyimlerinin yazma süreçlerini oldukça etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda yazarların aile kavramını sadece çocuğun toplumsallaştığı ve var olduğu bir alan olarak görmedikleri aynı zamanda yazarlık deneyimlerini besleyen zengin bir kaynak olarak gördükleri tespit edilmiştir. Benzer biçimde Kuzu Karadağ (2023), çocuk edebiyatı eserlerinde aile temasının çoğu zaman yazarın kendi yaşam deneyimlerinden oluştuğunu belirtmiştir. Bu anlamda araştırma bulguları birbirini destekler niteliktedir.

Araştırmada yazarların eserlerinde en sık çekirdek aile modelini tercih ettikleri görülmüştür.

Bununla birlikte bazı yazarlar, geniş aile ve dede-nine karakterleri üzerinden kültürel aktarımı güçlendirmeye çalışmıştır. Bu durum, Namazcı ve Arıcı'nın (2020) 2000 sonrası çocuk kitaplarında çekirdek ailenin baskın hâle geldiği ancak kuşaklar arası bağların devam ettirildiği yönündeki bulgularını desteklemektedir. Eserlerde aktarılan değerler incelendiğinde, sevgi, hoşgörü, sorumluluk, empati, vefa ve nezaket gibi değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Temizyürek de (2003) çocuk edebiyatını değer eğitimine aracılık eden bir alan olarak görmektedir. Yazarların tamamı aile bireylerini olumlu özelliklerle kurgulamış, fiziksel veya duygusal farklılıklara sahip karakterlerle çeşitlilik oluşturmuştur. Aile içi çatışmalara ise genellikle empati, konuşma ve anlayış yoluyla çözüm getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç, Engin'in (2022) modern dönemde aile yapısının daha demokratik ve iletişime açık bir kurum hâline geldiği yönündeki bulgularıyla paralellik göstermektedir. Yazarlar, aileyi artık otoriter bir yapı olarak değil, karşılıklı etkileşim ve anlayışın hâkim olduğu bir alan olarak biçimlendirmektedirler. Aile temsillerinde ideal aile sunumundan kaçınılması, gerçekçi aile anlayışının ön plana çıktığını göstermektedir. Bu durum, çocuk okurun yaşamla daha gerçek bağlar kurmasını sağlamaktadır. Ancak bazı yazarların, ideal aileye ait olumlu nitelikleri de vurgulamayı tercih ettiği görülmektedir. Bu tercih, çocuk edebiyatında hem eğitsel hem de ahlaki işlevin korunmaya devam ettiğini göstermektedir.

Bulgular, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarlarının toplumsal dönüşümleri yakından gözlemlediklerini ve aile temasını bu dönüşümlerle ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Dijitalleşme, çalışan ebeveyn modeli, şehirleşme, göç ve boşanma oranlarındaki artış, aile yapısının dönüşümünde en sık vurgulanan unsurlar olmuştur. Yazarlar bu değişimlerin eserlerine doğrudan yansıdığını; modern yaşamın hızının aile içi iletişimi zayıflattığını, ancak çocuk kitaplarının bu kaybolan bağları yeniden inşa etmede önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç, Engin'in (2022) Türk aile yapısındaki çözülmelerin bireysel yaşam biçimlerine yönelimi artırdığı yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatında aile temasının gelecekte daha evrensel bir aile anlayışına yönelmekle birlikte, Türk kültürüne özgü değerlerle harmanlanmış biçimde temsil edileceği düşünülmektedir. Bu düşünce, Göksel ve Arıcı'nın (2021) 2000 sonrası çocuk kitaplarında görülen modernleşen ama değerlerini de koruyan aile yapısı bulgusunu desteklemektedir.

Sonuç olarak, çağdaş Türk çocuk edebiyatı yazarları, aileyi ne sadece geleneksel yapısına sıkı sıkıya bağlı bir kurum olarak ne de tamamen modernleşmiş ve çözülmüş bir kurum olarak görmekte; değişen toplumun gerçekleriyle geleneksel değerleri harmanlayarak dönüşen ama köklerinden kopmayan bir aile anlayışı geliştirmektedirler. Bu yönüyle, aile temasının hem edebi hem kültürel bağlamda çocuk edebiyatının önemli temalarından biri olarak gelecekte çocuk kitaplarında daha çok yer alacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akturan, U. & Esen, A. (2008).*Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2017). *Researchdesign: qualitative, quantitative, andmixedmethodsapproaches.*Sagepublications.

Engin, M. (2022). Türkiye'de aile yapısının dönüşümü: sorunlar ve beklentiler.*Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*,*2*(1), 123-136.

Erkmen, Z. ve Kaya, A. İ. (2024). Aytül Akal'ın eserlerinde aile içi çatışma üzerine bir inceleme.*Kesit Akademi Dergisi*, (10), 621-633.

Gedikoğlu, Y. G., & Karagül, S. (2012). Çocuk edebiyatı yapıtlarında aile kavramı.*İlköğretim Online*,*11*(2), 395-407.

Giorgi, A. (2009). *Thedescriptivephenomenologicalmethod in psychology: a modifiedhusserlianapproach.*DuquesneUniversityPress.

Göksel, A. ve Arıcı, A. F. (2021). Çağdaş çocuk kitaplarında yer alan aile büyüklerinin sunuluş biçimleri üzerine bir araştırma.*Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (23), 147-178.

Kuzu Karadağ, S. (2023). Çocuk edebiyatı eserlerinde aile üzerine bir araştırma: aile tipleri, aile içi iletişim ve

tutumlar. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 6*(2), 122-145. https://doi.org/10.47935/ceded.1345620

Miles, M. B. (1994). *Qualitativedataanalysis: An expandedsourcebook*. ThousandOaks.

Namazcı, M. ve Arıcı, A. F. (2020). Türkiye'de üç kuşakta değişen aile: çocuk kitapları örneği.*Türkiye Eğitim Dergisi*,*5*(2), 375-395.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.

Temizyürek, F. (2003). Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatının önemi.*Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 161-172.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

GELENEKSEL OKUMA KÜLTÜRÜNDEN DİJİTAL DÜNYANIN OKUMA KÜLTÜRÜNE: AHMET HAMDİ TANPINAR ÖRNEĞİ

Sara KILIÇ[*]

Özet

İnsanlık tarihinde öğrenme süreci hiçbir zaman tek yönlü ilerlememiştir. Kadim dönemlerden bu yana bilgi edinmenin, hayal kurmanın ve duygusal gelişimin en etkili yolu kitap okumaktır. Okuma; bireyin belleğini güçlendirir, kültürel değerleri koruma ve aktarma açısından büyük önem taşır.

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte okuma alışkanlıkları büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Artık bilgi akışı ve veri paylaşımı çok daha kolay hâle gelmiştir.Dolayısıyla kitaplar yalnızca kâğıt sayfalarıyla sınırlı değildir; e-kitaplar, dijital kütüphaneler ve sesli kitaplar, okuma eylemini yeni biçimlere taşımıştır. Bununla birlikte dijital ortamlar bazen yüzeysel okuma alışkanlıklarını da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden dijital çağda teknolojiyi tehdit değil, okuma kültürünü destekleyen bir araç olarak görmek gerekir.

Ancak her kültürel dönüşümün temelinde bir kök bulunur. Okuma kültürünün temeli, çoğu zaman ailede atılır. Çocuklar, anne babalarının okuma alışkanlıklarını gözlemleyerek kitaplara karşı bir tutum geliştirirler. Bu noktada, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar dikkat çekici bir örnektir. Tanpınar, küçük yaşta kitap sevgisini ailesinden edinmiş; babası Hüseyin Fikri Efendi'nin okumaya olan ilgisi, onun edebiyat yolculuğunun en güçlü dayanağı olmuştur.Tanpınar'ın çocuklukta kazandığı bu okuma disiplini, onun eserlerindeki kültürel derinliğin temelini oluşturur. Günümüz dijital çağındaki bu örnek, okuma kültürünün yalnızca teknolojiyle değil, ailede kazanılan değerlerle güçleneceğini göstermektedir. Öyle ki dijital dünyada kalıcı bir okuma kültürü oluşturmak, geleneksel aile değerlerini teknolojiyle birleştirmekle mümkündür.

Bu çalışmada dijital çağda okuma kültürünün değişimi ve bu kültürün aile içinde kazanılmasının önemi Tanpınar örneği üzerinden ele alınmaktadır. Ayrıca dijital teknolojilerin okuma alışkanlığı üzerindeki etkileri tartışılarak dijital dünyayla bağ kuran bilinçli bir okuma kültürünün nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitap okuma, kültür, dijital çağ, aile, Ahmet Hamdi Tanpınar.

FROM TRADITIONAL READING CULTURE TO THE READING CULTURE OF THE DIGITAL WORLD: THE CASE OF AHMET HAMDİ TANPINAR

Abstract

Throughout human history, the learning process has never been one-sided. Since ancient times, reading books has been the most effective way to acquire knowledge, imagine, and develop emotionally. Reading strengthens an individual's memory and is of great importance in terms of preserving and transmitting cultural values.

With the rapid advancement of technology today, reading habits have undergone a major transformation. The flow of information and data sharing has become much easier. Therefore, books are no longer limited to paper pages; e-books, digital libraries, and audiobooks have taken the act of reading to new forms. However, digital environments sometimes bring with them superficial reading habits. That is why, in the digital age, technology should be seen not as a threat but as a tool that supports reading culture.

However, every cultural transformation has a root at its foundation. The foundation of a reading culture is often laid within the family. Children develop an attitude toward books by observing their parents' reading habits. At this point, Ahmet Hamdi Tanpınar, one of the important figures of

[*] Özel Sanko Okulları Türkçe Öğretmeni, Gaziantep/Türkiye, saraagpak@hotmail.com

Turkish literature, is a striking example. Tanpınar acquired his love of books from his family at an early age; his father Hüseyin Fikri Efendi's interest in reading was the strongest foundation of his literary journey. The reading discipline Tanpınar acquired in childhood forms the basis of the cultural depth in his works. This example in today's digital age shows that reading culture is strengthened not only by technology but also by the values acquired in the family. Indeed, creating a lasting reading culture in the digital world is possible by combining traditional family values with technology.

This study examines the transformation of reading culture in the digital age and the importance of acquiring this culture within the family, using the example of Tanpınar. It also discusses the effects of digital technologies on reading habits and focuses on how a conscious reading culture connected to the digital world can be developed.

Keywords: Book reading, culture, digital age, family, Ahmet Hamdi Tanpınar.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bilgi ve bilgi aktarımı önemli olmuştur. Bilgi aktarımında en önemli aracı ise sözlü anlatımdan ziyade yazılı metinler olmuştur. Yazılı veya basılı olarak yapılan bilgi aktarımlarının düşünce ve duygu aktarımında etkili olduğu açıktır. Bu bağlamda kitap ve okuma becerilerinin önemini insanlığın düşünce, duygu, bilgi aktarımı ve teknolojinin çok yönlü gelişim sürecinde değerlendirmek mümkündür. Öyle ki, kitap okuma insan hayatının hemen her döneminde olması hatta sürekliliği için çaba gösterilmesi gereken bir eylem olmalıdır. "Okuma, düşünceye şekil verir, onu besler ve geliştirir. Bireyin varoluşunun nedenini anlamasında, toplumsal ilişkilerini düzenlemesinde, yaşamını ve bilgi dağarını zenginleştirmesinde önemli ve etkili bir işlevi vardır okumanın" (Sever, 1990).

Geleneksel okuma kültürü ise bireylerin bilgiye ulaşma ve anlamlandırma süreçlerini basılı materyaller üzerinden yürüttüğü bir kültürel pratiktir. Bu kültür, yalnızca okuma eylemini değil, aynı zamanda düşünme, yorumlama ve eleştirel değerlendirme becerilerini de kapsar. Günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle hızla değişen okuma alışkanlıkları, geleneksel okuma kültürünün önemini yeniden gözler önüne sermektedir. Geleneksel okuma kültürü bireylerin bilişsel, duygusal ve kültürel gelişimlerini de destekler. Modern dijital araçların yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel okuma alışkanlıklarının sürdürülmesi, disiplinli bir eğitim ve aile desteğiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle, çocuklarda geleneksel okuma kültürünü teşvik etmek, hem bireysel gelişim hem de kültürel süreklilik açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

Bilgi çağına ulaşılması, dijital dünyanın toplum hayatında etkili olması ve en önemlisi sosyal medyanın etkisiyle kitap ve okuma alışkanlıkları değişmiştir. Bilim, kültür ve sanat alanında başarı kazanma yolları geleneksel kitap okuma yanında e-kitap, dijital kütüphaneler, sesli kitaplar yoluyla da oluşmaya başlamıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta geleneksel kitap okuma kültürünün terk edilmesidir. Teknolojik okuma kültürüyle öğrenme ve öğretmeden ziyade kitap bir tüketim aracı olmaya başlamıştır. "Kitap teknolojisinde yaşanan değişimler ve e-kitap ve e- kitap okuyucularının ortaya çıkması ile yaşanan değişikliklerden ziyade kitaplar birer tüketim ve gösteri nesnesi haline gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda ilk olarak sosyal medya kavramına ve yeni kitap paylaşım mecralarına göz atmakta fayda vardır." (Tezgeç, 2020).

Sosyal medya platformları, kullanıcıların kitap okuma deneyimlerini paylaşmalarına imkân tanırken, aynı zamanda okuma eyleminin bir gösteri aracına dönüşmesine yol açabilmektedir. Özellikle "okudum/okuyorum" paylaşımının bir statü simgesi hâline gelmesi, kitapları içeriklerinden bağımsız olarak tüketilen nesnelere dönüştürebilmektedir. Bu durum, kitapların kültürel ve entelektüel değerlerinden ziyade sosyal görünürlük ve popülerlik kriterleri üzerinden değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Kitapların metalaşması, yalnızca fiziksel ürünler olarak değil, aynı zamanda dijital içerikler olarak da kendini göstermektedir. Dijital platformlarda sunulan interaktif özellikler ve sesli kitap seçenekleri, kitap okuma deneyimini daha çeşitli hale getirirken bu durum kitapların birer tüketim nesnesi olarak algılanmasına neden olmaktadır (psikolaj.com.tr). Öyle ki, sosyal medya ve yeni kitap paylaşım mecraları, kitapların birer tüketim ve gösteri nesnesine dönüşümünde önemli bir

rol oynamaktadır. Bu dönüşüm, kitapların metinsel ve entelektüel değerlerinin ön plana çıkmasından ziyade, görsel ve sosyal değerlerinin ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, kitapların yeniden kültürel ve entelektüel yöne ait değerleriyle ele alınması gereklidir. Bu durum kalıcı okuma kültürünün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

Bütün bunların yanında kitle iletişim araçlarının çoğalması ve dijital ortamda kitabın, okuma imkânının olması, kitapları metalaştırmadan, birey ve toplumu olumlu etkileyip yönlendirici olarak kullanılabilir durumdadır. Çünkü kitap okumaya kültürel boyut kazandırmak elde edilen verim ile doğrudan ilgilidir. Burada akla ilk gelen geleneksel kitap okuma bilincini zamanın getirisi imkânlarla beraber kullanmanın önemidir.

Bu çalışmada okuma kültürünün ailede kazanılan değerlerle güçleneceği analiz edilmektedir. Çünkü dijital dünyada kalıcı bir okuma kültürü oluşturmak önemlidir, ancak geleneksel aile değerlerini teknolojiyle birleştirmek kültürel açıdan öne çıkmaktadır. Dolayısıyla burada dijital çağda okuma kültürünün değişimi ve bu kültürün aile içinde kazanılmasının önemi Tanpınar örneği üzerinden ele alınmaktadır. Bilinmelidir ki, gelenekle temelleri atılan okuma bilincinin dijital dünyayla bağ kurması bilimsel olarak önem arz etmektedir. Burada da Tanpınar'ın aileden devraldığı okuma kültürünün izleri, bu kültürün modern ve dijital dünyadaki dönüşümüyle birlikte ele alınacaktır.

GELENEKSEL KİTAP OKUMA KÜLTÜRÜ

Bilinir ki dünya medeniyet tarihinin kurulmasında, bilimin ilerlemesinde ve kültürel değerlerin korunmasında geleneksel olarak okuyan yazan bireylerin, bilim insanlarının önemi ortadadır. Günümüzde dijitalleşme, bilgiye hızlı erişim imkânı sağlasa da geleneksel kitap okuma hâlâ çeşitli açılardan üstünlük göstermektedir. Bu üstünlük özellikle dikkat, öğrenme, kültürel deneyim, zihinsel ritim ve toplumsal bağ açısından gözlemlenebilir. Bu bağlamda geleneksel kitap okumanın birey ve toplum üzerindeki belli başlı etkileri şu şekilde değerlendirilebilir:

Dikkat ve Derinlik

Geleneksel kitap okuma, bireyi tek bir metne odaklanmaya zorlar. Sayfalar arasında fiziksel bir yolculuk yapmak, paragrafları ve bölümleri sindirerek okumak, düşünsel derinliği artırır. Dijital ortamda ise çoklu sekmeler ve bildirimler dikkati dağıtarak yüzeysel bir okuma deneyimine yol açabilir. Yapılan araştırmalar, dijital okumanın okuma anlama ve eleştirel düşünme becerileri üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Kalıcı Öğrenme ve Hafıza

Ayrıca araştırmalar, basılı kitaplardan okumanın bilgiyi daha iyi kavrama ve uzun süreli hafızada tutma sağladığını göstermektedir. Sayfanın dokusu, sayfa numaraları ve fiziksel ilerleme gibi somut ipuçları, beynin bilgiyi organize etmesine yardımcı olurken dijital okuma bu ipuçlarını büyük ölçüde azaltmaktadır. Örneğin, yapılan bir meta-analiz, basılı kitapların okuma anlama üzerinde dijital kitaplardan 6 ila 8 kat daha etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Kültürel ve Estetik Deneyim

Geleneksel kitaplar yalnızca bilgi aktaran araçlar değildir; aynı zamanda kültürel ve estetik bir deneyim sunar. Kâğıdın kokusu, kapak tasarımı ve baskı kalitesi gibi unsurlar, okuma sürecini zenginleştirir. Dijital kitaplarda ise bu tür deneyimler sınırlı kalır ve daha şekilsel ve sade bir okuma biçimi hâkim olur. Ayrıca, yapılan bir araştırma, basılı kitapların dokunsal ve estetik özelliklerinin okuma deneyimini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Odaklanma ve Zihinsel Ritim

Kitap okuma geleneği sabır ve odaklanma gerektirir; okuyucu sabırla düşünmeye,

sorgulamaya ve kendi yorumunu oluşturmaya teşvik edilir. Dijital ortamın hızlı tüketim ritmi ise çoğu zaman yüzeysel bilgi edinimini teşvik eder. Dijital okumanın, okuma süresini kısaltarak ve dikkat dağınıklığına yol açarak okuma deneyimini olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir.

Dijital ortamda yapılan okumalar genellikle kısa ve hızlı bilgi edinmeye yöneliktir. Bu durum, derinlemesine okuma ve eleştirel düşünme becerilerini sınırlayabilir. Sosyal medya ve dijital içerikler, okuma sürelerini kısaltmakta, dikkat dağılmasına yol açmakta ve yüzeysel bilgi tüketimine neden olmaktadır (Akşit, 2020). Bunun sonucu olarak, bireyler geleneksel kitap okuma deneyiminin sunduğu konsantrasyon ve kavramsal derinliği yeniden arar hale gelmektedir.

Toplumsal ve Bireysel Bağ

Geleneksel kitap okuma kültürü kütüphaneler, okuma grupları ve paylaşım pratikleri ile desteklenir. Bu, bireyin hem toplumsal hem de entelektüel bağını güçlendirir. Dijital okuma ise çoğu zaman bireysel ve izole bir deneyim olarak kalır. Ayrıca, basılı kitapların sosyal etkileşimleri teşvik ettiği ve toplumsal bağları güçlendirdiği vurgulanmaktadır.

Dijitalleşme bilgiye hızlı erişim sağlasa da, geleneksel kitap okuma hâlâ derin düşünme, kalıcı öğrenme ve kültürel deneyim açısından daha etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Toplumların entelektüel gelişimi ve bireylerin eleştirel düşünme becerileri, geleneksel okuma alışkanlıklarının sürdürülebilirliğine bağlıdır.

Kitap Okuma ve Aile ile Kurulan Bağ

Dijital okuma kültürünün sunduğu bazı olumsuz etkiler, bireyleri geleneksel okuma alışkanlıklarına yaklaşmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda geleneksel okuma kültüründe önemli bir unsur olan temel nokta ailedir. Aile, çocukların ve gençlerin okuma alışkanlıklarını biçimlendiren ilk ve en etkili çevreyi temsil eder. Ebeveynlerin okuma davranışları, evdeki kitap varlığı ve okuma ortamının niteliği, çocukların kitapla kuracakları duygusal ve zihinsel bağı doğrudan etkiler (Özdemir, 2015). Geleneksel okuma kültüründe ailenin rolü, yalnızca kitapları temin etmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda okuma alışkanlıklarını modelleme, birlikte okuma etkinlikleri düzenleme ve çocukları tartışmalara teşvik etme gibi sosyal öğrenme süreçlerini de içerir (Ercan, 2017). Araştırmalar, aile içinde düzenli kitap okuma ve kitap sohbetlerinin çocukların sözcük dağarcığını, hayal gücünü ve empati yeteneklerini geliştirdiğini göstermektedir (Korkmaz, 2018).Dijital okuma ile gelen hızlı tüketim eğilimleri karşısında, ailelerin rehberliği, çocukları eleştirel düşünmeye, sabırlı okumaya ve anlamlı içerik seçmeye yönlendirmede kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle dijital çağda bile aile temelli geleneksel okuma uygulamaları, bireylerin zihinsel ve kültürel gelişiminde vazgeçilmez bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak, dijital okuma kültürünün bazı olumsuz etkileri, bireyleri yeniden geleneksel okuma alışkanlıklarına yönlendirmekte ve bu süreçte ailenin rolü bir kez daha öne çıkmaktadır. Aile, hem model olma hem de yönlendirme işleviyle, çocukların ve gençlerin okuma kültürünü sürdürülebilir kılmada merkezi bir konumda bulunmaktadır.

GELENEKSEL OKUMA KÜLTÜRÜ ve AHMET HAMDİ TANPINAR

Bireyden topluma kadar hedefi olmayan okuma alışkanlığının faydasız olduğu açıktır. Çünkü kadim kültürlerden beri kitap ve bilgi bir metadan ziyade saygın hatta kutsal olarak görülmüştür. Geleneksel okuma alışkanlığının kültürel birikim sağladığı ve bilgi aktarım yönünü en iyi yansıtan isimlerden birisi Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Tanpınar, bir yandan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde okuma kültürünün taşıyıcısı diğer yandan bugünün dijitalleşen dünyasına da ışık tutabilecek bir zihinsel mirastır. Onun aile çevresinden başlayan okuma alışkanlığı, estetik bilinci ve zaman anlayışıyla birleşerek derin bir kültürel birikime dönüşmüştür.

Buradan hareketle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ailesi ve okumayla ilk temaslarına dikkat çekmek gerekir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın okuma kültürünün temelleri, ailesinin entelektüel

yapısında ve çocukluk dönemindeki çevresel etkilerde şekillenmiştir. 1901 yılında İstanbul'da doğan Tanpınar, babası Hüseyin Fikri Efendi'nin görevi dolayısıyla Anadolu'nun farklı şehirlerinde büyümüştür. Bu durum, onun hem çok yönlü bir kültürel çevreyle karşılaşmasını hem de erken yaşta kitap ve edebiyatla tanışmasını sağlamıştır.Tanpınar, çocukluk yıllarında babasının okuma alışkanlıklarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Hüseyin Fikri Efendi, klasik Arapça ve Farsça metinlere hâkim, aynı zamanda Batı edebiyatına ilgi duyan bir Osmanlı aydınıydı. Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* adlı eserinde bu etkiyi şu sözlerle dile getirir:"Babam eski edebiyatı severdi; fakat yeni kitapları da alırdı. Evimizde hem Mesnevî hem de RecaizadeMahmud Ekrem bulunurdu" (Tanpınar, 1970). Bu ifade, Tanpınar'ın okuma kültürünün hem Doğu hem de Batı geleneği arasında kurulan bir köprü niteliğinde olduğunu gösterir. Aile ortamında farklı edebî geleneklerin bir arada bulunması, onun ileriki yıllarda "ikili estetik bilinci"ni şekillendirmiştir, denebilir.

Dönemin sosyokültürel koşulları da okuma alışkanlıklarının oluşumunda belirleyici olmuştur. 20. yüzyıl başlarında okuma, bireysel bir etkinlik olmanın yanı sıra, aile içinde toplu yapılan bir paylaşım biçimiydi. Nitekim Tanpınar, ailedeki bu ortak okuma ortamını bir "sohbet geleneği"olarak nitelendirir. Edebiyat eleştirmeni Nurdan Gürbilek (2004), Tanpınar'ın bu yönünü şöyle yorumlar:"Tanpınar'ın okuma bilinci, ailede kurulan kültürel çevreden beslenmiştir. Onun okuma biçimi, sadece metinle değil, o metni anlamlandıran bir 'aile kültürü'yle de ilişkilidir." (Gürbilek,2024). Bahsedilen aileden gelen bu okuma bilinci, Tanpınar'ın yalnızca bireysel bir entelektüel değil, aynı zamanda "kültür mirasçısı" olarak yetişmesine zemin hazırlamıştır. Tanpınar, klasik metinlerle tanışmasını bir "kültürel içselleştirme süreci" olarak görür; onun dünyasında okumak, geçmişle bağ kurmanın en estetik biçimidir.

Tespit edildiği kadarıyla tekraren belirmek gerekir ki, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın düşünce dünyasının temelini oluşturan okuma bilinci, aile ortamında kazandığı kültürel alışkanlıklarla yakından ilişkili olduğu kesindir. Tanpınar için okumak, yalnızca bilgi edinmek değil, geçmişle irtibat kurmak, kültürel sürekliliği hissetmek ve kendi kimliğini inşa etmek anlamına gelmektedir. Bu durum, onun eserlerinde sıkça rastlanan "devamlılık" ve "zamanın bütünlüğü" temalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Mehmet Kaplan (1992) da Tanpınar'ın okuma tutumunu şu şekilde değerlendirir:"Tanpınar'ın okuma tarzı, bir bilgi yığımı değil, bir anlam kurma sürecidir. O, okuduklarını kendi iç âleminde yeniden yoğurarak kültürel bir bilinç hâline getirir." (Kaplan,1992).

Bu yönüyle Tanpınar'ın okuma alışkanlığı, klasik "metin merkezli" bir anlayıştan çok "anlam merkezli" bir okumaya dayanır görüşü ileri sürülebilir. Çünkü yazarın çocukluk yıllarında başlayan bu kültür, üniversite döneminde Yahya Kemal'le tanışmasıyla daha sistematik bir hâl almıştır. Yahya Kemal'in "kültürün kökü mazidedir" anlayışı, Tanpınar'ın okuma yönelimini derinleştirmiş, onu hem Doğu hem Batı klasiklerini sentezleyen bir okur kimliğine dönüştürmüştür. Bu tespitleri destekler nitelikte Tanpınar'ın okuma bilinci, aynı zamanda bir medeniyet şuuruolarak da değerlendirilebilir. Yazar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı eserinde şöyle der:"Bizde okuma, yalnız zihni bir faaliyetten ibaret değildir; içimizde bir dünyayı diriltmek, bir kültürü yeniden yaşatmak manasındadır." (Tanpınar, 1977,). Tanpınar'ın ifadeleri okumayı "kültürel bir yeniden doğuş" olarak gördüğünü gösterir. Okuma eylemi, onda hem bireysel bir inşa hem de toplumsal bir sorumluluk hâline gelir.

Aileden devralınan bu okuma disiplini, Tanpınar'ın yazınsal üretiminde de açıkça görülür. Romanlarında ve denemelerinde okuma sahneleri, kitap metaforları ve hafıza göndermeleri sıkça yer alır. *Huzur* romanında Mümtaz karakterinin kitaplarla kurduğu ilişki, yazarın kendi okuma evreninin bir izdüşümüdür. Bu bağlamda, Tanpınar'ın okuma bilinci yalnızca bireysel bir alışkanlık değil, aynı zamanda aileden topluma uzanan bir kültür aktarımı süreci olduğu görülür. Dolayısıyla yukarıdaki ifadeler, destekler nitelikte söylenirse okuma kültüründe ailenin rolünün teknolojiyle desteklenen ama ailede başlayan bir süreklilik olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Çıkarımların verdiği sonuçlarla okuma kültürü, bireyin yalnızca okulda veya teknolojik ortamda kazandığı bir beceri değildir; asıl temelleri aile içinde atıldığı rahatlıkla söylenebilir. Aile, çocuğun kitapla ilk temasını sağlayan, okuma eylemini bir değer olarak içselleştirmesine aracılık eden en önemli toplumsal kurumdur. Eğitim sosyoloğu Engin (2019), okuma kültürünün gelişiminde aile faktörünün belirleyiciliğini şu şekilde açıklar:"Okuma kültürünün temelini atan en güçlü unsur, aile içi modellemedir. Aile bireylerinin okuma alışkanlıkları, çocuğun okuma tutumunu doğrudan biçimlendirir." (Engin,2019).

Modern dönemde teknolojik araçlar (tabletler, e-kitaplar, sesli kitaplar) okuma sürecini kolaylaştırsa da, bu teknolojik olanakların kültürel bir yönlendirme olmadan kalıcı alışkanlık oluşturmadığı görülmektedir. Dijital çağda çocuklar, kitapla değil ekranla büyürken, okuma eylemi giderek yüzeyselleşmektedir. Bu noktada aile, dijital okuma biçimlerini anlamlı hâle getirecek değer ve dikkat odağı olarak öne çıkar.Eğitim araştırmacısı Çalışkan (2021) bu durumu şöyle özetler:"Teknoloji, okuma kültürünün destekleyicisi olabilir; ancak aile, o kültürün duygusal ve ahlaki zeminini oluşturur. Ailenin yokluğunda okuma yalnızca teknik bir eyleme dönüşür" (Çalışkan,2021).

Aile ve çocuk ilişkisi bakımından Tanpınar'ın çocukluk dönemindeki okuma ortamı, bu görüşü destekler niteliktedir. Babasının kitap sevgisi, annesinin sözlü anlatı geleneğini sürdürmesi, evdeki kültürel atmosferin "okuma bilinci" yaratmasına katkıda bulunmuştur. Bu anlamda, Tanpınar'ın ailesi teknolojiden önce "kültürel bir okuma teknolojisi" kurmuştur.

Bugün, dijital okuma araçlarının etkin şekilde kullanılabilmesi için Tanpınar'ın aile modelinden çıkarılacak önemli dersler vardır:

1. Modelleme: Aile bireylerinin okuma davranışı çocuk tarafından gözlemlenir.
2. Birlikte okuma: Aile içi paylaşım, okumanın sosyal boyutunu güçlendirir.
3. Değer aktarımı: Okuma, yalnızca bilgi değil, anlam ve aidiyet üretimidir.

Netice itibarıyla teknolojik okuma alışkanlıkları ne kadar gelişirse gelişsin, okumanın duygusal temeli ailede başlar ve orada korunur. Tanpınar'ın ifadesiyle, "Kültür, bir devamlılık işidir; onu kuran da koruyan da insandır." (Tanpınar,1977).Bu bakış açısıyla aile, dijital dünyanın hızına karşı bir denge unsuru; okumanın derinliğini koruyan kültürel çekirdek konumundadır.

Bu değerlendirmeler Tanpınar perspektifinden dijital dünyada okuma kültürünü yeniden düşünmek gerektiğini ortaya koymaktadır.Çünkü,Tanpınar'ın düşünce dünyası, dijital çağın okuma kültürünü yorumlamak için önemli bir çerçeve sunar. O, okumayı yalnızca bir bilgi edinme yöntemi değil, aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlayan bir etkinlik olarak görür. Bu bakış açısı, dijital çağda okuma eyleminin niteliği üzerine yeni sorular ortaya çıkarır: Hız ve çoklu dikkat ortamında birey, kültürel mirası nasıl kavrayacak? Metinleri yüzeysel değil, derinlikli ve anlam odaklı okuma bilinci nasıl sağlanacak?Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*de bu noktayı şöyle vurgular:"Okumak, yalnızca gözden geçen kelimeleri anlamak değildir; bir medeniyetin ruhunu hissetmek ve onu yaşatmaktır." (Tanpınar, 1977). Öyle ki, dijital okuma araçları, yalnızca hız ve erişilebilirlik sağlayan birer araç olmalı; kültürel ve estetik rehberlik sağlamayan bir teknoloji, okuma kültürünü yüzeyselleştirebilir. Aileden gelen okuma alışkanlığı ve eğitim kurumlarının yönlendirmesi, Tanpınar'ın yaklaşımında olduğu gibi, dijital dünyada okuma kültürünün temel taşıdır.Akın (2018), bu bağlamda Tanpınar'ın eserlerinin dijital çağ için bir model oluşturabileceğini belirtir:"Tanpınar'ın kültür ve zaman anlayışı, modern dijital okuma ortamında dikkat ve anlam derinliğini korumak için örnek bir yaklaşım sunmaktadır." (Akın,2018). Bu perspektifle, dijital dünyada okuma kültürünü yeniden düşünmek, teknolojiyi yalnızca bir araç olarak görmek ve asıl odak noktasını anlam, dikkat ve kültürel süreklilik olarak belirlemekle mümkündür.

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar örneği üzerinden yapılan bu inceleme, okuma kültürünün tarihsel süreç içinde hem bireysel hem toplumsal boyutlarıyla nasıl evrildiğini ortaya koymaktadır. Tanpınar'ın aileden devraldığı okuma kültürü, onun eserlerinde medeniyet bilinci, estetik anlayış ve zaman farkındalığı ile birleşmiştir.

Dijital çağ, okuma alışkanlıklarını hız, çoklu dikkat ve erişilebilirlik açısından dönüştürürkenaile ve eğitim yoluyla aktarılan kültürel temelin önemini daha da artırdığı bir hakikattir. Kısaca Tanpınar'ın okuma kültüre dair yapılan bu değerlendirme yazarın yaklaşımı günümüz okuruna şu dersleri verir:

1. Okuma kültürü, ailede başlar: Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin okumanın temel değerleri ve derinliği ailede kazandırılır.

2. Derinlik ve anlam önceliklidir: Hız ve erişilebilirlik, kültürel ve estetik anlamın yerini alamaz.
3. Kültürel süreklilik korunmalıdır**:** Okuma, bireyin geçmişle ve toplumsal hafızayla kurduğu bağı güçlendirir.

Bu açıdan bakıldığında, Tanpınar'ın ailesinde kurulan kültürel ortam, bugünün teknolojik çağında da örnek alınabilecek bir modeldir. Çünkü Tanpınar ailesi, okumanın yalnızca bireysel değil, ortak bir aile etkinliği olduğu bir çevre yaratmıştır.

Son ifade olarak dijital dünyada okuma kültürü, teknolojinin sağladığı kolaylıklarla birlikte aile ve kültürel rehberlikle desteklendiğinde Tanpınar'ın eserlerinde ifade edilen medeniyet bilinci ve estetik derinlik korunabileceği görülmektedir. Bu bağlamda, Tanpınar yalnızca geçmişin bir edebiyatçısı değil, aynı zamanda dijital çağın okuma kültürü için de hâlâ yol gösterici bir düşünür olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Akın, H. (2018). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde kültürel süreklilik ve zaman algısı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 39*, 112–130.

Çalışkan, E. (2021). Okuma kültürü bağlamında aile ve eğitim. *Millî Eğitim Dergisi, 50*(232), 244–260.

Cumhuriyet. (2024). Dijital dünya dikkat dağınıklığını artırıyor. Erişim adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/dijital-dunya-dikkat-daginikligini-arttiriyor-2261601

Efe, P. (2020). Sınıfta yapılan okumalar: Etkileşimli mi, etkileşimsiz mi? *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi.* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1901497

Engin, E. (2019). Ailede okuma kültürü ve eğitim sosyolojisi bağlamında okuma davranışı. *Millî Eğitim Dergisi, 48*(229), 310–324.

Fixoku. (2024). Dikkat ve odaklanmanın eğitime etkisi. Erişim adresi: https://www.fixoku.com.tr/blog/2024/12/dikkat-ve-odaklanmanin-egitime-etkisi

Gürbilek, N. (2004). *Benden önce bir başkası.* İstanbul: Metis Yayınları.

Kaplan, M. (1992). *Tanpınar'ın şiir dünyası.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Naci, F. (2002). *Edebiyatımızda Tanpınar.* İstanbul: Adam Yayınları.

Salur, M. (2024). Kitap okuma alışkanlığı ile yaratıcı düşünme becerisi arasındaki ilişki. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(2), 1403–1421. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3873652

Sever, S. (1990). Bilgi toplumu olma aşamasında, ülkemizde kitap ve okuma olgusu. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi, 23*(2), 721.

Tanpınar, A. H. (1946). *Beş şehir.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tanpınar, A. H. (1970). *Yaşadığım gibi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tezgeç, M. S. (2020). Kitap okuma eyleminin metalaştırılması: Instagram paylaşımları üzerine bir inceleme. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(Aralık).

Türe, G. (2021). Dijital dünyanın okuma ve yazma becerileri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi.* Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1976999

psikolaj.com.tr

AİLE KAVRAMININ ÇOCUKLARA AKTARIMINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNDEN EFSANELERİN TÜRKÇE DERSLERİNDE KULLANIMI

Dr. Öğr. Üyesi Müjgan BEKDAŞ*

Özet

Bu araştırmanın amacı, somut olmayan kültürel miras ögelerinden efsanelerin aile kavramını çocuklara hangi boyutlarda aktardığını belirlemek ve bu metinlerin Türkçe derslerinde kullanılabilirliğini değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, durum çalışması deseni kullanılmış ve veri toplama aracı olarak doküman analizi uygulanmıştır. Çalışmanın veri kaynağını"Şahmeran, Hıdırellez, Kız Kalesi, Dikili Taş, Yusufçuk Kuşu, Anavarza Kalesi, Defne Ağacı Bir Su Perisiydi, Gülnar Hatun, Gelincik Ana Tepesi ve Karakoyun" efsaneleri oluşturmaktadır. Efsaneler, literatürden oluşturulan kriterler kapsamında çözümlenmiştir. Analiz kriterleribiyolojik ve sosyal birlik, sevgi, şefkat ve güven, dayanışma ve sorumluluk, kültürel aktarım ve sosyalleşme, iletişim ve duygusal etkileşim, roller ve işbölümü, kültürel değerler, değer üretme ve koruma, eğitici ve rehberlik edici rol, koruyucu ve güvenlik sağlayıcı işlev ve MEB kök değer eşleştirmesi olmak üzere on birkategoriden oluşmaktadır. Betimsel analiz sonuçlarına göre, 10 efsane içinde toplam 168 aile kavramına ilişkin unsur tespit edilmiştir. En çok ele alınan aile kavramı unsurları sırasıyla biyolojik ve sosyal birlik (38 adet), MEB kök değer eşleştirmesi (26 adet), sevgi, şefkat ve güven (18 adet), iletişim ve duygusal etkileşim (17 adet), dayanışma ve sorumluluk (15adet), kültürel değerler (13 adet), roller ve işbölümü (11 adet), eğitici ve rehberlik edici rol (8 adet), değer üretme ve koruma (7 adet), koruyucu ve güvenlik sağlayıcı (7 adet), kültürel aktarım ve sosyalleşme (7 adet) olarak tespit edilmiştir. Sonuçlar, efsanelerin Türkçe derslerinde yalnızca bir edebî tür olarak değil, aile kavramını ve kültürel kimlik bilincini kazandırma aracı olarak da işlevsel biçimde kullanılabileceğini göstermiştir. Elde edilen bulgular, efsanelerin dil öğretimiyle kültürel miras aktarımı arasında doğal bir köprü oluşturduğunu, öğrencilerin hem dilsel becerilerini hem de toplumsal aidiyet duygularını geliştirmede önemli bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: aile,çocuk,çocuk edebiyatı, somut olmayan kültürel miras, efsane, Türkçe dersi.

USING LEGENDS FROM INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE TO CONVEY THE CONCEPT OF FAMILY TO CHILDREN IN TURKISH LESSON

Abstract

The aim of this study is to determine the dimensions through which legends, as elements of intangible cultural heritage, convey the concept of family to children and to evaluate the usability of these texts in Turkish language classes. A qualitative research method was adopted, using a case study design, and document analysis was employed as the data collection tool. The data sources of the study consist of the legends "Şahmeran, Hıdırellez, Kız Kalesi, Dikili Taş, Yusufçuk Kuşu, Anavarza Kalesi, Defne Ağacı Bir Su Perisiydi, Gülnar Hatun, Gelincik Ana Tepesi, and Karakoyun". The legends were analyzed based on criteria developed from the literature. The analysis criteria included eleven categories: biological and social unity; love, affection, and trust; solidarity and responsibility; cultural transmission and socialization; communication and emotional interaction; roles and division of labor; cultural values; value creation and preservation; educational and guiding role; protective and security-providing function; and alignment with MoNE (Ministry of National Education) core values. According to the results of the descriptive analysis, a total of 168 elements related to the concept of family were identified within the ten legends. The most frequently addressed family-related elements were, respectively, biological and social unity (38 items), alignment with MoNE core values (26 items), love, affection, and trust (18

* Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Beşeri Bilimler Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, mujgan.bekdas@ozal.edu.tr

items), communication and emotional interaction (17 items), solidarity and responsibility (15 items), cultural values (13 items), roles and division of labor (11 items), educational and guiding role (8 items), value creation and preservation (7 items), protective and security-providing function (7 items), and cultural transmission and socialization (7 items).The results indicate that legends can be effectively used in Turkish language classes not only as a literary genre but also as tools for instilling the concept of family and fostering cultural identity awareness. The findings reveal that legends serve as a natural bridge between language teaching and cultural heritage transmission, possessing significant potential to enhance students' linguistic skills as well as their sense of social belonging.

Keywords: family, child, children's literature, intangible cultural heritage, legend, Turkish language lesson.

Giriş

2025 yılı Türkiye'de "Aile Yılı" ilan edilerek, aile kurumunun toplumsal dayanışma, kimlik ve değer aktarımı açısından taşıdığı önem yeniden vurgulanmıştır. Aile, bireyin sosyal, duygusal ve kültürel gelişiminin ilk ortamıdır; sevgi, saygı, güven ve sorumluluk gibi değerler burada kökleşir. Bu durum, aile kurumunun hem bireysel hem toplumsal düzeyde kültürel sürekliliği sağlama işlevini güçlendirir (Enstitü Sosyal, 2025).

Kültürel sürekliliğin korunmasında, resmi kurumların yanı sıra toplumun somut olmayan kültürel miras ögeleri de kritik bir rol oynar. Somut olmayan kültürel miras; dil, sözlü anlatımlar, ritüeller, toplumsal uygulamalar gibi toplulukların kimliğini biçimlendiren ve kuşaktan kuşağa aktarılan unsurları kapsar (UNESCO, 2003). Türkiye de bu sözleşmeye 2006'da taraf olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006). Somut olmayan mirasın eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılması, UNESCO'nun koruma ilkeleri arasında yer almakta ve bilgi, beceri, anlatım gibi süreçlerle desteklenmektedir (UNESCO, 2003).

Efsaneler, bu bağlamda kültür ve anlatı dünyasının önemli bileşenlerinden biridir. Efsaneler, hem mitolojik hem toplumsal boyutları bir araya getirerek kültürel değerleri sembolik anlatılarla sunar. Örneğin Türkçenin öğretiminde somut olmayan kültürel mirasın kullanımı üzerine yapılmış bir çalışmada, efsanelerin dil öğretimi aracılığıyla kuşaklararası kültürel aktarım işlevini vurgular (Koç, 2018). Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelendiği araştırmalarda ise, bu unsurların ders kitaplarında yeterince sistematik biçimde yer almadığı ifade edilmiştir (Gülden, 2020).Bu noktada Türkçe dersleri yalnızca dilsel becerilerin kazandırıldığı bir alan değil, aynı zamanda öğrencilerin duyarlılık geliştirdiği ve değerleri içselleştirebildiği bir kültür dersidir. Edebî metinler öğrencilerin hem dilsel hem duyuşsal gelişiminde temel bir rol üstlenir (Sever, 2013). Türkçe öğretim programı (MEB, 2019) da kültürel mirasın tanıtılması ve millî değerlerin kazandırılmasını amaçlamakta; bu amaç doğrultusunda halk anlatıları, özellikle efsaneler sevgi, saygı, adalet ve sorumluluk gibi kök değerlerin aktarımında etkili bir araç olabilmektedir (Çobanoğlu, 2007; Karakuş Tayşi, 2016).

Türk edebiyat ve halk anlatıları bağlamında efsaneler, hem yerel kültür belleğini taşıyan hem de evrensel insanî değerleri sembolik biçimde dile getiren metinlerdir. Örneğin efsanelerde aile bağları, fedakârlık, adalet, merhamet gibi temalar sıkça işlenmektedir. Bu metinlerin Türkçe dersi içinde kullanılması, sadece dilsel becerilerin geliştirilmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda öğrencilere kültürel kimlik bilinci ve değer aktarımı imkânı sunar. Türkçe öğretim programları ve ders kitapları somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelendiğinde, bu tür unsurların ders kazanımları ve içeriklerde daha sistematik yer alması gerektiği önerilmiştir (KaraoğullarıveAltun Taştekin, 2025).

Bu çalışma Şahmeran, Hıdırellez, Kız Kalesi, Dikili Taş, Yusufçuk Kuşu, Anavarza Kalesi, Defne Ağacı Bir Su Perisiydi, Gülnar Hatun, Gelincik Ana Tepesi ve Karakoyun efsanelerinin aile kavramı açısından ele alındığı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca efsanelerde yer alan değerlerin Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB, 2019) yer alan kök değerlerle örtüşüp örtüşmediğini tespit etmektir. Bu kapsamda bu araştırma "Efsaneler aile kavramına ilişkin hangi ögeleri içermektedir?" ve "Efsaneler Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan hangi kök değerlere sahiptir?" soruları üzerine kurgulanmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemikullanılmıştır. Nitel araştırmalar bir olgunun doğal bağlamı içinde bütüncül biçimde incelenmesini amaçlayan ve anlamlandırma sürecine odaklanan araştırmalardır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda bu çalışmada belirli bir olgunun, efsaneler aracılığıyla aile kavramının çocuklara aktarımı, derinlemesine incelenebilmesi amacıyla durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması belirli bir olay, olgu, birey ya da toplumsal birimin ayrıntılı betimlenmesine ve bağlam içinde değerlendirilmesine imkân verir (Creswell, 2014).

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilgili yazılı, basılı veya dijital belgelerin sistematik biçimde incelenmesine dayanan bir tekniktir (Bowen, 2009). Bu çalışmada doküman analizi kapsamında Türk kültürüne ait "*Şahmeran, Hıdırellez, Kız Kalesi, Dikili Taş, Yusufçuk Kuşu, Anavarza Kalesi, Defne Ağacı Bir Su Perisiydi, Gülnar Hatun, Çoban Kemerleri* ve *Karakoyun"*efsaneleri incelenmiştir. Efsane isimleri sırasıyla kodlanmıştır. Bu bağlamda 1 Şahmeran Efsanesi, 2 Hıdırellez Efsanesi, 3 Kız Kalesi Efsanesi, 4 Dikili Taş Efsanesi, 5 Yusufçuk Kuşu Efsanesi, 6 Anavarza Kalesi Efsanesi, 7 Defne Ağacı Bir Su Perisiydi Efsanesi, 8 Gülnar Hatun Efsanesi, 9 Çoban Kemerleri Efsanesi ve 10 Karakoyun Efsanesi olarak kodlanmıştır.

İnceleme sürecinde araştırmacı tarafından geliştirilen ve literatür desteğiyle (Arı, 2023; Aslan, 2023; Hallaç ve Öz, 2014; Ljubetić, 2020; Tezel, 2025)yapılandırılan efsanelerde ailenin özelliklerini içeren bir analiz formu kullanılmıştır. Bu form, ailenin biyolojik ve sosyal birlikteliği, sevgi-güven ilişkisi, dayanışma, kültürel aktarım, iletişim biçimleri, roller, değişime uyum, değer üretimi, rehberlik işlevi, koruyucu yönleri ve MEB kök değerleri ölçütlerini içermektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde düzenlenmesini ve doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmasını amaçlar (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda her efsane ailenin özelliklerini içeren bir form doğrultusunda çözümlenmiş ve bulgular ilgili alt başlıklar altında betimlenmiştir. Analiz sürecinde araştırmanın geçerlilik ve güvenirliliğini sağlamak için kodlamalar iki araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş, ortak kodlama doğruluğu oranı %90'ın üzerinde bulunmuştur. Ayrıca bulgular efsanelerin içinden alıntılanan kanıtlayıcı cümlelerle de desteklenmiştir.

Bulgular

Araştırmada incelenen on efsane, literatürden faydalanılarak oluşturulan on birkategori çerçevesinde değerlendirilmiştir. Her kategori ailenin kültürel, duygusal ve toplumsal yönlerini temsil eden alt boyutlardan oluşmaktadır. Tablo 1'de, her efsanenin bu kategoriler bağlamında gösterdiği örnekleme sıklıkları ve dağılımları yer almaktadır. Elde edilen bulgular aile kavramının efsanelerde farklı düzeylerde temsil edildiğini, özellikle "biyolojik ve sosyal birlik", "MEB kök değer eşleştirmesi" ile "sevgi, şefkat ve güven" kategorilerinin öne çıktığını göstermektedir.

Tablo 1. *Efsanelerde Ailenin Özelliklerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları*

Kategori	Kategoriye İlişkin Açıklama	Efsane Kodları										Toplam
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Biyolojik ve Sosyal Birlik	Aile üyeleri arasındaki kan bağı, evlilik veya sosyal bağların vurgulanma biçimi.	1	7	4	2	6	2	2	6	3	5	**38**
Sevgi, Şefkat ve Güven	Efsanede aile bireyleri arasındaki sevgi, şefkat,	2	1	3	1	1	5	1	3	1		**18**

	güven ilişkilerinin temsili.											
Dayanışma ve Sorumluluk	Aile bireylerinin birbirine destek olma ve görev paylaşma ve ekonomik durum örnekleri.	4	1	1		5	1		1	1	1	**15**
Kültürel Aktarım ve Sosyalleşme	Aile içinde değerlerin, geleneklerin ve dilin aktarımı.		1	1	1		1	2	1			**7**
İletişim ve Duygusal Etkileşim	Aile üyeleri arasındaki iletişim biçimi, diyaloglar ve duygusal bağlar.		3	2		4	5	3			1	**17**
Roller ve İşbölümü	Anne, baba, çocuk, büyükanne/dede rollerinin kültürel tanımı ve görevleri.			1		4	1	3	1	1		**11**
Kültürel Değerler	Ailenin geleneksel, millî ve dini değerleri.		1	1		2	1	2	4	2		**13**
Değer Üretme ve Koruma	Efsanede dürüstlük, adalet, sevgi, sabır gibi değerlerin aile bağlamında işlenişi.			1		1		1	2	1	1	**7**
Eğitici ve Rehberlik Edici Rol	Ailenin çocuklara rehberlik ve model olma işlevi.		3			2		3				**8**
Koruyucu ve Güvenlik Sağlayıcı İşlev	Ailenin bireyleri fiziksel ve duygusal açıdan koruma biçimi.	1		3			1	1	1			7
MEB Kök Değer Eşleştirmesi	Aile değerlerinin MEB kökdeğerleriyle ilişkisi.	2	3	2	1	2	2	3	5	3	3	**26**
TOPLAM		**11**	**21**	**20**	**6**	**28**	**20**	**22**	**25**	**13**	**12**	**168**

Tablo 1, incelenen on efsanenin aile kavramını farklı yönleriyle ele aldığını göstermektedir. 10 efsane içinde toplam 168 aile kavramına ilişkin unsur tespit edilmiştir. En çok ele alınan aile kavramı unsurları sırasıyla biyolojik ve sosyal birlik (38 adet), MEB kök değer eşleştirmesi (26 adet), sevgi, şefkat ve güven (18 adet), iletişim ve duygusal etkileşim (17 adet), dayanışma ve sorumluluk (15adet), kültürel değerler (13 adet), roller ve işbölümü (11 adet), eğitici ve rehberlik edici rol (8 adet), değer üretme ve koruma (7 adet), koruyucu ve güvenlik sağlayıcı (7 adet), kültürel aktarım ve sosyalleşme (7 adet) olarak tespit edilmiştir.

Biyolojik ve sosyal birlik kapsamında aile üyeleri arasındaki kan bağı en fazla vurgulanan alt başlık olmuştur. Biyolojik olarak anne, baba, çocuk, kardeş, abla, kız evlat, oğul, eş, gelin, kayınvalide gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Örneğin Hıdırellez efsanesinde *"Hızır ile İlyas, ikisi bir anadan doğma ve babadan olma kardeştiler."* cümlesi ile aile içindeki kan bağı vurgulanmıştır. MEB kök değerlerinden aile içinde sevgi, saygı, adalet, barış, çalışkanlık, fedakarlık, sorumluluk sahibi olma gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Örneğin Yusufçuk Kuşu efsanesinde *"İki kardeş anne ve babalarına yardım etmek için hergün koyunları otlatmaya çıkarırlarmış."* cümlesi ile aile içi dayanışma ve yardımseverlik değeri vurgulanmıştır. Sevgi, şefkat ve güven kapsamında Anavarza Kalesi efsanesinde babanın kızına duyduğu sevgi *"Kızım güvercin topuklu yavrum"* cümlesi ile anlatılmıştır. İletişim ve duygusal etkileşim bağlamında Yusufçuk Kuşu efsanesinde *"Yusuf canım kardeşim ..."* ve Anavarza Kalesi efsanesinde "Kız babasının bu halini görmüş ve yüreğinden vurulmuş '*Olur mu kral babam, ben senin kızın olayım da sen bana derdini açmayasın?'* demiş" cümleleriyle aile içi duygusal iletişim vurgulanmıştır. Dayanışma ve sorumluluk bağlamında Şahmeran efsanesinde *"Cemşab geçimi için odun satan fakir bir ailenin oğluymuş.", "Gariban Cemşab sesini çıkaramamış 'Belki aileme biraz bal götürürüm' diye düşünmüş."* cümleleri ailenin ekonomik durumu ve aile içi dayanışmaya örnek gösterilebilir. Kültürel değerler kapsamında Gülnar Hatun efsanesinde "*Gülnar'ın doğduğu gece gökyüzünde ayla yıldızın bayrak çizmesi ve babasına Gülnar'ın yiğit bir kişi olacağı ve ulusuna önder*

*olup bayraklaşacağı müjdesinin verilmesi"*millî değerlerimizin öne çıkarılmasına örnek gösterilebilir. Roller ve işbölümü kapsamında Defne Ağacı Bir Su Perisiydi efsanesinde *"ana"* kavramı işlenmiş ve annenin koruyucu, kollayıcı ve dert ortağı olma rolü *"başını anasının dizine koyup sessiz sessiz ağladı, iç çekti ve anlattı derdini anasına"* cümlesiyle verilmiştir. Ailenin eğitici ve rehberlik edici rolişlevi bağlamında Hıdırellez efsanesinde Hızır ve İlyas'ın babalarının Ab-ı Hayat suyunu bulmalarında oğullarına rehberlik edip yol göstermesi analatılmıştır. Kardeşler babalarının sözünü dinleyip suyu bulmuş ölümsüzlüğe ulaşmışlardır. Değer üretme ve koruma bağlamında Gelincik Ana Tepesi efsanesinde gelinin kayınvalidesine karşı gösterdiği sabır ve saygı vurgulanmış ve yine Çoban Kemerleri efsanesinde aile kurmak için gerekli olan evlilik kurumunun kutsallığı vurgulanırken çobanın gösterdiği sabır ve gayret ön plana çıkarılmıştır. Ailenin koruyucu ve güvenlik sağlayıcı işlevi Kız Kalesi efsanesinde kralın kızını kötü talihten korumak için yaptığı mücadele aile bireyleri arasındaki dayanışmayı ve babanın koruyucu rolünü vurgulamıştır. Kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımı kapsamında Gülnar Hatun efsanesinde *"Yahşi Bey doğan çocuğun adını ne koyacaklarını karısı Duru Han'a sormuş ve Baykal Gölü dolayındaki Kahta kentinin komşusu Gülnar kentinden geldikleri için çocuğun adının Gülnar olmasına karar vermişlerdir."* cümleleriyle aile içi geleneklerin ve kök değerlerin aktarımı gösterilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada Türk kültürüne ait on efsane incelenerek aile kavramının çocuklara aktarım biçimleri tematik olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, efsanelerin yalnızca anlatı niteliğiyle değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, kültürel kimliğin ve ahlaki ilkelerin aktarımında işlevsel bir araç olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda en sık rastlanan temalar; biyolojik ve sosyal birlik, MEB kök değer eşleştirmesi, sevgi-şefkat-güven, iletişim ve duygusal etkileşim, dayanışma-sorumluluk ve kültürel değerler olmuştur. Bu bulgu, Türk efsanelerinin aileyi hem biyolojik hem manevi bir birlik olarak temsil ettiğini, bireyler arası ilişkilerde sevgi, güven, fedakârlık ve adalet gibi değerleri öne çıkardığını ortaya koymaktadır.

Efsanelerdeki aile temsilleri, çocuklara yalnızca bir ahlak dersi değil, aynı zamanda kültürel mirasın sürekliliğini sağlayan bir model sunmaktadır. Özellikle Hıdırellez, Anavarza Kalesi ve Gülnar Hatun gibi efsaneler, kültürel aktarımın kuşaklar arası sürdürülebilirliğini sembolik anlatımlarla yansıtmaktadır. Bulgular aile bireyleri arasındaki sevgi, güven, iletişim ve dayanışma gibi kök değerlerin çocuklara aktarımında efsanelerin güçlü bir pedagojik potansiyel taşıdığını göstermiştir. Bu yönüyle efsaneler, Türkçe derslerinde yalnızca dilsel becerileri değil, duygusal farkındalık ve değer bilinci gibi üst düzey becerileri de geliştirebilecek metinlerdir.

Elde edilen sonuçlarliteratürdeki bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Aral (2018), somut olmayan kültürel miras ögelerinin eğitimde kullanılmasının toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirdiğini ve bireylerde kimlik bilincini güçlendirdiğini belirtmiştir. Bu araştırmanın sonuçları da, efsanelerin Türkçe derslerinde kullanılmasının benzer biçimde öğrencilerde kültürel kimlik ve değer farkındalığı oluşturduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Koç (2018), efsanelerin Türkçenin öğretiminde kuşaklar arası iletişimi güçlendiren bir araç olduğunu vurgulamış; bu çalışmada da efsaneler, dil öğretiminin yanı sıra kültürel aktarım aracı olarak değerlendirilmiştir.

Gülden'in (2019) Türkçe ders kitapları üzerine yaptığı araştırmada somut olmayan kültürel miras unsurlarının içeriklerde yeterince temsil edilmediği; bu nedenle öğrencilerin kültürel bağ kurmakta zorlandığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın bulguları, efsanelerin Türkçe eğitiminde daha sistematik ve bilinçli biçimde kullanılmasının bu boşluğu doldurabileceğini göstermektedir. Ayrıca Bekdaş (2022), efsanelerin değer aktarımı açısından en güçlü edebî türlerden biri olduğunu belirtmiştir. Bu sonuç araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Çünkü efsaneler, sevgi, saygı, adalet, yardımseverlik ve sorumluluk gibi MEB kök değerleriyle doğrudan ilişkilidir.

Aile UNESCO'nun (2003) Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nde ifade edildiği üzere, toplumların kimliğini ve sürekliliğini sağlayan temel bir sosyal kurumdur. Bu açıdan efsaneler, sadece halk anlatısı değilaynı zamanda toplumsal hafızayı canlı tutan, değerleri taşıyan ve yeni kuşaklara aktaran kültürel araçlardır. Bulgular bu anlatıların Türk aile yapısının temel özelliklerini (dayanışma, sevgi, güven, rehberlik, koruma) yansıttığını ve çocuklarda değer yönelimlerini biçimlendirdiğini

göstermektedir.

Sonuç olarak, efsaneler Türkçe eğitiminde hem dil hem kültür öğretimi açısından özgün bir köprü işlevi görmektedir. Bu bulgu niteliksel halkbilimi ve kültürel miras çalışmalarının (Arı, 2023; Hallaç & Öz, 2014; Tezel, 2025) aile kurumuna atfettiği sosyal işlevlerle de örtüşmektedir.

Efsanelerin aile kavramını çocuklara aktarmada önemli bir araç olduğu söylenebilir. Bu nedenle, Türkçe derslerinde efsaneler aracılığıyla sevgi, şefkat, güven, dayanışma ve sorumluluk gibi temel aile değerlerinin öğrencilere kazandırılması önerilmektedir. Efsanelerde yer alan aile içi iletişim, fedakârlık ve rol paylaşımı örnekleri öğrencilerin empati, aidiyet ve işbirliği bilincini geliştirecek şekilde ele alınabilir. Ayrıca efsanelerdeki aile temsilleri kültürel miras bilincinin güçlendirilmesi için kullanılabilir ve geçmişten günümüze uzanan aile değerleri çağdaş yaşamla ilişkilendirilerek öğrencilerin aileye yönelik olumlu tutum ve kültürel süreklilik farkındalığı kazanmaları sağlanabilir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Değerlerin edinilmesinde ailenin rolü [Rapor]*.https://www.aile.gov.tr/media/92203/01_06_degerlerin-edinilmesinde-ailenin-rolu.pdf

Aral, A. (2018). Somut olmayan kültürel miras ve eğitim: Eğitimin periyodik raporlardaki görünümüne eleştirel bir bakış.*Millî Folklor 120,*59-72. https://www.millifolklordergisi.com

Arı, Y. (2023). *Toplumun önemli bir yapı taşı olan aile kurumunun temel işlevleri,* Eds. Talışınskı ve Babayeva-Shukurova. In 10th international congress on humanities and social sciences in a changing world proceedings book.

Aslan, A. (2023). Characteristics, types and functions of family concept, *African Educational Research Journal, 11*(1), 45-48. DOI: 10.30918/AERJ.111.23.001

Bekdaş, M. (2022). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürel aktarım açısından efsanelerin önemi.*15. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Kongresi Tam Metinleri. https://dekak.org/tr

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27–40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.

Çobanoğlu, Ö. (2007). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri*. Akçağ Yayınları.

Enstitü Sosyal. (2025). *Bütüncül aile politikaları için 2025 Aile Yılı ve Aile Enstitüsünün işlevi* [Politika notu]. Enstitü Sosyal.https://enstitusosyal.org/yayinlarimiz/politika-notu/butuncul-aile-politikalari-icin-2025-aile-yili-ve-aile-enstitusunun-islevi

Gülden, B. (2019). *Türkçe öğretim programları ve Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi

Gürçayır, S. (2018). Somut olmayan kültürel miras ve eğitim. *Millî Folklor Dergisi, 120*(30), 59–70. https://www.millifolklordergisi.com

Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6*(2):142-153. doi:10.5455/cap.20130625102321

Koç, A. (2018). Türkçenin öğretiminde somut olmayan kültürel mirasın kullanımı ve kuşaklararası iletişimin işlevleri. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*.

Karaoğulları, N. ve Altun Taştekin, K. (2025). Ortaokul Türkçe derslerinde somut olmayan kültürel mirasın geliştirilmesi: Bir eylem araştırması, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, 6(3), 918-950.

Karakuş Tayşi, E. (2016). Edebî metinlerin değerler eğitimindeki yeri. *Değerler Eğitimi Dergisi, 14*(31), 105–120.

Ljubetić, M. (2020). Family functionality and functions in the contemporary social context- a contribution to theoretical considerations, *International Journal of Arts Humanities and Social Sciences Studies, 5*(11), 82-88. ISSN: 2582-1601

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1–8. sınıflar).* Ankara: MEB.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2006). UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi — Türkiye'nin Onayı.https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345090/unesco-2003-somut-olmayan-kulturel-miras-sozlesmesi.html#:~:text=Genel%20Konferans%C4%B1nda%2C%20Somut%20Olmayan%20K%C3%BClt%C3%BCrel,2006%20tarihinde%20resmen%20taraf%20olmu%C5%9Ftur. (Erişim tarihi: 10.10.2025).

Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü.* Tudem Yayınları.

Tezel A. Toplum Aile Yapısı ve Özellikleri. (10.10.2025 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=5066 adresinden ulaşılmıştır).

UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.* Paris: UNESCO.https://ich.unesco.org/doc/src/15164-EN.pdf

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUK-AİLE-EĞİTİM KAVRAMLARI BAĞLAMINDA MAARİF AİLE BÜLTENİ

Prof. Dr. İlhan ERDEM[*]

Öğr. Gör. Nesibe TAŞKIN[**]

Özet

Günümüzdeki eğitim ortamı, sadece akademik anlamda bilgi aktarımını değil aynı zamanda değerlerin, kültürün aktarımını ve korunmasını da gerektirmektedir. Türkiye Maarif Vakfı, 2016 yılında kurulmuş, günümüzde elliden fazla ülkede faaliyetlerde bulunan bir kurumdur. Bu vakıf temelde, Türk eğitim sistemini ve Türk kültür ve değerlerini evrensel düzeye taşımayı kendisine bir görev edinmiştir. Kamu faydasına çalışan Türkiye Maarif Vakfı, faaliyet gösterdiği bütün ülkelerde okul öncesinden yükseköğretime tüm kademelerde hizmet vermektedir.

Türkiye Maarif Vakfı, aynı zamanda yurt içinde ve yurt dışında dil, kültür ve değerlerin yaşatılması esasına bağlı sempozyumlar düzenlenmekte bu konulara yönelik çeşitli yayınlar çıkarmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında Türkiye Maarif Vakfı tarafından 2022 yılından bu yana belirli aralıklarla yayımlanan "Maarif Aile Bülteni", ailenin eğitimdeki konumunu tanımlamaya yardımcı olan, çeşitli konularda ailelere rehberlik eden ve kültürel değerlerimizi aktarmada büyük bir rol üstlenen özgün bir kaynaktır. Bu araştırmada Türkiye Maarif Vakfı'nın evrensel eğitim bağlamında yürüttüğü faaliyetlerin tanıtılması ve özellikle aile merkezli yayımlanan "Maarif Aile Bülteni"nin çeşitli yönleriyle tanıtılması amaçlanmıştır.

Söz konusu "Maarif Aile Bülteni" incelendiğinde bültenin eğitim ve aile ile ilgili bağları güçlendirmesinin yanında, Türkçe'nin kullanımı çocuklarda dil duyarlılığın oluşturulması ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması yönünde önemli bir işlev edindiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türkiye Maarif Vakfı, Maarif Aile Bülteni, kültür aktarımı, çocuk eğitimi.

THE MAARIF FAMILY BULLETIN IN THE CONTEXT OF CHILD, FAMILY, AND EDUCATION CONCEPTS

Abstract

People In today's educational environment, education is not limited to the mere transmission of academicknowledge; it also requires the transfer and preservation of values and culture. The Turkish Maarif Foundation, established in 2016, is an institution that currently operates in more than fifty countries. Fundamentally, the Foundation has undertaken the mission of promoting the Turkish education systemand Turkish culture and values to a universal level. As a non-profit public benefit organization, theTurkish Maarif Foundation provides services at all levels of education—from preschool to highereducation—in the countries where it operates.At the same time, the Foundation organizes symposia both in Turkey and abroad in line with its principleof preserving language, culture, and values, and it publishes various materials on these topics. In thiscontext, the *Maarif Family Bulletin*, published periodically by the Turkish Maarif Foundation since2022, serves as a unique source that helps define the role of the family in education, guides parents onvarious issues, and plays a significant role in transmitting cultural values.This study aims to introduce the educational activities conducted by the Turkish Maarif Foundation within the framework of global education and to present a comprehensive overview of the *Maarif Family Bulletin*, which is published with a family-centered perspective. An examination of the *Maarif Family Bulletin* reveals that, in addition to strengthening the relationship between education and thefamily, the bulletin plays an important role in fostering linguistic sensitivity through the use of Turkish and in transmitting cultural values from one generation to the next.

Keywords: Turkish Maarif Foundation, Maarif Family Bulletin, cultural transmission, child education.

[*] İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ilhan.erdem@inonu.edu.tr

[**] Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, ntaskin@gantep.edu.tr

1. GİRİŞ

Türkiye Maarif Vakfı, 17 Haziran 2016 tarihinde 6721 sayılı Kanun kapsamında kurulan, Türkiye'nin eğitim vasıtasıyla yumuşak güç olarakbulunmasını amaçlayan bir kurumdur (Karslı & Yazgan, 2024). Bu kurumun kuruluşunda yatan temel düşünceler; Türk eğitim sistemini evrensel seviyede tanıtma, Türk dili ve Türk kültürünün yaygınlaşmasını sağlama ve Türkiye ile öteki ülkeler arasında samimi ilişkiler geliştirme üzerinedir (Gür, 2020). Aslında Türkiye Maarif Vakfı, ülkemizin kültürel diplomasisinde bir aracı olarak eğitim yoluyla uzun vadede etki yaratma hedefine uygun bir biçimde şekillenmiş bir kurumdur.

Nye (2004), "softpower" yani "yumuşak güç" terimini ülkelerin kültür, değer ve politik hedeflerini ülkeye karşı pozitif yönlü bir izlenim ya da cazibe oluşturarak yayma gücü olarak ifade eder. Türkiye'nin dış ilişkilerinde Türkiye Maarif Vakfı "yumuşak güç" kavramının somutlaştırılmış hali olarak değerlendirilebilir.Burada yumuşak güç kavramını destekleyen temel unsur eğitimdir. Kültürel diplomasi ve diğer ülkelerdeki etkileşimin en etkili araçlarından biri eğitimdir. Türkiye Maarif Vakfı da eğitimin öneminin farkında olup akademik başarının dışında Türkiye'nin kültürel, tarihi birikimini de insanlara tanıtmayı hedeflemektedir (Gür, 2020). Türkiye Maarif Vakfı'na ait okullarda Türkçe kurslarıyla, kültürel faaliyetlerle ve sosyal sorumluluk projeleriyle öğrencilerin Türkiye hakkında olumlu bir algı yaratılmakta ve orada öğrenim gören bu öğrenciler mezun olduktan sonra Türkiye'nin kültür elçileri olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Maarif Vakfı'nın yaptığı çalışmaları birkaç yönden incelemek mümkündür.

Türkiye Maarif Vakfı, eğitim faaliyetlerinin ilk aşamasında okul öncesinden başlayıp yükseköğretimin sonuna kadar sürdürebileceği kurumlara sahiptir. Türkiye Maarif Vakfı, 2025 yılı itibarıyla 56 ülkede, 528 eğitim kurumu, 12 Türkiye Araştırma Merkezi, 58 yurt ile faaliyet göstermekte, bu zamana kadar 70.000'den fazla öğrenciye eğitim imkânı sunmaktadır (Türkiye Maarif Vakfı, 2025)

Vakıf ikinci bir eğitim faaliyeti olarak eğitim destek hizmetleri yürütmektedir. Türkiye Maarif Vakfı'nın eğitim kalitesini artırmaya yönelik altyapı çalışmaları ve sosyal destek projeleri bu kapsamdadır. Vakıf tarafından birçok ülkede yaptırılan kütüphane, laboratuvar, spor ve sanat alanları ile Kariyer Takip ve Rehberlik Sistemi gibi bu doğrultuda yapılan işlerden bazılarıdır. Özellikle Kariyer Takip ve Rehberlik Sistemi mezun öğrencilerin devamlı konusunda önemli bir araç olup sürdürülebilirlik açısından da önemlidir.

Türkiye Maarif Vakfı, yayıncılık ve akademik üretim faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Bu kapsamda okullarında kullanılmak üzere eğitim araç-gereçleri, program ve öğretim içerikleri hazırlamakta aynı zamanda çalıştay, konferans ve sempozyumlar düzenleyerek kültürel diplomasinin yanında akademik gelişmelere de fayda sunmaktadır (Gür, 2020). Ortaya konulan yayınlarda Türkiye'nin benimsediği eğitim politikası kültürel değerlerle bütünleşmiş küresel bir eğitim portresi çizmekte, Türkiye Maarif Vakfı'nın uluslararası arenada rekabet edebilecek bir eğitim yapısı oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Son olarak Türkiye Maarif Vakfı'nın sosyal sorumluluk bilincinin yansıması olan burs ve barınma hizmetleri de mevcuttur. Okul öncesinden yükseköğretime kadar seviye fark etmeksizin başarılı ve ihtiyaç sahibi olan öğrencilere burs ve yurt açısından kaynak sağlanmadır. Aynı zamanda kurumda görev yapan öğretmenlere pansiyon, öğretmen lojmanı gibi imkanlar sunulmaktadır (Türkiye Maarif Vakfı, 2023). Hatta bu yardımlara kimi zaman eğitim materyali ve dijital araç yardımı da dahil olmaktadır.

Türkiye Maarif Vakfı'nın yaptığı çalışmaların bir anlamda dünyanın her yerinden erişilebilir yüzü olan çevrimiçi yayınları da eğitim faaliyetleri açısından önemlidir.

Tablo 1. *Türkiye Maarif Vakfı Çevrimiçi Yayınlar Listesi*

Sıra	Yayın Adı
1.	Uluslararası Maarif Dergisi
2.	Maarif Bülten
3.	Türk Maarif Ansiklopedisi
4.	Eğitimde İyi Örnekler Bülteni
5.	Maarif Aile Bülteni
6.	Kitaplar (Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Programı, sempozyum ve çalıştaylara ait bildiri kitapları, Türk Maarif Ansiklopedisi,Maarif Türkçe Yardımcı Okuma Kitap Setleri)

Not: *Türkiye Maarif Vakfı (20 Ekim 2025) web sitesindeki verilerden hareketle oluşturulmuştur.* *https://turkiyemaarif.org*

Tablo 1'de yer alan yayınlara bakıldığında eğitimin bütüncül bir bakış açısıyla şekillendiğinin göstergesi Maarif Aile Bülteni göze çarpmaktadır. Bu bülten kültürel belleğin aile vasıtasıyla aktarılmasını sağlayan bir kaynaktır. Ekolojik sistem kuramına göre bireyin gelişimi yalnızca kendisinden kaynaklanan etmenlere göre değil aile, okul, çevre ve kültürel sistemlerle birlikte şekillenir (Bronfenbrenner, 1979). Çocuk da bu sistem içerisinde ilk olarak aile ile tanışır. Çocuğun dünyası aslında ilk olarak ailesiyle sınırlıdır. Bu yüzden aile; çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi için önemli bir rol oynar. Aile, çocuğun kültürel değerler açısından da bir bilinç geliştirdiği ilk yerdir.

Kültürel hafıza ya da kültürel bellek bir toplumun kendisiyle ilgili geçmişini anımsama, yeri geldiğinde yorumlama ve gelecek nesillere nakletme/aktarma şekli olarak tanımlanır (Assmann, 2011). Bu bağlamda Maarif Aile Bülteni kültürel hafızanın aile vasıtasıyla devamlılığını ve aktarımını sağlayan bir yayın olma özelliği taşımaktadır. Edebiyat sadece bir metinden ibaret değildir aynı zamanla okurla iletişimin de olduğu bir sahadır (Rosenblatt, 1978). Maarif Aile Bülteni yazıların arka arkaya dizildiği bir yayın olmaktan ziyade, ebeveynlerin araç olarak kullanabileceği bir alan yaratmaktadır. Bülten, farklı sayılardaki farklı tematik yaklaşımlarla kimi zaman aile bağları üzerinden kimi zaman kültürel değerlerin ev ortamına aktarılması yönünden okuyucuyla bir köprü görevi üstlenmektedir.

Bu araştırmada, Maarif Aile Bülteni'nin tanıtımının yapılması,sayıların içeriklerine dair genel görünümün nasıl olduğunun ortaya konulmasıamaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Maarif Aile Bülteni nedir?
2. Maarif Aile Bülteni'nde yer alan sayılara kronolojik olarak bakıldığında sayfa sayısı, yayım aralığıgibi nicel gelişim açısından görünüm nasıldır?
3. Maarif Aile Bülteni'nde yer alan konu başlıklarına bakıldığında temalarla ilgili görünüm nasıldır?

2. YÖNTEM

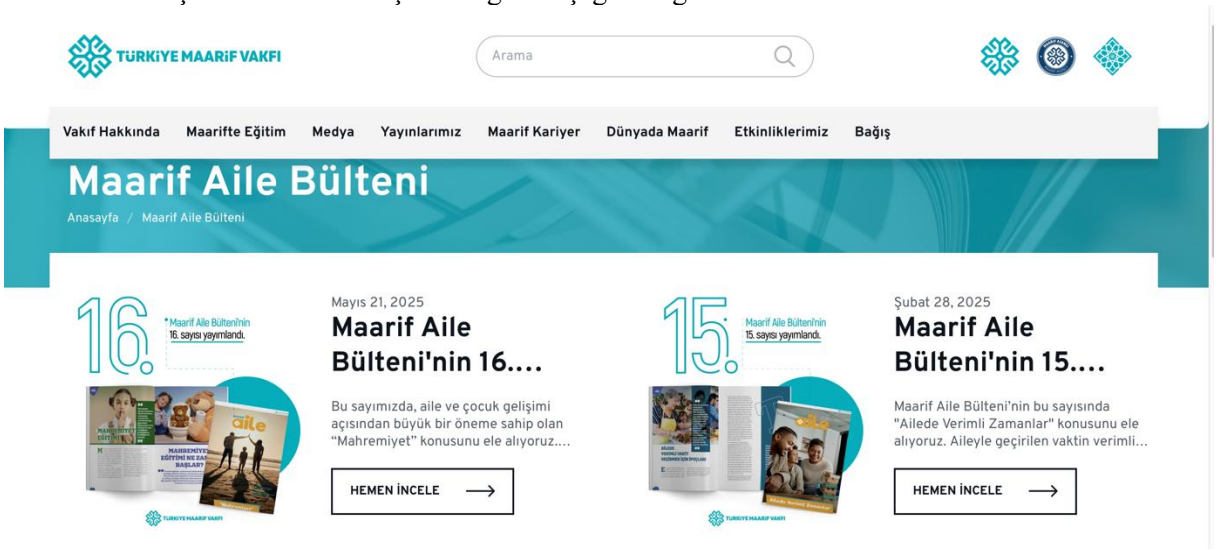
Bu araştırma nitel araştırma yöntemi çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın amacından hareketle veri toplama açısından doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesinde yazılı, görsel veya dijital materyallerin bir sistem içerisinde analizi esastır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Araştırmada Maarif Aile Bülteni'nin sayılarından hareketle tanıtımı yapılmış, bülten doküman inceleme yöntemi ile nicelik açısından ve tematik bağlamda incelenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya dair bulgulara yer verilecektir.

3.1. Maarif Aile Bülteni'nin tanıtımı

Birinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir:

Resim 1. *Marif Aile Bülteni genel görünüm*

Not: *Görsel Türkiye Maarif Vakfı (20 Ekim 2025) web sitesindeki verilerden hareketle oluşturulmuştur. https://turkiyemaarif.org*

Maarif Aile Bülteni, Türkiye Maarif Vakfı'nın ailelere hitap eden süreli bir yayınıdır. Bu bültenle eğitim süreçlerinde aile kavramının güçlendirilmesi ve ailenin çocuk gelişimi konusunda bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye Maarif Vakfı'nın yayınlar listesinde bulunan bu bülten, kurumun eğitim anlayışını tamamlayan bir etmen olmuştur (Türkiye Maarif Vakfı, 2025). Bültenin ilk sayısı 2022 yılında yayımlanmıştır. Bülteni çevrimiçi okumanın yanında dileyen okuyucular PDF formatında da kaydederek okuma imkanına da sahiptir. Bültenin 2022 yılından bu yana yayımlanmış 16 sayısı bulunmaktadır.

Bültenin her sayısında ailelerin çocuk eğitimi ve aile içi iletişimde karşılaşabileceği muhtemel konularla ilgili bilgi verilmektedir. Örneğin, dokuzuncu sayısında "Çocuklara doğru geri bildirim nasıl verilir?", "Çocuğun merakını geliştirmek" ve "Çevrim içi oyunların etkisi" gibi konulardan söz edilerek ailelere bilimsel temelli tavsiyelerde bulunulmuştur (Türkiye Maarif Vakfı, 2022). Bunlara benzer içerikler her sayıda mevcuttur. Bu içerikler bültenin bizlere pedagoji konusunda rehberlik eden bir yanının olduğunu da göstermektedir. Bültende kullanılan dil oldukça sadedir. Bu durum da oldukça önemlidir. Çünkü büyük çoğunlukla Maarif okullarında okuyan çocukların ailelerin bu bülteni okuyacağı düşünüldüğünde dilin sade ve anlaşılabilir olması bir gerekliliktir. Farklı kültürlerden gelen bireyler bu metinleri daha rahat anlayabileceklerdir.

Bültenin dijital ortamlarda kolay ulaşılabilir olması erişilebilirlik açısından önemlidir. Aynı zamanda vakfa ait internet sitesinde bir arşivin bulunması ve güncellenmesi sürdürülebilirlik ve kurumsallık algısını da artırmaktadır.

Bülten içerisinde yer alan görseller çokkültürlü bir anlayışa göre düzenlenmiştir. Türkiye Maarif Vakfı'nın uluslararası sahada bulunduğu yere, faaliyet gösterdiği ülkelere göre bir şekillenme söz konusudur. Bazı sayılarda aile görseli Afrika'dan bir aileye aitken bazı sayılarda Asya kökenli bir aileye ait olabilmektedir.

3.2. Maarif Aile Bülteni sayısal veriler

Tablo 2'de Maarif Aile Bülteni'ne ait sayı numarası, bülten tarihi, sayfa sayısı ve başlık sayısına ait veriler bulunmaktadır.

Tablo 2. *Maarif Aile Bülteni Sayısal Veriler*

Sayı	Tarih	Sayfa sayısı	Başlık sayısı
1.	Şubat 2022	8	3
2.	Mart 2022	9	3
3.	Nisan 2022	8	3
4.	Mayıs 2022	8	3
5.	Haziran 2022	8	3
6.	Eylül 2022	8	3
7.	Ekim 2022	8	3
8.	Kasım 2022	8	3
9.	Aralık 2022	8	3
10.	Ocak 2023	9	3
11.	2023	9	3
12.	2023	9	3
13.	Mayıs 2024	36	9
14.	Ekim 2024	38	9
15.	Aralık 2024	36	10
16.	Mart 2025	36	17

Not: *Türkiye Maarif Vakfı (20 Ekim 2025) web sitesindeki verilerden hareketle oluşturulmuştur. https://turkiyemaarif.org*

Bülten Şubat 2022'de yayımlanmaya başlamıştır. Bülten 2022 yılında düzenli yayımlanmaya devam ederken sonrasında bir ara verilmiştir. Sayfa sayısı ise ilk 12 sayıda 8-9 sayfa iken son dört sayıda 36-38 sayfa olmuştur. İçerikler açısından fikir vermesi yönüyle başlık sayısı da düzenli bir artış göstermiştir.

3.3. Maarif Aile Bülteni'nde yer alan konu başlıklarına bakıldığında temalarla ilgili genel görünüm

Maarif Aile Bülteni'nde yer alan konu başlıklarının tematik olarak değerlendirilmesine ilişkin notlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. *Maarif Aile Bülteni Temalara Dair Notlar*

Maarif Aile Bülteni Sayı Numaraları	İçeriklerle İlgili Notlar	Temalara Dair Notlar
1-9	Rehberlik temelli kısa içerikler	Rehberlik (Okuma alışkanlığı, kardeş ilişkileri, ders çalışma organizasyonu v.b.)
10-12	Bilişsel ve duygusal bütünlüğe dair içerikler	Psikososyal derinleşme (belirsizlikle baş etme, sabır ve stres yönetimi, duygusal bağışıklık v.b.)
13-15	Tek bir temanın çok yönlü değerlendirilmesine yönelik içerikler	Derinlemesine tek tema (Ev ödevi, sorumluluk, ailede verimli zaman v.b.)
16	Tek tema, çok yönlü değerlendirme mevcut. Ancak kurumsallık da ön planda.	Riski esas alan farkındalık (Koruyucu, önleyici yaklaşım; istismar, mahremiyet v.b.)

Not: *Türkiye Maarif Vakfı (20 Ekim 2025) web sitesindeki verilerden hareketle oluşturulmuştur. https://turkiyemaarif.org*

Tablo 3'e bakıldığında içeriklerin ilk sayıdan son sayıya doğru derinlik kazandığı görülmektedir. Ayrıca sayılar ilerledikçe sadece bilgilendirici bir modül gibi değil de rehberlik ve pedagoji konusunda bir yol gösterici konumuna gelmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Maarif Aile Bülteni'nde aileyi merkeze alan, kültürel değerlerin de aktarımına önem veren bir yayıncılık anlayışı geliştirilmiştir. Öne çıkan temalardan birincisi, eğitime ailenin katılımını önceleyen, kültürel unsurların dahil edilmesine ve çocukların fikir dünyasının gelişimine dikkat çeken Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde rastlanan eğitim ve kültürel değerlerin sentezlenmesidir. Bir başka önemli tema ise çocuklara sevgi, saygı, sorumluluk gibi değerlerin aktarımını kolaylaştırmadır. Aynı zamanda günümüz dünyasındaki çocuklara hitap eden teknolojinin doğru kullanımı, bunun yanında farkındalık yaratma adına mahremiyet eğitimi gibi temalar da bulunmaktadır.

Genel bir çerçeveden bakıldığında Maarif Aile Bülteni'nde bir yandan geleneklerin ve kültürel değerlerin korunması bir yandan da modern dünyanın gereklilikleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak ailenin eğitimi ve gelişimi konusunda katkı sağlama düşüncesi amaçlanmıştır.

Her sayıda uygulamaya yönelik örnekler, aile içinde zaman yaratma, duygusal bağ kurma gibi kavramlarla Türkiye Maarif Vakfı'nın değer esaslı global eğitim anlayışı somutlaştırılmaktadır (Karslı & Yazgan, 2024; Gür, 2020).

Sayıların hitap ettiği kesimin göz önünde bulundurulması ve metinlerin dilinin bu doğrultuda daha anlaşılır olması metinlerde verilmek istenen mesajın doğru bir şekilde yerine ulaşması açısından son derece önemlidir.

Maarif Aile Bülteni özellikle kültürel diplomasi faaliyetleri açısından da orijinal bir modeldir. Çünkü bülten eğitim, kültür ve dili sentezleyerek çok boyutlu bir işlev görmektedir. Aynı zamanda bülten bir yumuşak güç kullanım örneğidir.

Maarif Aile Bülteni'nin tanınırlığını ve etkisini arttırmak adına bazı öneriler:

- Bültenin birden fazla dil becerisine hitap etmesi için sesli okuma özelliği eklenebilir.
- Anlaşılabilirliği arttırmak adına bülten, farklı dillerde de yayımlanabilir.
- Çocukları bülten içerisine çekmek adına etkinlik sayfaları arttırılabilir.
- Bülten içerisinde yer alan bazı metinlerin video ile anlatımı yapılabilir bu da anlatılanların kalıcılığını önemli ölçüde etkiler.
- Metinler arasına Türk kültüründe yer alan ve ortak küresel değerlere dikkat çeken kısa hikâyeler yerleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Assmann, J. (2011). *Culturalmemoryandearlycivilization: Writing, remembrance, andpoliticalimagination.*CambridgeUniversityPress.

Bronfenbrenner, U. (1979). *Theecology of humandevelopment: Experimentsbynatureanddesign.* Harvard UniversityPress. https://www.hup.harvard.edu/books/9780674224575

Gür, B. (2020). *Türkiye'nin eğitim diplomasisi ve Maarif Vakfı (SETA Analiz No. 240).* Ankara: SETA Yayınları. https://www.setav.org

Karslı, S. E., & Yazgan, A. M. (2024). Türk dış politikasında bir yumuşak güç aracı: Türk Maarif Vakfı örneği. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2), 117–130. https://doi.org/10.58620/fbujoss.1561456

Nye, J. S. (2004). *Softpower: Themeanstosuccess in worldpolitics.* PublicAffairs.

Rosenblatt, L. M. (1978). *Thereader, thetext, thepoem: Thetransactionaltheory of theliterarywork.* Southern Illinois UniversityPress.

Türkiye Maarif Vakfı. (2022). *Maarif Aile Bülteni 9.* Erişim adresi: https://turkiyemaarif.org/editions/maarif-aile-bulteninin-9-sayisi-yayimlandi

Türkiye Maarif Vakfı. (2023). *Türk Maarif Vakfı 2023 Faaliyet Raporu.* Ankara: TMV Yayınları.

Türkiye Maarif Vakfı. (2025). *Maarif Aile Bülteni arşivi.* Erişim adresi: https://turkiyemaarif.org

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUK ANLATILARINDA EKSİLTİ VE DEVAMLILIĞIN SAĞLANMASI: RAFADAN TAYFA 5. KAPADOKYA - BİLMECE AVI FİLMİNDEKİ ANLATI DÜZLEMLERİ

Prof. Dr. Nilüfer PEMBECİOĞLU[*]

Doç. Dr. Nebahat AKGÜN ÇOMAK[**]

Özet

Çocukların anlatı düzleminde kendilerine sunulan anlatının özgün yapısını anlamaları, kendilerinden kurmaları beklenen neden-sonuç bağlantılarının farkında olmaları ve bunların sonuçlarını sağlıklı bir şekilde değerlendirip analiz edebilmeleri gerekir. Elbette çocuklara yönelik anlatıların belirgin özelliklerini taşıyan anlatıların görseller yoluyla onlara daha etkin bir biçimde ulaşması da önemlidir ancak, görselliğin getirdiği ikinci bir anlatı katmanının varlığı, çocukların bildirimleri birbirine karıştırmalarına neden olabilecek eşikler oluşturmaktadır. İncelemeye konu olarak seçilen Rafadan Tayfa 5 – Kapadokya – Bilmece Avı Filmi içerik çözümlemesi ve anlam çözümlemesi ile ele alınacak olup, bulgular bilgi gediği düzleminde değerlendirilecektir. Ayrıca, çocuklar için üretilen bu animasyon filminin göstergelerine Türk kültüründeki göstergeler ve sembolik anlamlar çerçevesinde yaklaşılacak olup, farklı anlatı katmanlarındaki göstergelerin ortaya çıkış bağlamlarına ilişkin bulgular da tartışılacaktır. Çalışma, çocuklarda anlama, algı, kavram kargaşası gibi olumsuzlukların ortaya çıkıp çıkmadığını ya da bilgilerin aktarım biçiminin, araçlarının değiştirilmesi gerekip gerekmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır

Anahtar Sözcükler: Anlatıbilim, Eksilti, Cultural Layers, Barthes, Rafadan Tayfa, Kapadokya.

ELLIPSIS AND ENSURING CONTINUITY IN CHILDREN'S NARRATIVES: NARRATIVE LAYERS IN THE FILM RAFADAN TAYFA 5. CAPPADOCIA - RIDDLE HUNT

Abstract

Children need to understand the narrative's original structure, be aware of the cause-and-effect linkages they are expected to build, and be able to evaluate and analyze their implications in a healthy way. It is certainly important that narratives bearing the distinctive characteristics of narratives aimed at children reach them more effectively through visuals. Nevertheless, the visuals-induced secondary narrative layers establish thresholds that might lead young people to misinterpret the verbal statements. It is certainly important that narratives bearing the distinctive characteristics of narratives aimed at children reach them more effectively through visuals. The film Rafadan Tayfa 5 – Cappadocia – Riddle Hunt, selected as the subject of this study, will be analyzed through content analysis and semantic analysis, and the findings will be evaluated on the basis of the information gap. Furthermore, the signs in this animated film produced for children will be approached within the framework of signs and symbolic meanings in Turkish culture, and findings regarding the contexts in which signs emerged in different narrative layers will also be discussed. Overall, the study focuses on whether the cause-and-effect relationships established across different layers are conveyed in a language that children can understand. The study aims to reveal whether children experience problems such as comprehension, perception, and conceptual confusion, or whether the format and tools for conveying information need to be modified.

Keywords: Narratology, Ellipsis, Cultural Layers, Barthes, Rafadan Tayfa, Cappadocia.

[*] İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü Beyazıt-İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0001-7510-6529, niluferpembecioglu@gmail.com

[**] Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü, İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0002-0433-4329, ncomak@gsu.edu.tr

1. GİRİŞ

Çocukların nitelikli anlatılarla buluşturmayı amaçlayan TRT projelerinden biri olan RAFADAN TAYFA projesi, öncelikle TRT ÇOCUK kanalında yayınlanan (2018) bir çizgi dizisi olarak başlamış olup, sonrasında bunlardan uyarlanan beş animasyon filmi ile sinema düzlemine taşınmıştır. 2018'de serinin ilki olan Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası gişede 3.666.556 dolar kazanmış ve 1,80 milyon izleyiciye ulaşmıştır [URL-1]. 24 hafta boyunca sinemalarda gösterilen ve sonrasında, 2019'da Türk sinemalarında tüm zamanların en iyi animasyon açılışına sahip filmi olarak seçilen Rafadan Tayfa: Göbeklitepe [URL-2], yaklaşık 3,5 milyon izleyiciye ulaşmış ve 7.613.596 dolar gişe geliri sağlamıştır [URL-3]. Bu rakamlar nedeniyle film aynı zamanda Türkiye'de bugüne kadar en çok izlenen animasyon filmi olmuştur. Serinin diğer filmlerinden biri olan Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa (2023) 5.996.377 dolar kazanmıştır [URL-4]. 2,85 milyon izleyici ve 8.824.101 dolar [URL-5] hasılatla Rafadan Tayfa: Hayrimatör (2023) de en popüler komedi ve macera animasyonlarından biri haline gelmiştir. Ancak son zamanlarda bu rekor yeniden bir başka Rafadan Tayfa filmi tarafından kırılmış ve Rafadan Tayfa: Kapadokya (2024), ilk haftasında 9.273.185 dolar [URL-6] ve 2 milyon 307 bin 36 izleyici [URL-7] hasılatıyla Türkiye'nin en çok izlenen animasyon filmi olmuştur.

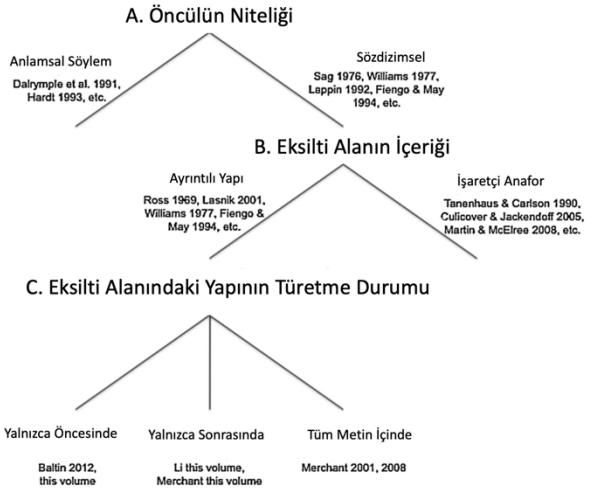
Rafadan Tayfa, aynı mahallede yaşayan altı yakın arkadaşın maceralarını anlatmaktadır. Serinin genel anlatısında, farklı ilgi alanlarına sahip olan ve kendi benzersiz becerilerini ortak bir noktada birleştirerek her zorluğun üstesinden etkili bir şekilde gelen bu arkadaşlar arasında zaman zaman ortaya çıkan iletişimsizliklerden kaynaklanan bir macera ve mizah söz konusudur. Bu bölümü de, tanıdık karakterlerden oluşan Rafadan Tayfa'nın, Nevşehir'deki üzüm hasadı festivalindeki "Kapadokya Bilmece Avı" etkinliği için bu filmde oraya seyahat ettiğine tanıklık ederiz. Kahramanlardan Hayri, Bilmece Avı macerasının başında gizemli bir testi arayan ajanlarla karşılaşır ve testiyi onlardan önce bulduğu için ajanların hedefi haline gelir. Her ne kadar arkadaşlarına durumu anlatmaya çalışırsa da, Tayfa, ajanların Kapadokya'da olduklarına ve özellikle bu testiyi aradıklarına tam olarak ikna olmaz. Öykünün geçtiği coğrafya, Kapadokya, 60 milyon yıl önce yağmur ve rüzgârın, Erciyes Dağı, Hasan Dağı ve Göllüdağ'ın milyonlarca yıl boyunca püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaları aşındırmasıyla ortaya çıkan bir bölgedir. Tayfanın diğer bireyleri, bilmece avı etkinliğine adanmış bir şekilde karşılarına çıkan ipuçlarını çözmeye ve ödülü almaya çalışmaktadırlar. Ancak Bilmece Avı ilerledikçe, çömlek ile bulunan yerler arasındaki bağlantı da ortaya çıkar: Zümrüt-ü Anka'nın küllerinin aslında bu sıradan görünen çömlekte saklandığı anlaşılır. Özetle film, Kapadokya'da bir bilmece avı sırasında gizemli bir çömlek bulan altı arkadaşın hikayesini anlatmaktadır ve işin macera kısmında, Rafadan Tayfa üyeleri, kendi yetkinlikleri çerçevesinde efsanevi güçlerle dolu bu çömleğin yanlış ellere geçmesini önlemek için çabalamaktadırlar.

Kendi kültürümüzün ürünlerinin televizyon kanallarında öncelikli olarak yayınlamasına ilişkin alınan kararlar gereği, günümüzde Türkiye'de üretilen ve çeşitli medya kanallarında yayınlanan çizgi filmler, Türk kültürünün çeşitli yönlerini içermekte, farklı coğrafyaları çocuklara tanıtmaktadır. Çizgi filmler, özellikle toplumun kültürünü çocuklara uygun bir şekilde yansıtmak için kullanılmaktadır. Günümüzde, ülkede üretilen birçok çizgi film kültürel göndermeler içermektedir (Yeten, 2022). Çocuklar, kültürlerini öğrenirken eğlenebilirler ve bu, değerlerini gelecek nesillere aktarmalarına yardımcı olabilir. Beyazyüz (2025), Neil Postman (2000) tarafından geliştirilen medya ekolojisi akademik alanının, medyanın insanları, izleyicileri ve kültürü nasıl etkilediğini incelediğini vurgulamaktadır. Medyanın yalnızca bir iletişim kanalı olarak hizmet etmediğini, aynı zamanda insanların düşüncelerini, algılarını ve sosyal etkileşimlerini de etkilediğini ileri sürmektedir. İnsanların medya ortamlarından nasıl etkilendiğini ve bu ortamların toplumsal yapıları nasıl değiştirebileceğini inceleyen alana medya ekolojisi denmektedir. Rafadan Tayfa öykülerinde sıklıkla görülen "Eksilti - Elipsis", çocukların anlatıda neyi kaçırdıklarını düşünmelerini sağlamak için zarif bir dil kullanımına atıfta bulunmaktadır. Konuşmadaki veya görsel içerikteki her bir eksiltinin ardından bir soru işareti gelmelidir ve boşluğu doldurmanın birçok yolu vardır. Bu kavram, bilginin sunulması ya da sunulmaması, bir eksilti ya da boşluk oluşturması, anlatının çeşitli işlevlerle donatılmasını sağlar. Anlatıbilime göre eksilti, bir boşluk veya bilgiyi özgün bir şekilde düzenleme yöntemidir (Malcolm, 2018). Dolayısıyla, anlam eksikliği, aslında, ortama, anlama uygun olarak neyin eksik olduğunu belirleme becerimizi geliştirmemize yardımcı olur. Dildeki ikiliklerin, kafiyelerin ve tanınabilir

paradigmatik ve sentagmatik çeşitlemelerin bolluğu göz önüne alındığında, iletide neyin eksik olduğunu belirlemek özellikle çocuklar açısından eğlenceli olabilmektedir.

Öte yandan, Akgün'e (2024) göre yumuşak güç yöntemi iletişim bilimlerinde hala sıcak bir konudur. Kültürlerarası iletişim, özellikle 21. yüzyılda küresel değişim ve dönüşüm süreci sonucunda daha da önemli hale gelmiş ve hükümet dışı aktörlerin daha fazla yükümlülüğü ortaya çıkmıştır. Yerli yapım çizgi filmleri yumuşak güç stratejisi çerçevesinde incelemek günümüzde büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Rafadan Tayfa çok sayıda çalışmanın odak noktası olmuştur ve gelecekte de olmaya devam edecektir. Kurudayıoğlu ve Şahin (2020) Rafadan Tayfa öykülerini Türkçe dil öğretim programındaki temel ilkeler açısından değerlendirirken, Sadioğlu vd. (2018) ve Ünal (2020) değerler eğitimi açısından incelemiştir. Karakoyunlu (2022) Rafadan Tayfa öykülerini mahallenin bir hafıza mekânı olmaları bağlamında değerlendirirken, Bilbay vd. (2025) anlatıları 21. yüzyıl becerilerini kazandırma açısından değerlendirmiştir. Akcan ve Bakir (2022) gençler arasında en çok sevilen çizgi filmi etnopedagojik bir çerçeveye yerleştirirken, Özkar ve Aytaş (2021) ile Budak (2024) Rafadan Tayfa anlatılarında toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl tasvir edildiğini araştırmışlardır.

Genellikle kısmi bir gizlenmeyi, yarı karanlık hissini, ışık-gölge kullanımını veya başka bir deyişle önemli bir bileşeni (örneğin bir dedektiflik öyküsünde bir katilin kimliğini) karanlıkta bırakan bir mesajı tanımlamak için kullanılan "tutulma -eclipse" kavramının aksine, anlatı içinde sıklıklar karşılaşılan "düşme, eksilti (elipsis)" esas olarak bir sözcük, ifade veya isim, eylem gibi bir öğenin anlatı sırasında atlanmasını ifade eder (Cardin, 2003). Bu stratejilerin her biri örtük olanı benzersiz bir şekilde vurgulamakta ve anlatının okuyucusunu ya da izleyicisini aktif olarak metine katılmaya teşvik etmektedir. Nariyama'ya (2004) göre, geleneksel ifadelerde özne eksiltisi konumsal sınırlamalar olmaksızın gerçekleşir, ancak anafora kapsamında, göndergesi olan cümlenin hemen ardından gelmekle sınırlıdır. Bu, kaçamak ve küçümseyici niyetleri ima eder ancak bir o kadar da bu yanıtların açığa çıkmasını engeller. Dahası, eksiltinin bir bileşeni olduğu öncü sözcüğün (önceden referans) - anaforanın söylem tutarlılığı sağladığı ve göndergesinin geri kazanılabilirliğinin özne eksiltisi için bir gereklilik olduğu sıklıkla öne sürülür. Bunun bir de sonradan gönderme (cataphoric reference) şekli bulunmaktadır. Ancak Phillips ve Parker (2014), literatür taramasına bağlı olarak eksilti için aşağıdaki gibi bir sınıflandırma sunmaktadır. Burada, eksilti sınıfları, öncülün anlamsal/söylem düzeyinde mi yoksa sözdizimsel düzeyde mi olduğuna özellikle işaret etmektedir. Benzer şekilde, eksilti alanının içeriği, ayrıntılı bir yapıya veya bir işaretçi/öncü (anafora) atıfta bulunmaktadır. Eksilti alanındaki yapının türetme durumu yalnızca yazım öncesi, yalnızca yazım sonrası veya tüm yollar boyunca olabilir.

Görsel 1 . *Eksilti çözümleme kuramlarında dilbilgisi seçenekleri*

Cardin'in (2003) belirttiği gibi, imalar, çıkarımlar, iğnelemeler ve diğer türden altta yatan ifadeler, eksiltinin mizah ve küçümseme gibi eylemlere sebep olmasının yollarını oluşturmaktadır. Bir eksilti noktası ile öncülü arasındaki özdeşleşme ilişkisi, eksiltinin eksiltilen ile özdeşliğinin konusudur. "Tutulma -Eclipse" genellikle kısmi bir saklanma, yarı karanlık, aydınlık hissi veya gölgelerde önemli bir bileşeni bırakan titrek bir mesajı tanımlamak için kullanılırken, "Eksilti - Elips" terimi bir sözcüğün, ifadenin veya ismin tamamen ortadan kaldırılmasını ifade etmek için kullanılır. Bu yöntemlerin her ikisi de örtük olanı kendine özgü yollarla vurgular ve anlatının hedef kitlesinin anlatıya ya da söyleme aktif katılımını teşvik etmektedir. Bu nedenle, izleyiciyi olay örgüsünü takip etmeye ikna etmek için gizem ve polisiye hikayelerine dayalı anlatıların çoğunda bu tür bir eksilti biçimi gereklidir.

Gérard Genette'e (Cardin, 2003) göre, eksilti, anlatı ritmini oluşturan dört unsurdan biridir. Bir yazar, ileri veya geri atlama gibi öğelerle, klasik konuşmacının kendini ileri ya da geri yönelik açıklama süreçlerini (prolepsis –analepsis) kullanabilmesi gibi, bir anlatının zaman şemasıyla oynayabilir. Çocukluk anılarıyla ilgili birçok birinci şahıs anlatı öyküsünün, diegetik(hem bir parçadaki karakterler hem de izleyici tarafından deneyimlenen) olaylarla ve anlatı kronolojilerinin kesişimini işaret eden "şimdi" zarfıyla sona erdiğini belirtmek önemlidir. Duygular bazen tarif edilemez olduğundan, örneğin ölüm, keder veya özlem söz konusu olduğunda bir sözcükten öte bir boşluk vardır. Bir duraklama vardır ve örtmeceler (eufemizmler), geçiştirmeler ve küçümsemeler kısaltmalardan daha az gizemli olsa da, aynı zamanda çok çeşitli yorumlar sunarlar, örneğin ölüm gibi, hoş olmayan gerçekleri sakinleştirmeyi, yatıştırmayı ve yumuşatmayı amaçlayan süreçleri baltalarlar.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, Rafadan Tayfa 5. Kapadokya - Bilmece Avı adlı çocuk filmindeki eksilti birimlerin anlatıda algı ve bilişin nasıl gerçekleştiğini ve bunları nasıl etkilediğini sorgulamaktadır. Filmin anlatısında duyulan ve gözlemlenen eliptik unsurlar bu çerçevede tanımlanmakta ve incelenmektedir. Tartışma, medya üreticileri ve tüketicileri arasındaki olası etkileşimleri kapsamaktadır.

3. BULGULAR

Teske vd. (2006), farklı yerleşim alanlarının daha büyük bilgi boşlukları sunabileceğini belirterek bilgi boşlukları hakkında tartışmaktadır. Dolayısıyla, bilgi boşluğu veya eksilti, bireylerin veya grupların yerleşik konumlarından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin, Jordan vd. (2016) hükümetler ve vatandaşlar arasındaki ilişkiye ilişkin olarak farklı türde bilgi boşlukları olabildiğini vurgulamaktadır. Horton (2000), Kuzey ve Güney arasındaki bilgi boşluğundan bahsederken, Van Dijk (2000) dijital demokrasilerde artan bilgi boşluklarından bahsetmektedir. Govannini ve Spaventa (2008), bilgi boşluğunun ancak kısmen eşit bilgiyle doldurulabileceğini savunmaktadır.

Rafadan Tayfa: Kapadokya filmindeki eksiltilerle ilgili olarak vurgulanan, anlatının temel önermesi, bu filmleri izleyen çocukların nesillerdir içinde yaşadıkları kendi çevrelerinden, coğrafyalarından ve kültürlerinden habersiz olmalarıdır. Bir yandan bu coğrafyayı ve kültürü görselleştirmeyi bir diğer yandan da bunu daha bilinir bir katmana taşımayı ve gelenekleri korumaya amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla, film yapımcılarının varsayımı, anlatının diğer bölümlerinde önemi ortaya çıkacak güvercinlere ve diğer kavramlara dikkat çeken ilk eksiltili ifade araçları olarak uygulanmaktadır. Bu, Rafadan Tayfa üyelerinin ziyaret ettikleri kasabanın yerel mutfağını tanıtmak ve yemeklerin nasıl yapılacağına ilişkin bir tarif sunmak için bile geçerlidir. Eksilti birimler, her adım için bir akıl yürütme sistemi oluşturmak, metnin ikna ediciliğini güçlendirmek, konuyu esprili hale getirmek ve katılımcıların sorgulama becerilerini geliştirmek için çoğunlukla metnin geneline dağıtılmıştır.

Anlatılardan örnekler vermek gerekirse, filmin başında güvercinlerin beslendiği karanlık bir ortamda aniden yükselen bir ses ve mağara duvarında aniden beliren sevimli ve kadim mitolojik bir kuş, izleyiciye sözlü, yazılı veya görsel olarak aktarılmayan bir bilgi boşluğu yaratır. Bu boşluğu ancak filmin ilerleyen kısımlarında yapılacak ek açıklamalar kapatabilmektedir. Filmin sonu, Anka

Kuşu'nun mitolojik kişiliğinin yalnızca öykülerde değil, hem tasvirlerinde hem de gerçek yaşamda bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, film ilerledikçe, eksik bilgileri aramayı ve sorgulamayı içeren bilmece avı bağlamında her bir bilmecenin ve tekerlemenin, söz sanatının önemini kavrarız. Bu nedenle, anlatı, bir şeyin örtük ve açık şekillerde nasıl söylenebileceğine ilişkin deneyimler sunmaktadır. Genel olarak, filmde yalnızca izleyiciden değil, aynı zamanda kahramanların kendilerinden de gizlenen ve onları en yakın arkadaşlarından uzak tutan birçok farklı türden eksilti örnekleri de bulunmaktadır.

Filmin tamamı adım adım soru-cevap formatında ilerlemektedir. Örneğin, filmin başında ana karakterleri bir otobüs yolculuğunda gördüğümüzde doğal olarak meraklanırız. Ancak, eksiltiler, anlatının devamında bir yol tabelasının bize yolculuğun Kapadokya'ya olduğunu göstermesi ile doldurulmaktadır. Bir sonraki sahnede, yaşlılar lezzetli yöresel yemeklerin tadını çıkarırken bir yandan da kendi aralarında bilmece avını tartışmaktadırlar. Bununla birlikte, memleketindeki mahalle kütüphanesinde çalışmakta olan bilgili yaşlı Kuşçu Baba, soruların hepsini kendisi hazırlamış olmasına karşın, bu oyunu ve diğer ayrıntıları çoktan unutmuştur.

Bir sonraki eksilti, Hale'in Sevim'e annesinin eski bir fotoğrafını göstermesiyle ortaya çıkmaktadır. İzleyicilerin benzerlik nedeniyle tahminde bulunma olasılığına karşın, Hale fotoğrafın Sevim'in annesine ait olduğunu keşfeder ve bu da hem Hale'nin hem de izleyicilerin Sevim'in Bilmece Avı'na katılmaktan neden bu kadar heyecan duyduğunu anlamalarına yardımcı olur. Buradaki eksilti, bir duyguyu, yani başarılı olma, annesi gibi olma, anısını koruma isteğini göstermektedir. Diğer karakterlerin bu ayrımı fark etmemesi anlaşılır bir noktada durmaktadır, çünkü Sevim grubun içinde bu şekilde hisseden tek kişidir. Bu durumun ilgi çekici yanı, izleyici bu bilgi boşluğunu anlatıda sunulan görüntülerle ya da sözlü bilgilerle doldursa bile, sinemasal gerçeklikteki, yani anlatıdaki diğer karakterlerin bu bilgiden yoksun kalmasıdır.

Filmdeki eksiltili bölümlerin çoğunda, izleyicinin bir neden-sonuç ilişkisi kurması veya film kahramanlarının bunu nasıl başardığını algılaması beklenmektedir. Örneğin, filmin bilmece avı bölümüne katılanlar, bir harita ve bir bilmeceyle yola çıkmakta ve bulmacayı başarıyla çözerlerse haritada bir yere yönlendirilmektedirler. İçinde eksiltiler olan anlatılardan oluşan bulmaca doğru şekilde çözüldüğünde, ekip yeni bir bulmaca ve yeni bir varış noktasıyla ödüllendirilmektedir.

Bunların ötesinde, filmik anlatıda, her şey çizgisel ilerlememektedir, paralel kurgu, film yapımında kullanılan temel anlatı araçlarından biridir. Filmin karakterleri burada iki gruba ayrılmış olarak betimlenmekte ve her biri aynı anda kendi hikâyesiyle mücadele etmektedir. Örneğin Rafadan Tayfa Kapadokya'da bir noktada Sevim ve Hayri'nin hikâyeleri, her ikisi de eşzamanlı anlatılar içeren iki farklı yöne ayrılmaya başlar. Hayri, bulduğu el yapımı, güzel ve renkli tasarımlı bir toprak kabın önemini anlayacak ve onu almak isteyen insanlarla bir kovalamacaya girecektir. Öte yandan Sevim, diğer arkadaşlarının yardımıyla bilmece avı görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu arada, film yapımcıları tarafından, yemek isimleri, ata binmenin değeri veya elle kil kap yapımı gibi teknikler de dahil olmak üzere verilen yerel ve kültürel bilgilerin hem izleyicilerin dikkatlerini çekebileceği hem de olası kültürel uçurumları kapatabileceği varsayılmaktadır.

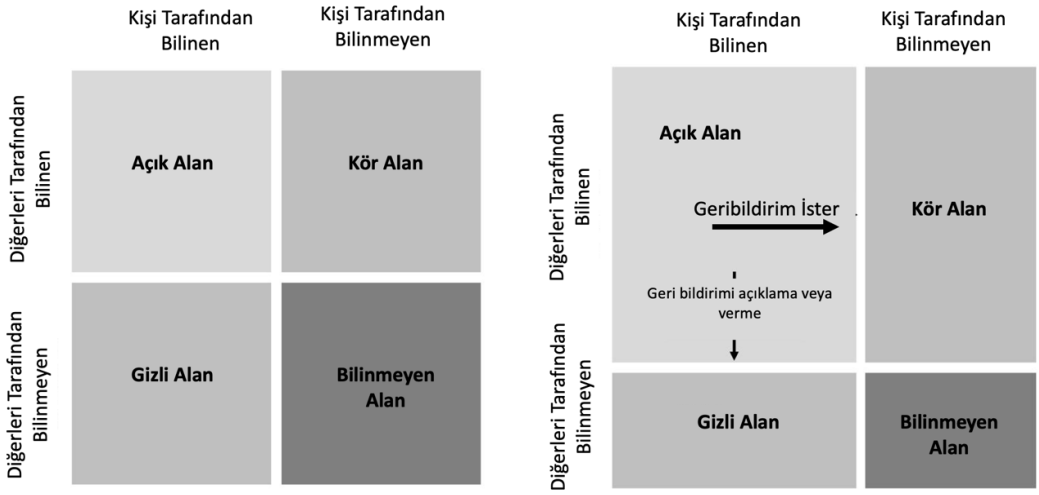
Filmin en önemli çıkarımlarından biri, hiçbir karakterin diğerinden üstün olmadığı ve bilgi ve yeteneklerini bir araya getirerek her türlü engeli aşabilecekleri gerçeğidir. Kahramanların içinde bulundukları arazinin örtüşen desenleri, filmin bilmece avındaki bulmacaları çözmelerine yardımcı olmaktadır. Böylece, bulunan ayrıntıların daha önce sunulan eksiltilerin aracılığıyla bilgiye dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca, Kapadokya'nın tarihi, balona binmenin heyecan verici deneyimi, el sanatlarının gelişimi, binicilik gibi sporların önemi, Hızır, Gordon Düğümü ve Anka efsaneleri ile çömlekçilik, halı ve kilim dokuma gibi neredeyse unutulmuş sanat ve zanaatlar da vurgulanmaktadır. Film ayrıca, bu ülkenin insanlarından ve çocuklarından onlara ait bu değerleri ve kültürel varlıkları çalmaya hazır, ihtiyaç duydukları tüm araç ve teknolojiye sahip bir grup soyguncuyu da konu almaktadır. Ancak, bu insanlar, tüm donanımlarına karşın, temel düşünce ve sorgulama yetkinliklerinden, sağlıklı bir neden-sonuç ilişkisi kurmanın temel becerilerinden yoksun oldukları için bu hazineleri çalamaz veya istedikleri kadar zarar veremezler.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç olarak, dikkate alınması gereken iki temel konu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, eksiltinin hangi tarafta olduğudur. Hikâyenin özünü korumak ve farklı izleyici tiplerini hesaba katmak için, film yapımcıları ve diğer medya profesyonelleri herhangi bir anlatıyı geliştirirken bilinçli olarak eksiltiler kullanabilmektedirler. Bu anlatı katmanları, gizem, belirsizlik ve arka planda önemli unsurların korunmasını içerir ve bunların tümü okuyucunun öyküye odaklanmasına katkıda bulunabilmektedir. Bazıları ise, hedef kitlenin profilinde gördükleri boşlukları kapatmayı amaçlayan bilgilendirici temalar olarak ortaya çıkmaktadır. Yani, eksiltinin gerçekte kimin için bir eksilti olduğu önem taşımaktadır.

Anlatının içinde oluşan bilgi boşluğu ya da eksilti de da iki farklı kategoriye ayrılabilir. Bunlardan biri, izleyicinin ve filmin ana karakterlerinin bilmediği şeyleri içermektedir. Bu kategori, örneğin, ana karakterlerin gerçek bir Anka kuşuyla karşılaşma olasılığını ya da söz konusu filmin ortasında ve sonunda da gündeme getirilen Hızır kavramını içerebilir. Bir diğer bilgi boşluğu türü, izleyicinin farkında olduğu ancak anlatıdaki/filmdeki karakterlerin farkında olmadığı boşluktur. İzleyiciler, örneğin Hayri'nin elindeki el yapımı kil kabın potansiyel değeri hakkında öngörülerde bulunabilmektedir, ancak Hayri'nin kendisi anlatının sonuna kadar bunun gerçek önemini kavramamış gibi görünmektedir. Bir diğer bilgi boşluğu türü ise, filmdeki karakterlerin izleyicinin bilmediği bilgileri somutlaştırabilmesi ya da ortaya çıkarabilmesidir.

Bilgi boşluğuyla ilgili olarak, Lind ve Boomgaarden (2019), neyi bildiğimizi ve neyi bilmediğimizi göz önünde bulundurarak bilgi boşluğunun bir tür meta-analizinin gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu bize Amerikalı psikologlar Joseph Luft ve Harry Ingham'ın 1955'te (1961) geliştirdiği Johari Penceresi Modelini hatırlatmaktadır. Bu model anlatılara uyguladığında, öykülerin sıklıkla bilgi akışı için Johari penceresi bölümlemelerini kullandığı görülmektedir. Bu bölmelerden ikisi benliği temsil ederken, diğer ikisi benliğin bilmediği ancak başkaları tarafından görülebilen yönü betimlemektedir. Sosyal etkileşim ve diğer grup üyelerinden gelen geri bildirimlerle geliştirilebilen karşılıklı güven, bilginin bir bölmeden diğerine akmasını sağlayan şeydir.

Görsel 2. *Johari Penceresi Modeli*

Bu film özelinde değerlendirmek gerekirse, bu modelin bilinmeyen bileşeni, yani kişinin kendisi veya başkaları hakkında bilmediği şeylerin de bulunmasıdır. Örneğin, filmde sunulanlara bakarak, temel izleyici kitlesinin Kapadokya'dan olduğunu varsaysak bile memleketlerini başkalarına nasıl tasvir ettiklerine bakarak aslında coğrafyaya, geleneklere ya da yemeklere ne kadar aşina olduklarını belirleyemeyebiliriz. Örneğin, balon turları orada çok popüler olmasına rağmen, Rafadan Tayfa yaşındaki Kapadokyalı çocukların pek çoğunun hiç balon turuna çıkmamış olması da muhtemeldir. Bu nedenle, bölgeye çok daha aşina olsalar bile, filmde "yerel değerler" olarak tasvir

edilen şeylere yeterince alışkın olmayabilirler. Bu düzeyde, eksilti birim veya bilgi boşluğu ne olursa olsun, asıl mesele bu boşluğun aslında kimde olduğu, nasıl ve ne tür bilgilerle doldurulduğudur. Bu, tarafların ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan karşılıklı bir anlaşma değilse, eksilti bir boşluk olarak kalır.

Bu çalışma, Rafadan Tayfa Kapadokya - Bilmece Avı filmindeki eksiltileri ve bilgi boşluklarını çözümlemek için anlatıdan örnekler kullanmaktadır. Böylelikle, öyküdeki eksiltilerin doğası incelenmekte ve sinemasal anlatı ya da izleyici kitlesi bağlamında bunların doğru şekilde anlatıya katılıp katılamadıkları değerlendirilmektedir. Genel anlamda filmlerin, belirli bir yaştaki çocukların kendi ülkelerinin zenginliğini ve kültürünü tanıyabilmeleri için kültürel farkındalık geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçladığı görülmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre, bu bağlamdaki bilgi boşluklarının ve eksiltilerin öncelikle anlamsal ya da söylem temelli olduğu ileri sürülebilir. Sözdizimsel eksiltiler, ister senaryo ve yapı düzeyinde, isterse filmdeki zaman kaymaları yoluyla olsun, sunulan bilgiyi vurgulamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle, önce eksilti sunulmakta, daha sonra ortaya çıkan bilgiler, anlatı içindeki eksiltiyi tamamlamaktadır. Eksiltiler, anlatıda genellikle mizahi bir araç olarak, gülmece unsuru şeklinde kullanılır, ancak örtük gerçeği vurgulamak, öyküye gizem ve gerilim katmak gibi temel amaçları da bulunmaktadır. Sonuç olarak, neredeyse tüm film boyunca devam eden ve ardından bulmacaları kavrama ve bunları arkadaşça iş birliğiyle çözme yöntemi uygulandığı için bilgiyle dolu eksiltili bir anlatıdan bahsedebiliriz. Çocuklar, film boyunca kullanılan bulmaca veya bilmece şeklindeki eksiltileri kolayca anlayabilir ve bunlar anlatının akışını engellememekte, tam tersine merak etmeyi beraberinde getirdiği için öğrenmenin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.

ELLIPSIS AND ENSURING CONTINUITY IN CHILDREN'S NARRATIVES: NARRATIVE LAYERS IN THE FILM RAFADAN TAYFA 5. CAPPADOCIA - RIDDLE HUNT

1. INTRODUCTION

Based on the same-titled 2018 cartoon series that aired on the TRT ÇOCUK Channel, there are five animated movies. In 2018, the first, RafadanTayfa: Dehliz Adventure, made $3,666,556 at the box office and attracted 1.80 million viewers [URL-1]. Over the course of 24 weeks, RafadanTayfa: Göbeklitepe [URL-2], which was later voted the film with the best animated opening of all time in Turkish theaters in 2019, drew in about 3.5 million viewers and earned $7,613,596 [URL-3]. Due to these numbers, the movie also became the most watched animated movie in Turkey to date. RafadanTayfa: GalaktikTayfa (2023), one of the other movies in the series, made $5,996,377 [URL-4]. With 2.85 million viewers and $8,824,101 [URL-5], RafadanTayfa: Hayrimatör (2023) also became one of the most popular comedy and adventure animations. But lately, this record was surpassed, and RafadanTayfa: Cappadocia (2024) became the most watched animated film in Turkey, earning $9,273,185 [URL-6] and 2 million 307 thousand 36 viewers in its first week [URL-7].

RafadanTayfa chronicles the exploits of six close neighborhood buddies. Adventure and humor result from the miscommunications that occur between these pals, who have a variety of interests and effectively navigate each challenge by combining their unique skills. For the "Cappadocia Riddle Hunt" event at the grape harvest festival in Nevşehir, RafadanTayfa has traveled there in this movie. Hayri encounters agents looking for an enigmatic pot at the start of the Riddle Hunt adventure. Hayri is the target of the agents since he obtains the pot before them. Tayfa is not entirely convinced that the agents are in Cappadocia and searching for this pot. As forthe location, Cappadocia is the region that emerged 60 million years ago when rain and wind eroded the soft layers formed by the lava and ash erupted by Mount Erciyes, Mount Hasan, and Mount Göllüdağ over millions of years.Yet as the Riddle Hunt goes on, a link between the pot and the locations found becomes clear: the ashes of the Phoenix (Zümrüt-ü Anka) are actually kept in this seemingly common pot. In summary, the movie follows six friends as they find a mystery pot while on a Cappadocian riddle hunt, and they work to keep the pot, which is infused with legendary powers, from falling into the wrong hands.

Today, cartoons produced in Turkey and aired by a variety of media channels incorporate

aspects of Turkish culture. Cartoons are being used in particular to appropriately portray the society's culture for children. Nowadays, a lot of cartoons made in the country include cultural references (Yeten, 2022). Children can enjoy themselves while learning about their culture, which may help them pass it on to future generations. Beyazyüz (2025) claims that developed by Neil Postman (2000), the academic area of media ecology examines how media affects people, audiences, and culture. It asserts that media not only serves as a channel for communication but also influences people's thoughts, perceptions, and social interactions. The study of how people are impacted by media environments and how these settings might change societal structures is known as media ecology. Often found in RafadanTayfa stories, "Ellipsis" truly refers to the use of exquisite language to get kids to consider what they are missing. Every ellipsis in the conversation or visual content needs to be followed by a question mark, and there are numerous ways to fill in the blank. This concept, knowledge, or gap allows the story to serve a variety of functions. According to the narratology, ellipsis is a gap or a method of arranging the information in a unique way (Malcolm, 2018). Therefore, the lack of meaning aids in our ability to identify what is lacking. Given the abundance of dichotomies, rhymes, and recognizable paradigmatic and syntagmatic aspects in the language, it could be entertaining to determine what is missing from the message being communicated.

According to Akgün (2024)the soft power method is still a hot topic in the communication sciences. Intercultural communication has become more crucial as a result of the global process of change and transformation, especially in the twenty-first century, and non-governmental actors now have more obligations. Examining domestically made cartoons in the framework of the soft power strategy is crucial today.Because of this, RafadanTayfa has been the focus of numerous studies and appears to be doing so in the future. Kurudayıoğlu&Şahin (2020)assessed the story in terms of the fundamental principles in the Turkish language curriculum, whilst Sadioğlu et al. (2018)and Ünal (2020)looked at it in terms of values education. While Karakoyunlu (2022)assessed the story in the context of the neighborhood as a site of memory, Bilbay et al. (2025)assessed it in terms of 21st century abilities. While Akcan& Bakir (2022)placed the most popular cartoon among youngsters in the framework of ethnopedagogy, Özkar&Aytaş (2021)and Budak (2024) investigated how gender roles are portrayed in the story.

In contrast to "eclipse," which is typically used to describe a partial concealment, a sense of semidarkness, chiaroscuro, or, in other words, a failing message that leaves an important component in the dark, "ellipsis" primarily refers to the complete omission of a word, phrase, or name (Cardin, 2003).Each of these strategies highlights the implicit in a unique way and encourages the reader of the short tale to participate actively.To Nariyama (2004) in conventional expressions, subject ellipsis occurs without locational limits, but under anaphora, it is limited to occurring immediately after the sentence with the referent. This implies evasive and dismissive intents, which discourages answers. Furthermore, it is frequently asserted that anaphora, of which ellipsis is a component, produces discourse coherence and that recoverability of the referent is a requirement for subject ellipsis. However, Phillips & Parker (2014) provide a classification of ellipsis depending upon the literature review as follows. Here, the elliptic classes refer to the nature of antecedent if it is semantic / discourse level or a syntactic level. Similarly, the content of ellipsis site refers to either a detailed structure or a pointer / anaphor. The derivational status of structure at ellipsis site could be only pre spell-out, only post spell-out or throughout ways.

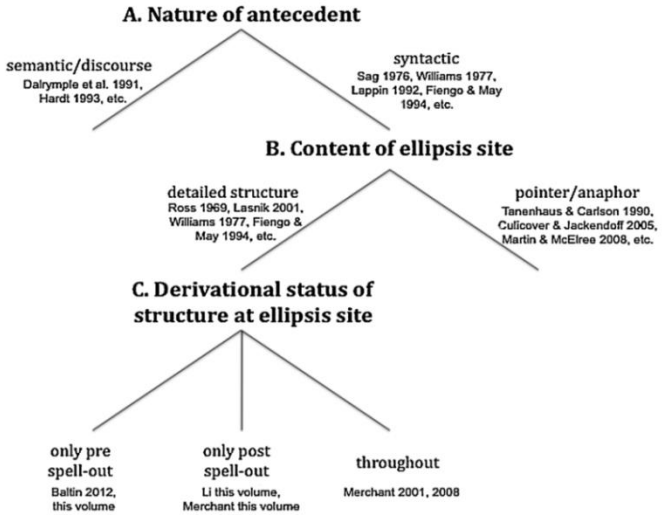

Fig 1. *Grammaticalalternative in theories of ellipsisresolution*

As Cardin points out (2003) allusions, inferences, understatements, and other types of underlying remarks are some of the ways that ellipsis can lead to actions like humor and stupidity. The identification relationship between an ellipsis point and its antecedent is the subject of ellipsis identity. While "eclipse" is typically used to describe a partial hiding, a sensation of semidarkness, luminosity, or simply a faltering message that leaves a crucial component in the shadows, the term "ellipsis" is employed to refer to the complete removal of a word, phrase, or name. Both of these procedures highlight the implicit in their own unique ways and encourage active participation from the target audience of the narrative. This kind of elliptic form is therefore necessary for the majority of mystery and detective story-based narratives in order to convince the audience to follow the plot.

According to Gérard Genette, (in Cardin, 2003) ellipsis is one of the four elements that make up narrative rhythm. A writer can experiment with the time scheme of a novel by using the classical procedures of prolepsis and analepsis, which include jumping ahead or backwards. It's important to note that many first-person narrative stories about childhood memories conclude with the adverb "now," which marks the intersection of diegetic and narrative chronologies. Since the emotions are sometimes indescribable, there is a gap rather than a name when it comes to, say, death, grief, or longing. There is a pause, and while euphemisms and understatements are less cryptic than acronyms, they also provide a wide variety of interpretations. Additionally, they are undermining procedures that aim to calm, soothe, and soften unpleasant realities.

2. AIMS AND METHODOLOGY

This study questions how perception and cognition occur in the narrative and how they are impacted by the elliptical units in the children's movie RafadanTayfa 5. Cappodocia - Riddle Hunt. The elliptical elements heard and observed in the film's narrative are recognized and examined within this framework. Discussion covers the potential interactions between the layers of media producers and consumers.

3. FINDINGS

Teske et.al., (2006) argue that about information gaps by noting that different cities might present greater information gaps. So, the information gap or the ellipsis could be due to the settled location of the individuals or groups. There might be different types of information gaps for example, according to Jordan et.al., (2016) regarding the governments and citizens relationship. Horton (2000)talks about the information gap between North and South whereas Van Dijk (2000)talks about the widening information gaps in digital democracies. Govannini&Spaventa (2008) argue that filling the information gap is only possible with a somewhat equal information.

Regarding the ellipsis in the RafadanTayfa: Cappadocia film, the story's fundamental premise

is that the kids who watch these movies are unaware of their own surroundings, geography, and culture, which they have been exposed to for many generations. Thus, filmmakers' assumption is applied as the first elliptic instruments paying attention to the pigeons and other concepts that would be unfolding in the other episodes of the story. This even goes further as to introduce the local cuisine of the town they visit and provide a recipe on how to make it. The elliptic units are mostly scattered throughout the text to build a reasoning system for each step, as well as strengthen the text's persuasiveness, make it humorous, and exercise questioning skills.

An information gap that is not conveyed to the audience orally, in text, or visually is created by the abrupt lighting of a noise in the dark environment where pigeons are feeding, as well as the sudden appearance of a lovely and ancient mythological bird on the cave wall. Only additional explanation later in the movie will be able to close this gap. The movie's conclusion demonstrates that the Phoenix's mythological persona is present in both its depictions and its actual existence, rather than just in stories. Additionally, as the movie progresses, we comprehend the significance of each riddle within the context of the riddle hunt, which involves looking for and questioning missing information. Overall, the movie has a lot of different kinds of ellipsis examples that are not only concealed from the spectator but also from the protagonists themselves, who keep them from their closest friends.

The entire film follows a step-by-step question-and-answer format. For instance, we are naturally intrigued when we first see the main characters on a bus ride at the start of the movie. The ellipsis is filled in as it happens, though, when a road sign a little later informs us that the trip is to Cappadocia.

The elders discuss the riddle hunt among themselves in the scene that follows while they enjoy the delicious local cuisine. However, the knowledgeable old Birdman Baba, who works at the neighborhood library in his hometown, has long forgotten this game and other specifics, even if he himself prepared them all.

The following ellipsis occurs when Hale approaches Sevim when she reveals her an old photo of her mother. Despite the possibility that viewers may guess because of the resemblance, Hale discovers that the picture is of Sevim's mother, which helps both Hale and the viewers to comprehend why she is so thrilled to be a part of the Riddle Hunt. Here, the ellipsis indicates an emotion—a wish to succeed, to be like her mother, to preserve her memory. It's reasonable for the rest of the characters to fail to observe this divide because Sevim is the only one who feels this way. The intriguing thing about this situation is that even if the audience fills in this knowledge gap through the information provided, it nevertheless leaves the other characters in the filmic reality lacking this piece of information from them.

In many of the elliptic scenes in the film, the audience is expected to establish a cause-effect relationship or perceive how the film's heroes achieve this. Participants in the movie's riddle hunt sequence set out with a map and a riddle. They will be taken to a location on the map if they successfully answer the puzzle. Once the puzzle has been solved correctly, the team will be rewarded with a new puzzle and a new destination.

Parallel plotting is one of the main narrative devices used in filmmaking. The characters of the movie are depicted here divided into two groups, each of them struggling with their own story at the same time. At one point in RafadanTayfaKapadokya, for instance, Sevim and Hayri's storylines start to split into two different directions, both containing concurrent narratives. Hayri will understand the importance of a handmade, beautifully and colorfully designed earth pot he found and engage in a chase with people who wish to take it. On the other side, Sevim tries to perform her riddle hunt tasks with the help of her other buddies. In the meantime, by the filmmakers, it is assumed that some information provided to the audience, including dish names, the value of horseback riding, or techniques like hand-making clay pots, can both grab their attention and bridge any potential cultural divides.

One of the movie's key takeaways is that no character is better than any other, and that by pooling their knowledge and abilities, they can overcome any obstacle. The overlapping patterns of the terrain the protagonists are in help them uncover the puzzles in the movie's riddle hunt. Thus, it appears that the details found turn into information through the ellipsis that is supplied before. In

addition, the history of Cappadocia, the thrilling experience of riding a balloon, the development of handicrafts, the importance of sports like horseback riding, the legends of Hızır, Gordon's Knot, and the Phoenix, and the nearly forgotten arts and crafts like pottery making, carpet and rug weaving are all highlighted. The film also shows a group of robbers who are prepared to take these cultural assets from the people and children of this country, equipped with all the tools and technology they require. Yet, they are unable to steal these treasures or cause as much damage as they would like, merely because they lack these fundamental abilities of establishing a healthy cause-and-effect relationship.

4. CONCLUSION

In the end, two basic issues come up that merit consideration. One is the issue of whose side the gap is made by the ellipsis. In order to preserve the essence of the story and to take into account the various kinds of viewers, filmmakers and other media professionals purposefully use ellipsis while developing any narrative. These narrative layers include mystery, ambiguity, and the retention of important elements in the background, all of which contribute to the reader's absorption in the story. Others show up as informational themes meant to cover whatever gaps they see in the profile of the target audience.

The information gap that is produced within the story itself can likewise be divided into two different categories. One of these includes what the audience and the movie's main characters do not know. This category can include, for instance, the likelihood that the main characters would meet a real Phoenix or the concept of Hızır at the end of the movie in question. An additional kind of information gap is one that the audience is aware of but the characters in the narrative / movie are not. Viewers can speculate about the potential value of the handcrafted clay pot in Hayri's hand, for instance, but Hayri himself doesn't appear to understand it till to the end. Another type of information gap is when the characters in the movie know or can infer information that the audience does not.

Regarding the information gap, Lind &Boomgaarden (2019) argue on a kind of meta-analysis of the knowledge gap considering what we do and don't know. This reminds us the Johari Window Model American psychologists Joseph Luft and Harry Ingham developed in 1955 (1961).Applying it to the narratives, it appears that the stories frequently use the Johari window style of information streaming. Two of these panes depict the self, while the other two depict the aspect that is unknown to the self but is visible to others. Mutual trust, which can be developed through social interaction and feedback from other group members, is what allows information to flow from one pane to the next.

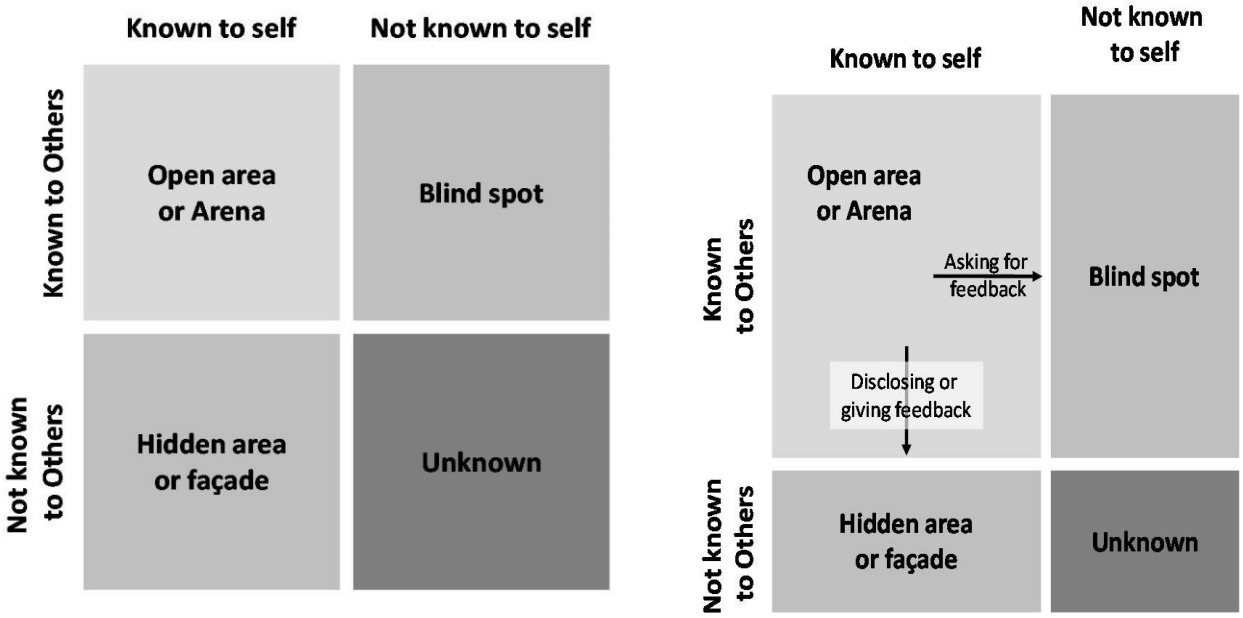

Fig. 2. *The Johari Window Model*

The unknown component of this model the things that one does not know about oneself or others can be illustrated as follows. For instance, we might not be able to determine the segment of the audience that was from Cappadocia and the extent to which they are familiar with their hometown based on how it has been portrayed to the others. Despite the fact that balloon rides are so popular there, for tourists exclusively, it's likely that the majority of kids of this age have never gone on one. Therefore, they may not be used to the things that are portrayed as the local values, even if they are much more familiar with the location.At this level, whatever the elliptic unit or information gap is, the main thing is how this gap is filled and with what kind of information. If this is not a mutual agreement fulfilling the needs and expectations of the parties, the gap remains as a gap.

This study uses instances to analyze ellipsis and information gaps in the movie RafadanTayfa Cappadocia - Riddle Hunt. The nature of ellipsis in the story is explored, and its applicability within the filmic narrative or the viewing audience's context is assessed. It seems that the movies are meant to help kids of a specific age develop cultural awareness so they can recognize the richness and culture of their own country. Regarding the findings, it could be possible to argue that information gaps and ellipses in this context are primarily semantic or discourse-based.Syntactic ellipsis is frequently employed to highlight the information being presented, whether at the level of the screenplay and structure or through shifts in time in the movie. Notably, information that is later revealed complements ellipsis within the narrative. Ellipsis is commonly employed as a humorous instrument, although its main purposes are to highlight implicit truth, give mystery and suspense to the story, and more.As a result, we can talk about an elliptical narrative that runs nearly the whole movie and is then packed with information because the method of solving puzzles and solving them through friend collaboration is implemented. Children can easily understand the ellipses in the form of puzzles or riddles utilized throughout the movie, and they don't interfere with the flow of the narrative.

KAYNAKÇA

Akcan, E., & Bakir, K. F. (2022). Ethnopedagogical Examination of the Most Watched Cartoon by Primary School Students: The Example of Rafadan Tayfa. Research on Education and Media, 14(1), 82-92.

Akgün, A. C. (2024). Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Çizgi Film: Rafadan Tayfa Örneği. Kültür Araştırmaları Dergisi, (22), 209-234.

Beyazyüz, S. (2025). Analysis of TRT Co-Produced Animated Films from the Perspective of the National Technology Initiative and the Vision of Türkiye's Century. İletişimve Diplomasi, (14), 201-225.

Bilbay, A., Koç, A., & Akyol, N. A. (2025). 21st Century Skills in Cartoons: The Example of Rafadan Tayfa. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (65), 2678-2693.

Budak, F. (2024). Yerli yapım çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 9(2), 161-171.

Cardin, B. (2003). Figures of silence: ellipses and eclipses in John Mc Gahern's collected stories. Journal of the Short Story in English. Les Cahiers de la nouvelle, (40), 57-68.

Giovannini, A., &Spaventa, L. (2008). Filling the information gap. The First Global Financial Crisis of the 21st Century, 125.

Horton, R. (2000). North and South: bridging the information gap. The Lancet, 355(9222), 2231-2236.

Jordan, M., Yusuf, J. E. W., Mayer, M., & Mahar, K. (2016). What citizens want to know about their government's finances: Closing the information gap. The Social Science Journal, 53(3), 301-308.

Karakoyunlu, B. (2022). Hafıza mekânı olarak mahalle: Rafadan Tayfa örneği. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri, 8(16), 51-78.

Kurudayıoğlu, M., &Şahin, S. (2020). Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Kök Değerler Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi 1. Journal Of History School (Johs).

Luft, J., & Ingham, H. (1961). The Johari Window. Human relations training news, 5(1), 6-7.

Malcolm, D. (2018). Ellipsis, Narrative Gaps, and Their Functions in Contemporary British Poetry: A Narratological Approach. Tekstualia, 1(4), 67-79. https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.5152.

Nariyama, S. (2004). Subject ellipsis in English. Journal of pragmatics, 36(2), 237-264.

Özkar, M., &Aytaş, M. (2021). Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Hazırlanan Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yansıtılması: Rafadan Tayfa ve Canım Kardeşim. Kurgu, 29(1), 37-58.

Phillips, C., & Parker, D. (2014). The psycholinguistics of ellipsis. Lingua, 151, 78-95.

Postmann, N. (2000). The humanism of media ecology. Proceedings of the Media Ecology Association, 1, 10-16. New York: Fordham University. Retrieved from. http://www.media-ecology.net/publications/MEA_proceedings/v1/postman01.pdf

Sadioğlu, Ö., Turan, M., Dikmen, N. D., Yılmaz, M., & Muhtar, Y. Ö. (2018). Cartoons In Values Education: Example OfRafadanTayfa. Inonu University Journal of The Faculty of Education (INUJFE), 19(3).

Teske, P., Fitzpatrick, J., & Kaplan, G. (2006). The information gap?. Review of Policy Research, 23(5), 969-981.

Ünal, O. (2020). Yakın dönem Türk animasyon filmlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi. International Journal of Field Education, 6(2), 64-83.

Van Dijk, J. (2000). Widening In formation Gaps. Digital democracy: Issues of theory and practice, 166.

Yeten, G. (2022). Çocuklara Türk kültürünün aktarılmasında çizgi filmlerin yeri ve önemi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4(2), 71-79.

URL Links

URL-1: https://www.boxofficemojo.com/title/tt8790624/?ref_=bo_se_r_5

URL-2: https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/rafadan-tayfa-gobeklitepeden-tum-zamanlarin-seyirci-rekoru-455184.html

URL-3: https://www.boxofficemojo.com/title/tt10183846/?ref_=bo_se_r_1

URL-4: https://www.boxofficemojo.com/title/tt14451444/?ref_=bo_se_r_3

URL-5: https://www.boxofficemojo.com/title/tt25786022/?ref_=bo_se_r_4

URL-6:https://www.boxofficemojo.com/title/tt35156304/?ref_=bo_se_r_2

URL-7:https://www.yolcutvhaber.com/haber/turkiyede-animasyona-buyuk-ilgi-10-ayda-18-milyon-izleyici-salonlara-akin-etti.

ÇOCUK VE GENÇLİK ANLATILARINDA AİLE VE SEÇİLMİŞ AİLELER
ALICE IN BORDERLAND DİZİ FİLMİNDEKİ AİLE SUNUMLARI

Prof. Dr. Nilüfer PEMBECİOĞLU[*]

Seide ÖMEROVA[**]

Özet

Çocukluk, içine doğulan bir aile ve zorunlu ilişkiler ile belli bir düzeye kadar ilerlerken, çocukların okullaşması ve evden ayrılması ile gerçekleşen akran ilişkileri ile ikinci bir düzeyde sosyal kabul mekanizmalarının devreye girmeye başladığı görülmektedir. Çocuk için akranları ve belli bir süre sonra gelişen "akran onayı" alma ya da "akran zorbalığına maruz kalma" durumları nedeniyle, çocuklar ya çok mutlu ve sağlıklı arkadaşlıklar kurabilmekte ya da sonsuz bir yalnızlığın içine itilebilmektedirler. Oyun da akranlarla birlikte gerçekleştirilen bir etkinlik olduğundan, çocukların oyun arkadaşlarının da aileden biri gibi görülmeye başlaması ve bu görünümün zamanla gerçek aileden daha üstün tutulması durumu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, Alice In Borderland dizisindeki oyuncu çocukların gerçek yaşamdaki aile üyeleri ile ilişkilerini, oyun içindeki oyun arkadaşları ile ilişkileri ile karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Anlatıbilim, Aile Tasarımı, Aile Sunumu, Seçilmiş Aile, Akran Onayı, Akran Şiddeti.

FAMILY AND CHOSEN FAMILIES IN TWEENS' NARRATIVES – FAMILY PRESENTATIONS IN THE TV SERIES "ALICE IN THE BORDERLAND"[***]

Abstract

While childhood progresses to a certain level with a family and obligatory relationships, it appears that social acceptance mechanisms begin to come into play at a second level, with peer relationships emerging as children enter school and leave home. Due to the pressures of peers and, over time, the need to gain "peer approval" or be subjected to peer bullying, children can either form very happy and healthy friendships or be pushed into a state of perpetual loneliness. Because play is an activity shared with peers, children's playmates begin to be viewed as family, and over time, this perception becomes more prominent than their actual family. This study aims to compare the relationships of the children in the Alice in Borderland series with their real-life family members to their playmates in the game.

Keywords: Narratology, Family Design, Family Presentation, Chosen Family, Peer Approval, Peer Violence.

1. GİRİŞ

Aile ve üyelerinin kapsayıcılığı söz konusu olduğunda, modern toplumun giderek daha izole bir yapı içinde geliştiği görülmektedir. Geçmişte aile, geniş aile üyeleri, üst nesil, ebeveynler ve çocuklar da dahil olmak üzere çok sayıda insanı dikkate almak anlamına geliyordu. İş bölümü ile

[*] İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü Beyazıt-İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0001-7510-6529, niluferpembecioglu@gmail.com

[**] İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Beyazıt-İstanbul/Türkiye, ORCID ID: 0000-0001-8842-4147, seideomer86@gmail.com

[***]Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema programında Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu'nun danışmanlığında yürütülmekte olan Doktora Adayı Seide Ömerova'nın tezi ile ilgili bir makale çalışmasıdır. / Thisarticle is a component of Ph.D. candidate Seide Ömerova's thesis, which is beingcarriedout in theRadio, Television, and Cinema program at Istanbul University'sInstitute of Social Sciences under the supervision of Prof. Dr. Nilüfer Pembecioğlu.

gerçekleştirilen ev işleri, hayvancılık ve tarım gibi faaliyetler, aile ne kadar büyükse, üyelerinin o kadar üretken ve kooperatif çalışmasını gerektiriyordu (Medick, 1976). Ancak göçle birlikte tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte ailelerin de parçalandığı ileri sürülebilmektedir (Davidova ve Thomson, 2013). Kırsaldan ayrılmanın getirdiği parçalanma, duygusallıktan ve maddi zorluklardan uzaklaşmanın yanı sıra, değer kaymasını ve özellikle ebeveynlerden uzakta geçen çocukluğu da gündeme getirmektedir (Almond, 2008). Değişen değerler ve çeşitli savaşlar nedeniyle birbirinden farklılaşan ve yabancılaşan yeni nesiller, aile üyelerinin birbirinden ayrılmasını hızlandırmıştır (Edmunds ve Turner, 2005). Ancak günümüzde "Kapsayıcı Eğitim", şirketler veya aileler gibi diğer birimler için oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, her yeni nesil, toplumun geri kalanı için zorluk yaratabilecek kapsayıcılık ve çeşitliliğe yol açan yeni kodlar ve yeni dil türleri yaratmaktadır (Mendoza vd., 2015). ABD'deki her dört çocuktan biri artık göçmen bir ailede yaşamakta olup, son 20 yılda ABD çocuk nüfusunun %75'ini oluşturan Asyalı-Amerikalı ve Latin kökenli çocuklar da ayrılmış ailelerden gelenler arasındadır. Parçalanmış aileler o kadar yaygındır ki, çoğu okul müfredatı aile katılımını gerektiren bir tür terapötik çözüm içermek zorunda kalmaktadır. Bu gibi durumlarda, ilişkiler o kadar kopuktur ki, bazen aile üyeleri arasında normal bir ilişkinin kurulmasını engeller.

Henckes'e göre, "*Duygudurum bozuklukları, şizotipal semptomlar ve antisosyal davranışlarla belirginleşen bir kişilik tipi olan borderline kişilik bozukluğu, 1980'lere kadar nevrozlar ve psikozlar arasındaki sınırın tartışıldığı bir dönemde ele alınmıştır (Grinker ve Werble, 1977; Gunderson ve ark., 1975). Duygudurum bozukluğu olan bireylerde, şiddet içeren ve antisosyal davranışlarla karakterize edilen borderline kişilik bozukluğu, 1990'lara gelindiğinde ayrı bir kişilik bozukluğuna dönüşmüştür. ABD'de borderline sendromu, narsisizmi temel sorun olarak gören bir toplumda tipik bir öz-patoloji haline gelmiştir* (Lunbeck, 2014)". Bu çalışmada ele alınan dizideki karakterlerin hiçbirinin borderline bozukluğu olduğu açıkça vurgulanmamaktadır. Ancak, tıpkı borderline özelliklerini taşır gibi, karakterlerin çoğu sınırlarda gezinmektedir. Alice in Borderland 1. Sezon fragmanının Netflix'in YouTube portalında izlenme oranı 11 milyon, 2. Sezon fragmanı 3,6 milyon ve 3. Sezon fragmanı 3.495.070'tir. (URL-1-2-3)

Serinin adı olan "Alice in Borderland – Alice Sınırda", bize Alice Harikalar Diyarında'yı hatırlatmaktadır. İki anlatı arasında birçok benzerlik bulunsa da, en önemlisi, her ikisinde de genç karakterlerin, dünyanın karmaşıklığı ve ailelerinin kayıtsızlığı karşısında bunalmış bir şekilde kendilerine bir fantezi dünyası yaratmaları ve tüm zamanlarını bu dünyada geçirmeye başlamalarıdır. Gerçeklik ve fantezi arasındaki bu gelgitler nedeniyle, bir anlamda sınırda yaşadıkları düşünülür. Ancak "sınırda" kavramı aynı zamanda çarpık bir ruh hali veya duyguları ifade etme biçimidir.

Henckes vd.(2018), psikopatolojik sınıflandırmaların sınırında bir yerde bulunan ve kavramsal belirsizlik bölgelerine atıfta bulunan bu kategorileri ifade etmek için 'psikopatolojik uçlar -saçaklar' kavramını önermektedir. Esas olarak, mevcut ve gelecek yüzyılın ruh halini vurgular. Gerçek dünyadan öte bir oyunda geçen anlatı biraz distopiktir. Bu durumda aynı zamanda bazı yanılsamaları, belirsizlikleri ve gerçeklikten kaçma eğilimlerini de bir araya getirmektedir. Doğayla serbest kalma, dalma durumları göz önüne alındığında, çocuklar ve gençler, çevrelerindeki bitki ve hayvanlara karşı hassas ve algılayıcı oldukları için sıklıkla "Sınır Bölgesinden"dirler. Yaratıcı ve sanatsal insanlar genellikle transrasyonel olanla ilişkiler sürdürür ve sosyal izolasyondan yakınırlar. Açıkça tanımlanmış koşullara ve deneyimlere odaklanmak yerine, içinde bulunduğumuz yüzyıl, sınırda durumlar, kültüre bağlı sendromlar, hafif teşhisler veya eşik altı bozukluklar veya boyutlar ve boyutluluk kavramları gibi psikopatoloji hiyerarşisine meydan okuyan belirsizlik alanlarını tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu yüzyılın çocukları, önemli olumsuz sonuçlar ve travmalar, duyarsız veya ilgisiz ebeveynler ve zorba akranlar nedeniyle "sınırda" yaşıyor sayılabilir. Sonuç olarak, toplumsal veya ailevi normlara uymayan, gelenekleri çiğneyen, kültürel belirsizlik ve kimlik bunalımı yaşayan ve kültürdeki yerlerini tam olarak kavrayamayan gençlerle karşı karşıya olduğumuz bir zaman dilimindeyiz.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın konusu olan "Alice in Borderland", 2020 yılında yayınlanan bir Japon bilimkurgu/aksiyon dizisidir. Japon dizileri genç erkek ve kadın izleyicilere benzer şekilde hitap etse de, bu dizi genellikle gençlik bunalımı ve sosyal dışlanma sorunlarını ele alırken arkadaşlık ve aile temalarını kullanmaktadır. Anlatılardaki pek çok karakter karmaşık sorunları çözmeye ve hayatlarında bir amaç bulmaya çalışır. Bu çalışma, 2020 yılında Türkiye'de yayınlanan "Alice in Borderland" Japon televizyon dizisine dayanmaktadır. Dizi izlendikçe, neredeyse her bölümü sansasyon yaratmış, önemli bir izleyici kitlesi çekmiş, sohbet ve tartışma konusu olmuştur. Hala tartışılan, makalelerin, tezlerin ve analizlerin konusu olan bir anlatı sistemi sunduğu için önemini ve geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Bu çalışma, dizideki her ergen karakterin gerçek hayatta aileleriyle yaşadığı zor ilişkileri, aileleriyle olan etkileşimlerine odaklanarak vurgulamayı amaçlamaktadır. Tüm dizilerdeki kahramanlar, birçok farklı karakterin birkaç sezonda yer alması nedeniyle bu analize dahil edilmemiştir. Dizide karakterler hakkında ortaya çıkan kişisel bilgilere sahip olmamız çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

"Alice in Borderland"ın önemi, kendine özgü yapısında yatmaktadır. Bir yandan, izleyicinin özdeşleşebileceği veya model alabileceği, birbirinden çok farklı ortamlar, yerler, coğrafyalar ve zaman dilimleri ve oyun odaklı bir bakış açısı sunarken, diğer yandan her bölümde farklı karakterler ve siyah, beyaz, kırmızı ve sarı karakterlere yer vererek görsel olarak standartlaştırılmamış özgün karakterler sunabilmektedir. Bu da onu ilgi çekici kılmakta ve izleyicinin dizinin kahramanlarıyla özdeşleşmesini engelleyerek objektif bir izleme gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır.

Özellikle gelecekteki gelişmeler ve yeniden yapılanmalar konusunda meraklı, geleceğin ve teknolojinin insanlığa neler sunabileceğine dair somut bir bakış açısı arzulayan geniş bir kitleye hitap eden bu anlatım tarzı, çarpıcı sinematik detaylarla bezenmiş, izleyicisini zamansal ve kavramsal sıçramalarla şaşırtabiliyor ve gündelik ve sıradan seçimlerinin önemini sürekli vurguluyor. Özellikle gençleri hedef alan bu yapım, yaklaşan distopik ancak "oyun tabanlı" geleceği vurguluyor.

Anlatıdaki öyküler, farklı bireylerin kurgusal dünyalarında geçiyor gibi görünseler de gerçek hayata dayanmaktadır. Filmdeki her karakter, gerçek hayatta aileleriyle sorunlar yaşayan ve gerçek dünya yerine düş dünyasına odaklanarak bir çözüm bulabileceğini düşünen genç bir kişidir. Düş dünyasına kaçış kolaydır ancak gerçek dünyaya dönmenin bir bedeli vardır ve herkes bu bedeli ödemeye hazır veya istekli değildir. Bu dizi tutarlı bir bütünlük serimlemez; bunun yerine, her bölüm ayrı anlatılardan daha doğrusu oyun bölümlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada söylem analizi, semiyotik analiz, içerik analizi, bağlam analizi veya yapısal analiz gibi tek bir analitik teknik kullanılması ancak bölümler itibariyle gerçekleştirilebilir. Bunun yerine, yalnızca temel anlatının belirli bölümlerine odaklanan eklektik bir yaklaşım kullanılabilir ve bireylerin geçmişlerini inceleyen bölümler aracılığı ile kahramanların aileleriyle olan bağlantılarına odaklanılabilir.

Modern Toplumda Aile Yapılarının Parçalanması

- Modern Toplumda Aile Yapılarının Parçalanması
- Toplumsal Değişimler
- Endüstriyel Topluma Geçiş
- Psikolojik Faktörler
- Sınırda Kişilik Bozukluğu
- Narsizm
- Değer Değişimleri

Modern Toplumda Aşınan Aile Bağları

- İnternet Bağımlılığı: Yakın iletişim kurmada sorun
- Oyunun Kurallarını Değiştirme: İzole olma, aileden kopma
- Distopik Oyun Tabanlı Gelecek: Arkadaşlığın, takım çalışmasının ve birlikteliğin silinmesi
- Olumsuz Travma Etkileri: Ebeveyn yokluğu, zorbalık yapan akranlar
- Gerçeklikten kaçış: İllüzyonlar, belirsizlikler, eğilimler
- Sınırda Kişilik Bozukluğu: Şiddetli Antisosyal Davranışlar

- Yeni Nesil Kodları
- Kültürel Değişimler
- Sanal İletişim
- İnternet Bağımlılığı
- Teknolojik Etki

gelişir

- Yeni Nesil Kodları: Kapsayıcılık ve çeşitlilik zorlukları
- Değişen Değerler ve Savaşlar: Yabancılaşmış nesiller ayrılığı hızlandırır
- Kırsaldan Ayrılma: Duygusallıktan ve maddi zorluklardan uzak durma
- Tarımdan Sanayiye Geçiş: Geçiş döneminde parçalanmış aileler

Öykünün distopik biçiminde ve gençliğe yapılan vurguda bir ikilik vardır. Bir yandan sürekli oyun odaklı düşünceleri nedeniyle, aslında bu paralel âleme, bir ütopyaya -Yunancada "olmayan yer"e- hapsolmuş durumdadırlar. Ancak kendileri, kurdukları bu ütopyanın nasıl bir distopyaya dönüştüğünü anlayamamaktadırlar. Bu sanal dünyada hayat, tek amacın kazanmak olduğu, yoldaşlık, takım çalışması veya birliktelik gibi tüm fikirlerin silindiği bir oyuna dönüşmüş gibi görünmektedir. Burada, daha önce öne sürülen diğer distopyaların (Orwell veya Zamyatin gibi) aksine, toplumun bireyden daha önemli olduğu bir düzen yoktur; aksine, herkesin yalnız ve tek başına yaşamak zorunda olduğu bir izolasyon ve yalnızlık vardır. Kesin kuralın ne olduğu veya bu sonsuz gizemlerle dolu uydurma dünyada her bir eylemden sonra ne olacağı bilinmemektedir.

Genelde, doğduğumuzda aile üyeleri yanımızdadır, bu yüzden onları sıklıkla oldukları gibi kabul eder ve aktif olarak sorgulamadan kendi tutumlarımıza dahil ederiz. Aileler, arkadaşlar, haberler, filmler, internet ve politikacılar inançlarımızı, tutumlarımızı ve eylemlerimizi etkileyebilir. Bunların çoğu kültürel körlük veya hafife aldığımız otomatik tepkiler ve davranışlarla ilgilidir. Z kuşağı, oyunun kurallarını değiştirmeye yatkın hale geldi ve bu da onları izole etti, onları, aile üyelerinden, akranlarından ve hatta çevrelerindeki toplumdan kopardı. Seçtikleri arkadaşlarının yardımıyla sürdürülebilirliklerini korumayı tercih ettiler ve yaşamı böyle yaşayabileceklerini sandılar. Genellikle aile üyelerini, yalnızca seçtikleri kişilerle sınırlı olan çevrelerinden dışladılar.

Ayrıca, sosyolojik araştırmanın temel temaları - istihdam, aile, din, yoksulluk, suç, aşk, ilişkiler ve siyaset gibi - günümüzde birçok filmde işlenmektedir (Sutherland ve Feltey, 2012; Giroux, 2001). Ek olarak, "yetişkinlik" filmleri, gençlerin kim olduklarını keşfetmelerine, hayatta kendilerini yeniden yönlendirmelerine, kişilik bozukluklarının üstesinden gelmelerine ve zor koşulları çözmelerine odaklanmaktadır (Garrett, 2019). Bu filmlerdeki genç karakterler genellikle hayatları ve aileleriyle ilgili sorunlarla uğraşır. Corbeil'e (2021) göre, gençler bugün "Doğduğum İçin Üzgünüm" diye seslenmektedir, bu da varoluşlarından neredeyse hiç memnun olmadıkları anlamına gelir. Zerlauth'a (2024) göre, bu motiflerin çoğu COVID-19 salgını sırasında üretilen dizide tesadüfen keşfedilmiştir. Örneğin, binalar ve sokaklar ıssızdı; bu durum, COVID-19 karantinaları ve gece geç saatlerde sokağa çıkma yasakları sırasında dünyaya dair kültürel hafızamızı önemli ölçüde yansıtıyordu. Sürekli bir güvensizlik ve temel amacın yalnızca hayatta kalmak olduğu bir dünya yaratılmıştı.

Bu durum, insanların kendilerini daha izole, yalnız ve kopuk hissettiği, hatta aile üyelerinin bile birbirinden koptuğu bir atmosferi ön plana çıkarmaktaydı. Hatta artık pek çok anlatıda, bu, geleceğin bir habercisi olarak sunulmaktadır. Böylece, sadece hayata tutunmakla kalmayıp aynı zamanda geleceği yeniden inşa etmesi ve değerleri yeniden yaratması beklenen Z Kuşağı'na yeni sorumluluklar yükleniyordu. Zaten kendini dışlanmış ve yalnız, izole hisseden Z Kuşağı, kendi oyunlarını yaratabilen, kendi takım arkadaşlarını seçebilen ve oyunun kültürünü, inançlarını, kurumlarını ve kurallarını tamamen değiştirebilen kişilerdi. Bu yeni sorumluluk, paha biçilmez değerleri değersizleştiren veya hayatta yeni anlamlar keşfeden bir paradigma değişimine yol açmaktaydı.

Dizinin bir yerinde, "Hayatının bir anlamı var mı?" diye sorar Kalpler Kraliçesi Arisu'ya. Arisu'nun babası iki oğluna farklı bir şekilde davranmakta; sürekli büyük olana öncelik vermektedir. Annesi artık yanında olmadığı için, liseyi terk ederek bir video oyunu bağımlısına dönüşen Arisu, kendini başarılı kardeşinden daha az başarılı ve önemsiz hissetmektedir. Bu durum, Arisu'nun video oyunları oynarken babasının odasına gelip hayal kırıklığıyla "Hayatının amacı ne oğlum?" diye sormasıyla daha da belirginleşir (Zerlauth, 2024:89). İlk bölümde, oyuna başlandığında oyunun bitirilmesi gerektiğine ilişkin ipuçları verilmektedir. Oyun alanındaki kızıl lazer ışınları bize geri

dönüşü olmayan bir noktayı hatırlatır. Bu sadece oyunun kuralı değil, aynı zamanda oyun bağımlılığının başladığı yerdir, artık geri dönüş yoktur. Tıpkı uyuşturucu gibi, kullanmaya başladığınızda gereksinim asla azalmaz; aksine, bağımlılık daha fazla adrenalin gerektirdiği için daha büyük miktarlarda almaya devam etmeniz gerekir.

İlk bölümde oyun dünyasına girişin ardından, ikinci bölümde birbirinden farklı dört kahramanın hislerinin nasıl daha da yoğunlaştığını görüyoruz. Ancak üçüncü bölümde daha fazla oyuncu işin içine girer ve bu da bir sonraki seviyeye geçmeyi veya kazanmayı zorlaştırmaktadır. Tıpkı ilkel dünyanın kıt kaynaklarının çok az sayıda insana yetebilmesi nedeniyle savaşların çıkması gibi, herkes bir diğerini rakip olarak görmektedir. Dünyanın dört bir yanından gelen oyuncuların mücadele etmeleri gereken belirli bir "öteki" vardır, ancak tıpkı gerçek oyun dünyasında olduğu gibi birbirleri hakkında hiçbir şey bilmezler, öğrenmek de istemezler. Kimsenin bir diğerini umursamadığı yalnızca yok etmek istediği bir dünya düzeni kurulmuştur.

Burada, Arisu'nun diğerlerinin de yaşamasını sağlayacak işbirlikçi bir ortam yaratmak için oyun bilgisini başkalarına aktarma konusundaki ilk girişimine tanık oluruz, ayrıca, tehlikede olan başka bir acemi oyuncunun hayatını kurtarır. Bu çabası, diğerlerinden de yanıtlar alarak rakibi nasıl yeneceğine dair ek tavsiyeler sunar. Bu, yabancılara güvenmek ve herkesin kazanmasını mümkün kılmak için birlikte çalışmak için nadir bir fırsattır. Bu, empatinin ilk adımı olarak kabul edilebilir. Empatinin dahil edilmesiyle, entelektüelin ötesine geçmek kastedilmektedir. Fizik alanındaki birçok modern çalışmada, kısmi empati muhtemelen modern toplumda en yüksek önceliğe sahip olarak kabul edilmekte ve giderek daha fazla yabancılaşmaktadır. Gerdes'e (2011) göre, başarılı bir sosyal üye olmak için empati geliştirmek şarttır ve insanların daha şefkatli ve adil sosyal sistemler kurmaya çalıştığı her yerde bu açıkça görülmektedir.

Anlatı içinde sıklıkla karşımıza çıkan oyunlar farklı iletişim dinamikleri sunar. Oyuncular her kademede farklı oyun türleri ve kurallarıyla karşılaştıklarından, ne yazık ki her zaman belirli bir "öteki" ile karşı karşıya gelmezler. Galip gelmek için zaman zaman birbirleriyle mücadele etmek ve hatta birbirlerine zarar verme riskini almak zorunda kalırlar. Bu nedenle, tanıdığınız birinin hayatını tehlikeye atmak yerine, bir yabancıyla iş birliği yapmak daha akıllıca olabilir.

Zamanlama, grup iletişimini etkileyen bir diğer değişkendir. Çoğu kez, bu durum oyuncuları oyunu mümkün olan en kısa sürede bitirmek için tüm dikkatlerini oyuna vermeleri konusunda zaman baskısı altına sokar. Zaman kısıtlaması olan oyunlar, mümkün olduğunca çok bilgi yükler ve bu da oyunculara net ve sağlıklı bir karar vermeyi zorlaştıran seçenekler ve kurallarla aşırı yükler. Ancak, oyunlar sayesinde arkadaşlıklar kurmak her zaman mümkündür.

Genç Arisu, babasına kızgın ve annesinin ölümü nedeniyle travmalıdır. Evde yapmaktan keyif aldığı tek şey oyun oynamak olduğu için, aniden aslında var olmayan bir oyun dünyası yarattığını ve bundan çıkamayacağını fark eder. Örneğin, Arisu Shibuki'ye baktığında, birkaç dakika önce son oyunu kazanmak için istemeden öldürdüğü kadını gerçek benliği yerine görür. Bu gerçekliğin acısı, karşılaştığı oyunlaştırmanın acısından daha büyüktür. Bu oyunda olduğu gibi, yakın arkadaşlarını ya da aile üyelerini yaralamak çok daha kötü olabilir. Gerçek hayattaki insanlar, katlanamayacakları bir acıya neden olmamak için genellikle birbirlerinden uzakta yaşamaktadırlar. Oyunda hayatta kalmak için, üçüncü bölümde ilk kez bir takım oluşturmaya çalışırlar. Her biri ayrı bir hedef üzerinde çalışan iki takıma ayrılırlar ve hızlı kararlar alırlar. Ancak oyun bittiğinde, hatta bir sonraki bölümde, insanları bir araya getiren bu sinematik kamuoyu ortadan kaybolur. Buna göre, gençlerimizin eylem tercihleri söz konusu olduğunda olaylar işlevsel bir bakış açısıyla analiz edilmekte ve bazı takım arkadaşları, rolleri ve sorumlulukları tamamlandıktan sonra dağılmaktadır. Ancak, aileleriyle böyle bir bağ kuramadıkları için sıklıkla ailelerinden uzak durmaya karar vermektedirler. Sadakatin ya da sürekliliğin olmadığı bir ilişkiyi seçmektedirler.

Karakterler hakkında, birlikte çalışırken bile çok yalnız göründükleri için sohbet etme fırsatı bulduklarında daha fazla şey öğreniriz. Örneğin, Arisu ve Shibuki arasındaki sohbete atıfta bulunarak "(ölenin)Sen olmadığına sevindim!" diyor. Kulağa biraz tuhaf gelse de bu, insani bir his. Arisu, başkalarının acılarına ve duygularına karşı daha fazla empati duymasından ilk kez rahatsız oluyor, ancak Shibuki yalnızca hayatta kalmaya odaklanmış durumda. Bu noktada, kayıp veya ölüm karşısında eylemsizlik, ilgisizlik olarak adlandırılıyor.

Oyunlarda arkadaşlar, tüm zorlukların üstesinden birlikte gelen seçilmiş aile üyeleridir. Arisu'nun babası ve erkek kardeşinin ona karşı biraz önyargılı bir tavır takınmasının, onunla tartışmasının veya yapmadığı eylemlerden onu sorumlu tutmasının aksine, oyun arkadaşları Chota ve Karube onu her zaman memnuniyetle karşılar, sever ve hayatının daha önemli ve keyifli bir parçası olmasına yardımcı olurlar çünkü Arisu onlarla daha fazla zaman geçirir. Farklılıklarına rağmen, hayatın zorluklarının üstesinden gelmek için neredeyse ideal bir ekip olarak birlikte çalışırlar. Dolayısıyla Arisu veya bu bağlamdaki herhangi bir oyuncu, ailesi veya diğer insanlar tarafından dışlanmaktan veya ötekileştirilmekten özellikle endişe duymamakta, bu da, zaman geçtikçe aile üyelerinden çok oyun arkadaşlarına daha çok benzedikleri anlamına geliyor. Dolayısıyla, sınırı geçtikten sonra geri dönüş yoktur.

Karube, arkadaşların hepsi bir araya geldiğinde, var olan tüm sorunları unuttuğunu kabul ediyor. Bu, akranlarıyla ya da video oyunlarıyla vakit geçirmenin, gerçeklikten kaçmanın bir yolu haline geldiği anlamına geliyor. Gerçek dünyanın sorumluluklarıyla veya üzüntüleriyle uğraşmaktansa sanal dünyada ölümüne savaşmayı tercih ediyorlar. İnsanlar, sanal savaşlarda olabildiğince çok hedefi duygusuz kalarak ve oyunun sonunda kazanmanın verdiği / verebileceği tatmine odaklanarak öldürebilirler. Aynı oyunu defalarca oynayabileceğine inandığı için, oyuncu saatlerce yorulmadan koşabilir, yüzlerce insanı suçluluk veya rahatsızlık hissetmeden öldürebilir, hatta zamanın nasıl geçtiğini fark etmeyebilir. Örneğin, Arisu ve Usagi sahildeki insanlarla ilk karşılaştıklarında, işbirlikçi amaçlarının ve yaşam tarzlarının kendilerininkinden biraz farklı olduğunu fark ederler. Ayrıca, geride bıraktıkları insanlarla yeniden bir araya gelebilmek için "normal" hayata dönmek için haklı nedenleri vardır. "Sevdiklerinin onlara ihtiyacı olduğu" düşüncesi, onların bu ıssız diyarda var olmalarını sağlar.

Hem toplum hem de Arisu'nun yaşadığı sanal dünya, sınıf sisteminin egemenliği altındadır. Bu sınıftaki bazı kişiler üst kademelerde yer aldığı için kuralları onlar koyar ve herkesin bunlara uymasını sağlar. Gerçek dünyada da, ailenin genç üyelerinin büyüklere hizmet etmesi, onların izinden gitmesi ve onların standartlarına uygun bir gelecek yaratması beklenir. Benzer şekilde, çocuklar ya ebeveynlerine iyi davranmalı ya da amca, teyze gibi büyük aile üyelerine karşı daha saygılı ve samimi olmalıdır. Aynı nesilden olsalar bile, büyük kardeşlerine uyum sağlamaları ve onlarla iyi geçinmeleri beklenir. Buna karşılık, akranları da okulda etkileşimde bulundukları kişiler haline gelmiştir ve bu etkileşimler sıklıkla zorbalık yoluyla gerçekleşmiştir.

Anlatıda, başlıca karakterlerin geçmişteki ailevi trajedilerinin çoğu, sekiz bölüm boyunca izleyicilere aktarılmaktadır. Ancak, her bir oyunda, kahramanların görünmeyen yüzleri hakkında bir şeyler öğreniriz. Örneğin, dizinin son karşılaşmasına kadar Hikari'nin, kendisini bir kadın olarak tanımladığını öğrendikten sonra ilişkisini kesen babasından öğrendiği dövüş yeteneklerini kullanmadığını öğreniriz, bu da önemli bir örnektir. Aile üyelerini dışlarken, onlarla bağlantılı tüm örüntülerini, yeteneklerini ve benzerliklerini de dışlamaktadır gençler.

Çocuklar birbirlerine güvenmekte zorlanır, öncelikle ailelerine güvenmektedirler. Ancak, gençler için durum farklıdır. Bunun başlıca nedeni yaşadıkları travmalardır. Bir ilişkiye başlamadan önce, geçmişte yaşadıkları ailevi travmaların üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Oyuncuların sorunlu psikolojisi dizide de kendini göstermekte ve farklı sezonlar boyunca gelişmektedir. Ancak ana karakterlerin aile ilişkilerinde her zaman bir tür değişim yaşandığı görülebilir. Arisu, sürekli olarak "ailesine uyum sağlayamayan" ve "video oyunları oynamayı seven biri" olarak tasvir edilmektedir. Oyunda ilk ekibi oluşturur, diğerlerine yardım eder ve oyun oynama değerlerinde bir değişim yaratır. Bir bakıma, asıl amacı gerçek hayatta değiştiremediği kendi ailesinin bazı yönlerini değiştirmek istemektedir. Usağı ise, çok değer verdiği babasının vefatından kısa bir süre sonra terk edilmiş Tokyo metropolüne götürülen bir dağcı olarak tasvir edilmektedir. Ann, zorlu oyunları kazanmak için aklını kullanan ve Arisu ile grubunun önemli bir dostu ve müttefiki haline gelen "The Beach"in yönetici üyesi olarak sunulmaktadır ve Borderlands'e gelmeden önce Tokyo Metropolitan Polisi'nde adli tıp uzmanı olarak çalışmıştır. Chishiya, ifadesiz, sessiz, kurnaz ve gizemli bir oyuncudur. Chishiya, Hatter'ın iskambil destesini çalmasına yardım eden Kuina'ya yakındır. 7. bölümdeki bir geri dönüşte, bir giyim mağazasında eski bir tezgahtar olan Kuina, babasının onu reddetmesinin ardından transseksüel olduğunu açıklar. "The Beach"in genç ama tehlikeli bir üyesi olan Niragi, "Militanların" bir üyesidir ve "karmaşık geçmişi nedeniyle agresif" olduğu söylenmektedir. Borderlands'e gelmeden önce lisedeki arkadaşları tarafından sık sık alay konusu olmuştur. Başlangıçta Aguni, "Sahil"in kilit bir

üyesi ve Şapkacı'nın en iyi arkadaşıyken, aynı zamanda amansız bir savaşçıdır. "Militanlar", liderliğini yaptığı ölümcül örgütün adıdır. Kart oyunlarının sonuna doğru, Sahil'den ayrıldıktan sonra Arisu'nun önemli bir müttefiki haline gelir. Kanō, "Sahil"in yönetici üyelerinden biri ve "zarif bir duruşa" sahip gizemli bir kadındır. Kısacası, anlatıdaki tüm kahramanlar yaşadıkları aile travmaları nedeniyle sorunlu ve sınırlarda yaşayan bireylerdir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yasal olarak tanınmasına bakılmaksızın, seçilmiş aile (bulunan/ oluşturulan / yaratılan aile, tercih edilen aile olarak da bilinir), biyolojik olmayan ve bilinçli olarak oluşturulmuş aile bağlarını ifade eder. Bu bağlar genellikle duygusal bağlar, destek ve birbirlerine özen gösterme üzerine kuruludur. Çekirdek ailenin aksine, seçilmiş aile, gönüllü bir birleşmeyle oluşur.

Knauer (2016), ABD'de resmi olmayan yaşlı bakımından öncelikli olarak genç aile üyelerinin sorumlu olduğunu belirtmektedir. "Seçilmiş aile" kavramının önemi, yetişkin çocukların yaşlı bakımının çoğunluğunu sağlaması ve akraba olmayanların bakımın yalnızca %14'ünü sağlaması gerçeğiyle ortaya konmaktadır ve ülkede yaşlı bakımının yalnızca %11'i aile üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle, arkadaşların, komşuların ve toplum üyelerinin yasal olarak yabancı kabul edilen birine verdikleri bakımın arkasındaki nedenleri araştırmaya değer görülmektedir. "Seçilmiş aile" kavramı, gelecekte yeni bir aile yapısı olarak muhtemelen daha sık karşılaşacağımız bir kavram olarak değerlendirilmektedir. "Seçilmiş aileler"in, aynı apartmanda veya evde birlikte yaşayan arkadaşlar, çocuklu ailelerin ikinci evlilikleri ve çocuk evlat edinen aileleri kapsadığı düşünüldüğünde, temelde bu fikrin Z Kuşağı'ndan öncesine dayandığı açıktır.

Sandell (1998), seçilmiş akrabalık ağının biyolojik aileden ziyade arkadaşlardan (ve bazen iş arkadaşlarından) oluştuğunu savunur. Ancak, kan bağı ile seçilmiş akraba arasındaki karşıtlığı çözümlemek her zaman kolay değildir. "Seçilmiş aile" köken aileye karşı çıksa bile, çok kültürlü aileler, trans bireyler, göçmenler veya taşıyıcı anne ya da donör baba olarak görev yapan hamile kadınlar nedeniyle bir şekilde onu da içerebilir.

Bir kişinin kişilik gelişimi ve yaşam boyunca temel değerleri edinmesi üzerindeki en önemli etki ailesidir. Yetişkinler ve çocuklar ailede farklı roller oynar ve uzun bir süre boyunca yoğun bir şekilde etkileşimde bulunurlar. Bir çocuğun psikolojik, fiziksel, sosyal ve ahlaki gelişimi bu ilişkiden önemli ölçüde etkilenebilir. Kişisel psikojenik olayların ve psikolojik travmanın en önemli kaynaklarından biri ailedir. Ayrıca aile, travmatizasyon sürecine dolaylı yoldan da olsa birçok şekilde katkıda bulunabilmekte ve bu durum aile bireylerinin travmaya karşı ne kadar dayanıklı olduklarını, travmanın etkilerinin ne kadar sürdüğünü ve terapötik terapilere ne kadar dirençli olduklarını etkileyebilmektedir (Aşurova, 2022:215).

Çocuğun gelişen kişiliği ve öz değer duygusu, ebeveynlerinin sergilediği tutumlardan önemli ölçüde etkilenir. Ebeveynler arasındaki ilişkinin niteliği, bu etkinin yararlı mı yoksa zararlı mı olduğunu belirler. Otoriter ebeveynlerin çocukları, kendine yeten yetişkinler olarak büyüyemezler. Demokratik bir zihniyet, sorumluluk duygusu aşılar ve çocuklara kendi kararlarını verme gücü verir. Kayıtsızlığa tanık olan bir çocuk kendini yalnız hisseder. Demokratik bir tutum, otoriter veya ilgisiz bir tutumdan ziyade, çocuğun kişiliği ve öz saygısının gelişimi üzerinde daha olumlu bir etkiye sahiptir. Dengeli sevgi ve ilgi gördüklerinde, çocuğun öz saygısı ve özgüveni artar. Xudaverdiyeva'ya (2025:139) göre, ebeveynler bir referans kaynağı ve çocuklarının ilişkilerinin, değerlerinin, inançlarının ve kendine özgü kişilik özelliklerinin temel taşı olarak kabul edilir.

Çatışmacı davranışlar, kronik umutsuzluk, sanal ortamlara yatkınlık, topluma uyum sağlamada zorluk ve medya / bilgisayar kullanımında kontrol kaybı, internet bağımlılığının yol açtığı psikolojik sorunlardan sadece birkaçıdır. Çevrimiçi olarak "düşünen" ve "öğrenen" gençler, "çalışmak" yerine "araştırmayı" tercih etmektedir. Bağımlı kişileri "internet sakinleri" olarak düşündüğümüzde, bu gençlerin yakın iletişim kurmakta, fikirlerini ve sırlarını başkalarıyla paylaşmakta ve "kendini" ve ihtiyaçlarının bir kısmını açığa çıkarmakta zorluk çektiklerini görüyoruz (Cəfərova, 2023:15).

Öfke ve fiziksel saldırganlık, başkalarıyla veya aileleriyle ilişkilerinde zorluk çeken ergenler arasında yaygın davranışlardır. Bu şiddet eylemleri, öz-onaylanma ihtiyaçlarının bir tezahürüdür.

İnternetle ilgili işlevsel eksiklikleri olan gençler, sosyal ağlarına da düşmanca bir tutum yansıtırlar (Həbibullayeva, 2020, 134).

Bilgi teknolojilerinin, internetin ve sanal iletişimin evrimi, modern çağda aile kurumunun gerilemesine neden olabilmektedir. Araştırmalara göre, geleneksel, değerlere dayalı sosyal ağlar devreye girdiğinde aile içi ilişkiler zaman zaman zarar görebilir. Sonuç olarak, aile hâlâ varlığını sürdürse de değerleri artık mevcut değildir (Azerbaycan Respublikası'nın Aile, Kadın ve Uşak Problemleri üzre Devlet Komitesi, 2016: 15).

"Azerbaycan'da Güncel Aile İlişkileri: Sosyo-Psikolojik Bir Analiz" adlı sosyolojik anket tabanlı çalışma, sosyal ağların, bilgi manipülasyonunun ve dijital jeopolitiğin modern gençliğin aile tutumlarını ve hazırlığını çeşitli şekillerde etkilediğini ortaya koymuştur. Anne-baba-çocuk bağları ve anne-babaların çocuklarıyla geçirdikleri zaman miktarı akıllı telefonlar tarafından olumsuz etkilenmektedir (Allahyarova, Balayeva, Mammadov, Shahbazov, fəndiyev, 2021: 12). Japon televizyon dizisi "Alice in Borderland" aile bağlarını vurgulamakta ve aile içi sorunların, gençlerin sanal dünyalara olan hayranlığıyla ilişkili olabileceğini vurgulamaktadır. Aile üyelerinin aşağılanması, sevgi eksikliği, baskı ve yalanlar sonucunda insanlar güvensizlik, kızgınlık, hayal kırıklığı ve düşük öz saygı geliştirebilir. Yetişkinlerin yaşamları bundan olumsuz etkilenir ve yalnızlık bunun başlıca sonuçlarından biridir.

Modern Toplumda Aile İzolasyonu

- Parçalanmış Aile Tarihi: Tarımdan sanayiye geçiş, parçalanmış aileler
- Ebeveynlerden Uzak Çocukluk: Çocuklar çocukluklarını ebeveynlerinden uzakta geçirirler.
- Fantastik Dünyaya Kaçış: Bunalmış gençler fantastik dünyalar yaratırlar.
- Oyun Bağımlılığı: Oyun bağımlılığı, bireyi gerçeklikten uzaklaştırır.
- Değişen Değerler: Yeni nesil, değişen değerler nedeniyle yabancılaşır.
- Sınırda Kişilik Bozukluğu: Duygudurum bozuklukları ve antisosyal davranışlar kişiliğin bir göstergesidir.
- Empati Eksikliği: Kısmi empati, bireysel ihtiyaçları önceliklendirir.
- Akran Zorbalığı: Akran zorbalığı, travma ve izolasyona neden olur.

Kopuk Aile Üyelerinin Yeniden Bağlantı Kurması

Kapsayıcılık Eğitimi ile Kopuk Aile Üyelerini Yeniden Bir Araya Getirmek

- İzole Aile Yapısı: Modern toplum giderek daha fazla izole oluyor
- Empati Geliştirme: Ailenin duygularını anlayın ve paylaşın
- Açık İletişim: Duyguları ifade edin ve aktif olarak dinleyin
- Paylaşılan Etkinlikler: İşbirlikçi aile görevlerine katılın
- Yeniden Bağlanan Aile Bağları: Daha güçlü, daha kapsayıcı bir aile birimi

Küreselleşme, bireyin toplumdaki rolünü değiştiren ve dönüştüren bir süreçtir. İletişim veya bilgi olmadan, modern insanlar günlük yaşamda giderek daha fazla izole olmaktadır. Meslek sahibi olmak ve sosyal medya bir yalnızlık kaynağıdır. Bu, küreselleşmiş bir dünyada insan varoluşunun yeniden düşünülmesinin, yaşamın gerçek anlamını aramanın ve kendini tanımlamanın bir sonucudur ((Локова, Ханова, Захохова, 2021, 8).

Anlatıdaki karakterler, gerçek hayattaki ailelerinden uzaklaşmaları nedeniyle gerçek anlamda yabancılaşır, arkadaşlıklarını görmezden gelir, her an herkesi terk edebilir ve aşırı benmerkezcileşirler. Ailelerinin koşulsuz kabulü, insanlarla daha samimi ve şefkatli bir ilişki geliştirmenin ve onlar için özverili fedakarlıklar yapmanın tek yoludur. Bu gençlerin yalnızlaşması, buzdağının yalnızca görünen kısmıdır. Yüzeyin altında çok daha önemli ve derin sorunların yattığını vurgulamak önemlidir.

Bu nedenle, bu yüzyılın çocukları hem yalnız hem de kasvetli bir dünyada yaşamaktadırlar. "Alice Sınırda"da oyunculara resmedilen cennet, tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi birçok bilgiyi gizlemektedir. Dizi boyunca, parçalanmış bir sınıf sisteminin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğu, aynı grubun bazı üyelerini şiddet ve sindirmeye nasıl teşvik ettiği ve insanların pişmanlıklarını, kaygılarını ve üzüntülerini nasıl beslediği sorgulanmaktadır. Ebeveynlerinden, arkadaşlarından veya yakın akrabalarından yeterli ilgiyi göremeyen eşik-ergenler, oyuncuların çoğunu oluşturmaktadır. Gerçek dünyanın onları olmak istemeyecekleri bir hapishaneye koyması, sanal dünyada bu kadar memnun ve rahat hissetmelerinin tek açıklaması olabilir. Gençler, gerçek dünyada çoğunlukla yabancılaşmış ve ötekileştirilmiş hissettiklerinden, sanal dünyanın, paralel yaşamın veya oyun dünyasının onlar için daha önemli ve alakalı olduğunu düşünüyorlar. Dahası, anne-babalarını veya akrabalarını seçme hakları yokken, oyun dünyasında kendi takımlarını kurabilir olmak onları mutlu edebiliyor. Böylece seçilmiş olanlar, asil olanlardan, verilenlerden -aile üyelerinden- daha fazla önem kazanabiliyor. Bununla birlikte, anlatıdaki karakterlerin çoğunun kendilerini ya da geçmişi değerlendirdikleri veya geleceğe dair hala umut besledikleri nostaljik durumlara kolaylıkla yerleştirebildikleri gözlenmekte. Özdemir'in (2020) belirttiği gibi, büyüme filmlerindeki nostalji teması çok önemlidir. Bu seride eşik-ergenler sık sık geçmiş ile şimdi, gerçeklik ile sahte gerçeklik arasında gidip gelmektedirler. Böylesine uzun ve karmaşık bir dizinin temel iletisi, gençlerin daha güçlü ve daha kapsayıcı bir aile birimiyle yeniden bir araya gelmiş aile bağlarına ihtiyaç duyduğudur. Bu, duyguların ifade edilmesine ve birbirinin aktif ve bilinçli bir şekilde dinlenmesine, işbirlikçi ailevi görevlere katılmaya ve aile duygularını anlayıp paylaşmaya eşlik eder. Oysa modern toplumda aile bağları neredeyse kaybolmuş ve toplum giderek daha fazla yalnızlaşmaktadır. Bağlantısı kopmuş aile üyelerini yeniden bir araya getirmek mutluluğu geri getirebilmektedir.

FAMILY AND CHOSEN FAMILIES IN TWEENS' NARRATIVES – FAMILY PRESENTATIONS IN THE TV SERIES “ALICE IN THE BORDERLAND

1. INTRODUCTION

When it comes to the inclusiveness of the family and its members, we see that modern society is developing in an increasingly isolated structure. In the past, family meant considering a large number of people, including extended family members, the upper generation, parents, and children. Activities such as cooperative housework, animal husbandry, and agriculture required the larger the family, the more productive and cooperative the work of the members (Medick, 1976). However, it can be argued that families were also fragmented during the transition from an agricultural society to an industrial society, along with migration (Davidova&Thomson, 2013).The fragmentation brought about by the separation from the countryside not only brought about a break from sentimentality as well as financial difficulties, but also brought to the agenda the shift of values and, in particular, a childhood spent away from parents (Almond, 2008).New generations that have become different and estranged from each other due to changing values and various wars have accelerated the separation of family members from each other (Edmunds & Turner, 2005). However, today, "Inclusion Training" is a very important part for the companies or other units such as families. However, each new generation would be creating new codes, new types of languages causing inclusion and diversity that could be challenging for the rest of the society (Mendoza et.al., 2015). One in four children in the US now lives in an immigrant family. Asian-American and Latino children, who have made up 75% of the US child population over the past 20 years, are also among those from separated families. Separated families are so common that most school curricula include some form of therapeutic solution that requires family involvement. In such cases, the relationships are so detached that, sometimes prevent a normal relationship among the family members.

To Henckes, “*Borderline personality disorder, a personality type marked by mood disorders, schizotypal symptoms, and antisocial behaviors, is discussed as the boundary between neuroses and psychoses was debated until the 1980s (Grinker and Werble, 1977; Gunderson et al., 1975). In individuals with mood disorders, borderline personality disorder which is typified by violent and*

antisocial behavior had developed into a separate personality disorder by the 1990s. In the USA, borderline syndrome became the quintessential self-pathology in a society that saw narcissism as its primary problem (Lunbeck, 2014)".

The viewing rate of the trailer of Alice in Borderland Season 1 is 11 million on Netflix's YouTube portal, the trailer of Season 2 is 3.6 million, and the trailer of Season 3 is 3,495,070. (URL-1-2-3)

The title of the series, Alice in Borderland, reminds us of Alice in Wonderland. While many similarities have been noted between the two narratives, the most significant is that in both, the young characters, overwhelmed by the complexity of the world and the indifference of their families, create a fantasy world for themselves and begin spending all their time in it. Due to the back and forth between reality and fantasy, it's thought that they live, in a sense, on the borderline. But "borderline" is also a distorted way of mood or expressing emotions.

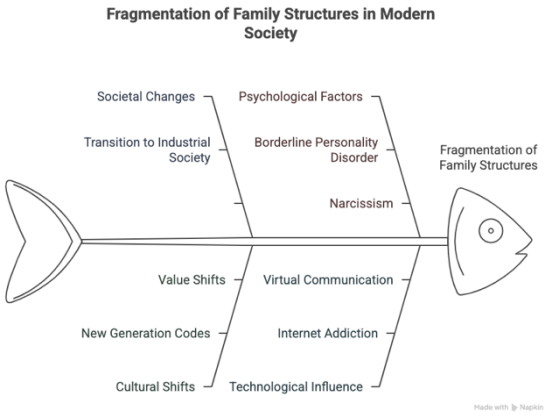
Henckes et. al., (2018) propose the concept of 'psychopathological fringes' to refer to these categories that are located somewhere at the border of psychopathological classifications and refer to zones of conceptual underdetermination. Mainly it highlights the mood of the current and future century. It is a bit dystopic taking place in a game rather than the real World. In this case it also brings together some illusions, uncertainties and tendencies of escaping from reality. Given their immersion in nature, children and tweens are frequently Borderlanders in that they are perceptive to the plants and animals in their environment. Creative and artistic people often maintain relationships with the transrational and suffer from social isolation. Rather than focusing on clearly defined conditions and experiences, the current century aims to define areas of uncertainty that defy the hierarchy of psychopathology, such as borderline conditions, culture-bound syndromes, mild diagnoses or subthreshold disorders, or concepts of dimensions and dimensionality. Children of this century may also be considered to live on "borderlines" due to the significant negative consequences and trauma effects, absentee or insensitive parents, and bullying peers. We are confronted with young people who disobey social or familial norms, transgress customs, struggle with cultural ambiguity, identity crisis and are unable to grasp completely their place in culture.

2. AIMS AND METHODOLOGY

The subject of this study, "Alice in Borderland" is a Japanese science fiction/action series released in 2020. Whereas Japanese serial refers to young male and female audiences in a similar way, this serial often uses themes of friendship and family while addressing issues of teenage angst and social exclusion. Many characters attempt to resolve complex issues and find purpose in their lives. This study is based on the Japanese television series "Alice in Borderland," which released in Turkey in 2020. As the series has been viewed, nearly every episode has become a sensation, drawing in a sizable audience and becoming a topic of conversation. It can be argued that, it still retains its significance and relevance because it offers a narrative system that is still being discussed, the subject of articles, theses, and analyses. This study aims to highlight the difficult relationships that each of the adolescent characters in the series has with their families in real life by concentrating on their interactions with them. The protagonists in all series have not been included in this analysis because so many different characters appear in several seasons. We have as much personal information about the characters as they reveal in the series, which constitutes one of the limitations of the study.

3. FINDINGS

The importance of the "Alice in Borderland" lies in its unique structure. On the one hand, it contains environments, places, geographies and time periods that are too different from each other and a game-oriented perspective for the audience to identify with or model, and on the other hand, it presents original characters that are not visually standardized by featuring different characters and black, white, red and yellow characters in each episode, which makes it interesting and prevents the audience from identifying with the heroes of the series as is usually the case.

Visual 1. *Fragmentation of Family Structures in Modern Society*

Visual 2. *Eroding Family Bonds In Modern Society*

This narrative style, which appeals to a broad audience, particularly those curious about future developments and restructurings, who desire a concrete glimpse into what the future and technology can offer humanity, is adorned with striking filmic details, can surprise its audience with temporal and conceptual leaps, and constantly emphasizes the significance of their everyday and mundane choices. Targeting young people in particular, it emphasizes the impending dystopian yet "game-based" future.

The stories are based on real life, even if they appear to be set in the fictional worlds of different individuals. Every character in the movie is a young person who is having issues with their families in real life and thinks that by concentrating on their dream world rather than the real one, they may find a solution. But there is a cost associated with going back to the real world, and not everyone is prepared or willing to pay it. This series does not show a coherent whole; instead, each episode is made up of separate narratives. Consequently, no one analytical technique—such as discourse analysis, semiotic analysis, content analysis, context analysis, or structural analysis—is used in this work. Rather, an eclectic approach that only concentrates on certain parts of the story is used, with passages that examine the individuals' pasts concentrating on their connections with their families. There is a dichotomy in the story's dystopian form and emphasis on youth. Because of their incessant game-focused thinking, they are actually trapped in this parallel realm, a utopia—a "non-place" in Greek. They themselves, however, are unable to understand how this utopia they established has turned into a dystopia. It appears like life has devolved into a game where the only goal is to win, erasing all ideas of camaraderie, teamwork, or togetherness. There is no order where society is more significant than the individual, in contrast to previously suggested dystopias (such as those by Orwell or Zamyatin); rather, there is an isolation where everyone must live alone and solitary. It is unknown what the precise rule is or what will happen next in this made-up world full with interminable mysteries.

When we were born, the family members were present. We frequently accept them as they are and incorporate them into our own attitudes without actively challenging them. Families, friends, the news, movies, the internet, and politicians may all influence our beliefs, attitudes, and actions. Many of these have to do with cultural blindness or automatic responses and behaviors that we take for granted. Gen Z became prone to altering the game's rules, which caused them to become isolated even disconnected from their family members, some of their peers, and even society around them. With the

help of their selected pals, they have opted to retain their sustainability. They typically exclude family members from their circle, which is relatively restricted to their chosen ones.

Furthermore, sociological research's major themes—such as employment, family, religion, poverty, crime, love, relationships, and politics—are covered in a lot of films nowadays (Sutherland &Feltey, 2012; Giroux, 2001). Additionally, "coming of age" films center on teenagers discovering who they are, reorienting themselves in life, conquering personality disorders, and resolving difficult circumstances (Garrett, 2019).The teenage characters in these movies typically deal with problems pertaining to their lives and families. According to Corbeil (2021), the youth is voicing up today, "*I'm Sorry for Being Born*", meaning that they are almost not happy with their existence. According to Zerlauth (2024), many of these motifs were discovered by chance in the serial that was produced during the COVID-19 epidemic. For example, the buildings and streets were deserted, which remarkably mirrored our cultural memory of the world during the COVID-19 lockdowns and late-night curfews.

This situation brings to the fore an atmosphere where people feel more isolated, lonely, and detached, where even family members are disconnected from one another. In fact, it presents this as a foreshadowing of the future. Thus, new responsibilities were being placed on Generation Z, who were expected to not only cling to life but also rebuild the future and recreate values. Already feeling isolated, they were the ones who could create their own games, choose their own teammates, and completely change the culture, beliefs, institutions, and rules of the game. This new responsibility causes a paradigm shift, devaluing the invaluables or finding out new meanings in life.

"Does your life have any meaning?" The Queen of Hearts asks to Arisu. Arisu's father treats his two boys in an unconventional manner; he gives priority to the older of the two. Since his mother is no longer with him, Arisu, a video game addict and high school dropout, feels less than his accomplished brother.This is further illustrated with a flashback in which Arisu's father showed up in his room while he was playing video games and asked him, "What's your life's purpose, son?" with disappointment (Zerlauth, 2024:89). We are given hints in the first episode that you must finish the game when you start playing. We are reminded of a point of no return by the game area's crimson laser beams. This is not simply the game's rule, but it's also where gaming addiction starts. It never goes down once you start taking it; instead, you have to keep taking larger amounts because the addiction needs more adrenaline.

Following the first episode's introduction of the gaming world, the second episode shows how the four heroes' feelings grew more intense. However, there are more players in the third episode, which makes it more difficult to advance to the next level or win. The players, who come from all over the world, have a specific "other" to contend with, but they don't know anything about one another, much like in the real game world.

Here, we witness Arisu's initial attempt to impart game knowledge to the others in order to foster a cooperative environment that would enable the others to live as well. Additionally, he saves the life of another novice gamer who is in danger. His endeavor yields responses from the others as well, offering additional advice on how to defeat the adversary. This is a rare opportunity to put your trust in strangers and work together to make it feasible for everyone to win. This might be accepted as the first step of empathy. By empathy incorporation, going beyond the intellectual is meant. With much modern work in physics, partial empathy is probably given the highest priority in modern society, alienating more and more. To Gerdes, (2011), developing empathy is essential to becoming a successful social member, and it is evident everywhere people try to build more compassionate and just social systems.

Games provide different communication dynamics. Since the gamers encounter various game types and rules at every stratum, the players are regrettably not always pitted against a particular "other." In order to prevail, they occasionally have to battle against one another and risk hurting one another. Therefore, it might be wiser to collaborate with a stranger rather than putting the life of a person you know at jeopardy.

Timing is yet another variable affecting the group communication. In most cases, these put players under time pressure to give the game their whole attention in order to finish it as soon as

feasible. Games with time constraints upload as much information as they can, potentially overloading players with options and regulations that make it difficult to make a clear and healthy decision. Yet, establishing friendships with the help of the games is always possible.

Young guy Arisu is resentful of his father and traumatized by the death of his mother. Since the only thing he enjoys doing at home is playing games, he suddenly realizes that he has created a game world for himself that may not actually exist, and he can't get out of it.

For instance, when Arisu looks at Shibuki, he sees the woman he unintentionally killed to win the last game a few minutes ago rather than her actual self. The pain of this reality is greater than that of the gamification he had encountered. As in this game, injuring close close friends or family members could be far worse. People in real life therefore typically live away from one another in order to avoid causing them grief that they are unable to bear. In order to survive the game, they attempt to form a team for the first time in the third episode. They split into two teams, each working on a separate target, and made decisions quickly. But when the game is ended, or even in the following level, this cinematic public opinion that brings people together disappears. According to this, occurrences are analyzed from a functional standpoint when it comes to our youth's action preferences, and certain teammates disintegrate once their roles and responsibilities are completed. However, they frequently decide to keep their distance from their families because they are unable to build such a bond with them.

We learn more about the characters when they have the opportunity to converse because they appear so alone, even while they are working together. For instance, she remarks, "I'm glad it's not you!" in reference to the conversation between Arisu and Shibuki. This feels human if it sounds a little alien. Arisu feels bothered for the first time by her greater empathy for the suffering and emotions of others, but Shibuki is solely focused on surviving. At this point, inaction in the face of loss or death is referred to be apathy.

In games, friends are chosen family members who work through all the challenges together. In contrast to Arisu's father and brother, who take a somewhat biased stance toward him, arguing with him or holding him accountable for actions he does not take, his friends Chota and Karube always welcome him, love him, and help him become a more significant and pleasurable part of his life because he spends more time with them. Despite their differences, they work together as an almost ideal team to get through life's challenges. Therefore, Arisu, or any gamer in this sense, isn't particularly concerned about being marginalized or otherized by his family or other people. This implies that he is becoming more and more like his gaming partners rather than his family members as time goes on. Consequently, there is no way back after you cross the border.

Karube acknowledges that when they all come together, he forgets about the problems at hand. This implies that spending time with pears or with video games becomes a means of escaping reality. They would rather battle in the virtual world than deal with the responsibilities or the sadness of the real world. People may murder as many targets as they could in virtual battles while remaining emotionless and focusing on the satisfaction of winning at the conclusion of the game. Since he believes he can play the same game over and over again, the gamer may run for hours without getting tired, kill hundreds of people without feeling guilty or uncomfortable, or even fail to notice the passing of time. For instance, when Arisu and Usagi first meet the people on the beach, they find that their cooperative aims and way of life are somewhat different from their own. Additionally, they have genuine reasons to get back to "regular" life so they can be reunited with the people they left behind. The idea that "their beloved ones need them." enables to exist in this nowhere-land.

Both society and the virtual world Arisu lives in are dominated by the class system. Some people in this class are in the higher echelons, so they establish the rules and make everyone else obey them. The younger members of the family are expected to serve the elders, follow in their footsteps, and create a future that complies with their standards. In a similar vein, kids must either treat their parents well or be more aloof and cordial with elder family members such as uncles, aunts. They are expected to fit in and get along with their elder siblings, even if they are from the same generation. Conversely, their peers have evolved into the people they interact with at school, frequently through bullying.

Most of the major characters' past familial tragedies are revealed to viewers throughout the course of the eight episodes. Until the series' last confrontation, Hikari did not employ the martial talents she learned from her father, who severed his relationship with her after discovering she identified as a woman. This is another significant example.

The children find it difficult to trust one another. Their traumas are the primary cause of this. They must get through their previous familial trauma before they can commit to a relationship. The problematic psychology of the gamers appears in the serial and evolves throughout the seasons. Yet, the main characters always have a kind of shift in their family relations. Arisu is portrayed as a man who "doesn't fit in with his family" and loves to play with video games. He forms the first squad in the game, assisting the others and bringing about a change in the values of gaming. In a sense, his primary goal is to alter aspects of his own family that he is unable to alter in real life. Usagi is described as a mountain climber who, soon after the passing of her father, whom she held in the highest regard, was taken into the deserted metropolis of Tokyo. Ann is presented as an executive member of "the Beach" who uses reason to win challenging games and goes on to become a significant friend and ally of Arisu and his group. She worked as a forensic scientist for the Tokyo Metropolitan Police prior to coming to the Borderlands. Chishiya is a poker-faced, silent, cunning, and enigmatic player. Chishiya is close to Kuina, who assists her in stealing Hatter's deck of cards. In a flashback in episode 7, Kuina, a former clerk at a clothes store, reveals that she is transsexual after her father rejected her. A youthful yet dangerous member of "the Beach" is Niragi. He is a member of "the Militants" and is said to be "aggressive due to his complicated past". He was frequently teased by his peers at his high school prior to coming to the Borderlands.

Whereas at the beginning, Aguni is a key member of "the Beach" and is Hatter's best friend, he is also a fierce combatant. "The Militants" is the name of the deadly organization he leads. Toward the end of the face-card games, after leaving the Beach, he turns into a crucial ally of Arisu. Kanō is an executive member of "the Beach" and a mystery woman with a "elegant presence".

4. CONCLUSION

Regardless of legal recognition, chosen family—also known as found / created family, a family of choice—refers to non-biological familial connections that are purposefully formed. These connections are frequently founded on emotional ties, support, and caring for one another. The chosen family, as opposed to the nuclear family, is formed by voluntary association.

Knauer (2016) states that younger family members are primarily in charge of informal elder care in the US. The importance of "chosen family" is demonstrated by the fact that adult children provide the majority of elder care, with non-relatives providing only 14% of the care. Just 11% of senior care is given by family members. Therefore, it is worthwhile to investigate the reasons behind the care that friends, neighbors, and community members give to someone who is legally considered a stranger. The idea of the "chosen family" is one that we will probably come across more often as a new family structure in the future. Given that "chosen families" include friends living together in the same apartment or home, second marriages of the families with kids, and families adopting children, it is evident that this idea predates Generation Z.

Sandell (1998) argues that chosen kinship network made up of friends (and sometimes co-workers) rather than biological family. Yet, deconstructing the opposition between blood kin and chosen kin is not always easy. Even if the "Chosen family" opposes the family of origin, it may nevertheless involve it in some way due to multicultural families, transgender people, immigrants, or pregnant women serving as surrogate mothers or donor fathers.

The most significant influence on a person's personality development and acquisition of fundamental values throughout life is their family. Adults and children play distinct roles in the family and interact extensively and over an extended period of time. The psychological, physical, social, and moral growth of a kid can all be significantly impacted by this relationship. One of the most important sources of personal psychogenic events and a major source of psychological trauma is the family. Additionally, the family can indirectly contribute to the traumatization process in a number of ways,

which can affect how resilient family members are to trauma, how long its effects last, and how resistant they are to therapeutic therapies (Aşurova, 2022:215).

A child's evolving personality and sense of self-worth are significantly impacted by the attitudes displayed by the parents. The nature of the relationship between the parents determines whether this impact is beneficial or detrimental. Children of authoritarian parents are unable to grow up to be self-sufficient adults. A democratic mindset instills a sense of responsibility and empowers children to make their own decisions. A child who witnesses indifference feels alone. A child's personality and development of self-esteem are more positively impacted by a democratic attitude than by an authoritarian or uncaring one. A child's self-esteem and confidence are increased when they receive balanced love and attention. According to Xudaverdiyeva (2025:139), parents are considered as a source of reference and the cornerstone of their children's relationships, values, beliefs, and distinctive personality features.

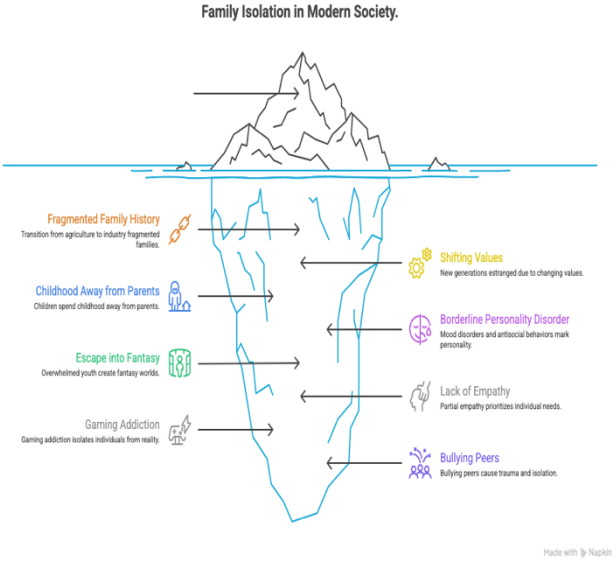
Conflict behavior, chronic despair, a propensity for virtual environments, trouble adjusting to society, and a loss of control over computer usage are just a few of the psychological issues that result from internet addiction. Teenagers who "think" and "learn" online really prefer "searching" over "working." When we consider addicted people to be "internet dwellers," we find that they have trouble communicating closely, sharing their ideas and secrets with others, and disclosing "self" and part of their requirements (Cəfərova, 2023:15).

Anger and physical aggressiveness are common behaviors among adolescents who are having difficulties with their relationships with others or with their families. These violent actions are a manifestation of their need for self-validation. Teens with internet-related functional deficits also project hostility onto their social networks (Həbibullayeva, 2020, 134). The evolution of information technologies, the internet, and virtual communication can all contribute to the decline of the family institution in the modern era. According to research, relationships within the family may occasionally suffer when traditional, values-based social networks intrude. In the end, although the family still exists, its values are no longer there (Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, 2016: 15).

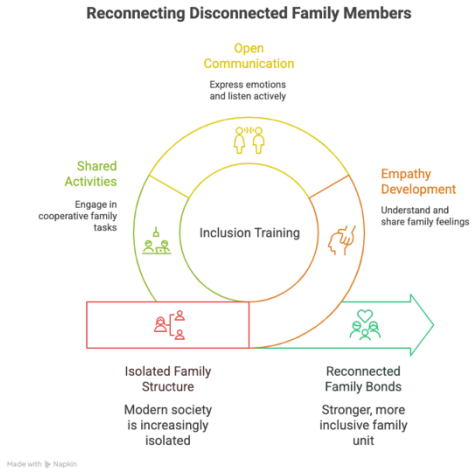
"Current Family Relations in Azerbaijan: A Socio-Psychological Analysis," a sociological survey-based study, found that social networks, information manipulation, and digital geopolitics are all influencing modern youth's family attitudes and preparedness in various ways. Parent-child connections and the amount of time parents spend with their children are being negatively impacted by smartphones (Allahyarova, Balayeva, Mammadov, Shahbazov, Ƭəndiyev, 2021:12).

The Japanese television series "Alice in Borderland" emphasizes family ties. Family issues may be related to young people's fascination with virtual worlds. People may develop mistrust, resentment, disappointment, and low self-esteem as a result of family members' humiliation, lack of love, pressure, and lies. Adults' lives are adversely affected by this, and loneliness is one of the main consequences.

Globalization is a process that changes and transforms the role of the individual in society. Without communication or information, modern people are increasingly isolated in daily life. Profession and social media are a source of loneliness. This is the result of a rethinking of human existence in a globalized world, a search for the true meaning of life, and self-definition ((Локова, Ханова, Захохова, 2021, 8).

Visual 3. *Family Isolation in Modern Society*

Visual 4. *Reconnecting Disconnected Family Members*

The characters in the narrative become genuinely estranged, ignoring friendships, capable of leaving anyone at any time, and extremely self-centered as a result of their alienation from their real-life families. The unconditional acceptance of their families is the only way to develop a more sincere and compassionate relationship with people and to make selfless sacrifices for them. The isolation of these young people is merely the tip of the iceberg. It's crucial to stress that there are other, far more significant, and profound issues that lie beneath the surface.

Thus, children of this century live in a world that is both lonely and dismal. The paradise that is illustrated to the players in "Alice in Borderland" conceals a lot of information, much like in real life. Throughout the serial it is questioned how it contributes to the creation of a fractured class system, how it encourages some members of the same group to employ violence and intimidation, and how it feeds people's regrets, anxiety, and sadness. Tweens who could not receive adequate attention from their parents, friends, or close relatives made up most of the game players. The fact that the actual world places them in a jail they would rather not be in may be the only explanation for why they felt so content and at ease in the virtual world. In the real world, they mainly feel alienated and otherized, which is why they think the parallel or gaming world is more significant and relevant to them. Furthermore, they have no right to choose their parents or relatives, whereas, in the gameworld, they may establish their own teams. Thus, the chosen ones gain more importance than the given—family members. Nonetheless, most of the characters in the narrative place themselves in situations where they assess the past or still hold hopes for the future. As Özdemir (2020) points out the theme of nostalgia in coming of age films is very important. Here in this series the tweens frequently lingers in between the past and present, between reality and pseudo-reality. The sum message of such a long and complicated series is that the tweens require reconnected family bonds with a stronger, more inclusive family unit. It accompanies expressions of emotions and listening to each other actively and intentionally. Engaging in cooperative family tasks and understanding and sharing family feelings. Whereas in modern society, family ties are almost lost, and society is increasingly isolated. Reconnecting disconnected family members brings happiness back.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Alice In Borderland Season 1. Official Trailer | Netflix, https://www.youtube.com/watch?v=49_44FFKZ1M&t=14s, Erişim Taihi:19.10.2025.

Alice In Borderland Season 2 | Official Trailer | Netflix,

https://www.youtube.com/watch?v=1ifgEQCevYc, Erişim Tarihi:19.10.2025

Alice In Borderland Season 3 | Official Trailer | Netflix,

https://www.youtube.com/watch?v=_8p6YkEPVco Erişim Tarihi:19.10.2025.

Allahyarova, T. Balayeva, A.Məmmədov, A. Şahbazov, İ. Əfəndiyev ,Z.(2021). Azərbaycanda Mövcut Ailə Münasibətləri: Sosial Psikoloji Təhlil, Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi, https://family.gov.az/store/media/Sosial-Psixoloji%204.pdf

Almond, B.(2008). The fragmenting family. Oxford University Press.

Aşurova, G. (2022). Aile Yeniyetmə Şəxsiyyətinin Formalaşmasında Travma Mənbəyi Kimi, SCIENTIFIC WORK international scientific journal. 2022 / Volume: 16 Issue: 4, https://aem.az/uploads/files/2022-05/1651589567_elmi-ish-vol-16-04_aprel_211-215.pdf

Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, (2016). Ailə Qadın Uşaq, https://family.gov.az/store/media/Ailə%20Qadın%20Uşaq%20jurnalı nın%2018-ci%20sayı.pdf

Ceferova, Ş. (2023). Yeniyetmələrdə Oyun Asılılığı Zamanı Yaranan Sosial- Psikoloji Dəyişikliklər, SCIENTIFIC WORK International scientific journal. Impact Factor: 2.255. 2023 / Volume: 17 Issue: 8/13-17, https://www.aem.az/uploads/files/2023-09/1693920263_1692617210_elmi-s-17_8-14-18.pdf

Corbeil, S. (2021). "I'm Sorry for Being Born": Contemporary Japan's Answer to Antinatalism in the works of Aso Haro and Morioka Masahiro. 翻訳の文化/文化の翻訳, 16, 63-70.

Davidova, S. M., & Thomson, K. (2013). Family farming in Europe: challenges and prospects.

Edmunds, J., & Turner, B. S. (2005). Global generations: social change in the twentieth century. The British journal of sociology, 56(4), 559-577.

Garrett, M.(2019).Coming of agein films. Cambridge Scholars Publishing.

Gerdes, K. E. (2011). Empathy, sympathy, and pity: 21st-century definitions and implications for practice and research. Journal of Social Service Research, 37(3), 230-241.

Giroux, H. A.(2001). Breaking intothemovies: Pedagogyandthepoliticsoffilm.jac,583-598.

Grinker R. R., Werble B. (1977) The Borderline Patient. New York: J. Aronson.

Gunderson J. G., Carpenter W. T., Strauss J. S. (1975) 'Borderline and Schizophrenic Patients: A Comparative Study', American Journal of Psychiatry 132(12): 1257–64.

Henckes, N., Hess, V., & Reinholdt, M. (2018). Exploring the fringes of psychopathology: Boundary entities, category work and other borderline phenomena in the history of 20th century psychopathology. History of the Human Sciences, 31(2), 3-21.

Həbibullayeva, X.(2020). Yeniyetmələrdə İnternet Asılılığıilə Aqressiv Davranışlar Arasında Əlaqənin Təhlili, (2020). Elmi İş (beynəlxalq elmi jurnal) 2020ʊ/54 ISSN 2663 ± 4619, https://www.aem.az/uploads/files/2020-06/1592113324_elmi-ish_554_130-136.pdf

https://www.youtube.com/watch?v=49_44FFKZ1M&t=14s

https://www.youtube.com/watch?v=1ifgEQCevYc

https://www.youtube.com/watch?v=_8p6YkEPVco

Knauer, N. J. (2016). LGBT older adults, chosen family, and caregiving. Journal of Law and Religion, 31(2), 150-168.

Lunbeck E.(2014) The Americanization of Narcissism. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Medick, H. (1976). The pro to-industrial family economy: The structural function of household and family during the transition from peasant society to industrial capitalism. Social history, 1(3), 291-315.

Mendoza, F. S., Walker, L. R., Stoll, B. J., Fuentes-Afflick, E., St Geme III, J. W., Cheng, T. L., ... & Sectish, T.C.(2015). Diversity and inclusion training in pediatric departments. Pediatrics,135(4), 707-713.

Özdemir, B.(2020). The theme of nostalgia in coming-of-age films.

Sandell, J. (1998). I'll be There for You: Friends and the Fantasy of Alternative Families. American Studies, 141-155.

Sutherland, J. A., & Feltey, K. (Eds.). (2012). Cinematic sociology: Social life in film. Sage.

Xudaverdiyeva, S.(2025).Uşaq şəxsiyyətinin inkişafında valideyn münasibətlərinin rolu, SCIENTIFIC

WORK International Scientific Journal. 2025/Volume:19Issue:2/136-139,

https://aem.az/uploads/files/2022-05/1651581474_elmi-ish-vol-16-04_aprel_94-98.pdf

Zerlauth, C. B. (2024). Alice in Wonderland vs. The Matrix: how the Netflix series Alice in Borderlandrepresents the currentzeitgeist of our generation (Doctoral dissertation, Alpen-Adria- Universität Klagenfurt).

Локова, М. Ю., Ханова, С.Н., Захохова, М.Р. (2021). Феномен одиночества в молодежной среде. Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки, № 1. Кабардино- Балкарский государственный университет, Нальчик, Россия. ISSN 2687-0770.

AİLEDE DİNÎ DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINDA ÇOCUK EDEBİYATI METİNLERİNİN ROLÜ: GÜNCEL BİR OKUMA

Dr. Ülkü KOÇAK*

Özet

Bu çalışma, çocuk edebiyatı metinlerinin ailede dinî değerlerin kazandırılmasındaki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüz toplumlarında inanca ilişkin kavramların öğrenilmesi, formel eğitimin ötesinde temelde aile ortamında gerçekleşmektedir. Ancak modernleşme, dijitalleşme ve kültürel çeşitlilik, bu aktarım sürecinin biçimini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm içerisinde çocuk edebiyatı hem değer aktarımı hem de dinî duyarlılığın gelişimi açısından dolaylı fakat güçlü bir eğitim aracına dönüşmektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Çocuk edebiyatı metinleri ailede dinî değer eğitimine nasıl katkı sağlamaktadır?" biçiminde belirlenmiştir. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş ve içerik analizi tekniğiyle 2009–2019 yılları arasında yayımlanan Annemin çantası (Sara Şahinkanat, 2019), Kalbimin süsü oruç: Niçin oruç tutarız? (Merve Gülcemal, 2017), Sabretmeyi biliyorum: Sabır (Saadet Kocagöz Uzun vd., 2009), Hadis bahçesi serisi (Nefise Atçakarlar, 2015/2019) ve Yusuf Peygamber hikâyesi (Elif Santur, 2017) adlı eserler tematik olarak incelenmiştir. Bulgular, dinî değerlerin doğrudan didaktik söylemler yerine, karakterlerin tutumları, çatışmaları ve çözüm süreçleri aracılığıyla örtük biçimde aktarıldığını göstermektedir. Ayrıca ebeveyn-çocuk ortak okuma süreçlerinin, bu değerlerin içselleştirilmesini güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Çalışma, çocuk edebiyatının aile ortamında dinî değer eğitimine dolaylı fakat etkili bir katkı sunduğunu; bu nedenle ebeveynlerin, öğretmenlerin ve yazarların metin seçiminde bilinçli tercihler yapmalarının önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, aile, din eğitimi, değer aktarımı, kültürel miras.

THE ROLE OF CHILDREN'S LITERATURE TEXTS IN IMPARTINGRELIGIOUS VALUES WITHIN THE FAMILY: A CONTEMPORARYREADING

Abstract

This study examines the role of children's literary texts in imparting religious values within thefamily context. It explores how these texts support the transmission of such values in today's familysettings. In contemporary societies, religious values education primarily occurs within the family ratherthan through formal schooling. However, modernization, digitalization, and cultural pluralism havereshaped the ways in which such values are transmitted. In this changing landscape, children's literaturehas emerged as a subtle yet powerful pedagogical tool that nurtures both moral and spiritual sensibilities.The main research question guiding this study is: "How do children's literary texts contribute to thetransmission of religious values within the family?" Adopting a qualitative research design, the studyemploys content analysis to examine five children's books published between 2009 and 2019: Anneminçantası (Sara Şahinkanat, 2019), Kalbimin süsü oruç: Niçin oruç tutarız? (Merve Gülcemal, 2017),Sabretmeyi biliyorum: Sabır (Saadet Kocagöz Uzun et al., 2009), the Hadis bahçesi series (NefiseAtçakarlar, 2015/2019), and Yusuf Peygamber hikâyesi (Elif Santur, 2017). The findings indicate thatreligious and moral themes are conveyed implicitly through characters' attitudes, conflicts, and resolutionsrather than through overt didactic expression. Furthermore, shared parent-child reading activities supportthe internalization of these values, transforming reading into an interactive moral experience. The study concludes that children's literature functions as an indirect yet effective tool for religious education withinthe family setting and underscores the importance of conscious text selection by parents, educators, andauthors in fostering value-based learning during early childhood.

Keywords: Children's literature, family, religious education, value transmission, cultural heritage.

* Başöğretmen, MEB, Din Felsefesi Ana BilimDalı, Erzurum/Türkiye, ORCID: 0000-0002-7317-8884, kocakulku78@gmail.com

1. GİRİŞ

Aile, bireyin dinî ve ahlâkî değerler dünyasının şekillendiği ilk ve en önemli mekândır. Çocuk dünyayı önce anne ve babasının gözünden görür; iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlışı onların tutum ve davranışları aracılığıyla anlamlandırır. Bu nedenle aile ortamı, yalnızca duygusal bağların kurulduğu bir alan değil, aynı zamanda dinî ve ahlâkî değerlerin içselleştirildiği temel bir öğrenme çevresidir. Günümüzde hızlı toplumsal değişim süreçleri, dijital kültürün baskınlığı ve yaşam tarzlarındaki dönüşüm, çocukların dinî değerlerle temas biçimini etkilemektedir. Bu durum, formel din eğitiminin tek başına yeterli olmadığı, aile içinde değer aktarımını destekleyen tamamlayıcı araçlara ihtiyaç duyulduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Dodurgalı (2011),anne ve babaların Kur'an merkezli bir din eğitimi programını gelişim psikolojisi verileri ışığında aile ortamında uygulayabileceklerini belirtir. Eserde "din eğitimi nedir?" ve "ailenin çocuk eğitimindeki yeri ve sorumlulukları nelerdir?" gibi temel sorular ele alınmakta; modern ebeveynlere rehberlik eden gelişim temelli bir müfredat sunulmaktadır. Bu yaklaşım, ailede din eğitiminin bilinçli ve sistematik biçimde yürütülmesi gerektiğini vurgular. Böylece çocuk yazını, sembolik ve karakter merkezli anlatımlarıyla çocukların duygusal dünyasına hitap eden, değer aktarımını sezdirme yoluyla gerçekleştiren doğal ve etkili bir eğitim aracı niteliği taşımaktadır.

Çocuk edebiyatı metinleri bir yandan hayal gücünü geliştirirken diğer yandan değerlerin örüldüğü sembolik bir anlatı dili oluşturur. Turhan, Baş ve Karaca Turhan'ın (2021) 665 çocuk kitabı üzerinde yaptığı içerik analizinde, "erdemler" ve "birey ve toplum" temalarının en sık işlenen tematik alanlar olduğu; buna karşılık bilim, teknoloji ve sanat gibi özel temaların daha sınırlı yer bulduğu görülmektedir. Araştırmacılar, çocuk kitaplarının sosyal, zihinsel, duygusal ve ahlâkî gelişimi destekleme potansiyeline sahip olduğunu, ancak birçok temanın yüzeysel işlendiğini belirtmektedirler. Bu bulgu, aile ortamındaki okuma eyleminin, inanca ilişkin kavramların çocuklar tarafından duygusal düzeyde içselleştirilmesine katkı sağladığını göstermektedir.

Değerler eğitiminin amacı, dinî bilgilerin yalnızca aktarılması değil, bireyin bu değerleri içselleştirerek davranışa dönüştürmesidir. Bu bağlamda anlatı türleri, soyut kavramları somut deneyimlerle buluşturarak eğitimin duygusal boyutunu destekler. Gibbs ve Earley (1994), nitelikli çocuk edebiyatının öğretmenler ve ebeveynler için önemli bir kaynak olduğunu, değer tartışmalarının yapılabileceği güvenli bir ortam oluşturarak çocukların temel ilkeleri geliştirmelerine katkı sunduğunu ifade eder. Aynı zamanda, öykülerdeki karakterler üzerinden nezaket, dürüstlük ve adalet gibi kavramların anlamının keşfedildiği belirtilmektedir. Bu nedenle çocuk kitapları aile ortamında hem dinî hem de kültürel mirasın aktarımına aracılık eden "sessiz bir öğretmen" işlevi görür. Edebiyata dayalı yaklaşım, öğrencilerin kendi seçimleri doğrultusunda kitap okumaları ve bu kitaplar üzerine konuşmaları sayesinde değerleri daha derinlemesine içselleştirmelerini sağlar. Hikâyeler aracılığıyla çocuk, sabırla sınanan bir karakterin deneyiminde kendi içsel direncini tanır; paylaşma, merhamet ve adalet gibi kavramları yaşantı içinde kavrar.

Türkiye'de çocuk edebiyatının dinî değer aktarımındaki rolü üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, son yıllarda bu alana yönelik akademik ilginin arttığı görülmektedir. Çalışmaların önemli bir bölümü bu kitaplarında dinî motiflerin ve sembollerin görünürlük düzeyini analiz etmektedir. Ancak aile ortamında bu metinlerin okuma süreçleriyle nasıl anlam kazandığına dair araştırmaların azlığı dikkat çekicidir (Demir & Güler, 2022). Oysa çocuk yazını metinleri yalnızca metinsel çözümleme yoluyla değil, aynı zamanda ebeveyn ve çocuk etkileşimi üzerinden değerlendirilmelidir. Bu nedenle çalışmada çocuk edebiyatının ailede dinî değerlerin kazandırılmasındaki rolü, güncel bir okuma perspektifiyle ele alınmaktadır.

Araştırmanın temel sorusu, "Çocuk edebiyatı metinleri ailede dinî değer eğitimine nasıl katkı sağlar?" şeklinde belirlenmiştir. Çalışma, son on yılda yayımlanan Türk çocuk edebiyatı eserlerinde dinî değerlerin hangi temalar ve anlatı biçimleriyle aktarıldığını incelemeyi, ayrıca aile içi okuma eyleminin dinî sosyalleşme üzerindeki etkisini tartışmayı amaçlamaktadır. Böylelikle çocuk kitaplarının aile temelli din eğitiminin tamamlayıcı bir unsuru olabileceği ileri sürülmektedir.

Bu çalışma kapsamında beş çocuk kitabı incelenmiştir: *Annemin Çantası* (Şahinkanat, 2019), *Kalbimin Süsü Oruç: Niçin Oruç Tutarız?* (Gülcemal, 2017), *Sabretmeyi Biliyorum: Sabır* (Kocagöz Uzun vd. 2009), *Hadis Bahçesi* Serisi (Atçakarlar, 2015/2019) ve *Yusuf Peygamber Hikâyesi* (Santur,

2017). Bu eserler hem tematik çeşitlilikleri hem de dinî değerlerin temsil biçimleri açısından farklı bakış açıları sundukları için seçilmiştir.

Sonuç olarak giriş bölümünde sunulan bu çerçeve, çocuk edebiyatının yalnızca estetik bir alan değil; aynı zamanda dinî değerlerin çocukluk döneminde yerleşmesine katkıda bulunan kültürel bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değer eğitimi ve çocuk edebiyatı ilişkisine dair kuramsal temeller açıklanacak ve seçilen eserler üzerinden tematik çözümlemelere yer verilecektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Dinî değer eğitimi, bireyin bilgi, duygu ve davranış boyutlarını kapsayan bütüncül bir gelişimi hedefler. Bu nedenle, aile ortamında çocukların manevi temalarla karşılaşması ve onları içselleştirmesi yalnızca bilişsel aktarım süreci değildir, aynı zamanda ahlâkî ve sosyo-duygusal bir öğrenme biçimidir. Değer eğitimi kuramları, bu sürecin çocukluk döneminde yoğun biçimde yaşantıya dayalı olduğunu vurgular. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, ailede değer aktarımını açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Bandura (1977), insan davranışlarının büyük ölçüde gözlem yoluyla öğrenildiğini; bireyin başkalarını izleyerek davranış örüntülerini model aldığını ve bu bilgiyi eylemlerine rehberlik etmek için kullandığını belirtir. Bu yaklaşım, çocuğun erken yaşlarda edindiği davranış biçimlerinin ebeveynin tutumları, söylemleri ve gündelik yaşamdaki davranışlarıyla örtüştüğünü göstermektedir. Böylece aile, dinî değerlerin aktarımında hem bir "öğretici" hem de bir "model" konumundadır.

Değer eğitimi literatüründe sıkça başvurulan bir diğer yaklaşım, Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramıdır. Kohlberg (1981), ahlâkî yargının gelişimini aşamalar hâlinde ele alır ve çocuğun bilişsel olgunluğu arttıkça değerleri anlama ve değerlendirme biçiminin de değiştiğini belirtir. Bu çerçevede çocuk edebiyatı, soyut dinî kavramları somut olay örgüleriyle görünür kıldığı için çocuğun ahlâkî gelişimine uygun bir anlatı ortamı sunar (Lickona, 1991). Sabır, merhamet veya adalet gibi ilkeler, doğrudan öğüt biçiminde değil, karakterlerin eylemleri ve dönüşümleri aracılığıyla somutlaşır.

Fowler'ın (1981) inanç gelişimi modeli ise ailede dinî değer aktarımını açıklayan bir başka önemli kaynaktır. Fowler, çocuklukta inancın bilişsel bir yapıdan ziyade "ilişki temelli" geliştiğini, çocuğun anne ve babaya duyduğu güven üzerinden kutsal olana ilişkin ilk anlamları edindiğini savunur. Bu nedenle aile ortamında okunan dinî temalı metinler, çocukta Tanrı, adalet, ahiret gibi kavramların yaşanabilir ve ilişki içinde anlam kazanan bir yapı hâline gelmesine katkı sağlar.

Türkiye'de din eğitimi ile çocuk edebiyatı ilişkisini ele alan çalışmaların geçmişte sınırlı olduğu, ancak son yıllarda bu alana yönelik akademik ilgide belirgin artış olduğu görülmektedir. 2000'li yıllardan itibaren çocuk kitaplarında ahlâkî temaların çeşitlendiği; dinî değerlerin ise çoğunlukla dolaylı anlatımlarla işlendiği ifade edilmektedir. Gibbs ve Earley (1994), nitelikli çocuk edebiyatının değer eğitimi açısından güçlü bir kaynak olduğunu; güvenli bir tartışma ortamı oluşturduğu için çocukların temel değerleri fark ederek içselleştirmelerine katkı sağladığını belirtir. Bu kavramların doğrudan öğretilmesi yerine, karakterlerin tutum ve davranışları üzerinden sezdirilerek aktarılmasının daha etkili olduğu vurgulanır. Yavuz (2019) ise çocuk edebiyatının halk edebiyatı ve kültürel geleneklerden beslendiğini ve ortak toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktaran bir kültürel taşıyıcı olduğunu ifade eder. Sembolik anlatımların ve kültürel unsurların ise çocukların duyusal ve estetik gelişimini desteklediğini, değer aktarımını doğal bir süreç hâline getirdiğini belirtir.

Edebî metinlerdeki olay örgüsü, çatışma ve çözüm süreçleri, çocuğun kendi ahlâkî muhakemesini geliştirmesine de olanak tanır. Bandura'nın (1977, 1986) sosyal öğrenme kuramı doğrultusunda çocuk, kitaplardaki karakterleri tıpkı ebeveyn figürleri gibi "model" olarak algılar. Böylece okuma süreci, bilişsel bir etkinlik olmaktan çıkar, dolaylı bir sosyal öğrenme deneyimine dönüşür.

Turhan, Baş ve Karaca Turhan'ın (2021) çalışması, Türk çocuk kitaplarında en sık karşılaşılan temaların "erdemler" ve "birey-toplum" olduğunu, temaların çoğunun ise yüzeysel işlendiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen araştırma, çocuk kitaplarının sosyal, zihinsel ve duygusal gelişimi destekleme potansiyeli taşıdığını vurgular. Bu bulgu, ebeveyn-çocuk ortak okuma süreçlerinin

"diyalojik bir alan" oluşturarak değer aktarımına katkı sağladığını göstermektedir. Ceylan ve Kılınç'ın (2022) resimli kitaplar üzerine yaptığı çalışma, üzüntü ve öfke gibi duygusal temaların çocuk edebiyatında işlevsel stratejilerle işlendiğini ve bu sürecin çocukların duygu yönetimi ve empati becerisine katkı sunduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, dinî değer aktarımının yalnızca bilgi düzeyinde değil, aynı zamanda duygusal gelişimle birlikte şekillendiğini göstermektedir.

Dinî değerler aynı zamanda bir toplumun kültürel sürekliliğini sağlar. Karakoç Öztürk ve Destegüloğlu'nun (2022) yaptığı araştırma, günlük yaşam, kişiler arası ilişkiler, gelenekler ve folklor gibi kültürel unsurların çocuk kitaplarında daha yoğun işlendiğini; sanat ve edebiyat unsurlarının ise sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu durum, modern çocuk edebiyatının kültürel değerleri daha çok gündelik yaşam pratikleri üzerinden aktardığını ortaya koymaktadır.

Netice itibariyle literatür, çocuk yazınında dinî değer aktarımında hem duygusal öğrenme hem de sosyal modelleme yoluyla işlev gördüğünü, ancak aile içi etkileşim, rehberlik ve ortak okuma deneyimi gibi alanların araştırmalarda daha az ele alındığını göstermektedir. Bu çalışma, çocuk edebiyatının sadece metinsel bir alan olmadığı aynı zamanda aile içinde dinî değerlerin yeniden üretildiği kültürel bir zemin olduğu varsayımına dayanmaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel yöntem, olguların doğal bağlamları içerisinde anlamlandırılmasına imkân tanıdığı için, çocuk edebiyatı metinlerinde dinî değer aktarımının çok katmanlı yapısını incelemeye elverişlidir (Creswell, 2013). Çocuk yazını doğrudan öğretici bir tür olmamakla birlikte, içerdiği sembolik anlatımlar ve karakter merkezli örüntüler aracılığıyla yoğun biçimde dinî ve ahlâkî temalar taşımaktadır. Bu nedenle araştırmada içerik analizi tekniği kullanılmış ve seçilen eserlerde dinî değerlerin nasıl temsil edildiği, hangi anlatı unsurlarıyla aktarıldığı ve bu aktarımın aile bağlamındaki anlamı sistematik biçimde çözümlenmiştir.

3.1. Araştırma Deseni

Araştırma, nitel bir tematik içerik analizi desenine dayanmaktadır. Tematik analiz, metinlerde tekrar eden anlam örüntülerinin saptanmasına ve bunların belirli temalar altında toplanmasına imkân tanıyan bir yaklaşımdır (Braun& Clarke, 2006). Bu çalışma kapsamında her bir çocuk kitabı, dinî değer aktarımına ilişkin semboller, olay örgüsü, karakter gelişimi ve anlatı dili açısından incelenmiştir. Analiz sürecinde öncelikle metinler birkaç kez okunarak ön temalar belirlenmiş, ardından bu temalar sabır, şükür, merhamet, adalet, yardımlaşma ve dürüstlük gibi dinî değerlerin temsil biçimlerine göre yeniden sınıflandırılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu ve Eser Seçimi

Çalışmanın kapsamını, 2009-2019 yılları arasında Türk yazarlar tarafından yayımlanmış dinî veya ahlâkî temalı çocuk kitapları oluşturmaktadır. Literatürün tamamının incelenmesinin mümkün olmaması nedeniyle amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belirli ölçütlere göre bilgi bakımından zengin örnekleri seçmesine imkân tanır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Bu araştırmada kullanılan ölçütler şunlardır:

1.Eserin 6-12 yaş aralığına hitap etmesi,

2.Aile bağlamında veya toplumsal değer ilişkileri içerisinde geçmesi,

3.Dinî ya da ahlâkî temaların anlatı düzeyinde açık ya da örtük biçimde görünür olması.

Bu ölçütlere göre beş eser belirlenmiştir:

- *Sabretmeyi Biliyorum: Sabır* (Erdemler 1) (Saadet Kocagöz Uzun vd., 2009)
- *Hadis Bahçesi* (10 kitaplık seri, Nefise Atçakarlar, 2015/2019)
- *Annemin Çantası* (Sara Şahinkanat, 2019)
- *Kalbimin Süsü Oruç: Niçin oruç tutarız?*(Merve Gülcemal, 2017)
- *Yusuf Peygamber Hikâyesi* (Peygamber Hikâyeleri Serisi, Elif Santur, 2017)

Bu eserler; modern anlatı tekniklerini kullanmaları, dinî ve ahlâkî temaları çocuklara uygun bir dille işlemeleri ve aile temelli değer aktarımına ilişkin farklı bakış açıları sunmaları nedeniyle çalışma grubu olarak seçilmiştir.

3.3. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Veri toplama süreci, seçilen kitapların ayrıntılı metin çözümlemelerine dayanmaktadır. Her eser üç aşamada incelenmiştir: (1) yüzey okuma, (2) derin okuma ve (3) bağlamsal okuma. Yüzey okumada metinlerdeki açık dinî ve ahlâkî temalar tespit edilmiştir. Derin okumada, karakterlerin çatışma ve çözüm süreçlerinde öne çıkan değer vurguları belirlenmiştir. Bağlamsal okumada ise bu değerlerin aile içi ilişkiler ve toplumsal kültürle kurduğu bağlar değerlendirilmiştir.

Bu okumaların ardından her kitap için ayrı kodlama çizelgeleri oluşturulmuş ve elde edilen veriler "tema", "kod", "metinden örnek alıntı" ve "pedagojik işlev" kategorilerine göre sınıflandırılmıştır. Kodlamalar önce bağımsız biçimde oluşturulmuş, ardından tekrar gözden geçirilerek örtük ve açık anlamlar arasında tutarlılık sağlanmıştır (Miles &Huberman, 1994).

Analiz sonunda üç ana tema ön plana çıkmıştır:

- İçsel Değer Aktarımı,
- İlişkisel Değer Aktarımı,
- Aile Temelli Öğrenme.

Bu üç temanın nasıl kodlandığı, hangi örnek alıntılar üzerinden anlamlandırıldığı ve metinlerdeki pedagojik karşılıklarının nasıl belirlendiğini göstermek amacıyla, analiz sürecinde kullanılan tematik eşleştirme aşağıdaki tabloya dâhil edilmiştir.

Tablo 1, içerik analizinin işleyişini şeffaflaştırmakta ve temaların oluşum sürecini somut biçimde göstermektedir.

Tema	Madde/Kod	Metinden Örnek Alıntı	Yorum / Pedagojik İşlev
İçsel Değer Aktarımı	Sabır	"Çocuk beklemesi gereken durumlarda içinden 'sabırlı olmalıyım' diyerek sakinleşir." (Sabretmeyi Biliyorum)	Sabır değeri iç konuşma ile örtük biçimde aktarılır; öz düzenleme geliştirir.
İçsel Değer Aktarımı	Tevekkül	"Hz. Yusuf haksızlığa uğradığında Allah'ın onu koruyacağına inanır." (Yusuf Peygamber Hikâyesi)	Tevekkül peygamber anlatısı üzerinden somutlaşır; güven duygusu gelişir.
İçsel Değer Aktarımı	Şükür	"Oruç tutunca yemeğin kıymetini daha iyi anladım." (Kalbimin Süsü Oruç)	Deneyime dayalı öğrenme yoluyla şükür içselleştirilir.
İlişkisel Değer Aktarımı	Paylaşma	"Annesinin çantasındaki eşyaları kardeşiyle birlikte kullanır." (Annemin	Aile içi paylaşım doğal bir davranış olarak gösterilir;

		Çantası)	örtük öğrenme gerçekleşir.
İlişkisel Değer Aktarımı	Merhamet	"Yaralı hayvana yardım eden çocuk takdir edilir." (Hadis Bahçesi)	Merhamet değeri hadis merkezli bir bağlamla somutlaştırılır.
İlişkisel Değer Aktarımı	Adalet	"Hayvanlar haksızlık yapan arkadaşlarına birlikte çözüm bulur." (Hadis Bahçesi)	Adalet toplumsal bir değer olarak olay örgüsü içinde görünür hâle gelir.
Aile Temelli Öğrenme	Ebeveyn Rehberliği	"Anne, orucun neden tutulduğunu sakinlikle açıklar." (Kalbimin Süsü Oruç)	Diyalojik öğrenme gerçekleşir; ebeveyn rehberliği kavramsal anlamayı destekler.
Aile Temelli Öğrenme	Ortak Okuma	"Anne hikâyeyi okurken çocuğun heyecanını paylaşır." (Annemin Çantası)	Ortak okuma duygusal bağı ve dinî duyarlılığı güçlendirir.
Aile Temelli Öğrenme	Duygusal Etkileşim	"Çocuk Yusuf'un sabrını duyunca üzülür ve ona hak verir." (Yusuf Peygamber Hikâyesi)	Karakterle özdeşim yoluyla duygusal içselleştirme gerçekleşir.

3.4. Geçerlik, Güvenirlik ve Etik İlkeler

Nitel araştırmalarda güvenirlik, araştırmacının verileri yorumlarken öznel etkilerini kontrol edebilmesi ve kodlamalarda tutarlılığı sağlayabilmesiyle ilişkilidir. Bu doğrultuda analiz sürecinde her eser farklı zamanlarda yeniden okunmuş, elde edilen kodlar tekrar gözden geçirilmiş ve temalar arası bütünlük denetlenmiştir. Kodlamaların tutarlılığını artırmak amacıyla hem açık hem de örtük temalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Kullanılan eserlerin tamamı kamuya açık kaynaklardan alınmış olup, yazarların fikrî haklarına zarar vermemek için yalnızca sınırlı miktarda kısa alıntılar açıklama amacıyla kullanılmıştır. Bu çalışma herhangi bir katılımcı ile veri toplamayı içermediği için etik açıdan risk taşımamaktadır. Araştırmanın tamamında kullanılan tüm kaynaklar akademik atıf ilkelerine uygun biçimde belirtilmiş, bilimsel etik kurallar çerçevesinde hareket edilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, seçilen beş çocuk edebiyatı eserine uygulanan tematik içerik analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular üç ana başlık altında sunulmaktadır: (1) içsel değer aktarımı, (2) ilişkisel değer aktarımı ve (3) aile temelli öğrenme süreçleri. Her temaya ilişkin örnekler, metinlerdeki karakterler, olay örgüsü ve sembolik anlatım biçimleri üzerinden çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular, çocuk yazını araştırmaları ve değer eğitimi literatürüyle ilişkilendirilerek tartışılmaktadır.

4.1. İçsel Değer Aktarımı:Sabır, Şükür ve Tevekkül

Analiz edilen metinlerde en sık karşılaşılan temalardan biri, bireyin iç dünyasında olgunlaşmasına rehberlik eden sabır, şükür ve tevekkül ilkeleridir. Bu değerler, çocuklara doğrudan öğüt yoluyla değil, karakterlerin yaşadıkları çatışma ve dönüşüm süreçleri üzerinden dolaylı biçimde aktarılmaktadır.

Saadet Kocagöz Uzun ve arkadaşlarının kaleme aldığı *Sabretmeyi Biliyorum: Sabır* (Erdemler 1) (2009) adlı eser, Timaş Çocuk'un "Erdemler" dizisi içerisinde yer almakta ve sabırlı olmanın önemini günlük yaşamdan seçilen masallar, drama etkinlikleri ve oyun kurguları aracılığıyla ele almaktadır. Editör yazısında sabrın hayatın her alanında gerekli olduğu, sabırlı bireylerin

başladıkları işi yarıda bırakmadıkları vurgulanmaktadır. Kitaptaki öykülerde sabır erdemi, çocuğun kalbinde yer eden içsel bir "ışık" metaforu üzerinden sunulmakta, anlatı kurgusu boyunca sabır ve tevekkül değerleri açık didaktik anlatımdan ziyade sezdirme yoluyla işlenmektedir.

Benzer biçimde, Elif Santur'un *Yusuf Peygamber Hikâyesi* (2017) adlı Türkçe ve İngilizce resimli kitabı, Hz. Yusuf kıssasını erken çocukluk dönemine uygun sade bir dille yeniden anlatmakta ve peygamber sevgisinin gelişimini desteklemektedir. Tanıtım metninde, hikâyenin renkli çizimlerle desteklendiği ve çocukların Hz. Yusuf'un kıssası aracılığıyla peygamber sevgisini hissedebilecekleri belirtilmektedir. Eserde iffet ve Allah'a güven (tevekkül) temaları, çocukların bilişsel ve duygusal düzeylerine uygun bir dil ve görsel anlatım yoluyla somutlaştırılmaktadır. İki dilli (Türkçe/İngilizce) yapı, aynı zamanda kültürel ve dinî içeriğin farklı dilsel bağlamlarda da paylaşılmasına imkân tanımaktadır.

Bu tür anlatılarda çocuk,öykü kahramanlarıyla özdeşleşme yoluyla sabır, şükür ve tevekkül değerlerini içselleştirmektedir. Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramına göre model alınan karakterlerin davranışları, gözlem ve taklit yoluyla bireyin davranış repertuarına dâhil olur. Nitekim *Yusuf Peygamber hikâyesi*ndeki Hz. Yusuf'un sabrı ile *Sabretmeyi biliyorum: Sabır* adlı eserdeki kahramanın sessiz direnci, çocuk okur için dinî ve ahlâkî birer davranış modeli işlevi görmektedir.

4.2. İlişkisel Değer Aktarımı: Sevgi, Adalet ve Paylaşma

İkinci tematik grup, bireyler arası ilişkilerde görünür hâle gelen sevgi, merhamet, adalet ve paylaşma değerleridir. Bu değerler, çocuk edebiyatında hem toplumsal ilişkilerin hem de duygusal bağların inşasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sara Şahinkanat'ın *Annemin Çantası* (2019) adlı eseri bu açıdan dikkate değerdir. Resimli hikâye, iki kardeşin anneleriyle parka giderken annelerinin "sihirli" çantası sayesinde her ihtiyaçlarının karşılandığı bir günü anlatır. Çanta, annelerin çocukları için taşıdığı hayatı, sevgiyi ve merhameti sembolize etmektedir. Bu yönüyle eser, aile içindeki şefkat ve dayanışmanın dinî ve ahlâkî değerlere uygun bir dille içselleştirildiğini gösterir. Hikâye, ebeveyn-çocuk ilişkisinde güven duygusunu pekiştirir ve okura, Allah'ın rahmetini çağrıştıran bir sevgi atmosferi sunar. Nesneler aracılığıyla anlatılan bu değerler, çocuğun sevgi ve empati kapasitesini geliştiren bir bellek alanına dönüşmektedir. "Sevgi" kavramı doğrudan tanımlanmak yerine annenin fedakâr davranışları üzerinden örneklendirilmekte, bu anlatım biçimi, değerlerin "yaşantı yoluyla" kazanıldığı görüşünü desteklemektedir. Ayrıca eserde öne çıkan "erdem" ve "birey/toplum" eksenli temalar, Turhan, Baş ve Karaca Turhan'ın (2021) çocuk kitaplarında en sık işlenen temaların bu alanlarda yoğunlaştığına ilişkin bulgularıyla örtüşmektedir.

Nefise Atçakarlar'ın *Hadis Bahçesi* (2015/2019) adlı on kitaplık hadis serisinde her kitabın başında bir hadis yer almakta, ardından bu hadiste vurgulanan erdeme odaklanan bir masal anlatılmaktadır. Tanıtım metninde, engelli bir kutup ayısının engelleri aşması, adaletli bir aslanın ayrımcılıktan vazgeçmesi gibi öykülerle on hadisin ve on evrensel değerin çocuklara sunulduğu ifade edilir. Seride dinî değerler, çocukların gündelik yaşamda karşılaşabilecekleri durumlara uyarlanmış, merhamet, yardımseverlik ve adalet gibi erdemler masallar aracılığıyla görünür kılınmıştır. Atçakarlar, çocuk okurun bilişsel kapasitesini zorlamadan, hadislerin özündeki evrensel değerleri küçük olay örgüleri içinde somutlaştırmaktadır. Bu yaklaşım, Halstead ve Taylor'ın (2000) değer eğitimi modelinde vurgulanan "doğrudan öğretim yerine örnekleme" ilkesine uygunluk göstermektedir. Hikâyelerdeki karakterler, birinin hakkını gözetmek ya da yoksul bir arkadaşıyla yiyeceğini paylaşmak gibi eylemler aracılığıyla adalet ve yardımlaşmanın somut örneklerini sunmaktadır.

Bu tür anlatılar, modern çocuk edebiyatında sıkça tartışılan "didaktizm" sorununu aşan bir çizgiye işaret eder. Turhan ve çalışma arkadaşları (2021), erdemler ve birey/toplum temalarının çoğunlukla örtük biçimde işlendiğini ve çocuk kitaplarının informel öğrenme açısından önemli bir eğitim potansiyeli taşıdığını belirtmektedir. Böylece bu değerler, öğretici bir mesaj olarak değil, karakterlerin davranışlarına sinmiş bir tutum olarak sunulur. Çocuk, değerleri emir olarak değil, yaşanmış bir deneyim olarak algılar. Bu yaklaşım, bu yaklaşım, çocuk gelişimi ve pedagojik psikoloji literatürüyle uyumlu bir değer aktarım biçimine işaret etmektedir.

4.3. Aile Temelli Öğrenme: Ortak Okuma ve Dinî Sosyalleşme

Aile içi okuma, dinî sosyalleşme sürecinin temel bileşenlerinden biridir. Çocuk edebiyatı hem bireysel bir okuma etkinliği hem de ebeveynle paylaşılan anlamlı bir etkileşim alanıdır. Özellikle erken çocukluk döneminde ebeveyn-çocuk ortak okuma pratiği hem bilişsel hem de duygusal düzeyde kalıcı izler bırakır. Dodurgalı (2011), eğitim faaliyetleri farklı kurumlarda gerçekleşse bile bireyin yaşamını en çok etkileyen eğitimin ailede verilen eğitim olduğunu vurgular. Anne ve babaların çocuklarına Allah'ın emir ve yasaklarını öğretmeleri, doğru bir dinî yaşam sürdürebilmeleri için gerekli rehberliği sağlamaları gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda okuma etkinlikleri, aile içinde dinî sosyalleşmenin çekirdeğini oluşturmaktadır.

Kalbimin süsü oruç: Niçin oruç tutarız? (Gülcemal, 2017) adlı eser, "Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum" dizisi kapsamında hazırlanmış olup çocuklara oruç ibadetinin anlamını ve erdemlerini soru cevap yöntemi ve çeşitli etkinliklerle anlatır. Arka kapak yazısında orucun otokontrol, vicdan ve şükür gibi değerleri "kalbe ekilen tohumlar" şeklinde sembolik bir anlatımla aktardığı belirtilmektedir. Bu yönüyle eser, çocuklara ibadeti sevdirirken aynı zamanda aile içi iletişimi güçlendiren bir öğrenme ortamı oluşturur. Ebeveyn rehberliğinde yapılan ortak okuma süreçleri, çocukların ibadet ve değer kavramlarını daha somut şekilde anlamalarını ve dinî duyarlılık geliştirmelerini desteklemektedir. Böylece etkileşimli okuma deneyimleri, dinî değerlerin yalnızca metin içinde değil, ebeveyn-çocuk iletişimi içinde yeniden üretilmesini sağlar.

Bu gözlemler, alan yazındaki değerlendirmelerle de örtüşmektedir. Turhan, Baş ve Karaca Turhan'ın (2021) araştırması, çocuk kitaplarının informel öğrenme açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu, ancak temaların çoğunun çocuk gelişimine daha fazla katkı sağlayacak biçimde derinleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ebeveyn ile çocuk arasındaki ortak okuma eylemi, çocuğun sorgulama, düşünme ve anlamlandırma becerilerini geliştirerek soyut değerlerin duygusal düzeyde içselleştirilmesine katkı sağlar. Ceylan ve Kılınç'ın (2022) resimli kitaplar üzerine yaptığı çalışma da ortak okuma deneyimlerinin öfke ve üzüntü gibi duyguların sağlıklı biçimde işlenmesine yardımcı olduğunu, çocukların bu duygularla başa çıkma stratejileri geliştirmesine katkı sunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, çocuk yazınının yalnızca dinî değer aktarımında değil, duygusal gelişimde de önemli bir role sahip olduğunu ve ebeveyn rehberliğinin bu süreçte belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, aile temelli okuma etkinlikleri sadece bir eğitim yöntemi değil, aynı zamanda bir bağ kurma pratiğidir. Çocuğun değerleri öğrenme süreci, ebeveynin ses tonu, vurgusu ve duygusal tepkileriyle şekillenir. Böylece çocuk, okuma eylemini bilgi edinmeye yönelik bir faaliyet olarak değil, sevgi, aidiyet ve inançla bütünleşen bir yaşantı olarak deneyimler.

4.4. Bulguların Genel Değerlendirmesi

Analiz edilen eserler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, çocuk edebiyatının dinî değer aktarımında örtük öğrenme, sembolik anlatım ve duygusal etkileşime dayalı bir yapı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulguları, modern çocuk yazınında açık öğreticilikten ziyade, değerleri sezdirme yoluyla rehberlik eden bir anlatı tarzının öne çıktığını göstermektedir. Bu durum, çocuk gelişimi ve pedagojik psikoloji alanındaki bulgularla da uyumludur. Nitekim çocuklar soyut kavramları hikâyeler aracılığıyla somutlaştırarak öğrenmektedir (Piaget, 1972).

Ayrıca bulgular, inanca ilişkin kavramların aktarımında ebeveynin rolünü yeniden merkeze almaktadır. Çocuk edebiyatı, ailedeki dinî iletişimi kolaylaştıran ve ortak anlam üretimini mümkün kılan bir araç hâline gelmiştir. Böylece çocuk hem metinle hem de ebeveyniyle etkileşim içinde dinî ve ahlâkî değerleri deneyimlemekte ve değer eğitimi salt bilgi aktarımının ötesine geçerek yaşantı temelli bir sürece dönüşmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, çocuk edebiyatı metinlerinin aile ortamında dinî değerlerin kazandırılmasındaki rolünü nitel bir yaklaşımla incelemiştir. Bulgular, çocuk yazınının estetik bir alan olmasının yanı sıra

değer eğitiminin tamamlayıcı bir boyutunu oluşturduğunu göstermektedir. Günümüz toplumlarında dinî eğitimin yalnızca kurumlar aracılığıyla değil, gündelik yaşamın doğal akışı içerisinde şekillendiği dikkate alındığında, çocuk edebiyatı metinlerinin bu sürecin sessiz fakat güçlü araçlarından biri hâline geldiği söylenebilir.

Analiz edilen beş eser, manevi değerlerin çocuklara örtük öğrenme, sembolik anlatım ve karakter merkezli örnekleme yoluyla aktarıldığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, çağdaş çocuk edebiyatının geleneksel didaktik üsluptan uzaklaşarak kültürel semboller ve folklorik motifler üzerinden değer aktarımı gerçekleştirdiğine işaret etmektedir. Bunun neticesinde duygusal katılımı ve kişisel içselleştirmeyi merkeze alan bir anlayışın geliştiği görülmüştür. Nitekim Yavuz (2019), çocuk yazınının ulusal kültürün ve ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir taşıyıcı olduğunu vurgular. Çocuklar değerleri bir emir veya kural olarak algılamaktan ziyade, karakterlerin yaşadıkları deneyimlerin içinde sezgisel olarak kavramaktadır.Bu bağlamda çocuk edebiyatı, Kohlberg'in (1981) ahlâkî gelişim kuramında vurgulanan "deneyim yoluyla içselleştirme" ilkesini desteklemektedir.

Ebeveyn ve çocuk ortak okuma pratiği, sadece okuma alışkanlığını geliştirmekle kalmamakta, duygusal paylaşım, güven, merhamet ve aidiyet gibi değerlerin yaşantı yoluyla öğrenilmesine de katkıda bulunmaktadır. Dodurgalı (2011), anne babaların çocuklarının dinî eğitiminde örnek olma ve onlara rehberlik etme sorumluluğunu taşıdıklarını, çocukların dinî duygusunu ortaya çıkarmak ve geliştirmek için temel bilgilendirme ve yönlendirme görevini ihmal etmemeleri gerektiğini vurgular. Okuma sürecinde ebeveynin ses tonu, yorumları ve çocuğun sorularına verdiği yanıtlar, dinî kavramların somutlaşmasına ve çocuğun manevî bağ kurmasına yardımcı olur. Bu çalışmada elde edilen bulgular, Turhan, Baş ve Karaca Turhan'ın (2021) temasal analizine ilişkin bulgularla birlikte düşünüldüğünde, çocuk edebiyatının aile içi dinî sosyalleşme sürecindeki etkisini pekiştirmektedir.

Karakoç Öztürk ve Destegüloğlu'nun (2022) bulguları, çocuk yazınının kültürel süreklilik aracı işlevini doğrulamaktadır. Dinî ve kültürel değerler, metinlerde ahlâkî ilkelerin yanında toplumun hafızasını taşıyan anlam katmanları olarak yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre özellikle günlük yaşam ve değerler başlığı altında toplanan öğeler çocukların dil ve duygu dünyasını zenginleştirirken, geleneksel motifler ve folklorik unsurların kitaplarda daha fazla yer alması gerektiği anlaşılmaktadır. Böylece çocuk kitaplarının modernleşen dünyada geçmiş ile gelecek arasında anlamlı bir köprü kurma potansiyelini koruduğu, ancak bu potansiyelin tüm kültürel alanları kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın genel sonucu, çocuk edebiyatının dinî değer eğitimi açısından dolaylı fakat derin bir etki yarattığını göstermektedir. Bu etki, çocukların empati kurabildiği karakterler ve duygusal yoğunluğu yüksek anlatılar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Çocuk okur, bir hikâyede sabreden bir karakteri gözlemlerken sabrın soyut bir kavram değil, yaşanabilir bir tutum olduğunu fark eder. Dolayısıyla dinî değerler yalnızca davranış düzeyinde kalmamakta, duygusal ve bilişsel düzeyde içselleştirilmektedir.

5.1. Aileler İçin Öneriler

Aileler, çocuklarıyla düzenli okuma saatleri oluşturarak okuma eylemini ortak bir paylaşım alanı hâline getirmelidir. Bu uygulama, hem ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal bağı güçlendirir hem de dinî değerlerin doğal bir iletişim bağlamı içinde ele alınmasına fırsat tanır.

Kitap seçiminde, açık didaktik anlatımdan ziyade sembolik, sezdirme temelli ve empatiyi destekleyen metinlerin tercih edilmesi, çocuklarda değer gelişimini daha doğal ve kalıcı hâle getirir.Hikâye okuma sonrasında ebeveynin çocukla kısa sohbetler yapması, karakterlerin davranışlarını anlamlandırmasına yardımcı olur ve değerlerin sorgulamadan kabul edilmesi yerine bilinçli olarak içselleştirilmesini sağlar. Bandura'nın (1977) sosyal öğrenme kuramına göre gözlemsel öğrenme pasif bir süreç değildir.Dikkat, hatırda tutma, davranışı yeniden üretme ve motivasyon gibi bilişsel süreçlerin devreye girmesi gerekir. Bu nedenle ortak okuma sırasında ebeveynin açıklamaları ve çocuğun sorularına verilen yanıtlar, çocuğun dikkatini odaklamasına ve hikâyede gözlemlediği

davranışları anlamlı bir biçimde içselleştirmesine katkı sunar.Böylece dinî ve ahlâkî değerler yalnızca anlatılmakla kalmaz, aile ortamında "yaşanarak" öğrenilen bir deneyime dönüşür.

5.2. Yazarlar ve Eğitimciler İçin Öneriler

Çocuk kitabı yazarları, dinî değerleri doğrudan öğreten bir söylem yerine, çocukların duygusal deneyimler yoluyla sezebilecekleri bir anlatım dili geliştirmelidir. Karakterlerin, çocukların kendi yaşam gerçekliğiyle ilişki kurabilecekleri biçimde kurgulanması hem özdeşim süreçlerini güçlendirir hem de değerlerin doğal biçimde içselleştirilmesini kolaylaştırır.

Din eğitimi alanında görev yapan öğretmenler ise çocuk edebiyatını sınıf içi etkinliklerde destekleyici materyal olarak kullanmalıdır. Kitaplar aracılığıyla öğrencilerin duygu ve değer farkındalığı; yönlendirilmiş tartışmalar, yaratıcı drama ve rol oynama etkinlikleri, açık uçlu düşünme soruları ve kısa yansıtıcı yazma/günlük çalışmalarıyla derinleştirilebilir. Bu etkinlikler, öğrencilerin hem bilişsel hem de duyuşsal düzeyde değerleri anlamlandırmalarına yardımcı olur.

Akademik kurumların temel sorumluluğu ise dinî değer eğitimi ile çocuk yazını arasındaki etkileşimi inceleyen disiplinler arası araştırmaları teşvik etmektir. Özellikle çocuk edebiyatının değer aktarımındaki rolünü kültürel, psikolojik, pedagojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alan bütüncül çalışmaların artırılması gerekmektedir.

5.3. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, belirli bir dönem ve sınırlı sayıda esere odaklanmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, daha geniş bir örneklemle farklı yaş gruplarını ve kültürel bağlamları kapsaması, bulguların genellenebilirliğini artıracaktır. Nitel analizlerin yanı sıra gözlem ve görüşme gibi veri toplama tekniklerinin kullanılması, aile içi okuma deneyimlerinin ve dinî sosyalleşme süreçlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca dijital çocuk edebiyatı metinlerinin, özellikle mobil uygulamalar ve çevrim içi platformlar üzerinden dinî değer aktarımındaki etkisinin incelenmesi, alana yeni bir boyut kazandıracaktır.

5.4. Genel Değerlendirme

Sonuç olarak,çocuk yazını, ailede dinî değer eğitiminin sessiz fakat etkili bir aracıdır. Bu metinler, soyut düşünme kapasitesi henüz tam gelişmemiş çocuklar için inanç ve ahlâk kavramlarını duygusal bir dil üzerinden somutlaştırır. Çocuk, hikâye dünyasında karşılaştığı karakterler aracılığıyla iyilik, sabır, merhamet ve şükür gibi değerleri yalnızca duyarak değil, aynı zamanda hissederek öğrenir. Böylece dinî ve ahlâkî ilkeler, salt öğretici bir bilgi olmaktan çıkar yaşantıya dayalı bir tutum ve davranış biçimi olarak zihin ve kalpte yer edinir (Fowler, 1981).

Çocuk edebiyatının bu dönüştürücü yönü, onu diğer eğitim araçlarından ayırmaktadır. Turhan, Baş ve Karaca Turhan (2021), çocuk kitaplarının olumlu bir dünya sunarken aile ve arkadaşlık ilişkileri, birey-toplum kaynaklı zorluklar ve büyüme süreçlerini ele aldığını belirtir. Okuma sürecinde kahramanların sabırla sınandığı, bir annenin merhamet gösterdiği ya da bir çocuğun paylaşmayı öğrendiği sahneler bilişsel bir anlatımdan çok duygusal bir deneyime dönüşür. Bu deneyim, çocuğun hayal gücünü, vicdanını ve estetik duyarlılığını aynı anda besleyerek vicdan gelişimi için güçlü bir temel oluşturur.

Bu edebi tür, dinî değerlerin toplumsal sürekliliğinde kültürel bir taşıyıcı işlevi de görmektedir. Karakoç Öztürk ve Destegüloğlu (2022), kültürel aktarımı oluşturan unsurların "günlük yaşam, kişiler arası ilişkiler, değerler ve eğitim, edebiyat, sanat ve müzik, gelenekler ve folklor, sosyal hayat, coğrafya ve mekân" gibi temalar altında yoğunlaştığını göstermiştir. Bulgular, günlük yaşamla ilgili öğelerin özellikle sofra adabı ve konuşma kalıplarının, çocuk kitaplarında çok daha görünür olduğunu, buna karşılık edebiyat, sanat ve müzik unsurlarının sınırlı biçimde işlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, modern çocuk edebiyatının kutsal anlatıları çağın dili ve biçimiyle güncellerken daha çok günlük yaşam pratikleri üzerinden kültürel değerleri aktardığını göstermektedir.

Böylece masal, hikâye ve şiir biçimindeki metinler geçmişin manevî birikimini bugüne taşır ve çocuklara kendi anlam dünyalarını kurma zemini sunar. Bununla birlikte kültürün bazı alanlarının, özellikle sanat ve edebiyatın çocuk kitaplarında daha geniş yer bulması gerektiği de bu bulgulardan anlaşılmaktadır.

Aile içinde okunan her kitap,aynı zamanda bir kültürel aktarım eylemidir. Ebeveynin seçtiği kitap, sesi, vurgusu ve okuma sürecindeki sohbeti çocuğa hikâyenin temsil ettiği değerleri aktarır. Dodurgalı (2011), anne ve babaların çocuklarına yalnızca dinî bilgileri öğretmekle kalmayıp doğru ve güzel ahlâkı yaşayarak model olmaları gerektiğini vurgular. Bu sürecin en etkili biçimde sevgi ve paylaşım temelli bir aile ortamında gerçekleştiğini belirtir.

Modern çağda teknolojinin, bireyselleşmenin ve hız kültürünün etkisiyle çocukların anlam dünyası parçalanma riski taşımaktadır. Dijital mecralarda hızlı tüketime dayalı içerikler, derin düşünme ve duygusal bağ kurma becerilerini zayıflatmaktadır. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, bir "yavaşlatıcı güç" olarak işlev görür. Yavuz'un (2019) belirttiği gibi bu edebi tür,ulusal kültürün ve ortak değerlerin taşıyıcısıdır.Masal ve hikâyelerdeki sembolik motifler ise çocukların sabırla dinlemeyi, empati kurmayı ve anlamı derinlemesine kavramayı öğrenmelerine aracılık eder. Hikâye anlatımı, çocuğu kısa süreli dikkat dağınıklığından uzaklaştırarak kültürel kimlik ve ahlâkî değerlerle daha güçlü bağlar kurmasını sağlar. Dolayısıyla çocuk edebiyatı yalnızca bir edebî tür değil, aynı zamanda çağın hızına karşı manevî bir direnç biçimidir.

Genel olarak dinî değerlerin aktarımı bilgi, yaşantı, duygu ve ilişki ekseninde gerçekleşir. Çocuk edebiyatı, bu eksenlerin üçünü birleştirir: bilgi sunar, duyguyu harekete geçirir ve aile içinde ilişki kurma alanı açar. Böylece hem bireysel hem toplumsal düzeyde manevî bir denge kurulmasına katkı sağlar. Sonuç olarak bu çağdaş anlatı biçimi, modern çağın hızla değişen değer dünyasında estetik, ahlâkî ve ruhsal bir yenilenme zemini olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Atçakarlar, N. (2015/2019). *Hadis bahçesi serisi* (10 kitap). Timaş Yayınları.

Bandura, A. (1977). *Sociallearningtheory*. Prentice-Hall.

Bandura, A. (1986). *Socialfoundations of thoughtandaction: A socialcognitivetheory*. Prentice-Hall.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematicanalysis in psychology. *QualitativeResearch in Psychology, 3*(2), 77-101.

Ceylan, Ş., & Kılınç, N. (2022). Resimli çocuk kitaplarında öfke ve üzüntü duygularının incelenmesi. *Yıldız Journal of EducationalResearch, 6*(2), 106-121.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitativeinquiryandresearchdesign: Choosingamongfiveapproaches* (3rd ed.). SAGE.

Demir, A., & Güler, M. (2022). Tarihsel süreçte bibliyoterapi ve kütüphanelerin bu süreçteki yeri. *Bilgi Yönetimi, 5*(2), 302-321.

Dodurgalı, A. (2011). *Ailede din eğitimi*. Timaş Yayınları.

Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: Thepsychology of humandevelopmentandthequestformeaning*. Harper &Row.

Gibbs, L. J., &Earley, E. J. (1994). *Using children'sliteraturetodevelopcorevalues*. Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Gülcemal, M. (2017). *Kalbimin süsü oruç: Niçin oruç tutarız?* Timaş Yayınları.

Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning andteachingaboutvalues: A review of recentresearch. *Cambridge Journal of Education, 30*(2), 169-202.

Karakoç Öztürk, B., &Destegüloğlu, B. (2022). Çocuk kitaplarının kültür aktarımı açısından incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(2), 214-235.

Kocagöz Uzun, S., Saydam, N., Türkyılmaz, N., Karaköse, R., & Ulusoy Gökçek, V. (2009). *Sabretmeyi biliyorum: Sabır (Erdemler 1)*. Timaş Çocuk.

Kohlberg, L. (1981). *Thephilosophy of moral development: Moral stagesandthe idea of justice*. Harper &Row.

Lickona, T. (1991). *Educatingforcharacter: How ourschools can teachrespectandresponsibility*. BantamBooks.

Miles, M. B., &Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expandedsourcebook* (2nd ed.). SAGE.

Piaget, J. (1972). *Thepsychology of thechild* (H. Weaver, Trans.). Basic Books. (Originalworkpublished 1966)

Santur, E. (2017). *Yusuf Peygamber hikâyesi*. Multibem Yayınları.

Şahinkanat, S. (2019). *Annemin çantası*. Yapı Kredi Yayınları.

Turhan, O., Baş, B., & Karaca Turhan, F. (2021). Türk çocuk edebiyatında tema: Kitap katalogları üzerine bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (52)*, 31-58.

Yavuz, D. (2019). *Çocuk edebiyatı ve kültürel semboller* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

BEDİİ ESERLERİN ÇOCUKLARIN TERBİYESİNDE ROLÜ
(A. BAKIXANOV'UN YARADICILIĞI ESASINDA)

Doç. Dr. Semengül GAFAROVA*

Özet

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında maarifçiliyin inkişafında əsas nümayəndələrdən sayılan, ensklopedik biliyə malik tarix, coğrafiya, astronomiya, dil, məntiq, psixologiya elmləri üzrə geniş məlumatlı, şair, nasir Qüdsi təxəllüsü ilə yaradıcılığına imza atan, Bakı xanlarının nəslindən olan II Mirzə Məhəmməd xanın böyük oğlu Abbasqulu ağa Bakıxanov 1794- cü il iyunun 21-də Bakı şəhəri yaxınlığında Əmircan qasəbəsində (köhnə adı Xilə kəndində) anadan olmuş, mükəmməl təhsilə sahib olmuş və ərəb, fars dillərini də dərindən öyrənmişdir. O, səkkiz yaşına qədər uşaqlığını Bakıda və Bakı ətrafı kəndlərdə keçirmişdi. Sonra Qubanın Əmsar kəndində atasının mülkündə keçirmişdi. Burada din alimlərindən təhsil almışdı.

Abbasqulu ağa Bakıxanov, Ə.Firdovsi, X. Şirvani, N.Gəncəvi, Ö.Xəyyam, C.Rumi, S. Şirazı və digərlərinin yaradıcılığını mükəmməl mənimsəmiş, klassik Şərq ədəbiyyatına yaxından bələd olmuşdu. O, 1835-ci ilə qədər Qubada Əmsar kəndində yaşamış, yaradıcılıqla məşğul olmuşdur.

25 yaşında onu Qafqazın baş hakimi general Yermalovun dəvəti ilə Tiflisə dövlət qulluğuna getmişdir. O, Şərq dilləri üzrə mütərcimlik etmişdir. Burada da rus dilinin incəliklərinə yiyələnmişdir. Bu diin köməyi ilə rus ədəbi aləminin görkəmli sənətkarları ilə yaxından tanış olmuşdur. Bu məqsədlə rus və avropa ölkələrinə səyahətə çıxmış, elmi və bədii əsərlər üçün material toplamışdır. Gənclik illərində rus dilinə də maraq göztərmişdi. Tiflisdə Qafqazın baş hakimi, general A.P. Yermolovun idarəsində Şərq dilləri üzrə tərcüməçi işləyəndən sonra rus dilini bütün incəlikləri ilə öyrənmişdi. Bu dilin köməyi ilə dünya mədəniyyətinə yaxından bələd olmuşdu. A.S.Puşkin və A.S.Qriboyedovla yaxından dostluq etmişdi. Onların əməkdaşlığı hər ikisinin yaradıcılıq da inkişafına böyük kömək etmişdir. Bundan başqa Puşkin və onun ailəsi ilə yaxından tanışlığı da onun yaradıcılığına təsirstz qalmamışdı. Hətta "Ağıldan bəla" əsərinin müəllifi A.S. Qriboyedevin öz əsərlərini ilk dəfə ona oxuması, onunla məsləhətləşməsi, fikrini öyrənməsi A. Bakıxanovun dərin biliyə, güclü hafizəyə malik olmasına əsas verir. O, məşhur rus yazıçısı Bestujev-Marlinski ilə də birgə çalışməşdır. A. Bakıxanov 1833-ildə Polşada çar canişini general-feldmarşal İvan Fyodoroviç Paskeviç ilə tanış olur. Onun hörmətini qazanmaqla Rusiyanın və Avropanın mərkəzi, görkəmli yerlərini gəzir. Bir çox məşhur məclislərin içtirakçısı olur. Nə qədər xoş günlər keçirsə də, kişik Əmsar kəndini, Vətənini unuda bilmir.Abbasqulu ağa Bakıxanov yaradıcılığında əxlaqi dəyərləri hər zaman önə çəkmiş, tərbiyə və təhsilə genış yer vermişdi. Görkəmli maarifpərvər, bu fikirlərini bütün əsərlərində, o cümlədən mənzum hekayə və təmsillərində geniş vəsf etmişdir. Onun "Hind əfsanəsi", "Hikmətin fəziləti", "Qarı və Harun", "Uşaq və Günəş", "Ümidin boşa şıxması", "Tülkü və qoyun", "Yersiz iftixar", "Qurd və İbliz" əsərlərində bunu müşahidə edirik.

Açar Sözler: Abbasqulu ağa Bakıxanov, ensklopedik biliyə malik, Qüdsi, təmsil, əxlaqi-dəyərlər, tarix, coğrafiya, dil, məntiq, psixologiya, nasir, şair.

A. Bakıxanov xalq nağılı əsasında yazdığı "Hind Əfsanəsi" adlı əsərində ədalətli, ağıllı hakim surəti yaratmaq istəmiş, ölkəni ədalətli idarə edən vəzirin ölkədə yaranan hərc-mərcliyin qarşısını almaq üçün yalnız haqqın gücündən istifadə etmişdir. Vətənsevər vəzirin ağıllı məsləhətləri ilə ölkədə əmin-amanlıq yaranır. Burada vəzir, xalqla padşah arasında körpü rolunu oynayır, xalqı onun qəzəbindən qoruyur. Həm də riyakar saray əyanlarının iftirasından qoruya bilməmişdir. Öldürülən şahzadənin nadanlığından istifadə edən saray əyanlarının da hiyləsi baş tutmamışdır. Sonda özgəyə quyu qazan, özü düşər ifadəsi haqqını qazanmışdır.

A. Bakıxanovun "Ümidin boşa çıxması" mənzum hekayəsində də acgözlüyün, haqsızlığın ifşası önəmli yerlərdən birini tutur. Zəhmətlə becərdiyi ağacın ilk nübar meyvəsini şaha aparsa da bir hörmət qazana bilməmişdi. Sonradan ürəyinə rəhm gələn padşah günahını yumaq istəsə də qoca bağban qəbul etməmişdi. Ondan balta və quranı götürür. Mənzum hekayə bu msralarla bitir:

* Bakü Slavyan Üniversitesi, Azerbaycan, ORCİD 0000-0002-3548-8937, gulhusu@gmail.com

“Baltayla kəsərəm ağacı əvvəl,

Ki, odur gətirən başıma əngəl.

Deyərəm and içsin nəslim Qurana,

Ümid bağlamasın heç bir Sultana.”

Kiçik həcmli “Qarı və Harun” əsərində da A. Bakıxanov tamahkarlığın, xəsisliyin acı nəticələrini xatırladır. İnsan üçün ən bağışlanmaz keyfiyyət olduğunu xatırladır. Çünki tamahkarlıq və xəsislik insanı bütün səhv işlərə məcbur edər.

Digər əsəri “Uşaq və Günəş” adlanır. Burada mövzu psixoloji durumla bağlıdır. Çırağın şöləsini işıq mənbəyi hesab edən uşaq, Günəşi görəndə çox təəcüblənir. Artıq onun təsəvvürü genişlənir, həyat və təbiət haqqında biliyi dərinləşir. Zəngin təəssürat yaranır. Çıraqla Güəşin fərqini öz dünyasının gücü ilə araşdırır.

Bildiyimiz kimi, üç təmsilində də uşaqlara ən faydalı nəsihətləri öyrətməyə çalışmış, onlara özünəgüvənmə vərdişini aşılamşdır. O, dostluq, yoldaşlıq, etibarlılıq, sədaqətlilik kimi hissləri təbliğ etmişdir.

Qələmə aldığı üç təmsildən biri olan “Tülkü və qoyun”dur. Tülkünün hiyləgərliyi şifahi xalq ədəbiyyatından və klassik ədəbi nümunələrdən məlumdur. Amma burada tülkünün hiyləsi, hər zaman sədaqət və vəfası ilə seçilən itin köməyi ilə baş tutmur. Bu təmsil bir növ Krılovun “Qurd və quzu” təmsilnin sujet xəttinə bənzəyir. Hər iki hekayədə də qurd yırtıcıdır, amma tülkü kimi hiyləgər deyii. Hekayə də məsum obraz olan qoyun itin köməyi ilə xilas olur.

Digər “Qurd və quzu” təmsili də meyvənin içərisindən çıxan qurdu, yersiz lovğalığı məhv edir. Özünü öyür, şöhrətpərəstliyin, xudpəsəndliyin, küləyə meydan oxumasının da qurbanına çevrilir. Burada şair, təkəbbürlüyün acı nəticəsini iblizin timsalında üzə çıxarır. İbliz obrazının timsalında insanları ehtiyatlı olmağa, hər təhlükədən qorunmağın yollarını açıqlamaqla , şair öz vəzifəsini yerinə yetirir. Çünki ibliz küləkdən və ya hər hansı bir təhlükədən qorunmaq üçün öz qınına qısılmağın faydasını qeyd edir. Burada, sanki “İgidlik ondur, doqquzu ehtiyatlı olmaq” atalar sözünün iyi gəlir.

Üçüncü təmsil isə “Yersiz iftixar” adlanır. Burada çinara sarmaşaraq ucalan çinarın yersiz iftxarı tənqid atşinə tutulur. Öz hesabına ucalmayan kudunun acı aqibəti öz bəhrəsini verir. Ucaldığı çinara tənə edən kudunun avamlığı, gözünü tutan şöhrətin onu yerdən-yerə vurmasına səbəb olur:

“Çinar gülüb dedi: - Öyünmə sən də,

Hünər məlum olur xəzan əsəndə...”

Şair, özgənin hesabına ucalan insanların tez də yixılacağını diqqətə çatdırır. Ucalmaq üçün əmək sərf etməyin faydasını aniatmağa çalışmışdır.

Onun “Təhzibi-əxlaq”(1831), “Kitabi-nəsihət”(1831), “Mişkatül-ənvar”, “Riyazül-Qüds”, “Merace-xəyal”, “Məclisi-firəng”, “Qanuni-Qüdsi”, “Əsraül-məlaküt”(1832), “Eynul-mizan”, “Gülüstani-İrəm”, “Kəşfül-Qəraib”(1451-1506) kimi əsərləri ona şöhrət qazandırmışdır. Bu kimi əsərləri elmin müxtəlif sahələrinə aid olması, onun bir çox elmləri dərin bildiyinə işarədir. Azərbaycanın ilk tarixçisi, alim mütəffəkiri, tərcüməçisi, şair və yazıçısıdır. Yalnız azərbaycan dilində deyil, ərəb və fars dillərində şeirlər yazmışdır. Şeirləri “Qüdsi” təxəllüsü ilə gündəmə gəlmişdir. “Gülüstani-İrəm” əsəri ilə tarixşünaslıq elminin banisi olmuşdur. O, ilk dəfə Qubada yaradılan “Gülüstan” adlı elmi-ədəbi məclisin təşkilatçılarından biri olmuşdur. Abbasqulu ağa Bakıxanovun Azərbaycan ədəbi irsinə şeirlər külliyyatı və fəlsəfi-elmi dəyərləri ilə fərqlənən əsərləri daxildir. İstənilən mövzuda yazdığı əsərləri həm gənclərimizi əxlaqi dəyərlərin aliliyi ilə tərbiyələndirmiş, həm də elmi zənginliyin sirrlərindən agah etməyə çalışmışdır.

İlk əsərlərindən sayılan “Riyazül-Qüds” (1820) Azərbaycan dilində yazılmlş, mərsiyə xarakterli, amma dinlə heç bir əlaqəsi olmayan, dərin məzmunlu lirik şeirlərdən ibarət olmasının şahıdi oluruq. Bu əsərində Məhəmməd Füzulinin və digər klassiik azərbaycan dahılərinin izlərini də müşahidə etmək mümkündür.

Təxminən, “Riyazül-Qüds”dən səkkiz il sonra uşaqlara fars dilinin sərf vənəhvini öyrətmək

məqsədi ilə sadə dildə "Qanuni-Qüdsi"i (1828) adlı əsərini yazmışdır. Bu bir növ dərslik idi. Fars dilinintəlimi məqsədi ilə hələ farsların özlərindən qabaq qələmə alınmış əsərlərdəndir. Bu dərslikdə ərəb və rus dillərinin qanunlarına, qrammatik prinsiplərinə əsaslanaraq, onları fars diinin qanunlarına uyğunlaşdırmışdır. Əsəri üç hissəsəyə (fonetika, morfologiya, sintaksis) ayırmış tədqiqatşı alim, misalları şeirlə vermiş, bəzən də atalar sözlərindən istfadə etmiş, şiələrin dini təziyyələrinə də müraciət etmişdir. Bu əsər ilk dəfə 1831-ci ildə fars dilində, 1841-ci ildə Tiflisdə rus dilində çap olunmuşdur.

Müxtəlif dillərdə uzun illər tarixi mənbələrlə tanışlıqdan sonra 1841-ci ildə Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının tarixinə dair beş fəsildən ibarət bu "Gülüstani-İrəm" əsəri müəllifinə dünya şöhrəti qazandırmışdı. Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmiş bu əsər, dünya tarixçilərinin stolüstü kitabına çevrilmişdir. Əsər də islamın meydana gəlməsindən əvvəl, 1813-cü il Rusiya İran arasındakı razılaşmalara qədərki tarixi faktlar araşdırılıb tədqiqata cəlb edilmişdi və bu əsər dərinliyi, əhatəliliyi, tarix elminə verdiyi tərif və təhlilə, xalqımızın keçdiyi tarixi anların tədqiqi baxımından mühüm bir mənbədir.

Nücum elminə aid ərəb dilində yazdıgı "Əsrarül-Mələkut"əsərində islam dininin sərt qanunlarının əksinə olaraq, kainatı, Günəş sisteminin nailiyyətlərini materialistcəsinə tədqiqata cəlb etmiş, Yeri kainatın mərkəzi sayan geosentrik nəzəriyyəyə qarşı olmuşsa da, heliosentrik nəzəriyyənin müdafiəsinə qalxaraq Günəşi mərkəz hesab etmişdir.

Onun əsas əxlaqi-fəlsəfi əsəri sayılan "Təhzəbül-əxlaq"(1832) müqəddimə, xülasə, on iki fəsildən ibarətdir. O, burada tərbiyəçi, pedaqoq, bir əxlaq müəllimi kimi şıxış edir. Yazıçı, müqəddimə də kitabın yazılma səbəbini, hikmət və qanunları, xülasədə elm öyrənməyin önəmliyini, bilik əldə etməyin sirrlərini, nəcib əxlaq normalarını, onun gözəl cəhətlərini təbliğ etmişdir. Dünyavi əxlaq cəbhəsinə güvənərək, ümumbəşəri əxlaqi dəyərləri məişət və cəmiyyətdə tələb olunan dəyərləri, dostluq və yoldaşlıq münasibətlərini, insanın ləyaqəti olan yaxşılıq və kamalın, elmin və biliyin üstünlüklərini dönə-dönə təqdir edir. O, elmi və ağlı dövlətdən uca tutur, cah-calalı çox sevən insanın dostluğuna şübhə il yanaşır. Gəncliyi riya və paxıllıqdan uzaq olmağa çağırır, insan mənəviyyatını, sevgisini uca tutmağa çağırır. Bir çox məsələlərdə əxlaq cəbhəsində möhkəm adddımlarla dayanan ensklopedik biliyə malik şairin müxtəlif adlarla məşhurlaşan, ədəbi mühitin gövhərlərindən sayılan "Nəsayeh", "Kitabi-nəsihət", "Nəsihətnamə" və "Nəsihətlər" əsərini "Təhzibi-əxlaq"dan bir çıxarışda hesab etmək olar. Bu kitaba toplanmış 103 nəsihət, heç zaman günün baxış bucağından əhəmiyyətini itirməyən, hər zaman aktullığını qoruyan əxlaq kodeksidir. A. Bakıxanov yazır: "Uşaqlıqda öyrənilən elm başda qazılmış nəqşlər kimidir" məşhur məsəlini nəzərə alaraq uşaqları lap kiçik yaşlarından mənəvi-əxlaqi gözəlliyə öyrətmək lazımdır ki, bu gözəl xasiyyətlər onlarda adət və vərdiş şəkli alıb təbiətlərinə daxil olsunlar. Buna görə də hicrinin min yüz əlli ikinci səpgisində həmin məsələyə dair balaca bir nəsihət kitabı yazdım. Ümid edirəm ki, bu kitabın uşaqlara böyük mənfəəti olar."(1, səh. 81)"Nəsihətnamə" həyat kitabı olmaqla humanizmlə yoğrulmuş, gəncliyin mənəvi tərbiyəsində böyük əhəmiyyətə malik manifestdir. Yeniyetmələrin başa düşəcəyi, anlayacağı, sadə bir dildə yazılması bu əsərin əhəmiyyətini bir daha artırır.

"Kəşfül-Qəraib" adlı bu əsərini isə o, "Məriz" təxəllüsü ilə məşhur olan həm istedadlı şair, həm də alim kimi tanınan Mirzə Məhərrəmlə birlikdə yazmışdır. Əsər yalnız Amerikanın kəşfindən deyil, Amerika ərazisindəki qəbilələrin yaşam tərzindən, adət-ənənələrindən, mərasimlərindən, əxlaq normalarından, coğrafi və iqlim şəraitindən, Xristofor Kolumbdan (1451-1506) və onun başına gələn əhvalatlardan geniş və ətraflı məlumat vermişdir. Tarixi oçerk xarakteri daşıyan, sadə xalq dilində yazılan əsər, bu gündə maraqla oxunur.

Məntiqə aid ərəb dilində yazdığı "Eynəl-mizan"da (itdiyi güman edilən, lakin Ənvər Əhmədov tərəfindən tədqiqata cəlb edilmişdi), "Təhzibi-əxlaq", "Nəsayeh" əsərləri kimi formal məntiqə əsaslanan, sırf, ciddi fəlsəfi məzmun daşıyır.

Azərbaycan ədəbiyytı tarixində ilk povest adlanan, doğma ana dilində yazılan, iki gəncin saf eşqindən bəhs edilən, "Kitabi-Əsgəriyyə" adlı əsərindəki hadisələrə maneçilik törədən dini ehkamlar, çürük ideyalar, ictimai mühüt ciddi tənqid atəşinə tutulur. Nəzmlə nəsrin qarşılığında yazılan, bir növ dastan xarakterli bu əsər qəribə təzad daşıyır. Burada nəsr dili nə qədər çətin ibarə və tərkiblərlə əhatə olunsa da nəzm dili bədii xarakter daşıyır, sadə və oxunaqlıdır. İsmayıl bəy Qutqaşınlının "Rəşid bəy və Səadət xanım " əsəri "Kitabi-Əsgəriyyə" əsərindən sonraya aid olduğuna görə Azərbaycan

Ədəbiyyatı tarixində A.Bakıxanov bədii nəsrin banisi hesab olunur. Onun "Təhzibi-əxlaq"(1831), "Kitabi-nəsihət"(1831), "Mişkatül-ənvar", "Riyazül-Qüds", "Merace-xəyal", "Məclisi-firəng", "Qanuni-Qüdsi", "Əsraül-məlaküt"(1832), "Eynul-mizan", "Gülüstani-İrəm", "Kəşfül-Qəraib"(1451-1506) kimi və s. əsərləri vardır.

1847-ci ildə Şərq ölkələrinəsəyahətə çıxmaq məqsədi ilə əvvəl İrana getmiş, iki ay orada Təbriz şəhərində və iki ay Tehranda yaşamışdı. Oranın mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmuşdu. Dövlət adamları, yazıçıları, şairləri ilə də görüşmüşdü. Oradan Türkiyəyə getmışdi. Ölkənin sultanı tərəfindən çox səmimi və hörmətlə qəbul edilmişdi. Bu dəfə Misirə, Qahirəyə, Məkkəyə yön tutur. Oranın da görməli yerlərini gəzmişdi. Vəba xəstəliyinə tutulmuş, 1847-ci ildə vəfat etmişdi. Onu "Vadi-Fatimə" adlı yerində dəfn edilmişdir.

M.F. Axundovun köməyi ilə zirvəyə çatan, ictimai fikrin ilk klassik banilərindən, maarifçiliyin ideya sələfi, ağlın ehtiraslı tərənnümçüsü, ictimai fikrin ilk banilərindən, çağdaş Avropa mədəniyyətinin Şərqdə ilk carçısı, Azərbaycan xalqının böyük mütəffəkkir, alim və şairi zəngin elmi irsində janrından, həcmindən, elmi və ya bədiiliyindən asılı olmayaraq hər zaman əxlaqi dyərləri önə çəkmiş, maarifçiliyi təbliğ etmiş, gəncliyə elm, bilik qazanmağın yollarını göstərmişdir.

KÜLTÜRLERARASI DİNİ SOSYALLEŞME ARACI OLARAK ÇOCUK EDEBİYATI: TÜRK VE ARAP ÖRNEKLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA

Öğr. Gör. Hatice Kübra CANPOLAT*

Özet

Çocuk edebiyatı, dini kimlik ve kültürel hafıza oluşturmadaki işlevi nedeniyle yalnızca bilişsel bir öğretim alanı değil aynı zamanda sembolik ve duygusal düzeyde işlev gören bir sosyalleşme zemini olarak değerlendirilmektedir. Bu alan, çocuğa neyin öğretilmesi gerektiğini birincil kılmaktan çok, hangi değerlerle duygusal bağ kurması gerektiğini ve hangi duygu ikliminde kimlik inşa edeceğini önceler. Ailede din eğitiminin önemli bir boyutunu destekleyen çocuk kitapları, soyut dini kavramların çocuklar tarafından somut örnekler aracılığıyla anlaşılmasını sağlayarak inanç temelli değerlerin içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Türk ve Arap çocuk edebiyatında aile, dini yaşantının merkezi kurumu olarak konumlanırken, ebeveyn figürleri ise dini öğretilerin temel taşıyıcıları ve aktarım araçları olarak öne çıkar. Bu çalışmada, Kur'an kıssalarını merkeze alan Türkçe ve Arapça çocuk eseri, nitel karşılaştırmalı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kültürel ve pedagojik farklılıklara rağmen Kur'an merkezli anlatıların çocuklara aktarımında ortak toplumsal hedefin-dini kimliğin korunması ve kuşaklar arası sürekliliğin sağlanması-olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, dini sosyalleşme, aile, kültürel aktarım, Kur'an anlatıları.

CHİLDREN'S LİTERATURE AS A TOOL OF INTERCULTURAL RELİGİOUS SOCİALİZATİON: A COMPARATİVE READİNG OF TURKİSH AND ARAB EXAMPLES

Abstract

Children's literature, due to its function in constructing religious identity and cultural memory, is regarded not merely as a cognitive instructional medium but as a site of socialization operating on symbolic and emotional levels. Rather than prioritizing what should be taught to the child, it emphasizes which values the child is expected to form emotional bonds with and the affective climate within which identity will be cultivated. Children's books, which play a significant role in supporting religious education within the family, facilitate the internalization of faith-based values by enabling children to comprehend abstract religious concepts through concrete examples. In both Turkish and Arab children's literatures, the family is positioned as the central institution of religious life, while parental figures emerge as the primary carriers and transmitters of religious teachings. In this study, one Turkish and one Arabic children's book centered on Qur'anic narratives are examined using a qualitative comparative content analysis method. Despite cultural and pedagogical differences, the findings demonstrate a shared social aim in the transmission of Qur'an-based narratives to children - namely, the preservation of religious identity and its intergenerational continuity.

Keywords: Children's literature, religious socialization, family, cultural transmission, Qur'anic narratives.

GİRİŞ

Kıssa kelimesi Arapça kökenli 'قصص' 'k-s-s-' kelimesinden türeyen, temel anlamıyla "öykü-alıntı" gibi anlamlara gelen edebi bir yazım türüdür (Şengül, 2022). Kur'an bağlamında ise genellikle

* Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep/ Türkiye, haticekubracanpolat@gantep.edu.tr

peygamberlerin, çeşitli toplulukların veya ilahi sınav örneklerinin kısa ve çok katmanlı bir anlatım örneği olarak görülmektedir. Bu anlatımlar sadece herhangi bir olay veya durumu anlatmakla yetinmeyip bir takım ahlaki normları, bazı şahsiyet örneklerini ve toplumsal uyarıların somutlaştırılmış halini kapsamaktadır (Kaya 2002; Akıncı,2004). Dolayısıyla Kur'an kıssaları, tarihi ve arketipsel birtakım figürleri model haline getirerek hem bir öğreti hem de duygusal düzeyde yönlendirici bir eylem olarak kullanmaktadır. Aynı zamanda sık sık imge ve birtakım sembollerle bir araya getirilmiş didaktik vurgular içeren ve yoruma açık olan metinlerdir. Bu nedenle farklı bir dönem ve topluma ait olan bu hikâyeler pedagojik ve ideolojik açıdan pek çok amaçla yeniden sorgulanmaya da elverişlidir (Batar, 2016). Çocuk edebiyatında ise kıssa genel olarak bu çoklu işlevselliğin yerine daha sade bir dil ve duygusal yönünü ön plana çıkarak örneklemeleri birer rol model olarak sunmayı, erken yaşlarda aidiyet ve ahlaki yönelimlerin inşasında kullanmayı amaçlar (Aydın, 2007).

Dini sosyalleşme yalnızca bilişsel bir aktarım süreci değil aynı zamanda kültürel aidiyet, kimlik inşası ve toplumsal katılım biçimlerini belirleyen çok katmanlı bir toplumsal süreç olarak ele alınmaktadır (Berger &Luckmann, 1966; Arı,2023). Özellikle aile hem Türk hem de Arap toplumlarında dini değerlerin en erken ve en güçlü şekilde öğrenildiği birincil dini sosyalleşme kurumudur. Bu bağlamda çocuk edebiyatı yalnızca eğitimsel bir araç olmayıp, kimliksel ve sembolik bir hafıza taşıyıcısı olarak da işlev görür (Sarıca, 2019). Çocukluk anlatılarının ideolojik olarak nötr olmadığıve kültürel dünyayı çocuklara "yeniden kurarak" sunduğunu belirtmek mümkündür. Dolayısıyla çocukların din eğitimi, sadece Allah-ahiret eksenli bir öğretim olmaktan öte duygusal güven sağlama, manevi aidiyet tesis etme ve kimlik inşasına katkı sağlama gibi çok boyutlu işlevleri içeren bir süreç olarak ele alınmalıdır (Yazıbaşı,2017).

Dini sosyalleşme genel olarak, aile merkezli bir *habitus* aktarımı süreci olarak tanımlanır (Berger &Luckmann, 1966). Bilhassa göç eden topluluklarda din, yalnızca bir inanç sistemi olmanın ötesinde aile geleneklerinin sürdürülmesi ve kimlik koruma stratejileri açısından da işlev görür. Kültürel normların salt bilgi aktarımıyla değil aynı zamanda güçlü duygusal bağlar aracılığıyla üretilmekte ve bu bağlar toplumsal dünyada belirleyici konumlar edinmektedir (Bayraktar, 2023). Bu çerçevede, çocuk edebiyatında Kur'an kıssalarının kurduğu anlatı türü aynı zamanda psikososyal etkileri bakımından da önem taşımaktadır (Cebeci,1996).

Türk ve Arap dünyasında dini gelenekler, toplumsal aidiyetin merkezinde yer almaktadır. Kültürel bağlamda Kur'an kıssalarının çocuklara aktarımı, yalnızca dini bir eğitim süreci olmaktan öte ahlak, sabır, sevgi ve merhamet gibi duygusal ve zihinsel kavramların şekillendiği sosyolojik bir süreç olarak ele alınmaktadır (Aydın, 2007). Bu çalışmada, Kur'an merkezli çocuk edebiyatının bir Türkçe ve bir Arapça temsilcisi üzerinden dini sosyalleşmenin kültürlerarası aktarım stratejileri karşılaştırmalı bir perspektifle analiz edilecektir.

Bu bağlamda çalışmanın temel soruları şunlardır:

- Kur'an kıssaları çocuk edebiyatında koruyucu-otoriter yoksa duygusal-şefkat temelli bir din diliyle mi sunulmaktadır?
- Türk ve Arap çocuk edebiyatlarında aile merkezli dini sosyalleşme benzer biçimlerde mi temsil edilmekte, yoksa farklı toplumsal beklentilere mi yanıt vermektedir?

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel karşılaştırmalı içerik analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Çalışmada "***Çocuklar İçin Kur'an'dan Kıssalar"***başlıklı bir Arapça ve bir Türkçe eser ele alınmıştır. Dini sosyalleşmenin teorik çerçevesi temelinde, eserler kültürel dil kullanımına odaklanan tematik bir içerik analizi ile incelenmiştir. Çözümleme sürecinde her iki metin, yalnızca çocuklara yönelik bir din eğitimi aracı olarak değil aynı zamanda kültürel hafızayı taşıyan ve aidiyet duygusu oluşturan somut araçlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, aynı kaynağa dayanan anlatımlarda dahi ortaya çıkan kültürel farklılıkları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmaya konu olan kitaplar temin edildikten sonra detaylı bir şekilde kayıt tutmadan okunmuştur. Arapça olan kitabın yazarın Arapça biliyor olması sebebiyle bir tercümana veya tercümeye ihtiyaç duyulmadan yapılmıştır.

Tablo 1. *Çocuk Kitaplarına İlişkin Bilgiler*

KİTAP ADI	YAZAR ADI	YAYINEVİ
Kur'an'dan Dini Hikâyeler	Asım Uysal -Mürşide Uysal	Uysal Yayınevi
قصص القرآن للأطفال - (Çocuklar İçin Kur'an Kıssaları)	Mahmud Al-Mısri	Mektebetü's-Safâ

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında incelenen her iki eserde de Kur'an kıssalarının çocuklara aktarılış biçimi, yalnızca dini bilgi kazandırma amacını taşımamakta aynı zamanda aidiyet, güvenlik ve duygusal bağ kurma yönleriyle kültürel bir *habitus* aktarımı kurgulanmaktadır. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, öğretici normların ötesinde kimlik oluşumu ve toplumsal aidiyet ile uyum sağlamaya dönük özel bir işlev kazanmıştır.

Türkçe eserde anlatım dili genel olarak daha yumuşak, sezdirici ve pedagojik bir güven ortamı tesis etmeye yöneliktir. Buna karşılık Arapça eserde daha belirgin bir otorite temelli dil ibadet sorumluluğunu ve ilahi kudreti merkeze alan ifadeler öne çıkmaktadır. Bu farklılık, iki toplumun tarihsel ve kültürel arka planları ile ebeveynlerin öğretici dili ve beklentileriyle doğrudan ilişkilidir.Her iki eserde merhamet teması Allah'ın rahmet tecellisi çerçevesinde işlenmekte, ceza kavramı ise doğrudan korku yaratmaya dönük değil ahlaki sorumluluk ve duygusal iç sorgulama üzerinden vurgulanmaktadır. Özellikle sadakat, sabır ve tevekkül gibi değerlerin aktarımında, emir kiplerinin kullanımından ziyade hikâyenin duygusal boyutuna atıf yapılarak içsel bir tanıklık oluşturma stratejisi baskındır.

Arapça eserde aile figürü daha çok dini emirlerin koruyucusu ve çocuğu bu sorumluluğa hazırlayan bir otorite olarak sunulmaktadır. Anne ve babanın çocuğa gösterdiği sevgi, merhamet ve koruma hem duygusal bir şemsiye oluşturmakta hem de dini bir sorumluluk amacı taşımaktadır. Din dili burada "sevap–korku", "itaat–iman", "imtihan–sorumluluk" gibi ikili kavramlar etrafında kurgulanmaktadır. Bu yapı, klasik Arap edebiyatı geleneğinin modern çocuk edebiyatına yansıması olarak okunabilir. Ancak dikkat çekici olan, hikâyelerdeki korku veya cezalandırma imgelerinin travmatik bir biçimde değil saygı, kulluk bilinci ve uluhiyet farkındalığı çerçevesinde kontrollü bir dille sunulmasıdır. Bu durum, İslami öğretilerin çocukluk döneminden itibaren kültürel normlarla içselleştirilerek günlük yaşama uyarlanmasının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Her iki eserde de Kur'an kıssalarının anlatım yöntemi salt bilgi aktarımının ötesinde, karakter merkezli ve hikâye odaklı bir anlatı sunmaktadır. Türkçe örnekte kıssalar genellikle çocuğun duygusal dünyasıyla paralel ilerleyen sezgisel bir öğrenme süreci biçiminde verilirken, Arapça örnekte kıssadan çıkarılması beklenen ders daha açık ve çoğu zaman doğrudan işaret edilmektedir. Türkçe eserde aidiyet ve duygusal onarım ön plana çıkarken Arapça eserde mevcut kimliğin muhafazası ve normatif sürekliliğin sağlanması hedeflenmektedir.

Her iki metin de din öğretimini şahsi bir iman meselesi olmanın ötesinde, toplumsal bir varoluşun sembolik örneği olarak sunmaktadır. Bu nedenle din dili yalnızca neye inanılacağını değil nasıl hissedileceğini de şekillendirmektedir. Türkçe eserde bu his dünyası daha çok şefkat temelli iken Arapça eserde kulluk bilinci ve sorumluluk temelli bir duygu dünyası öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen eserler çocuk edebiyatını didaktik bir bilgi verme aracı olmaktan ziyade kimlik ve kültürel oluşum süreçlerini örnekleyen metinler olarak konumlandırmaktadır. Türkçe eser psikososyal ve duygusal bir anlatımı öncelerken, Arapça eser normatif kimlik muhafazasını ve otoriter öğreti unsurlarını daha belirgin şekilde vurgulamaktadır. Buna rağmen elde edilen bulgular, her iki kültürde de nihai toplumsal hedefin ortak olduğunu yani dini kimliğin aktarımı ve kuşaklar arası sürekliliğin sağlanması amacının paylaşıldığını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türk ve Arap çocuk edebiyatından seçilen iki Kur'an merkezli hikâye metninin karşılaştırmalı içerik analizini sunmuştur. Elde edilen bulgular, her iki edebiyatta da çocuklara yönelik anlatıların salt bilgi aktarımının ötesinde toplumsal aidiyet oluşturmayı, kimlik inşasını güçlendirmeyi ve kuşaklar arası sürekliliği sağlamayı hedeflediğini göstermektedir. Ancak bu ortak amaç, farklı pedagojik anlatı formları üzerinden gerçekleştirilmektedir.

- Türkçe eser duygusal güven, merhamet ve şefkat temelli bir dil kullanarak aidiyet ve psikososyal onarım süreçlerini ön plana çıkarırken
- Arapça eser, ilâhî otorite, ahlaki disiplin ve imtihan bilinci vurgusu ile sorumluluk ve hesap bilincini güçlü bir şekilde aktarmaktadır.

Her iki metinde ahlaki öğretiler yalnızca birer didaktik içerik olarak sunulmamış, aksine kültürel normları taşıyan ve çocuklukta inşa edilen kalıcı bir kimliğin temelini atan anlatılar olarak işlev görmüştür. Bu bakımdan çocuk edebiyatı, eğitsel bir araç olmanın ötesinde toplumsal bağların, kültürel devamlılığın ve dini öğretilerin kuşaklar arası aktarımının vazgeçilmez bir aracı olarak okunmalıdır.

Sonuç olarak, dini kültürün pedagojik dili iki farklı kültürde biçimsel ve vurgusal farklılıklar gösterse de nihai hedefte birleşmektedir. Bu da dini kimliğin aktarımı ve korunmasıdır. Çalışma, din ile çocuk temalarının kesişiminde edebiyatın sosyolojik önemini ve kültüre göre biçimlenen pedagojik stratejilerin araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akıncı, Adem. "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/13 (Haziran 2004), 42-64.

Al-Mısrî, Mahmud. (2010). *Kısasü'l-Kur'an li'l-etfâl. Kahire*: Mektebetü's-Safâ.

Arı, Yılmaz. "Sosyalleşme Sürecinde Aile: Dinî Rol ve İşlevleri". İLSAM Akademi Hakemli Dergisi 3/2 (Ekim2023), 199-216.

Aydın, M. (2013). Çocuk Eğitiminde Kur'an Kıssalarının Önemi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(14), 69-76.

Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri". İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (Şubat 2017), 81-103..

Bayraktar Karahan, F. (2023). Kimlik Oluşumunda Ailenin Rolü. Kaide Dergisi (ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi), 1(1), 14-33.

Berger, P. L., &Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality*. AnchorBooks.

Cebeci, Suat. Din Eğitim Açısından Dinî Yaşantıların Gelenekleştirilmesi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı: 2, s. 75-98

Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/2 (Haziran2002).

Şengül, İ. (2022). Kıssa. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 25). TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/kissa--kuran

Uysal, M. & Uysal, A. (2014). *Kur'ân'dan dinî hikâyeler (7 yaş ve üstü; hayvanların dilinden peygamberler tarihi)*. İstanbul: Uysal Yayınevi.

Yazıbaşı, M. (2017). Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(1), 309-326. https://doi.org/10.15869/itobiad.270262

AZERBAYCAN AİLE RİTÜELLERİNDE AİLE DEĞERLERİ VE MİLLİ STEREOTİPLERİN YANSIMALARI

Lale ŞABANOVA*

Özet

Toplumumuzun varlığını sürdürebilmesi, kimliğini ve onurunu koruması açısından aile değerleri ve milli değerler vazgeçilmez bir rol oynamıştır. Boşuna aileye küçük devlet denilmemiştir. Ailenin kendi yasaları, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimi ve çevresi vardır. Dünyada var olan bu doğal birlikler arasında Azerbaycan ailesinin özgünlüğü yüksek manevi değerlere bağlılığı ile öne çıkar.

Günlük hayat törenleri, Azerbaycan halkının manevi ve sosyal yaşamında aile kurumunun korunması ve milli stereotiplerin somutlaştırılması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Düğün, sünnet, doğum ve cenaze törenleri aracılığıyla aile değerleri – ebeveyn saygısı, kadının rolü, çocuğun sorumluluğu, eşler arasındaki sadakat ve kardeşler arası dayanışma – nesilden nesile aktarılmaktadır.

Günlük hayat törenlerinde gözlemlenen davranış ve ritüel örnekleri, halkın manevi-kültürel kodlarını korur ve milli stereotiplerin sürekliliğini sağlar. Kadın ve anne figürü ailenin manevi temeli olarak, baba ve çocuk ise sorumluluk ve düzenin simgesi olarak sunulmaktadır. Düğün törenlerinde eşler arası ilişkiler karşılıklı saygı ve sadakat üzerine kurulurken, kardeşler ve akrabalar aile birliğini güçlendiren destek işlevini yerine getirir.

Sonuç olarak, günlük hayat törenleri yalnızca sosyal ve ritüel olaylar değil, aynı zamanda aile ve milli değerlerin korunması, manevi-kültürel stereotiplerin aktarılması için temel bir platformdur. Bu törenler, aile kurumunun güçlenmesi, milli kimliğin korunması ve nesilden nesile aktarılması açısından eşsiz bir öneme sahiptir.

Makalede, Azerbaycan'daki düğün, cenaze, kına, imeci, Nevruz törenleri, isim koyma ve benzeri geleneksel ritüellerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, bu törenlerin aile yapısı, sosyal ilişkiler ve milli-manevi değerlerin korunmasındaki rolü detaylı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: günlük hayat töreni, milli stereotipler, aile değerleri, düğün, sünnet, manevi-kültürel kodlar, halk edebiyatı

REFLECTIONS OF FAMILY VALUES AND NATIONAL STEREOTYPES IN AZERBAIJANI FAMILY RITUALS

Abstract

Family values and national values have played an indispensable role in sustaining the existence of our society and preserving its identity and dignity. The family has often been likened to a "small state," which is not without reason: it has its own rules, traditions, customs, lifestyle, and environment. Among the natural social units existing worldwide, the Azerbaijani family stands out due to its strong attachment to high moral values.

Domestic rituals play an important role in the preservation of the family institution and the manifestation of national stereotypes in the spiritual and social life of the Azerbaijani people. Through weddings, circumcision ceremonies, birth celebrations, and funerals, family values such as respect for parents, the role of women, children's responsibilities, marital fidelity, and sibling solidarity are transmitted from generation to generation.

The behaviors and ritual practices observed during these ceremonies preserve the moral and cultural codes of the people and ensure the continuity of national stereotypes. The figures of women and mothers are presented as the spiritual foundation of the family, while fathers and

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Cenubi Azerbaycan Folkloru Bölümü Araştımacısı, Doktora Öğrencisi, lale.shabanova@gmail.com

children symbolize responsibility and order. In wedding ceremonies, marital relationships are based on mutual respect and fidelity, while siblings and relatives provide supportive functions that strengthen family unity.

In conclusion, domestic rituals are not merely social and ceremonial events; they also serve as a crucial platform for preserving family and national values and transmitting moral-cultural stereotypes. These rituals hold an unparalleled significance in strengthening the family institution, safeguarding national identity, and ensuring the intergenerational transmission of values.

The article provides a comprehensive examination of traditional Azerbaijani ceremonies, including weddings, funerals, henna rituals, communal work (imeci), Novruz celebrations, naming ceremonies, and similar practices, analyzing their roles in family structure, social relations, and the preservation of national and moral values.

Keywords: domestic rituals, national stereotypes, family values, weddings, circumcision, moral-cultural codes, folk literature.

Giriş

"Toplumumuzun varlığını sürdürmesi,
kimliğini ve onurunu koruması açısından aile değerleri
ve milli değerler vazgeçilmez rol oynamıştır."
İlham Aliyev

Azerbaycan halkının manevi ve kültürel kimliğinin oluşumunda aile değerleri önemli bir rol oynamıştır. Tarihi ve kültürel gelişim sürecinde aile, hem sosyal hem de etik bir sistem olarak halkın dünya görüşünü, dini inançlarını, davranış normlarını ve cinsiyet ilişkilerini yansıtmıştır. Bu değerler özellikle günlük yaşam törenlerinde -düğün, nişan, isim koyma, yas ve bayram geleneklerinde- daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ailenin "küçük devlet" olarak tanımlanması tesadüf değildir; her ailenin kendi iç yasaları, adetleri, yaşam tarzı ve sosyal çevresi vardır. Bu açıdan aile, yalnız bireylerin birliği değil, aynı zamanda kültürel ve manevi değerlerin korunduğu ve aktarıldığı bir sosyal kurumdur. Azerbaycan'da aile modeli, kendine özgülüğü ile öne çıkar; çünkü burada ailenin dayanıklılığı yüksek manevi ilkelere saygı, sadakat, karşılıklı sorumluluk ve nesiller arası bağlılığa dayanmaktadır (Gafarlı, 2012; Seyidov, 1983).

Azerbaycan ailesi, diğer ülkelerdeki aile modellerinden farklı olarak hem tarihi geleneklerin korunmasını hem de sosyal uyum ve kolektif manevi değerlerin yaşatılmasını sağlar. Örneğin, düğün törenlerinde ebeveynlerin ve akrabaların katılımı, nesil devamlılığını ve aile birliğini teyit eden ritüellerin uygulanması, bu manevi bağlılığın somut bir göstergesidir (Abbasov, 2014: 25).

Böylece, Azerbaycan ailesi yalnızca bir sosyal birlik değil, aynı zamanda halkın manevi kodunu taşıyan ve nesilden nesile aktarılan değerlerin korunduğu kültürel bir mekandır.

1. Aile ve Günlük Yaşam Törenlerinin Bilimsel-Teorik Temelleri

Ulusal lider Haydar Aliyev, *"Aile değerleri, aile gelenekleri, milli ve manevi değerlerimize bağlılık, çocukların modern düzeyde eğitimi büyük önem taşımaktadır"* diyerek, Azerbaycan toplumunda aile kurumunun devlet politikasının temel yönlerinden biri olarak şekillenmesine büyük önem vermiştir. Onun liderliği döneminde aile politikasının bilimsel ve hukuki temellerinin oluşturulması yönünde amaçlı çalışmalar yapılmış, aile ilişkilerini düzenleyen sağlam bir hukuki altyapı oluşturulmuştur.

Haydar Aliyev'in girişimiyle kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda aile, toplumun özü olarak belirlenmiş ve devlet koruması altında olduğu özel olarak vurgulanmıştır. Bu yalnızca hukuki bir norm değil, aynı zamanda manevi değerlerin korunmasına yönelik stratejik bir

yaklaşımdır.

Ulusal Liderin aile politikasının temelinde milli ve manevi değerlere saygı, sosyal dayanışma ve manevi sorumluluk yer almaktaydı. Bu anlayış, sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Mehriban Aliyeva'nın çalışmalarında da tutarlı bir şekilde devam ettirilmiştir.

Böylece, modern Azerbaycan aile modeli hem geleneksel değerlerin korunmasına hem de modern sosyal gerekliliklere uyum sağlama ilkelerine dayanmaktadır. Bu modelin bilimsel özü, ailenin yalnızca biyolojik ve sosyal bir birim değil, aynı zamanda milli ve manevi değerlerin aktarılma mekanizması olarak kabul edilmesinde kendini göstermektedir.

Aile ve günlük yaşam törenleri, Azerbaycan halkının sosyal, manevi ve kültürel yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bilimsel açıdan aile yalnızca biyolojik bir birlik değil, aynı zamanda sosyal-kültürel bir kurum olarak da incelenmektedir. Durkheim, Parsons ve diğer sosyologlar, aileyi toplumun dayanıklılığını sağlayan temel bir kurum olarak değerlendirmişlerdir (Durkheim, 1998; Parsons, 1955). Azerbaycan'da ise bu kurum, aynı zamanda milli ve manevi değerlerin aktarılması ve korunması aracı olarak da işlev görmektedir.

Günlük yaşam törenleri ise bu kurumun davranış kodlarını nesilden nesile aktaran bir sosyal mekanizmadır. Düğün, nişan, yas ve isim koyma gibi törenlerde aile üyeleri ile topluluğun ortak katılımı, hem sosyal birliği hem de manevi sorumluluğu güçlendirmektedir.

2. Milli Stereotiplerin Aile Değerlerindeki Rolü

Milli stereotipler – bir halkın kolektif hafızasında şekillenmiş, nesilden nesile aktarılan davranış, düşünce ve manevi normlardır. Bu kalıplar bireyin davranışlarını yönlendirir, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde ve kültürel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynar (Durkheim, 1998; Hofstede, 2001). Azerbaycan aile modeli de milli stereotiplerle yakından ilişkilidir ve bu stereotipler aile değerlerinin temelini oluşturur.

Milli stereotiplerin aile yaşamındaki önemi yalnız davranış kurallarının korunmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda sosyal normların, manevi ilkelerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesine de etki eder. Nitekim Azerbaycan ailesinde erkek ve kadın rollerine ilişkin stereotipler, aile ilişkilerinin yapısını ve düzenini belirlemektedir (Gafarlı, 2012:45).

3. Günlük Yaşam Törenlerinde Aile Değerleri

Azerbaycancılık düşüncesinin korunması ve tanıtılması açısından aile ve günlük yaşam törenleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu törenler, halkın milli kimliğinin ve manevi değerlerinin korunup yaşatılmasında temel bir araç olarak öne çıkar (Gafarlı, 2012:75).

Aile ve günlük yaşam törenleri kapsam Bakümından mevsimsel törenlerden farklıdır. Örneğin, Nevruz Bayramı gibi mevsimsel törenler tüm köy veya topluluk düzeyinde topluca gerçekleştirilirken, aile ve günlük yaşam törenleri yalnızca aile içinde ve yakın akrabaların katılımıyla sınırlı bir şekilde icra edilir (Seyidov, 1983: 97).

Azerbaycan aile ve günlük yaşam törenleri, hem genel Doğu ve ortak Türk-İslam geleneklerinin özelliklerini yansıtır hem de milli özgünlüğüyle dikkat çeker. Örneğin, kına gecesi ve isim koyma törenlerinde yalnız ortak Türk ve İslam ritüelleri değil, aynı zamanda Azerbaycan halkına özgü adetler ve semboller de kendini gösterir. Bu törenlerde kullanılan şarkılar, oyunlar, ritüeller ve törenlerin icra biçimleri, milli kimliğin korunmasına hizmet etmektedir (Abbasov, 2014).

Böylece, aile ve günlük yaşam törenleri Azerbaycancılık düşüncesinin hem manevi hem de sosyal taşıyıcısı rolünü oynamakta ve ailenin kültürel-manevi değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Halkımızın düğün, yas ve bayram törenleri yalnızca eğlence veya ritüeller olarak kabul edilmez; aynı zamanda insanların manevi dünyasını zenginleştiren, sosyal dayanışmayı güçlendiren ve

etik davranışları pekiştiren önemli kurumlardır. Örneğin, düğün törenleri aile birliğini, saygıyı ve karşılıklı sorumluluğu vurgular; yas törenleri dayanışmayı ve sosyal desteği sağlar; bayram törenleri ise çalışkanlığı, iyiliği ve yaratıcı faaliyetleri teşvik eder (Seyidov, 1983; Abbasov, 2014).

Böylece, Azerbaycan ailesi, milli ve manevi mirasın taşıyıcısı ve koruyucusu rolünü sürdürmektedir. Gelenekler aracılığıyla nesiller arasında değerlerin aktarılması, hem bireysel hem de kolektif manevi gelişimi sağlamakta ve halkın kültürel sürekliliğini güçlendirmektedir.

Azerbaycan halkının eski geleneklerinden biri olan düğün törenleri, hem estetiği hem de diğer halkların düğün geleneklerinden farklılığıyla öne çıkar. Düğün sırasında halkın kültürel mirası – şiirsel ifadeler, halk şarkıları, müzik aletleri eşliğinde gerçekleştirilen danslar ve teatral unsurlar – geniş bir şekilde sergilenir. Bu, törenin hem görsel hem de manevi-estetik yönünü güçlendirir. Gençler evliliğe hazırlanırken tören birkaç aşamadan geçer: kız beğenme, haber gönderme, küçük elçilik ve diğer ilk adetler bu aşamada gerçekleştirilir. Bu törenler aileler arasındaki sosyal ve manevi bağları güçlendirir ve gençlerin gelecekteki aile yaşamına yönelik sosyal ve manevi hazırlıklarını sağlar (Seyidov, 1983; Abbasov, 2014).

Böylece, Azerbaycan düğün törenleri yalnızca aile birliğinin resmi onayı değil, aynı zamanda milli kültürün, estetik değerlerin ve manevi stereotiplerin canlı bir tezahürüdür. Her tören aşaması, aile değerlerinin aktarılmasına ve saygı ile sadakat gibi ilkelerin genç nesile aşılanmasına hizmet eder.

Düğün ve aile değerleri, sadece akrabalık bağlarının devamlılığını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu ilişkilerin daha da güçlenmesine de zemin hazırlar: Elçilikten başlayıp ana düğün törenine kadar akrabaların bir araya gelerek yakın iletişim kurmasına uygun bir ortam oluşturur. Çünkü düğüne kadar gerçekleştirilen bir dizi aşama (ad etme, erkek ve kadın elçiliği, nişan vb.) zaman açısından doğru karar vermeye ve seçim yapmaya imkan tanır.

Halkımızın bir başka güzel geleneği de şudur: ebeveyn ve yaşlıların hayır duasını alan çiftlerin kurduğu aileler uzun ömürlü ve bereketli olur. Şüphesiz ki, bu her zaman yaşayan, yüksek insani nitelikler arasında aile değerleri – yaşlılık, olgunluk ve bilgelik kurumu – büyük ilgi çeker, özel bir anlam ve içerik taşır. Tarih boyunca dünya görüşü, hayata Baküşı ve derin gözlem yeteneğine sahip bilge yaşlılar, her zaman dengeyi korur; hüküm ve cesaret sahibi olduğu kadar, öğüt verici, merhametli ve şefkatli olurlar; bir elinde kılıç, diğer elinde kalkan tutarlardı (Çiçek, 2018, 63).

Yeni doğan çocuğa isim koyma töreni hem dini hem de sosyal bir eylemdir. Çoğu zaman isimler, ataların anısını yaşatmak amacıyla seçilir; bu da aile hafızasının sürekliliğini sağlar. Bu törenlerde yer alan büyük anne ve büyük baba figürü, aile değerlerinin aktarılmasında önemli bir araçtır.

İsim koyma töreni, çocuğun aileye, geniş aileye ve akraba çevresine entegrasyonunu sağlar. Burada ebeveynler ve yakın akrabalar çocuğa iyi dileklerde bulunur ve gelecekte onun aileye, topluma ve manevi değerlere bağlılığını vurgular (Seyidov, 1988: 105).

İsim koyma töreni, hem İslam geleneklerine hem de Azerbaycan'ın milli ve manevi özelliklerine uygun olarak gerçekleştirilir. Örneğin, çocuğa isim verilirken dualar okunur; tören sırasında halk şarkıları, halk sözleri ve küçük ritüel oyunlar yer alır. Bu törenler, çocuğun manevi gelişimine ve aile içinde sosyal davranış modelinin oluşmasına hizmet eder (Aliyeva, 2020: 69).

Azerbaycan folklorunda, isim koyma töreni ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır:

"Uşag grldi, eve işık saldı,

Nene-baba duala bildi, sevinc payladı." (Gafarlı, 2012)

Azerbaycan halkının binlerce yıl boyunca şekillenmiş tören kültürü, hem dini inançlarla hem de sosyal ilişki sistemiyle yakından bağlantılıdır. Bu törenler arasında yas gelenekleri, aile kurumunun manevi dayanaklarını, kolektif dayanışmayı ve karşılıklı sorumluluğu yansıtan önemli toplumsal olaylardandır. Yas törenlerinde aile üyelerinin, akrabaların, komşuların ve köy topluluğunun katılımı yalnızca merhumun ruhuna saygı ifadesi değil, aynı zamanda ailenin sosyal konumunun ve manevi değerlerinin bir göstergesidir.

Yas törenleri, Azerbaycan halkının manevi ve ahlaki değerler sisteminde hem bireysel hem de

toplumsal düzeyde önemli bir rol oynar. Folklor bilimci M. Seyidov, "ölüm ve yas törenleri, halkın kolektif bilincinde hayatın ve ölümün manevi anlamını kavramaya hizmet eden geleneksel davranış kodlarıdır" (Seyidov, 1983: 72) demektedir. Yas törenlerinin temel amacı, kayıp karşısında ailenin ve toplumun birliğini korumak ve manevi dayanıklılığı sağlamaktır.

Bu törenlerde aile değerleri, özellikle saygı, sabır, yardımlaşma ve dayanışma ilkeleri ön plana çıkar. Tören sırasında yakın ve uzak akrabaların bir araya gelmesi, yas evine yardım edilmesi, sofra kurulması ve merhumun anısının yad edilmesi gibi adetler, aile bağlarını güçlendirir ve manevi birliğe katkı sağlar.

Yas törenlerindeki "birlikte acı çekmek" anlayışı, aile ve toplum ilişkilerinin en derin katmanlarını yansıtır. Antropolog C. Turner, "kolektif törenlerde insanlar bireysel kimliklerini geri plana çekerek topluluk kimliğini ön plana çıkarırlar" (Turner, 1969: 112) demektedir. Azerbaycan yas törenlerinde de bu özellik açık bir şekilde görülür – insanlar bir ailenin acısına ortak olarak toplumun manevi bütünlüğünü güçlendirirler.

Yas evinde erkeklerin ve kadınların sosyal rolleri de aile değerlerinin bir tezahürüdür. Kadınlar duygusal dayanışma gösterir, merhumun ailesine teselli verir ve aynı zamanda tören sofrasının hazırlanması ve düzenlenmesi ile ilgilenirler. Erkekler ise daha çok organizasyonel konular, dini törenlerin icrası ve toplum temsilcileriyle iletişim gibi alanlarda aktif rol alırlar. Bu iş bölümü, aile ve toplum ilişkilerinde karşılıklı sorumluluk ilkesine dayanmaktadır.

Yas törenlerinde manevi değerlerin korunması ve aktarılması özel bir öneme sahiptir. Yas törenlerinde dini inançlarla milli geleneklerin birleşimi gözlemlenir. "Kur'an-ı Kerim"de merhumun anılmasının ve ruhu için dua edilmesinin sevap bir amel olduğu vurgulanmaktadır (El-Bakara, 2/156). Azerbaycan halkının yas geleneklerinde bu anlayış, dini-manevi çerçevenin ötesine geçerek milli tören kültürünün bir parçası haline gelmiştir.

Araştırmacı F. Hasanov'a göre, "yas törenleri aile değerlerinin sınandığı manevi bir ortamdır; burada merhamet, sabır ve insana saygı değerleri toplumun manevi yapısını şekillendirir" (Hasanov, 2016: 84). Yas sırasında aile üyelerinin birbirine destek olması ve yas evine gelenlerin yardım ve dayanışma göstermesi, milli kimliğin manevi boyutudur.

Yas merasimleri sadece geçmişin anılması değil, aynı zamanda nesiller arası eğitsel öneme sahip bir süreçtir. Çocuklar ve gençler bu merasimler aracılığıyla aile değerlerini – büyüklere saygı, merhamet, sabır ve yardımlaşma gibi prensipleri öğrenirler. Psikolog V. Guliyev, "halk törenleri genç nesillerin duygusal ve sosyal gelişiminde kolektif empati oluşmasına yardımcı olur" (Guliyev, 2012: 59) demektedir.

Böylece, yas törenleri aynı zamanda aile kurumunun istikrarına da hizmet eder; çünkü kayıp karşısında birliğin korunması, aile sisteminin manevi olarak yeniden yapılanmasına yol açar.

4. Folklor Materyallerde Aile Modeli

Azerbaycan folklorunda aile modeli, ahlaki ve sosyal değerlerin taşıyıcısı olarak şekillenir. Masallarda ve destanlarda aile ilişkileri, baba-oğul, anne-kız, koca-kadın gibi karakterler aracılığıyla sunulur. Örneğin, "Koroğlu" destanında kahramanın ailesine olan sadakati ve baba ocağını koruma sorumluluğu, ulusal aile modelinin temel özelliklerinden biridir.

"Kitab-iDedeKorkut", Oğuzların eski tarihini, milli değerlerini ve genel olarak Oğuz-Türk kültürünü yansıtan muhteşem bir eserdir. Bu büyük eserde Oğuzların yaşam tarzı, aile ilişkileri tasvir edilmiş; Oğuz ailesine özgü karakteristik özellikler, onların düşünce yapısı, milli-manevi ve ahlaki değerleri yansıtılmıştır. "Kitab-iDedeKorkut", soy kökümüzün, kan hafızamızın ve manevi değerlerimizin yansıtılması açısından eşsiz bir kitaptır. Tofik Hacıyev'in belirttiği gibi, "Türk'ü Türk yapan, bizi biz yapan ne varsa, hepsi bu kitapta vardır" (Hacıyev, 2003: 268).

Dede Korkut destanlarında aile ahlakının oluşmasında yaşlılar kurumunun önemli bir rolü göze çarpar. Oğuz toplumunun sosyal ve manevi yapısında yaşlılar sadece yaşça büyük kişiler olarak değil, aynı zamanda toplumun, obanın ve ailenin manevi dayanağı, yaşam tecrübesinin taşıyıcısı ve nesiller

arası köprü işlevi gören kişiler olarak sunulurlar. M. Seyidov'un belirttiği gibi, "Oğuz destanında yaşlı karakteri, toplumun bilge hafızasının ifadesidir; onun sözü kanun gücündedir" (Seyidov, 1983: 57).

Destanın çeşitli boylarında, toplumun büyüğüne, evin büyüğüne, anne-babaya, kayınbabaya, büyük kardeşe saygı; aile üyeleri arasında karşılıklı saygı ve sorumluluk duygusu gibi değerlerin yansıdığı görülmektedir. Bu manevi kurallar sadece aile içi ilişkileri düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda toplumun ahlaki düzeninin temelini oluşturur. A. Nebiyev bu konuda şöyle yazar: "Oğuz ailesinde büyüğe saygı, küçüğe merhamet sadece etik bir norm değil, sosyal davranışın en önemli göstergesidir" (Nebiyev, 2000: 142).

Destanın başında Dede Korkut'un söylediği öğütler, Oğuzların manevi değerler sistemini ve ahlak kodunu ifade eder. Dede Korkut'un öğütleri, aile, toplum ve devlet ilişkilerinde uyum sağlamayı, adalet, sadakat ve vefa gibi nitelikleri korumayı gerektirir. H. İsmayılov bu konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Dede Korkut'un hikmetli sözleri, Oğuz ahlakının felsefi temelini oluşturur; bu sözler aile ilişkilerini yalnızca manevi değil, aynı zamanda hukuki düzeyde de düzenler" (İsmayılov, 2011: 89).

Böylece, destanda yaşlının öğütleri ve onun aile ile toplum üzerindeki manevi etkisi, Oğuzların kolektif kimliğini, ahlaki ve sosyal değerlerini şekillendiren temel ideolojik zemin olarak ortaya çıkar. Dede Korkut karakteri, Azerbaycan halkının folklor hafızasında yalnız bir ozan ve masalcı olarak değil, aynı zamanda manevi bir rehber, aile kurumunun koruyucusu ve nesiller arası değerlerin aktarıcısı olarak da kalır. Bu özellik, destanın aile kültürünün incelenmesinde önemli bir bilimsel öneme sahiptir.

Kız anadan görmeyince ögüt almaz.

Oğul atadan görmeyince süfre çekmez.

Oğul atanın yetiridir, iki gözinin biridir.

Dövletlü oğul kopsa, ocağının közidir.

Oğul dahı neylesün, baba ölüb mal kalmasa,

Baba malından ne faide, başda dövlet olmasa... (Kitab-i Dede Korkut, 2004: 20)

Dede Korkut'un dilinden "Mukaddime"de sunulan öğütler, yalnız bireysel davranış kurallarını göstermekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda Oğuz toplumunda yaşlının sözünü dinlemenin ve onun tavsiyelerine uymanın önemini vurgular. Bu tavsiyelerde aile ve toplum içinde büyüklere, yaşlılara karşı saygı ve hürmet prensipleri merkezi bir yer tutar. Destan metninde, büyüğe ve yaşlıya saygısızlığın yalnızca etik bir ihlal değil, aynı zamanda sosyal ve manevi normların bozulması olarak kabul edildiği gösterilmektedir (Seyidov, 1983: 59).

A. Nebiyev, Oğuz toplumunda yaşlıya saygının hem manevi hem de sosyal düzenin korunması için önemli olduğunu; bunun nesiller arası uyumun teminatı olduğunu belirtir (Nebiyev, 2000: 145). Ayrıca, H. İsmayılov'a göre, Dede Korkut'un "Mukaddime"sindeki öğütler, aile kurumunun güçlenmesine hizmet eden ahlaki ve etik kuralların sistemli ifadesidir (İsmayılov, 2011: 92).

Destan metnini okurken, eski Oğuzların aile içi ilişkileri ve birbirlerine hitap biçimleri dikkat çeker. Sosyal statüsüne Bakülmaksızın tüm destan kahramanları ebeveynlerine saygı gösterir. Burada *"Anne hakkı - Tanrı hakkı"* eşdeğer tutulur. Destan kahramanlarının birbirlerine hitapları, duygularını ve saygılarını ifade eden kalıplaşmış sözler, formüller ve hitap biçimleri – yani samimiyeti yansıtan ifadeler, aralarındaki yakınlığı ve içtenliği gösterir. Burada ebeveyn-çocuk, kardeşler, koca-kadın ve diğer ilişkiler, aile üyelerinin birbirine yaklaşımındaki karşılıklı saygıyı, büyüğe hürmeti ve küçüğe merhamet duygularını yansıtır. Destanda Uruz annesine *"hanım ana"*, Buğac ise "ak sütümü emdiğim kadınım ana" der. Anneler de oğullarına sevgi ve şefkat dolu sözlerle hitap eder (Seferova, 2021: 51).

Dünlügi altun ban evimin gebzesi oğul,

Kaza benzer kızımın-gelinimin çiçegi oğul,

Oğul, oğul, ay oğul,

Dokuz ay dar karnımda götürdügüm oğul,

On ay deyende dünyaya getürdügim oğul,

Dolması altun beşikde beledügim oğul! (Kitab-i Dede Korkut, 2004: 45)

Oğuz yiğitleri annelerini başının tacı sayar, annenin namusunu tüm değerlerin üzerinde tutar ve onun uğrunda canını vermeye hazır olurlar; yeter ki düşman annesini tanımasın, bilmesin. Esir olan Uruz, annesinin tanınmaması için elinden geleni yapar. Kazan'ın evini kâfirler yağmalarken Kazan Han, mal-mülk ve servetinden vazgeçmeye hazırdır; yeter ki annesini düşmandan koruyabilsin. "Oğuz halkında annenin hakkına Tanrı hakkı gibi Bakülır. Anne Tanrı seviyesinde değerlendirilir. Tanrı yaratıcı olduğu gibi Anne de yaratıcıdır, doğurucudur, dünyaya çocuk getirir ve onu kendi canı ile besler" (Hacıyev, 1999: 106).

Destanda baba-oğul arasındaki ilişkiler, Oğuz toplumunun eski adet ve gelenekleriyle yakından bağlantılıdır. Burada baba-oğul ilişkileri, aile içi ilişki düzeyinden daha geniş bir kapsam taşır; bu ilişkiler genel olarak Oğuz toplumuna özgü önemli bir gösterge niteliği taşır. Oğuz yiğitleri asla babalarının sözünden çıkmaz. Babanın sözü kanun sayılır, babasının sözünü dinlemeyen oğul ise evlatlıktan çıkarılırdı. "O zamanda oğul, baba sözünü iki etmezdi. İki etse, o oğlanı kabul etmezlerdi" (Kitab-i Dede Korkut, 2004: 83). "Babalar oğullarına güven yeri olarak bakar, oğullar da zor durumdaki babalarını kurtarırlar" (Aliyev, 2019: 74).

Dede Korkut destanlarında baba ve oğul arasındaki ilişki, aile bağlarının ve nesiller arası sevginin derinliğini yansıtır. Özellikle "Dirse Han oğlu Buğac boyu" ve "Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir olduğu boy"da bu ilişki açık bir şekilde gözlemlenir. Destan metninde, Kazan Han'ın oğlu esir iken babasının ona hitaben söylediği söz, baba-oğul ilişkilerinde sevgi, ilgi ve sorumluluk duygusunun ne kadar derin olduğunu gösterir. Bu parçalar, Oğuz toplumunda baba ile oğul arasında sadece kan bağı değil, aynı zamanda manevi ve duygusal bağın da büyük önem taşıdığını ortaya koyar (Alizade, 2017: 38).

Oğul, oğul, ay oğul!

Karşu yatan kara dağım yüksegi oğul!

Güclü belim kuvveti, canım oğul!

Garannulı gözlerim aydını oğul!

Alar danla yerimden durduğım seninçün.

Gonur atım yorultmışam senin içün (Kitab-i Dede Korkut, 2004: 90).

Manilerde de aile birliğine ve sadakate dair çok sayıda örnek bulunmaktadır:

Elin kızı, el bilir,

El bilende gül bilir.

Ailesin seven qız,

Er evinde gül bilir."

Ana ağlar, bala güler,

Dünya bele felek biler.

Bala üçün ağlar ana,

Ana üçün kim ne biler?

Masallarda, ebeveynin çocuk karşısındaki sorumluluğu, çocuğun büyüğe saygısı ve aile üyeleri arasında karşılıklı yardım ve sadakat gibi değerler öğretilir. "Göyçek Fatma" masalında aile içinde kıskançlık, adaletsizlik ve annenin fedakârlığı gibi konular manevi ve ahlaki açıdan yorumlanır. Bu masallar, aile ilişkilerinde adalet, merhamet ve manevi saflık gibi değerlerin önemini vurgular.

Halk atasözleri ve deyimlerinde de aile modeli sosyal ve ahlaki bir sistem olarak yansıtılır:

"Evin bereketi kadındadır", "Babasız ev yıkılır, annesiz ocak söner", "Çocuğa terbiyeyi ev verir". Bu örnekler, aile değerlerinin toplumun sosyal yapısındaki yerini açık bir şekilde gösterir.

Sonuç

Günlük yaşam merasimleri, halkın aile değerlerini, sosyal stereotiplerini ve manevi değerler sistemini yaşatan en önemli kültürel tezahür biçimlerinden biridir. Bunlar hem kolektif kimliğimizin korunmasına hem de aile kurumunun güçlenmesine hizmet eder. Modern dönemde bazı biçimsel değişikliklere rağmen, aile değerlerinin manevi özü – sevgi, saygı, sorumluluk ve birlik – hâlâ Azerbaycan halkının kültürel özfarkındalığının temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbasov, V. (2014). *Azerbaycan Halkerasimleri veEtnografik Eneneler.* Bakü: Elm.

2. Aliyev, K. (2019). *Dede Korkut. Folklor Kitabı.* 10 cildde, VII cilt. Bakü.

Aliyeva, N. (2020). *AileİnstitutununEnenevi Modelleri veMüasirlik.*Bakü: Tahsil.

Alizade, M. (2017). *"DedeKorkutDastanlarında AileDeyerlerinin Arketipik Tezahürleri." Azerbaycan Folkloru Araşdırmaları Jurnalı*, 5(2).

Axundov, S. (2004). *Azerbaycan Kend MedeniyyetindeSosial İnstitutlar.*Bakü: Nurlan.

Çiçek, C. (2018). *Aile Değerlerini Simvollaşdıran Kultlar.* Bakü: Elm ve Tahsil.

Durkheim, É. (1998). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press.

Gafarlı, R. (2012).*Azerbaycan Merasim Folkloru.*Bakü: Elm ve Tahsil.

Hacıyev, T. (1999). *Dede Korkut: Dilimiz, Düşüncemiz.* Bakü.

Hacıyev, T. (2003). "Kitab-i Dede Korkut" Dastanlarının 1300 İllik Yubileyi Üzre Devlet Komissiyasında çıkışı.

Hesenov, F. (2016). *Milli Deyerler veSosial Hemreylik.*Bakü: Kanun.

Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations.* Thousand Oaks: Sage.

İsmayılov, H. (2011). *Dede KorkutDünyası veEtnografik Eneneler.*Bakü: Tahsil neşriyatı

Kitab-i Dede Korkut (2004). (aslı ve sadeleşdirilmiş metinler). Yayına hazırlayan ve editörü: Tofik Hacıyev. Bakü.

Nebiyev, A. (2000). *Azerbaycan HalkEdebiyyatı Tarihi (II cilt)*. Bakü: ADPU Neşriyyatı.

Parsons, T. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process.* Glencoe: Free Press.

Rehimov, T. (2019). *Oğuz Mifoloji DüşüncesindeAileModeli veManevi Deyerler Sistemi.*Bakü: Nurlan Neşriyyatı.

Seferova, A. (2021). *Kitabi-DedeKorkutDestanındaOğuzların Hayat Tarzı ve Aile Münasibetleri.* Dede Korkut Dergisi, I sayı.

Seyidov, M. (1983). *Azerbaycan Halkının Manevi-Medeni irsi.*Bakü: Elm.

Seyidov, M. (1983).*Azerbaycan Mifoloji Düşüncesi veEpik Enene*.Bakü: Elm Neşriyyatı.

Seyidov, M. (1988). *Azerbaycan AileEneneleri veMerasimleri.*Bakü: Elm.

ZORLAYICI YAŞAM OLAYLARINI KONU EDİNEN RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARININ İRDELENMESİ

Dr. Metin BOZKURT*

Özet

Çocukluk, gelişimsel süreçlerin hızla ilerlediği ve dünyanın keşfedildiği bir dönem olsa da bu süreç maalesef her zaman sorunsuz ilerlemez. Deprem, yangın, salgın hastalıklar ve kayıp gibi zorlayıcı yaşam olayları olarak adlandırılan travmatik deneyimler, çocukların fiziksel ve psikososyal iyi oluşunu derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Bu tür deneyimler karşısında çocukların duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri farklılık gösterebilir ve çoğu zaman yetişkin rehberliğine ihtiyaç duyarlar. İşte bu noktada, çocuk kitapları kritik bir aracı olarak devreye girmekte; zorlayıcı temaları yaşa ve gelişim düzeyine uygun bir dille, güvenli ve kontrollü bir ortamda sunarak çocukların bu olayları anlamlandırmalarına, duygularını ifade etmelerine, başa çıkma becerilerini geliştirmelerine ve travma sonrası büyüme potansiyelini fark etmelerine olanak sağlamaktadır.

Bu araştırmada zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinmiş çocuk kitaplarının bu olayları hangi noktalardan ele aldığının irdelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma genel tarama modelinden yararlanılarak gerçekleştirilmiş olup betimsel nitelikli bir araştırmadır. Araştırma nesneleri olarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan on iki resimli çocuk kitabı seçilmiştir. Araştırmanın verileri doküman metodu yöntemiyle toplanmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanması sürecinde betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında irdelenen resimli çocuk kitaplarında zorlayıcı yaşam olaylarının hangi yönleriyle ele alındığı belirlenmiştir. Araştırma verileri sınıflandırılarak "Kahramanlar", "Zorlayıcı Yaşam Olaylarının Gerçekleştiği Yerler" ve "Konu" şeklinde ana başlıklar ve bunların alt başlıkları oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre resimli çocuk kitaplarında zorlayıcı yaşam olayları çocuklara hayvan ve çocuk kahramanlar aracılığıyla aktarılmaktadır. Zorlayıcı yaşam olayları genellikle ev, mahalle ve ormanlarda yaşanmıştır. Resimli çocuk kitaplarının konuları sel, deprem, salgın hastalık, yangın ve boşanma gibi zorlayıcı yaşam olaylarıdır. Araştırmaya konu edinilen resimli çocuk kitapları zorlayıcı yaşam olaylarını çocuk gerçekliğinde, çocukların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak aktarıldığı söylenebilir. Bu tür kitapların çocuklarla tanıştırılması hem çocuklara okunup hem okunanlar üzerinde tartışılması gibi önerilerde bulunulabilir.

Anahtar Sözcükler: zorlayıcı yaşam olayları, deprem, yangın, salgın hastalıklar, resimli çocuk kitapları.

ANALYSİS OF ILLUSTRATED CHİLDREN'S BOOKS ADDRESSİNG CHALLENGİNG LİFE EVENTS

Abstract

While childhood is a time of rapid developmental progress and exploration of the world, unfortunately,this process does not always proceed smoothly. Traumatic experiences, often referred to as challenginglife events such as earthquakes, fires, epidemics, and loss, have the potential to profoundly impactchildren's physical and psychosocial well-being. Children's emotional, cognitive, and behavioralresponses to such experiences can vary and often require adult guidance. This is where children's bookscome into play as critical tools; by presenting challenging themes in language appropriate to their ageand developmental level, in a safe and controlled environment, they enable children to make sense ofthese events, express their feelings, develop coping skills, and realize the potential for post-traumaticgrowth.

This study aimed to examine the perspectives from which children's books about challenging life eventsaddress these events. The research was conducted using a general screening model and is a

*Millî Eğitim Bakanlığı, Zonguldak Ereğli Halk Eğitimi Merkezi, metinefebozkurt@gmail.com

descriptivestudy. Twelve illustrated children's books prepared by the Ministry of National Education were selectedas research objects. Data were collected using the document method. Descriptive analysis was used inthe data analysis and interpretation process. The study identified the aspects of challenging life eventsexplored in illustrated children's books. The research data was categorized into main headings andsubheadings: "Heroes," "Places Where Challenging Life Events Occur," and "Theme." The resultsindicate that challenging life events are conveyed to children through animal and child characters inillustrated children's books. Challenging life events generally occur in homes, neighborhoods, andforests. The subjects of illustrated children's books are challenging life events such as floods,earthquakes, epidemics, fires, and divorces. It can be argued that the illustrated children's books portraychallenging life events in a child's context, taking into account their age and developmentalcharacteristics. Suggestions include introducing such books to children and reading them to them anddiscussing the readings.

Keywords: Challenging life events, earthquake, fire, pandemics, illustrated children's boks.

Giriş

Bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal gelişiminin ilk ögesi olan çocukluk dönemi, kritik bir evredir. Bu dönemde çocuklar, gelişimsel zorluklarla beraber zorlayıcı yaşam olayları olarak tanımlanan ve yaşamın normal akışını altüst eden, stres ve travma potansiyeli taşıyan deneyimlerle de karşılaşabilirler. Doğal afetler, aile içi şiddet, yangın, ebeveyn kaybı veya salgın hastalıklar gibi bu tür olaylar, çocukları ruhsal olarak ciddi şekilde etkilemektedir.

Çocukların dünyayı algılama biçimlerini derinden etkileyen zorlayıcı yaşam olayları, güvenlik, öngörülebilirlik ve kontrol duygularına da zarar verebilir. Bu nedenle, çocukların bu deneyimleriyle ilgili duygularını ifade etmesine ve yeni baş etme stratejileri geliştirmelerini destekleyecek araç ve yöntemler gerekmektedir. Bu yönüyle resimli çocuk kitapları hem bir çocukların duygularını yansıtıcı hem de bu zorlayıcı yaşam olaylarına bakış açılarını geliştirici görevlerini yerine getiren pedagojik güce sahiptir.

Zorlayıcı Yaşam Olayları ve Zorlayıcı Yaşam Olaylarının İşlenmesinde Resimli Çocuk Kitaplarının Rolü

Alan yazında zorlayıcı yaşam olayları, genellikle olumsuz çocukluk deneyimleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunlar fiziksel, duygusal veya cinsel istismar; fiziksel veya duygusal ihmal, ebeveyn ayrılığı/boşanması, aile üyesinin madde bağımlılığı veya ruh sağlığı sorunu olması, ev içi şiddet veya aile üyesinin hapsedilmesi gibi yaşantıları içerir (Hildyard ve Wolfe, 2002). Ayrıca savaş, göç ve doğal afetler gibi toplumsal düzeydeki travmalar da çocuğun gelişimini derinden etkileyen zorlayıcı olaylardır (Erden ve Gürdil, 2009). Çocuklar, bu olayları gelişimsel düzeylerine, mizaçlarına ve mevcut destek sistemlerine bağlı olarak farklı şekillerde deneyimler ve anlamlandırırlar (Baggerly ve Green, 2014).

Zorlayıcı yaşam olaylarından, deprem “Yer kabuğundaki hareketlerin meydana getirdiği enerjinin boşalması sonucunda oluşan sarsıntı; yer sarsıntısı, hareket, zelzele”; salgın hastalık “Bir hastalığın yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması; epidemi”; kayıp “Kaybolma, yitme durumu; yitim.”; yangın “Zarara yol açan büyük ateş.”; sel “Sürekli yağan yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su; su taşkını.” ve boşanma“Eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Çok fazla örseleyici, başa çıkmada zor olan, bireyin ruhsal ve bedensel bütünlüğünü tehdit eden, değer sistemini ve temel inançlarını sarsan normal yaşamın dışındaki olaylar zorlayıcı yaşam ya da bir diğer adıyla travmatik olay tanımlanmaktadır (MEB, 2022:7).

Travmatik deneyimler, sıklıkla kelimelerle ifade edilemeyen, parçalanmış anılar ve yoğun duygusal tepkilerle ayırıcı özelliğe sahiptir. Bu konuşulamayanı anlatma çabası, özellikle çocuklarda, sanat ve

edebiyat gibi dolaylı yollarla gerçekleşebilir (Caruth, 1995). Sanat ve edebiyatın yardımıyla ölüm, ayrılık, boşanma, şiddet, akran zorbalığı, engellilik, madde bağımlılığı ve göç gibi zorlayıcı yaşam olaylarıyla ilgili sorunlara dikkat çekerek çocuğun karşılaştığı ya da karşılaşabileceği sorunlardan haberdar olmasına ve bu sorunlarla başa çıkabilmesine yardım edilmeye çalışılır (Yılmaz ve Yakar,2018).Resimli çocuk kitapları, çocuklara ilettiği renkli ve sembolik anlatımlarla, karmaşık ve ağır konuları dahi çocukların gelişim düzeylerine uygun ve güvenli biçimde sunar.

Çocuk kitaplarındaki karakterlerin öfke ve üzüntü gibi olumsuz duygularla karşılaştıklarında kullandıkları baş etme stratejilerinin bilinmesinin, çocuklar ve onlara bakım sağlayan kişiler için rehberlik sağlayacağı düşünülebilir (Ceylan ve Kılınç, 2021). Zorlayıcı yaşam olaylarıyla ilgili sorunlar çocuk kitaplarında aktarılırken çocuğa yardımcı olmada sadece bir çözümün empoze edilmemesine dikkat edilmelidir. Demokratik kültürün gereği olarak çocuk kitaplarında alternatif çözüm önerileri aktarılmalıdır. Bu öneriler çocuğu belli kalıplara sokmayıp onun isteği doğrultusunda tercihlerde bulunmasına olanak sağlamalıdır (Yılmaz ve Yakar, 2018).Resimli çocukları, ebeveynlere, eğitimcilere ve ruh sağlığı uzmanlarına da güç konuşmalar için önemli bir destek görevini yerine getirir.

Yaşamın doğası gereği çocuklar, ölüm, şiddet gibi onları duygusal açıdan zorlayacak hassas olaylarla karşı karşıya kalabilir ya da bu tür durumları deneyimleyebilir. Karşılaşılan bu zor koşullara farkındalık geliştirmek amacıyla kitaplarda bu tür konuların yer alması çocuklara farkındalık ve bilgi sağlamak amacıyla doğru ve gereklidir (Aslan, 2014). Resimli çocuk kitapları, zorlayıcı yaşam olaylarının çocuk zihninde işlenmesinde ve duygusal iyileşmenin sağlanmasında değerli ve erişilebilir bir psikososyal destek aracıdır. Görsel ve metinsel anlatımın gücünü birleştirerek, çocuğun duygusal okuryazarlığını artırır. Zorlayıcı yaşam olaylarıyla ilgili deneyimi normalleştirir ve sağlıklı başa çıkma stratejileri sunar.

Alan yazında, okul öncesi döneme yönelik olarak Türkçe dilinde yayınlanmış ve ölüm konusunu ele alan çocuk kitaplarının incelenmesini (Sevinç, 2019), Köstebek, Tilki Ve At Kitabının Varoluşçu ve Bilişsel Davranışçı Yaklaşımlara Göre zorlu yaşam olayları sonrası ‘devam edebilme’yi destekleyen kavramları açısından incelenmesini (Turan ve Saygı, 2023), savaş ve göç gibi travmatik konuları ele alan resimli çocuk kitaplarını (Özen, 2022), deprem ve yas temalı çocuk kitaplarındaki başkarakterlerin karşılaştıkları çatışmalar ve çatışmaları çözmede izledikleri yollarını (Ercan ve Gençer, 2023), göç ve mülteci konulu resimli çocuk kitaplarının incelenmesin (Arıcı ve Işıtan, 2021) ve sorun odaklı çocuk kitaplarının okur-tepki teorisine göre incelenmesini (Serin, 2023) konu edinen araştırmalar yapılmıştır. Ancak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ve zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinen on iki resimli çocuk kitabının kahramanları, olayların geçtiği yerleri ve konusunu irdeleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu çerçeveden hareketle araştırmanın temel amacı; Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ve zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinen on iki resimli çocuk kitabının kahramanları, olayların geçtiği yerleri ve konu irdelemektir. Yapılacak bu irdeleme ile, bu tür kitapların çocukların duygusal ve psikolojik olarak destek olmak ve alana dair bilimsel ve uygulanabilir öneriler sunmak hedeflenmektedir. Bu araştırma, hem çocuk edebiyatı alanındaki boşluğu doldurmaya hem de çocuklarla çalışan uzmanlara nitelikli kaynak seçimi konusunda katkı sunacaktır.

Yöntem

Bu bölümünde araştırmanın modeli, inceleme nesneleri, verileri ve bu verilerin nasıl analiz edildiği hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinmiş çocuk kitaplarının bu olayları hangi noktalardan ele aldığının irdelenmesi amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, Karasar (2012, s. 77) göre “geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı” şeklinde tanımlanmıştır.

İnceleme Nesneleri

Araştırmanın evreni zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinmiş çocuk kitapları olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemi ise nitel araştırmalarda faydalanılan ölçüt örnekleme yöntemidir. Yıldırım ve Şimşek (2011, s. 112) ölçüt örneklemeyi daha önce ortaya konmuş bir dizi ölçüte denk gelen durumların çalışılması" şeklinde tanımlamaktadır. Bu yönüyle araştırmada ele alınacak çocuk kitaplarının belirlenmesinde, "çocuk kitaplarının resimli ve öykü türündeki çocuk kitapları" olması gibi ölçütler belirlenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan on iki resimli çocuk kitabı olan ve zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinmiş "Gizemli Benekler, Beneklerini Kaybeden Sarı, Bulut'un Fidanları, Üzgün Benekler, Neşeli Dere, Oyuncak Moli Sallanıyor, Semir'in Şifalı Ormanı, Kırmızı Gözlü Bulutlar, Sallanan Karınca Yuvası, Buz ve Çiçek Diyarı, Gezgin Hapşuruk Tozlu, Geçmişe Mektup" adlı resimli çocuk kitapları örneklemi oluşturmaktadır.

Verilen Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri doküman analizi tekniğiyle elde edilmiştir. Doküman analizi tekniği "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187) şeklinde tanımlanmaktadır. Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi ise "birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227). Zorlayıcı yaşam olaylarını konu edinmiş "Gizemli Benekler, Beneklerini Kaybeden Sarı, Bulut'un Fidanları, Üzgün Benekler, Neşeli Dere, Oyuncak Moli Sallanıyor, Semir'in Şifalı Ormanı, Kırmızı Gözlü Bulutlar, Sallanan Karınca Yuvası, Buz ve Çiçek Diyarı, Gezgin Hapşuruk Tozlu, Geçmişe Mektup" adlı çocuk kitapları okunmuştur. Kitaplardaki zorlayıcı yaşam olaylarının hangi kahramanlarla aktarıldığı, yer, konu ve tema olarak nelerin aktarıldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın güvenirliği için zorlayıcı yaşam olaylarını içeren çocuk kitapları değişik zamanlarda yeniden okunmuştur. Bu okumalardan da benzer sonuçlara erişilmiştir. Elde edilen sonuçları desteklemek için incelenen resimli çocuk kitaplarından alıntılarda bulunulmuştur.

Bulgular

Kahramanlar

"Gizemli Benekler" kitabının ana kahramanı Zeynep'tir. Bunun yanında kitapta Zeynep'in "Anne ve Babası, Öğretmeni, yakın arkadaşı Ediz, Arkadaşları ve Doktor"da kitapta yer almıştır. "*Zeynep, o gün okula gideceği için çok heyecanlıydı."* (sayfa 2). *"Anne ve babasını öptü, okula doğru yola çıktı."*(sayfa 3). *Bahçede sınıf arkadaşları ve öğretmeni renkli kartonlarını almış, roket yapımı için hazırlıklara başlamışlardı. Zeynep de yakın arkadaşı Ediz ile bir grup oluşturdu.* (sayfa 4). *"Öğretmen, Zeynep'in doktora gitmesi gerektiğini söyledi."* (sayfa 7).

"Beneklerini Kaybeden Sarı" kitabının kahramanları Minik buzağı Sarı, Parlak Tüylü, Mavi Bir Karga Boncuk, Neşeyle Kanat Çırpan Kırlangıç Ala, At Doruk ve Küçük Kaplumbağa Akça'dır. *"Minik buzağı Sarı, keyifle uyandı. Uykusunu almış, güne başlamaya hazırdı." (sayfa 2).* "Camda birden oyun arkadaşı Boncuk belirdi. Boncuk, parlak tüylü, mavi bir kargaydı." (Sayfa 6). *"Göl kenarına gidince önce neşeyle kanat çırpan kırlangıç Ala karşıladı onları. Turuncu minik balıklar göl suyu üzerinde taklalar attı. At Doruk, anneannesinin pişirdiği havuçlu kurabiyelerden ikram etti…Sonra küçük kaplumbağa Akça yeni yaptığı uçurtmayı gösterdi onlara. Hep birlikte uçurtma uçurmaya başladılar."* (Sayfa 13).

Kahramanlar olarak "Bulut'un Fidanları" adlı resimli çocuk kitabında Bulut, Anneannesi, komşular, ilk yardım ekipleri, itfaiyeciler ve ormancılar yer almaktadır. *"Bulut o sabah uyanıp her zamanki gibi anneannesinin evine gitmek için yola çıktı. Anneannesinin evi yemyeşil ormanın tam dibindeydi."* (sayfa 2). *"Tüm komşular ve anneannesi toplanmış, hep birlikte ormanda çıkan yangını söndürmeye çalışıyordu.*"(sayfa 7). *"Neyse ki komşular yangını görür görmez itfaiyeye haber vermişti."* (sayfa 8).

"Gelen ilk yardım ekipleri Bulut'u, anneannesini ve dumandan etkilenenleri yangın yerinden uzaklaştırdılar." (sayfa 11). *"Bulut'un bu duruma çok üzüldüğünü gören anneannesi ona "Merak etme hep birlikte yeniden ağaçlar dikeceğiz, bak ormancılar da yeni fidanlar getirdiler."dedi. Anneannesi dedesinin sakladığı tohumlardan da Bulut'a bahsetti."* (sayfa 14).

"Üzgün Benekler" adlı kitaptaki kahramanlar Minik zürafa Zede, En yakın arkadaşı Lulu, Zede'nin annesi, Doktor, Kurbağa Pırıl ve Bilge kaplumbağa' dır. *"Minik zürafa Zede o sabah mutsuz uyandı. En yakın arkadaşı Lulu uzaklara gitmişti."* (sayfa 3). *"İyi görünmüyorsun tatlım. Neyin var, diye sordu Zede'nin annesi."* (sayfa 7). *"Bence doktoru bir ziyaret etmeliyiz."* (sayfa 11). *"Bu arada benim adım Zede, seninki ne, diye sordu.- Benim adım da Pırıl. Yarın görüşürüz öyleyse, dedi kurbağa Pırıl."* (sayfa 27). *"Bilge kaplumbağa ile tanıştırdı Pırıl, Zede'yi."* (sayfa 29).

"Neşeli Dere" kitabının kahramanları Neşe, Zızıp ve Meşe Ağacıdır. *"Yıllar önce bir dere kenarında küçük ve sevimli bir ev varmış. Bu evde annesi ve babasıyla birlikte Neşe isminde bir çocuk yaşarmış. En yakın arkadaşları ise Zıpzıp isimli yavru kurbağa ile derenin kıyısındaki büyük meşe ağacıymış."* (sayfa 2).

"Oyuncak Moli Sallanıyor" kitabının kahramanı Oyuncak ayı Moli'dir. *"Oyuncak ayı Moli, çok sıkılmıştı bu sessizlikte."*(sayfa 3). "*Moli de uslu uslu onu dinlerdi."* (sayfa 4). "*Moli sağa sola sallanıyordu."* (sayfa 6). "*Moli korkmuştu." (*sayfa 8).

"Semir'in Şifalı Ormanı" adlı kitabın kahramanları Küçük tilki Semir ve ailesi, Pengu adında serçe ve Kuşevi isimli bir kaplumbağadır. *"Küçük tilki Semir ve ailesi meşe ormanında büyük bir kayanın yanındaki evlerinde yaşıyorlardı."* (sayfa 2). *"Semir'in en sevdiği arkadaşları Pengu adında serçe ve Kuşevi isimli bir kaplumbağaydı."* (sayfa 5). *"Günler geçip giderken Semir, Pengu ve Kuşevi yine oynamak için her zaman bildikleri yerlere gitmişlerdi."* (sayfa 8).

"Kırmızı Gözlü Bulutlar" kitabının kahramanları Küçük Kız Deniz, Büyükannesi, Güneş ve Ailesi, İtfaiyeciler, hayvanlardır. *"O gün de daha önce ailesiyle birlikte evinde geçirdiği günler gibiydi…Büyükannesinin yanlışlıkla babasının çorapları giymesi dışında her şey, olması gerektiği gibiydi."* (sayfa 2). *"Uyumadan önce büyükanneleri masal bile anlatmıştı. Deniz, büyükannesinin anlattığı masalın huzuruyla uykuya dalmıştı."* (sayfa 8). *"Aynı odada yattığı kardeşi Güneş de çoktan uyumuştu."* (sayfa 11). *"Birden Deniz, kardeşi Güneş'i hatırladı. Gözleri onu aradı odada."* (sayfa 15). *"Birden kendisine yaklaşan gölge kuşun bir itfaiyeci olduğunu fark etti."* (sayfa 18).

"Sallanan Karınca Yuvası" adlı kitabın kahramanları Zomzom Adlı Karınca ve ailesidir. *"Zomzom ve ailesi büyük büyük apartmanların arasında kalmış son boş toprak parçasında yaşıyorlardı. Zomzom çok kalabalık bir ailedendi. İnsanlar onlara karınca ailesi diyordu. Evet Zomzom bir karıncaydı ve kalabalık ailesiyle bir arada labirenti andıran büyük yuvalarında yaşıyordu."* (sayfa 3). *"O yaz okullar tatile girdiğinde Zomzom da yuvaya yiyecek taşıma işinde anne ve babasına yardım etmişti."* (sayfa 13*). "Zomzom yatağından henüz kalkmış, yüzünü yıkamak için banyoya doğru gidiyordu. Anne ve babasının odasının önünden geçerken daha ne olduğunu bile anlamadan sallanmaya başladı."* (sayfa 15).

"Buz ve Çiçek Diyarı" adlı kitabın kahramanları Silta, Yasemin ve Kristal'dir. *"Silta doğduğunda iki diyar arasında bir köprü kurulmuştu. Bu yüzden ona bazı dillerde "köprü" anlamına gelen Silta ismini koymuştu annesiyle babası."* (sayfa 2). *"Annesinin adı aynı zamanda güzel kokulu bir çiçek olan Yasemin'di. Babasının adı ise Kristal'di. Tıpkı kar kristali gibi."* (sayfa 3*).*

"Gezgin Hapşuruk Tozlu" adlı kitabın kahramanları Büyükbaba, Torunları ve Köpek Karabaştır. *"Büyükbabanın en büyük keyfi torunlarını etrafına toplayıp onlara masallar ve hikâyeler anlatmakmış."* (sayfa 2). *"Okul yolunda her gün selamlaştığım bir çoban köpeği vardı. Adı Karabaş'tı."* (sayfa 5).

"Geçmişe Mektup" adlı kitabın kahramanları kız çocuğu, annesi ve babası, Zeynep, anne ve babasıdır. *"Bugün annemle babam ayrılalı tam bir yıl oldu."* (sayfa 2). *"Sonra arkadaşım Zeynep'in de annesiyle babasının boşandığını öğrendim."* (sayfa 10).

Zorlayıcı Yaşam Olaylarının Gerçekleştiği Yerler

"Gizemli Benekler" kitabındaki zorlayıcı yaşam olayı ev, okul bahçesi ve hastanede gerçekleşmiştir. *"Yatağından kalkarken kollarında bulunan kırmızı benekleri fark etti."* (sayfa 2). *"Bahçede sınıf arkadaşları ve öğretmeni renkli kartonlarını almış, roket yapımı için hazırlıklara başlamışlardı… Zeynep de yakın arkadaşı Ediz ile bir grup oluşturdu. Bu sırada kollarındaki benekler iyice yayılıyordu."* (sayfa 4). *"Anne ve babası hemen okula geldi, Zeynep'i okuldan alıp doktora götürdü. Doktor, hemen maskesini ve eldivenlerini taktı."* (sayfa 8).

"Beneklerini Kaybeden Sarı" kitabında zorlayıcı yaşam olayları ev ve göl kenarında yaşanmıştır. *"Ancak dişlerini fırçalamak için banyoya gittiğinde aynada hiç beklemediği bir şeyle karşılaştı."* (sayfa 2). *"Koşarak odasına gitti, keçeli kalemini alıp beneklerini tekrar çizdi. Odasına gitti; önce yastıkları yumruklayıp yüksek sesle ağlamak istedi." (sayfa 4). "Sonra sessizce oturdu yatağında. Baksana, bugün öğleden sonra göl kenarında piknik yapacağız."* (sayfa 9).

"Bulut'un Fidanları" adlı resimli çocuk kitabında yaşanan olaylar ormanda geçmektedir. *"Anneannesinin evi yemyeşil ormanın tam dibindeydi. Ormanda binbir çeşit bitki, rengârenk kelebekler ve yemyeşil ağaçlar vardı. Vaktinin çoğunu anneannesiyle bahçede geçirir, oradaki ağaçların gölgesinde dinlenirdi. Ormandan gelen kuş seslerini dinler, ara sıra da anneannesi ile ormana giderek en güzel meyveleri toplardı."* (Sayfa 2). *"Ama yaklaştıkça alevlerin ormandan yükseldiğini fark etti." (Sayfa 7). "Ama ormanın bir tarafında yangın sönerken diğer tarafları yanmaya devam ediyordu. O esnada ormandaki yangından kaçan kuşlar göründü gökyüzünde. Bazı ağaçlar da yangına dayanamayıp yere devrildi."* (Sayfa 11).

Üzgün Benekler" kitabındaki olaylar ev, orman, göl kenarında geçmektedir. *"Aslında evden çıkmayı hiç istemiyordu Zede."* (sayfa 12). *"Hazırlanıp göl kenarına gittiler."* (sayfa 25).

"Neşeli Dere" kitabında sözü edilen zorlayıcı yaşam olayı dere kenarında yaşanmıştır. *"Güneşli bir bahar günü Zıpzıp, meşe ağacı ve Neşe, derenin kenarında oynarken yağmur yağmaya başlamış."* (sayfa 6). *"Şırıl şırıl akan derenin sesi birdenbire homurdanan bir hayvanın sesine dönüşmüş."* (sayfa 9). *"Derenin suları bir anda her yeri kaplamış."* (sayfa 13).

"Oyuncak Moli Sallanıyor" kitabındaki zorlayıcı yaşam olayı evde yaşanmıştır. *"Ancak çocuklar evde kaldıkları zamanlarda renkli kalemler ile gökyüzü, çiçek, kelebek resimleri çizmişlerdi."* (sayfa 22).

"Semir'in Şifalı Ormanı" adlı kitaptaki zorlayıcı yaşam olayı ormanda geçmektedir. *"Semir, ailesiyle birlikte ormanda yeni yerler keşfetmeyi çok seviyordu. Ormanın derinliklerinde durup kuşları seyretmeye bayılıyordu."* (sayfa 2). *"Semir'in yaşadığı orman çok büyüktü. Bu ormanda Semir'in gezinirken dinlendiği yerler de vardı."* (sayfa 6). *"Artık ormanda birlikte oynamak için her zamankinden daha güçlülerdi. Orman onları tekrar sağlıklı gördüğü için çok neşeliydi."* (sayfa 33).

"Kırmızı Gözlü Bulutlar" kitabında sözü edilen zorlayıcı olay ev ve bahçe ortamında geçmektedir. *"O gün de daha önce ailesiyle birlikte evinde geçirdiği günler gibiydi."* (sayfa 2). *"Sonra bir saat evlerinin bahçesinde arkadaşlarıyla oyunlar oynamışlar, kurtlar gibi acıkarak tekrar eve dönmüşlerdi."* (sayfa 7). *"Neyse ki evlerinin her yeri kırmızı gözlü bulutlar tarafından işgal edilmemişti. Sadece mutfak ve salonlarında hasar vardı. Gece ilerleyen saatlerde teyzelerinin evine gittiler. Evleri tamir edilip temizlenene kadar orada kaldılar."* (sayfa 28).

"Sallanan Karınca Yuvası" adlı kitaptaki zorlayıcı olay apartmanların arasındaki boş toprak parçasıdır. *"Zomzom ve ailesi büyük büyük apartmanların arasında kalmış son boş toprak parçasında yaşıyorlardı."* (sayfa 3).

"Buz ve Çiçek Diyarı" adlı kitaptaki zorlayıcı olayın geçtiği yerler Buz ve Çicek Diyarı'dır. *"Silta'nın babası "Buz Diyarı"nda doğmuş, büyümüştü. Orası çok soğuk bir yerdi."* (sayfa 2). *"Annesi ise "Çiçek Diyarı"ndan geliyordu."* (sayfa 3).

"Gezgin Hapşuruk Tozlu" adlı kitaptaki zorlayıcı olay ev, okul ve bahçede geçmektedir. *"Ben çocukken küçük bir şehirde yaşardık. İçinde soba olan iki sınıflı bir okulumuz vardı. Arkadaşlarımla birlikte çok eğlenirdik. Okulumu, öğretmenlerimi ve arkadaşlarımı çok severdim."* (sayfa 4). *"Okul bahçesinde de kaplumbağa ve tavşanlar vardı. Teneffüse çıktığımızda tavşanların peşinde koşardık."* (sayfa 6). *"Akşam eve döndüğümde çok acıkmıştım."* (sayfa 13). *"Annem ve babam bana bütün*

dünyayı gezgin bir hapşırık tozunun kapladığını, bu yüzden bir süre okula gidemeyeceğimi ve birlikte evde kalacağımızı söylediler." (sayfa 15).

"Geçmişe Mektup" adlı kitaptaki zorlayıcı ev mahallede geçmektedir. *"Zaten annemle babam tartışıp dururlardı. Evimizde kahkahalar dolaşmazdı son zamanlarda ama iyiydik işte..."* (sayfa 6). *"Hatta geçen hafta bana kek yapmayı bile öğretti. Un poşeti elimden kaçınca kek de biraz sert oldu ama önemli değildi. Önemli olan, her yerimiz un da olsa annemle keyifli kahkahalar atmaya devam edebilmekti."*(sayfa 26). *"Bu cuma babam beni almaya geldiğinde kapının oradaki hanımelinin yine mis gibi koktuğunu fark ettim."* (sayfa 30).

Zorlayıcı Yaşam Olaylarını İçeren Çocuk Kitaplarının Konusu

"Gizemli Benekler" kitabındaki zorlayıcı yaşam olayının konusu salgın hastalıktır. Bu salgın hastalık kitapta "sarı benekler" şeklinde aktarılmıştır. *"Yatağından kalkarken kollarında bulunan kırmızı benekleri fark etti."* (sayfa 2). *"Bu sırada kollarındaki benekler iyice yayılıyordu."* (sayfa 4). *"Tam renkli kartonunu yuvarlak biçiminde kesmek için eline almıştı ki ellerinde de benekler belirdiğini fark etti."* (sayfa 5). *"Doktor, hemen maskesini ve eldivenlerini taktı. Zeynep'in hastalandığını söyledi. Buna Zeynep'in vücuduna giren mikroplar yol açmış."* (sayfa 8). *"Ayrıca doktorun tavsiye ettiği meyvelerden de yedi, bol bol su içti. Benekleri tek tek yok oluyordu."* (sayfa 11).

Konu olarak "Beneklerini Kaybeden Sarı" kitabında zorlayıcı yaşam olaylarından "kayıp" işlenmiştir. *"Ancak dişlerini fırçalamak için banyoya gittiğinde aynada hiç beklemediği bir şeyle karşılaştı. Beyaz derisinin üzerine güzelce dizilmiş kahverengi benekleri yerinde yoktu. Hepsi kaybolmuştu!"* (sayfa 2). *"Nereye gitmişti benekleri? Neden onu bırakmışlardı?" (sayfa 5). "Evet, beneklerimi kaybettim.- Nerede olduklarını biliyor musun?"* (sayfa 7).

"Bulut'un Fidanları" kitabındaki zorlayıcı yaşam olayı yangındır. Kitap yangın konusunu çocuklara aktarmaktadır. "*Tüm komşular ve anneannesi toplanmış, hep birlikte ormanda çıkan yangını söndürmeye çalışıyordu."* (sayfa 7). "*Neyse ki komşular yangını görür görmez itfaiyeye haber vermişti." (Sayfa 8). "İtfaiyeciler tüm güçleri ile yangını söndürmeye çalışırken, ormanın üstünde büyük bir gölge belirdi. Bu gölge yangın söndürme uçağının gölgesiydi… Tam yangının olduğu yere gelince tüm suyunu boşalttı. Ama tek seferde sönmeyecek kadar büyüktü yangın."* (sayfa 12).

Üzgün Benekler" kitabında kayıp konusu işlenmektedir. *"- Onu özlüyorum sanırım anne. Bazen gittiği için kızıyorum ona.- Anlıyorum Zede. Lulu'nun artık yanında olmaması senin için zor bir durum olmalı.- Neden gitmesi gerekti ki?"* (sayfa 18).

"Neşeli Dere" kitabının konusu sel baskınıdır. *"Derenin suları bir anda her yeri kaplamış. Meşe ağacının kocaman kökleri bile zor tutunuyormuş. Neşe, evlerinin balkonuna kadar suların ulaştığını fark etmiş. Anne ve babasına seslenerek içeri girmiş. Ailesi de zaten Neşe'yi arıyormuş. Ailesi onu görünce hemen ona sarılarak birlikte evin arka odasına gitmişler. Bir an önce yüksek bir yere çıkmaları gerekiyormuş."(*sayfa 13). *"Sular yükseldiğinde toprağı tutması için bu ağaçları dere kenarına ailecek dikmişler."* (sayfa 29).

"Oyuncak Moli Sallanıyor" kitabının konusu depremdir. *"-Artık daha sağlam daha güvenli bir okul binamız var. Ancak deprem bir doğa olayı ve tekrar yaşayabiliriz."* (sayfa 24). *"Demek depremdi yaşadıkları şeyin adı. Moli depremi hiç sevmemişti. Anlaşılan depremi engellemek mümkün değildi. Ancak korunmak için önlemler alınabilirdi. Çocuklar Moli'yi de kucaklarına alarak deprem anında neler yapılması gerektiğini uyguladılar."* (sayfa 28).

"Semir'in Şifalı Ormanı" adlı kitabın konusu salgın hastalıktır. *"Bu, bataklıktaki sularda yaşayan, gözle görülmeyen bir virüsün sebep olduğu bir hastalık." dedi."* (sayfa 20). *"Veteriner, söz ettiği bu virüs yüzünden birçok kişinin hastalandığını söyledi. Bu hastalıktan dolayı insanların dışarıya çıkmadığını, evlerinde tedavi görerek dinlendiklerini söyledi. Veteriner bu hastalığın bir kişiden diğerine de geçebileceğini ve bulaşıcı olduğunu söyledi."* (sayfa 22). *"Semir ve Pengu tüm şehirde salgın bir hastalık olduğunu ve kendilerinin de bundan dolayı hastalandıklarını öğrenince korkmuşlardı."* (sayfa 24).

"Kırmızı Gözlü Bulutlar" kitabında sözü edilen zorlayıcı olayın konusu yangındır. *"Bir süre sonra boğazında yanma ve sıcaklık hissiyle gözlerini açtı."* (sayfa 11). *"İtfaiyeciler onlara oturabilecekleri rahat koltuklar ve sıcak tutacak battaniyeler getirmişlerdi."* (sayfa 26). *"Neyse ki evlerinin her yeri kırmızı gözlü bulutlar tarafından işgal edilmemişti. Sadece mutfak ve salonlarında hasar vardı."* (sayfa 28).

"Sallanan Karınca Yuvası" adlı kitaptaki zorlayıcı olayın konusu depremdir. *"Sonra günlerden bir gün neredeyse tüm ailesinin yuvada olduğu bir anda korkunç bir sallantı oldu…Anne ve babasının odasının önünden geçerken daha ne olduğunu bile anlamadan sallanmaya başladı."* (sayfa 15). *"Önce yine bisikletli çocukların geçtiğini düşündü yukarıdaki yoldan. Ama yerin sallanması hiç bitmiyordu."* (sayfa 17).

"Buz ve Çiçek Diyarı" adlı kitaptaki zorlayıcı olayın konusu boşanmadır. *"Benim diyarımda annen hayatta kalamaz, annenle gidersem de ben yaşayamam. Birbirimizi çok sevsek de burada yaşamak bize zarar veriyor. Artık ayrı yaşamak zorundayız."* (sayfa 17). *"Silta anne ve babasının ayrı yaşamasının daha iyi olacağını biliyordu ama içten içe de üzülüyordu."* (sayfa 19).

"Gezgin Hapşuruk Tozu" adlı kitabın konusu salgın hastalıktır. *"Babam hapşırık tozunun gezmeyi çok sevdiği için bütün dünyayı nasıl dolaştığını anlattı. Bunu da insanların ellerini, burunlarını ve ağızlarını kullanarak yaptığını söyledi. Meğer bu hapşırık tozu dünyayı gezmeyi çok istediği için özellikle insanların ellerine, burunlarına, ağızlarına ve nefeslerine saklanıyormuş*." (sayfa 16). *"Hem bu hapşırık tozu burun akıtan nezle ve ateş çıkartan griple de akrabaymış."* (sayfa 17).

"Geçmişe Mektup" adlı kitabın konusu boşanmadır. *"O nisan sabahı annemle babam bana boşanacaklarını, artık aynı evde üçümüzün yaşayamayacağını söylediklerinde resmen dünya başıma yıkılmıştı."* (sayfa 6). *"Eve her girdiğimde annemle babamın boşandığını hatırlıyordum."* (sayfa 9). *"Sonra arkadaşım Zeynep'in de annesiyle babasının boşandığını öğrendim."* (sayfa 10). *"-Baba, annemle niye boşandınız?"* (sayfa 17). *"Annemle babam birlikteyken yani henüz boşanmamışlarken onlarla bu kadar çok vakit geçiremiyordum."* (sayfa 25).

Sonuç ve Tartışma

Araştırma kapsamında zorlayıcı yaşama olaylarını konu edinen çocuk kitaplarından yedi çocuk kitabının kahramanı çocuklardır. Diğer beş çocuk kitabının ise kitap kahramanı hayvanlardır. Çocuklar okudukları kitaptaki kahramanın düşünce, davranış ve eylemelerine öykünürler, kitaplardaki kahramanlarla özdeşim kurarlar. Çocukların, yaşam ve insan gerçekliğine dönük yaşantılar edinebilmelerinde, kitaplardaki kahramanların karakter özellikleri başat bir sorumluluk üstlenir. Kitaplardaki karakterler, çocukların yaş ve deneyim zenginliğine koşut olarak, insan gerçekliğini sezdiren özellikler taşımalıdır (Sever, 2013:130). Araştırmada incelenen çocuk kitaplarındaki kahramanların çocuk olması zorlayıcı yaşam olaylarının gerçek hayatla ilişkilendirilmesini sağlayarak çocuk okurun özdeşim kurmasını sağlayabilir. Bunun yanında çocuk kitaplarında çocukların dikkatini çeken hayvan karakterlerinin yer almaları ve zorlayıcı yaşam olaylarını çocuklara aktarmaları ise bu zorlayıcı yaşam olaylarının daha ilginç ve kolaylıkla algılanmasını sağlayabilir. Kitaplarda yer alan karakterler, çocuklara rol model olarak zorluklarla nasıl mücadele edileceğine dair ipuçları verebilirler.

Araştırmada incelenen çocuk kitaplarındaki zorlayıcı yaşam olayları genellikle ev, bahçe, okul, mahalle ve ormanda yaşanmıştır. Bu durum zorlayıcı yaşam olaylarının çoğunlukla bilinen ve tanıdık ortamlarda meydana gelebileceğini göstermektedir. Ayrıca çocukların bu olayları gerçek hayatla ilişkilendirmelerini de kolaylaştırabilir.

Zorlayıcı yaşam olaylarını içeren üç çocuk kitabında salgın hastalık, iki çocuk kitabında yangın, iki çocuk kitabında deprem, iki çocuk kitabında kayıp, iki çocuk kitabında boşanma ve bir çocuk kitabında ise deprem konu olarak çocuklara aktarılmaktadır.

Öneriler:

1. Zorlayıcı yaşam olaylarını konu edilen resimli çocuk kitapları çocuklara hem okunmalı hem de okutulmalıdır.
2. Zorlayıcı yaşam olaylarını konu edilen resimli çocuk kitapları çocuklarla birlikte okunup üzerinde tartışılmalıdır.
3. Zorlayıcı yaşam olaylarını konu edilen resimli çocuk kitaplarının kahramanlarını, olayların geçtiği yerleri ve aktarılan konuları anlamaya yönelik drama etkinlikleri yapılmalıdır.
4. Ebeveynlere ve eğitimcilere çocuk edebiyatının resimli çocuk kitaplarının, zorlayıcı deneyimlerin işlenmesindeki ve psikolojik sağlamlığın desteklenmesindeki aktif rolü anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arasıl Sarı, B. (2021). Beneklerini kaybeden sarı. AFS Medya Grubu.

Arasıl Sarı, B. (2021). Gizemli benekler. AFS Medya Grubu.

Arasıl Sarı, B. (2021). Oyuncak moli sallanıyor. AFS Medya Grubu.

Arasıl Sarı, B. (2021). Üzgün benekler. AFS Medya Grubu.

Arıcı, M. R., & Işıtan, S. (2021). Göç ve mülteci konulu resimli çocuk kitaplarının incelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 50(1), 683-713. https://doi.org/10.37669/milliegitim.958764

Aslan, C. (2014). Türkiye'de çocuk ve gençlik edebiyatı'nda duyarlı konuların ele alınışı üzerine eleştirel bir yaklaşım. Eleştirel Pedagoji 6(32), 51-56.

Baggerly, J. N. ve Green, E. J. (2014). Mendingbrokenattachment in displacedchildrenfinding "home" throughplaytherapy. C. A. Malchiodi ve D. A. Crenshaw (Ed.), *Creative artsandplaytherapyforattachmentproblems* (s. 275–293) içinde. TheGuilfordPress.

Caruth, C. (Ed.). (1995). *Trauma: Explorations in memory*. jhuPress.

Ceylan, Ş., & Kılınç, N. (2021). A review of children'spicturebooks: Feelings of angerandsadness. Yıldız Journal of Educational Research, 6(2), 106–121.

Ercan, M, ve Gençer, G. (2023). Deprem ve yas temalı çocuk kitaplarındaki başkarakterlerin karşılaştıkları çatışmalar ve çatışmaları çözmede izledikleri yollar. ÇEDED. 6(2):197-220.

Erden, G., &Gürdil, G. (2009). Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, *12*(24), 1-13.

Hildyard, K. L., &Wolfe, D. A. (2002). Child neglect: developmentalissuesandoutcomes. *Child Abuse&Neglect*, *26*(6-7), 679-695.

Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi (23. basım). Nobel Yayın Dağıtım.

MEB (2022). Zorlayıcı yaşam olayları sonrası öğretmen psiko eğitim programı. Özel Eğitim Rehberlik Hizmetleri.

Özen, B. (2022). Savaş ve göç gibi travmatik konuları ele alan resimli çocuk kitapları. İmgelem, 6(11), 517-538. https://doi.org/10.53791/imgelem.1116337

Özünel, E., Ö. (2021). Gezgin hapşırık tozu. AFS Medya Grubu.

Özünel, E., Ö. (2021). Kırmızı gözlü bulutlar. AFS Medya Grubu.

Özünel, E., Ö. (2021). Sallanan karınca yuvası. AFS Medya Grubu.

Serin, N. (2023). Sorun odaklı çocuk kitaplarının okur-tepki teorisine göre incelenmesi: "Sadako" örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(Ö13), 624-641. https://doi.org/10.29000/rumelide.1379202

Sever, S. (2013). Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü. Tudem.

Sevinç, G. (2019). Ölüm ve bibliyoterapi: okul öncesi dönemde faydalanılabilecek çocuk kitaplarına yönelik bir içerik analizi. Turkish Psychological Counselingand Guidance Journal, 9(55), 1213-1246.

Takıl, N. B. (2021). Buz ve çiçek diyarı. AFS Medya Grubu.

Takıl, N. B. (2021). Geçmişe mektup. AFS Medya Grubu.

TDK (2025). https://sozluk.gov.tr/

Turan, R., & Saygı, K. (2023). Çocuk, Köstebek, Tilki ve At kitabının varoluşçu ve bilişsel davranışçı yaklaşımlara göre zorlu yaşam olayları sonrası 'devam edebilme'yi destekleyen kavramları açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*(68), 78-107. https://doi.org/10.21764/maeuefd.1295035

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (8. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, T. (2021).Bulut'un fidanları. AFS Medya Grubu.

Yıldız, T. (2021). Neşeli dere. AFS Medya Grubu.

Yıldız, T. (2021). Semir'in şifalı ormanı. AFS Medya Grubu.

Yılmaz, O. & Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. Çocuk ve Medeniyet, 3(6), 29-42.

AZERBAYCAN GENÇLİK EDEBİYATI ŞAİRLERİNDEN TOFİK BAYRAM'IN "ANA DİLİM" ŞİİRİNDE METAFORLAR VE METAFORİK DİLDE KİMLİK İNŞASI

Dr. Sevinç ERTEK[*]

Özet

Azerbaycan edebiyatı sözlü ve yazılı türleriyle Türk dünyasına çok sayıda eser bahşetmiştir. Geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçenin Oğuz grubunda yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında ses ve şekil farklılıkları bulunsa da bu iki Türk lehçesi Oğuz grubunun iki birbirine en yakın lehçesidir. Edebi türler açısından da tarih boyunca ortak edebitürleri üreten ve konuları ele alan sözlü, yazılı kaynaklara sahip olmuşlardır. Destan, masal, ninni, bilmece gibi edebiyat ürünlerinde bunları görebilmekteyiz.

Özellikle nazım şekillerinin zengin örnekleri bulunan Azerbaycan Türkçesi bugün eski Türk edebiyatının gazel geleneğini de aktif olarak yaşatmaktadır.

Çok geniş bir edebi tür yelpazesine sahip olan Azerbaycan edebiyatında çocuk ve gençlik edebiyatı da oldukça gelişmiştir. Ceditçilik dönemi, Sovyet dönemi, Sovyet dönemi sonrasında da çocuk ve gençlere hitap eden edebi türler gelişerek ürünlerini vermiştir.

Sovyet dönemi gençlik edebiyatının temsilcilerinden Tofik Bayram kendinin eğitici, milliyetçi konuları ele almasıyla öne çıkmaktadır. Şiirlerinde özellikle kişinin özünü benimsemesi, özüne değer vermesi bilincinin işlendiği konularını ele almıştır.

Çalışmamızda Tofik Bayram'ın "Ana Dilim" isimli şiiri sadece Azerbaycan gençlik edebiyatı için değil, şiirde iletilmek istenen mesajın bütün Türk dünyası gençliğinin örnek olması kanısındayız. "Ana Dilim" şiirinde bulunan metaforik unsurlar adeta eğitici rol üstlenmiş ve ustaca okuyucuya iletilmeye çalışılmıştır. Şiirde metaforik unsurlarla öne çıkarılan mesaj gençliğinkimlik inşasında önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ana dilim, Azerbaycan gençlik edebiyatı, Tofik Bayram, metaforik unsurlar

METAPHORS AND IDENTITY CONSTRUCTION IN METAPHORICAL LANGUAGE IN THE POEM "MY MOTHER TONGUE" BY TOFIK BAYRAM, ONE OF AZERBAIJAN'S YOUNG POETS

Abstract

Azerbaijani literature has contributed numerous works to the Turkic world in both oral and written forms. It belongs to the Oghuz group of the Turkish language, which is spoken across a vast geographical area.

Although there are differences in sound and form between Turkish and Azerbaijani, these two Turkish dialects are the two closest dialects of the Oghuz group. In terms of literary genres, they have also had oral and written sources that have produced common literary genres and addressed common topics throughout history. We can see this in literary products such as epics, fairy tales, lullabies, and riddles.

Azerbaijani Turkish, which has a rich variety of poetic forms, actively preserves the gazel tradition of ancient Turkish literature.

Azerbaijani literature, which has a very wide range of literary genres, has also developed children's and youth literature considerably. Literary genres aimed at children and young people have developed and produced works during the Jadidism period, the Soviet period, and the post-Soviet period.

Tofik Bayram, one of the representatives of Soviet-era youth literature, stands out for addressing

[*] Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-9540-1517, sevincahundova@gmail.com

educational and nationalist themes. His poems deal with topics such as embracing one's essence and valuing one's identity.

In our study, we believe that Tofik Bayram's poem “My Mother Tongue” is not only significant for Azerbaijani youth literature but also serves as an example for the youth of the entire Turkic world in terms of the message it conveys. The metaphorical elements in the poem “My Mother Tongue” have taken on an educational role and are skillfully conveyed to the reader. The message highlighted by the metaphorical elements in the poem plays an important role in the identity construction of youth.

Keywords: My mother tongue, Azerbaijani youth literature, Tofik Bayram, metaphorical elements

GİRİŞ

Makalemizin konusu olan Tofik Bayram’ın “Ana Dilim” şiirinin metaforik olarak incelenmesi olduğu için öncelikle çalışmamızın başında bu şiiri hem Azerbaycan Türkçesine hem de Türkiye Türkçesine aktarılarak incelenmesi daha uygun olacaktır.

Azerbaycan Türkçesi	**Türkiye Türkçesi**
Qalxıb Şahdağına söz istəyirəm, Çatsın hay-harayım dinləyənlərə, Mən nankor deyirəm, nacins deyirəm Öz ana dilini bilməyənlərə!	Kalkıp Şahdağı’na söz istiyorum Varsın haykırışım dinleyenlere Ben nankör diyorum, soysuz diyorum Öz ana dilini bilmeyenlere
Bu dil şirinlikdə şərbət kimidir, Saflığı qorunan sərhəd kimidir, Anamız Vətən də qürbət kimidir Öz ana dilini bilməyənlərə!	Bu dil tatlılıkta şerbet gibidir Saflığı korunan sınır gibidir Anamız Vatan da gurbet gibidir Öz ana dilini bilmeyenlere
İtsin gözlərimdən qoy ilim-ilim, Qəzəb ümmanıyam, yoxdur sahilim. İlan zəhərindən acıdır dilim Öz ana dilini bilməyənlərə!	Yitsin gözlerimden milim milim Ben öfke deryasıyım yoktur sahilim Yılan zehrinden acıdır dilim Öz ana dilini bilmeyenlere
Döyüşdə bərkiyib el polad olur, Zirvəyə uçmağa dil qanad olur. Torpağın sevinci, dərdi yad olur Öz ana dilini bilməyənlərə!	Savaşta sıkılaşıp el çelik olur Zirveye uçmaya dil kanat olur Toprağın sevinci, derdi yabancı olur Öz ana dilini bilmeyenlere
Mən qədim “Qarabağ şikəstəsi”yəm, Üzeyir nəfəsli gül dəstəsiyəm. Vaqifin, Vurğunun nifrət səsiyəm Öz ana dilini bilməyənlərə!	Ben kadim Karabağ ezgisiyim Üzeyir nefesli gül demetiyim Vagif’in, Vurgun’un nefret sesiyim Öz ana dilini bilmeyenlere
Yad dildən pay umub kişi dilənməz, Bu ləkə üstündən heç vaxt silinməz. Füzuli şeirdə kimdir bilinməz Öz ana dilini bilməyənlərə!	Yabancı dilden pay umup adam dilenmez Bu leke üstünden asla silinmez Fuzuli şiirde kimdir bilinmez Öz ana dilini bilmeyenlere
Beyninə girmədi, ana öyüdü, Əsilsiz yaşayıb o küt böyüdü, Görüm haram olsun ananın südü Öz ana dilini bilməyənlərə!	Beynine girmedi anne öğüdü Asılsız yaşayıp o eksik büyüdü Umarım haram olur annenin sütü Öz ana dilini bilmeyenlere
Yad əllə bir çiçək, gül dərilməsin, Canlı meyit olsun, o dirilməsin. Bu ana torpaqda yer verilməsin Öz ana dilini bilməyənlərə!	Yabancı elle bir çiçek, gül koparılmasın Canlı ceset olsun, o dirilmesin Bu ana toprakta yer verilmesin Öz ana dilini bilmeyenlere

Nankorun qızıldan olsa dirəyi, Dar gündə millətin olmaz gərəyi. Haramdır Vətənin halal çörəyi Öz ana dilini bilməyənlərə!	Nankörün altından olsa direği Dar günde milletin olmaz gereği Haramdır Vatanın helal ekmeği Öz ana dilini bilmeyenlere
Bu dildə bir qızmış pələngəm, şirəm, Aslanlar döşündən mən süd əmirəm. Yeddi oğul doğsun, ana demirəm Öz ana dilini bilməyənlərə.	Bu dilde kızgın kaplanım, aslanım Aslanlar göğsünden ben süt emiyorum Yedi oğul doğursun, anne söylemiyorum Öz ana dilini bilmeyenlere
Yüz dili öyrənsən, alqışlayıram, Hər dili üzüyə bir qaş sayıram. Güllədən kəsərli söz tuşlayıram Öz ana dilini bilməyənlərə.	Yüz dili öğrensen, alkışlıyorum, Her dili yüzüğe bir taş sayıyorum Kurşundan etkili söz atıyorum Öz ana dilini bilmeyenlere
Birinə əslini danıb desələr, Bu nifrət ölüncə ona bəs edər, Bir gün öz övladı qənim kəsilər Öz ana dilini bilməyənlərə.	Birine aslını inkar etti deseler Bu nefret ölünce ona yeter Bir gün öz evladı düşman kesilir Öz ana dilini bilmeyenlere
Qədrini bilməsə kamanın, neyin, Saman çuvalıdır o baş, o beyin Bu ana torpaqda fərari deyin Öz ana dilini bilməyənlərə!	Kadrini bilmese kemanın, neyin Saman çuvalıdır o baş, o beyin Bu ana toprakta firari deyin Öz ana dilini bilmeyenlere
Övlad ki, yadlaşdı, dərd böyük olur, Çəkdiyi xəcalət ömürlük olur. Vicdan da, qeyrət də artıq yük olur Öz ana dilini bilməyənlərə!	Evlat yabancılaşsa büyük dert olur, Çektiği rezalet ömürlük olur Vicdan da, gayret de fazla yük olur Öz ana dilini bilmeyenlere
Bu gün azad dilli Azərbaycanam, O taylı, bu taylı vahid bir canam, Baxır ögey kimi ağbirçək anam Öz ana dilini bilməyənlərə!	Bugün özgür dilli Azerbaycan'ım Sağlı, sollu bütün bir canım Bakıyor üvey gibi aksaçlı anam Öz ana dilini bilmeyenlere
Şairəm, adım da Tofiq Bayramdır, Bu dil cəngi səsim, ana laylamdır. Vətəndaş sözünü demək haramdır, Vətənin karına gəlməyənlərə. Bu qanun ən ağır bir ittihamdır Öz ana dilini bilməyənlərə!	Şairim adım da Tofik Bayram'dır Bu dil savaş sesim, ana ninnimdir. Vatandaş lafını demek haramdır Vatan çıkarına yaramayanlara Bu kanun en ağır bir ithamdır Öz ana dilini bilmeyenlere

1. GİRİŞ

Çocuk ve gençlik edebiyatında anadili eğitimi pedagojik bilim alanında tek başına ele alınacak önemli konulardandır. Bu alan bir milletin en temel değeri olan ana dilini, vatan dilini temsil etmektedir. Özellikle çocuk ve genç yaşlarda sağlam temeller üzerine yapılan ana dili eğitimi, bireylerin gelecek yıllarda dil becerilerinin de gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti uzun yıllar boyunca Sovyet rejiminde yaşamış ve bu dönemde de eskiden gelen zengin edebiyat geleneğini kaybetmemiştir. Sözlü ve yazılı çok zengin edebi türler ortaya koymuştur. Sovyet dönemi şair ve yazarları bu dönemde de milliyetçi ruhta ana vatan ve ana dil konularında eserler vemiştir. Bu şairlerden biri de Tofik Bayram'dır.

Azerbaycançocuk ve gençlik edebiyatının temsilcilerinden olan şair Tofik Bayram'ın şiirlerinde ana dili teması, yalnızca dil meselesi değil, millî kimlik ve kültürmirası olarak görülür. Bu bağlamda Tofik Bayram şiirlerinde dil sevgisini millî bilinçle birleştiren Sovyet dönemi şairleri arasında en güçlü

seslerden biri olarak bilinmektedir. Tofik Bayram 16 Aralık 1934 yılında Azerbaycan Bakü'de doğmuştur.[1] Pedagoji eğitimi almıştır. Azerbaycan edebiyatında kendi döneminin en yetenekli şairleriden sayılmıştır. Edebiyata çok geniş ve zengin içerikli eserler vermiştir. Çok sayıda şiir kitabı bulunmaktadır. Şiirlerinin bazılarına beste yapılmış ve müzik dünyasının sevilen şarkılarına çevrilmiştir. Bayram, şiirlerini genellikle hece vezniyle yazmıştır. Bu da şiirlerinin daha kolay ezberlenir olmasına olanak sağlamıştır.Tofik Bayram1959 yılından itibaren Azerbaycan Yazarlar Birliğinin üyesi, Azerbaycan'ın emektar sanatçısı olmuştur.

Şairin bu zengin şiir dünyasında en dikkat çeken eserlerinden biri de "Ana Dilim" şiiridir. Şiir tenkidi üslupla ele alınmıştır. Bunu yaparken şair, çeşitli metaforları kullanmıştır.

Bayram "Ana Dili" adlı şiirinde, kendi diline kayıtsız insanı hem bireysel hem toplumsal açıdan eleştirmiştir. Bayram'a göre ana dilini bilmeyen kişi yalnızca konuşma yetisini değil, kendi kökenini ve vicdanını kaybeder.

Şiirde metaforik unsurlara ustaca başvurmuştur. Şiirde adeta mecazlar geçidi vardır. Bayram bu metaforları milli düşünceyi vurgulamak için kullanmıştır. Şiir her yaştan insana hitap ederken özellikle çocuk ve gençlere öğüt verme açısından ve milli bilinci uyandırma yönünden oldukça başarılıdır.

Şair, ana dili eksikliğini bir vicdan yoksunluğu olarak görmektedir. Bu görüş şiirde çok sert dille ifade edilmiştir. Şiirde yer alan metaforlar, hem milli ruhun sembolik şekilde yapılanmasını hem de duygusal bilinç oluşturmayı amaçlamıştır.

2. "ANA DİLİM" ŞİİRİNİN METAFORLARA GÖRE İNCELENMESİ VE KULLANILAN METAFORLAR

"Ana Dilim" şiiri Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatında döneminin ana dil farkındalığını en güçlü şekilde yansıtan örneklerdendir. Milli şuuru uyandırmayı hedefleyen şiirler gibi bu şiirde de ana dil, kimlik bilinci ve vatanla özdeşleştirilmiştir.

"Anamız Vatan dagurbet gibidir – öz ana dilini bilmeyenlere!"diyerek şair vatanı bir anne gibi görmüş ve bu ana vatanın dilini bilmeyen evlatları için bir gurbet niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Ana dil, sadece bir iletişim değil, bireyin varlığını sürdürebilmesi için adeta bir sığınılacak kutsal mabettir.

3. ŞİİRIN ÜSLUBU

"Ana Dilim" şiiri halk diliyle yalın ve sade ifadelere başvurularak yazılmıştır. Bu sade dille kargaşadan uzak her yaştan okuyucunun anlayabileceği üslup ön plana çıkmaktadır.

Şiirde her dörtlük sonunda"Öz ana dilini bilmeyenlere"cümlesinin tekrarlarıyla vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu vurgu pedagojik anlamda anlatılmak istenilenin tekrar yoluyla iletilmesidir.

Tekrarların bu şekilde kullanımı ses ve içerik yönüyle dikkat çeker.TofikBayram,şiirin her dörtlüğünde ana dilini bilmeyenleri farklı yönlerleeleştirmiştir.

Şiirin genel yapısına baktığımızda da 16 kıta bulunmakta olup ve her kıta sonunda bir tekrar vurgulama cümlesi yer almaktadır. Diğer üç mısrada ise metaforik unsurlarla söylenmek istenenler dile getirilmiştir.

Anlam: Ana dilini bilmeyen bireye doğrudan uyarı.

Hedef ve mesaj: Dil, vatan, anne, öz.

İnsan, kendi dilini kaybettiğinde evrensel anlamda "yurtsuz" kalır.

Şiirin sade halk tarzıyla yazılması çocukların kolay ezberleyebileceğine de zemin hazırlamıştır.

Şiir adeta duygu yüklü bir söz sanatıyla ortaya çıkmış ve bu yüksek etkinlikli mesajı doğrudan

[1]Tofiq Bayram, https://portal.azertag.az/az/node/22043, erişim tarihi 20. 10.2025

iletebilmiştir.

“Qalxıb Şahdağına söz istəyirəm”

Kaynak Metafor: “Şahdağı”Azerbaycan’ın en yüksek dağıdır. Şair, içindeki ana dili sevgisinin büyüklüğünü, yükseklere ulaşarak, haykırarak iletme isteğini “Şahdağı” aracılığıyla dile getirmektedir.

Hedef: Yükseklik, yücelik, sesin kutsallığı, halkın bilincine erişme arzusu. Şahdağı burada zirvenin sembolüdür. Şair için ulaşmak istenen bir mekandır. Bu mekan yoluyla dağlardan daha yüce olan bir misyonunu yerine getirmek isteyişini dile getirir. Şair için bu misyon dağlar kadar yüce olan “Ana Dil”dir.

“Bu dil şirinlikdə şərbət kimidir”

Kaynak Metafor: Dil ve şerbet benzeşmesi

Hedef: Ana dilin tatlılığını velezzetini oratayaçıkarmaktır. Şair tat duyu tarifiyle anadilin duyusal güzelliğini okuyucuya ulaştırmaya çalışmıştır. Özelikle çocukların tatlı sevgisini göz önünde bulundurup ana dil tatlıya benzetilmiş ve bunu metafor yoluyla iletmiştir.

“Saflığı qorunan sərhəd kimidir”

Metafor: Dil ve sınır, vatan sınırları benzeşmesi

Hedef: Ana dil sadece bir dil değildir. Manevi değeri yüksek, milleti koruyan bir kale, bir sınırdır. Bu sınır hem koruyan sınırdır hem de bir milletin manevi olarak hudutlarıdır. Dilin sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda millikimliği de koruyan bir sınırdır. Ana Dil var oldukça bu sınırlar içinde korunmaya devam eden bir canlı yapıdır.

“İlan zəhərindən acıdır dilim”

Metafor: Dil, acı tat vezehir

Hedef: Kızgınlık ve öfke adeta bir yılan zehri gibi ana dilini bilmeyenlere karşı bir silahtır. Çok güçlü bir belagat kullanılmış ve yılanın zehrinden bile acı dilli olduğunu ve bunu da şiiriyle, sanatıyla vurgulamıştır. Bu tepki şairin öfkesinin şiddetini ortaya koymuştur.Bu durum milli bilincin uyandırılmasında başvurulan anlatım yollarından birisidir.

“Dil qanad olur”

Metafor: Dil ve kanat benzeşmesi

Hedef: Ana Dilinsanı kanatlandıran, maneviyatını yücelten bir bağdır. Kültür ve ahlakın seviyesi,dil sevgisiyle eş değerdir.

“Mən qədim ‘Qarabağ şikəstəsiyəm”

Metafor: Şair ve Karabağezgisi benzeşmesi

Hedef: Şair kendini Karabağ’ın sembol ezgilerinden olan Karabağ Şikestesine benzetiyor. Kendini sürekli sesleniş içinde olan, avazıyükselen biri olarak nitelendiriyor. Bu haliyle kitlelere ulaşabileceğini belirtiyor. Kendini ana dil, sanat ve milli bilinçle bir üçgen uyumunda gösteriyor. Aynı zamanda bu dörtlükte Azerbaycan’ın ünlü şairleri M.P. Vagif ve S. Vurgun’ın nefret sesi ve dahi müzisyen Üzeyir Bey Hacıbeyli’nin nefesi olduğu

vurgulanmıştır.

“Yad dildən pay umub kişi dilənməz”

Metafor: Özenilen yabancı dilden medet ummayı dilenciliğe benzetme

Hedef: Öz değerlerini unutupyabancı kimliğe bürünmek büyük bir kayıp ve onur meselesidir. Bağımsızlık konusu, özsaygı teması öne çıkmaktadır. “Kişi” erkek anlamındadır ve “erkek” ifadesi burada güç ve kuvveti temsil eder.

“Görüm haram olsun ananın südü”

Metafor: Anne sütü, dil ve vatan sevgisi benzeşmesi

Hedef: Süt her zaman edebi dilde karşımızda “helal, temiz” benzetmesiyle çıkmaktadır. Ana dil her zaman süt kadar temiz vesaftır. Türk edebiyatında özel bir kavramdır. Her zaman kutsiyet anlamı taşımaktadır. Şiirde de sütün kutsiyetine dokunularak ana dilini bilmeyen kişinin annesinin sütüne nankörlük ettiği düşünülmektedir. Burada ana dile olan hassasiyet ahlakideğerle bağdaştırılmaktadır.

“Canlı meyit olsun”

Metafor: Ana dilini bilmeyenle ve canlı ceset benzeşmesi

Hedef: Ana dil bilmemenin adeta ruhsuz ve yaşamdan kopmuşluğa benzetilmesi yer almaktadır. Ana dilsiz yaşamın maneviyatsız bir ömür olduğu vurgulanmaktadır.

“Bu dildə bir qızmış pələngəm, şirəm”

Metafor: Şair ve pələng/şir (kaplan/aslan) benzeşmesi

Hedef: Kendi milli değerleri uğruna şair adeta aslan, kaplan kesileceğini dile getiriyor. Bu yolda aslan, kaplan gibi güçlü ve korkusuz olduğunu vurguluyor. Şiirdegurur duygusu yüceltilmektedir.

“Yüz dili öyrənsən… hər dili üzüyə bir qaş sayıram”

Metafor: Diller ve yüzükteki taşların benzeşmesi

Hedef: Eğitim, yabancı dil öğrenimibir meziyettir, kişinin kendini geliştirmesi bir yükseliştir ama gerçek ve öncelikli olan ana dildir. Bu cazip görünen gelişim değerlidir, altın bilezik, mücevher, taşlarla süslü bir yüzüktür ama gerçek olan “yüzüğün kendisi”dir. Yüzük ana dilin kendisidir. Evrensellik–millî kimlik dengesini öğretici bir imgede birleştirir.

“Beyninə girmədi ana öyüdü… əsilsiz yaşayıb o küt böyüdü”

Metafor: Anne sözü ve bilgelik/dil mirasının benzeşmesi

Hedef: Türk edebiyatında karşılaşılan temalardan biri de büyük hayır duası alma, büyük sözü dinleme ve öğütlere kulak vermedir. Sözlü ve yazılı edebiyatta kendine yer edinen bu tema günlük hayatta da yaşanmaktadır. Ana dili, ana sözüdür bunu idrak etmeyen kişi eksik ve köksüz büyür. Ana Dil eksikliği de bir eksiklik olarak görülür.

Bu kadar sıkça metafora ve benzetme sanatına başvuru yapan şair eserini adeta mecazlarlasüslemiştir. Şiirdeki yer alan metaforları kendi aralarında sınıflandırabiliriz.

Şiirde metaforlar aşağıdaki ana temalardatoplanmıştır.

SINIFLANDIRMA	METAFORLAR	HEDEF
Doğa Metaforları	Şahdağı, şerbet, sınır, kanat	Dilin yüceliği ve yaşamsal gücü
Aile Metaforları	Anne sütü, ana, süt, yaşam kaynağı, kimlik bağı	Ana dilini bilmeyenlerin büyük sözü dinlemesine ve manevi olarak anne sütünün haram olma dileklerinde vurgulama
Kültür ve Sanat Metaforları	Karabağ Şikestesi, Vurgun, Vagif	Karabağ Şikestesi, Azerbaycan'ın ünlü şairleri M.P. Vagif, S. Vurgun ve müzisyenÜ. Hacıbeyli. Bunlara şiirde yer verilerek kültür mirasıvurgulanır
Sanat Metaforları	Yüzük taşı	Ana dilin gerçek mücevherden önemlioluşu vurgulanır
Coğrafi Metaforlar	Bu gün azad dilli Azerbaycanam	Bütün ülkesini bağımsızlığıyla ve diliyle bağdaştırıyor
Güney Azerbaycan'a Özlem Metaforu	O taylı, bu taylı vahid bir canam	Kendini hem Güney hem KuzeyAzerbaycan olarak görüyor
Ahlak ve Kahramanlık	Kızgın bir aslan, kaplan	Kaplan, aslan, savaş, dil sevgisini ahlaki ve kahramanca vurguyla anlatıyor

SONUÇ

Şiirde Dil, Kimlik Bilinci ve Vatan üçlüsü ön plana çıkmıştır. Tofik Bayram'ın "Ana Dilim" şiirinde metafor yoluyla bir eleştiri, bir kızgınlık, güç, kültürel miras, sanat, aile, kökentemalarına başvurulmuştur. Bayram, bununla da toplumda bilinçli bir kimlik inşasının önemine dikkat çekmek istemiştir. Şiirde bu kimlik inşasında metaforların işlevininbüyük bir rolü olduğu da ortaya konulmuştur. Metaforların şiirde işlevselliği; tabiat, ana vatanın sesi, aile bağları, duygusal köken, hayvan ve kahramanlık sembolleri, güç, kuvvet, sınır, kanat, süt, yüzük yoluyla kimlik bilincinin farkındalığı duygu yüklü sembollerle ortaya çıkmıştır.

Şairin dili, hem pedagojik hem de milli bir görevi üstlenmiştir. Bu yönüyle şiir, Azerbaycan çocuk ve gençlik edebiyatında dil bilinciniaşılayan öğretici şiir geleneğinin en yoğun örneklerinden biridir.

Şiirin çocuklarda ve gençlerde pedagojik ve milli görev, etkisibüyüktür.

"Ana Dilim" şiiri Azerbaycan edebiyatında *ana dilinin önemi* konusunu ortaya koyarak çocuklara ana dil, vatan sevgisi ve milli şuuru uyandırmayı hedefler.

"Ana Dilim" şiiri, yalnız bir uyarı değil, bir kültürel manifestodur. Tofik Bayram, metaforları aracılığıyla ana dili sevgisini ahlaki, estetik ve milli bir değere dönüştürmüştür. Şiir, dağ, süt, şerbet, kanat, aslan gibi imgeler, çocuk ve genç okuyucuya kolayca seslenirken; alt metinde derin bir dil felsefesi taşımaktadır.

Çalışmamızda bu şiiri ele alıp metaforik bağlamda incelerken sonuç olarak ulaştığımız tez "Dilini bilmeyen, kendini bilemez ve hep eskik kalır" görüşüdür.

Sovyet dönemi gibi baskıcı bir rejimde yazılan bu tür milli görüş içeriğiyle öne çıkan eserler Azerbaycan edebiyatında ana dil bilincinin poetik ifadesiolarak değerlendirilmelidir. Aynı zamanda Türk dünyası edebiyatında ana dilin kimlik kurucu gücü, sembolleştirilen evrensel bir örnek olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Azərbaycan Dilinin İzahli Lüğəti, (2006), (Redaktor: Ağamusa, Axundov) 4 Cilt, (I. A-D, II. E-K, III. Q-R, VI. S-Z). Bakü,

Azərbaycan Dialektoloji Lüğəti,(1999), (Redaktorlar: Akad. M. Ş. Şirəliyev, M. İ. İslamov): I. Cilt A-L, Tdk Yay., Ankara. II. Cilt M-Z, Tdk Yay., Ankara 2003.

Bayram, Tofiq, (2005), Seçilmiş Əsərləri, Lider nəşriyyatı, Bakı

Bayram, Tofiq, (1980), Könlümdə Yaşayanlar, Yazıçı, Bakı

Basqallı, Bəhram, (2015), Bayramlar (Şair Tofiq Bayram və Ailə Üzvləri), Bakı

Erdem, Melek, (2003), Türkmen Türkçesinde Metaforlar, Ankara

ONLINE KAYNAKLAR

Tofiq Bayram, https://portal.azertag.az/az/node/22043

Tofiq Bayram, https://en.wikipedia.org/wiki/Tofig_Bayram

SAMED BEHRENGİ'NIN ESERLERINDE AİLE KURUMU SORUNU

Fidan NASİROVA[*]

Özet

"Azerbaycan köylerinin canlı dili, sürgüne uğramış bir kültürün uyanık vicdanı" olarak nitelendirilen maarifperver eğitimci Samed Behrengi (1939–1967), 20. yüzyıl Güney Azerbaycan çocuk edebiyatının düşünsel ve tematik zenginleşmesinde istisnai bir rol oynamış yenilikçi yazarlardandır. Çocuk edebiyatında geleneksel milli-manevi, ahlaki-didaktik ve evrensel temaların arka planında, toplumsal adaletsizlik, sosyal eşitsizlik, maddi refah, sınıf mücadelesi ve özgürlük uğruna mücadele gibi temel meselelerin başlıca konular hâline gelmesi doğrudan Behrengi'nin adıyla ilişkilidir. Onun açtığı bu yolun daha sonra pek çoklarına rehberlik ettiğini söylemek abartı olmaz.

Behrengi'nin eserlerinde eğitim ve terbiye konularının yanı sıra, aile kurumu ve onun taşıdığı büyük toplumsal önem, sağlıklı bir toplumun oluşumunun temel ilkelerinden biri olarak vurgulanır. Yazarın metinlerinde, çocuk ya da gencin bireyden kişiliğe doğru evrim sürecinde onu destekleyen ya da kimi zaman karşısında yer alan farklı ailelerin, psikolojik ve sosyolojik yönleriyle betimlenişine tanık oluruz. Yazara göre toplumun küçük bir modeli olan aile, sosyal ilişkilerin çekirdeği görevini üstlenir. Aile, hem ilerlemenin temel kaynağı hem de geriliğin ve çöküşün bir yansıması olarak sunulur. Bazı durumlarda ise aile, içinde bulunduğu çevrenin ve dönemin bir simgesine dönüşür. Bu durum özellikle "Küçük Kara Balık" (1968) eserinde açıkça görülmektedir. Gelişime kapalı, muhafazakâr bir annenin koruması altında büyüyen küçük balık, yeni ufuklar arayışı içindedir. Ancak bir yandan her ne pahasına olursa olsun yavrusunu koruma içgüdüsü, diğer yandan dar bir dünya görüşü ve cehalet, aileyi temsil eden anneyi çocuğunun arzu ve isteklerine karşı çıkmaya zorlar.

Genel olarak, Samed Behrengi'nin eserlerinde aile imgesi, yazarın dünya, yaşam ve insan üzerine çeşitli görüş ve düşüncelerinin bir ifade biçimidir. Behrengi'ye göre aile, koruyucu işlevi, ahlak ve maneviyatın aktarımındaki rolü ve eğitici misyonu ile toplumun itici gücüdür; aynı zamanda etnik hafızanın, folklorun ve dilin taşıyıcısıdır. "Ulduz ve Kargalar", "Küçük Kara Balık" ve "Ulduz ve Konuşan Gelincik" gibi çocuk hikâyelerinde Behrengi, aileyi idealize etmeden; olduğu gibi, hem muhafazakârlığın kaynağı hem de toplumsal gelişimin temeli olarak ele alır. Değişen toplum yapısı içinde aile, çelişkili, dinamik ve eğitici bir sistem olarak tasvir edilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, Samed Behrengi, aile kurumu, manevi-ahlaki değerler, "Küçük Kara Balık".

THE REPRESENTATIONOF THE FAMILY INSTITUTION IN SAMAD BEHRANGI'S LITERARY WORKS

Abstract

"The living language of Azerbaijani villages, the vigilant conscience of an exiled culture" the enlightened educator Samed Behrengi (1939–1967) is one of the innovative writers who played an exceptional role in enriching the ideological and thematic scope of 20th-century South Azerbaijani children's literature. It was through Behrengi's work that fundamental issues such as social injustice, class inequality, material well-being, class struggle, and the fight for freedom became central themes within children's literature—traditionally dominated by national-spiritual, moral-didactic, and universal human values. It would not be an exaggeration to say that the path he opened later became a guide for many others.

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Z.M. Bünyadov adına Doğu Bilimleri Enstitütüsü, Bakü/Azerbaycan, ORCID ID: 0000-0001-8178-7287, nasirova1975@list.ru

It should be noted that in Behrengi's creative legacy, alongside education and upbringing, the institution of the family and its titanic importance are highlighted as fundamental principles in shaping a healthy society. In his works, we witness the depiction both psychologically and sociologically of various families who, in one way or another, stand beside or in opposition to the child or adolescent on their journey of transformation from an individual into a personality.

According to the author, the family as a miniature model of society functions as the nucleus of social relations. It is portrayed both as a source of development and as a manifestation of stagnation and decline. In certain cases, the family becomes a symbol of the environment and the era in which it exists, as exemplified in "The Little Black Fish" (1968). The young fish, growing up under the protection of a conservative and development-resistant mother, seeks new horizons. However, the mother driven on the one hand by her instinct to protect her offspring at all costs, and on the other by her limited worldview and ignorance is compelled to oppose the aspirations and desires of her child.

In general, within Samed Behrengi's creative legacy, the image of the family serves as a medium for expressing the writer's diverse views and reflections on life, the world, and humanity. According to Behrengi, the family endowed with its protective function, its role in promoting morality and spirituality, and its educational mission acts as a driving force of society, while simultaneously embodying ethnic memory, folklore, and language. In children's stories such as "Ulduz and the Crows","The Little Black Fish" and "Ulduz and the Talking Doll" Behrengi presents the family without idealization, depicting it realistically as both a foundation of conservatism and a basis for social progress. Within the context of a changing society, the family appears as a contradictory, dynamic, and morally instructive system.

Keywords: children's literature, Samed Behrengi, family institution, moral and ethical values, "The Little Black Fish".

AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATINDA AİLE DEĞERLERİ TEMASININ AHLAKÎ YÖNLERİ

Dr. Aynur NOVRUZOVA*

Özet

Ailenin her bireyin, hatta her milletin kendini kanıtlamasında ve gelişmesinde rolü büyüktür. Aile, insanların birbirleriyle kurduğu en eski ve en özgün ilişki biçimlerinden biridir. Azerbaycan halkının zihniyeti, yüksek misafirperverlik, dostluğa sadakat, dürüstlük, anne babaya ve büyüklere saygı, hoşgörü gibi zengin ve çeşitli özelliklere sahiptir. Öte yandan, halkımızın çok güzel ve zengin aile gelenekleri vardır. Bu geleneklerin derin ve sarsılmaz kökleri vardır. Azerbaycan aile modeli, yüzyıllardır değerleriyle en örnek toplumsal kurumlardan biri olmuştur.“Çocuk ailenin aynasıdır” sözü, yüzyıllardır Azerbaycan Türklerinin aile modelinin gücünü ifade etmektedir. Gözlemler, çocuk yetiştirmenin en doğru, en yüce ve kanıtlanmış yolu olan yüksek toplumsal ve ahlaki ilkeler ve aile değerleri temelinde çocuk yetiştirme temalarının Azerbaycan çocuk edebiyatında da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Böylece, Azerbaycan çocuk nesrinin şekillendiği dönemden günümüze kadar, kendi en yüce özelliklerini koruyarak, milli ve manevi değerlere dayalı bir aile modelinin yüzü haline gelmiştir. Böylece, yaratılan eserlerde milli ve manevi değerlerin, ahlaki değerlerin teşvikine öncelik verilmiş ve Azerbaycan Türklerinin aile modeli, bütüncül bir örnek haline gelmiştir. Bu özellikler M.T. Sidgi'nin "Kibar ve terbiyeli çocuk", "Dürüst çocuk", "Yalancı çocuk", "Akılsız çocuk", "Cimri ve kıskanç çocuk", "Anne babasını ve öğretmenini seven çocuk", "Okula gitmek", "Rubaba", "Sitara ve teyze", "Ruqiyye'nin sohbeti", "Çocuk sevgisi", "İki kız kardeşin sohbeti", J. Mammad Guluzade'nin "Pirverdi'nin Horozu", "Dallek", "Buz", "İki elma", "Şark Fakültesi", "Sakallı çocuk", R. Efendiyev'in "İki iyi kardeş", "Memleket", "Yaşlı dede ve torun", "Mutluluk", "Memleket", S.M. Ganizade'nin "Kurban Bayramı veya On Günlük Zühd", "Allah Korkusu", S.S. Ahundov'un "Nureddin", "Kara Kız", "Eşref", "Katil Çocuk", Y. V. Çemenzeminli'nin "Aziz", "Son Bahar", İ. Musabeyov'un "Rzanin Kutsu", A. Şaig'in "Vezifa", "Hasay", M. Celal'in "Gulgaz", "Kimya Teserir", "Ulduz", "Nakhiş", "Ehtiram", "Kaymak", A. Veliyev'in "Erkoyun" ve diğerlerinin eserleri de bu temaya uygundur.Makalede, Azerbaycan çocuk nesrinde aile terbiyesi temasına adanmış eserler yer almakta ve bunlar kapsamlı açıklamalarla analiz edilmektedir. Makalede ayrıca yazarın bu eserlerin Azerbaycan çocuk nesrinin tür ve üslup açısından zenginleştirilmesine olan etkisine ilişkin geniş bir yaklaşımı da yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, edebiyat, nesir, aile, yetiştirme.

MORAL ASPECTS OF THE THEME OF FAMILY VALUES IN AZERBAIJANI CHILDREN'S PROSE

Abstract

The role of the family in the self-affirmation and development of every person, even every nation, is great. Family is one of the oldest and most unique forms of relationships that people establish with each other. The mentality of the Azerbaijani people has rich and diverse features such as high hospitality, loyalty to friendship, honesty, respect for parents and elders, tolerance. On the other hand, our people have very beautiful and rich family traditions. These traditions have deep and unshakable roots. The Azerbaijani family model has been one of the most exemplary social institutions with its values for centuries.The saying “A child is the mirror of the family” has expressed the power of the family model of Azerbaijani Turks for centuries. Observations show that the themes of raising children on the basis of high social and moral principles, family values, which are the most correct, highest and proven way of this upbringing and spiritual evolution, also occupy a major place in Azerbaijani children's literature. Thus, from the time when Azerbaijani children's prose was formed to the present day, it has become the face of a family model based on

* Gence Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Gence / Azerbaycan, ORCİD: 0009-0005-5748-2623, ashukurova@rambler.ru

national and spiritual values, preserving its own highest characteristics. Thus, in the works created, priority was given to the promotion of national and mental values, moral qualities, and the family model of Azerbaijani Turks has become an example of monolithicity. These characteristics are M.T. Sidgi's "Polite and well-mannered child", "Honest child", "Lying child", "Senseless child", "Stingy and envious child", "A child who loves his parents and teacher", "Going to school", "Rubaba", "Sitara and aunt", "Ruqiyya's conversation", "Child's love", "Two sisters' conversation", J. Mammadguluzadeh's "Pirverdi's rooster", "Dallek", "Ice", Two apples", "Faculty of the East", "Bearded child", R. Efendiyev's "Two kind brothers", "Native land", "Old grandfather and grandson, "Happiness", "Native land", S.M. Ganizadeh's "Eid al-Adha, or ten days of asceticism", "Fear of God", S.S. Akhundov's "Nureddin", "Black girl", "Ashraf", "Killer child", It is also characteristic for the works of Y.V. Chamanzaminli's "Aziz", "Son bahar", I. Musabeyov's "Rzaninkutsu", A. Shaig's "Vezifa", "Khasay", M. Jalal's "Gulgaz", "Kimyateserir", "Ulduz", "Nakhish", "Ehtiram", "Qaymaq", A. Valiyev's "Erkoyun" and others.The article includes works dedicated to the theme of family upbringing in Azerbaijani children's prose and analyzes them with extensive explanations. The article also includes a broad author's approach to the impact of these works on the enrichment of Azerbaijani children's prose in terms of genre and style.

Keywords: Child, literature, prose, family, upbringing.

Müşahidələr göstərir ki, balacaları yüksək ictimai-əxlaqi prinsiplər əsasında tərbiyə etmək, bu tərbiyə və mənəvi təkamülün ən düzgün, ən ali və sınanılmış yolu olan ailə dəyərləri mövzuları Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında da əhəmiyyətli yer tutur. Məlumdur ki, Azərbaycan ailə modeli əsrlər boyu öz dəyərləri ilə ən nümunəvi sosial institutlardan biri olub. Belə ki, hər bir insanın, hətta hər bir xalqın özünütəsdiqində və inkişafında ailənin rolu böyükdür. Ailə insanların bir-biri ilə qurduğu münasibətlərin ən qədim və unikal formalarından biridir. Azərbaycan xalqının mentalitetində yüksək qonaqpərvərlik, dostluğa sədaqət, dürüstlük, valideynə, böyüyə hörmət, tolerantlıq kimi zəngin və çoxşaxəli xüsusiyyətlər mövcuddur. Digər tərəfdən, xalqımızın çox gözəl və zəngin ailə ənənələri var. "Uşaq ailənin güzgüsüdür" deyimi əsrlər boyu Azərbaycan Türklərinə məxsus ailə modelinin gücünü ifadə edib.Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı təşəkkül tapdığı dövrdən günümüzədək milli-mənəvi dəyərlərə söykənən, özünə xas ən ali xüsusiyyətləri qoruyub saxlayan ailə modelinin simasına çevrilib.Bu baxımdan yaranan əsərlərdə milli-mental dəyərlərin, əxlaqi keyfiyyətlərimizin təbliğinə üstünlük verilmiş, Azərbaycan tüklərinə məxsus ailə modeli monolit örnəyə çevrilmişdir.Bu xüsusiyyətlər M.T.Sidqinin "Ədəbli və tərbiyəli uşaq", "Doğruçul uşaq", "Yalançı uşaq", "Nəfsi salamat uşaq", "Xəsis və paxıl uşaq", "Ata-anasını və müəllimini sevən uşaq", "Məktəbə davam", "Rübabə", "Sitarə ilə xalası", "Ruqiyyənin söhbəti", "Övlad məhəbbəti", "İki bacının söhbəti", C.Məmmədquluzadənin "Pirverdinin xoruzu","Dəlləк", "Buz", "İki alma", "Şərq fakültəsi", "Saqqallı uşaq", R.Əfəndiyevin "İki nəfər mehriban qardaş", "Doğma yurd", "Qoca baba və nəvəsi, S.M.Qənizadənin "Qurban bayramı, yaxud on gün riyazət", "Allah xofu", S.S.Axundovun "Nurəddin","Qaraca qız", "Əşrəf", "Qatil uşaq", Y.V.Çəmənzəminlinin "Əziz", "Son bahar",İ.Musabəyovun "Rzanın qutusu", A.Şaiqin "Vəzifə", "Xasay", M.Cəlalın "Gülgəz","Kimya tələsir", "Ulduz", "Naxış" ,"Ehtiram", "Qaymaq", Ə.Vəliyevin "Ərköyün" və b. əsərləri üçün də xarakterikdir.

Görkəmli pedaqoq, maarif xadimi Məhəmməd Tağı Sidqinin "Əxlaq nümunələri" və "Qızlara hədiyyə" dərsliklərindəki əksər uşaq hekayələrində yazıçının ailə tərbiyəsi ilə bağlı pedaqoji düşüncələri, maarifçi baxışları öz əksini tapmışdır. Hekayələrsadə dildə yazılmış, yığcam, maraqlı hadisələri əks etdirən, əxlaqi-tərbiyəvi qənaətlər aşılayan müstəqil bədii əsərlərdir. "Rübabə", "Sitarə ilə xalası", "Ruqiyyənin söhbəti", "Övlad məhəbbəti", "İki bacının söhbəti","Ədəbli və tərbiyəli uşaq", "Doğruçul uşaq", "Yalançı uşaq", "Nəfsi salamat uşaq", "Xəsis və paxıl uşaq", "Ata-anasını və müəllimini sevən uşaq", "Məktəbə davam"və s. hekayələr milli uşaq nəsrimizin ilk bitkin nümunələrindəndir.

Tədqiqatçı N.İsmayılovanın dərsliyə daxil edilmiş hekayələrin bədii məziyyətləri ilə bağlı qənaətləri M.T.Sidqinin məramına, gənc nəslin gələcəyi ilə bağlı düşüncələrinə aydınlıq gətirilməsi baxımından maraq doğurur. "...hekayələr sadə bir süjet əsasında yazılmışdır. "Sitarə və xalası" hekayəsində ata-ana məhəbbəti yadda qalan şəkildə ümumiləşdirilmişdir. Yazıçı göstərir ki, "göydə Allah, yerdə isə valideyin uca tutulmalı ana kimi böyük nemət tapılmaz"[7,107].Bu hekayələrdəki bədii obrazlar

maarifçi yazıçının ifadə etmək istədiyi mətləblərin daşıyıcılarıdır. Buna görə də müəllif çox zaman hekayəni kiçik qəhrəmanının adı ilə təqdim edir.“Rübabə” hekayəsində Sidqi öz fərdi və milli xüsusiyyətləri ilə başqalarından seçilən bir məktəbli qızın obrazını yaradıb. Rübabə dərs əlaçısıdır, gözəl tikiş tikir, xörək bişirir, süfrə başında ədəb-ərkanla oturub yeyib-içir, təmiz və səliqəlidir, həmişə özündən böyüklərin hörmət və ehtiramında dayanır. Müəllif Azərbaycan qızlarına xas olan müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri Rübabənin obrazında cəmləşdirib. “Analar bəzəyi” hekayəsində isə Sidqi bütün həyatını doğma balalarının tərbiyəsinə sərf etmiş, mənəviyyatca zəngin ana ilə bər-bəzək düşkünü olan meşşan təbiətli bir qadının xarakterini qarşı-qarşıya qoyur. Hekayədə təsvir olunur ki, bir gün bər-bəzək sevən bir qadın onları nümayiş etdirmək məqsədilə təzə libasını geyinir və qiymətli cəvahiratlarını taxıb bir evə qonaq gedir. O, ev sahibəsini sadə geyimdə görüb ona “sənin də zərzivərini görmək istəyirəm”, deyir[11, 109]. Bu zaman ev sahibəsinin uşaqları məktəbdən qayıdır. Sadə qadın məktəbli balalarını ona göstərib deyir: “Mənim də zərzivərim, mülk və malım, cah və cəlalım bu iki gözlərimin nuru və ciyərparələrimdir. Mənim üçün əziz balalarıma təlim və tərbiyə vermək cəvahiratdan qiymətlidir”[11,109]. Ananın bir qadın kimi ailədəki qayğıkeşliyi və valideynlik borcu hekayənin əsas qayəsini təşkil edir.

Görkəmli maarifçi-ziyalı R.Əfəndizadənin “Yüz yaşlı qoca”, “Fəqir Cəfərin alim olmağı”, “Uşaqların meşədəki əhvalatı”, “Tahir və Nəbi”, “Arsız uşaq və qarışqa”, “Məhəmmədin xəcaləti”, “Qoca baba və nəvəsi” kimi hekayələrində də əxlaqi-tərbiyəvi məsələlər, ailə-məişət motivləri, lirik, dramatik məzmunlu hadisələr öz ifadəsini tapmışdır.Ədibin yüksək sənətkarlıqla qələmə aldığı əsərlərindəkiqəhrəmanların yaşantıları, psixoloji vəziyyəti sənət dili ilə mənalandırılmışdır. Müəllif bu hekayələrində uşaq fikrinə və psixologiyasına güclü, silinməz təsir etmək üçün əlvan, cazibəli bədii boyalardan istifadə etmişdir. Ədib fikirlərini xalq yaradıcılığından qaynaqlanan nəsihətçilik yolu ilə ifadə edir. Məsələn, “Qoca baba və nəvəsi” hekayəsində müəllif diqqəti uşaq və gənclərin hiss, iradə və şüuruna təsir göstərən məqamlara yönəldir. Balaca uşaq qoca babasına qarşı ata - anasının etdiyi hörmətsizliklərin şahidi olur. Böyüklərindən ibrət götürən uşaq taxta parçalarından qutu düzəldir. Səbəbini soruşanda isə cavab verir ki, “... atam-anam qocalanda bu qutunun içində onlara xörək verəcəyəm”.[5,91]Müəllif uşaqlara belə bir fikir aşılayır ki, böyüklərinə hörmət etməyən kiçiyindən də hörmət görməz.

Əxlaqi məsələlər, ailə-məişət motivləri Y. V. Çəmənzəminlinin “Qız məktəbində”, “Divanə”, “Bir qəpik”, “İki çocuq”, “Cümə axşamı”, “Əziz”, “Borclu”, “Nahaq qan”, “Toy”, “Nitq”, “Son bahar”, “Beş dəqiqə” və s. kimi uşaqların da bilavasitə iştirak etdiyi hekayələrində də əks olunur. Bu hekayələrdə tərbiyə, adət-ənənə məsələsinə yeni gözlə baxılır. “Əziz” də uşağın normal böyüməsinə mane olan köhnə zehniyyət və rəftar yumoristik tərzdə tənqid olunur.“Həkim” hekayəsində yazıçı yeri gəldikcə adətlərimizi təsvir edir, xurafatçılığın, mövhumatın acı nəticələrini göstərir. “Nahaq qan” hekayəsində bir uşağın cəhalət, vəhşilik qurbanı olması təsvir olunur. Əsərin qəhrəmanı Zeynal yeganə oğlu Əlini böyük ata məhəbbətilə sevir. Lakin uşağın dayısı dəfələrlə Zeynalı namus yolunda oğlunu öldürməyə təhrik edir. Hekayənin sonunda Zeynal başqasının təhriki ilə işlədiyi ağır cinayət nəticəsində ağlını itirir.

Realist milli uşaq nəsrinin mükəmməl nümunələrinin yaradıcılarından olan Mirzə Cəlilin hekayələrində də uşaqların ailədə tərbiyəsi ilə bağlı cəmiyyəti düşündürən bir sıra zəruri məsələlər geniş əksini tapmışdır.Mirzə Cəlil yeni nəslin fiziki və mənəvi cəhətdən tərbiyə olunub yetişdirilməsində ailənin və qadının roluna xüsusi ictimai bir məsələ kimi baxırdı. Yeddi yaşa çatmamış qız uşaqlarının ərə verilməsi və on iki yaşa çatmamış oğlan uşaqlarının evləndirilməsinə qarşı çıxan Mirzə Cəlil bunların ictimai tərəqqiyə mane olduğunu çox gözəl başa düşür və keçmişdən miras qalmış bu adətlərə qarşı qəti mübarizə aparırdı. Ədibin ailə-məişət mövzusunda qələmə aldığı “Pirverdinin xoruzu” əsərinin ilk baxışda adi görünən süjet xətti var. Ədibin adi görünən hadisələri əsərin fabulasına çevirmək məharəti bir daha sübut edir ki, süjet öz-özlüyündə əsərə poetik məziyyət verə bilməz, süjetdən istifadə etməyi bacarmaq lazımdır**.** Qasım əmi qonşu kənddən baldızını gətirməyə gedir. Oğlu Pirverdi ondan xahiş edir ki, xalasıgildən ona bir xoruz gətirsin. Qasım isə Molla Cəfər’in hiyləsinə aldanaraq xoruz əvəzinə evə təzə arvad gətirir.

C.Məmmədquluzadə’nin “Dəllək” hekayəsi də ailə-məişət mövzusundadır. Göz ağrısının cəsarətini burun qanatmaqda görən ana oğlu Məhəmmədəli’yə deyir ki, “get sən də burnunu qanat!”. Nadanlıqdan əmələ gələn bu komik vəziyyət hekayənin sonunda ictimai məna qazanır. Atanın

çağırdığı dəllək uşağın köməyinə çatmaqdansa onu başını qırxdırmamaqda günahlandırır və qorxudur ki, elə buna görə də "allahın qəzəbinə" gəlibsən. Avam Sadıq kişi öz müştərisini artırmağa çalışan kələkbaz dəlləyə inanıb başını qırxdırır. Doğrudan da, Sadıq kişi evə qayıdanda həqiqətən uşağı sağ-salamat görür. Bu cür yumor hər cür fırıldaqlara inanan sadəlövh Məhəmmədhəsən əmilərin, Qasım əmilərin, Sadıq kişilərin nadanlığına yönələndə təəssüf doğurur.C. Məmmədquluzadə uşaqların tipik obrazını həmişə "tipik şəraitdə" verir. Uşağın hansı ailəyə mənsub olması, bu və ya digər ictimai mühitin onların xarakterində və həyatında nə şəkildə təzahür etməsi ədibin hekayələrinin əsasında durur. Quru nəsihətçiliyə, didaktizmə yol verməmək üçün C. Məmmədquluzadə uşaqların ailədə tərbiyəsi məsələlərinə həsr etdiyi əsərləri həyati hadisələr, maraqlı süjetlər əsasında qələmə almışdır. Ədib "İki alma", "Saqqallı uşaq", "Buz", "Şərq fakültəsində" hekayələrində uşaqların tərbiyəsində ailənin mühüm rol oynadığını qabardır və bu ideyanı süjet daxilində oxucusuna çatdırır. Kiçikyaşlı uşaqların təbiətində aşkar etdiyi humanizmi, insanpərvərliyi ("İki alma") təqdir edir, savadsızlığa qarşı çıxır ("Saqqallı uşaq"), təlim və tərbiyə işində ailənin roluna diqqət yönəldir, uşaqların təbiətində təsadüf edilən naqisliklərı tənqid edir ("Buz"),oğurluq, yalançılıq kimi pis vərdişlərin ("Oğru inək") yolverilməz olduğunu və acı nəticələrini təsvir edir.

S.M.Qənizadənin "Dəbistan" jurnalında 1907-ci ildə "Şeyda" imzası ilə dərc etdirdiyi "Qurban bayramı və yaxud on gün riyazət" hekayəsinin ideyası qarşılaşdığı hadisələri düzgün dərketmə qabiliyyətinə sahib olan 7 yaşlı İsmayılın atası ilə dialoqunda aydınlaşır. Həssas qəlbli İsmayıl kiçicik qəlbində haqsızlığa qarşı üsyan edir. Yoxsul kəndlilərin məişətini inandırıcı boyalarla canlandıran ədib kiçik qəhrəmanının dili ilə cəmiyyətdəki mövcud qeyri-bərabərliyi tənqid hədəfinə çevirir. Beləliklə də, müəllif uşaqların hekayədən ibrətamiz nəticələr çıxarması üçün əsəri İsmayılın düşüncələrini çəkinmədən paylaşması ilə tamamlayır. İsmayıl atası Salmana söz verir ki, "mən böyüyəndə millətimə xeyir verməyə çalışacağam".S.M.Qənizadənin yeganə məqsədi gənc nəslin nəcib əxlaqi xüsusiyyətlərə, zəngin mənəviyyata malik olmaları, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə almaları idi. Bu ideya "Qurban bayramı və yaxud on gün riyazət"hekayəsinin əsas qayəsini təşkil edir.

Uşaqların mənəvi dünyasını, onların keçirdiyi hiss və həyəcanları bədii tədqiq hədəfinə çevirən S.S.Axundovun "Qorxulu nağıllar" hekayələr silsiləsi XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq nəsrinə yeni keyfiyyət dəyişiklikləri qazandırdı. "Bu hekayələr 1912-ci ilin sonunda həmin adla ayrıca kitab şəklində çap edilib, şagirdlərə çatdırılır" [2, 20-21]. Burada ailələrin yoxsul güzəranı, uşaqların faciəli həyatı, bu fəlakətləri doğuran səbəblər qələmə alınmışdır. Mühit, ictimai şərait günahsız uşaqları, yoxsul balalarını qayğıdan, nəvazişdən məhrum edir, onları həyatın qaranlıq küncünə atır. "Əhməd və Məleykə", "Abbas və Zeynəb", "Qaraca qız", "Nurəddin" və "Əşrəf" hekayələrində qəhrəmanın xarakter etibarilə müstəsnalığı, tək övlad olması və ya ata-anasını erkən itirməsi, ona naməlum olan mühitlərə düşməsi, qan düşmənçiliyinin qurbanına çevrilməsi, təsadüfi hadisələrin köməyi ilə istəyinə nail olması, zahiri çirkinlik, mənəvi aləmin aliliyi, azadlığa, sərbəstliyə meyil, eyni zamanda cürətli, mərd, qorxmaz, mərhəmətli, səxavətli, ağıllı olması kimi mövzular yer alıb.

"Qorxulu nağıllar" ın maraqlı və diqqət çəkən cəhətlərindən biri S. S. Axundovun bu əsərdə oxucuya mədəni, tərbiyəli və səmimi ailələr təqdim etməsidir. "Ziyalı Səməd in hər axşam uşaqlarını başına yığıb onlara maraqlı hekayələr danışması, ibrətamiz fikirləri uşaqların nəzərinə çatdırması, Tutunun Piri babanın yanında doğma övlad kimi böyüməsi, atanın öz uşağını məktəbə qoyması, onun xahişinə məmnuniyyətlə əməl etməsi, kiçik uşaqların analarına kömək edərək meşədən odun daşıması, yeni tipli məktəblər, təlim-tərbiyə haqqında ibrətli söhbətlərin verilməsi və başqa xüsusiyyətlər S. S. Axundovun pedaqoji təcrübəsi, müəllimlik fəaliyyəti ilə bağlı idi. Yazıçı yaxşı bilirdi ki, uşağın tərbiyəsində müəllimlərlə bərabər ata-anaların da mühüm rolu vardır. Səməd, Əşrəfin anası Nəcibə, Həbibulla, Gülsüm, Sofiya Alekseyevna, Nikolay İvanoviç surətlərini yazıçı nümunəvi valideynlər kimi vermişdir. Onlar özləri elmi və maarifi qiymətləndirdikləri kimi uşaqlarını da bu ruhda böyütməyə çalışırlar" [1, 45].

A. Divanbəyoğlunun 1906-cı ildə yazdığı "İlan" hekayəsində avam, dindar ailələrdə hökm sürən köhnə adət və ənənələr tənqid olunur. Hekayə uşaq psixologiyası ilə uyğun səsləşən aydın bir dildə yazılmışdır. Burada uşaqların qeyri-bərabər məişəti, münasibəti realist lövhələrlə əks etdirilir. Müəllif bu hekayə ilə uşaqları həyat və təbiət hadisələrinə münasibətdə sayıq,məntiqli və qoçaq olmağa çağırır. Yazıçı yoxsul ailədən çıxmış Kazımın simasında uşaq nəsrimizdə ilk qorxmaz, realist uşaq surəti yaratmışdır. Hekayənin kompozisiyası yığcam və maraqlıdır.İlan Aslan bəyin oğlu Əhmədi

çalmaq istərkən nökər Kazım cəld atılıb onu öldürür. Əhmədin anası Hürü xanımbuna sevinir.Amma ürəyində qorxur ki, ölən ilanın yoldaşları Kazımdan yox, oğluƏhməddən intiqam ala. Ona görə də yetimlərə nəzir-niyaz verir. Yazıçı hekayədə Kazımı xüsusi rəğbətlə təsvir edir. Onun qoçaqlığını, xeyirxahlığını, sədaqətini nümunə kimi verir. Hekayədə nadanlıq, mövhumat, ictimai gerilik dövlətli Hürü xanımın simasında tənqid hədəfinə çevrilib.

Ə.Haqverdiyevin "Ata və oğul" hekayəsində də hadisə və süjet iki istiqamətdə davam edir. Əsərin birinci hissəsində təhkiyənin mərkəzinə Hacı Xəlilin, ikinci hissəsində isə onun oğlu Əkbərin bioqrafiyası gətirilir. Atadan yetim qalmış Xəlil Ağahüseyn kimi nəcib şəxsin himayəsinə düşdüyündən günbəgün tərəqqi edib, öz fərasəti və bacarığı ilə hamının hörmətini qazanır və "şəhərdə, tacirlər arasında əvvəlinci şəxs hesab olunur".Onun oğlu Əkbər isə əksinə, mənfi adamla-Rüstəm kimi bir tüfeyli ilə yoldaşlıq etdiyindən atadanqalma varidatını itirir və sonda həbs olunur. Hadisələrin belə təsviri yazıçının maarifçi dünyagörüşünə və maarifçi estetikasının prinsiplərinə tam uyğun gəlir.Hekayə bütövlükdə Sədinin "Gülüstan" əsərindəki iki hekayəti xatırladır. Ə. Haqverdiyevin "Ata və oğul" u pulun ailə-məişətdə törətdiyi faciənin daha konkret və doğru təsviri ilə fərqlənir. Hekayədə klassik ədəbiyyatda olduğu kimi öyüd, nəsihətçilik ruhu güclüdür.

Ümumiyyətlə, istər XIX əsrin sonu, istərsə də XX əsrin əvvəllərində qələmə alınan uşaq hekayələrinin əksəriyyəti əxlaqi-didaktik mövzuları əhatə edirdi. Onların bəzilərində bu ideya açıq-açığına, digər qismində isə süjet və əhvalat arasında verilir, nəticə oxucunun ixtiyarına buraxılırdı.

1920-1930-cu illərdə uşaq ədəbiyyatında ailə tərbiyəsi mövzusu qalmaqda davam edirdi.Bu cür əsərləri C. Məmmədquluzadə, Ə. Haqverdiyev,Y. V. Çəmənzəminli, A. Şaiq, T. Simürğ, S. S. Axundov, S. M. Qənizadə kimi kamil nasirlərlə yanaşı, maarif xadimi, müəllim kimi fəaliyyət göstərən şəxslər də qələmə alırdılar. Bu sahədə yaradıcılıq təcrübəsi olmayan qələm sahiblərinin ilk yazıları yüksək bədii dəyərə malik olmasa da, mövzu və onun ifadəsi baxımından müvəffəqiyyətli idi. M. Ə. Nəcəfzadənin "Cəsarətli çocuqlara", M. Məlikzadənin "Cənnət quşu", Ülvinin "Ata-ananızdan izinsiz heç bir yana getməyiniz", Ə. Şamiloğlunun "Biz düşməni əzərik və əzəcəyik", İ. Həsənzadənin "İki səs", "Yusifin mübarizəsi", Ə. Səmədzadənin "İki uşaq", H. Mehdinin "Kəndə gedirəm" və s. əsərləri bu qəbildəndir. Yazıçılar öz əsərlərində iki ictimai mühiti qarşılaşdırır, beləliklə, yeni həyatın üstünlüklərini göstərməyə çalışırdılar **[**10, 162].

A.Şaiqin "Vəzifə" hekayəsi Azərbaycan ədəbiyyatında məktəb və müəllim, ailə və uşaq haqqında ilk əsərlərdən biri hesab olunur. Əsərdə A. Şaiq öz pedaqoji təcrübəsinə əsaslanaraq, məktəblə ailənin qarşılıqlı əlaqəsi məsələsini, yaxından bələd olduğu məktəb həyatının canlı lövhələrini təqdim etmişdir. Hekayədə irəli sürülən əsas fikir bundan ibarətdir ki, uşağın əsil insan kimi tərbiyə edilməsində valideynin və müəllimin həlledici rolu vardır. Hekayədə bütün hadisələr və əhvalatlar Xosrovun ətrafında cərəyan edir. Xosrov 14 yaşındadır. O, dərslərinə müntəzəm davam edən, çalışqan və bacarıqlı yeniyetmədir. Bu müsbət keyfiyyətlərinə görə Xosrov yoldaşları və müəllimləri arasında xüsusi hörmət qazanmışdır. Lakin ailədəki dözülməz şərait, yanlış tərbiyə üsulları nəticəsində ondakı müsbət keyfiyyətlər tədricən yox olub gedir. Müəllif Xosrovdakı bu dəyişilmənin səbəbini onun ailəsində, daha doğrusu, atası Həsən bəydə görür. Həsən bəy son dərəcə əsəbi və hiddətli bir adamolduğundan hər bir kiçik şey, uşaqların ən xırda hərəkətləri də onun özündən çıxmasına səbəb olur. Övladları ondan heç bir mehribanlıq və ata nəvazişi görmürlər. Bütün bunlar Xosrova pis təsir edir və onda mənfi keyfiyyətlər formalaşdırır. Başqa sözlə, valideynin yaramaz rəftarı, anormal şərait Xosrovun tərbiyəsini pozur. A. Şaiqin kiçik qəhrəmanı Xosrovun həyatındakı fərqlilik, xarakterindəki dəyişiklik də "soyuq, qorxaq, çəkingən bir hörmət" [6, 124-125]nəticəsində formalaşıb. Sonda Xosrov baş götürüb evdən qaçmaq qərarına gəlir. "Yol xərci" olaraq o, hətta evdən 10 manat pul da götürür. Əhvalat bu yerə çatanda (yəni, evdən 10 manat yoxa çıxanda**)** Həsən bəy məktəbə, Xosrovun müəllimi, sinif rəhbəri Sübhi müəllimin yanına gedib oğlandan şikayətlənir. Müəllimlə valideynin əlbir səyi nəticəsində Xosrov təhlükəli yoldan qayıdır. Beləliklə, əsərdən təcrübədə sınaqdan keçirilmiş belə bir nəticə çıxır: məktəb, müəllim və valideynlər arasında birlik, qarşılıqlı əlaqə, uşaq tərbiyəsində ən vacib şərtlərdən biridir. Bunsuz əsil tərbiyədən danışmaq qeyri-mümkündür.

Vaxtilə V.Q.Belinski yazırdı ki: "Ata-ana ilə uşaqlar arasında qarşılıqlı münasibətin əsasını şüurlu, düşüncəli məhəbbət təşkil etməlidir. Məhəbbət qarşılıqlı inam tələb edir və ata öz oğluna ata olduğu dərəcədə də yoldaş, dost olmalıdır. Onun birinci cəhdi bu olmalıdır ki, oğlu öz qəlbinin ən kiçik

arzusunu belə ondan gizlətməsin, bir sevinci və ya dərdi olanda, bir pis iş tutanda, başına bir pis fikir gələndə ən əvvəl onun yanına gəlsin, ondan məsləhət, kömək, təsəlli umsun.Hətta ən yaxşı atalar belə özlərini ciddiyyət,sərtlik,yovuşmaz bir əda ilə uşaqlarından ayırmaqla çox böyük səhv edirlər. Onlar bu yolla özlərinə qarşı hörmət yaratmaq istəyirlər. Doğrudan da, uşaqlarda belə hallarda hörmət yaranır, ancaq bu, soyuq, qorxaq, çəkingən bir hörmətdir. Beləliklə, uşaq valideynə hörmət etməlidir, ancaq bu hörmət məhəbbətdən doğmalı, onun təbii nəticəsi olmalıdır" [3, 124-125].Bu cəhəti A. Şaiq özü də nəzəri məqalələrinin birində belə şərh edir: "Ailə və məktəb bir şeydir. Bu iki tərbiyə və bilik ocağı bir-birilə hər zaman sağlam və qırılmaz rabitələrlə bağlanmalı və hər ikisi səviyyəcə bir-birinə müsavi olmalıdır. Ancaq belə olduğu zaman bilikli, əxlaq və tərbiyəcə sağlam və qüvvətli nəsil yetişdirmək olar" [12, 191]. Maraqlı kompozisiyaya malik olan "Vəzifə" hekayəsində Şaiq öz qəhrəmanlarını yaxşı tanıdığı üçün onların həm mənəvi-ruhi aləmini, həm də zahiri simasını xarakterik cizgilərlə əks etdirə bilmişdir. Bunun üçün o, fərdi danışıq üslubundan, canlı dil xüsusiyyətlərindən yeri gəldikcə istifadə etməyə, Həsən bəy, Sübhi müəllim, Xosrov kimi surətlərin hər birini öz vəziyyətinə, öz səviyyəsinə uyğun dildə danışdırmağa çalışmışdır. Burada inandırıcı olmayan təsvirlərə, lüzumsuz təfərrüata rast gəlmirik**.**

Uşaq bədii nəsrinin 40-50-ci illər mərhələsində də ailə-məişət mövzusu geniş yer tutur. Mənəvi-əxlaqi amillər, ailə münasibətləri bu illərdə qələmə alınmış Mir Cəlalın "Əsgər oğlu", "Ulduz", "Naxış", "Ehtiram", "Sözün yeri var", "İftixar", "Özgə uşağı", "Plovdan sonra", İ. Əfəndiyevin "Yasəmən ağacı", "Almurad baba", "Ceyran ovu", "Murad dayının sevinci", "İz ilə", "Zəmidə bir turac səslənirdi", "Yaylaq qonşumuz" və b. hekayələrində öz bədii həllini tapmışdır.

Ağıllı, namuslu, mərd övlad, həqiqi vətənpərvər və vətəndaş böyütmək haqqında düşünən Mir Cəlal əsərlərində zəhmət çəkən, yollar axtaran ata-anaları, nənə-babaları dərin bir məhəbbətlə təsvir etmiş, çox vaxt onların yaddaqalan surətlərini də yaratmışdır. Ədibin "Əsgər oğlu", "Ulduz", "Naxış", "Ehtiram", "Sözün də yeri var", "İftixar", "Özgə uşağı", "Plovdan sonra", "Kimya tələsir", "Gülgəz", "Aqil baba" və s. hekayələri bu cəhətdən yüksək ideya-bədii siqlətə malikdir.

"Əsgər oğlu"nda münasibətləri həqiqi məhəbbətə, qarşılıqlı etimad və inama əsaslanan, yaşca, səviyyəcə ciddi fərqlənsələr də bir-birini yaxşı başa düşən, duyan, bir-birindən hörmət görən Ehtiyat xala və onun nəvəsi Hafizlə tanış oluruq. Bu iki surətin simasında yüksək mənəvi-əxlaqi ləyaqət, məsuliyyət hissinin dərinliyi, nənə-nəvə münasibətinin gözəlliyini görürük. Sağlam və nəcib tərbiyənin ürəkaçan, xoş bir mənzərəsi ilə qarşılaşırıq. Nənə və nəvə münasibətlərindəki səmimiyyət, qayğıkeşlik və həssaslıq "Naxış", "Ehtiram" kimi hekayələr üçün də səciyyəvidir. "Naxış" hekayəsində yazıçı uşaqlarla aparılan səmərəli tərbiyəvi işin onların gələcək inkişafına, özlərinə peşə və sənət seçmələrinə də çox müsbət təsir etdiyini göstərir.

Böyük rus pedaqoqu A. S. Makarenko hesab edirdi ki: "Valideynlər həmişə, hər şeydən əvvəl, tərbiyə işinin əhəmiyyətini və həmin iş üçün daşıdıqları böyük məsuliyyəti yaddan çıxartmamalıdırlar" [8, 341]. Bu məsələyə yaradıcılığında xüsusi diqqət yetirən Mir Cəlal "Qəbul imtahanı" hekayəsində məşədi rəhimlərin real səciyyəsini tərbiyə "üsulları" nın yanlışlığını göstərməklə valideynləri övlad böyütmək işində həssaslığa, məsuliyyət daşımağa, diqqətcil olmağa, həyatın, cəmiyyətin tələblərini nəzərə almağa, düzgün və səmərəli tədbirlər tapıb tətbiq etməyə çağırmışdır. Bir humanist sənətkar-pedaqoq kimi Mir Cəlal övlad böyütməyi, cəmiyyətə və xalqa layiq övlad tərbiyə etməyi həmişə böyük, nəcib və məsuliyyətli iş hesab etmişdir. Buna görə də ədib əsərlərində tərbiyə işinə əhəmiyyət verməyənləri kəskin tənqid atəşinə tuturdu. Müəllif hesab edirdi ki, övlad-valideyn arasındakı münasibət, hər şeydən əvvəl, möhkəm inama, dərin səmimiyyət və yüksək məhəbbətə əsaslanmalıdır.

"Ulduz" hekayəsində Mir Cəlal mənfi hadisəni tipik ictimai tərbiyə vasitəsinə çevirərək onu bədii təfəkkür süzgəcindən keçirib orijinal şəkildə oxucuya təqdim etmişdir. Hekayədəki ümumiləşmiş bədii surət olan Qələndər Qələndərov isə nəinki bir ata kimi, ümumiyyətlə, bir insan kimi çox eybəcərdir. O, yeganə övladı olan Ulduzun taleyi ilə maraqlanmır. Körpə vaxtından anasını itirən Ulduz səkkiz il uşaq evində qalmış, atasının yanına gətirildikdən sonra da ondan qayğı və nəvaziş görməmişdir. Məktəb, sağlam kollektiv, mehriban müəllim və yoldaşlar Ulduza düzlük, sədaqət, mərdlik və çalışqanlıq kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlər tələqin edirsə, ailədə o tamam başqa mənzərə ilə qarşılaşır. Ona görə də o, əyyaş təbiətli atanın yanında qala bilməyəcəyini anlayaraq evdən uzaqlaşır, yeni mühitə düşür. Yataqxanada yaşayıb zavodda işləməyə başlayır. Kollektivin rəğbətini qazanır.

Qələndərov “məsuliyyət” daşıdığı üçün oğlunu tapıb geri qaytarmağa çalışırsada buna nail ola bilmir.

“Gülgəz” hekayəsində ədib balaca oxucularına təbiətin sirlərini açır, onlara yeni məlumatlar verir, biliklərini dərinləşdirir. Nəzəriyyə ilə təcrübənin birliyi ideyasını ailə və məktəb tərbiyəsi fonunda təqdim edən yazıçı balacalara Alı babanın simasında yaşlı nəslə, onların zəngin təcrübəsindən öyrənmək fikrini də aşılayır. Uşağın təsəvvüründə savadsız olan baba ona badam ağacı ilə bağlı müəllimdən daha çox bilik verir. Adını güclə yazan savadsız Alı baba Gülgəzin gözündə böyüyür. Artıq babasına baxdığı zaman onun yadına məktəb, müəllim, botanika dərsi düşür.

Ə. Məmmədxanlının ailə-məişət mövzusunda yazdığı “Balaca Nərgiz” əsərində də mənəvi-əxlaqi amillər, valideyn-övlad münasibətləri öz ifadəsini tapmışdır. Övlad məhəbbətinin ön plana çəkildiyi hekayədəki hadisələr oxucunu düşündürür, mənəviyyatca saflaşdırıb yüksəldir. Əsərdə müəllif balaca Nərgiz, ata, ana və nənənin yaddalaqalan surətlərini yaratmışdır. Nərgizin atası evdən getdikdən sonra ailə həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən çətinlik çəkir. Əsərdə Nərgiz surətinin qabarıq verilməsinə baxmayaraq ana hadisələrin mərkəzində dayanır. Nərgiz ailədə həddindən artıq şıltaq və tələbkar böyüyür. Ana-Şəfiqə onun bu şıltaqlığını səbr və təmkinlə, mülayimliklə dəf edir, onun tələblərini yerli-yersiz ödəməyə çalışmır. Ana çalışır ki, ona psixoloji təsir göstərsin. Bu yol ilə yazıçı həyatda maddi cəhətdən ailənin təmin olunub-olunmadığının nə demək olduğunu balacaların da başa düşmələrinin vacib olduğunu göstərir.

İ. Əfəndiyevdə 50-ci illərdə qələmə aldığı hekayələrində uşaqların təlim-tərbiyəsi məsələlərinə toxunur. Bu cəhətdən “Yaylaq qonşumuz” əsəri yazıçının əvvəlki hekayələrinin heç birinə bənzəmir. Burada ailə tərbiyəsindəki nöqsanlar ciddi şəkildə tənqid olunur. Uşaqların tərbiyəsində ailənin rolunun mühüm olması faktına diqqət yönəldən yazıçı tərbiyə problemindəki naqisliyi satirik və yumoristik boyalar vasitəsilə işıqlandırır. Hekayədə doktor Əfiyevin Turşsuda istirahət edən ailəsinin-arvadı Zərifə xanımın, onun anasının və 12-13 yaşlı oğlu Qubuşun (Qurban) sərgüzəştləri qələmə alınmışdır. Hekayədəki satirik və yumoristik anlar Qubuşun yeməyi ilə bağlıdır. Ana və nənə həyatın mənasını yalnız yeməkdə görürlər, bütün günü onlar yeməkdən başqa heç nə haqda fikirləşmirlər. Qubuşun yemək səhnəsi yazıçının tənqid obyektidir. Yazıçı Qurbanın səhər yeməyinin komponentlərini bizə təqdim edir. On ədəd təzə və iri yumurta, bir kasa bal qarışıq qaymaq, bir böyük fincan yumurtalı kako və s. Nahar yeməyində “... əvvəlcə Qubuşa bir dərin boşqab cücə suyu içirtdilər. Sonra para toyuqla bir iri nimçə yağlı plov yedirtdilər. Onun üstündən bir dərin boşqab küftəli dovğa içirtdilər. Dovğanın üstündən yarım litrdən artıq tutan bir dolça kisel... Kiselin üstündən təzə moruq,yay armudu və qarpız verdilər. Qubuş bunları etirazsız yedi. Meyvədən sonra ona bir neçə şəkər çörəyi, onun üstündən meyvə suyu və s. verirlər” [4, 150].

Ə.Vəliyevin “Ərköyün” hekayəsində müəllifin irəli sürdüyü əsas qayə də uşaqları ərköyün, şıltaq böyütmənin verdiyi xoşagəlməz nəticəni göstərməkdir. Əsərdəki əhvalatlar əksərən Qaçayın ailəsində cərəyan edir. Bu ailə yeddi bala dağı görəndən sonra tapdığı oğlanın-Tapdığın üstündə zağ-zağ əsir. Uşağın bir sözü iki olmur. Ata və ananın məhəbbətindən, yersiz hərəkət və nəvazişlərindən Tapdığın tərbiyəsində, əxlaq və xasiyyətində dözülməz hallar əmələ gəlir. O, bir-birinin ardınca ata və anası qarşısında müxtəlif tələblər qoyur, icrası üçün təkid edir, tez-tez ağlayır, özünü yerə vurur, atasının və bəzən də anasının çiyninə minib gəzdirməyi tələb edir. Bu çıxılmaz vəziyyətdən qurtarmaqda isə Qaçaya kömək əlini uzadan kənd müəllimi olur. Müxtəlif psixoloji tədbirlər, müxtəlif oyunlar, həvəsləndirici işlər nəticəsində Tapdıq tərbiyə olunur. Yazıçı da bu fikirdədir ki, pis uşaq yoxdur, pis tərbiyəçi vardır. Yazıçı göstərmək istəyir ki, uşağın tərbiyəsi ilə lap erkən, daha doğrusu uşaq bələkdə ikən məşğul olmaz lazımdır. Müəllif Tapdığın tərbiyəsində mühüm rol oynayan kənd müəlliminin psixoloji tərbiyə metodlarını həssaslıqla təsvir edir. Müəllim xasiyyət və rəftarında qüsurlar olan Tapdığı əməyə, işgüzarlığa cəlb edir. Tapşırıqları yerinə yetirərkən Tapdıq naqis vərdişlərindən uzaqlaşır. Beləliklə, tərbiyə prosesi nə qədər uzun çəksə də, müəllimin cəhdləri müsbət nəticə verir.

70-80-ci illərdə ailə-məişət mövzusunda yazılan hekayələr də ümumilikdə dövrün ab-havasını özündə əks etdirirdi.N. Süleymanovun “Ən vacib məsələ” hekayəsinin qəhrəmanı Akif “3” qiymət aldığı üçün utandığından anasının üzünə baxa bilmir, yoldaşları ilə gəzməyə getmir, hətta aylarla üzünü görmədiyi atasına zəng etməkdən belə çəkinir. Məktəbli uşağın daxili iztirablarını, onun keçirdiyi həyəcanı, vicdan əzabını son dərəcə ətraflı və dolğun təsvir edən yazıçı beləliklə də, gənc oxucusunu suallarla qarşı-qarşıya qoyur. Bununla da hekayəni oxuyan uşaqlar dərk edirlər ki, həyatda şəxsiyyət kimi

yetişmək, intellektual səviyyəyə malik olmaq üçün bilik əldə etmək lazımdır.

Eyni mövzu T. Mahmudun "Kitab mağazası" hekayəsində də öz ifadəsini tapıb. Atasının vəfat etməsindən istifadə edən Fuad dərsə getmir, bütün günü əylənir, hətta əylənmək üçün pulu da anasından alır. Anası isə onu atası ilə müqayisə edir, lakin "...heç atasına çəkməyib. Rəhmətlik həmişə kitablar arasında çalışardı. Bu isə heç kefindən qalmır" deyə düşünür [9, 248]. Maraqlı məqam isə Fuadın artıq anasından pul istəməyə utanıb atasının ac-susuz qalaraq formalaşdırdığı "kitabxana" sını satmasıdır. Həyatda heç nəyi vecinə almayan, ömür-boyu ata-anasının "hesabına" əylənən Fuadın qəlbində mərhəmət hissini məhz kitab dükanının satıcısı oyadır. Kitab satıcısı Fuadın atasının elmə, təhsilə nə qədər dəyər verdiyini, kitabın nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu qeyd edir: "İyirmi beş il bundan qabaq... Onda da qış idi. Atanın əynində köhnə bir pencək, soyuqdan əsə-əsə gəldi, bu kitabları aldı... Birinə pulu çatmadı. Mən ona hədiyyə verdim... Rəhmətlik həmişə gəlirdi, həmişə... Boğazından, əynindən kəsib alırdı. Bəs sən niyə satırsan? Sənin ki, hər şeyin var?!" [9, 250]. Bu sözlər Fuadı demək olar ki, sındırır, dağıdır, məhv edir. Təhsilin, kitabın insan həyatında nə dərəcə mühüm bir amil olması adi satıcının dili ilə Fuada başa salınır: "Bayaq mağazada qoca satıcının, indi isə kitabları bağrına basan anasının qarşısında sakit dayansa da, varlığında oyanan fırtınaya qulaq asırdı və özünü get-gedə bu fırtınaya təslim edirdi" [9, 256].

EDEBİYAT:

1.Ağayev Ə. (2000). *Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bugünümüz*. Bakı, "Elm"

2.Axundov S. S.(2005). *Seçilmiş əsərləri*. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005

3.Belinski V. Q. (1948).*Seçilmiş məqalələri*. Bakı, "Uşaqgəncnəşr"

4.Əfəndiyev İ.(2005). *Seçilmiş əsərləri*. 3 cilddə, I cild. Bakı, " Avrasiya Press"

5.Əfəndizadə R.(2006).*Seçilmiş əsərləri*. Bakı, "Şərq-Qərb"

6.Əzizov Ə. (1968).*Azərbaycan Sovet uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolu (1920-1945)*.Bakı, "Gənclik"

7.İsmayılova N.(2016).*Naxçıvan ədəbi mühiti:Uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri və problemləri.* Bakı, "Elm və Təhsil"

8.Makarenko A. S. (1952).*Seçilmiş pedaqoji əsərləri*. Bakı, "Azərnəşr"

9.Mahmud T.(1988). *Gecə qapı döyülür*. Bakı, "Gənclik"

10.Namazov Q. (2007).*Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı*. Bakı, "Bakı Universiteti nəşriyyatı"

11.Sidqi M. T.(2004). *Əsərləri*. Bakı. "Çaşıoğlu"

12.Talıbzadə K.(1994).*Seçilmiş əsərləri*. 2 cilddə, I-II cild. Bakı, "Azərnəşr"

İYİLİĞİN YENİDEN İNŞASI: METİN ÖZDAMARLAR'IN ÇOCUK KİTAPLARINDA KÜLTÜREL KİMLİK UNSURU OLARAK İYİLİK

Hilal TAMTÜRK*

Özet

Dijital dünyada bireylerin dolayısıyla çocukların insani değerlerden giderek uzaklaştığı görülmektedir. Günümüz çocukları teknolojinin de etkisiyle büyük bir şiddet kültürünün içinde büyümektedir. Çocukların oynadıkları oyunlar, izledikleri filmler, yetiştikleri aile, bulundukları çevre onları duyarsız, merhametsiz, bencil, zorba bireyler haline getirmektedir. Bu noktada insan olmanın en güzel erdemlerinden biri olan iyiliği çocukların benliklerinde yeniden inşa etmek büyük bir önem arz etmektedir.

Bir çocuğun benliğini oluşturan en önemli iki unsur dil ve kültürdür. Çocuk edebiyatı ürünleri, kültürel unsurların geleceğe aktarılmasında, çocuğun kültürel kimliğinin oluşmasında ve benlik gelişiminde kullanılacak materyallerin başında gelmektedir. Çocuk, okuduğu kitaplar ile yaşam deneyimleri kazanırken kültürel bir donanıma da sahip olur. Kültürünü tanıyan onu koruyup yaşatabilen nesiller yetiştirmenin yolu nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerinden geçmektedir.

Türk kültüründe "iyilik" her dönemde toplumu şekillendiren erdemlerdendir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Yunus Emre şiirlerine, Mesnevi'den atasözleri ve deyimlerimize kadar sözlü ve yazılı edebiyatımız "iyi insan"ın idealize edildiği örneklerle doludur. Bugün; gelecek nesillerin kimliğini iyilik ile şekillendirmek, toplumu iyilik ruhuyla mayalamak görevi en çok da çocuk edebiyatının görevidir.

Bu çalışmada yazar Metin Özdamarlar'ın *İyilik Timi* ve *Yıldızlara Yakın* adlı kurgusal nitelikli çocuk kitapları doküman analizi deseniyle incelenmiştir. Çalışmaya dahil olan eserler ilk olarak "iyilik" teması etrafında betimsel bir analize tabi tutulmuş daha sonra eserlerde iyilik erdeminin örneklendiği davranışlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, aile ve çevrenin "iyi insan" yetiştirmedeki rolü üzerinde derinleştirilmiştir.

Sonuç olarak, iki eserde de "iyilik" zengin örneklerle somutlaştırılmıştır. İyilik erdeminin yanı sıra vefa, sevgi, saygı, merhamet gibi erdemler eserlerde çokça yer almaktadır. Eserlerdeki aileler dayanışma içinde olan iyilik yapan ve iyiliğe yönlendiren yapıdadır. Aynı şekilde mahalle kültürü ve komşuluk ilişkileri de eserlerin kurgusunda önemli bir yere sahiptir. İyi bir insanın yetişmesinde iyi bir aile ve iyi bir çevrenin etkisinin büyük olduğu gerçeği verilmeye çalışılan alt mesajlardandır. Eserler; iyi olmak, iyiliği yaymak ve iyi kalmak için birçok çözüm önerileri barındırmaktadır.

Anahtar kelimeler: çocuk kitapları, kültürel kimlik, iyilik, aile, vefa.

THE RECONSTRUCTION OF GOODNESS: GOODNESS AS A COMPONENT OF CULTURAL IDENTITY IN METİN ÖZDAMARLAR'S CHILDREN'S BOOKS

Abstract

In the digital age, it is increasingly observed that individuals, and consequently children, are becoming distanced from fundamental human values. Today's children, influenced by technology, grow up within a pervasive culture of violence. The games they play, the films they watch, the families they are raised in, and the environments they inhabit often shape them into insensitive, merciless, selfish, and aggressive individuals. At this point, reconstructing "goodness", one of the most profound virtues of being human, within children's self-concept becomes highly significant.

The two most essential components shaping a child's identity are language and culture. Works of children's literature play a pivotal role in transmitting cultural elements to future generations,

* Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tamturkhilal@gmail.com

shaping children's cultural identity, and supporting their personal development. Through the books they read, children not only gain life experiences but also acquire cultural awareness. Raising generations who know, preserve, and sustain their cultural heritage is possible through high-quality works of children's literature.

In Turkish culture, "goodness" has always been among the virtues that shape society. From Dede Korkut Hikâyeleri to the poems of Yunus Emre, from the Mesnevi to proverbs and idioms, both oral and written traditions of Turkish literature abound with examples in which the "good person" is idealized. Today, the responsibility of shaping future generations' identities through "goodness" and nurturing society with the spirit of virtue rests primarily with children's literature.

In this study, Metin Özdamarlar's fictional children's books İyilik Timi and Yıldızlara Yakın were examined using the document analysis design. The works included in the study were first subjected to a descriptive analysis focusing on the theme of goodness, followed by an identification of behaviors exemplifying the virtue of goodnes within the texts. The study further explores the role of family and environment in raising a "good person."

As a result, in both works, "goodness" is concretized through rich examples. Alongside "goodness", virtues such as loyalty, love, respect, and compassion are frequently emphasized. The families portrayed in the works embody cooperation, kindness, and encouragement toward good deeds. Similarly, neighborhood culture and neighborly relations occupy a significant place within the narrative structure. Among the implicit messages conveyed is that cultivating good individuals is strongly influenced by a good family and a supportive social environment. These works offer numerous suggestions for being good, spreading goodness and sustaining moral integrity.

Keywords: children's books, cultural identity, goodness, family, loyalty.

1. Giriş

Dijital çağda teknolojik araçlar ve medya insanların günlük hayatını büyük bir kuşatma altına almış durumdadır. Kuşkusuz bu kuşatma karşısında en çok savunmasız kalan kavram çocukluk ve bu kavramın öznesi olan çocuktur. Günümüzde çocuklar oldukça küçük yaşlarda ekranla tanışmaktadır. Çocuklar aileleri ve akranlarıyla geçirdikleri sürenin çok daha fazlasını ekran başında geçirmektedir.

TÜİK'in 2024 verilerine göre Türkiye'de 6-15 yaş arası çocukların bilişim teknoloji kullanım oranları şu şekildedir:

- İnternet kullanım oranı %91,3
- Cep telefonu/akıllı telefon kullanma oranı %76,1
- Dijital oyun oynama oranı %74
- Sosyal medya kullanım oranı %66,1
- Bilgisayar kullanım oranı %50,3 (TÜİK, 2025).

Araştırma sonucunda ulaşılan veriler, teknolojinin çocuk dünyasındaki etki alanını göstermesi bakımından önemlidir. Günümüz çocuklarının duyuşsal, bilişsel ve toplumsal gelişimi teknolojinin ellerinde şekillenmektedir. Çocuğun hayatında teknoloji bu denli büyük bir yer kaplarken çocuğa sunulan teknolojik içeriğin mutlaka gözden geçirilmesi gerekir. Çocukların maruz kaldıkları medya içerikleri incelendiğinde bu konuda gereken özenin gösterilmediği ortadadır. Çocuklar televizyonda, sosyal medya araçlarında, dizi ve filmlerde, dijital oyunlarda kısacası denetimsiz ve tekinsiz bir ortamda uygunsuz birçok içerikle baş başa kalmaktadır.

Çocukların teknoloji ile bu denli içli dışlı olmaları kültürel değişimle birlikte kültürel çöküşü de beraberinde getirecektir. Sanders'e göre çocuğun yetişmesinde medya, kültürün yerini almıştır. Çocuklara dünyanın toplumsal, ahlaki ve duygusal çeşitliliğini anlatmada televizyon anne babaların rakibi konumundadır (Sanders, 2017: 158). Teknolojik araçların dolayısıyla televizyonun böyle bir misyon edinmediği aşikardır. Uygunsuz içerikler, başta şiddet olmak üzere birçok kötü davranışı sıradanlaştırıp çocukları kötü davranışlara karşı duyarsızlaştırmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar teknolojinin çocuklar üzerinde olumlu etki bırakmasından çok olumsuz etki bıraktığı yönündedir. Sanders, ekranın insan yaşamını ucuz bir meta olarak gören duyarsız ve umursamaz gençlerin yetiştiği psikolojik bir ortam oluşturduğunu ifade etmektedir (Sanders, 2017:142).

Şiddet, cinsellik, mahremiyet ihlali gibi birçok olumsuzluğu içinde barındıran ekran çocuğun benliğinden insani değerleri uzaklaştırmış ve kötülüğün yükselişine sebep olmuştur. Gelinen noktada iyiyi örneklendirmek, iyiliğe teşvik etmek, iyi insan yetiştirmek için ailenin, çevrenin, eğitim kurumlarının sorumluluk alması önem arz etmektedir. İnsani değerlerin en önemlilerinden biri olan iyiliği çocukların benliklerinde yeniden inşa etmek için bütün paydaşların iş birliği içinde çalışmalar yürütmesi gerekir. Aksi takdirde teknolojinin kucağında büyümüş bir çocuk benliğinden ve kültürel kimliğinden uzak düşmüş olacaktır.

Çocuğun duyuşsal, bilişsel ve toplumsal anlamda gelişimine katkı sağlayan iki temel unsur dil ve kültürdür. Bu bakımdan çocuğun benlik ve kültürel kimlik inşasında kullanılacak en önemli materyal çocuk edebiyatı ürünleridir. Yalçın ve Aytaş, çocuk edebiyatını çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayallerine, duygu, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı verimlerin tamamı şeklinde tanımlamışlardır (Yalçın ve Aytaş, 2011:17). Tanımdan da anlaşılacağı gibi çocuk edebiyatı ürünlerinin eğlendirmek ve estetik zevk oluşturmak işlevinin yanı sıra eğitici işlevi de göz ardı edilmemelidir.

Çocuk, çocuk edebiyatı ürünleriyle yaşam deneyimleri kazanırken aynı zamanda kültürel bir kimlik de oluşturur. Gürel, Winfred Kaminski'nin Çocuk ve Gençlik Edebiyatına Giriş kitabına yazdığı sunuşta çocuk kitaplarının ulusal ve yerel kültürümüzü öğretmeyi öngörecek, evrensel kültürü aktaracak nitelikte; erdem, insan sevgisi, dürüstlük, doğruluk, iyilik, acıma, barış, yardımlaşma, doğa sevgisi, yaşama sevinci gibi insani değerlerin çocuğun belleğinde yerleşmesini sağlayacak yetkinlikte olması gerektiğini belirtmektedir (Kaminski, 2009:6). Bu bağlamda kültürel kimliğine bağlı, iyi insan olma özellikleriyle kuşanmış nesiller yetiştirmenin yolunun nitelikli çocuk edebiyatı ürünlerinden geçtiği söylenebilir.

Türk milli kültüründe "iyilik" her dönemde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar. Hem İslâm öncesi dönemde hem de İslâm'ın kabülünden sonraki dönemde sözlü ve yazılı kültürde iyilik erdeminin izlerine rastlamak mümkündür. Çalık, Türklerde iyilik kavramının "edhgü" ve "edgü" kelimeleriyle karşılandığını belirtirken bu değerin Türkler için her dönem önemli olduğunu vurgulamıştır. Türkler daima iyilik yapmayı seven bir millettir (Çalık, 2023: 146). Kültürümüzün bir parçası olan atasözleri, deyimler, destanlar, şiirler, halk hikâyeleri iyiliği öğütler ve örneklendirir. İyilik kültürel kimliğimizin bir parçasıdır. İyiliğin çocuk benliğinde yeniden inşası, çocuğun iyi olanla tanışması kültür aktarımının güçlü bir aracı olan edebiyat ile mümkündür.

2. Yöntem

Çalışmada kurgusal nitelikli iki çocuk kitabında yer alan iyilik erdemi belirlenmeye çalışıldığından doküman analizi deseni kullanılmıştır. Doküman analizi, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamayı içermektedir (Karasar, 2006). Bu amaçla çalışmada incelenecek olan kitaplar derin okuma yöntemiyle okunmuş ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Veri Kaynağı

Bu çalışmada Metin Özdamarlar'ın İyilik Timi ve Yıldızlara Yakın adlı kurgusal nitelikli çocuk kitapları incelemeye alınmıştır.

Tablo 1. *Araştırmaya Veri Sağlayan Kitaplara İlişkin Bilgiler*

Kitabın Adı	**Kitabın Görseli**
İyilik Timi	

Yıldızlara Yakın	

Tablo 1'de adları ve görselleri verilen iki kitabın da yazarı Metin Özdamarlar'dır. Bu kitapların içeriği şu şekilde özetlenebilir:

İyilik Timi: Asel, sevgi dolu bir aileye sahip olan ve sıcacık bir mahalle kültüründe büyüyen bir çocuktur. Asel'in öğretmeni bir gün her çocuktan bir iyilik projesi yapmalarını ister. Proje bireysel ya da grupla yapılabilecektir. Asel ve arkadaşları bu proje için bir iyilik timi kurarlar. Başlangıçta bir görev olarak yapılan iyilikler zamanla yerini mutluluğa bırakır. Çocuklar, iyilik yapmanın dünyayı güzelleştirdiğini ve bu durumun kendilerini mutlu ettiğini fark ederler. İyilik timi büyük küçük akla gelebilecek birçok iyiliğin peşinden koşarken en büyük destekçileri aileleri ve mahalleliler olacaktır.

Yıldızlara Yakın: Mustafa, birbirlerine sevgi ile bağlı bir ailenin ilk çocuğudur. İki kız kardeşi ve anne babasıyla yaşamaktadır. Bir gün çok sevdiği babası vefat eder ve Mustafa çocuk yaşta yetim kalır. Annesi onun en büyük destekçisidir. Onu sevgiyle sarıp sarmalarken gecesini gündüzüne katarak çocuklarına hem anne hem baba olmaya çalışır. Mustafa'nın en büyük hayali yazılım mühendisi olmaktır ancak bu yolda onu maddi manevi birçok zorluk beklemektedir. Mustafa çok çalışkan bir çocuktur. Hayalini gerçekleştirmek için çıktığı bu yolda Mustafa'nın karşısına beklenmedik iyilikler ve iyi insanlar çıkacaktır. Mustafa, küçük mavi not defterine ona yapılan her iyiliği ve karşısına çıkan her iyi insanı not eder. Başta babası olmak üzere her iyi insan onun gökyüzünde parlayan birer yıldızdır. Yıllar geçer ve Mustafa iyi insanların desteğiyle hayallerine kavuşur dünyaca ünlü bir yazılım mühendisi olur. Geliştirdiği yapay zeka aracı çok yüksek bir fiyatla satın alınır. Mustafa'nın yapacağı ilk iş mavi not defterindeki isimleri tek tek bularak onlara iyiliklerinin karşılığını vermek olacaktır. Mustafa, onu yetiştiren iyi insanlardan devraldığı iyilik bayrağını şimdi kendisi dalgalandıracaktır.

2.2. Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler betimsel analizle çözümlenmiştir. Çalışmada incelenen kitaplar "iyilik" odağında okunarak iyiliği örneklendiren durumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

İyilik Timi ve *Yıldızlara Yakın* adlı kurgusal çocuk kitapları "iyilik" kavramı odağında iyi davranışları örneklendirmesi bakımından incelenmiş ve hangi iyi davranışın örneklendirildiği alıntı cümlelerle sayfa numaraları belirtilerek sunulmuştur.

Tablo 2. İyilik Timi *Adlı Kitapta Örneklendirilen İyilik Erdemine Yönelik Bulgular*

	Alıntı Cümleler
Öğretmenin iyiliğe yaklaşımı ve iyiliği	"En güzel görev iyiliği yaymaktır." (s.23)

şekillendiren sözleri	"İyiliğin reklamı olmaz, iyilik iyiliktir." (s.24) "İyilikte yarış yoktur." (s.37) "Söz konusu iyilikse en büyük rakam 1'dir. Önce 1 ile başlayalım arkası gelecektir. (s.93)
Sınıfın iyilik projeleri	Merve'nin grubu mahallemizin yaşlılarına özel kâselerin içinde çorba dağıtmıştı. Ercüment'in grubu mahalle pazarının kurulduğu salı günü alışveriş yapanların poşetlerinin taşınmasına yardımcı oldu. Sibel'in grubu kan bağışı afişlerini tüm mahalleye dağıtmıştı. Hatta gönüllü birkaç bağışçı ayarlamıştı. Efe'nin grubu dondurmacıdaki tüm dondurmaları satın alıp mahalledeki çocuklara dağıtmıştı. Ayça'nın grubu halk otobüsüne binerek yolcuların biletlerini kendi kartlarıyla ödemişti. Melisa görme engelliler için bir kitap seslendirmişti. Murat on adet fidan dikmişti. Çiğdem üç arkadaşına sinema bileti ve patlamış mısır ısmarlamıştı. Engin yaya geçidinde bekleyen yaşlıları karşıdan karşıya geçirmişti. Ebru huzurevlerini ziyaret ederek huzurevi sakinlerine hediyeler götürmüştü. (s.34-36) Sevgi evlerinde çikolata şelalesinden çikolata ikramı. (s.38)
Çocukların iyiliğe dair düşünceleri	İyilik bize iyi hissettirmişti. Kainatta kendimiz için yaşamamanın ne kadar değerli olduğunu göstermişti. (s.35) Dilek söze iştahla girdi "Sürekli iyilik…Herkese iyilik…" (s.40) Günümüzde iyilik çok daha özel, çok daha anlamlı. Kalplere dokunalım, yaralara merhem sürelim, dertlere şifa olalım, sorunlara çare bulalım. Bencilliğin, menfaatin arttığı, insanların sadece kendini düşündüğü günümüzde çok erdemli bir eylem olur bu. (s.43) Bu kadar kötülüğün olduğu dünyada iyiliği çoğaltmak gerek, bir mum yakmak gerek. (s.44) İyi olacağız, iyi kalacağız ve ne olursa olsun iyiliği yaymaya devam edeceğiz. (s.88) Dünya üzerinde bir insanın hayatına dokunmaktan daha güzel bir duygu, iyi insan olmaktan daha üst bir makam bilmiyorduk. (s.118) İyilik timi olarak şunu çok iyi biliyorduk: İyilik hiç bitmezdi. (s.41) İyilik için çok büyük bütçelere ve çok büyük organizasyonlara ihtiyaç yok. Samimiyet, istek ve inanmış bir kalp yeter de artar bile. (s.72)
Mutfak panosunda annesinin Asel için bıraktığı iyiliğe dair notlar	"İyilik yap zaman iyiliği tanır." Mevlana (s.39) "İnsan evrende yüreği kadar yer kaplar."(s.42) "İnsanın yaşamında üç önemli şey vardır: Birincisi iyi insan olmaktır, ikincisi iyi bir insan olmaktır ve üçüncüsü iyi bir insan olmaktır." Henry James (s.77) "İyilik hiçbir zaman boşa gitmeyen tek yatırımdır." Henry David Thoreau (s.85) "İyi bir şey yapmak için önce iyilere inanmak gerekir."Geothe (s.103)
İyilik Timi'nin iyilik projeleri	Pati bakanlığı projesi / hayvanlara yardım Zimem defteri uygulaması/ borçlulara yardım Doğum günü olan çocuklara pasta yapmak Askıda kitap uygulaması SMA yardım projesi
Aile Kültürü	Canım ailem… Her kararımda olduğu gibi bu kararımda da yanımda olmuşlar ve bana destek vermişlerdi. Ailem bana hiç nasihat etmezdi; kendileri yaparak örnek olurlardı. Sanırım en büyük zenginlik insanın böyle bir ailesinin olmasıydı. (s.47) Akşam ymeği konusunda ailem hassastı. Yemekleri aynı saatte yer, masaya asla telefon getirmez, televizyon açmaz, dikkat dağıtacak şeylerin yemeğimizi bölmesine izin vermezdik. Yemek sırasında birbirimizi dinler, sohbet eder, günün değerlendirmesini yapardık. (s.78)
Mahalle kültürü	Bir mahallenin tüm sıcaklığını hissettiğiniz, balkonlardan poğaçalar, kurabiyeler, börekler uzatılan, kedilerin yol arkadaşlığı yaptığı, selamlaşmalarla, hâl hatır sormalarla geçen, pencerelerden dışarı taşan neşeli çocuk seslerinin duyulduğu harika bir yolculuk… (s.11) Eski Yeşilçam filmlerindeki sıcaklığı yansıtan, anahtarımızı rahatlıkla komşumuza bırakabildiğiniz, kuşların, kedilerin ve köpeklerin insanlardan kaçmadığı, pencerelerden mis gibi çiçek kokuları yayılan, balkon demirlerinde biber kurutulan, sokaklarında çocukların top oynadığı, bisiklet sürdüğü, kapı önlerinde ton ton teyzelerin sohbet ettiği, "Ev alma, komşu al. Komşu komşunun külüne muhtaçtır." Atasözlerinin yankılandığı sımsıcak bir mahalle. (s.11-12) Mahallemizde paylaşım bir yaşam biçimi haline gelirdi. Acılar ve sevinçler paylaşılırdı. Sevgi

	kalpten kalbe koşulsuz yayılırdı. (s.12) Mahallemizin sakinleri üş şeyi asla unutmazlardı: gülümsemeyi, selam vermeyi ve acıda, sevgide bir arada olmayı. (s.13) Fırından çıkarken dijital tabelaya baktım "Askıda ekmek:38" yazıyordu. İnsanlar askıya "iyilik" asıyor ve hiç tanımadıkları insanlara sunuyorlardı. İyiliğin anlamı tam olarak bu değil miydi? (s. 9-10) SMA hastası olan Aras'ın evi şu an mahallenin en çok ziyaret edilen eviydi. Herkes karınca kararınca neler yapabileceğini soruyor, bir an önce harekete geçmek için sabırsızlanıyordu. (s.83)
Okul kültürü	Okul müdürümüz okula koyduğu "Hayal Mektubu" kutusuyla her hafta bir öğrencinin dileğini gerçekleştirirdi. (s.17) Kantincimiz Meral abla "okul gıdası" yazan sağlıklı ürünler dışında ürün satmaz ve maddi durumu iyi olmayan öğrencilerden para almazdı. (s.18) Tüm öğretmenlerimiz akademik başarıyı değil "iyi insan" olmamızı önemserdi. (s.19) Okul müdürümüz bizi odasına çağırdı "Çocuklar, teşekkür etmek için çağırdım sizi. Öğrencimiz olmanızdan gurur duyuyoruz. Çok güzel projeler yapıyorsunuz. Sayenizde okulumuzda küçük iyilik grupları kuruldu, kuruluyor. Her gün yeni fikirler geliyor. Herkes size imreniyor ve sizi örnek alıyor. Çok iyi bir öncülük yaptınız ve rol model oldunuz. Yüreğinize sağlık." (s.96)

Tablo 2 incelendiğinde *İyilik Timi* adlı kitapta çocukların aile, öğretmen ve yaşadıkları çevrenin de etkisiyle iyiliğe yönlendirildikleri görülmektedir. Eserde birçok iyi davranış somut bir şekilde örneklendirilmiştir. Ayrıca yapılan iyiliklerin çocukların duygu ve düşünce dünyalarında uyandırdıkları etkiler karakterlerin bakış açılarıyla ifade edilmiştir.

Tablo 3: *Yıldızlara Yakın* Adlı KitaptaÖrneklendirilen İyilik Erdemine Yönelik Bulgular

	Alıntı Cümleler
Aile kültürü	Mutlu ailelerin bir özelliği vardır: Onların çatısı masmavi gökyüzü, lambaları yıldızlardır. Mutlu ailelerin bir özelliği vardır: Birbirlerine sarılarak "bir" değil "biz" olurlar. Mutlu ailelerin bir özelliği vardır: evleri "küçük" olsa da dünyaları "büyük"tür. İşte biz böyle mutlu bir aileydik: Annem, babam, kardeşlerim Aybegüm, Özge ve ben. (s.8) Çocukluğumda mutluluk mutfaktan gelen tabak çanak sesleriydi. Bu sesler bana annemin evde olduğunu fısıldardı.Çocukluğumda mutluluk, babamın ayakkabılarını kapının önünde görmekti. Bu, onun yanımızda olduğunun en güzel işaretiydi. Çocukluğumda mutluluk kardeşlerimin evin içinde şen şakrak koşturmalarıydı. Onların neşeli sesleri ne kadar mutlu bir ailemiz olduğunu hatırlatırdı. (s.10) Ailem her zaman küçük şeylerden mutlu olmayı bilirdi. (s.72) Eve gittiğimde ise annem, ben gelmeden uyumaz, beni beklerdi.Kendi anahtarım olmasına rağmen kapıyı hep o açardı. (s.89) O gün annem ve ikizlerle kendimize "aile günü" ilan ettik. Birlikte dışarda yemek yedik. Önce sinemaya gittik, çıkışta da bir kafeye oturup çay içerek sohbet ettik. (s.108) Dünyada yeri doldurulamayan iki insan var: Biri anne, diğeri baba…(s.125)
Mahalle kültürü	Babam öldükten sonra mahalle sakinleri karınca kararınca bize destek olmaya başladı. Akşamları kapımıza farklı komşulardan sıcak yemek dolu tabaklar gelirdi. Fırıncı poşetimize fazladan bir iki ekmek koyardı. Manav aldıklarımızın yanına birkaç muz ve elma ekleyiverirdi. (s.14) Yaşlı ev sahibimiz, iyi niyetin yürüyen haliydi. Kalbinin güzelliği yüzüne yansımıştı. Bize sık sık uğrar, her gelişinde de eli dolu olurdu. Pişirdiği leziz yemeklerden bize de bir tabak yollardı. Paylaşmayı çok severdi."Emir kipi" yerine "nezaket kipi" ile konuşurdu. Dili nazik cümlelere dönerdi. Kalp kırmazdı. Kimsenin arkasından konuşmazdı. İdeal insan tarifiydi. Her daim anlayışlıydı. (s.29) "Yok evladım." dedi. "Her yemeğe mutlaka fazladan bir tabak koyarım. Ne olur ne olmaz, belki çat kapı bir misafir gelir de kısmetini yer. (s.120)
İyiliğin görünümleri	O dönemde en büyük maddi yardımı halamın kızı Ulviye abla yapıyordu. (s.13) Kırtasiyeden aldığım defterin ilk sayfasına bana umut veren o insanın adını yazdım: Öğretmen Semih Sayılı*. (s.20)

	Babası öldükten sonra büyük bir hüzne kapılan Mustafa'yı robotik kodlama atölyesine kaydederek ona ilham veren öğretmen. Mavi defterin yeni bir sayfasına bir ad daha yazdım: Şerife Sancar . (s.31) *Mustafa ve ailesine evinde kirasız oturma hakkı tanıyan yaşlı ev sahibi teyze. Defterimin yeni sayfasına özenle bir isim daha yazdım: Hayrullah Kılınçkaya*. (s.33) *Mustafa'ya çok istediği bilgisayarı alıp hediye eden mahalledeki oto tamircisi. Yeni bir sayfaya el yazımla o güzel insanın adını yazdım: Murat İnalcık*. (s.47) *Mustafa'nın üniversite masraflarını karşılayan mahalle berberi. Duvarda asılı duran iş yeri belgesindeki soyadına baktıktan sonra sayfaya özenle yazdım: Yusuf Sezgin*. (s.55) *Mustafa'nın üniveriste okuduğu şehirde öğrencilere ücretsiz yemek dağıtan esnaf. Ve boş bir sayfaya o güzel insanın adını yazdım: Aynur Çabuk*. (s.58) *Mustafa'ya okuduğu şehirde ikramda bulunan ona sahip çıkan ev sahibi. Cuma geleneğimi yerine getirerek akrabalarımı aradım.Amcamın kızına evlilik için para yolladım. Teyzemin oğluma üniveriste masrafları için burs ayarladım. Dayımın artan migren ağrıları için bir profesörle görüştüm. (s.115) Türbenin çevresinde dolaşırken bir bisiklet mağazasının vitrinine hayranlıkla bakan bir grup öğrenciyle karşılaştım. Bir köy okulundan geldiklerini tahmin ettim. Hiç düşümeden mağazaya girdim. Öğrencilerin sayısı kadar bisiklet satın alıp onlara hediye ettim. (s.123) Hayatta bahane aranmayan tek iş iyiliktir, dedim. Biriktirdiğin değil, paylaştığın senindi. Veren el, alan elden üstündü. (s.124) Kurduğum dernek aracılığıyla, yetim ve öksüz çocuklar için bir eğitim bursu programı başlattım. İhtiyaç sahibi öğrenciler için sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak bir yardım fonu oluşturdum. Lösemi hastası çocukların tedavisine destek için Kansere Karşı Birlikte Derneği (KANKA) ile bir protokol imzaladım. Yine o gün annemle babamın adına bir fen lisesi kurulması için de son imzaları atmıştım. (s.135) Geliştirdiğim yapay zeka destekli eğitim uygulamasını güzel ülkemin çocuklarına armağan ettim.(s.82)
Vefa	"Emeklerinizin kesinlikle karşılığı değil ama dokunuşunuzla hayatlarını değiştirdiğiniz tüm öğrenciler için size hediyemdir."* (s.107) *Mustafa, öğretmenine çok istediği arabayı satın alır. "Bu çek bana yıllar önce hediye ettiğiniz o paha biçilmez bigisayarın küçücük bir karşılığıdır."*(s.113) *Mustafa'ya yıllar önce iyilik yapan oto tamicisi maddi olarak sıkıntıya girdiğinde Mustafa ona bir çekle destek olur. "Bu evin bedeli yıllar önce alınmayan kiralarla ödenmiştir."*(s.121) *Mustafa, en zor zamanlarında yanlarında olan ev sahibine bir ev satın alarak hediye eder. "Bu amliyatın ücreti yıllar önce yapılan iyilikle ödenmiştir." *(s.128) *Mustafa, üniversite masraflarını karşılayan berber ağabeyinin ameliyat masrafını karşılayarak zor günlerinde onlara destek olur. "Yetimleri, yoksulları, ihtiyaç sahiplerini hiç unutmayan, sofrasında ve gönlünde onlara yer açan Yusuf ağabeyime hediyemdir."*(s.132) *Mustafa, üniversitedeyken kendisine ve muhtaç tüm öğrencilere ücretsiz yemek veren esnafı bularak ona büyük bir yemek şirketi satın alır. "Hayır bu benim başarım değil diye fısıldadım. Bu beni doğru yönlendiren Semih Öğretmen'in başarısıydı. Bu, en zor günümüzde bize sığınacak bir ev veren Şerife teyzenin başarısıydı. Bu, bana bir bilgisayar hediye ederek hayallerime kapı aralayan Hayrullah ağabeyin başarısıydı. Bu, üniveriste masraflarımı karşılayan Murat ağabeyin başarısıydı. Bu, bana her zaman sevgiyle yemek ısmarlayan Yusuf ağabeyin başarısıydı. Bu bana gurbette anne sıcaklığı hissettiren Aynur teyzenin başarısıydı. Kısacası bu, varlıklarıyla hayatıma anlam katan o güzel insanların başarısıydı." (s.140)

Tablo 3 incelendiğinde Yıldızlara Yakın adlı eserde iyiliği somut olarak örneklendirebilecek birçok davranış görülmektedir. Eserde mutlu bir aile ve yardımsever bir mahallle tasvir edilmektedir. Eser iyi olmak, iyiliği yaymak mesajları dışında çalışkanlık, azim, başarı ve vefa konularında da okuyucuya alt mesajlar iletmektedir.

4. Sonuç

İncelemeler sonucunda *İyilik Timi*ve *Yıldızlara Yakın* adlı kurgusal nitelikli çocuk kitaplarının iyilik erdemini örnekleyen davanışlar bakımından zengin olduğu görülmektedir. Eserlerin iyilik teması etrafında okuyucuyaa verdiği alt mesajlar da oldukça kuvvetlidir. Çalışkan, azimli, başarılı olma ve yapılan iyiliğe karşı vefa gösterme özellikleri de kahramanları şekillendiren temel özelliklerdendir. Eserlerde koşulsuz iyilik, herkes için iyilik, iyilikte yarış yoktur, iyiliğin reklamı yoktur, en güzel görev iyiliği yaymaktır, söz konusu iyilikse en büyük rakam 1'dir gibi söylemlerle okuyucuya iyi kalabilmenin reçetesi sunulmuştur.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç da "iyilik" üzerinde aile ve çevrenin etkisidir. Sevgi dolu iyi bir aile duyarlı ve iyi bir çocuk yetiştirir. Mahalle kültürünün en önemli özelliklerinden biri yardımlaşma ve dayanışma içinde olmaktır. Ancak iyi insanlar bu kültürü devam ettirip iyiliği kuşaktan kuşağa aktarabilir. İyi bir çevrede iyilik görerek büyüyen biri iyi olmayı bir kültürel kimlik özelliği olarak benimser. İncelenen her iki eserde de aile ve mahalle kültürünün çok güçlü bir biçimde işlendiği görülmektedir.

Kötülüğün ve şiddetin egemen olduğu dünyada çocuk, bilişsel ve duyuşsal özellikleri itibariyle her türlü etkiye açık konumdadır. Çocuğun dünyasını iyilikle şekillendirebilmek için çocuk edebiyatı ürünlerinden yararlanmak gerekir. Çocuk kitapları, iyiliği örneklendirmek, iyi insan yetiştirebilmek ve iyiliği geleceğe miras bırakabilmek için kullanılcak en güçlü materyaldir. Bu anlamda insani değerleri yücelten ve örnekleyen nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişimine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Çalık, E. S. (2023). *Türk Ahlak Felsefesi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Kaminski, W., & Baş, Y. (2016). *Çocuk ve Gençlik Edebiyatına Giriş* (2. bs.). MEB.

Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özdamarlar, M. (2025). *İyilik Timi*, Timaş Yayınları,İstanbul.

Özdamarlar, M.(2025). *Yıldızlara Yakın*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Sanders, B. (2017). *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*. (Çev. Ş. Tahir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

TÜİK, (2025). 6-15 Yaş Grubu Çocukların Bilişim Teknolojileri Kullanım Oranı. 18 Ekim 2025 tarihinde http://www.tüik.gov.tr adresinden alınmıştır.

Yalçın,A.ve Aytaş, G.(2011).*Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları Ankara.

MUZAFFER İZGÜ'NÜN ÇOCUK ÖYKÜLERİNDE ANNEANNE KARAKTERİ

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK*

Özet

Muzaffer İzgü'nün 1973-2008 yılları arasında çocuklar için kaleme aldığı *Anneannemin Akıl Almaz Maceraları* başlıklı öykü dizisi yirmi kitaptan oluşur. Dokuz öykünün yer aldığı ilk kitap hariç her kitapta dört ilâ altı öykü bir araya getirilmiştir. Dizide toplam seksen öykü vardır.

Bildiride Muzaffer İzgü'nün öykü dizisinde baş kahraman olan anneannenin karakteristik özellikleri, doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anneanne (Hikmet Hanım), anne (Nebahat Hanım), baba (Fazlı Bey) ve iki çocuktan (Metin ve Oya) meydana gelen bir ailenin sevgi, şefkat ve merhamet odaklı sıcak ilişkilerinin mizahi üslupla anlatıldığı tespit edilmiştir. Engin hayat tecrübesi, abartılı ama sevecen tavırları, sorunlar karşısında pratik çözümler üretmesi, aile bağlarını güçlendirmesi, beklenmedik hamleleri ve sürprizli davranışlarıyla aileye eğlenceli ortamlar sunmasıyla ana karakter olduğu, onun çevresinde kurgulanan olayların, kahraman anlatıcı torunu Metin'in dilinden okuyucuya aktarıldığı görülmüştür. Öykülerin çocuklara aile içi iletişimde sevgi, saygı, özveri, sabır ve empati gibi değerleri kazandıracağı, ayrıca ailedeki yaşlı bireylerle sağlıklı ilişkiler kurma, kuşaklar arası bağları güçlendirme gibi sosyal becerileri destekleyeceği, torunun anneannesine duyduğu güvenin, çocukların aidiyet duygusunu pekiştireceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer İzgü, Anneannemin Akıl Almaz Maceraları dizisi, aile içi iletişim, anneanne karakteri, sevgi.

THE GRANDMOTHER CHARACTER IN MUZAFFER IZGU'S CHILDREN'S STORIES

Abstract

Muzaffer Izgu's story series titled *My Grandmother's Incredible Adventures*, written for children between 1973 and 2008, consists of twenty books. Except for the first book, which contains nine stories, each book includes between four and six stories. The series comprises a total of eighty stories.

In this paper, the characteristic traits of the grandmother, who is the main protagonist in Muzaffer Izgu's story series, are examined using the document analysis method.

It has been observed that the humorous narrative style portrays the warm relationships within a family consisting of the grandmother (Mrs. Hikmet), the mother (Mrs. Nebahat), the father (Mr. Fazlı), and two children (Metin and Oya), centered around love, compassion, and mercy. The grandmother stands out as the central character due to her vast life experience, exaggerated yet affectionate demeanor, ability to produce practical solutions to problems, efforts to strengthen family bonds, unexpected moves, and surprising behaviors that create a fun atmosphere for the family. The events are structured around her and conveyed to the reader through the voice of her grandson Metin, who serves as the heroic narrator.

It is concluded that the stories help children acquire values such as love, respect, selflessness, patience, and empathy in family communication. Additionally, they support the development of social skills such as building healthy relationships with elderly family members and strengthening intergenerational bonds. The grandson's trust in his grandmother reinforces children's sense of belonging.

Keywords: Muzaffer Izgu, My Grandmother's Unbelievable Adventures series, family communication, grandmother character, love.

*Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Türkçe Eğitim ABD Erzurum/Türkiye, ORCID: 0000-0003-3979-3661, tacettinsimsek@atauni.edu.tr

Giriş

Muzaffer İzgü (1933-2017) Rıfat Ilgaz (1911-1993) ve Aziz Nesin'den sonra (1915-1995) çağdaş Türk edebiyatının en güçlü mizah yazarıdır. Ilgaz ve Nesin'den farklı olarak mizahi anlatımı çocuk edebiyatına taşıması ve bu alana yaptığı büyük katkıyla edebiyat tarihine geçmiştir.

İzgü, hedef kitlesini çocukların oluşturduğu mizahi öykü ve romanlarıyla velut (verimli) bir yazardır. Öğretmen olması, çocukların dünyasını yakından tanıma ve onlara edebiyat yoluyla seslenme konusunda İzgü'ye ayrıcalık kazandırmıştır. İki yüze yakın radyo oyunu, yüzden fazla öykü ve romanı yayımlanmıştır. Yetişkinler için yazdığı kitaplar ve "Anneannem" dizisi dışında seksen beş çocuk kitabı alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:

Akrobat Pisicik, Al Yanaklı Hasan, Anne Dersim Bitmedi, Arıcık, Armutçu Dayı, Atatürk'ü Gördüm, Bakkal Amca, Bandocu Çocuk, Ben Cumhuriyet Bayramında Doğdum, Ben Üzümüm, Bisikletim Vız Vız, Bizim Sınıf Kıra Gitti, Bizim Sınıfın Ormanı Var, Boncuk, Bulutlara Simit Satan Çocuk, Can Dayım, Canım Öğretmenim, Çıngıraklı Çoban, Çizmeli Osman, Çocukların Ormanı, Eşeğin Türküsü, Fulya'nın Bebekleri, Gökten Üç Elma Düştü, Gözlüklü Köpek, Güldüren Uçurtma, Hayri Potur Harry Potter'e Karşı, Her Şeye Ağlayan Kız, Hokus Pokus, İlk Okuma Dizisi (10 Kitap), İnci Minci Birinci, Kabakçı Amca, Kahkahacı Sınıf, Kahraman Kuçu, Kara Pamuk, Kardelen, Kedicik Patileri Minicik, Kızılderili Çocuklar, Kiraz Kız, Konuşan Balon, Konuşan Kedi, Korkak Kahraman, Kuklacı Çocuklar, Kuşadalı Metin Kaptan, Küçük Arı Büyük Arı, Küçük Futbolcu, Mum Bebek, Okula Giden Robot, Okuma Kitapları Seti (5 Kitap: Uykucu Sibel, Çıplak Ayaklı Futbolcu, Sarı Civciv, Anneciğim Acıktım, Şeker Kız), Ökkeş'in Maceraları (10 Kitap: Ökkeş Bahçıvan, Ökkeş Balık Avında, Ökkeş Denizde, Ökkeş Dolmuşçu, Ökkeş İşportacı, Ökkeş Kapıcı, Ökkeş Kurt Avında, Ökkeş Lunaparkta, Ökkeş Maçta, Ökkeş Otoparkta), Pazar Kuşları, Sarı Şapkalı Kardan Adam, Süpermen İstanbul'a Düştü, Süslü Kızlar, Şarkıcı Kuşlar, Şikâyetçi Şakir, Topum Bana Küstü, Uçan Eşek, Uçtu Uçtu Ali Uçtu, Uzay Dolmuşu Kalkıyor, Uzay Karpuzu, Yaramaz Kukla, Yedi Renkli Saat, Yumurtadan Çıkan Öğretmen, Yusuf'un Treni.

Bildirinin Önemi ve Gerekçesi

2025'in "Aile Yılı" ilan edilmesi, aileyi koruma bilincinin uyanması doğrultusunda atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu vesileyle geleneksel geniş aileden modern/çekirdek aileye evrilirken hayatımızdan nelerin eksildiği üzerinde de düşünülebilir.

Değişimin ilk görüntüsü Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922'de yayımlanan *Kiralık Konak* romanında tasvir edilmişti. Konaktan apartmana geçiş, ailede Batılılaşma sürecinin ilk basamağıydı. Modernizm, son yüzyılda aileyi anne, baba ve çocuklarla sınırlamıştır. Güncel Türkçe Sözlük'te aile "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" olarak tanımlanmaktadır (sozluk.gv.tr).

Çocukların ilk öğretmenleri arasında yer alan iki dede ve iki ninenin modern ailenin dışında kalmasının aile içi eğitimde bir boşluk oluşturduğu söylenebilir.

Bildirinin amacı, şimdi çok uzağına düştüğümüz geniş aileye dâhil olan iki nineden birinin Muzaffer İzgü'nün öykülerine yansıyan kişilik özelliklerini tespit etmek ve aileye kattıkları yanında çocukların dünyasında nasıl bir zenginlik oluşturduğuna dikkati çekmektir.

Yöntem

Bildiride nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Muzaffer İzgü'nün "Anneannemin Akıl Almaz Maceraları" üst başlığıyla yirmi kitapta bir araya getirdiği toplam seksen öykü "anneanne karakteri" çevresinde betimsel analize tabi tutulmuştur.

İlgili Araştırmalar

Muzaffer İzgü'nün hayatı ve eserleri çok sayıda bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Alanyazın

tarandığında yapılan araştırmaların İzgü'nün eserlerinde söz varlığı, halk bilimi unsurları, mizah kuramları, sosyal sorunlar, işlenen temalar, eğitim, mizah, eleştirel düşünce, değerler eğitimi gibi konular üzerine odaklandığı görülür; "Anneannem" dizisiyle ilgili dört önemli çalışmayla karşılaşılır.

Kuzu (2006) Muzaffer İzgü'nün "'Anneannem' Serisinde Kuşak Barışması" adlı makalesinde gençlerin yaşadığı dünya ile yaşlılarınkinin birbirinden farklı olduğunu; değerlerin ve beklentilerin zaman içinde değiştiğini, dolayısıyla yaşlıların dünyasıyla gençlerin dünyasının örtüşmediğini, bunun da kuşak çatışmasını kaçınılmaz kıldığını belirtildikten sonra İzgü'nün "Anneannem" dizisinde kuşak çatışmasının değil, barışmasının öne çıktığını kaydetmektedir. Anneannenin modern, dinamik, yeniliğe açık, meraklı, çocukla çocuk, büyükle büyük olabilen sevimli bir karakter olduğu; çocukların onunla vakit geçirdiklerinde hem çok eğlendikleri hem de birçok konuda bilgi sahibi oldukları tespit edilmiş; İzgü'nün yarattığı "anneanne" karakteriyle eski kuşakla yeni kuşağı kucaklaştırdığı ve bir nevi kuşak barışmasına zemin hazırladığı sonucuna varmıştır.

İzgü'nün öykü ve romanlarını konu alan otuz lisansüstü çalışmadan özellikle üçü "Anneannem"dizisi üzerine yapılmıştır. Koşkunlu (2008)*"Muzaffer İzgü'nün 'Anneannemin AkılAlmaz Maceraları' Serisindeki 'Aile' Kavramının Çocuk Gelişimi AçısındanDeğerlendirilmesi"* adlı yüksek lisans tezinde bir Türk ailesinin yaşamının anlatıldığı, kişilerin ve yaşanan olayların gerçeğe yakın olduğu, öykülerde Türk insanının gelenek ve göreneklerine, kültürel miras ögelerine yer verildiği, aile bireylerinin birbirlerine saygı, sevgi ve anlayışla yaklaştıkları, iletilerin birçoğunun aynı zamanda büyüklere hitap ettiği bulgularına yer vermiştir.

Ağzıbüyük'ün (2008) *"Muzaffer İzgü'nün 'Anneannemin Akıl Almaz Maceraları' Serisinde 'Arkadaşlık' Kavramının Çocuk Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi"* başlıklı yüksek lisans tezinde paylaşmanın, yardımlaşmanın, kalıcı arkadaşlıkların önemini ortaya koyan pek çok iletinin bulunduğu ifade edilmiştir.

Köse (2011) tarafından *hazırlanan "Muzaffer İzgü'nün 'Anneannemin Akıl Almaz Maceraları" Serisindeki Eğitsel İletiler"* adlı yüksek lisans tezinde ise öykülerde yer verilen "sevgi, saygı, fedakârlık, çalışkanlık, okuma sevgisi, hayvan ve doğa sevgisi, aile sevgisi, gelenek ve göreneklere bağlılık, çevreye duyarlılık" gibi eğitsel iletiler tespit edilmiştir.

Bu bildiri, söz konusu öykü dizisinde ailenin ana karakteri olan anneanneyi ön plana çıkararak portresini belirgin kılmayı amaçlamaktadır.

İzgü'nün Anneannem Dizisi

"Dünyanın bütün ülkelerinin Türk nine ve dedelerine ihtiyacı var."
(İtalyan Türkolog Anna Masala)
(Masala, 2000: 13)

İzgü'nün *Anneannemin Akıl Almaz Maceraları* dizisi yirmi kitapta toplanan seksen öyküden oluşur. Çocuk okurların yoğun ilgisiyle karşılanan ve onlarca kez basılan kitapların listesi şöyledir:

Anneannem Askere Gidiyor, Anneannemin Gramofonu, Yaşasın Kanal Anneanne, Anneannemin Apartman Kuzusu, Anneannem Gelin Oldu, Anneannem Dans Kraliçesi, Anneannemin Bebeği, Anneannem Süsleniyor, Anneannemin Kuyrukluyıldızı, Anneannemin Konuk Kedisi, Anneannem Hayvanlar Arasında, Anneannem Sihirbaz, Anneannem Bulutları Boyuyor, Anneannemin Cep Telefonu, Anneannemin Güllü Yorganı, Anneannemin Kar Kızı, Anneannemin Anı Defteri, Anneannem Hayvanlar Arasında, Anneannem Cankurtaran, Yaşasın Anneannespor.

Öykülerde olaylar, evin kedisi Tekir de dâhil edildiğinde anneanne Hikmet Hanım, baba Fazlı Bey, anne Nebahat Hanım, kız Oya ve oğul Metin'den oluşan altı kişilik orta hâlli bir ailede geçer. Bireyleri arasında güçlü sevgi ve saygı bağları bulunan aile, küçük bir mahallede, Gül Sokak'ta bir apartman dairesinde kiracı olarak oturmaktadır. Anne ve baba çalışmakta, Metin ve Oya okula gitmektedir. Evde anneanne yalnız kaldığında Tekir kedi ona arkadaşlık etmektedir. Çocuklar, okuldan eve döndüklerinde, anne ve baba işten gelinceye kadar anneanneyle vakit geçirmektedirler.

Bulgular ve Yorum

Muzaffer İzgü'nün "Anneannem" dizisindeki Hikmet Hanım karakteri, eşi Bahri Bey'in ölümünden sonra kızı, damadı ve torunlarıyla birlikte yaşamaya başlayan yaşlı bir kadındır.

Dizinin baş karakteri anneanne, dizinin merkezindedir. Her kitapta yer alan öykülerde farklı yönleriyle öne çıkar ve çocukların hayal gücünü besleyen bir figür olarak var olur.Çocuklara hem eğlenceli hem de düşündürücü mesajlar verir.

Sevecen, meraklı, enerjik ve sıra dışı kişiliğiyle dikkati çeker. İlerlemiş yaşına rağmen maceraperest ruhunu korur ve önce öykü kahramanı torunlarına, ardından okuyucu kitle olan çocuklara hoşça vakit geçirtir.

Kızı ve damadı işe, torunları okula gidince Hikmet Hanım anılarıyla baş başa kalır. Evin kedisi Tekir onun yalnızlığını paylaşır.

Anneanne, ara sıra kızsa da Tekirsiz bir dünya düşünemez. Nasıl olup da bir kediyi bu kadar sevdiğini soranlara tepki gösterir:

"-Hadi oradan sen de, önüne bak önüne. O kedi değildi benim arkadaşımdı, biz onunla konuşurduk, şakalaşırdık, bakkala giderdik, parka giderdik." (İzgü, 2007b:100).

Anneannenin Tekir'le arkadaşlığı hayvan sevgisinden, bazen de yalnızlık duygusundan kaynaklanır. Kahraman anlatıcı Metin, kimi zaman anneanneyi ailece ihmal ettikleri, onunla ilgilenmedikleri itirafıyla özeleştiride bulunurken bunu dikkatlere sunar:

"-Evde en yaşlı anneannemdir. Hepimiz onu çok severiz. Ama hiç onunla birlikte olmayız… Yalnız yemeklerde onunla birlikte oluruz. Diğer zamanlar o yalnızdır, odasında, koltuğunda, yatağında her zaman yalnızdır. O bize bir şey sorunca, dersimiz var ders çalışıyoruz deriz. Anneannem anneme bir şey sorsa, annem, işten geldim yorgunum, der. Babama bir şey sorsa, dinlemez, hı hı der, başını sallar. Anneannem de ne yapsın, hep Tekir'iyle konuşur, her şeyi Tekir'ine anlatır." (İzgü, 2007b: 124).

Sık sık karsısına geçip konuştuğu eşi Bahri Bey'in fotoğrafı, evliliklerinin ilk döneminde aldıkları gramofon ve eski çeyiz sandığı Hikmet Hanım'ın hayatındaki en değerli eşyalardır. Bu eşyalar onun geçmişine ve hatıralarına bağlılığını temsil eder. Yalnız kaldığında onlarla söyleşir, böylece geçmişi şimdiki zamana taşır.

Her öyküde anneanneyi farklı bir etkinlik içinde görürüz. Adının Hikmet oluşundan kaynaklanan bir yanlışlıkla askere çağrılırken *(Anneannem Askere Gidiyor),* torunuyla maaşını almaya giderken *(Anneannem Üç Aylığını Almaya Gidiyor),*ailenin ödeyemediği kooperatif borcunu eşinden hatıra kalan antika gramofonu satarak öderken *(Anneannemin Gramofonu)*, bir düğünde ustaca dans ederken *(Anneannem Dans Kraliçesi),* bir ressam gibisulu boya ile resim çizerken *(Anneannem Bulutları Boyuyor),*şarkı bestelerken (Tekir Şarkısı), torunlarını ve Tekir kediyi sihirle eğlendirmeye çalışırken *(Anneannem Sihirbaz);*damla sakızlı muhallebi *(Anneannemin Sakızı),* lahmacun *(Şişe Dibi Lahmacun),* kabak tatlısı *(Kabak Tatlısı)*ya da dondurma yaparken*(Dondurma Çiçeği);*tarhana pişirirken *(Anneannemin Tarhana Ağacı),*aile bütçesine katkıda bulunmak için turşu kurarken *(Anneannemin Turşusu),* torunlarına masallar ve anılar anlatırken *(Yaşasın Kanal Anneanne),* aile bireylerine kazak örerken *(Anneannem Hırka Örüyor),* torununa aldığı bisiklete binerken *(Anneannem Bisiklet Yarışçısı),*torunuyla okulculuk oynarken *(Anneannem Sınıfta Kaldı),*Sokak Çocuklarını Koruma Derneği yararına sahnelenen bir oyunda rol alırken *(Anneannem Başrolde),* teleskopla yıldızları seyrederken *(Anneannemin Kuyrukluyıldızı),* cep telefonu kullanırken *(Anneannemin Cep Telefonu)*gibi…

Hikmet Hanım'ın evde çok özel bir yeri vardır. Evin vazgeçilmez bireyidir. "Anneannemin Sakızı" adlı öyküde torunu Metin, anneannenin vazgeçilmezliğini şöyle vurgular:

"Anneannemiz evin gülüdür. Onu azıcık görmesek, eve geldiğimizde o komşulara gitmiş olsa bile hasretine dayanamaz, onu alıp getirmek için komşulara gideriz." (İzgü, 2007: 12-13).

"Anneannem Hastanede" adlı öyküde Hikmet Hanım rahatsızlanır ve hastaneye yatırılır. Onun evdeki yokluğunu en çok Metin hisseder ve hayranı olduğu anneannesini söyle anlatır:

"Anneannemi özledim. O benim anneannem değil ki, arkadaşım, oyun arkadaşım, masal arkadaşım, öykü arkadaşım, kahkaha arkadaşım, macera arkadaşım." (İzgü, 2007: 98).

Aynı öyküde anneannenin hastaneden taburcu oluşu üzerine Metin'in yaşadığı büyük sevinç, kendi ağzından okura şöyle aktarılır:

"Az sonra anneannemi göreceğim, onun kokusunu koklayacağım. Benim anneannem anneanne kokar. Canım anneanneciğim…

Koşuyorum.

-Anneanne!..

-Oğlum, torunum, Metin'im!..

Anneannem bana sıkıca sarıldı, ben de ona sıkıca sarıldım. Bilmiyorum kaç dakika geçti aradan, ablamın sesini duydum:

-Tamam, Metin, tamam. Anneanne biraz da bana kalsın." (İzgü, 2007: 106-107).

"Anneannem Sihirbaz" adlı öyküde anneannenin, ailenin neşe kaynağı oluşuna vurgu yapılır.

"Gerçekten anneannem evin papatyası, lavantasıydı. Annemin en büyük yardımcısıydı. Sıkıntılı günlerimizde, sofrada hiçbirimizin ağzını bıçak açmıyorken, ne yapar eder, bir konu bulur, bizi güldürmeye çalışır, sıkıntımızı yok etmek isterdi." (İzgü, 2007a:56).

Aynı öyküde Hikmet Hanım'ın emekli maaşını aldığında aile bireylerine hediyeler aldığı, kalan parayı gelinine vererek ailenin bütçesine katkıda bulunduğu ifade edilir.

"Anneannem üç aylığını alınca bize hediyeler alırdı, gerisini anneme verirdi.

"-Ben ne yapacağım kızım parayı, derdi." (İzgü, 2007a:16).

Yine aynı öyküde Metin, anneannenin teninin gül yaprağı gibi yumuşak olduğunu ve mis gibi koktuğunu belirttikten sonra saçlarının aklığına ve parlaklığına da vurgu yapar:

"Anneannemin saçları o yaşında tel tel parlar. Bir de taradı mıydı tarağını önündeki suya batıra batıra, ondan sonra anneannemi istersen şampuan reklamında oynat!" (İzgü, 2007a: 54).

Hikmet Hanım'ın bilgili, deneyimli ve sevimli oluşu sayesinde, esnafla da sağlıklı iletişim kurmayı başarır. Bakkal, kasap, sütçü, manav, Hikmet Hanım'a saygı gösterir, zaman zaman da sırf muziplik olsun diye onu kızdırmaya çalışırlar.

Yazar, okuyucuda hayranlık uyandırmak için anneanneyi idealize etmek gibi bir amaç gütmez. Zaaflarını da göstererek gerçekçi bir yaklaşım sergiler.

Hikmet Hanım, bütün sevimliliğiyle etrafına yaşama sevinci aşılarken, kimi zaman hırçınlığı, inatçılığı, alınganlığı ve karşılanması imkânsız istekleriyle ailenin sabrını zorlar. Apartmanda kuzu beslemek istemesi, bu isteklere örnek verilebilir.

"Anneannemin Guguklu Saati" adlı öyküde Hikmet Hanım'ın inatçı, dediğim dedikçi tavrı yansıtılır. Guguklu saat alma konusunda ısrarlı olan anneanne, kızının ve damadının karşı çıkmasına rağmen, sonunda guguklu saati almayı başarır. Bu durum, öyküde bir karakter özelliği olarak Metin'in dilinden şöyle aktarılır:

"Anneannem bir şeyi kafasına koydu muydu, mutlaka onu gerçekleştirir." (İzgü, 2007: 64).

İsteklerine olumlu cevap alamayınca ya da bir konuda kandırıldığını fark edince küser. Yıllar önce kaybettiği eşinin duvardaki fotoğrafıyla dertleşir. Ancak kalbi daima kızı, torunlarıve evladı olarak gördüğü damadının sevgisiyle doludur (Kuzu,2006: 44).

Anneannenin öne çıkan bazı özellikleri şöyle özetlenebilir:

- **Sevecen ve sıcakkanlıdır:** Torunu Metin'le olan ilişkisi, onun şefkatli ve anlayışlı bir büyükanne olduğunu gösterir.
- **Meraklı ve girişkendir:** Yeni şeyler denemekten çekinmez. Örneğin, damla sakızından muhallebi

yapması gibi sıra dışı fikirleri vardır.

- **Fedakârdır:** Aile bireylerinin hepsini çok sever, her biri için ayrı ayrı sürprizler hazırlar, fedakârlıklarda bulunur.
- **Torunlarıyla arkadaş gibidir:** Büyük torunu Oya ile zaman zaman çatışmalar yaşasa da küçük torunu Metin'le çok iyi anlaşır. Onun oyun ve çarşı pazar arkadaşıdır.
- **Serüvenci bir ruhu vardır:** Askere çağrılma gibi absürt bir olaya bile ılımlı yaklaşır.
- **Hayvanseverdir:** Kedisi Tekir'e olan sevgisi, genişleyerek bütün canlılara yönelik bir sevgiye dönüşür.
- **Çözüm odaklıdır:** Evdeki sorunlara pratik çözümler bulur, geleneksel yöntemleri modern fikirlerle harmanlar.
- **Komik ve eğlencelidir:** Öykülerdeki olaylar genellikle onun başına gelen komik durumlar etrafında kurgulanır, bu da çocuklara mizah yoluyla mesajlar verir.
- **Toplumsal mesajlar taşır:** Hikmet Hanım'ın davranışları, kitaplardaki eğitsel iletilerle desteklenir. Yardımlaşma, sabır, hoşgörü gibi değerler onun üzerinden aktarılır.

Sonuç ve Öneriler

Geleneğimizdeki geniş aile, yerini çekirdek aileye bıraktı. Zamanı geriye döndürmek ya da suları tersine akıtmak mümkün değil ama ailelerimizin huzurevlerine bırakılan değil, evlerimizin başköşesine oturtulan dedelere, ninelere ihtiyacı var. Anneler, babalar ilk öğretmenlerimiz. Ama onlar çocukların uzman öğretmenleri, başöğretmenleriydi. Onların yokluğu aile içi eğitimin eksik kalmasına neden oldu. Onlardan kalan boşluğu dolduramadık.

Muzaffer İzgü'nün *"Anneannemin Akıl Almaz Maceraları"* dizisi, nasıl bir değerden mahrum kaldığımızı sezdirmeye yönelik öyküler toplamıdır. Çocuk edebiyatında aile ilişkilerini eğlenceli ve eğitici biçimde işleyen özgün bir örnektir. Anneanne çevresinde dönen aile içi ilişkilerin gerçekçi ve sevgi dolu olarak sunulması, çocukların bu ilişkileri modellemesine imkân tanır. Ebeveynler ve eğitimciler, bu diziyi çocuklara önererek hem edebî zevklerini geliştirebilir hem de değerler eğitimi açısından destekleyici bir kaynak sunabilirler. Bitirirken bir hayıflanmayı da dile getirmek mümkündür: Keşke anneanneyi seccade üzerinde, sahur veya iftar sofrasında ya da çevresindekilerle bayramlaşırken de görebilseydik.

Kaynakça

Ağzıbüyük, Ç. (2008). *Muzaffer İzgü'nün "Anneannemin akıl almaz maceraları" serisinde "arkadaşlık" kavramının çocuk gelişimi açısından değerlendirilmesi.* Dokuz Eylül Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

İzgü, M.(1983). *Anneannemin apartman kuzusu*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(1997a). *Anneannem askere gidiyor*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(1997b).*Anneannemin gramofonu.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(1997c). *Anneannemin erikli bahçesi.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M. (1997ç). *Anneannem gelin oldu.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(1997d). *Anneannemin bebeği.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M. (1998). *Yasasın kanal anneanne*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2002). *Anneannem süsleniyor.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2003). *Anneannem cankurtaran*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2006a). *Yasasın anneannespor.* Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2006b). *Anneannem hayvanlar arasında*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M. (2007a). *Anneannem sihirbaz*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M. (2007b). *Anneannemin konuk kedisi*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2007c). *Anneannem dans kraliçesi*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2007ç). *Anneannemin kuyrukluyıldızı*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2007d). *Anneannem bulutları boyuyor*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2007e). *Anneannemin cep telefonu*. Ankara: Bilgi.

İzgü, M.(2007f). *Anneannemin güllü yorganı*. Ankara. Bilgi.

İzgü, M.(2007g). *Anneannemin kar kızı*. Ankara: Bilgi.

Koşkunlu, Y. (2008). *Muzaffer İzgü'nün "Anneannemin akıl almaz maceraları" serisindeki "aile" kavramının çocuk gelişimi açısından değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Köse, S. (2011). *Muzaffer İzgü'nün "Anneannemin akıl almaz maceraları" serisindeki eğitsel iletiler*. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Kuzu, Türkân. (2006). Muzaffer İzgü'nün "Anneannem" Serisinde Kuşak Barışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 1(31).* s.42-48.

Masala, Anna (2000). *Türkiye'ye aşk mektuplarım.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

sozluk.gov.tr

NÂBÎ'NİN *HAYRİYYE*'SİNDE BABA-OĞUL İLİŞKİSİ ODAĞINDAKİ İDEAL İNSAN

Doç. Dr. Ayşe YILMAZ[*]

Özet

Aile bir bireyin yetişmesi ve topluma kazandırılması açısından son derece hayati bir güç odağıdır. Çocuk bu manevi sığınakta hem bedensel hem zihinsel hem de ruhsal gelişimini tamamlar. Sağlıklı bir yetişkin, sağlıklı bir aile yapısının eseridir. Baba ise bu yapının kurucularından biridir ve bilhassa erkek çocuklar için en önemli rol modeldir.

Şair Nâbî, 1660 beyitlik bu mesnevisini 1701'deoğlu Ebu'l-Hayr Mehmet Çelebi için kaleme almıştır ve -sanatçı duyarlılığı ile- onun nezdinde dönemin gençliğine hayatı manalı kılacak, toplum düzenini hedefleyen türlü nasihatler sıralar. Erdeme dayalı izahların derinleştirdiği vedönem eleştirisi özelliği taşıyan eser, baba ile oğlu arasında kurulan iyi niyet, sevgi, esirgeme gibi oldukça güçlü ebeveyn duygularını da içermektedir. Bu çalışmada bahsi geçen baba-oğul ilişkisindeki inceliklerin ele alınış şekli yanında sanatçı duyarlılığı ile babalık sorumluluğunu içeren dizelerde hedeflenen ideal insan vasıflarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, Hayriyye, ideal insan, öğüt, eleştiri.

THE IDEAL HUMAN AT THE CENTER OF THE FATHER–SON RELATİONSHİP İN NÂBÎ'S HAYRİYYE

Abstract

The family is an essential center of power for the upbringing of an individual and their integration into society. Within this spiritual shelter, the child completes their physical, mental, and emotional development. A healthy adult is the product of a healthy family structure. The father, as one of the founders of this structure, serves as the most significant role model, especially for sons.

The poet Nâbî composed this mesnevi, consisting of 1,660 couplets, in 1701 for his son Ebu'l-Hayr Mehmet Çelebi. With an artist's sensitivity, he presents, through his son, various pieces of advice aimed at the youth of the era, intended to give life meaning and promote

social order. The work, in which moral explanations are profoundly developed and which bears the characteristics of contemporary critique, also embodies strong parental emotions—such as goodwill, love, and protectiveness—between father and son. This study examines both the subtleties of the father–son relationship as depicted and the qualities of the ideal human being emphasized in the verses, which together reflect the poet's artistic sensitivity and sense of paternal responsibility.

Keywords: Nâbî, Hayriyye, ideal human, advice, critique.

Giriş

İnsan, kâinatın içinde kendini tekrarlamayan sürekli bir değişim ve gelişimle meşguldür. Temelde madde âlemine ait olsa da kendisini ideal kılacak düşünce, duygu ve ahlaki donanımla seçkin bir düzeye ulaşabilir. Bütün dinî inançların merkezinde olgunlaşmış insan hedefi dikkat çeker, aynı oluşumu felsefenin fikir dünyasında da görebiliriz."İdeal insan kimdir?" sorusu, düşünce tarihinin her döneminde varoluşa dair anlamlı bir sorgulama olarak öne çıkar. İnsan geleneksel, zihinsel ve dinî

[*] Karabük Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dr.ayseyilmazzz@gmail.com

değerlere sahip nicehis ve fikirle örülü çok katmanlıbir varlıktır. Bu bağlamda, insana insanlık mahiyetini kazandıran özelliklerin din, felsefe, sanat ve bilim çevresinde yapılandığı düşünülebilir.

Kuran'da "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yarattık" (*Tin suresi*,95/4) diyen Tanrı, insanı,tabiatı itibarıyla biçimde ideal bir varlık olarak donattığını vurgulamıştır. Mutasavvıflara göre insanın Tanrı'yı bulma yolculuğu, kabuktan sıyrılma özü keşfetme hâlidir. Bu içe yönelen ilerleyişte varlığın anlamını, düzenini ve gizini açıklamaya azmeden insan-ı kâmil, Tanrı'nın mükemmelliğini kavramada çok yol kat etmiş ve evrendeki bazı ilahi sırların açığa çıkarılmasına talip olmuştur.

Felsefe de ideal insanın peşindedir. İnsansal iyinin erdeme uygunluğuna bakan Aristo; insanın işini, ruhun akla uygun etkinliğiyle iyiliği amaçlaması şeklinde izah eder. Sokrat ise bedenin kontrolünde olmayan bir insan imajı sunar: "Sokrates, insanın bir ruh ve bir bedenden meydana gelen bileşik bir varlık olduğunu, bunlardan gerçekten var olanın esas ruh olduğunu, bedeninse ancak ruhun hizmetinde olup manevi değerlerin hayata geçirilmesinde bir araç olma görevi gördüğü sürece bir değere sahip bulunduğunu öne sürmekteydi" (Cevizci, 2016, 147). İnsan derin bir meseledir. Doğası gereği yetersizlikleri, eksiklikleri, kusurları bulunur ancak bunların hiçbiri onun erdemli ve yetkin olmasına mâni değildir. Platon'a göre insan özünde iyidir."İnsan nasıl tarif edilmeli ki onu gerçek anlamda belirleyebilelim ve ona lâyık olduğu değeri verelim. İnsan hakkındaki ilk felsefî telakkilerin M.Ö. 5. asrın ortalarında Sofistlerle başladığı biliniyor ve onlar 'Her şeyin ölçüsü insandır.' diyorlardı. Aynı çağda, 'felsefeyi gökten yere indiren' olarak bilinen Sokrates, insan problemine ahlaki bir açıdan yaklaşmış, insanın ferdî yapısından ziyade insanlığın ortak yapısını ele almıştı. Ona göre bu ortak yapı bilgi sayesinde ve 'insanın kendini bilme' ilkesiyle olacaktı. Çünkü insanın yegâne gayesi mutluluktur ve mutluluğa insan ancak bilgi ile ulaşacaktır. Zira ona göre, bilgili olmak faziletli olmaktı.Talebesi Platon, olgunluk dönemi diyaloglarında insanı, ideler âleminden maddî âleme inerek bir bedene giren ve tekrar geldiği yere devirler izleyerek dönecek olan ezelî bir ruh çerçevesinde düşünüyordu ve ayrıca insanı, içinde yaşadığı cemiyet ve devlet yapısında ele alıyordu" (Yakıt, 1985, 168).

Fârâbî aranan bu üst kavramı erdemli şehirle bağdaştırır: "Muallim-i Sânî, filozofluk ve yöneticilik vasıflarını atfettiği ideal insan tipini reis-i evvel şeklinde andığı ve erdemli şehrin ilk kurucu başkanı olarak gördüğü kimse üzerinden somutlaştırmaktadır. Söz konusu ideal insan tipi ise her şeyiyle Tanrı'yı kendisine rol model almaktadır" (Aksu, 2018, 33). İdeal kabul edilen insanın servet sahibi asillerden sayıldığıdönemler de olmuştur, Konfüçyüs bu duruma karşı çıkanlardandır: "Konfüçyüs geçmişten radikal bir kopuş içinde, bütünüyle yeni bir ideal; bilge, güçlü ve cesur olan, çıkar duygusunun değil de doğruluk ve adaletin harekete geçirdiği, Yolu ya da Tao'yu bilen, insanları seven üstün insan idealini ortaya koydu" (Cevizci, 2016, 16). Kant ise ideal insan ile eğitim arasında doğrudan kurduğu bağı ilan eder: "İnsanın insan oluşu ancak eğitim sayesindedir; eğitim ne yapabildiyse insan işte ancak odur" (Kant 1992'den aktaran Yayla, 2005, 78).

O hâlde erdem, güzellik,uyum gibiölçütlerin tayin ettiği ideal insan için yanıltmayan üstün karakter demek yerinde olacaktır. İnsanın varoluş gayesi ve bilginin aydınlatıcı gücüverilmiş kuvvelerle irdelenebilir. Kişinin mutlak güzelliğe ulaşması, kendi bilgisizliğini bilgiye dönüştürme yolunu akıl eden hassas bir ruhla mümkündür.

İnsan; ruh dünyası, duyguları, muhakemesi, davranışları, yetenekleri, sosyal ilişkileri ve Yaratıcı ile bağlantısı gibi pek çok yönüyle değerlendirilmesi gereken birderinliktedir. Bu çalışmanın temelini oluşturan *Hayriyye*, ideal insanın yetişmesinde toplum, dönem, inançlar ve aile yapısı gibi ögelerin etkisini ortaya koyar. Nâbî hayatının olgunluk çağında uzun hayat tecrübesiyle kaleme aldığı eserinde, oğluna ve gençliğe rehberlik ederken erdem, bilgelik, dinîve kültürel ögeler ekseninde örnek insan modelini çizer. Baba şefkati, cesareti, uyarıları ve sevgisi eserin tamamını kılcal damarlar misali sarmıştır. *Hayriyye*'de sosyal hayatın da nabzını tutan şair dönemin ideal insan formunu adım adım anlatarak mutlak iyiyi, halis güzeli ve değişmez doğruyu tarif etme gayretindedir. Nasihatname özellikleri taşıyan eser, ahlaki ilkeleri ideal çerçevede resmetmeyi ve ideal insanı böylece anlamayı hedefler. İyiyi ve kötüyü, güzeli ve çirkini, kolayı ve zoru, başarıyı ve başarısızlığı tarif eden *Hayriyye*, sadece bireysel gelişimi değil, aile ve toplum ilişkilerini de merkeze alarak ideal insanın inşasına dair kapsamlı bir yol haritası sunar. Bu çalışmada, şair Nâbî tarafından çizilen yol haritası, baba-oğul ilişkisi bağlamında ele alınarak ideal insana ulaşmayı amaçlamışbeyitler eşliğinde incelenecektir.

Şair Nâbî ve Eseri *Hayriyye*

Asıl adı Yusuf olan Nâbî, 1642 yılında Ruha'da (Şanlıurfa) doğmuş, iyi bir eğitim almış ve şiirin yanında tasavvufla da meşgul olmuştur. 1712 yılında vefat eden şair, Karacaahmet Mezarlığı'ndaki Miskinler Tekkesi'ne defnedilmiştir.

Hikemi şiirleri ile "Nâbîekolü"nü başlatan şair, eserlerinde insanın düşünce, ahlak ve dinî değerlerini temel alır. "XVII. yüzyılın ikinci yarısında eserler veren Nâbî ile temsil edilen hikemi üslup, düşünceye dayalı hikmetli şiir söyleme tarzı olarak tanımlanabilir" (Bilkan, 2013, 214).

Şairin 1701'de kaleme aldığı 1660 beyitlik mesnevisi *Hayriyye*, henüz yedi yaşındaki oğluna "Heftsâlinde yazıldı bu varak (b.75)" ve esasenonun nezdinde dönemin bütün gençlerine hitap etmiştir. Bu kıymetli mesnevi, çağının sosyal ve kültürel manzaralarını da ihtiva eder. "Eser, sanatçının değişik alanlardaki görüşlerini yansıtması bakımından olduğu kadar dönemin tarihi ve toplumsal yapısını daha çok hicvederek tanıtan bilgiler vermesi açısından da önemlidir. Bu özelliği ile *Hayriyye*, sosyal hicviye olarak edebiyatımızın başarılı örneklerindendir" (Mengi, 2003, 195). Yüzyılın nabzını tutmak için hassas bir dengede ilerleyen eserdekibeyitler pek çok meseleyi art arda ve iç içe işler. Söylem genişler, türlü kaygılar dile gelir ve yine de umut hissettirilir. Nâbî merkezî otoritenin zayıflamasıyla oluşan aksaklıkları akıl süzgecinden geçirip sade fakat zevkli bir şiir diliyle okura sunar. "Dönemin yöneticilerinin zulmünü, rüşvet, yalan, riya ve adaletsizlikleri cesurca anlatan Nâbî, bu eseriyle mesnevi edebiyatında reel çevre ve konulara yer vermekte, önemli bir yenilik gerçekleştirmiştir" (Bilkan, 2013, 219). Şair, bu eserinde hayatı manalı kılacak, toplum düzenini ve erdemli yaşamı hedefleyen nasihatlerini baba-oğul ilişkisi çerçevesinde sevgi, iyi niyet ve sorumluluk gibi güçlü duygular eşliğindeşekillendirir.

Aruzun fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün vezni ile yazılan, Türk İslam geleneğinin önde gelen bu eserindeki bölümler şöyledir: 1. Besmele (65 beyit), 2. Babanın durum özeti (17 beyit), 3. Eserin yazılış sebebi (23), 4. Dinî emir ve yasaklara uyma gereği (16 beyit), 5. Kelime-i şehâdet (11 beyit), 6. Namazın faziletleri (26 beyit), 7. Oruç ibadetinin önemi (15 beyit), 8. Hac ibadetinin faziletleri (37 beyit), 9. Zekât ibadeti ve sadaka (73 beyit), 10. İlmin değeri (43 beyit), 11. Allah'ı tanıma ve bilme gereği(42 beyit), 12. İstanbul'un güzellikleri (76 beyit), 13. Şairin güzellik tanımı (39 beyit), 14. Tokgözlü olmanın önemi (31 beyit), 15. Alay ve mizahın zararları (39 beyit), 16. İnsanlara iyi davranmanın ve cömertliğin önemi (21 beyit), 17. Güzel ahlâkın erdemleri (81 beyit), 18. Dedikodu ve fitnenin zararları (13 beyit), 19. Remil ve yıldız ilminin zararları (11 beyit), 20. İçki ve uyuşturucunun zararları (30 beyit), 21. Süse ve aşırılığa kaçmanın zararları (51 beyit), 22. Ayanlığındurumu (98 beyit), 23. Yalancılığın ve sahtekârlığın zararları (99 beyit), 24. Bahar mevsiminin güzellikleri (35 beyit), 25. Nâbî'nin şiir anlayışı (38 beyit), 26. Sabırlı olmanın erdemleri (38 beyit), 27. Tarımınönemi (43 beyit), 28. Paşalık ve paşaların içinde bulunduğu durum (123 beyit), 29. Kadılığın yozlaşması (150 beyit), 30. Tavla ve satranç hakkındaki görüşler (61 beyit), 31. Divan hocalığı tavsiyesi (53 beyit), 32. İksiryapma ve kimya ile uğraşmanın zararları (96 beyit), 33. Söz taşımanın zararları (51 beyit), 34. Tıp ilminin önemi (53 beyit), 35. Dua (60 beyit) (Kaplan, 2008,65-68).

Oğluna sıklıkla "cigerümpâresi, pertev-i nûr-ı hayâtum, 'ömrüm varı, gözüm nuru, cân-ı peder, rûh-ı revân, dürr-i 'Aden" gibi güzel hitaplarla seslenen şair, eserinin yazılış amacını 93. ve 98. beyitler arasında bildirmiştir:

Lîk o ma'nâya ki enfâs-ı peder

Eyler evlâdına te'sîr ekser

İtmek içün sana âvîze-i gûş

Olmag içün sana sermâye-i hûş

Kâviş-i tîşe-i endîşe ile

Kâvgâr-ı kalem-i tîşe ile

Çıkarup ma'den-i dilden yekser

Rişte-i nazma çeküp tâze güher

Eyledüm nazm-ı nasihat takrîr

Ki ide dîde-i idrâki karîr

Kisve-i nazma kodukda hâme

Eyledüm nâmını Hayrî-nâme

Görülür ki şairi bu eseri yazmaya iten temel neden hem aydın vicdanı hem de evladına duyduğu muhabbettir. Evladını sevmesinin özündeise onda övünülecek ideal insan özelliklerini fark edişi yatar. Yaşı dolayısıyla da kötülük bilmeyen çocuk babasının göğsünü kabartmakta, varlığı ile onun hayatına anlam katmaktadır:

Sende ahlâk-ı medâyih çokdur

Li'llahi'l-hamd zemâyim yokdur (b.89)

Hamdu-li'llâh hele iy cân-ı peder

Sende yokdur bu sıfatlardan eser (b.1545)

Dünya görüşünün değişmesi bir insanın anne-baba oluşuyla farklı bir mana derinliği kazanır. Aşağıdaki beyitte şairin 'dünyaya seninle bakarım' ifadesi mezkûr eserin yazılış motivasyonuna da işaret eder:

Salalı başuma zâtun sâye

Ben senünle bakaram dünyâya (b.72)

Nasihatler içinde evladının bütün ilgisini çekmeye gayret eder. Böylece sadece kendi evladı için değil onun yanı sıra nice gencin de dikkatini tazelemiş olacaktır:

Eyle bu pendümi âvîze-i gûş

Kimseye olma sakın fazl-fürûş (b.328)

Pederün pendini gûş-ı güher it

Düşecek derd degüldür hazer it (b.1496)

Zaman zaman hikâyeden, atasözlerinden, deyimlerden yararlanan şairin, böylece akıştaki ahengi koruyarak söylemi zenginleştirmeyi amaçladığı görülmüştür:

Bir nümûne ideyüm sana 'ayân

Kendi çeşmünle görüp sonra inân (b.1457)

Eserine b.98'de ifade edildiği üzere evladının adını vermesi, o adın baki kalmasını dilemesindendir. Ayrıca evladına seçtiği ismi, eserin son beytinde baba gönlünden kopan dualarla beraber okur ile paylaşır:

Çün Ebu'l-Hayr konuldı nâmun

Hayr ide Hazret-i Hak encâmun (b.1660)

Dönemin değer gören bir ismi ve bir baba olarak evladını, kendi zihninde teşekkülünü tamamlamış ideal insan formuna dair çeşitli ifadelerle bilgilendirir. Bunu yaparken oğluna yönelen hislerinin gücü zaman zaman kalemine sirayet eder. Eserin genelinde bir babanın tok, kudretli ve emin sesi çınlar:

Öyle şahs ile sakın ülfetden

Nâr-ı dûzah gelür ol sohbetden (b.850)

Hayriyye ismiyle kabul gören esere karşı şairin oğlundan talebi, onu kulağına küpe etmesi ve yanından bir dem ayırmamasıdır:

Her zamân isterem iy cân-ı peder

Ola âvîze-i güşun bu güher(b.100)

Bunı nâzük tutasın cânundan

Bir dem ayırmayasın yanundan(b.101)

Babasından yadigâr bu eser, şaire göre nimettir. Miras ve servet olarak oğluna bıraktığı eseri için dua ile anılmak istemektedir:

Sen dahı tâ bu ni'amdan yiyesin

Yâdigâr-ı pederümdür diyesin(b.104)

Rûhumı lutfun ile şâd idesin

Bir du'â ile beni yâd idesin(b.105)

Hayriyye'nin ana ekseni baba-oğul-nasihat ilişkisi üzerinden inşa olur. Eser içinde bir babanın evladını yetiştirirken gelişen beklentileri, uyarıları, tesellileri ve endişeleri ile sıklıkla karşılaşılır. Dolayısıyla bu yöndeki ifadeler esere okurun içini ısıtan bir lezzet ve zenginlik katar:

Sen de uyma sakın ol güm-râha

Sıgın ol tâ'ifeden Allâh'a (b.900)

Sende zâhir olıcak 'acz ü fütûr

İntikâmun komaz Allâh-ı gayur (b.556)

El-hazer olma sakın bâde-perest

Ki ider renc-i humâr âdemi mest (b.668)

Düşmeden dâm-ı günâha 'âr it

Olsa da der-'akab istigfâr it(b.671)

İtme zakkûm-ı cahîme ikdâm

El-hazer el-hazer olma kassâm (b.1238)

Müneccim ve remmalin akıbetinden haber veren aşağıdaki beyitte dikkat çeken yine baba hassasiyetidir. "Görmişüz cümlesinün ahvâlin" mısrasındaki mübalağalı söylemin zemininde dinî gerekçeler olduğu da muhakkaktır.

Görmişüz cümlesinün ahvâlin

Çok müneccimler ile remmâlin (b.659)

Düşme ol kaydlara dinle beni

Saklasun Hazret-i Allâh seni (b.662)

Bu makalede konu şu başlık ve alt başlıklar ekseninde izaha kavuşturulmaya çalışılacaktır: "Dinî Açıdan İdeal Edim Öğütleri" bölümünün alt başlıkları İslam'ın şartlarıdır: "Kelime-i Şehadet, "Namaz (Salât), "Oruç (Sıyâm)", "Hac", "Zekât". İkinci başlık: "Toplumsal Açıdan İdeal Edim Öğütleri"dir ve açılan alt başlıklar şu şekilde sıralanır: "Adap Bilirlik", "Adalet", "AlçakGönüllülük", "Basiret", "Birikim Yapmak", "Borçtan Sakınmak", "Çalışkanlık", "Dostluk", "Dürüstlük", "Ehil Olmak", "Etkili Konuşmak", "Evlilik", "Gaflete Kapılmamak", "Gönül İncitmemek", "Gönül Tokluğu", "Haramdan Sakınmak", "Hoşgörü, "İlim Öğrenmek", "İnatçılık Etmemek", "İsyankâr Olmamak", "İyi Geçinmek", "İyilik", "Kınamamak", "Kıskançlık Etmemek", "Kindarlıktan Uzak Durmak", "Komşuluk", "Meslek Seçimi", "Ölçülülük", "Sabır", "Sadelik", "Sağlığa Ehemmiyet Göstermek", "Sanata Yaklaşım (Şiir ve Müzik)", "Saygınlık", "Seyahat", "Sır Saklamak", "Sözünde Durmak", "Sözü Tartıp Konuşmak (Boş Konuşmamak)", "Şaka Yapmamak", "Şehvetten Sakınmak", "Tedbirli Oluş", "Yergi (Zemm) ve Koğuculuk (Gıybet)". Son bölüm adı "Kişisel Açıdan İdeal Edim Öğütleri"dir, alt başlıklar ise şöyledir: "Ariflik", "İhlas", "Kendini Bilme (Kulluk), "Sakinlik", "Teslimiyet", "Yalınlık", "Yalnızlık".

Hayriyye'de İdeal İnsan Vasıfları

1. Dinî Açıdan İdeal Edim Öğütleri

Din; insan ilişkilerindeki düzeni, toplumsal uyumu sağlamakla kalmaz bireylerin iç dünyasını, karakter özelliklerini, değer algılarını da şekillendirir. Bundandır ki insanı yüceliğe, temizliğe, olgunluğa ve erdeme yönlendirmeyi amaçlar. İlkel dürtüleri kontrol etme yetisi kazandırması beklenen din, ortak bilinç olarak ruha derinlik katabilir. İçten dışa örülenbu bilinç, ideal insan modelini yavaş yavaş şekillendirmeye başlar. Din; iyi insan yaratmayı başarırsa iyi toplum, iyi toplum yaratmayı başarırsa huzurlu bir yaşam sağlamış olur. Öyle ki ideal insan, ideal toplumun temelini oluşturmaktadır. Kişilerin öz beceri, kuvvet ve imkanlarını açığa çıkarması beklenen dine tam bağlılık için Tanrı çeşitli ibadetlerle anılmak istemiştir. *Hayriyye*'de şair, oğluna bu hususta hassas davranmasını tembihler:

Zikr ü fikrün hemân Allâholsun
Müşhidün ol ulu dergâh olsun (b.348)

Dûzah u cennetüne itme nazar
Sâhibin iste bul iy nûr-ı basar (b.349)

Olma mestâne-i câh u pâye
Karşu turma gadab-ı Mevlâ'ya (b.574)

Hâzır u nâzır iken Hazret-i Rab
Eyleme terk-i mürâ'at-ı edeb (b.597)

Olma hayret-zede-i cennet ü nâr
Ol anun sâhibine 'âşık-ı zâr (b.1045)

Yatma hengâm-ı seher bîdâr ol
Vakf-ı seccâde-i istigfâr ol (b.1046)

Sâni'un kudretidür eyle nigâh
Vâkıf ol sırrına subhân'allâh (b.1090)

İmdi seyr it hikem-i Mevlâ'yı

Mezra'a âhirete dünyâyı (b.1091)

İdeal insan ruhunu olgunlaştırmak için Tanrı'nın bildirdiklerine teslimiyet göstererek yüce mertebeleresahipolur. Bu doğrultuda ibadetler ile meşgul olup dünyadaki birçok zararlı ve önemsiz meselenin uzağında kalmayı başarabilmelidir:

Farzdur itme sakın fevt-i salât

İktidârun var ise hacc ü zekât (b.113)

Kıl edâsında derûnî tek ü tâz

Birinün fevtine gösterme cevâz (b.114)

Olma gerden-keş-i fermân-ı ganî

Her ne emr itdi ise eyle anı (b.115)

"Hams-i mübarek" diyerek İslam'ın beş şartını işaret eden şair,devamında beş başlık altında bunları tek tek ele alır. Şu beyitte, bahsi geçen 'beş mübarek' şartın bilinmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır:

Sâhib-i hamse ol iy pâk-meniş

Bilesin hams-i mübârek ne imiş (b.121)

1.1. Kelime-i Şehadet

İslam'a giriş kapısıdır ve iman ifadesidir. Bir kişinin Müslüman olduğunu ilan etme şartıdır. Beş temel esastan birincisi kelime-i şehadet, Allah'tan başka ilah bulunmadığı ve Muhammed peygamberin onun kulu ve elçisi olduğu anlamına gelir. *Hayriyye*'de b.123'te, b.124'te ve b.125'te dilden kalbe ulaşan kelime-i şehadete dair öğütler yer almaktadır.

Kalbün it halvet-i sırr-ı tahkîk

Şem'-i pür-nûr-ı yakîn ü tasdik (b.125)

1.2. Namaz (Salât)

İslam'da Kabe'ye yönelerek yapılan ibadet, dua eylemidir. Bu fiziksel eylemin nüvesinde Tanrı'yla doğrudan bağlantı kurmak vardır. Namazla; dünyalıktan uzaklaşarak kalbin sakinleşmesi, böylece ruhun temizlenmesi amaçlanır. Bir günde; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit kılınır. Kişisel sabır ve olgunluk sağlamasının yanında cemaat ile birlikte kılınarak birlik ve beraberliğin kurulmasına da kapı aralar. Eserde vakti gelince hemen kılınmasıb.134'te gerekliliği vurgulanan namazla ilgili öğütlerb.135'te, b.136'da, b.137'de, b.138'de, b.139'da, b.140'ta, b.141'de, b.142'de, b.143'te, b.144'te, b.145'te, b.146'da, b.148'de, b.149'da, b.154'te, b.155'te, b.156'da ve b.158'de sıralanır. Şu beyitte namazı terk edenin insan olamayacağı vurgusu söz konusudur:

Anla çünki sana keşf ola bu râz

Âdem olur mı iden terk-i namâz (b.158)

1.3. Oruç (Sıyâm)

Ramazan ayı geldiği vakit veya belirlenmiş bazı özel günlerde güneşin doğuşundan batışına dek yemeden, içmeden ve kimi davranışlardan uzak durarak yapılan ibadettir. Orucun temelinde sadece

bedenin değil kalbin, ruhun ve dilin de terbiye edilmesi vardır. Nefsin terbiyesiyle birlikte bu ibadeti yapan kişinin Tanrı'ya yakınlığının artması beklenir. Ayrıcayoksulluğun yarattığı his durumunun anlaşılması ve yardımlaşma isteğinin gelişmesi ile toplumsal fayda sağlanabilir. Eserde b.160'ta, b.161'de, b.169'da, b.170'te, b.171'de ve b.172'de oruç ile ilgili öğütler yer alır.

Aşağıdaki beyittegönül kandilinin pasını silmesi, su ve topraktan yaratılmış vücut aynasını parlatması için orucun gerekliliği vurgulanmıştır:

Silesin jengini kandîl-i dilün

Açasın âyinesin âb ü gilün (b.171)

1.4. Hac

Mekke'de bulunan kutsal mekân Kabe'ye belirli günlerde giderek gerçekleştirilen ibadettir. Bu ibadetin; nefsin kibirden arınması, eşitlik, sadeleşme, alçak gönüllük ve toplumsal birlik gibi geri dönüşleri olacağı düşünülür. Nâbî'nin hac ibadetine dair öğütleri b.175'te, b.694'te, b.199'da, b.200'de, b.201'de, b.209'da ve b.210'da yer alır.

Bir beyitte Kabe'ye yapılan yolculuğun üstünlüğü diğer bütün yolculukların boşuna yapıldığı mukayesesinin ışığında ele alınmıştır:

Ka'be'den gayri yire itme sefer

Sefer-i bîhûdedür nâr-ı sakar (b.175)

1.5.Zekât

Hem ibadet olan hem de insanlar arasında yardımlaşma, merhamet ve sevgi bağlarını güçlendiren zekât; malın mülkün belli bir miktarını, gelir dengesini sağlamak amacıyla verme esasına dayanır. Gönlü cimrilikten temizleyerek Tanrı'ya bağlılığı arttırır, adalet duygusunu kuvvetlendirir, bereket getirir. Beyitlerde sadaka ile birlikte anıldığı da olur. Bu ibadetle ilgili öğütler b.212'de, b.213'te, b.214'te, b.215'te ve b.223'te, b.224'te, b.231'de, b.233'te, b.234'te, b.235'te, b.236'da,b.237'de, b.240'ta, b.245'te, b.246'da, b.248'de, b.249'da, b.251'de, b.253'te, b.255'te, b.256'da, b.257'de, b.258'de, b.259'da, b.260'ta, b.261'de, b.262'de, b.263'te, b.264'te, b.267'de, b.269'da, b.275'te ve b.283'te aktarılır.

Şu beyitte zekât, fukara hakkı olarak vasıflandırılırken malın paklanması için gerekli bir paylaşım şeklinde ifade edilmiştir:

Fukarâ hakkıdur imsâk itme

Pâk iken mâlüni nâ-pâk itme (b.215)

2.Toplumsal Açıdan İdeal Edim Öğütleri

Bir kuru nefsin ötesinde binlerce nefesle cana kavuşan insan, âlem içindeki en kıymetli varlıktır. Yaratılıştan gelen bu kıymeti korumak, üstün meziyetlerle donanmayı gerektirir. İdeal insan; toplum içinde gelişmiş yaşam formuna aykırı tavırlardan uzak; dinî, ahlaki ve kültürel değerlere bağlı bir kimlik gelişiminin işaretidir. Şair Nâbî, *Hayriyye*'de oğluna herkesle iyi hâl ile geçinmesini şöyle öğütler:

Hüsn-i hâl ile geçin herkes ile
Hoş-dil ol herkes ü her nâ-kes ile (b.543)

2.1. Adap Bilirlik

Ahlaki kuralları dikkate alarak, yerine göre, karşıdaki kişi ya da kişilere saygıyıveölçüyü koruyarak davranmaktır. B.561'de ve b.589'da geçen adap bilirlik, aşağıdaki beyitte de güzel huy ile birlikte anılmış ve hayata sinecek kıymetli tesirleri hissettirilmiştir.

Hüsn-i hulk ile gözet âdâbı

Gör hayâtunda olan şâdâbı (b.589)

2.2. Adalet

Doğruyu gözetmek, herkesin hakkını almasını sağlamak, güçlü bir denge kurmak manasındaki kavram; hem ahlaki hem toplumsal hem de vicdani bir yaşam ilkesidir. Nâbî'nin bu konudaki öğüdü b.391'de ve b.1239'da yer alır. Aşağıdaki beyitte adalet, yetim hakkına dairdir.

Olma dendân-zen-i emvâl-i yetîm

İtdi nehy anı Hudâvend-i hakîm (b.1239)

2.3. Alçak Gönüllülük

Kişinin kendi kıymetini bilmesiyle temellendirilen bu değer; gösterişten, kibirden, başkalarını küçük görmekten uzak durmak manası taşır. Böylece kişi özünü başkaları ile aynı seviyede görerek, herkesten yeni bir şey öğreneceğine inanarak davranır. *Hayriyye*'de b.559'da, b.560'ta, b.569'da, b.571'de, b.576'da, b.579'da, b.580'de, b.581'de, b.582'de, b.584'te, b.585'te, b.584'te ve b.608'de alçakgönüllülüğünün ısrarla öğütlendiği görülmüştür.

Alçakgönüllü kişi kaba davranışlarla insanları kapısından sürmez ve kimselere el etek öptürmez. Bilir ki insanın bahtına kabalıktan kâr gelmez:

Unf ile halkı kapundan sürme

Kimseye dâmen ü dest öpdürme (b.579)

Alçak gönüllükte barınan bir diğer farika, birileri tarafından övüldüğünde gurura kapılmamaktır. Bu nefsi kırmak anlamına gelir ve kişinin şahsiyet gelişiminde güçlü bir basamağı teşkil eder:

Kimsenün medhine magrûr olma

Kesr-i nefs eylemeden dûr olma (b.608)

2.4. Basiret

Bir meselenin halli için kalp ve akılla birlikte hareket ederek olayların iç yüzünü görüp doğru ile yanlışı ayırt edebilmektir. Bu tecrübeye, sağgörüye, sezgiye dayalı algı; acele etmeden görüş genişliği ile davranmayı gerektirir. Mezkûr eserin genelinde oğluna basiret kazandırmaya yönelik bir baba hakimdir ve b.657'de ve b.901'de bu gayret dikkat çeker.

Her gördüğüne her işittiğine inanmamak, olanı akıl süzgecinden geçirmek uzun hayat yolculuğunda kişinin işini kolaylaştıracaktır:

Evliyâ diyü sakın aldanma

Sâhte vaz'ını gerçek sanma (b.901)

2.4. Birikim Yapmak

Bugünün yarınını da hesap ederek kazanç ve gider arasında denge sağlayıp tasarrufa yönelmek demektir. Böylece biriktirilen para ve mal, kişinin geleceğini teminat altına alarak hayat karşısındaki duruşunu güçlendirir. Nâbî; b.1118'de, b.1119'da, b.1120'de, b.1121'de, b.1122'de, b.1123'te bu bahsi ele alır. Keseyi hemen boşaltmamak gerekir çünkü dünyanın nice oyunu vardır:

Def'aten itme tehî hemyânun

Niçe bâzîçesi var dünyânun (b.1119)

2.6. Borçtan Sakınmak

İnsanı ödeme kaygısına düşüren, baskı ve endişe yaratan borç, ağır bir yüktür. Sağlıklı düşünmeyi ve yaşamayı engeller. Öngörülü insan, kimse karşısında böyle bir duruma düşmemeye gayret gösterecektir. Bu yüzden b.718'de, b.723'te, b.724'te, b.727'de, b.731'de bu meseleye dair uyarılar mevcuttur.

Güşuna bu sözümi eyle güher
Deynden pek sakın iy câ n-ı peder (b.718)

2.7. Çalışkanlık

Bir işi azimle, istekle ve kararlılıkla yapma özelliğidir. Sorumluluk almayı, hedefe odaklanmayı, sürekliliği, özeni ve üretkenliği getirir. Çalışkan insan disiplinlidir, dayanıklıdır, öğrenmeye açıktır, gelişimini hep sürdürür. Bu yüzden şair b.347'de oğluna çalışkanlığı öğütler:

Tâ senün olmaga sâhib-hâne
Gice gündüz çalış ol pervâne (b.347)

2.8. Dostluk

İnsanların birbirine anlayış, sevgi, saygı ve güvenle bağlanmasıdır. Özünde yardım, hoşgörü ve dayanışmayı da barındırır. Hayatın zor, acı ve kötü zamanlarında dost, sığınılacak emin bir limandır. B.547'deki dostlara yâr olup yük olmama öğüdü şöyledir:

Yar ol dôstlaruna bâr olma
Sû-i hulk ile dil-âzâr olma (b.547)

2.9. Dürüstlük

Hileden, yalandan uzak durup doğrunun yanında yer alma, sözde ve davranışta güvenilir olma hâlidir. Dürüst insan gerçeğe sadık kalır, sözünü tutar, haksız kazanç peşine düşmez. Toplumda kıymetli karşılıklar bulan dürüstlük, daima iyiliğe işaret eden ahlaki bir pusula gibidir. *Hayriyye*'de b.640'ta ve b.843'te bu konuya değinilmiştir. İdeal insan vefa sarayını, dürüstlüğü elden bırakmayarak muhafaza eder:

İtme tezvîr ü nifâkı mu'tâd
Ki ider kasr-ı vefâyı ber-bâd (b.640)

2.10. Ehil Olmak

İstikralı çalışmaların ardından geliştirilen deneyimlerin bilgi ve beceriye dönüşmesi ile kişi ustalaşır. Bütün incelikleri kavramayla oluşan yetkinlik hem pratiklik kazandırır hem de topluma güven verir. B.1108'de belirtildiği üzere kişi ehlileşmediği işten uzak durmalıdır:

Faraza fâ'ide ya hod zarar it
Sen hele ehli degülsin hazer it (b.1108)

2.11. Etkili Konuşmak

Dinleyeni etkilemek, anlaşılır ve ikna edici cümleler kullanmak, duyguları ve düşünceleri doğru aktarmak manasındadır. B.618'de, b.619'da ve b.623'te ele alınan bu ideal vasıf, ayrıca çok dinleyip az konuşmayı da içerir:

Olur insânda zebân bir iki gûş

Sen dahı söyle bir ol iki hamûş (b.619)

2.12. Evlilik

Kültürden kültüre değişiklik gösterse de evlilik, bir kadın ile bir erkeğin sevgi, saygı, güven duyguları ve hayatı paylaşma isteklerinden doğar. Birçok din evliliği kutsal bir bağ olarak görmüş, eşlerin birbirine karşı sorumluluklarını öğretilerle belirlemiştir. Evlilikte zamanla toplumsal sözleşmeler ve hukuki sorumluklar geliştirilmiştir. Bundandır ki ideal insandan, sorumluluklarını paylaşarak yaşam kalitesini yükselteceği bir evlilik gerçekleştirmesi beklenir. Nâbî'nin nasihatleri arasında evliliğe özel bir alan açtığı görülmektedir, öyle ki bu aynı zamanda evlada kavuşma vesilesidir:

Kudretün yitdügin al eyle safâ
Olsun evlâduna esbâb-ı likâ (b.452)

Huzurlu evlilik sahibi mutlu kişinin, ideal insanla örtüşmesinin ötesinde bir babanın evladına güzel, temiz bir hayat anahtarı sunmaya çalışması eserde hâkim olan atmosferdir. b.453'te ve b.459'da vurgulanan nazarın, suretin ötesine işaret ettiği b.460'ta ve b.461'deki bu yaklaşım önemlidir.

Olma dil-beste-i sûret zinhar
İde gör cânib-i ma'niye güzâr (b.460)

Bu doğrultuda ideal insanın malının ve evladının artması birlikte gerçekleşecektir. B.1634'te dinî ve kültürel bir hassasiyetle doğan çocuğun nasibi ile dünyaya geleceği inancı dile gelir:

Çog ola mâlun ile evlâdun
Arta evlâdun ile îrâdun (b.1634)

Evlilik dışı cinsel birlikteliğe dair şairin b.454'te, b.455'te ve b.456'da uyarıları söz konusudur. Çünkü bu durum aykırı vadide kaybolma manasına gelecektir:

Eyleme tohm-ı hayâtı isrâf
Olma güm-geşte-i vâdî-i hilâf (b.454)

Nâbî evladına evlilikte acele etmemesi gerektiğini de öğütler, evlilik insanın gönül kapılarını açtığı bir sır âlemidir ve üzerine ciddi düşünülmesi şarttır. B.1049'da evlenmek yerine cariye edinilmesi tavsiyesi kadının cinsel bir metayaindirgendiği hakikatini de sergiler:

İzdivâcunda taharri eyle
Sakın evlenme teserrî eyle (b.1049)

Hayriyye'de, ideal insan kavramına aykırı olsa da o dönemin normalleri arasındaki cariye edinme meselesine detaylıca yer açılmıştır. Oğluna hangi ırktan cariye alınmayacağını uzunca izah eder. B.1054'te tazeden de tazesini al derken b.1055'te Rus cariyeden, b.1057'de Çerkes ve Abaza cariyeden, b.1062'de Rus, Avusturyalı, Fransız ve Macar soyundan gelen cariyelerden çeşitli sebeplerle uzak durulması gerektiğini bildirir. B.1064'te Arap da almamasını vurgulayıp b.1065'te ve b.1066'da tembel, kirli, kıllı, bitli ve güzellikten nasipsiz olsa da Gürcü cariye almasını öğütler:

Olmak istersen eğer ki râhat
Gürci'den gayrıya itme ragbet (b.1065)

2.13. Gaflete Kapılmamak

Dikkatsizlik, önemsememe, dalgınlık, aymazlık, unutkanlık gibi hâllerin karşılığıdır. Böyle bir insanın önemli olan şeyleri fark edememesi, toplumdaki görevlerini hakkıyla yerine getirememesi kaçınılmazdır. Nâbî b.686'da oğlunu afyonun yol açacağı gaflete karşı açıkça uyarır:

Eyleme cevher-i cânı tîre
Olmasun dîde-i gaflet hîre (b.686)

2.14. Gönlü Hoş Tutmak

Zamanın, mekânın kısaca hayatın anlamını keşfedip tadını çıkarma hâlidir. Hoş tutulan gönül sayesinde kişinin ruh sağlığı korunur, içsel huzuru sağlanır. Üstelik mutlu insan, kalbinde beslediği iyilikle çevresine de mutluluk verir. B.941'de, b.942'de ve b.950'de bahardan, çemenden, kuş seslerinden bahis açılarak ideal insanın öz âleminde bulacağı dinginliğin sırrı sunulur.

Çemen etrâfına gâhî güzer it

Eser-i rahmet-i Hakk'a nazar it (b.942)

2.15. Gönül İncitmemek

Kişiler arasında gelişen olaylar, çeşitli duygu durumları yaratır. Başkalarını üzmemek, nazik ve anlayışlı davranarak kalp kırmamak önemlidir. İyiliğin ve kötülüğün merkezi gönül, incitilmemesi gereken sırça bir saray gibi düşünülür. Kalp kırmamak, hayalleri yıkmamak, saygılı ve nazik davranmak ile gönüllerin incinmemesi sağlanır. Bu tavra sahip insanlar; toplum içinde saygın roller üstlenir, sağlıklı ilişkiler inşa eder, sevilir, güven ortamı oluşmasına vesile olur. B.525'te, b.626'da, b.546'da, b.548'de, b.632'de, b.634'te ve b.636'da incelikle tarif olunur.

Kimsenün cevr ile cânın sıkma

Hâtırın yapmaga sa'y it yıkma (b.548)

Konuyla ilgili zihnin süsü olması gereken söze göre kalp kıranın, ah alanın sonu yaman olacaktır:

Olsun ârâyiş-i zihnün bu makâl

İnkisâr alma yaman olur hâl (b.632)

2.16. Gönül Tokluğu

Kalp ile zihnin huzur, tatmin ve doyum içinde olduğunu anlatan bu sıfat; özünde hem memnuniyeti hem de her türlü kıskançlık, hırs ve fenalıktan arınmışlığı saklar. İdeal insan mevcut hâlin ne fazlasını ne de azını umar. Böyle bir hâl kişinin gaflete kapılmasını önler, hata yapma ihtimalini azaltır. Gönül tok ise kişi, azı da çoğu da aramaz; hayatın tadına samimiyetle varır. B.486'da, b.487'de, b.492'de, b.499'da, b.503'te, b.508'de, b.509'da, b.510'da, b.511'de, b.512'de, b.513'te, b.699'da, b.709'da, b.840'ta bu hâl ele alınmış ve yüceltilmiştir.

Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere baba Nâbî, sevgili oğluna gördüğü şeye talepkâr olmamasını tembihler:

'Âli it kıymetüni hâr olma

Gördügün şey'e talebkâr olma (b.492)

Bir başka beyitte ise gönül tokluğunun zeminindeki inanç ele alınır. "De ki: 'Rabbim kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.'" (*Sebe suresi*, 34/39) ayetinden de anlaşılacağı üzere şair, oğluna rızkına rıza göstermesini emreder:

Sanma ırzâkını muhtâc-ı taleb

Çekme bîhude yire renc ü ta'ab (b.499)

2.17. Haramdan Sakınmak

'Haram'ın "Emr-i İlâhî ile şer'an memnû' olan şey" (M. Salâhî, 2023, 437) şeklindeki sözlük anlamından da anlaşılacağı üzere, haramdan sakınmak dinin yasakladığı hâllerden uzak durma durumudur. Toplum inşasında dinin çok güçlü birleştirici, yapıcı ve onarıcı etkileri bulunmaktadır. Haram ve helal çizgisi bu çerçevenin merkezindedir. Mesnevide b.664'te, b.666'da içkinin; b.684'te, b.686'da, b.687'de uyuşturucu maddelerin; b.1288'de, b.1289'da, b.1292'de, b.1294'te, b.1300'de,

b.1307'de, b.1308'de, b.1310'da, b.1346'da ve b.1347'de "İslâm sadece kumarı haram kılmakla kalmamış, kumarın herhangi bir çeşidini oynayanları da çok sert bir şekilde kınamıştır. Bu çerçevede Hz. Peygamber, *'Tavla oynayan kişi, elini domuzun etine ve kanına daldırmış gibidir.'* buyurmuştur" (Müslim, Şiir, 10) hadisinden yola çıkarak kumar kabul edilen tavla oyununun haram oluşuna değinilirken b.1380'de ise vakıf malına karşı titiz davranmanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Kişiyi hataya ve taşkınlığa sürükleyebildiği için ideal insanın bu eylemlerden uzak durması beklenir.

Eski zamanlarda afyonkeşlerin afyonu içtiği, soluduğu bilinir. Ramazan ayındaysa uyuşturup keyif veren bu madde, sahurda sarılıp yutulur ve gün içinde midede patlayarak zihni bulandırır. Şu beyitte mideni ölüye mezar etme, denerek olayın ciddiyeti sezdirilmiştir:

Ramazanda sarup afyûna kefen

Mi'deni mürdeye itme medfen (b.687)

Zar kemikten yapılır ve oyunun istikametini tayin eden bir görev üstlenir. Kişinin atmadan evvel zara, şans getirmesi için yalvardığı bilinir:

Dü şeş ümmîdi ile zâr olma

Yalvarup bir kemüge hâr olma (b.1310)

2.18. Hoşgörü

Farklılıklara, eksikliklere saygı; hata ve ayıplara sabır göstermektir. Anlayışlı olmak, yargılamaktan kaçınmak, kırıp incitmemek de hoşgörünün içinde şekillenir. B.627'de yüze vurmamak, söze değer vermek bahsi hoşgörünün gölgesinde manaya kavuşur:

Kimsenün 'aybını urma yüzine

Gûşunı bâb-ı kabûl it sözine (b.627)

2.19. İlim Öğrenmek

Bilginin ışığında gerçeği fark etme, anlama ve hayata aktarma denebilecek ilim, merak sayesinde gelişmiştir ve insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Doğruyu yanlıştan ayırt etme, faydaya ulaşma, derinlemesine kavrama ve hikmete, hizmete erişme bu sayededir. İlim güçtür ve öğrenme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Nâbî b.285'te ve b.286'da ilim için sürekli bir çalışmayı öğütler.

Sa'y kıl 'ilm-i şerîfe şeb ü rûz

Kalma hayvân-sıfat ol 'ilm-âmûz (b.285)

'İlme sa'y eylememekden hazer it

'İlm ü sa'y ikisi birdür nazar it (b.286)

İslam peygamberinin b.290'da adının anılmasıyla inananlar için ilim bahsi en başat şahide dayandırılmış olur. Beyitte ilmin, farz olduğu ve ilmin ehemmiyeti vurgulanmıştır:

Matlab-ı 'ilme çalış ol a'lem

Farzdur didi Resûl-i Ekrem (b.290)

B.299'da ise Tanrı'nın ilme hayat, cahilliğe ise ölüm dediği dile getirilir. Şair, oğluna ölüler güruhu ile aynı hâlde olmamasını öğütler:

Cehle Hak mevt didi 'ilme hayât

Olma hem-hâl-i gürûh-ı emvât (b.299)

Bu bahiste din büyüklerinin adı da geçer. Muhammed peygamberin bakımını üstlendiği kuzeni, damadı ve çok sevdiği torunları Hasan ve Hüseyin'in babası Ali'nin b.293'te ilmin kapısı olarak

gösterilişi söz konusudur. Bu beyitteki hadis iktibası "Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır" (Tirmizi, Menakıb, 20) ile ilmin kıymet haritası belirlenmiş olur:

Bula gör eyle medîneye vusûl
Ki kapusi ola damad-ı Resûl (b.293)

İlmin ebedî hayat şeklinde tarif edildiği b.300'de, iyi ve kötünün anlaşılmasındaki isabetin kaynağı oluşu söz konusudur:

Olma mahrûm-ı hayât-ı ebedî
'İlm ile fark ide gör nîk ü bedi (b.300)

B.301'de ilmin çeşitleriyle donanmak, b.304'te ehlinden okumak, b.311'de yüksek işleri hedeflemek, b.316'da öze ulaşmak, b.317'de biçimdengeçip anlama erişmek, b.321'de vasıtaların ötesinde düşüncenin kıymeti, b.322'de ve b.324bütün ilimleri elde etmek ama hepsini kullanmamak, b.325'te, b.326'da ve b.835'te hangi ilimleri talim etmek gerektiği, b.329'da halka ilimle heves satmamak, b.330'da bir ilimde eşsizleşmek b.331'de hikmet ve felsefeden uzak durup evliya nüshasına yönelmek, b.336'da şüphenin kaygan alanında kaybolmamak, b.369'da,b.936'da ve b.938'devaktini bu yolda sarf etmek, b.1291'de Tanrı huzurunda işe yarayan ilimlerle meşgul olmak, ideal insanolma yolunda ilmi içeren incelikleri yansıtır.

2.20. İnatçılık Etmemek

Kişinin fikir, düşünce ve davranışlarını ısrar ve dirençle sürdürmesidir. Kararlılık ve azimle karıştırılmamalıdır çünkü egodan beslenen inatçılıkta sebat, yarar, izan olmaz ve sosyal çatışmalara yol açabilir. B.549'da ve b.553'te bu mesele ele alınmış, ideal insan için sakınılması gereken bir hâl olduğu ortaya konmuştur.

Eyleme kimse ile lecc ü 'inâd
Ki ider nâr-ı 'adâvet îkâd (b.553)

2.21. İsyankâr Olmamak

Otoriteyi tanıma, kurallara uyma ve böylece doğru olarak tayin edilen hâle uyumla erişmek demektir. Kanunlar toplumda nizamı sağlar ve çeşitli sapkınlıklara, haksızlıklara alan açmaz. B.459'daki uyarı da bu yöndedir:

Olma âlûde-i cürm ü 'isyân
Olma şermende-i pîş-i Yezdân (b.459)

2.22. İyi Geçinmek

İnsanlar arasında uyumlu, saygın, saygılı ve dostane ilişkiler gelişmesiyle oluşur. İyi geçinmek; nazikliği, hoşgörüyü, temiz niyeti, alçakgönüllülüğü gerektirir. Çatışmalardan uzak durarak, ayıp ve kusurların peşine düşmeyerek geçim ehli olunabilir. B.598'de, b.599'da ve b.601'de bu hâl üzerinde durulur. İyi geçinmek terk edilmemesi gereken bir surdur:

Bî-sebeb halk ile gavgâ itme

Terk-i bârû-yı müdârâ itme (b.601)

2.23. İyilik

Başkalarına karşı yardımseverlik, iyi niyet, şefkat ve anlayışla yaklaşmayı karşılar. İyiliğin özünde destek, hâlden anlama, adil ve nazik olma, iyi davranma, sevgiyle muamele etme gibi pek çok fayda barınır. İyilik ki toplumu ayakta tutan barış ve huzurun temelini oluşturur. Eserde b.554'te, b.633'te, b.697'de ve b.1547'de iyilikteki ısrar ortadadır.

Şer işe eyleme tahrîk-i kadem

Bir elün hayrda olsun her dem (b.554)

2.24. Kınamamak

Bir kişinin düşük hareketlerini, hatalarını, anlaşılmaz tavırlarını yargılamamak, kırıcı eleştirilere başvurmamak hâlidir. Temelinde, her insanın maziden getirdiği nice birikmişi olduğunu unutmayarak anlamaya çalışmak ya da en azından ayıplamamak vardır. Nâbî, b.676'da ve b.678'de bu meseleye değinir kınayanın kınadığı şey ile sınanacağını vurgular.

Gayrinün cürmine ta'n eylersin

Kendü ahvâlüni gör n'eylersin (b.678)

2.25. Kıskançlık Etmemek

Bir kişinin başkasındaki maddi veya manevi bir değeri, içine sindirememesi ve kendinde görmek istemesi üzerine kapıldığı histir. Bu rahatsızlık ve hazmedememe hâli insanın iç dengesini bozar ve sadeleşerek kendi özüne dönmesini imkânsız kılar. B.1622'deki uyarı kimseye kıskançlık edilmemesi gerektiği yönündedir:

Ye's ile çeşmi pür-eşk itmeyesin

Kimsenün hâline reşk itmeyesin (b.1622)

2.26. Kindarlıktan Uzak Durmak

Bir kişiye karşı beslenen öfke, nefret, affedememe ve hatta intikam duygusunu zihinde taşıma durumudur. Bu sürekli kırgınlık ve kızgınlık sahibini zamanla yorar, iyinin, güzelin ve doğrunun da farkına varamaz hâle düşürür. B.541'de ve b.542'de bu vaziyetten sakınmak üzerine öğütlere yer verilmiştir.

Gadab u hiddet ü kîn gösterme

Kimseye çîn-i cebîn gösterme (b.542)

2.27. Komşuluk

Yakın mesafeli evlerde yaşayan insanlar arasındaki sosyal ilişki ve dayanışma demektir. Dert ve sevinci paylaşma, eksiği tamamlama, acil durumda yardıma koşma durumunda komşular, aileden daha hızlıdır. Komşulukta yakın ilişkiler kurmak, kişilerin kendilerini huzurlu ve daha güvende hissetmeleri manasına gelecektir. Nâbî b.538'de, b.539'da, b.540'ta ve b.544'te buna değinir. Yalnız lokma yenmemesi ve nimeti paylaşmak öğüdü kıymetlidir:

Yalınuz lokmaya bâz itme dehen

Hissedâr it yidügün ni'metden (b.539)

2.28. Meslek Seçimi

İdeal insanın geçimini sağlayabileceği bir meslek edinmesi beklenir. Böylece kimseye muhtaç olmayacak, kendine ve ailesine belli bir yaşam kalitesi sağlayacaktır. Nâbî*Hayriyye*'de oğluna bazı meslekleri tavsiye etmez. B.653'te, b.656'da, b.567'de ve b.661 reml ile nücuma, b.745'te ayanlığa, b.1094'te tarıma, b.1134'te ve b.1135'te paşalığa, b.1240'ta kadılığa, b.1350'de ve b.1351'de kazaskerliğe, 1373'te, b.1374'te ve 1378'de eminliğe, b.1379'da tevliyete, b.1402'de, b.1403'te, b.1404'te, b.1405'te, b.1407'de, b.1408'de, b.1409'da, b.1410'da, b.1421'de, b.1425'te iksir ile kimya uğraşısına karşı uyarılarda bulunulur. Diğer yandan b.1386'da, b.1388'de ve b.1400'de ise hocalığın tavsiye edilişi dikkat çeker.

Görmedüm ben hele bu devletde

Hâcelikler kadarın râhatda (b.1386)

2.29. Ölçülülük

Sözde, işte, davranışta kısaca hayatın içinde yolunu arayan her adımda aşırılıklardan uzaklaşarak dengeyi sağlamak manası vardır. İdeal insan uç noktalarda yer almaz, abartmaz yahut yetersiz kalmaz, mantık dairesinden de sapmaz. Uyumlu oluşu, güven vermesi ve güçlü duruşu bu vasfın desteğiyledir. *Hayriyye*'de b.607'de, b.616'da, b.621'de, b.641'de, b.703'te, b.704'te, b.705'te, b.717'de, b.1117'de ve b.1656'da ölçülülüğün kıymeti nasihat penceresinden ele alınmıştır.

Sözün ne kısa ne uzun tam ahenginde, yerinde ve ölçüsünde olması gerektiğini söyleyen şu beyit, vakti gözleyip hem hafif hem de ağır olmamayı öğütler:

İt kelâmun ne kasîr ü ne tavîl

Gözle vaktin ne hafîf ol ne sakîl (b.621)

Ölçü aynı zamanda maddi sınırlarıyla da düşünülmüştür. Ne de olsa ideal insanın geliri ile giderini doğru hesaplaması ailesi ve sevdikleri ile rahat içinde yaşaması manasına gelecektir:

Vezne çek masrafun îrâdun ile

Râhat ol ehl ile evlâdun ile (b.1117)

2.30. Sabır

Karşılaşılan zorluklara, sıkıntılara, bekleyişlere rağmen sakinliğini koruyarak dayanma erdemidir. Fırtınaya rağmen sükunetin galip gelişi kişinin olgunlaşmasında başat rol oynar. Hikmetle adım atmak toplumda yükselen tansiyonu da düşürecektir. Nâbî b.555'te, b.672'de ve b.1040'ta sabrı her şartta tavsiye eder ve bu sayede koruğun pekmez olacağını müjdeler:

Sabr kıl itme umûrunda şitâb

Sabr ile dirler olur gûre dûşâb (b.1040)

2.31. Sadelik

Abartıdan, gösterişten uzak doğallık anlamına gelir. Hem dış görünüşte hem de davranışlarda süsten arınma, özleşme, içtenlik insanın aslını fark etmesine hizmet eder. Karmaşaile fazlalık dengeleri bozarken sadelik ruhsal dinginlik sağlar ve insan ilişkilerini güçlendirerek toplumda güven, huzur, sevgi ve saygı ortamı yaratır. *Hayriyye*'de b.698'de, b.701'de, b.741'de, b.831'de ve b.832'de bu meseleye değinilir. Kıyafetteki sadelik 'yaldızlı buhurdan gibi yanma'ifadesiyle vurgulanır:

Câme-i zerle olup cilve-nümâ

Yanma yaldızlı buhûrdân-âsâ (b.698)

2.32. Sağlığa Ehemmiyet Göstermek

Beden ve ruh sağlığını korumak kişinin kendine karşı en önemli görevlerindendir. Düzenli beslenme, yeterli uyku, hareket, stres yönetimi, güvenilir sosyal ilişkiler kurma, önleyici tedbirler alma yapılması gerekenlerden birkaçıdır. Nâbî oğlu nezdinde gençlere b.1590'da, b.1593'te, b.1594'te, b.1599'da ve b.1611'de sağlıklı yaşam sırları verir. Bu sırlarından biri perhiz yapmaktır:

Eyle perhîzi muhâfız bedene

Girmesün hasm-ı maraz kasr-ı tene (b.1594)

2.33. Sanata Yaklaşım (Şiir ve Müzik)

İnsanın yaratılmış bütün canlılardan farkı hayal gücü, duygu ve düşüncelerin şekillendirdiği yaratma aracı sanat; güzellikanlayışı, estetik ve etkileyicilik ile ele alınır. Bu iletişim ve anlam alanı; ruhsal rahatlama sağlar, estetik algıyı geliştirir. İnsanın ruhuna örülen sanat, Nâbî'nin nasihatlerinde

müziğin dikkatle dinlenmesiifadesi ileokurun karşısına çıkar. İdeal insan böylece müziğe karşı sınırlarını belirlemelidir: b.961 ve b.962. Şiir söz konusu olduğundaysa şair baba Nâbî'nin öğütleri olumluya döner: b.976, b.978, b.988, b.995, b.1014, b.1022, b.1023, b.1033, b.1036.

İdeal insanın ruhuna şifa olarak sunulabilecek sanatlardan biri şiirdir ve Nâbî'nin evladına şair tavsiye etmesi sanat anlayışına, beğenilerine dair güçlü ipuçları da sunmaktadır:

Türki'de Nef'i ile Bâki'ye bak
Gayri dîvânları da it mülhak (b.978)

2.34. Saygınlık

Kişinin başkalarından değer ve takdir gören bir konumda olması demektir. Saygınlık; insanların itibar gösterecekleri hâllerle, işlerle, davranış ve tutumlarla meşgul olunması ile gelişen ve yaşam kalitesini yükselten bir basamaktır. Bu durum aynı zamanda topluma rol model olacak kişileri hazırlar, doğru tavır ve karakter özelliklerinin ödüllendirilmesini sağlar. Saygınlık elde etmek için gerekenler b.586'da, b.612'de, b.1619'da, b.1632'de, b.1650'de, b.1651'de ve b.1655'te ele alınır. Örneğin şu beyitte başkasının evine davetsiz gidilmemesi hakkında bir öğüt vardır:

Varma gayrun evine bî-da'vet
Ola ammâ o da ehl-i hürmet (b.612)

2.35. Seyahat

Bir yerden başka bir yere gitmek anlamındadır. Seyahat; farklı insanlarla tanışmaya, değişik yerler görmeye, kültür ve görgü kazanırken dinlenmeye, macera ve keyif arayışını tatmin etmeye yarar. Şairin, b.393'te ve b.394'teki seyahat tavsiyesi ilgi çeker.

Olasın bâdi-i bâd ile vezân
İdesin bir nice şehri seyrân (b.393)

2.36. Sır Saklamak

Özel olduğu belirtilen bir bilginin ifşa edilmemesi ve gizli tutulması hâlidir. Bir insanın sırra sadık kalışı, ona karşı güçlü bir güven ve sevgi oluşturur. Ahlak anlayışı ve sorumluluk duygusunu sergileyen sır saklamak, kişiler arasındaki bağları güçlendirir. İdeal insan kendine verilen sırrı da kendi sırlarını da emanet bilerek hareket edecektir. B.605'te ve b.606'da sır saklamanın önemi belirtilir.

Herkesi mahrem-i esrâr itme
Sırrunı zîver-i bâzâr itme (b.606)

2.37. Sözünde Durmak

Verilen sözü tutmak, vaadesadık kalmak manasındadır. Güvenilirlik, dürüstlük güçlü karakter yapısını gösterir. İdeal insan için şart olan bu hususiyet, saygı kazandırarak irtibatı sağlamlaştırır. B.514'te, b.515'te ve b.516'da sözünde durmanın gerekliliği ele alınmıştır.

Va'deye dest-i vefâyı bâz it
Kime va'd eylerisen incâz it(b.514)

2.38. Sözü Tartıp Konuşmak (Boş Konuşmamak)

Sözü sarf etmeden önce iyice düşünmek, en doğru ve öz hâle indirip söylemek olgun insandan beklenen sohbet usulüdür. Böyle bir kişi acele etmez, sözün etkisini ve sonuçlarını değerlendirir. Bu da onu hatalı, eksik, garip ve saçma konuşmaktan kurtarır. Kişiler nezdinde saygı kazandırır, itibar arttırır. B.837'de, b.838'de ve b.839'da bu husus dile getirilmiştir.

İtmesün 'ömr güzer laklak ile

Halkdan kendün uğurla sakla (b.839)

2.39. Şaka Yapmamak

Abartılardan uzaklaşma ve ciddiyet göstergesidir. Ayrıca kişiler arasında yanlış anlaşılmaların önüne geçer, kalplerin kırılmasını engellerken iletişimi sağlıklı tutar. Nâbî oğluna bu tavsiyeyi b.518, b.519 ve b.522'de vermiştir.

Hiç latîfe dime ol söz okına
Ki ucı hâtır-ı yâre tokına (b.522)

2.40. Şehvetten Sakınmak

Aşırı zevk peşinde koşmak, arzu ve tutkuların esiri olmak demektir. Dünyevi aşırılıklar kişinin zamanla kontrol duygusunu ve iç disiplinini yitirmesini, sosyal hayattan uzaklaşıp dinî ve kültürel kabullerinden kopmasını getirir. Bu nedenle ideal insan ruhsal ve ahlaki olgunluğa erişmeli, iç âlemini iyi tanıyarak sınırlarını çizmelidir. B.449'da Nâbî, oğlunaedep şartıyla güzelliğe bakmasını ve şehvet nazarıyla yolunu kaybetmemesinisöyler:

Şart-ı âdâb ile kıl hüsne nigâh
Olma şehvet nazariyle güm-râh (b.449)

2.41. Tedbirli Oluş

Olası tehlikelere, çekincelere, sorunlara karşı önceden önlem almak, dikkatli davranmak demektir. Akıllıca davranmak, planlı ve öngörülü olmak hâli; kişiyi kötü sonuçlardan korur, zararları azaltır ve uzun vadede daha az sorunlu bir hayat sağlar. B.550'de kimseye vasi, kefil ya da vekil olunmaması, b.551'de kuru kavgaya başın salınmaması, b.568'de kibirlilerden uzak durulması, b.673'te sarhoşa ve divaneye nasıl davranılması gerektiği, b.1170'te akıllı davranmanın gerekliliği, b.1588'de gerekmedikçe vücudun yorulmaması üzerinde durulmuştur.

İktizâ itmeyicek yorma tenün
Tahta-i tecribe itme bedenün (b.1588)

2.42. Yergi (Zemm) ve Koğuculuk (Gıybet)

Bir kişiyi, durumu veya gelişmeyi eleştirmek, kusurları irdeleyip göstermek amacıyla söylenen söze yergi denir. Koğuculuk ise toplum içinde birinin arkasından, duyduğunda üzüleceği cümleler sarf etmek manasındadır. Bu eylemlerde amaç; itibar zedelemek, incitmek, çeşitli çatışmalar çıkarmaktır. Eserde ideal insanın bu tür davranışlara karşı uyarıldığı beyitler şunlardır: b.531, b.628, b.629, b.676, b.1022, b.1033, b.1036, b.1038, b.1498, b.1499, b.1500, b.1501, b.1502, b.1503.

Şair, oğluna 'kimse' kapsayıcı adılıyla gücünü arttırdığı uyarıya dayanan öğüdünü verir. Yergi ve koğuculuk pek kötü hâllerdir ve akıllı insana yakışmayacak sıfatlardandır. Burada "âkil" vurgusu ideal insanın seçkin yanını öne çıkarmaya da yarar:

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet
'Aybdur 'âkil olana bu sıfat (b.531)

3. Kişisel Açıdan İdeal Edim Öğütleri

Kişi kalabalıklar arasından sıyrıldığında kendi özüne dönecek, iç dünyasını yeniden inşa edebilecektir. Sağlıklı ve erdemli insanların bu süreci yaşadıkları bilinen bir hakikattir. Öyle ki insan

kendini tanımadan başka hiçbir şeyi hakkıyla tanıyamayacaktır. Şu beyitte, Nâbî'nin oğluna ettiği duaya saklanmış dağdağadan uzak, sade gönül ve asude beden olmanın güzelliği barınmaktadır:

Hak seni hıfz ide ol dagdagadan

Olasın sâde-dil âsûde-beden (b.535)

3.1. Ariflik

Bilgi ile deneyimi, sağduyuyu, iyiliği, adaleti birleştirerek en doğru davranışa erişme hâlidir. Aceleden uzak, sağlam gözlemlere sahip, sabırlı ve akıl danışılan bir düzeye işaret eder. Bu ancak insanın iç dünyasında erişebileceği bir yücelme, artma, tabakalaşma hâlidir. Nâbî b.334'te, b.335'te, b.359'da ve b.363'te yer alan nasihatlerini irfan sahibi olmaya dayandırmıştır.

'Ârif ol zâhid-i huşk olma sakın

Himmet it tâ olasın ehl-i yakîn (b.334)

3.2. İhlas

Samimi bağlılık, çıkar kaygısından ıraklık, temiz ve iyi niyet, karşılık beklemeden işe koyulmak anlamlarına gelir. Bu ideal insan için kişisel bir katışıksız doğruya erişme hareketidir. Nâbî de *Hayriyye*'deki b.624'te zikir ve tespihin gizli sürmesi tavsiyesiylekişinin kendi dünyasında geliştirdiği ihlası vurgulamış olur:

Zikre olma 'alenen leb-cünbân

Zikr ü tesbîh gerekdür pinhân (b.624)

3.3. Kendini Bilme (Kulluk)

Öz farkındalık, yaratılışın ve varoluşun sırlarına vakıf oluş, sınırların ve sorumlulukların doğru tayini demektir. Tanrı'ya karşı görevlerinin farkında olmak da kula, iç huzura ve dengeye dönüşen bir bilinç kazandırır. B.345'te, b.351'de, b.352'de ve b.357'de insanın aslını araması, kendini keşfetmesi ve özündeki Tanrı eserine yönelmesi öğüdü dikkat çekicidir.

Hak getürmiş seni kendün bilesin

Tâ ana cân ile kulluk kılasın (b.345)

3.4. Sakinlik

İnsana manevi derinlik, dinginlik, duygusal denge, ölçülü ve yerinde davranışlar kazandıran bir tavırdır. Barındırdığı ağırbaşlılık sayesinde sakinlik; aceleyi, kalabalıkları, telaşı, korkuyu, öfkeyi, türlü tepkileri dağınıklığı seyreltir. Sükûnet hâlinde gönül, kendiyle barışır; insan rahat ve güvende hisseder. Huzurlu yaşam anahtarlarından biri olan ve hikmeti anlamayı sağlayan sakinliği Nâbî b.1047'de evladına tavsiye etmiştir:

Kalbüni dagdagadan pâk eyle

Her işün hikmetin idrâk eyle (b.1047)

3.5. Teslimiyet

Kişinin güvendiği kudrete, inandığı hakikate, benimsediği ilkeye kendi rızasıyla -kalben kabul ederek- bağlanmasıdır. Tanrı'ya teslim olma hâli en yaygın teslimiyet şeklidir ve iman etmiş kişiye içsel bir gönül huzuru sunar. Çabanın ardında bekleyen tevekkül, güçlü bir kontrol tutumudur. Nâbî b.557'de ve b.669'da derviş misali bir teslimiyeti öğütlemiştir.

Çünki nehy eyledi Hallâk-ı hakîm

Sen de ol nehy-i Hudâ'ya teslîm (b.669)

3.6. Yalınlık

Dünyevi yüklerden arınma, makam mevki şöhret peşinde olmama gayretiyle oluşturulan yaşam tarzının temel ögelerindendir. Gösterişten ve gözlerden ırak hayatı sadeleştirmek, bağımlılıkları ve bağları seyreltmek, ruhu hafifleten bir huzur hissetmek yalınlığın kazandırdıklarıdır. Nâbî'nin b.1127'de ve b.1131'de bu yöndeki talepleri öne çıkar. Makam ve rütbeye heveskar olunmamalı, rütbe yükseltme talebiyle değer yitirilmemelidir:

Mansıb u câha heveskâr olma

Taleb-i 'izzet içün hâr olma (b.1131)

3.7. Yalnızlık

Kelime tek başınalık ifade ediyor gibi görünse de çok katmanlı izahlara erişebilecek bir kavramdır. Kişisel açıdan ideal edim penceresinden ele alındığında, duygusal yalnızlıktan ziyade varoluşsal yalnızlığın söz konusu edileceği düşünülebilir. Bu olgunlaştırıcı, geliştirici ve zenginleştirici bir benlik oluşum aşamasıdır ve sonrasında, seçilen yalnızlık başlar. Bu içe bakış; insanın kendine dönme, kendine kavuşma sürecidir. *Hayriyye*'de b.603'te, b.604'te, b.833'te ve b.834'te yalnızlığın öğütlendiği görülür. Öyle ki insanın evi cennettir:

Hâneden çıkma ki oldur cennet
Kûşe-i hânede genc-i 'uzlet (b.604)

Evden çıkmama süresini de sözlerine ekler: aylarca. Böylece eve daha ziyade bağlanacak kişi, yaşam alanında daimî huzurlu bir ortama kavuşacaktır:

Çıkma aylarca der-i hânenden

Taşra meyl eyleme kâşânenden (b.833)

Kalabalıklardan uzak, ev kapısının dışından bile haberi olmayacakinsanın, zamanını nasıl değerlendireceği ile ilgili öğüdü de hazırdır: Kitabını ele al.

Al kitâbun ele sedd eyle derün

Olmasun hâric-i derden haberün (b.834)

Sonuç

642'de Ruha'da (Şanlıurfa) doğan, iyi bir eğitim alarak şiirin yanında tasavvufla da meşgul olan Nâbî'nin henüz yedi yaşındaki oğlu için, oğlunun adıyla kaleme aldığı mesnevisi *Hayriyye,* yazıldığı dönemin insanını yüceltecek bir merdiven vazifesi üstlenmiştir. Bu dönem 17. yüzyıldır ve Osmanlı Devleti için zor günler iyice hissedilmeye başlanmıştır. Halkın ileri gelenlerinden Nâbî istikrarsızlaşan bu devlet düzenini, iş bilmezliği, lükse düşkünlüğü, liyakatsizliği, dikkatsizliği, nezaketsizliği 1660 beyitlik eserinde cesurca dile getirir. Üstelik bununla yetinmez, süregelen darboğaza kapılmaması için oğluna sevgiyle, titizlikle ve büyük bir hevesle nasihatlerini, tavsiyelerini, telkinlerini sıralar. Eser Nâbî'nin dinî birikiminden ve hassasiyetlerinden beslenen, dönemine uygun, kafasında şekillenmiş ideal insanın inşasını hedefler.

Bu çalışmada Tanrı sevgisi üzerine imar edilen ilk bölümde ibadetlere dayalı öğütler yer almaktadır. "Toplumsal Açıdan İdeal Edim Öğütleri" başlığı ise *Hayriyye*'deki en geniş düşünce alanını yansıtır. Nâbî'ye göre ideal insan, yaşadığı topluma keskin köşelerini törpüleyerek yüksek uyum sağlamalıdır. Eksiklerle malul insan zihnine -insani sapmalardan kurtarmak isteğiyle- iyilikle, adaletle, ilimle şekillendirilmiş olgunlukla, sadeleşmeyle belirginleşen bir yol çizmeye çalışır. Güven,

huzur, sakinlik içinde bir yaşamın hedeflendiği bu bölümde ve "Kişisel Açıdan İdeal Edim Öğütleri" başlıklı üçüncü bölümde yer yer edilgen bir insan modelinin idealize edildiği, yani "orta insan tipi" (Kaplan, 2012, 25) tasarımının gerçekleştirildiği görülür. Eserde dindar, yeteneklerini keşfetmek yerine babasının temel zevkleriyle donanacak, itaatkâr bir bireye dair beklentiler satır aralarında görülebilir. Bunun yanı sıra baba duyarlılığından doğan; erdemli bir birey yetiştirme arzusu, talebi ve gayreti de takdire şayandır.

Nâbî'nin *Hayriyye*'de evliliğe ve kadına bakışının, çağımızın yasaları ve değer yargıları açısından ele alındığında; ideal insanı değil, ideal erkeği tafsilata kavuşturduğu ortaya çıkacaktır. "Cariyelik", "ırka dayalı genellemeler" gibi meselelerin kaleme alınışı, ideal insan kavramının; her dönemin refah düzeyi, kültürel gelişimi ve genel kabullerine göre şekillenecek dinamik bir yapıda olduğunu sergilemektedir. Kişisel tecrübe ve izahlarla güçlendirilmiş bu tarz eserleri, dönemine ait parçalarla bir bütün olarak değerlendirmek her zaman daha makul olacaktır.

Kaynakça

Aksu, İ. (2018). Fârâbî Felsefesinin Temel Erdemleri. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 2(4), 25-51.

Ayverdi, İ. (2008). *Kubbealtı Lügati.* İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bilkan. A. F. (2013). XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatı. *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış.* Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Cevizci, A. (2016). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Hadislerle İslam. (2013). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İslâm Ansiklopedisi (2012). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Kuran-ı Kerim (1995). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kant, I. (1992). *Kant on Education* (Trans: A. Churton). England: Key Texts.

Kaplan, M. (2008). *Hayriyye-i Nâbî*.Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Kaplan, M. (2012). Nabi ve Orta İnsan Tipi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 11, 25-44.

Mehmed Salâhî (2023). *Kâmûs-ı Osmânî.* (Haz: K. A. Yılmaz). Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mengi, M. (2003). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

Yakıt, İ. (1886). Türk-İslam Düşünürü Mevlânâ'ya Göre "İdeal İnsan" Tasavvuru**.** *1. Milli Mevlânâ Kongresi, 3-5 Mayıs 1985*, s. 213-227.

Yayla, A. (2005). Kant's View on Moral Education. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 38(1), 73-86.

SAVAŞIN SESSİZ TANIKLARI: *THE BREADWİNNER*'DA TRAVMANIN VE UMUDUN POETİKASI

Dr. Öğr. Üyesi İmren YILDIZ[*]

Öğr. Gör. Dr. Asiye ŞİMŞEK ADEMİ[**]

Özet

Deborah Ellis'in The Breadwinner adlı kitabı, savaşın gündelik yaşama yansıdığı bir coğrafyada çocukluğun nasıl biçim değiştirdiğini anlatır. Taliban yönetimindeki Afganistan'da geçen hikâye, on bir yaşındaki Parvana'nın babasının tutuklanmasının ardından ailesini geçindirmek için erkek kılığına girerek üstlendiği sorumluluklar etrafında şekillenir. Kadınların kamusal alandan bütünüyle dışlandığı bu dönemde Parvana'nın kimliğini gizleyerek çalışmak zorunda kalması bir hayatta kalma stratejisinin yanında ataerkil yapıya karşı bir var olma biçimi olarak okunur. Kitap, bu haliyle, Parvana'nın ailesini geçindirmek amacıyla erkek kılığına girerek üstlendiği roller üzerinden hem savaşın hem de ataerkil düzenin çocuk bedeni ve zihni üzerindeki baskılarını görünür kılar. Dolayısıyla bu çalışma, romanın travma ve umut temalarını nasıl bir anlatı estetiğiyle kurduğunu başka bir deyişle travmanın ve umudun poetikasını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma aynı zamanda çocuk edebiyatının savaş ve travma gibi ağır temaları, çocuk okura nasıl aktarabileceği sorusuna etik bir yanıt araması açısından önem arz etmektedir. Yazarın dili, şiddeti doğrudan göstermek yerine çocuğun algısına sızan ayrıntılarla, sessizliklerle, tekrarlarla örülür. Anlatı, umut kavramına ilişkin sahneleri de benzer bir yalınlıkla oluşturur. Yazar, Parvana'nın çevresindekilere hikâye anlatma isteğini, kardeşiyle paylaştığı oyunları ve sokakta yaşadığı küçük dayanışma anlarını birer umut üretme ve belleği koruma biçimi olarak işler. Parvana'nın kardeşine masallar anlatması, ailesine ekmek götürmek için gün boyu çalışması ya da yaşlı bir kadına yardım etmesi, savaşın ortasında bile insani bağların sürdüğünü gösterir. Bu küçük ama yazar tarafından anlam yüklenen bu eylemler, travmanın ağırlığını hafifleten, yaşamı yeniden kurma isteğini diri tutan poetik anlara dönüşür. Böylece roman, büyük kahramanlıklar yerine gündelik iyilikler ve dayanışma üzerinden bir direniş dili kurar. Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı bir metin çözümlemesi olarak tasarlanmış; savaş ve travma temsillerini inceleyen çocuk edebiyatı araştırmalarında sıkça kullanılan yakın okuma tekniğiyle değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, metnin yüzeysel olay örgüsünün ötesine geçerek anlatım dilinin, tekrarların ve imgelerin anlam katmanlarını çözümlemeye olanak tanır. Bu çözümleme sürecinde, anlatının dili ve yapısının, savaşın yarattığı sessizliği bir anlatım biçimine dönüştürdüğü görülmüştür. Parvana'nın deneyimlerinde yinelenen sessizlik, korku ve umut temaları, travmanın anlatılma biçimini belirleyen estetik bir yapı kurar.

Anahtar Kelimeler: Çocuk yazını, savaş, kadın, umut, travma.

SILENT WITNESSES OF WAR: THE POETICS OF TRAUMA AND HOPE IN *THE BREADWINNER*

Abstract

Deborah Ellis's The Breadwinner portrays how childhood is reshaped within a geography where war permeates the texture of everyday life. Set in Taliban-ruled Afghanistan, the narrative follows eleven-year-old Parvana, who takes on the responsibility of supporting her family after her father's arrest by disguising herself as a boy. In a period when women are entirely excluded from public space, Parvana's concealment of her identity becomes not only a survival strategy but also an act of existence and resistance against patriarchal oppression. Through this transformation, Ellis's novel exposes the psychological and social pressures of both war and patriarchy upon the child's

[*] Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye, imrenyildiz@gantep.edu.tr

[**] Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye asiye.s@atauni.edu.tr

body and consciousness. Accordingly, this study examines how The Breadwinner constructs the intertwined themes of trauma and hope through its narrative aesthetics—that is, through the poetics of trauma and hope. The research is significant in that it addresses an ethical question central to children's literature: how can narratives convey the realities of war and trauma without overwhelming or alienating young readers? Ellis's language avoids direct depictions of violence, instead weaving meaning through silences, repetitions, and sensory detail. Similarly, moments of hope are crafted with the same narrative restraint. Parvana's storytelling, her playful bond with her sister, and her small acts of solidarity in the public sphere function as poetic gestures of resilience and memory-making. These small yet meaningful acts transform the heavy burden of trauma into moments of human endurance. Rather than glorifying heroism, Ellis builds a language of resistance grounded in everyday kindness and care. Designed as a qualitative textual analysis, this study employs close reading—a method frequently used in children's literature research on representations of war and trauma. This approach moves beyond surface narrative elements to explore how the novel's language, repetition, and imagery establish an aesthetic structure that turns silence into a mode of testimony.

Keywords: Children's literature, war, women, hope, trauma.

Giriş

Deborah Ellis'in The Breadwinner adlı 2000 yılında yayımladığı romanı, savaşın gölgesinde yaşayan kadınlar ve çocukların sessiz tanıklığını edebi bir form içinde görünür kılan bir eserdir. Yazar, Pakistan'daki Afgan mülteci kamplarında yaptığı gözlemlerden yola çıkarak savaşın yıkıcılığını bir kız çocuğunun gözünden anlatır. Roman, 1990'ların sonundaki Taliban rejiminin Afganistan'ı içine sürüklediği sosyopolitik çöküşü kişisel bir hikâyeyle somutlaştırır. Ellis'in anlatısı, travmayı ve umudu iç içe geçirirken savaşın istatistiklerle ifade edilemeyen insani boyutunu çocuk duyarlılığıyla açığa çıkarır.

1979'daki Sovyet işgalinden 2001 yılına kadar Afganistan, ardı arkası kesilmeyen savaşlar, göçler ve ekonomik çöküşlerle biçimlenmiştir. Bu dönemde sağlık, eğitim ve temel alt yapı sistemleri çökmüş; özellikle çocuklar ve kadınlar savaşın en ağır bedelini ödemiştir. Miller, Timouri, Wijnker ve Schaller (1994)'ın Afgan mülteci kamplarındaki saha çalışmaları, çocuk ölümlerinin dramatik biçimde arttığını ve kadınların kronik yetersiz beslenmeyle mücadele ettiğini göstermiştir. Gessner (1994)'ın Kabil'de yürüttüğü araştırmada ise kentteki beş yaş altı çocuk ölüm oranlarının mülteci kamplarındakinden bile yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu veriler, savaşın sadece cephede değil gündelik yaşamın içinde de sürmekte olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde yayımlanan CIA'in 2001 raporları, Afganistan'da ortalama yaşam süresinin 46 yıla düştüğünü, bebek ölüm oranının dünya ortalamasının beş katı olduğunu belirtmiştir (Bhutta, 2002). Bu demografik çöküş, bir toplumun fiziksel, kültürel ve zihinsel anlamda yıkıma uğradığını kanıtlar. Ellis'in romanı, bu tabloyu Parvana adlı bir kız çocuğunun deneyimine indirger. Kitapta anlatılan Taliban döneminde eğitim alanında da bir o kadar tahribat ortaya çıkmıştır. Nayyar (1998), Taliban yönetiminin Pakistan sınırı boyunca yüzlerce medreseyi finanse ederek eğitimi ideolojik bir denetim aracına dönüştürdüğünü ve kız çocuklarının eğitimden sistematik biçimde dışlandığını vurgular. Ellis, Parvana karakteri aracılığıyla bu yapısal baskıya karşı okuryazarlığı bir direniş diline dönüştürür. Kitabın baş kahramanı Parvana'nın erkek kılığına girip ailesini geçindirmesi, yalnızca ekonomik bir eylem olmakla kalmayıp aynı zamanda kadınların toplumdaki yerini yeniden tanımlayan sembolik bir başkaldırı olarak da okura sunulur.

Savaşın psikolojik etkileri, özellikle çocuklarda daha derin izler bırakmıştır. Gupta (1997) tarafından UNICEF için hazırlanan rapor, Kabil'deki çocukların %90'ının ölüm korkusu yaşadığını %80'inin geleceğe dair hiçbir umut beslemediğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, Ellis'in romanında Parvana'nın iç dünyasında da yankılanır; sessizlik, korku, kayıplar ve direnç, çocuk zihninin içinde sürekli yer değiştirir. Romanın sessiz anlatım tarzı, bu travmanın estetik karşılığı haline gelir; konuşamamanın, acının ve umut arayışının dili olur.

Kadınların durumu hem romanın hem de dönemin en karanlık yönlerinden biridir. Rasekh, Bauer, Manos ve Iacopino (1998), Taliban döneminde kadınların sağlık hizmetlerine erişiminin neredeyse tamamen ortadan kalktığını ve kadın ölümlerinin büyük kısmının önlenebilir nedenlerden

kaynaklandığını rapor etmiştir. Ellis, bu gerçeği Parvana'nın annesi ve Mrs. Weera karakterleri aracılığıyla işler: eve hapsedilmişlik ve sessizlik, bir toplumsal hapsin sembolü haline gelir. Ancak bu sessizlik, aynı zamanda yeniden direnişin potansiyelidir. Mrs. Weera'nın gazeteyi yeniden çıkarma çabası, kadınların kamusal sesi olmaya yönelmiş bir umut jestidir.

Tüm bu tarihsel ve insani arka plan içinde The Breadwinner, hem sosyolojik hem de psikolojik düzlemde derin bir tanıklık metni olarak konumlanır. Ellis, travmayı çocukluk bilinci üzerinden işleyerek savaşın görünmeyen katmanlarını açığa çıkarır. Roman, bir yandan kolektif travmanın edebi bir yansımasıdır. Öte yandan insanın en zor koşullarda bile umut kurma yetisinin şiirsel bir ifadesidir. Parvana'nın hikâyesi, savaşın istatistiksel verilerini insanileştirir. Böylece Gessner (1994)'ın ölüm oranları, Gupta (1997)'nin korku verileri ve Rasekh vd. (1998)'in kadın sağlığı bulguları, bir çocuğun gündelik yaşamında yeniden vücut bulur. Eser, bu anlamda yalnızca Afganistan'ın değil savaşın evrensel mağdurlarının da hikâyesini anlatır. Ellis'in dili, rakamların ötesine geçerek insan ruhunun kırılganlığını, dayanıklılığını ve yeniden doğuş gücünü dile getirir. Böylece The Breadwinner, edebiyatın tanıklık kapasitesini toplumsal belleğin bir parçasına dönüştürür.

Yöntem

Bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Araştırmanın temel amacı, The Breadwinner romanını Afganistan'daki savaş bağlamında kadın ve çocukların yaşadığı sosyo-psikolojik yıkımın temsili açısından değerlendirmektir. Çalışma, edebiyatı yalnızca sadece estetik bir alan olmaktan ziyade toplumsal tanıklığın aracı olarak da ele alır. Bu bağlamda yöntemsel yaklaşım, sosyolojik edebiyat eleştirisi, feminist kuram ve travma kuramı eksenlerinde şekillenmiştir.

Çalışmanın birincil veri kaynağı Deborah Ellis'in The Breadwinner romanıdır. Eserin tüm bölümleri olay örgüsü, karakter inşası, temalar ve sembolik yapılar açısından, travma ve umut bağlamında incelenmiştir.

Roman, tematik içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. Metin, ilgili literatürün sunduğu tarihsel verilerle karşılaştırılarak çözümlenmiştir. Metin çözümlemelerinde, olay örgüsündeki dönüşüm noktaları (Parvana'nın kemik toplama sahnesi veya Mrs. Weera'nın gazeteyi yeniden çıkarması gibi) tarihsel verilerle paralel biçimde yorumlanmıştır.

Metin yorumlamasında karşılaştırmalı okumalar yöntemi benimsenmiştir. Ellis'in romanındaki olaylar, ilgili alan yazınında sunulan sosyolojik verilerle eşleştirilerek edebi anlatının gerçekliğe ne ölçüde tanıklık ettiği incelenmiştir. Bu karşılaştırmalar, edebiyatın belge işlevi kavramı etrafında geliştirilmiştir. Ayrıca savaşın çocuk zihninde bıraktığı izlerin anlatı yapısına nasıl yansıdığı (kısa, içe kapanık diyaloglar ve sessizlik motifleri gibi) dilsel düzlemde analiz edilmiştir.

Çalışmanın temel sınırlılığı, romanın kurgusal doğasından kaynaklanır. Ellis, Afganistan toplumuna Batılı bir gözlemci olarak yaklaşır. Bu nedenle roman, yerel anlatı geleneğinden ziyade evrensel insani değerlere vurgu yapar. Ancak bu sınırlılık, eserin insani tanıklık gücünü azaltmaz aksine, savaşın evrensel boyutunu kavramayı kolaylaştırır.

Bulgular

Ellis'in The Breadwinner romanı, savaşın yarattığı kolektif yıkımı bir çocuk bilincinin dar ama derin perspektifinden anlatır. Bu anlatı, birtakım olayların dizisi olmakla birlikte travmanın ve umudun iç içe geçmiş bir poetikasıdır. Travma burada hem sessizliğin hem de belleğin dilidir. Umut ise bu sessizlik içinde yeşeren bir direncin temsilidir. Ellis, The Breadwinner aracılığıyla savaşın istatistiklerle kavranamayan insani boyutunu görünür kılar; acıyı, dayanıklılığı ve yeniden doğuşu, Parvana'nın bakışında somutlaştırır.

Travmanın Poetikası: Sessizlik, Kırılma ve Tekrar

Travmanın temel özelliği, yaşandığı anda tam olarak kavranamaması ve sonradan bellekte

yankılanarak geri dönmesidir (Caruth, 1996, s. 4). Parvana'nın hikâyesinde bu durum, sessizlik ve tekrar biçiminde ortaya çıkar. Babasının tutuklanışı, şiddetin rastlantısallığını ve çaresizliğin sürekliliğini simgeler. Ancak Parvana bu olayı anlatmaz; onun tepkisi içe kapanmadır. Sessizlik, travmanın dilidir. Bu sessizlik, aynı zamanda anlatı içinde estetik bir boşluk yaratır: söylenemeyenin ağırlığı metni taşır.

LaCapra (2001), travmayı *yeniden yaşama* ve *üstesinden gelme* arasında gidip gelen bir hal olarak tanımlar. Parvana'nın yaşadığı her olay (sokakta askerlerin sesini duyması, kemik toplarken hissettiği tiksinti, ya da kardeşlerine yiyecek bulamadığı anlar gibi) yeniden yaşanan bir korku döngüsüdür. Bu döngü, travmatik tekrarın göstergesidir. Ancak Ellis bu döngüyü şiddetle değil çocuk bilincinin sınırlı algısıyla verir. Bu noktada olaylar kadar duygular da parçalıdır. Okur, travmayı Parvana'nın dilinden ziyade sessizliğinde duyar.

Herman (1992) travmayı tanıklık edilmedikçe iyileşmeyen bir yara olarak nitelendirir. Parvana'nın yaşadığı deneyim, bu tanıklığın içsel biçimidir. O, kendi hikâyesini kimseye anlatmaz ancak hayatta kalma çabası, sessiz bir tanıklığa dönüşür. Bu yönüyle Parvana, savaşın sessiz tanığıdır. Parvana, konuşmayan ama varlığıyla direnen bir özne olarak sunulur. Ellis'in sade dili, bu sessizliği dramatik bir güce dönüştürür ve travmanın poetikası burada söylenemeyeni estetik bir forma büründürür (Özkan, 2024).

Umudun Poetikası: Dayanıklılık, Dayanışma ve Yeniden Doğuş

The Breadwinner, yıkımın ortasında doğan bir direniş hikâyesidir. Parvana'nın erkek kılığına girerek ailesini geçindirmesi, sadece bir hayatta kalma stratejisinin yanında kimliğini yeniden inşa etme biçimidir. Bu dönüşüm, Moran'ın (2002, s. 263) tanımladığı feminist özneleşmenin edebi karşılığıdır. Kadınların kamusal alandan silinmiş olduğu bir toplumda Parvana, kamusal görünürlüğünü bir direniş aracına dönüştürür.

Umudun poetikası hem bireysel hem kolektif bir dayanışma alanında kurulur. Anne karakterinin depresyonunu aşmasında Mrs. Weera'nın desteği belirleyicidir. Mrs. Weera, sessizliğe karşı sözün, pasifliğe karşı eylemin sembolüdür. Kadınların gizli gazete çıkarması, bilgiye ve ifadeye yeniden sahip olmanın metaforik bir biçimidir. Bu edim, Moran'ın (2002, s. 266) "kadınların dili yeniden kurma çabası" olarak nitelendirdiği direnişin bir örneğidir. Böylece roman, kadın dayanışmasını travmanın karşısına umudun üretici gücü olarak koyar.

Parvana, yalnızca kendi ailesi için değil Homa gibi savaşta ailesini kaybetmiş çocuklar için de bir koruma alanı yaratır. Bu noktada umut, travmanın karşıt kutbu değil, onun içinden yükselen bir varoluş biçimidir. Herman (1992), travmatik iyileşmenin "yeni anlamlar kurma ve topluluk duygusuna yeniden bağlanma" süreçleriyle mümkün olacağını belirtir. Parvana'nın Homa'yı evine alması, bu iyileşme biçiminin somut karşılığıdır. Bu durumda travma bir yıkım gibi görünse de dayanışma aracılığıyla yeniden tanımlanan bir anlamdır.

Travma ve Umut Arasında Dilin Dönüşümü

Ellis'in romanında dil, travmanın aracı olduğu kadar iyileşmenin de aracıdır. Parvana'nın okuma yazma becerisi, savaşın susturduğu bir toplumda bilginin yeniden dolaşıma girmesini sağlar. Bu anlamda dil, hem travmanın hem umudun taşıyıcısıdır. Caruth (1996) travmanın anlatı biçimini "kopuk, tekrar eden ve kırılmış" olarak tanımlar; Ellis bu yapıyı çocuk anlatıcının sınırlı algısıyla biçimlendirir. Ancak aynı dil, okuryazarlık yoluyla umut üreten bir forma dönüşür.

Eğitimin direniş biçimine dönüşmesi, hem feminist hem travmatik poetikanın kesişim noktasıdır. Taliban'ın kadınları kamusal yaşamdan ve eğitimden dışladığı bir toplumda Parvana'nın okuryazarlığı, sessizliğe karşı bir dil inşasıdır. Bu, travmanın yıktığı anlam dünyasında yeniden söz kurmanın edebi biçimidir. Parvana, dil aracılığıyla varlığını sürdürür. Ona göre her kelime, bir direniş, her mektup bir iyileşme eylemidir.

Kolektif Bellek ve Tanıklığın Estetiği

Travmanın poetikası, bireysel acının toplumsal belleğe dönüşmesiyle tamamlanır. Parvana'nın yaşadıkları, Afganistan'daki binlerce çocuğun paylaştığı bir kaderi temsil eder. Roman, bu nedenle yalnızca bir bireyin hikâyesi olmaktan çıkıp savaşın kolektif hafızasına yazılmış bir tanıklığa dönüşür. LaCapra (2001) travmanın, toplumun geçmişle ilişki kurma biçimini belirlediğini söyler. Ellis ise bu ilişkiyi çocukların deneyimi üzerinden yeniden yazar.

Romanın sonunda Parvana babasına kavuşur fakat savaş bitmez. Bu son, klasik anlamda bir kurtuluş gibi görünse de travmanın içinden filizlenen umutlu bir bekleyiştir. Bu nedenle Ellis'in poetikası, zaferin değil sürekliliğin poetikasıdır; travma ile hayat da devam eder. Parvana'nın yürüyüşü, savaşın içinden geleceğe doğru uzanan kolektif bir tanıklığın sembolüdür.

Sonuç

The Breadwinner, travma ve umudu karşıt kavramlar olarak değil de birbirini dönüştüren iki boyut olarak ele alır. Travma sessizliği doğurur ama bu sessizlik içinde umut filizlenir. Tıpkı Parvana'nın suskunluğunda duyulan dayanıklılık gibi… Ellis'in anlatısında travma, kelimelerin arasındaki boşlukta; umut ise bu boşluğu dolduran sessiz dayanışmada var olur. Böylece roman, hem travmanın poetik tanıklığına hem de insanın iyileşme kapasitesine dair evrensel bir metne dönüşür.

KAYNAKÇA

Bhutta, Z. A. (2002). Children of war: The real casualties of the Afghan conflict. BMJ: British Medical Journal, 324(7333), 349–352. https://doi.org/10.1136/bmj.324.7333.349

Caruth, C. (1996). Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Ellis, D. (2000). The Breadwinner. Toronto: Groundwood Books.

Herman, J. (1992). Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books.

LaCapra, D. (2001). Writing history, writing trauma. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Miller, T., Gessner, B. D., & Durrani, S. (1994). Health and human rights of Afghan refugees in Pakistan. The Lancet, 343(8891), 314–317.

Moran, B. (2002). Edebiyat kuramları ve eleştiri (8. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nayyar, A. H. (1998). Education and gender in Afghanistan: Challenges under Taliban rule. International Journal of Educational Development, 18(3), 267–273.

Özkan, H. (2024). Edebiyatta travmanın temsili: Bellek, sessizlik ve tanıklık üzerine bir değerlendirme. Türk Kültürü ve Edebiyatı Dergisi, 72(1), 45–67. https://doi.org/10.33207/trkede.1242569

Rasekh, Z., Bauer, H. M., Manos, M. M., & Iacopino, V. (1998). Women's health and human rights in Afghanistan. JAMA, 280(5), 449–455.

Gessner, B. D. (1994). Mortality and morbidity among children in Kabul during the civil war. World Health Organization Reports, 72(2), 155–160.

CIA. (2001). Afghanistan: Country profile. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency.

Gupta, R. (1997). Psychological trauma among war-affected children in Afghanistan. UNICEF Report.

SOFRADA ANLATILAN HİKÂYELER:
TÜRK YEMEK KİTAPLARINDA AİLE VE ÇOCUK FİGÜRÜNÜN EDEBİ TEMSİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Erol TAŞKIN*

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de yayımlanan 9 çağdaş yemek kitabını edebi bir perspektifle inceleyerek, bu metinlerdeki aile ve çocuk figürlerinin temsillerini çözümlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında 2000–2025 yılları arasında yayımlanan ve özellikle "anneanne, babaanne, anne ve çocuk" temalarını işleyen eserler nitel içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bulgular, yemek kitaplarının yalnızca birer tarif derlemesi olmaktan çıkıp, aile belleği, kuşaklararası aktarım ve duygusal miras üzerine kurulu çok katmanlı anlatılar hâline geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, yemek eylemi biyolojik bir gereksinimden çok, aidiyet, sevgi ve kültürel sürekliliğin metinsel bir biçimi olarak ele alınmıştır. Metinlerde "anne" ve "büyükanne" figürleri geçmiş ile bugün arasında köprü kurarken, "çocuk" figürü geleceğe taşınan tatların, değerlerin ve hatıraların sembolik mirasçısı olarak temsil edilmektedir. Böylece aile, hem biyolojik hem de edebi bir yapı olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Çalışmanın sınırlılığı, yalnızca basılı Türkçe yemek kitaplarına odaklanmış olması ve dijital platformlarda yayımlanan tarif-anı metinlerini kapsam dışında bırakmasıdır. Bununla birlikte, analiz edilen eserler, Türk edebiyatında "sofra"nın bir anlatı mekânı olarak taşıdığı duygusal, kültürel ve estetik işlevi ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, gastronomi ve edebiyat kesişiminde yeni bir kavram olarak "sofra-anlatı" yaklaşımını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yemek kitapları, aile, çocuk, kültürel bellek, edebi temsil, gastronomi.

STORIES TOLD AT THE TABLE: THE LITERARY REPRESENTATION OF FAMİLY AND CHİLD FİGURES IN TURKISH COOKBOOKS

Abstract

This study examines nine contemporary cookbooks published in Turkey from a literary perspective and aims to analyze the representations of family and children in these texts. Qualitative content analysis was used to evaluate works published between 2000 and 2025, particularly those addressing the themes of "grandmother, grandmother, mother, and child." The findings demonstrate that cookbooks are no longer simply compilations of recipes but rather multilayered narratives built upon family memory, intergenerational transmission, and emotional legacy.

In this context, the act of eating is considered a textual form of belonging, love, and cultural continuity, rather than a biological necessity. In the texts, the figures of "mother" and "grandmother" bridge the past and present, while the figure of "child" is represented as the symbolic inheritor of tastes, values, and memories carried into the future. Thus, family is redefined as both a biological and literary construct.

A limitation of this study is that it focuses only on printed Turkish cookbooks and excludes recipe-memoir texts published on digital platforms. Furthermore, the analyzed works reveal the emotional, cultural, and aesthetic functions of the "table" as a narrative space in Turkish literature. Consequently, this study proposes the "table-narrative" approach as a new concept at the intersection of gastronomy and literature.

Keywords: Cookbooks, family, child, cultural memory, literary representation, gastronomy.

* Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye, erol.taskin@gibtu.edu.tr

GİRİŞ

Türk mutfağı, zengin çeşitliliği ve lezzetleri ile dünya çapında tanınmaktadır. Türk mutfağı, tarih boyunca farklı kültürlerle etkileşim içinde gelişmiş ve bu sayede dünya mutfakları arasında önemli bir yere sahip olmuştur (Girgin et al., 2017). Türk mutfağının bu önemi, köklü geçmişi ve Orta Asya'dan günümüze kadar süregelen zengin kültürel etkileşimlerle daha da pekişmiştir (Solmaz &Altiner, 2018). Türk mutfağı, geleneksel yiyecek ve içeceklerin yanı sıra, tarihsel süreç içinde farklı kültürlerin özelliklerini de bünyesinde barındırarak zenginleşmiştir (Solmaz &Altiner, 2018). Bu zenginlik, Türk mutfağının hem yerel hem de uluslararası alanda tanınmasına katkı sağlamaktadır (Girgin et al., 2017). Türk mutfağının köklü geçmişi, Anadolu'ya yerleşen Türklerin eski beslenme alışkanlıklarını koruması ve yeni kültürlerle etkileşim içinde gelişmesiyle şekillenmiştir (Demirgül, 2018).Bu bağlamda, Türk mutfağının zenginliği, hem Orta Asya'nın göçebe kültüründen hem de Anadolu'daki yerleşik yaşam tarzından kaynaklanmaktadır (Demirgül, 2018) (Solmaz &Altiner, 2018).

Türk toplum yapısı sosyal ilişkiler ve roller bakımından oldukça zengin bir çerçeve sunmaktadır. özellikle sofra kültürü, aile ve arkadaşlık bağlarını güçlendiren önemli bir unsurdur. Türk mutfağındaki yemeklerin hazırlanışı ve sunumu, sosyal etkileşimin ve kültürel değerlerin bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. gelenekler ve örf ve adetlerin yanı sıra adab ve görgü kuralları da Türk mutfağının önemli bir parçasını oluşturur. Bu unsurlar, yemeklerin hazırlanmasından sunumuna kadar olan süreçte kültürel kimliği pekiştirmektedir. Bu nedenle, Türk mutfağının incelenmesi, sadece gastronomik bir bakış açısıyla değil edebi ve sosyal çerçeve açısından da önem taşımaktadır. Yemek kültürü, toplumların sosyal yapısını ve değerlerini anlamada önemli unsurlardan birisi olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Türk mutfağının incelenmesi, kültürel çeşitliliği ve tarihsel derinliği anlamak için kritik bir fırsat sunmaktadır (Yalcin, 2023).

Aile kavramı ve çocuk kavramı (yani gelecek nesiller) arasında yemek kültürü önemli bir köprü işlevi görmektedir. Ailelerin, çocuklarına Türk mutfağına dair geleneksel bilgiler ve alışkanlıklar aktarması, kültürel mirasın sürdürülmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Uyanik& Özel, 2023). Bu nedenle, Türk mutfağının korunması ve gelecek nesillere aktarılması, kültürel mirasın sürekliliği açısından hayati bir öneme sahiptir (Külcü, 2015).

Kültürün aktarımı noktasında yemek kitapları geleneksel tariflerin ve pişirme tekniklerinin gelecek nesillere ulaşmasında önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu kaynaklar, Türk mutfağının zenginliğini ve çeşitliliğini korumak için kritik bir rol oynamaktadır (Nagina et al., 2024). Yaşanan hikâyelerin yemek tarifleri ile olan bağlantıları, bireylerin yemek kültürlerini anlamalarına ve bu kültürün sosyal hafızadaki yerini kavramalarına yardımcı olmaktadır. sosyal olaylar, savaşlar, güç değişimleri gibi yaşanılan toplumun hafızasında yer etmiş çeşitli olgular yemek kitaplarında da kendine yer bulabilmektedir. Bu nedenle bu alanda yapılan çalışmalar, Türk mutfak kültürünün zenginliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır (Daylan, 2023).

Dede Korkut ve Kutadgu Bilig gibi erken dönem destansı anlatılardan günümüz edebi eserlere kadar belgelenen Türk mutfak kültürünün dönüşümü, yemek, aile yapıları ve kültürel aktarım arasındaki derin bağı açıkça ortaya koymaktadır (Uysal, 2024; Irmak, 2024). Yemek kitapları yapı olarak tariflerden oluşan bir kurallar silsilesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurallar yemeğin hazırlanışından sunumuna kadar olan aşamalarda bizlere rehberlik sağlamaktadır. Bu tarif sayfalarının aralarında bazı kitaplarda sadece tarif değil aynı zamanda aile değerleri, kültürel normlar ve kuşaklar arası geçişlerin de izlerini olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Türk yemek kitapları yalnızca tariflerin toplandığı metinler değil; aynı zamanda sosyal ritüelleri, toplumsal cinsiyet rollerini ve kuşaklar arası bilgi aktarımını somutlaştıran kültürel belgeler olarak görülmektedir (Şimşek & Bulut, 2022; Uyanık & Özel, 2023; Dedeoğlu, 2006). Ailenin Türk toplumundaki merkezi konumu ve yemeğin sosyal uyumdaki sembolik önemi düşünüldüğünde, bu yapılar üzerine çalışmak daha geniş kültürel ve toplumsal süreçlere dair yeni bir kavrayış sağlar(Koç, 2025; Şahın et al., 2022).

Türk mutfak kültürü ve aile temsilleri üzerine artan çalışmalara rağmen, yemek kitaplarında aile ve çocuk figürlerinin nasıl işlendiğini sistematik biçimde analiz eden araştırmalar sınırlıdır (Uysal, 2024; Irmak, 2024; Uyanık & Özel, 2023). Bu çalışma, aile dinamiklerini ve kültürel değerleri mutfak literatürünün aracılık ettiği birbirine bağlı yapılar olarak ele alan kavramsal bir çerçeveye dayanmaktadır.Çalışma, Türk yemek kitaplarının ve çocuk edebiyatının ailevi değerleri, sosyal

normları ve kuşaklar arası ilişkileri aktarmak için ortam olarak hizmet ettiği nüanslı yolları ortaya çıkarmak için gıda çalışmaları, kültürel antropoloji ve edebi analiz alanlarını birbirine bağladığı için önemlidir. Bunun yanında bu araştırma, aile ve çocuk figürlerinin tasvirini değerlendirerek, Türk toplumunda kültürel süreklilik ve dönüşümün daha derin bir kavranmasına katkıda bulunmayı ve yemek ve anlatının aile hayatındaki sembolik ve pratik rollerini vurgulamayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

2000–2025 yılları arasında yayımlanan ve aile, anne, çocuk, kuşak aktarımı temalarını öne çıkaran 9 Türkçe yemek kitabı nitel içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Kitaplar tematik olarak iki eksende sınıflandırılmıştır: (1) Aile belleği ve kadın anlatıları, (2) Çocuk ve eğitsel mutfak deneyimleri.

BULGULAR

Yemek kitapları Türkiye'de yalnızca tariflerin toplandığı araçlar olmaktan çıkarak, kültürel kimlik, aile belleği ve kuşaklar arası aktarımın anlatı alanlarına dönüşmüştür. Bu çalışma, bu kitaplarda "aile" ve "çocuk" figürlerinin edebi temsillerini incelemekte ve gastronomi-edebiyat kesişiminde bir kavramsal okuma önermektedir.

Tablo 1. *Kitap Künyeleri Tablosu*

N	Kitap	Yazar	Yayınevi – Yıl	ISBN	Temel Odak
1	Anneannemin Mutfağı – Sofradaki İstanbul	Yelda Sönmez	İş Bankası Kültür Yay., 2004	9789754585858	İstanbul'un çokkültürlü aile mutfağı, anneanne figürü, kültürel aktarım
2	Anneannemin Tenceresi	Asuman Kerkez	Altın Kitaplar, 2017	9786059151177	Hatay–Adıyaman kökenli aile anıları, kadın emeği
3	Babaannemin Saklı Mutfağı	Fatma Dilek Tecirli	Ayzıt Yay., 2019	9786058060043	Hatay mutfağı, aile belleği, yöresel kimlik
4	Anılar, Mutfaklar, Sofralar…	Ayşe Pirhasoğlu Akbaş (ed.)	Oğlak Yay., 2022	9786254130175	Kolektif kadın anlatıları, bellek-yemek ilişkisi
5	Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri	Mehmet Şimşek (der.)	Nobel Akademik, 2024	9786253716349	Anadolu illerinden anneanne tarifleri, hikâye-temelli aktarım
6	Sana Emanet Anne Tarifleri	Sahrap Soysal & Duygu Mosun	Doğan Kitap, 2018	9786050952261	Anne figürü, duygusal emanet, aile bağları
7	Aile Mirası Reçeteler	Selin Atasoy &Sahrap Soysal	Doğan Kitap, 2024	9786258474589	Göç, miras tarifleri, kültürel kimlik
8	Sağlıklı Yemekler Mutlu Çocuklar	Clara Seren Amram	Doğan Kitap, 2013	9786050916690	Çocuk beslenmesi, ebeveyn-çocuk etkileşimi
9	İlk Yemek Kitabım	Hatice Özdemir Tülün	Karavan Çocuk, 2023	9786258268560	Çocuklar için uygulamalı yemek rehberi

Aşağıda araştırmaya dâhil edilen kitapların kısa tanıtımları yer almaktadır. Bu kitaplarda literatür kısmında belirtilen kavramlara karşılık gelen olgular ele alınmıştır. Bu kapsamda toplamda 9 kitap bu çerçerve üzerinde durularak kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır.

1) Anneannemin Mutfağı - Sofradaki İstanbul - Yelda Sönmez

Sönmez'in eseri, İstanbul'un çok kültürlü mutfak hatırasını "büyükannenin mutfağı" ekseninde bir

tablo anlatısına dönüştürmektedir; Eserin resmi sunumlarında vurgulanan İstanbul'un Ermeni, Yunan, Yahudi ve Türk mutfak geleneklerinin birleşimi bu anlatının temelini oluşturur (Sönmez, 2004; İş Bankası Kültür Yayınları, n.d.). Kısa giriş anekdotları ve tarif önsözleri, anıların, aromaların ve duyguların yemekle birlikte aktarılmasını metinsel olarak tanımlar (İş Bankası Kültür Yayınları, n.d.).

Yazarın "göz yargısı" geleneğini ölçülebilir ölçülere dönüştürme metodolojisi, tarifleri çağdaş okuyucular için erişilebilir hale getirirken nesiller arası aktarımı pragmatik bir düzeye yükseltir (Sönmez, 2004; Kitantik, n.d.). Bu paradigma mutfağı sadece bir mutfak alanı olarak değil, kültürel hafızanın korunduğu edebi bir tablo olarak konumlandırmaktadır (İş Bankası Kültür Yayınları, n.d.).

2) Anneannemin Tenceresi - Asuman Kerkez

Kerkez, Güneydoğu-Akdeniz devamlılığı boyunca kimlik, aidiyet ve kadın emeği motiflerini büyükannesinin mutfağından yayılan bir anlatımla karmaşık bir şekilde iç içe geçiriyor; yayınevi metni eserin duygusal tenorunu ve "mutfaktan yüreğe" anlatısını vurguluyor (Altın Kitaplar, n.d.). Çalışmanın yayın/medya kaynaklarında, yaklaşık 160'a yakın tarif içeren Adıyaman ve Hatay'a yapılan vurgu, eski haline getirilen mutfak geleneklerinin arşivlenmesi bağlamını aydınlatmaktadır (Edebiyat Haber, 2017). Anlatıda, açıklama geçmişle sessiz bir söylem olarak kendini gösterir; ölçülerin, içeriklerin ve tekniklerin altında ailevi ritüeller ve kadın emeği aşikar hale gelir (Altın Kitaplar, n.d.). Sonuç olarak, yiyecek, bireysel hafızanın kolektif belleğe dönüştürüldüğü bir kanal olarak konumlandırılır (Edebiyat Haber, 2017).

3) Babaannemin Saklı Mutfağı - Hatay Mutfağı - Fatma Dilek Tecirli

Hatay ev mutfağını babaanneden kalan reçeteler ve hikâyelerle belgeleyen bir aile arkeolojisi kurar. Metin, Hatay'ın zeytinyağlı kültürü ve baharat çeşitliliğini aile belleği üzerinden okur, böylece tarifleri kültürel süreklilik bağlamına yerleştirir (Siyasal Kitap, n.d.). Her tarifin ardındaki ailevi anlatı, kadın emeğini üretici–aktarıcı bir güç olarak merkezileştirir; bu tercih, Hatay'ın çokkültürlü tarihini ev içi sofra disiplininde somutlaştırır(Kitapseç, n.d.).

4) Anılar, Mutfaklar, Sofralar… -Ayşe Pirhasoğlu Akbaş (Ed.)

Kitaptaki kolektif yapı, farklı kuşaklardan kadınların anı-metni ile tarifi iç içe geçirerek mutfağı duygusal bir sahneye dönüştürür; yayınevi sayfası derleme karakterini ve Oğlak Gastronomi dizisini teyit eder (Oğlak Yayınları, n.d.). Basın duyuruları eserin "anılar + özel tarifler" çift kanallı formunu vurgular (Gastronomi Dergisi, 2022). Böylece tarif, yalnızca teknik yönerge değil, hatırlama ve dayanışmanın metinsel aracına dönüşür; "sofra" kültürel bir sahne olarak yeniden yazılır (Oğlak Yayınları, n.d.).

5) Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri - Mehmet Şimşek (Der.)

Bu eser, Türkiye'nin farklı coğrafyalarından derlenen yöresel tarifleri, bunlarla iç içe geçmiş yaşam anlatılarıyla birlikte ele alarak, geleneksel mutfak kültürünün sosyo-kültürel bir hafıza alanı olarak işlevini görünür kılmaktadır. Metinde yer alan örnekler -Samsunlu Satu Teyze'nin Nünükü, Kayserili Bahriye Teyze'nin Pırtımpırtı, Şırnaklı Halime Teyze'nin Kutılkı ya da Maraşlı Fatma Teyze'nin Sulu Bezdirmecisi- yalnızca yöresel yemek çeşitliliğini değil, aynı zamanda Anadolu'nun kadın merkezli sözlü kültür geleneğini de temsil etmektedir. Anlatı boyunca yemek pişirme eylemi, kimi zaman mizahi, kimi zaman dramatik, kimi zaman da trajik öğelerle bütünleşerek, kadın deneyiminin gündelik yaşamdaki yansımalarını dile getirir. Erzurumlu Fatma Teyze'nin fazla tuzlu Barbunyalı Kesme Aşı, Vanlı Fazilet Teyze'nin dibi tutan ÇortiAşı'sı ya da Ordulu Ünsiye Teyze'nin ısırgan tarlasına düşme öyküsü, mutfak pratiklerinin kültürel mizah ve dayanışma biçimleriyle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, metin yalnızca mizahi bir derleme niteliği taşımamakta; erken yaşta evlendirilme,

göç, yoksulluk ve evlat kaybı gibi toplumsal olguları da görünür kılarak, kadınların sessiz direniş biçimlerini belgelemektedir. Çorumlu Müzeyyen Teyze'nin erken yaşta evliliği, Filibeli Saniye Teyze'nin 1944 Bulgaristan göçü veya Urfalı Fehime Teyze'nin evlat kaybı anlatıları, bireysel deneyimleri kolektif belleğe dönüştürür. Bu bağlamda eser, yemek kültürünü yalnızca bir beslenme pratiği olarak değil, toplumsal cinsiyet, hafıza ve kimlik inşasının bir anlatı aracı olarak ele alır. Böylece "sofra", sadece paylaşım mekânı değil, kuşaklar arası aktarımın, duygusal dayanıklılığın ve kültürel sürekliliğin de sembolik alanı hâline gelir.

6) Sana Emanet Anne Tarifleri -Sahrap Soysal & Duygu Mosun

Eser, annelerin el yazıları ve denenmiş tarifler üzerine inşa edilmiş bir "aile arşivi" kurar; yayınevi tanıtımında "doğru ölçü–doğru pişirme" vurgusu ve denenmişlik ilkesi öne Metin, "emanet" metaforuyla anneliğin öğretici/koruyucu rolünü sofra üzerinden yeniden kurar.Bu çerçeve, ev-içi tarif defteri geleneğini modern okura taşır; duygusal aktarım, biçim–içerik birlikteliğiyle güçlenir (Doğan Yayınları, n.d.).

7) Aile Mirası Reçeteler: Lezzet Göçünün İzinde - Selin Atasoy &Sahrap Soysal

Yayınevi sayfası kitabın "Anadolu mutfak mirasına saygı" tonunu ve projenin kapsamını özetler dergi haberi, projeyi 51 ailenin hikâye–reçete odağında "lezzet göçü" kavramıyla ilişkilendirir göçün mutfak üzerinden kimlik inşasına etkisini vurgular (Lezzet Dergisi, 2024). Böylece tarifler, yalnızca tat değil; yer değiştirme, uyum ve ortak hafızaya bağ kurma pratiklerinin belgesine dönüşür (Doğan Kitap, 2024; Lezzet Dergisi, 2024).

8) Sağlıklı Yemekler Mutlu Çocuklar - Clara Seren Amram

Yayınevi künyesi çocuk odaklı beslenme ve çocuğun katılım hedefini açıkça verir (Doğan Kitap, 2013). Tanıtım metinleri, sağlıklı beslenmeyi "eğlenceye dönüştüren" doğal–pratik tarif vurgusunu yineler; çevrimiçi kataloglar bibliyografik ayrıntıları destekler (Doğan Kitap, 2013; Amazon, 2013; Köln Kütüphane, n.d.). Bu çerçeve, mutfağı pedagojik bir öğrenme alanına taşır; yemek yapma süreci ebeveyn–çocuk etkileşimi ve duyusal keşif olarak konumlanır (Doğan Kitap, 2013).

9) İlk Yemek Kitabım - Hatice Özdemir Tülün

Yayınevi sayfaları, kitabın çocuklar için uygulamalı–fotoğraflı yapısını ve Portakal Ağacı deneyiminin esere taşındığını doğrular (Karavan Çocuk, n.d.;Kitapyurdu, n.d.). Ürün açıklamalarında mutfak malzemelerini tanıma, adım adım talimat ve çocukların kendi başına uygulayabileceği kurgunun altı çizilir (Karavan Çocuk, n.d.; DünyaDakitap, n.d.). Bu yaklaşım, aile bireylerinin birlikte üretim sürecini teşvik eder; mutfağı etkileşimli bir öğrenme ve duygusal paylaşım sahasına dönüştürür (Karavan Çocuk, n.d.).

Toplam 9 farklı yemek kitap bu çalışmaya dahil edilmiş ve bu kitapların tamamı yalnızca tarif sunan metinler olmaktan çıkarak, aile hafızası, kültürel kimlik ve kuşaklar arası aktarımın anlatı alanlarına dönüşmüştür. Kitaplarda "aile" figürü çoğunlukla anneanne, babaanne ve anne üzerinden temsil edilirken, yemek tarifleri geçmişle bağ kurmanın bir aracı olarak öne çıkar. Tariflerin önünde yer alan anılar, anlatılar ve kişisel notlar, mutfağı yalnızca bir yemek pişirme alanı değil, aynı zamanda duyguların, geleneklerin ve kimliğin aktarıldığı bir kültürel sahneye dönüştürmektedir.

Kadın emeği, bu kitapların önemli bir temasını oluşturur. Anlatılar, yemek tariflerinin arkasında yer alan kişisel deneyimlerle birleşerek kadınların gündelik hayattaki görünmeyen rollerini açığa çıkarır. Özellikle Anneannemin Tenceresi, Babaannemin Saklı Mutfağı ve Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri gibi kitaplarda göç, yoksulluk, evlat kaybı gibi sosyal konular tariflerle iç içe geçer ve mutfak, sessiz direnişin bir ifadesine dönüşür. Bu bağlamda "sofra", yalnızca yemek yenen bir yer değil, aynı zamanda hatırlama, dayanışma ve kültürel devamlılığın mekânı olarak yeniden

anlam kazanır.

Çocuklara yönelik kitaplarda ise mutfak, öğrenme ve birlikte vakit geçirme alanı olarak tanımlanır. Sağlıklı Yemekler Mutlu Çocuklar ve İlk Yemek Kitabım gibi eserlerde tariflerin basitliği kadar, çocukların sürece katılımı da önemlidir. Bu kitaplar, yemek yapma sürecini eğlenceli ve öğretici bir deneyime dönüştürerek, çocukların hem beslenme alışkanlıklarını hem de aile içi bağlarını güçlendirmeyi amaçlar. Genel olarak tüm kitaplar, mutfağı yalnızca fiziksel bir mekân değil, kültürel, duygusal ve sosyal bir aktarım alanı olarak yeniden tanımlar.

SONUÇ

Yemek kitapları, Türkiye'de yalnızca mutfakla sınırlı pratik bilgilerin değil, aynı zamanda kültürel, duygusal ve tarihsel birikimlerin taşıyıcısı olarak önemli bir edebi türe evrilmiştir. Bu çalışma, yemek kitaplarında "aile" ve "çocuk" figürlerinin metinsel temsillerini çözümleyerek, yemek eyleminin aynı zamanda kültürel hafıza, duygusal aktarım ve kimlik inşası bağlamında nasıl işlendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle anneanne, babaanne ve anne figürleri üzerinden şekillenen anlatılar, geçmişle bugün arasında güçlü bir duygusal ve anlatısal köprü kurarken; çocuk figürü bu belleğin geleceğe taşınan devamı olarak temsil edilmektedir (Uyanık & Özel, 2023; Şimşek & Bulut, 2022).

Araştırmada incelenen dokuz kitap, tariflerin yanı sıra kişisel hikâyeler, bölgesel aidiyetler ve kuşaklar arası ilişkiyi içeren anlatılar sunmaktadır. Bu bağlamda yemek kitapları, aile içi hafızanın yeniden üretildiği ve kadın emeğinin görünür kılındığı metinsel alanlara dönüşmektedir. Örneğin Anneannemin Tenceresi ve Babaannemin Saklı Mutfağı gibi eserler, yerel tarifler aracılığıyla kadınların sessiz direniş biçimlerini, göç anlatılarını ve toplumsal cinsiyet rollerini görünür kılarken; Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri metni ise mizahi ve dramatik unsurlarla bezeli bir sözlü kültür haritası sunar (Kerkez, 2017; Tecirli, 2019; Şimşek, 2024).

Çocuk temalı yemek kitaplarında ise mutfak, eğitici ve katılımcı bir alan olarak tanımlanmakta; tariflerin basitliği ve uygulamalı yönü sayesinde çocukların hem bilişsel hem de duygusal gelişimi desteklenmektedir. Sağlıklı Yemekler Mutlu Çocuklar ve İlk Yemek Kitabım gibi çalışmalar, çocukların aile bağlarını güçlendirirken, sağlıklı beslenme alışkanlıkları edinmelerine de olanak tanır (Amram, 2013; Tülün, 2023). Bu kitaplar, ebeveyn–çocuk ilişkisini mutfak üzerinden yeniden kurgulayarak, sofra kültürünü pedagojik ve etkileşimli bir alan olarak sunmaktadır (Külcü, 2015; Nagina et al., 2024).

Sonuç olarak, bu bildiride yer alan bulgular yemek kitaplarının yalnızca tarif içeren metinler olmadığını, aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlayan, ailevi değerleri yeniden üreten ve toplumsal hafızayı edebi bir çerçevede işleyen özgün anlatılar olduğunu göstermektedir. Sofra, artık yalnızca fiziksel bir paylaşım mekânı değil; hatıraların, duyguların ve değerlerin nesiller arasında aktarıldığı simgesel bir sahneye dönüşmektedir (Uysal, 2024; Koç, 2025). Bu çerçevede, gastronomi ile edebiyatın kesiştiği "sofra-anlatı" kavramı, aile, çocuk ve mutfak kültürü üzerine yapılacak disiplinlerarası çalışmalara yeni bir metodolojik zemin sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Altın Kitaplar. (n.d.). Anneannemin tenceresi – Asuman Kerkez (Yayınevi sayfası). https://www.altinkitaplar.com.tr/asuman-kerkez/anneannemin-tenceresi/

Amazon. (2013). Clara Seren Amram – Sağlıklı yemekler mutlu çocuklar (Ürün sayfası). https://www.amazon.com/-/he/Clara-Seren-Amram/dp/6050916691

D&R. (n.d.). Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri – Mehmet Şimşek (Ürün sayfası). https://www.dr.com.tr/kitap/hikâyeleriyle-anadolunun-anneanne-yemekleri/hobi/yemek-ve-tatli/yemek-kitaplari/urunno%3D0002142329001

D&R. (n.d.). İlk Yemek Kitabım – Hatice Özdemir Tülün (ürün sayfası). https://www.kitapyurdu.com/kitap/ilk-yemek-kitabim/668564.html

Daylan, O. (2023). İstanbul Hakkında Seçilmiş Yemek Kültürü Kitapları Bibliyografyası. Momentdergi. https://doi.org/10.17572/mj2023.1.227251

Dedeoğlu, A. O. (2006*). Discourses of motherhood and consumptionpractices of Turkishmothers.*In L. Stevens & J. Borgerson (Eds.), GCB – Gender and Consumer Behavior (Vol. 8, pp. 296–311). Associationfor Consumer Research.

Demirgül, F. (2018). Çadırdan Saraya Türk Mutfağı. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 105-125.

Doğan Kitap. (2013). Sağlıklı yemekler mutlu çocuklar – Clara Seren Amram (Yayınevi sayfası). https://www.dogankitap.com.tr/kitap/saglikli-yemekler-mutlu-cocuklar

Doğan Kitap. (2024). Aile mirası reçeteler – Selin Atasoy &Sahrap Soysal (Yayınevi sayfası). https://www.dogankitap.com.tr/kitap/aile-mirasi-receteler

Doğan Yayınları. (n.d.). Sana Emanet Anne Tarifleri – Sahrap Soysal & Duygu Mosun (Ürün sayfası). https://doganyayinlari.com.tr/magaza/urun/sana-emanet-anne-tarifleri-sc

Edebiyat Haber. (2017, 20 Ocak). Unutulmaya yüz tutmuş tarifler "Anneannemin Tenceresi"nde. https://www.edebiyathaber.net/unutulmaya-yuz-tutmus-tarifler-anneannemin-tenceresinde/

Gastronomi Dergisi. (2022, 15 Aralık). Ayşe Pirhasoğlu Akbaş'tan "Anılar, Mutfaklar, Sofralar". https://www.gastronomidergisi.com/haber/ayse-pirhasoglu-akbas-tan-anilar-mutfaklar-sofralar

Girgin, G. K., Demir, Ö., & Çetinkaya, V. (2017). Dünyanın en iyi mutfakları ve Türk mutfağı. Journal of Tourism and GastronomyStudies. https://doi.org/10.21325/JOTAGS.2017.125

Irmak, Y. (2024). Türk kültüründe tören yemeklerine işlevsel bir yaklaşım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 17(46), 486–515. https://doi.org/10.12981/mahder.1468557

İş Bankası Kültür Yayınları. (n.d.). Anneannemin mutfağı – Sofradaki İstanbul – Yelda Sönmez (Yayınevi sayfası). https://www.iskultur.com.tr/anneannemin-mutfagi.aspx

Karavan Çocuk. (n.d.). İlk yemek kitabım – Hatice Özdemir Tülün (Yayınevi sayfası). https://www.karavancocuk.com/ilk-yemek-kitabim-hatice-ozdemir-tulun

Kitantik. (n.d.). Anneannemin Mutfağı – Sofradaki İstanbul (ürün sayfası). https://www.kitantik.com/product/Anneannemin-Mutfagi-Sofradaki-Istanbul_1br9qfwlrawki1w11cv

Kitapseç. (n.d.). Babaannemin Saklı Mutfağı – Hatay Mutfağı (ürün sayfası). https://www.kitapsec.com/mobil/babaannemin-sakli-mutfagi-hatay-mutfagi-fatma-dilek-tecirli-ayzit-yayinlari_urn392299.html

Koç, F. (2025). Yeme davranışının belirleyicileri: Aile odaklı bir inceleme. *Antropoloji (Anthropology),* 50, 101–117. https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1643928

Köln Kütüphane. (n.d.). Sağlıklı yemekler mutlu çocuklar – Clara Seren Amram (ürün sayfası). https://www.kolnkutuphane.de/saglikli-yemekler-mutlu-cocuklar-161898

Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel Miras Kavramının Eğitim Açısından Önemi. AkademiaDisiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1(1), 27-32.

Lezzet Dergisi. (2024, 1 Mart). Lezzet Göçünün İzinde: Aile Mirası Reçeteler Kitabının… https://www.lezzet.com.tr/lezzetten-haberler/lezzet-gocunun-izinde-aile-mirasi-receteler-kitabi

Nadirkitap. (n.d.). Aile Sofrası (Redhouse) – Ülkü Somer vd.; der. Handan Cingi (ürün kaydı). https://www.nadirkitap.com/aile-sofrasi-redhouse-kitap39848325.html

Nagina, R.,Kaur, J., &Bhalla, P. (2024). PreservingTraditionalRecipes and Methods in theCulinary World. Advances in Hospitality, Tourism and the Services Industry (AHTSI) Book Series. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7096-4.ch024

Nobel Akademik Yayıncılık. (2024). Hikâyeleriyle Anadolu'nun Anneanne Yemekleri – Mehmet Şimşek (der.). https://www.nobelyayin.com/hik-yeleriyle-anadolu-nun-anneanne-yemekleri-21451.html

Oğlak Yayınları. (n.d.). Anılar, Mutfaklar, Sofralar… – Ayşe Pirhasoğlu Akbaş (ed.). https://oglak.com/kitap/3615/Gastronomi/Anilar%2C-Mutfaklar%2C-Sofralar/

Siyasal Kitap. (n.d.). Fatma Dilek Tecirli – Yazar sayfası (bibliyografya ve stok kaydı). https://www.siyasalkitap.com/fatma-dilek-tecirli.

Solmaz, Y.,&Altiner, D. D. (2018). Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme.

Şahın, A. B., Çelik, B., Karadağ, M., Yeşilkır, N., Acar, B., & Yaman, Ö. M. (2022). 3–6 yaş resimli çocuk kitaplarında aile ve ebeveyn temsilleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1557–1572. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1027055

Şimşek, Ş.,& Bulut, F. (2022). Abdullah Harmancı'nın Hışırtı Avcısı adlı eserinde kültür aktarımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8(1), 37–66. https://doi.org/10.47615/issej.1075328

Uyanık, B.,& Özel, Ç. H. (2023). The role of parents on intergenerationaltransmissionof cuisineculture in Türkiye. *Journal of Tourism and GastronomyStudies*, 11(2), 832–846.

UUysal, M. (2024). Dede Korkut ve Kutadgu Bilig eserleri üzerinden yemeğin farklı toplumsal örgütlenme biçimlerinde anlamı. *Millî Folklor*, 36(141), 66–77. https://doi.org/10.58242/millifolklor.1236579

Yalcin, M. (2023). Türk yemek kültür mirasinincoğrafyasi, kaynaği ve evreleri. Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi. https://doi.org/10.56252/turktarars.1317517

AHLAK TELKİNLE Mİ KAZANDIRILIR, YAŞANTIYLA MI? MAKARENKO VE KUR'AN TEMELLİ DEĞER EĞİTİMİNİN YÖNTEMSEL KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS*

Özet

Ahlak eğitimi, bireyin toplumsal ve manevi değerleri içselleştirerek davranış hâline dönüştürmesini amaçlayan bir süreçtir. Bu sürecün nasıl gerçekleştirileceği, yani ahlaki değerlerin telkin yoluyla mı yoksa yaşantı aracılığıyla mı kazandırılacağı sorusu, eğitim bilimleri açısından temel bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ahlak eğitiminin yöntemsel temelleri Sovyet dönemi yazar ve pedagog Anton S. Makarenko'nun eğitim anlayışı ile Kur'an merkezli değer öğretimi perspektifinden incelenmiştir.

Makarenko, eserlerinde ahlakın bireye öğütlerle değil, kolektif yaşantı ve sorumluluk bilinci içerisinde kazandırılabileceğini savunur. Çocukları merkeze alan hikâye ve romanlarında, bireysel davranışın toplumsal sorumlulukla şekillendiği örnek durumlara yer verir. Bu yönüyle Makarenko'nun edebi eserleri, onun pedagojik ilkelerinin somutlaştığı birer yaşantı temsili olarak değerlendirilebilir. Öne çıkan eserleri arasında "Педагогическаяпоэма (Pedagoji Destanı)", "Флагинабашнях (Kulelerdeki Bayraklar)", "Книгадляродителей (Ebeveynler İçin Kitap)", "Моясистемавоспитания (Benim Eğitim Sistemim)" ve "Лекции о воспитаниидетей (Çocuk Eğitimi Üzerine Dersler)" bulunmaktadır.

Benzer biçimde Kur'an'da da ahlaki eğitim, doğrudan telkinden ziyade kıssalar, örnek şahsiyetler ve fiili davranış modelleri aracılığıyla verilmektedir. Her iki yaklaşımda da çocuk, ahlaki değerleri pasif bir dinleyici olarak değil, yaşantı ve gözlem yoluyla aktif bir şekilde öğrenir.

Çalışmada, Makarenko'nun yaşantı temelli pedagojisi ile Kur'an'daki kıssa merkezli ahlak öğretimi yöntemsel olarak karşılaştırılmış ve bu yaklaşımların çocuk edebiyatındaki yansımaları incelenmiştir. Analiz sonucunda, soyut telkinlere dayalı ahlak öğretiminin çocuklarda kalıcı davranış değişimi oluşturmadığı; buna karşılık yaşantı, deneyim ve anlatı temelli öğretim modellerinin çocukların ahlaki gelişimini daha etkili biçimde desteklediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak eğitimi, çocuk edebiyatı, Makarenko, Kur'an, değer eğitimi, yaşantı temelli öğrenme, pedagojik yaklaşım.

MORAL EDUCATİON: THROUGH INSTRUCTİON OR EXPERİENCE? A METHODOLOGİCAL COMPARİSON OF MAKARENKO AND QUR'AN-BASED VALUE EDUCATİON

Abstract

Moral education is a process aimed at enabling individuals to internalize societal and spiritual values and transform them into behavior. The question of how this process should be carried out—whether moral values should be imparted through instruction or experience—is a fundamental discussion in educational sciences. This study examines the methodological foundations of moral education through the educational approach of Soviet-era writer and pedagogue Anton S. Makarenko and the Qur'an-centered value education perspective.

Makarenko argues in his works that morality is not imparted through advice but through collective experience and a sense of responsibility. In his stories and novels focused on children, he presents situations where individual behavior is shaped by social responsibility. In this sense, Makarenko's literary works can be seen as concrete representations of his pedagogical principles. His prominent works include "Педагогическая поэма (The Pedagogical Poem)", "Флаги на башнях (Flags on

* Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi ABD, Gaziantep/Türkiye, akramova@gantep.edu.tr

the Towers)", "Книга для родителей (Book for Parents)", "Моя система воспитания (My System of Education)", and "Лекции о воспитании детей (Lectures on Child Education)".

Similarly, in the Qur'an, moral education is conveyed not primarily through instruction but through stories, exemplary personalities, and models of practical behavior. In both approaches, children learn moral values actively through experience and observation rather than as passive listeners.

The study compares Makarenko's experience-based pedagogy with Qur'an-based narrative moral education methodologically and examines their reflections in children's literature. The analysis shows that morality instruction based on abstract guidance does not produce lasting behavioral changes in children; in contrast, experiential and narrative-based teaching models more effectively support the moral development of children.

Keywords: Moral education, children's literature, Makarenko, Qur'an, value education, experiential learning, pedagogical approach.

GİRİŞ

Araştırma Problemi

"Ahlâkî değerler bireye telkin yoluyla mı, yoksa yaşantı yoluyla mı daha kalıcı biçimde kazandırılır? Kur'an temelli değer eğitimi ile Makarenko pedagojisinin yöntemsel farkları, bu süreçte nasıl bir etki üretmektedir?"

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, ahlâk eğitiminin yöntemsel temellerini iki farklı paradigmayı temsil eden yaklaşımlar çerçevesinde incelemektir: Makarenko'nun yaşantı temelli kolektif eğitim anlayışı ve Kur'an temelli değer eğitiminin telkin, modelleme ve yaşantı temelli ilkeleri.

Araştırma, ahlâkın bireye telkin (sözel aktarım, öğretim) yoluyla mı, yoksa yaşantı (deneyim, örnek, uygulama) yoluyla mı daha etkili biçimde kazandırılabileceğini; bu iki sistemin insan tasavvuru, öğretim yöntemi, davranış dönüşümü ve değerlerin içselleştirilmesi konularındaki benzerlik ve farklılıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, **Makarenko'nun kolektif yaşantı temelli eğitim modeli**ile**Kur'an merkezli değer eğitimi sistemi** arasındaki yöntemsel, psikolojik ve pedagojik farklar ortaya konacaktır.

Kur'an temelli değer eğitimi ile **Makarenko'nun pedagojik sistemi** arasında dikkat çekici benzerlikler vardır:

Her iki yaklaşımda da ahlaki değerler **soyut telkinlerle değil, yaşantı, sorumluluk ve kolektif yaşam** yoluyla kazandırılır. Makarenko'nun koloni eğitiminde uyguladığı "topluluk içinde karakter inşası" ilkesi, Kur'an'daki **ümmet bilinci** ve **dayanışma** anlayışıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

1. Ahlâkî değerler, telkin yoluyla bilgi düzeyinde aktarılabilir; ancak kalıcı davranış değişimi, yaşantı yoluyla kazanılır.
2. Makarenko'nun kolektif yaşantı ve disiplin temelli yöntemi, ahlâkî davranışların toplumsal düzlemde içselleşmesine; Kur'an temelli yöntem ise bireysel vicdan ve takvâ yoluyla içselleşmesine yol açar.
3. Telkin yöntemi, Kur'an temelli değer eğitiminde **bilinç uyandırma ve yönlendirme aracı** olarak; yaşantı yöntemi ise **davranışın doğrulanması aracı** olarak işlev görür.
4. Ahlâk eğitimi, yalnızca telkinle veya yalnızca yaşantıyla değil, her iki yöntemin bütünleştiği bir

süreçte etkin sonuç verir.

5. Kur'an temelli sistemde **telkin ve modelleme** iç içedir; Makarenko sisteminde **yaşantı ve disiplin** iç içedir.
6. Kur'an temelli değer eğitimi, ahlâkı içsel (iman ve takvâ temelli); Makarenko'nunki ise dışsal (disiplin ve toplumsal görev temelli) olarak yapılandırır.
7. Günümüz değerler eğitiminde, her iki sistemin yöntemsel bileşimi (telkin + yaşantı + modelleme) daha etkili bir ahlâkî öğrenme ortamı sağlar.

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel ve karşılaştırmalı doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Veriler; Makarenko'nun*PedagogikPoema, Bayrağın Altında* ve *Eğitim Üzerine Konuşmalar* adlı eserleri ile Kur'an'daki değer eğitimiyle ilgili ayetlerden (adalet, sabır, affedicilik, hikmet vb.) ve çağdaş ahlâk eğitimi literatüründen elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde literatür taraması, tematik kodlama ve kavramsal karşılaştırma teknikleri kullanılmıştır. Veriler, içerik ve betimsel analiz yöntemleriyle çözümlenmiş; "telkin", "yaşantı", "davranış dönüşümü" ve "modelleme" gibi kavramlar tematik olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın teorik evrenini ahlâk eğitimi literatürü, örneklemini ise Makarenko pedagojisi ve Kur'an temelli eğitim yaklaşımı oluşturmaktadır. Araştırmacı, nitel paradigmaya uygun biçimde yorumlayıcı ve karşılaştırmacı gözlemci rolünü üstlenmiştir.

BİYOGRAFİ

AntonMakarenko, 13 Mart 1888'de Harkov Valiliği'nin Belopolye kasabasında, vagon atölyesinde çalışan ressam bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çocuklukta ölen bir kız kardeşi ve daha sonra Fransa'ya göç eden Muhafız subayı Vitali adında bir erkek kardeşi vardı. *(БиографияА.С.Макаренко,* t.y.)

1897'de AntonSemenoviç, ilkokul demiryolu okuluna girdi. Üç yıl sonra Makarenko ailesi, geleceğin büyük öğretmeninin önce dört yıllık bir okulu, ardından kısa bir pedagoji kursunu tamamladığı Kryukov kasabasına taşındı. AntonMakarenko bir süre orada öğretmen olarak çalıştı. Görme sorunları nedeniyle genç adam ordudan terhis edildi.(*БиографияА.С.Макаренко*, t.y.)

1917'de AntonSemenoviç, Poltava Öğretmenler Enstitüsü'nden modern pedagojinin krizi üzerine tezini savunarak altın madalya ile mezun oldu. O dönemde Kryukov vagon atölyelerindeki okulu yönetti ve amatör tiyatroda da rol aldı. İki yıl sonra Makarenko, Poltava şehrine taşındı ve yakınlarda genç suçlular için bir çalışma kolonisi kurdu. Bu koloniyi 1928 yılına kadar yönetti. Makarenko'nun gözetimi altındakiler arasında, artık normal sosyal işlevlerini yerine getiremeyen en "zor" çocuklar vardı: genç hayat kadınları, holiganlar ve hırsızlar. AntonSemenoviç, altı yüzden fazla suçlu genci denetliyordu. Makarenko, 1935'te Dzerjinski Çocuk İşçi Komünü'nünyöneticisi oldu. İki yıl sonra eğitimci Moskova'ya taşındı. AntonSemenoviçMakarenko, 1939'da Kızıl Bayrak Emek Nişanı'nı aldı. (*БиографияА.С.Макаренко,* t.y.)

A.S. Makarenko, teorik bir eğitimci değildi, Gorki Kolonisi ve DzerjinskiKomünü'ndeki deneyimlerinin teorik ve sanatsal-estetik gelişimiyle birleşen yaratıcı öğretimle doğrudan ilgileniyordu. 16 yılı aşkın bir süredir, neredeyse hiç izin, tatil veya bayram olmadan (1920'den 1936'ya kadar), sıradan çocuklar ve gençlerle değil, "nitelikli suçlularla", 14-20 yaş arası genç erkek suç çetelerinin üyeleriyle çalışarak deneyimlerini biriktirdi ve yeniden değerlendirdi. (*БиографияА.С.Макаренко,* t.y.)

A.S. Makarenko,"Pedagojik Destan", "Kulelerdeki Bayraklar", "Ebeveynler İçin Bir Kitap", "Eğitim Sürecinin Metodolojisi", "Sovyet Okulunda Eğitimin Sorunları","30 Martı"gibi önemli pedagojik eserlerini yayımladı. "Pedagojik Destan"in yayınlanmasının ardından, Sovyet Yazarlar Birliğine üye olarak alındı, 31 Ocak 1939'da SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı Kararnamesi ile Kızıl Bayrak Emek Nişanı ile ödüllendirildi.(*Педагогический институт,* t.y.)

Ölümünden önceki son yıllarında kendini öncelikle edebi çalışmalara adadı. Eğitimci, 1 Nisan 1939'da vefat etti.

AntonSemenoviç, genç neslin yetiştirilmesine dair kendi görüşlerini bir diğer eseri yayınladı. Öğretmen, çocukların bir gruba ihtiyaç duyduğuna, aksi takdirde topluma uyum sağlayamayacağına inanıyordu. Ancak, her bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi gerektiğini de vurguluyordu.(*Антон Макаренко*, t.y.)

Makarenko, çalışmayı uyumlu bir büyüme ve kişisel gelişim için bir diğer temel koşul olarak görüyordu. Öğretmenin yetenekli öğrencilerinin hepsi kendi geçimlerini sağlıyordu. Yıllar sonra, Makarenko'nun"Pedagojik Poem", "Büyük ve Küçük", "Kulelerdeki Bayraklar" gibi eserleri filme uyarlandı.

"Pedagojik Poem" adlı eseri 36 dile çevrildi ve yurt dışında yayımlandı.(Погодин, 2024)

UNESCO, 1988 yılında Anton Makarenko'yu, Maria Montessori, John Dewey ve Georg Kerschensteiner ile birlikte 20. yüzyıl pedagojik düşüncesini tanımlayan eğitimcilerden biri olarak tanıdı.(Богуславский & Куликова, 2025, s. 93)

Rusya'da, AntonSemenoviçMakarenko'nun yaşamı, pedagojik görüşleri ve eğitim uygulamaları üzerine yoğun biçimde akademik araştırmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan elde edilen verilerin sistematik biçimde derlenmesi, incelenmesi ve geniş akademik çevreler ile eğitim kamuoyuna tanıtılması amacıyla Moskova'da faaliyet gösteren **A. S.** Makarenko PedagojiMüzesinin resmî web sitesi oluşturulmuştur. Söz konusu platform, Makarenko'nun mirasını korumakla kalmayıp, aynı zamanda onun pedagojik düşüncesine ilişkin bilimsel kaynakların dijital erişimini sağlayarak uluslararası araştırmaların merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

Makarenko'nun pedagojik mirasını yaşatmak amacıyla kurulan A. S. Makarenko Pedagoji Müzesi ve ilişkili derneklerin faaliyet alanları, çok yönlü bir bilimsel ve kültürel yapıya sahiptir. Müze, yalnızca bir sergi mekânı değil, aynı zamanda Makarenko'nun eğitim felsefesinin korunması, tanıtılması ve araştırılması için bir merkez işlevi görmektedir. Web sitesinde yer alan "Elektronik Kütüphane", "Wiki Portrelerimiz", "Kitaplık" ve "Makarenko, Sistemi ve Takipçileri Hakkında Çevrimiçi Bağlantılar Koleksiyonu" gibi bölümler, müzenin dijital erişim ve bilgi paylaşımına verdiği önemi göstermektedir. Bu yapı, Makarenko'nun düşüncelerinin çağdaş eğitim anlayışıyla bütünleştirilmesine yönelik kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Müze ve ona bağlı kurumların bir diğer önemli işlevi, bilimsel ve pedagojik etkinliklerin organizasyonu ve desteklenmesidir. "Makarenko Çarşambaları", yıllık konferanslar, forumlar ve yarışmalar, hem akademisyenlerin hem de öğretmenlerin katılımına açık platformlar oluşturmaktadır. Özellikle Rusya Makarenko Derneği'nin düzenlediği konferanslar ve bu etkinliklerin sonuç bildirgelerinin yayımlanması, Makarenko pedagojisinin sürekliliğini sağlamaktadır.

Ayrıca müze, eğitim kurumları ve öğretmen topluluklarıyla iş birliği içinde çalışmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen tematik sergiler, atölye çalışmaları, okul-çiftlik dernekleri arasındaki yarışmalar ve uygulamalı pedagojik etkinlikler, Makarenko'nun kolektif eğitim ilkelerinin çağdaş okul ortamlarında yeniden uygulanmasına zemin hazırlamaktadır. Müzede özellikle 13 Mart ve 1 Nisan tarihlerinde düzenlenen etkinlikler, Makarenko'nun eğitim anlayışını anmak ve genç nesillere aktarmak amacı taşımaktadır.

Bunun yanı sıra müze, yayıncılık ve bilgilendirme faaliyetlerine de büyük önem vermektedir. Etkinlik koleksiyonları, dijital yayınlar ve video arşivleri aracılığıyla hem akademik çevreye hem de genel kamuoyuna ulaşılmaktadır. "Haberler" bölümünde, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen Makarenko araştırmalarına, makalelere ve broşürlere bağlantılar sunulmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, A. S. Makarenko Pedagoji Müzesi ve ona bağlı derneklerin çalışmaları çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu faaliyetler; bilimsel araştırma, pedagojik uygulama, eğitimsel iş birliği ve uluslararası iletişim boyutlarını bir araya getirerek Makarenko'nun eğitim mirasının hem tarihsel hem de çağdaş bağlamda yaşatılmasına önemli katkı sağlamaktadır. (*Педагогический музей А.С.Макаренко (г. Москва). A.S. Makarenko Pedagogical Museum (Moscow)*, t.y.)

MAKARENKO EĞİTİM UYGULAMA VE FİKİRLERİ

1920'de Poltava Eğitim Bakanlığı, genç bir öğretmeni "engelliler kolonisi"nin başına atadı. Savaş ve iki devrimin ardından ülke, çocuk suçluluğuyla ilgili ciddi sorunlar yaşadı. Çeşitli tahminlere göre, RSFSC'de 4,5 ila 7 milyon sokak çocuğu vardı. Bunlar dilencilik ve hırsızlık yaparken, yaşlılar soygun çeteleri kuruyordu. Ülke genelinde güvenlik görevlileri onları toplayıp, yeniden eğitim için aceleyle oluşturulan kolonilere gönderdi. Otuz iki yaşındaki Makarenko, bu kolonilerden birinin müdürü oldu.(Погодин, 2024)

Kovalevka köyündeki koloninin personeli üç öğretmenden (ikisi kadın) ve bir hademeden oluşuyordu. Güvenlik yoktu. Müdürün emrinde harap bir bina, birkaç çuval un ve altı mermili bir tabanca vardı.

Aralık 1920'de ilk suçlamalar yöneltildi: Güçlü, oldukça olgun çocuklardı (birçok sokak çocuğu hapse girmemek için yaşlarını küçük gösteriyordu). Tatildeymiş gibi davranıyorlardı: Kışı "hükümetin lahana çorbasıyla" geçirmek mükemmel bir ihtimal gibi görünüyordu. Yiyecek bulduklarında yemek yiyor, bulamadıklarında ise komşu köylerden çalıyor, günlerini iskambil oynayarak ve bıçaklarla geçiriyorlardı. Onları ders ve işlerine dahil etme girişimlerinin hepsi, açıkça tehditkâr, hırsızca ve kibar bir ret ile karşılanıyordu. Makarenko umutsuzluğa kapılıp onları etkilemenin standart yöntemlerinin burada işe yaramadığını kabul etmek zorunda kaldı.(Погодин, 2024)

Pedagoji bilimi hakkında tiksintiyle şöyle düşündüm: "Kaç bin yıldır var! Ne isimler, ne parlak fikirler! Bu kadar çok kitap, bu kadar çok kağıt, bu kadar çok şan! Yine de... tek bir holiganla başa çıkamıyorsunuz!" A.S. Makarenko

Kolonicileri hizaya getirmenin tek bir yolu vardı: Zor kullanmak. Ancak Makarenko, bir grup genç suçluyu korku içinde tutamayacağını biliyordu. Çaresiz bir çözüme karar verdi: Yerel "yetkili"SemyonKalabalin'i çağırdı ve koloninin bakımı için para toplamak üzere şehre gitmesini istedi. Geri dönmezse diğerlerinin bir ay boyunca aç kalmak zorunda kalacaklarını açıkladı. Para için vekaletname, bir at ve yollar güvenli olmadığı için de tabancasını verdi.(Погодин, 2024)

Makarenko, koloniyi destekleyecek fonlardan mahrum kalma riskini almaktan çok daha fazlasını göze almıştı. Semyon geri dönmeseydi, müdür idam edilecekti. Ancak genç adam, kendisine duyulan güvenden derinden etkilenmiş ve gerekli fonları geri getirmişti. Kalabalin daha sonra Makarenko'nun baş destekçisi olacak ve koloni, kendi okulu, çiftliği ve yüzlerce kişiyi istihdam eden atölyeleriyle gelişen bir işletmeye dönüşecekti. Makarenko daha sonra yakındaki bir başka ıslah evine, Evsiz Çocuklar için F.E. DzerzhinskyKomünü'ne transfer edilecekti. Orada yetenekleri yeşerecekti: Komün yalnızca bir okul, tarım arazisi ve yüksek teknolojili bir fabrikaya değil, aynı zamanda bir seraya, bir tiyatro topluluğuna ve kendi orkestrasına da sahip olacaktı.

Resmi verilere göre, Makarenko'nun liderliğinde yetiştirilen üç binden fazla evsiz çocuktan tek bir tanesi bile hapishaneye geri dönmedi. Birçoğu kalifiye işçi olurken, diğerleri yüksek öğrenim görerek ekonomist, yönetici ve öğretmen oldu.(Погодин, 2024)

MAKARENKO'NUN EĞİTİM İLKELERİ

Doğuştan gelen yetenekler ve çevrenin etkisi konusunda tartışan çağdaş teorisyenlerin aksine Makarenko, yeni bir şey yarattı: *İnsanın ikinci doğuşunun pedagojisi*.(Protasova, t.y.)

Bir Yuva Duygusu

Makarenko'nun ilk işi kurumun adını değiştirmek oldu. Kendisine emanet edilenleri kusurlu olarak nitelendirmeyi reddetti.

"Kusurlu çocuklar yoktur, onlara karşı kusurlu tutumlar vardır".A.S. Makarenko

Kurum, 1921'den beri resmi belgelerde "Gorki Kolonisi" olarak anılmaktadır. Yazarın insanlığa olan tavizsiz inancına dayanan felsefesi, Makarenko'nun eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur. Koloninin duvarları arasında çocukların geçmişini hatırlamak kabul edilemezdi. Makarenko kimseyi "düzeltmeye" çalışmadı; bunun yerine çocuklara dürüst bir yaşamın daha güvenli, daha rahat ve daha

keyifli olduğunu öğretti.

*"Yakılmış biyografi"*ilkesi, kolonideki mahkumlar için de geçerliydi; karanlık geçmişleri tamamen göz ardı ediliyordu. Ne öğretmenlerin ne de gençlerin bunları tartışmasına izin verilmiyordu. Makarenko, mahkumlarının kişisel dosyalarının yeni mahkumlarla birlikte kendisine gönderilmemesini bile talep etti. Geçmiş, yeni gelenin geldiğinde giydiği kıyafetlerle birlikte ritüel olarak yakılıyordu. Bu, yeni bir hayata geçişi, bambaşka bir insan olma şansını simgeliyordu.

AntonSemyonoviç, çocuklara burada tutsak değil, efendi olduklarını açıkladı. Bu, hem özgür hem de sorumlu oldukları anlamına geliyordu. Mobilyaları kırabilirsiniz, ama kimse sizin için tamir etmez. Kıyafetlerinizi yırtabilirsiniz, ama sizden başka kimse onları tamir edemez. Odun kesip hayvan beslemeyebilirsin ama o zaman herkes donar ve açlıktan ölür.

Öğretmenin Otoritesi

"Bir öğretmen, her eylemiyle kendisini eğitecek şekilde davranmalı ve her an ne istediğini ve ne istemediğini bilmelidir. Bir öğretmen bunu bilmiyorsa, kimi eğitebilir?" A.S. Makarenko

Makarenko, eğitimin ancak örnek olarak sağlanabileceğine inanıyordu. Bir öğretmen sert ve hatta seçici olabilir, ancak işine tutkuyla bağlıysa ve kendine güveniyorsa, öğrencileri onu takip edecektir. Tersine, ne kadar arkadaş canlısı ve tatlı olurlarsa olsunlar, eğer işlerini bilmiyorlarsa, öğrencilerinin sadece küçümsemesini kazanacaklardır. Bir öğretmen, çocuğundaki en iyiyi görmeli ve küçük çaplı aşırı korumacılığa düşmemelidir; aksi takdirde, bilinçli ve özgür bireyler olarak yetişemezler.

Adalet

"Cezalandırmak çok zor bir şeydir. Yetişkinlerden büyük yetenek ve dikkat gerektirir." A.S. Makarenko

Makarenko, affetmenin etkili olduğuna inanmıyordu. İyi işlerin ödüllendirilmesi, kötü işlerin ise cezalandırılması gerektiğini savunuyordu. Ancak ceza asla insan onurunu zedelememelidir. Tek işlevi başkalarını korumaktır.

Çalışma

"Toplumumuzda verimlilik, tüm vatandaşların sahip olması gereken bir erdem haline geliyor; genel olarak doğru davranışın ölçütü haline geliyor."A.S.Makarenko

Makarenko'nun sistemine göre çalışma, eğitimin temel aracıdır. Ancak yalnızca eğitim, ahlaki ve politik gelişimle birlikte kullanıldığında. Çalışma, başkalarıyla nasıl etkileşim kurulacağını öğretir, disiplin sağlar, fiziksel olarak gelişir ve yaşam için gerekli araçları sağlar. Ancak çalışmanın gerçek faydalar sağlaması ve katılımcıların ne yaptıklarını ve neden yaptıklarını anlamaları çok önemlidir.

AntonSemyonoviç'in ilk eylemi, koloninin kendi kendini besleyebilmesi için geçimlik bir ekonomi kurmaktı. Sadece bir yıl sonra, ilk fabrika atölyeleri açıldı. Makarenko'nun ceza infaz kurumundaki çalışmalarının ardından başkanlığını yaptığı DzerjinskiKomünü'nde elektrikli matkap üreten bir fabrika kuruldu. Daha sonra fabrika, ünlü Alman Leica'larınınreplikaları olan FED kameraları üretmeye başladı. Makarenko'nun genç öğrencileri, mikron hassasiyetinde üretilmesi gereken lensler de dahil olmak üzere tüm bileşenleri kendileri üretiyordu.

İşletme sadece kârlı olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlete de iyi bir gelir sağlıyordu. Öğrenciler maaşlarını tasarruf hesaplarından aldıkları için yetişkinliğe ulaştıklarında zengin oluyorlardı. Ayrıca, 16-18 yaşlarında ustabaşı ve üretim hattı yöneticisi olmalarına yardımcı olan iş ve organizasyon becerileri de ediniyorlardı.

Çalışmak herkes için zorunluydu, ancak her öğrenci kendi mesleğini seçiyordu. Herkes bir tür prodüksiyonda yer alıyor, bir kulübe veya gruba (örneğin bir tiyatro stüdyosu veya orkestra) katılıyor ve sosyal açıdan faydalı faaliyetlerde bulunuyordu. Kimseden kaldırabileceğinden fazlasını yapması

beklenmiyordu, ancak tembelliğe de müsamaha gösterilmiyordu.

Kolektivizm

"Başkalarının yaşamı ve mutluluğu için endişe duyulursa, bu tür ilişkiler her zaman harika olacaktır." A.S. Makarenko

Makarenko, kişiliğin eğitimciler tarafından değil, kişinin sosyal çevresi tarafından şekillendirildiğine inanıyordu. Bir eğitimci grubu etkileyebilir ve grup da karşılığında her bir üyesini etkiler.

AntonSemyonovich, başlangıçta kolonicileri gruplara ayırdı ve her grup içinde daha fazla sadık çocuk olmasını sağlamak için bir denge kurdu. Grup bütünleştiğinde, yeni üyeler eklendi. Çocuklar yerel gelenek ve değerleri onlara kendi dillerinde anlattılar ve eğitimciler, açıklamalarının medeni iletişim sınırları içinde kalmasını sağlamakla sorumluydu.

Özyönetim

"Hayatınızın her anında, evde olmasanız bile bir çocuk yetiştirirsiniz." A.S. Makarenko

Makarenko, bir kolektifin, küçük çocukların büyüklerinden öğrenip onlara itaat ettiği bir aileye benzemesi gerektiğine inanıyordu. Aynı zamanda, çocukların hem liderliği hem de itaati öğreneceği demokratik bir toplum yaratmak için çabaladı.

Özyönetim sistemi, komutanlardan oluşan bir konseyin seçildiği ve her bir konseyin çeşitli konulardan sorumlu bir komisyon (sağlık komisyonu, ekonomi komisyonu vb.) oluşturduğu genel bir toplantıdan oluşuyordu. Makarenko, komutanları düzenli olarak topluyor, onlara danışıyor, isteklerini dinliyor ve onlar aracılığıyla kolektifin ihtiyaçları hakkında bilgi ediniyordu.

Hedef Belirleme

"Bir kolektifin hedefi yoksa, onu örgütlemenin bir yolunu bulmak imkansızdır." A.S. Makarenko

Makarenko, bir kolektifin hem küresel hem de acil hedefler gerektirdiğini anlamıştı. Potansiyel müşteri hatları teorisine göre, tüm hedefler üç türe ayrılır:

Kısa vadeli hedefler: Başarısı hemen şimdi mutluluk getirecek hedefler. Örneğin, paten kaymanın keyfini çıkarabilmeniz için bir buz pateni pistini su basmak. Bu hedefe ulaşıldıkça yeni hedefler ortaya çıkar: aydınlatma kurmak, paten kaymayı daha da konforlu hale getirmek için banklar kurmak.

Orta vadeli hedefler: Hazırlanması biraz zaman alan neşeli olaylar. Örneğin, okul yılının başarıyla tamamlanmasının ardından grup tatili.

Uzun vadeli hedefler, tüm kurumun geleceğini etkiler. Modern yönetimde bu, iş gücünün her üyesinin işini gerçekten seviyorsa benimsediği "şirket misyonu"dur.

Disiplin

"Disiplin bir eğitim yöntemi veya aracı değildir; disiplin eğitimin sonucudur." A.S. Makarenko

Makarenko, disiplinin bilinçli olması gerektiğini savundu: herkes belirli bir eylemin neden gerekli olduğunu ve tüm gruba nasıl yardımcı olduğunu anlamalıdır. Ve elbette, hem öğrenciler hem de eğitimciler için zorunlu olmalıdır. Kendiniz yapmadığınız bir şeyi başkalarından talep etmenin bir anlamı yoktur.

Komünün katı kuralları vardı: öğrenciler belirli bir saatte kalkmalı, yıkanmalı, belirlenmiş bir üniforma giymeli ve yaşam ve çalışma alanlarını temiz tutmalıydı. Bunun çoğu askerlik hizmetinden ödünç alınmıştı; çocuklar, grubun her üyesinin arkadaşlarına saygı duyması için bir orkestra eşliğinde düzenli olarak yürümeyi öğreniyorlardı.

Estetik

“Bir çocuk hayatı güzel yaşamalıdır.” A.S. Makarenko

Makarenko, kirli ve dağınık bir kişinin eylemlerinden sorumlu tutulamayacağına inanıyordu. Bu nedenle, o ve diğer eğitimciler işe her zaman en iyi takım elbiseleriyle gelirlerdi ve kolonideki ilk yapılardan biri, sakinlerin gül ve krizantem yetiştirdiği bir seraydı. Daha sonra çeşmeler, bir tiyatro stüdyosu, bir orkestra, biçilmiş çimler ve pürüzsüz asfalt yollar ortaya çıktı.

Çocuklar etraflarında güzellik yaratıp koruyarak onu takdir etmeyi öğrendiler ve yere tükürmek ve küfür etmek gibi eski alışkanlıklar doğal olarak yok oldu.

Oyun

“Bir çocuğun oyun oynarkenki hali, birçok yönden büyüdüğünde işteki halidir.” A.S. Makarenko

İş eğitiminin etkililiğine inanmasına rağmen, Makarenko çocukları oyundan koparmak için acele etmememiz gerektiğini söyledi. Sonuçta, çocuklar oyun yoluyla dünyayı keşfeder, nesnelerle, malzemelerle ve diğer çocuklarla etkileşim kurmayı öğrenir, kurallara uyar ve yaratıcı bireyselliklerini ifade ederler.

Makarenko'nun kurumundaki, birçok kişiyi rahatsız eden “askeri” kurallar aslında bir oyundu; tüm marşlar, selamlar ve “evet, yoldaş komutan”lar onlara zorla kabul ettirilmemişti. Çocuklar bu kuralları gönüllü olarak kabul ettiler ve kendilerini daha yetişkin, daha ciddi ve daha önemli hissettiler.

Makarenko’nun Aile Eğitimi İle İlgili Savunduğu Prensipler

Birincil koşul, baba ve annenin birbirleriyle ve çocuklarıyla uyum içinde yaşadığı, sevgi ve karşılıklı saygının hüküm sürdüğü, net bir rutin ve çalışma programının olduğu güçlü bir topluluk olarak eksiksiz bir ailenin varlığıdır. Aile eğitimi, ebeveyn otoritesine dayanır ve bunun temel temeli ebeveynlerin yaşamları ve çalışmaları, kişisel örnekleridir. Ebeveynler çocuklarına ne söylerse söylesin veya aşılasın, eğer kendileri bunu uygulamazlarsa, çocuklar onlara inanmayacaktır. Bu nedenle, eğitimin temel ilkesi eğitimci ve öğretmenin kişisel örneğidir.

Makarenko Öğretilerinin Günümüzdeki Yansımaları

“Davranış jimnastiği olmadan çeşitli iyi şeyler hakkında bitmek bilmeyen söylemler, sabotajın en canice biçimidir.” der A.S. Makarenko

Makarenko'nun sistemi, Marksizm-Leninizm ilkeleriyle tamamen uyumluydu: kolektivizmi, emek yoluyla eğitimi ve “herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” ilkesini benimsiyordu. Yine de, 1930'ların ortalarında “Sovyet karşıtı” olarak kabul edildi ve fiilen yasaklandı. Makarenko'ya bir seçenek sunuldu: yöntemlerini terk etmek ya da komün liderliği görevinden istifa etmek. İkincisini seçti ve hayatının geri kalanını yazmaya adadı.

Makarenko'nun yöntemleri ülke liderliğini neden rahatsız etti? Belki de AntonSemyonoviç yalnızca pratiğe inandığı, çocuklarla gerçek çalışmalardan bağımsız olarak oluşturulan doktrinleri takip etmeyi reddettiği ve o günlerde olmazsa olmaz olan boş söylem ve demagojiyi açıkça küçümsediği için. Dahası, Makarenko, totaliter bir rejim için pek de uygun olmayan, düşünme yeteneğine sahip, güçlü ve iradeli bireyler yetiştirdi. Son olarak, Makarenko'nun sistemi ekonomiyi yönetmek için sağlam kurallar üzerine kurulmuştu ve Parti'nin yerleşik politikalarından açıkça üstündü. Ve bu tür başarılar affedilemez.(Погодин, 2024)

Yaşamı boyunca eğitim teorisyenleri ve yetkilileri tarafından ağır eleştirilere maruz kaldı. 1940'ların başındaki ölümünün ardından, Sovyet pedagojisinin bir klasiği olarak “kutsallaştırıldı”.(Яковлева, t.y.)

Günümüzde ebeveynler çocuk yetiştirme işini sıklıkla dadılara, koçlara veya aktivite liderlerine

devretmeye çalışırlar. Siz ve çocuğunuzun birbirinize yabancı olmanıza ve onları "yetiştirme" konusunda tamamen aciz olmanıza şaşırmayın. Ya da tam tersi: ebeveynler çocukları için bir "kült" yaratırlar. Bu durumda bir tüketici yaratılır. Onlar için ebeveynler rol model değil, hizmet personeli ile gardiyan arasında bir şey haline gelirler. Ya da asıl amacın çocukları doyurmak olduğu ve "çocuk emeğinin sömürülmesinin" kınandığı modern yetimhaneleri düşünün. Sonuç olarak, çocuk hediyelerle boğulur ve aşırı beslenir, ancak "yukarıdan gelen talimatlar" olmadan tek başına nasıl yaşayacağını, kendi hayatını nasıl yöneteceğini, hatta nasıl organize edeceğini bilemez. Kaçtıktan sonra türlü yaramazlıklara başvurur.

Gorki kolonisinin ana sloganı olan "Sızlanma!" kabaca şu şekilde tercüme edilebilir: "Sen yetişkinsin, sızlanma, ama yaptıklarının sorumluluğunu al." Ne yazık ki, günümüz çocukları tam da sızlananlardır: sızlanmak, ödev veya notlar konusunda pazarlık etmek.

Çocuğunuzun en önemli varlığının, bu hayatta bir çiçek gibi açması gereken ruhu olduğunu unutmayın. Eşsiz, bireysel çeşitliliğinin renkleriyle parıldamasına izin verin. Büyümesi, çiçek açması ve meyve vermesi için tüm koşulları yaratmaya çalışın. Bunu başarmak için AntonSemyonoviçMakarenko'nun "Pedagojik Destan"inin başucu kitabınız olmasına izin verin. İnanın bana, okumak çok keyifli ve paha biçilmez bilgilerle dolu bir hazine!(*6 методов воспитания Макаренко. Забытые знания!*, t.y.)

MAKARENKO'YA YAPILAN ELEŞTİRİLER

A.S. Makarenko'nun pedagojik fikirleri, tıpkı teknolojileri ve eğitimi gibi, kendi düşüncelerinin, deneyimlerinin ve keşiflerinin bir birleşimini temsil eder ve bu düşüncelerin kökeni Rus manevi yaşamının, Batı pedagojik düşüncesinin ve onu çevreleyen toplumsal çevrenin birçok yönüne dayanır. Şüphesiz ki, bu büyük yenilikçi, karmaşık eğitim sorunlarını çözüp başarıya ulaşabilmiş ve kişisel nitelikleri ve pedagojik ustalığı sayesinde bunu başarabilmiştir. Ancak, büyük eğitimcinin küresel öneminin ve değerinin nesnel bir faktöre dayandığını belirtmek önemlidir: bilimsel bilgi sistemi ve geliştirdiği pedagojik teori. Teori, çeşitli düzeylerde genellemeler içeren bütüncül bir bilimsel bilgi sistemidir. A.S. Makarenko'nun pedagojik mirası bunların çoğunu içerir: uygunluk ilkesi, paralel eylem ilkesi, perspektifler sistemi ve diğerleri. A.S.'deki sistem oluşturan unsurlar Makarenko'nun Pedagojik Teorisi Makarenko'nun ilkeleri, bireysel ve kolektif gelişimin uygunluğu ve birliğidir. Teorinin tümevarımsal gelişimi, istatistiksel yasaların teori içinde işlediğini öne sürer. Bunu anlamak, kişisel faktörün rolünü anlamamızı sağlar. Batılı araştırmacılara göre bu, yöntemlerinin "garantisiz"liğini açıklar. Ancak, hangi yetiştirme ve eğitim teorisini benimsersek benimseyelim, garantili bir sonuçtan bahsedemeyiz. A.S. Makarenko'nun teorisi doğası gereği olasılıkçıysa, uygulandığında diğer tüm pedagojik kavramlar da aynı derecede olasılıkçıdır. Ve elbette, her zaman ve sadece A.S. Makarenko'nun sisteminde değil, öznel faktör çok önemlidir: öğretmenin veya eğitimcinin kişiliği, zekâsı, sezgisi, pedagojik becerisi, ahlaki, insani ve yurttaşlık nitelikleri. A.S.'deki eğitimin hedefleri göz önüne alındığında, Makarenko'nun pedagojik sistemi, Batı Avrupa geleneğinde (kabaca) üç yaklaşımdan ayırt edilebilir. Bazı araştırmacılar, ahlaki değerlerin öğretmen tarafından dış koşullara göre belirlendiğine inanır. Öğretmenin amacı, bireyin ve grubun ideallerinin bir araya gelmesini sağlamaktır. Kişi, grup için eğitilir; bu da kişisel özelliklerin bastırılması ve insanlık dışılığın bir tezahürüdür. Aslında A.S. Makarenko, grup için eğitime vurgu yapmaz. Grubu, bireye yönelik herhangi bir yaklaşım için gerekli bir koordinatör olarak görür ve bu, bireyin, kendine özgü özelliklerinin ve görüşlerinin genel bir grup "sıralamasına""uyarlanması" anlamına gelmez. A.S. Makarenko'nun grubun eğitim çalışmasının temel amacı olduğu yönündeki bilinen ifadesi iyi bilinmektedir. Aynı zamanda, öğretmenin grubu öncelikle kişisel gelişimi hedefleyen eğitim çalışmaları için metodolojik bir araç olarak oluşturması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Bu görüş, kişilik odaklı bir yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır. A. S. Makarenko, örgütlü bir topluluğun, yani insani ilişkilerin yaratılmasının, bireysel kendini gerçekleştirmenin bir koşulu ve alanı olduğuna inanır.

Batılı Katolik akademisyenler, A.S. Makarenko'nun ateizmini kınıyorlar. Onlara göre eğitimin amacı, bireyin mezhebinin temel emirlerini yerine getiren bireyler yetiştirmek olmalıdır. Bu araştırmacılara göre bu emirler, içselleştirilmeden bireyin gerçek bir insan olamayacağı mutlak evrensel insan

değerlerini yansıtır. Tanrı ile birlik olmadan kişi özgür ve özgün olamaz, çünkü kendisi gerçeği ve doğruyu, kibirlerin geçici kibrinden ayırt edemeyecek kadar zayıf ve güçsüzdür. Ancak bu akademisyenler, A.S. Makarenko'nun sisteminin ateist hümanizmine dikkat çekiyorlar. Sovyet eğitimcinin öğrencilerinde dini bir dünya görüşü geliştirmediği oldukça açıktır. Ancak, hiç kimse onun tüm eğitim sisteminin "komşuya sevgi" aşıladığını ve kişisel örneğiyle, kaderi kırık, küskün ve bazen de sebepsiz yere saldırgan çocuklara saygı ve sevgi ilkesini gösterdiğini inkar etmeyecektir. Makarenko A.S. Şüphesiz ki herkeste kötü bir geçmişi unutup yeni bir hayata başlama hakkı tanınmıştır; herhangi bir kişide, hatta bir suçluda bile olumlu, nazik ve değerli bir şeyler görülebileceğine kesinlikle inanıyordu. Başlıca pedagojik ilkesi ve gerekliliği, İsa Mesih'in emrine denk gelen saygıydı: her insanı kabul etmek ve saygı göstermek ve görevlerinin yerine getirilmesini talep etmek.

Üçüncü yaklaşım, Makarenko'nun insana dair natüralist ve iyimser görüşlere sahip olduğu suçlamasıyla ilişkilendirilir (L. Frese, H. Wittig ve diğerleri). Onlara göre Makarenko, J.J. Rousseau ve L.N. Tolstoy gibi, çocukların doğal olarak iyi olduğuna inanıyordu.

Kuşkusuz, insan doğasına dair iyimser görüşlere güvenmenin yanı sıra, A.S. Makarenko da eğitimin hedeflerini dış etkenlerden, toplumsal koşullardan türetmiştir. Her dönem bireye kendi taleplerini yükler ve ahlak ile diğer değer normları ve ilkeleri her zaman somut bir tarihsel karaktere sahiptir. Batılı Makarenko akademisyenlerinin araştırmalarının gölgesinde kalsa da, anlayışının çok önemli bir yönü varlığını korumuştur. Bu, insanın kendi aktif katılımıyla değişim olasılığının kabulüne dayanan hümanist inancıydı. Eğitimci, görevini çocukta karşılıklı aktiviteyi teşvik etmek olarak görmelidir, aksi takdirde hiçbir şey işe yaramaz. İçsel bir dürtü olmadan bir çocuğu değiştirmek zordur. Eğitim çalışmasının tüm amacı, karşılık gelen bir tepkiyi uyandıran doğru ahlaki ihtiyaçların seçilip oluşturulmasıdır. Dolayısıyla, A.S. Makarenko eğitimde çocuğun iyi niyetine güvenmemiş, aksine çocuğun aktif konumunu teşvik etmiştir. Bu fikir, sosyal olarak aktif, proaktif ve dinamik olarak uyumlu bir birey yetiştirme anlayışıyla bağlantılıdır.

Genel olarak, A.S. Makarenko'nun kolektif ve bireyin gelişimindeki rolü hakkındaki öğretilerini özetleyerek, öğretilerindeki "kolektif" kavramının, demokratik özyönetimli, hümanist ilişkilere sahip, birey ve kolektif arasındaki uyumun bireyselliğin gelişiminin temeli olarak hüküm sürdüğü, gerçek anlamda insani bir topluluk olduğunu söyleyebiliriz. Kolektif eğitimin teori ve pratiğinin temel sorunu, kolektif içindeki bireysel gelişim sorunudur. A.S. Makarenko, insanın özünü doğal ve toplumsal olanın birliği olarak anlamış ve kolektiflerinde, birey ve toplum arasındaki ilişkilerin uyumlaştırılması yoluyla bireyselliği geliştirmeyi temel görev olarak belirlemiştir. Ekonomik çöküşün en zorlu koşullarında, A.S. Makarenko, pedagojik olarak ihmal edilmiş, sosyal ve ahlaki açıdan sakat çocuklar, savaş ve toplumsal felaket mağdurları için bir eğitim sistemi geliştirmiş ve uygulamıştır. A.S. Makarenko'nun pedagojisi, çocuklar arasında normları ve yaşam tarzını şekillendiren bir eğitim kolektifinin teorisidir. Öğrencileriyle ilişkilerinde şu ilkeye bağlı kalmıştır: "Bir kişiden mümkün olduğunca çok talepte bulunun ve ona mümkün olduğunca saygı gösterin."

KUR'AN-I KERİM DEĞERLER EĞİTİMİ YÖNTEMİ NEDİR?

Kur'an Temelli Değer Eğitimi Yöntemi, bireyin ahlaki ve manevi gelişimini Kur'an-ı Kerim'in öğretileri, ilkeleri ve örnekleri üzerinden şekillendirmeyi amaçlayan bir eğitim yaklaşımıdır.(Kılıç, 2015)Bu yöntem, ahlaki değerlerin yalnızca teorik bilgi veya nasihat yoluyla değil, yaşantı, örnek davranış, toplumsal sorumluluk ve içselleştirme süreçleriyle kazandırılmasını esas alır.(Arslan, 2021)

1. Temel Tanım ve Amacı

Kur'an temelli değer eğitimi, bireyin kişilik ve ahlak gelişimini, Kur'an'da yer alan ahlaki ilkeler, peygamber kıssaları ve ibretli olaylar aracılığıyla yönlendirmeyi hedefler. Burada amaç, bireyin Allah'ın rızasına uygun bir yaşam tarzı benimsemesi ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmesidir. Bu yönüyle Kur'an temelli eğitim, ahlaki davranışın hem inanç hem de bilinç boyutuna hitap eder.

2. Yöntemsel Özellikleri

Kur'an temelli değer eğitimi, klasik "öğüt verme" (telkin) yönteminin ötesine geçer. Değerlerin kazandırılmasında şu yöntemler öne çıkar:

- **Kıssa (anlatı) yöntemi:** Kur'an'daki Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İbrahim gibi peygamber kıssaları, ahlaki ilkelerin somut örnekleridir. Bu kıssalar, bireye doğrudan nasihat yerine **davranış modeli**sunar.(Karaman vd., 2006)
- **Örnek şahsiyet eğitimi:** Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlakı, Kur'an'da "üsve-i hasene" (en güzel örnek) olarak sunulur. Bu, ahlakın "görerek ve yaşayarak öğrenilmesi" ilkesini destekler.
- **Yaşantı yoluyla öğrenme:** Kur'an, iman ve salih amel bütünlüğünü vurgular. Bu nedenle değerler, **fiilî uygulama** (amel) yoluyla pekiştirilir.
- **Topluluk temelli yaklaşım:** Kur'an, bireysel ahlakı toplumsal sorumlulukla birleştirir. Bu, **kolektif bilinç ve dayanışma** ruhunu güçlendirir (örnek: emr-i bi'lma'rûf ve nehy-i ani'lmünker ilkesi).

3. Eğitim Süreci ve Ahlak Anlayışı

Kur'an merkezli değer eğitimi, insanın doğasında bulunan **fıtrat** kavramına dayanır. Bu anlayışa göre insan, iyiyi ve kötüyü ayırt etme potansiyeline sahip bir varlıktır. Eğitim, bu potansiyeli geliştirerek bireyin vicdanını olgunlaştırır.(Aydın, 2014)

Eğitim süreci şu aşamalardan oluşur:

1. **Bilgilendirme:** Değerlerin anlamı Kur'an ayetleri ve örneklerle açıklanır.
2. **Duygusal içselleştirme:** Bireyin duygusal bağ kurması, değerlerin iç dünyasında anlam kazanmasını sağlar.
3. **Davranışa dönüştürme:** Değerlerin günlük yaşama yansıtılması, ahlaki bütünlüğü oluşturur.

4. Pedagojik Temeller

Kur'an temelli değer eğitimi, **bilişsel, duyuşsal ve psikomotor** alanları bütünleştiren bir yaklaşımdır.(Arslan, 2021) Pedagojik olarak:

- **Model alma teorisiyle** uyumludur (Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına benzer şekilde).
- **Deneyimsel öğrenme** ilkelerine dayanır (Davranışın yaşantı yoluyla kalıcı hâle gelmesi).
- **Vicdan eğitimi** ve **ahlaki muhakeme** süreçlerini geliştirir (Kohlberg'in ahlak gelişim basamaklarıyla ilişkilendirilebilir).

Kur'an temelli değer eğitimi yöntemi, **ahlakın bilgi değil, eylem yoluyla öğrenildiği** anlayışına dayanır. Kur'an'daki kıssalar, örnek şahsiyetler ve sosyal sorumluluk ilkeleri, bu yöntemin temel araçlarıdır. Dolayısıyla bu yaklaşım, bireyin hem iç dünyasında hem de toplumsal ilişkilerinde **ahlaki tutarlılık ve sorumluluk bilinci** geliştirmesini hedefler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu karşılaştırma, Kur'an temelli değer eğitimi ile Makarenko'nun kolektif eğitim ilkelerini temel dayanak, amaç, yöntem, otorite ve değer aktarımı açısından analiz etmektedir.

Öncelikle, temel dayanak bakımından Kur'an temelli eğitim, değerlerin kaynağını ilâhî vahiyde bulur; bu nedenle değerler mutlak, değişmez ve aşkındır. Buna karşılık, Makarenko'nun yaklaşımı sosyalist ideolojiye dayanır; değerler tarihsel süreçte toplum tarafından şekillenir. Kur'an anlayışında insan, fıtratı gereği iyiliğe yönelen bir varlıkken, Makarenko'da birey, kolektifin bir ürünü ve toplumsal düzenin bir parçasıdır. Bu nedenle Kur'an temelli modelde üstünlük ölçütü takvâ iken, Makarenko'datopluma yararlılık ve disiplin ön plandadır.

Eğitimin amacı açısından bakıldığında, Kur'an temelli yaklaşım bireyin iman, akıl ve davranış bütünlüğü içinde ahlâkî olgunluğa ulaşmasını hedeflerken; Makarenko'nun amacı toplumsal üretkenlik ve kolektif bilince sahip disiplinli bireyler yetiştirmektir. Kur'an merkezli eğitim içsel dönüşümü (takvâ, ihsan, hikmet) esas alır, Makarenko ise dışsal düzeni ve toplumsal sorumluluğu önceler.

Yöntemler yönünden her iki yaklaşımda da davranış merkezli bir eğitim anlayışı vardır. Kur'an'daki kıssa yöntemi, Makarenko'nunyaşantısal eğitimi ile benzer biçimde soyut değerleri somut örneklerle öğretir. Telkin ve hatırlatma, Makarenko'nuntekrar ve disiplin ilkesiyle örtüşür; her ikisi de sürekliliğe vurgu yapar, ancak Kur'an iman bilincini, Makarenko kolektif alışkanlığı hedefler. Her iki modelde de eğitimci bir rol modeldir: Kur'an'da Hz. Peygamber, Makarenko'da öğretmen, öğrenciler için örneklik teşkil eder. Bununla birlikte, Kur'an'daki aklî ikna ve sorgulama yöntemi bireysel bilinç inşasını desteklerken, Makarenko'da bu süreç grup bilincini güçlendirmeye yöneliktir.

Disiplin ve otorite anlayışında ise Kur'an temelli eğitim, vahyin mutlak otoritesine ve iç denetime (vicdan, takvâ) dayanır. Makarenko'da otorite, öğretmenin temsil ettiği toplumsal düzendir ve disiplin, dışsal kontrol yoluyla sağlanır. Kur'an temelli yaklaşım ahlâkî özgürlük ve sorumluluğu geliştirirken; Makarenko disiplini sosyal uyumun aracı olarak görür.

Değerlerin kazanımı bakımından Kur'an modeli, değerleri vahye dayalı, evrensel ve değişmez ilkeler olarak öğretir; aktarımda ayet-merkezli öğretim, telkin, kıssa ve modelleme yöntemlerini kullanır. Makarenko ise değerleri toplumsal yaşam içinde, görev ve ortak faaliyetlerle kazandırır. Kur'an eğitiminde değerlerin kalıcılığı iman ve hikmetle içselleştirmeye, Makarenko'da ise sosyal alışkanlıklarla pekiştirmeye dayanır.

Her iki sistemin ortak noktaları arasında örnekliğe dayalı eğitim anlayışı, toplumsal sorumluluk bilinci ve davranış merkezli eğitim yer alır. Kur'an'daki "iyilikte yardımlaşma" ilkesi, Makarenko'nun "kolektif dayanışma" anlayışıyla örtüşmektedir.

Sonuç olarak, Kur'an temelli değer eğitimiteosentrik bir yapıdadır; bireyin iç dünyasında vicdanî özerklik ve ahlâkî derinlik oluşturmayı hedefler. Makarenko pedagojisi ise sosyomerkezci bir model olup, bireyi toplumsal organizmanın işlevsel bir parçası olarak şekillendirir. Her iki sistem de insanı eğitimin merkezine alır; ancak Kur'an temelli eğitim, insanın nihai amacını Allah'a karşı sorumlu ahlâklı insan olmakta görürken, Makarenko'nun sistemi topluma faydalı, disiplinli yurttaş yetiştirmeyi amaçlar. Bu nedenle Kur'an temelli model, ahlâkın aşkın kaynağı sayesinde evrensel ve değişmez, Makarenko modeli ise tarihsel ve ideolojik bir karakter taşır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, Kur'an temelli sistem, vicdan eğitimini merkeze alırken; Makarenko sistemi davranışsal disipline dayanır.Birincisi ahlâkın kaynağını aşkın bir varlıkta, ikincisi toplumsal düzende bulur.

KAYNAKÇA

6 методоввоспитанияМакаренко. Забытыезнания! (t.y.). Скорошкола. Geliş tarihi 22 Ekim 2025, gönderen https://skoroshkola.ru/blog/makarenko/

Arslan, A. (2021). Kur'an'da Değer Eğitimi İlkeleri. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 25*(1), 112-140.

Aydın, M. (2014). *Değerler Eğitimi*. Pegem Akademi.

Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kılıç, R. (Ed.). (2015). *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi El Kitabı*. Grafiker Yayınları.

Protasova, O. (t.y.). *Человекрождаетсядважды: ПедагогическаясистемаАнтонаМакаренко*. Группакомпаний «Просвещение». Geliş tarihi 22 Ekim 2025, gönderen https://prosv.ru/articles/pedagogicheskaya-sistema-antona-makarenko-pedagogy/

АнтонМакаренко. (t.y.). Литрес. Geliş tarihi 23 Ekim 2025, gönderen https://www.litres.ru/author/anton-

makarenko/about/

БиографияА.С.Макаренко. (t.y.). Geliş tarihi 23 Ekim 2025, gönderen https://makarenko.su/biography.html

Богуславский, М. В., &Куликова, С. В. (2025). *Социально-личностнаяпедагогика А.С. Макаренко в контекстероссийскогообразования*. Волгоградскаягосударственнаяакадемияпоследипломногообразования. https://vgapkro.ru/wp-content/uploads/2025/03/boguslavskij_kulikova_makarenko_monografiya.pdf

Педагогическийинститут. (t.y.). Geliş tarihi 22 Ekim 2025, gönderen https://www.s-vfu.ru/universitet/rukovodstvo-i-struktura/instituty/pi/kstol/

ПедагогическиймузейА.С.Макаренко (г. Москва). A.S. MakarenkoPedagogicalMuseum (Moscow). (t.y.). Geliş tarihi 22 Ekim 2025, gönderen http://makarenko-museum.ru/index.html

Погодин, Н. (2024, Aralık 19). *Методывоспитания и системаАнтонаМакаренко*. Фоксфорд. https://externat.foxford.ru/polezno-znat/dobrym-slovom-i-pistoletom-metodika-vospitaniya-antona-makarenko

Яковлева, Е. (t.y.). *СистемаМакаренко: В чёмеёсуть и какон к нейпришёл*. skillbox.ru. Geliş tarihi 22 Ekim 2025, gönderen https://bitrix01.wbd.prod.skillbox.pro/media/education/sistema-makarenko-v-chyem-eye-sut-i-kak-on-k-ney-prishyel/

AZİZE CAFERZADE'NİN ÇOCUK MASALLARI: TEMATİK ANALİZ (DÖRT KISA ÖYKÜ ÜZERİNDEN)

Dr. İlhame GÜLTEKİN*

Özet

Bu çalışma, Azize Caferzade'nin *Kızımın hikâyeleri* adlı kitabında yer alan gerçek hayattan alınmış dört kısa öykü -"Tekerlekli Araba", "Hardal", "Mestan ve İlaç", "Elçin`in dersi"- üzerinden hikâyelerin ortak özelliklerini, anlatım yöntemlerini, olay örgüsü ve karakter yapısı ile eğitsel katkılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel bir yaklaşım olarak tematik analiz uygulanmıştır. Bulgular, metinlerin gündelik gerçekçilik, sade ve diyalog ağırlıklı dil, "göstererek öğretme" ilkesine, dayanan didaktik mesaj verme, meraklı ve girişken çocuk kahramanlar profili ve temel bilişsel ile sosyal-duygusal öğrenme öğeleri barındırdığını göstermiştir. Konular kısa açıklama-örnek alıntı şeklinde tablo üzerinden açılmıştır. Bu masallarda akran zorbalığı, yanlış müdahile ve davranış örnekleri çocukları duygusal yönden etkilediğinden eleştirilir ve bu kısa problem müdahile-çözüm örgüsü ile hal edilerek eğitici sonuç elde edilir.

Anahtar Kelimeler: çocuk masalları, tematik analiz, akran zorbalığı, eğitim, Azize Caferzade.

AZİZE JAFARZADE'S CHİLDREN'S TALES: THEMATİC ANALYSİS (BASED ON FOUR SHORT STORİES)

Abstract

This study aims to examine the common characteristics, narrative methods, plot and character structure, and educational contributions of four real-life short stories—"Wheeled Car," "Mustard," "Mestan and the Medicine," and "Elchin's Lesson"—from Azize Jafarzade's book "My Daughter's Stories." Thematic analysis was employed as a qualitative approach in the study. The findings revealed that the texts embody everyday realism, simple and conversational language, didactic messaging based on the principle of "teaching by showing," a profile of curious and enterprising child protagonists, and fundamental cognitive and social-emotional learning elements. The topics are presented in a table with brief explanations and sample quotations. In these tales, peer bullying, inappropriate intervention, and examples of behavior are criticized for their emotional impact on children, and this short problem-solving approach is used to resolve the issue through intervention and solution, achieving an educational outcome.

Keywords: children's tales, thematic analysis, peer bullying, education, Azize Caferzade.

GİRİŞ

Professör Azize Caferzade (1921-2003) Azerbaycan`da Halk Yazarı unvanını alan ilk kadındır. 1940 yılında Ejder adlı harbiyeli bir gençle evlenen Caferzade, eşinin işi dolayısı ile Rusya'nın Magadan şehrine taşınmıştır (Caferzade, 2022, 4).

Burada bir taraftan anaokulu öğretmenliği yapmış, bir taraftan da yeni doğan Esmiralda isimli kızını büyütmüştür. II. Dünya Harbi başladığında Ejder de diğer erkekler gibi savaşa gitmiştir. Savaş bitinceye kadar çeşitli zorlukları göğüsleyen, hem yavrusunu hem de ailesini geçindirmek için uğraşan yazar, 1941 yılındanitibaren Bakü'de askeri hastanede çalışmaya başlamıştır. *"Bu sırada bebeği her gün hastaneye emzirmek için ablasının yanına getiren kardeşi bir gün ayağı takılarak düşünce bebeği de yere düşürmüş. Küçük Esmiralda henüz iki yaşını dolduramadan vefat etmiştir. Yazar, ilk ve tek*

* Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Nizami Gencevi adına Milli Azerbaycan Edebiyatı Müzesi, Eğitim Bölümü, e-mail: ilhamagultekin@gmail.com

çocuğunun anısını Esmeralda isimli hikâyesinde yaşatmıştır". (Bayram, 21)

Yazarın çocuk hikâyeleridâhil olmak üzere 200'den fazla hikâyesi, 18 öyküsü, 15 tarihi-biyografik romanı bulunmaktadır.

Çocukluk kültürünün en önemli temel yapısı, çocuğun öz farkındalığı temasıdır. Bu süreç üç yaş civarında başlar. Bu noktadan itibaren, çocuklar kendilerini başkalarının dünyasından ayırmaya başlar ve yavaş yavaş kendi egemenliklerini ve bireyselliklerini fark ederler. *"Bu süreç yıllar içinde ilerler ve çocuğun bireysel bilişlerine dayanarak hayvanlar âleminden, çizgi film karakterlerinden, masallardan, uzun metrajlı filmlerden vb. unsurlar kullanarak "ben"lerini, yani benlik kavramlarını geliştirmesiyle birlikte, kimliğinin çeşitli dönüşümlerini temsil eder"* (İzmaylova, 54). Azize Caferzade eserlerinde okur bu farkındalığı ve kimliği çok güzel sezebiliyor. Yazar sadece çocuklardan bahseden eserlerinde değil, romanlarında da kendine güvenen, gururlu, aynı zamanda ürkek çocuk karakterleri yaratmıştır. Onun çocuk hikâyeleri "Kızımın Hikâyeleri" (1964), "Annemin Masalları" (1982), "Çiçeklerim" (1988) ve "Kedi Dili" (2001) adlı kitaplarda toplanmıştır.

"Kızımın Hikâyeleri" kitabında toplam 10, "Annemin Masalları"nda 25, Çiçeklerim"de 20, "Kedi Dili"nde 13 masal/hikâyeyer almıştır. Yazarın masal, efsane ve rivayetlerden ibaret çok sayda hikâyeleri de vardır.

Bu araştırmada "Kızımın Hikâyeleri" kitabında yer alan günlük hayattan alınmış eğlenceli ve düşündürücü 4 küçük hikâyeden bahsedilmektedir. Hikâyelerin ana kahramanı, henüz okula başlamamış altı yaşındaki Kemala adlı bir kızdır. Kemala, aslında yazarın yanında büyüyen yeğenidir. Konu, çocukların masum ve oyun odaklı dünyasından, onların zekâsından, pratikliğinden bahseder. Bu kitaplar kısa ve öz hikâyelerden oluştuğu için okula yeni başlayan çocuklar için okuma kitabı olarak kullanılabilir.

1. HİKÂYELERİN TEMATİK ANALİZİ

İlk hikâyemiz "Tekerlekli araba"dır (Caferzade, 2021, 20-21).

Bu hikâye, çocukların dünyasındaki sosyal dinamikleri, dışlanma hissini ve zekanın yaş veya fiziksel gücün önüne geçerek nasıl bir kabul aracı olabileceğini anlatan bir öyküdür.

Hikâyenin ana teması dışlanma ve kabuldür. Kemale, küçük olduğu için büyük çocuklar tarafından oyun grubundan dışlanır. Ancak zekâsı ve problem çözme becerisi sayesinde grubun bir parçası haline gelir ve kabul görür. Bu, çocukluktaki sosyal hiyerarşileri ve dâhil olma arzusunu gösterir. Büyük çocuklar Kemale'yi başlangıçta küçümser ve yetersiz görürler ("ayakaltında dolaşma, ezilirsin"). Ancak onun gösterdiği pratik zekâ, onların bu önyargılarını yıkıp, küçük bir çocuğun da değerli katkılarda bulunabileceğini anlamalarını sağlar.

Büyük çocuklar çözemedikleri basit bir mekanik sorunla (tekerleğin sıkışması) karşı-karşıyalar. Oyun dışı kalmış olmasına rağmen, Kemale kenarda durup gözlemleyerek sorunu anlar ve çözüm üretir. Bu durum, pasif gibi görünen bir eylemin (seyretmenin) bile bilgi edinme ve problem çözme sürecindeki önemini gösterir.

Kemale'nin değeri, yaşı veya gücüyle değil, zekâsı ve becerisiyle anlaşılır. Bu, her bireyin, yaşına veya fiziksel özelliklerine bakılmaksızın kendine özgü bir değere sahip olduğunu ve bu değerin doğru koşullarda ortaya çıkabileceğini anlatır.

Masal sonu hikâyenin çözüme ulaştığı noktayı ve vurgulanan tematik sonuçları özetler. Kemale'nin oyuna dâhil olması ve önyargıların kırılması ana çıkarımlardır.

İkinci hekayemiz "Hardal"dır (Caferzade, 2021, 23-24).

Hikâyenin ana teması yanlış anlama ve yargılama, aynı anda ebeveynin koruyuculuğudur.

Bu hikâyede merakını gidermek isteyen bir çocuğun yaptığı yanlış adımın teyzesi tarafından büyütülmesi ve yargılanması anlatılır. Çocukların dünyasını, ebeveyn-çocuk ilişkisini, iletişimdeki yanlış anlaşılmaları ve sözlerin çocuklar üzerindeki etkisini çok iyi yansıtan kısa ve öz bir anlatıdır.

Kemale'nin Toplan'a (köpek) hardal vermek istemesi, kötü niyetten ziyade "it hardal yer mi?" merakından kaynaklanır. Bu, çocukların dünyayı keşfetme dürtüsünü gösterir.

Nazlı Teyze'nin yetişkin bakış açısıyla yaptığı "akılsız" yargısı, çocuğun masum merakını yanlış anlar ve onu derin bir üzüntüye sokar. Bu yetişkinlerin sözlerinin çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisini gösterir.

Azize ananın eve döndüğünde kızının durgunluğunu fark etmesi, endişelenmesi, nedenini anlamaya çalışması ve sonunda onu rahatlatmak için çabalaması, ebeveyn şefkatini ve çocuklarını dış dünyanın olumsuz etkilerinden koruma isteğini vurgular.

Nazlı Teyze'nin tek bir cümlesi, Kemale'yi okula gidemeyecek kadar "akılsız" olduğuna inandırmıştır. Buna karşılık ananın "akıllı yavrumsun" ve "sayıları say" eylemleriyle kızını rahatlatması, sözlerin hem yıkıcı hem de yapıcı gücünü ortaya koyar.

Üçüncü hikâye "Elçin`nin dersi"dir(Caferzade, 2021, 28).

Buradaki ana konu bir önceki hikâye ile aynıdır: abisinin ders kitaplarını masumca inceleyen Kemale'nin babaannesi tarafından uyarılması.

Bu hikâye, çocukların dünyayı algılayışını, özellikle de yetişkin dünyasındaki bilgileri ve hiyerarşiyi nasıl yorumladıklarını ironik ve masum bir dille ele alır. Ana teması okul ve bilgiye yönelik meraktır.

Kemale'nin, abisinin okul kitaplarına bakarak okul hayatını hayal etmesi, çocukların bilgiye ve öğrenmeye karşı duydukları doğal merakı ve yetişkin dünyasına katılma arzusunu gösterir. Kitaplar onun için sadece bir obje değil, geleceğe açılan bir kapıdır. O henüz okula gitmediği için, okul ve ders çalışma kavramları onun için büyüleyici ve biraz da soyut bir anlam taşır.

Ninenin, Kemale'nin kitaplara bakmasını "oyuncakla oynamak" olarak algılaması, yetişkinlerin çocukların eylemlerini kendi deneyim ve ön yargılarıyla değerlendirme eğilimini simgeler. Nine için kitapların yeri bellidir ve Kemale'nin bu eylemi onun beklentilerine aykırıdır. Bu, yetişkinlerin çocukların masumiyetini ve farklı düşünce biçimlerini her zaman anlayamadığını gösterir.

"Ders çalışıyorum" diyen Kemale, aslında yetişkinlerin "ders çalışma" eylemini taklit etmeye çalışmakta, ancak bu eylem henüz onun için tam anlamıyla anlam kazanmamıştır.

Kemale'nin, abisi Elçin'in okulda "zayıf okuduğunu" büyüklerden duyduğunu belirtmesi, çocukların yetişkin sohbetlerini ne kadar dikkatli dinlediklerini ve bu bilgileri kendi dünya görüşlerine göre nasıl yorumladıklarını gösterir. Yetişkinler çoğu zaman çocukların yanında söylediklerinin çocuklar üzerindeki etkisinin farkında değildir. Bu durum, çocukların duydukları her şeyi mutlak bir gerçek olarak kabul etme eğilimini de ortaya koyar.

Kemale'nin son repliği ("Eh! Elçin kendi dersini biliyor da benim dersimi de mi versin?!") hikâyenin zirve noktasıdır. Bu replik, Kemale'nin hem duyduğu bilgiyi (Elçin'in zayıf öğrenciliği) mantıklı bir çıkarımla birleştirmesini hem de yetişkinlerin söylediklerine karşı çocukça bir ironi geliştirmesini gösterir. Kendi "dersini" (ödevlerini) bile yapamayan birinin başkasına ders veremeyeceği şeklindeki bu çocukça mantık, yetişkinlerin beklentilerine karşı sevimli ve zekice bir başkaldırıdır. Bu, aynı zamanda çocukların kendi algılarına ve duydukları bilgilere dayanarak kendi yargılarını oluşturabildiklerini de gösterir.

Abi Elçin'in aslında "dersini bilmeyen" (zayıf okuyan) biri olması, küçük kardeş Kemale'nin gözünde aynı zamanda abisinin "öğretici" statüsünü sorgulamasına da neden olur.

Bu hikâye, çocukların masumiyeti, öğrenmeye açık oluşları, yetişkin dünyasının karmaşık kurallarını kendi basit mantık süzgeçlerinden geçirmeleri ve kimi zaman bu durumdan kaynaklanan sevimli ironileriyle doludur.

Nihayet son hikâye "Mestan ve ilaç"tır.(Caferzade, 2021, 29-30)

"Mestan ve ilaç", çocukların sorumluluk bilinci, duygudaşlık yeteneği, hastalık ve iyileşme deneyimi ile birlikte çocukça bir adalet anlayışını mizahi bir dille ele alıyor.

Kemale kapıyı açık koyduğundan kedi mutfağa girer ve tabakları kırar. Annesi hayvanı dövmek isterken çocuk onu korur ve hatanın onda olduğunu söyler. Kemale'nin hatayı sahiplenerek kediyi koruması, onun yüksek sorumluluk bilincini ve canlılara karşı empati yeteneğini gösterir. Bu, çocukların henüz yetişkinler kadar yargılayıcı olmadan, olaylara daha saf bir pencereden bakabildiğini vurgular.

Annesi Kemale'nin köşeye koyar. Burada çocuğa soğuk olur ve o hastalanır. Bu zaman fazla ilaç almaktan sıkılır ve madem kedinin yaptığının cezasını o çekti, o zaman onun yaptığı hatanın da cezası kediye kesilsin ve onun geri kalan ilaçlarını o içsin ister.

Burada çocuğun "köşede durma" cezasını kelimenin tam anlamıyla anlaması ve daha sonra hastalığının sorumluluğunu kediye yükleyip ilacın kalanını onun içmesini önermesi, çocukların dünyaya ve kurallara karşı özgün, somut ve çoğu zaman mizahi yaklaşımlarını sergiler.

Annenin ilk başta öfkelenmesine rağmen, Kemale'nin sorumluluk almasıyla yumuşaması ve ona karşı şefkat göstermesi, ebeveynlerin çocuklarının masumiyetine ve iyi niyetine karşı ne kadar hassas olduğunu gösterir. "Köşede durma" teklifi, annenin durumu bir cezadan çok, bir ders ve sevgi dolu bir şaka olarak ele aldığını işaret eder.

Kemale'nin sağalması, çocukların hastalıktan sonra iyileşmelerinin aslında hem küçükleri, hem de büyükleri ne kadar mutlu ettiği yazarın "gözleri güldü", "eve ışık doldu" ifadeleri ile gösterilir.

Hikâye, Kemale'nin masum ve içten yaklaşımlarının etrafındaki yetişkinleri nasıl etkilediğini (annenin yumuşaması, evin ışıkla dolması) ve çocukça mantığın ne kadar sevimli ve etkileyici olabileceğini, aynı zamanda çocukların mizahi adalet anlayışını gösterir.

2. KONULARA GÖRE KODLAMA

Tüm bahsedilenleri bir araya getirerek olayları konulara göre bir araya getirirsek aşağıdakı tablo ortaya çıkacaktır.

Kodlama	Tekerlekli Araba	Hardal	Elçin`İn Dersi	Mestan ve İlaç
Tekrarlanan hareket	Həmişə bizim asfalt döşənmiş iri həyətdə oynayırdı	Kəmalə həmişəki tək məni görcək quş kimi uçub qabağıma yüyürmədi		
Yaşla ilgili ayrımçılık	balaca olduğu üçün böyüklər onu oynamağa çağırmırdılar		nənə kitabları qızın əlindən alır: Kitab da oyuncaq olub?	
keşfetme ve deney yapma / yetenek gösterme	bir dolça su gətirdi, diyircəyə tökdü / mən bu saat düzəldim	görüm it xardal yeyər, ya yox	Oynamıram ki, nənəcan, dərs oxuyuram	
Cinsiyyete göre röller / stereotipler	qızın oyuna qəbul edilməməsi			
İlgi ve nezaret	uşaqların arabanı özlərinin idarə etməsi		məktəbə gedəcəyi günü arzulayırdı	
Kabül ve övgü	“Ay sağ ol, Kəmalə!”	Qızım, lap yaxşı saya bilirsən. Axı, sən mənim ağıllı balamsan		
İstehza	Kəmalənin sözünə uşaqlar gülüşdülər	sənin ağlın çatmır		
Yanlış Anlama		Məni məktəbə	Elçin öz dərsini bilir ki,	qoy dərmanın

		götürməyəcəklər	mənim dərsimi də versin?!	qalanını da mənim əvəzimə Məstan içsin; axı bu dəfə qapını o açıq qoyub, məni soyuğa verib
Redd edilme / Yargılama	böyüklər onu oynamağa çağırmırdılar, əl-ayağa dolaşma	Nazlı xala dedi ki, sənin ağlın çatmır. Səni məktəbə götürməyəcəklər	Dayan, dayan, axşam Elçin gələr dərsini verər	get Məstanın əvəzində küncdə sən dur
Ebeveyn Sevgisi ve Koruyuculuğu		qonşu qadının sözü uşağın ürəyinə toxunmuşdu, bunu ona unutdurmaq lazım idi		Ananın ürəyi yumşaldı
Sorumluluk Üstlenme ve Empati				onun günahı yoxdu, qapını açıq mən qoymuşam.

SONUÇ

Azize Caferzade öyküleri, gerçek hayattan beslenen, kısa ve öğretici ama abartısız mesaj veren, gündelik dil ve diyalogla çocuk okurla doğrudan temas kuran metinlerdir. Tematik analiz, bu metinlerin empati, problem çözme, sosyal kabul ve temel bilişsel becerilere dönük eğitimsel fırsatlar sunduğunu göstermiştir.

Bu hikâyelerden şöyle bir sonuca varılır ki, çocukların değeri, yaşı veya gücüyle değil, zekâsı ve becerisiyle anlaşılır. Özgüvenli bir çocuk kendini dışlanmış gibi hissetmez ve bir şekilde kendini kabul ettirerek önyargıları kırar. Çocukların mizahi adalet anlayışı güçlü olur. Derslerinde iyi olmayan ve bu sebepten yargılanması küçük çocukların aile içindeki hiyerarşiyi ve rolleri sorgulamasına sebep olur. Çocuklar yanlış anlamaya çok müsaitler. Bu sebepten büyüklerin sözlerin yıkıcı ve yapıcı gücünü unutmamaları gerekir.

Tüm bunların hepsinin önünde ise iletişim ve gözlem gelir. Çocuklarla açık diyalog, onun hislerini ifade etmesine olanak tanımak, sorunu aşmanın anahtarıdır (Guest, 28).

Bu tür metinler okul öncesi ve ilkokul programlarında sorgulayıcı okuma ve yaratıcı yazma gibi etkinliklerle etkili biçimde kullanılabilir.

Kaynaklar:

Bayram, P. (2013) *Azize Caferzade: Hayatı, edebi şahsiyeti, hikâyelerinin incekemesi.* Ankara:Akçağ Yayınları

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

Caferzade, A. (2021) *Uşaq hikâyeleri.* Bakı: Elm ve tehsil.

Caferzade, A. (2022) *Natavan hikâyeleri*. Bakı: MİMTA.

Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied Thematic Analysis*. SAGE Publications.

İzmaylova, E. (2019) "Tematiçeskiy analiz" kulturi detstva: obşaya xarakteristika i perspektivı primeneniya. (Çocukluk kültürünün "tematik analizi": genel özellikler ve uygulama beklentileri). *Çelovek, kultura, Obrazovanie*. 2 (32), 50-62.

YALVAÇ URAL'IN ÇOCUK ŞİİRLERİNDE DOLAYLI DİDAKTİKLİK

Prof. Dr. Könül HACIYEVA*

Özet

Hayal gücü ve düşünce tarzı ta küçük yaşlardan yani, kişinin dünyayı tanımasına başladığı günden itibaren şekillenir. Çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişiminde çevredeki insanların ona karşı tutumları, yaşadığı ortam, aldığı eğitim ve öğretimin önemli rolü vardır. Bu konuda çocuk şairleri özel bir yere sahiptirler. Türkiye'nin ünlü yazarlarından Yalvaç Ural, büyükler için kaleme aldığı çok sayıda eserlerinin yanı sıra çocukların iç dünyasından haber veren, onların his ve duygularını ifade eden, dolaylı didaktiklik içeren şiirleriyle de meşhurdur. Şairin "Tombul Rüzgar", "Bir soru", "Sayrılık", "Yangın" vs. şiirleri çocukların saf ve temiz dünyalarındaki kavramları yansıtarak onlarla diyalog kurabiliyor. Başka bir deyişle, şair çevredeki olayları çocukların gözleri ile görebiliyor ve aynı zamanda çok önemli mesajlar vermeği de unutmuyor. Yalvaç Ural'ın "Yangın" ve "Sayrilik" şiirleri, bu tür eğitici, öğretici ve açıklayıcı mesajların ifade edildiği, içinde dolaylı didaktiklik bulunan eserlerdir. Bu şiirlerde çocuklar dikkatli, duyarlı ve sorumlu olmaları ile ilgili uyarılıyor. Şairin birçok şiirinde ise, insanların içsel ve düşsel olarak çocukluk özelliklerini kaybetmeyişinden, yani, her büyük bireyin iç dünyasında büyümeyen bir çocuğun var oluşundan bahsediliyor. Türkiye'nin dünyaca ünlü yazarı Aziz Nesin'in Yalvaç Ural'ı "büyüyen çocukluğumun şairi" olarak adlandırması tesadüf değil. Yalvaç Ural, yazılarında bu sözleri büyük bir sorumluluk olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır. Bildirimizde, şairin çocuklar için kaleme aldığı şiirlerinde öne çektiği meselelere değinilecek, çocuklara iletmek istediği mesajlara ve onların dilinden yetişkinlere yönelik seslenişlere odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: dolaylı didaktiklik, şiir, Yalvaç Ural, çocuk edebiyatı.

INDIRECT DIDACTICS IN YALVACH URAL'S CHILDREN'S POEMS

Prof. Dr. Konul HAJIYEVA

Summary

Imagination and thought patterns are shaped from a very young age, from the day a person begins to understand the world. The attitudes of those around them, their environment, and the education and training they receive play a significant role in the cognitive and emotional development of children. Children's poets hold a special place in this regard. Yalvach Ural, a renowned Turkish author, is famous not only for his numerous works for adults but also for his poems that reveal the inner world of children, expressing their feelings and emotions, and containing indirect didacticism. His poems such as "Tonbul Ruzgar" (Chubby Wind), "Bir Soru" (A Question), "Sayılık" (Illness), and "Yangın" (Fire) reflect the concepts in children's pure and innocent worlds, establishing a dialogue with them. In other words, the poet sees the events around them through the eyes of children and simultaneously conveys very important messages. Yalvach Ural's poems "Yangın" (Fire) and "Sayılık" (Illness) are examples of such educational, instructive, and explanatory works containing indirect didacticism. In these poems, children are warned about the importance of being attentive, sensitive, and responsible. In many of the poet's poems, he speaks of how people do not lose their inner and imaginative childlike qualities, that is, the existence of an ungrowing child within every adult. It is no coincidence that Türkiye's world-renowned writer Aziz Nesin called Yalvach Ural "the poet of my growing childhood." Yalvach Ural emphasizes in his writings that he accepts these words as a great responsibility. In this paper, we will address the issues the poet highlights in his poems written for children, focusing on the messages he wants to convey to children and his addresses to adults from their perspective.

Keywords: Indirect didacticism, poem, Yalvach Ural, children's literature.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, konulhaciyeva75@gmail.com

Giriş

Çocuk edebiyatı toplumun manevi dünyasını, düşünce tarzını yansıtma açısından büyük önem taşır. Şöyle ki, çocuklar toplumun, ailenin kültür seviyesini yansıtan ve toplumun temel unsurlarını oluşturan bireylerdir. Onlar için yaratılan edebiyat örnekleri de bu düzeyde, hem de ait olduğu halkın bilinçsel, bilişsel, ahlaki nitelikleri ile donatılarak, dolaylı didaktikliği yansıtıcı şekilde ortaya konulmalı. Üstat Dr. F. Köprülü edebiyatın toplumu etkileyen her alanla ilişkili şekilde gelişmesi konusunda yazıyor: "Hakikaten bir milletin coğrafi çevresiyle, sonra dini, iktisadi, hukuki, ahlaki, bedii, siyasi hayatiyle edebiyatı arasındaki bağlantılar o kadar açıktır ki, bu hususta izahatı bile fazla görüyoruz." (Köprülü, 2011: 27) İster Azerbaycan'da, isterse de Türkiye'de çocuk ve gençlik edebiyatı üzerinde çalışan araştırmacılar, şair ve yazarların çoğu bu hususları göz önünde bulundurmuşlar. Bütün bunlar genellikle Türk toplumunda çocuğa ve çocuk eğitimine büyük önem verildiğini, genç neslin küçük yaşlardan başlayarak yüksek manevi ve ahlaki değerlerle, sorumluluk duygusu ile büyütüldüğünü gösteriyor.

Bildiğimiz üzere, insanı diğer canlılardan farklı kılan onun manevi dünyası, his ve duygularıdır. Hayal gücü ve düşünce tarzı ta küçük yaşlardan yani, kişinin dünyayı tanımaya başladığı günden itibaren şekillenir. Çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişiminde çevredeki insanların ona karşı tutumları, yaşadığı ortam, aldığı eğitim ve öğretimin önemli rolü vardır. Bu konuda çocuk şairleri özel bir yere sahiptirler. Çocuk edebiyatı her bir yeniyetmenin, gencin geleceğini belirliyor, sanat ve meslek seçiminde, bilime doğru ilerlemekte yardımcı oluyor. Bütün bunlarla beraber çocuk edebiyatı çocukların kitap okuma kültürünün gelişmesine de olumlu etkisini gösteriyor. Çocuk ve gençlerimizin kitap okuma alışkanlığı evde, okulda ve çocuk kütüphanelerinde gelişir.Geleceğimiz olan çocukların, günümüzün öğrencilerinin dünyaya bakışının zenginleşmesinde, estetik ve manevi eğitiminde, öğretiminde, kısacası çocuk ve gençlerin kültür açısından gelişmesinde çocuk kütüphaneleri önemli yere sahiptir. Bu kütüphanelerde çocuklara sunulan kitaplar onların geleceğe bilgili, kültürlü, merhametli, barışçı, entelektüel bireyler olarak yetişmesini sağlayan eserlerin yer aldığı yayınlar olmalı. Şöyle ki, çocuklar edebiyat aracılığı ile geçmişi, günlük hayatımızı ve kültürel gelişmeleri okuyarak öğreniyorlar. Bu sebepten çocukların yaş gelişim özelliklerine ve bilgi seviyelerine uygun mükemmel eserlerin tanıtımı ve yayılımı büyük önem arz eder. Türkiye'nin ünlü yazarlarından Yalvaç Ural, büyükler için kaleme aldığı çok sayıda eserlerinin yanı sıra çocukların iç dünyasından haber veren, onların his ve duygularını ifade eden şiirleriyle de meşhurdur. Şairin "Sincap", "Kulağımdaki küçük çan", "Tembel tenekeler takımı" adlı kitapları meşhurdur. Şiir kitaplarındaki "Tombul Rüzgar", "Bir Soru", "Sayrılık", "Yangın" vs. şiirleri çocukların saf ve temiz dünyalarındaki kavramları yansıtarak onlarla diyalog kurabiliyor. Başka bir deyişle, şair çevredeki olayları çocukların gözleri ile görebiliyor ve aynı zamanda çok önemli mesajlar vermeği de unutmuyor. Yalvaç Ural'ın "Yangın" ve "Sayrılık" şiirleri, bu tür eğitici, öğretici ve açıklayıcı mesajların ifade edildiği eserlerdir. Bu şiirlerde çocuklar dikkatli, duyarlı ve sorumlu olmaları ile ilgili uyarılıyor. Şairin "Yangın" şiirinde okuyoruz:

Yıkımların en kötüsüdür yangın

Her şeyi bir anda

Yakıp yok eder.

Biranda

Evsiz barksız

Bırakabilir çocukları.

(https://www.siirsanatedebiyat.com25.4.2015 09:20:00)

Çocuk okurlar bu şiirle yangının korkunç bir yıkım olduğunu algılıyor, böylece yangına yol açacak hareketlerde bulunmamayı öğreniyorlar. Bu şiir dolaylı didaktiklik içeren bir örnektir.

Dalgınlığı bağışlamaz

Sönmemiş bir sigara

Açık bırakılmış gaz lambası

Yeterlidir onun için.

Bir anda yakabilir

Kocaman ormanları

(https://www.siirsanatedebiyat.com25.4.2015 09:20:00)

Küçük bir ihmalin hangi felaketlere sebep olabileceği bu satırlarda açık şekilde belirtilerek çocukların bilişsel kavrama ve davranışlarında gereken etkiyi gösterebiliyor. Okurların yaş özelliklerini dikkate alan çocuk edebiyatı, ahlaki-öğüt verici içeriği ile birlikte, kendine özgün konu, fikir, dil-üslup niteliklerine de sahiptir. Çocuklar için yazmak, onların gönüllerine ve akıllarına hitap etmek her yazarın üstesinden gelebileceği bir iş değil. Bu eserlerin yazılışı şair ve yazarlardan olağanüstü yeteneğe, ilmi bilgilere sahip olmakla beraber, çocuk dünyasını derinden öğrenmeyi talep eder. Ayrı ayrı yaş grubundan olan çocukların ilgi alanını, estetik zevkini öğrenmeksizin, onları belli bir amaca doğru yöneltmek, onların bireysel meyil ve isteklerini geliştirmek mümkün değil.Bu anlamda Yalvaç Ural'ın iyi bir izlemci olarak çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimleri hakkında yeterince bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Şair bu konuda şunları yazıyor: "Bana gelince; benim birincil alanım çocuk, doğa, canlılar ve değişen ve başkalaşan insanlar ve yaşam."(Türk dili, 2015:335) Yalvaç Ural'ın çocukların iç dünyasına bu kadar yakından aşinalığı da doğaya ve canlılara onlar kadar sevgi beslemesi ile ilgilidir. "Bir soru" adlı şiirinde okuyoruz:

İnsanın yavrusu çocuk

Koyununki kuzu

Keçinin oğlak

Ceylanın ceren

Atın tay

Devenin daylak

Tilkininki neden tilki

Kurdun neden kurt

Yılanın neden yılan

Hiç düşündünüz mü çocuklar?

(https://www.antoloji.com3.4.2015 17:05:00)

Şiirde de görüldüğü gibi, burada çocuklara hayvanlarla ilgili bilgi veriliyor. Aynı zamanda yazar onları bir soru üzerinde düşünmeye davet ediyor. Çocuklar soruya cevap ararken bu hayvanları ne kadar tanıdıklarını bir daha gözden geçiriyorlar. Neticede adları önce gelen hayvanların insanın yaşamında rolü olan, evcil hayvanlar olduğunu, diğerlerinin ise evcilleşmemiş, doğada yaşayan canlılar olduğunu kendileri için tespit ediyorlar. Yalvaç Ural'ın çocuk edebiyatına bakışını bu cümleler en iyi şekilde yansıtmakta: "Kitaplarıma, çocuğu doğru yola ulaştıracak patikalar koymak yerine onu düşündürecek, araştırma yapmasını sağlayacak taşları koymayı yeğlerim."(Bir çocuk edebiyatı ustası Yalvaç Ural, 2016:45) Yukarıda baktığımız örnekte de aynı maksat ve amacın güdüldüğünü görüyoruz.

Şairin birçok şiirinde ise, insanların içsel ve düşsel olarak çocukluk özelliklerini kaybetmeyişinden, yani, her büyük bireyin iç dünyasında büyümeyen bir çocuğun var oluşundan bahsediliyor. Bu konuda yazılmış eserlerden "Büyükler ve çocuk kitapları" şiiri özellikle dikkat çekiyor:

Hafta sonları

Kitabevine gidiyorum

Çocuk kitaplarının

Satıldığı rafın önünde

Kocaman amcalar

Çocuklarına kitap alıyorlar

(https://www.antoloji.com25.4.2015 09:18:00)

Şair günlük yaşamımızda toplumda yaşanan ve izlenen sıradan bir manzarayı çizmiş. Baktığımızda, her kesin rastladığı normal bir durumdan bahsediliyor. Şiirin devamına bakınca ise şairin tamamen farklı bir noktaya dikkat çekmek istediğini görebiliyoruz.

Peki, ama söyler misiniz

Neden gizli gizli

Köşelerine çekilip

Gazeteleri arasında

Çocuk kitaplarını okuyorlar.

(https://www.antoloji.com25.4.2015 09:18:00)

Bu satırlar Yalvaç Ural'ın insanı, insan fıtratını iyi tanımasından, onun bilişsel ve duyuşsal gelişimindeki önemli hususlarla ilgili konulara hakim olmasından haber vermekte. Görüldüğü gibi, Yalvaç Ural şiirlerinde okurlar birtakım sorular karşısında düşüncelere dalıyorlar. Bu sorular insan psikolojisinin ilginç taraflarının, çeşitli özelliklerinin farkına varmaya yardımcı oluyor. Türkiye'nin dünyaca ünlü yazarı Aziz Nesin'in Yalvaç Ural'ı "büyüyen çocukluğumun şairi" olarak adlandırması tesadüf değil. Şair bu tespitle ilgili yazıyor: "Bu incelik yüklü satırların bana nasıl bir görev nasıl bir misyon yüklediğini daha o günlerde anlamıştım. Eğer çocuk yazınına gereken ilgiyi özeni göstermezsem, hem çocukların hem de Aziz Abi'nin yüzünü kara çıkarmış olacaktım." (Türk dili, 2015:333) Görüldüğü gibi, Yalvaç Ural, yazı ve söyleşilerinde bu sözleri büyük bir sorumluluk olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır. Bu sorumluluk ve misyonu iyi anlayan, ayrıca çocuk psikolojisini yeterince doğru tanımlayabilen yazar kaleme aldığı şiir ve öykülerle çocukların gönül dünyasına girebilmiştir.

Her bir yazar çocuk edebiyatının yalnız okurların yaşı ile belirlenmediğini iyi bilir. Bu zaman çocuğun sosyal çevresi, gelişimi, anlayışı, zevki, konuşması, bilgi çemberi de göz önünde bulundurulur. Çocuk okurların talep ve ilgi alanlarını öğrenirken bu hususlar dikkate alınır. Çocuk yazarı bunları göz önünde bulundurmadan eserinin adresini doğru belirleyemez. Yalvaç Ural bu hususta şunları der: "Yazarın görevi çocuğa, yaşadığı çevreyi, onun algı alanı içinde yer alan, tanık olduğu ama adlandıramadığı şeyleri ve onlarla ilgili küçük yaşamsal öyküleri anlatarak, onu okul dışı eğitimde iyi bir yere taşımaktır."(Bir çocuk edebiyatı ustası Yalvaç Ural, 2016:63) Kapsadığı konu ve içeriğinden, yansıttığı maksat ve görevinden de görüldüğü gibi, çocuk edebiyatı çeşitli bilim alanlarıyla ilgi halinde yaranarak gelişir. Pedagoji, psikoloji, etik, estetik, sanat, tıp, matematik ve fizik gibi bilimler çocuk edebiyatında belli bir derecede kavuşur. Bu anlamda çocukları araştırmaya, düşünmeye yönlendiren, dolaylı didaktikliği ifade eden bir şiir daha dikkatimizi çekiyor:

Balıklar örümceklere çok

Ama çok kızıyorlar

Çünkü insanlar

Ağ ile balık tutmasını

Onlardan öğrendi diyorlar

(Bir çocuk edebiyatı ustası Yalvaç Ural., 2016:189)

Çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimini işte bu tür şiirlerle etkiliyor Yalvaç Ural. Yalvaç Ural çocukları eleştirmeden, onlara yukarıdan aşağı bakmadan, onları cahil görmeden dostça yaklaşımlarla onlarla diyalog kurmanın taraftarıdır. Bu özellikleri taşıdığına göredir ki, hep çocukların "Yalvaç Abi" olarak seslendiği bir yazar oldu. En önemlisi ise, çocuk edebiyatının önemli isimlerinden olan bu yazarımız hep Batı'ya özenmemeyi, eski Türk sözlü ve yazılı edebiyatına

dayanarak, halk sanatından faydalanarak çocuklar için eserler ortaya koymak fikrini savunuyor. Yazarın birçok kitabı da Türk halk edebiyatından, Mevlana eserlerinden esinlenerek yazılmıştır. Onun "Anadolu öyküleri", "Sihirli pabuçlar" vs. kitapları bu doğrultuda yazılmış olan eserlerdir.

Sonda bu kanaate varıyoruz ki, çocuk yazarı olmak adaletli, merhametli, sevgi dolu olmaktır, temiz bir kalbe sahip olup çocukların dünyasına onlar gibi baka bilmektir, milli değerlere dayanan, yetişen nesil için faydalı olacak eseler üretmektir. Eserlerinden gördüğümüz gibi, Yalvaç Ural bütün bu nitelikleri taşıyan, ömrünü çocukları doğru bir şekilde yönlendiren, dolaylı didaktiklik içeren eserler yazmakla geçiren, yurduna, milletine bağlı, ileri görüşlü bir aydındır. İster çocuk edebiyatının en önemli içsel ve sanatsal özellikleri hakkındaki kanaatleri, isterse de çocuklar için yazdığı kitaplar, öykülerinin konu olduğu çocuk dizileri Yalvaç Ural'ın çocuk yazarları için çok iyi bir örnek olduğunu gösteriyor. Genç şair ve yazarlar çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimine hitap eden, dolaylı didaktiklik içeren eserler yazmak için Yalvaç Ural sanatından çok şey öğrenebilirler.

Kaynakça

1. Bir çocuk edebiyatı ustası Yalvaç Ural.Ankara, 2016
2. Köprülü, Fuad. Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara, 2011
3. "Türk dili" dil ve edebiyat dergisi. Çocuk ve ilk gençlik edebiyatı özel sayısı.Ankara, 2015
4. https://www.antoloji.com
5. http://www.tdk.gov.tr/images/images/330.pdf
6. https://www.siirsanatedebiyat.com

YURT DIŞINDA TÜRKÇE ÖĞRENİMİNİN ZORLUKLARI VE BUNUN ÇOCUK EDEBİYATINA ETKİSİ

Hilmi ALICI[*]

Doç. Dr. Müşfik BORÇALI (ÇOBANOV)[**]

Doç. Dr. Yegane HÜSEYNOVA [***]

Dr. Fatima HOCİN [****]

Özet

Dil, edebiyatın taşıyıcısıdır. Bu yolculuk, yurtdışındaki yeni nesiller için çocuk edebiyatı eserleriyle başlamalıdır. Hikâyeler, masallar ve şiirlerle dil canlı bir şekilde deneyimlenir, aidiyet duygusu beslenir. Ancak bireyler, nitelikli çocuk edebiyatı eserlerine ve bu eserleri anlamalarını sağlayacak dil eğitimine erişmekte zorluk çekmektedir. Bu nedenle, yurtdışında Türkçenin korunması için atılacak adımlar ile çocuk edebiyatında bir hareketlenme, bir gelişme sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Türk Dili, kültürel aktarım, eğitim materyalleri, aidiyet.

THE DIFFICULTIES OF LEARNING TURKISH ABROAD AND ITS EFFECT ON CHILDREN'S LITERATURE

Abstract

Language is the carrier of literature. This journey should begin with children's literature for the newgenerations abroad. Through stories, fairy tales, and poems, the language is experienced in a lively way,and the sense of belonging is nurtured. However, individuals have difficulty accessing quality children'sliterature works and the language education that will enable them to understand these works. Therefore,with the steps to be taken to preserve Turkish abroad, a momentum and a development in children'sliterature can be achieved.

Keywords: Children's literature, Turkish language, cultural transmission, educational materials, belonging.

Giriş ve Amaç

Dil, edebiyatın en temel hammadesidir. İnşaa malzemesidir. Bir milletin kültürel kimliğinin ve kolektif hafızasının temel taşıyıcısıdır. Yeterli bir dil bilgisi edebi eserlere ulaşmak, anlamak, idrak etmek için en elzem konudur. Bu dilini korumak, geliştirmek, çocuklarına öğretmek, aidiyet duygusunu kaybetmemek isteyen yurt dışında yaşayan Türkler, çocukları ile Türkçe öğrenmek isteyen yabancılar için kritik bir önem taşımaktadır.

Bu bildirinin amacı, yurtdışında yaşayan yabacılarda dahil farklı profillerdeki bireylerin Türkçe öğrenme sürecinde karşılaştıkları temel güçlükleri, kişisel gözlem ve tespitlere dayanarak ortaya koymak ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir.

[*] Emekli Subay, hilmialici@gmail.com

[**] Azerbaycan Teknik Üniversitesi, ORCID: 0009-0008-8684-2722, mborcali@gmail.com

[***] Gence Devlet Üniversitesi, Edebiyat Bölümü, yeganesabirhuseynli@gmail.com

[****] Makedonya Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi Blaje Koneski Filoloji FakültesiTürk Dili ve Edebiyatı Bölümü /Üsküp, fatimahocin@yahoo.com

Yöntem

Bu çalışma, yurtdışındaki Türkçe öğrenici profillerini ve onların karşılaştığı sorunlarını belirlemeye yönelik bir değerlendirme niteliğindedir. Yüz kişiye yakın denek ile birçoğu yüz yüze yapılan görüşmelerin sonucudur.

Bulgular: Hedef Kitle Profilleri ve Karşılaşılan Sorunlar

Yurtdışında Türkçe öğrenmek isteyen bireyler dört ana grupta incelenebilir:

1. Grup: İşgücü Göçü ve Sonraki Nesiller

Bu grubu, 1960-70'li yıllarda başta Almanya olmak üzere Hollanda, Fransa ve Belçika gibi ülkelere, kırsal kesimden giderek sanayi ve imalat sektöründe çalışmaya başlayan bireyler ile onların ikinci ve üçüncü nesil çocukları oluşturmaktadır. Bu grubun en belirgin özelliği, Türkiye ile olan bağlarının güçlü olması, aidiyet duygusunu korumaya çalışması ve çocuklarına dil ve kültürlerini aktarma çabasıdır.

2. Grup: Yeni Göçmenler

Bu grupta, "beyin göçü" kapsamında yurtdışına çıkan üniversite mezunu, iyi eğitimli genç profesyoneller, eğitim amaçlı giden öğrenciler, iş kurmak isteyen girişimciler ve mülteci statüsündeki bireyler yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunan bu grup da Türkiye ile güçlü sosyal bağlara sahiptir.

3. Grup: Türk Soylu ve Komşu Topluluklar

Azerbaycan, Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkelerde yaşayan ve farklı sosyal, ekonomik, siyasi veya kültürel sebeplerle Türkiye Türkçesini öğrenmek isteyen soydaş ve akraba toplulukları bu gruba dahildir.

4. Grup: Türkçe Öğrenen Yabancı Uyruklular

Son yıllarda, Türkiye'nin uluslararası arenadaki artan görünürlüğü ve Türk dizilerinin yarattığı kültürel merak "dizi turizmi" nedeniyle Türkçe öğrenmek isteyen yabancı uyruklu bireylerin sayısında kayda değer bir artış gözlemlenmektedir.

Karşılaşılan Temel Sorunlar

1. **Erişim ve Rehberlik Eksikliği:** Tüm grupların ortak sorunu, nitelikli Türkçe eğitimine erişim zorluğu ve bilgi kıtlığıdır. Bireyler, nereden başlayacaklarını ve kime başvuracaklarını bilememekte, bu da onları yetersiz veya dil eğitimi kisvesi altında faaliyet gösteren yapılanmaların ağına düşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.
2. **Kaliteli Eğitim Materyali Eksikliği:** Yunus Emre Enstitüsü'nün "Yedi İklim", İstanbul Üniversitesi'nin "Yeni İstanbul" ve TÖMER'lerin "Hitit" serisi gibi Türkiye kaynaklı basılı materyaller bulunmakla birlikte, bu kaynakların çeşitliliği ve ulaşılabilirliği yetersiz kalmaktadır. Yurtdışı kaynaklı yayınlar ise kimi zaman bulundukları ülkenin politik bakış açısıyla şekillenebilmekte ve bu durum tarafsız dil eğitimini olumsuz etkileyebilmektedir.
3. **Motivasyon ve Aidiyet Sorunu:** Özellikle ikinci ve üçüncü nesillerde, "Bu dili neden öğrenmeliyim?" sorusuna yanıt bulamama ve ailelerin bu konuyu yeterince açıklayamaması, öğrenme sürecinde direnç oluşturan önemli bir psiko-sosyal engeldir.
4. **Dilbilimsel Yanılgılar ve Dijital Sınıflandırma Sorunları:** Türk cumhuriyetleri ve akraba toplulukları için en büyük engellerden biri, aynı dil ailesine mensup lehçelerin farklı alfabelerle

yazılmasından ötürü farklı diller olduğu yönündeki yaygın kanıdır. Bu yanılgı, bazı dijital platformların (Google gibi arama motorlarında olduğu gibi) Türk dillerini "Türkçe, Azerice, Kazakça" şeklinde ayrı dillermiş gibi sınıflandırmasıyla daha da pekişmekte ve kafa karışıklığına yol açmaktadır.

5. **Sosyo-Politik Engeller:** Bulunulan ülkenin entegrasyon politikaları, çok kültürlü aile yapıları ve yabancı devletlerin Türkçe eğitimine yönelik politik duruşları da dilin korunması ve aktarılması önünde ciddi engeller teşkil etmektedir.

Tartışma ve Sonuç Önerileri

Yurtdışında Türkçenin korunması ve öğretilmesi, yalnızca diasporayı ilgilendiren bir mesele olmanın ötesinde, Türkiye'nin kültürel ve stratejik geleceği açısından da hayati öneme sahiptir. Eğer biz onların dilini koruyamazsak onlar... bize saldıran yabancı kültürlerin... vasıtası olacaklardır" ifadesi akademik dil için uygun değildir. Daha yapıcı ve analitik bir çerçeve önerilmiştir.

Sorunların çözümü için aşağıdaki adımların atılması tarihi bir sorumluluk olarak değerlendirilmelidir:

- ***Kurumsal Koordinasyon:*** Devletin ilgili kurumları (Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, MEB) arasında etkin, uzun vadeli ve koordineli bir dil politikası oluşturulmalıdır.
- ***Dijital Altyapı ve Materyal Geliştirme:*** Çağın gerekliliklerine uygun, interaktif, dijital eğitim materyalleri ve çevrimiçi platformlar yaygınlaştırılmalıdır.
- ***Eğitmen Desteği:*** Yurtdışında görev yapacak nitelikli, gönüllü veya profesyonel Türkçe öğretmenlerinin sayısı artırılmalı ve desteklenmelidir.
- ***Farkındalık ve Rehberlik:*** Potansiyel öğrencilere yönelik danışmanlık ve yönlendirme hizmetleri sunulmalı, Türk dil ailesi içindeki benzerlikler konusunda farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.
- ***Toplumsal Seferberlik:*** Sivil toplum kuruluşları, akademi ve vatandaşlarımız da bu sürece dahil edilerek topyekün bir seferberlik başlatılmalıdır.

Bu çabalar, yalnızca bir dilin korunması değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve küresel bağların güçlendirilmesi anlamına gelecektir.

BAŞKURT ÇOCUK EDEBİYATI

Doç. Dr. Ayten KURBANOVA*

Xülasə

Ən qədim zamanlardan ailə strukturunun ən vacib hissəsi sayılan uşaq mövzusu və ona olan xüsusi diqqət Türk toplumlarında ortaq dəyərlərdən biri olmuşdur. Ailə tipologiyalarının necə və hansı əsaslarla formalaşması etnoloqları və sosioloqları ən çox düşündürən məsələlərdən biridir. Mədəniyyətlərin mənşəyi haqqında miflər, əfsanələr, dastanlar, nağıllar, tarixi mənbələr, müasir tədqiqatlar işığında əldə edilmiş antropoloji və etnoloji tapıntılar bu qiymətləndirmənin aparılması üçün ən fundamental məlumatları təşkil edir. Türklərin ailə anlayışının və ailə üzvlərinin sosial quruluşun ən kiçik struktur bloku daxilindəki mövqelərinin müəyyənləşməsi məsələləri folklor nümunələrindən də özünü göstərməkdədir. Hansı Türk xalqının, Türk toplumunun ədəbiyyatına nəzər salsaq, uşaq ədəbiyyatının nümunələrini görə bilərik.

Açar Sözlər: Başkurt ədəbiyyatı, Türk xalqları ədəbiyyatında uşaq mövzusu, Başkurt uşaq ədəbiyyatı.

Abstract

The subject of children, which has been considered the most important part of the family structure since ancient times, and the special attention paid to it, has been one of the common values in Turkish societies. How and on what basis family typologies are formed is one of the most thought-provoking issues for ethnologists and sociologists. Anthropological and ethnological findings obtained in the light of myths, legends, epics, fairy tales, historical sources, and modern research on the origin of cultures constitute the most fundamental information for conducting this assessment. The issues of determining the family concept of the Turks and the positions of family members within the smallest structural block of the social structure are also evident from folklore examples. If we look at the literature of any Turkish people or Turkish society, we can see examples of children's literature.

Keywords: Bashqird literature, the subject of ushaq in the literature of Turkish peoples, Bashqird ushaq literature.

Qədim tarixə, zəngin və çoxjanrlı folklora malik olan Başkurt ədəbiyyatında uşaq mövzusu folklor nümunələrinə, qədim dastan yaradıcılığına qədər gedib çıxır. Müasir Başkurt uşaq ədəbiyyatının əsasını isə məktəbəqədər və məktəb yaşlı uşaqlar üçün xüsusi yazılmış əsərlər təşkil edir. Başkurt yazılı ədəbiyyatında, poeziyasında uşaqlar üçün ilk seçilən əsərlər XIX əsrin ikinci yarısında yaranmağa başlamışdır.

Q. Sokroyun "Dərre Ғəли" (1873; "Qali inciləri") şeirlər toplusu erkən dövr Başkurt uşaq ədəbiyyatının mühüm hissəsidir. Bu toplu XIX əsr Başkurt poeziyasının formalaşması mərhələsini əks etdirir. Əsasən təbiət haqqında şeirlər silsiləsi olan bu topluda müəllif şeirlərini hikmət, mənəvi dəyərlər mövzularında bir xəzinə kimi təqdim etmişdir. Klassik şərq poeziyasının təsiri ilə yazılmış şeirlərdə əsasən qəzəl, məsnəvi, rübai formalarından istifadə edilmiş, həm maarifçi, həm də dini-didaktik məzmunda olduğu üçün mədrəsə mühitində ədəbi mənbə kimi də dəyərləndirilmişdir. Toplunun məhz Başkurt Türkcəsində ərsəyə gəlməsi Q. Sokroyun xalq dilinə olan sevgisini də ifadə edirdi.

Akmullanın didaktik-tərbiyəvi əsərləri də XIX əsrin sonunda yaradılmış Başkurt uşaq ədəbiyyatının mühüm hissəsi hesab oluna bilər. Onun "Нәсихәттәр" (Nəsihətlər), "Әҙәп" (Ədəb),

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü, ORCID 0000-0001-8020-6508, filoloq86@mail.ru

“Инсаф” (İnsaf haqqında), “Донъя” (Dünya haqqında), “Нәфсе”(Nəfs), “Бәхет”(Bəxt) və s. kimi əsərlərində iman, səbir, mərhəmət, çalışqanlıq, cəhalətin tənqidi və s . kimi mühüm məsələlərin təbliğinə yer vermişdir. “Башҡорттарым, уҡыукәрәк!” (Başkurtlarım,oxumaq gərək və ya Elm haqqında) adlı məşhur əsərində isə o, elm və maarifə çağırış ideyaları xüsusi yer tutur.

МухаметсалимИшмухаметовичУметбаев (1841-1907) Başkurt ədəbiyyatında erkən maarifçi şair-tədqiqatçılarından biri olmuşdur. O, sistemində, məktəbdə çalışmış və uşaqların, gənclərin maariflənməsində pedaqoji fəaliyyələ məşğul olmuşdur. 1897-ci ildə yazdığı “Ядкар”(*Yadigar*) adlı əsərindəelm, tarix, etnoqrafiya, əxlaq mövzularına toxunur. Bu əsər sadəcə Başkurt xalqının deyil, bir çox Türk xalqlarının ədəbiyyatında elm, din, vətənpərvərlik mövzularını birləşdirən ilk əsərlərdəndir.

Uşaq ədəbiyyatı XX əsrin əvvəllərində daha da intensiv inkişaf etməyə başladı. İlk antologiyaların nəşr olunması bu istiqamətdə görülən işlərdən biridir. "Şimal-Şərqi Başkurtlar üçün Oxu və Praktiki İlkin Dərslər üçün ABC Kitabından Sonra İlk Kitab" (1906) və Cənub-Şərqi Başkurtlar üçün ABC Kitabından Sonra İlk Kitab (1908) kimi kitablarda çap olunan A.G.Bessonovunəsərləri, Ş. Babiç, M. Qafuri, A.S. İsyaberdin, B.G. Mirzənov, Z. Ümməti, Ya.Q. Yumaev, S.S.Yakşiqulov kimi müəlliflərin əsərləri uşaqlara həsr edilmişdir. Bu dövrün əsas müəlliflərinin əsərləri əsasən "AkYul" (Kazan) uşaq jurnalında nəşr olunurdu. Bu dövrün əsərləridaktik əhəmiyyəti ilə seçilir. Oktyabr inqilabından sonra uşaq kitablarının mövzusu daha genişləndi, yeni obrazlar meydana çıxdı. Q.Amantayın, X.Q. Qabitovunəsərləri, Yu. Gərey, B.İşəmgül, H.Kərim, A.Karnay, S.Kulibay, H.Muxtar, Q.Səlyam, A.M.Tağırova, D.Yultiya, T.Yanabikimi müəlliflər Başkurt uşaqədəbiyyatınındahadainkişafetməsinəmühümtəsirgöstərmişlər. 1929-cu ildəBaşkurtdilindəilkuşaqjurnalıolan"Кερπе " ("Kirpi") nəşrolunmağabaşladı. 1930-cu illərdə “Pioner” adı ilə, 1991-ci ildən isə müasir dövrdə “Amanat” adı ilə çap olunmağa davam etməkdədir.

1930-cu illərin uşaq ədəbiyyatının görkəmli əsərlərindən biri də H.Muxtarın yeniyetmələrin inqilabi fəaliyyətlərdə iştirakından bəhs edən “Дөвүлалдынан” (1935, son nəşr 1955; “Fırtına qabağı”) hekayəsidir. Böyük Vətən Müharibəsi illərində Azərbaycan ədəbiyyatında da olduğu kimi, Başkurt uşaq ədəbiyyatında Vətəni qorumaq mövzusu əsas mövzuya çevrilir. Z.A. Biişevanın "Partizan Malay" 1942 ("Partizan oğlan") hekayəsinin qəhrəmanları olan uşaqların partizanlara cəsarətlə yardım etməsi, vətənpərvərlik və fədakarlıq ideyalarının təbliği məsələləri ön plana çıxır.

Başkurt folklorşünas və yazıçısı КирейМәргәнһәртәрәfli yaradıcılığı ilə yanaşı “Başkurtlar” hekayə toplusunda müharibə mövzusuna aid hekayələrə yer vermişdi. “Kəşfiyyatçı Bulat həmunyndusyTurat” 1944(“Kəşfiyyatçı Bulat və onun dostu Turat”) hekayəsində hərbi tədbirlərdə iştirak edən cəsarətli igidlərdən danışırlır.

S.Aqişin1942-ci ildə yazdığı “ПетькаЯкушинменәнПетькаБайрамғолов” (“PetkaYakuşin və PetkaBayramqulov”) əsərində Başkurt və rus gənclərinin dostluğu, düşmənə qarşı ortaq mübarizəsi, cəbhədəki qəhrəmanlığı və vətənin müdafiəsi kimi məsələlər təsvir olunur.

Eyni ildə G.Qümer tərəfindən qələmə alınan “İkeTimerbulat” adlı nəsr əsərində daha maraqlı süjet xətti hakimdir. Belə ki, fərqli yerlərdə böyüyüb boya-başa çatan iki eyniadlı gəncin vətənin müdafiəsi uğrunda birinin ön, digərinin arxa cəbhədə qəhrəmanlıq göstərməsi təsvir olunur. Cəbhəyə gedən Başkurt, rus və ukraynalı əsgərlərin uşaqlarının dostluğu S.Aqişin “Minin osayym” 1944 (“Mənim üç ayım”)hekayəsinin əsas motividir.

Müharibə dövründə ədəbiyyatda əlamətdar hadisələrdən biri də R.Niqmətinin vətəndaş şüuru və vətənpərvərlik ruhu aşılanmış “Sovetlər İttifaqının atalarını əvəz edən uşaqların qəhrəmanlığı” və “Qızımın suallarına cavablar” 1944 poemaları olmuşdur.

Müharibədən sonrakı onillikdə yaranan uşaq ədəbiyyatında folklor ruhu daha aydın duyulur. A.Vəli, R.B.Qabdrahmanov, D.Q. Kiekbayev’in əsərlərində nağıl motivləri ilə Başkurt uşaq ədəbiyyatını daha da zənginləşdirmişdir. K. Mergen’in "Kariişel" (Karaidel, 1947), S. Aqiş’in "Yılğabuynda" (Çay Kənarında, 1952), "Belə" (Evimizin Sevinci, 1954), Z. Biişeva’nın "Duçbulayyк" (Gəlin Dost Olaq, 1951) romanları, M. Kərim’in “Böyük Orkestr” (1956), A. Q. Bikçentayev və başqalarının yaratdığı uşaq ədəbiyyatında əsas mövzuları dostluq və məhəbbət, qarşılıqlı dəstək, fərdin

kollektiv qarşısında məsuliyyəti və s. bu kimi müsbət duyğuların təbliği idi. F.A.Rəhimqulovanın “Yakın dus” (“Yaxın dost”1947), S.Kulibəyin “Koştlar” (“Quşlar” 1948), K. Dayananın “Koştar kilə” (“Quşlar Gəlir” və ya “Bahar Gəlir” 1954), K. Kinyäbayev "Бepeнcecəcкəлəp" (İlk Çiçəklər, 1955) və s. kimi əsərlərdə müəlliflər gənc oxucuları əyləncəli şəkildə ətraf aləmlə tanış edirlər. İnsan və təbiətin harmoniyasından, baharın gəlişinin sevincindən yaranan ümid və sevinc hisslərini əks etdirən bu nümunələr müharibən sonrakı ədəbiyyatda ümid hissləri yaradırdı.

Z. Biişevanın “Yanlehəreftəp” (“Canlı məktublar”1947), “Baxetкyҙyxaҡyndaəkiət” (“Xoşbəxtlik qızının nağılı” 1949), “El-el arbam” (“Uçan araba”1956) əsərləri öz ədəbi keyfiyyətinə görə daha orijinaldır. 1940-1950-ci illər aralığında yazılmış uşaq hekayələri silsiləsinə daxil olan bu əsərlər didaktik nəsr nümunələri kimi diqqəti cəlb edir. Məsələn “Canlı Məktublar” hekayəsində əlifbanı yeni öyrənən uşaqların məktublarla dostlaşması, elm və təhsilə sevginin vacibliyi ön plana çəkilir. Bu əsər didaktik janrın inkişafında yeni mərhələ idi.

Müəllifin 1949-cu ildə yazdığı “Xoşbəxtlik qızının nağılı” adlı uşaq hekayəsində insanların xoşbəxtliyi axtarması və bu xoşbəxtliyin yalnız var-dövlətdə deyil, zəhmət və mərhəmətdə olması ideyası əks olunmuşdur. Xalq ədəbiyyatının güclü ruhu duyulan bu nəsr nümunəsi simvolik obrazlarla da zəngindir.

Müəllifin 1956-cı ildə qələmə aldığı uşaq hekayəsi olan “Uçan araba” fantastik nəsr nümunəsidir və Başkurt ədbiyyatında bu əsəri həcminə görə povest də adlandırırlar. Həm realist, həm fantastik elementlərlə zəngin olan əsərdə xeyirxahlığın və dostluğun təbliği əsas ideyadır. Müəllifin bu əsərləriBaşkurt uşaq ədəbiyyatında didaktika, nağıl və fantaziyanın sintezini yaratdı. Əxlaqi-mənəvi dəyərləri ön plana çəkdi.

Ş.Bikkula, Biişeva, Bikchentaeva, D.M.Bulyakova, M.Qali, A.İqebayeva, F.A.İsanqulova, Kinyabulatova, Rahimqulova, G.Yunusova və başqalarıəsəazdığı uşaq ədəbiyyatı nümunələri xarici ölkələrdə nəşr edilmişdir. M.Kərimin “Xəбəpкəтəм” ("Xəbər gözləyirəm" 1976), və S. Əlibəyin "Тылсымлышшар" ("Sehrli top” 1994) kitabı H.C. Andersen YUNESKO-nun Uşaq və Gənclər üçün Kitablar üzrə Beynəlxalq Şurasının Fəxri Diplomu ilə mükafatlandırmışdı. “Xəbər gözləyirəm” uşaq şeirləri toplusu müharibədən sonrakı dövrdə insanın daxili aləmi, sevgi, vətən sevgisi və sabaha ümid hisslərinin dərindən tərənnüm olunduğu əsərlərdir. “Sehirli top” hekayəsi isə obrazlı təfəkkürün nağıl ünsürləri ilə birləşməsindən meydana gəlib. Əsərdə dostluq, mərhəmət,xeyirin şər üzərindəki qələbəsi və s. kimi didaktik fikirlər ustalıqla təsvir olunub.

1980-ci illərin sonu və XXI əsrin əvvəllərinin Başkurt uşaq ədəbiyyatı janr və üslub müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunur. Şeir və nəsrlə yanaşı, uşaq və yeniyetmələr arasında dramaturgiya da inkişaf edirdi, sevilirdi. BaşkurtDramTeatrında, Milli Gənclər Teatrında və Kukla Teatrında S. Əlibəyin, L. Sakmarın, S. R. Surinanın, Q. Q. Şəfikovunvəbaşqalarınınpyesləritamaşayaqoyulur. B. S. Baimov, N. Qayıtbay, İsaqulov, F. A. İsxakova, B. Z. Rafikova, G. A. əsərləri ilə təmsil olunan uşaqlar üçün fantaziya və macəra ədəbiyyatı inkişaf edir.

XXI əsrin ilk onilliyində Başkurt uşaq ədəbiyyatında maraqlı bir nəsr əsəri diqqəti cəlb etdi. 2003-cü ildə başda Xisamova olmaqla bir neçə müəlliflik qrup tərəfindən qələmə alınan “Оторпланетаҡыҙы”(*Yadplanetli Qız) romanı fantastik uşaq-gənc romanı kimi diqqəti çəkir. Əsər Başkurt və Rus dillərində nəşr olunmuşdur. Bu roman Başkurt ədəbiyyatında elmi-fantastik janrda qələmə alınan ilk əsərdir.* Əsərdə yer kürəsinə yadplanetdən gələn bir qızın macəraları, onun insanlarla ünsiyyəti və “başqa dünyadan gələn fərqli baxış” motivləri əks olunur. Əsərin baş qəhrəmanı Otur adlı yadplanetli qız; dünyamızdakı uşaqlara dostluq, sevgi, təbiətə və elmi biliyə hörmət kimi dəyərləri öyrədir. Əsər həm tərbiyəvi , həm maarifləndirici məzmuna malikdir.

M. K. Agliullin, F. A. Asyanov, A. Axmet-Xuja, R. F. Baybulatov, M. S. Burakaeva, G. Davledi, G. G. Zaripov, V. M. İsxakov, S. M. Mullabayev, N.S. Musin, R.G. Nizamov, R.Z. Nizamov, B. Nuqumanov, G. Z. Ramazanov, R. M. Sabitov, M. H. Sadykova, M. Siraji, R. Q. Sultanqareev, D. A. Talxina, R. Xairi, A. A. Xamatdinova və başqaları müasir Başkurt ədəbiyyatında uşaq ədəbiyyatının tanınmış yazarları hesab olunur. Bu müəlliflərin əsərləri didaktik mövzularda olub milli-mənəvi tərbiyə, emosional inkişaf və insani münasibətlərin təbliğinə həsr olunub.

A. A. Tağırova, F. X. Tuğuzbayeva, M. Xannanova, Ə. Axmetzyanova, A. Z. Vaxitova, G. G.

Qaleyeva, T. Qaniyeva, M. X. Xismatullina, G. M. Şəfiqova, A. Ş. Yaqafarova, M. Yamaletdin və başqalarının əsərlərində issə əsas motiv ailə və məktəbdəki etik davranış qaydalarıdır.

Müasir yazıçılar ana dilinin və mədəniyyətinin mənəviyyat, qorunub saxlanılması və inkişafı problemlərinə daha çox diqqət yetirməyə başladılar. Sonillərdə M.B. Absalyamov, F.X. Qubaidullina, F.S. Murzakayev, F.T. Muxametzyanov, G.R. Sitdikova, İ.X. Timerxanov, R.M. Uraksina və başqaları uşaq və gənclər ədəbiyyatı sahəsində fəalişləyirlər. "Балаларәдебиетенеңантологияһы" (Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası, 1986-87) nəşri Başkurt ədəbiyyatı tarixində yeni bir hadisə oldu.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Başkurt uşaq ədəbiyyatı dedikdə yeniyetmə və gənclərin yaratdığı ədəbi nümunələr də nəzərdə tutulur. 2005-ci ildən uşaq və gənclər üçün ədəbiyyat və incəsənət sahəsində H.Davletşina adına Başkurtıstan Respublikasının Dövlət Mükafatı təsis edilib.

1981-ci ildəBaşkurtıstan Dövlət Nəşriyyatı və ya Başkurt yazıçılar birliyinin təşəbbüsü ilə"Уҡысыларижады" ("Tələbələrin yaradıcılığı") seriyasının nəşrinə başlandı. Bu seriyanın "Безбаласаҡиленән" (Biz Uşaqlıq Ölkəsindənik, 1981), "Төрләүек" (Bulaq, 1997) kitablarına gənc oxucuların əvvəllər "Акбузат" və "Аманат" jurnallarında və "Йеншишма" qəzetində dərc olunmuş əsərləri daxil edilib. Bu layihənin əsas məqsədi yeniyetmə və gənclərdə yaradıcılıq potensialını dəstəkləmək və onu inkişaf etdirməkdir.

Son illərdə Başkurtıstanda uşaq ədəbiyyatının yaranması istiqamətində yenilikər davam etməkdədir. Bu baxımdan təkcə məktəbli yeniyetmələr üçün deyil, eyni zamanda məktəbəqədər uşaqlar üçün də yeni əsərlər hazırlanır. "Китап-байрам" adlı festival geniş şəkildə qeyd olunur. Son beş ildə Başkurt uşaq ədəbiyyatının inkişafına nəzər salsaq, görərik ki, son dövrdə yaradılan uşaq ədəbi nümunələri əsasən müasir standartlara uyğun şəkildə - rəqəmsal və multimedia formatında və ya audiokitablar şəklində hazırlanmaqdadır.

"Живойродник" (Canlı Bulaq) adlı uşaq ədəbiyyatı nümunəsi isə 2021-ci ildə 4 fərqli dildə çap olunmuşdur.

"Шаянбесәй. Кот-озорник" (Şən Pişik, 2023) kitabı uşaqlar üçün son dövrün standartlarına uyğun olaraq nəşr olunmuşdur. Kitab multimedia formatlıdır, həm Başkurt, həm rus dillərində nəşr olunub, mobil oyunu da var.

"Балаларсәхнәһе" (Uşaqların Səhnəsi) adlı pyeslər toplusu da 2024-cü ildə Başkurt dilində nəşr olunmuşdur.

2025-ci ildə nəşr olunan "Тылсымәйәләре" (Sehrbazlar) povesti fantastik janrdadır və dostluq, mərhəmət hisslərini təbliğ edir.

Ədəbiyyat

1. Проблемыразвитиябашкирскойдетскойлитературы (S. G. Səfuanov) — 1988; Уфа: Башк. кн. изд-во.
2. Антология детской литературы башкирского народа — (red.: kollektiv; təqdimat 2019).
3. https://ebook.bashnl.ru/dsweb/View/ResourceCollection-321?utm_source
4. https://sibay-lib.ru/?utm_source
5. https://ebook.bashnl.ru/dsweb/View/ResourceCollection-321?utm_source

GÜNEY AZERBAYCAN ÇOCUK FOLKLORU VE ÇOCUK EDEBİYATININ SANATSAL DÜŞÜNCEDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kıymet MEHERREMLİ[*]

Özet

Sanatsal zevk, edebi düşünce ve tefekkür ile küçük çocukların ahlaki ve davranışsal normlarının doğru yönlendirilmesi ve oluşturulması arasındaki önemli bağlantıyı kabul ettiğimizden, bu alanda folklor örneklerinin eğitici rolünün önemine özellikle dikkat çekmek gerekir. Folklor, halk yaratıcılığı, aslında tüm sonraki edebiyatın ve genel olarak sanatsal düşüncenin birincil kaynağı ve temeli rolünü oynar. Yetişkinlere yönelik edebiyata giden yol, gençler için yazılmış eserlerden geçer. Bu durum, çocuk edebiyatının bağımsız bir ulusal edebiyat alanı olduğu sorununu ön plana çıkarır.

Makalemizde, Güney Azerbaycan'da küçük çocuklara yönelik edebiyat üreten yazar ve şairleri, onların yaşamlarını ve yaratıcılıklarını analiz düzeyine taşıdık ve güneyimizde var olan çocuk edebiyatı ve çocuk folkloru örneklerinin özelliklerini karşılaştırmalı bir analizle ele aldık. Güney Azerbaycan çocuk edebiyatının önde gelen isimleri Mirza Hasan Rüşdiyye, Cabbar Askerzade Bağçaban, Haşim Tarlan, Muhammedhuseyn Şehriyar, Samad Behrengi, Merziyye Üsküli, Alirza Nabdil Oktay, Hasan Farşbaf, Susen Navadeye Razi, Resul Kadiri ve diğerlerinin sanatsal yaratıcılıkları bilimsel olarak analiz edildi. Bu analizler sırasında, çocukların ulusal gelişimi ve manevi gelişiminde zengin yaratıcı miraslarının rolü ve önemine özel bir önem verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Azerbaycan, Çocuk folkloru, Çocuk edebiyatı, Samad Behrengi, Muhammedhüseyin Şehriyar.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF CHILDREN'S FOLKLORE AND CHILDREN'S LITERATURE IN ARTISTIC THOUGHT

Giymet MAHARRAMLI[1]

Summary

Recognizing the crucial connection between artistic taste, literary thought and contemplation, and the proper guidance and formation of moral and behavioral norms in young children, it is necessary to emphasize the importance of the educational role of folklore in this field. Folklore, folk creativity, in fact, serves as the primary source and foundation of all subsequent literature and artistic thought in general. The path to adult literature lies through works written for young people. This brings to the fore the question of children's literature as an independent national literary field.

In our article, we analyze the writers and poets who produced literature for young children in South Azerbaijan, their lives, and their creativity, and we examine the characteristics of children's literature and children's folklore examples existing in our south through a comparative analysis. The artistic creativity of prominent figures in South Azerbaijani children's literature - Mirza Hasan Rushdiyye, Jabbar Askerzade Baghchaban, Hashim Tarlan, Muhammadhusayn Shahriar, Samad Behrengi, Merziyye Uskuli, Alirza Nabdil Oktay, Hasan Farshbaf, Susen Navadeye Razi, Rasul Qadiri, and others - has been scientifically analyzed. During these analyses, special attention has been paid to the role and significance of their rich creative heritage in the national and spiritual development of children.

Keywords: South Azerbaijan, Children's folklore, Children's literature, Samad Behrengi, Muhammadhusayn Shahriar.

[*] Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami Gencevi Edebiyat Enstitüsü Güney Azerbaycan Şubesi Araştırma Görevlisi, Şair, ORCID: 0000-0002-3572-1284, qiymet-555@mail.ru

[1]Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi, Department of South Azerbaijan Literature, Doctor of Philology, researcher-poet

Azərbaycan zəngin mədəniyyətə və qədim tarixi köklərə malik bir ölkədir.Bu ölkənin əzəli-əbədi sakinləri olan Azərbaycan Türklərinin mənsub olduğu qədim ənənələrin yaşadılıb inkişaf etdirilməsi ilə o öz varlığını, milli kimliyini tarixə sübut etməklə yanaşı, minilliklərə söykənən ağız ədəbiyyatı, xalq yaradıcılığı xəzinəsinin müxtəlif növ və janr nümunələrini də gələcəyə daşımağı bacarıb.

Şifahi və yazılı ədəbiyyat xalqın milli-mənəvi dəyərlər sisteminin əsasını təşkil edir. Əsrləri adlayıb gələn folklorun, klassik və müasir ədəbiyyatın müxtəlif növ və janrları əsasında formalaşan mənəviyyat xəzinəsinin gənc nəslin elmi və bədii zövqünün, dünyagörüşünün, zehni qabiliyyətinin dərinləşməsində rolu əvəzsizdir. Eyni zamanda, xalqın zəngin yaradıcılıq irsi üzərində davamlı olaraq yeni ədəbi nümunələrin yaranması milli ədəbiyyatımızı bütövlükdə vahid milli-mənəvi dəyərlər sistemi şəklində dünya xəzinəsinin əhəmiyyətli bir hissəsinə çevirməkdədir.

Milli folklorumuz və ədəbiyyatımızın mühüm tərkib hissəsi olan uşaq folkloru və uşaq ədəbiyyatımız ədəbiyyatşünaslıq və folklorşünaslıq elm sahələrinin tədqiqat obyekti kimi daim diqqət mərkəzindədir. Bu mənəviyyat xəzinəsi və onun üzərində aparılan tədqiqat işləri birbaşa insan faktoru ilə bağlıdır. Eyni zamanda, insan şəxsiyyətinin formalaşmasına uşaq yaşlarından başlanılmalı, mövcud ədəbiyyat və mədəniyyət hadisələri onun milli-mənlik şüurunun, milli özünütəsdiqin, milli düşüncə və təfəkkürün, milli vətənənpərvərlik və ləyaqət hisslərinin düzgün istiqamətə yönəlməsini təmin etməlidir. Bu halda isə uşaq folkloru və uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrinin onlara lazım olan səviyyədə çatdırılması – həm fiziksəl olaraq, həm də ruhsal ödənc formasında – mühüm əhəmiyyət daşıyır. "Milli ədəbiyyatın müstəqil sahəsi olan uşaq ədəbiyyatı kiçik yaşlı məktəblilərin, yeniyetmələrin bədii zövqünün formalaşmasına, oxu və yazı vərdişinin yaradılmasına, zehni qabiliyyətinin güclənməsinə xidmət göstərir" [6, s.9].

Kiçik yaşlı uşaqların bədii zövqünün, ədəbi düşüncə və təfəkkürünün, əxlaq və davranış normalarının düzgün istiqamətlənməsinin bədii ədəbiyyatla mühüm bağlılığını qəbul etdiyimiz kimi, bu sahədə folklor örnəklərinin tərbiyəvi rolunun da əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Böyüklər üçün nəzərdə tutulan ədəbiyyatın yolu kiçik yaşlılar üçün yazılan əsərlərdən keçir. Bu isə uşaq ədəbiyyatının milli ədəbiyyatın müstəqil sahəsi kimi təzahür etməsini önə çıxarır. Danılmaz həqiqətdir ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı həm tarixi ənənələr, həm də müasir bədii təcrübələr kontekstində formalaşıb mükəmməlləşir. Daha dəqiqi, tədqiqatçı-alim, şair Zahid Xəlilin: "Uşaq ədəbiyyatı müəyyən mənada folklorun davamı, böyüklər üçün yaranan söz sənətinin başlanğıcıdır. Təsadüfi deyildir ki, folklorun bir sıra janrları uşaq ədəbiyyatına da keçmişdir. Tapmaca, yanıltmac, nağıl və digər janrlar folklordakı xüsusiyyətlərini eynilə uşaq ədəbiyyatında yaşadır" [5, s.10] – qənaətilə razılaşırıq, çünki folklor, xalq yaradıcılığı doğrudan da bütün sonrakı dövrlər ədəbiyyatının və ümumilikdə götürdükdə bədii təfəkkürün ilkin qaynağı, bünövrəsi rolunu oynayır.

"Uşaq ədəbiyyatının məqsədi, uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, dövrünün dünyəvi biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etmək, tarixini, keçmişini dərindən öyrətmək, gələcəyin böyük quruculuq işlərində fəal iştirak etmək istəyi ilə tərbiyə etməkdir" [5, s. 15] – kimi fikirlərin insan həyatına və milli-mənlik şüuruna həqiqətən necə təsir etdiyini biz yetişən gənc nəslin timsalında açıq-aydın görüb müşahidə etməkdəyik. Belə ki, onların hələ uşaq ikən oxuyub yaddaşına yazdığı və zaman keçdikcə ondan təsirlənərək vətənə, millətə, torpağa, insana və insanlığa necə böyük sevgi ilə bağlandıqlarıının şahidi oluruq. Uşaq ədəbiyyatı, uşaq folkloru xəzinəsi sözün həqiqi mənasında insanın yetişməsində əsl məktəb rolu oynayır.Məktəb insan həyatı üçün nə deməkdirsə, onu yetişdirib formalaşdıran əsərlər də eynən o funksiyanın daşıyıcısı, belə demək mümkünsə, daha böyük əhəmiyyətə malik təbii prosesləri yerinə yetirmək üçün məxəzdir. Bu prosesdə bir məqam unudulmamalıdır. Uşaq ədəbiyyatı, yaxud uşaq folkloru, ümumilikdə hər ikisi özündə çox böyük dəyərləri ehtiva etməlidir. Uşaq yazıçıları bir şeyi unutmamalıdır ki, onların öhdəsinə bu sahədə çox böyük vəzifələr düşür. Onların qarşısında duran vəzifə, həyata keçirməli olduqları missiya böyüklər üçün yaradılan ədəbiyyatdakından daha dərin, daha məsuliyyətlidir. Təbii ki, "uşaq ədəbiyyatı bir sıra vəzifələri həyata keçirməlidir: uşaqlar üçün yazılan əsərlər sadə, aydın bir dilə malik olmalıdır. Sadə süjetə əsaslanmalıdır. Çoxşaxəli əhvalatlar, təmtəraqlı ifadələr, pafoslu şüarlar ona yabançıdır. Bir sözlə, uşaq ədəbiyyatının spesifikası yaradıcılıq meyarına çevrilməlidir"[5, s.15] - kimi şərtlər əsasında yaranan ədəbi nümunələrin kiçikyaşlı uşaqların, yeniyetmələrin mənəvi tələbatını ödəyən əsərlər ola biləcəyinə şübhə qalmır.

“Şifahi xalq ədəbiyyatımızda, orta əsrlər humanist poeziyamızda, maarifçi realist ədəbiyyatımızda və ən yeni ədəbi irsimizdə uşaq və yeniyetmələr üçün nəzərdə tutulan kifayət qədər bədii nümunələr var” və bu istiqamətdə araşdırma aparmaq üçün, bu tay Azərbaycanımızın uşaq ədəbiyyatı və folklor sahələrinin kifayət qədər öyrənildiyini nəzərə alaraq, məruzəmizi hazırlayarkən, Bütöv Azərbaycanımızın ayrılmaz hissəsi olan Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı və folklor örnəklərinə müraciət etməli olduq. Qeyd edək ki, bu sahədə də son illər ərzində saysız elmi araşdırma, toplama, nəşr və tədqiq işləri görülmüşdür.

İlkin olaraq son on il ərzində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun layihəsi və qərarı ilə işıq üzü görən on yeddidən artıq “Güney Azərbaycan folklor örnəkləri” kitablarına nəzər yetirməyi məqsədəuyğun saydıq. Çünki, institut əməkdaşları elə də çox olamayn bu zaman kəsiyində elə ciddi axtarışlar və toplama işləri həyata keçiriblər ki, buna hətta sözün yaxşı mənasında təəccüblənməmək mümkün deyil. Söz yox ki, bu işdə otaylı-butaylı folklor tədqiqatçılarının, yazıçı, şair, alim, naşir, mütərcim və digər sənət, peşə sahiblərinin birgə fəaliyyəti öz bəhrəsini vermişdir. Toplulara salınan xalq yaradıcılığı, ağız ədəbiyyatı nümunələrinin əksəriyyəti yüzillər boyunca güneyli soydaşlarımızın dilində-ağzında dolaşan el deyimləri, atalar sözləri və məsəllər, tapmacalar, hekayə və rəvayətlər, nağıllar, dastanlar və sair şəklində gəlib bugünümüzə çıxmışdır ki, bunları da qədirbilən araşdırmaçılarımız minbir zəhmət hesabına toplayaraq, xalqın mənəviyyat xəzinəsini özünə təqdim etməyi bacarmışlar. Folklor örnəkləri kitablarının işıq üzü görmüş III cildi (2014-cü il) bütünlüklə güneyli aydınlarımız Səməd Behrəngi və Bəhruz Dehqaninin topladıqları nağıllar əsasında tərtib olunmuşdur. Kitabın Ön sözündə qeyd olunur ki, Səməd Behrəngi kənd-kənd, oba-oba dolaşaraq, anadilli xalq ədəbiyyatı nümunələrini toplamış, onların yazıya alınaraq, bu zəngin xəzinənin qorunub saxlanmasının qayğısına qalmışdır [1,s.5]. Səməd Behrəngi bu nağılları və ümumilikdə ağız ədəbiyyatı nümunələrini dostu, həmkarı Bəhruz Dehqani ilə birlikdə toplamış və bu zəngin milli-mənəvi irs xəzinəmiz uzun illər işıq görməmiş, nəhayətdə 25 ildən sonra görkəmli folklorşünas Məmmədəli Fərzanənin qədirşünaslığı nəticəsində onların topladıqları 42 adda anadilli mətn üzə çıxarılmışdır. III cildə daxil edilmiş nağılların hər biri Məmmədəli Fərzanənin üzə çıxardığı həmin orijinal mənbədən götürülmüşdür. Bunlara “Hələlzada qərdəş ilə həramzada qərdəş”, “Hacı Səyad qızı”, “Yeddi qız dədəsi, yeddi oğlan dədəsi”, “Əkinçinin qızı”, “Qarı nənənin cücəsi”, “Pıs-pıslı bacı”, “Adı ilə Budu”, “Dəvə ilə tülkü”, “Keçi, quzu, köpək, dana”, “Qurbağa nağılı”, “Ac siçan” və digər uşaq nağılları aiddir ki, bu nağıllar xalq ruhunun özünüifadəyə, ilkinliyə, soy-kökə bağlılığın təzahürü kimi özünü göstərir. Bu nağıllarda uşaqların diqqətini çəkən bir çox məqamlarla qarşılaşmaq mümkündür. Acgözlük, tamahkarlıq, xəbislik, kin-küdurət, paxıllıq kimi mənfi amillərlə yanaşı, doğruculluq, halallıq, dostluğa sadiqlik, mənəvi təmizlik kimi mühüm insani dəyərlərin ifadəçisi olan insan və heyvan cinsindən olan məxluqlar bu nağılların qəhrəmanlarıdır. Nağılların prototipləri uşaq və gənclərin, eyni zamanda bütün zümrələrdən olan müasir oxucunun gündəlik həyatda qarşılaşdığı hadisələrin qəhrəmanlarıdır ki, pisliklər, yaxud yaxşılıqların qarşılaşdırlması oxucuya hadisələrdən tərbiyəvi-əxlaqi nəticələr çıxarmağa imkan verir. Xalqın yaratdığı bütün nağıl, rəvayət, əfsanələrin də kökündə əslində bu motiv durur. Hər bir qarşılaşdığın hadisədən, oxuduğun nağıldan, yaxud digər folklor nümunəsindən ibrətamiz nəticə çıxarıb tərbiyələnmək!

Folklor İnstitutunun layihəsi çərçivəsində işıq üzü görən “Güney Azərbaycan folkloru”nun IV cildinə [2] uşaq folkloru örnəklərinin mühüm qolu olan laylalardan nümunələr, uşaq yalanları, düzgülər, acıtmalar, uşaq nəğmələri, tapmacalar, uşaq oyunları nümunələri, atalar sözləri və məsəllər, andlar, alqışlar, qarğışlar, bayatılar, nağıllar və sair uşaq folkloru örnəkləri daxil edilmişdir.

Laylay ulduzum, ayım,
Laylay şamama payım.
Sən get şirin yuxuya,
Mən də nəfəsin sayım. (Layla)

***

Ala dana,

Göy dana.
Qorxmursan
Çıx meydana.

Hoqqa maşa,
Dəydi daşa.
Üç arvadın
Birini boşa. (Düzgü)

***

Qarğa deyir:

- Qar-qar.

Qəcələ deyir:

- Zəhrimar.

Sərçə deyir:

- Nə işin var? (Acıtma)

***

Mənim adım Həlmədi,
İsfahannan gəlmədi.
İsfahan mənim olsun,
Qırmızı donum olsun.
Geyim gedim Tehrana,
Tehranda toyum olsun.
Qızlar gəlsin toyuma,
Qurban olsun boyuma. (Uşaq nəğməsi)

***

Azar üstü dumandı,
Duman üstü samandı.
Samana bir od düşüb,
Ay Allahım, amandı. (Tapmaca. Cavab: Qəlyan)

Kitaba daxil edilən bu və ya digər bütün folklor örnəklərinin uşaqların təxəyyül, təfəkkür, dünyagörüşü, analitik təhlil qabiliyyətinin dərinləşməsinə, dil və nitq inkişafına, söz ehtiyatının zənginləşməsinə imkan yaradacağı şübhəsizdir.

"Güney Azərbaycan folkloru" V cilddəki materiallar da əvvəlki cildlərdə olduğu kimi, Güney Azərbaycan uşaq folklorunun müxtəlif janrlarını – laylalar, müxtəlif uşaq nəğmələri, yanıltmaclar, tapmacalar, oyunlar, atalar sözü və məsəllər, deyimlər, bayatılar, nağıllar və digər ağız ədəbiyyatı nümunələrini əhatə edir [3].

Qeyd edək ki, haqqında söz açdığımız və açmadığımız "Güney Azərbaycan folkloru" 17 cildliyinin hər birində Güneyimizdə xalq ruhunda, el yaddaşında saxlanılıb hifz olunan uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin öz əksini tapdığının şahidi oluruq. Təbii ki, bu cür nəşrlər uzun illər boyunca Güneyimizdə yaranmış, lakin toplanmamış, yaxud toplansa belə, geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına

verilməsinə imkan olmamışdır. Buna səbəb isə ana dilində oxu, yazı və danışıq dilinə qoyulan sərt qadağalardır ki, günümüzdə bu istiqamətdə buzların azacıq da olsa əridiyinə başlandığının şahidi olmaqdayıq. Bu isə ondan xəbər verir ki, bu gün olmasa da, sabah Güneydəki qan qardaş-bacılarımız öz özgürlüyünə qovuşmaqla, dilinə, söz və fikir azadlığına sahiblənmək iqtidarında olacaqlar. Buna çox güman ki, hazırda bu folklor nümunlərini təqdim etdiyimiz kiçikyaşlı uşaqlarımız və yeniyetmələrimiz nail olacaqlar.

Qeyd etdiyimiz kimi, folklor gənc nəslin və kiçikyaşlı uşaqların tərbiyəsində, dünyagörüşünün genişlənməsində əsas mənbə rolunu oynayır. Eyni zamanda, "Güneydə uşaq ədəbiyyatı yazarlarının düşüncəsinə görə, bir ulusun gələcəyi uşaqlarının necə eyitilməsi – tərbiyə olunması, formalaşması ilə bağlıdır. Uşaqlar üçün çalışmaq olduqca zövqlü, eyni zamanda çətin və həssas, həm də məsuliyyətli bir işdir. Çünki uşaqları aldatmaq çətin, inandırmaq isə mümkündür" [4, s.11]

Problemin aktuallığını nəzərə alaraq, tanınmış ədəbiyyatşünas, Güney Azərbaycan ədəbiyyatının fədakar tədqiqatçılarından olan filologiya elmləri doktoru Esmira Fuadın araşdırmalarına müraciət etdik. E.Fuadın tərtib etdiyi "Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası" kitabı bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyan etibarlı və mükəmməl mənbə kimi köməyimizə çatdı. Qeyd edək ki, 2020-ci ildə işıq üzü görən 788 səhifəlik topluya Güney Azərbaycan şair və yazıçılarının son yüz əlli ildə yaratdıqları zəngin uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən fərqli janr və üslublara aid poeziya, nəsr və dramaturgiya nümunələri daxil edilib. Təbii ki, buradakı əsərlər Güneydə uşaq ədəbiyyatının ideya-məzmun və sənətkarlıq baxımından inkişafını izləmək və qiymətləndirmək üçün faydalı qaynaqlar hesab olunmalıdır [4, s.1].

Tərtibçi kitaba geniş və əhatəli Ön söz yazıb.Yazıda qarşıya qoyduğu məram və məqsədi açıqlamaqla yanaşı, XIX-XX əsrlərdə kifayət qədər uşaq ədəbiyyatı nümunələri yaranmasına baxmayaraq, bu zəngin xəzinənin indiyədək tam şəkildə toplanaraq nəşr və tədqiq olunmadığından təəssüf hissilə söz açır. Azərbaycanın Quzey və Güneyində yaranan kiçikyaşlı uşaqlar üçün bədii ədəbiyyat nümunələrinin üzə çıxarılaraq tərtib və nəşr olunmasını, bu zəngin xəzinənin istisnasız şəkildə geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına verilməsini günün vacib məsələsi sayır.

Qeyd edək ki, Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli simalarından – "Təbrizdən Şərq dünyasına günəş təkin doğan" Mirzə Həsən Rüşdiyyə, Cabbar Əsgərzadə Bağçaban, Haşım Tərlan, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, Səməd Behrəngi, Mərziyyə Üskülü, Əlirza Nabdil Oxtay, Həsən Fərşbaf, Süsən Nəvadeye Rəzi, Rəsul Qədiri və başqalarının bədii yaradıcılıq nümunələrinə kitabda geniş yer verilmişdir.Yaratdıqları bədii nümunələrlə milli şüurun formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş sevilən uşaq yazıçı və şairlərinin həyat və yaradıcılığı haqda kitabda müxtəsər məlumat verilmiş, əsərlərindən örnəklər təqdim olunmuşdur.Yazımızda bu nümunələrdən bəzilərini araşdırmaya cəlb etmiş, uşaq ədəbiyyatının ideya-bədii xüsusiyyətləri, məna, məzmun və mündəricənin elmi cəhətdən təhlilinə səy göstərmişik. Bu təhlillər zamanı eyni zamanda, onların zəngin yaradıcılıq irsinin azyaşlıların milli yöndə formalaşmasında, mənəvi cəhətdən kamilləşməsində rolu və əhəmiyyəti məsələlərinin izahına xüsusi önəm vermişik.

Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının banilərindən olan böyük maarifpərvər, yazıçı, naşir Mirzə Həsən Rüşdiyyə (1851-1944) –Təbriz doğumludur. Milli məktəblər açılmasında, təlim və təhsilin yeni metod və vəzifələrinin işlənib hazırlanmasında böyük əmək sərf etmiş, Təbriz, İstanbul, Beyrut, İrəvan şəhərlərində oxuduğu və işlədiyi zamanlarda xalqın övladlarının maariflənməsinə, anadilli təhsilin geniş vüsət almasına öz töhfəsini vermişdir. Bundan ötrü o, həm yeni tipli məktəblər açmağa nail olmuş, həm də ana dilimizdə kitablar yazmışdır. "Vətən dili" və "Ana dili" adlı dərslik kitabları ilə yanaşı, elmi-publisistik və ədəbi-bədii xarakterli əsərlər də yazmışdır. Bunlardan "Bidayətüt-təlim", "Kifayətüt-təlim", "Nəhayətüt-təlim", "Təhsili-hesab", "Əlifbayi-Rüşdiyyə", "Tarixi-şifahi" və digər müxtəlif məzmunlu maarifləndirici ədəbiyyat dərsliklərini göstərmək olar ki, məhz bunlarM.H.Rüşdiyyənin millətə etdiyi əvəzolunmaz, fədakar və təmənnasız xidmətinin göstəriciləridir [4].

Bədii əsərlərinə gəlincə, Mirzə Həsən Rüşdiyyənin kitabda əksini tapan "Aslan və iki öküz", "İnsan və büt", "Bir qara əqrəb", "Bağa və dovşan", "Maralın qıçları və buynuzları", "Köpəklər və tülkü", "İki xoruz" və sair əsərləri uşaq psixologiyasının ən dərin qatlarına nüfuz edən nümunələr kimi diqqət çəkir.

“Aslan və iki öküz” əsərində bir aslanın parçalayıb yemək istədiyi iki öküzü zəif salmaqla, yəni bir-birindən ayırmaqla təkləmək kimi fitnəkar niyyətini həyata keçirməsindən bəhs olunur. Bundan ötrü o, öküzün birini hiylə yolu ilə aldadıb digər yoldaşından ayrılmasına nail olur və təklədiyi öküzləri asanlıqla bir-bir parçalayıb yeyir. Əsərdən çıxan məna isə belədir ki, gərək fitnəyə aldanmayasan, araya nifaq salanların məkrli niyyətlərindən baş çıxarıb təklənməyəsən ki, düşmənlər bu fürsətdən yaralanmağa imkan tapmasınlar. Necə ki deyirlər, el bir olsa, zərbi kərən sındırar.

M.H. Rüşdiyyə’nin bu hekayətində olduğu kimi digər əsərlərində də açıqgözlü, tədbirli, halal, fərasətli olmağın insan üçün nə qədər faydalı və nə dərəcədə vacib keyfiyyətlər olduğu diqqətə çatdırılır.

Güney uşaq ədəbiyyatının daha bir tanınmış nümayəndəsi Cabbar Əsgərzadə Bağçabandır (1885-1966). 1885-ci ildə İrəvanda anadan olmuş, hələ 15 yaşı olduğu zamanlarda özündən kiçik yaşlı uşaqlara dərs deməklə yanaşı, yazdığı şeir və məqalələri “Qafqaz” qəzetində, “Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc etdirmişdir. 1914-cü ildə İrəvanda M.Mirfətullayevlə birlikdə “Lək-Lək” adlı jurnal nəşr etdirməyə nail olan C.Ə.Bağçaban daha sonra ata-babalarının doğma yurdu Mərəndə köçüb, burda müəllimliklə məşğul olub. Təbriz və Tehranda nitq qüsurlu uşaqlar üçün məktəb təşkil edən ədib, ərəb, fars və rus dillərini mükəmməl bildiyindənbu dillərdə əsərlər yazmaqla bərabər, həmin dillərdən tərcümələr də edib. Doğma ana dilində əsərlərindən ibarət 12 cildlik külliyyatı mövcuddur.Əlavə olaraq, 9 cilddə isə fars dilində yazdığı nağıl və hekayələr toplanıb. Kitaba C.Ə.Bağçabanın məktəbyaşlı uşaqlar üçün qələmə aldığı “Pərvanə necə qızdır”, “Qızıllı yarpaq, yaxud zəkalı Ənvər”,“Molla və hörümçək” şeirləri, “Qar baba” hekayəsi salınıb ki, bunlar da güneyli balaların ən çox sevib dəyər verdiyi əsərlər kimi ad çıxarmışdır. Ədibin “Qızıllı yarpaq, yaxud zəkalı Ənvər” [4, s.29-42] adlı şeiri bütövlükdə təlim, tərbiyə və təhsilin necə vacib əhəmiyyətə malik olduğunu uşaqlara tələqin edir. Hekayətdə şeirin dililə şair Ənvər adlı çox zəki bir oğlanın ağlı, fərasəti, elmə, təhsilə olan sonsuz sevgi və marağı sayəsində həm dərsdə, həm də gündəlik həyatda qazandığı uğurdan, müəlliminin və ətrafındakıların ona bəslədiyi sevgidən bəhs edilir. Belə ki, ağıllı, tərbiyəli, təhsilli olmağı qarşısına məqsəd qoyan Ənvərlə tənbəl sinif yoldaşlarının gündəlik dərs həyatındakı və tətil günlərindəki davranışlarını qarşılaşdırıb nəzmə çəkən şair, sonda çalışqanlığın və dərsə, müəllimin tapşırıqlarına məsuliyyətli yanaşmanın faydasını açıb göstərir. Məqsəd kiçikyaşlı məktəbliləri elmli, savadlı və ağıllı olmağa təşviq etməkdir.

Şeirdə anasının sözündən çıxmayan, dərslərini vaxtlı-vaxtında yerinə yetirib uğura müvəffəq olan Ənvərin tənbəl, sözəbaxmayan, lovğa və təkəbbürlü sinif uşaqları ilə qarşılıqlı dialoqu nəzər-diqqətimizi cəlb edir:

“Yoldaşları oynayardı, qaçardı,
Yıxardı bir-birin, toza bulardı.
İncidərdi bir-birini hər zaman,
Üz-gözləri cızıq-cızıq, axar qan.
Yoldaşları buna təklif edərdi,
Onlar ilə oynamağı deyərdi.
Cavabında Ənvər deyərdi, amma:

- “Bu növilə oynamaqlıq nədir ya?

Qaçırsınız, düşürsünüz torpağa,
Batırsınız belə suya, palçığa.
Neçin gedib, qaçıb, belə çarpışaq?
Gəliniz bir dərsimizdən bəhs açaq.
Lazımdır ki, edək dərsləri rəvan,
Bu gün – sabah gəlir vəqti-imtahan”.
Yoldaşları buna baxardı gah-gah,
Təhqir edib gülərdilər qah, qah, qah...”

Beləcə, günlər keçir, dərsini, hər zamankı gündəlik tapşırıqlarını layiqincə yerinə yetirən çalışqan, ağıllı Ənvər imtahan vaxtı yaxınlaşdığını, vaxtlarını ancaq oyun oynamaqla, bir-birinə sataşıb ağılsız hərəkətlər etməklə keçirən uşaqlara bunu irad tutanda, onların cavabı bu cür olur:

"...Ləzzət budur, yoldaşlar,
Kef eyləyin, qardaşlar.
Heç birimiz getmərik,
O vaxta ki dərs başlar.
Nəyə lazım imtahan,
Qoy biz olaq peşiman!

Bunlar uyuşdular eylə həvəsə,
Bir gün böylə baxmadılar heç dərsə.
Ənvər o gündən ki gəldi məktəbdən.
Əl çəkmədi dərsi əzbərləməkdən..."

Odur ki, imtahandan "əla" qiymət alan Ənvərin müəllimlər və böyüklər tərəfindən tərifləmməsi, alqışlanması günlərini avaralanmaqla keçirən uşaqlara dərs olur və bundan nəticə çıxarırlar. Uşaqların etiraf dolu nidalarla Ənvərə müraciəti də maraq doğurur:

"Biz əvvəldən bilmirdik,
Sənə baxıb gülürdük,
Nahaq töhmət edirdik,
İndi anlayıb bildik.
Sağ ol, zəkalı Ənvər!
Var ol, zəkalı Ənvər!"[4, s.31-39]

Beləliklə, məktəbli Ənvərin nümunəvi hərəkəti və dərslərə səylə hazırlaşaraq yüksək nəticə əldə etməsi şairin qələmində öz poetik ifadəsini tapmış, əsər öz bədii siqlətini tənbəl uşaqların bu hadisə və faktlardan nəticə çıxarması ilə büruzə vermişdir.

Ədibin digər uşaq əsərləri də bu baxımdan olduqca böyük təsir gücünə malikdir.

Güney uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri sırasında adı ehtiramla xatırlanan Həbib Sahir (1903-1988) böyük Məhəmməhüseyn Şəhriyarla birgə orta təhsil alıb, onun məsləhətilə fransız dilini öyrənib. 1927-ci ildə İstanbul Universitetinin tarix-coğrafiya fakültəsində təhsil alıb. Fransız dilindən bədii əsərləri doğma dilimizə tərcümə edən ədib öz əsərlərini mübarizlik, vətənpərvərlik, cəhalətə, xurafata qarşı mübarizlik ruhunda qələmə alıb, gənc nəslin bu ruhda tərbiyələnməklə formalaşmasına xidmət göstərib. Şairin "Ana dili", "Arazın suyu", "Qanlı payız", "Yurdumuz" və sair şeirlərində milli-mənəvi dəyərlər, zülmə, istibdada qarşı mübarizlik, Türk milli kimliyini qoruyub saxlamaq ideyaları, ana dilinə sevgi hissləri aşılanır.

Güney Azərbaycan ədəbiyyatının sevilən qadın nümayəndəsi Pərvin Etisami (1906-1941) Təbrizdə dünyaya göz açıb. Atası Yusif Etisaminin yaradıcılıq yolunu davam etdirən Pərvin xanım qısa ömür yolunda "Sərxoş, lakin agah" adlı romantik şeir məcmuəsinin, həmçinin qəzəl, məsnəvi və didaktik şeirlərdən ibarət "Divan"ının çapına nail olmuşdur. Bu şeirlər ona böyük oxucu sevgi və ehtiramı qazandırmışdır. Əsərlərini doğma dilimizdə və fars dilində qələmə almışıdr. "Şah və yetim uşaq", "Yersiz danlaq", "İş bilən", "Yetimin göz yaşı" və digər şeirləri didaktik səpkidə yazılmış gözəl bədii əsərlər kimi yüksək dəyərə malikdir.

Dünya şöhrəti qazanmış böyük Azərbaycan şairi Məhəmmədhüseyn Şəhriyar(1905-1988)Təbrizdə mart ayının 21-də dünyaya göz açıb. Yazdığı bənzərsiz əsərlər və yaşadığı şərəfli ömür və yaradıcılıq yolu Şəhriyara ölməzlik qazandırıb. Şairin təkcə "Heydərbabaya salam" poeması yetərliydi ki, o öz

adını dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə qızıl hərflərlə yazdıra bilsin. Şairin şeir yaradıcılığı dili əsl xalq dilidir. Azərbaycan söz sənətinin şah əsəri olan "Heydərbabaya salam" ana dilimizdə yazılan mili kimliyimiz, mənəviyyat pasportumuzdur.

Bayram idi, gecəquşu oxurdu,
Adaxlı qız bəy corabın toxurdu,
Hər kəs şalın bir bacadan soxurdu,
Ay nə gözəl qaydadı şal sallamaq,
Bəy şalına bayramlığın bağlamaq.

Şal istədim, mən də evdə ağladım,
Bir şal alıb tez belimə bağladım,
Qulamgilə qaşdım, şalı salladım.
Fatma xala mənə corab bağladı,
Xan nənəmi yada salıb ağladı. [4, s.57-61]

Şairin xalq dilinin ən gözəl xüsusiyyətlərini özündə təcəssüm etdirən "Heydərbabaya salam"ı, bayatıları, dördlükləri, eyni zamanda "Balaca əsgər", "Payız" kimi uşaq şeirləri parlaq bədii nümunələr kimi kiçik yaşlı oxucuların zövqünü oxşamaqdadır.

Bütövlükdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələri xatırlananda ilk göz önünə gələn qüdrətli sənətkarımız Səməd Behrəngi olur, desək, yanılmarıq. Səməd Behrəngi (1939-1967) Təbrizdə dünyaya göz açıb. Sadə zəhmət adamı olan İzzət kişinin halal ailəsində böyüyən Səməd atasından insanlıq dərsi, həyatdan isə mərdlik, şücaət, mübarizlik dərsi alıb. Həm müəllim, həm mütərcim, həm də yazıçı kimi geniş fəaliyyət göstərən Səməd Behrənginin nəsr əsərləri sağlığında və ölümündən sonra ən gözəl bədii nümunələr kimi müəllifinə ümumxalq sevgisi qazandırmışdır. Onun əsərlərini həm böyüklər, həm də kiçik yaşlı məktəblilər sevə-sevə mütaliə edir, ondan əsl həyat dərsi alırlar. "Adət" və "Binam" adlı hekayələri 1959-cu ildə çap olunan ədib, dünyaca məşhur "Balaca qara balıq" povesti ilə ədəbiyyat xəzinəmizə öz möhürünü vurmuşdur. Eyni zamanda, onun digər əsərləri – "Narınc qabığı", "Ulduz və qarğalar", "Çuğundursatan oğlan", "Bir hulu, min hulu", "Koroğlu və keçəl Həmzə", "Ulduzla danışan gəlincik" və s. hekayələri ilə də saf uşaq dünyasına ayna tutmağı bacarıb, onları pisliklərdən, xurafatdan, haramzadalıqdan arındırıb-barındırmağa çalışıb, zülmdən, istibdaddan sıyrılıb çıxmağa səsləyib.

***

Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı xəzinəsinin yaradıcı simalarından olan görkəmli uşaq yazıçı və şairlərindən Gəncəli Sabahi (1906-1990), Haşım Tərlan (1923-2014), Məhəmmədtağı Zehtabi (1923-1998), Mərziyə Üskülü (1945-1972), Bulud Qaraçurlu Səhənd (1926-1979), Kərim Məşrutəçi Sönməz (1928), Kərim Güləndam (1947), Əziz Səlami (1953), Əli Daşqın (1955) və neçə-neçə digər qüdrətli söz sənətkarları uşaqlarımız üçün bir-birindən maraqlı bədii əsərlər yaradıblar və bu gün də bu ənənə böyük vüsətlə davam etməkdədir.

Kərim Məşrutəçi Sönməzin "Tapmacam var" şeiri xalqın arzu və istəklərinin poetik ricətlərlə ifadəsidir:

"Tapmacam var, deyim bəlkə tapasan:

- O nədir ki, qışı susar, yaz dinər?
- Təbiətdir!
- Bunu bildin, de görək:
- İnsan nə vaxt çox danışar, az dinər?
- O zaman ki öz dərdini deyərkən,

Söz dilində aciz qalar, söz dinər!

- Bəlkə söz də susduruldu?
- O zaman məna dolu baxış dinər, göz dinər!
- Onda da cığırlarda gözdən qalan iz dinər!
- Dalısınca baxsan, narın toz dinər!
- Elə ki fırça dinər, nəğmə dinər, söz dinər!
- Bəlkə bunlar sözün düzün demədi?
- Ondadır ki, haray dinər, düz dinər!"

Fikirlərimizin yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdik ki, nə qədər ki, sinəmizdə "Vətən!" deyə vuran ürək var, nə qədər ki, əsrləri adlayıb gələn zəngin folklor xəzinəmiz və ardı-arası kəsilmədən yaranan, zəngləşən bədii söz sənəti xəzinəmiz var, bu millət dünya durduqca yaşayacaq, özgürlüyünə, azadlığına qovuşacaqdır!

Qaynaqlar

Güney Azərbaycan folkloru, III kitab. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2014, 230 səh.

Güney Azərbaycan folkloru, IV kitab. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2015. 388 səh.

Güney Azərbaycan folkloru, V kitab. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2015. 388 səh.

Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtibçi-müəllif Esmira Fuad. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2020, 788 səh.

Xəlil Zahid, Əsgərli Füzuli. Uşaq ədəbiyyatı. ADPU-nun nəşriyyatı, 2007. 490 səh.

Mustafayeva Xanım. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı,"Elm" nəşriyyatı, 2011. 292 səh.

ANOOSHİRVAN MİANDJİ'NİN SAMANADAM ADLI ESERİNDEKİ ARKETİP(SEL İMGE)LER

Yasemin Hatun YALÇINKAYA[*]

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ[**]

Dr. Rena İSMAYILOVA[***]

Özet

Bu çalışma, çocuk edebiyatında yer alan arketipsel sembollerin C. G. Jung'un kuramsal çerçevesi doğrultusunda incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında Anooshirvan Miandji'nin *Samanadam* adlı eseri, Jung'un yeniden doğuş, gölge, yaşlı bilge, anima-animus arketipleri temel alınarak analiz edilmiştir. Nitel araştırma desenine dayalı olan çalışmada doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Eserde Samanadam'ın güneş aracılığıyla dönüşüme uğrayarak canlanması yeniden doğuş; Elmas'ın sevgiyi inkâr edip Samanadam'ı küçümsemesi gölge; kedinin rehberliği yaşlı bilge;Samanadam'ın Elmas'a duyduğu romantik sevgi anima; kendini yakarak kül olduktan sonra dönüşmesi ise self arketipi ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, *Samanadam* adlı metnin çocuk edebiyatında kollektif bilinçdışı ve arketipsel öğeler açısından zengin bir yapı sunduğu; bireyin içsel dönüşümünü, sevgi, aidiyet ve benlik arayışını simgesel düzlemde etkileyici biçimde yansıttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Jung, Arketip, İmge, Samanadam, Çocuk Edebiyatı.

THE ARCHETYPES İN ANOOSHİRVAN MİANDJİ'S SAMANADAM

Abstract

This study aims to examine archetypal symbols found in children's literature within the theoretical framework of C. G. Jung. Within the scope of the research, Anooshirvan Miandji's Samanadam is analyzed based on Jungian archetypes such as rebirth, shadow, wise old man, and anima-animus. The study adopts a qualitative research design and employs document analysis and content analysis methods.

In the narrative, Samanadam's transformation and animation through the sun are interpreted as the archetype of "rebirth"; Elmas's denial of love and her belittling of Samanadam represent the "shadow";

the cat's guidance corresponds to the "wise old man"; Samanadam's romantic affection for Elmas reflects the "anima"; and his act of burning himself to ashes and subsequently being reborn is associated with the "self" archetype.

The findings indicate that Samanadam presents a rich structure in terms of archetypal elements and the collective unconscious in children's literature. The work symbolically and effectively reflects themes such as individual inner transformation, love, belonging, and the search for self.

Keywords: Jung, Archetype, Image, Samanadam, Children's Literature.

[*] Yüksek Lisans Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Adıyaman/Türkiye, yaseminhatunyalcinkaya@gmail.com

[**] Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Adıyaman/Türkiye, mustafasaid_65@hotmail.com

[***] Azerbaycan, Devlet Tehlikesizliği Hizmeti Haydar Aliyev Akademisi, ORCİD: 0009-0008-7429-073X, rena111213@mail.com

1. LİTERATÜR TARAMASI:

Çocuk edebiyatı, çocukların hayal ve duygu dünyalarına hitap eden sözlü ve yazılı eserlerden meydana gelir (Gubar, 2011; Kanter, 2014). Bu alanda yazılan edebi eserlerde basit bir dil kullanılmasına karşın yorumlamayla açığa çıkarılacak derin anlamlar bulunur (İnce, 2014). Gelişim süreci başında önce sözlü edebi ürünlerden ninniler ve masallarla tanışan çocuk kollektif bilinçdışı ögelerini zihninde yerleştirmeye başlar.

Kolektif bilinçdışının ana yapılarını arketipsel semboller oluşturmaktadır.Bu semboller ve tanımlamalar, C. G. Jung tarafından sistemleştirilerek kuramsal bir çerçeveye dönüştürülmüştür (Daşdemir, 2019). Jung, ortak bilinçdışında doğuştan var olan evrensel içeriklere "arketip" adını verir. Bu arketipler tüm insanlarda ortaktır; çünkü bizim zihinlerimiz, görmediğimiz atalarımızın zihinlerinin bir toplamıdır.

Arketip, TDK Sözlüğü'ne göre "kök örnek" anlamına gelmektedir. Arketipler, kollektif bilinç dışının sembolik dilleridir. İnsanlığın ortak mirasını oluşturmakta ve uygun durumlarda; sosyal statü, inanç, ulus, coğrafya veya tarihsel zaman farkı göstermeden tüm bireylerde benzer duygu, düşünce ve davranışları açığa çıkarmaktadır (Pietikainen, 1996; Serrican, 2015).

Nitelikli sanat eserlerinde daima mitlere ve aklın bilinçdışı sembolleştirme yeteneğine atıfların bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle, çocuk edebiyatının içinde nitelikli denilebilecek eserlerin de kollektif bilincin ince derinliklerine temas etmesiyle oluştuğu görülmektedir. Bu eserler bulunduğu dönem, zaman ve coğrafyanın sınırlarının ötesinde insanlığın ortak bilinçdışını taşımaktadır. Farklı tezahürleriyle ortaya çıkan ve insanların ortak bilinç kalıplarını temsil eden ve tüm insanlığa mal olan (Stevens, 1999:50) arketipler, her dönemdeki edebî eserlerde benzer arketipsel sembollerle/imgelerle kullanılmıştır.

Arketipler sınırlı sayıdadır; fakat onların bilinç düzeyindeki yansımaları olan "arketipsel imgeler" sınırsızdır. Her bir arketip sınırsız sayıda imgede ifade bulabilir. Arketipler nesilden nesile aktarılır ve onlar bilinç düzeyine çeşitli biçimlerde çıkarlar. Gölge, anne, baba, persona, anima ve animus gibi arketipler üzerinde yoğunlaşan Jung, bu arketiplerin bireyin öznelleşme yolculuğunda belirleyici roller oynadığını ifade eder. (Kasımoğlu, 2017: 48). Jung'un genel olarak üzerinde durduğu dört ana arketip bulunmaktadır. Bunlar: persona, gölge, anima-animus ve öz (self). Öz, kişisel bütünlüğü sağlayan uzlaştırıcı bir arketiptir. Persona kısaca topluma karşı takındığımız maskedir. Anima ve animus erkek ve kadının bireydeki karşı cinsi temsil eden parçasıdır. Gölge ise bireyin dış dünyadan gizlediği tarafı, uygarlaşmamış yanıdır. Bütün bu arketipler kişinin bireyleşme sürecini tamamlayarak olgun ve kendisiyle barışık bir birey haline gelebilmesi için gerekli olan parçalardır. Bu nedenle çocuk edebiyatı içerisinde özenle harmanlanmış olmaları önem taşımaktadır.

Arketipler, edebi eserlerin psikolojik çözümlemesinde karşılaşılan kavramlardan biridir (Jacobi, 2002; Türkan, 2018; Tunç, 2021). Bu bağlamda, bünyesinde çeşitli arketipleri barındıran AnooshirvanMiandji'nin yazdığı Samanadam isimli çocuk kitabı dikkat çeker.

Bu çalışmanın amacı, "Samanadam"da temel arketiplerin tespiti ve bu tespit edilen arketipsel imgelerin kolektif bilinç dışımızla ilişkisini yakalamaya çalışmaktır.

2. YÖNTEM:

2.1. Araştırmanın Deseni:

Doküman incelemesi hem nicel hem de nitel araştırmalarda kullanılan bir yöntemdir. Doküman incelemesi kapsamında kitap, dergi, makale, yazılı kaynak, görsel, resim, film, videolar vb. materyaller veri olarak kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra araştırılması hedeflenen olay, olgu ve durumlar hakkında bilgi içeren her türlü yazılı çizili veya basılı materyal doküman incelemesi kapsamında ele alınabilir. (Sönmez ve Alacapınar, 2011).

2.2.Araştırmanın Veri Kaynağı:

Bu doğrultuda çalışmada veri kaynağı olarak ilk kez 2015 yılında Bilgi Yayınevi tarafından basılan

Anooshirvan Miandji'nin yazmış olduğu Samanadam isimli kitap incelenmiştir. Kitabın 2019 yılında basılan 9. Basımından veriler elde edilmiştir.

2.3.Verilerin Analizi:

Çalışmada araştırmacı öncelikle kitabın hangi arketiplere göre inceleneceğini belirlemiştir. Buna göre Jung'ın yeniden doğuş, gölge, yaşlı bilge, anima-animus, self arketiplerine yer verilmiştir.

Veri kaynaklarını oluşturan dokümanlar analiz edilirken içerik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma nitel bir araştırma olup araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir tekniği (BüyükÖztürk, 2009: 269) ifade etmektedir.

3. BULGULAR:

3.1 "Yeniden doğuş" Arketipi

Bu arketipe kitap içerisinde Samanadamın bir dönüşüm yaşayarak hareketli hâle gelmesiyle rastlarız.

Samanadam'ın Güneş Sayesinde Dönüşümü:

Samanadam olacaklardan habersiz sessizce gülümsüyordu. Birazdan hayatının belki enönemli anını yaşayacaktı ve bir daha geri dönmemek üzere yeni bir dünyaya adım atacaktı.

...

...kafasında şapkası olmasına rağmen, sanki güneş ona daha yakınlaşmış gibi Samanadam'da bir ısınma hissi başlayıverdi. Hazirandı, havalar gittikçe ısınıyordu ama Samanadam bu kadarını beklemiyordu. Kendi kendine, "Ne olabilir ki? dedi. "Belki bugün daha sıcak olacak Güneş bu işi herkesten iyi biliyor, böyle yapıyorsa bir bildiği vardır." Güneş, sanki korkuluğun kendi kendine konuşmasını duymuştu. Biraz daha ısıttı korkuluğu. Öyle ısıttı ki korkuluğun kollarında bir boşluk, bir gıdıklanma hissi başladı. "Neler oluyor? Ben samanım, güneş biraz daha ısıtırsa beni yanabilirim. Yoksa niyeti beni yakmak mı? Böyle bir şey düşünmem bile yanlış. O, herkesin dostu. Niye beni yaksın, ben bir şey yapmadım ki..."

...

Kafasını usulca ve kibarca kaldırıp güneşe baktı. Tabii, güneşe bir an bile bakmak zordu.

...

Samanadam, sol eliyle kamaşan gözlerini ovuşturdu. Donup kaldı sonra. "Ben ne yaptım? Biraz önce ben ne yaptım? Sol elimi kullandım! Ama nasıl, ellerim iple bağlıydı! Ben hareket edemem ki. Ne oldu bana?"

...

Şimdi korkuluğun her iki eli de serbestti.

...

Kendi kendine sordu: "Ya ayaklarım da hareket ederse?" Birazdan o da olacaktı. Artık samanadam hareketsiz dikilen bir korkuluk değil, dolaşabilen bir canlıydı. Derin bir düşünce sarmıştı benliğini, binlerce cevapsız soru... "Bunlar nedir? Niye oluyor, ne zamana kadar devam edecek, bir sınav mı yoksa bir hediye mi, yoksa bir sonuç mu?" Coşku, heyecan, merak ve mutluluğun karışımını yaşıyordu samanadam.(Miandji, 10)

Örnekte verildiği üzere, başta bir korkuluk olarak hayatını sürdüren samanadamın bir gün güneşin bedenini iyice ısıtmasıyla yeniden doğuş arketipini gerçekleştirdiği görülür. Doğuş evresinden önce yönlendirici güç olan güneşin yarattığı kaygı ve korku bireyin yaşanılacak dönüşümün bilinmezliği üzerine verdiği duygulardır. Yeniden doğuş samanadam için kendisiyle beraber birçok soru

beraberinde getirmiştir. Bu arketip bireyin içinde bulunduğu zorlu ve sıkıntılı durumların içinde çeşitli dönüşümlerin bulunabileceğini bize gösterir niteliktedir.

3.2. "Gölge" Arketipi:

Bu arketipe kitapta Elmas'ın Samanadam ile yakın arkadaşlıklar kurduktan sonra onun sevgisini kendisine layık görmemesi ile rastlarız.

Elmas'ın Samanadam'ın Sevgisini Duyunca Uzaklaşıp, Aşağılaması:

Elmas, akşam odasında gülümseyerek düşünüyordu: "Bu Samanadam çok şirin. Sadece korkuluk değilmiş sanat da biliyormuş. Pişan tam bu sırada pencereden yanaşıp heyecanla "Samanadam seni çok seviyor" dedi. Elmas dönüp Pişan'a baktı gülümseyen yüz ifadesi yavaş yavaş değişti. Aynanın önüne oturdu. Saçlarını taramaya başladı. "Onu kırmak istemiyorum ama umut vermek de istemiyorum. Sonuçta ben insanım, o korkuluk; ben ettenim o samandan… Gerçekçi olmak gerek; bu iş olmaz" dedi.

…

Samanadam düşünceli ve sessiz bir ifade ile baktı. Pişan devam etti: "Senin onu sevdiğini söyledim ama 'bizler farklıyız' dedi, 'olması zor' dedi."

…

Ertesi gün Samanadam'ın tarlayı terk ettiği haberi Pişan'a ulaşınca kedi bunu Elmas'a anlattı. Elmas ise kendinden emin şöyle cevap verdi: "Böylesi daha iyi olabilir. Umarım o da kendisi için bir korkuluk bulur ve böylece mutlu olur. Sonuçta bizim arkadaşlığımız gerçekçideğildi." (Miandji, 27)

Örnekte verildiği üzere, sevgi dolu ve arkadaş canlısı davranan Elmas'ın Samanadam'ın kendisine sevgisi olduğunu gördüğünde içinden onu beğenmeyerek kendisinden aşağıda görmesi gölge arketipinin bir örneğidir. Elmas'ın bu tarafı arkadaşlıklarını gerçekçi görmemesi ifadesi ile netlik kazanmıştır. Başlardan beri karşılık veremeyeceği bir sevgiyi açığa çıkarmadan gölgelemesi görünmektedir.

3.3. "Yaşlı Bilge" Arketipi:

Bu arketipe kitap içerisinde kedi Pişan'ın yol göstericilikleri, olaylar arası bağlantı kurması, düşündürücü sorular sorması ve çözümler aramasında rastlanmaktadır.

Kedi Pişan'ın Bağlantı Kuruşları, Soruları

"Ben küçük bir kediyim, insanların hatalarını düzeltmek zorunda mıyım? İnsan neden hep kaybedince arar? Neden sahip olduklarına değil sahip olmadıklarına göz diker?"

…

Düşünmeye başladı. "Ne zaman zorda kalsam zihnim daha farklı çalışıyor, şimdi böyle bir yükün altına girdiğime göre güçlü bir sebep bulmalıyım. Samanadam, Elmas ve Kömürcü aslında ne kadar yakın isimler. Sap, saman ve odunlar sıkışınca zamanla kömür olur, kömür sıkışınca elmas olur. Saman gibi nahif kurumuş bir otun, elmas gibi parlak bir taşla aynı kökten gelmesi ne garip. Tüm yaşananlar aslında birbiriyle bağlantılıymış ama Elmas da ben de hep olayların görünen yüzüne baktık, bir türlü derine inemedik. (Miandji, 52)

Örnekte verildiği üzere kitabın tüm okuma sürecinde bize rehberlik eden, görmediklerimizi gösteren, bağlantılar arasındaki ilginin farkına varılmasını sağlayan, düşündürücü sorular soran yaşlı bilge arketipi bulunmaktadır. Bu arketip eserde kedi şeklinde görünmeyi seçmiştir.

3.4. "Anima-Animus" Arketipi:

Bu arketipe kitap içerisinde Samanadam'ın Elmas'ın camının önüne her geldiğinde taşları kaldırıp

gizlice çiçekler dikmesinde anima (erkeklerin ruhundaki kadınsı yöne) rastlanmaktadır.

Samanadam'ın Elmas İçin Çiçekler Dikmesi/Bulunduğu Ortamı Güzelleştirmesi:

Elmas, pencereyi açıp ağaçlara, açan çiçeklere baktı. Taze bahar havası bir solukta pencereden içeri doldu, Elmas'ın saçlarını okşadı. Bu sırada genç kızın dikkatini çeken bir şey oldu. Pencerenin altında kalp şeklinde çiçekler açtığını fark etti. "Aaa bakın!" dedi. "Çok ilginç. Bu ne güzel bir şey, nasıl olur da böyle bir şekil alırlar!.."

...

"O çiçekler kendiliğinden öyle dizilmedi! Yazın sonunda, sonbaharın başında Samanadam her akşam sana uğradığında yerden bir taş alıp yerine bir çiçek tohumu ekerdi. Bu oonun eseri ama kim bilir zavallı Samanadam şimdi nerede?" (Miandji, 41)

Örnekte verildiği üzere, kitapta Samanadam'ın Elmas'ı her ziyaret ettiğinde taşları kaldırıp kalpli çiçekler dikmesi bir kadın bakış açısına sahip olup; bulunduğu yeri güzelleştirme çabası, sevgisini çiçeklerle ifade etme biçimi olarak gösterilebilir.

3.5. "Self" Arketipi:

Bu arketipe kitap içerisinde Samanadam'ın Elmas tarafından istenmediğini öğrendiğinde Hacettepe'ye yürüyerek kül olması, bir başkaldırı ile güneşe isyan etmesi, gölge taraflarını görmesi ve kendini bulması örnek verilebilir.

"Arkadaşlar lütfen üzülmeyin, bana da engel olmayın. Hacettepe'ye gitmeliyim, orada sormam gereken bir soru ve bulmam gereken bir yanıt var."

...

Yürürken fark etti ki gövdesindeki saman parçaları kopup uçuşuyor.

...

"Ey rüzgâr, beni parçalamak mı istiyorsun bilmiyorum! Ama benim dersim seninle değil lütfen bana engel olma" dedi. Fırtına sessizliğini bir ıslıkla bozdu. Bu şiddetli ıslığın ardından yağmurun tane tane damlaları toprağa düşmeye başladı. Sonbahar artık gelmişti. Samanadam ıslanmaya başlamıştı. Sonbahar artık gelmişti. Samanadam ıslanmaya başlamıştı. Toprak çamurlaştı, ayaklarına yapışıverdi. Her adımda ayakları biraz daha ağırlaştı.Samanadam seslendi: "Ey su, beni ıslatıyorsun, toprakla el ele verdiniz beni ağırlaştırıyorsunuz! Ey su, hava ve toprak! Biliyorsunuz sizinle yaşadım, sizi hep sevdim ama niye beni alıkoyuyorsunuz? Benim sizinle bir derdim yok, sadece Hacettepe'ye çıkıp güneşe bir soru soracağım, ne olur bana müsaade edin!" Rüzgâr, yağmur ve toprak sessizce direnmeye devam ettiler. Samanadam'ı caydırmak istiyorlardı. Ne pahasına olursa olsun, Samanadam'ın tepeye çıkmasını engelleyeceklerdi. Samanadam ise her şeye rağmen ilerlemeye ve tepeye tırmanmaya azimliydi, yaşadığı günler ona sabrı öğretmişti. Ayakları çok ağırlaşmıştı, iyice ıslanmıştı ve rüzgâr hâlâ onu geri itmekte ısrarlıydı; bunlara karşın ağır adımlarla o kasvetli bulutların gölgesinde Hacettepe'ye tırmanan bir korkuluk vardı. Tepe'yi görüyordu, yaklaşmak üzereydi, vardığında yükünün azalacağını düşünüyordu. Güneşe sorusunu soracaktı, bu sorunun yanıtı her şeyi açığa kavuşturabilir, belki de içindeki acıyı hafifletebilirdi. Zorlu bir mücadele sonucu Samanadam artık tepedeydi; yaprakları dökülmüş bir elma ağacıyla geniş bir manzara bekliyordu onu. Elmas Tepe, orman, tarla, her taraf görünüyordu. Yukarıda ise gri tonlu bulutlardan başka bir şey yoktu. Samanadam, "Siz karardığınız için mi üzgünüm, yoksa üzgün olduğum için mi karardınız?" diye seslendi bulutlara. Yanıt alamadı. Sessizliği bir kez daha bozdu: "Ey güneş, çık o bulutların arkasından! Orada saklandığını biliyorum, başka yerde değilsin, biliyorum. Benim ellerimi gıdıklayan sendin, ayaklarımı gıdıklayan sendin, sen beni bu yola soktun, sen olmasaydın ben tarlada sıradan bir korkuluk olarak yaşamaya devam edecektim. Ama bak ne oldu, bir insan sevdim. Hesap ver bana, benim suçum neydi, niye acı çekiyorum?" Hiçbir yanıt gelmedi.

Samanadam'ın gözleri dolmaya başladı, gözyaşları ile yağmurun damlaları birleşti. Eğilip toprağa

baktı; en çok baktığı ve çok iyi tanıdığı toprağa. Sonra tekrar başını kaldırıp güneşe çağrı yaptı: "Güneş, bana cevap vermelisin, niye başıma bu işi açtın?" Bu sırada talihsiz bir şimşek çaktı. Yıldırım olup toprak üzerine, tam korkuluğun durduğu yere düştü. Samanadam için bir an sanki her şey ve her yer güneş oldu. Sanki yer, gök, sağı, solu, önü, arkası, her şey güneş olmuş, adeta güneşin içine düşmüş ya da güneş içinde doğmuştu. Birden yandığını fark etti. Yağmur ve rüzgâr onu söndürmek için çırpınmaya başladılar. Rüzgâr yağmur tanelerini ona daha hızlı ulaştırmak için kendini paralıyordu. Yağmur elindeki tüm suyu ona yönlendirmek istiyor, damlalar birleşmek isteseler de birleşemiyorlardı. Toprak ise yıldırımı kendisine çekmek istiyor ama çabası işe yaramıyordu. Hava, su, toprak, hepsi ateşe yenildiler; Samanadam yandı. Yanarken diz çöktü ve "Ey güneş" dedi, "bak, ben yanıyorum, birazdan kül olacağım. Sen ise yarın yeniden doğacaksın, her şeyi, herkesi ısıtacaksın. Ben olmayacağım ama düşünüyorum ki en azından birini severek gidiyorum, kalbi boş gitmiyorum, sağ ol, var ol!" Toprağa yığıldı. Yağmur ağlarcasına ona kavuşmak istedi ama Samanadam dakikalar içinde kül oldu. (Miandji, 38)

Örnekte verildiği üzere, Samanadam yaşadığı acının da etkisiyle birçok sorgulama yaşamış, neler olduğunu anlayamamış ve en sonunda isyan etmiştir. Bu isyan etmenin altında yanan parçaları kül olsa da kendisini bulmanın verdiği mutlulukla güneşe en azından birini severek bu dünyadan ayrıldığını ve mutsuz olmadığını söylemiştir.Samanadam self arketipini geliştirmiş, kendisini bulmuştur. Arketipler içerisindeki en önemli arketip olan serf arketipi hikâyenin devamında kömürcü şeklinde Elmas'ın hayatına girecek olan kişinin aslında yaşadığı içsel dönüşümü ve kendisini gerçekleştirmesini anlatmaktadır.

4. SONUÇ

Bu araştırmada, çocuk edebiyatının ürünlerinden olan *Samanadam* adlı metin, Jung'un analitik psikoloji kuramı çerçevesinde arketipsel semboller bağlamında incelenmiştir. Eserde yer alan "yeniden doğuş", "gölge", "yaşlı bilge", "anima/animus" ve "self" arketipleri, bireyin iç dünyasındaki dönüşüm süreçlerini ve gelişim evrelerini temsil eden semboller olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, çocuk edebiyatının yalnızca yüzeyde sade bir anlatıma sahip metinlerden ibaret olmadığını, aksine bireyin bilinçaltına ve kolektif bilinçdışına hitap eden derin yapılar içerdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, çocuklara yönelik kurgulanan anlatıların, pedagojik işlevlerinin yanı sıra psikolojik ve kültürel işlevler de üstlendiği söylenebilir.

Samanadam adlı eserde sembolik düzlemde ele alınan arketipler aracılığıyla, çocuk okurun benlik gelişimi, kimlik inşası ve bireyleşme süreçlerine katkı sağlanmakta; aynı zamanda insan doğasına ilişkin evrensel temalar görünür kılınmaktadır. Bu yönüyle eser, çocuk edebiyatında arketipsel okumaların ne derece işlevsel ve gerekli olduğunu ortaya koymakta; çocuk edebiyatının klasik edebiyat kadar derinlikli analizlere açık olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, alan yazında çocuk edebiyatı ürünlerinin arketipsel eleştiri ve incelenmesinin yapılmadığının görüldüğü ve okunan eserin arketipsel sembollerden uzak düşünülemeyeceği anlaşıldığı için kaleme alınmıştır. 2023 yılında yayınlanan "Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Yer Alan Arketiplerin İncelenmesi" adlı makalede alan yazında çocuk edebiyatı alanında arketipsel çalışmaların sadece on yedi tane olduğu görülmüş, bu da metinlerin alt katmanlarına inmeden yüzeysel bir şekilde incelendiğini düşündürmüştür.

Araştırma bu tür çözümlemelerin hem edebiyat eğitimi hem de çocuk ruh sağlığı açısından önemli açılımlar sağlayabileceğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA:

BüyükÖztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., & Çakmak, E. K. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri.

Daşdemir, C. (2019). Erler karısına koca olmaya giden Keloğlan Masalı Üzerine Arketipsel Bir Çözümleme.

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 12(28), 991-1000.

Daşdemir, C. (2019). Erler Karısına Koca Olmaya Giden Keloğlan Masalı Üzerine Arketipsel Bir Çözümleme. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 12(28), 991-1000. https://doi.org/10.12981/mahder.644782

International Journal of Play Therapy, 17(2), 102. https://doi.org/10.1037/a0012770 Gubar, M. (2011). On not definingchildren'sliterature. pmla, 126(1), 209-216.

Jacobi, J., &Erap, M. (2002). CG Jung psikolojisi. İlhan Yayınevi.

Kanter, B. (2014). Etik ve Estetik Bağlamında Çocuk Edebiyatının Sosyolojik Boyutu. Türk Dili Dergisi, 756.

Kasımoğlu, Seval (2017). Binbir Gece Masallarında Kahraman İzleği-Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu. Ankara: Ürün Yayınları.

Miandji, A. (2019). Samanadam. Bilgi Yayınevi

Musuloğlu, B. N., & Sezgin, E. (2023). Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Yer Alan Arketiplerin İncelenmesi. Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR), 6(2), 22-39.

Pietikainen, P. (1998). Archetypes as symbolicforms. Journal of AnalyticalPsychology, 43(3), 325- 343. https://doi.org/10.1111/1465-5922.00032

Sönmez, V. ve Alacapınar F. G. (2011) Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri. Anı Yayıncılık.

Stevens, A. (1999). Jung (Çev., Ayda Çayır). Kaknüs Yayınları.

Tunç, A. (2021). Çocuk Edebiyatı Eserlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım (Roalddahlın Çocuk Kitapları Örneği) (Master'sthesis). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/518714

Türkan, K. (2018). Tahir ile Zühre Hikâyesinin Çeşitli Varyantlarında Gölge Arketipi. Türkbilig, (36), 137-146. https://dergipark.org.tr/en/pub/turkbilig/issue/52841/698029

Yılmaz, N. (2019). Ömer Seyfettin'in "Yalnız Efe" Adlı Öyküsündeki Arketip(sel imge)ler. Edebi Eleştiri Dergisi, 3(3), 234-244. https://doi.org/10.31465/eeder.621295

ÇOCUKLARIN HAYAL GÜCÜNÜN OLUŞUMUNDA MASALLARIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Muhayyo YULDOSHEVA*

Ülkemizde masallar her zaman profesyonelce sahnelenmiştir. Yılın belirli bir zamanında, belirli bir tavırla bir masal sahnelenirdi. Sahneleyen, "masal anlatıcısı" olarak adlandırılan yaşlı ve saygın bir kişiydi. Tarihte, atalarımızın masal sahnelemesini çok ciddiye aldıklarını bu olgudan -özel bir kişinin atanmasından- anlayabiliriz. Masallar her zaman anlatılmadığı için, kalabalık bir toplulukta, seyirciye dönük olarak anlatılırdı. Tıpkı bir bakşinin dostan söylemesi gibi, masal anlatıcısı da masalın içeriğine uygun bir ruh haline girer, bazen sesini yumuşatır, bazen yükseltir, bazen sallar, bazen de gülerdi. Bu durumda, masal anlatıcısının bedeni de sahneye katılır ve karakterlerin içeriğini ve ruh halini olabildiğince eksiksiz bir şekilde aktarmak için jestler ve pandomim kullanırdı. Gerginliğin zirve yaptığı anlarda, gözlerini kapatıp başını sallayarak sahnelerdi. Hayvanların seslerini taklit ederek uludu, uludu, uludu ve izleyiciyi masal dünyasının derinliklerine çekti. Böylece tek kişilik bir tiyatro oyunu sahneledi.

Günümüzde masallar, yatmadan önce icra edilen bir ritüel haline gelmiştir. Genellikle uyku gelmediğinde anlatılır ve çocuğun oyun sırasında uykuya dalması amaçlanır. Psikologlar, beynin uyku evresine girmeden önce duyduklarını bilinçaltına kaydettiğini ve derinden etkilendiğini kabul eder. Bu açıdan bakıldığında, çocuğa anlatılan masalın önemi çok büyüktür ve büyük bir özenle seçilmelidir. Çünkü masal, ulusal kimlik kodlarını bağrında taşır. Çocukta ulusal değerlere saygı duygusu oluşturur. Canlı imgeler, mecazi ifadeler ve ilgi çekici hikâyelerle çocuğun ahlakını, maneviyatını, karakterini ve iyilik-kötülük kavramlarını eğitir. Çocuk, "Zümre ve Kıymetli", "Hüsnabad", "Güllükahka Pari", "Tilla kokilli bola", "Tughri bilan Egri" gibi masallarla tanıştığında nezaket, doğruluk, çalışkanlık, dürüstlük ve şefkat gibi niteliklerin iyi olduğunu öğrenir. Masallar, bir kişinin hayatta karşılaşabileceği sorunları, ihanetleri, zorlukları, sıkıntıları, aldatmacaları ve ihanetleri abartır. Bu, çocuğun sadece iyi düşünmesini sağlamak için değil, aynı zamanda her türlü yaşam durumuna hazırlıklı olması için de yapılır. Bu anlamda masallar, gerçek hayatın yoğun, özlü, eksiksiz ve tam bir modeli olarak adlandırılabilir. Yani masallar, çocuğu zarar görmeden, kayıpsız ve manevi ikilemlere sürüklemeden hayata hazırlama potansiyeline sahiptir.

Psikoloji biliminden biliyoruz ki, her çocuk zihinsel ve fiziksel gelişimi sırasında çeşitli zihinsel dönüşümlerden geçer. Kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı farklı algılamaları gerekir. Bu algı her zaman sorunsuz ilerlemez. Bazı çocuklar bu dönemi herhangi bir zihinsel zorluk yaşamadan atlatırken, bazıları psikologların "yaşa bağlı kriz" adını verdiği zor bir dönemden geçer. Örneğin, 3 yaş krizini ele alırsak, bu dönemin temel nedeni çocuğun yetişkinler gibi ayrı bir birey olduğunu anlamaya başlamasıdır. Sonuç olarak, kendi kişisel sınırlarını çizmeye ve kendine özgü özelliklerini göstermeye başlar. Çocuğun ilk favori oyuncağı, kıyafeti, rengi veya kişiliği 3 yaşında ortaya çıkar. Bu kriz, inatçılık, öfke, dik başlılık, isyan (kendisine yapmaması söyleneni, ona bakarken bile yapmak), ebeveynlere saygısızlık (dinlememek) ve kendi kurallarını dayatma arzusu (onları yere yuvarlamak anlamına gelse bile, söylediklerini yaptırmak) ile karakterizedir. Bu süreci olabildiğince stressiz ve olumsuz sonuçlardan uzak geçirmek için çocuğa 3 yaşından itibaren bir miktar özgürlük vermek, çevreyi tanıma sürecinde (elbette mantık sınırları içinde) ortaya çıkan fiziksel zararları (yanıklar, çürükler, düşmeler, kesikler vb.) engellemeye çalışmamak, söyleneni yapmaya zorlamamak, itaatsizlik ettiğinde cezalandırmamak, ancak anlatmaya ve konuşmaya çalışmak, çocuğa her dersi oyun şeklinde öğretmek, davranış kurallarını çocuğa anlayabileceği şekilde aktarmak, biri onu azarladığında onun tarafını tutmamak, çocuğun yetişkinler arasındaki sorunlara ve anlaşmazlıklara tanık olmasına izin vermemek, çocuğun bir şeyi yasaklarken "hayır" veya "yapamam" gibi kelimeler kullanmasına izin vermemek, "ya bunu ya da şunu" seçmesine izin vermek ve akranlarıyla iletişim kurmayı öğretmek ("o da tıpkı senin gibi...") gerekir. Masallar bu aşamada büyük bir yardımcıdır. Sıralanan şart ve koşulların çoğu, bir masal anlatılırken istemsizce yerine getirilir. Örneğin, masallar aracılığıyla bir çocuk, akranlarının kendisiyle aynı istek ve arzulara sahip olduğunu, birini ısırdığında veya vurduğunda aynı acıyı hissedebileceğini, iyi işlerin ödüllendirileceğini ve kötü işlerin cezalandırılacağını öğrenir. Eğri

* Ali Şîr Nevaî adına Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi, Taşkent /Özbekistan, muhayyoyoldosh13@gmail.com

örneğinde, yalan söylenmemesi gerektiğini, Doğru örneğinde ise iyi davranış gösteren bir çocuğun ödüllendirildiğini öğrenir. Masal dinleyerek çocuğun konuşması da zenginleşir ve gelişir. Kendini bir kahramanın durumuna benzer bir durumda bulduğunda, çocuk hemen masalda kullanılan konuşma biçimini hatırlar ve konuşur. Sorunu çözmeye çalışır. Yani, çocuğun özgürlüğünün ve eleştirel düşünmesinin yaşına uygun bir şekilde işlemesini sağlarız. Akranlarına yardım etmek, ilk ahlaki standartları öğrenmek ve gözlemlemek de masallar yardımıyla sağlanır.

Yukarıda belirtildiği gibi, masal anlatmanın belirli kuralları vardır. Birçok ebeveyn bunları sezgisel olarak bilse de, alandaki uzmanların görüşlerini dikkate almak ve talimatlarını takip etmek faydalıdır. Bunlar şunlardır:

Üç yaşın altındaki çocuklara masal sakin bir sesle, yavaşça, harfleri teker teker telaffuz ederek ve her kelimeyi çocuğun anlayabileceği bir şekilde okunmalıdır; bu, çocuğun söylenenleri anlaması için gereklidir.

Masaldaki korkutucu sahneleri vurgulamamalı, el çırpmamalı veya duygusuz bir sesle okumamalısınız; çocuk korkabilir, korkusunu kontrol edemeyebilir ve bütün gece uyanık kalabilir.

Bir masal anlatırken, zihinsel hazırlığı, durumu, ruh hali ve yaşının izin verdiği kadar çok duyguyu hissettirmelisiniz. Bunu sınırlamak yanlıştır. Sadece çok dikkatli okumanız gerekiyor: Bir masaldaki belirli bir sahnenin, karakterin veya olayın çocuğu memnun etmediğini, rahatsız ettiğini veya korkuttuğunu fark ettiğiniz anda, o kısmı hafif neşeli bir sesle okumalı veya kısaca, zararsız bir şekilde anlatmalısınız.

Bir masal okurken asla çocuğa gülmemeli, "Sen de mi masallardan korkuyorsun?" diyerek duygularını küçümsememelisiniz! Bu duygular çocuk için çok önemlidir. Ona gülmek onu birey olmayan, ailesine güvenemeyen ve bu nedenle kimseye güvenmeyen, kendini kusurlu gören, her şeyi kişisel algılayan ve üzülen bir insana dönüştürebilir.

Genel olarak, teknolojik gelişmelerin yaşandığı bu çağda bir çocuğa masal okumak ne kadar önemli? Bu, çocuğun maneviyatının, kişisel özelliklerinin oluşumuna ve toplumdaki yerini bulmasına ne kadar katkıda bulunuyor? Sonuçta, televizyonda çocuklara özel kanallar ve programlar, filmleri geride bırakan filmler ve çizgi filmler ve hatta sesli masallar mevcut. Bunları kullanabilir ve kazandığınız zamanı başka faydalı bir şeye harcayabilirsiniz. İlk bakışta gerçekten de öyle. Ancak her çocuk, zorunlu olsa bile, masal dinleyerek ve okuyarak büyümeli! En modern teknik araçlar ve aletler bile masalların yerini tutamaz. Çünkü bir çocuk, masallar aracılığıyla dünyayı algılamanın yanı sıra, aynı zamanda ulusunun değerlerini de tanır. Masalları canlı olarak dinlemeye alışkın bir çocuk, akranlarıyla daha kolay iletişim kurar, insanlar arasındaki yerini daha kolay belirler ve duygularını özgürce ifade edebilir. Hikâyeleri canlandırmak, kuşaklar arası anlayış ve güven oluşturmanın en evrensel yoludur. Bu ilişkiler ömür boyu sürer ve büyüyen bir çocuğun zor durumlarda ebeveynlerine dönüp yardım istemesini sağlar. Bu çok önemli bir beceridir. Çünkü kişilerarası çatışmaların temelinde genellikle yardım isteyememe, anlayıp yardımcı olacaklarına dair güven eksikliği yatar.

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NDE DEĞERLER EĞİTİMİNİN ÇOCUK EDEBİYATI ARACILIĞIYLA KAZANDIRILMASI: BİR MODEL ÖNERİSİ

Başöğretmen Halil POLAT*

Özet

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), eğitim felsefesini değerler üzerine inşa eden ve bireyleri akademik bilginin yanı sıra temel insani erdemlerle donatmayı hedefleyen bütüncül bir sistemdir. Bu model kapsamında, soyut değerlerin çocuklara aktarılmasında karşılaşılan güçlükler, çocuk edebiyatının somutlaştırıcı ve deneyimsel potansiyeli ile aşılabilir. Bu çalışmada, TYMM'nin temel değerlerinin çocuk edebiyatı aracılığıyla kazandırılmasına yönelik sistematik bir model tasarlanmıştır. Alan yazında değerler eğitimi, çocuk edebiyatı ve pedagojik modeller üzerine yapılan güncel ve kuramsal çalışmalar temel alınmış; çocuk kitaplarının değer aktarımındaki rolüne ilişkin pedagojik bir çerçeve geliştirilmiştir. Önerilen model, öğretmen, aile, program geliştirici ve yazar olmak üzere dört paydaş grubunu kapsamakta ve TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalını destekleyecek somut uygulama önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, değerler eğitimi, çocuk edebiyatı, erdem-değer-eylem, pedagojik model

ACQUIRING VALUES EDUCATION THROUGH CHILDREN'S LITERATURE IN THE TURKIYE CENTURY EDUCATION MODEL: A MODEL PROPOSAL

Headteacher Halil POLAT

Abstract

The Türkiye Century Education Model (TYMM) is a holistic system that builds its educational philosophy on values and aims to equip individuals with fundamental human virtues alongside academic knowledge. Within this model, the difficulties encountered in transferring abstract values to children can be overcome through the concretizing and experiential potential of children's literature. In this study, a systematic model was designed for the acquisition of the core values of TYMM through children's literature. Current and theoretical studies on values education, children's literature, and pedagogical models in the literature were taken as a basis; a pedagogical framework was developed regarding the role of children's books in value transfer. The proposed model encompasses four stakeholder groups – teachers, families, curriculum developers, and authors – and offers concrete application suggestions that will support the "virtue-value-action" cycle of TYMM.

Keywords: Türkiye Century Education Model, values education, children's literature, virtue-value-action, pedagogical model.

1. GİRİŞ

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bireyleri yalnızca akademik başarılarla değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal değerlerle de donatmayı amaçlayan bir eğitim reformudur. Bu modelin temelini oluşturan "erdem-değer-eylem" sarmalı, soyut kavramların somut davranışlara dönüşüm sürecine odaklanıyor. Ne var ki değerlerin soyut yapısı, özellikle çocuklar için anlaşılması ve içselleştirilmesi zor bir durum yaratıyor. İşte bu noktada çocuk edebiyatı, değerleri hikâyeler, karakterler ve olay örgüsü aracılığıyla somut hale getirerek çocukların zihin ve duygularına hitap eden etkili bir araç olarak öne çıkıyor. Bu çalışma, TYMM'nin temel değerleri ile çocuk edebiyatı arasında pedagojik bir köprü kurmayı hedefleyen ve dört paydaş grubunu (öğretmen, aile, program geliştirici, yazar) sürece

* Öğretmen - Yazar, Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğü Koordinatörü, halilpolat2001@gmail.com

dâhil eden bütüncül bir model öneriyor. Alan yazınındaki kuramsal çerçeveler ve uygulama örnekleri, bu modelin temel dayanağını oluşturuyor.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE ALANYAZIN

TYMM, erdem-değer-eylem çerçevesinde şekillendirilmiş olup adalet, saygı ve sorumluluk gibi değerleri ana eksen olarak belirlemiştir. Taşkın'ın (2025) analizine göre, bu üç çatı değer; merhamet, yardımseverlik, çalışkanlık, dostluk, aile bütünlüğü ve çevre duyarlılığı gibi farklı bileşenlerle desteklenmekte ve nihayetinde "huzurlu insan", "huzurlu aile ve toplum" ile "yaşanabilir çevre" hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır (Taşkın, 2025, s. 172, Tablo 6). Türkiye'de değerler eğitimi, 2005 programında "kök değerler" olarak tanımlanmış, 2018'de "temel değerler" başlığı altında yeniden düzenlenmiş ve 2024 TYMM'de daha bütüncül ve sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur (MEB, 2024). Bu model, bireylerin potansiyelini geliştiren, erdemli ve yetkin bireyler yetiştirmeyi, nihayetinde "huzurlu insan, huzurlu aile ve huzurlu toplum" hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Taşkın, 2025). Bu kapsamlı ve sistematik yapı, 2019'da "kök değerler" olarak sınırlı bir çerçevede tanımlanan değerler anlayışının ötesine geçmektedir. Artık değerler sadece bir liste halinde değil, "erdem-değer-eylem" sarmalı içinde bütüncül bir pedagojik çerçeveye oturtulmuş durumdadır. Bu çerçevenin çocuk edebiyatına yansıması, değerlerin doğrudan öğüt vermek yerine dolaylı anlatım, karakter deneyimleri ve estetik kurgular aracılığıyla çocukların dünyasına taşınmasıdır. Böylece soyut değerler, "eyleme dönüşmüş" somut pratikler olarak görünür hale gelmektedir (Sever, 2013). Sözen (2022), bu durumu "iletinin, bir meyvedeki vitamin gibi metnin tamamına yayılarak çocuk okura sezdirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalındaki "eylem" aşamasının edebiyat aracılığıyla modellenmesi açısından gerçekten büyük bir öneme sahip.

Çocuk edebiyatı, yalnızca kurgusal karakterler ve olaylarla değil, aynı zamanda estetik dili ve çocuklara uygun üslubuyla da şekillenir. Türk çocuk edebiyatının öncülerinden Tevfik Fikret'in 'Şermin' adlı eseri, değerleri didaktik bir yaklaşımdan uzak, çocuğun dilsel ve düşünsel dünyasına hitap eden bir şiirsellikle sunarak bu alanda önemli bir örnek oluşturmuştur. Benzer şekilde, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk şiirlerinde doğa, aile ve hayvan sevgisi gibi temalar, çocuğun animist ve somut düşünme evresine uygun imgelerle işlenir (Şirin, 2007). Ezgi Demirci'nin (2023) de belirttiği gibi şiir; ölçü, uyak ve durak gibi unsurlarıyla çocukların doğuştansahip olduğu ritim ve uyum duygusunu geliştirir. Ayrıca, değerleri düzyazıya göre daha etkileyici, akıldakalıcı ve duygusal bir biçimde aktarabilir.

Çocuk edebiyatı eserlerinde estetik kaygılar yalnızca resim, çizgi ve renklerle sınırlı kalmaz; kitabın dilindeki estetik de son derece önemlidir. Duygu ve düşünceleri, olayları ifade ederken şiirsel bir anlatım tarzına sahip olmak, betimlemeleri canlı bir şekilde sunabilmek ve anlatımda duyulara etkili bir biçimde hitap edebilmek, çocukların hayal gücü, ifade zenginliği, hoşnut olma ve beğeni gibi kavramların gelişmesine katkı sağlar (Arıcı, 2016). Bu estetik yaklaşım, TYMM'nin öngördüğü gibi değerlerin bir öğreti olarak dayatılmasından ziyade, çocuğun güzellik duygusu ve edebi zevkle içselleştirilmesine olanak tanır. Çocuk edebiyatı, değerler eğitiminde doğrudan öğüt vermekten ziyade, dolaylı anlatım yollarıyla çocuklara ulaşmayı tercih eder. Hikâyeler, metaforlar, karakter deneyimleri ve aile temsilleri aracılığıyla çocukların değerleri içselleştirmesine yardımcı olur (Sever, 2013). Araştırmalar, özellikle aile odaklı hikâyelerin empati, adalet ve sorumluluk gibi değerleri aktarmada son derece etkili olduğunu göstermektedir (Arısoy, 2014). Ayrıca, evrensel değerlerin (hayvan sevgisi, doğa sevgisi, barış) çocukların duyarlılık gelişiminde önemli bir rol oynadığı ve nitelikli edebî eserlerin bu değerleri çocuklara estetik bir şekilde sunduğu ifade edilmektedir (Aslan, 2013). Masallar, çocuk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olarak, dil ve anlatım açısından oldukça açık, akıcı ve kulağa hoş gelen, müzikal bir yapıya sahiptir. Bu özellik, türün estetik yönünü gözler önüne seriyor. Masalların sağlam ve etkili üslubu, hem çocuklar hem de yetişkinler için çok yönlü bir eğitim aracı olma niteliği taşır (Arıcı, 2016). Bu bağlamda, Türk çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden Yalvaç Ural'ın eserleri oldukça dikkat çekicidir. Otmar ve Erdem'in (2019) çalışmasında belirtildiği gibi Ural'ın şiir, öykü ve fabllarında "hayvan sevgisi" teması, çocukların dünyasına uygun bir şekilde işleniyor. Bu eserlerde hayvanlar, sadece hikâyenin kahramanları değil, aynı zamanda çocuğun empati

ve sorumluluk geliştirmesine yardımcı olan dost figürleri olarak karşımıza çıkıyor. TYMM bağlamında incelendiğinde, Ural'ın eserlerindeki "hayvan sevgisi" teması, doğrudan "merhamet" ve "duyarlılık" bileşen değerlerine; dolaylı olarak ise "sorumluluk" ve "adalet" çatı değerlerine karşılık geliyor. Bu durum, çocuk edebiyatının TYMM'nin karmaşık değerler sistemini nasıl somutlaştırdığını gözler önüne seriyor. Böylece çocuk, hayvan sevgisi aracılığıyla adalet, merhamet, sorumluluk ve dostluk gibi diğer değerlerle de tanışma fırsatı buluyor.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesine dayanarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile ilgili resmi belgeler, değerler eğitimi ve çocuk edebiyatı konusundaki teorik çalışmalar, pedagojik modelleri içeren akademik kaynaklar ve çocuk edebiyatı eserlerinin değerler eğitimi bağlamında analiz edildiği makaleler titizlikle incelenmiştir. İncelenen belgeler, şu temalar etrafında gruplandırılmıştır:

- Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin değerler eğitimi yaklaşımı,
- Çocuk edebiyatının değer aktarımındaki rolüne dair teoriler ve araştırmalar,
- Aile ortamının ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin okuma alışkanlığı ve değer aktarımına etkisi üzerine araştırmalar

Veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular, TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalı ile uyumlu, "okul-aile-yazarlık sistemine" dayalı bir modelin geliştirilmesinde kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Çocuk Edebiyatının Değerler Eğitimindeki Rolü

Yapılan analizler, TYMM'deki değerlerin çocuk edebiyatı aracılığıyla somut bir şekilde ortaya konduğunu gösteriyor. Sorumluluk değeri, Behiç Ak'ın eserlerinde çevreye duyarlılık ve çalışkanlıkla ilişkilendirilirken, Yalvaç Ural'ın eserlerinde hayvanlara karşı duyarlılık ve bakım sorumluluğu öne çıkıyor. Saygı değeri, Sevim Ak'ın eserlerinde kuşaklar arası iletişim ve aile dayanışması üzerinden işlenirken, Yalvaç Ural'ın eserlerinde ise hayvanların yaşam hakkına duyulan saygı ile ele alınıyor. Adalet değeri, Miyase Sertbarut'un sosyal duyarlılık odaklı eserlerinde toplumsal eşitsizliklere karşı bir farkındalıkla sunulmakta, Yalvaç Ural'ın eserlerinde ise empati, merhamet ve paylaşım temalarıyla destekleniyor. TYMM'nin okul öncesi eğitim programı düşünüldüğünde, erken çocukluk dönemine hitap eden eserlerin değer aktarımındaki rolü oldukça kritik bir öneme sahiptir. İrgin ve Öztürk'ün (2025) Mümine Yıldız'ın kitapları üzerine yaptığı inceleme, bu eserlerde sevgi, sorumluluk ve aile bütünlüğü gibi değerlerin yoğun bir şekilde işlendiğini ortaya koyuyor. Bu durum, TYMM'nin 'huzurlu aile' odağıyla doğrudan uyumludur. Ayrıca, incelenen kitaplardaki değerlerin günlük yaşam sahneleri, aile içi diyaloglar ve somut karakter davranışları aracılığıyla aktarılması, TYMM'nin 'erdem-değer-eylem' sarmalının erken yaşta somutlaştırılması için önemli örnekler ortaya koyuyor.

Bu çalışmanın bulguları, Alamdar ve Ceylan'ın (2025) ortaokul düzeyine uygun sekiz çocuk romanını incelediği araştırma ile destekleniyor ve daha geniş bir perspektif sunuyor. Araştırma, bu eserlerin TYMM'de yer alan 20 değerin hepsini kapsadığını ortaya koyuyor. Alamdar ve Ceylan'ın (2025) belirttiği gibi "Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi"ndeki değerlerin eğitim sürecinde kazandırılması hedefleniyor ve bu süreçte çocuk edebiyatı eserleri, sanatsal birer uyaran olarak önemli bir rol oynayabiliyor. Bu bulgu, nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin TYMM'nin kapsayıcı değerler sistemini aktarmada ne kadar etkili bir araç olabileceğine dair çarpıcı bir kanıt sunuyor. Sözen'in (2022) Melike Günyüz'ün "Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu" adlı hikâyesi üzerine yaptığı analiz, bu noktada oldukça aydınlatıcı. Sözen, hikâyedeki "konu"nun, Nasrettin Hoca fıkralarının metinlerarası bir yaklaşımla modern bir hikâyeye dönüştürülmesiyle oluşturulduğunu vurguluyor. Bu durum, TYMM'nin kültürel mirası değer aktarımında bir kaynak olarak kullanma hedefiyle örtüşüyor. Ayrıca, hikâyedeki "kahramanlar" (cömert, yardımsever Hoca ve cimri, açgözlü komşu) TYMM'nin teşvik ettiği ve eleştirdiği karakter özelliklerini somut bir şekilde temsil ediyor. "İleti" olarak ise komşuluk,

yardımseverlik, misafirperverlik ve cömertlik gibi değerler, doğrudan öğüt vermeden, kurgusal yapı içinde çocuğa sezdiriliyor. Sözen'in (2022) dil ve anlatım incelemesi, hikâyenin çocuklara uygun, sade ve yalın bir dille, diyalog zenginliğiyle ve deyimlerle dolu bir anlatım sunduğunu, böylece değerlerin etkili bir şekilde aktarılmasını sağladığını ortaya koymaktadır. Bu örnek, TYMM değerlerinin, Sözen'in belirlediği temel unsurlar aracılığıyla nasıl başarılı bir şekilde işlenebileceğine dair somut bir kanıt sunuyor. Ezgi Demirci'nin (2023) Bestami Yazgan'ın "Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler" adlı eserine dair yaptığı inceleme, şiir türünün TYMM değerlerini nasıl etkili bir şekilde aktardığını ortaya koyuyor. Demirci'nin (2023) analizi, Yazgan'ın şiirlerinde TYMM'nin "aile bütünlüğü", "sorumluluk", "saygı", "çalışkanlık", "yardımseverlik/paylaşma", "barış", "vatanseverlik" ve "duyarlılık" gibi birçok önemli değeri bilinçli bir şekilde işlediğini gösteriyor. Örneğin, "Yuvamız Gül Bahçesi" şiiri aile birliğine, "Özü Doğru Sözü Doğru" şiiri dürüstlüğe, "Dillerde İstiklal Marşı" şiiri çalışkanlığa ve vatanseverliğe, "Kırılmasın İncecik Canı Taze Çocuklar" şiiri ise barış değerine vurgu yapıyor. Bu durum, bir çocuk edebiyatı eserinin TYMM'nin kapsayıcı vizyonuna ne denli katkıda bulunabileceğine dair çarpıcı bir örnek sunuyor. Tablo 1'de eserlerin çatı değerler ve bileşen değerle ilişkilendirilmesi sunulmaktadır.

Tablo 1. *TYMM Değerleri ile Çocuk Edebiyatı Eserleri Eşleştirme Tablosu*

Kitap/Eser	Yazar	Çatı Değerler	İlişkili Bileşen Değerler
Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler	Bestami Yazgan	*Sorumluluk, Saygı*	Aile Bütünlüğü, Dürüstlük, Çalışkanlık, Paylaşma, Barış, Vatanseverlik, Duyarlılık, Sağlık
Sevgi Çiçekleri	Bestami Yazgan	*Saygı*	Yardımlaşma, Dayanışma, Sevgi, Merhamet, Dostluk
Gül Yüzlü Çocuk	Bestami Yazgan	*Saygı*	Dini Değerler, Peygamber Sevgisi, Dürüstlük, Güzel Ahlak
Benim Güzel Ailem	Bestami Yazgan	*Saygı*	Aile Bütünlüğü, Anne-Baba Sevgisi, Kardeş Dayanışması, Saygı
Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu	Melike Günyüz	*Sorumluluk*	Yardımseverlik, Misafirperverlik, Cömertlik, Komşuluk Hakkı
Dedemin Bakkalı	Şermin Yaşar	*Sorumluluk*	Çalışkanlık, Aile Bütünlüğü, Dürüstlük
Bunun Adı Findel	Andrew Clements	*Adalet*	İfade Özgürlüğü, Eleştirel Düşünme, Sorumluluk
Sadako ve Kağıttan Bin Turna Kuşu	Eleanor Coerr	*Saygı*	Barış, Umut, Sabır, Sağlık Duyarlılığı
Küçük Prens	Antoine de Saint-Exupéry	*Saygı*	Dostluk, Sevgi, Çevre Duyarlılığı
Bir Şeftali Bin Şeftali	Samed Behrengi	*Adalet*	Paylaşım, Dayanışma, Çevre Duyarlılığı
Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği	Behiç Ak	*Saygı*	Hoşgörü, Empati, Dayanışma
Sincap / Mırname / La Fonten...	Yalvaç Ural	*Sorumluluk*	Hayvan Sevgisi, Merhamet, Çevre Duyarlılığı
Uçurtmam Bulut Şimdi	Sevim Ak	*Saygı*	Aile Dayanışması, Kuşaklar Arası İletişim

Kitap/Eser	Yazar	Çatı Değerler	İlişkili Bileşen Değerler
Kapiland'ın Kobayları	Miyase Sertbarut	*Adalet*	Toplumsal Duyarlılık, Eşitlik, Sorumluluk

Tablo 1'de gördüğümüz gibi bir eser birden fazla çatı ve bileşen değerle ilişkilendirilebiliyor. Bu durum, çocuk edebiyatının değerler eğitimindeki zengin potansiyelini gözler önüne seriyor. Ayrıca, Tablo 2, çatı değerler ile eserler arasındaki ilişkiyi eksenler halinde gruplandırarak, TYMM'nin değerler eğitimi ile bütüncül yapısını ortaya koyuyor.

Tablo 2. *TYMM Değerleri - Çocuk Edebiyatı İlişki Şeması*

Adalet Eksenli	Saygı Eksenli	Sorumluluk Eksenli
• Eşitlik (Kapiland'ın Kobayları)	• Aile Bütünlüğü (Uçurtmam Bulut Şimdi, Benim Güzel Ailem, Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler)	• Çalışkanlık (Dedemin Bakkalı, Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler)
• Eleştirel Düşünme (Bunun Adı Findel)	• Hoşgörü (Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği)	• Merhamet (Mırname)
• Paylaşım (Bir Şeftali Bin Şeftali)	• Barış (Sadako, Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler)	• Çevre Duyarlılığı (Bir Şeftali Bin Şeftali, Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği)
• Dürüstlük (Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler, Gül Yüzlü Çocuk)	• Dostluk (Küçük Prens, Sevgi Çiçekleri)	• Hayvan Sevgisi (La Fonten Orman Mahkemesinde)
• Güzel Ahlak (Gül Yüzlü Çocuk)	• Yardımseverlik (Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu, Sevgi Çiçekleri)	• Misafirperverlik (Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu)
	• Dini Değerler (Gül Yüzlü Çocuk)	• Vatanseverlik (Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler)
	• Peygamber Sevgisi (Gül Yüzlü Çocuk)	• Sağlık Bilinci (Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler)
	• Merhamet (Sevgi Çiçekleri)	• Aile Sorumluluğu (Benim Güzel Ailem)
		• Dayanışma (Sevgi Çiçekleri)

Yalvaç Ural'ın 'Mırname' adlı eseri, hayvan sevgisi ve merhamet gibi değerleri ele alarak TYMM'ninsorumluluk anlayışına büyük bir katkı sağlıyor. Yazarın, eserlerinde işlediği "hayvan sevgisi" teması,evrensel bir değer taşıyor ve TYMM'nin temel ilkeleriyle mükemmel bir uyum içinde olduğu görülüyor.Yazar, eserinde hayvanları günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası, dost ve yoldaş olarak tanımlayarakçocukların empati becerilerini geliştirmelerine katkı sağlıyor. Bu durum, Taşkın'ın (2025) da belirttiğigibi değerlerin sadece öğretici ve kural koyucu bir şekilde değil, aynı zamanda estetik, duygusal vesanatsal yollarla da aktarılabileceğini gösteriyor. Benzer bir şekilde, Bestami Yazgan'ın şiirlerinde kullandığı ritim, uyak ve çocuksu dil, değerleri bir ders gibi değil, bir duygu ve estetik deneyim olarak çocuklara sunuyor ve TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalındaki duygusal bağı güçlendiriyor. Masallar gibi çocuk edebiyatı eserleri, bireylerin iyi birer dinleyici olmalarına, güzel konuşmalar yapmalarına, topluma faydalı bireyler olmalarına, yaşamı ve çevreyi güzelleştirmelerine, planlı vedüzenli bir yaşam sürmelerine, edebi zevk kazanmalarına ve duygu,

düşünce ve kavram dünyalarınıgeliştirmelerine katkıda bulunabilir (Arıcı, 2016). Demirci'nin (2023) de vurguladığı gibi BestamiYazgan'ın eserleri, vatanseverlik de dâhil olmak üzere geniş bir değer yelpazesi sunarak çocuk edebiyatının bu kapsayıcı potansiyelini somutlaştırıyor. Bu nedenle, çocuk edebiyatı, TYMM'nin soyut değerler sistemini çocuğun dünyasına somut bir şekilde taşıyan güçlü bir araçtır.

4.2. Aile-Odaklı Okuma ve Etkileşiminin Değerler Eğitimindeki Rolü

TYMM'nin "huzurlu aile" idealini oluştururken, aile içinde yapılan okuma etkinlikleri ve ebeveyn-çocuk etkileşimi son derece önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmanın bulguları, ailenin değerler eğitimindeki rolünün sadece pasif bir destekleyici olmaktan çok daha fazlası olduğunu, eğitimin aktif bir paydaşı olarak görülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Tanju'nun (2010) çalışması, ebeveynlerin okuma alışkanlıklarını kazandırmada model olmanın, okuma zamanları yaratmanın ve rehberlik etmenin ne kadar kritik olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan, Aslan'ın (2024) deneysel çalışması, Etkileşimli Kitap Okuma Programı (EKOP) gibi yapılandırılmış bir müdahalenin, ebeveynlerin çocuklarıyla okuma oturumları sırasında etkileşimli davranışlarını ve genel ebeveyn-çocuk etkileşimini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, değer aktarımında ailenin rolünün niteliğine dair önemli ipuçları sunmakta ve önerilecek model için somut bir temel oluşturmaktadır.

5. MODEL ÖNERİSİ: TYMM TEMELLİ ÇOK PAYDAŞLI OKUMA MODELİ

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin "erdem-değer-eylem" sarmalını hayata geçirmek için, öğretmenler, aileler, program geliştiriciler ve yazarlar gibi dört ana paydaş grubunu sürece dâhil eden bir "Çok Paydaşlı Okuma Modeli" önerilmektedir. Bu model, çocuk edebiyatı eserlerinin seçiminden uygulanmasına ve değerlendirilmesine kadar her aşamada düzenli bir işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

5.1. Öğretmen Tarafından Yapılacak Okul İçi Uygulamalar

TYMM Değer Haritasına Dayalı Okuma Listeleri: Tablo 1'de gösterildiği gibi TYMM'nin temel ve bileşen değerleriyle uyumlu olan çocuk edebiyatı eserlerinden oluşan tematik okuma listeleri oluşturulmalıdır.

Değer Analizi Atölyeleri: Okunan eserlerdeki karakterlerin "eylem"leri üzerinden temel "değer" ve "erdem"lerin tartışıldığı yapılandırılmış etkinlikler düzenlenmelidir. Tablo 2'deki ilişki şeması, değerler arasındaki bağlantıları göstermek için bir araç olarak kullanılabilir.

Disiplinlerarası Bağlantılar: Bir edebiyat eserinde işlenen değerlerin (örneğin, Bir Şeftali Bin Şeftali'deki paylaşım veya Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği'ndeki çevre duyarlılığı) sosyal bilgiler, fen bilimleri veya hayat bilgisi dersleriyle nasıl bağlantılı olduğunu keşfetmek önemli.

Şiir ve Estetik Duyarlılık Etkinlikleri: Bestami Yazgan'ın eserleri gibi, değerleri ritim ve ahenkle aktaran şiir kitaplarına (Demirci, 2023) sıkça yer verilerek; şiir dinletileri ve ezberletme gibi etkinliklerle bu değerlerin duygusal bağlamı güçlendirilmelidir.

5.2. Aile Tarafından Yapılacak Okul Dışı Destek

Aile-Çocuk Değer Okumaları: TYMM'nin "huzurlu aile" idealini destekleyen ve aile içindekietkileşimi artıran eserlerle (örneğin, Benim Güzel Ailem, Uçurtmam Bulut Şimdi) düzenli aile okumasaatleri oluşturulması gerekiyor. Tanju'nun (2010) da belirttiği gibi ebeveynlerin çocuklarına örnekolması, okuma zamanı oluşturmaları ve çocuğun kitap seçiminde rehberlik etmeleri, çocuğun okumaalışkanlığı kazanmasında son derece önemlidir.

Etkileşimli Okuma Tekniklerinin Kullanımı: Aslan'ın (2024) araştırmasında etkili olduğu

kanıtlanan Etkileşimli Kitap Okuma (EKO) stratejileri, ailelere öğretilmelidir. Bu stratejiler arasında Tamamlama, hatırlatma, açık uçlu sorular, 5N1K, bağlantı kurma, teşvik etme, değerlendirme, genişletme ve tekrarlama gibi yöntemler yer alır. Bu teknikler, çocuğu hikâye anlatıcısı haline getirerek, onun yorum yapmasına, tahminlerde bulunmasına ve kitap ile gerçek yaşam arasında bağlantılar kurmasına olanak tanır. Böylece değerler, tek yönlü bir aktarım yerine, diyalog temelli ve kalıcı bir etkileşimle içselleştirilmiş olur.

Günlük Yaşamla İlişkilendirme Rehberi: Aileler için, okunan eserdeki değerleri (örneğin, bir karakterin sorumluluk alması veya adalet arayışı) günlük yaşamda nasıl pekiştirebileceklerine dair pratik öneriler sunan kılavuzlar hazırlanmalıdır.

5.3. Program Geliştiriciler Tarafından Yapılması Gerekenler

TYMM Çocuk Edebiyatı ve Değerler Eğitimi Kılavuzu: Taşkın'ın (2025) "erdem-değer-eylem" çerçevesine dayanarak, örnek kitap ve değer eşleştirmelerini (Tablo 1) ve Sözen'in (2022) "konu, kahramanlar, ileti, dil ve anlatım" analiz yöntemini içeren bir kılavuzun oluşturulması gerekiyor.

Tür Çeşitliliği Politikası: Demirci'nin (2023) çalışmasında belirttiği, şiir gibi farklı türlerin değeraktarımındaki özel katkılarını dikkate alarak müfredatta, değerleri vermeyi amaçlayan eserlerde türçeşitliliği sağlanması önemlidir.

Kültürel Miras ve Köklü Gelenek Teması:Türk çocuk edebiyatının derin köklerinden gelen örnekleri de içermelidir; örneğin, Kutadgu Bilig'den yapılan uyarlamalar ve Tevfik Fikret'in Şermin'i gibi eserler.

5.4. Yazarlar Tarafından İçerik Geliştirmeye Yönelik Çalışmalar

Kültürel Köklerden Beslenen Anlatılar: Yazarların, Nasrettin Hoca, Dede Korkut ve Mevlana gibi zengin kültürel kaynaklardan modern bir üslupla yararlanmaları teşvik edilmelidir. Melike Günyüz'ün Nasrettin Hoca fıkralarını çağdaş bir hikâyeye dönüştürdüğü çalışması (Sözen, 2022), bu yaklaşımın ne kadar etkili olabileceğine dair harika bir örnek sunuyor.

Dolaylı Değer Aktarımı Atölyeleri: Sözen'in (2022) "meyvedeki vitamin" benzetmesine uygun olarak, yazarlara değerleri doğrudan öğüt vermeden, hikâyenin doğal akışı içinde sunma teknikleri konusunda eğitim verilmelidir.

Değerli Kurgu Tasarımı: Bestami Yazgan'ın "Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler" kitabında olduğugibi (Demirci, 2023), yazarların bir eserde birden fazla temel ve bileşen değeri estetik ve organik birbütünlük içinde nasıl işleyebilecekleri konusunda cesaretlendirilmesi gerekiyor.

5.5. Modelin İşleyişi

Bu dört paydaş grubu, birbirini destekleyen bir döngü içinde iş birliği yapacak. Program geliştiricilerin hazırladığı kılavuzlar, öğretmenlerin uygulamalarını ve yazarların içerik üretimini yönlendirecek; ailelerin okul dışındaki destekleriyle pekiştirilen değerler, öğrenci davranışlarına yansıyacak. Yazarların ürettiği kaliteli eserler, hem okul içi hem de aile odaklı uygulamalar için zengin bir kaynak sunacak. Bu çok paydaşlı model, TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalının okul-aile-yazarlık sisteminde bütüncül bir şekilde hayata geçirilmesine olanak tanıyacak.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin değerler eğitimi hedeflerineulaşmada çocuk edebiyatının ne denli merkezi bir rol oynadığını gözler önüne seriyor. Önerilen "Çok Paydaşlı Okuma Modeli", öğretmenler, aileler, program geliştiriciler ve yazarlar için TYMM'nin "erdem-değer-eylem" sarmalını somutlaştıracak sistematik bir yol haritası sunuyor.

Örneğin, Yalvaç Ural'ın "hayvan sevgisi" temasını işleyen eserleri, çocuklarda empati ve sorumluluk bilinci geliştirmekiçin öne çıkıyor. Türk çocuk edebiyatı, Kutadgu Bilig'den Şermin'e kadar uzanan köklü bir geleneğesahip. Bu gelenek, değerleri somutlaştırma ve estetik bir duyarlılıkla aktarma konusunda oldukça zenginbir birikim sunuyor. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ise bu birikimi 'erdem-değer-eylem' çerçevesinde sistematik bir hale getirirken, 'çocuğa görelik' ilkesini de entegre ederek, 'huzurlu insan' idealininşasında çocuk edebiyatını stratejik bir araç olarak konumlandırıyor. Bireylerin yaşamlarını mutlu,huzurlu ve anlamlı kılmalarında, çocukluk döneminde bu tür güzelliklerle ve estetik değerlerlebuluşmanın ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, çocuklara yönelik edebi eserlerin estetikniteliğinin taşıdığı hayati önem bir kez daha gözler önüne seriliyor (Arıcı, 2016). TYMM'nin "erdem-değer-eylem" çerçevesi (Taşkın, 2025) doğrultusunda, "huzurlu insan, huzurlu aile, huzurlu toplum"vizyonu, çocuk edebiyatı aracılığıyla hem aile ortamında hem de eğitim alanında desteklenebilir.Alamdar ve Ceylan'ın (2025) belirttiği gibi, "Maarif Modeli'nin öngördüğü nitelikte değerleri anlayanve düşünen bireylerin yetişmesi için çocuklar, edebiyatla dost olmalıdır." Nitelikli çocuk edebiyatıeserlerinin TYMM'nin 20 değerini barındırma potansiyeline sahip olduğu gösterilmiştir. BestamiYazgan'ın "Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler" kitabı gibi estetik bir bütünlük içinde geniş bir değer yelpazesinisunan eserler, bu anlamda örnek alınabilecek niteliktedir. Bu süreçte, Yaşar Sözen (2022) gibiaraştırmacıların ortaya koyduğu, çocuk edebiyatını şekillendiren temel unsurları merkeze alan analitikyaklaşım, hem eser seçiminde hem de yeni eserlerin değerlendirilmesinde önemli bir rehberliksağlayacaktır. Benzer şekilde, Ezgi Demirci'nin (2023) şiir gibi belirli türlerin değer aktarımındakipotansiyelini ortaya koyan araştırmalar, önerilen "Çok Paydaşlı Okuma Modeli"nin tür çeşitliliğiaçısından da zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. Aslan'ın (2024) çalışması ise, aile katılımınınnicelikten ziyade niteliğinin önemini vurgulayarak, modelin etkililiğini artıracak somut bir pedagojikyöntem (Etkileşimli Kitap Okuma) önermektedir. Bu bağlamda, önerilen modelin etkililiğini ölçmeyeyönelik daha fazla uygulamalı araştırma ve alan çalışması yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alamdar, S. G.,& Ceylan, M. (2025). Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi Açısından İncelenmesi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (1), 223-260.

Arat, R. R. (1999). Kutadgu Bilig I: Metin. Ankara: TDK Yayınları.

Arıcı, A. F. (2016). Estetik Değer Oluşturmada Masalların Rolü: Türk Masalları Örneği. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (2), 1017-1035.

Arısoy, Z. (2014). Toplumsal Değerler ve Eğitim. İstanbul: Alfa.

Aslan, D. (2024). Etkileşimli kitap okuma programının ebeveyn davranışları ve ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerindeki etkileri. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 12 (2), 254-275.

Aslan, C. (2013). Çocuk edebiyatında estetik değerler. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 11 (2), 25-39.

Demirci, E. (2023). Değerler Eğitimi Açısından Bestami Yazgan'a Ait "Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler" Adlı Eserin İncelenmesi. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I, 11-29.

Günyüz, M. (2017). Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusunun Hikâyesi. İstanbul: Erdem Çocuk.

İrgin, T.,& Öztürk, B. (2025). Mümine Yıldız'ın Çocuk Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi, 8 (1), 139-155.

MEB. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. Ankara: MEB Yayınları.

Otmar, Ö. & Erdem, A. (2019). Yalvaç Ural'ın Çocuk Edebiyatı Eserlerinde Hayvan Sevgisi Değeri. Değerler Eğitimi Dergisi, 17 (37), 7-34.

Sever, S. (2013). Çocuk ve Edebiyat. Ankara: Tudem.

Sözen, Y. (2022). Melike Günyüz'ün "Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu" Adlı Hikâyesinin Çocuk Edebiyatını Yapılandıran Temel Ögeler Bağlamında İncelenmesi. Folklor Akademi Dergisi, 5 (3), 778-793.

Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda Kitap Okuma Alışkanlığı'na Genel Bir Bakış. Aile ve Toplum, 11 (22), 30-39.

Taşkın, S. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde Değerler Eğitimi Yaklaşımının Analizi. İstanbul Eğitim Dergisi, (2), 160-180.

Şirin, M. R. (2007). Çocuk Edebiyatı Kültürü. Ankara: Kök Yayıncılık.

Ural, Y. (Çeşitli yıllar). Sincap, Kulağımdaki Küçük Çan, Mırname, Bir Gök Dolusu Güvercin, La Fonten Orman Mahkemesinde. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Yazgan, B. (2017). Çıtı Pıtı Kutu Kutu Şiirler. İstanbul: Nar Yayınları.

Yazgan, B. (2016). Sevgi Çiçekleri. İstanbul: Nar Yayınları.

Yazgan, B. (2015). Gül Yüzlü Çocuk. İstanbul: Nar Yayınları.

Yazgan, B. (2018). Benim Güzel Ailem. İstanbul: Nar Yayınları.

SEVİM AK'IN HOROZ ADAM VE KORSAN KİTABININ DEĞER AKTARIMI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Kübra Nur YALÇINKAYA[*]

Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ[**]

Doç. Dr. Antika KAHRAMANOVA[***]

Özet

Bu çalışmada Sevim Ak'a ait Horoz Adam ve Korsan adlı eser kök değerler bağlamında incelenip yorumlanmıştır. Çalışma, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın içeriğinde yer alan "adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, özgürlük, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik" değerleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. İnceleme sonucunda kitapta en fazla yer alan değerler şunlardır: sevgi, sorumluluk, çalışkanlık, merhamet, özgürlük, dürüstlük, dostluk, duyarlılık, sabır, yardımseverlik, aile bütünlüğü. En az yer verilen değerler şunlardır: tasarruf, temizlik, mahremiyet, adalet, sağlıklı yaşam, estetik, mahremiyet, mütevazılık. Eserde örneğine rastlanılmayan değer ise vatanseverliktir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bulgular kısmında eserin kısa özetine yer verilip yirmi kök değer için ayrı başlık açılmıştır. Başlıkların altında değerlerin yer aldığı cümlelerden örneklere ve yorumlamalara yer verilmiştir. Ele alınan eserin, Program'daki değerleri kapsayan, ders kitaplarına girebilecek nitelikte bir eser olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sevim Ak, öğretim programı, değerler.

AN ANALYSİS OF SEVİM AK'S HOROZ ADAM VE KORSAN İN TERMS OF VALUE TRANSMİSSİON

Abstract

In this study, Horoz Adam ve Korsan by Sevim Ak is analyzed and interpreted in the context of core values. The study was prepared in accordance with the 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Model Middle School Turkish Language Curriculum, which includes the following values: justice, family unity, diligence, friendship, sensitivity, honesty, aesthetics, privacy, compassion, modesty, patience, healthy living, respect, love, responsibility, freedom, thrift, cleanliness, patriotism, and helpfulness. The analysis revealed that the most frequently emphasized values in the book are love, responsibility, diligence, compassion, freedom, honesty, friendship, sensitivity, patience, helpfulness, and family unity. The least represented values are thrift, cleanliness, privacy, justice, healthy living, aesthetics, and modesty. The value not found in the work is patriotism. The study employed the qualitative research method of document analysis. In the findings section, a brief summary of the work is presented, followed by separate headings for each of the twenty core values. Under these headings, examples of sentences reflecting the values and related interpretations are provided. It was concluded that the examined work encompasses the values included in the curriculum and possesses the qualities necessary for inclusion in textbooks.

Keywords: Sevim Ak, Curriculum, Values.

[*] Yüksek Lisans Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Adıyaman/Türkiye, kubranur.ykk@gmail.com

[**] Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Adıyaman/Türkiye, mustafasaid_65@hotmail.com

[***] Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Azerbaycan , qahramanova.antiqa@gmail com

Giriş

Değer kavramı, TDK Türkçe Sözlük'te (2011) "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet." olarak tanımlanmıştır. İnsanı diğer canlılardan farklı kılan özelliklerden biri, birtakım değerlere sahip olmasıdır. Bu değerler kişinin öğrendikleri sonucunda verdiği "karşılık" tır. Bu değerler geçmişten bugüne, bugünden yarınlara aktarılır. İnsan; şekil verilebilen, yetenekleri geliştirilebilen, eğitilebilen, tecrübelerinin ve bilgilerini kuşaktan kuşağa aktarabilen bir organizma olduğundan bireyin biyosişik varlığının sonucu olarak eğitim ile insanın doğal yeteneklerinin geliştirilmesi gerekir (Tunagür ve Kardaş, 2011: 318).

Değerler eğitimi; temeli ailede atılan, okullar aracılığı ile devam eden, doğrudan verilmek yerine sezdirilen ve karakter oluşumu için önemli bir eğitimdir. Bireyin değerleri edinebilmesi için en önemli zaman dilimi çocukluk dönemidir. Bu dönemde değerler eğitiminin kazandırılmasında etkili olan materyallerin başında çocuk edebiyatı eserleri gelir. Çocuk edebiyatı ürünleri aracılığıyla değerler sezdirilir.

Çocuk edebiyatı, edebiyatın bütün alanlarında ve söz sanatlarında bulunan niteliklerin tamamını içinde barındıran, ancak kendisine seçtiği hedef kitlenin özelliklerini yetişkinler için yazılan edebi türlere göre daha fazla göz önünde bulunduran bir alandır (Yalçınve Aytaş, 2024: 11). Nitelikli çocuk kitabı için ise ilk ölçütün edebî değer olduğunu söylemek mümkündür. Bu ölçüt sağlandıktan sonra sanatçının yazmak istediği konu içerisinde bazı iletilerin ve değerlerin yer alması doğal bir durumdur. (Kıymazve Altay,2021: 30)

2006 Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde değerlere doğrudan değinilmediği görülür. Değerler eğitimi ilk olarak 2018 tarihli Öğretim Programı'nda yer almış ve burada on kök değere yer verilmiştir. Bu değerler şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik.Bu on kök değerin sayısı 2024 yılında yirmiye yükseltilmiştir. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortaokul Türkçe Programı'nın içeriğinde yer alan değerler ise şunlardır: adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, özgürlük, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik.

Çocuk edebiyatı denilince akla gelen önemli isimlerden biri Sevim Ak'tır. Sevim Ak, 1958 yılında Samsun'da doğmuştur. Öğretmen bir anne babanın çocuğudur. Sevim Ak, 1976 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Horoz Adam ve Korsan kitabı Ankara Devlet Tiyatroları'nda sergilenmiştir. Ayrıca Horoz Adam ve Korsan kitabı Uluslararası Çocuk ve Gençlik Kitapları Kurulunun (IBBY) "Engelli Çocuk ve Gençlere Dair Göze Çarpan Kitaplar" kataloğuna seçilmiştir. Yazar 2000-2007 yılları arasında ODTÜ'nün desteğiyle İLKYAR Vakfı'nın Gezici Projeleri kapsamında 160 YİBO ve 30 köy okulunda öykü okuma yazma etkinliği gerçekleştirmiştir. Daha sonra bu proje kapsamındaki izlenim ve anılarını Güneşin Çocukları adlı kitapta toplamıştır.(Arslan, 2024: 22)

Sevim Ak'ın eserleri ise şunlardır: Babamın Gözleri Kedi Gözleri, Vanilya Kokulu Mektuplar, Puf, Pufpuf, Cuf, Cufcuf ve Cino, Lodos Yolcuları, Uçurtmam Bulut Şimdi, Karşı Pencere, Dalgalar Dedikoduyu Sever, Pembe Kuşa Ne Oldu?, Toto ve Şemsiyesi, Penguenler Flüt Çalamaz, Sakız Kızın Günleri, Güneşin Çocukları, Mahalle Sineması, Domates Saçlı Kız, Az Buçuk Teo, Kırık Şemsiye, Şarkını Denize Söyle, Gemici Dedem, Eskiler Alırım!, Horoz Adam ve Korsan, Küçük Sırlar, Dörtgöz, Gözlerinde Güneş Var , Çilekli Dondurma, Sıcak Çikolatalı Yolculuklar, Toto'nun Sınıfı, Puldan Taştan Lahanadan, Gökte Biri Var, Saçlarında Soru İşaretleri, Gazete Fısıltıları, Gökkuşağı Yazı,Melo, Anahtar Öyküler, Ada ve Adam, Sirk Kızı,

Duvarlar Resim Olsa Sen, Ben, Elma Ağacı, Dünyanın En Şişmanı, Yıldızlar Nereye, Bir Tanışma Öyküsü, Kuşlu Köy.

Amaç

Bu çalışmanın amacı Sevim Ak tarafından kaleme alınan Horoz Adam ve Korsan adlı kitabı Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2024) yer alan yirmi kök değer bağlamında incelemektir.

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, verilerin toplanması ve çözümlenmesi başlıklarına yer verilmektedir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 189)

Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Araştırmada doküman olarak Sevim Ak'ın Can Sanat Yayınları tarafından(2023) yayımlanan "Horoz Adam ve Korsan" adlı kitap kullanılmıştır. Araştırmada 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortaokul Türkçe Programı'nın içeriğinde yer alan değerler incelenmiştir. Bahsedilen değerler şunlardır:adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, özgürlük, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik.Yapılan analiz kapsamında önce kitabın kısa özetine sonra ise değerlerin yansıtıldığı cümlelere yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde Sevim Ak'ın Horoz Adam ve Korsan adlı kitabından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle kitabın kısa özetine yer verilip ardından kitapta yer alan değerlerin örneklerine yer verilmiştir.

Horoz Adam ve Korsan Kitabının Kısa Özeti

Hikâye, kuraklıkla mücadele etmeye çalışan bir köyde başlar. Köy halkı toplanıp yağmur duasına çıkarlar. Dua kabul olur ve günlerce dinmek bilmeyen bir yağmur başlar. Kitabın ana karakteri de böyle bir günde doğmuştur, annesi bu sebepten adını "Yağmur" koyar. Yağmur doğuştan işitme engellidir. Köy halkı bu çocuğun cinli olduğuna, uğursuzluk getireceğine inanır. Köyde Yağmur'u anlayan iki kişi vardır. Biri dedesidir. Nenesi ile işaret dili ile anlaşan dedesi Yağmur'la da iletişim kurar. Diğeri ise ablasıdır. Ağız okuma yoluyla, taklitle etrafındaki sesleri ona anlatır ve çevreyi öğrenmesi için elinden geleni yapar. Sonrasında geçim sıkıntısı sebebiyle İstanbul'a taşınmak zorunda kalırlar. Babası onları bir kapıcı dairesine yerleştirir. Anne ve babası gün boyu çalıştığından Yağmur evde televizyona mahkum olur. Bir gün canı çok sıkılır ve evden çıkar. 5 numaralı komşu Kazım amca onu fark eder ve evine davet eder. Ona bir cep radyosu verir. Yağmur bu sesi çok az da olsa duyabildiği için çok mutlu olur. Bir gün Kazım amca rahatsızlanır ve binaya onun yerine başka biri taşınır: Işık Ağabey. Işık Ağabey diskoda çalışan bir müzisyendir Ayrıca Işık Ağabey'in kuzeni de işitme engelli olduğundan Yağmur ile ilgilenir. Önce ona bir işitme cihazı alır sonra onu, çalıştığı yere götürür. Yağmur'un ses titreşimlerini iyi okuduğunu fark ederler. Kitabın sonunda Yağmur; 21 yaşında, ses sistemleri kuran bir firmanın ses teknisyeni olarak görev aldığını belirtir ve hikâyebu cümlelerle sonlanır: "Bir peri değilmişim ben! Bunu çok geç, büyürken anladım. Peri masalına inanmak ümitsizlik zehrinden uzak tutmuş beni. Çocukluğumun bir karabasana dönüşmesini engellemiş."

Adalet Değerine Ait Örnekler

Kitapta anlatılan işitme engelli karakter Yağmur'un anne ve babası çalıştığı için gündüzleri yalnız kalmaktadır. Sıkıldığı anlarda karşı parkta oynayan çocukları izler. Ancak bu parkta sadece çocuklar yoktur. Madde bağımlısı gençlerin alışverişlerine de şahit olur. Kitabın sonunda bu gençler adalete teslim edilir.

"Polisten kaçırmak istedikleri bu çantanın içinde ne vardı acaba?" (Ak, 2023: 129)

"Bir polis baskınıyla götürülmüş bizimkiler." (Ak, 2023: 139)

"Demir bileziğin kola takılışını el işaretiyle bir çırpıda gösterivermişti." (Ak, 2023: 139)

AileBütünlüğü Değerine Ait Örnekler

Yağmur köyde doğar. Köyde annesi, babası, kardeşleri, ninesi, dedesi hep birlikte yaşarlar. Ancak sonrasında geçim sıkıntısı sebebiyle İstanbul'a taşınmak zorunda kalırlar. Ana karakterYağmur, İstanbul'a gittikten sonradedesinin özlemini çeker.

"Ninemin ölümüyle birlikte konuşması iyiden iyiye azalan dedemle aram iyiydi. Günlerini bir odada tespih çekerek, namaz kılarak geçiren Tufan Dedem korunağım sayılırdı." (Ak, 2023: 23)

"Dedemin çarşıdan dönüşünü özlemiştim!" (Ak, 2023: 40)

"Kanadımın altına neler sığdırırdım uçarsam? Köyümden İstanbul'a gelirken otobüste gördüğüm bir sürü tarlayı, evleri, otoyolları, demiryolları, denizleri, camileri, dedemi, Tekir'i…" (Ak, 2023: 59)

"Ablam, annem, babam canım ciğerimdi." (Ak, 2023: 67)

Çalışkanlık Değerine Ait Örnekler

Yağmur, engeline rağmen sorumluluk verilen bir çocuktur. Köyde diğer çocukların gittiği okula gider ve öğretmenin verdiği ödevleri yapar. İstanbul'a taşındıklarında ise Kazım amcanın ona öğrettiklerini hızlıca öğrenir. Daha sonra Kazım amcanın binasına taşınan kitap isminde de yer alan Horoz Adam sayesinde işaret dilini öğrenir ve başarılı bir teknisyen olur.

"Eşeklik rolümü iyi becermek için komşu teyzenin eşeğini günlerce seyretmiştim. Eşek dişlerinin arasını diliyle temizler; ben de… Sap- saman yer; ben de… Dağlara kaçar; ben de peşinden…" (Ak, 2023: 29)

"Uslu uslu resim çizdiğim için, zil sesinde bile sıramdan kalkmadığım için, 'İstediği zaman gelebilir,' demiş öğretmen. (Ak, 2023: 32)

"Dairemizin duvarlarını kendi elleriyle yarım günde boyamış." (Ak, 2023: 34)

"Bir-iki dairenin temizlik işini kapıverdi kaşla göz arasında." (Ak, 2023: 37)

"Yüzlerce karınca günışığına doğru yürürken, yüzlercesi de bedenlerinden katbekat ağır yüklerle deliğe geri dönüyorlardı." (Ak, 2023: 40)

"Horoz Adam'ın evinde usanmadan saatlerce çalışmasaydık, özel eğitim almasaydım bu yeteneğimin su yüzüne çıkması hayaldi." (Ak, 2023: 149)

Dostluk Değerine Ait Örnekler

Yağmur, çevresindeki tüm canlılara karşı dostça bir eğilim göstermektedir. Köyde kaldığı süreçte kedisi Tekir ile dost olur. İstanbul'a taşındıklarında onu getiremediği için üzülür.Kazım amcanın torunu ile dost olur, parktaki, sokaktaki çocuklara karşı her zaman sevecen bir tavır sergiler.

"Tekir kedimi köyde bıraktık. Yanımda o olsaydı şimdi!Sessizliğimin tüm seslerini duyar, hiç koşulsuz kabul ederdi beni. (...) Tekirimin patilerini çenesinin altına çekişini, yanımda korkusuz uyumalarını, düşlerinde sinek kovalayışını, tüyünün genzime kaçışını, göğsünü ellediğimde hırlayışını özlemişim. Yün, yerini tutmuyordu can dostumun." (Ak, 2023: 39)

"Kızı kollarımla sardım. Şapur şupur öptüm. Kol kola girdik, fır dönmeye başladık." (Ak, 2023: 42)

"Beni aralarına kabul edecekti çocuklar. Güvenlerini hiç yorulmadan kazanmıştım." (Ak, 2023: 50)

"Bu kedi dilsizim diye benden kaçmadı, döndü dolaştı, yine uyumaya geldi, can yoldaşım, arkadaşım

oldu." (Ak, 2023: 88)

"Kızla göz göze geldik. Göz kırpıp gülümsedim. Kız avucunu açtı, yeşil kağıtlı bir şeker vardı ortasında. Gülen gözlerle aldım şekeri. Yanaklarım ısınmıştı benim de." (Ak, 2023: 108)

"Kız arabaya binerken, birleştirdiği iki parmağını öpmüş, bana doğru sallamıştı." (Ak, 2023: 111)

Duyarlılık Değerine Ait Örnekler

Kitabın girişinde hikâyenin oluşum aşamaları anlatılmıştır. Ana karakterimiz Yağmur'un engelinden dolayı insanlarla iletişime geçemediğine, insanların bu dili öğrenmek için duyarlı davranmadıklarına değinilir. Ayrıca Yağmur'un sezgilerinin çok güçlü olduğuna, çevresindeki durumlara normal insanlara göre daha duyarlı olduğuna değinilir.

"Horoz Adam dedi ki;beş duyusunu kullanan insanlarduyuları "eksik" olanları hor görür, yoksayarlar.İşitmeyenlerin görsel bir dille kurdukları canlı iletişimi görmezden gelirler.Bir de tersten baksalar…İşitmeyenlerden oluşan bir toplulukta işiten'özürlü' damgası yiyecek o zaman." (Ak, 2023: 12)

"Birkaç gündür gözüm üstlerinde. Abartılı yürüyüşleri, el- kol hareketleri, taşkınlıkları parktaki her şeyden çok ilgimi çekiyor." (Ak, 2023: 48)

"Eksikliğim vurulmasa yüzüme… Yok sayılmasam… Sen de bizim gibisin, dense… Kulağın zayıf ama bizden iyi görüyorsun, iyi hissediyorsun, iyi kalpli bir çocuksun, deseler…" (Ak, 2023: 71)

"Kazım Amca'ya bir şey oldu galiba, dediğini bir solukta hissettim. Sabah bıraktığım gazetesini almamış, evinde ışık da yok. Bir yere gitmez kolay kolay." (Ak, 2023: 95)

"Bakın yüzü nasıl ışıdı! Yüksek sesi duyuyor! Okula göndersenize bu çocuğu. Yazık etmeyin." (Ak, 2023: 108)

"Ben başkalarının dilini öğrenmeli miyim? Onlar işaretle anlatmayı deneseler ne kaybederler? Yeni bir dil kazanmazlar mı?" (Ak, 2023: 127)

Dürüstlük Değerine Ait Örnekler

Yağmur, engelinden dolayı konuşamamaktadır. Hikâye boyunca onun iç sesini duyarız.

"Sakın yazarlığa soyunduğumuzu sanmayın! Okuyacağınız öyküyü ben tek başıma yazamazdım. (Ak, 2023: 11)

"Karşı çıkışları, yüzsüz halleri, edepsiz neşeleri beni onlara adım adım çekiyordu." (Ak, 2023. 49)

"Dışarıdan içerisi kapkara görünüyordu ama yine de çok korkuyordum." (Ak, 2023: 51)

"O benim, çalmadım, diyordum ama kim aldırır!" (Ak, 2023: 87)

"Yüzünde yaldızlı gülüşüyle hiç sakınmadan gelmiş, elimi tutmuştu. Bu kalp burada durabilir!" (Ak, 2023. 124)

"Yetişkin biri değildim, çocuktum. İzin almadan bir yere gidemezdim." (Ak, 2023: 145)

"Bir peri değilmişim ben! Bunu çok geç, büyürken anladım. Peri masalına inanmak ümitsizlik zehrinden uzak tutmuş beni. Çocukluğumun bir karabasana dönüşmesini engellemiş." (Ak, 2023: 149)

Estetik Değerine Ait Örnekler

Yağmur'un gözlerinin güzelliği betimlenmiştir.

"Gözlerim birer kaşık deniz suyu gibi duruyormuş pembe yüzümde.Yüzümün yarısını kaplayan iri gözlerimde mavi, yosun,turkuvaz renkler oynaşıyormuş.Başlangıçta tüm renklerin yerini alan mavilik zamanla bölünmüş, renkli ışıldamalara dönüşmüş." (Ak, 2023: 18)

"Babam okyanus renkli gözlerimin güzelliğine kaptırmış kendini." (Ak, 2023: 22)

Mahremiyet Değerine Ait Örnekler

Yağmur'un annesi ve babası kapıcılık yapar. Bu sebepten insanların evlerine girip çıkarlar.Başkalarının evlerine izinsiz girilmeyeceğini, eşyalarını izinsiz kullanamayacağını bilir.Ancak onu anlamayan insanlardan intikam almak ya da onları cezalandırmak için izinsiz eşya aldığı da olmuştur.

"Girişteki dairenin kapısı aralık bırakılmıştı. Aralık kapı 'şimdi geliyorum' demektir. Ev sahibi yakında o halde." (Ak, 2023: 83)

"Bir eşyasını ellemedim." (Ak,2023: 120)

Merhamet Değerine Ait Örnekler

Hikâye boyunca Yağmur'un kedilere olan düşkünlüğüne, onları doyurmasına, merhamet etmesine şahit oluruz. Ayrıca kitapta anne, babanın, ablanın, komşuların merhametinin örnekleri de yer alır.

"Dizimde kedim uyuyordu." (Ak, 2023: 59)

"Adam güldü, sırtımı okşadı nazikçe." (Ak, 2023: 66)

"Adam başımı okşadı, dedem gibi." (Ak, 2023: 67)

"Saçlarımı sevgiyle karıştırıyor, yanaklarımı okşuyordu. Ben de fırsat bulmuşken kedi gibi yayılmıştım kucağına." (Ak, 2023: 68)

"Dünyanın gizli sevinçlerini toplamış yüzünde, beni seyrediyordu." (Ak, 2023:73)

"Annem kendine bir kestane soyarsa bana iki soyuyordu. Gülücükler saçıyordu yüzü." (Ak, 2023: 79)

"Kadın umulmadık bir sevecenlikle kucakladı beni. Parmağıyla kaşlarımı düzeltti." (Ak, 2023: 101)

Mütevazılık Değerine Ait Örnekler

Normalde insanların onu itip kakmasına alışık olan Yağmur, Kazım amcayı tanıyınca çok şaşırır.

"Neden bu kadar alçakgönüllü?" (Ak, 2023. 65)

Sabır Değerine Ait Örnekler

Yağmur,etrafındakilerden farklı olduğunun bilincindedir. Bu sebepten kendisi gibi olanları bulmak ister ve sabırla bekler. Hikâye boyunca Yağmur'a bir şeyler öğretmek isteyenlerin çevrelerinde bulunan nesneleri sabırla anlatışına şahit oluruz.

"Keşfimden sonra iç sessizliğimle daha uzun zaman geçirmeye başladım. Dünyamı açabileceğim benzerimi arıyordum bir yandan." (Ak, 2023:18)

"Kıpırtısız dururum kapıda. Kaçta dakika, kaç saat geçer bilmeden." (Ak, 2023:20)

"Mutfak dolaplarını düzenlerken eline aldığını uzun uzun gösterir; tencerenin, tavanın, kaşığın… adlarını söyler, seslerini işitti etmek isterdi." (Ak, 2023: 28)

"Sabırla aynı şeyleri yinelememden sıkılmadı. Üf demedi, derin derin nefes almadı. (Ak, 2023: 92)

"Bir günde olmaz… aşama aşama." (Ak, 2023:143)

"Benimle sabırla çalışmayı gönüllü olarak üstlenecekmiş." (Ak, 2023: 143)

SağlıklıYaşam Değerine Ait Örnekler

Yağmur, köyde ağır işlerde çalışan babasının gücüne değinmiştir.

"Arabayı ittire ittireyokuşları aşmak için gücün kuvvetin yerinde olacak.Oturdu mu iki ekmeği yerdi babam." (Ak, 2023: 32)

"Sabah tertemiz gün ışığına açtım penceremi." (Ak, 2023: 48)

Saygı Değerine Ait Örnekler

Hikâyenin başında yaşanan kuraklıktan dolayı yağmur duasına çıkılır. Sonrasında günlerce dinmek bilmeyen bir yağış başlar. Yağışın dinmeme sebebinin Tanrı'ya saygısızlık edilmesinden kaynaklandığını düşünürler.

"Tanrı'nın işine karıştıkları için yeni bir ceza aldığını düşünmüş, köy halkı. (Ak, 2023: 17)

"Kusuru olmayanlar eski çağlarda yaşamış, şeyhler, dedelerdir." (Ak, 2023: 21)

"Saygı duyulacak biri var sanki karşısında. Beni adam yerine koydu." (Ak, 2023: 65)

Sevgi Değerine Ait Örnekler

Sevgi değeri hikâyede çokça yer alan değerlerdendir. Yağmur'un aile büyüklerinin sevgisi, Kazım amcanın sevgisi, Kazım amcanıntorununun sevgisi, parktaki çocukların sevgisi, hayvanların sevgisi gibi birçok örnek yer almıştır.

"Kedi sevilmeye alışıktı, kaçmadı. Başını bacaklarımın arasına gömdü, tüylerinin usul usul okşanmasını bekledi." (Ak, 2023: 45)

"Keşke bulutlara taşınsaydım da onu dilediğimce kucaklasaydım! Sıcak göğsünde uyumayı ne çok özlemiştim! Kedimin hırıltısını yüreğimde duymayı…" (Ak, 2023: 59)

"Şişmanım diyerek sevdi beni." (Ak, 2023: 71)

"Sevgiyle ışıldayan lacivert bakışı içeri çekti beni." (Ak, 2023: 72)

"Delirmiştim, neşeyle zıpladım. Radyoyu okşadım, adamın yanağını okşadım, bakır levhamı, resimleri, boyaları okşadım. İçimde sevgi ürüyordu." (Ak, 2023: 73)

"Bana acımadığını, içten içe sevmeye başladığını yüz çizgilerini izlerken sezebiliyordum." (Ak, 2023: 78)

"Başına buyruktur kediler… İstemediği hiçbir şeyi yapmaz. Yanına sevilmek için gelir, sıcaklığına sıcaklık katardı. Hiç ses etmeden, karşılıklı gözlerimizi yumup bakışırdık. (Ak,2023: 88)

"Döndüğünde babam bana hiç göstermediği şefkat duygusuyla sarılmış." (Ak, 2023: 98)

"Yanağımda öpüşü çınlamıştı." (Ak, 2023: 102)

"Kıllı, sert kaslı, ekşi kokulu kollarının arasında sıktı zayıf bedenimi. Televizyon ekranından akan filmin içinde sarmaş dolaş halde kaybolduk." (Ak, 2023: 106)

"O an dünyada en çok sevdiğim bir o vardı." (Ak, 2023: 110)

Sorumluluk Değerine Ait Örnekler

Sorumluluk değeri kitapta çokça yer alan bir diğer değerdir.Hikâye boyunca Yağmur'un ablası ve annesinin ona küçük sorumluluklar vermelerine şahit oluruz.

"Köyden büyük kente göçen çok oldu, gidenler yeni işler öğrendiler. Yeni hayatlar kurdular.Artlarını dönüp köylerine bakan çıktı mı?Ne gezer…" (Ak, 2023: 16)

"Kalabalık ailemin erkek çocukları büyüdükçe iş derdine düşmüşler, kentlerdeki akrabalarımızın yanına göçmüşler." (Ak, 2023: 27)

"Evi süpürürken ıslak bir bezi elime verir, 'Bu küçük odayı sen sil,' derdi." (Ak, 2023: 28)

"Babam yedi köyün seyyar satıcısıydı. El arabasına doldurduğu elbiseleri köy köy dolaştırır, satardı." (Ak, 2023: 32)

"Gel, şu karşı apartmana sen bak," (Ak, 2023: 34)

"Bunun anlamı 'git bakkaldan al, getir,' demekti. Kağıdı ve paraları avuçladım, bakkala koştum." (Ak, 2023. 43)

"Babam her sabah demir yolundaki işine gitmeden önce dairelerin kapısına günün gazetelerini asar. Annem öğlen olmadan eline kağıt kalemi alır, kapı kapı dolaşmaya çıkar.Kim ne isterse elindeki kağıda kısaca yazar." (Ak, 2023: 36)

"Adını Maydanoz koymuştum bekçinin. Parkla bahçemiz arasındaki dubvarı saran sarmaşıkları bir güzel budamış!" (Ak, 2023: 57)

"Annem apar topar mutfağa tıktı beni. Acelesi var. Yemek yapacak. Patatesin kabuğunu bana soydurur, maydanoz yapraklarını bana kopartır." (Ak, 2023: 69)

"Benim elime de bir bez tutuşturdu. Kapının bacanın tozunu aldırırdı." (Ak, 2023: 110)

Özgürlük Değerine Ait Örnekler

Yağmur, İstanbul'a taşındıktan sonra özgürlüğü kısıtlanır. O da çareyi izinsiz bir şekilde dışarıya çıkmakta bulur.

"Bahçedeydim. Ayaklarım toprağa değiyordu. İçimdeki kuşların cıvıltısı uçuşa geçmeye yüreklendiriyordu. Kollarımı iki yana açtım, üst üste zıpladım.Zıplarken kanatlarımı çırpıyor, yerden destek alıp havalanmaya çalışıyordum.Kollarım bir aşağı, bir yukarı, bir aşağı, bir yukarı…" (Ak, 2023: 41)

"Ben bahçe duvarını aştım bile." (Ak, 2023: 42)

"Kuralsızlıklarını seviyorum." (Ak, 2023: 49)

"Serseri ağabeylerimin neşelerini kimse kesemiyordu. Umursamadan eğleniyorlardı yine! Korkusuzlar. Nelerine güveniyorlar? (Ak, 2023: 63)

"Hayallerle büyüdüm ben. Çatılarda, bulutlarda gezdim, bıçak sapından mikrofonu kaptım, otomobillerin üstünde, gökdelenlerin tepesinde şarkılar söyledim." (Ak, 2023: 71)

Tasarruf Değerine Ait Örnekler

Yağmur'un annesinin tedbirleri bu değere örnek teşkil eder.

"Annem deterjanın eksildiğini hemen anlar, kağıt 5 lirayı gözümün önünde sallardı." (Ak, 2023: 61)

"Annem her şeyin hesabını tutardı. Makarna tanelerinin, pirincin, bulaşık deterjanının, suyun bile." (Ak, 2023: 131)

Temizlik Değerine Ait Örnekler

Kitap Yağmur'un büyüyüp ergenlik dönemine ulaştığı dönemi de anlatır. Bu sebeple ter kokusu ile ilgili örnekler yer almıştır.

"Ter kokuyordum. Pis kokulu birini kim ister?" (Ak, 2023: 81)

"Tükürük ne güne duruyor? Parmağının ucunu tükürükledi, temizledi kanı." (Ak, 2023: 113)

"Ekşimiş peksimet kokuyordu çocuk. Ekşi koku sıkıntı verir." (Ak, 2023: 114)

"Hırkayı çekip aldım, koltuk altlarını kokladım. Naftalin, sabun karışımı bir koku kaldı burnumda."

(Ak, 2023: 123)

Yardımseverlik Değerine Ait Örnekler

Yağmur'un babasının köy halkına öncelik etmesi bu değer kapsamında ele alınabilir. İstanbul'a taşındıktan sonra ise Yağmur'un binadakilere yardım etmesi yine bu değer kapsamındadır.

"Babam önüne katmış, yağmur duasına çıkarmış köylüleri. Kapı kapı dolanmışlar, hediyelik, aşlık, arpa, buğday, elma toplamışlar. Kazanlarla yemek pişirmişler. Tepeliğin doruklarına inen bulut meleklerinin kollarına dualarla salmışlar armağanları." (Ak, 2023:16)

"Saniyeler içinde elden ele geçirerek en sondakine, sondaki mavili de bana uzattı torbaları." (Ak, 2023: 50)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Toplumu oluşturan bireylerdir. Bireylerin bir arada huzurla yaşamasını sağlayan ise örtük veya açık kurallardır. Örtük kurallar değerler eğitimi yoluyla sezdirilir.Toplumlar, birçok yönden birbirlerinden farklılıklar göstermişler, ideal insan oluşturma yönündeki değerleri daima önemsemiş ve her dönem yaşatmaya çalışmışlardır. (Topal, 2019: 246)

Değerler, toplumun yapı taşı olan bireylere, nelerin önemli olduğunu, hangi durumlarda nasıl bir davranışın tercih edilmesi gerektiğini kavratmaya çalışan mana yüklü kavramlardır. (Topal, 2019: 248)Değerler eğitiminin temeli ailede başlar okullar aracılığıyla devam eder.Okullarda bu değerler doğrudan öğüt verir gibi aktarılmaz. Öğrencilerin okudukları metinler aracılığıyla sezdirilir.

Öğrencilerde okuma isteği ve alışkanlığı oluşturmak için seçilen eserler önemlidir. Çocuk okuduğu eserlerdeki kahramanların yerine kendini koyarak kişiliğini geliştirir. Bu nedenle çocuğun okuması için seçilen kitapların çocuğa göre olması ve değerleri yansıtması gerekir. Sözlü Türk kültüründe önemli yere sahip olan değerler kavramına günümüzde yazılı eserlerde de sıkça yer verilmektedir. (Aktaş ve Yalçın, 2024: 334)

Okullarda kullanılan yazılı eserlerden biri de ders kitaplarıdır. Öğretim programlarının genel hedefleri kısmında yer alan değerler ile bu örtük amaç sağlanmaya çalışılır.Bu çalışma, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın içeriğinde yer alan "adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, özgürlük, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik" değerleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.Bu çalışmada Sevim Ak'a ait Horoz Adam ve Korsan kitabı kök değerler bağlamında incelenip yorumlanmıştır.

İnceleme sonucunda kitapta en fazla yer alan değerler şunlardır: sevgi, sorumluluk, çalışkanlık, merhamet, özgürlük, dürüstlük, dostluk, duyarlılık, sabır, yardımseverlik, aile bütünlüğü. En az yer verilen değerler şunlardır: tasarruf, temizlik, mahremiyet, adalet, sağlıklı yaşam, estetik, mahremiyet, mütevazılık. Eserde örneğine rastlanılmayan değer ise vatanseverliktir.

Kitapta en fazla yer alan değer sevgidir. Ana karakter Yağmur, sevgiyle büyütülen bir çocuktur. Sevgi değeri bu aile bütünlüğü sayesinde sağlanmıştır. Engelinin farkına varılmasının ardından en büyük ilgiyi ve sevgiyi ablası göstermiştir. Ablasından sonra işaret dili ile anlaşabildiği dedesine olan sevgisini her fırsatta dile getirmiştir. Eserde yer alan sevgi değeri sadece insanlara karşı değildir. Yağmur, hayvanlara karşı da sevgi ve merhamet dolu bir çocuktur. İstanbul'a taşındıktan sonra da bu sevgisini Kazım amcaya, Işık ağabeye ve parktaki çocuklara da yansıttığını görürüz.Kitapta tekrar eden bir diğer değer sorumluluktur. Yağmur küçük yaşta ablasına yardım etmeye başlar. Ablası evlendikten sonra ise annesine yardım eder. Kitapta yer alan abla ve anne karakteri her fırsatta Yağmur'a bir sorumluluk verir ve Yağmur bu sorumluluğun üstesinden gelir. Böylece sorumluluk ve çalışkanlık bilinci aşılanır.Yağmur köyde daha özgür bir çocukken İstanbul'a taşındıktan sonra özgürlüğü kısıtlanmıştır. Bu durumdan memnun olmayan Yağmur, dışarıda olduğu her vakitten keyif aldığını ifade eder. Yağmur çevresindeki insanların onu anlayamamasından, işaret dili bilmemesinden şikayetçidir. Bu sebeple insanların daha duyarlı olmaları gerektiğini belirtir.

Eserde geçim sıkıntısından bahsedilir. Bu sebeple Yağmur'un annesinin tasarruf değerini çağrıştıran cümleleri yer alır. Yağmur'un yaş olarak ergenlik döneminin başlarında olduğu tahmin edilir. Kötü koku ile ilgili göndermeler temizlik değerini çağrıştır.Yağmur'un anne ve babasının mesleği kapıcılıktır. Bu sebeple binadaki diğer dairlerin anahtarları babasında vardır. Yağmur o evlere izinsiz giremeyeceğini bilir ancak pek uygulayamaz. Kazım amcanın rahatsızlanıp hastaneye yatırılınca izinsiz bir şekilde evine girer ancak bu durumun yanlış olduğunun farkına varıp hemen çıkar. Bu olayda mahremiyet değeri sezdirilir. Adalet değeri, nispetendaha az yer alan değerlerdendir. Yağmur parktaki çocukları izlerken yaşça büyük olan çocukları da fark eder. Bu çocuklar polisten kaçan, kuralsızlığı seven, madde bağımlısı çocuklardır. Kitabın sonunda tutuklanırlar. Yağmur büyükler tarafından itilip kakılmaya alışmıştır ancak biri vardır ki ona arkadaşıymış gibi davranır: Kazım amca. Kazım amca rolü ile mütevazılık değeri sezdirilir.

Sonuç olarak bu eserde, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın içeriğinde yer alan "adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, özgürlük, tasarruf, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik" değerlerin çoğuna bu eserde yer verilmiştir. Eserde yer almayan değer ise vatanseverliktir. Konusu itibariyle engelli bir bireyin yaşadıklarını anlatan bu kitapta ağırlıklı olarak sevgi, sorumluluk, duyarlılık, sabır, yardımseverlik, çalışkanlık, özgürlük, aile bütünlüğü, dürüstlük,merhamet, dostluk değerlerine yer verilmiştir.

Öneriler

- Sevim Ak'ın bu çalışmada incelenen "Horoz Adam ve Korsan" adlı eserinde engelli bir bireyin yaşadıklarından hareketle yaşadığı sorunlar yer almıştır. Bu sorunlara çözümler aranırken değerlersezdirilmiştir.İncelenen bu kitap kök değerler açısından zengindir. Bu nedenle ders içinde ve ders dışında kullanılmaya uygun, Türkçe ders kitaplarında yer alabilecek bir eserdir.
- Kitabın anlatım dili ve vermek istediği mesaj öğrencilerin anlayabileceği düzeydedir. Bu nedenle okullarda tavsiye eserler arasında yer almalıdır.
- Yazarın diğer eserlerinde de buna benzer çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Ak, S. (2023). *Horoz Adam ve Korsan.* İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Aktaş, A., & Yalçın, G. (2024). Şermin Yaşar'ın Çocuk Kitaplarının Kök Değerler Bakımından İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21(1), 332-354. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1343565

Arslan, Ö.M. (2024). *Sevim Ak'ın Öykülerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi,* T.C. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Kıymaz, M. S., & Altay, E. (2021). Behiç Ak'ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları Adlı Çocuk Romanı Üzerine Kök Değerler Açısından Bir İnceleme. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi,* 5(2), 27-61.

TDK.(2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Topal, Y. (2019). Değerler Eğitimi ve On Kök Değer. *Mavi Atlas,* 7(1), 245-254. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.543521

Tunagür, M. ve Kardaş, M.N. (2011). *Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Pegem Akademi.

Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2024). *Çocuk Edebiyatı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayınevi.

ÇOCUK EDEBİYATININ AİLEDE DİN EĞİTİMİ SÜRECİNDEKİ İŞLEVİ

Cem KARA[*]

Özet

Bu bildiri, aile ortamında din eğitiminin desteklenmesinde çocuk edebiyatı ürünlerinin kullanımını ve bunların pedagojik potansiyelini incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde soyut dinî kavramların çocuklara aktarılması, onların bilişsel gelişim düzeyleri ve kavrama yetileri dikkate alındığında çeşitli güçlükler içermektedir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, aile içi din eğitimine anlamlı katkılar sağlayabilecek önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Çalışmamız, çocuk edebiyatı eserlerinin aile ortamında din eğitimi sürecindeki rolünü incelemektedir. Eserlerin niteliği, yalnızca çocukların ilgisini çekmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda onların ruhsal ve ahlaki gelişimlerine de katkı sağlamaktadır. Modern çağın gereksinimleri doğrultusunda, çocukların dikkatini çekecek anlatım ve görsel unsurların kullanımı, dini eğitim ile okuma alışkanlığının sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Bu çalışma ile ailelerin ve eğitimcilerin, çocuk edebiyatı ürünlerini bilinçli ve sistemli bir biçimde kullanmalarına yönelik öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, çocukların değerler, ibadet ve dua bilinci gibi dinî kavramlarla erken yaşta tanışması ve bu kavramları anlamlı bir biçimde içselleştirmesi sürecinde edebiyat ve aile temelli yaklaşımların olası katkıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Din eğitimi, aile, çocuk edebiyatı, değerler eğitimi, dini hikâyeler.

THE FUNCTION OF CHILDREN'S LITERATURE IN THE FAMILY-BASED RELIGIOUS EDUCATION PROCESS

Abstract

This paper aims to examine the use of children's literature in supporting religious education within thefamily environment and its pedagogical potential. Today, conveying abstract religious concepts tochildren presents various challenges, considering their cognitive development levels and comprehensionabilities. In this context, children's literature is considered an important tool that can provide meaningfulcontributions to family-based religious education.Our study investigates the role of children's literature in the religious education process within thefamily. The quality of the works not only attracts children's attention but also contributes to theirspiritual and moral development. In line with the requirements of the modern age, the use of narrativeand visual elements that capture children's attention supports the sustainability of both religiouseducation and reading habits.This study aims to develop recommendations for families and educators on the conscious and systematicuse of children's literature. Additionally, it evaluates the potential contributions of literature- and family-based approaches in helping children become acquainted with religious concepts such as values,worship, and prayer awareness at an early age and internalize them meaningfully.

Keywords: Religious education, family, children's literature, values education, religious stories.

Giriş

Toplumun en sağlam yapısı olan aile kurumu, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren varlığını sürdürmüştür. Tarihsel süreçte, aile kurumunun bulunmadığı bir topluma rastlanmamış olması, onun insan yaşamındaki evrensel ve vazgeçilmez konumunu ortaya koymaktadır.[1]Aile, bireylerin kimlik ve

[*] Uzm. Öğretmen, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD Doktora Öğrencisi, Bursa/Türkiye, cemkara43@hotmail.com

[1] Hüseyin Ağca, Ailede Eğitim, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

kişilik gelişiminde, toplumsallaşma süreçlerinde ve topluma faydalı bireyler olarak yetişmelerinde merkezi bir rol oynayan, toplumun sürekliliğini sağlayan ve alternatifinin bulunmadığı öncelikli bir kurumdur.[1]

Aile, kişini sadece belirli bir dönemde çeşitli ihtiyaçlarının karşılandığı bir yer olmanın ötesinde, bireyin tüm yaşamını etkileyen ve şekillendiren önemli bir eğitim ve öğretim ocağıdır.[2] Bu sebeple, ailede ortamında sunulan eğitimin niteliği, kişinin ileriki yaşantılarında faydalı veya zararlı bir birey olarak yetişmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Ailenin çocuğa yönelik sorumlulukları, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve onu koruyup gözetmekle sınırlı değildir. Ailenin en önemli görevlerinden biri de çocuğun eğitimini sağlamaktır. Eğitim süreci öncelikle ailede başlar ve çocuğun ilk öğretmenleri anne ve babadır. Bu süreçte ebeveynlerin tutum ve davranışları, ekonomik koşulları ve eğitim düzeyleri gibi unsurlar belirleyici rol oynar. Ayrıca aile içindeki sevgi, saygı, birlik ve beraberlik ortamı ile ebeveynlerin çocuğun bireysel özelliklerine saygı duyan bir yaklaşım sergilemeleri, çocuğun sağlıklı gelişimi açısından büyük önem taşır.

Çocuğun dinî gelişiminde de aile önemli bir rol üstlenmektedir; zira aile, çocukta dinî bir uyanışın ortaya çıkması ve olgunlaşmasında etkili faktörlerden biridir.[3]Bu yönüyle, din eğitiminin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaç, çocukluk döneminde yürütülen din eğitiminin bilinçli ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesiyle sağlanabilir. Çocuk, bu dönemde kimlik kazanımını başarılı bir biçimde oluşturursa, sonraki yaşantılarında toplumda emin adımlarla ve yüksek bir özgüvenle yer edinir.[4]

Yine bu dönemde, çocuk için uygulanabilecek din eğitimi yöntemlerinden en önemlilerinden biri, ailesiyle birlikte dinî içerikli edebiyat ürünlerinin kullanılmasıdır. Aile, bu tür edebiyat ürünlerini, özellikle çocuklara yönelik dinî kitapları din eğitimi sürecinde etkin bir şekilde kullanırsa, bunun çocuk üzerinde kalıcı ve anlamlı etkiler oluşturması mümkündür.

Çocuk ve edebiyatı bir araya getiren, çocuğun eğitiminde anne ve babalara destek olan araçlar ise kitaplardır. Arapça "edeb" kökünden gelen *edebiyat* kavramı, insanın duygu, düşünce ve hayallerini kendine özgü bir dil ve üslupla sözlü ya da yazılı biçimde ortaya koyduğu bir sanat alanıdır.. Edebiyatın temel amacı estetik ve güzelliktir; bu nedenle içeriğin sunumu büyük önem taşır. Çocuk edebiyatı ise, edebiyatın alt dallarından biri olarak XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve hedef kitlesi olarak çocuğu alarak onun duygu, düşünce ve değer gelişimini desteklemeye yönelik bir ifade biçimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.[5]

Çocuk eğitimiyle ilgili klasik ve modern dönemlere ait eserler incelendiğinde (örneğin *Vezâif-i Ebeveyn, Ana-Baba ve Çocuk, Osmanlı'da Çocuk Eğitimi, Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*), bu eserlerde ortak bazı temel vurguların öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu eserlerde ahlak eğitimi, değerler, gelenek ve görenekler, sanat, oyun, spor, terbiye ve disiplin gibi konuların çocuklara aile ortamında kazandırılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ailelerin bu sorumlulukları yerine getirmede yetersiz kaldığı ya da desteklenmeye ihtiyaç duyduğu durumlarda, bu tür eserlerin rehberlik edici bir kaynak işlevi görebileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla geçmişten günümüze çocuk eğitimi bağlamında kaleme alınan eserlerde, aile kavramının ve ailenin temsil biçiminin niteliği önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.[6]

Ailede ortamında ilk dinî bilgileri ve değerleri alan çocuk, dinî içerikli kitaplar aracılığıyla bunları destekler ve pekiştirir. Bu kitapların, çocukların anlayış ve dünyasına uygun özellikler taşıması gerekir. Başta çocuk gerçekliği olmak üzere, yazarların çocukların dünyasını onların gözüyle aktarabilme becerisine sahip olması önemlidir. Kitap seçiminde ebeveynler, çocukların ilgi, ihtiyaç,

[1]Sekam, Türkiye'de Aile, (İstanbul: Sekam Yayınları, 2010), 5.

[2] Mustafa Köylü, "Ailede Din Eğitimi", Din Eğitimi, Ed. Mustafa Köylü & Nurullah Altaş, (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012), 265.

[3] Kerim Yavuz, Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 46.

[4] Haluk Yavuzer, "Sunuş", Çocuk Psikolojisi, Ed. Necla Feroğlu, 31. bs., (İstanbul, Remzi Yayınevi, 2008), 11.

[5] Ali Fuat Arıcı, *Çocuk Edebiyatı ve Kültürü* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), s. 5.

[6] Merve Namazcı ve Ali Fuat Arıcı, "Türkiye'de Üç Kuşakta Değişen Aile: Çocuk Kitapları Örneği," *Türkiye Eğitim Dergisi* 5, no. 2 (2020): 375-395.

yaş ve gelişim düzeylerini dikkate almalıdır. Ayrıca, dinî içerikli eserlerde verilmek istenen mesajlar çocuğa doğrudan aktarılmamalı, hikâyede işlenen olayların içinde işlenmelidir. Çocuk edebiyatı ürünleri gibi dinî kitaplar da yalnızca zihinsel ve dil gelişimini değil, aynı zamanda çocukların ruhsal ihtiyaçlarını "sevgi, kabul görme, güven duyma, başarma ve saygı görme gibi" desteklemelidir.

1. Çocuk Edebiyatı ve Din Eğitimi

1.1. Çocuk Edebiyatının Tanımı ve İşlevi

Çocuklara yönelik edebiyat ürünleri, özellikle çocuklara yönelik kaleme alınmış ve edebî açıdan üstün nitelikler taşıyan eserleri kapsayan bir edebiyat dalıdır; bu kavram, 2–14 yaş arasındaki çocukların gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan yazınsal ürünleri ifade etmektedir.[1]

Edebiyatın en ince ve estetik yönünü temsil eden çocuk edebiyatı, erken çocukluk döneminden ergenlik dönemine kadar, çocukların dil, kavrayış ve gelişim düzeylerine uygun biçimde oluşturulmuş eserleri kapsamaktadır. Bu eserler, çocukların duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal bir dil ve görsel ögeler aracılığıyla zenginleştirirken, aynı zamanda onların estetik duyarlılıklarını ve edebî beğenilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.[2]

Çocuk edebiyatı, çocukluk dönemindeki bireyler için, çocuğun bakış açısı ve gerçekliğini göz önünde bulundurarak, sanatkârlar tarafından yalın bir dille kaleme alınan eserleri ifade eder. Bu edebiyat türü, çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve dil gelişimini desteklemeyi, yeteneklerini açığa çıkarmayı ve isteklerini uyarmayı hedefler. Ayrıca, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kurarak kültürel mirasın genç nesillere aktarılmasını sağlar ve çocuğun kişilik ile kültürel kimlik kazanmasına katkıda bulunur.[3].

Çocuk edebiyatı tanımını daha geniş kapsamı ise; "Çocuk edebiyatı, çocukların büyüme ve gelişmelerine; hayallerine, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden, eğitirken eğlenmelerine katkıda bulunan sözlü ve yazılı edebî ürünlerin tamamıdır."[4]

Yukarıda tanımlanan çocuk edebiyatı, 17. yüzyılda Avrupa'da psikoloji, gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim bilimleri ve çocuk gelişimi gibi disiplinlerde elde edilen bilimsel bulguların etkisiyle, çocuklara yönelik edebî ürünler oluşturma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, 16. yüzyıldan itibaren çocuğun bireysel kimliğinin ve toplumsal işlevinin önemini fark eden Avrupa toplumları, çocuk eğitimi konusuna daha fazla önem vermeye başlamış; bu yönelim, çocuk edebiyatı kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Söz konusu süreç, tarihsel gelişimi boyunca devam etmiş ve çocuk edebiyatının günümüzde sahip olduğu estetik, eğitsel ve kültürel niteliklerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.[5]

Yetişkin edebiyatı ve çocuk edebiyatı mukayese edildiğinde, çocuk edebiyat ürünleri daha sade ve anlaşılır bir yapıya sahiptir. Burada ifade edilen sadelik, karmaşıklığın karşıtı olmakla birlikte, bu edebiyatın hedeflerinin veya sorumluluklarının eksik olduğu anlamına gelmez. Örneğin bir romanda basitlik; kelime ve cümle yapıları, terkipler, karakterler, karakter sayısı, kişilik özellikleri, olaylar ve bağlamın çocuğun anlayış seviyesine uygun olmasıyla ilgilidir. Burada dikkat edilmesi gereken temel nokta, basitlik ilkesinin yetişkin edebiyatının çocuklara uyarlanması biçiminde değerlendirilmemesidir. Aksine, çocuk edebiyatı kendi estetik ölçütleri, anlatım biçimleri ve pedagojik ilkeleriyle bağımsız bir edebî tür niteliği taşımaktadır. Zira çocukların ilgi alanları, gereksinimleri, bilişsel ve duygusal gelişim özellikleri yetişkinlerden farklılık göstermektedir. Bu nedenle, yetişkinler için kaleme alınan eserlerin çocuklara uyarlanması sürecinde büyük bir titizlik gösterilmeli; çocukların fiziksel, psikolojik, sosyal ve zihinsel gelişim düzeyleri dikkate alınmalıdır.[6]

---

[1]Ferhan Oğuzkan**,** *Çocuk Edebiyatı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), s.21.

[2] Prof. Dr. Sedat Sever, *Çocuk ve Edebiyat* (Ankara: Kök Yayıncılık, 2003), s. 37

[3] Kemal Şimşek ve Atila Kartal, *Çocuk Edebiyatının Başlangıcına Dair Bir Değerlendirme, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 29 (Ağustos 2022): 345.

[4]Alemdar Yalçın; Gıyasettin Aytaş, Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s.17.

[5] Şimşek ve Kartal, *Çocuk Edebiyatının Başlangıcına Dair Bir Değerlendirme*, s. 346.

[6] Age. 349.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı edebiyatın bütününden ayrı bir disiplin olarak görülmemelidir. Temel edebî öğeler, türler açısından yetişkin edebiyatıyla aynı zemini paylaşır. Bununla birlikte, yalınlık, sadelik, çocuğa uygunluk, konu ve dil kullanımı gibi boyutlarda farklılık gösterir ve bu yönleriyle titizlik, ustalık ve ince bir sanat anlayışı gerektirir. Bu özellikler, çocuk edebiyatını yetişkin edebiyatından bağımsız kılmaz; aksine, edebiyatın içinde, özgün niteliklere sahip ve kendine has bir alt tür olarak konumlandırılmasını sağlar.

1.2. Dinî Değerlerin Çocuk Edebiyatı Yoluyla Aktarımı

Toplumlar, varlıklarını çocukları aracılığıyla devam ettirirler. Bu varlığın nitelikli biçimde devam edebilmesi için, çocukların güzel ahlaklı, donanımlı sorumluluklarını yerine getirebilen gençler olarak yetişmeleri önem arz eder. Bireyin toplumsal hayatta kendini gerçekleştirmesi, en az nitelikli bir eğitim alması kadar değerlidir. Her toplum, ulaşmayı hedeflediği erdemleri korumaya ve geliştirmeye çalışır. Sevgi, saygı, doğruluk, görgü, yardımlaşma ve adalet gibi değerler, zaman ve mekân fark etmeksizin takdir gören evrensel niteliklerdir. Ancak toplumsal düzenin sürdürülebilmesi yalnızca kurallara uymakla mümkün değildir; bu değerlerin bütünleştirici gücüne olan inancın da korunması gerekir. Başka bir deyişle, insanlığa yaraşır ahlaki değerler olmaksızın toplumsal birlik ve bütünlük kalıcı olamaz.[1]

Toplumsal yaşamda erdemli ve donanımlı bireyler yetiştirme amacı, yalnızca aile ve okul eğitimiyle sınırlı değildir. Bu süreçte, çocukların duygu, düşünce ve değer dünyalarının oluşumunda çocuk edebiyatı eserleri de önemli bir işlev üstlenir. Nitelikli çocuk edebiyatı, sevgi, saygı, doğruluk, adalet ve yardımlaşma gibi evrensel değerleri doğal ve etkileyici bir biçimde aktararak çocukların karakter gelişimine katkıda bulunur. Bu yönüyle çocuk edebiyatı, toplumsal değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir eğitim aracıdır.

Dini içerikli çocuk edebiyatı denilince en başta hikâyeler gelmektedir. Edebiyatın bir ürünü olan hikâyeler, din eğitiminde özellikle evde anne ve babayla gerçekleştirilen eğitim süreçlerinde önemli ve etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Çocuk edebiyatında yer alan dini hikâyeler, genel eğitim kadar din eğitimi açısından da önemli bir üründür. İlköğretim çağındaki çocukların kendilerini ifade etmeleri, kimliklerini keşfetmeleri, toplum içindeki rollerini belirlemeleri ve sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmeleri açısından hikâyeler etkili bir yöntem olarak öne çıkar. Bu nedenle din eğitimcileri, çocukların her yönden hayata hazırlanmasında bu materyalleri sıklıkla kullanmaktadır.[2]Çocuk edebiyatı alanında yazılan eserlerde, Türkiye'de din eğitimine önemli katkılarda bulunan Beyza Bilgin'in[3] de vurguladığı gibi, çocukların somut işlemler döneminde oldukları gerçeği göz önünde bulundurulmalı ve temel ihtiyaçları dikkate alınarak uygun yöntem ve teknikler uygulanmalıdır.

Dini içerikli duygu, düşünce ve bilgilerin çocuk edebiyatı ürünlerine yansıtılması, oldukça geniş bir çerçevede gerçekleşmektedir. Bu yansımalar, genel olarak aşağıdaki biçimlerde kendini göstermektedir:

- Bazı eserler, konu seçimleri ve ilettikleri mesajlar bakımından doğrudan ve açık bir dinî içeriğe sahiptir.
- Bazı metinlerde ise dinî mesaj, doğrudan ifade edilmek yerine sembolik ya da alegorik anlatım teknikleri aracılığıyla dolaylı biçimde sunulabilir.
- Diğer bir yaklaşımda ise yazarın dinî duyarlılıkları, inanç temelli dünya görüşü ve değer anlayışı; dil, üslup ve söylem düzeyinde esere doğal olarak yansır.Doğrudan dinî nitelik taşıyan eserler, peygamberlerin hayatlarını konu alan kitaplar, sahabe ve din büyüklerinin örnek yaşamlarını anlatan biyografik nitelikli metinler, Hadis-i Şeriflerden veya Kur'an-ı

[1] A. Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003).

[2] M. Nur Pakdemirli, "İlköğretim Çağı Çocuklarının Din Eğitiminde Kullanılabilecek Hikâyelerin Özellikleri ve Kaynakları", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 21, (2011): 153.

[3] Bkz. B. Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: GÜN Yayıncılık, 2001).

Kerim ayetlerinden hareketle oluşturulan eğitim materyalleri ile İslam'ın inanç esaslarını ve ibadetlerin önemini ele alan hikâyeler şeklinde sınıflandırılabilir.

Sonuç olarak, çocuk edebiyatı eserlerinde belirli bir kültürün, dünya görüşünün veya dini/ahlaki içeriğin aktarılma çabası her dönemde var olmuştur. Başlangıçta mesajların doğrudan verildiği ürünler ağırlıklı iken, zamanla davranışsal ve sanatsal yaklaşımların etkisiyle bu mesajlar daha örtük ve edebi bir tarzda sunulmaya başlanmıştır. Ancak bu eserleri yetişkinler kaleme aldığı için, yazarın toplumsal çevresi, kültürü ve dünya görüşü eserlerde doğal olarak yansımaktadır. Bu nedenle çocuk edebiyatı eserlerinde farklı ideolojilere, kültürlere veya dini değerlere ait içerikler görülebilmektedir. Önemli olan, sunulan içeriğin ve bu içeriğin aktarılış biçiminin, çocukların bilişsel ve duyuşsal özelliklerine uygun, çocuk gerçekliğine yakın ve edebi bir şekilde aktarılmasıdır. Bu çerçevede, çocuk edebiyatı ürünleri de aynı değerlendirmenin kapsamına girmektedir.

1.3. Dini Çocuk Edebiyatı Kitaplarında Bulunması Gereken Yapısal Özellikler

a) Tasarım Özellikleri

İçinde bulundukları yaş dönemine göre, çocukların kitaplara karşı ilgileri farklılık göstermektedir. Birbirinden farklı tasarım özellikleriyle hazırlanmış kitaplar, çocukların ilgisini çekmekte ve kitapokuma motivasyonlarını artırmaktadır. Okul çağına ulaşan çocukların ise, gelişim düzeylerine ve yaş gruplarına uygun niteliklerdeki kitapları okumaları önem taşımaktadır.[1]

Çocuklar, farklı boyutlardaki kitaplara incelemekten ve onları okumaktan hoşlanırlar. Benzer ölçülerde yapılan kitaplar ise zamanla ilgilerini azaltabilir. Bu nedenle çocuk kitaplarının ağırlık bakımından rahat taşınabilir ve kullanılabilir özellikte hazırlanması önem taşır. Ayrıca, belirli bir dizide yayımlanan kitapların aynı boyut ve hacimde tasarlanması, kişisel kitaplık oluşturmak isteyen çocuklar açısından estetik ve düzen açısından önemlidir. Çocuk kitaplarında genellikle 16x23 cm ölçüsü standart kabul edilmektedir.[2]

Kullanılan kâğıdın niteliği, çocuğun kitapla daha iyi bir bağ kurabilmesi açısından önem taşımaktadır. Çocuğun kitaba ilgi duyması ve okuma alışkanlığı geliştirebilmesi için kâğıdın seçimine özen gösterilmelidir.[3] Kullanılacak kâğıdın mat, yani yansıma yapmayan bir yüzeye sahip olması; ayrıca sağlam ve kaliteli olması gerekir.[4] Çocuk edebiyatı ürünlerinde tercih edilen kâğıdın türü, resim ve fotografların renk ve biçim özelliklerini doğru biçimde yansıtmalı, yazıların ise kolay okunabilir olmasını sağlamalıdır.[5]

Kitapların uzun ömürlü olmasında en etkili unsur, kuşkusuz kapak tasarımı ve dayanıklılığıdır. Sağlam, estetik ve çocuğun ilgisini çekecek biçimde hazırlanan kapaklar, kitabın hem okunma oranını hem de korunma süresini artırır. Buna karşın, dikişsiz ya da ciltsiz kitaplar kısa sürede yıpranarak çocukların kitaba olan ilgisini azaltabilir ve kişisel kitaplık oluşturma alışkanlığını olumsuz yönde etkileyebilir.[6] Çocuğun kitapla ilk teması genellikle kapak aracılığıyla gerçekleştiğinden, kapağın renkli, resimli ve ilgi uyandırıcı nitelikte olması önem taşır.[7]Kapak tasarımı sadece görsel çekicilikle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda estetik bir değer taşıyarak çocuğun duygu ve düşünce dünyasını harekete geçirmelidir. Arka kapakta yer alan tanıtım yazılarında ise merak uyandırıcı unsurların kullanılması, çocuğun kitaba yönelimini destekler.[8]Dayanıklılık açısından çocuk kitaplarında karton kapak tercih edilmeli; kapağın kırılma direnci yüksek, üzerindeki yazı ve görselleri net biçimde

---

[1] S. Sever, "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?", *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, (Ankara: 2007)

[2] F. Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, 11. bs. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2021), s. 85.

[3] N. Akyüz, *Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Göre Edebiyat* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), s. 112.

[4]Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, s. 96.

[5] Sever, "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?", s. 53.

[6]Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, s. 97.

[7] M. R. Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2000), s. 47.

[8] M. Akyüz, *Muzaffer İzgü'nün Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Açısından İncelenmesi*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2014, Tez No. 381785, YÖK Ulusal Tez Merkezi, s. 112.

yansıtabilecek nitelikte olması gerekmektedir.[1]

Kitaplarında kullanılan harflerin boyutu, rengi seçimi ve karakterleri, kitabın okunabilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Sayfa düzenini doğrudan etkileyen bu özellikler, sözcüklerin rahatça okunmasını sağlamalıdır. Biçimi ve renkleri, çocuğun okuma isteğini artıracak nitelikte olmalıdır. Ayrıca, harflerin, sözcük ve satırlar aralarındaki boşluklar, sayfanın mizanpajıile uyum içinde olmalı ve sayfaya görsel çekicilik kazandırmalıdır.[2]

Okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik kitaplarda, harf boyutlarının 24, 22 veya 20 punto; okul hayatının ilk dönemlerindeki öğrenciler için yazılan kitaplarda ise 18, 16 veya 14 punto büyüklüğünde seçilmesi önerilmektedir. Çocukların yaşları ilerledikçe, kitaplarda kullanılan puntoların boyutları da kademeli olarak küçültülmelidir. İlkokul öğrencileri için metinlerdeki harflerin 12 puntodan küçük olmaması gerekir. Beşinci sınıf öğrencilerine yönelik kitaplarda 10 punto; ortaokul öğrencileri için yayımlanan kitaplarda ise 10 punto büyüklüğündeki harfler uygun kabul edilmektedir. Metinlerde karmaşık yazı tiplerinden kaçınılmalı ve göz yormayan bir stil tercih edilmelidir.[3]

Resim, sanatçının iç dünyasında şekillenen anlamları görünür kılan estetik bir ifade biçimidir. Sanatçı, resim aracılığıyla kendine özgü bir düşünce ve duygu evreni kurabildiği gibi, bir yazarın oluşturduğu kurgusal yaşam sahnelerini de görsel bir düzleme aktarabilir. Çocuk kitaplarında resim, yalnızca estetik bir görsel unsur olarak değil, aynı zamanda metnin anlamını derinleştiren, tamamlayan ve bazen de metne yeni anlam katmanları kazandıran önemli bir unsurdur. Metinle bütünlük içinde tasarlanan resimler, çocuğun hem algısal hem de duygusal gelişimini destekler. Sanatçı duyarlılığıyla oluşturulan nitelikli görseller, çocukların görsel okuma becerilerinin gelişmesine ve estetik duyarlılıklarının oluşmasına katkı sağlar.[4]

Resimlerin kullanılma amaçları çocuk kitaplarında farklılık gösterebilir. Çocuk kitaplarında yer alan resimleri işlevleri bakımından üç ana grupta değerlendirilmektedir.[5]

Birinci grup, *süsleyici resimlerdir*. Bu tür resimler, metindeki olay veya durumu doğrudan açıklamaktan ziyade, metnin sembolik yönünü yansıtmak ve görsel estetiği zenginleştirmek amacıyla kullanılır. Çocuğun hayal gücünü geliştirmeye ve güzellik duygusunu beslemeye katkı sağlar.

İkinci grup, *metni açıklayıcı ve yorumlayıcı resimlerdir*. Bu resimler, metnin daha iyi anlaşılmasını sağlar ve özellikle okumayı yeni öğrenen çocukların sözcüklerin anlamını somutlaştırmasına yardımcı olur.

Üçüncü grup ise *metni tamamlayıcı resimlerdir*. Bu tür görseller, yazı yoluyla anlatılması güç olan ayrıntılı nesne veya olayların daha kolay kavranabilmesi amacıyla kullanılır.

b) İçerik Özellikleri

Konu, bir eserin yapısını oluşturan temel unsurlardan biridir. Konuyu "yazıda ya da eserde ele alınan, üzerine söz söylenen ve işlenip geliştirilen şey" olarak tanımlamaktadır. Tanımdan hareketle, konu; bir eserde iletilmek istenen durumu, olayı veya düşünceyi ifade eder.[6]

Çocuk kitaplarında işlenecek konular, çocukların gerçekliğine uygun biçimde belirlenmelidir. Bu süreçte, çocukların evrensel düzeyde paylaştıkları ruhsal ve gelişimsel özelliklerin yanı sıra, onların dünyasına kimlik ve renk kazandıran ulusal kültür değerleri ile içinde yaşadıkları toplumun

[1] H. Karatay, "Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler," in *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, ed. T. Şimşek (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012).

[2] Sever, "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?", s. 53.

[3] Bkz. T. N. Kılıç, *Abdullah Harmancı'nın Çocuk Kitaplarının Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi*, yüksek lisans tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, 2021.

[4] Sever, "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?", s. 53.

[5] Bkz. T. N. Kılıç, *Abdullah Harmancı'nın Çocuk Kitaplarının Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi*, yüksek lisans tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, 2021.

[6] E. Özdemir, *Eleştirel Okuma* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2002), s. 45.

önemsediği ahlaki normlar da dikkate alınmalıdır.[1]

Konular, çocuğun günlük yaşam alanıyla sınırlı tutulmalı; yetişkinleri ilgilendiren ideoloji, kavram ve düşünceler metinlerde yer almamalıdır. Çocukların yaşam ve deneyimleriyle uyumsuz, onların anlam ve hayal güçlerini aşan alanlarda yazılmış eserler, çocukların ilgisini ya çok sınırlı ölçüde çeker ya da tamamen kaybetmelerine neden olabilir.[2]Çocuk edebiyatı ürünlerinde işlenen konular genellikle dinlendirici ve eğlendirici olmalı, bazı seçilmiş konular ise çocukları düşünmeye yönlendirerek onlara farklı bakış açıları kazandırmalıdır.[3] Çocuk, sevgi temeli üzerine yetişmesi gereken bir varlık olduğundan, öncelikle insana, hayvana ve doğaya yönelik sevgi duygusunun kazandırılması önem taşımaktadır. Çocuk edebiyatında ele alınan temalar; hoşgörü, barış, kardeşlik ve demokratik kültürün gelişimini desteklemeli; özveri, araştırma isteği, sevgi, arkadaşlık, dostluk, kahramanlık, dürüstlük, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlerin benimsenmesine katkı sağlamalıdır. Buna karşılık, düşmanlık, kin ve nefret duygularını besleyen konuların çocuk kitaplarında yer almaması gerekmektedir.[4]

Ana düşünce olarak da tanımlanan ileti, yazarın okurlarıyla paylaşmayı amaçladığı temel kavramsal çerçevedir. Metinlerde ileti, yazarın öne sürdüğü düşünce ve aktarmak istediği değerleri sistematik bir biçimde ortaya koyması olarak işlev görürken; edebiyat eserlerinde bu kavram, sanatçının okur üzerinde oluşturmayı hedeflediği duygu ve düşünce ortaklığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kitaplar çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişimini destekleyen, kendini ve çevresini anlamlandırmasına aracılık eden temel bir öğrenme aracı niteliğindedir. Bu bağlamda çocuk kitaplarında iletilen mesajların niteliği, çocuğun dünyaya bakışını biçimlendirme ve düşünsel kapasitesini geliştirme açısından kritik öneme sahiptir. Yazarın aktarmayı amaçladığı mesaj yalnızca çocukların problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmekle kalmamalı; aynı zamanda ahlaki ve kişilik gelişimlerini olumlu yönde etkileyerek, onların sosyal etkileşim ve toplumsal uyum süreçlerine anlamlı katkılar sağlamalıdır. Dolayısıyla, çocuk kitaplarında ileti, hem pedagojik hem de estetik bir değer taşıyan çok boyutlu bir öğe olarak ele alınmalıdır.[5]

2. Ailenin Rolü ve Sorumlulukları

İnsanların karakter yapısı ve hayata dair temel anlayışları, çoğunlukla çocukluk çağında şekillenmektedir. Bu süreçte çocuğun dinî duygu, düşünce ve yaşantısının şekillenmesinde etkili olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler arasında aile içinde anne-baba ve diğer aile bireyleri, yakın çevre ve arkadaş grupları; eğitim kurumlarındaki öğretmenler; dinî kurumlar bağlamında camiler ve Kur'an kurslarında görev yapan din görevlileri ile televizyon, internet ve kitap, gazete, dergi gibi basılı yayınlar gibi kitle iletişim araçları yer almaktadır.[6]

Dinî inanç ve duyguların temelleri, sevgi dolu ve güvenli bir aile ortamında atılır; bu ortamda gelişir, olgunlaşır ve biçim kazanır. Aile ile din arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar, bu iki kurum arasında derin ve güçlü bağların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bireyin dinî formasyonunun oluşumunda etkili olan unsurlar ise genellikle önem sırasına göre aile, bireysel düşünce ve tutumlar ile okul olarak sıralanmaktadır.[7]

Peygamber Efendimiz, "Çocuğun güzelce terbiye edilmesi, çocuğun anne ve babası üzerindeki haklarından biridir."[8]ve "Bir baba, çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz."[1]

---

[1] F. Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, 11. bs. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2021), s. 102.

[2] M. R. Şirin, *99 Soruda Çocuk Edebiyatı* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2000), s. 78.

[3] F. Oğuzkan, *Çocuk Edebiyatı*, 11. bs. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2021), s. 105.

[4] Y. Yurttaş, *Çocuk Edebiyatı ve Değerler Eğitimi*, (İstanbul: Alkım Yayınları, 1997), s. 54.

[5] T. N. Kılıç, *Abdullah Harmancı'nın Çocuk Kitaplarının Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi*, yüksek lisans tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, 2021.

[6] M. Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum* (Samsun: 1998), s. 19-20; Y. Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: 1994), s. 111-112.

[7] Bkz. Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989), 89.

[8]İbnMâce, *Edeb*, 3.

Hadislerinde, anne ve babanın çocuk eğitimindeki önemine ve sorumluluğuna dikkat çekmiştir.

Allah Teâlâ, *Tahrîm* sûresi altıncı âyet-i kerîmesinde, anne ve babaların çocuklarının din eğitimi konusundaki sorumluluğuna dikkat çekmekte her ebeveynin bu vazifesini yerine getirmesini istemektedir.[2] Bu doğrultuda anne ve babalar, çocuklarına Allah'ın emir ve yasaklarını öğretmeli; onların bu ilkelere uygun bir yaşam biçimi geliştirebilmeleri için gerekli dinî eğitim ve rehberliği sunmalıdır.

Anne babanın çocuk üzerindeki etkisi, psiko-pedagojik kaynaklarda geniş biçimde ele alınan temel konulardan biridir. Hem Kur'an'da hem de hadislerde, anne babanın dini prensipleri bizzat yaşaması ve bu şekilde çocuklarına örnek olmaları açık bir şekilde vurgulanmaktadır. İslam eğitimcilerinden Gazali ve benzeri görüşe sahip diğer alimler de, anne babanın çocuk için en önemli model olduğunu belirtmişlerdir.[3]

Sonuç olarak, anne İslam dininin ilk "öğretmeni", baba ise çocuğun ilk "mürebbi"si, yani eğitimcisi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, anne ve babanın dinî prensipleri yalnızca sözle değil, bizzat yaşayarak çocuk üzerinde örnek olmaları büyük önem taşımaktadır. Araştırmalar da ebeveynlerin tutum ve davranışlarının, çocuğun dinî gelişimi üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla anne ve babanın dinî gerekleri fiilen yerine getirerek çocuğuna örnek olması, etkili bir din eğitiminin ön koşuludur. Aksi durumda ebeveynin çocuk üzerindeki otoritesi ve saygınlığı zayıflayacak, beklenen eğitsel etki sağlanamayacaktır. Din eğitiminde en etkili yöntemlerden biri, çocuğu ibadete teşvik etmek, ibadetleri birlikte yerine getirmek ve sonrasında sohbet yoluyla dinî bilgileri paylaşmaktır. Bu yaklaşım, ailede din eğitiminin temel dayanaklarından birini oluşturur. Anne ve babanın ibadetlerinde örnek teşkil etmesinin yanı sıra, çocuğun hayal dünyasında örnek alabileceği ideal dinî karakterlerin oluşturulması da son derece önemlidir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in, diğer peygamberlerin ve din büyüklerinin hayatlarını konu alan dinî hikâye ve menkıbelerin çocuklar üzerinde olumlu etkiler bıraktığı görülmektedir. Çocukluk döneminde bu tür eserlerin okunması ya da dinletilmesi, hatta görsel materyallerle desteklenmesi, dinî değerlerin içselleştirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.[4]

3. Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda Türkiye'de dini içerikli çocuk yayıncılığında kayda değer bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış, ebeveynlerin çocuklarına dini kimlik kazandırma konusundaki farkındalık ve talebinin yükselmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Yapılan incelemeler ve alan uzmanlarının görüşleri, çocuk kitaplarının yalnızca bilgi aktarımı aracı olmanın ötesinde; estetik değer, eğlence ve ahlaki yönlendirme gibi çok boyutlu işlevler üstlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dini içerikli çocuk kitaplarında öne çıkan temel hususlar arasında, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygunluk, doğru ve güvenilir bilgi sunumu, estetik değer ve edebi kalite, eğitici ve eğlendirici denge, örnek davranış ve karakterlerin kullanımı ile ebeveyn katılımının sağlanması yer almaktadır. Ayrıca, çocukların fıtraten sahip oldukları dini ve ahlaki duyguların, zorlayıcı yöntemler yerine sevgi ve örnek temelli yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Eserlerin niteliği, yalnızca çocukların ilgisini çekmekle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda onların ruhsal ve ahlaki gelişimlerine de olumlu katkıda bulunmalıdır. Bunun yanı sıra, modern çağın gereksinimleri doğrultusunda, çocukların dikkatini çekecek anlatım ve görsel unsurların kullanılması, dini eğitim ile okuma alışkanlığının sürdürülebilirliğini desteklemektedir.

Sonuç olarak, dini içerikli çocuk kitapları, çocukların hem bilişsel hem de duygusal gelişimlerine hitap eden, özenle hazırlanmış eserler olmalıdır. Bu eserler, çocukların yaşamlarında kalıcı bir etki bırakacak şekilde doğru bilgi aktarımı, estetik ve edebi değer, ahlaki rehberlik ve eğlenceyi dengeli bir

---

[1]Tirmizî, "*Birr",* 33.

[2] "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz!..."

[3] Bkz. Cemil Oruç, *İmam-ı Gazâlî'nin Eğitim Anlayışı* (Doktora Tezi, İstanbul, 2009).

[4] Mehmet Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004.

biçimde sunmalıdır. Ayrıca, eğitimciler, ebeveynler ve yayıncılar arasındaki işbirliği, bu sürecin etkinliğini artırarak sağlıklı bir dini eğitimin temelini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Ağca, Hüseyin. *Ailede Eğitim*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 3.

Akyüz, M. *Muzaffer İzgü'nün Çocuk Kitaplarının Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Açısından İncelenmesi*.

Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2014. Tez No. 381785, YÖK Ulusal Tez Merkezi, s. 112.

Akyüz, N. *Çocuk Edebiyatı ve Çocuğa Göre Edebiyat*. Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 112.

Arıcı, Ali Fuat. *Çocuk Edebiyatı ve Kültürü*. Ankara: Pegem Akademi, 2016, s. 5.

Ay, Mehmet Emin. *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*. Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004.

Ayhan, Halis. *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1982, s. 184.

Bilgin, B. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: GÜN Yayıncılık, 2001.

Doğan, Cihangir. "Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları", *Aile ve Eğitim*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 21.

Karatay, Halis. "Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler," in *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, ed. T. Şimşek. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Kaya, M. *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*. Samsun: 1998, s. 19-20.

Kılıç, T. N. *Abdullah Harmancı'nın Çocuk Kitaplarının Çocuğa Görelik Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, 2021.

Köylü, Mustafa. "Ailede Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü & Nurullah Altaş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2012, s. 265.

Konuk, Y. *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: 1994, s. 111-112.

Namazcı, Merve ve Ali Fuat Arıcı. "Türkiye'de Üç Kuşakta Değişen Aile: Çocuk Kitapları Örneği," *Türkiye Eğitim Dergisi* 5, no. 2 (2020): 375-395.

Oğuzkan, Ferhan. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013, s. 21; 11. bs., 2021, s. 85, 96, 97, 102, 105.
Parıldar, Selahaddin. "Din ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, c.1, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, s. 342.

Pakdemirli, M. Nur. "İlköğretim Çağı Çocuklarının Din Eğitiminde Kullanılabilecek Hikâyelerin Özellikleri ve Kaynakları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011): 153.

Sekam. *Türkiye'de Aile*. İstanbul: Sekam Yayınları, 2010, s. 5.

Sever, Prof. Dr. Sedat. *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık, 2003, s. 37.

Sever, S. "Çocuk Edebiyatı Öğretimi Nasıl Olmalıdır?", II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara: 2007, s. 53.

Şener, O. Z. "Çocuk Edebiyatında Dini, Kültürel ve İdeolojik Aktarım Bağlamında Dini Çocuk Edebiyatı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, no. 2 (Güz 2021): 1255.

Şimşek, Kemal ve Atila Kartal. "Çocuk Edebiyatının Başlangıcına Dair Bir Değerlendirme", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 29 (Ağustos 2022): 345-346.

Şirin, M. R. *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 2000, s. 47, 78.

Yalçın, Alemdar; Gıyasettin Aytaş. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002, s. 17.

Yavuz, Kerim. *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987, s. 46.

Yavuzer, Haluk. "Sunuş", *Çocuk Psikolojisi*, ed. Necla Feroğlu, 31. bs., İstanbul: Remzi Yayınevi, 2008, s. 11.

Yurttaş, Y. *Çocuk Edebiyatı ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Alkım Yayınları, 1997, s. 54.

Yörükoğlu, A. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.

MODERN AZERBAYCAN EDEBİYATINDA KADINLARA KARŞI TUTUM SORUNU: ELÇİN'IN YARATICILIĞINDA

Doç. Dr. Fergana ZULFUGAROVA*

Özet

Məqaləyə cəlb edilmiş Azərbaycan, Türk, yazıçısının öz əsərlərində qaldırdığı qadın problemləri mühüm bəşəri xarakter kəsb edir. Qadının təhsil sistemi, ictimai-siyasi, fəlsəfi-psixoloji fəaliyyəti ilə bağlı məsələlər bədii ədəbiyyatda daim ön planda olmaqla yanaşı, müasir aktuallığını da qoruyub saxlayır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıqda mövzu ilə bağlı bəzi tədqiqatlar aparılmışdır. Sözügedən araşdırmaları əsas etibarı ilə iki qrupa ayırmaq olar. Birinci qrupa müraciət etdiyimiz yazıçıElçinhaqqında aparılmış tədqiqat əsərləri daxildir. Həmin araşdırmalarda birbaşa qadın problemi öyrənilməsə də, həmin yazıçıların poetik sistemi, üslubları araşdırıldığından zəngin materilla rastlaşırıq. İkinci qrupdakı tədqiqatlar isə sırf sözügedən problemlə əlaqədar olduğu üçün bizim üçün filoloji əhəmiyyət daşıyır.

Daim aktuallıq kəsb edən, vacib, həmçinin mürəkkəb problem sayılan qadın fenomeninin fərqli dünyagörüşü kontekstində, ədəbiyyatda, sənətdə və cəmiyyətdə nəzəri, o cümlədən, təcrübi baxımdan öyrənilməsi, qadın və cəmiyyət münasibətlərinin ədəbi-bədii, fəlsəfi-psixoloji cəhətdən açıqlanması, qadın və sosial mühit əlaqələrinin daxili mahiyyət və məzmununun dərk edilməsi çox önəmlidir.

Məqalədəmüasir Azərbaycan ədəbiyyatında qadına münasibət probleminin əksi və Elçinin əsərlərində qadın konsepsiyasının öyrənilməsi, elmi müqayisələr yolu ilə araşdırılmasına həsr olunmuş ilk tədqiqatdır.Burada ədəbiyyatşünaslığımızda mövzunun tədqiqi üçün yeni olan bir sıra məsələlər mövcuddur.Qadın probleminin işlənməsi kontekstində ingilis və Azərbaycan yazıçılarının dünya ədəbiyyatındakı rolu dəyərləndirilir.Müasir Azərbaycan yazıçısının əsərlərində qadına münasibət problemi hərtərəfli cəlb olunaraq oxşar, ümumi və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirilir. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında qadın konsepsiyasının ideya-məzmun və ədəbi-estetik cəhətləri ilk dəfə olaraq meydana çıxarılır.Elçininyaradıcılığında qadın probleminin spesifik xüsusiyyətləri səciyyələndirilir.Qadın problemi milli-mənəvi, ictimai-siyasi, fəlsəfi-psixoloi istiqamətdə öyrənilərək müasir ingilis və Azərbaycan ədəbiyyatındakı önəmli yeri vurğulanır.

Eynilə də Elçininyaradıcılığında qadın probleminin əsas cəhətləri müəyyən edilir. Qadın probleminin milli-mənəvi istiqamətdə işlənməsi, qadının bədii-estetik dərki müasir ingilis və Azərbaycan elmi-nəzəri fikri üçün daim yeni bir hadisə kimi təqdim edilir.

Məqalədə müddəalar müasir Azərbaycan ədəbiyyatında qadına münasibət problemlərinin öyrənilməsi və Azərbaycan yazıçısının əsərlərinin çoxşaxəli şəkildə tədqiqində müəyyən nəzəri əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqatın nəticələrindən ali məktəblərdə ingilis, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının tədrisində, ədəbiyyatda qadın probleminin öyrənilməsində praktik vəsait kimi istifadə etmək mümkündür. Məqalənin əsas mülahizə və qənaətləri mövzu ilə əlaqədar yazılan tədqiqatlar üçün faydalı ola bilər.Qadın problemi çərçivəsində Elçinin yaradıcılığında səciyyəvi cəhətlərdən biri odur ki, ədib yaratdığı qadın obrazları vasitəsilə dünyanın özünüdərkinə can atmış və bunu ustalıqla reallaşdırmağı bacarmışdır.

Oxucu dərk edir ki, müasir cəmiyyətin reallığı onun görmək istədiklərində mümkündür. Yəni yazıçı cəmiyyətin, qadının özünüdərkini öz yaşantılarında təcrübədən keçirmiş və təsdiq etmişdir. Qadın mənəviyyatındakı saxtalığa, riyakarlığa qarşı çıxan və ilahi konsepsiyaya əsaslanan Elçin də öz əsərlərində qadının azad özünüifadəsi problemini qoymuş, qadın həyatındakı hadisələrin maddi gözlə görünməyən örtüyünü qaldıraraq onun metafiziki mənasına varmağa cəhd etmişdir.

Açar Sözlər: Milli-mənəvi, müasir dünya və Azərbaycan ədəbiyyatı, intellectual, qadınlar bədii ədəbiyyatda, fəlsəfi-psixoloji, qələbənin izləri.

* Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi, Uluslararası Barış Liderleri Azerbaycan Elçisi / Azərbaycan Yazarlar Birliği, UMAY Ana TÜRK Kadınlar Birliği, TURAN Kadın Yazarları Birliği Üyesi, ORCID: 0009-0004-9550-3096, farqana.zulfuqarova@mail.ru

DESCRIPTION OF THE PROBLEM OF ATTITUDE TO WOMEN IN MODERN AZERBAIJAN LITERATURE IN THE CEATIVITY ELCHIN

Associate-Professor Fergana ZULFUGAROVA[**]

Abstract

The concept of women in the works of Azerbaijan writer such as Elchin the factors of the literary analysis of the problem of women in Azerbaijan literature from the earliest times of the world to the present day it proves that the topic is relevant for the investigation of the ongoing problem. At the same time, it should be noted that the level of development of this topic in both national literatures resulted in different inferences.

The development of the problem of attitude towards women in fiction continues till recent times, and in our opinion, it is not scientifically relevant to determine the starting and ending framework for this topic. The issue is in the opening of the diversity of perspectives of the development of the subject called the reflection of the problem of attitude towards women in the modern Azerbaijani literature, and in the further expansion of the ideas about reality. It is very important for Azerbaijani women to benefit from the world experience of democratic state management, to bring them shades of victory, both in the literary environment and in society. The development of this problem in the national-spiritual direction is constantly presented as a new phenomenon for Azerbaijan scientific-theoretical thought.

The study of the phenomenon and problem of women, which is an important and complex problem that is constantly relevant, in the context of different worldviews, in literature, art and society, from a theoretical and experimental point of view, the philosophical-psychological explanation of the relations between women and society, the internal meaning of the relations between women and the social environment. It is important for understanding, confirmation, scientific and artistic analysis of its nature and content.

Some studies on the subject have been conducted in national literary studies. Although the women's problem was not directly studied in those studies, the poetic system and styles of those writings were examined, so we come across a lot of rich material. Throughout the research, as we followed the evolution of women's freedom, self-affirmation, and the like, we referred to various theoretical ideas that are directly related to them and that highlight women as both a biological being and a moral value. One of the main conclusions reached in this plan is aspects such as balancing opposites, natural-biological differences between women and men, adapting to the principle of harmony. As long as these sociological abstracts are not given a perfect explanation, the mentioned topic must be given as a general background in literary studies, that is why we use the theme of modern women in Azerbaijan literature, or in other words, the concept of modern women in the relevant social we have tried to explain by opening the philosophical bonds.

The scientific-theoretical significance of the research is that the issue of attitude towards women in the Azerbaijan literature of the 20th century and the modern era has been comprehensively studied with the works of English writers. It is possible to systematically analyze the works involved in the research at different levels. All this helps to trace the realization of images, stories and tales in the artistic text, deep connections between literatures. As a result of the research, the provisions and the obtained conclusions can be used to solve a number of scientific-theoretical issues on the problems of attitude towards women in Azerbaijan and English literature of the 20th century and modern times. The development of the women's problem in the national-spiritual direction, the artistic-aesthetic understanding of women is constantly presented as a new phenomenon for the modern Azerbaijan and English scientific-theoretical thought.

The study of the phenomenon and problem of women, which is an important and complex problem that is constantly relevant, in the context of different worldviews, in literature, art and society, from a theoretical and experimental point of view, the philosophical-psychological explanation of the relations between women and society, the internal meaning of the relations between women and the social environment. It is important for understanding, confirmation, scientific and artistic analysis of its nature and content. Although the article talks about the education system, social-political, philosophical-psychological activity of modern women, these problems, especially

[**] Academy of Public Administration under the President of Azerbaijan Republic, ORCID: 0009-0004-9550-3096, farqana.zulfuqarova@mail.ru

poverty, remain the topic of discussion among politicians. No matter how active a modern Eastern woman is in society, she gives the greatest importance to her family. From this point of view, women need to improve from a spiritual and psychological point of view in order to fundamentally solve women's problems.

Keywords: National-spiritual, modern world and Azerbaijani literature, intellectual, women in fiction, philosophical-psychological, shades of victory.

MÜASIR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA QADINA MÜNASİBƏT PROBLEMİ: ELÇİN'iN YARADICILIĞI ƏSASINDA

Qadına münasibətin tarixi bədii ədəbiyyatın, bədii söz sənətinin tarixiilə yaşıddır. Müdrik filosof Cəlaləddin Rumi qadını Allahın ən gözəl əsəri hesab etmişvə ona ulu yaradanın gözü ilə dəyər vermişdir:

"*Qadını Allah bəzəmişdir. Allahın bəzədiyindən necə qaçmaq olar?"* [6, s. 174]. Qeyd edək ki, C.Rumiqadının gözəlliyini Tanrının ilahi yaradılışı hesab etmişdir.

"*Qadın hər şeyi fitrətən bilir, kişi isə kitablardan öyrənir*" [6, s. 189]. Bu fikirlə C. Rumi'nin düşüncələrinin səsləşməsi də təsdiq edir ki, qadın yaradılış baxımından yüksək dəyərə malik varlıqdır və onun ailə və cəmiyyətdəki mövqeyi də fitrətinə uyğun tutulmalıdır.

Ədəbi ənənələrin davamı kimi müasir və çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında da qadın mövzusu, qadın və sosial mühüt məsələsi önəmli yer tutur. Müasir ədəbiyyatımızda bir çox yazıçıların əsərlərində də müxtəlif qadın obrazlarına rast gəlirik. Xalq yazıçıları Anar, Elçin, Eluca Atalı, Elxan Elatlı, T. Kazımovun və digər yazıçıların əsərlərində qadının ictimai rolu, cəmiyyət, ailə və məişətdəki yeri, mənəvi aləmi yüksək dəyərləndirilmişdir.

XXI əsr bədii söz sənətinin inkişafında yaxından iştirak edən, keçən əsrdə ədəbiyyatımıza "altmışıncılar" möhürünü vurmuş sənətkarlar arasında ön sırada yer tutan Elçinin əsərləri tez-tez müzakirə predmetinə çevrilmişdir.Məşhur yazıçının yaradıcılığında qadınaşəxsiyyət kimi yanaşma və çeşidli qadın problemlərinin təhlili əhəmiyyətli şəkildə diqqəti cəlb edir. Görkəmli yazıçı mövzunun dərinliklərinə nüfuz edir ki, bu da onun bədii yaradıcılıq imkanlarından qaynaqlanır. Görkəmli tədqiqatçı M. Cəfər yazır:*"Elçində bədii dərk duyğusu güclü və cəlbedicidir... Elçin varlığı, hadisə və insan səciyyəsini canlandırmaqda bir-birini tamamlayan bədii nüfuz üsullarından istifadə edən tərəfləri göstərir*"[1, s. 276].

Xalq yazıçısıElçin bir çox dillərə tərcümə olunmuş məşhurromanları,hekayəvə povestləri,pyesləri ilə,eləcədəelmi-nəzərimonoqrafiyaları, tədqiqatları və məqalələri ilə ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq elminə böyük yenilik gətirmişdir.Elçin keçmişi, oyanıqlıqla yuxu, həqiqətlə xəyal, real hadisələrlə nağıl, daxili dialoqlar, dramaturji səhnələr, mozaik parçalar, mübaliğə üsullarından istifadə etmək səriştəsi, təsvirlərinin "emosional qüvvəsi" ilə seçilən sənətkarlardandır.

2004-cü ildə ədəbin 60 illik yubileyi ilə əlaqədar nəşr olunmuş "Elçin-zaman səddini aşmış sənətkar" kitabında yazıçının yaradıcılığı akademik N. Paşayeva, akademik İ. Həbibbəyli, V. Yusifli, Ş. Qurbanov, T. Hacıyev, F. Mustafa, İ. Qasımzadə, R. Tağı, A. Tahirli, A. İsmayıloğlu, Ə. Cahangir, A. Mirseyid, xalq şairi A. Məsud, T. Abdin və başqa tədqiqatçılarımız tərəfindən müxtəlif rakurslardan dəyərləndirilmişdir.

Akademik N. Paşayeva Elçin yaradıcılığındakı mənəvi-əxlaqi axtarışları,onun ədəbi qəhrəmanlarını və ədəbi düşüncələrini nəzərdən keçirdiyi halda,[2, s. 214] A. Mirseyid Elçin yaradıcılığı haqqında bir qədər fərqli, modern üslubda danışmış, Ə. Cahangir isə Elçinin yaradıcılığına müqayisəli-fraqmentar təqdimat üsulundan istifadə etməklə münasibət bildirmişdir. Hər üç müəllif Elçindən danışarkən onu ümumilər fonunda nəzərdən keçirib təqdim etmək deyil, sənətkardakı fərdi və fərqli xüsusiyyətləri göstərməyə üstünlük vermişdir. Fikrimizcə, bu fərdiliyi də sona qədər açmağa ehtiyac var. Elə buna görə də Elçin yaradıcılığının bəzi məqamlarının qabardılmasına ehtiyac duyulur.

Qadınla cəmiyyətin, qadınla onu əhatə edən sosial və siyasi mühitin qarşılıqlı əlaqəsini fəlsəfi-psixoloji baxımdan diqqətə çatdıran Elçinin "Ədəbi düşüncələr" kitabı, "Baladadaşın ilk məhəbbəti" hekayəsi, "Dolça" povesti, "Mahmud və Məryəm", "Ağ dəvə" və bu kimi digər romanları qadın qəlbinin tənhalığı, hisslərinin dərinlikləri, həyat və ölümü, maddi dünyaya bağlılıq və başqa mövzuları baxımından diqqət çəkir.

Elçin "Ədəbi düşüncələr" kitabında Azərbaycan və Qərbi Avropa yazıçılarının əsərləri haqqındakı ədəbi təəssüratlarından və eləcə də, qadın mövzusu ilə bağlı mənəvi-əxlaqi axtarışlarından bəhs etmişdir. Elçin professor M.Məmmədovun təbirincə desək, "*... saxtanı həqiqətdən, elmi-nəzəri mülahizəni doqmatizmdən, ehkamçı və subyektiv fikirlərdən seçməyi bacaran yazıçı*" kimi[1, s. 196] əhəmiyyətli məsələləri ön plana çəkmişdir.

Elçinin "Ədəbi düşüncələr" kitabında qeyd edilir:

"*Aşıq Ələsgərin daimi sevilməyinin sirri onun yaratdığı qadın gözəlliyinin bütün nəsillər üçün eyni estetik aktuallığı saxlanmasındadır*" [2, s. 90]. Həqiqətən də Aşıq Ələsgərin qadına münasibəti, qadın gözəlliyinin qorunub saxlanılması haqqındakı düşüncələri, bütün nəsillər üçün eyni estetik aktuallığa malikdir və daima yenidir. Elçin "Ələsgərin gözəli" adlı essesində yazır:

"Ələsgər gözəli, Sevdiyini, Tərlan tamaşalını, Maral baxışlını, Bimürvəti, Xurşidi, Tellini, Sarıköynəyi, Leylini, Güllünü, qoşmadan qoşmaya, gəraylıdan gəraylıya elə təsvir edib və biz də o varlığı elə tanımışıq, elə görmüşük, elə sevmişik ki,

- "Haçan doymaq olar belə bir yardan?"- deyəndə, o dəqiqə cani dildən:

"Heç vaxt"- deyirik. Ələsgərin sirri-sehri də burasındadır" [1, s. 200].

Məşhur Amerika yazıçısı O.Henrinin"*yazıçı özünün yox, başqasının qanıyla yazır"* fikri Elçinin yozumunda belə səslənir:

"*O.Henri başqası deyərkən Azərbaycan və dünya ədəbiyyatında qadının bir şəxsiyyət kimi cəmiyyətdə münasibətlərinin fəlsəfi-psixoloji xüsusiyyətlərini açıqlayaraq canlı insanları yox, məhz yazıçının öz dühası ilə yaratdığı qəhrəmanları –Anna Karenina, Xanım Bovarini, Otellonu, Dezdemonanı, Leyli və Məcnunu nəzərdə tutur*"[3, s. 96].

Elçinə görə, yalnız güclüqarşıdurmagüclüobraz yaratmaq üçün zəmin ola bilər. Yazıçı "*Otello obrazının güclü olmasının səbəbi məhz Yaqo obrazının güclü olmasındadır*" [1, s. 43] deyir.Elçin ədibləri zaman, janr, bədiilik yaxınlığı ilə yox, maddi gözlərlə görünməyən, gizli, daxili bağlılıq əsasında birləşdirir. Nümunəyə diqqət edək:

"*Marina Svetayevanı, Virciniya Vulfu, Cek Londonu, Stefan Şveyqi, Akutavanı, Heminqueyi" birləşdirən, intihara aparan yollar, o yolların sirri və sehridir*" [4, s. 240].

Ədəbi aləmdə qadın, kişi ayırımına da yazıçı münasibət göstərmişdir.

"Qadın yazıçı, kişi yazıçı" adlıədəbi düşüncələrində "*ədəbiyyatı qadın ədəbiyyatına, kişi ədəbiyyatına bölmək mənim üçün çox mənasız bir şeydir*" [1, s. 88] deyən Elçin yazır:

"*İngilis yazıçısı Şarlotta Bronte qadın olduğunu ört-basdır etmək üçün cidd-cəhd göstərmir və buna görə də "Ceyn Eyr" komplekssiz bir romandır, onu ya bəyənmək ya bəyənməmək olar.*

Jorj Sand isə yazılarında (şəxsi həyatından fərqli olaraq! Bədbəxt Şopen) hər vasitə ilə qadın olduğunu "gizlətmək" istəyir və buna görə də "Konsuela"nı da, "Qrafiniya Rudoltştad"ı da, başqa romanlarını da başdan-başa müəllif (Qadın) kompleksi ilə doldurur"[1, s. 200].

Böyükməhəbbət şairlərindən söz düşəndə isəElçin "Dahiyanə sadəlik" adlı düşüncələrinə daha çox önəm verir:

"*Böyük məhəbbət şairləri var, məhəbbət haqqında bu qədər yazılıb, amma naməlum bir müəllifin (xalqın) dediyini:*

"*Küçələrə su səpmişəm,*

Yar gələndə toz olmasın"

- kim deyib?

Hər halda mən belə bir dahiyanə sadəliyə, səmimiliyə yazılı ədəbiyyatda rast gəlməmişəm" [12, s. 91]. Bu düşüncələrində də qadına hörmət və məhəbbət əlamətini Elçin öz dahiyanə sadəliyi ilə büruzə vermişdir.

Ümumiyyətlə, qadın taleyi problemi daima Elçini maraqlandırmışdır.

"Sual-cavab" adlı essesində görkəmli yazıçı"dünya ədəbiyyatında ən təsirli epizod?" sualına Anna Kareninanın özünü qatarın altına atması kimi cavab verir. Ən faciəli epizodu isə Otellonun Dezdamonanı boğmasını hesab edir. Buna misal olaraq Elçin "Anna Karenina"nı oxuyarkən, kitabı vərəqlərkən, onun barəsində fikirləşir ki, Tolstoy Annanı dəruni bir məhəbbətlə, kişi məhəbbətilə sevir. Lakin,o, təkrarən bu romanı oxuyanda birdən-birə sözün əsl mənasında sarsılır. Çünki, bu belə deyildi, tam əksinədir.

Elçin belə hesab edir ki, bəlkə Tolstoyun özünün də bundan xəbəri olmayıb, amma o məhəbbətdən daha dərin qatda Tolstoy Annaya kin-küdurət bəsləyir, burada qapalı, gizli bir ədavət var.

Həqiqətən də belə nəticəyə gələ bilərik ki,"*Anna Karenina" dahinin bəlkə də, heç özünə məlum olmayan insani komplekslərinin yaratdığı bir əsərdir*" [4, s. 48].

Tədqiqatçı N.Siqnal yazır ki, fransız ədəbiyyatında "psixoloji qadın romanı" hesab olunan romanlar əsasını "Şahzadə qız Klevskaya"dan götürür. Dünya ədəbiyyatının bir sıra nümayəndələrinin, o cümlədən, Q.Floberin, Markesin,Amadunun, Ornettinin, Asturiasın, Fuentesin, Mari Madlen de Lafayetin romanları buna bariz nümunələrdir.Ümumiyyətlə, Elçin bütün əsərlərində qadın psixologiyasına böyük önəm vermişdir.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Y.Qarayev Elçin yaradıcılığının daha alt qatlarda yatan xüsusiyyətlərinə nəzər salaraq, onu *"rəmzdən, bədii-fəlsəfi şərtilikdən, kəskin məcazdan istifadə edən, psixoloji əhval-ruhiyyəni detalla əyaniləşdirən mizanlar və cizgilər axtaran, onları görümlü, baxımlı obrazlara çevirən, epitetlər tapan"* yazıçı kimi səciyyələndirmişdi [12, s. 150].

"Psixoloji qadın nəsri, yoxsa qadın psixolojisi" essesində Elçin qadının, ümumən insanın psixoloji təsirə məruz qalmasından, qadının bir şəxsiyyət kimi cəmiyyətdəki münasibətlərindən bəhs etmişdir. Elçinə görə, "*Şahzadə qız Klevskaya"da Fransuaza Saqandan qat-qat artıq dərəcədə "Madam Bovari"nin başlanğıcı var, yəni fransız ədəbiyyatındakı "Madam", "Madam Bovari" xətti, elə bil ki, oradan başlayır.*

"Madam Bovari" xətti ilə rus ədəbiyyatındakı "Anna Karenina" xətti bir-birinə bənzəyir, amma bu tamam zahiri bənzəyişdir, çünki onların mayası başqadır.

"Anna Karenina" xətti daha artıq sərtdir. Buradakı hisslər daha artıq gizlindədir, qapalıdır, "Madam Bovari" xəttinin hisslər aləmi isə çılpaqdır, daha çılqın və görümlüdür" [3, s. 48].

Elçinin "Ağ dəvə" romanı qadın probleminin bədii əksi kontekstində qiymətli ədəbiyyat örnəyidir. Bu əsərdə qadın obrazları Səfurə xala, Firuzə xala, Məşədi xanım, Şövkət, kişi surətləriHəsənağa əmi, Əzizağa əmi, Ələkbər, Balakərim, İbadulla və başqa obrazlar vardır.Yazıçının tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan, xeyir və şərdən bəhs edilən "Dolça" povesti orijinallığı, canlılığı ilə oxucu kütləsinin diqqət mərkəzinə çevrilmişdir. Povestdə, əsasən, iki ailədən bəhs edilir,qadın obrazı Ağabacı,əri Ağababa və Bəşirin ailəsi-qadın surətləri Ofelya və Əminə. Sadə ailənin nümunəsi olan bu evdə kirayə qalan Ağababanın iti Dolça bütün baş verən hadisələrin təmsilçisi olur və bu it Bəşirin ailəsinin iç üzünü görüb baş götürüb gedir. Yazıçı Elçinbu povestdə psixoloji, sərt boyalar və ifşaedici gülüşü ilə meşşanlığı, müasirlikdən kənar insanları güclü tənqid atəşinə tutmuşdur.

Elçinin yaradıcılığında qadının milli xarakteri, ənənəyə bağlılığı, onun real və bədii gerçəkliyə orijinal münasibəti, yaradıcılığında müasir Şərq və Qərb kontekstini üzvi surətdə birləşdirməsi və digər məqamlar diqqəti cəlb etməkdədir. 1998-ci ildə qələmə aldığı "Mahmud və Məryəm"də (proloq, epiloq və 23 şəkildən, iki hissədən ibarət – F.Z.) Elçin məhəbbət dastanını maraqlı şəkildə əsərin infrastrukturuna daxil etmişdir[5,s. 368].

Elçinin "Mahmud və Məryəm" romanı Əsli və Kərəm motivləri əsasında yazılmışdır. Əsərdə əsas süjet xətti və başlıca obrazların eyni olmasına baxmayaraq, yazıçı xalq ədəbiyyatı nümunələrinə

müasir çalar vermiş və öz təxəyyülünə uyğun şəklə salmışdır.

Əsasən iki gəncin nakam məhəbbəti barədə söhbət açılsa da, əslində müəllifin başlıca bədii obyekti qadın, onun zaman və mühitdəki yeri, zəngin və keşməkeşli mənəvi dünyasıdır.

Görkəmli yazıçı dastandan fərqli olaraq müsəlman oğlanla xristian qızın sevgisini deyil, milli düşüncəni, cəmiyyəti, dövləti, zamanı, mühiti, tarixi gedişatı,o dövrün insanını, qadınının dünyagörüşünü öz yazıçı ustalığıyla təsvir etmişdir. Bu bir həqiqətdir ki, biz bu psixoloji-fəlsəfi romanın özündə müasir bədii təfəkkürün ehtirasını, müasir problematika vüsətini görür və yüksək qiymətləndiririk [6, s. 97].

Müəllif qadın mənəviyyatını alçaldan, çürüdən bir sıra mənfi sifətlərin əsl kökünü araşdırmış, ifşasına geniş yer vermişdir. Çünki, qadının sosial-ictimai fəaliyyəti cəmiyyətin inkişaf göstəricilərindəndir. Qadının ailə-məişətdəki yeri, analıq vəzifəsi isə yetişdirdiyi övladlarla cəmiyyətin gələcək rifahını təmin etməkdir. Keçmişin mütərəqqi ədəbi və mədəni irsində qadın şəxsiyyətini alçaldan, çürüdən sifətlər, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hərisliyi, xəstə eqoizm həmişə pislənmiş, bu sifətlərə malik adamların puç mənəvi aləmi, insanlara necə əziyyət verdiyi, faciələr törətdiyi parlaq boyalarla göstərilmiş, lənət damğası ilə damğalanmışdır. Bu mübarizə indi də davam edir, müasir dövrdə də sənət və ədəbiyyatın canlı mövzularından biridir. Əsərdə keşişlə Məryəm qarşıdurması da maraqlı şəkildə təqdim edilmişdir. Keşiş Məryəmdə Mahmuda qarşı şübhə yaratmağa səy göstərir. Məryəmin Mahmuda qarşı sevgisi sönməz olduğundan qız atasına: *"...Mahmud müqəddəslərin müqəddəsidir... Mahmud təmizlərin təmizidir*", - deyir" [7, s. 296].

"Mahmud və Məryəm" əsərində müəllifin Türkçülük mövqeyi sonda daha qabarıq şəkildə verilmişdir:

"*Süleyman paşa bütün Ərzurum əyalətində Türk qızlarının başqa millətə ərə getməsini qəti qadağan etmişdi, amma kişilərin başqa millətlə ailə qurmağına icazə verirdi, çünki Türklərin sayını artırmaq lazım idi"* [9, s. 290].

Qeyd edək ki, əsər sonluğa yetişdikcə münasibətlər daha da gərginləşir.Məryəmlə Mahmud yanıb kül olurlar. Elçin əsəri maraqlı sonluqla bitirmişdir. Yazıçı yaxınlıqda əhənglə ağardılmış köhnə günbəzin Mahmudla Məryəmin məqbərəsi olduğunu göstərir:

"*Bu tərəflərin adamları danışırdı ki, guya hərdən bu qərib məqbərənin qabağında havadan bir saz peyda olur, öz-özünə çalır və guya haçansa Sazlı Abdulla adlı bir el aşığı varmış və bu saz da həmin Sazlı Abdullanın sazıymış*"[11, s. 296].

Xalq yazıçısı Elçin qeyd etdiyimiz əsərlərində sadə qadının məziyyətlərini, yüksək əqlə malik olmasını, sabit, təmiz əxlaqi keyfiyyətlərini məftunluqla təsvir etmişdir. Görkəmli yazıçı qadının təbiətən saxta, mədəniyyətdən kənar olmasını iddia edənlərə irad tutmaqla onların gözəl keyfiyyətlərini aşkara çıxarır, əsas diqqəti qadının mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərinə yönəldir, qadın gözəlliyinə ilahi konsepsiya kimi baxır [12, s. 233]. Qadın sevgisini, ilahiliyini inkar edən yazıçıların əksinə olaraq Elçinsadə insanların, qadınlarıntaleyi ilə maraqlanır və onları çox zaman öz romanlarının qəhrəmanı edir.

Elçinin "Baladadaşın Ilk Məhəbbəti" (1972) hekayəsindəyazıçının mənəvi-əxlaqi axtarışlarını müşahidə edirik. Azərbaycan hekayəçiliyinə yeni mövzu və estetik keyfiyyətlər gətirmiş "Baladadaşın ilk məhəbbəti" əsəri ədəbiyyat, incəsənət aləmində milli kimlik, məhəbbət, sədaqət, fədakarlıq kimi mövzuları aşılayır.Əsərdə qadın şəxsiyyətindən fərqli olaraq kişi şəxsiyyəti, onun mənəvi əxlaqi keyfiyyətləri, nəciblik, xeyirxahlıq, əməksevərlik son dərəcə həyati, real surətlərin simasında təcəssüm etdirilmişdir. Yazıçı Elçin əksər əsərlərində olduğu kimi "Baladadaşın Ilk Məhəbbəti"ndə də kişi mənəviyyatını alçaldan, bir sıra mənfi sifətlərin əsl kökünü araşdırır, onun mərdliyini, saf sevgisini, ləyəqatini önə gətirir [2, s. 368].

Elçinin yaradıcılığı milli-mənəvi dəyərlərin və dünya ədəbiyyatında gedən proseslərin birbaşa nəticəsi kimi meydana çıxır və onun davamı kimi səslənir. "Baladadaşın ilk məhəbbəti" hekayəsində kənd mühitində böyüyüb boya-başa çatmış sadə, təhsilsiz kişi obrazı ilə şəhər mühitində yetişən qadın surətnin fərqi nəzərə çatdırılır. Bütün bunlar onların əxlaqi xüsusiyyətlərində nəzərə çarpan qüsurlarla, təbiiliklərlə bağlıdır.

Elçinin “Baladadaşın ilk məhəbbəti”hekayəsi ictimai çarpışmalar fonunda, həyat həqiqətləri əsasındayazılmış, yeni münasibətlərin kəndlərə axınını, qədim və müqəddəs adət-ənənələri oxucuya çatdırır. Elçin bu hekayəsində sadə insanın məziyyətlərini, yüksək əqlə malik olmasını, sabit və təmiz əxlaqi keyfiyyətlərini, istedad və bacarığını məharətlə təsvir etmişdir. O, sözün əsl mənasında, müasir insanın, qadının gözəl keyfiyyətlərini aşkara çıxarır. Elçin “Baladadaşın ilk məhəbbəti” hekayəsində sadə, kənd mühitində böyüyüb boya-başa çatan kişi obrazından və şəhər mühitində təkmilləşmiş qadın surətlərindın söhbət açmışdır.

Yazıçının “Ölüm Hökmü” romanı isə ədalətsizliyə, insanlara qarşı mübarizədir, mənəviyyatsızlığa qarşı ölüm hökmüdür, dövrün ruhundan, ab-havasından yaranmış, fantasmaqorik bir sarkazmla dolu güclü bədii ittihamdır[4, s. 100].

Qadın problemi çərçivəsində Elçinin yaradıcılığında səciyyəvi cəhətlərdən biri odur ki, ədib yaratdığı qadın obrazları vasitəsilə dünyanın özünüdərkinə can atmış və bunu ustalıqla reallaşdırmağı bacarmışdır. Oxucu dərk edir ki, müasir cəmiyyətin reallığı onun görmək istədiklərində mümkündür.Yəni yazıçı cəmiyyətin, qadınınözünüdərkini öz yaşantılarında təcrübədən keçirmiş və təsdiq etmişdir.Qadın mənəviyyatındakı saxtalığa, riyakarlığa qarşı çıxan və ilahi konsepsiyaya əsaslanan İngilis yazıçısı T.Hardi (“Vətənə qayıtma” əsəri – F.Z.) kimi Elçin də öz əsərlərində qadının azad özünüifadəsi problemini qoymuş, qadın həyatındakı hadisələrin maddi gözlə görünməyən örtüyünü qaldıraraq onun metafiziki mənasına varmağa cəhd etmişdir. [13, s. 156].

Yazıçının “Mahmud və Məryəm” əsərində ikigəncin azad sevgi uğrunda mübarizəsi hələ potensial ideya şəklində olan bu problemin ağrısıdır və T.Hardinin “Vətənə qayıtma” romanında olduğu kimi, Elçinin psixoloji mahiyyətli “Dolça” povestində həmin məsələlər daha qabarıq şəkildə üzə çıxır. Elçinin dahiliyi ondadır ki, bir-birindən çox-çox uzaq zaman məsafəsində dayanan dövrləri, bir-birilə bağlayan telləri psixoloji dəqiqliklə çözərək insan münasibətlərinin mürəkkəb, ziddiyyətli, bəzən heç bir məntiqə sığmayan anlaşılmaz qatlarına enir, mühitdə, zamanda yaradıcı varlıq olan qadının gücsüzlüyünə, acizliyinəacıyır. Heç oxşamayan hadisələr arasında daxili bağ tapmaq, çox bənzəyən nəsnələr arasında fərqi aşkarlamaq–zənnimizcə müasir ədəbiyyatşünaslığın ümdə vəzifəsi budur.Ümumən klassiklər və müasirlər daima söz müstəvisində özünəməxsusluğuyla seçilmişlər.Xalq yazıçısı Elçinin romanları, kitabları yazıldığı dövrlərdə olduğu kimi, bu gün də siyasi-ictimai mündəricatı etibarilə böyük təsir gücünə malikdir, aktualdır, müasirdir, ədəbi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, geniş oxucu auditoriyasının maraq və rəğbətini qazanmışdır

Bədii ədəbiyyatda qadın mövzusunun işlənməsi, ilk növbədə, sevgi, sülh, humanizm ideyalarına söykənir və geniş mənada, insanlığın, dünyanın xilasına yönəlmişdir. Bir-birini məhv etmək üçün yaradılmış təhlükəli silahların istifadəsi artıq bir məkanı, bir dövləti deyil, bütün kainatı dağıtmaq, yeri məhvərindən oynatmaq iqtidarındadır. İnsanlarıinsanlığa çağırmaqideyasının əsasında məhz hər cür təhlükəni dəf etmək, kainatın ana, qadın üçün, təbiətin qadın üçün, qadının təbiət üçün, qadının insan üçün məfkurəsini yaymaq dayanır.Doğrudan da,Elçinin “Ədəbi düşüncələr”, “Mahmud və Məryəm”əsərlərilə tanış olduqda oxucular insanların fərqli təbəddülatlarının, fikirlərin onların beyinlərini nədən məşğul etdiyini və hisslərin onların ürəklərini niyə doldurduğunu başa düşməyə çalışırlar.Elçin öz oxucuları ilə birlikdə kitabı, kitabla birlikdə isə insan, qadın ürəyini və dünyasını başa düşmək istəyirdi. Elçinin ideya dünyası hiss və duyğu dünyasıdır və bu dünyanı olduğu kimi bəyan etmək tarixçinin işidir. Onun əsərləri insanlara, qadınlara həyatı, insaniliyiaçıqlayırdı, bilgi qazandırırdı, mənəvi ruh aşılayırdı.

Həyat hərəkətdir, qadın daima hərəkətdə, fəaliyyətdə olmalıdır və bufəaliyyətiqurmağa, yaratmağa köklənməlidir. Elçinin yaradıcılığının əsasını təşkil edən böyük fəlsəfi düşüncələrdə də bu problem öz əksini tapmışdır. Zamanda-mühitdə dəruni, ali insan-qadın konsepsiyası və yüksək humanist duyğular, həssas bir qadının, ananın ürək çırpıntılarının ifadə olunmasıdır [10, s. 196]. Onun əksər bədii nümunələrində olduğu kimi “Ağ dəvə” əsərində də qadının milli xarakteri, milli adət-ənənələr, mənəvi mühitin önə çəkilməsidiqqəti cəlb edir. Əsərin qəhrəmanı 50 yaşlı Ələkbərin çiskinli payız fəslində, sentyabr ayında uşaqlıq dostlarını, məhlə uşaqlarını görməsi onda keçmişin şirin xatirələrini oyadır. Bu uşaqlar - Cəfər, Adil, Cəbrayıl, Qoca, Abduləli, Ağarəhimvətənpər ana olan Xanım xalanın cəbhəyə getmiş və sağ-salamat qayıtmış oğlanlarıdır. O, övladlarını mübariz, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyyə etmişdir.

Romanda Şövkət obrazı mənəviyyatsız qadın kimi tənqid olunursa, Xanım xala mənəvi-əxlaqi, millikeyfiyyətləri ilə seçilən qayğıkeş obrazdır. Elçinin“Ağ dəvə”əsərindəqadına yüksək,ali mənəvidəyər verilmiş, qadının özünə, imkanlarına inamı poetik obrazlarla tərənnüm edilmişdir. “Ağ dəvə” əsərində repressiya dövrünün sınağından sağ-salamat çıxanlar saf-çürük edilərək işıqlı gələcəyə doğru yollarını “Ağ dəvə” karvanı kimi davam edirlər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, E. Ədəbi düşüncələr / E.Əfəndiyev. – Bakı: QAPP. Poliqraf, – 2002. – 296 s.
2. Əfəndiyev, E. Baladadaşın ilk məhəbbbəti / E.Əfəndiyev. – Bakı: Yazıçı, – 1989. – 368 s.
3. Əfəndiyev, E. Mahmud və Məryəm / E.Əfəndiyev. – Bakı: Yazıçı, – 1989. – 368 s.
4. Elchin. Literary thoughts. Baku: QAPP. Polygraph. 2002, 296 p.
5. Pashayeva N. Man as an object of artistic research. (Basing on the work of a folk writer Elchin). Baku: XXI century. New editions, 2003, 256 p.
6. Kamal Abdulla. A folk writer translated the poem of Haydar Aliyev Foundation Vice President Leyla Aliyeva (ONN media personal Instagram account). July 05, 2019.
7. Jabbarly J. Collectiones says. Baku: Yazichi. 1980, 325 p.
8. Jafarzade A. The struggle of an Azerbaijan women for freedom in classical literature. Baku: Azernashr, 1961, 420.
9. Gojayev M. G. Mother symbolism in the novel “The Idiot”. Thoughts about Dostoevsky. Baku: Muterjim, 2012, 76 p.
10. https://www.azerbaijan.az./Culture/Literature/literature-08-a.htm/
11. Republic, 2013, June 14
12. Pashayeva N. Artistic-aesthetic understanding of a person in modern Azerbaijani literature (based on the work of the people's writer Elchin) 2004.
13. http://az/wikipedia/org/wiki/Məhsəti/Cəncəvi-900.az.jurnalıhtm/.

14. Fahmi I. “Trouble-Fakhreddin” (a collection of teleplays) “Khan” publishing house. Baku, 2016, 320 p.

15. Gojayev M.G. Female characters in “The Brothers of Karamazov”. (Katerina Ivanovna and Grushenka) Thoughts about Dostoevsky. Baku: 2012. 204 p.

16. https://www.dr.com.tr/Kitap/Kirmizi-Sacli-qadin/Edebiyat/Roman/Turkiye-

Roman/urunno=0000000679924

17. Jalal M. Dried-Up. In Meeting and do their hot stories. Ed. Beety Blair. Washington. International Azerbaijan.1998, 91 p.

18. Towards a woman is agenda for a culture of peace.Ed.by Ingeborg Brienes and others.Paris.UNESKO,1999.265p.

19. Tyler L. The psychology of human differences. N.Y. 1965, 572 p.

ÇOCUK - AİLE - EDEBİYAT İLİŞKİSİNE TARİHSEL BAKIŞ

Niloufar Bagherzadeh AKBARİ*

Hossein BOKAİE*

Bu makalenin ilk varsayımı, aile, çocuk ve edebiyat üçgeninin varlığı konusunda bir uzlaşma olduğudur. İkinci varsayım, bu üç kavramın tarihsel kavramlar olduğu ve tanımlarının herhangi bir tartışmadan önce her tarihsel bölümde ve zaman diliminde geri getirilmesi gerektiğidir. Bu makalenin üçüncü varsayımı, üçgenin ortaya çıkışının başlangıç noktasının tarihin karanlık derinliklerinde ilk hipotezdir ve ancak güvenilir kanıtlar ve bilimsel güvenilirlikle bu üçgenin görselleştirilmesi için senaryolar önerilebilir. Bu makalenin sorusu, bu üç kavram arasındaki ilişkide tarihsel bir evrim bulmanın mümkün olup olmadığıdır.

Doğaya en yakın insanlar olan erken insanların arkeolojik kanıtlarına baktığımızda, aile arayışında ilk yerleşimlere rastlıyoruz; mağaralar ve diğer doğal örtülü alanlar. Bu yerlerde, en az bir kadın, bir erkek ve bir çocuktan oluşan homojen bir insan grubunun izlerini buluyoruz. Biz buna aile diyoruz.

Bu çok temel kanıtlara dayanarak Sena Rio'ya şu şekilde başlanabilir: Doğumun ilk aylarında ve yıllarında bebekleri emzirdikleri için, ilk anneler gün ve gece saatlerinin büyük bir kısmını çocuklarını beslemeye ve desteklemeye ayırır ve avlanma ve kavga gibi aktivitelerde erkeklerin gerisinde kalır. Elbette, bu doğal davranış kalıbının çoğu kuş ve memelide görüldüğü açıkça görülmez.

İnsan ailesini doğal aileden ayıran şey, edebiyatın üçüncü unsurunun ortaya çıkışıdır. Edebiyat, insanın dilin büyüsünü keşfetmesiyle başlar. Yani, kelimenin insana ne yaptığını anlar ve ardından diğer tüm sözlerden farklı amaçları olan ifadeler üretmeye başlar.

Yerin tarihi ve nasıl keşfedildiği, günümüzdeki birçok mülkümüz gibi tamamen bilinmemektedir. Bu keşfe bizi götüren işaretler, sözlü edebiyat veya folklor olarak adlandırdığımız farklı dillerin edebi mirasının bir parçasıdır.

Günümüzde sözlü edebiyatın varlıklarının, uzun bir nehrin yatağının aşağı kısmındaki bir kaya gibi olması doğaldır. Küçük, pürüzsüz, cilalı bir taş. Ancak deneyimli bir paleolog bakış açısından, bu taş nehre yukarı doğru düşmüş büyük bir kayanın kalıntısıdır ve su akışı yatağında onlarca kilometre yuvarlanıp kırılmıştır, suyun sakinleştiği yerde kalır.

Bu modelle, tarihin bilinmeyen derinliklerinde bir günde, ev adı verilen bir mekânda bir annenin ritmik, kafiyeli ve melodik cümleler (günümüz dilinde şiir) ürettiği hayal edilebilir. Ve bu diğer anne ya da anne, büyük çocuklarına hayali ve gerçek dışı bir hikaye anlatmıştır

Ve belki de savaş ve avcılığın, sert kışların, sıcak yazların, sellerin, depremlerin, yangınların, tarımın, işin, hayvancılığın vs. maceralarının babası. Babasının bakış açısını ailesine anlattı.

Edebiyat üretebilmek ve üretilen edebiyatın tekrarlayan kullanımlarını korumak ve aktarmak için insanların uzun süre birlikte olması gerekir; yani ailelerin ayaklılığı ve nesillerin uzun süre, belki de bir ömür boyu birlikte olması, sözlü edebiyatı uzun ömür sürdürmesini sağlamış ve sözlü edebiyat kültürün en önemli temel taşlarından biri haline gelmiştir.

Genetik araştırmalar, tarım ve hayvancılığın genişlemesinden sonra ilk köyler şeklinde insan yerleşimlerinin insan nüfusunun artması ve aile kavramının anne, çocuk ve babadan kardeş, kız kardeş, amca, teyze, amca, teyze, kuzen gibi kavramlara ve son olarak farklı kan sınıflarında aile, kabile ve klan kavramlarına doğru genişlediğini göstermektedir Ve benzeri. ortaya çıktı.

Kültür aslında büyük ailelerin ve büyük köylerin ortaya çıkışı, birbirine yakın köylerin çoğalması, köylerin ilkel şehirler seviyesine ulaşması, ilkel şehir devletlerinin ortaya çıkışı ve şehirlerin

*Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Çevirmeni, Fransızca Öğretmeni, İran, niloufarbagherzadehakbari@yahoo.com

*Yazar, Çevirmen, Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Araştırmacısı, İran Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Deneği Kültürel ve Uluslararası Komite Başkanı, İran, h_bokaie@yahoo.com

genişlemesi ile yerel ve bölgesel yönetimler şeklinde birleşmesinin ve nihayetinde büyük devletler ve imparatorlukların ortaya çıkmasıyla ortaya çıkmıştır.

Ancak daha büyük toplumların oluşumu, edebiyat ile aile arasındaki tarihsel bağda herhangi bir sorun yaratmadı. Edebiyat, özellikle sözlü edebiyat, tarihin derinliklerinden günümüze kadar ailelerin, özellikle aile annelerinin elinde kalmıştır. Dünyanın her yerindeki çoğu toplumda insan deneyimi, anneler ve büyükannelerin, mağaralarda yaşadıkları günlerde olduğu gibi, bugün gökdelenlerin 30. ve 40. katlarındaki ultra modern evlerde hâlâ ninniler söylediğini ve çocuklara hikayeler anlattığını gösteriyor.

Sözlü literatürde erkeklerin rolü çok net değildir. Belki de annelerin ninniler söylerken ve romantik, dramatik maceralar yaşadığı bir dönemde, kültürün aile, kabile, köy, şehir ve daha sonra ülkenin ötesine geçtiği ve ulusal, dini vb. bakış biçimleriyle erkekler tarafından ele geçirildiği söylenebilir. Ve erkek egemen yaklaşımla erkek egemen kimlik ve gururlu maceraların hikayesini başlattılar. Mısır, Çin, Yunanistan ve İran'ın kutsal kitaplarında ve yazılı mirasında öğrendiklerimiz bu ifadeyi doğrular.

Bugün çocuk edebiyatı, sözlü edebiyatla ciddi bir kopuşa sahip modern bir olgudur. Çocuk edebiyatında, insan tanımının zorunlu insanlardan haklı insanlara dönüşmesinin sonucudur. Bu tanım tarihsel bir süreçten geçmiş ve ilk olarak Romantizm tarzında ortaya çıkmıştır. Haklar kervanının çocukluğa ulaşması yüz yıldan fazla sürdü ve 19. yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarında dikkat, çocuklar ve ergenler özel haklara sahip bağımsız insanlar olarak yöneldi.

Bugün, mağarada yaşayan annelerden ya da büyük evlerde yaşayan geniş ailelerden haber yok. Bugün çocukların çoğu, üç ila dört kişilik küçük ailelerde doğup büyüyor; sadece anneler değil, büyükanneler bile artık ninni ve ninni söylemez. Anaokulu ve anaokullarındaki çocuklar, öğretmenlerden hikayeler öğrenir ve bu kurumlarda resmi olarak okunmasına izin verilen şiirleri ezberler.

Tüm bu değişikliklere rağmen, aile, çocuklar ve edebiyatın ilk üç köşesi hâlâ yerinde. Bugün, dünyanın her yerindeki anneler ve babalar çocuk ve ergen kitaplarına aşinadır ve özellikle yatmadan önce çocuklar için kitap okuma kültürü dünyanın beş kıtasında yerleşmiştir.

Öte yandan, çocuk edebiyatıyla ilgilenenler, sözlü edebiyatı toplayıp yeniden yazarak bu yazısız hikayeleri ölümsüzleştirmiş ve hatta bugün Külkedisi gibi yazarı hayatta olmayan bir hikayenin, çocuk edebiyatının en ünlü yazarlarının eserlerinden çok daha tanınmış ve canlı olduğu söylenebilir; her yıl milyonlarca kopyası yüzlerce ülkede onlarca dilde yayımlanıp dağıtılıyor. Yine bir Sindirella kitabı satın alıp çocuklara okumak, 21. yüzyılın sekiz milyarlık dünyasında tüm ebeveynlerin ciddi görevlerinden biri gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

1- تاریخ ادبیات کودک ایران، دوران باستان، موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودک ایرانTarikh Adabiyat Iran honergheseguee Ali Khancani. هنر قصه گویی ، کانون پرورش فکری کودکان ، علی خانجانی

ÇOCUK EDEBİYATI ARACILIĞIYLA ÇOCUĞUN YAŞAM YÖNELİMİ (VİZYON) OLUŞTURMA (ÇAĞDAŞ KAZAK ÇOCUK EDEBİYATI ÖRNEĞİNDE)

Dr. Alibek BAYBOLOV[*]

Dr. Yeldos TOKTARBAY[**]

Özet

Bu makalede çocuk edebiyatının çocuk kişiliğinde yaşam yönelimi (vizyon) oluşturmadaki rolü ele alınmaktadır. Çağdaş Kazak çocuk edebiyatındaki edebî eserler incelenerek, edebiyatın çocuğun geleceğe bakış açısını, değerler sistemini ve hedef belirleme becerisini geliştirmedeki önemi bilimsel açıdan temellendirilmektedir. Araştırmanın inceleme alanı olarak, günümüzde yaygın biçimde okunan Kazak çocuk edebiyatı eserlerinden somut örnekler seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, yaşam yönelimi, vizyon, kişisel gelişim, Kazak çocuk nesri.

FORMING A CHILD'S LIFE ORIENTATION (VISION) THROUGH CHILDREN'S LITERATURE

(THE CASE OF CONTEMPORARY KAZAKH CHİLDREN'S LİTERATURE)

Abstract

This article examines the role of children's literature in shaping life orientation (vision) in a child's personality. By analyzing literary works in contemporary Kazakh children's literature, the study scientifically substantiates the importance of literature in developing a child's outlook on the future, value system, and goal-setting abilities. As the scope of analysis, concrete examples are selected from widely read works of Kazakh children's literature today.

Keywords: Children's literature, life orientation, vision, personal development, Kazakh children's prose.

Giriş

Günümüz eğitim ve terbiye sisteminde "yaşam yönelimi" ya da "vizyon" kavramı özel bir önem taşımaktadır. Vizyon, çocuğun kendi geleceğini hayal edebilmesi, hedef belirlemesi ve bu hedefe ulaşma sürecinde sorumluluk üstlenebilmesi anlamına gelir. Bu nitelik yalnızca pedagojik yönlendirmeler yoluyla değil, aynı zamanda edebî metinler aracılığıyla da etkili biçimde geliştirilebilir. Özellikle çocuk edebiyatı, çocuğun hayal gücünü geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda onun gelecekteki yaşamına yön veren manevi bir alan işlevi görür.

Çağdaş Kazak çocuk edebiyatında, çocuğu yaşamda bilinçli tercihler yapmaya; onur, emek, dürüstlük ve sorumluluk gibi temel değerleri bilinçli biçimde benimsemeye yönlendiren eserlerin sayısı giderek artmaktadır. Bu durum, edebî ve toplumsal açıdan araştırılmayı gerektiren önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

[*] Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi Öğretim Üyesi, Almatı, 050010, Almatı/Kazakistan, ORCID: 0000000294814579, alibek.17@inbox.ru

[**] Şakarim Üniversitesi Öğretim Üyesi, Semey, 014707, Almatı/Kazakistan, ORCID: 0000-0003-0346-2246, yeldos@toktarbay.com

Bilimsel-pedagojik açıdan bakıldığında vizyon, bireyin kendisini gelecekte belirli bir sosyal, mesleki ve manevi bağlam içerisinde tasavvur edebilme yetisidir. Çocuk edebiyatında vizyon, doğrudan "gelecek meslek" ya da "hayaller listesi" biçiminde değil; karakterin ahlaki tercihi, zorluklara yaklaşımı, sorumluluk üstlenmesi, kendini ve başkalarını tanıma süreci aracılığıyla şekillenir. Dolayısıyla çocuk edebiyatı vizyonu hazır bir model olarak değil, bir tercih kültürü olarak sunar.

Çağdaş Kazak Çocuk Edebiyatındaki Edebi Örnekler

Säule Dosjan'ın çocuklar ve gençler için kaleme aldığı öykülerinde yaşam yönelimi, karakterlerin içsel çatışmaları üzerinden açımlanır. Örneğin "Kara Telefon Jırı" adlı öyküde çocuk için temel bir soru gündeme gelir: Benim tercihlerim beni nasıl bir insana dönüştürür? Maddi nesnelere duyulan ilgi ile vicdan arasındaki çatışma, çocuğu gelecekte dürüst bir yaşam sürme vizyonuna yönlendirir.

"Maymak Kaz" adlı eserde ise bedensel engeli olan bir karakterin kaderi aracılığıyla, çocuğa zayıflıkları aşma, kendi yerini bulma ve kendini kabullenme fikri sunulur. Bu anlatı, çocuğun gelecekte kendisini toplumdan dışlamadan, aksine kendi potansiyelini fark ederek konumlandırmasına katkı sağlayan estetik bir vizyon örneğidir.

Çocuk edebiyatında emek temalı anlatılar, vizyon oluşturmanın önemli mekanizmalarından biridir. "Ekmek Nereden Gelir?" gibi bilgilendirici-edebî metinlerde çocuk, emek sürecini bütüncül bir sistem olarak kavrar. Bu yalnızca bilişsel bir kazanım değil, aynı zamanda "ben de topluma faydalı olabilirim" düşüncesine dayalı geleceğe dönük bir benlik tasarımının oluşmasını sağlar.

Çağdaş Kazak çocuk edebiyatında hayal, boş bir düş değil; geleceğe uzanan bir köprü olarak kurgulanır. Karakterlerin hayalleri somut eylemler ve sorumluluk bilinciyle bütünleşir. Bu durum çocuğun zihninde "hayal → eylem → sonuç" modelinin yerleşmesine olanak tanır. Söz konusu model, vizyonun psikolojik temelini oluşturur.

Çocuk Edebiyatının Vizyon Oluşturmadaki Eğitsel Potansiyeli

Çağdaş Kazak çocuk edebiyatı, çocuğu hazır bir ideolojiye değil; bilinçli tercih yapmaya yönlendirir, geleceği bir tehdit değil bir imkân alanı olarak sunar ve kişisel gelişimi engellemeden, aksine içsel bir dayanak oluşturur. Bu bağlamda çocuk edebiyatı, çocuğun yaşam vizyonunu şekillendiren yumuşak bir güç işlevi görür.

Yaşam yönelimi (vizyon), çocuğun gelecekteki kendisini, toplum içindeki yerini ve değerlerini tasavvur edebilme sürecidir; yani "Nasıl bir insan olacağım?" sorusuna verilen içsel yanıttır. Çağdaş Kazak çocuk edebiyatında bu yönelim, doğrudan telkin yoluyla değil; karakterin içsel hareketi, karar anları ve hayal ile deneyimin kesişimi aracılığıyla sanatsal biçimde sunulur.

Bu açıdan bakıldığında Dildär Mamırbayeva'nın "Robotlar Ailesi", Yeldos Toktarbay'ın "Dağ Kuşu", Meyirjan Jılkıbay'ın "Şuak" ve "Dağa Yolculuk" adlı eserleri vizyon oluşturmanın farklı modellerini ortaya koymaktadır.

"Şuak" adlı öyküde duygusal vizyon ön plandadır. Burada yaşam yönelimi, içsel sıcaklık, insanlara güven ve merhamet üzerinden inşa edilir. "Şuak", fiziksel ışıktan çok manevi aydınlığın simgesidir. Çocuğa sunulan vizyon, sert bir dünyada dahi insan kalabilme ve içsel dengeyi koruma anlayışına dayanır. Bu bağlamda vizyon, mesleki bir hedef değil; insanî bir duruştur.

"Dağa Yolculuk" eserinde ise bilişsel ve irade temelli bir vizyon gözlemlenir. Dağ, yaşam yolunun metaforu olarak işlev görür. Karakterin zirveye tırmanışı, korkularını ve dayanıklılığını sınama sürecidir. Bu anlatıda vizyon, "Hayat hazır bir yol değildir; fethedilmesi gereken bir yükseklikliktir" düşüncesiyle şekillenir.

Dildär Mamırbayeva'nın "Robotlar Ailesi" adlı eserinde insancıl-teknolojik bir vizyon öne çıkar. Robotlar, teknik birer figür olmanın ötesinde insan doğasına tutulan bir aynadır. Metinde temel

soru şudur: İnsanı insan yapan nedir? Bu eser, teknolojik gelişmenin insanî değerleri yok etmemesi gerektiği düşüncesine dayalı bir gelecek vizyonu sunar.

Yeldos Toktarbay'ın "Dağ Kuşu" adlı eserinde ise ulusal-ruhsal bir vizyon hâkimdir. Dağ kuşu, özgürlük, yücelik ve köklülüğün simgesidir. Çocuk karakter, bu kuşla özdeşleşerek yüksek ideallere yönelirken, kendi toprağından ve köklerinden kopmamayı öğrenir. Bu anlatı, "Yükseğe uç, ama ait olduğun yeri unutma" ilkesine dayalı bir yaşam vizyonu sunar.

Bu dört eser, vizyon oluşturmanın dört farklı modelini temsil eder:

"Şuak" – duygusal, insancıl vizyon

"Dağa Yolculuk" – irade temelli vizyon

"Robotlar Ailesi" – ahlaki, teknolojik vizyon

"Dağ Kuşu" – milli, ruhsal vizyon.

Bu çeşitlilik, çağdaş Kazak çocuk edebiyatının eğitsel potansiyelinin genişliğini göstermektedir.

Çağdaş Kazak Çocuk Edebiyatının Gelişimi ve Güncel Yönelimleri

Çağdaş Kazak çocuk edebiyatının gelişim süreci, yalnızca türsel ve tematik çeşitlenme ile sınırlı olmayıp, çocukluk algısının, birey anlayışının ve pedagojik yaklaşımın dönüşümüyle yakından ilişkilidir. Sovyet döneminde çocuk edebiyatı ağırlıklı olarak didaktik bir işlev üstlenmiş; kolektivizm, disiplin ve dışsal davranış normlarını merkeze alan bir anlayışla şekillenmiştir. Ancak bağımsızlık sonrasında Kazak çocuk edebiyatında belirgin bir içerik ve perspektif değişimi gözlemlenmektedir.

Günümüzde çocuk, pasif bir alıcı değil; düşünen, sorgulayan, duygulanan ve bilinçli tercihler yapabilen bir özne olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda edebiyat, çocuğa "nasıl yaşaması gerektiğini" doğrudan telkin etmek yerine, "nasıl karar vermesi gerektiğini" sezdiren estetik bir alan sunmaktadır. Çağdaş eserlerde çocuğun iç dünyası, duygusal deneyimleri, psikolojik kırılmaları ve varoluşsal soruları ön plana çıkmakta; bu durum çocuk edebiyatının salt eğitici bir araç olmanın ötesine geçerek derinlikli bir kişilik inşa sürecine katkı sağlamasına olanak tanımaktadır.

Ayrıca güncel Kazak çocuk edebiyatında gelenek ile modernlik, kırsal yaşam ile kent kültürü, ulusal kimlik ile küresel değerler arasındaki gerilimler dikkat çekici bir biçimde işlenmektedir. Bu karşıtlıklar çocuk okura çatışmacı değil, uzlaştırıcı ve düşündürücü bir estetik çerçevede sunulmakta; çocuğun kendi gelecekteki konumunu sorgulamasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla çağdaş Kazak çocuk edebiyatı, yalnızca estetik ve pedagojik bir alan değil; aynı zamanda çocuğun yaşam vizyonunu, değerler sistemini ve benlik algısını şekillendiren önemli bir kültürel ve psikolojik mekân hâline gelmiştir. Bu yönüyle Kazak çocuk edebiyatı, günümüz eğitim, değerler eğitimi ve kişisel gelişim süreçlerinde stratejik bir role sahiptir.

Sonuç

Sonuç olarak çağdaş Kazak çocuk edebiyatı, çocuğun yaşam vizyonu oluşturmasında önemli bir kültürel ve pedagojik kaynak niteliğindedir. Edebî metinler aracılığıyla çocuk; kendini tanımayı, geleceğe karşı sorumluluk geliştirmeyi ve insani değerleri yaşam ilkesi hâline getirmeyi öğrenir.

Özellikle Säule Dosjan gibi yazarların eserlerinde vizyon, doğrudan bir slogan olarak değil; karakterin yaşam deneyimi üzerinden doğal biçimde sunulmaktadır. Bu durum, günümüz çocuk edebiyatının en önemli kazanımlarından biridir. Bu bağlamda çağdaş Kazak çocuk edebiyatının, eğitim-öğretim süreçlerinde, değerler eğitiminde ve kişisel gelişim programlarında sistemli biçimde kullanılması bilimsel ve pratik açıdan yerinde olacaktır.

Meyirjan Jılkıbay'ın "Şuak" ve "Dağa Yolculuk", Dildär Mamırbayeva'nın "Robotlar Ailesi" ve Yeldos Toktarbay'ın "Dağ Kuşu" adlı eserleri, çocuğun yaşam yönelimi oluşturmasına yönelik

somut edebî modeller sunmaktadır. Bu eserler, çocuğu geleceği hayal etmeye, kendini tanımaya ve insani, ulusal ve manevi değerleri bilinçli biçimde seçmeye yönlendirmektedir.

Kaynakça

Dosjan, S. (2025). Maymak Kaz. Almatı.

Mamırbayeva, D. (2022). Robotlar Ailesi. Almatı.

Toktarbay, E. (2024). Dağ Kuşu. Almatı.

Jılkıbay, M. (2019). Dağa Yolculuk. Almatı.